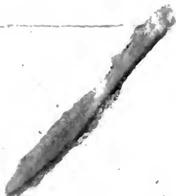

NAZIONALE
VITT. EMANUELE
13
20 B
55

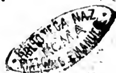

D. IVSTINIANI IMP.
INSTITVTIONES IVRIS CIVILIS
VENETIIS Apud GVERLIOS 1648.

L. Piccini.

D. IVSTINIANI IMP.
INSTITVTIONES
IVRIS CIVILIS.

Cum Annotationibus SYLVESTRI ALDOBRANDINI
Patris CLEMENTIS VIII. Pont. Max.

FRANCISCI CORNELII BRIXIANI,
aliorumque Iurisconsultorum crucis, vel asterisci
nota præmonstratis, editæ.

Addita Earumdem Institutionum Epitome
DIONISII GOTHOFREDI.

Nec non alijs Annotationibus eiusdem CORNELII, ac VIRGILII
CAPRIOLI I.C. Histoniensis illustratæ.

Ac etiam ex Tractatu Nouellarum & Dissolutione antinomiarum
FABII RANVCCII I.C. Maceratensis, aucta.

Hac omnium nouissima editione diligenter emendatæ, & quæ in alijs
omissa fuerant ex veteribus codicibus fideliter insertis, in cupidæ
legum iuuentutis gratiam, atque vtilitatem in publicum emissæ.

Quibus præter XII. Tabularum fragmenta, ac lectionum varietates
accessit Index materiarum iuridicarum locupletissimus.

VENETIIS. MDCXLVIII.

Apud Guerilios.

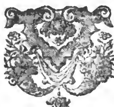

Cum Priuilegio.

INDEX PER ALPHABETVM
RVBRICARVM
INSTITVTIONVM.

a 3 Sa-

INDEX

INDEX RERVM, ET VERBORVM, QVÆ TOTO HOC OPERE CONTINENTVR.

Et

Accu-

Alter-

Bona

Cita-

Eman-

Filio

Hu-

Et

Et

Re-

Te-

Vis

Vsu

FON-

FONTES IVRIS CIVILIS
LEGES ROMVLI.

I.

N E quid inaugurato faciunto.

II.

Patres sacra magistratusque soli peragunto, ineuntoque.

III.

Sacrorum omnium potestas sub regibus esto, sacra patres custodiunto.

IIII.

Plebeij agros colunto.

V.

Populus magistratus creanto leges sciscunto, bella decernunto.

VI.

Deorum fabulas ne credunto.

VII.

Deos peregrinos præter Faunum, ne colũto.

VIII.

Nocturnas in templo vigilias ne habento.

IX.

Ne quis præsentibus feminis obscænaj verba facito.

X.

Quisque demissam ad talos togam in vrbe, habeto.

XI.

Patricidas omnes capite puniunto.

XII.

Ne quis nisi per portas vrbem ingreditor, neue egreditor. Mœnia sacrosancta sunto.

XIII.

Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum & sacrorum socia illi esto, vtique domus ille dominus, ita hæc domina.

XIIII.

Filia vti patri, ita defuncto viro hæres esto.

XV.

Adulterij conuictam vir & cognati, vt volent, necanto.

XVI.

Si vinum biberit, domi vt adulteram puniunto.

XVII.

Parentum liberos omne ius esto relegandi, vendendi, & occidendi.

XVIII.

Monstrosos partus sine fraude cedunto.

QVÆ-

QVÆDAM DVODECIM
TABVLARVM CAPITA,
Ex antiquorum monimentis collecta.

I.

Priuilegia nisi centuriatis comitijs ne interrogato.

II.

Qui septem in confinio ponet, terminum excedito, qui murum, pedem derelinquito, qui domum, pedes duos, qui sepulchrum foueam ve, quantum id profundum erit, qui puteum, passum, qui oliuam, ficumve, pedes nouem, qui denique al-ias arbores plantabit, quinque pedes ab alieno loco ponito. in controuersia de finibus, quinque pedum vsucapio nulla est.

III.

Eius arboris, quæ in alienum agrum impenderet ramos quindecim pedes altius à terra, ius esto vicino.

IIII.

Viæ latitudo in porrectum, octo pedum esto. in anfractum, sedecim.

V.

Ne quis vnciario fœnore amplius exerceto.

VI.

Sodalibus, qui eiusdem collegij sunt, & ius coeundi habent potestas esto pactionis. quam volent inter se ineundæ, dum ne quid ea publica lege corrumpant.

VII.

In contractibus ea præstantor, quæ lingua nuncupata sunt.

VIII.

Venditæ, & traditæ res non aliter emptori acquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit, vel alio modo satisfecerit.

IX.

Vsus & auctoritas fundi, biennium esto, cęterarum rerum vsus annuus esto.

X.

Aduersus hostem æterna auctoritas esto.

XI.

Rei furtiuæ æterna auctoritas esto.

XII.

Tignum iunctum ædibus vineæ suæ ne soluito, sed duplum cui iunxit dato.

XIII.

Glandem in alienum fundum decidentem colligere liberum esto.

XIIII.

Si in tuo alienum pecus pascatur, de pastu pecoris actio esto.

XV.

Si quadrupes pauperiem fecerit, ei cuius interierit, aduersus eum, qui dominus erit quadrupedis, actio noxalis esto.

XVI.

Patricij plebeijs coniugium ne contrahunto,

XVII.

In decem mensibus hominem gigni.

XVIII.

Parentibus liberos ter vendendi ius, atque potestas esto.

XIX.

Statuliberos venundari posse.

XX.

Vel quis legassit super pecunia, tutelave sua rei, ita ius esto.

XXI.

Parentibus tutorum liberis in potestate dandorum testamento ius esto.

XXII.

Quibus testamento tutor datus non est, agnati tutores legitimi sunto.

XXIII.

Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo pecunia ve eius potestas esto.

XXIIII.

Prodigo bonis interdicto esto, isque in curatione agnatorum esto.

XXV.

Suspecti tutoris iudicio esto.

XXVI.

Vti quis legassit suæ rei, ita ius esto.

XXVII.

Intestatorum hæreditates primo suorum hæredum, velint nolint, sunto, & in locum filiorum, nepotes ex iis succedunto.

XXVIII.

His deficientibus agnatus proximus familiam habeto.

XXIX.

Intestato liberto mortuo primum sui succedunto, si hi non fuerint, patronus.

XXX.

Si pluribus hæreditas iure delata sit, atque hi à communione discedere volent, familiæ erciscundæ iudicio inter eos res hæreditariæ diuiduntur.

XXXI.

Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, neve vrito.

XXXII.

Rogum, bustumve nouum propius sexaginta pedes ne adijcito ædes alienas, inuito domine.

XXXIII.

Hos plus ne facito, rogum ascia ne polito.

XXXIIII.

Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.

XXXV.

XXXV.

Homini mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat.

XXXVI.

Qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutis ergo arguitor, ipsi mortuo patribusve eius, dum intus positus esset, forisve ferretur, sine fraude imposita esto.

XXXVII.

Forum bustumve ne usucapito.

XXXVIII.

Inter hæredes pro hæreditarijs portionibus obligationes hæreditariæ ipso iure diuisæ sunto.

XXXIX.

Si quis lege agendo plus petierit, causa cadito.

XL.

Si quis in ius vocatus, si morbus æuitasq; vitium esset, qui in ius vocabit, iumentum dato, si nolit, arceram ne sternito.

XLI.

Si iudex, vel alter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iudicij dies diffusus esto.

XLII.

Si statutus dies sit cum hoste venito.

XLIII.

Assiduo vindex assiduus esto, protelatio cui quiuis volet, vindex esto.

XLIIII.

Vtrisque superstitibus, idest præsentibus, vindiciæ sumuntor ab ijs, inter quos controuersia est.

XLV.

Vindiciæ secundum libertatem dantor.

XLVI.

Aeris confessi rebusque iure iudicatis, 30. dies iusti sunto. Post deinde manus iniectio esto, in ius ducito, ne iudicatum facit, aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito, vincito, aut neruo, aut compedibus 15. Pondo, nec minore, aut si nolet, maiore vincito, si volet, suo viuito, in suo viuit, qui eum vinctum habebit libras farris in dies dato, si volet, plus dato. Tertijs nundinis partes secanto, si plus minusve secuerunt, sine fraude esto.

XLVII.

De capite ciuis, nisi centuriatis comitijs, ne rogato.

XLVIII.

Perduellionis crimen capite punito.

XLIX.

Senatibus idem iuris esto, quod fortibus.

L.

Qui falsum testimonium dixerit, e Saxo Tarpeio deijcitor.

LI.

Iudex qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus est capite punitor.

LII.

Si quis actitauerit, siue carmen condiderit, quod infamiam flagitiumve alteri precetur, capite punitor.

LIII.

Qui malum carmen incantarit, frugesve excantarit, coercetor.

LIIII.

Qui iniuria ceciderit alienas arbores luito in singulas æris xxv.

LV.

Frugem aratro quæsitam furtim noctu si pauerit, secuerit ve pubes, suspensus Cereri necator, impubes verberator, noxiamque duplionemve præstato.

LVI.

Fur manifesto furto prehensus si aut cum faceret furtum nox esset, aut interdiu se telo, cum deprehenderetur, defenderet, impunè occiditor, ex cæteris manifestis furibus liberi verberantor, & ei cui luci factum furtum erit, si se telo non defendat, addicuntor serui verberibus affecti, de saxo præcipitantor.

LVII.

Furta per lancem liciumque concepta sicut manifesta vindicantor.

LVIII.

De furto pacisci licitum esto.

LIX.

Si membrum rupit meum è pacto talio esto.

LX.

Si iniuriam alteri faxit, xxv. æris pęnę sunto.

INSTI-

INSTITVTIONES IVRIS CIVILIS D. IVSTINIANI IMP. QVAM EMENDATISSIMÆ.

Cum annotationibus cùm aliorum Iurisconsultorum, tùm verò Syluestri Aldobrandini iam ex eius scriptis.

Francisci Cornelij opera, multò, quam ante, locupletioribus factis, Additis quoque eiusdem Cornelij annotationibus, nunc primum in lucem emissis.

STL. Diuisio.

N nomine Domini. Diuiditur hæc rubrica in quatuor partes: in prima ponitur inuocatio: in secunda nomina & cognominia Iustiniani: in tertia cui dirigatur liber: in quarta (quæ re vera in bonis codicibus non inuenitur) ponitur particularis intitulatio proœmij: quam ideo posui, quia glo. eam præsupponit. Non continuatur, quia est principium & proœmiũ operis secundum glo. in rubric. ff. de condi. fur & decla. Ange. hic column. penult. Nota nomen Domini inuocandum esse. Item dignitates suas a se scribi licite posse. Item stylum scribendi, vt præponatur nomen scribentis nomini eius, ad quem scribitur: quod est vtile pro rescriptis, contra quæ, si aliter in eis scriptum reperiatur, præsumitur, secundum Spec. in tit. de rescript. præsen. Quæ verò de iuuentute cupiditate, genitiuo, & de triplici Imperatoris corona notantur hic per Ange. non bene colliguntur ex hac rub.

† *IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.*

a ¶ *Iesu Christi*. Ex hoc nota; quod Christianus fuit: aliàs non posset imperare, i. imperij iurisdictionem exercere, vt in auth. iusiu. quod præstatur. in princ. ibi. Et communicatur ecclesiæ col. ij. vbi dicitur, quod quilibet administrator debet iurare, se esse communicatorem sacræ catholicæ Ecclesiæ.

† aliàs non sunt hæc verba, in nomine Domini nostri Iesu Christi.

STL.

¶ Adde, quod illud est iuramentum aliorũ administratorum: iuramẽtum aũt Imperatoris, de quo hic agitur, ponit in cle. j. §. ego. de iureiu.] Sic. & aliàs incipitur, vt C. de off. præf. præt. af. l. in noĩe Dñi, & in auth. de armis, in prin. col. vj. Ex hoc. n. sequitur bonũ initiũ, melius mediũ, & optimus finis, vt in auth. quomodo oporteat episc. in prin. col. j.]

Noĩs diuini inuocatio tria bona facit.

Imperator Cęsar[a] Flauius[b] Iustinianus,[c] Alemanic⁹,[d] Gotthicus, Francicus. † Germanicus, Antic⁹, Alanicus, Vãdalic⁹, † Africanus, pius,[e] felix,[f] inclytus,[g] victor,[h] ac triumphator[i] semper Augustus,[k] cupidæ[l] legum iuuentuti S.

¶ † *Incipit*[m] *procemium.*

Arma legesque, vt in bello, & pace rectè ĩperetur, Imperatori necessaria sunt h.d.

IMperatoriam ma-

Cęsar vn de dicatur. Luc. ij.

a ¶ *Cęsar.* A Cæsare Augusto qui regnabat tẽpore natiuitatis Christi. Vnde illud, Exijt edictum a Cęsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. i. vt quilibet æstimarẽt bona sua, & exinde quilibet Imperator dictus est Cæsar. Vel dicitur Cæsar, q̃a fuit cæsus de ventre matris suæ.

SYL.

* ¶ Adde quod non ab Augusto, sed à Iulio Cæsare dicti fuerunt, vt hic in nostris Annotationibus apertius ostendimus.

† Nõ loquitur de Gallia secũdũ Fab. sed de quadam Francia quæ est in Alemania, de qua fit mentio in c. 1. ex trã spõs. Blondus contra. li. 7. de inclinatione imperij. Sed verius Frãciei nomẽ vnde acceperit Iusti. docet Alciat. li. Disput. 2. c. 22.

** ¶ Dubium non est, quin Iustinianus Cæsaris nomen à Iulio Cæsare duxerit, hoc ipse palam attestatur in nouella constitut. xxx. cui titulus, De Proconsule Cappadociæ, in princ. quæ extat in editione Haloandri.

b ¶ *Flauius.* Quia erat de familia Flauiorum; vel quia deuicit Flauios, vt dixi. ff. eo. in princ.

¶ Adde quòd Flauius est nomen, aut potius prænomen, quod arbitror Iustinianum à Constatino sumpsisse. solebant enim posteriores Imperatores nomina anteriorum, qui egregia aliqua virtute excelluissent sibi assumere, vt de Cæsare, de Augusto, de Pio euenisse traditum est: nec probare possũ, quòd fuerit de familia illa Flauiorum antiquissima, quæ ex agro Reatino duxit originem, habuit quippe Iustin. Anitiorum familiam, gens verò Flauia auctore Tranquil. in Domitiano extincta est.

c ¶ *Iustinianus.* Quia fuit filius Iustini, vt infra de donat. §. est & aliud & inf. quibus nõ est per. fa. te. §. pen. Sed in decr. cõtra, distin. xvj. habeo librũ, vbi dicitur quòd fuit filius Cõstantini. Sed forte ibi loquitur de alio Iustiniano q̃ hic. Vel dic quòd fuit filius Cõstãtini, quia successit ei in regno. Vel dr̃ à iustitia, quã semper coluit, & subditis iniuxit colendam, vt C. de Sum. Trin. & fid. Cath. l. j.

SYL.

¶ Adde, quòd fuit nepos ex sorore Iustin. fuerunt autem plures Iustiniani, cuius hoc nomen proprium est, de cuius deriuatione disputare pertinacis est secundũ gl. in prin. inf.

† Cur Vãdalicus & Aphricanus appelletur videlicet apud eũde Iust. l. 1. C. de off. pref. pret. Afr.

d ¶ *Alemanicus.* hoc nomen, & omnia sequentia nomina sunt ab euentu sibi imposita: vt puta q̃a vicit Alemanos, & sic de alijs vt in auth. de hære. & fal. in prin, coll. j. S. hęc sunt omnia noĩa prouinciarũ, quas deuicit.

SYL.

** ¶ Adde q̃ Anticus (sic enim legendũ est, non atticus) idem fuit appellatus, quia Antas Histri fluminis accolas debellauit * Vandali autẽ fuerunt veteris Germaniæ populi, qui Honorij principatu in Hispaniam penetrarunt iuxta fluuium Hispalim: Beticæ tractu occupato, qui ab ipsis olim Vandalia; ab hoc Hispanis Vulgo Vãdalasia appellat.

e ¶ *Pius.* A Pio Antonino, vt in auth. Vt lib. de cete. colla. vj. §. nobis autem. † vel pius pietate animi, vt C de Sum. Trinitat. & fide Cath. l j. in princ. & C. de nup l. Imperialis. & C. de caduc. tol. l. vnica. vl. respon.

† Verba sequẽtia non sunt Acc.

f ¶ *Felix.* à virtute animi vel felix. i. prosper quia omnia sibi ad votum succedebant.

† Sicuti fuit in donatione facta per Constantinũ Papæ Syluestro & videtur non valere: sed contrariũ tenet gl. in l. ij. §. cum vrbem ff. de off. pret. vrb.

g ¶ *Inclytus.* A gestis magnificis Accur.

h ¶ *Victor.* in fugando hostes, Accur.

i ¶ *Triumphator.* post victoriam gloriosus enim erat propter magnifica gesta sua.

** ¶ Triũphauit Iust. de Vandalis & Persis.

k ¶ *Semper Augustus.* Quia huius debet esse propositi quilibet Imperator vt augeat: † licet hoc semper non faciat: sic in diffinitione matrimonij, vt inf. de pa. po. in princ. licet interdum diuidatur, vt C. de rep. l. consensu. sic in diffinitione iustitiæ, vt inf. de iustit. & iu. in princ secundum Ioann.

SYL.

¶ Augustus, hoc est sacer & maiestatis plenus: & non augustus ab augendo, vt hic voluit glo. cuius & suorum sequacium errorem dicit esse ridiculum Nicolaus Perotus in suis commentarijs epigrammate iij. In verbo Cæsar. * Primus autem hoc cognomine appellatus est à Senatu Octauianus Rom. Imp. vt ex Suetonio docuimus hic in nostris Annot. quòd ceteri Imperatores postea sibi vendicarunt.

l ¶ *Cupidæ* legum iuuen. scilicet mittit suam gratiam, & hunc lib.

† alias nõ adsunt verba ista.

n ¶ *Incipit* More rectè scribentium pręmittit procmium, in quo reddit lectorem attentum, docilem, & beneuolum. Attentum, cum dicit Summis vigilijs. nam per hoc quòd ipse vigilauit, reddit nos attentos, vt vigilare debeamus: nam ius ciuile vigilantibus scriptum est, vt ff. quæ in fraud. cred. l pupillus. in fi. & ibi, summa prouidentia, vt inf. proxi. §. Docilem, cum dicit: & cum sacratissimas constitutiones antea confu. &c. vt inf. eod. §. omnes, docilem enim facit qui summam rei breuiter comprehendit: nam per hoc, q̃ ipse abbreuiauit, poterunt amodo, facilius edoceri. Beneuolum, l. bonæ voluntatis ad addiscendum, vbi dicit: & quod priori tempore, & ibi, summa itaq. ope. vt inf. eo. §. cumq. in fi. & §. summa itaq &c.

SYL.

* ¶ Accur. æquiuocat in assignandis partibus procmij, secundum rhetoricam rationem, de hac te vide hoc in loco nostros Commentarios.

Diuiso

IMperatoriam. Diuiditur in tres partes principales totum hoc procmium vsq; ad

ad finem,licet Ioan.Pla.diuidat in quinque. Nam primo ponit in quibus debet versari Imperator.Secundo ponit qualiter Iustinianus illud adimpleuit. Tertio nos ad studium exhortatur, ostendendo fructus,qui sequũtur ex assiduo studio,secunda ibi in §. Quorum tertia ibi, Summa itaq.] Iterum prima diuiditur in duas partes: quia primo ponit dictum secũdo ponit tres caus. s secunda ibi, Vt vtrumq.

iestatem[a] non solum armis decoratã,[b] sed etiã legibus oportet [c] esse armatam: [d] vt vtrũque tempus, & bellorum,[e] & pacis [f] rectè possit guberna ri:[g]& princeps[h] Romanus non solum in hostilibus[i] prelijs victor existat,sed etiã p legitimos†tramites[k]

¶Imperatoriam. CASVS in proęmio non est figurandus,cum in eo non intendat Imper. aliquid pro l disponere,sed tantum cõsilium suum aperire, & modum narrare, quo librum hunc componi curauit. Si tamen vis ponere, potes pro ratione dubitandi adducere,quòd cum Imperator nomen sit ducis exercituum,& millium,& pariter militię,l.i.ff.de testa.milit.nihil aliud ab eo exigivi debatur quam vsus armorum,l. fi. in princ. C. de iur.deli, cuius contrarium respõdetur, ex eo,quia cum ad eum spectet non tantum milites regere,sed prouincias,quibus preest, tempore belli & pacis, eidem non minus ll. sunt necessarię,quam arma,ex caussis in tex. expressis. No. summarium. Item quod appellatione principis Romani venit Imperator. Item calumnias vitandas, & calumniatores repellẽdos. Item idem esse rectè,quòd iustè. Item quod Imperator dicitur religiosus,quòd largè accipitur,vt declarat Ias. in l. j. in j. lectura in princ. C. de Sum. Trin. Item nota attributionem armorum factam ll. & econuerso ad demonstrandam coniunctionem, & colligantiam ipsorum: & quòd dictio,vt,est redditiua rationis. Item ibi.vtrũque, quòd expressio verborum,quæ inerant, toleratur pro maiori declaratione.]

a ¶ Maiestatem.idest,Imperatorem,qui est in maiestate, vt Cod. de leg. & const. l. digna.

¶Adde,q̃ maiestas est decus,amplitudo,& dignitas cuiusque:quam etiam pro Dea honoris & reuerentię filia prisci coluerunt.]Si mihi est loquendi ornatius infra quib. mod. ius pa.po.sol.§.filius.ibi,Imperatoriam celsitudinem.Et nota,quòd antipophorizat respondendo ad tacitam quæstionem, hanc scilicet, quare Imperator non facit, quod sium est,scilicet armis intendere,cum milites magis arma scire,quam iura oporteat,vt C. de iur. delib.l.fi.ad quod respondet,Imperatoriam maiestatem &c.

b ¶ Armis decoratam. Quæritur quare quod erat armorum attribuit legibus,& e contra? Respondetur,vt ostenderet alterum alterius auxilio semper egere, vt Cod. de Iusti. Co. cõfir. in prin. & ff. de rei ven.l.qui restituere. Vel hic propriè ponit: nã arma sunt ad decorem,leges sunt ad armandũ:vnde & militant namque &c.vt C.de aduo.diuer.iud.l. aduocati. Et leges dicuntur armare homines vt C. ad l. Iul. de adult. l.cum vir nubit. Vel ideo posuit,vt euitetur malus sonus verborũ scilicet cacophathon, idest turpis sonus.

* ¶ Prima expositio verior est, vt abundè tam ex eodem Iusti. quam ex alijs scriptoribus demõstrauimus hic in nostris annotationibus.] SYL.

c ¶ Oportet.idest opportunum est.

¶Adde,quòd immo necesse est,vt C.de iusti. Co. confir.in princ.exponuntur autem hæc verba necessitatiua secundum subiectam materiam, Ias. in l.j.col.v.in princ.ff. de Iust.& iur. SYL.

d ¶ Armatam. scilicet ad hanc vtilitatem, quæ sequitur Accursius,

e ¶ Et bellorum. Et sic quo ad vsum armorũ.

f ¶ Et pacis. Sic quo ad vsum legum.

**¶Hinc not.q̃ iudex debet esse iuris peritus aliter repellitur à munere iudicandi, nisi caussarum habeat experimentum,auth. de iud. in prin. & gl. in c. Iciscitatus de rescrip.

g¶ Gubernari. Alterum legibus,scilicet tempus pacis:alterum armis,scilicet tẽpus belli, SYL.

¶ Adde,q̃ non tempore belli.ll.seruari non debeant,sed quòd eo tempore minus seruẽtur,sumpta denominatione ab eo,quod plerumque fit,l.nam ad ea.ff.de legi.]

h ¶ Et princeps.scilicet Imperator.

**¶ Hic intelligitur de Imp. vel per excellentiam,vel propter adiectionẽ illius dictionis,Romanus:nam alioquin principis appellatio latius patet,vt not.gl.in cle.j de bap.

i ¶ In hostilibus. Qui sunt hostes,dicitur.ff. de capti.& postli.reuer.l.hostes,& ff.de ver, signif.l.hostes.

K ¶ Per legitimos tramites.i.leges quæ sunt via gradiendi sicut tramites eundi,secundũ Ioannem. Bene dico calumniantes puniri, per leges:nam in criminibus,siue ordinarijs, †siue extraordinarijs,ad similitudinẽ supplicij punitur calumniator,vt C. de accu.l.fi.& ff. ad Tur,l. & in priuatis, vbi dicitur, Et in priuatis,& in extraordinarijs criminibus omnes calumniosi pro qualitate admissi plectuntur. Item In ciuilibus,modò pecuniaria pęna, modò sacramento calumnię, modò nota infamię,vt infra de pę. te. liti.per totum & infra de actio.§ si quis agens,& C.de plus pet.l.vnica,& C.de iudi.l.properandũ §.& si quidem,vbi punitur contumax in expensis. Vel dic,q̃, septem genera pęnarum vocat legitimos tramites, vt ff. de pęn. l. si quis forte.in fine,cum duabus seq. Vel dic,q̃ magistratus vocat tramites p quos iura redduntur:nam parum valeret iura esse in ciuitate,

Margin notes: Calũnia toris punitio. †Extraordinarias criminas & priuata quæ sint not. glo. l. ind.l. Et in principatis. †Legum tramitẽ notat idẽ Iustin.l. l. in prin. C. de ve. iu. enuc. & iustis tramitẽ in l. consensu C. de repud. Magistratus sũt tramites legitimi.

tate, nisi essent quia ea executioni mãdarẽt, vt ff de orig. iur. l. ij. §. post originem, qui puniunt in criminalibus, puniunt & in ciuilibus in expensis, & in viatico, vt ff. de indi. l. eum quẽ, quæ vltima verior est. Accursius.

STL. ¶ Adde tramites hic vocari modos, quibus ll. vtuntur; & quod iudex criminalis cognoscit incidenter de causa ciuili, dummodo sit accessoria, etiam in eadem sententia. l. interdum. §. qui furem; & ibi doct. ff. de fur.

† *Sic in l. 1. C. de ve. iu. enu. in prin.*

calumniantiũ, [a] iniquitates expellat: † & fiat tã iuris religiosissimus, [b] quàm victis hostibus triumphator magnificus. ¶ *Vtrumque assecutus est Iustin. quod testantur populi ab eo deuicti, & ll. latæ, præsertim. C. & ff. h. d.*

STL. a ¶ *Calumniantium*. Calumniator est, qui falsa crimina scienter intendit, vt ff. ad turpi. l. j. in princ. & facit ad hoc. ff. de ijs qui no. infa. l. athletas. §. calumniator, quis autem sit præuaricator, & tergiuersator, dicitur in prædictis legibus.

¶ Adde calumniantem hic accipi pro quocunque aliquid contra Ius faciente, calumniatoremque alias puniri in ordinarijs pro motu iudicis, vt per doct. in d. §. calũniator & in l. j §. ad turpil. quod plenius explicauimus hic in nostris Annotationibus.

b ¶ *Religiosissimus*. Nota quem fieri religiosum per leges: nam ipsæ sunt sacræ, vt C. de leg. & consti. l. leges.

STL. * ¶ Religiosus, vt ait Cic. lib. ij. de nat. deo. dicitur, qui diligenter ac fideliter tractat, quæ ad cultum deorum pertinẽt, & quia iustitia olim pro Dea celebratur, factum est vt eius obseruatores religiosi, iuris recti appellẽtur, quemadmodum in nostris Annotationibus ostensum est: vnde & sacratissimum templum iustitiæ dixit idem Iustin. in l. j. §. cumque, C. de vete. iu. enu.] Item nota hic quatuor proportionabilia. s. arma, vsus armorum, victoria, triumphus, Item leges, vsus legum, calumniæ repulsio, iuris religio.

ADDITIO Nam sicut se habent arma & vsus armorum ad victoriam, sic victoria ad triumphum: & sicut leges & vsus legum ad calumniæ expulsionem, sic calumnię expulsio ad religionem. Ioan. Fab.

¶ *Quorum*. ¶ Diuiditur in duas partes. Primo dicit, quod Impe. perfectè se habuit circa arma & circa leges. Secundo hoc suũ dictum probat ab effectu. Secunda ibi. Et bellicos; item secũda subdiuiditur Nam primò exemplificat qualiter se habuit circa arma: secundò circa iura. secunda ibi, Omnes verò populi. Ang

STL. ¶ Quorum. *CASVS* ¶ Cum hic tantum tractetur: qualiter quod maxime principem decet, fuerit in Iustin. non exigitur alia casus

figurario: pendet enim hic, à generali propositione supra facta. Not. quod licet seipsũ laudare: & quod quãdo quis ad aliquid faciẽdum tenetur, debet illud omni opera, & diligentia adimplere. Item quod ea quæ facimus, a Deo sunt omnia: & quod differunt promulgare, & cõponere. Item quod confusa debent distingui. Item quod iugum ponitur pro iurisdictione & potestate. Item quod innumerum dicitur quod est multiplex, licet, numerari possit: & quod dictio iterum, importat secundam vicem.]

¶ Quorum vtramque [c] viam cũ summis vigilijs [d] summaque prouidẽtia, [e] annuente Deo: [f] perfecimus. Et bellicos [g] quidem sudores nostros Barbaricæ [h] gẽtes sub iuga nostra † deductę [i] cognoscũt; & tam Africa, [k] quã

† *aliàs reductię.*

c ¶ *Quorum vtramque*. Si ista debent esse in principe, tu Iustiniane quid fecisti? Respon. quorum vtramque. *Procasu.*

d ¶ *Cum summis vigilijs*. id est cum summo labore quo ad leges: nam ius ciuile vigilantibus, & non dormientibus, scriptũ est, vt ff. quæ in fraudem credito. l. pupillus. in fi. Acc. *Vigilãtibus iura subueniunt.* STL.

e ¶ *Prouidentia*, scilicet quo ad arma, & nota tres esse hominis status, memoria præteritorum, scientia præsentium, & prudentia futurorum.

¶ Dic per vigilias intelligi labores corporis: per prouidentiam, prudens animi consilium. Nam prouidentia, vt diffinit Cicer. de Inuen. est per quam futurũ aliquid vr, antequam eueniat. facit l. j. ff. de legi. tut. in princ.

f ¶ *Annuente Deo*. Deo gratias refert, cuius auxilio triumphum meruit obtinere, vt C. de offi. præf. præt. afri. l. j in princ.

g ¶ *Et bellicos*. Quod coniunctim dixerat dicendo, Vtramque viam &c. nunc diuidit, dicendo primo qualitẽr se habuit circa arma. Accur.

h ¶ *Barbaricæ*. Barbari sunt qui extra Romanum imperium sunt, & maximè hostes. *Barbari.*

¶ Adde, quod barbari ponũtur hic pro indomitis & incultis aliàs enim barbari dicuntur qui nec Latini, nec Græci sunt, à linguæ duritie: quo barbari dicuntur antiquo vocabulo, qui duro atque aspero sermone erant.] STL.

i ¶ *Deductæ*. de nouo.

** ¶ Quod ait, Sub iuga nostra deductę, dictum videtur ex priscorum more, cum victos, inermes, ac discinctos transire cogebant sub iugum, quòd fiebat duabus hastis in terra defixis, tertiaque super ligata, vt Festus memoriæ prodidit.

K ¶ *Tam Africa*. Sub qua multę prouincię continentur.

** ¶ Victoriã de Africa partam, & quę prouinciæ in ea contineantur, copiosè explicat Iusti.

Iustl. in l. j. C. de offic. præf. præt. Afri.

a ¶ *Prouinciæ*. Sic constrие, Tam Africa, quã aliæ innumerabiles prouinciæ iterum additæ, idest adiunctæ ditioni Ro. i. iurisdictioni, nostroq. Imperio post tãta &c.† & protestãtur nostris victorijs cælesti numine præstitis: nam istæ prouinciæ prius fuerunt de Ro. Imperio. post desieruut & post centum & quinque annos redierunt, vt hic: & hoc innuit quãdo dicit iterum.

† alias numerosæ.

aliæ † innumeræ prouinciæ, [a] post tanta tẽporum spacia, nostris victorijs à cælesti numine præstitis, iterũ ditioni Romanæ, nostroq. additæ Imperio, † protestatur. Omnes verò [b] populi legibus tã à nobis promulgatis [c] quam cõpositis [d] reguntur.

Et cum sacratissimas cõstitutiones antea cõfusas [e] in luculẽtã ereximus cõsonãtiã, [f] tunc [g] nostrã extẽdimus curã [h] ad immẽsa [i] veteris prudentiæ volumina, & opus desperatũ [k] quasi p medium profundũ [l] eũtes; cælesti fauore [m] iã adimpleuimus. [n]

† i. testãtur, vt ac cipiturét in c. cum qui. de dolo & cont. in vi.

¶ Adde, quòd aliquando significat prima vice, c. tua nobis. de appella. quandoque bis vt hic, aliquando, pluries. l. veluti, §. hæc vox. ff. de eden.] Et quando dicit. Et post multa temporum spacia &c. vt C. de officio præfec. præto. afri. l. j.]

STL.

† Idest pro testimonio sunt, cũ sit notorium.

b ¶ *Omnes verò*. vsque huc dixit qualiter bellicam curam habuit: nunc qualiter legalem. Accursius.

Promulgare & cõponere, quod sint.

c ¶ *Promulgatis*. Scilicet à nobis: & dic de nouo. Et est promulgare, æqulitatem rudem & naturalem occultã iuris laqueis innodare. Componere autem est difficilè promulgata in ordinem compẽdiosè redigere.† Vel dic, quod promulgare legem est eam condere, & conditam recitare, proferre, pronũciare, patefacere, prodere. vel manifestare. Sed componere propriè est disponere & constituere. & quasi simul ponere, vt patet in gl. seq.

† Verba sequẽtia non sunt Accursii.

d ¶ *Compositis*. Scilicet ab alijs, quare reformauimus in alijs. Vel dic compositis à nobis: quasi diceret compilatis à nobis: quasi simul positis à nobis: quales sunt leges ff. & C. & aliorum Imperatorum: suas enim & promulgauit, & composuit.

STL.

* ¶ Dic quòd promulgatas intellexerit à se latas, compositas verò collectas atq; in ordinem digestas: quæ differentia non est perpetua, cum componere, vt hic diximus in Annot. non minus propriè significet inuenire & primo facere, quam ab alijs inuenta, aut facta colligere. l. ij. §. deinde ex his legib. ff. de orig. iu. Promulgari verò lex propriè dicitur, cum primum in vulgus editur, quasi prouulgari, vt Festus ait.

e ¶ *Confusas*, scilicet in tribus Codicibus positas, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano, vt C. de no. Co. fac. l. j. in princ.

f ¶ *Consonantiam*, scilicet in vnum Codicem, quem nõ habemus, sed ex eo factus est iste, quem habemus. vt C. de ver. iu. enuc. cius princ. & l. j. de emend. Cod. Iustin.

STL.

¶ Adde quod hic factus est post Institutiones, ille, scilicet, quem nunc habemus. l. meminimus. C. de legi. hæred. ponit Ias. in §. rursus col. xiij. inf de actio.

g ¶ *Tunc*, idest statim post compositionem illius Codicis fecimus Digesta.

h ¶ *Curam*. Vt nulla contrarietas posset reperiri, nullaq. superuacua, aut similitudo, vt C. de no. Cod. com. §. quibus.

i ¶ *Ad immensa*. Nam erant tricies centena millia versuũ, idest legũ, vel §§. vel respons. & duo millia librorum, & aliæ multæ leges, vt C. de veter. iur. enuc. l. ij. §. omnia. & in prooemio, ff. §. & antea.

** ¶ Veterem autem prudentiam appellat Ius verus, quod ad vrbe Roma condita, & à Romuli tempore ad sæculum vsque Iustin. fermè per mille quadringentos annos confusissimè sparsum erat: quod post modum idem Iustin. in tit. de vet. iu. enuc. mandauit enucleari, idest exponi, & in certum librorum ordinem redigi.

K ¶ *Desperatum*. scilicet à Constantino, nam Constantinus voluit hoc facere, sed non potuit. †

† cogitauit & Iustinus Cæs. deinde et vils, ordine redigendo auctore Seneca.

l ¶ *Profundum*. Reperit enim omnium legũ tramitem, quia ab vrbe Romana condita & Romuli descendit temporibus, ita esse confusum, vt in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur, vt C. de vet. iu. enu. l. j. in princ. Accur.

m ¶ *Cælesti fauore*. Subaudi mediante.

n ¶ *Adimpleuimus*. Post Digesta ergo & post primam compositionem Codicis, quem non habemus, factus fuit hic liber, tamen ante compositionem secundi Codicis, quem habemus: vnde quod hic dicitur, quãdoque per Codicem corrigitur, vt facit de anno vtili, qui obtinet secundum hunc librum, in restitutione minorũ & maiorum, vt inf. de act. §. rursus. secus est per Codicem in dictis restitutionibus, vt C. de temp. in integ. restitut. l. fi. Item in secunda eius compositione facit mentionem Institutionum iam compositarum, vt C. de emen. Iustin. Cod. & secunda eius editione, l. 1. §. supradictis.

Institutiones factæ sunt ante Codicem.

** ¶ Adde quod cũ Iustin. concordasse primum suum C. cum Digestis & Institutionibus, fateatur, quisquis velit asserere, in C. quem hodie habemus, subesse correctionem Digestorum, aut Institutionum, oportet, vt id ab vna ex quinquaginta constitutionibus

secundo Codici insertis, & post primū promulgatis, esse factū, ostendat: cuius rei sciētia ex eo haberi potest: si ad finem scriptum sit, datas Lampadio & Oreste Coss. vel post Lampadij & Orestis consulatum semel, aut iterum, vel tertio, aut quarto Iustiniani, & Paulini consulatum, vt rectissimè Alciatus noster docuit in Parer. *ADDITIO.* De hoc etiam casus in l. meminimus. In prin. C. de leg. hær. vbi text. facit mentionem de hoc libro facit. l. j. Cod. de ve. iu. enu. quod not. quia si aduersarentur adinuicem, debet magis stare legi. C. tanquam vltimę, quam huic libro: nisi in illis legibus, de quibus hic fieret mentio. Ang.

¶ Peracta. C. & ff. cōpilatione mādauit institutiones cōponi, vt principia huius sciētiæ auspicarentur à ll. Imperatorijs: quod ante non nisi per quadriennium licebat. h. d. vsque ad §. igitur.

¶ Cumque hoc[a] Deo propitio[b] peractum est[c] Triboniano[d] viro magnifico, magistro, & Exquęstori[e] sacri palatij nostri †, necnon[f] Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus;[g] antecesso-

¶ *Cumque.* ¶ Diuiditur in duas partes. Primo ponitur qualiter mandauit fieri hunc librum, secundo ponit causas propter quas; secunda ibi, Vt liceat. Ang.

SLI. ¶ Cumque. *CASVS.* ¶ Pro casu hic aiaduertes qualiter lu... declarat cur, qualiter, & per quos fecerit hunc librum condi: & illius vtilitatem ostendit per modos expressos in tex. Nota igitur summam. Item quòd quis pluribus officijs cōpatilibus fungi potest: & quòd tria requiruntur ad implenda iniuncta, sciētia, diligentia, & fides. Itē nota significatum verbi, antecessor. Item quòd scientia diligentia, & fides, experientia comprobantur, & quòd ex vnico actu non dignoscuntur. Item quòd institutiones sunt principia ll. & quòd introducendum est quod conferat animæ & corpori: & quod hæc scientia habet principium & finem. §. & quod pęnæ. in proœm. ff. Item quòd condere ll. à principe delegari & demādari alteri potest, dummodo id specialiter fiat.]

a ¶ *Hoc.* scilicet volumen. Digest. & Codicis.

b ¶ *Deo propitio.* idest Deo coadiuuante.

c ¶ *Peractum est.* idest completum.

d ¶ *Triboniano.* hoc nomen, & sequētia sunt datiui casus, & etiam dictio conuocatis & cōstruūtur cū illo verbo inferius, mādauimus.

e ¶ *Exquæstori.* Pro suo simplici ponitur scilicet quæstori. Nota quòd tribus modis dicitur quæstor. Primo, ille, qui quærebat pecunias tributorum per mundum & seruabat. Secundo ille, qui præerat capitalibus causis. Tertio, qui stabat vt legeret libros principales qui candidatus principis dicebatur: & ita hoc tertio modo accipio hic, vt ff. de offic. quæstoris. l. j. in fin. & de orig. iu. l. j. §. deinde cū ęrarij. Vel secundū Ioan. quod iā fuit in illo officio, sed nunc non est: inde exquæstor, idest extra quæsturā positus. Vel dicas tertio, esse nomen dignitatis vt exconsul, vt C. de aduo. diuer. iud. l. petitionem, ibi, egredientem.

† *aliàs quęstori. al. exquæstore.* *Quæstor dicitur tripliciter.* † *Et hic in iure diuersis nominibus nuncupatur: susceptor & epinator vt C. de suscep.* & Arc his. l. nisi opinatores li. 10.

SI L.

* ¶ Quæ nam fuerit Triboniani quæstura, seu exquæstura (vtroque enim nomine idem puto significari) & quaniæ esset potestatis, id quod nemo fere adhuc bene declarauit, vide hic nostras Annotationes, vbi demonstratum est hanc sacri palatij quæsturam summum fuisse magistratum, & principatui proximum. † Eiusmodi quæstor apud Græcos appellatur paredros, auctore Procopio lib. primo de bello Persico. Estque ferè eiusdem potestatis, cuius est hodie apud Gallos Cancellarius & inter alia munera constat eum principis responsa, & rescripta dictasse. l. vlti. C. de diuer. rescri Iustinianus in auth de exhiben. reis. Appellat gloriosissimum quæstorem diuinis nostris ministrantem literis, in auth. vt diuinæ iussiones col. viij. iubet, vt diuinæ iussiones à quæstore subscribantur, in l. præcipimus. C. de appellation. quæstor dicitur sacrorum iudiciorum præses. nam cum præfecto prætorio iudicabat de appellationibus, quę ab omnibus spectabilibus iudicibus in sacrum auditorium principis deferebantur, vt etiam colligitur ex auth de appellat. palatium autem dicebatur locus habitationi Principis dicatus. l. j. Cod. de pala. l. quicunque. de ope. pub.

† *Alia litera nō habet nostri.*

f ¶ *Nec non.* Nota duæ negationes faciunt vnam affirmationem, vt hic & ff. de vèrb. signific. l. duobus.

¶ Adde quòd Alciat. ibi optimè declarat: & ex mēte Ang. hic dic gl. veram, nisi de mēte contraria cōstet: vel nisi simus in rustico, secundum Bald. in l. qui se patris. col. iij C. vnde lib. vel nisi ad diuersa referantur, secundum Bar. in l. manifestæ. ff de iureiur. SI L.

g ¶ *Illustribus*, Quatuor sunt ordines dignitatum: maximi, vt superillustres: magni, vt illustres: medij, vt spectabiles: minimi, vt clarissimi: quos specifica, vt in auth. de appell §. j ij. iij. & iiij. col. ij. & in auth. vt ab illustri, & qui supra eos sunt. col. v. Sunt & infimi, vt defensores ciuitatum, & magistratus municipales & isti non habent merum imperium, sed superiores sic.

Imperiū merūcertis dignitatibus est concessum.

ADDITIO. Et ideo potestates, & rectores ciuitatum non deberent posse ingerere pęnam sanguinis: quamuis contrarium de facto obseruetur, vt hic per Angel. sed superiores sic.

¶ Antecessoribus Scientia, vel ętate: vel quia fuerant cum pręcedentibus Imperatoribus.

a ¶ *An-*

a ¶ *Antecessoribus*. Verius est antecessores dictos fuisse, qui ius ciuile profitebantur, ex eo quòd scholasticis quodam modo præirent illos docendo, vt manifeste deprehenditur ex proœmio ff. in princ. versic. Sed cum vos.
b ¶ *Quorum*. Hic est interpositio vsq. illuc, Conuocatis &c. Et nota quòd in tribus hic commendantur qui sunt huic arti intenti. Primo in scientia, id est in cautela, vel ingenij scientia, vt l. j. C. si ma. fac. alie. fac. si. ne decret. rahab. Item in legum scientia. Eligendus est enim talis magister, qui in se laudabilem vitam probis moribus monstrauerit, & docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandique subtilitatem, & copiam disserendi se habere patefaceret, vt C. de profes. qui in vr. con. doc. l. j. lib. xij. Item in fidelitate: nam ex quo hactenus fideles extiterunt, præsumitur pro eis. ff. de re mili. l. non omnes. §. à barbaris. de præteritis enim sumimus coniecturam ad futura. ff. de accusa. l. si cui. §. eisdem, & quandoque occultam coniecturam sumimus ad præteritum, vt C. ad l. Iul. de adul. l. si quis adulterij.

Magister qualis esse debet.

Præsumptio a va ry sumitur.

ADDITIO. Vide glos. in c. scribam, de præsumpt.
c ¶ *Ex multis rerum argumentis*, id est ex multis rebus vel negotijs, quæ sunt argumenta, Vnde dicit prouerbiũ. Opus laudat magistrum, sic in auth. de mota, §. sancimus. col. j.

Prouerbium.

d ¶ *Accepimus*, id est recepimus.
e ¶ *Mandauimus*, id est præcepimus.
f ¶ *Suasionibus*. In bona parte accipe, alias in mala accipitur. ff. de ser. cor. l. j. §. persuadere, & C. de fur. & ser. cor. l. si quis persuaserit.
g ¶ *Institutiones*. Ideo sic dictas, quia in statum Romani iuris nostram erigunt intelligentiam, vt infra. tit. j. §. his igitur.
¶ Adde quòd ab instituendo dictæ sunt, sicut & opus Quintiliani. Oratoriæ institutiones appellantur, quid autem differant institutiones ab institutionibus. Vide Lau. Val. in lib. elegan. iv. cap. xj.

STL.

h ¶ *Vobis*. Loquitur iuuenibus.
i ¶ *Cunabula*. Per simile loquitur: quia sicut in cuna infantes primo morantur, ita iuris preceptor instituta primo legere dẽt sic, ff. de offi. præ. prætor. l. j. §. his cunabulis.

¶ Sic inf. de liber. §. libertinorum, ibi, à primis vrbis Romæ cunabulis.
K ¶ *Fabulis*. Quia in antiquis Institutionib. erat fabulę, quæ fabulę nec vera, nec verisimilia continent secundũ Tullium. li. j. de Inu.
* ¶ Per fabulas videtur intellexisse prima illa exercitamenta iuuenum in scientia legali, cum preceptores rhetorum more ipsis casus proponerent fabulosos, vt ita illecti, deinde ad difficiliora deducerentur. Aut certè sensit de adulterina illa doctrina, q̃ antea tradebatur. §. Hæc autem, in proœm. ff.

STL.

rebus[a] nostris (quorum[b] omnium solertiam, & legum sciẽtiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumẽtis[c] accepimus) [d]conuocatis mandauimus[e] specialiter: vt ipsi nostra auctoritate, nostrisq. suasionibus[f] Institutiones[g] componerent: vt liceat vobis[h] prima legum cunabula[i] nõ ab antiquis fabulis[k] discere, sed ab Imperiali splendore[l] appetere: & tam aures quã animi vestri, nihil inutile[m] nihilque perperam positum[n] sed quod in ipsis[o] rerũ obtinet argumẽtis, accipiãt: & quod priore tempore vix post quadrienniũ prioribus cõtingebat, vt tũc cõstitutiones Imperatorias legerẽt,[p]

l ¶ *Ab Imperiali splendore*. i. ab Imperatore, qui splendet.
ADDITIO. Vel dic. Ab Imperiali splendore, i. ab Imperialibus constitutionibusque splendere dicuntur.
m ¶ *Nihil inutile*. Quo ad animam: vel nihil inutile, i. inusitatum: vt patet ex eo, quod dicit inf. proximè. Sed quod &c.
n ¶ *Perperam positum*, quoad aures. Vel dic id est male positum & contra ius.
¶ Theophilus vertit ibi, hoc est, temere, frustra: vt sit sensus, nihil, esse in hisce institutionibus otiosum, & sine causa positum.
o ¶ *In ipsis*. Id est in ipsa rei veritate vel in his, quæ quotidie emergere possunt. Non autem inueniuntur hic ea, quæ non possunt euenire: quia de his non curant legislatores, vt in authẽt. vt sine prohib. matres debi. & cred. §. quia verò. col. vij. & ff. de legib. l. nam & l. nam ad ea.
* ¶ Melius est accipere argumenta, vt & Quint. sæpe, pro specieb. seu casib. qui proponuntur, vt sit sensus, his libris illa solum tradi, quæ in decidendis casibus obseruantur, non quæ abrogata sunt legib. aut cõsuetudine abolita: quod latius hoc loco in Annotationibus explanauimus.

STL.

† Adde, quod eadem locut. vtitur Imp. infra titu. de satisda. §. vlt. & planius sensus huius §. percipitur ex §. sed cum perspeximus. l. ij. C. de ver. iu. enu.
p ¶ *Legerent*. Nam & olim à principio legebant Imperiales constitutiones, scilicet Institutiones antiquas, vt in proœmio. ff. §. discipuli.
** ¶ Hic locus intelligendus est nõ de institutionibus antiquis, vt intellexit Accur. sed de constitutionibus primo Codici inser-

secundo Codici insertis, & post primū promulgatis, esse factū, ostendat: cuius rei sciētia ex eo haberi potest: si ad finem scriptum sit, datas Lampadio & Oreste Coss. vel post Lampadij & Orestis consulatum semel, aut iterum, vel tertio, aut quarto Iustiniani, & Paulini consulatum, vt rectissimè Alciatus noster docuit in Parer.

ADDITIO. De hoc etiam casus in l. meminimus. in prin. C. de leg. hær. vbi text. facit mentionem de hoc libro facit.

¶ Peracta. C. & ff. cōpilatione mādauit institutiones cōponi, vt principia huius sciētiæ auspicarentur à ll. Imperatorijs: quod ante non nisi per quadriennium licebat. h. d. vsque ad §. igitur.

¶ Cumque hoc[a] Deo propitio[b] peractum est[c] Triboniano[d] viro magnifico, magistro, & Exquęstori[e] sacri palatij nostri †, necnon[f] Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus;[g] antecesso-

l. j. Cod. de ve. iu. enu. quod not. quia si aduersarentur adinuicem, debet magis stare legi. C. tanquam vltimę, quam huic libro: nisi in illis legibus, de quibus hic fieret mentio. Ang.

¶ *Cumque.* ¶ Diuiditur in duas partes. Primo ponitur qualiter mandauit fieri hunc librum, secundo ponit causas propter quas; secunda ibi, Vt liceat. Ang.

SLI. ¶ Cumque. *CASVS.* ¶ Pro casu hic animaduertes qualiter Iust. declarat cur, qualiter, & per quos fecerit hunc librum condi: & illius vtilitatem ostendit per modos expressos in tex. Nota igitur summam. Item ꝙ quis pluribus officijs cōpatilibus fungi potest: & ꝙ tria requiruntur ad implenda iniuncta, sciētia, diligentia, & fides. Itē nota significatum verbi, antecessor. Item ꝙ scientia diligentia, & fides, experientia comprobantur, & ꝙ ex vnico actu non dignoscuntur. Item quòd institutiones sunt principia ll. & quòd introducendum est quod conferat animæ & corpori: & quod hæc scientia habet principium & finem. §. & quod pęnæ. in proęm. ff. Item ꝙ condere ll. à principe delegari & demādari alteri potest, dummodo id specialiter fiat.]

a ¶ *Hoc.* scilicet volumen. Digest. & Codicis.

b ¶ *Deo propitio.* Idest Deo coadiuuante.

c ¶ *Peractum est.* idest completum.

d ¶ *Triboniano.* hoc nomen, & sequētia sunt datiui casus, & etiam dictio cōuocatis & cōstruūtur cū illo verbo inferius, mādauimus.

e ¶ *Exquæstori.* Pro suo simplici ponitur scilicet quæstori. Nota ꝙ tribus modis dicitur quæstor. Primo, ille, qui quærebat pecunias tributorum per mundum & seruabat. Secundo ille, qui præerat capitalibus causis. Tertio, qui stabat vt legeret libros principales qui candidatus principis dicebatur: & ita hoc tertio modo accipio hic, vt ff. de offic. quæstoris. l. i. in fin. & de orig. iu. l. ij. §. deinde cū ęrarij. Vel secundū Ioan. quod iā fuit in illo officio, sed nunc non est: inde exquæstor, idest extra quæsturā positus. Vel dicas tertio, esse nomen dignitatis vt exconsul, vt C. de aduo. diuer. iud. l. petitionem, ibi, egredientem.

* ¶ Quæ nam fuerit Triboniani quæstura, seu exquæstura (vtroque enim nomine idem puto significari) & quantæ esset potestatis, id quod nemo fere adhuc bene declarauit, vide hic nostras Annotationes, vbi demonstratum est hanc sacri palatij quæsturam summum fuisse magistratum, & principatui proximum.

† Eiusmodi quæstor apud Græcos appellatur paredros, auctore Procopio lib. primo de bello Persico. Eratque ferè eiusdem potestatis, cuius est hodie apud Gallos Cancellarius & inter alia munera constat eum principis responsa, & rescripta dictasse. l. vlti. C. de diuer. rescri. Iustinianus in auth. de exhiben. reis. Appellat gloriosissimum quæstorem diuinis nostris ministrantem literis, in auth. vt diuinæ iussiones col. viij. iubet, vt diuinæ iussiones à quæstore subscribantur, in l. præcipimus. C. de appellation. quæstor dicitur sacrorum iudiciorum præses. nam cum præfecto prætorio iudicabat de appellationibus, quę ab omnibus spectabilibus iudicibus in sacrum auditorium principis deferebantur, vt etiam colligitur ex auth. de appellat. palatium autem dicebatur locus habitationi Principis dicatus. l. j. Cod. de pala. l. quicunque. de ope. pub.

f ¶ *Nec non.* Nota duæ negationes faciunt vnam affirmationem, vt hic & ff. de verb. signific. l. duobus.

SI L. ¶ Adde quòd Alciat. ibi optimè declarat: & ex mēte Ang. hic dic gl. veram, nisi de mēte contraria cōstet: vel nisi simus in rustico, secundum Bald. in l. qui se patris. col. iij C. vnde lib. vel nisi ad diuersa referantur, secundum Bar. in l. manifestæ. ff de iureiur.

g ¶ *Illustribus*, Quatuor sunt ordines dignitatum: maximi, vt superillustres: magni, vt illustres: medij, vt spectabiles: minimi, vt clarissimi: quos specifica, vt in auth. de appell. §. j ij. iij. & iiij. col. ij. & in auth. vt ab illustri, & qui supra eos sunt. col. v. Sunt & infimi, vt defensores ciuitatum, & magistratus municipales & isti non habent merum imperium, sed superiores sic.

ADDITIO. Et ideo potestates, & rectores ciuitatum non deberent posse ingerere pœnam sanguinis: quamuis contrarium de facto obseruetur, vt hic per Angel. sed superiores sic.

¶ Antecessoribus Scientia, vel ętate: vel quia fuerant cum pręcedentibus Imperatoribus.

a ¶ *An-*

† aliàs questori. a l. exquæstore.

Quæstor dicitur tripliciter.

† Et hic in iure diuersis nominibus nuncupatur: susceptor & opinator vt C. de suscep.

& Ar[illegible] c ki. l. nisi opinatores li. 10[illegible]

SI L.

† Alia litera nō habet nostri.

Imperiū meriū certis dignitatibus est concessum.

a ¶ *Antecessoribus.* Verius est antecessores dictos fuisse, qui ius ciuile profiterentur, ex eo quòd scholasticis quodam modo præirent illos docendo, vt manifestè deprehenditur ex proœmio ff. in princ. versic. Sed cum vos,

b ¶ *Quorum.* Hic est interpositio vsq. illuc, Conuocatis &c. Et nota quòd in tribus hic commendantur qui sunt huic arti intenti. Primo in solertia, id est in cautela, vel ingenij scientia, vt l. j. C. si ma. fac. alie. fac. si ne decret. rahab. Item in legum scientia. Eligendus est enim talis magister, qui in se laudabilem vitam probis moribus monstrauerit. & docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandique subtilitatem, & copiam disserendi se habere patefaceret, vt C. de profes. qui in vr. con. doc. l. j. lib. xij. Item in fidelitate: nam ex quo hactenus fideles extiterunt, præsumitur pro eis. ff. de re mili. l. non omnes. §. à barbaris. de præteritis enim sumimus coniecturam ad futura. ff. de accusa. l. si cui. §. eisdem, & quandoque occultam coniecturam sumimus ad præteritum, vt C ad l. Iul. de adul. l. si quis adulterij.

Magister qualis esse debet.

Præsum ptio a varijs sumitur.

rrbus[a] nostris (quorum[b] omnium solertiam, & legum sciētiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumētis[c] accepimus) [d]conuocatis mandauimus [e] specialiter: vt ipsi nostra auctoritate, nostrisq. suasionibus[f] Institutiones[g] componerent: vt liceat vobis[h] prima legum cunabula[i] nō ab antiquis fabulis[k] discere, sed ab Imperiali splendore[l] appetere: & tam aures quā animi vestri, nihil inutile[m] nihilque perperam positum[n] sed quod in ipsis[o] rerū obtinet argumētis, accipiāt: & quod priore tempore vix post quadrienniū prioribus cōtingebat, vt tūc cōstitutiones Imperatorias legerēt, [p]

ADDITIO. Vide glos. in c. scribam, de præsumpt.

c ¶ *Ex multis rerum argumentis*, idest ex multis rebus vel negotijs, quæ sunt argumēta, Vnde dicit prouerbiū, Opus laudat magistrum, sic in auth. de mora, §. sancimus. col. j.

Prouerbium.

d ¶ *Accepimus*, id est recepimus.

e ¶ *Mandauimus*, id est præcepimus.

f ¶ *Suasionibus.* In bona parte accipe, alias in mala accipitur. ff. de ser. cor. l. j. §. persuadere, & C. de fur. & ser. cor. l. si quis persuaserit.

g ¶ *Institutiones.* Ideo sic dictas, quia in statum Romani iuris nostram erigunt intelligentiam, vt infra. tit. j. §. his igitur.

¶ Adde quòd ab instituendo dictæ sunt, sicut & opus Quintiliani. Oratoriæ institutiones appellantur, quid autem differant instituti ab institutionibus. Vide Lau. Val. in lib. elegan. iv. cap. xj.

STL.

h ¶ *Vobis.* Loquitur iuuenibus.

i ¶ *Cunabula.* Per simile loquitur: quia sicut in cuna infantes primo morantur, ita iuris preceptor instituta primo legere dēt sic, ff. de offi. præ. prætor. l. j. §. his cunabulis.

¶ Sic inf. de libert. §. libertinorum, ibi, à primis vrbis Romæ cunabulis.

K ¶ *Fabulis.* Quia in antiquis Institutionib. erat fabulę, quæ fabulę nec vera, nec verisimilia continent secundū Tulli. li. j. de Inu.

* ¶ Per fabulas videtur intellexisse prima illa exercitamenta iuuenum in scientia legali, cum preceptores rhetorum more ipsis casus proponerent fabulosos, vt ita illecti, deinde ad difficiliora deducerentur. Aut certè sensit de adulterina illa doctrina, quę antea tradebatur. §. Hæc autem, in proem. ff.

STL.

l ¶ *Ab Imperiali splendore*, i. ab Imperatore, qui splendet.

ADDITIO. Vel dic. Ab Imperiali splendore, i. ab Imperialibus constitutionibusque splendere dicuntur.

m ¶ *Nihil inutile.* Quo ad animam: vel nihil inutile, i. inusitatum: vt paret ex eo, quod dicit inf. proximè. Sed quod &c.

n ¶ *Perperam positum*, quoad aures. Vel dic id est male positum & contra ius.

¶ Theophilus vertit ibi, hoc est, temere, frustra: vt sit sensus, nihil, esse in hisce institutionibus otiosum, & sine causa positum.

o ¶ *In ipsis.* Id est in ipsa rei veritate vel in his, quæ quotidie emergere possunt. Non autem inueniuntur hic ea, quæ non possunt euenire: quia de his non curant legislatores, vt in authēt. vt sine prohib. matris debi. & cred. §. quia verò. col. vij. & ff. de legib. l. iur. & l. nam ad ea.

* ¶ Melius est accipere argumenta, vt & Quint. sæpe, pro speciebus seu casib. qui proponuntur, vt sit sensus, his libris illa solum tradi, quæ in decidendis casibus obseruantur, non quæ abrogata sunt legib. aut cōsuetudine abolita: quod latius hoc loco in Annotationibus explanauimus.

STL.

† Adde, quod eadem locut. vtitur Imp. infr. titu. de satisda. §. vlt. & planius sensus huius §. percipitur ex §. sed cum perspeximus. l. ij. C. de ver. iu. enu.

p ¶ *Legerent.* Nam & olim à principio legebant Imperiales constitutiones, scilicet institutiones antiquas, vt in procemio. ff. §. discipuli.

** ¶ Hic locus intelligendus est nō de institutionibus antiquis, vt intellexit Accu. sed de constitutionibus primo Codici inser-

tis, quæ quintò anno olim prælegebantur, §. duabus in proœm. ff.

STL.

a ¶ *Primordio*, i. tantum primo anno proficietis, quantum proficiebatis in quatuor. Et nota quod adulatur nobis imperator.

* ¶ Inepta expositio, Sensus enim est, hodie primo anno hasce Institutiones tradi, quæ & ipsæ propterea quod ab Imperatore compositæ sunt rectè Imperatoriæ constitutiones appellantur. § sed & quod. infra de iu. na. gen. & ciu. cum olim non nisi post quadriennium primus Codex, qui liber constitutiones Imperiales continebat, prælegeretur. § duabus in proœmio. ff.

hoc vos primordio [a] īgrediamini, digni [b] tanto honore, tantaque referti felicitate, vt & initium [c] vobis, & finis [d] legū eruditionis, à voce prīcipali [e] procedat.

¶ *Post completa ff. iussit componi Institutiones, in quibus principia huius sciētiæ sūt posita cum correctionibus iuris antiqui, quibus auctoritas per ipsum data fuit, hoc dicit vsque ad §. fin.*

b ¶ *Digni*. vos dico digni &c.

c ¶ *Initium*. Scilicet liber iste.

d ¶ *Finis*. idest Codex. Nam primo anno institu. legi debent, in quinto legitur Codex, vt in proœmio. ff § duabus ibi; Quibus si bene. Ac flor.

e ¶ *Principali*, idest principis. Et nota, quod hæc scientia caput habet & finem: licet in alijs artibus hoc non fit, licet vilissimæ fini, vt proœm. ff. §. Et quod pene.

¶ Igitur. Diuiditur in duas partes: in prima ponitur commissio compilationis, cum ijs, quæ in Institutionibus continentur. in secūda, vnde sint extractæ & quòd auctoritate Imperiali confirmatæ sunt. ii. ibi, quas.

STL.

CASVS in narratione Imperatoris non figuratur. Not. ꝙ facere dicimur quod per aliū facimus. Itē ꝙ per desuetudine tollitur vel vmbratur. Item quod non sufficit principem cōmittere li. compilationē, nisi postea approbet. Item quod quotidiana diligenter sunt attendenda: & ꝙ breuiter dicitur, scdm subiectam materiā l. antiquitas. in fi. C. de vsu fr. Itē quod nō sufficit simpliciter legere, sed requiritur cognitio, & examinatio. Itē quod accōmodare importat idē, quod tribuere: & obtinere, esse in viridi robore, & obseruantia.

Cōtinuatur.

f ¶ *Igitur*. Ita continua secundū Ioan. quia prædictorum virorū sciētiam, & auctoritatē probauimus, nec per alios poterant commodius expediri: igitur mandat per eos diuidi: vel quia ab Imperiali splendore † approbatur, & ideo mandat diuidi, vt melius possint

† aliàs appetit.

intelligi ff. de verb. sign. l. ij §. cuiusque.

¶ Adde tamen, quod §. continuatio non est facienda. glo. in l. Gallus in princip. in verbo. posthumos ff. de lib. & posthu.

g ¶ *Quinquaginta*, qui comprehenduntur intra ff. vetus, & Infortiatum, & ff nouum.

STL.

h ¶ *Digestorum*. Ideo dicuntur Digesta, quia omnia ibidem decidenda digeruntur, & soluuntur Accurs.

Digesta vnde dicuntur.

† Hoc optime declaratur ab eodem Imp. in l. ij. §. omnia igitur, C. de ver. iu. enucl.

† aliàs quod.

* ¶ Quare libri Digestorum hac nota. ff. significentur, & an rectè. vi de Alciat. li. iij. Dispunct. ca. xvj.

STL.

† alias deest. hos.

¶ Igitur [f] post libros quiquaginta [g] Digestorū [h] seu Pādectarū, [i] in quibus omne ius antiquum collectū est, † quos [k] per eūdem virum excelsum Tribonianum, necnon & ceteros [l] viros illustres, & facūdissimos confecimus, in † hoc quatuor libros easdē Institutiones [m] partiri iussimus, [n] vt sint totius legitimæ sciētiæ prima elemen-

i ¶ *Pandectarum*. a pan, quod est totum, & dectem, quod est doctrina, quia ibi est doctrina omnium iurisconsultorum, vt C. de veteri iure enuc. l. ij. §. omnia.

Pādecta vnde dicuntur.

STL.

¶ Adde, quod aliter interpretatur Gell. lib. xij. c. vlt. * ad quod vide Budæum in l. j. in fi. ff. de iusti. & iu. nam hoc nomē deriuatur à pan. i. omne, & decomai i. cōplector, contineo, vt innuit etiam Imperat. in d. §. omnia.

k ¶ *Quos*. Scilicet quinquaginta libros, ff. Accurs.

l ¶ *Et ceteros*. Scilicet x v. ex permissu Iustiniani electos, vt C. de vet. iur. enuc. l. 1. §. 2. & l. ij §. quæ omnia.

STL.

m ¶ *Easdem institutiones*, i. eadem instituta.

¶ Adde, quod hanc expositionem reprehendit Lau. Val. lib. 4. c. 1t * ait enim instituta dici bonos mores consilio, & ratione sumptos: institutiones verò præceptiones, quibus instituimur & docemur, rectè igitur institutiones iuris ciuilis appellātur hi quatuor libri, quibus ius ciuile docetur: sicuti Fab. quoq. Quint. opus suum de artis oratoriæ præceptis inscripsit de institutione oratoria.] Vnde collige hunc librum sumptum ex volumine Digestorum: vel propriè dicit Institutiones, quas mandauit fieri. nunc mandat partiri: nam partitio animum legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriā artificiosè reformat, vt inf. de leg. §. sed non vsque. & ff de except. doli lib. 1.

Diuisio tria operatur.

n ¶ *Iussimus*, q. d. Institutiones iussimus fieri ex libris antiquorum, ita vt contineret quicquid in rebus, quę in præsenti quo versatur, consen-

ta; [a] in quibus [b] breuiter expositum est, & ꝙ antea obtinebat. [c] & ꝙ postea desuetudine, [d] inumbratũ, Imperiali remedio illuminatum est: quas [e] ex oĩbus antiquorũ Institutionibus, & precipuè ex cõmẽtarijs Caij nostri [f] tam institutionũ, quã rerũ quotidianarũ, [g] alijsque multis cõmentarijs cõpositas, cũ tres [h] viri prudentes prędicti nobis obtulerũt: & legimus, et recognouim[o], & plenissimum nostrarũ constitutionũ robur eis accõmodauimus.

¶ *Hortatur iuuenes ad studia, vt ijs perfectis possint rempub. administrore. h. d. vsque ad fin.*

¶ Sũma itaque ope, [i] & alacri [k] studio has leges nostras [l] accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostẽdite, [m] vt spes [n] vos pulcherrima foueat; toto legitimo opere pfecto, [o] posse etiã nostram [p] rẽpublicam in partibus eius [q] vobis [r]

consentaneum est, vt C. de vet. iu. enu. l. ij. §. sed cum despeximus. Accur.

Elemẽta & eorum qualitates sunt quatuor.

a ¶ *Prima elementa.* Quia sicut ex quatuor elementis omnia corpora conficiuntur, scilicet vt ex terra & aqua. ex igne & aere, idest ex viribus horum quatuor elementorum totus mundus gubernatur, ita hic liber comprehendit omnia iura.

STL. ¶ Adde quòd melius diceretur oĩa principia & fundamenta. l. ij. §. sed cum perspeximus. C. de ver. iu. enucle. similitamẽ locutione vsus est etiam Cic. in Topi. vt admonuimus hoc loco in Annor.] Et nota quod terra est frigida & sicca: aqua frigida & humida: ignis calidus & siccus: aer calidus & humidus. Primum habet naturam melancholiæ: secundum scilicet aqua phlegmæ: ignis choleræ: sanguis respondet aeri.

b ¶ *In quibus,* scilicet institutionibus.

c ¶ *Obtinebat*, idest erat in vsu: & nunc desijt. Accur.

d ¶ *Desuetudine*. Nota legem tolli per desuetudinem.

STL. ¶ Adde, quod communis doct. sententia est, quòd si non vsus non habet in se actum contrarium, non tollat legẽ. Ias. in l. de quibus. in vj. not. ff. de legi.]

¶ Vel per contrariam consuetudinem: & iterum eandem consuetudinem, per superuenientem legẽ tolli: sic. ff. de sepul. vio. l. 3. §. Diuus. & in auth. de hær. & fal. §. sed quoniam. col. j. & subijcit, Ab Imperiali &c. & est optimum exemplum: C. de iusti. l. rem non nouam.

e ¶ *Quas,* scilicet Institutiones: & accipere legimus, & recognouimus, idest esse compositas ex omnibus &c.

f ¶ *Caij nostri*. commentarijs, dico factis super libros institutionum antiquarum.

STL. g ¶ *Quotidianarum.* Liber erat sic appellatus, eo quòd singulis diebus gerẽda à magistratibus continebat, qualiter iudicarent.

¶ Adde, vel dic rerum magis vulgatarum, & quæ quotidie in controuersiam venire poterant.

h ¶ *Cum tres.* interpositio est.

¶ Summa itaque. Cum hic §. vnicum tantum habeat contextum, non recipit diuisionem: & cum sit simplex cohortatio, non exigit casus figurationem. Nota ll. nostras dici ex hoc, quod eis à nobis sit tributa auctoritas: & quod in quolibet opere perficiendo requiritur summa diligentia. Item quod ambitio virtuti innexa non damnatur, & spes, & desiderium honorum & dignitatum. Item quod nihil actum videtur, quando aliquid superest agendum. Item quod à ll. studijs discedere non debemus, nisi perfecta omnis iuris cognitione. Item quòd reipubl. administratio per iuris peritos facienda est.

i ¶ *Ope.* Quantum ad corpus. Vnde Virg. li. j. Geor. Labor omnia vincit Improbus. Accursius.

K ¶ *Et alacri.* Affectio enim operi tuo nomen imponit, vt C. ad l. cor. de sic. l. j. ff. de fur. l. qui iniurię. in prin.

l ¶ *Leges nostras*. Scilicet Institutionum, Accur.

m ¶ *Ostendite*, idest ita proficite in hoc libro: vel ita moribus informati sitis, nam boni mores plus quàm diuitiæ operantur. vt ff. de tuto. & cura. da. ab ijs. l. scire. §. fin. & ff. de verb. obl. l. si quis stipulatus sit stichũ, in fin.

* ¶ Nihil hæc ad mores: sed planè intelligendus est hic locus, ostendite ô iuuenes vos ita doctos, & legum scientia exultos, vt optimam spem concipiatis, rempublicam nostram studio perfecto recte à vobis posse administrari, ac gubernari.

n ¶ *Vt spes*, idest hæc spes sit de vobis nostram rempubl. posse gubernari.

o ¶ *Perfecto,* idest lectis alijs libris.

p ¶ *Nostram,* aliàs vestram.

q ¶ *Eius:* reipublicæ

r ¶ *Vobis*. Idest à vobis credendis, lectis etiam alijs libris: Vel si habes credẽdam, id est committendam, vobis datiuè legitur: & hoc dico legitimo opere perfecto, idest cum quinquennio legeritis: nam tunc opus consummatur, vt in proęmio: ff. §. duabus alijs. Et quod dicit in partibus eius, ideo

† Hoc est Datũ Cõstantinopoli. xi. calen. Decembris D. Iustiniano patre patriæ tertio Cõsul.

est,

est, qu'a multæ sunt partes eius, vt præfectura consulatus, & aliæ multæ, vt patet ex tractatibus de officijs, in ff. & in C.

SIL. a ¶ *Credendis*, id est quia creditur secundũ primam expositionem, vel si habes credendam, dic vt in glos. supra Accursius.

† *Hoc est Dat. Cõstantinopoli xi. cal. Decembris D. Iustini ano, pa. trepartita tertiu Consule.*

* ¶ Vtro modo legatur, siue credendis siue credendã, vna est verbi credere significatio: accipitur enim pro cõmittere: quo genere loquendi vtitur etiam in l. ij. §. Nos itaq. C. de veter. iu. enucl.

† *alias institutionum Imperialium.*

b *De iust. & iure rubrica.*

credendis a gubernari.† D.C.P.xj.Calẽd.Decẽbr.†D.Iustinia. PP.iij Consu.

¶ † *Institutionum seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis.*

LIBER PRIMVS.

¶ *De iustitia* b *& iure.*

¶ c *Iustinianus veluti optimus præceptor imitatus est rectũ ordinẽ procedendi, qui debet esse diffinitiuus, diuisiuus, & exẽplorũ positiuus: & primò ponit diffinitionẽ iustitiæ & iuris prudẽtiæ, ex l. iustitia ff eod. tit.*

Vstitia d est cõstãs & perpetua voluntas, ius suũ † vnicuiq.

¶ Iustinianus tractaturus iura populi Romani præmittit de iustitia, quæ est mater iuris.

Iustitia est mater SIL. ¶ Adde quòd Ias. hic intelligit de iustitia in actu.] Et ideo ab ea incipit: sic obligatio mater est actionis, vers. de procur. l. licet. §. ea obli. & ideo prætermittitur in tractatu, vt infra de obl. in prin. & de ac. in princ.

¶ Adde, quòd ideo præposuit, quia iuri operam daturum prius nosse oportet, vnde nomen iuris descendat, quod a iustitia dicitur l. j. ff. eod. titulo.

c ¶ *Et iure*, quod ius iustitiam profequitur vt minister, vel filius.

SIL. ¶ Adde, quòd potius vt effectus iustitiæ & vt administratum, quia si iustitia est voluntas tribuens ius, ius nõ est minister iustitię, sed ipsa iustitia est illa, quæ ius administrat.] Sed quare de hoc ponitur in rubrica

Quæstio. cum in textu nihil dicatur diffiniendo, licet diuidendo sic? Respondet quidã, ideo nõ posuit in textu de iure, ne grauaret rudes animos secundum Py. quod nihil est. Vel dic

Rubur. quandoque est generalior nigro. hoc plerumque fieri, vt aliquid ponatur in rubrica, quod in textu non ponitur, vt C. de relig. & sump. fu. & de lu. aleæ, nam nihil in textu ibi dicitur de ludo alea.

SIL. ¶ Adde, quod tunc fuerunt addita illa verba in rubrica, quando fuit addita illa constitutio græca: antiquiores enim codices non habent.] Vel dic (quod est verius) vt diffiniatur, vt dicemus inf. eo. tit. §. iuris præcepta. in gl.

SIL. *Diuisio.*

Vstitia. ¶ Diuiditur titulus in sex partes. In prima diffinitur iustitia: In secunda iurisprudentia. In tertia ostendit qualiter ad iuris cognitionem sit procedendum In quarta ponit præcepta iuris. In quinta diuidit inter publicum & priuatum. In sexta proponit dicendum de priuato. Casus figurari non potest cum ponat diffinitionem, ratio autem dubitandi & decidendi inde colligitur, quod dixit Cicer. j. offic. quod omnis de aliqua re disputatio debet a diffinitione proficisci, vt sciatur id, de quo disputatur. Nota diffinitionem iustitiæ. Item ibi, vnicuiq; quod non est habenda acceptio personarum. Item ibi, constans, quod iudex non debet moueri passionibus. Item ibi, tribuens, quòd vera iustitia consistit in administratione, non in cognitione. Item quod iuris prudentia versatur etiam in cognitione rerum diuinarum, & quod est cognitio iusti & iniusti. Item quod enumeratio contrariorum non est superflua, nisi superflua, nisi super vtroque detur doctrina.

† *concord. cum hoc princ. 24. q. 4. c. cum deuotissima. & gl. in c. forus vers. iusti tia extra de verbor. sign.*

† *alicuique tribuendi.*

d ¶ *Iustitia*, Hæc iustitiæ diffinitio põt intelligi de diuina iustitia. q. d. Diuina iustitia est voluntas cõstans & perpetua &c. & tñ hoc, hæc verba in ea posita sunt plana. Sed nõne iniustum fuit, quod tñ datũ fuit mercenariò sero venienti, quantum illi, qui mane venerat (quod tñ Dei iustitia laudat) vt ff. de annu. leg. l. j. & de verb. sig. l. ij. §. cuiusque: Respon. illud diuinum mystice dicitur. cõ d. tantum habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo sæculo, si faciat bonum, quantum & ille, qui decessit in primo sæculo.

ADDITIO. Et hoc ideo est quia ecclesia nunquam claudit gremium redeuntibus, vt in epistola. Inter claras, C. de sum. trin. c. super eo. extra de hære. lib. vj. Angel. & Iaso.

ADDITIO. Immo non fuit iniustum: quia paterfa. tanquam moderator rei tuæ potuit in ea talem legẽ statuere, vt C. man. l. in re mandata secundum Iason.

SIL. ¶ Adde quòd illud iustum fuit, quia sic fuerat conuentum. l. §. si conueniat. ff. depositi. dicit enim. Amice non facio tibi iniuriam, nonne ex denario conuenisti mecum?]

¶ Vel dic secundũ Ioã qd de fragili hominis iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, velque est in hoie, est volũtas cõstãs &c. & secũdũ hoc illa duo verba, cõstans & perpetua; abijciuntur extra, quia homini nõ põt cõuenire, cũ scriptũ sit, qd septies in die cadit iustus, & ideo nunquã in eodẽ statu permanet, vt

in

In auth. de non ali. aut permu. §. vt autem. ¶ Adde, quod intelligitur quatenus homini conuenire potest. l. si quis venditor. ff. de ædil. edic.] Item quod in fi. dicit, ius suum vnicuique tribuens, intellige quantum ad affectionem, quia ad actum non potest o. d. habens affectum tribuendi, sicut sup. in rubrica procemij dicitur de Augusto: sic & de matrimonio, quod est indiuiduum, vt in fi. de pa. po. in prin. licet interdum diuidatur, vt patet C. de repud. consensu. Vel tertio expone, vt in summa huius tituli, vt voluntas, idest mens: constans, idest bona, quasi habitus mentis bonus. Sed Tullius sic diffinit, Iustitia est habitus animi, communi vtilitate seruata, suam cuilibet tribuens dignitatem, secundum Pla: iustitia est virtus, quæ plurimum potest in ijs, quæ minimum possunt: Vel prout ego credo, Iustitia est animi congrua dispositio in singulis rebus rectè diiudicans;

Iustitiæ diffinitio secundū Tul.

Iustitia secundū Pla.

STL.

tribuēs [a] Iurisprudētia est diuinarum atque humanarum rerū notitia, [b] iusti, atque iniusti scientia. ¶ *Primo leuia, deinde difficiliora sūt docenda: ne scholares, aut studium deserāt, aut cum magno labore ad scientiam diffidenter, aut tardius perducantur, hoc dicit Aretin.*

¶ His igitur generaliter [c] cognitis, [d] &

ADDITIO: Dicite, quod hic iustitia diffinitur generaliter Ad argumēta verò breui distinctione facilè sic respondebitis. Aliquādo cōsideratur iustitia prout est in abstracto, tunc iustitia est constans & perpetua. Aliquando consideratur prout est in concreto, vt est posita in corpore hominum administrantiū, & tunc dicitur corruptibilis non ratione essentialitatis iustitiæ, sed ratione mali contēri, hoc est praui hominis. Exemplum posset poni in rustico, qui posuit vinum optimum in prauo vase, & destructum est Christoph.

STL. ¶ Adde, quòd fuit opin. Albe. in l. iustitia. ff. eo. quòd hic diffinitur iustitia in abstracto, secus in concreto: pro pleniore tamen & vera huius diffinitionis intelligentia, vide quæ hic scripsi in Annot.

a ¶ *Tribuens:* vt honestè viuat sibi: & sic alterum non lædat, immo proficiat: vel dic ius suum, idest hominis meritum.

STL. ¶ Adde, quòd hic est potius effectus iustitiæ, quam ipsa iustitia, vt dicit August. lib. xix. de ciuit. Dei.

† Immo vtraque est nominatiui casus secundum Christopho. quia penitus sub verbo notitia obtinet vim copulæ.

STL.

b ¶ *Notitia:* Potest rectè legi, vt illa dictio, scientia, sit ablatiui casus: vel cōtra sit nominatiui casus, & hæc dictio, notitia, sit ablatiui casus, † sic inst. tit. j. in princ. Sed numquid secundum hoc oportet, quod quicunque vult iurisprudens, vel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Rn. non, nam in corpore iuris hæc omnia inueniuntur, vt Cod. de sum. trin. & fid. cath. & C. de sacrosan. eccles. & de episc. & cle. & in auth. sub multis titulis: vbi specialiter de diuinis tractatur;

* ¶ Dic verbum diuinarum, positum in hac diffinitione, referendum esse ad illam iuris publici partem, quæ in sacris & sacerdotibus consistit, vt plenè tam in Annotat. quam in Commentarijs in hoc loco declarauimus.] Item quæ est differentia inter iustitiam, & ius; & iurisprudentiam? Respond. Iustitia est virtus: Ius est eius virtutis executiuum.

ADDITIO: Angelus non putat hoc verum: quia Immo magistratus est ille, qui exequitur ius, vt l. ij. §. post originem. ff. de orig. iur. Ang.

¶ Iurisprudentia est scientia illius iuris. † Item iustitia est summum bonum, ius medium, Iurisprudentia infimum. Item iustitia vult tribuere vnicuique ius suum. Ius verò coadiuuat, Iurisprudentia docet qualiter illud fiat.

† Hoc verum secundum doct. hic: si considerentur hic verba quo ad ordinē prioritatis & posterioritatis, & tunc dic summum bonum, i. primum &c. vt inf. de iure perso. in prin. alias secus.

STL.

¶ Adde, quod cōis resolutio est, quod hæc verba accipiantur nō quo ad essentiam, sed quoad ordinem, quia iustitia tanquam in abstracto est primum: ius vt in concreto secundū: iurisprudētia tertiū, sicut scientia post scibile;

¶ *His igitur.* ¶ Diuiditur in duas partes. in prima ponit, consilium suum docendi primo leuia: in secunda rationem reddit per locum ab inconuenienti secunda ibi, alioquin.

¶ *CASVS.* ¶ Quærebatur, visa diffinitione iurisprudentiæ, quo ordine deueniendum esset ad illius cognitionem: & respondetur vt in text.* nec placet ratio dubitandi aliàs assignata per §. discipuli, in procem. ff. cum illa epistola facta fuerit post compilationem Institutionum; vt ibidem apparet, vnde ille §. nullā potuit præbere materiam dubitandi. sed loco casus legendum est, quæ in proœmio viij. lib. scribit. Quint. aurea sanè, & ad hunc locum maximè pertinentia. Not. quòd ea, quæ diffinitionibus cognoscuntur. dicuntur cognita generaliter. Item quòd à facilioribus est inchoandum. Item quòd rudis animus rerum multitudine onerari non debet. Item quod non debemus causare quòd iuuenes studia deserant. Item quòd faciliore via eundum est: & quòd doctrina debet procedere à generalibus ad specialia: & quod ea doceri debēt, quæ auditoribus conueniunt. viij. quæst. j. ca. oportet. Item quòd diffidentia plerumque remouet animum à studijs. Item quòd in quacunque re est habendus ordo: quod multitudo parit confusionem, quòd illud est simplex cui nihil additur.

c ¶ *His igitur generaliter.* Nunc vult dicere, qualiter leges docendæ.

d ¶ *Cognitis.* idest posita diffinitione iustitiæ & iurisprudentiæ. Accursius.

a ¶ Et

incipientibus[a] nobis [b] exponere iura populi Romani; ita maxime videntur[c] posse tradi commodissimè; si primo levi[d] ac simplici[e] via, post deinde diligētissima[f] atque exactissima[g] interpretatione[h] singula tradātur: alioquin, si statī ab initio rudē† adhuc, & īfirmū animū studiosi, multitudine ac varietate rerū onerauerimus, duorum alterū, aut desertorē studiorū efficiemus, aut cū magno† labore, sępe etiā cum diffidentia (quæ[i] plerūque iuuenes auertit[k]) serius ad id pducemus, ad quod leuiore via ductus, siue magno labore, & sine vlla diffidētia maturius [l] perduci potuisset.

¶ *Tria iuris præcepta, ex l. iustitia. ff. eod. titul.*

¶ Iuris pręcepta [m] † sūt hec. honestè [n] viuere: † alterū non lędere [o] ius suum [p] cuique tribuere.

a ¶ *Et incipientibus*. Datiuè possunt legi cum verbo infra, videntur: vel ablatiuè, vt superius respiciant: & hæc verior.

b ¶ *Nobis*. Loquuntur compilatores huius libri in persona Iustiniani, qui debet exponi per eos.

¶ Adde, quòd immo loquitur Iustin. vt supr. in proœ. §. j. vbi dicitur, perfecimus.]

c ¶ *Videntur*, scilicet iura populi Romani.

d ¶ *Leui*, quo ad verba.

e ¶ *Simplici*, quo ad sententiam.

* ¶ Levem ac simplicē viam dixit, idest facilem quemadmodum etiam in §. sed quia, inst. de fideic. hære & in l. vl. §. tales, Cod. de furt. quare probanda non est differentia Accur. inter verba & sententiam, nec illatio de respondendo positionibus simpliciter, quam hinc colligunt Doctores.]

f ¶ *Diligentissima*, quo ad subtilia verba.

g ¶ *Exactissima*. quo ad subtilem materiam, & scientiam.

h ¶ *Interpretatione*, idest facili sententia.

i ¶ *Quæ*. sc. licet diffidentia.

K ¶ *Auertit*, non contra inconstantiam.

* ¶ Variatio quando permissa sit, vide Dyn. in c. Mutare de reg. iur. lib. vj. & Dec. in l. Nemo potest mutare. ff. eod.] Sic ff. de procu. l. in causæ. in princ. & in auth. de mon. §. si quis autem forte. vnde Salomon, Tria sunt mihi incognita, & quartum quod penitus ignoro: via colubri super lapidem: via auis volantis in aere: via nauis in medio maris: quartum difficilius, † via iuuenis in adolescentia sua: vnde dantur in integrum restitutiones eorum facilitatibus. vt infra de hered. qua. & differ. §. extraneis.

l ¶ *Maturius*. Hic Nota prouerbium, Qui vadit planè, vadit sanè.

¶ Iuris præcepta. Tex. hic non recipit diuisionem, summam, aut casum: & notabilia alia non colliguntur nisi ea, quæ in tex. dicuntur.

m ¶ *Iuris præcepta*. idest iura præcipientia: præcipiunt aliquid, quod pertinet ad aliquod istorum trium: nam non omne ius præcipit, immo quoddam punit; quoddam permittit, vt ff. de legi. l. legis. quoddam consulit, vt ff. de rei vend. l. is qui. & quoddam hortatur, vt C. de transa. l. age.

¶ Adde quod non intelligit, quòd omnia iura præcipiant, sed quod omnia iura reducantur ad ista tria: aut enim respiciunt honestatem vitæ, aut tribuere quod suum est cuique.]

n ¶ *Honeste*, scilicet quantū ad se: quæ honestas & circa matrimonia est, vt ff. de ri. nupt. l. semper & circa minores seruatur, vt ff. de tut. & curat. da. ab his. l. scire oportet. §. penult.

ADDITIO.

Et ideo dicit Ange. mulierē honestè viuere quæ viuit secundum mores loci: sed castè viuere non intelligitur quę transit ad secunda vota scilicet respectu mariti defuncti, vel filiorum eius: sed respectu aliorum secus.

o ¶ *Alterum non lædere*, vnde illud, Quod tibi nō vis fieri, alij nec feceris, vt in decr. in prin.

p ¶ *Ius suum*, vt non solum non lædat, sed etiam adiuuet. nam non sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est, vt argum. in decret. lxxxvj. dist. non satis. Sed nonne hæc verba accipiuntur hic sicut in diffinitione iustitiæ in fine? Respond. non, immo ibi hæc tria comprehendit: hic autem illud solum quòd extra duo prima relinquitur. Et not. quòd in hoc reprobo opi. Py. & aliorum, qui dixerunt, quòd in hoc titulo non diffiniebatur ius, quòd est ars boni, & æqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellat. nam dico quod hæc verba, quæ hic sunt, tantumdem præstant: nam quod hic dicit: præcepta iuris: per hoc dicit, ars, cum ars sit collectio multorū præceptorum. Item per hoc quod dicit: honeste viuere: alterum non lædere, valet tantum, quantum, boni & æqui. Item per hoc, quod dicit, ius suum vnicuique tribuere colligo, cuius merito quis nos sacerdotes appellat, idest sacra, vel iura sua cuilibet ministrantes, vt hic & ff. eo. l. j. ij. resp.

* ¶ Iuris diffinitionem, quam tradit Vlpia. in d. l. j. explicauimus hoc loco diligenter in nostris Commentarijs, post Budæum in Annot. ad d. l. j.

ADDI-

STL.

STL.

† Rudem intelligit nouū, & adhucnē primū. fi. cuiꝰ & Neratius pater, nouos & recētes. rudes appel lat. l. vsufructuarius de vsufru. Eodē loquendi modo.

STL. vetera idem Iustin. in hac ipsa fere sn̄ia explicā. d. l. ij. §. sed cū. de veter. iur. enuc. ibi, hoies rudes, & qui in primis legum vestibulis stant.

STL.

STL.

† sic in proœ. decre. in gl. honestè. & s̄ prin. decreti c. humanum genus.

† An ante sponsū liceat offendere, vel alteri offensione sui permittere, vide hic p Io. Fa. & Angel. & per Arct. in c. si non licet. xxij. q. 1.

Quæstio. Iuris diffinitio.

STL.

ADDITIO. Glos. hic loquitur inutilia & remota. vnde Py verum dicit, ꝙ, hic lo pe-rator non diffinit ius: aliud enim est ius diffinire, aliud iuris præcepta enarrare, Ioan. Fa.

¶ *Huius*. Diuiditur in duas partes. In prima diuidit ius: in secunda proponit dicere de iure priuato.

STL. *CASVS*. In diuisione non figuratur. No. ius diuidi in publicum & priuatum: & quod sit publicum, & quod priuatum, Item quod resp. Romana ponitur pro omnibus rebus publicis]

¶ *Ius aut publicū est, aut priuatū: publicū, quod ad rem Romanā: priuatū, quod ad priuatos spectat. dicēdū est de priuato h.d. ex l. j. §. huius study. ff. eo. tit.*

¶ Huius studij[a] duæ sūt positiones,[b] publicū, & priuatū. Publicum ius[c] est, quod ad statum rei Romanę[d] spectat.[e] Priuatū est, ꝙ ad singulorū vtilitaté pertinet.[f] Dicēdū est igitur de iure priuato:[g] quod est tripartité[h] collectū. Est enim ex naturalibus[i] pręceptis, aut gentium[k] aut ciuilibus[l]

a ¶ *Huius study*. idest artis adipiscendæ per studium.

b ¶ *Positiones*. i. species, secundum Pla. sed secudum Azo. sic. i. super duobus generibus, non speciebus, ponitur hæc ars studio discéda, nec enim placet, quòd ex mulitudine rerum multa dicantur iura: sic enim diceretur ius aliud equinum, quod super equo tractaret: aliud asininum: & sic de singulis: sed credo quod iste non fuit Pla. intellectus, sed ille, qui est præceptoris mei. Accursius.

STL. *¶ Ego positiones hoc loco, reiectis subtilitatibus, pro speciebus aut generibus accipi existimo: ius enim aut publicum est, aut priuatum; tametsi aliter Budæus interpretetur in l j. ff eod.

c ¶ *Publicum ius*. Et consistit in sacris, in sacerdotibus(1) & magistratibus. ff. eo. l. j § publicū, & in auth. vt li. ma. & auiæ. §. qa vero ita. col. viij & C. de sū. tri. & fid. cath. l. inter claras. & ff de ori. iu. l. 2. §. post originem.

STL. * Cur publicum ius in sacris & sacerdotib. cōsistere dicatur, vide Alc. li. ij. Parer. c. xxv.

ADDITIO. (1) Notat hic Ang. quod cum ius publicum cōsistat in sacerdotibus, sacerdos est persona publica: non pōt tñ alteri stipulari, nisi de eo, quod spectat ad sacerdotis officium, vt vsuras restitui, vt notat Ioan. And. in c quamquam. extra de vsu, lib. vj. Ang.

d ¶ *Rei Romanæ*. id est, Romani Imperij. sic ponitur infra de pat. pote. §. ius autem.

e ¶ *Spectat* scilicet principaliter, nam & singulorum est vtilitas, rempublicā conseruari.

f ¶ *Pertinet* s. principaliter: secundariò autem ad publicam vtilitatem pertinet. expedit enim reip. ne quis re sua male vtatur; vt infr. de ijs, qui sunt sui, vel alieni iu. § fin.

** ¶ Annotandum est, quatuor modis publicam vtilitatem accipi; alia enim vtilis est & publ. & cuiuslibet singulariter, vt illa quæ in sacris, & magistratibus consistit. d. l. j. §. publicum. altera, quæ publicè quidem vtilis est, nō et a n singulariter, qualis est illa, quę ad fiscum pertinet. l. penult. C. de prin. lib. xij. Alia, quæ & ipsa publice quidem sed magis singulariter vtilis est: vt quod dotatæ sint mulieres, vtile est id in primis ipsis mulieribus, deinde & ciuitati, nempe vt repleatur liberis hominibus. l. j. ff. solu. matrim. Quarta & vltima, quæ actu singulorum vtilis est; publice vero non nisi collectim, & cuiusdam vniuersi contemplatione, commoditatem quandoque afferre potest: vt quod subiecti sint locupletes: quòd nemo re sua male vtatur. d. §. fi. Infr. de ijs qui sunt sui vel alien. iur. Sed hæc à proxima non multum distat, nisi quòd à publico commodo longius abest. Alciat.

g ¶ *De iure priuatò*. Sed quid de publicò, Respon. non dicet in hoc libro: sed ff. de iur. fisc. & C. eod. tit. & in alijs tit. sequentibus: & ferè per omnes tres libros Codicis, vbi de iure pub. tractatur. Et nūquid illud est tripartite collectum? Respon. sic vt statim dicam, & ex eisdem præceptis. Cum ergo eadē sint exempla publici & priuati, quare de priuato tantum dixit, ꝙ est tripartite collectum? Respōdeo. quia plura erat de eo priuato dicturus. Item cum fecisset hunc librum causa rudium, nolebat eos multum aggrauare: quod fecisset, si tractasset de iurepublico in hoc. li.

h ¶ Tripartitè. In iure enim priuato, vt in suo toto, tripartita sunt præcepta naturalia, vt hic, Neminem cum alterius damnō fieri locupletem, vt ff. de cond. inde. l. nā hoc natura. Item gentium: vt, Quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur, vt ff. eod. l. vt vim. Item sunt præcepta ciuilia: vt pręcepta de vsuca. quia de priuata vtilitate est vsucap. vt Inf. de vsuc. in princ. ibi, Ne dominia &c. Et sic publicum est ex eisdem exemplis: & pone eadem exēpla. vt ecce, à iure naturali, vt non locupletetur cum iactura alterius respu. à iure gentiū, vt liceat reipubl. propulsare iniuriam. Itē à iure ciuili, vt respub. vsucap. sicut priuatus: quæ exempla posuimus supra statim in iure priuato.

Iuris priuati tripartiti exēpla.

Iuris publici tripartiti exēpla.

i ¶ *Naturalibus*. id est, iuris naturalis.

k ¶ *Aut gentium*. Id est pceptis iuris gētiū.

l ¶ *Aut ciuilibus*, scilicet præceptis.

De iure naturali.

¶ Dictum est supra, quòd ius priuatum est collectum ex naturalibus præceptis gētium, & ciuilibus: nunc de eis dicit, Et primo de iure naturali, Accur.

Ius nat.

Hinc liberorũ procreatio [a] †&†educatio. [b] Videmus etenim cetera [c] quoque animalia istius iuris [d] perita censeri.

¶ *Quilibet populus aut suo proprio iure vtitur à se statuto, q̃ dicitur ius ciuile; aut cõmuni omniũ hoĩum naturali rõne introducto, quod ius gentiũ vocatur, & po. Rom. vtroq. vsus est hoc dicit ex l. omnes populi ff. eod.*

¶ Ius autem ciuile † à iure gentium ita † distinguitur, [e] quòd omnes populi, qui legibus & † moribus [f] reguntur partim suo

de iure ciuili, vt ff. de iusti. & iu. l. ius ciuile. ¶ Adde, quòd quo ad formam verborum dicitur de iure canonico, & de iure diuino quo ad prohibitionem graduum ascendentium, & descendentium. c. literas. de testit. spo. sed dici potest, quòd non coniunctio sed prohibitio sit de iure diuino.

a ¶ *Hinc liberorum procreatio*. Nam Deus operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.

b ¶ *Et educatio*. Nam hoc iure. s. naturali, mouetur parens, ad educationem filiorum suorũ potius quam alienorum, vt ff. vnde lib. l. scripto hære. in si † & ad etiã hoc tenetur parẽ, nisi per se sit sufficiens, vt ff. de lib. agno. l. si quis. §. Sed & si filius.

¶ Adde q̃ in tantum est verum, vt teneatur ad alimẽta filij, etiam si legitimam assignasset. l. Libertus operarum. ff. de ope. lib. Alex. in l. si cum dotem. §. 1. ff. solut. matr. * & considerando hoc modo educationem, nẽpè vt redacta est ad necessitatem nõ est dubitandum, quin sit iuris ciuilis: inspecto verò illo instinctu naturæ, quo ducimur ad educandum liberos nostros, à iure naturali descendit, vt tradit Dec. in l. pe. num. xxvj. C. de pac. Adde, quòd licet pater non teneatur alere filium, qui ex aliquo artificio alere se potest, hoc tamen intelligendum est, si illud artificium honestum sit, & possit secundum qualitatem personarum honestè exerceri. l. Nepos. de verb. sign. & ita declarat Bart. in d. l. si quis à liberis. item adde, quod pater non tenetur alere filios illicitè natos, vt not. glo. §. f. inf. de nup. secus tamen est de æquitate canonica.

c ¶ *Cætera*, Scilicet aialia, nedum homines.

d ¶ *Istius iuris*, Scilicet naturalis, de quo loquimur. Ex eo enim quòd auis volat, piscis natat, gallina oua calefacit, mouentur isto iure naturali.

SIL. ¶ Adde pro declaratione istorum verborum Budæum in suis Anno. l. 3. ff. eo. qui exponit verbum censeri. i. admirationi nobis esse ob huius iuris peritiam.

** Ego verò cum sciam apud Latinos sæpe ea dici censeri, quæ in aliquem ordinem & numerũ referuntur, & in eum quasi censum ascribuntur, crediderim verũ sensum huius loci esse, quasi Iustinianus dicere voluerit non solum hominum, sed cetera quoque animalia ascribi, & referri siue recenseri inter ea, quæ instinctu hoc naturali mouẽtur, & legẽ hanc à natura sensibus inditam exequuntur: quod & verba Græca Theophili hoc loco manifeste demonstrant. Vel simpliciter accipe verbum censeri id est prædita esse, vt & Iustinus dixit Scythas virtute animi & duritia corporis censeri; quo sensu etiam Vlpian. accepisse videtur l. j. ff. ad municip. et Sue. in libello de illustr. Grammat. qui loquens de Arteio Phil. ait, multiplici variaque doctrina censebatur.

¶ Ius autem. Diuiditur in iv. par. in prima ponitur dictũ, quòd omnes populi aut proprio iure vtuntur, aut communi omnium gentium: in ij. declaratur quid sit ius proprium & ciuile: in iij. quid ius gentium: in iiij. quòd pop. Roma. vtroque vsus est. ij. ibi, nam quod iij. ibi, quod verò. iiij. ibi, & populus.

CASVS. Declaratum fuerat quid esset ius naturale: & quia dictum fuerat, quòd cõstabat ius omne ex preceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus declarandum, modò veniebat, quid esset ius gentiũ, & ciuile, dubiũ autem faciebat, quia cum ista iura essent communia hominibus tantum, non videbantur etiam in nomine diuersificanda, sed esse eiusdem speciei. Attamen contrarium deciditur, & diuersitas sumitur ab origine, declarando, quòd quoties aliquod ius obseruatur apud omnes gentes peræq. ratione quadam naturali, tunc est ius gentium: quoties autem ius seruatur ex dispositione particulari alicuius ciuitatis, illud vocatur ius ciuile, quasi illius ciuitatis: & quia declarandum erat ius Romanorũ. dicit pop. Roma. vtroq. iure vsum esse Not. q̃ oẽs populi possunt sibi condere statuta, & q̃ talia statuta dñr ius ciuile. Item q̃ relatiuũ, quis vel qui, stat restrictiuè secũdũ gl. hic. Item quòd differunt ll. & mores, & sic cõsuetudo. Item q̃ oẽs populi partim vtuntur suo proprio iure, partim cõi. Item quòd ius cõe hic appellatur gentium. Item vnde dicatur ius ciuile & quare. Item quòd ius gentiũ introducitur naturali ratione. Item q̃ ius gẽtium dicitur quod apud omnes gẽtes peræq. obseruatur: & vnde dicatur. Item quòd pop. Rom. habet suas ll. partim à iure gentium, partim à se ipso. Item quòd singulæ materiæ sunt tractandæ suis locis, & non sunt confundendæ.]

e ¶ *Distinguitur*. i. vnum ab altero sic cognoscitur. Accur.

f ¶ *Legibus & moribus*. Nam quidam sunt qui reguntur tantum moribus: & etiam quidam qui nec moribus nec legibus, vt homines

† aliàs hic educatio.

† Nam ipse naturalis stimulus parentes ad liberorũ suorum educationem hortatur, vt ait idem Iust. l. 1. §. silcar. C. de rei ux. act.

† Quod sequitur non est Accur. SIL.

† aliàs vel gentium.

† aliàs diuiditur.

† mores quemodo hic accipiendi sint, vide Budaũ ad Ius ciuile ff. de iust. & iu.

proprio partim cōi [a] omnium hominū iure vtuntur. Nā quòd quisq. popul[9] ipse sibi ius cōstituit, id ipsius propriū ciuitatis est: vocaturque ius ciuile[b] quasi ius propriū ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis rō[c] inter oēs gētes cōstituit; id apud oēs populos pereq; custoditur; vocaturq. ius gētiū, quasi quo iure oēs gētes vtuntur.[d] †Populus itaq.[e] Roman[9] partim suo[f] proprio, partim cōi omniū hominū iure vtitur: quę singula[g] qualia sint, suis locis ꝓponem[9].[h]

¶ *Ius ciuile denominaturà populo cōdēte: & iuris ciuilis appellatione ius Romanum intelligitur per antonomasiam. hoc dicit.*

mines sylvestres: & etiam quidam legibus tantum, & non moribus.

STL. ¶ Adde, quòd hæc glo. communiter reprobatur hic & in l. omnes populi, quia hoc relatiuum stat declaratiuè, & competit cuilibet de genere. Defendi tamen potest declarādo vt hic in nostris Commētarijs & Ann. **. Theophilus hæc verba legit disiunctiuè, Legibus, aut moribus: & Salomonius quoque ita legi oportere, ex antiquis exemplaribus asseuerat: secundum quam lecturam non paucæ sopluntur difficultates, quas hic doctores excitarunt.

a ¶ *Communi*. Id est eo iure, quod est in communi apud omnes, siue scriptum sit, siue non.

Ius ciuile sex modis dicitur.

b ¶ *Ius ciuile*. Vt sunt statuta terrarumq; quæ iura municipalia dicuntur, vt C. de eman. li. l. i. & sic dicitur ad differentiā iuris naturalis, & iuris gentium: & ita accipitur hic. Secundo mō dicitur ius ciuile lex xij. tabularū, vt ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. §. hoc agitur.

STL. ¶ Adde hoc verum secūdum interpretationem glo. ibi: sed tn̄ non se restringit tex. magis ad xij. tab. quam ad aliud ius Romanorum. Tertio dicitur ius ciuile omne ius, quod non est prætorium: & sic accipitur. ff. de iust. & iu. l. ius autem ciuile, in princ. & §. ius prætorium. Quarto dicitur disputatio prudentium, quæ fuit facta super l. xij. tabul. vt ff. de ori. iur. l. ij. §. hæc disputatio. secundum Ioan. Quinto quicquid scriptum habemus de iure, dicitur ius ciuile: vt cum dicitur. Est enim sanctissima res ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non est æstimanda, vt ff. de va. cog. l. j. §. proinde. Sexto dicitur quoties adijcitur aliquid iuri naturali, vt in matrimonio modò diximus: vel detrahitur iuri naturali, vt in vsucapionibus, vt inf. de vsuc. in princip. †vel adijcitur iuri gentium, vt in tutela inuenta à iure ciuili originaliter, vt inf. de tut. in princ. vel detrahitur, vt in potestate seruorum restricta, vt inf. de ijs qui sui vel alieni iuris sunt §. sed hoc tempore. hoc enim ius dicitur, vt ff. de iustit. & iur. l. ius ciui. j. respon. & hæc exempla sunt tibi notata.

† In hoc §. quia eo iure omnia erat cōia secūdum Ias. hic. alias si gl. præsup. quod illo iure esset dare meū & tuū, esset fal. vt per.

¶ Adde, quòd hæc glo. dicitur magistraliter ab Ange. hic, tn̄ dicendum est clarius, quòd qn̄que ius ciuile capitur strictè: & ponitur ad differentiam prætorij: qn̄que largius. & comprehēdit prætorium, & oē id, quod à po. Ro. est constitutum, qn̄doque largissimè. & capitur et pro naturali vel gentiū recepto à iure ciuili, siue sit simpliciter receptum, siue aliquid additum vel mutatum: quæ probantur in l. ius ciuile ff. eo. tit.]

STL. Iaco. de Are. Bal. & Alb. in l. ius ci. ff. de iuf. & iure.

c ¶ *Naturalis ratio*. Nota, quod ius gentiū naturali ratione est inductū vt hic, & inf. de re. diui. §. singulorum. vnde est immutabile, vt inf. eo. §. sed naturalia. Accu.

† alias & populis. † Tex. est not. secūdū Iac. in l. i. §. & generaliter. ff. de ri. n. in pom. quē Bal. reputat sing. in l. matres. C. ad tex. & cui potius sit parendū vide per Ang. Are. hic.

d ¶ *Vtuntur*. Vt est religio erga Deum, vt parentibus & patriæ pareamus, & contra violentiam resistamus, vt ff. de iust. & iur. l. j. in fi. & l. ij. & iij. Item conuentiones siue pacta, quæ apud omnes gentes valent, vt in eo. §. ius autem gentium. & ff. de pact. l. iuris gen. in princip.

** ¶ Adde, non esse parendum patri, si turpia aut impia, imperarit, veluti proditionem patriæ, matris necem, & id genus alia. l. minimè de reli. & sumptu. fu. qua de re pulcherrimè A. Gel. lib. ij. c. vij. Amplius, si pater violata pace hominem occiderit, ei filius alimenta præstare non tenetur, c. j. §. si quis hominem, de pace ten. in feu.

e ¶ *Itaque*. Quia omnis populus vtitur partim iure communi, partim &c.

f ¶ *Suo*. Quod pro se tantum composuerūt alias esset lex generalis, vt inf. eo. §. lex.

** Dic generaliter suo iure, i. à se composito non pro se. Ius enim ciuile est, quod po. Ro. pro se & Imperio suo statuit, siue lex sit generalis, siue alia pars. §. constat. inf. eo.

g ¶ *Quæ singula*. Scilicet iura gentium, & ciuilia: quibus vtuntur ciues Romani, & effectus eorum iuriū dicetur inf. de re. diui. §. singulorum, vsque ad finē tituli, vbi dicitur qualiter acquirūtur dn̄ia iure gentium: item inf. de vsuc. & in tit. sequentibus, in quibus dicitur qualiter acquirūtur dn̄ia iure ciuili, & secundum hoc refertur ad proximum dictum, & illud intelligas de iure ciuili Romanorum generali. Vel aliter dic: proponemus. inf. eo. tit. §. penult. vbi dicit alterum variabile, vt ciuile, alterum non, vt gentium, & secundum hoc non refertur ad proximum dictum, sed ad id, quod dicit sup. Nam &c. & etiam, Quod vero, &c. ¶ Adde, quòd prima verior est propter illa verba, Suis locis.]

h ¶ *Proponemus*. Sed vbi? Respondeo fortè inf. de STL.

† *Ista gl. contradicit gl. preced. sed ambæ sūt bonæ ut referatur ad proximū dictum vel ad remotum. cum secundum ambas expositiones loquimur de iure gētium & ciuili secundum Ni.*

¶ Sed ius quidem[a] ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur:[b] veluti Atheniēsium: nā si quis velit Solonis,[c] vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensiū, nō errauerit.[d] Sic.n.& ius[e] quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorū appellamus: vel ius Quiritū,[f] quo Quirites vtūtur. Romā.n. à Romulo; Quirites à Quirino[g] appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit ciuitatis,[h] nostrū[i] ius[k] significamus: sicuti cū poetam dicimus, nec addimus ei nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius.[l]

¶ *Ius gentium omnibus hominibus est cōmune, et à gētibus factū vsu, et necessitatibus ita exigētibus: ex quo bella licita oriūtur, & captiuitates, & seruitutes: & contractus quibusdam exceptis. h. d. vsque ad §. constat. ex l. manumissiones, & l. ex hoc iure ff. eodem.*

inf. de re. di. §. singulorum. † & refertur non ad proximum dictum, sed ad id, q dictum est: Nā q quisque &c. & ibi. Quod verò &c. ¶ Sed ius quidem. Diuiditur in duas partes in prima declaratur, q ius ciuile ab vnaquaque ciuitate condente appellatur: in ij. quid venit appellatione iuris ciuilis. secunda ibi, sed quoties.

CASVS. Quia dictum fuerat vnamquamq. ciuitatem ius sibi constituere posse, idque vocari ius ciuile: quęsitum fuit an, in iure ciuili esset particularis aliqua appellatio. dubium faciebat quia cū esset positum ad differentiā iuris gentium, quod vno vniformi nomine appellatur, videbatur eodem modo esse etiam ius ciuile. Cuius contrarium deciditur, dicendo ius ciuile nomen recipere ab vnaquaque ciuitate condente. Ratio differentiæ est, quia cum illud sit ius gentium, quod peræquè apud omnes seruatur, non potest esse nisi vnicum: at ius ciuile diuersificatur secundum diuersas qualitates dispositionum à diuersis populis factas. Sed tunc dubitatum fuit: quid si reperiatur facta mentio iuris ciuilis, inter tot iura ciuilia, de quo intelligēdum erit? & dubiū faciebat, quia cū tot essent quot ciuitates, nomen videbatur æquiuocū, quia casus presupponitur remotis oībus coniecturis, & posito simpliciter iure ciuili in eius simplici denominatione; & ideo ea videbatur capiēda interpretatio, quæ solet fieri in similib. æquiuocis. l. duo sunt Titij. ff. de testa. tut. Tñ cōtrariū dr̄ disponēdo q intelligitur de Romano per antonomasiā, quæ rō per se tollit rōnem dubitandi: quia alijs cessantib. excellētia ipsa est cōiectura, q ostēdit, q fuerit mēs disponētis, & noīantis ius ciuile. Not qd ius ciuile ab vnaquaq: ciuitate appellatur. Itē vñ sint dicti Romani, & vñ Quirites. Itē q nō adiecto alio nōie, iuris ciuilis appellatione, intelligit de Romano, & ita itelligas hūc tex. qa quis a plurib. allegatur hic tex. nr̄, q d appellatione iuris veniat ius Romanorum, tñ qui ita intelligunt, nō bene intelligūt, deciditur enim hic, non quid veniat appellatione iuris, sed quid veniat appellatione iuris ciuilis. ita enim probat aduersatiua illa (sed) quæ facit retineri eosdem terminos Alex. in l. filius à patre, ff de libe. & post. Itē tex. ibi, si nō addimus nomen cuius sit ciuitatis. Itē no. quod verba equiuoca in dubio intelliguntur in digniori, & potentiori significatu.]

a ¶ *Sed ius quidem* &c. Diximus autem populos omnes aut proprium ius habere: Sed &c.

b ¶ *Ciuitate appellatur* idest nomen illius ciuitatis, vbi factum est ius ciuile dēt ei imponi.

c ¶ *Solonis.* Nomina sunt cōpositorū statutorum in illis ciuitatibus sicut si appellat quis ius ciuile Bonon statutum à compositoribus inuentum, & consilio confirmatum.

** Solon leges scripsit Atheniensium Tarquinio Prisco Romæ regnante anno regni eius 33. teste Gell. lib. 17. c. 21. primus sn omnium Draco tulit, ll. quibus Atheniēses vterentur, auctore eo. Gell. l. 11. c. 18.

d ¶ *Non errauerit*. immo benedixerit.

e ¶ *Sic enim & ius.* Quod pro se tātum cōposuerunt: aliter esset gnālis lex. vt inf. eo. §. lex est, & d hoc. C. iure ciuili gnālis̄ hic loq.

f ¶ *Ius Quiritū.* Pro eod. licet noīa mutet.

g ¶ *A Quirino.* qui fuit eorum rex; dictus à Quiris quod est hasta: quia magna hasta in bello vtebatur. *Quirinus vnde dicitur.*

¶ Adde, quod Quirinus & Romulus idem est † ita dictus ab hasta, quam erat solitus gestare, quæ Sabinorū lingua curis dicitur, sicut & Iuno curitis est appellata.] *SYL.* † *Ex Ouid. lib. 2. Fast.*

h ¶ *Ciuitatis.* Sed si simpliciter, dr̄ ius ciuile.

i ¶ *Nostrum. s.* Romanorū per excellentiā.

ADDITIO Et ideo dicit Io. Fab. quod in supplicādo pro præbēda ecclesiæ cathedralis, specificatio ipsius Ecclesię vitiaret: quia sufficit quod dicatur: in Ecclesia Lugdunēsi, vel Parisiē. & qd ita d facto vidit obseruari.

K ¶ *Ius. s.* ciuile Romanorum proprium, vel generale. si est factum vt sit generale. *Diuisio.*

l ¶ *Virgilius.* Idē in Apostolo. nam Paulus

in diuina scriptura intelligitur. Item vbi dicitur, sapiens, intelligitur Salomon.

STL.

¶ Ius autem. Primo ponitur vnum dictum. Secundo ponitur ratio, quare ius gentium fuit inuentum. Tertio ponuntur exempla rationis. Secunda ibi, Nã ius. Tertia ibi, bella, Angelus Aretin.

¶ Ius autẽ gentium. *CASVS.*

¶ Visum fuit in quo differret ius gẽtium à iure ciuili & vtrunque satis declaratũ: vnde quæsitum fuit, an sicut ius ciuile habebat suas dispositiones, ita & ius gẽtium. Ratio dubitãdi fuerat, quia supra dictum fuerat, quòd illud erat gentium, quod naturali ratione peræque custodiebatur: non videbatur ergo esse debere aliquod ius constitutum in ipso iure gentium, sed quasi omnibus gentibus à natura pariter insitum. Respondetur tamen contrarium, & assignatur ratio in tex. ibi, nam vsu. In hoc tamen differt à iure ciuili, quia hæ constitutiones omnium gentium consensu factæ sunt, illæ particulari alicuius vrbis. Not. ius gentium esse commune omnibus gentibus, & quòd constitutiones iuris gent. vel ex commoditate, vel ex necessitate gentium sunt introductæ. Item quo iure bella & seruitutes ortæ sunt, & seruitutes naturali iuri esse contrarias: & quod de iure naturæ omnes homines liberi nascebantur: & quod omnes ferè contractus sunt de iure gent. Item no. quod ll. & statuta debent fieri aut propter commoditatem, aut propter necessitatem hominum: item quod ius gentium derogat iuri naturali: item quod dictio, ex, denotat principium temporis.]

† Primi omnium Afri. prælium contra Aegyptios fecere fustib. quas phalangas vocant.

¶ Ius autem [a] gentiũ omni humano [b] generi commune est. Nã vsu [c] exigente, & humanis necessitatib9, gentes humanę iura quędã sibi cõstituerũt. Bella [d] etenim orta † sunt, & captiuitates secutę, & seruitutes: quę sunt naturali iuri contrarię. Iure enim naturali omnes homines ab initio [e] liberi nascebant. Et ex hoc iure gentiũ omnes penè [f] cõtract9 introducti sũt: vt emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, &

a ¶ *Ius autem.* Autem, pro sed: & repetit de iu. gen. vt aliquid addat.

STL.

¶ Adde notandum esse hanc glo. vt non dicatur superfluum, quando aliquid repetitur, vt aliquid addatur.]

Genus humanũ est vnicum.

** ¶ Adde, quod repetitio eiusdem rei alio quoque casu toleratur, cũ. s. fit, vt quod ante dictũ est, clarius & dilucidius enarretur, gl. j. in c. canon. de cle. li. vj. & in c. i. in ver. & si iro. de fu. tri. eod li. qua de re late Dec. in l. 2. §. vlt. si cer. per. & in l. q̃ dubitatio de reg. iu.

b ¶ *Oĩ humano.* Sed nunq̃d plura humana gña sunt? Rñ. non: exponõ † ergo. i. oĩb. hoĩb.

† Vel expone. i. to ti secũdũ Nic. & Io. Fab.

** Similis tropus apud Marcum c. vlt. euntes in mũdũ vniuersũ, pdicate euãgeliũ oĩ creat.

c § *Nam vsu.* ab initio. n. pauci erant homines: indiguerunt tñ aliquo cõi vsu. & qñ plures fuerunt, tunc magis suas consuetudines habebãt, & statuta: puta vt nullus vineã, vel hortum alterius intraret, & hoc sequitur: & probatur, ff. de iusti. & iu. l. ex hoc iure.

d ¶ *Bella.* Sed quomodo a iure descendit bellum, cum sit a iure prohibitum, vt ff. de vsufr. l. æquissimum? Responde loquitur de eo quod à populo Rom. est indictum hostibus, vt ff. de ca. & postlimin. ceu. l. hostes.

Bellum est à iure introductum.

STL.

*¶ Adde, quod bellum naturali ratione inductum est, vt pax habeatur, & nos nostraque tueamur, c. milita. ca. noli existimare, & cap. apud veros. xxiij q. j. de qua re abundè disseruimus in nostris Annot. Eleganter quoque M. Tul. lib. 1. de of. docet quod bellum sit iustum.

ADDITIO. Immo à quocunque ẽt priuato pro suo recuperando: & de licentia superioris, si per ipsum recuperare non valeat: & hoc nedum contra suum detinentes, sed etiã eos iuuantes: secundum Io. & Doct.

¶ Itẽ propulsare violentiã, qđ est licitũ: vt ff. de iust. & iu. l. vt vim, & ff. de vi. & vi. ar. l. 1. §. vim vi. cũ moderamine tñ, vt C. vnde vi. l. j.

STL.

¶ Adde, quod aliàs declarabant hoc moderamen, esse iniurię illatæ vel inferendæ subitã propulsationem, periculo proportionatam vitæ rerum, vel honoris, in d. l. vt vim.]

e ¶ *Ab initio.* Sed nunquid hodie? Quidam dicunt seruos contra: nam seruus nascitur, vt inf. de iur. per. § serui. e. l. j. & ff. de nata. restit. l. interdum.

f ¶ *Penè.* Penè dicit † pp quatuor contractus, vt stipulationem, vt inf. de act. §. de cõstituta. Item pp literarũ obligatio. vt inf. de lit. obli. Item pp contractum emphyteoticũ vt inf. loca. §. adeo. Item propter sponsalitiã largitionem, i. donationem propter nuptias, vt in auth. vt sponf. largi. §. 1. & 2. collat. 9.

† Idem Bar. & Nic. & vide glos. simile in l. ex hoc iure. ff. de iustit. & iur. & in l. legitima. ff. de pac.

** Non ab re Accur. exposuit sponsalitiam largitatem, i. donationẽ pp nuptias, quemadmodum & in d. auth. vt sponf. lat. ne forte intelligeremus de donatione, quæ propriè sponsalitia dicitur, quam dubium non est à donatione propter nuptias differre, quia inter sponsos tantum fit, non inter coniuges: nec eam doti æqualem esse necesse est, cum ea pp dotem non detur, vt Accur. ait in d. auth. in princ. & differre inter se has donationes, satis arguit etiam titulus ille Codicis, de donationibus pp nuptias, & sponsalitijs, id quod & Accur. ibidem annotauit.]

** Adde, quod etiã obligatio, quæ ex tutela prouenit, à iure ciuili descendit. nam & hæc xij. tabul. verbis inuenta est. Alciat. in l. credito.

ditores de verborum significatione.

¶ Item no. quod hic dicitur omnes contractus esse de iure gentium, sed non omnes obligationes: nam quæ ex maleficio vel quasi sunt, non sunt de iure gentium, sed vel à lege, xii. tabularum, vel alia lege.

ADDITIO. Prout gloss. loquitur in quasi maleficijs, approbatur: quia in his contingit aliquẽ obligari ex facto alieno, quod ius gentium non cõsiderat: sed prout loquitur in maleficijs, reprobatur per l. j. ff. de iust. vt per Angel. & Christo hic.

a ¶ *Innumerabiles.* id est, non facile ad numerandum habiles, vt inf. de re. corpo. & incorpo. in princ.

d ¶ *Vt.* pro sicut.

e ¶ *Apud Græcos.* Nã & Græci vtebãtur iure scripto & nõ scrip. vt if e. §. & nõ inelegãter.

f ¶ *Scriptum autem ius.* Scilicet ciuili Romanorum, de quo dixit sup. eo. §. sed ius. Acc.

alij innumẽrabiles,[a] ¶ *Ius Romanum aut scriptum est, aut non scriptum est, lex, plebiscitum, senatusconsultum, cõstitutiones, edicta prætorum, & prudentum responsa. Quorum lex est quæ à populo, plebiscitum à plebe, senatuscõsultũ à senatu fertur. h. d. ex l. ius ciuile. cum l seq. ff. eod.*

¶ Constat autem ius nostrum[b] quo vtimur, aut ex scripto,[c] aut non scripto: † vt[d] apud Græcos,[e] τὸ μὲν ἄγραφον, τὸ δὲ ἔγγραφον.

¶ Scriptum autẽ ius[f] est, lex, plebiscita, senatuscõsulta,[g] principũ placita, magistratuum edicta, responsa prudentium.

¶ Lex est,[h] quod popul⁹ Romanus, senatorio magistratu interrogante (veluti[i] Cõsule[k]) constituebat.

¶ Plebiscitũ est, quod plebs, plebeio magi-

STL. Diuisio. ¶ Constat autem. Postquã doct. simul legunt vsque ad §. sed & quod principi. diuiditur illuc vsque in v. partes: In prima declaratur ex quo ius nostrum constet: in secunda quid sit ius scriptum: In tertia quid sit lex: in quarta quid plebiscitũ: in quinta senatusconsultum: partes patent.

CASVS. Non est ponendus, quia procedit partiendo, & describendo. Nota ius Romanum aut. l. scripta cõstare, aut consuetudine, Item not. partes iuris scripti. Item modũ ferendarum legum, plebiscitorum, & senatusconsultorum. Item quod Cõsul dicitur magistratus senatorius: & tribunus dr̃ plebeius. Item quõ differat plebs à populo. Item quid veniat appellatione populi. Itẽ quòd patricij & senatorij veniunt appellatione populi secus appellatione plebis. Item quid sit plebs. Item quod plebiscita ex lege Hortensia sunt eiusdem potestatis, cuius sunt leges. Item quod difficile est multos similes aduna re.

b ¶ *Ius nostrum.* Idest ciuile Romanorum, de quo diximus sup. eo. §. sed ius: Large vocatur ius ciuile, quicquid scriptum habemus de iure generali, vidimus sup. eo. in glo. Vt sunt statuta terrarum & c. ibi, quinto &c. Itẽ quicquid habemus de moribus hic comprehendit, l. gñalibus, vt patet ex inferioribus.

c ¶ *Ex scripto.* De hoc dicit vsque ad §. ex nõ scripto inf. eq. & de nõ scripto ibi dicit Acc.

ADDITIO. Non tamen est necessaria scriptura ad substãtiam legis, sed ad probationem tantum, arg. l. contrahitur, ff de pigno. secundum doct. hic.

g *Senatusconsulta.* Quare dicti sunt consules, vt not. ff de orig. iur. l. j. §. exactis. ij.

h ¶ *Lex est.* Hæc diffinitio quo ad sententiam concordat cum ea, quæ est, ff. de leg. & senatusconsult. l. j. licet quo ad verba dissentiat. Diffinitur & alio modo. Lex est sanctio sancta, iubens honesta: prohibens contraria: quæ sumitur ex lege Græca, ff. de leg. & senatuscõsult. l. ij. Item diffinitur tertio modo, vt in alia lege Græca colligitur in eod. tit. de ll. & senatusconsultis. l. 2. Accur.

STL. ¶ Adde, quod hic non diffinitur lex: sed describitur modus l. ferendæ, quia in essentia non differunt, sed in auctoribus & modo condendi.]

i ¶ *Veluti.* Exemplificatiuè ponitur. vt inf. §. proximo. nam facta conuocatione po. Ro. magistratus, scilicet senatus, nõ totus, sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum, scilicet consul. an sic placeret.

** Rectè ait Accur. verbũ, veluti, poni causa exẽpli: nam non solũ Cõsules: sed & Dictatores, Prætores, Inter rex, & quidam alij, ius ferẽdi leges ad populũ, & rogãdi habebãt: quẽ admodum ex veterũ monumẽtis facilè licet intelligere, & accuratissimè oĩum docuit Paulus Manutius li. de Leg. Ro. Porrò illud animaduertendũ est, ꝙ licet primũ quidẽ ex solo Senatorũ cętu Consules crearentur, vt hic quoq; significat, tñ post multas inter populũ. & plebẽ cõcertationes obtẽtũ fuit, vt ex plebe quoq; possẽt creare, l. 2. §. deinde cũ. de or. iu.

ADDITIO. Et ideò dicit Ang. ꝙ non valeret statutum in cuius confectione constaret, quod non fuerit in consilio per Priorẽ facta propositio: secus tamen in dubio. Ang. Aret.

¶ Et sic ad libitum populi fiebat, vt ff. de ori. iu. l. 2. in princ.

k ¶ *Consule.* Nam consul vice Senatorum interrogabat populum, & sic ipsi senatores videntur interrogare. Nam qui per alium facit, p se facere videtur, vt ff. de vi & vi arm.

† *alias aut scripto, aut sine scripto.*

Legis diffinitio.

† *i. partim non scriptũ, partim legitimũ & legibus proditum.*

† *Vide ad hunc locũ Budeum in l. ius ciuile. ff. de iustit. & iur. & Alciat. lib. 2. prætermis.*

l.j.§.deieciſſe,& ff.de adminiſt.tut.l.Ita autem.§.geſſiſſe.

ADDITIO. Debet tamen in libello exprimi, quod per te vel alium tuo nomine tale quid cõmiſſum fuerit: aliàs agẽdo cõtra re, & probando de alio tuo nomine ſpoliante, non obtineret: ſecũ. Ioan. Fab. & Ang.

¶ Nam rectè omnia noſtra facimus, quibus à nobis auctoritas impertitur, vt C. de ver. iu.enuc.l.1.§.ſed & ſi quid. verſi.omnia.

a ¶ *Veluti.* Exemplificatiuè ponitur vt ſup. §.proximo, erat enim vnus noie Tribunus: qui præerat plebeis & eorum magiſtratui, q. interrogat plebeios, vt ff. de ori. iu.l.2 §.augeſcente.& §.

ſtratu ĩterrogãte (veluti[a] Tribuno) cõſtituebat.

¶Plebs autẽ à populo eo differt, quo ſpecies à genere:[b] nã appellatione populi vniuerſi ciues ſignificãtur, connumeratis etiam[c] patricijs[d] ſenatoribus.† Plebis autẽ appellatione, † ſine patricijs & ſenatoribus ceteri ciues ſignificantur.

¶Sed & plebiſcita[e] lege Hortenſia[f] lata nõ minus valere, quam leges cœperunt.

¶ Senatuſconſultum eſt † quod ſenatus iubet atque conſtituit.[g] Nã cũ auctus eſſet populus Rom. in eũ modum, vt difficile eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſa[h] æquũ viſum eſt ſenatũ vice populi conſuli.[i]

¶ *Principum cõſtitutiones, præcepta, vel decreta, quæ perſonalia non ſunt, habẽt l.vim.h.d.ex l.1.ff.de conſtit.princ.*

eiſdem temporibus, & multas leges habemus de his, vt l. aqui. vt inf. ad l.aqui. §.ex hoc tamen c. & ne præſides accipian: niſi eſculenta, vt ff.de offi.procon.l.ſolent.§.fin. & ff de off præfi.l.plebiſcitio.

ADDITIO. Sed nec hodie ẽtia, ſi habent ſalarium vt ibi no. ſecus in deleg. extra de reſcri.c.ſtatutum.§.inſuper lib.6.Ioan.Fab.

b ¶ *Species à genere.* Eſt autem genus, quod dicitur de pluribus differẽtibus ſpecie vt animalium rationale, aliud irrationale: & ſic ſe habet populus, vt ſequitur, ad nobiles & ignobiles. Species autem, quę prædicatur de pluribus differentibus numero: vt hominum alius Titius, alius Seius: ſic ſe habet plebs: nam minores tantum comprehendit, vt ſequitur.

¶ Adde, ꝙ melius dixiſſet Imperator. Quod pars à toto: quia differẽtia ſpeciei & generis non poteſt accommodari: quia hic poſita plebe non ponitur populus, ſicut ſpecie poſita ponitur genus; tuemur tamen Imperatorem hic in noſtris Annotationibus.

* Nam ſicuti latior eſt generis, quam ſpeciei ſignificatio ita latius patet populi quam plebis nomen: & ita interpretandus eſt hic locus, non autem quod plebs ſit ſpecies populi. Alciatus l. inter donum, de verborum ſignificatio. Et ſciendum eſt, genus aliter accipi apud Legiſtas, aliter apud Dialecticos, vt tradit Bart. in l. Meuius. §.duobus de lega.2.

c ¶ *Etiam.* q.d. Non ſolum plebeij appellatione populi connumerantur, ſed ẽt patricij.

** Adde, populi appellatione eius vrbis incolas contineri, aduenas non contineri. Fel. in c.Rodulphus de reſcr.

d ¶ *Patritijs.* Qui erant quaſi patres principis, vt inf. quibus modis ius pat. po. ſolui.§.filius.

* ¶ Patricij qui appellarentur, vide Budæum ad l. vlt. ff. de Senator. & Alc. lib.12.C.in tit. de conſ.& non ſpar. pec. Olim enim patricij dicti ſunt, qui à centum patribus, quos Romulus inſtituerat, originem traxerant: Accur. vero confundit patricios veteres cum patricijs ab Imperatoribus inſtitutis, inter quos longam fuiſſe differentiam conſtat.

e ¶ *Sed & plebiſcita.* Videbatur minus valere, quaſi loco, & argumento ſumpto ab auctoritate, quia maior eſt patriciorũ & ſenatorum auctoritas, vt C. de legi.l. humanum & ff.de eden.l.ſi quis ex argentarijs §.1.ſed hoc ſublatum eſt per legem latam ab Hortenſio rege, vt ſequitur, & ff.de orig.iu.l.2.§.augeſcente.

f ¶ *Lege Hortenſia.* Sic dicta ab Hortenſio, qui pace cõpoſuit inter nobiles, & plebeios & inter eos ſic ſtatuit, ꝙ valeret plebiſcitũ.

*¶ Quo tempore lata fuerit, & quam longè erret Accu. exiſtimãs Hortenſium fuiſſe Regem, legito quæ hoc loco dixi in Annot.

* Nam fuit Q. Hortenſius Dictator, qui eam legẽ Tulit, vt ex Lælio Felice tradit Gellius lib.xv.c.xxvij.

g ¶ *Conſtituit.* Nam poterat facere legem, vt hic & ff.de leg.& ſe l.non ambigitur.

h ¶ *Legis ſanciendæ cã.* Nam idem eſt ſi ex alia.q.a difficile erat tot hoies cõuenire Acc.

i ¶ *Conſuli.* i. interrogari. Nam antea populus interrogabatur, vt ſup.eo.tit.§.lex. vt ſicut populus interrogabatur prius, ſic poſtea ſenatores (qui cẽtum erãt numero) interrogabantur à Cõſule, vt l.2.§.ſed quia difficile.ff. de orig.iu. & C.de peti.hæred.l.fi.in princ.

¶ Adde, ꝙ tex.in d.l.fi. nihil probat, quia loquitur de iudicijs cẽtumuiralibus, quæ alias erant à ſenatu, vt declarat Feſtus, & Budæus in ſuis Annot. in l. fi. ff. de ſena.]

¶Sed

† Concor. in c. poſt electionẽ in glo. ſuper verſ. nullatenus poſt prin. ibi ſic nomine populi extr. de ele. & gl. in c. ſedes. ſuper ver. maiores. prope fi. ibi plebis ẽt appellatione ext. de reſ.

*

† pro intellectu huius loci, vide Bart. in l. j. col. ſin. verſ. aliud ergo. C. de digni. li. xij. Generis diffinitio. Speciei diffinitio.

† Dicit tamen Ang. q̃ quauis loco ſenatorũ: hodie ſucceſſerint conſiliarij ſeu decuriones non tamen

poſſint ſuper principi reſeruatis puta ad famam ſeu ius ſegnitura aliquem reſtituere, ſpurios legitimare, aut veniã ætatis concedere.

ST L.

ST L.

ST L.

¶Sed & qđ pricipi placuit,[a] legis habet vigorē:[b] cū lege Regia,[c] quæ de ei⁹ imperio[d] lata, popul⁹ ei[e] & in eū omne imperiū suū, & ptātē † cōcessit.[f] quodcūq; ergo Imperator p epistolā[g] cōstituit, vel cognoscēs decreuit,[h] vel edicto[i] precepit, legē[k] esse cōstat.

¶ Sed & quod. iste §. diuiditur in quatuor partes. Nam primo ponit dictum. Secundo eius rationem. Tertio ponit illationē. Quarto dictum modificat & declarat. Secunda ibi, Cum lege. Tertia ibi, Quodcunq; Quarta ibi, Plane. Ang. de Are.

STL. ¶ CASVS. Querebatur exemplum eius quod dictum fuerat de principum placitis, quomodo & ipsa efficerentur lex: & respōsum est, ex auctoritate l. Regiæ, quod principi placet, legis habere vigorem, sed tunc quærebatur, an omnia passim, an vero cum delectu aliquo quæ principi placerent vim legis obtinerent: & ratio dubitationis poterat esse, quia quod populus, plebs, aut senatus decernebat: semper erat lex in re decreta, ita ergo videbatur in placitis principum, quæ in iure scripto æquiparabantur: cuius contrariū deciditur: quòd generales dispositiones principū vim habent legis, personales verò personam non egrediuntur: ratio autem decidendi ea esse potest, quia actus agentium non debet operari vltra eorum intentionem, l. non omnis, ff. si cert. petat. sed quando princeps aliquid generaliter statuit; tunc quia vult generalē vim habere: vim l. obtinet: quando vero vult aliquem beneficio afficere vel pęna, nō habet vim l. quia non est illa mens condentis. No. qđ lex est quidquid animo condendi legem princeps disponit. Itē qđ, l. Regia translata est in Imperatorē omnis potestas populi. Item no. quod totale imperium potest alteri concedi. Item quod verbum cōcedo, importat trāslationem dominij. Item quod epistola, sententia, & edictum principis habent legis auctoritatem. Item quid sit constitutio. Item quod personale priuilegium personam non egreditur.]

a ¶ *Placuit*. Causa faciendi communem legem, † aliàs non esset lex communis, vt sequitur, & C. de sent. & inter. om. iud. l. ex stipulatione, nam ibi dicitur non omnis vox iudicis est sententia, & sic non omnis vox principis est lex.

† *Dummodo sit iustum, & honestū secūdū Ang. & Ias. hic & ea que pulchrè not. Bal. in l. quod ex. li. ra. C. de op. li. STL.*

b ¶ *Habet vigorem*, i. lex est. & p legē seruat.

c ¶ *Lege Regia*. hac lege cautum fuit vt potestas legis faciendæ transiret de populo ad principem, vt hic. & ff. de ori. iu. l. 2. §. nouissimè, & facit ad hoc, ff. de cōst. prin. l. 1. vbi sunt eadem verba. Et hanc legem Regiam non habemus: nam facta fuit super regno, id est imperio non transferendo.

*¶ Quænam esset lex regia, quod nemo fere ante hac rectè explicauit: in Annotat. nostris clarissime ostenditur.

** Meminit, l. Regiæ Inst. et in l. 1. §. Sed & hoc. C. de vet. iu. enu. eāq. fuisse legē antiquā significat, alibi dr̄ lex imperij. l. 3. C. de test.

d ¶ *Imperio*. Transferendo de populo ad principem.

e ¶ *Ei*, scilicet principi quo ad honorem: & in eum quo ad onus.

f ¶ *Concessit*. i. transtulit, sic vt ipse populus amodo nō habeat sibi hoc ius: sic. Cod. de vete. iu. enu. l. 1. §. sed & hoc studiosū. & de leg. & se. con. l. fin. Sed alij dicunt, q adhuc populus potest facere legem.

† *aliàs contulerit, & rectius, vt habetur in l. 1. ff. de cons. princ. vnde hic locus sūptus est. STL.*

¶ Adde tu, quod hodie facere potest, non sua auctoritate, sed concessa à principe. Illa enim sua auctoritas, l. Regia omnis translata est: colligitur resolutio hæc ex hoc tex. & l. non ambigitur, ff. de legi, & l. humanum, & l. si. C. eodem.

*Item adde, quod licet Acc. exponat, concessit. i. transtulit, valde tamen inter se differunt, vt annotauit Decius in leg. Non vult, ff. de re. iudic.]

ADDITIO. Quod est verum. s. municipalē vt sup. eo §. ius autem, seu particularē, dummodo habeat collegium approbatum, non autem generalem: vt per Ioan. Fab. & Ang. Are. hic.

¶ Et quòd dicitur solum principem hoc posse, verum est, solus id est nullus alius solus, secundum Ricardum.

g ¶ *Per epistolam*, vt inf. de ijs qui sunt sui, vel alieni iuris, §. sed & maior. ver. hominorum, & ff. de const. princ. l. 1.

** Addit Vlpia. in l. 1. de const princ. & subscriptionem, meminit eiusmodi epistolæ Paulus in l. regula. §. si quis ius. de iu. & fact. ignor. intellige autem principis epistolam habere vim legis, si is princeps non recognoscat superiorem, alias secus secundum Angel. in l. 1. ff. de ferijs. item, adde, itidemū principis epistolas obtinere vim legis, postquam redacta sunt in corpore iuris, non autem, vt declarat Paul. Gast. in d. l. 1. de cōst. princ.

h ¶ *Decreuit*. vt C. de leg. & const. l. si imperialis. Accur.

*¶ Quod rex, ait, cognoscens decreuit, intellige, i. sedens pro tribunali dādo sentētiam diffinitiuam: sententia enim principis habet vim legis, quando causa cognita eā protulit, alias non, interlocutio verò principis ita demum vim habet legis, si hoc expressit à principio, alias secus. vt habetur in d. l. si. C. de legi. & late tradit Ias. in l. 1. in 3. not. ff. de constit. princ.

† *sequūtur Nic. Ioan: de Pla. Por. & Ia. dicit tamē Io. Fab. quod sex modis.*

i ¶ *Edicto* vt C. eo. l. 4. & de secundis nupt. l. hac edictali.

K ¶ *Legem*, generalem, quam potes cognoscere quatuor modis, † vt Cod. de legi. & constitutio, l. leges, vel specialem, vt sequitur.

†Hæ sunt[a], quæ constitutiones appellãt. ¶ Planè ex his quædã sunt personales,[b] quæ nec ad exẽplum trahuntur, quoniam nõ hoc prĩceps vult. Nam quod ob meritum[c] indulsit alicui,[d] vel † si cui pęnam irrogauit,[e] vel si cui sine exẽplo[f] subuenit,[g] personam non trãsgreditur.[h] † Aliæ autem, cum generales sint omnes procul dubio tenent.[i]

¶ *Edicta Prætorũ habẽt vim legis, & edicta Aediliũ Curuliũ sunt pars iuris prętorij. h.d. ex l. ius autẽ. ff. de iustit & iur.*

¶ Prætorum quoque edicta[k] non modicam[l] obtinẽt iuris auctoritatem. Hoc etiã ius honorariũ solemus appellare, quod[m] qui honores gerũt, idest magistratus,[n] auctoritatẽ huic iuri dederunt.[o]

¶ Proponebãt & Ædiles curules edictũ de quibusdã causis:[p]

a ¶ *Hæ sunt*. s. quas constituit Imperator.

b ¶ *Personales*. Dummodo in iuris corpore non sint clausæ: † alias omnes sunt generales, vt C. de no. Cod. faciendo. l. vnica in §. fi.

** Adde, nisi ea intẽtione clausa sint, vt sint priuilegia, vt declarat Deci. in cap. 1. in 2. lect. in 2. columm. de consti.]

c ¶ *Ob meritum*. Quia multum seruierat principi: † & ideo aliquam pęnam, quam debebat ille pati propter delictum, quod forte fecerat, ei remisit.

* ¶ Male declarat Accurs. nam de remissione pęnę loquitur in vers. vel si cui sine exemplo. Verus igitur sensus est: si cui ob merita quępiam cõcesseris, hoc enim significat verbum, indulgere, vt ostensum est hic in Annota.

d ¶ *Alicui*. Pœnam merenti.

e ¶ *Irrogauit*. Scilicet non merenti: vel merenti, sed maiorem fortè, quam esset dignus, vt pęna eius metus sit multorum, vt ff. de pœn. l. aut facta. §. fin.

* ¶ Melius est exemplificare, quando princeps pęnam aliquam legibus non statutam irrogat, ꝙ causæ intuitu nonnunquam fieri licet, l. si vindicari, C. de pęnis, nec enim pręsumendum est Principem non merenti penã inferre: quoties verò grauior, quã per leges liceat, infertur, vt alij deterreantur, legẽ generalem constituit in similibus casibus, hoc est, quandocumque opus erit exemplo.

f ¶ *Sine exemplo*. Id est vt alij non caperent exemplum.

* ¶ Melius Accur. in l. 1. ff. constitu. princ. simpliciter enim intelligendus est hic locus vt si quem puta restituat, vel pęnam in eum staturam condonet.

g ¶ *Subuenit*. Vt clericis in quibus multa sunt specialia, vt in authent. vt clerici apud propi. episc. & C. de episc. & cler. l. cũ clerici. & l. omnes qui, & curiæ & alijs, vt C. de leg. & constit. l. 2. Sed numquid intelligitur sine exemplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respon. sic, dũmodo non sit ibi aliquod signũ ex ijs quatuor q̃ dñr. C. de le. & co. l. 3.

h ¶ *Non transgreditur*. ff. ꝙ quis iur. l. 1. contra. Sed distingue: an ad sui postulationem sit cõcessum, quo casu transgreditur, vt ibi, aliàs non, vt hic & ff. quod quisque iu. l. 3. † Et sic soluitur aliud cõtra. C. de fruc. & lit. expen. l. fi. Vel dic ad vtrumque cõtra, quod ad aliud extẽditur, hoc non est dicere, vt alius habeat priuilegium: † Vel melius, licet egrediatur personam, non est tamẽ generale ius: nec videtur alius, s. aduersarius propriè priuilegiatus, cum sit contingens occasione controuersiæ.

i ¶ *Tenent*. Id est ligant.

¶ *Prætorum quoque*. Diuiditur in tres partes, in 2. ponitur qualiter edicta prætorũ habent auctoritatem l. in 2. quod appellatur etiam ius honorarium & vnde: in 3. quod edicta ędilium curulium sunt pars iuris prætorij: partes patent.

CASVS. non figuratur, quia procedit describendo & exemplificando. Not. ꝙ edicta prætorum obtinent vim legis. Item ꝙ vocatur ius honorarium. Item ꝙ magistratus dñr honores. Item quod suis edictis dabant prætores auctoritatem, & sic contra. Doct. in rub. C. qui admi. qui voluerunt edicta prætorum habere auctoritatem le. dummodo approbarentur. Item quod edicta ædilium habenda sunt vt portio iuris prætorij. Item vnde dicatur ius honorarium: quamuis alibi senserint aliqui, quod ideo dicerentur, quia honorabantur, ex hoc quod eorum edicta habebantur, pro legibus]

K ¶ *Edicta*. Quæ scripta erant in albo prætoris; vt ff. de iurisdict. omn. iudic. l. si quis id quod. In primo respon. Accur.

* Album Prætoris appellabatur tabula albo colore inducta, in qua Prætores edicta sua describebant, palamque proponebant: Grecè leucoma dicitur, non autem erat paries dealbatus, vt aliqui sensere, quos refellit Alciat. lib. 1. prætermiss.

l ¶ *Non modicam*. Sed magnam.

m ¶ *Quod*. id est, ideo quia.

n ¶ *Magistratus*. s. ipsi prætores. vt ff. de iust. & iu. l. ius autem. §. ius autem prætorium.

o ¶ *Dederunt*, vt ff. de orig. iu. l. 2. §. eod. tpe.

p ¶ *Quibusdam causis*, vt de morbis & morbosis

† Idẽ Ni. & Fa.

† aliàs hæc.

† Istã glo. & sec. in ver. irrogauit sequuntur Ang. & ct. Io. de Pla. & Por.

† aliàs si quam.

† Concor. in proœ. decretalium in glo. vlt. post prin. ibi, & in dulgentia, & c. 1. post pr. ext. d. calum.

STL.

† Fallit in casibus not. hic per Ang.

† Vel dic quod illud est speciale in illa l. C. de fru. & lit. expen propter æqualitatem in iudicijs obseruandam. ar. C. de postul. l. prouidendum.

quod† & ipsum iuris honorarij [a] portio est. ¶ *Prudentum respōsa sunt opiniones iuriscō sultorū, qui habebant a princ.pe auctoritatē legis condendæ: à quorū sententia iudici recedere nō licebat h.d.* ¶ Responsa prudētū sunt sententię [b] & opiniones [c] eorū, quibus pmissū erat† iura cōdere. Nā antiquus cōstitutū erat, vt essent q iura publicè [d] interpretarentur: quib. à Cesare [e] ius respondēdi datū est, qui iuris cōsulti appellabāt: quorū oiū sētētię, et opiniones, eā auctoritatē tenebāt, vt iudici [f] recedere à responso eorum non liceret, vt est constitutum [g] ¶ *Quod diu vsus cō probauit. l. habet vigorem: & ius ciuile in scriptū, & non scriptū diuiditur ratione originis ipsius. hoc dicit ex l. de quibus ff. de ll.* ¶† Ex nō scripto ius venit, [h] qd vs⁹ approbauit † nā diuturni [i] mores

bossis & vitiosis animalibus vt patet. ff. de ædil edic. l. 1.

a ¶ *Honorarij*. Qualiter? Respōdeo: quia ędiles erant ex prætoribus, vt inf. de diui. sti. §. prætoriæ, & ff. de verb. oblig. l. 5. §. prætoriæ.

STL. ¶ Adde, quod hoc est falsū: quia diuersitas erat, in magistratu, vt patet in l. 2. ff. de ori gi. iur. sed bene vtebantur eodem modo proponēdi sua edicta, vt prætores: & erat magistratus ad instar preturæ vnde Saluius Iulianus in componendo edicto perpetuo fertur inter edicta pretorū retulisse etiā Ædilium edicta, sicque appellatū est, illud ius pręto. vt latius exposui hic in Comm.

† aliàs qd dictum in vit. &c.

† aliàs de iure respondere.

STL. *Respōsa*. Diuiditur in 2. partes: in prima ponitur dictum, in 2. ratio, secunda ibi, nam. *CASVS*. non figuratur, cum procedat simpliciter declarando, & Imper. ipse assignet rationem decidendi, nimirum quia ita constitutum erat, quæ ratio tollit omnem rationem dubitandi. No. quod opiniones iurisconsultorum non sunt necessarię, nisi hoc disponatur. Item quod interpretes iuris omnes à publico deputabantur: & 2. dicebantur iure consulti: & quòd iudices ab eorum opinionibus recedere non poterant.

Sētētia b ¶ *Sententiæ*. Sententia est firma & indubitata responsio, secundum Ioann.

STL. ¶ Adde, quod quamuis doct. hic approbent hanc differentiā, est tamē falsa. l. eos, §. pen. C. de appell. sed exponitur vnum pro alio.]

Opinio quid. c ¶ *Opiniones*. Opinio est cum dubitatione responsio,† secundum Ioannem.

† Approbatur per Nic. An. & Ioan. de Pla.

d ¶ *Publicè*. Idest quorum interpretatio fiebat publica auctoritate concessa à Principe, vt Vlp. Pap. & similes qui fecerunt leges. ff. de ori. iu. l. 2. post originem, & §. iuris ciuilis scientia

ADDITIO. Hodie tamen sentētia doctorū est probabilis, & nō necessaria, vt no. gl. in l. 1. C. de leg. & legendi, seu interpretādi licentia in doctoratu collata operatur, vt hæc possint publicè fieri, quod aliàs non liceret, l. 1. C. de studi. lib. vt Ro. lib. 11.

e ¶ *A Cæsare*. Aug. vt sup. in 1. rub. ponit. Ac.

f ¶ *Vt iudici*. scilicet nulli.

g ¶ *Vt est constitutum*. i. sicut ipsi cōstituerūt. *Intellige, idest sicut ipsi Imp. constituerūt.

* Ex non scripto. Diuiditur in tres partes. in prima ponit, quid sit ius non scriptum, in secunda qualiter ius ciuile diuidatur in has duas partes, in tertia assignat rationē, secunda ibi, & non. 3. ibi, nam origo.

CASVS. Quia su. dictum fuerat, ex non scripto ius etiā cōstare, hic declaratur quod nō sit tale ius, qd ex non scripto venit, & dicitur illud esse, quod vsus approbauit. Sed tunc dubitatū fuit, an tacitus consensus populi. l. vim obtinere posset. Ratio autem dubitandi poterat esse duplex: quia minor videtur virtus taciti quā expressi. l. expressa. ff. de re. iur. item quia cum populus trāstulisset omnem auctoritatem in Principem, non videbatur posse amplius condere, nec expresse, nec tacitè, quibus non obstantibus decidit contrarium ea ratione. quia continuatus ille, & diu obseruatus mos censetur habere vniuersalem consensum populi, & voluntatem ipsorum: sicut habet. l. expressa. Nec obstat prima ratio, quia immo par est virtus taciti, & expressi, l. cum quid, ff. si cert. petat. Item quia in isto tacito consensu censetur consensus etiam illius cuius auctoritate, l. condi potest: quia iste text. & alij sic intelligi debent de illo populo, qui habet auctoritatem. l. condēdæ: & in effectu rationem decidendi vide in l. de quibus, ff. de legi. Nota quod vsus diu obseruatus habetur pro leg. Item quod diuturnum dicitur quod constat spacio x. annorū. Not. quod duæ negationes affirmant: ibi. non ineleganter, Not. diuisionem iuris ciuilis factam esse ab origine. Itē quod vna ciuitas potest solis consuetudinibus, vel solis legibus regi. Not. ibi, scripto argumentum ad hoc, quod l. ad sui essentiam exigit scripturam.]

† aliàs sine scripto cum text. ceterum cū glo. extra de te sti. cog.

h ¶ *Ex non scripto ius venit*. De iure scripto vidimus, quod in sex partes diuiditur: sequitur de non scripto, vt sup. eo. §. constat.

Cōsuetudo inducitur ex cursu x. ann.

i ¶ *Diuturni*. Sed quanto tempore vsus facit mores, vel consuetudinem? Respondeo, decem annis, vt ff. qui & a qui. ma. li. vel nō il.

si cum fidei commissaria. §. Arist. licet secundum quosdam exigatur tempus, cuius non extat memoria, arg. ff. de aqua plu. arc l. 1. in fi de aqua quotid. & æsti. l. 3. §. ductus, & C. quæ sit longa cõsue. l. cõsuet. & C. de sacros. eccl. l. fin. Itē quia dr longa, vt patet i rub. C. eod. & ff. eo. longa antē decem annis dicitur, vt inf. de vsuc. §. 1. sequitur ergo, quod decem annis sit robusta.

STL. ¶ Adde, quod hæc opi. communiter approbatur reprobata illa, quòd requiratur tēpus, cuius initij memoria in contrarium non exiftat, vt per Iaf. in l. de quibus col. 11. ff. de legib.] Sed numquid semel sufficit, vt inf. decem annos secundum eam iudicetur? Resp. non: imò debet ad minus bis secundum eam iudicari. vt C de epi. audi. l. 1. in fi. vel querimoniam, vel libellum propositum contra consuetudinem talem spernere, vt ff. de legi. l. cum de consuetudine.

STL. * ¶ Ista opin. communiter improbatur hic, & in d. l. de quibus, & in c. fi. de consuet. vbi Abb. post alios quos hic retulimus in Commen. qui consentiunt necessario non requiri actum vllum iudiciarium in consuetudine inducenda, sed consensum, atque vsum populi sufficere. d. l. de quibus.] Numquid ergo iudicatur exemplis? Respondeo, non, vt C. de sent. & inter. om. iudi. l. nemo iudex. & facit, ff. de offi. præsi. l. sed licet. sed ex cõsuetudine quæ approbatur exemplis: & sic conceditur aliquid per obliquum, quod directo non conceditur: sic & ff. quæ res pign. ob. poss. l. Aristo, in fine.

STL. ¶ Adde, quod potest esse ratio, quia illa exēpla per receptionem dicuntur comprobata ab habente auctoritatem. l. condendę, cuius exempla in iudicando bene attenduntur. c. attente. de præsump. gl. In c. fi. 30. dis.]

* Quod dicit Accur. aliquid cõcedi per obliquum, quod directo non concedatur, intelligas verum esse, quando quod directo prohibitum est, venit necessariò in consequentiam eius, quod per obliquum permittitur vt hic, aliàs non, vt in l. athleta. §. siue autem de ijs qui not. infam. vel declarat Bart. in l. 1. ff. de auct. tu. nam regula est, cũ quid vna via prohibetur alicui, ad id alia via eum non debere admitti. c. cum quid de reg. iur. lib. 6.] Sic e cõtra, peto ex promissione q promissio ꝓbat ex longo vsu, vt ff. de vsu. l. cũ in rē ver.

cõsensu[a] vtentiũ cõprobati, legē imitãt.[b] ¶ Et nõ [c]ineleganter in duas species ius ciuile[d] distribuĩtũ esse videtur: nam origo[e] ei[9] ab institutis[f] duarũ ciuitatum, Athenarũ s. & Lacedęmoniorũ, fluxisse videt. In his .n. ciuitatibus ita agi solitũ erat, vt Lacedæmonij quidē magis ea, quę pro legibus obseruarent, memoriæ mandarēt: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. ¶ *Ius naturale est immutabile: sed ius ciuile sæpe mutatur quãdoq. per aliud ius, q̃doq. per contrariã cõsuetudinē. hoc dicit.*

a ¶ *Consensu*. Aliàs non potest esse consuetudo, cum dicatur consuetudo quasi cõmunis assuetudo, & error cõsuetudinem impediat, vt ff. de le. & se. con. l. quod nõ ratione.

STL. ¶ Adde, quod immo tollit. l. consuetudo per errorem inducta sed non trahitur ad similia. Ita loquitur. d. l. & declarant communiter doctor in d. l. de quibus.]

b ¶ *Imitantur*. Idest tantum valet consuetudo vbi lex scripta non est, quantum lex vbi scripta est. Et nota tres virtutes cõsuetudinis. Imitãdi legem, vt hic. Item interpretãdi legem, vbi est lex dubia, vt ff. eod. l. si de interpretatione, in fin. Item corrigendi. vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus in fi. & inf. eo. §. ea vero Quod distingue aut est generaliter consuetudo per totum mundum, & tunc vincit legem vbique, vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus. §. si aut specialis, & tũc vincit legem in eo loco, vbi est. vt ff. commu. præd. l. venditor. §. si constat dummodo post legem fuerit inducta: aliàs vincitur à lege superueniente, vt ff. de sepul. viol. l. 1. §. Diuus. In alio autem loco cõsuetudo specialis non vincit legem, vt C. eod. l. consuetudinis: & hoc secundum Ioan. & Py. licet alij aliter distrinxerint.

STL. ¶ Adde, quod ista distinctio approbatur cõmuniter, vt per Ia. in d. l. de quibus. super gl. fi.

c ¶ *Et non*. Hic §. communis est ad duo supradicta, s. ad ius scriptum & non scriptum: ideo bene est hic §.

d ¶ *Ius ciuile*, largè accipe, vt no. in §. cõstat.

e ¶ *Origo*. in l. 12. tab. quæ fuit origo totius iuris ciuilis & principium.

f ¶ *Institutis*. i. ordinamentis. Nam Romanus populus decem viros pro isto iure misit: qui decē tabulas eburneas retulerunt tã de iure scripto Atheniensium, quam non scripto Lacædemoniorum: sed quia postea aliquid deerat, vel emēdationem desiderabat, data fuit potestas per vnum annum his decē viris, vt ius & leges corrigerēt addēdo, & detrahendo, & si opus esset interpretarētur, qui vt ea quę necessaria erant facerēt, duas tabulas addiderunt: & sic lex 12. tab. ex accidenti dicta est, vt ff. de orig. iu. l. 2. §. 1. *Lex 12 tabularum vnde ortũ habuit.*

STL. ¶ Immo trestantum misit, non decem, vt à Liuio lib. 3. ab vrbe condita proditum est.

STL. ¶ Sed naturalia. Diuiditur in duas partes, in prima ponitur qualiter ius naturale est immuta-

¶ Sed naturalia[a] quidem iura, quæ apud omnes gentes peręquè obseruantur, diuina quadam prouidẽtia constituta, sẽper firma† atque immutabilia permanẽt: ea verò, quæ ipsa sibi queq. ciuitas constituit,[b] sępe mutari solent, vel tacito consensu[c] populi, vel alia[d] postea lege lata.

¶ Ius ciuile aut ad psonas pertinet, aut ad res, aut ad actiones: & prius videndum est de personis. hoc dicit ex l. 1. & 2. ff. de statu homin.

¶ †Omne[e] autem ius quo vtimur: vel ad psonas[f] ptinet, vel ad res,[g] vel actiones.[h] Et pri⁹ de psonis videamus; nã parũ est ius nossę, si personę,[i]

mutabile: in secunda quòd ius ciuile mutatur. secunda ibi, ea verò.

¶ *CASVS*. Positæ erant differentię inter ius ciuile & naturale: quæsitum fuit, an sicut ciuile ius secundum qualitates personarum & temporum mutatur, ita mutetur ius naturale: ratio autem dubitandi potuit esse, q̃a cum respiciat ipsos homines, quorum status est in cõtinuo motu, videbatur alterãdum secũdum mutationem, & exigẽtiam ipsorum, cuius cõtrarium deciditur ex eo, quia cum naturalia perpetua ratione cõstent, & ab ipsa natura. id est Deo regãtur, & infundantur mentibus hominum, certè non potest recipere mutationem aut alterationem aliquam, sicut recipiunt ciuilia. No. quòd ius gentium est in sui totalitate immutabile, & quòd hic loquatur de iur. gen. decla. tex. in §. qđ verò sup. eo. vbi ponuntur hęc verba. Itẽ quòd ius gẽtiũ oritur ex diuina prouidẽtia. Item quòd statuta & ius ciuile mutantur vel cõtraria lege, vel consuetudine. Itẽ quod eo vinculo quid tollitur, quo introducitur.]

† vnde dicit Bal. in §. 1. §. vlt. quæ feud. da. pos. quod ius naturale est potentius quæ principatus.

a ¶ *Sed naturalia*. Hic §. potest intelligi de iure naturali primæuo, quo mouentur omnia animalia ad aliquid faciendum, vt no. sup. eo. ti. in prin. Sed quid dicit esse immutabile, est contra id. quod de seruitute dicitur, quæ est contra ius naturale, & tunc præualet, vt sup. eo. §. ius aũt. Sed dic, non derogetur ob hoc, licet non seruetur in illo casu: nã nihilominus æquũ & bonũ est † Et codẽ modo r̃ndeo ad illud, quod dr̃, inf. de co. di. §. q̃d aũt. q̃d est cõtra. Vel ibi nõ tollit cognatio. sed ius succedẽdi. Itẽ eodẽ modo: vt pri⁹ r̃ndeo ad illud, quod de vsucapione dr̃: Inf. de vsucap. in prin. quod cõstat cõtra ius naturale, vt ff. de cõdict. inde.³. nã hoc natura. Vel dic, quòd iste §. loquitur de iur. gentiũ: quod patet ex illa litera. Quæ apud omnes gẽt. sup. eo. §. quod vero naturalis. Accursi⁹. ¶ Adde, quòd ista est vera, vt dixi in primo no & intelligitur quod nõ mutatur in sui totalitate, vt dñt doct. hic.] ** Intellige hic agi de eo iure gẽtiũ q̃ inditũ appellamus. quasi mentibus nostris insitũ Dei prouidentia absque vllo hominum decreto, vel psuasione. Hoc. n. ppetuũ & immutabile est: cuius exẽpla sunt illa, Religio erga Deũ, cultus parentũ, & id genus alia, de q̃bus i l. 2. & 3. ff. de iusti. & iur. Sed ius gentiũ constitutũ hoc est, non a Deo ipso nobis insitum principaliter & pp se, sed quod mortales ipsi introduxerunt, naturali ratione suadente ob bonum publicum, & conseruandæ hominum societatis causa, aliquando mutantur propter varias humanarum rerum circumstantias, si id publicum bonum expostulet, & ratio cõseruationis societatis humani generis suadeat, quod videre est in dominiorum distinctione, & vsucapione: In seruitute, & manumissione; in cõtractibus, & innumeris aliis exẽplis.

† Hoc est quanti in se est. s. in abstracto: ingeri super vniformiter, sed quanti est in concreto.

STL. potest in aliquo mutari secundum Ang. hic.

† alias hic incipit ti. de iure personarũ.

b ¶ *Constituit*. scilicet de consuetudine speciali, vel l. municipali scripta.

c ¶ *Tacito consensu*, s. contraria consuetudine, vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus in fi.

d ¶ *Vel alia*. l. contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

¶ Omnes ius. Diuisio & casus per se patent.

STL.

* Cũ. n. sup. dixerit se tractaturũ de iure priuato, quæsitum est an aliquam diuisionem huiusmodi ius recipiat: & respondetur, quòd ius quo vtimur, & in practica obseruatur, aut respicit personas distribuendo vnicuique functionem suam, aut res vtilitate quotidiana vsib. personarum commutandas, aut actiones, quibus incidentes, controuersię dirimuntur: sed prius ait Imperator se locuturũ de personis quarũ causa nõ mõ ius est cõstitutũ, sed oĩa quoq; aĩalia genita. §. in pecudũ. inf. de re di. Nõ diuisionem. Itẽ quòd appellatione rerũ hic non veniunt actiones, quamuis alibi sic. l. rei, ff. de verb. sign. Item quòd digniora sunt præferenda. Item quòd cognitio eorum, quorum non cognoscitur finis, est superuacua & habetur pro nihilo.]

e ¶ *Omne*. quid sit ius & qualiter diuidat diuisionem nc differentiã inter ipsa iura ponit.

f ¶ *Ad personas*. De hoc dicitur. inf. in toto primo lib. vsque ad titulum de rerum diui.

g ¶ *Ad res*. De hoc dicitur, inf. lib. 2. & 3. vsque ad tit. de oblig.

** Rei appellatio ad oẽm contractũ & obligationem pertinet. l. 6 de verb. & re signif.

h ¶ *Ad actiones*. De his dicitur. inf. de act.

i ¶ *Persona*. Nam homo est dignissima creaturarũ, vt ff. de ędi. edic. l. iustissimè Vnde Ouidius: *Pronaque cum spectent animalia cæteram terram. Os homini sublime dedit*, *Ouid. 1. Meta.*

ca-

cælumque videre, iussit, & erectos ad sydera Vir.in6. Aeneid. *tollere vultus.* Et Virgilius: *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo. Seminibus.*

a ¶ *Ignorentur.* Et sic statim ponit de iure personarum. Et no. hic, quòd digniora præponenda sunt sic infra de bo. pos. §. aliam vero, & per hoc facimus multas formationes † titulorum.

† *Idest cõtinuationes titulorũ. Cõtinuatio.*

¶ Adde, quòd quum concurrunt dignior, & potentior, præfertur potentior. leg. Quærltur. ff. de sta. homi.

quarum causa cõstitutum est, ignorentur.[a]

¶ *De iure personarum.*

¶ *Homines aut liberi sunt, aut serui; diffinitur libertas, & seruitus: & serui à seruando dicũtur: sicut mãcipia, quia manu capta h.d. ex l. summa. & l. seq. ff. eod.*

SVmma[b] itaque diuisio de iure psonarum hæc est; quod omnes homines,[c] aut liberi sunt, aut serui[d].

¶ *De iure personarum.*

STL. ¶ Continuatur titulus per Imp. in proximo §. finali tit. præced. ibi, & prius de personis.

Diuisio. SVmma. Totus iste titul. diuiditur in sex partes. Nam primo ponit diuisiones personarum. Secundo diffinitionem libertatis: ibi, Et libertas. Tertio diffinitionem seruitutis: ibi. Seruitus. Quarto quare dicantur serui: ibi, Serui autem. Quinto quot modis quis efficiatur seruus: ibi, Serui autem. Sexto ponit differentiam inter seruos, & liberos: ibi, In seruorum Aretinus.

STL. ¶ Summa itaque. *CASVS.* non figuratur, quia diuidendo & diffiniendo procedit. No. quòd homines, aut liberi sunt, aut serui. No. quod dictio, omnes, stat distributiuè. item quid sit libertas, & quòd liberi a libertate dicuntur. Item quid sit seruitus: & quòd illa procedit a iure gentium contra ius naturæ: & quod serui dicuntur à seruando: & quod capti in bello vendi possunt per ducem, & vnde dicantur mancipia. Item quòd licet arguere à deriuatione vocabuli. Item secũdum aliquos, quòd dictio, solet, importat necessitatem.

* Illud quoque obseruandum est, quod hic dicitur in rub. De iure personarum, in ff. dici. De statu hominum: & sic ius ponitur pro statu.

b ¶ *Summa* Idest prima, quia & aliæ sequũtur, vt infra de ijs qui sunt sui, vel alie. iuris. in principio. & infra de tute. in prin. Vel dic summa, idest maxima: quia partim est de iure naturali, vt libertas, & partim de iure gentium, vt seruitus: quorum vtrumque scilicet, ius naturale & gẽtium. antiquius est iure ciuili, vt infra de rerum diui. §. singulorum. Vel dic, summa, idest breuis. sic inf. de obligat. §. j.

STL. ¶ Adde, ꝙ prima communiter approbatur, ex eo, quia intelligitur, quòd prima omnium diuisio hæc est, sicut infra de obliga. ¶. j. Dicitur autem summa, quia vt dicit Boetius in quarto Arit. maxima. & minima cuiusuis rei pars, dimidia est? maxima, quia nulla maior quota pars, maior est dimidia: minima, quia nulla diuisio minori quam duarum partium numero fieri potest.]

c ¶ *Homines.* Sed pone, quod hic sint duo homines, vnus liber, & alius seruus: tũc hęc propositio est falsa. Dic, ꝙ pluralis oratio conuertitur in singularem: & tunc est vera, & non falsa. vt ff. de cond. & dem. l. falsa. §. fi. & ff. de peti. hæred. l. diuus. in fi. & de orig. iu. l ij. §. exactis, & de verb signif. l non est. Econtra singularis pro plurali, vt eod. tit. l. in vsu. & ff. de testa. tu. l. si quis ita. §. j. & d. c has quæstiones positas, ff eod. l. iij.

* ¶ Dic secundum Bald. in l. iij. nihil interesse, vtrum dicatur, omnes, an omnis, & sic obstant oppositiones. sensus tamen huius loci satis patet: voluit enim dicere Imperator. ꝙ hominum aliqui sunt liberi, aliqui serui: quem sensum & Theophilus secutus est. SYL.

ADDITIO. Dicas, quòd plurale resoluitur in singulare, vbi nõ potest remanere in propria significatione quia sequeretur iniquũ, vel inconueniens, aliàs non resoluitur. Item singulare in plurale, quando nomen est collectiuum, vel rationis paritas, seu connexitas hoc inducit: aliàs non. Ioan.

† Adde. Quando pluralitas resoluatur in singul. latissimè differit Hierony. Zanchus in repeti. § Cum ita. l. Hæredes mei. ff ad Treb vbi quid in substitutionibus, contractibus, iudicijs, & alijs materijs, incipiendo à nu. 280 vsque ad nu. 341.

d ¶ *Aut serui.* Sed quid de statulibero? Videtur liber. ff. si ex no. causa ag l. fin. Sed cõtra est ff. de statuli. l. statuliberum. † STL.

† *Hic quo ad quadam habetur pro libero et quo ad quedam pro seruo, vt no. in l. 1. ff. si ex nox. cã agatur secundũ omnes doct. hic.*

* ¶ Statuliber est, qui statutam & destinatã in tempus, vel in conditionem habet libertatem. l. j. ff. de statuliberis. nec ambigendum est, quin statuliberi comprehendantur sub membro seruorum: nam licet spes sit libertatis, tamen dum sunt statuliberi, idest, donec libertas nondum venit, serui sunt. Non obstat dic. l. fin. quia quamuis dicatur ibi, in eadem causa sisti, si liber sistatur, hoc est ex eo, quia nil noui circa eiusmodi seruum factum est, quod non habeat originem in tempore promissionis illum sistendi, vt considerant ibi Doctores.] Item quid de ascriptitio, vel censito? Videtur quod serui sint, vt C. de agri. & censi. l. ne diutius. l. fi lib. 11. & C. In quibus cau. colum. cen. l fin. lib. 11. † Sed contra est secundum Ioan. (licet alij aliter distinxerint) cum possint fieri clerici, & contra dominorum volũtatem, quod non

¶ † Et libertas [a] quidem (ex qua etiam liberi vocatur) est naturalis facultas eius, quod cuiq. facere libet, nisi † quod vi, aut iure prohibetur.

¶ Seruitus autem est constitutio [b] iurisgentium, qua quis dominio [c] alieno contra naturam [d] subijcitur.

¶ Serui autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores † captiuos vẽdere † iubet ac per

non est in verè seruis, vt C. de episcop & cle. l. iubemus. §. seruos & in authent. de san. episcop. §. ascripititio, collat. 9. Itẽ in dubio pro libertate iudicandum est, vt ff. de re iudic. l. libertas, & quoad seruitia, quibus astrictus est, quare potuerant prædicti & facere testamentum, & ferre testimonium, & alios actus ciuiles exercere, nec alienari possunt sine solo, vt C. de agri. & censi. l. quemadmodũ lib. 11.

† Libertatis tẽplum in Auẽtino colle fuerat constructũ. † aliàs si quid.

¶ Adde, quod hęc opin. communis est, contra quam disputando tenet Præpo. senen. in 3. causa. quæst. 2. *STL.*

* Sunt autem adscriptitij serui aut coloni, qui glebæ seu prædio colendo perpetuò adscripti atque addicti sunt, inde numquam recessuri dominisque annuos redditus omnes præter sumptum & victum reddituri.]

¶ Adde, quòd adscriptitius seruus est portio fundi, & inter res immobiles annumeratur l. iubemus. C. de sacrosan. eccles. & l. 3 ff. de diu. & temp. præscri. idque Bald. annotauit, l. 1, col. 6. C. de ser. fug.

¶ Item quid de monacho vel regulari canonico? Respondeo: liberi sunt & ideo † possunt reddere testimonium: quod dic, vt diximus in auth. demonia. §. cogitandum col. 1. licet quo ad actus quosdam fingatur mortui, vt in authen. de mona. § illud, & §. si quis autem, col. j. & in authen. de nup. §. secundũ occasionem, col. 4. †

¶ Dũmodò iurẽt cũ licentia sui superioris: aliàs nõ valeret eorũ depositio secundum Io. Fab. & Ang. hic.

ADDITIO. Adde, quòd licet monachi dicantur mortui mundo, vt in c. 2. extra de postulan. & l. Deo nobis. C. de episc. & cleri. tamen hoc verum est quo ad actus ciuiles, non quoad actus naturaliter.

a ¶ *Libertas*, Hæc diffinitio tribus modis potest legi. primo secundum It. vt diffiniatur libertas eo iure quo inuẽta est, id est naturali & sic etiam serui secundum hoc sunt liberi: nam & ipsi possunt facere quid volũt, nisi quod vi. i. de facto: vel iure. s. quolibet prohibeantur & hęc verba, Ex qua etiam liberi &c. possunt esse de deffinitione. nam & ipsi liberi vocantur secundum idem ius, vt infra de libe. §. 1. Alij dicunt diffiniri libertatem liberi, non libertatem serui: quia ex prima vocantur, scilicet hodie liberi. non ex secunda, scilicet quam habẽt serui. Est ergo libertas alia in seruo, alia in libero: & secundum eos verbum, vi. exponitur vt prius. Sed nec prima, nec secunda placet, quod serui sint aliquo iure liberi, cum ius gentium in hoc derogauerit iuri naturali, vt inf. §. seruitus. Et expone vi, id est iure gentium: quod quadam necessitate induxit seruitutem, scilicet per captiuitatem, vt supra tit. 1. §. ius autem, & iure, scilicet ciuili, quando maior 20. annis vendit se ad pretium participandum, vt intra §. serui. q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gentium, vt ciuili & hæc verba. Ex qua etiam liberi &c. non oportet, quod sint de diffinitione, sed quẽdam effectum libertatis demonstrent.

¶ Vltimam expositionem sequitur hic Doctor. *STL.*

† Hoc est bellis'Auces, vnde hic Theophilus nõ vertit. † aliàs nõ habetur iubent.

¶ Adde, quod ex quo hic diffinitur libertas ad differentiam seruitutis, necessariò diffinitur secundum tempus, quo erat seruitus, & sic falsa est opin. Iacob. Butr. Nec opin. glos. hic est vera: quia per eam non excluditur seruus, qui potest facere ea, quæ vel iure gentium vel ciuili eidem prohibita non sunt: vnde dicas quòd non intelligitur, quæ prohibita sunt ipsis particulariter, sed ea quæ absolutè, & de se prohibita sunt. Nam ita intelligendo, testari, contrahere, non sunt de se prohibita, & tamen seruo non competunt: intelligatur ergo vis & ius propriè. quia quamuis prohibitum alicui sit à iure homicidium, nõ per hoc minus est liber: sicut non minus est liber per hoc, quod de facto ipsa vi prohibeatur, & impediatur aliquid facere.]

b ¶ *Constitutio*, idest vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuit ius gentium, vt sup. tit. 1. §. ius autem, sed hodie dici potest seruitus de iure ciuili formatione: † nam alia olim, & alia hodie est hæc potestas, vt intra de ijs qui sunt sui vel alien. iu. §. penult. & fin. quare est de iuregentium inuentione, sed ciuili formatione, vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile.

c ¶ *Dominio*. Aliquando sine dominio, vt ff. de re. diui. l. 1. §. 1. & ff. pro dereli. l. fin. & ad idem ff. de stipul. seruo. l. quod seruus, & ff. de libe. causa l. si vsumfructum.

* ¶ Imo posito seruo, necessario ponitur dominus, & econuerso, cum sint correlatiuæ nec leges per glo. allegatæ probant contrarium, vt latè in Commentarijs ostendi.] *STL.*

d ¶ *Contra naturam*. i. contra ius naturale cum eo iure omnes liberi sunt, vt inf. de liber §. j. & supra tit. 1. §. ius autem.

¶ Adde, quod debes intelligere. i. cõtra illud quod natura dictabat in primo statu, sicut in l. 2 ff. de nata. resti. dr restitutus natalibus, q natus est seruus, sed intelligitur. i. libertati, quam à principio homines habebant, non in qua nascitur quando seruus nascitur: & si vis plura circa quæ causa disputandi. vide Portu. in l. manumissiones ff. de iusti. & iu.] *STL.*

a ¶ Ser-

hoc seruare[a] nec occidere solẽt, qui etiã mancipia dicti sunt, eo quòd ab hostibus manu capiuntur.

¶ *Serui vel nascũtur ex ancillis, vel fiũt captiuitate, vel vẽdũtur ad pretiũ participandum: inter quos, sicut inter liberos, nulla est differentia. h. d. ex l.v.ff. eodem.*

¶ Serui autẽ aut nascũtur, aut fiunt:[b] nascuntur ex ancillis[c] nostris: fiũt aut iure gẽtium, id est, ex captiuitate,[d] aut iure ciuili[e] cum homo liber maior[f] viginti annis ad pretiũ participã-

Seruus tabellio eẽ non potest.

a ¶ *Seruare*. Noto seruum dici à seruando, & non à seruiendo secundum Isidorum: sed tabellio dicitur seruus publicus à seruiendo, vt ff. de ado. l. nõ aliter, & ff. rem pupilli sal. for. l. 2. qui tamen seruus non potest esse, vt C. de tabul. l. generali. lib. x. Accur.

* Vide similẽ gl. Inf. de adopt. §. cum autem. † Capiuntur, ff. de stat. hom. l. 4. in fi.

¶ Serui autem Diuiditur in tres partes. In prima ponitur diuisio: in secunda: declaratio illius in tertia. differẽtia inter cõditionem liberorum & seruorum, & declaratur, secunda ibi, nascuntur. tertia ibi in seruorum.

SIL.

¶ *CASVS*. non ponitur, quia diuidendo procedit, & diuisionem exemplificando. Not. qualiter serui fiant, & qualiter nascuntur. Item quòd ius ciuile introduxit, quòd homo pateretur se vendi ad pretium participandum. Et quod quis est dominus suæ libertatis etiam vsque ad venditionem. Itẽ quod liberorum alij ingenui sunt, alij libertini.]

b ¶ *Aut fiunt*. ex accidenti.

c ¶ *Ex ancillis*. Licet patrem liberum habeant, vt inf. tit. 1. C. de rei vendic. l. partum. Quid si ex ascriptitio & libera? Respond. sequitur vẽtrem, vt in auth. con. quæ ex ascripti & lib. nat. §. 1. col. 5.

d ¶ *Captiuitate*. Quæ occasione belli contingit: quod est de iure gentium, vt sup. tit. proxi § ius autem.

* Adde, q hodie capti, in seruitutem non trahuntur, Bart. in l. hostes in fi. de capti. & postli. reuer. sed solũ redemptionis pretium soluere coguntur, Salyc. in l. ab hostibus, 2. C. de postlim. re.

e ¶ *Iure ciuili*. Est & tertius modus, vt C. de asserti. toll. §. penult. & est quartus, vt per ingratitudinem reuocationis in seruitutẽ, vt in authen. vt liberti de cetero, §. 1. in fin. & §. illud verò, colla. 6. Dic. hos modos esse iuris ciuilis, & ita comprehendi sub diuisione posita hic per Imperatorem, nam quod dicitur in tex. iure ciuili seruum fieri, cum homo liber maior 20. ann. patitur se venundari ad pretium participandum: exempli gratia dictum est: & ideo non restringit hoc se nius iure ciuil. fieri posse.

Vt liber fiat seruus per vẽditionẽ. quatuor requirũtur.

f ¶ *Maior*. In quo facto sunt quatuor necessaria, s. q sit maior 20. annis, vt hic & C. de lib. cau. l. si ministerium.

SIL.

¶ Adde, q ratio est, quia cum minor ante vigesimũ annũ libertatẽ seruo dare nõ possit, §. Eadem lege, inf. quibus ex cau. man. nõ licet, tãto minus in se potest seruitutem cõstituere, d. l. si ministerium, & quãuis, §. ea. corrigatur per §. Ergo. eod. tit. tamen non operatur in hoc casu: quia introducta fauore libertatis redundarẽt in odium, contra l. quod fauore, C. de legi.] Itẽ & vt eo animo, vt pretij accipiat partẽ, vt hic, & C. de lib. cau. l. non ideo. Item & q verè habeat partem, vt ff. quibus ad lib. procla. nõ lic. l. Item quòd vẽdatur ignoranti conditionem venditi, vt ff. de li. cau. l. liberis. §. si quis sciens. Item & quintum, vt hic sciat conditionem suam, vt ff. si. lib. ingen. esse dica. l. 2. & si quid horum defuerit, iure communi prouocat in ingenuitatem: aliàs non poterit prouocare in ingenuitatem etiam si manumittatur, vt ff. de stat. ho. l. homo liber, & ff de li. ca. l. cum pacto: nisi redderet pretium, & dominus spõte acciperet.

SIL.

¶ Adde sextum requisitum, q seipsum vendat per interpositam personam: nã si seipsum venderet, non esset emptor in bona fide: quia si credit seruũ est in mala fide: qa debet scire esse alterius: si credit liberum, nõ potest d. §. si quis sciens. nec etiã dominus accipere cõpellitur pretij: licet quidam contradicant, vt ff. si lib. ing. esse dicat. l. 2. §. respon. & C. quando liceat ab empt. d. l. 1. & inf. tit. 1. in fin. Sed numquid habet in integrum restitutionem, cum sit minor 25. annis, maior tamen 20. Respon. non, quia non est mutanda tanta solennitas, & quia non est locus restitutioni, vbi res mutat statum prorsus amittendo, vt ff. de mi. l. si ex causa, §. Papinianus & ff. de in integ. rest. l. Diuus. Sed numquid patri vel affini permittitur reuocatio vel per officium iudicis, vel per rei vendicationem vtilem, cum ad eorũ ignominiam respiciat, vt ff. de rei vend. l. 1. & de lib. ca. l. 2. 3. 4. & 6. Respond. non, vt ff. de ca. dim. l. tutelas. §. si libertatem, licet quidam dixerint contra ar. dictatum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

Restõ in integrũ non datur min. 25. annis qui se vendit.

¶ Adde, quòd hãc q. late examinat & disputat Præpo. sen. 3. q. 6. per totum.]

SIL.

ADDITIO. Dic glo. esse vera si parẽs, cõiunctus, vxor, vel affinis fuerint scientes tẽpore, quo liber homo vẽditus fuit: tũc enim eorum scientia, ... eis præiudicat, vt non possint vendicare, qa dictæ venditioni videtur con-

conſenſiſſe. ſecus autẽ ſi fuerint ignorantes, quia illorũ intereſt illũ non eſſe ſeruum: vnde pro eorum proprio intereſſe, etiam cõtra volũtatem dicti venditoris, poſſunt agere & reduci facere illum in priſtinam libertatem reſtituẽdo pretium. Ang. cui adde Iaſ. qui tenet indiſtinctè quod poſſit reuocari, ſiue parentes aut affines ſciuerint, ſiue ignorauerint venditionem.

dum ſeſe venundari [a] paſſus eſt.

¶ In ſeruorum cõditione nulla eſt differentia, [b] in liberis autem multæ [c] † differẽtiæ ſunt: aut enim ingenui, aut libertini ſunt.

† *alias non eſt, differentia.*

a ¶ *Venundari.* Idem ſi quolibet alio titulo patitur ſe transferri in alium: quod verum eſt, ſi aliquod lucrum ſentiat vt C. de lib. cauſa. l. ſi miniſterium, & ff. de lib. ca. l. ſi vſum. §. 1.

b ¶ *Nulla eſt differentia.* Sed videtur contra, nam quidam ſunt in dignitate.

ADDITIO. Ideſt in meliori ſtatu & opinione, non autem in dignitate propria per l. generali, C. de tab. lib. 11 Ang.] quidã hon, vt infr. de iniur §. ſed pęna, & ff. de vſufr. l. ſed & ſi quid. la pri. Item quidam ordinarij quidam vicarij, vt infr. quod cum eo, §. cũ autẽ. Itẽ alij veterani, alij nouitij, vt ff. de ędil. edi. l. fi. & ff. de publi. l. interdum. § quoties. Sed dic † quod nullus eſt magis ſeruus quã alter, licet quo ad actus, & quoad militias, & ſimilia, ſit differẽtia: licet olim magis vnus quã alter eſſet ſeruus, vt C. de nu. iure quir. toll. l. vnica, nam olim quidam habebãt nudum dominium in ſeruos, quidam plenum, quidam ſemiplenum.

† *eodem modo ſoluit etiã Bart. in l. & ſeruorum, ff. eod.* STL.

* ¶ Quis ſit ſeruus Veteranus ſeu veterator, & quis nouitius, declarat Alcia. lib. 3. de verbo. ſignif. & Budæus in l. vlt. ff. de ædi. edi. q vero dicantur ordinarij. item qui vicarij, expo infr. tit. quod cum eo, §. cum autem.

c ¶ *Multæ.* Quidam ponunt hic falſam notam, vt duo † ſint multa, ar. ff. ad ſil. l. 1. §. hoc reſcriptũ. Sed certè ibi ſunt tria appellata, nõ duo tñ. Dic ergo, quod quatuor ſunt dñiæ liberorum hominum: vt ingenui, & libertini, & latini. & deditiij, vt hic, & inf. tit. 1. de li. §. libertinorum, ar. ff. vi bon. rapi. l. 4. §. 1. & rñ. pro prima eſt in auth. de depo. & demun. ibi. Cum & alia multa co. 6.

† *Credit hic Pe. quod hæc dictio duo importet pluralitatem nõ multitudinem.* STL.

¶ Adde text. in § ſingulorum, infr. de re. di. Alexan. in l. 1. in 7. col ff de leg. 1. * Ceterum Accuſ. dum ponit quatuor differentias liberorum hominum fallitur: cum & Latini, & deditij comprehendantur ſub libertinis, & hi quoq: hodie ſublati ſint, vt patet ex d. §. libertinor.

¶ Adde, ꝙ ex hoc tex. non rectè colligitur, duo eſſe multa. nam hic vna ſola dñia liberorum ponitur, ꝙ ſint aut ingenui, aut libertini, ſed dixit eſſe multa, quia præter hãc cuius materiam perſequitur vſque ad tit. de iis, qui ſunt ſui vel al. iu. ſunt aliæ duæ, quarum vna traditur in d. titul. de iis qui ſunt ſui vel alie. iur. altera in tit. de tute.

¶ *De ingenuis.* Qui ſupra dixit de iure perſonarum, quarum quædam ſunt ſeruæ, quædam ſunt liberæ: liberorum autem quidam ingenui, quidam libertini: ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis tanquam digniotibus. Porcus.

¶ *De ingenuis.*

¶ *Ingenuus eſt qui ex liberis, aut libertinis naſcitur, ſeu ex matre libera, quis pater vel ſeruus, vel icertus ſit, quã ſufficit aliquo tẽpore dũ in vtero eſt, liberã fuiſſe h. d. e. t. l. &*

INgenuus. ¶ Diuiditur in duas partes. Nam in prima tractat, qualiter quis dicatur ingenuus: in ſecunda qualiter ingenuitas perditur. Secunda ibi. Cùm autem. Prima ſubdiuiditur in quinque. Nam in prima ponitur dictum: in ſecuda illud declaratur: in tertia rñdetur tacitæ quæſtioni: in quarta alteri quæſtioni reſpondetur: in quinta deciditur incidens quęſtio Secunda ibi, Siue ex duobus, tertia ibi, Sed & ſi quis, quarta ibi. Et econtrario, quinta ibi. Ex his Porcus. STL.

¶ CASVS. Dubitatum fuit propter proxime præcedentem diſtinctionem quis diceretur ingenuus; & diffinitur qui ex duobus ingenuis naſcitur, quod nullam habet in ſe difficultatem; ſed dubium erat, ſi ex duobus libertinis vel eorum altero, quia non videbatur, quod poſſent ſibi diſſimilem filium generare: nec in alium plus dignitatis aut iuris transferre, quàm ipſi haberent l. nemo plus, ff. de reg. iur. ſed reſpondetur contrarium ea ratione: quia qualitas libertinitatis non poteſt competere illis: qui ſerui non fuerunt, ſunt enim liberi, dicuntur tamen libertini in memoriam illius ſeruitutis, quæ qualitas cum cohæreat perſonæ ipſorum, non eſt transfuſibilis in alium: ſed tunc dubitabatur, quid de eo qui matre libera, patre ſeruo naſcebatur: dubium autem faciebat, quia cum ingenuitas ſpecies ſit cuiuſdam dignitatis, videbatur in ea ſequendus pater. l. liberos in fine, ff. de ſena. ſed contrarium reſpondetur, quòd quo ad libertatem, & ingenuitatem ſpectatur venter * quod ratione certitudinis conſtitutum, cenſeo: mater enim ſemper eſt certa, pater vero non: item vel ob maiorem partus fauorem, qui, ſi matrem ſpectes, tribus temporibus, ſcilicet conceptionis, partus, & medio tempore adipiſci poteſt libertatem & ingenuitatem; ſin autem patrem ſequeretur, haberetur ſolum ratio temporis, quo concipitur, cum eo tantum tempore circa generationem pater agat in filium.] STL.

Sed fuit etiã dubitatum quo tempore foret neceſ-

seruorum, §. ingenui. ff.de stat.hom.

INgenuus[a] † est is, qui statim, vt natus est, liber est : siue ex duob[9b] ingenuis matrimonio edit[9] est: siue ex libertinis duob. siue ex altero[c] libertino, & altero ĩgenuo. ¶Sed & si quis ex matre nascit[d] libera, patre verò seruo, ĩgenu[9] nihilomin[9e] nascitur: quemadmodũ qui ex matre libera[f] & icerto patre nat[9] est: quoniam vulgò cõcept[9] est. Sufficit[g] autem liberam fuisse matrẽ eo tẽpore, quo nascitur, licet ancilla cõceperit. Et ecõtrario, si libera cõceperit, deĩde ãcilla facta pariat: placuit eũ, qui nascitur, liberum nasci : † qa nõ debet calamitas[h] matris ei nocere, q in vtero est. Ex his illud quæsitum est: si ancilla prægnãs manumissa sit, deĩde ancilla postea facta pepererit, liberũ an seruũ pariat. Et † Martianus pbat liberũ nasci. Sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrem[i] vel[k] medio tempore[l] habuisse: quod & verum est.

nece ssarium matrem liberam esse : & videbatur partus spectandus, quia tunc propriè in lucem editus homo dici potest, l. cum inter. C. de fideicom. lib. cuius contrarium respondetur, quòd sufficit quocũque tempore fuisse : & ratio assignari potest, quia cum quo ad fauorabilia qui in vtero est habeatur pro nato, statim qꝫ aliquo tempore mater est libera, præsumitur tunc natus, l. qui in vtero ff. de stat. hom. No. qui sit ingenuus, Item quòd dictio sed & si, ponit diuersita ẽ in iure, Itẽ quòd sufficit matrẽ esse liberam, dato quod pater sit seruus, vel incertus, vt natus dicatur ingenuus. Itẽ quòd sufficit aliquo tempore liberã fuisse, etiã quod cõceperit, & pepererit in seruitute. Item quòd materna calamitas non debet nocere filijs non natis. Item quod partus quo ad statum sequitur ventrem. Item quod vulgò conceptus dicitur, cuius pater incertus est.]

† *concor. enim hoc princ. c. 1 cũ sua gl. extra. de pur. can.*

a ¶ *Ingenuus*. Quandoque aliter: quia per sententiam, vt ff. de statu hom. l. ingenuum. Item per restitutionem natalium, vt ff. de nata. rest. l. 2. & l. patrono. §. fin.

Partus semper sequitur ventrem.

* Dic, quòd huiusmodi nõ arguunt defectiuam descriptionem ingenui huius tex. nam quo ad l. ingenuum illud est, quia lex fingit eum natum ingenuum, vt aliquando finis litibus imponatur. Quo ad restitutionem natalium, hoc facit indulgentia principis, qui cum legibus solutus sit, minimè insistendum est.

† Dic istud verũ indistincte in nõ extto ex legitimo matrimonio aliãquo.

b ¶ *Ex duobus*. sic construe Siue ex matrimonio : subaudi : constare ex duobus ingenuis editus &c. sic expone omnia sequentia capit.

c ¶ *Ex altero*. Sic. C. de oper. lib. l. quod ex liberta.

STL.

¶ Adde quod quandoque nascitur liber ex duobus seruis in casu l. cum inter. C. de fideicom. li. Item in casu l. cum Syllanianum C. de ijs qui. vt indi.)

ad statũ libertatis sequitur matrem, sed

d ¶ *Nascitur*, secundum se.

e ¶ *Nihilominus*. Quia ventris status semper consideratur, vt hic & in auth. constitutio quæ ex ascript. §. 1. col. 5. & C. de rei ven. l. partum. † nisi in casu, vt C. de ser. fug. l. fin. & nisi in murileg. vt C. de murileg. l. qui aut parte, & l. 2. qui. & l. ingenuæ lib. 11. hoc iure Romano, secus iure Lõgobardorum, quia semper in deteriorem statum trahitur, vbi sit matrimonium : aliud si concubinatus : nam tunc seruatur ius Romanum, quòd sequatur ventrem.

quo ad originẽ, familiã, & honores, sequitur patrẽ secundum omnes scrib. hic, & rõnẽ diuersitatis vides in figuratione casus.

† Et sic spectatur initium, facit c. 2. cum glo. su. verbo concepti. extra q. si. sint le.

f ¶ *Libera*. puta meretrice.

g ¶ *Sufficit*. Quantum ad conditionem, secus quantum ad honores vt ff. de senat. l. filiam & l. liberos. §. fin. & secus quo ad patriam, vt ff. ad mun. l. assumptio. §. filius. & ff. mand. l. si procuratorem & ff. pro soc. l. si id quod, §. si filius, ff. de negot. gest. l. sed an vltro.

† alià Marcellus.

h ¶ *Calamitas*, quasi cadamitas: † quia iterum fuit facta ancilla : & sic quodammodo rursus cadit in seruitutem.

† Hic accipitur pro infortunio.

¶ Adde : quod do. assignant rationem quia ius iam quæsitum nõ debet tolli: sed est necessarium declarare vt dixi sup. in casu.

STL.

* Tu dic, quod ratio est, quia nullus debet alterius odio prægrauari. l. non debet, de regul. iur. puniretur enim partus sine culpa, quod esse non debet. c. sine, de regul. iur. in 6.

i ¶ *Liberam matrem*. Facit ad hoc, C. si man: iu. su. alie. vt ma. l. si iusta.

* ¶ Adde aliud tenrari vbi agitur de patria potestate. vt est tex. & ibi not glo. in §. penul. inf. quibus mo. ius pa. po. sol. rationem autem diuersitatis ponit ibi Aldo. in figuratione casus.

K ¶ *Vel*. pro saltem, Accur.

* Sic inf. titul. 2. §. l cet. vers. valde. Exponi quoque potest pro etiam, vt & inf. tit. . §. ter ui, ibi. vel in transitu.

l ¶ *Medio tempore*. ff. de acq. rer. domin. l. adeò. §. cum quisquis.

¶ Cum autem. ¶ Diuiditur in duas partes.

in

in prima ponit dictum, in secunda rationem. ij. ibi, saepissime.

* ¶ CASVS. Natus est aliquis ingenuus, qui modo repetitur in statu seruitutis de facto, & iniuste, quaeritur vtrum si manumittatur, libertinae conditionis efficiatur, & videretur quod sic, quia per manumissionem libertini efficiuntur: vt infr. titul. 1. in princ. & iste patiendo se manumitti videtur quodam modo seruitutem huiusmodi approbare, l. illud. ff. de acq. haered. attamen respondetur contrarium, quia is non vere erat seruus: sed de facto in seruitute detinebatur: vnde eius ingenuitati non potuit obesse talis manumissio, quae re vera non est manumissio, cum ille esset liber, sed potius remotio iugi, & libertatis ipsius declaratio. Not. quòd manumissio de facto facta non nocet ingenuitati. Item quod non sufficit aliquid de facto fieri vt sequatur effectus iuris.

¶ *Ingenuus natus, qui iure seruus non erat, si manumittatur, fit ingenuus. h. d.*

¶ Cum autem[a] ingenuus aliquis natus sit, non officit[b] ei in seruitute[c] fuisse, & postea manumissum[d] esse. Saepissime .n. constitutum est, natalibus[e] nō officere[f] manumissionem.

¶ *De libertinis.*

¶ *Libertinus is est qui manumittitur: et manumissio est datio libertatis, sic dicta à manu, i. pōstate, qua liberatur, iure gēt. inuenta; quo tria hoīum genera esse ceperunt vbi prius vnū erat. h. d. ex l. libert ff. de statu ho. & l. manumiss. ff. de iust. & iur.*

Libertini sūt, qui ex iusta[g] seruitute[h] manumissi sunt. ¶ Manumissio autē.

a ¶ *Cum autem.* sup. dixit qualiter cōtingat ingenuitas, nunc qualiter perseueret.

b ¶ *Non officit.* Nisi post manumissionem taciturnitatem quinquennio steterit, vt ff. si lib. inge. esse dic. l. 2. sed illud hodie correctum est, vt hic, & C. vbi causa sta agi debe. l. fi.

c ¶ *In seruitute.* i. in statu seruili.

* Not. φ aliud est seruum esse, aliud esse in seruitute sic aliud est possidere, aliud esse in possessione l. si quis ante, ff. de acq. poss.

d ¶ *Manumissum.* scilicet de facto.

e ¶ *Natalibus.* i. ingenuitati, quae probatur per natales. Erant autem natales scripturae cum annis domini, & praeconizatae, quae dicebant, Lucium esse natum & ingenuum: & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur, vnde, & in legendis sanctorum intitulatur natale sancti Nicolai quando moritur, quasi tunc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas, quae est de iure naturali, & omnem hominem dicit esse liberum: vnde dicitur, seruus iste restituitur natalibus, id est, illi libertati, quam habet de iure naturali. ff. de na. rest. l. 2. & ff. de stat. hom. l. Imperato.

Scriptura praeconizata facit fidem apud oēs.

STL. ¶ Adde, quòd vocat natales statum illum hominis, in quo natus est.]

f ¶ *Officere.* Nisi vendiderit se se, vt sup. tit. 1. §. pen. tunc. n. nō redit in sta. primū, vt ff. de stat. homin. l. homo liber. quae est contra.

¶ Adde rōnem esse φφ semel eius volūtate adiudicatā libertate, & quia vere erat seruus.] STL.

¶ *De libertinis.* ¶ Hic ponitur secunda pars diuisionis positae in tex. supra. i. 2. §. fi. & ista est continuatio huius rubricae. Are cin. *Cōtinuatio. Diuisio.*

Libertini. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primo ponit, qui sunt libertini. Secundo quid sit manumissio. tertio quot modis serui manumittantur. Quarto quod serui inuiti possunt manumitti. Quinto qualiter de iure antiquo status libertinorum erat tripartitus, & correctiones status libertinorum. Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi. Multis. Quarta ibi, Serui verò. Vltima ibi, Libertinorum.

¶ Libertini. CASVS non figuratur, quia diffiniēdo, & declarando procedit. Not. qui sunt libertini. Item quid sit manumissio. Itē quòd manus idem importat quod potestas: & quod seruitus, & manumissio sunt inuentio iuris gentium, item quod priuatio praesupponit habitum, & quod nihil potest esse prius in priuatione, quin sit in habitu: & qd quicquid est causa causae, est causa causati. Item quòd infirmis est opus medela: & quod quae de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. Item quòd iure naturali vnicum erat genus hominum, iure gentium tria: quod vide in tex.] STL.

g ¶ *Ex iusta.* id est vera.

¶ Adde secundum doctor. hanc esse veram expositionem, quia si non sit vera seruitus, efficeretur ingenuus. §. fi. sup. tit. 1.] sic econtra, vt inf. tit. 1. §. semel. vel iusta, quia adeo iuste seruierunt domino, vt meruerint manumitti. Vel dic iusta, quia est de iure gentium, vt sup. tit. 2. §. seruitus, & ff. de iusti. & iur. l. manumissiones. STL.

h ¶ *Seruitute.* Et huius manumissi filius est ingenuus, vt sup. tit. 1. in prin. licet Grāmatici dicant eum libertinum; sed & manumissum † libertinum dicunt.

¶ Adde, φ glo. equiuocat: fuit enim olim differentia inter libertum, & libertinū: quia libertinū vocabant non manumissum, sed eius filium ingenuum, vt decl. Budaeus in l. si ff. de sena. in Annot. quamuis hodie pro eodē suppo- STL.

† *Aliàs libertinum.*

est † datio[a] libertatis. Nã quamdiu aliquis in seruitute est, manui & [b] põati [c] suppositus est: & manumissus liberatur à † dñi potestate. Quæ res [d] a iure gẽtium originem sumpsit, vtpote cũ iure naturali omnes hoĩes liberi nascerẽtur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed postquam iure gẽtium seruitus ingenuitatẽ inuasit, secutũ est beneficiũ manumissionis: & cũ vno cõi nomine oẽs homines appellarentur, iure gẽtiũ tria hominũ genera [e] esse cęperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertiũ genus libertini, qui desierant esse serui.

¶ *Serui ex qualibet volũtate, & vbilibet manumittuntur h.d.*

¶ Multis autem modis manumissio procedit: † aut ex sacris cõstitutionibus in sacrosanctis ecclesijs, [f] aut † vindicta, [g] aut inter amicos, [h] aut p

supponant sed differũt respectu correlationis nam libertus dr̃ respectu patroni, libertinus respectu ingenui, vt declarat Vall. li. 4.]

a ¶ *Datio*. id est detectio, secundum Ir. sic, ff. de acquir. rer. domin. l. adeo, § cum quis: in fi. Vel dic secundum Pla. Ioann. & Azo. quod dat libertatem, quã prius ille seruus non habebat: aliàs, id est si diceremus dari illam, quam ante habebat, non diceretur dari, vt infra de act. §. sic itaque. Sed opponitur: aut quam habebat ei dabat: & sic illi quidem nulla remanet, cum non habebat nisi vnam: aut quam non habebat, quod est absurdum. Sed dic, quod dat quam non habebat: & hoc plerumque cõtingit, quòd quis dat quod non habet, vt infra qui. ali. lic. §. j. & ff. de vsufr. l. quod nostrum, & ff. de acquirend. rerum domin. l. non est.

† Alias detentio datio.

STL. ¶ Adde, quòd est vera ratio: nec ex hoc manumittens dicitur dare aliud, quam habeat, sed bene aliter quam habeat, sicut in l. quod nostrum, ff. de vsufruct. habens causalem vsufructum concedit formalem. Ita creditor, qui habet ius obligationis, dat liberationem.

* Sed pro recta intelligentia huius diffinitionis videnda sunt, quæ hic in Annotat. & Commentar. is scripsi.]

† alias no est domini.

¶ Adde, quod Festus deducere videtur verbum manumissionis à manu membro, quia scilicet dominus seruum manumissurus eius caput, aut aliud membrum manu tenebat, dicens: hunc hominem liberum esse volo, atque ita eum manu sua emittebat.

b ¶ *Et*, pro id est.

c ¶ *Potestati*, ff. de instit. & iur. l. manumissiones.

d ¶ *Quæ res*, id est manumissio.

e ¶ *Tria genera*. Si erat vnum, & addita sunt tria, ergo sunt quatuor? Respond. non sequitur: nam si habes tres filios, & nascatur hodie vnus, incipis habere quatuor, & prius habebat tres, ergo septem: quod falsum est, quia quod primo erat computatur in sequentem numerum: sic ff. quemad. serui. amit. l. 1.

STL. ¶ Multis autem. CASVS. Quæsitum fuit cognito quid est manumissio, an per quamlibet voluntatem, & vbilibet concedi posset: & dubium faciebat, quia cum libertas inæstimabilis res sit, l. 2. § 2. ff. ad l. rhod. de iac. videbatur perpenso iudicio tribuendas cuius tamen contrarium ea ratione deciditur, quia vt ad statum pristinum homines reducantur libertatis, iura maxime fauerunt in modo relinquendi, & dandi, voluerúntque iurisdictione voluntaria expediri ideò in quolibet loco, & tempore potest expediri, & tribul. Not. quòd datio libertatis est actus pius aliàs enim non posset fieri in ecclesia. Not. modos dandi libertatem, inter quos quæ datur per epistolam, & per consequens & per nuncium, quia sunt parificata aliquid per Epistolam vel per nuncium dari, l. 1. ff. de contrah. empt. secus per procuratorem: rationem assignant hic doct. Item quòd in quocumque loco & tempore potest exerceri actus voluntariæ iurisdictionis.

† alias autem ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis.

† aliàs vindicta Vindicta quid sit.

f ¶ *Ecclesiis*, scilicet sub aspectu populi, & antistitis, & interueniente qualicunque scriptura vice actorum, vt C. de ijs, qui in eccles. manu. l. 1. & 2.

g ¶ *Vindicta*, id est causa cognita coram prætore: qua tantummodo poterat antiquitus maior viginti annis manumittere, vt infr. tit. 1. §. eadem quæ ideo dicitur dari vindicta, quia Vindex quidam, seruus Vitelliorum, primo sic fuit manumissus, ff. de ori. iu. l. 2. §. initium, & §. & cum placuisset. Vel (vt quidam dicunt) secundum Aretinum: vindicta erat virga prætoris, quia ter percutiebatur manumissus, & dicebat prætor ter, Aio te liberum esse more quiritum. ar. C. si aduers. li. l. 2. ibi vindi &c.

† Vide Li. lib. 2.

† Hoc verum in vltima voluntate, nam.

STL. * ¶ Quæ solennitates adhiberẽtur olim in manumissione, quæ fiebat vindicta, & quam efficax esset præter alias manumissionum species, videto hic nostros Commem.

inter viuos sufficiũt duo, Fab.

h ¶ *Inter amicos*. † Et in hoc & sequenti casu.

epiſtolam, aut per teſtamentũ, aut per aliam quálibet [a] vltimam voluntatẽ. Sed & alijs [b] multis modis libertas ſeruo cõpetere poteſt, qui [c] tam ex veteribus [d] quam ex noſtris [e] conſtitutionibus introducti sũt.

¶ Serui [f] verò à dñis ſemper manumitti ſolent; adeò, vt vel in trãſitu [g] manumittãtur: veluti cũ prætor, aut pręſes, aut procõſul, in balneũ, [h] vel in theatrum [i] eunt.

¶ *Libertinorum hodie vna conditio eſt, ſublatis antiquis differentijs latinorum, & dedititiorum. h. d.*

¶ Libertinorum [k] aũt ſtatus tripartit⁹ antea fuerat. Nam qui manumittebãtur, modò [l] maiorem, & iuſtã † libertatem cõſequebantur, & fiebant ci-

sũ neceſſarij sũt quinque teſtes, vt C. de lat. li. tollen l. i. §. ſancimus, & § ſed & ſi quis.

a ¶ *Quamlibet*, vt in codicillis, vel in teſtamento minus ſolenni: quia valet inter patrem & filios vt C. de teſta. l hac cõſultiſſima, §. ex imperfecto. * Intellige ſimpliciter de codicillis, & qualibet vltima voluntate perfecta, non autem imperfecta: nam quamuis teſtamentum minus ſolemne valeat inter patrem, & filium, tamen quo ad extraneũ nullius eſt momen. i. d. §. ex imperfecto.]

b ¶ *Sed & alijs* præter ſupradictos.

c ¶ *Qui* ſcilicet modi.

d ¶ *Ex veteribus*, i. ex legibus aliorum Imperatorum, vt C. quibus ex cauſis ſer. pro præ. liber. ac per torum † Accur.

e ¶ *Noſtris*, vt C. communia de manu. l. fi. & in auth de man. priu. §. 2. coll. 3. & in authen. demo. §. ij. coll. 1. †

f ¶ *Serui*, q. d. quandocunque etiam inuiti, vt C. de teſta. manumiſ. l. fin. §. ſin verò quidam. licet ſecus ſit in filijs, vt in auth. quibus mod. nat. eſſ. ſui. §. generaliter. coll 7.

g ¶ *Tranſitu*. ideſt dum tranſit: & eſt ratio quia ſine eo fieri poterat.

¶ Adde, quòd hæc gl. no. pro ſing. ad hoc, vt vbi non requiritur præſentia iudicis, ſi interueniat incompetens, & minus legitimè, non obſtet. vide Iaſ. in l. 2 in ſ. co ff. de iu. om. iu. Et generaliter ex hac glo. not. quòd vbi quid non eſt neceſſarium, ſi id fiat minus rectè, non ideò actus vitiatur, Iaſ. inſ. de a ct. §. r. col. 25. ver. Nomen autem actionis] vnde aliud eſt quando manumiſſio non poterat fieri ſine Prætore, vt inſ. tit 1. §. ea. Itẽ aliud eſt in contentioſa iuriſdictione, quę ſ. redditur in inuitũ, † vt ff. de verb. obl. l. inter ſtipulantem. § 1. & C. de dilat. l. à procedẽte.

h ¶ *In balneum* Tunc enim videbatur non valere: quia præ gaudio, cuilibet cõcederet.

i ¶ *In theatrum*, i. in locũ vbi homines ſtant ad vidẽdum; & dr a theo, quod eſt video: & idem multò magis, ſi aliò quocunque vadat.

¶ *Libertinorum*. ¶ Iſte §. diuiditur in ſex partes. Primò tangit qualiter ſtatus libertinorũ erat tripartitus olim. Secundò qualiter redactus eſt ad vnum, cũ correctione facta per eũ. Tertiò id, quod generaliter dixerat, ſpecificat in dedititijs, qui fuerunt expulſi, Quartò de latinis. Quintò qualiter omnes libertos reduxit ad vnum genus. Sextò quod alijs etiam modis ſerui efficiũtur liberi. Secunda ibi. Sed dedititiorum. Tertia ibi. Et dedititios. Quarta ibi, Latinos. Quinta ibi, Et omnes. Sexta ibi, Multis Aretinus

¶ *CASVS* Nõ ponitur: quia nõ cadit, cum referat ſuam correctionem & reductionem libertinorum ad vnam ſpeciem: ſed loco caſus referam aliquantiſper clarius qui eſſent latini & dedititij, & Caius lib. 1. inſtit. eo. titul. declarat ſub his verbis. Liberti aut ciues Rom. sũt, aut latini, aut dedititij Ciues Romani ſunt, qui his tribus modis, i. teſtamento, in eccleſia, aut ante conſulem fuerunt manumiſſi. Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititij vero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publicè pro criminibus cæſi ſunt, aut in quorum facie, vel corpore quæcunque indicia, aut igne, aut ferro impreſſa ſunt, vt deleri non poſſint. hi ſi manumiſſi fuerint dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertorum, ideò ciues Rom. meliorem ſtatum habent, quia & teſtamenta facere, & ex teſtamento quibuſcunque perſonis ſuccedere poſſunt: nã & latini, & dedititij. nec teſtamẽta cõdere: nec ſibi ex teſtamento aliorũ aliquid dimiſſum poſſunt aliqua rõne vendicare: tñ latini certis rebus priuilegia ciuium Rom. libertorum conſequuntur: dedititij verò nulla rõne poſſunt ad ciuium Roman. libertorũ beneficiũ peruenire: nam latini patronorum beneficio, i. ſi iterum ab ipſis, aut teſtamento, aut in eccleſia, aut ante conſulem manumittantur, ciuium Rom. priuilegia conſequuntur. hæc ille. Not. ſtatum libertinorum antea tripartitum. Item quòd non vſus tollit l. Item quòd non frequentatio l non tollit l. quia hic fuit neceſſaria derogatio, vt ſequitur. Itẽ quòd ab initio vna erat libertas. Item ibi, & omnem, quòd ſublato principali tolluntur acceſſoria, & quæ ab eo pendent. Item quòd quis verè poteſt fieri ciuis, quamuis non ſit.]

K ¶ *Libertinorum*. Idem erat de ſeruis, vt C. de no. iur. quir. toll. l. 1 §. 1.

l ¶ *Modo*. ideſt aliquando.

SYL.

† *Et l. cũ precũ C. de liber. cauſ.*

† *Et l. 1. C. de lat. lib. toll.*

SYL. † *Hoc reprobat Iaſ. quia cũ manumiſſio redditur in inuitum, & mittitur ad not. per Bart. & Bal. in l. 2. ff. de off. procõ. defenditur iamẽ hic à Syl. Aldobrand. in Commẽtario, quem ad hunc lib. appoſuit.*

SYL.

† *i. plenã & oĩbus numeris abſolutã ſic dicitur iuſta voluntas infra de teſta. in princ. & iuſta vxor de adult. & iuſta nuptia, infra de nupt. in prin.*

ues Romani, modò minorē,[a] & latini ex lege† Iunia Norbana fiebāt: modò inferiorem, & fiebāt ex lege † Ælia Sentia de dedititiorū numero. [b] Sed quoniam † dedititiorū quidē pessima cōditio iam ex multis tēporibus in desuetudinē abierat, Latinorum verò nomē non frequētabatur ideoq; nostra pietas[c] oīa augere, & in meliorē statū reducere desiderās duab. Const.[d] hoc emendauit, & in pristinū statum reduxit: quia à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat,[e] id est eadē, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus[f] sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios[g] quidē per constitutionem nostram expulimus, quàm promulgauimus inter nostras decisiones, p quas, suggerēte nobis Triboniano, viro excelso, Quęstore nostro, antiqui iuris altercationes[h] placauimus, Latinos autē Iunianos,[i] & omnē, quæ circa eos fuerat obseruantiam, alia cō-

a ¶ *Minorem*. idest mediam, vt inf. de ca. di. §. 1. & ff. de auro & arg. leg. l. qui lanceni. secundum Ioan.

b ¶ *Dedititiorum numero*, idest vocabantur dedititij: & erant inducti hac lege Ælia Sētia, & quæ multa; alia induxit. Et erant hi toto tempore vitæ suę serui, & tunc fiebant liberi cum moriebantur: † quod prodeerat, quia bona vt peculium à domino non occupabātur: sed in latinis aliter fiebat, vt colligitur hic, & ex eo, quòd minus habebant dedititij, quam latini, vt infra de suc. li. §. fin.

¶ Adde, quod aliter dicit, & declarat Caius lib. 1. Instit. tit. 1. vt dixi in calu, & copiosius in Comment.

ADDITIO. Facit l. 1. § illud, C de latt. lib. tolle. Ang.

[a] Adde, Latinos libertos sic fuisse dictos ad exemplum Latinorum populorum. nam vt illi deuicti à Roman. suis legibus relicti sūt, ac primam quidem ius ciuitatis Roman. non habuerunt, sed tantum spem illius adipiscendæ: ita hi liberti non consequebantur cum libertate ciuitatem, sed eius assequendæ spem, quod eueniebat, si iterum à domino manumitterentur, vt ex Caio supra relatum fuit. At dedititij liberti appellati sunt ad similitudinem dedititiorum populorum, dedititij enim populi primum ij dicti sunt, qui cum defecissent, rursus victi sese dediderunt, & à victoribus Rom. infima quadam libertate donabantur, sed absque vlla spe assequendæ ciuitatis Rom. quales fuerūt olim Gabij popul.

c ¶ *Pietas*. idest nos qui sumus pij.

d ¶ *Constitutionibus*. vt C. de lati. lib. tol. l. 1. & C. de ded. lib. tol. l. 1.

e ¶ *Competebat*. Scilicet manumissis: secundum hoc nota tria tempora, idest primo & vltimo (scilicet deincep) idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimum fuit inductum, vt inf. de suc. lib. §. vlt.

f ¶ *Libertinus*. Ex quo contingit multiplex effectus: † in primis circa obsequiales operas scilicet quę sunt in faciendo, vt de assurgendo, & seruiēdo: siue in non faciēdo, vt de nō vocando in ius. quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione, vt C. de in ius voc. l. venia & ff. de condi. inde l. si non sortem, §. libertus, & si vocauerit in ius patronum sine venia, punitur in quinquaginta aureos. ff. de in ius vocand. l. pen. & vlt. qui aurei accipiūtur quilibet pro vno solido, vt inf. de pœ. teme. litigat. §. fina. Et ex his iuribus sumitur argumentum, † quod aureus pro solido accipitur in iure nostro, ex quo pro eodem delicto tales sententiæ promulgātur. Et ijdem intelliguntur esse dandi filio emancipato si sine venia patrem in ius vocauerit, vt C. de in ius vocan. l. fin. Item contingit reuocatio in seruitutem propter offensam, vt C. de lib. & eorum libe. l. si manumissi, & alia multa. Sed hodie hæc omnia tolluntur, præter ea, quæ ipsa natura debentur, vt in Authent. vt liber. de cæte. §. 1. col. 6. quæ est contra. † Tu dic, vt nota. in d. l. si manumissi.

¶ Adde, q hæc glo. reprobatur per doc. in l. fi. C. de bo. libe. vbi vide glo quę latius enumerat hæc, & alia beneficia patroni, & qualiter amittantur.]

g ¶ *Et dedititios*. Quod dixerat in genere, nunc per species ponit. Vel quod coniunctim dixerat, nunc diuidit.

h ¶ *Altercationes*: quas non habemus: Sed quare non erant serui, sicut illi, qui penitus sunt serui, cum toto tempore vitæ suæ seruire cogerentur? Respondeo secūdum Ioan. quòd erant liberi, licet seruire cogerentur, vt C. commu. de manu. l. 1. §. sin autem proprietarius.

i ¶ *Iunianos*. idest ex l. Iunia Norbana inductos, vt sup. eo. §. libertinorum.

a ¶ Om-

† De l. Iunia Norbana vide hoc loco Aldobr.

† D. l. Ælia Sētia eleganter Aldobrad. hic in suis Annot.

† De dedititijs vide Polit. in Miscel. c. 83.

STL.

Libertini quas operas debet patrono.

† Vide cōsimilē & pleniorē glos. in §. sed nostra ī ÿ. repleatur inf. de suc. li. & in l. vlt. C. de bo. lib.

† Vide Budæū, in l. quæ vulgo. ff. de adil. edi.

† Sed hic reprobādo nisi patronus renūciet expresse. *STL.*

stitutione per eiusdē Quæstoris suggestionē conteximus, quæ inter īperiales radiat sanctiones. Et omnes[a] libertos, nullo nec ętatis manumissi, nec † domini manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine[b] habito (sicut iā antea[c] obseruabatur) ciuitate Romana[d] decorauimus:[e] multis modis additis,[f] per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola[g] est in præsenti,[h] præstari.

¶ *Quib. ex causis manumittere non licet.*

† *aliàs dominij.*

† *aliàs donauimus.*

Quibus ex causis manumittere non licet. Modis manumittēdi narratis & expositis, de iis, qui manumittere possunt: dicēdum restat, & quibus casibus & cōtinuat optimā glo. 1.

† *aliàs qui & quibus ex causis manumittere non possunt.*

NOn tamē. Iste titulus principaliter diuiditur in octo partes. Primò, qualiter quis inter viuos in fraudem creditorum seruum proprium manumittere non potest. Secundò, qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredem instituit. Tertiò, qualiter in vltima volūtate instituit simpliciter. Quartò, qualiter præsumatur quòd manumittat in fraudem creditorum. Quintò, qualiter minor viginti annis prohibetur manumittere nisi certis causis. Sextò, quæ sunt causæ iustæ. Septimò, an causa semel approbata possit improbari. Octauò, si quis attigerit decimum & octauum annum potest in testamento manumittere. Secunda ibi, scilicet autem. Tertia ibi, Idemque. Quarta ibi, In fraudem. Quinta ibi, §. Eadem lege. Sexta ibi, Iustæ autem. Septima ibi, § Semel. Octaua ibi, Cum ergo. Arennus.

a ¶ *Omnes*, sic construe, Et omnes libertos decorauimus, id est honorauimus ciuitate Romana, idest plena libertate, vt supra eod. § libertinorum.

b ¶ *Discrimine*, id est nulla differentia habita, nec ętatis manumissi, vt etiā infans possit manumitti, immo etiā in ventre: cum quantum ad hoc habeatur pro nato, vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. nec domini manumittentis: dum tā habeat xx. annos, vt infra tit. 1. §. eadem, nec in modo manumittēdi, scilicet in testamento, seu inter viuos quoquo modo, vt supra eo. § multis.

* Adde, in hoc text. omnino legendum esse, nec domini manumissoris, vt referatur ad sublatum discrimen dominorum, quorum alterum dicebatur in bonis esse, alterū ex iure Quiritum, de quo in l. 1. C. de no. iu. qui toll. Olim enim, vt hic Theophilus tradit, necesse erat, ex iure Quiritum dominum esse serui, qui vellet manumittendo eum ciuem Romanum fieri, neque satis erat eum in bonis esse. Vel legas domini pro dominij eo modo, quo Virg. dixit. tuguri pro tugurij, & peculi, pro peculij. quod placet Ant. August. lib. Emen. 3. c. 7.

SIL. ¶ Adde no. ex hac glo. quod dispositio generalis restringitur per specialem le. l. quamuis, ff. de in ius voc. cum si.]

c ¶ *Antea*, scilicet quam veniret ista praua conditio.

d ¶ *Ciuitate Romana*, id est plena libertate.

e ¶ *Decorauimus*, id est honorauimus.

f ¶ *Additis*, scilicet à nobis eis quos habuimus supra eod § multis autem, & sunt additi nomen. Primum si dominus ægrotantem seruum suum eiecit. Secundus, si ancillam vēdiderit ne prostituatur: & prostituta fuerit: vel si venditor sibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad eum reuertentem prostituit postea. Tertius, si serui plicati defuncti funus præcesserunt. Quartus, si etiam expressit eum velle esse latinum. Quintus, si sub conditione relicta libertate hæres ante conditionem manumiserit. Sextus, si in iudicio liberali à domino superatus fuerit, & pretium pro eo domino solutum fuerit: & ipse postea recepit. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui libero. Octauus, si coram actus filium nominauerit seruum suum. Nonus, si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus, Et probantur hi modi. C. de la. lib. toll. l. vnica. §. sed scimus, vsque in fi. legis.

Serui libertatē cōsequūtur multis modis.

g ¶ *Sola*, scilicet libertas plena.

SIL. h ¶ *In præsenti*, id est in consuetudine. Tu intelligas in præsenti, id est hodie.

SIL. ¶ CASVS. Quærebatur, an omnes manumittere possēt: * & videbatur quòd sic, cū in re sua quisque sit moderator & arbiter l. In re mandata, C. manda. contrarium tamen respondetur, quòd qui soluendo non est, si in fraudem creditorum seruos manumittat, nihil agit, quia l. Ælia. Sentia hoc non permittit, nec obstat ratio in contrarium allegata: nam etsi vnusquisque re sua ad libitum vti possit, ita tamen vti debet, ne alterius conditionem faciat deteriorem. l. non debet. ff. de regul. iur. Immo non rectè dicitur disponere de rebus proprijs, qui non existens soluendo de bonis à se possessis disponit, cum nihil dicatur esse in bonis nostris, nisi quod deducto ære alieno superfit. §. fin. infra de leg. Falcid Item quæritur, an debitor in fraudem creditorum manumittentis conferret libertatem: & videbatur dicendum quòd sic, ex eo quia alienata in fraudem creditorum valent, licet rescindi possint. §. Item si quis in fraudem. infra de action. & tamen hic dicitur, quòd non valet ipso iure, ratio autem est, quia liber-

¶ *Lege Aelia Sẽtia prohibetur domino, qui non est soluendo, dare seruo libertatẽ: hoc dicit ex Instit. Caij titu. 1.*

NOn tamẽ cuicũque[a] volẽti manumittere, licet. Nã is, qui in fraudem[b] creditorũ manumittit[c] nihil agit,[d] quia lex Ælia Sentia[e] impedit libertatem.

¶ *Dominus non soluẽdo, seruum cum libertate solũ instituere potest: qui simpliciter institutus omninò liber est. h. d.*

tas semel collata non reuocatur nisi ex magna causa, §. semel infra eodẽ. l. si ex causa. §. fin. cum l. seq. ff. de mino. ideo l. ipso iure impedit ab ipso initio* & ita ex mente aliorum doct. declarat Ias. in d. §. item si quis in fraudem column. 3. Not. quòd non omnis dominus manumittere potest. Item quòd libertas data in fraudem creditorum non valet. Item quòd ista verba. Nihil agit, apposita in l. important ipso iur. Item no. quòd valet hęc ratio: hoc fieri non potest, quia l. prohibet. Item quòd actus plus in fraudem alterius non valet. Item quod quando l. resistit, facit quod actus etiam plus sit ipso iure nullus.]

a ¶ *Non tamen cuicunque.* Quamuis supra titu. 1. §. multis, & §. fin. dictum sit quemlibet manumittere posse, non tamen &c. sic infra de exhær. lib. in princ.

b ¶ *In fraudem.* Hoc expone, vt infra eodem tit. §. in fraudem.

c ¶ *Manumittit*, scilicet inter viuos, vel in vltima voluntate, scilicet non instituendo: nam tunc esset liber & hæres, vt infr. proximo, §. & ff. qui & à quibus, l. si mortis.

* Ex hac glos. quidam notant, quòd contractus fieri possunt in testamento: quod licet in se verum sit, vt per doct. in l. hæredes palam, ff. de testa. tamen male elicitur ex hac glos. nam non agitur hic de datione libertatis, per viam contractus, sed testamenti, puta per viam legati, vel fideicommissi iuxta tex. in d. l. si mortis.

d ¶ *Nihil agit.* Scilicet vt noceat creditoribus, (1) vt ff. qui & à qui. l. si mortis. domino tamen nocet, si velit reuocare, vt C. de ser. pi. da. manu. l. si creditoribus.

ADDITIO (1.) Et sic est nulla ipso iure alias enim esset irreuocabilis, vt l. & si fine. §. sed quod Papi. ff. de mi secus in alijs reuocabilibus, vt l. si sciens in fin. ff. de contrah. empt. & ita not. glo. in l. si noxali. in princ. ff. de noxa Ias.

e ¶ *Quia lex Aelia Sentia.* similis est ratio, quia lex vult, infra de vsucap. §. furtiuæ.

* Huius legis auctores fuisse dicuntur, Sext. Ælius Catulus, & L. Sentius Saturninus, qui tempore Augusti Consulatum gessere. Alciat. verò existimat latam fuisse ab Ælio Sentio, in l. verbis, & l. sciendum, de verborum significat.

¶ Licet autem. Diuiditur hic §. in quatuor partes. In prima ponit dictum; in secunda rationem: in tertia ampliationem dicti: in quarta rationem ampliationis, secunda ibi, idque: tertia ibi, idemque, quarta ibi, cum non sit. 51 L4

¶ *CASVS*. Quia dictum fuerat, libertatem datam in fraudem creditorum ipso iure nullam esse, quærebatur, quòd si seruus institutus sit hęres, an hoc modo præiudicetur creditoribus; si eidem seruo data sit libertas cum hæreditate: & dubium faciebat §. præceden. ibi, nihil agit. contrarium tamẽ deciditur ratione allegata in tex. sed tunc dubitabatur, quid si sit institutus hæres; non tamen sit ei data libertas, an tunc idem censendum sit? & dubitationem faciebat, quia quòd non dicimus, velle non præsumimur. Vndè cum non sit dictum aliquid de libertate, non videtur de mente testatoris velle creditorib9 præiudicare, nec dare quod non exprimit. l. Labeo. ff. de sup. leg. Contrarium deciditur ratione allegata in tex. ex verisimili mente testantis, & quia volendo illum habere hæreditatem, quam sine libertate habere non potest, consequẽs est, vt habeat libertatem: quia qui vult consequens, vult etiam necessarium antecedẽs: l. illud, ff. de acquirend. hæred. No. quod aliqua permittuntur in vltima voluntate, quæ non permittuntur inter viuos. Item quòd seruus institutus, est hæres necessarius. Item quòd dominus non soluendo potest in fraudem creditorum, sibi hæredem instituere seruum: quis autem dicitur non soluendo declarat Decius in cap. ex ratione column. 9. de app. Item quod paria sunt quem nõ esse scriptum hæredem, vel adire nolle, aut non posse. Item ꝙ quãdoque paupertas prodest, & quod pauperi subueniendum est. Item ꝙ seruus institutus à domino non soluendo tenetur satisfacere creditoribus. Item quòd si non satisfaciat, possunt bona hæreditaria sub nomine tamen serui hæredis vendi: licẽt quòd est iniuria defunctorũ, quòd sub eorũ nomine bona vendantur. Item quod diuersitas casuum facit diuersitatem decisionum. Item quòd qui vult consequens, vult antecedens. Item quòd valet argumentum à verisimili. Item quòd non est præsumptio, ꝙ quis velit facere actum frustratorium, & ꝙ semper debet fieri interpretatio, vt actus valeat: & quòd non est capienda interpretatio impugnatiua voluntatis alicuius. Item quòd mens magis quàm verba attenditur.

¶Licet[a] autem domino, qui soluendo nõ †est, in testamẽto seruum[b] suum cũ libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hęresque ei solus[c] & necessarius:[d] si modo ei nemo ali[9] ex eo testamento hæres extiterit, aut q̃a nemo hęres scriptus sit, aut q̃a is, q scriptus est, qualibet ex causa hęres ei nõ extiterit[e]. Idque eadẽ lege[f] Ælia Sentia prouisũ est, & rectè.[g] Valde enim prospiciẽdum erat, vt egẽtes[h] homines, quibus ali[9] hæres extiturus nõ esset, vel[i] seruum suũ necessariũ hæredem haberent[k] qui satis factur[9] esset creditoribus: aut hoc eo[l] non faciẽte[m] creditores res hęreditarias serui[n] nomine vendant; ne iniuria[o] defunctus afficiatur. Idẽque iuris est, & si sine libertate[p] seruus hæres institutus est. Quòd nostra cõstitutio[q] nõ solum in domino, q soluẽdo non est, sed generaliter cõstituit noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura[r] institutionis[s] etiã libertas ei cõpetere videatur. Cũ non[t] sit verisimile, cũ

a ¶ *Licet*, id est licitum est.
b ¶ *Seruum*. s. vnum & non plures. vt ff. de hær. insti. l. qui soluendo, in fin. cum l. seq & etiam in fraudem creditorũ, vt C. de neces. ser. l. 1. in princ. nisi specialiter pignori datus fuerit vt ff. de hæred. instit. l. pignor. qui nõ potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat, vt d. l. pignori.
c ¶ *Solus*. Et in casu etiam cum alio, vt ff. de hęre. instit. l. si is. & l. qui soluendo.
d ¶ *Necessarius*. Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres, vt infra de hære. qua. & diff. § 1. nisi in tribus casibus, quos habes, ff. de hære. instit. l. si seruo.
e ¶ *Non extiterit*. Quo vltimo casu seruus substitutus est hæres.
f ¶ *Eadem lege*. s. quæ prohibuit, eadem & ex iusta causa concedit, vt hic. & inf. eod. §. eadem.
g ¶ *Rectè*. Scilicet est prouisum.
h ¶ *Egentes*. Nota quòd prodest paupertas, †quia fauetur paupertati. vt ff. de transac. l. cum 2. §. si in annos, & C. de episc. & cle. l. si quis ad declinandam. §. penul. & ff. de off. præs. l. illicitas §. fi. Arg. contra. ff. de excus. tut. & cura. l. spadonem, §. fin. & in auth. de testi. §. 1. col. 7 & illud, Pauper vbique iacet, licet econtra dicatur, Cantabit vacuus corã latrone viator.
* Non est verum, quod hæc legis Æliæ Sentiæ prouisio introducta sit intuitu paupertatis, cum diuiti etiã liceat seruũ suum necessariũ hæredem facere, sed potius contẽplatione existimationis & famæ, vt dicit in tex. Ibi, ne iniuria &c. Sunt tamen plurimi casus, in quib. fauore paupertatis à communibus iuris regulis recedimus, quos diligenter cõgessit And. Alcia. lib. 1. de verb. signif.
i ¶ *Vel* pro saltem.
K ¶ *Haberent*. Sic ff. de interro. act. leg. & quia. in prin. & inf. de bono. pos. §. adhuc.
l ¶ *Eo*. seruo nunc libero facto.
m ¶ *Non faciente*. id est non satisfaciente creditoribus.

n ¶ *Serui*. Quondam, sed modò liber est.
¶ Adde, q per hanc gl. colligitur, quod verba quæ non possunt verificari in præsenti verificantur in præteritum per subauditum intellectum verbi : quondam : & est in fin. glo. in l. eius. ff. si cert. pet. in l. viro. ff. sol. matrim.] SYL.
o ¶ *Iniuria*. Quo ad famã, quę etiam post mortem quãdoque damnatur, vt ff. de acus. l. ex iudiciorum.
* ¶ Quàm insignis apud veteres esset ignominia illorũ, quorum bona à creditoribus distrahebant, disertè cõstat ex Ora. Ciceronis pro Quintio, & dixit hic in Annotat.] Lex xij. tab. de hac re ita cõcepta erat: De functi iniuria ne afficiantur. SYL.
p ¶ *Sine libertate*. Nõ quòd dicat. institutore sine libertate, quia tunc non esset hæres, vt statim dicetur in fi. huius §. sed prætermisit dationem libertatis, vt in fi. §.
¶ Adde, quòd rõnẽ assignat glo. in l. quoties. §. fi. in ver. de die. ff. de hære. inst. quia tunc constat de contraria mente testantis.] SYL.
q ¶ *Constitutio*. vt C. de nece. ser. hære. insti. l. quidam. in principio.
r ¶ *Scriptura*. sic ex datione tutelæ, vt infra qui da tu. pos. in princ. †de qua prędixit modò. & C. de necessa. ser. l. quidam.
s ¶ *Institutionis*. Ar. q aliquo concesso, illud conceditur sine quo illud esse non potest, vt ff. de iurisd. om iud. l. 2.
t ¶ *Cum non*. Hæc est nona ratio, de qua prædixit modò: sed lex ipsa antiqua fuit, †vt infr. de hære insti § 1. quæ est contra.
* Solue vt ibi per glo. in vltima solutione.
¶ In fraudem. Diuiditur iste §. in tres partes. Primò docetur qualiter dicatur manumissio in fraudem: secundò, quando propter fraudem impediatur manumissio, siue libertas cum ratione: tertiò ex ratione infert. Secunda ibi. præualuisse tertia ibi. (itaque.) Aretinus.
¶ *CASVS*. Dictum fuerat, q qui in fraudem manumittebat, nihil agebat quæsitum fuit.

† i. cui tot bona nõ sũt ut creditoribus in totũ satisfacere possit. l. soluendo. ff. de ver. sign.

† Immo paupertas nũquã prodest, sed in quibusdam casibus potius pauperi fauetur quã diuiti secundũ Petr. de Bella per tic. & dixit Cy. in d. l. si quis ad declinandã. §. si. quod a tali prodesse liberet nos Deus.

† In antiquo exemplari nõ sũt verba sequentia.

quē heredē sibi elegit; si prætermiserit libertatis dationem, seruū remanere voluisse, & neminē sibi hæredem fore. † ¶*In fraudem dicitur manumitti, etiam si manumittendo desinat esse soluendo, & quando re, & consilio sit fraus. h. d. ex l. in fraudem. ff. eod.*

¶ In fraudem[a] autem creditorū manumittere videt᷑, qui vel iā eo tēpore, quo manumittit, soluēdo[b] non est:[c] vel q datis libertatibus, desiturus est soluēdo esse. Præualuisse[d] tñ videtur (nisi animū quoque fraudādi manumissor habuerit) non impediri libertates,[e] quāuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sępe[f] enim d facultatibus suis amplius, quā in ijs est, sperant homines. Itaq; tūc ītelligimus īpediri libertatē, cū vtroq; modo[g] fraudāt creditores: id est, & cōsilio[h] ma-

quis diceretur in fraudem manumittere: & respōde prout in tex. l. secundò quæsitū est, an qui re ipsa fraudat, quia soluendo non est, dicatur in fraudē agere, si animus fraudandi esset & ratio dubitandi videbatur, quia cum in fraudem committēdam effectus ipse inspiciatur, satis videbatur effectus ipse absque consideratione animi, l. 3. C. de institut. & substit. Sed cōtrarium deciditur ea ratione: quia fraus ipsa sine animo fraudandi non censetur, quia fraus sine dolo nō existimat. l. iuris gēt. §. sed & si fraudandi. ff. de pact. vbi omnes not. ad rationem dubitandi responderi potest ex his quę not. in glo. Not. quòd siue ante, siue post statim, sit non soluendo, debitne non potest manumittere. Item quòd animus & intentio distinguunt facta. Item quòd quo ad libertatem non sufficit creditores damnificare, nisi adsit animus damnificandi. Item quòd quis potest verisimiliter ignorare vires sui patrimonij.]

† In dubio. n. s. a nedū est validitas actus. l. quoties in stipulationibus de verb. oblig.

a ¶ *In fraudem.* sic. ff. eod. tit. §. qui & à qui. ma. li. vel non. l. in fraudem.

ADDITIO. Multis modis quis præsumitur alienare in fraudem. Primò si omnia bona sua alienauit. Secūdò, si alienauit in personam cōiunctam. Tertiò, si post alienationē nihilominus alienās reperiatur possidere. Quartò, si alienatio est facta clam. Quintò, si de proximo sequatur delictum vel fuga alienātis. Sextò, si alienatio est facta sub conditione; si contingat bona sua publicari, vel per creditores auferri Ang.* Adde Ias. in §. Item si quis In fraudem. inf. de act.

b ¶ *Soluendo.* Cum & sciat se habere creditores, vt ff. quæ in fraud. cre. l. omnes. §. Lucius.

STL. ¶ Adde si fit de facto suo recēti, aliàs secus, arg. l. fi. ff. pro suo. secundum Ang.

c ¶ *Non est.* Et tunc erit peius soluendo.

d ¶ *Præualuisse.* Nam quidam dicebant, quòd sufficiebat solus euentus: & alij dicebant, quòd exigebatur vtrumq scilicet fraus & euentus: & ista sententia præualuit: tamen ex prædictis videbatur sufficere euentum solum, tamen, &c.

¶ Adde nota casum quem omninò vide in l. si quis cum haberet. ff. quæ in frau. cre.

STL. Libertas in fraudem data an possit reuocari.

e ¶ *Non impediri libertates.* Hic diligenter attende, quod si directè detur libertas, non solū inter viuos, sed etiam in vltima voluntate, duo necessaria sūt scilicet consilium, hoc est fraus: & euentus, vt hic, & ff. eod. l. in fraudem, & C. eod. l. 1. in fideicōmissaria sufficit euenus, vt C. qui man. nō poss. l. fin. Et est ratio, quia facilius libertas de facto data ab hærede † reuocatur, quā à defuncto, cum ius videbatur dispositio lex vt ff. de fidei com. li. l. 2. & 4. §. si quis autē exemplū. Alia ratio. not. C. eod. l. fin. In alijs autem alienationibus, quæ in fraudem creditorum fiunt, dic vt inf. de acti. §. item si quis in fraudem.

† Quia in ea nō est voluntas testatoris. vt est text. not. secū dū Iaso. in l. si. pater. in prin. ff. d ys quæ in te. s. qd fraudentur creditores. l. creditor. §. fi. ff. ma. Itē nec hæredis, quia videtur facere ex debito nō sua voluntate l. 1. C. de. STL. lib. & cor. lib. & ita hāc glo. approbat Iason. quāuis Angel. teneat gl. in cōtrarium. STL.

¶ Adde quod ratio de qua in d. l. in fraudē, communiter reprehēditur per doct. hic alias rationes assignat glo. in l. fi. C. qui ma. non post. quarum vlti. approbatur per doct hic: & aliam tradit Ias. in §. Item si quis in frau dem. inf de acti. col. 11.

f ¶ *Sæpe.* Respondet tacitæ obiectioni, quomodo potest esse animus bonus, cum ipsa veritate fraudet eos? Respon. Sæpe enim & c. Sed argu. contra. C. de rescin. vendit. l. quisquis.

¶ Adde, quòd de hac ratione assignata in hoc versi. sæpe. & de eius veritate, videnda sunt quæ ponit Bart. in authent. sed cum testator. C. ad fal. & Ias. in d. §. item si quis in frau. coll. x]

ADDITIO. Dic ad contrarium. d. l. quisquis, quòd ibi loquitur in contractu inter viuos, hic in vltima voluntate Ange.

g ¶ *Cum vtroque modo.* scilicet cum fraus, & euentus interuenit: vt subijcit: & facit ad hoc. ff. qui & à quib. manu. lic. vel non. l. in fraudem.

h ¶ *Consilio.* Nota quem teneri de consilio. Sed cōtra. ff. man. l. 2. § fin. sed hic fuit fraꝰ, & ideo fuit tale consilium obligatorium, quia fuit fraudulentum.

¶ Adde, quod male sumitur hic hoc ne, quia

verbum

verbum consilium, hic pro proposito sumitur, prout quando dicimus donationem re & consilio inofficiosam. * Ex consilio autem an quis obligetur, vide Decium in l. consilij. ff. de reg. iur. Auth. de defens. ciuit. §. nulla. col. 3.

¶ Adde legendum concilio, vt habetur in l. si minor. ff. de manu. vind. * quamuis vtraque lectio defendi possit: sed declara, vt hic in nostris Annot. & Comment.]

fiat in STL. loco manisorum : quia exigit plenã causæ cognitionem.

¶ Eadem. Iste § cũ §. sequẽti diuiditur in tres partes. Primò ponit, qualiter minor viginti annis nõ potest manumittere nisi ex causa. Secundò ponit, quæ sint causæ iustæ. Tertiò limitat vnam prædictarum causarum. Secunda ibi, Iustæ. Tertia ibi, Et seruus. A ret.

STL.

¶ Eadem lege. CASVS elicitur ex § seq. vbi ponitur ratio dubitandi, ibi quod non erat ferendũ. & ratio decidendi exprimitur in tex. ibi, sed cum Not. formam manumissionis minorum, & quæ sint iustæ causæ. Item quod pædagogus, nutrix, & alumnus, æquiparantur consanguineis. ** Item quod seruus non potest esse procurator, nec matrimonium contrahi cum serua.] Item quod procurator esse potest qui excedit 17. ann. Item non sufficere causam allegare, nisi approbetur: & quod semel approbata non retractatur]

numittentis, & ipsare, eo quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

¶ *Minor viginti annis causa probata penes consilium vindicta manumittit: qua approbata, licet falsa nõ reuocatur: & quæ sint iustæ causæ. hoc dicit ex l. iusta & l. si minor. ij. cum se. ff. de manu. vind.*

¶ Eadem [a] lege Ælia Sẽtẽtia dño minori [b] 20. annis non aliter seruos suos manumittere permittitur, quã si vindicta [c] apud cõsilium, [d] iusta causa manumissionis ap̃probata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ [e] hæ sunt: veluti si quis patrem, [f] aut matrem, filium filiamue, aut fratres sororesve naturales, [g] aut pędagogũ [h] aut nutricem, aut educatorẽ,

* Consiliũ appellat conuentum iudicium, quod adhuc cõsiliũ appellamus, vt ostendit Cic. in ora. pro Sex. Roscio. Theophilus autem hoc loco scribit, cõsilium esse cõsessum certorũ virorum statis anni dieb9 coeuntium: quod latissimè explicat: quamuis & cõcilium rectè legi possit, vt in d. l. si minor. est autem cõcilium propriè conuentus cõsulendi gratia cõgregatus: dictum a concalando, idest in vnum conuocando: sensu accipit Virg. cum ait, Conciliumque vocat diuum pater, atque hominum rex.]

a ¶ *Eadem.* Scilicet de qua habita est mentio supra eo. in principio.

b ¶ *Minori.* Sufficit ergo, si non sit minor 20. annis, etiam si non sit maior, vt quia tetigit vltimum diẽ vicesimi anni, vt ff. de manu. l. 1. sicut in testamento fauore sui: vt ff. de testa. l. qua ætate.

¶ Adde, quòd in dispositione legali, in qua loquimur nos, debet distingui, au loquimur de odio, & nõ habetur pro finita: aut de fauore, & habetur, vel non secundum quòd fauor est haberi, vel non haberi pro finita: ita concludunt communiter doct. & hic in l. 2. § minorem, ff. de mino.

c ¶ *Vindicta.* Hoc expone vt supra titu. 1. §. multis.

d ¶ *Apud consilium,* idest apud locum illum vbi habetur sup. hoc cõsiliũ, idest deliberatio, & sic ponitur id, quod fit, pro eo, vbi fit, vt ff. de iusti. & iu. l. pen. §. fi. † Vel dic apud eos qui præsunt consilio, vt sunt omnes habẽtes ordinariam iurisdictionẽ, etiam minimi magistratus, cum hoc fit de volũtaria iurisdictione, vt ff. de offi. procon. & le. l. 2. & in

STL. † Et hæc vera, secundum qua tex. non superfluit etiam con filiis & verbum vindicta expositũ, vt in gl. 2. §. 1. supra de li. sint diuersa & sic est speciale vt hac manumissio

e ¶ *Iustæ autem manumissionis causæ,* facit. ff. de manu. vin. l. si minor. cum. l. seq. vsque ad l. apud. vbi iustæ causæ connumerantur. connumeratur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum à periculo vitæ, vel infamiæ liberauit seruus, vt ff. de man. vind. l. iusta

f ¶ *Patrem.* Sed qualiter potest filius habere seruum suum patrem, vel econtra, vel frater fratrem suum, siue sororẽ? R. bene potest: vt quia instituit dñs filiũ serui sui hæredem, vel filium ancillæ, vel econtra, & sic de alijs: quo casu sic institutus hæres liber est, & dominus omnium bonorum, quorum dominus fuerat testator, vt sup. eod. §. i. & ff. de acquir. pos. l. cu hæredes: itẽ potest esse, vt si habeat quis filium ex ancilla sua: nam est seruus & filius, vt C. commu. de ma. l. fin. & ecõtra si seruus habeat filiũ ex dña; nã filius est & liber & dñs, cum ventrẽ sequatur, quo ad statum, vt C. de rei vend. l. partum. licet possint ipse & domina accusari, vt C. de mu. quæ seruis propri. se i. & inf. de hær. inst. §. j.

g ¶ *Naturales.* Et legitimos: vel naturales tantum.

h ¶ *Pædagogum,* scilicet qui ab initio instruit pueros, à pais quod est puer, & ago, quod est ducere: quasi ductor siue gubernator puerorum.

* Dic: quod dicitur à pais puer, & agogus ductor, quasi pueri ductor.]

STL. a ¶ *Alumnum*, passiuè, quem vel quam dominus aluit, vt differat à superiori.

¶ Qui propriè dicatur alumnus, & ꝙ coniunctis æquiparetur in omnibus, quamuis matrimoniū inter eos nō prohibeatur, vide Decium in l. legem. in prin. C. de pact.]

alumnū,[a] alumnāve, aut collactaneū[b] manumittat, aut seruū ꝓcuratotis habēdi gratia, aut ancillā matrimonij habēdi cā, dū tñ intra sex mēses in vxorē ducat,[c] nisi iusta cā[d] ipediat: & seruus, q manumittitur ꝓcuratoris habendi gratia, nō minor decē & septē annis[e] manumittatur. Semel autē causa[f] approbata,[g] siue vera sit, siue falsa,[h] non retractatur. †[i]

¶ *Qui xviij. annū attigit, potest testamēto seruo libertatē relīqre, q̃uis iure antiquo ante xx. nō posset. h. d.*

¶ Cum ergo certus modis manumittendi minoribus 20. annis dominis per legē

*Rectè Accurs. interpretatur verbum alumnum hoc loco passiuè, comprobat hoc & tex. in l. alumnos, ff. de man. vi. licet aliàs actiuam quoque significationem habeat, vt tradit glo. & doc. in leg. 1. Cod. quæ res pign. ob. pos.

b ¶ *Collactaneum*, qui simul mecum lactauit quem fratrem Bon. appellant.

STL. ¶ Adde hæc vera dummodo habeat pluras seruos, vt est tex. in l. si collactaneus. ff. de ma. vin.]

c ¶ *Ducatur*. præstito sup. hoc sacramento, vt ff. de manu. vin. l. si collactaneus in fine.

d ¶ *Iusta causa*. Vt infirmitas, quæ tribuit dilationem, vt ff. si quis cau. l. 2. §. 3 & 4. ff. de te iud l. quæsitum. vel alia qualibet iusta cau. vt ff. ex qui. cau. ma. l. 1. in fi.* Tu exemplifica secundum Theophilum, veluti si manumissor interim fiat senator, quod innuit etiā text. in l. si rogatur. §. matrimonij. de man. vin. libertinam enim vxorem duci à senatore. l. Iulia prohibetur l. lege. ff. de ri. nup. nam exemplum infirmitatis non videtur bonum, quia cum nuptias, de reg. iur. excusandus non videtur ob infirmitatem, q iurauit ducere libertā vxorē si matrimoniū non cōtrahat, ꝙ cōtrahi pōt etiā cōstituto i extremis, vt no. Io. And. in c. sine culpa, de reg. iur. & Alex. in l. si qs posthumos. ff. d lib. & post.

e ¶ *Decem & septem annis*. Sed quomodo minor 25. annis potest esse procurator, vt C. de procu. l. exigendi. & ff. de procur. l. si minor? Respond. hic ad negotia fuit: non autem in iudicio esse potest: † sic aliàs est differentia inter hos procuratores, vt ff. man. l. si procuratorem §. 1.

*Adde, ꝙ text. iste nō potest intelligi de ꝓcuratore ad negotia, cū is cōstitui possit le iure ēt si nō manumittatur l. sed & si quis. § parui ff de inst. & l. deniq. §. si de min. quinimmo & minor 17. ann. l. nam. ff. de instit. Intelligas ergo de ꝓcuratore ad lites, qui licet hodie secundū ius canonicū cōstitui nō possit nisi 25. an, c. qui generaliter, de ꝓcu. lib. 6. tamen de iure ciu. ætas 17. an. ad postulandū idonea est, dr in §. seq. & in l. 1. ff. de postul.

† *Et hæc veritas hodie decisa in c. qui generaliter, de proc. lib. 6. fallit tamē in casu dicta l. exigēdi. secundū doct. mo.*

f ¶ *Causa*. Scilicet manumissionis.

g ¶ *Approbata*. Scilicet apud consilium.

h ¶ *Siue falsa*. q. d. si dixit filium, licet nō sit: vel patrem, vel similia, licet hæc ita nō sint, secundum quosdam: quod reprobo: cum id, quod falsum sit, nihil sit, nec pręstet causam, vt ff. de verb. signific. l. Paulus & C. si ex fal. istru. per totum. & ff. de excep. l. qui agnitis, vnde dic vera, id est iusta, falsa, idest iniusta: vt quia dixi eū socium meum fuisse in armis vel in scholis, quod inducebam pro iusta causa: & fuit talis causa, vel similis approbata, licet non debuerit approbari: & sic vera ponitur pro iusta, sic ff. de leg. 1. l. si fideiuss. §. 1 & ff. de in int rest. l. omnes. sic econtra iusta pro vera, vt sup. tit. 1. in prin.

† *aliàs retractetur.*

STL. ¶ Adde pro expositione huius gl. tex. in l. iusta § 1 ff. de man. vin. ibi qualiscuq. cā recepta.* Adde, quod tex. potest intelligi, vt iacet, per tex. in l. iusta. §. 1. de ma vin. quia vt ibi dicitur, causæ probationi contradicendū est, non autē causa iam probata retractāda: nā libertas data nō nisi ex maxima cā retractatur. l. si ex causa. in fi. & seq. ff. de min. & sic ratio fauoris libertatis tollit obiecta glo.

i ¶ *Nō retractatur*, sic ff. de ma. vin. l. iusta, qa nihil facilè immutādū est ex solemnibus, vt ff. de in inte. rest. l. diuus Sed cōtra. ff. de excusa. tu. l. sed & reprobari. Respōso. sed hoc fauore libertatis, illud fauore sanitatis. Accu. * Melior est rō, quia libertas semel coll. non retractē nisi ex magna cā l. si ex cā. in fi cum l. seq. ff. de min. & quia cā iā probata, qa antea poterat cōtradici, non debet retractari. d. l. iusta. & quia cum semel sit quęsita libertas quodammodo per sententiam approbationis causæ, præiudicat quo ad omnes sicut causa ingenuitatis, cūpro veritate habeatur. l. res. de reg. iur. & l. ingenuū de stat. homin.

* Quid de sententia lata ex falsis allegationibus, testibus, vel instrumētis, an & qn̄ dicatur nulla, seu retractet, vide ti & ibi doct. præsertim Bart. C. si ex fal. alle. & tit. si ex fal. instr.

¶ *Cum ergo*. Diuiditur in duas partes. In prima recitatur ius antiquū, & inconueniēs ꝙ ex eo insurgebat. in tertia ponit decisionem & correctionē suā: secūda, ibi, sed cum.

STL. ** ¶ *CASVS*, Ita figurari potest. visum est sup. proximè, ꝙ l. Ælia Sentia prohibet minoribus 20. ann, manumittere, nisi iusta causa apud consiliū approbata, vnde cū indistin-

ctę

Aeliam Sentiā constitutus[a] esset, eueniebat, vt q quatuordecim annos expleuerat, licet testamentū[b] facere, & ī eo sibi hęredē instituere: legataq. relinquere posset: tamē si adhuc minor esse vigitiannis; libertatē seruo dare non† poterat. Quod nō erat ferendum† si is, cui totorum suorū bonorū in testaméto dispositio data erat, †vni seruodare libertatē nō permittebatur; quare† nō similiter ei, quemadmodū aliæ res, ita & † seruos suos ī vltima volūtate disponere, quēadmodū voluerit pmittimus, vt & libertatē eis possit pręstare: Sed cum libertas[c] inęstimabilis res sit, & propter hoc ante xx. ætatis annum† antiquitas libertatē seruo dare prohibebat: Ideo nos mediam[d] quodammodo viam

ctè loqueretur, videbatur indistinctè interpretanda, & ita vt nec testaméto quoq. aliter dari posset libertas, quia l. generaliter loquēs generaliter debet intelligi l. 1. §. & generaliter ff. de leg. præst. licet sit maior ratio in vno, quā in alio. l. 1. ff. de aleæ lu. & alea. Sed hinc oriebatur magnum absurdum, quod posset maior 14. annis in testaméto de omnibus bonis disponere, & sic etiam omnes seruos legare: vni autē seruo longe minoris pretij libertatē relinquere nō permitteretur. si esset minor xx. ann. Neq. enim videbatur habendam esse i animaduersionē ipsā libertatē, quā daret minor. sed damnum, quod hinc ferret, si eius damni vitandi gratia constitutum erat. His tamen non obstantibus Iusti. ait motam antiquitatem ad ita decidendum, ob ipsam libertatem inæstimabilem: ipse vero mediam quandam viam eligendo cōcessit, vt quam primum minor xx. annis attigit 18. ann. libertatem in testamento dare possit, cum hæc ætas satis iudicij habere visa sit maiorib. qui huius ætatis adolescentibus postulare permiserint. l. 1. § pueritiam, ff de post. nec non & iudicandi munus suscipere. l. quidam ff de re iud. nam qui adeo sapit. vt possit alios tueri, & iudicare, is vr̄ sibi commodè cōsulere posse. verum fuit potiùs hæc quædam decisio rusticana absque rōne, quam quod re vera tollatur suprascripta obiecta. Et ideo tādē abrogata fuit prorsus hæc dispō. l. Æliæ Sētiæ. & sancitū, vt liceat dn̄is seruos manumittere in ea ętate, in qua licet sibi testari, auth vt sponsa. largi. §. j. Illud tā etiā admonere vos libet, quā inepta sit ratio pp quam putat Iustin. l. Æliam Sētiam vetuisse minorem xx. an. dare seruis libertatem: nā etsi libertas inęstimabilis res sit, quod attinet ad seruū cui datur, attamen respectu dn̄i sed ex manumissione dn̄o infert, ad qđ lex Ælia Sētia videtur spectasse, certā recipit ęstimationē singuli. n. serui olim xx. aureis æstimabātur l. si mulier ff. de mino. & l. Papi. 1. ff. de inof. test. itaq; probabilior est ratio, quā perpendisse vr̄ Vlpia. in l. illud ff. de manu. vind. ne illecebris seruorum circumuenti, imbecillitate iudicij ad manumittendum prolaberentur.] No. quod argumentum ab inconuenienti valet. Item quod cui conceditur quod est plus, conceditur quod est minus. Itē quod vna determinatio respiciens plura determinabilia debet æqualiter determinare. Itē quod libertas est res inæstimabilis. Item quod in dubijs ex æquitate debet eligi media via. Itē quod vbi est eadem ratio, idem ius debet constitui. Et quod attingens xviij. an potest libertatē dare seruo. Item quod maior ann. 14. potest testari. & legare. Itē quod maior 17. ann. potest postulare, allegare, & aduocare pro alio.

a ¶ *Constitutus*. Nam cum dicit sine causa non posse manumitti, ergo econtra cum causa valet manumissio. sic ff. de eden. l. si quis ex argentarijs. §. prætor. & §. prohi. & ff. de pac. l. iuris gen. §. prætor. & §. dolo malo.

b ¶ *Testamentum*. §. si est masculus: femina verò in 12. vt ff. de test. l. qua ętate. & ff. de libe. & le. l. Aurelio. §. Gaius.

c ¶ *Sed cum libertas*. Vsque huc allegando innuit quod eodem tempore possit manumittere quo testari: nunc ecōtra duas rōnes considerat, & quia inæstimabilis est libertas, nam si vendat quis se, precium ad venditorem non transit; imò penes emptorem eundemq. dn̄m remanet † vnde est inæstimabilis, vt hic, & ff. de re iu. l. libertas & ff đ tabu. exhi. l. 1. §. si & qa antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiendū, vt C. de testa. l. testaméta. quare visis allegationibus soluit, mediam eligens viam, sic infr. de rerum diui. §. cum ex aliena. sed ar. contra. ff de neg. gest. l. Nesennius in fi. & ff. de in rem vet. l. si pro parte. §. idem quærit.

ADDITIO. Dic quod si est maior presumptio pro vna parte quam, pro alia. tunc non eligitur media via, vt l. Nesennius Secus quando non esset maior præsumptio pro vna parte, quam pro alia. ita notatur in l. sed si leg. §. adeo. ff. de pet. hær. Ang.

d ¶ *Mediam*. Nota mediam viam sic. ff. si pars hæred. pet. l. antiqui. & inf. de rerum diui. §. cum ex aliena.

¶ Adde, quod vbi rationes sunt hinc inde pares,

† aliàs posset.

† aliàs nam cui &c.

† aliàs non sunt hæc verba. Vni seruo dare libertatem non permittebatur.

† aliàs nos.

† aliàs de seruis suis.

**

† ob fragile & infirmum huius ætatis iudicium. l. 1. ff. de minc. l. illud. de man. vin.

† Sed hoc reprobat Christo. hic per l. 1. §. si. qui. ad l. præc. non li. & gl. su. verf. maior. ī §. pe. sup. de iure per so. adisti text. respondet qđ hic nō libertas, sed seruitus pu tatina æstimatur, cum emptor putet cū seruum, vt not. in d. glo.

pares, & opiniones contrariæ, poteſt eligi hæc media via, de quo late Deci. in cap. 1. in 1. lect. in 11. col. de conſtit. & in c. 1. in 4. notab. le probat.

a ¶ *Impleuerit.* Sed hodie ex quo teſtari poſſent, & libertates relinquere poſſent, vt in Auth. vt ſpon. lar. §. 1. coll. 9. quod exaudio, ſi in vltima voluntate velit quis libertatem relinquere: quod patet ex verbo relinquere, quod in dicta auth. poſitum eſt, quod ad morientes tantum ſpectat. vt ff. de tab. exhib. l. 1. §. final.

eligētes nō aliter minori xx. annis libertatē in teſtamēto dare ſeruo ſuo concedimus, niſi xvij. annū impleuerit,[a] & decimum octauū attigerit. Cum enim antiquitas[b] huiuſmodi ętati & pro alijs poſtulare[c] conceſſerit, cur nō etiam ſui iudicij ſtabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam

STL. * ¶ Verum eſt in dubio, Bar. in l. Vnum. in prin. ff. de leg. 2. ſed quando eadem ratio eſſet in contractu, vel actu inter viuos, tunc diſpoſitio, loquens per verbum, relinquo, vel derelictis, haberet etiam locum inter viuos, vt declarat Deci. in conſ. 499. ad fin. ver. nec obſtar.] Sed quid inter viuos velit quis manumittere? Reſpond. non poteſt, niſi habeat 20. annos: vel niſi cauſa cognita: cum nec liber iſte, nec authen. loquantur niſi in vltima voluntate. Vnde ſeruatur tenor eiuſdem legis Æliæ Sentiæ, cum non ſit correctus, vt C. de appell. l. præcipimus in fi.

STL. * ¶ Et ſic nota, ꝙ licet alias bonum ſit argumentum de contractu ad vltimas voluntates inſ. tit. 1. tamen. l. noua corrigens quippiā in vno æquiparatorum a l. veteri, non trahitur ad alterum, quod limita, niſi facta fuiſſet æquiparatio per modum regulæ, vel in eo caſu, ſuper quo proceſſit correctio, ſecundum Dec. in cap. Translato. in 1. lectu. 2. col. de conſtitut. 2.]

b ¶ *Antiquitas.* vt ff. de poſtu. l. 1. §. initium.

† *Sententia tamē contra iura lata valet, ſed reſcinditur per in integ. reſti. l. cū maiores. ff. ſi aduerſus rē iud.*

c ¶ *Poſtulare.* Id eſt deſiderium amici ſui, vel clientuli ſui coram iudicibus exponere, † vt ff. de poſtu. l. 1. §. 1. non autem pro ſe poterit eſſe in iure, vt C. de auc. præſ. l. clarum. & eſt ratio, quia qui ſolo pro alio accedit, ſibi imputet qui tali committit cauſam ſuam, vt ff de mino. l. cum mandato.

d ¶ *Peruenire.* Inter o3atiue legas & reſpondeas: non eſt ratio, quare ſit diuerſum, eſt ergo & idem ius ſtatuendum, vt ff. de verbor. oblig. l. 2 Titio. in fi. nam vbi eſt eadem ratio, idem ius ſtatuendum eſt, vt ff. ad l. aqui, l. illud, & C. ad l. fal. l. vlt.

¶ *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

¶ Viſo ex quibus cauſis manu. fieri poſſit: & quia manumiſſio interdū prohibea ur ā l. Fu. Can. ideo de ea nunc ſubdit Por. Ege Fuſia. ¶ Diuidit in tres partes. Primo facit mentionem legis Fuſiæ caninię. Secundò eam corrigit. Tertiò aliam rationē aſſignat. Secunda ibi, Quam quaſi, Tertia ibi, Cū faris. Aret.

ſeruis ſuis poſſint peruenire[d]?

¶ *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

¶ *Sicut inter viuos ita in vltima voluntate, omnibus ſeruis licet hodie dare libertatem. h. d.*

¶ Caſum figurate nō expedit, cum corrigat, & ratione correctionis adducat: ſed loco caſus, libet referre vetere diſpoſitionem l. Fuſiæ, quam refert Caius li. 1. Inſti. tit. 2. ea enim cauebatur, quod habens duos ſeruos, ambos poſſet manumittere: qui tres, duos tantum: qui quatuor, duos: qui ſex, tres: qui octo, quatuor: qui 10. quinque vſque ad xvij. qui xviij. ſex: & ab hoc numero vſque ad xxx. tertiam partem: à xxx. vſque ad centum, quartam partem: & ab inde ſupra quintam partem: dum tamen non excedat centum, latius tamen ibi videndum eſt. * Rationem autem huius legis credo eam fuiſſe, quam refert Sueto. in Auguſto, vt difficilior eſſet aditus ad libertatem, ne ſcilicet Romana ciuitas ſeruili ſanguine pollueretur, aut ne cura rei ruſticę dereretur.] No. diſpoſitionē l. Fuſiæ. Item debere tolli impedimenta libertatis. Item quod inuidia reprobatur. Item quod inhumanitas damnatur. Item quod valet argumentum ab inconuenienti. & quod non debet minus concedi in vltima voluntate, quam in contractibus & inter viuos. Item quod generalis diſpoſitio præſupponit omnia alia habilia: ibi, niſi alia cauſa. STL.

LEge Fuſia Caniniacertus[e] modus[f] conſtitutus erat in ſeruis teſtamento manumittendis: quā[g] quaſi libertates im-

a ¶ *Certus.* Vt vltra duos vel tres fortè non poſſet manumittere in vltima voluntate, vt int. eod. in fin.

¶ Adde declarationem & numerum vt dixi in caſu.] STL.

f ¶ *Modus,* id eſt, numerus.

g ¶ *Quam.* ſ. legem Fuſiam Caninlam: & forte a quodam, qui canis nominabatur, inductam: vt in publiciana dicitur, vt infra de actio §. aliæ: nam canis ſeruabat naturam, qui ſtat in palea: qui nec ſibi pōt habere paleam, nec alij permittit accipere: ſic nec ſibi poterat tenere ſeruos, quia moriebatur. vt i-

tra

fra de donatio. §. 1. nec libertatẽ patiebatur eis dari: vnde meritò canina dicitur. vt est consequens nomen rei, vt in s. de donatio. §. est & aliud.

SYL. * ¶ Adde, qod fuit dicta Fusia Caninia à Furio Caninio eius auctore, vt docui hoc loco in Annota. post Alciatum in l. verbis legis, ff. de verb. signific. * Nam Fusios, & Valesios, Furijs, Valerijs, veteres dicebant, l. 2. versi. inde Appius, ff. de orig. iur. Sed Ant. Aug. Hispanus iurecõsultus, rerumque antiquarũ non incuriosus, censet à Furio & Caninio rogatam fuisse, quòd ambo nomina sint familiæ Romanæ, sicuti Ælia Sentia, Papia poppæa.

† aliàs fuerit.

† aliàs libertate.

pediẽtem,[a] & quodãmodo inuidã,[b] tollẽdã esse censuimus: cũ satis † fuerat inhumanum, viuos quidẽ licẽtiam habere totã suã familiam[c] † libertate donare, nisi alia causa[d] impediat libertatem, morientibus[e] autem huiusmodi licentiam adimere.[f]

¶ *De ijs, qui sui vel alieni iuris sunt.*

¶ *Personarũ aliæ sui iuris, aliæ alieni, & videndum de ijs, quæ alieni iuris sunt, quæ aut patri, aut domino subsũt: quia ijs cognitis reliqua cognoscũtur. h. d. ex l. 1 ff. eod.*

SEquitur de iure personarum alia diuisio.[g] Nam quædam personæ sui iuris sũt[h]

a ¶ *Impedientem*. i. impedimentum afferentem.

b ¶ *Inuidam*. Nota contra inuidos. sic C. de cadu. toll. l. 1. in princip.

c ¶ *Familiam*. i. omnes seruos, quia familia dicunt. vt ff. de ver. sign. l. pronunciatio, §. j.

d ¶ *Causa*. Ve fraus, vel ætas manumittentis, vt sup. tit. 1. in prin. & §. eadem.

e ¶ *Morientibus*. Sed quo potest aliquid adimi, cum nihil habeant: nã mors omnia abstulit, vt in auth. de nup. §. deinceps. colla. 4. Resp. dic morientibus. i. ad mortem tendentibus, quia laborabãt in extremis, vel quasi: vel ẽt erant sani, sed timore mortis hoc faciebant ff. de don. cau mor l. 3. 4 5 & 6.

* Dic, quod non dixit morientibus, vt significaret defunctos, vel in extremis laborantes, sed eos, quia aliquid disponut in vltima voluntate, quemadmodum dicimus actus inter viuos, contractus, quamuis & contractus fieri possint in extremis, vt per doct. in l. heredes palã, ff. de testam. & illæ, qui testatur, faciat etiam ipse actum inter viuos, sed quia debet habere locum post mortem, & confirmari morte, dicitur fieri quasi à moriente habito respectu ad tempus, quo cõfirmatur.

f ¶ *Adimere*. No. hic arg. quod ea, quæ fiunt inter viuos, trahuntur ad voluntates vltimas sic econtra, ff. de pac. l pactum, & C. de lega. l. fi. & ff. de pign. act. l. non est mirum.

Argui potest de contractib. ad vltimas volũtates.

¶ Adde hoc verum, vbi est eadẽ ratio, aliàs secus, l. seruum, § eum qui, ff. de leg. 1. in dubio autem vltimæ voluntates plenius interpretantur. l. in testamentis, ff. de regul. iuris. * nam vltimis voluntatibus defunctorum fauendum est, l. 1. C. de sacros. eccl.]

SYL.

¶ *De iis qui sui vel alien. iuris sunt.*

¶ Posita prima diuisione personarum, restat videre de secunda. Textus seipsum satis continuat, ponendo secundam diuisionem personarum, quæ magis specialis est.

Diuisio.

SEquitur. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinq. partes. Primò ponit duo genera personarum. Secundò, qui sunt in potestate dominorum: & quo iure fuit introductum eorũ dominium. Tertiò ponit nouum statutum, restringens potestatẽ circa mortem & puniens cõtra facientes. Quartò aliam restrictionem potestatis, etiam circa sæuitiam de occidendo. Quintò ponit verba nouæ constitutionis. Secunda ibi, In potestate. Tertia ibi, sed hoc tempore. Quarta ibi, Sed & maior. Quinta ibi, Cuius. Et diuiditur hoc principium. Primò ponit vnam diuisionem personarum bimembrem. Secundò secundum subdiuidit membrum. Tertiò dicit se velle tractare de secundò membro subdiuisionis. Secunda ibi, Rursus. Tertia ibi, Videamus. Quarta ibi, Ac prius. Aret.

¶ *CASVS* non figuratur, quia diuidendo procedit. Nor. quod sunt quædam personæ sui iuris, quædam alieni. Item quod personarum subiectarum alieno iuri, aliæ sunt in potestate parentum. aliæ dominorum. Item quod cognito vno de cõtrarijs cognoscitur aliud.

g ¶ *Alia diuisio*. Quæ est de iure ciuili, cum in ea ius gentium distinguatur, vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile, superior autem quam habuimus, supr. de iu. pers. 1. respon. est de iure gentium, cum non sit seruitus iure naturali cognita, vt sup. de lib. §. 1.

¶ Adde, quod communiter concluditur, quod hæc diuisio respectu potestatis dominorum fit de iure gentium in uentio § j. inf eo. licet receptione & reformatione fit de iure ciuili §. fi. inf. eod. respectu autem potestatis partũ fit de iure ciuili, inf. tit. 1. per tot. & alio modo saluat. gl Bar. in l. 1. ff. eo.]

SYL.

h ¶ *Sui iuris sunt*. † Hic restringitur primum membrum primæ diuisionis positæ, sup. de iure perso. vt non comprehendat quosdam liberos homines. i. filios familias. Item statim, cum dicit. Alieno iuri ampliat secundũ membrum dictæ diuisionis, vt comprehendat etiam quosdam liberos. i. filios familias. Cum ergo sint additio & detractio dictæ diuisio-

† hæc gl. in aut. codicibus non est sub rub.

uisioni, iam esto e iure ciuili hæc diuisio, vt ff. de iu. & iur. l. ius ciuile. At superior de iure personarum, fuit secundum ius naturale gentium, vt ibi diximus: & ideo immutabile, vt sup. de iu. na. gen. & ci. §. pe. Accurs.

¶ Adde hoc verum, quo ad cognitionem absolutè, sed quo ad iuris dispositionē ita demum, si sit eadem ratio, vt concludunt communiter doct. in rub. ff de acqu. poss.]

quædam alieno[a] iuri subiectæ† sunt. Rursus earū, quæ alieno iuri subiectę sūt, aliç sunt in potestate[b] parentum, aliç in potestate† dominorū. Videamus itaq. de ijs, quç alieno iuri subiectç sunt. Nam si cognouerimus quç istç personç sunt, simul intelligemus quç sui iuris sūt. Ac prius inspiciamus de ijs, quæ in potestate dominorum sunt.

¶ *Olim poterāt serui à dominis impunè occidi: hodie autem non sine causa legibus permissa. hoc d. ex l. 1. §. 1. ff eod.*

¶ In ptāte itaq; dn̄orū sūt serui. Quç quidē potestas iuris gētiū[d] est. Nā apud omnes perçque gentes ani-

a ¶ *Quædam alieno*. Quædam neutro iure tenētur, vt filij, quorum patres sint capti ab hostibus, vt infr. qui. mod. ius pa. po. so. §. si ab hostibus. nam & aliæ quædam sunt in pendenti, vt ff. de vsufruct. l. sed & si quis. §. interdū. & in auth. de nō eligen. §. hoc autem colla. 1. & hoc secundum quosdam Nos cōtra, nam sui iuris sunt: cū enim pater fit seruus hostiū, & in eorum potestate, vt sup. de iur. perso. §. serui: ergo alium habere non potest in potestate, vt ff. de acqu. rer. do. l. homo liber. §. quicquid. ff. de acqui. poss. l. cum hæredes circa me. & ff. ad l. Iul. de adul. l. sic eueniet. & præterea eorum ratio vel sententia est absurda, qui dicunt, quod hæc diuisio recipiat medium, vt C. de senten. pas. l. fi. circa princip.

¶ Adde, quod hæc gl. cōiter approbatur, quia licet ex futuro euentu dicantur in pendenti, tn̄ attento præsenti statu dicuntur liberi.]

b ¶ *Potestate*. Hoc verbum quinque modis accipitur, vt ff. de verb. sign. l. potestatis.

¶ Adde, quod capitur etiam pro ipsis magistratibus, quos potestates appellamus: Iuue. Gabiorum esse potestas accipitur etiā pro qualibet iurisdictione l. 3. § j. ff de rebus eo. quandoque (vt antiqui accipiebant) pro maioribus magistratibus, iuxta illud Pauli ad Rom. c. fi. de iudi. & qui merum imperium haberent. l. eum qui de iurisd. om. iudi. dicitur etiam episcopum habere in potestate bona ecclesię, i. in cura. c. 1. de reb. eccl. & tutorem in caput pupilli: quòd pro auctoritate accipimus, infr. de tu. in prin. & sua potestate facere dicitur in authen. de defen. ciui. in prin pro sua & pro propria auctoritate, & in potestatem non facere, pro eo quod est latitare l. 3. ff. ex qui. cau. in poss. ea.

c ¶ *Simul intelligemus.* nam, vt dicit Arist. contrariorū eadē est disciplina: vt hic & inf. de tutel. 1. rn̄ & ff. eo. l. 1. § Et est hic arg. qd per notitiā vnius immediatorū peruenit ad alterius notitiā. & faciūt ad hūc. §. ff. de pc. l. Pomp. §. pe. & ff. eo. l. 1. & ff. de præt. stipul. l. 1. §. stipulat. istatum, inf. de tut. circa princ.

¶ *In potestate* ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit, qui sint in dominorum potestate. Secūdò, vnde dicta potestas descendit. Tertiò, duos eius effectus. Secunda ibi, Quæ quidem. Tertia ibi. Nam apud Ang.

¶ CASVS. Quia dictum fuerat, quod aliqui erant in potestate dominorum, quęrebatur cuius effectus esset hæc potestas: & refertur ius antiquum, cuius dispositio erat, quod domini haberent potestatem vitæ & necis in seruos: ea ratione, quia cum seruus pleno iure esset in bonis suis, videbatur quod in re sua esset suo arbitrio moderator & arbiter l. in re mandata, C. mand. etiam abutendo, l. sed & si lege §. consuluit de peti. hære. quod hodie corrigitur ratione expressa in text. ibi, expedit. n. in § seq. Not. quod serui sunt in potestate dominorum. Item quod talis potestas est de iure gētiū. Item quod illud dicitur esse de iure gētium, quo apud omnes gentes peræque obseruatur. Item quod de iure antiquo dn̄i poterant occidere seruos suos proprios. Item quod quicquid acquirit seruus, acquirit domino. Item quod hodie sine causa nō licet dominis in seruos supra modum sæuire. Item quod non sufficit causam subesse, nisi probetur. Item quod ita punitur occidens seruum proprium, sicut alienum. Item ibi, sub imperio nostro potes notare, quod ll. non ligant extra iurisdictionem constituentis.]

d ¶ *Iuris gentium.* i. de iure gentiū introducta, vt sup. de iure perso. §. seruitus.

* Adde, quod seruorum conditio, iure gentium melior fuit, quam iure ciuili, quo iure eorum status pro nihilo habetur l. quòd attinet. de reg. iu. sed iure gentium non vidētur serui pro nihilo habiti. l. nec seruus, de pac. ideòque possunt dici naturaliter possidere l. stipulatio ista §. hæc. de verb. obli. & l. quod seruus de acqu. poss. quin etiā eo iure in iudicio contra dn̄os stabant, Iob c. 31. & dn̄o sine filijs decedētis succedebāt, Genesis c. 15. Item ad militiam assumebantur. Genesis c. 14. & bona possidebāt. 2. Regū c. 9. & 16. & si paulo honestiores erant: assumebantur

† aliàs non est, sunt.

† Id est dominio. Ias. §. rursus. col. 8. inf. de actio.

STL. quo ad cognitionem, vt hic, secus quo ad effectus vel iuris dispōnem: vbi contraria est rō. l. inter stipulantē, §. sacrā. ff. de verbo. obl. et l. 1. ff. sol. ma. & l. pen. C. de fol. STL.

STL.

STL.

Prio. Topic. c. 11.

† Quod è versus in directo cōtrarijs, &

babtuit ad munera publica, Arist. lib. 5. c. 15. Politices, se & apud priscos Germanos, qui iure gentium viuebant, non multum à liberis distabant quod Cotne. Tacitus tradit.
a ¶ *Animaduertere.* i. in animo vertere & cogitare, vt dixit Cato.
b ¶ *Esse.* Impropie ponitur pro fuisse, vt statim colligitur, & ff. eo. l. 1.

† *aliàs fuisse.* STL.

¶ Adde: quod apud Grammaticos locutio nō est impropria.] Et erat eadem patris in filium, vt colligitur secundum vnam literam ff. de libe. & postum. l. in suis & infra de noxa. §. fi. & Cod. de pa. po. l. fina.

nicæ potestatis: & est tertius, vt nō torqueatur in dominū, nisi in casibus, vt C. de quæstio. l. 1. & l. seruos.
f ¶ *Licet.* i. lic. tum est legibus, quia si seruus sciat insidias domino parari, & ipse auxilium non tulerit, supplicium debet pstare, quod mortem interpretamur. sed & si accusauerit eum criminaliter (excepto crimine læsæ maiestatis) vel si dominium viderit periclitantem, & eum non adiuuerit, vel si imiscuerit se vxori suæ, vel alijs modis.

Praecipitur dominicæ triplex est effectus.

** *aliàs ae est, Py.*

maduertere [a] possumus, dñis in seruos vitę necisq. potestatē † esse: [b] & quodcunque per seruū acquiritur, [c] id dño [d] acquiri. [e] Sed hoc tempore nullis hominibus, q sub Imperio nostro sunt; licet [f] sine causa legibus cognita [g] in seruos suos supra modum sæuire. Nam ex constitutione [h] diui † Pij Antonini, qui sine causa seruum suū occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum [i] occiderit.

c ¶ *Acquiritur.* f. iustè secundum quosdam, vt ff. de acqui. poss. quod seruus, in fi. Sed certè hoc esse nō potest: nam si acquiritur, ergo domino: quia sibi nō, vt inf. per quas perso. no. acqui. § Item vobis, & ff. de acqui hered. l. placet. Quare dic. quod semper domino quæritur, etiam si quid per dolum. vel metū seruus acquirat, vt ff. pro empt. l. 2. § Celsus. & §. Pomponius, & §. si seruus.

STL.

¶ Adde hoc verum in domino: quia recessit a priori domino, & nō potest stare in pēdēti l. si ego ff. de nego. gest. secus in possessione, quę potest stare absque eo, ꝙ sit apud aliquem: ꝙ declaratur per doct. in d. l. ꝙ seruus] sed hoc solo inspecto, an quæratur puta, si seruus stipuletur operas à liberto, vt ff. de stip. ser. l. antepen. vel si aliud factum sit in stipulatione, vt inf. de stipu. ser. §. sed cū factū. nisi in casibus: ꝙ dic, vt inf. de stipu. ser. §. sed cum. Nec ob. d. l. quod seruus quia non quærit domino, vt sibi remaneat: nam tenetur reddere. Sed numquid libertas data a dño. vel a lege (ꝙ fit interdū, vt C. de ser. qui pro præmio liber. ac ꝑ totū, & in auth. de mo; §. 2 col. 1.) dño quæritur? Resp non: nā licet quæratur seruo, libero tamē nō potest dari libertas, vt inf. de actio: §. sic itaq; & ff. de fideicōmis. lib. l. generaliter, §. si homini: tū eo ipso momento sic fit liber, vt dominum non habeat: † & sic hæc oppositio est de puncto: sic & aliàs, vt hic vadit Romā & hic facit mutum: non est tamen verum eum fuisse, vel opus fecisse, licet sit in vltimo momento perficiendi; similis quæstio fit ff. quod metus causa, l. extat.

† *Intellige istud verū in ijs, quæ nunquam possunt quæri domino, sed bene ipsi seruo, aliàs secus vt d. l. placet, in gl. alle. secundū Ias.*

d ¶ *Domino.* Vel quasi domino, vt fructuario, & bonæ fidei possessori: quibus quæritur ex duabus causis, vt inf. per quas perso. nob. accu. §. de ijs. & seq.
e ¶ *Acquiri.* Not. hic duos effectus domi-

¶ Adde, quod hæc glo. non est Accursij, sed quædam additio, quæ in bonis codicibus non reperitur.

STL.

g ¶ *Cognita.* vt quia eum cum vxore inuenerit, vel simili delicto, quo casu etiam occidere licet, vt ff. de verb. obl. l. qui seruū: & ff. de leg. 1. l. quid ergo. §. si hæres, & ff. ad l. Iul. de adult. l. marito §. 1. si autē alias deliquit, vel dño nōn obedierit, legitime eum corrigere potest: non tamen vltra modum boni viri arbitrio comprehensum, vt C. de emen. seru. l. 1. Sed numquid sine causa verberare potest? Rñ. sic modicè secundum Io. † vt C. de emē ser. l. 1. sed Pla. dicit, qđ non aliter, si nimis corripiat sine culpa tenetur, vel vendere, vel dare, vt ff. ad l. cor. de sic. l. 1. §. 1. & hic sequitur, & ff. eo tit. l. 1.

† *Ista opi. Io. approbauit hic Pet. de Bellapet. & Ang.*

¶ Adde, quòd hæc gl. communiter tenetur: de qua late dixi in l. vt vim. in 6. exemplo in gl. 1. ff. de iust. & iur.]
h ¶ *Constitutione.* cuius verba sunt infra eod. §. fina.
i ¶ *Alienum seruum.* Sed certè qui seruum alienum occidit. l. aquilia tenetur, vt ff. ad l. aqui. l. 2 in princ, & inf. de l. aquil. in princip. quæ actio hic habere locum nō potest: cum non dño, immo contra dñm daretur. quod esse non debet; vt ff. ad l. aquil. l. Itē Mela. §. legis. Sed dic, quòd hoc est verū quantū ad criminalem pęnam legis Corneliæ de sicariis, vt inf. de pu. iu. §. Item lex. quæ pęna tā in seruis quam in liberis locum habet, vt ff. ad l. corn. de sica. l. 1. § (i.) interdum etiam ciuiliter tenetur si alterius interest, vt creditoris, vt ff. de pig. l. seruum quem quis. vel fructuarij, vt ff. ad l. aquil. l. sed & si proprietatis, & ff. de dolo. l. & eleganter. §. si seruū vsuarium.
ADDITIO. (i. Nisi probaret eum non ex vulneribus mortuum: vt quia post triduū surrexit, & cum baculo incedit, vt no. glo. in l. 1, C. de emen. ser. secundum Ias.

¶ Sed

¶ Sed & ¶ Diuiditur iste §. in quinque partes. Primo ponit dictum in genere. Secundò illud exemplificat, & rationem reddit. Tertiò ponit verba rescripti, de quo fit mentio in principio §. Quartò concludit. Quintò minatur officiali non obseruanti legē istam. Secunda ibi, Nam Antoninus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi, Ideoque. Quinta ibi, Qui Sabinus.

† Non est se contē nēdā ser. STL. uorū cōditionē disputat grauissime Macrob. c. 11. lib. 1. Satu. ubi vide pro ornamēto materia huius loci.

¶ CASVS. Quia iam supra prohibitū fuerat seruos proprios occidi: dubitatum fuit, an saltem circa mortem illibata remāserit potestas dominorum: quod ea ratione videbatur dicendum, quia licet abuti re propria, l. sed si leg. §. consuluit, ff. de pet. hæred. At contrarium respondetur ex rescripto diui Antonini, inducto ea ratione ne quis re sua male vtatur. * Nam cum serui quoque homines sint, indignum visum est optimo Imperatori, quod domini in eos ita imperiū exercerent, sicut in iumenta.] Not. q nimia seueritas dominorum in seruos damnatur. Item q confugiens ad ædem sacram, vel statuam principis, est securus. Itē quod ex causa quis cogitur vēdere rem suam, cōtra l. nec emere C. de iur. delib. Item quod publicè interest, quem re sua non male vti. Itē q ius suū non est alicui auferēdum, & q iuste precātibus non est negādus assensus. Item q seruus contra dominum potest habere recursum ad iudices, itē quòd potest puniri qui aduersus l. fraudem facit circa quod aduerte: qa aliqui (vt Ang. hic) videntur intelligere hoc in officiali, qu. si iste Sabinus fuerit officialis, quod est falsum. Nam Sabinus erat dominus seruorum male habitorum, vt colligitur ibi. Qui ex familia Iulij Sabini &c.

¶ Dn̄i. qui atrocius. q̄ par est, seruos tractāt, vendere coguntur, & p̄tiū recipere. h. d. ex l. 1. in fi & l. seq. ff. eo.

¶ Sed † & maior [a] asperitas dominorū eiusdē principis cōstitutione coercetur. Nā Antoninus cōsultus[b] à quibusdā Præsidibus prouinciarū de iis seruis, q ad ędē sacrā [c] vel ad statuā principū confugiūt, pręcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorū, cogātur[d] seruos suos bonis cōditionibus[e] vēdere, vt pretiū dominis daretur: & rectè.[f] Expedit enim reipublicæ, ne sua re quis

a ¶ Maior. Id est magna, vel maior quam æquum sit.

STL. ¶ Adde, q hęc glo. no. ad hoc, q comparatiuus ponitur aliquando pro positiuo. sed hic ponitur comparatiuus ad ostendendū magnam quandam sæuitiam, sicuti appellatur vis maior in l. si merces, §. vis, ff. loca.]

b ¶ Consultus. i. Interrogatus: sic, ff. de pac. l. item quia, §. si vnde illud. Consulo te quærens: tibi consulo consilium dans. Accursius.

Versus.

c ¶ Aedem sacram. Ad quæ loca olim & hodie confugiunt: circa quæ distingue, vt diximus in auth. de man. prin. §. neque autem collat. 5.

STL. * ¶ Vnde originem duxerit mos iste confugiendi ad ædem sacram, & ad principū statuas, exposui hoc loco in Annota.

* Idem, si quis confugiat ad sacerdotem ferentem corpus Christi, nam & is multo magis tutus est, vt not. Host. in c. fane. de celebrat. missar. & Alex. in rub. ff. de oper. no. nūc.] ADDITIO. Et iuuātur secundum Ioan. Fab. & Angel. quādo fine armis nullo præcedente delicto sed propter domini sæuitiam, vel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt vt hic: aliàs non, vt l. si seruus, & l. fi. §. & hoc quidem, Cod. de iis qui ad eccles. conf. & c. inter alia, extra de immu. eccl. sed de iure canonico non iuuatur delinquens in eccle. c. si extra eodem titu. alias sic: nisi esset publicus latro, vt d. c. inter. & idem per omnia intelligas, de cœmeterio, vt 17. q. 4. cap. si quis contumax. lat.

d ¶ Cogantur. Not. hic quod aliquis cogitur vendere rem suam.

* Hoc est contra, l. inuitum, C. de contrah. emptio. Sed dicas hoc tolerari ob immanem dn̄i sæuitiam, nam & aliàs quoque propter nimiam seueritatem à communibus iuris regulis recedi vidimus: vt ecce, ex hac causa pater cogitur filium emancipare, l. fi. si quis a par. vxor à viro separatur, c. literas, de restit. spoliat. societas dirimitur, l. si conuenerit pro soc. Sunt tamen & alij casus, quibus vendere cogimur ex quibus multos colligit glo. in d. l. inuitum, & in l. Iulianus, §. idem. Celsus, ff. de actio. empti & in l nec emere, & ibi lal C. de iure delib.

d ¶ Bonis conditionibus. s. vt pretium habeat & ad dominum primum non reuertātur, vt inf §. prox. & § fin. Et ne simili pęna anteriorum efficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, ab codē, vt inf. proximo, §. & §. fina.

STL. * ¶ Tu dicas quemadmodum declaraui hic in Commen. ex Theophilo. Id. ò dixisse bonis conditionibus, ne forte iratus seruo dominus in venditione graues aliquas conditiones apponeret, veluti, vt aliquandiu in vinculis continuaretur, vel nunquam manumittatur, vel in aerem in salubrem ablegetur.]

* Huic declarationi congruit. l. Statulibero. 2. de statulib.]

f ¶ Rectè. scilicet præcepit.

male vtatur.[a] Cuius reſcripti ad Ælium Martianum[b] miſſi verba ſunt hæc; Dominorum[c] quidē poteſtatem in ſeruos ſuos illibatam[d] eſſe oportet, nec cuiquā hoīum ius ſuum detrahi: ſed & dominorum intereſt,[e] ne auxilium contra ſæuitiam, vel famem, vel intolerabilē iniuriā[f] denegetur[g] ijs, qui iuſtè deprecantur. Ideoq; cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad ſacram ſtatuā confugerunt; & ſi, vel durius habitos, quam æquum eſt, vel † infami[h] iniuria affectos eſſe cognoueris, venundari iube, ita vt in poteſtatem domini nō reuertantur: qui Sabinus ſi meę cōſtitutioni fraudē[i] fecerit, ſciat me hoc admiſſum aduerſus ſe ſeuerius executurum.

¶ *De patria poteſtate.*

¶ *Deſcendentes ex iuſtis nuptijs in poteſtate noſtra ſunt, & quid ſint nuptiæ, hoc dicit ex l. item, ff. de ijs, qui ſunt ſui, vel alien. iur.*

IN pote-

a ¶ *Malè vtatur.* Quia intereſt principis locupletes ſub ſe habere ſubiectos, vt in Auth. vt iu. ſine quoquo ſuf. in princ. colla. 2. quod non cōtingeret, ſi cui libero ſeruos ſuos liceret occidere. Et nota, quòd illud idem, quod intereſt priuati principaliter, & reipublicæ intereſt ſecundario, vt ſupra diximus de iuſti. & iu. in ſi. argu. cōtra. ff. ſolut. matr. l. etiam §. licet. † & l. ſi conſtante, §. ſi maritus. Accur.

* Quod dicit de ſubiectis locupletibus, poteſt intereſſe reip. ſecūdum Alex. in l. 1. ff. ſolut. matrim. propter collectas imponendas, quando reip. egeret pecunia pro expediendis militi. & de multiplici vtilitate publica, vide quę dixi ſup. de iu. & iu. §. vlt.

b ¶ *Martianū* Proconſulē Beticę alias Euticæ vrbis, vt ff. eo. l. 2. §. ſi dn̄s.

* Legendum eſt Beticæ.

c ¶ *Dominorum.* Hinc inde allegat, & primo duas pro dn̄is rationes, vel dicta ponit.

d ¶ *Illibatam*, ideſt non diminutam.

e ¶ *Intereſt*, i. eis proderit, vt ſeruos non perdat: & dic denegetur, ſcilicet à nobis, vel dic intereſt. i. ad eos pertinet, ne denegetur. ſ. à ſe dominis: cum fortè vxor, vel filij, vel alij domini familiares inferant hoc: ſed prima verior.

* ¶ Verius eſt quod ait Theophi. in inſtitu. Græcis: ne ſerui oppreſſi nimia dominorum ſæuitia, deſperantes ab huiuſmodi iugo ſe liberatum iri, aut manus ſibi ipſis inferant, aut arrepta fuga pretium ſui domino auferant: cuius rei exemplum celebre poſuimus hic in noſtris Annot.

f ¶ *Iniuriam*, quā patiūtur iure naturali inſpecto nō iure ciuili, vt inf. de Iniu. §. ſeruis.

* Dic, quod verè iniuriam patiuntur, quia id, quod contra eos fit, non iure fit l. 1. ff. de iniur. ſed non habent iniuriarum actionem, quia iuris interpretatione dn̄o fieri cenſetur iniuria.

g ¶ *Denegetur.* ſic. ff. de offic. præſ. vt l. 1. §. quod autem.

h ¶ *Infami*, ideſt infamata, ſeu magna iniu.

* Infamem appellat, quam ſup. dixit intolerabilem, vel intelligit impudicam & turpem violationem, l. 2. ff. eo.

i ¶ *Fraudem.* vel euidenter, quia non obedit, vel callidè dicens non eſſe illum ſeruū qui fugit.

¶ Adde, quod hæc gloſ. malè intelligit: quia text. intelligitur, de fraude commiſſa à dn̄o, non à ſeruo, cuius fraudis exempla vide hic per Chriſtophn. & Iaſ.]

* Senſus autem huius loci eſt, ſi Sabinus non paruerit, vel callido aliquo commento ſententiam, & vim meæ conſtitutionis eluſerit: & poteſt poni exēplum veluti ſi hic Sabin. ſubmitteret emptorem, qui ſeruum pecunia ipſius Sabini emeret, & eius intuitu poſtea ſemper in vinculis haberet. Fraus enim legi fit, cum quis ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit l. contra, ff. de legi.

¶ *De patria poteſtate.* ¶ Continuatio clara eſt ex diuiſione facta in prin. tit. præcedēt. ſed circa hanc rub. cōſidera, quod videtur malè poſita: quia cum patria poteſtas, ſit cauſata ex nuptijs, vt inf. tit. noſtro in princ. & ex adoptione, ergo illi titul. erant præponēdi: quia cauſa debet præcedere cauſatum: & ita alias vidi Marian. Soci. iuniorem opponere: ſed reſponſio eſt, quod cauſa immediata eſt ius ciuile, nō nuptiæ, alias patria poteſtas diceretur de iure gētium. quod eſt falſum & dictio, expoſita hic in tex. exponi poteſt, ideſt propter l. 1. §. ex incendio, ff. de incen. ruin. nau. vel dicas. cauſata cauſis poſtponi quo ad ordinem intellectus, vt per doct. in rubr. infra de obligatio.

IN poteſtate, Totus iſte titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum in genere, qui ſunt liberi in noſtra poteſtate. Secundò diffinitionem nuptiarum, vel matrimonij. Tertiò qui habet filios in poteſtate. Quartò ex prædictis inferri, ſpecificando

† *Saluus ſecundū doc. hic & dic quod non tenetur de culpa vt ibi. ſ. de ſæuitia. & dolo maximè in homine, ſic vt hic quod dolus ex facti atrocitate dic.*

† *alias immani STL.*

STL.

cando quod primo dixerat. Secunda ibi, Nuptiæ. Tertia ibi, ius autem. Quarta ibi, Qui igitur. Angel.

¶ CASVS. Non ponitur, cum diuidendo, & diffiniendo procedat. Not. qui sint in potestate nostra. Item quid sint nuptiæ. & quid matrimoniū: & dic aliter diffiniri nuptias in l. 1. ff. de ritu nup.]

† Côcor. cum hoc tex. c. vl. ext. de cō uer. in fid. i me. in cum ar.

stare a † nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis b nuptijs procreauimus. † Nuptię c autem siue matrimonium est viri & mulieris coniunctio d † indiuiduam e vitæ consuetudinē continens.

** †Concor. 27. q. 2. in summa.

a ¶ In potestate. Hoc verbū multis modis sumitur, vt sup. proxi. tit. diximus. § 1.

b ¶ Ex iustis. Quæ sint iustæ, dicitur inf. tit. proxim.

¶ Ex hac glo. iuncto tex. no. quod filij spurij vel aliter illegitimi, nō sunt in potestate parentis, nisi postea legitimentur. §. fi. inf. tit. 1.] STL.

* Adde, quod non solum per matrimoniū, & legitimationem inducitur patria potestas, sed etiam per adoptionem ascendentium, & arrogat onem §. 1. inf tit. 2.

†Nuptiæ vnde dicuntur.

† His adde, quod hæretici non habent filios in potestate c. 2 in fi. lib. 6.

c ¶ Nuptiæ. & dicuntur ab obnubēdo, id est velando, quia velatæ incedere debent, vt ait Isidorus.

¶ Adde, quòd rationem assignat tex. in cap. hæc imago. xxxiij. quæst. 5. quia non est gloria, aut imago Dei.

* Adde, quòd ideò velabantur, vel pudoris gratia c nec illud xxx. q. 5. vel vt scirent sem per maritis subditas futuras, & humiles c. feminæ ead. q. 5.

Matrimonium vnde dicatur. Sed matrimonium dicitur ideò, quia mulier nubit, vt mater fiat: † idest, & hæc duo nomina (licet diuersis rationibus) idem significant. Item coniugium, & connubium, & consortium, vt ff. de ritu nupt l. in eo iure. §. hoc caput. licet hoc vltimum quandoque inter seruos accipiatur, vt C. de seruis fugitiuis, l. fin. inter quos proprè dicitur contubernium, vt C de incestis nupt. l. cum ancillis.

† Facit tex. in c. 1. de frig. & malef. Adde Gell. lib. 18. c. 6.

ADDITIO. Ideò ab ea potius, quam patre, denominatur, quia maiora sustinet onera. Est enim ante partum onerosa, in partu dolorosa, & post partum laboriosa, vt ext. de conuer. in fid. c. ex literis. Io. Fab. & Ang.

d ¶ Coniunctio. animorum, non corporum tantum, vt ff. de reg. iu l. nuptias, & illa coniunctio animorum significat vnionem, quæ consistit inter Deum, & iustam animam. Vnde Apostolus. Qui adhæret Deo, vnus spiritus est cum eo. Reliquum, scilicet, coniunctio corporum, designat conformitatem, quæ consistit in carne inter Christū, & tantam ecclesiam, idest humanum genus. Vnde Euangelista. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Ioannes.

¶ Adde tamen, quòd sola coniunctio animi sufficit cum intentione coniungendi corpus d. l. nuptias, ff. de reg. iu. & vltima verba glo, sunt verba tex. in c. debitum de biga.] STL.

e ¶ Indiuiduam. Quo ad affectionem: sic supra de iust. & iu. in princ. actu enim plerumque fit separatio, tam iure veteri, quam nouo permittente, vt C. de repu. l. consensu, & in Auth. de nu ptijs, §. si igitur columna, in Auth. vt li. ma. & aui. § quia verò plur. col. lat. 7.

¶ Adde hoc verum de iure ciuili, secus de iure canonico, c. de infidelibus de coniung. & alibi. quod ius canonicum in materia peccati seruatur. cap. 1. de operis noui nuncia.]

* * Adde, quòd ad demonstrandum hanc vitæ indiuiduam, quæ esse debet inter coniuges, consuetudinem olim cingulo noua nupta præcingebatur, & illius caput comebatur hasta celibari, quæ in corpore gladiatoris abiecti, occisiq; stetisset, qđ latius explicat Festus in ver. celibari, & ver. cingulo.] †Concor. 32. q. 2. c. solet.

Matrimonij diffinitioni aliquid addendum est. Concubinatus an sit permissus.

¶ Sed nunquid hanc affectionem habet aliquis ad concubinam quandoque? Certè sic: & ideò adijcias huic diffinitioni, Diuini & humani iuris communicatio, vt ff. de ritu nup. l. 1. Diuini quia eiusdem sectæ debent esse, vt non sit vnus Christianus, & alter Iudæus, vt C. de Iudæ. l. nequis humani, quia forum viri sequitur vxor, ff ad muni. l. fi. §. 2. sed f cus in concubina, velqualibet minus legitima vxore, vt ff. ad muni. l. de iure. §. fi. licet concubinatus iure permittente fit, ff. de concub. l. in concubinatu, in fi. 1. Neque valet oppositio de matre ad filium, quia ibi non est talis consuetudo qualis ad vxorem, vt infra titu. 1. §. ergo, & in Auth. quomodo opor. epi. §. 1. coll. 1. & §. quinta ibi, Sed aut sole &c.

¶ Adde, quod Christop. hic dicit, quod hæc gl. peccat in Spiritum sanctum. i. in Imperatorem, volendo supplere: ideò dicit tenendum esse tex. vt iacet, & ad oppositionem de concubina dicendum est, quod non continet concubinatus indiuiduam consuetudinem vitæ, quia ex voluntate sola dirimi potest, vt per eum hic. STL.

* Adde præter ea, quod falsa est expositio gl. circa verbum, diuini, positum in d. l. 1. de ritu nup. Nam, vt docui hic in Annot. Modestinus loquitur de communicatione sacrorum, quod scilicet vxor tenetur seruare ritus sacrificiorum viri. olim enim quęlibet familia propria sacra habebat. Quod autem dicit, concubinam non sequi forum concubini, intellige ex eo quod sit cōcubina, sed bene alio respectu potest effici, de eius foro, vel ati, si eò conferret maiorem partem fortunarum suarum, vel ibi domicilium suum collocaret, vt declarat Bart. in d. l. vlt. §. 2. ad municipa.

ADDITIO. Idest. Dummodo vnum de quatuor, quæ habentur in l. 1. eo. tit. interueniat.

hiat, vt ibi no glo. & Bar. in l. fi. eod. tr. Sed hodie secundū fidem, & iura canonica, concubinatus nullo modo est permissus, immo quælibet etiā simplex fornicatio est peccatum mortale, vt in cle. ad nostram. extra de hereti. lo. Fab. & Ang. Aret.

¶Ciues Romani tantum filios habent in potestate, & descēdētes ex masculis, nō feminis. hoc dicit ex l. itē cum sequen. ff. de ijs, qui sunt sui. vel alie. iur.

¶ Ius autem[a] potestatis, quod in liberos habemus, propriū est ciuium Ro-

*Hic non est effectus patriæ potestatis: nam nec filius emancipatus vocat in ius patrem sine venia d. l. fin. idemq. est in patre naturali, & in matre. l. 4. & l. 6. ff. de in ius vocan. hoc autem introductum est propter reuerētiam omnibus parentibus exhibendam. d. l. 6.]

¶ *Ius autem.* ¶ Diuiditur in tres partes, in prima ponitur qui habeāt filios in potestate: in secūda qui sint in potestate: in tertia exceptionem in descendentibus ex feminis. Secunda ibi, Qui igitur 3. ibi, Qui autem.

STL. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, qui haberent filios in potestate, & ex definitione, sup. in princ. huius tit. facta videbatur, quod omnes qui eos susceperant ex iustis nuptijs: cōtrariū deciditur, quod soli ciues Romani: ratio decidendi est, quia cum hæc sit inuentio iuris ciuilis Romanorum, non potest talis l. ligare ext. iurisdictionem disponentis. l. fin. ff. de iur. om. iud. sed tunc in secundo loco fuit dubitatum, an nepotes, vel alij descendentes essent in potestate aui, vel patris, & videbatur dicendum, quòd patris, quia cum inter ipsum & vxorem sint iustæ nuptiæ, & ij habeant in potestate qui ex iustis nuptijs generant, vt sup in princip. videbātur esse in potestate patris generantis. Contrariū tamē deciditur, quia immo sunt in potestate aui, ea ratione, quia qui in potestate alterius est, non potest alium habere in potestate. §. itē vobis inf. per quas perso. no. acqui. Vltimo dubitabatur, an idem esset in descendentibus ex filia & dubium faciebat proxima decisio, cuius contrarium respōdetur ea ratione, quia filij patris familiam, & dignitatem sequuntur, non matris. l. liberos. ff. de sena. No. quod soli Ro. ciues habēt filios in potestate. Item quod verba non dicuntur superflua, quæ ad maiorem declarationē ponuntur: non enim erat necessaria illa clausula: Nulli enim, cum esset dictum, proprium, quod est, quod alteri non competit. l. omnes populi, ff. de iusti. & iur. & ad hoc allegatur iste tex. per Dec. in cons. 261. col. 1. Item quod dictio igitur, est illatiua. Item quod eādem potestatē habet auus in nepotem, quam pater in filiū: Item quod descendētes ex filia non sunt in potestate aui materni: & sic quod descendentes seq. patrem non matrem, quo ad patriam potestatem, & familiam.]

Potestas patria in septē consistit. a ¶ *Ius autem.* Quod consistit in septem. Primo, quia necessitate famis pater filiū vēdere pōt, vel obligare. vt C. de pa. q. fi. distr. li. 2. * Cautè gl. loquitur de patre non enim hoc liceret auo, vt tradit Saly. post alios in d. l. 2.] Secundò, quia ab eo in ius vocari non potest, vt C. de in ius voc. l. fi.

Tertiò, quia nec cum eis agendo iudiciū habere possumus, vt ff. de iudi. l. is. *Excipe causā castrensis peculij, & alios casus: ibi relatos per gl.] Quartò, quia per eum acquirimus, vt inf. per quas perso. no. acqui. §. j Quintò, quia in iudicio contra alium sine licentia nostra esse non potest, vt C. de bo. quæ li. l. fi. §. 1. (1)

* Limita hoc multis modis, quos prosequitur Soc. in trac. reg. & fall. reg. 96. incip filiusfa. in iudicio.] Sextò quia eo inuito sua bona aduentitia administramus, vt inf. per quas perso. no. acqui. §. 1. Quidam tamen dixerunt: quod alimenta ad inuicem hoc iure præstantur, quod falsum est, cum in emancipatis hoc fit, vt ff. de lib. agno. l. si quis a liberis. in princ. † *melius facit l. 14 C. de bo. ma.*

Item ciuilis obligatio inter nos esse non potest, vt inf. de inuti. isti. §. item inutilis. † *Adde alium secundum doc. q. a in atrocioribus delictis filius, q. est in potestate patris, propter iussū patris minus puniatur licet non excusetur in totū, vt ff. de re iud. l. ad ea secundum Pe. de Bellape. hic.* * Hinc est, quod donatio patris facta filio est inutilis, eamque reuocare potest. l. donationes quas. C. de don. int. vir. & vxo. nam alioquin videretur sibi redonare, cum quicquid acquirit filius: patri acquirat, quæ obligatio non consistit. l. liber homo ij. in princip. de verb. oblig. naturalis autem obligatio bene inter eos contrahitur, sicuti etiam cum seruo. §. 1. de fide iusso.] Est & octauus, vt possim petere filium in meam potestatem. Circa quod distingue, quod aut à nullo detinetur, aut ab aliquo. si ab aliquo, volens, aut inuitus. Primò casu petam eum per officium iudicis, ff. de lib. exhi. l. 3. §. hoc autē, & præiudiciali actione in rem agam, vt inf. de actio. §. præiudiciales non interdicto, nisi in casu, vt si volo eum adire hæreditatē, in qua factus est hæres, vt ff. de acqui. hær. l. si quis mihi. §. iussum. & ff. de lib. exhib. l. si eum. In secundò eadem auxilia locum habent, & plura, scilicet rei vendicatio de iure Romano, vt ff. de rei vendic. l. 1 §. 1. In tertio locum habet interdictum De libe. homi. exhi. Item actio in rem de iure Quiritum, vt ff. de rei vendic. l. 1. §. 1. & de lib. exhi. l. 1. j. respon. *Vide Bar. da. in l. in auditū. ff. ad l. Cornel. STL. de sic. & Alc. li. 2. Disp. ca. 22. & Ald. hic in Ann. & Cāme.*

* ¶ Adde nonum, quod olim habebat in filium ius vitæ, & necis. l. in suis. ff. de lib. & posthum. hodie verò emendandi & moderate corrigendi. l. 1. C. de emend. prod. Decimus est, quod filius non poterat vti alijs sacris, atque pater vteretur, vt inquit Alciat. li. Prætermiss. 1. in ver. sacra. Vndecimus quod non

manorum. [a] † Nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeāt potestatē, qualē nos habemus. Qui igitur ex te, & vxore [b] tua nascitur, in tua [c] potestate est. Itē qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, i. nepos tu°, & neptis, æquè in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps ceteri omnes. Qui † tñ ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, [d] sed † patris eorum.

¶ *De nuptijs.*

¶ *Iustæ sunt nuptiæ, quæ secundum ll. fiunt inter puberes & in filijs cum consensu parentis: dato etiam modo filijs furiosi, quomodo nubere iure possint. hoc dicit ex lege secun. & sequent. ff. eodem.*

IVstas autem nuptias inter se

obligatur ex voto facto reipub. l. 2. §. voto. ff. de polli. 12. quod non potest testari, nec codicillos facere. l. pen. & fi. C. qui testa. fa. pos. 13. quod debet institui, aut nominatim exhæredari. inf. de exhær. li. in prin. 14 quod non potest donare causa mortis absque consensu paterno. l. Tam is, ff. de donat. cau. mor. 15. quod non potest contrahere matrimonium secundum ius ciuile nisi patre consentiente inf. tit. 1. in princ. quos supra scriptos effectus latius in Comment. declaraui.

ADDITIO.

(i) Scilicet speciali: nec sufficeret generalis siue vniuersalis. Item nec ratihabitio postea sequens, vt no. glo. i. l. 3. §. sed verum ff. de mi. Et hæc vera, nisi simul cum patre agat, vel conueniatur. Item nisi in causa criminali, vel in casibus vbi patri non quæritur vsusfructus, secundum Angel. hic. Item nisi sit tutor alicuius, vel procurator. c. qui generaliter. de procur. lib. 6. Ias.

a ¶ *Romanorum.* idest omnium † qui sunt de Romano imperio: aliæ vero gentes: quædam vt se suos tenent filios, vt Sclaui: aliæ vt prorsus absolutos, vt Frãcigenæ ideò caute dicit int. Talem qualem.

¶ Adde, quod ex gl. aliàs referebat Decius, quòd in Gallia non daretur suitas, & quod filij Galliorum testari possent etiam in aduenticijs quod tamen dicit falsum, quia in Gallia habetur ratio patriæ potestatis: Dec. in l. qui se patris, col. 2. C. vnde lib. * licet non eodem modo, de quo vide Alciat. libr. 2. Dispun. cap. 22.]

* Adde, quod hoc ius potestatis moribus receptum fuit. l. patre ff de ijs, qui sunt sui, vel ali. iu. & sic à lege 12. tabul. descendit: sed cum constitutione Antonini, de qua in l. qui in orbe, de sta. ho. qui in orbe Romano sunt, ciues Rom. effecti sint, sequatur ad omnes christianos hodie illud pertinere, quapropter & Francis communicatum est, quia & ipsi pars sunt Romani Imperij, eoque iure viuunt, licet Regibus Germanorum, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint, secundum Alcia. in l. potestatis. de verb. signific. hodie tamen ex consuetudine Franciæ filiusfa. sibi acquirit, non parentibus, vt testatur And. Tiraq. in tract. de retract. lignag. §. 1. glo. 9. nu. 67. vbi vide circa hanc gl.]

b ¶ *Et vxore.* Aliud si ex concubina, vt inf. tit. 1. §. fi. vel incesto coitu natus, vt in Auth. qui. mo. na. ef. fi. le. collat. 6. § fin.

* Adde, quod si sit vxor illegitima, alter tamen coniugum ignorauerit impedimentum, de iure canonico filij sunt legitimi, & succedunt patri etiam scienti cap. 2. & cap. ex tenore, qui fil. sint legi.

c ¶ *In tua.* Si tamen tu sis tui iuris, non aliàs vt ff. ad l. Iul. de adult. leg. sic eueniet.

d ¶ *Non sunt.* Quia qui nascuntur patris familiam sequuntur, vt infr. de legit. agnat. tut. §. 1. & in hoc sequitur conditionem patris, vt ff. de stat. ho. l. cum legitimæ.

¶ *De nuptijs* Supra tit. prox. dictum est, quod in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: ideo hic subiūgitur, inter quos dictæ iustæ nuptiæ contrahuntur. Aret.

IVstas. Iste tit. diuiditur in octo partes In prima ponit qui possint contrahere matrimonium, & qualiter subijciēdo q. de filio & filia furiosi, secunda ibi. Ergo non omnes, vbi ponit quasdam esse personas, inter quas non potest esse matrimonium, scilicet inter ascēdentes & descendentes, tertia ibi, Inter eas vbi ponit inter quas personas ex collateralibus, etiam coniunctis per adoptionem, potest fieri & non fieri matrimonium, 4. ibi, Affinitatis, vbi ponit inter quas personas nō potest fieri matrimonium ratione affinitatis, §. ibi. Illud certū vbi ponit: qualiter matrimonium prohibetur ratione seruilis cognationis. 6. ibi. Sunt & aliæ, vbi ponit generaliter quādā esse alias personas, inter quas non potest constitui matrimonium 7. ibi. Si aduersus, vbi annullat matrimonia contracta contra iuris præcepta, & quicquid secutū est exinde, & punit contra facientes. Octaua ibi, Aliquando, vbi ponit de filijs naturalibus & quomodo possunt legitimari. Item prima pars principalis diuiditur in tres partes Nam in prima ponit dictum generale: in secunda illud declarat: in tertia determinat inci-

† aliàs autem.

† Hoc inductum fuit ex constitutione D. Antoni. Si L. qua oēs qui in orb. R. sunt ciu. Ro. effecti sūt l. qui in orb. de sta. ho.

† aliàs in patris.

† aliàs de iustis nuptijs.

Cōtinuatio.

incidentem quæstionem. Secunda ibi, Masculi, Tertia ibi, vnde quæsitum, secundum Por.

STL. ¶ *CASVS*. Quærebatur quæ essent iustę nuptiæ, & respondetur, ꝙ intelligũtur illæ, quæ factæ sunt secundum præcepta legum; quia tamen ex hac generali declaratione non habebatur particularis doctrina,

ciues Romani[a] cõtrahũt, qui secũdũ pręcepta[b] legum coeũt: masculi quidẽ puberes,[c] fęminæ autem viripotentes:[d] siue

quæsitum fuit, an circa ætatem esset limitatus terminus: & cum nuptias faciat consensus, non concubitus.l nuptias, ff. de reg. iur. videbatur considerari debere tempus, quo homines habent perfectum cõsensum, & sic tempus 25. annor. l. 1, ff. de min, quia sumus in casu: In quo restitutio non potest ponere in pristinum. Hoc tamen non obstante deciditur, quod attendatur pubertas, quia hoc tempore & mulier est viripotens, & mas aptus ad generandum: & statim quod quis est habilis ad generandum, dicitur habilis ad matrimonium: quia hac ratione inuenta est coniunctio: quæ ætas ad obligationes habilis est. §. pupillus, infra de inutilibus stipula. Successiuè quæsitum est, an filijfamil. dummodo essent puberes, absolutè contrahere possent nuptias, & videtur dicendum quod sic: nec quicquam obstare patriam potestatem, quia cum hic agatur de coniunctione naturali, non videtur, quod patria potestas aliquid operetur. §. sed naturalia. sup. de iur. natur. gent. & ciui. At contrarium deciditur, & ratio decidendi ponitur in tex. Quo factum est, vt sit dubitatum, an filij furiosi, cuius nullus est consensus, possint nubere: & dicendum videbatur, quod non: quia cum consensus eius sit impossibilis: *tam expressus, quia scilicet mẽte caret §. Itẽ furiosi, infra qui testa, fa. poss. quam tacitus, quia is tacendo consentit, qui contradicere posset.] lex autem consensum paternum exigat, priuatus videbatur filius ex hoc impedimento. Attamen deciditur oppositum, & dicitur, quod quãuis iure antiquo hoc esset, tamen Imperator ad remouenda matrimonij impedimenta dedit modum nubendi l. si furiosi C. eod. * Pronior autem fuit antiquitas in permittendo filiæ furiosi nubere absque patris consensu, quia in conseruanda eius pudicitia plus sub erat periculi, tum ob naturæ stimulos in mulieribus acutiores, tum ob sexus imbecillitatem. Videmus enim eadem ratione constitutum, vt in neptis matrimonio consensus aui sufficiat, in nepote verò tam aui, quam patris voluntas exigatur, l. oratione. ff. de rit. nup.] Not. quæ sint iustæ nuptiæ. Item in qua ætate contrahere matrimonium liceat. Item quod in filio contrahente matrimonium requiritur consensus paternus ex ciuili & naturali ratione. Item ꝙ non solum consensus, sed iussus requiritur, Item quod filij furiosi sine paterno consensu contrahunt nuptias. Item quòd statutum de filia furiosi non extenditur ad filium, contra hic not. per Angel. aliàs enim non fuisset necessaria decisio Imperatoris, nec fuisset variatum, vt dicit. Item ibi, Ciues Roman. no. quod matrimonium est tantum inter liberos.]

*Iustas nuptias dixit, hoc est legitimas & in quibus nihil iure possit desiderare. Nã iustum dicimus, quod Græci acribes i. numeris omnibus absolutum, sic iustos liberos & iustam vxorem appellamus l. si senatori de ri. nup. & l. cum quis. C. de na. lib.

matrimonium nõ est inter seruos.

a ¶ *Ciues Romani*, i. liberi homines, vt sup. de lib. §. fi. serui ergo non faciunt matrimonium, †sed contubernium, vt hic, & C. de incest. nup. l. cũ ancillis, & in auth. de nupt. §. si verò ab initio. coll. 4. † Sed aliud est iure canonum (1) quod præualet, vt in auth. de eccl ti. §. 1. coll. 9 vbi dicitur, quod canones sunt seruandi pro legibus.

¶ Adde, quod de iure cano. matrimonium est inter seruos, & potest contrahi etiam inuitis & contradicentibus dominis, cap. 1. de coniug. seruo.]

** †*Innuit hoc & Plant. et in prologo Cassi.* STL.

†*Simile est in c. sane. extra de cle. coniug. vbi matrimonia contracta per sacerdotes dicũtur contubernia.*

b ¶ *Præcepta* quæ sunt, inf. eo. tit. per totum & ff. eo. & C. eo. tit. per totum, vt colligemus in magna gl. inf. eo. §. sunt & aliæ.

c ¶ *Puberes*, i. maiores 14 annis, vt inf. quibus modis tu fi. in princ.

d ¶ *Viripotens*, id est maiores 12. annis, infra qui. mo. tu. fi. & respon, sed in sponsalibus 7. anni sufficiunt, vt ff. de spon. l. in sponsalibus.

* Ratio, cur maturius feminæ nubãt, quam mares, est, quia prius generationi aptæ sũt, qđ tradit Macrob. lib. 7. saturna. c. 7. in sponsalibus autem contrahendis æquiparantur, & septem anni sufficiunt in mare & fęmina, quia in his consensus solus requiritur, qui par est in vtroque.

¶ Sed numquid hodie 15. anni sunt necessarij ad matrimonium. vt in auth. de tem. non so. pe. §. naturaliter, col. 7. Respond. lex illa consuetudinem, & frequentiam hominum ponit. Item quid si aliquis, antequam istud tempus attingat, inuentus sit sufficiens ad matrimonium? Videtur quod nubere possit. † vt ff. quando di. le. ce. l. pe. quasi felici diplomate vsus, vt ff de verbor. obligat, l. continuus §. cum ita. Sed contradico, immo. l. Iulia de adulterio & stupro commisso poterit puniri, vt ff. de adul. l. inter liberos i. respon. & est pro hoc ff. de concub. l. 1. §. fin. Si autem de facto intra dictum tempus vxorem quis acceperit tunc erit vxor cum ad ætatem prædictam peruenerit, vt ff. de ritu nup. l. minorem.

†*Ista est vera secundum omnes scrib. p. c. puberes & c. continebatur ext. de despon. impu. & l. fin. vxor. §. fi. ff. ad adul.*

¶ Adde hoc verum de iure ciuili, sed de iure cano. consideratur potentia coeundi: &

patresfamilias [a] sint, siue filijfamilias: dū tamen si filijfamilias sint, consensum habeant parentū, quorum in potestate [b] sunt. Nam hoc fieri debere, & ciuilis, [c] & naturalis [d] ratio suadet: in tantum, vt iussus parentis præcedere debeat [e]. ¶ Vnde [f] quæsitū est, an furiosi filia nubere, an furiosi filius vxorē ducere possit: [g] cumque super filio [h] variabatur, nostra processit decisio [i], qua [k] permissum est, ad exēplū filię furiosi, [l] filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimoniū sibi copulare, secundum datum [m] ex nostra constitutione modum.

¶ *Matrimonium nō potest contrahi inter ascendētes, & descēdentes vsque in infinitum, etiā per adoptionem: & etiam adoptione finita per emancipationem. h.d. ex l. nuptiæ consistere. ij. cum ll. seq. ff. eod.*

si ante ann. 14. vel 12. ann. inueniatur, contrahitur matrimonium. c. puberes. c. de illis 2. de despon. impub.

a ¶ *Patres familias.* s. qui sunt iuris sui, cuiuscunque ætatis sint: sic & matresfa. sed filij & filiæ familias; qui sūt in potestate, cuiuscunque ætatis sint, vt ff. de iis qui sunt sui, vel alie. iuris l. nam ciuium Accur.

b ¶ *In potestate.* Quid ergo de emancipatis? Videtur idem, vt C. eod. l. viduæ. Sed illud consilium est, † nō præceptū quod autem possit filius emācipatus, dicitur ff. de cōtra tab. l. 3. §. si emancipatus. & ff. de rit. nup. l. filius emancipatus.

*¶ Vera resolutio est, ꝙ filius emācipatus indistinctè potest absque interuentu patris contrahere matrimonium. d. l. filius. filia verò nubere debet secundum modum datum in l. in coniunctione. C. de nupt. & hoc intelligendum est secundum Ius ciuile. aliud enim secundum ius cano. quod in hac materia præualet.

**Adde, quod nepos ducat vxorem, non solum requiritur consensus aui, in cuius potestate est. sed etiam patris, si verò neptis nubat, sufficit consensus aui. l. ratione. ff. eo. & ratio diuersitatis est, vt ibi scribit Accursius quia mulieres oportet accelerare nuptias, ne quid turpe committatur.]

c ¶ *Et ciuilis.* Quia est in potestate de iure ciui. Roman. vt sup. tit. 1. §. ius.

** Quid si nolint parentes consentire? & videtur eos cogi posse. l. qui liberos. de ritu nuptia.]

d ¶ *Et naturalis.* Quia pater, vt ff. de iust. & iur. l. 2.

e ¶ *Debeat.* Aliàs non valet, vt ff. de sta. ho. l. Paulus respondit. videtur tamen consentire, nisi contradicat expresse, vt ff. de spon. l. in sponsalibus, in fi.

STL. ¶ Adde hoc falsum de iure canon. quia sine consensu patris contrahere potest c. fin. vbi glo. 32. q. 2. & est communis opin. contra quā non valeret statutum hodie disponens idē, quòd hic dicitur, vt proseq. Dec. in c. ecclesi. sanct. Ma. colum. 6. de constit.

f ¶ *Vnde.* Quia patris consensus exigitur

g ¶ *Possit.* Videtur, quod non, cum pater non possit consentire, vt ff. de iur. co. l. 2. §. furiosus.

h ¶ *Super filio.* Nam de filia facilè concessum fuit: qa fortè calidior sanguis est in ea, vt in Auth. de non elig. §. cū igitur coll. 1. Vel verius propter fragilitatē sexus, argu. inf. qui. alii. li. in princ. sed prima nō placet.

*¶ Veram rationem posui in figuratione casus. STL.

i ¶ *Decisio:* id est sentētia vel lex. vt C. eo l. si furiosi.

K ¶ *Qua.* Decisione.

l ¶ *Furiosi.* Idē & si captus fuerit, & ab fuit pater per triēnium: Vel si nescitur an viuat, vel non. vt ff. eo. l. si nepus. §. fin. & l. si ita.

** Adde, quod tamen valet matrimonium ante effluxū triennium captiuitatis, vel absentiæ paternæ, dummodo ducat talem, cuius conditionem certum sit patrem non esse repudiaturum. l. si filius. ff. eo.]

m ¶ *Secundum datum.* Scilicet cum auctoritate curatoris patris, & dote secundum quantitatem patrimonij patris data, vt C. eod. l. si furiosi. in fi. sed iure canonum sufficit* cōsensus eorum, de quorum matrimonio agitur: sed illud fortè in alijs, & non in filijs familias intelligitur. Vel credo, quod hoc corrigitur, quia ita honesta est res contrahere matrimonium, sicut & intrare monasterium, vt in Auth. de san. epi. §. sed & hoc præsenti. coll 9.

¶ Adde hoc corrigi per Cano. vt dictum est sup. in glo. in ver. debeat.** & declarat latè Dec. in l. nuptias de reg. iur. dum autē æquiparat gl. matrimoniū spirituale, & tpale, dicit verū, vt patet per tex. in c. quoniā. §. porrò. vt lite non conte. c. inter. & c. fi. de transla. episc. c. cum inter. de elec. bonus text. in auth. nisi. vbi Cyn. Saly. & alii. C. ad Trebell. §. Ergo. Diuiditur in quinque partes. In prima ponit regulam in secunda exempla: in tertia quid accidat ijs, qui contra regulam nubunt: in quarta ampliatio exempli: In quin- STL.

Marginal notes:

† *Si consiliū sit reuerentia, est de necessitate obediendū.* STL. *secus si præceptio* — *nis gl. est ord. in c. ad aures de ata. et qualit.*

† c. sufficiat. 27. q. 2.

quinta ampliatio ampliationis, Secunda ibi, inter eas. Tertia ibi. & Quarta si tales. ibi, & hæc adeò. Quinta ibi, in tantum.

vt ff. de ritu nup. l. nuptiæ consistere. *ADDITIO.* Et hæc vera, siue sint ex legitimo matrimonio, siue non, vt ff. de ritu nuptiarũ. l. & nihil. Apud quasdam tamen gentes aliud seruari, ait Ouid. lib. 10. Meta. Gentes tamen esse ferũtur, in quibus & nato genitrix, & nata parenti iungitur, & pietas geminato crescit amore.

¶ Ergo[a] non omnes[b] nobis vxores ducere licet. Nam à quarũdã[c] nuptijs abstinendum est. Inter eas enim psonas, quæ parẽtum, † liberorumve† locũ inter se obtinẽt, cõtrahi nuptiæ nõ possũt: veluti inter patrem, & filiam, vel auum, & neptẽ, vel matrem, & filiũ, vel auiã, & nepotẽ, & vsque in infinitũ.[d] Et si tales personæ inter se coierint, nefarias † atq. incestas nuptias cõtraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, vt quãuis per adoptionem parẽtum, liberorumve loco sibi esse cęperit, nõ possint iter se matrimonio iũgi: in tãtum, vt, ẽtiam dissoluta adoptione, idẽ iuris[e] maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cęperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eã emancipaueris.

Fratres & sorores iure nõ cõiungũtur, etiã adoptiui, nisi alter emancipatus sit. h. d.

¶ Inter eas quoq; psonas, quæ ex trãuerso gradu cognationis iũgũtur † est quędã similis obseruatio,

STL. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an cum quocumque iustæ nuptiæ contraherentur, & videbatur dicendum, quod sic, quia cum maris, & feminæ coniunctio de iure naturæ sit, & ius naturale sit inuariabile, videamusq. animalia cetera passim cõmisceri, nulla habita distinctione, videbatur dicendum hoc idem in hominibus esse seruãdum. Cuius cõtrarium dicitur, quia cũ aliud ratio hominis exigat, quam impulsus ille naturę, iure gẽtium & ciuili sũt prohibiti certi gradus ratione honestatis, qui in animalibus non considerantur. Vnde quamuis illa cõiunctio naturalis sit, tamẽ modus cõiunctionis de iurę ciuili est. Non variatur itaque, quod naturale est, sed aliquid additur inter homines, quod ratione naturali dispositum est: veluti inter ascendentes, & descendentes: & quamuis inter adoptiuos non sit tanta ratio, maximè adoptione soluta, idem tamen statutum est, in memoriam reuerentiæ debitæ, & qui iam fuit iure ciuili filia, quia adoptio quantum potest naturam imitatur, §. minorem, infra de adoptio. Nota, quod regula nuptiarum est prohibitoria certarum personarum, & ideò qui non prohibentur contrahere, intelliguntur permissi. Item quod inter ascendentes, & descendentes in infinitum, etiam adoptiuos, & soluta adoptione non sunt iustæ nuptiæ. Item quod incestus & nefarius coitus dicitur cum consanguineis. Item quòd cessante causa quandoque non cessat effectus.

† declarat gl. ver. parẽtis, infra ti. 2. in princ.

† Vide gl. in §. ita ver. personis inf. de here. qua ab intest.

† No. quod licet aliàs nefariæ nuptiæ propriè dicãtur inter ascẽdentes, et descendentes, incestæ autẽ inter collaterales, & affines, attamen quandoque his appellationibus promiscue vtimur gl. in auth. de incest. & nefa. nu. coll. 2. circa princ.

a ¶ *Ergo.* Quia secundum præcepta legum fiunt matrimonia, ergo &c.

b ¶ *Non omnes.* scilicet mulieres.

c ¶ *Quarundam.* id est mulierum.

d ¶ *In infinitum*, adeò vt si Adam hodie viueret, non posset habere vxorẽ, secũdũ Io.

e ¶ *Idem iuris.* vt non possunt coniungi. *ADDITIO.* Et est ratio secundum Petr. quia licet filiatio sit finita per emancipationem, tamen prohibetur honestatis causa: quia in copulandis nuptijs semper inspicitur honestas, l. semper, ff. de ritu nupt. Aret.

Inter eas. ¶ Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum in genere in trãsuersalibus: secũdò illud specificat in trãsuersalibus coniunctis per sanguinem: tertiò de coniunctis per adoptionem; quartò infert ex prædictis vnum casum. Secunda ibi. Sane. Tertia ibi, Sed & si. Quarta ibi. Et ideò Aret.

¶ Inter eas. *CASVS.* Quærebatur an inter collaterales quoque seruãda esset suprascripta prohibitio: & videbatur dicendum, quod non, quia cessabat ille ascensus, & descensus sanguinis, qui est inter liberos, & parentes. cuius contrarium deciditur in fratribus, & sororibus, ratione cuiusdam honestatis, quæ in nuptis maximè spectatur. l. semper, ff. de ritu nupt. licet sint adoptiui, quia adoptio quoque naturam imitatur. Sed tunc dubitatum fuit, quid iuris soluta adoptione: & videbatur idem respondendum ex proximè præcedente §. vbi dissoluta per emancipationem adoptione durat adhuc impedimentum: sed contrarium deciditur: quia cum adoptio sit tantum iuris ciuilis vinculum, alio ciuili instrumento. i. emancipatione penitus est dissolutũ. l. nihil tam. de reg. iur. diuersitatis autem ratio inter hunc casum, & casum præcedentis §. illa est, quia paternum illum nomen pudori semper esse

† Huius prohibitionis triplicẽ affert rationem Plu. in probl. quæ vide. STL.

oportet, cum maneant adhuc reliquiæ prioris potestatis, arg. l. vnius, §. seruus in eius caput, ff. de quæstio. quod non est inter fratres & sorores. Abhorret enim à publica honestate, vt quis iungatur cum ea, quam loco filiæ prius habuit. l. si quis alumnam C. eo.] Not. quod maior est prohibitio descêdêtium quam collateralium, quia illa est in infinitum, hæc vsque ad certos gradus. Itê quod inter fratres & sorores non sunt iustæ nuptiæ, siue ex vtroque, siue altero se parente contingant: Item quod adoptiua, durante adoptione, nô ducitur i vxorê. Item quod emâcipatio intet adoptiuos collateralessoluit penitus affinitatem. Itê quod finita causa impedimenti finitur impedimentum.]

g ¶ *Filiam*, hoc ideo, quia emancipatione facta desinit esse agnata patri: ergo per patrem non potest fieri agnata tali adoptiuo, vt ff. de adopt. l. qui in adoptionem. hodie verò non desinit, vt inf. de legit. agnat. succes. §. fin: & ita hoc consilium hodie nô valet.

¶ Adde, quod licet ita communiter teneât doctor: tamen hodie etiam emancipatione tollitur agnatio per istû text. & §. fin. inf. de leg. agna. tu. Nec obst. §. fi: quia nô deterr patri hæreditatem, vt agnato, sed vt emâcipanti côtracta fiducia. Nec ibi dicit, quod iure nouo fit agnatus, sed quod semper videtur cô tracta fiducia emancipare: quæ fictio manente agnatione non esset necessaria.]

† *Quod elegater deplorat. Byblis apud Oui. lib. 9. Met.*

† *alias ab.*

§. duo tamê, & ideò hæc glo. reprehendit hic Iâs.

ST L.

sed non tanta.[a] Sanè enim inter fratrê sororemq. nuptiæ prohibitæ sunt, † siue ab eodem patre, eadêq. matre nati fuerit, siue † ex altero eorum. ¶ Sed si qua per adoptionê soror tibi esse cœperit, quâdiu[b] quidem côstat adoptio, sanè inter te, & eam nuptiæ côsistere non possunt, cû verò per emâcipationem adoptio sit dissoluta,[c] poteris eam vxorê ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimêto nuptijs. Et ideò constat, si quis generum[d] adoptare velit debere eum[e] antea[f] filiam[g] suam emancipare: & si quis velit nurum[h] adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

¶ *Filiam, vel neptem fratris naturalis vxorem ducere prohibetur: secus adoptiuam: hoc dicit.*

¶ Fratris verò, vel sororis filiam, vxorem ducere † non licet. Sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest, quis quarto gradu sint.

** † *Aliter olim, vt scribit Plutar. in probl.*

h ¶ *Nurum*, id est vxorem filij, vt probatur, infra eod. §. affinitatis:

¶ *Fratris*. ¶ Diuiditur in quatuor partes. In prima ponit dictum: in secunda extendit: in tertia assignat rationem: in quarta ponit quid in adoptiuo. Secunda ibi, sed nec, tertia ibi, cuius quarta ibi, eius.

* ¶ *CASVS*. Figuratio facilis est. Dicitur enim quod filia fratris, sororisve vxor duci non potest, In quo nulla est difficultas; cum sit in tertio gradu. l. Iurisc. §. ; ff. de grad. Solum videbatur subsistendum in eorum nepte, quæ cû sit in quarto gradu, qui regulariter est permissus, videbatur, quod cû ea nuptias liceret contrahere. & tamen respôdetur contrarium ex regula posita in tex. cuius enim, & c. illud præterea quęsitû est, an vxor duci potest filia sororis adoptiuæ, & videbatur quod non, cum teneat tertium gradum: attamen deciditur contrarium ex ratione in tex. allegata, quâ optimè declarat gl. hic, & apertius in l. si qua. ff eod.] Not. quod inter patruum & neptem ex fratre, vel etiam inter patruum magnum, non licet contrahere nuptias. Itê quod de iure ciuili neptis fratris, vel sororis est in quartò gradu. Item quod cuius filiâ prohibeor vxorem ducere, ita & eius

ST L.

a ¶ *Sed non tanta*. scilicet vsque ad gradum septimum, secundum canones. vt xxxv. quæstio. 3. cap. progeniem & c. de consanguinitate. & cap. in copulatione. & cap. nulli. sed secundum leges vsque ad quartum, vt infra eodem, §. fratris. Idem hodie † iure canon. † vt extra de consanguinitate, & affinitat. c. non debet. & cap. vlt. sed tamen aliter accipitur gradus secundum canones, quam secundum nos, vt dicetur. inf. de gra. cog.

¶ Adde, quod hodie de iure canonico prohibitio est vsque ad quartum gradum cap. non debet, §. prohibitio de consanguinit. & affinitat.]

b ¶ *Quamdiu*. Sic. ff. de verborum obligat. l. si stipulatus fuero. in fin. aliàs, si stipuler. §. 1. sic. ff. de libe. & posthum. l. si quis posthumos in fi.

** Ratio est. quia per adoptionem efficitur agnata fratris, vt declarat hic Theophilus.]

c ¶ *Dissoluta*, quia ipsa est emancipata, vt differat à sequenti casu.

d ¶ *Generum*. id est maritum filiæ.

e ¶ *Eum*. Scilicet patrem,

f ¶ *Antea*. Id est primo,

† *Aliter antiquitus vt legitur de Abraham, qui ST L. habuit vxorem suâ consanguineam, Gen. ca. 20. quod institutû deinde prohibitû fuit, vt est Leu. ca. 18.*

† *f. inclusiuè sed de iu ci. exclusiuè, vt infr. eod.*

eius neptem. Item quòd filia sororis adoptiuæ non coniungitur, nec ciuili, nec naturali iure mecum. Item quod fortius est vinculum naturale quam ciuile. Item quod vinculum legale tantum est inter adoptantem, & adoptatum.

descendentibus fratrum & sororum, an iustas inter se nuptias cōtraherēt; & ratio dubitandi oriebatur ex eo, quod nuptiæ prohibitæ erant in quarto gradu sup. §. proxi. deciditur tamen contrarium, quia in æqualibus non cadit ratio honestatis & reuerentiæ, quæ cadit in insuperioribus, qui quasi loco patris sūt: qua ratione fuit etiam idē responsum in amita, & matertera quāuis adoptatiua, & ratio est assignata in text. Not. quod filij duorum fratrū iure inter se nubunt. Itē quod amitā & materterā etiā magnam ducere in vxorē, etiam quod adoptiuæ sint, non possumus. Item, quòd amita & matertera sunt loco parentum.

Cuius [a] enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

¶ Eius [b] verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam nō videris impediti vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure [c] tibi coniungitur.

¶ *Duorum fratrum filij iure coniunguntur, secus in amita, & matertera etiā magna hoc dicit.*

¶ Duorum [d] autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris & sororis, coniungi possunt.

¶ Item amitam [e] licet adoptiuam [f] ducere vxorē non licet: itē nec materterā: [g] quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram ...

a ¶ *Cuius*. Sed opponitur; filiam aui, vel auię non possum ducere, tamen neptē possum, quæ est mihi consobrina, vt inf. eod ti. §. duorum. Respon. hanc regulam strictè intelligi in eo casu, in quo loquitur, & in omni simili, scilicet quādo ego & ille, cuius filiā ducere non possum, sum[9] in gradu primo ad stipitē, & in potestate eiusdem: & sic, cuius, scilicet fratris, vel sororis meæ filiam &c. & hoc in naturalibus, secus in adoptiuis vt infr. §. proximo.

STL. ¶ Adde, quod las. hic aliter declarat, quod si loquitur in collateralibus æqualibus, cessat ista: si verò in ijs qui ab. inf. sunt durat propter reuerentiam: quæ satis placet. * Vel dic, vt declaraui in Annot. quod Imperator in vers. Sed nec neptem. ibi, quamuis quarto gradu sint. docet nos responsionem, quia cum iam sit expresse decisus ille casus, qui obijcitur, in §. duorum. non potest comprehendi sub reg. l. de li clausula. ff. de verb. obl.

b ¶ *Eius*. Sic construe: Non videris impediri ducere vxorem filiam eius, quam pater, &c.

c ¶ *Ciuili iure*. De naturali constat, de ciuili sic probo. Illa filia sororis adoptiuæ non est in potestate matris, vt inf de hæredum qualit. & diffe. § quia de causa. ergo non transit in potestatem, illius qui adoptat matrem, liceat mater transeat, quia illi transeunt cum alijs, qui sunt in potestate, vt inf. ti. 1. §. illud. & ff. de adop. l. si pater. at ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationem per patrem, in cuius potestate est. ff. de adopt. l. qui in adoptionem.

STL. ¶ Adde, quod gl in l. si qua, in verbo Adoptiuæ ff. de ri. nu. apertius declarat, & assignat aliam rationem.]

Diuisio. ¶ *Duorum*. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit de duobus consobrinis: secundò de amita: tertiò de matertera. Secunda ibi. Item amitam. Tertia ib'. Item nec materteram.

STL. ¶ *CASVS*. Primò dubitatum fuit, quid in

d ¶ *Duorum*. Hoc secundum leges, vt hic, C. & eo. l. celebrandis. secus iure canonum. Vel dic hunc § loqui de adoptiuis, secus in naturalibus.

¶ Adde, quod loquitur in vtrisque, & de iu. cano. hodie corrigitur. c. non debet. §. prohibito. de consang. & affi] STL.

e ¶ *Item amitam*. quæ est soror patris.

f ¶ *Adoptiuam*. Ab auo paterno.

** Exemplifica, si auus ipse paternus habens filium, qui est pater meus, adoptat puellam. hanc enim pater meus habebit sororem adoptiuam, mihi verò erit amita adoptiua.]

g ¶ *Materteram*. Cautè non repetit, adoptiuam materteram &c. † quia matertera, vel auunculus nō fit adoptione, vt hic, & sup. eo §. eius, & ff. eo l. si qua, § fi. Sed cōtra videt, ff. de ritu nup. l. per adoptionem §. fi. Respō. illud intelligitur, quādo adopto in nepotem quasi ex filia natum, vel in pronepotē quasi ex nepote nato e a filia, quod possum, sicut si nullū haberem filium, vt inf. tit. 1. §. licet tunc enim soror & frater eius, loco cuius filij, facta est adoptio, est matertera. & auūculus: alij mihi filij sunt, vt pater. & sic non imitatur naturam, quia aliter nepos ex filia naturali & legitima nō est in potestate: hic autem cum suis concordātijs loquitur, quādo aliquam adopto in filiam; hęc quidē non erit matertera filij nati ex alia mea filia & naturali & legitima. Sed quę est ratio diuersitatis? Respondeo, quia altero casu scilicet quādo adopto in nepotem e a filia, est com-

** † *hoc idē ammad. uertit hic Theophilus in Instit. Græcis.*

modum materteræ, & auunculo: quia maiores quidem parentes impetant minoribus, quod secus est in aduerso casu & ex hac dependet alia, vt naturales & legitimi sint adoptiuo subiecti. & est in ridiculū, econtrario casu esset æquum.

STL. * ¶ Ad declarationē istius glos. videnda sunt quæ post Ang. & Christo. dixi hic in commen latius enim necesse est declarare, quam capiat additio.

materterā magnā a prohiberis vxorē ducere. ¶ *Non potest aliquis cōtrahere matrimonium cum nuru, vel priuigna præsenti, vel præterita. h.d.* ¶ Affinitatis b quo-

* ¶ Dic ex mente doct. rationem diuersitatis esse, quia in priore exemplo glo. ad d. l. per adoptionem. cum adoptatus loco nepotis efficiatur de agnatione. & familia aui adoptantis, in cuius potestatem transit, (quia in se adoptio non imitatur naturam) agnascitur & filijs, & filiabus, & alijs existētibus in familia eiusdem aui l. p. l. qui in adoptionem, ff. de adopt. qui filij & filiæ sunt auunculi, & materteræ ipsius nepotis. Et hæc quidem agnatio parit impedimentum nuptiarum. At in posteriore exemplo gl. cum adoptatur aliqua in filiam nulla resultat agnatio inter eam, & nepotem ex alia filia naturali, & legitima adoptantis, quia illa (vt ita eam vocem per similitudinem) matertera non potest agnasci illi nepoti ex filia, cū extra familiam adoptantis sit, §. fin. sup. de pat. pot. & consequenter nec eidem iure cognationis iungitur, l. patris. ff. de in ius vocand quippe cum in adoptione pro nulla reputetur cognatio, quæ natura contingit, vt scribit hic Theophilus, meritò igitur nō impediuntur nuptiæ.

Matertera magna, Amita magna, Frater aui materni, an dicatur patruus magnus. a ¶ *Materteram magnam*. Magna matertera, soror auiç maternæ est, amita magna, soror aui paterni est, vt infra de gra. cog. §. 4. Sed quid de fratre aui materni? Respond. est patruus magnus, vt C. de succes. edi. l. l. 1. licet Plac. contra, vt ibi not. Sed cum sint in quarto gradu, quare prohibentur, vt sup. eo. §. fratris? Respond. quia hæc. Personæ sunt de superioribus transuersalibus, quæ habētur loco parentum, vt in hoc §. & quia ipsa est in primo gradu stipitis, vt not. supra eod. §. sed nec neptem. & sic nota cautè, quia ordo transuersalium subdiuiditur in tres partes, sup. infra, & ex latere, vt inf. de gra §. 3. 4 5 & 6. & maior est abstinentia versus superiores, vt hic, & inferiores, vt sup. eod. § fratris, quam transuersales, vt sup. eo. § duorum.

Diuisio. ¶ *Affinitatis*. ¶ Diuiditur in septem partes. Nam primò ponit quandam prohibitionem in genere. Secundò illam prohibitionem exemplificat in nuru, & priuigna. Tertiò rationem prohibitionis factæ de nuru. & priuigna assignat. Quartò dictam prohibitionem de nuru factam modificat. Quintò rationem dictæ modificationis assignat. Sextò modificat prohibitionem circa priuignā. Septimò rationem dictæ modificationis assignat. Secunda pars incipit ibi, Vt ecce. Tertia ibi, Quia vtraque. Quarta ibi, quod ita. s. Quinta ibi, Quia eadem. Sexta ibi, Item si. Septima ibi. Quia duas. Areti

STL. ¶ Affinitatis. CASVS. Quærebatur, an prohibitio nuptiarum ratione agnationis traheretur ad affines: & ratio dubitandi erat, quia affinitas, vt potè contracta per feminas, non videbatur paris potentiæ cum agnatione; * quemadmodum nec antiquitus erant pares in successionibus, infra de legi. agnat. suc. & de succes. cogna. in prin.] cuius contrarium respondetur ex eo, quia nurus & priuigna, de quibus primo loco fuit dubitatum, filiæ loco habentur etiam dissoluta affinitate; nam ea constante alia ratione abstinendum est ab ipsarum nuptijs: quia quis duas vxores habere non potest, vt hic dicitur.* Abhorret enim lex coniunctionem illarum personarum, quæ inter se parentum liberorumve locum obtinēt. §. ergo. sup. eo.] Not. quod ratione affinitatis prohibentur etiam nuptiæ. Item quod nurus & priuigna filiæ loco sunt. Not. quod vbi sunt duæ rationes finales, vna cessante. alia non, non cessat dispositio: * quod intelligas verum esse, dummodo singulæ rationes efficaces sint, & sufficiant, alioquin secus. l. si familia. de iur. omn. iud. Item quod l. in dubio debet interpretari in casu probabiliter dubio. Item quod non licet eodem tempore habere duas vxores. Item quod dictio, quoque, est implicatiua. Item quod nomina affinitatis durant ea soluta: & verba præteriti temporis sunt abnegatiua præsentis temporis.

b ¶ *Affinitatis*. Est autem affinitas, regularitas personarum ex nuptijs coniunctarum omni carens parētela. scilicet sanguinis. † vt ff. de gra. aff. l. nō facilè §. affines. & §. sciendum est, ideò dicit, ex nuptijs † quia sine nuptijs contrahi non potest: sed secundum canones etiam sine nuptijs.

¶ Adde, quod affinitas est propriè personarum proximitas ex coitu proueniens, omni carens parentela, ita diffinitur communiter per can.] Sed cū vxor videatur affinis viro, quare permittitur matrimonio vti? Respon. nō est affinis, sed causa affinitatis sicut vnitas non est numerus, sed principiū numeri.

¶ Adde, quod hæc est communis opinio, vt per doctor. in leg. prima, C. vnde vit. & vxor.

*x Adde, quod quamuis statuta loquētia de affinibus non verificentur in viro, & vxore secundum proprietatem verbi, tamē verificantur ex ratione, per regulam, propter vnūquodq. tale & illud magis, & est tex. in oppo- sito

fito in d.l.1.C. vnde vir. & vxor. vt ibi declarant Cast. & latius Alex. in prin.c. nente, non cessat effectus.

a ¶ *Quarundam*. f. mulierum.

b ¶ *Priuignam*. Hæc nomina exponuntur statim proxi. in versi. quod ita &c.

i ¶ *Socrum*. Quæ sint hæ personæ, dic vt ff. eo. ti. de ri. nup. l. adoptiuus §. nunc videamus.

K ¶ *Prohibitum est*. iure affinitatis: & ad hoc refertur illud, Quod & ipsum &c.

c ¶ *Loco sunt*. Facit ad hoc. ff. solu. matr. l. quia. 2. & i[illegible]. in §. fin.

d ¶ *Quod*. i. quę prohibitio.

† *aliàs deest, in.*

e ¶ *Nurus est*. Quę continētur appellatione istarū, dic vt ff. eo. l. adoptiuus. §. nunc videamus.

† *aliàs fuit.*

f ¶ *Nupta est*. Argument. sumitur hic, & ex proximo §. qđ siquis habet generale auxiliū, non potest petere speciale, vt ff. de mino. l. in causæ 2. & de ver. obl. g. l. doli, & ff. de eden. l. quædam sunt in princip.

† *aliàs possit.*

g ¶ *Alia ratione*. Non solum supradicta.

h ¶ *Non licet*. imò efficitur infamis, vt Cod. ad l. Iul. & ad d. l. cūqui. ADDITIO. Idem in habente duas sponsas, vel concubinas: seu vxorem, & concubinam, vt est glo. not. in §. antepen. sup. verb. consistente, in auth quibus modis na. effi. sui. licet de facto non obseruetur, vt hic per Ias.

qua veneratione, à quarundam[a] nuptijs abstinere necesse est: vt ecce priuignā[b] aut nurum † in vxorem ducere nō licet; quia vtraq. filiæ loco sūt.[c] Quod[d] ita scilicet accipi debet, si † fuerint nurus, aut priuigna tua. Nā si adhuc nurus tua est:[e] idest, si adhuc nupta est[f] filio tuo, alia ratione[g] vxorem eam ducere nō † poteris: quia eadē duob[9] nupta esse nō potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem dicere non poteris, quia duas vxores eodē tempore habere non licet.[h]

¶ *Cum socru, vel nouerca, præsenti, vel præterita, matrimonium contrahi non potest Aretin.*

¶ Socrum[i] quoque & nouercā prohibitū est[k] vxorē ducere: quia † matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demū affinitate[l] pcedit. Alioquin si adhuc nouerca[m] est, idest, si adhuc patri tuo nupta est: cōmuni iure impeditur tibi nubere: qa eadē duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, idest, si adhuc filia ei[9] tibi nupta est, ideo impediūtur, tibi nuptiæ, qa duas vx[o]res habere non potes.[n]

l ¶ *Affinitate*. Hæc litera sibi contraria vr: nā si dissoluta est affinitas; nō ergo debēt nuptiæ rōe affinitatis impediri. Sed dic. Dissoluta &c. i. dissoluto matrimonio, pter quod contingit affinitas; sed ipsas affinitas nō est dissoluta. Adde, qđ quo ad impedimētum matrimonij, & quo ad successionē durat: quo ad alia non, ita communiter tenetur in l. 3. §. affinitatis. ff. de postul. in l. sicut, vbi Ias. ff. de re iud.] **Et ideo statutum, qđ affinium causę cōpromittantur, nō procedit soluto matri. vt tradunt doct. in l. fin. C. de verbor signif. & refert. Ias. in d. l. sicut.]

† *nouercam esse loco matris quo modo intelligatur, declarat Deci. in l. 1. col. 1. C. de in ius voca. & Alex. in l. generaliter col. 2. ff. eo. tit.* — SYL.

m ¶ *Nouerca*. sic dicta, quasi nocens arcus. Vel quia noua est arca, quasi sine fructu: & facit ff. de inoff. test. l. 3. in fin & l. 4.

SYL. ¶ Adde, quod dicitur quasi quæ noua domus princeps à patre superinducatur, quasi nearcos.

n ¶ *Non potes*. aliàs, Non possis. s. eodem tempore subaudi, vt sup. proxi. §.

¶ Mariti. Non diuiditur propter vnicam verborum structuram.

Diuisio. ¶ *Socrum*. ¶ Diuiditur in quatuor partes: quia primo ponit vnum dictum prohibitiuum cū ratione: secundo illud modificat: tertio modificatum declarat circa nouercā cum ratione: quarto declarat circa socrum cū ratione. Secunda ibi, quod & ipsum. Tertia ibi. Alioquin. Quarta ibi, Item si. Aret.

SYL. ¶ *CASVS*. Eodē modo figurari potest, quo in superiore. §. cum prosequatur eadē exempla. Ratio dubitandi erat, quia soluta affinitate, tāquam cessāte ea, videbatur impedimentum deficere: cuius contrarium respōdetur ex eo, qđ matris loco sunt, sicut superiores filiæ loco erant. Nota, qđ dissoluta affinitate non licet socrum, aut nouercam ducere vxorem. Itē quòd hæ matris loco sunt. Itē quod cessante vna ex caussis, alia remanente, non cessat effectus.

SYL. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit, an filij duorum coniugum ex alio matrimonio iure copularentur, & dubitationem faciebat: quia cum sint priuigni patris, vel matris suę, & per cōsequens loco filij, videbatur quòd adinuicem præsumerentur loco fratrum: quia se affinitate attingunt: cuius contrarium respondetur ea rōne, quia (vt dixi) non ita par gradus transuersalis est in consideratione, sicut dispar, propter affinitatis venerationē, licet ergo habeantur certo modo loco fratrum, tñ non sunt, & reuerentia, qua facit con-

consid e rari quem pro patre, matre, vel filio, cessat existente gradu æquali : & quia quãuis agnati vxoris fiant affines viri, & econtra. tamen inter affines vtriusque non contrahitur aliqua affinitas impeditiua matrimonij, c. quod super his, de consan. & affi. Not. summarium. Item quod dictio, rectè idẽ importat, quod iustè & legitimè & in hoc differt à dictione ritè, quæ importat idem, seruatis solennitatibus, l. iustè & ibi not. ff. de acquirenda possessione.

ra, adeant hoc in loco nostros Commentarios, vbi in eorum gratiam posuimus figurationem casus.

** Adde, quòd dum glo. ait in fin. (vt pleriq; omnes eam intelligunt) quòd consanguinei vxoris succedunt viro, deficiẽtibus cõsãguineis eiusdem, excluso fisco, & econuerso, cõmuniter reprobatur, vt tradunt doct. in l. 1. C. vnde vir. & vxor. & diffusè Tiraq. in tract. de retra. ligna. §. 14 glo. 1. nu. 19 opinio tex. in l. affinitatis. C. cõ. de succe. vbi dicitur, quod affinitatis iure nulla successio permittitur.]

¶ *Filij coniugum ex alijs matrimonijs licitè contrahunt. h. d. ex l generali, § inter priuignos. ff. eo.*

¶ Mariti [a] tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contra, [b] matrimonium rectè contrahunt, licet habeãt[c] fratrẽ, sororẽve ex matrimonio [d] postea[e] cõtracto natos.

¶ *Non licet in vxorẽ ducere filiam vxoris quondam tuæ natam post diuortium, sicut nec sponsam patris, aut filij. hoc dicit ex l. si qua. ff eod.*

¶ Si vxor tua post diuortium ex alio filiã procreauerit: hęc nõ est quidẽ priuigna [f] tua, sed Iulian[g] ab hu-

a ¶ *Mariti.* licet inter se frater & soror prohibeantur, vt sup. eod. §. inter eas, tamen &c.

b ¶ *Vel contra* id est econtrario.

c ¶ *Habean.* illi minores.

d ¶ *Ex matrimonio.* maiorum.

e ¶ *Postea* †. i. post natiuitatem istorum: & sic aduerbium, postea, determinat dictionẽ contracto, vel dic, quòd determinat verbum habeant. & dic, & contracto, id est prius. Nã qui ex eo matrimonio. scilicet maiorum, nascuntur, fratres sunt ex parte matris illi, qui natus est vel nata prius ex femina. Idem dicas ecõtra, quòd erit frater vel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tamen isti nullo iure sibi inuicem iunguntur: viro enim cognati vxoris iunguntur, & non alijs cognatis viri. Idem econtra, quia cognati viri vxoris iunguntur, non autem alijs cognati vxoris. Vnde reprobatur, quorundam opinio, qui dixerunt, quòd nullus de arbore ducit alium: nam in ea continentur cognati viri & vxoris, & tamen iunguntur, vt hic dicitur. Nec inter se ante matrimonium inter duos cognatos viri, & vxoris contractum succedunt, vt C. communia de succes. l. amitæ. nec postea, nisi sicut facit vir vxori, deficiente omni parentela, & excluso fisco, vt C. vnde vir & vxor, l. 1. & in Authen. ibi signata.

† Dũ dicit in secundo ĩtellectu, quod verbum postea, posset referri ad verbũ. habeant, & cõtracto s. prius. intelligite prius. s. quam isti duo cõtrahebãt matrimonium. Ias.

* Quòd inquit glo quòd nullus de arbore &c. hunc habet sensum, id est nullus, qui positus est in arbore, ducit alium, ad affinitatem, scilicet contrahendam, quæ tamen opi. reprobatur, cum videamus maritum ducere ab arbore omnes eius coniunctos, eosque facere affines vxoris.

¶ Adde, quòd de hoc est casus in c. quod super his. de consang. & affi. * & si verba d. l. amitæ, videbuntur adolescẽtibus sub obscu-

¶ *Si vxor.* Diuiditur in duas partes in prima ponit dictum: in 2. rationem per locum a simili. 2 ibi, nam constat.

¶ *CASVS.* Quærebatur, an filia vxoris q. meæ, à qua diuortium feci, possit duci in vxorem: & videbatur dicendum, quòd sic, *quia cum non sit priuigna mea, ex quo nata non fuerit ante nuptias cum eius matre contractas, sed post diuortium. nec alio vllo iure mihi iungatur.] non videbatur subesse aliquod impedimentum: cuius contrariũ deciditur propter rationem publicæ honestatis sicut in sponsa patris & filijs obseruatum est. * Valde enim abhorret ab honestate, quæ in primis spectanda est in nuptijs, quod quispiam matrem, & filiam vxores habuerit.] No. summarium. Item quod publica honestas seruatur in matrimonijs. Item quòd appellatione nurus non venit sponsa filij: nec appellatione nouercæ sponsa patris. Item quòd ex hoc text. videtur quasi, quòd si contractum sit matrimonium, non dirimatur, quod hodie secus est c. sponsam. de spon. Item quòd valet argumentum à simili. *ST. L.*

f ¶ *Priuigna.* quia illa est priuigna mea, quæ ex mea vxore est nata, antequã esset vxor: & feminæ ille est priuignus, qui ex marito natus fuit, antequam suum esset maritus, vt sup. eo. §. affinitatis, & §. socrũ, sed hæc postea fuit nata, tamen dicit Iulianus abstinẽdum ratione honestatis *(i.)* vt subijt, & ff. eod. l. si qua. §. si vxor. & l. semper. & ad hoc inducit duo argumenta. Nam &c.

ADDITIO (i.) Quæ oritur etiam exponsalib. de futuro, & de facto contractis, vt non possit contrahi cum aliquo primi contrahentis consanguineo. c. 1. de despon. impu. in 6. Ang.

a ¶ *Nu-*

iusmodi nuptijs abstineri † debere ait: Nam constat, nec sponsam filij, nurum esse:[a] nec patris sponsam, nouercam esse: rectius[b] tamen & iure facturos[c] eos, qui ab huiusmodi nuptijs † se abstinuerint.

¶ *Inter seruos etiam manumissos cognatio impedit matrimoniũ contrahendum.*

¶ Illud certũ est, seruiles[d] quoq. cognationes,[e] impedimento nuptijs esse: si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.[f]

¶ Sũt & alię personę, quę propter diuersas rationes nuptias cõtrahere prohibẽtur: quas in libris Digestorum seu Pãdectarum, ex veteri iure collectarũ, enumerari[g] permisimus. †

a ¶ *Nurum esse*. Licet sit sponsa, tamen non est nurus, antequam eius fiat vxor: & econtra: licet sit sponsa patris, quia vxor non est patris adhuc, ideò non est filij nouerca, vt hic, & ff. de ri. nup. l. si qua. §. 1. & tamen licet nulla sit affinitas, est abstinendum; vt subijcit, Rectius &c.

* Not. ex hac gloss. quòd ex solis sponsalibus affinitas non contrahitur. Et ratio est, quia affinitas contrahitur ex copula, vt liquet ex eius diffinitione.

b ¶ *Rectius*. A simili concludit in caso proposito primò in hoc §.

* ¶ Ioan. Fab. & Ang. putant hoc esse consilium, ac per hoc valiturum matrimonium, si de facto contraheretur quorum opin. videtur huic text. maximè repugnare: etenim si iure facient qui abstinebunt ab huiusmodi nuptijs, non iure igitur facturi sunt qui contrahere audebunt, & consequenter matrimonium erit inualidum, §. Si aduersus. inf. eodem, de quo latissimè disserui hic in Commen.]

c ¶ *Facturos*. s. scimus, vel cõstat.

* Not. facti verbo etiam non factum cõtineri, de quo vide Alcia. in l. facere de ver. sign.

Illud certum est seruiles.

STL. ¶ Diuiditur in duas partes. In prima ponit dictum: in secunda remittit se ad ff.

¶ *CASVS*. Quæsitum fuit, an quod dictum est de liberis, habeat locũ in seruis & videbatur dicẽdum, quòd nõ, quia cũ ista agnationis, & cognationis iura sint à iure ciuili, ea non videbatur ptinere ad seruos l. quod attinet, ff. de re iur. ** & quia inter seruos nõ datur matrimonium. l. cũ ancillis. C. de ince. nup.]

* Quod si loquamur post secutam manumissionem, sicuti intelligendus est hic, §. idem quoque videtur dicendum, vt cognationis causa æ in seruitute nulla debeat haberi consideratio. Videmus enim, quòd si liber efficiatur seruus, perit ius cognationis propter seruitutem §. quod autem inf. de ca. dimi. ergo multo minus dicẽdum est, quod in seruitute causetur cognatio, cum facilius impediatur aliquid fieri, quam postea quã factum est tollatur. l. patre. ff. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. cuius cõtrariũ decidit. quia ad sũt iura sãguinis pariter in seruis sicuti in liberis, q nullo iure ciuili, aut gentiũ tolli põt. Nec obstat. §. quod autem; quia verum est perimi cognationem quo ad effectus iuris ciuilis, vt quo ad successionem & tutelam, non quo ad sui essentiam. matrimonijve contractum, qui fundatur super ratione naturali, quæ dictat nõ esse honestum, vt qui tam arcto naturæ vinculo iuncti sunt, matrimonio etiam copulẽtur.] No. quòd seruilis cognatio est impeditiua matrimonij. Item quòd sufficit allegare librũ absque eo, quod ai legetur lex. Item quòd iura sãguinis mãnẽt in seruis.

d ¶ *Seruiles*. id est dum durãt serui.

e ¶ *Cognationes*, id est consanguinitates, duę sunt inter seruos, impediunt nuptias inter eos: item affinitas, vt hic, & ff. eod. l. adoptiuus, §. seruiles. Sed quomodo hoc, cum nulla cognatio sit inter eos, vt inf. de capi. dim. §. quod autem? Sed illud in iure succedendi, & in tutela, vel hæredit ate dicitur: hoc autem in iure sanguinis, quod nullo iure ciuili tolli potest, vt hic & ff de reg. iur. l. iura sanguinis, & per consequens etiam in prohibitione matrimonij. Sed nonne & alia ratione inter eos matrimonium impeditur: quia sunt serui, vt sup. eo. tit. 1. & C. de incest. nup. l. cum ancillis? Respon. durante seruitute hæc sunt duo impedimenta: & eis manumissis durat hoc vnum vt sequitur.

Adde hoc de iure cano. esse correctũ c. 1. de coniu. ser. quod præponitur etiam in foro ciuili, quo ad matrimonia, vt dictum est. STL.

f ¶ *Manumissi fuerint*: Vel ambo, & tunc tantum est impedimentum sanguinis. vel vnus tantum & tunc duo sunt, quæ impediunt, vt modò diximus. De seruitutibus nuptijs disertè Alc. lib. 6. c. 21.

g ¶ *Enumerari*. Possunt autem enumerari quatuordecim modi, cum ijs, quos in hoc titulo habemus. Primus est ratione seruitutis sup. eodem. 1. respon. & C. de incest. nupt. l. cum ancillis.

¶ Adde, quod hoc corrigitur in d. cap. 1. de coniu. seru.] Secundus est ratione ætatis, vt mares minores 14. ann. feminæ minores 12. vt sup. eod. 2. resp. STL.

¶ Adde, quod de iure cano. attenditur potẽtia coeundi, c. puberes, de despon. impub.] STL. Tertius ratione sanguinis; quod in tria diuiditur

† Idem in sponsa alicuius, quia nullus consanguineorũ sponsi potest du cere vxorem, vt in c. spõsam. extra de sponsa, et matrimonio; taliès dè est fe. STL.

† i. manumissi dantur, vt & in l. 1. §. quib. C. de no. C. comp. tas. contracta.

ditur f.ascendentes & descendentes,& collaterales, vt sup.eod.§.ergo,& §.inter eas. & §.fratris,& §.eius.& §.duorum.

* Adde, quod inter ascendentes,& descendentes prohibetur in infinitum, inter collaterales æquales, vsque ad quartum gradum exclusiuè, si sunt inæquales prohibetur etiam vlterius propter reuerentiam. vt dictũ est sup. eod.in §. fratris. hodie verò secundum ius Cano. in collateralibus prohibitio non egreditur quartum gradum cap. Non debet.de consan.& affi.

Quartus ratione adoptionis, vt sup.eo.§. ergo,& §.inter eas.in fi.vtriusque.

* ¶ Adde, ꝙ (etiam de Iure Cano) est perpetua prohibitio inter adoptantem,& adoptatum, & inter adoptatum, & vxorem adoptantis: inter alios verò, dum durat adoptio tantum.c.1.de coniu.lega.

Quintus ratione affinitatis præsentis,præteritæ,& futuræ,vt sup.eo.§.affinitatis,& §. socrum,& §.si vxor.

* Dic, ꝙ affinitas superueniens non dissoluit matrimonium.ca.pen de eo,qui cogno. consan.vx.suæ.Et dũ glos.allegat. §.si vxor. confundit impedimentum propter affinitatem,cum eo, quod introducitur propter publicam honestatem.

Sextus ratione matrimonij. Nam si habet vnam, non debet habere alteram eodem tempore,aliàs est infamis, vt sup. eo. §. socrum. in fi.& §.affinitatis,in fi.& C.ad l. Iulia.de adult l.eum.

Septimus per senatusconsultum,quod vetat fieri matrimonium inter tutorem & curatorem,& filios eorum ad quondam pupillam & adultam suam vel patris,vt C. de interd.mat.inter tu.l.1.

¶ Adde,quod de iure cano.corrigitur hoc c. fi.de secund.nupt.& ibi Abb.]

Octauus per legẽ Papiam. & Iuliã f. inter senatores, & eorum liberos,& libertas,vel aliàs vilis conditionis feminas, vt ff. de ri. nup.l. lege Papia.& C.de nup.l.si libertam. quod capitulum hodie correctum est, vt in Auth.vt lib.de cet.aut.§.si quis aut.collat.6.

** Limita, nisi filia senatoris corpore quæstũ, vel artẽ ludricã fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit.l.senatoris,ff de ri.nup.

¶ Adde,ꝙ & hoc corrigitur d.c.fi.vbi Abb.

Nonus est, vt inter præsidẽ & sibi subiectã ratione iurisdictionis, vt C. de nuptijs t & si contra,& C si quacunque præpo.l.1.

** Adde, idem esse in filijs masculis Præsidis, vel aliorum officium aliquod gerentium. l. qui in prouincia ff.eo. secus verò in filiabus.l.si quis officium,in fi.eo.tl.limitat tamen, nisi illud officium gerant in patria sua, quia tunc non prohibentur illic vxorẽ ducere,l.eos.ff.de ri.nupt.

¶ Omni effectu, & nomine matrimonij etiã quo ad filios carent, qui contra ll. coeunt: nec dotes repetunt, & penas ll. incurrunt. hoc dicit.

¶ Si aduersus ea, quę

Decimus est per constitutionem principis: vt cum ea, quam quis de sacro fonte leuauit vt C.de nupt.l.si quis alumnam: in fi. Idem seruatur de ipsa commatre, licet nostro iure cautum non reperiatur.

¶ Adde ꝙ idẽ seruatur de iure can.c.j.& 2. de cogni. spi. de qua cognatione spirituali diai plenissimè hoc loco in Commen.]

Vndecimũ est ratione honestatis,vt sup.eo.§.si vxor.& ff. eo.l.si qua. Est & duodecimus ratione ordinis annexi; vt cum clericis in sacris ordinibus constitutis, vt in auth. quomodo opor. epis.§.hæc autem.col.1.& in auth. de sanctis.epis.§.si quis,coll.6. † Est & tertiusdecimus. vt in monachis conuersis, & monialibus,licet non sint in sacris ordinibus constituti, vt in authent de mona. § antepen. coll. 1. & in authent. de pup.§. per occasionem coll.4.

* ¶ Adde,ꝙ §. per occasionem,loquitur de eos,qui est impotens ad coeundum.** & sic erit 15.casus.]

Est & 14.in muliere rapta,quæ proprio nubit raptori: quod prohibetur, vt in auth.de rap.mulie.quæ prop.rap.nu.§.1.coll.9.

¶ Adde quod de iure cano. hoc corrigitur. c.fi.de rap. & quia in ijs ipsum ius cano. attenditur,dicas de iure can. esse aliqua impedimenta,quæ impediunt contrahendum, & dirimunt contractum, quæ clauduntur his versibus.*

Error. conditio, votũ,cognatio,crimẽ:Cultus,disparitas,vis, ordo,ligamen,honestas. Sexus,& affinis:si fortè coire nequibis.Hæc socianda vetant connubia, facta retractant. Aliqua verò impediunt, sed non dirimunt, de quibus his versibus.

Incestus,raptus,spõsari,mors mulieris: Susceptus propriæ sobolis, mors presbyteralis. Vel si pœnitet solenniter, aut moniale. Accipiant prohibent hæc coniugium sociãdum: Ecclesia vetitum, nec non tempus feriarum, impediunt fieri, permittunt facta teneri. Quorum versuum declarationem ponit.Henri.Roys.In c.Iræ.de frig. & male.

¶ *Si aduer.*¶ Diuiditur in tres partes,in prima ponitur dictum quantum ad contrahentes contra ll. in secunda quantum ad filios. in tertia quantum ad alias pœnas,secũda ibi. Itaque:tertia,Qui autem.

**CASVS.* Nõ est figurãdus nisi liberaliter. Cũ Imperator diffinierit iustas nuptias esse illas,quæ secũdũ pcepta legũ cõtrahũtur, simulq;eaposuerit casus,in quib. matrimoniũ contrahi leges vetãt,nũc infert ꝙ qui aduersus suprascripta prohibitiones coierint, iniustas nuptias contraxisse intelliguntur, quo fit, vt cũ iuris effectu exutæ sint, carere etiã debeant noie à legibus imposito l. nõ putauit,§.non quæuit,ff. de bon.possess.cõtra tab.

Itaque

dximus, [a] aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimoniũ, nec dos intelligitur. Itaque [b] ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt; sed tales sunt, (quantum ad patriam potestatem [c] pertinet) quales sũt ij, quos mater vulgò [d] concepit, †Nam nec hi [e] patrem habere † intelligũtur: cũ & his pater icertus sit. [f] Vnde solẽt spurij appellari, vel à Græca voce † σποράδην, [g] idest vulgò cõcepti: vel ἀπάτορες, quasi sine patre [h] filij. Sequitur [i] ergo, vt dissoluto tali coitu nec dotis, nec donationis † exactioni [k] locus sit.

¶ Quĩ autẽ prohibitas [l] nuptias contra-

† aliàs, nam nec hi patrē habere intelliguntur, cū & ijs pater incertus est.

Itaque nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec dos appellatur: & qui ex eo coitu nascuntur, non sunt in potestate parentum, cum sint ex iniustis nuptijs procreati. supra de par. pot. in princ. sed quantum ad patriam potestatem similes sunt vulgò cõceptis: quia sicut illi patrem non habere fingitur, quia illum habent incertum, ita & hi perinde existimantur, ac si patrem non haberent, quia illum habent, quem habere non licet, reliqua in text. sunt plana.] Not. ꝙ appellatione viri, vxoris, nuptiarum matrimonij, intelligitur de legitimis: & sic quòd dispositio loquens de aliquo: intelligitur de legitimo. Item quod filij ex coitu illegitimo non sunt in potestate, quia non sunt ex iustis nuptijs. Item nota, quòd spurij æquiparantur vulgò conceptis: & vulgò concepti intelliguntur non habere patrem. Item vnde dicantur spurij. Item, quòd vbi non est matrimonium legitimum, non est dos: & dissoluto tali matrimonio non est locus exactioni alicuius dotis, Item, quòd coitus contra ll. punitur alijs pęnis. Item ꝙ actus contra ll. caret non solum effectu, sed nomine. Item ibi, Nec hi patrem not. quòd idem operatur fictio, quod veritas, quo ad iuris effectum. Item quod verbum, intelligitur, denotat fictionem.

a ¶ *Diximus*, vt sup. eo per totum, & etiam adiecimus in proximo. §.

ADDITIO. Vide cle. 1. de consan. & af.

b ¶ *Itaque*, bene infertur vt sup. tit. 1. in prin.

c ¶ *Ad patriam potestatem*. Propter hunc casum posuit de nuptijs post titulum de patria potestate.

d ¶ *Vulgò*. Scilicet qui patrem demonstrare non possunt, vel illicitum, vt ff. de statu hom. l. vulgò.

e ¶ *Nam nec hi*. Scilicet vulgò concepti. Vel dic hi, de quibus loquitur, scilicet illicitè concepti.

STL. * ¶ Prima expositio verior, quam intellige, vt declaraui in figuratione casus.] Sed quod dicitur de illicitè conceptis, adde hoc verũ, si vterque sciuit: si verò alter coniugum ignorauit, filij legitimi sunt de iure cano. c. qui filij sint legit. & succedunt patri etiam scienti. c. ex tenore, eo. tit.

f ¶ *Incertus sit*, Cui pater est populus, pater est sibi nullus, & omnis, Cui pater est populus, non habet ille patrem, & secundum hoc dic his. i. vulgò cõceptis. Vel dic his. s. incestuosis, & tũc dic iuris fictione est incertus.

g ¶ *A græca* voce sporàdin. i. passim & sparsim, & apator dicitur quasi sine patre: simili ratione amator dicitur sine matre.

† similis text. in §. vulgo infra, de suc. reg. STL.

¶ Adde, quod hoc vocabulũ spurij latè declarat Budęus in suis Annot. in l. vulgò. ff. de sta. ho. * Alciatus libr. 1. Prætermis. reponit hic. sporadin, id est vulgò, passim, & sparsim, cuius sententiam amplexus sum hic in Annota.

† Idẽ passim, vulgò, & sparsim. hinc sporades insulæ quædã sic dictæ quod in mari sparsæ sint.

*Adde, ꝙ Plutarchus in Proble. aliũde trahit etomologiã spurij. Cum veteres (inquit) prænomina notis scriberent, vt Sex. pro Sextus Ser pro Seruius, Spu. pro Spurius. eos autem qui vulgò concepti erant, ita notarent S. P. quasi sine patre, hoc errore factum est, vt qui sine, patre dici deberent spurij appellati sint.

h ¶ *Sine patre*. Iure ciuili inspecto.

i ¶ *Sequitur*. Bene infert cum enim sine matrimonio esse non potest. s. dos & vbi non est dos, actio dotis non est, vt C. de do. ante nup. l. fi. ibi. sicut enim &c. †

† Melior text. in proposito in l. 3. cũ alijs ibi relatis p glos. ff. de iu. do.

K ¶ *Exactioni*. scilicet per actionem ex stipulatu * quæ datur pro dote, vt inf. de actio. §. fuerat. Sed numquid per condictionem, sine causa, vel ob causam, quasi ob causam datum fuerit, nec causa fuit secuta? Respon. Pla. sic: siue ignorans, siue sciens dederit, vt ff. de condi. sine causa. l. fi. Sed Io. dat talem condictionem ignoranter non scientes dãti, vt C de condi. ob causam. l. 1. & ff. de condi. ob causam l. 1 §. fin. & l. 2. nec immeritò, cum turpiter danti nulla sit repetitio, vt ff. de cõdi. ob tur. cau. l. si ob turpe, & hæc omnia locum habent, quando non fuit secutum matrimonium.

STL. ¶ Adde, quòd opin. glos. hic & in l. fi. communiter approbatur per doc. hic, & in d. l. fi. ꝙ si mater sciebat matrimoniũ illicite contrahendum non repetat: si ignorabat, secus, matrimonio non secuto; ita dicunt Angel. & Christoph. hic, & nouissimi in d. l. fi.

l ¶ *Prohibitas*. Per. aliquem de 14. modis licet Hyrne. has pęnas imposuerit tantum eis, qui incestas nuptias faciunt, vel nefarias nõ qui aliàs inutiles vt in authen. de incest. nupt. §. colla. 1.

** Adde,

** Adde, quòd communis opin. est contra glo. quo ad pœnas contentas in d. auth. de incest. nupt. secus quo ad pœnas contentas in l. qui contra. C. de incest. nupt. nam eas incurrunt omnes contrahentes nuptias contra ll. & sic contra quascunque prohibitiones non tantum iure sanguinis, sed etiā alijs rationib. hoc tit. cōprehensis, ita Sali. in auth. incestas. C. de incest. nupt.]

non est, vt hic, & sup. tit. 1. in princ. facere in potestate, detur in seruitio imperatoris, vel Præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris, & efficitur legitimus loco meriti filij, † vt hic & in authen. quibus mo. na. ef. sui, §. si quis igitur coll. 7.

hunt, & alias pœnas[a] patiuntur, quæ sacris constitutionibus cōtinentur.

¶ *In potestatem patris rediguntur, qui per oblationem curiæ legitimantur, vel per subsequens matrimonium. hoc dicit.*

¶ Aliquando est aut euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non † fiant,[b] postea† autem rediguntur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis,[c] fuerat, postea curiæ[d] datus, potestati patris subijcitur. Nec non[e] is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictū[f] fuerat, sed ad quā pater consuetudinem† habuerat, postea ex nostra cōstitutione[g] dotalibus instrumētis[h] cōpositis ī potestate patris efficit. Quod

† aliàs fiunt. aliàs sunt.
† aliàs vacat autem.

a ¶ *Alias pœnas.* Vt est amissio bonorum, & incursus infamiæ, vt C. de incest. nupti. l. qui contra & l. si quis incest. Hodie verò & confiscatio bonorū & exilium, & cinguli siue dignitatis depositio, & verberatio simul eis imponitur, vt in Auth. de incest. nup. §. 1. coll. 2.

ADDITIO. Adde secundum Ioan. Fab. ꝙ contrahentes incestas nuptias sunt infames: & ita approbantes & defendentes, vt patrocinium præstantes, vt 3. q. 4. c. consanguineorum, & ipso iure sunt excommunicati, vt in cle. 1. de consan. & affi. Ang.

¶ *Aliquand.* ¶ Diuiditur in 2. partes, prout duos casus decidit, Secunda ibi, nec non.

STL.

¶ *CASVS*, Quæsitum fuit, an alio modo patria potestas, quam ex iustis nuptijs, acquireretur iure ciuili: & videbatur, ꝙ non, ex regula generali affirmatiua posita sup. in pri. tit. 1. & ex negatiua posita in §. præced. versi. Itaque. cuius contrarium deciditur in duobus casibus ex constitutionibus Imperatoris. s. per oblationem curiæ, & per subsequens matrimonium. primum fauore curialium, §. si quis igitur. in auth. qui. mo. na. effi. sui in si. secundum fauore matrimonij. & filiorum l. nuper. C. de nat. lib. Not. ꝙ ius ciuile alios modos inuenit reducendi filios in potestatem, quam ex iustis nuptijs, s. per oblationē curiæ, & per subsequens matrimonium: & ita naturales fiunt legitimi.

b ¶ *Parentum non fiant.* Hoc mirabile per duo probat exempla Accur.

¶ Adde similem tex. inf. de hær. quæ ab intesta. d. fer §. 1. ver. Quibus vsque in fin. §.

c ¶ *Naturalis*, Scilicet tantum.

d ¶ *Curia.* Cum enim vult aliquis naturalem filium tantum, qui in potestate patris

* ¶ Dic, quòd per curiam intellexit ordinē decurionum, qui erat quasi quidam senatus municipalis, sumebantur. n. in municipijs eo munere, quo Romæ senatores. Hi autem inter alia munera exigebant omnia tributa, eaque vel antea quæstoribus mandātibus persoluebant, vel postquā ea exegissent, ita tamen vt quod a tenuioribus exigi non poterat, ipsi de suo penderent. vnde & prohibita illi erat prædiorum alienatio, ne solum verterent euitandorum munerum causa. Sed quo magis allicerentur homines ad dandum se ordini eiusmodi decurionum, visum fuit Imperatoribus eum ordinem plurimis priuilegijs exornare, vt legitur in nouella Maiorani, & Leonis, quæ hodie impressa est cum C. Theodosiano, & inter cætera hoc quoque additum fuit à Iustiniano vt naturales filij per oblationem curiæ legitimi fierent, vt manifestè ostendi hoc loco in Annot.

e ¶ *Nec non.* Nunc ponitur aliud exemplum.

f ¶ *Interdictum*, Nam aliam vxorem non habuit tempore concubinatus: alias contra, vt C. de concu. l. 1.

¶ Adde, quod ratio est, quia subsequente matrimonio fingitur illam semper fuisse vxorem & maximè temporis partus, per fictionem translatiuam: & si illo tempore, quo peperit, erat impedimentum tale, quod cum ea matrimonium esset interdictum, non fit legitimatio: quia extremum ad quod fictio trahitur, non est habile.]

g ¶ *Constitutione.* Vt C. de natu. liber. l. cum quis.

h ¶ *Instrumentis.* † Sed numquid sine instrumentis est matrimonium tale? Dicunt quidam quod non, vt Pla. & Azo. quādo decorati maximis dignitatibus faciunt matrimoniū, vt in Auth. vt li. mat. & auiæ, §. quia verò legem dudum, collat. 8. melius autem,

quibus

& alijs liberis, qui ex eodē matrimonio postea fuerint ꝓcreati, similiter nostra cōstitutio [a] præbuit †

¶ *De adoptionibus.*

¶ *Adoptiui etiā sunt in potestate, qui sui iuris, rescripto principis arrogātur; alieni, adoptantur imperio magistratus. h. d. ex l. 1. & 2 ff eod.*

NOn solum aūt naturales [b] liberi sm̄ ea, quæ dixi-

STL. quibus mo. natu. effic. legi. §. hæc ergo casta. colla. 6. Sed dic, ꝙ matrimonium nudo consensu perficitur sine scriptura, vt in Auth. de nupt. §. nuptias. coll 4. & ff. de reg. iur. l. nuptias. Sed filij primogeniti non sunt legitimi, si dotalia instrumenta non sunt facta, vt hic: & facit ad hoc. C. de natu. libe. l. cum quis, & l. nuper, & l. fin. & in Authent. de hæredit. ab intesta. venien. §. 1. collat. 9. & in Auth. de filijs ante do. instr. nat. circa med. colla. 3. & in Authen. de incest. nupt. §. fi. col. 2. & de trien. & semis. §. fi.

† Cū hoc tex. concor. §. 1. prope fi. inf. de hæred. quæ ab intest. defer.

¶ Adde, quod hoc hodie in vtroque foro de iure canon. corrigitur: secundum quod talia instrumenta non requiruntur. c. tanta, qui fil. sint leg. & ibi communiter doct. vt per Abb. in 1. not.]

** Declara tamē hoc esse verum quoad legitimationem, non quoad successionem, in qua ius ciuile attenditur non enim talis legitimatio operatur quoad successionem, nisi confectis instru. dotal. vt post multa concludit Car. Alex. in d. c. tanta in 10. q. versic. descendo ad tertium. & Socin. iun. cons. 52. col. 2. volu. 1.]

a ¶ *Constitutio.* vt C. de nat lib. l. nuper. Sed si non fecerit eam sibi vxorem, adhuc huiusmodi naturales sunt alendi a patre. Item succedunt ex testamento in totum, si pater vult, legitimis non existentibus, vel parentibus iam defunctis, alias liberi in vnam vnciam tantum permittunt naturales succedere: superiores, quando ipsi tantum supersunt: non impediunt eos, nisi in sua legitima, quæ superioribus debetur: ab intestato vero duas habent vncias paternæ substantiæ, cum matre eorum viriliter diuidēdas, quando non sunt ascendentes, nec descendentes alunt & ipsi patrem, & hoc in licitè natis: sed si illicitè nati sunt, non immo omni beneficio sunt exclusi, vt in Auth. qui. mo. na effi. sui. §. discretis, vt quein fi. consti. colla. 7.

Filij naturales tantum an succedant.

¶ Adde, ꝙ illicitè nati sunt alēdi à patre de benignitate canonica c. cum haberet in fin. vbi gl. de eo. qui du. in mat. quā pol. per adul.

¶ *De adoptionibus.* ¶ Dicturus Imperator de ijs qui in potestate parentum sunt, posuit titulum particularē de hoc: ad cuius declarationē fuit necessarius tractatus de nuptijs: sed quia etiam per adoptionem iure ciuili sunt in potestate; qui adoptantur, ideò sequitur tractatus de adoptionibus, prout optimè ipsemet Imper. in princ. continuat.

NOn solum. Iste titulus diuiditur in nouem partes principaliter. Primò ponit, quòd adoptiui sunt in potestate adoptantis. Secundò, qualiter fiat adoptio, & arrogatio. Tertiò primum dictum imitat, & declarat. Quartò de impubere qui se ad arrogandum dedit. Quintò quod adoptans debet filium adoptatū præcedere 18 ann. Sextò, quando aliquis vt nepos vel pronepos adoptatur. Septimo, in quibus adoptatus æquiparatur naturali. Octauò, in quibus conueniunt, & in quibus non adoptio, & arrogatio. Nonò, quòd serui adoptati à dominis sunt liberi. Secunda ibi, Adoptio. Tertia ibi, Sed hodie. Quarta ibi, Cum autem. Quinta ibi, Minorē. Sexta ibi. Licet autem. Septima ibi. in plurimis. Octaua ibi, illud. Nona ibi, Apud Catonem. Aret.

¶ *CASVS* non figuratur, quia partiendo & declarando terminos adoptionis & arrogationis procedit. Not. filios adoptiuos in potestate nostra esse. Item quòd adoptio sumitur dupliciter; vt genus, & comprehendit etiam arrogationem: vt species, & est illa, quæ fit eorum, qui in alterius erant potestate, imperio magistratus. Item quòd arrogatio est de reseruatis principi. Item quod difficilius liberi & sui iuris transeūt in potestatem alterius, quam ij, qui in alterius potestate erant: ex quo not. potes, quod in habentibus symbolum facilior est transitus.] STL.

b ¶ *Naturales*, subaudi, & legitimi. Quare distingue: quia filiorum alij sunt naturales & legitimi, vt ex legitimo matrimonio nati, vt hic, & supra de patria potestate in princ. Alij naturales tantum, vt nati ex concubina, vt supra titu. 1. §. fina. Alij legitimi tantum, vt adoptiui: de quibus hic titu. loquitur. Alij nec naturales, nec legitimi, iuris præsumptione, vt incestuosi, vel aliàs illicitè nati vt in Authent. qui. mo. na. effi. sui. §. fin. coll. 7. Alij sunt qui prius non fuerunt legitimi, sed nunc sunt, idest efficiuntur duobus modis, vt in authen. qui. mo. natur. effi. sui. §. quod verò. & supra tit. 1. in fin.

¶ Adde tu clarius septem esse species filiorū qui diuersimodè à iure considerantur: prima est legitimorum & naturalium, qui sunt nati ex verò, vel putatiuo matrimonio, sup. tit. 2. in prin. secunda est species, naturalium tantum, qui sunt nati ex vnica concubina in domo retenta, indubitato affectu coniūcta, si vterque sit solutus, vt not. in rub. ff. de cōcubi dicti naturales, quia eos natura nō honestas genuit. c. liberi 32. q. 4. tertia species dicuntur spurij, nati ex coitu non approbato, nec improbato à l. vt vulgo concepti, & simi-

similes: quarta species est eorum, qui ex dānato coitu nascūtur, vt adulterini, incestuosi, sacrilegi, & similes. §. fi. in Auth qui. mo. na. effi. sui quinta species est, legitimorum tantum. de quibus hoc tit. sexta species est legitimatorū, de quibus. §. fi. sup tit. proxi. septima est spiritualium, quos ex sacro fonte, vel confirmatione leuamus, de quibus in tot. titul. de cog. spir.
** Adde, quòd sūt aliquot casus, quib9 adoptiuus nō habetur pro filio, quos annotauimus in §. in plurimis. inf. eo.]

mus, in potestate nostra sunt, verumetiā ii, quos adoptamus.[a] ¶ Adoptio [b] autem duobus modis fit: aut principali rescripto, [c] aut imperio magistratus.[d] ¶ Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, easve, qui quæve sui iuris sunt: quę species adoptionis dicitᷣ arrogatio.[e] ¶ Imperio magistratus adoptamus eos

a ¶ *Adoptamus*, scilicet in potestate nostra sunt: & hoc iure veteri, vt hic, & ff. eod. l. 1. sed hodie distinguitur, vt inf. eod. §. sed hodie.
** Pulcherrimum s. c. ad adoptiones pertinens P. Mario l. Asinio Coss. tempore Neronis factum refert Cornel. Tacitus lib. 15. ex quo etiam ostenditur, quantam differētiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint.]
b ¶ *Adoptio*. Est autem adoptio secundum Pla. & Io. legalis actio ad solatium eorū, qui liberos nō habent penè. i. ferè naturam imitans, sed certè & ab ijs, qui liberos habēt, fit adoptio, vt ff. eod. l. nec ei. §. prætereà, & inf. eo. §. licet, quare potest sic simpliciter definiri. Adoptio est legitimus actus per quem fit quis filius, qui non est, pene, id est ferè naturam imitans: & est hæc veritas, vt ff. eo. l. 1. & inf. eo. §. minorem.

STL. * ¶ Dic q̄ reperitur adoptio in genere, quæ postea diuiditur in adoptionem in specie, & arrogationem. Adoptio in genere sic rectè diffinitur: Est actus, per quem, auctoritate iuris ciuilis, qui filius non est, instar naturæ filius efficitur. Adoptio verò in specie hoc modo. Est actus, per quē qui in alterius potestate est imperio magistratus instar naturæ alterius filius efficitur, concurrēte naturali vinculo, in potestate non concurrente, habilis ad succedēdum. Arrogatio autem est actus, per quem qui sui iuris est. principis auctoritate instar naturæ filius efficitur, & in potestate. Sed & hoc loco libet apponere verba A. Gellij lib. 5. c. 19. noc. atti. Inquiril-le. Cum in alienam familiam, inque liberorum loco extranei sumuntur, aut per prætorem fit, aut per populum: quod per prætorem fit, adoptio dicitur: quod per populum, arrogatio. Adoptantur autem, cum à parēte, in cuius potestate sūt, tertia mācipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat apud eum, apud quem l. actio est, vindicantur. Arrogātur ij, qui, cum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt, eiusque rei ipsi auctores fiunt: sed arrogationes non temere, nec inexplorate committuntur. Nam comitia arbitris pontificibus præbentur, quæ curiata appellantur. Ætas quoque eius, qui arrogare vult, an liberis potius gignendis idonea sit, bonave eius, qui arrogatur, ne insidiosè appetita sint, consideratur: iusiurandum à Q. Mutio Pontif. maxim. cōceptum dicitur, quod in arrogando iuraretur: sed arrogari non potest nisi iam vesticeps. Arrogatio autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogationem fit: eius rogationis verba hæc sunt: Velitis, iubeatis, vt L. Val. Titio tam iure legeque filius sibi siet, quam si ex eo patre matreque fami. natus esset, vtique ei vitæ necisque in eum potestas siet, vti pariendo filio est hæc ita, vt dixi, ita vos Quirites ergo. Hæc ille, quæ in Annota nostris latè exposuimus.
* Adde, quòd apud veteres de causis adoptandi Pontifi. iudices erant, deinde si causę probarentur, curiata lex ferebatur, quam qui ferret, is omnia seruare debeat, quę in ceteris legibus ferendis seruari mos fuita atque ita adoptio fiebat, quod vtrumque indicat Cicero. in orat. pro domo sua, & latius explicat Paulus Manutius libro suo De leg. Rom.
c ¶ *Rescripto*. Hoc est, vel ante ipsum principem, vel ante alium magistratum delegatione facta per rescriptum à principe. vt Cod. eod. leg. 2. in fin. & l. arrogationes. Sed quid si Imperator non est? Respond. non potest fieri, licet imperium semper sit, vt in Authen. quomodo oportet episc. §. fina. colum. 1.

¶ Hoc verū de iure ciuili, sed de iure canonico succedit vacante imperio Pot. vel iud. ecclesiasticus, secūdum quod habetur in c. licet ex suscepto, de foro compet. STL.
d ¶ *Magistratus*. Scilicet cuiuscunque ordinarij, etiam defensoris ciuitatis, qui minimus est, vt in Auth de defen. ciu. §. nulla. col. 3. Nec mirum, cum sit de voluntaria iurisdictione, vt ff. de off. pro. & le. l. 2.
e ¶ *Arrogatio*. quia adoptatur interrogatur, an velit eum, quem adoptat, sibi iustum filium esse: & adoptatus, an id fieri patiatur, vt ff. eod l. 2. Vnde ver. Arrogo qui suus est, sed habet meus esse necesse. Patris adopto suum, sed patris permanet idem.
¶ Adde, quòd quamuis hanc ordinationem alleget iuriscon. in l. 2. ff eo. tamen verisimilior videtur illa, quam posuit Gel. vbi supra quia fiebat per populi rogationem.]

a ¶ In-

a ¶ *Inferiorem.* idest sequentem.

¶ *Sed hodie.* ¶ Diuiditur in duas partes. In prima ponit regulam prohibitiuam: in secunda dispensationem in ascendentibus. secunda ibi. si verò que secundum communem opinionem, vt l. cum in adoptiuis. C. eo. sed cum hodie nemo emancipetur inuitus, §. generaliter. in Auth. qui. mo. nat. effi. sui. videtur iste. §. esse correctus, de quo vide Ias. hic.

SYL. ¶ *CASVS.* Quærebat, an perpetuò verũ esset, quòd in adoptatis potestatem transiret filius adoptatus: dubitationem faciebãt verba generalia in per in prin. tit. nostri, & omne ius antiquum: cuius contrarium test. ood. ex correctione Iustin. scilicet, vt nisi adoptetur ab aliquo ex ascendentibus patris, vel matris, nõ trãseat in potestatem: ratio fuit quia cueniebat vt adoptatus aliquãdo, & patris naturalis, & adoptiui successionẽ perderet: prout rationem suæ dispositionis latè explicat in l. cum adoptiuis. in princ. Cod. eo. Not. quòd extraneus adoptans filium, non habet eum in potestate. Item quòd per adoptionem ab extraneo factam, iura patris naturalis non dissoluuntur. Item quod filius adoptiuus succedit patri extraneo ab Intest. Item quod ascendentes adoptantes habent adoptiuos filios in potestate. Item quod duo vincula magis ligant. Item quod adoptiuus dicitur de familia patris adoptantis. Item quod in vna persona naturalia, & ciuilia iura concurrere possunt.]

† *Extraneũ hic accipe omnem, qui non sit ascẽdens.*

easve, qui quæve in potestate parentum sunt: siue primũ gradum liberorũ obtinent. qualis est filius filia; siue inferiorem,[a] qualis est nepos, neptis, pronepos proneptis.

¶ *Per adoptionem non transit quis in potestatem nisi ascendẽtium, quamuis patri adoptiuo extraneo succedat. hoc dicit ex l. cum in adoptiuis. Cod. de adopt.*

¶ Sed hodie ex nostra cõstitutione[b] cũ filiusfamilias à patre naturali[c] extraneæ †personę in adoptionẽ datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur: nec quicquam ad †patrẽ adoptiuum trãsit, nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successionis ei à nobis tributa[d] sint. Si verò pater naturalis[e] nõ extraneo, sed auo filij sui materno,[f] vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus,[g] etiã auo paterno, vel proauo simili modo paterno, vel materno filiũ suũ dederit in adoptionẽ; in hoc casu, quia cõcurrũt[h] in vnam personã & naturalia, & adoptionis iura,[i] manet stabilie ius patris

* ¶ Adde, quod nec patrẽ adoptiuum in ius vocare potest sine venia. l. generaliter. l. quia. & l. adoptiuum. vbi gl. ff. de in ius vocan. & versa vice adoptiuus filius præfulget dignitate patris adoptiui quãuis extranei, l. Senatoris, ff. de senat.

** † *saltiũ patris naturalis, etra removeantur. alioquin. n. non pauca etiam transeũt ad patrẽ adoptiuum vt ius corrigendi, & ne vocetur in ius sine venia.*

e ¶ *Pater naturalis.* & legitimus.

f ¶ *Materno.* in cuius potestate prius nõ erat, sed modò efficitur, vt subijcitur, vt sup. de pa. po. in fi. Accurs.

g ¶ *Emancipatus.* Aliàs cum esset i potestate aui, quomodo adoptaret eum quem habet? Certè non potest plus esse, quam filius vel nepos, vt hic, & ff. eo. l. si pater, §. qui duos. & intellige emancipationis tempore filium non esse conceptum. qui nunc datur in adoptionem, aliàs in potestate aui remansisset, vt infra tit. i. §. fi.

* ¶ Simili modo, idest similem facit distinctionem: nam materno proauo, indistinctè; paterno verò, secundum quod modò distinxit in auo, datur in adoptionem.

h ¶ *Concurrunt.* Sed si ergo adoptem filium fratris mei. numquid potestati meæ subijcitur? Respond. secundum Ioan. quod non: & quod hic dicitur, naturalia, expone, idest natiualia, quia ab eo auo cõtrahit natiuitatem, & originem: quod non est in filio fratris mei.

* Hoc idem significat Theophilus, qui verbum naturalia vertitur ta hek tis geneseos. sed & aliter responderi potest, quod tex. dicit non simpliciter, non extraneo, nec non coniunctio. sed nominatim auo, vel proauo, & ideò nõ fit extensio extra psonas expressas in exceptione. l. nam quod ff. de pen. leg.

i ¶ *Iura.* Vnde præferendus est ei, in quem vnum tantum concurrit, & sic duæ rationes

b ¶ *Constitutione*, vt C. de adopt. l. cum in adoptiuis.

c ¶ *Naturali.* & legitimo.

d ¶ *Tributa.* scilicet in prædicta constitutione (i.) & facit ad hunc §. infra de hæred. quæ ab intestat. §. sed ea omnia, & infra de exhær. lib. §. circa adoptiuos. & infra de inoffic. testat. §. 2.

ADDITIO. Etiam concurrentibus legitimis & naturalibus, quamuis inter se nihil habeant parentelæ: quod not. secundũ Ang. & ideò non transit in potestatem, quia per emãcipationẽ priuaretur hereditate vtriusque

prævalent vni, vt in authen. de consang. & vter. fra. §. 1. coll. 4. & C. de ed. di. adri. tol. l. si nisi vna sit melior duabus, vt colligitur. ff. de inoffi. test. l. nam & si. & ff. vnde liberi, l. scripto.

adoptiui, & naturali vinculo copulatũ, & legitimo adoptionis modo† constrictum: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

¶ *Impubes arrogatur causa cognita: & cauet arrogator, si impubes decedat, de restituendis bonis pupilli ijs, qui illi successuri essent, si arrogatio facta non esset: nec arrogatus, nisi ex causa, emancipari, exheredari ve potest: alioquin præter bona propria consequitur etiã quartam partem bonorum arrogatoris. h. d. ex l. si paterfamilias, §. fin. ex l. nec ei. & l. sequen. ff. eod. & ex l. fi. ff si quid in fraudem patro.*

¶ Cũ autẽ† impubes per pricipale rescri-

† aliàs constitutum.

SYL. ¶ Adde, quòd doct. qui not. hoc, quod duæ rationes vincunt vnam, intelligunt vnam ex illis duabus vt si in vna persona vna ex illis concurrat, in alia duæ, illa præferatur. ita colligitur ex ll. allegatis, & ita intelliges: quo casu nõ est ad propositum limitatio glo.]

* Adde, quod alia quoque ratione tex. in l. Nam etsi, nõ proba limitationem gl. Nã ibi vna ratio non est potior duabus, sed eis æquipollet. vera tamen est illa limitatio, & probatur apertè in l. 1. § omnibus C. de vete. iu. enu. nam non est nouum, vt vnum vinculum validum arctius liget, quam duo infirmiora, vt quia aduersus illa duo stet vitium formę. l. 1. §. si quis ita vbi Ias. vlt. not. de verb. obl g. vel non ad idem concurrant, sed circa res diuersas distrahatur. l. spadonem. §. qui iura. de excus. tut. l. si sub conditione in fin. quibus mo. vsusf. amit.

* Adde, quòd & vnum vinculum æquiualet duobus, cum agitur de materia, in qua alterum illorum duorum nullius sit considerationis. Vnde in feudis, frater ex latere patris tantum coniunctus, non minus admittitur ad successionem, quam frater vtrinque coniunctus, quia in feudis ad cognationem matris non attendimus, Bald. in c. 1. vers. quæro ergo. de grad. succe. in feud.

Diuisio. ¶ Cum autem. ¶ Diuiditur in quinque partes. Primò quod arrogatio fiat causa cognita. Secundò, quòd sit iusta causa. Tertiò ponit modum, sub quo fiat. Quartò quòd non potest arrogator ipsum emancipare sine causa. Quintò quod quartam partem bonorum suorum eidem, siue in vltima voluntate, siue inter viuos, relinquat. Secunda ibi, Et exquiritur. Tertia ibi. Et eum. Quarta ibi, Item non aliter. Quinta ibi, Sed & si. Aret.

SYL. ¶ Cum autem. * ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an pupillus posset dare se ad arrogandum. & videbatur quod non, quia in arrogatione in primis exploranda est mens illorum, qui arrogantur. l. in adoptionibus. ff. eodem. pupillum autem nullam habere mentem, traditum est, l. pupillus, ff. de reg. iur. E conuerso autem videbatur, quòd talis arrogatio permitti deberet absque alijs adminiculis, ex quo celebratur auctoritate principis, quæ omnem suspicionẽ submouere videbatur, & quia nihil addi posse videbatur pricipali cõfirmationi. Sed supradictis nõ obstantibus, deciditur, impuberem arrogari posse, dummodo id fiat causa cognita, caueatque arrogator se bona arrogati, si impubes decesserit, illis restituturum, ad quos peruentura erant, arrogatione non facta. Exigitur autem causæ cognitio ea ratione, quia nisi adhiberetur, facilè eueniret, vt non haberetur ea ratio honestatis, quæ in patribus, & filijs requiritur. Adhibetur autem & satisdatio, vt occurratur illis, qui forte inhiantes patrimonio pupilli, illum ideò arrogare excogitassent, & ex his rationibus temperantur, quæ pro rationibus dubitandi supra allegabantur. Successiuè quæsitum est, an arrogator possit quotiescumque velit, arrogatum emancipare: & videbatur quòd sic. §. præterea, infra titul. prim. Cuius contrarium deciditur illa ratione, quia, cum in constituenda arrogatione leges voluerint causæ cognationem adhiberi, similiter voluerunt eam solui non posse absque eiusdem causæ cognitione, l. nihil tam naturale, dige. de re iudic.] & quia cum talis emancipato incommodum affert emancipatio, quia iura omnia soluuntur, id à eo inuito sine causa fieri non debet, & facienti pœna imponitur, vt sequenti.

Nota, quòd arrogatio impuberis requirit causæ cognitionem, vtrum vtilis, vel honesta sit filio arrogato. Item not. ex ordine literæ quòd prius attendenda est honestas, quam vtilitas. Item no. cautionem requiri de restituendis bonis illis, qui ei successissẽt, si arrogatus non fuisset. item quòd tabellio dicitur persona publica, & quod per eum nobis quæritur. Item quod arrogatus non potest emancipari non cognita causa. Item quod arrogatus quicquid quęrit, quærit patri arroganti. Item quod dictio, præter, includit]

† *In h... derogatum fuit le... veter. quand... si vesti... ceps, ... est pub... arroga... poterat aucto. Aul. Gelli. l. 5. c. 19.*

2 ¶ *Re-*

ptũ [a] arrogatur, causa cognita [b] arrogatio fieri permittitur. Et exquirit causa arrogationis, an honesta [c] sit, expediatq. pupillo. Et cum quibusdã † cõditionib. arrogatio fit, id est, vt caueat [d] arrogator per sonę publicę † hoc est tabellioni, [e] si intra pubertatẽ pupillus decesserit restituturũ se bona illis, qui, si adoptio facta nõ esset, ad successionem eius venturi [f] essent. ¶ Item non aliter emancipare eũ potest

a ¶ *Rescriptum.* Vt qui sui iuris est, vt supra eod. in princip.

b ¶ *Cognita.* Quæ autem in causæ cognitione vertuntur, per ordinem scripta sunt. ff. eodem l. si pater, §. in arrogationibus, & l. sequen. vsque ad §. final. & quædam etiã hic dicuntur in persona impuberis, quæ & ibi dicũtur.

* Adde, circa causas adoptãdi, quæ grauiter ac eleganter scribit Cicero in oratio. pro domo sua cum ait, Quod est Pontificis ius adoptionis? nempe vt is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit, & cum potuerit sit expertus: quæ deinde causa cuique sit adoptionis: quæ ratio generum, aut dignitatis, quæ sacrorum, quæri à Pontificũ collegio solet &c. ex quo loco colligere etiam licet olim Pontifices de causis adoptandi notionem habuisse, de quo diximus supra eod. in princip. extat & pulcherrimum caput Au. Gellij de hac materia, scilicet. c. 19. lib. 9. cuius verba, sup. retulimus.

* Adde, quod in arrogando requiritur consensus omnium suorum glo. 1. §. 1. inf. quibus mo. iu. fin.

† no. plurale nume. pon. pro sin. nõ enĩ subycitur nisi vna cõdi. sic & alias vt l. 2. §. ex aliis, ubi gl. & ori. in.

c ¶ *An honesta.* Id est non eo proposito, vt eius res deuoret, vt ff. eod. l. nec ei. § eorum.

d ¶ *Vt caueat*, id est vt cautionem promittat: cum fideiussione tamen, vt ff. eod. l. nec ei. §. fin. & C. de verb. sign. l. sancimus.

S T L.

* Adde, quod hoc est ex eo, quia ab alia l. hoc declaratur. l. si verbis ff. eod. alias enim cum simus in lege ciuil, intelligitur verbũ, cautio, pro nuda promissione, quando est simpliciter prolatum, vt est communis omnium doctrin. in l. diuortio. §. interdum, ff. solut. matrim.]

e ¶ *Tabellioni.* Quid seruus publicus dicitur, vt C. eod. l. 2. alias enim seruus purus tabellio esse non potest, vt Codice de tabul. generali. l. x. Sed certe ideò sic dicitur, quia publice seruit.

Notarius non potest esse seruus.

** Vnde compellitur conficere instrumenta, & si recusat est periurus, & abdicatur officio, secundum Bart. in l. 1. §. 1. ff. fur. aduer. nau. & Hosti. in summa de fide instrum. §. ex quibus, & Deci. l. inuitus. de reg. iur.]

* Adde, quod in iure tabelliones, quandoque appellantur serui publici, quia antiquitus serui ciuitatum præponebantur tabulis, & scripturis publicis: licet postea id prohibuerit Arca. Impera. in dic. l. generali. Vnde factum, vt eosdem seruos publicos tabularios, interdum seruos ciuitatis appellauerint iurisconsulti. l. fin. ff. quod cuiusque vni. no.

f ¶ *Venturi.* Vel iure successionis ex testamento, vel ab intestato, vel ti. vniuersali, vel singulari, vt legatarius. omnib. enim cõsuluit hac cautione, pupillo decedente in pupillari ætate: alias si postea, pupillaris substitutio euanescit, vt hic, & ff. eod. l. non aliter, & l. his verbis & infra de pupil. sub. §. 1.

† alias persona publica appellatur magistratus, vt §. nos autem infra de atti. tu. Satisdatio arrogatoris quibus prodest. S T L.

Adde, quod ratio est, quia per arrogationem pupillaris substitutio tanquam filij testamentum euanescit, l. nec ei. §. eorum. ff. eo. vnde consulendum est substitutis per cautionem, alij enim substituti præterquam directi pupillares, quia habent actionem non ex testamento filij præsumpto, sed ex testamento paterno, non possunt aliquod præiudicium pati: de quo vide Ang. hic.]

Sed nonne sine hac cautione facta admittuntur supradictæ personæ ex testamento? Respon. non, cum testamentum sit ruptum, minima capitis dimi. scilicet arrogatione, vt infra quib. mo. testa. infi. §. non tamen. Item numquid legitimi sine hac cautione admitterentur? Respond. non, quia pater arrogator omnia iure peculij occuparet, vt ff. de cast. pec. l. 2. Hæc tamen cautio omissa, pro facta habetur, vt ff. eod. l. his verbis. in fi. vt & alias. C. de rei vxo. act. l. vnica. §. 1.

* Adde, quod est differentia inter hanc cautionem præstitam, & subintellectam, quia si præstatur, adhibetur & fideiussor. si autẽ subintelligitur, est simplex cautio.

Sed quare legitimi non stipulantur etiam vltra pupillarem ætatem, & postea erant admittendi ad successionem, si adoptio facta non esset. Respond. illud est de fortuna & aduentitium erat, vnde non fuit considerandum, vt digest. qui & à qui. lege Iulianus, potuisset enim post pubertatem testamentum fecisse, vt supra qui. ex caus. §. cum ergo.

¶ Adde declarando mentem gl. secundum Christo. hic, quia vult dicere quod ideò legitimi, infr. pupillarem ætatem stipulari possunt, quia non facta arrogatione, & decedente pupillo, omninò erant habituri successionem: & ideò, quia læduntur, stipulantur, sed in maiore. quia non omninò læduntur, quia poterat esse. quod conderet testamentum, ideò non stipulantur: quod tene.]

arrogator nisi causa[a] cognita dign⁹ emãcipatione fuerit, & tũc sua bona ei reddat. Sed & si decedẽs pr̃ eũ exhæredauerit,[b] vel viu⁹ sine iusta causa eũ emãcipauerit, iubetur [c]quartã partem [d] ei bonorũ suorum† relinquere: videlicet pręter bona, quę ad patrem† adoptiuum transtulit, & quorum commodũ [e]ei postea acquisiuit.

a ¶ *Nisi causa.* veluti si ita hæres instituitur iste adoptatus, si emancipatus fuerit, & tunc quartam perdit, quam tunc deberet habere de bonis arrogantis, vt infra prox. respon. & ff. si quid in fraud. pa. l. fin. secundum quosdam. Vel dic quòd tunc nõ perdit quartã, vt infra proxi. respon. probatur, quod cum isto continuatur, & quod d. l. continetur, intelligitur quando erat iusta causa contra filium, vt quia prouocabat patrem ad iram, & in tantum, vt etiam exhæredari potuerit. & beneficium collatum, vel conferendum reuocari, vt Cod. de reuocan. donatio. lege finali, & in Authent. vt lib. de cetero. §. illud versic. quin etiam. collatio. 6. & secundum hoc intellige proxi. respon. quod sequitur.

STL. ¶ Adde, quòd quando filius emancipatus ex causa proueniente ex defectu ipsius, perdit quartam, aliter non, siue sine causa emãcipetur, siue causa aliunde proueniat: ita resident hic doct. * ex omnibus autẽ illis causis emancipari potest, ex quibus & exhæredatur, nam exhæredatio, & emancipatio æquiparantur a iure l. quidam cum filium. ff. de verbor. oblig quod latius ostendi hoc loco in Comment.]

b ¶ *Exhæredauerit*, vel præterierit, vt ff. eo. l. si arrogator.

STL. * ¶ Male supplet glos. tum quia præterito arrogato testamentum est nullũ. §. adoptiui. inst. de exhær. lib. & sic ille succederet in totum, si filij legitimi & naturales non superessent. l. pen. §. fi. C. eo. tum quia l. si arrogator. non loquitur in filio præterito, vt ibi admonet Ias. in 4. col.]

c ¶ *Iubetur.* Not. non cauet sic se relictutũ; tunc enim non valeret, vt C. de inuti. stipu. l. ex eo. & C. de inoffi. testa. l. si quãdo. §. 1. sed ei iubetur per legem, vt sic faciat.

d ¶ *Quartam partem.* Quid ergo si alios filios sex, vel plures habeat, nunquid hic plus quam alij habet? Respon. sic, secundum Bul. quasi debeat imputari ei, quare arrogauerit. Vel dic (vt puto) quartam suæ partis per condictionem ex l. diui Pij petit, vt hic, & ff. eo. l. si arrogator. & ff. de inoffic. testa. l. Papinianus. §. si quis impubes. & hoc ad instar naturalium & legitimorum, vt ff. de inoffic. test. l. Papinianus. §. quoniã. & C. de inoffi. testamen. l. cum quæritur, & l. parentibus. Absurdum est enim tunc legitimum plus iuris habere, quam naturalem & legitimum, vt sup. eod. §. sed hodie. in fi. Accursius.

Arrogatus nõ plus iuris hẽre debet, q̃ naturalis & legitimus.

STL. ¶ Adde, quòd hæc opi. glo. communis est, si aliter intelligeremus adoptantis quinque (quod fieri potest. l. si pater. §. fin. ff. eo.) quintus remaneret sine quarta: quæ quarta secundum communem sententiam in d. l. si arrogator. hodie non est aucta ad trientem.

e ¶ *Commodum repete*. Et præter ea bona, s. aduentitia, commodum quorum filius, arrogatus post arrogationem acquisiuit patri. s. vsumfructum: nã & hęc acquisita restituit nõ dico vsumfructum, quem debet lucrari, pater, vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. si quis itaque, ad instar mariti in rebus dotalibus, vt ff. fam. ercisc. l. si filia. § 1. & sic hoc verbum, præter, non excludit, vt ff. de pign. act. l. 1. in fin. & ff. de procur. l. sed & hæ. §. pe. & tacit. ff. de vulg. sub. l. sed si plures. §. in arrogato,

* ¶ Dic quod dictio, præter iuncta termino cõtento sub præcedenti dispositione, stat exceptiuè. l. nam quod § fin. ff. de pen. leg. alias stat inclusiuè. l. Seio. §. vxori ff. de ann. leg. nisi induceretur, vel prohibitio actus alias de iure permissi, vel permissio actus aliàs de iure prohibiti, secũdum Curt. Iun. in l. Actione C. de transact.]

¶ *Minorem natu.* Diuiditur in duas partes: in prima ponit vnum dictum cum ratione: in secunda illud declarat, secunda ibi, debet.

* *CASVS.* Quærebatur, an in adoptionibus habẽda esset ratio ætatis: & videbatur quod non, quia cũ adoptio fuerit ad solatiũ carentiũ liberis introducta, eaq; solo cõsensu, adoptãtis s. & adoptati egrediatur, nõ videbatur tã benigna facultas adsciscendi sibi filios, ratione ætatis coangustanda, sed solum agentium voluntas spectanda. Quo non obstante contrarium respõdetur, quod cum adinuenta hæc via sit ad similitudinem naturæ, vt qui natura liberos non haberet, posse hoc ciuili modo sibi procreare, eam debet imitari: Ideoque statuitur, minorem natu maiorem adoptare non posse. Sed tunc dubitatum est, quot annis oporteret esse maiorem adoptantem, quam is, qui adoptatur: & cum adoptio naturam imitetur, videbatur sufficere, quod eum excederet xv. annis, quia post quartũdecimum annum quis censetur habilis ad generationem naturalẽ supra de nupt. in princ. Quo non obstante decidittur, quod debet illũ pręcedere xviij. annis, quia licet præsumatur potẽtia gignendi in decimoquarto anno, tamen cum per adoptionem quis certe, non pręsumptiuè, filium efficiat, placuit etiam illud tempus statuere ad hanc rem, quo certum est omnes à communi

¶ *Maior 18. ann. esse debet adoptans adoptato. h. d. ex l. arrogato. §. non tãtũ, & ex l. adoptio. ff. eodẽ. tit.*

¶ Minorem natu [a] maiorem non posse adoptare placet. Adoptio enim naturam imitatur,[b] & pro monstro est [c] vt maior [d] sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationẽ facit, plena pubertate, i. 18. annis [e] præcedere.

¶ *Potest quis etiam filium alienũ adoptare in nepotẽ, & deinceps, licet filium non habeat, & nepotem in locum filij; sed vbi adoptat aliquem in nepotem quasi ex filio, quem in potestate habet, natum, requiritur consensus filij: aliud, si nepotem ex eo alij velint adoptionem dare. hoc dicit ex l. adoptare ex l. si paterfam. §. qui duos. & l. cum nepos. ff. eo. tit.*

¶ Licet autẽ & ĩ locũ nepotis vel neptis.

muniter accidentibus secundum naturã generare posse, prout hanc rationem elegãter deducit Ias. in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap. dum tractat materiam fictionis inductiuæ, allegando. l. si paterfamil. in fin. ff. eodem.] Not. quòd minor natu maiorem adoptare non potest * quod pulcherrimè prosequitur Mar. Tul. in ea oratio, quam pro domo sua dixit, dum conqueritur Fõteium adoptasse P. Clodiũ natu grandiorẽ vt Tribunus pl. in ipsius perniciem fieret.] Item quòd ars & ius imitatur naturam, in quãtum potest. Itẽ quod plena pubertas est in 18. ann.

a ¶ *Natu*. i. natiuitate. sic. ff. de min. l. 1. §. 1.

b ¶ *Imitatur* plerumque; quandoque tamen non, vt inf. eo. §. sed & illud. & §. in plurimis. * Solue, quòd adoptio & lex ciuilis imitatur naturam in genere, non in specie: quod latè declarat Bar. in l. eadem. ff. de duobus reis. & in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap. & ibi latissimè Ias. dum tractat materiam fictionis inductiuæ.

c ¶ *Pro monstro est*. i. non secundum naturam, sed contra naturam, vt & aliàs. ff. de sta. ho. l. non sunt liberi.

d ¶ *Maior*, s. tempore, non persona.

e ¶ 18. *annis*. Id est tot annos debet habere plus adoptans, quam adoptatus, qui faciant vnam plenam pubertatem tanti temporis. Sed nũquid qui plures adoptat, debeat pluribus vicibus præcedere in tãto tempore? Respon. non (vt puto) cum secundum naturã etiam in vno anno ex diuersis feminis, vel etiam vna possit habere filios plures: & in hoc adoptio imitatur naturam, vt hic. Et nota pluribus modis dici plenam pubertatem. Nam interdum 14. annis, vt infra qui. mo. tute. fin. §. 1. & supra tit. 1. pri. respõ. aliàs 15. annis. vt in Auth. de tempore non so pec. super dote. §. generaliter. coll. 7. aliàs 17. ann. vt supra. qui manu. non poss. § fina. & ff. de postu. l. 1. §. pueritiam, interdum 18. ann. vt hic, & ff. de ali. & ci. le. l. Mela.

SYL. ¶ Adde tu, quòd glos. non intellexit plenam pubertatem: nam vt primum masculus impleuit 14. an. incipit esse pubes, tunc enim dicitur pubes, & ante id tempus impubes: & hoc est quod dicitur in tex. in d. §. 1. inf. qui mo. tute. fi. plena autem efficitur pubertas in 18. anno; alia enim iura allegata in glo. nihil faciunt: & ita declar.]

¶ Licet. Diuiditur in duas partes: in prima ponit vnũ dictum: in secũda illud modificat. secunda ibi: sed si quis. SYL.

¶ *CASVS*. Quærebatur, an liceret adoptare loco nepotis: dubium faciebat: quia cum in defectum generationis inductus videatur modus adoptionis, non videbatur vltra filium extendẽdus: cuius cõtrarium deciditur, quia sicut optamus perpetuitatem generationis naturalis. l. liberorum. in fi. ff. de verborum significatione, ita & ciuilis, quæ illam imitatur. Tunc dubitatum est, an posset alienus filius loco nepotis adoptari aut econuerso, videbatur enim seruandus ordo naturæ, attamen deciditur contrarium vt latius pateat ista facultas generandi liberos ciuiliter. Item dubitatum est, an cum nepos adoptatur quasi ex filio natus, consensus filij exigatur: & videbatur quòd non, quia cum adoptio fit, non requiritur voluntas eorum, inter quos iura agnationis consequuntur. lege cum adoptio ff. eodem, quod eo magis dicendum erat hoc casu, quia hic filius est in potestate adoptantis, vnde videbatur eius consensum non esse requirendum. Sed contrarium deciditur, & ratio assignatur in text. Læderetur enim filius, & ideò adhiberi debet. lege nam ita ff. eodem quod non est, vbi auus daret illum in adoptionem, vt patet ex glosa in versiculo consentire secunda, vbi habetur ratio dubitandi, & decidendi huius dicti. Not. quòd datur fictio fictionis in adoptione loco nepotis.

Item quòd is, qui lædi posset, requirẽdus est.

Item quòd nullus potest agnasci inuito.

Item quòd nepos datur in adoptionẽ absque consensu filij.

 a ¶ Non

pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat. [a] Et tam filium alienum quis in locū nepotis adoptare potest, quàm nepotē in locum [b] filij. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu, & filius consentire [c] debet ne ei inuito suus hæres agnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotē det in adoptionē, nō est necesse filium cōsentire. [d]

a ¶ *Non habeat*. Vel licet vxorem non habeat, quo casu tamen est contra naturam, vt ff. eo. l. & qui vxores.

STL. ¶ Adde non esse contra naturam, quia potest habere: & quamuis actu nō habeat, habet habitu. Repugnat enim natura in ijs, quæ nec habitu, nec actu esse possunt, sicut in §. minorum, sed non in ijs, quæ habitu, vtputa in adoptione nepotis, non existēte filio immò eo nunquam nato, vt hoc. §.]

b ¶ *In locum*. Item nepotem ex vno, quasi ex altero natum, vt ff. eo. l. si pater. §. qui duos. Non autem loco fratris, vt C. de hæred. instit. l. nec apud.

* Ratio est, quia nec per naturam, quam adoptio imitatur, frater fratrem procreat.

c ¶ *Consentire*. Quod non est in alijs agnatis, qui possent sperare successionē, vt ff. eo. l. cum adoptio.

* Ratio in promptu est, Licet enim agnati sperent successionem adoptantis, ea tamen spes nullius est considerationis cum testari, & alios sibi hæredes facere possit. Sed filius, cui nepos iste agnasci debet, meritò requiritur, ne inuitus eum hæredem habeat necessarium.] Et sic not. ex hoc tex. iun. glos. quod in vnoquoque actu requirendus est is, de cuius præiudicio principaliter agitur, secus si per quandam consequentiam, facit, l. de vno quoque. ff. de re. iud. vbi doct.]

Et siquidem filius consentiat, benè est, & recidet nepos adoptiuus in potestatē suam, scilicet filij, mortuo patre, vt ff. eo. l. si quis nepotem. Si autem non consentiat filius, tūc agnascitur, seu agnatus fit ei, id est, auo, hic nepos, & suus efficitur hæres, etiā filio inuito. nec recidit in potestatem eius: siue dicas eum succedere vt filium, licet non sit filius, siue vt nepotem, quasi ex altero filio præmortuo natum, quo casu æqualiter cum patruo admittatur, vt inf. de hæ. quæ ab intest. §. cum autem. Alij dicunt hoc totum, Et inuito, id est filio inuito: & Agnascatur, id est, iuxta eum quasi nascatur, quo ad successionem, quod satis in idem redit. Alij hoc totum, Et inuito, id est auo inuito, qui voluntate filij proposuerat adoptare, nunc autem contra suum propositum facit: & sic dicitur inuitus ratione propositi primi. Et secundū istos hic nepos inuito auo, & filio adoptatus non succedit vnà cum filio, sed demum eo mortuo: prima verior est.

¶ Adde, quòd tex. est clarus, & intelligitur et filio inuito, cum loquatur de adoptione nepotis facta tanquam ex eo filio, cuius consensus exigitur. * Fallitur autem gl. inquiens, hunc nepotem fieri suum hæredem auo: non enim potest, filio existente in medio, §. sui, infr. de hæred. qua. & dif. Itē & aliud animaduertendū, quòd auus nō prohibetur inuito filio adoptare loco nepotis: sed si adoptet, filius non habebit hūc nepotem, mortuo auo, nec in potestate, nec suū hæredem, & ideò vt adoptio pariat hos effectus, necessarius est consensus filij, alias non. l. cum nepos, & l. seq. ff. eo.] *STL.*

Sed quare hic filius impediret matrimonium sui filij etiam auo volente, & non impedit hunc ciuilem actum, vt ff. de rit. nup. l. oratione. §. 1. Respon. quia matrimonium est vinculum magis indiuiduum, vt sup. de pa. potesta. 1. respon.

** Quinimmo concordant, quia licet filius nō possit impedire adoptionem impedit tñ ortum suitatis, quæ inde proueniret, si eo consentiente fieret ipsa adoptio, & sic cum non producat effectus ipsi filio præiudiciales, pro eo est, quasi facta non esset quo ad eum. vnde nihil facit ad casum ratio indiuiduitatis, quam glos. perpendere videtur.

d ¶ *Consentire*. Sed videtur q͏̃ sic: nā læditur filius in duobus, & in hæreditate siue in bonis, quæ ad filium suum proponebat ex voto trāsmittere, vt ff. vnde libe. l. scripto, quod nō facit, vt inf de hære. quæ ab intest. defe. §. athi. & quia in potestatem illius transit: quare in patris sui naturalis potestatem non recedit iure illo veteri, vt sup. eo. 1. respon. Ad primum respondeo, quia alio modo potest euitare instituendo eum. Ad secundum dico, q͏̃ non potest æstimari patria potestas, vt ff. de lega. 1. l. filiusfamilias. §. secundum vulgarem.

† Sed hodie vterque timor cessat: nam, & succedet, & in suam potestatem recidet, vt C. de adoption. l. cum in adoptiuis. §. scimus & sup. eo. §. sed hodie.

* Adde hoc esse verum, nisi adoptio sit facta ab auo paterno, vel materno, vt dicitur in d. §. sed hodie.

* ¶ In plurimis. *CASVS*. Quæsitum est, an pater adoptiuus possit filium alij in adoptionem dare, & videbatur q͏̃ non, quia cū tam sit ficte filius, si alij quoque in adoptionem

† Sed facit cōtra gl. sicut dñ Iaco. quia si de inæstimabili agitur præiudicio videtur necessarius eius consensus. STL.

ne traderetur, ſuperinduceretur alia fictio, contra l. 1. C. de dot. prom. Sed hoc non obſtante deciditur contrarium, ob ſimilitudinem, quæ inter adoptionem & naturam intercedit: quę facit, vt, ſicut pater naturalis poteſt filium alij adoptandum dare, idē poſſit & adoptiuus. nec obſtat, quod ſit fictio fictionis, quia cū veniat in conſequentiam primæ, non inconuenit, vt tradit Bart. & alij in l. ſi is qui pro emptore. ff. de vſucap. Nota, quod in plurimis filij legitimi tantum comparantur legitimis, & naturalibus. Itē quod adoptatus poteſt dari in adoptionem.]

¶ *Arrogatus vel adoptatus à nō extraneo, poteſt ab eodē alij in adoptionem dari, hoc dicit.*

¶ In plurimis[a] autem caſus aſſimilatur is, qui adoptat[9], vel arrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio nat[9]: & ideò ſi qs per Imperatorē, vel apud Prætorem, vel Præſidem prouincię non extraneū[b] adoptauerit, †poteſt eūdem in adoptionem alij dare.

¶ *Spadones adoptare poſſunt, caſtrati autē non. h. d. ex l. 2. §. illud. ff. eo.*

¶ Sed & illud vtriuſque[c] adoptionis cōmune eſt, quòd & ij, qui generare non poſſunt[d] quales ſunt †ſpadones[e]) adoptare poſſunt. caſtrati autem non poſſunt.

a ¶ *In plurimis.* Quandoque enim contra. vt inf. de hær. quæ ab inteſta. §. minus. ſecūdum Azo. Item in eo, quod adoptiuus pater nō tenetur eum inſtituere, vt inf. de hæred quæ ab inteſt. §. Sed ea ibi, teſtamento autem.

* Adde duos caſus, quibus adoptiuus pro filio non habetur. Primus, cum non de ſucceſſione adoptantis agitur, ſed de alterius. Vnde in fideicōmiſſis, quibus nō ipſi grauato, ſed teſtatori ſuccedirur, l. cohęredi. §. cū filiæ. ff. de vulg & pupil. conditio, ſi deceſſerit abſque filijs, non deficit adoptione, l. ſi ita quis. de leg. 2. Quod & in feudis receptum eſt, cap. 1. §. adoptiuus. ſi de feud. de fun. & quoties de munerum excuſatione ageretur, non enim hæc facto adoptantis mutari poſſunt §. 1. infra de excuſat. tutor. l. ſextum, §. adoptiui. de vaca. muner. Secundus caſus eſt, cum lege municipali maſculi excludunt filias feminas, intelligitur enim de maſculis legitimis, & naturalibus non de adoptiuis: vt tradit Anania. conſ. xxvij & Iaſ. in l. quique. §. Prætor ff. de in ius voc.

b ¶ *Extraneum,* vt ſic tranſeat in ſuam poteſtatem, vt ſup. eo. §. ſed hodie.

** Animaduertte, quod hæc verba text. non extraneum, referenda ſunt tantum ad illa verba. vel apud Prætorem, vel Præſidem, non autem ad verb. per Imperatorem, nam ſi fiat adoptio apud Imperat. quæ peculiari verbo appellatur arrogatio, nihil refert, vtrū ſit extraneus, nec ne, qui arrogatur, omnes enim indifferenter tranſeunt in poteſtatem arrogatori.

STL. * Sed &. *CASVS*. Dubitatum fuit, an adoptare poſſit inhabilis ad generādum; & dubium faciebat, quia cū debeat imitari adoptio naturam. non videbatur danda illi facultas generandi filios ciuiliter, qui non poterat gignere naturaliter, quia fictio nō poteſt habere locum niſi vbi, & veritas, ſecundum Bart. in l. ſi is q. pro emptore, ff. de vſucapio. cuius cōtrarium deciditur in ſpadone, non autem in caſtrato rationem videbimus in glo. Not. quod adoptio fieri non poteſt ab ijs, qui nō habent poteſtatem generādi de facto, ſecus ſi à natura. Itē quod impoſſibilitas de facto magis impedit quam naturalis.

c ¶ *Sed vtriuſque.* Quarum vna vocatur arrogatio, alia adoptio, vt ſup. eo. §. Imperatoris.

d ¶ *Non poſſunt*, Qui omnes Eunuchi vocātur: ſed ab hoc genere detrahit caſtratos, qui generare non poſſunt, id eſt caſtè ſic natos, vt nunquam potuerint generare.

ADDITIO. Pone, quod aliquis generare poteſt, ſed illicitè, vt clericus, numquid poterit taliter adoptare? vide Chriſtophor. hic verſic. Hinc inſurgit dubium vbi concludit quod non.

e ¶ *Spadones*, quibus teſticuli, vel genitalia abſciſa ſūt cultello, vel ſpatha: et eſt ratio, quia fortius impedimentū eſt naturæ, quam accidentis, vt hic. & ff. de libe. & poſthu. l. ſed eſt quæſitum, §. 1. & 2. & ſic no. quod vulgariter promiſcui appellantur.

¶ Adde, quod magna fuit æquiuocatio in his nominibus glo. vt tamen verum diſcas, dic duobus modis accipi ſpadonem, vt & adoptio: largè, prout comprehendi omnes inhabiles ad generandum tam ex accidēti, quam à natura: ſtrictè verò ad differentiam caſtrati. (& hoc eſt quod dixit text. in l. ſpadonum. de verb. ſignific. & l. ſi ſerua. in fi. de iur. dot.) & tūc ille ſignificatur, qui à natura inhabilis eſt: caſtratus enim à caſtro dicitur, cui virilia ſunt amputata, facit lege tertia, & quarta ff. ad l. Cornel de Sica. quod & ſēſiſſe Alcia. videtur li. 1. Prætermiſſ. in ver. caſtrati, licet in d. l. ſpadonum, caſtratum eum quoq. dici putet, qui ſine teſtibus naturaliter progenitus fuerit, cuius opin. meritò hic in noſtris Anno improbauimus. Intelligit ergo ſpadonem hic ſtrictè, qui ideò poteſt adoptare, quia non eſt deſperandum naturę

E 4 auxi-

† *Hoc verum, ſi filius vult. ff. eo. l. in adoptionibus. Io. Fab.*

† *De varijs ſpēbus ſpadonū vide text. in l. ſpadonum. & omninò. ibi Alc. qui hoc eleganter declarat. d. ver. ſign.*

Natura fortius impedimentum eſt quam accidentis.
STL.

¶ Feminæ non adoptant, nisi ex indulgẽtia principis ob amissos filios h.d. ex l. mulierem. C. eo.

¶ Feminæ quoque adoptare nõ possũt,[a] quia nec naturales liberos in sua potestate habent:[b] † sed ex indulgentia[c] principis ad solatium liberorum amissorum[d] adoptare possunt.

¶ Arrogatus trãsit in potestatem arrogãtis cum liberis, quos in potestate habet. h. d. ex l. 2. §. hoc verò, & l. arrogato. ff. eo.

¶ Illud proprium est adoptionis illi⁹, quę per sacrum oraculũ[e] fit, q̃ is, qui liberos in potestate habet si se† ad arrogandũ dederit, nõ solũ ipse potestati arrogatoris subijcitur, sed etiã liberi[f] eius in eiusdem fiũt potestate, tãquã nepotes. Sic etenim

auxilium, in quibus omninò virilia non sunt amputata. l. si quis posthumos. in prin. ff. de libe & posthu. castrati vero, quia carent genitalibus, aliquo modo generare non possunt: ideò & nubere & adoptare prohibentur, & hæc est veritas: q̃ probatur in l. ædiles aiunt §. iumentorum. ff. de ædil. edi. & apertius declaraui hic in Annotar.

¶ *Femina quoque.* ¶ *CASVS* Dubitabat an feminę adoptare possent: & videbatur q̃d sic, quia in l. adoptio. ff. eo dicitur, quòd adoptio habet locum in ijs personis, in quibus natura potest locum habere & ita cum vera filiatio in feminis reperiatur, videbatur etiam posse concurrere legitima: cuius contrarium deciditur in text. ratione in eo expressa cum limitatione. No. quòd femina non adoptat, nec habet filios in potestate.

a ¶ *Feminæ. Non possunt*, sed ipsæ arrogari possunt, vt ff. eo.ʹ. nam & feminæ.

* Adde, quod olim arrogare non poterant, quia cum feminis nulla comitiorum communio erat, quod attestatur A. Gellius lib. 5. capit. 19.

b ¶ *Habent*. Nota feminas non habere filios in potestate, & facit ad hoc. ff. de suis & le. l. nulla & inf. de hær qua. & differ. §. ceteri: & ff de contra ta. l. illud. §. ad testamẽta.

SYL. ¶ Adde, quod ideò potestas in feminis, quãdo loquimur de filijs, interpretatur, tutela, vt pulchrè Dec. in c. ex parte. el. 2. de appel.

* Adde, quod non videtur prima facie ratio huius text. bona esse, femina adoptare non potest, quia nec naturales filios habet in potestate, non enim quæuis adoptio trahit adoptatos in potestatem, vt sup. eod. §. sed hodie. Respon. quod cum olim omnes adoptiui transirent in potestatem, vt in princ. huius titu. & per hoc tunc vera esset huiusmodi ratio, nõ ideò minus hodie etiam vera est, licet aliquo casu adoptio non pariat patriam potestatem, ad ea enim quæ frequentius fiunt, leges referendæ sunt. l. nam ad ea ff. de leg.

c ¶ *Sed ex indulgentia*. de nouo iure concedenda, vt C. eo. l. mulierem.

d ¶ *Amissorum*. in acie principis, vt hic innuit, & infra de excu. tut. §. sed si in libello. ff. de inoffi. testam. l. si suspecta §. fi. Sed nũquid & tũc habebit in potestate? Videtur, q̃ sic, cum beneficia principum sint extendenda, vt in Auth. constit. quæ de digni. §. penul. coll. 6. & ff. de constitut. princ. l. fi. Sed tamen contradico, ad instar scilicet naturaliũ: nã naturam imitatur adoptio, vt sup. eod. §. minorem. † & facit ad hoc. C. eo. l. mulierẽ.

¶ Adde, quòd hæc q. deciditur in d. l. mulierem, vbi pater, q̃ non cõcedit aliud ius potestatis per dictam indulgẽtiam, quam habeat ipsa mater in naturalibus & legitimis, in quibus nõ habent potestatem: * & quãuis gl. videatur restringere hunc text. ad mortuos in acie, est tamen generaliter intelligendus, vt probaui hoc loco in Commen. quia vbi amittantur, luctum adferunt parentibus, (quæ est ratio text. nostri) nec restringenda videtur principis indulgentia ad amisos in acie tantum, sed late interpretanda.

* ¶ *Illud*. *CASVS*. Fuit dubitatum, vtrum liberi, quos in potestate habet: qui arrogatur, transeant in potestatem arrogatoris. Et videbatur quod non, sicut videmus in adoptione, quod dato in adoptionem filio, nepotes ex eo remanent in potestate aui naturalis. l. arrogato ff. eo. & quia iste actus videtur fieri solum inter arrogatorem & arrogatum: contrarium tamen deciditur, quia cum arrogatus alienæ potestati subiectus sit, alium habere in potestate non potest. l. sic eueniet. ff. ad l. iul de adult. & hoc est proprium huius adoptionis, quæ fit imperiali auctoritate, ideoq. cessat obiectio. l. arrogato. Not. quòd liberi eius, qui arrogatur, transeunt in potestatem arrogatoris.

e ¶ *Illud*. *Oraculum*, idest per principem, vt de eo, qui sui iuris est: ideò transit etiam hodie in potestatem arrogatoris, vt supra eodem in princip. ideò sic dictum, quia oramus, siue deprecamur eum, vt in talibus pręstet auctoritatem.

¶ Oraculum appellat rescriptum, & auctoritatem imperialem, vt latius exposui hoc loco in Annot.]

f ¶ *Liberi*. Oẽs nati & nascituri, & ẽt reuersi ab hostibus, vt ff. eo. l. si paterfamil. in princ.

¶ Adde, q̃ secundum Ias. intelligitur, si nati sint

† alias sed ex constitutione & indulgẽtia.

† Et cõtra respõ[...] STI[...] hic do[...] imò [...] bent n[...] derar[...] cunda[...] ius c[...] l. ex[...] cto in[...] ff. d v[...] ga. [...] pup. f[...]

† al[...] deest.

diuus Augustus [a] nõ antea Tiberium adoptauit, quam is [b] Germanicum adoptasset; vt protinus [c] adoptione facta [d] inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

¶ *Seruus à domino adoptatus, vel in iudicio vt filius nominatus; efficitur liber h.d. Aret.*

¶ Apud Catonem † bene scriptũ refert antiquitas, † seruos, si à domino adoptati [e] sint, ex hoc ipsõ posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione [f] etiam cum seruum, quẽ dominus actis [g] interuenĩẽtibus filiũ suum nominauerit, † liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum ei non sufficiat.

sint secus si in vtero essent. l. fin. ff. de colla. bon.

a ¶ *Diuus Augustus.* Hic Imperator volebat adoptare, quendam nomine Germanicum, & hic Germanicus noluit consentire: vnde nõ poterat procedere adoptio vt inf. tit. 1. §. sed & si pater, & ff. eo. l. 2. in princip. vnde Augustus callidè suasit cuidam nomine Tiberio, vt illum Germanicum adoptaret; quod fecit, & hunc Tiberium postea arrogauit princeps: quare & per cõsequens habuit Germanicum loco nepotis. * ¶ Toto (qđ aiunt) cœlo aberrat Accur. in enarranda historia. vide Sueto. in Tiberio & in Caligula.

b ¶ *Is* Tiberius.

c ¶ *Protinus.* id est statim. †

d ¶ *Adoptione facta.* à principe.

¶ Apud Catonem. *CASVS.* Quærebatur an ex adoptione, vel ex nominatione filij, seruus liber efficeretur, & videbatur dicendum quod non, quia nõ videbatur hic modus dandi libertatem introductus à iure, sup. qui. ex cau. ma. non lic. per totum. cuius contrarium dicitur ea ratione, quia non cõuenit filium seruum esse patris liberi, in cuius potestate est, eum facere liberum, & quia verisimile est, vt in necessariam antecedentiam velit quis, eum esse liberum, quẽ sibi libero filium facit, quia dans quod plus est, videtur vtique dare quod minus est.
* Sed inde quæsitum est, an valeret huiusmodi adoptio dubium faciebat, quia qui voluit seruum suum adoptare in filium, vtique censetur voluisse illum prius esse liberum, sicut dicimus, vbi quis scripsit hæredẽ seruum proprium simpliciter, quod videtur in antecedẽtiam necessariam dedisse illi libertatem, §. 1. supra qui ex cau. manu. non l. vnde videbatur dicendum, quod teneret adoptio, vti facta de libera persona. attamen respondetur contrarium, quia iste actus non potest geri nisi inter liberas personas, vt tradit Gellius lib. 5. cap. 19. quod secus est in institutione, infr. de hæt institut. in princip.
* Et hic est verus intellectus huius loci, quẽ senserunt etiam Theophilus & Harmenopolus, Græci interpretes, non autem, quod seruo adoptato ius filij acquireretur vt plerique ex Latinis crediderunt, cum solam eo nomine libertatem tribui voluerit Cato.] Not. quod per adoptionẽ seruus efficitur liber. Item quod libertas non solùm expressè, sed tacite dari potest. Item quod seruus, filius nominatus, fit liber, si nominetur in actis, licet non acquirat iura filiorum. Item quod verba blanda & adulatoria in iudicio emissa, fauore libertatis operantur. Item quod si nõ valet quod ago vt ago, valet vt valere potest. * Item no. secundum Angel. & alios, q ex sola nominatione quæritur ius. Sed mihi videtur probari cõtrarium, quia non quæritur ius quod nominatur, id est filiatio, sed sola libertas.
* * Et hoc ideo, quia hoc loco constabat hunc esse seruum. Aliter enim ex ipsa nominatione filij resultaret saltem præsumptio iuris, vt habetur in leg. si vicini. Cod. de nup. & in cap. per tuas. de probat. cum sim. vt ibi per Deci.]

e ¶ *Adoptati.* Scilicet à domino: ab extraneo autem non potest etiam libertes, vt ff. eo. l. si pater. in fi.

f ¶ *Constitutione,* vt C. de la. lib. tollen. l. vnica. §. similiter quoque modo.

g ¶ *Actis.* id est coram iudice dicendo hæc verba, Veni huc fili: secundum Azo. [Vel (vt puto) coram iudice agebatur, vt filius fieret adoptiuus. & inde fuit facta scriptura non tamen res peruenit ad perfectionem, vt differat à proximo casu superiori, aliud si extra iudicium talia fierent vel agerentur, vt Cod. de lib. cau. l. pen. & sic collige ex hoc & superiori ver. quod si id, quod ago, non valet vt ago, valet tamen vt valere potest, sic. Cod. de lati. lib. tol. l. vnic. §. simili quoque modo, & ff. de pact. l. si vnus. §. si acceptilatio. Arg. contra ff. de iu. codicil. l. 1.

ADDITIO. Respondent doct. quod ibi constabat testantem nolle codicillari Ang.

* ¶ Errat Accur. vt diffusè ostendit in Commen. putans in primo casu huius text. seruum fieri filium adoptiuum, & quod in secundo dominus intendebat illum adoptare; quare inde temerè infert ad dictum illud. Si id quod ago &c. vt animaduertit etiam Alciatus in l. 1. §. si quis ita. vbi vid. ã dum de isto articulo, ff. de verbo. oblig. ideo exem-

STL. † *Quis hic Cato fuerit, habetur in l. 1. §. deinde ver. nos sectatus. ff. de ori. iur.* † *sic infra de her qua. dif. & diff. §. 1.* STL.

† *aliàs serui si a domino adoptati sint, ex hoc ipsos &c.* † *Et sic ex nominatione alicuius acquiritur, vt hic & in cap. per tuas. cũ gl. ver. appellauit post med. ibi item est licartu. ext. qui fil. sint legit.*

STL.

exemplifica, quādo vel deliberatè inter acta filius nominaretur, vel etiam enunciatiuè causa demonstrationis: vt puta, Solutionem mihi fit per Stichum filium meum. nam talia verba fauore libertatis disponunt, vt declarat Bal. in l. ex hac col. 2. ff. de dona. vbi docet au. & quādo verba enūciatiua dispo-nant.

gādum. l. legata inutiliter. ff. de adi. lega. tamen contrarium deciditur ea ratione, quia bene à principio sui ortus debeat in potestate patris esse, quia tantum sui iuris pater non erat, non poterat habere alium in potestate. [Sic eueniet ff. de adu. sublato itaque de medio illo impedimēto, detegitur potestas, nō propriè cōceditur: & quia habitu erat in filio suo ad nepotem, incipit esse actu: quod non habet locum vbi prius erat emacipatus, quia hi nepotes tunc nō fuerunt in potestate aui, tāquam sustinentes partes filij, sed imediate. Not. quod verbū, videamus, refert ad oculum intellectus. Itē quod cognito quomodo aliquid cōcipiatur vel acquirat, cognoscendum est quomodo dissoluatur, vel amittatur. Item quod morte patris vel aui, filij vel nepotes efficiuntur sui iuris cum distinct. de qua in sum.

** Not. etiam quòd acta ea propriè dicūtur, quæ fiunt in iudicio. ap. quoniam contra de probat. & declarat. Bar. in l. quæ acta. ff. de uerb. signif. C. ...]

¶ *Quibus modis ius patria potestatis.*

Continuat hunc tit. Imperator in princ. cum dicendum proponat de dissolutione illius iuris, de quo supra proxime dictum fuit.

¶ *Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.*

¶ *Morte naturali patris, filius sui iuris efficitur: & nepos ita demum, si filius in potestate non supersit. hoc dicit ex. titu. 6. Instit. Caij.*

VIdeamus nunc, quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem [a] quemadmodum liberentur serui à potestate [b] dominorum; ex ijs intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Ij verò, qui in potestate parentis [c] sunt, mortuo eo [d] sui iuris fiunt. Sed hoc [e] distinctionem recipit. Nam mortuo patre [f] sanè omnimodo filij filiæve sui iuris efficiuntur. mortuo verò auo, nō omnimodo [g] nepotes, neptesque sui iuris fiūt: sed ita, [h] si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri nō sunt.

Diuisio. VIdeamus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primò qualiter dissoluatur patria potestas morte naturali. Secundò qualiter morte ciuili ex delicto proueniente. Tertiò, qualiter propter dignitatem filio acquisitam. Quartò, qualiter propter captiuitatem patris, vel filij. Quintò, qualiter emancipatione. Sextò, qualiter per dationem in adoptionem auo paterno, vel materno. Secunda ibi, Cum autem. Tertia ibi, Filiusfamilias. Quarta ibi. Si ab hostibus. Quinta ibi, Præterea. Sexta ibi, Sed & si pater. Item hoc principium subdiuiditur in quatuor. Quia primò ponit de quo est tractaturus. Secundò, qualiter alias supra dixit de seruis. Tertiò, qualiter filij liberentur à patria potestate, generaliter respondēdo. Quartò dictam responsionem diuidit. Secunda ibi, Et quidem. Tertia ibi, Ij. verò. Quarta ibi. Sed hoc.

STL. ¶ CASVS. non ponitur, quia procedit tradēdo regulam, quòd morte patris extinguitur potestas patria. dubium tamen videbatur in nepote ex filio, qui tempore paterni obitus in potestate reperiebatur, quia, cum numquam fuisset in patris potestate, sed aui, videbatur dissoluto illo vinculo liberari, sicut & filius: mors enim, quæ venit ad dissoluendum. §. deinceps. in Authent. de nup. non videbatur posse venire ad li-

a ¶ *Et quidem.* q. d. quid sit circa seruos de absolutione potestatis eorum, diximus su. de liber. § 1. & §. multis.

b ¶ *A potestate.* subaudi dominica.

c ¶ *Parentis.* Strictè accipe pro ijs tantum, qui sunt superiores ex linea mascu. nam fœminæ non habent in potestate filios, vt sup. titu. 2. § ergo.

Adde. l. quique. ff. de in ius voc. & quod parētes proprio vocabulo appellantur vsque ad tritauum, superiores autem, maiores. l. iurisconsul. §. parentes. ff. de grad. affi.

d ¶ *Eo.* scilicet parente.

e ¶ *Hoc.* scilicet quod dixi morte superioris inferiores effici sui iuris.

f ¶ *Patre.* Scilicet familias subaudi scilicet supra quem nullus est ratione potestatis.

g ¶ *Non omnimodo,* id est generaliter.

* ¶ Adde, quod dictio, omnino, habet naturam præcisam: non tamen excludit qualitatem a statuto requisitam, recipitque congruam interpretationem secundum alia iura. Decius consilio 456. columna 2. & tertia. STL.

h ¶ *Sed ita,* Scilicet fiunt sui iuris.

a ¶ Eo-

Itaque si moriente auo pater eorum[a] viuit & in potestate[b] patris sui est, tunc post obitum aui in potestate patris sui fiũt. Si vero is,[c] quo tempore auus moritur, aut iam mortuus est,[d] aut p emancipatione exijt de potestate patris, tunc ij, q in potestatē eius cadere non possunt, sui iuris[e] fiunt.

¶ *Deportatio, & seruitus pene patriam potestatem soluunt, relegatio non, quæ restitutione principis recuperatur. hoc dicit.*

¶ Cum autem[f] is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur,[g] ciuitatem

a ¶ *Eorum.* scilicet nepotum.
b ¶ *In potestate.* & non exiuit. nam si exiuit & postea redijt, quia est arrogatus, non recideret filius in potestatē eius, vt ff. de adop. l. si pater filium, & ratio, vt ibi notatur.

STL. ¶ Adde, quòd prima ratio ibi assignata cōmuniter approbatur hic, & ibi: ego verò in Cōment. vtramque rationem cōiunxi, scilicet qđ ideò non recipit iste filius filios suos in potestatem, quia per adoptionem non reuertitur in eundem gradū, & in eandem causam, ita vt nepotibus sit auferēdum ius iam quæsitum, cum non vt idemet filius, qui fuit emancipatus arrogetur, sed extraneus, per iura prædicta.

c ¶ *Is,* scilicet filius prædictus.
d ¶ *Mortuus est.* filius prædictus.
e ¶ *Sui iuris.*] Nisi in casu, vt quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset, vt in Authenti. constitutio: quæ de digo. §. illud. colla. 6.

STL. ¶ Adde, quod ratio est, quia quod fauorē introducitur, non trahitur in odium. l. quod fauore. C. de legi. & quia dignitas sicut priuilegium non tollit dignitatem, aut priuilegium. l. hac salubertima. C. de præpo. agen. in re. lib. 12.

* Inepta tamen est exceptio Accur. quia Imper. non loquitur vniuersaliter, quomodocunque filius exierit de potestate patris, sed vbi morte, vel emancipatione.]

Diuisio: ¶ Cum autem. ¶ Diuiditur in quinque partes. Primò de deportatione patris. Secundò de deportatione filij. Tertiò de indulgentia principis: Quartò de relegatis. Quintò de seruis pęnæ. Secūda ibi, Pari ratione. Tertia ibi, Sed si indulgentia. Quarta ibi, Relegatis. Quinta ibi, Pœnæ Ater.

STL Cum autem is. C A S V S. Quærebatur, an ex deportatione, relegatione, vel seruitute pęnæ, patria potestas tolleretur: & dubium faciebat, quia, cum adhuc pater viuus remaneret, non videbatur tolli, quia cum iura filiationis sint naturalia nullo casu videbantur posse amoueri. §. si. inf. de l. agn. tu. hoc tamen non obstante contrarium deciditur in deportatione. & seruitute pęnæ, quia, cum dictum sit hoc esse proprium ci. Roma. sup. de par. pot. vt per deportationē desinat esse ciuis, per seruitutē aūt pęnæ, & ciuis, & liber. desinunt necessariò omnia, quę ex ciuitate consequebantur: tanquam causa cessante ipsorum.

* Nec obstat, quod dicebatur de filiatione, quia longè aliud est filiatio aliud patria potestas, cum quis possit habere patrem, & in eius potestate non esse. Et ex his intelligitur quare diuersū fuerit decisū in relegatis: nempè quia, & libertas, & ciuitas salua permanet.]

Sed tunc dubitabatur, qđ facta restitutione, & videbatur filios semel liberatos non recidere in potestatem patris per rationem: l. si pater, ff. de adop. cuius cōtrarium deciditur, quia, cum per eam omnia in pristinum statum reponantur. l. quod si minor. §. restitutio, ff. de min. est, ac si iure postliminij reuerterentur ab hostibus sicut enim illa est restitutio. l. mortuæ, sic hæc est principis, & sic l. viua. Not. quod deportatus perdit ciuitatem.

* Sunt autem deportati, quos lingua vulgi confinatos vocamus, quibus damnatis certo spacio circumscribitur pęnæ pendendæ locus l. 1. § deportatos, de leg. 3.]

Item quod qui desinit esse ciuis Rom. nō habet filios in potestate. Item, quod dictio, perinde, denotat similitudinem, licet non per omnia, quod maximè procedit in pęnalibus, vt p Bart. in l. sacrilegij. ff. ad l. Iul. pecul.] Item quod mors ciuilis æquiparatur naturali. Item quod deportatione filij soluitur patria potestas, ex quo notatur, quod patria potestas est ciuium Roma actiuè, & passiuè: exigit enim in patre & filio ciuilitatem. Item quod restitutio reponit omnia in pristinum. Item quod relegatio non tollit patriam potestatem, secus in seruitute pęnę. Item qui dicatur seruus pęnæ.

f ¶ *Cum autem.* Dictum est supra qualiter soluitur patria potestas morte naturali, nūc ponit quando morte ciuili.

g ¶ *Deportatur.* Hic no. quod hæc sententia deportationis vt valeat, id est vt statū & ciuitatem perdat, non potest dari nisi à quatuor iudicibus, scilicet ab imperatore, vel ab eo qui eius vice iudicat, & a præfe. pręto. & pręfe. vrb. vt ff de pęn. l. 2. §. 1. & de leg. 3. l. 1. §. a præfecto: & de interd. & releg. l. inter. pęnas. §. 1. *Deportare possunt tātū quatuor iudices.*

STL. ¶ Adde, quod nisi intelligas propriè in terminis d. l. 1. §. a præfecto glo. malediceret. si enim intelligitur de vicegerente principis, non

tẽ amittit, sequitur, vt qui eo modo[a] ex numero ciuium Romanorum tollitur,† perinde est, ac si eo mortuo[b] desinant liberi in potestate ei[*] esse. Pari[c] ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulã deportat[*] fuerit, desinit esse in potestate parẽtis. Sed si ex indulgentia principis[d] restituti fuerint, per omnia pristinũ statum[e] recipiunt.

¶ Relegati autẽ pa-

non haberet dubium : sui debet intelligi proprie secundum terminos.d.l. vt aduertit hic Angel]

¶ Idem credo in senatoribus, qui parem sẽtentiam, id est parem habent affectũ principi, vel maiorem quã prædicti, vt ff. à q. appe. non licet.l 1. §. 1. † Si autem alius iudex talem sẽtentiam det, non valet, nec mandatur executioni, nisi princeps approbet eã, vel insulam, siue locum assignet, vt ff. de leg. 3. l. 1. §. 2. & §. deportatos. & ff. de iniu ru. & irri. test. l. si quis. §. eius.

‡ Sed tũc videtur obstare l. 1. C. de sen. præf. prætor. ꝑ cuius sol. Ias. dubitat dicẽs cõtra sẽtẽtias senatorum fortè non posse supplicari.

SIL. ¶ Adde, quòd rationem assignat glo. in l. illicitas. §. qui vniuersas. ff. de offic. præfe. quę communis est, quamuis Angel. hic eam reprobet.

† aliàs proinde quasi eo mortuo.

¶ Quæ autem sunt delicta, pro quibus in insulam debeat deportari, diceuius, inf. de pu. iud. per totum tit. sed relegare potest quilibet qui habet merum imperium, vt ff. de interd. & releg. l. relegatorum 1. respon. & no. quod primò de media, secundò de relegatione, tertiò de maxima dicit. Prima & vltima tollunt patriam potestatem, sed relegatio non sic : cum ibi status non est mutatio, nec capitis diminutio.

a ¶ *Eo modo*, Id est per istam deportationem in insulam.

b ¶ *Mortuo*. Not. deportatum mortuum. s. ciuiliter, sic ff de contra tabulas. leg. 1 §. quidam filium, & ff. pro soc. leg. verum. §. societas.

* ¶ Adde, quod huius rei rationem hanc Caius Institutionũ libro primo refert. quia non potest ciuem Rom. in potestate habere homo peregrinæ conditionis effectus. vnde eiusmodi exilium hoc casu idem põt. quod naturalis mors posset. An autem aliàs mors ciuilis æquiparetur morti naturali, & quibus casibus, vulgaris est quæstio, quã tractãt doct. in l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de li. & posth. & diligenter Aldobrandinus meus hic in suo Comm.

c ¶ *Pari*. H. e no. vbi est eadem vel similis ratio, idem ius constituatur, sic. ff de verb. obl. l. à Titio in fi. & inf. quod cũ eo, qui in alie. po. §. istas. & ff. de eden. l. quædam. §. nummularios. & ff ad l. Aquil. l. illud Arg. contra. ff. de col. bo. l. si quis in fi. t. respon.

SIL. ¶. Adde, quod quamuis non sit illa eadem ratio non tamen est contraria, sed est alia, per quam idem dicendum est, quod non inconuenit §. affinitatis sup. de nupt. & ita declarat Bart. in d. l. si quis.

d ¶ *Principis*, aliàs principali, Sed nunquid per alium poterit restitui. Respon. non, nisi fortè per senatorem, qui potest restituere statum, vt ff. de posthum. l. 1. §. de qua. & §. an autem.

¶ Adde restitutionem fieri per omnem, qui auctoritatẽ supremã, & principis habet, siue sit senatus, siue ciuitas Bart. in d. §. de qua. & in l. infamem. ff. de pub iud.

e ¶ *Statum*, scilicet, quantum ad honores, vel ordines, & similia, vt C. de sen. pas. l. 1. ergo & patriã potestatem, & hoc vult hic dicere. Sed contradicitur. C. de sen. pas. l. in insulam & l. si pater. Sol. hic specialiter ad omnia fuit restitutus secundum M. & sic facias punctum ibi, per omnia : hanc reprobo, quia semper intelligitur ad omnia restitui, nisi contradixerit expressim : nam verbum, restituo, generale est, vt ff. de vsur. l. videamus 2. §. in Fauiana. Alij hoc intelligunt ad patrem reuertentem tantum referendum : cui debet restitui filius in potestate, sed filio restituto, non sic, quia sic noceret ei restitutio, ar. C. de le. & con l. quod fauore, sed hanc opinionem reprobo, nam libertus deportatus & restitutus, in libertinitatem recidit, vt ff. de iu. pa. l. siue libertus. Dic ergo interesse, vtrum princeps dicat hæc verba, Restituo te, & tunc ad omnia restitutus videatur, vt hic, an hæc, Indulgeo tibi, quo casu de pena tantum remittenda cogitasse videatur, vt in contrarijs, argument C. de sen. pas. l. generalis. & l. tutor. & l. cum indulgentia. & Cod. de gene. arbo l. l. fin.

SIL. ¶ Adde quod hæc gl. in terminis nostris vera est, ex eo quia restitutio generaliter facta restituit omnia ea, quæ trahunt immediate casum ab ipsa condemnatione, quia ipso iure perduntur, secus si essent de perdita mediante alienatione vel facto hominis, ita est communis opi. in l. Gallus. §. & quid si tantum vbi Ias. col. 15. in 3. lect. ff. de li. & posth.

* Ego tamen in Commen. aliam & pleniorem distinctionem posui, simulq. plurimas leges in hac materia. quæ mutuò pugnare videbantur, nouiter placaui.] Quid autem imponet indulgentia, & cuius sit virtutis & potentiæ, ponit eleganter Dec. in c. 1. in pr. de rescrip.]

* * Adde, quod quoties verba sũt dubia, ita vt referri possint ad Indulgentiam & restitutionem, ea interpretanda sunt, vt restitutionem significent, secundum Bart. in l. 1. §. si. quis vltrò de quæstio. quem sequitur ibidem & Mars.]

a ¶ Re-

tres in insulam, in potestate liberos retinent. [a] Et ex contrario liberi relegati in potestate parentium remanent.

¶ Pœnæ [b] seruus effectus, filios in potestate habere desinit.

Serui autem pęnæ efficiuntur, qui in metallum [c] damnantur, & qui bestijs [d] subijciuntur.

¶ *Sola Patriciatus dignitas liberat à patria potestate. hoc dicit.*

Deportatus & relegatus differunt.

a ¶ *Retinent.* No. differentiam inter relegatum & deportatum quo ad familiam, vt hic & sup. proxi. §. Item hic bona tenet, ille nō, vt ff. de interd. & releg. l. i. (·) Itē hic ciuitatē retinet, ille nō, vt ff. de interd. & rele. l. relegatorū, §. siue ad tempus & §. ad tēpus. Item quia hic ad tempus vel in perpetuum, ille autem tantum in perpetuū deportatur, vt ff. de interd. & rele. l. relegati. & l. relegatorum. §. hæc est differētiā, sed in libertate non est differentiā. nam vterque liber remanet, vt ff. de bo. dam. l. sed si alia. §. primo.

* Adde, aliquando cathacaristos relegatos dici, qui re vera deportati sunt. l. amissione, ff. de cap dimi.

Banniti quibus comparentur.

¶ Sed bānitos nostri temporis quibus comparamus? Resp. si propter maleficium, vt & cum ciuitate & bona sua publicentur, vel de iure, vel de consuetudine ciuitatum, tūc deportato comparabo, aliàs relegato, vt ar. ff. de bo. dam. l. i.

ADDITIO. Hoc verum, nisi esset relegatus in perpetuum, quia posset illi pars bonorū adimi. l. relegati. in fi. & l. relegatorū §. ad tempus. ff. eo. tit.

*¶ Iste articulus de æquiparatione bannitorum est mirum in modum intricatus & secundum Alex. in l. i. C. de hęr. insti. reperibilis. ideo cum non possit de eo doctrina compendiaria tradi, videant adolescentes, hic Comm. nostrum, vbi illū ita explicauimus, vt nemini non facillima futura sit eius resolutio.

STL.

* Adde, communem opi esse, vt banniti nostris temporis, etiam ex crimine, vnde pęna mortis affici debeant, non æquiparetur nec damnatis in metallum, nec deportatis, quia amittunt tantum iura municipalia illius ciuitatis vel prouincię, i qua sunt banniti, nō autem iura communia. hanc dicunt cōmunem omnes docto. in l. i. C. de hær. Instit. & Curt. cons. 60. Dux. col. 10.

¶ Non autem dico, quod possit deportari à præside de iure, vt su. §. prox. diximus, nec relegari à defensione ciuitatis, cum sit de imperio mero, vt in Auth de defici. §. nulla. in fi. § coll. 3.

** Adde, quod Bar. in l. Imperium. coll. 4. ff. de iur. om. iu. ponit relegationem in inferiore gradu imperij, cuius opin. est communiter approbata.]

b ¶ *Pœna.* id est supplicij: supplicium enim suus dominus est, non fiscus, vnde ei nihil quærit, vt ff. de his, quæ pro non scrip. ha. l. 3. sed de nouo iure nemo ingenuus fit seruus ex supplicio, vt in Auth de nupt. §. quod autem. & § si vero coll. 4.

Ingenuus ex supplicio non fit seruus.

ADDITIO. Dic secundum Ang. istud esse verum, si remanet viuus, aliud si in eo fiat executio mortis naturalis.

** Adde, quod serui pęnæ sūt peioris conditionis, quam alij serui, nam nō possūt manumitti. l. 2. C. qui ad liberta. procla. non li. item sunt prorsus incapaces. l. si in metallū. de ijs quę pro non scri. ha. quod non est in seruis priuatorum: qui saltem acquirunt dominis, l. si paterfamil. de hær. inst.

c ¶ *In metallum.* i. opus metalli ad fodiendum metallum, vel etiam deportandum & etiā ne fugerent ligabantur, & pōdere quodā opprimebantur, vt ferro, vel alio modo. Alij verò erant, qui dicebantur damnati in opere metalli, & ibi non tanto pondere opprimebantur, & qui hinc fugiebant in metallū ponebantur. Alij verò erant, qui in ministerium, vel in seruitutem metallicorum tantum ponebantur, & hoc si perpetuò fieret: erat seruus, alias contra. ff. de pę. l aut dānum. §. inter eos, & §. quisquis, & §. in ministerium. Sed quid si prouincia non habeat metalla aliqua, vel ferri, vel similis cōditionis? Resp. in vicinam prouinciam mittebantur, vt ff. de pęn. l. aut damnum § est pęna. Alij sunt in opus publicum perpetuò dati, vel ad tempus, qui sunt similes relegatis. vt ff. de pęn. l. quidam. Sed huiusmodi pęnæ non sunt in vsu hodie.

d ¶ *Bestijs.* Deducendis fortè. vel etiam vt comederet cū eis, vel alia bestialia faceret; de hac pęna dic, vt no. ff. de pę. l. qui vltimo.

STL.

¶ Adde, quod qui bestijs subijciebantur, dabantur eisdem dilaniādi. hi & obijci bestijs dicebantur, vt de Daniele leonibus obiecto proditum est. * Damnati verò ad bestias ij erant qui in pęnā delictorum suorum seruabantur, vt in publicis venationibus cum bestijs depugnarent, cuius rei exēplū extat memorabile apud Gell. li. 5. c. 14. [vt eleganter hanc differentiam annotauit Budæus in l. aut damnum. ff. de pęn.]

¶ Adde, quod & propter hæresim pr̄is filij desinūt esse in eius potestate c. 2. ad fin. de hær. lib. 6.

¶. *Filius familias.* ¶ Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum in genere. Secūdò reddit rationem. Tertiò excipit à dicto. Quartò assignat rationem. Secunda ibi, Militia. Tertia ibi, Sed ex constitutione. Quarta ibi, Quis enim, Ang.

*¶ CASVS. ¶ Postquam visum est pœnas soluere patriam potestatem, quærebatur an econuerso dignitates aliquæ, aut militia, soluerent, quasi duorum extremorum debeat esse eadem ratio, dubium autem faciebat, quia cautum est, vt seruus adeptus militiam, vel dignitatem, sciente domino nanciscatur libertatē. l. super seruis, & l. si quis. C. qui mil. non pos. lib. 12. vnde multo magis deberet effici sui iuris filius, quia facilius persona libera fit sui iuris, quam seruus liber, vt patet hoc tit. cuius tamen cōtrarium decidit ea ratione, quia patria potestas impedire non potest filium, quo minus militet, magistratuūq. gerat l. honor. §. plebeij. ff. de mun. & hon. l. q. cū vno. §. qui filium. ff. de re mili. & ideo cum nihil obesset, nō erat necessaria dissolutio ipsius: excipitur tamen Patriciatus, ratione in tex. allegata. Nec obstat quod opponebatur de seruo adepto militiam sciente domino, quia eo casu consequitur libertatem, non propter militiam, aut dignitatem, sed ex voluntate domini, qui, cum sciat solum liberas personas posse militare, aut dignitatibus fungi, patiendo seruum militare, aut honores gerere, censentur in antecedentiā necessariā illi libertatem dare voluisse.] No. quod hoc iure filiusfa. miles non liberatur à patria potestate. Item nec Senator, nec Consul. Secūdo, quod non inconuenit, quod ratio sit eadem cum dicto. Sed dic, quod hoc est ex eo, quia intēdit dicere, quod manet in potestate, quia non habet priuilegium liberandi, id est quia non est tributum hoc priuilegium: sicut dicitur in l. fi. ff de offi. proc. Cæs. Item not. patriciatum liberare à nexu patriæ potestatis. Item quod argumentum ab inconuenienti valet, item quod argumentum de minori ad maius valet affirmatiuè. Item quod dignitas patriciatus est summa & maxima. Item vnde patricij dicantur.]

† alias & si. † alias dignitatem. non est si.

¶ Filiusfamilias † si militauerit, [a] vel † si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris, Militia enim, vel Cōsularis dignitas, de patria potestate filiū nō liberat. [b] ¶Sed ex constitutione [c] nostra sūma Patriciat[9] [d] dignitas illicò, [e] imperialibus † codicillis præstitis, fi

a ¶ *Militauerit*, i. miles factus fuerit ad quod multa sūt necessaria, vt in Authen. de man. prin. §. fin. coll. 3. diximus etiam in l. pen. ff. ex quib cau. ma. vel dic militauerit, id est in exercitio militiæ fuerit.

b ¶ *Non liberat*. hoc iure isto: nam nulla dignitas præter patriciatum releuat filium à potestate patris, vt subijcitur: sed hodie duodecim sunt dignitates, quæ liberant aliquē curialem à curiali conditione vt C. de decu. l. fi. li. 10. & illæ eædem liberant à patria potestate, vt in Auth. cōstit. quæ de digni. §. 1. & § generaliter. coll. 6 vnde cum fit ibi Cōsul, corrigitur quod de eo hic dicitur.

Dignitates 12. liberant a patria potestate.

STL. ¶ Adde, quod & per dignitatem sacerdotalem soluitur patria potestas, secundum Hostien. in c indecorum. de æ at. & qualit. Itē per monachationem. d. c. indecorū. & glos. in l. si ex causa. §. pe. ff. de mino.]

** Adde etiam clericos, qui sunt vltra primam tonsurā, de iure canon. in potestate patris nō esse, secundum Ias. in l. filiæ. C. de colla. Itē declara, quod dicitur de cōstitutis in dignitatibus prædictis, vt intelligantur remāsisse i potestate patris quo ad eorum commodum §. fin. d. auth. consti. quæ de digni. l. facit l. nam quod ad sena. Treb.]

c ¶ *Constitutione*, vt Cod. de consul. l. fin. libro duodecimo.

d ¶ *Patriciatus*. Erat enim patricius quasi principis pater. Vnde Salustius: O patres cōscripti, Nam scripta erant eorum nomina in aliquo loco, vel in corona capitis eorum, vel alias.

¶ Budæus ad l. vlt. ff de sena. & Andr. Alciat. lib. 12. C tit. de cons. & non spar. peci. damnant Accur. hic, quod cōfundit patriciatum, cuius fit mētio hoc loco, cum patriciatu veterum, quos plurimum inter se differre palam est.

STL. *¶ Adde, quod patres conscripti dicebantur apud Romanos, quos Brutus ex equestri ordine in senatorum numerum assumpsit, & primis illis senatoribus à Romulo lectis, quorum numerus iam cædibus Regis diminutus erat, adscripsit, quod scribit T. Liuius in princip. secundi libri ab vrbe condita. Patricij autem appellabantur nobiles Romani, qui à primis Romuli patribus oriundi erāt. Sed apud Græcos alij fuere Patricij, qui præerant supremo consilio, quasi patres patriæ: de qua dignitate Suidas, patricios hopatri tu Kinu, Patricius, inquit, pater est cōmunis Reipublicæ, vt non immeritò eum, Iustinianus hic patris nomine dignetur.

e ¶ *Illicò*. Hoc est speciale in patricio, & consule, hodie etiā, vt sola collatione, id est donatione codicillorum, id est dignitatis scripturæ, vel per aliquod priuilegium, fiant sui iuris, etiam sine administratione, in alijs decem, tunc demum cum cęperint administrare, vt in Auth. constit. quæ de digni. §. 1. coll. 6. quæ est. C de episc. & cler. auth. sed dignitas, & C. de decur. l. fin. li. 10. Item in tertio casu; cum ordinatur episcopus, qui est etiam vltra supradictos casus, vt in Auth. cōstit. quæ de digni. §. palam coll. 6.

¶ Imò idem est etiam in alijs ibi enumeratis, vt simul, atque codicillos, seu diplomata receperint, liberētur à patria potestate, licet nondum cęperint administrare, vt ex

† Codicillos appellat diplomata, continētia testimonium dignitatis a principe collatæ. Patricius quis est.

recta

recta translatione d. auth. oſtendi hoc loco in Commen.]

a ¶ *Liberat*, ſcilicet dignitas.

b ¶ *Quis enim?* quaſi dicat, ſi quilibet pater etiam viliſſimus, filium ſuum emancipat quãdo vult, vt inf. eod. §. admonendi & §. præterea. quare hoc Imperator nõ poterit facere? Vel dic in caſu electi patricij; quaſi dicat, cum ipſe pater patricij poſſit emancipare, & adhoc compellitur cũ alapis & verberibus, vt in auth. cõſtitut. quæ de dig. 1. reſponſ. quare & ipſe Imperator &c.

STL. ¶ Adde, quod argumentum text procedit reſpectu dignitatis, quia alias non procederet à pari: pater quilibet emancipat filium, ergo Imperator, vt filius non poſſit emancipare, & liberare patrem.

liũ à patria poteſtate liberat. [a] Quis enim [b] patiatur, patrẽ quidẽ poſſe peremãcipationis modũ poteſtatis ſuæ nexibus filium† liberare. Imperatoriã autem celſitudinem nõ valere eum, quem ſibi patrẽ elegit, [c] ab aliena eximere poteſtate?

† aliàs relaxare.

¶ *Patre vel filio ab hoſtibus capto, pendet ius patriæ poteſtatis propter ius poſtliminij, quo omnia recuperantur. hoc dicit ex l. in bello. §. ſiquis capiatur. & §. cetera. ff. de capt. & poſtlimin. reuer.*

¶ Si ab hoſtibus [d] captus fuerit parens, quãuis ſeruus hoſtiũ fiat, tamen pendet [e] ius liberorum propter ius poſtliminij: [f] quia ij, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina iura recipiũt:

c ¶ *Elegit*, quod rarò ſit, vt l. ſi C. de conſul. lib. 12. ſecundum Ma.

Diuiſio. ¶ Si ab hoſtibus. ¶ Diuiditur in tres partes principales. Primò loquitur quando pater fuit captus. Secundò, quando filius. Tertiò, declarat, quid ſit poſtliminium. Secunda ibi, ipſe quoque. Tertia ibi, Dictum eſt. Aret.

STL. ¶ CASVS. Quæſitum fuit, an captus ab hoſtibus retineret, vel perderet ius patriç poteſtatis, & videbatur dicẽdum, quod perderet, quia cum efficiatur ſeruus hoſtium, & ſit in poteſtate alterius. §. Itẽ ea. inſ. de rer. diui. non poteſt aliã habere in poteſtate. l. ſic eueniet. ff. de adult. eodem modo in filio capto, qui tranſit in alterius poteſtatem, videbatur abſolutè liberari, vt in monacho dicimus, qui tranſit in poteſtatem Abbatis c. indecorum. de ætat. & qual. t. cuius contrariũ reſpondetur, quod immo nec perditur, nec retinetur, ſed ſtat in ſuſpenſo, attento futuro euentu, vt ſi reuertatur, non præſumatur amiſſa, propter ius poſtliminij, quo fingitur fuiſſe ſẽper in ciuitate, ſi decedat ibi, præſumatur ex l. Corn. deceſſiſſe præambula hora captiuitatis. Ratio autem æquitatis huius fuit, ne remedio deſtituerentur illi, qui fortiter pro patria pugnando capti eſſent, ita demum eis reuerſis. No. quod captus ab hoſtibus etſi ciuis Rom. efficitur ſeruus hoſtiũ. Item, quod ſi pater capiatur ab hoſtibus, pẽdet ius liberorum. Itẽ, quod reuerſi ab hoſtibus omnia iura recuperant. Item no. quid ſit poſtliminium, vnde dicatur, & eius effectus, & quod licet arguere ab etymologia vocabuli, & quid ſit limes.]

d ¶ *Ab hoſtibus.* Hoſtes ſunt, quibus populus Rom. bellum indixit, vel ipſi populo Rom. vt ff. de cap. & poſt. re. l. hoſtes. *Hoſtes qui dicantur.*

[a] ¶ Quod dicitur in text captus, intellige, & in præſidia hoſtium deductus ante: enim manet ciuis. & liber. l. 5. ff. eodem. tit. de cap.

e ¶ *Pendet.* Hic colligitur quod tria hominum genus eſſe in pendẽti, vt diximus, ſup. de ijs, qui ſunt ſui, vel alien. iu. §. 1. Sed certè quod hic dicit, pendet, verum eſt propter iuris fictionem: nam quo ad veritatem ſui iuris eſt filius, vt ff. de teſt. l. lege Cornelia. in fin. & ff. de lib. & poſth. l. penult. & Cod. de ſenſ. pat. l. fin. ibi. quod maximè &c. & ff. ad macc. l. 1. §. 1. nam pater ſeruus eſt hoſtium, vt ſup. de iur. perſo. §. ſerui ergo alium in poteſtate habere non poteſt. vt ff. ad l. Iul. de adul. l. ſic eueniet. Dic ergo, quod nulla præterita, vel præſentia pendent inſpecto ſtatu præſenti. ſed futuro, vt infra de verb. oblig. §. conditiones. *Filius capti ab hoſtibus in veritate eſt ſui iuris.*

STL. ¶ Adde meliorem tex. cum gl. in l. qui res, §. 1. ff. de ſol. l. cum hæredes. §. 1. de acqui. poſſ. l. pen. ff de ſuis & leg. l. in bello §. ſi quis capiatur ff. de cap. & poſtlim. reuer. l. bona §. quod ſi filius. eo. tit.

** Adde, quod & aliàs in pendenti eſt, an quid acquiri debeat l. ſeruus. § 1. ff. de acq. rer. domin. & verum quid valeat necne. l. ſi ſic legatum. §. vlt. ff. de lega. 1. vbi Bart. Alberic. & Ang.

f ¶ *Poſtliminij.* Eſt autem poſtliminium ius amiſſæ rei recuperãdæ ab extraneo, moribus & legibus conſtitutum, vt colligitur ff de cap. & poſtlimin. reu. l. poſtliminium. 1 reſp. *Poſtliminium quid eſt.*

STL. ¶ Adde tamen pro declaratione, quod poſtliminium habet duo capita, primum, quod reuerſus recuperat omnia: & hoc eſt fundatum ſuper veritatem: ſecũdum, quod fingatur ſemper fuiſſe in ciuitate, & ſemper habuiſſe illa iura, quod eſt contra veritatem: ita eſt de mente Bar. in l. nec vtilem, col. fin. ex qui. cau. ma. quæ diſtinctio in hac materia ape-

idcirco[a] reuersus etiã liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eũ, qui captus [b] est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoque filius† nepos ve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus, propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse.

Dictum est autem postliminium, à limine, & post. Vnde eũ, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen veteres voluerunt. Hinc & † limen dictum est, quasi finis quidã & termin9. Ab eo postliminium dictũ est: † quia ad idem limẽ reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus, [c] victis hostibus recuperatur, postliminio redijsse existimatur.

aperit mentem ad multa.

[a] Illud quoque animaduertendũ, quod Seruius (vt est relatum apud Cicero. in Topi.) aliunde deducit verbum postliminij: inquit enim dici à post, & liminium productionem esse vel ibi: sicut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus est timũ quam in meditullio, tullium.

a ¶ *Idcirco*. Quia reuersi omnia iura recuperant. †

† Excepta possessione rerũ suarum. l. denique & l. nec vtilem, ff. ex qb. cau. ma. ias.

b ¶ *Captus*. Et reuersus, vt ff. de capt. l. retro.

**Adde, quod ex hoc tex. annota. Bar. in l. si is qui, ff. emptore, col. pen. ff. de v suc. permitti. qd duæ fictiones concurrant circa idem. quoties vna succedit in consequentiã alterius: quod trahitur etiam ad duas specialitates, vt ita ad hoc citatur per Neguf. in trac. de pign. in pri. mem. 5. par. nu. 16.

† aliàs nepos ve ex eo.

c ¶ *Captus*. Infra fines nostros, nec vltra deductus: ita impropriè reuersus dicitur postliminio. Vel dic. captus fuerat vltra fines, & tunc dicitur etiam redijsse, antequam ad limina redeat, quia sic recuperat statum, licet impropriè & facit ad hunc. §. ff. de cap. l. in bello. §. 1. Item ad idem. ff. de vi & vi arma. l. qui possessionem.

STL.

*¶ Text. est intelligendus simpliciter, videlicet quod qui captus est, licet per se non reuertatur, sed deuictis hostibus recuperetur, postliminio redijsse intelligatur.

¶ *Præterea*. ¶ Diuiditur in sex partes. Primò qualiter per emancipationẽ liberatur filius à patria potestate. Secundò, qualiter fiebat emancipatio de iure antiquo. Tertiò, qualiter fiat hodie. Quartò, quod pater habet legitimam in bonis emancipati, sicut patronus in bonis liberti. Quintò, quod pater legitimus est tutor filij impuberis emancipati. Sextò, quod nepotem potest emancipare retento filio in potestate & econtra. Secunda ibi, Sed emancipatio. Tertia ibi, Nostra. Quarta ibi, & tunc. Quinta ibi, & præterea. Sexta ibi, Admonendi. Aret.

¶ Præterea. *CASVS*. in prima parte aliter non figurabitur, quia cum fauore parentum à iure ciuili fuerit introducta patria potestas, consequens est, vt eidem renunciare, ac eam à se abdicare possint. l. penul C. de pac. *STL.*

Sed loco casus referã ex Caio Iureconsulto modum. d. emãcipationis antiquæ, vt aperiatur intellectus multorũ iurium, & præcipuè text. nostri. Is ti. 6 li. 1. Institu. sic ait: Emancipatio, hoc est manus traditio, quædam similitudo vẽditionis est, quia & in emãcipationibus præter illum, hoc est certum patrẽ, alius pater adhibetur qui fiduciarius nominatur. ergo iste naturalis pater filiũ suũ fiduciario patri emancipat, hoc est manu tradit, à quo fiduciario patre naturalis pater vnum, aut duos nũmos, quasi in similitudinem pretij, accipit. & iterum eum accepti nummis fiduciario patri tradit: hoc secundò & tertiò fit, cum fiduciario patri emancipat, ac tradit, & sic de patris potestate exit: quæ tamen emancipatio solebat ante præsidem fieri, modò ante curiam facienda est, vbi quinque testes ciues Roma. in præsenti erunt, & pro illo, qui libripens appellatur, idest stateram tenens: & qui antestatus appellatur, alij duo, vt numerus septem testium impleatur tamen cum tertiò emancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei à fiduciario patre mancipetur, & à naturali patre manumittatur, vt si filius ille mortuus fuerit, ei in hæreditate naturalis pater, non fiduciarius succedat. Feminæ, vel nepotes masculi ex filio vna emancipatione de patris, vel aui exeunt potestate, & sui iuris efficiuntur, & hi ipsi quamlibet vna emancipatione de patris, vel aui potestate exesit, & nisi à patre emancipati fuerint, & à naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, sed fiduciarius, à quo manumissi sunt: nam si remancipatum sibi nam-

† aliàs limes dictus.

† aliàs quia eodẽ limine reuertebatur quo amissus erat.

¶ *Emancipatione tollitur patria poteſtas corā quocunque iudice: idemque iuris habet emancipans, quod patronus, & tutelam filij impuberis: & poteſt filius emancipari nepote retento in poteſtate, vel econuerſo, hoc dicit ex l fina. Cod. de emancipat. libe & l. liberum. ff. de adop.*

¶ Prȩterea [a] emancipatione quoque deſinūt liberi [b] in poteſtate parētum eſſe. Sed emācipatio ante quidem, vel per antiquā legis obſeruationem procedebat, [c] quȩ per imaginarias [d] venditiones, & intercedētes manumiſſ. celebrabatur: vel ex īperiali reſcripto. [e] Noſtra autem prouidētia etiam hoc in melius per conſtitutionem [f] reformauit, vt fictione [g] priſtina exploſa, [h] recta † via [i] † apud competentes iudices, vel magiſtratus, [k] parētes intrent, [l] & filios ſuos, † vel filias, vel nopotes vel neptes, ac deiceps, à ſua manu [m] dimittāt.

naturalis pater, vel auus manumiſerit, ipſe eis in hæreditate ſuccedit. Hæc Calus. Addam prætere a verba Boetij lib. 3. com. Topi. Mancipatio, inquit, imaginaria quædā venditio eſt. quod ipſum ius proprium eſt Ro. ma res ita agitur, adhibitis nō minus quinque teſtibus ciuibus Roman. puberibus, & eo, qui libripens dicitur, is qui mācipium accipit, æs tenens, ita dicit: Huc ego hominem ex iure Quiritum meum eſſe aio, iſque mihi eſt emptus hoc ære æneaque libra: deinde percutit libram, idque æs dat ei, à quo mancipium accipit, quaſi pretij loco.* Pro quorum verborū intelligentia lege, quæ hic ſcribit Theophilus, vel ſi liber, noſtras in hunc librum Annor.] Not. modum emancipandi de iure antiquo. Item quod hodie emancipatione ſoluitur patria poteſtas, & quod idem iuris habet pater, quod patronus, & quod poteſt emancipari filius retento nepote in poteſtate, & econuerſo, Item circuitus & fictiones reprobari.]

a ¶ *Prȩterea.* Non ſolum ſupradictis modis ſed prȩterea, &c.

* ¶ Adde, quod emancipatio dicitur, quaſi emancipatio & dominio noſtro emiſſio. Eſt enim mancipium, dominium, vnde emancipare fundum pro alienare, Suetonio, & Plinio.

b ¶ *Liberi.* Generale nomen eſt ad omnes inferiores, vt inf. tit. 2 §. fi.

† Melior text. in l. liberorum. ff. de verbor. ſignificat.

c ¶ *Procedebat.* Ideſt ea demum ad effectum producebatur Accur.

d ¶ *Per imaginarias.* Ideſt fictitias ſic & ſi. de ca. mi. l. imaginaria, nā pater vendebat filium, pro vno numo forte, & emptor eum manumittebat, vt hic, & ff. de ca. di. l. liberos, §. 1 & C. eo. l. fi. i. reſpō. & fa ad hoc inf. de test. §. 1. & propter hoc dicebatur filius capite minui. Sed cum hodie talia non fiant. vt ſequitur: numquid dicitur capite minui?

† Hanc eandem q. mouet glo in § minima ſup ver. vel cōtra in fi. inf. de ca. di. ibi vide, quia melius ſe ipſam declarat.

† Reſpon. ſic, quia ſtatum mutat ad minus vt inf. de ca. di. I. reſpon. & § minima.

* ¶ Adde, quod dixit imaginarias venditiones, quia in emancipatione quædam ſimilitudo venditionis interueniebat, imaginariū enim dicitur, quod ad imaginem, vel ſimilitudinem introductum eſt auctore Alciat. lib. Parer. 3. capit. 11. qui etiam declarat. d. l. imaginaria. *STL.*

e ¶ *Ex imperiali reſcripto.* Et hoc modo etiam ſine vēditione fiebat, vt puto.

ADDITIO. Et eſt ratio ſecundum Angel. hic, quia fruſtra precibus imploratur, quod datur à iure l j ff. ad munic.

† alias nō eſt via. † alias ad.

f ¶ *Per conſtitutionem.* vt C. de emancip. li. l. fi.

g ¶ *Fictione.* alias functione.

* ¶ Legēdum fictione: intelligit autem Imperator imaginariam illam venditionem de qua dixi in figuratione caſus.] *STL.*

h ¶ *Exploſa.* ideſt expulſa. ſic. Inſ. de fideicom hære. §. ſed quia ſtipulationes.

i ¶ *Recta via.* vel ind. recta, non curo. Vel dic, ideſt recto iure.

* ¶ Dic recta via. ideſt non per antiquas ambages, & circuitus, opponitur enim recta via circuitu de quo loquitor iſte text. & l. fin. C. de eman. lib. ibi, Iubemus huiuſmodi circuitu in poſterum quieſcente. *STL.*

† melius probat l. 2. de offi. proc. & le.

K ¶ *Vel magiſtratus.* quoslibet. Et ſi non habent merum imperiū. vel mixtū, vt in auth. de defen ci. §. nulla coll. 3. & etiam extraordinarios vt duo Bonon. corā iudice Mutin. vt ff de manu. vin. l. etiam. §. fin. C. de iudi. l. vlt. aliàs pen. † Merū. & mixtum imp. quid ſit diſſinit text. in l. imperiū, ff. de iur. omn. iud. etiam no. ꝙ emancipatio facta corām notario, ſine iudice nō tenet niſi aliter ſit de cōſuetudine loci, Dec. conſ. 13. nu. 2. *STL.*

† Et ita cōmuniter obſeruatur ſecundū Ang. qn̄ ſit inter preſētes, ſecus ſi ſit inter abſentes, vt hic ſequitur.

l ¶ *Intrent.* ſi iudex eſt in domo, idem vbicunq; ſit, dūmodo nō in loco turpi, vt ff. de iur. & iu. l. pe. & ff de arbi. l. ſi cum die §. pen.

* ¶ Vſus. ſit Iuſt. verbo intrent prodeat, ſicut in l. fi. C. de eman. lib. dixit intrare tribunal.]

m ¶ *Sua manu.* † ideſt debet capere eū per

† aliàs et

manum, & relaxare eum per verba ad hoc idonea. Vel dic manu, idest potestate, nam quandoque & non capta manu emancipatur, vt C. de eman. li. l. penult.

STL.

¶ Adde, quod formam hodiernæ emancipationis ponit Angelus. hic.]

Et tunc [a] ex edicto [b] prætoris ĩ bonis [c] huiusmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, qui q̃væ à parente manumissus [d] vel manumissa fuerit, eadẽ iura præstãtur parẽti, quę tribuuntur patrono [e] in bonis liberti. Et prętereа si impubes sit filius, vel filia, vel ceteri, ipse parens ex manumissione [f] tu-

a ¶ *Et tunc.* idest ex tunc, nam prius occuparet pater omnia iure peculij, vt infra, qui non est per mi. fa. test. §. 1. & est simile tunc. ff. de condition. & demonstration. l. 4. in fin. & ff. si certum petat. l. lecta, & ff. de vulgar. substitut. l. in substitutione §. 1.

b ¶ *Ex edicto.* scilicet posito, ff. si quis à pa. fue. man. l. 1. in fi. 1. respon.

c ¶ *In bonis*, acquirendis, vel acquisitis, vel à patre sibi nunc collatis.

d ¶ *Manumissus*, idest emancipatus, impropriè enim ponitur, vt ff. quando action. de pec. est an. l. 1. §. alienatio.

STL.

¶ Adde, quod non est impropriè attenta forma antiqua, quia immo erat propriè manumissio, quamuis attenta forma hodierna sit impropriè dictum, capiendo manumissionem in sua specie, prout competit seruis: sed si capiamus verbum, manumittere, in suo primordiali significatu, ita applicatur addimissionem a patria potestate, sicut ad dimissionem à potestate dominica.

Patronus qualiter succedit liberto. Pater in quibus casibus succedit filio, & in quib. non.

e ¶ *Patrono.* patronus autem succedit liberto in totum ab intestato, filijs non extantibus ex testamento, in tertia parte bonorum liberti: liberis existentibus in nihilum: licet olim esset aliter, vt inf. de suc. li. §. 1. & 2. & §. sed nostra: sic erit hic in patre. Sed hęc similitudo interdum fallit, nã interdũ habet totum pater, vt si filius turpem personam instituit hæredem, vt ff. si à pa. quis fu. ma. l. Patronus, in princ.

STL.

* ¶ Ratio differentiæ potest esse, quia hæreditas debetur patrono tantum ex l. (nam non debetur nisi illa tertia pars, quam l. statuit esse debitam) parenti verò etiam ratione miserationis: quæ ratio est naturalis, & respicit totam hæreditatem.]

¶ Interdum nihil ex successione, vel alio modo, vt in sex casibus scilicet, quando pretium emancipationis accepit pater à filio.

STL.

* ¶ Potest fortè esse ratio, quia in liberto clarum est, quod pretium, quod dabatur, erat peculiare, & ipsius domini. vnde nec repetitur postquam fuerit datum, quamuis dominus nõ manumittat l. si liber. C. de condict. ob cau. at in filio poterat esse peculium Castrense, vel quasi, in quibus pater nullum ius habet, & ideo amplius teneatur, qui pretium verè sit ipsius.]

¶ Item quando filius est miles, & habet castrensia, vt ff. si à pa. quis fu. ma. l. 1. §. si parens & §. est & alius, & ff. de testa. mili. l. si à milite §. fi. & l. seq.

¶ Adde, quod nec patronus vllum ius habet in bonis castrensibus liberti not. l. etiam, §. patronus, ff. de bo. lib.]

¶ Item filijs alijs patris, licet hæredibus, non datur, vt ff. si à pa. quis fue. manu. l. 1. §. liberos, secus est in filijs patroni.

¶ Ratio est illa, quam assignat Imper. infra de fid. tu. vers. quoniam filius]

¶ Item quando emancipauit coactus, vt ff. si à pa. quis fue. manu. l. fi.

¶ Hæc non est propriè differentia, quia casus iste non cadit in domino, qui si male habet seruum cogitur vendere, non manumittere. §. fin. supra de ijs, qui sunt sui, vel alie. iu. & si quo casu propter necessitatem manumittit, in ipso quoque resoluuntur iura patronatus l. 1. C. de lib. & eo. lib. & l. 1. C. de bo. lib. vbi hoc sentit Albe.

¶ Item Caluisiana non ita patri, vt patrono datur, vt ff. si quis a pa. fue. man. l. 1. §. si parens, & l. non vsque.

¶ Ratio redditur in dicta lege non vsque.

¶ Item nec operas à filio, vt à liberto patronus, habet, vt ff. si quis à pa. fue. manu. leg. penul.

* ¶ Rationem affert Iurisconsul. in l. pen. ff. de obseq. à lib. & liber. par. & patr. præst.] licet hæc prædicta specialia in patrono † vera non sint, vt colligitur ex generali capite illius tituli. Si quis à pa. fue. man. l. 1. primo respon. & 2. & in specialibus casibus, qui in illo titulo ponuntur, vt dictum est. Sed secundum hoc semper videtur pater amittere, cum semper præmium emancipationis habeat hodie, vt infra per quas person. nobis acqui. §. hoc quoque, Cod. de bonis, quæ lib. l. cum oportet, §. penul. Sed dic istud legale non conuentionale præmium esse, & ideò licitum, nec puniendum, vt Cod. de admini. tut. l. sancimus, 1, & C. ad l. Iul. de adul. l. Gracchus. †

* * Not. ergo ex hoc tex. ibi, eadem iura, iũcta glo. in ver. patrono, quod non vitiatur generalis æquiparatio, quamuis existãt aliquæ differentiæ per alias leges inductæ, idẽ probatur in l. illud. ff. de donatio. cau. mort. iuncta l. tam is. §. 1. eod. tit. & inf. de dona. §. mortis. vbi glo.]

f ¶ *Ex manumissione.* Idest, ex emancipatione.

a ¶ *Nan-*

a ¶ *Nanciscitur.* concordat huic verb. Inf. de leg. par. tut. & inf. de fidu. tu. in princ.
b ¶ *Liberum arbitrium*. nisi in casibus. vt inf. eod. in fine dicimus: & ita ad hunc. §. ff. de adop. l. liberum.

sentiente, & vij. casus contrarios, ex quibus omnia iura soluuntur. Ego verò in Comment. vt consulerem iuuenum studijs omnem hanc materiam in pauca capita reduxi, ac quam simplicissimè explicui.]

telam eius nanciscitur.[a]

¶ Admonẽdi autem sumus, liberum arbitrium[b] esse ei, qui filium, & ex eo nepotẽ, vel neptem in potestate † habebit,[c] filium quidem de potestate dimittere, nepotem retinere: & ecõuerso filium quidem in potestate retinere, nepotẽ verò vel neptem manumittere,[d] vel omnes[e] sui iuris efficere. Eadem, & de pronepore, & pronepte, dicta esse intelligantur.

¶ *Adoptatus ab ascẽdente exit patria potestatem, & transit in potestatem adoptantis, hoc dicit ex l. cum in adoptiuis. §. si verò pater. & l. fi. Cod. de adopt.*

¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet auo, vel proauo naturali † secundum nostras cõstitutiones[f] super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis † interuenientib. apud competẽtem iudicẽ manifestauerit, præsente eo[g], qui adoptatur, & non contradicente,[h] necnon eo præsente, qui adoptat: soluitur quidem jus potestatis patris naturalis, trãsit[i] autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona, & adoptionem esse plenissimam antea diximus.[k]

c ¶ *Habebit.* vt sup. de pat. po. §. qui igitur.
d ¶ *Manumittere*. i. emancipare.
STL. e ¶ *Vel omnes.* repete, liberũ esse.
† *alias habes.*
¶ Sed & si.
¶ *CASVS.* nõ figurabitur aliter: quia dubitandi, & decidendi ratio assignata fuit supra in §. sed hodie. de adopt. Not. quod dictio, sed & si ponit diuersitatem facti, & identitatem iuris. Item, quod adoptio exigit scripturam. Itẽ quod præsentia, & taciturnitas habetur pro consensu. Item, quod eodem tempore quis transit de potestate vnius, in potestatẽ alterius omnibus viuẽtibus. Item no. quod hęc adoptio non posset fieri cum absentibus. Item, quod non inconuenit, quod vna decisio respectu diuersorum titulorũ, & sic diuersæ materiæ replicetur, nec per h. d. superflua.
f ¶ *Constitutiones.* vt C. de adop. l. cũ in adoptiu. & sup de ado. §. sed hodie, & §. si verò.
g ¶ *Præsente eo.* nisi sic infans, vt Cod. de eman. lib. l. penult.
** Adde, quod est melior tex. in l. etiam infantem, ff. de adopt. & ratio, cur non exigatur consensus in infante est, quia nec cõsentire pôt requiritur n. in ijs, qui consentire põt.
† *Sed ibi secundũ Christop. requiritur expressus consensus & forma.*
h ¶ *Non contradicente.* No. patientiam consensui comparari: sic qui tacet affirmat, sic. ff. de pig. l. fideiussor 2. §. patet. & ff. sol. mat. l. 2. §. fi. Arg. contra. ff. de adop. l. 2. §. 1. † & ff. de procur. l. filiusfa. §. inuitus Accur.
¶ Adde, quod hæc est materia, l. quæ dotis, ff. sol. matr. vbi Ias. ponit xvij. casus, in quibus præsens, sciens, & tacẽs habetur pro cõsentiente, & vij. casus contrarios...
** Adde, quod ideo in casu text. nostri tacens consentire videtur, quia nõ poterat inuitus dari in adoptionem. l. cum in adoptiuis. versic. cum enim. C. de adopt. Nã qui potest cõtradicendo actum impedire, si est pręsens, & taceat, habetur pro consentiente. l. sæpè ver. sed scientibus, & versi. cur. ff. de re iud.]
† *Subaudi, & legitimo, vt supr. de ado. § sed hodie vbi glos. verb naturali.*
† *Acta dicũtur scriptura, quæ fiunt in iudicio l. acta. vbi glo. ff. de re iud.*
i ¶ *Transit.* Ergo non tollitur patria potestas, sed trãsfertur. Ad quid ergo hic casus in hoc titulo ponitur? Resp. quia, & si non tollitur incommutabiliter: tollitur tamen quo ad primũ. Idem dico in eo, qui iudicatur in potestate mea non esse: nam non efficitur sui iuris, cum sententia non faciat ius: immo remanet in potestate, licet quo ad me pro emancipato habeatur, vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus in princ. & l. vlt.
STL. * Vltimum dictum gl. præterquam, quod est impertinens, quia qui pronunciatur esse sui iuris, habetur per omnia pro tali. l. res iudicata. ff. de reg. iur. quod non contingit in adoptato ab ascendente, cum transeat in eius potestatem, tum est etiam falsum, quia sententia vtpotè iuris ciuilis potest patriam potestatem tollere, quæ similiter est iuris ciuilis, licet nõ possit tollere obligationem naturalem d. l. Iulianus.
K ¶ *Diximus.* vt sup. tit. 1. §. si verò.
Diuisio. ¶ Illud autem. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò dicit de filijs ante emancipationem patris conceptis. Secundò de conceptis postea, secunda ibi, quod si post.

* ¶ *CASVS.* Quia dictum fuit, quod emancipato filio soluitur patria ptas, quærebatur, an nepotes ex eo, qui tempore emancipatio nis reperiuntur concepti: nascantur in ptāte filij? dubium autem faciebat, quia cum antequam nascātur, non possint: dici esse in potestate aui. l. fin ff. de colla. bonor. postea verò quam nati sint reperiant patrem capacem patriæ ptātis, videbatur, qđ debent ei applicari. sicut vidèmus in ancilla prægnante, quę si manumittatur, partus postea editus nō quęritur domino, sed efficitur liber. §. sufficit sup. de ingen. quo nō obstante decidit urcōtrarium; quia, cum iā sit quæsitum ius ipsi auo in d. partu si non tunc dum est in vtero. saltem postea eo nato per retrotractionem. d. l. fi. de coll. bo. liberando filiū non cēsetur velle liberare nepotē. sicut nec cum emācicipat. filiū natis iam nepotibus. §. præterea. ver. Admonēdi sup. eo. nec obstat, §. sufficit. sup. de ingen. quia vt ait Io. Fab. illud est introductū fauore libertatis, vt. s. sufficiat ad eā consequendam, matrē aut conceptionis, aut natiuitatis, aut medio tpe, liberam fuisse, nepoti vero supradicto necesse est omninò subiectā esse, nec ei magis expedit esse in potestate patris, quā aui, imò magis aui, tū pp præsumptionē vitæ breuioris, tū quia cēsetur auus habere plura bona, quā pater. no. sum.

¶ *Emācipato filio, vel in adoptionē dato, nepos tunc conceptus remaneti ptāte aui. h. d.*

¶ Illud[a] autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio[b] tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionē dederis prę gnāte nurutua, nihilominus quod ex ea nascitur,[c] in potestate tua nascitur. Qđ si postemācipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emācipati vel aui adoptiui ptāti subijcitur.

¶ *Nemo inuitus cogit emancipare h. d. ex l. non pōt. ff. de adoptio.*

¶ Et quidem[d] neque naturales[e] liberi, neque adoptiui, vllo pene[f] modo possunt cogere parētes de ptāte sua eos dimittere.

¶ *De Tutelis.*

¶ *Non sūmatur, quia præfatur de quo sit dicturus; diffinit tutelam; declarat, qui sint tutores, & vnde dicti sint, ex l. 1. ff. eod. tit.*

a ¶ *Illud.* hic, §. tradit duo præcepta, vt sup. de adopt. §. sed hodie.

b ¶ *Ex filio.* s. naturali, & legitimo. secus in legitimo tantum, vt in adoptiuo: nam tunc filio emancipato etiam nepos ex eo emācipatus vr secūdum quosdā, vt ff. de cap. dim. l. liberos §. emancipato. & ff. de adopt. l. sed & nepos. Vel melius † dic in eo idem, quod in naturali, vt in fi. huius tit. & ff. de adopt. l. liberū, & ff. de cap. & postl. reu. l. si me tibi.

† *Hæc opi. est tenenda.*

c ¶ *Ex ea nascetur.* secus in ancilla prægnāte manumissa, vel alienata, vt supr. de ing. §. sufficit. ff. de acq. re. do. l. fi. & C. de fū. l. inre.

¶ Adde rationem differentiæ, quam posui supra in positione casus.

STL.

* ¶ Et quidem. *CASVS.* In § tradente regulam non est figurandus, regula enim iuris est, q nemo inuitus cogitur iuri suo renunciare, & sicut iura patriæ potestatis non possunt solui inuitis filijs, §. generaliter. in Auth. qui mo. nat. effi. sui. eodem modo non potest filius ratione cuiusdam relationis cogere patrem sese emancipare. Cum enim negotium vtriusque agatur, vtriusque etiam voluntas exigitur. l. pen. C. de emācip. lib. sola enim emancipatio infanti, vt ibidem dicitur, vnius tantum consensu fieri potest. Nota summarium.

d ¶ *Et quidem.* hoc est secundum præceptum, & repete: Scire oportet, quod neque &c.

¶ Adde, quod hæc subaudition non est necessaria, nam est, §. separatus à superiore & contextus orationis per se subsistit.

STL.

e ¶ *Naturales.* subaudi, & legitimi, nam naturales tantum non sunt in potestate, vt sup. de nup. § fin.

f ¶ *Pene.* hic not. talem regulam, q nullus potest compellere patrem, vt emancipet eū. quod fallit in quatuor casibus, & ideò dicit penè. vt si pater agnouerit legatum sibi relictum hac contemplatione, vt liberos emanciparet, nam tunc compellitur extra † ordinem emancipare, vt ff. de condit. & dem. l. si cui. Item si Titius adoptauit priuignum suum: compellitur emancipare cū eo pubere facto, si probauerit sibi non expedire esse in potestate, vt ff de adop. l. nonnūquam, & l. sequen. Idem in quolibet adoptiuo, vt ff. de min. l. 3. §. si quis minor. Itē si filiæ peccandi necessitatem imponat, vt C. de epi. au. l. si lenones. Item, si filium male, & contra pietatem effecerit, vt ff si quis à pa. l. fi. Item contra filius non potest compelli, vt emancipetur, vt in Auth. quib. mod. nat. effi. sui. §. generaliter. collat 7.

Emancipare filium pater cogitur in quatuor casibus

† sufficit iudicis. Bar. in d. l. si cui.

¶ Adde, q secundum opi. gl. etiam ex iusta causa nō cogitur, attamen cōi. opi. est in cōtrarium, in l. quidam cum filium. ff. de verb. obl. in l. virum co. tit. vt ibi refert Ias. qui dicit, quod sicut ex iusta causa cogitur pater emancipare, ita cogatur filius emancipari.]

STL.

De tutelis.

¶ Imperator continuat hunc tit. Vel sic: Dictum est sup. de quadam diuisione personarum, quia quadam sunt sui iuris, quædam alię-

Continuatio.

alieno iuri subiectæ sunt:verum; quia est reperire aliam diuisionem. quia quædam sunt in tutela &c.ideò sequitur videre de tu.

STL. ¶ Adde curatorem dari filiofam. vel potiu eius bonis, In quibus patri non quæritur vsusfructus .l.fin.§.fin autem patre recusante. C.de bonis quę liberis.]Sed cōtra,C.de sentent.pa.l.fin.§.quia filius eius, qui est apud hostes, est in tutela, & tamen non est sui iuris, vt supr.titul. 1. §.si ab hostibus. sed ibi verè nõn erat in potestate, cum pater deportatus esset, vt diximus sup. tit.1.§.cum autem.

TRanseamus nũc ad aliam [a] diuisionem personarum. Nam ex ijs [b] personis, quæ in potestate non sunt, [c] quædam, vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro [d] iure tenentur. Videamus ergo de ijs, quæ in tutela, vel in curatione sunt: ita enim [e] intelligemus cæteras personas, quę neutro iure tenẽtur: ac prius dispiciamus de ijs, quę in tutela sunt. [f]

¶ Est autem tutela (vt Seruius [g] † diffiniuit) vis atque potestas [h]

Diuisio. TRanseamus. ¶ Iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò subdiuidit primum membrum personarum positum sup. titu. de ijs, qui sunt sui vel alien. iur. Secundò diffinit quid sit tutela. Tertiò, qui sunt tutores, & vnde dicatur. Quartò, qui sunt illi, qui possunt tutores ex testamento dare. Secunda ibi, est autem. Tertia ibi, Tutores. Quarta ibi, Permissum. Aretin.

STL. ¶ *CASVS*. non figuratur, quia procedit diuidēdo, & diffiniendo. No. quod personarum, quæ non sunt in aliena potestate aliæ sunt sub tutela, alię sub cura, aliæ neutro iure tenentur. Item, quod cognitis ijs, qui sunt in tutela vel cura, cognoscentur qui neutro iure tenentur, & vtitur Impera. eodem modo arguẽdi, quo vsus est sup. in tit. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. in princip. attamen hoc argumentum non videtur bonum in hoc tex. quia cum disiunctiue dicat, Cognitis ijs. qui sunt sub tutela, aut cura, cognoscentur qui neutro iure tenentur, argum. erit fallax: quia si cognoscentur qui sunt sub cura, non cognoscentur qui neutro iure, quia poterunt esse sub tutela. Ideò, vt bonum sit argumen. necesse est intelligere copulatiuè, non disiunctiue. Item not. quod cognito vno contrariorum cognoscitur aliud. Item diffinitionem tutelæ. Item, quod tutela datur principaliter personæ. Itẽ quod tutela est de iure ciuili. Item quod tutor est, cui diffinitio tutelæ competit. Item, quod propria deriuatio vocabuli sumitur ex diffinitione. Item quod valet argumẽ. ab etymologia, & quod tutores dicuntur defensores pupillorum. Itẽ secũdum dictam declarationem. not. quod dictio. vel, ponitur pro, &.]

a ¶ *Ad aliam*. nam diximus duas, vt supr. de iure pers. in prin. & sup. de ijs qui sunt sui, vel alieni iuris, in princ.

b ¶ *Ex ijs*. nota ergo, quod, hic distinguit illud membrum. Quædam sui iuris sunt, quod est oppositum illi. Quædam alieno iuri subiectę sunt, vt sup. de ijs, qui sunt sui, vel alieni iuris.

c ¶ *Non sunt*. qui ergo in tutela, vel cura sunt, sui iuris sunt filiusfamilias ergo non potest habere tutorem, vel curatorem, vt hic, & Cod. de curat. fur. l. final. in principio.

d ¶ *Neutro*. nec tutela, nec cura.

e ¶ *Ita enim*. quia contrariorum eadem est disciplina, vt hic, & supra de ijs qui sunt sui vel alien. iuris in principio.

* ¶ Intellige quo ad cognitionem, quia cognito vno contrariorum, cognoscitur etiam alterum, vt hic, non quoad dispositionem, quia cum contrariorum sit, contraria ratio, dispositio est etiam contraria, l.fi.§. fi.ff.de leg. 1. Bal. in l.fi.C.de solu.

f ¶ *In tutela sunt*. de alijs dicetur infra de curat.

g ¶ *Est autem*. Seruius nomen est Iurisconsulti, & facit ad hunc. §.ff.eo l,1.

h ¶ *Vis atque potestas*. id est violenta potestas.

STL. ¶ Adde, quod hæc expositio reprobatur per doct post Bar. in l.1.ff.eo.]

Nam datur tutor inuitus, cum enim sit munus publicum, vt inf. de excu. tut. & curat. in princ. ergo inuitus datur, vt C. de decur. l. nullus 1. lib. 10.

* ¶ Adde cautelam, ne quis inuitus cogatur suscipere tutelam, licet non habeat aliquā excusationem, vt scilicet faciat, seu procuret, quod non reperiatur qui velit fide iubere pro eo pro prædicta administratione, vt docet Cepol. cautel. 16. per tex. in l. si quis § 1. ff. de exc. tut. & ita ait notare Bal. in l. 1. in fi. & l. 2 C. quod cum eo.

* Item inuito datur, vt ff. de tu. & cur. da ab ijs, nec non, & ff de tu. l. 2. vnde patet, quod hęc est alia potestas, quam patris in filium, & domini in seruum, cum illa ad commodum, vt inf. per quas perso. nob. acqui. §. 1. & supra de ijs, qui sũt sui vel alie. iur. §. 2. hęc verò ad onus, tenetur enim de dolo, & lata culpa, vt C. arb. tut. l. 2. Item per hoc quod datur inuito, differt à curatore, qui volenti datur, vt inf. de cura. §. item inuiti, & ff. eo. l. 3. §. si pupillus. Vel dic, vis, ad cogendum, potestas ad imperandum.

STL. ¶ Adde, quod doct. hic, & in l. 1 ff. eod. impugnant hanc glos. dum vult, quod stante

in capite libero [a] ad tuendum [b] eum, qui propter ætatem [c] †se defendere nequit: iure ciuili [d] data, [e] ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam vim [f] ac potestatē habent: †ex qua re [g] ipsi nomen acceperūt. Itaq; appellantur tutores, quasi tuitores, atque defensores [h] sicut ęditui dicūtur, qui ædes [i] tuentur.

¶ Filio in potestate testamēto tutor dari potest; & nepoti, nisi in patris potestatē recasurus sit; hoc dicit ex l. 1. ff. de testam. tut.

† alias se ipse.

† alias ex qua ipsa re nomen.

sua interpretatione tutor volens, & volenti non diceretur tutor: sed tu salua, quia verba diffinitionis & ipsa diffinitio saluatur, si à communiter accidentibus comprehendat casū, & item, quæ diffinitur, text. est clarus in l. suus quoque, §. puto, ff. de hæred. institt. ponit Are. in l. 1. ff. de testam. quamuis aliter voluerint quidam. Mod. quorum dictis alibi respondi.

* Verius tamē est, duo hæc nomina idem significare, & ad maiorem expressionem potestatis tutelaris coniuncta fuisse, est enim honesta locutio, quam & Teren. in Heauton. & M. Tull. libr. 4 de natural. deo, vsurparunt: quin etiam idem Iustinian. infra de interdic. §. Retinendæ: versiculo Quorum.]

* ¶ Adde, quod potestas hic accipitur pro auctoritate, secundum Alcia. in l. potestatis, ff de verbo. significa. & recte, nam alioqui inpugnaret hic text. cum eo, quod dicitur superius, personas, quæ in tutela sunt minimè in potestate esse. Nec est dubitandum, quin hic legi oporteat, vis, non ius, vt quidā falso opinantur. id enim demōstrat Iustinia. paulo post ibi, tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent.

a ¶ *Libero.* Nam nisi sit liber pupillus, non potest habere tutorem, cum si seruus sit, nō sit sui iuris, qđ est necesse, vt sup. eo. in prin. Item & si dubius est potest habere tutorem vt ff. de tuto. & curat da. ab ijs l. ei qui. Est tamen casus, vbi seruo datur tutor, vt ff de tuto. & curat. da. ab ijs l. si impuberi, 2. respon. cui tamen legi signatur contra. ff. ad Treb. l. si res aliena. §. seruus & l. cogi §. fina. & his duabus est alia contra. ff. eod. tit. l. mulier. §. non est. Quæ legum contrarietas ita soluitur: cum libertas fideicommissaria, & hæreditas relinquitur ab eodem præstanda, poterit seruus cogere, vt institutus hæreditatem adeat, & tunc datur etiam seruo tutor, vbi verò ab vno hæreditas, & ab alio libertas relicta est, non potest, nisi prius præstita ei libertate: tunc enim coget alium hæredem hereditatem adire, & sibi restituere, secundùm Ioann.

Tutor quandoque seruo datur.

STL. * ¶ Adde, quod hæc verba, In capite libero, designant personam tutoris, non pupilli, vt apparet ex sequentibus, dum dicitur: Ad tuendum eum &c. & apertius ex l. 1. ff. eod. quemadmodum hoc loco in Commen. demonstratum est.]

b ¶ *Ad tuendum.* propter hoc etiam remo-

uet patriam potestatem, quæ non est ad tuēdum (i) sed ad gubernandum prout vult, & sibi acquirendum.

ADDITIO. (i) Scilicet principaliter, sed bene inconsequētiam. l. fin. §. necessitate. C. de bonor. quæ liber. vnde non consideratur. leg. 1. ff. de auctoritat. tutel. vide hic per Christ.

Non tamē administrat negotia pupilli, nisi prius tria fecerit. s. quod fecerit inuentariū, & quod iuret vtilia facere, & inutilia prætermittere; & quod caueat sub hypotheca rerū suarum. Spe. tit. de tut. §. 5. verb. hoc autem notandum.

c ¶ *Propter ætatem.* ad differentiam curatorum, qui dantur furiosis, & mente captis, qui propter morbum se defendere non possunt, vt inf. de cur. §. furiosi.

Adde, quod talis curator furiosi datur principaliter personæ, prout declarat Salyc. in l. copulandis. C. de nupt.] *STL.*

d ¶ *Iure ciuili.* † Not. tutelam esse de iure ciuili, licet omnes fere contractus sint de iure gentium, vt sup. de iure nat. §. ius autem.

† Et ideò differt à tutela propriæ personæ rerumq; propriarū quia est de iure gentium l. vt vim ff. de iust. & iu. & l. 3. ff. ad l. Aquil. secundū Christ.

e ¶ *Data.* s. à lege, vel iudice, permissā verò à testatore dicitur vt inf. eo. §. permissū. Vel dic data personæ principaliter permissā secundario rebus, vt inf. tit. 1. §. certæ. & inf. de excu. tut. § datus.

* ¶ Ego datam à l. intelligo, quantum attinet ad legitimam, permissam autem ab eadem l. vt i. vel à iudice, vel à testatore detur. §. permissum infr. eod. & ff. de tuto. & cura. da. ab ijs.

f ¶ *Eam vim.* Quæ est dicta. sup. prox. §.

g ¶ *Ex qua re.* i. vi. & potestate.

h ¶ *Defensores.* & secundū hoc etiam curatores sunt tutores, secundum Io. & plerumq; sic appellantur. ff de leg. 3. l. cum filio. §. 1. ff. de min. l. 1. §. 2. & l. etiam §. ex causa.

ADDITIO. Hanc gl. reprobat. Ias. quia licet allusio vocabuli conueniat, nō tñ procedit, quia repugnat diffinitio, vt no. Bart. in l. 1. ff de test.

i ¶ *Qui ædes.* vt est præfectus vigilum, & qui cum eo de nocte vadunt, vt ff. de offic. præf. vig. l. 3. §. sciendum Accur.

STL. ¶ Adde, quamuis hæc deriuatio possit eos et in sui generalitate comprehendere, tamē propriè ęditui sunt (si Festo credimus, quem sequutus & Papinianus noster in l. cum pater. §. donationis, de leg. 2.) qui ædes sacras tuentur, non alias, cuius verbi significatum attigi diligentius hic in Annot.

¶ Per-

Diuisio. ¶ Permissum. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum in genere. Secundò illud modificat. Tertiò modificationem exemplificat. Secunda ibi, Nepotibus. Tertia ibi, Itaque.

¶ Permissum[a] est itaque parentibus, liberis impuberibus,[b] quos in potestate[c] habent, testamento[d] tutores[e] dare. Et hoc in filios, filiasq; procedit omnimodò: nepotibus verò, neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit,[f] nepotes ex eo non poterunt[g] ex testamento tuo tutores[h] habere; quamuis in potestate tua fuerint scilicet quia mortuo te in potestatem patris sui recasuri sunt.

STL. ¶ CASVS. Dubitatū fuerat, an testamento tutores filijs & nepotibus dare licet, dubitationem facere poterat, quia cum (vt supra dictum est) mortuo patre, vel auo, l. faciat filios sui iuris ipso iure. §. 1. supra titu. 1. non videbatur in potestate esse illius, qui ex dispositione l. priuabatur mediante morte potestate patria, imponere hoc onus filijs, aut nepotibus suis eo tempore, quo non poterant esse amplius in sua potestate, cuius contrarium deciditur, quia quamuis efficiantur sui iuris, tamen, quia huiusmodi impuberes egent aliquo, qui personam, bonaque ipsorum tueatur, quem ex se eligere non possunt ob infirmum animi iudicium, concessit. l. paternæ prouidentiæ, vt posset etiam prouidere eo tempore de eo, qui personam ipsorum regeret, gubernaret, ac tueretur. * Sed hoc distinctionem recipit, nam filijs indistinctè possunt dari tutores à patre illorum, cuius potestati subiecti sunt: nepotibus verò ita demum possunt parentes testamento tutores dare, nisi post mortem eorum in potestatem patris sui sint recasuri, quia eò casu cum sint filijfamil. non possunt tutores habere. sup. hoc. titu. in princip. Not. quod quilibet ascendens in infinitum, qui habet liberos in potestate, potest testamento de tutore prouidere, intellige tamen concurrentibus requisitis in hoc tex. Item quod dictio, omnimò, importat idem, quod generaliter.

Tutela est triplex. a ¶ *Permissum*. quia quædam generaliter vidimus de tutelis, & omnis tutela est, vel testamentaria, vel datiua, vel legitima, itaque prius de testamentaria, vtpotè de digniore videamus in hoc titu. & seq. De legitima autem dicetur infra de leg. agna. tut. vsque ad tit. de atti. tu. De datiua dicetur, infra de attil. tut. per totum.

* ¶ Quod hic dicitur permissum, intellige. l. 12. tab. vt scribit Caius in l. 1. ff. eod. verba autem l. 12. tab. refert Riuallius hæc fuisse, Tutores liberis in potestate testamento parentes danto.

b ¶ *Impuberibus*. etiam mutis, vt ff. de tute. l. muto. hoc etiam Prætori, & Præsidi licet, vt ff. de tutor. & curator. datis ab ijs, l. nec mandante. §. fin.

c ¶ *In potestate*. Naturalibus etiam dari possunt in ijs, quę sibi relinquuntur, vt C. de confi. tu. l. fin.

STL. ¶ Adde, quod potest intelligi de naturalibus dupliciter: vel quia soluta sit vinculum ciuile emancipatione, vel quia nati sint ex concubina: & vtroque casu dic non esse vim in potestate dandi tutorem: quia vtrisque dare potest, & in bonis per eum relictis, & in alijs: sed in hoc vis est, quod in vno casu confirmatur sine inquisitione, in alio cum inquisitione: ita est doc. Bart. in l. naturali. §. 1. ff. de confirm. tutor. vbi videndum, & hic in meis Comment.

d ¶ *Testamento*. vel codicillis testamento confirmatis, vt ff. de test. tut. l. 3.

* Adde, quod cum hodie semper confirmati censeantur. §. non tantum. inst. de codicil. etiā codicillis indistinctè tutor dari potest: quod intellige. si testamentum est factum, aliàs secus, vt ait Bart. in d. l. 3.

e ¶ *Tutores*. sed non curatores, vt infra de cur. in princ.

* ¶ Ratio diuersitatis assignatur ibi in figuratione casus.

f ¶ *Tua sit*. & nunquam exiuit: alioquin non recidis, vt ff. de adop. l. si pater filium, & de hoc dixi. sup. tit. 1. § 1.

g ¶ *Non poterunt*. licet miles sit testator, vt ff. de testa. tute l. 2.

* ¶ Adde, quod ratio est, quia priuilegia militum ad alterius damnum non porriguntur, l. impuberi. ff. de administr. tutor. quod fieret, si patri auferretur ius patriæ potestatis.

h ¶ *Tutores*. Si autem filius, vel emancipatus est, vel mortuus: tunc nepotes ex eo sunt sui iuris mortuo auo, vt sup. tit. 1. § 1. in fin. Vnde ex testamento, aut possunt habere tutorem, vt hic innuitur.

* Intellige de natis ante emancipationem. §. pen. sup. tit. 1.

STL. ¶ Cum autem. CASVS. Quia dicitur, filijs tutores dari posse, item & nepotibus, quæsitum est, an posthumo tutores dare liceat, & videbatur dicendum, quod non, quia cum ad hoc, vt tutor dari possit, sit necesse, quod ij, quibus datur, sint sui heredes, id est quod sint in potestate, & teneant primum locum, cum posthumus non sit in potestate, quia non

natus. l. fi. ff. de coll. bon. non videtur, quod ei tutor dari possit, cuius contrarium deciditur ratione expressa in tex. quia habetur pro nato, quia tutela respectu pupilli est cõmodum, l. quod dicimus. ff. de verb. signif.

¶ *Pater potest dare tutorem posthumo, qui, si natus esset, in potestate sua esset. hoc dicit ex l. 1. § Item scire. ff. de test. tut.*

¶ Cum autẽ in compluribus [a] alijs causis posthumi pro iã natis habeantur, & in hac causa placuit nõ minus posthumis, q̃ iam natis, testamento tutores dari posse; si modò in ea causa sint, vt si viuis parẽ-

*Nec obstat d. l. fin: quia illud est verum vero: STL. sed postea nato posthumo fictio retrotrahitur, fingitur fuisse natus tem pore testamẽti saltẽ confirmati, & mortis, & cõsequẽter fuisse in potestate: ita probat eadẽ l. ibi, sed nato confertur. Not. q posthumo tutor dari pōt, & quãdo. Item quòd tutela est cõmodum pupilli]

a ¶ *In complurribus*, vt quoties de cõmodo eorum quæritur. vt ff. de stat. hom. l. qui in vtero. non si de commodo aliorum, vt ff. de verbor signifi l. quod dicimur. Vel si de incommodo matris. vt ff. de stat. hom. l. Imperator.

ADDITIO. Et est ratio, quia etiam tractatur de commodo ventris, quia perempta matre periret & partus secundum Bar. in d. l. qui in vtero. facit l. prægnantis. & quod ibi not. per Bar. & alios. ff. de pę. Ang.

STL. b ¶ *Fieret*. vt quia ex vxore nasciturus erat, vel mitu, aliud si ex cõcubina, nisi in ij, quę sibi dimitterentur, vt C. de con. tuto. l. si tales enim tunc non nascerentur in potestate, supra de nup. §. fin.

¶ Adde, q hic videtur tex. quod suitas esse possit sine patria potestate, aliàs enim text. esset superfluus, & ineptus, cum copula ponatur inter diuersa, nisi dicas hoc factum esse gratia maioris declarationis.

* ¶ Adde, quod sui hæredes appellantur liberi, qui in potestate parentis sunt, prioreque locum obtinẽt inter illos, qui eius potestati subiecti sũt. §. sui. & §. sed vt nepos. inf. de hær. qual. & diff. Itẽ no. quod iste §. & similis text. loquẽtes de tutorib. datis posthumis, intelligũtur, vt sint tutores, ipsis posthumis natis. l. si nemo §. fin. de testa. tu. nam ventri tutor dari non potest, sed tantisper dũ est in vtero ei curator datur, qui stat in, ac infans editus est, decidit suo munere. l. ventri. ff. de tuto. & curator. da. ab ijs. & glos. in rubr. ff. de tute. Ratio autem quare tutor nõ detur ventri, sed curator, ea esse videtur, q a tutor datur principaliter personæ; at is, qui in vtero est, non est persona, nec homo, nec animal, vt ait glo. in l. qui in vtero. de stat. hom. & l. cum inter. C. de fid. liber.

¶ Sed & si emancipato.

¶ *CASVS*. ¶ Quærebatur, an filio emancipato dari tutor testamento posset, & dubium faciebat, quia hoc videbatur tãtũ permissum patribus ratione patriæ potestatis. sup. eod. §. permissum. STL.

tibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent. [b]

¶ *Tutor datus filio emancipato confirmandus est sine inquisitione: hoc dicit, ex l. qui à patre, ff. de confir. tut.*

¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmãdus [c] est ex sententia Pręsidis omnimodo,

* vnde cum extincta esset ꝓpter emãcipationem, nõ videbatur illi tutorẽ dari posse. Quo non obstante deciditur verũ esse, mero quidem iure, & stricto dationem non valere ex prædicta ratione, sed tamen iudices necesse habere, illum confirmare, quia licet fuerit solutum vinculum patriæ potestatis, durat nihilominus vinculum illud naturale charitatis, & affectionis paternæ, quæ tam efficax est, vt credibile non videatur alium æquè bene prospecturum esse pupillorum vtilitati: qua ratione vetitum est etiam inquiri de facultatibus, & moribus, ipsius, itemque satisdationẽ exigi: existimantibus legibus paternum sufficere testimonium. l. de creationibus. C. de episc. audien. Hæc tamen verã sunt, quoties in ꝓximo mortis tempore tutorem dederit pater. ita vt verisimile non sit ignorasse conditionem illius, alioquin contra. lege in confirmando. cum duabus sequentibus, digestis, de confirmatio. tutor. Not. summa.]

c ¶ *Confirmandus*. Non ergo valebat datio per se, cum non esset in potestate, vt sup eo. §. permissum Sed nunquid hic tutor confirmatus dicitur testamentarius: quod si esset, præferretur legitimo. vt inf. tit. 2. in princ. an datiuus? quod potest admitti.

STL. ¶ Adde, quod communis opin. est quod sit datiuus: contrarium tamen disputando defendit Præpo. Sen. in 2. casu. quæstione tertia, de quo articulo videndus est meus Cõment. vbi illum per quam diligenter tractaui.

¶ Et facit pro hoc, ff. de verb. sign. l. lege. & in Auth. de defen. ci. §. decreto. coll. 3. ita legitimus tutor huic præfertur, vt inf. de. attil. tut. in princ.

¶ Adde, q hæc gl. communiter reprobatur,

**nec

**nec obstat obiectio de tex. inf. & attil. tut. quia illud procedit in mere datiuo; secus autem est in eo, qui habet testimonium testatoris, quia is præfertur omnib. l. de creationibus. C. de episc. aud.] eam tamen saluat Prepos. Senen. in 1. casu. q. 4. per totum. Sed de veritate vide hoc in loco Comentarium.

id est, sine inquisitione. [a]

¶ *Qui testamento tutores dari possunt.*

¶ *Etiam filiusfam. & seruus proprius dari tutor potest, si vel expresse liberetur, vel simpliciter detur, & nisi errore ductus dederit. h. d.*

DAri autem tutor pôt testamento, nõ solum paterfam. [b]

¶ Et ideo glossauit, idest sine inquisitione, non quòd vellet eũ confirmari si alius esset legitimus, sed quia non quæritur, an sit locuples, vel non. Sed ar. contra, ff. de cur. fu. l. si furioso puberi.

† Similis gl. infra de attil. tu. §. sed ex his. ver. ex inquisitione. *STL.*

a ¶ *Sine inquisitione.* Id est quia non satisdat, scilicet rem pupilli saluam fore. Item locuples sit vel non, hoc enim non quæritur, vt ff. de confir. tuto. l. 1. Sed aliud in matre dante tutorem filio, ibi enim & si non satisdetur, tamen cum inquisitione datur, vt d. l. dicitur, & C. de cõfir. tu. l. 1. Sed quare diuersum in matre dante tutorem filio? Respõd. in memoriam præcedentis potestatis, vt ff. de quæst. l. vnius. §. seruus. 1. & ff. qui pe. tu. l. fin. & facit ad hoc inf. de satisd. tut. & cu. in princ. ff. de li. ag. l. 1. §. Iulianus. & C. de epi. aud. l. de creationibus. Sed argu. contra. ff. de in li. iuran. l. videamus.

* ¶ Quamuis verum sit, hunc tutorem non satisdare rem pu. sal. fore, eo tñ non pertinet inquisitio, sed ad inuestigationem morum, & facultatum. Veriorem autem rationem, quare diuersũ fuerit statutũ in tutore à mr̃e dato, reddit tex. in d. l. si. ff. qui pet. tu. nempe ob infirmitatem iudicij muliebris.

ADDITIO. Dic, quod licet mater ibi habeat affectionem ad filium sicut pater, tamẽ cum consilium matris sit fragilius paterno vt not. glo. in l. 1. C. de confir. tut. ideo magis patri, quam matri conceditur, quod tutorem filio dare possit. Are.

Continuatio. ¶ *Qui testamento tutores dari possunt.*

¶ Dictum est supra qbus testamẽto, tutores dãtur, sequitur dicere de ijs qui dari possũt.

Diuisio. DAri autem. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinq; partes. Primò, qui possunt tutores dari. Secundò, quomodo seruus alienus potest in testamento tutor dari. Tertiò quãdo furiosus vel minor tutor datur. Quartò, qñ ad certum tempus, vel sub conditione vel certę rei datur. Quintò, quando filijs vel filiabus datur, quibus datus videatur Secũda ibi, seruus autẽ. Tertia ibi, Furiosus. Quarta ibi, Ad certum tempus. Quinta ibi, Si quis filiabus. Et hoc principium subdiuiditur in quatuor partes. Primò, quòd paterfamilias & filiusfam. potest tutor dari. Secundò, quãdo seruus proprius datur cum libertate. Tertiò, quòd si sine libertate, tunc tacite videtur sibi dari libertas. Quartò, quando credebatur liber. Partes de se patent.

¶ *CASVS.* ¶ Proposito titu. qui testa. tut. dari poss. quæsitum est, an filius famil. dari tutor posset testamento: & videbatur dicendum quod nõ: quia cum sit in alterius potestate, & tutela sit potestas in alium, nõ videtur posse habere aliũ sub sua potestate, leg. sic eueniet. ff. de adul. cũ enim non possit ipse semetipsum regere obstante patria potestate non videbatur posse alios regere. Quo non obstante deciditur contrarium, quia tutela est munus publicum; infra de excus. tut. in princ. & filiusfamil. in publicis causis loco patrisfamil. habetur. l. filiusfam. ff de ijs qui sunt sui, vel alie. iu. Idem quæsitum est de seruo proprio, an rectè tutor testamento dari possit & videbatur dicendum, quòd non, cum serui ad munera publica aspirare non possint, l. in seruili, C. qui da. tut. poss. Sed contrarium respondetur, quando datur tutor cum libertate, quia cessat tunc impedimentum seruitutis: vel etiam prætermissa libertatis mentione, quia cum non sit verisimile testatorem voluisse facere actum inutilem, & seruus tutor esse non possit, dict. l. In seruili. censetur in antecedentiam necessariam illi libertatem dedisse, quæ præsumptio non sit, vbi per errorem, quasi liber tutor datus sit, cum nihil sit magis contrarium consensui, quam error. l. nihil consensui, ff. de regulis iuris, & ideo tunc remanet seruus, & per hoc tutelam gerere non potest.] Not. quod filiusfamil. potest esse tutor. Item, quod seruus proprius cum libertate, vel simpliciter, rectè tutor datur. Item quod dando eum tutorem, censetur liberare: & sic quod qui vult consequens, vult omne necessarium antecedens: & qui vult vnum, vult omne id, per quod ad illud perueniri potest. Item, quod quandoque error in re propria toleratur, & vitiat etiam si sit error in qualitate. Item, quòd libertas tacitè dari potest.

STL.

b ¶ *Paterfamilias.* Nisi sit mutus, vel surdus: † quia tutor & loqui, & audire debet, vt ff. de tit. l. §. pen. & fin.

¶ Adde secus in minus audiente, l. pen. & l. fi. ff de leg. tut.

** Ratio est, quia cum mutus non loquatur & surdus nõ audiat, auctoritatem, ob quam potissimum dantur tutores, interponere non possunt dict. l. 1. §. penul. de tut. quæ ratio cum non militet in minus audiente vel balbutiente, quia eam licet tardiusculè, verbo præstare possint, meritò ad munus tutelæ admittuntur.]

† l. s. penitus alias, secus, l. si. ff. de te. tut. Itẽ hoc verũ in personalib. vt hic, etiã si talis morbus super venerit q̃a desinit, ipso iure, et si ad modus lib. biorum intelligeret hic per Bal. secus tamen in muneribus patrimonialibus l. sẽr. §. 1. ff. de mune. et ho.

a ¶ Filiusf-

sed etiam filiusfam. [a] Sed & seruus proprius testamento [b] cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate [c] tutorem datum, tacitè libertatem directam [d] accepisse videri: & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber tutor datus sit: [e] aliud dicendum est. [f]

a ¶ *Filiusfamil.* Cum enim tutela sit ius publicum, vt infra de excu.tut.in princ.non curatur ius pa.pot. vt ff.ad Trebel. l.nam quod 1.respon.& ff.de ijs qui sunt sui, vel alie.iur. l.filiusfam. quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat. tunc enim (scilicet quando agnouit) insolidum, vt ff de tut. leg. si filius, & ff.de adminis. tut. leg. Lucius Titius.

** ¶ Adde secundum Doct. quod l. si filius loquitur de filiofam. tutore dato à iudice, sed §. Lucius de tutore testamentario & veram rationem diuersitatis harum legum vide apud Ioann. Fab. hic ** nempe, quod lex non ita solicita fuerit circa obligandum patrem tutoris testamentarij ob testimonium paternum, quo omnis remouetur suspicio, sicut circa tutorem datiuum.]

STL. ¶ Adde, quòd non obstat testamentum esse publici iuris. & tamen impediri à patria potestate, l.3.ff. de testa. quia in eo non agit filiusfa. vt publica persona. vt in tutela, & magistratu, sed vt priuatus.]

b ¶ *Testamento.* sed a præside tutor dari nõ potest seruus, vt Codice, qui dari tutor. pos. l. in seruili.

*Adde, quòd ratio differentiæ est, quia nemo nisi cum libertate tutor esse potest, iudex verò seruo alieno libertatem dare non potest nisi eius domino consentiente, arg.l. si. ff. de nat. testi. iuncta glo.

c ¶ *Et sine libertate.* Non expresso hoc, quòd sine libertate det: sed omisit libertatis dationem, vt sup. qui manu. non pos. §. licet in fin. & C. de neces. ser. l. quidam. §. cum igitur.

d ¶ *Directam.* Immo videtur, quòd fideicõmissariam, vt C. de fideicom. lib. l. & si non ascripta contra. Sed certe hic testamẽto hoc fit ibi alia voluntate puta codici. lis, vel per epistolam. Vel die, quòd ibi alienum credebat, hic suum sciebat.

* ¶ Rectius, vt hic ostendi in Comment. STL. soluit glo. in d.l. Et si non ascripta, quod illa l. corrigatur per istum text. quæ solutio placuit & Salicero ibi, & Clau. Cantiunculæ hic.]

*¶ Adde, quòd libertas directa dicitur quæ ita datur à testatore, vt factum aliquod hæredis necessarium non sit: quòd si hæres dare libertatem iussus fuerit. ea erit libertas fideicommissaria. §. pen. & vlti. infra de sing. re. per fid. reli.]

* Item alia ratione nõ videtur valere datio, quia ille solus datur tutor. qui testamẽti habet factionem, vt ff. de testa. tut. l. testamento. (alias Incipit siquidem.) Respon. illud intelligi in passiua significatione, in qua etiã seruus dicitur habere testamenti factionem vt inf. de hæred. qualit. & diff. §. testamenti.

STL. *¶ Vera est responsio glo. quod intelligatur de passiua testamenti factione, & ita respondet etiam in d. l. Testamento. neque enim illic dicitur, qui habent testamenti factionẽ. sed cum quibus testamenti factio est: vt recte ibidem perpendit Bartol. Sed an seruus proprius sub conditione, si liber erit datus tutor à domino, putante alienum, detur vtiliter, vid. Præpo. sen. in 1 casu q. 6. per totum.]

e ¶ *Datus sit.* s. proprius seruus: licet hoc non sit verisimile, vt C. de rescin. vend. l. quisquis, sed forte ex causa hæreditaria nouiter habebat, vt ff. de reg. iur. l. qui in alterius & inst. de vsucap. §. quod autem.

* ¶ Adde quod cum hic agatur de testamẽto & sic de actu, quo mens humana cogitat de morte, ea etiam ratione in re licet propria facile errare potuit, quia humana fragilitas mortis cogitatione turbata minus potest plures res memoria consequi. l. hac consultissima. §. at cum. C. qui testamen. fac. poss.

f ¶ *Dicendum est.* s. vt neque liber, neque tutor sit: idem multo magis in alieno, vt ff. de fideicom. lib. l. generaliter, §. si quis tutorẽ, & ff. de testa. tut. l. si quis tutorem.

STL. * ¶ Seruus autem. *CASVS.* Viso quomodo seruus proprius daretur tutor, quæsitũ fuit, an seruus alienus possit pure testamento tutor dari, ita vt consequatur directam libertatem tacitè, sicut dictum est de proprio, & respondetur quòd non, quia ad dominũ pertinet datio libertatis directæ: consequitur tamen fideicommissariam ex verisimili mente testa. l. si hæreditas. §. fi. ff. de testa. tu. Item dubitatum est, an rectè tutor daretur sub hac conditione, cum liber erit: & videbatur quod non, cum tutoris datio non recipiat conditionem. l. actus. ff. de reg. iur. cuius contrariũ deciditur. quia præsumitur ei relicta libertas fideicõmissaria, & grauatus hæres illum redimere, & manumittere, vt possit esse tutor d. l. si hæreditas. Sed tunc dubitatum est, an proprius seruus eo modo vtiliter detur, & videbatur quòd sic, arg. d. l. si hæreditas, attamẽ respõdetur contrariũ.] Assignant doct. rationem, quia libertatis datio habetur pro non adiecta, quæ est falsa, & contra hũc tex. ideo enim vitiatur hic, quia cõstat testatorem voluisse dare libertatem, quod cum esset in potestate sua, & noluerit facere, volendo eum esse tutorem, qui sine libertate esse nequit, resultat quædã perplexitas in eius voluntate, quæ est contra naturam tutelæ: ideò vitiat. l. si Titius. ff. de cõd. insti. **. Sed illa melior est ratio, quia quòd

in

¶ *Seruus alienus purè tutor dari non potest sed cum liber erit. sic, quod in proprio non potest h. d.*

¶ Seruus autem alienus purè inutiliter[a] testamento datur[b] tutor: sed ita: cum liber erit, vtiliter datur: Proprius autem seruus, inutiliter eo modo[c] tutor datur.

¶ *Furiosus; vel minor, dati tutores, recedente furore; vel adueniẽte maiori ætate, tutores erunt. h. d. ex l. si hereditas, §. si furiosus, ff. eodem.*

¶ Furiosus; vel minor vigintiquinque annis, tutor tũc erit, cum compos[d] mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

Ad certum tempus, ex certo tempore, vel sub conditione, & ante haredis institutionem tutor dari potest: secus autem ad rem certã, vel causam, hoc dicit ex l. tutor. §. tutorem, & l. certarum. ff. eodem.

In potestate nostra est, id in casum conferre non debemus, vt ait hic Theoph.] Not. seruus qualiter tutor dari possit.

a ¶ *Seruus autem. Inutiliter.* f. vt statim sit; sed cum liber erit.

b ¶ Dat. Quia directo non erit liber, sed per fideicommissum, vt ff. de testatur l. si hereditas. §. fin. & C. de fidelcomm. lib. l. & si non ascripta.

c ¶ *Eo modo.* scilicet cum liber erit: nam non erit tutor: inutilis enim dicitur etiam stipulatio propter inutilem adiectionem; vt ff. de stipu. seruo. l. sed si sibi vel aliter inutiliter: quia pro non adiecta, vt & alias infr. de hæred. institut. § impossibilis. Vel dic tertiò secundum P. nõ erit tutor nũc, sed conditione extante; Hæc non placet, quia sic non esset differentia inter suum, & alienum,† sed prima verior est, vt ff. de reg. iur. l. actus.

¶ Adde rationem, quam sup. posui in positione casus: quia rationes Accursij veræ non sunt.

** Adde, q d. l. actus, non facit, quia nõ procedit in tutela testamentaria, quam constat admittere conditionem, §. ad certum inf. eo.

* ¶ Furiosus. *CASVS*. Quæsitũ est, an furiosus rectè tutor detur purè in testamento; & videbatur quod nõ, cũ sit inhabilis ad tuendum seipsum, nedum alios, §. furiosi inf. de cura. nec moueat, q fieri possit, vt aliquãdo furor recedat. l. cum furiosus. ff. de iud. quia ex quo inuenitur incapax tempore testamẽti. & mortis testatoris, non videtur referre. q ex aliquo tractu temporis possit resipiscere. §. in extraneis, inf. de hære. qual. & differ. cuius contrarium deciditur, quia, cum furiosus tutor datur: ita datus existimatur, cũ suæ mentis esse cœperit. l. furiosus. ff. de tut. quæ conditio à lege subintellecta eundem habet effectum, que haberet expressa a testatore, sicut dicimus in seruis alieno tutore dato. l. si hereditas §. fi. ff. eod. cum itaq; conferatur datio tutelæ in tempus; quo erit compos mentis, meritò sequitur, quod valebit. Nec obstat, §. in extraneis, quia loquitur in here-dibus; & legatarijs, de quorum commodo agitur: aliud verò in tutoribus, qui datur ad commodum pupillorum; vt declarat hic Ioan. Fab. Tunc fuit dubitatum, an & minor 25. annis tutor dari posset: & videbatur dicẽdum quod sic, cum testari, & libertatem relinquere, & pro alijs postulare possit. §. fin. sup. qui. ex cau. ma. non li. Sed contrarium deciditur ea ratione, quia cum detur tutor principaliter ad tuendum personam pupilli. §. certæ. infra eo: ea vero ætas fragili, & infirmo consilio sit, & multis captionibus supposita, & ob id ipsi quoque curatorum auxilio regantur, noluit lex illos aliorum tutelam subire, sed ita demum; cum peruenerint ad 25. annos, no. sum.]

d ¶ *Compos*; siue hoc dictum fuerit à testatore, siue non, vt ff eo. l. si hæreditas, §. si furiosus, & facit ad hoc, ff. de iudi. l. cũ furiosus, primo responso.

* ¶ Intellige tamen hunc text. in furioso, cuius speratur sanitas, vt quia habet dilucida interualla: vel qui ex aliquã infirmitate ita affectus est: alioquin, si perpetuò duraturus esset furor, crediderim illico inutilem esse dationem exemplo muti, surdi. & cæci l. 1. §. fi. de tut. & d. l. cum fur. STL.

** Adde, q tantisper dũ furiosus resipiscat & minor fiat maior 25. annis, dabitur à iudice alius tutor, etiam si adsit idoneus tutor legitimus. l. si quis sub cond. ff. de testa. tut. STL.

* ¶ Ad certum tempus. *CASVS.* Dubitatum est, an dies vel conditio, posset apponi in datione tutoris testamentarij, & videretur dicendum quod non, ex l. actus. ff. de re. iur. Item inst. qui mo. tu. fi. in prin. ideoque non videtur, vt contra legum censurã testator possit facere, quod tutela filiorum suorũ prius finiatur. l. nemo. ff. de leg. 1. In eo verò quod dicitur, tutorem dari posse ante heredis institutionem, dubium faciebat ius antiquum, disponens nec libertates eo modo dari posse. Quibus non obstantibus decisum est contrariũ generali ratione, quia quę purè fieri possunt: Possunt & in die, ex die, & sub con-

† Quãnis opin. Pla. sit reprehensibilis: ista tamẽ rõ STL; reprehẽsionis est STL. falsa, per l. si hereditas, §. fin. ff. de test. tut. secundũ Ang.

¶ Ad certum tempus,[a] vel ex certo[b] tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis[c] institutionem, posse dari[d] tutorem non dubitatur.

¶ Certæ autem rei,[e] vel causæ[f] tutor dari non potest: quia personæ,[g] non causę, vel rei, tutor datur.

¶ *Tutor datus filiabus vel filijs, etiam filiæ, vel filio posthumis, non nepoti, aut nepti datus intelligitur: datus liberis, etiã nepotibus posthumis: datus verò posthumis, omnibus descendentibus posthumis, datus videtur. hoc dicit ex l si quis. & seq. ff. eodem.*

¶ Si quis filiabus suis vel filijs tutores dede

conditione fieri, vt in proposito tradit Dec. in d.l.2 Sus, tantum enim confidit lex de paterno consilio, vt quoquo modo prouiderit, habeat eius dispositionem ratam, Non obstat, l. actus, quia procedit in tutela datiua: & quę fit ratio diuersitatis, vi debimus in gl. Non obstaret dispositio iuris antiqui circa ordinem, cum hodie sit correcta, §. ante infr. de leg. Postremò quęsitum fuit, an testator possit date tutorem certæ rei, vel causæ, & ratio dubitandi sumi potest ex l. 1. § si ex fundo. ff. de hæred. insti. quod hæres quoque in re certa institui potest. Sed contrarium deciditur ratione allegata in text.] Non ex die, ad diem, sub conditione, ante institutionem hæredis, rectè tutorem dari: certæ autem causæ vel rei non rectè. Item quòd tutor personæ, non rei aut causæ, datur: & quòd non valet argumentum de tempore ad rem, vbi non est eadem ratio.]

tempus prohibitum. contra l. quod sponsæ. C. de don. ante nup. de qua ipse disputat. *Mihi verò probabilior videtur ratio, quam assignat Accurs. in d.l. 1. de testa. tu. nam & si lex non parum etiam iudici cõfidat, multis tamen exẽplis ostendi potest longè magis confidere de paterna prouisione. Videmus enim tutorem testamentarium cæteris anteferri, quinimo veteri prætorem alium date: item inquisitionem ac satisdationem ei fuisse remissam. Quod cum ita sit, nihil mirum debet videri, si & in modo dãdi amplior facultas tributa fuerit patri, quam iudici. Præterea cum pupilli non debeant sine tutore relinqui à iudice, nonne frustra iudex ex die, ad diem, vel sub conditione tutorem daret, cum interim omninò alium substituere teneretur. §. 1 inf. de attil. tu.]

a ¶ *Ad certum tempus.* vsque ad pascha.

b ¶ *Ex certo.* id est à paschate in antea, † vt ff. de act. & obl. l. obligationum fere. §. 1.

c ¶ *Vel ante hæredis.* contra videbatur infr. de le §. ante hæredis.

d ¶ *Posse dari.* à testatore, non à iudice, vt ff. de regu. iur. l actus.

¶ Adde, quod Ioan. Fab. dicit rationem diuersitatis esse, quia actus iudicialis non stat in suspensio. quam rationem impugnat Bart. in l. muto §. 1. ff. de tut. & rationẽ glos. hic, quod sit actus legitimus, dãnat Bald. hic, quia etiã testamentaria est actus legitimus. Præterea l. actus, refert actus legitimos, qui nõ recipiũt, non disponit omnes actus legitimos non recipere cui non obstat. c. actus, eod. tit. lib. 6. quia debet intelligi secũdum l. actus, ex qua elicitur? rationem assignat glos. in l. 1. C. de test. tu. propter confidentiam patris, quã Cy. in rub. ibi reprobat, quia etiam confidit. l. de iudice. Assignatur ratio communis, quod in datiuo interim careret tutore, in testamentario interim prouideretur: sed tu dic, quod illa non est vera, quia tutor dari posset à iudice sub conditione, vel ad diem: & interim per eum dari alius tutor: quod est inconueniẽs, & contra l. actus. Præpo. Senen. 1. casu. qu. 6. aliam assignabat, quia conferendo iudex in tempus conditionis, euenire poterat finito eius officio, & sic dispositio esset collata in

†*Similis per l. inf. de attil. tut. §. 1. verb. ex dato.*

STL.

e ¶ *Certæ autem rei.* sed Africanæ, vel Syriacæ vtiliter datur, vt ff. eodem. l. si tamen tutor.

f ¶ *Causæ.* scilicet certæ. vt ad rei vend. sed videtur contra. C. de in lit. dan. tut. l. ad litẽ, sed ibi tutor pro curatore ponitur. † Item videtur contra ff de testam. tutel. l. si tamen tutor, sed ibi vniuersitati rerum datur, non rei certæ.

* ¶ Adde. quòd imo in d l. si tamen, intelligitur datus certæ rei. nõ vniuersitati rerum, sed hæc datio vi consuetudinis, & vsus subsistat, quæ interpretatio colligitur ex illis verbis, hoc enim iure vtimur, quæ vt ibi ait Bart. innuunt id vsu, & consuetudine obtentum esse contra stricti iuris rationem.

g ¶ *Personæ.* s. pupilli, principaliter, vt eum instruat bonis moribus, & etiam salaria pręstet magistris eius, vt ff. de admi. tu. l. cũ plures, §. cum tutor. & C. de alim. præstan. l. fin. ad hoc enim principaliter datur, secundario autem rebus datur, vt inf. de excu. tut. §. datus, sed in curatore contra: nam principaliter rebus, secundario personę datur, vt C. de nup. l. in copulandis.

¶ Si quis filiabus. ¶ *CASVS*. Quærebatur an tutor filijs datus intelligeretur datus posthumis: dubitationem faciebat, quia tutela est onus, & ipsi diuersimode appellantur. l. si idem. C. de codic. contrarium deciditur, quia appellatione filiorum continentur posthumi,

rit, etiam poſthumę vel poſthumo [a] dediſſe videtur: quia filij [b] vel filię appellatione, & poſthumus, & poſthuma cōtinētur. † Quid ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum, & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, vt & ipſis quoq; dati videātur, ſi modò liberos dixerit: ceterum † ſi filios, [c] non continebuntur: [d] aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. [e] Planè ſi † poſthumis dederit, tā filij poſthumi, quam ceteri [f] liberi continebuntur.

¶ De legitima agnatorum tutela.

¶ Deficientibus teſtamentarijs, ſunt tutores legitimi agnati; qui ſunt coniuncti per virilem ſexum, ſicut cognati per fœmineum, h. d. ex l. 1. & l ſunt. ff. eod.

ſthumi, & ratio eſt quiā eſt potius qualitas filiorum, quam differentia realis. * Tam enim filij ſunt poſthumi, & quidem propriè, quam qui iam nati ſunt. Sed tunc quæſitum eſt, an & nepotibus poſthumis datus videretur, videbatur enim quod ſic, quia filiorum verbo cōprehenduntur etiam nepotes, l. filij, & l. iuſta, ff. de verb. ſign. Cōtrarium tamē deciditur, quia aliter filij, aliter nepotes vocātur: quod ſi liberis datus fuiſſet, tunc etiam nepotes includerentur, cum liberorum appellatio ad omnes pariter deſcēdentes pertineat l. liberorum ff. de verb. ſignific. Demum quæſitum eſt, cum pater tutorem dedit poſthumis ſuis, quibus dediſſe cenſeatur, & reſpondetur quòd omnibus poſthumis, ſiue ſint filij, ſiue nepotes, & deinceps, & ita intelligendus eſt iſte tex.] Not. quòd filiorum appellatione veniunt poſthumi, & liberorum appellatione veniunt omnes deſcendentes, & quod filiorum appellatione non veniūt nepotes ex vſu. Item quod poſthumorum appellatione veniunt omnes filij, & nepotes poſthumi.]

† *aliàs Quod.*

† *aliàs ſi filios dixerit.*

a ¶ *Poſthumo.* ſcilicet filio.

b ¶ *Quia filij.* Hæc dictio, filij comprehendit poſthumum & poſthumam: cum maſculinum poſſit cōcipere fœmininum: ſed hæc dictio filiæ, nō comprehendit vtrumq. & ſic nec poſthumum, cum fœmininū non concipiat maſculinū, vt ff. de leg. 2. l. ſi ita ſcriptū, & ff. de l. 3. l. qui duos, & l. ſeruis legatis. Item nota, quòd appellatione natorum etiam nō nati continentur cum de eorum commodo tractatur, vt ff de ſta. ho. l. qui in vtero, & ſup. titu. 1. §. cū autē, & facit ff de teſt. tu. l. ſi quis ita. §. 1. & l. ſi quis filiabus, & l. quod ſi.

Maſculinū concipit fœmininū. & non ecōuerſo. Natorū appellatione cōtinentur nondum nati.

* ¶ an & quando maſculinum concipiat fœmininum, vide Dec. in l. 2. ff. de regul. iur. An autem filiorum appellatione contineantur poſthumi: & doctores diſtinguunt, quod vbi conſtat de mente diſponētis, illi acquieſcendum eſt; in dubijs verò, ſiquidem ſumus in materia tutelari, & tunc continētur. In legatis autem minimè. Ego tamen crediderim appellatione filiorū poſthumos quoque ex ſermonis proprietate contineri tam in tutela, quam in legatis, atque alia quauis materia, niſi de contraria mente diſponentis euidenter appareat, vt manifeſtè oſtendi hoc loco in Commen. ita enim propriè eſt filius poſthumus, ſicut iam natus.

STL.

c ¶ *Si filios.* ſcilicet dixerit.

d ¶ *Non continebuntur.* ſ. nepotes.

e ¶ *Appellantur.* Ab omnibus in vſu vel conſuetudine: ſed ſecundum veram ſignificationem, verbi. (quia filius dicitur à philos, quod eſt amor) etiam nepos dicitur filius, & etiam quilibet quem aliquis diligit paterna dilectione, vt ff. de verbo. ſign. l. liberorum, §. ſed & Papirius, quæ videtur contra.

Filius vnde dicitur.

† *aliàs poſteri.*

* ¶ Hæc gloſſ. cōiter damnatur quia propriè loquēdo filij appellatione nō intelligitur de nepote l. iuſta. ff. de verbor. ſignif. & quod dicitur in d. § ſed & Papirius, non procedit ex propria ſignificatione, ſed magis ex vſu quodam, aut ex præſumpta mēte diſponentis: pro pleniore tamen doctrina, an & quādo filiorum appellatione veniant nepotes, vide Bar. & alios in l. Gallus §. inſtituens, & in d. l. liberorū, & Alcia. lib. 3 Parado. ca. 14. illud vtique expeditum eſt, filiorum appellatione contineri nepotem, quem auus conſueuerat nominare, & tractare vt filiū. Bart. in l. alimenta, ff. de ali. & cib. lega. & quamuis deriuatio nominis filij, quam tradit Acc. ſit communiter recepta, improbatur tñ ab Alciato in l. filij, ff de verb. ſign. quia ſyllaba refragatur, putatq: Alc. ita dictū a Græ. noie vos addito ex more Aeol. digamma ſiuos.

STL.

f ¶ *Ceteri.* etiā nati ſecundū quoſdam: quod falſū eſt, vt ff de ver. ſig. l. nomē. Dic ergo ceteri, ſ. ex filijs naſcituri, qui ſui poſthumi ſūt per L. Velleiā, vt ff. de iniu. rup. te. l. poſthumorum, & inſt. de exhæ. lib. §. poſthumorum, & ff de lib. & poſth. l. Gallus 1. reſpon.

¶ Adde, quod poſthumus dr̄ pluribus modis, vt per gl. in rubrica, C. de poſthu. hæred. inſti.]

¶ *De legitima agnatorum tutela.*

¶ Supra duobus titulis præcedentibus dictū eſt de tutela teſtamentaria: hic autem ponitur de tutela legitima, quæ ſequitur teſtamētariam Ang. Aret.

* ¶ Adde, quod dr̄ legitima, non quia & teſtamentaria, & datiua nō ſint legitimæ. l. lege. & l. verbis. ff. de ver ſig. ſed quia ſoli legi innixa eſt, neq: pendent a diſpōne teſtatoris aut iudicis auctoritate, quemadmodū illæ.

Quibus

QVibus [a] autem testamento tutor datus nō est, his ex lege duodecim tabul. [b] agnati sunt [c] tutores, qui vocantur legitimi.

¶ Sūt autem agnati, cognati [d] per virilis sexus cognationem coniuncti: quasi à patre † connati: veluti frater ex eodē patre natus, fratris filius, neposve ex eo: [e] item patruus, [f] & patrui filius, neposve ex eo.

¶ Atqui per feminini sex[g] personas cognatione iunguntur, agnati § non sunt, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ [h] tuæ filius, nō est tibi agnatus, sed cognatus & inuicem tu illi eodem iure [i] coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam [k] sequuntur. †

QVibus autem. ¶ Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter lex 12. tabu. dat agnatos tutores pupillis deficientibus tutoribus testamentarijs. Secundò, qui sunt agnati. & qui non. Tertiò, qualiter intelligenda sūt illa verba posita hic in princip. videlicet. Quibus autem in testamento tutor datus non est. Quartò qualiter ius agnationis perimitur: Secunda ibi. Sunt autem. Tertia ibi. Quod autem. Quarta ibi. Sed agnationis. Et subdiuiditur hoc principium in tres partes. Quia primò dicit, qualiter deficiente tutore. testamentaria vocantur legitimi. Secundò. qui sunt agnati. Tertiò, qui cognati. Secunda ibi, sunt autem. Tertia ibi, Atqui. Aretin.

† Vide Alc. li. 3 Pater. c. pen. & in no. An. Ald. hic.

STL. ¶ Quibus autem. CASVS. non figuratur ex quo tex. ponit regulam, & terminos declarat, nisi dubium faciat, quod in defectum testamentarij videbatur succedere datiuus, & sic in mysterium iudicis, arg. l. si quis sub conditione, ff. de testa. tutel. cuius contrarium deciditur rōne assignata in l. 1. ff. eod. ibi, Ex summa prudentia. Not quòd testamētarius præfertur omnibus tutoribus. Item ꝙ his deficientibus sunt legitimi tutores agnati. Item qui sint agnati, & qui cognati. Item, quod cognatio est, sicut adoptio quia ponit. Vt species & vt genus. Item qđ dispositio in vno ex correlatiuis habet locum in alio: ibi, inuicem. Item quod filij sequuntur familiā patris, non matris.

a ¶ *Quibus*, scilicet pupillis.

b ¶ *Duodecim tab.* quos ipsa lex vocat verbis, & sententia, & nisi gerant, eorum periculo agitur, vt ff. eo. l. legitimos. † alias autem quandoque ex sententia legis dātur, non ex verbis, vt inf. tit. 2. & 3.

† iuncta gl. 1. sed melius facit. l. 1. in pri. de admin. tuto.

¶ Verba l. 12. tab. sic se habebant: Tutores liberis in potestate testamento parentes dāto. Si non sint dati, agnati qui successionem sperant. tutores sunto.

ADDITIO. Qui tamen non administrabunt, nisi prius facto inuentario, & præstito iuramento de vtilibus faciendis, & prætermittendis inutilibus, promittendo etiam expressè ipsum pupillum defendere, & satisdare, rem pupilli saluam fore, & decreta sibi per iudicem administratione, vt tradit hic Angel. & ante eum Bartol. in d. l. legitimos, post glos. ibi.

c ¶ *Agnati sunt*. Si sint maiores 25. annis, vt inf. de fid. tut. in fin. & minores 70. ann. aliàs excusantur, vt inf. de excu. tu. §. item maior.

d ¶ *Cognati*. Nomen ergo cognationis generale est, agnationis nomen speciale, nam omnis agnatus est cognatus: sed non conuertitur, vt hic, & infr. de legat. agn. success. l. respon. & ff. eod. l. sunt autem.

* ¶ Pro intelligentia huius gl. & tex. vide l. Iurisconsultus §. 1. & l. non facile, §. 1. ff. de gradi.

* ¶ Adde, quod nomen cognationis, potest esse nomen generis, & speciei, sicut & de adoptionis verbo dictum est, nam si accipimus cognationem in genere, complectitur agnatos, & cognatos, cognatio verò in specie pertinet tantū ad eos, qui per feminini sexus personas coniuncti sunt: & hoc modo est species distincta ab agnatione, quę agnatio & cognatio in specie, comprehēduntur sub verbo cognationis generaliter sumpto: vnde sequitur, veram esse argumentationem Accursij, quæ etiam clarissimè probatur in l. inter ff. vnde leg.

e ¶ *Ex eo*. Filio fratris.

f ¶ *Patruus*. Repete, si fuerit natus eodem patre cū patre tuo: alioquin is est cognatus, vt C. de leg. hære. l. fi. § sed nec, & §. cū aūt.

g ¶ *Agnati*, etiā nisi masculus interueniat: vt puta si sint duo fratres vterini: filius vnius fratri sui patris non erit agnatus, sed cognatus, inspecto feminino sexu, propter quem ad inuicem sunt cognati, secundum Ioan.

h ¶ *Amita*. Sed ipsa amita est tibi agnata; quia per patrem tuum tibi coniungitur.

i ¶ *Iure*, scilicet cognationis.

K ¶ *Familiam*. i. agnationē, & licet & aliàs multas habeat significationes hæc dictio familia. ff. de verb signif. l. pronunciatio, §. familiæ, & facit. C. de verb. signific. l. fi. & sup. de pa po. §. fin.

* ¶ Aude, quòd dicitur, filios sequi familiā patris, nō matris, locum habere in legitima prole, alioquin spurij, cæterique illegitimi ventrem sequūtur. l. cum legitimæ. ff. de sta. hom. Alc l. familiæ, ff. de verb. sign.

¶ Quod autem. *CASVS*. L. 12. tab. intestato defuncto legitimam tutelam deferebant

quæ

¶ *Intestatus quoad tutelam dicitur etiā, qui in testamēto de ea nihil cauit, vel si eius dispositio euanuit. h. d. ex l. intestato. ff. eo.*

¶ Quod autē lex xij. tabularum ab intestato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet significationem,[a] si omninò[b] non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare, sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: qđ tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

¶ *Agnatio qualibet capitis diminutione plerumq; perimitur, cognatio verò non qualibet. h. d. ex l. ij. ff. eo.*

¶ Sed agnationis[c] quidem ius, oīb. modis[d] capitis diminutione plerūque perimi-

quærebatur qualiter verbum intestato, intelligeretur & dubium faciebat propria vocabuli significatio. l. 1. ff. de suis & leg. deciditur, autem contrarium ea ratione, quia satis dicitur in hac materia intestatus, qui de tutela nihil in testamento disposuit, vel si dispositio irrita facta est. Nota qualiter verbum, intestatus, in materia tutelę accipiatur. Item, quòd limitata causa limitatum parit effectum. Item, quod paria sunt inspecto præsenti statu, aliquid factum non fuisse, vel factum euanuisse.

*

† *l. intestato. ff. de legi. tut.*

a ¶ *Significationem*, scilicet tantum. †

b ¶ *Si omninò.* Vel aliud contingat, quod tantundem valeat, quod diximus, inf. de hęred. quæ ab intest. 1. respon. & facit ff. quod cuiusque vniuer. nor. l. 1. §. & quidem.

¶ Sed agnationis. *CASVS.* ¶ Quærebatur, quia in tutelis capitis diminutionis ratio habetur. l. tutelas. ff. de cap dimin. * & fundamentum legitimæ tutelæ est agnatio, an. sicut capitis diminutio non perimit cognationem, ita nec agnationem perimeret. Dubium faciebat, quia videbatur fortius ius agnationis, vtpotè naturali, & ciuili vinculo copulatum: nam qui est agnatus, idem est & cognatus sup. eod. in princ. Item, quia videmus in multis agnatos præferri cognatis, vt apparet inst. de leg. agna. suc. & in princ. text. nostri.] cuius contrarium deciditur, quia agnatio iuris ciuilis vinculum est, cognatio naturalis: ciuilis autem ratio, vt ipsa cap. dimin. iura naturalia non perimit, vt dicitur in glo. No. quòd capitis diminutione tollitur agnatio. Item, quòd est nomen, iuris ciuilis. Item; not. secus esse in cognatione. Item, quòd ius ciuile per aliud tollitur, secus ius naturale, quod non tollitur per ius ciuile. Item, quod ea, quę fortiori vinculo sunt ligata, difficilius tolluntur.]

Agnati præferūtur cognatis in duobus.

c ¶ *Sed agnationis.* No. diligēter hunc. §. Est autem ius agnationis, & ius cognationis siue cognatorum. Agnati enim habent ius prærogatiuum ad cognatos, scilicet vt præferantur in hæreditatibus agnatorum mortuorum, vt inf. de leg. agna. suc. 1. respon. Item præferuntur in tutelis, agnatorum paruulorum, vt sup. hoc tit. 1. respon. His autē deficientibus, in hæreditatibus, & tutelis cognati suo iure admittuntur, inter quos etiam agnati vocātur, qui desierunt esse in iure agnatorum, vt per ca. di. vt inf. de hær. quæ ab intest. §. admonendi. Illud autem ius prærogatiuum, quod habent agnati (quia vltra iura communia habent per l. xij. tab.) facilè perdūt.

Agnatorum prærogatiua facile perditur.

Adde, quòd hodie, ex quo est sublata differentia agnatorum, & cognatorum, quo ad successionē, ad quam commensuratur tutela, est etiam sublata quoad tutelas, auth. sicut. C. eod. titul. & tradit Bart. qui communiter approbatur, in l. 1. ff. eod.

STL.

** Adde, & declara glo. quod ita demum is, qui desinit esse agnatus, remanet cognatus, si de⋅⋅nit esse minima c. dimi. & non aliter, iux. d. § admonendi, item non procedere in ijs agnatis, qui desierunt habere iura agnatorum per renunciationem simpliciter & scienter factam, quia hi non admittuntur postea nec vt cognati, sed vtrique capiti renunciasse intelliguntur. arg. l. illud, & l. in plurium de acquirenda hæreditate.

d ¶ *Omnibus modis*, capitis diminutione, id est per omnem capitis diminutionem, vt per maximam, vel per mediam, de quibus duabus non est dubium, cum & iura cognationis perdantur, vt inf. tit. j. §. quod autem.

STL.

¶ Adde, quod non perditur ipsa cognatio, & sic ipsa consanguinitas, sed effectus illi, qui iure ciuili cognationi tributi sunt: vnde ius ciuile tollitur tunc: non naturale.

¶ Item per minimam tollitur ius agnationis, vt hic dicitur, & ff. de ca. dimin. l. tutelas nisi in duobus casibus tantum: † vt inter fratres licet alter emancipetur, vt C. de leg. tut. l. iiij. Item inter patrem, & filium, vt inf. de leg. agn. suc. §. fi. † & propter hos duos casus, qui de minima ca. di. excipiuntur dicit hic, plerumque: at iura cognationis non commutantur omnibus modis: quia non tolluntur minima capitis diminutione, & est ratio, vt subijcit.

† ista gl. refert ad ius nouū de quo in l. 4. ff. eo. secus de iure antiquo, vt ibi no. Ang.

¶ Adde, quod de iure antiquo secus est, quia penitus tollebatur illud ius: quod corrigitur per ius, C. in l illa.

† Adde gl. 1. inst. tit. 3.

† Adde, quòd cum emancipatione tollatur agnatio, consequens est, vt nati post emancipationem non dicantur agnati, glos. communi-

STL.

muniter approbata in l. qui se patris. C. vnde lib. id tamen declara, vt non procedat quo ad successionem, hi enim succedunt instar agnatorum. l. meminimus C. de legi. hæred. Dec. cons. 13. col. 1. nu. 1.

tur. Nam [a] agnatio iuris ciuilis nomen est. [b] Cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia [c] verò non vtique. [d]

a ¶ *Nam.* pro quia.

b ¶ *Agnatio iuris ciuilis nomen est.* idest a l. 12. tab. est inducta hæc prioritas agnatorum: sed ius cognationis est naturale nomen, nam ratione sanguinis hoc nomen impositum est, vnde & vnum ius ciuile potest per aliud facile tolli, vt hic, & ff. de re iudic. leg. nihil est.

†*alias de minutio ne.*

¶ *De capitis diminutione.*

c ¶ *Naturalia*, idest iura cognationis: (sic dicta, quia ea quis consequitur per natiuitatem, vt sup. de adop. §. sed hodie, in fi. §.) nō sic de facili tolluntur.

* ¶ Adde, ꝙ quantum ius cognationis contrahatur natiuitate, non tamen ideò dicitur naturale, sed quia secundum naturam est, quæ respicit pariter mares, & feminas, l. maximum vitium C. de lib. præter. vt latius declaraui hic, in Auto.

d ¶ *Vtique.* idest certe non tolluntur capitis diminutione, cum sint immutabilia hæc iura. vt sup. de iu. na. §. sed naturalia.

Sil. ¶ Adde, quòd hæc ratio non est bona, sequeretur enim, ꝙ per deportationē nō tolleretur qđ est falsum. §. ꝙ aūt inf. tit. 1. ideo dic, non vtique. i. nō ita simpliciter & indistinctè, q̄a si nō tollere, pōt limitare d. §. sed naturalia.]

Item nec ea, quæ naturalē æquitatem habent, vt ff. de ca. d. l. eas & l. legatum. Itē not. quia & cognatio est ciuilis tantum: vt per adoptionem, vt ff. de adop. l. qui in adoptionem. Item naturalis tantum, vt ad filios, naturales tantum. Item naturalis, & ciuilis, vt ad eos, qui legitimi sūt, & de hac intelligitur hic, vt ff. de gra. l. nō facilè, §. 1. Item no. quia & ciuili iure hęc, s. tutela, & hæreditas tribus modis deferuntur: vt ex verbis & sententia legis 12. tab. vt in agnatis. itē ex sententia tātū vt in f. de le. pa. tu. & inf. de fid. tu. Itē ex alijs legibus veteribus, vel nouis, vt ff. de ca. di. l. tutelas: Nūquid ergo hæc oia facilè perduntur per omne capitis diminutionem? Rñ. sic in duobus primis tantū, non in tertio, vt hic & in d. l. tutela. Itē quæro, an futuras tutelas requirendas & hæreditates tantum tollat. an etiam præteritas adimat? Rñ. futuras tantū, vt ff. vnde lib. l. fin. quid enim potuit diuinare lex deferēs hęreditatē, vel tutelā, de futura ca. di. vt C. de test. l. iubemus, in fi. Certè nullo modo, vt ff. man. l. fideiussor, 1, respon,

¶ Adde, quod gl. cōmuniter reprobatur per §. sed & capitis, inst. qui. mo. tu. fi. & per text. in l. legitimos, §. fi. ff. eo. ratio autem differētiæ inter tutelam, & hæreditatē est, quia hæreditas actu ipso statim acquiritur. & quæsita non est amplius hæreditas, l. 1. §. veteres ff. de acqu. poss. tutela verò habet actus successiuos, & durat eadem per singula tēpora.] Hodie verò istam differentiam agnationis quęrere non oportet, cum agnati ante cognatos nihil habeant, vt in Authent. de hær. ab inte. venien. §. ex his coll. 9 Item not. quod licet prædicta iura cognationis tollantur maxima, & media capitis diminutione, ipsa consanguinitas tamen non tollitur, vt ff de reg. iu. l. iura sanguinis. Accur.

¶ *Capitis diminutio est status mutatio: & est triplex: maxima libertatem: media, ciuitatem: minima, familiam perdimus. ho. dicit ex lege prima, & fin ff. eod.*

Est autem capitis diminutio † prioris status [e] commu-

¶ Ratio enim naturalis auctoritate iurisconsulti mutari non potest. l. a ff. de vsufr. ea. re. quæ vsu consu. & declarat Dec. in d. l. iura]

¶ *De capitis diminutione.*

¶ Continuatur. quia sup. visum est de legitima agnatorum tutela, quæ capitis diminutione corrumpitur. §. fi. sup. tit. 1. meritò sequitur videre de capitis diminutione.

Est autem. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponitur quid sit capitis diminutio, & quotuplex sit. Secūdò, de maxima capitis diminutione. Tertiò de media. Quartò de minima. Quintò remouet certa dubia. Secunda ibi, Maxima, Tertia ibi, Minor. Quarta ibi, Minima. Quinta ibi, Quibus autem. Et hæc diuisio sufficit. licet alij aliter diuidant. Aret.

¶ *CASVS.* non figuratur: quia diffiniendò procedit. No. quid sit capitis diminutio. Itē, ꝙ est triplex. Item, ꝙ minor & media supponunt pro eodem. Item, ꝙ maxima cap. diminutione perditur libertas & ciuitas. Item, ꝙ seruus pęnæ, libertus reuocatus in seruitutem, & qui se vendit ad pretium participādum, perdit ciuitatem, & libertatem. Item, quod deportatis, & cui interdictum est aqua & igni, remanet libertas, sed ciuitas amittitur. Item, ꝙ emancipatus; vel arrogatus dicitur capite minui.

e ¶ *Status.* Hic status consistit in tribus: in libertate, ciuitate, & familia. Cùm enim primum, idest libertatem quis perdit, per consequens & duo vltima perdit, & tunc maximam capitis diminutionem patitur. Cum verò secundum perdit: per consequēs perdit & vltimum, sed non primum: & tunc dicitur

media

tatio : [a] eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis diminutio, aut minor (quam† quidã mediam[b] vocant) aut minima.

¶Maxima capitis diminutio est: cum aliqs simul & ciuitatẽ, & libertatẽ amittit: quod accidit ijs, qui serui pęnę efficiuntur atrocitate[c] sentẽtię: vel liberis[d] vt ingratis erga patronos cõdemnatis: vel ijs, qui se ad pretiũ participandum venundari passi sunt.[e]

¶Minor, siue media capitis diminutio est, cum ciuitas quidẽ amittit, libertas verò

mediam ca. di. Cum verò vltimũ perditur. non perduntur duo prima: & tũc minimam ca.di.patitur, vt inf. §.1.2. & 3. ff eo.l.fin.sed Pla. dicit statum hominis idest, conditionem, in qua quis plurimum potest.

STL. ¶ Adde, quòd hàc opin. Pla. probat text.in l.fin ff. vnde lib. quamuis cõmuniter hic damnetur.]

a ¶ *Commutatio*. non ergo accipitur hic ad literam, vt dicatur capitis diminutio, quando caput abscinditur, sed quãdo status mutatur, vt caput status dicatur, vt ff. ad Tertul. l. 1. §. capitis. Sed videtur hæc diffinitio non conuerti cum suo diffinito. Nam morte patris filius mutat statum, quia fit sui iuris, vt sup. qui. mo. iu.pa.po.sol §.1. non tamen dicitur capite minui, vt ff ad ma. l.si filiusfamilias. 1. §. fin. Sed dic subaudiri hic, facto hominis interueniente: vt emancipatione, vel deportatione patris, vel simili modo: vel etiam quasi facto: quod dico propter filios arrogati, quia vnà cum patre mutant statum, vt ff. eo.l.liberos, & supra de ado ptio §. pen. Arg. contra in Auth.consti. quæ de dig §.palam coll. vj. vbi non ab homine, sed à lege quis efficitur sui iuris. At moriente patre non interuenit factum hominis, immo magis Dei. Qui si interficiatur pater? Respon.idem: quia mors semper Dei † dispositione aduenit.

† Intelligit de Paulo iurisc.l.vl. ff.eo.

† aliàs permissione.

¶ Dic, vt plenè probaui in Annot. quòd hic non diffinitur capitis diminutio, sed describitur, ita autem rectè potest diffiniri: Est status mutatio, libertatem, vel ciuitatẽ, vel familiam adimens l. fi.ff.eo. Igitur cum ijs, qui morte patris efficitur sui iuris, neque libertatem, neque ciuitatem amittat, neque familiam mutet, vt contingit in emancipato, sequitur, vt capite non diminuatur.]

b ¶ *Mediam*. sic ff. de aur. & arg.lega.l.qui lancem, & supra de lib.§.libe. tinorum.

* ¶ Adde, quòd aliquando magna vocatur. l. 1. ad S.C. Tertul.& l.cognitionum.de var. & extraor.cogn.

c ¶ *Atrocitate*. est autem atrox, & dura hæc sententia licet iustè feratur. vt sup qui. mod. ius &c. §. pęnæ seruus. † sed hodie propter huiusmodi pęnas nemo ingenuus fit seruus, vt in Authen. de nupt. §. si verò. coll.4.& §. quod autem prius.

† similis gl. supra qui mo. ius patr. po. sol.§. pænæ.

d ¶ *Libertis*, scilicet condemnatis, vt subijcit: & quod dicit, Ingratis aliàs est, Ingrati idest, ingratitudinis, quæ reuocatio fit per actionem ingrati, vt dicunt quidam, vt C.de li. & eorum lib.l.pe. vel per vtilem rei ven. secũdum alios, ad instar donationis causa mortis, quæ reuocatur, vt ff de don. cau.mor. l.si mortis causa res. vel (quod est verius) accusatione, vel actione extraordinaria, per quam officiũ iudicis imploratur, vt C. de li & eorum li. l non est. Et fit hęc reuocatio propter omnem offensam, etiam leuem, vt Cod. de lib & eorum lib. leg.2. non autem fit propter omissionem obsequij, vt Cod. de li. cau. l. solo, nisi in casu, vt cum denegat alimenta, vt ff de libe.agno l.alimenta. §. Imperatoris. Nam tunc etiam occidere velle videtur eum, vt ff de lib.agn l necare. & hoc nisi remisit ius patronatus, tunc enim ex ijs solum reuocatur caussis, ex quibus & donatum, vt in Auth. vt lib. de cæ. §. illud coll vj. quæ causæ sunt numeratæ. Cod. de reuoc.dona l. vlt. & hæc vera sunt, cum quis ex voluntate propria manumittit, vt Cod. de li. & eorum li. l. 1.sed si non ex voluntate, non reuocaret, vt C.de lib & eorum li l 1. Sed quid si manus in patronum iniecit? Respon. Damnatur in metallum, si verò conuitia dixerit, mittitur in exilium, vt ff. de iure pat.l.2

Libertus Ingratus, qua actione in seruitutem reuocetur.

¶Adde pro resolutione materię, quod si necessariò quis manumittit, quia manumittere tenebatur, non reuocat, quia non vtitur liberalitate l.rem legatam ff de adi. leg.l.2 C. de oper. lib. Iudex autem punit secundum qualitatem delicti l.iure. ff de oper.lib. si nõ tenebatur, & non remisit ius patronatus, & delictum fit in faciendo, reuocat, nisi patronus velit aliter punire, vt dicunt Doct hic: si in omittendo. ex leui non fit reuocatio: ex graui sic d. §. Imperatoris, si sit remissum ius patronatus, tenet glos. & sequuntur alij, ꝙ ex illis caussis reuocetur, ex quib. reuocatur donatio d. §. illud. Dic tu tamen, ꝙ quo ad hoc remissio nihil operatur: sed solum quo ad alia iura: quia sicut remissio iuris reuocandi donationem ex ingratitudine non valet, vt est communis opin. doct post Bart. in l stipulatio hoc modo concepta. ff. de ver. oblig. eadem ratione ius reuocandi libertũ remitti non debet, ne ita de facili delinquẽdi materia concedatur.] STL.

e ¶ *Passi sunt*. hic multa sunt necessaria, vt sup. de iure persona. §.pen.

Deportatus æquiparatur excommunicato. a ¶ *Interdictum*, hanc pœnam in vsu non habemus, sed eius loco successit deportatio, vt ff. ad l iu. pec l. 3 nam instar excommunicatorum habebantur, quibus talia denegabantur. Sed videtur hunc etiam fieri seruũ, licet hic denegetur. vt ff. de var. co. l. cognitionum in fin. contra sed perditur libertas, vt ibi dicitur, vt non possit facere testamẽtum cui sic est interdictũ, vt ff. de iniu. rup. testa. l. g. si quis filio. §. eius non quòd fiat seruus verè. * ¶ De pœna aquæ, & ignis interdictionis pulchrè Budeus in Annot. in l. 2. ff. de pœnis. Qualiter autem eius loco successerit deportatio, exposui in Commenta. in §. cum autem. sup. quibus mod. ius par. pot. sol. Et quatenus ait Accur. ens, quibus aqua & igni, interdicebatur, similes fuisse excommunicatis, intellige quo ad hoc, quòd carerent ferè hominum commercio, & subsidio: nam in alijs excommunicatis potius æquiparantur relegatis. Ias. in l fi. col. 3 C. qui admit. Qualiter autem intelligenda sic. d. l. cognitionum, vide hoc loco Comm. meum; vbi varias interpretationes tradidi.

† idest familia. l. vl. ff. eo. *ST L.*

retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum [a] fuerit, vel ei, qui in insulam [b] deportatus est.

¶ Minima capitis diminutio est, cũ ciuitas retinetur, & libertas, sed status † hominis cõmutatur, quod accidit ijs, qui cũ sui iuris fuerint, cœperũt alieno iuri subiecti esse, [c] vel contra: [d] veluti filiusf. si à patre emancipatus fuerit, est capite diminut[e].

¶ *Seruus manumissus, vel dignitatem mutans, non dicitur capite minui. h. d. ex l. 3. ff. eodem.*

¶ Seruus autẽ manumissus capite nõ minuitur, [e] quia nullum caput habuit.

¶ Adde, quòd dicitur in d. l. cognitionum, per deportationem, & cum aqua, & igni interdicitur, libertatem amitti, ita accipiẽdum esse, nõ quod vere libertas amittatur, sed per amissa ciuitate, qui plenam libertatẽ habere non videtur, amittit enim quæcunque iuris ciuilis sunt, & sic quodammodo partem pristinæ libertatis, licet quæ iuris gentium sunt retineat. Vnde Cic. in orat. pro Cæcinna, Qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est?

ST L. b ¶ *In insulam*, secus si in metallum, vt supra quib. mod. ius pat. po. sol §. pœnæ, in casu ta men etiam libertatẽ perdit damnatus in insulam, C vt nemo pri. l. 2. § cum autem.

† l. 3. ff. eo.

† Conuenitur tamen insolidum pro obligationibus contractus sub pat. pot. vt l. 2. §. 1. ff. eod. nisi a ¶ Glo. decipitur Dicimus enim non solum deportare in insulam, sed etiam in metallũ. l. ff. 9. fin. C. de postlim. reuer. quinimmo cit d. l. 2 inquit, Deportandumque non solum ciuitate, sed etiã libertate priuari cẽsemus, apparet deportatum simpliciter in insulam non amittere libertatem: si quidem quoties aliquis deportatur, vt libertate priuetur, solet in metallum deportari. d. l. fina. C. de postlim. reu]

c ¶ *Subiecti esse*, vt in arrogatis. †

d ¶ *Vel contra*, Alias est in litera, Si filius à patre emancipatus fuerit, est capite minutus. † & secundum hoc est expositio huius verbi, vel contra: aliàs verò hoc totũ deest, & tunc idem subintelligo. Alij dicunt, quando qui sui iuris non est, transfertur in potestatẽ alterius: puta qui materni. vel etiã paterni, vt supra de adop. §. sed hodie, qui casus est contrarius illi, quando qui sui iuris est in arrogationem dat. Sed quare filiusfam. cum emancipatur, capite minui dicitur? Resp. propter imaginariam vẽditionem, quæ fiebat, vt supra quib. mod. ius pa. po. sol. §. præterea. in princ. Sed cum hodie non fiat hæc venditio, vt in eo. §. continetur, videtur, quòd hodie non minuatur capite, sed certè illa sola non erat ratio: immo, & alia, qui mutat familiã, vt ff. eo. l. liberos. in princip.

¶ Adde, quod ego aliàs ex illo tex. tenebam contra gl. quia ibi ratio assignatur expressa & vnica, quę hodie cessat. No. tamen ex hac glo. quod correcta vna ex rationib. l. remanet lex.

ST L. ¶ Seruus, *CASVS*. Quærebatur, an sicut liber homo effectus seruus dicitur capite minui, ita capite diceretur minui seruus, quando manumittitur, cum contrarium eadem sit disciplina, nam & seruus potest cõditionem mutare ex seruitute in libertatẽ, sicut filius ex potestate paterna in sui iuris (erant enim in pluribus æquiparati.) & ex deteriore conditione in meliorem mutatus dicitur capite minutus, supra proximè: attamen dicitur contrarium eo, quia non habuit caput. * nam cum (vt dixi sup. in princip.) non omnis mutatio status dicatur capitis dminutio, sed ea solum, qua, vel libertas, vel ciuitas amittitur, vel familia mutatur: l. fin. ff. eo. seruus autem cũ nullũ ex his habeat, sequitur, vt quamuis mutet statum, non possit capite minui. Eadem ratione fuit dubitatum de mutante dignitatẽ, quia omninò est mutatio status, sed deciditur cõtrarium, & ratio assignatur in tex. quia magis dignitas, quam status mutatur, & capitis diminutio est mutatio prioris status. Not. quòd priuatio præsupponit habitum. Item, quòd non potest perdi, quod non habetur: & quod mutatio dignitatis non facit mutationem status.]

e ¶ *Non minuitur*, idest eius status non mutatur: cum primo nullum habuerit statum, vt

casib. in l. 1 2. ff. cum vbi excipere, non co dẽnet nisi q tenens cere pr pater l. 10. ff. cũ co. Ang. Io. F hic.

† Ibi caput sumitur naturaliter, hic ciuiliter.

vt hic, & ff. eo. l. liberos. in fi. & l. seq. sed cōtra est. C. de bon. proscri. l. 1. † Sed dic, quod ibi crimine capitali seruus accusatur, id est tali, quod esset aliàs in libero capitale. Item quid si quādoque habuit caput, quia fuit liber, & nūc seruus est, & manumittatur? respon. idē, quia præsens tēpus considero. † Accurs.

nō recuperat cognationē ēt eo manumisso. Item, quod semel extinctum non reuiuiscit, etiam cessante causa extinctionis. Item, q à priuatione ad habitum nō datur regressus.]

c ¶ *Quod autem dictum est.* sup. titu. proxi. §. fin.

¶ Quibus autem[a] dignitas magis quam status permutatur, capite non minuuntur: & ideò senatu motos capite non minui constat.[b]

¶ *Minima capitis diminutio non tollit ius cognationis, secus in maxima, vel media. h. d. Aret.*

¶ Quod autē dictum est[c] manere cognationis ius etiam post capitis diminutionē, hoc ita est, si minima capitis diminutio interueniat; manet. n. cognatio.[d] Nam si maxima capitis diminutio interueniat, ius quoque cognationis[e] perit; vt puta seruitute alicuius[g] cognati; & ne quidē si manumissus[f] fuerit, recipit cognationē.

† Facit l. moneor. cū ibi not. per glo. C. si ser. exp. venie.

a ¶ *Quibus autem.* Dixit aliquē aliquo de tribus modis capite minui, vt supra eo. in princip. autem pro sed.

b ¶ *Constat.* vt ff. de senat. l. 3. & hic, si fuerit remotus propter turpitudinem, non potest iudicare, vel testimonium dicere, vt ff. ad l. Iuliam re. l. eadem. §. 1. & ff. de sena. l 2.

STL. * ¶ Adde, quod mouebantur senatu ciues à Censoribus, vt ex M. Tullio, Salustio, & Pediano ostendi in Commen.]

STL. ¶ Quod autem. ¶ *CASVS.* Dictū fuerat, ius cognationis non perimi capitis diminutione, §. fi. sup tit. 1. quæsitum fuit, an hoc generaliter intelligeretur: & videbatur dicendū quòd sic, propter generalitatē illius tex. l. j. §. & generaliter. ff. de leg. præstan itē propter rationem in tex. assignatam, quia cognatio naturalis est, & ciuili iure perimi nō potest: sed contrarium deciditur in hoc tex. in maxima & media: tali enim casu licet ipsum ius cognationis nō perimatur tanquam naturale, quia impossibile est illum nō esse, aut fuisse cognatum, tamen tollitur effectus talis iuris datus à iure ciuili. * Nec obstat d. §. fi. quia, cum loquatur per vniuersalem dictionem affirmatiuam, cui præposita est negotio pro eo est, ac si diceretur, Aliquib. modis non: & ideò impletur illa oratio dato vno ex modis capitis diminutionis, qui ius cognationis non perimat.] Sed tunc quæsitum fuit, an manumissio seruo recuperentur cognationis iura: & videbatur dicendum, q sic, quia detegitur quasi libertas, & tollitur impedimentū impeditiuum talis effectus, & cessante causa, effectus cessare videtur, cap. cū cessante de appe. Quo non obstāte deciditur contrarium: quia semel extinctū non reuiuiscit l. qui res §. arē ā. ff. de sol. ēt cessante causa extinctionis, l. si filius qui in potestate. ff. de lib. & posth. No. q l. sequēs potest declarare pcedētem. Itē q cognatio maxima, & media capitis diminutione tollit: dico autē media pp exēplū deportati. Itē, quod seruus

d *Cognatio*, id est ius cognationis à Prætore inductum, ex quo ad bonorum possessionem vocātur per vnde cognati, infra de hæreditatibus quæ ab intesta §. admonendi.

* ¶ Dic, quòd manet ius cognationis, interueniēte sola minima capitis diminutione, quo ad omnes effectus ex ipsa cognatione resultantes, nedum quantum ad ius succedendi, iuxta d. §. admonendi.

e ¶ *Cognationis*, id est ius succedendi, & ad tutelam vocādi, perit: sed ipsa consanguinitas non perit, vt ff de reg. iu. l. iura sanguinis, cum sit de iure naturali; vt supr. de iur. na. §. pen contra. & sup. de nupt. § illud, cōtra. Sed qualiter cognatis defertur immo agnatis, vt sup. ti. 1. in princip. Respond. post † agnatos. vt inf. de hæred. quæ ab intest. §. admonendi.

f ¶ *Si manumissus*. aliud. si restitutus † secundum lo. vt ff. ad Tert. l. 1. §. filio qui mortis, contra, & C. de seu. pas. l. fin. contra, & ff. de contra tab l. 1. §. si & l 2. contra. Item cōtra est in eo, quod hic dicit, tolli ius cognationis per maximam, & mediam capitis diminutionē. ff de rebus dub. l. si cognatis. Sed aliud in legato, in quo vertitur ius naturale, vt ff. eod. l legatum. Vel ibi loquitur de cognatione iuris ciuilis, quæ per adoptionem cōstituitur, vt infr. de leg. agna. succes. §. per adoptionem, & ff. de adop. l. qui in adoptionem, hic verò naturali cognatione, vt ff. de gra. cogna. l non facile. §. 1. & sic ibi de minima capitis diminutione loquitur.

* ¶ Secunda solutio est verior iuxta. l. 1. & quæ ibi notat Spc. ff. de reb. dub.] Item contra, inf de serui. cogna. in fin. primi respons. Sed hic loquitur in ijs, qui primo fuerunt liberi, & postea serui, quod eorum delicto cōtingit: vnde non debent habere commodum, vt ff solut. matr. l. si ab hostibus. §. 1. & ff de mino. l. Papinianus. ibi, indignum, licet ibidem illa ratio corrigatur: ibi verò semper fuerant serui. Vel illa noua corrigit istam: nam ex græca constitutione illa est extracta, vt ibi dicitur.

† Hodie nulla est inter eos differentia, glos. vlt. sup. ti. proxi. & hoc ti. glo. pen. † Et est ratio differentiæ secundū Chr. quæ restō intelligitur vt fiat pleno iure, vt d. l fi. sed manumissio delet tātū nubeculā seruitutis. l. manumissiones. ff. de iusti. & iur.

6TL. ¶ Prima solutio verior. ** nam illa naturalis cognatio contracta in seruitute non perimitur per manumissionem: vt vbi quis ex libero seruus fit, perit cognatio liberi hominis propter seruitutem, ampliusque non reuiuiscit, licet in rursus manumittatur, quia manumissio non venit ad restituendum extincta, sed ad abstergendum labem seruitutis.]

a ¶ *Sed & si in insulam* hic ponit exemplum de media, sed supra modò posuit exemplum de maxima

b ¶ *Cognatio*. id est ius cognationis, vt supra prox. §. diximus.

Sed & si in insulam[a] quis deportatus sit, cognatio[b] soluitur.

¶ *Tutela defertur proximiori in gradu: & si plures sunt de eodem gradu, defertur ad omnes. hoc dicit ex leg. si plures. ff. de legi. tuto. Aret.*

¶Cum autē ad agnatos tutela pertineat,[c] non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu[d] sunt:† vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures[e] fratres sunt, qui vnum gradū obtinēt:† ideòq; pariter ad tutelam vocātur.

6TL. ¶Cum autem. ¶ CASVS. Quia dictum est, sup tutelam agnatis deferri, titu. proxi. in princ. quæsitum fuit, an omnibus, & quibus & videbatur omnibus, quia illa indefinita in dispositione, l. videtur æquipollere vniuersali. l. iura non in singulas. ff de legi. declarat Bart. in l. si pluribus. ff. de lega. 2. contrarium tamen dicitur ea ratione: quia cum tutela commēsurata sit successioni, l. 1. ff de leg tut. debet deferri proximiori, & pluribus existentibus in eodem gradu, omnibus, vt dicitur in tex. * quia eodem modo defertur etiā successio §. si plures, infr. de legi. agna. succes. præterea cū l. deferat tutelā agnatis propter præsumptam affectionem, rationabile visum est, illos prius vocari, quos verisimile est magis dilecturos esse pupillum, vt tradunt Doc. in l. Gallus, §. Quidam rectè. ff. de liber. & posth.] No. quod tutela defertur proximiori: & existentibus pluribus in eodem gradu ad omnes. Item not. quod potest sub vno tit. poni. § qui nihil habeat commune cum materia tituli, dummodo pertineat ad declarationem proximè præcedentium titulorum. Item, quòd vocatio l. fit ordine successiuo.]

c ¶ *Pertineat*. vt supra titulo primò, primò respon.

d ¶ *Gradu*. facit ad hūc § ff. de leg 3. l si plures, & intra de leg. agnat. succes. §. si plures, & ff. de sepul vio. leg. 3. §. si ad plures hodie verò hic. §. corrigitur, quia æqualiter tam ad agnatos, quàm ad cognatos defertur tutela, sicut hæreditas, vt in authent. de hæred. ab intest §. ex his. coll 9.

* ¶ Adde, quod licet hodie vocentur pariter agnati, & cognati, nihilominus stat, & seruatur ordo hic traditus, quòd præferantur proximiores gradu: & pluribus eiusdem gradus concurrentibus, omnes æque admittuntur, vnde bene titulus proximè superior corrigitur, non autem hic §.

e ¶ *Si plures*. aliàs isti duo versiculi desunt. Si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent: ideoque pariter ad tutelam vocantur, sed ego habeo. Accurs

¶ *De legitima patronorū tutela*.

¶ Supra visum est & legitima agnatorū tutela, verū quia est & alia, quæ appellatur legitima, scillicet tutela patronorum, ideò de ea tractaturus subdit. De legitima patronorum tut. Porcus.

EX eadem. ¶ Diuiditur in sex partes. Primò qualiter tutela libertorum patronis deferatur. Secundò, quomodo vocetur: & est legitima à lege 12. tabularum prouenienc. Tertiò illud per rationem probat Quartò confirmat per exemplum. Quintò exemplum probat per rationem. Sextò rationem declarat. Secunda ibi, Quę & ipsa, Tertia ibi, Eo enim. Quarta ibi, Cum & agnatos. Quinta ibi. Quia plerumque. Sexta ibi, Ideo autem Areti.

¶ CASVS. Dubitatum fuit, an inter legitimas tutelas ea, quæ patrono defertur, connumeranda esset: & dubium faciebat, quia ea dicta est legitima tutela, quæ a l. 12. tab. defertur supra titu. 2. in princip. Cum ergo in l 12. tab. nominatim non sit cautum aliquid de ea, non videbatur esse posse legitima: cuius contrarium deciditur, & respondet ipse Imperator obiectioni, & assignat rationem decidendi: & est not. & sing. titulus. Not. quòd dictio, ex, denotat causam mediatam. Item, quòd dicitur ex lege quid esse, quando est ex ratione ipsius. Item, quòd ita dispositum censetur, quod deciditur per rationem, sicut illud, quod deciditur per verba. Item, quod dictio, perinde, est nota similitudinis. Item, quod illud, quod sumitur ex ratione dicitur venire per interpretationem. Item, quod l. defert tutelas secundum naturam successionum regulariter, quia vbi est commodum, ibi est incommodum. Item, quod dictio plerumque. idem importat, quod regulariter. Item quòd femina manumittens succedit. & tamen non est tutrix. Item, quòd illud censetur dispositum, quòd verisimiliter potest esse de mente disponentis. Item, quòd extensio fit de casu ad casum ex identitate rationis.

a ¶ Ex-

De legitima patronorum tutela.

¶ Patroni vocantur ad tutelam libertorũ ex meute l. 12. tab. propter successionem eisdem tributã. h. d. ex leg. 3. ff. de leg tut.

EX eadem [a] l. 12. tabularum, libertorum [b] & libertarum tutela ad patronos [c] liberosque eorum † pertinet: quę & ipsa [d] legitima [e] tutela vocatur, non, quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, sed q̃a perinde accepta est p interpretationē, [f] ac si † verbis legis ĩtroducta esset. Eo enim ipso, † quo hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, iusserat lex [g] ad patronos, liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres [h] voluisse legem [i] etiam tutelas ad eos pertinere: cũ & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, [k] eosdem & tutores esse † iussit: [l] quia plerumque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelę onus esse debet. Ideò autẽ diximus, plerumque: [m] quia si à fęmina impubes manumittatur, † ipsa ad hereditatẽ vocat, cum alius est tutor. [n]

a ¶ *Ex eadem*, scilicet per interpretationem, non ex verbis eius, vt subijcit, & ff. de legi. tuto. l. tutela. 1. respon.

b ¶ *Libertorum*, s. impuberum.

c ¶ *Ad patronos*. quocumque modo manumittentes, nisi libertas detur à l. vt ff. de leg. tut. l. tutela, vsque ad §. fin.

d ¶ *Quæ & ipsa* quasi dicat, non solum aliæ quædam legitimę sunt, sed & ista.

** Expone, nõ solum. s. superior agnatorũ, sed etiam hæc dicitur legitima non enim hæc verba referũtur ad Infra dicenda, sed ad iam dicta.]

e ¶ *Legitima*, scilicet ex mẽte legis: non ex verbis: non tamen satisdatur, nisi eorum personæ sint vulgares & minus honestæ: aut modus tutelæ, quia magnum patrimonium, vel magna tutela nimis: aut persona, quia suspecta, vel non diligens pupillum, vel non honesta: aut causa admittat, id est recipiat satisd. vt ff. eodem l. legitimo, §. 1. & 2. licet alij legitimi indistincte satisdent, vt infra de satisd. tut. §. 1.

¶ Adde, quòd quamuis hanc differentiam reprobet Baldus, & sequatur Porclus hic, tamẽ Iason hic defendit optima ratione glossam, & assignat rationem differentiæ inter agnatos & patronos.

f ¶ *Per interpretationem*. scilicet iurisconsultorum.

* Not. quòd illud quoque, quod venit ex vi rationis, dicitur venire per interpretationẽ, ex quo sequitur, quod non semper interpretatio arguit impropriietatem, vt supponere videtur Bartol. in leg. 2. quæst. 1. de verborũ significat. siquidem non minus ex lege dicitur, quod ducitur ex eius sententia & mente, quam quòd ex verbis, leg. nominis. de verbor. sign. & dispositio legis dicitur propriè comprehendere omnes casus eandem rationem habentes, nõ autem per extensionem, vt probat hic tex. & confirmat gl. in c. si postquam. ver. mente de elec lib 6. & Bal. in auth. post fratres, 2. C. de legi hær.

g ¶ *Lex*. scilicet 12. tabul. vt infra de succes. lib. 1. respon.

h ¶ *Veteres*. scilicet sapiẽtes.

i ¶ *Legem*, scilicet eadem duodecim tabularum, vt inf. de legi. agna. suc. §. primò.

K ¶ *Vocat*. scilicet lex duodecim tabularum, vt infra de legit. agna. succ. §. primò.

l ¶ *Iussit*. vt supra de le. agn. tut. primò respon. & sic notabis hic, quòd vbi est eadem æquitas, idem ius debet statui: sic ff ad legem Aquill. l. illud. ff. de fur. l. 1. §. 1.

m ¶ *Plerumque*. Quare hoc dicit, statim subijcit: & facit ad hanc regulam. ff. de regul iur. l. secundum naturam & infra de contrahen. emptio. §. cum autem. & C. de fur. l. fi. §. sed cum in secunda. C. de cad. toll. l. 1. §. pro secundo. alias est, §. pro non scripto. & ff. de peri. & com. rei ven. l. id quod.

*¶ Limita hanc regulam non procedere, q̃n adest inhabilitas personę, vt in exẽplo text. nostri: siquidem tutela est munus virile. l fi. ff. de tute ita limitat Dyn. in reg. qui sentit, de reg. iur. lib. 6 item quando esset diuersa ratio commodi, & incommodi, secũdum Bart. & Dec. in d. l. secũdum naturam. de reg. iur.

n ¶ *Tutor*. Et ita apud alium est hæreditas & apud alium tutela, scilicet agnatum, vel cognatum, vt hic, & ff. de leg. tut. l. 1 §. 1. Itẽ minor 25 ann. manumittens succedet in hereditate, vt patronus: nõ tamen erit tutor vt inf. de fid. tut. in fi. & C. de leg tu. l. vlt. §. fi. †

¶ Adde, q̃ hæc declaratio posita in tex. non erat necessaria nisi gratia iuueiũ, ex eo q̃a, quando l. præsupponit regulam, præsupponit omni alio respectu habilitatẽ, iõ qui alio respectu est inhabilis, & ideò nõ admittitur, non corrumpit regulam. c. 1. de æta. & qual.

Marginal notes: † ordine tamẽ successiuo. l. tutela, §. si duo, vers. sed si omnes & seq. ff. de l. tut. — † Facit l. nominis. de verb. sig. — † alias p — ST L. — † alias iusserit. — † aliàs. Vt ipsa ad hæreditatem vocetur. tamen alius est tutor. — † adde tex. optimum. In Auth. si cut C. de leg. tut. ST L.

Cōtinuatio.

De legitima parentum tutela. ¶ Supra visum est de legitima patronorum tutela: verum quia est, & alia, quæ legitima appellatur, vt parentum: ideo de ea subdit. Porc.

Diuisio.

E Xemplo. ¶ Diuiditur in tres partes: Primò, ꝙ tutela, quę defertur emancipatori est similis isti, quæ defertur patrono. Secundò, quod etiam est legitima. Tertio exemplificat. Secunda ibi. Quæ & ipsa. Tertia ibi, nā siquis.

STL.

¶ *CASVS.* non figuratur, attamen potes dicere rationem dubitandi facere, qđ emancipans filium, videtur velle eum liberare à sua potestate, sup. quib. mo. iuspat. po. sol. at tutela est potestas, ideò & ab ea videtur liberare. Sed deciditur contrarium exemplo patroni: quia hodie semper emancipans videtur contracta fiducia emancipare: ideò nimirum, si ex quo defertur successio, defertur & tutela, per regulam ti. prox. Not. patrē emancipantem esse legitimum tutorem. Itē, ꝙ æquiparatur patrono. Item, ꝙ ista non est ex verbis, nec ex mente, sed per interpretationem, secundum Angel. tamen dic, quod exemplo patronorum, vult dicere: id est vt tutela patroni. Vnde sicut illa est ex ratione l. 12. tab. propter delatam successionem, ita & eodem modo ista est ex eadem causa, & ex eadem ratione introducta: & ideò eodem modo dicitur ex mente vna, sicut alia. Item quòd statutum in vno æquiparatorum habet locum in alio.]

De legitima parentum tutela.

¶ Emancipās impuberē exēplo patroni, est legitimus tut. h. d. ex l. 3. §. fin. ff. de leg. tut.

E Xemplo patronorum recepta [a] est & alia tutela, quę & ipsa legitima vocatur. Nam si quis filium, aut filiā, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps, impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit.[b]

De fiduciaria tutela.

¶ Liberi emancipantis, eo mortuo fiduciarij tutores sunt impuberis emancipati, quāuis liberi patroni sint legitimi, hoc dicit ex l. 1. §. fin. cum l. sed. ff. de legit. tutor.

E St & alia tutela [c] quę fiduciaria appellatur.[d] Nam si parens filium, vel filiā, nepotem, vel neptē,

† §. vlt. supra de leg. agn. tut.

a ¶ *Recepta.* s. per interpretationem iuriscōsultorum, vt superior, cū desinebat esse agnatus, † nisi contracta fiducia emanciparet: ꝙ hodie semper præsumitur, vt if. de leg. agna. succes. §. fin. vñ hodie est semper legitimus.

STL.

b ¶ *Tutor erit.* s. qui emancipauit, si ipse est maior 25. an. vt inf. tit. 1. in fi. & facit ad hoc sup. quib. mo. ius pa. po. sol. §. pterea, vers. & præterea si impubes: & inf. tit. 1. primo rñ.

Cōtinuatio.

¶ *De fiduciaria tutela.* ¶ Imperator cōtinuat seipsum in princip. ex quo dictum est de legitima parentum tutela, veniebat declaranda fiduciaria, quæ ab ea pendet. * Fiduciarię autem tu. appellatio vnde fluxerit, vide Ann. nostras hic & sup. tit. 1. vbi præter alios id declarauimus, quod etiam retulimus in §. præterea, sup. quib. mo. iuspa. po. sol. & §. fi. inf. de leg. agn suc. & inf. hoc tit.

Diuisio.

E St & alia. ¶ Diuiditur in quinque partes. Primò ponit dictum. Secundò illud exemplificat. Tertiò ponit diuersum in filio patroni. Quartò diuersificatis rationem assignat. Quintò ponit aliud dictum. Secunda ibi, nam si. Tertia ibi: Atqui. Quarta ibi: Quoniam. Quinta ibi. Ita tamen.

STL.

* ¶ *CASVS:* Facilè figuratur, videbatur enim quod liberi emancipantis essent legitimi tutores, sicut liberi patroni, cum exemplo patronorum esse introducta tutela parentum emancipantium: cuius contrarium dicitur, & assignatur ratio decidendi in text. Not. summarium.

† alias pater.

c ¶ *Est & alia tutela*: id est alio nomine vocata.

d ¶ *Fiduciaria appellatur*: de qua dicetur infra vers. quo defuncto.

* ¶ Adde, quòd Alciat. lib. 2. Paref. cap. vlt. huius fiduciariæ tutelæ originem tradit, his verbis: Sed & fiduciarius pater in iure dicitur is, cui filiū naturalis pater imaginaria venditione emācipat: vt ille eum manumittat, quod supra ex Caij Institutionibus retulimus: Vnde cum iste non verus patronus & manumissor esset: vt qui imaginario contractu emancipationis causa emisset, talis emancipati, si impubes esset, non legitimus tutor; sed fiduciarius dicebatur, idemque post eius mortem in suis filijs, vt emancipati fratris, vel filij fiduciariam tutelam gerant. Verum cum deinde hæc solennitas fiduciarij patris exoleuerit, simplexq; emancipandi modus placuerit, seruauit tamen fiduciaria tutela nomē, quoties frater vel pater impuberis a patre vel auo emancipati, post eius mortem tutelam suscipit. Hæc ille. At nonnulli alij ex eo appellati tutelam hanc fiduciariam existimant quia lex maximè confidat de fratribus. Nam post parentes nullius est certior synceriorque fides, quàm fratris: vt meritò parentis loco succedat, qua de re præclarè Plutarch. in libello peri philadelphias.

a ¶ *Im-*

vel deinceps, impuberes [a] manumiserit, [b]legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo [c] defuncto, si liberi [d] eius virilis sexus existant fiduciarij † tutores filiorum suorum, [e] vel fratris, vel sororis, [f] †vel cæterorum efficiuntur.

¶ Atqui [g] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emãcipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, [h] ideoque

† *aliàs tutores, vel fratris, vel sororis efficiũtur.* † *alias &.*

SYL.

a ¶ *Impuberes*. Nam si puberes, non erit eorum curator legitimus, vt ff. de excus. tut. l. amicissimos. § Lucius. Arg. cõtra in Auth. vt ij. qui ob. per §. 1 coll. 6. Ioan.

¶ Adde, quòd hæc glo. communiter approbatur, cum nõ detur curator legitimus, nisi furioso, mente capto, & prodigo.]

b ¶ *Manumiserit*. idest emãcipauerit, vt ff. quando actio. de pec. est an. l. 1. §. 1. & facit supra titu. 1. & ff. de leg. tut. l. tutela. §. fin. & l. seq.

¶ Adde, quòd si attendimus ius antiquum, bene dicitur manumitti, quia vere manumittebatur, vt dixi sup. in tit. quibus mo. ius pat. pot. sol.]

c ¶ *Quo* scilicet patrefamilias, qui erat tutor filiorum & nepotum.

d ¶ *Si liberi*. Qui remanserunt in potestate patris. Idem puto, & si filij fuerunt emancipati. si autem tam impuberes, quàm puberes, remanserunt in potestate, ipso iure recidunt in potestatẽ sui patris, illi, qui filij sũt, sed fratres recidunt in tutelam fiduciariam semper, vt supra quibus modis ius patriæ po. sol. §. 1 & supra de tut. §. permissum.

¶ Adde, quòd hæc glo secundum Ias. pessimè loquitur. quia immo frater fratris impuberes in potestate retẽti est legitimus tutor ex mente, & verbis. l. 12. tab. l. tutor. in princ. ff. ad Velle. *Sed potest dici, quod forte Accur. voluit dicere, quod cum tex vtatur verbo, liberi, intelligi debet non solum in filijs, sed etiam in nepotibus ex filio emancipato retentis in potestate, vt sint fiduciarij tutores, si maiores sint, vel alterius filij, vel alterius nepotis, & deinceps impuberum emancipatorum: & quod subditur in vers. sed fratres. intelligitur similiter, si frater emãcipatus sit impubes, maior verò remansit in potestate, * * quam Accur. sententiam plenius in commen. nostro exposuimus.

e ¶ *Filiorum suorum*. scilicet nepotum defuncti.

* ¶ Rectè exponit Accur. sic & verba illa sequentia (vel fratris, vel sororis) sunt planè intelligenda: quando frater, vel soror à communi patre fuit emancipatus, & quod subijcitur (vel ceterorum) quando puta auus nepotem ex filio præmortuo emãcipauit, quo defuncto filius emancipantis, qui patruus est emancipato, fit eius tutor fiduciarius. Et hic videtur verus sensus huius loci, quem vnà cum ratione in eo allegata diffusius explicauit hic in Annot.

f ¶ *Sororis*. Sed certè frater videtur esse legitimus, vt C. de except. l. aduersus. quæ est cõtra. sed certè qui fiduciarius est, legitimus est per interpretationẽ, licet aliud nomẽ habeat, scilicet fiduciarius: & illum respectum habuit ibi, vt legitimum fiduciarium appellaret.

¶ Adde, quod hæc glo. communiter reprehenditur per hunc text. in vers. sequen. cõtrarium enim loquitur in fratre non emancipato. * pro plena autem resolutione, quãdo frater sit fiduciarius tutor, & quando legitimus: item an iste tex. locum habeat vbi frater maior esset etiam ipse emancipatus: & quid dicendum, cum impubes remansit in potestate, maior verò fuit emancipatus. vide hic meũ Comment.]

g ¶ *Atqui*. prò certè aliàs, at quin. † & sunt dic, at, pro sed, & quin pro certè: & est oppositio quare filij patronorum sunt legitimi, vt supra de leg. patro. tut. 1. respons. & isti filij non sic. Ad quod respon. Quoniam filius quidem &c. Sed hęc ratio non tenet, nisi inter fratres, qui non dicuntur recidere in potestatem fratrum suorum, sed filij, idest nepotes erant recasuri in potestatem, ergo in tutelam legitimam. Sed respondeo: non reciderunt filij iure hęreditario in potestatẽ, sed iure paternitatis, & filiationis. At seruus, si non esset manumissus, iure hæreditario erat futurus seruus apud filios domini: & nisi essent hæredes, non essent domini: sed filius, etsi non sit hæres patris, tamen filium suum in potestate habet, vt sup. qui mo. ius pat. pot. sol. §. 1. Erat & alia ratio iure veteris quia emãcipatione tollebatur ius agnationis minima capitis dimi. etiã inter patrẽ & filiũ (nisi esset emãcipatus cõtracta fiducia) nedũ inter fratres, vt C. de leg. tu. l. 4. & sup de leg. agn. tute. §. fi. sed hodie corrigitur, vt d. l. C. & inf. de leg agn. suc. §. fi. Vnde dicunt quidam, vt Azo. hodie fiduciariam esse legitimam ex verbis & sententia. l. 12. tab. ex quo hæc secunda ratio cessat: sed potest dici cõtrarium, qui remanet prima.

† *similis expositio in l. & eleganter. ff. de dolo.*

* ¶ Dic. quod verus intellectus est is, quem annotaui supra ad gl. filiorum, nec obstat ratio in text. allegata, quia cum non sit generalis potuit esse impulsiua Bart. in l. 2. §. fin. ff. de don. & Dec in c. cum cessante, col. 1. extra de appel. quæ autem sit ratio finalis huius dispositionis, vide hic nostras Annot.]

h ¶ *Recideret*, dicunt quidam, quod si non esset

emancipatus, non erat futurus in potestate fratris, sicut erat patris: & ideò emancipatus nõ ita erit apud fratrem, sicut erat apud patrem. de st in simili tu ela, lo.

a ¶ *Nec in tutelam*. scilicet legitimam, sed fiduciariam, Accursius.

nec in tutelã: [a] libertus autẽ, si seruus mãsisset, vtique eodem iure [b] apud liberos domini post mortẽ eius futurus esset.

¶ *Tutor, & curator esse non potest minor 25. annis. h. d. ex l. fi. C. de legi. tut.*

¶ Ita tamen hi ad tutelã vocantur, si perfectę [c] sint ętatis: ꝙ nostra cõstitutio [d] in omnib. tutelis, & curationib⁹, obseruari generaliter ꝑcepit. [e]

* * Adde, quod contrarium est verius, quia frater, patre defuncto, est alterius fratris impuberis, qui à patre non fuit emancipatus, non fiduciarius, sed legitimus tutor. l. tutor ff. ad velleia. l. 1. §. si apud. ff. de legi. tut. & sup. de legit. agn. tu in prin

b ¶ *Eodem iure*. Seruus enim si non manumittatur erit in potestate filij patroni iure hęreditario: sed filij⁹ in potestate patris, iure patrię potestatis. Accurs.

STL.

* ¶ Ita ¶ CASVS clarus est: dubium poterat facere generalitas legum vocantium ad tutelam personas in eis expressas absque distinctione ætatis, l. non distinguemus, ff. de arbitratio autem decidendi ponitur in l. final. Cod de legit. tut. vnde hic §. sumptus est & in §. item maior. inf. de excus. tut. Nota summa]

** Item, quod hæc verba, ita tamen, restringunt & declarant præcedẽtia. de quo est etiam tex. no. in l Lucius § quæ ff. ad treb.]

Aetas perfecta quæ est.

c ¶ *Perfectæ*. Idest viginti quinque annorum. Nam quoties fit mentio de ætate perfecta, vel de maiore annis, de vigintiqui q. annis intelligitur, vt Cod. de iis, qui veniam ætatis impetra. l. fin. & ff. de leg. 3. l. cum filio. §. fin.

STL.

¶ Adde tu, quod ista est vera in se, tamen verius dicetur, ætatis appellatione maximè perfectæ, venire tempus secundum subiectam materiam: nam in matrimonijs, & beneficijs, ætatis perfectæ appellatione venit pubertas in vno, & in alio diuersimodè capitur, vt per Abb. in ca cum in cunctis de elect. Alex. in l quod Seruius. ff. de condi. ob. cau.

d ¶ *Constitutio*, vt C. de leg. tut. l. fin.

e ¶ *Precepit*, scilicet vt sit perfectæ ætatis, & est ratio, vt infra de excus. tut. §. item maior. Accur.

¶ *De Attiliano tutore*. ¶ Supra visum est de testamentaria tutela, & de legitima, sed quia cessante testamẽtaria, & legitima opus est prouidere de datiua, ideò subdit de Attiliano tuto. Christ.

Continuatio.

* ¶ De Attiliano tutore, idest de eo tut. qui dabatur ex l. Attilia, quæ à P. Attilio, & Cl. Martio tribunis plebis rogata fuit.]

¶ *De Attiliano tutore & eo qui ex l. Iulia & Titia dabatur.*

¶ *Deficiente testamẽtario, & legitimo tutore, olim datiuus dabatur ex leg. Attilia per pretorem cũ Tribunis in ciuitate, in prouincijs per presides ex l. Iulia & Titia. hoc dicit. Aret.*

SI cui null⁹ omninò tutor fuerat, [f] ei dabat̃ q dẽ ĩ †vrbe Romana à Pretore † vrbano, & maiore [g]

Diuisio.

SI cui nullus.

¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit ius antiquum circa dationem tutoris. Secundò ponit ius nouum. Tertiò ius nouissimum. Quartò ponit nouum casum, videlicet, quod naturali æquitati cõuenit impuberes esse sub tutoribus, & quod finita tutela tenetur ad rationem reddendam. Secunda ibi, Sed hoc iure. Tertia ibi. Nos autem. Quarta ibi, Impuberes.

** †. l. si qs sub. ff. de testa. tut.

† alias ĩ vrbe q. dè à Pretore &c.

Item prima subdiuiditur in alias quatuor partes. Primò, ex quibus legibus tutor dabatur deficiente omni tutore testamentario, & legitimo: & à quibus dabatur.

* † Qua ex causa creatus freq. appellatus fuerit, vide. l. 2. §. cũq. Cõsules. ff. de orig. iur.

. Secundò, quando testamentario dato sub conditione, vel in diem, vel pure, tutor detur. Tertiò, quid si testamentarius tutor sit captus ab hostibus. Quartò, quomodo istæ leges ab vsu recesserunt, & causam propter quam. Secunda ibi, Sed & si. Tertia ibi, Ab hostibus. Quarta ibi, Sed ex his. Angel.

¶ Si cui nullus. ¶ CASVS. non figuratur, quia recitatur ius correctũ, & procedit tradendo regulam. Not. ergo, quod non habenti tutorem testamentarium, vel legitimum dabãtur tutores datiui ex l. Attilia, & alijs in tex. expressis, ltē, quod licet referre l. correctam ad ponendum correctionem, & vt melius intelligatur.]

f ¶ *Tutor fuerat*, scilicet ex testamento: nam quamdiu testamentariatus superest, † non est locus alij. Item nec legitima: nam nec datiua tunc locum habet, vt C. qui dari tut. po. l. si sororis.

g ¶ *Et maiore*, idest à duobus. Erant enim tres, vt arg. C. de offi. præto. l. 2. & ff de orig. iur. l. 2. §. ijsdem.

* ¶ Adde, ꝙ fuerunt diuersi numerij. anno enim 16. a regibus exactis, quo primũ creati sunt,

parte Tribunorũ plebis, tutor ex l. Attilia: in prouincijs verò à Pręsidibus †prouinciarum ex lege Iulia & Titia

¶ *Quoties spes est testamẽtarij tutoris, & pendet, datiuus habet locum: quia tutor est, quousque testamentarij impedimentũ cesset. hoc dicit ex l. si quis sub conditione. ff. de testa. tu. Aret.*

¶ Sed & si in testamẽto tutor sub cõditione, aut ex die certo[a] datus fuerat; quãdiu cõditio, aut dies pẽdebat, ex eisdẽ legib. †tutor dari poterat.[b] Item si purè datus fuerat: quãdiu ex testamento nemo[c] hæres existebat,[d] tãdiu ex eisdẽ legibus tutor petendus erat; q desinebat[e] esse tutor, si conditio[f] existeret, aut dies veniret, aut heres existeret.

sunt Virginio & Verusso Coss. creati duo tantum fuerunt, C. Licinius & P. Albinus, q postea sibi tres collegas assumpserunt, vt quinq. numero esset singuli ex singulis classibus. Deinde anno circiter 30. rogante L. Trebonio, statutũ est, vt decem crearentur: q ex Liuio lib. 2. ab vrbe condit. deprehẽdi potest. Horum igitur maior pars exigebatur in dandis tutoribus, quæ varia fuit: secundũ diuersitatem numeri Tribunorum.

† quorũ appellatione cõtinentur oẽs regentes prouincias. leg. 1. ff. de off. præs.

* Non igitur duo ex tribus, vt Accur. ait, Sed vel tres ex quinque, vel sex ex decem, si modo præsentes essent, requirebantur.

¶ Sed & si: ¶ *CASVS.* Quærebatur, an pendente conditione, vel die testamenti) quia ita dari potest. §. ad certum, supra qui testa. tu. da. pos.) vel subsistente aliquo impedimento, daretur datiuus, & videbatur dicendum, quod potius deueniendum esset ad legitimum, tum quia in effectu daretur a iudice ad tempus, quod non licet. l. actus. ff. de reg. iu. & declaratum fuit in d. §. ad certum.* tum quia datiuo locus non est nisi, deficiente testamentatio, & legitimo, supra hoc tit. in princip. cuius contrarium deciditur, quod locus est datiuo, non legitimo: ratio assertur in l. si quis sub conditione ff. de testa. tut. quia quamdiu testamentaria tutela speratur, legitima cessat, ratio autem rationis est, quia cum tutela legitima detur secundum ordinem hæreditatis. l. 1 ff. de leg. tut. sicut quousque subest spes testamẽtariæ successionis cessat legitima. l. Quamdiu ff. de acquir. hęred. ita & in tutela, & ideò lex voluit deueniri ad datiuum. Non obstat. l. actus, quia hic non inest vlla dies, aut cõditio, nec expressè, nec tacitè, sed simpliciter datur tutor, ita quod in mẽte, aut dispositione iudicis non est aliqua consideratio conditionis, vel diei arg. l. si hęreditas, in princ. ff. de test. tu. Non obstat q non deueniatur ad datiuum existente legitimo, quia hic cessat legitimus, cum subsit spes testamentarij d. l. si quis sub conditione.] Nõ tutorem dari posse ad tempus, item quod testamentaria tutela non confirmatur nisi adita hæreditate. Item quòd datus propter alterius impedimentum, durat eo durante, & non vltra.]

STL.

a¶ *Ex die certo.* vt à paschate in antea sis tutor. †

b¶ *Dari poterat.* Et hodie datur, vt ff. de testa. tu. l. si quis sub conditione.

† similis gl. sup. q. test. tut. §. ad certũ. versi. ex certo.

c ¶ *Nemo.* Nã si vnus de pluribus hæredibus adierit, (i.) valet tutela, vt de test. tut. leg. si nemo. idem in libertate testamẽto relicta, vt ff. de ma. testa. leg. testamẽto manumissus. §. testamento.

† aliàs tutor alius interim dari poterat.

ADDITIO. (i) Etiã si fuerit institutus in re certa, alijs vniuersaliter institutis non adeuntibus, vt ibi not. Bar. per l. 1. §. si ex fundo. ff. de hęr. insti. Angel.

d ¶ *Existebat,* sed quid si nullus fuit institutus cum pupillo, sed tantum pupillus est hæres? Potest dici, † quod auctoritate iudicis adeat, vt Cod. de iu. deli. l. si infami. & ex tunc valebit tutela, & incipit tutor administrare.

† Similis gl. in d. l. si nemo.

¶ Adde, quod communis practica est, quod tali casu detur Attilianus ad adeundum per se, si institutus sit infans, alias pupillus adit cum eius auctoritate, & statim desinit esse tutor, ita omnes hic, de quo vide hic Commen. meum, vbi hunc articulum attigi latissimè.

e ¶ *Desinebat.* i. ille, qui sic erat datus in subsidium, desinebat, cum testamẽtarius venit, vt subijcit.

f¶ *Conditio.* Hic tutor tacitè vsque ad diem, vel conditionem existẽtem datur, expressè non potest, vt ff. de reg. iu. l. actus.

¶ Adde hoc magis procedere, quia conditio est intrinseca. *ex natura rei proueniens.] vt declarat hic Christo: & Dec. in d. l. actus. vbi assignat rationem, quare hæc conditio, quę tacitè inerat, si exprimatur, vitiet, propter vitium formæ secundum doctо. in l. 3. ff. de leg. 1. *Sed melius est, respondere, vt dixi in positione casus, quod ab initio nõ est in animaduersione aliqua tacita cõditio, vel dies, quamuis postea existẽte conditione, aut die adueniente, resoluatur illa datio tutoris, resoluitur enim eo modo, quo resoluitur in casu sequentis. §. STL.

STL.

¶ Ab hostibus. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an tutore capto ab hostibus daretur datiuus

*an

*an verò vocarentur legitimi: & videbatur, quod tutela pertineret ad agnatos, quemadmodum si testamẽtarius decessisset, l. si quis subconditione, vers. quod si tutor. ff. de test. tur. (in plurimis enim casibus captiuus pro mortuo habetur) vel saltem omnia in suspenso relinquenda esse. §. si ab hostibus, supra quibus modis ius patriæ po. solu. cuius contrarium respõdetur, quia cum speretur rediturus testamentarius propter ius postliminij tutela ad legitimum tutorem peruenire non potest, d. l. si quis sub conditione. Nec obstat, quod pro alia ratione dubitandi adduci posset quod deportato tutore testamentario succedit legitimus, quamuis spes sit illũ posse redire, vt dicitur in eadem l. quia (vt declarat Bartol. ibi) spesalia fundatur in iure speciali, hæc verò postliminij in iure communi) No. summarium, & quod cessante impedimento cessat dispositio facta ex causa dicti impedimenti. Item, quòd fictio postliminij habet locum etiam in tutela.)

** † Rõ est, q a fingit eũ in ciuitate sẽper fuisse, §. si ab hostibus, supra q. modis ius pat. pote. sol.

a ¶ *Petebatur*, nec erat locus legitimæ, vt ff. de leg. tu l. 1. §. si apud.

* ¶ Quid iuris sit econuerso scilicet capto pupillo, docetur infra quibus modis tut. fin. §. 1.)

b ¶ *Qui desinebat*. s. iste talis, qui erat datus in subsidium.

c ¶ *Iure postliminij*. quo iure etiam omnia alia recuperat, vt so. quib. mo. ius pa. po. sol. §. si ab hostibus, nec de administratis: interim tenetur hic reuersus, vt arg. ff. si quis cau. l. 4. §. illud sciendum.

SYL. ¶ Adde tex. qui hoc probat, in c. 1. de offi. vica. li. 6. * ratio autem est, quia cum eius culpa factum non sit, quo minus administrare posset, nec hunc tutorem ipse substituerit.

¶ *Tutore ab hostibus capto datur datiuus, quamdiu reuertatur. hoc dicit ex l. 1. §. si apud. ff de leg tuto.*

¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur:[a] qui desinebat[b] esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat; nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij.[c] †

¶ *In lege Attilia, & in l. Titia nõ cauebatur de satisdatione, et compulsione tutoris: ideo ex his desierunt tutores dari. hoc dicit Aretin.*

¶ Sed ex his[d] legibus[e] tutores pupillis desierũt dari, postea quam primo[f] Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione[g] dare cœperunt, deinde Prætores ex constitutionibus. Nam supradictis[h] legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda rem saluam pupillis fore,[i] neque de compellendis[k] tutoribus ad tutelę administrationem, quicquam cauebatur.

¶ *Romæ Præfectus vrbis, & Prætor, tutores hodie dant: in prouincijs Præsides, si maiores quingentis solidis pupillorum facultates sint: si minores, Defensores ciuitatum cum Episcopo vel alij magistratus h. d.*

sed iudex, nõ debet teneri de gestis, aut neglectis ab eo.

SYL. ¶ Sed ex his. ¶ *CASVS* non figuratur, quia recitatur ius antiquum. Not. l. tolli per non vsum. Item quod datiuus datur ex inquisitione. Item, q tenetur cauere rem pupilli saluam fore. Item quod non potest cogi administrare. Item not. quod lex noua supplet veterem.

d ¶ *Sed ex his*. Nunc recitat secundum ius: nam quatuor sunt iura, quæ hoc tit. notari possunt.

e ¶ *Legibus*, scilicet Attilia & Iulia, & Titia, vt sup. eod. tit. in princ.

f ¶ *Postea quã primo*. alias, quam primũ.

SYL. * ¶ Hoc a Claudio statutum fuisse, constat ex Tranquillo: Tutelarem autem Prætorem (vt ait Capitolinus) instituit M. Antoninus Philosophus.

g ¶ *Ex inquisitione*, scilicet inquirendo facultates eorũ, an sint pares oneri iniũcto, vt inf. de exc. tut. §. sed & propter. Item bona conuersatio requiritur, vt & aliàs in patre arrogatore, vt ff de adopt. l. nec ei. §. eorum, & sup. de adop. §. cum autem. *Tutores dãs, qui inquirere debet.*

SYL. Adde tex. in materia, in l. scire. §. fin. ff. de tut. & cu. da. ab ijs, & glo. su. de tu. §. vlt. ver. sine inquisitione.

h ¶ *Nam supradictis*. Bene dico, quod desierunt per has leges tutores dari, postea quam Consules dederunt ex inquisitione, & bonũ fuit propter duas rationes, quas ponit. Nam pro quia.

i ¶ *Fore*. Hanc cautionem præstant tutores, & curatores. vt ff. rẽ pup. sal. fo. l. non quasi. § 1. & l. & si ad species.

k ¶ *De compellendis*. s. captis pignoribus, vt inf. de satisd. tut. § pen.

SYL. ¶ Sed hoc iure. ¶ *CASVS* non figuratur, quia ponitur relatio, & correctio iuris antiqui, & assignatur ratio correctionis,* vt scilicet

¶ Sed hoc iure vtimur, [a] vt Romę quidem Prefectus[b] † vrbis, vel Pretor secūdū suam iurisdictionem: [c] in prouincijs autē Pręsides ex inquisitione tutores † creēt,[d] vel magistratus iussu Pręsidum, [e] si non sint magnę pupilli facultates.

† aliàs vrbis.

† aliàs creatis.

licet facilius esset prouisum pupillis, non expectato iussu Præsidum. Correxit autem Iustin. eo solo casu ius antiquum, vbi pupilli substantia non excedit quingentos solidos, & disposuit vt tunc possint Defensores ciuitatum absque iussu Præsidis, vnà cum episcopo, vel alij magistratus ēt iuridicus Alexandriæ, in sua iurisdictione, tutores dare: Vnde & Romæ relictum est intactum ius antiquum Præfecto, & Prætori, quantæcumque fuerint pupilli facultates, & in prouincijs ipsi Præsides dabunt, si ampliores sint quingentis solidis.]

Not. quod datio tutoris potest fieri à Prætore & Præsidibus. Item, quod consuetudo facit & l. vim habet. Item, quod dantur à magistratibus. Item quod Episcopus vnà cum iudice sæculari dat tutorem pupillis. Item, quod satisdatio pupilli rem saluam fore, capitur à magistratibus eorum periculo; si non sit idonea.]

* a ¶ *Sed hoc iure vtimur.* Hoc est tertium ius, quod erat tempore Iustiniani, & hodie est quartum additum, quod est, infra proximo. §.]

b ¶ *Præfectus.* Ad Præfectum cognitiones criminales, ad Prætorem ciuilia negotia veniebant, vt patet. ff. de offic. præ. vrb. per totum tit. & ff. de offi. præt. per totum tit. sed tutelam dabat vterque, vt hic.

ST L. * ¶ Adde, quod Præfectus vrbis ab initio fuit creatus, non solum ad coercenda crimina, sed vt curaret quæcumque ad mores & quietem ciuitatis spectarent, vndè non mirum si de causis etiam ciuilibus ius dicere poterat, vt latè ostēdi hoc loco in Commē.] & dum doct. hic volunt quod Præfectus haberet cognitionē ciuiliū, per §. cura carnis. & §. quies. l. 1. ff. de offi. præfe. vr. non vr̄ verum, quia in tuēda quiete ciuitatis, & in custodiendis carnibus vertitur * non simpliciter cognitio ciuilis, sed etiam criminalis.]

c ¶ *Iurisdictionem.* Præfecti vrbis est iurisdictio vsque ad centum milliaria, sed Prætoris Romæ tantum, vt ff. de off. præ. vrb. l. 1. §. cū vrbem. & in summa Azo. de off. præto. Dabunt ergo eum, & ei qui est de sua iurisdictione, vt statim in præside notabis.

* ¶ Adde, quod iurisdictio præfecti vrbis nō semper fuit eadē, sed varia pro temporum vicissitudine, quod longè latèque ostēdit Alexand. de Alex. lib. 6. die genia. c. 13.

d ¶ *Creent.* scilicet eum, qui est de sua iurisdictione, dabit, vt ff. de tut. da. ab ijs. l. ius dādi. Si verò ibi non inueniantur idonei, etiam in alio loco quæret, & Præsidi nunciabit, vt ff. eo. l. diuus. Item ei, qui sit de sua iurisdictione, vel ratione originis, vel ratione possessionis, vel ratione domicilij, vt ff. eo. l. 1. §. vl. & l. diuus. Si autem in altero horum trium locorum non inuenitur, sed in quarto loco, reducendus est ad alterum locum de his tribus, vt ibi tutelam accipiat, vt C. vbi. pe. tut. vel curat. l. 1.

** Adde, quod iudex originis pupilli, & sic ille, qui habet iurisdictionē in personam potest dare tutorē, qui administrabit omnia bona, etiam quæ non sunt in eius territorio secundum Azo. cuius opi. veriorem esse ait Bar. in d. l. 1. C vbi pe. tut. eandemque dicit communem ibi Alex. fatetur tamen Bart. & alij, quod etiam iudex bonorum poterit dare tutorem de bonis, quæ sunt in territorio suo, & alius dabit quo ad alia bona in suo territorio existentia, quia dari videtur vniuersitati bonorum.]

e ¶ *Iussu Præsidum.* Ergo delegatur. Sed contra ff. de tu. & cur. dat. l. nec mandante. Sed ibi mandatum est, quod non importat necessitatem hic iussus, qui importat, vt ff. q ius. l. 1. §. 1. & ff. mād. l. 1. Vel ibi erat magnæ facultates pupilli, hic paruæ. Sed certè & si sint paruæ, adhuc videtur idem, nā datio tutelæ est mixti imperij, vt ff. de tu. l. muto. §. tutoris datio. vbi dicitur. quod tutoris datio illi soli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex. vel senatusconsultum, vel princeps: ergo nō potest delegari, vt ff. de officio eius, cui mand. est iurisd. l. 1. primo respon. Sed dic, quod non potest delegari nō habēti iurisdictionem, sed habenti sic, vt ff. eod. l. ius dandi. vt hic dicitur.

¶ Adde, quod ius dandi tutores non competit iure magistratus, sed ijs tantum, quibus specialiter à l. vel principe id tributum est d. §. tutoris. & ideo delegari non potest. d. l. nec mandante, obstante regula. l. 1. ff. de off. eius. in princ. nec ne mouet iste tex. & similes quia, vt dixi in Cōment. hi magistratus non ideo dabant tutores, quod id Præsides illis permitterent, sed quia * concessum erat à iure, quod tunc inualuerat, (siue originem duceret ab aliqua Principis constitutione, siue ab vsu) vt Præside iubente ius dandi tutores haberent. ST L.

¶ Sed quæ sunt magnæ facultates? Respon. quinquaginta aurei, vt Cod. de defen. ciui. l. 1. Vel decem libræ auri, vt in Auth. de appe. § à col. 4. vel 300. aureorum, vt in Auth. de defen. ciuita. §. & iudicare. colla. 3. Vel verius vsque ad quingentos solidos sunt paruæ: si vltra sunt magnæ, vt proximo. §.

facultates quæ dicuntur magnæ.

Adde, quod hæc disputatio hodie sublata est per text. nostrum, aliàs enim magnæ, vel paruæ ST L.

paruæ facultates dicuntur ex arbitrio iudicis inspecta personarum, locorum, & rerum qualitate, secundum Bar. in l. si constante. in 1. q. ff. sol. matr.

non verò ipsolum maiorum iudicium, qui habent potestatem dandi tantum, vt infr. de satis. tut & cur. §. pe & fi. qui sunt contra.

h ¶ *Eam.* s. satisdationem.

Rem pupilli saluam fore.

¶ Nos autẽ per constitutionem[a] nostram huiusmodi difficultates hominũ resecantes, nec expectata iussione[b] Presidum, disposuimus, si facultates pupilli, vel adulti vsque ad quingẽtos solidos[c] valeant, † Defensores ciuitatũ vnà[d] cũ eiusdem ciuitatis religiosissimo Antistite, vel alias[e] publicas personas, id est magistratus, † vel Iuridicum Alexãdrinæ[f] ciuitatis, tutores, vel curatores creare: legitima cautela secũdum eiusdẽ constitutionis † normam prestanda: videlicet eorum[g] periculo, qui eam[h] accipiunt.

¶ *Tutela ratione naturali introducta est: qua finita redditur ratio administrationis. hoc dicit.*

¶ Impuberes[i] autem in tutela esse naturali iuri[k] conueniẽs est: vt is, qui perfectę ętatis nõ † sit, alterius tutela regatur. Cum ergo pupillorũ, pupillarumque tutores negotia † gerũt:[l] post pubertatem[m] tutelæ iudicio[n] rationem reddunt.

a ¶ *Nos autem. Per constitutionem.* Quam non habemus.

b ¶ *Iussione.* id est delegatione, siue præcepto. Nam in hoc differt à mandato, quia mandatum ex voluntate est, sed iussus necessitatis, vt ff. quod iussu, l 1. §. 1. & ff. mãd. l. 1.

¶ Dic secundum Deci. in rub. C. de mãd. princip. quod data paritate terminorum non differunt: quod latè in Comment. declaraui.

c ¶ *Solidos.* i. aureos, vt infr. de pę. te. liti. §. fin. † quorum septuaginta & duo faciunt libram auri, vt C. de suscep. & arch. leg. quoties: lib. 10.

* ¶ Solidus vnde dictus, quantum valeret, quod conficerent libram auri, explicat diligenter Budæ. lib. 5. de asse. & in l. quia vulgo. ff de edil. edict. quibus adde, quæ annotauimus. inf. de pęn. te. lit. §. vlt.

d ¶ *Vna.* Id est simul.

e ¶ *Vel alias.* hoc quando extra ciuitatem, vt in municipio, tam magistratus municipalis dabit.

* ¶ Tex. est intelligendus simpliciter, quod non solum defensores ciuitatum, sed etiam alij magistratus municipales, & iudex Alexandrinus, habet ius dandi tutores.

f ¶ *Alexandrinæ.* hoc quando tutor datur in ciuitate Alexand.

* ¶ De Iuridico Alexand. vide hic nostras Annota, vtitur verbo iuridicus, pro iudice, etiam Scæuola in l. Thais. §. Lucia ff. de fideicomm. lib. * * sed Iuridicus Alexandriæ erat specialis quidam iudex Alexandriæ, & fortè inferior. nam erat ibi & præfectus Augustalis, qui præerat toti Ægypto, Institutus ab Augusto deuictis Antonio, & Cleopatra, De iuridici Alex. officio extant tituli speciales in ff. & C.]

g ¶ *Eorum.* Scilicet tabellionum, & aliorum

¶ Impuberes. ¶ CASVS. non figuratur, cum ponat qualiter ratione naturali introducta est tutela, & regula, quod tutor rationẽ reddere teneatur.

* Cum enim palam esset, quanta daretur occasio tutoribus nocẽdi bonis pupillorũ voluit leg. illos teneri ad reddendũ rationem de gestis pariter, & neglectis. Notandũ est, quòd tutela ratione naturali introducta est. Item quod ius naturale capitur pro illa ratione & dictamine rationis, quod à natura insitũ est hominibus. Item, quòd tutor tenetur reddere rationem administrationis. Item, quod non potest conueniri actione tutelæ nisi ea finita.]

i ¶ *Impuberes.* Hic §. est generalis ad omnes præcedentes tit. de tutelis.

K ¶ *Iuri.* i. æquitate.

l ¶ *Gerunt.* alias egerunt i. gesserunt.

m ¶ *Post pubertatem.* sed & ante, si finita tutela fuerit prius, vt ff. de tu. & ra. di. l. nisi finita † alias. i. nisi esset finita tutela, non nascitur actio tutelæ, sed aliæ actiones nate sũt sed non exercẽtur, vt ff. de tu. & ra. di. l si tutor §. fi. & l. sed non dantur.

¶ Adde, quod ratio diuersitatis est, quia cum actio tutelæ sit generalis, non potest pluries nasci quod secus est in speciali actione neg. gest. secundum Bal. in l. 1. pen. col. C. vt actio. ab hære. & contra hære.

n ¶ *Tutela iudicio.* i. actione tutelæ, quæ datur in simplum, & propter dolum, & culpam latam, & leuem. Est & alia actio, qua tutor tenetur scilicet. De rationibus distrahẽdis: sic enim nominatur, vt ff. de contrar action. tutel. lege secunda, & datur in duplum, & propter dolum † tantum. & in duplo continetur rei persecutio. Prima

Mandatũ & iussus differũt.

STL. † alias veluti.

† quale esset eorũ munus, vide Anno. Aldo hic & tatet in tit. de defen. ciu. Cod.

† i. formulã & tenorẽ.

† Ex quo infertur, quod statutũ loquẽs de moneta simpliciter, dẽt intelligi secundũ pręsumptionẽ. STL.

nẽ alterius statuti. Sed inter cõtrahẽtes talis locutio intelligitur secũdũ cõmunẽ cursum regionis.

† alias est.

† alias gerant.

† vide simi. glos. in §. fin. infra ti. 1.

STL. Actio tutela & actio de rationibus distrahendis differunt.

† Imò & cum sine dolo quã abstulit gl. 1. in leg. actione ff. co.

¶ De auctoritate tutorum.

¶ Vbi præiudiciũ pupilli vertitur, tutoris auctoritas est necessaria. h. d. ex l. obligari. ff. eo. & l. pupillus. ff. de acq. re. do.

AVctoritas autẽ tutoris in quibusdã causis necessaria pupillis est, in quibusdã non est necessaria. Vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria [a] tutoris auctoritas: quod si alijs promittant [b]

ma datur contra tutorem & contra hæredes posterior contra tutorem tantum, vt ff. de tut. & ra. di. l. 1. §. pen. & l. 2. item vna intentata altera denegatur, licet plus fit in ea: & econtra: secus in actione tutelæ, & furti, quæ secum competit, vt ff de tu. & ra. di. l. 1. §. in tutela.

¶ Adde pulchram rationem assignatam per glo. in §. tres tutores. §. 1. in verbo. hac actione ff. de admin. tut. * Item adde, quod agere actione de rationibus distrahendis, est accusare fraudem tutoris, qui rem ex bonis pupilli abstulit, nec in rationes retulit d. l. 2. ff. de ratio distrah. vnde & actio. De rationibus distrahendis ita appellatur, quia per eam rationes per tutorem datæ tanquam minus rectè, vtpote in quas non retulerit quæ ipse abstulit. Veniunt distrahendæ & dilaniandæ]

SIL. * ¶ Adde, quod actio tutelæ, quæ datur pupillo, vt tutor reddat rationem administrationis, est actio directa. Est autem & alia actio tutelę contraria, quę pariter finita tutela competit tutori contra pupillum, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus. §. tutores, infra de oblig. quæ ex quasi contra. nas.

¶ De auctoritate tutorum.

Continuatio. ¶ Dictum est supra qualiter tutores, creantur: hic quando creati sunt, qualiter se regere debeant, & auctoritatem præstare.

SIL. * ¶ Auctoritatis verbum qualiter hoc titu. accipiatur, satis apertè declarat Iuriscon. in l. 3. ff. eo. * accipitur enim pro approbatione eius, quòd agitur.

Diuisio. AVctoritas. ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes principales. Primò ponit in quibus casibus necessaria est auctoritas tutoris; & in quibus non. Secundò, quando ista auctoritas debeat impartiri. Tertiò remouet quoddam dubium. Secunda ibi, Tutor autem. Tertia ibi, Si inter tutorem. Item prima pars vsque ad §. neque tamẽ. subdiuiditur in quatuor. Primò ponit dictum bimembre. Secundò exemplificat quodlibet ex dictis membris. Tertiò rationem annectit. Quartò infert, & illationem clarificat per exempla. Secũda ibi, Vt ecce. Tertia ibi, Namque. Quarta ibi, Vnde in ijs. Arer.

¶ Auctoritas. ¶ *CASVS.* Ita figurari potest, Quæsitum est, an in singulis actibus expediendis à pupillo tutoris auctoritas esset necessaria; & dubium faciebat, quia cum in §. fin. supra tit. proxi. dictum sit, quòd ratione naturali tutela inuenta est, vt qui se per ætatem regere non potest, ab alio regatur. videbatur in quolibet casu necessaria auctoritas, * quia huiusmodi ætas neque scire, neque discernere aliquid potest leg. pupillus. ff. de acquiren. hæred. Quo non obstante respondetur meliorem conditionem etiam sine tutore fieri posse, quia in hoc nullum animi iudicium requiritur, tutoris verò auctoritas non nisi in ijs, quæ animi iudicio fiunt, necessaria est l. pupillus. ff. de re iud. Quod verò subiungitur de contractibus, ex quibus mutuæ obligationes oriuntur, in eo dubium faciebat, quod vulgò proditum est, contractus claudicare non deberet l. 1. ff. de rescind. vend. cuius cõtrarium deciditur speciali fauore pupillorum.] Not. quod auctoritas tutoris in certis casibus non est necessaria, vbi scilicet alij se obligant pupillo, Itẽ, quod licet non possint per se pupilli facere conditionem suam deteriorem, possunt per se eam facere meliorem. Item quod vbi nascitur mutua obligatio est necessaria auctoritas, vt pupillus obligetur, non autem vt obligetur qui secum contrahit, quia eo casu cessat ratio, quare introducta est auctoritas tutoris, ne ætatis imbecillitate decipiantur.

a ¶ *Non est necessaria.* vt Cod. de contrahenda, & committenda stipulatione. lege neque, & lege prima, Codice de auctorita. præstan.

* ¶ Adde, quòd iste text. intelligitur de maiore infante; nam infans nec ad suum quidem commodum quicquam facere potest, leg. 1. in princip. & l. mulier, ff. de verborum obligatio. diffusè Tiraquel. in tract. de retra. § primo, glo. duodecima, numero vigesimo & vigesimoquinto.

b ¶ *Promittant*, quia tunc est verisimile, quod male agant, & facit ad hoc infr. qui. ali. li. vel non. §. nunc admonendi. & §. at ex contrario. & inf de inut. stip. §. pupillus. & ff. de acqui. rer. dom. pupillus. & ff de pact. l. contra iuris. † Idem de muliere super dote pasciscente, vt digestis de pac. dot. lege de die. †

* ¶ Adde hoc esse verum, si paciscatur muller cõstante matrimonio, aliàs secus, vt notat gl. pen. in l. cum dos ff. de pac. dot. & Bar. in l. & hæredi. §. filiafam. ff. de pac. Item limita, nisi iusta aliqua causa subsit. l. licet. ff. de pac. dot. vt ecce, si ad commodũ fratris, vel

† Intellige, qd valet auctoritas in contractib. ex quib. pōt vtilitatẽ reportare. aliàs nõ, q̄a etiã cũ auctoritate tutoris donare non pōt. Cod. de admin. tut. l. nõ omnis secundum Ias. & Pe.

* *

† Adde l. Attilicinus, eod. tit.

vel ob merita aliquid faciat in pręiudicium dotis, secundum Dec. cons. 536.]

¶ idem in alimentario transigente, vt ff. de transact. l. cum ij. §. quid ergo. Item facit, C. de contrah. & com. stip. l. neque.

** Quod dicitur de alimentario, ita intelligendum est, vt transigendo possit conditionem suam meliorem facere, etiam sine auctoritate Prætoris, deteriorem verò nequaquam, ne interueniente quidem Prætore. Operatur itaq. Prætoris auctoritas, duobus casibus. vnus est, cum sumus dubij, vtrum melior, vel deterior fiat conditio. alter, si neq; melior neque deterior fiat, in his enim duobus casibus valet ipsa transactio auctore prætore, quæ aliàs non valeret sed præsumeretur damnosa, ita declarat glo. 1. in d. l. cum ij §. si prætor. quam ibi sequuntur Doctor declarando etiam, quod ita demũ possit facere conditionem suam meliorẽ, si non mutetur forma alimentorum.]

pupilli, necessaria est[a] tutoris auctoritas. Namq; placuit, meliorem quidem suam conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate, deteriorẽ verò non aliter, quã cum tutoris auctoritate. Vnde in ijs causis, ex quibus obligationes mutuę nascũtur, vt in emptionibus, venditionibus,[b] locationibus, conductionibus, mãdatis, depositis,[c] si tutoris auctoritas non interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur.[d]

¶ *Pupillus sine tutore neq; hæreditatẽ, neq; bonorum possess. neque fideicommissum, licet lucrosum accipit. h. d. ex l. obligari. § pupill. ff. eod.*

¶ Neque tamẽ hęreditatem[e] adire, neque bonorũ[f] posses-

¶ Adde, quod hic, & in d. §. si quis à pupillo. toleratur claudicatio fauore pupilli, & in §. hoc autem fauore filiorũ. Idem est in ecclesia & in principe, vt eorum fauore contractus claudicet c. 1. & ibi Felyn. & Archid. extra de prob. Pręterea in odium dolosi. l. Transactione finita, C. de transac. regulariter autem contractus nõ debet claudicare l. 1 ff. de rescind. vendit.]

* ¶ Neque tamen.

¶ *CASVS*. Quærebatur, an pupillus hæreditatem adire, bonorum possess. petere, ac fideicommissum capere posset sine tutoris interuentu, & videbatur dicendũ quod sic, saltem quando appareret lucrosa, cum sup. proditum fuerit, posse ex se conditionem suam meliorem reddere, cuius contrariũ respondetur, ne quòd damnum ex ea te sentiat pupillus. Quãuis enim prima facie videantur lucrosa, ex aliquo tamen temporis tractu posset grande æs alienum emergere, aut litibus etiam vexari in exigendis nominibus, quod non parum esset incommodum. l. minoribus. ff. de minori.] No summarium. Item, quod cum auctoritate tutoris pupillus adit, & etiam de iure prætorio. Item, quod hæres institutus non potest restituere hęreditatem pupillo etiam lucrosam sine auctoritate tutoris, item, quod ex aditione hæres quasi contrahendo obligatur.]

a ¶ *Necessaria est*, In duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tutoris auctoritate, ff. de actio. & obligatio. l. furiosus, vbi, s. ex re actio venit.

** Adde cautelam, quod volens tutor cõtrahere cum tutore faciat illum obligari tutorio nomine & suo, vt docet Cin. in l post ff. quãdo ex fac. tut. quẽ refert Cepol. cau. 142.

b ¶ *Venditionibus*. Si autem pupillus petat rẽ ex venditione, repellitur exceptione doli mali, nisi pretium dare velit, vt ff. de rescin. vend. l si id quod §. vlt. in fi.

c ¶ *Depositis*, Pupillus tamen doli capax tenetur depositi, si quid doli commisit, vel locupletior factus sit, vt ff. depositi. l. 1. §. an in pupillum.

De hoc quando contractus claudicat, est bona gl. in c. de ol lis ext. de despõ. im

d ¶ *Non obligantur*. Et sic nota, quod contractus claudicat quandoque vt hic. † & ff. de act. empt. l. Iulian. §. si quis à pupillo, Arg. cõtra. ff. de arbit. l. litigatores §. pen. & fi. & in Authen. de non elig. secũdo nu. §. hoc aũt rñso, 1. Item hoc verum, nisi locupletior sit pupillus, aliàs excipitur. si agat. & contra eũ poterit agi, vt ff. de admi. tut. l. si minoris, & C. pro emp. l. fin. & ff. eo. l. 5. §. 1, & de rescin. vendit. l. si id quod §. fin.

e ¶ *Hæreditatem*, quæ ex testamento, vel ab intestato defertur, scilicet iure ciuili, vt ff. de pet. hær. l. 1. 2. & 3. Et hæreditas est successio in vniuersum ius, quod habuit defunctus tempore mortis suæ deducto ære alieno, vt ff. de verb. sign. l. nihil.

* ¶ Rationem vide in glo. in ver. lucrosa, & sup. in significatione casus, Cui adde, quod dicit Bar. in l. obligari, secunda oppo. ff. eod. ideò non posse pupillum adire hæreditatem sua sponte, quamuis constaret esse lucrosam quia hic acquirendi modus fit per actum obligandi, quod lex non permittit fieri, nisi tutore auctore l. more. de acqui. hære.

f ¶ *Bonorum possessionem*. ex testamento. vt, Secũdum tabulas, vel ab intestato, vt vnde liberi, & similes, quæ sunt omnes de iure

præ-

pub. g… vide, SYL… in c. 1. … cta gl. … extra … eo qui… xit i x… tri.

SY…

Here… tas q… sit.

Bo… poss…

pretorio, vt infra de bonor. posses §. quos autem. Et est bon. posses. ius persequẽdi retinendique patrimonij, quod cuiusq fuerit, cum is moritur, vt ff. de bono. pos. l. 3 § bonorum, hoc tamen in bonorum possessione fallit in casu, cum pupillus nõ habet tutorem, tũc enim prætor aucto. tut. potest supplere, vt Cod. qui admi. ad bon. poss. l. bonorum, idem in hæreditate, vt Cod. de iur. deliber. l. si infanti in fine.

sionem petere, neq. hæreditatẽ ex fideicommisso[a] suscipere aliter possũt, nisi tutoris[b] auctoritate, q̃uis illis lucrosa sit,[c] † ne vllum[d] damnum habeant.[e]

¶ *Tutor presens debet auctoritatem interponere, aliàs non valet. h.d. ex l. obligari. §. tutor. ff. eo*

¶ Tutor autẽ statim

† aliàs nec vllũ damnũ habeat, STL. & ita legendum ex Theophilo, & vetustis exemplarib. ast Anto. Aug. libr. 3. Emend. c. 7.

¶ Adde idem, si tutor sit absens in partibus valdè remotis. d. l. si infanti. à contrario sensu, & declarat Bart. in l. si curatorem. 2. col. Cod. de in inte. rest. mi.

a ¶ *Ex fideicom.* vt per senatusconsul. Trebellianum, vt inf. de fideicom. hæred. §. sed quia (1.) Idem dico, & si bona velit recipere causa seruandarum libertatum, cum & ibi possit timere damnum, quia est successio in vniuersum ius, vt infra per quas personas nobis acqui. §. fin.

ADDITIO (1.) Si tamen sit infans potest soli tutori fieri restitutio. l. restituta. §. fi. ff ad Treb. & solus tutor adire l. si infanti. C. de iure delib. alias secus. l. potuit. C. eodẽ. Item potest solus bonorum possessio. agnoscere, quia in facto consistit, secundum Angel. & Iason.

b ¶ *Tutoris*, idest administratoris, cui administratio sit concessa in testamento, alioquin non valet, nam & si ab eo, qui tutelam non gerit, sciens alium gerere emam, dominus non efficiar, vt ff. eod. l. 4 Item nunquid curatoris pupilli sufficit auctoritas ad adeũdam hæreditatem, vel bonorum possessionem delatam pupillo? Respond. non, vt ff. de appellat. l. cum in vna. §. tutor. vsque in fi. legis.

¶ Dic. quòd ratio est, quia tales curatores pupilli dati non possunt auctorari, vbi iuris solennitas requiritur, & sic vbi obligaretur pupillus. l. curatorem. ff. eo.

STL.

c ¶ *Lucrosa sit*, idest appareat lucrosa: ne occasione lucrosæ adeat damnosam, quia adeundo oneratur legatis, & fideicommis. & alijs oneribus, & ita obligatur, sed nõ potest obligari sine tutoris auctoritate, vt sup. eod. in princip. Sed si obijciatur, Cessante causa &c. hoc raro accidit, quod hæreditas non sit onerosa, sed frequenter contrarium, & ad ea, quæ frequentius accidunt iura adaptantur, vt ff. de leg. & senatusc. l. nam ad ea.

STL.

¶ Adde, quod alibi gl. in l. si quis mihi bona. §. si seruus. ff. de acqui hæred. declarat hunc text. & seipsam hic, & in hæreditate lucrosa: secus in opulenta, quæ nulla habet incommoda, quæ licet reputetur sing. tamen communiter reprehenditur per tex. in l. pupillus. ff de acquir. hæred. Siue enim sit hæreditas opulenta, siue lucrosa, militat illa ratio, quod pupillus non intelligit causam suę aditionis.

d ¶ *Ne vllum.* est & alia ratio etiam si sit lucrosa, quia litibus & sumptibus vexaretur, vt ff. de min. l. minoribus 25. annis.

* Adde aliam rationẽ, quia adiẽs hæreditatem debet scire causam suæ aditionis, l. is potest. ff. de acquir. hęred. quod à pupillo cognosci non potest. l. pupillus. ff. de acquirenda hæredit Est & alia ratio, quia sine tutore alteri obligari non potest, hæreditatis autem aditio obligat nos creditoribus hæreditarijs. §. hæres. inst. de oblig. quæ ex quasi con. nascun.

¶ Et ex eisdem etiam rationibus, nec in iudicijs ciuilibus, vel criminalibus † potest esse sine tutoris aucto. vt C. si aduer. rem. iud. leg. cum & minores. Cod. de aucto. præsi. l. clarum.

** † Nisi in quatuor casibus, vt in possessione momẽtanea, vt C. si per vim, vel alio modo. l. 1. & C. qui leg. perso. l. momentaneæ.

† Cõtrariũ tenet Ias. q. a potest torqueri sine tutoris auctorit. q̃ supplet iudicis presentia vtno. Bal. in §. stẽ facr. in ti. de pace iur. fir.

** Declara. dummodo non sit proximus, infantię, vt dicit ibi Castr. col. 2. item in violato thoro minor sine curatore accusat, vt ff. de adul. l. si maritus. 2. §. lex. sed hoc in adul. Item, si veniam ætatis impetret, vt C. de ijs, qui ve. æta. imp. l. 1. & 2.

** Adde, quòd hic casus nihil attinet ad pupillos, qui venia ætatis non petitur, nisi per maiorem 20. ann. d. l. 2. item neque attinet ad iudicia. Item interdicto, De libero homine exhibendo, vt ff. de lib. ho. exhi. l. quod & lex. §. sed & si mulier.

* ¶ Adde, quòd valet nihilominus sententia lata in iudicio ciuili in fauorem pupilli, licet in eo interuenerit absque auctoritate tutoris, l. non eo minus. & ibi Doc. Doctores. C. de procur.

*** Melius facit text. in l. acta. §. fin. & l. cõtra. ff. d re iud. STL. & l. 1. C. qui legi. pers. hab.*

e ¶ *Damnum habeant.* quia fortè subest æs alienum latens.

* ¶ Tutor. ¶ *CASVS.* Quæsitum est, an auctoritas tutoris quocũque tempore interposita validaret actũ pupilli, & videbatur q̃ sic, quia idẽ operari solet ratihabitio expost facto, quod consensus ab initio. l. quo enim, ff. rem. ra. hab. Item, quia videmus, quod iussus paternus potest præire aditionem filij. l. si quis mihi bona. §. iussum. ff de acq. hæred. ex quibus videbatur sufficere, quod tutor accõmodaret consensum suum ante, vel post ipsum actum. Tamen contrarium deciditur, quod requiritur, quod sit præsens, & in ipso negotio auctoritatem præstet. Ratio est, quia tunc actus fundatur in commixtione

harum

ktarum duarum voluntatum simul, & maximè in voluntate pupilli integratà confensu & auctoritate tutoris, quod non fieret, quando præcederet, vel sequeretur, quia tūc solum fundaretur in persona pupilli, quæ tamen non esset integra: vnde cum talis auctoritas exigat ad habilitandā personam pupilli per modum cuiusdam solennitatis. l. curatorem. ff. eod. debet formaliter in ipso actu interponi ne à forma recedatur. Non obstat quod dicebatur de ratihabitione, quia verum est, quoties actus posset fundari in persona, quæ illum gessit, quod est hic. d. leg. curatorem. Quod verò dicitur de iussu, illud est, quia iussus exigitur ob vinculum patriæ potestatis, cum enim filiusfamil. sit, sua sponte ad actum explicandum accedere non posset, & ideò, vt actum gerere possit, præcedere debet iussus paternus. Nota summarium.

in ipso negotio præsēs debet auctor[a] fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit;[b] post tempus[c] verò, vel per epistolam,[d] aut per nuncium interposita auctoritas nihil agit.

¶ *Tutor non potest auctorare pupillo cū eo litiganti, sed dandus est curator, cuius officium finitur finita lite Areti.*

¶ Si inter tutorem pupillumque iudicium[e] agendum sit:

a ¶ *Auctor*, idest robare & laudare quod fit per pupillum, vt ff. eod. l. etiam.

b ¶ *Existimauerit*. non enim compellitur. Primò, quia est iniquum, secundò, quia teneretur pupillo damnum resarcire tutor, vt ff. eo. l. si tutor. Accur.

c ¶ *Post tempus*. scilicet non modicum, alias valet auctoritas, vt ff. de acquirenda hæreditate. l. siquis mihi. §. iussum. quæ est contra & est ratio, quia videntur inesse, quæ in continenti fiunt, vt ff. si certum petatur. l. lecta.

STL. ¶ Et ita communiter tenetur, dummodò vno contextu fiat, vt not. doct. in dicto §. iussum.

* Nā auctoritas debet statim in ipso negotio interponi, idest, vel modicum ante, vel incontinenti post, non interueniente medio actu contrario. l. continuus de verbor. oblig. Aliud autem est in consensu, qui potest etiā postea interuenire, vt tradit Bart. in leg. obligari. §. tutor. ff. eo.

d ¶ *Per epistolam*. Nō cautè, & redde singula singulis. Nam dixerat duo, scilicet statim, ad quod refertur, Post tempus &c. Item in ipso negotio præsens ad quòd refertur hoc, Per epistolam, quæ inter absentes mittitur, vt infra de oblig. ex consen. §. fin. Idem & si alio modo inutiliter auctorizetur, vt ff. eo. l. 1. §. f. & l. seq.

* ¶ Ratio est, quia paria sunt, auctoritatem nō interponere, & interponere, sed nulliter, vel illegitimè l. quoties. ff. qui satisd. cog. vbi latè Ias.

STL. * ¶ Si inter tutorem, ¶ CASVS, In correctione iuris antiqui non est, vt figuretur nisi literaliter. Olim, cum inter pupillum, tutoremque lis erat futura, cum satis absurdum videretur tutorem illum posse in causa propria auctorari, ob vehementem suspicionē deceptionis pupilli, alius tutor à Prætore cōstituebatur, qui in ea re auctoritatem pupillo præstaret. Sed quia visum est postea legibus aduersari, vt tutorem habēti tutor adiungeretur. l. licet. Cod. in quibus caus. tut. hab. tuto. da. poss. placuit, vt non amplius tutor, sed curator in eius locum detur, qui eo iudicio peracto curator esse desinit.] Not. quod potest esse lis inter tutorem, & pupillum. Item quod nemo in causa propria auctoratur. Item, quod habenti tutorem tutor non datur, sed curator. Item, quod curator datus ad certam causam, ea finita desinit esse curator.

e ¶ *Iudicium*, scilicet, rei vendicationis, vel alterius personalis, vel realis actionis præter actionem tutelæ, quę contra tutorē erit dandaquæ durante officio non datur, † vt ff. de tut. & ra. dis. l. nisi finita. §. si & l. si cū tutore adhuc. & idem in vtili generali negotiorum gestorum, † quæ datur contra curatorem adultis, vt ff. de administratio tutor. l. cum curatore & C. de admi. tuto & cura l. 2. & l. rationes.

* ¶ Dic. quod. le. secunda. loquitur quando vnus curatorum vellet agere cum alio: nam id prohibetur, l. actus, ff. de administratione tutor. l. aut. Cum curatore, loquitur in adulto, qui etiam manente administratione, potest ex quacūque causa cum curatore agere, dicta l. si cum tutore. in fin. præterquam vbi curæ administratæ ratio pateretur, dicta l. rationes.] Sed certè, nec aliæ videntur interim posse intendi, vt ff de tut. & rat. distrahen. l. sed non dantur. Sed illud intelligo, vt ipsemet exerceat, non dantur sed per curatorem sic, vt hic dicitur.

* ¶ Hæc glos. communiter reprobatur per Doct. ibi, vt dixi in Comment. * quia. l. sed non dantur. loquitur in illis actionibus, quæ occasione tutelę prouenium, qualis est actio furti, & damni, quas pupillus, nec ipse, nec per alium durante tutela exercere potest, tex. autem noster loquitur in actionibus extra causam tutelæ.] Item nūquid hęc correcta sunt hodie per Authen. vt ij, qui ob. se pelhi. ha. res mi. §. s. coll. vj. cum nullus creditor, vel debitor possit esse tutor, vel curator? Respond. sic, nisi in tutore testamentario, in quo poterit adhuc hodie hic §. loqui,

Iudiciū vtru inter. tutorē, & pupillū possit esse

† ** *sdi ait glos. sup. ve. l. §. fin.*

STL.

† *vtili nego. ge. datur, vbi quis necessitate, vel necessitatis suspicione gessit. l. 3. §. hæ ff. eo.*

STL.

qui, cum fides talis tutoris ab ipso testatore sit comprobata, vt infra de satisd. tut. vel cur. §. 1. & C. de episcopali audien. de creationibus. Vel idem in eo † quod in alijs, vt in prædict. Authen. diximus, sed magis credo cõtrarium, vt dixi in d. Authent. vt ij, qui obl. se per. hi. hab. res n.i. §. 1.

† Et ista est cõis opi. si testator sciuerit, non si ignorauerit, secundum Ange. *STL.*

¶ Adde, quod ista opin. est tenenda, vt dicit hic Christoph. cuius opin. mihi placet, & secundum eam alias consului.]

* *Adde, quòd hodie quoque mater, & auia, licet sint debitrices, aut creditrices, non prohibentur a tutela, Authent. ad hæc. C. quan. mul. tut. offic. fun. pot. Item not. quòd si durante tutela superueniat ipsum debitum, aut creditum, veluti si tutor hæres fiat creditoris pupilli, non desinit esse tutor, sed ei adiungitur curator §. sed & si quis. in d. Authen. vt ij, qui obli. & est glo. in ver. creditor. in d. auth. minoris. C. qui da. tu. vel cu.]item & circa reales actiones hunc §. hodie facimus loqui, cum in eis non fit obligatio, vnde Authen. (alias actio) cessat, vt inf. de act. §. 1.

STL. ¶ Adde, quod hæc gl. communiter reprobatur, quia idem timor est in actione reali, qui est in personali.

quia ipse tutor in rẽ suam[a] auctor esse nõ potest,[b] nõ Prętorius tutor (vt olim[c]) constituitur, sed curator[d] in locũ eius datur:[e] quo curatore iterueniente iudiciũ peragitur, & eo[f] peracto curator esse desinit.

¶ *Quibus modis tutela finitur.*

¶ *Tutela finitur pubertate pupilli, quę ĩ masculo est statim completo 14. anno, in femina 12. Aret.*

a ¶ *In rem suam*, & pupilli, quæ sua dicitur, cum bene administrat, vt ff. de fur. l. interdum 2. §. qui tutelam.

STL. * ¶ in rem suam dixit, idest ad vtilitatem, & commodum proprium. l. 2. ff. de nego. gest. quæ perquam elegans locutio est.]

b ¶ *Auctor esse non potest*. Facit ad hoc. ff. de verb. sign. l. quod dicimus. & C. ne quis in sua causa. l. vnica. † & C. de testi. l. omnibus. & ff. eo. l. 5. 1. respon. Arg. contra C. de fideicom. l. si ibi, cum ipse sibi iudex & testis &c. Sol. ibi impropriè dicitur iudex & testis. Ratio autem textus præsentis est, quia sequeretur, vt in eodem in negotio esset quis actor, & reus, quod est inconueniens, vt patet per iura primo inducta.

† Potest tamẽ in cõsequẽtiam ẽt ad propria rẽ auctorari & sibi soluere, ac tradere rẽ de bitam etiã immobilem sine iudice, vt l. si stultas ff. de cont. emptio.

c ¶ *Vt olim*. nam olim in tali casu dabatur tutor prætorius: quod hodie non est, vt hic dicitur.

* ¶ Prætorius appellabatur, qui à Prætore dabatur, vt scribit hoc loco Theophilus.]

d ¶ *Sed curator*. C. de in lit. dan. tu. l. 1.

* ¶ Declara hoc procedere, nisi adsint alij tutores, quia tunc altero tutore auctore agi potest. l. si plures. ff. de testa. tut.

e ¶ *Datur*. etiam inuito, vt ff. de tut. l. 3. §. idem Cassius.

f ¶ *Et eo*, scilicet iudicio.

Quibus modis &c.

STL. Continuatio. ¶ Quia dictum est, qualiter, & à quibus tutores dentur, & de eorum auctoritate, restat videre qualiter hęc potestas soluatur, vt fecit, sup. quibus mod. ius pa. po. sol. & sic secundum Aretin. dictum erit de principio, progressu, & fine tutelarum.]

Tutela multis modis finitur. Notandũ est, quod modi, q. tutelam finiri faciunt, sunt octo, & ad istos omnes alij modi possunt reduci. Et sunt hi. Suspicio, quando tutor remouetur tanquam suspectus. Crimen, quando propter crimen deportatur, vel in seruitutem redigitur. Mors naturalis pupilli, vel tutoris. Conditio adimpleta. Status, idest capitis diminutio, vbi status mutatur, vt quando capitur ab hostibus, vel arrogatur. Ætas scilicet pubertas. Tempus adueniens scilicet, si ad certum tempus datus sit tutor, & sit finitum tempus. Causa, quando propter aliquam causam tutor excusatur. Vnde ver.

Versus. Suspicio, crimen, mors, conditio, status, ætas, Tempus, causa, solent tutelæ ponere metas.

Diuisio. Pupilli. ¶ Totus iste titulus diuiditur in septem partes. Nam primò ponitur, qualiter pubertate tutela finitur. & quæ sit pubertas. Secũdò qualiter arrogatione, vel deportatione, vel seruitute pupilli, vel temporis finitione. Tertiò, qualiter morte pupilli, vel tutoris. Quartò, capitis diminutione tutoris. Quinto, etiam minima capitis diminutione pupilli. Sextò, propter aduentum temporis, vel conditionis. Septimò, propter remotionem factam de tutore. Secunda ibi, Item finitur. Tertia ibi, Simili modò. Quarta ibi, Sed & capitis. Quinta ibi, Sed pupilli. Sexta ibi, Præterea. Septima ibi, Desinunt.

Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit, qualiter tutela finiatur pubertate. Secundò, qualiter pubertas accipiatur de iure antiquo. Tertiò qualiter de iure nouo. Secunda ibi, Pubertatem. Tertia ibi. Nostra autem.

STL. ¶ Pupilli. ¶ *CASVS*. non figuratur in leg. corrigente. & rationem suæ correctionis assignante, & ponẽte regulam, cuius ratio est, quia, cum tutela introducta fuerit ad tuendũ eum, qui per ætatẽ se tueri nequit, sequitur, vt finiatur adueniente ea ætate, quæ iudicium animi videtur afferre. l. adigere §. quãuis. ff. de iur. patron. Ab ea autem ætate crediderunt veteres iudicium incipere, in qua

videbant naturam vtilitatis signa in corpore præ se ferre, rati cum ipso corpore animũ etiã pubescere, & (vt ita dicam) maturescere.] No. tutelam finiri pubertate. Item quod olim pubertas iudicabatur ex aspectu, & habitudine corporis in masculis. Item, quòd pubertatem in masculis hodie dispositum est esse in 14. anno, in fœmina in 12. Item, quòd cũ Imperator præsumat, & super præsumpto disponat, quòd ista est præsũptio iuris, & de iure quo ad tutelas, & testaméta & similia: secus quo ad matrimonia. Item requiri maiorẽ castitatem in feminis, quàm in masculis. Item, quod hodie pubertas non debet probari per aspectum. Item ibi, bene positã not. quod quãdo recitatur aliqua opinio, vt confirmetur, debet approbari, & laudari.

li[a] pupillæque, cum puberes esse cœperĩt à tutela liberãtur. ¶ Pubertatem autem veteres quidẽ nõ solũ ex annis, sed etiã ex habitu[b] corporis, in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas, dignũ esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putauit, quod in fœminis †etiã antiquis impudicum esse visũ est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiã[c] in masculos extẽdere. Et ideò nostra sãcta cõstitutione[d] promulgata, pubertatẽ in masculis post 14. annũ cõpletum illicò initiũ accipere disposuim[us]: antiquitatis normã in fœminis bene positã, suo ordine relinquẽtes, vt post duodecim annos cõpletos viripotentes esse credantur.[e]

† aliàs non est mersa.

¶ *Arrogatione, deportatione, seruitute, vel aduentu conditionis, sub qua data erat, tutela finitur h.d. ex l. si arrogati. ff. de tute.*

¶ Itẽ finitur tutela, si arrogati sint adhuc ĩpuberes,[f] vel† deportati. Itẽ si in seruitutẽ pupillus redigatur,[g]

Pupilli.

a ¶ *Pupilli.* No. quod pupilli sunt, qui de potestate patris impuberes exierũt, vel morte, vel emancipatione, vt ff. de verb. sign. l. pupillus. 1. respon. licet impropriè dicatur aliquando pupillus, qui est in potestate, vt ff de ver. oblig. l. fi. §. si pupillus. Accur.

** Adde, quod tutor, cuius tutela finitur pubertate pupilli tenetur petere ei curatorem, aliter tenetur iudicio tutelæ. l. ita autẽ §. pen. ff. de administr. tut. quod nota.]

b ¶ *Ex habitu.* idest inspectione, vtrum haberet barbam vnam, vel alteram, vt intra innuit, & facit ff de mino. l. minor 25. annis, ibi, adito preside ex aspectu &c. Et not. pro opi. Marti qui secundum conscientiam dicebat iudicem debere iudicare, & facit ff de fer. l. 1. in fi. & ff. fin. reg. l. si irruptione §. fi.

Iudicare an iudex debeat secũdum consciẽtiam. STL.

¶ Adde hoc esse verũ regulariter, quod tenetur iudicare secundum acta. & probata* l. illicitas, §. veritas. vbi Barto. ff. de offic. præs. non secundum suam opinio. sed si haberet aliquod notum non per opinionem, sed certitudinariè, tunc debet iudicare secundum conscientiam, & hæc est veritas, de qua vide latè Felin. in cap. pastoralis. §. quia verò. de offic. deleg. in fi. in gl. in ver. tenetur. vbi ponit regulam cum octo limitationibus, ea verò, quæ quidam in additionibus hic posuerunt, non pertinẽt ad cognitionem iuuenũ, quia resolutio totius materiæ ponitur vbi sup.]

c ¶ *Hoc etiam.* scilicet, quod sit iudicandũ per aspectum impudicum.

d ¶ *Constitutione*, vt Cod. quando tut. vel curat. esse desi. l. finali.

e ¶ *Credantur.* Facit ad hoc supra de nupt. 1. respon.

¶ Item finitur.

¶ *CASVS.* nõ figuratur in positione regulæ, & illius declaratione. * Primi casus ratio est, quia cum transeat in potestatem patris arrogãtis, non potest esse in tutela, quæ in ijs personis solum habet locum, quæ in potestate non sunt sup. de tut. in princip. item quia minimam pati ut capitis diminutionem. §. minima. supra de capi. dimi. quæ & ipsa tollit tutelam. §. sed & capitis. infra eodem. Ratio secundi, & tertij casus est, quia deportatione amittitur ciuitas. §. minor. sup. de ca. di. seruitute verò etiam libertas: quò fit, vt meritò pereat tutela, quæ iuris ciuilis est, & in personis liberis solum cadit. sup. de tut. in princip. Vltimi casus ratio pendet à verisimili mente testatoris, qui cum dederit tutorem vsque ad certam conditionem, puta donec venerit nauis ex Asia, videtur voluisse, vt existente illa conditione tutela finiatur: ** sicuti idem videmus in dato ad certum tempus in testamento § præterea inf. eo] Nota summa.

STL.

¶ *Adhuc impuberes.* idest in pupillari ætate adhuc existentes, vt hic, & ff. de adop. l. nec ei. §. eorum, & hoc cum consensu omnium tutorum, vt C. de auctor. præstan. l. fi.

g ¶ *Redigatur.* Ex ingratitudine. † si sit doli capax: non autem ex venditione, quia non nisi sit minor 20. annis, potest per venditionem fieri seruus, vt supra de iure perso. §. pe.

† pro intelligẽtia vide §. maxima. cum glo. in ver. libertis. supra de c. dim. vnde simul potest exemplũ breius Io.

Con-

vel si ab hostib. † captus fuerit.

¶ Sed & si vsque ad certam [a] conditionẽ datus sit tutor testamento,[b] quæ euenit, vt desinat esse tutor existente conditione.

¶ *Morte naturali pupilli, vel tutoris, tutela finitur. h. d. ex leg. nisi, in princ ff. de tut. & ra. distr.*

¶ Simili modò finitur tutela morte[c] vel pupillorum, vel tutorum.

¶ *Capitis diminutione tutoris maxima, vel media, vel etiam minima pupilli, omnis tutela finitur: minima autem tutoris, solum legitima finitur. Aretin.*

¶ Sed & capitis diminutione tutoris, per quam libertas, [d] vel ciuitas [e] eius amittitur, omnis tutela [f] perit. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti si se in adoptionem [g] dederit. Sed

Contra est C. de inoffic. testamen. l. si quis, §. finali, Sed ibi de eo dicit, qui doli capax non est.

STL. ¶ Adde, quod hæc glo. communiter approbatur per docto. post Bart. in l. 2. in princip. in 4. colum. ff. de vulg. & pupil.]

* * ¶ Adde, quod licet finiatur tutela captiuitate pupilli, eius tamẽ bonis curator plerumq. constituitur, ne medio tempore pereant. l. ab hostibus §. primò, ff. ex quibus caus. maio. & l. muto. §. vltimo de tute.

† *Hoc contingere pr ẽũ proximi sũt pubertati qa tunc sũt doli capaces, & obligantur ex delicto l. pupillum, ff d reg. iur. ibi Dec. l. excipiuntur. ff. de sen. consul. Sylla.*

a ¶ *Certam.* i. specificatam, vt quando Titius erit Consul.

b ¶ *Testamento.* Not. quod dixit testamento: nam à lege, vel iudice non sic, vt ff. de regul. iuris, leg. actus.

* † *Quid dicẽdũ, tutore capto, vide sup. de atti. tu. §. ab hostibus.*

¶ Simili modo. ¶ C A S V S. non figuratur.

* Ratio decidendi est, quia cum mors omnia soluat. §. deinceps. in Authent. de nup. soluit etiam tutelam, quæ ad alium hæreditario iure transire nõ potest. l. Tutela. ff. de tute Adde, quòd tutela est ius quoddam relatione tutoris & pupilli cõstans, & ideò sublato vno correlatiuorum, alterum quoque cessare necesse est. Notabilia patent.

c ¶ *Morte.* naturali, nam de ciuili iam dixit supra proximè, scilicet vbi dixit, de deportato, & seruo facta per ingratitudinem, quia mors omnia soluit, nedum tutelam, vt in Authen. de nup. §. deinceps. coll. 4.

Mors omnia soluit. STL. * * Ex hoc loco colligitur, quod appellatione mortis, in dubio intelligitur de naturali.

* ¶ Sed & ¶ C A S V S. non est figurandus, sed potius est quidẽda ratio regularum, quæ hoc tex. traduntur. Finitur itaque tutela per seruitutem tutoris, quia tutela munus est publicum, seruus verò muneribus publicis fungi non potest, l. cum prator. ff. de iudi. Item per amissionem ciuitatis, quia cũ tutela iure ciuili fuerit introducta, non potest geri ab eo, qui iura ciuilia perdiderit. Ratiò autem, quare minima capitis diminutione tutoris tollatur tutela legitima est, quia cum is, qui vt agnatus tutelam sumpserat, desinat esse agnatus per assumptionem alterius familię, non potest amplius esse tutor, tanquam deficiente fundamento legitimæ tutelæ: ceteræ autem non pereunt, quia tam filiusfamil. quam paterfam. tutores dari possunt. supra qui testam. tut. da. pos. in princ. cum in publicis muneribus patriæ potestatis ratio non habeatur. l. filiustam. ff. de ijs, qui sunt sui, vel alien. iur. Cur autem quauis capitis diminutione pupilli tutela extinguatur, assignaui rationes sup. in §. 1. Not. summarium.]

d ¶ *Libertas.* & tunc maxima, vt supr. de capit. dimin. §. maxima.

e ¶ *Ciuitas.* Et tunc media, vt sup. de capi. diminutio. §. minor.

f ¶ *Omnis tutela.* Etiam testamentaria, vel datiua, cũ ea, quæ sunt iuris naturalis tollantur, vt supr. de cap. dimin. §. quod autem.

¶ Adde, quod hanc glo. reprehendit hic Angel. Sed tu dic, quod intellexit de effectu iuris naturalis, non de existentia, vt declaratum est in §. quod autem supra de capi. dimi.] STL.

* Veras autem rationes decisionis tex. nostri videas sup. in formatione casus.

g ¶ *Si se in adoptionem.* Sed emancipatione filij legitimi tutela non finitur, quia filiusfamilias legitimus tutor esse non potest: cum scilicet pater eum præcedat. vt supr. de capitis diminutio. §. si.

¶ Adde, quod hæc glo. reprobatur, quia existente impedimento perpetuo in patre, tũc succedit in iure tutelæ. l. 3. §. pen. ff. de l. tut. l. non solum. §. si quis ff de excu. tuto. eã tamen defendo in Commen.] Nisi in casu, vt cum manumittit seruum maternum delatum sibi, vt supra de leg. par. tu. §. 1. † & tunc defertur, cum sui iuris erit, vt ff. famil. erci. l. si maritus. STL.

† aliàs sed iure & iure.

¶ Hanc glo. reprobat hic Ioan. Fab. sed eam defendit Christoph. STL.

* * Et ego in Commen. siquidem exceptio glo. intelligitur, cum filiusfam. manumittitur consensu patris, quod quidem fieri potest, nec obstat tex. in §. filijs autem, l. vlt C. de bon. quæ lib. qui in contrarium allegantur, quia loquitur, cum citra voluntatem patris alienat.]

¶ *Sedlegitima*. Sed quare hæc legitima tãtum perit? Respon. quia agnatio perit minima capitis diminutione, vt supra de legitima. agn. tut §. fin. & legitima inter agnatos tantum consistit. vt sup. de leg. agn. tut. 1. respon.

locis in titulis sequen. * Qui enim remotus iam est ob suspicionem, consequens est, vt deponat tutelam, quia ad hoc remouetur. & qui se excusat, cum se excuset, vt non sit tutor, ideò liberatur ab onere tutelæ.] Not. duos alios modos finiẽdi tutelam. Item quòd tutela est onus.

legitima[a] tantum tutela perit: ceteræ[b] nõ pereunt. Sed pupilli & pupillę capitis diminutio, licet minima sit,[c] omnes tutelas tollit.

¶ *Temporalis tutela tempore adueniente finitur.*

¶ Præterea qui ad certum[d] tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

¶ *Qui remouentur à tutela ꝓpter suspicionem, vel qui in perpetuum excusantur, tutores esse desinunt. Aretin.*

¶ Desinũt † etiam tutores esse, qui vel remouẽtur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant,[e] & onus administrãdæ tutelę deponunt, secundum ea, quæ inferius[f] proponemus.

De Curatoribus.

¶ *Curatores dantur adultis vsq. ad vigesimum quintum annũ completum, & ab*

STL. ¶ Dic secundum Ang. hoc nõ esse verum hodie, quo tẽpore tutela defertur ita cognatis, sicut agnatis: remanet enim cognatus.

b ¶ *Cætera*. scilicet testamentaria, & datiua: secundum Mar. Vel Azo.

c ¶ *Licet minima sit*. Vt quia detur in arrogationem vt supra eodẽ, §. 1.

STL. * ¶ Præterea. ¶ CASVS. clarus est. Ratio dubitandi poterat esse, quia cum tempus nõ sit modus inducendæ, aut tollendæ obligationis. leg. obligationum ferè. §. placet. ff. de ac. & obli. non videbatur, quod obligatio, quæ inter tutorem, & pupillum nascitur, §. tutores. infra de obli. quæ ex qua. con. nas. ad tempus constitui posset, aut tempore dissolui. cuius contrarium deciditur duplici ratione, prima, quia limitata causa limitatum debet parere effectum, ideoque cum tutela restringitur ad certum tempus, non debet vlterius progredi. leg. in agris. ff. de acquir. rer. domin. Altera ratio est, quia ad tempus permissa, ab eo tempore censentur prohibita. l. si ita. ff. de vulgar. & pupil. Nec obstat ratio dubitandi. quia aliud est, quod ad tempus constituatur obligatio, aliud qđ ad tempus constituatur causa, ex qua oritur obligatio, vt puta tutela ad tempus, quę licet finiatur tempore, manet tamen obligatio inde contracta.]

d ¶ *Ad certum*. Idem si ad incertum tempus, scilicet ad conditionem, vt sup. eod §. sed & si. quæ conditio ad esse, & ad non esse se habere potest, vt infra de verbor. oblig. §. conditiones.

** Adde idem esse, si datus esset ad incertũ tempus, posito etiam quod esset certum, vt puta vsque quo Titius moriatur, nam eo moriente finiretur tutela.]

¶ Desinunt. ¶ CASVS. figurabitur suis

e ¶ *Excusant*. scilicet in perpetuum, vt q̃a mutus, quod dic vt ff. de mino. l. verum. §. ex facto. nam si ad tempus, non desinunt esse tutores, † vt inf. de excu. tut. & cu. §. itẽ qui reipublicæ.

f ¶ *Inferius*. vt inf. de susp. tut. per totum, & inf. de excusa. tuto. & cur. per totum. Et nota, quod eisdem modis finitur cura, si quos habeant pupilli † curatores, & eodem tempore, vt Cod. quando tuto. vel cur. esse de. l. j. Adultorum verò curatores tunc finiuntur, cum virilem vigorem compleuerit minor, scilicet 25 annos, † vt ff. de min. l. 1. in fin. & infra tit. 1. primo respon. nisi ad certam causam, vel speciem fuerint dati, nam tunc finito negotio finitur officium vt supra tit. 1. §. finali. Item curatores aliorum, vt infra tit. 1. §. furiosi, & §. sed & mente captis, tunc desinunt, quando sanam mentem prædictæ personæ recipiunt, vt ff. de cur. furiosi. l. 1. §. 1. & §. fin.

ADDITIO. Nota, quod eisdem modis, quibus finitur tutela, finitur etiam auctoritas officij adiuncti tutori, quod est in multis casibus, vt infra tit 1. §. interdum, in verbo idoneus, & in l. potuit, & in l. propter, C. in quibus cau. tuto. hab. Nam finito officio principalis, etiam finitur illud coadiutoris adiuncti. l. 1. C. quando tut. vel cur. esse desi. & ideò coadiutor datus debili, vel suspecto episcopo, de quo in cap. venerabili extra de offic. delega. desinet morte prælati esse, per dictam l. 1. Ioan. Fab.

De curatoribus.

¶ Finita tutela pupilli indigent curatoribus, ideò de ipsis subdit. Io. Fab. — *Continuatio.*

† aliàs autem.

† sed interim datur curator.

Cura quando finitur.

† quòd multis casibus accidit, vt inf. ti. 1. §. interdum.

† nisi maiores 20. an. veniam ætatis à Principe ĩpetrassent. l. 2. C. de ijs qui ven. æta. ĩpe. & gl. 1. inf. tit. sequen.

Ma-

Diuisio.

Masculi. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales, Primò ponit de curatoribus datis puberibus. Secūdò, de datis illis, qui laborant aliquo morbo, vel vitio. Tertiò de curatoribus datis pupillis, Secunda ibi, Furiosi. Tertia ibi interdum. Item prima pars diuiditur in tres partes, Primò, qualiter puberibus dantur curatores. Secundò, à quibus dantur, Tertiò, an inuitus quis cogatur curatorem accipere. Secunda ibi, Dantur. Tertia ibi, Item inuiti Ate.

illis magistratibus, à quibus tutores: non autē testamento dantur, sed dati confirmantur: inuitis autem non dantur, nisi ad litem.

Masculi quidē puberes, & fęminę viri potentes, vsque ad vicesimum quintum annum [a] completum curatores accipiunt: quia, licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sint, vt sua negotia tueri non possint.

¶ Dantur autem curatores sub eisdem magistratibus, [b] à quibus & tutores.

¶Masculi quidem. ¶ *CASUS*. Quæsitum fuit, dato curatore, quando cura finiretur in masculo & fęmina & videbatur adhibenda distinctio sicut in tutela, vt citius fęmina maior efficeretur, sicut videmus in interpretatione veniæ ætatis.l.2. C. de ijs, qui æta, ve. imp. Tamē contrariū respondetur, quod imò pariter in vtroque finitur cura 25.ann.* Ratio differentiæ est, quia cum tutela detur, principaliter personæ, in fęmina verò citius pubertatis signa natura ostendat, quam in mare, lex quoque, vt naturæ æmula, fęminā prius fieri aptam ad se tuendam credidit, q̄ marem, ideoque non eodē tempore in mare finitur tutela quo in fęmina, sed tūc cum natura ostendit cōceptum esse robur virile, at in cura aliud visum est, quia datur rebus, & fęmina est imbecilliori ingenio in illis administrandis, tum ob naturæ vim, quæ fortior est in viro, cum ratione experientiæ quæ in fęmina non inuenitur nisi perraro. Nec obstat quod dr̄ de venia ętatis, quia nō aliter çonceditur fęminis, nisi prius commēdatæ fuerint & morum honestate, & mētis solertia, quo casu cū præuenerint generalem sexus infirmitatem, non mirum si parui refert quo tempore cōcedatur. Deinde quęsitum est, à quibus magistratibus dētur curatores, & respōdetur, quòd ab eisdē, à quibus & tutores, in causa autem est similitudo muneris tutelæ, & curæ. Sed tunc dubitabatur, an testamento daretur curator, & videbatur dicendum, ꝙ sic, eadem ratione, quia cum parificetur tutelæ cura in multis, in hoc etiam videbatur parificāda sup. qui. test. tu. da. pos. in princ. cuius contrarium deciditur quia curator datur principaliter rebus, l. In copulandis C. de nupr. de quibus non potest pater directè disponere potest pubertatē filij l.2. ff de vulg. & pup ideoque non potest etiam testamento cauere, per quem velit, bona administrari. Subditur tamen quòd si fuerit datus, confirmandus est à iudice, ratio est, quia lex de patris electione plurimū confidit. l. de creationibus. C. de epic. aud. ob quam æquiparationem tutelæ & curæ, cum quæreretur, an inuito curator daretur, videbatur dicendū quòd sic, quia & pupilli tutorem inuiti accipiunt. l nec non. ff. de tut. & cura. da. ab ijs. Sed contrarium respondetur, quia cum aliquem habere intellectum adolescentes iura præsupponant, quibus omnium bonorū dispositionem cōcesserunt, meritò noluerūt illis nisi petentibus curatores dari. Existimarunt. n. leges eo ingenio pollere id ætatis iuuenes, vt si rebus suis se minimè superesse posse cognoscant, curatorem petant. Excipitur tamen casus litis, quod eo inductum est, ne iudicium eludatur l. acta. ff. de re iud. Quare autem detur curator ad certam causam, tutor verò nō, assignatur ratio in d. § ad certū. supr. qui. test. tu. da pos.] No. ꝙ viripotens. & pubes, per eodem supponūt. Item ꝙ eodem tempore finitur cura masculorū, & fęminarum. Item no. rationem introducendæ curæ, Item ꝙ curator nō datur testamento, sed datus cōfirmatur. Item quòd adultus cogitur accipere curatorem ad litē, quia non habet legitimam personam standi in iudicio. Item quod quamuis tutor nō detur ad certam causam, datur tamen curator.

a ¶ *Vicesimum quintum annum*, nisi impetrēt à principe veniam ętatis: masculi in 20. annis, feminæ in 18. vt C. de ijs qui ve. æta. impe. l. 1. & 2.

* ¶ Adde, quod M. Antoninus philosophus, primus statuit, vt omnibus adultis curatores darentur, cum ante non nisi ex L. Lectoria vel propter lasciuiam, vel propter demētiā darentur, quod Iulius Capitolinus memoriæ prodidit. Item quod dicitur de venia ætatis impetrata vt tunc repræsententur maiores, declara non procedere in alienatione, & hypotheca rerum immobilium, quas facere non possunt, sine decreto. d. l. 2. in fine, & l. 3. eodem tit.

b ¶ *Magistratibus*, id est à Prætore, Præside, Proconsule, Pręfecto Ægypti, vt ff. de tu. & curato. da ab ijs. l. 1. Item à Præfecto vrbis, & à Defensore ciuitatis, vel iudice Alexādriæ, vt sup. de atil. tu. §. pen. alias si. & in Authen. de defen. ciui. §. nulla col. 3. & ff. de of. præ. vr. l. 1. §. Item solent.

Tutores qbus iudicibus dantur.

a ¶ *Datus.* de facto.

¶ Adde, quod curator datus testamento non satisdat rem minorũ saluam fore, sicut nec tutor testamentarius. glo. ver. probata, infra tit. 1. in princ.

b ¶ *Prætoris*, f. in vrbe.

c ¶ *Præsidis.* in prouincia.

* ¶ Non accipiunt. Secus in tutore, vt ff. de tutor. & curat. da. l. nec non. & de tute. l. 2. vt diximus supra de tute. §. est autem. Item videtur contra ff. de min. leg. 1. in fin. Sed quod ibi dicitur, nõ committi eis, adultis resfuas ante 25. annum, verum est, vt sint rata. quæ fiunt per eos: committuntur tamen, vt hic, sed restituuntur, vt ibi. & infra de act. §. si quis agens.

† alias sed datus.

† alias autem.

¶ Sed curator testamento non datur, † datus[a] tamen cõfirmatur decreto Prætoris,[b] vel Præsidis.[c] ¶ Item inuiti adolescentes curatores nõ accipiunt, præterquã in litem:[d] curator[e] † enim & ad certam causam dari potest.

¶ *Furiosis, prodigis, vel perpetuo vitio laborantibus, curator datur. h. d.*

¶ Furiosi quoque, & ꝓdigi,[f] licet maiores 25. annis sint, tamen ĩ curatione sũt agnatorum, ex lege † duodecim tabularum. ¶ Sed solent[g] Romæ † Præfecti vrbis, vel Pretores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare.[h] Sed & mẽte captis, † & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborãt, quia rebus suis superesse suas tamen nequeunt tueri.

Spe. tit. de actore ab vniuersit. &c. ver. pu ris autem, iurabit tamẽ, quod faciet in causa, vel in causis quæ sibi pro minore vtilia videbuntur, & alia omittet d. l. de creationibus & in auth. ibi posita, & Spec. vbi sup.

e ¶ *Curator.* q. d. non dubites de hoc, licet aliud fit in tutore, vt supr. qui da. tut pos. §. certe.

¶ Furiosi.

¶ CASVS. in nouissimis regulis non figuratur * Dici tamen potest, quod ex generalitate principij huius tituli non videbatur dandus curator personis hic enumeratis, si maiores essent 25. ann. Sed contrarium respondetur, & ratio assignatur in tex. quia licet maiores sint, res suas tamen nequeunt tueri. Not. prodigum furioso æquiparari Item, quòd furiosi & prodigi cura legitima est ex l. 12. tab. Item, quòd curator datiuus tunc datur, quãdo legitimi deficiunt. Item, quòd iura subueniũt ijs, qui rebus suis superesse non possun̄.

** Limita hunc text. vt non procedat in curatore furiosi & prodigi: quibus datur ex officio etiam nemine petente, glos 1. in l. hæc autem, ff. ex qui cau. in pos. ea. idem in principe, cui etiam inuito datur, vt scribit Iason. post multos alios in l. licet. in 2. not. C. de test. milit.]

d ¶ *In litem.* Tunc enim cogitur.

¶ Dic hoc verum si conueniantur. secus si agant, Bart. in d. §. si pupillus, sed pupillus in litem non cogitur, vt ff. de tut. l. qui habet §. si pupillus, quòd expone, vt ibi.

** Distingue, quod pupillus agere volens debet petere curatorem, alioquin repelleretur, quia nõ habet legitimam personã standi in iudicio sine tutore, aut curatore. l. 1. & 2. C. qui legi. perso. tunc autem non dicitur eũ inuitus accipere sicuti nec inuitus agere cogitur, & ita procedit tex. in d. §. si pupillus, sed quando cõuenitur, tunc datur ei inuito, quod tamen declara, vt nõ cogatur ad accipiendum hunc vel illum in specie, sed cogitur velle in genere, ne iudicium reddatur elusoriũ, & ita declarat tex. in l. tutori. C de neg. gest. Illud tamen animaduertendum, ꝙ hæc cessant in infante, contra quem si quis agere velit, potest petere ei curatorẽ per iudicem dati. l. 1. C qui per. tu. aut sit missio in possessionem bonorum suorum. l. hæc. ff. ex quib. cau. in pos. ea. Adde, ꝙ curator ad litem nõ tenetur facere inuẽtariũ, gl in l. de creationibus. in ver. conscripto. C. de epi. aud. &

* Item, ꝙ differunt furiosus, & mẽte captus quod declaraui. inf. qui testa. fa. pos. §. præterea. Verba autem l. 12. tab. quorum meminit Iustinia, refert M. T. lib. Rhero. 1. ad Heren. in hunc modum: Prodigo bonorũ suorum administratio interdicta esto: Si furiosus existet, agnatorum gentiliumque, in eo, pecuniaque eius, potestas esto.

f ¶ *Furiosi quoque, & prodigi.* Not. hos duos accipere curatorem à lege, alij oẽs sunt datiui, vt cautè hic colligitur, & inf. prox. §. & C. de episc. aud. l. de creationibus. Accurs.

¶ Hæc gl. communiter reprobatur, ꝙ omnes habentes defectum mentis accipiant ex l. curatores, quamuis Ang. hic defendat.

g ¶ *Sed solent.* f. agnatis deficientibus, vel non habilibus constitutus, vt C. de cu. fu. l fi. §. fin autem testamentum.

h ¶ *Curatores dare.* & hoc ratione furoris, vel dementiæ, nisi istæ personæ sint minores 25. ann. & tunc ratione ætatis tutores vel cura recipiunt, vt ff. de tu. l. qui habet. §. quod autem † Item nisi sint in potestate. vt C. de cur. fu. l. fi. §. 1.

¶ Attenditur enim causa naturalis d. §. quod autem.

* Certe in prodigo secundum Alexan. in l. is cui,

STL.

** † cõsonat legi Platonis de qua lib. 11. de legi.

† alias præfectus vrbi.

† Et erũt tũc duo actus secundum Bal. s. interdictio administrationis subueniens prodigalitati & decretũ tutelæ subueniens ætati, & quando naturalis causa accidentali praponderet, & econtra vide in §. permissum in glo. 2. sup. 3. in. STL.

** † Diuersos modos cognoscẽdi mẽte captũ ponit Dec. cõs. 448.

cui. ff. de verb. oblig. communis opin. est, quod interdicta prius administratione detur illi curator, non vt prodigo, sed vt minori, & ita obseruatur in practica.

a ¶ *Dandi.* scilicet ab ijs, quos modò in superiori §. diximus.

** Adde, quod per perpetuũ morbum quis morbus intelligitur, cuius nulla subest spes sanitatis, l. si cũ dotem. §. si maritus. ff. solut. matr. & l. pen. de vaca. mu.

se non possunt, curatores dandi [a] sunt. ¶ *Tutore idoneo non existente, vel ad tempus excusato datur pupillo curator, hoc dicit.*

¶ Interdum autem, & pupilli curatores accipiunt; vt puta, si legitimus tutor nõ sit idoneus: [b] quoniam habenti tutorẽ tutor dari nõ potest.[c]

* ¶ Interdum. ¶ CASVS. Cum sup. visum si tutores dari pupillis vsque ad pubertatẽ puberibus verò curatorẽ vsque ad 25. ann. non videbatur dari posse pupillo curatorem, cuius contrarium deciditur in casibus hic expressis ob rationẽ in tex. allegatam. Sciendum tamen, hunc magis administratorem rerum, quam curatorem esse l. Iollet. ff. de tute. Not. quod tutore idoneo non existente datur curator pupillo. Item quod habenti tutorem tutor nõ datur. Item quod tutori testamentario minus sufficienti adiungitur curator. Item, quod vacante tutela per excusationem ad tempus similiter datur curator pupillo.

b ¶ *Non sit idoneus*, vel ratione paupertatis vel quia non est industriosus, vt decet, fidelis tamen est, & diligens: aliàs repelletetur prorsus, vt inf. de su p. tut. §. pe. & fi. & C. de suspe. tut. l pietatis. Et benedico curatores, & non tutores, quoniam &c.

c ¶ *Dari non potest.* Fallit hæc regula in casibus lex, vt si detur tutor loco tutoris surdi, vel muti, vel furiosi, vt ff. de tut. l. pe. †

† Quod est verũ in perpetuo furioso, secus in habẽte dilucida interualla, vt l. nõ solu. §. fi. & l. post ff. de excu. tu. secũdũ Ang. hic.

* ¶ Adde, hoc intelligendum esse, quando surditas mutitas, furor, superuenerunt post susceptam tutelam, alloqui non valeret datio eiusmodi tutorum. l. 1. §. vlt. ff. de tute. & §. furiosus sup. qui test. tu. da. pos. Item & si habet tutorem ratione rerum vnius prouinciæ, poterit habere alium ratione rerũ, quas habet in alia prouincia, vt ff. de excus. tuto. l. propter litem. (alias l. licet.) §. fin. & C. in quibus cau. tuto. ha. da. tut. non pos. l. finali. Item & mater, antequam nubat, tutrix existens alium petit tutorem dari, vt in Auth. de nupt. §. si autem tutelam. Sed ratio est, quia abire tunc speratur, vt C. communia. de leg l. fi. §. 2.

* ¶ Adde, quod hæc non est exceptio, nec in aliquo vitiat regulã, de qua in textu nostro nã mater tutrix simul, atque adito iudice mentem suam et aperuit de contrahẽdis secũdis nuptijs, ideoque prouidendo pupillo de alio tutore, illico desinit esse tutrix, secundum receptiorem opi. quã firmat Bar. in l. si quis sub conditione. col. pen. ff. de test. tu. quo fit, vt cum iudex dat postea tutorẽ, illum non det habenti, quia iam finita erat tutela matris: & sic non datur, quia mater abire speretur, sed quia iam abijt, & quidẽ, vt suspecta, vt declarat Barto. in d. l. si quis.]

Item, & quãdo ad tempus est relegatus, vel excusatus, vel remotus: nam interim tutor datur, vt C. in quib. cau. tuto. ha l. pen.

*¶ Imo, d. l. penult. vt rectius sensit ibi. glos. loquitur in relegatis, excusatis, & remotis in perpetuum: nam aliàs daretur curator. leg. Tutor petitus. §. fin. cum leg. seq. ff. de exc. tut. quod latius comprobaui in Commen.] Item si quis tutor sit apud hostes, non vt seruus, sed vt legatus, vel transfuga, alius datur, vt ff. de tut. l. si quis tutor.

*¶ De intellectu huius. l. vide nostros Commen.] Item si reipublicæ causa absit, potest alius dari, vt ff. de tute. l. quasitum, & ff. de suspe. tu. l. 3. §. si quis absfuturus.

* ¶ Sed verius esse putarim hoc casu dandũ curatorem. §. Itẽ qui reipub. infra de excu. tut. non obstantibus ll. in contrarium adductis, vt clarius demonstraui in Comment. cum sæpe tutor pro curatore accipiatur, & econtrario, a propria enim verborum vi recedere est necesse, cum ex alijs ll. constat aliam interpretationem fieri oportere.] Sed secundum Pla. in his omnibus casibus tutor pro curatore accipitur, & hæc regula non fallit. Sed cum litera in omnibus supradictis legibus de tutore faciat mentionem, ab ea non discedamus, vt ff. de leg. 3. l. nõ aliter. & ff. de exerci. l. 1. §. si is, ibi, in re igitur. Sed quæ est ratio, cum vbique dari possit curator habenti curatorem, vel tutorem, sed tutor non potest dari habenti tutorem? Respondeo, quòd tutor, qui prius dabatur, habebat plenam potestate, infra ti. 2. §. datus. & supra de ti. §. 1. ita quod alium secum in eadẽ plenitudine admittere non potest: sed non sic in curatore, qui rebus datur, vt C. de nup. l. in copulandis. Vnde tutor auctoritatur hæreditati adeundæ: quod in curatore pupilli non est, vt ff. de appel.. l. cum in vna. §. tutor.

Tutor quare dari nequit habẽti tutorem.

¶ Hanc eandem rationem approbat glo. in l. non omnium. ff. de legi. Sed nonne tota die inuenimus vnum pupillum plures habere tutores, vt C. de diui tut. l. 2. Respon. illud est, quando simul dantur, nam quædam fiũt simul bene, quæ non valent si fiunt separatim, vt duorum reorum obligatio, vt infra. de duo. reis stipul. §. 1.

Tutores poterit plures pupillus habere.

ADDITIO. Contra finem huius glo. facit l. 2. C. de test. tut. vbi simul non dantur, & tame vterque administrat: sed dic, quòd ibi simul dicuntur dari habito respectu ad tempus

SYL. SYL. SYL. SYL. SYL.

¶ Item si testamento [a] datus tutor, vel à Prætore, aut Præside, idoneus [b] non sit ad administrationẽ, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adiungi.

¶ Item loco tutorũ, qui nõ in perpetuũ, sed ad tempus [c] à tutela excusantur, solent curatores [d] dari.

¶ Si pupillus sit infans, vel absens, & tutor infirmitate, vel alia necessitate impediatur, potest actor pupillo cõstitui. h.d. ex l. decreto ff de adm. tu.

¶ Quod si † tutor aduersa valetudine, [e] vel alia necessitate [f] impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus, vel absit, [g] vel infans sit, quem velit [h] actorem, [i] periculo ipsius tutoris. Prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

pus mortis, quo vterque tutor confirmatur. Sed de hac materia plenus videas hic per Angel.

a ¶ *Item si testamento*, Posuit exemplum de legitimo, nunc de datiuo, & testamentario minus idoneo.

b ¶ *Idoneus*. id est sufficiens.

c ¶ *Ad tempus*. Excusatur enim aliquis quandoque in perpetuum, quandoque ad tempus, vt patet per multa exẽpla. infra de excu. tuto. §. 1. & quasi per totum tit.

d ¶ *Curatores*, vel etiam tutores, vt sup. proximo, §. dixi scilicet prout iudici videbitur, vt Cod. in quibus cau. tu. ha. l. 1. & 2. Sed quid si tutor pupillo nõ sit, an dari possit curator? Respon. sic, vt in argumento à contrario sensu sumitur, ff. de tut. & cur. da. ab ijs, l. curator, quod est validum, ff. de offi eius cui mand. est iurisd. l. 1. §. huius rei. Accur. nisi sit contrarium legi. l. nemo. C. de iurisd omn. iudic. vel rationi naturali, vt Cod. de episc. & cleric. l. connenticulam.

Arg. à contrario sensu est validum, nisi in duob. casibus. Additio. STL.

*¶ Adde, quod illa lex non probat à contrario sensu, quia sensus contrarius illius l. est, quod si absit tutor, dari possit curator, non autem, (vt glo. ait) si nullus datus sit tutor, cum argumentum à contrario sensu sumatur iuxta limites verborum directorum, secundum Dec. in d. l. 1. colum. 20. est tamen de hoc casus secundum Dt. in l. curatorem. ff. de aut. tut. quidem autem possit hic curator, declarat Bar. in d l. curator.

e ¶ Quod si ¶ *CASVS*. Cum dictum sit, quod tutore ita impedito, vt iustam excusationem habeat ad tempus, interim detur curator, videbatur idem dicendum, & cum infirmitas, vel alia necessitas superueniret, quę illum impediret gerere pupilli negotia: tamen. text. distinguit, quod si pupillus, vel infans sit, vel absit, tutor potest suo periculo sibi adiutorem decreto iudicis eligere. nam cum non sit tale impedimentum, quod præstet legitimam excusationem, vt possit dari curator, qui ex persona sua bona administret, nec etiam pupillus, qui vel absens, vel infans est, possit procuratorem constituere, l. neque. C. de procu. aut sibi curatorẽ petere, lex permisit ipsi tutori, qui alias teneretur de malè gestis, & neglectis, vt actorẽ cõstituat suo periculo, & iudicis auctoritate, quia ita dictus est, quod personam tutoris agat & pro eo administret.] Not. quod infirmitas tutoris est causa, ex qua actor pupillo cõstituatur. Item, quod necessitas tutoris est causa dandi actorem pupillo. Item, quod actor debet cõstitui à iudice.

† Facit ad hunc §. c. significauit. cum gl. 2. ibi, qđ si. extr. de appel.

e ¶ *Aduersa valetudine*, id est infirmitate, quæ valetudini, & sanitati contraria est.

f ¶ *Necessitate*. Vt quia lõgo tẽpore absuturus est, vel sua maiora negotia habet pertractare, vel alias similes necessitates, vt ff. de procu. l. filiusfamil. §. fina. & l. sequen. & l post litem, & ll. seque. vsque ad l. quæ omnia. Et nisi huiusmodi necessitas sit, non potest secundum quosdam, vt Cod. qui. da. tuto. vel cura. poss. l. curatorem. & l. curator. immo certè, & si quæcunque alia sit iusta quoquo modo, vt ff de adm. tut. l. decreto. † & hæc eadem sunt in curatore, vt C. de appell. leg. si actor.

† Et ita tenet Angel. hic & Bart. in l. act. ff. rẽ ra. ђ. nis idẽ Bart. & Dt. in d. l. decre. teneant, qđ possit etiã sine aliqua causa.

g ¶ *Absit*. Si enim præsens sit, & habet intellectum etiam procuratorem cum auctoritate tutoris facere potest, vt C. de procur. l. neque.

h ¶ *Velit*, scilicet tutor.

i ¶ *Actorem*. Qui hic dicitur actor, aliàs adiutor dicitur, vt ff. de tut. l. solet. aliàs curator, ff. de tuto. & curat. dat. ab ijs. leg. in omnem. aliàs procurator, vt Cod. de proc. l. neque.

*¶ Labitur Accur. nam in l. in omnem. verbum, curator, propriè accipitur, cum abesset tutor reipublic. causa: tunc enim datur curator. §. item ij, qui reipublic. infra de excusatio. tuto. nec in l. neque procurator sumitur pro actore, immo distinguuntur, vt patet ex illis verbis. Neque procuratorem facere possunt, sed actorem constituere. bene verum est, quod quandoque vnum ponitur pro alio, vt hic dixi in Commentario.]

† Dic qđ imò differunt secundum Io. Fab. quia curator à iudice, actor verò iudicis decreto cõstituitur.

† Adde, quod actor constituitur decreto iudicis,

¶ *De satisdatione tutorum, vel curatorũ.*

¶ *Tutores, & curatores tenentur satisdare, nisi fuerint testamentarij, vel datiui ex inquisitione.*

NE tamen[a] pupillorũ pupillarũve, & eorũ, qui quæve in curatione sũt, negotia à curatoribus, tutoribusve cõsumantur,[b] vel diminuantur:[c] curet Prætor,[d] vt & tutores, & curatores, eo nomine satisdent.[e] Sed hoc nõ est ppetuum.[f] Nam tutores

dicis, & formulam eum constituendi ponit Spec. ti. de actore. ab vni. const. &c. veri porrò. Et nota hic varia nomina eorum, qui aliorum facta agunt: v actor, vt hic iam dictum est. Item tutor, qui datur pupillis supra de tut. §. ex autem. Item

Curator. curator, qui datur adultis, vel etiam furiosis vel similibus, vt supr. eod. in ptinc. & §. furiosi. & § sed & mente captis. Item

Procurator. procurator, qui aliena gerit negotia cũ mandato, vt ff. de procu. l. 1. item

Negotiorum gestor. negotiorũ gestor, qui sine mandato gerit, vt inf. de oblig. ex quasi contractu. § 1.

Oeconomus. Item œconomus, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur ab Episcopo cum consensu fratrum, vel capituli, vt Cod. de sacrosan. eccles. leg. iubemus. ij. & Cod. de episc. & cler. l. omnes. §. hunc enim procul dubio. alias est. §. hoc nihilominus. versic. hunc enim sine dubio.

Apocrisarius. Item idem dicitur apocrisarius, vt in Authen. quomodo opor. episc. §. si verò nõ ibi. præsertim, & §. si verò metropolit. coll. 1.

* ¶ A qui valde differunt, vt patet in ead. Auth. §. & neque vllũ & in Auth. de sanctis. epis. §. reuerendissimi. vnde colligitur etiã quòd apocrisarius est nuncius Papæ vel epi.] Item syndicus, qui sic græcè dicitur, latinè singulorum dicens causas, vt ff. de mune. & hono. l. munerum, §. defensores.

Syndicus. * ¶ Syndicus propriè quis sit, declarat Budæus in d. §. defensores.

STL. * Sane in iure accipitur pro defensore vniuersitatis, & quis ab ea eligitur ad certã causã agendam vel defendendã. vt probant. ll. hic allegatæ]Quandoq. tamen actor & syndicus pro eod. ponuntur, vt ff. quod cuiusque vniuer. l. 1. §. quibus, & §. pen & l. item eorum, §. actori. Facit ad hoc. ff de aucto. tu. vel cur. per totum. Vel etiam dic, quod differunt, vt ibi notatur, scilicet in d. l. 1. quod cuiusque vniuersit. nomine. §. quibus. Adde, quod in constituendo syndico debent interesse saltem duæ partes totius vniuersitatis & maior pars duarum partium debet concordare. Specu. tit. de Synd. col. 1.

Continuatio. ¶ *De satisdatione tutorum*. ¶ Ista rub. sic continuatur. Dictum est sup. de tutoribus & curatoribus, & quia ipsi tenentur satisdare, ideo videndum est de satisdatione tutorum & curatorum eorundem. Pot.

*¶ Adde, quod satisdare propriè dicitur, qui dat fideiussores. l. 1. ff qui satisda. cogant. fideiussores autem dicitur, qui pro alio obligantur, inf. de fideiuss. in princ.

Diuisio. NE tamen. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes principales. Primò ponit, qui teneantur satisdare & qui non. Secundò, quod illi qui non tenentur satisdare, si satisdant, præferuntur socijs in administratione. Tertiò, qui officiales teneantur de satisdatione non exacta vel non idonea. Secunda ibi, Sed & si. Tertia ibi, sciendum. Itẽ prima subdiuiditur in duas partes. Nã primò ponit regulam. Secundò ponit duas fallentias. Secunda ibi, Sed hoc Aret.

STL. ¶ *Casum*. figurare non expeditur. Ponitur. n. regula, quæ arctat tutores ad satisdandum: & assignatur ratio, ne consumantur aut diminuãtur facultates pupillorum à qua excipiuntur duo casus, videlicet testamẽtarij, & ratio assignatur, quia fides eorum à patre vel alio dante tutorem est approbata: Item datiui dati ex inquisitione, quia à iudice similiter fides eorũ probata fuit. Ideo autẽ legitimi satisdant, quamuis approbentur à lege, quia. l. approbat gradum agnationis vel cognationis, non mores, & qualitates personarum in eo existentium. No. tutores & curatores teneri satisdare rẽ pup. sal. fore. Itẽ quod talis satisdatio est inuenta fauore pupilli, vel adulti. Item quod testamentarij & dati ex inquisitione, excusantur à satisdatione.

a ¶ *Ne tamen*. Diximus dandos tutores, vel curatores ratione ætatis: ne tamen &c.

b ¶ *Consumantur*. in totum.

c ¶ *Diminuantur*. pro patre.

d ¶ *Prætor*. sic & Præfectus vrbis, & Præses prouinciæ, vt sup. tit. 1. §. 2.

e ¶ *Satisdent*. rem pupilli saluam fore, vt diximus su. de tu. §. si. scilicet cum fideiussore, vt ff. rem pup. saluã fore. l. non quasi. in prin. & ff. de præt. stip. l. prætoriæ. la vlt. & ff. qui satisd. cogar. l. 1.

** Adde, quod vbi lex requirit satidationem cũ fideiussoribus, omnino adhibendi sunt, & ideò nõ supplebitur datione pignorum, nec depositione. secus si simpliciter satisdari iubeat l. 1. ff. qui satisda. cog. & glo. in d. l. prætoriæ. la vlt. & ita communiter tenetur per doct. vt attestantur Alex. Soc. & Ias. in d. l. 1.

Perpetũ multipliciter sumitur. f ¶ *Perpetuum*, id est generaliter verum: aliàs perpetuum, id est generale. vt C. de edend. l. edita. alias pro tempore ponitur. s. quamdiu vita durat, vt inf. de verb. oblig. §. at si ita, & ff. pro soc. l. 1. vbi de hoc.

* ¶ Adde, quòd verbũ. perpetuum, interpretatur secundũ subiectã materiam, vt tradunt doct. maximè Alexan. & Ias. in l. 1. ff. solut. matri.

¶ Sed si ex testamento,[a] vel inquisitione, duo pluresve dati fuerint, potest vnus † offerre satisdationẽ de indemnitate pupilli, vel adolescentis, & contutori suo, vel concuratori pręferri, vt solus administret: vel vt contutor, aut cõcurator, satis offerens pręponatur ei, † vt & ipse sol[o] administret. Itaque per se nõ potest petere satisdationẽ à cõtutore suo, vel cõcuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare.[b] Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum[c] fuerat à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quẽ maior pars[d] elegerit, ipse gerere debet, vt edicto Pręctoris[e] caueatur. Sin autem ipsi tutores dissẽserint circa eligendũ eum, vel eos, q gerere debẽt: Pręctor partes suas[f] interponere debet. Idem[g] & in pluribus ex inquisitione datis

tor potest declarare quem ex tutoribus datis velit administrare. Itẽ, quòd tutores inter se possint conuenire, quis administret. Item, quòd pluribus discordantibus, coguntur à iudice concordare.]

* ¶ Adde, q satis accipere dicitur, cui dantur fideiussores, vt hic, & l. stipulationum. §. satis acceptio ff. de verbor. obligation. Item, quòd satis offerre, idẽ est, quod satisdationem offerre.]

a ¶ *Sed si ex testamento.* Duò ponit, & vnum tantum nũc prosequitur, scilicet de testamẽtario: (1) sed in fine. §. dicit de alio. Item hæc eadem in curatoribus pluribus locum habent, vt † ff. de administr. tur. l. 3. § quod in tutoribus. Item quid in legitimis? Respon. Idem, cum sit eadem ratio, ne deterius negotia per plures exerceantur, vt ff. de administ. tuto. leg. si plures §. apparet ergo. Vnde versus. Segnius expediunt commissa negotia plures.

*¶ Adde tex. in terminis in l. legitimos. §. in legitimis, ver an. igitur ff. de leg. tut.]

ADDITIO. ¶ Immo vtrunque vsque ad versic. quòd si nemo. Ang.

b ¶ *An satisdare.* Sic infra de inutil. stipulat. § sed & si quis.

c ¶ *Adscriptum.* scilicet in testamento, vel aliter appareat eius voluntas euidẽter, quia dixit in satisdatione quis præferri debet: quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ille gerere debet.

d ¶ *Maior pars.* dummodo omnes velint per vnum administrare. aliàs enim non cõpellerentur, sed omnes gerere possunt, si velint, vt ff. de administ. tut. l. si plures. §. fi. & l. vel in partes. † Et nota hic argu. quòd statur maiori parti: sic. ff. de pac. l. iuris gentium. §. vlt & l. maiorem & l. præced. §. fi. & ff. de testi. l. 3. §. 2. ibi, aliàs numerus testium &c. Argumen. contra ff. de serui. rust. præd. l. per fundum. & ff. com. præd. l. fi.

Sed doct. intelligunt illa iura, quando aliqua sunt communia pluribus; vt singulis quo casu maior pars vni non potest præiudicare, vt tenent doct. post. gl. in c. cum omnes de constitut.

e ¶ *Edicto prætoris,* quod non habemus.

f ¶ *Partes suas.* i. se & officiales suos, & milites iustitiæ.

* ¶ Verius est partes accipi pro auctoritate, & officio. l. 3. § . fi. ff. de admi. tut. sic accipitur etiam in l. Et suum. §. final. ff. de pact.] Sed cur non committitur. fortunæ, vt aliàs. C. cõmun. de leg. l. fin. primò responso, & infra de legat. §. optionis? Respõdeo, nõ ita alterius factum scilicet pupilli possunt fortunæ committere vt suũ proprium: & concor. huic, ff. de lega. 1. l. huiusmodi. §. fi. & ff. de vsufr. leg. l si vsusfructus. §. sed si vsufructus. §. sed si inter duos: Arg. contra in eo. ti. l. quoties duobus. 2 respon.

* ¶ Adde, quòd gl. communiter approbant docto. hic, & in d. l fi. Posset tamen & aliter responderi, quòd ideò hic fortè non dirimitur, sed recurritur ad iudicem, quia sors non habet locum, nisi in casibus à iure expressis, vt voluit Bald. in l. meminimus. C. quando & quibus quar. pars deb. lib. 10. quẽ sequitur Iason. in d. l. vltim. in princ. col. 2 dicens hoc esse cordi tenendum.]

* ¶ An & quando iudicio sortis standum sit, & de rationibus legum allegatarum per Accurs. vide Iason. in l. fi. super gloss. in ver. fortunam C. commu. de lega.]

g ¶ *Idem.* Per omnia, vt supra, nisi quia hic à testatore non potuit scribi quis gereret, cũ nihil dixerit de tutela, nam non darentur ex inquisitione, si essent testamẽtarij, vt suprà. de atti. tuto. 1. respon.

¶ Sciendum. ¶ Diuiditur in quatuor partes. Primò, quod officialis conuenitur subsidiaria actione. Secundò, quando & in quibus casibus teneatur. Tertiò ad hæredes extendit. Quartò ponit nouum casum, videlicet, quòd tutor cogitur satisdare. Secunda ibi, Subsidiaria. Tertia ibi, Quæ quidem. Quarta ibi, Quibus constitutionibus, Ange.

* ¶ CA-

† s. ex contutoribus, vel cõcuratorib. nã aliqs extraneus non audiretur. l. si nemo. in pri. ff. d test. tu.

† Immo & text. noster hoc apertè decidit.

† Res tamen postulãte vnum ex eis eligi. plures si agere non pñt. & si vnus velit diuidere, & alij gerere, fiet diuisio cæteris inuitis p officium iudicis, arg l. & puto. ff. fa. erc. & l. cõmuni diuidũdo. nisi duo. §. cõi di. ysi. Ang.

id est vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

¶ *Non satisdantibus tutoribus, vel minus idoneè, tenetur magistratus q debebat cogere, & eius herede;*

¶ Sciendũ autem est, non solũ tutores, vel curatores, pupillis, vel adultis, ceterisq.[a] personis ex administratione rerũ teneri: sed etiam in eos, qui satisdationẽ accipiunt,[b] subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis[c] præsidium possit afferre. Subsidiaria[d] autem actio datur in eos, qui vel omnino à tutoribus, vel curatorib. satisdari non

SYL. * ¶ *CASVS.* ¶ Quærebatur, ex quo tutores & curatores, rem pupilli, adolescentisque saluam fore satisdare tenentur supra eod. in princip. an si non satisdent, vel non idonee, negligentia doloue magistratus, qui satisdationem exigere debeat, is magistratus teneatur pupillo aut adolescenti: & videbatur quod non, quia nec contraxit nec quasi contraxit vt tutor, aut curator, §. Tutores infra de oblig. quæ ex qua. cõtra. nas. nec aliquid promisit, vt fideiussor: quod si in administratione officij defecit, videbatur potius teneri reipub. quam pupillo, aut adolescenti: cuius contrarium deciditur. Visum enim est reip. maximè interesse, pupillorum adolescentiumque res saluas esse: & ideò quo magis illis cautum esset, hanc actionem legislatores prodiderunt, quam etiam in eorum magistratuum hæredes intendi posse decreuere. Tenentur autem ex quasi delicto, dum officio suo male funguntur, & cum damno reipub. indemnitati pupillorum & minorum non prouident.] Not. ergo, quod tutor & curator ex administratione obligantur: & non solum ipsi, sed magistratus, qui vel receperunt satisdationem minus idoneam, vel non receperunt. Item, quòd paria sunt, aliquid non fieri: vel minus idoneè. Item quod actio subsidiaria transit ad hæredes. Item, quod qui potest cogi à iudice, potest cogi captis pignoribus.

a ¶ *Cæterisq;* vt furiosis & mente captis. vt sup tit. I § furiosi, & §. sed & mentecaptis.

b ¶ *Accipiunt,* vt magistratus: quod hic, vt diximus, inf. eod § neque autem.

*¶ Expone accipiunt, id est accipere tenentur, * non enim omnis magistratus tenetur, sed ij tantum, qui satisdationem accipere obligati sunt, qui tenentur, etiam si non exigant, vt hic.]

c ¶ *Eis,* id est pupillis, & similibus.

d ¶ *Subsidiaria.* scilicet tutelæ vtilis contra eum, qui malum dederit tutorem: vel vtilis negotiorum gestorum, quando malum curatorem: nam eadem vtilis in magistratum datur, † quæ in administratorem directa datur, & vsuræ veniunt, vt in prima. vt ff. de magistr. con. l. fin. & Cod. eo. l. penult.

† Contrarium tenet gl. ĩ l. acti. ff. ĩ neg. gest. & ibi Bar.

* ¶ Dic, secundum Hugo. quòd datur vtilis actio in factum, vt dixi in Comment. quæ subsidiaria vocatur, eo quod deficientibus alijs remedijs conceditur, * l. quoties ibi gloss. ff. de præs. ver.] Subsidiaria aute dicitur aptitudine, vt l. Aquilæ actio dici pęnalis aptitudine, vt infra ad legem Aq §. his autem. nam nec illa semper pęna est, nec t sẽper in sub dium datu quia quan que agitur, tequam c ueniãtur o nes tutores colligitur ljs, quæ dic tur in hac g circa fin. Q re ad horu euidentiam distingue: fuit vnus tot, vel cu tot. aut p tes. Primò su, conueni ptius tutor curator, postea magistratus, vt hic.

*¶ Adde, quòd non solum conuenitur pr tutor, vel curator, verum etiam eorum fi iussor: quòd si nec ab eo satis exigi pot tunc demum agitur aduersus magistratu l. aduersus. C de magist. conue.]

¶ Si verò plures: & tunc aut omnes ges rũt tutelam aut curam, aut nullus, aut al tantum. Primò casu omnes conueniun ante magistratum, vt ff. de adm. tu. l. Luci lj §. pen. & de magistr. con. l. duo.

* ¶ Limitatur hæc conclusio secundu Doct. vt non procedat, quando tutores s diuersi ordinis, scilicet quia vnus si tes mentarius, alter datiuus, d. l. Lucius. §. c in testamento]

¶ In secundo idem, vt ff. de administ. tu. plures. In tertia subdistingue: aut fuit uisa tutelæ administratio per iudicem testatorem, aut non. Primò casu pro gestione quilibet tenetur, & non pro rerius, & postea magistratus in subsidiu ff. de administr. tu. l. Luc. §. pen. & C. d diui. tu l. 2

*¶ Adde, q licet hęc conclusio sit vera. n tamen hoc inferri potest ex d. l. Lucius. n enim apparet ibi diuisionem vllam fact esse per testatorem, vel iudicẽ: nec tex. i se fundat in diuisione, sed in eo, quod ille tor testamentarius erat, & suspectum alit fecerat ibi, Non est visum &c.

¶ Sed tamen in quatuor casibus vnus p alterius parte tenetur, tamẽ post magistr tum, scilicet si tutorem vt suspectũ remo dum non remouit, vel tardè remouit, vel mouendo iura pupilli prodidit, vel non ex git satisdationem rem pupilli saluam for cum videret eum non soluendo, vt in di l. 2 Cod de diui. tute. & ff. de admin. tut. l Lucius, §. penult.

* ¶ Add

curauerunt, aut non idoneè[a] passi sunt caueri. Quæ[b] quidem tā ex prudentum responsis,[c] quā ex constitutionibus[d] imperialibus, etiam in heredes eorum extēditur. Quibus[e] constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant[f] tutores, & curatores, pignoribus captis coerceantur.[g]

¶ *Actione subsidiaria non tenentur, qui tātum dant tutores; sed qui satisdationē exigunt. hoc dicit ex l. 1. §. neque. ff. de magist. conuen.*

¶ Neque autē Præfectus vrbi,[h] neque

¶ Adde, quòd his casibus prius est conueniendus contutor, quàm magistratus, vt dicunt Doct. in d. l. 2. & in specie Salic. col. 2. in 7 q.] * Intellige primum & secundum casum interueniente dolo, vel culpa saltem leui ipsius tutoris in non remouendo, aut tardè contutorem. iuxta tex. in d. l. 2. nam alioquin non teneretur iudicio tutel. l. quicquid. C. arbi. tu. Item adde quintum casum, qui ponitur per gl. in d. leg. 2. s. si vnus non instruat alterum de eo, quod alter ignorat ad suam gestionem pertinere leg. Titium, §. tutores. ff. de administ. tut. Secundò casu conuenitur primo gerens: secundo magistratus: tertio non gerens: nisi in dictis quatuor casibus, vbi conuenitur etiam qui non gessit ante magistratum, vt C. de diui. tu. l. 2. & ff. de admi. tu. l. etiam. & leg. Æmilius in fi. & l. tres tutores † de hoc diximus in l. 1. ff de tu. & ratio. distra. & in l. 1. Cod. de trans.

† *Verba sequētia S T L. non sunt in antiquis codicibus.*

* ¶ Vera conclusio est, quod siue non fuerit facta diuisio, siue facta fuerit, non tamen à testatore aut à iudice, sed ab ipsis tutoribus inter se, potest pupillus quem velit ex tutoribus in solidum conuenire, dicta l. 2. in 1. & 2. respon hoc tamen fallit in tribus casibus, quos attigi hic in Comment. post doct. in l 1. C. de transact.

ADDITIO. Et nota, quod in omnibus prædictis casibus pupillus conueniens tutorem præfertur ceteris creditoribus, l. dabimus, ff. de priul. credi. secus si conueniat iudicem, l. 1. §. priuilegium. ff. de magist. con.

a ¶ *Idoneè.* aduerbium est: & facit ad hoc. ff. de magistrat. conu. lege prima, §. sciendum, & §. exigere.

b ¶ *Quæ.* s. tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gestorum, vt diximus.

c ¶ *Responsis.* vt ff. de magist. conue. l. 1. §. sciendum, & l. quod ad hæredem.

d ¶ *Ex constitutionibus,* vt C. de ma. con. l. 2. & in alijs græcis constitutionibus. sed aliter hæres tenetur, quia de dolo. & lata culpa tātum, aliter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur, vt ff. de mag. con. l non similiter.

e ¶ *Quibus.* constitutionibus. s. græcis.

f ¶ *Caueant.* s. rem pupilli saluam fore.

g ¶ *Coerceantur.* Facit ad hoc, ff. de administrat. tut. l. legitima, primo respon. & ff. de dam. inf. l. 4. §. & ff. de li. agnosc. l. si quis à liberis, §. si quis ex his, & Codice, de suspe. tut. l. 3. & ff. de vent. inspi. l. 1. §. quid ergo.

* ¶ Neque. *CASVS.* Viso, quòd magistratus (in subsidium tenentur, dubitabatur de quibus intelligeretur, & videbatur quòd generaliter de omnibus, cum enim lex voluerit tutores & curatores satisdare, videbatur quod magistratus, qui tutores vel curatores darent quasi ex delicto actione subsidiaria tenerentur, si satisdationem non exigerēt, vel minus idoneam. Quo nō obstante respondetur, quod neque Præfectus, neque Prætor, neque Præses, neque quisquā alius, cui instar eorum tutores dandi ius competit, vt puta Proconsul. vel Proconsulis legatus, hic actione tenentur: sed ij tantummodo, qui satisdationem ex legibus, vel moribus exigere solent: nam cum huiusmodi actio quasi ex delicto nascatur, non possint peccare, nisi ij, quibus incumbit satisdationem exigere: quæ quidem cura ad hos maiores magistratus non pertinet, quippe qui si dātes ex inquisitione, lex adeò confidit de eorum electione, vt releuarit sic electos ab onere satisdandi, perinde ac si dati essent testamento à parentibus, §. 1. supra eodem. sin autem dant sine inquisitione, solent satisdationis exactionem minoribus magistratibus mandare. l. 1. §. si curatores ff eod.

h ¶ *Neque. Vrbi* Scilicet Romanæ, per excellentiam, vt supra de iure nat. §. sed quoties. Item facit ad hunc. §. ff. de magistrat. con. l. 1. Sed contra est ff. de admi. tut. l. Æmilius. Sed distingue tria genera iudicum. Quidam possunt dare tutorem, & non exigere satisdationem, de quibus hic loquitur. Alij & dare, & exigere de quibus ibi dicit † Alij exigere, & non dare, vt tabelliones, & aliquis miles iustitiæ, cui talia committuntur, & isti tenentur in subsidium, vt supra de atti. tut. §. pen. & C. de magistr. cou. l. fin. Item æstimatores patrimonij pupillorum, propter quorum prauam æstimationem viliores fideiussores accepti sunt, vt ff. de mag. cou. l. 1. § diuus, qui erant dandi pro rei qualitate, vt ff de in ius vo. leg. 1. & qui satis. cog. l. si verò.

† *Et si differāt accipere satisdationem, vel expedire processum, vt hoc onus trāseat ad successorē, poterat cōueniri in syndicatu, vt d. leg. 1. §. sciendū, Iaso.*

* ¶ Adde tex. apertum in l. cū ostendimus, §. vlt. de fideius. tut. Et nota, quod in relatione facięda, per eiusmodi æstimatores seu approbatores requiritur partis citatio, vt cōcludit Rom. cons. 72. circa primum, in princip.]

a ¶ Dan-

Prætor, neq. Præses prouinciæ, neq. quisquā † alius, cui tutores dandi[a] ius est, hac actione tenebitur: sed ij tantummodo, qui satisdationem exigere solent.[b]

† l. similis vt puta pro consul, legatus Proconsulis, præfectus Aegypti, & alij eiusmodi q instar supra scriptorū tutores dare possūt. l. 1. ff. d. tu. & cu. da. ab ijs

¶ *De excusationibus tutorum, vel curatorum.*

¶ *Tres liberi Romæ, & quatuor in Italia, & quinq. in prouincijs, præstant excusationē à tutela, vel cura. Adoptiui verò nō cōputātur. Nepotes verb. in locum filij vocātur. Nec liberi mortui cō putantur, nisi pro rep. decesserint. Ang.*

EXcusantur autem tutores, & curatores varijs ex causis. Plerumque † autem propter liberos,[c] siue in potestate sunt, siue emācipati.[d]

† aliàs tamen.

a ¶ *Dandi*, scilicet tantum.
b ¶ *Solent*. aliàs debent: sed isti nec debent, nec solent, vt diximus.
*¶ Legendum, solent, vt ostendunt hic verba Theophili, intelligit enim Imper. eos, qui vel ex lege, vel consuetudine cautionē exigunt, vt sūt magistratus municipales, Defēsores ciuitatum, Iuridicus Alexandriæ, & cæteri eiusmodi minores magistratus.]

¶ *De excusationibus tutorum, vel curatorum.*

Continuatio. ¶ Nunc dicit quod supra. quibus modis tur. fin. §. fin. pro nisi. Accurs. Vel sic: Supra visum est de tutoribus & curatoribus, verum quia ij varijs ex causis excusari solent, ideò meritò subdit de excusationibus tutorum, & curatorum. Porcius.

Diuisio. EXcusantur. ¶ Diuiditur hic titu. in 16. partes. In prima ponitur, qualiter quis ob numerum filiorum excusetur. In secunda ob negotia publica. In tertia, propter iurisdictionem. In quarta propter litem præcedentem. In quinta propter numerum tutelarum. In sexta, propter paupertatem. In septima propter infirmitatem. In octaua, propter imperitiam literarum. In nona, propter inimicitias. In decima propter controuersiā status. In vndecima, propter ætatem. In duodecima, propter militiam. In 13. propter studium artium liberalium. In quarta decima infra quantum tempus possit quis proponere excusationem. In decima quinta, qualiter quis excusetur à cura pupilli sui vel vxoris. In decima sexta, quod talis excusatio non prodest. Partes de se patent.

STL. ¶ *CASVS*. in toto hoc titulo nō potest aliter figurari: sed bene possūt assignari rationes priuilegiorum. pp quæ datur excusatio: ideò in hoc tantum loco casus instabimus: verba enim, & sensus clarissimi sunt. Dicitur ergo, q numerus taxatus in tex. præstat excusationē: circa quod aduertas, q quo ad numerum non est ratio, quare magis tres, q̄ quatuor, vel sex posuerit: quia huiusmodi sunt positiui iuris. l. 1. §. pueritiam, & ibi glo. ff. de postu. Sed ratio priuilegij filiorū est occupatio propria circa suos filios. Item fauor reip. expedit enim ciuitatem, & prouincias repleri hominibus. l. 1. ff. sol. mat. vnde inuitantur ad generationem propter huiusmodi immunitates, & hinc est, quod arrogati & adoptati præstant generanti immunitatem, non patri ciuili: *quia occupatio, quam quis propria culpa incurrit, sibi debet imputari. capit. damnū. de regul. iur. in 6. Item quia quoad patrem adoptiuum resp. alium ciuem non habet, sed eiusdem ab alio genitum, cui decet quòd præstet excusationem.] & emancipatus similiter numeratur in numero filiorum.

* Nepotes autem ideò non prosunt auo nisi patre defuncto, quia dum pater viuit, ipsi genitori prosunt. Non enim lex voluit in hac causa quempiam duobus prodesse, vt in exemplo nepotum ex filia licet videre, qui auo non annumerantur inter liberos, vt excusetur à tutela vel cura, propterea quòd patri, qui illos patriæ genuit, prosunt. Ratio autem quare defuncti nō prosint est, quia cessat ratio occupationis, item & causa fauoris, cum respub. opera illorum vti amplius non possit. Aliud tamen statutum est in ijs, qui in acie pro patria occubuerunt, ex ratione in tex. relata. Quod verò non idem numerus filiorū vbique excuset, ex eo potest videri inductum, quod respub. magis vteretur opera ciuium, quàm Italorum, & magis Italorum, quàm prouincialium, in dandis hominibus militiæ: ideoque maiori fauore prosecuta est eos, qui suis necessitatibus facilius & sæpius succurrerent.] Not. quod liberi excusent à tutela. Item, quòd emancipatus iure ciuili quoad hoc cōnumeratur in numero filiorū. Item, quod tutela est munus publicum. Itē, quod filius legitimus tantum non præstat excusationem patri legitimo tātum, sed naturali. Item quod nepotes succedunt in locum filij. Item solos viuos numerandos. Item, quod defuncti in bello pro republica viuere creduntur per gloriam, & de ijs idem quod de viuis iudicatur quo ad beneficium patris.]

c ¶ *Propter liberos*. superstites, & incolumes, vt ff. de vaca. mu. l. 2.

STL. * ¶ Adde, liberos esse debere legitimos & naturales l. 2. ff. de excusa. tut.

d ¶ *Emancipati*. nisi pater filio emancipatò curator petatur; tunc enim non excusatur

tur

† Et ista e verior secundũ Ang. ga STL. beneficium ꝙ habeo ꝑ pter te, non debeo vti cõtra te, salt ẽ vbi tu participas ã eodem, secundũ Christ. per leg. si iudex circũiũe to. ff. de mi. aliàs secus vt STL. in d. leg. amicissimos.

tur à cura emãcipati, vt ff. eo. l. amicissimos. §. si † Vel dic, quod licet faciat cõtra stimulos naturales, tñ bene potest, vt ibi innuitur.
¶ Adde, quod iste Intellectus est verissimus, quicquid dicat Iac. de Are. & Bart. vt aperte probatur ex verbo, oportere, ibi posito, & declarat optimè Bald. ibi.

Si. n. tres liberos superstites Romæ[a] quis habeat, vel in Italia quatuor, vel ĩ ꝓuincijs[b] quinq; à tutela, vel cura potest excusari, exẽplo cęterorum munerum.[c] Nã & tutelam, & curam, placuit publicum[d] munus esse. ¶ Sed adoptiui liberi nõ prosunt:[e] in adoptionẽ autẽ dati, naturali patri[f] prosunt. ¶ Item nepotes ex filio prosũt, vt in locũ patris[g] sui succedant:

a ¶ *Roma*. Hoc est in ciuitate Romana, & vsque ad centesimũ milliarium, vt ff. de offic. pręf. vr. l. 1. §. cum vrbem.
*¶ Adde, ꝙ in §. cum vrbem extenditur vrbis appellatio, non Romæ: idque ea ratione, quod Principis beneficia latè sunt interpretanda. l. fin. ff. de constit. princ. quam interpretationem non reor in hac materia admittendam, tanquã restrictiuam commodi pupillorum.
b ¶ *In prouincijs*. Sed nunquid illæ prouinciæ, quæ aliàs habent ius Italiæ, & hoc habebunt? Respond. non, quia illud propter tributa conceditur eis, vt ff. de censi. l. 1. & fin.
*¶ Ad interpretationem huius glos. vide omninò Alcia. lib. 11. dispunct. capit. 21. vbi pulcherrimè disserit, quale esset ius hoc Italicum, quæ commoda afferret, & qui-bus multis nationibus olim fuerit concessum. Quæ autem dicantur prouinciæ, & vnde, docet idem Alciat in l. nonionem. §. continentes. ff. de verb. sign.
c ¶ *Munerum*. idest onerum ciuilium, vt decurionatus, secus si patrimonij sit onus. vt ff. de vaca. mu. l. sextum decimum. §. numerus, & §. quæ patrimoniorum, & l. his onerib. l. respon. & C. qui num. libe. l. lib. 10.
¶ Tunc enim exigitur maior numerus secundum Bartol. in l. semper. §. 1. ff. de iur. immu.
** Adde, quòd munera ciuilia, & munera publica pro eodem supponuntur. l. fi. §. hęc. ff. de mu. & hon. præterea scire oportet, qđ gl. errat dicens, quòd hic numerus filiorum excusat in decurionatu: nam decurionatus est honor l. à decurionatu. ff. de vac. mu. cõstatque hunc numerum nõ excusare ab honoribus, sed solum à muneribus ciuilibus. l. 2. §. 1. eod. tit. de vac. mu. & ideò aptius ponetur exemplũ in muneribus personalibus, de quibus meminit. l. a. & vltim. ff. de mu. & hono.
¶ Item secus in honoribus, vt ff. de vac. mune. l. 2. §. numerus, & l in honoribus.
† Item secus in oneribus, quæ honori inhærent, vt ff. de vac. mune. l. sextum decimum, §. numerus.
d ¶ *Publicum*, Auctoritate; nam datur inuitis, vt C. de decur l. nullus lib. 10. & facit. ff. de verb. sign l. pupillus. §. munus, & l. munus propriè & ff. de mu & ho. l. 1. §. illud. Sed cõtra, ff. eo. l. a. hlera. §. tutela. Sed non est publicum munus (vt ibi dicitur) vtilitate, licet auctoritate, vt hic dicitur: sed vtilitate publicum est secundario, quia expedit reipublicæ, & cet. vt supra. de ijs, qui sunt sui, vel alieni iuris §. fin. itẽ contra ff. eo. l. spadonem. §. qui accipit, & leg. non tantum. §. non omnia. Sed licet ibi generaliter remissionem publicorum munerum habuit, tamen in generali remissione non continetur tutela, vel cura fauore pupillorum, & adultorum. † sicut & alias de generali dicto quædam excipiuntur, vt ff. de leg. 3. l. vxorem. §. felicissimo, & ff. de procur l. Pomponius. respon. & ff de lib. leg. l. Aurelio, § Caius.
*¶ Adde, quòd regula, quæ habet, quod dispositio generalis generaliter est intelligẽda limitatur in 1 . casibus, de quibus hic in nostris Commen. vbi rimè disserimus.
e ¶ *Non prosunt*. Et hoc dico ad excusationem; sed bene acquirebant ei, scilicet patri adoptiuo, vt hic, & ff. de va. mu. l. sextum decimum §. adoptiui maximè hodie, cũ nihil ad patrem adoptiuum transea., vt sup. de adoptio § sed hodie.
* ¶ Intelligẽ istum text. generaliter tam in adoptatis quocunque, quam in arrogatis, ex rationibus in positione casus adductis.
f ¶ *Naturali patri*. Licet adoptiuo non prosit, vt sup a proxim. respon † & secundum hoc pu ta ibi, dati. Vel dic, dati in adoptionem naturali patri, idest au , vel proauo, prosunt, scilicet arroganti, cũ tãle ãt in familiam eius, vt supra de adoptio. § sed hodie. in fi. §. & §. seq & secundum hoc fiet hic mentio illius noui iuris, & punctabis ibi, naturali patri.
g ¶ *In locum patris*. Apparet quod eo mortuo tantum prosunt: eo autem viuo non prosunt, vt hic, cum dicit, In locum patris, & cet. & l. 2. §. non solum. ff. eod. & C. de ijs, qui numero lib. l. 3. lib. 10. Sed numquid omnes loco vnius computantur? Respondent quidam, quòd non. Sed contradicunt leges expresse nam loco vnius numerantur quotcunque sunt, vt in græca lege. ff. eodẽ. l. 2. §. quotcunque. nam etiam in successione loco vnius computantur. vt infra de hæred. quæ ab Intesta. §. filius. ar. ff. de contra tab. l. 1. §. 1.
ADDITIO. Hoc est mirabile, cum auus habeat curam, & onus alendi eos; sed ratio est,

† Abeo tamẽ excusant 12. liberi, vt tenet glo. in l. si qs decur.

C. de decu. libr. 10. quã approbat Angel. & Por. hic. licet glo. in leg. 1. C. de his, qui nu. libe. dicat, ꝙ requirantur 1.

† Et sic Generalis Immunitas STL. nõ extẽditur ad munus publicũ auctoritate, & vtilitate priuatum: & ita nec ad reale ordinarium, sed extraordinarium sic vt notat Bar. & Dyn in d. §. qui accipit.

est, quia prosunt patri suo, & non debent prodesse duobus. Ioan. Fab.
** Ratio quare loco vnius computentur est, quia non sensit respub. beneficium ab auo, nisi ex generatione vnius filij.]

scus in multis læderetur: & econuerso: quæ ratio traditur à Theophilo in Istit. Græcis.]
Not. quod procurator fisci durante eius officio excusatur à tutela. Item, quòd cessante causa impedimenti cessat immunitas. Itē quòd vtilitas publica auctoritate, & vtilitate præfertur publicæ auctoritate, sed non vtilitate.]

ex filia, non prosūt.[a]

¶ Filij autem superstites[b] tantum ad tutelæ, vel curę muneris excusationem prosunt, defuncti[c] autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. Et cōstat eos solos prodesse, qui in acie[d] amittuntur. Ij enim, qui pro republica ceciderūt, in perpetuū per gloriam viuere[e] intelliguntur.

¶ *Administrās res fisci excusatur à tutela durante administratione. h.d. ex l. administrantes. ff. eo.*

¶ Item Diuus Marcus in Semestribus[f] rescripsit: eum, qui res fisci administrat, à tutela, vel cura, quamdiu administrat,[g] excusari pōsse.

¶ *Absens causa reipublica, à tutela, vel cura noua in totum excusatur: ab antiqua autem, durante absētia. h.d. ex leg. non solum. ff. eo. Aret.*

a ¶ *Non prosunt.* Quia non sunt in potestate sua, vt supra de pat. po. §. fin. hæc ratio non est bona, vt supra eo. in princip. dicit enim de emancipato: vnde dicas, non prosunt auo materno, ** quia alij prosunt, vt C. qui num. libe. l. 5. & l. fin.

** *ti. patri, vel eo mortuo, auo paterno.*

b ¶ *Superstites*. id est viui.
c ¶ *Defuncti*. Idem & in nō natis, licet cōceptis, quia quo ad hunc casum non sūt pro iam natis, vt ff. eodem. l. 2. §. qui autem in ventre.

f ¶ *In semestribus*. id est in sex mensibus, quibus dabant operā studio. Nam alternis sex mensibus dabant operam Imperatores bello & studio, vt ff. de orig. iur. l. 2. §. ex ijs, in princip. vltimę charte, vel dic, quod nomen erat libri illis sex mēsibus compositi: quod in idem recidit. — *Semestre qd.*

¶ Tu dic, quòd sicut annales dicebantur ex eo, quod anni vnius res gestas continerent: ita semestres libri, * in quibus sex mensium rescripta constitutionesque descriptæ erant. Hos D. Marcus scripsit, vt hic, & in l. pactum. ff. de pact.] — *SYL.*

* Ratio est, quia non habentur pro iam natis, vt alij prosint, sed solum, quo ad eorum commodum. l. qui in vtero la 1. ff. de sta. ho.]
d ¶ *In acie*, scilicet Principis, vt supra de adopt. §. feminæ.
* ¶ Adde, in acie amissos etiam eos dici, qui accepto vulnere in conflictu, alibi pp illud vulnus periere. l. 1. §. 2. ff. de incen. rui. nau.]
e ¶ *Per gloriam viuere*. Nota mortuum viuere p gloriā. vt ff ad l. Aquil. l. qua actione. §. si quis in colluctatione. Et contra quis fingitur mortuus, qui viuit per vituperium; vt deportati, vt ff. de cōtra tab. l. 1. § 1. & §. pen. in fi. & ff. de do. inter virum, & vxo. leg. cum hic §. si donator. (aliâ, §. si seruus) vbi seruus viuit, & tamen pro mortuo reputatur quo ad ius ciuile, vt ff. de re. iur. l. quod attinet. & l. se uitutem.
¶ Præclare Cic. Philip. 9. His enim (inquit) maiores nostri, qui ob rempub. mortem obiere sūt, pro breui vita diuturnam memoriam reliquerunt, & Plau. in Capt. quisquis per virtutem perijt, is numquam interit.
SYL. ¶ Itē Diuus. ¶ *CASVS*. sic figuratur. Quæsitum fuerat, an administrans res fisci excusaretur à tutela: & videbatur quòd non, quia cum tutela etiam ipsa sit munus publicum, vt supra ostensum est, non videbatur impediri ex alio munere publico. Sed contrariū dicitur ex eo, * quia fieri non posset, quin dū rebus pupilli, vel adulti operam daremus, fi-

g ¶ *Administrat*. qui dicitur procurator fisci, & facit ad hunc. §. sup. de cur. §. itē loco.
** Extende ad omnes, quibus princeps curam alicuius rei propriæ, vel publicæ commisit, vt sunt exactores tributorum, præfecti annonæ, præfecti vigilum, mensores frumentarij, rationales.]
ADDITIO. Idem si administrat res aliorum principum. Io. Fab.
* ¶ Item qui. ¶ *CASVS*. positio clara est, & ratio ipsius est, quia si quis, & pupillaribus, & publicis reb. vellet vacare. necessariò, aut pupilli, aut reipub. res negligentius curarentur, vt dictum est in pręced. §. vel dic (vt aliàs dicebam) quod tutela respicit vtilitatē publicam secundariò, in exemplo autem huius & præceden. §. vertitur vtilitas publica principaliter; & ideò tutela præponderat.] — *SYL.*
** Ideò autem susceptam in tutelam finita absentia recipiunt statim, nec anni vacationē habēt, quia ius reponit illos in eo statu, in quo erant ante absentiam, nec priuilegium illud vacationis anni triburum à lege simpliciter, tum ad resumendas vires, tum ad curam suarum rerum instituendam, in præiudicium tutelarum iam susceptarum ope-

operatur, quia immunitas à tutelis eatenus tantum vires habet, quatenus nominatim priuilegium indultum eſt, l. non tantum. §. nō omnia iuncta l. ſpadonem, §. quia accipit ff. eo. tit.] Not. quòd abſentia cauſa reipubl. præſtat excuſationē à munere de nouo delato: ſecus ab antiquo. Item, quod durante abſentia datur curator.]

a ¶ *Abſunt.* vel abfuturi ſunt, vt ff. de procu. l. filiuſfamilias. § ſi.

ADDITIO.

Quia paria ſunt eſſe, vel de proximo ſe parari, l. pen. ff. de teſt. mil. Aret.

* ¶ Abeſſe rei pub. cauſa qui dicatur, liquet cum ex multis alijs legib. tum ex l. Item ij. ex l. Reipublicæ. ex l. Abeſſe, & ſeq. ff. ex qui. cau. maio.

ſtratum, l. poteſtatis, ff. de verbor. ſignificat. * Sed in l. eos. proconſularis poteſtas interpretanda eſt imperium, & auctoritas Proconſulis.]

e ¶ *Sed ſuſceptam,* vt ſupra proximo, §.

** Rationem diuerſitatis inter abſentem cauſa reip. & magiſtratum, circa tutelam iam ſuſceptā, hanc eſſe cenſeo, quia qui reip. cauſa abſunt, plerumque interim quicquam in rem ſuam agere prohibentur. l. legatus, ff. de lega. quę prohibitio nō cadit in gerentibus magiſtratum. & ideò non mirum, ſi legislator ipſos reip. cauſa abſentes ob huiuſmodi incommodum relevauerit interim ab onere tutelæ iam ſuſceptæ, l. eum qui, ff. de iureiur.]

¶ Item qui reipublicę cauſa abſunt,[a] à tutela, vel cura excuſātur.[b] Sed & ſi fuerint tutores, vel curatores dati, deinde reipublicæ cauſa abeſſe cęperint, à tutela, vel cura excuſantur,[c] quatenus† reipublicæ cauſa abſunt: & interea curator loco eorū datur, qui, ſi reuerſi fuerint, recipiūt onus tutelę. Nā nec anni hēnt vacationē vt Papinianus libro quinto Reſpōſorum ſcripſit: nam hoc ſpacium habent ad nouas tutelas vocati.

† pro quā diu ſic l. 1. in principi ff. de ope. non. nunc.

¶ *Habēs publicam poteſtatem, a tutela habet excuſationem, ſed non à iam ſuſcepta. hoc dicit ex l. non tātum, § ſanè, ff. eod.*

¶ Et qui poteſtatem[d] aliquā habent, ſe excuſare poſſunt, vt Diuus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam[e] tutelam deferere nō poſſunt.

Militi à bello miſsi quo tānos excuſationis hint.

b ¶ *Excuſatur.* Hoc primum reſponſum loquitur, quando eo exiſtente in abſentia reipublicæ cauſa, datus fuit tutor, vel curator: quo caſu, perpetuò excuſatur, ſi per viginti annos militauerit, vel compleuerit militiæ ſpacium, & non ignominioſè miſſus eſt. Aliàs qui infra quinquennium miſſus eſt, puta qui infirmus, nullam habet excuſationem: qui poſt quinque annos, habet annum: qui poſt octo annos, habet biennium: qui poſt duodecim, habet triennium: qui poſt ſexdecim, habet quadriennium: qui poſt viginti, excuſationem perpetuam habet, vt dictum eſt, ff. eodem. l. ſed & milites. §. 1. 2. & 3. & 4. & 5. & §. quandoque vſq; ad §. qui autem poſt.

c ¶ *Excuſantur.* Si hoc poſtulauerint prius, & etiam alium actorem, vel curatorem petierint, alias non, vt C. ſi tut. reipu. cau. l. 1. & ff. de admi. tut. l. tutores, § qui ſe. *SYL.*

¶ Et qui poteſtatem. ¶ *CASVS* non figuratur, & ratio clara eſt fundata in adminiſtratione principaliter publica. Not. ſummarium. Item, quod multa impediuntur facienda, quæ facta tenent.]

d ¶ *Et qui poteſtatem.* Vt quia ſit Præfectus vigilum, vel annonæ, vt ff. eod. l. adminiſtrantes, & ſimiles, qui poteſtates vocantur, vt C. de mo. mulct. l. eos, ſecus ſi ſit circa latus Principis; cęptam enim non complebit, vt ff. eod. l. iuriſperitos. *SYL.*

¶ Dic poteſtatem, id eſt publicum magi-

* ¶ Item propter. ¶ CASVS eſt clarus. Ratio dubitandi poterat eſſe periculum ſubtractionis inſtrumentorum pupilli, cæteraque alia, quę referuntur ab Imperat. in Authent. vt ij, qui oblig. ſe hab. ſe ha. res mi. in prin. ex quibus videbatur, quòd tutores, vel curatores non ſolū excuſandi eſſent, ſed remouendi: cuius contrarium deciditur, niſi de omnibus bonis, vel hęreditate controuerſia exiſtat, quia tunc quaſi de capite agitur, capitaleſque excitantur inimicitiæ, ob quas etiam quis excuſatur à tutela. §. inimicitiæ, infra eodem, & ideò prouidendum fuit, ne ex hoc tutor moueretur ad ſubtrahendum ipſi pupillo iura ſua: at in cæteris litibus aliud placuit, quia neminem tam impium fore creditum eſt, vt cum tanta exiſtimationis iactura, fraudulenter in rebus eorum, qui ſuæ fidei eſſent commiſſi, verſaretur proinde cum vſus poſtea docuiſſet, ob lites quoq; leuiores non rarò pupillos adultoſque ſuis facultatibus ſpoliari à tutoribus, & curatoribus nouiſſimè hæc regula per ſupradictam Auth. correcta eſt.] Not. quòd poteſt eſſe lis inter pupillum, & tutorem durante tutela. Item, quòd ex maxima lite etiam ciuili finitur tutela. Item quòdq, hæreditatis pupilli maxima eſt, & æquiparatur q. de omnibus bonis, cum veriſimiliter nihil habere poſſit proprium, qui acquiſiuit patri illuc vſque quicquid quæſiuit.] *SYL.*

¶ *Propter litem, quã quis habet cum pupillo, nõ excusatur a tutela, nisi sit omnium, vel maioris partis bonorum. h. d. ex l. propter. ff. eo.*

¶ Itẽ propter litem, quam cũ pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè [a] de omnibus bonis, † vel hæreditate. [b] controuersia sit.

¶ *Tres diuersę tutelę non affectatę, donec durant, præstant excusationem. h. d. ex l. tria. ff. eod.*

¶ Item tria onera [c] tutelę non affectatę, vel curę, pręstant vacationẽ, quãdiu administrantur: vt tamen pluriũ pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorũ, veluti fratrum, pro vna computetur.

a ¶ *Nisi fortè*. immo & sine fortè, vel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia, vt ff eo. l. propter litem, 1. respon. & facit. C. eo. l. si vt allegas, & sup. de aucto-rita. tutc. §. 1, & C. qui da. tuto. pos. l. creditorem, sed hodie non potest creditor, vel debitor, esse tutor, vt in Authent. vt ij, qui oblig. per. §. 1. collatio. 6.

* ¶ Adde ⁀, quod d. Authent. non habet locum in creditore modicæ summæ, secundum gl. Bart. & alios in Auth. minoris. Cod. qui da. tu. poss. & latissime Mars. consil. 103. numero 29.

† *quia eas affectasse videtur leg. spadonẽ. §. vlt. ff. eo.*

b ¶ *Hæreditate*. scilicet ipsi pupillo à patre delata, vel à quocumque, non curo: propter magnitudinem enim litis ponit de hæreditate ⁀.

** Intellige text. nostrum de hæreditate ⁀ paterna indifferenter, siue in ea cõtineatur tota maiorve pupilli substantia, siue non, l. si pupillum. ff. eo etenim plerumque omnia pupilli bona in hæreditate patris consistunt hucque, veluti ꝙ frequẽtius eueniat legislatores respexere l. nã ad ea ff. de legi. in reliquis autem litibus dispiciemus, vtrũ controuertatur de omnibus bonis, aut plurima eorum parte d. l. propter. ff. eo. vnde rectè Sali. interpretatur. d. l. si allegas, in hæreditate, in qua agat de maxima patre bonorũ pupilli. }

* ¶ Idem in quæstione status, vt notatur in §. item is, infra eod. nam controuersia status mortis accusatio i æquiparatur, vt ibi inquit. Accur.

STL. * ¶ Item tria. ¶ *CASVS*. apertus est, & ratio ipsius est difficultas rationũ conficiẽdarum, l. si is qui. §. si. ff. eod. & ne multitudine negotiorum tutore onerato res pupillares male administrentur: quæ ratio cessat in tutela complurium fratrum, qui idem habent patrimonium. quia, vt ibidem dicitur, non numerus personarum, sed diuersitas patrimonij, diuersæque rationes conscribendæ expendi debent. Affectatæ autem tutelæ, vel curæ ea ratione non prosunt, quia qui spõtè & volens oneri se subiecit, nõ est illi succurrendum. l. 1. § si quis tamen. & §. si ff si quis ca &c. damnum de reg. iur. in 6. Not. quòd affectatum onus non excusat. Item, quod tutor plurium pupillorum fratrum, dicitur tutor vnius tutelæ tantum.]

c ¶ *Item tria onera*. Nota, dicit onera, quatuor enim posset habere tutelas, quę sibi excusationem non darent, si sint leues, vel leuissimæ, † vt hic. † Item nota, quod dicit, tria onera: tres enim posset habere, & tamen pro vna computantur, puta fratrum, vt sequitur. Non enim numerus pupillorum plures tutelas facit sed patrimoniorum separatio, vt ff. eo. leg. tria. & sep. si is. Item quod dicit non affectatæ: nota nam si dedisset operam, vt affectasset ea habere, non prodessent, quia non viderentur onerosæ, vt & aliàs qui data opera reipublicæ causa abest, vt ff. ex quibus cau. maio. leg. & qui data. & facit ff. si quis cau. lege secunda §. simili. & ff. ad leg. Corn. de fal. l. vxori. §. 1. iuxta illud: Hoc portat leuiter, quod portat quisque libenter. Item hæc tria onera in domo vna esse sufficit: vt si pater, vel filius gerat, omnes excusentur: sed non computetur, nisi ob alium tutorem teneantur, vt ff. eod. l. diximus, § fio. & l. sequen. & ff. de ritu nupt. l. si quis tutor.

*

† *quia eas affectasse videtur l. spadonẽ. §. vlt. ff. eo.*

† *Itẽ si altera ipsarũ, vel etiã quarta superueniens sit breui tpe finiẽd. puta if. semestre. l. cũ tãtũ. in prin. ff. eo.*

STL. ** Adde, ꝙ etiam vna tutela, si tam diffusa, & negotiosa sit, vt pro pluribus cedat, excusat ab onere secundæ tutelæ. Nam in his excusationibus attẽditur ad difficultatem administrationis, l. si is qui. ver. cęterum. ff. eo. Item honorarius hoc nomine non computatur, vt ff. eo. l. spadonem, §. si ciuitatis.

* ¶ Honorarius tutor est, qui honoris tantum gratia datur, non vt administret. l. 3. § si parens ff de admi. tu.]

ADDITIO. Item duæ excusationes imperfectæ diuersi generis, puta duæ tutelæ cũ duobus filijs, non faciunt vnam plenam. l. excusatur, §. amplius, ff. eo. Aug.

STL. * ¶ Sed & propter ¶ *CASVS*. Clarus est, & in vtroque casu ratio exprimitur in tex. Noluerunt enim ll. quempiã obligari ad impossibilia, & præterquam quòd satis inhumanũ esset, vt qui suo labore victum sibi quærere necesse habet, aliena negotia suis posthabitis agere cogeretur, tunc etiam damnosum esset pupillo hunc habere, vel quia segniter res eius gereret præ inopia, vel nõ ex fide, l. pen. ff eo quæ rationes militant etiam in casu aduersæ valetudinis. Quid enim tam impium excogitari posset, quã si is, qui ne suis quidem negotijs superesse potest, aliena curare

rare compelleretur, cum summo etiam pupillorum d'ino? No. q paupertas non præsumitur, sed debet probari. Item, q præstat excusationem à munere publico. Item, q non omnis mala valetudo præstat excusationẽ, sed ea, propter quam suis rebus superesse non potest.

¶ *Paupertas, & infirmitas, propter quam quis non potest proprijs negotijs superesse, excusant. h d. ex l. paupertas, & leg. non solum. in fi ff. eo.*

¶ Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam Diui †fratres, quam per se Diuus Marcus rescripsit, si quis imparem[a] se oneri iniũcto possit docere.[b]

¶ Itẽ propter aduersam valetudinem,[c] † propter quã ne suis quidem negotijs interesse potest, excusatio locum habet.

† *M. Antoninus, & L. Verus.*

* ¶ Adde, q & in pluribus alijs casibus fauetur paupertati contra ordinarij iuris regulas, quos videre est relatos apud Alc. l. 1. de verbor. signific. quod tamen limita non habere locũ, vbi quis incididisset in paupertatem culpa sua: quæ ordinata esset ad casum paupertatis, nam tunc nusquam ei subuenitur, l. bona fides. ff. depos. leg. pen. de iu. d. & trahit Alex. latè in l. quãuis. sol. mat. nisi aliàs fame periturus esset, vt ait Alex. vbi sup. & Decl. in c. pastoralis, §. verum. coll. 3. de appel.]

† *Intellige suam nõ et suorum. vt patris, et filiorum quia tũc nõ excusatur, sicut nec ab alijs muneribus personalib. l. vlt. C. q morbo.*

Paupertas aliquando non excusat à tutela.

a ¶ *Imparem.* id est si non habeat tantum in bonis, quantum & pupillus cui datur tutor, vt hic, & ff. eo. l paupertas, aliàs autẽ dicitur pauper, qui non habet quinquaginta aureos in bonis, vt ff. de accu. l. nonnulli. Vel dic verius eum esse hic pauperem & imparẽ oneri, qui sic laboribus est implicatus propter paupertatẽ, vt tutelæ superesse non possit, cũ forte in agro eũ tota die esse oporteat. Nec enim placet prima expositio, cũ hoc munus magis obsequio personæ, quã in aliqua erogatione cõsistat; vnde paupertas talis nõ nocet, dummodo possit superess. tutelæ, vt ff. de mu & hon. l. cur §. inopes, & inst tit. t. §. fi.

STL. ¶ Adde communiter teneri paupertatem distingui arbitrio iudicis, attenta qualitate personarum, & patrimoniorum, nisi aliter nominatim cautum sit, vt per doct. in l si cõstante, in 2. q. Bart. ff. sol. matr.

b ¶ *Docere.* id est probare.

c ¶ *Aduersam valetudinem.* Vt si est surdus, vel mutus, vel perpetua valetudine detentus, vt C. qui mor. l. 1. q. morbus prout durauerit, excusat: sed furor non excusat, se interim curator datur, secundum Ioã. vt ff. eo. l. non solum. §. fin. & seq. duabus, ll. vsque ad §. sunt & alij. sed quidam ex supradictis, etsi velint, non admittuntur: vt surdus, & mutus, vt ff. de tu. l. 1. § pen. & §. fi. Quare dic, q quãtu ad eos improprie ponit excusatio, vt inf. eo. §. minores.

¶ *Qui literas nescit, à tutela excusatur, tametsi aptus sit negotijs gerendis h. d ex l. athletæ §. fi ff. eod.*

¶ Similiter eos, qui literas nesciunt,[d] esse excusandos Diuus Pius rescripsit, quãuis & imperiti literarum possint administrationem negotiorum sufficere.

¶ *Datus tutor ĩ testamento propter inimicitias, excusationẽ habet: qui vero promisit administrationẽ, excusationẽ pdit, h. d. ex l. athletæ. §. dat et l. spadonem. §. 1. ff. eo. Aret.*

** Declara hoc procedere in tutela delata postquã inciderint in morbum. nam tũc nec volentes admitteretur. l aguato. §. vlt. ff. de leg. tu secus aũt si fiant surdi, aut muti, post susceptam tutelam. d. l. post susceptam. & l. etiã si tutor. ff. de auct. tut. ratio autem est, qa hoc casu possunt constituere actorem suo periculo, qui tutelam gerat § fin. supra de cur. qd non licet in priore casu, quia datio eorum in tutores nulla esset.]

STL. * ¶ Similiter. ¶ CASVS. Dubitatũ fuit an qui literas nesciũt tutores, vel curatores dari possent: & videbatur quòd sic. si apti essent ad gerenda negotia l. athletæ. in fi. ff. eo. cuius cõtrarium deciditur, quia cum tutor facere inuentarium teneatur, & rationes scribere, qui autem literas nescit, id est, qui nec legere, nec scribere nouit, (ita enim hic accipiendum est) hæc non nisi per alium facere possit, ex qua re tam ipse tutor, quam pupillus, facile possent damnificari, meritò constitutum est vt potius excusetur. Et hic est verus sensus huius §. quẽ apertius explicaui hoc loco in Comment. & conciliaui cum l. athletæ ff. eundem] No. ignorantiam literarum excusare à munere publico. Item, quòd quamuis sit quis diligens ad administrandum negotia, si nescit literas, reputatur insufficiens muneribus publicis]

† *Sic iure canon. illiteratus non pt obtinere beneficiu vt ca cũ nostris. extra de concess. prab. vb Innoc*

d ¶ *Literas nesciunt* Et simplices sunt, vel rudes: aliud si sunt sagaces in negotijs: tunc enim non excusantur, vt subijt, quamuis &c. vt ff eo. l. athletæ. §. pen. & fi. Et not. literatũ ad aliqua admitti, ad quæ non recipitur illiteratus, † vt C de postu. l. 2. & in Authent. de iudi. §. t. coll. 6. Et no. melioris conditionis esse sapientem, quam stultum.

* ¶ Literas nescire hoc tex. qui dicantur, de-

clara, vt in formatione casus.

* ¶ Item si propter inimicitias.

In primò dicto dubium faciebat, quòd cum quispiam datur tutor testamento post inimicitias contractas, videtur quodammodo remitti odiũ: & ideò nõ videretur, quòd deberet excusari: l. athletę. §. dat. ff. eo. cuius contrarium respondetur. Nec obstat supradicta præsumptio, quia iste tex. loquitur, quando ex aliquibus coniecturis apparet datũ fuisse tutorem ob inimicitias; vt scilicet debitis, & negotijs implicaretur: vnde cessat p̃sumptio recõciliationis, vna enim præsumptio tollit aliam leg. non est, dig. st. qd met. caus. Ratio autem decidendi habetur in lege prima, Cod. si prop. inimic. libro decimo. Secundi autem dicti ratio est, quia promittens se administraturum, videtur iuri se excusandi renunciare, leg. spadonem, §. 1. ff. eo.] Notabilia clara sunt ex lectu. tex.]

¶ Item si propter inimicitias[a] aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum † promiserant.[b]

† aliàs promiserunt.

¶ *Ex eo, quod quis nõ cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela h. d. ex l. spadonem, §. fin. ff. eodem. Aret.*

¶ Non esse autẽ admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quod ignotus[c] patri pupillorum sit, Diui fratres rescripsere.

¶ *Inimicitiæ capitales, si reconciliatio nõ sit secuta, præstant vacationem à tutela. hoc dicit ex l. athleta. §. dat. ff. eod.*

¶ Inimicitię, quia qs cum patre pupillorũ, vel adultorum exercuit, si capitales[d] fuerũt, nec reconciliatio

Inimicitia tribus casibus excusat à tutela.

a ¶ *Inimicitias.* Vt quia ideò eum dedit tutorem, vt debitis supponatur, & à pupillo vexetur. Et nota quod tribus casibus excusat inimicitia, vt si ideò dedit: vt dictum est, vt hic. Item & quando interuenit † post testamentum. Item (secundum quosdam) *etiam quando ante testamentum, si tamen fuit capitale certamen. In quarto casu non: vt si ante testamentum facta fuit, & non capitalis, quia videtur remisisse, ex quo in testamento dedit tutorem, vt ff. eod. l. athletę. §. dat remissionem. prout est ibi in litera, prius vt & inf. eod. §. inimicitiæ.

*†. s. capitalis, §. inimicitia. infra eo. & d. l. athleta, §. dat & * male, q. a STL. ex testamento p̃sumitur facta recociliatio.*

* ¶ Errat Accurs. circa sensum versic. Nisi positis in dicto §. dat. intelligendus est enim in capitalibus, prout loquitur regula, vt sit bona exceptio: pro cuius §. vera & plena interpretatione vide hic nostros Commentar.

* Quod autem attinet ad non capitales, illud in vniuersum tenendum est, minime præstare excusationẽ à tutela, §. inimicitię. infra eod.

b ¶ *Promiserant.* Licet aliàs habeant excusationem, vt hic, & ff. de test. tut. l. ex sententia in fi. & hoc vbi promisit, vel sic se iactauit,

* ¶ Intelligendus est text. in promissione secundum quod loquitur etiam §. primò. in l. spadonem, vnde sumptus est: iactationes enim à regibus non considerantur. leg. fi. & ibi doct. ff. de testa.) Quid autem si in testamento se tutorem scripsit? Respond. non erit tutor, nisi vel euidenter idoneus appareat, vel pater eum confirmauerit, vt in dicta l. ex sententia, & tunc de cætero erit tutor. ff. ad l. Corn. de Fal. lege vxori. §. primo. Accursius.

¶ Non esse. ¶ *CASVS.* facile poni potest in tam aperta regula. * cuius dubitandi ratio potuit esse. quod traditur in leg. illud, & leg fin. ff. eod. si extranei; & alterius prouinciæ homines, tutores eligantur, competere ius se excusandi si quidem perabsurdum videbatur dari quempiam tutorem ab illo, quem numquam cognouisset: attamen deciditur contrarium: & ratio est quia quamuis ignotus quis sit ex visu (ita enim accipitur hic verbum, ignotus) potest esse cognitus aliter: veluti ex testimonio bonorum virorum de illius morum honestate, & vitæ probitate: amare enim possumus inuisa: & ita intelligitur text. incognita aliquo modo. nequaquam. Not. ignotum tutorem dari posse.

STL.

c ¶ *Ignotus.* sed is excusatur, quia ibi domicilium non habet, vbi datus est, vt ff. eod. l. fin. in fine.

¶ Inimicitiæ. ¶ *CASVS.* facilis est, & ratio manifesta. non enim præsumunt iura tuendos esse pupillos ab inimico paterno: inimicitiæ enim præsumuntur durare cum filijs ex identitate voluntatis, & sanguinis. Not. non omnes inimicitias excusare, sed capitales tantum. * Item, quod ille, qui fuit inimicus patris, censetur etiam inimicus filij, licet pater decesserit.]

Inimicitiæ dñr capitales dupliciter.

d ¶ *Si capitales.* Capitales accipe, vt quia accusabat eum de aliquo crimine, quod ingerebat pęnam capitis, id est status, vel quod ingerebat pęnam sanguinis, vel quia insidiabatur morti ipsius: secundũ Azo. Et nota hic fieri aliquid ratione inimicitiæ, quod non fieret aliàs sic ff. de arb. l. nõ distinguemus

interuenit, à tutela, [a] vel cura solent excusare.

¶ *Qui passus fuit controuersiā status à patre pupilli habet vacationem. Aret.*

¶ Item is, qui status controuersiam à pupillorum patre [b] passus est, excusatur à tutela.

¶ *Maior septuaginta ann. à tutela se excusat: minor 25 & miles nec volētes admittuntur. h.d. ex l 2 ff. eod. ex l. fi. C. de legi. tuto. & l. militiæ, C. qui da. tu. pos. Aret.*

¶ Item maior septuaginta annis [c] à tutela, & cura se potest excusare. Minores autem xxv. annis, olim quidem excusabātur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam, vel curam aspirare: adeò, vt nec excusatione [d] opus sit.

mus, §. cum quidam, & l. licet autem, & ff. de li. c. l. si pariter. Nam inimicus, iudex esse nō potest, vt ff. de procura l. filiusfam. §. fin. & l. vel exilio.

SIL. ¶ Quæ dicantur inimicitiæ capitales, declarat Bart. in l. 3. §. fin. ff. de a-di. leg. * quod & ego latius hic in Commen. pertractaui.]

* Adde, quòd sunt, & alij plurimi effectus inimicitiæ, vt quod inimicus non admittatur ad perhibendum testimonium, l. testium, ff. de test. quinimmo si examinetur non facit indicium, Barr. in l. mariti, in princip. de quæst. nec ad accusandū etiam in notorijs, Roma. cōsil. 321. Itē excusatur vasallus si ex hac causa non iuerit petitum inuestituram intra annum & mensem cap. 1. quo temp. mi. inuesti. pet. de. vbi gloss. & plures alios effectus recensuit Alcia. lib. 1. de verb. signific. Animaduertendum tamen est, quod inimicitiæ ex propria culpa prouenientes nō excusant, Deci. in cap. vt debitus col. 7. de appellat. Et quomodo probetur inimicitia. est text. vbi Iaso latè hoc prosequitur, in l. liberi. C. de inoffic. testam.

† in §. itē si propter

a ¶ *A tutela*, vel datiua, vel legitima: si autē testamentaria, dic, vt sup. in gl. Vt q̄a, &c †

* ¶ Item is. ¶ *CASVS* facile figuratur. Ratio huius regulæ pendet à superius dictis: nā cū ex cōtrouersia status oriantur inimicitiæ capitales, vt dicit glo. in §. præcedēte, super vers. capitales, sequitur, quod est iusta causa excusationis, §. inimicitiæ, supra eod. Maxima enim ignominia afficitur is, qui super statu inquietatur, nec non eius coniuncti l. 1. & 2. de li. cau. No. summarium. ** Item, quòd ille, qui passus est quæstionem status, censetur inimicus, & excusatur.

b ¶ *A Pupillorum patre*, vt quia pater pupillorum quandoque dixit hunc, quem dat modò tutorem, suum seruū fuisse, vel libertum. Istæ enim sunt quæstiones de statu, vt infra de actio. §. præiudiciales. † Et est rō, quia mortis accusationi hæc quæstio similatur, vt ff. quod me. ca. l. isti quidem. 1 §. Idē est econtra, si hic mouit quæstionem status ipsis pupillis, vt ff. eo. l. athletæ. §. amplius. †

† Adde pulchrū tex. in l. non solū; §. si status, ff. de proc.

SIL. ¶ Item maior septuaginta. ¶ *CASVS*. clarus est. Ratio primi dicti est, quia senex impar putatur oneri: & quia semper apud Romanos senectuti idem honor tributus est, qui & magistratibus, l semper. ff. de iu. immun. Sicut ergo datur excusatio magistratibus & potestatibus, ita & senibus. Ratio autem secundi dicti est, quia qui alterius auxilio eget, non potest alteri auxilio esse: & qui suis rebus regendis impar est, non debet eidem committi administratio aliorum. Ratio autem tertij dicti est propter publicum interesse, ne à militia distrahantur, ob quod plurima sunt in iure priuilegia eisdem concessa. Not. summarium.

† Intellige istud verum si nō studio sè, vel p calūniā mouit q̄stionē vt ibi, aliàs secus secundum Ang. hīc

c ¶ *Item maior septuaginta annis*, scilicet iam completis, vt ff. de iur. imm. l 3 & ad S.C. Trebell. qui filium & filiam §. 1. aliàs non esset maior, vt ff. de min. l. 5. §. minorem † Sed in alio personali publico munere statuitur tempus. 55. annorum, vt C. qui ætate l. fi. lib. 10.

† Q̄n aūt requiratur ānus cōpletus vel sufficiat cœptus: vel quando tēpus regratur de momēto ad momētum. dic vt ibi † gl. Bar. & docto. Ang.

¶ Ratio autem differentiæ assignatur, quia administratio vnius prouinciæ est maius onus quam vnius tutelæ. Vel secundū Christo. hoc factum est, vt plures inueniantur tutores fauore pupillorum.] Et no. ratione senectutis aliqua fieri, quæ aliàs non fierent, vt hic, & ff de iure immu. l. semper. 1. resp. & C. de postu. l. prouidendum.

* ¶ Adde, q̄ in re dubia, confusisque testimonijs, potius creditur antiquioribus, gl. & doct. in l. cum quid. in ver. nouum, ff. si cert. pet. in habenda quæstione incipitur à Iunioribus, l. 1. §. 1. de quæstio, Tabulæ quoque testamenti penes antiquiorem deponuntur l. vlt. de fide instrum. Sic, cæteris paribus, senior sedet digniore loco glo. §. aliam inf. de bon. possess. Et primus requiritur in cōsilijs dandis Rom. sing. 81. per c. 1. de contr. apud par. ter. Item dispositio testatoris loquēs de maioribus, interpretatur de maioribus natu, Alexand cons. 4. li. 4. & plura alia senectutis priuilegia tradit Felyn. c. In nostra. col. fi. & c. quoties, 3. nota de testi.

d ¶ *Nec excusatione*. Sed in larga significatione etiam qui prohibentur, excusantur, vt ff. de postu. l. 1. §. initium. & C. qui morbo. l. vnica, & ff. de tute. l. 1. §. pen. & fi. & inf. eo. §. penul. & fin. & facit ad hoc. ff. de re iur. l. eius est nolle.

Qua constitutione [a] cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus; cum sit in ciuile eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab alijs reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. [b]

¶ Idem & in milite [c] obseruandum est, vt nec volens [d] ad tutelæ onus admittatur.

¶ *Docentes Grãmaticã, vel Rhetoricã, vel Medicinam, vel Romę, vel in patria sua, intra numerum deputantur, excusantur à tutela. h. d. ex leg. si duas §. 1. ff. eod.*

¶ Itẽ Romę Grammatici, [e] Rhetores,

a ¶ *Constitutione*. C. de leg. tu. l. fin. & facit supra de fidu. tu. § . fin.

b ¶ *Subire*. facit ad hoc in Authent. de sanc. episc. § 1. coll. 9. & ff. de eden. l. si quis ex argentarijs, § penult.

c ¶ *Idem & in milite*. scilicet in militia existẽte: secus in veterano, quod dic, vt diximus supra eo. §. Item qui reipublicæ.

* ¶ Adde, ꝙ in hoc differunt, quia miles in militia existẽs nec volens admittitur, vt dicitur hoc in loco: veteranus autem rectè quidem datur tutor, sed potest se excusare, nisi vocetur ad tutelam filiorum conueterani, vel militis: l. vlt. C. de excus. vetera]

¶ Ad hoc autem, ꝙ aliquis sit miles, sex sũt necessaria, vt diximus in Authent. de mand. princ. §. fi. & in l. pen. ff ex quibus cau. maio. & inf. de mili. testa. super rub.

d ¶ *Nec volens*. Et ita ipso iure non tenet datio, vt hic, & C. qui da. tut. pos. l. militiæ nisi à comilitone detur, vt ff. eo. leg. propter magistratum, §. fi. †

† Sed Iac. de Are. ibi tenet cõtrarium & illum tex. intelligit in veterano.

STL.

** Adde, ꝙ & plura alia interdicta fuere militibus fauore militiæ, ne ea abstraherentur, vt l. filiusf. §. milites ff de proc. l. militem l. qui stipendia. C. de proc. l. milites; C. loca.] Aliud in cælesti militia, vt in clerico, qui admittitur vsque ad quartu gradum, vt in authen. de san. episc. §. presbyteros, quam habes. C. de episc. & cler. super l. generaliter:

¶ Adde, ꝙ illud, quod dicitur de quarto gradu, non probatur l. sed potius cum tutela reguletur ab hæreditate, dicẽdum est, ꝙ sicut hodie admittitur vsque ad 10. gradũ ad successionem, ita ad tutelam l. 1. §. 1. ff de legi. tut. de iure autem canon. possunt suscipere tutelam intuitu pietatis etiam promoti, non tamen coguntur, nisi quando alius tutor non repetitur. c. peruenit. 86. distin.

STL.

¶ Itẽ Romæ. ¶ *CASVS*. sic figuratur, vt sup. in alijs casibus: cuius rõ est in prõptu, ne distrahãt à tã proficua & necessaria disciplina, sicut dictum est de militibus. No. ꝙ omnes hi docentes artes triuiales excusantur.]

Scientia triuiales excusant tutores.

e ¶ *Grammatici*. i. magistri de Grãmatica & idem dicas de sequentib. Et adiunge his sophistas. i. Dialecticos: ita vt omnes, qui docẽt triuiũ, excusẽtur vt hic & ff eo. l. si duas. §. 1.

** Adde, quòd in d. l. si duas, sophistarum verbo significãtur qui oratoriam artẽ Grecè docerent, sicuti & in l. vnic. C. de profess. qui in vrb. Cõst li. 12. quæ fuit interpretatio Ant. Aug. Iuriscon. Hisp. ac vtriusque linguæ peritissimi. Vix enim probare possum, ꝙ significentur philosophiæ professores, vt ex. Cic. lib. 1. de nat. deo. docuit. Aldob. cum ibidem. Iuriscon. Paulus inferius agat de Philosophis.]

Et hoc si doceant Romæ, vbi est communis patria, vt ff. ad mun. l Roma. & hic. Item si in patria sua, vt hic subijcit. Item oportet, quòd sint intra numerum. Habebat enim quęlibet ciuitas numerum secundum quãtitatẽ, & Grãmaticos, & Dialecticos & Rhetores, & Physicos siue Medicos. Ita tamen quod nulla vltra decem haberet, quibus hanc immunitatem daret, vt ff. eod. l. si duas, §. fin. Sed aliud videtur in ijs, qui docent quadriuium, vt Musicam, Astronomiam, Geometriam, & Arithmeticam: nam non videntur habere excusationem, vt ff. eo. l. Geometræ.

Sciẽtiæ quadriuiales nõ excusãt a tutela.

* ¶ Quid gl. appellet triuium vel quadriuiũ declarat hic Christ.] Quid de legum doctoribus? Non excusantur nisi Romæ, vt ff. eo. l. sed & reprobari. § fi. & §. pen.

Doct. legũ an excusentur à tutela.

** Adde, ꝙ ratio diuersitatis ea est secundũ Aldob. meum, quia non ita passim permittebatur leges doceri, vti alias sciẽtias aut artes: nam eas tradi fas erat tantum Romæ, & Constantinopoli, quę & ipsa Roma vocatur & Beryti. § hæc autem tria. in procem. ff. vnde non mirum si alibi docentes contra decretũ principis non potiuntur priuilegijs ab eo concessis, cuius voluntati non parent, ca. ex eo. de reg. iur. lib. 6.] vel nisi in consilium principis sint assũpti, vt ff eo. l. iurisperitos. Vltra numerum autem, vel extra patriam suam nemo excusatur, nisi sint aliqui multum disciplinati, vt ff. eo. l. sed & reprobari § amplius. Item Philosophos, qui docent in naturalibus, constat excusationem habere, vt ff. eo. l. sed & reprobari. § amplius.

Philosophi à tutela excusantur.

*¶ Not. ex hac glos. ꝙ propter excellentem scientiam à communibus iuris regulis recedimus. Sic ex delicto ad bestias damnatus, propter singularem scientiam veniam consequi poterit l. ad bestias de pęnis. Eadem ratione & qui aliàs legitimus est dispensari poterit, vt in Episcopũ eligi possit, cap. innotuit. de elect. sicut & duplex sacerdotium consequi, c. de multa. in fi. de præb. quod fusius explicat And. Alc. lib. 1. de verb. sign.

¶ Qui

& Medici, & qui in patria sua† has artes exercent : & intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem.

¶ *Proponens vnam excusationem, & non probans, potest intra statuta tempora, aliã proponere, & probare hoc dicit ex l. propter. ff. eo. Aret.*

¶ Qui autem† vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit, alijs vti [a] intra tempora [b] constituta non prohibetur.

¶ *Constitutus intra centesimum lapidem habet quinquaginta dies ad proponendũ excusationes à die scientia : constitutus verò vltra, habet vnam dietam pro quolibet vigesimo milliari, & triginta dies. dummodo non sint pauciores quinquaginta. h.d. ex l. scire. ff. eo.*

¶ Qui autem excusare se volunt, non appellant: [c] sed intra quinquaginta dies [d] cõtinuos, ex quo co-

STL. ¶ Qui autem vult ¶ *CASVS*. Fuit dubitatum, an habens plures excusationes, si vnam proponat tantum, & eam non probet possit aliàs postea proponere & probare : & videbatur, quod non, quia proponendo vnam ex pluribus, illi videtur se astrinxisse, & alijs renunciasse, argu. leg. si mulier, §. vlt. ff. quod met. cau. l. cũ prætor. ff. de iud. l. illud. ff. de acquir. hær. cõtrarium tamen deciditur ea ratione, quia cum excusationes sint separatæ, non præsumitur quod per propositionem vnius, alteri renunciare. l. quoties duplici iure. ff. de regul. iur. expressa enim remissio ipsius non extenderetur ad alia, secundum Bart. in leg. si domus, ff. de ser. vrb. præd. maxime quia inducta ad excusandum, sicut est propositio vnius causæ, non debent inducere contrarium effectum. l. legata inutiliter. ff. de adi. leg. cum si. Not. quod proponens vnam excusationem, cum habeat plures, non videtur alteri renunciare, sed potest intra tempora statuta illis vti.

† *Cõcor. cũ hoc. §. c. pastoralis. cum gl. sup verbo, audiatur. in prin. extra de exce.*

a ¶ *Alijs vti*. dummodo in initio omnes proposuerit secundum quosdam:† aliàs non potest, vt ff. eo. l. scire oportet. § scire autem. Vel (quod verius) secundum Ioan. dic. quod illud, quod ibi dicit, quod similis est ei, qui se non excusauit, qui omnes prius non proposuit, verum est, quo ad non nominatas : quia oportet, quòd adhuc proponat, si non est lapsum tẽpus, vt hic, & ff. eo l. propter litem. §. 1. & ff de excep. l. nemo. & ff. de transact. l. cum ij § si prætor.

† *Et tũc sufficit qd vnã probet & hic tpa currunt etiam si ignorauerit ius sibi cõpetere secundum Doc. hic.*

¶ Et hæc solutio vera est, & tenenda, licet verba videantur à principio velle omnia esse proposita.] contra. C de inoffic test. l. contra maiores. Sed ibi ab initio duas proponere non potuit, quia sibi esset contrarius, & ita verum est.

STL. b ¶ *Tempora*. Quæ sunt ista tempora, habes, inf. prox. §.

STL. * ¶ Adde, quod ad proponendum excusationes, & earum causas allegandum dantur quinquaginta dies cõtinui, & amplius, secundum dispositionem, §. sequentis: sed ad istas propositas prosequendum probandumque, & diffiniri hoc negotium faciendum, datur quadrimestre. i. quinquaginta. ff. eo.

¶ Qui autem excusare. ¶ *Casum*. non expedit figurare, quia terminus hic statutus, vt potè positiui iuris, non habet in se certam rationem, & litera plana est. STL.

* Exquirenda tamen est ratio, cur non liceat appellare, & videtur esse in promptu : nam testamentarius ideò non appellat, quia non datur appellatio à facto priuati l. 1. in princ. ff. de appell. legitimus verò, quia à dispositione. l. appellari nõ potest. l. si qua. ff de verb. signific. in datiuo verò potest assignari ratio ex leg. si. ff. de appellat. reip.] Not quod à tutela non appellatur, sed excusanda est infra quinquaginta dies : Item, quod tales quinquaginta dies sunt continui. Item, quod tale tempus currit a die scientiæ. item, quod quilibet tutor potest se excusare. Item, quod dieta est 20 milliariorum. Item, quod inductum ad augmentum non debet operari diminutionem.]

c ¶ *Non appellant*. Sed contra. ff. de appellat. l. cum in vna. §. tutor. Sed ibi appellatum fuit ab ipsa sententia lata contra excusationem, sed ab ipsa datione appellari non potest, vt hic, & ff quãdo appell. sit. l. 1. §. si quis tutor, sed in alijs muneribus contra, quia à datione appellatur, vt C. de appell. l. 2. qui & C. de tẽp. & re. l. 1 & C. de decurio. l. 2. lib. 10.

Appellari an possit ab iniunctione munerum.

¶ Ratio differentiæ est propter maius periculum in muneribus vtilitate, & auctoritate publicis, ideò celerius expediri oportet, vt assignant communiter doct.]

d ¶ *Intra quinquaginta dies*. Ita tamẽ, quod intra quatuor menses cõtineantur isti quinquaginta dies: licet cognouerit se fortè datũ circa finem quatuor mẽsium, vt ff. eo. l. quinquaginta. arg. eius quod est ff. ad l. Iul. de adult. l. mariti. §. præterea, & hoc secundum quosdã. Vel dic, qđ hi quatuor mẽses currũt à die cognitionis, sicut & quinquaginta, &

gnouerint[a] se esse tutores, vel curatores datos, se excusare[b] debent, cuiuscũq. generis sint. i. qualitercũq; dati fuerint[c] tutores, si intra cẽtesimũ lapidẽ[d] sunt eo loco, vbi tutores dati sunt: si verò vltra centesimũ lapidẽ habitant, dinumeratione facta viginti milliũ[e] diurnorũ, & amplius triginta dierũ:[f] †qui tamen[g] (vt Scæuola dicebat) sic † debent computari,[h] ne minus sint, quàm quinquaginta dies.

¶ *Tutor simpliciter datus, ĩtelligitur datur vniuerso patrimonio hoc dicit ex l. propter. §. licet. ff. eo.*

¶ Datus autẽ tutor,

hoc quantum ad cursum causæ. Sed initium est vsque ad quinquaginta dies, & sic patum vltra duos menses potest hæc causa durare post quinquaginta dies: & sic intelligitur prædicta l. quinquaginta, Et quod ibi dicit in fine, ex die nominationis. Subaudi, & cognitionis: alias verò regulariter triẽnio durant lites, vt Cod. de iudi. l. properandum. in princ.

SYL. ¶ Tu respon. quòd hic a die scientiæ intelligitur vtrumque tempus, quia aliter præscriberet prius cognitioni 4. mensium, quã propositioni, q̃ habet tempus vtile: cuius contrarium est in §. præterea. quia ibi vtrumque tempus datur ad incipiendam accusationem, nec potest illud inconueniẽs oriri quod hic.]

a ¶ *Cognouerint*. Sed numquid in dubio præsumetur eum scire, vel ignorare? Resp. videtur, quòd semper scire præsumatur, etiã ex die nominationis, saltem ex tunc quando ad eum notitia venire potuit: nisi probet se ignorasse, vt C de peri. tut. l. si tutor. Sed tamen contradico, scilicet, vt præsumatur sẽper eũ ignorasse, nisi probetur eius sciẽtia, vt ff. de admi. tut. l. hoc autem. & C. qui mil. nõ pos. l. supers sernl. lib. 12. & ff de prob. l. verius. Nec obstat prædicta. l. si tutor. quia ibi publicè erat notum: vnde nec iste tutor potuit ignorare, vt ff. de iu. & facti ign. l. regula. Vel quod dicit ibi, Idque liquidis probationibus ostenderis, scilicet eo quod non probetur contra: vel aliter, vt ibi solet dici.

* ¶ Not. ex hac glos. quod licet regulariter ignorantia præsumatur, c. præsumitur. de reg. iu li. vj. hoc fallit, in publicè notis. quòd vsque adeò verum est, vt ne iuramento quidem eiusmodi ignorantia probetur, secundum Ias. in §. sed istæ. col. 20. infra de actio. Hanc tamen limitationem declara, nisi & tunc subsit probabilis causa ignorantiæ, veluti ob absentiam, seu distantiam loci, in quo id notum est, aut propter diuturnum morbum præsentis in ciuitate, aut ob alia multa, quæ impedimento sunt, nec etiã publica sciantur, vt latè comprobat And. Tiraquellus suo tractatu de Retractu §. 36. glo. 2. nu. 57.]

b ¶ *Se excusare* scilicet dando initium excusationi, vt modò diximus, & eam redigendo in scriptis per libellum, vt ff eo. l. scire oportet. §. oportet. non tamen solus libellus hic sufficit, nisi & probet excusationem, quę ibi continetur, vt ff eo. l. excusare. Accur.

** Intelligas libellos supplices, non autem libellos (vt barbarè hodie nominãtur in foro) quibus actor actionem suam proponit, & reo edit. sẽsus igitur est d. §. oportet, quod is, qui se excusare velit, debet excusationem ipsã viua voce apud iudicem excusationis causam allegando testari, aut aliàs apud acta, aut supplices libellos dare. Deinde verò probanda est causa excusationis, demum ferenda sententia, qua admittatur, aut reijciatur excusatio.]

ADDITIO. Quod facit, vt terminus datus ad opponendum, seu excipiendum, intelligatur etiam datus ad opposita, seu excepta probandum, secundum Christoph.

c ¶ *Dati fuerint*. Siue à testatore, siue à lege, siue à iudice, vt infra tit. 1. §. 2.

d ¶ *Lapidem*. idest milliarium. lapidibus etenim significabantur milliaria.

* ¶ Hoc patet ex Plin. lib. 3. cap. 5. & passim apud T. Liuium.

e ¶ *Viginti millium*. Vt pro vnoquoque die viginti milliaria computentur, vt ff. si quis cautio. l. 1.

f ¶ *Triginta dierum*, scilicet debet dari terminus, intra quem se excusent. Vel dic excusare se debent facta dinumeratione triginta dierum &c.

g ¶ *Qui tamen*. Repete, debent se excusare intra illos viginti dies: qui tamen &c.

h ¶ *Computari*. Caueas, ne fallaris in hac computatione: si enim per centum milliaria abest, vel minus, tantum habet dies quinquaginta; si autem abest vltra, etiam per vnum milliarium, habet pro quibuslibet viginti milliaribus vnam diem: & sic pro centum milliaribus habet quinque dies: cum quinquies viginti faciant cẽtum: item fortè † vnum diem, quia vltra est per milliarium vnum, vel parum plus. Item triginta dies habet: & sic habet 36. dies: & ita est in deteriori conditione, qui remotior est. Sed tamen, vt subijcit, ita est facienda computatio, ne sint minus, quã 50. dies. Et sic apparet, quod nisi per 21. dietas, vel plus sit vltra centesimum milliarium, non prodest adiectio 30. dierum, vt hic, & ff. eo. l. scire. §. aliud autem.

¶ Datus autẽ. ¶ *CASVS*. Dubitabatur simpliciter

† aliàs quod.
† aliàs debet.
† Est de hoc aperta decisio in l. 2. ff. de verb. sig.

ad vniuersum patrimonium [a] datus esse creditur.

¶ *Qui tutelã alicuius gessit, non cogitur postea eiusdem pupilli esse curator. h.d. ex l. curator.C.eo.*

¶Qui tutelã alicuius gessit, inuitus curator eiusdẽ fieri non cõpellitur:[b] intãtum, vt licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogẽdum,[c] Diui † Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶ *Maritus etiam si se immiscuerit in cura vxoris suæ, habet excusationem, h. d. ex ex l.1.§.si ff.eo.*

¶ Iijsdem rescripserunt, maritum[d] vxori suæ curatorem [e]

plicitet dato tutore vel curatore, an vniuersæ hæreditatis tutor esset, & videbatur, quod non censeretur datus, nisi bonis illius prouinciæ, in qua est, l. nõ solum, § & qui testamento. ff. eo. Sed contrarium dicitur, si simpliciter datus est, quia ad totum datus intelligitur, cum natura tutelæ sit, vt prius personam tueatur secundo bona, quæ cum sine distinctione aut limitatione indefinitè commissa sint, omnia intelligũtur commissa. Illud enim quod dicitur in d. §. & qui testamẽto habet locum, vt possit se excusare non autẽ, quod ab initio non intelligatur datus ad totũ, Nota, quod dicitur in tex.

a¶ *Patrimonium.* facit. ff. eo. l. propter litem. §. fin. Sed contra, sup. qui da. tu. pos. §. certe. Solue vt ibi.

STL. ¶ Qui tutelam. ¶ *CASVS*, sic figurari potest. Dubitabatur, an qui filij, cuius tutelam gesserat, eiusdem curã gerere astringeretur, & videbatur quod sic, * quia cura est munus publicum, ad quod suscipiendum omnes coguntur, sup. eo. in princi. nec eo quod tutelam eiusdem gessit, videtur esse excusandus, tum quia nisi sint tres tutelæ, non excusant, tum quia, quando iniungitur cura, iam finita est tutela pubertate, & tutela finita non præstat excusationem. §. item tria, supra eo.] Sed contrarium respondetur. sufficit enim vel in paucis amici labores cõsuli. l. tutori. C. de negotijs gestis. No. quod curator esse non cogitur quis illius, cuius fuit tutor. Item quod curator inuitus à testatore non datur.]

b ¶ *Non compellitur*. quasi sufficiat ei tantum seruisse, vt Cod. de negotijs gestis, l. tutori.

c ¶ *Non cogendum*. Facit ad hoc. C. eo. tit l. curator. Sed contra est ad hunc. § C. eo l. libertas. § fin. Sed speciale est in liberto, vt non excusetur, licet tutor fuerit.

* ¶ Ratio est, quia cum ab eo libertate donatus fuerit, quo nihil carius sub Sole esse potest, minimè æquum visum est, vt se excusare possit, quo minus persoluat gratitudinis officia illi, à quo tanto munere affectus fuerit]

* ¶ Limita nisi per fideicommissum manumissus esset, aut propria pecunia emptus, l. nequaquam. & l. libertum. §. qui propria, ff. eodem.]

* ¶ Quod dicitur in text. Diui Seuerus &c. Alciatus lib. 3. cap. 8. Dispun. mauult legere, Verus, quod is cum Antonino imperauit. Sed certè nihil impedit, quo minus legamus etiam Seuerus vt intelligamus de Lucio Vero Cõmodo Marci Antonini fratre, quem cum imperij consortem sibi fecisset, etiam Seuerum nominãdum censuit, vt disertè enarrat Bud. in l. si adulterium ff. de adul.

** Quem tamen reprehẽdit Ang. Augu. libro, quẽ scripsit ad Modesti, intelligens per Seuerum, & Antoninum, Seuerum patrem, & Antoninum filium, fuisseque Seuerum patrem Antonini magni, quod quidem multis testimonijs confirmat, & mihi verius videtur.]

† aliàs Verus.

¶ Iijdem rescripserunt.

¶ *CASVS*. Quærebatur, an maritus esse posset curator vxoris, & videbatur quod sic, quia procurator & curator æquiparantur, at potest esse procurator, l. maritus. Codice de procurat. ergo & curator, cuius contrarium deciditur, & intelligitur secundum gloss. quod datio non tenet, dicta l. maritus. Codice qui da. tut. poss. mutuus autem amor impeditiuus donationis, est etiam impeditiuus curæ, propter remissionem, & propter timorem scandali, si ante finem curæ vellet eum remouere vt suspectum, §. suspectus. ij. infra titu. primò, quod non est in procuratore, qui ex simplici voluntate reuocatur, §. mandatum. infra. mand. sed an hæc ratio consistat, vide quæ annotaui ad glo. super versic. excusare. vbi vetam rationem attuli. STL.

* ¶ Adde, quod maritus potest dari curator vxori ad litem, secundum Speculat. in titulo de curat. paragrapho. Vt autem. versicul. sed numquid vir, quem sequitur Baldus in lege prima, in fine. ff. eodem, dicens, quod ita seruatur in practica. idem tenet Bart. in leg. si quis. §. vltimo. ff. de procurat.]

Maritus potest esse procurator vxoris.

d¶ *Maritum.* Idem de sponsa, vt ff. eod. leg. 1. §. fin.

e ¶ *Curatorem*. Sed procurator potest esse,

esse, vt C. de procur. l. maritus. ideò autē non ponit hic tutorem: quia aliqua vxor non est pupilla, vt sup. de nup. In prin.

a ¶ *Excusare*.] Impropriè ponitur. Nam & si vellet, non admitteretur, vt C. qui da. tu. pos. l. maritus: Et est ratio, quia propter affectū vxor omnia sibi remitteret. †

Maritus non potest esse tutor vxoris.

† Istud dictū gl. reprobatur, & è rō, qa reuocatio pronocatoris pēdet ex mero arbitrio domini vt inf. man. §. atē mandatum. secundū Angel. hic.

* ¶. Ista ratio reiecta est à Doc. tam in d. l. maritus quā in l. 2. C. de procu. quia eadē viget in mandato, & nihilominus potest esse procurator. Vera ratio est quam considerat ipse Imperator in l. licet. Cod. eo. ne scilicet fiat

datum excusare[a] se posse, licet se immisceat.[b]

¶ *Falsis excusationibus liberatus, non est excusatus, h. d. ex l. 1. C. si tut. vel cur. fal. alle. ex.*

¶ Si quis autē falsis[c] allegationibus excusationem tutelę meruerit, nō est liberatus[d] onere tutelę.

¶ *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

¶ *Crimen suspecti descendit ex leg duodecim tabularum, & Prętor Romę, & Pręses in prouincia de eo cognoscit, hoc dicit ex l. 1. ff. eo.*

Sciendum est

fraus Senatusconsulto prohibenti nuptias contrahi inter curatorem, & adultas: sic enim ad eum casum res perueniret, in quo ab initio consistere non potuisset.] Et hæc omnia sunt vera, vbi datus sit curator postquam fuit sponsus vel maritus, si verò prius fuit tutor vel curator, non posset postea esse maritus, vt Cod. de interd. matrimo. per totum titu.

STL. ¶ Adde hodie secus de iure canonico, c. pe. de secun. nup.]

¶ Item hic maritus, qui post matrimonium fuit datus curator ignorans forte alium debet petere substitui, vt C. eod. l. amplissimi. & l. licet.

b ¶ *Immisceat.* Sed si alius, scilicet de prædictis, qui excusationem habent, se immiscuit, non posset excusare, vt C. si tut. vel curato. fal. all. l. 2.

STL. * ¶ Adde, quod ratio est, quia suscipiendo videntur iuri suo tacitè renuntiare, verum hoc fallit in multis casibus, quos enumerat glo. in d. l. 2.

¶ Si quis autem. ¶ *CASVS.* clarus est, & eius ratio ** dubitandi poterat esse, quod statutum est in sententia, vt scilicet lata ex falsis causis non sit ipso iure nulla. l. prima, §. item eum. ff. quæ sen. sine appellat. rescind. l. cum putarem, ff. famil. erciscun. tamen deciditur contrarium, & ratio decidendi est manifesta, ne quis ex sua improbitate commodum consequatur l. 1. Codice, si tuto. vel cura. fals. alle. ex ** non obstat ratio dubitandi, quia illud procedit in sentētia diffinitiua, secus in decreto vt hic, quia est ipso iure nullum, nec vlla requiritur restitutio.]

Falsum est immutatio veritatis.

c ¶ *Falsis.* Vbi veritas fuit mutata. Nam falsum nihil aliud est quam immutatio veritatis, vt in Auth. de fide inst. in princ. coll. 6.

** Adde, legendum esse, imitatio, ex Græco exemplari, vbi habetur vox, mimisis, & ita vertit etiam Haloan.]

d ¶ *Non est liberatus*, Immo ex tēpore dationis tenetur, vt C. si tu. vel cura. fal. alle. l. 1. in fin. & facit ad hunc §. ff. de re iud. l. Diuus. & de excep. l. qui agnitis, & Cod. si ex fal. instru. per totum tit. Quid si est iniusta excusatio licet non falsa, vel nō gratiosa? Respon. potest adhuc idē dici, vt non teneat in minoris præiudiciū vt C. si ex fal. alleg. l. 1. Quid si per ignorantiam? Respon. idem, vt Cod. si ex fal. alleg. l. vlt. licet alias sententia gratiosa teneat, vt ff. ad trebel. l. seruo inuito. §. cum prætor.

¶ *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

Continuatio. ¶ Supra visum est de tut. & cur. ac etiam eorum excusationibus, verum quia hi aliquando non excusantur, immo inuiti tanquam suspecti remouentur, ideò de his subdit. Porcus.

* ¶ Adde, quod facere suspectum tutorem, est detegere & iudicio approbare suspicionis causas. l. 2. C. de vsu. pup. Alc.]

Diuisio. Sciendum. ¶ Totus iste titulus diuiditur principaliter in quinque partes. Primò, vnde habuit exordiū crimen suspecti. Secūdò, qui possunt de suspecto cognoscere. Tertiò, qui possunt fieri suspecti. Quartò, qui possunt accusare tutorem de suspecto. Quintò, quibus causis qui sit suspectus, & si accusatur de suspecto, quid sequitur. Secunda ibi, Datum. Tertia ibi, Ostendimus. Quarta ibi, Consequens. Quinta ibi, Suspectus. Ang.

STL. ¶ Sciendum. ¶ *CASVS.* non figuratur vsque ad §. ostendimus. * Sed loco casus admonendi sumus verba. l. 12. tab. quarum mentio habetur hoc principio, sic se habuisse. Suspecti tutores remouentur. Et alibi: Intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. Hinc intelligitur, quomodo suspecti crimen ex l. 12. tabu. descendat, ex quo enim ea lege cautum est, vt suspecti tutores remoueantur, ex tali dispositione deprehenditur. hoc inter delicta annumerari. Quid ergo dicemus (inquit Pau. ad Rom.) lex peccatum est? absit, sed peccatum non cognoui nisi per legem: nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset. Non concupisces.] No. quod crimen suspecti tutoris descendit a l. 12. tab. Item quod maiores magistratus de hoc cognoscūt tam

Ro-

Romæ quam in prouincijs, & per consequẽs est delegabile.

a ¶ *Suspecti crimen*. id est huius criminis accusationem scilicet de suspecto. Vel simplicius, crimen suspecti. i. suspicionis.

est iurisdictio, vt ff. eo. l. 1. §. 1. Sed dicũt quidam quantum ad cognitionem, non quantum ad remotionem, & dicunt tantum esse speciale in legato à Proconsule, vt ipse possit remouere, non sic in legato à Pręside, sed cognoscere tantum potest.

suspecti crimen [a] ex lege [b] duodecim tabularum descẽdere. ¶ Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romę [c] Pretori, [d] & in prouincijs præsidibus [e] earum, & Legato Proconsulis: [f]

¶ *Quilibet tutor potest de suspecto accusari: & etiam patronus, dummodo ei fama conseruetur, secus in alijs. hoc dicit ex l. 1. §. ostendimus, ff. eod. Aret.*

** Adde, quod suspecti tutoris iudicium l. 12. tabul. capitale fuit, vt apud Ciceronẽ annotasse se ait P. Manutius libro de leg. Ro.

b ¶ *Ex lege*. Ex quo est legitimum crimen, numquid se inscribet q. accusabi.? Respond. potest dici, quod sic, vt ff. de priua. delic. l. fi. & de mu. & hon. leg. rescripto. §. si quis. Alij contra, vt ff. eo. l. 1. §. præterea. Sed illud potest intelligi, quando sine accusatore res procedit. † Aliud est, si cum accusatore, vt dictum est supra.

e ¶ *Præsidib.* Sub hoc vocabulo continetur Proconsul. vt ff. de offic. præsi. l. 1.

f ¶ *Legato Proconsulis*. id est de legato a Proconsule. Sed hic non habet ordinariã iurisdictionem: ergo remouere non potest, vt ff. de tut. leg. 1 §. suspecti. quæ est contra. Sed dicunt quidam nomen præsidis ibi generale esse, vt etiam hunc delegatum, & sic omnem delegatum comprehendat, vt ff. de offic. præsi. leg 1. Sed verius est in hoc Legato duo esse specialia, vnum est, vt de hoc crimine possit cognoscere, & diffinire, vt hic, & ff. eod. leg. prima, §. primo, & §. cui autem. & ff. de offic. eius, cui man. est iuris. leg. cognitio. Item & aliud, vt de omni crimine cognoscat, licet non pronunciet, vt ff. de offi. procon. leg. solent. Restat ergo vt per alium delegatum hoc fieri non possit, nisi per istum, & Prætoris, vt sup. proxime dixi.

† *Quo casu iudice per inquisitionem pcedẽte, STL. nõ oportet causam suspicionis exprimere, nec sequitur infamia secundũ Bal.*

* ¶ Quomodo suspecti crimen ex leg. 12. tab. dicatur descendere, docui in formatione casus. nam ita dicitur, quòd ab ea lege vetetur.

* Et adde, quod quamuis legitimum dicitur quodcunque ex l. descendit, non rectè tamẽ quispiam dixerit crimen legitimum, sed ex l. descẽdere intelligitur, eo quod ab ea vetetur puniaturque, vel interpretemur secundũ glos. præced. crimen pro accusatione, hoc enim vsitatissimum est l. 3. C. de gen. abo. & l. 1. C. de his qui ad eccle. cõfu. pro resolutione autem q. gl. dic, quod aut agitur ciuiliter tm̃, vt vel remoueatur tutor, vel vt ei vti suspecto curator adiungatur, iuxta l si tutor. ff. eo. & nulla requiritur inscriptio: aut criminaliter; vt remoueatur, & ob crimen condemnetur & tunc exigitur, & sic primò casu interuenit procurator, in secundò non, vt dicit Bartol. quem alij seq. in l. 1. ff. eod. in fin.]

¶ Sed quæ erit hic pęna talionis, cum accusator non sit tutor, vt remoueatur? Respond. infamia, vt inf. eo. §. suspectus.]

STL. ¶ Adde, quod per hoc non requiritur inscriptio, quia infamia est intrinseca, & sequitur ex ipsa remotione absque sententia, vt dicit Bart. vbi sup. in actione de dolo.]

¶ Item quia quandoque erit puniendus vltra remotionem, vt infra eodem. §. sed si quis præsens.

** Et hoc casu talis erit, vt calumniosè accusans suspecti tutorem, extra ordinem arbitrio iudicis puniatur, prout punitus fuisset ipse tutor pro qualitate criminis si cõuictus fuisset l. & in priuatis ff. ad turp.]

c ¶ *Romæ*. Sic in auth. de defen. ciui. §. decreto. coll. 3.

d ¶ *Prætori*. Et illi, cui à Prætore mandata

¶ Tu dic secundum Bar. in d. §. suspecti quẽ sequuntur communiter doctor. vt tradit Alex. in d. l. cognitio. & in l. 1. col. 10. de offic. eius, quod suspecti tutoris postulatio habet duplicem finem: aut scilicet ad puniendum, & habet locum §. suspecti, aut ad remouendum, & tunc cognitio à quolibet & cuilibet potest mandari d. l cognitio. in princ. remotio autem est duplex, altera, quæ remouet statim, ac quis postulatur suspecti, vt §. si qs autem infr. eod. & hæc poterit declarari per quemcunque iudicem, qui possit de causa cognoscere; altera est effectualis remotio, quæ fit per sententiam, & hæc non potest delegari, nisi delegato prætoris, vt legato proconsulis, l. 1. §. an autem. ff. eod. de veritate tamen dictorum hic per glos. vide hoc loco meum Comment. STL.

* ¶ Ostendimus. ¶ CASVS. Cum quæreretur, an omnes tutores suspecti fieri possẽt, in testamentarijs dubium faciebat, quorum fides à testatore probata fuisset, qui optimũ consilium pro filijs capere censetur. l. consilio. Cod. de cur. fur. ob quam rationem leges quoque & satisdationem, & inquisitionem ipsis remiserunt. sup. de tute. & de satisd. tu. in princ. Idem videbatur dicẽdum & de datis à iudice, cum tempore dationis, morum, & facultatum habita sit inquisitio, a quo idonei

¶ Ostendimus,[a] qui possunt de suspecto cognoscere, nunc videamus, qui suspecti fieri possunt.

¶ † Et omnes quidē tutores[b] posſūt fieri suspecti, siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius[c] generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si † patronus? Adhuc idē erit dicēdum,[d] dummodo meminerimus famæ patroni parcendum[e] esse, † licet vt suspectus remotus fuerit.

¶ † *Quilibet admittitur ad accusandum tutorem de suspecto, etiam mulier, si ex pietate pupilli mouetur: aliàs secus. hoc dicit ex leg. 1. §. consequens, ff. eodem.*

idonei inuenti fuerint. Simili modo in patrono atque alijs legitimis videbatur, quod non essent accusandi, sed potius illis adiungendus curator l. si tutor ff. eod. Quibus non obstantibus, deciditur contrarium vtilitatis pupillorū causa. Quanuis enim supradictæ approbationes inducant præsumptionem pro tutoribus, tamen si postea detegatur illorum improbitas, non est ferendum, vt in administratione diutius perseuerent arg. l. in confirmando, & l. vtilitatem. ff. de confirmat. tut. sed cum patrono tutore. li. hortatur, vt modestius agatur, vel petēdo curatorem adiungi, vel temperando talibus verbis accusationem, vt fama integra remaneat, quod & in alijs tutoribus pupillo coniunctis obseruandum erit. l. si tutor. ff. eod. No. summarium.

† *aliàs patronus fit.*

a ¶ *Ostendimus*, vt supr. proxi. §. & ff. de suspe. tuto. l. 1 §. ostendimus.

b ¶ *Omnes quidem tutores*, idest omnis generis tutores, siue sint testamētarij, siue datiui, siue legitimi, non autem omnes, id est, boni & mali, quia boni, etiam si pauperes sint, non remouentur, vt infra eod. §. vltim. poni ergo genera singulorum tutorum, & non singula sub generibus posita, seu singula generum, sic & aliàs, vt suprà quibus mod ut. fin. §. sed & capitis, & infra de fideius. in princ. & ff. de pecul. l. quam Tuberonis §. peculium, & ff de iust. & iur. l. 1. §. ius naturale. Sed numquid eadem seruantur in quolibet alio curatore, puta furiosi, vel prodigi? Respon. sic, vt ff eodem, l 3. §. non tantum, & § sed & si quis.

c ¶ *Alterius*. puta datiui.

d ¶ *Dicendum*. Scilicet, vt possit accusari, & remoueri. Sed certè immò videtur debere curator adiungi tam patrono, quam cuilibet legitimo, non autem remoueri, vt ff. eo. l. si tutor. quę est huic contraria? Respon. Illud est consilium, non præceptum, sic & aliàs C. de nup. l. viduæ.

* ¶ Quod dicitur patronum tutorem suspectū posse accusari, intellige ab alijs, quam à suis libertis, hi enim non possunt accusare. l 3. §. liberti. ver. sed si. ff. eod. qui vers. nō rectè interpretatur a docto. vt loquatur consulendo, cum verba ad iudicem, nō ad libertum postulatorem dirigantur. Multò minus igitur libertus, cuius tutela geritur, ad accusandum poterit procedere, cum & alia ratione impediatur, quia scilicet impubes. §. impuberes. inf. eo. * Quisquis autem (præter liberti) videt patronum, aut aliàs legitimum tutorem, non ex fide tutelam gerere debet, vel postulare ei curatorem adiungi, iuxta dictam l. si tutor, aut si velit eum omninò remoueri, ita petitionē suam concipere, ne eius fama lædatur, vt dicitur in text. nostro.]

e ¶ *Parcendū*. Sed qualiter parcetur? cum condemnatus ob dolum statim sit infamis, vt infra eodem, §. suspectus autem. Respond. causa non exprimetur in sententia, † vt digestis eodem leg. hæc enim, in principio, primo respon.

¶ Item nec in libello, sed temperatis verbis & habita bonæ fidei mentione fiet, secundum Angel. hic * Vel petendo remoueri ob animi segnitiem, vel rusticitatem, vel inertiam: vel vt illi adiungatur curator. lege tertia, §. fina cum lege sequent. ff. eodem.]

¶ Consequens. ¶ *CASVS*. Quæsitum est: vtrum suspecti accusatio publica esset, necne, & cum omnibus pateret, videbatur dicendum, quod si cuius contrarium respondetur; non publicam, sed quasi publicam esse, quia ea solum iudicia verè publica sūt, quæ ex l publicorum iudiciorum veniunt. l. 1. ff. de pub. iud. quæ ibi enumerantur. Tunc dubitatum est. an mulieribus liceret suspectos postulare: & videbatur dicendum quod non, cum regulariter accusare prohibeantur. l. 1. & 2. ff. de accu. ne contra pudorem sexui muliebri maxime congruentem virorum cœtibus immisceantur. l. maritus, C. de procur. cuius contrarium deciditur in ijs, quæ affectu quodam pietatis erga pupillos ad accusandum accedunt. Placuit enim pupillorum fauore ab ordinario iuris tramite declinare, vt facilius tam perfidiosum crimen ex hominum euellatur societate.] Not. accusationem tutoris quasi publicam esse. Item, quod & mulieres de suspecto accusant, quas verisimile est pietate moueri, etiam si sint extraneæ.]

† *Et sic patronus remotus a tutela non efficitur infamis, vt hic, & in c. ptnas, in gl sup verb. a moueri ime. ext. de sim.* STL.

† *Vel etiā exprimēdo, quod cū remouetur ob culpam, vel similem causā, sic vt dolis mentionē non facias.* STL.

a ¶ *Quasi*

¶ Consequens est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciẽdum est, quasi publicam[a] esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere, quinimmo & mulieres admittuntur ex rescripto Diuorũ Seueri, & Antonini, sed eę solæ, quę pietatis † necessitudine ductę ad hoc procedunt:[b] vt puta mater: † nutrix quoque, & auia: potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, † quam Prætor propẽsa[c] pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem,[d] sed pietate productam, non sustinere[e] iniuriam † pupillorum, admittet eam[f] ad accusationem.

¶ *Impuberes de suspecto non accusant: sed puberes sic, ex consilio coniunctorum, hoc dicit, ex lege impuberibus, ff. eod.*

¶ Impuberes nõ possũt tutores suos suspectos postulare: puberes autem, curatores suos ex cõsilio necessariorum[g] suspectos possunt arguere; & ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

a ¶ *Quasi publicam.* Ideò dicit, quasi, quia non cuilibet indistinctè accusare permittitur, vt statim probatur.

¶ Adde hoc fallum, vt dicatur quasi publicum, quia mulieres non admittuntur, nam omnia alia non dicerentur pub. cum feminæ non admittantur, vt aduertit hic Christ. vnde tene, ratione, quam tradidi in figurando casu.

¶ Publica autem deciditur quasi populica, idest cuilibet de populo competens, vt infra de pub. iudi. §. 1.

b ¶ *Procedunt.* etiam impudicæ, & facit ad hoc, Cod. eod. l. pietatis, §. fin. & ff eod. leg. 1. § consequens, & ff. de procur. l. feminis secus in alijs accusationibus, vt ff. de accus. l. qui accusare, & secus in postulatione, vt ff. de postu. in §. sexum.

* ¶ Adde, qđ interdum pro qualitate criminis admittuntur ad accusandum, item cum suam suorum ve iniuriam persequuntur. l. 1. & 2. ff. de accus. & in aliquot alijs casibus telaris per gl. in d. l. qui accusare, & latius per Salyc. in l. de crimine. C. qui accu. Sed contra, ff. de reg. iu. l. 2. cum suis concord. Solu. hoc est speciale. Item in eo, quod dicit matrem admitti, est contra. ff. de iu lit. iurand. l. videamus, §. sed nec. Sed certè si iuraret in litẽ pro filio, plus matri committeretur, quia quasi esset iudex, quam si filij nomine accusaret, cum magis sit in iudicis arbitrio, vtrum sit suspectus iudicandus, vel non. Sed non sic sacramentum est in arbitrio iudicis, maximè iure nouo, secundum quod non refrenatur secundum quosdam, postquam est præstitum, vt in Auth. de iudi. §. oportet collat. 6. vel licet postea taxetur, tarò vel parũ minuit de eo, quod iurauit.

¶ Dic arbitrarium esse iudici, vel primo iuramentum taxare, vel postea limitare. l. videamus, §. penult. ff. de in lit. iur.

* Ideò verior est ratio, quam tradit Barto, & cęteri in d. l. videamus in princip. quia iuramentum illud non defertur nisi domino, vel quasi domino. l. vulgo, ff. de tut. auth. quia tatione solet etiam matri deferri, quãdo tutrix existeret, quia tunc est quasi domina rerum pupillarium, aliàs non vt declarat Bartol. & Iason. in dicta leg. videamus.

c ¶ *Propensa.* id est magna.

d ¶ *Egredientem.* Quod fecit Calphurnia vt ff. de postulando. l. 1. §. sexum.

e ¶ *Sustinere.* Subaudi posse.

f ¶ *Eam.* s. fęminam.

* ¶ Impuberes. ¶ *CASVS* In tam aperta regula non figuratur, rationem tamen dubitandi elicere possumus ex superioribus. Cũ enim viderimus fauore pupillorum personas alias inhabiles ad accusandum admitti, videbatur dicendum, vt eadem via apetienda esset etiã impuberibus, saltem vbi accederet consensus necessariorum, aut cum essent proximi pubertati, cuius contrarium deciditur ob suspectam infirmitatem iudicij illius ætatis, quæ ad occupandum facilè prorueret, vt se tutorum potestatẽ subtraheret: adultis verò quia firmioris sunt ætatis, accusare permittitur, dummodo interueniat voluntas coniunctorum: cum enim id ætatis adolescẽtes adhuc non satis maturato sint consilio, cõstitutum est, vt ita demum accusare possint, si necessarij consentirent, quos vtiq; cõsensuros credendum non est, nisi è re adolescẽtium fore cognoscant, arg. l. transactionem. C. de transact. Nota summarium]

g ¶ *Necessariorum.* scilicet parentum, & facit, ff. de in lit. iu. l. videamus, §. adolescens.

* ¶ Adde, quod & tenentur sequi consilium necessariorum, vt scribit Bar. in l. 1. §. si plures. col. 3. ff. de exercit. act. quòd si absunt, vt assentire non possint, iudex supplebit. l. 3. §. praterea, & l. fin. ff. eod. Sin autem adsunt, nolunt

† De verbis necessitudinis vide Au. Gell. lib. 10. c. 3.

† alias nutrix quoq; & auia poss-sunt, pot & soror.

† alias cuius Prætor propẽsam pietatẽ intellexit, nõ sexus verecundiã egredientis, sed pietate productã nõ continere iniuriã &c.

† i. damnum, vt infr de l. Aquil. i prin.

Calphurnia fuit mulier inuerecunda.

¶ Qui non administrat bona fide, (licet aliàs sit soluendo) potest vt suspectus remoueri. Et iussus à iudice administrare, ante, quam administret, potest vt suspectus remoueri. Angel.

¶ Suspectus [a] autem est, qui non ex fide [b] tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & ante, quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri, [c] idem Iulianus scripsit, & secundum eum constitutum est.

¶ Remotus propter dolum est infamis: propter culpam non. h.d. ex l. si. C. eo.

¶ Suspect⁹ aūt remotus, si quidē ob dolū, [d] famosus est: [e] si ob

nolunt tamen consentire, si quidem id malitiosè & fraudulenter agunt, poterit nihilominus Iudex tutorem suspectum remouere, si ei videbitur iusta causa suspicionis secundum Ang. hic post Bart. in l. si cum dotem, §. eo. autē, ff. sol. matrim de quo videnda sunt, quæ ponit idem Bart. In d. §. si plures & Dec. in capit. ex parte. col. 2. de consti.]

STL. * ¶ Accipit gl. parentes secundum vulgarē sermonē, quo parentes vocamus quicumque aliquo necessitudinis vinculo coniunguntur, de quo vide hic nostrum Commen.]

STL. * ¶ Suspectus.

¶ *CASVS.* In prima parte, quia dicitur, quod suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, dubium faciebat, quod suspecti accusatio ideo inducta est, vt consulatur indemnitati pupillorum, quando autem tutor est soluendo, non videtur vllum posse fieri præiudicium pupillo, quia, si quid non ex fide gestum fuerit, cum eo agi postea poterit actione tutelæ. Sed contrarium respondetur, & ratio est, quia longè melius est anteuertere damnum, quam per vexationem litium id postea consequi. l. 1 C. quando lic. vni. si. iudi. se vind. Sed in secunda parte dubitationem faciebat ipsa diffinitio, quia si suspectus dicitur, qui nō ex fide gerit, ante quā gerat, non debet posse remoueri: cuius contrarium deciditur fauore pupillorum, & subsistēte legitima causa suspicionis, quę si arbitrio iudicis videatur petens ad eū remouendum, remouetur etiam ante susceptam administrationem. Not. quis sit suspectus. Item, quod etiam ante susceptam administrationem quis potest remoueri.]

a ¶ *Suspectus*. sic in tra eo. §. nouissime.

b ¶ *Ex fide*, s. bona.

c ¶ *Remoueri*. Quia fortè in alijs tutelis malè sit versatus vt ff. eod. l. 3. §. idem erit ibi. si autem & dic remoueri, sed non accusari, vt ff eo. l. hæ enim in fi. quæ huic est contraria. † Vel ibi nō possunt accusari suspecti ex verbis, l. 12, tabu. sed ex sentētia sic, vt hic dicitur. Vel dic, quod ante, quā gerat, ex dolo tātū accusatur suspectus, vt C. eo. l. 3. pro culpa non. † Et quod dicitur in d. l. hæ enim. hoc verum est, quando ob ignauiam fecerunt, id est administrauerunt. postquam verò cœperit gerere, & propter dolum, & propter culpam, potest accusari suspectus, vt in fi. a proximo §.

† Ista solutio non est bona pp. tex. in l. 3. ff. eod. Ang

† Et hac est bona secundū quā in accusatione tātum, nō in remotione fit differētia, qa ita propter culpā sicut pp dolū remoueri poterit, sine impediri administrare: iuxta distinctionem Angel. hic non autē de suspicione accusari, nisi pp dolum, secundū Ias.

STL. ¶ Hæc vltima sol. communiter tenetur per docto. qui tamen latius eam declarant in l. 2. C. eod. & de eius veritate vide hic nostrum Commen.]

STL. ¶ Suspectus.

¶ *CASVS.* in tam notissima regula non est aliter figurandus. Quis enim ægrè ferat famosum fieri tutorem, qui pupillum fidei suæ commissū fraudauit, remotum verò ob animi segnitiem, inertiam, vel simplicitatē, integræ existimationis remanere? In nulla enim parte iuris culpa & dolus pariter afficiunt. l. 1. C. si aduer. delic. & l. 1. § si. ff. eod. & quamuis infametur remotus ob culpam, infamatur infamia facti, non iuris, vt dicetur in glo. Not. quod dicitur in summario.]

d ¶ *Ob dolum*. Expressum in sententia, puta sic, Remoueo te, quia in dolo tali fuisti. Acc.

* ¶ Adde, idem esse, & si in sententia non exprimatur causa remotionis, dummodo in libello petitū sit eum remoueri propter dolum. Nam cum verba sententiæ ita interpretē ur. vt relationem habeant ad petitionem, secundum Bar. in l. hæ enim. §. si Prætor. ff. eo. videtur sentētia prolata ex causa expressa in petitione, l. vt fundus, ff. comm. diui.]

e ¶ *Famosus est* Excepto patrono, vt supra eod. §. ostendimus. in fin. § & ff. eod. l. 1. §. ostendimus.

¶ Hæc gl. falsa est, quando ob dolum remouetur, vt tradit Bar. in l. si tutor. ff eo.]

¶ Sed quid si remouetur simpliciter, nō expresso dolo, vel culpa? Videtur, q; semper remaneat integræ famæ, vt ff. eo. l. 3. in fin. & l. hæ enim. §. quid ergo. Potest tamen distingui, vtrum accusatus fuerit ob dolum, an ob culpam, aut ob vtrūque. In primo fit famosus In secundo, non æquè. In tertio intelligitur semper culpa, nisi in contrarium probetur: pœnæ enim non sunt augendæ, sed molliendæ, vt ff. de pœn. l. pe. & de excep. rei iud. l. si cum testamēto. & ff. de lib. & posthum. l. cum quidam. & ff. eo l. 4. in 2. & 3. respon.

¶ Ratio omnium prædictorum est, quia ad acta asseitoria sententia debet referri. l. in summa, ff. de re iud.] STL.

STL.

a ¶ *Ob culpam.* Scilicet leuẽ, vel leuissimam. ¶ Hæc glo. reprehenditur, quia tutor non tenetur de leuissima. l. quicquid, & ibi glos. & doct. C. arbi. tut.]

* ¶ Adde, quod sub nomine culpæ, quando sic simpliciter profertur à lege, intelligitur de leui, nisi subiecta materia aliud suadeat, vt docuit Dec. in l. contractus, n. 18. de reg. iur.

culpam, [a] non æquè. [b]

¶ *Pendente accusatione de suspecto, interdicitur accusato administratio, qui si decesserit, extinguitur accusatio h. d. ex l. cum quem, C. eo. Ang.*

* quid autem sit dolus, lata culpa, leuis, leuissima, declaratur in §. præterea intra quib. mo. re contrah. obli.]

Culpa lata an dolo comparetur.

¶ Secus si propter latam, quia tunc videtur infamis, vt ff. eo. l. impuberibus. §. si fraus. Et est ratio, quia dolo comparatur, vt ff. si men. fal. mo. dixerit l. 1. §. hæc actio. & ff. de precar. l. quæsitum §. eum quoque, & ff. deposit. l. quod Nerua, nisi in duobus casibus. Primus est in criminibus publicis, vt ff. ad legem Cor. de Sic. l. in lege.

** De veritate huius dicti, quod est communiter receptum, quòd scilicet in criminalibus, præsertim vbi agitur de pœna corporali, lata culpa non æquiparatur dolo, vide Dec. in c. 2. in 1. lect. in gl. fi. de constit. & in l. in actionib. in gl. in verb. culpam, ff de in lit. iur.] Secundus in delatione sacramẽti in litem, vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus. §. sed iudex.]

** Ratio est, quia in delatione iuramẽti lex nominatim exigit dolum, quo casu culpa lata non æquipararur dolo, vt communiter tenent doct. in d. l. quod Nerua. post Barto. in fine.] his enim casibus lata culpa dolo non comparatur. Vel dic secundum Azon. & de lata etiam intelligi, vt sicut in perditione personæ, dolo non comparatur, vt dictum est: sic in perditione famæ, vt non fiat infamis. Nec obstat d. l. ff. eo. l. impuberibus, quia de dolo intelligitur. † Vel dic, vt infra statim dicam in glo. 1. non similiter in fine.

Famæ periculũ æquiparatur periculo vitæ.

† Immo ibi lata culpa æquiparatur dolo quoad remouendum tutorẽ, non quoad infamandum secũdum Ang. hic Ignorãtia est lata culpa

b ¶ *Non æquè.* Idest non similiter fit famosus damnatus ob culpam leuẽ, sicut ille, qui remouetur ob dolum: fit tamen Infamis de facto: sicut & aliàs quis fit famosus de facto solo, vt in condictionibus ex turpi causa descendẽribus, vt ff. de act. & oblig. l. cessat. Itẽ in interdictis ex famosa causa similiter venientibus, vt ff. de vi & vi arm. l. neq; vnde vi. Sed videtur, quòd etiã ex culpa leui quis fi. infamis, vt ff. de ijs, qui no. infa. l. liberorũ. §. notatur, quæ est huic contra in eo, quod ibi dicit, ignorantiam iuris, non excusare ab infamia. Sed certè potest dici, quod iuris ignorãtia sit lata culpa: quod sic probo; quia omnes debent scire iura, exceptis paucis, scilicet mulieribus, minoribus, & militibus, vt ff. de iuris, & fac. ign. l. regula. C. de legat. & con. l. leges sacratissimæ, & C. de iur. & facti igno. l. cõstitutiones, ergo si quis ignorat, est in culpa lata, cum culpa lata sit id ignorare, quod omnes sciunt, vt ff. de verb. signif. l. latæ culpæ. Non est ergo mirum, si est infamis, vt ff. eod. l. impuberibus. §. fin. Vel verius secundum Azo. lata culpa non infamat per sentẽtiam damnatum, sed ipso facto sic, si est tale factum, vt in d. l. liberorum. §. notatur. Et sic sunt tres casus, vbi lata culpa nõ comparatur dolo: vnus hic: duo in glossa superioris, quæ incipit, Scilicet leuem, &c.

STL.

¶ Et hæc declaratio de lata culpa communiter tenetur hic per doct. & in l. quod Nerua, ff. depo. * Zasius tamen in intellecti. singul. c. 2. scribit duas esse latæ culpæ species: vnam versutiæ, alteram ignauiæ: & latã culpam versutiæ, dolo cõparari ignauiæ verò nequaquam: quæ distinctio verissima videtur, & innumeris exemplis in nostris Commen. comprobata est.]

STL.

** Adde, quòd non pauci sunt effectus infamiæ facti, quos collegit Dec. in ca. licet causam, col. 6. de proba. inter quos est, vt huiusmodi infames repellantur prorsus à testimonio in caussis criminalibus, & alijs arduis: & similiter in casibus, in quibus requiruntur testes integræ opinionis. alias etiam minus creditur eis.]

¶ Si quis autem. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an pendente iudicio suspecti tutoris, administrare teneretur, aut posset tutor iam accusatus, & videbatur quòd sic, quia quousque non est declaratus suspectus per sententiam, non debet ex sola accusatione priuari, ne medio tempore eidem præiudicium in administratione tutelæ generetur. * Nam quid prodesset sententia, si sola accusatio remoueret? arg cap. venerabili. de offi. deleg. contrarium tamen respondetur, quod immo interim administratio. interdicitur fauore pupilli, voluit enim l. prius pupillo prouidere, postea remedia quærere, arg. l. fi. Cod in qui. ca. re. in inte. non est necess. non enim administratio de facto aufertur, sed potestas iuris de facto interdicitur, seu suspenditur pupilli fauore, prout declarat Salyc. in l. cum quem. Cod. eod. * ne irritatus multò minus ex fide, quam ante in posterũ tutelam gerat. Sed nunc quærebatur, an iudicium suspecti transiret ad heredem, & videbatur quod sic l. si cum hominem, ff. de fideiuss. Lite enim contestata crimen morte non extinguitur. l. 1. C. ex de l. defun. cuius contrarium respõdetur ea ratione, quia causa finalis huius iudicij est terminata. nam tutor, qui petebatur remoueri per iudicem, remotus est per mortem, & sic causa iudicij reperitur finita, quod non est in d. l. si cum hominem.

* Preterea nihil damni hac ex re pupillo in

roga-

rogatur, quippequi buodcunque sibi debebitur, poterit tutelæ, aut negotiorum gestorum actionibus consequi.] Nor. quod interdictio administrationis propter accusationem suspecti durat durante lite. Item, quod morte accusati extinguitur accusatio suspecti.]

cit in officio suo, iudex rerum seruandarum causa mittit pupillum in possessionem bonorum tutoris, & quæ ex illius mora deteriora futura sunt, dato curatore, distrahi possunt, immo & tanquam suspectus remoueri potest, cum latẽdo se suspectũ sua sententia fecerit. leg. impuberibus. §. fin. ff. eodem. Nota summarium.]

Prælat⁹ suspect⁹ an sit ab administratione remouendus.

¶Si quis autem suspectus postulatur, quoad [a] cognitio finiatur, interciditur [b] ei administratio, vt Papiniano visũ est. Sed si suspecti cognitio suscepta [c] fuerit, postea que tutor; vel curator decesserit,[d] extinguitur [e] suspecti cognitio.

¶*Si tutor latitat, ne pupillo per iudicem decernantur alimenta, pupillo in possessionem bonorum misso, & dato curatore, vt suspectus remouetur. hoc dicit ex l. impuberibus. §. præterea. ff. eo. Angel.*

¶Si quis tutor copiã sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur,[f] cauetur epistola Diuorum Seueri, & Antonini, vt in possessionem [g] bonorum eius [h] pupillus mittatur:[i] & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo, vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

¶*Tutor præsens, qui per mẽdacium negat alimenta pupillo posse decerni, remittitur ad Præfectum puniendus. Idem in eo, qui per pecuniam tutelã acquisiuit: Et in liberto, qui malè administrat hoc dicit ex l. 2. & 3. §. tutor qui ff. eod. Aretin.*

a ¶ *Quoad* id est donec.

b ¶ *Interdicitur.* Argumentum, vt donec prælatus accusatur, quod nõ debeat administrare ecclesiastica bona, & facit ad hoc C. de sent. pas. l. fin. & ff. eo. l. impuberibus. C. eod. l. eum quem, vt suspectum, & ff. de sol. l. quod si fortè &c.

STL. * ¶ Ad qu. de prælato vide. ca. venerabili. vbi Abb. & alij extra, de offic. deleg. & de similitudine, q̃ est inter tutorem, & prælatum, vide Dec. in l. pactum curatoris nu. 2. C. de pact. post glos. notabi. in c. vlt. 5. qu. 3.

c ¶ *Suscepta.* id est incæpta.

d ¶ *Decesserit* scientia accusatione pendente.

e ¶ *Extinguitur*, quia nõ nisi, vt ab ea remoueatur, intẽditur, sed ex quo mortuus est verè remotus est, & quod hic dicitur, si tutela morte tutoris finiatur, idem est si quocũque alio modo finita tut. sit, vt ff. eo. l pe. §. peu.

STL. * ¶ Si quis tutor. ¶ *CASVS* Quærebatur cum erant pupillo alimenta decernenda, si tutor latitet, ne decernantur, an vt suspectus remoueri possit, & quid agendum, & cum decretum alimentorum spectet ad iudicem l. ius alimentorum, ff. vbi pup. edu. deb. non videbatur imputandum tutori, si latitaret, cũ enim iudex possit tutore inuito alimẽta decernere, multò magis eo latitante. l. qui potest inuitis, ff. de reg. iur. cuius contrariũ deciditur, quia cum alimenta sint decernenda pro modo patrimonij d. l. ius alimentorum, & in hoc versetur maximè officium tutoris, qui & vires patrimonij nouit, & æris alieni summam, meritò quando tutor in hoc defi-

f ¶ *Decernantur.* per iudicem.

ADDITIO. Ita, quod semper ex reddituu patrimonij aliquid supersit. l. ius alimentorum, ff. vbi pu. edu. de Ang.

g ¶ *Vt in possessionem.* Sed & mulcta indici poterit, vt ff. de arb. l. nõ distinguemus §. si arbiter. & facit ff. eod. l. impuberibus. §. fina.

STL. * ¶ Puto ego, vel remouendũ, vel seruandum modum traditũ hic, aut in l. fin. aff vbi pup. edu. deb. vt scilicet curatore addito decernãtur alimenta.]

h ¶ *Eius.* Aliàs est tutoris, in textu, aliàs non est, sed tamen subauditur, vt ff. eod. l. impuberibus. Sed alij dicunt eius, scilicet pupilli, vt ita administratio tutori auferantur.

STL. ¶ Hæc opin. falsa est, quia non esset contumacia tutoris punita, ideò tene primã, præterea non esset bona grammatica, si verba ad pupillum referantur.

i ¶ *Mittatur.* Causa custodiæ, non vt ex eis alatur, sed vt cautum sit pupillo, si malè gessit tutor, de suo, vt ff. vbi pup. edu. debe. l. fina. in fi.

STL. ¶ Sed si quis præsens. ¶ *CASVS.* clarus est, ratio enim dubitandi in singulis tribus casibus erat, quia satis videbatur tutorem, vt suspectum remoueri, & pupillum mitti in possessionem bonorum, vt supra proxi. sed contrarium respondetur, quod immo vlterius punitur, ratio autem primi dicti est, quia cũ delinquat hic tutor circa vitam pupilli, eum dicitur necare, q̃ alimẽta denegat. l. necare,

ff. de

ff. de lib. agn. meritò venit magis puniêdus. * In secundo verò casu hoc operatur odium illius, qui corruptis iudicis ministris, vt negligenter de vita, & moribus inquireret, tutelã redemit, neque enim interest id agere quenquam, vt corrupta fide Iquisitionis tutor constituatur, an bona fide constitu tum velut prædonem bonis alienis incũbere. l. 3 § tutor qui. ff. eod. In tertio autẽ maius vinculum. quo tenetur & astringitur filijs patroni libertus, tacit, vt qui plus tenetur, plus delinquat l. si mandato. §. 1. ff mand. Not. qd tutor mentiens de facultatibus pupilli, vt careat alimentis, punitur. Item, quod iudex non habens alicuius rei, vel facti iurisdictionẽ remittit ad cõpetentem. Itẽ, quod tutela non potest redimi pecunia, aliàs punitur. Item, quòd idem est in liberto, qui fraudulenter gerit]

† aliàs vrbis.

† aliàs vrbis.

¶ Sed si quis[a] præsẽs negat propter inopiam alimenta posse decerni: [b] si hoc per mendaciũ [c] dicat, remittendum[d] eum esse ad Præfectũ † vrbi puniendum, placuit: [e] sicut ille remittitur, [f] qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit.

¶ Libertus quoque si fraudulẽter tutelam filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur, ad Præfectum † vrbi remittitur [g] puniendus.

¶ *Qui fraude administrat, remouetur, etiã si satisdet, & mores, non diuitiæ in tutoribus attenduntur. h. d. ex l. suspectus fieri. cum l. seq. & l. suspectum. ff. eod.*

¶ Nouissimè[h] autem sciẽdum est, eos, qui fraudulenter tutelã administrant, etiã si satis offerant, remouendos esse à tutela, quia † satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi[i] in re familiari facultatem præstat. [k]

a ¶ *Siquis.* Idest tutor.

b ¶ *Decerni.* Puta si negat alimenta posse decerni, idest dari: & quod sequitur, si hoc per mendacium: & cæt. fit de responsione.

c ¶ *Per mendacium.* Quid si non dicat per mendacium, immo verum dicat, numquid de suo alere tenetur? Respon. non, vt ff. vbi pup. educ. deb. l. 3. § fi.

** Adde, quòd hoc casu ei debent præstari alimenta ex venditione mobilium, & si hæc quoque non sufficiunt immobilium, vt Iacobo ab Arena visum est, & rectè, nam si licet ea distrahere æris alieni soluendi gratia, quanto magis id licere debet necessitate famis.]

d ¶ *Remittendum.* Sed non remouendum, vt ff. eo. l. tutor §. tutor.

e ¶ *Placuit.* hoc ideò, quia maior pęna imponetur, quam remotio, vt ff. de offi. Præf. vrb. l. 1. § item solent.

f ¶ *Remittitur,* scilicet puniendus extra ordinem, vt ff. de tut. l. in eos.

** Adde, quod cognoscens extra ordinem de crimine potest imponere pęnam arbitrio suo, vel grauiorem, vel leuiorem pro qualitate delicti, l. hodie ff. de pęn.]

Et nota hic arg. contra eos doctores, qui pecunia data sibi acquirunt scholares, vt ff. de offic. præfect. vrb. l. 1. §. item solent, & in Authent. vt ea quæ dicuntur insinua. §. 1. col. 5.

g ¶ *Remittitur.* ob hoc etiam, vt ingratus accusari potest, vt C. de lib. & eorum lib. l. libertis. & fa. C. eod. l. 1. & 2. & ff. eod. l. libertus.

¶ Nouissimè.

¶ *CASVS.* Querebatur, an satis offerente eo, qui tutelam dicitur fraudulẽter administrare, sit remouendus, & videbatur quod non, quia cum satis sit satisfactum indemnitati pupilli, non est curandum, quis administret: malà enim administratio resarcietur per tutorem. contrarium dicitur ratione satis morali allegata in hoc pulcherrimo tex. quam no. * Item, quia longè melius est in tempore damno occurrere, quã postquam fuerit illatum, confugere ad remedia, quibus resarciatur. l. fi. C. in quib. cau. in integ. resti.] No. non esse standum cautioni, vbi periculum apparet. Item, quod non est danda occasio delinquendi. Item, quod plus valent boni mores, quam diuitiæ.]

ST L.

† Concor. c. 2. ĩ gl. fi. extra de so.

h ¶ *Nouissimè,* idest in vltima parte huius tit. sic, ff. de insti. l. nouissimè, nam & ibi in vltima parte tractatus sui Vlpianus ponit. Nouissimè.

† Adde similem gl. inf. de vsuc. §. nouissimè.

i ¶ *Grassandi.* idest delinquendi, vel, idest animandi ad delinquendum, sic ff. de pęn. l. capitalium, §. grassatores. inde grassor grassaris, idest nitor ad malum.

Grassor grassaris.

* ¶ Grassari est impetu, & auiditate quadã ferri ad nocendum, vnde & qui vias obsessas tenent, grassatores dicti videntur, dicto §. grassatores, quod plenius in Annotatio. declaraui.]

ST L.

K ¶ *Præstat.* facit ff. eodem. l. suspectus, & l. quia satisdatio. Et facit in arg ad q. talem. si emi librum, & antequam soluam pretiũ, comperiam alienum, vel vitiosum, quòd nõ teneat

Suspectum[a] † enim eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor, vel curator, quamuis pauper sit, fidelis tamen, & diligens, remouendus non est[b] quasi suspectus.

¶ *Finis Primi Libri.*

¶ *aliàs suspectũ etiã eum putam⁹.*

teneat soluere pretium, quia expedit potius non soluere, quam cautioneṁ de reddendo in causam euictionis, vel vitij recipere, quibus consonant, ff. de compensa. leg. 2. alia 3. Præterea lex dicit, quod non debet quis se cõmittere fragilitati cautionis. ff. ad Trebel. l. cogi. §. idẽ quærit. & C. in quib. cau. in integ. restit. l. fi. & C. quãdo li. vnicuique. leg. 1.

STL. * ¶ Adde, q̄ & vbi compertũ est rem esse alienã, & super ea mota est lis, dato mihi fideiussore, teneor soluere pretiũ. l. si post. C. de euic. qui fideiussor non solũ obligari debet pro illa lite, sed pro quacũq. euictione in futurum, vt est tex. notab. in leg. vlt. ff de rescind. vendi. vbi Bart. si verò non sit mota lis, potest emptor venditori pretiũ petenti opponere exceptionẽ rei non liberæ, secũdũ gl. in l. qui rem. C. de euic. de qua materia, itẽ quid si res vẽdita reperiatur alij obligata, vide Ang. & Ias hic, & Sal. in d. l si post. qui tangit quæcunq. in dubium venire possunt in hac materia: Sed quoties res empta detergitur esse vitiosa, dic quod si emptor eam nõ fuisset empturus, si vitium sciuisset, habet locum actio Redhibitoria: sin autem empturus quidem fuisset, sed minoris, & tũc datur actio. Quanto minoris.

ADDITIO. Nota, quòd quotiescũq. imminet euictio in limine cõtractus ante solutionẽ pretij, emptor nõ tenetur soluere pretiũ, nisi venditor det idoneos fideiussores. d. l. si post perfectã. C. de euiction. per Bart. de quo in l 1. §. stipulatio duplæ, ff. de preto. stipula. & an vẽditor cõpellatur satisdare iure actionis, vel ope exceptionis, dic quod ope exceptionis, & solũ tenetur respectu illius dumtaxat mouentis quęstionem. d. §. stipul. & ibi per Bart. & Ias.

a ¶ *Suspectum*. nam tutorem suspectum non facultates patriæ, sed fraudulentia, vel callida cõuersatio in rebus pupillaribus cõmendat, idest probat: hęres verò solis facultatibus paruis suspectus haberetur creditoribus, vt hic, & ff. de priuileg. cred. l. si creditores. * Ratio differentiæ est, q2 creditores nihil aliud agũt cum hærede, nisi vt eis satisfiat de eorum creditis, & statim atq. satisfecit, nihil præterea possunt prætendere: At tutores non pecuniam præstare debent, sed fidem: ideò ex moribus, & fide ęstimandi sunt.]

b ¶ *Remouendus non est*. immo videtur, q2 sic, vt C. de tu. & cur. qui non satisde. l. 2. quę est huic contra. Sol. ibi non repellitur propter paupertatem, sed quia non satisdabat, hic autem satisdedit.

¶ Dic, quod sol. gl. est vera, & patet ex text. nòstro ibi, Remouendus non est quasi suspectus. non enim dicit non esse remouendum, sed non esse remouendum quasi suspectum, si fidelis, & diligens sit: potest tamen repelli eo, quia ob nimiam egestatem satisdare nõ valet, & ita concordat cum l. 2. *STL.* * Et hæc, cum agitur de remouendo, seu repellendo tutore, procedunt. nam alioqui potest inops, qui ad tutelæ onus vocatur, se excusare si velit, vt subdit glo. ex. §. sed & sup. titu. 1. & ideò grauissimè errarunt, qui non distinguentes casum remotionis à casu excusationis, solutionem nostram: immo Accursij, impugnare tentarunt.] Posset tamen iste se excusare, quod dic, vt sup. titu. 1. §. sed & propter paupertatem. Est tamen huic curator adiungendus, vt sup. de cura. §. interdum, & C. eod. l. ætatis, & Cod. de peri. tut. l. 1.

Finis Liber Primus.

INSTITVTIONES IVRIS CIVILIS D. IVSTINIANI IMP. Quam Emendatissimæ.

LIBER SECVNDVS.

De rerum diuisione, &c.

Continuatio. ¶ Dictum est de personis, sequitur de rebus, vt promisit supra de iure natu. gent. & ciuili. §. fin. de quibus dicit vsque ad tit. de oblig. Et in hoc medio dicitur, qualiter acquirũtur res iure naturali, vt à §. singulorum. vsque ad titulum de vsucapionibus. Item qualiter iure ciuili, vt ab inde in antea. Item qualiter iure singulari, vt vsque ad titul. de test. Item qualiter per † vniuersitatem, vt ex testamẽto, vel ab intestato, vel simili modo, vt à titulo de testamentis vsque ad titulum de obligationibus. Accurs.

† Istam gl. tenet & sequitur Angel. hic.

LIBER Secundus.

¶ De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio.

¶ Quia principium huius tituli ponit cõtinuationem, & duas rerum diuisiones, ideò non summatur. Sumptum est ex l. 2. ff. eod. Aretin.

SVperiore libro de iure personarũ [a] exposuimus: modò [b] videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, [c] vel extra [d] patrimonium

Diuisio. SVperiore libro. ¶ Iste tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primò continuat istum librum ad præcedentem. Secundò incipit tractatum: Secunda ibi, Modò videamus. Item ista secunda subdiuiditur principaliter in duas partes. Nam primò ponit de rebus communibus iure naturali, de publicis, & de ijs, quæ sunt vniuersitatis, & de ijs quæ in nullius bonis sunt, & omnia ista per exempla clarificat. Secundò ponit, qualiter res acquirantur de iure gentium, & efficiantur priuatorum. Secunda ibi, Singulorum autem. Et illa secunda subdiuiditur loco suo.

Redeo ad primam, quæ subdiuiditur in quatuor partes. Primò ponit exempla de communibus, Secundò de publicis. Tertiò de ijs, quæ sunt vniuersitatis. Quartò de ijs, quæ nullius sunt. Secunda ibi, Flumina. Tertia ibi, Vniuersitatis. Quarta ibi. Nullius autem. Aret.

SIL. ¶ *CASVS.* in distinctione, & diuisione non figuratur Nor. est distinctio text. Item, quod cõtinuatio faciẽda est. Item, quod dictio, modò, est demõstratum præsentis tẽporis.]

a ¶ *De iure personarum*. Ab illo tit. de iure personarũ vsque huc.

b ¶ *Modò* Sicut promisimus sup. de iure natu. §. fin.

c ¶ *Patrimonio* Scilicet aptitudine: aptæ enim sunt esse in patrimonio, vt res pro derelicto habita.

¶ Hanc suppletionem aptitudinis reprehendit hic Ang. ostendens quod litera de se plana est.

* ¶ Res in patrimonio nostro, seu in bonis nostris esse dicũtur, quas possidentes, exceptionem: amittentes autẽ ad eas recuperandas actionem habemus. l. rem. ff. de acq. rer. do. vbi vide auream glo. distinguentem, quasdam res dici in bonis nostris, alias; extra, alias nec in bonis, nec ext. alias ex bonis.

d ¶ *Vel extra*. Scilicet aptitudine: quia non sunt aptæ, vt sint in patrimonio, vt sunt res sacræ, vel religiosæ, vt infra eod. §. nullius. interdum tamen dictæ res sunt in patrimonio, vt si ab hostibus captæ sint, vt ff. de religio. l. cum loca.

nostrum habentur.[a] Quædam[b] enim naturali iure cõmunia sunt[c] omnium,[d] quędam publica,[e] quædam vniuersitatis,[f] quędã nullius,[g] pleraque singulorum, quæ[h] ex varijs causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis[i] apparebit.

¶ *Aer, aqua profluens, mare, & littora sunt communia, quibus quiuis vti potest, dũmodo à rebus singulorum abstineat. hoc dicit ex leg. 2. & l. nemo. ff. eo. tit.*

¶ Et quidem naturali iure[k] communia[l] sunt omnium hæc, aer, †aqua profluẽs,[m]

a ¶ *Habentur.* Talis diuisio hic sumitur. Rerum enim aliæ sunt in patrimonio, aliæ extra, quæ videtur insufficiens, nam aliæ sunt nec in patrimonio, nec extra, vt seruitutes, vt ff. de vsufr. le. l. 1. contra. Sed Io. dicit, quod hic pueris loquitur simpliciter: nã quædam pro docendis pueris dicuntur, quæ aliàs non dicerentur. vt ff. de ac. & obl. l. obligationũ. in fin. quod non est verisimile, quod propter pueros male loquatur, vnde non placet. Alij dicunt, hic de corporalibus rebus tantum loqui, quod est falsum, quod colligitur ex continuatione huius tit. ad sequentes. Nos dicimus seruitutes esse in bonis cum earum nomine agamus, & excipiamus, vt ff. de acquir. rer. dom. l. rem. & l. statuas, quod autem in d. l. dicitur, eas non esse in bonis, nec extra, dicit ideò, quia per se non censentur, vt est possessio tigni in domo positi, quia non intelligitur tignum, dum durat domus, per se, vt ff. de vsucap. leg. eum qui.

Seruitutes sũt in bonis nostris.

SYL. ¶ Et hæc glo. communiter approbatur. *seruitutes enim in bonis computantur, verum dictio (id) quæ habetur in dicta l. 1. non est referenda ad seruitutẽ, sed exponere oportet id, scilicet ius, cuius vsusfructus legabatur. dum est apud dominum, non potest tãquam seruitus annumerari bonis illius, cum rei suæ nulla possit esse seruitus. l. in re communi. ff. de seru. vrb. præd. & cum non sit, nec potest consequenter dici extra bona, qa nõ entis nullæ sunt qualitates, & iste est verus intellectus illius. l. qui plenius expositus est hic in Commen.]

ADDITIO. Quia non possunt stare sine re: vel persona, cuius sunt. l. si aliena. §. hoc iure. cum si. ff. de vsuc. Ang.

b ¶ *Quædam,* hic fit alia diuisio.

c ¶ *Communia sunt.* Non tamen agitur communi diuid. secundum Pla.

SYL. * ¶ Nam iudicium communi diuid. inductum fuit ad diuidendas res, ex quarũ communione poterant oriri discordiæ, hæ verò, quæ hic enumerantur, cum dominia distinguerentur, relictæ sunt in naturali illa communione, quia ex eorum vsu non videbatur perturbari tranquillitas humanæ societatis, sed potius earum diuisio præbuisset materiam rixarum.]

d ¶ *Omnium,* Scilicet vsu, non proprietate, vt dicitur, infra eodem, §. & quidem.

e ¶ *Publica,* id est quasi populica, i. omnium populorum, vt sup. tit. 1. §. consequens, & infr. eo. §. flumina. Aliàs dicitur publicum, quod est vnius populi, vel illius tantum, vt campus Martius, vt C. de sacrosan. eccl. leg. fin. & hoc dicitur magis vniuersitatis.

f ¶ *Vniuersitatis.* vt inf. eo. §. vniuersitatis.

g ¶ *Nullius.* vt infra eo. §. nullius.

h ¶ *Quæ:* scilicet quæ sunt singulorum, nec enim ad superiore refertur.

i ¶ *Ex subiectis.* infra eod. §. singulorum. vsque ad fin. titul.

¶ Et quidem. ¶ Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum. Secundo ex dicto infert. Tertiò illationem restringit. Quartò rationem restrictionis assignat. Secũda ibi, Nemo. Tertia ibi, Dum tamen. Quarta ibi, quia non sunt. Aug.

¶ *CASVS.* in declaratione primæ partis distinctionis non figuratur aliter, cuius ratio in aperto est, quia cum huiusmodi, natura ita comparata sunt, vt omnibus pateant, in diuisione dominiorum de iure gentium communia remanserunt. No. quæ dicantur communia de iure gentium. Item quod ius gentium appellatur ius naturale. Item, quod accidentia concreta debent regulari secũdum eorum subiectum. Item, quod littus maris non prohibetur alicui, dummodo ab ædificijs ibidem positis abstineat.

K ¶ *Naturali iure.* s. iure gentium, quod est naturali ratione inductum, vt ff. de iusti. & iur. l. omnes, §. quod verò, de quo hic loquitur vt infr. eo. §. singulorum. † & in fin. huius §. nam iure naturali primæuo etiam alia essent communia.

¶ Quamuis Christ. hic dicat gl. solere reprobari, pro ea tñ est tex. clarus hic in fi. vbi postea dicit ędificia iurisq nõ esse sicut ẽ mare.

l ¶ *Communia.* Non tamen agitur cõi diuidundo, secundum Plac. nisi postquam facta fuerint occupantium. Et quod dicit omniũ, scilicet vsu, non proprietate, vt prædixi.

* ¶ Adde autem, quod in mari potest quis ius proprium acquirere, vel ex longa consuetudine, vel ex priuilegio. l. sane, vbi glo. ff. de iniu. & ideò videmus Dños Venetos ex lõga consuetudine habere iurisdictionẽ in eorũ mari, quod tradit Bar. in l. vl. §. si quis. eo. ti.

m ¶ *Profluens,* id est de cælo cadens.

Diuisio.

† Tu dic, qđ immo iure naturali primæuo, quia quando Imperatori placuit de iure gentium intelligere illud expressit, vt in §. riparum. & §. littorũ inf. eodẽ nec ob. arg. gl. quia ius gentiũ iuri naturali derogauit quantum ad aliasres: aliàs nõ esset differentia inter ius cõe. & publicũ, secundum oẽs doct. hic.

* ¶ Ad-

*¶ Adde, quòd Theophilus vertit, tu doo tu aen naon, quod sonat, aqua semper fluens: ne quis putet hic agi de aqua pluuia.]

a ¶ *Et mare.* Sic ff. de iniur. l. iniuriam, §. si quis me prohibeat. †

† & l. venditori. in pri. ff. cō mu. pd.

b ¶ *Et per hoc.* id est per cōsequens. † cum sit accessio maris, arg. infra eod. §. si tamē. Sed contra. ff. ne quid in loc. publ. l. littora. vbi dicitur littora esse, populi Romani. Sed illud est verum quo ad iurisdictionem, verè tamē sunt cōmunia, vt hic. sic C. de quad. præ. l. bene à Zenone, secus in ripa fluminis, quæ non est publica, licet flumen sit publicum vt inf. eod. §. riparum, ibi, sed proprietas. Et potest esse ratio, quia inundatio fluminis rarò venit, & ideò esse potest vtilitas in proprietate ripæ, at mare assiduè inundat, vnde paruula esset vtilitas, non ergo propriatas quæritur, vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. fi.

† Similis locutio. ī fr. d. stirp. ser. ī pr.
† alias à villis.
† alias se abstineat.
† alias si cut & mare.

tur. l. in littore. ff. ne quid in loc. pub. aut ædificando aliquis damnum sentiret. leg. 2. §. aduersus. eo. tit.

f ¶ *Non sunt iuris gentium*, id est communia de iure gentium, sicut est mare, immo eorum, qui ibi ædificauerunt, † vt ff. eod. l. in tātum.

† Dummodò iustè ædificauerit, s. cū decreto pretoris alias per quemlibet iure publico prohiberi potest, secundum Ang. Inc. SYL.

g ¶ *Sicut est mare.* hic continua quod est infr. statim. §. est autem &c. ¶ Flumina.

¶ *CASVS.* non figuratur, quia ponitur mera declaratio terminorū quę scilicet publica sint. Ideò autem volunt ll. hæc remanere publica, quia nullum controuertendi locum habere videbatur illorum communis vsus.] No. flumina & portus esse publica. Item, quòd piscandi ius in eis omnibus commune est. Item, quid sit littus.]

& mare,[a] & per hoc[b] littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen† villis,[c] & monumentis,[d] & ędificijs[e] † abstineat: quia non sunt iuris gentium,[f] † sicut est mare.[g]

¶ *Flumina & portus sunt publica: ideoque ius est ibi omnibus piscādi, & littus dr̃ quatenus hybernus fluctus maximè excurrit. h. d. ex l. nemo. in fi. ff. eo. & l. littus ff. d̃ ver. sig.*

¶ Flumina autē omnia,[h] & portus: publica sunt: ideoq. ius piscandi omnibus[i]

SYL. ¶ Dic tria consideranda, primò vsus, & hic est de iure naturali primæuo cōmunis omnibus animantibus, secundò potestas acquirendi dominium per occupationem, & hæc est de iure gent. & solis hominibus cōuenit, tertiò iurisdictio & protectio, & hæc est populi Romani. solutio tamen gl. hic communiter tenetur.]

c ¶ *Villis.* ab alio positis, & habet duas significationes dicitur enim casa, vel insula quędam, in qua non habitatur, sed vel tecta ponuntur, vel propter aquam illuc confugitur, vel fructus reponuntur, vt hic, & ff. de vsuf. l. arboribus, in princ. Si verò habitaretur, esset prędium vrbanum, vt inf. de serui. præ. §. prædiorum. Item dicitur villa congregatio hominum.

SYL. * ¶ Villas accipe hic & in d. l. arboribus quæcūq. ædificia in littore facta vel ad habitandum, vel ad pisces, aut fructus reponēdos, vel alia quauis causa, in §. verò, Prædiorum villa accipitur pro rure.

d ¶ *Monumentis.* Quid sit monumentum, habetur ff. de relig. l. 2. § monumentum.

* ¶ Latius hoc declaratur in l. monumentum. eo. tit. diciturque à monendo, sed munimentum à muniendo, nam munimentum est quod alicuius loci muniendi causa factū est. l. funeris. eo. tit.]

e ¶ *Aedificijs*, scilicet alijs.

** Hinc igitur not. q̃ licet ædificare in mari, & littore, & ædificium fieri ædificantis, quod intellige, nisi vsus publicus impedire-

h ¶ *Flumina autem omnia.* Scilicet perpetua, vt Padus, & Rhenus: quædam enim sunt priuata, vt fossata in agris posita, quæ crescunt, & decrescunt, quæ quandoque currunt, quandoque non, vt ff. de flumi. & ne quid in flumi. l. 1. §. 2 & ff. eo. l. nemo. in fin. Idem iuris est in fossaris existentibus inter fundum & viam, nam & ea sunt illorum, quorum est fundus, cui sunt contigua. Bart. In tract. Tiber. ver. agro. nu. 6.

i ¶ *Omnibus.* Nec qui fuit primo longo tempore piscatus, alium superuenientem repellere potest, vt ff. de vsucap. l. fi. nisi fortè spacio triginta annorum, vt ff. de diuer. & tempo. pręscri. l. si quisquam. Vel secūdum Ioan. Intellige hanc. l. si quisquam quando erat in possessione piscandi.

¶ Adde, quod si volumus acquiri ius ex prę scriptione, & non acquiritur: aut consuetudine, & acquiritur: ita communiter resoluunt docto. de quo latissimè vide Ioā. Fran. Balbum in tract. præscript in 6. quæst. 4 par. 5. par. princip. col 215. nisi sit præscriptio tāti temporis, cuius initij memoria in contrarium non existat. SYL.

* Verior tamen est intellectus ad l. fi. quem ibi tradit Paul. de Cast. quod qui solus pluribus annis piscatus fuerat, tempore prohibitionis iam desierat esse in quasi possessione piscandi: hunc enim intellectum innuerē videtur illa disiunctiua (vel) quæ secundum Bal. in l. filiæ. C. de coll. diuersitate inducit eisdem retentis terminis.]

ADDITIO. Et dicitur constitui in possessione piscandi, quando iste, qui primo piscatus est, prohibuerat alios volentes acce-

dere piscatum, & isti prohibiti acquieuerāt prohibitioni, nec contrauenerant. Et hęc faciunt ad q. vtrum ille, qui tenuerit molendinum per triginta annos in aliquo flumine, possit alios prohibere, ne ibi molendinū habeāt. Christoph.

primum à plano vergere incipit vsque ad aquam. l. pen. ff. de flu. & ne quid in flum.
f ¶ *Iure gentium.* i. de iure gentium: vel. i. omnibus gentibus publicè patet.
g ¶ *Earum.* s. riparum.

cōmune[a] est in portu, fluminibusque. † Est autem littus[b] maris, † quatenus hybernus[c] fluctus maximus excurrit.[d]

¶ *Vsus riparum publicus est: proprietas verò illorum est, quorum prædijs adhęrēt. h. d. ex l. riparum. ff. eo. Aret.*

¶ Riparum[e] quoque vsus † publicus est iure gentium,[f] sicut † ipsius fluminis. Itaq. naues ad eas † appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in ijs reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. Sed proprietas earum[g] illorum[h] est, quorum prædijs † adherent:[i] qua de causa arbores quoque in eisdem[k] natæ eorundem[l] sunt.

¶ *Vsus littorum est publicus de iure gentium, sed proprietas eorū nullius est, sicut ipsius maris. Aret.*

SYL.
**
† *Diffinitur in l. port. ff. de verb. sign.*
† *s. pu. aliàs secus. leg. iniuriarum in fin. ff. de iniu.*

a ¶ *Commune.* id est in communi omnib. patet, non autem est commune, immo publicum secundum Ioan.
b ¶ *Est autem littus.* vt ff. de verbo. signific. i. littus.
c ¶ *Hybernus.* id est hyemalis quando vēto vnde trahuntur: quasi dicat quantūcunque mare aliquo tempore plus extenditur in hyeme, vel æstate, tantum est littus eius.
d ¶ *Excurrit.* hic continua quod est infra eod. §. littorum.

* ¶ Riparum. ¶ *Casum.* non expedit figurate, dubium tamen poterat facere, quod exēplo littorum, quæ (vt dicitur in §. seq.) eiusdem iuris sunt quo ad vsum, & proprietatē, cuius est mare, ripæ quoque naturam fluminum etiam quo ad proprietatem sequi deberent. Quo non obstante dicitur, quod vsus quidem riparum publicus est, sicut & fluminis, eo quod aliàs vsus fluminis inutilis esset, nisi liceret ad ripam accedere. aliquo enim concesso intelliguntur concessa esse omnia, sine quibus illo vti non possemus. l. 2 ff. de iurisd. omn. iud. sed proprietas earum illorum est, quorum prædijs adhærent: cuius rei rationem reddit Bald. in l. riparum, ff. eod. quia & si ruant, vel aliter vitientur, ex eorundem prædijs reficiendæ sunt. l. si locus. in fin. ff. quemad. ser. amit. * nam cuius est onus, eiusdem & commodum esse debet. cap. qui sentit. de reg. iur. libro sexto.] Nota summarium.

† *aliàs publicus est & iuris gentium.*
**
† *facit l. fluminū, ff. adam. infect. in princ.*
SYL.
† *aliàs applicare.*

e ¶ *Riparum.* i. fluminis.
* ¶ Discrimen ripæ, & littoris expressit etiam Ouid. lib. 6. Metamor. cum loquens de fluminibus influentibus in mare, ait, Campoque recepta, liberioris aquæ pro ripis littora pulsant, Ripam autem diffinit Vlpian. lib. 1. de flumi. & nequid in flumi. esse id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens.]
** Adde, quod confinia ripę sunt à loco, quo

h ¶ *Illorum.* scilicet hominum quorum, &c.
* ¶ Rationem reddit Aldo in figuralione casus.
i ¶ *Adhærent.* Sed quid si via publica est in medio inter flumē, & agrū? Respond. idē quod hic. vt ff. de acquir. rer. dom. l. maritus.
** Idem de fossis existentibus inter viā publicam, & agrum, secundum Veron. de seruit. rusti. præ. c. de ripa. Itē declara hunc tex. vt licet riparum proprietas sit illorum, quorum prędijs adhærent, tamen non possunt disponere de ripis, sicut alij domini de re sua, quia vsus est publicus, & ideò deteriorare non possunt arg. l. pen. & fi. ff. de vsu & hab.

† *aliàs horent.*

K ¶ *In eisdem.* s. ripis.
l ¶ *Eorundem.* Sed quid si piscator vult ligare, dominus vult incidere? Videtur dominus præferendus, vt supr. de ijs qui sunt sui vel alien. iur. in fi. ibi, nec cuiquā &c. & C. de Iudæ. l nemo exterus. & ff. solu. matri. l. etiā. §. licet. Sed contra credo, vt ff. de vsu. & ha l. fin. & de vsufr. l. si cuius. §. Item Nerua. aliàs est in l. æquissimum.
¶ Et hæc verior ratione publicè vtilitatis, si simul veniunt: secus si vnus post alium, gl. in l. nemo, ff. eo & declarat hic Christ. SYL.
¶ Littorum. ¶ *CASVS.* Quærebatur de littoribus, & eorum vsu, cuius iuris sint, & videbantur communia, vt sup dictum erat in §. 1. Tamen contrarium dicitur, quod immo eorum vsus publicus est: & hoc est ex eo, q. a ibi non loquitur de vsu, sed de ipsa re, & de ipso mari, & littoribus, illa enim sunt communia, vsus verò eorum est publicus, prout declarant Bald. & Christoph. hic. Not. quod vsus littorum publicus est, sicut maris. Item, quod licet ædificare, siccare retia, & huiusmodi. Item, quod proprietas littorum in nullius bonis est. Item, quod illud, quod est omnium, potest dici esse nullius, SYL.

a ¶ *Lit.*

¶ Littorum[a] quoque vsus publicus[b] est, & † iuris gentium,[c] sicut & ipsius maris:[d] & ob id cuilibet liberum est causam ibi † ponere, in quam se recipiat, sicut retia[e] siccare; & ex mari deducere. Proprietas † autem eorum[f] potest intelligi nullius[g] esse; sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra, vel arena.

¶ Quæ sunt communia ciuitatum, dicuntur vniuersitatis. h. d. ex l. in tantum. §. vniuersitatis. ff. eo.

¶ Vniuersitatis[h] sunt non singulorũ, † quæ in ciuitatibus[i] sunt theatra,[k] stadia,[l] & his similia,[m] & si qua alia[n] sunt communia ciuitatum.

¶ Ea, quæ sunt diuini iuris, in nullius bonis sunt. hoc dicit ex l. in tantum, § sacra, & l. 1. §. 1. ff. eodem. Angel.

a ¶ *Littorum*, scilicet maris, vt sequitur.

b ¶ *Publicus*. sup. eo. §. & quidem ibi, & per hoc & c. contra. So. dicit Pla. omnia communia esse publica; & econtra scilicet ratione quorundam vsuum, vt ecce tam mare, quam flumina, & littora, & ripæ, in vsu animantium sunt, & in inhibendo, & in abiuendo, & commorando, & similibus quæ exigit natura: sed ius piscãdi, quod in his est, solum cõpetit hominibus, & retia siccandi, & quædam similia, portus tamen dicit esse publicos, non cõmunes. Sed Ioan. dicit nulla communia esse publica, vel econtra ea enim demum sunt cõmunia, quæ cum sunt in vsu omniũ animantium, occupantibus conceduntur, vt lapilli, & gemmæ in littore maris, vt inf. eo. §. item lapilli, & ff. eod. l. item lapilli. Sed publica non solum non conceduntur occupanti, immò interdicta proponuntur, nequid in eis fiat, vt ff. ne quid in loco publi. & de flum. & alijs tit. Præterea quomodo potest esse, quod ait Pla. cum in diuisione supra posita velut duæ species oppositæ ponantur, communia, & publica. vt sup. eod. in princip. & quod dicit hic publicus, idest communis, vel publicus quo ad vsum † communis verò quo ad proprietatem.

† *aliàs iure gẽtium.*

† *aliàs imponere.*

† *i. dominium sic infr. §. interdu hoc. eo. ti.*

† *Et sic vera est opinio Pl. vt cõtra dicatur publica, sed non econtra, nisi respectu quorundã vsuũ.* SYL.

¶ Et hæc opin. tenenda est, & sic opin. cuiuslibet in casu suo vera est, vt declarat hic Christoph.

c ¶ *Iuris gentium*, idest de iure gentium.

d ¶ *Maris*. scilicet est.

e ¶ *Sicut retia*. Hysteron poteron, idest ordo conuersus, vt ff. eo. l. riparum.

f ¶ *Eorum*. scilicet littorum.

g ¶ *Nullius*, idest hominis singularis omnium autem sunt, & sic differt ab illo. §. nullius. infra statim posito.

¶ Vniuersitatis. ¶ *CASVS*. non figuratur in positione declarationis, seu descriptionis, si tamen vis formare, dic quod ista videbãtur publica, non vniuersitatis. l. inter publica. ff. de verb. sig. quasi populica, idest illius populi, sed contrarium dicitur, quòd immo sunt vniuersitatis, quia publicum in hac materia non capitur pro eo, quod est vnius populi, sed vniuersorũ populorum, vt declarat gl. 1. inf. eod §. No. summa. Item no. quæ dicantur vniuersitatis.

h ¶ *Vniuersitatis*. Quæ etiam publica quandoque dicuntur, idest vnius populi, vt C. de sacrosan. eccl. l. fi. in princip. Sed aliter accipitur supra eo. §. flumina, nam loquitur ibi de illo, quod est publicum omnium populorum.

i ¶ *In ciuitatibus*. Et ciuitatum sunt.

† *aliàs voluit qua.*

K ¶ *Theatra*. A theorando, idest inspiciẽdo, vt in arena Veronensi.

Theatrum.

¶ Dic, quod est dictum à theoma, hoc est, video: latinè dici potest spectaculum. STL.

l ¶ *Stadia*. stadium est octaua pars milliarij, quod Hercules currebat vno anhelitu, vt legitur in historijs.

Stadiũ.

* ¶ Hic accipitur pro loco, in quo homines, vel equi, ludorum causa currũt, quem Latini curriculum vocant: sic Cice. in Tuscul. In stadio Censores exclamant. STL.

m ¶ *Similia*. Quæ sunt ad delectationem populi, vt latæ viæ, & picturæ in palatio.

n ¶ *Et si qua alia*. scilicet necessitatis causa facta, vt curia communis, palatium, nauigium, & sunt supradicta vniuersitatis dominio, & vsu. Sed Pla. dixit vsu tantum esse vniuersitatis, alia sunt quæ dominio & fructu sunt vniuersitatis, non vsu, vt fundi ciuitatis, & serui, vt ff de in ius voc. l. sed si hac. §. qui manumittitur, & ff. de verborum significa. l. inter publica, & de contrahen. empt. l. sed Celsus §. 1.

ADDITIO. Dicite ex mente doct. quod hæc omnia dicuntur vniuersitatis, & quo ad dominium, & quo ad vsum communem, vt hic, & l. sicut. § 1. ff. quod cujusque vniuer. Est tamẽ differentia inter res vniuersitatis, quia quædam vniuersitatis appellantur; & quo ad dominium, & quo ad vsum communem, vt sunt theatra, & stadia. Quædam verò sunt vniuersitatis quo ad dominium, & quo ad vsum particularia, vt sunt prata vniuersitatis, ex quibus commodum percipitur in particulari: & ita dicunt doctor. Christoph.

¶ Nullius. ¶ Ista pars vsque ad §. singulorum

¶ Nullius[a] autem sũt res sacrę, & religiosę, & sanctę, quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

¶ *Res sacrę sunt, quæ ritè per Põtifices Deo dedicatæ sunt, seu ad diuinum ministeriũ deputatæ; quæ non possunt nisi pro captiuis redimendis alienari, hoc dicit ex leg. in tantum, §. sacræ, ff. eodem.*

¶ Sacræ res sũt, quæ ritè per Pontifices[b] Deo consecratę sũt: veluti ædes sacrę,[c] & † dona,[d] quę ritè ad ministeriũ Dei dedicata sunt: quę etiam[e] per nostram cõstitutionem[f] alienari, & obligari phibuim[9], excepta[g] causa redẽptionis captiuorum. Siquis autẽ auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum.[h]

† *aliàs donaria.*

¶ Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet,[i] vt & Papinia. scripsit.†

¶ *Religiosus locus fit ex mortui illatione: fieri autem non potest nolente domino, vel habente ius communis proprietatis, vel vsusfructus: sufficit autem semel consensisse. hoc dicit ex l. in tantum. §. religiosum. ff. eodem.*

diuiditur in quattuor partes. Primò ponit, quæ sunt in nullius bonis. Secundò ponit exemplum de rebus sacris. Tertiò de religiosis. Quartò de sanctis rebus. Secunda ibi, Sacræ. Tertia ibi, Religiosum. Quarta ibi, Sanctæ. Et quamlibet partem summabo per se. Aret.

a ¶ *Nullius.* Scilicet hominis, vel hominum; nec possunt esse, sed sunt in bonis Dei censura, siue dispositione. & sic non obstat, quod posset dici de communibus, & publicis reb. vniuersitatum, quæ videntur nullius esse, quia esse possunt, & sunt hominũ, licet non hominis singularis. Itẽ cõtra infra eo. §. feræ. So. vt ibi.

STL. ¶ Sacræ res. ¶ *Casum*, non expedit figurare, quia sumus in declaratione terminorum, & litera clara est. Not. qđ sit sacrum. Itẽ quod sacra etra imperialibus decretis prohibentur alienari, excepta causa redemptionis captiuorum. Item, quod nemo sibi sacrum propria auctoritate constituit. Item, quod locus, vbi est ecclesia, ea diruta, remanet sacer.

b ¶ *Sacræ, Pontifices*, scilicet Papas, & episcopos. Sed numquid Imperator dedicare potest? Videtur, quod sic, vt ff. eo. l. sacra. §. 1. vbi dedicat. idest potestatem dedicãdi dat. nam olim Imperatores erãt sacerdotes, vt in canonibus dicitur: † Vel dic dedicat, alij (puta episcopo) permittendo sine requisitione, vel concedit, scilicet requisitus.

† *capit. Cleros. §. Pont. 21. dist.*

STL. ¶ Vera solutio est, quod loquitur secundum tempora antiqua, quando potestas religionis non erat restricta ad Pontifices, vt hodie.

c ¶ *Aedes sacra.* Hic locus dicitur sacer, vt hic, & sanctus, vt C. de sacrosan. eccles. l. sancimus, item religiosus, vt in auth, vt religiosæ domus.

d ¶ *Et dona.* (aliàs donatia) idest thuribula & cruces, & calices. Accur.

e ¶ *Quæ etiam.* scilicet donaria, non autem referatur ad ædes sacras, nam illæ nullo modo possunt alienari, vt in authen. de alie. & emph. §. & quoniam cognouimus. coll. 9.

f ¶ *Constitutionem*, vt C. de sacrosanct. eccles. l. sancimus.

STL. ¶ Dic tamen, quod illa constitutio nihil valet, quia cõmuniter cõcludunt docto. in c. ecclesia Sanc. Marię. de consti. quod etiam illæ ll. quæ in beneficium ecclesiarũ sũt factæ ab Imperatore, ex defectu potestatis non valent.

g ¶ *Excepta.* Nam hominum animæ quibuslibet rebus pręponendæ sunt, vt C. de sacros. eccles. l. sãcimus. in fin. Itẽ propter debitum, si quod habet ecclesia. vt in authen. đ alie. & emph. §. hoc autem super ipsis. coll. 9. Itẽ propter alimenta pauperum, vt 12. q. 2. c. aurum habet ecclesia.

Sacræ res aliquando alienari põt.

STL. ¶ Vide tex. in auth hoc ius porrectum. C. de sacros. eccle. & ibi doct.

* ¶ Adde, quod traditur hic, licere pro redemptione captiuorum alienare donaria ad ministerium Dei deputata, extẽdi per doct. etiam ad carcere inclusos propter delicta. quod attestatur Crot. in repeti. l. si constã te. col. 18. ff. solu. matrimo.

h ¶ *Profanum*, idest non sacrum.

i ¶ *Sacer adhuc manet.* definit tamen esse sacer, si ab hostibus capiatur, vt infra de inuti. stipula. §. primo; & ff. de reli. l. cum loca. Item locus esse religiosus definit, quãdo ea remouentur, quæ talem eum reddebant, vt ff. eodem, l. sacra, §. illud. & de reli. l. antepenul. in fin.

Locus definit esse sacer dupliciter.

¶ Religiosum. ¶ *CASVS.* figuratio nõ esset necel-

*

† in leg. ade.ff. de con. emptio.

necessaria in declaratione termini: * sitamen vis ponere, dic quòd primi respōsi poterat esse dubitandi ratio, quòd in §. praec. vidimus res sacras priuatorum auctoritate constitui non posse: at diuersum statuitur in religiosis, propterea, quia tunc minus afficitur locus, quam cum efficitur sacer, idque ex reg. l. in re mandata. C. mand.] & dum dicitur, quòd inuito socio non potest inferri in communem locum, vel alienum, quamuis sepulchro communi quis inuito socio vti possit: ratio dubitandi erat fauor religionis, & quòd satis erat solui pretium loci. Videmus enim aliàs fauore religionis quem ita astringi. l fi. §. 1. Cod. de com. ser. manu. & ibi Bald. sed contrarium dicitur, quia non debet vni per alium iniqua cond. inferri. l. non debet. ff. de reg. iur. nec astringi quis ad vendendum, leg. nec emere. Cod. de iure delib. & sine facto nostro nostra à nobis non abdicantur. leg. id quod nostrum. ff. de reg. iur. * res enim religiosa (vt dictum est) nullius in bonis est. In commune autem sepulchrum idcirco etiam inuito socio licet inferre, quia cum iam locus sit religiosus, non debeo prohiberi vti re communi ad vsum destinatum, veluti re mea. vltimi autem responsi illa est ratio, quia volenti non fit iniuria neque dolus. l. nemo videtur. de reg. iu.] No. quae dicuntur in summario.

† Coeterum c. cū oēs i gl. 1. post mediū, ibi, nisi rem concedant extra de constit.

¶ Religiosum locum vnusquisque[a] sua voluntate facit, dū mortuum[b] infert in locū suum. In communē autem locum purū[c] inuito socio inferre non licet.[d] In commune verò sepulchrum etiam inuitis[e] † caeteris licet inferre. Item si alienus vsusfruct[9f] est, proprietarium[g] placet, (nisi cōsentiēte[h] vsufructuario) locum religiosum non facere. In alienū locum consentiēte domino licet inferre: & licet postea ratū non habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

a ¶ *Vnusquisque*. Aliud in sacro, vt supra eodem. §. sacrae.

¶ Numquid autem secundum canones hoc dicatur religiosum? dic quod non, vt dicit Dec. in c. quanto. col. pe. de iud. vbi alios refert.

† Non tamen fundum totū, sed locū cadaueris solū effici religiosum. Angel.

b ¶ *Mortuum*. scilicet totum † vel saltem caput, cuius imagine cognoscimur, vt ff. de relig. l. cū in diuersis. Quid si partialiter caput est in diuersis locis? Respond. illum esse religiosum vbi est maior pars, vt argu. ff. de statu ho. l. quaeritur & int. de vul. sub. §. & si ex disparibus. Si autem aequaliter, neutrum: secundum Ioan.

ADDITIO. Et nota quod si pars anterior appareat, illa tanquam nobilior inspicitur. ar. l. quod conclaue. ff. de dam. infec. Angel. *sed verior est ratio, quia inde cognoscitur cuiusque imago d. l. cum in diuersis. Syl.

Locus purus qs est.

c ¶ *Locum purum*. i. qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est. ff. de religio. & sump. fun. l. 2. §. purus autem.

d ¶ *Inferre non licet*. Extraneos nam ipse socius rectè ibi sepeliri potest, etiam sine consensu caeterorum: maximè cum non est alius locus, in quo sepeliatur, vt §. de relig. & sump. fun. l. si plures.]

e ¶ *Inuitis*. Hoc fauore religionis iam factae, aliàs contra, vt sup. prox. §. & ff. comm. diui l. Sabinus.

ADDITIO. Hoc non videtur verum: & gl. melius soluit in d. l. Sab. Vnde dic latius, quòd aut socius vult vti, facere, seu reficere in re communi ad eum vsum ad quem parata est, & potest alio prohibente, aut ad vsum, ad quem res parata non est, & tunc subdistingue: quia aut interest prohibentis non vti, & est melior conditio prohibentis: aut non interest: & tunc melior est conditio facientis: Ioan. Fab. post Dy. in reg. In re cōmuni de reg. iur lib. 6.

f ¶ *Vsusfructus*. scilicet loci puri, argu. ff. de vsu. & hab. l fin.

g ¶ *Proprietarium*. Nisi consentiat fructuarius: vel nisi testatorem, qui vsumfructum legauit, velit sepelire haeres, vt ff. de relig. l. 2. §. si vsumfructum.

h ¶ *Consentiente*. Quid si primo consensit, post poenituit ante illationem? Resp. sufficit semel voluisse, vt ff. de aqua plu. arcen. l. in diem & inf. proximo respon.

* ¶ Adde, in tex. ibi. Ratum non habuerit, expungendam esse negationem: idque ex pandectis Florentinis, & Theophilo hic manifestè probat Ant. August. lib. 1. Emenda, cap. 2. sensus autem erit, locum religiosum fieri quamuis non concedente domino illatus sit mortuus, si modò postea id ratum habuerit: nam in maleficiis quoque ratihabitio mandato comparatur. l. hoc iure. de reg. iur.

¶ Sanctae. ¶ *CASVS*. Quaerebatur quid sanctum diceretur & respōdet Imperator, quòd portae & moenia ciuitatis; cuius contrarium videbatur, quia non videbantur ea esse in bonis nullius, sed publica, sicut viae, theatrum, & similia, seu magis vniuersitatis, contrarium tamen dicitur ex ratione assignata in tex. *non quidem abnegando, quin sint vniuersitatis vel publica: sed quia addita est in his alia qualitas, quòd sanctione quadam firmata sunt, idcirco sancta dicuntur, exemplo earum partium legum, quae sanctiones appellantur.] No. quae dicantur res sanctae, & quare. Item, quòd valet argumentum

¶ *Res sanctæ sunt portę, & muri ciuitatũ, quasi pęna legali firmati. Item leges pœnales propriè vocantur sanctiones. h.d. ex l. sanctum, & l. sacra. ff eod. Ang.*

¶ Sanctæ † quoque res veluti muri,[a] & portæ ciuitatis, q̃dammodo diuini iuris sunt & ideò nullius in bonis sunt. Ideò autem muros sanctos[b] dicimus, q̃a pęna capitis constituta est in eos, q̃ aliquid in muros deliquerint.[c] ideò & legum eas partes, quibus pęnas constituimus[d] aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones[e] vocamus.

¶ *Res fiunt nostrę aut iure naturali, aut iure ciuili: & à vetustiori inchoãdum est, h.d. ex l. 1. ff. de acq. rer. dom Ang.*

¶ Singulorum autem hominũ multis modis res fiunt. Quarũdam enim rerũ dominium nãciscimur iure naturali, q̃d (sicut diximus[f]) appellatur ius gentiũ, qua-

mentum ab allusione vocabuli. Item, quod pœna capitalis est in transcendente muros ciuitatis Romanæ. Item quæ propriè dicantur sanctiones: quam quidem deriuationem approbat etiam Macrob. lib. 3. Saturna. c. 3. quòd autem & vnde dicatur sanctum, docet Bud. in titu. ff. eo. in suis annota. *vt autem rectè percipiatur quid sit sãctio, sciẽdum est, olim moris fuisse, cum aliqua l. rogabatur, & in scriptis redigebatur, vt posteaquam apposuissent omnia legis capita, in extrema parte adderent quoddam aliud caput, quod sanctionem vocabãt, in quo pęna aduersus illos statuebatur, q̃ contra capita suprascripta fecissent.

†quo ad hunc §. vide Bud. in Annot. ad Pandec. in l. 1. in pr. ff. de iust. & iur. vbi agit de verbo sãctum.

a ¶ *Muri.* scilicet ciuitatis Romanæ.

STL.

¶ Et tunc est pęna capitis. l. fi. ff. eodem. & ibi nota.

* ¶ Adde, quòd vetus lex Romuli fuit his verbis. Męnia sacrosancta sunto. quam videtur Cice. significasse lib. 2. de natu. Deo. cum ait, muros à Pontificibus habitos esse sanctos, quos violare nefas esset. Sane licet Iustinianus dicat & portas sanctas esse, olim tamen sanctas non fuisse, sicut muros, liquet ex Plut. in Problema. qui plures huius differentiæ causas recenset.

† Adde. l. sanctũ. §. vlt. eo. tit.

¶ Quid de ciuitate alia, vel castro? Respon. nec ibi quicquã facere licet sine auctoritate Præsidis, vt ff. eod. l. sacra. §. muros. † Vel fortè vniuersitati licet, non priuato, vt C. de ope. pub. l. omnes.

¶ In tali casu punitur extra ordinem arbitrio iudicis. leg. 1. in fin. ff. ne quid in lo. sacro.

b ¶ *Sanctos*, id est firmos à sancio sancis non calce, vel lapidibus, sed lege firmatos. vt sequitur.

Lucan9

c ¶ *Deliquerint*. scilicet transcendendo, vel rumpendo. sicut fecit Remus frater Romuli, vt hic, & ff. eod. l. fin. vnde Lucanus. Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

d ¶ *Constituimus*, vt C. de le. & con. l. non dubium Accur.

STL.

* ¶ Declarat, vt docui in figuratione casus; nihil enim facit. l. non dubium. ad verum intellectum huius loci.

e ¶ *Sanctiones*, in stricta significatione. Qñque ponitur largius pro qualibet imperiali lege, vt C. de no. Co. fa. §. quibus. ibi, colligentes verò &c. Quandoq; largissimè p̃ collectione totius iuris ciuilis, vt in proœm ff. in princ.

Diuisio,

¶ Singulorum. Ista est secũda pars principalis huius tituli, quæ diuiditur in quinque partes prĩcipales: Primò, qualiter acquirũtur nobis res, quæ in nullius bonis sunt. Secundò qualiter acquiruntur ea, quæ sunt alterius, ex facto nostro, ex permixtione, vel fabricatione. Tertiò, quando vsufructuarius, vel bonæ fidei possessor facit fructus suos, & quid contineatur appellatione fructuum. Quartò ponit vnum casum exceptiuum à prima parte: videlicet quòd ea, quæ sunt in nullius bonis, non tamen in totum efficiuntur occupantis. Quintò quando per traditionem, vel non in personam certam, vel incertam dominium transferatur: Secunda ibi, in §. Cum ex aliena materia. Tertia ibi, Siquis autem. Quarta ibi, in §. Thesauros. Quinta ibi, in §. Per traditionẽ. Angel.

STL.

¶ *CASVS.* non figuratur in diuisione. Nò. quòd appellatione multorum, veniunt duo, secundum communem intellectum. Item quòd ius gentium appellatur ius naturale. Item quòd ius gẽtium est antiquius iure ciuili. Item, quòd à vetustiori, inchoandum est. Item, quòd ius gent. productum est cum ipso genere humano à natura. Item, qñ iura ciuilia locum & principium habuere. Item, ibi ll. scribi cęperunt: ꝙ ad substantiam leg. non requiritur scriptura, sed tamen hic tex. probat contrarium. quia etiam magistratus creari cęperunt, qui ante non erant: ergo ll. scribi, quæ ante non erant, non dico scriptura, sed ipsæ ll. & ita intelligit Dec. in rub. de constit. in 3. col. Tamen hic tex. potest optimè probare vtrumque intellectum.]

f ¶ *Diximus*. Sed vbi? Respon. supra de iure

re natura. §. i. ibi, quod verò naturalis. Vel supra de iure natu. § sed naturalia. Vel melius. sup. eo. §. & quidem.
* ¶ Vltima, opin. verior est: nam nec in §. quod verò, nec in §. sed naturalia, ius naturale appellatur ius gentiũ, sicut in §. & quidem.]

aut aucupem prohibere, ne fundum suum ingrediatur: & videbatur quod non, gratia exercendi aucupij, & persequendi feram, quam persequi quocũque iure gent. licebat: tamen contrarium dicitur de iure ciuili, si præuideat, est enim iniuriæ species contra voluntatẽ domini ingredi ipsius fundum, l. iniuriarum, §. fina. ff. de iniu.

rundam verò iure ciuili.[a] Commodius est itáque à vetustiore[b] iure incipere. Palam est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerũ natura[c] ꝓdidit.[d] Ciuilia autem iura tũc esse cœperũt, cum & ciuitates cõdi, & magistrat' creari, & leges scribi cœperunt. ¶ *Feræ, volucres, & pisces capientibus etiã in alieno conceduntur: quæ durant capientis, quousque custodiam eius non effugerint: & dominus potest prohibere, ne venandi, aut aucupãdi gratia fundum eius ingrediaris, si præuiderit. h. d.* ¶ Feræ[e] igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo,[f] & terra nascuntur, simul atq.[g] ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod † enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.

STL. a ¶ *Iure ciuili.* Vt vsucapione, arrogatione, successione, deportatione, monachatione, de quib. incipiet dicere, infra de vsucap.
* Adde gl. in vet. nostræ. l. 1. ff. de acqu. rer. dom. & Bart. in l. in rem. in prin. ff. de rei vẽdirio. Et quibus modis probetur dominiũ, docet amplè las. infr. de act. §. 1 col. 13.
b ¶ *Vetustiore,* sic ff. de iur. immu l. super.
c ¶ *Rerum natura,* i. Deus:
d ¶ *Prodidit,* id est statim cum procreauit Deus gentes, statim fuit ius gentium.
STL. * ¶ Adde, quòd prodidit hoc loco exponendum est prodidit, & in esse emisit, sicut infr. si quad. pau. fe. di. prodita actio dicitur, i. data & concessa, non autem inuenta: & simili modo accipitur in §. huic autem. inf. de act.
STL. ¶ Feræ. ¶ CASVS. Quærebatur exemplum eorum, quæ iure gentium nostra efficiebantur: & responsum est, quod aucupium, piscatio, & venatio, acquirebant nobis iure gent. feras, aues, & pisces, & assignatur ratio, quia cum natura ipsa mundi decori, & vtilitati hominum, ea omnia creauerit, nec huic aut illo loco adscripserit, voluit ea omnibus communia esse, & ita quod nullius sint, possint tamen omnium effici, & ideò occupanti concedantur. Sed tunc fuit dubitatum, an si capta sint in fundo alieno, sua sint: & dubitandi ratio erat, quia tunc, cum erant in illo fundo, videbãtur quasi accedere fundo, & esse quædam pars, & accessorium ipsius: vnde videbatur iniquum, quòd ex fundo alieno quid commodi domino inuito caperetur. cuius contrarium dicitur ea rõne quia nulli particulari loco sunt ascripta hæc animalia, ad eo quod, quãuis in alieno fundo capta fuerint, non per hoc erant minus in bonis nullius ante capturam. Sed & fuit adiectum, an dominus posset venatorem

* Deinde fuit quæsitum, an perfectè per occupationem hæ res acquirantur, ita vt sine facto nostro illas non amittamus: & videbatur, quod sic, per d. l. id quod. ff. de regu. iur. attamẽ deciditur nostras esse desinere, si rursus se in naturalẽ libertatem receperint: hoc autem statutũ est, vt auferatur occasio rixandi, quia captis postea eisdem ab alijs facile in contentionem veniretur, vtrum illius essent. qui prius ceperat illas, an nullius, vt nunquam ab aliquo captæ.] Not. eliciantur clare per teipsum.
e ¶ *Feræ.* Quia à vetustiori incipiendum est, igitur &c.
* ¶ Adde, feras bestias accipiendas esse ex præsenti magis feritate, quàm ex animalis genere. nam quid si leo sit, sed mansuetus, vel alia de nata mansueta? vtique feræ bestiæ non sunt l. 1. §. bestias ff. de postul.
f ¶ *Cœlo,* id est aere.
g ¶ *Simul atque,* id est statim, postquam &c. Sed numquid res sacræ conceduntur occupanti, vt supra eo. §. nullius? Respond. Res dicitur esse in nullius bonis sex vel septẽ modis: Natura, vt hic. Facto, vt infra eo. §. pen. Item tempore, vt ff. de acquir. rer. do. l. nunquam §. thesaurus & in his tribus locũ habet hæc regula: nisi quòd in thesauro de æquitate dimidium domino soli restituitur, vt infra eo. §. thesauros. Item cẽsura, vt sup. eod. §. nullius. Itẽ casu, vt in hæreditate iacente, quæ vicem domini repræsentat, vt infra de stipul. ser. in princ. Item culpa hominis, vt si eijciam seruum ægrotantem, vt C. de lat. lib. toll l. 1. §. sed scimus & etiam hic. Item iuris naturalis constitutione, vt liber homo, vt ff. de ver. obl. l. inter stipul. §. sacrã.

Diuisio.

† Intellige, si id venire potest in bellum commorciũ: regula .n. supponit cætera habilia c. 1. de ætat. & qualit.

Res dici esse in nullius bonis septẽ modis.

Nec ītereſt[a] feras beſtias,&volucres,vtrū in ſuo fundo qs capiat, an ī alieno. Plane qui alienū fundū ingreditur venādi, [b] aut aucupādi gratia, poteſt à dño,ſi† is ꝓuiderit,prohiberi, † ne īgrediatur.[c]Quicquid autem eorum ceperis, eouſque tuū eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum verò tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem [d] naturalem ſeſe receperit, tuū eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalē, autē libertatem recipere intelligitur, cū vel oculos tuos effugerit,vel ita ſit in cōſpectu tuo, vt difficilis[e] ſit eius pſecutio.[f]

¶*Sola vulneratio feræ non facit eam ſuam; niſi capiatur. hoc dicit. ex leg. naturalem. §. illud. ff. de acquir.re. dom.*

¶Illud[g]quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, vt capi poſſit,[h]ſtatim tuaeſſe intelligitur. Et quibuſdā placuit ſtatim eſſe tuam & eouſque tuā videri, donec eā perſequaris: quòd ſi deſieris perſequi,deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, nō aliter tuam eſſe, quaſi eam ceperis. Sed poſteriorem[i] ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere [k] ſoleant, vt eam non capias. [l]

a ¶ *Nec intereſt*. quo ad acquirendum dominium.

b ¶ *Venandi*. Aliud ſi cauſa requirendi fugitiuum meum, vt C. de ſer.fug.l.2.

* ¶ Melius facit,l.1.§.hoc autem,ff.de ſeru.fugit.] quod in odium ſeruorum inductum eſt: ſecus in alijs rebus. niſi ſint indicia: quia non perquiruntur in fundis,aut domibus alienis vt hic per doc.

† *aliàs id.*

¶ Vel glandis colligēdę cauſa,vt ff.de glā. le l.1.vel vt recipiam pecuniam, quam ibi abſcondi, vt ff. ad exhi. l.theſaurus,vel ſi vindemiam, quam emi,tollere me venditor prohibeat, vt ff.d̄ ac. em. l. qui pendentem.

† *vide pulcherrimum tex. in l. diuus. ff. de ſer. ruſt.prædio.*

STL.

¶ Adde idem, ſi via erat diruta. l ſi locus. §. fin.ff.quemad. ſer.amit.]

Adde cōplures alias fallētias, quas tradit Cępo.ti.de ſer.ruſti.præd. c.1.num.24.

c ¶ *Ingrediatur*. Quid ſi poſt prohibitionem quid cæperit? Reſp. non facit ſuum, † vt C. de rei vend. l.ſi fundum,& leg.certum & facit,inf.eo. §.apum. verſ.plane.

† *contrarium tenet gl.in l. diuus. de ſer.ruſti. præ.l. & in§.apū. infr.eod.*

¶ Hæc gloſ. communiter damnatur:tenetur tamen actione iniuriarum.l.iniuriarum §.ſi. ff de iniur.

** Ratio autem eſt, quia ſolus ingreſſus eſt prohibitus,non etiam captura. Floria.tamen in l.diuus.ff.de ſer.ruſti.præd.vt refert Cæpol in tract. de ſerui. cap. de aucup. tradit hanc glo.defendi poſſe,ſi fundi fructus conſiſtat in venatione,vel aucupio, vt tunc captum prohibente domino fundi, non efficiatur capientis.per l. venatione ff. de vſuc. & l.vſufructuarium ff. de vſufru.

d ¶ *In libertatem*.id eſt laxitatem,vt ſtatim ſequitur,vt ff de acquir.re.do. l. naturalem. & l Pomponius

e ¶ *Difficilis*. id eſt impoſſibilis: ſic ff.pro ſoc.l.de illo,& econtra.ff.de ĳs qui deie. vel effu.de.l.1.

¶ Male exponit gloſ. quia arbitrarium eſt cognoſcere, an ita effugerit,vt libertatem receperit,vt eſt de mente glo.in ſeq §. in verbo capi.]

STL.

f ¶ *Perſecutio*. Sic.ff. de acqu. poſſeſſ.l. 3. §. Nerua.

¶ Illud.

STL.

CASVS. non figurabitur, quia in tex.diſputatur,& aſſignatur ratio dubitandi & decidēdi. Nonmodum conſulendi, vt primo adducantur rationes partis cōtrariæ, poſtea ſuæ, tertio ponatur opinio. Item not. inſpici quid euenire poteſt. Itē, quod vulnus etiam tale, vel fera ita affecta ſit q̄ capi poſſit, nō facit eam vulnerātis, ſed exigit captura.

g ¶ *Illud*. Sic ff. de acqui.re. do.l. naturalē, § illud.

h ¶ *Capi poſſit*. Conſiderata natura hominis, & animalis, non diuina poſſibilitate: ſed nec omninò facilitatem confidero.

i ¶ *Sed poſteriorem*. Sic. ff. eo.l. in laqueum.

* ¶ Adde, quòd priorem ſententiam, quæ fuit, Trebatij amplexa eſt conſuetudo,& ita ſeruatur, vt etiam atteſtatur Accur. in §. ſequen.ſuper ver. examen. & in d.naturalem. in ver. verius.]

K ¶ *Accidere*. licet enim probetur vnum, id eſt eam vulneratam, non tamen ſequitur,vt capi poſſit,vt C.de probat.l. neque natales.

l ¶ *Non capias*. Nota quod inſpicitur, quod euenire poteſt,ſic ff.loc.l.ſi quis domū.§.idē quærit ſi ſumptus.& ff.ad treb.l. Luc.§. pen. & ad l.falc l.in quantitate.§.magna.& ff ex qui.cau.ma.l.ſed & ſi p prætorem.§.ſi ferię. & ff.de ſer.ruſt.prę l.qui ſella,§.2.&de dam. infec.l.qui bona.§.inter arg.tamē contra. ff de pecul.l. eo tempore.l.reſpon.

¶ Dic.

STL. ¶ Dic, q ideò ibi non inspicitur, quia secundū naturam non erat possibile, cū nihil esset in peculio, secundum Ang. hic, vel non erat ciuilis aut honestus, secundum Christo. hic. ** Adde, quòd & fera bestia exempta ex alieno laqueo, in quem inciderit, fit occupantis l. in laqueum. ff. eod. tit. quod tamē declara verum esse, nisi adsit statutum, vel cōsuetudo loci in contrarium. Circa verò, id quod inspiciatur qd euenire potest intellige id maximè procedere, cum est ex dispositiones legis, aut statuti. d. §. si feriæ, quod multis alijs cōprobat auctoritatibus Tiraq. de retrac. lignag. in §. 1. glos. 18. nu. 41. & 42.]

¶ Apes occupanti conceduntur, & earum faui: potest tamen dominus fundi prohibere ingredientem & quod ex alueo tuo examen euolauerit, eousque tuum est, quousque persequeris hoc dicit ex l. naturalem. §. apum. ff. de acquir. rer. dom.

¶ Apum[a] quoque fera[b] natura est. Itaque apes, quę ī arbore tua cōsederint, antequā à te alueo[c] includantur, nō magis tuę intelliguntur esse, quā volucres, quę ī arbore tua nidū fecerint: ideoq. si alius eas incluserit,[d] is earū dominus erit.[e] Fauos quoq. si quos effecerint, eximere qlibet potest. Planè ītegra re,[f] si præuideris[g] ingrediētē fundū tuū, poteris eū iure phibere, ne ingrediatur. ¶ Examen[h] quoque quod ex alueo tuo euolauerit, eousq. intelligitur esse tuum, donec ī cōspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est, alioquin occupantis fit.

¶ Pauonum[*] columbarum, & ceruorum fera natura est: & animū reuertendi habere desijsse creduntur, quādo reuerti desiuerunt. h. d ex l. naturalem. §. pauonum. ff. de acquir. rer. dom.

¶ Apum. ¶ CASVS. Dubitabatur, an si apes in arbore mea consederint, meæ intelligantur factæ ac si ceperim: & videbatur quod sic, quia ex quo se in arbore mea incluserunt, & ibi fauos fecerunt, videbantur effectæ pars & fructus arboris meæ cuius contrarium respondetur, quia earum natura fera est, & non magis fiunt meæ, quam aues, quæ nidum posuerunt in arbore: qua ratione omnia subsequentia deciduntur.

*Hoc tamen intelligendum de apibus, quas natura absque hominum cura produxit: nā quæ hominum studio pascuntur, inclusæq. seruantur, tanquā occupatæ illorum esse intelliguntur, donec reuolare non desinunt. No. quod in apibus quātum natura fera est, necessaria est occupatio ad translationē dominij. Item quod eousq. dominium retinetur, quousque non est difficilis persecutio.]

a ¶ *Apum.* Concordat. ff. de acq. re. domin. l. naturalem. §. apum.

b ¶ *Fera.* id est non mansueta.

* ¶ Adde, q Pli. natura. hist. li. 11. c. 5. scribit apes eē medignaturę, i. nec māsuetę, nec ferę.

Alueus duo significat. c ¶ *Alueo.* Vas est vbi apes manent. Qńq. pro loco, vbi flumē currit, ponit, vt inf. e. §. Rula.

d ¶ *Incluserit.* quod Bul. facere noluit, in his similibus dicens: Magis timeo scandalum, quam futurum iudicium, vt no. ff. de acqu. re. dom. in l. in laqueum. Scandalum timē dum est. STL.

¶ Et hæc communiter tenetur. vt attestatur hic Christo.]

e ¶ *Dominus erit.* Nec furti tenetur, vt ff. de fur. l. si apes.

f ¶ *Integra re.* id est antequā ītret, vel priusquā eximātur.

** Adde, quòd pōt prohiberi propria auctoritate. l. quemadmodū. circa prin. ff. ad leg. aquil. & no. gl. in l. 3. in vers. planè. de acqu. re. do. pōt etiā cum eo agi actione iniuriarū, si me inuito igrediatur. l. iniuriarū. §. si quis me. ff. de iniur.

g ¶ *Præuideris*, quid si fuerit ingressus, an poterit retinere eum, vt det quod acceperit: cum homo qlibet possit prohibere, ne quis intret fundum suū: Resp. cum dominus factus sit per occupationem non video quare desinat esse dominus, argumen. huius §. qui tantum præuidenti consulit.

h ¶ *Examē.* i. vniuersitas apū, aliàs p approbatione ponitur. aliàs pro iudicio, vt C. de aduo. diuer. iudicio. l. nemini. Et forte seruatur aliud de consuetudine in hoc. §. & in superioribus duobus. Examen tripliciter accipitur. STL.

* ¶ Dic, q hic accipit p fetu aptū, & noua illa sobole, quē cum grandiuscula est, parētes alueo emittunt, vt nouas sedes sibi cōparent: nō autē accipit pro collectione apū aluearibus inclusa, quæ mellificat, & ia nostra est. Et cum dicit glos. quod fortè aliud seruatur de consuetudine, adde quod non est, credēdum Doctori testanti aliquid esse de cōsuetudine, secundum Alexan. in l. post dotem. colum. penul. ff. soluto matrim.

* ¶ Pauonum. ¶ CASVS non aliter figurandus, quia tex. ex se planus est, & Imper. ipse ponit rationem dubitandi, & respōdet. Not. summarium. Item, quod actus sequens demonstrat, qualis fuerit intentio præcedens.]

ã ¶ Pauo-

¶ Pauonum quoq; & columbarum fera [a] natura est: nec ad rē pertinet, [b] quòd ex consuetudine euolare, & reuolare solent: nam & apes idē faciunt, quarum[c] cōstat feram esse naturam Ceruos quoque quidā ita mansuetos habent, vt in syluam ire, & redire soleāt, quorum[d] & ipsorum[e] feram esse naturam, nemo negat.

¶ In ijs autē animalibus, quæ ex cōsuetudine abire, & redire solent, talis regula [f] cōprobata est, vt eo vsq. tua esse intelligātur, donec animū reuertendi habeant. Nā si reuertendi animū habere desierīt,[g] etiā tua esse desinūt, & fiunt occupantiū. Reuertendi autē animū videntur desinere habere † tunc, cum reuertendi consuetudinē deseruerint.

¶ Gallinæ & anseres, quamuis conspectum exierint, non desinūt esse nostra: & qui animo lucrandi eas retinet, furtum facit. hoc dicit. ex l. naturalē. §. fi. ff. de acqu. re. dom.

¶ Gallinarum [k] † autē, & anserum nō est fera natura: † idq. ex eo possum9 ītelligere, quod aliæ sūt gallinæ, quas feras [i] vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq. si anseres [k] tui, aut gallinæ[l] tuę aliquo † modo turbati[m] turbatæ ve euolauerint, licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui, tuæve esse intelligūtur: & qui lucrādi animo[n] ea animalia detinet, furtū cōmittere ītelligitur. †

a ¶ *Pauo. Fera.* idest non prorsus domestica, vel mansueta.

b ¶ *Nec ad rem pertinet.* id est non obstat ijs, quæ diximus.

*¶ Not. ex hoc text. & glo. quod data instantia corruit argumentum.

c ¶ *Quarum.* scilicet apum.

d ¶ *Quorum.* Scilicet ceruorum in genere.

e ¶ *Ipsorum:* scilicet, & singulorum in specie.

f ¶ *Talis regula.* Hic nota tria genera animalium. Mansueta, vt sunt gallinę, in quibus habet locū hæc regula, vt vbicumque sint, domini esse itelligātur, vt infra proxi. §. Item fera prorsus, & in his habet locum alia regula, quia occupanti conceduntur, supra eo. §. feræ, & §. illud & §. apum. & §. examen. Item fera naturaliter, sed accidētaliter mansueta: † & in his obtinet hæc præsens regula. & facit ad hoc. ff. eo. l. naturale. per totam. vsque ad §. fin.

† *aliàs non est tunc.*

g ¶ *Desierint.* exteriora īdicant animi secreta interiora: facit ff. de ædil. edic. l. si tamen. § 2.

*¶ No. quod actus sequens demonstrat qualis fuerit intentio præcedens: ita not. ex hoc tex. Deci. in l. petens num. 11. C. de pact.]

ADDITIO. Et hoc comprehenditur, si viso domino vel familiaribus non redeunt, vt solebant, nisi per aliquos dies, hinc inde, non tamen si in syluis aberrauerint, secundū Angelum.

SYL.

*Gallinarum. ¶ *CASVS.* Apum, ceruorum, pauonum, & columbarum exemplum dubitationem faciebat in casu nostro, cuius contrarium tamen deciditur, eo quòd natura earum non est fera, & ideò non minus suæ sunt, cum euolant, quam quando stant: & in eis furtum fit. Not. gallinarum & anserum duplicem esse speciem. Item quod gallinarum dominium nō amittimus & si exeant conspectum, ratio est, quia nunquam fuerunt liberæ, & ideò non reuertuntur ad libertatē. Item, quod furtū non cōmittitur sine animo: & potest fieri etiā in vna gallina]

h ¶ *Gallinarum.* Scilicet omniū, vt statim innuit. vel dic singularū in specie.

† *aliàs quoque.*

† *aliàs id quod.*

i ¶ *Feras.* vt phasianos.

*Varro lib. de re rust. 3. ca. 9. & Colum. lib. 8. cap. 2. tradūt tria genera gallinarum.]

k ¶ *Anseres,* scilicet: domest.

l ¶ *Gallinæ.* scilicet domesticæ.

† *aliàs casu.*

m ¶ *Turbati.* vt per vulpē, vel miluium.

n ¶ *Qui lucrandi animo.* Scilicet vt habeat pennas vel oua: aliàs enim non cōmittitur furtū, nisi lucrandi animus interueniat, vt ff. de fur. lege prima. § finali. Sed nunquid dolus sit in vno ouo? Respon. sic, sed de dolo non agitur in re minori duob. aureis, vt ff. de dol. si oleū. §. fi. & l. seq.

† *Facit in proœ. decre. in gl. vl. vbi dicitur, quod pro vna gallina furtū committitur post medium gl. & gl. fi. in fi. in c. cū te. extra de re iud.*

¶ Sed quare non agitur de dolo cum quo agitur furti, vt hic? Respon furtum fit plerūque, & ideò frequentiùs puniendum, secundum Ioan. vt ff de pen. l. aut facta. §. fi.

¶ De hac ratione & eius veritate dixi latius in l. vt vim. ff. de iust. & iu. * at Ioan. Fab. ait quò actione de dolo agitur ad rescindendum actum consensu partium firmatum, qđ difficilius est tollere, & ideo non datur pro modico,

SYL.

modico. l. scio. ff de in integr. restitut. l. res bona. ff. de contrahend. empt. quam rationem approbat Angelus, pro cuius confirmatione * & illud addi potest, quod furtum habet nescio quid casus fortuiti, qui vix humana ratione præuidetur. gl. in l. cum duobus. §. damna. ff. pro soc. dolus autem à contrahentib. facilius præcaueri potest.] ¶ Et not. ex hoc. §. quòd quælibet actio etiam pro vno nũmo datur, vt ff. de dam. infe. l. si proprietarius, in fi 1. respon. & ff. de coniun. cum eman. li. l. 1. §. illud. sed fallit in casibus: vt ecce, si commodo tibi seruum, & tu cum alijs, non repetis à me expensas modicas, vt ff. commod. l. in rebus. §. possunt, & ff. de impen in reb. dot. fa. leg. omninò. Et excepta actione doli, vt dictum est. Item excipe quod est. ff. de damn. infe. l. ex dãni. in princip.

STL. ¶ Item, quod est in l. scio. ff. de in integrum restitut. quia ibi remedium est extraordinarium: regulariter enim pro quacunque minima re datur quælibet actio competens de iure communi. dSed de isto articulo vtrum, & quando minimi ratio habeatur, vide Deci. in capit. de appellationibus. in 2. not. de appellat. & Alciat. libr. 1. de verb. sign.

STL. * ¶ Item ea quæ ex hostibus. ¶ *CASVS.* in regula hujus §. dubium faciebat, quod cum nihil tam contrarium sit iuri, quam violentia, non videbatur esse legitimus modus dominium acquirendi.

Item cum ius naturale sit immutabile, non videbatur posse hominem liberum ab eo statu deijci, in quo illum natura creasset. Contrarium deciditur ea ratione, quia & bella ratione naturali suscepta sunt ad propulsandam iniuriam, resque nobis ablatas recuperandas. Quod verò statutum est de liberis hominibus, vt fiant serui hostium capientium, summam habet æquitatem, cum naturæ magis conueniat eos seruari, quàm interfici. §. serui. supra de iur. perso.] Nota quòd capta in bello, etiã si liberi homines sint, nostra fiunt. Item quod captus recuperat libertatem, statim quando ad suos redit, & euadit custodiam: quæ not. quia ambo requiruntur, cum copulatiuè hic ponantur.

¶ *Capta in bello iure gent. nostra fiunt, etsi liberi homines sint: & eatenus durãt, donec à nobis aufugiũt. h. d. ex l. naturalẽ. §. fin. & l. adeo. ff. d acq. re. do.*

¶ Itẽ ea, quę ex hostibus [a] capim⁹, iure gẽtiũ statim nostra fiũt; adeò quidem, vt & liberi homines ĩ seruitutẽ nostrã deducantur: qui tamen, si euaserint [b] † nostram potestatẽ, & ad suos reuersi fuerint, pristinũ statũ recipiũt. [c]

¶ *Inuenta in littore maris, & nata ex animalibus nostris, nobis quærũtur. h. d. ex l. itẽ lapilli, & l. item quæ. ff. de acqui. re. dom.*

¶ Item lapilli, [d] & gẽmę, & cętera, quę in littore maris ĩueniũtur, [e] (iurę naturali, [f]

† aliâ nostra potestate.

a ¶ *Quæ ex hostibus.* Vt quibus populus Romanus bellum indixit, vel ipsi populo Romano, vt ff. de capt. & postl. reuer. l. hostes, & ff. de verb. sig. l. hostes, & l. quos nos hostes. * ¶ Amplia hunc text. vt locũ habeat etiam in locis sacris, & religiosis. l. cum loca, ff. de relig. Quod verò subijcitur de liberis hominibus, vt capti fiant hostium serui, hodie non seruatur si bella inter Christianos sunt, vt admonet Bart. in d. leg. hostes, in fin. ff de capt. sed lytron, idest redemptionis pretiũ coguntur soluere: qđ tradit Sal. in l. ab hostibus. 2. C. eod.]

b ¶ *Si euaserint.* animo & corpore, vt ff. de cap. l. nihil. in princ.

c ¶ *Recipiunt.* iure postliminij, vt supra quibus modis ius pat. pot. sol. §. si ab hostibus.

* * Adde, idem esse in alijs rebus in continenti recuperatis ex hostibus, argu. l. tertia, §. cum igitur, & l. qui possessionem, ff. de vi, & vi armat. sunt enim prioribus dominis eas agnoscentibus restituendæ, argu. leg. Pomponius, de acquit. rer. dom. Idem si ex interuallo, dummodo res immobilis sit. l. si captiuus. §. 1. ff. de cap. vel etiam mobilis, in qua tamen ius postliminij sit, vt seruus. l. ab hostibus. 2. C. de cap. & res in vsum belli, quæ sine dedecore amitti potuerunt. l. 2. ff. de capt. in continenti autem intelligitur res recepta, antequam intra præsidia hostium ducatur. l. postliminij. ff. de cap. arg. l. si quis in seruitute. ff. de furt.]

¶ Item lapilli. ¶ *CASVS.* non figuratur in tam noto & claro exemplo: cuius ratio est, quia ea, quæ in littore maris sunt, in nullius bonis sunt, sicut & ipsum littus. §. littorum. supra eod. in secundo verò casu, ideò nostra efficiuntur, quia rei nostræ fructus sunt §. in pecudum. infra eod. Not. summarium.] STL.

d ¶ *Item lapilli.* Scilicet pretiosi. Et quæ sit inter eos lapillos, & gemmas, & margaritas differentia, dic vt ff. de au. & ar. le. l. & si non sunt. §. fin.

e ¶ *Inueniuntur*, quæ tamen non sunt alicuius, aliàs contra. vt infra eo. §. si.

** Adde aliud esse, si in agro alieno, secundum Bald. in l. 1. ff. eo. col. 1.

f ¶ *Iure naturali*, Idest gentium, vt sup. eo. §. singulorum.

a ¶ *In-*

statim inuētoris[a] fiūt.

¶Item ea,[b] quæ ex animalibus[c] dominio tuo [d] subiectis nata sunt, eodem iure[e] tibi acquiruntur.

¶*Per alluuionem fluminis, idest per incrementū latens, res nobis acquiruntur: non autem per vim ipsius terram euellentis, nisi radices arbores emiserint. hoc dicit ex l. adeo. §. 1. ff. de acq. rer. do. Areti.*

¶Prætereà qđ per alluuionē agro tuo flumē adiecit[f] iure gentium tibi acquiritur. Est autē alluuio incrementum[g] latens. Per alluuionē autem id videtur adijci, qđ ita paulatim adijcit, vt intelligi nō possit, [h]quātū quoq. tēporis momēto adijciatur. Quod si vis fluminis de tuo prędio aliquā partem detraxerit, & vicini prędio † appli-

† alias appulerit. alias attulerit.

a ¶ *Inuentoris.* ita demum si occupet, siue apprehendat, † non aliàs. secundum Azo. nam in superiori. §. & in alijs præcedentib. de ijs, quæ per occupationem quæruntur, tractatur. vnde quod idem prosequatur hic vicinitas scripturæ innuit, vt ff. de testa. l. hæredes. § sed & si notam, & ff. de lega. 1. l. si seruus plurium. §. fin. & aduerbium similitudinis, scilicet item, quod est in prin. §. apertè dat intelligere aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valde ab hoc separatus, vt infra eod. §. thesauros & ideò primum videnti & inuenienti, non capienti quæritur.

† *Hoc verum in vacātib. vt hic. & l. si Barsatorā. C. de fideius. Quod no. pro statuto loquente de eo qui inuenerit bannitū. Itē non uacantibus si possidentis animus non concurrat, alias solo acquiruntur aspectu.*

STL. * ¶ Opinio Azon. verissima est, & probatur apertissimè l. 1. in princ. ff de acq. possess.

b ¶ *Item ea.* Nunc mutat stylum & materiam, & dicit de ijs, quæ acquiruntur per accessionem discretam, & in sequenti §. præterea. dicit de decessione concreta.

c ¶ *Ex animalibus.* s. generis: siue rationabilibus, vt ex ancillis, vt supra de iu. perso. §. serui, & C. de rei vendi. l. partum. siue irrationabilibus, vt ff. de rei vend. l. si frumentum (alias incip. idem Pompon.) §. idem scribit.

d ¶ *Dominio tuo.* Vel quasi, vt si bona fide possides animal irrationale, vt ff. de acq. re. dom. l. bonæ fidei §. fi. non ita in rationali, vt inf. eo. §. in pecudum. & est ratio, vt ibi.

* ¶ Intellige hunc text. de dominio, quod cum proprietate coniunctum habet vsumfructum, nam alioquin ad vsumfructuarium pertineret §. in pecudum infra eod. & quod dicitur hic, nata sunt, declara, etiam si apud alium concepta sunt. l. vlt. ff. de acq. re. dom.

e ¶ *Eodem iure,* scilicet gentium.

STL. ¶ Præterea. ¶ *CASVS.* non figuratur aliter cum optimè declaret seipsum text. * si quis tamen velit figurationem, sumi potest ratio dubitandi ex regula l. id quod. ff. de reg. iur. ratio autem decidendi in alluuione fuit incertitudo, quę cuiusque esset terra & quāta, quod nō est vbi vis fluminis pars fundi alicuius applicando fundo vicini. vltimi autem dicti eadē est ratio, quæ & vsucapionis, nempe negligentia patientis terram suam cum fundo vicino coalescere. Not. quod alluuio est acquisitio iuris gen. & quid ea fit. Item, quod impetus fluminis nō potest alteri applicare fundum meum. Item, quod emissio radicum facit quæri, quod non esset alias quæsitum.

f ¶ *Adiecit.* ponendo iuxta tuum prædium.

* ¶ Adde, quod generaliter qualecunque ius habes in fundo, illud habebis, & in ea parte, quæ per alluuionē accessit. Vnde alluuionis vsusfructus ad fructuarium pertinet. l. itē. § huic. ff. de vsufr. sic pign. alluuione crescit. leg. si fundus, de pignor. itidem & fundus seruiens. l. hoc iure. §. 2. de aqua quotid. eadem ratione redempto fundo ex pacto, transibit in redimentem etiam incrementū alluuionis, Pau. de Castr. cons. 388. videtur. si. 1. & legatum, cuius dies nondum cessit, dicitur interim alluuione augeri. l. quod in rerum. de leg. 1. Idem in multis alijs iuris articulis apparet, quos hic referre operæ pretium non est.

g ¶ *Incrementum,* idest augmentum.

**Materiam alluuionis plenè tractauit Bar. in tract. Tyberiadis, ad quem vnusquisq. recurrere potest, vbi inciderit aliqua dubietas in hac materia.]

h ¶ *Intelligi non possit,* licet tota die ibi figas intuitum: & hoc propter imbecillitatem naturalis visus, qui tam subtilia perpendere non potest, vt in cucurbita patet, quæ citò crescit, quæ tamen percipi non potest, quātum crescit quoquo momento temporis. Sed in quodam genere agrorum cessat ius alluuionis, vt in agris militibus assignatis à Principe, qui limitati dicuntur, vt ff. eo. leg. in agris, quæ sit ratio diuersitatis, dic vt ea. l. in fin.

STL. Ex quo enim agros limitatos certos numero iugerum princeps cōcessit militibus, ex hoc videtur alluuionem prohibuisse, quia is numerus augeretur. l. testam. C. de testa. * Qui autem dicantur agri limitati, & cur ita vocentur, & de intellectu d. l. in agris. vide Alc. lib. 1. Prætermiss. & lib. 1. Pater ca. 48. * & de huiusmodi prædijs: quæ quandoque à principibus assignabantur veteranis in præmia, habet text. in l. Lucius. ff. de euict.

a ¶ Appli.

cuerit, a palam est eã tuã permanere. Planè si longiore b tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eũ fundum radices egerint, ex eo tempore† videntur vicini fundo acquisitæ c esse.

¶ *Insula nata ĩ mari efficitur occupãtis: secus si in flumine, sed est eorum, qui habent prædia vicina, pro modo latitudinis fundi, si est in medio: aliàs illius, cuius pdio est vicinior. Si verò ex diuisione fluminis vnius fundus includatur, remanet antiqui domini. h. d. ex l. adeò. §. insula. ff. de acquir. rer. dom.*

¶ Insula, d quæ in mari nata est, († quod rarò accidit e) occupantis fit: nullius. n. esse

STL.

a ¶ *Applicuerit.* Aliàs appulerit, id est apposuerit, vt subijcit puta crustã terræ fortè vineatæ, & arboratæ.
** Quid verò, si in fundum alicuius delata sint, vt fluminis ligna, vegetes, vel aliæ res, velitque dominus agri efferri, quia fortè damnum dent agro, qd agere debeat, docet Vero. de seru. rusti. præd. cap 27.
b ¶ *Longiore.* id est longo. s. tanto, vt faciant rãdices, vt sequitur: vel etiã ipsã terra apposita vnitionẽ alteri terrę fecerit: cui apponitur, vt ff. de damn. inf. l. hoc amplius. §. ita demum. † Sed quomodo scitur, quando hæc vnitio, vel immixtio erit facta? Respond. per rusticos, qui talia sciunt, vt in Authent. de non alien. aut permu. §. quod autem dictum est. coll. 2.
** Ex hac glos. collige standum esse peritis in arte, facit: l. ff. de vent. inspi. & l. semel. C. de re milit. lib. 12.
c ¶ *Acquisita.* Vtilis tamen rei vendicatio priori domino datur, secundum M. vt ff. de rei vend. si sturenim. (alias est l. idem Pomponius.) §. de arbore: Sed nos contra, sed in factum ad ęstimationem damni, vt ff. de rei vend. l in rem. 1. § itẽ. Sed rei veninõ datur, vt ff. de dam. inf. leg. hoc amplius. §. Alphenus.
¶ Dic, quod aut facto fluminis applicuit, & cessant omnes actiones: aut facto hominis, & procedit disputatio præsens.
¶ Insula. ¶ *CASVS* sic figurari potest. Querebatur cuius esset insula in mari nata, & videbatur effici illorum principiũ, qui dominium vicinioris terræ haberent, vel saltem quod efficeretur communis, sicut & mare est; contrarium respondetur, quod immo, *quia nullius est, efficitur occupantis, § fe ræ. sup. eo. quod autem nullius sit: ex eo probatur. quod nihil aliud est insula quam terra in mari apparens, quæ à natura sublata est (è profundo maris ad superficiem. Sicut igitur cum mari subiacebat, nullius in bonis erat. §. littorum. in fin. sup. eodem. ita & postquã emersit, eodem iure debet censeri. & per hoc concedenda occupanti.] Iterum videbatur, q nata in flumine publici iuris fieret, sicut & flumẽ. Contrarium deciditur, q efficitur eorum, qui habẽt vicina prædia, ea fortasse ratione, quod præsumatur nata ex terra ipsorum vicinorum: vel in quoddam præmium oneris, quod illis incumbit, ripæ muniendæ, & reficiendæ. Nec obstat, quod alueus fluminis publicus sit, sicut & flumen, ideoque insula etiam, quę dum subsidebat, alueì loco erat iuris publici esse deberet, quia verum est alueum fluminis publicum esse, donec flumen super illo labitur, non etiam vbi ad aliam partem fluere cęperit, vt dicitur in §. sequen.] Ideò autẽ disponitur in tertio casu dominiũ conseruari, qa non mutatur forma agri. Nota, quod insula nata in mari in nullius est bonis. Item, quòd ideò conceditur occupanti. Item, quòd ad rarò contingentia iura etiam aptantur: Item, quòd insula nata in flumine efficitur vicinorum pro modo latitudinis: cætera dic, vt habetur in summario.
d ¶ *Insula.* Dicitur locus vndique circundatus aqua, vt hic, & ff. eod. l. adeò. §. insula, & l. insula: (i) aliàs quandoque pro domo in mari posita, quæ in salo, id est, salso posita est secundum Isidorum. Item quandoque pro qualibet domo, vt ff. de eo. quod certo loco da l. 3. § siquis insulam. — *Insula tria significat.*
¶ Dic, quod quando capitur pro domo, pro ea accipitur, quæ vndique via circundantur, ad similitudinẽ insulæ circundatæ ab aqua.] — STL.
Item nota diligenter ista 7. responsa vsque ad § alia sanè, &c.
ADDITIO. (i) Dic, q insularum alia est naturalis, vt Corsica, & Sardinia, alia casualis, vel accidentalis, quæ in flumine sępe nascitur, in mari perrarò. Naturales insulę sũt principis, non in dominio patrimoniali, sed in dominio iurisdictionali, vt l. insulæ. ff. de iudi. l. illicitas, §. qui vniuersas, ff de officio præsidis, sed de hac materia plenius videas hic per Ang. & Bart. in tractat. de insula, & Veron. de seru. rusti. præd. c 33.
e ¶ *Quod rarò accidit.* Sed opponam: ad ea. quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur, vt ff. de leg. & senatuscon. l. nam ad ea. Respondeo, quod illud verbum potius solutionem inducit: nam bene infertur potius, ergo ad alia.
¶ Itẽ hoc dictũ fuit, ne ex decisione ponẽda

creditur. [a] At insula in flumine [b] nata, (qd frequenter accidit) si quidem mediam partem [c] fluminis tenet, cõmunis est eorum, qui ab vtraq, parte fluminis propè ripam prędia possident, † scilicet ꝑ modo latitudinis [d] cuiusq. fundi, quę latitudo propè ripā sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte propè ripāprędia possident. Quod si aliqua parte [e] diuisum sit flumen, deinde infra [f] vnitum, [g] agrū alicuius in formam insulę redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

¶ *Alueus nouus efficitur publicus, sicut ipsū flumen est: vetus autē dominis fundorū propinquorū conceditur. Idē de nouo alueo, si flumen in antiquū redeat. Item inundatio fluminis nō mutat dominiū fundi. h.d ex l. adeò. §. quod si toto ff. de acq. rer. dom.*

¶ Quod si naturali † alueo in vniuersum derelicto, † ad aliam partem fluere cęperit, prior quidem alueus [h] eorum est, qui propè ripā eius prædia possident, ꝑ modo. s. latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo propè ripam sit: nouus autem alueus eiꝰ iuris esse incipit, cuiꝰ & ipsū flumē est, idest publicꝰ. Quod si post aliquod tempus ad priorē alueum reuersū fuerit flumē, rursus nouus † alueꝰ eorū esse incipit, [i] qui propè ripam eius prædia possidēt.

in fluuiatilli insula argueret ad ortā in mari.
a ¶ *Creditur*. scilicet antea.
b ¶ *In flumine*. idest in medio fluminis.
** Adde, tribus modis in flumine insulam fieri, quos eleganter docet Iuriscon. in l. ergo, §. tribus. de acquir. rer. domin.]
¶ *Mediam partem*. Scilicet. quod poterit sciri accepta chorda, & puncto posito in medio inter vtrumque agrum. & tunc si punctum est ex vna parte tantum, alij cedat: aliàs * secundū quod punctum extenditur, vt colligitur. ff. de acquir. rer. do. l. inter eos. & l. seq. Ex his patet, quod pro diuiso possident insulam, & habent dominium circumdātes flumen, vt ff. eod. leg. pro regione.

† s. iure domini nam ad fructuarium nō pertinet, l. itē, §. huic. ff. de vsufr.

d ¶ *Latitudinis*, existentis ab vna parte, cū plures sint ex vna parte, & vnius fundus alicuius latior est, quā fundus alterius, & in hoc tantum frontem agri considero, vt ff. eod. leg. insula. in princ.
e ¶ *Parte*. scilicet superiori.
f ¶ *Infra*. scilicet inferiori parte.
g ¶ *Vnitum*. Scilicet flumen, idest coadunatum, & hic fit punctum. † Vel dic vnitum agrum, &c. & tunc puncta ibi infra.

† Hac verior. ST L.

¶ Quod si naturali. ¶ *CASVS*. positio facilis est. * Videbatur enim alueum à fluuio destitutum debere publicum manere, sicut erat antea: vel in bonis nullius, quasi pro derelicto habitum à flumine, & consequenter occupanti concedendum, aut reuerti velut iure quodam postliminij ad priores dominos, quibus à fluuio fuerat ablatus, quibus non obstātibus statuitur eorū fieri: qui propè ripam prædia possident pro modo latitudinis cuiusque: quod nō alia ratione dispositū fuisse arbitror, nisi quia ad illos etiā spectat onus ripæ muniendæ: nouus autem alueus ideò publicus fit, quia fluuij censitorum vice funguntur, & ex priuato in publicum adducūt. l. ergo. §. flumina ff. de acquir. re. do. circa casum inūdationis ratio assignatur in tex. Nota. clara sunt, & eliciuntur de facili ex summario.
h ¶ *Alueus*. à quo nunc vltimo recessit flumen.
** Alueus prior appellatur in comparatione sequentis, arg. l. 1. § priorum, ff. de aqua quotid. & æsti. nouus autem alueus dicitur ad differentiam veteris, vnde & si per multos annos steterit, appellatur nouus, donec alius nouus superuenerit, argum. l. ex vsu. cum seq. ff. de vi. tri. & ole. leg. aliquando demonstrationis gratia appellatur nouus, qui non est modò, sed iam fuit, vt infra, §. quòd si post aliquod. arg. l. insula, in fin. ff. de acquir. rer. dom.]

*** † i. antiquo, ad alia noui.*

† alias alia defluere cœperit.

*** † idest, qui paulo ante erat nouus.*

i ¶ *Incipit*. quantum ad strictam rationem. nam de æquitate vix obtinet, idest nō obtinet, vt ff. eod. l. adeò. §. insula. in fin. Et not. hic. quod flumina vicem iudicum tenent: & dant, & anferunt dominia, vt hic, & ff. eod. l. ergo. §. alluuio. Accur.
* * Collige hoc text. ibi, nouus autem alueus eius iuris &c. vnū speciale nota. dignū, nempè quod licet regulariter quicquid solo super imponitur, cedat solo. §. cū in suo, inf. eodem. tamen secus est in aqua, quę est sup. solum, quia solum ei cedit, & est speciale in mari, flumine, & quibusdam aquis in quibus habet locum ius alluuionis: secundum

¶ A'ia sane causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem[a] commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum eius manere,[b] cuius & fuit.

¶ *Speciem nouam ex aliena materia faciens, eius dominus efficitur, nisi possit ad pristinam reduci. hoc dicit. ex leg. adeo. §. cum quis. ff. de acqu. rer dom.*

¶ Cum ex aliena materia species aliqua facta[c] sit ab aliquo,[d] quæri solet, qs eorũ

dum Bar. in tract. de alluuio. col. vj.]

a ¶ *Speciem*. id est faciem fundi. Sed contra. ff. de flu. & ne quid in flu. pu. l. 1. §. si fossa. in fi. §. Solu. ibi totum occupauit, hic partem. Vel hic eodem impetu recessit, quò venit, ibi non, sed diu coopertum tenuit.

* ¶ Dic, quòd imò. §. si fossa. concordat cũ text. nostro, vt etiam Angel. hic animaduertit]

b ¶ *Manere*. Fuit ergo dominus etiam tunc temporis, quando aqua inudabat. Sed contra. ff. quib. mo. vsusfr. ami. l. si ager. so. ibi improprie dicit amitti, scilicet quantum ad commodum fruendi. Vel hic inundauit, propter impetum aquarum, ibi vt faceret alueum, vt probatur prædicto titu. l. quid tamen. §. agri. Et hæc vera sunt quãtum ad proprietatem: sed possessio indubitanter tempore inundationis amitteretur, vt ff. de acquir. pos. leg. 3. § Labeo, & leg. qui vniuersas. §. 2. & l. Pomponius 1. respon. tamen aqua recedente etiam possessio restituenda est, vt ff. de iti. actuque priua. leg 1 §. sed & si quis.

*¶ Si spectatur tempus inundationis, verum est tunc dominium amissum intelligi. d. l. si ager. ibi, amittitur vsusfru. nisi simus in casibus, quibus nec possessio per inũdationem amittitur, quos refert Iat. in l 3. §. Labeo. ff. de acq pos. sin tempus recessus aquæ, vt hic, & tunc verum est, intelligi dominium durasse, quia l. restituit omnia in pristinũ statum, & per subductionem temporis inundationis dominij constitutionem inducit, d. l. si ager, ibi, quemadmodum. diuersum est autem in possessione, quia solo animo amittitur. l. cum vnus. § fin. ff. de bo. aut. iud. pos. dominium verò non. l. si quis vi. §. differentia. ff. de acquir. pos.]

¶ Cum ex aliena. ¶ Diuiditur in quinque partes. Primò ponit thema. Secundò quæstionem. Tertiò per exempla thema declarat, Quartò ponit responsionem. Quintò per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet, Tertia ibi, Vt ecce. Quarta ibi, Et post multam. Quinta ibi, Vt ecce vas.

STL. ¶ *CASVS*. figuratio plana est: ponitur enim in text. rationes autem dubitãdi plures allegabantur. quia illius nouæ speciei confectæ nunquam ille fuerat dominus, cuius erant ea, ex quibus erant confectæ. Cõtra videbatur, quia quãuis species fuisset in nullius bonis, tamen materia erat in alterius dominio: vt autem tolleretur hæc ambiguitas, media via electa est, s. q aut reducibilis est species ad priorẽ, & remaneat domini, quia est ac si species non sit alterata, & materia in dominio alterius fuerit: aut non est reducibilis, & cedat specificanti: quia illa species non fuit in alicuius bonis. Nota, quòd specificans quærit dominium rei specificatæ nõ reducibilis ad priorem formam: intellige si bona fide specificauit, ignorans alienam. Item not. Iura concordanda, & mediam viam eligendam.]

c ¶ *Aliqua facta* Facta autem intelligitur etiam cœpta, licet nõ perfecta, vt ff. de aur. & arg. lega. l. & si non sunt. §. quid ergo. † Ratio huius est, quia quæ in opere sunt, inesse videntur. ff. si cer. pet l lecta. & c. officij, extra de elect. † *aliar deest, qd sequitur.* STL.

* ¶ Licet hæc glos. communiter improbetur, tamen verissima videtur, dummodo declaretur secundum distinctionem tex. nã si opere incœpto res ad priorem materiam reduci non possunt, vt in calcatis vuis videmus, cur dominium acquisitum non verè quis dixerit? est vtique noua quædam species constituta, tametsi illa non sit, ad quam opera facientis principaliter tendebat.

¶ Speciem hic & sequentibus paragraphis accipit Impe. pro re, quæ ex rudi conficitur materia, & noua quasi facie assumpta simul & nouum accipit nomen, deposito ipsius rudis materiæ nomine. *materia autem est vnde quid conficitur, vt in scypho metallũ, in contractu consensus: at forma est, quæ certæ illi speciei nomen dat.]

d ¶ *Ab aliquo*. Scilicet bona fide, vt ff. ad exhibẽ. l de eo. § si quis, & suo nomine, vt ff. de acq. rer. do l. adeo. §. cum quis in princ. & l. quicquid. §. Vbi, Item & tertium, scilicet, quod non possit redire ad priorem materiã, secundum Ioan. vt in fi. huius §. Quid si duo specificauerunt, vnus bona fide, alius mala fide? Respon. communis est domini, & specificantis bona fide: non autem mala fide, † vt ff. qui. ad li. proclama. non licet. l. si duo. Azo. Eodem modo quæro, & soluo ea, quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materijs speciem fecit, & in vna habuit bonã fidem, & in alia malam fidem? Item, quid si in materia vnius partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item, quid & si partim suo specificantis nomine, partim nomine domini. † *Immo nomine proprio, & bona fide secũdu Christop.*

*¶ Intellige secundum Doct. hic, dum sit æqualitas in pretio, & in portionibus, iuxta l.

STL. naturali ratione[a] dominus sit: vtrũ is qui fecerit,[b] an potius ille, q materiæ dominus fuerit. Vt ecce, si qs ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinũ aut oleũ, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulsum[c] miscuerit: vel ex medicamẽtis alienis emplastrum, aut collyrium[d] composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum[e] & Proculianorum ambiguitatem, placuit[f] media sententia[g] existimantiũ, si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eũ potius intelligi dominũ, qui fecerit.[h] Vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiã æris, vel argẽti, vel auri reduci: vinum autẽ, vel oleum, aut frumẽtũ, ad vuas, vel oliuas, vel spicas[i] reuerti nõ potest: ac ne mulsum quidem ad vinum, & mel resolui potest.

¶ *Speciem constituens partim ex sua, partim ex aliena materia, sibi speciem quærit. hoc dicit.*

¶ Quod si partim ex sua materia, parti ex

quicquid. §. vlt. ff. de acq. rer. dom. & dummodò in ea parte, in qua suo nomine agit, bonam fidem habeat, aliàs secus:

a ¶ *Naturali ratione.* Id est iure gentium.

b ¶ *Fecerit.* id est detexerit quo ad spicas, vt ff. eod. l. adeo. §. cum quis in fin. sic sup. de libertis. §. 1.

c ¶ *Mulsum.* id est nectar, siue ItalIadiam.

* ¶ De mulso vide Pallad. li. 11. & Plin. lib. 22. c. 24.]

d ¶ *Collyrium.* id est vnguentũ ad oculos.

e ¶ *Sabinianorum.* i. Sabini, & suorum fautorum; qui dixerũt speciem cedere domino materiæ. Sed Proculus cũ suis sequacibus contra, scilicet vt specificanti tãtũ cedat, vt ff. eo. l. adeò. §. cum quis.

** Hic ille est Massurius Sabinus, qui publicè primus respondit. l. 2. propè fin. de orig. iur. à quo Sabiniani appellati, qui ei i schola successere. Sic Proculiani a Proculo, qui & ipse magnæ fuit auctoritatis, & plurimum potuit, vt refertur ibidem in d. l. 2.

Mediũ est seruãdum. f ¶ *Placuit.* scilicet nobis.

g ¶ *Media sententia*, quæ nec vni in totum, nec alteri concordat, vel discordat: sed distinguit, vt sequitur. Et nota medium seruandum: sic supra quibus ex causis ma. non licet. §. penult. Argu. contra. ff. de neg. gest. l. Nesennius. in fin.

ADDITIO. Dic, quòd media via est eligẽda, qñ nõ põt magis ius ad vnã partẽ adaptari, q ad aliã. vt hic: aliàs diceret diuisio rusticana, vt d. l. Nesennius, in fi. cum gl. Aret.

h ¶ *Fecerit.* Si & alia duo interuenerunt, quæ in princ. huius. §. diximus.

i ¶ *Vel spicas.* Et ita apparet, q frumentum cedit specificanti. Sed contra, ff. eodem. l. adeo, §. cum quis, in fi. §. Sol. hæc posuit gratia exempli propuerfis, secundum Pla. † quædam enim gratia docendi dicuntur, quæ aliàs non dicerentur, vt ff. de actio. & obl. l. obligationum substantia. §. fin. Vel dic secundo secundum Azo. illam per istam corrigi.

† qui reprehẽdit. supra in princ. ti. in gl. ver. habetur.

* ¶ Melius est supplere istũ tex. ex versi. videtur tamen. posito in d. §. cũ quis, qui per incuriam Triboniani huc relatus nõ est. Ridiculum enim est dicere. quòd propter iuuenes male exemplificet, vel quòd iste tex. sit correctorius, §. cum quis, cum Iustinia. vbicũque ius antiquum corrigit, id apertissimis verbis soleat indicare.] Itẽ ad hæc omnia exempla, in quibus dicitur speciẽ specificãti cedere, est contraria regula, quæ dicit. Quod ex re mea est, vel nascitur, meum est, vt ff. ad exhiben. l. de eo. §. si quis. in fi. ff. de rei vẽd. l. solum. §. mei. Solu. illa regula locum habet in quinq; casibus, scilicet: vbi dominus specificauit. Item, vbi alius eius mandato. Item, vbi sine mandato, sed ratum habet. † Item, vbi alius mala fide, & suo nomine. Item, vbi bona fide, sed res potest ad priorem materiam reduci, quorum nullum hic est. Item, si hæc vera sunt, quod specificanti cedant, contra est regula, quæ dicit, Neminẽ cum alterius iactura fieri locupletiorem, vt ff. de condict. indeb. l. nam hoc natura? Respond. licet fiat sua species quo ad dominium, tamen actione in factum tenetur ad æstimationem, vt ff. de rei vend. l. in rem. 1. §. item quęcũque, & ff. de donat. inter vir. & vxor. l. si mulier. §. 1. & l. seq.

Meũ est, quod ex meo nascitur.

† Intelligas glos. quando nomine domini specificauit, aliàs si nõ fuisset specificata noĩe dñi. non posset habere, tãtũ, tum sit factũ in sui fauorẽ vt l. si pupilli. §. si ego ff. de neg. gest.

¶ Quod si partim. ¶ *CASVS.* positio pendet ex superiori, ideoq. minus dubitabile deciditur, vt innuit Imperator ibi, dubitandum

non

non est, cuius decisionis ratio eadem est, & maior, quia duo vincula arctius ligant, auth. itaque. C. com. de succes. Intellige tex. tamen in terminis, in quibus loquitur, scilicet quando non posset reduci ad priorem materiam, vt declarat. glo. fin. Not. summarium. Item, quod duo vincula potentius ligant. Item argumentũ de minori ad maius affirmatiuè]

a ¶ *Ex aliena.* s. materia.

b ¶ *Ex aliena.* scilicet lana.

c ¶ *Dominum.* Sed si posset reduci ad priorem materiã, sit communis habita ratione materiarũ, vt non cedat specificãti, vt ff. eod. l. quicquid. §. fin. in fin. Idem forsè erit, & quãdo mala fide fecit, licet reduci non possit, vt ff. ad exhib. leg. de eo. §. si quis. ¶ Imo amittit dominium suæ materiæ. §. ex diuerso, infr. eod.

aliena, [a] speciem aliquam fecerit quis; veluti ex suo vino, & alieno melle mulsũ miscuerit, aut ex suis, & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana & aliena [b] vestimentum fecerit, dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, [c] qui fecerit: cum nõ solũ operã suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

¶ *Aliena purpura intexta vestimẽto cedit vestimento, ille autẽ qui dominus fuit, habet actionem contra furem. Ang.*

¶ Si tamen alienam purpuram [d] vestimẽto suo quis intexuerit, licet pretiosior [e] sit purpura, tamẽ accessionis † vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ aduersus eum, qui surripuit, [f] hẽt furti actionem, & condictionem, [g] siue ipse [h] sit, qui vestimentum fecit, siue alius. Nam extinctæ [i] res, licet vendicari non possint, condici tamen à furibus, & quibusdam † alijs possessoribus [k] possunt.

specificationis, vt supra proxim. §. & præcedẽti. Hic autẽ. §. aliquid vult adijcere supra dictis, s. de acquisitione iure accessionis: ne ergo nihil operetur, adiungi: hoc, quod nũc dixi, vt ff. de leg. 1. l. si quando. in princip.

e ¶ *Pretiosior.* No. pretiosius accedere viliori, sic ff. de contr. empt. l. si in emptione. Sed contra. ff. de ædil. edic. l. iustissimè. Sed ibi speciale in homine. Sed contra, infra de fideiuss. §. fideiussores. Sol. vt ibi. Itẽ loquitur hic, §. quando dicta purpura gratia ornãdi, vestimento fuit apposita: sin autem ecõtra, vt vestimentũ seruiret purpuræ, vt forte ea seruaret, tunc cedit vestimẽtum purpuræ, vt in duabus legibus cõtrarijs, vt ff. de vsuc. l. rerũ mixtura. §. quid ergo & ff. de aur. & arg. leg. l. & si non sunt §. peruenia- mus. Si autem neutrum causa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit, & vtrumque possidetur, vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. quid ergo.

† aliàs iure.

STL. ¶ si tamen. ¶ CASVS. Si purpura vestimento intexta sic, dubitabatur an vesti accederet, vel econuerso: ratio autem, q̃ vestimentum ipsi cederet, videbatur, quod pretiosior ipsa veste videbatur ad se trahere minus dignum. l. præcipimus. in fin. C. de appel. contrarium tamen decidit Imperator, exeo, q̃ cũ purpura vesti accedat, debet à principali trahi, non econuerso, & ita patet ibi, accessionis vice. * Sed quia iniquum est, vt alterius facto res nostræ efficiantur alienæ leg. id quod. ff. de reg. iur. ideò domino purpuræ datur furti actio, Item & condictio in eũ, qui illam furtipuit. Not. summarium, Item quòd accessorium, & si pretiosius & dignius eo cui accedit, sequitur principale. Item q̃d sicut per confusionem dominium rerum alienarum nobis quæritur, ita per accessionem. Item, quod quamuis dominium si trãslatum in furem, omninò datur saltem condictio furtiua. Item, quod rei suæ potest cõmitti furtum.

STL.

d ¶ *Purpuram.* vt manicam vel gyronem: si autem ipsa filia, puta in tela, tunc alia ratione est dominus tactus purpuræ, scilicet iure

ADDITIO. Dic secundum doctor, quod neutrum possidetur communiter, sed quodlibet de per se sic, vt not. in dicto §. quid ergo Angel.

† ¶ *Surripuit.* si surripuit: aliàs istis actionibus famosis non tenetur.

* ¶ Dic quod condictio furtiua non infamat, sicut actio furti. l. cessat. ff. de act. & obl. & de ratione diuersitatis vide Ias. in l. certi in princ. col. 8. ff. si cert. pet.

g ¶ *Et condictionem.* s. furtiuam, vel sine causa, vt ff. de condi. sine causa. per totum.

h ¶ *Siue ipse.* s. fur: nam forte erat sartor.

i ¶ *Extincta*, quantum ad dominium, quod perdidit dominus eius: & ideò quantum ad eum extinctum est: quia quãdiu est intexta purpura, extincta est: nec potest vendicari, sed agi potest ad exhibendum, vt exhibeat, & post vendicetur, vt ff. ad exhiben. l. gemma & ff. de rei ven. l. in rem actio.

K ¶ *Possessoribus.* veluti a prædonibus: & malæ fidei possessoribus, vt iste fuit vt hic

† aliàs quibusq. & ita legisse videtur Theophilus qui vertit ea tapantã, nomon intellige tamẽ de male fidei possessoribus. STL.

§ Commixtio voluntaria, vel fortuita, facit rem esse communem. hoc dicit ex leg. adeo. §. voluntas. ff. de acquir. rer. dom.

¶ Si duorũ [a] materiæ ex volũtate dominorum [b] confusæ [c] sint, totum id corpus, qđ ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri conflauerint.

¶ Sed & si diuersę materię sint, † & ob id ꝓpria species facta sit fortè ex vino & melle mulsũ: aut ex auro & argento electrum, [d] idem iuris [e] est; nã & hoc casu cõem esse speciẽ nõ dubitatur. ¶ Quod si † fortuito, & non voluntate dominorum confusę fuerint, † vel eiusdem generis materię, vel diuersæ, idem iuris esse placuit. [f]

Species duorũ à volentibus mixtę, cões fiunt: secus si casu. h.d. ex l. idem Pompon. i. prin. ff. de rei vend.

¶ Quod si frumentũ [g] Titij frumẽto tuo mixtũ fuerit: si qdem ex voluntate vestrã, cõe est, qa singula corpora, i. sigula grana, quę cuiusq. ꝓpria fuerũt, ex cõsẽsu vestro cõicata sũt. [h] Quod si casu id mixtũ fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, nõ videtur cõe esse: qa singula corpora ĩ sua substantia durant. [i]

& inf. de act. §. sic itaque, & ff. vsufru. quemadmod. ca. l. fin. in fin.

¶ Si duorum. ¶ Diuiditur principaliter in duas partes. Primò, quando voluntate dominorum: secundò, quando casu sunt confusæ. Secunda, ibi, Quod si fortuito. Item prima subdiuiditur. Primò quando eiusdem generis materiæ confunduntur. Secundò quando diuersi generis. Secũda ibi, Sed & si diuersæ. Arer.

STL. ¶ CASVS. clarus est, & nullam prorsus habet dubitationem, cũ enim incõueniat, quẽ priuari dominio suo eo inuito, si quid ex volũtate vel casu confundatur, debet fieri cõmune: & hæc est regula. in qua ratio dubitandi non exigitur, cum loquatur in casu, in quo separatio est impossibilis, vt dr̃ in gl. Not. ex cõmixtione volũtaria vel casuali quæri & communicari dominia rerum. Item no. differentiam inter confusionem & commixtionem. Item, quod casu fortuitus & voluntas domini in hoc equiparantur.

† aliàs & ex his.

† aliàs fortuitò.

a ¶ *Si duorum.* Acquiritur dñium non solum specificatione, vt sup. eo. §. cum ex aliena, & §. quod si, & accessione, vt sup. eo §. si tñ, sed etiã confusione, vt hic. Item immixtione, vt infra proxi. §. quod si frumentum.

b ¶ *Dominorum.* bene dicit dominorum voluntate. Nam si vnus dominus fecit inde speciem, v. mulsum. vel vas ex argento meo & suo: sua est iure specificationis, non communis, vt sup. eo. §. quod si partim. & de rei vend. l. si frumentum. §. 1.

ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine, vt vidistis. in §. cum ex aliena. sup eo. per gl. vt hic. Ang.

c ¶ *Confusa.* id est simul mixtæ.

Electrũ quid est.

d ¶ *Electrum.* genus est vasis, vel species metalli: & ad hoc est, ff. de aur. & argen. legat. l. pediculis. §. Neratius.

STL.

* ¶ Electrum teste Plin. lib. 33. c. 4. vocatur aurum, in quo quinta portio est argenti.]

e ¶ *Idem iuris.* vt sit commune, vt subijcit.

f ¶ *Placuit.* s. vt sit commune, nisi separari possit. veluti si ex ære meo & plumbo, vel argẽto tuo species facta sit; quibus casib. separari põt, & quilibet vẽdicat suum, vt ff. de rei vend. l. si frumentũ. §. sed si plumbũ & ff. de acq. re. do. leg. lacus. §. fi.

† aliàs vel diuersa materia, vel quæ eiusdem generis sũt, idẽ &c.

¶ Quod si frumẽt. ¶ CASVS facilis est, siquidem formatur in text.* ratio autem dubitãdi in primo dicto non est quærenda, quãquidem dominorum consensu facta est communicatio; cũ etiam in cõfusis sup. prox. §. Imperator dixerit non esse dubitãdũ. Sed quoties mixtio fortuito fit tunc dubiũ fa cere poterat. §. præcedens, vbi idẽ statuitur; siue ex consẽsu, siue casu; materiæ confundantur.] Quamuis enim non fiat realis commixtio, fit tamen talis in granis frumenti, vt impossibilis sit separatio: magis enim facile separatur aurum ab arg. quam frumentum à frumento: dicitur tamen contrarium.

STL.

* Ratio decidendi assignatur in tex. ibi, quiã singula &c. & confirmatur per simile. Hinc infert Iustin. ꝙ cũ frumẽtum nõ fiat cõe, cõpetit in rẽ actio pro quantitate cõmunicata, sed iudicis erit æstimare, quatenus excedat, vel minor sit æstimatio bonitatis vnius, vel alterius frument. Not. collige per te.]

Continuatio.

g ¶ *Quod si frumentum.* † Diximus quando confunduntur ita, vt separari non possint nunc videndũ est qñ singula corpora in sua substantia durant, quo casu dñr immisceri.

† Istã gl. nõ credo esse Accur quia non reperitur in antiquis originalibus nec de ea doct. aliquã faciũt mẽtionem.

h ¶ *Communicata sunt*, & ideò locum habet Communi diuidundo actio, vt ff. de rei vend. l. si frumentum. i. respon.

i ¶ *In sua substantia durant*, Sed numquid

Idem

idem, si nostra voluntate fuissent immixta? Videtur quod sic. nostra enim contẽplatio, vel voluntas non potest mutare substãtiam granorum, qui semper discreta sint à se inuicem, quod videtur esse contra. §. præcedẽtem. Sed resp. non est mirũ: aliàs enim simile reperimus: nonne tempus continuum est sui natura, cum tẽpus sit mensura motus primi mobilis, qui motus est vniformis, & continuus, vt dicit Arist. in 7. Phys. & tamẽ partes in ipsa cõtemplatione distinguimus, & assignamus, dicẽtes quoddam præsens, quoddam præteritum, quoddam futurum? sic in granis frumenti dicimus, quòd licet eorum corpora sint discreta in suis terminis, communia tamen ea possumus facere, ita quòd aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu non communices mihi: nulla in mea, quam egò tibi non communicem: quod non esset deficiente nost a voluntate: sicut nec in tempore distincto generarentur hæ diuersitates, nostra significatione, vel respectu deficiente.

Tempus quid est. † *aliàs deest sed.* *Tempõris diuisio.*

¶Sed nec magis istis casibus commune fit frumentũ, quã grex intelligitur esse cõmunis, si pecora Titij tuis pecorib. mixta [a] fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totũ id frumentum [b] retineatur, in rem quidẽ actio pro modo [c] frumenti cuiusque cõpetit: [d] arbitrio autẽ iudicis continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

¶*Materia ædificij cẽdit solo: duplum tamẽ soluitur per ędificantem, nec vendicatur nisi diruto ædificio. h. d. ex l. adeo. §. cum in suo. ff. de acq. re. dom.*

a ¶ *Mixta*, quod fit per errorem, quo casu dominium non transit, vt ff. eodem. l. si procurator 2. vel vt melius pascantur: & facit infra ad l. Aquil. In princ. vbi dicit, quod gregatim pascuntur. Sed contra. ff. de sol. l. si alieni. So. ibi est speciale in pecunia numerata, vt ibi dicitur, vt ff. si cer. pet. l. singularia.

STL. ¶ Et hic, & ibi hæc gloss. communiter approbatur.]

b ¶ *Frumentum*, nondum bona fide consumptum: tunc enim in factum actio daretur, vt ff ad l. Aquil. l. qui occidit. §. si quis alienum vinum.

c ¶ *Pro modo*. id est mensura.

d ¶ *Competit*: id est quod cuilibet tantum frumentum restituatur, quãtum fuit suum, quando non apparet, quod fuerit suum: & hoc propter impossibilem discretionem, vt ff de vsufru. l. vsufructuarium. §. si in vinarijs. si autem apparet, quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, vt subijcit, secundum Azo. & secundum hoc dic quale, dest quod, & sic cuilibet sua grana restituantur. Vel dic prox. respons. arbitrio &c. esse de eo de quo est illud, scilicet quando non apparet, quod fuerit suum: & hoc innuit hoc verbum quale: non enim dicit quod, sed quale, vt in qualitate officium vertetur, & quantitate, non autem in corpore: cum illud sit impossibile discernere: & sic probabit, qui dicit suum fuisse melius.

STL. ¶ Tu dic clarius, quod aut à volẽtibus commiscetur, & efficitur commune: & datur actio communi diuidundo. aut præter voluntatem, & tunc si facilis est separatio, vendicari sua grana à quolibet poterunt. l. si frumento, §. sed si plumbum, ff. de rei vend. Aut est difficilis, & iudex tã circa qualitatem, quam circa quãtitatem arbitrabitur, dummodo nõ faciat separari grana, vt hoc text.] Et no. triplicem esse differentiam inter hunc, §. & superiorem. species enim dicuntur misceri. vt hic, materia confundi, vt sup. sed Per. contra. Item hic remanet in eadem substantia, ibi non. Item confusa fiunt communia etiam sine dominorum voluntate, vt supra prox. §. hic non.

STL. * ¶ Cum in suo. ¶ CASVS. Quærebatur, si in solo meo ex materia aliena ædificem, vtrius ædificium esset; & cum noua species fiat partim ex re facientis, partim aliena, videbatur quæst. decisa supra in §. quod si partim. attamen traditur noua regula, quod ædificium cedit solo. nam cum solum à Deo creatum sit, vt firmamentum quoddam, sine quo ædificia non consistetent, meritò placuit, vt tamquam pars potentior ædificij ceteras ad se traheret. Sed cum iniquum esset quenquam re sua absque eius voluntate priuari, subditur, quod nihilo magis dominus materiæ desinit esse dominus illius. Nam quemadmodum possidens domum non censetur res singulas possidere. l. eum, qui ædes. ff. de vsucap. ita non debet absurdũ videri, si quis intelligatur dominus totius ædificij, non huius, vel illius rei, & consequenter si is, qui dominus erat materiæ, remaneat dominus eiusdem, cum non concurrat cum domino totius integralis. Ceterum quia si daretur vẽdicatio, necesse esset ędificiũ rescindi, ex quo vrbs deformaretur, idcirco constitutũ est, vt tantisper, dum ædificium constat, is suam materiam vendicare non possit, sed duplum pro ea consequi.] No. ædificium solo cedere. Itẽ ꝙ nemo cogi potest eximere tignum alienũ iniunctum suis ædibus. Item, quod quamuis dominus soli fiat dominus totius, tamen dominus materiæ remanet dominus. Item, quòd rei vendicatio non datur domino. Itẽ quod actio de tigno iniuncto est ex l. duodecim

¶ Cum in suo solo [a] aliquis ex aliena materia ædificauerit, [b] ipse intelligitur dominus ædificij: † quia omne, quod in solo ædificatur, [c] solo cedit. Nec tamen ideò is, qui materiæ dominus fuerat, desinit [d] dominus ejus esse, sed tantisper [e] neque vendicare eam potest, neque ad exhibendũ [f] de ea re agere, propter legem Duodecim tabularũ, [g] qua cauetur, ne quis tignum alienũ ædibus suis junctũ, eximere cogatur, sed duplum pro eo prȩstet, p actionẽ, quȩ vocat, De tigno iniuncto. [h]

decim tabul. & quod licet sit ciuilis, est pœnalis, Item, quid veniat appellatione tigni.

a ¶ *Cum in suo solo*. Suum est, etiam si alius habeat ibi vsumfructum, vt infra de hæred. inst. §. 1. vbi proprius seruus dicitur, in quo proprietatem nudam habet testator.

* ¶ Adde, ꝙ hoc casu fructuarius agit cum proprietario: siquidem ei non licet quoquo modo rei speciem mutare: etiam in meliorem statum eam cõmutando. leg. repeti. §. vlti. cum duabus ll. seq. ff. quib. mod. vsusfruct. amit. & leg. vltim. de vsufruct. & habi.]

† Hoc limitat singul. Soc. in tract. fall. in regul. 310. limitat. 10.

b ¶ *Aedificauerit*. scilicet bona fide: aliàs non, immo tignum suum vendicaret, vt ff. de rei vend. l. in rem § tignum. † ar. à contrario sensu. Vel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem, vt ibi nota.

* ¶ Immo & si mala fide ędificarit. l. 1. Cod. de rei vend. nam nec actio de tigno iniuncto, quæ in casu huius §. ad duplum competit, aliter datur, quam si mala fide iniunctum fuerit tignum, l. de eo. ff de do inter virum & vxorem, & leg. 1. ff. de tig. iniunc.]

† Et quis nõ possideat mala fidei existẽs p l. eũ qui ædes. ff. ST L. de vsuc. conuenitur tamẽ, quia dolo desijt possidere. l. is qui dolo. ff. de rei vend. Et vẽdicabitur quidẽ nõ vt eximat, sed vt in litem iuretur secundum Chr. inc. ST L.

c ¶ *Aedificatur*, idest in ipsa terra configitur. Quid ergo de domo non affixa solo. Respond. non cedit solo, vt ff. de acquit. rer. dom. l. Titius & facit ad hanc regulam, C. de ædi. pri. l. si is contra quem.

* ¶ Adde, aliud esse in ædificio sine calce constructo, (quod maceria, seu maceries dicitur, vulgo paries siccus.) nam & hoc cedit solo. leg. si precario. ff. commun. præd. vbi Bald. not. & Alex. in l. 1. §. nunc in fi. de oper nou. nunc.

Idem in satis, & plantatis, quod hic in ędificatis dicitur, vt inf. eo. §. si Titius. & §. qua ratione. Vnde versus. Quicquid plantatur, seritur, vel inædificatur: Omne solo cedit, radices si tamen egit.

¶ Dicas hoc verum regulariter, vt hic, tamen primo non procedit vbi ædificium esset illicitè constructum, & veniret destruendum l. fideicommissa. §. si quis illicitè. ff. de le. 3. vbi Bal. Item in clerico ædificante de pecunia ecclesiæ, glos. in cap. apostolicos. 12. q. 2. Item quando dominus soli & ædificans essent tales, inter quos cadere non posset expressa donatio, glos. in l. si vxor. ff. de donat. inter virum, & vxor.]

* ¶ Has, & alias complures limitationes vide latius apud Socin. in suo tractatu de Regul. & fallen. regula ill. in vers. Ædificium.]

¶ Sed contra hanc regulam est, ff. de re. diui. l. in tantum in princ. So. Illud speciale est.

* ¶ Dic, quòd non est aliqua specialitas, immo & ibi ędificiũ cedit solo: quia quando ædificatur in littore, solum, super quo ponitur ædificium, cum fit nullius, efficitur propriũ occupantis, licet diruto ædificio rursus in pristinam cõditionẽ reuertatur: in qua sentẽtia. Ang. quoque Aret. fuisse videtur.

ST L.

d ¶ *Desinit*. scilicet ex causa ædificationis: sed & ex alia causa potest desinere, vt ff. vsucap. l. rerum mixtura. §. Labeo. quæ huic regulæ signantur contraria.

* Declara, ꝙ verbum (ideò) positum in hoc text. tollit contrarium, quia in §. Labeo. qui materię dominus fuerat, nõ desinit esse dominus eius propter ædificationem, sed ex præter ita negligentia: nam licet verè non posset perfici vsucapio, quia possessor ędificij non intelligitur possidere singulas res in ædificium coniectas, ex quo tamen possidetur corpus illud, cui insunt res particulares, noluit lex interrumpi vsucapionem ob id, quod adhuc decem dies requirerentur: ad illam perficiendam, cum in tam diuturna mora aduersatus antea fuisset.]

ST L.

e ¶ *Tantisper*. id est interim.

f ¶ *Ad exhibendum*. Scilicet, vt eximatur, nisi mala fide fecerit, vt ff. de rei vend. l. in rem. §. tignum. & ff. de tigno iniun. l. 1. in fi. sed tũc non eximitur, sed in litem, iuratur, vt ff. de solutio. leg. qui res §. fin. quia arbitrarię sunt istæ actiones, vt ff. de in litem iur. leg. in actionibus, & inf. de actio. §. præterea.

g ¶ *Duodecim tabularum*. lex quædam fuit, de qua dic, vt supra de iur. natu. §. & non ineleganter.

ST L.

* ¶ L. Duodecim tab. refert Fes. Pompeius in hæc verba: Tignum iunctum ædibus, vinæve ne vendicato, nec soluito.]

* ¶ Riuallius lib. 11. historiæ iu. ciui. hanc legem his verbis tradit: Tignum alienum furtiuum ædibus, vel vineis suis iniunctum nequis eximere cogitor, sed duplum pro eo per actionem de tigno iniuncto præstare compellitor.

h ¶ *De tigno iniuncto*; qua actione tenetur, & qui iniunctum habet, licet non iniunxerit, & qui iniunxit, licet non possideat, sed altero soluente alter liberatur, vt ff. de ijs, q deie-

Actio de tigno iniuncto.

(Appellatione[a] autē tigni, omnis materia [b] significatur, ex qua ædificia fiunt.) Quòd ideò prouisū est, ne ędificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutū sit ædificium, poterit materię dominus, (si non fuerit duplum iam consecutus[c]) tūc eam vendicare, [d] & ad exhibendum de ea re agere.

¶ *Aedificans de sua materia in alieno solo scienter, dominium amittit: bona verò fide ædificans, si possidet, repellit dominū agentem exceptione doli, nisi soluat impensas hoc dicit ex l. adeo §. ex diuerso. ff. de acqu. rer. dom.*

¶† Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domū ædificauerit, illius † fit

† *aliàs & ex diuerso.*

† *aliàs fit.*

deiece. vel effu. l. si verò. §. si id quod. & de flu. l. 1. in fi. & quod vi aut clam. l. competit. §. fin. Sed quid si velit magis rem reddere & eximere, quam duplum præstare? Resp. non auditur, quia propter publicam vtilitatem hoc fuit statutum, vt inf. eo. §. quòd ideo &c. & ff. de oper. noui nuncia. l. prętor. & ff. de leg. 1. l. cetera. §. si duobus. Itē numquid hæc actio competit etiam contra eum, qui bona fide iniunxit? Respond. sic, vt hic, licet cōtradixerint quidam.

STL. * ¶ Opi. istorū verior est. L. enim 12 tabu. loquebatur solū de tigno furtiuo. l. 1. ff. de tign. iniun. credendum tamen est legem voluisse, vt & qui bona fide iniunxisset teneretur saltem ad veram æstimationem rei, non etiam ad duplum. leg. de eo. & ibi glo ff. de donat. inter vir. & vxor. in leg. in rem. §. tignum, ff. de rei vend. facit. leg. bona fides, ff. de regu. iur. Sed contra mala fide iniungentem, alia præter hæc auxilia competunt, vt rei vendic. Item, ad exhibendum. Item furti. Item furtiua condictio.

STL. * Sed dic dari, vt æstimetur, non vt vendicetur, cum l. vetet interim eximi. l qui res. in fi. ff. de solu. & ideò quasi dolo malo desierit possidere, iurabitur in litem. l. 1. in fin. ff. de tigno iniunct. l. in actionibus. ff. de in lit. iur.

¶ Item hæc actio de tigno iniuncto, vt infra de actio. §. sic itaque, & ff. de tigno iniuncto. l. 1. in fi. & l. fi.

a ¶ *Appellatione*. Facit ad hoc. ff. de verbo. sign. l. tigni. & ff. ad exhi. l. gemma. & l. tigni. & ff. eo. l. adeo. §. cum in suo. Itē quod in domibus dicitur, idē dic in † caupona, siue domuncula, vt subijcit, quod ideo &c. ad hoc, ff. de ver. sig. l. vrbana prædia. Quidam tamē contra. Item idem in vinea, vt ff. de tigno iniun. l. 1.

† *aliàs caupona.*

b ¶ *Materia*. vt cæmenta, & lapides.

* * Valla, lib. 6. c. 52. reprobat Accur. hic, inquiens à iurisconsultis exponit materiā pro ligno ad ædificia vtili. & quia materia ita, diffinitur ab Vlpia. dum ea distinguit à ligno, vt materia sit, quæ ad ædificādum fulciēdumque necessaria est. lignum, quicquid comburendi causa paratum est. l. ligni. ff. de leg. 3. verum, quod ad hunc locum attinet fallitur Valla, rectèque locutus est Accur. vt patet ex l 1. ff. de tigno iniun. nam text. non dicit simpliciter materia, sed omnis materia, sicut. l. tigni, ff. de verb significa. omne genus materiæ, ad denotandum qualemcūque materiam nedum lignorum.

c ¶ *Consecutus*. Hic est cōtra. ff. d tigno. iniun. l. fi. Sed ibi non cum effectu fuit cōsecutus duplū, quia licet egit, non tamen percepit adhuc duplum, vt argu. ff. de ijs qui deie. vel effu. l. perceptione.

d ¶ *Vendicare*. Nulla temporis prescriptione obstante in rei vēdicatione, vt ff. de rei vendi. leg. in rem. §. fina. quia nec prius agere potuit, vt Cod. de anna. except. l. 1. §. fin. Aliud ergo si mala fide iniunxit, quia tunc agere potuit, vnde triginta annis repellitur à rei vendicatione, vt Cod. de præscript. triginta annor. l. sicut.

ADDITIO. Quam commoditatem non ex sua mala fide, sed ex negligentia non petētis consequitur. aliàs esset absurdum, secundum omnes doctores hic.

¶ Ex diuerso. ¶ *CASVS*. Quærebatur econtrario, si ex sua materia in alieno solo ædificatum sit, quid iuris, & videbatur idem, quod scilicet cederet solo, daretur tamen actio ædificanti ad pretium materiæ, quia nō præsumitur donatio l. campanus, ff. de ope. liber. Sed contrarium deciditur distinguendo. quòd scilicet si ædificetur à sciente, cum sciat contra iuris regulas ædificare, priuatur commodo ædificij ex præsumpta donatione, sicut in soluente scienter indebitum, §. i. inf. quibus mo. re contrah. oblig. Si verò ædificetur bona fide, datur exceptio doli, * si dominus agens nolit soluere pretium materiæ, & mercedes fabrorum. videtur enim dolo facere, qui vult aliena iactura locupletari. Ratio autem quare datur potius exceptio, quam actio, est, quia actio conceditur de rigore iuris, exceptio non, sed de æquitate & facilius, leg. prima, §. præterea, ff. de superfic.

Nota, quod ædificans in solo alieno, ex sua materia videtur materiam alienare, & donare si scienter ædificat. Item, quod facilius datur exceptio, & retentio, quam actio.]

a ¶ *In-*

a ¶ *Intelligitur*. sic C. de ædi. pri. l. si is contra quem.
b ¶ *Non potest*. Quæ alienata est, non potest vendicari. Sed contra C. de rei ven. l. 2. in fi. Sed ibi ex aliena materia, & in alieno ædificauit, hic de sua in alieno. Quare dic: aut de mea materia & in meo ædifico, & tunc planum est, aut de aliena in meo, vt supra proxi. §. aut de meo in alieno vt hic, aut de aliena in alieno, vt in d. l. contraria continetur.

Aedificari pót quadrupliciter.

SI L. * ¶ Dic, quod iste tex. loquitur, quando nulla suberat causa, ex qua posset præsumi aliquid aliud agere voluisse ædificantem, quã donare, nam si alia coniectura capi posset, præter quã donationis, tunc verũ est, quod ædificans, siue bonæ fidei sit, siue malæ, diruto ædificio sit dominus suæ materiæ. d. l. 2.]

domus, cuius & solũ est. Sed hoc casu, materię dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intelligitur[a] esse alienata: vtique si nõ ignorabat se in alieno solo ædificare, & ideò licet diruta sit domus, materiam tamen vendicare non potest.[b]

¶ Certè illud constat, si in possessione cõstituto ędificatore, soli dñs petat domũ suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorũ,[c] posse eum per exceptionem[d] doli mali repelli: vtique si bonę fidei[e] possessor fuerit, qui ędificauit. Nam scienti alienum solum esse potest obijci culpa, quod ædificarit[f] temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

¶ *Planta statim ac radices egit, cedit solo. hoc dicit ex l. adeo, §. fi. ff. de acq. rer. dom.*

¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Ti-

c ¶ *Fabrorum*. i. magistrorum de lignamine, vel murorum, sic. ff. de eo quod cer. loco, l. 1. (aliàs 3) §. item Iulianus.
d ¶ *Per exceptionem*. quæ locum habet, vbicunque æquum sit exceptionem locum habere, siue alia competat, siue non, vt ff. de excep. do. l. 2. §. & generaliter & argum. intra eod. §. l. terz.
e ¶ *Bonæ fidei*, Scilicet ab initio, & ex post facto, cum ædificauit nã si ante, quam ædificet, fit bonæ fidei & cum ædificat, malæ fidei fit, eligitur quædam media via, ita vt neque malæ fidei puniatur, neque vt bonæ fidei expensas conseruet, quia permittitur abrasio, vt ff. de rei vẽd. l. Iulianus si in aliena, quæ est huic contraria. & facit ad hoc. ff. de mi l. intra. §. vendentibus.
f ¶ *Aedificarit*. Cum de nouo ædificat. Et vt hæc plenè sciantur, dic. Cum impendi in rem alienam, aut suo, aut meo nomine. Primo casu loquitur ille tit. de nego. gesto. & ff. & C. eo. Si meo, tunc aut fructuum gratia, & tunc ex fructibus deducitur, aliàs nullus fructus intelligitur, vt ff. solu. mat. l. fructus. & ff. fam. erc. l. fundus qui. † Aut causa rei seruandæ, & tunc aut de nouo faciendo, aut nõ. Primò casu, si bona fide, habeo exceptionem, non actionem, secundum Ioan. vt sup. proxi. §. & ff. de cõdi. indeb. l. si in area. & ff. de except. do. l. Paulus, sed M. etiam actionẽ dabat, & est pro eo, ff. de pet. hære. l. hæreditas. §. 1. & ff si pars hær. pe. l. fin. & Cod. de rei vendi. leg. 2. & l. domum. Sed ibi ipso gestu negotium fuit hæreditariũ, quod necesse habuit facere, vnde actionem dabat. Sed Ioan. cõtra, vt dictum est, & facit etiam pro eo. ff. de rei vẽdi. l. súptus. & ff. de actio. empt. l. idemq. & ff. de pet. hæred. †. plane. Si verò mala fide, tũc nec excipiendo, nec agendo cõsequor, vt hic. nam neminem mihi volui obligare. vt ff. cõmu. di. l. in hoc iudiciũ secundum Io. sed M. etiam dabat negotiorum gestorum actionem, vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis. Sed ibi nomine alieno gerebat. Item & pro eo. C. de rei vẽd. l. 2. Sed ibi loquitur, quando ex aliena materia, & in alieno impendi, vt ibi plene notatur. Si verò in reficiendo, aut bona fide, & tunc necessarias & vtiles per doli exceptionem, voluptarias per abrasionem seruamus, nisi dominus vellet tantum dare, quantum posset habere his ablatis, & corrasis. vt ff. de rei ven. l. in fundo. Si verò mala fide, necessarias per officium iudicis, cum tamen possideo, vtiles per abrasionem conseruo: voluptarias nullo modo, vt C. de rei. vendi. l. domũ. hinc est, quòd dicit Bal. hic, quod expensas repetam quandoque per a. e. per actionem, vt ff. de nego. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis. Itẽ per e. id est per exceptionem, vt hic. Item & per o. id est, per officium iudicis, vt per l. C. de rei vend. l. domum, vt modò diximus. Et hæc in rei vend. locum habent. In petitione verò hæreditatis bonæ fidei possessor seruat omnes. At malæ fidei possessor necessarias & vtiles per officium iudicis, aliàs per exceptionem doli re existente meliori in qua factæ sunt, voluptatis verò abradit, vt ff. de pet. hære. plane.
¶ Adde, quod quia gl. non declarat perfectè, &

Impensæ i alienis negotijs facta qualiter recuperantur.
† Est tamẽ dstĩa seruandũ.

Angel. quia potest. hær. malæ fidei possessor non deducit expẽsas, si fructus non extent, sed bonæ fidei sic.

Impensæ necessaria vtiles, voluptaria.

Expensæ repet per a. e. &c.

&materia excedit vires additionis, videnda sunt quæ ponit Bart. in l. in fundo. ff. de rei vendic.

** Adde Negusant in tract. de pignor. in 3. membro 5. par. num. 9. vbi hanc communem materiam in 12 conclus. digessit & quidē diligentissimè ita vt nihil desiderari possit.]

STL. ¶ Si Titius. ¶ *CASVS* facile figuratur, videbatur enim in hac q. concludendum plantam eius durare, cuius erat, & posse potius agi pro interesse soli à domino ei⁹, quia non mutabatur forma ipsius, quēadmodum in materia, ex qua ædificiū conficiebatur, cum nostra sine facto & voluntate nostra, vt diximus, à nobis non abdicentur, contrarium tamē deciditur, quia cum arbor ex radicibus ipsis viuificetur meritò videtur potius attendēdum; quo ad dominium ipsius, solum; ex quo durant, quā dominiū primum ipsius arboris, quod sine illo solo esset corruptum & parum dubitabile. Nor. summa.]

lius suam plantam in Mæuij solo posuerit. Mæuij planta erit; si modò vtroq. casu radices egerit. Ante enim, quā radices egerit, eius permanet cuius fuerat. Adeò autem ex eo tēpore, quo radices egerit plāta, ꝓprietas eius commutatur,[a] vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices [b] egerit, Titij effici arborem dicamus.[c] Ratio [d] enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quā cuius in fundū radices egerit. Et ideo propè confiniū arbor posita, si etiam in vicini fundū radices [e] egerit, communis fit.

¶ *Sata, sicut plantæ, & ædificatum, cedūt solo, & iisdem regulis procedunt. hoc dicit ex l. qua ratione, ff. de acq. rer. dom.*

¶ Qua ratione autem plātæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt:[f] eádem ratione frumenta quoque, † quæ sata sunt solo cedere intelliguntur. Ceterum sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi pōt per exceptionē doli mali, secundū ea, quæ diximus:[g] ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse pōt is, q̄ alie-

poterat viuere arbor ex fundo primo, hic non. Vel efficitur Titij, pro parte, scilicet vt hic in totum, vt ibi.

STL. *Dic, q̄ iste tex. loquitur, quando arbor posita in confinio egit radices tam in meo, quā vicini fundo. §. verò si. quando arbor alicuius egit ī agro eius radices, postea illas etiam in vicini fundū porrexit, quo casu credibile est, principale alimentum ab ipsa origine elici, non autem à fundo vicini, in quem extremas dūtaxat radicum partes coniecit.]

** Adde secūdū Cepol. de ser. vrb præ. c. 81. nu. 10. quòd § fin. l. si plures. itelligitur. quando arbor alitur à solo vicini, nō tamē occupat, vt q̄a tangit per lōgitudinem & latitudinē, & quādo potest viuere ex radicibus quę sunt in solo, vnde ducit originē, alias secus, vt hic.]

† concor. l. q. scit, § in alieno. ff. de vsuc.

a ¶ *Commutatur*: sed videtur non commutari, cum primo domino rei vendicatio detur vtilis, vt ff. de rei vendic l. si frumentum (alias incip. idem Pomp.) §. de arbore. quæ est contra Solu licet ibi dicat, Varus, & Nerua dabant, non tamen sequitur, nos damus, † vel de damus de ęstimatione, sed nō de plāta, vt diximus, sup. eo. §. Præterea vers. si planè si longiore tempore.

† Facit l. hoc. §. Alphē ff. de dam. infe.

ADDITIO. Et hęc vltima communiter approbatur per l. in tem. §. item quæcunq. ff. de rei vend. sic Christ.

b ¶ *Radices* omnes, vt differat à sequenti.

c ¶ *Dicamus*. Immo videtur eius, in cuius fundo originem duxit, vt ff. ar fur cæ. l. si plures. §. fi. Solu. hæc corrigit illam. Vel dic, ibi

d ¶ *Ratio*. Facit. ff. eo. sc. de acquir. rer. dom. l. adeò. in fi. & l seq. & l. qua ratione.

e ¶ *Radices*. pro parte.

** Adde, q̄ si arbor vicini porrexit radices in fundum meum, non licebit mihi propria auctoritate eas redicere, sed agere oportet negotia, ei nō esse ius, sicut tignum aut protectum immissum habere. d. l. si plures §. vl. ff. arb. fur. cæs. Capol vbi sup. nu. 2. & 9.

STL. ¶ Qua ratione. ¶ *CASVS*. figuratur, vt in § præcedenti, quia omnia dependent ab eadem ratione dubitandi & decidendi. Nota summ. Item, quod faciens aliquid in alieno fundo, si quod facit, ab eo petatur, recuperat expensas ope exceptionis.

f ¶ *Solo cedunt*. vt sup. proxi. §.

** Coalescere terræ est vnitatem cum terra facere. l. hoc §. Alphenus. ver. ita demum. de dam infec.

g ¶ *Diximus*, sup. eo. §. certè. Sed quid si aliquis

nũ fundũ sua impensa bona fide cõseuit.[a]

¶ *Scriptura cedit chartis: quas si dominus petat, repellitur à bonæ fidei possessore exceptione doli. h. d. ex leg. qua ratione. §. litera, ff. de acq. rer. domin.*

¶ Literæ† quoq. licet aureę sint, perinde chartis,[b] membranisve[c] cedunt, ac solo[d] cedere solent ea, quę inędificãtur, aut † seruntur: ideoque si in chartis, membranisue tuis carmen,[e] vel historiam,[f] vel orationem[g] Titius scripserit: huius corporis[h] non Titius,[i] sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas[k] tuos libros, tuasue membranas, nec impensas scripturę soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali: vtique si carũ chartarum membranarumve possessionem bona fide[l] nactus est.

¶ *Tabula cedit picturæ: repellitur tamen pictor doli exceptione, nisi soluat tabulæ pretium, sicut & dominus tabulæ, nisi picturæ impensam persoluerit, nisi tabula sit furtiua; tũc enim datur domino furti actio. h d. ex l. qua ratione. §. litera. ff. de acqui. rer. dom.*

¶ Si quis in aliena tabula pinxerit,[m] quidam putant tabulã[n] picturę cedere; alijs videtur, picturã (qualiscumque sit) tabulę cedere, sed nobis videtur melius esse, tabu-

quis ex semine meo in alieno fundo seminauit, contra quem agam? Respondeo, contra seminantem non, quia non possidet, nec dolo fecit, quo minus possideret, ita nec contra possidentem, quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic eum teneri instar tigni iniuncti, qui tenetur etiam si positum ab alio habeat. vel teneat, vt diximus, sup. eo. §. cum in suo. per l. ff. de ijs qui deie. vel effu. leg. si verò. §. si id quòd positũ. † Et eadem quęstio fit in plantis. & eodẽ modò soluitur, cum fit ratio similis, vt ff. manda. l. Lucius in fi. ʒ respon.

a ¶ *Censeuit*, id est plãtauit vel seminauit.

¶ Literę quoq. ¶ *CASVS*. figuratio accõmodetur secũdum superiores casus. eadẽ enim constant ratione. Nota summarium.

b ¶ *Chartis*. vt de bombyce, vt sunt hę, quę de Pisis veniunt.

c ¶ *Membranis*. quæ ď mẽbris animaliũ eripiuntur.

* ¶ De membranis vide Pli. lib. 13. cap 11. & 12.

d ¶ *Solo*. vt supra eo §. cum in suo.

e ¶ *Carmen*. metricè.

f ¶ *Historiam*, noui & veteris testamenti. idem dicã in fabula, vel chronica, vel quolibet libro prosaico.

g ¶ *Orationem*. ad Deum, vel ad populum, vel ad principem.

h ¶ *Corporis*. id est libri.

i ¶ *Non Titius*, scilicet scriptor bonæ fidei.

K ¶ *Petas*. directa in rem.

l ¶ *Bona fide*. Si autem mala, laborem donasse videtur, vt sup. eo. §. certe. Sed nũquid actionem scriptor habet reddito lib. † Respond. sic, si bonam fidem habuit, actionem dico scilicet in factum, vt ff. de rei vendicat. l. in rem §. item quæcunque. si malam fidem habuit, non habet actionem, quia nec exceptionem habet, vt dic. Sed cũ hodię pretiosior sit scriptura, quã charta, numquid mutatur hoc? Respondent, quidam, vt Azo. quòd sic: nos, quòd non † ar. Cod. de testamen. l. sancimus, & Cod. de appell. leg. pręcipimus, in fin.

¶ Hæc opi. vera est, vt latè declarat prep. Senen. in 3. casu, in 1. q. col. 2. & 3.]

* ¶ Si quis. ¶ *CASVS*. Quesitum est, vtrum tabula cedat picturę, an econuerso, & cum sup. visum fuerit. rẽ alij recidere, sine qua esse non potest, videbatur dicendum, simili modo picturã cedere tabulæ. l. in rem, §. sed & id. ff. de rei vendic. contrariũ nihilominus deciditur, & ratio assignatur in tex. reliqua autem, quę in tex. disponuntur, pendẽt ex rationib. allegatis in pręcedentib. paragraphis, quas repetere nimis superfluum esset.

Nota valere argument. ab absurdo remouendo.]

m ¶ *Pinxerit*, siue bona fide, siue mala fide, secundum Plac. nos contra, quia bona fide, vt inf. eo. §. ibi, vtique &c.

n ¶ *Tabulam*. Quid si in marmore? Respon. contra seruari fortè, arg. tamen contra, infra de testam. §. pen.

* ¶ Dic. secundum Ange. idem & si in tabula marmorea pingatur, dum tamen non sit affixa parieti, nam tunc pictura cederet marmori ex mente pingentis, velut causa ornatus ædium posita. l. & si non sunt §. perueniamus, ff. de aur. & arg. leg.

a ¶ Ce-

† intellige totã hãc gl. quando & sciens & satũ habens sunt in bona fide.

† Limita secundũ Io. And. ĩ Specul. in rub. ď STL. *ſtr. edi. colũ. 3. ĩ addi.*

Mẽbrana vnde dicitur.

† Si aũt sit scriptor.

ad mercedẽ, & sibi ď suo labore n̄ satisfiat, pōt retinere quaternos, vt no. glo. in l. si non sortẽ §. si centum, & ibi Bar. & Bald. de condict. inde. Ang.

† Et bene secũdum Ange. hic per istũ tex. STL.

STL.

lam picturę cedere.[a] Ridiculum est enim, picturā Apellis, vel Parrhasij[b] in accessionē vilissimę tabulę cedere. Vnde si à domino tabulę, imaginem possidente, is qui pinxit, eam petat,[c] nec soluat pretiū tabulę, poterit p exceptionem doli mali summoueri. At si is, qui pinxit, eam possideat, cōsequēs est, vt vtilis actio[d] domino tabulę aduersus eum detur: quo casu, si nō soluat impensam picturę, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtiq. si bonę fidei possessor fuerit ille, q picturā imposuit,[e] illud enim palam est, quod siue is, qui pinxit, surripuit[f] tabulas, siue alius,[g] cōpetit domino tabularum[h] furti actio.

a ¶ *Cedere.* ff. de rei vendic. l. in rem. §. sed & id quod in charta. cōtra: Solutio: hęc corrigit illam, vel distinguè an pretiosior sit illa scriptura, quàm tabula: secūdum Placen. qui ait locum habere quod hic dicitur, si pictus est homo, non versus: bono colore, non atramento.

STL. * ¶ Prior solutio verior est, non quidem, vt Imperator corrigat sed quod ex varijs veterum altercationibus sententiam Caij comprobarit, vt tabula cedat picturæ, d. l. qua ratione. §. literæ. ff. eo.]

ADDITIO. Quod glo. dicit de homine vel viso. non bene loquitur, quia non est requirendum quid depictum: dummodo honestum; vtrumque enim habet exornare materiam, sed bene est inquirendum, qualis sit color. Christ.

b ¶ *Appellis, vel Parrhasij*: propria nomina pictorum.

STL. *¶ De quibus præstante artificio vide Plin. lib. 35. cap. 10.]

c ¶ *Eam petat*: scilicet directa rei vendicatione, vt ff. de acquirend. rerum domin. l. quâ ratione. §. sed non vt literæ, secundum Azo.

Vendicat aliquando non dominus à domino. d ¶ *Vtilis actio*: In rem, non di ecta, quia desijt dominus esse: & sic est mirabile, quod non dominus à domino vendicat. sic contingit aliàs in publiciana in quibusdā casibus, vt non infra de ac. §. aliæ aliàs. §. nanq: si cui.

Possidētis conditio quandoq. deterior q̄ petentis. e ¶ *Imposuit.* Hoc mirabile contingit hic, quod conditio possidentis est deterior, quā petentis, aliàs contra, vt inf. de interd. §. cōmodū: sic & aliàs ff. de noxa: l. si quis à multis. & ff. si ex noxa cau. aga. l. 1. in fi. & l. 2. ff. de petit. hær. l. cum idem. Sed ad hoc resp. q in causa noxali esse poterit; quod secūdo agens non probabit. Item in petitione hæreditatis si bona iura habuit in vincendo, hæc eadem habuit in defendendò, & sic non est eorum conditio deterior. Item cum hic habeat actionem pictor, si non possideat multo magis exceptionem debet habere soluto pretio, vt ff. de superfi. l. 1. §. quod autem, & ff. de reg. iu. l. cui damus. Sed nūquid domino quondam tabulę idem cōceditur, si possideat, si pretiū picturę soluat. Resp: Ro. quòd sic, cū sibi actio detur. Ego cōtra, vt sit differentia inter dominum & pictorem. Item quis præfertur, si ambo contra extraneū possidentem agant? Respon: is, qui directam habet actionem. i. pictor. secundum Io. Sed nūquid si tabula fuerit abrasa remanet pictoris? Respond. sic, vt ff. de rei vendi. l. in rē. §. item quæcunque: vers. & quòd semel: Sed quare aliud in picturis, quam in scripturis? Respond. quia pictura pretiosior est, quam scriptura, secundum Ioan. *Pictura pretiosior scriptura.*

* ¶ Aliam rationem tradit Bart. in leg. qua ratione §. literæ. ff. de acqui. rer. do. nempe, quia non occupatur tota charta, & ideò ei cedunt literę; tanquā minor pars.

f ¶ *Surripuit.* Antequam pingeret.

g ¶ *Alius*: post picturam.

* ¶ Accurs. male subaudit, quia etiam ante picturam si surrepta sit, competit dominō tabulæ furti actio. potuit enim etiam res furtiua bona fide venire in potestatem pictoris. *STL.*

h ¶ *Tabularum.* Etiam, subaudi. nam & pictori contra extraneum furem datur, secundum Azo. Vel melius (vt mihi videtur) hic loquitur quando fuit surrepta ante, quam esset picta: sed etiam contra dominum tabulæ sibi surripientem posset dari pictori furti actio, facto furto tabula iam picta, vt inf. de obl. quæ ex delic. nascun. §. aliquando.

¶ Si quis a non domino. ¶ CASVS. Quærebatur, an possessor, quamuis bonę fidei, faceret fructus suos, si reuera alius sit domin9. & videbatur quod non, quia fructus ex ipsa re illius esse videntur, cuius est res, contrariū deciditur in ijs fructibus, in quibus labor & idustria possessoris vertitur. Aequitati enim naturali consonum est, quod quisque fecit sua impensa, labore, & cura, vt fructus percipiat, credens rē ad se pertinere iustis de causis, lucretur eos pro sua cura & labore, l. bona fides tātum. ff. de reg. iur. secus est autem in malę fidei possessore, q a operas suas creditur donasse, qui eas exposuit sciēter in re, quam sciuit alienam. Nota bonæ fidei possessorem facere fructus suos. Item, quod malæ fidei possessor restituit rem cum fructibus. *STL.*

a ¶ *Bona fide*, quæ initio exigitur. i. vt credat sibi dantem habere ius distrahendi, vt ff. de vsur. l. qui scit. §. fin. † Nec obstat, quod est. ff. de acquirer. dom. l. bonę fidei. §. in cõtrarium. quia ibi opponendo loquitur, non ponendo.

† Dic hoc verũ in alijs cõtractibus præterq̃ in emptionibus, q̃a in illis requiritur, q̃d duob. tẽporib. habeat bonã fidè, videlicet tẽpore contract⁹. et tẽpe traditionis, l. 2. ff. pro emptor. & q̃ sit rõ differentiæ, ibi, notat Ang.

teneatur possessor? Respon. nõ tenetur possessor rei vendicatione, quia non possidet, nec dolo desijt possidere, sed cõdictione sine causa tenetur in quãtum locupletior est, argum. ff. si cert pet. l. si & me.

¶ *Bona fidei possessor facit fructus suos, nec eos consumptos cogitur restituere: secus si fuerit malæ fidei. Aretin.*

¶ Si quis à non domino, quem dominũ esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta [b] causa æquè bona fide acceperit, naturali ratione[c] placuit fructus,[d] quos percepit, eius esse pro cultura,[e] & cura.[f] Et ideò, si postea dominus superuenerit, & fundum vendicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest.[g] Ei verò, qui alienum fundum sciens posséderit, non idem [h] concessum est; itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.[i]

¶ *Fructuarius nõ facit fructus suos, nisi sint a solo separati, vel per se, vel p aliũ eius nomine. Et ideo non collectos non trãsmit-*

* ¶ Adde, quòd bonæ fidei emptor non solum dicitur is, qui credidit venditorem esse dominum, verum etiam si eum putauit ius vendendi habere, puta procuratorẽ, aut tutorem esse. leg. bonæ fidei ff. de verb. sign. & l. qui à quolibet. de cõtrahen. empt.

b ¶ *Iusta*. Cum multæ sint causæ, siue tituli acquirendi, vt in ff. colligitur in varijs titulis sub titu. de vsuc. vsque ad tit. de re iud. idem tamẽ & si titulum non habeat, vt arg. ff. si. regun. l. 4. §. sed ante.

SYL. ¶ Ratio autẽ est, quia in accessorijs præscribetis satis est titulus pro suo. Bald. in l. 1. col. 2. C. de vsuc. & fru. lega.]

c ¶ *Naturali ratione*. id est iure gentium, de quo loquitur hic titulus, cui naturalis insita ratio est.

* ¶ Adde, quod non solum fecit suos fructus iam perceptos, sed etiam illos, qui tantũ à solo separati sunt, nec interest, siue ipse bonæ fidei possessor eos percepit, siue alius. l. bonæ fidei. ff. de acqui. rer. dom. & l. qui scit. §. præterea ff. de vsur. & not. gl. 1. & 2. in §. seq. inf. eod.

d ¶ *Fructus*, scilicet industriales, aliud in naturalibus, vt ff. de vsur. l. fructus. Non obstat. ff. de acqui. rer. dom. l. bonæ fidei. in princ. quod enim ibi dicit, omnes, exponitur siue facto possessoris, siue alterius percepti, industriales tamẽ. vt ff. de vsu. l. q. scit. §. præterea.

SYL. ¶ Regula enim est, quod quilibet possessor etiam cum titulo tenetur restituere fructus naturales etiã consumptos, & ratio est, quia in eis agitur de mero lucro, cum acquirantur sine impensa & industria hominis, & ideò cessante ratione curæ. & solicitudinis, non cadit etiam disputatio an error iuris sufficiat, communis est hæc resolutio doct. in l. & ex diuerso. ff. de rei ven.]

¶ Sed naturalibus fructibus consumptis an

** Adde, quòd fructus naturales sunt poma, ficus, & similia, industriales, qui industria hominis quæruntur, vt segetes, vinũ & consimilia. glo. l. & ex diuerso. ff. de rei vend. & in capit. grauis. de resti. spol. Et in materia fructuum, de qua in hoc text. & in gloss. vide pulcherrimã glo. in ff. de offi. iu. § 1. ver. cũ fru.] SYL.

ADDITIO. Sed si non sit effectus locupletior nõ tenetur, nisi esset malę fidei An.

e ¶ *Pro cultura*. *vt segetes*.

f ¶ *Et cura*, vt lac, & pilus, & lana.

* ¶ Adde, quòd iudex ipse ęstimabit qui fructus sint naturales, & qui industriales. Bart. in l. & ex diuerso, ff de rei ven.]

g ¶ *Non potest*. nec ad pretium, vt infra de offi. iud. § si verò, & ff. f. regũ. l. 4. §. sed ante si tamen extant, non rei ven. quia percipiẽtis sũt, sed officio iudicis tenetur reddere, vt C. de rei ven. l. certum. §. bonæ fidei.

¶ Et ita communiter tenetur, vt late Cur. in cons. 71. per totum.]

h ¶ *Non idem*. vt faciat fructus suos.

i ¶ *Cogitur restituere*. Distingue tamen. quia si habet titulum malæ fidei possessor, de cõsumptis condictione sine causa: de extantibus, rei vendicatione tenetur: de percipiendis, propter titulũ excusatur: vt C. de rei ven. l. si fundum, nisi in quatuor casibus. Primò, quando emit ab eo, quem scit vendere in fraudem creditorum, vt ff. quæ in frau. cre. l. ait prætor. §. per hanc. Secundò, quando enim ab eo, qui metu cõpulsus est, vt ff. quod met. cau. l. sed & partus.

Fructus percipiẽdi, sunt quatuor casib. restituendi à malæ fidei possessore etiã titulũ habente. SYL.

* ¶ Adde, quòd in primo casu ratio est, quia titulus habetur pro non titulo. d. §. per hanc. vbi Albe.] in secundo verò hoc introductum est in odium inferentis vim, vel metum.]

¶ Tertio, quando emit contra interdicta legũ sciẽs, C. de agri. & cen. l. quemadmodum. libr. 11.

¶ Adde,

tit ad hæredes ſuos. Et idē ī colono. Aret.

¶ Is verò, ad quē vſusfructus fundi ptinet, nō aliter fructuū dn̄s efficitur, quam ſi ipſe [a] eos perceperit. Et ideò licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, [b] dceſſerit, ad hęredes eius nō pertinēt, ſed domino [c] ꝓprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono [d] dicuntur.

¶ *In fructu pecorum sūt fętus, lac, & lana. fetus verò ancillæ in fructu non eſt: & fructuarius tenetur in locū demortuorum ſupplere gregem, agrum, vel vineas. hoc dicit ex l. in pecudum, ff. de vſuris.*

STL. ¶ Adde, quod hoc operatur contumacia ementis rem à l. prohibitam.

¶ Idem in quarto, ſ. quando emit à fiſco non ſolenniter vendente, vt C. de fid. inſtrum. & iu. haſtæ fiſc. l. 1 lib. 10. (i) Iſti quatuor caſus etiam not. ff. quod met. cau. l. ſed & partus, & l. ſi fundum C. de rei vend. Si nō habet titulum, de conſumptis, cōdictione ſine cauſa, de extantibus rei vendicatione, vt C. de condi. ex lege l. penul. & Cod. de rei vēdic. l. ſi fundum. de percipiendis. officio iudicis. ff. de rei vendi. leg. ſi nauis. § fi.

ADDITIO. (i) Hoc enim procedit, quia ille emit circumſcripta ſolennitate iuris ſecundum Chriſtoph.* Idem tamen, & ſi ematur ab alio, non adhibitis ſolennitatibus requiſitis.]

*¶ Adde, quod licet malæ fidei poſſeſſor reſtituat fructus etiam conſumptos, hoc tamen intelligendum eſt deductis impenſis factis, præſertim in cultura, & collectione. l. fructus qui dotis. ff. fam. erciſc. & l. ſi à domino * §. vlti. ff. de peti. hær.

STL. ¶ Is verò. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an fructuarius, vel colonus facerent fructus ſuos, & videbatur eadē ratione, quod ſic, pro labore, & cura, cum teneant bona fide, & ideò pendentes tranſmitti ad hæredes, cum in eis ſit illi ius quæſitum. Contrarium tamen dicitur ea ratione, quia cum habeāt ius vtendi & fruendi durante tantum vita, §. finitur infra de vſufru. ſtatim eo mortuo, fructus illi, qui pendent, cenſentur pars ipſius rei. l. fructus, ij. ff de rei vend. & ſpectant ad dominum, quia ius percipiendi eos morte eſt extinctum. No. ſumma.]

a ¶ *Ipſe*. alio enim percipiente non fiunt ſui, ſed fiunt bonæ fidei poſſeſſoris, etiam ſi eos alius percipiat, vt ff. de vſur. l. qui ſcit, §. præterea.

¶ Adde, quod ibi glo. limitat, niſi alius nomine vſufructuarij percepiſſet.] Vel aliter ſi ipſe percepit, nō etiam hæres eius. nec enim ad hæredem tranſmittit.

b ¶ *Perceptis*. vt ſi in horreo repoſiti ſunt, facit ſuos fructuarius, ſed bonæ fidei poſſeſ. ſtatim vt à ſolo ſeparati ſunt, vt digeſtis quibus modis vſuſfruct. ami. l. ſi vſufructuarius.

STL. ¶ Idem ſi non ſint repoſiti, dum tamen ſint excuſſi & percepti actualiter. d. l. ſi vſufructuarius meſſem.] Et eſt alia differētia, quia fructuarius facit ſuos naturales fructus, bonæ fi. poſſeſſ. non, vt ff. de vſufru. l. vſu fructu leg. & de vſufr. l. fructus. *habente. Fructuarius & bonæ fidei poſſeſſor diuerſi modè faciūt fructus ſuos.*

* ¶ Percepti fructus æquè in fructuario, atque in bonæ fidei poſſeſſore dicūtur, ſimulatque à ſolo ſeparati ſunt, etiam ſi adhuc excuſſi, aut repoſiti nō fuerint, ſed fructuarius ita demum eos ſuos facit, ſi ſuo nomine à ſolo ſeparati fuerint, bonæ fidei autem poſſeſſor, a quocunque à ſolo ſeparentur, vt eſt text. in d. leg. ſi vſufructuarius, & declarat ibi Bart. & Tiraq. de retract. conuen. §. 5. gloſ. 4. numer. 1.

c ¶ *Domino*. Sed per quam actionem reſp. per rei vend. cum dominus ſit, vel cōdictione ex hac lege.

d ¶ *De colono*. Qui nummis colit, nam omnes fructus facit ſuos, vt vſufructuarius, ſed differunt, quia colonus talis facit fructus ſuos, vt à ſolo decerpti ſunt, vt ff. de fur. l. ſi apes. §. fin. ſecus in vſufructuario, vt hic dicitur. Vel dicas de partiarijs, vt ff. loca. & conduct. l. cum in plures. §. meſſem, ſecundum Azon. *Colonus, & vſufructuarius differūt.*

* ¶ Adde, quod etiam vſufructuarius ſit dominus fructuum, ſimul atque percepti ſint, vt dixi ſupra ad gloſ. in ver. perceptis dummodo percipiantur ab eo, vel alio eius nomine: & §. meſſem, poteſt intelligi generaliter tam in colono nummis colente, quàm in partiario: quare verius eſt, verbum (ferè) eam ob cauſam additum eſſe, quæ poſtremo loco ab Accur. refertur: qui autem ſit partiarius colonus, expoſui in §. item ſeruiana. infra de actio.] Item dicit, ferè, propter aliud: quia colonus tranſmittit ad hæredem, vt infra de loc. §. final. ſed fructuarius non, vt hic.

STL. ¶ In pecudum. ¶ *CASVS.* facilè figurari poteſt. in primis enim ponitur regula, ex qua videbatur inferri ad caſum ancillæ, in qua contrarium deciditur ex ratione poſita in text. In tertiò verò caſu dubitabatur, an teneretur ſūmittere in locum demortuorum, & videbatur quod non, quia cum dominiū eſſet penes alium, videbatur illi perire l. incendiū, C. ſi certū petat. vnde onus ſupplēdi ad dominum videbatur ſpectare, cuius contrariū dicitur ea ratione, quia debet vti fructuarius bona fide, ſalua rerum ſubſtantia. infra de vſufruct. in princ. quod non eſt, niſi ſupple-

supplerentur, vt dixi, & quia sicut bonus paterfa. vti debet, vt dicitur in tex. No. ꝙ fętus animalis irrationalis est in fructu. Item, ꝙ omnes fructus sunt producti gratia hominum, & ꝙ homo non est in fructu. Item, ꝙ fructuarius supplere tenetur gregem, agrũ, & vineas.]

ergo. § sed quod dicitur, in fin. *ADDITIO.* Hæc glos. communiter approbatur, vt non solum ex fętu aliarum suppleat capita: sed etiam opus habeat aliunde quærere, & supplere. Christoph.

† *Similis text. inf. de vsu & habi. §. sed & si pecoru.*

¶ In pecudum † fructu etiam fętus [a] est: sicuti lac, pilus, [b] & lana. Itaque agni, hędi, & vituli, & equuli, & suculi [c] statim naturali iure [d] domini fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est; † itaque ad dominum proprietatis pertinet. [e] Absurdum [f] enim videbatur, hominem in fructu [g] esse: † cum omnes fructus rerum natura [h] gratia † hominis comparauerit.

¶ Sed si gregis [i] vsũfructũ quis habeat, in locum demortuorum capitũ, ex fętu [k] fructuarius summittere [l] debet, vt & Iuliano visum est, & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet substituere † rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

¶ *Thesauri in loco proprio, sacro, vel religioso, casu inuenti, cedunt inuentori: in alieno, diuiduntur inter dominum, & inuentorem.*

hoc dicit.

a ¶ *Fœtus.* q. d. ita fętus sicut &c.

b ¶ *Pilus.* Bouis, vel etiam caprarum ad borram sellarum.

c ¶ *Et suculi.* i. parui sues.

d ¶ *Naturali iure.* i. gętium. de quo loquitur sup. eod. §. singulorum.

† *hæc fuit tētia qua Bruti sē obtinuit aduers⁹ P. Scæuolā, & M. Manilium. Cic. in l. de Fin. Vlpi leg. Vetus. ff. vsufruc.* † *idē Cic. lib. 1. off.* † *arbitrac. & iur. & copionus in l. t. de legi. & lib. 2. de Nat. Deo.*

e ¶ *Pertinet*, quantũ ad plenam proprietatem. nisi etiã & in partu sit vsusfructus legatus, vt ff. de vsufruct. leg. vetus.

* ¶ Adde, ꝙ & ad bonę fidei possessorē pertinet partus ancillę saltem vtiliter, vt not. gloss. in l. in pecudum, ff. de vsur. quia pro domino habetur, & ideò ei competit actio Publiciana ad persequendum ipsum partum leg. si ego. §. partus. de publi. nam vsucapit, §. sed tamen ver. Item si is. inst. de vsuc.

† *aliàs hominũ. Lib. 1. Metamor.*

f ¶ *Absurdum*, sic ff. de vsur. l. in pecudum.

g ¶ *In fructu*. scilicet vt ipse sit fructus, sed tamen in eo relinquitur vsusfructus.

h ¶ *Rerum natura.* id est Deus, sic supra de iure natura. in prin. vnde dicitur apud Ouidium: Pronaque cum spectent animalia cetera terram: Os homini sublime dedit, cœlumq. videre iussit, & erectos ad sidera tollere vultus, sic ff de ædi. edic. l. iustissimæ, & ff. de fur. l. qui vas. §. ex furtiuis. & §. de pe. hæ. l. ancillarum.

* ¶ Huc pertinent, quæ scripta sunt Genes. cap. 1. quæ omninò legantur, vt admirabilia Dei Opt. Max. beneficia erga hominem agnoscas.]

Grex qđ cōprehēdit.

i ¶ *Gregis.* grex est numerus decem ouium. vel quinque porcorum simul. & congregatim consistentium, vt ff. de abig. l. oues, & facit. ff. de vsuc. l. rerum mixtura §. tertium.

K ¶ *Ex fœtu.* Aliundè enim non summittit secundum quosdam, vel fortè summittet etiam aliundè, argum. ff. de vsufruct. l. quid

l ¶ *Summittere.* Quæ summissio non fit, si in singulis capitibus sit vsusfructus, vt ff. eo. leg. quid ergo. §. sed quod dicitur, in fi.

* ¶ Ratio, quare fructuarius in vinearum, vel arborum de mortuarum locum alias deat substituere, illa est quia ad eũ ptinent. vnde aliud in deiectis vi ventorum, quę ptinēt ad ꝓprietarium l. agri. & l. arbores, & ibi glos. ff. de vsufru.

† *Facit inf. de vsufr. in prin.*

¶ Thesauros. ¶ *CASVS.* Reuocabitur in dubium, thesaurus cui concedēdus esset, & cuius fieret. In primis enim videbatur, quod cum in bonis nullius esset, cederet totus occupanti. §. nullius. sup. eod. Ex aduerso verò videbatur, quod ne pars quidē illi deberetur, sed in totum acquireretur hæredibus illius, qui eam pecuniam deposuisset, cum non ideò condita esset, vt pro derelicto haberetur, sed quo tutius custodiretur: Adrianus tamen naturalem æquitatem intuens, quia non extat, qui sibi fieri præiudicium dicere possit, cum thesaurus sit pecunia à dominis ob vetustatem ignotis condita. l. 1. C. de thesau. lib. 10. statuit, vt inuentus in suo, inuentoris totus esse debeat, in alieno verò, vt diuidatur æquis portionibus inter inuentorem & dominium loci.] Not. thesaurum inuentum in loco proprio proprium effici: in alieno, siue ille locus sit publicus, siue religiosus, siue sacer, cedit pro dimidia inuentori, pro dimidia domino.]

SYZi

* ¶ Adde, quid de thesauro ab emptore inuento in re vendita, durante tempore præstito ad reuenditionem, & antequam res redimatur, vtrum pertineat ad ipsum emptorem, an ad venditorem redemptione facta, an ad vtrumque, vide text. in l. diuortio. § si fundum. & ibi gl. Bart. Bal. & alios ff. solut. matrim. & latius remissiuè apud Andr. Tirac.

¶ Thesauros,[a] quos quis in loco[b] suo[c] inuenerit, Diuus Adrianus† naturalem æquitatem secutus, ei cōcessit, qui eos inuenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso[d] loco fortuito casu[e] inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera[f] sed fortuitò inuenerit, dimidiū domino[g] soli concessit, & dimidium inuētori. Et cōueniēter, si quis in Cæsaris loco[h] inuenerit, dimidiū inuentoris, & dimidiū esse Cæsaris statuit. Cui cōueniēs est, vt si quis in fiscali loco,[i] vel publico,[k] vel ciuitatis[l] inuenerit, dimidiū ipsius esse debeat, & dimidium fisci,[m] vel ciuitatis.

¶ *Ex traditione dominiū quæritur quorumcumque bonorū, etiam stipendiariorum, & huiusmodi: hoc dicit.*

† *Vide Ælium Spartian Adriano.*

Tiraq. in tracta. de retract. conuentionali, in fi. num. 97.

Thesaurus quid est. a ¶ *Thesauros.* Est autem thesaurus pecunia ab ignotis dominis vetustiori tempore abscondita, vt C. de thesaur. l. 1. lib. 10. in princ. vel depositio pecuniæ, cuius memoria non extat, vt ff. de acquiren. rer. do. l. numquam. §. thesaurus. quandoque impropriè dicitur, vt ff. de acquiren. posses. l. peregre. in princip. & ff. ad exhibend. l. thesaurus.

* ¶ An in dispositione huius §. sufficiat sola inuentio sine apprehensione, est glos. supra eod. tit. §. item lapilli. in vers. inuentoris, quod sit. Sed Bartolus contra, in leg. 1. ff. de acquirend. posses. in princ. cuius sententia recepta est.]

* * Adde, quod hic §. non habet locum in pecunia perdita, si ab aliquo reperiatur, nam illius permanet, cuius fuerat, l. à tutore ff. de rei vend. sed quid si non inuenitur, cuius sit, licet fuerit diligenter perquisitum, numquid possum retinere? & Bald. in l. 1. colu. 1. ff. eod. tenet, quod debeat consignari episcopo loci, qui eam det pauperibus, arg. auth. omnes peregrini. C. eo. de succes.]

b ¶ *Loco.* aliàs solo.

c ¶ *Suo.* iure directo, vel vtili, vt si feudatarius, vel emphyteuticarius, vel similes, licet Pla. aliud dixerit in his.

SYL. ¶ Opin. glo. approbatur in casu posito, & infertur, quod si dominus directus in fundo emphyteuticario inueniat, pro dimidia spectabit ad emphyteutam, quod si extraneus inueniat, dimidia erit extranei alia emphyteutæ. Quid si mercenarius, dum laborat in alieno, vel creditor in pignore inuenit thesaurum? Respon. dimidium eius est, in cuius fundo inueniunt, & dimidium sibi acquirunt, vt ff. de acq. rer. dom. l. si is, qui. §. quod si creditor.

SYL. * ¶ In mercenario contrarium tenent Ang. & Io. Fab. & rectè.

* ¶ Adde, quod & fructuarius non acquirit sibi thesaurum inuentum in fundo, in quo habet vsumfructum, nisi pro dimidia, perinde, ac si in alieno loco illū inuenisset, siquidem thesaurus in fructu non est, l. fructus, §. si fundum. ff. solut. matr.]

d ¶ *Religioso.* ff. de iure fisci. l. 3. §. penul. contra Solu. hic corrigit secundum Bulg. vel hic secundum naturalem rationem, vt patet in litera, ibi secundum ciuilem rationem, quæ præualet, sic in vsucapione cōtingit, secundū Ioan.

¶ Hæc vltima tenetur secundum Christoph. hic. Hodie autem dimidia erit inuentoris, alia prælati.]

Casus fortuitus. e ¶ *Fortuito casu.* Casus est inopinatæ rei euentus, ex diuersis causis proueniens, ob aliud, & aliud inceptis.

f ¶ *Non data ad hoc opera.* aliàs totum redditur domino: in suo loco tamen potest operam dare, non tamen magica arte, aliàs esset fisci, vt C. de thesaur. l. vnica, libr. 10. Accurs.

g ¶ *Domino.* Sed per quam actionem? Respon. per rei vendicationem, cum dominus sit, vel condi. ex hac l.

ADDITIO. Pecunia tamen recondita in muro domus venditæ non cedit emptori, sed remanet reconditoris. Angel. An autem sufficiat solus oculorum aspectus, vel etiam requiratur apprehensio, & quis præferatur, vide Christoph. hic.

h ¶ *In Cæsaris loco.* id est, patrimoniali.

i ¶ *Fiscali loco.* non tamen publicè deputato.

K ¶ *Vel publico.* Idest publicè deputato.

l ¶ *Ciuitatis.* quæ loco priuatorum sunt, vt ff. de verb. sign. l. eum qui vectigal.

m ¶ *Fisci.* sed si fisci partem suppresserit, cum altero tantum reddit, vt digest. de iur. fisc. l. 3. §. fin.

¶ Per traditionem. ¶ *CASVS.* in tam generali regula nō est ponendus, cuius ratio assignatur in text. ibi, nihil enim. No. traditione dominium quæri, * quod intellige secundum rationem, si tradens dominus sit, & velit dominium transferre. Item quod nihil conuenientius est, quam quod voluntas dñi impleatur circa alienationem rei suæ. Item, quod naturali rationi conuenit, quod quilibet rerū suarum sit moderator, & arbiter. Item, quod stipendiaria, & tributaria prædia per traditionē alie- SYL.

¶ Per traditionem quoq.[a] iure naturali [b]res nobis acquiruntur.[c] Nihil[d] † enim tam conueniens est naturali æquitati, q̃ voluntatem[e] domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideò cuiuscunque[f] generis sit corporalis[g] res, tradi potest, & à domino[h] tradita alienatur.[i] Itaque stipendiaria[k] quoq. & tributaria[l] prædia eodẽ modo alienantur.[m] Vocãtur autẽ stipendiaria, & tributaria p̃dia, quæ in prouincijs[n] sunt: inter quæ[o] necnon & Italica p̃dia ex nostra constitutione[p] nulla est differentia:[q] sed si quidem[r] ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradãtur,[s] sine dubio transferuntur.[t]

¶ Dominium rei venditæ nõ transit in emptorem, etiam si res tradatur, nisi pretiũ sit solutum, vel aliter satisfactum, aut habita sit fides de pretio. hoc dicit, ex l. qua ratione. §. hac quoque, ff. de acquiren. rer. domi. Aret.

allenantur. Item, quid sint stipendiaria, & tributaria prædia.]

a ¶ *Per traditionem quoque.* Non solum inuentione, vt supra. §. proximo.

b ¶ *Iure naturali.* idest gentium, vt infra, §. proximo.

c ¶ *Acquiruntur* causa præcedente, vera, vel putatiua, † vt indebitum, alias non, vt ff. eo. l. nũquam, & infra hoc. §. ibi, sed si q. dem, &c.

* ¶ Quod dicitur de causa putatiua, declara procedere, si traditio sit vera, non etiam ficta, vt per cõstitutum, Cyn. & alij in l. qui rem. C loca.]

d ¶ *Nihil.* immo Deo seruire, sed hyperbolicè loquitur. sic. ff. de pact. leg. 1. in princip. & ff. de act. empt. l. ex empto in princi. & C. de transact. l. non minorem.

e ¶ *Voluntatem.* dum tamen legitimam, nam cui bonis interdictum est, non alienat, vt ff. de cur. fur. l. 1. In prin.

* ¶ Adde, quod verbum voluntas, excludit errorem, & ideò si rem meam, existimãs esse tuam, ibi tradiderim, dominiũ in re non transferam. l. si procurator. ij. ff. de acqu. rer. dom & l. 3. §. subtilius. ff. de condict. cau. da. Item declara regulam huius tex. non habere locum, vbi lex prohibet alienationem. l. vlt. C. de reb. alie. non alie.]

f ¶ *Cuiuscumque.* idest, siue mobilis, siue soli.

g ¶ *Corporalis.* incorporales enim tradi non possunt, vt ff. de acqui. rer. dom. l. seruus. §. incorporales.

h ¶ *A domino.* hoc quandoque fallit. & eius contrarium inuenitur verum, vt inf. qui. & q. licet, vel non. Sed hoc est regulare, vt hic, & ff. eod. l. traditio.

i ¶ *Alienatur.* i. dominium transfertur Accu.

** Alienatio enim est omnis actus, per quẽ dominium transfertur. l. 1. C. de fun. dot. Illud quoque est maximè notandum, quod licet dominium non transferatur, nisi re tradita, tamẽ secuta ipsa traditione dominium intelligitur translatum statim tempore contractus, Alber. in l. si filiusfam. §. cum fundũ, de verb. obl. & Salyc. post Cy. in l. contra. C. de inof. test.

K ¶ *Stipendiaria.* s. quæ militibus pro stipendijs dantur, vt ff. de rei vend. l. item si verberatum. §. 2. & de euictio. l. Lucius, & de acqu. rer. domin. l. in agris.

* ¶ Stipendiaria, seu tributaria prædia (idem enim sunt) vocabãtur illa, pro quibus à prouincialibus tributum po. Rom. pendebatur.

l ¶ *Tributaria.* quæ tributa Romę reddũt.

m ¶ *Alienantur.* per traditionem.

ADDITIO. Quæ quot modis fieri intelligantur. vide Ang. Et an per verbum, tradidit, positum in instrumẽto habet. vide Bart. & Christoph. hic.

n ¶ *In prouincijs,* quasi dicat talia prędia non sunt in Italia.

* ¶ Rectè interpretatur Accur. Nam stipendiariæ, seu tributariæ omnes prouinciæ po. Rom. erant, Italia non erat, etsi aliquæ vrbes ius Italicum haberent, vel confœderatæ essent, l. vlt. C. sine censu, & leg. 1. ff de cens.]

o ¶ *Inter quæ.* scilicet prouincialia.

p ¶ *Constitutione,* vt Cod. de vsucap. transf. l. vnica.

q ¶ *Nulla est differentia.* scilicet quantum ad dominij translationem, vt C. de vsucap. transfor. l. vnica. sed quantum ad tributa est differentia. C. de epi. & cle. l. de his.

* * Adde pulcherrimam glo. in l. vlt. C. sine censu, vel reli.]

r ¶ *Sed si quidem.* verè nulla est differentia, sed si &c.

s ¶ *Tradantur* scilicet stipendiaria prædia, & tributaria.

t ¶ *Transferuntur.* scilicet prouincialia prædia, sicut Italica, & est verum in omnib. nisi scriptura necessaria sit. secundum lo. vt C. de suffr. l. vnica. §. quod si prædia. Item sunt vera, si accipiens inducatur in vacuam possessionem, secundum quosdam, vt C de proba. l. cũ res. lo. contra, vt ff. de fun. do. l. si fundum, & de acquir. rer. dom. l. homo liber. §. quic-

† *De iure canonico trãsfertur beneficiũ p sniam pa STL. pæ, etsine traditione, vt in c. proposui. cum gl. super ver. vacare ext. de conce. preb.*

† *In qua. & tradẽs & accipiẽs cõueniant puta, q. ambo eã sciant, vel credant sub esse.*

Prædia stipendiaria.

STL.

Prædia tributaria.

¶. quicquid, sufficit enim induci in possessionem, licet non vacuam. Quod autem in d. l. de probat. dicitur, demonstratiuè, quod sic euenerit, non causatiuè dicitur.

¶ Et hæc communiter approbatur secundū Christ. hic.

scilicet si non fuit de pretio satisfactū, vt ff. de tribu. l procuratoris. §. sed & si dedi mercem nisi emptor tunc pretium offerat, vt ff. man. l. diligēter. §. 1. i fi. & ff. de prec. l. ea quę.

* ¶ Adde, ꝙ ne pretio quidē soluto trāsfert dominiū rei venditæ, & traditæ si vēditor non fuerit dominus. vt sup. §. pce. aliàs enim solum transfertur in bonę fidei emptorem i[?] causa vsucapiendi l. de ꝓtio ff. de publi.

¶ Venditæ † verò[a] res[b] & traditę, non aliter emptori acquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit, vel alio modo eis satisfecerit: veluti † expromissore, aut pignore[c] dato,[d] quod † quanquam cauetur lege duodecim tabularum,[e] tamen rectè dicitur, & iure gentium, id est, iure naturali[f] id effici. Sed si is, qui vendidit,[g] fidem emptoris[h] secutus fuerit, dicendum est statim rem emptoris fieri.[i] Nihil[k] autem interest, vtrum ipse dñs tradat alicui rem suā, an

STL. † Facit ad hunc §. glo. 2. in c. fin. ext. † pi.

† i fideiussore. l. 5. §. satis acceptio. ff. de verbor. obl.

† aliàs quidem.

¶ Venditæ.

¶ CASVS. Quia dictum erat, quòd ex iusta causa facta traditio transferebat dominium: fuit dubitatum, an hoc haberet locū in emptione, & venditione cuius cōtractus frequentissimus est in dominij translatione, leg. 1 ff. de contrah. em p. & videbatur, quod sic, causa enim venditionis erat iusta, & contractus erat talis, qui solo consensu contrahitur, ideò videbatur ex sola voluntate, iuncta traditione, dominium transferri, cuius contrarium dicitur, * quod quanquam sit perfecta venditio, simulatque de pretio conuentum est, licet nondum numerato, infra de empti. in princ. tamen dominium non transfertur, nisi vel pretium sit solutum, vel alio modo satisfactum, vel de eo habita fides. lex enim voluit tantisper quasi pignus rem venditam apud venditorem manere, l. Iulianus. §. offerri. ff. de actio. empt. licet aliàs suæ rei pignus non constituatur. In vers. nihil autem casus est in facili, ratio decidendi sumitur ex reg. qui per alium facit, &c.] No. in contractu emptionis pretium necessarium, vel quod de eo fides habeatur, vt dñium ex traditione trāsferatur. Itē, ꝙ idem operatur procurator vel negotiorum gestor in trāsferendo dominio, quod operatur ipse dominus. Itē, quòd qui per alium facit, per se facere videtur.]

a ¶ *Verò*, pro sed.

b ¶ *Res*. quæ loco pignoris à venditore teneri possunt, vt ff. de actio. empt. l. Iulianus, § offerri.

STL. ¶ Intellige impropriè, quia dominium & pignus non concurrunt. l. neque pignus ff. de regu. iur. est enim dominium reuocabile, & quasi pignus, & sic dominium, & pignus ferè impropriè.

* * Adde post traditionem, non posse dici hypothecatam pro pretio, nisi ita ab initio venditor pepigisset, secundum Bald. in l. vlt. C. commo. & in l. eum cui. Cod. de actio. & oblig.

c ¶ *Pignore*. Quod sic intelligo, si placeat vēditori aliud, quam pretium accipere, aliàs non, vt ff. si cert. pet. l. 2. §. 1.

d ¶ *Dato*. poterit ergo vendicare venditor,

e ¶ *Lege 12. tabu.* quæ est ius ciuile, vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur, non solum gentium.

STL. ¶ Hæc verba ostendunt, ꝙ gl. mereretur declarari & suppleri, vt p Christ. hic, qui debuit aduertisse dum dixit, quod non solum iure gent. sed etiam iure ciuili, receptione. f. & approbatione dominium transfertur.

* ¶ Verba l. 12. tab. hoc modo concepta fuisse Riuallius scribit. Venditæ res, & traditæ, post pretium solutum, aut si alio modo satisfactum existat, emptori acquiruntur.

f ¶ *Iure naturali*. sic dictum est, quòd naturali ratione inductum fuit, vt sup. de iure natu. § quod verò, & §. sed naturalia.

g ¶ *Vendidit*, & tradidit.

h ¶ *Fidem emptoris*. Quid si dedit diem ad soluendum? Respond. non facta solutione vendicat, secundum Io. † vt C. de pact. inter empt. & vend l. commissoriæ potest tamen contradici, quia aliud est simpliciter diem solutioni statuere, aliud pactum legis commissoriæ ponere. Item, quid si simpliciter tradat? Respon. videtur sequi fidem, nisi cōtra probetur, vt quia fortè dicebat emptor præsentem habere pecuniam. vt argu. ff de pig. act. l. 1. Et arg. contra. ff. de trib. l. procuratoris. § sed & si dedi.

† In contrarium est veritas, quia tunc videtur fidem de pretio & transfert dominium. et si protestatus esset se nō concedere vltra decem dies [illegible] cū. Ang.

¶ Hæc glo. communiter approbatur, vt dicet hic Christoph.

i ¶ *Emptoris fieri*. Nisi in casibus, vt ff. de iu. fi. l. si procurator. §. fi. & ff. de re. iudi. l à Diuo Pio. §. sed si emptor.

** Sed quid si ita vendatur, vt non transeat dominium in emptorem, nisi prius soluto pretio, vtrum teneat hoc pactum? & est hic arg. ꝙ sic, sed in contrarium videtur text. in l. pen. §. vlt. ff. de contrah. emp. de quaq. vide Bal. in rub. C. eo. tit. & latius Tiraq. de retrac. lign. §. 1. gl. 2. nu. 34. cum seq. & receptius est, valere eo modo conceptum, sed si concipiatur simpliciter, ne transeat dominium rei emptæ secus est, vt in d. § fin.

k *Nihil*. Quod enim quis per alium facit,

ipse facere videtur. vt ff. de vi & vi. arma. l. 1. §. deiecisse, & inf. de iniur. §. nõ solum, & ff. de iniur l. item apud §. fecisse.

a ¶ *Permissa sit*. Vel ab ipso domino, vel ab alio domini voluntate.

b ¶ *Libera*. Secus in generali procuratore, qui non habet liberam, vt ff. de procu. l. procurator cui. & l. procurator totorũ, sed Mar. distinxit inter procuratorem totorum bonorum. vt ibi, & vniuersorum, vt hic.

¶ Prima opin. verior est secundũ Christoph. hic.

SYL. *ADDITIO*. Dic plenè per Bar. in l. procurator cui libera, ff. de procu. & quando, & quomodo dicatur libera concessio, vide ibi Bart. & Ang.

SYL. ¶ Limita hũc. §. non procedere, vbi lex inhibet alienationem, licet concurrant omnia requisita in hoc §. gl. ver. si vult. in c. eos. 1. quæst. 1.

iusserim, & §. idemq; respon. & l. quod meo. §. si venditorem.

¶ Ratio, quia eo casu iussus est loco traditionis.] Et l. quarundam. SYL.

¶ Ratio, quia persona custodis sustinet vicẽ personæ meæ. Item C. de acquir. poss. l. minus, & Cod. de dona. l. 1. SYL.

voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit.[a] Qua ratione si cui libera[b] vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotijs rem vendiderit, & tradiderit, faciet eã accipientis.

¶ *Venditione, vel alio titulo habili, transfertur dominium in eũ, penes quem res erat sine traditione. h. d. ex l. qua ratione § interdum, ff. de acqu. rer. dom.*

¶ Interdum etiam sine traditione, nuda[c] volũtas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rẽ, quã tibi aliquis cõmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, quãuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso quod patitur tuã esse,[d] statim tibi acquiritur ꝓprietas, † perinde ac si eo † nomine tradita tibi fuisset.

¶ *Traditio clauium transfert dominium mercium repositarũ sub clauibus. hoc dicit ex l. qua ratione, §. item si quis, ff. de acquir. rerum domin.*

¶ Quia illa traditio instrumentorũ subrogatur vice traditionis rei. Et l. quisquis. SYL.

¶ Ratio, quia constituendo me vsufructuarium, in necessariã antecedentiam dicor transferre dominium, quod aliter esse non potest.] Item si volens tibi tradere dominium, nomine tuo me constituam possidere, vel conducam à te. vt ff. de acquir. pos. l. quod meo. & de rei vend. l. quædam mulier. SYL.

† vid. dominium sicut & supra eo. tit. §. literarum & infr. sæpe.

† s. causa.

* ¶ Ibi non agitur, quod dominium sine traditione transferatur, sed quod traditio facta censeatur. Limita tamen hunc text. vltra glo. non procedere in transactione Iaso. in leg. postquam liti. in princip. C. de transact. nec quando ex illo titulo oritur obligatio naturalis, non etiam actio. Soci. in l. 1. col. 2. ff. de condict. indeb. nec in contractu conditionali, Aretin. in l. certi condictio. §. deposui. ff. si cert. petat. nec vbi venditor ignorat rẽ esse apud emptorem, secundum Ias. in d. §. deposui col. 2. Item declara, sufficere titulum habilem ad transferendum dominium sine noua traditione, cum res ab initio existebat apud te ex voluntate mea, non si citra volũtatem meam, Bart. in d. §. deposui. SYL.

¶ Interdum. ¶ *CASVS*. Quærebatur, si tibi commodaueram, vel in depositum rẽ meam dederam, quam postea tibi vendam, an sine noua traditione dominium quæreretur? & videbatur quod non, quia traditionibus, non nudis pactis. dominia transferri solent. l. traditionibus. C. de pact. Contrarium deciditur, quia reuera traditio fuit facta: & licet facta fuit ex causa inhabili ad dominium transferendum, tamen cum postea successerit titulus, & causa habilis, ex quo concurrit voluntas mea intendentis rem in alium transferre, coniungitur traditio præcedens cum tit. seq. & medium ipsius non nocet, l. sed & si. §. solemus. ff. de hær. insti. No. quod traditio ex causa inhabili conualidatur ex causa habili subsequenti. Item, quod titulus dotis est habilis ad dominium transferendum.]

Dominium sine traditione aliquã do trãsfertur.

c ¶ *Nuda*. Scilicet à traditione, sic, C. de pac. l. traditionibus. Item in alijs casibus dominium sine traditione datur, qui possunt his legibus notari, vt ff. de acquir. possess. l. 1. §. si

d ¶ *Tuam esse*. Si res est præsens, vt ff. de rei ven. l. eius, & l. hæc si. Vel hic in vera venditione: ibi in ficta, vt ff. pro empt. l. 2.

* ¶ Declara secundum glos. & Docto. in d. l. hæc si, rem intelligi præsentem, si est penes possessorem, licet non sit coram partibus, cũ contrahitur ad transferendum dominium.] Item hoc est verum, si pretium sit solutum, vel satis factum, vt sup. eo. §. venditæ. SYL.

¶ Item

¶Item si quis[a] merces in horreo depositas [b]vēdiderit, simul atque [c] claues horrei † tradiderit emptori, transfert proprietatem [d] mercium ad emptorem.

¶ *Missilia, & habita pro derelicto fiunt occupantis. hoc dicit ex leg. qua ratione. §. hoc autem. ff. de acquir. rerum dom.*

¶Hoc amplius,[e] interdum & in incertā [f] personā collata voluntas domini transfert rei proprietatē. Vt ecce, Pretores & Consules, † cum missilia [g] iactant in vulgus, ignorant † quid eorū quisque sit excepturus, & tamen quia volunt, ꝙ quisq. exceperit, eius esse, statim eum dominū efficiunt. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit qs, statim eum dominū effici, Pro derelicto autē habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum suarū esse nolit:[h] ideoque statim dominus eius esse desinit.[i]

SYL. ¶ Item si quis. ¶ CASVS. Quærebatur an ex traditione clauium puta domus, merciū ibi inclusarum traditio rectè facta intelligeretur, & videbatur quod non, quia cum claues non sint quid conhærens mercibus, non videbatur ex eis inferri posse ad traditionem realem ipsarum merciū. Cuius contrarium deciditur hic, & in l. clauibus. ff. de contrah. empt. quia ex traditione clauium traditur instrumentum immediatum, per quod ingredimur ad possidendum. Nota, quod ex traditione clauium censetur tradita possessio eorum, quæ clauduntur sub clauibus.

† aliàs est sui.

a ¶ *Item si quis.* † Hic est casus, vbi sine possessione tradita acquiritur dominium, & alios habes notatos. ff. de rei vēdi. l. si ager.

† Ista gl. non est Accur. sed ē additio.

b ¶ *Depositas.* id est repositas.

c ¶ *Simul atque.* id est statim postquam, vt sup. eo. §. feræ, & inf. de empt. & ven. in prin.

d ¶ *Transfert proprietatem,* & possessionem. Et quod dixi de proprietate verū est, si dominus est tradēs, aliàs causam præstat vsucapiendi, si hæc fiant coram horreo, & hoc propter præsentem visionem rei, vt ff. de cōtrah. empt. l. clauibus. & de acqu. possess. l. 1. §. si iusserim.

SYL. ¶ Limita per c. contingit de dol. & contu. si non potest venire in conspectum rei iusta ex causa.] Et sunt hæc in ar. vt si vendam equum, quem tradam per frenum, vel capistrum, vt dominium transfear. Accur.

SYL. * ¶ Hoc amplius. ¶ CASVS. Quærebatur, an ex traditione in incertam personam facta dominium transferatur, & videbatur dicendum, quod non, cum in dominio trāsferendo concurrere oporteat animum ab vtraque parte contrahentium. l. in omnibus rebus. ff. de actio. & oblig. cuius contrarium deciditur, quia cum dominus omninò velit dominium in quemcūque accipientem cōferre, nihil magis conuenit æquitati naturali, quam vt eius voluntas rata habeatur. Qđ verò subditur de re pro derelicto habita manifestam habet rationem, nam cum dominus eam abiecerit eo animo, vt nolit esse in numero rerum suarum, & per hoc effecta sit in bonis nullius, consequens est, vt occupanti concedatur. Not. donationē collatam in personam incertam valere, quamuis legatū non valeat. Itē, quod inueniēdo, vel accipiendo rē habitā pro derelicto, statim efficitur dominus. Item, quādo dicatur haberi res pro derelicto.]

* aliàs qui. † aliàs qui.

e ¶ *Hoc amplius.* s. est hic quam supra in alio casu, quia supra semper in personam certam, hic in incertam.

f ¶ *In incertā,* arg. contra infr. de leg. §. tutor.

g ¶ *Missilia.* Sic dicta, quia in populū mittuntur, siue proijciuntur, vt illuc currente multitudine possint Prætores, vel Consules pertransire, vt in coronatione domini Papæ vidi, vt ff. pro derelic. l. si id quod §. id quod. & in Auth. de consul. coll. 4. §. hęc itaque. ibi, argentum &c.

Missilia unde dicuntur.

* ¶ Antiquitus principes Romanos spargere solitos esse missilia non solū pecuniarum, sed etiam aliarum rerum, obseruari licet ex Sueto. in Nerone.]

h ¶ *Nolit.* verè, vel legis interpretatione, vt in Authent. de nupt. §. & multò potius, collat. Quarta, & Cod. de infan. expo. lege finali, Cod. de lat. lib. toll. lege prima, §. sed scimus.

i ¶ *Desinit,* si abiecit, vel habere desijt rem immobilem, alioquin possessionem perdere potest, non dominium, vt ff. de acquiren. poss. l. si quis. §. differētia, & ff. pro derelicto l. 1. & 2.

* ¶ Adde, diuersum esse in missilibus: quorum dominium manet prioris domini, donec ab aliquo excepta sint. neq. enim regulariter quisquam dominium rei suæ amittit, quam alteri, cui velit, acquisitū sit, vt no. Bar. in l. ego ff. de negot. gest. per leg. nec vtilem ff. ex quib. cau. maio.]

¶ *Proiecta in mari tẽpore tempestatis, vel cadẽtia de curru alicuius, non fiunt occupantis. h. d. ex l. qua ratione, § si ff. de acq. rer. dom. Aret.*

¶ Alia sane causa[a] est earum rerum, quę in tempestate† leuandæ nauis causa eijciũtur. Hæ enim dominorũ permanent, quia palã est, eas non eo animo eijci, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculũ effugiat. Qua de causa, si quis ea fluctib.[b] expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum[c] cõmittit.

¶ Nec longè[d] videntur discedere ab his, quæ de rheda[e] currẽte non intelligentib.[f] dominis cadunt.

¶ *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

¶ *Corporalia tangi possunt de sui natura, incorporalia verò nõ, licet in eis contineantur corporalia, siue sint seruitutes reales, siue personales. h. d. ex l. 1. §. quædam. ff. de re. di. Aret.*

QVædam

* ¶ Pro declaratione istius glos. & materiæ vide Alex. in d. §. differentia. in pr. gl. 1. qui optimè declarat.

ADDITIO. Aut stat in possessione, & habet animum habendi pro derelicto, & non perdit dominium, vt leg. si quis vi §. differẽtia. ff. de acquir. poss. Aut exiuit de possessione: & tũc etiã perdit dominium, & habetur pro derelicto, & ita tenet gl. secũdũ vnam opin. in d. §. differẽtia. quam ibi seq. Bar. & doctor. Ang.

† *alias est maris.* *STL.*

¶ Alia sane causa. ¶ *CASVS*. aliter nõ figuratur, quia clara est decisio.

* Cum enim dictum sit res pro derelicto habitas fieri occupantium, videbatur idẽ iuris esse debere in proiectis ĩ mare nauis leuãdæ causa, cũ proijciẽs verisimiliter credat esse perituras. Cuius contrarium respondetur, & ratio assignatur in text. ibi, quia palam est, non enim habentur pro derelicto hæc, ideò non conceduntur occupantibus. Not. quod factum gratia periculi euitandi, vel necessitatis euitandæ mortis, non dicitur factum animo amittendi rem, quamuis appareat primo aspectu contrarium. Item, quod siue quid sciente, vel ignorante domino ceciderit de naui, vel de curru, aut ipsi domino, si quis animo lucrandi accipit, committit furtum.

a ¶ *Alia sane causa.* Aliàs alia causa scilicet proijciendi, & ideò aliud ius statuitur. l. qua ratione. §. fin. ff. de acqu. rer. dom.

* ¶ Adde. quòd hodie extat noua cõstitutio Imp. Friderici, in auth. nauigia. C. de fur. qua tuetur res naufragio eiectas, dominisq. integras conseruari iubet.

b ¶ *Fluctibus.* id est vndis.

c ¶ *Furtum.* ff. de fur. l. falsus. §. si iactũ. contra. Solut. distingue animum proijcientis, quod patet, vt si librum apertum proijciã, secundum Ioann. vt ex hac l. & illa colligitur, & arg. ff. de dam. infe. l. si finita, §. si quis metu.

* ¶ Dicas secundum Alciat. in l. interdum, §. quod ex naufragio, ff. de acquir. poss. quod res naufragio amissæ vel eiectæ remanent domini, in dubioque non videntur pro derelictis habitæ, ad euitandã tamen criminis suspicionẽ, ne furti actione quis cõueniatur, plerumq. credendũ est existimasse eum talem rem pro derelicta habitam fuisse. d. §. si iactum. Item quid distat hoc furtũ ab illo tit. ff. de incen. rui. nau. Re. pon. hoc locum habet, quando non in ipso naufragio, aliquid quis furatur, ibi in ipso naufragio, vt ff. de incen. ru. nau. l. 1. in fin. & l. 2. & 3. & ff. pro derelict. l. 1. 2 & 3.

d ¶ *Nec longè.* Nam in aliquo distant, quia hoc sciẽte, illud ignorãte dño fit, vt ff. de acquir. possessio. l. interdum.

e ¶ *De rheda.* Id est de curru ducto ab equis.

f ¶ *Non intelligentibus.* Id est non videntibus.

* ¶ Adde idem iuris esse, & si hi scientes, cũ nimis onerati essent, in viam rem aliquam abiecerint, mox reuersuri, vt eandem auferrant d. l. qui leuandæ ad l. Rho. de iac.

e ¶ *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

¶ Continua hunc titulum, vt per glos. 1. infra eodem. *STL.*

QVædam. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit vnam diuisionem rerum. Secundò diffinit res corporales, & per exempla demonstrat. Tertiò diffinit res incorporales, & per exempla demonstrat. Quartò respondet cuidam tacitæ quæstioni. Quintò prædicta extendit. Secunda ibi Corporales sunt. Tertia ibi, incorporales. Quarta ibi, Nec ad rem. Quinta ibi, Eodem numero.

Continuatio. pulcherrimum de hac diuisione M. T. libr. Topic. vbi Doc. li. 3. Diuisio. STL.

¶ *CASVS*. non figuratur aliter in declaratione duorum terminorum notissimorũ: præsertim cum in membro incorporalium respon-

respõdeat Imper. racitæ obiectioni, ibi, Nec ad rem pertinet, sed loco cat us non mireris, vt facit Ioann. Fab. infra de actio. in quarta colum. quod hic non ponantur actiones. quia satis fuit Iustini a. ponere aliqua exempla, non enumerare singula. non per hoc quod alia iura non enumerara nõ sint incorporalia, quia exempla non restringunt regulam. l. nam quod liquidè. ff. de pe. le. No. quę sint corporalia, & quæ incorporalia.

cæio affixa.

¶ Rei enim natura, non facti accidentia consideratur. l. si quis posthumos, ff. de libe. & posthum. *STL.*

e ¶ *Innumerabiles*. idest non habiles ad numerandum.

lo.

¶ Hanc eandem expositionem habes, supra. in tit. de iur. natu. gen. & ciui. in §. ius autem gentium. *STL.*

Pręterea [a] res corporales [b] sunt, quædam incorporales. [c] Corporales eæ sunt, quæ sui natura [d] tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum: & deniq. alię res innumerabiles. [e] Incorporales autem sunt, quę tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistunt, [f] sicut hæreditas, [g] vsusfructus, [h] vsus, & obligationes [i] quoquo modo [k] cõtractę. Nec ad rem [l] pertinet, qđ in hęreditate res corporales cõtinentur: nam & fructus, qui ex fundo [m] percipiũtur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque [n] corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. † nam [o] ipsum ius hæreditatis, [p] & ipsum ius vtendi, fruendi, [q] & ipsum ius obligationis, [r] incorporale est. Eodẽ numero [s] sunt iura [t] prædiorum vrbanorum, & rusticorum, quę etiam seruitutes vocantur. [u]

† aliàs tamen.

Rerum diuisiones quot sunt.

a ¶ *Præterea*. idest præter prędictã diuisionem, sup. tit. 1. in princip. est & alia. quia quædam communes, quædam publicæ, quædam vniuersitatis. quædam nullius, quædam singulorum. Itẽ quædam corporales, & quædam incorporales, vt hic subijcit.

* * Adde, quod Impe. inf. tit. de acqui. per arrog. in princip. constituit nomina debitorũ tertiam speciem inter res corporales, & incorporales.

b ¶ *Corporales*. Sic ff. de rerum diui. l. 1. §. quædam.

c ¶ *Quædam incorporales*. Quid de hac diuisione nos Iurisconsulti egemus? Respon. quia multa in corporalibus locum habent, quæ non seruantur in incorporalibus. Incorporalia enim non traduntur, nec vsucapiuntur regulariter, † vt ff. de acquir. rer. do. l. seruus. §. incorporales. & de vsucap. l. vsucapionem.

† l. si p se, sed cũ rebus corpo STL. alb sic. rũmodo concurrat sciẽtia aduersary: licet in alijs præscriptionib. nõ requirantur.

¶ Ex quo enim non traduntur, quia tangi non possunt. possideri etiam non possunt; & cum non possideantur, non vsucapiuntur per se, scilicet, sed cum corporalibus aliquãdo sic. l. si aliena §. hoc iure. ff. de vsucap.

¶ Non vendicantur, vt ff. de rei vend. l. vendicatio, ac non transferuntur penitus, vt ff. pro soc. leg. 1. 2 & 3. non possidentur, vt ff de acq. pos. l. 3. in princip.

STL. vt l. si. C. de pscrip. lon. tẽ. secundũ Ang. hic.

* ¶ Adde, quòd & incorporalia vendicantur, quando veniunt accessorie ad corporalia. d. §. hoc iure.

d ¶ *Sui natura*. Nam secus, si propter difficultatem, vt res in profundo maris, vel

f ¶ *Quæ in iure consistunt*. idest sub hoc pdicabili, ius cõtinentur: in quantum diffinitionibus ponitur hæc dictio, ius, in pdicato. qualia sũt omnia iura scilicet icorporalia, vt ff. de re. diui. l. 1. §. quædam.

g ¶ *Hæreditas*. vt ff. de verbor. signif. l. nihil.

h ¶ *Vsusfructꝰ*. infra de vsufructu. in pr.

i ¶ *Obligationes*. Infra de obligatio. in principio.

K ¶ *Quoquo modo*. idest, siue ex contractu, vel quasi, vel maleficio, vel quasi, vt infra de oblig § fin.

l ¶ *Nec ad rem*. Respondet tacitæ obiectioni. q. d. quomodo hæreditas est incorporalis, cum in ea sint res corporales?

m ¶ *Ex fundo*. in quo vsumfructuum habemus.

n ¶ *Plerumque*. propter seruitutes, quæ per actionem, vel obligationem debẽtur, vt infra de actio. §. 2. & propter actionum cessionem, vt ff. mand. l. si procuratorem. §. fin. & ff. de rei vendic. l. si hominẽ, alias, Iulianus. § vsque adeò.

o ¶ *Nam*. pro sed.

¶ Potest etiã hic stare pro quia, tamen hanc expositionẽ sequitur Dec. in l. si donatione. col. 1. C de colla.

STL. Fumus aer corporalia sunt.

p ¶ *Ipsum ius hæreditatis*. idest, ipsa hæreditas, & sic transitiuè hæc tria leguntur.

q ¶ *Fruendi*. scilicet vsus fructus.

r ¶ *Ipsum ius obligationis*. idest obligatio ipsa.

s ¶ *Eodem numero*. idest incorporalia.

t ¶ *Iura*. idest seruitutes.

* ¶ Rectè exponit, sunt enim, & alia iura prædiorum. l. quod aliud. ff. de ver. sign.

u ¶ *Vocantur*. De quibus infra titu. proximo

mo dicitur statim. De quibusdam quæritur, licet ad nos nō pertineant, vt de aere, fumo, & de flatu animalis. Resp. secundum Philosophos, hæc esse corporalia. Item quod de angelis bonis, & malis, & anima hominis: Respon. hęc incorporalia esse.

Continuatio.

¶ *De seruitutibus prædiorum.*

¶ Dictum est supra de rebus incorporalib⁹ in genere, sequitur videre in specie, & ideò à seruitutibus initium facit, quæ sunt incorporales, vt sup. tit. 1. in fin. Ang.

¶ *De seruitutibus prędiorum.*

¶ *Itinere homo tantū, actu & via homo etiā cum iumento, & vehiculo vtitur. Aquæductu vtimur aquam per alienū ducēdo. h. d. ex l. prima, ff. de serui. rust. præd.*

RVsticorū [a] prædiorū iura [b] sunt hæc, iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi [c] ambulādi. [d] hominis: non etiam iumentum [e] agendi, vel vehiculū. Actus

* ¶ Seruitus prædiorum, vt diffinit Bartol. in leg. 1. ff. de seruit. est quoddam ius prædio inhærens, quod eius vtilitatem respicit, vicini diminuit.

** Adde, quod appellantur seruitutes prædiorum, quoniam sine prædijs constitui non possunt. §. ideò. inf. eo.]

RVsticorum. ¶ Iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit de seruitutibus rusticorum prædiorum. Secundò, de seruitutibus vrbanorum prædiorum. Tertiò redit ad seruitutes rusticorū. Quartò ponit quare appellantur seruitutes prædiorum, Quintò ponit qualiter dictę seruitutes constituantur. Secunda ibi in §. Prædiorum. Tertia ibi in § inter rusticorum Quarta ibi, Ideò autem. Quinta ibi in §. Si quis velit. Aret.

STL. ¶ Rusticorum. ¶ *CASVS.* non figuratur in definitione terminorum. Not. quatuor species seruitutum rusticarum. Item, quod iter est tantum ius eundi hominis, actus etiam iumenti, vel vehiculi, via, iter, & actum continet: aquæductus verò est ius aquæ ducendæ. quæ autem sit differentia inter actum, & viam, cum ex declaratione tex. idem videatur importare, dic vt in gl. in ver. continet.

a ¶ *Rusticorum*, sic & ff. eo. l. 1.

* ¶ Adde, quod seruitus denominatur vrbana, vel rustica, à prædio vrbano, vel rustico, cui debetur, vt docet Accur. in l. 1 in glo. vlt. ff. de ser. vrb. præd. vnde licet via sit seruitus rustica, tamen si debeatur domui, & sic prædio vrbano, censebitur seruitus vrbana, glo. in l. pater. in vers. plenum. de ser. leg.

b ¶ *Iura*. idest seruitutes. Et nota hic tria genera seruitutum, quędā à persona personę debentur, de quibus dicit sup. de iure perso.

STL. ¶ Et ista regulariter non est seruitus formalis, sed causalis, nisi operæ serui legarentur alteri, vt tradit Ias. in §. æquè. colum. 1. infra de actio.]

† Quæ postquā ¶ Quædam ab vna re alteri rei. de quibus dicitur in hoc tit. † quædam à re personæ, vt vsusfructus, & vsus, & habitatio, vt inf. tit. 1. & 2. Potest & quartum dici, vt à persona rei debeatur, vt ff. de cond. & demon. l. Titio. §. Titio. 2. & de alimen. & cib. leg. l. seruos.

* ¶ Dic, quod ibi nulla est seruitus, sed inuitatio ad onus sub certo cōmodo, siquidē & liberi hominis operæ legari possūt, nec tamen ob id libertas infringitur. leg. tertia. ff. de vsufruc. lega. Potest & de alijs concessionib. quęri, de quibus per Iaso. in d. §. æquè col. 1. in fine.

sunt cōstituto transeūt cum re ipsa ad quēcūque vadat, secus si essent promissa tātū. Et in ipsarū cōstitutione dātā cōstituēs fundi seruētis, quis cui cōstituitur fundi dominātis insolidū habere dominium. Ang. STL.

c ¶ *Ius eundi*. Solus, vt per hoc discrepet à sequenti.

¶ Approbant hanc differentiam Paul. & Angel. in l. 1. ff. eo. * quæ tamen non est vera, quia qui iter habet, eo & eques commeare potest, & lectica gestari, quæ olim à pluribus seruis lecticarijs ferebatur. leg. inter. & l. qui sella ff. de seru. rust. præ. sed ire est commodi, & vtilitatis causa, ambulare autem etiam voluptatis.]

d ¶ *Ambulandi*, scilicet cum alio.

* ¶ Declara, vt dictum est in proxima annotatione.]

* * Adde, quod iter ab eundo dictum est, & ideò ius est eundi hominis. Actus ab agendo, vnde ius est iumentum agendi, via à vehendo, & ideò continet in se ius etiā vehiculum ducendi, tametsi & qui habet actum, in consequentiam iumentorum etiam vehiculum adducere possit.]

e ¶ *Iumentum*, scilicet separatum à se, vel armenta separata à se, sed super equo ire potest, vt ff. de serui rust. præ. l. qui sella. in prin. & l. inter.

STL. ¶ Non autem mittere ante, vel post se, vel ire super curru, aut rheda onerata. si principaliter intendat ducere, quod super impositum est, non ipse aduehi, gl. in d. leg. qui sella, & declarat Vero. in cap. de seru. itine.]

* * Veteres à iungendo iumenta dixerunt, quod curruí iungerentur, ea erant equi, & muli, boues verò armenta potius appellantur ab arando. l. boues. de verbor. signific. & ideò traditum est, eos iumentorum appellatione non contineri. l. legatis. §. vltim. de legat. 3. & l. ædiles. §. iumentorum. de ædi. edi.

¶ Quandoque iter non est seruitus, vt si vsufructuario detur à domino alterius prædij, vt ff. si seruitus vend. l. 2. § 2.

STL. * ¶ Quia seruitus seruitutis esse non potest. l. 1. ff. de vsufruc. legat. Tertiò grossè dicitur quælibet via per quam itur.

**Vt

** Vt est tex. cum glos. fin. in l. quantum, de verb. sign.

a ¶ *Iumentum*. Vel subtus, vel ante se: & idem si in vehiculo.

** Idē de armentis. l. inter. de ser. rust. præd.

ff. de verb. sign. quia vrbanū prædiū non locus facit, sed materia.] Not. q seruitutes vrbanæ dicuntur etiam illæ, quæ ruri sunt, dūmodo ædificijs cohæreant. Itē, quæ sint seruitutes vrbanorum prædiorum.

est ius† eundi ambulandi hominis, agendi iumentum, [a] vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actū non habet, [b] qui habet actum, & iter habet, [c] eoque [d] vti potest etiam sine iumēto. Via est ius eundi, [e] & agendi, & † ambulandi, nam & iter & actū via in se continet. [f] Aquæductus est ius aquæ ducendæ [g] per fundū alienū.

¶ Seruitutes, quæ ædificijs debentur, licet in villa constitutæ, dicūtur seruitutes vrbanorum prædiorum. h. d. ex l. 1. ff de seru. rusti. prædi. & l. vrbana prædia ff. de verbor. sign.

¶ Prædiorum vrbanorū seruitutes sunt eæ, quę ædificijs inhęrent: ideò vrbanorum prędiorum dictæ, quoniam ędificia omnia vrbana prędia appellamus, & si in villa [h] ędificata sint. Item vrbanorum prędiorum seruitutes sunt hę, vt vicinus [i] onera vicini sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium, [k] vel flumē recipiat, quas in ędes suas, vel in areā, vel in cloacam, † vel non recipiat: [l] & ne altius quis

† aliàs non sunt ista verba eundi, ambulandi hominis.

† aliàs ambulādi hominis.

Actus & via differūt.

† aliàs nō sunt hæc verba. vel nō recipiat.

b ¶ *Actū non habet*. Per consequentiam.

c ¶ *Iter habet*. quo ad commodum, non quo ad seruitutem. sunt enim duæ seruitutes diuersæ, vt ff. si ser. vend. leg. loci. §. 1. & ff. de ædi. leg. l. 1.

d ¶ *Eoque*. s. itinere contento sub actu.

e ¶ *Eundi*. hæc verba expone, vt sup. eo. §. 1.

f ¶ *Continet*. Sed quæ est differentia secundum hoc inter actum & viam? Respon. qui habet viā, potest trahere trabem, & lapides, & rectam ferre hastam: (i.) quæ non permittuntur habenti actum. vt ff. de seruit. rust. præd. leg. q. sella. §. 1. Itē certa viæ latitudo est 8. pedū in directum, in angulis 16. nisi maiorem vel minorem placuerit facere constituentibus, quod non est in actu, vt ff. de serui. rustic. præd. l. viæ. & l. certo. §. latitudo. & l. via constitui.

SYL. ¶ Hæc gl communiter approbatur, vt per Veron. in titul. de serui. l. actus. col. 2. & in tit. de serui. viæ. in prin.]

** Quanta autem debeat esse actus latitudo, vide eūdem Vero. in d. tit. de ser. actus, vers. tertio videamus, & quanta itineris. in tit. de seru. itin. num. 10.

ADDITIO. (i) Dummodo ciuiliter geratur, & non deuastet fructus. Ang. & Iaco.

g ¶ *Aquæ ducendæ*. Siue inuentæ, siue inueniendæ, vt ff. eo. l. Labeo.

** Intellige, vt sit seruitus, aqua inuenta, nō ante, vt dicit ibi gl. & in l. fi. si ser. ven. & sequuntur doct.]

SYL. ¶ Prædiorum. ¶ *CASVS*. non figuratur in declaratione terminorum, nisi literaliter.

* Solum. n. videbatur subsistēdū, cur dicerentur seruitutes vrbanæ, quando ædificia ruri essent, sed rō assignatur in l. vrbana prædia,

h ¶ *In villa*. non enim locus, sed materia facit vrbanum prædiū: quòd dic, vt ff. de verb. signi. l. vrbana prædia.

* Intellige de ædificijs habitandi hominis causa factis, cum enim pro pecorum cōmoditate, aut fructuum, causa structa sūt, naturam rusticorū sequuntur, vt declarat Alciat. in d. l. vrbana per l. eo. iure. §. stabula. ff. in quibus cau. pign.]

i ¶ *Vicinus*. id domus vicini.

* ¶ Adde, q distant inter se hæ seruitutes oneris ferēdi, & tigni immittendi: quia q tenetur sustinere onera ædium vicini, pōt cōpelli ad reficiendū parietē seruiētem: alier verò tenetur tātū pati, vt tigna immittātur. l. eum debere. de ser. vrba. præ. iuncta l. sicut. in prin. vbi gloss. ff si ser. vendi.]

K ¶ *Stillicidium*. Quod stillat, & interdum directò cadit, interdum non, propter vētum fortè: sed flumen directo cadit, & maximè per dochiam. i. canale, vt ff. de ser. vrb. præd. l. seruitutes §. stillicidium. Accur.

SYL. * ¶ Adde, quòd stillicidium dicitur proiectum tegularū, vnde aqua decidit guttatim, quasi stillarum cadium: flumen verò, quādo non guttatim, sed filo quodam perpetuo defluit. quod accidit vel ob collectionē aquarum in tegulis factam, vel quia ex humili loco cadens ventorum vi frangi dispergique nequit. Dic autē, q duplex est seruitus stillicidij. s. auertendi, vel non auertēdi super domum tuam, vna est seruitus propriè, altera propriè libertas. l. 1. & ibi no. ff. eo. & dicitur hic, recipiat, vel non recipiat.]

l ¶ *Non recipiat*. hoc scilicet non recipere est ius, nō seruitutis, immo potius libertatis: & hanc negatiuam referas ad omnia exēpla

proxi-

proximè dicta. Vel dic. sicut recipere talia est seruitus; ita ecõtra, si desinit recipere, est mihi quondam recipienti seruitus & onus: & sicut in præscribenda seruitute indigebã aliquo facto, sic econtra in præscribenda sua libertate indiget facto. s. vt foramina obturet, vel similia faciat, quæ non sunt necessaria in præscriptione libertatis cõtra rusticam seruitutem: & ideò tantum affirmatiua lex dicit de eis. s. ius eundi agendi &c. vt ff de ser. vr. præd. l. 5. & su. eo. circa princ. ¶ Ratio assignatur, quia seruitus vrbana longè nobilior est rustica ideò difficilè perditur: Præscribitur autem talis libertas in vtraque seruitute ex 10. ann. inter præsentes, viginti inter absentes. l. pen. C. de seru. & aqua. de quo latè Vero. de ser. vr. c. 24.]

aliàs officiant.

tollat [a] ædes suas, ne luminibus vicini † officiat.

¶ Inter rusticas seruitutes numerantur hic descriptæ. sumitur ex l. 1. in fi. ff. de ser. rest. præd.

¶ Inter rusticorũ prędiorũ seruitutes quidã cõputari rectè putant aquę haustum, [b] pecoris [c] ad aquã appulsum, ius pascendi, calcis coquendę, [d] arenæ fodiendæ.

STL.

a ¶ *Tollat*, vel nõ tollat, quia põt prodesse mihi ad summa refulgenda: vnde dicitur in lib. Machabæorum? Refulsit Sol in clypeos aureos, & resplenduerunt montes ab eis, vt ff. eo. l. si arborẽ, §. interdũ. Vel dic, quod tollat, vt sit seruitus. vt modò in alijs diximus. Dic, quod duæ sunt seruitutes, altius tollendi, & altius non tollẽdi. Nã põt multis modis nſa, interesset, vt vicin⁹ tollat alti⁹ ædes suas, veluti ne noceat vẽtus, vel ne videamur ab alijs, vel si sis mercator, ne merces ab emptoribus tã bñ inspiciant, vel vt habeat lumẽ ex reuerberatione magis q̃ p directũ, vt in exẽplo gl. quã latius declarat Cępo. de ser. vr. præ. cap. 26.

1. Mac. 6. c.

STL.

*¶ Inter rusticorum. ¶ *CASVS*. Videbat, quod seruitutes hic enumeratæ essent potius iura quædã personalia, quę hominibus debeãtur, quam seruitutes: nã põt quis habere ius hauriendi aquã ex fonte, eoque vtẽdi, iuxta. § fi. in l. Mela. ff de ali. & cib. leg. item & pecoris ad aquam appellendi vel pascendi, & tamẽ hic non potest considerari vllum prædium dominãs, sed tantũ commodũ dñi, pecoris, vel gregis, aut armenti: attamẽ cõtrariũ decidit;ur: quia quatenus sũt seruitutes, psuppo nunt non ius aliquod personale, sed merum seruitutem, quæ nullo modo deberi põt, nisi quis vicinũ prædium habeat l. ergo. in princ. ff. de serui rusti. præ ex quo tollutur ea, quæ in contrarium adducebantur. Not. summa.]

b ¶ *Aqua haustum*, s. ius hauriendi aquam necessariam agro meo, vel laborantibus in eodem, ex fonte vicini.

ADDITIO. Dic quatenus est necessarium pro vtilitate fundi mei, vt l. ergo. §. Neratius. ff. de serui. rust. præd.

¶ Seruitutes p̃diorum ideo dicũtur, quia vtrinque prædia requiruntur. h. d. ex l. 1. in princ. ff. cõmu. pręd.

¶ Ideò autẽ hę seruitutes prędiorum appellantur, quoniã sine prędijs cõstitui nõ possunt. Nemo enim seruitutẽ potest acquirere vrbani vel rustici prędij, nisi q habet prędium: † nec quisquã [e] debere, nisi qui prędium habet.

† aliàs non sunt hæc verba: nec quisquã dẽe nisi qui prædiũ hẽt. STL.

**Adde, quòd cui conceditur aquæ haustus, ei iter quoque ad hauriendum concessum intelligitur. l. 3. §. qui habet. ff. de ser. rust. præd.]

c ¶ *Pecoris*, s. constituti ad stercorandum agrum meum & sic bibent, vel pascentur in tuo vicino agro: & sic sũt reales seruitutes. Sed contra ff. de ali. & ci. e. l. Mela. § fi. Respond. ibi personales dicuntur, quia cum persona durant, & arg. ff. de ser. rust. præd. leg. pecoris, vel si non habeo prædium, cui supradicta expediant, non erit seruitus, sed magis aliud ius, s. pactionis, vel conuentionis, vt ff. de ser. l. vt pomum.

**Hæc glo. cõiter approbatur; vt per Veron. de ser. rust. præ. c. 7. & 8. pecoris autem appellatione continẽtur omnes quadrupedes, quę gregatim pascuntur. l. legatis §. pecoribus. de leg. 3. Et not. multum interesse, vtrũ sit seruitus realis, vel personalis obligatio tantum, nã ex hoc sequuntur multæ vtilitates, quas annotauit Cæpol. de ser. vr. præ. c. 2. ver. item prædicta sunt magni effectus.]

d ¶ *Calcis coquendæ*. necessariæ ad domunculam in agro meo conficiendam propter fructus percipiendos. Idem dicas de arena fodienda.

*¶ Ideo. ¶ *CASVS*. nõ esset figurãdus in ratione denominationis: tamen pro ratione dubitandi illud potest adduci, quod & qui prædium non habet, viam potest permittere l. hæredes, §. an ea ff famil. erc. quo nõ obstãte decicitur, quod ideo dicuntur seruitutes prædiorum, quia sine prædijs constitui non possunt, & ad § an ea. respondet glo. i. Nd. summarium. Item, quod interdem nomen imponitur secundum materiã, ex qua res constat.]

e ¶ *Nec quisquam*. Cvt seruitus sit, obligatio tamen esse potest, vt ff. de euict. l. fundum. §. 1. & ff. fam. ercisc. l. hæredes, §. an ea vers. contra si promissor viæ &c.

ADDITIO. Et not. quòd debent esse dñi in solidum, aliàs fundo communi nõ potest per vnum ex socijs libertas acquiri, nec seruitus

bitus imponi, quãuis sibi præiudicet, alijs postea & singulariter cõsentientibus, põt tñ ꝓscribere, seu petere declarari ipsã deberi. Itẽ plurib. socijs ꝓmissã vnus ex eis in aliorum præiudiciũ remittere põt: secundũ Ang. hic.

* ¶ Adde, quòd nec fructuarius acquirere, aut imponere potest prædio seruitutem. l. sed & si quid. § vlt. ff. de vsufruct. * * & ibidem dicitur quid in proprietario, sic nec maritus imponere potest seruitutem prædio dotali l. Iulianus. de fund. dot. secus in emphyteu. ta. l. 3. vbi gloss. de serui.]

¶ *Per omnem contractum, & etiam per vltimam voluntatẽ, potest seruitus constitui. hoc dicit ex l. potest. ff. communia præd. Aret.*

¶ Si quis velit vicino aliquod ius[a] constituere, pactionibus [b]atque stipulationib. id efficere debet.

¶ Potest etiam testamento quis hęredẽ suum dãnare, ne altius tollat ędes suas,[c] ne luminibus ędium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignũ in parietem suum immittere, † vel stillicidium habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquamue ex eo ducere[d]

¶ *De vsufructu.*

¶ *Qualitas non est sine subiecto. h. d. ex l. 1. & 2. ff eod. Aret.*

Vsusfructus[e] est † ius [f] † alienis

¶ Si quis. SYL.

¶ CASVS. In tã generali regula non ponitur: quia ea, quæ in commercio sunt hominum, possunt tam ex contractu, quam testamento, acquiri. & conced., vt toto tit. ff de acqu. rer. do. Ratio decidendi sumitur ex §. per traditionem. supra. de re. diu. & l. 1. C. de sacrosanct. eccle.] Not. ꝙ tam pactis, quam stipulationibus, & vltimis voluntatibus seruitutes constitui possunt.]

a ¶ *Ius. i.* aliquam seruitutẽ de superioribus.

b ¶ *Pactionibus. i.* pactionalibus stipulationibus, similis expositio est. ff. de acq. pos. l. si rem. in fi. † Vel pactionibus. i. contractibus alijs, vt vẽditione, & donatione & quod subijcit, stipulationibus, id est obligationibus verborum tantum. † Hac versor.

c ¶ *Aedes suas* Quibus seruitutibus non impositis cuilibet vsque ad cęlum liberũ est ędificare. vt ff. quod vi aut clam. l. fi. §. penul. & de serui. l. fin. Aedificare licet vsq; ad cælu.

d ¶ *Ducere.* His deficientibus cuilibet res sua libera est: & poterit alium prohibere volentem ingredi in suum agrum. vt sup. de rerum diuisio §. fere. & §. planè.

SYL. ¶ Nec obstat. c. oẽs. 1. dist. quia loquitur qñ iter est noxium, aliàs secus: põt tñ ingrediẽs prohiberi exceptis quibusdã casib. no. sup. ti. 2. dd. §. & ita intelligit tex. in l. ꝓ agrum. C. de sepul. & aqua. & gl. ibi, dum oppo ded. c. oẽs. communiter reprobatur, vt per Christ. hic.]

Continuatio. ¶ *De Vsufructu.* Visum est de seruitutibus realibus, sequitur videre de personalibus, ideò sequitur de vsufructu, qui est seruitus personalis, vt l. 1. ff de seruitutibus, quia plures sunt species seruitutis, vt notat glos. supr tit. 2. in princ. Ang. Aret.

Diuisio. Vsusfructus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit diffinitionem vsusfructus. Secundò, qualiter vsusfructus cõstituat. Tertiò, super quibus rebus cõstitui debeat, Quartò, quo finiatur. Secunda ibi, Vsusfructus. Tertia ibi cõstituitur autem. Quarta ibi, Finitur autem.

¶ Vsusfructus. SYL.

¶ CASVS. non figuratur in definitione dum verò dicitur vsumfructum perimi fundo perempto, dicas ꝙ ratio est, quia cum talis seruitus debeatur à re psonę extincta re non potest deberi, quia non entis nullę sunt partes, & remoto subiecto accidentia esse nõ possunt. Non quid sit vsusfructus. Item, ꝙ vsusfructus extinguitur extincta re, quæ debet vsumfructum: sicut etiam extincta persona, cui debetur infra eod § finitur.

† alias stillicidium. ve aduersꝰ eũ here.

c ¶ *Vsusfructus*, sic. ff eo. l. 1. & 2.

f ¶ *Est ius*, s. seruitus, & per hoc patet, quòd non loquitur de ipsis fructibus fundi. qui sunt corporales: immo de iure vtendi, vt supra de reb. cor. & incor § 1. sicq. ꝑ hoc verbum s. quia expono ius, id est seruitus, remouetur vasallus superficiarius, & qui aliàs. vtile dominium habet.

† Hac diffinitio vsusfructus ponitur & in gl. super ver. vtar. in c. fi. extra de pigno.

† alias alienis vtendi fruendi rebus.

* ¶ Adde, quòd superficiarius dicitur, qui in alieno solo superficiem possidet, est autem superficies omne, quod supra faciem terræ est: vt in prędijs vrbanis, parietes & tecta, in rusticis, arbores, herbæ, frutices, & superficiarius quidẽ in hoc distat ab emphyteuta, ꝙ ille & solũ, & meliorationes suas a domino recognoscit, certamque ex hac causa pẽsionem præstat: hic plerumq. nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoque cõtraxerit, immo finito contractu indistinctè eas illi auferre licet. Alcia. l. bonorum. de verb. signi.]

¶ Item hoc ius est etiam personale: quia cũ persona extinguitur, vt inf. eo. §. finitur. Itẽ est forma quædam à proprietate separata: cum apud vnum possit esse proprietas, apud alium vsusfructus, vt ff. de acq. poss. l. permisceri. Ius autem, quod dominus fundi habet in fructibus percipiendis, est cum causa, id est cũ proprietate, vt ff. de excep. rei iud. l. si cum testamento. §. pen.

Vsusfructus formalis. Vsusfructus causalis.

¶ Et tunc non est seruitus. l. vti furi. in prin. ff. si

ff. si vsusf. pet. vbi tex. assignat rationem. Est igit vsusfructus duplex. formalis, qui est separatus à proprietate, & hic est seruitus, de quo in hoc tit. tractatur: & causalis, qui coniunctus est cum proprietate, a qua dependet tanquam a sua causa. Ias. infr. de act. §. neq. col. ·. a ¶ Alienis rebus. nã sua res nemini seruitutem debet, vt ff. de ser. vrb. præ. l. in re communi. & ff. si viusfr. pe. leg. vti frui, in princip. Itẽ quod subijcit, rebus dic. s. quibuslibet nisi viu consumantur, vt inf. eo. §. constituitur & ff. si cer. pet. l. 1. in fin. b ¶ Vtendi. ad differentiam creditoris, qui vti non debet pignore, vt inf. de oblig. quæ ex delic. nascun. §. furium.

† Debet. r. vsufructua rerus re. ctè colere, & quasi bonus paterfamilias vti. §. sed si gregis. in si sup. de re. di. cautio nõ est de substantia vsus.

rebus[a] vtendi[b] fruendi,[c] salua rerum † substantia: [d] Est autem[e] ius[f] in corpore, quo[g] sublato & ipsum[h] tolli necesse est.

¶ *Vsusfructus potest cõstitui tam inter viuos, quam in vltima voluntate: & ne proprietas perpetuò sit inutilis, certis modis finitur. h. d. ex l. vsusfructus pluribus. & l. 3. ff. eod. Aretin.*

¶ Vsusfructus[i] à proprietate separationẽ recipit: idque pluribus modis accidit: vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam hæres nudam[k] habet proprietatem, legatarius verò vsumfructum; & contra, si fundum legauerit deducto vsufructu, legatari[9] nudã habet proprietatẽ, hæres verò vsumfructum. Item alij

quia tunc satis erit promittere eum hypotheca bonorum, vt tradit Deci. post alios in l. Diuus. ff de reg. iur.]

¶ Dic ergo salua rerum substantia. i. ne pereat rerum substãtia q. d. tamdiu durat vsusfructus, quamdiu durat substantia. & hoc statim probatur ibi est autem &c. & sic verba sunt de diffinitione sed non cautio.

¶ Dic, quòd verba sũt posita ad differentiam vsusfructus earum rerum, quę vsu cõsumũtur in quibus proprie vsusfructus nõ constituitur: vel ad excludẽdum abusum: ita enim vti frui debemus ne lędatur proprietas. l. vsus. C. eod.

STL.

c ¶ *Fruendi*, ad differentiam nudi vsus, in quo tantum vti & non frui permittitur, vt inf. tit. 1. in princip.

STL. **Adde, quod fructuarius etiam propria auctoritate fructus capere potest, l. fundi. Treb. & ibi not. ff. de vsusf. leg. quod nõ est in emptore fructuum etiam pendentium, l. qui pẽdentem. ff. de actio emp.]

† Quod vero verum respectu re ꝗ vsu non consumũtur alias secus vt inf. eo. §. cõstituitur. in fi. quãuis Iac. dubitet per l. hoc senatus. §. 1. ff. de vsuf. ea. re. quæ vsu cõsu. & ꝑpter specialia hu. ius glo.

d ¶ *Salua rerum substantia*, id est præstita cautione vel satisdatione de saluanda substantia rei, secundum quosdam & sic dicunt cautionem esse de substantia vsusfructus. argum, pro eis, C. eo. l. 1. & ff. de vsusfruct. leg. l. vxori. Nos contra dicimus enim, quod hæc cautio non est de substantia vsusfructus: nã sine ea vsufr est, plus dico, quia in casibus nullo modo præstatur. ff. vt le. vel fideicommiss. no. ca. l. 1. §. si ad fiscum. & Cod. de bonis quæ lib. l. final. §. hoc proculdubio. & ff. vsusfruct. quemad. ca. l. si vsusfructus. §. illud & § plane †

¶ Et hæc opin. communiter approbatur regulariter, in l. 1. C. eod.

**Adde, quod vsusfructuarius non facit fructus suos, nisi præstita cautione de vtendo fruendo arbitrio boni viri: quod intelligas nisi fruatur sciente, & patiente proprietario secundum Bart. in l. hac edictali. §. his illud. C. de sec. nupt. Item not. quod licet vsufructuarius teneatur præstare idoneam cautionem de vtendo arb. bo. viri, iux. l. 1. ff. vsufruc. quemadmod. cau. hoc tñ non habet locum in eo, qui donasset retento vsufructu,

e ¶ *Est autem*, s. vsusfructus.

f ¶ *Ius*. id est seruitus, vel forma corpori inhærens.

g ¶ *Quo*, scilicet corpore perempto, † vt domo destructa, vel fundo chasmate perẽpto vel iumento mortuo, in quo vsusfructus habetur vt ff. pro so l. verum. §. pen. † vel mutato. let. reper. §. re s ff. eo. tit.

h ¶ *Ipsum*. s. ius vtendi fruendi.

STL.

¶ Vsusfructus. ¶ CASVS. non potest nisi literaliter figurari: quia cum hoc ius vsusfructus sit in commercio hominum, est sub regula, q pot deduci in pactione, & contractũ, & etiam in testõ relinqui quæcunque enim nostra sunt, in alium transferri possunt, etiã al ter, q̃ apud nos sint quia tñ proprietas remansisset inutilis, semper abscẽdente vsufructu, placuit non solum interempta re, (vt dictum est sup. in prin.) quo casu nulla adhuc esset vtilitas proprietatis, finiri vsumfructũ, sed etiã alijs modis, inf notatis, No, vsufructum iam in vltima voluntate legari posse, quam transferri inter viuos. Item not. rationem, quare inductum sit, vsumfructum certum modis finiri.

i ¶ *Vsusfructus*. Sed oppono: ante separationem non est vsusfructus: sed nec post separationem recipit separationem? Respond. vsufructus. i. qui postea dicitur vsusfructus.

¶ Dic, quòd est idem vsusfructus, sed aliter penes illum, quando est separatus: tũc enim habet formã subsistentẽ de se: prius tamen non erat nisi causalis; sed re vera idem est ante separationem, & postea.

K ¶ *Nudam*. sic C. de muli. quæ ser. prop. l. j. §. fin.

vſumfructum, alij deducto[a] eo fundum legare poteſt.[b] Sine teſtamento verò ſi quis velit vſumfructũ alij conſtituere,[c] pactionibus[d] & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente[e] vſufructu, placuit certis modis[f] extingui vſumfructum, & ad proprietatem reuerti.

¶ *Vſusfructus conſtituitur in omnibus rebus, exceptis ijs, quæ vſu cõſumũtur, in quibus quamuis realiter non conſtituatur, præſtita cautione, ex ſenatuſconſulto, quaſi conſtituitur. h.d. ex l. 3. §. conſtituitur. ff. eod.*

¶ Cõſtituitur autem vſusfructus non tantũ in fundo[g] & ædibus, verũ etiam in ſeruis, & iumẽtis, & cæt. reb., exceptis ijs quæ ipſo vſu conſumuntur. Nam hæ res, neq;

ñ filij, ſic & C. comm. de man. l. 1.
* ¶ Adde, legatarium habere totum vſumfructum, niſi vſusfructus legatus excedat æſtimationem dodrantis hæreditatis, nam & vſumfructum per legem Falcidiam minui conſtat: & ſic pro ea portione illum ſuæ proprietati accedere conſequens eſt l. omnium, & l. 5. ff. eod.
a ¶ *Deducto.* Not. deducto. ſi n. vni ſimpliciter fundum, alij vſumfructum legauerit, ambo concurrunt in vſufructu, vt ff. de vſufru. accreſ. l. idem Neratius. §. non ſolum, & de vſufru. ead. re. quæ vſu conſu. l. ſi tibi.
* ¶ Idem dicendum & ſi ſic vſusfructuar. omnium bonorum? Bart. in l. Sempronio, in princ. ff. de vſufru. leg. & eſt communis opin. vt per Pa. de monte pico in repe. l. Tit. §. Tit. 22 q. ff de le. 2.
** Sed quid ſi legetur fundus ad vſumfructũ vel ad vſufructuandum; vtrum tunc videatur relictus vſusfructus, an proprietas?
Dic, quod proprietas, l. libertis, in prin. & ibi per Bartol. & alios, ff. de ali. & cib. leg. & per Veron. de ſer. vr. c. 4. & ibidem, quid iuris ſi legetur fundus in gaudimentum.
b ¶ *Legare poteſt.* Item & alijs modis, vt ff c. ti. l. Proculus, datur autem, cum inducitur in poſſeſſionem fructuarius, & proprietarius patitur eum vti frui, vt ff. eo l. 3. in princ.
¶ Adde, quod vſufructuarius regulariter debet accipere poſſeſſionem bonorũ uſuifructui ſubiectorum ab herede, vel executoribus teſtamenti, & non propria auctoritatem ingredi poſſeſſionem, aliàs amitteret vſumfructum, ut ſcribit Caual. trac. de uſuf. mul. tel. num 9. poſt multos ab eo citatos.
c ¶ *Conſtituere.* inter viuos:
d ¶ *Pactionibus.* expone, ut ſuprà titu. 1. diximus in §. fin.
e ¶ *Abſcedente*: id eſt ſeparato exiſtente.
Operas ſuas an poſsit qs in perpetuum locare.
Et erit pro quæſtione illa, quò liber homo non poterit locare operas ſuas in perpetuum, ne libertas ſit inuriiis, quod lr conceſſit, argum ff. de condit. & demonſtr l. Titio. §. Titio centum. de lib. hom. ex l 1. Sed Ioan. contra, cum poſſit per ſubſtitutum ſeruire. (1) vt C. de epiſc. & cler. l. quiſquis cenſibus, & l. ad ſimilitudinem, cum hoc non agatur, vt per ſe tantum operetur, vt C. de cad. tol. l. vnica, §. ne autem, & ff. de duo re. l. nemo eſt: Vel etiam poſſit intereſſe præſtare, vt ff de re iudi. l. ſi quis ab alio. §. fin.
¶ Et hæc gloſs. in principali q. communiter approbatur, vt per Chriſtoph. hic.

ADDITIO.
(1.) Periculo tamen ſuo, etiam ſi fuerit approbatus à iudice, prout requiritur. Item debet eſſe talis, qui aliàs principaliter per ſe eſſet idoneus. Item verum ſi non fuit electa induſtria perſonæ, & non poſſit per ſemetipſum ſeruire, alias ſecus. Ang.
f ¶ *Certis modis.* vt inf. eod. §. finitur.
g ¶ Conſtituitur.

¶ *CASVS.*
ſimiliter non figuratur niſi literaliter, quia cum vſusfructus conſiſter in ijs, quæ in commercio noſtro ſunt, debet in ſingulis poſſe tale ius conſtitui, exceptis ijs, quæ uſu conſumuntur: quia interempta ſubſtantia ceſſat vſusfructus, nec proprietas ab vſufructu ſeparari poteſt, quia nullam affert vtilitatem, niſi conſumatur, quia tamen poteſt aliqua vtilitas conſiderari ex dilatione temporis, & commoditate ipſius, dicunt; quod quamuis eſſentialiter non conſtituatur, tamen ſenatuſconſulto vtilitatis cauſa introductum eſt, vt ſatiſdatione præſtita, quaſi conſtituatur uſusfructus, & ſic vſufructuarius vel poterit, & ſubſtantia ſalua remanebit proprietario, & hæc declaratio ſit loco caſus. Not. vſumfructum in qualibet re conſtitui poſſe: exceptis ijs, quæ uſu conſumuntur. Item quod in ijs, quæ vſu conſumuntur, nec naturali, nec ciuili ratione conſtituitur vſusfructus. Item quod pecunia connumeratur in ijs, quæ uſu conſumuntur, quia aſſidua permutatione quaſi extinguitur. Item, quòd ex ſenatuſconſulto, vtilitatis cauſa per cautionem quaſi conſtituitur vſusfructus. Item no. formam cautionis.]
g ¶ *In fundo.* etiam ſterili. vt ff. eodem l. ſtatuæ, §. 1.
* ¶ Intellige ſterilitatem, cum plus impenditur, quam de eo acquiritur: alioquin rei omninò infructuoſæ uſusfructus nullus eſſet, l. ſi infans, ff. eo.]

a ¶ Na-

naturali[a] ratione, neque ciuili [b] recipiunt vsumfructũ: quo in numero sunt, vinũ, oleum, frumentum, vestimenta:[c] quibus proxima est pecunia numerata: † namque ipso vsu assidua permutatione [d] quodãmodo extinguitur. Sed vtilitatis causa Senatus [e] censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit, ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius satisdet[f] hęredi de tãta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur.[g] Cęterę quoque res ita traduntur legatario, vt ei[9] fiant: sed ęstimatis his satisfdatur, [h] vt si moriat̃, aut capite minuatur, tãta pecunia restituatur quanti hę fuerint ęstimatæ. [i] Ergo Senatus non fecit q̃dẽ

† *Hæc verba recitantur in gl. penul. ibi. Itẽ per. numen. in c. fin. extr. de pign.*

a ¶ *Naturali*, quia non potest esse salua substantia: quod esse debet vt sup. eo. in princ.
* ¶ Sic Cic. lib. Topic. vbi agit de loco a contrario. Non debet (inquit) ea mulier, cui vir bonorum suorum vsumfructum legauit, cellis vinarijs & olearijs plenis relictis, putare, id ad se pertinere: vsus enim, non abusus legatus est. ea sunt inter se contraria.
b ¶ *Ciuili*, quia transit in dominium legatarij: vnde sibi seruire non potest, vt ff. si vsusfruct. pet. leg. vti frui. in princ.
c ¶ *Vestimenta*. ff. eo. l. sed & siquid. §. & si vestimentorum. contra. Sol. ibi loquitur de quibusdam vestimentis, quæ perpetuo durabant, hic de temporalibus. Loquitur.

SYL. ¶ Vide gl. ibi. quæ melius intelligit & loquitur secundum Ioa. Fab. hic, aliter tamen intelligit hic Ias.]
¶ Dic q̃ ille tex. loquitur in vestibus scenicis & funeribus, quæ cum solum ad spectacula exhibeantur, non facilè consumuntur.
d ¶ *Permutatione*, nam quæ hodie est mea, cras erit tua: sic extinguitur quo ad dominiũ meum, quod desinit, sic supra de re. diui. §. si tamẽ. Item, si cum alia misceatur, extinguitur, vt ff. de so. l. si alieni.

SYL. ¶ Aduerte quia benedixit, quodammodo, quia de se pecunia est de rebus, quæ seruando seruari possunt, vt in proposito Alex. in l. 1. § fuit quæsitum ff. ad Trebel. & quod dicit Accur. de commixtione, declara si id bona fide fiat. Bar. in d. l. si alieni.]
* ¶ Imò pecunia computatur inter ea, quæ seruando seruari nõ possunt: facit tex. in Authen. vt ij qui obl se hab. perhi. resmi. & in l. Arist. §. vlt. & l. seq. ff. de iure delib. & ita cõmuniter tenent doct. vt tradit And. Tiraq. in trac. de retrac. lignag. gl 1. § 1. nu. cliij. & cv.
e ¶ *Senatus*, cuius nomen non habemus.
f ¶ *Satisdet*. Sed nonne hæc satisdatio, vel illa, quia satisdat legatarius, vel vsufructuarius se vsurum arbitrio boni viri, potest remitti à testatore? Resp. non, vt ff. vt in pos. leg. l. si pecuniæ. & C. de vsufr. l. 1. & C. vt le. no. ca. le. pe.
** Ratio quare cautio, quæ pro vsufructu rerum consumptibilium præstatur, non possit remitti à testatore, est, q̃a pertinet ad substantiam vsusfructus. l. 2. ff. de vsufr. ea. re in alia verò de vtendo fruendo arbitrio boni viri ratio est, quia habet inclusam causam, dolum malũ, abesse, abfuturumque esse leg. 5. in prin. vsusfruc. quẽad. cau. quæ doli remissio inuitaret ad delinquendũ. l. conuenire de pac. dot.]

SYL. ¶ Cõmuniter tenetur, quod quamuis testator non possit remittere, hæres tamen possit, Barr. in leg. 1. C. de vsufruc.] Illa autem satisdatio, quam præstat hæres de legato soluendo, bene potest remitti vt ff. vt le. nc. ca. l. licet & l. fin. Et est ratio quia hæc satisdatio contemplatione hæredis interponitur, illa autem de legato præstando, gratia testatoris. vt sua voluntas adimpleatur, vt C vt le. no. ca. (aliàs, vt in pos lega.) leg. Non est ergo mirũ, si illud, quod sua gratia introductum est, testator potest remittere: aliud autem nõ, vt C. de pac. l. si quis in conscribendo. & ff de pact. l. pactum. & de oper. lib. l. cerdonem. & ad l. Falc. l. quod de bonis, §. fin.

Fauori proprio renũciare licet.

SYL. ¶ Hæc ratio est falsa: quia ita potest testator rẽ hæredis remittere, sicut propriam. l. vnum ex familia. §. si rem. ff. de lega. 2. Nec etiam est vera alia ratio, quod sit de substãtia: quia supra est contrarium ostensum. Dic ergo, q̃ ratio est, quia legatarius inuitaretur ad delinquendum, & dolus futurus remitti non potest. l. si vnus, §. illud. ff. de pact.]
g ¶ *Morietur, aut capite minuetur*. His enim duobus modis tantum amittitur vsusfructus, ff de vsufruct. ea. re. quæ vsu consu. l. in stipulatione, & l. quoniam.
h ¶ *Satisdatur*, à legatario.
i ¶ *Aestimata*. s. eo tempore, quando dantur legatario, sic ff. de vsufruct. ea. re. quæ vsu consu. l. si tibi vini.
* ¶ Quid si finito vsufructu malit, non æstimationem, sed eiusdem qualitatis res restituere: vel etiam easdem res, quia fortè vsus non sit vino, aut oleo legato, cum eiusdem, sint bonitatis an possit? Et Alciat. lib. 7. parergon hoc ei licere scribit per l. si tibi vini.

ẽarum rerũ vsumfructũ, nec enim poterat [a]) sed per cautionem[b] quasi vsumfructum constituit.

¶*Finitur vsusfructus cessione, consolidatione, extinctione rei, morte naturali, vel ciuili vsufructuarij, & non vsu. hoc dicit.*

¶Finitur autem vsusfructus † morte[c] vsufructuarij, & duabus capitis[d] diminutionibus, maxima, & media,[e] & non vtendo per modũ & tẽpus:[f] quæ omnia nostra statuit constitutio.[g] ¶Itẽ finitur vsusfructus, si dño proprietatis ab vsufructuario cedatur:(nã cedẽdo[h] extraneo nihil agitur) vel è cõtrario,

ni, de vsufruct. ea. re. & arg. lut. quib. mo. re contra. obl. ver. quandoque, glo. l. 1. in prin. si cert. pet. Idem putat, etiam si imminuta esset bonitas, dummodo id detrimentum resarciat pecunia, vt quod de simplicibus proditum est, ad casum mixtum extendatur. leg. 2. de verb. obl.]

a ¶ *Poterat.* s. cum substantia in his non saluetur, & dominium mutetur, vt supra dictum est.

b ¶ *Cautionẽ.* Improprie: nã satisdare debet, vt Cod. de verb. signific. l. sancimus, & ff. de vsuf. ea. re. quæ vsu cõ. l. Trib. in fin. q. cautio loco proprietatis erit apud hæredem.

† Sic et clerici cẽsentur vsufruc. STL.

¶ Finitur. ¶ *CASVS.* Quærebatur, quia dictum fuerat per extinctionem subiecti finiri vsumfructum, & alijs modis, ne proprietas esset inutilis, an essent, & alij modi finiẽdi, & respõdetur, vt in text. Ideo enim morte extinguitur, quia interijt illa persona, cui debetur, sicut interrẽpta re, ex qua debetur, cessat & resoluitur illud ius. * Qua ratione, & si vsufructuarius maxima, aut media capitis diminutione afficiatur, vsusfructus finitur, cum ciuiliter moriatur, quæ mors ciuilis naturali similis est l. verum. §. societas. ff. pro soc. finitur etiam non vtendo per decenniũ inter præsentes, inter absentes verò per vicennium, quia eodem modo tollitur etiam dominium, cuius pars est vsusfructus: l. vsusfructus in multis. ff. eo.] Idem si renuncietur, quia omnia, quæ in dominio nostro sũt, in alium transferri possunt.* nam vnusquisque iuri suo potest renunciare. l. pen. C. de pac.] & sicut dominus potest in re sua constituere vsumfructum, ita ab vsufructuario cedi in eum potest, in alium verò extraneũ cedi non potest, quia est ius personale, quod à persona euelli non potest. Not. vsumfructum finiri morte, & duabus capitis diminutionibus: item abutendo: Item, si vsufructuarius domino proprietatis cedat, vel si vsufructuarius acquisiuerit proprietatem. Item interitu rei.]

rerũ beneficio - rũ, vt in c. fin. extra de pig. & c. vlt. in gl. li. de pecu. cle. & eorũ morte finitur vsusfructus, vt in dictis capi.

c ¶ *Morte.* s. naturali. Sed cõtra. ff. de noua. l. si vsusfructus. Solu. non contradicit. ibi enim ante, quã essem vsufructuarius, delegaui. vnde ex eius persona, cui delegaui, finitur: quia in eius persona incœpit: si autem postea delegassem, ex mea persona finiretur, vt ff. de peric. & commo. rei vend. l. necessariò. §. si.

STL.

* ¶ Adde secundũ Bart. in d. l. si vsusfructus, quod sicut vsusfructus non potest cedi, ita nec actio ad illum consequendum, nisi accedat voluntas proprietarij: quo casu etiam non transfertur ille vsusfructus, sed alius nouus constituitur in personam illius, cui facta est cessio: & ita intelligenda est d. l. si vsusfructus, secundum Paul. de Castr. ibi.]

* ¶ Quid si plures fructuarij sint, & eorum aliquis moriatur: vide leg. 1. ff. de vsufr. accres. & not. glos. vlt. inf. eod. Item quid si vsusfructus patri per filiumfamil. acquisitus sit, vtrum finiatur morte patris, an filijfamil. vide leg. vlt. Cod. de vsufruct. & habi.]

d ¶ *Capitis,* sup. de cap. dim. §. 1. 2. & 3.

e ¶ *Maxima & media.* quæ mortes ciuiles sunt, vt ff. pro sol. l. verum, §. societas, nõ autem minima capitis diminutione, vt inf. de acquir. per arro. in princip.

f ¶ *Per modum & tempus.* scilicet, vt bonus paterfamilias. † Vel melius per modum, & tempus, idest per moderatum tempus, scilicet decem annorũ inter præsentes, 20. inter absentes, vt C. de vsufru. l. corruptionem. Sed relictus ciuitati durat centum annis. vt ff. eod. tit. l. an vsusfructus. Actio verò competens pro vsufructu non ipso iure tollitur, cum tempus non sit modus tollendæ obligationis, sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in alijs modis quam tempore finiendi ipso iure etiam actio tollatur. vt ff. de actio. & obligat. l. obligationum ferè. §. placet.

† Immo tũc si finitur, sed agit contra actio. l. aquiliæ cautione interposita, vt l. aquis. simũ §. 1. cũ anab. seq. ff. de vsuf. STL.

¶ Et licet aliàs actiones personales non tollantur nisi spacio 30. ann. tamẽ ex quo tollitur ipsum ius vsusfructus intra dicta tẽpora, debet tolli etiam actio, quæ ex eo prouenit.

* ¶ Adde, quod hunc locum ita vertit Theophilus, trotoporito. & orilmenocrono, quasi hic dictum sit, per modum conuertum, & statutum tempus. Et sanè quod ad tempus attinet, potest commodissimè intelligi de tempore à testatore, & contrahentibus ipsis præstituto. l. si vsusfructus mihi. de vsufru. leg. & l. quæsitum ff. eod. & l. & puto. famil. erciscu.]

g ¶ *Constitutio*, Cod. de vsufruct. leg. corruptionem.

h ¶ *Cedendo.* inf. tit. 1. in fine primi casus, contra. Sol. hic dicit de iure vtẽdi, quod cedi nõ potest: imò tũc ad proprietatẽ redit, vt hic, & ff. de iure do. l. si vsusfructus, ibi de ipsa fructuum

ctuum perceptione argum. depe. & com. rei vend. l necessario. §. fi.

** Adde hanc distinctionem siue resolutionem gl. videri communiter receptam; Quãtum tamen attinet ad verum sensum huius loci, animaduertendum est quod Imperat. non prohibet fructuarium cedere, vel alienare vsumfr. extraneo, sicut plerisque visum est, immo permittit: (nam aliàs repugnaret l. arboribus §. vsufructuarius leg. non vtitur cum seqq. & l. cui vsufr. ff. de vsufr. & inf. tit. 10 in fi. princ.) sed intellige, quòd ita cedendo nihil agitur respectu scilicet cõsolidationis, de qua hic tractatur, aut quo ad præiudiciũ proprietatij, & ad affectum constituendi in ipso extraneo nouum vsumfruct. qui ex eius persona durare, & censeri debeat, nam nihilominus attendi debet ius, & vita (vt ita dixerim) ipsius vsusfructus ex persona primi vsufructuarij, nec ex mutatione personæ fructuarij quicquam in hoc nocetur proprietario, quin ad eum reuersurus sit vsusfruct. eodem modo, & tempore, quo reuerteretur, si mansisset primi fructuarij: Et hanc interpretationem, quæ verissima est, eleganter, & doctè declarat, & tuetur Ari. Pine. Lusit. in l. 1. C. de bonor. mat.

† l 2 §. cũ quis de hære. vel acq. ven & l. 4. § non solum de vsufruc. accr.

si vsufructuarius proprietatẽ rei acquisierit,[a] quæ res[b] consolidatio appellatur. † ¶ Eò amplius cõstat, si ędes incendio cõsumptæ fuerint[c], vel etiam terręmotu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ[d] quidem vsumfructum deberi.

¶ Cum autẽ finitus fuerit totus[e] vsusfructus, reuertitur, scilicet, ad ꝓprietatẽ, & ex eo tempore nudę ꝓprietatis dominus incipit plenam in re

a ¶ *Acquisierit*, scilicet finitur vsusfructus. Accur. Flo.

b ¶ *Quæ res*, idest talis acquisitio.

c ¶ *Consumptæ fuerint*, scilicet in totum, vt ff. eo l. si cui insulæ.

d ¶ *Ne area.* sic ff. quibus mod. vsusfruct. amit. l. repeti. §. penul. Arg. contra. ff. de pig. actio. l domo.

SYL. *¶ Dic, quòd loquitur in pignore, quod cum detur, vt creditum magis sit in tuto. erit vtiq; cautum saltem pro parte etiam in area: vsusfructus verò domus ideò perit, quia non durat ille vsus, ad quem fuerat concessus, cum domus amplius inhabitari non possit.]

e ¶ *Totus*. Nota totus, si enim pro parte, non redit ad proprietatem, vt ff. quib. mod. vsusfruct. amit. l. excepta. Item si sunt duo

cor fructuarij, vno perdente alteri accrescit, vt ff. de vsufr. accrescen. l. 1. §. pen.

¶ *De vsu, & habitatione*, Supra tractatum est de vna seruitute personali, videlicet, de vsuf. hic sequitur de alijs, Aret. *Cõtinuatio.*

habere potestatem.

¶ *De vsu & habitatione.*

¶ *Vsus iisdem regulis procedit, quibus vsusfructus: minus tamen iuris habet, non enim potest domino, neque cultoribus impedimento esse, nec ius suum in aliũ trãsferre hoc dicit ex l. 1. ex l. plenum. §. 1. ex l. denique, & ex l. sed neque, ff. eod.*

Iisdem illis modis, quib. vsusfructus constituitur,[f] etiam nudus vsus constitui solet:[g] iisdemq; illis

Isdem illis. ¶ Totus iste titu. in tres partes diuiditur: Primò ponit de vsu: Secundò, de seruitute habitationis. Tertiò facit, quoddam præambulum transiens ad alias materias. Secunda ibi: Sed si cui. Tertia ibi, Hęc de seruitutibus. *Diuisio.*

¶ Iisdem. ¶ *CASVS.* non figuratur in declaratione terminorum, nisi iuxta literã. Not. quod vsus, & vsusfructus parificantur in modo constituendi, & finiendi. Item, quod plus iuris est in vsufructu, quam in vsu. Item, quod vsuarius potest morari in fundo, dum tamen non sit molestus domino, aut cultoribus. Item, quod vsuarius ius suum alteri cedere non potest.

f ¶ *Constituitur.* scilicet in testamento, & inter viuos, vt supra tit. 1. §. 1.

g ¶ *Solet.* Nisi quod vsus pro parte constitui non potest, vt ff. eo. l. vsus pars, sed aliud in vsufr. vt ff. de vsufru. l. vsusfructus ab initio. Et ratio est, quia diuiduus est, quod non est in alijs seruitutibus, vt ff. ad l. Falc. l. 1. §. si vsusfructus. Nec obstat, si duobus vsus constituitur, quod concursu partes fiunt: quia occasione, idest necessitate magis, quam ratione contingit, vt ff de riuis. l. Labeo. *Seruitutes sunt indiuiduæ preter vsumfr.*

* ¶ Rationem, iudicio meo, reddit text. in l. vsus pars, ff. eo. tit. quia frui pro parte possumus, vti pro parte non possumus, ratio autem quare pro parte vti non possimus illa est, quia cum vsus diffiniatur esse ius alienis rebus vtendi pro necessitate vtentis, non etiam fruendi, salua earum substantia, vt ex hoc text. colligitur, & ait glo. in l. 1. in princ. ff. eo. diffinitio autem ostendat substantiam & essentiam rei, sequitur, q si vsus diuideretur, ita quòd non esset pro necessitate vtentis, necessariò corrũperetur, cum à quocunque remoueretur diffinitio, intelligatur remota etiã substantia, l. stipulationes non diuiduntur,

ff. de verborum obligatio.
a ¶ *Modis* quos supra titu. 1. §. finitur habuimus.
b ¶ *Minus iuris.* Sed in casibus æquales sunt fructuarius, & usurarius, ut in usu pecuniæ. ut ff. de usufr. ea. re. l. hoc senatus. §. fin.

quis colet agrum? Respond. proprietarius si uult, † aliàs usuarius, vt ff. eod. l. si domus usus. & ff. de usufr. l. hactenus.
g ¶ *Impedimento.* aliàs, idest si alia de causa inueniat dominum, & eius familiam potest prohibere, vt ff. eo. l. si habitatio. §. fin. Intellige hunc tex. quando operarij operantur ad petitionem proprietarij: quia si operarentur ad petitionem usuarij, eos quoque remouere posset, nedum eis molestus esse. Ang.

que illis modis [a] finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus autem † iuris [b] est in vsu, quam in vsufructu: nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, fœno, [c] stramentis, [d] & lignis ad vsum quotidianum [e] vtatur: [f] in eoq; fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neq; ijs, per quos opera rustica fiunt, impedimento: [g] nec vlli alij [h] ius, quod habet, aut locare, aut † vendere, aut gratis concedere potest, cum [i] is, qui vsumfructum habet, possit hęc omnia [k] facere.

¶ *Habens vsum domus pōt in ea habitare cum marito, vel vxore, & familia, & hospitem recipere, sed tale ius non potest alteri cedi, hoc d. ex l. 2. §. domus. ff. eod. Ang.*

¶ Item is, qui ædium vsum habet hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantum [l] inhabitet: nec hoc ius ad alium trãsferre potest: & vix exceptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat; & cũ vxore, liberisq; suis, item libertis, nec nõ personis alijs liberis, quibus nõ minus, quã seruis vtitur, habitãdi ius habeat: & cõuenienter, si ad mulierem

¶ Ratio est, quia legato usu harum rerum uidetur legata proprietas, l. quoniam ff. de usufruct. ead. rer. & ideò quod ex his prouenit, suum facit usuarius, quod non est in alijs.]

Item in fundo, de quo tantum fœnum tollitur, quantum soli sibi sufficit, ut ff. eod. l. fundi.

Item in sylua remota, ex qua vterque ligna uendere potest, vt ff. eod. l. Diuus.

¶ Ratio est, quia aliàs inutilis aliquando esset usus ex distantia, & loci remotione, ut dicitur in dict. §. Sabinus ibi, præter hęc bona.]

h ¶ *Alij.* quasi dicat nisi proprietario.
i ¶ *Cum*, idest quamuis.
K ¶ *Hæc omnia.* sup. tit. l. §. finitur, contra. Solu vt ibi. Itẽ ff. loca. l. locare. contra. Sol. ibi in prædialibus seruitutibus loquitur, hic in persona libus.
¶ Item is.
¶ *CASVS.* Quærebatur, an usuarius ædium posset secum habere uxorem, familiam, & hospites & uidebatur, quòd non, quia cum tale ius in aliũ transferri nequeat, ut dictum est sup. prox. §. non uidetur quoquo modo communicabile: quia quod una uia prohibetur, per aliam non cõceditur. * Præterea cum usus, vt dictum est supr. sit ius alienis rebus utendi pro utentis necessitate, non uidetur, quod debeat deseruire aliorum necessitatibus, cum hoc ius ita cohæreat personæ, ut in alium transmitti nõ possit. l. usus aquæ. ff eod. Contrarium tamen deciditur, non de rigore quia militant rationes prædictæ, sed ex consuetudine, ibi, uix receptum est, & ex bono, & æquo, propter id quod nimis durum uidetur ab uxore, & familia separari. Not. quod usuarius ipse tantum uti potest. Item, quòd usuarius ędium potest ipse cum familia habitare.
l ¶ *Vt ipse tantum.* ff. eo. l. 2. §. 2. contra. Solu. ibi ponitur solus pro solummodo, ut ff. de vulg. subst. l. qui liberis. in princ.
* ¶ Adde, quod etiam inquilinum recipere potest.

c ¶ *Fæno.* Idest herba.
d ¶ *Stramentis.* idest melega. genus est bladi.
* ¶ Stramenta uocantur calami ex tritico, ordeo, & id genus frugibus, postquam grana sunt excussa: quod autem hodie uulgus melegam appellat, veteres, vt ex Plinio constat, milium nigrum uocabant.]
* ¶ Stramentum propriè dicitur stipula, à stando, uel à stratu, quod solo substernatur pecori quiescendi gratia, auctor Var. lib. 1. de re rustic.
e ¶ *Quotidianum.* Quid si hodie usus, qui mihi sufficit, constituatur, & cras ab alio in alio fundo constituatur? Resp. locus erit electioni, uel gratificationi in toto, uel in parte: arg. inst. de le. §. si generaliter, & ff. de elig. l. fin.
f ¶ *Vtatur.* Numquid in vnio, uel in frumẽto, & oleo? Respond. quidam, nullo modo. Alij contra, quorum sententia est uerior, vt ff. eodem. l. plenum. §. præter. Item

Vsuarius & fructuarius quando sunt æquales. STL.

† *Concor. cum hoc §. c. si in gl. super verbor. fruatur extra de pig. vbi ponitur tenor huius §.*

STL.

† *Concor. c. qua in ecclesiarũ, in gl. sup verb. alienandi circa* STL. *prin. extra de constit.*

† *Vt puta quia fundus plus fructũ affert, quã sit de necessitate usuarij.*

STL.

poteſt dummodo, & ipſe quoque vſuarius inhabitet l.4.ff.eo.]

a ¶ *Cum marito.* præſenti & futuro, vt ff.eodem l.ceterum. §.mulieri & generaliter omnes recipiet, quos & maſculus, dūmodo honeſtè, vt ff.eo. l.non ſolum,& l.non aliter.

STL. ¶ Et eſt ratio, quia teſtator videtur hoc prohibuiſſe, vt dicit gloſſ. in dicta l.non aliter.

ADDITIO. Et inducitur iſte text. vt ſtatuta,& ſententiæ, quamuis ſint ſtricti iuris tamen recipiant interpretationem extēſiuam, quando aliàs non poſſunt ſortiri effectū, quod not ſecundum Ang.

vſus ædium pertineat, cum marito [a] ei habitare liceat.

¶ *Qui habet vſum ſerui, ipſe tantum vti poteſt: & idem in iumento: ſed ſi pecoris vſum habet, ſolum vtetur ad impinguādum agrum. hoc dicit ex l.plenum.§.ſi vſus, & §.ſed ſi pecoris.ff.eo.Aretin.*

¶ Item is, ad quem ſerui vſus pertinet, ipſe tātum opera, atque miniſterio eius vti poteſt: [b] ad alium verò nullo modo ius ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet iuris eſt, & in iumento. [c]

¶ Sed & ſi pecorum, vel ouiū vſus legatus ſit: neque lacte, [d] neque agnis, neq; lana vtetur vſuarius, quia ea in fructu [e] ſunt. Planè ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus vti poteſt.

¶ *Habitatio eſt ius diſtinctum ab vſufructu, & vſu: & ideò eam habens locare poteſt, hoc dicit ex l.cum antiquitas. C.eod.Angel.*

¶ Sed ſi cui habitatio [f] legata, ſiue aliquo modo [g] conſtituta ſit: neque vſus [h] videtur, neq; [i]

¶ Item is. ¶ *CASVS.* figurarlo pēdet à prædictis: eſt enim illatio regulæ, quod ipſe tantum vti poſſit, vt habeat locum in iumento,& ſeruo: quod verò dicitur de pecoribus, & ouibus, habet rationem poſitam in tex. ibi quia ea in fructu ſunt: fructus autem non pertinent ad vſuarium, vt dicitur in prin. ſup.eo. ratio autem dubitandi ea poterat eſſe, quia videbatur deſeruire debere omnibus familiaribus, vt in ædibus dictum eſt.

b ¶ *Vti poteſt.* non autem locare poteſt: ſi tamen aliquid conducat faciēdum, in eo poterit vti opera vſuarij ſerui. Item ipſe eidem ſeruo ſuas operas poterit locare. acquirit autem ex re, non ex opera uſuarij, vt ff.eodem l.plenum.§.fi.& l.ſeq.

c ¶ *Et in iumento,* facit ff. eod. l.plenum, §. ſed ſi boum, & § equitij.

d ¶ *Neque lacte.* niſi modico, vt ff. eo.l.plenum,§. ſed ſi pecoris, alijs nullo modo, ſecundum P. Io. contra, dicit enim omnibus his ad ſuum vſum & ſuorum poſſe vti, vt in fundo ſup. diximus.

STL. ¶ Et hæc communiter approbatur in d.§. ſed ſi pecoris, ſecundum Ang. hic.

e ¶ *In fructu.* ſic ſup.de re.diu § in pecudū.

¶ Sed ſi cui. ¶ *CASVS.* Dubitabatur vtrum ſeruitus habitationis idem eſſet, quod vſus, vel vſusfructus. Videmus enim eam conuenire vſufructui in hoc, quòd & ipſa locari poteſt, ſicuti vſusfructus, prout hic dicitur: item vſui, quandoquidem his, qui habet habitationem, eaſdem perſonas recipere poteſt, quas vſuarius, l.ſi habitatio. ff.eo.& reſpondetur, quod cum neque vſui, neque vſufructui, per omnia ſimilis ſit, imò quædam ſingularia habeat, neutri eorum competētia, vt quæ nec diminutione capitis amittatur, nec per nō vſum. d.l.ſi habitatio. §. ad hæredem. eſt propria ſpecies ſeruitutis ab eis diſtincta.]

Not. quòd habitatio differt ab vſu, & uſufructu. Item quod qui habet habitationem, non tantum ipſe cum familia ibi habitare poteſt, ſed etiam alteri locare poteſt. Itē, quod l. ſub congruo titulo ponenda eſt.]

f ¶ *Habitatio.* Siue dicatur habitatio, ſiue vſusfructus habitationis idem eſt, vt C.eod. l.cum antiquitas.

g ¶ *Aliquo modo,* ſcilicet inter viuos pactionibus, & ſtipulationibus: ſic ſup. de ſer. §.fi. & de vſufr. §.1.

h ¶ *Neq; vſus.* qa locat, vt C.eo. l.cū antiquitas, ſed vſuarius nō, vt ſup.eo. circa prin. Acc.

* ¶ Rationem differentiæ ponit Bal. in d.l. cum antiquitas, quia ſcilicet vſus cōſtitutus videtur ob neceſſitatem perſonæ cohærētis, & ideò ab ea ſeorſum eſſe nō poteſt: habitatio autem eſt ſpecies alimenti, quæ non minus locando, quam habitando percipitur.

i ¶ *Neque vſusfructus*, quia hæc non finitur niſi † morte, vt ff.eo.l. ſi habitatio. circa prin. licet vſusfructus multis modis, vt ſupra de vſufruc.§.finitur.

† *Et ideò nō tranſit ad hæredes niſi relicta eſſet in gaudimentū.*

** Rō aūt, quare habitatio nō perit capitis diminutione, eſt, quia eſt ſpecies alimētorū, l.legatis, ff.de ali.& cib. leg. in quibus potius inſpicitur factū, q̄ perſonæ conditio. l.legatum, ff.de capi.dimi. Eadem ratione, nempe, quia eſt pars alimentorum, non finitur, non vtendo. Item quia vſusfructus denominatur ab actu ex vſu, & ideò per non vſum tollitur habitatio verò ab habitu, & potentia habitandi. Veronen.cap.6.de ſer. vrb. præd.

a ¶ De-

a ¶ *Decisione.* Vt C eo.l.cum antiquitas.
b ¶ *Hæc de seruitutibus.* Excusat se, quare de hæreditatibus, & obligationibus non dicit, cum videatur hic dicere debere, vt supra de re corp. §.1.
c ¶ *Proponemus* scilicet infr. de hered. inst. vsque ad tit. 1. de obligat. & exinde vsque ad tit. de act.
d ¶ *Exposuimus.* Hæc continuatio refertur sup. de rer. diui. §. singulorum.
e ¶ Et, pro id est.

Cōtinuatio.

¶ *De vsucap. &c.* Hæc rubrica cōtinuatur per Imperatorem ad præcedentia, vt visum est supra, titu. proxim. in fi. Quia supra dictum est, qualiter res iure gentium nobis acquiruntur, nūc sequitur videre, qualiter iure ciuili nobis acquiruntur. Aret.

vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius; quanquam habitationem habētibus propter rerum vtilitatem, secundū Marcelli sententiam, nostra decisione [a] promulgata permisimus non solum in ea degere, sed etiam alijs locare.

¶ Hæc de seruitutibus,[b] & vsu fructu, & vsu& habitatione dixisse sufficiat. de hæreditatibus aūt, & obligationibus, suis locis proponemus.[c]

¶ Exposuimus [d] summatim quibus modis iure gentium res acquiruntur: modò videamus quibus modis legitimo, & [e] ciuili iure acquiruntur.

¶ *De vsucapionibus,* [f] *& longi temporis præscriptionibus.*

¶ *Hodie res mobilis triennio cum titu. & bona fide vsucapitur. res verò immobilis. 10. annis inter præsētes. & inter absentes. 20. annis vbique locorum. hoc dicit ex l. 1. Cod. de vsucapio. transfor.*

IVre ciuili [g] constitutū fuerat, vt qui

Vsucapio est rerum mobilium præscriptio immobiliū.

f ¶ *De vsucap.* f. mobilium: sed præscriptio immobilium vt patet, infr. eo. in princ. & C. in qui. ca. ces. lon. tēp. præ. l. 2. sed in ff. eod. vsucapio largè sumitur per totum tit. & maximè in l. quare. Accur.

* ¶ Adde, quod vsucapio nihil aliud est, quàm capio. i. acquisitio, quæ fit per vsum. i. possessionem l. neque l. denique, ex qui. cau. maio. l. quæstio. de verb. sig. & l. 1. ff. eo. Item sciendū est veteres appellasse vsucapionem etiā immobiliem rerū, d. l. 3. l. si fur. in fin. l. eū de vsucap. præscriptionē verò accepisse ab exceptione ipsa, quę ex vsucapione descendit: vnde gl. 16. q. 1. in summa, diffinit præscriptionem esse exceptionem, quæ ex tēporis lapsu substantiam capit, & actioni objicitur. Alc.]

Diuisio.

IVre ciuili. ¶ Totus iste titu. diuiditur in nouem partes. Nam ponit primo, quòd ad vsucapionem requiritur bona fides, & iustus tit. & spacium temporis. Secundò, quod licet prædicta interueniant, non tamen procedit vsucapio propter naturam, vel vitium rei. Tertiò, rediens ad primam regulam ponit qualiter in re aliena mobili possit tradens habere bonam fidem. 4. quòd in rebus immobilibus non vitio possessis mala fides auctoris non nocet successori. 5. ponit casum, in quo res furtiua potest vsucapi 6 an res fisci possit vsucap. 7. qualis debeat esse res vel titu. 8. an possessio auctoris pro sit successor. 9. quāto tempore res aliena alienata à fisco, vel donata ab Imperatore vsucapiatur. Secunda ibi, Sed aliquando. Tertia ibi, Sed tamen. Quarta ibi. Quod autem. Quinta ibi, Aliquando. Sexta ibi. Res fisci. Septima ibi, Nouissimè. Octaua ibi, Diutinā. Nona ibi. Edicto. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit ius antiquum. Secundò. illud corrigit. Secunda ibi. Et cum.

¶ Iure ciuili. SYL.

¶ *CASVS.* non solet in l. correctoria figurari. Attamen iuuenum gratia, ita dici posset, quod ratio dubitandi illa esset, quod sicut tempus non solet esse modus tollendæ obligationis, multò minus debet esse modus auferendi dominium, quia plus est dominium, quam obligat. l. qui actionem. ff. de re. iud. Contrarium tamen dicitur inductū in vsucapione, & præscriptione, quia aliàs dominia rerum essent in incerto, vt dicitur hic in tex. Ratio autem temporis assignari non potest: quia hoc est inter ea, quæ sunt positiui iuris: glo. in l. 1 §. pue. item. ff. de postu. est igitur introducta vsucapio fauore publico principaliter, ne rerum dñia sint in incerto, & vt sit litium aliquando finis. l. fi. ff. pro suo, & rationes propter quas fuit introducta, vide latè per Per. de Anch. in reg. possessor. in 2. col de reg. iu. lib. 6. Not. quod vsucapio est introducta de iure ciuili, Item, quod in ea regulariter requiritur titulus, & bona fides. Item not. rationē introductionis vsucapionis. Item, quòd dominus de facili iure suo priuari non debet. Item, quod l. debet esse generalis. Item, quod mobilia 3. ann. immobilia 20 inter absentes 10. inter præsentes vsucapiuntur.]

g ¶ *Iure ciuili,* id est leg. 12 tabularum, vel Romanorum per excellentiam, vt supr. de iure nat. § sed ius.

* ¶ M. Cicero in orat. pro Cecinna. Lex

N 2 (inquit)

(inquit) vsum & auctoritatem fundi iubet esse biennium. Idem in Topicis Auctoritas vsus fundi biennium est, sic ergo & ædium.

reuertatur, n.390. & g͞naliter ꝑscribitur actioni nōdum ortæ. cū est in facultate partis illā orii facere, vt in legatario ante agnitionem legati, vt tradit Soc in cons.63. col.4. & Balb. in tract. præscript. in 3.q.5. par.5. par. princ.

bona fide [a] ab eo, qui dominus non erat, [b] cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliaue [c] quauis iusta causa acceperit, eam rem, si mobilis erat anno vbique vno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo [d] vsucaperet: ne rerum † dominia [e] in incerto essent. Et cum hoc placitum erat [f], putantibus [g] antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas [h] res suas præfata tempora: [i] nobis melior sententia resedit, [k] ne domini maturi⁹ [l] suis rebus defraudētur [m] neq; certo loco [n] beneficium hoc cōcludatur. Et ideò constitutionem [o] super hoc promulgauimus qua [p] cautum est, vt res quidem mobiles, [q] per triennium: [r] im-

a ¶ *Qui bona fide.* quod præsumitur, si à domino credat se emere, vt ff. de contrahen. emptio. l. qui à quolibet, vel quod putat vendentem habere ius vēdendi, vt ff. de verborum signification. l. bonæ fidei emptor.

¶ Adde tex. in l. si existimās, & ibi Bartol. ff. pro so. & Azo. in summa. in titul. Cod. de vsucap. pro emption. column. 3.]

Quæ bona fides præsumitur semper, vt ff. de probat. l. verius.

STL. ¶ Et ita communiter tenetur, quando concurrit titulus l. penult. C. de euic. declarat Bartol. in l. Celsus, ff. eod. vbi Balbus, colum. 30] Exigitur autem in venditione duobus temporibus bona fides, scilicet tempore contractus, & tempore traditionis in alijs autem cōtractibus tempus traditionis sufficit: nec nocet posterior scientia: (i) secus in petitione hereditatis, vt ff. pro sol. l. pen. & pro emp. l. 2. C. de vsu ca. trastor. l. vnica, §. hoc tantum modo, & ff. de pe. hæred. l. sed & si. §. quod si ab initio.

Bona fides in cōtractib⁹ quo tempore exigitur.

ADDITIO. (i) Dic hoc verum de iure ciuili, vt l. 1. C. de vsuc. transfor. secus de iure canon. quia omni tempore, donec præscriptio sit completa, requiritur bona fides, extra de præscript. c. vigilanti. c. si diligenti. c. veniēs, & c. si. & c. sanctorū. & in reg. possessor de regul. iur. lib. 6. Quid autem si in principio, & in fine habuit bonam fidem, sed medio tempore malam. Item quid si post bonam fidē, incipit dubitare vtrum res fuerit tradentis, vel non. Item, quid si post completam præscriptionem superueniat mala fides uide hic per Angel. & per Panormit. in d. cap. fin. & per Ioan. And. in d. regul. possessor. in Mercurialibus.

† Hæc rō recitatur in c. vigilanti. cū gl. sup verbo. segnitiem, extra. de præscrip.

* ¶ Quo tempore exigatur bona fides in præscriptione, vide latissimè apud Balbum in suo tract. de præscript. in secunda par. tertiæ par. princ. quæst. 7. & seq.

** Adde, ꝙ non obstāte mala fide ēt de iure can præscribitur actioni, qn is, qui debet, nō tenetur offerre, nec aliud facere, nisi ab eo petatur Abb. in c. ecclesia. col. 15. de const. & in c. quod clericis, col. pen. de fo. cōpe. & plures alios refert Tiraq. in l. si vnquam, in ver.

b ¶ *Dominus non erat.* Si enim erat dominus accipiēs fit dominus per traditionem: vnde non vsucapit. ff. eod, l. sequitur §. lana, & de capti. l. in bello. §. si quis seruum, & supr. de rer. diuis. §. per traditionem.

c ¶ *Aliaue.* Cum sint multæ causæ iustæ, siue tituli, vt ff. de publicia. leg. 1. § sed cur. vsque ad l. cum qui.

d ¶ *In italico solo.* id est in Italia: non ergo etiam in prouinciali, vt C. de vsucap. transfor. l. vnica.

e ¶ *Ne rerum dominia.* hæc est ratio, quare vsucapio sit inducta † est & alia, s. ut aliquis sit litium finis, ut ff. pro suo. l. fi. Accur.

† Puta quia sine ipsa sēm perhabēs rē aliquo titulo esset incertus, an esset effectus dominus: vel quia alias esset difficile probare dominium Iaso.

* ¶ Et sic propter bonum publicum, ut ait l. 1. ff. eod. nam si rerum dominia in incerto essent. innumerabiles existerēt controuersię de ipso dominio, & ita scopus omnium legū destrueretur, qui eo maxime pertinet ut pax & concordia uigeat inter mortales, ut docetur in proę. Decre]

f ¶ *Et cum hoc placitum erat.* id est cum istud placebat.

g ¶ *Putantibus.* s. iure consultis.

h ¶ *Ad inquirendas.* uel amittendas.

i ¶ *Præfata tempora.* s. anni, uel biennij.

K ¶ *Resedit.* s. in animo.

l ¶ *Maturius.* id est maturè.

m ¶ *Defraudentur.* Quod iura nolunt, ut C. de vsufruct. l. corruptionem, & de præscript. 30. ann. l. fin.

n ¶ *Certo loco.* scillcet solo Italico, ut olim, vt supra eodem.

o ¶ *Constitutionem.* C. de usucap. transf. l. 1.

p ¶ *Qua.* s. constitutione.

q ¶ *Res quidem mobiles.* & se mouentes, vt ff. de verb sign. l. mouentium.

r ¶ *Per triennium.* Quæ tempora tam præscriptionis, quam usucapionis, continua sūt, ut ff. eo l. numquam, 2. §. 1.

STL. * ¶ Adde usucapi res mobiles triennio, quādo hæc tria concurrunt, titulus, bona fides, & possessio continua: quod si aliquod ex his deficeret, puta titulus non præscriberentur minori tempore, quam res immobiles, l. tertium,

uum, eum ibi not. C. famil, erciſc. & ibi hoc not. Ang. dicens requiri 30, annos, quod etiã obſeruauit Cæpol. cautel. 132.

SYL. ¶ Communis eſt hæc opin, glo. in rub. ff. de diuer. & temp. præſcr. & ibi Bar. Paul. in d. §. 1. Et in vſucapione ſufficit tetigiſſe vltimum diem, in præſcriptione verò quæritur de momento ad momentum, vt ff. eod. l. in vſucapionibus, & ff. de actio. & obligatio. l. in omnibus. Et eſt ratio, quia vſucapio fauorabilis eſt, pſcriptio verò odioſa. vt C. de edi. diu. adr. tol. l. ſi & ff. de lib. & poſthu. leg. cum quidam.

cere M. quod præſcriptione. 10. vel 20. ann. dominium quæratur, pro eo eſt ff. eo. l. eum qui, in fi. 1. rñ, B. contradicit, † arg. ff. de iure iur. l. ſi duo, §. 1. & C. de præſcr. 30. ann. l. ſi qs emptionis. in pr. & eſt arg. pro B. ff de pign. l. 1. §. cum prædium. & C. de pign. l. vſucap & quod hic dicitur. Et his modis referas, ſecundum B, ad vſucapionẽ tantum, per quam ſecundũ omnes dominium quæritur, vt Cod de pac. l. traditionibus. Vel qđ dicit dominiũ ponitur propriè quantum ad vſucapionẽ, impropriè verò quantum ad præſcriptionem hoc eſt pro effectu dominij, ſ. vt poſſidentes habeamus exceptionem, non poſſidentes habeamus actionẽ vtilem, vt ff. de acq. re. do. l. rem in bonis, & C. de præſcriptio. 30. ann. l. ſi quis emptionis, in princ. Et eſt ratio, quare vſucapione magis dominium quæratur: quia mobilium rerum vilis eſt poſſeſſio, vt ff. de acqu poſ. l. ſi rem.

† *Quem ſequuntur vltramontans, vt refert Chriſtop. hic & præcedit ſecundũ aliques. quando præſcribitur domino patiente & ſciente: aliàs procedit opi. Bal. vt refert Angel. opin. tamen gl. eſt communis.*

mobiles verò per lõgi temporis poſſeſſionem (id eſt[a] inter præſentes[b] decennio, inter abſentes 20 annis) vſucapiantur:[c] & his modis non ſolum in Italia,[d] ſed etiam in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum,[e] iuſta[f] cauſa poſſeſſionis præcedente, acquirantur.

¶ *Homo liber, res ſacra, vel religioſa, & ſeruus fugitiuus, non poteſt vſucapi etiam bona fide. h. d.*

¶ Sed aliquando etiã ſi maximè quis bona fide rẽ poſſederit, nõ

SYL. ¶ Intellige de præſcriptione 30. annorum: aliæ enim procedunt in fauorabilibus ſicut vſucapio: & ita vbique tenent doct. l. 3. § minorem, ff. de min.

a ¶ *Id eſt*, quandoque longum tempus aliter ponitur, vt ff. de dam. infec. l. ſi finita. §. nõ autem. Itẽ aliud in perſonalibus actionibus, vt C. qui. non obſt. long. temp. præſcrip. l. neque, & de conſti. pec. l. 2.

¶ De iure enim ciuili eſt regula, quod (ſiue cum bona, ſiue cum mala fide) præſcribatur ſpacio 30. anno, l. 2. C. de conſt. pecu. *de quo vide Balb. in tract. præſcrip. in 4. part. in 3. part. princip. in 1. q.

b ¶ *Præſentes*. ſcilicet in eadem prouincia degẽtes: ſed abſentes in alia, vt C. de præſc. long. temp. l. fin.

¶ Et cõiter tenetur: & eadem prouincia quæ dicatur, ponit gl. in d. l. fi. in verb. 1.

* ¶ Adde, ꝙ ſi quis fuerit partim præſens, partim abſens: ad præſcriptionem complendam tot alij anni addi debent ad decẽnium, quot ex ipſo decennio abſens fuit, §. rurſus in fi. in Auth. vt ſpon. largi. coll. 9.

c ¶ *Vſucapiantur*, Propriè pro mobilib. accipitur: impropriè pro immobilibus quantum ad hunc titulum, ſic ff. de offic. procon. l. 2.

** Adde, quod actiones competentes ad res ſiue mobiles, ſiue immobiles eodẽ tempore, quo res ipſæ vſucapiuntur, vt tradit Tiraqu. de retract. lignag. §. 1. glo. 7. n. 2. Et ideò etiã de iure can. quod requirit 40. ann. ad præſcribendum rem immobilem eccleſiæ, idẽ tempus requiritur ad præſcriptionem actionis, quæ pro ea competit, c. ad aures. de præſcr.

Præſcriptione an dominium quæratur.

d ¶ *Non ſolum in Italia*. ex differentia enim locorum & c. vt C. de tempo. in integr. reſtit. l. ſuperuacuam.

e ¶ *Domina rerum*. Ex hac litera voluit di-

SYL. ¶ Dic, quod quæritur regulariter vtile dominium in præſcriptione, in vſucapione directum; & ita communiter tenetur. latè Feiyn. in rub. extra eodem col. 1 in 6. limita plenius Balb. in tract. præſcr. in 2. par. princip. q. 2. & Iaſ. & Dec. in l. traditionibus, ſuper gloſ. in verſ. vſucapionibus, C. de pact.

SYL. ¶ *Iuſta* Vel quaſi, vt dicem⁹ inf. eo, §. error.

¶ Sed aliquando. ¶ *CASVS*, Quærebatur, an hic enumerata præſcribi aut vſucapi poſſent: & videbatur ꝙ ſic: cum ſuppoſita ſit regula vniuerſalis, vel ſaltem indefinita, quæ in ll. æquipollet vniuerſali, res mobiles triennio, immobiles longo tempore vſucapi: nec non nulitet ratio, qua introducta eſt vſucapio, nec dominium ſit in incerto, & vt litium ſit quandoque finis, vt dictũ eſt. præſertim cum liberi hominis venditio conſtet ab ignorante l. liberi. ff de contrah. emptio. contrarium deciditur. quia cum tales res nõ ſint in commercio noſtro, vt ſup. de re. diui. in princ. & inf. de inuti. ſtipul. in princip. cum non poſſint per aliquem contractum transferre in dominium alterius, non vſucapiũntur: quia præſcriptiones ſunt inuẽtæ, vt ius creatũ in aliũ trãſferant, nõ vt ius nouũ inducãt, & vt aliorũ iura & dñia, quæ in rebus habẽtur, præſcriptionibus mediantibus acquirantur, & in præſcribentem transferantur, vnde cum nullum ius ſit in libero homine, immo nec ipſe in ſeipſo ius habet, l. liber homo. in princip. ff. ad l. Aquil. & idem ſit in rebus ſacris, ff. ſacræ, ſup. de re. diu. quomodo

tamen illi vſucapio vllo tempore[a] procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, [b] vel ſeruum fugitiuum[c] poſſideat.

¶ *Furtiua res, vel vi expulſiua poſſeſſa, non poteſt vſucapi, vel preſcribi etiam per bone fidei poſſeſſorē. Et vendens rem alterius ſcienter, committit furtum. Aret.*

¶ Furtiuæ quoque res, & quæ vi[d] poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore[e] bona fide poſſeſſæ fuerint, vſucapi poſſunt. [f] Nam furtiuarum[g] rerum lex 12. tab. & lex † Attilia inhibet vſucapionē; vi poſſeſſarum, [h] lex Iulia, & Plautia.

ergo &c. Item quia talia poſſideri non poſſunt. l. qui vniuerſas. ff. de acqu. poſſeſſ. ergo nec pręſcribi l. ſine poſſeſſione ff. de vſucap. in ſeruo autem fugitiuo ratio eſt, quia ſui ipſius committit furtum, ideò tanquam res furtiua non vſucapitur, vt dicetur in §. proxim. Not. ſummarium.]

SYL.

a ¶ *Vllo tempore*. etiam 40. annorum, vt C. de præſcript. long. tēpo. quæ pro li. l. fin.

¶ Immo nec tanto tempore, cuius initij memoria in contrarium non exiſtat, ex quo leg. afficit rem ſecundum Bald. in leg. omnes Cod. de præſcript. 30. anno. Felyn. in c. accedentes, colum. 4. de præſcrip.]

b ¶ *Rem ſacram, vel religioſam*. niſi deſinant eſſe ſacræ, vel religioſæ: quod fieri poteſt, vt ff. de reli. l. cum loca.

Seruus fugitiuus an 30. annis vſucapiatur.

c ¶ *Seruum fugitiuum* quaſi facit furtum ſui ipſius, vt C. de ſeru. fug. l. 1. Sed numquid 30. annis fugitiuus vſucapitur? Reſpon. non cum poſſeſſio retineatur, vt ff. de acqui. poſſ. l. 1. §. per ſeruum, & l. rem quæ. in fi. ergo non currit vſucapio poſſidenti. vt C. de præſcrip. 30. vel 40. ann. l. malæ, niſi ex tunc quando ab alio cęperit poſſideri, vel ſteterit diu: † quia ex tunc deſinit poſſideri, vt ff. de acquiren. poſſeſſ. leg. 1. §. ſi ſeruus, & l. per eum. §. per ſeruum.

† Scilicet pro libero bona fide, SYL.

¶ Tria ſecundum Chriſto. hic debent concurrere: primum, quod diu moratus ſit in libertate: ſecundum, quod exhibuerit ſe aduerſum dominum pro libertate obtinenda: tertium, quòd fuerit ab alio poſſeſſus l. ſi is qui pro emptore. §. ſi ſeruus. ff. eo.

item ſi paratus ſit ſubire iudiciū liberale ſecūdū Doct. hic. SYL.

** Fugitiuus diffinitur in l. fugitiuus. ff. de ver. & re. ſign.

¶ Furtiuæ. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an furtiuæ res, & vi poſſeſſæ poſſent vſucapi: & q̄uis ex regula generali, q̄ malę fidei poſſeſſor vllo t̄pe non p̄ſcribat, ipſe fur videretur impediri vſucapere, tamē ſi bona fide q̄s ab eo emat, credens eum dn̄m, videbatur ſaltē in eum tranſire vſucapiendi conditio, ex regu. poſita in princip. huius titu. cuius contrariū dicitur hic. ratio autem aſſignatur, quia l. inhibet, & prohibet præſcriptionem. l. vbi lex. ff. eo. ratio autē quare l. prohibuerit, eſt, q̄a iam res eſt affecta vitio reali: & (vt dicebat Bald. in l. inciuile. C. de fur.) titulus habitus a fure h̄r pro non titulo, nec patrocinatur emptori, & ſic non præſtat vſucapiendi cauſām. Not. furtiuas & vi poſſeſſas res vſucapi non poſſe. Item, quod ſufficit rō, quia l. dicit. Item quod ex duabus rationibus ſi vna remanet, illa ſufficit. Item, quod malæ fidei poſſeſſor non pręſcribit. Itē, quod in rebus mobilibus nō facilè procedit vſucapio. Item quod vendens ſcienter rē alienam dicitur eius committere furtum.

d ¶ *Vi*. i. expulſiua non compulſiua, vt C. quod me. cau. l. ſi vi, vel metu.

¶ Dic. quod ratio differentiæ eſt, quia ſi eſt poſſeſſa per vim expulſiuam, eſt imprǽſcriptibilis, donec purgetur illud vitium & res peruenerit ad priorem dominum, ſi mobilis eſt, vel ad antiquum poſſeſſorem, ſi immobilis, ſecundum Bart. in l. certæ. §. Iul. ff. de preca. ſecus per vim compulſiuam, quia non afficitur vitio reali, nec impeditur vſucapio, dummodo alia extrema concurrant: leg. 3. vbi gloſſ. Bart. & doct. Cod. quod met. cau. * quæ autem ſit vis expulſiua, & quæ cōpulſiua, exponit gl. in l. 1. C. quod met. cau.]

† aliàs Atiniæ SYL. *& rectius, vt colligitur ex A. Gel. lib. 17. c. 7.*

* ¶ Nam vi poſſeſſa res hoc loco accipienda eſt, quæ vi ablata ſit, de quo extat tit. infra vi bon. rapt. vel de cuius poſſeſſione quis vi eiectus deturbatuſque ſit, vt in §. Recuperā. intr. de interdict. Aliud enim eſſet, ſi quis vi rem diſtrahere cogatur, vt declarat Accur. & poſt eum Aldobran. meus.]

e ¶ *Prædicto longo tempore*. ſ. triennij, vel viginti ann. ſed triginta vel quadraginta annis poſſunt, vt Cod. de præſcript. 30. vel quadraginta ann. l. omnes, & l. ſicuti. & de ann. excep. l. 1. § ad hæc.

ADDITIŌ. Quod procedit in eo, qui ab ipſo emit bona fide: aliàs ſecus, de iure canonico, vt dixi ſup.

f ¶ *Pn̄t*. niſi purgato vitio, vt inf. eo. §. aliqn̄.

Voluntas eſt ratione.

g ¶ *Nam furtiuarum*. Similis ratio, quia lex vult, eſt ſup. quib. ex cau. manu. non licet, in princ. vnde illud: Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas. Eſt & alia ratio: quia res vitioſæ ſunt, vt inf. eo. §. nouiſſimè.

* ¶ L. 12. tab. verba, vt ſcribit Riuall. erant hæc. Furtiuæ res non vſucapiuntur. Legis autem Atiniæ verba refert hęc Gellius li. 17. cap. 7. Quod ſurreptum erit eius rei æterna auctoritas eſto. id eſt ęternum tempus, antequam vſucapiatur.

h ¶ *Vi poſſeſſarum*, ſcilicet ſi expulit, & poſſedit,

ſedit:nec ſufficit expuliſſe,vt ff.eod.l.ſequitur.§.ſi tu vi.

a¶ *Non eo pertinet.* Scilicet tantum.

b ¶ *Nam his* . ſcilicet poſſeſſoribus violentis,& furibus.

Balb.in tract.præſcrip.in 2.par.3.par.princ. in 12.q.vbi limitat 12.modis.

ADDITIO. (i.) Et quæ ſint realia, & quæ perſonalia vitia, & an contra ſucceſſorem agenté in iudicio poſſit opponi de vitio auctoris. vide Ang.hic.

¶ Quod autem dictũ eſt,furtiuarum, & vi poſſeſſarum rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, [a] vt ne ipſe fur,quive per vim poſſidet, vſucapere poſſit, (nam his [b] alia ratione [c] vſucapio non competit, quia, ſcilicet mala fide poſſident.) ſed nec vllus [d] alius,quãuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa accepetit, vſucapiendi ius habeat. Vnde [e] in reb.mobilib. nõ facilè ꝓcedit, vt bonæ fidei poſſeſſorib' vſucapio cõpetat. [f] Nam qui ſciens alienam rem vendiderit,vel ex alia cauſa tradiderit, furtum eius committit.

¶ *Heres alienãdo bona fide rem alienam inuentam in hæreditate, non committit furtum: & in ea procedit vſucapio. Idem in fructuario ancillæ alienante partum ipſius, quem ad ſe ſpectare putabat. Aret.*

¶ Sed tamen id aliquando alter ſe habet. Nam ſi hæres [g] rẽ defuncto cõmodatã, aut locatã, vel apud eum depoſitam exiſtimans hereditariã eſſe, bona fide accipienti [h] vendiderit,

c¶ *Alia ratione.* Not. quòd præualet generalis ratio ſpeciali. ſic ſup.d nup.§. affinitatis.& §. ſocrum. Ar.contra.ff.de eden. l. quædam.

Coacta voluntas eſt voluntas.

d¶ *Sed nec vllus.* Cod.quod met. cauſa l.ſi vi, vel metu. contra.Sol.hic de vi expulſiua, ibi de cõpulſiua, quæ voluntatẽ licet coactam habet in ſe, vt ff.quod metus cauſa. leg. ſi mulier. §. penult.

** Non tamen dicitur propriè voluntas.l. vel le.ff.de reg.iu. vbi hoc latè explicat Dec.

e¶ *Vnde.* Quia in reb.mobilibus alienis fit furtum cõtrectando,vt inf. de obl. quæ ex delic.naſc §.1. & ex eo fit furtiua,& ſic non vſucapibilis,vt ſup. prox. vnde ſequitur,quod in rebus mobilibus,&c.

Auctoris vitiũ an ſucceſſorem comitetur.

f¶ *Competat.* Sed videtur,quod culpa auctoris non comitetur, ideſt non ſequatur accipientem,vt ff. de diuer.& temp. præ.l.an vitium & ff. de excep. do. l. apud Celſum.§.ſi cum legitima. Reſpond.ſi vitium eſt rei, comitatur,vt hic ſi perſonæ, comitatur in vniuerſum ſuccedentem,vt C de acquir. poſſ.l. ſiria,& C.communia de vſuca.l.fin.

¶ Hæres enim eſt ſucceſſor vitiorum:etiam ſi uelit incipere præſcriptionem ex perſona ſua,ſecundum com.opi. contra Dyn. & ſeq. Iaſ.in l.Pompon.§ cum quis.ff. de acq.poſſ.

¶ Sed ſi in rem ſingularem ſuccedat, nõ comitatur,vt ff.de except.do.l. apud.§.de auctoris,& C.de per.& com.rei vend.l.dolum. niſi quando vtetur acceſſione temporis eius auctoris,vt ff.de acq.poſſ.l.Pompo.§.fin (i) Sed hodie vitium perſonæ nocet ſingulari ſucceſſori,per Auth.malæ fidei.

¶ Declara & limita, vt per doctor. in dict.l. Pomponius, §.cum quis, ff.de acq. poſſ.* &

¶ Sed tamen. SYL.

¶ *CASVS.* Facile ponitur,dubium enim faciebat poſita ſuperius regula in rebus alienis venditis: ratio autem decidendi eſt, quia cum furtum non committatur ſine animo furãdi, nõ impeditur transferre vſucapiendi conditionem. No. q hæres vendendo rem inuentam in hæreditate, quæ tamen nõ erat defuncti, non facit furtum, & trãsfert vſucapiendi cõditionẽ, ſi hoc bona fide faciat. Itẽ,quod hæres pſumitur ignorare ea quæ in hæreditate ſũt quo iure ad defunctum pertineant. Item, quod error iuris non impedit vſucapionem. Item,quod partus ancillæ ad fructuarium non ſpectat.

g¶ *Nam ſi hæres.* ſic. ff.eod.tit.l.poteſt.& leg. ſequenti.

h ¶ *Accipienti.* An ipſe hæres vſucapit titulo pro hærede? Reſpon.non,vt ff.de diuer.& temp.præſcr.l.cum hæres. Alij contra,ſi vellet ex ſua perſona continuare poſſeſſionẽ,vt C.de præ.long.tempor.l.1. quod falſum eſt. Quando ergo locum habet vſucapio pro hærede; cum nec in ſuis hæredibus locum habeat,vt ff.pro hære.l.2.§. filiũ,& C.pro hær. l.nihil? Reſpon.quando defunctus retinebat aliquã rem,credẽs ſuã,ſed non vſucapiebat, quia deficiebat titulus,& heres eſt extraneus.

Vſucapio pro hærede quando habet locum.

¶ Ratio autem, quare in ſuis non habet locum eſt,quia bona continuantur, nõ de nouo quæruntur.l. in ſuis,ff.de libe. & poſthu. quod declara verum eſſe, quãdo filij veniũt vt ſui,non etiam quando vt agnati vel vt cognati, per ſucceſſorium edictum: Socin. in reg.197. Filius hæreditatem.in 1. limit.]

ADDITIO. Aduertas tamen,quod licet

N 4 hæres

hæres possit inchoare præscriptionē in persona sua, & vsucapere, tamē tenetur exonerare conscientiam defuncti: & sic rem restituere: Anto de But. in ca. si diligenti, de præscrip & Io. de Imo. in c. fi. in 4. col. eo. ti. Ang. singularem successorem. Sed cōtrarium deciditur, quia vitium reale rem afficiens. l. vltia. C. de acqui. pos. non contrahitur ex l. 12. tab. & Atinia, nisi ob furtum, aut violentiam expulsiuam, quæ qualitates cum hic non adsint meritò cessat inhabitio vsucapionis. Not. summa.

dotis[a] nomine dederit: quin is, qui acceperit, vsucapere possit dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum vtiq. hæres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committat. Itē si is, ad quē ancillę vsusfructus ptinet, partū suū esse credens vēdiderit, aut donauerit, furtum nō cōmittit[b] furtum enim sine affectu[c] furandi non committitur.[d]

¶ Alijs[e] quoq. modis accidere potest, vtqs sine vitio furti, rē alienā ad aliquē trāsferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiat.

¶ *Malæ fidei possessor transfert in bonæ fidei possessorem rem non vi possessam cum vsucapiendi conditione. Item in rebus soli non committitur furtum: sed illi, qui possidet cum titulo, & bona fide, principalibus constitutionibus subuenitur. h. d. ex l. furtum. & l. quare. ff. eo Aret.*

¶ Quod autem[f] ad eas res, quæ solo cōtinentur, expedit, ius ita pcedit; vt siquis loci vacantis[g] possessionē propter absentiam,[h] aut negligentiam[i] domini, aut quia sine successore[k]

a ¶ *Dotis* pro filia, vel alia: nam & hic iustus est titu. vt ff. pro dote. l. 1.

b ¶ *Furtum nō committit.* & ita vsucapitur Sed nōne fuit in iure erratum, vt supra de rerū diui. l. in pecudum? ergo vsucapio non procedit, vt ff. eo, l. nūquam. in prin. & l. si fur. §. 1. Respond. hic errauit tradēs, ibi accipiens, vt ex illis legibus colligitur. †Vel non prodest, vt ibi, sed non nocet, vt hic.

¶ Ratio differētiæ est, quia in possidente requiritur bona fides, & iustus titul9, sed in tradēte solū bona fides: & ita communiter tenetur secundū Christoph. hic, & sic tenenda est j. solut.]

† *Et est ratio diuersitatis, quia in pscribente requiritur necēn bona fides, sed & iustus tit. quē hic error ipedit: sed in tradēte sufficit bona fides.*

STL.

f ¶ *Quod autem,* hucusque de vsu rerum mobilium dictum est, nunc procedit adius immobilium.

g ¶ *Loci vacantis.* Locus interdum dicitur plenus, vt qui possidetur. Interdum semiplenus: vtile, in quo aliquis est causa legatorum, vel rei seruandę causa, vt ff. de acquir. poss. l. 3. §. fi. & de act. empt. l. 2. §. 1. interdum vacuus: & hoc tribus modis, vt hic: & ff. de acquirenda possess. l. si id quod. Istam glo. multum cōmendat Alexand. in l. in conuentionalibus, §. vlt. ff. de verbo. obligatio.]

c ¶ *Furtum enim sine affectu.* Sed probo, ꝙ sine affectu furtum committitur. Nam in interdictum, Vnde vi, incidit sine affectu: ꝙ simile est furto, ergo & furtum fit sine affectu, vt Cod. vnde vi. l. cum quærebatur ibi, & generali, & ibi, cum talis &c. Respond. in interdicto est affectus, licet non contra personam certam, sed hic suam esse credebat.

d ¶ *Non committitur,* sic inf. de oblig. quæ ex delic. nascun. §. placuit.

e ¶ *Alijs.* Vt si iusto errore credam me hæredem cū nō sim, vt ff. eo. l. potest. Item mihi legatum, cum sit ademptū, vt in f. de act. §. si quis agens, sic ff. pro leg. l. 4. in fi. & aliàs vbicunque quis putat rem suam.

STL. * ¶ Quod autem, *Casum.* ita potes figurare, Quærebatur, an si fundum ad me non pertinentem sciens absque vi occupaui, tradendo illum alij bona fide accipiēti, pręstē vsucapiendi facultatem: & videbatur ꝙ nō, propter malam meam fidem, qui rem quasi vitiosam f. ci, quod vitium transit etiam in

h ¶ *Propter absentiam.* Sed hoc videtur falsum, ꝙ propter absentiā amittat possessio, vt ff. de acq. poss. l. clam. §. qui ad nūdinas. Sed responde, hoc propter effectū absentię dicitur. si obliuionem: vt quia long. temp. abfuit, præsumitur ꝙ pro derelicto habuit, tēpus. n. inducit obliuionem, & possessio obliuione amittitur, vt ff. de dam. infec. l. si finita. § nō autem, quod tempus erit in arbitrio iudicis. vt ff. de iure deli. l. 1. §. fin. & l. se. dummodo longum sit, & obliuionem inducat, & animum retinēdi habere desinat, vt ff. eo. l. furtum. §. 1. & ff. de acq. poss. l. quemadmodū. ¶ Quod intelligitur spatio 10. an. l. 1. vbi gl. & do. C. de seru. fug. *de quo vide latè apud Balb. in repe. l. Celsus, ff. eodem. num. 65. STL.

i ¶ *Aut negligentiam* tantam, vt respuat rei possessionem, quod facilè fit vt ff. de acquir. poss. l. si quis vi. §. differentia.

* ¶ Declara vt per Bar. in l. si de eo. §. si fortè, ff. de acquir. poss.] STL.

k ¶ *Sine successore.* Idem, & si cum successore,

deceſserit, ſine vi nāciſcatur: quāuis ipſe mala fide poſſideat, quia intelligit ſe † alienū fundum occupaſse, tamen ſi alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei lōga[a] poſseſſione res acquiri, qa neq. furtiuum, neque vi poſſeſsum acceperit.[b] Abolita[c] eſt enim quorundā† veterum ſententia, exiſtimantiū etiam fundi, locive[d] furtum[e] fieri. Et eorum vtilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus cōſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſseſſio debeat auferri.

¶ *Furtiua, & vi poſſeſſa poſſunt vſucapi vitio purgato. hoc dicit. Aret.*

¶ Aliquādo etiā furtiua, vel vi poſseſsa res vſucapi[f] poteſt, veluti ſi in domini[g] poteſtatem reuerſa[h] fuerit, tunc enim vitio rei purgato procedit eius vſucapio.

ſore, dummodo non fuerit apprehēſa, vt ff. de acqui. poſſ.l.cum hæredes.

* ¶ Collige igitur notabiliter ex hoc text. illum dici malæ fidei, qui ſcit, vel ſcire debet rem non eſſe ſuam, quod tamē limita, & declara ſecundū Barto. in l.2 §. ſed ſi. ff. pro emp. vbi dicit, quod in materia vſucapionis, licet quis, non putet ſe dominum tamen eſt bonæ fidei, ſi credidit tradentem eſſe dnm, & ibi ſequuntur Ange. & Imol. ſane regulariter bonam fidem habere dicitur qui domini cogitatione poſſidet, l. apud antiquos, in ver. domini cogitatione vbi Bar. C. de furtis. q. uis autem ſit dare medium inter bonā fidem, & malā fidem, ſcilicet non bonam fidem, quæ cadit in dubitante, vt eſt tex. cum glo. in l 3. §. genera. ff. de acquir. poſſ. & in ignorante, vt in eo, quia acquiſiuit per procuratorē, ante notitiam, & per eum poſſidet. vt declarat ibidē Alex. col. 6. attamen dicit Bal. in cap. vigilāti. de preſcript. quod vbi non eſt bona fides, nec mala, potius præſumitur bona per l. eius qui. ver. quod ſi ſtipul. cum glo. parua ff. ſi cer. pet.

a ¶ *Longa.* ſ. decē vel 20. ann. Sed hic §. duabus rationibus eſt hodie correctus, nā preſumitur hodie talis poſſeſſio violēta, vt C. vnde vi, l. cū quærebatur. ergo non habet locū hæc præſcriptio, vt ſup. §. furtiuæ. item alia ratione, quia bona fides deſideratur ab vtraque parte, aliàs 30. ann. tantum præſcriptio currit, vt in Auth. vt ſpō. iar. §. rurſus, coll 9.

STL. ¶ Hæc glo. communiter reprobatur ſecundum Bal. in tract, præſcrip. in 2. par. 3. partis princ q. 2. nu. 6

* ¶ Adde, quod licet iſte text. non ſit correctus, recipit tamen declarationem ſecundū diſtinctionem auth. malæ fidei, C. de preſcr. lon. tem. & d. §. rurſus, vt tradit Bald. vbi ſu.

b ¶ *Acceperit.* verè, non furtiue.†

c ¶ *Abolita.* i. perempta. inde abolitio. i. accuſationis peremptio.

d ¶ *Locive.* id eſt partis fundi, ſed fundus totus dicitur, vt ff. de verbor. ſignificatio. l. locus.

e ¶ *Furtum,* & eſt ſimile, ff. eod. l. quare. Sed cōtra, ff. de furt. l. ſi quis vxori, §. ſi ſulphurariæ, & l. ſi cretæ. Solu. ibi non loci, ſed terræ, quæ eximebatur, furtū fiebat, Et quod ſubijcit, & eorum &c. ſic conſtrue, & proſpicitur principalibus cōſtitutionibus ne cui eorum, qui poſſident res ſoli longa &c. † & tunc non eſt neceſſe, quod in textu ſit, vtilitati. Vel ſic & clarius, & proſpicitur princ. conſti. vtilitati eorū, qui poſ. res ſoli, ne cui, i. ne alicui, ipſorum ſubaudi, poſ. lōg. & indu. de. auferri. & ſūt hæ principales conſtitutiones, vt C. de præſcri. lon temp. per totum titul. Accu.

¶ Aliquando. ¶ *CASVS.* in notiſſima re gula non figuratur, cuius ratio elicitur ex tex. quia res ipſa ab initio erat affecta, quæ quando reuerſa eſt ad dominum, purgatur eo vitio, & ad priorem naturā redit, & ideo ſecundū glo. 1. hic eſt vſucapibilis quod declara, vt dixi, ſup. in §. furtiuæ. in gloſſ. 1. No. ſumma.]

f ¶ *Vſucapi,* duabus rationibus ſtare non poteſt quod hic dicitur. Prima, quia deſijt eſſe vitioſa, vnde non erit mirabile, quod videtur velle inducere contra id, quod eſt, ſupra eo. §. furtiuæ. Reſp hic furtiua, vel vi poſſeſſa, ſcilicet quondam.†

¶ Adde in ſimili gl in l. eius, ff. ſi cer. pet.

¶ Secunda, quia dominus non vſucapit, cum ſua ſit, nec alius ab eo accipiens, cum tranſeat dominiū, vt ff. eo l ſequitur, §. lana, & §. tūc in poteſtatem. Sed reſp. vſucapi poteſt, id eſt vſucapibilis eſt, vt ſi ab aliquo nō domino alienatur, non committente furtum eius, vſucapiet emptor.

g ¶ *Domini.* Vel quaſi, vt tutoris, vel creditoris, ſi alienam rem debitor obligauit, vt ff. eo. l ſequitur. §. ſi pupilli, & pro ſol l. ſi. aliud ſi ſuam, vt ff. eo. l. ſequitur, §. ſi rem. Accur.

* ¶ Adde, quod ſatis eſt, rem vi poſſeſſam reuerti in poteſtatē expulſi, l. certe, §. Iulianus, de preca. at res furtiua omnino reuerti debet in poteſtatem domini, non eius, cui ſurrepta eſt. d. l. ſequitur, §. quod autē, cuius diuerſitatis rationem affert. Bar. in §. ſi dominus. ead. l.

h ¶ *Reuerſa,* vel quaſi, vt ff. de furt. l. quamuis,

† oēs enī ſcire debent, ꝙ non ſuū eſt hoc ad aliū pertinere. l. vlt. Cod, vnde vi.

† Vide A. Gel. l. 11. cap. 18.

† Quod verum ē ſine debitor ſurripuit, ſine aliud ſecū

dū communem opi. licet gloſ. in vltimo caſu uariauerit vt hic p Chriſt.

** † Quæ ſequuntur, vſq. ibi, & ſunt, nō extāt in antiquis explaribus.*

STL.

† Et hoc facit pro STL. ſaluando d. cōteſtis deponentis de filio alicuius. quod tā ſit mortuus, q. ſubauditur quondā.

uit, & ita quod non possit ab eo auelli, vt ff. eo.l.sequitur.§.tunc.

* ¶ Intellige, dummodo dominus, quod sciuit rem fuisse sibi subtractam, sciat etiã reuersam.leg. qui fundum.§ pen.ff.pro empt.]

miserabilibus personis, & in ecclesia contra ecclesiam, vide latissime Balb.d. tracta in 2. par. 5. par.prin. q. 1. vbi ponit regulam cum ampliationibus.& limitationibus.

¶ Item res pupilli non vsucapitur, vt ff.de acqu.rer.do.l. bonæ fidei, in princ. ver.nec interest.†

¶. Res.

¶ CASVS. Quærebatur, an res fisci vsucapi posset, intelligendo de bonis, quæ possidentur, & videbatur, quòd sic, quia in huiusmodi vtitur iure priuati fiscus, gl. in l. item veniũt. §. in priuatorum.ff.de pet.hæ.sed cõtrarium deciditur ea ratione, quia fiscalia alienari regulariter non possunt. c. intellecto.de iureiur.licet secundum quosdã hoc fit in priuilegium fisco tributum. Tunc fuit dubitatum, moritur aliquis sine hærede, quo casu bona dicuntur vacantia, vtrum, si quis ea vendiderit bonæ fidei emptori antequam fisco denuncietur, vsucapio procedat? & videbatur, quod non, quia cum vacent, & l. deferat fisco successionem mortui absque hęrede, non deberent tanquam bona fiscalia vsucapi posse, cuius contrarium respondetur, quia cum nondum denunciata sint, non videntur versa in patrimonium fisci, & ideò æquius est, vt non gaudeat eo priuilegio, quod sibi concessum est in benis delatis, & quæ sua irreuocabiliter facta sunt. Not.summa.]

¶ [*Res fisci vsucapi non possunt: ante tamen, quam denunciata fuerint, vsucapiuntur, h. d. ex leg. quamuis, ff. eo. Are.*

¶ Res fisci [a] nostri vsucapi nec potest. [b] Sed Papinian[9] scripsit, bonis vacantib. fisco nondum nunciatis, [c] bonę fidei emptorẽ traditam [d] sibi rẽ ex his bonis [e] vsucapere posse, [f] & ita Diuus Pius, & Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶ Ratio est, qa alienari non potest. leg. lex quæ tutores. Cod. de admi. tut.

¶ Item res filii à patre alienata, nisi 30. ann. à tempore quo est sui iuris, vt Cod. de an. exce.l.1.in fi.& in authen.de nup.§. si verò. expe.coll.4.

¶ Ratio est, quia durante patria potestate non potest agere.l.1.in fi.C.de ann.except.]

¶ Item res data Præsidi cõtra legem Iuliani repetundarũ, vt ff ad leg.Iul.rep.l. quod cõtra leg.

¶ Ex quo enim lex resistit traditioni, vsucapio currere non potest.l. vbi lex.ff.eo.]

¶ Item fundus dotalis, vt ff.de fundo dotali.l.si fundum.

¶ Ratio est propter prohibitam alienationẽ eius.l.1.§.& cum lex.C.de rei vxo.actio.]

a ¶ *Res fisci*. id est Imperij.

* ¶ Propriè tamen veteres ærarium dixerunt pecuniam publicam, & Imperij, fiscum verò pecuniam Imperatoris, quod verbum ductum est à fiscis, id est sportulis vt docet Asconius.]

b ¶ *Non potest*, triennio mobilis, vel decem vel viginti annis immobilis. Idem in patrimoniali principis, vt Cod. ne rei domi. vel temp.in l.1. Idem in re ciuitatis, vt C.de sacrosanct.eccle.l.fi.Idem in re ecclesiastica, vt C.de sacrosan.eccl.l.fi.Præscribuntur tamen dictæ res spacio quadraginta annorum excepta re mobili ecclesiastica, non sacra, quæ triennio vsucapitur, vt C.de præscript. triginta an.l.omnes, & in Auth. de eccle.tit. §.pro temporalibus.coll 9 & tit.hæc consti. inno. constitutiones, colla. 8. item exceptis publicis, quæ sunt vsui publico deputata, vt ff.de via publ.l.viam.

¶ De hac materia vide Bar.in l.in omnib.ff. de diuer.& temp.præscrip. * Contra ciuitatem autem communis opin. docto. est in d. l.fi.quod currat præscriptio, sicut contra priuatos, præterquam in quatuor casibus ibi expressis. Quanto autem tempore præscribat contra ecclesiam, & quid in hospitalibus, &

c ¶ *Nondum nunciatis*. ab aliquo, cum variæ sint causæ, quibus ad fiscum denunciatio fieri solet, vt ff de iure fisci.l.1.in prin.

¶ Adde, quod bonis vacantibus nunciandis præscriptum est quadriennium leg. intra.ff. eodem.

d ¶ *Traditam*. s. ab eo, qui acceperat possessionem horum bonorum.

e ¶ *Bonis*, scilicet alicuius morientis sine hærede, cui succeßit fiscus, non idem in ciuitate, vt Cod.de bo.va.l.1. & l. vacantia.libro 10.

* ¶ Intellige in ciuitate recognoscẽte superiorem alioquin idem iuris esset, quod in fisco, Bar.in l.1.§.de qua.ff.de postul.

f ¶ *Vsucapere posse*. s. triennio, vel decem, vel 20. ann.cum habeat titulum, si autem titulum non habet, & vult ex tẽpore delationis sibi compurare tempus, habet quatuor ann.vt ff.de iure fisci.l.1. §.diuus & d diuer. & temp.præ.l.intra §.1.Sed si ex tempore, ex quo cœperunt ad fiscum peruenire. 20. ann. habet, vt ff.de iure fisci.l.j.§.præscriptio† & hæc vera sut, siue in re singulari, siue in vniuersitates, & sic loquitur.ff.de peti.hær.leg. etiam si putauit.§.item si quis à fisco.

* ¶ Dic secundum Balb. in tract. præscript. in 2. par. 5. par. principa.q.1.quod regulariter bona vacãtia, nondum fisco denunciata, si quidem possideãtur bona fide tantum, absque titulo, præscribuntur 20.annis.l in omnibus, ff.de diuer.& temp.præscripti. si cum-tit. &

Præscribi non possunt multa res.

SYL.

†ipse tamen in re aliena præstat vsucapiendi conditionem. SYL.

Et no. q. cœpta in maiore cõtinuatur contra minorem, sed ex clausula generali restitui-pt, nisi sit longissimi tẽporis, quæ dormit durante pupillari ætate Aret. SYL.

† Verba sequẽtia non sunt Acc.

¶ *Res vitioſa non poteſt vſucapi, vel præſcribi, & facti error iniuſtus vſucapionem non parit.h.d.*

¶ Nouiſſimè[a] ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, vt in ſe non habeat vitium,[b] vt à bonæ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſſidet.

¶ Error[c] autem falſæ cauſæ vſucapionē non parit, veluti ſi quis, cum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſiderit: vel cum ei donatum nō fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

¶ *Poſſeſſio defuncti continuatur in hæredem, etiam mala fidei: mala fides verò defuncti nocet hæredi, tā in præſcriptione, quam in vſucapione. Aret.*

tit. & bona fide, ſufficiunt decē vel 20. an. l. quamuis, ff. eo. Si verò præceſſit denūciatio, præſcribuntur quadriēnio. d.l. intra, niſi ſint fiſco incorporata, nā tūc requiritur ſpacium 40 annorum, l. cōpetit. C. de præſc. 30. vel 40. ann. & ita procedit gloſ. noſtra in verbo, non poteſt, ſupra hoc § Fallit tamen in quibuſdā caſibus, de quibus per Bar. in d. l. in omnib. & per Bald. vbi ſupra in dicta l. 9.

SYL. ¶ Nouiſſimè. ¶ *CASVS.* Quamuis in tā generali regula ex ſuperioribus pendente non fulſſet neceſſaria caſus poſitio, tamen ita dici poteſt, quod dubitatum fuit, an res vitioſa impediret præſcriptionem, quamuis hic tradatur pro regula generali, & videbatur quod non, per text. in l. 1. Cod. de præſcript. long. temp. In l. ſi nulla. C. de acqui. poſ. vbi res videtur vitioſa, & tamē nō impedit præſcriptionem inchoari in perſona ſingularis ſucceſſoris, cuius contrarium hic decidi tur, quod immo impediat vſucapionem, ſed loquitur de vitio conſiſtente in re, vt conſtat ex illis verbis, in ſe non habeat vitium. Sunt enim quædam vitia realia in hac materia, quæ dicuntur realia, quia ad quēcunq. vadat res, trāſit cum eo, donec ſit purgatum, vt dictum eſt ſup. ſunt & alia vitia perſonalia, prout vitium litigioſi, in d. l. 1. & ingreſſus poſſeſſionis vacantis, quæ non afficiunt ipſam rem, & non impediunt præſcriptionem inchoari. Secundò dubitabatur, an error impediret præſcriptionem, & videbatur q non. l. ſed & ſi lege. §. ſcire ff. de pet. hære. vbi Bar. cuius contrarium dicitur hic in errore iniuſto facti, vt declarabitur inferius. Not. ſum.

a ¶ *Nouiſſimè.* i. in vltimis, vt breuiter dicam, ſic ſup. de ſuſpe tut. §. nouiſſimè.

b ¶ *Vitium.* vel quaſi, vt ſupr. proxi. §. & §. aliquando, ſunt autem vitia, vt quia furtiua, vel vi poſſeſſa, vt ſup eo. §. furtiuæ. Numquid precaria poſſeſſio eſt vitioſa? Reſp. nō, argu. ff. comm di. l. communi diuidundo. §. inter prædones.

SYL. * ¶ Declara ſecundum Bar. in l. Pomponius. §. cum quis. ff de acqu poſſ.] Numquid litigioſa? Reſpond. non, vt C. de præ. lon. temp. l. 1. Numquid clandeſtina? Reſpon. non dicitur res clādeſtina aliqua lege, ſed poſſeſſio, Quidam tamen dicunt omnia ſupradicta eſſe vitia rerum, vt arg. ff. de acquir. poſ. leg. Pompon. §. cum quis.

¶ Cōmunis Doct. reſolutio eſt, quorum vitiū precarij, & clā deſtinitatis ſint perſonalia, itē & vitium litigioſi, ita tradunt in l. Pōponius. §. cum quis ff. de acq. poſſ. & in l. 2. in fi. C. de edē. vbi Iaſ. SYL.

c ¶ *Error.* de errore facti loquitur, idem magis in errore iuris, vt ff. eo. l. nunquā. 2. Sed hic error facti quandoque prodeſt, vt ff. pro empt. l. quod vulgo & ff. pro leg. l. pro legato, & ff pro ſolut. l. 4. & ff pro ſuo l. hominem. in quibus caſibus dicunt quidam locū habere titulum pro ſuo, & tantum in his, & alijs, qui à lege ſpecialiter inueniuntur, vt ff. de iu do l. Proculus. ſecundum Azo. Nos idem ſecundum Ioan. † In omnibus, & de his gratia exempli poſuit lex, & tit. emptionis, vel ſimili vſucapietur, non pro ſuo tantum, vt tamen in emptione iuſtiorem errorem exigamus, vt ff. pro emp. leg. 2. & 3. in princip. *Error duplex eſt.* † *Iſta opi. communis eſt.*

¶ Non diſcedendo à terminis tex. noſtri dicas, quod cum loquatur de errore facti proprij, dicitur error iniuſtus, niſi facto aduerſarij ita crederet, ita diſtinguit & firmat Bar. quem ceteri ſequun. in l. Celſus ff. de viuc.

¶ Item quid ſi non errat. ſed ſcit? Reſp. non poteſt ſibi cauſam poſſeſſionis mutare, (i) vt ff. de acqui. poſ. l. 3 §. illud. & ff eod. l. non ſolum §. quod vulgo.

ADDITIO. Et no. q ad hoc, vt ex iuſta cauſa quis poſſit mutare, ſecundum gl. in d. l. nemo. oportet, quod primam poſ. penitus à ſe abdicauerit ſecundum Ang. hic.

¶ Diutina. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an ſuperueniēs mala fides in perſona ſucceſſoris impediat præſcriptionem cęptam bona fide in perſona auctoris, & videbatur quod ſic. c. poſſeſſor. de reg. iur. lib. 6. ſi enim mala fides auctoris corrumpit poſſeſſionem ſucceſſoris, licet bona ſit fide, multò magis deberet corrumpere propriā. Contrarium dicitur hic, quod mala fides ſuperueniens non nocet, quod verum eſt de iure ciuili, rōnes ponunt Doct. in l 2 §. ſi defunctus. §. ſi eam, pro empt. in præſcriptionibus enim ſolet initiū ſpectari. l. cum hæres, in fi. ff. de ſdiu. & temp. SYL.

præ-

¶ Diutina[a] possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi,[b] & bonorum possessori continuatur,[c] licet ipse sciat[d] prædium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit, hæredi, & bonorum possessori, licet ignoranti, & possessio non † prodest. Quod nostra constitutio[e] similiter[f] & in vsucapionib⁹ obseruari constituit, vt tẽpora continuentur.

¶ Tempus venditoris coniugitur cũ tempore emptoris. Aret.

¶ Inter venditorem quoque & emptorẽ coniungi tempora,[g] diui Seuerus, & Antoninus rescripserũt.

¶ Emens à fisco rem alienam vt fisci, statim est securus: sed datur domino regressus cõtra fiscum quadriennio. Idem in rebus habitis ab Imperatore, vel ab Augusta, hoc dicit ex leg. bene à Zenone. Cod. de quadr. præscr.

præscrip.] De iure autem canonico, secundum quod fides bona continua exigitur, iste §. procedere hodie non potest. No. quod attenditur initium possessionis in auctore an sit vitiosa vel non. Item, quòd hæres vtitur accessione tẽporis ex persona defuncti. Item, quod mala fides superueniens in persona hæredis nõ rumpit præscriptionem de iure isto.

a ¶ *Diutina*, scilicet decẽ annorum inter præsentes, vel viginti inter absentes, vel triennij, vt ff qui & à qui. l. si cũ fidei. §. Aristo. & supr. eo. in princi. & C. eodem. l. diutina.

† concor. leg. cum haberes, ff. de diuer. & tempo. præscr. STL.

* ¶ Diu inanẽ possessionẽ acceperit pro continuata, non vt Accu. exponit. etenim cœpta vsucapio per defunctum potest perfici per hæredem, etiam si defunctus vno tantum die inueniatur possedisse tempore mortis.

*¶ Præsentes & absentes intellige, vt supra per glo. in §. 1. in ver. præsentes.

b ¶ *Et hæredi*. Hæres iure ciuili, bonorum possessor iure prætorio, vt infr. de bon. pos. §. quos autem.

c ¶ *Continuatur*, nisi ipsi hæredi tradita sit possessio, vt ff. eo. l. hæres eius.

STL. * ¶ Et ratio est, quia tunc incipit præscriptio in persona hæredis.

* ¶ Adde, possessionem testatoris ita hæredi prodesse, si medio tẽpore à nullo possessa sit, l. possessio. ff. eo.]

d ¶ *Sciat*. ff. de acqu. rer. do. l. quæsitum. 2. respon. contra Solu. ibi hæres sciebat rẽ esse eius, qui causam à testatore habet, vt legatarij, quod nocebat, hic alterius sciebat, quod non nocet ad vsucapionem.

STL. * ¶ Sol. vt hic per Iaso. cuius solu. est verissima]

e ¶ *Nostra constitutio.* vt C. de vsucapione transfor. l. 1.

f ¶ *Similiter*, non solum in præscriptione.

STL. *¶ Inter. ¶ CASVS. Quærebatur, an si emi rem ab aliquo bona fidẽ possidẽte, possim vti eius possessionis accessione ad implendam vsucapionem. dubium faciebat, quia per traditionẽ mihi factã generata est in me noua possessio l. 1. §. si vir. vbi hoc negat Cuma. ff. de acqr. poss. & ideò videbatur interrupta præscriptio. l. naturaliter in princip. ff eo. cuius contrarium deciditur, quod duæ hæ possessiones cõiunguntur, idque ex quadam æquitate. l. de accessionibus. in princip. ff. de diu. & tempo. præscr. Not. quod successor singularis vtitur accessione temporis sui auctoris ad perficiendam præscriptionem.

g ¶ *Inter. Tempora*. scilicet vt continuentur, sed in hoc differt, quia in titulo singulari vtrumque, scilicet emptorem & venditorem bonam fidem habere oportet, vt ff. pro emp. leg. 2. §. si eã rem, aliàs cõtra. secus in vniuersali tit. vt hic. Et est ratio, q[uia] si hæres non adiret, hæreditas compleret, vt ff. eo. l. nũquam a §. vacuum. quia est eadem persona, vt in Authen. de iureiuran. à mor. præ. colla 5. concor. cum hoc, §. ff. pro empt. l. 2. §. emptori, & § si defunctus, & fit hæc cõiunctio ad lucrum & ad damnum, vt ff. quemadmodum serui. amit. l. si quis alia, §. tempus.

Præscribit hæres cũ mala fide.

¶ Edicto.

STL. ¶ CASVS. figuratio non est necessaria in lege positiui iuris, * dici tamen potest, quod dubium faciebant lege omnes, quæ longum tempus requirunt, vt quis eius negligentia dominio rei suæ priuetur. & quia permissum est ius euincẽdi res nostras ab emptoribus, l. rem alienam, ff. de contrahen. emp. sed ratio decisionis cõsistit in sola principum voluntate, qui id priuilegium sibi permittẽdum rati sunt ob labores, quos continuè sustinent pro tuendo imperio trãslatum autem postea fuit etiam ad Augustã quia eadem censeatur persona cum ipso Imperatore, l. bene à Zenone, C. de quadr. præscri.] Not. est, quod emens hodie à fisco statim habet, vt dominus actionẽ & exceptionem, quamuis res sit aliena: sed domino ius reseruatum est contra fiscum infra quadriennium.

Item, quod hoc beneficium tributum est ementibus ab Imperatore, vel Augusta.]

a ¶ *Edi-*

a ¶ Edicto i. præcepto generali, aliàs prætorium dicitur edicta, vt quod me. causa, & similia, vt si quod met. causa, l. si mulier. circa princip.
De edictis prætorum habetur. su. de iu. nat. gent. & ciui. §. prætorum.
b ¶ A fisco. Vt à procuratore Imperialium rerum, nam de patrimoniali. 9 dicitur, infr. eo. in fi.
c ¶ Emit, scilicet à fisco vendente vt suam, à quo edictores minorum excipiuntur, vt C. si aduer. fiscū. l. fi. Si autem vt alienā, vt quia cessatū est in solutione tributorum tria exiguntur, & quod sit debitum, & quod sit cessatum, vt C. si aduer. fis. l. fi. & Cod. si propter pu. pen. leg. fin. 2. respon. forte biennio, vt ff. loca. l. quæro, §. inter. Item tertio, quod res subhastetur. i. præconizetur, vt C. si propt. pub. pen l. final.
¶ Vt autē per tectā habeas doctri. breuiter d̄ic, quod regula est iuxta istum text. quæ procedit in Imperatore, & quocunque principe habente regalia, secundum Bal. in cap. ad apostolicam. de re iudi. libr. 6. Item interueniente traditione, Bal. in c. 1. §. fi. col. si de no. for. fide. Itē, quādo fiscus tempore alienationis possidebat, Bar. in l. fi. C. si contra ius vel vti. pub. Item, quando fiscus bona fide vendidit. gl. in l. 2. C. de com. rerum alie. Item, quādo princeps vendit iure proprio nō creditoris, Bal in secundo proœmio decr. col. 4. Item non procedit in ecclesia glo. in c. quicūque. 11. q. 2. Itē præcedentibus subhastationibus, vt per gl. hic Bal. in l. 1. colum. 2. C. de hære. vel actio. ven. Item de iure canonico. glo. in c. 2. de reb. eccle nō alienam. Item si faciat de plenitudine, secundum Bald. in d. proœm. decre.

Fiscus vendit rem vel, vt suam vel vt alienā.

† De differentia fisci & ærarij vide Buda. in annot. ad Pan. tit. de offi. q̄st. STL.

¶ Edicto[a] Diui Marci cauetur, eum, qui à fisco[b] rem alienam emit,[c] si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio[d] autem diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit[e] ijs, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid, vt ipsi quidē securi statim fiant[f] & victores existāt, siue experiātur, siue conueniantur. Aduersus autē sacratissimum † ærarium, vsque ad quadriennium[g] liceat ijs intēdere, qui pro dominio vel hypotheca ea rū rerū, quæ alienatę sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones.[h] Nostra autem diuina constitutio,[i] quam nuper promulgauimus, etiā de ijs, qui à nostra,[k] vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

¶ De donationibus.

¶ *Donationis duplex est genus: mortis causa, & inter viuos. Mortis causa ea dicitur, quæ propter suspicionem mortis fit, qua non secuta, in donante remanet, reuocaturque per pœnitentiam, vel prædece-*

Item non procedit in præiudicium minoris vel dotis, vt hic.]
a ¶ Adde, idem esse, cum fiscus vendit rem sibi cum alio communem. l. 2. C. de comm. re. alie.]

d ¶ Constitutio. C. de quadrien. præscri. Lomnes.
e ¶ Prospexit. corrigendo edictum Diui Marci.
f ¶ Statim fiāt, vt ff. de pe. her. l. etiā. §. itē si quis. contra. Solu. ibi ī vniuersitate, hic in re singulari loquitur. Alij dicunt, quod hic corrigitur. (1.) Et eodem modo (scilicet primo, & non secundo) resp. ad legē C. de hære. vel act. vend. 1. Itē ibi erat res fisci.
ADDITIO. (1. Et illa cōmuniter approbatur, omnes, quia illo iure hæc præscriptio erat incognita. Ad l. 1. respon. quod ibi conueniebatur ex natura rei, quæ continet credita, & debita, non ex eo, quod esset aliena, quia ad rem ipsam, scilicet hæreditatem, non emptor, sed fiscus conueniretur. Ias.
g ¶ Quadriennium, nisi sit minor, vel reipublicæ causa absens, vt C. de restitu. mili. lege neque.
h ¶ Actionibus, Sed quæ? Resp. conditio ex hac l. secundum Io. sed P. in rem dabat hic non domino contra dominum.
¶ Hęc gl. negligitur à doc. & si simpliciter intelligit, male loquit. lō declara vt p Chr. hic. STL.
i ¶ Constitutio, C. de quad. p. l. bene à Zenon.
k ¶ A nostra, id est à priuata nostra substantia, sed supra de fiscali dixit, vt C. de quadr. pr. l. bene à Zenone.

De donationibus.

¶ Ista rubr. continuatur per Imperatorem sic. Dictū est sup. de quibusdā modis acquirēdi, scilicet

Cōtinua tio.

scilicet de acquisitione, quę fit per vsucapionem & præscriptionem nunc dicendum est de alio modo acquirendi, qui fit per donationem.

* * Donatio propriè loquendo ita diffiniri potest, est concessio ex mera liberalitate, & munificentia proueniēs, per quam quis aliquid ea mente dat, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti. l. 1. & l. donation. ff. eod.

dentiam donatarij, æquiparaturque legato, h. d. ex l. 1. & l. senatus, §. sed mortis, ff. de dona. cau. mor.

Est & aliud genus acquisitionis, [a] donatio.

¶ Donationum autē duo sūt genera, mortis causa, & non mortis [b] causa.

¶ Mortis [c] causa donatio est, q̄ propter mortis fit suspicionē cum quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, [d] haberet is, qui accepit, sin autem superuixisset, [e] is, qui donauit, reciperet, vel si eum donationis pænituisset: [f] aut prior decesserit is, cui donatum sit.

Diuisio. Est & aliud. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit continuationem cum distinctione bimembri. Secūdò, de donatione causa mortis. Tertiò, de donatione inter viuos. Quartò, de donatione propter nuptias. Quintò, de vna acquisitione de iure ciuili, quæ est correcta. Secunda ibi, in §. Mortis causa. Tertia ibi, in §. Aliæ autem. Quarta ibi, in §. Est & aliud. Quinta ibi, in §. Erat olim Arer.

¶ Est & aliud. ¶ *CASVS* in diuisione, & declaratione non figuratur nisi literaliter. Nota duplex genus donationis. Item, quid sit donatio causa mortis. Item nota tribus modis donationem causa mortis reuocari, expressa penitentia, per conualescentiam, & per prædecedentiam donatarij. Item. quod ferè per omnia æquiparatur legatis. Item, q̄ qui causa mortis donat, vult magis ipsum habere, quam donatarium & magis donatarium, quam hæredem.

a ¶ *Acquisitionis.* s. de iure ciuili, nam per stipulationem tantum, contrahebatur, s. donatio, quæ. s. stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto, † vt C. eo. l. si quis argentum. §. si & inf. de act. p. §. de constituta. Vel dic eam esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione, sed iuris gentium, vt sup. de rer. diui. §. per traditionem.

† *Etiā si sit donatio causa mortis, secundū cōiter omnes, de quo vide Ang. in §. in persona inf. de actio. & Chris. inf. eo. in gl. manifestauerit.*

* ¶ Dic, quod quamuis donatio sit iuris gentium, acquisitio tamen, quæ fit per donationem, est iuris ciuilis. cum hodie fiat immediatè ex donatione per stipulationē, vel pactum nudum ex dispositione, d. l. si quis argentum. Olim enim acquisitio, quæ fiebat ex donatione, ita demum, si res tradita fuisset, non ex donatione, sed potius ex traditione fieri dicebatur. d. § per traditionem.

b ¶ *Et non mortis*. Si largè hæc duo membra accipiuntur, in tex. nihil deest, & propriè ponuntur genera, nam multæ species sub quolibet continentur. & hæc approbo. Vel accipe strictè pro duabus speciebus tantum donationem, scilicet simplicis inter viuos, & simplicis causa mortis, & adde alias donationes, vt legatum, vt inf. de leg. in princ. Item donationes propter nuptias, vt infra eo. §. est & aliud. Item & quod est. infra §. fin.

¶ Communiter approbatur prima, secundum Christophor. hic. SXL.

* Verius tamen est hic sumi genus pro qualitate sicut & in l. 3. § genera. ff. de acquir poss. & supra de excusa. tu. §. qui autē, vt declarat Zasius in intelle. sing. c. 1. nam cum genus propriè contineat species, Bal l. 2. C. de iu. au an. donatio causa mortis non potest esse species donationis, quia non est propriè donatio. l. 1. ff. eo.

** Adde, an & quando verbo donationis simpliciter veniat donatio causa mortis, latè doceri per Tiraq. in l. si vnquam, ver. donatione largitus. nu 245. vsque ad num. 249. C. de reu don. vbi omnino videas, & est pulcher tex. in l. alienatum §. vlt. vbi optimè declarat Alcia. de verb. sign.

c ¶ *Mortis.* s. instantis, vel futuræ vt ff. eo. l. 2. 3. 4. 5. & 6. Si quidem vbique mors timēda est, cū eius dies incertus sit, vt ff eod. l. senatus, §. mortis. & de cond. & demonst. l. 1.

Mortis incertus est dies.

d ¶ *Si quid humanitus ei contigisset.* i. si moriatur. ff. de verb. sign. l. in vulgari. §. fin. & debet hoc exprimi, aliàs non est mortis causa donatio, ut ff. eo. l. Seia. §. si Accur.

Donatio cā mortis nō est nisi exprimatur mors

* ¶ Siquidem non facta mentione mortis, intelligitur donatio inter uiuos, ut not. glo. Bar. & plerique alij in d. l. Seia. & idem Bar. & alij in l. contra dotis. ff. solut matr.

Volūtas est ambulatoria vsq; ad mortem.

e ¶ *Superuixisset.* i. conualuisset & ita tribus modis reuocatur, ut hic subijcitur. & ff. si cer. pet. l. non omnis.

* Addunt quartum Doct. in d. l. non omnis, uidelicet per alienationem factam de re donata, quia & hoc modo reuocatur legatum, l. fideic. §. si rem de leg. 3.

f ¶ *Pænituisset*. Quia uoluntas est ambulatoria usque ad mortem, ut ff. de adi. leg l. 3. in fi. & l seq. & quia donatio est ob causam, scilicet si moriar, & sic possim penitere, ut ff. eo. l. senatus. §. 1. in fi. & ff. de condict. causa da l. 3 §. 2.

* ¶ Quod dictum est de penitentia, limitata, ut non habeat locum, quando in instrumentò

¶ Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum [a] redactæ sunt per omnia.[b] Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrũ donationis,[c] an legati instar eã obtinere oporteret, & vtriusq; causæ quædã habebat [d] insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant,[e] à nobis cõstitutum est, vt per omnia ferè legatis [f] connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit.

mento donationis extant illa verba, quæ per notarios apponi solent, scilicet promittens dictus donator omnia, & singula suprascripta attendere, obseruare, & in aliquo non contrauenire, quia per hæc verba donatio causa mortis efficitur irreuocabilis, & assumit naturam donationis inter viuos l. si alienam, in fin. & l. vbi, ff. eod. & no. Bar. in dict. l. vbi quod absque dubio verissimum est, cum præter clausulam, de qua supra, interuenit etiam iuramentum donantis, de quo tamen vide omninò Dec. in l. non omnis, vbi hoc declarat numer. 11. Secundò limita. hunc text. vt non procedat, cum in instrumento fit mentio hæredum donatarij, secundum Iaf. in l. non omnis, ff. si cert. pet. & latissimè tradit Thom. Ferrar. in tract. suo caut. cautela 30. vbi omninò vide de his tribus cautelis.

a ¶ *Ad exemplum legatorum*. quantum ad vim, & potestatem, quia sicut legata morte confirmantur, ita donationes causa mortis, vt reuocari non possint.

** Adde, quod don. cau. mor. non est propriè vltima voluntas, & ideò non comprehendetur in statutis loquentibus de vltimis voluntatibus, quorum verba propriè interpretari debent, vt ex facto bellissimè respõdit Dec. consil. 196. nisi ratio ipsius statuti aliud suadere videatur, vt tradit Alciat. lib. 2. de verb signific.

b ¶ *Per omnia*. subaudi ferè, vt statim dicet, nam in multis differunt.

*¶ Not ex ista glo. & tex. quod non vitiatur generalis æquiparatio legis, etiam per dictiones vniuersales facta, licet æquiparata in aliquibus casibus differant, quando eiusmodi differentiæ inducuntur per alias leges, hoc idem notatur, supra quibus mod. ius pat. pot. sol. §. præterea, iuncta glo. in ver. patrono, & in l. 1. ff. de leg. 1.

c ¶ *Donationis*. Scilicet simplicis, & inter viuos, aliàs nulla esset huiusmodi distinctio, cum omne legatum sit donatio, vt patet ex diffinitione eius, vt ff. de leg 2. l. legatum.

Donationes causa mortis, & legata differunt in multis.

d ¶ *Habebat*, scilicet donatio causa mortis, nam cum donatione inter viuos habet insignia, vt sit liberalitas cum legato, vt morte confirmetur, & vt detrahatur Falcidia, vt C. ad leg. Falc. l. fin.

e ¶ *Retrahebant*. subaudi, & alij ad aliud.

f ¶ *Ferè legatis*. dicit ferè, quia in quibusdam discrepat a legatis, ecce enim, si donas in annos singulos, donatio vna est, sed legata plura, vt ff. de donatio cau. mor l. senatus, §. fi. Item legatum ab hærede semper traditur, vt patet ex diffinitione legati. inf. de leg. in prin. donatio autem, vel ab hoc, vel ab alio.

* ¶ Adde idẽ esse etiam in legato, l. Lucius, ff. de leg. 2. nec in emendatis exemplaribus, habentur illa verba in diffinitione legati, ab hærede, &c. Item in donatione obligatur donans, in legato non. SYL.

*¶ Declara, vt per Bartol. in l. 1. ff. de donat. cau. mor. Item si testamentum accuso, per do. legatum, non donationem, si tamen accuso, vt falsum, arg. ff. de ijs, quib. vt indig. l. post legatum, §. qui mortis. † SYL.

† Hoc intelligas, vt dicit gl. in l. cttã ff. de inoff. test. & plenè per Io. de Im. in l. fin. ff. de do. cau. mortis.

* ¶ Ratio est, vt ibi ait gloss. quia donatio morte, non testamento confirmatur. Item aliter substituitur in legatis secundum quosdam, vt ff. de don. causa mortis, l. si cui mortis. & de leg. 2 l. vt hæredibus. Item filiusfamilias donat, sed non legat, vt ff. eod. tam is, & inf. quibus non est permiss. fac. test. in princip. Item in legato tria tempora considerantur, vt sit capax legatarius, ut inf. de hær. qua. & diffe. §. in extraneis, in donatione nou, ut ff. de don. causa mor. l. in mortis. SYL.

* ¶ Atqui etiam in legatis spectatur capacitas, uel incapacitas legatarij solum tempore mortis. Bartol. in l. non oportet. ff. de leg. 2. Item quia pro legato datur interdictũ. Quorum legatorum, non pro donatione, quod dic, ut in summa. C. quorum lega. l. 1. & in l. Marcellus, §. Paulus, ff. de do. ca. mor.

¶ Dicas tu, quod communis omnium resolutio est, quod si consideramus donationem prout in esse producitur, illa æquiparatur magis contractui, quam ultimæ uoluntati, si uerò loquimur de donatione, postquam est in esse producta, tunc talis donatio, magis æquiparatur vltimæ uoluntati, quam resolutionem totus mũdus sequitur, ut dicit Ias. in l. 1. col. 3. ff. de leg. 1. SYL.

ADDITIO. Immo habet locum. Quorum legatorum, saltem in eo, quod excedit Falcidiam, uel si per donatarium, fit occupata, secũdum Ioan. Fab. & Ang. *quod declara secundum Rip. in l. 1. §. si quis ex mortis, ff. quo. leg. & Dec. cons. xcvj. col. 2. Syl.

** Adde aliam differentiam quod tacita hypotheca inducta a lege pro legatis, ut infra de leg. §. 1. non censetur inducta in donatio. causa mor. ut habetur per Alexan. & alios in l. 2. ff. de lega. 1. & Negus. in tracta. de pign.

in 4.memb.2.par.princ.num.62.
* ¶ Constitutio, scilicet coram 5.testibus, scriptura interueniente.vel non, vt C.eo l.fi. Adde, quod licet 5 testes requirantur in donando, tamen duo sufficiunt in donationem reuocando per penitentiam, Deci. in l.non omnis,num.10. si cer. pe.

eo.l.si quis argentum.§.fi.Accur.
ADDITIO Si tamen donatur factum, requiritur stipulatio, & traditio, sicut olim. Item præsentia donantis,& donatarij,vbi sit certæ personæ secus si incertæ.

Donatio an possit fieri sine stipulatione.

¶ Et in summa,[a] mortis causa donatio est, cum magis se quisvelit [b] habere, [c] quàm eum, cui donat, magisque eũ, cui donat, quam hæredem suũ. Sic [d] & apud † Homerum Telemachus donat Pireo.

¶ *Donatio inter viuos non comparatur legatis, quæ perfecta non reuocatur, & perficitur sola voluntate, necessitatemque habet traditionis, & excedens 500. aureos insinuationem plerumque exigit, & per ingratitudinem reuocatur, hoc dicit.*

¶ Aliæ autem [e] donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus: quæ non omninò comparantur legatis. quæ, si fuerint pfectæ, temere [f] reuocari † nõ possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem [g] scriptis, aut sine scriptis manifestauerit.[h] Et ad exemplum venditionis,[i] nostra cõstitutio [k] eas etiam in se habere necessitatẽ traditionis voluit, vt etiam si non tradantur,[l] habeant plenissimum, & perfectũ robur.

† Carmina Homeri refert, & latinè vertit Alc.in l. alienatũ §.1 ff. de verb.sig.

a ¶ *Et in summa*. idest breuiter de hac donatione expediamus, vt ff eo.l.1.
b ¶ *Velit*.id est vellet.
c ¶ *Habere*, Scilicet, si superuixerit, vt ff.eo. l.senatus. §.1.
d ¶ Sic. & apud Homerum, id est sicut recitat poeta Homerus, quod Telemachus dictis verbis expressis donauit.
¶ Aliæ autem.

STL.

¶ *CASVS.* non figurabitur aliter, cum hic solum declarentur termini nouissimi donationis inter viuos,reciteturque constitutio Iustiniani tam respectu perfectionis donationis, vt scilicet nudo consensu perficiatur, quam quod vsque ad 500 solidos insinuatione non egeat. Not. quod donatio simplex non habita mortis mentione dicitur inter viuos. nec æquiparatur legato. Item, quod donatio perfecta non reuocatur, nisi ex modis expressis in l. Item, quod scriptura non est de substantia donationis. Item, quod donator rem donatam præstare tenetur, vt venditor rem venditam. Item. quod donatio excedens 500.aureos eget insinuatione. Itẽ,quod donatio quamuis perfecta reuocatur per ingratitudinem. Item,quod non conuenit ab eo iniuriam pati, in quem beneficium est collatum.]
e ¶ *Alia autem*. Nunc prosequitur aliud genus donationis, dictum est de do. cap. mort. nunc de don.simplici,idest inter uiuos dicit.
f ¶ *Temerè*. ideò dicit temerè, quia quandoque reuocatur, ut inf.eo.§. sciendum.
* ¶ Temerè dixit,idest sine causa,& passim, sic in l.1.ff.de dolo:& in l.prætor,§.si quis.ff. de iniu.
g ¶ *Voluntatem*, etiam nudo pacto, ut Cod.

** Adde,quod do. fieri non potest absenti sine epistola, aut nuncio. l. absenti. ff.eod. nisi ob benemerita, vt per Alb. in l.ambitiosa,nu.3.ff.de decr.ab or.fac.
h ¶ *Manifestauerit*.s.per verba futuri tpis, vt dabo,vel donabo,ad instar stipulationis, vt ff. de verbo. obl.l.5.§ stipulatio. Vel præsentis tpis, vt do, vel dono, cum nudo pacto fiat, & pactum etiã fiat per verba præsentis temporis, vt C.eod.l. si quis argentum, §.fi.ff.de pact l tale.
* ¶ Tu dic per verba præsentis tẽporis,nam per verba futuri temporis nõ contrahitur donatio, sed pactum de donando,quæ longè latèque distant. Alex. in l.iuris gent. in princ. colum.3.de pac.
i ¶ *Venditionis*.ex hoc ver. dicebat. M Gen. ditorem præcisè teneri ad rem tradendam, sic ff de uerb. obl. l.vbi autem non apparet. in fi. Io.contra scilicet interesse dando liberetur,ut ff.de act.emp.l 1.& similitudo, quæ hic fit,est in hoc,ut sicut necessitas imponitur vẽditori ad aliquid, sic & donãti,licet à principio null9 cogebat,ut C de act.& obl.l.sicut.
¶ Dicas,q de hoc est gl cõiter approbata in ver.tradatur,inf.de empt.& uen. vbi dicetur. Sed numquid donator de euictione tenetur? Resp.si incepit a traditione, nõ, ut ff.eo.l.Aristo † si à pactione,sic, ut C.de iu dot.l.1.
¶ Et hæc dist cõis est, secundũ Ang hic.* q limites in donatione ob merita,nam tali casu tenetur de euictione, etiam si inceperit à traditione, Bart.& Ias.in l. Iulian. §.qui fundum, ff.de uer.obl. Item declara, q nunquã tenetur de euictione, quoties illa fit culpa donatarij, Rui.in cons 184 nu.23. lib.1.
K ¶ *Constã*, ut C.de don l si quis argẽtũ. §.fi.
l ¶ *Etiam si non tradantur*, id est si tradere non.donator.

† Vt hic & ca.fi. in gl. in fi.ext.eo. tit.

STL.

† Nisi de ipsa etiã nudè esset promissũ. vt l.2. C.de euict. secundum Ang. & Ias. Itẽ debet intelligi q præcesserit cõuẽtio saltẽ ordinem intellectus cum aliàs ex sola traditione nõ transferatur dominiũ secundũ Chr. hic

* ¶ Re-

bur, & traditionis necessitas[a] incumbat donatori. Et cum retro principum [b] dispositiones insinnari eas actis interueniẽtibus volebãt, si maiores fuerant ducentorum solidorum: constitutio [c] nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione[d] statuit. Sed & quasdam donationes iuenit, [e] quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant,[f] sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia [g] insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus, quæ omnia ex nostris cõstitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

¶Sciendũ est tamen, quod & si plenissime sint donationes, si tñ ingrati existãt homines, ĩ quos beneficiũ collatũ est, donatoribus per nostrã cõstitutionem[h] licentiam

* ¶ Remanet tamen dominus donator ante traditionem, & sic potest rem donatam alteri obligare. l. vlt. §. Lucius, ff. de donat. gl. in verb. perfectam. in l. 1. & ibi Barto. C. de iu. fisci.

a ¶ *Necessitas.* Per cõdictionem ex lege, quæ stricti iuris est. ff. eo. l. eum qui, & C. eod. l. si quis argentum, §. fin.

** Adde, quòd qui ex donatione sua cõuenitur, solum in id, quod facere potest, condemnandus est, leg. Diuus, ff. de regul. iur. propter quod beneficium donator deducit æs alienum. Item & ratio habetur ne egeat, l. inter. ff. de re iudi. & §. sunt præterea, ver. idem est, si quis ex donat. vbi glo. in versi. conueniatur, infra de actio.]

b ¶ *Retro principum,* idest eorum, qui ante nos fuerint, & nostra etiam prima, vt C. eo. l. sancimus, in fi.

c ¶ *Constitutio,* vt C. eo. l. pen. in fi.

d ¶ *Insinuatione,* idest scriptura facta in pręsentia publicarum personarum. (i) & in actis vbi superfluum est testes adhiberi. cum publica monumenta sufficiant, vt C. eo. l. data, & l. in donationibus.

STL. * ¶ Dic, quod nil aliud est insinuare, quam redigere in actis donationem, seu eam intimare, vel publicare apud acta iudicis, vel ipsam donationem facere apud acta, iudice præsente & auctorante.]

ADDITIO. (i) Puta qualiscunque iudicis etiam extranei, nec habet necesse decretum interponere. Et possunt hæc omnia fieri etiã ex interuallo, quæ si non interuenerint, non annullant totam donationem, sed pro parte tãtum, in qua excedit. Ang. Et an insinuationi possit renũciari, & sine ea donatio validari, & an in simplici remissione ipsa insinuatio, item in cessione debitoris citatio requiratur, vide Ang. & Ias. hic.

* ¶ Insinuatio introducta fuit, ne quis facilè circũueniretur in prodiga maioris alicuius rei donatione.

e ¶ *Inuenit.* Scilicet nostra constitutio, vt si donetur in redemptionem captiuorum, vel à magistro militum donetur militibus. * ¶ Quia videtur quædam remuneratio laborum, quos pertulerunt in bello, quæ quidem donatio remuneratoria non eget insinuatione, l. Aquilius, & ibi gl. in ver. meram. ff. eodem.] STL. vel in refectionem domus donetur alicui, vt C. eodem l. penult. idem & si donet Imperator. ¶ Siue per modum donationis, siue priuilegij, l. 1. iuncta gloss. Cod. de quadrien. prescripti.] STL. vel ei donetur, vt in Authen. de non alie §. finimus, coll. 2. & in Authenti. vt non fiant pi. §. fina coll. 5. idem in donatione propter nuptias, vt in Authent. vt spons. lar. columna 9. in princip. idem in remissione vsurarũ futuri temporis, vt ff. eo. l. Modestinus. Accurs.

* ¶ Adde, quòd nec donatio causa mortis requirit insinuationem. l. vltim. C. de dona. cau. mor.]

STL. * ¶ Plures alios casus, quibus non requiritur insinuatio, videre potes apud Anton. de Cana. in tract. de insinuatione.]

* ¶ Generaliter si vis, quod donatio valeat licet non fuerit insinuata, dicatur in instrumento, quod donator facit ipsam donationem propter benemeritum donatarij. & ita recenseantur in specie sua merita, vt est apud Tho. Ferra. Caut. 13]

f ¶ *Minimè desiderant.* licet quingentorum solidorum summam excedant.

g ¶ *Alia,* veluti, ne plures donationes diuersis temporibus factæ coaceruentur, vt Codicem eodem l. sancimus, paragrapho si quis autem.

STL. * ¶ Intellige, quando sunt factæ in diuersis contractibus: & diuerso tempore, alioquin secus. Bartol. in dicta l. Modestinus. q. penul.]

Item vt ij, qui pecuniam recipiũt in redẽptionem captiuorum, iurent se ibi bona fide expendere.

Item vt sacramento domini domus quæstio dirimatur, vt C. eo. l. pe in fi.

h ¶ *Constitutionem,* vt Cod. de reuo. don. leg. fi.

* ¶ Adde, quòd donatio remuneratoria non reuocatur ob ingratitudinem, leg. si pater. *Donationes inter viuos certis ex causis reuocatur.*

§ vlt. iuncta glos. in verf. irreuocabilis, ff. de don. nisi quatenus excederet merita, Bar. in l. frater, & ibidem Ias. ff. de cond. indeb.]

a ¶ *Ex causis*, quinque, scilicet vt si atroces iniurias in eum effundat, vel impias manus inferat, vel graue damnum in bonis, vel vitæ periculum intulit, vel si le gi dictæ in donando non paruerit, vt C. de reuoc. donat. l. fin.

* ¶ De causis reuocatorijs donationis legito Ripam, qui repetijt. d. l. ti. in 3. lib. interpreta. vbi plenissimè attingit oia, quæ in hac materia à Doct. tradita sunt.] Sed donatio libertofacta, solo obsequio nō præstito reuocatur, aliud in libertate, vt C. de reuo. do. l. 1. & de lib. causa l. 1 to lo. Et est hic arg. pro dño, vt his causis posfit reuocare feudum: sic in Authen. vt lib. de cæt. §. illud verò. coll. 6. & ff. de lib. agn. l. alimenta.

¶ Dic tria principaliter requiri: vt donatio reuocetur, qđ probatio fiat in iudicio, qđ sit ingratus, ꝙ sit plena, item quod causa cognita fiat, vt dicit hic Angel. & tale ius reuocandi non transit ad hæredes d. l. fi. vbi Bal. & Sal. & docto. hic.]

** Adde & perpetuo not. quod reuocata donatione non reuocantur fructus, glo. in l ge neraliter, §. plane si minus. in verf. ex causa, ff. de fid. lib. quod latè comprobat Tiraq. in l. si vnquam, in ver. reuertatur, num. 281. C. de reuoc. don.

¶ Est & aliud. ¶ CASVM In recitatione iuris antiqui, & eius correctionis, cum exprimatur præsertim ratio principis corrigentis, non est necessarium figurare, nisi litera-

† *Scilicet propter ingratitudinē, vt hic dicitur, & 16. q. 7. c. inuentū & § 6. d.*

SYL. *ca. satis peruersū & cær. de don. c. vlt.*

SYL. †*Per iuniores principes. Fer. existimat in telligi. Aurelinũ Diocletia. & Maximinum.*

SYL.

præstitimus certis ex causis[a] † eas reuocare, ne illi, qui suas res in alios contulerūt, ab ijs quandam patiantur iniuriam, vel iacturam secundum enumeratos in cōstitutione nostra modos.

¶ *Olim constante matrimonio donatio ante nupt. non fiebat: hodie & ante, et post fit, et augetur, et vocatur propter nuptias. hoc dicit ex l fin. C. de donat. ante nupt.*

¶ Est & aliud genus inter viuos donationis, ꝙ veteribus quidē prudentibus penitus erat incognitum, postea āt à iunioribus Diuis principib. † introductū[b] est, quod ante nuptias vocabatur; & tacitam in se cōditionē habebat,[c] vt tunc ratum esset, cum matrimoniū esset insecutum.[d] Ideoq; ante nuptias appellabatur, quod[e] ante matrimoniū efficiebatur, & nūquā post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem D. Iustinus pater noster[f] † cū augeri[g] dotes, & post nuptias celebratas fuerat[h] permissū: si quid tale[i] eueniret, † etiā ante nuptias augeri donationē, & constāte matrimonio, sua cōstitutione pmisit.[k] Sed tamen nomē inconueniens remanebat cū ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias aūt tale accipiebat incremētum. Sed nos plenissimo fini tradere sāctiones cupiētes, & consequētia[l] nomina rebus esse studentes,

liter. Nota dispositionem iuris antiqui circa donationem ante nuptias.

Item, quod constante matrimonio licet augere dotem, & donat. propter nuptias.

Item, quod æquiparantur inter se.

Itē, quod nomen debet esse consonum rei.

* Quod Felyn. in proœ. Grego. columna sexta, dicit pro cedere in nominibus appellatiuis, non in proprijs.

Item, quod dos, & donat. propter nuptias non solum potest augeri constante matrimonio, sed de nouo fieri.

b ¶ *Introductum.* vt Cod. de donat. ante nuptias, per totum titul. Hanc donationem fuisse de iure, ff. sentit, glo. in l. prima, versicul. si fir, ff. de collat. dot.

c ¶ *Habebat.* Et hodie habet, si fiat donatio prius: nā & postea fieri potest, vt infra eo. §.

d ¶ *Insecutū.* de iure & de facto.

e ¶ *Quod*, id est quia.

f ¶ *Pater noster.* Sic infra quibus non est permiss. face. testam. §. cæcus.

g ¶ *Cum augeri.* idest cum hoc non esset. Accur.

h ¶ *Fuerat.* etiam ante se.

i ¶ *Tale.* puta, quia augetur dos.

K ¶ *Permisit.* scilicet Diuus Iustinus, vt C. de dona. ante nup. l. pen.

l ¶ *Et consequentia*, aliàs conuenientia, sic C. de episcopis, & cleric. l. decernimus, & de offic. præfec. vrb. l. 2. in fin & de defen. ciui. l. defensores 2. Argument contra, Cod. de constitut. princ. l. 2. § penul. & ff. de adim. le l. 3. conditio.

† *adoptiuus fuerit autē re vera nepos Iustin. ex sorore, vt dictum fuit. supra in proœ.* † *aliàs, &c.*

a ¶ Con-

constituimus, [a] vt tales donationes nō augeantur tantū, sed etiam constante matrimonio initiū accipiant, & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur, & dotibus in hoc exęquentur, [b] vt quemadmodum dotes cōstante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto [c] augeantur, & constituantur.

¶ *Hodie si vnus ex dominis manumisit seruum communem, seruus efficitur liber, & socius conseruatur indemnis, dato sibi pretio partis suæ, hoc dicit ex lege prima, C. de com. ser. man. Aretinus.*

¶ Erat olim, & alius modꝰ ciuilis acquisitionis, per ius accrescēdi, quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit, vel vīdicta, vel testamēto, eo casu pars eiꝰ amittebatur, & socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, [d] & libertate seruū defraudari, & ex ea humaniorib. qui-

Dos, & don. pt nup. debent esse in æqualitati.

a ¶ *Constituimus*. Cod. de dona. ante nupt. l. fina.

b ¶ *Exequentur*. Si de nouó fiat donatio, vel dos post matrimonium, vel vetus augeatur, est æqualitas, vt C. de don. ante nup. l. fi. §. si igitur dote Si ante matrimoniū poterat esse inæqualitas, vt C. de pact. con. l. ex morte. Sed † hodie ęqualitas est ante. & post in cōstituendo, & in pactis lucrorum, vt quantum dat vxor in dotem, tantū det in donationē propter nuptias maritus, & sicut hic fit dominus dotis, sic illa donationis propter nuptias.

† Auth. æqualitas, C. de pac. con. nen.

STL.

*¶ Adde, quòd cautela est, quòd dicta pacta etiam inæqualia valeant, videlicet quod fiant ante, quam contrahatur matrimonium de præsenti, quia tunc bene valebunt & est ratio, quia pacta inęqualia sunt prohibita cōstante matrimonio, ne mutuo amore se spolient. l. 1. ff. de don. inter vi. quæ ratio cessit ante contractum matrimonium, & ista est doctrina Innoc. in c. donatio. extra de don. inter vi. quam valde extollit Angel. in l. ex morte. C. de pact. con. & tradit Bart. Cæpol. caute. 62.]

Dos datur, vt inde matrimonij onera supportentur.

¶ Vtrum autē habeat eadem priuilegia dotis, videnda sunt, quæ ponit Bal. nouell. in Tract. de dote in 8 par. in 6. priuileg. in fin.]

Vsumfructum tamen habeat maritus, ne accidat, matrimonij oneribus dotem non seruire, Nā æquitas suggerit, quod dos debeat esse ibi, vbi sunt onera matrimonij, vt ff. de iure dot. l. dotis fructus, & l. plerumque, §. si serui, cum tātumdem reddatur vxori, ex qua donatione consulitur mulieri soluto matrimonio, si res dotales nō existant, & quia nō potuit alienare maritus etiam ea consentiēte, † vt inf. tit. proxim. in princ. licet aliis iuri hypothecæ possit renunciare, vt C. ad Velle. l. etiam, & l. iubemus. & in Authen siue à me. Et sicut dos vxori. sic & talis donatio iure redditur viro, soluto matrimonio, cum sit æqualitas, vt in Authent. de ęqualitate do. §. 1. colla. 7.

† Nisi post biēniū iterū

consentias & ex alijs bonis, q STL.

¶ Potest tamē mulier retinere, donec sibi soluta sit dos, nec dominium retrò trāsfertur, aut hypotheca pditur, quia nō tantum datur propter lucra nuptialia, sed pro maiori securitate dotis secūdum Angel hic. Est & spōsalitia largitas, quando sponsus spōsę per verba de futuro, vel econtra donat purè, non respectu dotis, quæ similiter conditionem matrimonij habet, vt C. de don. ante nup. leg. cum veterum, & l. si à spōso. Accur.

super-sūt, sibi sit consultum, nec tūc sibi præiudicat nisi quatenꝰ probet versum in rē suam. Angel. Hodie tamē de consuetudine talis donatio non constituitur, vt vult glo. in Authē. æqualitas. Cod. de pac. con. & Bal. in Auth. dos data, Cod. eo. Ias. STL.

¶ Dicas secūdum Ang. hic, quòd aliquādo fit ex mera liberalitate hoc expresso, q reuocari nō possit, & habet locum leg. si mater, Cod. de don. ante nupt aliquando fit simpliciter, nullo expresso, & tūc olim erat irreuocabilis, & præsumabatur ex mera liberalitate, l. 1. l. si filiæ. l. si tibi, C. eo. hodie verò ob causam futuri matrimonij. l. cum veterum, eo. tit.

c ¶ *Sed eo etiam contracto*. Hodie hoc corrigitur in Auth. de æqual. do. coll. 7.

STL.

¶ Erat olim.

¶ *CASVS*. In lege corrigente, & assignante rationem correctionis, aliter non figurabitur, satis enim erit literalis figuratio casus. Nota, quod licet olim portio domini liberantis seruum accresceret alteri pro parte, hodie tamen secus est, & seruus fit liber, soluta portione sua alteri domino.

Item nota, quod fauore libertatis cogitur quis vendere rem suam. Item quod laudanda est humanitas. Item quod inuidia remouenda est.]

d ¶ *Exemplo*. sic, C. de probationi. l. exemplo.

dem dominis damnum inferri,† sæuioribus autem dominis lucrum † accrescère, hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem[a] mederi necessarium duximus, & inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatē accepit, nostro beneficio fruātur, libertate cum effectu procedente, (cuius [b] fauore antiquos legumlatores multa etiam contra communes[c] regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam † libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudēte, & socio indēni cōseruato, pretiumque serui secundum partē dominij, quod nos definiuimus,[d] accipiente.[e]

¶ *Quibus alienare licet, vel non.*

¶ *Maritus non potest alienare, vel obligare prædium dotale, etiā consentiente muliere, non solum in Italia, sed etiam in prouincia. Aretin.*

ACcidit aliquando, vt qui dominus rei sit, alienare non possit, & cōtra, qui dominus nō sit, alienādæ rei potestatē habeat. Nam dotale prædiū[f] maritus

a ¶ *Nostram constitutionem*. Cod. de commu. ser. manu. l. 1 §. ne autem, & §. sin autem socius.
b ¶ *Cuius*. f. libertat ls.
c ¶ *Communes*, scilicet, vt libertates per legem Falc. non minuantur. Item vbi non valet testamētum, libertates non reuocantur, ff. de inoff. testam. l. Papinianus, §. sed an & libertates §. fin. Item & ff. de fideicommiss. lib. l. generaliter, § si quis seruo.
d ¶ *Definiuimus*, C. de cōmu. ser. manu. l. 1. §. ne autē. & §. sin autem socius.
e ¶ *Accipiente*, vel eo deposito, vt C. de communi seruo manu. l. 1. §. ne autem, & §. sin autem socius. Et nota, quod compellitur quis vendere, quod est speciale † contra regulam, vt C. de cōtrahen. empt. l. inuitum, & C. de iure delibet. leg. nec emere, quod plene not. in auth. de fideiuss. §. pen.
* Vide ad hoc quæ annotaui. supra tit. de ijs qui sunt sui, vel alie. iu. §. vlt.

¶ *Quibus alienare, &c.*

¶ Supra dictum est quomodo quis efficitur dominus iure gentium, vel ciuili, hic tractare intendit de quadam specialitate, quę cōtingit circa eos, qui dominia rerum acquirunt, generale enim est, vt qui dominus est, possit alienare, & qui dominus non est; alienare non possit, hic, & in specialibus casibus contingit contrarium Accur. vel sic cōtinua secundum Aret. dictum est supra de acquisitione facta per vsucapionem, vel per donationem nunc dicit per quos alienatio possit fieri, & per quos non.

ACcedit. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò qñ dominus non potest alienare res suas. Secundò ecōtra, qñ non dñs alienat. Tertiò, redit ad primū casum. Secunda ibi, Contra autem. Tertia ibi, Nunc admonendi sumus. Vel diuide subtilius. Primò, quando prohibetur alienatio propter rem, quæ est in alienabilis. Secūdò, quando permittitur ex pactione, vel propter publicam vtilitatem. Tertiò, quando prohibetur ratione personę alienantis, vel ratione personę, in quam fit alienatio, quia pupillus est. Angel.

¶ Accidit.

CASVS. Quæsitum fuit, an viro alienatio rei dotalis pmitteretur talitē consentiēte vxore, & videbatur quod sic primo quia ipse erat dominus. leg. in re mandata. C. mand. præsertim consentiēte vxore, quia vnicuique licitū est renunciare fauori pro se introducto. l. pen. Cod. de pact. sed contrarium respondetur, & assignatur ratio in tex. ibi, ne sexus muliebris fragilitas, &c. Item quia interest reipub. mulieres dotatas esse ad sobolem procreandam, l. 1. ff. sol. ma. Nota, quod dominus regulariter potest alienare, non dñs non. Item quod res dotales, vel quasi, prohibentur alienari etiam volente vxore, ex rationibus allegatis. Item nota dispositionem. l. Iuliæ, quæ approbatur in ijs, quæ directò disponit. in ijs verò, quæ à contrario sensu colligi poterat ex ea, corrigitur. Item, quod l. Iulia facilius permittebat fundum alienari, quam obligari, posset fortè ipsius ratio colligi ex tex. in l. si pupillorum §. si prætor. ff. de reb. eo. Item nostragilitatem sexus mulierum.]

f. ¶ *Dotale prædium*. f. inæstimatum, vt Cod. de rei vxo. act. l 1. §. & cum lex. †

¶ Si verò interueniat iuramentum, de iure canonico alienatio procedit. c. licet, de iureiur. lib. 6.

* ¶ Adde, quod, cum talis alienatio iuramēto vxoris vallata est, cautela est, vt compa-

sceat

Libertatis fauor quibus consistit.

† *aliàs seuerioribus.*

† *aliàs accedere.*

† *aliàs liberalitatem.*

Vendere quis cōpellitur aliqādo.

† *fauore libertatis vt dicitur in tex.*

Continuatio.

Diuisio.

SYL.

† *Et in his casib. vbi non potest alienari an fideiussor datus à viro obligetur, vi de B. Inn.*

inuita muliere[a] per legem Iuliam prohibetur[b] alienare,[c] quamuis ipsius sit,[d] dotis causa ei datū, quod nos legem Iuliam corrigentes,[e] in meliorem statum deduximus.[f] Cum.n. lex[g] in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ[h] fuerant, & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere[i] fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea,[k] vtrique[l] remedium imposuimus, vt etiam in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta[m] sit aliena-

reat filius, & contraueniat tali contractui, quòd pōt, quia illud iuramentum matris non afficit hæredem, Bartho. Cæpol. caut 138. Item alio modo sustinetur alienatio rei dotalis, licet vxor non iuret, & nēpe si ipsa cū marito recipiat precium quia videtur illud habere loco dotis, vt post glos. & Bart. tradit idem Cæpol, caute. 174. incip. omnes. Et adde aliam cautelam eiusdem Cæpol, qua sit tutus emens fundum dotalem, num. 131. incipien. Qui vult.

¶ Aliàs, si æstimatum esset, posset alienari, nisi æstimatio fiat, vt sciatur quantum valet, vt Cod. de iur. do. l. quoties, & l. si inter virum, & de fun. do. l. j. Et dic dotale, vel quasi, vt ff. de fun. dot. l. 3. & 4. Quid si res mobilis est? Resp. potest alienari. si maritus est soluendo, C. de ser. pig. da. ma. l. 1. facit l. si ex lapidicinis, ff. de iur. do. Accur.

STL. ¶ Adde, quod contrarium tenuit glos. in l. 1. §. & cum lex, C. de rei vxo. act. & in l. fina. C. de fun. do. cuius opin. communiter approbatur vt per Christ. hic.

** Adde, quod plerique tenent, nouissima Iustin. lege, quæ est Authent. vt immob ver. & multo potius, etiā rerum mobilium alienationem prohibitam censeri, vetat enim generaliter, ne quid rerū dotaliū alienetur, quod tamen intelligunt de rebus, quæ seruādo seruari potuissent, ar. l. lex quæ tutores, in fin. C. de admin. tuto. Alcia. tamen censet d. Auth. solum loqui de immobilibus, quoniam verba præcedentia, rubricaque ipsa id indicat, & veteres, qui eius cōtextum Codici inseruerunt, ita existimasse videntur, auth. siue, C. ad Velle. ver. immobile.

a ¶ *Inuita muliere.* ergo ea volente poterat, vt innuit: quod corrigitur statim.

b ¶ *Prohibetur.* Nisi prouocetur ad diuisionem fundi dotalis, vt Cod. de fun. dota. l. final.

¶ Secus si ipse prouocet alium, secundum Christ. hic]

STL. ¶ Item nisi ex necessitate, vt C. de libe. cau. l. 1. Item nisi cum vniuersitate, vt ff. de fun. dot. l. 1. Item nisi vertatur ad vtilitatem mulieris, vt ff. de iu. do. l. fin.

c ¶ *Alienare.* Hoc largè accipias siue dominium mutetur, siue ius alijs constituatur, vt C. de rebus alien. non alien. l. fin & in Auth. de non alien. §. alienationis. coll. 2. & ff. de fun. do. l. Iulianus. Accur.

** Quod dicitur in d. l. Iulianus, maritum nō posse fundo dotali imponere seruitutem, intellige de inæstimato, quia ille reputatur vxoris, l. in rebus, C. de iu. dot. secus si esset æstimatus tali æstimatione, quę faceret emptionem, vt ibi not. quod in dubio præsumitur, vt est gl. not. in l. si inter. Cod. de iu. do & tenet Veron. d. ser. vrb. præd. capitulo 14.

Dotis dominium an sit mariti vel vxoris.

d ¶ *Ipsius sit.* Scilicet de iure gent. vt per traditionem, & ciuili scilicet approbatione, secundum Io. Alij dicunt de iure ciui. scilicet fictione, non iure gentium, vt Cod. de iu. do. l. in reb. Sed quòd ibi dicitur de iu. naturali vxorem dominam esse, verum est primæuo iure, quod dicitur, Quicquid calcauerit pes tuus & cet. non naturali. l. iuregentium: sed rerum dominia dicitur quo ad spem, & quantum ad hoc, vt ex eis sustentetur: sicut filij dicuntur domini rerum paternarum, vt infra de hær. qualit. & differ §. sui. & C. de furt. l. quamuis. & C. rerum amo. l. 1. vel domina est inspecto exitu: sicut filius: dicitur dominus. vt ff. de lib. & posth. l. in suis.

STL. ¶ Concluditur communiter, quòd si data sit æstimata, solus maritus sit dominus l. quoties. C. de iure dot. si inæstimata, tum opin. Mar. fuit eam dominam de iure gent. maritum verò de iure ciuili, contrarium tamen tenet glos. in l. in rebus, C. de iure dot. cuius opin. & communis, & vera est secundum Salyc. ibi.

e ¶ *Corrigentes*, in duobus capitulis, & in alijs non.

f ¶ *Deduximus*, vt C. de rei vxo. actio. §. & cum lex.

g ¶ *Lex*, scilicet Iulia.

h ¶ *Italicæ*, i. in Italicis prohibebat alienationem, & hoc erat primum eius vitium.

i ¶ *Inuita muliere.* sed ea volente concedebat, & hoc erat secundum vitium.

K ¶ *Volente ea.* similiter prohibebat.

l ¶ *Vtrique*, s. vitio.

*** Alienās quandoque repetit q alienauit. ***

m ¶ *Interdicta*. Quid si fiat? Resp. vendicat maritus costante matrimonio, contra factum suum veniens, cum fuerit contra legem, vt C. de agri. & cēsi. l. quemadmodum. lib. 11. & de rei ven. l. doce. sed dissoluto eo mulier repetit, vt C. de iu. do. l. in rebus. † Idē in prælato ecclesiæ alienāte rem ecclesiæ, quia potest eam repetere prælatura durante, vt extra de rebus eccle. non alien. cap. si quis presbyterorum.

† Quod sequitur non est Accurs. vt apparet ex vetustis libris.

** Redde secūdum gl. in l. 1. C. de rei vx. act.

ver.alienare. & est communiter recepta, secundum Ar. Pinel. in l. 1. C de bo.mat.in 3. par.sub nu.63. Et collige ex hac gl. quod licet venire contra factum proprium, quando ei legis prohibitio resistit, & secundum hoc limita tritam illam reg. quẽ de euictione tenet actio eũdem agentem repellit exceptio, de qua in l. vendicãtem, ff. de euict. vt non procedat, quãdo alienatio fuit contra legem, ita declarant Alber. & Sal. & Iaso. alios referens in l. iusiurãdũ §. curator n. 30 ff. d iureiu.

a¶ *Neque consentientibus*. Speciale, vt suo fauori non possit renunciare, quia etiam reipublicæ interest, vt ff. soluto matrimon. l. i. sic ff d pact. do. l. de die.

tio, vel obligatio, vt neutrum eorum neque consentientibus [a] mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas † in perniciem [b] substantiæ earum conuertatur.[c]

¶ *Creditor, licet non sit dominus, potest tamen pignus alienare ex pacto, vel sine pacto, seruata forma legis. Aret.*

¶ Contra [d] autẽ creditor pignꝰ ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare † potest.[e] Sed hoc forsitã ideò videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio cõtractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non † soluatur.[f] Sed ne creditores ius suũ persequi impedirentur,[g] neque debitores temere [h] suarum rerum dominiũ amittere viderẽtur, nostra constitutione [i] consultũ est,

*¶ Adde modos aliquot, quibus emens fundum dotalem securus esse potest, quos tradit Bartho. Cæpol. caut. 131.

b¶ *In perniciem*. i. destructionem.

c ¶ *Conuertatur*. similia sunt, vbi etiam dominus non alienat. vt C. ad l. Iul. ma. l fin. & C. de hær. & ma. l. manichæos, §. pen. & Cod. de prædi. decu. l. fi. li. 10. & inf. eo. §. nunc admonendi.

ADDITIO. Vnde versus: Coniux, ecclesia, furiosus, menteque captus, Prodigus, atque minor, existens sub patre natus, Aduersans fidei, maiestatis reus, isti Res alienare proprias de iure vetantur. Prætacto debet sub iure decurio scribi.

¶ Contra autem.

SYL. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an creditor, penes quem erat pignus debitoris, posset alienare ex conuentione, ratio autem dubitandi erat, quia cum penes ipsum rei dominium non sit, non videtur quod in alium transferre possit, l. nemo plus iuris, ff. de reg. iur. nemo enim dat quod non habet, sed contrarium respondetur, hoc autem virtute conuentionis, sicut enim dominus ipse alienare posset, ita & ipse creditor ex volũtate domini potest. Not. casum, in quo non dominus transfert dominium. Item, quod eo ipso, quod debitor noluit pignus, videtur dare licentiam vendendi. Item, quod creditor non est impediendus ius suum prosequi, Item, quòd ex abrupto non debet amitti res sua à domino debitore.

d¶ *Contra*. i. econtrario.

** Adde, quod res pignori data pleno iure manet debitoris. leg. generaliter, ff. qui & à quibus, & ideò eam alienare potest etiam inuito creditore, leg. si debitor, Cod de distrah pig.]

e ¶ *Alienare potest*. Idem in iudice, vt ff. si ex nox. causa aga. leg. 2. & instr. de offic. iud. in fin. ¶ Ratio est, quia quod iudex facit contra partem contumacem, censetur factum ab ipsa parte, leg. si ob causam, de euic. ¶ Idem in flumine, vt ff. de acq. rer. domi. l. ergo. §. alluuio. Idem in Imperatore, & Augusta, vt sup. de vsuc. §. vlt. Idem in prælatis ecclesiarum, vt in Auth hoc ius porrectum Cod. de sacros. eccles. Idem in tutoribus, qui dominorum locum obtinent, vt ff. de furt. l. interdum, §. qui tutelam. Idem in procuratore, qui habet liberam administrationem, † vt sup. de rerum diui. §. venditæ vers. nihil autem. Idem in seruis habentibus liberam peculij administrationem, vt ff. de pig. ac. l. si conuenerit, § si & l. seq.

¶ Dic, quòd rationes omnium prædictorum sunt, quia aut à l. quamuis non dominis tributa est hæc potestas, quia vice dominorum sunt, aut ab homine, ita quòd effectus trãslationis dominij fundatur in persona domini, non serui, vel procuratoris, aut tutoris.

ADDITIO. Vnde versus: Princeps, Augusta, iudex, ac officialis, Tutor, curator, procurator, fluuiusque, Creditor, exactor, prælatus, seruus, habentur. Hi numero bis sex alienantes aliena.

f ¶ *Non soluatur*. s. tempore constituto.

* ¶ Intellige in totum. nam alioquin creditori liceret pignus distrahere, tametsi creditum suum pro maiore parte consecutus esset, l. quamdiu, C. de distra. pign.]

g ¶ *Impedirentur*. vbi non esset pactio de pignore vendendo.

h¶ *Temerè*. i. nimis citò, vt su. de vsuc. i prin.

i¶ *Constitutione*, C. de iure do. impe. l. fin. §. 1. & 2.

† *Id est ne fragilitate naturæ in repẽtinam deducãtur inopiam. l. 1. §. & cũ lex, Cod. de rei vxor. act.*

† *Et sic plus iuris trãsfert in aliũ, quàm ipse hẽat de quo vide gl. fin. in c. pastoralis extra de iure patron. SYL.*

† *aliàs soluerentur.*

† *In quo non venit dolus nec quis possit donare ni- SYL. si exprimatur, & tunc intelligitur de donatione inter viuos nõ causa mortis. Et qualiter libera administratio concedatur. vide Angel. hic.*

a ¶ Cer.

& certus modus† impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere, cuius[b] tenore vtrique parti creditorum & debitorum satis † abundè prouisum est.

¶ *Pupillus sine auctoritate tutoris nō alienat, & si det mutuo, non obligat accipientem, si pecunia extet, si consumpta sit bona fide, cōdicitur, si mala, agitur ad exhibendum. h. d.*

¶ Nūc† admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillā, vllam rem[c] sine tutoris auctoritate alienare posse.[d] Ideoq. si mutuā pecuniā sine tutoris auctoritate alicui dederit[e] nō cō-

a ¶ *Certus modus*, vt si actum sit de vendendo, iuxta conuentionem vendere † possit. Sed si nihil fuit dictum de hoc nunciabit semel, & tunc elapso biennio vendet, vt C. de iu. do. imp. l. fin. §. 1. & 2. Si autem dictū fuit, vt non vendatur, ter nūciabit, & tūc vendet, vt ff. de pign. act. l. si conuenerit.

¶ Cui beneficio creditor renunciare non poterit, quia est contra publicam vtilitatem, secundum Bart. in d. leg. si conuenerit.]

ADDITIO. Et inter denunciationes, quæ interualla sint necessaria, item quid si emptor non reperiatur, vel pignus plus, vel minus valeat, quam creditum. Item quid in pignore iudiciali, vel prætorio, & an huic beneficio de vendendo pignore possit renunciari, vide Ang. hic.

* ¶ Adde, quod non solum valet pactum de vendendo pignore, si pecunia ad tēpus præscriptum nō soluatur, vt dicitur hic, sed etiā vt creditor ipse iure emptionis possideat pignus iusto pretio tunc æstimandū, l. si fundus, §. vlt. ff. de pignor. Cæterum ita paciscl non liceret, vt si debitor nō soluerit, pignus fiat creditoris, nam pactum illud, (quod legis commissoriæ appellatur) in pignoribus reiectum est, l. vlt. C. de pact. pig. Quæ autem requirantur priusquam deueniatur ad venditionem pignoris, vide apud Neguſ. in tracta. de pigno. in primo memb. 6. par. princ. nu. 1. & seq. vsque ad 7.

b ¶ *Cuius* scilicet constitutionis.

¶ Nunc. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuerat, an pupillus dominium rei suæ in alium transferret alienādo: & videbatur quod sic. ex d. regula generali, quod in re sua quilibet est arbitrio. & moderator. l. in re mandata, C. man. contrarium deciditur propter facilitatem ætatis pupillaris, quæ non consulto agit, sicut ex fragilitate mulierū inducta est decisio posita in princ. supra eo. Secūdò dubitabatur, an ex mutuo obligaret sibi alium, & videbatur, quod sic, quia pupillus contrahendo alterum sibi obligare potest, ipse verò non potest obligari §. pupillus. inf. de inut. stip. cuius contrarium deciditur, quia ex quo in mutuo requiritur ad sui essentiam, quod fiat de meo tuum, & sic dominium transferatur ipse autē transferre facilitate ætatis prohibeatur, sequitur quod non potest contrahi obligatio ex mutuò, & hoc est, quod text. dicit. Quia pecuniam non facit accipientis, hinc sequitur, quod cum remaneat dominus, vēdicare nummos poterit, si verò bona fide consumpta sit pecunia, quamuis à principio non valuerit, tamen consūptione bona fide facta dicitur mutuum reconciliari: leg. quamuis, ff. si cer. pe. Si verò mala fide consumpta sit, poterit agi ad exhibendum, nō quòd possit exhiberi, si consumpta sit vēdo, & expendendo, & in alium trāslata, sed intretur in litem, eo exhibere non valente l. ad exhibendum, Cod. ad exhibend. Not. collige per te, quia clara sūt, inter, quæ illud præcipuum est, quod pecunia, licet transeat per plures manus, si tamen extat non dicitur consumpta, quod annotauit Decius in l. non omnis, §. si pupillus, num. 3. si cert. petat.

c ¶ *Vllam rem*. Neque ratione proprietatis neque ratione possessionis, quæ animo retinetur, licet, corporalem sine tutore perdere possit, vt ff. de acquir. rer. do. l. pupillus. & de acqui. poss. l. possessionem.

¶ Ratio clara est, quia quæ meri facti sunt potest sine tutore, l. quamuis, § 1. ff. de acqu. posses.

* ¶ Adde, quod nec tutore auctore alienare quæuis potest, sed ea tantum, quæ commode seruari non possunt, nam in alijs requiritur etiam iusta causa, & iudicis decretum, l. lex quæ, C. de admin. tuto. & l. 1. ff. de rebus eo. qui sub tut.]

¶ Quid in adulto? Respon. si non habet curatorem, potest alienare, quæ seruando seruari non possunt, si habet curatorem, similis est prodigo, vt C. de in inte. rest. mi. l. si curatorem.

¶ Dic, quod mobilia validè alienat, sed ex læsione restituitur, exceptis ijs, quæ seruādo seruari non possunt, in quibus non simplici læsione, sed ex immodico tantum damno restituitur, in immobilibus non valet alienatio, nisi iuret. Auth sacramenta puberum, C. si aduer. ven.]

d ¶ *Alienare posse*. Sic sup. de auct. tutor. in prin. & ff. de sol. l. quod si fortè. in fi. & l. pupillo. ff. si cer. pet. l. non omnis, §. si.

e ¶ *Dederit*. idest tradiderit: † cum dare sit accipientis facere, vt infra de actioni. §. sic itaque si poneres proprie, non haberet locum

† *Et per pactum nudum, nec est necessaria aliqua denūciatio de pignore luēdo, quod not. per limita. no. leg. si conuenerit, ff. de pig. ac. Ang.*

SYL.

† *alias ab vndeque.*

† *alias nūc autem.*

Adultus an possit alienare.

SYL.

† *Pro hac expositione est l. 1. in pr. iūcta gl. ff. de poss. de quo plenè per Bart. & alios in l. si. ff de cond. ob. cau.*

tio, vel obligatio, vt neutrum eorum neque consentientibus [a] mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas † in perniciem [b] substantiæ earum conuertatur.[c]

¶ *Creditor, licet non sit dominus, potest tamen pignus alienare ex pacto, vel sine pacto, seruata forma legis. Aret.*

¶ Contra [d] autē creditor pign⁹ ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare † potest.[e] Sed hoc forsitā ideò videtur fieri, quod volumtate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio cōtractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non † soluatur.[f] Sed ne creditores ius suū persequi impedirentur,[g] neque debitores temere [h] suarum rerum dominiū amittere viderētur, nostra constitutione consultū est,

ver. alienare, & est communiter recepta, secundum Ar. Pinel. in l. 1. C de bo. mat. in 3. par. sub nu. 63. Et collige ex hac gl. quod licet venire contra factum proprium, quando ei legis prohibitio resistit, & secundum hoc limita tritam illam reg. quē de euictione tenet actio eūdem agentem repellit exceptio, de qua in l. vendicātem, ff. de euict. vt non procedat, quādo alienatio fuit contra legem, ita declarant Alber. & Sal. & Iaso. alios referens in l. iusiurādū §. ꝑcurator n. 30 ff. d iureiu.

a ¶ *Neque consentientibus*. Speciale, vt suo fauori non possit renunciare, quia etiam reipublicæ interest, vt ff. soluto matrimon. l. 1. sic ff d pact. do. l. de die.

*¶ Adde modos aliquot, quibus emens fundum dotalem securus esse potest, quos tradit Bartho. Cæpol caut. 131.

b ¶ *In perniciem*. i. destructionem.

c ¶ *Conuertatur*. similia sunt, vbi etiam dominus non alienat. vt C. ad l. Iul. ma. l fin. & C. de hær. & ma. l. manichæos, §. pen. & Cod. de prædi. decu. l. si. li. 10. & inf. eo. §. nunc admonendi.

ADDITIO. Vnde versus: Coniux, ecclesia, furiosus, menteque captus, Prodigus, atque minor, existens sub patre natus, Aduersans fidei, maiestatis reus, isti Res alienare proprias de iure vetantur. Prætactio debet sub iure decurio scribi.

¶ Contra autem.

SYL. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an creditor, penes quem erat pignus debitoris, posset alienare ex conuentione, ratio autem dubitandi erat, quia cum penes ipsum rei dominium non sit, non videtur quod in alium transferre possit, l. nemo plus iuris, ff. de reg. iur. nemo enim dat quod non haber, sed contrarium respondetur, hoc autem virtute conuentionis, sicut enim dominus ipse alienare posset, ita & ipse creditor ex volūtate domini potest. Not. casum, in quo non dominus transfert dominium. Item, quod eo ipso, quod debitor noluit pignus, videtur dare licentiam vendendi. Item, quod creditor non est impediendus ius suum prosequi, Item, quòd ex abrupto non debet amitti res sua à domino debitore.

d ¶ *Contra*. i. econtrario.

** Adde, quod res pignori data pleno iure manet debitoris. leg. generaliter, ff. qui & à quibus, & ideò eam alienare potest etiam inuito creditore, leg. si debitor, Cod de distrah pig.]

e ¶ *Alienare potest*. Idem in iudice, vt ff. si ex nox. causa aga. leg. 2. & infr. de offic. iud. in fin.

¶ Ratio est, quia quod iudex facit contra partem contumacem, censetur factum ab ipsa parte, leg. si ob causam, de euic.

¶ Idem in flumine, vt ff. de acq. rer. domi. l. ergo. §. alluuio. Idem in Imperatore, & Augusta, vt sup. de vsuc. §. vlt. Idem in prælatis ecclesiarum, vt in Auth hoc ius porrectum Cod. de sacros. eccles. Idem in tutoribus, qui dominorum locum obtinent, vt ff. de furt. l. interdum, §. qui tutelam. Idem in procuratore, qui habet liberam administrationem, † vt sup. de rerum diui. §. venditæ vers. nihil autem. Idem in seruis habentibus liberam peculij administrationem, vt ff. de pig. ac. l. si conuenerit, § si & l. seq.

¶ Dic, quòd rationes omnium prædictorum sunt, q aut à l. quamuis non dominis tributa est hæc potestas, quia vice dominorum sunt, aut ab homine, ita quòd effectus trāslationis dominij fundatur in persona domini, non serui, vel procuratoris, aut tutoris.

ADDITIO. Vnde versus: Princeps, Augusta, iudex, ac officialis, Tutor, curator, procurator, fluuiusque, Creditor, exactor, prælatus, seruus, habentur. Hi numero bis sex alienantes aliena.

† ¶ *Non soluatur*. s. tempore constituto.

* ¶ Intellige in totum. nam alioquin creditori liceret pignus distrahere, tametsi creditum suum pro maiore parte consecutus esset, l. quamdiu, C. de distra. pign.]

g ¶ *Impedirentur*. vbi non esset pactio de pignore vendendo.

h ¶ *Temere*. i. nimis citò, vt su. de vsuc. i prin.

i ¶ *Constitutione*, C. de iure do. impe. l. fin. §. 1. & 2.

† Id est ne fragilitate naturæ in repētinam deducātur inopiam. l. 1. §. & cū lex, Cod. de rei uxor. act.

† Et sic plus iuris trasfert in aliū, q̄ ipse hēat de quo vide gl. fin. in c. pastoralis extra de iure patron. SYL.

† alias solueretur.

† In qua non venit dolus nec q̄ possit donare ni- SYL. *si exprimatur, & tunc intelligitur de donatione inter viuos nō causa mortis. Et qualiter libera administratio concedatur vide Angel. hic.*

a ¶ Cer-

† *Et per pactum nudum, nec est necessaria aliqua denunciatio de pignore uēdo, q. not. & limita. no. leg. si SYL. conuenerit, ff. de pig. ac Ang.* †. *alias ab vndeque.*

2 ¶ *Certus modus*, vt si actum sit de vendendo, iuxta conuentionem vendere † possit. Sed si nihil fuit dictum de hoc nunciabit semel, & tunc elapso biennio vendet, vt C. de iu.do. imp. l fin. §. 1. & 2. Si autem dictū fuit, vt non vendatur, ter núciabit, & tūc vendet, vt ff. de pi gn. ac. l. si conuenerit. ¶ Cui beneficio creditor renunciare non potest, quia est contra publicam vtilitatem, secundum Bart. in d. leg. si conuenerit.]

ADDITIO. Et inter denunciationes, quæ interualla sint necessaria, item quid si emptor non reperiatur, vel pignus plus, vel minus valeat, quam creditum. Item quid in pignore iudiciali, vel prætorio, & an huic beneficio de vendendo pignore possit renunciari, vide Ang. hic.

& certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere, cuius [b] tenore vtrique parti creditorum & debitorum satis † abundè prouisum est.

¶ *Pupillus sine auctoritate tutoris nō alienat, & si det mutuo, non obligat accipientem, si pecunia extet, si consumpta sit bona fide, cōdicitur, si mala, agitur ad exhibendum. h. d.*

¶ Nūc† admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillā, vllam rem[c] sine tutoris auctoritate alienare posse.[d] Ideoq. si mutuā pecuniā sine tutoris auctoritate alicui dederit[e] nō cō-

* ¶ Adde, quod non solum valet pactum de vendendo pignore, si pecunia ad tēpus præscriptum nō soluatur, vt dicitur hic, sed etiā vt creditor ipse iure emptionis possideat pignus iusto pretio tunc æstimandū, l. si fundus, §. vlt. ff. de pignor. Cæterum ita paciscí non liceret, vt si debitor nō soluerit, pignus fiat creditoris, nam pactum illud, (quod legis commissoriæ appellatur) in pignoribus reiectum est, l. vlt. C. de pact. pig. Quæ autem requirantur priusquam deueniatur ad venditionem pignoris, vide apud Neguf. in tracta. de pigno. in primo memb. 6. par. princ. nu. 1. & seq. vsque ad 7.

b ¶ *Cuius*, scilicet constitutionis.

¶ Nunc. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuerat, an pupillus dominium rei suæ in alium transferret alienādo: & videbatur quod sic ex d. regula generali, q in re sua quilibet est arbitrio. & moderator. l. in re mandata, C. man. contrarium deciditur propter facilitatem ætatis pupillaris, quæ non consulto agit, sicut ex fragilitate mulierū inducta est decisio posita in princ. supra eo Secūdò dubitabatur, an ex mutuo obligaret sibi alium, & videbatur, q sic, quia pupillus contrahendo alterum sibi obligare potest, ipse verò non potest obligari §. pupillus. inf. de inut. stipulatius contrarium deciditur, quia ex quo in mutuo requiritur ad sui essentiam, quod fiat de meo tuum, & sic dominium transferatur ipse autē transferre facilitate ætatis prohibeatur, sequitur quod non potest contrahi obligatio ex mutuò, & hoc est, quod text. dicit. Quia pecuniam non facit accipientis, hinc sequitur, q cum remaneat dominus, vēdicare nummos poterit, si verò bona fide consumpta sit pecunia, quamuis à principio non valuerit, tamen consūptione bona fide facta dicitur mutuum reconciliari, leg. quamuis, ff. si cer. pe. Si verò mala fide consumpta sit, poterit agi ad exhibendum, nō quòd possit exhiberi, si consumpta sit vēdo, & expendendo, & in alium trāslata, sed in retur in litem, eo exhibere non valente l. ad exhibendum, Cod. ad exhibend. Nota collige per te, quia clara sūt, inter, quæ illud præcipuum est, quod pecunia, licet transeat per plures manus, si tamen extat non dicitur consumpta, quod annotauit Decius in l. non omnis, §. si pupillus, num. 3. si cert. peta.

† *alias nūc autem.*

c ¶ *Vllam rem.* Neque ratione proprietatis neque ratione possessionis, quæ animo retinetur, licet corporalem sine tutore perdere possit, vt ff. de acquir. rer. do. l. pupillus. & de acqui. posst. possessione.

¶ Ratio clara est, quia quæ meri facti sunt potest sine tutore, l. quamuis, § 1. ff. de acqu. possess.

* ¶ Adde, quod nec tutore auctore alienare quæduis potest, sed ea tantum, quæ commodè seruari non possunt, nam in alijs requiritur etiam iusta causa, & iudicis decretum, l. lex quæ, C. de admin. tuto. & l. 1. ff. de rebus eo, qui sub tut.]

¶ Quid in adulto? Respon. si non habet curatorem, potest alienare, quæ seruando seruari non possunt, si habet curatorem, similis est prodigo, vt C. de in inte. rest. mi. l. si curatorem.

¶ Dic, quod mobilia validè alienat, sed ex læsione restituitur, exceptis ijs, quæ seruādo seruari non possunt, in quibus non simplici læsione, sed ex immodico tantum damno restituitur, in immobilibus non valet alienatio, nisi iuret, Auth. sacramenta puberum, C. si aduer. ven.]

Adulto an possit alienare. SYL. † *Pro hac expositione est l. 1. in pr. iūcta gl. ff. de pos. de quo plenè per Bart. & alios in l. si. ff. de cōdi. ob. cau.*

d ¶ *Alienare posse.* Sic sup. de auct. tutor. in prin. & ff. de sol. l. quod si fortè in fi. & l. pupillo. ff. si cer. pet. l. non omnis, §. si.

e ¶ *Dederit*, idest tradiderit: † cum dare sit accipientis facere, vt infra de actioni. §. sic ita que si poneres proprie, non haberet locum

trahit obligationē,[a] quia pecuniam[b] non † facit[c] accipientis: ideoque vendicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit bona fide[d] cōsumpti[e] sunt, condici possunt,[f] si mala fide, ad exhibendum[g] de his agi potest.

¶ *Si debitor soluat pupillo cū tutoris & iudicis auctoritate, habet plenissimam liberationem, si verò soluat siue iudice, & sine tutore, liberatur ope exceptionis, si pecunia est salua, vel pupillus factus fuit locupletior, aliter verò soluens nō liberatur vllo modo, & pupillus soluendo creditori sine tutore non liberatur. hoc dicit.*

¶ At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè[h] dari[i] possunt. Ideoque si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioquin non liberabitur.[k] Sed hoc etiam euidentissima ratione statutū est in constitutione,[l] quam ad Cęsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminētissimi, Questoris sacri palatij nostri promulgauim[*], qua dispositum est, ita licere tutori, vel curatori

quod sequitur, ideoque vendicari &c.

a ¶ *Obligationem*. Scilicet personalem ex mutuo.

b ¶ *Quia pecuniam*. Bona est ratio, vt inf. quibu mod. re. con, ob, in prin, & ff. si certū pet. l. 2. §. appellata.

c ¶ *Non facit*. Quod est necesse, quia dicitur mutuū, quia de meo fit tuum, vt ff. si certum pet l. 2.

d ¶ *Bona fide*. Credens eum maiorem, vt ff. pro emp. l. 2. §. si à pupillo, vel etiam errans in iure, licet sit argumentum contra, ff. pro empto. l. 2. §. si à pupillo.

STL. ¶ Ratio diuersitatis est, qa ibi de vsucapienda pupilli re, & sic de lucro tractabatur hic secus. error enim iuris tunc non excusat, vt sup. de vsuc. §. sed tamē. ver. Item si is ad quem.]

e ¶ *Consumpti*. Quod sit expendendo, vel cum alijs immiscendo, vt supra de vsufruct. §. constituitur, & ff. de solutio, l. si alieni

* ¶ Et sic hoc casu conualescit mutuum, quod ab initio nō valuit, quod & alijs modis accidit, vt no. in gl. seq.

Mutuū tripliciter recōciliatur.

f ¶ *Condici possunt*. Scilicet condictione certi ex mutuo reconciliato per consumptionē, vt ff. si cer. pet. l. si a furioso, & l. sequen. Item stipulatione recōciliatur, vt C. si cer. peta. l. quamuis. Item vsucapione, vt ff. de iure dot. l. Proculus, & no. inf. qui. mo. re. con. oblig. in princip. †

** †*In ver. tuū fiat, & melius in §. itē is. ver. mutuū.*

g ¶ *Ad exhibendum*, quia tenetur qui dolo fecit, quo minus possint exhiberi, vt Cod. ad exhiben. l. ad exhibendum, & sic iuratur in litē, ex eo quòd interest pupilli, citius pecuniam redditam esse, vt ff. de in litem iur. l. in actionibus, & l. nummis.

STL. ¶ At ex contrario ¶ CASVS. Quærebatur, an econtrario pupillus respiciendo obligaretur, & cautum esset soluenti, & videbatur indistinctè, quod non, per d. §. pupillus, inf. de inu. sti. quia ipse contrahendo alteri non obligatur, sed contrarium respondetur in certis casibus, scilicet quādo pecunia extat, vel est factus locupletior. ratio est, quia licet ex æquitate introductum sit pupillo soluētem non liberari, ne præiudiciū afferatur pupillo, æquissimum tamē est, ipsum cū aliena iactura locupletiorem nō fieri, ideò datur exceptio doli ex l. q. equitate, de excep. doli. No. summarium.

h ¶ *Rectè*. vt res fiat accipientis non vt debitor liberetur, & hoc sequitur.

i ¶ *Dari*. Et quacunque causa.

ADDITIO. Quod in pupillo procedit indistinctè. Infans verò obligationem iuris sine tutore non acquirit: item nec possessionem ex sua occupatione tantum, sed ex traditione possessoris sic, nec dominium, sed est necesse, quod alij nomine ipsius tradatur. leg. si quis in emancipatum. Cod. de dona. Aug.

K ¶ *Non liberabitur*. Scilicet debitor pupilli. Sed contra, ff. de solu. l. si stipulatus fuero. Resp. ibi pupillus erat adiectus, nec quicquā sibi debebatur, cum ad solutionem tantum ponatur, vt in eod. tit. de solu. l. quod stipulatus, & l. qui res. §. at vbi.

l ¶ *Constitutione*. vt C. de admi. tut. l. sancimus, & l. constitutionem.

* ¶ Cesariēses aduocatos accipere debemus, idest in Cęsarea, Metropoli Cappadocię, domicilium habebāt, quę Archelao pulso hoc nomen sortita est à Tyberio, aut certè ab Augusto. prius autē appellabatur Mazace, quā Strabo, lib. 12. scribit, vel maximè celebrem egregijs jurisperitis fuisse, ab his sępe cōsul-

tus

tus fuit Iustin. ad eosque multas scripsit cõstitutiones, vt l. si maior, C. de pact. §. Item verborum, inf. de inuti. stip.]

a ¶ *Debitorem*. Ex mutuo vel simili causa, nõ ex pensione vel redditu, vt C. de adm. tu. l. sancimus. & l. cõstitutionem.

debitorem[a] pupillarẽ † soluere, vt prius iudicialis sententia,[b] sine omni damno[c] celebrata, hoc permittat[d] quo subsecuto, & si iudex pronunciauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas.[e] Sin autem aliter, quàm disposuimus, solutio[f] facta fuerit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior[g] sit, & adhuc eandem pecuniæ sũmam petat,[h] per exceptionem doli mali poterit summoueri. Quod si malè consumpserit, aut furto, aut vi amiserit, nihil proderit[i] debitori doli mali exceptio, sed nihilominus cõdemnabitur.[k] quia temerè sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit.[l]

¶ Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine auctoritate tutoris non possunt:[m] quia id, quod

† *i. liberare.*

ADDITIO. Tunc enim sine iudice plenissimam securitatem cõsequitur, dũmodo pensio, nec duos ann. nec centum. sio. summam excedat secũdum Ang.

Sentẽtia interlocutoria pceptum iudicis idem. STL.

b ¶ *Sententia*. Scilicet interlocutoria: quam præceptum vulgariter appellamus: vt si dicat, Decerno, vel præcipio tibi soluere, vel deponere, vt ff. de min. leg. ait prætor. §. quid tamen.

c ¶ *Sine omni damno*. Vel sportularum, vel pretiorum Tabellionum.

¶ Hoc videtur expressum in l. in sacris. Cod. de prox. sacro. scri. lib. 12.]

¶ Sed numquid debitor pro sua parte soluet? Respon. non, vt C. de fruc. & li. ex. l. fin. & facit sic C de episc. audien. l. tam dementis. §. fi. & in Auth. de sanc. epis. §. sportularum, coll. 9 Accur.

ADDITIO. Priuilegium enim litis ordinationem siue processum respiciens, vni concessum, transit ad aduersarium: secus si decisionem, nisi verba rescripti hoc sonent. Angel.

d ¶ *Permittat*. nota, quòd tutor, & iudex necessarij sunt, secundum P. sed secũdum nos solus iudex sufficit, vt ff. de min. l. ait prætor, §. quid tamen. & l. quod si minor. in fine. Accurs.

ADDITIO, Et hoc est verum in casu nostro, & in alienatione rerum mobilium, aliàs in alienatione immobilium opus est vtroque. Aret.

e ¶ *Securitas*. Vt nec restitutio detur, secus in prædio alienato cum decreto: quia emptio ex voluntate, solutio de necessitate fit, vt ff. de minor. l. ait prætor, §. quid tamen, & l. quod si minor in fi. & C. de præd. mino. l. si quidem. Accur.

Solutio fit de necessitate.

f ¶ *Solutio*. Vt soli pupillo, vel adulto curatorem habenti sine eo: vnde ipso iure non liberatur, vt infra, ibi nihil proderit, &c.

g ¶ *Locupletior*. Quod est, & si non est factus pauperior. vt ff. de solu. l. in pupillo.

¶ De veritate huius glo. vide Decium in l. ex pœnalibus, in fi. ff. de regu. iur. *STL.*

h ¶ *Petat*. Et sic est de præda solicitus: vnde non audietur, C. pro empt. l. eum qui Accur.

i ¶ *Nihil proderit*. Apparet ergo, quòd ipso iure nõ est liberatus: si autem cum auctoritate tutoris l, ipso iure liberaretur: sed tũc restitueretur minor perdita pecunia, vt C. si aduer. so. l. 1.

K ¶ *Condemnabitur*. Scilicet ipso minore petente, vel alio suo nomine, † non extraneo, vt ff. de solu. leg. filius.

† *Vel ab eo cãm habente, quia beneficium restõnis cedi pôt, & trãsit ad hæredem, extranẽ. vt l. q si min. ff. d mi. Angel.*

l ¶ *Soluerit*. Circa hãc diffusam materiam distingue. Cum debitor pupillo soluit, aut consequitur plenam, aut pleniorem, aut plenissimam securitatem, si soluat pupillo sine tutoris auctoritate, & pupillus habeat saluam pecuniam, vel ex ea locupletior est, liberatur, non ipso iure, sed exceptione: nisi esset adultus sine curatore, vt hic. & ff. de solu. l. in pupillo. Si autem soluat tutoris auctoritate, ipso iure liberatur: potest tamen in integrum restitui, si non habeat rem saluam, vt Cod. si aduer. solut. l. 1. nisi in quatuor casibus, vt Cod. de administr. tuto. l. sancimus & l. constitutionem.

¶ Quod ex nimio labore introductum est in huiusmodi exceptis, vt per Christop. hic.]

¶ Quod enim legitimè factum est, ex euentu retractari non debet, vt C. ad senatuscon. Treb. l. sancimus. Plenissima est, si iudex interueniat cum tutore, vel sine eo, vt ff de mino. l. ait prætor. §. quid tamen. Et de hac materia ibi plenè notatur. *STL.*

m ¶ *Non possunt*. Distingue: aut id, quod erat soluendum, non poterat alienare sine decreto: quo casu decretum interponendum est in soluendo, vt est, de rebus eo. qui sub tutel. leg. magis, §. si pupillus aliàs non tenet, & potest vendicari quod solutum est, nisi consumpserit creditor.

ditor, vt hic, & ff. si cert. pet. l. nõ omnis. §. fi. Aut poterat: quo casu solus sufficit tutor, vel curator, vel adultus non habens curatorem: nec restituuntur, cum non sint decepti. Si sine tutore soluerit, non liberatur, nec dominium trãsit nisi per consumptionem, vt hic & ff. si cer. pet. l. non omnis, §. final. Et hoc, quando debitum erat ciuile & naturale: si autem naturale tantum, per restitutionem poterit repetere. si legitimè soluerit. aliàs suo iure condicet, vt ff. de condi. inde. l. interdũ. *aliàs cuique.*

ADDITIO. Et tunc quia minor ætas facit medium concludendi, satis est dicere se minorem indebitè soluisse, & si non exprimat per ignorantiam: quod aliàs in maiore requiritur, ne donasse videatur, quod no. secundum. Ang.

Continuatio. ¶ *Per quas personas*, &c. ¶ Ista rubrica sic continuatur. Dictum est sup. de multis modis acquirendi dominia, nunc sequitur videre de personis, per quas dominia acquiruntur. Vnde dicit hic Accursius, allegans duos versus Horatij in primo sermonum: † Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos vltra citraque nequit consistere rectũ. ** *†Sequitur glos. Accur.* Nam licet multis modis res acquirantur, vt à §. illo. Singulorum. de rerum diuis. vsque nunc traditum est, tamen certi sunt homines, per quos acquiritur: & sunt sex. scilicet per nos, per filios, per seruos nostros, per alienos, in quibus vsumfructum habemus: per alienos, quos bona fide possidemus: per liberum hominem, quem bona fide possidemus. Et est septimus, scilicet ille, in quo nudum vsum habemus. Est octauus quandoque vt liber homo, id est procurator: de quibus hoc tit. dicit. Differt autem à quodam alio inf. per quas personas nobis acquiritur obl. quia ibi de obligatione acquirenda, hic de rebus tractatur. Accur.

ADDITIO. Adde, quod etiam sunt alij, qui acquirunt alijs: vt religiosi suo monasterio vt extra de statu monac. c. cũ ad monasteriũ circa prin. & beneficiati suis beneficijs C. de episc. & cler auth. licentiam. Aret.

Diuisio Acquiritur. ¶ Totus iste titul9 diuidit in tres partes principales. Primò ponit p quos nobis acquiratur. Secũdò illud exequitur sigillatim & in specie. Tertiò facit preambulum transiens ad alios titulos & materias. Secunda ibi, igitur liberi vestri. Tertia

nõ fit accipiẽtis, cũ. s. nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate cõcessa sit.

¶ *Per quas personas nobis acquiritur.*

¶ *Acquiritur nobis nõ solum per nosmetipsos, sed etiam per personas hic descriptas. Aretin.*

Acquirit[ur] vobis, non solum per vosmetipsos, sed etiã p eos, quos in potestate habetis.[a] Item per seruos, in quibus vsumfructũ[b] habetis. Itẽ per homines liberos, & per seruos alienos, quos bona fide[c] possidetis: de quibus singulis diligẽtius dispiciamus.

¶ *Quicquid quærit filius, quærit patri.* ex-

ibi. Hactenus.

¶ *CASVS.* non figuratur in traditione regulæ Not. per quas personas nobis quæratur. Item, quod liber homo bona fide possessus ita nobis acquirit sicut seruus.] STL.

a ¶ *In potestate habetis*, vt inf. eod §. 1 & §. item vobis.

b ¶ *Vsumfructum.* vt infra eodem. §. de ijs. Quid si nudum vsum? Respon. ex re nostra acquiritur, (i.) non autem ex opera, vt ff. d vsu. & habi. leg. per seruum, & infra per quas perso. no. obl. acqui. §. per eum quoque. Vide supra §. Item is ad quẽ in glos. 1. de vsu & hab. & inf. hoc titu. §. de ijs in glos. 1.

¶ Intellige ex opera exposita in re aliena. quia illa est in fructu, secus in re vsuarij, l. alienum. §. fin. eo. tit. STL.

ADDITIO. (1.) Dummodo stipuletur mihi: alias acquiritur stipulanti, quamuis is teneatur mihi restituere per condictionem sine causa, vt l. penult. ff. de stip. seruo. Angel.

c ¶ *Bona fide*, vt inf. eod. §. Idem placet, quæ bona fides in possidente. non in possesso requiritur, vt ff. de acquiren. posses. l. cum hæredes, § fin. & ff de stipu. seruo. l. si seruus ex testamento, & de acquir. rerum domi. l. homo liber. in princ. & exigitur bona fides in principio possessionis, & continua in libero homine, quo ad aliquid acquirendum per eum, non in vsucapione: quia non vsucapitur, vt ff. de acquir. rer. dom. l. qui bona fide, §. j. & C. de præscr. long. temp. quæ pro liber. l. sola. Sed in seruo sufficit, & quo ad vsucapionem & quo ad fructus, in initio bonam fidem habere. vt ff. de vsur. l. q scit. §. vltimo & C. de vsucapi. transfor. l. vnica, §. hoc tantummodo. Accur.

ADDITIO. Sed de iure canonico requiritur bona fides continuata vsque ad perfectionem præscriptionis, cap. fin. cum ibi no. extra de præscrip. Et facit iste textus, qđ monachus trãsiens de vno monasterio ad aliud acquirat secundo bona fide possidenti* monachus enim & seruus æquiparantur. c. cum olim. de priuil. Ang.

¶ Igitur. ¶ Diuiditur in tres partes. Nam primò ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & quid acquiratur. Secundò, quando per seruos nostros, & per quos, & quid acquiratur. Tertiò, de acquisitione

per

per liberam personam, an possit acquiri, & quid. Secunda ibi. Item vobis. Tertia ibi, Ex his. Item prima subdiuiditur in tres partes. Nam primò ponit ius antiquum. Secundò rationem correctionis. Tertiò ponit suum statutum. Secunda ibi, Quod nobis. Tertia ibi, Sancitum. Aretin.

STL. ¶ Igitur liberi

¶ CASVS. figurari non debet, nisi literaliter, in §. tradente regulam, & referente correctionem iuris antiqui, totum enim pendet ab hac regula, quod quicquid filius quærit, quærat patri ab hac regula excepta sunt tam de iure antiquo, quam nouo, castrensia, vel quasi, ratio autẽ fuit, quia in his patria potestas non fuit in consideratione, quæ causa est talis acquisitionis: profectitia autem pertinent, prout antiquitus, pleno iure ad patrem, & ratio assignatur ibi. Quæ enim inuidia est, non. n. est inhumanum aut odiosum, vt quod ex re patris quæsitum est, ad eum reuertatur, redeuntibus facilè rebus ad naturam suam. l. si vnus. §. pactus ff. de pact. ibi, quod in specie. Aduentitia verò quæruntur patri quoad vsumfructum: remanet tamen proprietas penes filium & ratio assignatur in text ibi. Ne quod ei suis laboribus. Not. summarium. Item inhumanitatem fugiendam. Item, quod patri debitus honor seruandus est. Item, quod nemini iniuria fit, si res reuertitur vnde profecta est. Item, quod nemo debet ex alienis laboribus ditari. Item, quod prospera fortuna debet cedere beneficio eius, cui fauere voluit]

ceptis castrẽsibus, vel quasi: & profectitia pertinẽt pleno iure ad patrem: aduentitia, tãtum quo ad vsumfructum correcto iure antiquo. h. d.

¶ Igitur [a] liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim [b] quidẽ quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculijs [c]) hoc parentibus suis acquirebant, sine vlla distinctione: [d] & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licẽtia, quod per vnũ, vel vnam eorum acquisitum esset, alij [e] filio vel, extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant applicare, quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione [f] emissa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re [g]

a ¶ *Igitur*. quia de singulis dicere vult, de filijs vt de dignioribus primo dicit. Accur.

b ¶ *Olim*. antiquitatem primo recitat: & hoc ideò, vt nihil antiquitatis penitus ignoretur, vt infra titul. proxim. in princ. nam id, quod tollitur, vel reformatur, non debet esse incognitum, vt Cod. de cad. tol. l. 1. § & cum triplici.

STL. c ¶ *Castrensibus peculijs*. idem in quasi castrensibus, etiam iure veteri, vt ff. de coll. bo. l. 1. §. nec castrense, non solum iure nouo, vt Cod. de bo. quæ liber. l. cum oportet. §. exceptis, & §. eadem obseruando. Est autem castrense, quod filiusfamilias a quolibet in castris acquirit, non acquisiturus aliàs, † vt ff. de castren. pecu. l. si fortè & l. castrense. Quasi castrense est, quod magistri liberalium artium, medici, clerici, & aduocati de publico acquirunt, vt C. de inoffi. testam. l. fin. & C. de episcopis, & cleric. l. sacrosanctæ, & l. cum lege. † Dic idem, si non ex publico, sed particulariter à clientibus, gl. in l. fori. Cod. de aduo. diuers. iud.]

d ¶ *Sine vlla distinctione*, aduentitij, vel profectitij: proprietatis, vel vsusfructus.

e ¶ *Alij*. scilicet fratri, quod grauius esse videtur, vt Codice de bon. quæ lib. leg. cum oportet, §. primo.

f ¶ *Constitutione*. vt Cod. de bon. quæ lib. leg. cum oportet.

g ¶ *Ex re*. largè pone id est propter rem vt fructus ex rebus patris, vel occasione patris quocunque modo quæsita, (i) vt ff de incen. rui. naufrag. l. 1. §. 2. & ff. de vsu. l. in fideicõmissi. §. cum Posidius, & de vulg. substitut. l. sed & si plures, §. in arrogato. & de castren. l. nec si fortè & l. castrense, nisi & aliunde filius sit habiturus per se, vt ff. de iure doti. l. 5. §. si pater. Et sic ponitur ex re, deest propter rem ff. de acquir. hæred. l. additio. in fi. Arg. contra. ff de pecul. eo tempore, in fi. Argum. similiter contra ff. de actio. empt. l. Iulianus. §. si quid seruo. Accurs. Sol. dictio, ex, propriè & strictè sumpta denotat, immediatè, vt ibi: secus si largè, vt hic.

ADDITIO. (i) Scilicet licitè: & tunc id, quod tribueretur personæ propter laborem, & industriam, censetur aduentitium & ipsius filij propriũ, aliàs ex delicto puta (vsuris), nec patri quæritur, nec fratribus confertur, sicut nec cetera aduentitia, vt l. fin. Cod. de col. Angel. *Additio.*

* ¶ Adde, quod hic §. non habet locum in his quæ immediate à patre obuenisũt filio: nam ea non pertinent ad partem, vt ex Ias. & alijs tradit Tiraquel. in Tract. de retract. lignag. §. 1.

† Quod est verũ videmur necessaria ad bellum aliàs distingue an detur annus propter castra, an aliàs, vt in l. si fortè in gl. alleg. & ita potest intelligi l. 1. Cod. de castre. pecu. libr. 12. vbi latius ponitur hac dist. secundũ Ang.

Peculiũ castrense.

Peculiũ quasi castrense.

patris ei [a] obueniat, hoc secundum ante quam obseruationẽ totum parenti acquiratur: (quæ enim inuidia est, [b] quod ex patris occasione ꝓfectum est, hoc ad eum reuerti? [c]) quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisiuit, huius vsumfructum [d] patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod eis suis laboribus, vel prospera fortuna [e] accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat. [f]

¶ *Emancipans filium potest retinere dimidiam vsusfruct. aduentitiorum, quamuis olim posset tertiam bonorum. hoc dicit.*

§.1. gloss.6.num.65. per not. per gl. magnam in fin. in leg. frater. ff. de condict. inde. facit optimè text. in l. rerum, §. si seruo communi, & ibi glos. & Bal. ff. pro soc. & l. si hæres. de optio. lega. l. sicut §. idem Papinia. quibus mod. vsufruct. amit.

a ¶ *Ei*. Scilicet filio.

Pater q̃dque in aduẽtitijs non habet vsumfructum.

b ¶ *Inuidia est*. Scilicet filio qui acquisiuit.

* ¶ Inuidiam hic accipias ꝓ obtrectatione vt sæpè apud Latinos: quasi dicat Iust. quis hoc iure reprehendere vel damnare queat?]

c ¶ *Reuerti*, quasi dicat nulla.

d ¶ *Vsumfructum*. Quem habet in aduentitijs, nisi remiserit, vt Cod. de bo. quæ lib. leg. cum oportet. §. sin autem res, vel nisi ab aliquo sibi detur, vel relinquatur hoc pacto, vt ad patrem non pertineat vsusfructus: vt in Auth. vt li. ma. & aui. in princ. col 8. Vel nisi succedat filius vnà cum patre in hæreditate fratris vel sororis, vt in Authent. de hæredit. ab intest. ven. §. si verò coll. 9. Vel nisi seruus donetur filiofamilias eo pacto, vt manumittatur statim, vt Codic. de bon. quæ lib. l. vltim. ad fin. Vel nisi quando pater noluit consentire filio adeunti hęreditatem aliquã vt C. de bon. quæ lib. l. fin. in fin. §. 1. & 2. Vel nisi parente minus legitimè diuertente bona filijs applicentur, vt in Auth. vt nulli iu. §. quia verò aliqui. colla. 9. Item, quando pater contraxit incestas nuptias, vt in Auth. de incest. nupt. §. 1. coll. 2. †

† *Adde, SYL. optimã gloss. quæ alios casus refert. in Authẽ. idem est C. de bo. quæ lib.*

* Adde quando filio relinquitur vsusfructus, quia seruitus seruitutis esse non potest, l. 1. ff. de ser. lega.]

ADDITIO. Et alios casus vide per Ang. hic in quibus omnibus licet non habeat pater ius vsufruct. debet tamen habere commoditatem ipsius iuris, nisi de ipsa in pacto, vel permissione fiat expressa mentio, vt hic per eum.

¶ Adde, quod hic text. non habet locum in clerico etiam existente in minoribus, nam in eius bonis aduentitijs patri non acquiritur vsusfruct. Auth. presbyteros, C. de episc. & cler. Dec. late, c. in præsentia, col 34. vers. ex supradictis de prob.

e ¶ *Prospera fortuna*. Quid dicemus in dubio vnde prouenerit? Respond. quidam ex bonis patris præsumitur habuisse: sicut si vxor habet, præsumitur ex bonis mariti, vt C. de do. inter virum, & vxo. l. etiam & ff de don. inter virum, & vxo. l. Quintus. Nos contra, † & distinguẽ, an filius sit diligens, vel diues, pater inops: vel ecõtra: vt ex bonis diligentis (alias diuitis) quæsitum singamus, vt C. arb. tu. l. si defunctus, & ff. de hær. vel act. vend. venditor ex hæreditate, ibi prætium enim hominis &c & ff. ad leg. Falc. leg. si hæres institutus, in prin.

† *Simili glo. est in l. cũ oportet. in pr. in ver. ex eius. C. de bon. quæ lib.*

¶ Dic clarius, quod præsumitur quæsitum in dubio ex propria industria, quando propria industria non haberet secũ præsumptionẽ delicti, dicta l. Quintus. SYL.

ADDITIO. Et hæc est communis secundum Ang. licet Ioan. Fab. hic sentiat contrarium, & male: quia in dubio non præsumitur delictum, vt l. merito. ff. pro soc. Ang.

f ¶ *Procedat*. Collige peculium aliud castrense, aliud quasi castrense, aliud rusticanum siue paganum, quod diuiditur in profectitium, & aduentitium, Cod. de inoffic. test. l. fin. in princ de quibus omnibus dicitur in hoc tit. quid iuris sit, & C. de bon. quæ li. l. cum oportet.

* ¶ Adde, quod peculium profectitium dicitur, quod filiusfam. habet propter patrem: aduentitium, quod aliundè. Habent & serui peculium, quod illis dominus administrandum permittit. Illud quoque animaduertendum, quod peculij, nomen in ijs tantum cadit: qui in aliena sunt potestate: & cu sui iuris fiunt, amplius peculiate non est. d. l. vlt. in fi. & l. paterfam. ff. de verb. sign.]

¶ Hoc quoque. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an pater emancipando priuaretur commodo patriæ potestatis iam quęsito in bonis aduẽtitijs: & videbatur quod sic, quia deficiente patria potestate, quę est causa acquisitionis, vt dictum est, deficit etiam ius, quod ex ea procedit, cuius contrarium deciditur: & recitatur ius antiquum, quod volebat patrem posse retinere tertiam bonorum, quasi portionem quandam legitimam in bonis filij: quod tamen a Iustin. corrigitur & datur dimidia vsusfructus: sicque magis vtique cautum est: quia pater ampliori parte vtitur eo viuente, & filius dominium suorum non amittit. Not. summarium. Item speciem pro casu & themate poni. Item, quod hic ponitur liber pro filio SYL.

in

in singulari, quod rari est exẽpli. Item quòd honor est esse sui iuris. Item, quod honor non debet afferre incommodum bursale.]

a ¶ *Hoc quoque.* Scilicet, vt parentibus honorem seruemus, & filijs parcamus.

honor sine emolumento non potest esse cũ oneris. quamuis quandoque contingat honorem esse sumptuosum. Ioan. Fat.

h ¶ *Dimidiam.* q̃ sẽper retinet, nisi expressè remittat, vt C. de bo. quæ li. l. cum oportet. §. cũ. autẽ Accur.

¶ Hoc quoq. [a] à nobis dispositũ est, [b] & in ea specie, [c] vbi [d] parens emancipando † liberũ suũ, ex rebus, quę † acquisitionẽ effugiebant, [e] sibi tertiã partẽ retinere (si voluerit) licentiã ex anteriorib. constitutionibus [f] habebat, quasi ꝓ pretio quodãmodo emãcipationis. Et inhumanũ quiddam accidebat, vt fili⁹ rerũ suarũ ex hac emãcipatione dominio ꝓ parte tertia d̃fraudaret, & quod honoris ei ex emancipatione additũ erat, ꝙ sui iuris effectus esset, hoc per rerũ diminutionẽ decresceret [g] ideo questatuim⁹, vt parẽs ꝓ tertia parte dominij, q̃ retinere poterat, dimidiã [h] non dominij rerũ, sed vsusfruct⁹ retineat. Ita etenim res intactę apud filiũ remanebũt, & pater ampliore sũma fruetur, ꝓ ertia, [i] dimidia potiturus.

¶ *Seruus domino inuito, & ignorãti acquirit: hæreditatẽ tamen sine eius iussu nõ adit: quærit & possessionẽ; & ideo vsucapit. h.d.*

¶ Item vobis † acquiritur, ꝙ serui vestri ex traditione nanciscũtur, siue q̃d stipulentur, [k] vel ex dona-

b ¶ *Dispositũ est,* C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. cũ autem.

c *Specie.* i. casu. Accurs.

d ¶ *Vbi.* Id est in quo. Accursius.

e ¶ *Quæ acquisitionem effugiebant.* id est patri non acquiruntur: quantum ad proprietatem. Sed secundum quæ tempora locum habebat, quod hic dicitur? secundum antiqua non. quia sola castrensia, & quasi non acquirebãtur, de quibus nihil detinebat pater, vt Cod. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. 1. secundum modernã verò non, quia non erat adhuc statutum in aduentitijs, vt non acquirantur patri, tempore huius legis antiquæ, quæ recitatur hic. Respond. quatuor iura hic successiuè considerari: antiquissimum, quo solo castrẽsia, vel quasi, non acquirebantur, vt sup. §. 1. antiquum, vt tempore Constantini; res maternæ, & ex maternali linea delatæ, vt non acquirantur patri, statutum est, vt Cod. de bo. mater. l. 1. 2. & 3. tertium, quod hic recitatur, vt pater emancipando filium de his maternis tertiam teneat pro præmio: quartum, quo cauetur, vt omnia aduentitia acquirantur filijs, quantum ad proprietatem, patri quantum ad vsumfructum: ex quo corrigitur illud, quod iure antiquo cautũ erat, vt hic, & supra. §. 1. & C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. cum autem.

f ¶ *Constitutionibus.* Scilicet Constantini ante Iustinianum, vt recitatur, C. de bon. quæ li. l. cum oportet. §. pen.

g ¶ *Decresceret.* Arg. contra. sup. de le. pa. tu. te. per totum, & C. de cadu. tol. l. vnica, §. pro secundo Accur. Floren.

ADDITIO. Tu dic: quòd onus cum emolumento Pecuniario põt causare honorem sed

* ¶ Aliud est in peculio profectitio, quod nisi expressim adimatur, donari censetur. l. donationes in concubinã §. pater, ff. de dona. cuius diuersitatis ratio est secundum Fab. quia patri liberum erat ante emãcipationẽ vno verbo adimere peculium profectitium: cum ad eum pleno iure spectaret, secus in aduentitio, cuius proprietas est filij.

i ¶ *Pro tertia.* i. loco tertiæ; quã habebat olim in bonis maternis ratione proprietatis, habet hodie dimidiã vsusfructus in omnibus aduentitijs, vt C. de bon. quæ li. l. cum oportet § pen.

¶ Sed dubium est, an habeat dimidiã vsusfructus bonorum iam quæsitorum tantum, an verò etiam quærendorum post emancipationẽ: & omnes indistinctè tenent, ꝙ in iã quæsitis tantum. Ergo tamen aliàs legendo & disputando defendendam contrarium, & item defendit Præp. Sen. in § casu q. 5. in 2. colum. vbi vide, quia materia excedit uires additionis satis fuit admonuisse.

¶ Item vobis. ¶ *CASVS.* In tam nota regula non figuratur nisi naturaliter. ratio autem primi dicti assignatur in text. ibi, ipse enim seruus: ratio autem iussus domini in hæreditate adeunda est, non quia sit actus iuris ciuilis, sed quia non debuit esse in potestate serui facere conditionem domini deteriorẽ adeundo hæreditatem damnosam.

Not. regulam, ꝙ seruus quærit domino non solum ex traditione, sed uerbis etiam. Item, non solum dominium, sed possessionem, quæ tamen est facti. Item, quod seruus adire non potest non præcedenre iussu.]

K ¶ *Stipulentur.* Et ita obligationem domino

Pater secundum diuersa tempora diuersa iura habuit in bonis filij.

† alias incipit iste, §. item qđ serui, & ita cõmuniter allegatur sed tũc subaudi, vobis acquiritur. SYL.

tione, vel ex legato, siue ex qualibet[a] alia causa acquirant: Hoc enim vobis ignorãtibus, & inuitis obuenit.[b] Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum[c] habere potest. Sed si hæres [d] institutus sit, non aliàs, nisi vestro iussu, hereditatem adire potest. Et si vobis iubentibus adierit, [e] vobis hæreditas acquiritur, perinde[f] ac si vosipsi hæredes instituti essetis. Et conuenienter. s. vobis legatum per eos acquiritur. [g] Nõ solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscunque .n. rei possessionẽ adepti fuerint,[h] id vos possidere videmini. [i] Vnde etiam per eos vsucapere…

nõ quærit, vt infra per quas perso. nob. obl. acqui r. circa prin.

Beneficiũ confertur in inuitũ.

a ¶ *Ex qualibet*. Vt per occupationem, vel specificationem, vel inuentionem, vt sup. de rer. diu. §. fere. & §. cum quis. & §. thesauros.

b ¶ *Inuitis obuenit*. Sic ff. de acquir. rer. domi. l. etiam inuitis. sic & ff. d ver. obl. l. seruus vetante argum. cõtra. ff. de do. l. hoc iure §. non potest. Accurs.

SYL.

¶ Dic quòd quæritur inuito, sed non retinetur, quia remittere potest, & ita aliàs respondet gl. ind. l. seruus vetãre, sed aliter respondet, & melius: quod inuito directè non acquiritur. sed per indirectum sic. Sed quomodo potest quærere inuito, quia ideò quærit seruus, quia eius vox præsumitur vox domini. §. ei verò infra de inuti. stipu. Respond. quòd repræsentat seruus dominiũ generaliter non specialiter l. debitor. §. si seruo. ff. de leg. ij. quia res domini potest legari seruo, & tamen non posset legari domino. non potest ergo affectum dominicæ potestatis impedire domini. l. nemo potest ff. de leg. I.

†facit ad hoc l. I. in §. I. vbi et glos. ff. si quis om. cau. test.

SYL.

ADDITIO. Sol. dic, quod inuitis acquiritur ipso iure, sed non incommutabiliter, vt ibi arg. l. inuito. ff de re. iu. Ange.

c ¶ *Nihil suum*, scilicet ad suam vtilitatem: sed ad domini vtilitatem potest: vt infr. de stip. ser §. sed. cũ factum. quæ est contra, immo etiam ad suam vtilitatem quandoque, vt si dominus seruo legatum relinquat. vt. C. de nec. seru l. quidam §. illo. Resp. illud de æquitate, non ratione dicitur, quia in alimẽta erat relictum, vt. C. de leg. l. seruis & ff. de alimen. & cib. leg. l. seruos. aliàs autem non tenetur hæres nisi velit.

Seruus an possit habere aliquid suum.

SYL.

¶ Melius respondet gloss. in contrario, cuius opinio communiter approbatur, vt per Christoph. hic.]

ADDITIO. Quod facere debet de vrbanitate, si suam grauare nolit opinionem vt ibi not glos. Ang.

Hæreditas per seruum acquiri non potest, nisi tria concurrãt.

¶ Hoc verum secundum ius ciuile: nam iure gentium serui non omnino aliquid habere vetabãtur, vt annotauimus sup. de ijs qui sunt sui. §. I.]

d ¶ *Sed si hæres*. Not. in hæredit. adeunda à seruo tria esse necessaria, quæ sunt, iussus. vt hic, & quòd præcedat, vt ff. de acqu. hær. l. si quis mihi. §. iussum, & serui voluntas, vt. de hæred. inst. l. cum proponas. In Trebellianica restitutione seruo facienda solius domini sufficit voluntas.

SYL.

¶ Rationem diuersitatis hic assignat Christo.] At in bonorum possessione seruo delata seruũ cõsentire, & dominum velle, siue ante siue post, oportet, vt ff. ad Treb. l. seruo inuito. † & rem ratam hab. l. pen. in legato non est opus. iussione, cum emolumentum tantum contineat, vt ff. ma. li. si hæred.

† Adde l. si legatus. § si filiof. eo. tit.

SYL.

* Quasi dicat, hæreditas verò etiã damnum, & ideò requiritur voluntas domini, ne inuitus æri alieno obligetur, & damnum sentiat, argum l. qui in aliena. in prin. ff. de acq. hær. §. neque sup. de auct. tut.

e ¶ *Adierit*, scilicet seruus.

f ¶ *Perinde*. Quandoque non perinde: vt si filio meo substituam eos, quos hæredes mihi fecerim, nam vocantur ex substitutione qui per se, non qui per seruos hæredes sunt, vt ff de vulga. & pupill. substit. l. q. libertis. §. hæc verba. item alibi, vt ff. de legat. j. l. cum filio §. ipsi verò & §. ideo. Accur.

g *Acquiritur*. siue seruus tantum velit, siue dominus tantum, vt ff. de don. cau. mor. l. si. & de adimen leg. l. si seruo.

h ¶ *Adepti fuerint*. s. iustè, † secundum quosdam. Vel aliter: quod dic, vt diximus, sup. de ijs qui sunt sui vel alieni iur. § I.

†Et hæc tenet Ang. in l. quod seruus, ff d acq. pos. quod facit, vt lucrum ex vsuris nõ gratur patri: nec fit fratribus conferendũ nisi vt ãturcautela de qua per eum hic

i ¶ *Videmini*, etiam ignorantes. vt ff. de acq. pos. l. 3. §. saltus. †

*Distingue tres casus, aut. n. in peculiaribus loquimur, & dubium non est, ignoranti domino acquiri possessionem, & vsucapiendi conditionem, l. I. §. Item acquirimus, ff. de acq. pos aut in non peculiaribus & si possessio fit iuste à seruo quæsita, idem erit. l. quod seruus eod titu. cum verisimiliter dominus sit concessurus, vt iustè acquirat. l. non solũ, ff. de pec. aut loquimur in poss. iniusta, & hæc ignoranti non quæretur d. l. quod seruus. nec enim verisimile est, dominium cõsensurum l si procurator de cond. ind. Quod ergo hic dicit de possessione iusta intelligẽdum est, iniustam enim quatenus corporalis & facti est sibi tenet, nobis verò nõ acquirit, cum animus noster non adsit. At dominium

† Idem dicitur in l. I. in §. item acquirimus. ff. eo. tit.

nium, siue iustum, siue iniustum, nullo modo in persona serui consistere potest, quia iuris est, cuius incapax est seruus, l. quod attinet, de reg. iuris.]

¶ Non tamen inuiti, sicut in dominio, l. 1. §. hæc, quæ de seruis. ff. de acquir. poss.]

ber homo similiter bona fide possessus: & ille, in quo habemus vsumfructum, paribus passibus ambulant: excepto casu in text. expresso, cætera no a. collige per te, quia pendent ex summario.]

pio,[a] vel longi temporis possessio[b] vobis accidit.

¶ *Seruus, in quo habemus vsumfructum, acquirit nobis ex re nostra, & operis suis: ex alijs verò causis acquirit domino proprietatis. Aret.*

¶ † De ijs autem seruis, in quibus tantummodo[c] vsumfructum[d] habetis, ita placuit: vt quicquid ex re[e] vestra, vel ex operis suis acquirunt, id vobis adijciatur: quod verò extra eas causas † consecuti sunt, id ad dominum proprietatis[f] pertineat. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatumve quid[g] ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed domino proprietatis acquirit.

¶ *Liber homo, & seruus alienus, bona fide possessus, acquirit possessori ex re ipsius, & operibus suis: ex alijs verò causis liber homo acquirit sibi, & seruus domino suo: & non tantum per prædictos acquiritur nobis dominium, sed etiam possessio. hoc dicit Aretin.*

¶ Idem placet,[h] & de eo, qui à vobis bona fide possidetur; siue is liber[i] sit, siue alienus seruus. Quod. n. placuit de vsufructuario idem placet, & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas[k] acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est:[l] vel ad dominum, si seruus est.

a ¶ *Vsucapio.* In rebus peculiaribus statim: in dominicis, postquam dominus scit, vt ff. pro sol. l. 2. & de vsucap. l. Labeo.

b ¶ *Possessio.* idest præscriptio, quæ est effectus longe possessionis, vt ff. de vsu. l. 3.

c ¶ *De ijs tantummodo.* vt ff. de donat. ca. mor. l. vlt. & de adi. le. l. si seruo

d ¶ *Vsumfructum.* de eo, in quo vsum tantummodo habemus. dic, quod ex operis tantum non acquirit: quia operæ serui in fructu sunt, vt ff. de vsu, & habi. l. per seruum. Adde gl. 2. supra eodem in princip. & inf. per quas pers. no. obl. acq. §. per eum.

e ¶ *Ex re.* expone, vt supr. §. 1.

f ¶ *Ad dominum proprietatis:* nisi † contemplatione usufructuarij sit institutus, uel aliud sibi datum fuerit: quo casu ex re eius, scilicet usufructuarij sibi quæsitum esse uidetur, ut ff. de vsufruct. leg. sed & si quid nō tamen usufructuarij iussus sufficit ad adeundam hæreditatem, ut ff. de acquir. hæred. l. aditio. § præterea. Accur.

ADDITIO. Sed adibit iussu domini, qui fructuario restituet: & si nolit iubere, cogetur, ut not. eo. tit. l. si quis mihi, in princ. & ff. de usuf. leg. si serui.

g ¶ *Quid*, idest aliquid.

SYL. ¶ Idem placet. ¶ CASVS. Figuratio clara est: ideò forma literaliter, cū tradat Impera. regulam dependet rem ex supradictis. Not. quod seruus alienus bon. fide possessus, & liber homo

h ¶ *Idem placet*, scilicet quo ad acceptionem, vt statim sequitur, nam in alio differt, ut infr. eo. §. uersic. sed bonæ fidei.

i ¶ *Is liber.* hic dic, quod diximus sup. eo. in princ.

K ¶ *Extra istas duas causas.* ueluti si fuerit hæres institutus, uel legatum fuerit ei aliquid, uel donatum.

l ¶ *Si liber est.* Præter possessionem, quæ sibi, scilicet libero possessio quæri non potest, cum ipse ab alio possideatur ut ff. ad l. Iuliam de adul. l. sic eueniet. Item præter usucapionem, quæ sibi non quæritur sine possessione, ut ff. de acquir. rer. do. l. homo liber. §. quicq. d. de usucap. l. sine possessione

† Sed in hæreditate per liberum hominem mihi quærenda sex sunt necessaria, quorum si quid defuerit, non quæritur, scilicet, ut mei contemplatione instituatur. Item, ut sciat conditionem suam institutus. Item, quod iussu meo adeat. Item, quod uolens adeat. Item, quòd uelit mihi quærere. Item, quod bona fide possideam. Bene dico oportet, ut sciat conditionē suam, nam ignarus suæ cōditionis nulli acquirit, sibi enim non, ut ff de acquir. hære. l. qui putat. §. qui bona fide, & 16. §. 1. quia se obligare non uoluit. item possessori non, si non interueniat iussus, ut ff. de acq. hær. l. si quis mihi bona. §. iussum. Idem & si interuenit, ut ff. de acq. hær. l. 6. §. Celsus, & § 1. nam seruili necessitate creditur hoc fecisse, ut ff. de neg. gest. l. atq. §. si libero quare non pōt acquirere, ut ff. de hær ed. instit. l. liber homo in

†Concor. cū hoc §. l. si serui ff. de vsu.

† aliàs effecuti.

† Vt sicū nominauerit testator in institutione l. cū aliqs C. de in. delib.

Possessionē possessus non quærit.

Sed bonæ fidei possessor cũ vsuceperit seruum:(qa eo modo dñs fit[a]) ex omnibus causis per eũ sibi acquirere potest. Fructuarius verò vsucapere non potest: primum, quia non possider,[b] sed habet ius vtẽdi fruendi: deinde, quia scit[d] seruum alienum esse. Nõ solum autẽ proprietas per eos seruos, in q. bus vsũfructũ habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberã personam, quę bona fide vobis seruit, vobis acquiritur, sed etiã possessio. Loquimur aũt in vtriusque[e] persona secundum distinctionem, quam proximè[f] exposuimus: idest, si q̃ possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

¶ *Per extraneam personam nihil potest nobis acquiri: per procuratorem verò acquiritur nobis possessio, & dominium, & vsucapio. hoc dicit. Ang.*

¶ Ex his itaq. apparet,[g] p liberos homines, quos neq. vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in q. bus neque vsumfructum habetis, neque possessionem iustã, nulla ex causa vobis acquiri[h] posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneã personã nihil acquiri posse: excepto eo, q per liberã personam (veluti per procuratorẽ) placet non solũ scientib. sed & ignorãtib. vobis acqri possessionẽ,[i] secũdũ Diui Seueri constitutionem;[k] & per hanc[l] possessionem etiam dominiũ, si dominus fuerit qui tradidit, vel vsucapionem ...

in princ. Si sciat conditionem suam, volens quærere mihi, qrit sibi: sed restituitur mihi possessor per cõdictionem sine causa, cuius intuitu fuit institutus: sicut volens quærere possessori. cui9 intuitu fuit institutus. † iussu eius adeundo quærit: sed si non eius contemplatione, nihil fit, vt ff. de acq. ret. do. l. liber ho. & l. homo liber. in princ (i) Item potest dici, q ignarus quærit sibi, vt ff. de acquir. hær. l. qui putat. §. de eo. cum nõ contẽplatione possessoris instituatur, vt ff. de acq. hær. l. qui in aliena. in fi. & §. cum autem. †

ADDITIO. (i) Dic secundum Ioã. Fab. q hoc potest esse verum in quo iussus non interuenit: qa tunc nõ videtur sibi velle acqrere in dubio, vt ff. d acquit. hæred l. q in aliena. §. i. sed de hac materia plenius videas hic Ang.

a ¶ *Dominus fit*, sic Cod. de pact. leg. traditionibus.

b ¶ *Non possidet*, scilicet ciuiliter, sed naturaliter, vt ff. de acqui. pol. l. naturaliter. † Vnde vtile interdictum. Vnde vi sibi datur, vt ff. de vi & vi arma. l. 1. §. vnde vi.

** Alcia. l. 1. nu. 3. ff. de acq. poss. censet fructuarium ius ipsum vtendi fruendi ciuiliter & naturaliter quasi possidere. leg. vti frui. ff vsufr. pe t. l. 3. in fin. ff. vnde vi. ideoque & illud vsucapere l si. C. de præscrip. long. temp. & l. ait prætor. §. item. ff. ex qui. cau. ma. fundum verò ipsum non possidere, sed tantum detinere. vt hic, potest tamen latiore sensu dici possidere. vnde dict. l. naturaliter. vtitur verbo videtur, quod denotat improprietatẽ, nam & detentio impropriè, & crassiore Minerua possessionis naturalis appellatione comprehenditur, leg. 2. §. quod vulgo. ff. pro hær. & l. communi. § neque. com. di.]

c ¶ † *Sed habet*; sic. ff. de acq. poss. l. 1. § per eũ, sic est, qui satisdat. cog. l. sciendum. § 2.

d ¶ *Quia scit*, Vnde nõ vsucapit cũ malam fidem habeat, vt sup. de vsuca. i princ.

e ¶ *In vtriusq.* no. de tribus, vtriusque dici. Vel melius dic vtriusque fructuarij, & bo fid posses.

f ¶ *Proxime*. vt supra eo. §. de iis, & §. idẽ placet.

g ¶ *Ex his. Apparet*. scilicet, arg. à cõtrario sensu sumpto. Nam si tantũ per dictos homines acquirit ergo non per alios, vt ff. de offic. eius cui manda. est iur. l. 1. i pr. & sup. detut. in princ.

¶ Dic melius, quia exceptio firmat regulã in nõ exceptis. l. quam quod liquidæ, ff. de....

h ¶ *Acquiri*. Fallit in tutore, & curat. & similibus personis, vt dicemus inf. de inutili. stipu. §. si quis alii.

ADDITIO. Vide ibi glos. plenam, qui potest pro alio stipulari, & ibi dicam, de quo latè per Bartol. & doct. in l. stipulatio ista, §. alteri, & § si quis insulam, ff. de verb. oblig. Ang.

i ¶ *Possessionem*, C. de acq. poss. l. 1. & ff. de acq. poss. l. possessio quoque, §. & si possess.

K ¶ *Constitutionem*, quæ est, Cod. per quas person. no. acq. l. 1.

¶ Hęc gl malè loquitur, quia illa l nõ est. Seueri vnde debuit allegare. l. 1. C. de acq. poss.

l ¶ *Per hanc*. Ita aliàs itaque, q per procuratorem. namq. sola possessio (cum res inanimata

† l. aditio. insti. ff de acq. hær.

† Et in l. cũ aliquis, C. d in. de. lib.

† Hæc est cõis opi. licet Ra. tbi contra, cui9 opinioni inhæret Ang. hic qui vi videas.

† Ista & sequens gl. nõ habetur in vetustis codicib.

SYL.

SYL. Possessio sola non quærit.

mata fit) mihi non quærit. nã & per traditionem res mihi quæritur, & possessio, sed illa eadem & per me acquiritur, vt sup. de re di. §. per traditionem. & sup. eo. in prin. Alij dicunt, vt Azo. per sola in possessionem acquiri dominium, vt hic, & Cod. eod. leg. 1. Sed ibi non dicit simpliciter, excepta possessione, sed dicit excepta causa possessionis; idest dominio, qđ est causa possessionis secũda post vsucapionem, vt ff. de vsuc. l. 3.

pionem, aut longi tẽporis præscriptionẽ,[a] dominus non sit.

¶ *Epilogando transit ad alias materias cũ quodã præãbulo. Are.*

¶ Hactenus tantisper admonuisse[b] sufficiat quemadmodum singulæ res vobis acquirantur.[c] Nam legatorum[d] ius, quo & ipso singulæ res vobis acquirũtur: item fideicommissorum: vbi singulæ res vobis relinquũtur, opportunius inferiore loco referemus.[e]

¶ Videamus itaq; nunc, quibus modis p vniuersitatẽ res vobis acquirãtur. Si cui ergo heredes[f] facti sitis, siue cuius bonorũ[g] possessionẽ petieritis, vel si quẽ arrogaueritis,[h]

a ¶ *Præscriptione.* Vobis sciẽtibus, vt C. de acquir. pos. l. 1.

b ¶ *Hactenus. Admonuisse.* supra de re. di. §. singulorum.

c ¶ *Acquirantur.* per vos, & alios, vt in tit. isto.

d ¶ *Nam legatorum.* Rñ. ta. obiect. q̃ fieri posset de singularibus acquisitionib. legatorum.

e ¶ *Referemus.* Vt infrà de l. per totum, vt infra de sing. rebus p fideicom relict. per totum.

f ¶ *Hæredes.* scilicet de iu. ciu. vt infra de hæred. instit. vsque ad tit. de bonorum possess.

g ¶ *Bonorum.* scilicet de iure præto. vt infra de bonorum possess. per totum tit.

h ¶ *Arrogaueritis.* inf. de acq. per arro. per totum.

i ¶ *Addicta fuerint.* Infra de eo cui li. causa bona addi. per totum.

K ¶ *Ex testamento.* De quibus vsque ad tertium librum dicetur.

De testamentis ordinandis.

¶ Ista rubrica, & sequentes, continuantur per sup. vt sup. tit. 1. §. fi. dic vt ibi.

Continuatio. *ADDITIO.* Vel dicas sic, & familiarius. Dictũ est sup. in fi. tit. præcedenti, q̃ per vniuersitatem res nobis acquiruntur, vt per hereditatem, & alios modos ibidem positos; verũ quia hæreditates quandoque deferuntur ex testamento, & quandoque ab intestato, ideò primo sequitur videre d̃ testamẽtis,

vel si cuius bona libertatum conseruãdarũ causa vobis addicta fuerint,[i] eius res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatib. despiciamus: quarũ duplex cõditio est. nã vel ex testamẽto,[k] vel ab intestato ad vos pertinẽt. Et prius est, vt de ijs dispiciamus, quę ex testõ vobis obueniẽt; qua in re necessarium est initiũ de ordinandis testamẽtis exponere.

¶ *De testamentis ordinandis.*

¶ *Testam dicitur à mẽtis testatione: & triplici forma antiqui testamẽti sublata, fit hodie ĩ scriptis testm̃ cũ subscriptione testatoris, & testiũ: itẽ & sigillo eorũ, vnoq. cõtextu. h. d.*

Diuisio. TEstamentũ. ¶ Totus iste titulus diuiditur principaliter in tres partes. Nã primò ponit deriuationẽ, siue etymologiam testamenti. Secundò, de testamẽtis in scriptis, tã de iure veteri, quã de iure nouo. Tertiò, de testamento nuncupatiuo. Secunda ibi, Sed vt nihil. Tertia ibi, Sed illa quidẽ. Item, secunda pars principalis subdiuiditur. Nam primò recitat ius antiquum, & multiplicẽ ordinationẽ testamentorũ, & eorũ noia cũ eorũ correctione. Secũdò, de sigillatione faciẽda p testes. Tertiò, qui testes possũt adhiberi, & qui repelluntur in testamento. Quartò, q̃ non tereret, in qua materia testamentũ scribatur. Quintò ponit vnum casum, quòd de vno testamento possunt fieri plures scripturę. Secũda ibi, possũt autẽ. Tertia ibi, Testes autem. Quarta ibi, Nihil autẽ. Quinta ibi, Sed & vnum. Item hæc prima, & secunda pars subdiuiditur in quatuor partes. In prima ponitur etymologia vocabuli. In secunda refert processum antiquitatis, ponendo tria genera testamentorum fuisse olim de iure ciuili, quæ in desuetudinem abierunt. In tertia, quæ ter fiebant de iure prætorio, & quid à iure ciuili fuerit additum. In quarta ponit additionem Iustiniani. Secunda ibi, sed nihil: Tertia ibi, postea verò. Quarta ibi, sed his omnibus.

¶ Testamentum. ¶ *CASVS.* non figuratur, quia procedit recitando ius antiquum, & eius correctionẽ: qui enim hic figurant casum, potius declarat text. quam quod causam dubitandi, & decidendi assignent. Fuit enim proposita deriuatio vocabuli ex eo, quia necessaria est ad intelligentiam testamenti. vt inquit Iurisconsul. in l. 1. ff. de iusti. & iur. Ideò autem recitatur ius antiquum, vt

nihil antiquitatis ignoretur, & quia præstat interpretationem ad noua iura.l.1 ff.de origi.iur.Not.etymologiam testamenti:diffinitio autem ponitur in l.1.ff eo.Item,ꝙ ll correctæ possunt allegari, vt cognoscamus in quo fit correctio secuta, sicut, & ratio.l.correctæ etiã allegari potest, gloss. in uer. quicunque. in ca nouir. de Iudic. Itẽ, quod pace otium, bello calamitates quæruntur l. 1. C.de cadu.toll. in princ. Item ibi, ad ius ciuile.no.ꝙ testamẽtum est de iure ciuili. Item ibi, in vnam consonantiam,ꝙ iura iurib cõcordari debent. Itẽ,ibi,adhibitis,ꝙ in testõ testes debent esse rogati. Itẽ ibi. Vno cõtextu, ꝙ testamentum debet vno contextu fieri,& vno contextu in eo testes adhiberi. Item,ꝙ de iure isto requirebat expressio nõis hæredis per manũ testatoris, vel testiũ. Itẽ ex fine no.ꝙforma tradita à l debet seruari. Itẽ not. formam testamenti in scriptis. Itẽ secundũ Ang ꝙ valet argũ ab etymologia vocabuli: *quod limita multis modis, vt per Ias in l.2. §.appellata.ff. si cer pet.verè tamẽ hic allusio est,non etymologia. Itẽ,ꝙ l.per non vsũ tollitur. Item,quod numerus septem testium est de iure prætorio. Item, quod ex duobus contrarijs fit optimum temperamentum.]

& in l. 1. ff. eo. quia verbum iusta,tollit difficultatem.l.cum filio,§ fin.ff.de leg.3.]

* ¶ Adde, quod verbum, iusta,positum in diffinitione testamẽti, accipitur pro solenni & perfecta.] SYL.

Hanc diffinitionem test. recitat. glo. in c. 1. extra de testa. & ibi vide de concord

Hanc etymol. irridet A. Gel. li.6.c.12. & Val. lib.6. E-leg.c.36. Alciatus tamẽ defendit li. 4.de ver. sig.& li. 9. Par c. 21. non. n.etymologia hic traditur sed allusio.

TEstamentum† ex eo appellatur, [a] †quòd testatio mentis sit

¶ Sed vt [b] nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidẽ duo genera testamentorum in vsu fuisse, quorum altero in pace & otio vtebantur, quod Calatis comitijs[c] appellabant: altero cum in prælium exituri essent,[d] quod Procinctum [e] dicebatur

¶ Accessit [f] deinde † tertium genus testamentorum,quod dicebatur,per æs & libram g. f. † quia per †mancipationẽ,idest imaginariam quandam venditionem [h] agebatur, quinq. testibus, & libripẽde, [i]

De his trib. generib. testamentorum l. Au Ge. lib.15.c. 27.

Aliàs quod.

Aliàs emancipationẽ.

b ¶ *Sed vt.* C. de cadu.toll.l. vnic §.& cum triplici, argu. contra in eod. tit. §. in pro non scriptis. Accursius.

¶ Adde sol.secundum Ioan. Fab.& Aretin. quod aut ius antiquum est prolixum, & onerosum: & non debemus legere:aut breue&tale,quod p cognitionẽ ipsius deuenia mus in cognitionem iuris noui: & bonum est scire. Vel dicas, quod relato iure antiquo per Imperatorem non debemus vlterius quærere: & ita procedit contrarium: aut non facit mentionem de iure antiquo & possumus videre.

ADDITIO. Sed dic,quòd licitum est scire & allegare ius correctum ad declarationem iuris noui,non ad decisionem. l. 1. in princ.C.de latina liber tollen.

c ¶ *Calatis comitijs*, idest bonis initijs,vel bonis conuentibus: calos enim bonũ interpretatur: comitia sunt conuentus. Vel à calo, quod est voco: quia vocatio personarũ fiebat:vnde calendæ dictæ sunt:Accurs.

Calos. Calẽda. Comitia.

* ¶ Calata comitia, quæ essent,docet Aul. Gel.li.xv c.xxvij *vbi vide de his tribus generibus testamentorum.]

d ¶ *Exituri essent*,de domibus.

e ¶ *Procinctum*. Eo fortè, quod succinctè fiebat. & in his duobus testamentis hæres erat,vt inf eo.§.sed neque.

* ¶ Adde, quod sic dicebatur,quia fiebat à milite iam procincto, nã apud antiquos pugnaturi togis se præcinxisse dicuntur, vt essent ad præliũ expeditiores:quod Festus scriptum reliquit,& apertè ostendit Plu.in Coriolano. Vnde in procinctu versari dr apud Vlp.l.1.de bon.poss.ex test. milit.qui eo loci est, vbi iam castra hostium sunt in propinquo, & ad prælium accincta instructaque.]

f ¶ *Accessit* Similiter de iure ciu. SYL.

g ¶ *Per æs & libram.* Proprium nomen testamenti.

* ¶ Vide Aul. Gel.d.c.xxvij.& Bu.tam in 2. lib.de Asse, quam in Annot ad Pand.l.2.de orig.iur.vbi agit de mancipatione.

h ¶ *Venditionem*. Sic supra quibus mod. ius pat.pote.sol.§.præterea.

i ¶ *Libripende*, Idest æstimatore, qui libripen-

Libripẽs quis dicitur.

* ¶ Adde, ꝙ testandi ius L xij tab.est introductum,quæ adhuc extat his verbis:vt quisque legassit(i.leg aueri.) suæ rei, ita ius esto, l.verbis,de ver sig.& inf ad l Fal. in prin.** iure.n.antiquissimo soli successioni ab intestato locus erat,indulsit autè id lex exquadã humanitate, & per viam dispensationis.l.in tempus de hær.insti.quia secundum naturalem rationem nemo potest disponere de re in casum. quo fit mortuus: nec amplius ipsius rei dominus,gl.l.illa de hær.instit.]

Lapis vnde dicitur. Argumentũ vnde dicitur Mutuũ.

a ¶ *Testamentum ex eo appellatur* Ponit etymologiã: vt dr lapis,quasi lædens pedem:& argũ, quasi arguꝫ inuentum: & sic mutuũ. ꝙ ex meo tuum fit, vt ff.si cert.pet l.2.§ appellata,& secundũ hoc codicillus† potest dici testm̃. Diffinitur autem sic: Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suã fieri voluit, vt ff. eo.l.1.& est addẽdũ,cum institutione hæredis,vt inf. de l. § ante hæredis,quia sine hæredis institutione nullũ dicitur testamẽtũ, ut ff. de iu.codi l.fi.& inf de fideic.hær.in prin.

tamen non est testamẽtum, vt infi. idẽ tit de cõdi. Ang.

¶ Adde,ꝙ hæc glo.cõiter reprehenditur hic,

bripendebat, vel æstimabat familiam vno nummo, deinde emptor manumittebat totam familiam cum omnibus bonis.
¶ Adde, quod non manumittebatur, sed vēdebat familia æstimata hæredi futuro: vel si habebat filios, illis emancipabantur antiquo iure, vt declarat hic Iason.]
* ¶ Adde, qd **libripens dicitur pōderator à libra, & pendendo: & olim in omnibus alienationibus interueniebat libripēs: siquidem prisci ære graui & rudi vsi sunt: neque numerabant, sed precium appendebant: fiebatque omnis alienatio sub imagine vēditionis. Proindè, & futurus hæres, qui familię, id est hęreditatis emptor dicebatur, fingebat se emere, & aliquid æris loco pretij dabat.]
a ¶ *Ciuib. Romanis* i. liberis hominibus, vt supra de libe. § fin.
b ¶ *Puberibus* sup. quib mod. tu. fi. in princip.
c ¶ *Familiæ*. i. hæreditatis, vt ff de verb. sig. l. pronunciatio. §. familiæ.
d ¶ *Emptor*. qui erat loco hæredis, vt inf. §. sed neque.

ciuibus Romanis [a] puberibus [b] præsentibus, & eo, qui familiæ [c] emptor [d] dicebatur.

¶ Sed illa quidē priora duo genera testamentorum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt: quod verò per æs, & libram [e] fiebat, licet diutius permāserit, attamē parti [f] & hoc in vsu esse desijt.

¶ † Sed prædicta [g] quidē nomina testamentorum ad ius ciuile [h] referebantur. Postea [i] verò ex edicto Prætoris forma alia facendorū testamentorū introducta est. Iure enim Honorario [k] nulla † mancipatio desiderabatur, sed septem testium signa sufficiebant: cū iure ciuili signa testium non essent necessaria.

¶ Sed cum paulatim tā ex vsu hominum, quam ex constitutionum emendationib. cępit in vnā consonātiam ius ciuile, & Prætoriū iungi, constitutū est, vt vno eodemq. tēpore (quod ius ciuile quodamodo [l] exigebat) septem testibus † adhibitis, & subscriptione [m] † & testiū (quod ex constitutionibus [n] inuentū est) & (ex edicto Prętoris) signacula testamētis imponerētur: ita vt hoc ius tripartitū esse videatur, † & testes quidē, & eorū præsētia, vno cōtextu [o] testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant; subscriptiones autē testatoris [p] & testium, [q] ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibentur, signacula autem & testium numerus, ex edicto Prætoris.

¶ Sed his omnibus à nostra constitutione

† aliàs &.

† aliàs emancipatio.

l ¶ *Quodammodo*. Quia computato libripende, & emptore 7. erant.
¶ Adde, quòd hæc gl. communiter reprehēdit, quod emptor non erat in numero testiū, § sed neque. infra eo. Item nec iure antiquo septē erāt, quia nūc a Prætore inuentum est, vt hic dicitur, ibi. & testium numerus ex edicto prætoris.]
** Huic loco cōuenit, quod ex l. iuiotradit Prisc. lib. 8. qꝛ impubes libripens esse non poterat. nam nec testis esse potest, §. testes, inf. eod. glos. l. 3. §. leges, ff. de testi.
m ¶ *Et subscriptione*. Vt subscribant se testamēto affuisse, & cuius sit, vt ff eod. l. penul & antepenult
n ¶ *Constitutionibus*. Vt C. de testam. l. hac consultissima.
o ¶ *Vno contextu*. i. nullo actu īterposito, nisi necessario naturæ, vt ff. eod. l. hæredes, in fi. & C. eo. l. cum antiquitas Accur.

† Idem dicitur inc cum essis, extra eo. 11.

† alias subscriptio.

† aliàs vt.

Vno cōtextu q̄do dicatur, quid fieri.

e ¶ *Libram*. Scilicet adæquatam, id est æstimatam rem: & dicitur libra hæreditas, quia sicut libra diuiditur in duodecim vncias, ita hæreditas, vt infra de hær. insti. §. hęreditas. vnde dicitur adæquata libra, id est hęreditas æstimata.
f ¶ *Partim* quia numerus testium remansit.
g ¶ *Sed prædicta*. Aliàs præfata, & ita allegatum quandoque inuenitur.
h ¶ *Ad ius ciuile* quia ius ciuile inuenit.
i ¶ *Postea*. s. de media iuris prudentia.
K ¶ *Honorario*. i. prætorio, vt sup. de iu. natu. §. prætorum.

ADDITIO. Propter quem si aliqui recedant, ante quam loco ipsorum alij subrogētur, potest aliquid fieri, si immineat periculum vitæ testatoris, aliàs non.
p ¶ *Testatoris*, potest, vt C. eo. l. iubemus.
q ¶ *Testium*. Si non potest testator scribere. Sed hodie indistinctè per alium scribere

potest

propter testamentorum synceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus testatoris, vel testium, nomen hæredis exprimatur; & omnia secundum illius constitutionis tenorem [a] procedant.

¶ Vnico etiam anulo, & alieno, potest ab omnibus testibus testamentum signari. hoc dicit.

¶ Possunt † autē omnes testes, & vno anulo [b] signare testamentū [c] † Quid enim si septem anuli vna sculptura fuerit, secundum quod Papiniano visum est? [d] Sed & alieno quoque anulo licet signare testamentum.

¶ In testamento potest esse testis quilibet, qui potest hæres institui, exceptis hic enumeratis. Angel.

¶ Testes aūt adhiberi possunt ij, cum quib. testamēti factio [e] est. Sed neque mulier, [f]

potest nomen hæredis. vt in Auth. vt sponsa larg §. quia verò. coll. 9.

a ¶ *Tenorem.* Est autem tenor: si potest scribere, faciat: aliàs dicet corā testibus: & scribetur per alium, vel per aliquos de eis, aliàs non valet, immo falsi pęnā tabellio tenetur? vt C. eo. l. jubemus. in fi. Accur.

ADDITIO. Quod est verum: quando solemnitas nō fuit obseruata, nec scripta in testamēto, secus si fuit obseruata, licet non scripta, vt l. fi. librari⁹, ff. d regul. iur. Ang.

** Adde, quòd est periculosum facere huiusmodi testamenta in scriptis, quia si moreretur vnus ex testibus ante aperturam, qui nō posset recognoscere suam subscriptionem & signum, non valeret, vt no. Bart. in l. 2. in princip. ff. quemad. testa. aper. verum ad euitandum hoc periculum, adhibeas cautelas quas tradit Bart. Cæpol. cau 88.]

† *Cōcor. cū hoc §. cap. post cessione in glos. 1. post prin. ibi, & alieno annul. ext. de prob.* *STL.*

¶ Possunt. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an vno anulo tantum testamētum signari posset à testibus & videbatur dicendum, quod non cum signacula facta sint: vt difficilius falsificari possit, inuenta enim est ad hoc tanta iuris solennitas in testamento. l. fi. & ibi no. C. eod. Tamen deciditur contrarium. assignat autem Imperator rationem à possibili, ex quo possibile est anulos vnicam, & eandem habere imaginem, quo casu liceret ita liceat vnico vti. Sed tunc quæsitum est, an alieno anulo signari possit: & dubium faciebat quod aliàs videtur proprium signum apponendum, cap. inter dilectos de fide instrum. l. decernimus. Cod. de aquædu. libr. 11. cuius cōtrarium deciditur, quia satis est hoc attestari & recognosci à teste, vt infra dicetur. Not. quod testamentum ab omnibus testibus, vel pluribus ex eis potest vno anulo signari. Item, quod si sint septem anuli vna sculptura, valet sigillatio. Item, quod valet argumentum à possibili. Item, quòd alieno anulo signari potest testamentum]

b ¶ *Anulo*, scilicet habente characteres: qui signatorius dicitur, & sic est in eo sigillum, non autem alio signo, vt ff. eod. l. ad testium, §. signum, & de verb. sign. l. signatorius.

Adde, quod signans alieno anulo, seu sigillo debet in eius subscriptione id dicere. Specul. de prob. §. videndum. vers. sic. & not. quod & Ang hic tradidit.

c ¶ *Testamentum*, vel etiam linteum, scilicet quo inuolutum est testamentum, vt ff. eodem. l ad testium, §. fi.

d ¶ *Visum est.* Hac ratione & cum tribus vel paucioribus vel pluribus potest signari testamentū. argum. inf. man. §. is qui exequitur.

¶ Alij dicunt tantum cum septem, vel vno debere signari.

¶ Adde, quòd hæc vlt. opin. est falsa ex argumento Papiniani: quia in septē signis posset esse tres eiusdē imaginis & tamen valeret testamentum. eodem modo si sunt plures anuli arguendo. vt arguit Imperator hic.

† *Aliàs q. d. n. si septem annuli vna sculptura fuerint? secundū quod (vt Papin. visū est) & alieno quoque &c.*

STL.

¶ Testes autem. ¶ *CASVS*: non figuratur, qa procedit tradēdo regulā in hac materia: dubium tamen faciebat, quia edictum de testibus est prohibitorium certarum personarum. l. 1. ff. de testi. ideò quicunque non prohibebatur, videbantur admitti. Rn̄ tn̄ Imp. prout in tex. rōnes autē videbitur sigillatim in glos. Not. quod ille pōt esse testis in testō, qui pōt hæres institui. Item, quod mulier non potest esse testis in testō propter sexus fragilitatē. Item impubes propter imbecillitatem ætatis: seruus, quia testamētum est iuris ciuilis. de quo iure ipse pro nihilo habetur: furiosus, quia non est mentis compos: mutus, quia non potest exprimere mente cōceptum: surdus, quia non potest audire nomen hęredis: is, cui bonis est interdictum, quia similis est furioso. Item infamis, ex l prohibitione.]

STL.

e ¶ *Testamenti factio*; Passiuè accipe hic: vt bona sit exceptio, sed neque mulier, &c.

¶ Adde secundum Io. Fab. & bene, quod hic Imper. non procedit excipiendo, sed addendo per illa verba, sed neque.]

STL.

¶ Aliàs etiam accipitur actiuè, vt inf. de hæred. qual. & diffe. § testamenti.

f ¶ *Neque mulier.* In alijs autē casibus omnibus recipitur: præterquam in testamentis, vt ff. eo. l. qui testamento, §. mulier.

Mulier vbique testificari pōt pterquā in testis. *STL.*

¶ Adde hoc verum, nisi sit testamentū inter libe-

liberos, vel militis, glo. in Auth. quod fine C. eo. Item in testamenro ad pias causas, vt est communis opin. in l. 1. C. de sacrosan. eccl.] ¶ Ratio est, vt C. de fideicomm. l. fin. & est timor falsitaris.

testamento aliquid consequi potest, cuique alius testimonium dicere prohibetur, d. l. is cui. l cum lege. ff. eod.]

¶ Sed cum aliquis. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an seruus communiter pro libero habitus, posset adhiberi in testem. & dubium faciebat, quia seruus prohibetur esse testis, vt supra dicitur proximo §. & ipsa veritas opinioni præualere solet, §. si quis rem suam, infr. de lega. cuius cōtrarium respondetur, qa cum tunc cōmuniter liber reputaretur ab omnib. nec aliquis eidem status quæstionem mouisset, sed esset in quasi possessionem libertaris, non est quod imputetur ipsi testatori. Not. ergo, quod non sufficit probare ad inualidandum restamentum, q aliquis ex testib. esset seruus, sed necesse est dicere, quod ita cōmuniter reputabatur: ita Bart. in l. ad testium, §. cōditionem, ff. de re-sta. quamuis contrarium magis communiter teneant ibi doct. Itē, quòd debet reputari liber omniū consensu: intellige eū cognoscentium, nō aliorū: facit gl. in ver. subtilitatem. in l. 1. C. de sent. quæ pro eo quod inter. Itē, q debet probari cōis opin. hominū tempore signati testamenti, non aliter. Itē, quod communis opin. quandoque præualet veritati. Item, quod communis error facit ius.

neque impubes,[a] neque seruus, neque furiosus,[b] neque mutus[c] neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est:[d] neque ij, quos leges iubent improbos intestabilesque[e] esse; possunt in numerum testium adhiberi.

¶ *Seruus cōmuni opinione reputatus liber, potest in testamento esse testis. Aretin.*

¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tēpore liber[f] existimabatur, postea autem seruus apparuit: tam Diuus Adrianus † Catonio Vero, quā postea Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire

STL. ¶ Adde hoc esse propter fragilitatē sexus, secundum glos. in dict. §. mulier.

Hermaphrodit⁹ an ī testō possit esse testis. Testificamur de ijs q̄ vidimus in pueritia.

¶ Quid de hermaphrodito? Respon. si præualet in masculino sexu, recipitur. vt ff. de statu hominum l. quæritur. & de testi. l. repetundarū. §. 1.

† Quod e verum de eo q̄d vidit p̄ximus pubertati. secus si p̄ximus infantiæ. Io. Fab. & Ang. STL.

a ¶ *Neque impubes*. Quid de eo quod vidit in pupillari ætate? Respon. aliàs, id est præterquam in testamento, posset † testificari. sicut & seruus, vt ff. de verb. sig. l. notionem §. instrumentorum, & C. de hæret. & manich l. quoniam, in fi sed hic non, quia faciunt ad substantiam testamenti, vt hic dicitur.

¶ Adde hoc verum, si proximus est pubertati, aliàs secus, secundum doct. hic, argu. l. excipiuntur, ff ad Sylla. *de quo vide Dec. in l. 2. §. impuberes, ff. de re. iu.]

**Adde ad id, quod dicitur in tex de seruo, quod ait Geta apud Teren. in Phorm. seruū hominem orare leges non sinunt, nec testimonij dictio est.

b ¶ *Neque furiosus*. Nisi habeat dilucida interualla, vt ff. eod. l. qui testamento, §. nec furiosus.

STL. ¶ Adde, & quod tempore actus gesti & examinationis factæ non esset in furore, aliàs secus l. 1. & ibi no. C. eod.]

c ¶ *Neque mutus*. Qui nihil loqui, vel audire potest, vt infr. quibus non est permis. fa. te. §. item surdus.

ADDITIO. Etiam si talem morbum habeat à casu, & sit literatus: quamuis tūc possit testari secundum Ioan. Fab. hic.

d ¶ *Interdictum est*. Vel à lege, vt quia commisit: in legem Iuliam maiestatis, vt C. ad l. Iul. maiest l. fi. Vel a iudice, vt ff. eo. l. is cui. in fin. 1. respon.

e ¶ *Intestabilesque*. Vt de crimine famoso damnatus, vel muliebria passus. vt ff. eo. l. is cui. §. fin. & l cum lege, & ff. de testibus. l. ob carmen. in princ.

STL. ¶ Adde hoc verum, quando notoriè erat infamis, aliàs secus. secundum glo. in l. cum lege in fi. ff eod.]

STL. * ¶ Adde, quòd intestabilis dicitur, qui nec testis adhiberi, nec testamētū facere, nec ex

** † Rescriptū hoc Adriani extat. l. 1. C. eod.*

f ¶ *Liber*. Libertate scilicet putatiua.

¶ Adde, q glos. rectius hoc loco ponitur, & ita haberur in vetustis codicibus. nam ineptè super ver. liberalitate, quasi Accurs. fuerit tam hebetis iudicij, vt ibi legēdum censuerit libertate, non enim illic legi debet, libertate, sed liberalitate: quia hoc intendit imp. quod licet de rigore testamentū, in quo seruus esset testis adhibitus. non subsisteret tamen hi principes rescripserunt, se ex benignitate subuenire testamento propter communem errorem. *STL.*

¶ Et sic valet plus quod est in opinione, quam quod est in veritate, sic. ff. de legat. 1. l. 4. in princip. Argum. contra infr. de leg. §. si quis rem suam.

Opinio præfertur veritati. STL.

¶ Adde, quod sol. est, quia ibi opinio erat vnius tantum, quo casu plus operatur veritas: hic verò omnium, sic etiā præfertur cōis error veritati, qn̄ reipu. īterest, prout in casu tex. nostri propter cōseruationem testamēti. l. vel negare. ff. quemad. testa. aper. & pp validitate actus, vel euitationem dāni. l. 3. ad

se ex sua liberalitate testamento, vt sic † habeatur firmum, ac si, vt oportebat, factum esset cũ eo tẽpore, quo testamentum signaretur,[a] omnium consensu,[b] hic testis † liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui ei quæstionem status moueret.†

¶ *Potest in vno, & eodem. testamento esse testis pater cum filijs, & fratribus, dummodò sit alienum: secus autem si proprium, vel domesticũ. Aret.*

¶ Pater,† nec non is, qui in potestate eius est: item duo fratres, qui in eiusdẽ patris potestate sunt, vtique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno[c] negotio haberi.

¶ In testibus autem nõ debet esse is, q in potestate testatoris est. † Sed si filiusf. de castrensi peculio post missionem[d] faciat testamẽtum, nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, q in potestate eiusdẽ patris est. reprobatum est enim in ea re[e] domesticum testimonium.

macedo. aliàs enim magis attenditur veritas. l. fi. ff. de hæred. instit.

ADDITIO Dic, quòd aut veritas patens est. & attenditur: aut occulta, & tunc non, vel dic, quod aut attendendo opinionem fauor ampliatur: & attenditur, vt hic & ibi: aut non, & tunc non. dic vt ibi Ioan. Fab.

† *aliàs haberetur.*

a ¶ *Signaretur*. Quidam hoc intelligũt generaliter verum, vt siue ostendatur testamentum in scriptis conditum, siue nuncupatiuum, debeat ei credi: siue defecerint testes esse: siue non: & sic se habet consuetudo, vt argum. Co. de edi. di. adri. tollen. l. fin. & Codic. de donat. leg. in donationibus, & arbitri. tute. leg. fin. Nos contra, scilicet in nuncupatiuo de iure, & quod hic dicitur, in testamento condito in scriptis loquitur.

† *Aliàs libertorũ loco fuerit.*

† *Aliàs moueret.*

† *Hic §. sumptus est aduerbum ex l. pater ff de testi.* *STL.*

¶ Adde hoc verum in testamento in scriptis redacto per publicum tabellionem: aliàs enim quamuis esset in scriptis, omninò deberent recognosci signa. ita hanc gl. intelligit Bar. in l. 1. C. eod.]

¶ In nuncupatiuo enim si proferatur, non debet ei credi sine testibus: cum in eis consistat tantum substantia testamenti.

¶ Adde, quod glos. communiter reprobatur in l. heredes palam. in princ. ff eod.]

¶ Ipsum tamen valet, licet probatio deficiat. (1) vt ff de test. tut. l duo. Quid si seruus factus est, vel infamis, & velit recognoscere sigillum suum? Respon. non admittitur. vt ff de Carb. edi. l Carbonianum. §. duæ autem sunt causæ.

STL. ¶ Adde, quod hæc gloss. communiter reprehenditur: quia quando testis adhibetur ad solennitatem, conditio eius inspicitur tempore quo adhibetur, secundum doct. in l. 1. C. eodem.]

ADDITIO. (1) Nisi de eo sit facta publica scriptura: vel pars confiteatur testamentũ sic fuisse factum: aut testes deponant ante, quam ipsorum defectus appareant; quia tunc scriptura probabit absque eo, quod testes producantur. Angelus.

b ¶ *Omnium consensu*. Not. errorem prodesse, vt ff. de sup. le. l. 3. in fi. & C. de lat. lib. tol. l. 1. §. sed & si quis. & ff de offi. præt. l. Barbarius. *Error cõmunis facit ius*

¶ Pater. *STL.*

¶ *CASVS*. Quærebatur, an in eodem testamẽto pater & filius, vel duo fratres, adhiberi possent testes, dubium faciebat, quia suspectum videbatur testimonium pluriũ; & aliqualiter periculosum, quòd euitant ll. in testamẽti cõfectione: l. fin. Cod. eodem. quo non obstante deciditur contrarium: & assignat tex. rationem, quæ est eadẽ cum dicto: vnde potes dicere rationem esse: quia cum nihil eorum intersit, & testamentum sit extranei, non est in consideratione talis suspicio, cum vocentur à testatore, quamuis enim inter se sint domestici, non sunt domestici testatoris, vel hæredis. Not. summarium. Item, quod ex vna domo plures vni negotio rectè adhibentur in testes. Item, quod ratio eadem cum dicto toleratur. Item, quòd filius non est idoneus testis in testamento patris, nec pater in testamento filijs restantis extra castra, nec frater in testamento fratris. Item, quod domesticum testimonium reprobatur in testamentis.]

c ¶ *Alieno*: aliud si in suo, vt infr. prox. §. & ff. de testibus. l. testis.

d ¶ *Post missionem*: Id est remissionem: aliud si ante, vt ff eo. l. qui testamento. §. per contrarium.

ADDITIO: Et est ratio secundum gl. ibi, quia tunc testes nec rogati, neque ad solennizandum actum exiguntur, quamuis duo requirantur ad probandum veritatem. Ang.

e ¶ *In ea re*. Idem & in alijs, † vt C. de testibus. l. 2. (1) Sed quis est domesticus? Respon. colonus, & ascriptitius, vel similes, vt C. de ijs qui ad eccl. confu. l. fi. §. sanè enim si seruus. & C. de quæst. l. pridem. Item vxor marito, & ecõtra, vt supra de vsu & habita. §. itẽ is, *† Sic M. T. tit. 4. Rhetor. Domesticus quis dicatur.*

† Intellige istud verum, si sint seruitores commensales, vt qui viuant expensis domini, aliàs cōtra; nisi habuissent licentiam sine spe reuertēdi tēpus enim productionis & depositionis inspicitur secundū Io: hab. hic.

ls. Item † seruientes, siue dapiferi, vt ff. de pœnis l. respiciendum, § furta.
¶ Adde meliorem glo. in cap. in literis, de testi. (vbi doct. maximè mod. tractant, an, & qn̄ domesticus possit pro domestico testificari) & in summa. 3. quæst. 5. q̄ illi dicuntur domestici, q̄bus ratione patriæ, vel dominicę potestatis imperari potest: & omnes qui in domo habitant.
¶ Adde, q̄ de consuetudine colonus admittitur pro domino; sed minor fides ei adhibetur. Nell: in tract: de testi. ver. Domestici. q̄d sumpsit à Spe. titu. de teste: § 1. col. 2.
ADDITIO. (i) Tu dic. q̄ filius quādo nihil sibi quęrit, potest pro patre testificari, secundū Ioan. Fab. idè econtra in eo negotio; ex quo; nec patri, nec filio resultat commodum, vel interesse, & quid de matre, & fratribus, vide Ang. hic.
* ¶ Domesticum testimonium hic accipiendum esse non tam ex sanguinis coniunctione, quam ex ea vnione, quæ per potestatem contingit, docet hic Theopilus his verbis.

τῆς δὲ οἰκειακὴν μαρτυρίαν οὐκ ἐκ τῆς συγγενείας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῆς ὑπεξουσιω τητος λαμβάνομεν.

Vnde colligitur filium emancipatum testem adhiberi posse testamēto patris, & versa vice patrem filij emancipati testamento, nam & magis agitur de hæredis, quam ipsius testatoris causa.]

SIL. ¶ Sed neque. ¶ *CASVS:* non figuratur, quia ponitur iuris antiqui correctio. ex ratione assignata per Imper. quia cum totum negotium agatur hodie inter hæredes, & testatores, domesticū testimonium repellitur. Not. quod hæres nō potest esse testis, in testamēto: & sic quòd quis in causa ꝓpria testificari prohibetur: & eadē ratione, nec pater: quia cum ei acquiratur, agitur de eius cōmodo; & eadem ratione frater, quia cum talia bona patri quærantur, per consequens quærantur posteà etiam filio. Item not. q̄ ll correctæ non sunt scribendæ in libro ll. Item, q̄ principale negotium testandi agitur inter hæredem & testantem.]

¶ *Hęres, filius, pater, aut frater hæredis prohibentur esse testes in testamento sublata iuris antiqui dispositione. hoc dicit.*

¶ Sed neque hæres scriptus: neque is,[a] qui in potestate eius est: neque pater eius; qui in potestate eum habet: neque fratres; qui in eiusdē patris potestate sunt, testes adhiberi[b] possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamēti ordinandi gratia; creditur hodie inter testatorē & hęredem agi.[c] Licet† autem totum ius tale cōturbatū[d] fuerat, & veteres quidē familiæ emptorem,[e] & eos, qui per potestatē ei cōiuncti fuerant, à testamentarijs testimonijs repellebant: hæredi[f] autem, & ijs, qui per potestatē ei coniuncti fuerāt cōcedebant testimonia in testamentis præstare, licet ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti[g] eos deberesuadebāt: nos tamē eandē obseruationē corrigentes, & q̄d ab illis suasum est, in legis ne-

SIL. a ¶ *Neque is)* not. quòd his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem.
b ¶ *Adhiberi.* Quia eorum negotium est: cum & lucrū & damnum ad eos pertineat. ff quando appel. sit l. 1. § in propria. (-) & verè eorum, quia &c.
¶ Adde; quod militat etiam ratio pręsumptæ affectionis; quæ non cessat cessante commodo patris, & ideò in ijs, in quibus hodie nihil quęritur patri, omninò repelleretur. vt per Aretin: hic.]
ADDITIO. (-) Monachi tamen in monasterio possunt esse testes cap. insuper, extra de testibus. Idem in hominibus vniuersitatis, pro ipsa vniuersitate, vel castro in negotijs, ex quibus non resultat commodum in particulari, sed in communi Ang.
c ¶ *Agi.* Cautè ponit, agi, cum sit generalissimum, vt ff. de verb. sign. l. labeo. 2. in princ. & l. verba: habet enim se ad ius testandi, & contractus.
d ¶ *Conturbatum:* Nam olim hæres duobus primis generibus testamentorum poterat esse testis: In tertiò verò, ille, qui erat loco hæredis, non poterat esse testis: & sic erat turbatio iurium: & ad eius similitudinem verus hæres hodie testis non erit, vt sequitur.
e ¶ *Familia emptorem*, dicitur ille, qui constituebatur hæres per æs & libram.
f ¶ *Haredi.* qui erat ex primis duobus generibus testamentorum.
g ¶ *Abuti.* sic, C. de caduc. tollen. l. 1. § 1. & ff. si fam. fur. fe. d. l. fin. & sup. quibus ex causis ma. non l. 1. § 1. Accur.
¶ Legatarijs. ¶ *CASVS.* Dubitatum fuit; an legatarij, & fideicommissarij, rectè adhiberentur testes in testamento, & ratio erat

cessitatē transferentes, ad imitationem pristini familię emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginē vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neq; alijs personis, q̄ ei (vt dictum est) cōiunctæ sunt, licentiā cōcedimus, sibi quodāmodo testimonia præstare: ideoq; nec eiusmōi veteres cōstitutiones nostro Codici inseri permisimus.

¶ *Legatarij, & fideicommissarij, & eorū coniuncti, testes adhiberi possunt. h. d.*

¶ Legatarijs [a] autem, & fideicommissarijs, quia non iuris [b] successores sunt, & alijs personis eis coniunctis, testimonium † non denegamus: immo in quadam nostra constitutione [c] & hoc specialiter eis cōcessimus. Et multò magis is, qui in eorū potestate sunt, vel qui eos habēt in potestate, [d] huiusmodi licentiam damus. [e]

in promptu, quod non, propter eorum commodum: quia inualidato testamento corrūpuntur legata. l. 1. §. 1. ff. de leg. 3. quo nō obstante deciditur cōtrarium, ex eo, quia commodum eorum est in consequentiam, non principaliter, cum totū negotium cum hærede agi credatur, supra proxi. §. Not. quòd valet legatum factum testi adhibito in testamento: & quod legatarius est idoneus testis, quamuis de eius commodò agatur. Item & fideicommissarius particularis: secus vniuersalis, quia est loco hęredis.

a ¶ *Legatarijs:* Discrepant hi iure veteri à fideic. vt infr. de fideicom. hære. §. prętereà, sed hodie non: vt inf. de le. §. sed non vsque, † quidam §. hunc intelligunt: quando legatum fuit repetitum à succedentibus ab intestato, vt tunc non videatur ferre testimonium in testamento iure, quia iuris successor est, qui in quota parte hæres institutus est.

† *Hoc q1 sequitur vsq. ad fi. gl. reperitur in vetustis codicib.* SYL.

b ¶ *Non iuris*, sed rei, & sine onere, vt ff. mand. l. si hæreditatem.

¶ Adde, quod debet intelligi iuris scilicet vniuersalis, quia legatarius est successor iuris particularis. l. id tempus, ff de vsucap.

ADDITIO. Et per hoc patet secus esse in fideicommissario vniuersali, quia habetur loco hæredis, §. restituta. inf. de fideicomm. hær. Ioan Fab.

c ¶ *Constitutione.* Græca: vel dic de illa, quæ est ff. eodem. l. qui testamento. in princ. quæ est Iustiniani per approbationem, vt Cod. de vete. iure enucle l. 1. §. sed neque, versic. omnia enim. prima verior.

d ¶ *In potestate.* Item tabellioni, vt ff. eod. l. Domitius.

¶ Declara hanc gl. vt per Ioan. de Pla. hic.]

SYL.

e ¶ *Damus.* C. de testibus, l. omnibus, contra. Solut. hic agitur de viribus testamēti inter heredem, & alium agētem contra testamentum: aliàs coniunctus coniuncto non feret testimonium, & minus vnus legatarius alij. Et secundum hoc tallo hic sumitur argumentum, quod socius in causa socij admittitur in testimonium. Vel dic hoc specialē, † vt coniunctus pro coniuncto admittatur quasi in re sua, fauore testamēti & vltimæ voluntatis, quæ debet dominari, si legitima est, vt Cod. de leg. l. cum quæstio. in fi. & erit bonum argumentum supra dictum. Sed argumētum contra est. C. de testibus. l. quoniam. in fi. Sed respondeo: finis illius legis nō refertur ad totum, quod erat dictum. Distingue tamen, an lucrum redeat ad eum sociū, vt tunc nō admittatur, aliàs sic, vt ff. quādo appel sit. l. 1. §. in propria.

† *Istam approbat Bar. in l. grestō. ff. eod. & idem hic Angel. & Placen.*

Adde, quod communis solut. est, quia nō iterrogatur directò super legato, sed in cōsequentiā, secundum gloss. in d. l. omnibus, quæ communiter approbatur.]

† *Sic ē clericus pt ferre testimonium in cā sua ecclesiæ vt in c. nūtius, ext. de testi. vbi vide gl. vnicam de illa materia.* SYL.

Adde Lanfran. de Oria. in cap. quoniam contra ver. testium num. 118. extra de prob. & Soc. in l. si quis ita. ff. de reb. dub. & Io. Dilec. de arte testan. tit. de rest. caut. 9.

SYL.

¶ Nihil. ¶ *CASVS* Quæsitum est, an in qualibet materia testamētum scribi posset: & videbatur quòd non, sed quod deberet scribi in chartis, vel membranis, tanquam quod commune sit, ex insolitis enim fraus præsumitur, de qua valdè timetur in testamento: cuius contrarium deciditur, ex eo, quia in testamentis ipsis voluntas quomodocunque cum debitis solennitatibus expressa est satis.

Item fuit dubitatum, an plura exempla fieri possent testamentorum: & videbatur dicendum quod non, propter ambiguitatem: & quia vnicum faciendū est testamentum, non plura, cuius contrarium deciditur, quia cum sit quid intellectuale testamentum, & si fiant mille exempla, semper vnum est. Not. testamentum in qualibet materia scribi posse. Item, quòd de vno eodemque testamento plures scripturæ confici possunt: quia semper intellectualiter erit testamentum. Item, quod pluralitas scripturarum non facit præsumi pluralitatem factorum.

Item, quod quandoque est necessarium confici plures scripturas. Item, quòd in multis est periculum homini. Item, quòd innumerabile dicitur, quod difficilè numeratur.]

a ¶ *In chartis.* sic sup. de rerum diuisione. §. literæ. † Accur.
ADDITIO. Et dic in chartis etiam rasis, secus tamen in alijs instrumentis.
b ¶ *Et vnum.* sic, ff. eo. l. vnum.
c ¶ *Quod.* s vt pluribus fiat codicibus.
d ¶ *Imminent.* Sic in auth. de cōsang. & vter. fra. §. quia verò. coll. 6 † Sed nūquid ex his exemplis probatur? Respon. nō, sine anthētico, vt in authent. vt spon. lar. §. & hoc insuper coll. 9. & ff. de fide inst. l. quicūque, & ff. de bo. possess. secundum tab. l. 1. §. sed & si vnum, sed hic ambo sūt pricipalia.
¶ Adde, quòd hæc opi. communiter tenetur, non enim ita disposuit hic testator, vt in l. 1. §. si quis in duobus. ff. de bon. possess. secundum tabul.
¶ Sed hæc quide. ¶ *CASVS.* nō figuratur, quia datur regula, & modus condendi testamentum nuncupatiuum. No. duplicem speciem testamentorum, in scriptis, & nuncupatiuum. Item quod in eo requiruntur septem testes. Item quod debent esse in præsentia testatoris. Item, quod testamentum nuncupatiuum totum est de iure ciuili, nec participat cum iure prætorio.
e ¶ *Sed hæc. Septem testibus*, quandoque nullus vocatur, vt si miles moriatur in bello, vt nō. C. de mil. testam. l. milites, quandoque vnus, vt Imperator, vt C. eo. l. omnium, quandoque duo, (1.) vt inter filios, vt C. eo. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. Vel si in tentorio facit testamentum miles, vt ff. de milit. test. l. Lucius, quandoque tres, vel quatuor, vel pauciores, vt C. eo. l. si non speciali. quandoque quinque, vt in testamento rustici, † vt C. eo. l. fi. §. fin autem, quandoque septem, vt generaliter, vt hic, & C. eo. l. hac cōsultissima, quandoque octo, vt C. qui test. fac. poss. l. hac consultissima.

Adde l. chartæ, in princ. ff. de bo. poss. con. tab.

adde pulchrū tex. in l. vlt. C. de præscr. 30. ann.

STL.

STL.

Testium numerus, q. in testamētis est adhibēdus.

¶ *Testamentum potest in qualibet materia scribi, & in pluribus codicibus. Aretinus.*

¶ Nihil autem interest, testamentū in tabulis an in chartis,[a] membranisve, vel in alia materia fiat.

¶ Sed & vnum[b] testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen obseruationem omnib^9 factis, quod[c] interdum etiam necessarium est, veluti si qs nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorū suorum contestationē velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.[d]

¶ *Iure testatur etiam quis sine scriptis, declarata voluntate corā septē testibus. h. d.*

¶ Sed † hæc quidem de testamentis, quę † in scriptis conficiūtur, sufficiunt. Si quis autē sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentū, septem testibus[e] adhibitis,[f] & sua volūtate coram[g] eis nuncupata,[h] sciat hoc perfectissimum testamentū iure ciuili, firmūque constitutum.

De militari testamento.

¶ *Voluntas militis in expeditione existentis, quem hæredem esse volumus, satis erit eum demonstrare, & dicere: Hic mihi hæres esto. leg. nemo, ff. de hære. insti. & facit, l. certum, ff. si cer. pet.]*

¶ Adde, quod & in testamentis ad pias causas sufficiunt duo, secundum communem opinio. vt inquit Iul. Clar. de testam. quęst. 6. & tempore pestis quinque, vt per eundem quæst. 56.

ADDITIO. (1.) Etiā si sine muli eres. & q alias non essent idonel. vt ibi no. per Angel.
f ¶ *Adhibitis.* id est rogatis vt interfint, & sint attenti, vt ff. eo. l hæredes, §. pen. & in Auth. de testi. §. & licet, in fin. §. collat 7
¶ Adde, q ita cōmuniter tenetur in l hac consultissima. C. eo, quod in testameto nūcupatiuo req ratur rogitus testium, quāuis aliqui cōtrarium sensetint.]
ADDITIO. Et sic debet articulari & probari.
g ¶ *Coram.* Scilicet palam nominādo hęredes, vt ff. eo. l. hæredes.
¶ Adde, quod si præsens sit

Testes debent rogari

† Duplicē testādi modū indicat in Inst. i Auth. de hæred. & Fal. §. pen. † coiter approbetur, vt p Alex. & Ias. in l. fi.

STL.

h ¶ *Nuncupata.* inde dicitur nuncupatiuum testamentum.
a ¶ Alciatus lib. 2. Parer. c. 32. hanc vocem à nūcupandis testibus deriuat, sed (vt opinor) rectius Accu. à nuncupanda, id est viua voce notificanda voluntate.

¶ *De militari testamento.*

¶ Visum est supra de testamentis in genere, nunc sequitur videre de testamentis in specie. Vel aliter: Visum est supra de testamentis, quæ fiunt secundum communis iuris dispositionem, nunc sequitur videre de illis, quæ fiunt iure priuilegiato, vt est testamentum militare, ideo. *Continuatio.*
¶ Adde quod continuatio sit hic per Imperatorem in prin. dicendo, quod à supradicta regula

regula excipitur teſtamentum militum, propter eorum imperitiam, & ideò dicto de his in genere, ſubijciunt exceptiones, & de teſtamento in ſpecie. arg l item apud §. hoc edictum. ff. de inlu.] Eſt autem miles, qui iurauit à ſignis nõ recedere, vt ff. ex quibuscau. ma. l. penul. & ſcriptus eſt in matricula, vbi & alij milites ſcripti ſunt, vt ff. eo. leg. antepenul. & per totum tit. ſunt & alia neceſſaria. vt aliquis ſit miles, vt diximus. ff. quib. ex cau. ma. l. pen. & in Authen. de mãd. princ. §. fi. col. 3. Item miles dicitur à malo, quod ſuſtinet pro alijs vel à mille, q. a ex numero mille homioum eligitur, vt ff. eodem. l. 1. §. miles. Accurſius.

Horũ conſtitutionum diſertè meminit Vlpia. l. 1. ff. eo.

Miles vnde dicatur.

Miles cognoſcitur per ſex ſigna.

ADDITIO. Aduertendum eſt, quod in milite ſex ſunt neceſſaria ad hoc, quod habeat priuilegia militibus conceſſa. Primò, quod enſe cingatur, ff. de teſtam. mili. l. pen. Secundò, quod in numero aliorum ponatur & in matricula ſcribatur, ff. de teſta. mi. l. ex eo tempore. Tertiò, quod prſteter ſacramẽtum, quod mortem nõ euitabit pro republica, neq. à ſignis recedet, ff. ex quib. cau ma. l. penul. & de ijs qui not. infam l. 2. §. miles. Quartò, ꝙ ſtigma. i. nota publica brachijs ſuis inſcribatur, C. de fabri. l. 3. lib. ij. Quintò quod examinetur. C. qui milita. non poſſ l. 1. lib. 12. Sextò quod nõ ſit negotiator, C. neg. nemi. l. 1 lib. 12 †

† Adde l. milites, Cod. de loc. & cendu.

Diuiſio.

SVpradicta ¶ Totus iſte titulus diui. prin. in duas partes. Primò ponit de militibus teſtantibus in tentorio, vel in peculio caſtrẽ. Secundò de teſtamento in quaſi caſtrenſi. Secunda ibi, Sciendum. Item prima ſubdiuiditur. Nam primo ponit continuationem per modum remotionis ſiue exceptionis, cũ poſitione noui ſtatuti. Secundò, qualiter priuilegium cõceſſum militibus, quod poſſunt teſtari quomodo volunt intelligatur. Tertiò, quod etiam miles mutus, & generaliter defectiuus, poteſt teſtari. Quartò, qualiter poſt miſſionem teſtatur. Quintò, quod mutatio ſtatus ipſius militis, dumodo interuenit noua voluntas, non vitiat teſtamentum factum. Secunda ibi, Plane. Tertia ibi, Quinimmo. Quarta ibi, Sed hactenus. Quinta ibi, Sed & ſi quis. Aret.

tis, quoquo modo declarat, vim obtinet teſtamenti. h. d.

SVpradicta diligẽs obſeruatio[a] in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam[b] eorum, conſtitutionibus principalibus † remiſſa eſt. Nam quamuis ij neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolennitatem[c] obſeruauerint, rectè nihilominus teſtantur, videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt, quod meritò noſtra conſtitutio ĩtroduxit.[d] Quoquo enim modo voluntas eius ſuprema inueniatur ſiue ſcripta, ſiue † ſine ſcriptura, valet teſtamentum ex voluntate eius.

† Aliàs ſiue non ſcripta.

¶ *Miles teſtando extra expeditionem debet teſtari ſecundum ius commune licèt filiusfamilias ſit, teſtari tamen poteſt. Aret.*

¶ Supradicta. ¶ CASVS. aliter non eſſet figurandus, cum procedat Imperator tradendo doctrinam excipiendoque a regula. dubium enim faciebet generalis diſpoſitio ſupra facta, ratio antè deciſionis ponitur in tex: propter imperitia militum, quos ſcire magis decet arma, quam ll. l fi. C. de iu. delib. No. q'd voluntas militis in expeditione quoquo modo declarata, habet vim teſtamẽti. Item, quòd miles præſumitur ignorare iura, & ſic quod in milite iuris ignorantia toleratur. Item, quod in teſtamento militis numerus teſtiũ, neque alia ſolennitas requiritur ;]

a ¶ *Obſeruatio.* quæ conſiſtit in quatuor, vbi eſt in ſcriptis teſtamentum conditum vel in ſola nũcupatione hæredis coram ſeptem teſtibus, vt ſupra titu. 1. §. ſed cum paulatim, & §. fi. & ff. de hæred. inſti. l. 1 §. qui neque.

b ¶ *Imperitiam.* C. de iur. delib. l fi. in princ. & de iu. & fac. ign. l. 1.

* ¶ Adde, & propter militiæ occupationes, vt colligitur hoc eodem loco paulo infra, ibi, videlicet cũ in expeditionibus occupati ſunt: & §. ſeq. alioquin minoribus quoque, & mulieribus, & ruſticis, in quibus tolerabilis eſt iuris ignorantia hæc tam diligens in teſtando ſolennitas remittenda fuiſſet, quod factum non fuiſſe credendum eſt, quia ſaltem peritiores conſulere poſſunt: quod non licet militibus in expeditionibus occupatis.]

c ¶ *Solennitatem*, ſ. circa ſigilla, & ſubſcriptiones.

d ¶ *Introduxit.* ſed tunc demum cum in militia ſunt, habet priuilegium, vt C. eo. l. pe. & hic ſubijcit.

* ¶ Diuerſimodè tamen, nam pſenius habent priuilegium, cum ſunt in conflictu, quàm in caſtris non cõgredientes, vt per gl. 1. inf. eo. §. plane.

**Adde, quòd in dubio interpretamur militem iure communi vti voluiſſe l. 3. & l. in teſtamento, C. de teſta. mili. quod intelligendũ ſi mo-

¶ Illis autem [a] temporibus, per quæ circa expeditionum necessitatem in alijs locis, vel suis † ędibus degunt minimè ad vendicandum talē priuilegium adiuuantur.[b]

¶ Sed testari quidē, & si filijfamil.[c] sint, propter militiā conceduntur: iure tamē communi,[d] eadē obseruatione & in eorū testamētis adhibēda, quam in testamentis paganorum[e] proximè exposuimus.

¶ *Priuilegia militum tunc habent locum, quando constat militem testari voluisse; aliter, non. hoc dicit.*

¶ Planè de testamentis militum Diuus Traianus † Catilio Seueroita rescripsit.[f]

¶ Id priuilegiū, quod militātib. datū est, vt quoquo mō facta ab

si modò actus valeat, aliàs enim præsumemus potius priuilegio vsum fuisse l. 3. ff. de mil. test.

¶ Illis autem. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an miles extra expeditionem testari posset iure militari sine solemnitatib. & videbatur dicendū quòd sic. ratio enim imperitiæ assignata militat in expeditione sicut extra. Cuius contrarium deciditur ex eo, quia tunc possunt consulere peritiores, & ita excludere ignorantiam. & ea quę ratione occupationis militiæ conceduntur, cessant, vt dicitur in glo. Sed tunc quęritur, an filiusfam. miles testari possit: & videbatur, quòd non, per l. pen. & fin. Cod. qui testa. fac. poss. cuius contrarium deciditur, ratio autem assignatur in tex. propter militiam: quia hoc militiæ tributum est, vt in castrensibus filij pro patribus fam. habeantur. Not. quòd cessante causa priuilegij cessat priuilegiū. Item, quòd miles extra expeditionē debet testari iure communi. Item quod filiusfam. miles testari potest dūmodo testetur iure communi. Item, quod illi, qui non sunt milites appellantur pagani.

† Aliàs sedibus, & ita legisse videtur Theophilus significantur autem hyberna.

a ¶ *Autem.* pro sed.

b ¶ *Adiuuantur.* Et No. quod cessante causa cessat & effectus.

¶ Adde, quod causa expressa supra, propter nimiam eorum imperitiam, cessare non videbatur etiam extra expeditionem. Ideò dic, quod illa est causa remissionis in genere, sed causa constitutionis Iustinian. de qua meminit ibi, quod merito, est occupatio circa rem mili.] Et potest hic sumi argument. quod cessante clerico ab ecclesia, † cessat præbenda, sic C de episcop. & cleric. l. generaliter. 2.

† s. cōtumaciter vt quia

STL.

¶ Adde, quod hæc q. hodie deciditur in c. relatum. & in c. inter quatuor. & in c. fin. de cleri. non resi.] Sed arg. contra. ff de postul. l. 1 §. sexum, quia Calphurnia dedit causam edicto, vnde cessāte causa cessare debet edictum, quod nō est verum. Sed hoc vltimum generale de causa impulsiua dicit, dictum primum de finali, sine qua res esse non potest.

citatus à superiore minimè infra tēpus cōueniens veniat, secundū doct. hic.

¶ Adde, quod in dubio causa si est expressa in l. finalis præsumit, vt dicit gl. fin l. cū tale, §. falsam. in ver. cohærer. ff. de cond. & demon. aliàs secus glo. in l. ij §. si. de don & illa dicitur causa finalis, quæ est generalis, vt per Bar. in d. §. fin.

STL.

e ¶ *Et si filijfamilias.* Licet hi aliàs prohibeantur. vt infra tit. 1. in pri. & ff. de do. causa mortis. l. iā is, §. 1.

d ¶ *Iure tamen communi.* Scilicet quantum ad solennitatē nō quo ad hoc vt detur querela contra eius testamētum; sicut in alio veterano, qui sui iuris est, vt Cod. de inofficio. testam. l. fin. §. in his. & ff. de inoffic. testam. leg. Papinianus, §. si quis in militia. Item hoc est verum quādo est domum reuersus, sicut supra prox. dixit, aliàs vtitur speciali iure, sic & iste argumen. ff. eodem l. ex militari, §. 1. & l. testamenta eorum, § fin.

† Fuit hic Catilius pro anniuersario ternus Marci Imp.

¶ Adde, quod si loquimur de iure ff. & C. glos. uera est, si de iure nouissimo, cōmunis opinio est, quod subiacet querelæ, secundum glo. in l. aduersus ff. de inoffi. testa.]

STL.

e ¶ *Paganorum.* A pago quod est villa, dicit: quasi dicat non militum.

* ¶ Erantque propriè ij, qui domi relinquebantur ad agrorum culturam, & reliqua ciuilia munera.]

vt infr. t. . § vi.

¶ Planè. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an illa verba (quoquo modo voluntas constet, habeatur pro testamēto) generaliter intelligerentur: & videbatur dicēdum quòd sic, quia indefinità dicitur, quoquo modo inueniatur voluntas cum scriptura, vel sine, valeat. Tamen dicitur contrarium, declarādo quod intelligitur, quando re vera constat voluisse testari: quia aliàs illa non est voluntas: puta si per iocum, aut adulatoriè quid dictum sit. Not. quod priuilegium concessum alicui actui intelligitur, si ille actus fit. Item, quod per priuilegium militum tam latum non remittitur numerus duorum testium, quod est de iure naturali. Item, quòd mulier potest esse testis in testamento militis, verbum enim homo, ad eam trahitur. Item, quod in testamento militis requiritur rogitus testium. Item, quod nomē hæredis debet exprimi à milite. Item, quòd verba iocosa non disponūt.]

f ¶ *Planè. Rescripsit.* Vt digest. eodem leg. diuus.

a ¶ *Ho-*

a ¶ *Hominibus*. saltem duobus, vt ff eo. leg. Lucius, ff. de testi. vbi & hoc est, quando in tentorio, si autem in conflictu belli, nullo etiã teste vocato. vt C. eo. l. milites: (1) si autẽ est domi, iure communi, vt sup. eod. §. illis. Adde similem glo. 3. tit. 1. §. vltim.

ADDITIO. Debet tamen aliquo modo de voluntate constare, vel per duos testes, vel per comparationem literarum, vel alio modò, & facit vt remissa penit⁹ omni solennitate, non de naturali, sed ciuili tãtum intelligatur. Ang.

b ¶ *Sermonibus*. Fortè causa demõstrãdi, vt magister discipulo, vel ludi causa, vt ff. de act. & obli. l. obligationum substantia, §. fin. vel affectionis, vt ff. de solute Codici. l. literæ.

¶ Adde vel ꝑ antiphrasim. l. cum quidam, cum gl. in verbo. affectionẽ, C. de lega. vel oblatiuis, gl ĩ l. 2 C. in quib. ca. col. censibus lib. 11. vel commendatiuis. l si verò non remunerandi, §. cum quidam, ff. mand. vel enunciatiuis, l. ex hac, ff. de dona.]

†Tu dic STL. q̃ nulla verba operãtur testamẽtũ, nisi appareat, q̃ voluerit testari & ad hoc se disposuerit sicus in cõtractib. vbi ĩ dubio verba præsumuntur obligatoria, nisi aliud ex coniecturis appareat. An verbum relinquo, STL. importet institutionẽ legatũ, vel fidei cõ. vide Io. Fab. hic

† alias seruari.

his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factũ esse, quod & sine scriptura, & à non militantibus fieri potest. † Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, †conuocatis ad hoc hominib.[a] vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quẽ vellet sibi hęredẽ esse, & cui libertatẽ tribuere potest, videri sine scripto hoc modo esse testat⁹, & volũtas eius rata habẽda est. Ceterùm si (vt plerumq. sermonib.[b] fieri solet) dixit alicui, Ego te hęredẽ facio, vel, Bona mea tibi relinquo, non oportet hoc ꝑ testamento † obseruari.

Nec vllorũ,[c] magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datũ est huiusmodi exemplum nõ admitti, alioquin non difficulter, post mortem alicuius militis testes existerẽt, qui affirmarent se audisse dicentem, se relinquere bona, cui visum sit, & per hoc vera iudicia subuerterentur.

¶ *Miles, licet sit mutus, vel surdus, tamen testatur. Aret.*

¶ Quinimmò[d] & mutus,[e] & surdus miles testamentum facere potest.

¶ *Miles post missionem iure cõmuni testatur, & ante factum testamentũ valet infra annum, etiã q̃ cõditio in eo adiecta duraret post annũ. h. d.*

mutu instituere hæredem, intellige nisi aliter nominare possit. Item, quod non solum mutus, vel surdus testari possunt, sed mutus & surdus simul.

d ¶ *Quinimmo*. Habet priuilegium circa solennitatem, quinimmo & circa substantiam testamẽti vt qui aliàs testari nõ posset, hic tamen possit, vt ff. eo. l. 4.

e ¶ *Mutus*. siue natura, siue casu, vt sit priuilegium aliquod, vt C. qui testa. fa. poss. l discretis. & hoc iure militari, vt ff eo l. iure militari. Accurs. Dummodo appareat ipsum sic voluisse testari per signa sua, quæ per notos potuerunt interpretari. STL

* ¶ Adde similem glos. §. Itẽ surdus, in ver. certis, & ibi Aldobran. in fr. tit. 1.]

¶ Sed hactenus.

¶ *CASVS*. Quęsitũ fuit, an post missionẽ durent priuilegia militũ, & videbatur, quod sic, in memoriam pristinę militiæ, quasi hæc perpetuò concessa sint. Cuius contrarium deciditur, quia cum ratione occupationum militarium concedantur, his cessantibus cessat priuilegium, datur autem anni spacium ad mutandum testamentum, & ideò conditio veniens post annum, non vitiatur. quia retrotrahitur ad diem mortis, vel aditę hæreditatis, vt dicitur in gl.

Not. quod priuilegium concessum respectu certæ qualitatis durat ea durante. Item, quod cessante causa priuilegij cessat priuilegium.

Item, quod miles non exercens militiam non gaudet militum priuilegio. Item, quod testamentum iure militari factum durat per annum post missionem.

c ¶ *Nec vllorum*. Sic infr. ad l Falcid circa princ. sic C. de rescin. vend. l. ratas.

¶ Quinimmo ¶ *CASVS*. Quærebatur, an mutus, vel surdus, milites, testari possint. & dubium faciebat tex. in §. item surdus, infra tit. 1. Tamen contrarium deciditur, quia in milite testante non requiritur formalitas solennitatum, sed sufficit quoquo modo de voluntate constare, de qua etiam constare potest per signa & nutus.

Ideò miles surdus, vel mutus, testari possunt.

Not. summarium. Item, quod miles potest

Item, quod conditio retrotrahitur. Item, quod ad validitatem testamenti inspicitur tempus mortis non conditionis existentis.]

¶ Sed hactenus[a] hoc illis[b] à principalibus constitutionibus cōceditur, quaten⁹ militāt, & in castris degūt. Post missionem[c] verò veterani, vel extra castra alij, si faciant adhuc militantes testamentum, cōmuni omnium ciuiū Romanorum iure id facere debent. Et q̄d in castris fecerint testamentum, non communi iure, sed quomodo voluerint, post missionē, intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem hęredi adscripta post annum extiterit; an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere[d] quasi militis.

¶ *Testamentum factum ante militiam sine solennitate valet, si post militiam apparet de militis voluntate. idem, si miles post testamētum fuerit capite minutus. Aret.*

a ¶ *Sed hactenus*. Quidam dicunt hic non esse §. & asserunt, quòd omne priuilegiū, quod habet miles, perdit, cum redit de militia. Sed nos dicimus, §. hic esse, & distinguimus. † inter priuilegium, quod habet vt testetur qui aliàs testari non potest, vt filiusfamilias, & mutus, vt illud duret post reuersionem, vt supra proxim. §. 3. §. sed testari, & ff. eodem l. Tribunus. in princip. Alia verò priuilegia, quę habet in testando, finiātur, vt hic, & supra eodem. §. illis autem.

† *Idem Pla. hic.*

¶ Adde, quod opin. glo. communiter tenetur hic, ꝗ etiam post missionem filiusfam. & mutus testentur.]

Ad hanc glo. vide Iul. Clar. de testam. quæstio. 19. qui attestatur esse communiter approbatam.

b ¶ *Illis*. Scilicet militibus, vt reliqua priuilegia scilicet de numero testium, habeāt in testando, & sic non refertur ad proximum paragra.

c ¶ *Post missionem*. honestam. Scilicet finito tempore militiæ, vel causariam, si ante tempus ex necessitate recessit. † si autem ignominiosa est missio, desinit statim valere, vt ff. eodem. l. testamenta eorum, & C. eo. l. ex testamento. Sed si miles de capitali crimine dānatus fuerit, si quidem de cōmuni, vt homicidio, & simili non poterit amodo testari, ff. de vet. mi. suc. lege prima in fin. Si autem militari vt quia alienauit arma, vel similia, quæ numerantur, ff. de re mil. l. secunda & tercia. (& idem etiam de fide rupta) non potest testari. vt ff. eodem. lege, ex militari. aliàs poterit in castrensibus tantum, si ei hoc in sententia permissum fuerit, aliàs non, † vt ff de iniur. rup. testamen. leg. si quis filio exhæredato, §. sed & si quis fuerit capite & de leg. 3. l. si quis in prin. §. miles.

† *Et dicit Ang. qd scholaris absēs à studio per quinquēnium pdit priuilegium.*

† *Facit ad hoc text. in leg. cum hic, §. si miles, ff. de don. inter vir. & vxo.*

Adde, quod hoc in pagano fieri non posset dicto §. miles, nisi ex causa, vt p Alexand. in leg. & militibus. C. eodem. & dicunt docto. hic.

d ¶ *Valere*. Quia conditio retrotrahitur, vt ff. de peri. & com. rei vend. l. necessariò. §. 1. & qui po. in pig. hab. l. vltimi & Facit ff. eodem, quod dicitur, & l. quod constitutum. Sed & si quis ante militiam.

¶ *CASVS*. Quæsitum est, an testamentum non iure factum à pagano, si miles efficiatur, & aliquid addatur, confirmetur, & videbatur, quod non, quia cum à principio nō valuerit, non videtur, quod possit ex tempore aliquo modo confirmari. Cuius contrarium respondetur ea ratione; quia cum aliquid addat, vel minuat, videtur nouum quid facere, lege ius ciuile. digestis de iustitia & iure. vnde sicut, si ita disposuisset tunc valeret, ita debet valere, quando constat, quod illam voluit esse suam voluntatem. SYL.

Item dubitabatur, numquid capitis diminutione testamentum prius factum irritaretur in milite, & ratio dubitandi colligitur ex §. ex alio infrà quibus modis testament. infir. Tamen contrarium deciditur fauore militiæ, quia si durauit in eadem voluntate, facit testamentum valere.

No. quod testamentum non iure factum ante militiam nō valet, etiam eo effecto milite, & nihil aliud faciente.

Item, quod aperiens testamentum ante factum videtur illud velle inualidare, nisi alia adijciat, & ita colligitur hic in versicu. & quædam adiecit, ex quo nota imperitiam aliquorum hic, qui intelligebant resignare, id est sigillare, nam resignare importat aperire.

Item, quod addens aliquid, & detrahens in cæteris videtur approbare.

Item, quod addens, vel detrahens dicitur de nouo facere.

Item, quod agitur ex confirmante, non ex confirmatione.

Item, quod militis testamentum capitis diminutione non irritatur.

a ¶ *Re-*

a ¶ *Resignauit*. id est sigilla aperuit, & remouit, vt ff. eodem l. Tribunus. §. cum aliquis.
b ¶ *Adiecit*. Vt. ff. de iure cod. l. conficiuntur. §. si miles.
c ¶ *Detraxit*.
† Nota ex hoc verbo, quod detrahens in vno articulo, in alijs cōfirmare videtur. Et sic nota inducta ad vnū finem operari contrarium: quod facit, vt per instrumētum emphyteuticum probetur dominium. Ioann. Fab.
d ¶ *Ex noua*. Nota, quod ab initio non valuit ex post fa cto tamē conualescit.
* ¶ Male notat hoc ex isto text. quia hæc est noua volūtas, & consequēter nouum testamentum.
e ¶ *Valet*, quod assignauit postea. Vel dic, sicut non de nouo facere potest, vetus non rescinditur, & secundum hoc dic, noua voluntate, scilicet tacita, aliud in pagano, vt infra quibus mo. testa. in fi. § alio.
¶ Sciendum.
¶ CASVS. non est figurandus, cum referat concessionem & priuilegium quasi castrensibus tributum.
Nota quod filiusfamilias in quasi castrensibus rectè testatur, si iure communi testamentum conficiat.
Item quod quando aliquid facere conceditur in priuilegium alicui, intelligitur concessum, vt illud faciat secundum legum ordinationem.
f ¶ *Leges*. Scilicet Digestorum, vel digest. de collat. bono: lege prima, paragrapho nec castrense. †
g ¶ *Constitutiones*, vt C. de assesso. l. velut. & C. de aduocatis diuersor. iudicio. l. ege. fori, & aliæ plures, Accurs.
h ¶ *Quibusdam*, vt Consulibus, & præfectis legionū, & præsidibus prouinciarū, qui sunt filijfamilias, vt C. de inoffi. test. l. fin.
*¶ Adde aliàs personas, quas enumerat Accursius, in §. 1. In verb. castrēsibus, supra titul. 2.
i ¶ *Constitutio*. Cod. de inoffi. test. l. fin
K ¶ *In huius modi*. Scilicet cast. & quasi: nam in aduētitio non potest, licet habeat proprietatem, vt C. de bon. quæ lib. l. fi. §. filijs autē familias. ¶ Adde hoc verum etiam in ipsis aduentitijs, in quibus patri nō quæritur vsusfructus, secundū communē opinio. in l. 1. §. in filijs, ff. ad Treb.
De hoc latissi mè Iul. Cla. de testa q. 18.
l ¶ *Iure cōi*. Nisi sit miles in castris, vt supr. eo in pr. Item tale testamentum non expugnatur per querelam inofficiosi testamenti. vt C. de Inofficio. testamen. l. fin.
ADDITIO. Dic, quòd hodie hoc non est verum, imò subiacet querelæ, secundum cōmunem sententiam, si parentes prætereat, vel exhæredet sine causa, vt § & hæc quidē, in auth. vt cum de appell. cognosci. Ang.
¶ *Quibus non est permissum facere testamentum*.
Quia continuatio fit per glo. r. quæ communis est, non expedit aliter continuare, præ-

† *Ista gl. non est Accur. sed Io. Fab.*
† *aliàs quasi mi litis ex noua vo luntate valet.*
STL.
† *Adde l. 1. §. hoc aūt ad S. Treb.*
† *aliàs dederunt.*
† *aliàs quid nostra cōstitutio latius &c.*
† *Aliàs in his tā tummodo peculijs.*
STL.
STL.
Continuatio.

¶ Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit[a] illud, & quędam adiecit.[b] siue detraxit,[c] vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis, dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex noua[d] militis voluntate. Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum eius † quasi ex noua militis voluntate valet[e] nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

¶ *Filiusfamilias in quasi castrensi peculio potest facere testamentum secundum ius commune. Angel.*

¶ Sciendum tamen est, quod ad exemplū castrensis peculij, tā anteriores leges,[f] quā principales constitutiones[g] quibusdam[h] quasi castrensia † dederunt peculia, & horum quibusdā permissum erat, etiā in potestate degentibus, testari, † nostra id constitutio[i] latius extendens permisit omnibus † in huiusmodi[k] peculijs testari quidem, sed iure communi,[l] cuius constitutionis tenore perfecto, licētia est nihil eorum, quæ ad prefatum ius pertinent, ignorare.

¶ *Quibus non est permissum facere testamentum.*

¶ *Filius in potestate testari non potest, etiā patre consentiente nisi de peculio castrensi, vel quasi, de quo & veteranus, patre etiā inuito, disponere potest. h. d.*

Non tamē[a] omnibus licet facere testamentum: Statim[b] enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent, adeò quidem, vt quamuis parentes eis permiserint,[c] nihilo magis[d] iure testari possint exceptis ijs,[e] quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentū sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissū est ex constitutionibus[f] principum testamentum facere. Quod quidem ius[g] ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate Diui Augusti, quam Neruæ,[h] nec non optimi† Imperatoris Traiani, postea verò subscriptione[i] Diui Adriani, etiam dimissis à militia, idest veteranis[k] concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt, si verò intestati decesserint, nullis liberis, vel fratribus[l] superstitibus,

præsertim cum Impe. ipse annectat titulum hunc præcedentibus in primis verbis.

Diuiso. Non tamen. ¶ Iste titulus diuiditur in septem partes: quia enumerantur septem gradus personarum. Et primò ponit de filiofamilias Secundò, de impubere. Tertiò, de furioso. Quartò, de prodigo. Quinto ponit de surdo, & muto. Sextò, de cæco Septimò, de capto ab hostibus. Secunda ibi; Prætereà. Tertia ibi, Item furiosi. Quarta ibi, Item prodigus. Quinta ibi, Item surdus & mutus. Sexta ibi, Cæcus. Septima ibi, Elius qui. Arer.

¶ *CASVS.* non figuratur, aliter cum tradat doctrinam, & enumeret personas prohibitas testari, sola enim difficultas videbatur, quod quamuis quis filiusfam. testatus sit, si tamen cum tali testamento decesserit iam effectus paterfam. profectò videbatur testamentum valere, quia cum testamentum accipiat cō firmationem ex morte illud tempus videbatur inspiciendum, quia eo tempore re vera potest dici testatorem id disponere, quod facit. Cuius contrarium deciditur ex regula. Quæ ab initio non valent, tractatu temporis non confirmantur, cum hic non præsupponatur aliquid aliud interuenisse. nisi cursus temporis non aliquis actus positiuus, vt in §. sed & si quis, supra titu. 1. Not. quod edictum de testamentis est prohibitorium certarum personarum, Item, quod filiusfa. nō testatur nisi in peculio castrēsi, vel quasi, Item, quod per militiam quis nō liberatur a potestate patris. Itē, quod creditores patris non habent regressum contra peculium castrense filij ratione debitorum patris Item, quod testamentum nullum, tractu temporis, etiam cessante impedimento, ob quod non valet, non reassumit vires.

† Ista gl. est approbata per Angel. hic.

a ¶ *Non tamen*, Videbatur quemlibet seruantem, supradicta posse testari, sed contrarium est in tredecim casibus, qui in titulo isto pro parte dicunt. † Et hoc est, quod dicit, non tamen &c. & nota. infra eodem, §. fi. Accur.

b ¶ *Statim*, idest in primis, vel statim, idest eo ipso.

Filiusf. licet testari non possit, bene potest donare causa mortis.

c ¶ *Permiserint*. Sed causa mortis filius donare potest patre consentiēte, vt ff. de donatione causa mor. l. tam is in fin. Et ratio diuersitatis est, quia testamentum ex libero non alieno arbitrio debet procedere, vt ff. de hæred. instit. l. illa institutio.

† Traianū, optimi principis cognomine decoratū fuisse à Senatu populoq. Ro. consensu omnium testatur Pli. in Paneg. STL.

¶ Adde, quod hoc non procedit ad pias causas, cap. licet. de sepul. lib 6.

¶ Adde quod Bar. Cepo. caut. 113. docet duas cautelas, per quas filiusfam. potest facere testamētū vna est, quod fiat clericus, & suscipiat saltem primam tonsuram. altera, quod pater emancipet filium quantum ad istū actum testandi, & in reliquis retineat eū in potestate, quas quidem cautelas latissimè comprobat, & legibus & Doctorum auctoritatibus.]

d ¶ *Nihilo magis*, Idest, non i. eò magis, habet enim in se negatiuam sicut nihilominus, affirmatiuam. Accur.

Nihilomagis, & nihilominus differūt.

e ¶ *Iis*. scilicet castrēse, vel quasi castrēse peculiū habentibus, vt supra tit. proxim. §. fin.

f ¶ *Constitutionibus*. Extrauagantibus.

g ¶ *Quod quidem ius*. Scilicet posse testari in castrensibus.

h ¶ *Augusti, quam Nerua*, &c. quorum dicta non habemus.

i ¶ *Subscriptione*, cuius verba non habemus.

K ¶ *Veteranis*, Scilicet filijsfamilias, de quibus hic loquitur.

* * Veteranus diffinitur etiam à iureconsul. ferè eodem modo quo hic ab Imp. in l. sed, & milites. §. qui autem veteranus de excusation. tutor.

l ¶ *Nullis liberis, vel fratribus* Nam liberi defuncti militis, & fratres patrem excludebant, vt C. eo. de suc. l. fi. hodie soli liberi militis, vt in Auth. de hær. ab intesta. veni. in princ. vers. si quis igitur coll. 11.

ADDI-

ADDITIO. Quibus non extantibus succedit vnà cum fratribus, vt eod. t. §. si verò eum, dummodo castrense deferatur tanquã hæreditas, vt inf. proxi. Ioan. Fab & Ang.

si fideicom. sit relictum, quia valet, si durat voluntas, vt ff. de leg. 3. l. 1 § 1.

¶ Adde tamen, quod hanc durationem voluntatis oportebit probare per quinque testes, vt per Bart. in d. §. 1.

ad parentes eorum iure cõmuni [a] pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrẽ adimere posse, neq. patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neq. patre mortuo cũ fratribus cõmune [b] esse, sed scilicet propriũ eius esse, † qui id in castris acquisierit, quamquã iure ciuili, [c] omnium, qui ĩ potestate parẽtum sunt, peculia [d] perinde in bonis parẽtũ computẽtur, † ac seruorũ peculia ĩ bonis dominorum† numerãtur, exceptis videlicet iis, quę ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris, [e] ꝓpter diuersas causas non acquirũtur. [f]

¶ Præter hos igitur, qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfam. testamentum fecerit, inutile est, [g] licet suæ potestatis factus decesserit. [h]

¶ *Impuberis, aut furiosi testamentum nõ valet, etiam si pubes, vel sanus decesserit, nisi ante furorem, vel eo tempore, quo intermissus est, sit factum. hoc dicit.*

¶ Pręterea † testamẽtum facere non possunt impuberes, [i] quia

a ¶ *Iure communi.* non hæreditario, sed tanquã occupanti peculium profectitium, vel aduẽtitium, vt ff. de Castren. pecu l. 2 hodie videtur etiam iure hæreditario, vt in Auth. de hęre. ab intest. ve. §. si igitur defunctus, col. 9.

¶ Adde, quod idem erat de iure. C. l. quod scitis, & ibi Bar. C. de bon. quæ lib.]

b ¶ *Commune.* Sic, supra per quasperso. nobis acqui. §. 1.

c ¶ *Iure ciuili.* scilicet antiquo, sic sup. per quasperso. nobis acqui. §. 1.

d ¶ *Peculia.* s. aduentitia, & profectitia, nã castrensia, vel quasi etiã iure veteri non acquirebantur patri, vt ff. de coll. bono l. 1. §. nec castrense.

e ¶ *Nostris.* Et alienæ, & nostræ sunt, vt Codice de bon. ma. & de bo. quæ lib per totum.

f ¶ *Non acquiruntur.* scilicet nobis patribus.

† *aliàs id quod eo.*

† *aliàs ac si.*

† *Epistra clus non cõualidat inualidũ.*

† *aliàs numerentur.*

¶ Amplia, vt nec filia, quæ est in potestate patris possit testari de dote sua aduentitia. Alex. in l. fenium n. 3 Cod. qui test. fac. pos. nisi ad pias causas, & partis consensu Io. Dilec. de arte testan. ti. de his, qui nõ hab. fac. testa. cau. 1.

¶ Præterea testamentum.

¶ *CASVS.* eodem modo figurat, vt in §. superiore, quia ex eisdem rationibus decisio constat, & dum quęritur, an superueniẽte furore testamentum irritetur, dubium faciebat, quia res deuenerat ad casum, à quo incipere non poterat, & ideò videbatur non valere. Cuius cõtrarium dicitur ea ratione, quia inspiciendum est respectu personæ testantis tẽpus conditi testamenti, quando sumus in eo, quod fauore publico est introductum. Nor. quod impubes testari non potest, & ratione quare. Item quod testamentum nullum respectu personæ testantis non reconualescit, licet persona fiat habilis. Itẽ, quod testamentum rectè factum non irritatur per furorem superuenientem. Item, quod facilius quid impeditur faciendum, quam factum tollatur, & quod quando furiosus habet dilucida interualla, potest testari.]

STL.

STL.

† *Facit ad istũ §. qđ dicitur in c. sicut tenor. in ista glo. sup ver. mitem. ext. de reg.*

g ¶ *Inutile est.* Quia quod ab initio non valet, ex tractu temporis non conualescit arg. infr. tit. 1. circa princ. (i) Arg. contra, Cod de nupt. l. & si contra Sol. ibi non valuit matrimonium ex primo, sed ex nouo post matrimonium consensu.

ADDITIO. (i) Et hoc verum indistinctè, si defectus sit in persona hæredis, idem si in psona testantis, vt quia sit intestabilis, secus si oneratus creditorib. seruos instituere nequeat, vt l. ei qui soluendo, ff de hæred. insti. defectus quoque solennitatis, vt in numero septem testium rogatorum, ex post facto confirmari non potest nisi in casu. l. 1 C. de fideicom. & l. testamento, C. de fideicom. li. secus si respiciat fauorem priuatum. l. filio præterito. ff. de iniu. te. Ang

h ¶ *Decesserit.* Non idem de seruo testante, si

i ¶ *Impuberes.* sed ex quo tetigerunt de vltimo die 14. vel 12. anni, satis est, fauore testamenti, vt ff. eodem l. qua ætate. Idem in vsucapione, vt ff de vsucap. l. in vsucapionibus. Secus in præscriptionibus odiosis, vt ff. de act. & obl. l. in omnibus. Itẽ secus, vbi est fauor eius, qui vult protogare, vt in contractibus à minore factis, vt ff. de mi. l. 3. §. minorum.

¶ Adde,

nullum eorum animi iudicium est.[a]

¶ Item † furiosi,[b] † quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes, aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit.

¶ † Furiosi[c] autem, si per id tẽpus fecerint testamẽtum, quo furor eorũ intermissus est, iure testati[d] esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint testamento † valente. Nam neq. testamentum † rectè factum, neque vllum aliud negotium[e] rectè gestum, postea furor interueniens perimit.

¶ *Non valet testamẽtum prodigi factum post interdictum, sed prius factum sic. Angel.*

SYL. ¶ Adde, quod quando quæritur, vtrũ dies cœpta habeatur pro completa, concludendum est, in fauorabilibus, quod sic, in odiosis, quod non, in mixtis attenditur fauor ita Ioan. de Pla & alij hic, & est glo. in l. 3. §. minorem. ff. de mino.]

Ad ò quidem verũ est, quod dicitur hic de impuberibus, vt licet proximi sint pubertati, non tamẽ testari possunt ad pias causas, Bartol. leg. 1. C. de sacros. eccl.

a ¶ *Iudiciũ est.* id est discretio. vt ff. de iud. l. cum prætor. §. non autem. Quandoque ponitur pro sententia, vt rei iudicatæ stãdum est, vt C. de re iud. l. 1. Quandoq. pro instantia causæ triennij, vt C. de iud. l. properandum per to. Quandoque pro actione, vt iudicium familiæ ercisc. vel communi diuidundo, vt inst. de offic. iud. §. si familiæ ercisc. & §. fin.

*¶ Hanc glo. sequitur & commendat Iaso. inst. de actio. in princip. col. 1. & Dec. in rub. extra de iud. col. 5]

ADDITIO. Quandoque pro lite siue controuersia, vt iudicium pendet super hæreditate vt ff. ad Treb l. 1. a resp. Quandoque pro auctoritate, vt negotia ecclesiastica nõ sunt disponenda laicorum iudicio. i. auctoritate, extra de iudi. c. decernimus. Quandoque pro foro, vt causa iurispatronatus definiri debet ecclesiastico iudicio. i. foro. c. quanto. ext. de iudi. Quandoque pro arbitrio, ff. qui satisd. cog. l. arbitrio. Si. n. arbiter est iudex, ergo arbitrium est iudiciũ. Quãdoque pro vltima voluntate, vt, iudiciũ testatoris cassum esse non debet, C. de sacros. eccle. l. 1. Quãdoque pro quæstione, vt ciuilis causa in iudicium, i. in quæstionem deducta cum criminali, post criminalem est distinguenda. C. de ord. iud. l. si. Quãdoque pro discussione, siue iuris disquisitione, vt in rub. de iud. ff. & C. quandoque pro potestate iudicãdi, vt ff. de iudi. l. iudicium soluitur vetante eo, qui iudicare iusserat. Quandoque pro pernicie, siue damnatione, vt ibi. Qui manducat, & bibit indigne corpus & sanguinem Domini, iudicium sibi manducat & bibit. Quandoque pro pœna, vt ibi, Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui verò mala in resurrectionem iudicij, id est pœnæ æternæ, Quandoque pro processu iudiciali, vt c. 1. de iud. lib 6.

1. Cor. 11. Ioan. 5.

b ¶ *Item furiosi*. Repete, non possunt testamentum facere.

** Adde, quod furiosus, dum viget furor, non solum testamentum facere prohibetur, sed etiam nullum aliud negotiũ gerere potest, quia non intelligit quod agit, §. Mutum. ver. furiosus, inst. de inut. stipul.

c ¶ *Furiosi*. Hac ratione idem in mente capto dicam, vt argum. ff. de verb. oblig. l. à Titio. in fi.

*¶ Add., quod furiosus, & mente captus ita differunt, quod furiosus rabie quadam animi agitatur, mente captus magis inquietè est, nulla q. extrinsecus signa ostẽdit, idemq; est qui & demẽs, ** quod discrimen ex Cice. quoque lib. 3. Tuscu & ex Bald. leg. 2 Cod. de cur furi. & in l. si furiosi. Cod. de nup. leg. cognoscitur. quamuis Alc. lib. Parer. 2. capit. 16 eos aliter differre censeat.]

d ¶ *Testati*, vt C. eodem, l. furiosum. in principio.

ADDITIO. Idem in dubio, si tempus testamenti erat remotum à tempore furoris, sed si vicinum, tunc ex qualitate ipsius actus præsumitur fuisse sanæ mentis: vel non. Et qualiter probetur furor, vide Angelum hic.

e ¶ *Negotium*, vt vsucapionem inchoatam, vt ff. de vsucap. l. iusto, §. cum, vel possessionem quæsitam, vt ff. de acqu possessio. l. si is, qui animo, sic, ff. de pecu. l. quam Tuberonis, in princ.

¶ Idem prodigus. ¶ *CASVS*. non figurabitur in hoc & seq. §. quia idem poni potest, qui in superioribus cum eadem penitus sit dubitatio quo ad confirmandum testamentum ante vitium factum. Quando enim interdictum est bonis, vel quis surdus, aut mutus est à natura prohibetur testari ex impossibilitate iuris, aut facti. Not. quod prodigus, cui interdicta est suorum bonorum administratio, testari nõ potest. Item quod hoc interdictum debet fieri per iudicem. Itẽ quod qui audire potest, sed cum difficultate, non impeditur testari. Item quod aliqui non loquuntur a natura, aliqui ex accidenti. Item quod hæc vitia muti, & surdi non tollunt testamentum iam factum. Item quod ille propriè dicitur mutus, qui nullo modo potest loqui, propriè surdus, qui nullo modo potest audire.

† Etiã ad pias causas. Bar. in l. 1. in 1. q. C. de sacros. eccles.

† aliàs ſtẽ furiosi nõ possunt.

† Ad hoc vide Deci. in l. in negotijs. ff. de reg. iur.

† Tametsi illud interueniente furore inciderint l. 1 lt. ff. SYL. de iniu. rup.

† aliàs ritè.

¶ Item prodigus,[a] cui bonorum suorum administratio interdicta est,[b] testamentum facere non potest, sed id, quod ante fecerit; quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.[c]

¶ *Mutus, & surdus possunt certis casibus condere testamentũ, sed non semper, h. d. primo. Et vitium superueniens post testamentum perfectum non nocet. Aret.*

¶ Item surdus, & mutus, non semper[d] testamentũ facere possunt. Utique autem de eo surdo[e] loquimur, qui omninò nõ exaudit, non qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpe enim etiam literati, & eruditi[f] homines varijs casibus, & audiendi, & loquendi facultatem amittunt.[g] Unde nostra constitutio[h] etiam his subuenit, vt certis[i] casibus, & modis secundũ normam eius possint testari, aliaque facere, quę eis permissa sũt.

¶ Sed si quis[k] post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus, aut surdus esse ceperit, ratum nihilominus manet eius testamentum.

Prodigus quis est. a ¶ *Item prodigus*, prodigus est, qui neque finem, neque modum habet in expensis, vt ff. de cura. fur. l. 1.

* ¶ Not. quod furiosus, & prodigus æquiparantur. l. furiosi, vbi hoc Dec. declarat, ff. de regul iur. Et vsque adeò verũ est, quod dicitur in isto text. vt nec ad pias causas testari possit Ba. l. 1. num. 17. C. de sacrosan. eccles. Alex. cõs. 182. sub nu. 6. lib. 5.

exigatur certitudo reditus ad sanam mentem. Ang.

d ¶ *Item surdus. Non semper*, sed quandoque possunt secundum distinctionem seq.

e ¶ *De eo surdo.* sic inf. de inuti. stip. §. mutũ.

b ¶ *Administratio interdicta est.* si dicas à iudice, planũ est, si dicas à lege, vt quia crimen l. Iuliæ ma. commisit, multo minus testatur, sed & tunc prius factum rumpitur, vt C. ad leg. Iul. mai. l. fi.

SYL. ¶ Addè, quod etiam si notoriè sit prodigus, nisi ei sit interdictum, poterit testari, alienare, & contrahere. nisi hoc faciat in vsum manifestę prodigalitatis, & sufficit proclama factum cum causæ cognitione ita communiter concluduntur Docto. in l. is cui, ff. de verb. obligatio.]

f ¶ *Et eruditi*, scilicet in moribus.

* ¶ Literatos, & eruditos accipe, literis doctrina prędítos]

g ¶ *Amittunt.* Et maxime impij aduocati.

ADDITIO. Vt in eo puniantur, in quo deliquerunt, c. literas. de temp. ord. c. pastoralis de iu pa. & c. fi. de immu. eccles. cum si. quia per quæ quis peccat, per hęc & torquetur.

h ¶ *Constitutio.* vt C. qui testa. fac. pos. l. discretis.

i ¶ *Certis.* vt mutus, & surdus casu, vel mutus tãtum, siue natura, siue casu, si scribere nouit, sua manu scribat testamentũ. Si autẽ per aliũ scribere velit, impetret hoc à principe, vt ff. eo l. si mutus. Item si surdus tantum casu est, vel etiam natura testetur si vult, si potest loqui articulare, vt Cod. qui test. fac. pos. l. discretis, si autem natura est surdus, & mutus non potest, nisi sit miles, vt sup. tit. 1. §. quinimmo.

c ¶ *Ratum est.* Quid si fiat interdictio, cum tamen non sit prodigus? Respon. fortè non valet interdictio, arg. ff de tut. & cura. da. ab ijs. l. Seiæ (i) Sed contrarium verum est, cum sit facta contra ius litigatoris tantum, non contra ius legis ff. q̃ sen. sine appellatio. re. l. 1. in princ. §. 1. & C. quando prouo. non est necesse. l. 2. Vide c. cum inter. ext. de re iud.

Additio. ¶ Adde, quod hæc est communis opin. in l. is cui. ff. de verb. obl. & hic.]

SYL. *ADDITIO.* (i) Et hoc verum, quando datus est simpliciter curator impuberi tanquam puberi, vt l. si tutor petitus, ff de tuto. & cur. da. ab ijs, secus si tanquã prodigo, cum non sit, vt hic in fi. & est ratio, quia pupillũ declarat natura, sed prodigũ ipse iudex, vel q̃a curatoris datio facilius, idest solo tractu temporis perdit vires, quã prodigalitas, vbi

¶ Adde, quod surdus, & mutus à natura non potest testari, nisi sit miles, vel ad pias causas secundum aliquos, vel ex dispensatione principis, si verò ex accidenti, & sciat scribere, & sua manu scribat, valet testamentũ, surdus autem, siue a natura, siue ex accidenti, siue sciat scribere, siue non, potest. leg. discretis, & ibi per omnes, C. eo] SYL.

K ¶ *Sed si quis.* sic supra eod. §. præterea, & §. furiosi.

¶ Cæcus. ¶ *CASVS.* figuratur sic. Quærebatur, an cęcus testari posset iure communi, & videbatur dicendũ, q̃ sic, quia in eo nullus erat animi defectus, sed tantum corporis, cuius contrarium deciditur, sed adhibeatur SYL.

¶ Cæcus cum solennitate communi non potest facere testamentum, sed seruando quandam solemnitatem specialiter adhoc assignatam. Are.

¶ Cęcus[a] autem non potest facere testamentum, nisi per obseruatiouem,[b] quam lex Diui Iustini patris nostri[c] introduxit.

¶ Captus apud hostes testamentũ facere non potest, sed prius factum, si ibi moriatur, ex lege Cornelia valet si redeat, ex postliminio. Aret.

¶ Eius, qui apud hostes[d] est, testamentum quod ibi fecit, non valet,[e] quamuis redierit. Sed quod, dũ in ciuitate fuerat,[f] fecit, siue redierit, valet iure postliminij,[g] siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.[h]

¶ De exhæredatione liberorum.

¶ Filius, aut instítui, aut nominatim exhæredari debet, alias testamentũ non valet,

fut sua solennitas, vt scilicet testetur per nũcupationem, per modum traditum in l. hac consultissima. C. eo. item quærebatur, an captus ab hostibus posset testari: & videbatur, ꝙ sic, saltem eo redeunte, quasi iure postliminij censeatur semper fuisse in ciuitate, & libertate, cuius cõtrarium deciditur, quia cum tempore conditi testamenti sit seruus, non potest testari, nec remoto impedimento consumatur, vt dictum est supra in alijs, secus in facto prius, per rationem positam in tex. Not. summarium.

a ¶ *Cæcus.* Naturaliter, vel casu, & orbatus vtroque lumine, secus si vno tãtum, vt Cod. de excu. tuto. leg. frater.

Test. per cæcũ faciẽdi solennitas.

b ¶ *Per obseruationem*, scilicet vt coram 7. testibus, & tabellione, vel alio loco eius, si non inueniatur tabellio, dilucidius voluntatem suam declaret, & in†hæredibus, & in legatis, & omnia in scriptis referantur, vt C. eo. l. hac consultissima.

† alias hæreditatibus.

** Adde, ꝙ de forma testamenti cęci est, vt præcedat hæredis institutio, & ideo si secus fiat, non valet, vt tenent Cy. & alij in d. l. hac consultissima, & Bart. Cæpol. caut. 90.] Vide circa formam testamenti cęci omninò quæ scribit Io. Dilec de arte testan. tit. de ijs, qui non habent fac test. caut. 8. dicet, quod etiã in testamẽto cęci inter liberos duo sufficiãt testes, nec requiritur aliqua alia forma, vel solennitas. tradunt Doct. maximè Bald. & Ias. in d. l. hac consultissima

c ¶ *Patris nostri*, aliàs mei. sic, supra de don. §. est & aliud.

** Adde, ꝙ cęcus nec pro alio postulare, nec iudicandi officio fungi, nec magistratum petere potest, sed ante adeptum retinet, l. 1. §. cęcum. ff. de postul. quem vide, quia est pulcherrimus.]

d ¶ *Eius. Apud hostes*. scilicet vt captus, vel obses, vt ff. eod. l. obsides.

* ¶ Bene admonet Accur. vt hunc locum intelligamus de illis, qui apud hostes sũt captiui, vel obsides, nã qui apud hostes aliter sunt, vt qui ibi legatione funguntur, vtique testari possũt, l. qui à latronibus, ff. de testa.]

e ¶ *Non valet*. Quia serui sunt, vel quasi, vt sup. de tut. pso. §. serui. & ff. de li. hę. exh. l. 2.

* ¶ Aliud est in codicillis apud hostes factis, si confirmati fuerint testamento ante captiuitatem condito, isque testator redierit, l. in bello. §. codicilli, ff. de capt.

f ¶ *Fuerat*. ante captiuitatem.

g ¶ *Post liminij*. Quod fingit eum semper in ciuitate fuisse, vt supra quibus modis, ius pat. pot. sol. §. si ab hostib. non autem. l. Cornelia, & ita fingitur, & quod dicitur, C. de cap. l. 1. & leg. captum. impropriè ponitur lex Cornelia pro iure postliminij.

h ¶ *Ex lege Cornelia*. quæ fingit eũ prima hora captiuitatis mortuum, & sic liberum, vt ff. eo. l. lege Cornelia, aliud esset si nulla esset fictio, vt in seruo pœnæ facto, vt inf. quib. mod. testa. infirm. §. non tamen.

Legis Corneliæ fictio.

* ¶ Lex hæc Cornelia dicitur lata primo Punico bello, cum tot Romanorum millia cum Regulo capta essent, nec redimerentur, vt eorum testamenta ante captiuitate facta valerent, quasi hi præuia hora captiuitatis decessissent.

Testamentum facere multis prohibetur à iure.

¶ Adde, ꝙ in patre existẽte apud hostes filius faciat testamentũ deinde pater redeat, tale testamentum non valet, ita dicit glos. communiter approbata in l. vl. §. ita. C. de sen. pa.

¶ Vltimo not. ꝙ xiij. sunt personæ & plures, quæ testari non possunt. Filiusfamilias. itẽ seruus, vt sup. eo. in prin. & ff. eo l. si filios. Itẽ impubes. Itẽ furiosus. Item mentè captus. Item prodigus. Item mutus. Item cęcus. Item surdus, vt supr. eo. §. præterea. & §. itẽ furiosi, §. item prodigus. § itẽ surdus, & §. cęcus. Item damnatus ad mortem naturalem, vel ciuilem, vt ff. eo. l. eius, qui § 1 vsque ad finem. Item obses, vt ff. eo. tit. l. obsides.

¶ Adde. nisi sint obsides inter ciuitatem, & ciuitatem, inter quas capti non fiunt serui l. ff. qui ingenuam, §. pen. de cap.]

SYL.

¶ Itẽ de crimine famoso damnatus, vt ff. eo. l. is cui, §. fi. & l. cũ lege. Itẽ de statu suo dubitantes, vt ff. eo. de stat. & l. qui in domini.

Versus. ite monachus, vt in Authen. de monach. §. illud, sed hodie secũdum quosdam corrigitur, vt in Auth. de san Episc. § si qua mulier. Item is, cui interdicitur bonis à lege, vt C. de hær. & Manich. l. Manichæo, & ad l. Iul. ma. l. vlt. Vnde versus: Testari nequeunt, impubes, religiosus, Morti damnatus, & sub patre, filius, obses Prodigus, & stultus dubius, seruus, furiosus, Crimine damnatus, cum muto, surdus, & illum, Qui maiestatem læsit, cæcum quoque iungas. In monacho distinguè, quod nouitius ante professionem potest testari, post verò professionem non, nisi inter liberos, siquidem est professus in monasterio capaci bonorum immobilium, ita Clarus de testam. q. 28.

etiam si postea decesserit: filiæ verò & alij descendentes de iure antiquo præteriti habebant ius accrescēdi, & inter cæteros exhæredabantur: exhæredatio autem nominatim fit dupliciter. hoc dicit.

NOn tamen, [a] vt omninò valeat testamentũ, sufficit hæc obseruatio, quam supra [b] exposuimus, sed qui filium [c] in potestate [d] habet, curare debet, vt eum heredem instituat; vel exhæredem eum nominatim faciat. Alioquin si eum silentio præterierit, [c] inutiliter te-

imo debet nominatim exhæredari, ratio autẽ est forma ipsa, quæ vt in pluribus non habet particularem rationem. Itẽ quia posset quis mortis angi stia, aut cogitatione impeditus prætetijsse filium ignorantet & inconsulto, l. inter cetera, ff. de lib. & posth. & ideò clare de mente testantis constare non dicitur. Not. testamentum, in quo filius est preterius, esse nullũ, tan quam non seruata forma. Item quod testamentũ nullum ex præteritione filij, eo mortuò nõ reconualescit. Item, qualiter quid dicatur nominatim fieri. Item, quòd nomen appellatiuum, quòd non verificatur nisi in vno, habet vim nominis proprij.]

¶ *De exhæredatione liberorum.*

Continuatio. ¶ Ista rubrica continuatur per gl. i. inf. in nigro. Ang. Vel sic, dictum est sup. de testamẽtis & eorum ordinatione, verum quia in testamentis quandoque liberi exhæredantur, ideò sequitur rub. de exhær. lib.

** Exhæredare est, dominio, q̃ quis iam habebat, priuare, & extra hæredium, id est, dominium ponere, hæres enim idem est, quod dominus, §. vlt. inst. de hæ. qual. & dif.]

Diuisio. NOn tamen. ¶ Totus iste titulus diuiditur principaliter in tres partes. Primò ponit, quid iuris erat de iure antiquo circa exhæredationem liberorum, & qua forma exhæredabantur. Secũdò qualiter hodie exhæredari debeant. Tertiò aliqua dubia circa prædicta subinfert. Secũda ibi, Sed hæc quidem. Tertia ibi, Sed si in expeditione. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit quãdam continuationem ad præcedẽtia. Secundò ponit, qualiter exhæredationem fieri de iure antiquo sufficiebat de liberis natis & in potestate, & primum locum siue gradũ obtinentibus. Tertiò de liberis nasciturisvel de natis non obtinentibus primum gradum. Quartò de emãcipatis. Quintò de liberis ciuilibus tantum, & de eorum exhæredatione. Secunda ibi, Sed qui filium. Tertia ibi, Posthumi. Quarta ibi, Emancipatos. Quinta ibi, Adoptiui. Are.

STL. ¶ Non tamen.

¶ *CASVS.* ita poni potest. Quæsitum est, an filius præteriri posset, & videbatur, quòd sic, quia satis constat de mente testantis, voluisse illum exhæredem facere, si præterierit, cuius contrarium dicitur, quod

a ¶ *Non tamen.* Licet dicta obseruatio, sup. de test. ord. solẽmnis sit, nõ tamẽ &c. Vel sic sup de ea obseruatione, quæ est circa fidem & probationem satis dictum est, nũc de ea, quæ est circa pietatem, dicendum est, & licet ea obseruatio, quæ circa fidem est, satis diligens sit, non tamen &c.

b ¶ *Supra.* scilicet in tit. de testa. ord.

c ¶ *Filium*, etiam militem, vt ff. de liber. & posthum. l. filius familias.

d ¶ *In ptãte* Secus in emancipato iu. ciu. sed idẽ iure prætorio, vt inf. eo. tit. §. emancip. Acc. *ADDITIO.* Imò hodie præteritus dicit nullũ ẽe de iu. ciu. sicut in ptãte cõstitutus, vt p gl. i §. exhrdatos, ĩ Auth. de hæ. & fal. Ang. Adde idem esse in legitimatis, vt latè p Iul. Cla. de test q. 84 naturales autẽ possunt pteriri, vt per eundẽ q. 42. per gl. cõiter approbatã in l. i. vet. naturales, ff. de bo. pos. cont. tab.

e ¶ *Præterierit.* nec instituendo, nec exhæredãdo, vt inf. de hæ. quæ ab intes. §. ea nec ip so iure valet, † vt C. de lib. præte. l. maximũ.

* ¶ Et sic collige, quòd dr̃ præteritus, licet de eo fiat mẽtio in testõ, si id nõ aliter, quã vel instituendo vel exhæredãdo, q̃ ẽt not. las. in l. inter. 3. no. ff. eo. Ratio autẽ, cur filius fam. debeat vel nominatim exhæredari, vel institui est, quia per pteritionem, respectu quidẽ institutionis omissæ filio fieret iniuria, quòd lex abhorret, §. aliud. vers. sola. n. in Auth. vt cum de appel cog. respectu verò exhæredationis hoc sequeretur absurdum, q̃ cum filius viuo patre sit quodammodo dominus, & eo mortuo continuetur in filium dominium l in suis de lib. posth. adita hæreditate per hæredem institutum, duo reperirentur dñi in solidum, s. hæres, & filius, q̃ secundum regu-

† cõiter appbãt Doct. in l. posthu. C. de cõtra tab.

regulas iuris esse nõ potest, l. si vt certo, §. si duob. ff. commo. meritò igitur vt prædicta fuit hęc dominij cõmutatio debet filius fa. si non instituatur, exhæredar .]

a ¶ *Adeo*. Scilicet inutiliter testabitur. Declara nullũ est testamentum, si velit filius dicere nullum, non si sẽper taceat, l. filio præterito. vbi glos. ff. de iniu rup. & irri. testam. ** Legata tamen debentur Auth. ex causa, C. de li. præt. quòd tamen intelligas, cum nullum aliud pręcessit testm̃ alias secus, vt tradũt ibi doct. & in l. si filius eius, ff. de lib. & posth.

SYL. ¶ Adde, quòd miles põt pręterire filiũ cũ causa, & talis præteritio hr̃ pro exhæredatione, las. i l. si eum, quam legit cum l. preced. post nu. 8 C. de test. mil.

b ¶ *Nemo* ff. de iniur. rup. test. l. filio. §. si cõtra. Sol. ibi filius viuit, hic nor. Vel hic de iure stricto, ibi æquo.

¶ Adde, ꝙ sol. est, quòd aut filius moritur vi uo patre, & testamentum omninò est nullum vt hic aut superuixit patri, & si dixit testamentum nullum. non valet, si verò tacuit & approbauit, licet de subtilitate sit nullum, de æquitate reconualescit & ita cõmuniter tenetur hic

c ¶ *Non constiterit*, aliud si constitit, licet postea rumpatur, vt in posthumo, si postea idẽ moritur, vt ff. de iniu. rup. testa. l. posthumus, in princip † & infr. eo §. posthumi. ibi, ꝙ &c. † Nec est mirum, quia si ab initio rũpitur agnatione posthumi, eo mortuo conualescit, arg. ff. de reg. iur. l. quod ab initio. ¶ Adde hoc verum, si posthumus moriatur ciuiliter & naturaliter, secus si ciuiliter tantum, quia te tamentum non reconualescit, l. vxorem, ff. de iniu rup. test.

d ¶ *Sed non ita*. Nota ex vna parte ponit filios tantum, ex alia filias & omnes ex masc. vel fem. descendentes.

e ¶ *Non infirmabatur*, contra, infr. eod §. sed fęminini. Sol. vt ibi.

e ¶ *Ad certam portionem*. s. dimidiã eius, ꝙ ab intestato habituri essent, vt C. de li. præt. l. maximũ circa mediũ, ibi, cũ n. p cõ. tab. &c.

stabitur, adeo [a] quidem, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo [b] hæres ex eo testamento existere possit, quia scilicet ab initio non constiterit [c] testamentum, ¶ Sed non ita [d] de filiabus, & alijs per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum, sed si nõ fuerant scripti heredes, scriptęve, vel exhęredati exhęredatæve, testamentũ quidem non infirmabatur, [e] † sed ius accrescendi eis ad certam portionem [f] præstabatur. Sed nec [g] nominatim eas personas exhæredare parẽtibus necesse erat, sed licebat inter cæteros [h] hoc facere. ¶ Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur, Titius filius meus exhæres esto, siue ita, Filius meus exhæres esto, non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non extet. [i]

g ¶ *Sed nec*. Hæc est secunda differentia inter præd ctas personas.

h ¶ *Inter cæteros*. scilicet hoc modo Vrum de filijs meis exhæredo. vel vno initi ute sic dico, Reliquos exhæredo. nam nisi d ceret cęteros exhæredo, licet dicat filium meum exhęredo, cum plures habeat, nemo exhęredatus videtur, vt ff de l be. & posthum. l. 2. † sed secus erit in istis. nam bene valet, vt hic dicitur. ¶ Adde, quod tunc ratio incertitudinis filij exhęredati est in causa, quare non valet. * Vnde aũt dicta sit exhęredatio inter cęteros, declarat Alci. lib 4. Parer. c. 6.] * ¶ Adde, quòd ideò exhęredatio nominatim. i. speciliter seu singulariter, non autem generali verbo fieri debet, quia non nisi certo iudicio filij ab hæreditate patris excludi possunt, l. g. sub conditione, ff. de bon. pos. cõt. tab. & quia exhæredationes odiosæ sunt, & in dubio aduersus eas pronunciamus, leg cum quidam, de lib. & posthu. meritò igitur in hac materia odiosa certitudo requiritur, exhæredatioque inter cæteros, quã interpretatur hic Theo. aoristos seu indefinitè factam, non sufficit, qualis est hæc, cæteri exhæredes sunto. cum. s. plures adsunt filij, non si vnus tm̃. d. l. Tit. in princ. ** Nam quod generali nomine exprimitur non adeò certum est sicut, quod specialiter, seu singulariter fit l. si quando in fi C. de inoffi. test. c. nonnulli de rescrip.]

i ¶ *Non extet*. Item alijs modis, vt, Omnes liberi sint exhæredati, & si sit vnus tantum, vt ff. de lib. & posthu. l. Titius in princ. Item si dixerit alia verba quæcunque, dummodo certa, vt ff si cert. pet l. certum, & ff. de iniu. rup. test. l. posthumi, § nominatim, & ff. de libe. & posthu. l. 1. & 2. sed secus si dicat filiũ meum, Instituo, cæteros liberos exhæredo, vel Seium extraneum instituo, liberos autem exhæredo, & hic non dicit, omnes, vt non contradicat princ. gl.

Adde, ꝙ hæc gl. communiter reprehenditur, quia non differunt, omnes, & cætera, l. cæterorum, ff. de verb. sign.]

† *Et ibi in est casus hodie necessaria est bon poss. & alios vigenti viae per Ang. q̃ est magna vtilitatis, quia eã liberi infra annum, cognati vero infr. cẽtũ dies tantum, & nõ solo aio, sed corã pratore agnoscent*

† *alias de est ꝙ sequitur vsque in fi. glos.*

Exhæredatio inter cæteros qualiter fit.

† *alias ius tamen. alias ius autem.*

† *Sequẽtia non sunt in antiqs codicib.*

¶ Nam dicor exhæredare filium inter cæteros, quia mixtio fit cũ cęteris in remorioribus gradibus constitutis, vnde non valet, cum debeant exhæredari nominatim, vt hic dicitur.

testm̃ legitimantur. Nam & hi iura suorum hæredum nanciscuntur, §. 1. inf de hær quæ ab intest. Quinta species carraditur, cũ quis facto testõ monasterium ingreditur, videtur n. monasterium loco filiorum esse. C. in præsentia, de proba & §. sed hęc in auth. de sancti. Epic.

¶ Posthumi quoque.

SYL.

¶ CASVS. Quærebatur, an idem esset in posthumo, & videbatur idem, quia cum quo ad sui commoda habeatur pro iam nato, videbatur pariter ab initio nullum testamentum, cuius cõtrarium deciditur, quia magis odiosũ est pręterire filiũ iam natum, quam nõdum cognitũ, maximè, quia in eo facilior cadit obliuio. Item dubitabatur quid in posthuma, & videbatur dicendum non rumpere testamentum, quia si iam nata non rumpit, & maius sit vitium præterire filium iam natum, quam nasciturum, multo minus ipsa rumpere videtur, cuius contrarium dicitur, ratio est, quia in non nata præsumitur potius patris obliuio, quam voluntas, quæ colligitur in iam nata ex prætetitione, & probatur ex illis verbis ibi, nec per obliuionem. Not. quod posthumo præterito valet testamentum, sed rumpitur natiuitate illius. Item, quod posthumo prætermto testamentum totum quo ad omnia olim infirmabatur: Item quod abortiuus non rumpit testamentum. Item, qualiter fęminæ olim exhæredari poterant, & quomodo posthumi rectè exhæredentur.

¶ Etiam posthumi debẽt institui, vel exhæredari, aliàs nato posthumo rumpitur testamentum, sed valet prius. Et fęmina posthuma olim inter cęteros poterat exhæredari cũm legato, masculus verò posthumus nominatim. Aret.

¶ Posthumi quoq. liberi, vel hęredes ĩstitui[a] debent, vel exhęredari. Et in eo [b] par omniũ[c] conditio est; quod & filio posthumo, † & quolibet ex cęteris liberis, siue feminini sexus, siue masculini, [d] præterito, valet quidẽ testamẽtũ, sed postea agnatione [e] posthumi siue posthumę rũpitur, [f] & ea ratione totũ infirmatur, [g] Ideoque si mulier, ex qua posthum⁹, aut posthuma sperabatur, abortum [h] fecerit nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. ¶ Sed fęminini quidẽ sexus personę[i] vel

a ¶ *Institui.* Ista istitutione ex pręsenti matrimonio nasciturí, & ex futuro, instituti videntur, vt ff. de li. & posth. leg. placet & leg. ideoque. †

† *Et etsi filij post ea adoptati, qui dicuntur posthumi ciuiles. leg. si quis posthumos. ff. eo. An autẽ naturales, tãtũ, & quid si instituat ventrẽ vxoris suæ: vide per Angel. hic.* SYL.

¶ Adde, quòd hoc est fauore testamenti a. lis verba indefinitè ꝓlata referuntur ad tps testamẽti. l. si ita q. ff. d aur. & arg. leg. ¶ Quid in exhęredatiõe posthumorũ, an oẽs, siue ij, qui sunt in vterò tm̃, an alij qui sunt nasciturí ex præsenti matrimonio vel futuri intelliguntur exhæredari? Resp. non cum masculi debeant nominatim exhæredari, vt infr. eo. §. masculos.

¶ Adde, ꝙ licet sint opi. circa istã gl. ꝑꝑ. gl. contrariã in l. placet. tñ ista q̃ nullius est vtilitatis, qa hodie posthumus exhrd̃ari nõ ꝑt vt no. in l. maximum vitium. C. de lib. pręte.

b ¶ *In eo.* s. quod sequitur, quod & filio &c.

c ¶ *Omnium:* s. posthumorum ex se nasciturorum, & ex filijs suis, licet in iam natis non sit par conditio, vt sup. eo. § sed non ita.

d ¶ *Masculini*, siue ex masc. siue ex fæm:

e ¶ *Agnatione:* natiuitate, sic if qb. mo. tes. ĩfi:

f ¶ *Rũpi.* S verò exhrd̃abat. de inofficioso agebat. vt i. de iof. te § posth Hodie verò exhrd̃ari nõ pnt, vt C. de inof. te. l. si q̃s, § legis.

Posthumi hodie exhæredari, nõ possunt. SYL.

¶ Adde hoc ẽẽ ex eo, qa cũ exhrd̃atio nõ valeat sine iusta cã posth. ãt ñ possit cõmittere non ꝑt ex hrd̃atio illius valere, & ponit gl. si.

g ¶ *Infirmat.* Hic add ꝙ ẽ. ff. d te. mi l. si filius.

h ¶ *Abortum.* Qui ẽ ꝓ ñ nato, vt ff d ver. sig. l. q̃ mor. & C. d posth. hær. l. 2. Acc. idẽ si posthu. natus post testm̃ prĩs, in quo fuit ꝑteritus decedat viuo pr̃e, qa tale testm̃ ab initio nullum de iu. ci. recõualescit de ęquitate ꝑtoris.

ADDITIO. Idẽ in teminato mortuo, anteq̃ ꝑfectè extrahat. Secus tñ in nato ex secto ventre, qui non declinat ad monstrũ, dummodo habeat pulsũ, et si vocem non emiserit. Ang.

i ¶ *Persona*, Scilicet posthumæ, nam iam

† *alias vt.*

** Adde, varias esse species posthumorum, gl. rubr. C. de posthu. hær. inst. ex quibus illi sunt propriè posthumi, qui post humationẽ. id est mortem patris nascuntur, l. 3. §. 1. ff. de iniust. § posthumi. vbi gl. infr. de hęred. quę ab intest. alia est species eorũ, qui ante mortem quidem testatoris nascũtur, sed post cõditum testamentum l. 3. ver. posthumos. ff. de lib. & posth. sed ita vocant impropriè. gl. in d. §. posthumi. Tertia est spẽs eorum qui post testm̃ adoptantur. l. filius à patre, §. 1. de li. & posth. quòd hodie intelligẽdũ est d arrogato, vel dato in adoptionẽ ascendenti, l. pe. C. de ado. & infr. quib. mo. te. infir. in pri. Quarta spẽs est illorum, qui post conditum

iam natis fęminis non erat necesse legari, vt C. de lib. præte. l. maximum. in fi. & supra eo §. sed non ita.

a ¶ *Inter cæteros*, hodie per constitutionem omnes nominatim, vt infra eod. §. sed hæc. versic. nostra. Sed nouissimo iure non, cum nō sint ingrati, vt in Authent. vt cum de appell. cognosc. §. aliud. colla. 8. Accursius.

ADDITIO. Quę causa debet exprimi, & per hæredem probari, vt in Auth. ex causa, C. de libe. præte. Angel.

¶ Posthumorum.

SYL. ¶ *CASVS.* Quærebat, an hoc esset generaliter in quolibet posthumo, & quid in posthumis nepotibus scilicet ex filio subducto de medio agnascentibus, & videbatur dicendum, quod non deberent exhęredari, vel institui, immo quod non possent. §. posthumo, infra de leg. cuius cōtrarium decidit ex eo, quia illud ius antiquū, hodie fauore cōseruādorū testamentorum est introductū, quia multa rūpebantur agnatione ipsorum, & id ex l. Velleia, introductum est, vt hic dicitur. Nota quod hi nepotes subintrantes gradum suitatis dicuntur quasi posthumi, & sic non verè. Item, quod suus hæres dicitur, qui obtinet primum gradum suitatis. Item, quod sēper debemus interpretari, vt testamentum saluetur.

b ¶ *Posthumorum*. Sic ff. de iniusto. rup. testam. l. posthumorum.

c ¶ *Loco*. Non tamen veri posthumi sunt, vt infra eod. §. hoc in fine.

d ¶ *In sui hæredis*. infra de hæred. qualit. & differ. § sui.

nominatim, vel inter cæteros exhęredari solebant, dum tamen si inter cęteros[a] exhęredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur pręteritę esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, i. filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur; hoc scilicet modo. Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhęres esto.

¶ *Nepos ex filio, moriente patre, viuo auo, succedit in locū eius, ideò institui, vel exhæredari debet, ne aliter pręteritus rūpat aui testamētū, qui modus est introduct⁹ à lege Velleia. Aret.*

¶ Posthumorum[b] autem loco[c] sunt, & ij, qui in sui hęredis[d] locum succedēdo, quasi agnascendo,[e] fiunt parentibus[f] sui hæredes. vt ecce si quis, filium, & ex eo nepotem, neptemve in potestate habeat, q̄a filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet, quāuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadē potestate sint. Sed si filius eius, viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptisve † in eius locum succedere, & eo modo iura suorū hęredū quasi agnatione† nanciscuntur. Nē ergo eo modo rūpatur eius testamentū, sicut ipsum filiū, vel hæredem instituere, vel nominatim exhęredare debet testator, ne nō iure faciat testamentū, ita & nepotē neptemve ex filio necesse est[g] ei, vel hęredē instituere, vel exhæredare, ne fortè eo viuo,[h] filio mortuo, succedēdo in locum eius nepos ne-

e ¶ *Agnascendo*, idest subtus, vel postea nascendo, sicut posthum⁹ verus, nō enim nascitur, cum natus sit, vt supra de adopt. §. 1. Vel dic agnascendo, id est incipiendo esse agnati, quo ad effectū succedendi.

f ¶ *Parentibus*. Scilicet masculis: nam testamentum fęminę non rumpitur per legē Velleiam, vt ff. de liber. & posthu. l. Gallus, §. nunc de lege, ibi, nam & si ita verba sūt, (i) sed per querelam irritatur, vt Cod. de inoffi. testa. leg. 3. & inf. eodem, § mater.

ADDITIO. (i) Nota pręteritionem matris factam de liberis nō annullare testamentum, quod ideò procedit, quia pręteritio matris habetur pro exhæredatione, vt videbitis in §. mater. inf. eodem. Christoph.

g ¶ *Necesse est*. Causatiuè, scilicet ne rūpatur testamentum, vt sequitur, non præcisè, vt C. de adopt. l. pen. §. quæ in filio.

h ¶ *Eo viuo*. secus si post, vt ff. de iniust. rup. testam. l. si quis filio, & in hoc differt à vero posthumo †

¶ Adde, quod ratio est, quia testamentū viuente filio confirmatur. Licet enim posteà decedat, nō potest inualidari, q̄ secus est in posthu-

† *Nepos q̄ succedat i locū patris quō intelligatur vi de Th. Grā. decis. 63 n. 5 & seq.*

† *alias nācīscitur.*

† *scilicet testatoris secus in nepote, post mortem vtriusq. nato, vt hic per doc.*

SYL.

ptisve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege† Iulia † Veleia [a] prouisum est, in qua† similis [b] exhæredationis modus ad similitudinem posthumorũ demonstratur.

¶ *De iure prætorio filij emancipati debẽt hæredes instituι, vel exhæredari: masculι nominatim, fœmina verò qualitercunque, alιas datur eis bonorum possessio contra tabulas: secus de iure ciuili. h. d*

¶ Emancipatos liberos, iure ciuili,[c] neq. heredes ĩstituere, neq. exheredare necesse est:[d] quia non sunt sui heredes.[e] Sed Pretor omnes tã fœminini[f] sexus, quã masculini, si heredes nõ instituantur, exheredari iubet, virilis sex[9], nominari, feminini verò, inter cæteros. Quod si neq. hæredes instituti fuerint, neque ita, vt dixim[9], exhæredati,[g] permittit eis Pretor cõtra tabulas testamenti bonorũ possessionem.

¶ *Filius adoptiuus adoptione durante habetur pro extraneo quo ad patrem naturalem & habet idem ius, quod haberet filius legitimus & naturalis, quo ad patrẽ adoptiuum, sed emãcipatus à patre adoptiuo est extraneus quo ad eum, & habetur pro emancipato quo ad patrem naturalem. Ang.*

† *aliàs Iunia.* † *aliàs Velleia.* † *aliàs simul,*

posthumo vero.] Item differt ab ascendentibus, vt ff. de inoffic. test. l. pater filium.

a ¶ *Velleia.* nomen est cuiusdam nouæ legis, sed ius Galli Aquilij antiquius est, & loquitur in vero posthumo, vt statim dicam, vt ff. de libe. & posthu. l. Gallus. §. si eius q. filium.

b ¶ *Similis.* In veris posthumis talis erat modus: Si me mortuo nascetur mihi filius intra decẽ menses, vt ff. de liber. & posth. l. Gallus 1. resp. & § 1. 2. 3. & 4 sic ergo & hic. per legẽ Velleiam: Si suus hæres esse desierit viuo testatore, vt ff. de libe. & posth. l. Gallus, §. nunc videndum, & in hoc habet locũ lex Velleι. (t) sic etiã est paritas ab intestato, vt inf. de hæred, quæ ab intestato, §. cum autem.

*¶ Sensus huius loci est, L. Iuniam Velleiam non modo prouidisse, quemadmodum nepotes agnascẽdo nõ rumperent testamentum, sed simul etiã modum eos exhæredandi tradidisse, vt scilicet eo modo exhæredarentur, quo & veri posthu.

ADDITIO. ( )Cuius legis difficultatem euitabis apponendo talem clausulam, omnes natos & nascituros, qui mihi agnasci poterunt, in tali re instit io. Quo autem ad exhæredationem quasi posthumorum, qui sũt iam nati, & quæ debet fieri nominatim, sic dices: Talem nepotem, vel pronepotem, si quando meus erit, ex tali causa exhæredo, propriè enim posthumi exhæredari hoc modo non possunt, vt per Ioan. Fab. & Ang. l. hic. ¶ Emancipatos. ¶ *CASVS*, non figuratur, cum recitetur censura iuris antiqui. Nota emancipatos incognitos esse à iure ciuili. Item, quod ideò præteritio non valet, propter suitatem, & sic quod suitas est causa huius solennitatis, quamuis cõmuniter reprehẽdatur hoc in l. in suis, ff. de lib. & posthum. Item, quod emancipati de iure prętorio possunt contratabulare testamentum. Item, quod testamentum, in quo emancipatus est prętermitus, non est ipso iure nullum. Hodie tamen, ex quo differentia emancipationis, & patriæ potestatis sublata est, nõ est differentia inter ipsos.

c ¶ *Iure ciuili*, sic inf. de hæred. quę ab intest. §. emãcipati

d ¶ *Necesse est.* Nã nihilominus tenet testamentum, aliud in eo, qui est in potestate, vt supra eo in princip. Distingue, quia si filius emancipatus pręteritus sit sinè insertione causæ, testamentum etiam de iure ciui. est ipso iure nullum, si verò cum insertione causę, valet mero iure. Sed potest per bon. possess. contra tab. impugnari gl. communiter approbata in §. exhęredatos vero. noluit, in Auth. de hær. & Fal. sed filio in potestate præterito indistinctè, testamentum patris est nullum, vt in d. glo. nisi in milite cuius præteritio filij cum causa habetur pro exhæredatione, vt infr eo. §. sed si.

e ¶ *Sui hæredes.* supple, & quia desierunt esse hæredes sui, aliàs non esset bona ratio, cum filij necesse habeãt patres instituere, licet nõ sint patres sui hæredes ad filios. Filius autem emancipatus per capitis diminutionem desinit agnatus esse, & remanet cognatus, qui nõ cognoscitur à iu. ciu. vt inf. de hær. quę ab intestato. §. emãcipati. sup. de legi. agn. tu. §. si. & ff. de bo. pos. l. sed cũ patrono, § 1 Accu.

f ¶ *Fœminini.* licet ĩ suis esset differẽtia inter masculos & fęminas iur. ciu. vt s. p eo. §. 1.

g ¶ *Exhæredati*, s. ritè, alias autẽ exhæredato datur

Cōmittere edictū quid sit, enarrat ibidē glo. STL.

datur contra tabulas, vt ff. de bonorum poss. contra tabul. l. non putauit, §. non quæ. Item etiam institutis datur contra tabulas, si alius committat eis edictum (i.) vt ff. de contra tabulas l. 3. §. plane. † & ff. de lega. præstan. l. in deo.

¶ Adde, quòd institutus beneficio præteriti poterit cōtratabulare, si ue apertū fuerit edictum: quia emancipatus sit præteritus, & institutus suus dict. leg non putauit. §. fin. siue vnus emancipatus præteritus, alter institutus. l. non nunquam, ff. de lega. præstand. siue fuis vel emancipatus institutus, & venter præteritus, l. illud, §. ni a. cum l. sequen. ff. de contra tabul. Nec expectat, quod per præteritū intenteur, dicta l. nonnunquam, & idem est, si suus præteritus sit, & emancipatus institutus. leg. si duo ff. de legat. præstand. exhæreditatis autem nunquam committitur edictum per fratrem præteritum, leg. post mortem., §. final. ff. de contra tabul. sed bene ius dicendi n llum l. fin. ff. de libe. & posthum.

ADDITIO Quam potest intentare etiam commi tenee inuito, vt l. non nunquam, ff. de legat. præstand. Ang.

¶ Adoptiui liber.

STL. ¶ *CASVS*, figuratio non est necessaria, cum hodie per adoptionem iura patris naturalis minimè dissoluantur. l. cum in adoptiuis. Cod. de adopt. Ideò autem eos emancipatos Prætor non cognoscebat, quia cum iure ciu li filij essent, & iuris ciuilis vinculum sit dissolutum. Prætor autem naturalem sequitur æquitatem, eis aliter non succurrit vt legitimis, in quibus per emancipationem iura naturalia non dissoluuntur. Nota summarium.

Item, quod durante adoptione, quo ad patrem naturalem, habentur loco extranei.

Item secundum aliquos, quod adoptiui nō dīrui. Item quod adoptiui emancipati nō redeunt suo patri naturali, sed perinde sunt,

¶ Adoptiui liberi, quādiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdē iuris habentur,[a] cuius sunt iustis nuptijs quæsiti. Itaq heredes instituēdi,[b] vel exhæredādi sunt, secundū ea, quę de naturalibus exposuimus. Emācipati verò à patre adoptiuo, neq. iure ciuili,[c] neq. eo iure, quod ad edictum Prætoris attinet,[d] inter liberos cōnumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalē patrem attinet) quādiu quidē sunt in adoptiua familia, extraneorum[e] numero habeantur: vt eos neq. hæredes instituere, neq. exhæredare necesse sit, cum verò emācipati fuerint ab adoptiuo patre[f] tunc incipiunt in causa esse: in qua futuri essēt, si à naturali patre emancipati fuissent. ¶ *Circa institutionē, & exhæredationē liberorum, non est hodie differētia in effectu, inter masculos, & fœminas, & cęteros descendētes, posthumos, vel iā natos, suos, vel emancipatos. Aret.* ¶ Sed hęc[g] quidē vetustas[h] introducebat.

ac si ab eo fuissent emancipati. debent ergo institui, vel exhæredari propter remedium prætorium.

a ¶ *Habentur.* quo ad adoptiuum patrem.

b ¶ *Instituendi*, ab adoptiuo.

c ¶ *Iure ciuili.* qd scilicet ius, ciuile. scilicet, adoptionis, quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatē alio iure ciuili, scilicet per emancipationē sublatum est quod esse potest, vt supra, de legit. agn. iu. § fi.

d ¶ *Attinet.* quod vocat emancipatos, vt sup. prox. §. & est ratio, quia desinūt esse filij: sed naturales non possunt desinere esse filij per emancipationē, vt infra de hered, q̄ ab intestat. §. minus ergo.

e ¶ *Extraneorum.* ff de contra tab. l. 1 §. & sui iuris.

f ¶ *Patre.* ff. de contra tabulas, l. si emancipatus. §. penult. in fine.

¶ Sed hæc quidem.

¶ *CASVS.* aliter non figuratur: quia ius antiquum corrigitur: dubitationem facit ipsa antiqua dispositio: ratio autem decidendi allegatur in tex. propter similitudinem respectu naturæ: & propter dispositionem. leg. 12. tabul. ad quam facilis fuit reditus: attendit enim Imperator in filijs ipsam naturalitatem, vt faciebat Prætor in casibus per eum consideratis. Not. quod quo ad formam exhæredationis sublata est differentia sexus, emancipationis, & patriæ potestatis, & posthumorum & iam natorum, & in adoptiuis seruatur regula dic. l. cum in adoptiuis, & §. ita hodie. supra de adopt.] STL.

g ¶ *Sed hæc.* scilicet supradicta à principio titu li vsque ad §. emancipatos. Et dic hæc scilicet differentia sexus, & gradus. & modi exhæredationis: vt supra eodem. §. 1. & §. posthumi. & §. sed fœminini, non autem dicit istis, quæ postea vsque modo dicta sunt à § illo, emancipatos.

h ¶ *Vetustas.* id est media iurisprudentia, vt statim sequitur.

Nostra verò cõstitutio[a] inter masculos & feminas in hoc[b] iure nihil interesse[c] existimans, quia[d] vtraque persona in hominũ procreatione simili† naturæ officio[e] fungitur, & lege antiqua [f] duodecim tabularũ omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, (quod & Prætores postea secuti esse vidẽtur[g]) ideò simplex, [h] ac simile ius, & in filijs & in filiabus, & in cæteris descendẽtibus per virilem sexum [i] personis, non solum iam natis, sed etiam posthumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhęredẽtur, & eundem habeant effectum[k] circa testamenta parẽtum suorum infirmanda, & hæreditatem auferẽdam, quẽ filij sui, vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sunt. [l] Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionẽ, quæ in nostra constitutione, [m] quam super adoptiuis tulimus, continetur.

† *Aliàs similiter.*

† *Nota quòd et ex l. 12. tab. ita admittebatur ab intestato femina sicut masculus secundũ Ang.*

a ¶ *Constitutio*, C. de lib. præte. vel exhæreda. l. maximum.
b ¶ *In hoc*, Aliàs enim multæ differentiæ sunt, vt ff. de statu hominum. l. in multis.
c ¶ *Nihil interesse*. In authen. quibus mod. nat. effic. sui. §. non autem. coll. 7
d ¶ *Quia* prima ratio.
e ¶ *Officio*, Id est, simili officio. vna. n. indiget altera ad procreationem sobolis, & hæc est prima ratio legis 12. tabularum vt C. de legi. hæred l. lege duodecim tabularum.
f ¶ *Lege antiqua*. † argumẽtatur ex iure antiquo sic supra qui ma nõ pos. §. fi. & hæc est secunda ratio.
g ¶ *Videntur*, scilicet dando filiæ bon. pos. contra tab. in totum, licet non possit dicere nullum, vt suus, vt C. de lib. præt. l. maximum ibi, Et si præteritus &cet. & hæc est tertia ratio.
¶ Adde, quod hæc omnia latius ponit gl. & seq. doct. in d. l. maximum vitium.]
h ¶ *Simplex* Ad differentiam antiquæ distinctionis, vt sup. eod.
i ¶ *Per virilem sexum* Quid de descendentibus per femininum? Respondit. admittuntur, sed cum diminutione tertiæ partis, vt inf. de hær. quæ ab intesta. §. Diui. & C. de coll. bon. l. illam

SYL. ¶ Adde, quod hodie sublata est hæc differentia, & æqualiter & sine diminutione succedunt, authen. quæ tertia. C. de col.]

K ¶ *Eundem habeant effectum*. quo ad commodum. diuerso tamen iure, nam suus præteritus & dicit nullum, & contra tabulas habet, si non vult dicere nullum. quãdo preteritus est. Sed emancipatus, tantum habet contra tabulas, vt Cod. de liber. præt l maximum. §. sancimus. itaque &c. & ff. de leg. præstan. l. is qui. Si autem exhæredentur, habent quærelam omnes vt ff. de contra tab. l. non putauit. §. non quæuis. & de inoffi. test. l. Papinianus.

SYL. ¶ Adde, quod si suus est præteritus à patre vel eius linea, testamẽtum est funditus nullum, & habet duplex remedium, de quo in glo si fuit exhæredatus non ritè, habet contra tab. l. non putauit. §. non quæuis. ff. de cõtra tab. si rite cum causa, causa per hęredem debet probari: qua probata, repellitur, alias rescinditur institutio, cetera firma manent, §. aliud, in auth. vt cũ de appel. cog. Si loquimur in emancipato, idem quod in suo, si exhęredatus sit: si eũ minus rite, dicit nullum: si rite, habet q̃relã, d. §. aliud si verò emãcipatus fuit p̃teritus: si sine causa, idem q̃ in suo. nã habet vtrumque remedium: si causa, est differentia: nam suus habet vtrumq; emancipatus habet tantum contra tab. gl. in §. exhæredatos, in authent de hær. & Falc. si verò loquimur in linea materna, non est differentia: sed si sint præteriti, aut exhæredati cum causa, veniunt per querelam, §. mater. Inf. eod. si sine causa, dicunt nullum, dict. §. aliud. in posthumo verò, cum non possit exhæredari, non cadit ista dubitatio, vt dictum est. Et ita communiter resident Doct.]

Hæres suus p̃teritus hẽt duo remedia, emancipatus vnicum. Querela datur emancipatis.

l ¶ *Postea nati sunt*. Qui exhæredari non possunt, vt diximus sup. eo. §. posthumi.
Adde, non rumpi testamentum agnatione posthumi, qui naturaliter non possit viuere, veluti si natus sit sexto, vel octauo mense. Soci. Iun. consil. 35. numer. 15. lib. 2. qui attestatur hanc esse communem conclusionem.
m ¶ *Constitutione*, C. de adopt. l. cum in adoptiuis, & recitat. sup. de adopt. §. sed hodie. Adde, quòd licet ex causa præteritionis, vel exhæredationis testamentum reddatur nullum vel impugnari possit, hodie tamen præter institutionem hæredis cetera cõtenta in testamẽto firma permanent, auth. ex causa. C. de lib præt.

SYL. ¶ Sed si in expeditione. ¶ *CASVS*. Quęrebatur. an miles, qui in pluribus priuilegiatus est

est in condendis testamentis, vt supr. de mil. test. per to. hoc eodē iure vtatur: & dubitationem faciebat, quia quamuis ea, quę iuris ciuilis sunt, remissa sint militi nccupato in expeditione in confectione testamēti, tñ ea q̃ iuris naturalis sunt, vel ab eo origine trahunt, non remittuntur, vt not. est sup. de mili test. §. plane. vnde cū institutio fil o rum, vel exhęredatio respiciat ipsos filios, quia filios, vt probatum est supra in §. adoptiui. non videbantur priuilegia militū ad hoc extendi. Cuius cōtrarium deciditur ex eo, quia illa præteritio sciēter Ficta facit cōstare de volūtate ipsius: ad eo quod quāuis in pagano pariter constare posse dicatur, tamen cum pro forma requiratur à iure ciuili expressio, in ea dispensatur miles, vt dictum est supr in princip. Not. summarium, & dic quod sumitur hic argumentum à contrario sensu, quia si ignoranter faciat, testamentum est nullum.]

¶ *Præteritio militis in expeditione testantis, si scit se habere liberos pro exhæredatione habetur. Ang.*

¶ Sed si in expeditione occupatus[a] miles, testamentum faciat, & liberos suos iam natos: vel posthumos, nominatim nō exhæredauerit, sed silentio præterierit, nō ignorans [b] an habeat liberos: silentiū eius pro exhæredatione [c] nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

¶ *Præteritio materna, vel per maternam lineam ascendentium, habetur pro exhæredatione. Aret.*

¶ Mater [d] vel auus maternus necesse non habent liberos suos aui hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos silentio omittere. Nā silentium matris, aut aui materni, &

† Et si verba es sint generalia apta cōprehēdere omnē nascitu rum secūdum SYL. Bald. licet Ang. dubitet hic; secus tamen in pagano vt hic p eum.

a ¶ *Occupatus*. Quid si nōn est in expeditione? Respond ius commune obtinet, vt supra de testa. mil. § illis.

b ¶ *Non ignorans*. Si enim ignorat, non valet testamentum, vt C. de testam. mil. l. si cut certi iuris. †nisi fuerit eius animi, vt si filium haberet, esset exhæres, vt ff. de testam. milit. l. qui iure milit.

c ¶ *Pro exhæredatione*. Ideoque querela inofficiosi testamenti agitur, sed hoc, cum miles est paterfamilias. nam tunc non potest habere locum castrense peculium? si enim esset filiusfamilias, non habet locum querela, vt C de inoffic. test l. fi. §. fi.

¶ Adde rationem quia cum filiusfam. non testetur nisi in castrensibus, vel quasi, non subiacent talia bona, & tale peculiū quærelæ l. fin. C. de inofficitestam. Hodie verò indistinctè subiacet querelę, vt per Bar. & alios in Auth. ex causa C. de lib prętę.

SYL. *ADDITIO*. Ista gloss. hodie est falsa, vt not. supra de testam. mil. in gloss. super verbo communi.

¶ Mater. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an quod dictum est sup. in patre, & ascendentibus paternis; haberet locū in matre vel maternis, & videbatur dicendum quod sic: quià cum pariter sint filij & descendentes vtriusque, idem ius in eis videtur statuendum saltem quo ad edictum Prætoris, quod naturali æquitati innititur; cuius contrarium dicitur: & quod imo prætetitio habetur pro exhęredatione? ratio est, quia Ius istud considerauit suitatem. §. emancipatos, supra eodem. Hodie verò ratio in contrarium adducta obtinet; quia debent præteriri cum insertione causæ, quod idem est. Not. ergo prętęritionem maternā haberi pro exhęredatione: Item de hoc iure non dari contra tabu. contra testamentū matris præteritis, Item quòd nec de iure ciuili, nec prętorio, requiritur exhæredatio in testamento matris, vel eius lineæ. Item, quòd Prætor non annullat testamētum, in quo filius est præteritus, sed dat contra tabul. Item, quod præteritis a matre non datur ius dicendi nullum, aut contra tabulandi, sed querela inofficiosi: Item, quod dictio, paulo post, verificatur in magno interuallo.]

Intellige quod traditur hic, prę̄teritionem matris, & aliorum ascendentium per matrem, haberi pro exhæredatione, vbi fuit apposita causa legitima: nā nulla inserta causa, tale testamentum esset nullum, vt ait Iul. Clar. de testa. q. 47. propè fi.

d ¶ *Mater*. Idem intelligo in silentio liberorum ad maternam lineam, vt C. de inoffi. testam. l. cum filium. Accur.

SYL. ¶ Adde tecus de iure nouissimo, si enim mater vel alius ascendens fuit prę̄teritus cū causa competit querela, vt hic dicit glos. aut sine causa, & testamentum est nullum, auth. sed licet. C. de lib. prætę.

Idem in patre, & alijs per patrem ascendentibus præteritis à filio emancipato. Si verò à filiofam. semper testamentum est ipso iure nullum. Clar. de test. q. 48.

* ¶ Ratio, quare præteritio matris habeatur pro exhęredatione, est, quia respectu matris suitas nō consideratur l. illud. §. ad test. de contra tab. quæ ratio fuit Bar. in l. in suis. ff. de lib. & posthum.

a ¶ De

ceterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantũ exhæredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque auo materno, nepotem neptemve ex filia, si eum, eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue đ iure ciuili [a] quæramus, siue de edicto [b] Prætoris, quæ Prætor p̃teritis liberis contra tabulas bonorũ possessionẽ † permittit: sed aliud eis [c] adminiculũ seruatur, quod paulo post [d] vobis manifestum fiet.

† aliàs promittit.

¶ *De heredibus instituendis.*

¶ Heredes instituti possunt liberi, & serui, tã proprij, quam alieni, & proprij sine datione libertatis, qui etiã respectu solæ proprietatis dicuntur. hoc dicit.

a ¶ *De iure ciuili*. Quia non habet eos in potestate, inf. de hær. qual. & dif. § cæteri.
b ¶ *Edicto*. Quo emancipati vocantur, vt sup. eod. §. emancipatos, quia eos non potest emancipare: vnde contra tabulas locum nõ habet, vt hic. & ff. de contra tabu. l. illud §. ad testamẽta.
c ¶ *Eis*. s. descẽdentib. per lineam fœmininam: datur tamen & alijs, sed his maximè, vt Cod. de inoffic. testa. l. filiam.
d ¶ *Paulò post*. vt infr. đ inoffic. testa. per totum.
* ¶ Scilicet q̃rela inofficiosi testamenti. nam bo. poss. contra tab. nõ datur: quia prę teriti à matre habentur pro exhæredatis exhæredari autem non habent eiusmodi bon. possess. l. non putauit. ff. de bono. possess. contra tab.]

¶ *De hæredibus instituendis.*

Continuatio. ¶ Continuatur hoc modo. Vidimus supra de ordinatione testamentorum, in tit. de testa. ordi. verum quia causa efficiens fuit necessaria, ideò postea posuit de personis testantium, vt in tit. de test. mili. & qui testati non possunt, in tit. quibus non est per facere testamentum. Verum quia in testamẽtis hæredes instituuntur, videndum est, ergo de hoc titulo. Are. Vel sic. Visum est sup de filijs tã naris quã nascituris hæredibus instituend. vel exhęredandis, nunc sequitur videre generaliter de extraneis hæredib. instituẽdis.

† Hoc dicit ratione cõtrary, quia gernundiũ denotat necessitatem, hic autem agitur de ÿs, quos liberũ est instituere, vel non instituere.

¶ Continuatio huius tituli hr̃ per glo. in rub. ff. eod. Dictum est supr. qualiter alij aliique descendentes instituantur, modò videndum est de institutione extraneorum, de qua in hoc tit. tractãdũ est, vel aliter: quia testamẽta olim ab institutione hæredis incipere solebant §. ante hæredis infra de l ideò cõsequens est, vt post tractatum de ijs, qui possunt testari, & de modò testandi dicat de ijs qui possunt hæredes institui.
e ¶ *Instituendis*. i. qui possunt institui, † vt inf. eod. vsque ad §. si plures. & §. fi. Item & qualiter debeant institui, vt infr. eod. §. si plures vsque ad §. fi.
* ¶ Hæredes instituere, est scribere vel nũcupare hæredes, l. 2. §. 1. ff eod.
** Adde, quod hęres sic dictus videtur, quod hæreat, i. quod proximè & cõtineter successionẽ post mortẽ eius, cuius hęres est, capiat, & dominus constituatur, §. fi. infr. de hæred. qual. & differ.]
Adde, quod vt institutio valeat, hęres debet nominari ore proprio testatoris l. hæredes palam, ff. de testam. quod doctè limitat & declarat. Clarus, de testam. quæst. 35.

HÆredes. ¶ Totus iste titulus diuiditur in septem partes. *Diuisio.* Primò ponit regulam generalem, quòd non solum liberi, sed etiam serui, & non tantum proprij, sed etiam alieni possunt hæredes institui. Secundò declarat, qualiter proprius seruus potest institui, & quis dicatur proprius seruus. Tertiò quis dicatur alienus, & quomodo potest institui. Quartò, quòd non tantum vnus, sed etiam plures possunt hæredes institui. Quintò ponit diuisionem portionum hæreditatis, & de effectu ipsius. Sextò, de institutione sub conditione. Septimò, quòd etiã ignotus testatori potest hæres institui. Secunda ibi, Proprius autem. Tertia ibi, alienus seruus. Quarta ibi, Et vnum hominem. Quinta ibi, Hęreditas plerumq;. Sexta ibi, Hæres & purè. Septima ibi, ij. quos. Vel diuidas, vt diuidit hic glo. rub. Aret.

¶ Hæredes. *CASVS*. Quæsitum fuit qui possunt hæredes institui, & responsum est generaliter oẽs tam liberi, quã serui, in seruis autem quæsitum est, an passim, an verò certa data regula instituerentur, & videbatur non aliter hæredes institui posse p̃prios seruos, quam cum libertate, alias. n. capaces hæreditatis minimè videbantur l. quod attinet. ff. de reg. iur. contrarium deciditur, q̃ etiam non adiecta mentione libertatis possunt institui: ratio est: quia l. interpretatur mentem testantis, vt in necessariam antecedentiam vel is hæredem institutum esse liberum. Tunc quæsitum est, quis diceretur proprius seruus, vt in eo haberet locum hæc dispositio: & videbatur dicendum, illum esse seruum proprium, in quo plenum dñium habemus, iuxta ea, quę habẽtur in l. certum. §. 1 ff de conf Attamen cõtrariũ dr̃, quia p̃prium quid dr̃ nedũ ex cã ipsius proprietatis, sed & nudæ possessionis, & declarat vt in tex. No. quemlibet tã liberum q̃ seruũ institui posse. Itẽ, q̃ hodie põt quis sine mẽtione libet-

libertatis hæres institui. Itē, ꝙ libertas tacitè dari pôt. Item, ꝙ proprium dr̃ respectu nudę proprietatis; Item, ꝙ opinio vnius doc. quādo est fulcita melioribus rationibus, attēditur contra opinionem plurium.

Attilicino placuit, & Paulo, sed in legis necessitatem non deduxerunt, sic & sup. de testa. §. sed neque hæres. Iustinianus verò in legis necessitatem induxit, vt ex ipsa institutione liber esse videatur.†

HÆredes instituere[a] permissum est [b] tam liberos homines, quam seruos, & tam proprios, [c] quàm alienos.[d] Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, rectè instituere licebat: hodie verò etiā† sine libertate, ex nostra cōstitutione[e] hęredes eos [f] instituere permissū est. Quod nō per innouationē [g] induximus: sed quoniam æquius erat, & Attilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad† Massurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem[h] testator habet, alio vsumfructum habente.

¶ *Seruus à domina, quæ secum adulteriū commisisse dicitur, ob quod ipse accusatus est, ante sententiam nec manumitti, nec hæres institui potest hoc dicit.*

¶ Est† tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur, vt cōstitutione[i] Diuorum Seueri, & Antonini cauetur, cuius [k] verba hæc sunt. [l]

a ¶ *Hæredes instituere*: q. d. dominos intus in bonis suis facere nā hæres. i. dominus, vt inf. de hęr. qual. & diffe. § fin. Item ideò dixi: intus, q̄a ita subintrat hæres in dñiū rerum defuncti, ac si eadē persona esset, vt in authent. de iureiuran. à mori. §. 1 coll. 5. & ff. quibus ex cau. ma. l. cum miles: Accurs.

¶ Adde glo. q̄ hæc optimè declarat in l. [illegible] nium C. de testa.; secus tamē est i possessione, l. cum hæredes. ff. de acquir. possess.

ADDITIO. Non tamē est, idē dominium quod erat pęnes defunctū. sed fingitur esse idem. Secus autem in possessionę, quam volens perdere, & in alium transferre: statim perdet & noua renascitur statim quod est apprehensa: & intelligitur semper fuisse continuata, si interim à nemine fuit occupata: Ang.

b ¶ *Permissum est*. s. à iure.

c ¶ *Proprios*. s. seruos.

*¶ Vt scilicet ex ipsa institutione intelligātur etiam libertatem adepti. quod non habet locum: si eis legatum vel fideicommissum sine libertate relinquatur. l. quidam, §. illo. C. de necess. ser. hær. inst. vbi vide Bal; de ratione diuersitatis.]

d ¶ *Alienos*. Sic. ff. eod l. non minus.

e ¶ *Constitutione*. vt C. de ne. ser. hæredib. instituen. l. quidam cum.

f ¶ *Eos* s. proprios seruos.

g ¶ *Non per innouationem*. q. d. non induximus hoc de nouo, sed apud antiquos hoc idem dixerat Attilicinus, vt subijcit sed contra sup. qui. ex cau. ma. non licet. §. idemque iuris ibi. Noua humanitatis, &c. Sol. iste Iustinianus non inuenit, sed rationem reddit, cum non sit verisimile &c. vt ibi. Vel aliter

¶ Adde, quòd hanc sol. seq. communiter doc. hic, quicquid dixerit Petr. & Ias.

¶ Itē numquid corrigit quod alias dicitur, s. quòd pure institurus, & sub conditione liber quia expectatur conditionis euentus, vt ff. eod. leg. seruus 1. § 1. l. quoties. § fi. & l. qui filio. §. 1. Resp. non. quia illud locum habet quod hic dicitur: q̄n libertas nec est data expresse, nec fuit retardata: at ibi expresse fuit retardata.

¶ Adde, ꝙ hæc glo. communiter tenetur: si tamen expresse inhiberetur vitiaretur institutio dic. §. idemq. iur. & si esset seruus cū libertate institutus hæres. & postea libertas adempta. oīno valet institutio: ita no. in l. si ita scriptum, §. regula ff. de lib. & posth.

h ¶ *Nudam proprietatem*, vt iste liber & hæres necessarius sit, vt sup. eo. 1. resp. sed tamē vsufructuarius perinde vtetur, ac si esset seruus adhuc, vt C. communia de manu. l. 1. §. fin autem proprietarius.

¶ Est tamen. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit, an seruus accusatus de crimine adulterij cū domina commissi, posset ab ea hæres institui; & videbatur quod sic, ex regula permissiua, sup. eo. in prin. sed contrariū decidit pendente iudicio: ne ex suo delicto præmium consequatur. l. itaque fullo. ff. de fur. No. seruum dominæ non debere operas carnales. Item, quod pendente iudicio criminali nihil est innouandum. Item, ꝙ mulier nō potest manumittere seruum aut instituere seruum adulterio maculatum.

i ¶ *Constitutione*. scilicet Græca, quam non habemus.

K ¶ *Cuius*, scilicet constitutionis.

l ¶ *Verba hæc sunt*, quæ sequuntur.

a ¶ *Ma-*

† *Declarat vt per gl. in §. 1. i ver. sine libertate supra. quibus ex ca. ma. nō licet. Possessio hæredis an sit ea dē cum possessione defuncti. STL.* *

† *Intellige de Annotationibus Pauli in lib. Sabini, & Plautij nō de aedicatione operis. cōstat. n. Paulum diu post Sabinū & Plautiū vixisse.*

† *Tu dic secundū doc. q̄d primo fuit ius legis necessitate, postea abrogatū, tertio p̄ Iustinianū iterum ad legē redactū;*

† *Tali autem.*

¶ Seruum adulterio maculatum,[a] non iure testamento manumissũ[b] ante sententiã ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata,[c] rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata † hæredis institutio nullius momenti habeatur.[d]

† *aliàs hæreditatis, aliàs neutrũ nec hæredis, nec hæreditatis.*

¶ *Non potest breuius summari.*

¶ Alienus seruus etiã is intelligitur, in quo vsumfructum testator[e] habet.

a ¶ *Maculatum*, id est accusatum: nam aliàs est in litera accusatum, vt ff. en. l. his verbis, §. interdũ, vbi de verbo ad verbum sunt illa quæ hic dicuntur, similis expositio dicitur in lib. Sap. de Ioseph. Maculauerunt me impij Et alibi in diuina scriptura: Mendaces ostendit, qui maculauerunt eum, id est accusauerunt eum.

Sap 10 *Ibidem.*

b ¶ *Manumissum*, scilicet videri, vt postea subijcit: & dic manumissum simpliciter, nõ institutum: & ex hoc infert, qđ sequitur, quod nec cum institutione fieri potest liber, vt subijcit, quare sequitur, &c.

c ¶ *Postulata*, id est accusata ex eodem adulterio cum seruo proprio commisso: pro quo grauiter punitur vterque, vt C. de mulie. quæ ser. pro. se iunx. l. 1. in princip. (1) Quid si cum extraneo commisit adulterium? Resp. nec tunc manumittit vsque ad lx. dies, vt C. de adult. l. 3. & ff. de adult. l. si postulauerit, §. iubet.

¶ Adde, quòd ratio est, quia eis manumissis non possunt torqueri ad probandum delictum. l. prospexit ff. qui & à quib.]

¶ Item quid si adulterium tale comisit, non tamen accusatur adhuc? Respo. bene potest manumittere: sed in crimine læsæ maiestatis est speciale, vt post commissum crimen tale non possit manumittere; vel testari. vt C. ad l. Iul. ma. l. si & ff. de don. l. post contractum, & l. donationes, §. fin.

SYL. ¶ Adde, ꝙ hoc est verum, nisi maritus fecerit diuortium gratia accusandi, d l. prospexit, §. si, cum l seq. ff qui & à quibus.]

ADDITIO. (1.) Punitur autem & dña, & seruus: quia verberati traduntur igni. & idẽ non esset in domino, qui cognouisset seruã, vt notat glo in l. 1. & probatur in l. fi. C. com. de ma. propterea, quia maior honestas requiritur in muliere, quam in masculo Christo.

d ¶ *Nullius momenti habeatur*, quia si valeret institutio, valeret libertas, vt sup. eod. 1, respon. & sup. qui ma. non pos. §. 1, & ita notã arg. quod vbi aliquid prohibetur, fieri directò, similiter & per obliquum prohibetur: sic † ff. de cond. insti. l. quæ sub conditione. §. si quis. Item argumentum, quod cassato principali, cessatur quicquid sequitur ex eo, vel ob id, vt Cod. de legit. & constitut. l. non dubium.

† Cõtr. c. cũquis vna via, de regu iu. lib. 6.

SYL. ¶ Adde, hoc verum, vbi est eadem ratio. l si is, C de prædijs mino. Item vbi cassatum est quid ratione temporis, l. 2 & ibi gloss. ff. de luit pig. Aduerte tamen, quia videbatur probari contrarium ex hoc text. quia institutio consequitur ex libertate, sed potius libertas ex institutione, cum libertas sine ea esse possit: nisi respond. quod attendatur ordo intellectus: quod ad hoc, vt institutio sequatur, requiritur libertas præcedens, tacita vel expressa.

* ¶ Quid si domina, & seruus absoluantur, quasi iniustè rei facti? Et videretur, institutionem & libertatem sustineri, quia res iudicata pro veritate habetur l. res, de regul. iuris.

d ¶ Alienus. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an vsufructuarius serui posset illum hæredẽ instituere quasi proprium: & videbatur dicendum quod sic: quia cum dominij pars ita sit vsusfructus, sicut proprietas, l 4. ff. de vsufru. ex quo id concessum videmus proprietario, idem vsufructuario quoque concedi debet. Cuius contrarium deciditur: ratio autem ea est, quia dominus proprietatis sua proprietate priuetur, quod non est in vsufructuario, l. 1, § sin autem. C. comm. de manu. Not. quod nostrũ non dicitur illud, in quo rãtum habemus vsumfructum. Item, quod seruus à domino vsusfructus sui non potest manumitti. nec institui.]

e ¶ *Testator*, & ideò non potest eum cum libertate instituere, vt ff. eo. l. non alienum in princ (1.) Sed contradicit ad hũc §. ff. de bon. au. iu pos. l. in venditione. Sed certè quo ad alia est loco domini, non quo ad hoc, vt possit fieri liber. Sed cum alias manumissus a fructuario simpliciter sine institutione erit tanquam liber, quamdiu duraturus erat vsufructus, vt C. communia de ma. l. 1. § sin autem fructuarius numquid & hic erit tanquam liber, licet verè liber non sit? Respon. non, quia ex morte testatoris protinus erat futurus quasi liber, si valeret hoc, quod ageretur, vt infra de hær. l. quali. & diffe. in princip. Item & tunc erat vsusfructus perdendus, vt supra de vsufruct. §. finitur. vnde etiam si esset quasi liber, donec duraret vsusfructus, quia nihil duraret post mortem testantis, nihil valeret talis institutio, vt sit liber, sed domino suo hæreditatem quærit. vt infra eodem. §. alienus. Sed quid si erat vsusfructus repetitus: in persona primi hæredis, vel etiam vlterius, quod potest, vt ff. quibus mod. vsusfruct. amitt. l. repeti. in prin. Respond. tunc erit quasi libertoro illo tempore, vt in d l. communia de ma. l. 1. §. sin autem fructuarius.

SYL. ¶ Adde quod cum hac glos. transeunt communi-

municer doct hic.]

STL. *ADDITIO*.(1) Et ff.ad Sylla.l.1.§.domini de quo vide glo.in l.recte dicimus, ff. de verb.sign.Angel.

¶ Seruus autem. *Casum.* figurate non expedit, litera .r. plana est ratio dubitandi per se patet, & rationes decidendi ponũtur expressè in text. Not. quot seruus institutus sit liber, & hęres necessarius. Item, qđ si manumissus fit in vita, omninò remanet hæres, sed voluntarius. Item, quod vbi duo ad actum copulatiuè requiruntur, non sufficit alterum eorum. Item, quod per alienationem serui instituti videtur reuocata volũtas dãdi libertatem, non autem hæreditatem.

Item, quod quælibet dispositio, quanlumcumque pia, in testamento facta potest reuocari.

¶ *Seruus à domino institutus fit liber, & heres necessarius, nisi in vita testatoris fuerit manumissus, aut ab eo alienatus. h.d. Aret.*

¶ Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa [a] manserit, fit ex testamento liber [b] hæresque ei necessarius: si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum vtrumque [c] ex domini testamento nõ consequatur. Quod si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hæreditatem debet: & ea ratione per eũ dominus fit heres nam ipse, alienatus, neq; liber, [d] neq; hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse .n. à libertatis datione videtur dominus, q eũ alienauit. [e]

¶ *Seruus alienus hæres institutus quærit domino suo hæreditatem, si iussu suo hæreditatem adit Si verò fuerit alteri alienat⁰, debet iussu noui domini adire. Si verò antequã adeat. fuerit ma*

alienantur serui, vt ff.de adimen. lega.l.si seruo cum libertate, & est ratio, quia in legato spectatur dies, quo cedit, an sit manumissus, vt ff.quando dies leg.ced.l.si post, §.si cum.

ADDITIO. Hęc ratio non est bona: quia siue inspiciamus diem cedentis legati, siue diem aditæ hæreditatis, vtroque casu reperitur alienus: vnde quemadmòdum etiam hæreditas venit acquirenda nouo domino, ita & legatum: & propterea noua redditur ratio quia facilius legata reuocantur, quam hæredum institutio.leg.ex parte, ff. de adimen. lega. cum enim faciliuslegata in stituantur faciliùs destruuntur, vt in Auth. ex causa, C.de liber. præter. Christoph.

set derogari vltimævoluntati, propterea, qđ vox statuẽtium voci testamẽtorum est præferenda, vt d. l.testam. ff eodem Christ.

a ¶ *In eadem causa*, idest seruus eiusdem domini. Ioan. vt si ex noxa causa aga.l.1.§.1.

b ¶ *Liber*, nisi aliqua lex impediat libertatem, vt ff.eo.l.si non lex, vel conditio, vt ff. eo.l quoties.§.si. Vel quia ex lege peruenit ad libertatem, vt ff.eod. l.testamento secundum Ioann.†

†Ex hac gl.& l.in STL. ea allegata colligite secundum Bald. qđ vox publica præfertur priuatæ, vnde dicit, quod per statutum pos-

¶ Adde not. ex illo text. quod vt quis seruus sit hæres necessarius exigitur, vt sit seruus non tantum tempore mortis, sed aditionis.]

¶ Item fit liber a semetipso, nisi institutus fuerit ita, Cùm quis mihi hæres erit, Stichus liber & hæres esto, nam tunc à cohærede accipit libertatem, vt ff.de acqui.hæred.l.ex parte. Item & ignorans fit hæres & liber, vt ff si cer.per.l.eius qui.

c ¶ *Vtrumque*. idest hæreditatem, & libertatem, nã vt liber fit, & hæres necessarius, hæc duo consequi debet ex testamento domini, vt inf.de hæred.quali.& diff.§.1.

d ¶ *Neque liber*, directa enim libertas in seruo alieno non potest habere locum, sed institutio potest habere effectum, vt hic, sed aliud in legatis, quæ adimuntur hoc ipso, &

e ¶ *Alienauit* Scilicet alicui habenti factionem testamenti, vt ff. eodem l.seruum meum, in fine primo respons. & hoc nisi redimatur ab eodem testatore, qui eum instituit, & posteà eum alienauit, tunc enim reuiuiscit libertas, vt ff.de ma.testa.l verum, & ff.eodem l.quoties.§.fin. & l.si non lex, & l.antepenult.

¶ Alienus quoque. ¶ *CASVS*. Dubitatum fuit, si seruus alienus institutus, à domino alienetur, iussu cuius domini adire debeat hæreditatem, & videbatur, qꝫ iussu illius, cuius erat dominium serui tempore mortis testantis, sicuti dicimus in legato l.si post.§.2. ff.quando di leg.ced. Contrarium respondetur ea ratione, quia in legato cum statim secuta morte dominium eius transeat, & quæratur, meritò statim quæritur domino per seruum: at in hæreditate, in qua requiritur aditio ad quærendum dominium, quousque non est adita hæreditas, non dicitur quæsitum domino aliquid l.pretia rerum, ff.ad l. Falc. ius enim adeundi seruo propriè quæritur, non domino l.cum proponas, Cod.eod. Not. qꝫ seruus iussu domini tempore aditionis debet adire. Item, quòd si institutus seruus STL.

uus liber efficiatur, nihilominus cõsequitur hæreditatem.

a ¶ *Alienus*. Qui sic institui potest, cum liber erit: prius nõ, vt ff. de cond. inst. l. seruus alienus. & l. quia.

alieni rectè instituebatur, & sic quod aliquis potest consequi per alium, quod non consequitur per seipsum.]

f ¶ *Post domini mortem*. verba legis sunt omnia, & secundum hoc planum est. vel testatoris: quia sic dicat, instituo seruũ hærede post mortem domini, & probatur hæc lectio secũd. ff. eo. l. q filio. 2. respon. nec obst. quod videatur in diẽ fieri hæc institutio, vt infra eodem. §. hæres: quia incertus est dies mortis, vt ff. de condi. & demon. leg. i. vnde valet, vt ff. eodem. l. in tẽpus in princ. ** Potest dici hic vtrumque casum decisũ esse. & quod verba illa, qa & cum hæreditarijs, &c. sint redditiua rationis, cur

Mortis dies est incertus.

b ¶ *Iussu* præcedẽte aditione, vt ff. de acq. hæred. l. leg. si quis mihi bona §. iussum. † & ita domino quæritur: aliàs si seruus nolit adire (quod potest esse, etiam domino iubente) non quærit, vt C. eo. l. cum proponas.

ADDITIO. Si tamen coactus adeat, valet aditio: sed per tersilia recusante, itẽ monasteriũ monacho recusãte adire, vel ante aditionẽ mortuo, possunt adire suo iure, vt per Angel. hic.

† Quod facit, si ex statuto, vel ex l. requiratur iussus auctoritas cõsensus, vel voluntas, an pcedere debeat, vel sequi. Et vide no. in l. fi. §. necessitate, C. de bo. q li. Aret.

numissus, potest suo arbitrio adire. Aretin.

¶ Alienus[a] quoq. seruus hæres institutus, si in eadẽ causa durauerit, iussu[b] eius domini adire hæreditatem debet, si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius[c] ante, quam adeat, dbet iussu noui dñi[d] adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo antequã adeat, suo arbitrio[e] adire potest hæreditatem.

¶ *Seruus alienus potest institui etiam post mortem domini sui, & etiam seruus hæreditarius, vel eius, qui est in vtero. Aretinus.*

¶ Seruus etiã alienus post domini mortẽ[f] rectè hæres instituitur: quia & cum hæreditarijs seruis est testamenti factio.[g] Nondum[h] enim adita hæreditas, personæ vicem sustinet non hæredis futuri, sed defuncti.[i]

c ¶ *Post mortem eius*. Etiam post iussum eius, ante quam tamen adiret, vt ff. de acquir. hæred. l. Aristius. §. 1.

d ¶ *Noui domini*. Hoc est enim in hæreditate, vt illi acquiratur, qui tẽpore aditionis est dominus: vel sibi, si liber est tunc: sed in legato spectatur dies cessionis, vt si tẽpore mortis legantis sit meus, licet alienem, tamen mihi debetur legatum, vt ff. quando dies lega. ced. l. si post. §. 2.

SYL. ¶ Adde rationem diuersitatis positam in figuratione casus.]

e ¶ *Suo arbitrio*. sic supra eod. §. seruus autem versic. si verò.

SYL. ¶ Seruus. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit an seruus alienus post mortem domini rectè institueretur, & videbatur dicendum, quod non. quia talis institutio ex persona serui valere non poterat. quia incapax. l. quod attinet. ff. de regulis iuris, nec ex persona domini. quia mortuus. Contrarium tamen deciditur ea ratione, quia hæreditas iacens sustinet vicẽ personæ, & repræsentat defunctum, vt dicitur in text. Not. quod seruus potest institui post mortem domini.

Item, quod hæreditarius seruus rectè instituitur, sicut ille qui est in vtero.

Item. quod hæreditas iacens repræsentat personam defuncti, non hæredis. Item, quod quamuis de iure antiquo posthumus alienus non posset hæres institui, seruus posthumi

institutio serui alieni post mortem domini collata valeat, quasi dicat, hoc non est nouum, quia & defuncto quoque ipso domino, necdum adita hæreditate institui potest.]

g ¶ *Testamenti factio*. Scilicet passiuè, non actiuè infra de hæred. qualit. & diffe. en §. testamenti, & iussio hæredum spectatur, si modo cum defuncto fuit, licet cum hærede instituto non sit testamenti factio, vt ff. eo. l. seruus hæreditarius.

h ¶ *Nondum* benè dico seruum hæreditarium posse institui, quia non est nullius, sed alicuius scilicet hæreditatis, quæ vicem defuncti obtinet.

i ¶ *Defuncti*. & est fortè ratio, quia defunctus est certus, qui fuerit, sed nõ si. de hærede, quia & si certus sit istitutus, poterit esse, quod non adeat hæreditatẽ, quia potest desistere multis de causis, vt infra quibus mo. testa. infir. §. posteriore.

¶ Adde, quod quousque non aditur, repræsentat personam defuncti: adita autẽ, hæredis, & retrotrahitur, ita quod fingitur repræsentasse hæredem à morte defuncti l. hæres quandoque, ff. de acqui. hær. & dicit hic Are. & hanc rationem gl. seq. communiter doct. hic, & in l. si is qui pro emptore, in vlt. no. ff. de vsuc. *in aliquibus tamen casibus non sustinet vicem personæ defuncti, quos no. glo. infra. de stipulat. seruo in princ. SYL.

¶ Et facit ad hunc. §. infr. de stipula. ser. in princ.

princip. & ff. de acquir. rerum domi. l. in eo. in fi. & seq.

* ¶ Adde, quod in ijs, in quibus factum personæ, operæve substantia desideratur hereditas non obtinet vicem personę. l. hęreditas. ij. ff. de acquir. rerum domin. Item in materia, quæ stricte intelligenda sit vt in lege municipali, vel pęnali, quod disponitur de persona, ad hæreditatem non trahitur, vt eius ius perimatur, Ias. in l. si is, qui pro emptore. in vltim. no. ff. de vsucap. & post eum Alcia. ibidem, & libr. 2. de verb. sign. nec enim hęreditati negligētia imputari potest. Vnde & contra eā nō currit præscriptio. l. si seruus hæreditatis. de stipu. ser. doct. l. licet. Cod. de iu. delib.

† aliàs, cū etiā

† aliàs institua-tur.

¶ † Quin etiam eius, qui in vtero est [a] seruus rectè hæres, † instituitur.

¶ *Seruus plurium, capacium ab extraneo institutus, acquirit vnicuique pro parte dominica. Aret.*

¶ Seruus autem plurium, cum quibus [b] testamenti † factio est, ab extraneo [c] institutus hæres vnicuique dominorum, cuius iussu [d] adierit, pro portione domini acquirit hæreditatem.

† Passiuè. i. qui ex alieno testō capere possunt.

d ¶ *Iussu*, dic quod sufficit vna iussio, licet sint plures domini, vt ff. de acquir. hæred. l. seruus duorum.

* ¶ Intellige, vt illi, cuius iussu adierit, pro sua portione acquiratur. Vnde hic eueniet, vt sæpius eadē hęreditas adeatur. l. cum solus, de acqu. hæred. Verum cæteris dominis adire non iubētibus, eorū partes accrescunt ei, cuius iussu adiecit, l. seruus cōmunis, ff. de acquir. hær. ne contingat, defunctū pro parte intestatū decessisse, contra l. ius nostrum. de reg. iur. quę ratio cum cesset i legatis, & stipulationibus merito i eis aliter constitutum fuit, leg. si seruus pluriū de leg. 1. & §. seruus cōmunis inst. de stip. ser.

¶ *Quot quis vult potest heredes facere. hoc dicit.*

¶ Et vnum hominem & plures vsque in infinitum, [e] quot quis hæredes velit [f] facere, licet.

¶ *Hęreditas propriè diuiditur in xij. vncias siue partes, quarū qualibet suo proprio nomine nuncupatur. Potest tamen diuidi in pauciores, vel in plures, prout voluntas extiterit testatoris. Aret.*

¶ Hæreditas. † ple-

a ¶ *Eius, qui in vtero est*. Cum pro nato sit habendus quo ad commodum, vt ff. de statu homi. l. qui in vtero, & ff. eod. l. eius.

STL. ¶ Seruus. ¶ *CASVS*. Quærebatur quomodo seruus communis institutus hęres acquireret hæreditatem, & videbatur quod ęqualiter, quia institutis pluribus absque partium assignatione, æqualiter instituti cēsentur. §. si plures inst. eodem, vnde instituendo seruum plurium, cum videantur quodammodo, domini effectualiter instituti, videbatur quod pro numero personarum hæredes essent. Cuius contrarium dicitur, quod immo pro portione dominica, cum illa hæreditas videatur quodammodo effici serui, & fructus ipsius serui debeant domini consequi pro rata bonorum, & sic pro rata dominij, vt dicitur in tex. Not. summa. Item, quod capacitas serui pendet à capacitate domini. Item, quod seruus institutus non omnibus quærit indistinctè, sed tantum dominis pręcipientibus.

b ¶ *Cum quibus*, scilicet dominus.

c ¶ *Ab extraneo*. Si verò ab altero ex dominis hic institutus, acquiritur cęteris socij hęreditas quod dic, vt ff. pro soc. l. verum. § si seruo communi.

¶ Adde, quod idem est in contractibus, l. 1. §. seruus communis de stip. ser. l. proinde. §. 1. eod. tit.

e ¶ *Et vnum. In infinitum*. Quid ergo si instituam omnes homines quicunque sunt in mundo? Videtur nullum esse cum effectum habere non possit, puto tamen valere, vt hic. sed tamen non poterit confirmari aditione propter nimiam difficultatem, vel impossibilitatem.

Omnes homines mundi possunt simul hæredes institui. STL.

¶ Adde, quod hanc glo. communiter reprehendunt vltramon. & intelligunt, quod dictio, vsque, in text. nostro intelligatur exclusiuè. Alij verò dicunt institutionem valere, sed reprehendunt gl. quā dicit, quod propter nimiā difficultatem adiri non poterit, quia secūdū eos sufficit aditio vnius ad confirmationem testamenti, vt no. in l. 2. ff. si pars hære. peta.

f ¶ *Velit*. cum sua volūtas sit lex, vt in Auth. de nupt. §. disponat. coll. 4.

STL. ¶ Hæreditas. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit, quomodo hæreditas in iure diuideretur: & responsum est regulariter in duodecim vncias. at statim quæsitum est: an in potestate testantis si aliter diuidere: & videbatur dicendum quod non quia cum esset à iure statuta diuisio non videbatur voluntatē testantis contra illam admittendā esse l. nemo potest, ff. de leg. 1. Contrarium deciditur: quia quamuis impubes. aut pauciores diuidatur, effectus idem est, quia omninò ad assem hęreditas semper reducitur. No. diuisionē hæreditatis in 12. vncias, & earum nomina. Itē, quod dictio plerumque, facit regulam. Item, quod

institutus in patre non dato cohærede habet totum. Item quod quis non potest decedere pro parte testatus, & pro parte intestatus, nisi miles.

a ¶ *Hæreditas plerumque.* Ideò dicit plerumque, quia quandoque in plures vt infr. eo. §. & si plures, quandoque in pauciores diuiditur, vt inf. eodem, §. vers. non autem.

b ¶ *Quæ.* scilicet vnciæ simul collectæ.

c ¶ *Appellatione,* idest significatione.

d ¶ *Hæ partes,* inf. positæ, in quātitate differentes. Vel dic melius, hę partes s. vnciæ 12. ad partes reddadę est enim ad superiosa facienda relatio.

rumque [a] diuiditur in duodecim vncias quæ[b] assis appellatione[c] continentur. Habent † autem & hæ partes [d] propria nomina ab vncia vsque ad assem † hæc: sescunx,[e] sextans,[f] quadrans,[g] triens,[h] quincunx,[i] semis,[k] septūx,[l] bes,[m] dodrans,[n] dextans,[o] deunx,[p] as.[q]

† *aliàs habent enim hæ par.*

† *aliàs, vt puta hac.*

e ¶ *Sescunx.* idest vncia, & dimidia, vt ff. de inoffic testamen. l. Papinianus §. quoniam autem quarta. Sed quare non posuit nomen, quod vnicam signaret? Respond. quia plura sunt negotia, quam vocabula, vt ff de præscrip. verb. l. natura.

SYL. ¶ Adde satis potuisse, dum dixit assem diuidi in 12. vncias. quælibet enim pars, & sic pars vnā vncia dicitur.]

* ¶ Verbum sescunx: aut, sescuncia, non est in Tusco libro, neque in Theophili institutionibus, vt testatur Anton. Aug. cap. 8. li. 11. Emendat.

†*Sed hoc non est verum, quia sescūx nō à quota, eū sit octaua pars assis, dicitur, sed à numero vnciarū secūdū Io. Fab. assis partes declarantur.* ¶ Et not. quòd † primum, & secundum, & tertium, & quartum nomen interpretationem sumit ex eo, quod quotam designat hęreditatis portionem Sescunx enim dicitur, quasi semiūcia & vncia: & est tertia eius littera, scilicet non x. Sextans, quia sextam partem signat. idest duas vncias. Quadrans, quia quartam, & ita tres vncias signat, triens, quia tertiam partē, & ita quatuor vncias signat. Sequentia verò nomina etymologiā habent ex eo, quod certum numerum vnciarum signat dicitur enim quincunx, non quia quintam partē haber, sed quinq. denotat vncias: semis, quia sex, & sic de singulis per ordinē.

¶ Adde veram etymologiam, & deriuationem horum nominum per M. Varronem lib. 5. linguæ latinæ, vbi melius declarat, & dicetur infra.]

SYL. ¶ Item not. quod non omnes vnciæ, quæ signantur per ista nomina, cōtinentur, in asse, licet hoc innui videatur. sic enim cōtineret 78. vncias, & dimidiam. Ideò autem ponit has partes, quia qualibet potest in asse cōtineti, hac ratione & homo dicitur risibilis, & actio legis Aquiliæ pęnalis dicitur, vt inf. ad l. Aquil. §. his verbis. Itē not. ista tria nomina, as, pondus, libra idem signare. Item quandoque as ponitur pro obolo vnde illud, Nonne duo passeres asse veneūt? vnde versus: As obolus pondus: as est possessio tota, id est hæreditas, vt hic: sed & pondus largè dicitur omne: quod est in stateta positū, sed hic strictè accipitur pro pōdere 12. vnciatum: vnde dupōdiū quasi duplex pōdus scilicet 4. vnciarum, vt infra eo. §. videamus, vers. & si plures. & facit ad hunc § ff. eod. l. seruum meum, §. fin.

¶ Non autem vtique sēper duodecim vncias esse oportet: nā tot vnciæ assem efficiūt, quod testator voluerit. Et si vnum tantum quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit, totus as [r] in semisse erit. Neque enim idē ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere [s] potest,

f ¶ *Sextans.* idest, duæ vnciæ. quasi sexta pars assis.

g ¶ *Quadrans,* idest tres vnciæ, quasi quarta pars assis.

h ¶ *Triens.* idest quatuor vnciæ, quasi tertia pars assis.

i ¶ *Quincunx.* idest quinque vnciæ.

K ¶ *Semis.* idest sex vnciæ, s. dimidium assis.

l ¶ *Septunx.* idest septem vnciæ

m ¶ *Bes.* idest 8. vt olim des, quasi dempto triente.

n ¶ *Dodranx.* idest 9. quasi dempto quadrāte.

o ¶ *Dextans.* idest 10. quasi dempto sextante.

p ¶ *Deunx.* idest 11. quasi dempta vncia.

q ¶ *As.* id duodecim, quasi æs.

r ¶ *Totus as.* Nam in totum præsumitur instituisse defunctus, cum alium non instituit, vt hic, & ff. eod. l. interdum. §. 1. Idem quoque præsumitur in milite, vt C. de testa. mili. l. 3. §. nam cum.

¶ Adde, quod ita est communis opin quicquid voluerit hic Ang. secundum doct maximè Ias. in l. 1. in gl. fin. C. de testam. mil.] SYL.

¶ Hoc ergo nisi, quod hic sequitur, non ad superius proxi. respond. sed ad hoc, quod sequitur. refertur, scilicet, neque enim, &c. Sed si miles fecit testamentum in castrensibus, potest decedere intestatus in paganicis, vt C. de test mil. l. 1. & 2.

s ¶ *Intestatus decedere.* Immo videtur quòd sic, vt ff. de inoff. testa. l. nam & si parentibus §. pen. & fi. quę est contra. Sed hoc est verū ab initio. sed ex post facto potest, vt Cod. de inoffic. testa. l. cum duobus. Et not. hic idem iuris non esse in natre quo ad patrem, quod est in toto quo ad totum, vt ff. famil. ercisc l. in hoc iudicio. arg. contra, ff. de pact. l. iuris gentium, §. adeò, & seq.

¶ Adde,

SYL. ¶ Adde, ꝙ solu. est secundũ oẽs, ꝙ vbi eadẽ ratió sit parte habet locũ regula, aliàs secus] ¶ Et facit ad hunc §. ff. de reg. iur. l. ius nostrum Accur.

ADDITIO. Et procedit iste tex. indistinctè, siue simpliciter sit facta institutio in re certa, vel parte, de reliquo nõ facta mentione: siue dixerit testator, in residuo sese velle intestatũ decedere. Io. Fab. Ang.

†al. quotcunque:

a ¶ *Nisi sit miles*. nam miles bene potest pro parte testatus decedere, & pro parte intestatus, vt Cod. de testa. milit. leg. 2. Vide de hoc larissimè, & distinctè apud Iulium Clar. de testa. q. 16.

SYL. b ¶ *Quantascunque*. Id est quotcunque, & facit ff. eo l. interdum, § paterfamilias, & l. seq. vsque ad leg. ex facto.

¶ Si plures.

¶ CASVS. Quæsitũ fuit, institutis duob. aut plurib. sine partis assignatione, quomodo succedetur, & respondetur æqualiter: & hoc non habet dubium, propter voluntatem defuncti, quæ non potest magis vni, quam alteri accommodari. si verò in aliquibus sint expressæ partes, in aliquibus non, habet locum distinctio text. vt si quid deest ad assem, id consequantur, quasi voluerit testator tacitè in reliquo illos sibi succedere: & si expletus sit in dimidio, propter transitum ad dupondium. Not. quod aliquibus vocatis simpliciter, intelliguntur vocati æqualiter. Item summarium, & quod in tex. exprimitur.]

c ¶ *Distributio*. i. assignatio partium, quam partem vel testator quemlibet habere.

d ¶ *Ex æquis partibus*, facit, ff. eo. l. quoties, §. hæredes.

e ¶ *Hæres sit*. eadem est ratio in dupondio vt ff. eo. †. item quod Sabinus, & Inf eo. §. videamus, ver. & si plures. Item est hoc verum si testator non ignorat, vt ff. eo. l. quod loco, l. quæ est contra.

f ¶ *In dimidiam partem*. aliter enim si asse expleto scripsit. Ex reliqua parte hæres esto, tunc enim cum nihil reliquum sit, ex nulla parte hæres institutus est, vt ff. eo. l. item quod Sabinus, §. sed si asse.

nisi sit miles, [a] cuius sola voluntas in testando spectatur.

¶ Et econtrario potest quis† in quantascunq [b] voluerit plurimas vncias suã hæreditatem diuidere.

¶ *Nõ distributis partib. à testatore, equaliter succeditur & institutus sine parte, habet reliquum assis: qui si expletus sit, habet dimidiam, hoc dicit.*

¶ Si plures instituantur hæredes, ita demũ in hoc casu partium distributio,[c] necessaria est, si nolit testator eos ex equis partibus[d] hæredes esse. Sati enim constat, nullis partibus nominatis ex equis partibus eos hæredes esse: Partibus autem in quorundam personis expressis, siquis alius sine parte nominatus erit; siquidẽ aliqua pars assi deerit ex ea parte heres fit:[e] & si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandẽ partem concurrunt: si verò totus as completus sit, † in dimidiam partem[f] vocantur,[g] & ille, vel illi omnes [h] in alterã dimidiã: Nec interest,[i] primus, an medius, an nouissim[e] sine parte hæres scriptus sit ea.n. pars data intelligitur, quæ vacat.

†aliàs ꝙ qui nominatim expressas partes habent in dimidiã partem vocantur.

¶ *Pars nõ distributa alijs accrescit sicut am-*

g ¶ *Vocantur*. i. illi, qui erant instituti in tota hæreditate partibus expressis.

h ¶ *Omnes*, qui erant instituti sine partibus.

i ¶ *Nec interest*. hoc refertur nõ ad proximũ casum, sed ad superiorem, scilicet quãdo pars vacat. Idem tamen in secundo, sed nõ haberet locũ ratio, quę redditur. Ea enim, &c. Vel dic, quod ad proxim. & statim cum sic fi. institutio, ĩtelligitur pars vacare. & facit ad hoc. ff. eo. l quo loco i. respon.

¶ Videamus.

¶ CASVS. Dubitatum fuit, quid si portio aliqua vacet: & videbatur dicendum remanere penes hæredes ab intestato, quasi ita voluerit testator, qui non disposuit leg. conficiuntur, de iure codi. sed contrarium respondetur, quod accrescit institutis, ne contingat pro parte testatorem decedere testatum pro parte intestatum, contra § hereditas supra eo. sed tunc ambigebatur quid econuerso, si vltra assem fit distributum: & videbatur quod vltimo loco institutus, cuius portio assem transcendebat, haberet illud minus, cum nemo plus iuris in alium transferre soleat, quam ipse habeat l. nemo plus. ff de reg. iur. sed contrarium deciditur, & quod immo attenditur computatio assis, & quod ad eam reducuntur portiones, ita ꝙ attenditur quod proportionabiliter ex mente testantis consequi quilibet debebat. Not. summarium, quia vltra ipsum non sunt aliqua not.]

SYL.

plꝰ erogata decrescit, distributis autem vltra assem partibus fit transitus ad dupondium. hoc dicit.

¶Videamus, [a] si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partẽ singulis tacitè ꝓ hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertijs partib. hæredes scripti essẽt, & ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionib. sint tacitè, singulis † decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertijs partibus hæredes scripti sunt, perinde habeantur, ac si vnusquisque ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

¶ Et si plures vnciæ, quam duodecim, distributæ sunt, is qui sine parte institutus est, quod dupondio [b] deest, habebit: Idemque erit, [c] si dupondius expletus sit: quę omnes partes ad assem postea reuocantur, [d] quamuis sint plurium vnciarum.

¶ *Hæres purè, vel sub conditione institui potest, non ex die, vel in diem. hoc dicit.*

a ¶ *Videamus*, vt ff. eod. l. interdum, §. paterfamilias, vsque in finem l.

b ¶ *Et si plures; Dupondio*; dicitur autem dupõdium pondus siue hæreditas in 24. Vncias diuisa. sic enim pondus dicitur ea, quæ in 12. diuiditur & tripõdium, quòd in 36. & quadripõdiũ, quod in 48. & sic de singulis.

* ¶ Hinc in proœmio. ff. dupõdij iuuenes vocantur, studijs legalibus tãtum initiati: vel à dupondio nummo, qui duos asses siue librales nummos pẽdebat, quasi tũc iuuenes duobus assibus ęstimentur. sunt enim adhuc modici valoris Alciat. li. 4. de verborum significatione.

c ¶ *Idemque erit.* † scilicet, quod diximus si quis expleto asse fuit institutus hęres, in dimidiam vocatur: vel non expleto asse, in vacantem partẽ vocat. vt supra eod. §. prox. versic. partibus autem, vel transcendente, in vacante vsque ad dupondium, vt sup. prox. respon. Idem est etiam, si dupondius sit expletus. Sed contra ff. eo. l. item quod Sabinus in fin. l. vbi dicit expleto dupondio institutum non habere partem vacantem vsque ad tripondium. Sed certe immo dicit, quòd sic, si rectè illa litera intelligitur: & ita concordat. Item videtur contra. ff. eodem. leg. ex vnciis. 6. Sed certè & illa est concordantia, si rectè ibi fiat computatio vnciarum. Sed magis videtur contra. C. de leg. l. cum quæstio. vbi dicit non fieri transitum ad dupondium, vel tripondium, sed tantum vr̃ adimi primo, quantũ confertur secundo. Sed distingue: aut voluit testator excedere assem, vel dupõdiũ, quod potest, vt sup. eod. § non aũt. & ita hic intelligatur. Aut noluit, & tunc habet locum lex contraria. Item & tunc quando dubium est, similiter locum habeat. l. cum quæstio, quæ est cõtra. ¶ Adde, quod hæc solu communiter approbatur, vt dicit Ias. in dicta l. cum quæstio. in 1. parte glo. Et pro resolutione dic, quod aut testator voluit ad dupondium transire, & fit transitus: vt hic: aut noluit, & hoc constat, & nõ fit. d. l. cum quęstio. aut sumus in dubio: & attenditur cõiecturę, quibus deficiẽtibus non pręsumitur voluisse transire, sed quãtum dedit secundo, adimere primo, dic. l. cũ quæstio.]

Alij dicunt hanc corrigi per illam. Accur.

ADDITIO. Aduerte diligenter, quod si nominatim assem expleuit, videtur trãsire ad dupondium: aliàs nõ, vt l. qui non militabat. §. filijs. ff. eod. Et de effectu, an fiat trãsitus ad dupondiũ, vel non, vide Ioan. Fab. hic, qui infert, ꝙ si Papa ex certa scietia prouideat duobus de ea præbenda, vterq. admittatur: extra de rescriptis, cap. duobus in fi. lib. 6.

d ¶ *Reuocantur*. Hæreditas enim non ideò augetur, quod in plures diuiditur vncias, sicut nec libra, licet per solidum, vel alium numerum diuidatur: & ideò quotam partem quis debet habere in dupondio, totam potest partem habere de asse vt hic, & ff. eo. l. ex vnciis.

¶ Hæres. ¶ *CASVS*. Quia sup. visum fuerat, voluntatem testantis attendi in erogatione sui patrimonij, fuit dubitatum, an etiam in qualitate, & conditione posset: & videbatur quod sic, ratione prædicta. dicitur autem quod siue pure, siue sub conditione instituat, valet institutio: in diem verò, vel ex die, secus; sed quod detracta diei mentione est, ac si purè hæres institutus esset: ea ratione, quia prout prohibitum est testatorem pro parte bonorum intestatũ, & testatum decedere, ita etiam pro parte temporis, quãuis in institutione conditionali videbat

hoc

Dupondiũ, pondus, tripondiũ, quadripondiũ.

† Hæc gl. diuiditur in quatuor partes. in prima declarat textum. In secũda format vnũ cõtrariũ ad istũ versiculũ ideq; & soluit. In tertia format aliud cõtrarium non ad istũ ver. sed ad versi. & si plures proximè præcedẽtem. In quarta format aliud cõtrariũ, quod põt esse cõe ad vtrũque vers.

† al' iãs decrescere incipiunt.

¶ Heres & purè, & sub conditione instituì potest: ex certo tempore,[a] aut ad certum tempus non potest: veluti, Post quinquẽnium, quam moriar: vel Ex calendis illis: vel, Vsque ad calendas illas hæres esto. Denique diem adiectum haberi pro supervacuo placet, et perĩde esse ac si purè hæres ĩstitutus esset.

¶ *Conditio impossibilis in vltimis volũtatibus vitiatur: & plures copulatiuæ appositæ, omnes debent concurrere; secus in alternatiuis. h. d.*

¶ Impossibilis conditio[b] in in ĩstitutionibus, & legatis, nec non in fideicommissis, & libertatibus, † pro non scripta[c] habetur.

¶ Si plures conditiones in institutionib⁹ ascriptæ sunt: si quidem coniunctim, vt puta. Si illud & illud factum fuerit, omnibus parendum est:[d]

hoc esse, non est verum: quia eueniente cõditione retrotrahitur ad tempus mortis non eueniente sed deficiente, est, ac si nũq̃ fuisset institutus. Not. summarium, ꝙ non valet institutio facta ad certum tẽpus: secus ad incertum. Item, quod dies certa de medio tollitur. Item, quòd superuacua non vitiant sed vitiantur.

a ¶ *Ex certo tempore*. sed in diem certum quis põt institui heres, puta, cum ipse poterit capere ex testamento (i) vel, cum ipse morietur, vel, cũ Titius morietur, vt ff. eod. l. in tempus. & in l. qui filio. 1 respon. & ff. de libe. & posthu. l. filius à patre. 1. respon. & C. eo. l. extraneũ. Miles autem potest extraneũ ex certo tempore, vel in certum tempus instituere, vt ff. de mil. testa. leg. l. miles ita. in princ. & facit ad hũc § ff. eo l. hæreditas. arg. tamen est cõtra. ff. de reg. iur. l. actus, sed ibi nõ loquitur de hoc actu, scilicet factionis testamenti, vnde interpretandum est, vt magis valeat, quam pereat, vt ff. de reb dub. l. quoties.

ADDITIO. (i) Quod est verum, quando incapacitas est respectu heredis tantũ, secus si etiã respectu testãtis, vt in spurio, de quo vide Ang. hic.

* ¶ Rationem diuersitatis inter diem certum, & incertum, seu conditionem, affert Bart. in l. hęreditas ex die q. 1 ff. eo.]

SYL. ¶ Impossibilis. ¶ *CASVS* non est figurandus: cum tradat regulas, ideò autẽ decisum est impossibiles conditiones vitiari in vltimis voluntatibus, fauore earum, vt dicit gl. 2. quæ verò in vers. si plures ponuntur, deciduntur ex manifesta volũtate testantis collecta ex verbis, & modo prolationis. No. impossibilem conditionem vitiari. Item, quod alternatiuè sufficit alteram partem impleri, copulatiuè requiritur vtraque.

Conditio dicitur impossibilis tribus modis. b ¶ *Impossibilis conditio*. Tribus modis potest dici conditio impossibilis: vel de natura, vt. Si cælum digito tetigeris, hæres esto vt infr. de inut. stip. § si impossibilis. (i)

SYL. ¶ Adde, quod hoc est verum, nisi conditio sit de præterito vel pñenti. tũc n. vitiatur dispositio. l. 2. fi. de hær. inst. quę tamẽ reputat impossibilis. l. verum ff. de regul. iuris.

Item de iure, vt, Si patrem ab hostibus non redemeris. vel similis. nam hoc facere nos non posse præsumitur, vt ff. de cond. instit. l. conditione. & l. filius. & in his duobus habet locum iste §. impossibilis.

SYL. ¶ Adde verum hoc, quando. l. resistit. secus si l. non assistat vt in separata institutione: tunc enim vitiat l. si quis Semproniũ, ff. eod.] Item de facto: vt si mõtem aureũ dederis, hæres esto. & hoc casu non valet institutio, vel libertas, cum nec animus dãdi fuerit iuris præsũptione, vt ff. de statu. lib. l. cum hæres. §. 1. Itẽ est quædã quarta impossibilitas propter perplexitatẽ: quæ vitiat. vt hæc, si Titius hæres erit, Seius hæres esto, vt ff. de cond. instit. leg. si Titius, quæ leg. est huic contra. Sed certè hic de impossibilitate naturæ dicit, vt inf. de inut. stip. §. si impossibilis. Sed certè idem videtur in primis duabus, quod vitietur institutio, vt infr. de leg. §. fin. qui est contra. sed solue, vt ibi. Item facit, ff. de leg. 1. l. si mihi §. 1. ff. de condit. instit. l. 1.

† Impossibilitas quando vitiet actum, & quando pro non scripta habeatur. vide Dyn. in regul. nemo pot. de reg. iur. in 6.

ADDITIO. (i) Et ista impossibilitas aliquando ponitur in dispositione: & tunc si sit circa substantialia, semper vitiat: si circa accidentalia, in vltimis voluntatibus vitiatur. Idem in contractibus bonæ fidei, & in iudicijs, si à principio inerat. saltem vbi iudex eam non expressit. Aliquando ponitur in conditione: & tunc in contractibus vitiatur, vt hic, sed in iudicijs, vel arbitrijs, vitiat sententiam, Ang.

SYL. c ¶ *Pro non scripta*. Sed cur secus in contractibus, vbi vitiat contractum impossibilitas, vt infr. de inut. stipu. §. si impossibilis, & ff. de actio. & oblig. l. non solum? Resp. hoc solum est fauore vltimæ voluntatis.

Condit. est triplex. d ¶ *Parendum est*, si sit potestatiua: vt hæc, si decem dederis, vel mixta, vt si iueris Romam, vt ff. eod. l. suus quoque. §. puto generaliter. si autem casualis, tunc sufficit primã existere, vt ff. de condit. institut. l. si plures institutiones.

¶ Adde, ꝙ hæc gl. cõmuniter reprobatur, &

ad tex. in d. l. si plures respondet, φ ibi erant plures conditiones adiectæ pluribus institutionibus in persona vnius: quo casu prima purificata, non est expectāda purificatio alterius: quia iam est hæres pro rata, & consequitur reliquū iure accrescēdi.]

quæ est huic contra. & ff eo. l. sed & si in cōditione, § solemus. Item sunt & alij, qui non possunt institui hæredes, vel hēre cōmodum ex testō, quos notaui, infr. de leg. §. legar.

¶ *De vulgari substitutione.*

si separatim,[a] veluti. Si illud aut illud factum erit, cuilibet conditioni obtemperare satis est.

¶ *Etiam penitus ignotus, & quem testator numquā vidit, potest hæres institui. Ang.*

¶ Ij, quos nunquā testator vidit, hæredes institui possūt: veluti si fratris filios[b] peregrinantes,[c] ignorans qui essent, heredes instituerit. Ignorantia enim testātis inutilem institutionem non facit.

¶ *De vulgari substitutione.*

¶ *Potest quis plures grad⁹ hæredū facere, & in subsidiū substituere seruum necessarium hæredem. Ang.*

POtest † autem quis in testa--

a ¶ *Si separatim.* Id est sub disiunctiua conditione. Idem in legato seruatur, quod hic in institutione dicitur. Sed si in diuersis partibus testamenti inserantur, † nouissimæ debet obtemperari. Sed in libertate directa, cuilibet obtemperari sufficit, vt ff. de cond. & demonst. leg. sub diuersis, in fideicommissaria, nouissimæ, vt ff. de cond. & demon. l. per fideicommissum, & leg. quod traditum, secundum Ioann. & facit ad hunc, §. ff. de verb. oblig. l. si ita quis stipuletur.

† Quod è verum in legatis, sed in institutionibus videtur φ priori ꝗ extiterit, vt d. l. si plures, & isto casu potest verific. glo. pcedens. STL.

¶ Adde hoc verum in legatis, vt nouissimè pareatur: sed in institutionibus alteri sufficit parere, ita concludunt hic omnes.

* ¶ Illud maximè ex hoc tex. annotandum est, quod dictio, quælibet, non est vniuersalis, sed particularis, opponit enim hæc vox superiori verbo, omnibus, & propriè significat vnam è multis, quam velis. vnde Theophilus rectè vertit, ostan buletæ.]

** Adde, quod in multis casibus coniuncta accipiuntur pro disiunctis, & econuerso, cuius rei doctrinam facili methodo ac egregijs exemplis tradit Alcia. in l. sæpe ita. de verbor. signific.

¶ Ij, quos. ¶ *CASVS.* ita figurari potest. Quæsitum fuit, an ignotum penitus instituere liceret & ratio dubitandi fuerat, quia institutiones solent plerumque fieri ob benemerita. l. nec adiecit. l. plerumque. ff. pro soc. sed contrarium decisum est, quia possumus etiā penitus ignotos diligere, quos vel virtus vel vinculum aliquod necessitudinis nobis coniungit: & quando hic dicitur, ignotos intellige secundum aliquos. i. inuisos, nō eos, quorum nullam habemus cognitionem: inuisa enim amare possumus, incognita nequaquam. Not. inuisos institui & amari posse. Item, quòd peregrinus institui potest.

b ¶ *Fratris filios*, vel etiam suos seruos, vel quemcunque alium, vt C. eod. l. extraneum.

c ¶ *Peregrinantes*, puta q. visitat limina S. Iacobi, vel S. Pet. aliud si eēt peregrin⁹, i. deportatus: tunc n. institui non pōt, vt C. eo. lib. 1.

¶ Supra dictū est de institutionibus primis, vt sup. tit. 1 §. 1. nunc de secundis: quæ substitutiones dicuntur, † siue primo gradu fiant, vel alio. vt infra eod. in princ. (i) & quia vulgaris est magis cōmunis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri potest ideò de ea vulgari præmittit Accurs.

Continuatio.

† Facit gl. rub. Cod de sec. nup.

* ¶ Substitutio, vt diffinit Alcia. libr. 4. Paret. capi. 6. * ex ij. lib. Inst Caij.] est secundi vel vlterioris gradus hæredis institutio.

** Adde, quòd vulgaris substitutio ita dicta est, quia omnibus vulgo permissa esset, omnibusque cōueniret olim n. ante prudētium consuetudinem nulla fuerat pupillaris, l. 2. ff. eod tit. §. his legib. de or. iur. sicut & ante Iustin. nulla exemplaris l. antep. C. eo. nec ante Augustum nulla fideicōmissaria, §. j. infra de fideic. est autē vulgaris alia expressa, alia tacita, expressa, quæ verbis aut specialibus, aut saltem generalibus, comprehenditur, tacita, quæ nihil ex verbis, sed plurimū à legis auctoritate sumpsit, exempla ponit glo. in §. 1. vers. ad exemplum infr. tit. h. Est item alia mixta, vt quæ alicuius casus respectu tacita sit, alicuius verò expressa, veluti si Titius hæres esse nolit, Seius hæres esto includitur enim & casus impotentię tacitus Bar. l. 1. ff. eod.

† De forma huius substitutionis vulgaris habetur in gl capit. Raynut. super verb. liberis. post pri. gl extra de testa. Dimisio. STL.

ADDITIO. (i) Differunt tamen, quia substitutus in re certa. Per verbum commune nunquam trahitur ad totum, vt l. cogi. §. quaistet, ff. ad Trebellianū, nisi esset substitutus in quota, alio non existente hærede: secus autem est institutione, vt lege prima, §. si ex fundo. ff. de hæred. instituend. Angelus.

POtest. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, quod cuilibet liberum est facere pluralitatem graduū hæredum. Secundò quod loco vnius instituti possint plures substitui, & econtra. Tertiò quando partes sunt in institutione expressæ, & non in substitutione. Quartò, quādo seruus alienus vt paterfamilias instituitur, Secunda ibi, Et plures, Tertia ibi,

Et

mento a suo plures gradus b hæredum facere, vt puta. Si ille hæres non erit, ille hæres esto. & deinceps, in quãtum c velit testator † substituere. d † Et nouissimo e loco in subsidiũ; vel f seruum necessarium hæredem instituere † potest.

¶ *Possunt plures in locum vnius, & vnus in locũ plurium, & singuli singulis, vel omnes inuicem substitui. Aretinus.*

¶ Et plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus g in plurium, vel singuli in singulorum, vel inuicem h ipsi, i qui hæredes instituti sunt.

¶ *Substituti reciprocè veniunt pro portione institutionis. h.d.*

¶ Et si ex disparibus partib. heredes scri-

† *Aliàs si ẽ verbu substituere.* † *alias vt.* † *alias non; est verbum pt alias legitur posit.*

Et si ex disparibus. Quarta ibi, Si seruum. Angelus.

¶ Potest. ¶ *CASVS.* non figuratur, quia hic traditur regula, quod quis non solum primo gradu instituere potest, sed & secundo, & deinceps: cuius facultatis ratio esse potest, quod aliàs in simili dixit Imper in l.1 C. de sacrosan. eccles. fauent enim iura causæ testati. l. vel negare, ff. quemadmodũ test. aper. quæ eluderetur, si primus institutus nollet, aut non posset hæres esse. Not. est ex hoc text. formam substitutionis vulgaris: Item quod quis plures hæredum gradus facere potest. Itẽ, quod in subsidium fauore testamenti potest vltimo loco necessarius hæres institui seruus.]

a ¶ *In testamento.* In alia autem voluntate, quã in testamẽto, vt in codicillis, vel aliqua alia, nõ fit, scilicet huiusmodi substitutio, vt directò valeat sicut nec ĩstitutio fieri potest †vt in. de codic §. pen. & C. de codicil. l. hereditatẽ, fit tamẽ in codicillis ex certa sciẽtia, vt per fideicommissum saltem directò substitutus per hæc verba, substituo; admittatur, vt ff ad Trebellian. l. Scæuola, j. resp. nisi testator putaret se facere testamentũ, & facere codicillos nõ destinasset, licet posset, nam tunc substitutus ex his, nec directò: nec per fideicommissum admitteretur, licet posset, vt C. de cod. l. fi. §. illud quoque & facit ff eo l. potest.

SYL. ¶ Adde, quod ita se habet communis opin. in l. Scæuola. sup. allegata, & in l. verbis ciuilibus. ff. eod. & dic præsumi voluisse testari, quando in sua dispositione adest institutio, vel exhæredatio, quæ nõ fiunt in codicillis, aliàs præsumitur voluisse codicillari, vt per Aret & alios hic.]

b ¶ *Gradus.* Ad similitudinem enim graduum si dicuntur, qui faciunt scalas, sic & dici. ut gradus cõsanguinitatis, vt ff. de gradibus. l. Iurisconsultus, §. gradus.

c ¶ *In quantum,* id est quot.

Sic supra tit. 1. § & econtrario.

d ¶ *Substituere.* scilicet potest.

** Sciendum est, illa vulgaris substitutionis verba, si hæres non erit, duo capita, seu duas partes cõtinere, nẽpe, quod hæres nõ sit, quia noluit esse, vel quia nõ potuit, l. cũ proponas, C de hær. inst. Estque receptum, vt vulgaris cõcepta in alterũ casum, vel volũtatis, vel impotẽtiæ, ad alterũ quoq. ex tacita testatoris voluntate, producatur, arg. leg. vlt. C. de instit. & subst. leg. 4. ff. eod quod Bart. tradidit in leg. 1. ff. eo. col. 3. & ideò appellatur huiusmodi vulgaris mixta; quia partim expressa, partim tacita.

e ¶ *Nouissimo.* i. vltimo. sic sup. de suspec. tut. §. nouissimè. Sed numquid in alio ni si i vl. fieri potest? Resp. non cum enim ipse seruus omninò esse hæres compellatur, vt hic subijcit. & inf. de hæred. qual. & dif. §. j. patet alium, qui esset ei substitutus, non admitti, vt C. eod. l. post aditam.

SYL. ¶ Adde, quod hoc est verũ quoad caput voluntatis, quia non potest nolle esse heres: sed si nõ posset esse, vel quia prędecessisset, vel quia esset incapax, valeret substitutio: & hęc gl. communiter commendatur ad hoc, quod datio substituti vulgaris in seruo non tollit necessitatem, quamuis in filio tollat suitatẽ.]

f ¶ *Vel,* pro saltem.

SYL. ¶ Et plures. ¶ *CASVS.* Ambigebatur an posset esse difformis substitutio institutioni respectu personarũ: & videbatur, quod nõ quia cũ substitutus subrogetur loco primi instituti, videbatur quod esse deberet eiusdẽ modi, & qualitatis, sed contrarium dr: quia gradus ipse subrogatur loco primi, nõ persona. Itẽ quia libera est suarũ rerũ dispositio vnicuique. Not. formam substitutionis breuiloquę, seu reciprocę, scilicet vos inuicẽ substituo]

g ¶ *Vel vnus* s. substitui põt in locu plurium.

h ¶ *Inuicem.* sic inf. tit. 1. §. substituitur. & per talia verba fit substitutio compendiosa.

i ¶ *Ipsi,* scilicet possunt substitui.

SYL. ¶ Et si ex disparibus. ¶ *CASVS.* Fuit dubitatum, an inuicẽ substituti, qui instituti dispariter fuerant, succedãt æqualiter: & videbatur dicendũ, quod sic: quia cum substitutio sit secunda institutio. quãdo in institutione non sunt adiectæ partes, æqualiter succeditur, vt sup. titu 1 §. si plures. Ita videbatur dicendum hic. Cuius contrarium dicitur ea ratione, quia non sumus propriè in dubio, portiones enim institutionis indicant mentem testantis fuisse, vt secundum eas succedatur in substitutione, quæ voluntas totum facit, l. ex facto, ff. de hær. instit. Not. sum.]

ptos inuicem substituerit, nullam mentionem in substitutione† habuerit partium: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit:[a] & ita Diuus Pius rescripsit.

¶ *Substitutus instituto, qui cohæredi suo fuerat substitutus, ad vtriusq. partem admittitur. h.d.*

¶Sed si instituto[b] heredi, †[c] & coheredi suo[d] substituto dato, alius[e] substitutus fuerit, Diui Seuerus, & Antoninus sine distinctione[f] rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

¶*Si substitutio vulgaris facta fuerit seruo alieno, quem testator liberum putabat, substitutus venit ad partem hæreditatis, quā is seruus adierit hæreditatem iussu domini. Aretin.*

† *aliàs fecerit.*

*¶ Collige ex hoc text. ꝙ substitutio recipit declarationē ab institutione. idē probatur in l. 1. C. de impub. & alijs subst. vbi extat adhuc D. Pij rescriptū, cuius mētio fit in hoc loco.]

¶ Disparibus partibus, puta vnum in sex vncias, alium in 4. alium in 2. institutum ponas, nam si nō adeat institutus in 6 vncias 4. accrescunt habenti 4. & duæ habenti duas, vt hic. & ff. eo. l. si in testamento, & l. si plures, & C. eo. l. 1.

a ¶ *Expressit.* contra. ff. ad Trebelli. l. quoties. & l. nonnunquam, sed hic loquitur, cum non expressit proprio nomine, (1) nec pecuniam ex æquis partibus substitutos dare iussit.

† *aliàs cohærede substituto dato alius est substitutus &c.*

ADDITIO. (1) Scilicet ipsos substitutos: quia tunc admitterentur pro virili. Idem si appellatiuo quādo sic fuisse apparet de voluntate testatoris, vt l. verum §. fin. ff. de rebus dub. quid autem si aliquos proprijs, aliquos appellatiuis, vel omnes simul vtrisque nominib. appellauerit: & quid si aliqui fuerint in substitutione coniuncti, & vnus separatus, vide hic. Ang. Aret.

¶ Sed si instituto.

STL. ¶ *CASVS.* figuratur per gloss. t. ratio dubitandi erat voluntas testantis, secundum quam non videbatur substitutus nisi vni: Tamen contrarium deciditur, ne contingat quem & testatum, & intestatum decedere. Not. quod in summario dictum est. Item ibi, ad vtramque partem, secundum Angel. hic videri casum, quòd substitutus admittatur iure substitutionis, non iure accrescendi.]

STL. b ¶ *Sed si instituto.* casus est. Titius, & Seius instituti sunt hæredes, & Titio Seius substitutus, & Seio fuit substitutus Mæuius: primò Titius, secundò Seius repudiauit: admittitur Mæuius in partem vtriusque hæredis, vt hic, & ff eod. l Titius, & l. cohæredi, in princip.

* ¶ Verum iure substitutionis, an iure accrescendi, vide ibi Bartol. & alios, & Aretinus hic.]

c ¶ *Hæredi*, scilicet Seio.

d ¶ *Cohæredi suo*, scilicet Titio.

e ¶ *Alius*, scilicet Mæuius.

f ¶ *Sine distinctione.* scilicet ordinis pupillaris, vel vulgaris substitutionis, quasi dicat nō distinguitur si fuerit pupillaris, vel vulgaris substitutio, & quæ fuerit primo facta, vel institutio, vel substitutio. & idem in vulgari. Sed hanc reprobant quidam, quia debet ibi esse ordo, vt primo principalis, & postea substitutio fiat, vt ff. de vulgar, & pupillar. substitu. leg 2. § prius, Sed certè ille. §. prius. corrigitur persequ. §. vsque in finē dictæ l.

¶ Adde, quod hæc communiter hic damnatur per doc. qui aliter distinguunt.

Sed ego hoc reprobo, quia non est hæc huius literæ intentio, sed hæc, quia sic fuit de facto, quod non distinxerunt, cū ab eis quæreretur. Est tamen distinguendum à nobis, sic & aliàs, ff. de ludi. l. non aliàs. in si & de postu. l. Imperator, in fin. Item non dicitur hic de pupillari. sed de vulgari tantum, † vt paret ex serie tit. Per quod etiā reprobatur superior sentētia, scilicet quia in princip. gl. fuit dictum, secundum quosdam, non distinguitur, an fuerit pupillaris, an vulgaris substitutio. Distingue ergo, verum institutus adierit, vel cohæres, vel ambo. vel nullus, si vterque adiuit, substitutus repellitur, si cohæres tantum, scilicet Seius, idem, quia Mæuius repellitur. Item si neuter, habet locum quod hic dicitur, scilicet quod Mæuius habeat totum. Si autem Titius tātum, s. primus hæres adeat, & Seius nō, in partē repellitur, scilicet Mæuius. nam in partem repellitur, quam adijt Titius, vt C. eo l. post aditam, & ff. de vulg. sub. l. qui habebat filiū. 1. respon.

¶ Si seruum alienum. ¶ *CASVS.* Dubium insurrexit, instituto à testatore seruo, quem tamen liberum putabat, eique dato vulgari substituto, quid iuris esse debeter, & prima facie videtur nihil venire in substitutum, cuius substitutio expirauit aditione. l. post aditam. Cod. eo. sed econtrario quoque videbatur seruum nihil habere debere: quia cum putasset illum liberum, intellexit vt tunc substitutus admitteretur, quando non posset esse hæres, at eo existente seruo, non potest: Igitur videtur, quod omnia ad substitutum transeant. Deciditur tamen propter conflictum rationum, quod vtrique dimidiæ vendicatio competat, electa media via, prout in obscuris fieri solet leg. Nesennius,

† *Et in ea tantū procedit iste text. itē in casu suo, vbi, idest cohæredi: substituto est facta substō: tunc. n. ꝗuis per ius accrescēdi haberet substitutus partē illius, cui non fuit substitutus, tamen nulla tali in eis facta distictiōe, hoc ē diuisione, ea hēbit iure substonis: & hac fuit forte mēs istius litera, sec9 tamē esset in pupillari, vel aliàs vbi ius accrescēdi locū habere non posset, vt per doct. hic.*

¶Si seruum alienum quis patremfamilias[a] arbitratus, hæredem scripserit, & si hæres nõ esset, Mænium ei substituerit, isq. seruus iussu [b] domini adierit hereditatem: Mæuius substitutus, in partẽ[c] admittitur. Illa enim verba, [d] Si hæres non erit[e] in eo quidem, quẽ alieno iuri subiectũ esse testator scit, [f] sic accipiuntur, si neque ipse hæres erit,[g] neque alium[h] hæredem effecerit,[i] in eo verò, quẽ patremfamilias esse arbitratur, [k] illud significat, si hæreditatem sibi, vel ei, cuius iuri postea subiectus [l] esse cœperit, non acquisierit: [m] † Idque † Tiberius Cæsar in perso-

ulus, de nego. gest. No, quod dicitur in summa. Item, quod existentibus hinc inde rationibus & dubijs, eligitur media via, Itẽ, quòd error in persona hæredis instituti, quod sit liber vel seruus, non vitiat. Item, quod illa verba, si hæres nõ erit, in seruo intelliguntur, vel si aliũ hæredem non fecerit. Item, quòd princeps fuit iudex in causa propria.

a ¶ *Patremfa.* id est liberum hominem.

ADDITIO. Et hoc verum, nisi error esset in ea personæ qualitate, quæ præsumeretur causa finalis ipsius institutionis, puta in cõsanguinitate, l. si pater. Codice de hæredib. Instituen. Angel.

b ¶ *Iussu*. Quem iussum necessariò oportet precedere, vt ff. de acqui. hæred. l. si quis mihi. §. iussum.

c ¶ *In partem*. sed in quam? Respon. hæreditas in duas partes diuiditur, & iterũ vnus semis diuiditur in duas partes, quæ sunt duę quartæ totius, & vnam harum particularum habet dominus institui, aliam substitutus, vt ff. de hæred. institu. l. si paterfam in fi. Sed de alio semisse quid erit? Respon. quidam, ꝙ substitutus habet inspecta opinione testantis, scilicet qui credidit institutum liberum fuisse, & ita per consequẽs credidit substitutum admitti, si hæreditatem sibi institutus non acquisierit, vel alij, cuius iuri postea subiectus foret, vt in fi. huius. § ergo si aliquid istorum duorum non contingit, debet habere substitutus secundum opinionem testantis totam hæreditatem, sed quia non erat liber, vt testator credidit. de æquitate datur domino ipsius quarta hæreditatis, & facit pro hoc illud generale, opinionem considerandam, vt ff. pro empt. leg. 2. §. si à pupillo, & ff. de acquir. hæred. leg. is qui putat. Alij dicunt, quòd domino datur, considerata veritate magis, quam opinione, quia verè seruus eius domini factus erat ille, qui institutus fuit quod verius esse videtur, veritate magis attenta. vnde facit & illud generale, veritatem spectandam, vt inf. de leg. §. si quis rem. Accur.

Opinio an sit veritati pfereda.

SYL. ¶ Adde, ꝙ hæc glo communiter approbatur. Tamen contraria sententia saltem disputando sustentabilis est, cuius tota vis est in l. si paterfam. ff. de hæred. instit. vbi propriè deciditur dubitatio gl. pro substituto, & sic contra gl. dicitur enim in prin. substitutum admitti in parte, & cum non declaret in quam, de dimidia est intelligendum. l. nomen. §. portionis. ff. de verbo. sign. ponit postea rationem ille tex. quare substitutus admittitur, tandẽ dicit duos semisses fieri, vnum diuidi inter eos, de altero videtur nihil dicere, quòd ideò fecit, quia iam sup. dixerat ad substitutũ pertinere, & stante tali intellectu omnia argumenta gl. facilimè resoluuntur.

ADDITIO. Dic quòd vltima opin. gl. est verior, & ita not. gloss. & doct. in d. l. si paterfamil. videlicet, quod dominus serui habeat totum alium semissem. Arct.

† *vide Alc. li. 1. Dispunct. c. 2.*

† *aliàs Titus.*

d ¶ *Illa enim verba*. nunc mutant casum, nam su. dixi, quando aliud arbitratur testator, & aliud erat, in his autem duobus respõsis quæ sequuntur, idem est, id quod arbitratur testator.

e ¶ *Si hæres non erit*, quæ apponuntur in substitutionibus vulgaribus.

f ¶ *Testator scit*. & verum scit, aliàs enim non diceretur scire, nisi esset, vt ff. de aqua pluuia arcen. l. 2. § item Labeo ait.

g ¶ *Erit*. i. liber factus.

h ¶ *Neque alium*. i. si neque sibi, si liber fiere, vel dño suo præsẽti, vel ẽt futuro quærat.

i ¶ *Effecerit*. nam tunc quando est aliquod istorum duorum admittitur substitutus.

K ¶ *Arbitratur*. i. testator, subaudi, & verum arbitratur.

l ¶ *Subiectus*. puta quia vendidit sę ad pretium participãdum, vel quia dedit se in arrogationem, quod potest.

m ¶ *Acquisierit*. supple in litera. At in nostro casu primo. s. huius §. aliud est, & aliud arbitratur, vnde ibi in partem admittitur, vt ibi diximus, & hæc omnia sic distinguẽdo seruauit princeps; qñ seruus suus fuit institutus, & alius substitutus, vt hic dicit & ff. de hær. insti. l. & hoc Tiberius. Collige ergo talem distinctionem, quia cum hæredem aliquem instituo, & si hæres non erit, substituo, aut scio liberũ, aut scio seruum, & tunc seruatur ꝙ in ij & iij. rñ. huius §. dr̃, aut puto liberum falso, cum sit seruus, & tunc subdistinguo, aut per eum volui aut nolui aliũ fieri hęredem, quia hoc expressi, & tunc seruatur mea voluntas, vt C. de hæred. instit. l. cum proponas, quæ est huic contraria:

aut

aut est dubium volui, vel nõ alium fieri hæredem per eum, & tunc setuatur quod in princ huius §. dicitur: Si autem puto seruum cum sit liber. (1.) hic casus Indubitabilis est scilicet quod erit liber hæres.

ADDITIO. (1.) In dubio autem error non præsumitur. & tunc hoc consistit in animo testatoris, qui non probatur, nisi ex coniecturis. quid autem in filio, vel monacho institutis cum datione substituti vulgaris. quos testator credebat esse sui iuris, vel etiam sciebat esse alieni, & an hæres primi instituti ex iure deliberandi præfetatur, an substitutus, vide Ang hic.

na Parthenij serui [a] sui constituit.

¶ *De pupillari substitutione.*

¶ *Liberis impuberibus, & in potestate testatoris existentibus potest substitui nõ solum vulgariter, sed etiã pupillariter, per quam substitutionem substitutus efficitur hæres ipsius pupilli. Aretinus.*

Liberis† [b] suis impuberibus, quos ĩ potestate q̃s habet, non solũ ita, vt supra diximus, [c] substituere potest, id est, vt si hęredes ei nõ extiterit, alius sit ei heres, sed

STL. ¶ Cuius distinctio virtualiter est eadem cũ distinctione. glo.

a ¶ *Serui.* s. instituti.

ADDITIO. Cui fuera talius substitutus. Nam diuisa fuit hæreditas inter Tiberium dominum serui, & inter ipsum substitutum, vt patet in leg. & hoc Tiberius. ff de hæred. insti.

¶ *De pupillari substitutione.*

Continuatio. ¶ Continuatur, quia supra visum est de vulgari substitu: verum, quia parentes non solum vulgariter, verum etiam pupillariter liberis substituere possunt, ideo sequebatur videre de pupillari substitutione. Christophorus.

Diuisio. Liberis. ¶ Totus iste titulus diuiditur in sex partes. Primò ponit, qualiter quis possit facere pupillarem substitutionem. Secundò, de exemplari substitutione, cui fieri potest. Tertiò, edit ad pupillaris substitutionis materiam. Quartò, quod etiam exhęredatis potest fieri illa substitutio. Quintò, circa pupillarem substitutionem aliquos casus ponit, & potissimè vsque ad quam quantitatẽ possit fieri. Sextò, quod maiori, vel puberi, vel extraneo fieri nõ potest pupillaris. Secunda ibi, Qua ratione. Tertia ibi, Igitur. Quarta ibi, Non solum. Quinta ibi, Quæcumque. Sexta ibi, Extraneo.

¶ *CASVS.* figurari non debet nisi literaliter, prout ponit tex. cum declaret primos terminos, & quomodo substitutio pupillaris conficiatur. Not. quod parentes filijs suis impuberibus possunt nedum vulgariter, sed pupillariter substituere. Item no. ad essentiam pupillaris substitutionis quæ requirantur. Item no. formam concipiendæ substitutionis. Item, quod substitutio aliquando duplex est, aliquando simplex. Item, quod per vulgarem succeditur testatori, per pupillarẽ pupillo. Item, quod pupillaris expirat adueniente pubertate. Item, quod hęc substitutio inuenta est moribus & consuetudine. Item, quod consuetudo potest tribuere formam testamẽto cõdendo. item, quod consuetudo postquã est redacta in scriptis, adhuc dicitur cõsuetudo. Item, quòd substitutio pupillaris inducta est ex æquitate, vt qui sua imbecillitate impediuntur testamentum conficere, possunt habere ex testamento hæredem sibi datum à patre.]

† Forma huius pupillaris substitutionis ponitur in c. Raynu. Igl. sup verbo, liberis. post pr extr. de test.

b ¶ *Liberis.* No ex hac litera tria esse necessaria: vt pupillaris substitutio teneat, primum, vt sit de liberis cui substituitur. nam extraneo substitui non potest, vt infra eodem, §. extraneo. Secũdò, quod sint impuberes, nam puberibus non potest substitui, vt infra eoden, §. masculo Item tertium, quod habeat in potestate, vt in hac litera probatur per ordinem, emancipatis autẽ non potest substitui, vt ff eodem, l. 2. § 1. (1) Item est necessarium quartum, quod filij sint instituti vel exhæredati, aliàs nullum esset principale testamentum, vt sup. de exhęred. lib. in princ. & ff. eodem. l. 1 in fin. vnde nec pupillare valeret. vt infra eodem. §. liberis & hæc omnia similiter in nepotibus seruantur, si non sint recasuri in sui patris potestatem, vt ff. eodem. l. 2 § posthumus, aliàs cum sint recasuri, non valet testamentum, cum in eo casu sint, vt eorum testamenta non valeant, etiam si ipsi essent maiores.

Substitutio pupillaris habet 3. necessaria.

¶ Dic, quod sunt octo requisita secundum Bar. in l. 1. ff eodem in 2. quæstio. quem alij sequun. quinque hic posita, & quod non desierint esse in potestate ante mortem testatoris. vt ff. eodem l. cohæredi, §. cum filiæ. Item, quod pater sibi facit testamentum. l. 1. in fi vltimo, quod patris adeatur hæreditas. d. l. ver. adec. ff. eo.]

ADDITIO. (1.) Hic est ratio, quia substitutiones sunt de iure ciuili, secundum quod emancipatus habetur pro extraneo, fallit tamen hoc in milite, vt l. miles ita § exhæredato, ff. de testam. mil. dummodo filius non sit in potestate aui, aliàs secus, l. cum filius. ff. eod. tit.

c ¶ *Ita, vt supra diximus.* scilicet vulgariter. supra tit 1 & hoc idem hic subijcit, vt si heredes &c.

a ¶ *Hoc*

eo amplius, vt si hęredes ei extiterint; & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hęres, veluti siquis dicat hoc modo,[a] Titius filius meus hæres mihi esto;[b] & si filius[c] meus hæres mihi non erit, siue hæres[d] erit, & prius moriatur; quàm in suam tutelam venerit, † (id est antequã pubes factus sit[e]) tũc Seius hæres esto. Quo casu,[f] siquidem non extiterit hęres filius, tunc substitutus patri fit hæres,[g] si verò extiterit hęres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio[h] fit hæres substitutus: Nam moribus[i] institutum est; vt cùm eius ętatis[k] filij sint in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciat.†

¶ *Ad exemplum pupillaris inuenta est exemplaris, qua substituitur mente capto, quo resipiente euanescit. hoc dicit.*

¶ Qua ratione excitati,[l] etiam constitutionem[m] posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si qui mentecaptos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunq. sexus, vel gradus, liceat eis, & si puberes sint, ad exẽplũ pupillaris substitutionis, certas personas[n] substituere, sin autem

a ¶ *Hoc modo*. hic cautè nota, quòd primo ponit verba institutionis. Secundò substitutionis vulgaris. Tertiò substitutionis pupillaris. Accur.

ADDITIO. Aliqui dicunt, quod omnia sunt verba pupillaris substitutionis, quo etiam nõ hæredi, vt exhæredato, fieri potest, cum hic textus non intendat exẽplificare vulgare. Io. Fab.

b ¶ *Esto*. hæc est institutio tantum.

c ¶ *Et si filius*. Ecce vulgaris.

d ¶ *Siue hæres*. Ecce pupillaris.

e ¶ *Pubes factus sit*. Bene facit, quod exponit, aliàs interdum pro 14. annis, interdum pro 25. annis ponitur hæc oratio, cũ in suam tutelã venerit, ff. de lega. 3. l. cum filio.

† *aliàs desunt hæc verba exposit iua.*

f ¶ *Quo casu*. supradicto.

g ¶ *Patri fit hæres*, & solius patris habeat bona, secundum Azonem.

h ¶ *Ipsi filio*, & nihilominus patri, vt ff. eod. leg. paterfamilias & bona pupilli, vndecunque quæsita sunt, habet, vt ff. eo. leg. sed si plures, §. ad substitutos.

SIL. ¶ Quod dic verum, etiam si substitutus pupillariter sit substitutus in certa re, quia detracta illius mentione admittitur in totum, tex. est sign. in l. cohæredi, §. fi. ff. eo.]

¶ Nisi in duobus casibus, vt in testamento militis, & arrogatoris, vt ff. eo. l. sed si plures §. in arrogato, & §. sed substitutos, in fi.

SIL. i ¶ *Moribus*. aliàs à maioribus, vt C. de impub. & ali. substit. l. humanitatis.

* ¶ Expone verbum moribus. i. consuetudine, seu iure illo, qđ sine scripto, ex auctoritate tamen prudentium venit, introductum est l. 2. §. his legibus, de orig. iu. §. media, inf. de legi. agna. suc. non autem intelligitur de Lacedęmoniorum moribus, vt Accursio alibi visum est, quod latè confutat Alc. in l. 2. ff. eo.

K ¶ *Ætatis*, vt masculi antè 14. ann. fęminæ autem ante 12. ann. ff. de testa. l. qua ætate, & sup. qui test. non possunt, §. cum ergo.

** Adde, quod ita consuetudine per prudẽtium interpretationem institutum fuit, propter vim patrię potestatis, paternique testamenti cum pupillari coniunctione, l. patris & filij, ff eod. non enim videbatur pater facere testamentũ alienę voluntatis, cum lex haberet patrem & filium pro eadem persona, l. vlt. C. de im pub. & quod de pupillo vsque ad pubertatem permittebatur, postea ad furiosos Iustiniani humanitate extensum fuit, l. amplius. C. eo. & infra §. seq. nec hac in re amplius beneficio principis opus est, quòd olim erat, l. ex facto. in prin. ff. eod. vnde subdit Iustin.]

† *Et sicut pater põt facere filio impuberi testamẽtum ita eidẽ põt eligere sepulturã c. de vxore cũ gloss. in ver. definitũ. ext. de sep.*

¶ Qua ratione.

TSL. ¶ *CASVS*. figurari potest hoc modo, quia quis poni non deberet in l. tradente primos terminos. Quęrebat. an substitutio facta puberi mentecapto valeret? & videbat. qđ nõ, quia non vr̃ permitti à l. quòd aliquis alicui possit testm̃ condere, ita quòd substãtia eius ab ipso pendeat, l. captatorias, ff. de hære. inst. Sed cõtrarium dr̃, quòd ad exemplum pupillaris substitutionis inuenta est exemplaris faciẽda mẽte capto, quia qua ratione iura cõcesserunt, quòd pater possit testari pro filio, qui testari prohibeat respectu ætatis, durante ętatis impedimẽto. eadem ratione cõcesserũt, quòd durante impedimẽto impediẽte testãdi facultatem, hoc fieri possit in mẽte capto. Quę no. sunt in hoc tex. clara sunt, collige per te.

l ¶ *Excitati*. s. nos Iusti.

m ¶ *Constitutionem*. C. de impu. & ali. substitu. l. humanitatis.

n ¶ *Certas personas*. Scilicet filios mente captorum si habeant, aliàs fratres mente capti:

† In tantum qđ cæteris exhæredatis, vel ex iusta causa p̃teritis, vnū tantūmodo substituere potest Ang.

pti: † aliàs quoscunque volet, vt in d. l. humanitatis continetur.

¶ Et in hoc discrepat à pupillari: & ratio est: quia pupillaris introducta est, secundum iuris ciuilis rigorem ratione patriç potestatis. quæ durat etiam si extraneos substituat: sed exemplaris fit ex quadam humanitate & pietate, quæ cessat substituendo extraneos. cum furiosus haberet filios: vel fratres, & hæc est ratio Bart. in l. ex facto. ff. eo. col. 7. quæ disputatiuè pariter difficultatem.

SYL.

resipuerint, [a] eandem substitutionem infirmari: † & hoc ad exemplum [b] pupillaris substitutionis, quæ, [c] postquam pupillus adoleuerit, [d] infirmatur.

† Alias subnectitur verbū sancimus.

† Similē & pleniorem glo. habes in c. Rayn. extra de testa.

ADDITIO. Etiam supradictis existentibus, quæ sunt spurij, vel naturales tantum, aut etiam mentem capti. Ang. Are.

a ¶ *Resipuerint*, id est cum compotes mentis, vel sani facti fuerint.

Substitutio vulgaris.

b ¶ *Ad exemplum*, & ita hæc vocatur exemplaris substitutio. Vnde vt plene de his habeas notitiam, † distingue quinque genera substitutionum & quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris, alia breuiloqua, alia compendiosa. Prima s. vulgaris subdiuiditur: quia alia expressa, vt quæ fit verbis negatiuis: vt, si hæres nō eris, Titius erit hæres, vt sup. prox. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis, vt hic, vos inuicem substituo, vt ff. de hær. insti. leg. cum in testamento. §. 1. Item hæc, quisquis erit mihi hæres, sit filio meo impuberi hæres, vt ff. eo. leg. qui liberis. §. hæc verba. Hæc vulgaris adita hæreditate expirat, vt Cod. eo. leg. post aditam.

Substitutio pupillaris.

Secunda autem s. pupillaris similiter subdiuiditur: quia alia expressa, quæ fit verbis affirmatiuis, vt hic si hæres eris, & morieris in pupillari ætate. Titius sit hæres, vt sup. prox. Alia tacita scilicet vt si vulgariter tantum pupillo substituatur, quo casu tacita subintelligitur pupillaris sic & sub pupillari tacita vulgaris intelligitur, vt ff. eo. leg. iam hoc iure. (alias, iam hoc iure) in princ. & Cod. de impub. & alijs subst. leg. quamuis. Et hæc adueniente pubertate expirat, vt in fin. huius. §. Tertia, s. exemplaris, sic ideo dicitur, quia ad exemplum pupillaris substitutionis est inducta, vt hic dicitur. In multis tamen differunt, quia hæc etiam maioribus fit, sed illa tantum impuberibus. Item vsque ad certam ætatem fit pupillaris. s. quattuordecimum annum, vel duodecimum in fœmina, vt in ff. eo. §. masculo, vel etiam minus tempus certum non maius, vt ff. eo. l. si ita quis substituerit & l. in pupillari, at hæc exēplaris in incertum. Item in hac. s. exemplari, certæ personæ substituuntur. vt C. eod. l. humanitatis. in pupillari autem quilibet potest substitui.

Substitutio exemplaris.

SYL.

¶ Item illa fuit introducta moribus hæc l. Item pupillaris non potest fieri naturalibus tantum, hæc sic. Item soli parentes masculi substituunt pupillariter, hic et matres, d. l. humanitatis. Item pupillaris potest fieri exhæredato, hæc non, quare saltem debet habere legitimam, differunt etiam in aditione hæreditatis.

Substitutio breuiloqua alias reciproca.

¶ Quarta autem id est breuiloqua, fit ita; duobus hæredibus institutis, Vos inuicem substituo, & si ambo pupilli sunt, quatuor substitutiones his verbis breuibus comprehenduntur, & appellat lex hanc reciprocam substitutionem, vt ff. eod leg. nam hoc iure, §. primo.

Substitutio cōpendiosa.

† Sic dicta quia ī verborum cōpendio plures substitutiones & tempora comprehendit.

Quinta. s. compendiosa, † fit his verbis aliquo instituto. Quandocumque decesserit, Titium substituo, & si quidem hæc fiat à milite pupillo vel non pupillo, valet iure directo, quādocunque decedat institutus, vt ff. de mil. test. l. miles ita hæredem, §. 1 nisi mater sit in medio: quo casu iure fideicōmissi valet, si pubes iam factus decedat institutus, vt C. eo. l. precib. Si verò paganus siue nō miles faciat eam, valet iure directo, si moritur institutus in ætate pupillari: si verò postea, tūc aut per hæc verba fit. Substituo illum & tūc trahitur ad fideicō. vt ff. ad Treb. l. Scæuola. aut per hæc verba, Te instituo. & si decesseris quandocunque, tibi illum facio hæredē. & hæc non valet, vt ff. eod. l. verbis ciuilibus.

¶ Materia huius glo. excedit vires additionis. & modum, & etiam captum iuuenum, ideò pertranseo.

** Adde, q̄ compendiosa ita diffinitur, est quædam substitutionum adiectio, quæ sub mortis, vel alia conditione, plura cōprehendit tempora dr̄ aute adiectio, quia vulgari, vel pupillari, vel militari, vel precariæ, seu fideicōmissariç qualitatem compendij adijcit, quo plura tēpora. i. plures casus substitutionum complectitur, complectitur. n. ante aditam hæreditatem vulgarem, post aditam vsque ad pubertatem pupillarem, deinde ab ab hoc tempore militarem, vel precariam. *SYL.*

c ¶ *Quæ*, scilicet pupillaris.

d ¶ *Adoleuerit*. Item finitur arrogatione impuberis, vt ff. de adoptio. l. nec ei, in fi. (1) Item si patris non fuit hæreditas adita, vt ff. eod. l. sed si plures, § si ex asse.

¶ Intellige, nisi substitutus veniat per edictū, si quis omi. ca. testam. vt ibi, vel nisi existentia sui hæredis confirmet tabulas pupillares. l. filius qui patri ff. eod.

¶ Item si nascitur posthumus testatori, vt ff. eod. l. si pater filium.

¶ Dic hoc verum olim, hodie secus, auth. ex causa C. de lib præte.] *SYL.*

¶ Item per secundum testamentum, quod tamen valeat, vt ff eod l. si quis eum. §. fina. Item si testamentum paternum rumpatur per querelam in totum, aliud si pro parte, vt ff. eo. l. in substitutione, & de inoff. testam.

l. Pa-

l. Papinianus, §. sed nec impuberis. sed contra tabul. bonc. pos. mota non facit pupillarem substitutionē cessare, quia ibi nō quęritur de viribus testamēti, vt ff. eo. l. ex duobus § fi. & de inof. testa. l. filius, §. 1. l. hæc scriptura. & ff. de bonorum possessio. secūdum tab. l. si ita scriptum, §. fi. & l. vt bonorum.

¶ Dic clarius, quod dicitur vnum respectu vnius testatoris, vnius solennitatis, & validitatis, & iuris accrescendi. l. qui patri, ff. de acquiren. hæredita. dicuntur autem duo respectu hæreditatum, & quia duobus prouidetur, & quia possunt diuersimodè repudiari & quia duobus temporib. cōfici possunt. l. si quis eum, §. fina. ff. eodem, est tamen re vera vnum, quia alias cōcurrerent, tres fictiones, quod factum à patre censeatur factum à filio. Item, quod impubes posset testari. Tertia, quòd factum ante mortem censeretur factum post mortem. SYL.

¶ Itē si testamentum patris fiat irritū. l. si quis filio, §. irritum, ff. de iniu. rup. Item si substitutus tempore mortis sit incapax, leg. si is qui hæres. ff. de hære. Insti. Item, si ante mortem patris fuit emancipatus, leg. cohæredi, §. cum filiæ, ff. eodē. Item, si daretur filius pupilli ante pubertatē, quod videtur impossibile finiretur. l. ex facto. in princip. ff. eodem.]

ADDITIO.

(1.) Et est ratio, quia tunc impeditur arrogatus non solum ex defectu ætatis testari, sed ex alio defectu, quia est subiectus alterius potestati, cui per dationem pupillaris substituti non potuit prouideri. secundum Christ. Por.

¶ Substitutio pupillaris habetur pro duobus testamentis, patris & filij. h. d.

¶ Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum [a] ordinata, duo [b] quodammodo sunt testamenta, alterum patris, alterum filij; tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset, aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum.

¶ Pupillaris substitutio separatim à testamento paterno facta; & in eo etiam, valet. hoc dicit.

¶ Sin autem quis ita formidolosus [c] sit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum acceperit; post obitum eius periculo insidiarū subiaceat: [d] vulgarē quidem substitutionem [e] palam facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet, illam autem substitutionem, per quā, si hęres extiterit pupillus, & intra pu-

SYL. ¶ Igitur in pupillari. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an substitutio pupillaris faceret censeri vnū vel duplex testamentum, & videbatur quod vnum, quia cum filius in virtute propriæ personæ non possit testari, non videtur posse etiam per alium. Cuius cōtrarium dr. non quod pater testet nomine filij, quia hoc non posset ex ratione opposita, sed pater dr testari nomine proprio in virtute potestatis à l. tributæ, & ideò dr potius vnū testm̄ duarum hæreditatum, quamuis cōsideratis hæreditatibus possint dici duo testamenta, ex quo talis substitutio trahitur ad bona pupilli. Not. quod dictio, quodammodo, denotat impropriietatem. Item, q hæreditas accipitur pro causa. s. materiali testamenti. Nota etiam, quod substitutio pupillaris dicitur quasi testamentum patris & filij.]

a ¶ *Præfatum modum*, vt sup. in princ.

b ¶ *Duo*. No. quòd duo dicūtur quo ad quid, quia duobus fit, nam instituitur hæres duobus patri scilicet & filio.

Item duarū hæreditatum, vnum verò dicitur, quia ab vno factū, & facit ad hoc, ff. eo. l. patris, & filij, & ff. de condi. & demonstra.

¶ Sin autem quis. ¶ *CASVS*. Quærebatur primo an substitutio pupillaris potest fieri diuerso tempore, & diuersa scriptura à testamento paterno, & videbatur, quod non, quia cum re vera sit vnicum testamentum, debet fieri vno contextu, & vna solennitate, leg. hæredes palam, ff. de testa. sed contrarium dicitur, quià id, quod dicitur in d. l. hæredes palam habet locum, quando est vnum testamentum omni respectu, secus si diuersis respectibus, nam tunc diuerso tempore fieri potest, vt in hoc casu.

Secundo dubitabatur, an si eodem contextu fiat, valeat, & poterat esse dubitatio ex eo, quia sic videbantur quasi parari insidiæ pupillo, contrarium deciditur, quia l. non præsumit hoc in eo, qui per patrem substituitur.

Not. summarium.

c ¶ *Formidolosus*. i. dolosus multi formiter vel. i. timidus & meticulosus.

d ¶ *Subiaceat*. quibus insidijs eū subiaceret substitutus, vt haberet eius hæreditatem, vt fecit Zacharelius.

e ¶ *Substitutionem*. scilicet cum ipsa institutione. nam hic est ordo, vt primo institutio. secūdo vulgaris substitutio, tertio pupillaris

fiat

bertatem decesserit, substitutus vocatur,[a] separatim in inferioribus partibus scribere[b] † debet, eāque partem proprio lino,[c] propriaq. cera cōsignare, & in priore parte testamenti cauere,[d] ne inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiantur.

¶ Illud palam est, nō ideo minus[e] valere substitutionem impuberis filij, quod in eisdem tabulis[f] scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset, quamuis pupillo hoc periculosum sit.

¶ *Pupillaris fit etiam exhæredatis, & in ea veniunt omnia bona pupilli, & habet locū in posthumis h.d.*

¶ Non solum autem hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatē mortui fuerint, sit eis hęres is, quem ipsi voluerint, sed etiam exhæredatis.[g] Itaque eo casu,[h] si quid exhęredato pupillo ex hæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum † atque amicorum acquisitū fuerit,[i] id omne[k] ad substitutum pertinebit.

¶ Quecunque diximus de substitutione impuberū liberorū,

fiat, vt supra eodem tit. in princip.

a ¶ *Vocatur*. quæ est pupillaris.

b ¶ *Scribere*. Vel etiam alia charta, quia & hoc fieri potest, vt ff. eod. l. patris & filij.

** Ex hoc tex colligi potest, vnde substitutionis verbum fluxerit. nam solebāt testatores primo hæredis nomen scribere, §. ante infr. de legā. deinde alios subtus statuere, id est, quod Sueto. ait, in ima cera & Impe hic, in inferioribus partibus.

c ¶ *Proprio lino*. Linum appellat ipsam chordulam, quæ fit de lino vt videmus fieri in literis domini papæ. in quibus chordulis testamēti apponebantur 7. sigilla de cera. Et ideo dicit proprio lino, quia si alieno, vēdicaret dominus, † & ita aperiretur, & consiliū legis, nullum esset. Vel dic proprio, id est, separato ab alijs partibus testamenti. Sed nonne magis insidiabitur substitutus, cum tantam constitutionem id est ordinationem videat, & propter se? Respon. hoc ignorabit, an propter alium facta fuerit illa ordinatio. Accur.

ADDITIO. Nec ideo inualidabitur istud consilium, quia sub expressa vulgari tacita pupillaris contineatur, quia illud verum nisi de mēte tacita vel expressa testantis cōtrarium appareat vt hic & l. iā hoc iure, ff. eod.

d ¶ *Cauere*. Idem est, & si hoc non caueat, dum tamen separatim signet.

e ¶ *Non ideo minus*. quasi dicat, diximus, quod si caute fieri potest, sed si nō ita fecerit, numquid valet ideo minus? Respon. non ideo minus &c. vt hic dicit.

f ¶ *Tabulis*. s. apertis.

¶ Non solum autem. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an exhæredato posset substitui pupillariter, & videbatur, quod non, quia cū substitutio pupillaris introducta sit intuitu cuiusdam pietatis, & humanitatis in patre, vt scilicet filio testamentū facere possit eo tēpore, quo propter ætatem impeditur testari, exhęredatio huic pietati aduersari videbatur. l. Titia, l. 2. ff. de inoffi. test. Nō videbatur igitur patri cō cedendum testamentum facere pupillo, quem ita odio prosequebatur vt à paterna hæreditate, excluderetur. videbatur enim tunc cessare fides illa, in qua I confidit. Sed contrariū deciditur, quia quamuis negauerit hæreditatem propriam, non tamē hoc debet denegari aliud beneficium ex alio capite competens cum inconuenientia non sint multiplicanda. l. 1. §. 1. ff eod. No. exhæredatis substitui posse. Item quod in pupillari veniunt omnia bona pupilli. Itē, quod substitui potest non tantum iam natis, sed posthumis.

g ¶ *Exhæredatis*. s. substituere possunt.

* ¶ Scilicet pupillariter. nam per fideicommissum non possunt. Et ratio differentiæ est, quia per pupillarem substitutionē prospicitur pupillo, ne intestatus decedat, §. igitur, sup. eo. at per fideicommissum oneraretur à patre, cum autem sit onus, non potest ei imponi, cum nihil relinquitur, secundum Dyn. quem refert & sequitur Barto. in l. 1 §. penult. ff. eod.

h ¶ *Eo casu*. Scilicet, quando exhæredato substituitur.

i ¶ *Fuerit*. Vt quia gratiosus erat hic pupillus, sic vt ei donaretur, vel legaretur.

K ¶ *Id omne*. Immo videtur, quod tantum in eis bonis valet substitutio, quæ à patre peruenerunt ad filium exhæredatum, vt ff. de milita. testamen. l. miles §. exhæredato, quæ est huic contraria. Sol. ibi miles emancipa-

to

† *alias non est debet.*

† *Doctores cōtra propter publicā vtilitatē ad similitudinē signi insulti, vt per Ioā. Fab. & Angel. hic.*

STL.

vel hęredum institutorum, [a] vel exhęredatorum, [b] eadem etiam de posthumis intelligimus.

¶ *Non potest pater pupillo suo substituere pupillariter, nisi sibi faciat testamentum, & si non valet testamentum patris, non valet etiam dicta substitutio. Ang.*

¶ Liberis autem † suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi [c] faciat, [d] nam pupillare testamentum pars, [e] & sequela est paterni testamenti, adeò vt si patris testamentum non valeat, [f] nec filij quidem valebit.

¶ *Pupillaris substitutio potest fieri singulis pupillis, vel ei, qui vltimus morietur. Ang.*

to substituebat, quod in alio, scilicet pagano, non toleratur, vt inf. eo. § extraneo, & ideò cum vnum pro eo inducitur, scilicet, quòd potest substituere emancipato, & aliud contra eum inducitur, scilicet quod non potest substituere emancipato, nisi in ijs bonis, quę sibi dedit, vt arg. ff. de iureiu. l. cum qui in princ.

STL. ¶ Pro solu. vide Christoph. hic, quia Ang. non bene intelligit.

¶ Ad substitutum. Qui substitutus nullo potest grauari legato, etiam in ea re, quæ pupillo fuit relicta, vt C. de leg. l. cum quidam. sed ipse exhęredatus sic in re sibi relicta, vt ff. eodem. leg. cohæredi, §. cum filiæ, in fin §. (i) Et not. hunc. §. non posse hodie habere locum, nisi talis sit impubes, qui possit esse ingratus, vt proximus pubertati, vt not. sup. quib. mod. tut. fin. §. item finitur, vers. item si in seruitutem, aliàs non potest exhęredari, vt C. de inoffi. testam. l. si quis in suo, §. legis.

† Facit ad hunc §. c. in nostra in glo. 1. in fi. ext. de sepul.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis, quia substitutio exhæredati est simpliciter testamentum filij, ita quod non patris, à quo nullam quotam hæreditatis accipit, & ideo in alieno testamento legare nõ potest, secus si ex eadem voluntate quotã hæreditatis haberet substitutus, & substitutioni locus esse posset, vt hic Ang.

a ¶ *Institutorum*, vt sup. eo. in princ. vsque ad proximum §.

b ¶ *Exhæredatorum*. vt sup proximo. §.

* ¶ Ratio est, quia pupillaris substitutio instituta fuit fauore liberorum impuberum: vt sup. eo tit. in princ. vers. nam moribus &c. posthumi autem habentur pro natis, cum de eorum commodo agitur, l. quod dicimus de verb signif

¶ Liber. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit, an substitutio pupillaris posset fieri, quamuis testamentum paternum factum non sit. videtur quòd sic, quia ex quo potest fieri separatim, vt dictum est sup, videtur, quod possit fieri etiam absque eo, quod fiat testamentum paternum, contrarium tamen deciditur, & assignatur ratio in tex quia substitutio pupillaris est pars, & sequela testamenti paterni, ideò non potest stare sine eo. Not. summa. Item, ꝙ nullitas testamẽti paterni influit in nullitatem tabularum pupillarium.

c ¶ *Et sibi*. Hic nota, ꝙ si filium exhæredat, cui substituit, prius sibi, deinde debet facere filio testamentum. Si autem eum instituat, tunc vel ante, vel post, valet institutio, vel substitutio, vt ff. eodẽ. l. 2. §. prius, & §. sed siquis, & § sed & si, & §. fi.

¶ Hanc gl. seq. Bar. Ang Alb. & Sal. in d. §. prius. tamẽ cõmuniter damnatur, quia nõ potest reddi bona ratio diuersitatis, q̃uis Barto. assignet coloratã, quæ tamen damnatur. STL.

d ¶ *Faciat*. hoc fallit in milite, qui potest substituere pupillo, licet non instituat sibi aliquem hæredem, vt ff. de vulg. & pupil. subst. l. 2. §. quisquis.

e ¶ *Pars*. sic, ff. quemadmodum testam. aper. l. penult.

f ¶ *Non valet*. scilicet à principio, vt quia filius fuit pręteritus, vt ff eo. l. si quis eũ, in fi. l. Vel aliàs, scilicet nõ valet testamẽtũ à principio, cũ multi sint modi, quibus testamentũ non valet, vt ff. de iniu. rup. testa. leg. 1. Idem etiã, si ex post facto rũpatur in totũ, scilicet testamentũ patris, secus si pro parte tm̃, quia tunc substitutio remanet, vt ff. eo. l. In substitutione, & ff. de inoffi. test. l. Papinianus, §. sed nec. Itẽ hęc sunt vera si iure ciuili expugnetur testamẽtũ, aliter aũt, si iure prætorio, ut si per cõtra tabulas expugnetur testamentũ, q̃a remanet substitutio, vt ff. eo. l. ex duobus in fi. & l. seq. quæ huic l. contrariæ sunt.

¶ Ratio est, quia vltimo casu testamentum de iure ciuili valet, ideo sustinetur substitutio pupillaris. STL.

¶ Sed certè aliud est, cum expugnatur iure ciuili, vt hic, aliud cum iure prætorio, vt ibi. nam prætor non potest facere esse, nec desinere hæredem, inf. de bon. poss. §. quos autem.

** Receptior est sententia, hodie si testm̃ ex causa pręteritionis nullius sit momenti, pupillarẽ substitutionẽ ipsi instituto factã cõseruari, auth. ex causa. C. de lib. præt. ꝙ tamẽ quibusdã casibus non procedit, vt cum pater nesciens se alium habere filium, illum præterijsset, vel filio impuberi instituto datus esset extraneus substitutus. Idem, si contra tab. bo. pos. impetrata sit, d. l. ex duobus, §. fi. quia prætor non potest facere, quin adhuc institutus iure ciuili hæres sit, d. §. quos aũt,

at secus,

at secus, si testamentũ ex querela veluti inofficiosum expugnatum sit.d.§. sed nec impuberis. ad causam enim intestati omnia tunc rediguntur.] Item no. hic quod de alienis rebus quis testatur, vt pater de bonis filij sic & alia, ff. d. don. inter vir. & vxor. l. cum hic §. si miles, & ff. de iniu. rup. testa. l. si. qs filio §. sed & si quis fuerit. Est & alius casus secundum quosdam, vt C. de secun. nup. l. fœminæ, §. fi. Sed de iure cõmuni aliter est vt ff. de test. l. l. eius qui. §. 1. & de codicil. l. conficiũtur, §. si post.

STL.

¶ Vel singulis. Casum nõ expedit figurare in tam aperta regula. Nota summarium. Item, quod substituendo vltimo videtur mens testatoris esse conseruare ius legitimarum hæreditatum.

¶ Vel singulis [a] liberis, vel ei, qui eorum nouissimus [b] impubes morietur, substitui [c] potest, singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit, nouissimo, si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

¶ Substitutio pupillaris, potest fieri nominatim, aut generaliter, quo casu vocantur scripti hæredes pro rata institutionis. hoc dicit.

¶ Substituitur autem impuberi, aut nominatim, [d] veluti, † Titius aut generaliter, vt. Quisquis mihi hæres erit. [e] Quibus [f] verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui † & scripti sunt hæredes, [g] & extiterunt, [h] & pro qua parte [i] hæredes facti sunt.

† *aliàs Titius hæres esto.*

† *Qui et scripti hæredes extiterunt.*

STL.

† *Etiam vnica oratione, q. facit, vt si filiab. legentur centũ p qualibet, q̃uis verbis sint coniuncta non tamen habeant ius accrescẽdi, vt l. huiusmodi §. quib ita*

STL. ff. de l. 1. Ang.

a ¶ *Vel singulis.* Potest enim esse, quod quis habeat plures filios, & omnes impuberes si cuilibet substituere vult, † poterit, sin autem vltimo loco morienti, & hoc potest, vt hic, & ff. eo. l. vel singulis, & hoc casu, vno moriente, defertur sua portio iure legitimo. ſ. p l. 12. tabul. ad fratres, vt hic, & inf. de legi. ag. suc. §. 1. Sed certè ex eo, quod tantum vltimo morienti substituit, videtur eos inuicem substituisse vsque ad vltimũ, & ita iure substitutionis magis, quã legitimo inter eos succedi videtur, vt ff. de lega. 2. l. Titia Seio, §. Seia. in fi. quę est huic cõtra. Sed certè ibi dixit plus scilicet, quòd non alienarent, quod testator eis admittebat, & ex hoc ibi dicitur iure substitutionis succedere, non quia vltimo tantum substituit, vt ff de leg. 3. l. is qui. in fi. ¶ Dic, quòd communis solu. est, quia sic simpliciter est facta substitutio, ibi in toto, secundum Bart. in d. l. vel singulis. vbi communiter approbatur.]

* ¶ Non enim posset tota hęreditas per eũ, qui vltimus moriatur, restitui, nisi ad eum peruenerit, peruenisse autem non potuit, nisi inuicẽ factã substitutionẽ ponamus.]

b ¶ *Nouissimus*, idest vltimus, puta his verbis, Qui ex liberis meis impubes vltimus morietur, ei Titius hæres esto.

** ¶ idem, si duobus impuberibus instituis, his verbis substituat. Si vterque impubes decesserit. l. cum quidam, C. eod.]

c ¶ *Substitui*. scilicet pupillariter.

¶ Substituitur. ¶ *CASVS*. in nouissima regula non figuratur nisi literaliter, cuius ratio est libertas vltimarum voluntatum. ideò autem admittũtur pro rata, quia cũ non designentur portiones, & certum est illum voluisse habere portionem, debet pręsumi eum, ita dilexisse in substitutione; sicut dilexerat in institutione. No. summa.

STL.

d ¶ *Substituitur. Nominatim.* sic sup. de exhæred. lib. § nominatim.

e ¶ *Hæres erit.* Subaudi, fit hæres filio meo.

f ¶ *Quibus.* scilicet genera. lib. verbis.

g ¶ *Hæredes.* scilicet patris.

h ¶ *Extiterunt*, scilicet ipsimet hæredes. nam secus si alijs quærant, vt puta patri vel domino. nam tales scilicet pater, & dominus, qui sunt hæredes per filium, vel per seruum, ex his verbis generalibus non admittuntur ex substitutione idem dicas de hærede hæredis, vt hæc notantur, ff. eo. l cum filio, & l. qui liberis. §. hęc verba, & l. sequen.

*¶ Rationem vide in d. l. qui liberis, ff. eod. & in l. sciendum. de verb. sign. vbi Alcia. eã doctissimè explicat]

i ¶ *Pro qua parte.* prout enim dilexit testator eos, instituit æqualiter, vel inęqualiter, sic in substitutione præsumitur, vt hic, & ff. eo. l. si pater, & sup. tit. 1. §. & si ex disparibus.

*¶ Animaduertendum est, q text. noster dicit substitutos succedere p qua parte hęredes facti sunt, non, pro qua hæredes scripti sunt. fieri non potest, vt maiorem habeant ex hæreditate testatoris portionem, quã ex qua scripti fuerũt, veluti si portio alicuius cohæredis repudiãtis eis accreuerit. in diuisione itaque hæreditatis pupilli hôc casu habetus ratio tam acquisitarum portionum, quã scriptarum l. si in testamento, ff. eod.]

STL.

¶ Masculo. ¶ *CASVS*. hic etiam non figurabitur, cũ notissima sit regula inducta cessante ratione finali introductionis ipsius pupillaris substitutionis, quia cum ideò introducta sit, vt suppleatur per parrem defectus ætatis filiorum, profectò adueniente ętate, qua sibi possunt testãdo puidere. debet cessare dispositio ex causa pterita introducta.

l. Titia,

¶ *Pupillaris substitutio expirat adueniente pubertate.*

¶ Masculo igitur vsque ad 14. annos [a] substitui potest, fęminæ vsque ad 12. annos, & si hoc tempus excesserint, substitutio [b] euanescit.†

¶ *Extraneo, vel filio puberi, non potest fieri substitutio directa post aditā hæreditatē, sed solum per fideicōmissum potest grauari de hæreditate alteri restituēda in totum, vel in partem. Aret.*

¶ Extraneo verò,]vel filio puberi hæredi īstituto, ita substituere † nemo potest, † vt si hęres extiterit, & intra aliqđ tēpus decesserit, alius ei sit hęres sed hoc solū permissum est, vt eū per fideicommissum [c] testator obliget [d] alij hęreditatē eius, vel totam, vel pro parte restituere, quod iusquale sit, suo loco trademus. [e]

¶ *Quibus modis testamenta infirmentur.*

¶ *Testamentū valet, donec rumpatur, aut irritum fiat, rūpitur autem agnatione filij adoptati, vel arrogati hoc dicit.*

l. Titia, §. vsuras, ff. de leg. 2. Not. quando expitet substitutio in masculo, & fęmina.

2 ¶ *Vsque ad quatuordecim annos.* scilicet cōpletos, nam pupilli esse desinūt, vt sup. quib. mod. tu. fi. in princ. sed inf. hos annos potest substitui, vt ff. eo l si ita quis & l. qui plures.

b ¶ *Substitutio.* scilicet directa, si tamē aliqua verba inueniātur fidei commissi in testamento iure fideicommissi valebit, vt C. de fideicō l. si frater tuus.

SYL. ¶ Extraneo.

† *Conc. c. Rayn. in gl. super verb. liberis, tamē med. sibi, pupillaris est extr. de test.*

¶ *CASVS.* Figuratio nō est necessaria, est regula notissima in materia substitutionū, ꝙ post aditam directò à pagano non substituitur, cuius ratio in promptu est, quia cum semel factus sit hæres, nō potest desinere postea esse hæres, sicuti non potest ex die, vel ad diē hæres quis institui, quod tā concessum est per fideicommissum, vt dicetur, inf. de fidei com. hær. No. summarium.

† *Nō tamen inutilis erit huiusmōi substitutio cū tacitā vulgarem cōtineat, secundum Bart. in l.1 col fi. ff. eod.*

c ¶ *Per fideicommissum.* quod semper fecisse videtur, cum dicit: Si filius meus quādocunque decesserit, substituto ei Vitalē, quia verbum, substituo, cum sit generale verbum, & ad directam, & ad fideicommissariā substitutionē possit trahi, ad id restringetur, quod est rei aptius, idest ad fideicommissum, quia directa non habet locum, quandocunq; decedit, & ꝓbatur hoc. C. de impu. & alijs substi. l precibus, § si vero substitutio (i) & ff. de vulga. subst. l. cohæredi, §. cum filiæ, & ff. de legi. & senatuscon. l. in ambigua. fortè idem si dicat, Vitalis hæres esto, nam trahitur ad fideicommissariam, quia de hæreditate restituenda rogasse videtur, vt ff ad Trebell. l. ex facto. 1. respon. & l Scæuola. Sed contra est, vt no. sup. in distinctione.

Substituo est verbum generale *

† *Nisi sit miles, ℏ cēturio, et ibi no. ff. eod.*

SYL. ¶ Dic, quod verbum hæres esto, est verbum directum, quod non obliquatur, vt dicit glo. & tradit Bartol. in l. centurio. colum. fina. ff. eodem.]

** Adde, verba directa, seu ciuilia dici, quæ sui natura ius, siue vniuersale, siue particulare in aliquem à testatore continentèr trāsferunt, nec ministeriū hominis requirunt, sed ipso iure effectum habent, qualia sunt hæres esto, accipiat, accrescat, moriatur ei, & similia, c. si pater. de test. in 6. vbi doc. Inflexa verò, seu obliqua vel precaria, q̄ ministerio hominis indigēt, veluti, restitutas quod verbum propriè pertinet ad fideicōmissa. l. cohęredi, §. cū filiæ, ff. eo. tit. Illud tamē admonemus nullum adeò directū verbum esse, quin fiat precarium, seu obliquum, si ita à testatore conceptum sit vt indigeat hominis ministerio, quod eleganter Bal. cēsuit. l. fin. colu. penul. C. de sacrosan. eccles. facit l. filiofa. §. vt quis. delegar. 1. & l. Lucius, §. fin. de leg. 3. Obserua præterea, quod vbi substitutio potest valere iure directo, non trahitur ad fideicommissum. d. c. si pater, & gl in l. verbis, ff. eo.

ADDITIO. (i) Not. ꝙ substitutio compendiosa facta verbis communibus valet omni tempore vt fideicom. & idem tenuit glos. in d. l. precibus, & est cōis opi. licet aliquid dixerint, ꝙ intra tēpora valeat iure direc. post tēpora verò iure fidei. dicatis, vt ibi Christop.

d ¶ *Obliget.* rogando eum per fideicomm. vt restituar.

e ¶ *Trademus.* vt inf. de fideicomm. hæred. per totum.

* ¶ Adde multum interesse, an quis substituatur directò, an per fideicommissum, nam priore casu succeditur in totum, posteriore, detracto quadrantes ex S.C Trebelliano.]

¶ *Quibus modis testamenta infirmentur.*

¶ Vsque nunc qualiter firmentur testamenta, nunc qualiter infirmentur, nam nihil est adeò firmum, quod non rumpatur, vt in Authent. de nup. §. nuptias. coll. 4. *Cōtinuatio.*

Testamentum. ¶ Totus iste titu. diuiditur in quinque partes. *Diuisio.*

Primò ponit, qualiter testamentum tollatur agnatione sui hæredis nouiter adoptati. Secundò, qualiter per secundum testamentum tollatur primum. Tertiò, qualiter testamentum irritetur capitis diminutione testantis. Quartò an voluntas solennis possit tolli nuda voluntate testantis. Vltimò, quòd etiā Imperator nō capit ex testamento imperfecto. Secunda ibi, in §. Posteriore. Tertia ibi. alio quoque. Quarta ibi, Ex eo autē. Quinta ibi, Eadē oratione. Ater.

TEstamentum iure factum vsque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu † manēte testatore, ipsius testamenti † ius vitiatur. Si quis enim post factum testamētum adoptauerit [a] sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris, aut per Prætorem (secundum nostram cōstitutionē [b]) eum, qui in potestate parentis fuerit; testamentum eius rumpitur, [c] quasi agnatione [d] sui hæredis.

* † Aliq. malunt legere, nō manente, sed decipiuntur de hoc. n agitur in §. alio. infr. eo. SYL. † alias vis.

¶ CASVS. in d. §. diffiniente, & procedente tradendo regulam, nō est figurandus, poterat tamen dubitari, quod cum testamentū iure factum esset, non posset tolli nisi saltem contraria expressa voluntate, & solenni, per reg. l. nihil tam naturale, ff. de reg. iur. Cuius contrarium dicitur, ꝙ rūpitur testamentum agnatione filij adoptati, vel arrogati. cuius ratio est, ꝙ cum à l. ciuili aquiparentur filijs legitimis, & naturalibus, & agnatione filij posthumi testamentum rumpatur, quia de eo nulla est facta mentio, & tamen ad validitatem testamenti debet institui, aut exhæredari, ita rumpitur in casu isto. Not. testamentum nullum rumpi non posse, quia priuatio præsupponit habitum. Item, quod solenne testamentum potest rumpi, & irritari. Item, quod tunc rumpitur, quando manente testatore in eo statu, ius testamenti vitiatur. Item, quod arrogatione filij rumpitur. Item, quod dictio quasi, est nota improprietatis.]

a ¶ *Adoptauerit*, idest arrogauerit.

* ¶ Idem, si legitimauerit filium, Dec. cons. 52. in princ. & Iul. Cla. de test. q. 84.

b ¶ *Constitutionem*. Puta auus est, qui adoptat, vt C. de adopt. l. cum in adoptiuis, & sup. de adop. §. sed hodie.

c ¶ *Rumpitur*. si autem prius eum instituisset, non rumperetur, licet postea arrogetur, vt ff de libe. & posth. l. filio. §. fi.

SYL. ¶ Ratio est, quia iam reperitur institutus, & cum testamentum sortiatur effectum secundum tempus mortis, illo tempore reperitur institutus, quo solet esse causa rupturæ. Si autem fuit exhæredatus filius emancipatus, & postea arrogetur, tunc non rumpitur, aut extraneus, qui postea arrogatur, & tunc rumpitur, vt ff. de contra tab. l. non putauit, §. si quis emancipatum.

Extraneum autem, nepotem accipe, qui non est suus hæres, cum alius eum præcedat † alias frustra tunc exhæredaretur, vt ff. de verb. oblig. l. quidam cum filium, & deli-

† Et intellige,

bet. & posthum. l. si quis posthumos, §. si filium.

ADDITIO. Et hæc vera, quando ante testamentum fuit facta exhæredatio, quid autem si in eodem, vel in vno testamēto instituatur, in alio postea simpliciter exhæredetur, aut si post ius quæsitum exhæredatio conferatur, vide Angelum hic.

d ¶ *Quasi agnatione*. Idest, sicut natiuitate alicuius posthumi, nam tūc certum est rumpi, vt ff. de iniust. rup. testamen. l. 1. in fin. & l. 3. in princip. & l. certum (1) Et hoc in masculi testamento, secus in testamento feminæ, vt ff. de liber. & posthum. l. Gallus, §. nunc de lege Velleia. in fi. §. & est ratio. quia præteritio matris habetur pro exhæredatione, vt sup. de exhær. lib. §. fin. sed de inoffic. testam. agit talis posthumus, vt Cod. de inoffic. testam. l. 3.

** Adde, quod ait glo. de posthumo, non habere locum in posthumo nepote concepto, & nato post mortem testatoris, quia is non rumpit testamentum, l. si quis filio. in princ. vbi Bart. de iniust. rup. te. & idem Bart. in l. nam ad ea de legi.]

ADDITIO. (1) Testamentum tamen ritè factum posteà per ingressum monasterij nō irritatur, sed regulatur secundum authen. si qua mulier, C. de sacrosanct. eccle. dic. vt per Ang. hic.

extraneū extraneitate, quā filius emācipatus est, et sic non ineptè exhæredatur imò lex consuluit, vt §. posthumorum supra de exhær. li. & ita bene sequitur ī gl. alias frustra, &c. Io. Fab.

¶ Posteriore.

¶ CASVS. Tritissima regula est in materia vltimarum voluntatum, posteriore testamento primum rumpi. Hoc tamen dubitandi materiam in text. nostro faciebat, quia videbatur ex voluntate testamentum pendere, ita quod quoquo modo constaret de noua voluntate contraria, primum testamentum videbatur rumpi, quia iam liquidò apparebat à priori voluntate recessisse, sed contrarium dicitur, quod necesse est secundum testamentum iure factum esse, vt primum tollatur, quod enim solenniter factum est, eodem modo dissolui debet. l. nihil tam naturale, ff. de regul. iur. nisi concurrat longum tempus cum voluntate minus solenni, quia tunc cursus temporis facit præsumi obliuionem prioris voluntatis, l. sancimus, C. de test. SYL.

Not. testamentum primum tolli ipso iure per secundum perfectum.

Item, quod est necesse, quod ex secundo possit adiri hæreditas, licet effectualiter non adeatur.

Item, quod tollitur, dato, quod in secundo

fit

¶ *Posteriore testamẽto, etiam quod ex eo hæreditas non adeatur, primum rumpitur, hoc dicit.*

†Posteriore quoque testamento, † quod iure perfectum est, superius rumpitur,[a] nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo,[b] an non; hoc enim solum spectatur an aliquo casu existere potuerit.[c] Ideoque si quis[d] aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortẽ eius ante quam hereditatem†adierit, decesserit:[e] aut†conditione, sub qua heres institutus est, † defectus sit, in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentũ non valet ruptum à posteriore, & posterius æquè nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres extiterit.

¶ *Primum testamentum iure perfectũ tollitur per secundũ perfectum, etiam si in eo sit in re certa hæres institutus, nisi in secundo asseruerit se velle valere primum, quo casu institutus in re certa, omnia per fideicommissum restituit. Ang.*

fit in stitutus hæres sub cõditione, quæ etiã defecerit.]

a ¶ *Rumpitur*. hoc est verum secundum quosdam, quando secundum non concordat cum primo, & aliàs durat primum, vt C. de test. l. sãcim 9. Sed certe hoc fiare nõ potest, nam si valet secundũ non valet primum, cum idem non possit duo testamenta facere cum ex secundo tantum adeatur hereditas. (i) Econtra in sententia, nam valet prima, non secunda ab eodem, & super eodem lata, vt ff. de re iudic. l. Iudex.

¶ Ratio est, quia lata sententia expirat officiũ quodammodo iudicis, qui functus est officio suo, in testamẽto verò voluntas est ambulatoria vsque ad mortem.]

ADDITIO.

(i) Hoc verum vbi fiunt ex interuallo, aliàs in eodem contextu, & coram eisdem testibus possent duo originalia confici. Io. Fab.

* ¶ Adde, quod posterius testamentũ etiam minus legitimè factum, tollit primum, quando in posteriore testamento sunt instituti hæredes qui ab intestato venire possunt. l. 2. ff. de iniu. rup. & no. Bar. in l. omnes. col. 13. in princ. ff de iu. & iu.]

? ¶ Item intellige hũc §. procedere in testamentis paganorum. aliud enim est in milite qui potest relinquere duo testamẽta æquè valida, l. quærebatur, ff de testam. mili. Sed quid iuris, si producantur duo testamenta eodem die cõfecta, nec appareat vtrũ prius factum sit? Resp. neutra valere propter incertitudinem, glos. ver. missus, l. si. C. de edicti Adr. tol. Clar. de test. ad fin.

b ¶ *Ex eo*. s. posteriore testamento.

c ¶ *Existere potuerit*. Not. non considerari, q est, sed q esse põt, vt hic, & ff. de hær. inst. l. pater filio, & ff de iniust. rup. test. l. cũ in secundo in princ. & §. in futurum. Sed contra, ff. de lib. & posth. l. si filius. (i) Solu. ibi secũdum testm̃ non valuit etiam in principio. hic autem valuit, licet ex eo nõ adeatur hereditas. Item nota, q id, quod valet plus, rũpitur per id, q minus valet, sic, ff de adimen. leg. l. legatum sub conditione. §. 1. Arg. con. ff de rescindẽ. vend. leg. si id quod. in prin. & §. fi. Dic, vt ibi notatur.

¶ Aliud est in legato, in quo sola vnius voluntas spectatur, aliud in cõtractu, vbi duorum consensus exigitur, secũdum Ioã. Fab. hic.]

* ¶ Testamentum an ita fieri possit, vt nullo modo possit reuocari, vide latissimè apud Bart. in l. si quis in princip. de l. 3. Salic. in l. sancimus, C. de testa. & post eos apud Cæpol. cautel. 117. incip. si pater, & Clar. de test. quæst. 94. & 99. vbi omninò videas.]

d ¶ *Ideoque si quis*. Scilicet institutus hæres in secundo testamento. Et hic versus est exemplum, quando valet secundum testamentum, & non extitit in eo heres, & vide tria exempla.

e ¶ *Decesserit*. quare nõ transmittit, nec olim nec hodie ad heredes, vt C de caduc. tollen. l. 1. §. in nouissimo.

¶ Sed & si quis. ¶ *CASVS*. Quærebatur. an condito solenniter testamento, si fiat secundum, in quo non vniuersaliter hæres instituatur, sed in certa re, dicatur validum, & videbatur, quod nõ, quia posterius testamẽtum non æquè perfectũ est, vt primum, nec de toto disponit, cuius contrarium deciditur, nam aut instituit in re certa nihil addito, & tunc detracta rei certæ mẽtione, trahitur institutio ex dispositione, l. ad totum, l. 1. §. si ex fundo ff. de her. instit, si verò dicitur, velle adhuc primum valere, tunc primum ipso iure tollitur, & l. exequitur officiũ suũ & applicantur hæredi in certa re omnia, sed vt seruetur voluntas testãtis, tenetur primis hæredibus restituere retẽta re, in qua est institutus, si ascendit ad quartam, aliàs retenta

† Plures notabiles ampliationes, & declarationes ad istu §. ponit Deci. in cõs. 475. & Clar. de test. q. 94.
STL.
† Secus in codicillis §. vlt. infr. de codi.
† aliàs adiret.
† aliàs ante cõditionẽ.
† aliàs defunctus.
STL.

quarta. Nota summarium, & quæ in positione casus dicta sunt.]

a ¶ *Sed & si quis*, iste §. est lex ff ad Trebell. & incipit, si quis priore. Accurs.

b ¶ *Priore testamento*. Not. hic argumentum pro sententia appellationis, vtrum ex ea, vel ex prima agatur.

Snia si gemine-tur, ex qua tūc agetur.

STL. ¶ Dic, qđ aut prima sententia cōfirmatur per lapsum tēporis, quia appellatio deseritur, & agitur ex prima, aut confirmatur à secunda: & ex ea agitur, glo. in l. eos. vbi Bart. C. de appel.] Sed contra argum. C. đ do. inter vi. & vxo l. ex verbis, & simile potest notari in l. pen. eiusdem ti. Accursius.

c ¶ *Ex certis rebus*, Quia totum habet, licet ex certa re sit institutus, & ideò rūpitur primum testamentum, vt hic, & ff. de hæred insti. leg. prima, §. si ex fundo.

ADDITIO.

Et hoc verum, quando in eodem testamento non est datus alius cohæres, alias haberetur loco legatarij, prÿterquam in quetela inofficiosi testamenti, de quo dic. vt per Ang. hic.

etiam quartam, quam vocant Trebellianicam, designari, quod & aliàs sæpissimè obseruauimus, vt in l. cū filium, vers. denique. de leg. 1. l. pater filiam. ff. ad l. Falc. & l. 1. §. si is qui. ad Trebell.]

¶ Sed & si quis[a] priore testamento [b] iure perfecto, posterius equè iure fecerit, etiā si ex certis rebus [c] in eo hæredē instituerit, superius tamē testamētum sublatum esse Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, cuius constitutionis verba etiā hic inseri iussimus[d], cum aliud [e] quoque præterea in ea constitutione expressum sit. ¶ Imperatores[f] Seuer⁹ & Antoninus AA. Cocceio Campano [g] Testamentū secundo loco factum, licet in eo [h] certarum rerum heres script⁹ sit, perinde iure valere,[i] ac si rerū mentio facta non esset, sed teneri heredē scriptū,[k] vt cōtentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta [l] ex lege Falcidia, hæreditatem restituat ijs, qui in priore testamēto scripti fuerant, propter inserta † verba secūdo testamento, quibus, vt valeret prius testamētum, expressum est, [m] dubitari non oportet.

† aliàs fideicōmissiverba.

¶ Et ruptum quidem testamentum hoc [n] modo efficitur.

¶ *Per capitis diminutionem testamentum propriè sit irritum. Et largo modo testamētum ruptum, vel iniustum dicitur irritum, & econtra. Aret.*

m ¶ *Expressum est*. Nam testator voluit primū testamentum manere, & tamen non potuit, nisi iure fideicōmissi ex tacita tamen voluntate, quę ex secūdo testamēto percipitur, remanet primū, vt si dicam in secundo. Ideò instituo talē, quia mortuus est quem instituetam in primo. nam si errauit, remanet primus hęres, & legata ex vtroque præstantur. scilicet à primo hærede, vt ff. de hæred. instituen. l. fin.

STL. ¶ Ille tex. probat contrariū, vt aduertit hic Christ.

ADDITIO.

Et sic ex qualitate præfationis colligitur causa finalis ipsius dispositionis, & tunc ab ea licitum est arguere. Ang.

d ¶ *Inseri iussimus*. hoc titulo statim.

e ¶ *Aliud*. scilicet, quòd expressè confirmari potest primum in secundo, & alia, vt patet in sequentibus.

f ¶ *Imperatores*. Ecce verba dictæ constitutionis.

g ¶ *Campano*. scilicet rescripserunt salutem.

h ¶ *In eo*. s. secundo testamento.

i ¶ *Valere*. Accipe dubitari non oportet, quòd est inf. Accur.

K ¶ *Scriptum*. scilicet in secundo testamento.

l ¶ *Suppleta quarta*, s. si res sibi datæ non faciant quartam.

*. ¶ Annota, ex hoc text. Falcidiæ nomine

n ¶ *Hoc modo*. s. tribus modis, per atrogationem, & agnationem, vt sup. eo. §. 1. Item & per secundi testamenti compositionē, vt sup. eo. § posteriore quoque vsque huc.

STL. ¶ Alio quoque modo. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an capitis diminutione rumperetur testamentum, & videbatur quod non saltem quādo postea decedebat sui iuris, quia media ipsa non videntur nocere testatori, sicut nō nocent hæredi. §. in extraneis, inf. de hęred. qual. & diffe. contrarium deciditur, & ratio esse potest quia venit ad casum, in quo nō posset testari. l. qui in potestate, ff. de testa. quæ ratio per aliquos hic reprobatur. Tamen potes eā defendere. Nec ob. §. in extraneis, quia defectus causæ efficięntis non est purgabilis, sicut in causa suscipiēte, vt dicit hic sal. per ea, quæ habētur in §. si cui fuerdus, inf. de leg. Not. quæ dīr in summario.]

a ¶ *Alio*.

¶ Alio† quoque modo testamenta iure facta infirmantur, veluti cum is, qui fecit testamentum, capite diminutus sit, [a] quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. [b] Hoc autem casu [c] irrita fieri testaméta dicuntur: [d] cū alioquin [e] & quę rūpuntur, irrita fiāt, & ea quæ statim ab initio non iure fiūt, irrita sint. Sed & ea, quæ iure facta sūt, & postea † p capitis diminutionē irrita fiūt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat, singulas causas [f] singulis appellationibus [g] distingui, ideò quędam non iure facta [h] dicūtur, quædam iure facta rumpi, [i] vel irrita fieri. [k]

¶ Testamentum iure factū quod postea fit irritū capitis diminutione testatoris, recōualescit de æquitate Prætoris, si testator tempore mortis fuerit ciuis Romanus, & sui iuris. Ang.

¶ Nō tamen per omnia inutilia sūt ea testamenta, quę ab initio iure facta, † p capitis diminutionē irrita facta sunt. Nā si septē testium signis signata sunt, [l] potest scriptus hæres secūdū tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, si modò defunctus, & ciuis Romanus, [m] & suæ potestatis [n] mortis tempore fuerit. [o] Nam si ideò irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem [p] testator amiserit...

a ¶ *Alio. diminutus sit*, licet minima capitis diminutione, vt infr. eo. §. non tamen. in fi. & ff. de codicil. l. cōficiuntur, §. si post factum. sed contra. sup. de milit. test. § penul. Sed illud speciale est in milite. Potest & alius modus irritandi testm̄ adijci, quia p legem quādoque cassatur ĩ duob. casibus vt in Auth. vt cum de appell. cogn. §. si quis de prędictis, & §. si vnum ex parentib. collat. 8. †

¶ Quid ergo si quis ingrediatur religionē, irritū fiat eius testamentum antea factum? vide Barto. & alios Doct. in Authen. si qua mulier, C. de sacrosan. eccl. & Clar. de test. q. 78. vbi distinguit.

b ¶ *Retulimus*. vt supra de capis. diminu.

c ¶ *Hoc autem casu*. i. cū quis capite diminuitur.

d ¶ *Dicuntur*. s. propriè.

e ¶ *Alioquin*. Scilicet si impropriè velim & largè.

f ¶ *Causas*. i. differentias.

g ¶ *Singulis appellationibus*. idest proprijs nominibus, & facit, ff. de supel. leg. l. Labeo. §. fina.

h ¶ *Non iure facta*. † vt sunt illa, quæ carent solennitate testium. Vel quando testator non habuit testamenti factionē, & facit. Vel quando filium in potestate constitutū præteriuit, vt l. 1. ff. de iniust. rup. test.

** Adde, ꝙ his tribus casibus testamentum iniustum dicitur, propriè tamen illud iniustum appellatur cui desunt solennia.

i ¶ *Rumpi*. s. tribus modis, videlicet per arrogationem, per agnationem, & per secūdi testamenti compositionem. Accur.

K ¶ *Irrita fieri*, vt per capitis diminutionem testatoris, vel quando hæres institutus non aditꝫ hæreditatem, quia tunc testamentum constituitur irritum, vt l. 1. ff. de iniust. rup. testam.

¶ Non tamen ¶ *CASVS*. Ratio dubitandi in præsenti casu erat dispositio præc. §. & rigor iuris ciuilis, rō autem decidendi fuit ęquitas pretoria. Not. quod reconualescit, quod aliàs nō valuit, cessante impedimēto, saltem de æquitate. Itē, quod ad hoc, vt bonorum possessio secundum tabu. detur, necesse est, quod testamentum sit solenne de iure ciuili.

l ¶ *Signata sūt*. & postea testator capite diminutus est.

m ¶ *Ciuis Romanus*. vt q̄do maximam vel mediā capitis diminutionem passus fuerit, & postea restitutus.

n ¶ *Suæ potestatis*. vt in minima.

o ¶ *Fuerit*. & aliquo indicio voluntate primam retineat, vt ff. de bono. pos. secundum tabu. l. qui ex liberis, §. testamento.

¶ Hæc gl. communiter approbatur, quæ voluntas debet declarari saltem coram quinque testibus, leg. hæredes. §. sed & si notam. ff. de testamen. & ibi doct.]

p ¶ *Libertatem*. Immo etiam facto seruo testatore, vt quia capiatur ab hostibus, & ibi seruus moriatur, nam tunc valet testamentum, vt supra quibus non est per. fac. testamen. paragra. finali, quę est contra, sed illud est propter fictionem. l. Corneliæ. vt ibi, & ff. de vulg. subst. l. lex Cornelia.

ADDITIO. Et tunc quando impedimentum tollitur per viam fictionis, vt ibi,

† aliàs autem.

† Primus casus est, quando ille, qui cognouit se hærede scriptum in testō, testatorē inopia laborātem non alimentauerit, immo illū passus est fame necari. Scđs casus est quando testatorem ab hostibus captum nō redemit tūc ĩdignatione quadā hæredis testamētum virib. vacuatur ppterea ꝙ hæreditas ex eo nō aditur, secūdū Christoph.

† aliàs propter.

† Istæ gl. cū duab. sequentib. non sunt Accur. sed additiones.

SYL.

† aliàs propter.

sit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundum tabulas[a] bonorum possessionem petere.

¶ *Posterius testamentum imperfectum, vel alia vltima voluntas non solennis non tollit primum. Aret.*

¶ [Ex eo autem solo,[b] non potest infirmari testamentum, qd postea testator id noluerit[c] valere, vsque adeò, vt & si qs post factum prius testamentū posterius facere cęperit, & aut † mortalitate præuentus, aut quia cū eius rei pænituit, id non † perfecisset, Diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint.[d] Nam imperfectum testamentum sine dubio

† *aliàs morte.*

† *aliàs perfecerit.*

vel restitutionis in integrum à principe, vt l. si quis filio §. pen. ff. de iniust. test. recoualescit testamentum etiam de iure ciuili, nisi quo ad relictum tali damnato factum, vel ipsius institutionem secundum Ang.

a ¶ *Secundum tabulas.* Nota, quod de iure ciuili non admittitur, cum sit irritum testamentū, sed iure prætorio, quo inspecto non potuit infirmari quod erat factum, cum circa talia ius prætorium non habeat vim, vt infra de bonorum possess. §. quos autem. ¶ Ex eo autem solum.

SYL. ¶ *CASVS.* non figurabitur quia de ratione dictum fuit in §. posteriore, supr. eod. No. testamentum solemne non tolli nuda volūtate contraria Item, quod illud non dicitur testamētum, quod quis post aliquarum rerum dispositionem morte præuentus perficere nō potuit, No. regulam, de qua in summario.]

b ¶ *Solo.* bene dicit solo, quia si plus interueniat, licet, nō sit perfectum, secundum tamen qnq. rūpit primum, vt in si huius §. dicemus.

* ¶ Adde, quod & legatum, vel fideicommissum relictum primo testamento solenni non intelligitur tacitè reuocatū per sequētem voluntatem inualidam, nisi sit inualida ex causa præteritionis vel exhæredationis, ideoque debebitur, nisi expresse ademptum sit in secundo minus solenni, vt tradit Bar. in l. si iure. de leg. 3.

c ¶ *Noluerit.* s. dicendo hæc verba, Nolo testamentum, quod feci, valere.

d ¶ *Perfecta fuerint.* Immo quandoque, si sint imperfectæ secundæ, rumpūt primo factas, vt C. de test. l. sācimus. quæ est cōtra. Sed ibi tam ex cursu decennij, quam mutatione voluntatis, illud euenit, non sola mutatione. Declara. si talis reuocatio fiat post lapsum decennium à die conditi primi testamenti, nam si fiat intra decennium, nihil operabitur, secundum gl. fi. in d. l. sancimus. vbi Ias. & Cla. de test. q. 91 Item contra. ff. de test. mil. l. eius militis, §. si militia missus: sed ibi primum erat minus solenne iure communi inspecto, vnde facilè potuit rumpi. (1)

SYL. ¶ Facilius enim tollitur actus subnixus iure singulari, quam iure communi, l. 4. ff. de fideicommiss. liber.]

Item cōtra, ff. de iniust. rup. test. l. 2. Sed ibi secundum, licet non sit perfectum iure communi, est tamen perfectum iure militari, vnde rumpit primum.

Item contra. C. de test. l. hac consultissima, §. si quis autē. Sed ibi in secundo fuerunt instituti, qui & aliàs ab intestato successuri erant, vnde facilè rumpitur primum testamentum, in quo extranei sunt instituti, & facilius admittūtur venientes ab intestató, vt arg. ff. de vulga. & pupill. substit. l. si filius. Item contra. C. de testament. leg. nostram, & ad idem contra. ff. si ta. test. nullæ. ex l. 1. §. si hæres Sed in istis legibus plus fecerat testator, vt rumperet primum, quia incidit, quod magis est, quam si aliud testamentum facere voluisset, argum. ff. de ijs quæ in test. delen. l. 2.

Item contra, ff. de acquirend. hæred. leg. Claudius.

Sed ibi non valet primum, non quia ruptum sit à secundo, sed quia hæres institutus in primo non adiuit ex eo hæreditatem vnde nō valet testamentum, quod hæredem non habet, vt ff. de ijs quæ in test. del. l. proxime, nec potuit eam transmittere suo hæredi adeundam, vt C. de caduc. tollen. l. vnica, §. in nouissimo.

Item contra, C. de ijs, quibus vt indig. leg. hæreditas.

Sed ibi dixit talia verba, quód hæres erat indignus, vel similia, quæ plus faciunt, quod si simpliciter diceret, nolo prius valere, vel quam si secundum cępisset facere: & ideò ibi receditur à primo. Vel dic illud, qđ hic dicitur, esse verum de iure directo, vt nō rumpatur primum, sed tamen aufertur ei hæreditas vt indigno: vt ibi, cum hoc cogitauerit testator, vt arg. ff. de cond. inst. leg. quidam in fine.

ADDITIO. (1) Vel dic, quod ille casus non est propriè exceptus à regula, quia hic primum erat validum de iure communi, sed ibi primum erat validum iure speciali ex priuilegio. Ang.

a ¶ *Nul-*

nullum est.[a]

¶ *Etiam princeps non capit ex testamento imperfecto h.d.*

¶ Eadem oratione expressit,[b] nō admissurum se hereditatē eius, qui litis causa principem reliquerit [c]hæredem, neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam[d] hæres institutus erat, probaturum,[e] neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit,[g] aliquid adepturum. Secundum hoc Diui Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt.[h] Licet enim inquiunt,[i] legib. soluti[k] sumus, attamen legibus viuimus. †[l]

¶ *De inofficioso testamento.*

¶ *Solis liberis præteritis, vel exhæredatis, parentibus quoque, & fratribus, vel sororibus, turbi persona instituta, datur querela inofficiosi testamenti. hoc dicit.*

Nihil & imperfectū æquiparantur.

a ¶ *Nullum est*. Not. nihil esse quod perfectum non sit, C. † ad syllan. l cum syllanianum, in fi. Sed contra, ff. quemad. testamen. ape. l. 2. §. testamentum.

Sed ibi abusiuè dicitur aliquid, quod non erat perfectum.

† Hæc rub. incipit, De iis quib. vt i dig. &c.

Item contra, C. de testam. l. hac consultissima, §. ex imperfecto.

Sed illud speciale est fauore liberorum, vt ibi dicitur, sicut & illud est speciale in illis, vt difficilius rumpat testator illud, in quo ipsi instituti sunt, vt in Auth. de testa. imperfe. §. penul coll. 8.

STL.

* ¶ Quod dicitur in hoc text. testamētum imperfectum esse nullum, intellige quo ad infirmandum prius testamentum perfectum, est tamen vtile ad demonstrandum testatoris mentem, lege vltima, ff. de rebus eo. & l. legatum sub conditione ff. de adimen. leg. quod ad multa prodesse potest.

STL.

¶ Eadem ratione. ¶ *CASVS*. Figura per te. rationem dubitandi faciebat auctoritas principis, quia quo ad eum seruatur ius gentium potius, quam ius ciuile.

Ratio decidendi assignatur in tex. Nota summarium.

Item, quod quamuis princeps sit solutus legibus, illis tamen viuere vult.

b ¶ *Expressit*. scilicet Diuus Pertinax.

* ¶ Huius orationis siue S.C. meminit Capitolinus in Pertinace his verbis: Legem sanè tulit, vt testamenta priora non prius essent irrita, quā alia perfecta essent, neve ob hoc fiscus aliquando succederet. Ipseq. professus est, nullius se aditurum hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius d. lata esset, aut lite perplexa, aut legitimi hæredes, & necessarij priuarentur.]

c ¶ *Reliquerit*. Scilicet in solenni testamento, quod facit, vt duriorem faciat aduersarium suis aduersarijs, quæ institutio est odiosa, & inuidiosa, vt ff. de hared. instit l. pen.†

† Et ita in dubio præsumitur pp fisci ex.

d ¶ *Ob eam causam*. scilicet litis, nam si legitimas non probat, scilicet princeps, multominus probabit non legitimas.

e ¶ *Probaturum*. idest commendaturum.

f ¶ *Admissurum*. idest nisi solenniter sit institutus, nollet etiam nomen hæredis habere.

g ¶ *Auctoritas desit*. Vt quia aliquid desit, propter quod testamentum non valet, cū multa sint in eius factione necessaria, vt sup. de testamen. §. 1. & 2.

tremanti potestatē, secus in priuato, vt l. ex hoc §. sed hæredem. ff. de ali. m. mu. ra. can. fac. Angel.

h ¶ *Rescripserunt*, vt C. de test. l. ex imperfecto.

i ¶ *Inquiunt*. Imperatores.

K ¶ *Soluti*. vt ff. de legi. & senatusconsult. l. princeps. & facit. ff. de iure fisci, leg. fiscus r. §. fin.

† Cōcor. c. 1 in gl. sup verbo at omnib. i fi. ext. de constit.

l ¶ *Viuimus*. Idest viuere volumus, vt hic. & Cod. de leg. & constit. princ. leg. digna vox. & facit, ff. de leg. 2. leg. quod principi, & l. sequen. & ff. de lega. 3. leg. imperfecto, & ff. de inofficioso testamen. l. Papinianus, §. si Imperator.

STL.

* ¶ Intellige quod volunt vel iure communi, scilicet in testamentis aliorum, non in suis, hoc est, cum ipsi testantur, secundum Pau. Cast. & Iaso. in l. ex imperfecto. Cod. de testam.

ADDITIO. Immo contra fiscum in dubio est ferenda sententia, si causa sit mere lucratiua, aliàs secus, vt hic. Ang.

¶ *De inofficioso testamento*.

¶ Qualiter ipso iure testamenta infirmentur, sup. tit. 1. dictum est, nunc autem qualiter officio iudicis, idest per sententiam iudicis intentetur querela inofficiosi testamenti.

Continuatio.

** Inofficiosum testamentum dicere, est allegare, quare exhæredari, vel præteriti non debuerint. l. 3. ff. eodem. Est enim contra officiū pietatis, quod vel parētes liberos suos, qui sunt quasi portio viscerum suorum, vel cōtra liberi genitores suos sine causa exhæredent, & dominio rerum suarum priuent, vel tanquam suimet immemores (sunt enim veluti eadem persona) prætereant, vsque adeò, vt nec fas videatur ecclesiā instituere, excludendi filios gratia. gl. fi. Papin. §. si Imp. ff. eod.

Pitusfic.

QVia plerunque. ¶ Totus iste titulus diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit quibus personis competat querela. Secundò, quando querela cessat. Secunda ibi, Sed hæc ita. Item prima subdiuiditur. Nam primò de querela descēdētium cōtra testamēta ascēdentiū. Secūdò econtra de querela ascendentium contra testamenta descendentium. Tertiò de querela collateralium. Quartò, quòd querela est remediū subsidiarium. Secunda ibi, Nō autem. Tertia ibi, Soror. Quarta ibi, Tam autem. Aret.

QVia plerumque parentes sine causa liberos suos exhæredant, [a] vel omittunt:[b] inductum est, vt de inofficioso testaméto agere possint[c] liberi, qui[d] querunt[e] aut iniquè se exhæredatos,[f] ac iniquè prçteritos,[g] hoc colore,[h] quasi nō sanę mentis fuerint, cū testamentū ordinarent. Sed hoc dicitur nō quasi verè furiosus sit: sed rectè quidem † fecerit testamentum, nō autē ex officio pietatis. Nā si verè furiosus sit, nullū testamentum [i] est. ¶Non autem liberis tantum permissū est testamētum parētum inofficiosū accusare, verum etiam liberorum, parentibus.[k]

† alias fecit. SYL.

SYL. ¶Quia plerunque. ¶ *CASVS*. positio facilis est, stat enim tex in declaratione terminorum, cui scilicet cōpetat querela inofficiosi, & quia sup. de exhæred. lib. visum est clarè filijs competere, cum hoc sit indubitatum, prætereundum est, sed in parentibus videbatur. quod non posset competere querela, quia filij non possunt condere testamentū. l. qui in potestate, ff. de testam. Immo quādo præteriretur ascendens, videbatur, quod nō haberet locum querela, sed bon. poss. contra tab. l. 1. ff. si quis à pa. sue ma. Cuius contrarium respondetur, quod imò competat querela, vt dicitur hic in tex. ea ratione, quia cōtra officiū pietatis filij fecere, quasi furiosi, qui parentes exhęredauere, vel præteriere. Neç obst. obiectum de patria potestate, quia iste text. debet intelligi in emācipatis testātibus, qa si itelligeretur de filijs in potestate, testamentum esset nullum. Item quod dicitur de querela, habet locum indistinctè, quando parentes exhæredātur, sed differētia est in præteritione, quia si prætereuntur ascēdentes per lineam maternam. habet locum querela, quia habetur pro exhęredatione sup. de exhær. lib. §. fin. per lineam paternam, habet locum bonorum poss. cont. tab. vt in contrario. De fratre autē & sorore ratio introductionis pietas fuit, nō simpliciter. sed quando est admixta odio turpis personę Institutæ. Notabilia collige per te.]

a ¶ *Exhæredant*. Hoc refertur ad eos, qui ascendūt per lineam masculinam, & fęmin. sed sequens clausula respicit tm̄ fęmininā.

b ¶ *Vel omittunt*. Hoc tantum ad fęmininam lineam refertur. Nam illarum præteritio pro exhæredatione habetur, vt supra de exhær. li. § nā. Si autē aliquis d' linea masculina omitteret fillum in potestate, nullū ipso iure esset testamentum, si emancipatū filiū omitteret, valeret, sed per cōtra tab. rūpitur. vt sup de exhæ. lib. in princ. & §. emācipatos. hodie ēt emācipatus prætetitus potest dicere nullum ipso iure, vt sup. de exhęr. li. §. nostra alias, sed hęc quidem, & Cod. de lib. prat. l maximum. Accur. ¶Declara hoc verum qn̄ non esset inserta causa, quia tūc etiam hodie haberet ius dicēdi nullum, sed inserta causa, necesse est. q veniat per cōtra ta. sicut de iure antiquo secūdum glos. in leg. si filius, ff. de min. quæ communiter approbatur per doct.]

c ¶ *Agere possint*, scilicet ab adita hæreditate int quinquennium, † vt C. eo. l. scimus, §. fin. & l. si quis filium. in fi. & ff eo, l. Papinian. in fi. & C. in quibus cau. In integ, restitut. nō est necess. l. 2. & hoc proposita quadam petitione ad hoc, vt testamentum rescindatur, quæ non est actio prorsus, nec accusatio, sed medium tenet, & quandoque actio, quandoque accusatio dicitur, sed ꝓpriè dicitur querela, vt no. ff. eo l. posthumus, §. si quis.

†Supplementū aūt legitimæ ēt ꝑparatū trāsmittitur, & durat 30. an. secundu cōem op.in. Angel.

d ¶ *Qui*. scilicet liberi.

e ¶ *Quæruntur*, ideft conqueruntur.

f ¶ *Se exhæredatos*, à qualibet linea.

g ¶ *Præteritos*. Ab aliquo de linea fęminina.

* * Illud tamen oportet meminisse, quod non licet agere de inofficioso test. nisi post aditam hæreditatem. l. Papin. § si conditioni, ff. eo. & vt exhæredatio valeat, duo requiruntur. primum, quod inferatur causa legitima in testamento, secundum, quod ea probetur ab hærede. Cur. iu, Authent, non licet, C. de liber. præteri.

h ¶ *Hoc colore*. ideft hac honestate verborum.

* ¶ Sic & Rhetores, probabilem rationem, quam ad defensionem commenti sunt, colorem appellant. hinc color quæsitus dicitur, cum id, quod verè agimus simulatione aliqua obtegimus siue fraudandæ legis gratia, siue alia ex causa fiat. l. sed Iul. ff ad Maced. metaphora à Rhetoribus accepta, qui verborum coloribus veritatem plerumque offuscant.]

i ¶ *Nullum testamentum*. vt sup. quib. non est permiss. fa. test. §. item furiosi.

K ¶ *Parentibus*, s. est ꝑmissū accusare filiorū te-

¶Soror autem & frater,[a] turpibus[b] personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt.[c] Non ergo[d] cōtra omnes hæredes agere possunt.[e] Vltra [f] fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.[g]

¶*Cessantibus alijs remedijs agitur querela, & quando nihil est relictum: aliàs agitur ad supplementum. hoc dicit.*

¶Tam autem naturales [h] liberi, quā se-

SYL. testm̄, qn̄ sūt ab eis exhæredati, & hoc accipe in filio à pagano emācipato. aliàs si esset miles non subijcerēt querelæ, vt C. eo l. si. in fi. ¶ Quod hodie correctum est secundum gl. quæ cōis est, in d l. fin. quia datur querela.] Item si esset in potestate, testamentum ipso iure non valeret, vt sup. quib. non est permis. fa. te. in princip. & facit ff eo. l. nam & si parentibus. ¶ Quod mr̄ quoq. agat de inoff. testa. filij, licet instituisset fratrem vel sororem, est text. in l. cū filiū. C. eo. Illud tamen meminisse oportet, quod in querela inofficiosi testamenti liberi præferuntur parentibus, l. nam. ff eod. an autem patri prætorio competat hoc remedium, cum habeat bon. pos. contra tabul. traditur in l. pater. eo tit.]

a ¶ *Soror autem & frater*. Hoc accipe in consanguineis & vterinis, vel consanguineis tā tum (1.) nam vterini non possunt, vt C. eod. l. fratres. Et no. quod duo dicit iste. §. primū, quod frater & soror possunt agere querela. Secūdum, quod hoc verum est, quando turpes personæ instituuntur hæredes.

SYL. *ADDITIO*. (1) Dummodo sint ex legitimo matrimonio nati, aliàs secus, etiā si per rescriptum principis essent legitimati. Item procedit iste tex. siue sint exhæredati, siue præteriti: dummodo legitimam in totum vel in partem non habeant, quia tunc agunt ad supplementum, vt hic per Ang.

b ¶ *Turpibus*. s. infamibus ipso iure, vel per sententiam, vel etiam de facto.]

¶ Vt C. eo l. fratres, & ibi Ias. declarat in fi. *ADDIT*. Et talis infamia iuris vel facti ēt excludit a querela. vt l. in arenam, C. eo. An.

c ¶ *Prælati sunt*. i. admissi sunt, & sic turpibus personis, ablatiui sunt absoluti. Vel dic prælati sunt. i. præpositi turpibus personis, datiuè legendo.

Adde, qd̄ hoc casu rumpitur testm̄ in totū, idque odio turpis personæ institutæ, vt dicit Ias. in dic l. fratres, & in fratrib. & sor. nil est mutatum per ius nouum quo ad quartā.

d ¶ *Non ergo*. hoc refertur ad primum responsum, vel potius ad secundum.

e ¶ *Possunt*. s. de iure.

f ¶ *Vltra*. Hoc ad secundum. vel potius ad primum, si ritè inspiciatur series textualis.

g ¶ *Agentes vincere*, scilicet etiam de facto agentes non vincerēt: melius ergo facerent si se sumptibus inanibus non vexarent, vt ff. eodem, l. 1. Sed contra, ff. eod. l. posthumis. §. si quis ex his. Sed ibi nemo repulit agētē: repelli tamen potuit, vt hic. Sed an filij fratrū agant? Videtur ex hac litera eos excludi, Sed cum hodie vocentur ab intestato, & fratribus æquiparentur, fortè & ipsis querela datur, vt in authen. de hæredit. ab intesta. venienti. §. reliquum. & in Authen. vt fra. filij. §. primo. collat. 9. quæ est in C. de l. hæred. authē. cessante & argu. ff. de inofficioso testamen. l. posthumus in princ. Sed respondēt quidam, quod non admittūtur ad querelam: & tamen vnà cum eo, qui potest agere, admittuntur ab intestato, vt Cod. de inoffic. testamen l. fratris, & Codice communia de succes. auth. itaque. Vel posset responderi, quod admittuntur iure diuerso: nam frater agit querela, & rumpit & filius alterius fratris, cum sit ruptum testamentum, admittitur ab intestato. Accursius.

¶ Opin. glos. hic communiter tenetur, quia subintratio illa locum habet ab intestato, non facto testamento.] SYL.

ADDITIO. Si autem esset solus, à querela excluderetur Arg.

¶ Tam autem. ¶ *CASVS*. figuratio non est necessaria in declaratione notissimæ regulæ in hac materia. potest tamen pro ratione dubitandi adduci, quod quamuis filius habeat legitimam, & vltra, iure legati, vel alio modo, potest agere querela, dummodo non habeat iure institutionis, §. aliud quoque capitulum. in authent vt cum de appellat. cognosc. Contrarium dicitur hic Sed dic, quod illud procedit de iure nouissimo, hoc autem est de iure antiquo: nam quo ad hoc. §. hic est hodie correctus.

Nota, quod filij, tam naturales, quam arrogati, vel adoptati ab auo paterno vel materno, qui trāseunt hodie in potestatem patris adoptantis, habent querelam.

Item, quod talis querela competit etiam posthumus.

Item, quod hæc querela est remediū subsidiarium, deficientibus alijs.

Item, quod ad excludendum liberos à querela, sufficit aliquid eis relinqui: quo casu agunt ad supplementum arbitrio boni viri.

h ¶ *Naturales*. Scilicet & legitimi: nam naturales tantum non agunt in bonis patris, sed matris, vt digest. eodem, l. si suspecta. §. primo.

¶ Ratio est, quia ab hæreditate matris non exclu- SYL.

dum : C. de posthu. cum si. tunc non submoueretur à querela.]

a ¶ *Nihilominus* Nam videbatur paternum iudicium approbasse. & sic non posse postea querela agere, sed tamē nihilominus potest. vt hic dicit.

SYL. ¶ Ratio fuit assignata in positione casus.

† aliàs possit. b ¶ *Patris*, Scilicet ipsius tutoris : immo erat exheredatus.

¶ Adde, q̄ datur minori restitutio in querela inof. test. l.si. C. de in integ resti. secus in alia accusatione. leg. auxilium ff. de min.

c ¶ *Sed si è contrario*. Hic testator filium suum pupillū exhæredauit, & tutori, quē ipsemet pater filio dabat, legatū dimisit: licet ergo agat de inofficioso non in. pupilli, & succumbat, tamen ad legatū admittitur. Et ita nota argu. ex hoc & superiori responso, quòd quis agit aliquid interdum non vt ipse, sed vt alius. simile, ff. de adopt. l. si pater, §. qui duos. & ff eod. l. si is qui. §. si hæres. & l. aduersus. § 1. & C. de admin tut. l. cū quædā & ff de cōpens. l. pen. C. de dolo. l 1.

tris sui legatum accepit, cum nihil erat relictum ipsi tutori à patre suo : nihilominus [a] † poterit nomine suo de inofficioso patris [b] testamēto agere. Sed si è econtrario [c] pupilli nomine, cui nihil relictū fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est : ipse tutor, qđ sibi in testamento eodem legatum relictū est, non amittit. ¶ *Sufficit, quod filius habeat vnam quartā quoquo relicti titulo, ad hoc, vt excludatur à querela siue sit vnus, siue plures. Ang.*

SYL. ¶ Igitur quartam. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an habens quartam excluderetur à querela: & videbatur quod nō. per auth. nouissima. Cod. eod. vbi requiritur tertia vel semis secundum numerum filiorum, vt quis agere non possit. Item dubitabatur ex eo, quod dicitur in d Auth. vt cū de appel. cogn. §. aliud quoque. quod requiratur titulus honorabilis institutionis, non autem sufficerent tituli hic expressi. Item dubitabatur ex alio, quòd quamuis non haberet quartam, dummodo haberet aliquid, non posset agi querela, sed ad supplementum vt sup. dictum est. Contrarium verò hic deciditur, vt vides de quo ibi dic, quòd aliud est de iure nouissimo, secundum quod prædicta immutata sūt, aliud de iure antiquo. vt hic dicitur, & in gl. 1. & 2. Not. collige per te, quia clara sunt.

d ¶ *Igitur quartam*. Contrarium formatur ex eo quod habes, supr. eo. §. sed hęc ita vbi dicit, etiam si minus quarta habet, non agit querela, sed ad supplementū. Sol. hic loquitur ante Iustinianū, vt C. eo. l. cum quæritur, & ff. eo l. Papinianus, §. quoniam autē quartam. at supra secundum Iustiniani tempora, per leg. Cod. eo. leg. omnimodo. Et illud, igitur, qđ est hic, ponitur inceptiuè, non illatiuè, sic ff. de iust. & iur. leg. ius ciuile. §. hoc igitur. vel lege illatiuè, ex eo quod habes supr. eodem §. tam autem. in fin.

Igitur inceptiuè, & illatiuè sumitur.

¶ Igitur quartā [d] quis debet habere, vt de inofficioso agere nō possit, siue iure hæreditario, siue iure legati [e] vel fideicōmissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos [f] in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio, vel aliis modis, [g] q in nostris constitutionibus cōtinentur. Quod autē de quarta diximus, [h] ita intelligendū est: vt siue vn⁹ fuerat siue plures, quib. agere d̄ inofficioso testamēto p̄mittitur, vna quarta

* ¶ Adde, q̄d sunt aliqui modi priuandi filiū sua legitima, quos tradit Bart. Cępol. in tract. cautelarū. caut. 21. vbi omnino vide.

e ¶ *Iure legati*, sed hodie in institutionis, si facit testamētū, vt i authen. vt cum de appell. cog. §. aliud.

(i) si verò alia sit voluntas, sufficit quoquo relicti titulo, vt in Auth de trien. & semis. §. 1.

SYL. ¶ Quod introductum est tam respectu honoris, quia titulus est honorabilior, quam vtilitatis propter ius accrescendi.

** Verior ratio est, ne ei videatur facta iniuria, si nō instituatur, vt apertè significat idē imp. in d. §. Aliud. ver hæc autem.

ADDITIO. (i) Quod est verum etiam in legitima, quæ debetur parentibus. Et an sit necesse, q̄ expressè relinquant iure institutionis, an sufficiat relinquere pro legitima, vel Falcid. vide Ang. hic.

f ¶ *Inter viuos*, sc. data ea conditione, vt hæc donatio inter viuos in quartā cōputet, vt C. eo. l. si quādo, §. generaliter, & hic subiicit.

ADDITIO. Quod satis videtur exprimere si dixit, Dono tibi hoc pro parte tua argu. l. peto in princ. ff. de leg. 2. Et est ratio istius glo. quia legitima debetur ex bonis, q̄ repe- riuntur tempore mortis, in quibus non repetitur hæc donatio, cum iā in vita patris patrimonium perfectè exiuerat. Ang.

g ¶ *Aliis modis*, vt dotis causa, & donationis propter nuptias, vt C de inoffic. testa. leg. quoniam nouella.

h ¶ *Diximus*, vt sup. proximo §.

a ¶ Pro

Portio filijs debita iure naturæ ona est.

a ¶ *Pro virili portione.* Vt scilicet quilibet habeat † quartam huius partis, quã habiturus erat ab intestato, vt C eod. l. parentibus, & l. cum quæritur. hoc tamen est hodie iure Auth. mutatum. s. vt tertia detur, si sũt quatuor vel pauciores: si verò plures sunt filij exhæredari, habet dimidiam † vt in Auth. de trien. & semis. §. 1. quæ est Cod. eod. Auth. nouissima, Vnde versus. Quatuor, aut infra dant natis iura trientem. Semissem verò dant natis quinque vel vltra. Et not. in fin. huius tituli, quod quidam dicunt hunc titulum hodie non habere locum nisi inter fratres turpibus personis hæredibus institutis, & hæc fuit sententia M. per authen. quæ est. C. de lib. prær. Auth non licet, & Authent. ex causa. Sed nos dicimus, quod habet locum, vt olim: quod plenè diximus in Auth. vt cum de app. cogn. §. aliud in fin. & in d. Auth. ex causa. nisi quod quædam capitula in dict. Auth. circa querelam sunt innouata: vt quia olim non transmittebatur ad hæredem etiã suum, nisi esset præparata, vt ff. eod. l. posth. §. fin. & l. sequ. † hodie sic ad filium hæredem, vt C. eod. l. scimus, in fin. Item olim quarta dabatur, hodie triens, vel semis, vt dictum est. Item olim filij se gratos esse probabant, hodie hæredes probant ingratos, vt C. eo. l. omnimodo. † Item nota hunc titulum loqui de gratis filijs: si enim essent ingrati, nihil tenetur pater eis dimittere, vt in Auth. de hæred. & Falcid. § exheredatos, & in Auth. de immen. dona in filios, §. fi. Et sunt causæ ingratitudinis: 14. quibus exhæredantur: & septem, quibus pater a filijs vt in Auth. vt cum de appell. cogn. § causas, & §. iustum autem. Et tres quibus frater à fratre, vt in Auth. de nup. § ingratitudinem.

† aliasde sunt sequentia verba. *

† Intellige quartam bonorũ, nõ hæreditatis, deducto ære alieno funeris impensis, & seruis libertate donatis. l. Papin. §. quarta. ff. eod.

† Idẽ in quarta debita parentibus. Secus in debita fratribus.

An aũt portio vnius filij incapacis accrescat alijs vide Angel. hic.

† Conc. gl. in §. cum aũt infra de hær. quæ ab intes.

† Adde l. libert. in princ. eo titu.

¶ Plures autem in filio sunt, quam in alijs, quia magis tenetur. l. an tibi. C. de in litem dantur l. altius, si ser. vend.]

** Animaduertite, quòd d. Auth, vt cum de app. cog §. aliud, quatuor habet capita noui iuris inductiua. Primum ꝙ non sufficit hodie quoquo titu. legitimam filio relinquere vt exhæredari possit, aut ea præteritione omitti, quæ vim habet exhæredationis, vt olim d. l. Pap. §. si quis mortis de inoffic. testam. & l. omnimodo C. eod. sed omnino instituendus est: sufficit tamen vel in obolo eum instituere glo. l. 3. §. sed verum, versi. patrimonium de min. Nam poterit agere nihilominus ad supplementum. Alterum, quòd causas exhæredationis enumerat, quæ olim variæ, nec certo numero traditæ erant. l. cum ratio de bo. dam. Tertium, quod iubet eas exprimi à testante, ne alijs heredi præbeatur occasio falsas accusationes cogitandi, quod prius non fuerat constitutum, d. l. omnimodo vers. dixisset, in glo. Vltimũ quod expugnato testamẽto per querelam legata cõfirmat, quæ iure veteri deficiebant d. l. Pap. §. fi. His addendum, ꝙ nõ solum permittitur exhæredare ex causis relatis in d. Auth. sed etiã ex alijs æque grauibus, vt tradunt doct. in Auth. licet. C. de lib. præt. & Crot. in l. si cõstante. col. 30 sol. mat.

SYL. Pater filium 14. casibus, filius patrẽ 7. & frater fratrem tribus exhæredare potest.

ta eis dari possit: vt ea pro rata distribuatur eis, † idest, pro virili portione.[a]

¶ *De hæredum qualitate & differentia.*

¶ *Triplices sunt hæredes. Ang. Aret.*

HÆredes autem, aut necessarij[b] dicũtur, aut sui & necessarij, aut extranei.[c]

¶ *Seruus proprius hæres à domino institutus, dicitur necessarius: quia est hæres velit nolit: bona tamen: quæ post mortem domini quærit, propria sibi reseruantur. Ang. Aret.*

¶ *De hæredum qualitate & differentia.*

Continuatio.

¶ Quia hæredes, de quib. sup. dictum est, diuersi sunt, ideò de eorum dfia, & qualitate. i. differenti qualitate videamus. Accur. Flo.

Diuisio.

HÆredes. ¶ Totus iste notabilis tit. diuiditur principaliter in 2. partes. Primò ponit regulam, quòd hæredum sunt tria genera. Secundò illa genera prosequitur, & declarat seriatim. Secunda ibi, Necessarius hæres.

b ¶ *Necessarij.* s. tantum.

c ¶ *Aut extranei.* De his autem omnibus hic titul. dicit per ordinem, vt in proximo §. & §. sui, & §. cæteri.

Diuisio.

¶ Necessarius. ¶ Diuiditur in tres partes. Nã primò prosequitur primum genus hæredum s. qui sunt necessarij hæredes, tantum. Secũdò prosequitur secundum membrum siue genus, videlicet qui sunt sui & necessarij. Tertiò prosequitur, qui sunt extranei hæredes. Secunda ibi, Sui autem. Tertia ibi, Cæteri. itẽ subdiuiditur prima pars in quatuor partes. Primò quis sit hæres necessarius tãtum. Secundò rationem assignat, quare sic vocatur. Tertiò infert consulendo testatori, qui non est soluendo. Quartò prouidet ipsi seruo. Secunda ibi, Ideò. Tertia ibi, Vnde qui. Quarta ibi, Pro hoc tamen Areti.

SYL.

¶ *CASVS* non figuratur in declaratione terminorum nisi literaliter: ratio autem quare dicatur necessarius, exprimitur in vers. quia siue velit. Not. triplicem esse hæredum differentiam. Item quis dicatur necessarius hæres. Item quare dicatur necessarius. Item not. consilium eorum, qui nolunt bona sua post mortem distrahi sub nomine suo. Item quod hæreditas adita non dicitur amplius hæreditas: ibi, potius hæredis bona, quam testatoris. Itẽ, quod bona quæsita post mortem non sunt obligata creditoribus. Item, quod qui in vno grauatur, in alio reuelatur.

Item

Item à speciali hic, quod hæres tenetur de suo creditoribus hæreditarijs.]

a ¶ *Necessarius*. Ad hoc vt sit necessarius, est necesse vt sit seruus testatoris tẽpore testamenti, vt hic, & ff. de hæred. instituī. l. si alienum in princip. † Item & tempore mortis, vt supra de hæred. institut. §. seruus. Item quod non sit alteri legatus: tunc enim legatario quæreret hæreditatem, & ipse eius esset: nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres & liber, vt ff. de vulgar. & pupil. substit. l. si §. 1.

†*Dic hoc verū, siue in solidū siue pro parte sit hæres vt ibi not. gl.*

† *alias quia velit nolit omnimo do.*

* ¶ Adde, quod nectunc erit necessarius, cum ei omninò testator libertatem debebat, vtputa ex causa fideicommissi, vel alijs modis, qui continentur in l. si seruo. ff. de hæredibus instit.

** Item nec cum ei datus est substitutus. l. si is qui soluendo 2. eo. tit.]

¶Necessarius [a] hæres est seruus hæres institutus: ideoque sic appellatur, † quia siue velit, siue nolit, omninò post mortẽ testatoris protinus [b] liber, & necessarius, [c] hæres fit. Vnde [d] qui facultates suas suspectas [e] habent, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiã vlteriore gradu hęredẽ instituere: vt si creditorib. satis nõ fiat, [f] potius eius hæredis [g] bona, quam ipsius testatoris, à creditorib. possideantur, vel distrahantur, vel intereos diuidãtur. Pro hoc tamẽ incommodo [h] illud ei commodũ præstatur, [i] vt ea, quæ post mortem [k] patroni [l] sui sibi acquisierit, ipsi reseruẽtur. [m] Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditorib. iterũ tamen ex ea causa res ei[o], quas sibiacquisierit, non veneunt. [n]

b ¶ *Protinus*, id est statim, & si quidem purè institutus est], à seipso libertatem consecutus videtur, vt ff. de acquirend. hæred. l. ex parte, & ff de hæredit. inst. l. sed & si in conditione, §. fin. & etiam ignorans. vt ff. si certum petatur l. eius qui. & ff. de testa. l. qui in domini.

c ¶ *Et necessarius*. Nisi sit institutus sub hac conditione si vellet: quæ verba faciunt eum voluntarium: sed in extraneo nil operantur, vt ff de cond. instit. l. verba. & ff. de hære. instit. l. Cornelius.

d ¶ *Vnde*. Quia necessarius.

e ¶ *Suspectas*. vt quia sciunt se non esse soluendo: & facit, supra quibus ex cau. ma. non lic. in princip. & supra de vulg. substitut. in princip.

f ¶ *Satis non fiat*. [s]ab hoc seruo hærede, & libero instituto.

g ¶ *Hæredis*, i. serui instituti: & hoc ne defunctus iniuria afficiatur, vt supra qui. ex caus. ma. non licet §. 1. in fin.

STL. ** ¶ Not. quod bona olim testatoris appellat bona hæredis. nam hæreditas adita non dicitur propriè amplius hæreditas, sed bona propria hæredis. Illud quoque obseruandum, quod valde ignominiosum erat apud veteres, cuiusquam bona publicè à creditoribus distrahi, vt appareret ex Mar. T. in orat. pro P. Quintio, & supra ex quib. cau. mand. non li. §. 1.]

h ¶ *Incommodo*. quia inuitus hæreditati astringitur.

i ¶ *Commodum præstatur*. Sic & alias inuenitur in multis locis, vel qui in vno casu grauatur, debet in alio releuari. vt ff de iureiurand. l. eum quib. in princ.

Grauatus ī vno debet in alio elleuari.

K ¶ *Post mortem*. scilicet ante aditam hæreditatem, vt Codic. ad Sillan. l. cum Sillanianum. Vel certè hic protinus videtur adita hæreditas: & dicta l. cum sillan. in alio casu loquitur

ADDITIO.

Scilicet quando libertas est legata sine institutione, quæ statim non cedit, vt lege vnica, paragr. libertatibus. Codic. de cad. tol.

l ¶ *Patroni*. i. qui esset patronus, si esset liber in vita illius.

m ¶ *Reseruentur*. Separatione impetrata, si bona patroni non attingat, idest, non inceperit administrare, vt ff. de separat. l. 1. §. final. aliàs, idest, si incępit administrare, non poterit posteà impetrare separationem, nisi sit minor, vt ff. de min. l. ait prætor, § nõ solum, quo casu tantum scilicet cum est minor, separationem impetrabit, etiam si iam attigerit hæreditatem, non autem, vt ab hæreditate se abstineat, vt ff. de acqu. hæred. l. necessarijs, §. fin.

¶ Vide gl. in l. 1. ff. de separa. quæ enumerat octo casus. STL.

n ¶ *Non veneunt*. i. non venduntur.

¶ Sui autē. ¶ Iste §. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qui sunt sui, & necessarij hæredes. Secūdò hoc limitatur & restringit. Tertiò rationem reddit, quare dicuntur sui hæredes. Quartò rationem ponit, quare dicuntur necessarij. Secunda ibi, sed vt nepos. Tertia ibi. Sed sui quidem. Quarta ibi, Necessarij. *Diuisio.*

¶ CASVS. similiter non figurabitur in declaratione, & quasi descriptione huius termini sui, & necessarij, ponas igitur literaliter vt iacet. Not. qui sint sui, & necessarij. Item, quod nepotes ita demū sui-

tatem nanciſcuntur, ſi obtinent primum locum. Item not. qui dicantur ſui. Item vnde neceſſarij. Item, quòd de iure ciuili cogebantur eſſe hæredes. Item, quòd ius abſtinendi habent à prætore.

iure ciuili, quod non cognouit emancipatos qui erant capite minuti, vt inf de hære. quæ ab inteſt. de. §. emãcipati de iure aũt prętorio ſoli filij emancipati admittuntur, nõ nepotes, vt d. §. emãcipati, ſed per edictum de coniungendis cum emancipatis liberis eius, admittitur ſimul filius & nepos, vt ff. de coniung. cum emanc. p. lib. l. 1. 2. reſp. Quod (. d eſt ꝙ ſimul nepos cũ patre vel fratre patris admittatur) locũ hodie non haberet, cum ſit ſublata omnis differẽtia, quæ fiebat occaſione emancipationis, vt in auth. de hære. ab inteſt. ven. §. 1. col. 11. Accurſius.

¶ *Filius, vel alius, quem nemo præcedit, in poteſtate, dicitur ſuus, & neceſſarius hæres. Suus ideo dicitur, quia eſt quaſi dominus in vita patris. Neceſſarius ideò dicitur, quia idem de iure ciuili hæres eſt etiam inuitus, habet tamen de iure prætorio beneficium abſtinendi. Aretinus.*

¶ Sui autẽ & neceſſarij hæredes sũt, veluti filius, filia, nepos: neptiſve ex filio, & deinceps ceteri liberi, qui in poteſtate [a] moriẽtis mõ fuerint. ¶ Sed vt nepos neptiſue ſui hæredes ſint, non ſufficit eũ, eamue in poteſtate aui mortis tẽpore fuiſſe: ſed opus eſt, vt pater eius viuo patre ſuo deſierit [b] ſuus hæres eſſe, aut morte † interceptus, [c] aut qualibet alia ratione [d] liberatus à patris poteſtate. Tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. [e] ¶ Sed ſui quidẽ hæredes ideo appellantur, [f] qa domeſtici [g] hæredes sũt, & viuo quoq. patre quodãmodo domini exiſtimantur. [h] Vnde etiã ſi quis inteſtatus moriat, prima cauſa eſt ĩ ſucceſſione libero-

† *Aliàs intereptus.*

¶ His adde, ꝙ ſuitas ita diffinitur ab Alci. lib. 7. Pater. c. 19. Eſt qualitas hæredum, qui primũ in poteſtate paterna locum tenent, continuatione dominij, neceſſitateque ſucceſſionis ipſo iure inducens.

** Adde item duos eſſe præcipuos effectus ſuitatis, alterum trãſmiſſionis. l. 1. C. de ijs q. ante apet. tabul. alterum confirmationis tabularum pupillarium. l. ſi filius q. patri. de vulgar. & pupil.]

a ¶ *In poteſtate.* Aliàs ſi ſunt emãcipati. extranei ſunt, vt infr. eodem. §. cæteri.

** ¶ Adde, quòd filia quoque, quæ ex leg. municipali extantibus filijs maſculis excluditur ab hæreditate patris, non eſt ſua, ſicuti nec filius exhæredatus, Bart. in l. prima, §. ſciendum. ff. de ſuis. & legit. hæred.]

ADDITIO. Quod eſt verum, quando ab inteſtato ſucceditur, nullo facto teſtamento: vel facto, ſed nõ ſolẽniter; aut eo per querelam penitus expugnato, ſecus ſi per contra tabulas de iure prętorio filius ſuccedat, quia etiam hodie procedit dictus tit. de coniungen. Ang.

b ¶ *Deſierit*. Impropriè ponitur: quia viuo patre non fuit hæres, ſed dicitur deſinere quantum ad id, quod futurum erat ſic & aliàs, vt ff. vſufruct. quemadm. caue. l. 3. §. deſinere.

c ¶ *Interceptus*. Scilicet filius † & aliàs eſt interemptus aliàs interceptus, id eſt, remotus ab hoc ſeculo. Vnde Ouidius in ſua Metamorphoſi loquẽs de canis dicit. Colla intercepta videntur.

† *Sequentia vacant in antiquis codicib.*

d ¶ *Alia ratione*. Veluti emancipatione, vel deportatione. vt ſup. qui. mo. ius patriæ pot. ſol. § præterea, & §. cum autem.

* ¶ Adde, ꝙ & patre exhæredato nepos fit ſuus hæres, & neceſſarius. l qui in alienat. §. interdum ff. de acquir. hæred.]

e ¶ *Succedit*. Ita vt & filius emancipatus repellatur, & nepos, qui remanſit in poteſtate: ex eo, vel alio filio natus, admittatur, & hoc

f ¶ *Appellantur* ſ. ſupradicti filij & nepotes.

** ¶ Declara, quòd ideo dicũtur ſui hęredes, quia videntur quodammodo ſibi ipſi ſuccedere cum viuente quoque patre domini cẽſerentur. l in ſuis. ff. de liber. & poſthu.

** Adde, ꝙ ne ſubſtitutio corruat, etiam in femina ſuos hæredes intelligemus, quos ipſa in poteſtate nõ haber. nec hęre põt: veluti ſi q̃s Titiã & ſuos iſtituat. Gui. Pap. dec. 548.

g ¶ *Quia domeſtici*. Nota filiũ domeſticum patri. Sunt & alij multi domeſtici, vt C. de ijs qui ad eccl. cõf. l præſenti. §. ſane. Accurſ.

** Vide glo. ſupr. de teſtam §. pater. verſ. in ea re. & in cap. in literis. de teſti. & ſupr. q. 1. in ſumma.

ADDITIO. Et ideo ex furto facto per filium ſeruum aut vxorem, non oritur actio ciuilis vel criminalis cum ſit domeſticum, niſi eſſet magnum: quod nota ſecundum Angel.

h ¶ *Exiſtimantur*. ſ. ex artificio iuris ciuilis,

Pater, et filius eadem persona finguntur.

lis, quod fingit eandem personam patrem, & filium, vt C. de impu. & ali. sub. l. fi. Item candem vocem vtriusque, inf. de inuti. stipul. §. ei qui Item & ideò videtur dominus, quia in illis bonis patris alitur, sicut ipse pater: sicut vxor domina dotis dicitur, & habere possessionem. † vt C. de iure dotium, l. in reb. & C. qui pot. in pig. l. fi. Item & possessionem viuo patre habere, vt filius, vt ff. pro hær. l. 2. in fin. hinc est, quod sola administratio dicitur transire ad filium, cum pater moritur, vt ff. de lib. & posthu. l. in suis.

† Dic qđ imo maritus est dominus & possessor cõstãte matrimonio, nõ vxor, vt l. doc. cum ibi not. p gl. & docto. C. de rei vend sed mortuo viro dominium transfertur in vxorẽ, & perinde est ac si semper fuisset apud eã, vt d. l. in reb. C. de iur. don. sed in filium nõ transfertur, sed cõtinuatur. vt l. ĩ suis. ff. de lib & posthu.

† alias vacat ab.

* ¶ Bene inquit Iusti. quodammodo. Et ideò viuente adhuc patre, generali dominorum appellatione nõ intelligetur actum de filijs, Bart. l. sciendum, qui satisd. cogna. Alciat. li. 2. de verb. sign.

e ¶ *Appellantur.* sic C. de rei vxor. actio. §. extranei.

ADDITIO. Alio modo dicitur extraneus ille, qui nihil attinet: vel non est de ascendenti, aut descendenti linea. Quæ faciunt ad quæstionem de eo, qui promisit non alienare in manũ extraneam, secundum Ioan. Fab. & Angel. hic.

f ¶ *Non habent.* Vt supra de adop. §. fœminæ.

g ¶ *Habetur.* Scilicet, vt sit hæres extraneus: nam non consequitur iste vtrumque scilicet libertatem, & hæreditatem ex domini testamento, qđ est necesse, vt sit hæres necessarius, vt supra de hæred. insti. §. seruus autem, 1. versic. si verò à viuo.

rum.[a] Necessarij verò ideò dicuntur,[b] quia omninò, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamẽto, ex lege duodecim tabularum hęredes fiunt.[c] Sed his Prætor permittit[d] volentibus abstinere ab † hæreditate, vt potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus, possideantur.

¶ *Qui non est in potestate morientis tempore mortis, dicitur hæres extraneus. Ang.*

¶ Cęteri, qui testatoris iuri subiecti non sũt, extranei hęredes appellantur.[e] Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra nõ sunt, hæredes à nobis instituti extranei hęredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituũtur, eodem numero sũt: qa fœminæ in potestate liberos non habent.[f] Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentũ factum ab eo manumissus eodem numero habetur.[g]

¶ *Extraneus dẽt esse capax tempore testamẽti, mortis, & aditionis, & testamẽti factio accipitur actiuè, et passiuè: & incapacitas*

a ¶ *Liberorũ,* vt inf. de hęr. quæ ab intes. §. 1.

b ¶ *Dicuntur,* scilicet dicti filij.

c ¶ *Hæredes fiunt.* Scilicet iure ciuili inspecto: aliud de prætorio, vt subijcit: quod præualet.

d ¶ *Prætor permittit.* Scilicet liberis in potestate positis, non vt habeant necessitatem adire prætorem, sed sufficit, si se non immisceant, vt ff de acqu hæred l. ei qui se, & C. si mi. ab hær. se abst. l 1.

* ¶ Est tamen casus, in quo suus hæres non potest se abstinere ab hæreditate, quẽ ponit Ludou. Goza in repe. l. qui se patris, col. 32. C. vnde lib.]

¶ Cæteri, ¶ *CASVS.* Quærebatur quis diceretur extraneus hæres, & videbatur dicendum, quod ille, qui nullo iure testatori coniungeretur: ita enim sonat hæc vox, extraneus; cuius contrarium dicitur, quòd in hac materia extraneus hæres dicitur, qui nõ est in potestate: sicut alibi extraneus dicitur, qui nõ habetur in potestate: nam extraneus dicitur, aut à cognatione, aut à filiatione, aut à suitate: hic autem capitur pro extraneo à suitate, Not. qđ dictũ est in sũmario.

¶ In extraneis ¶ *CASVS.* non solet figurari in regula generali. Tamen ratio dubitandi poterat esse: quia in conditione testamenti videbantur quo ad capacitatem hæredis inspici solum duo tempora: nõ tria scilicet tempus mortis, quo die testamentũ sumit vires, & tempus aditionis: nam tempus conditi testamenti non videbatur requiri, cum pendeat à confirmatione, & sic à morte: prout in simili videmus in legato, quod sufficit capacitas tempore, quo dies legati cedit, glo. in l. si alienum, §. 1. ff. de hæredit. insti. quod tempus in legatis repræsentat tempus mortis, quo die cedit institutio, & tempus aditionis propter translationem dominij factam à lege l. à Titio, ff. de furt. vnde ita pariter, & in institutione videbantur attendi non debere, nisi illa duo tempora. Tamen contrarium deciditur ex eo, quod allegatur in tex. vt scilicet constiterit institutio, idest, ad substantiandum testamentum: secundo autem tempore, & sic tempore mortis, propter confirmationem, & affectum ipsius institutionis: tertio tempore aditæ: quò ad executionem & effectum verum, illius enim effectus tempore delationis, & sic mortis est fictus, l. hęres quandoque. ff. de

acqui-

SYL.

acquirend. hæred. Not. in extraneis hæredibus tria tēpora obseruari debere quoad capacitatem. Item, quod mutatio status facta medio tempore non nocet. Item, quod testamenti factio accipitur actiuè, & passiuè. Itē, quod mutus, surdus, furiosus, posthumus, infans, filiusfamil. & seruus, habent testamenti factio. passiuam quamuis non habeant actiuam. Vnde eo manumisso nō nocet ei manumissio, cum præsumatur nūc, quod & tunc fuerit capax. Item sunt argum. contra. ff. pro empt l 2. in prin. & in Auth. vt cum de appe. cogn. §. generalem.

medij temporis non nocet. h. d.

¶ In extraneis[a] hæredibus illud obseruatū, vt sit cū eis testamenti factio,[b] siue hæredes ipsi instituātur, siue ij, qui ī potestate eorum[c] sunt: & id[d] duobus temporibus[e] inspicitur:[f] testamēti quidem facti tēpore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cū adit hęreditatem, esse dēt cum eo testamēti factio: siue purè siue sub conditione hęres institutus sit. Nam ius hæredis eo maximè tpe inspiciēdū est, quo acquirit hęreditatem. Medio autem tēpore inter actū testamētum, & mortē testatoris, vel conditionem institutionis existentē, mutatio iuris[g] non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora[h] inspici debent.

¶ Testamenti autem factionē[i] non solum is habere videtur, q testamētū facere potest, sed etiam qui ex alieno testamēto, vel ipso capere pōt, vel alij acquirere,[k] licet non possit facere testamentum. Et ideò furiosus, & mutus, & posthumus, & infans & filius familias, & seruus alienus testamenti factionē[l] habere dicuntur. Licet enim testamentū facere non possint, attamen ex testamēto, vel sibi[m] vel alij,[n] acquirere possunt.

¶ *Extraneus hęres ha*

a ¶ *In extraneis.* † iste §. habetur sub eadem verborū forma in l. si alienum seruum. ff. de hæred. inst. circa princ. vsq; ad fi. legis.

† *Ista gl. non est Accur.*

b ¶ *Testamenti factio* passiuè accipe, id est vt possit capere ex testamento, quod potest quilibet exceptis, quibusdam, quos no. infra tit. 1. §. legari.

c ¶ *Eorum.* Nam seruo instituto domini persona inspicitur, vt supra de hæred. institut. §. seruus autem plurium.

d ¶ *Id.* scilicet qđ sit capax.

e ¶ *Duobus tēporibus.* Aliàs tribus, & alias duobus: sed tamen tria spectantur tempora, vt subijcit.

f ¶ *Inspicitur.* † Testamenti facti, vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat: ita est textus in l. si alienum. ff. de hær. insti. & re vera melius, & ornatius quam hic.

† *Ista gl. non est Accur.*

g ¶ *Mutatio iuris.* Vt quia medio tempore efficiatur non capax, tamen his tribus temporibus bene inuenitur capax, † vt hic, & ff. de hæred, instituen. l. sed & si in condirione, §. solemus, & l. si alienum, §. in extraneis. Sed contra, ff de acqu. hæred. l. si seruus eius qui. Sed certè, quod seruus in seruitute non dicebatur capax, vt ibi, ex persona domini principaliter erat: nam dominus erat non capax.

† *Nisi ex tali mutatione tacitè inducere tur repudiatio ha*

ADDITIO. Dic prout loquitur ibi in contractu emptionis, cōcordat: sed cum loquitur in alijs contractibus, contradicit, sed ibi loquitur in capace, qui non patiebatur defectum in persona sua: sed hic secus.

¶ In secundo verò contrario dicunt, quod loquitur fauore furti, vt pœnitentibus remittatur.

reditaria, vt quia faceret actū contrarium in cōpatibilē pura intrādo religionē fratrū minorū: idem in eo qui impetrāuit primū beneficiū vacaturū, & interim duxit vxorem, vel habitum dimisit: quo reas sumpto, vel mortua vxore vacat beneficium, vt hic per Io: Fab.

SYL.

h ¶ *Tria tempora.* scilicet in extraneo hærede: sed in suo necessario exigitur vnum secundum Ioan. scilicet tempus mortis, vt supra eod. §. sui. Vel secundum Azo. etiam tēpus testamēti inspicitur: tēpus autē aditę hęreditatis nō inspicitur, quia statim sunt hæredes patre mortuo scilicet de iure ciuili, vt ff. de suis, & leg. l. in suis. In necessariis autem tantum duo tempora inspiciūtur, scilicet testamenti. & tempus mortis, vt ff. de hæredit. instit. l. si alienum, t. respon. & l. seruum.

¶ Hæc glo. communiter approbatur secundum Christoph. hic.

SYL.

i ¶ *Factionem.* Scilicet in actiua significatione.

K ¶ *Acquirere.* scilicet potest.

l ¶ *Factionem.* In passiua significatione.

m ¶ *Sibi,* si sunt sui iuris.

n ¶ *Alij.* Si sunt in aliena potestate, vt hic, & ff de testa. l. filiusfamil. & facit ff. de fiu. l. 1. §. finali.

¶ Extraneis autem. ¶ *CASVS.* Quærebatur,

SYL.

bet ius deliberandi. Quilibet hæres post aditam nõ repudiat, nisi sit minor, qui restituitur: quod extensum fuit etiã ad milites maiores. Hodie tamen adeundo cum beneficio inuentarij securus est hæres, non teneri vltra vires hereditarias. h.d.

¶ Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi[a] potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda[b] hæreditate deliberare[c] licet adierit: postea relinquende hereditatis facultatem non habet nisi minor sit 25. annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus[d] causis, deceptis, & si temerè damnosã hereditatẽ susceperint, Prætor succurrit.[e]

¶ Sciendum est tamẽ Diuum Adrianũ etiã maiori[f] 25. annis veniam[g] dedisse, cum post aditã hereditatem grande æs[h] álienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem Diuus Adrianus cuidã speciali beneficio prestitit: Diu' aũt Gordia-

tur, an qui semel se immiscuit: vel adiuit hereditatẽ possit postea repudiare, & videbatur ꝙ sic: nam repudiatio, & aditio paribus passibus ambulant, l. is potest. ff. de acquir. hær. sed ille, qui abstinuit, potest postea saltem intra triennium adire. l. fi. C. de repud. hæred. immo olim perpetuò. l. si quis suus, ff. de iure delibe. ergo pariter videt posse reuocare aditionem, inf. dictum tempus. cuius contrariũ dicitur hic etiam in suo. Ratio est differentiæ, quia vnus casus est fauorabilis filio, alius damnosus, secundum doct. quę ratio est falsa: quia potest esse vtile, & filio repudiare dãnosam hereditatem: sed ratio est, q̃a suus de iure ciuili est necessari'. Vnde quamuis à prætore habeat ius abstinendi, & abstineat, tamẽ remanent reliquiæ suitatis, quæ etiam satis sunt ad confirmandum testamentum, quemadmodum aditio, leg. cum quasi. §. sed & si quis, ff. de fideicom. liber. vnde l. propter illas reliquias permittit posse reuocari abstensionem, cum res de facili ad pristinum reducatur, quæ ratio cessat in contrario. Nota habere extraneum ius deliberandi. Item quòd hæres, siue suus, siue extraneus, post aditam non repudiat, nisi sit minor.

Item quod minori data est restitutio ob facilitatẽ, & ne decipiatur. Item, quod speciali priuilegio alicui tributa non trahuntur ad alios. Item not. effectum inuentarij, quod facit non teneri vltra vires hæreditarias.]

† Sic in l. apud. & l. sed & is, ff. quib. ex causis i pos ea. et in leg. at siquis §. pleriq. ff. de religio Hæredes sui immiscent, & abstinẽt, adeunt, & repudiãt extranei.

a ¶ *Abstinendi.* vt est suus hæres, cui datur abstinendi facultas per prætorem, vt supra eo. §. sui autem. in fin.

b ¶ *De adeunda.* Nota hic † quatuor proportionabilia, scilicet immiscere, & abstinere: quæ duo pertinent ad suos hæredes. Item adire & repudiare, quæ duo pertinent ad etraxneos, vt hic dicitur. Sed quandoque suus dicitur adire. & repudiare, vt C. de legi. hæred. l. defunctis.

¶ Confunduntur enim quandoque, vt l. & si fine, §. sed quod Papin. ff. de mino. in l. siue, § fin. ff. de iur. pat.] SYL.

c ¶ *Deliberare.* Infra annum deliberationis petito tempore, & indulto ab imperiali culmine, à nostris autem iudicibus infra nouẽ menses: & non nisi semel peti potest, vt Cod. de iure delib. leg. scimus. §. & hæc quidem. *Deliberãdi tẽpus.*

* ¶ Adde, ꝙ nihilomin' creditores hereditarij possint, si vident heredẽ differre aditionẽ petere, vt ei statuatur, tempus ad adeũdam hæreditatem, idque arbitrio iudicis statuitur: quo tempore præterito amplius hæres non audietur, glos. in l. quamdiu institutus, in ver. instituto. post medium, & ibi quoque omnes ferè scribentes. ff. de acquis. hæred.

** Adde etiam, quòd pendente tempore deliberandi possunt illum coheredes prouocare ad diuisiones, l. nisi ex pluribus. si pars her. pet. & ita aliàs obtinui, quòd not. quia proderit, si videbis coheredem velle deliberare animo differendi.]

d ¶ *Omnibus.* Nisi sint vsi iure communi, vt ff. de mi. l. verum §. item non restituitur.

¶ Intellige, id est facit id, quod quilibet diligens paterfam. fecisset, non iure communi prout sonat, secundum Christoph. hic.] Item nisi iurauerit adultus super contractu, vt in l. Federici, Hac edictali in ri. de pace tenenda. §. item sacramenta, lib. 2. feu. Ad tex. vide pulcherrimam glos in c. ex parte. ver. quamuis ext. de restit. spol. SYL.

e ¶ *Succurrit.* Vt ff de min. l. ait prætor. §. sed quòd si hæreditatem.

f ¶ *Maiori.* scilicet cuidam priuilegio.

g ¶ *Veniam* abstinendi. Accurs.

h ¶ *Grande æs.* sic, ff. de condi. indeb. l. 2. §. si quid & l. 3.

a ¶ *Gordianus*. Sed vbi sunt leges istorum Imperatorum? Respond. non habemus, sed habetur mětio earum, vt C. de iu. delib. l. scimus. in princ.
b ¶ *Præstitit*. aliàs præstauit.
c ¶ *Hoc*, scilicet vt aliquis non grauetur propter improuisum debitum, vel etiam prouisum si est nō sufficiēs hęreditas. vt C. de iu. deli. l. scimus, §. ex omnib. & hoc facto inuentario, si res pręsentes sunt intra tres menses, si abfuerint, intra annale spaciū, vt C. de iu. deli. l. eg. scimus, §. sin autem dubius, & §. sin autem à locis.

Inuentarii faciēdi tēpus.

ADDITIO. Quot & quæ requirantur in inuentario, vide plenè & ordinate per Angel. Aret.

¶ Adde, quod satis est incipi, & perfici inuentarium intra tres mēses adie aditę hęreditatis, Bart. & al. in l. fi. §. cum igitur, & §. si verò postquam, C. de iur. delib. & Rol. à Valle tract. de confect. inuen. 152. & 55.

dianus[a] postea militibus tantummodo hoc concessit.

¶ Sed nostra beneuolentia cōmune omnibus subiectis imperio nostro præstitit[b] hoc[c] beneficium: & constitutionem[d] tam equissimam[e] quā nobilissimā[f] scripsit, cuius tenorē si obseruauerit homines, licet eis adire hereditatē, & in tantū teneri, quantū valere bona hęreditatis cōtingit, vt ex hac causa, neq; deliberationis auxiliū sit eis necessariū, nisi omissa obseruatione nostrę cōstitutionis, [g] & deliberandū existimauerit, & sese veteri grauamini [h] aditionis supponere maluerit.

¶ *Hæres dicitur adire hæreditatē gerēdo se pro hærede in aliquo actu, vel nuda voluntate re, vel verbis declarata: & ita potest repudiare, dummodo sciat hæreditatem sibi delatā, quāuis sit mutus. Aret.*

¶ Item extraneus heres testamēto institutus, aut ab intestato ad legitimā[i] hæreditatē vocatus, pōt, aut pro hærede gerēdo, aut etiā nuda volūtate[k] suscipiendæ hęreditatis hæres fieri.

d ¶ *Constitutionem*. vt C. de iu. deli. l. scimus.
e ¶ *Aequissimam*, quantum ad tractatum.
f ¶ *Nobilissimam*. quantum ad sententiam.
g ¶ *Constitutionis*. Quæ de compositione dicti inuentarii loquitur.
h ¶ *Veteri grauamini* Sed quod erat grauamen? Respon. tenebatur in solidū omnibus creditoribus, & legatariis, etiam si excedant mēsuram hæreditatis, vt C. de iur. delib. l. fi. §. si verò postquam. Si autem petit tempus ad deliberandum, & fecit etiam inuentariū, creditoribus quidem tenetur in solidū, sed de legatis detrahit Falcidiā, siue adierit hęreditatem infra deliberationis tempus, siue non recusauerit: sed si non fecisset inuentarium, omnibus in solidum, teneretur, vt C. de iur. deli. l. fi. §. si autem hoc aliquis, & §. siquis autem.

Inuētarium nō faciētes in quo grauātur.

* ¶ Adde, quod ratio est, quia lex præsumit, quod hæres surripuerit de bonis hæreditatis, vt in Authent. de hæred. & Falc. §. sancimus, quæ præsumptio est iuris & de iure, quæ nō recipit probationem incontrarium, nisi per confessionem partis, vt latè tradit Cæpol. cau. 7. vbi vide, quia tradit caut. excusandi hæredē qui non fecit, aut minus legitime fecit inuentarium, in foro tamen conscientiæ hæres non tenetur vltra vires hæreditatis secundum Bart. in rubr. ff. de acquir. hæred. etiam nō confecto inuentario, vt scribit Ias. post Bart. & Bald. & ibi per eum relatos in §. sed istæ, column. antepenult. if. de actio.]

¶ Item extraneus.

¶ CASVS. in tam generali regula nō figuratur, nisi literaliter: cuius ratio est, quia iste quasi contractus à sola voluntate hæredis dependet, & ideò qualitercunque constet, satis est. Not. quod solo animo aditur, & animo repudiatur hæreditas, siue verbis, siue factis ostenditur. Item not. quid sit pro hærede gerere. Item, quod nihil impedit, quo minus mutus, vel surdus gerat pro hærede, si intelligat quod agit. Item, quod ad hoc, vt possit adiri, necesse est, quod sit certus de morte ipsius testatoris, & sciat sibi delatam hæreditatem.

i ¶ *Item. Ad legitimam*. scilicet iure ciuili aliud si iure prætorio tunc enim necesse habet coram prætore agnoscere, vt C. de iure delib. l. 1. & l. puberem, & l. suum, & C. qui admit. ad bon. poss. l. vlt.

ADDITIO. Dic, quod sola agnitio bonorum possessionis facta coram prætore etiam non auctorante sufficit, siue sit bonorū possessio secundum tabu. siue ab intestato, siue etiam contra tab. vt est gl. singularis in d. l. fi. §. 1. C. decur. fu. in ver. pro antiqua. Ang.

K ¶ *Nuda voluntate*. oportet tamen, quod extrinsecus declaretur, si quid ergo pro hęrede velut hæres gessit, vt hic dicitur, tunc voluntatem illam declarat, nisi protestetur (1) se nō vt hæredem facere, vt hic, & ff. de acquiren. hæred. l. pro hærede. in princ. & l. gerit. Sed contra id, quod dicit hic, nuda voluntate est C. de iur. delib. l. potuit. Sed certe est necessaria

ria volunta, & actus si ab actu inc pias. sic & alias. ff. de acq. posse. l. quemadmodum.
ADDITIO. (i) Quæ protestatio non est necessaria, vbi facit actum pium, quia dilationem non recipit: nec releuat, vbi facit actum contrarium. vt c. cum M. Ferrariensis, de cōstit secundum Ioan. Fabrum, & Angelum.

* ¶ Quod igitur dictū est, quempiam nuda voluntate, seu solo animo hæredem fieri, ita declarari debet, hoc est, licet nihil attin gat hæreditatium, dum tamen de animo cōstet, vel ex aliquo actu, qui citra ius, & nomen hæredis fieri non potest, vel ver bis, neq; enim sola nudaque cogitatio hæredem facit.]

Pro hærede[a] autem gerere quis videtur, si rebus hæreditarijs tanquam hæres vtatur, vel vendendo res hæreditatis, vel prædia colendo, locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel † verbo, de adeunda hæreditate. dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatum, intestatumve obijsse,[b] & se ei hæredem esse.[c] Pro hærede enim gerere est pro domino[d] gerere. Veteres enim heredes pro dominis appellabant, sicut autē nuda voluntate extraneus hæres fit, ita cōtraria destinatione[e] statim ab hæreditate repellitur.

† *aliàs verbis vel literis.*

¶ Eum, qui surdus, vel mutus natus est, vel postea factus, nihil prohibet pro herede gerere, & acquirere sibi hæreditatem; si tamen intelligit[f] quod agit.

a ¶ *Pro hærede.* Id est factis ipsis gerendo pro hærede.

b ¶ *Obijsse.* Aliàs enim nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio: nam non videtur adire, vt hic, & ff. de acqui. hære. l. si is ad quem. & l. cum qui duobus.

STL. ¶ Dic tamen, quod non requiritur scientia positiua causata ex actu corporeo, sed satis est vehemens opinio ipsius hæredis, vt declarat Bart. in l. is potest. ff. de acquir. hæred. & ibi moder.]

Hæredi tatē adire volēti quæ sint necessaria. c ¶ *Hæredem esse.* etiam purè: nam si sub conditione, non potest ante existentem cōditionem adire, vt ff de acqu. hæred. l. is qui hæres. Sunt & alia necessaria, scilicet, vt sit liber, & sui iuris, qui adit: aliàs non poterit nisi iussu patris, vel domini præcedente, vt ff. eo. l. si quis mihi, §. iussum. & l. quoties. Itē oportet, quod sit compos mentis, vt in fine huius tituli. Item, quod sit maior quatuordecim annis: alias non potest adire, vt C. de iu. deli. l. potuit. & l. si infanti. Itē, quod sciat mortuum esse testatorem: alias non potest adire, vt ff. de acqu. hæred. leg. is qui hæres, §. siquis dubitet, & leg. qui hæreditatem & leg. neminem, & leg. qui superstitis. Item certus de conditione testatoris esse debet, vt ff. de acq. hæred. l. hæres, 1, §. si. & l. seq.

ADDITIO. Simile in l. illud. si pars hæredit. pet. & l. is qui putat. de acquir. hæred. hinc est, quod vulgo dicitur, quod ille, qui vult adire hereditatem, debet scire causam, ex qua defertur, vt l. si is ad quem. de acquir. hæred. secundum Christoph.

d ¶ *Pro domino.* vnde hærus id est, dominus, vt ff. ad leg. Aquil. l. item Mela. § legis autem Aquiliæ. Item dicūt Theutonici her id est dominus.

** Fallitur Accurs. repugnat enim syllaba, quæ in heted, propter vim diphthōgi producitur, in hero corripitur. dictus autem videtur potius ab hæredo, eo quòd hæteat, id est proximè & cōtinenter capiat successionem, & dominus constituatur.]

e ¶ *Destinatione.* dummodo & hoc actu extrinseco declaretur argu. tamen contra. ff. de pecu. lega. leg. non statim.

ADDITIO. Sed ibi erat acquisitum domino, vel ibi in actu, qui realitatem requirit Ioan. Fab.

f ¶ *Intelligit*, non ergo demens, vel furiosus.

De legatis.

Continuatio. ¶ Dic, quod tex. continuat istam rubricam, Vel sic: Dictum est, si pra de testamentis, in quibus legata relinquuntur, nunc sequitur de ipsis legatis.

POst hæc videamus.

Diuisio. ¶ Totus iste ti. diuiditur principaliter in quinq; partes. Primò cōtinuat se ad pcedētia. Secūdò ponit diffinitionē legati. Tertiò recitat quot gña legatorū olim erant Quartò illud corrigit. Quintò incipit tractare materiā legatorū, secunda ibi, Legatū, Tertia ibi, Sed olim. Quarta ibi, Nrā aūt, Quinta ibi, Nō solū autē, & illa. Quinta suo loco subdiuiditur.

STL. ¶ Post hæc. ¶ *CASVS*, non est figurandus, quia tantum continuat hunc titulum Imperator. Poterat. n. dubitari, cum essemus in tractatu de ijs iuris figuris, quibus per vniuersitatem nobis res acquiruntur, quare præposita esset rubrica de legatis: & respondetur, nō sine causa fieri, cum simus in materia testamentorum, supponere tractatum de legatis. Not. quod materiæ sunt subordinandæ vna alteri, non quod titulus titu. continuetur. Itē ibi, quæ pars, quod aliquando appellatione partis non venit dimidia. Item, quod in hoc tit. non vī tractari de legatis vniuersalibus.]

a ¶ *Post hæc*. Scilicet quæ diximus, supr. de testa. ordinan. §. hucusque.
b ¶ *Pars*. s. quæ est circa legata: & longa est, vt patet ff. eo. per multas rubricas.
c ¶ *Propositam*. supra per quas perso. nobis acquir. §. fin.

STYL. ¶ Potest & alio ratio assignari: quia voluit prius supra tractare de acquisitione directa vniuersali, postea de particulari directa, deinde de vniuersali obliqua, vltimo de particulari obliqua.]

¶ *De legatis.*

¶ *Ex causa licet immiscere in vna materia aliam materiã, licet non sit omninò similis, dũmodo vna materia transeat & conformitatem habeat cum alia materia. Aret.*

POst hæc[a] videamus de legatis, quæ pars[b] iuris extra propositam[c] quidem materiam videtur: (nam loquimur[d] de ijs iuris figuris,[e] quibus per vniuersitatẽ res nobis acquiruntur) sed cum omninò[f] de testamentis,[g] & de hæredibus,[h] qui in testamento instituuntur, locuti sumus, non sine causa sequenti[i] loco potest hæc iuris materia tractari.

¶ *Diffõ legati. Ang.*

Legatum[k] itaque est donatio quædam[l] à defuncto relicta, † ab hærede præstanda.

¶ *Antiqua solennitate verborum, quæ in*

d ¶ *Loquimur*. id est locuti sumus. Et sic tempus pro tẽpore ponitur, vt C. ex quibus ca. Infa. irrog. si Possidoniũ.

STYL. ¶ Adde, quod hæc expositio est falsa: quia, cum supra tãtum tractatum sit de testamẽtis, non verificaretur numerus pluralis dicendo de ijs iuris figuris. Intendit ergo Imperator, dum dicit loquimur, idem ac si diceret, nos sumus in tractatu.] Vel loquimur, id est, loqui deberemus, si materiam præcedentem prosequeremur. (i) sic in Auth. de cõsanguin. & vter. frat §. si igitur. coll. 6.

ADDITIO. (i) Dic quod præteritum perfectum subiunctiui in contractibus, quando nõ potest verificari in præterito, trahitur ad futurum, vt l. cum stipulamur. ff. de verbor. oblig. sed in testamentis, & legibus, quæ dant formam & essentiam, capiunt à futuro, secundum Angel.

e ¶ *Figuris*. I. partibus, vel formis: quæ quatuor sunt: per successionem ciuilem, per prætoriam, per arrogationem, per addictionem conseruandæ libertatis causa, vt supra per quas person. no. acqu. §. fin.

STYL. ¶ Adde, quod videbatur, quod essent tantũ duæ nominandæ, scilicet ciuilis, & prætoria: quippe aliæ duæ sunt de iure ciuili, vt patet in illis titulis. Attamen quia sunt illæ multum dissimiles, cum sint successiones in vniuersum ius viuentis, illæ in vniuersum ius defuncti, sunt separatim positæ à glos. quamuis sint etiam de iure ciuili.

f ¶ *Omninò*. i. diligentissimè.
g ¶ *Testamentis*. vt supr. de testamen. & tribus sequen. tit.
h ¶ *Hæredibus*. Vt supra de hæred. institut. §. vsque huc.
i ¶ *Sequenti*. quia nec debentur nisi in testamento relicta, & post hæredis institutionem. Sed hodie contra in vtroque, vt inf. de fideicom. hær. §. præterea. & infr. eod. §. sed non vsque, & §. ante.

¶ Legatum. a Diuiditur in septem partes. Primò ponit qualiter diffiniatur legatũ. Secundò, quot erant olim genera legatorũ. Tertiò, qualiter vnũquodque genus legatorũ fiebat, quia erant certa verba assignata. Quartò, qualiter dicta verborum solennitas est hodie sublata. Quintò, qualiter per Iustin. omnes isti modi delegandi, vel omnia ista genera legatorum sunt redacta ad vnã materiam: & legatarijs datur ius prosequendi legata alterio de tribus modis. Sextò remouet differentiam, quæ erat inter legata & fideicommissa, & ea adæquat. Septimò respondet cuidam tacitæ obiectioni. Secunda ibi, Sed olim. Tertia ibi, Et certa quædam. Quarta ibi, Sed ex constitutionibus. Quinta ibi, Nostra. Sexta ibi, Sed non vsque. Septima ibi. Sed ne in primis. Aret.

¶ *CASVS*. in diffinitione non ponitur. Præmittitur enim diffinitio, vt sciatur id, de quo disputatur, vt inquit Cic. in lib. 1. Officio. Not. ergo diffinitionem legati. Item aduerte, quia (meo iudicio) illa verba, ab hęrede præstanda. non debent esse tex quia in l. legatum. ff eo. 2. non sunt & glo. ibi, quæ hæc verba suppler, non allegat hunc tex. & gl hic dicit legatum hic diffiniri vt in d. l. legatum, & aliter diffiniri in l. legatum de leg. 1. Item Ang. hic dicit sup. ab hærede præstanda, quę omnia ostendunt, quod in antiquis codicibus, prout in meo non erant dicta verba.

K ¶ *Legatum*. sic ff. de leg. 2. l. legatum, sed aliter diffinitur. ff. eo. 1. l. legatum est.

¶ Adde, quod nulla ex his diffinitionibus habet partes diffinitionis, vt disputando defendit Præpo. sen. in 7. q. 2 casu in suis disp.

l ¶ *Donatio quadam*. Sunt enim tres donationes, vt ff. de do. l. 1. Et differt hæc à donatione causa mortis, vt diximus, supr. de don. §. 1. in fi. Item a donatione inter viuos, cum legatum reuocari possit vsque ad mortẽ, vt ff. de adimen. leg. l. 3. in fi. & l. 4. Sed in donatione

† Verba ista ab hærede præstanda, non sunt in antiquis, & emẽdatis exẽplaribus, & certè subuertunt diffinitionem, cũ videamus à testatore quoque ipso, nedũ ab hærede legatum præstari. leg. Lucius. de lega. 2. STYL.

legatis obseruabatur, sublata, necnon legatorum fideicommissorumque differentia, hodie eorum vna eadēq. est natura, & quibuscunq. verbis relicta tribus actionib. persequi possunt. h. d.

¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vendicationem, per damnationem, per sinendi modum, per præceptioné. Et certa quædam verba [a] cuique generi legatorū assignata erant, p quę singula genera legatorū significabātur, sed ex cōstitutionib.[b] Diuorū principum solénitas huiusmodi verborum penitus sublata est.[c] ¶ Nostra auté constitutio,[d] quā cum magna fecimus lucubratione,[e] defunctorum volūtates[f] validiores[g] esse cupiētes, & non

tione inter viuos non est ita, vt supr. de don. §. aliæ. (i) I. enim differt ab hæreditate, cū hoc singulare & sine onere sit, illud verò vniuersale, & cum onere, vt ff mād. l. si hæreditatē, & argu ff. de eo. le. l. quadam, §. nihil interest.

ADDITIO.

Et hæc inducūtur ad quæstionem si testator, dicat, dono Titio fūdum præsenti, & recipienti, an censeatur legatum vel donatio per Ioan. Fab. & Ang.

SYL. * ¶ Legata quomodo differant ab alijs donationibus tradit eleganter Andr. Diraqu. in rep. l. si vnquam. super vers. liberis. nu. 105. Cod. de reu. dom.

¶ Adde, q legatarius capiens rem legatam propria auctoritate, illā amittit, l. non est dubiū, vbi oēs doct. tradūt C. eo. pōt tñ testtōr ei licētiā cōcedere illā capiēdi propria auctoritate. Barto. in l. nemo pōt de leg. 1. & tunc illam non amittit, & ita est cōis doct. vt dicit Ripa. in l. centurio. n. 52. & seq. ff. de vulg. Plot. l. si qñ. num. 54 C. vnde vi.

SYL. ¶ Sed olim quidem. ¶ *CASVS*. nō figuratur, quia procedit corrigendo ius antiquum: rō auté correctionis in l. corrigēte assignatur. Not. formam & obseruationes iuris antiqui circa legata. Item, quod volūtates defunctorum debent validiores, quam fieri possit, effici.[*] Item, quod ll. debent imponi rebus non verbis. Itē, quod legatis vna est natura. Itē, quod legatario cōpetit nedū actio psonalis, sed realis, & hypothecaria. Si. n. res legata erat testatoris, & cōsistebat in specie, cōpetit rei vendicatio & actio ex testō: hypothecaria aūt datur in alijs rebus, quæ peruenerunt à defuncto in hæredem. Item, quod qñ duo æquiparātur, illud, quod est plus in vno, tribuitur alteri. Item, quod verbum, studiosis, accipitur in bonam partem. Item. quod ineruditi adolescētes sunt distinctè docendi, nec onerandi multitudine materiarum. Item, quod à facilioribus est inchoandum.

a ¶ *Quædam verba*, Vt si dicat legatario. Vendica tibi rem talem, vel hæredi dicat, Damno te illum ære alieno liberare, vt infr. eod §. sed & tale. Item si dicat, Sinito illum habere talem rē. Item si dicat vni hæredum: Præcipito rem illam, id est, ante partem capito, vt ff. eo. 1. l. si à pluribus.

SYL. ¶ Adde, quod Angel. ampliat, siue fiat verbis directis, siue obliquis: & nihil allegat, est tex. in l. 2. C. com. de leg. in princ. Quæ autem in legatis dicantur verba directa, quę precaria, est glos. in d. l. 2. vbi Pau. de Cast. optimè declarat.* Sed vt rectè discas quibus verbis quatuor hęc legatorum genera conciperentur, & quomodo inter se differrent, lege Alciatū. libr. Parer. 3. c. 1.

** Seruius quoque nobilissimus Grāmaticus libr. 5. Æneid. Virg. super illo versu, Sume pater & cet. exponit verba sume, id est, pcipe, atque verbū esse peculiare iurisconsultorū, quo vtuntur, quoties legatum nō ab hærede datur, sed ex accipientis arbitrio, vnde conijcere licet, id verbum assignatum fuisse legato per vendicationem, vt cum testator dicebat legatario, tibi summe illam rem, in quo genere legati non erat expectanda manus hæredis, sed ipse legatarius possessionem rei legatæ propria auctoritate capiebat.

b ¶ *Ex constitutionibus.* Quas non habemus.

c ¶ *Sublata est.* s. dudum retrò.

d ¶ *Nostra autem constitutio*. Quæ est. Cod. communia. de leg. l. 1.

e ¶ *Lucubratione*. i. vigilatione, maximè nocturna, nam secundum Philosophos luna dicitur habere radios lugubres, sed sol claros sic in autheut. vt iud. sine quoquo suffra. in princ. coll 2.

¶ Adde legendum lucubratione & expone, id est studio.

f ¶ *Voluntates.* Interdum non est volūtas validior scriptura vt ff. de vsufr. leg. l. si alij, & ff. de sup. le. l. Labeo. (i) Et facit ad hoc quod in tex dr. s. q volūtas sit validior scriptura, q est verum, vt ff. de le. 2. l cum pr, §. cū imperfecta, & de le. 1. l. 4 secūdum Ioan. & hoc nisi sit impossibilis vel probrosa, vt inf. eo. §. si, vel inepta, vt ff. eo. 1. l. seruo alie. §. fin. SYL.

ADDITIO. (i) Non ob. hæc lex, si alij, quia respondetur solum contradicere, quia ibi attenditur scriptura, quia voluntas testatoris erat ambigua. Cæterum si eius fuisset clara voluntas, ab ea nō recederetur: immo obseruaretur, scripturæ reiecta interpretatione, vt l 2 C. de lib. præt. & hic. lat.

g ¶ *Validiores*, quam sint verba solennia: vel quam sit scriptura. Accur.

** Nam etiam à propria verborum significatione recedimus: cũ manifestũ est, aliquid sensisse testatorem l. non aliter. de l. 3. quòd & in contractibus obseruari videmus l. si tibi. ff cert. pet. id que latius cõprobat Aiciat. li 2. de verbo. signifi. non. n. semper ꝓprijs verbis vti possumus; eaque intẽtioni proferentis subseruire conuenit.

verbis, sed volũtatibus eorum fauẽtes, disposuit, vt omnibus legatis,[a] vna sit natura:[b] & quibuscunque verbis[c] aliq̃d relictum sit, liceat legatarijs id persequi nõ solum per actiones personales;[d] sed etiã per in rem,[e] † & per hypothecariam:[f] cuius cõstitutionis ꝑpensum[g] modũ ex ipsi tenore ꝑfectissimè accipere possibile est.

a ¶ *Omnibus legatis* i. omni generi legatorum.

b ¶ *Vna sit natura*, quantum ad hoc, vt debeantur: sunt tñ quędã fauorabiliorũ alijs, vt ifr de oblig. quæ ex quasi contractu. §. fi nal.

c ¶ *Quibuscũque verbis*. Aptis tamen ad hoc. sic ff. de constit. pecu. l. qui autem. in fi. & l. seq.

ADDITIO. No. ꝙ lex generaliter loquens recipit restrictionẽ de habilitate. concordat gl. 1. in l. 1. §. nunciatio. & ibi doct. ff. de oper. no. nu. & in l. vt gradatim, §. sed si lege. ff. de mu. & hono. & Bar. latè in l. omnes populi, ff de iusti. & iur. Ang.

d ¶ *Per actiones personales*. s. ex testamento.

e ¶ *Per in rem*. i. per rei vendicationem, nam recta via transit dominium in legatarium rei legatæ, vt ff. de fur. l. à Titio. Accurs.

** Etiam ignorantem l. cum pater, §. surdo. de leg 2. secus in fideicommissario vniuersali, ad quem non transit ante restitutionẽ, l. restituta, ad Treb. gl. in §. sed quia, vers. restituerit, inf. de fide. hæred.]

¶ Adde, quod qñ dicimus dominium transire in legatis, aut quęrimus quo ad trãsmissionẽ: & quęrit legatũ à morte, l. 1. §. cũ igit. C. de cad. tol. loquendo de puro: aut quoad acquisitionem dñij: & hæc est triplex ficta, a morte testantis, d. l. à Titio, vera, sed reuocabilis ab adita ante agnitionem legati. l. seruo legato, ff eo t. verũ irreuocabilis, agnito legato l. proindè, ff si cert. pet.]

f ¶ *Per hypothecariam*, † scilicet in rebus alijs, quæ fuerunt defuncti.

¶ Adde, ꝙ hæc opin. gl. communiter reprobatur: ergo aliàs disputando defendi sententiam glo. quę verior est in puncto iuris, quã etiam defendit Præp. Sen. in 10. q. & casu.]

** Immo opin. Accurs. est communiter recepta, vt per Negus. tract. de pign. in 4. memb. 2. par. nu. 158. nã cum dñium rei legatæ transeat in legatarium, illa haudquaquã sibi esse potest obligata. l. neque de reg. iur. sciendũ tamen est, hanc hypothecam esse naturę diuersæ ab alijs hypotheticis. illæ. n. dantur in solidum cõtra quemlibet ex hæredibus, hæc verò pro ratis, pro quibus sunt hæredes. l 1. C. si vnus ex plur. hæt. & l. 1 in fi. cõmun. de leg.]

† Cõcor. c. Rayn. in gl. super ver. dote. post me. ext. de test.

STL.

† Hac gl. diuiditur in quatuor partes. In prima declarãdo tex. remouet quoddã contrariũ taci-tũ, in secunda ꝑ modũ notabilis remouet aliud cõtrariũ: In tertia remouet aliud cõtrariũ: In quarta & vltima per modũ questionis remouet aliud cõtrariũ, secunda ibi & nota, tertia ibi nõ tamẽ omnib. quarta ibi sed si legatarius. Ias.

¶ Sed non vsque ad eam[h] constitutionem standũ esse existimauim[9]. Cũ. n. antiquitatẽ inuenimus legata quidẽ strictè[i] concludẽtem, fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis[k] descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentẽ necessarium esse duximus, omnia legata fideicõmissis exæquare: vt nulla sit i-

¶ Et nota, qđ si legatũ sit in specie, & sit res testatoris, competunt illæ tres actiones. Si in genere, vt seruus, competũt duę, ſ. testamẽti, & hypothecę sed in casu tantũ vna actio, ſ. ex testamento, & vna exceptio competit: vt si lego debitori liberationem. vt ff. de lib. le. l. quod mihi. & ff vt in pos. le. l. 1. §. si debitori. Si autẽ sit res aliena, duæ tantum competunt. ſ. personalis, & hypothecaria, vt C. con. de leg. l. 1. Non tamen omnibus aget, ſ. actione in rem, & ex testamento: sed vna, quam elegerit, vt ff. de le. 2. l. cum filius, §. varijs, sed si legatarius sit dominus, qualiter personali aget, vt infr. de actio. §. sic itaque? Respon. ratione possessionis, vt ff. de cond. triti. l. 2.

* ¶ Adde, ꝙ ista hypotheca remitti põt per testatorẽ, gl. & Bal. in l. 2. C. vt in pos. le. Dec. in l. 1. in gl. 1. in prin. C. de instit. & substit.

Adde, ꝙ istæ actiones personales oriuntur ex quasi contractu, quia hæres adeũdo hẽditatem quasi cõtrahere videtur cũ legatarijs gl. 1. § hẽs. if. de obl. quæ ex quasi cõtra. nas.

ADDITIO. Et sic ex testõ agitur ad ꝑstandũ seu tradendũ, non aũt ad dandũ, vel dic, ꝙ §. sic itaque loquit in vero dño, facto per tradõnẽ de iure cõi, hic verò de iure spãli sine traditione. igitur non est mirum si datur concursus, vt l. in reb. C. de iu. do. sm̃ doctor.

g ¶ *Perpensum*. i. deliberatum.

h ¶ *Sed non vsque ad eam*, i. non fuimus contenti. s. de cõstõne: imo aliã fecimus circa istã & eandem materiam, vt C. communia de le. l. 2. Prima tamen remouet differentiam quatuor generum legatorum. s. in quo erat differentia inter se. Secunda verò remouet differentiam inter legata & fideicom.

* ¶ Quænã esset olim differentia legatorum, & fideic. bellil. explicat Alc. lib. 3. Parer. c. 1.]

STL.

i ¶ *Strictè*. i. stricto iure, sic vt ex testõ tantum debeantur, vt infr. de fideic. hær. § prçterea.

K ¶ *Magis*. i. q̃ legata, vt ab intestõ ẽt debeãtur, vt if. de fideic. hæ. §. præterea. Vel dic ex

vo-

ter ea differentia, sed quod deest [a] legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum, & si quid amplius [b] est in legatis, p hoc crescat fideicommissorũ natura. ¶ Sed ne in primis legũ cunabulis [c] permixtim de his exponẽdo, studiosis adolescentibus quãdam introducamus difficultatẽ, operæpretium esse duximus, [d] interim [e] separatim pri⁹ de legatis, [f] & postea de fideicõmissis [g] tractare: vt natura vtriusq. iuris cognita, [h] facilè possint p mixtionem eorum, eruditi [i] subtilioribus auribus † accipere.

¶ Legatum rei alienæ valet saltem quo ad æstimationem, si res sit in commercio hominũ, & sciat testator alienam, cuius probatio incumbit legatario: hoc dicit.

¶ Non solum autem † testatoris, vel hæredis [k] res,

† *aliàs pcipere.*

volũtate magis, quã ex solẽnitate testamẽtl.

Exæquare. quantum ad sententiam, & tractatum, non etiantum ad verba. nam non dicitur hodie legataria libertas. & hæreditas, licet fideicommissariæ appellentur.

** Adde, propriè loquendo fideicommissa plerumque dici, quæ verbis precarijs fiũt: l. 2. C. communia. de leg qua lia sunt rogo, mando, deprecor, cupio, desidero, fidei tuę committo, & similia. §. fin. inf. de sing. rebus per fid. rel. l. & eo modo: l. etiam hoc modo. ff. eo. cũ n. testator de re principaliter non disponat, sed factũ hæreditatis verbis suis imploret, eius fidem secutus censetur, & ideò fideicommissse leg. Titia. ff. de le. 2. idem, si dicat testator, peto vt contentus sis, dirigens hoc verbum ad ipsum honoratum, l. peto de leg. 2. At legatum plerumque præceptiuis verbis concipitur, l. Sempronius, de vsuf. le. non est tamen dubium, quin verbum, lego fideicommisso quoquo conueniat, l. Caius in fin. de l. 3. l. vxorem §. felicissimo, de leg. 3. lataq. legati significatione, & fideicõmissa, & mortis causa donationes contineantur l. & fideicommissa, de leg. 3.

*Item propter legatum nõ cogitur quis adire, sed propter fideicomm. vniuersale sic, † vt inf. ad l. Falc. §. quantitas, vers. ex diuerso & ff. ad Trebel. l. quia poterat, & inf. de fideic. hær. §. ergo vers. sed si recuser.

¶ Adde q gl. est falsa, quia sũt plures dñię, & saluantur iura exæquãtia. videnda sunt, quæ ponit Ias. in l. 1. ff. eo. tit. in glo. in fi. ver. ego nouissimus, & ad vltimam partem gl. dic rationem diuersitatis esse, quia in secũdo casu hæres non patitur damnum, quia omnia iura actiua, & passiua transeunt in fideicommissarium, l. apud Iul. §. Antistia. ff. ad Trebel. in 1. no. in l. 1. §. si hæres, ff. eod. tit.]

a ¶ *Sed quod deest.* In tribus. n. deest, vt inf. eo. §. post mortem, & inf. de fideic. hær. §. pręterea. inf. de sign. rebus per fideic. re. in prin.

b ¶ *Amplius,* scilicet vt ex necessitate dent, q non erat in fideic. ve inf. de fideic. hę. in pr.

¶ Adde, quod hæc gl est falsa, quia tempore Iustin. fideicom. erant necessaria, vt infr. de fidei. hæ. per totum.]

† *Intellige istã adæquationẽ p cedere ĩ legatis particularibus quo ad particularia, & in vniuersalibus quo ad vniuersalia, & nõ aliter vt doc. hic & ĩ l. 1. ff. de. leg.* STL.

c ¶ *In primis legum cunabulis*, i. hoc volumine. vt sup. eo. in procemio, circa medium.

d ¶ *Operæpretium esse duximus*, i. pulchrum putauimus, & vtile, vt dicitur in Salustio.

e ¶ *Interim*, idest antequã veniamus ad illã constitutionẽ, vbi tractantur communia eorum.

f ¶ *De legatis*, vt hoc titulo, & duobus seq.

g ¶ *De fideicõmissis* vt inf. de fideic. hęr. & alio ibi proxi tit.

h ¶ *Cognita*. s. separatim.

i ¶ *Eruditi*. Sic sup. de iusti. & iur. §. his igitur generaliter.

¶ Non solum. STL.

¶ CASVS. Quæsitũ fuit, an sicut res testatoris, & hæredis, ita & aliena legari posset: & videbatur, quòd nõ, quia nostra sine facto nostro à nobis non abdicantur, l. id quod nostrum, ff de reg. iur. & nemo cogitur suum vendere, l. nec emere, C. de iur. delib. igitur videbatur legatum tanquã frustratoriũ non valere. Contrariũ deciditur, q tunc eius mẽtis fuisse testatorẽ prçsumimus, vt velit æstimationẽ saltẽ præstari, hinc est, q eo ignorante rem alienã, aliter decidit in tex. No. q res hæredis legari potest, sicut res testatoris. Itẽ, q licet aliàs qui tenetur ex dispositione testatoris, teneat pręcisè, l. fideicõmissa. §. si. ff. de l. 3. nec liberetur soluendo interesse, tamẽ in casu nostro, pręstatur æstimatio propter impossibilitatem, l. impossibilium. ff. de reg. iur. Item, q legatũ rei, quę nõ est in cõmercio, nõ valet. ratio est, quia hęres nõ grauatur, nisi idem, vel quid simile ex testamento consequatur l. planè. §. fi. ff. eo. 1. Item, q legatum rei alienæ factũ à testatore sciente valet, secus si ab errante, aut ignorãte Item, q actori incumbit onus probandi.]

K ¶ *Hæredis*. Et in his nil refert, si sciuerit hoc defunctus, vel ignorauerit. vt inf. eo. §. si quis rem suam. & ff. de leg. 2. l. vnum ex familia, §. si rem tuam. Itẽ de re cõi legata, secundũ Io. vt ff. eo. l. 5. § 1 & 2. sed certè ibi nõ valet legatũ, nisi pro ea parte, pro qua nõ est error.

¶ Adde, q Io. Fab. hic intelligit, q vbi credidit totam suam, non valeat nisi in parte: si verò sciret communem, non valeret nisi in totum: quod non voluit dicere gl. sed solum ampliare text. dum dicit posse legari, rẽ testatoris & hæredis, vt etiam habeat locum

sed etiam aliena [a] legari potest: ita vt hæres cogatur redimere [b] eam, & præstare: vel si eam non potest redimere, [c] æstimationẽ eius dare. Sed si talis res sit, cuius commercium nõ est, [d] vel adipisci [e] non potest: nec æstimatio [f] eius debetur: veluti † si campum Martium, vel basilicas, [g] vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt, [h] legauerit: nam nullius momẽti tale legatum est. Quod autem dixi alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. † [i] Forsitan enim

in re communi, sed ꝙ in cõmuni valet tantũ in parte: & hoc probat tex. allegatus, ea ratione, quia cum legatum valeat in parte, nõ est verisimile voluisse in plus grauare hæredẽ: & quia præsumitur tantum legari ius, quod quis habet l. si domus, §. fi. ff. eod. 1.]

*Adde Ioann. Dilec. de arte testan. titu. de leg. cau. 4. vbi docet quibus verbis legari debeat, cũ testator vult rẽ communem in totum legare.

**Amplia hũc tex. tametsi hæres, cuius est res legata, solũ pro parte hæres existat. Bart. conf. 51. ad fi. qui allegat not. in l. cum filius, §. dominus de leg. 2. Item quod ait glo. de re communi legata, intelligendum est, nisi sit communis cum hærede: tunc enim receptior est sententia totam deberi, d. §. dominus, cum non minus de re hæredis videatur disposuisse testator, quam de propria fecerit. dict. §. si rem.]

a ¶ *Aliena.* Etiam hostium, (1) vt ff eodem 1. l. ab omnibus. §. etiam secundum Io. Item ab hostibus capta, vt ff. eod. l. seruus ab hostibus, & l. id quod.]

ADDITIO. (1) Siue nostra quandoque fuerit, siue numquam, dummodo legetur sub conditione, si nostra effic. vel. sit spes, quod effic. aliàs secus Ioan. Fab. & Ang.

* ¶ Amplius censuit Bald. in lege prima, Codic. pro empto furtiuam quoque rem legari posse, illiusque æstimationem præstandam esse.]

b ¶ *Cogatur redimere*, speciale propter præceptum testatoris, sic ff. cõmuni diui. l. communi diuid. §. fin. Regulariter contra, vt C. de contrahen. empt. l. inuitum.

**Adde hoc procedere, etiam si nõ ideò res tota posset auocari, veluti quia pars rei indiuisæ tantum pro dote esset obligata, secũdum Doct. in l. si domus, §. 1. de leg. 1.

c ¶ *Non potest redimere.* Vllo modo: quia non vult vendere: vel si vult, tamen nimium petit pro pretio, vt ff. eo. l. non dubium, §. fi. & de leg. 1 l. apud Iulianum. §. constat.

No. ꝙ hæres damnatus à testatore emere, intelligitur iusto pretio emere damnatus, facit. l. alienus, ff. ad l. Falcid. & habes similẽ gl. infra de singu. re. per fid. reli. §. libertas. super ver. non vendat.

d ¶ *Commercium non est.* Idest, non potest super ea re contractus haberi.

* ¶ Commercium generale nomen est, per-tiones ad omnes contractus. gl. super ver. cõmercium. §. 1. inf. de inut. stipu.

e ¶ *Adipisci.* Passiuè accipitur, idest acquiri, vel haberi.

f ¶ *Nec æstimatio.* Si apud nos nullum est rei commercium: vel etiã est, sed cum grandi difficultate non valet, legatũ, §. fin. nisi testator voluerit contrariũ manifestè, vt ff. eo. l. si quis inquilinos, & nisi in alio casu: vt si liber homo sibi legetur, qui fuerat redemptus ab hostibus, quo casu à pignore eximitur, vt ff. eod. leg. senatus. §. fin. Si autem commercium est in communi, sed non est ei, scilicet à quo relinquitur, valet, vt ipsum detur, vel æstimatio, vt ff. eo. 2. l. mortuo boue. §. Labeo 2. respon. & sic intelligitur. ff. de leg. 1. l. sed si res. Si autem tãtum ei non est, cui præstari debet: si propter suum delictum, vel sectæ diuersitatem, vt in Iudæo, & mancipio Christiano, vt Cod. ne iu. Christia. man. l. 1. non valet, nec æstimatio datur, vt ff de l. 2. l. mortuo boue. §. Labeo. 1. respon. & de verbor. obligat. l. multum interest. Si propter status conditionem, vel corporis vitium: vt quia seruo militia, vel contracto legetur stipendium cursoris: si testator scit vitiũ inesse datur æstimatio: aliàs non, vt ff. de leg 3. l. fideicommiss. §. si seruo alieno, & ff. eod. 1. l. filiusfamilias. § si quid alicui. Accurs.

ADDITIO. Vide glo. ferè similem. ff. eo. 1. l. sed si res aliena, facit gl. in l. multum, ff. de verbor oblig.

g ¶ *Basilicas.* Basilica græcè, Latinè domus regis dicitur.

* ¶ Basilicarum loca adiuncta fuisse foro, indicant Vitruuius, Cicero, & alij sic dicta, quod ab initio eò principes conuenirent ad ius dicendum, posteà verò tribunali magistratibus extructo, basilicæ negotiatoribus cesserunt. quod idem Vitruuius tradit. porrò ecclesiastici scriptores basilicas vsurpant pro sacris ædibus.]

h ¶ *Destinata sunt.* Vt via publica.

i ¶ *Ignorabat.* Quæ ignorantia nocet, nisi coniunctæ personæ sit relictum, vt C. eodem l. cum alienam.

¶ Adde, quod coniuncta persona, dicitur vsque ad quartum gradum successibilem, secundum Bart. in l. 3 de accus. sed quo ad terminos nostros statur arbitrio iudicis, secundum doct. in d. l. cum alienam.

Legatũ rei, cuius commerciũ nõ est, an valeat.

† quia credebat esse suam.

Basilica.

SYL.

† alias si quis.

¶ Adde,

¶ Adde, idem esse, si legatur valde amico. l. cum allega., C. de Castr. pecul. Ias. in l. si res obligata, ff. eod. 1 Et quod d̃r de coniuncto, ita accipe, nisi hæres sit cóiunctior vt tradit Io. Dil. de ar. testi. tit. 3 de l. cau. 35. Vbi vide optimam cautelam pro legatario.

Legatũ si euincatur an hæres de functi teneatur. ¶ Et nisi cum relinquitur libertas seruo alieno. vt ff. de fideic. li. l. Paulus. 1. respons. Quid si res legata fuerit eui cta? Respon. si in spem, non debet teneri heres de euictione, vt ff. de euictio. leg. hæres, & ff. de leg. 1. leg. si à substituto, §. hæres, si in genere siue extra iudicium, siue in iudicio

† alias legare, alias neutrũ, nec legasse, nec legare.

si sciuisset, [a] alienam rem esse, non legasset, & ita Diuus Pius rescripsit. Et verius est, [b] ipsum, qui agit, id est, legatarium, probare oportere, sciuisse alienam rem †legasse defunctum, non hæredem probare oportere, ignorasse alienam, quia sẽper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. [c]

¶ Heres tenetur luere rem testatoris alteri obligatam, si testator sciuit esse obligatam, nisi probetur de contraria voluntate testatoris. Ang.

¶ Sed & si rem † suam obligatã creditori aliqs legauerit, necesse habet hæres eam † luere. [d] Et ĩ hoc quo-

axiomatibus hunc articulum discutit, & nouissimè Gasp. Caball. in tracta. de euict. §. 4. nu 9 cum pluribus seq.

a ¶ *Si sciuisset.* In eo casu quo ignorauit.

b ¶ *Et verius est*, vt ff de prob. l. verius, C. de rei ven. l. res, & C. de eden. l. qui accusare. Cod. de exce. l. siquidẽ infr. de interd. §. commodum, Cod. de act. & obl. l. negantes, & Cod. de prob. l. actor.

c ¶ *Qui agit*, Nisi qui negat negotium, † ni si præsumeret ius pro actore, tũc enim probat reus negãs, vt ff. de prob. l. ab ea parte, & ff. de do. inter vir. & vxor. l. Quintus.

† aliàs non est suam.

† De varijs signi ficatio- nib. verbi, luo, est gl. no. i l. licet, C. loc. & cond. sed hoc loco signifi- cat libe- rare, l. licet, ff. de dot. præle.

tradita fuerit legatario non stipulanti, de euictione agit, ac si nihil sibi datum esset, si extraneus scilicet iste legatarius, vt ff. de leg. 1. l. si domus, §. 1. & l. non quocunque. & de leg. 3 l. qui concubinam. §. si hæres, & ff. de euict. l. hæres.

¶ Sed si rem suam. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an res alteri obligata legari possit, ita quòd hæres teneatur luere, & videbatur quod non, quia testator videtur solũ legare ius, quod habet. Cõtrarium tamen deciditur, dummodo testator sciuerit, & contrarium non disposuerit, quia sicut legãdo alienam scienter, heres tenetur redimere, ita quando obligatam. Nec ob ratio dubitandi, quia secundum doct. cõmuniter intelligitur, quando ius testatoris non est tale, per quod tota res possit auocari, ita respondet Bart. in l si domus, §. de euictione ff. eo. 1. & seq. communiter doct. quæ non videtur vera, quia quãdo testator legat videtur legare solum ius, ꝙ habet, etiam si legatũ reddatur inutile. l. vxor, C. eo. Potest dici, illud ideò verum esse, quia per herede non poterat fieri, quo minus ius, ꝙ habebat testator, per mortẽ eius non extingueretur. sed ĩ casu isto bene est in facilitate heredis facere, ne res legata obligata possit per hypothecã auocari, eam liberando, ideò imputaretur hæredi, si eã noluisset, ex quo testator sciebat eam obligatam. No. quod dictio, sed & si, importat diuersitatem facti, nõ iuris Item, quòd legatũ rei obligatæ debet relui per hæredem. Item, quod si testator vult expresse legatarium luere quod ipse luit.

STL. ¶ Adde, quod ratio potest esse duplex, quia cum genus sit in abstracto, nõ est qualificabile, cum non magis hoc quam illud cẽseatur legatum. l. Mæuius. §. duorũ, ff. de leg. 2. In legato verò speciei talis pstari debet, qualis est d. §. hæres. Itẽ quia in legato generis, cũ habeat heres latas habenas, debet eligere talem, quo liceat vti effectualiter legatario, at in legato speciei tenetur ad illud præcise.

¶ Si de coniunctis est legatarius, vt si vni de fratribus est prælegatum, nõ agit, ne crescat inuidia inter eos, vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet, & ff. de legat. 2. l. cũ pater, §. euictis. Sed quando omnibus est prælegatum, omnes agunt, siue distributio prælegatorum fit per iudicem facta, siue per partes. Si autem à testatore. excipiendo seruant, nõ agendo. vt C. communia vtri. iud. l si fratres, & ff. de leg. 2. l. cum pater, §. euictis.

¶ Adde, quod hæc glo. debet intelligi, quod distinguat de coniunctione in legato generis, quod tamen est falsum, & aduertendum est ad §. euictis. in quo est tota vis, quod ille text. loquitur in legato speciei, primo, quia dicit, qui se dominum esse crediderat, quod ostendit legatum esse in specie. Itẽ, quia ibi prædium fuerat legatum, si fuisset in genere non valuisset, cum potuisset dari gleba terræ, l. cum post, §. gener. ff. de iure dot.]

¶ Numquid & quibus casibus agi possit cũ hærede de euictione, vide Bart in d. l. si domus, §. de euictione, post gl. ibi, qui quatuor

d ¶ *Luere*, Tribus casibus luit hæres. Si sciebat testator rem esse obligatam, vt hic, Itẽ si ignorabat, sed relinquit cõiunctæ personæ vt, C. de fideic. l. predia. Vel si pro tanto erat res obligata, quantum valet, vel pro maiori summa, vt ff. de leg. l. si res obligata, § 1.

Legata res obligata per haredẽ in tribus casib est luenda.

¶ Adde, quod opi. glo. cõmuniter approbatur, contra quam tenent Ang. Peru. Raphal. Alex. in d. l. si res. &, quia tota vis est in intellectu dictæ leg. si res, in illis verbis, Vel nisi po-

que casu idem placet, quod in re aliena, vt ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse, & ita Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Si tamē defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet hæres eam luere.

¶ *Si legatarius factus fuerit dominus rei legatæ ex causa lucratiua, nō debetur legatum: secus si ex causa onerosa. Angel.*

¶ Si res aliena legata fuerit, & eius rei viuo testatore [a] legatarius dominus factus fuerit, si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest, [b] si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia [c] simili causa, agere non potest. [d] Nā traditū est, [e] duas lucratiuas causas

si potest esse aliquid superfluum ex soluto ære alieno dic, ꝙ potest aliter intelligi. primo ꝙ illa verba veniāt declaratiuè ad pcedētia, & sic dictio, vel, exponatur pro etiam, & verbū, nisi, resoluatur in, si non, & sit sensus, quod non solum quando coniunctim legatum est, sed etiam si non potest esse aliquid superfluum debito soluto, hæres teneatur. Secundò dici potest, quod dictio, vel, stet propriè alternatiuè, & verbum, nisi, pro, si non, sine subauditione. & secundum hoc est intelligendum, qđ dictio posita in prima parte refertur ad vtrāque & sit sēsus, si nesciat rem obligatum, à fideicom. est suenda, nisi vbi hanc, vel aliam relicturus fuisset, si scilicet esse obligatam, vel si nō potest esse etiam aliquod superfluum ex soluto ære alieno.

* ¶ Adde, quod ratio vltimi casus est, quia credendum non est, testatorē voluisse inutili legato legatarium ludificari. Præterea animaduertendum est, quod hic §. non habet locum, vbi quis accepit in dotem res pignoratas, deinde dotē vxori prælegauit. hæres enim tales res liberare non cogetur. l. licet. ff de do præle]

SYL. ¶ Si res aliena. ¶ CASVS. Quæsitum fuit an effecto legatario domino habeat ius petendi legatum, ratio dubitandi potuit esse, quia in legato rei alienæ videtur esse in obligatione æstimatio, quæ non impedit, quominus rem possim consequi, vt in secundo casu tex nostri, contrarium respondetur distinguendo, & ratio assignatur ibi, nam traditum est. No. quoq si legatarius effectus est dominus rei legatæ ex causa onerosa, potest agere ad æstimationem contra hæredem, quia cum pretium absit, non videtur quasi rem habere. Itē, quod titulus legati dicitur lucratiuus. Itē, quod legatarius potest emere rem sibi legatam. Item, quod duæ causæ lucratiuæ non possunt in eundem hominem, & eandem rem concurrere.

c ¶ *Viuo testatore*. Idem est, & si post mortem, vt inf § si cui.

SYL. ¶ Adde secundum Io. Fab. quod melius probat tex. in l. huiusmodi. §. qui seruum, ff. de lega. 1]

b ¶ *Consequi potest*. Not. cautè ponit, consequi, nam pretium petere non potest: sed rē, quæ tantum est in obligatione secundū nos, æstimatio tamē datur propter defectum rei, vt ff. de verbo. obl. l. si seruū, §. effectus. Sed cōtra nos est. ff. de lega. 3. l. si res mihi. Resp. ibi propter defectum iuris petendi, ex præsumpta voluntate defuncti rem legatam legatarius amisit, sed hic non ex voluntate defuncti amisit emendo. Quidam tamē dicunt æstimationem esse in obligatione, vt ff. de cond. furt. leg. in re furtiua, §. sed vtrum in fi.

SYL. ¶ Adde, quod communis opin. in d. §. effectus, est, quod vtrumque peti possit]

Peto id, ꝙ habeo quatuor casibus. ¶ Et nota quatuor casus, quibus peto id qđ habeo. Primus est vbi res mihi data potest auferri, vt ff. de solu. l. si rem. & l. qui res. a. respon. (i.) Item, si habeo ex alia causa, quam debeam habere, quia non videor habere, cū pretiū absit, vt hic. Item, si aliquid iuris rei deest, id, adhuc tradendum est, vt ff. de sol. l. etiam, & de verb. oblig. l. Iulianus. §. fi. Item si res deterior est dolo dātis, ex causa stricti iuris datur actio de dolo, licet habeat rē. ff. de dolo l. & eleganter. §. non solum. Sed in bonæ fidei agitur ex primo contractu, vt ff. commod. l 3. §. si reddita.

ADDITIO. (I.) Quæ leges non faciunt ad propositum, quia cum res sit euicta, non potest dici, quod eam habeat & petat, sed facit, ff de leg. 1. l. non quocunque. in prin. Est & alius casus, quando res traditur, forma tamē mutata, vt l. mulieres, §. res abesse, ff. de verb sig. secundum Io. Fab.

c ¶ *Ex alia*. vt legati, vt ff. mand. l. si hæreditatem. non dotis promissionis, vt ff. de actio. & oblig. l. ex promissione.

d ¶ *Agere non potest*. Etiam si sua postea esse desinit, vt ff. de leg. 2 l. Mæuius, §. duobus.

e ¶ *Traditum est*. A iure, vt ff. de actio. & obli. l. omnes & ff. de leg. 1. l. si seruus legatus, §. Stichum.

* ¶ Causæ lucratiuæ enumerantur in l. prima, C. de impon. luc. descrip. lib. 10. C. & de

his

his diffusè tractat Ias. In §. item si quis in fraudem. col. 5. infr. de actio.]

a ¶ *In eundem hominem*. ff. eod. 1. l. si seruus. §. 1. contra. Sol. ibi per obliquum cōcurrent, non directò, vt hic, argum. ff. de vulg. substitu. l. qui liberis. § ti.

illud § fina. ff. quando di. le. ced. Item, quod spes est in consideratione, & legari potest, quod intellige, quando habet aliquod fundamentum de præsenti, Bart. in l. si vxor. §. 1. ff. de donat.]

in eundem hominem[a] & eandem rem[b] cōcurrere non posse.[c] Hac ratione,[d] si ex duobus testamentis[e] eadem res eidem debeatur, interest vtrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit. Nam si rem habet, agere non potest,[f] quia habet eam ex causa lucratiua, si æstimationem, agere potest.[g]

¶ *Etiam res futura, quæ tamen esse speratur, legari potest. Angel.*

¶ Ea quoque res,[h] quę in rerum natura non est, (si modò futura est[i]) rectè legatur; veluti fructus; qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.[k]

¶ *Si vna res ab eodē duob. legatur coniunctim, vel disiunctim, si ambo cōcurrunt ad legatū, medietas datur vni, & medietas alteri, sed deficiente legato in persona vnius, totum ad collegatariū ptinet. Aret.*

¶ Si eadē res duob.[l]

b ¶ *Rem*. Id est speciem, aliud si quantitatem, vt ff. de l. 2. l. Titia Seio. in princip.

c ¶ *Non posse*. Sed cur secus quando emit? Responde; quia nec rē habere videtur cum pretium ei absit, & loco rei successerit, vt ff. de petit. hæred. l. & rem. & quod metus causa l. videamus. & l. si ipsa.

d ¶ *Hac ratione*. s. supradictæ regulæ.

e ¶ *Ex duobus testamentis*. s. duorum hominum, si enim vnius essent, primum per secundum corrigeretur, vt sup. quib. mod. testa. infir. §. posteriore. Quid si in eodem bis legauit? Respon. distingue speciem à quantitate, vt ff. de leg. 1. l. planè 1. §. si eadem. vsque ad §. si coniunctim.

lin d in codicillis, §. vlt. infr. de eod.

f ¶ *Agere non potest*. vt ff. de leg. 1. l. planè. 1. §. sed si duorū contra, vt sequitur ex eodem testamento. Solu. illa intelligitur secundum huius §. distinctionem.

g ¶ *Agere potest*. ff. de leg. 1. l. huiusmodi. §. 1. contra. Solu. ibi testatoris, & hæredis testantis est eadem persona, vt in Auth. de iureiuran. à mo. in princ. coll. 5. Vel ibi in secundo legato commodum repræsentationis primi legati relictum videtur, vt infr. eo. §. ex contrario, quia non videtur legari bis in duobus testamentis, & ideò non habebit nisi semel.

STL. ¶ Ea quoque res. ¶ CASVS. Quęsitum fuit, an quod in rerum natura non erat, quis esse speraretur, rectè legari posset, dubitandi ratio fuerat, quia non entia non solent considerari. l. Diuus ff. de testam. milita. Contrarium deciditur ea ratione, quia cum spes sit futura, res ratione spei considerantur & legantur, l. spem. C. de donat. Not. summarium & aduerte, quod hoc legatum est tacitè conditionale, l. interdum. ff. de verb. oblig. quæ tamen non impedit transmissionem. l. cum

h ¶ *Ea quoque res*. Sic. ff. de legat. 1. l. quod in rerum, & de legat. 3. leg. etiam.

i ¶ *Futura est*. Si autem nec fuit res, nec est in rerū natura, nec erit. vt chimæra, vel fuit, sed non est, vt homo mortuus. non potest legari; vt infr. de inut. stipul. in princip. Si autem est dubium, an sit vel non sit in rerum natura, caueat hæres de prosequēdo & restituendo, vt ff. de leg. 1. l. seruo legato. §. fi. Idem in seruo legato, qui fugerat ante testamentum, aliud in eo, qui fugerat post testamentum, qui scilicet est periculo legatarij, vt ff. eod. tit. leg. cum seruus & leg. si seruus legatus 1. resp.

¶ Adde, q̄ de hoc est gl. communiter approbata in l. cum seruus ff. de leg. 1. quæ distinguit 4. tempora s. testamenti, mortis, aditionis, & post aditam, de quo vide quæ disputando dixit Præpos. Senen. 409. 5. casu.] *STL.*

K ¶ *Natum erit*. Et tunc competit sibi exactio, vt ff. de verbor. obligatio. l. interdum. l. respons.

¶ Si eadem res. ¶ CASVS. non est figurandus, quia tradit regulā, cuius ratio est, quia vocatus quis ad partem, de dimidia intelligitur. l. nomen, §. portionis, ff. de verb. signif. Not. quod plures legatarij eiusdē rei faciūt sibi partes per cōcursum, quando omnes legatum acceptant, siue disiunctim, siue coniunctim legatum sit. Item quod inter legatarios habet locum ius accrescendi & portio deficiens eis accrescit, non autem remanet penes hæredem. Item no. quomodo disiunctim & quomodo coniunctim legetur.] *STL*

l ¶ *Duobus*. Quid si dicat. Illi, aut illi lego? Resp. duo rei stipulandi esse videntur, vt ff. de leg. 2. l. si Titio aut Seio.

¶ Adde, quod vrget in contrarium tex. in l. pen. C. de verb. sign. Ideò distinguitur, quod aut electio datur hæredi, & procedit. l. si Titio, *STL.*

tio,& hoc verũ, quãdo alternatiua esset expressa, secus si tacita, quia tunc hærede non eligente admittũtur omnes pariter ad legatum.l.si quis Titio.§.si.ff.eod. Aut nõ datur electio,& resoluitur in coniunctam & copulatiuã, & omnes pariter admittuntur. d.l. pen.nisi ponatur, inter personas, inter quas cadit affectio, l. cum pater, § penul. ff.eo.2.]

a ¶ *Coniunctim*. Scilicet per copulatiuam coniunctionem, vt ff. de hære.instit. l. si ita quis.

b ¶ *Disiunctim*. id est separatim, vt infra prox §.

c ¶ *Scinditur*. Viriliter, nisi simul duo cõiuncti essent, qui locum vnius obtinent, vt ff.de hære.institu l. Titius,& l.interdum.

legata sit, siue coniunctim,[b] siue disiunctim,[c] si ambo perueniant ad legatum, scinditur[d] inter eos legatum, si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore[d] decesserit,[e] vel alio quoquo modo defecerit,[f] totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim[g] autem legatur, veluti si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do lego. Disiunctim[h] ita: & Titio Stichum hominem do lego: Seio hominem Stichum do lego:[i] Sed & si expresserit, Eundem hominem Stichum: æquè disiunctim[k] legatum intelligitur.

d ¶ *Viuo testatore*. Nam si testatore mortuo legatarius decedat, ad hæredem suum legatum transmittit, vt Cod. de cadu. tol. §. cum igitur.

e ¶ *Decesserit*. Post testamentum tamen, vt differat à sequenti.

†Similis glo. est in l. hinc. §. si Titio ff. de le.1. Legatum quinque casib. deficit, & legatario accrescit.

f ¶ *Defecerit*, scilicet legatarius, vt per mortem ciuilem.† Vel dic legatum, quod tribus casibus deficit, & accrescit legatario præter duos, qui ponũtur hic. Primus, si non est collegatarius in rerum natura tẽpore testamẽti, vt C.de cad.tol.§.in primo. Secũdò, si mihi & posthumo, qui postea aboriatur, vt ff. eod.l.si duobus, §.fin, Tertius, si mihi & hæredi suo legat, vt ff eo.1.l.planè vbi §.si duobus & sic sunt quinque casus. Econtra sunt tres casus, quibus deficit legatum, sed collegatario non accrescit. Primus, si mihi & seruo suo legat, vt ff.eod.1.l.planè vbi.§.si coniunctim. Secundus, si mihi & tibi res tua legatur, vt ff eod.1.l. huiusmodi. §. si Titio.1. Tertius, si mihi & non capaci legatur, vt ff. de legat 2.l.si Titio,

Legatũ in trib. casibus deficit, nec legatario accrescit.

¶ Adde & declara per duas regulas positas in l. huiusmodi, §. si Titio. ff. de legat.1.per Bartol.

SYL.

g ¶ *Coniunctim*. scilicet re & verbis, vt ff.de le.3.l. re coniuncti.

¶ Adde, quod hæc glos. communiter approbatur per doct. in l.re coniuncti, ff.eodem, tertio.]

h ¶ *Disiunctim*. scilicet verbis tantum, nam re sunt coniuncti.

i ¶ *Do lego*. Sed nonne dando Seio, adimit Titio, vt ff.de pupil.substitut.l.si quis eum,& de adimen.leg.l.3.& l sicut? Respond. sic, si probatur testatorem hoc scilicet adimere Titio,& dare Seio voluisse, non aliàs, vt ff. eod.1.l.si pluribus,§.1.

¶ Adde, quod in hac materia ita dicendum est. Quando testator legat vni rem, quam alteri legauit sine commemoratione primi legati, & tunc ambo concurrũt dicta lege si pluribus, quando verò testator legat cum aduersatiua sub commemoratione primi, censetur in totum ademptũ, secundum doct. in leg. si Fotidianum, C. eodem, & idem, quando in diuersa volũtate legat alteri, sub commemoratione primi, eidem censetur ademptum, l. non ad ea.§.fin.de cond.& demonstr. quando verò legatur alteri res prius legata, sub commemoratione primi, totum videtur ademptum, quando verò in eadem voluntate rem legatam vni alteri legat sub commemoratione primi, censetur facta ademptio pro parte.l.Iul.de hæred.instit.& dict.l si pluribus, & ita communiter tenetur, quamuis in hoc vltimo aliàs disputando contrarium defenderim.]

SYL.

K ¶ *Disiunctim*. scilicet verbis tantum, re tamen coniuncti sunt, vt ff.de leg.3.l.re coniuncti. Sunt & alij re & verbis disiuncti, vt si ita dicam, lego Titio dimidiam serui, Sempronio lego dimidiam eiusdem serui, vt ff. eo.2.l.& Proculo.

Legatarij quidam sunt, coniuncti re tantum, alij verbis tãtũ, alij re, & verbis, alij prorsus disiuncti.

Nec obstat in eod. tit.l Mæuio, in princip. quia illa intelligitur, quando vnam dimidiam vtrique legauit. Et in istis non habet locum accessio, id est ius accrescendi, vt dicta leg. & Proculo. Sunt etiam re disiuncti, sed verbis coniuncti, vt si, dico, lego tibi, & Sempronio, pro æquis portionibus. Sunt & alij re & verbis coniuncti, vt supra proxime.

Et coniuncti vtroque modo præferuntur disiunctis vtroque, vel altero tantum modo coniunctis. Coniunctis verò vno modo tantum, simul admittuntur scilicet re tantum coniuncti cum verbis tantum coniunctis, & disiunctis re & verbis præferuntur, vt ff. de hære.institu. l. si ita quis hæredes, & ff.de l.3.l.re coniuncti.§.pen.& §.fin. Si gl.habes in l.1.§.fi. de vsufruct.accrescen.

Additio.

¶ Si cui fundus. ¶ CASVS. Quærebatur, si peruenit proprietas fundi legati ad me ex causa onerosa, vsusfructus autem ex causa lucra-

SYL.

lucratiua, an possim petere fundũ, & videbatur dicendum quod non, quia cum duæ causæ lucratiuæ non possint concurrere videbatur ꝙ sola proprietas peti posset, vel eius æstimatio: tamẽ contrarium deciditur quia ipse vsusfructus est tãquã seruitus, vnde non impedit petitionem, sed bene in ponẽdá ratione æstimationis, debet eius haberi ratio, vt dicitur in tex. No. sũmarium. Item, quod quamuis appellatione fundi veniat plena proprietas. tamen libellus in quo peto fundum, cuius vsusfructus est apud me saluatur, Item, quod vsusfructus, qui reuertitur ad proprietatem, quia finitur, dicitur reuerti ex causa lucratiua. quamuis proprietatem habeam ex titulo oneroso.]

¶ Si ad legatarium peruenerit proprietas fundi eidem legati ex causa onerosa, & vsusfructus ex causa lucratiua, potest peti totus fundus; tamen officio iudicis estimatio proprietatis tantum debetur. Aret.

¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit [a] proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit,[b] & postea ex testamento agat, rectè eum agere, & fundum[c] petere,[d] Iulianus † ait, quia vsusfructus[e] in petitione [f] seruitutis [g] locum obtinet, sed officio iudicis continetur, vt, deducto vsufructu,[h] iubeat æstimationem [i] præstari.[k]

† *Extat hoc Iuliani responsum in l. non quocũq. §. si fundus. ff. de leg. 1.*
SYL.

a ¶ *Emerit.* s. legatarius.

b ¶ *Peruenerit.* s. morte vsufructuarij, vel capitis diminutione, vel simili causa, lucratiua tamen, vt sup. de vsufru. §. finitur, & sic factus est causalis.

c ¶ *Et fundum.* i. proprietatem plenam, de iudicis tamẽ officio aliter fit, vt inf. sequitur. ¶ Adde, quòd de hoc est casus in l. si Titio fundus, ff. de vsufr. lega.

d ¶ *Petere.* hic repete quod diximus, supra eod. §. si res.

e ¶ *Quia vsusfructus*, Dixit fundum peti, & sic in plena proprietate, sed opponitur, plena proprietas constat ex duobus scilicet nuda proprietate & vsufructu & iam habet partem, id est, vsumfructum ex causa lucratiua, quomodo ergo petitur fundus in plena proprietate? Respon. vsusfructus hoc casu, cum fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominij, sed vicem seruitutis prædialis, quæ non est pars rei, cum nõ possit esse sine re, & ideò nõ videtur peti ea pars rei, quæ obuenit ex causa lucratiua scilicet vsusfructus, & hoc de rigore, sed contra de æquitate, vt subijcit.

Vsusfructus an sit pars dominij.

Vsusfructus in multis locũ dominij habet.

f ¶ *In petitione.* s. tali. s. prædicti fundi per actionem ex testamento. aliàs in multis locum dominij habet, vt ff. de damno infect. l. qui bona, §. & superficiarium, & ff. de bon. auct. iu. pos. l. in venditione, & ff. fam. ercis. l. & puto. §. ij. & ff. de vsufr. l. 4. & 5. ¶ Adde, quod non est pars prædicatiua, seu subiectiua. sed integralis, secundũ gl. in l. rectè, ff. de verb. sign. ita dicũt hoc doct. sed tu dic, quod si loqueris de formali est pars subiectiua, si de causali est integralis.] SYL.

g ¶ *Seruitutis.* s. realis. ¶ Adde, quòd potest defendi, quia debetur à re personæ, tamen propriè dicitur personalis. SYL.

h ¶ *Deducto vsufructu.* i. æstimatione vsusfructus, quẽ. s. vsumfructũ ex causa lucratiua habet, & ideò non debet plus habere, vt supr. eo. §. si res.

i ¶ *Æstimationẽ.* s. proprietatis

k *Præstari*; scilicet ab hærede suo.

¶ Legatum rei propriæ legatarij non valet, etiam si post testamentum sua esse desierit. Ang.

¶ Sed si † rem legatarij quis † legauerit, † inutile est legatum,[l] quia quod proprium est ipsius; amplius eius fieri nõ potest[m]

† *Cõcor. cũ hoc §. c. inter dilectos, an. si. cũ gl. 1. ver. meum. ext. de fid. instr.*

† *aliàs quis et.*

† *l. pu-* SYL. *re. nam sub condõne legari põt mihi res mea, ff. de cond. & demonst.*

¶ Sed si rem legatarij. ¶ *CASVS*. Fuit dubitatũ an res propria legari posset, ita quod saltẽ si postea propria esse desijsset, valeret in æstimatione. & videbatur dicẽdum quod sic, quia cum legatũ rei alienæ valeat, & res legatarij testatori sit aliena, videbat̃ valere debere, contrariũ deciditur ratione assignata in tex. quia dominium non debet multiplicari. Potest & alia ratio dubitãdi esse, supra prox. §. dictum est, quod si emã rem legatam, valet nihilominus legatum, & tamen testamentum non capit vires nisi à morte, quo tempore res ipsa legatarij est, quo casu nõ videtur differẽtia inter casum huius §. & præc. & sic videtur, quòd saltem in casu isto debeatur æstimatio, si est legatarij ex titulo oneroso, sed contrarium dr̃. quia attenditur tẽpus testamenti cõfecti, quia secundũ illud tempus debet iudicari voluntas testantis, & ideò si tunc res est sua, non debetur, rõne assignata in tex. no. primo, ꝙ legatum rei suæ non valet. Item, ꝙ illud, quod est meum non potest amplius effici meũ. Item, ꝙ legatum ab initio inualidum non reconualidatur, licet veniat ad casum, à quo posset incipere.

l ¶ *Legatum.* ff de lib. leg. l. 1. contra. Sol. ibi liberatio relinquitur, quæ nõ erat debitoris.

m ¶ *Non potest.* sic infra de act. §. sic itaque.

ff. de

ff.de leg.3.l.cũ quis,1.respon. & ff.de excep. rei iud.l.& an eadem.§.actiones & de acqu. pos.l.3.§.ex pluribus.

**Declara tex.nostrum procedere. si res legata ita sit legatarij.vt ab eo auelli non possit, aliàs secus.

l.apud Iul.§.si Titius.& l.non quocũque.l.1. de l.1.& vbique doct.Item intelligas, si res sit plenè sua. nam si quid deesset in ea perinde foret, ac si simpliciter rẽ alienam legasset, ideoque valeret legatum. Imo.& Alexand. in l. si domus, §. fina. eod.titu. Idem si legetur sub conditione glos. paragr. 1. ver. sua. 1. de inut. stipul.]

Et licet alienauerit[a] eam non debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius.

¶ *Valet legatum rei testantis, licet testator putauerit alienam.*

¶ Si quis rem suam quasi alienam[b] legauerit, valet legatum. Nã plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione.[c]

† Hac responsio non est bona, q.a quantũ ad con SYL.

valescẽtia legati nihil refer' an SYL.

viuo testatore rem sibi legatam propriã alienauerit, an verò post eius mortem, vt l.cætera, §.1 ff di.

† Dic q ibi opin. prauaalet fauore testi, vt ex eo adeatur hæreditas & ita testamẽtũ cõfirmetur.

* ¶ Limitatur regula tex.nostri multis modis Soc.in reg 100.

a¶ *Alienauerit*. ff.de reg. Cato.l.1.in fi.contra. Sol secundum B. † vbi viuo testatore alienauit, hic postea. Vel hic purum fuit, ibi conditionale, secundum Io.arg.ff.eo.l.cætera.§ 2.

¶ Adde, quod secũda sol vera est, quia legata conditionalia sunt suspensa ex conditione, ideò talis regula non potest in ea locum sibi vendicare.

¶ Si quis rem suam. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an si testator putans rem alienam, cum esset sua, legauerit, valeat legatũ, & videtur dicendum, quod non, quia in superioribus semper vidimus animum legantis attendi. cuius contrarium deciditur ratione expressa in text. No. quod error testatoris circa dominium rei suæ, nõ vitiat, etiam si erret in eo, quod si verum esset, legatum esset inutile. Item, quod plus valet quod est in veritate, quam quod est in opinione. Item, quod dictio, quasi, relata ad personam disponentis, importat opin.illius. Item, quod semper debet fieri interpretatio, vt actus valeat.

b ¶ *Quasi alienam*. Idest credens alienam.

c¶ *In opinione*. Not. sic ff de man. vin.l.si pater §.quoties, & ff. de iur.& fac.ign.l.regula. §. qui ignorauit. argum contra ff.de acquir. hæred.l is qui putat.† solu, ibi de re, quę consistit in animo.

* ¶ Circa hoc Brocardum vide Præpos. Semen.1.quæstio.1.in fi.col. vbi plenissimè distinguit.

*¶ Bart.in d.l.is qui putat.post Accur.& Dinum ab eo relatos, cõcludit, q in ijs, quę consistunt in animo, potius attenditur opinio, quam veritas, aliàs secus.]

d ¶ *Exitum*. i. effectum, vt ff. quemadmod. testa.ape. l. vel negare, ibi, publicè enim expedit suprema hominum iudicia exitũ habere. i. res talis legatario acquiri potest.

Sed & si legatarij esse putauerit, valere constat, quia exitum[d] voluntas defuncti habere potest.

¶ *Alienatione rei legata à testatore facta non amittitur legatum, nisi probetur animus adimendi. hoc dicit.*

¶ Si rẽ suam legauerit testator, posteaq. eã alienauerit,[e] Cel

¶ Si rem suam. ¶ *CASVS*. Quæsitũ fuit, an alienatione rei legatæ legatum reuocatum censeretur, & videbatur dicendum quod sic, quia alienatio ostendit intẽtionem testãtis esse alium habere rẽ, quã legatarium. l. rem legatam, ff.de adi le. Cõtrariũ deciditur cũ distinctione, de qua hic. ea ratione, quia potest deberi æstimatio, nec alienatio tendit necessario ad ademptionem, in datione enim est clara voluntas testantis, in alienatione est dubia, ideò certa dispositio per incertam tolli non debet. No. quod per alienationem, aut pignorationem non admittitur legatum. Itẽ, quod in casibus, in quibus hæres tenetur luere rem legatam, legatarius potest in libello concludere super ipsa luitione, id est, petere hæredem compelli, vt luat. Item quod per alienationem partis alia pars non censetur adempta. Item, quod idem iuris est in parte, quod est in toto.] SYL.

¶ Adde, quod hic.§ locum habeat in legato puro. nam si inesset conditio. vtique legatum alienatione perimeretur. l 6. de leg.1.& l. scribit § vl. de au.& arg.leg.

e¶ *Alienauerit* vendendo, sed donando indistinctè videtur adimere, nec distinguitur, an valeat donatio, vel non, & etiam si reuocetur, vt ff de adim.le. l.cum seruus, & l.rem legatam, & l.legatum sub cond §.1.

** ¶ Quod si locauerit ad longum tempus? Et videtur idem dicendum cum equiparetur ea locatio venditioni, gl.in l.vlt.vbi Bal, & alij, C de pact.pig plenius Tiraq.de retra. lignag, §.1 gl.14.nu.8.& trib.seq.

¶ Adde, quod hæc glo communiter approbatur. disputando tamen Præpo, Senen.in 5. q.2.casu, tenet, quod eadem distinctio text. nostri adhibeatur in donatione, sicut in qualibet alia alienatione, S. ex alia causa à donatione, distingue animum, vt hic, & in dubio probat hæres mutatam voluntatem, vt ff.de leg 3.l.fideicommiss.§. si tem.& ff.co. 2.l.Lucius.§.pen & ff.de proba.leg.eum qui. SYL.

¶ Adde, quod hæc glo.intelligenda est in alienatione necessaria, & ratio, quare hæres SYL.

pro-

probat, est, quia habet iuris præsumptionẽ contra se, quam etiam legatarius nec allegare tenetur, quia non resultat ex facto suo, per docto. Alexand. in l. qui aliena. col. 4. de acquirend. hæredit.

tra. vt C. de bo. inter vir. & vx. l. si maritus, 2. ff de don. inter vi. & vxo. l. cum hic status, §. si maritus.

ADDITIO. (i) Nisi pro tanta pecunia esset pignorata, quod non sit verisimile eam redimi, vt l. q. habebat, ff. de leg. 3. Ang.

a ¶ *Non adimendi animo.* Qui animus ex hoc probatur, quia si necessitate rei familiaris† non videtur reuocasse, aliàs sic, quæ distinctio in donationem non cadit, vt ff. de adim. leg. l. rẽ legatam, & no. C. eod. l. qui post.

† *Bene facit text. in l. scribit. §. Itẽ, ff. q̃ au. & arg. leg.*

*¶ Quod sentit Accursi. de alienatione voluntaria, ita demum verũ est, si verè alienatio, quę p traditionem fit, interuenerit l. traditionibus, C. d̃ pact. aliàs ex nuda vẽditione non intelligeretur ademptum legatum, l. prædia. §. liberto. de fun. instr. lega.

sus putat si non adimendi animo [a] vendidit. nihilominus deberi, [b] idemque [c] Diui Seuerus, & Antoninus rescripserũt, ¶ Ijdem [d] rescripserũt eum, qui post testamẽtum factum prędia, quę legata erãt, pignori dedit, [e] ademisse legatum non videri, [f] & ideò legatarium cum hærede eius agere posse, vt prædia à creditore luantur.

¶ Si verò [g] quis [h] partẽ rei legatę alienauerit, pars, quæ non est alienata, omninò debetur, pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

¶ *Legatum liberationis valet, & potest fieri in perpetuum, & ad tempus. Et econtra non valet legatum, factum à debitore suo creditori, nisi afferat sibi aliquam vtilitatem. Ang.*

¶ Si quis debitori † suo liberationẽ legatum, luenda erit ab hærede.

** ¶ Adde idẽ esse, & si testator tanti pignorasset rẽ quanti valeret, quia tunc non est verisimile, quod velit, aut speret redimere eam rem tanti pignoratam non magis, quam si ipsam penitus alienasset, vt voluerunt Cyn. Fulgos. Castr. Alex. & alij in leg. qui post. Cod. de leg. & Bartol. in leg. rem legatam. in fin. de adi. legat. & ideò ne videatur inutiliter factum legatum. SYL.

† *Facit leg. q̃ de tota ff. de rei vẽd.* SYL.

¶ Adde, quod vbi alienatio fit titulo oneroso non presumitur testator habuisse animũ adimendi. l. Lucius, ff. eod 2. cum alijs allegatis per Alex. cons. 186. lib. 6 & consil. 157. lib. 7. Ioan. Dilec. de arte testan. titu. de mut. testamen. caut. 7.

b ¶ *Deberi.* scilicet rem legatario. arg. supra eod. §. non solum. vbi ab initio fuit aliena.

¶ Adde, vel æstimationem, secundum distinctionem gl. ibi.

c ¶ *Idemque.* scilicet iuris esse.

d ¶ *Iidem.* scilicet Imperatores Seuerus, & Antoninus.

* ¶ Extat adhuc horum Imper. rescriptum in l. qui post C. de lega.

e ¶ *Pignori dedit.* Quid si rem obligatam creditori debitor legauerit, nũquid valet legatum? Respond. sic, & nihilominus poterit petere debitum, nisi volũtas testatoris ostẽdatur volentis compensare, vt ff. de leg. 2. l. creditorem.

SYL. ¶ Adde hoc nõ procedere in eo. qui tenetur ex dispositione. l. vt in patre, qui tenetur dotare filiam, l. si cum dotem. §. si pater. & ibi Bart. ff. solut. matr.

f ¶ *Non videri.* (i) Nisi sub dicta distinctione, idest, an habuit animum adimendi, vel non. Vel dic nullo modo, vt hic, & C eo. l. q. post, & hoc quia primo valuit relictum, aliàs contra.

g ¶ *Si verò.* Not. de toto † ad partem.

h ¶ *Quis.* scilicet testator.

¶ Si quis debitori. ¶ *CASVS.* Vertebatur q. an legatum liberationis factum debitori valeret, quia res sua eidẽ quasi legata videbatur, & deciditur quod valet, q. a legata intelligitur liberatio, & remissio obligationis, quæ creditoris est, & ideò non habet locum §. sed si rem, sup. eo. sed tũc maiori insurrexit dubitatio, an legatum factum creditori de credito valeat, & eadem ratione videbatur quod sic. Itẽ, quia multiplicabãtur actiones, quod nobis expedit. l. si actor. in prin. de iureiur. Contrarium dicitur, quia hoc legatum est contra substantiam legati, quæ est donatio, vnde cum non afferat vtilitatem, aut commodum, non debet dici legatum. Nec obstat multiplicatio actionum, quia nõ consideratur, vbi nihil aliud afferrent. l. 1. §. lex Falcid. & ibi no. ff. ad l. Falcid. Nota, qd legatum liberationis valet. Item, quod prodest non solum legatario, sed hęredi, & cuicunque locum hæredis tenenti. Item, quod legata liberatione non solũ competit legatario exceptio, si ab eo petatur, sed habet actionem ad petendum, vt creditoris hæres liberet eum per acceptilationem. Item, quod legatum factum à debitore creditori, si nullam afferat vtilitatem, est inutile. Itẽ, quod legatum ab initio validum propter commodum

*

† *i. àquo inuito exigi põt l. debitor. ff. de verb sig. aliàs secus leg. si creditor. ff. de lib. lega.*

modum

modum repræsentationis, non fit inualidũ, quamuis viuo testatore deueniat ad eũ casum, à quo incipere non posset. Item, quod factum legitimè nõ retractatur etiam si veniat ad casum, à quo incipere non potuisset.

nem, vt de libe. legat. l. 4 aliàs 3. §. nunc de effectu.

e ¶ *Hæredis loco*. sicut est bonorum possessor & fideicommissarius vniuersalis. inf. de bon. pos. §. quos autem, & de fideicommiss. hęred. §. restituta.

a ¶ *Legauerit*. Quod tribus modis fit. Primus. Peti nolo vel. Quod debet, relinquo vel. Actionem remitto. & sic liberandus est legatarius ab omni debito, vt hic, & ff. de li. leg. l. si quas rationes, & l. Aurelio. 1. respon.

gauerit[a] legatum vtile est, [b] & neque ab ipso debitore neque ab herede eius potest hæres [c] petere, [d] neque ab alio, qui hæredis loco [e] sit, sed & potest à debitore conueniri, vt liberet [f] eum. Potest † etiam quis, vel ad tempus [g] iubere, ne hæres petat.

¶ E contrario, si debitor [h] creditori suo, [i] quod debet, legauerit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito, quia nihil amplius [k] per legatum

f ¶ *Vt liberet*. Per acceptilationem, si solus est debitor, si habet correum socium, idem, aliàs correus non socius pacto est liberandus, vt ff. de li. l. 1 4 aliàs 3. §. nunc de effectu in fi. SYL.

¶ Adde circa primum casũ hoc verum, si liberatio fuit facta in perpetuum, si verò ad tempus tunc sufficit, quod legatarius officio iudicis consequatur, quod sibi silentium imponatur vsque ad illud tempus, leg. Aurelius, §. centum, ff. eo Circa secundum verò quando debitor habet correum non socium: dic, quod ratio est, quia acceptilatio extingueret obligationem, & consequenter etiam correus liberaretur, dictum hoc verum, nisi legatum esset factum contemplatione vtriusque, vt per Barto. in d. §. nunc de effectu.]

¶ Adde, quod communiter glo. tenetur, quod hoc modo relicta liberatio includat etiam dolum quod falsum est, & ego alias legendo latissimè reprobaui, & vide Præpo. Senen. in 6. qu. 5. casu, vbi latius explicat.] Secundus est, si negotium testatoris gessisset, & testator dixerit.

† aliàs autem. SYL. † Tenetur, ta mẽ pure vel ï gros so ratio nes red dere o missa scrupu. SYL. losa in quisitio ne, vt l. si seruus vetitus, ff. d le. 1. † Similẽ gl. habes in leg. Aurelio, ff. de lib. le.

¶ Rationes reddere nolo. & hic ab omni liberatur, nisi ab eo, quod penes eum sit, & ab eo, quod dolo fecit, vt ff. de libe. le. l. Aurelio. §. fi. cum suis concor. † Tertius si damnault hæredem, ne exerceat actiones, quo casu si bonam causam habet testator, litis euentus, & sumptus ab aduersario facti legati videntur, vt ff. de lib. leg. l. petitor. si malã causam, nihil videtur legare, vt in eadem l. †

¶ Adde non esse differẽtiam inter hunc tertium modum, & secundum, vt patet ex iis, quæ ponit Præpos. Senen. in 6. q. 5. casu, in 2. col. & seq.

b ¶ *Vtile est*. licet res sua sibi legari videatur, vt ff. de li. leg. l. 1. respon. & est hoc verum, nisi testatore viuo exactio fiat, vt infr. eo. ti. §. tam autem, & ff. eo. 3. l fideicommissa. §. si rem.

* * Adde multum interesse, vtrum legetur liberatio, an hæres iubeatur liberare debitorem, nam primo casu ipso iure debitor censebitur testamento liberatus, secundo liberandus erit ex contractu ab hærede. Bart. leg. Aurelio, §. Caius, q. 4. ad fi. de lib leg. Alex. leg. si dignum. ad leg. Falc. Alc. in rub. ff. eod. Notandum quoque est, quod si legatur res pignori data ipsi debitori, censetur remissum solum ius pignoris. non etiam debitum principale. leg. 1. vbi glo. de lib. leg. Neguf. de pig. 3. memb. 6. patt. nu. 20. facit l. Labeo, & l. postquam, de pac. secus si legetur chirographum, quia cẽsetur legatum etiam debitum, vt per Negusan. vbi supra.]

c ¶ *Hæres*, vel hæres hæredis, vt ff. de liber. leg. l. 2. in fi.

d ¶ *Petere*. Cum effectu propter exceptio-

g ¶ *Ad tempus*. vt ff. de libe. leg l. non solum nostrum §. 2.

h ¶ *Si debitor*. Secus si alius, quia interest creditoris plures reos habere, vt ff. de liber. leg. l. si quis decedẽs, §. si. aliàs incip. Iulian. aliàs est l. 3. SYL.

¶ Adde hoc verum in vltimis voluntatibus vbi præcisè cogitur, secus in contractibus, vt declarat Bar. in d. §. si.

¶ Adde, quod si debitor aliquid aliud legat creditori nõ id quod debet, ita demum cõpensatur cum debito, si debitum sit necessarium, vt si vxor legat viro aliquam summam compensabitur legatum cum lucro, quod ex legis necessitate descendit, l. si cum dotem, § si pater, ff sol. matr. & ibi per doct. dixi autẽ, si legat aliquam summam, quia si relinquerer speciem, non fieret compensatio, vt per Bart. & alios doc. in l. huiusmodi, §. cũ pater, de leg. 1. cum debito autem voluntario contracto facto hominis legatum non compensatur, l. 1 §. sciendum, C. de rei vxor. act. Doct. in d. §. si pater.

i ¶ *Creditori suo*. scilicet ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu, & purè, aliàs valet, vt ff. de lega. 1. l. si creditori, per totam l. & l. fin autem.

K ¶ *Nihil amplius* Sed numquid hodie semper est plus, cũ habeat statim rei legatę dominium, & hypothecariam aliarum rerum defuncti? Resp. nõ, vt ff. de leg. 3. l. 3. §. si rem,

qnia

quia plus tantum quatuor modis dicitur, vt infra. de actio. §. plus autem. Et iste modus non est aliquis de ijs.

SYL. ¶ Adde, quod dum primo glos. vult, quod propter solam dominij translationem legatū speciei non efficiatur vtile, communis opin. est in cō trarium. Dum verò secundo dicit, quod propter commodum hypothecę non valet legatum, communis opinio est cum gloss. contra quam disputando tenuit Præpo. Senen. quæstio. 8. in quarto casu.

ad hanc regulam. vt ff. de verb. obl. l. existimo, & l. pluribus. §. & si placeat. & de ijs, quę pro non scrip. ha. l. si in metallium. §. item si serr. & deterui. d. pro parte.

ADDITIO. De isto brocardo dic, vt per Dynū in reg. factum legitimè de reg. iur. in 6 & per Bartol. in l. plurib. § 1 ff. de verb. oblig.

habet. Quod si in diem vel sub conditione debitum, ei [a] purè legauerit, [b] vtile est legatum: propter repræsentationem. Quod si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus † scripsit, vtile esse [c] nihilominus legatum, quia semel cōstitit: [d] quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium extinctum esse legatum, quia [e] in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest. [f]

¶ *Legatum dotis factum à marito vxori valet, etiam si maritus nullam dotem habuit, dummodo in legato certum exprimatur.*

¶ Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est [g] le-

*

† *l. verbis ff. ad l. Falc.*

a ¶ *Ei.* scilicet creditori.

b ¶ *Legauerit.* scilicet debitor.

* ¶ Repræsentationem hoc tex. accipe, id præsentem solutionem. propriè autem repræsentare, est, ante diem soluere: quod apud Græcos dicitur, pro Kataballein, quanquam & repræsentari dicitur quod purè debetur, si præsenti statim pecunia soluatur, vt apud Tranquil. in Augusto.]

c ¶ *Vtile esse.* ff. de lega. 2. l. debitor. in prin. cōtra, vbi est inutile. Sol. hic corrigitur. Vel ibi dicit inutile, idest nō vtile, cum & aliam habet actionem: † potest tamen & ista agi, vt hic.

† *Ista est vera, q̃ & sequitur Ber.* STL.

¶ Adde, quod Præpos. Sen. in 7. q. 8. casu, reprobat omnes responsiones aliorum, & ipse ponit duas: primo, quod ibi vitiatur legatum quia erat detentum sub pignore, vnde bene veniente die non remanet vtilitas quo ad repræsentationem, nec quo ad hypo. secus quando non esset pignorata: quæ est falsa: quia tex. ī oster solū considerat repręsentationem, non hypo. secundo, quod ibi intelligitur esse inutile, quo ad commodum medij temporis, & quod illa verba. Tota x. debeantur, ponantur post verbum, Quod si viuo. ante verbum. Sic & in dote, quæ est falsa, quia verba vnius orationis non debēt in aliam trāsferri. Mihi alias visum fuit qđ d. l. esset correcta, quia l. verbis. ad l. Falc. est Papin. & tex. noster approbat opin. Papi. & sic cōcordat, & ex verbis. Non enim placuit, hic positis, colligitur fuisse qui contrarium tenuerunt, inter quos posuit esse Pau.

ĩ d. l. debitor. Angel.

d ¶ *Constitit.* id est valuit.

e ¶ *Quia.* ratio illius falsæ opinionis.

f ¶ *Non potest.* Nota arg. pro vtraque parte

¶ Sed si vxori. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an legatum dotis valeret: & videbatur dicendum: quòd nō: quia cū habeat vxor actionem ad dotem, nec multiplicatio actionū operetur validitatem, non videtur aliquod commodum: & ideò debet censeri, vt dictum est supra §. prox. Cuius contrarium deciditur propter commodum repræsentationis, quia erit plus tēpore legatum, §. plus. Infr. de actio. Not. quod legatum dotis factum à viro vxori valet propter commodum repræsentationis. Item, quòd legatum sub falsa demonstratione debiti, si non exprimatur certa quantitas, vel aliter constet quid aut quantum legetur, non valet, si legans nullo modo est debitor. Item, quod falsa causa non vitiat legatum.

g ¶ *Plenius est.* scilicet in cōmodo repręsentationis, cum legatū statim, dos verò annua, bima, trima die † olim: hodie post annum mobilia, sed immobilia statim, vt C. de rei vxo. actio l. 1. §. cum autem. & ff. de dot. præleg. l. 1. § verum est.

† *i. trib. annis. p singulos annos tertia pars.*

¶ Adde, q̃ hodie habet annum, etiam si habeat facultatem rei restituendę statim, quāuis multi voluerint contrarium, moti, quia annus datur gratia miserationis, quia cum maritus in d. §. cum autem. habeat dilationē in iuribus, quæ semper sunt in facultate mariti, & ea solo verbo potest restituere, patet q̃ quāuis habeat facultate rei restituēdę statim, omninò habet annum prædictum. Item pro dote datur actio in quātū maritus facere pōt, vel eius heres, vt ff. sol. mat. l. et. j. resp.

SYL.

leg. 3. de an. dotis. Dotis legatum à marito vxori factū valet.

¶ Adde hoc verū in herede filio cōi. secus in alijs, vt cōiter tenent doct. in d. l. etiā. At legatum in solidum: nisi in Falcidia per beneficium inuentarij, vt in Auth. de hær. & Fal. §. si verò non fecerit. coll. 1. Item si qua pacta in pręiudiciū mulieris facta sunt, beneficio legati tolluntur, vt ff. de do. præle. l. 1. 1. resp.

SYL.

* ¶ Ad

gatum, quam de dote actio. Sed si quam non†accepit dotem, [a] legauerit, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum, si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis [b] in prelegando [c] demonstrata sunt, valere legatum.

¶ *Si res legata facto hæredis etiam ignorantis præstari non potest, hæres tenetur: secus si non suo facto. h.d. Ang.*

¶ Si res [d] legata sine facto [e] hæredis perierit, [f] legatario decedit. [g] Et si seruus legatus, sine facto [h] heredis manumissus [i] fuerit, non tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri [k] ipsũ Iulianus scripsit, nec interest, [l]

¶ Adde aliud commodum huius legati, quia non minuitur ob res donatas vxori à viro d.l.1.§.est & illud.de do.præleg. an autem deducatur impensæ, dic quod sic, si dos simpliciter legetur, vt in §.no. aliud si leget quicquid ad eum dotis nomine peruenisset, quia intelligitur sine deductione impensarum, vt scribit Bar. in leg. 3. Cod. de fal.cau.quo in loco etiam gloss. & Bal. materiam cōmodi huiusce legati dotis tractarunt.]

a ¶ *Dotem*. idest illā dotem, quam nō recepit.

b ¶ *Instrumenta dotis*, scilicet in quibus confessus fuit se recepisse dotem, quam non recepit, vt ff. de do. præleg. l. fina. §. fina. & l. cum scriptum, §. item ei, quæ.

SYL. c ¶ *In prælegando*. idest legando abundat enim præ, vt ff de dote præ.l.1.1.resp.

¶ Si res legata. ¶ *CASVS*. Quæsitum fuit an si res legata decedat, aut pereat cui pereat, & videbatur perire hæredi tanquam domino.l. incendium, C. si cert. peta. sed deciditur contrarium, ex eo, quia cum sine culpa hæredis res legata pereat, non est qđ illi imputetur, cum non præstet. ¶ *CASVS*. In alijs partibus facilè figuratur. Not. quod debitor speciei legatæ liberatur, si illa intereat, vel fiat insolubilis, & desinat posse præstari sine facto & culpa ipsius. Item, quod debitor speciei legatæ non liberatur, si facto suo mediato, vel immediato interueniente desinat posse præstari, siue scienter, siue ignoranter fecerit. Item, quod mora debitoris perpetuat obligationem.]

SYL. d ¶ *Si res*. Puta seruus Stichus.

e ¶ *Sine facto*, idest mora, quo casu de interitu tenetur, (i) vt ff de verb.obl l. si seruum. 1. respon. & de leg.1.l.cum res, §. fin.

¶ Rationem vide per gl. in l. diuortio in gl. 3. ff. de neg. gest.]

Vel quia sine causa occidit, vt d.l. si seruū. Aliud, si cum causa, vt ff. de leg 1. l quid ergo, §. si hæres. tenetur enim de dolo, & lata culpa, & leui, vt ff. eo. 1. l. cum res, §. sed si culpa. & §. culpa.

ADDITIO. (i) De negligentia verò non tenetur debitor actione personali, nisi fuerit in mora, vel petatur res, quæ fuit creditoris, vel negligentia sit circa rem, seu peremptionem substantiæ rei debitæ. Angelus.

f ¶ *Perierit*, Vel non compareat, quo casu caueat heres de dando, si ad eum redierit, & suis sumptibus recuperatur, q̃do post mortem fugit, aliàs, idest, si in vita, sūptibus legatarii, vt ff. de leg. 1. leg cum res. §. item si res. & de leg. 2. leg. si quis seruum.

g ¶ *Decedit*. quia qui in specie tenetur, ei9 interitu liberatur, vt hic, & ff. de verbor. oblig. leg. si ex legati.

** De materia huius, §. vide pulcherrimam distinctionem glos. inf. de lege Falcid. in §. quantitas, vers. solida.]

h ¶ *Sine facto*. in hoc quoque scilicet alieno seruo potest admitti culpa, puta non certificauit hæres dominū, qui si sciuisset se posse vendere, non manumisisset, scilicet fortè cum videret eum velle manumittere, vt ff. eo. 1. l. cum res §. sed si alienos, & §. pen. & fi. Item si fuerit in mora emendi, vt ff. de verb. oblig. l. si seruum, §. si autem alienus, & dic facto, idest culpa, vel mora.

i ¶ *Manumissus*. Nam manumissus similis est mortuo, vt ff. de solu. l. si mihi alienum.

K ¶ *Teneri*. scilicet ad æstimationem, vt ff. eo. 1. l. si quis inquilinos, §. 1. & ff qui & à quibus l. hæres. Sed hic non dicit tenere manumissionem, sed dicit, quod nō minus valeat legatum, scilicet quo ad æstimationem.

ADDITIO. Et valet etiam manumissio, quia dominium serui hæredis non transit in legatarium, vt hic, & d. l. si quis inquilinos, secus in seruo hæreditario etiam sub conditione legato, l si seruum qui sub conditione, ff. de manumis. Ang.

l ¶ *Nec interest*. cur secus, vbi seruum indebitum sibi solutum, quis manumiserit, vt ff. de cond. indeb. in summa. §. si seruum, quæ est contra? lo respon. quia debuit scire, cum factum suum censeatur, vt in Auth. de iureiur. à mo. 1. respon.

¶ Adde, quod hæc ratio non est generalis, quia sine sua culpa posset hæres ignorare, si

in

In codicillis postea repertis legatus esset, l. 3, §. cum transactio, de transa. Ideò dic, quideò est, quia natura condictionis indebiti est, vt quis teneatur tantum, quatenus est locupletior, l. si nō sortem, §. libertus, ff. de condict. indeb. vnde cū nihil lucri sētiat, qui indebitum recipit, non habet locum, secus in hærede, qui sentit cōmodū ex hæreditate, & ita communiter resoluitur in d. l. in summa. & hic per Ang.

g ¶ *Cedunt*. quia duo legata sunt separata, vt ff. de pecu. le. l. & si ancilla quę est. l. 3. Sed contra, ff. de ventre inspi. l. 1. §. ex hoc, vbi dicitur, quod partus est portio viscerū matris. Resp. ibi loquitur, donec in vtero est.

a ¶ *Sciuerit*. scilicet ipsæ hæres.

b ¶ *Donauerit*. s. hæres.

c ¶ *Seruum*. A testatore legatum, & erat hæredis.

d ¶ *Tenetur*. ad æstimationem, vt supra proximè dixi.

sciuerit,[a] an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit[b] seruum,[c] & is cui donatus est, eum manumiserit, tenetur[d] hæres, quāuis ignorauerit[e] à se eum legatum esse.

¶ *Extincta persona primo legata, remanet legatum in accessoria, quando fit per dictionem, cum: secus in rebus. hoc dicit Aretin.*

¶ † Si quis ancillas cum suis natis[f] legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedūt. [g]Idem est,[h] & si ordinarij[i] serui cum vicarijs legati fuerunt, qa licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cū peculio legatus, mortuo[k] seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatū extinguitur.[l] Idē est, si fundus īstructus,[m]

h ¶ *Idem est* sic, ff. de pecu. leg. l. 4.

i ¶ *Ordinarij*. Qui sunt hi? Dic vt infra, quòd cum eo. §. cum autem.

* ¶ Declara, vt ibi annotatum est ex Alcia. in l. vrbana de verb. signif.]

k ¶ *Mortuo*. s. viuo testatore, non si post, vt ff. de pecul. leg. l. tunc inutile.

l ¶ *Extinguitur*, quia accessio est, vt ff de pec. le. l. 1. & 2 Sed quare non ita in superiori casu? Resp. propter hominis dignitatem, quia non ita accedit, vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè. in prin. † Item quid si vicarij erant tantum in peculio, & legatus est cum peculio? Resp. idem, vt exprimere peculium noceat, vt ff. de cond. & demon. l. si in diem in fi.

ADDITIO. Idem & si aliæ res erant in peculio eadē ratione. Si verò leget ordinarium cum vicarijs & peculio, obtinet, quasi separet vicarios à peculio, vt l. si peculiū §. si seruus. ff. de pe. leg.

m ¶ *Instructus* Huic primo articulo contradicitur, ff de fund. instr. l. si cui. in fin. Sol. secundum Ro. hic simpliciter propter rudes sic loquitur. Vel dic, quod sit idem, quod in partu & vicarijs, & quod sequitur. Cum instrumento, referatur ad proximū de peculio. Vel subtilius, refert inter instrumentum fundi, quod perit semper perempto legato fundi, & instrumentum patrisfamilias, quod non perit licet legatum fundi pereat, & hoc casu loquitur lex contraria. & alia contraria in eod. tit. l. 1. Argu. contra. ff. de fun. instruc. l. quæsitum, §. sed si fundus, & §. instructo. quibus dicitur, si fundus instructus legatus sit, instrumentum patrisfamilias continetur, non agri, sed ibi subaudi, tantum.

¶ Adde, quòd hæc solu. tenenda est, quę fuit Azo, aliæ enim falsæ sunt.]

Vel dic illam esse Pauli sententiam in l. si cui istam Labeonis Iustiniano probatam, & & sic corrigitur illa,

* ¶ Instructi legatum, quid differat à lega-

SYL. e ¶ *Ignorauerit*. scilicet hæres.

¶ Si quis ancillas. ¶ *CASVS*. Vertebatur dubitatio, an si quis legasset ancillam cum natis, ea extincta, extingueretur legatū etiā partus, & videtur quod sic, quia cum essent coniuncti per dictionem, cum, tanquam accessorij, extincto principali videbatur accessorium extingui. l. cum principalis. ff. de reg. iur. Sed contrarium deciditur, quia licet in his duobus primis exemplis nati, & vicarij videantur nominati per modum accessorij, tamen reuera non est ita, nam præpositio, cum, coniungit accessoriè solum illas res, quarum vna alteri accedit, sed quando ponitur inter personas, quarum natura est, vt vna alteri non accedat, tunc non coniungit accessoriè, sed sūt duo legata separata, & ex his habes rationes diuersitatis secundi casus hic positi, Vno quod legatum hominis per modum accessorij ad alium hominem principalem non extinguitur, licet extinguatur legatum hominis principalis. Item, quod homo homini non accedit. Item, quod accessorium non debet esse minus suo principali. Item, quod legatum rei accessoriæ ad hominem principaliter legati, si exprimatur verbis accessionem importantibus, extinguitur extincto legato hominis. Item, quod dictio, cum, quando ponitur inter res, quæ possunt vna alteri accedere, stat accessoriè, alias secus. Item quod extincto principali extinguitur accessorium.

f ¶ *Suis natis*, alias suo nato.

† *aliàs sed si qs.*

† *Secus aūt esset in fœtu aīalium brutorū, & in ijs q̄ nō veniūt per modum principalis & accessorij. vt si legetur equ. cū asino, qa duo legata cēsentur. Et hæc inducūtur ad qōnem de ingrediēte monasteriū. vt vitiato ingressu si valeat bonorū dedicatio, nisi expressè & sua dedicasset secundum doc. hic, SYL.*

to instrumenti, vide Ant. August. lib. Emēd. 2. c. 4. ** qui etiam priorem Accursij interpretationem de voce, tantum, subaudienda in d. §. sed si fundus probat.

a ¶ *Instrumento*. Est autem instrumentum apparatus rerū diutius permansurarum, sine quib. non posset exerceri possessio, vt ff. de fundo instruc. leg. q. situm, l. tel pōst. Et sunt instrumenta fundi, quæ fructus quærendi, cogendi, seruandi gratia cōparata sunt, vt ff. de fund. instruc. l. instrumenta, quæ sunt illa, ibi habes.

Instrumentum quid.

b ¶ *Alienato*. à testatore.

STL.

¶ Si grex.

¶ *CASVS*. Reuocabatur in dubium legato gregis facto, ex eo quod grex ad vnam tantum, vel pauciores oues redactus fuerat, an in remanentibus subsisteret legatum, & videbatur quod non, quia ex quo non erat amplius grex, l. oues, ff. de abige. & legatus erat grex, videbatur extinctum legatum. Contrarium respondetur, quia eo legato legatur quid totale, & ideò singulæ eius partes legatæ intelliguntur, & ideò vna sola ouis debetur, vt hic. Nota, qđ si grex legatus ad vnam ouem reducatur, nihilominus debetur. An verò hoc idem fit, quando deficit grex ante mortem testantis, disputat latè Præp. Senen. in 1 q. 5. casu. Item, quod legatum vniuersale recipit augmentum, & diminutionem.

Item quid sit grex. Item domus ex quibus constet.]

c ¶ *Si grex*. Qui ex decem ouibus constat, vel quatuor, vel quinque porcis, vt ff. de abigeis. l. oues.

STL. *ADDITIO*. Tres autem homines constituunt collegium. l. Neratius, ff. de verbor. signific.

STL. d ¶ *Ad vnam ouem*. sic. ff. quod cu. vni. l. sicut, §. fi. & ff. eo. tit. l. si grege.

¶ Adde tamen, quod grex ad vnam ouem redactus non est grex, & tamen collegium ad vnum redactum remanet collegium, dicto §. fin.]

e ¶ *Vendicari potest*. ff. quibus mod. vsusfructus amit. l. fi. contra. Solu. facilius perditur legatum vsusfructus, quam proprietatis, vt argument. ff. eodem ti. l. repeti. §. rei mutatione, & ff. eodem. l. si grege. in fi.

¶ Adde, quod solu. gl. communiter tenetur licet aliàs publice disputando contrarium tenuerim.]

STL.

ADDITIO. Hoc verum est, quando est relictus vsusfructus, vt gregis, secus si singulorum capitum. Arg.

f ¶ *Legato*. Sic ff. eo. l. grege. sic. infr. §. proxi. Adde secus esse, si testator leget equos suos, nō enim debetur fœtus editus post testamentum. Ioan. Dilect. & ante testan. ri. de lega. caut. 10.

† *aliàs autem*.

g ¶ *Corpus ex distantibus capitibus*. Tria enim sunt corpora rerum. Vnū quod vno spiritu, id est elementatione continetur, vt homo, lapis. Secundum, quod ex cohærentibus constat, vt domus, & armarium. Tertium, quod ex distantibus corporibus, vt grex, & populus, vt hic, & ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. 1. & ff. de rei vend. l. in rem, §. at in ijs.

vel cum instrumento [a] legatus fuerit. Nam fundo alienato[b] & instrumenti legatum extinguitur.

¶ *Grex etiam in vna oue retinetur, & legato grege veniunt oues adiunctæ gregi post testamentum. Idem est in legato ædium. Aret.*

¶ Si grex [c] legatus fuerit, & postea ad vnam ouem [d] peruenerit, quod superfuerit, vindicari potest. [e] Grege autem legato, [f] etiam oues eas, quæ post testamentum factū gregi adijciuntur, legato cedere Iulianus ait. Est † enim gregis vnū corpus ex distantibus capitibus [g] sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quę post testamētum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere. [h]

h ¶ *Cedere*. Sed columna, vel tignum domus legari purè non potest, vt ff. de leg. 1. l. cætera ne vrbs deformetur. †

† *Facit l. est, ff. ne quid in loco pub.* STL.

¶ Si peculium.

¶ *CASVS*. Quæstio fuerat, an quod accederet, vel decederet peculio legato, pertineret ad legatarium, & videbatur dicendum, quod non, quasi de eo peculio testator voluerit intelligere, quod erat tempore testamēti, argu. l. si cognatis, ff. de reb. dub. contrarium respondetur quia cum peculium sit quid vniuersale, quamuis recipiat augmentum vel diminutionem, tamen est semper idem. Sed tunc quæsitum fuit, quid de eo, quod contingit post mortem testatoris, & videbatur, quod cuicūque legatum sit cum legatum cedat à morte testatoris, tale augmentum vel diminutio spectaret ad hæredem, sed contrarium deciditur in seruo, & ratio est, quia quando datur libertas seruo testamento, & sic directa, ita demum ei cōpetit, quando aditur hæreditas, & ideò propriè propter commodum serui non dicitur cedere, nisi tempore aditæ. l. hæredem, §. fi. ff. quando di. le. ced.

Nota, quod legatum peculij recipit augmentum, & diminutionem viuo testatore.

Item

¶ *Augmentum, vel diminutio peculij legati viuo testatore ad legatarium spectat, sed si post mortem ante aditam hæreditatem, cedit legato, si est legatum ipsi seruo: secus si extraneo. Aretinus.*

¶ Si peculium legatum fuerit,[a] sine dubio quicquid peculio[b] accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditã hęreditatẽ, aliquid seruus acquisierit, Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem acquisitum est, legatario[c] cedere:[d] quia[e] huiusmõi legati dies ab adita hæreditate cedit, sed si extraneo peculium legatum fuerit non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit.[f] †

¶ *Legata libertate non venit peculium, secus si manumittatur, & legato peculio non intelligitur legatum, quod dominus debet.*

Item quod augmentum peculij legati seruo contingens post mortẽ ante aditam, cedit lucro serui. Item, quod dies legati peculij seruo cedit ab adita. Item, quod augmentum contingens ex rebus peculiaribus post mortem ante aditã spectat ad legatarium aliter non. Itẽ, quod verbum, extraneus, diuersimodè accipitur.]

a ¶ *Legatum fuerit*. seruo, vel extraneo.

* ¶ Peculium serui est, quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet, & administrat. leg. depositi, ff. de pecul.]

b ¶ *Peculio*. Nam & futurum peculium legari potest, vt ff. de pecu. leg. l. ei quoque & facit ad hoc supra proxi. §.

c ¶ *Legatario*. eidemq. manumissio. Accursius.

d ¶ *Cedere*. Nota tria tẽpora, ante mortem testatoris, & post ante aditam hæreditatem, item & post. In primo, tempore scilicet quo non inuenitur cessisse dies legati, omnes sunt legatarij pares, nam quicquid eo tempore acquirit seruus talis, ei, cui hoc peculium, est legatum, acquirit, siue ipsi seruo, siue alij extraneo sit relictum, quia non cedunt legata, similiter in tertio scilicet sunt pares. In secundo distinguitur extraneus à seruo. vt hic, Nam quod legatum cedit extraneo à morte hoc seruo ab adita hæreditate, quia nec libertas sibi prius debetur, vt C. de caduc. toll. § cum igitur, & §. in nouissimo. & §. libertatibus. Nam pura legata, vel in diem certam relicta, a morte cedunt, nisi in sex casibus, vbi ab adita hæreditate, vt C. de cadu. tolle. §. cum igitur. & §. in nouissimo, & ff quando di. lega. ced. l. 2. † inter quos legatum seruo manumissio relictum est vnus. vt hic. Cõditionalia vel in diem incertum relicta, ex die vel conditione existente cedunt, id est trãsmittuntur ad hæredes.

¶ Adde hoc verum in re de sui natura non transmissibili, quia tunc transit ab adita, vt in legato seruitutum personalium, l. si post diem, ff. quan. dies leg. ced. & idem in realibus, l. receptũ in fi. ff. com. prędio. & in pluribus casibus not. in d. § in nouissimo.]

¶ Nam ante conditionem, vel diem venientem si decedit legatarius, non transmittitur, vt C. de cad. to. §. fin autem. Nisi in tribus casib. Primus, vt ff. de cond. & demonst. l. conditiones. Secundus, ff. eod. 1. leg. 3. Tertius, ff. q̃do di. leg. ced. l. si cum prætinitione. Itẽ verbum, cedere, duas habet significationes id est incipere deberi, vt ff. de verbor. signifi. l. cedere. Item cedere quantũ ad trãsmissionẽ, vt accipitur, C. de cadu. tollen. per totum, & in vtraque potest hic accipi.

¶ Adde, quod dicitur cedere quatuor modis, aut quo ad transmissionẽ aut quo ad obligationem, aut quo ad petitionem, aut quo ad dominij translationem, de quo per doct. in l. 1. C. commun. de leg.

e ¶ *Quia*. Bona est ratio, si enim prius cederet, idem esset quod in extraneo. Est & alia ratio, vt ff. de pecu. leg. l. denique, §. fi. vbi dicitur, quod verisimile est, eum omne augmẽtum ad ipsum pertinere voluisse, cui &c.

f ¶ *Auctum fuerit*. s. peculium.

¶ Peculium autem. ¶ *CASVS*. Dubitabatur, an legata libertate deberetur peculium, & videbatur quod sic, quia seruo manumisso si non adimitur, remanet peculium, & valet argumentum de actu inter viuos ad vltimas voluntates, sed contrarium respondetur, & ratio ponitur in gloss. in versiculo. quamuis.

Not quod argu. de contractibus ad vltimas voluntates nõ valet, vbi est diuersa ratio. Item quòd manumissio inter viuos tribuit peculium, secus in vltima voluntate. Item, quod in legato peculij seruo facto in dubio non continentur debita à domino ipsi seruo ratione peculij.

Itẽ, ꝙ si legata est libertas seruo, si rationes reddiderit, censetur legatum peculium.

vt in die mortis, tũc si legatarij, habetur pro puro, si extranei vel hæredis, habetur p cõditionali, sicut q̃do est dies penitus incerta. sed q̃do omnino est extra rura, vt si sol. vel ãte Christus nascetur, habetur p puro, secundu Angel. hic.

† aliàs fuerit peculium. SYL.

† Et hæc vera, q̃do dies ẽ certa an & quãdo si verò certa an, sed incerta quando SYL.

SYL.

¶ Peculium [a] autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur, quamuis, [b] si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur, & ita Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Ijdem rescripserunt, peculio legato, [c] non videri id relictum, vt petitionem [d] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Ijdē rescripserunt, peculium videri legatū, cum rationibus [e] redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua [f] inferre. [g]

¶ *Iura, & facta legari possunt. h.d.*

¶ Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales, [h] & ideò quòd defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet, [i]

a ¶ *Peculium*. Sic. C. de pecu. eius qui libe. me h. t.

b ¶ *Quamuis*. Cur tam varie? Respon. quia secūdo casu, scilicet quādo inter viuos operas eius manumissor erat habiturus, vnde cōuersa donatio præsumitur, secundum Io. vt ff. mād. l. si verò non, §. inde Papin. (i) vel secundum P. propter præoccupationem mortis, quia psumitur auferre, si potuisset, vt in authen. de trien. & semis. §. illud quoque ibi. Piè tumultu mortis angustiatus, &c. & C. qui testa. fac. poss. l. hac consultissima, §. 1.

STL. * ¶ Istamq. latè examinat Præpo. Senen. 6. quæstione 8.

ADDITIO. (i) istam rationem reputat inefficacem Io. Fab. hic, cum per manumissum debeāt operæ exhiberi filio, nec nisi ex conuentione debeantur. l. 1. C. de oper. lib. l. si operatum iudicio ff. eo. vnde dicit ipse, quod inter viuos est maior affectio domini, quia se priuat dominio serui & eius seruitio, quod retinere poterat, nō sic vbi moriens dat, quod sibi retinere nō potest. Aliàs rationes vide per Ang. hic.

c ¶ *Peculio legato*. s. seruo, & etiam libertas fuit legata, aliud si extraneo, vt ff. de pecu. le. l. 6. §. fi. & l. si Sticho Accur.

d ¶ *Petitionem*. Nisi testator fuerit huius consuetudinis, vt redderet seruo, quæ sibi debebat, vt ff. de pe. leg. l. dominus Sticho, §. primo, in fi.

e ¶ *Cum rationibus*. Quasi diceret, si relinquo seruo libertatem rationibus ab eo redditis, eo ipso & peculium legare sibi videor.

* Quia alioqui nōn posset seruus soluere de peculio suo, quæ debet ex rationibus dominicis, nisi ei peculium legatum interpretaremur. leg. denique, §. interdum de pec. leg.]

STL. ¶ Adde, quòd hanc glos. disputatiuè reprobat Præposi. Senen. in 8. quæstio. 6. casu, colum. fina.

¶ Aliud econtra, si libertatem relinquo, & rationes reddere veto, quia non videtur legatum peculium, vt ff. de leg. 1. leg. si seruus vetitus.

Rationes autem reddere dicitur, quando amor dolo, & fraude reddit, vt ff. de fideicommiss. liber. lege Thais, paragrapho Stichus.

ADDITIO. Et sic nota, quod remissio redditionis rationum nō comprehendit reliqua, nec dolum, seu lata culpam, sed scrupulosam tantum inquisitionem, secundū Ang. hic.

f ¶ *Reliqua*, alias reliquas, id est alia, quæ erant reddenda, reddere, cū iam quædam reddiderat vel etiam si nihil, vt ff. de verbo. signi. l. cæterorum.

* ¶ Dic quod reliqua inferre est ex peculio persoluere, quæ rationibus redditis apparebit seruum domino debere.

Nā appellantur reliqua, q facta collatione dati & accepti, soluēda restant, vnde & reliquari dicitur, qui æs alienū integrè non soluit, & reliquatores vectigalium, qui reliqua publico debent: l. Lucius Titius curator, ff. de admin. tut. & l. rescripto, ff. de mun. & hon.

g ¶ *Inferre*. Repete, iussus est.

¶ Tam. ¶ *CASVS*. in regula tradita in tex. nostro non figuratur. STL.

No. quod omnia tam corporalia quam incorporalia legari possunt.

Item, quod edictum de legatis est permissorium.

Item, quod qui legat quod sibi debetur censetur legare ius, quod habet

Item, quod si quis legat nomen debitoris, & postea exigat, cēsetur reuocare legatum.

Itē, quod hæres potest grauari ad aliquid faciendum in fauorem legatarij.

Item, quod liberatio a debito alieno valet.

h ¶ *Tam autem. Incorporales*. i. actiones, & seruitutes, vt supr. de reb. corpor. & incorpor. & ff. de leg. 1. l. 1. & l. cætera. in prin.

i ¶ *Præstet*. Sine cessione tamen vtiles habet legatarius, vt C. eodē l. ex legato Accursius.

ADDITIO. Nisi res sit litigiosa, vel lis cœpta l. quicumque. & auth. nūc si hæres, C. de litig. secundum Ang. & not. quod quamuis directam personalē exercere nō possit, nisi cedatur, poterit tamen exercere directam realem, quæ quia non ossibus affixa est, trāsfertur in eum directa via, l. fine. §. fin. cū l. seq. ff. de condict. furti. Ang.

a ¶ *Nisi*

nisi exegerit [a] viuus testator pecuniam, nam hoc casu legatum extinguitur.

¶ Sed & tale legatũ valet, Damnas† esto hæres meus domum illius reficere, vel illum ære alieno liberare. [b]

¶ *Legati in genere in dubio electio est legatarij h.d.*

¶ Si generaliter† seruus, vel res alia [c] legetur, electio legatarij [d] est, nisi aliud testator dixerit.

¶ *Hæres legatarij optionis optare potest. & pluribus in optione discordantibus, sorte dirimitur. hoc dicit.*

¶ Optionis legatum, idest, vbi testator ex seruis suis, vel alijs reb. optare legatariũ iusserat, habebat olĩ in se conditionem, e

a ¶ *Nisi exegerit*. Nam si exegerit, semper in dubio præsumo voluisse legatum extingui, vt ff. de adimen. leg. l. pen. §. fi. & de libe. leg. l. nũ solum. §. liberatio. nisi probetur contrarium, vel quia debitor vltro obtulit eo non petente, vel quia exacta pro legatario deposuit, vt ff. de leg. 3. l. fidei commissa. §. si rem.

* b ¶ *Ære alieno liberare*. Nam vtilitatem habet.

† Syncopa pro dãnat9. Alciat.

¶ Si generaliter.

SYL.

¶ *CASVS*. per se patet, ratio autem dubitãdi colligitur ex l. comprehensum. ff. de contrahen. empti. quia in dubio electio debitoris vldetur, & contrariũ decidit. rationes sunt in gl. colligitur enim diuersitas ex distinctione ipsius. Nota summarium.

† Cõcor. cum hoc §. cæter casteras, cum gl. superverb. quodcũque extra de reseri. Legatũ generis, an valeat.

c ¶ *Res alia* vt equus.

d ¶ *Electio legatarij*. Et à principio, & ex post facto secundum B. vt hic, & ff. de l. 1. l. si seruus legatus, §. cũ homo. Sed Ro. a principio dabat electionem hæredi, sed ex cõtumacia transferebatur in legatarium, arg. ff. de serui. l. si cui. & C. de solu. l. 1, lo. distinguit, aut in genere generalissimo, vel subalterno, vt si substantia, vel corpus, vel animal legatur, quo casu non valet, cum festucam, vel muscam dãdo liberetur, vel in eo genere, quod Dialectici speciem appellãt, vt homo & similia, & tunc subdistingue, aut habebat in hæreditate seruos, & tunc legatarius eligit, dummodo non meliorem, (i) vt hic, & ff eo. t. l. legato. 1. respon. & l. qui duos, & de opte. le. l. 2.

SYL. ¶ Adde, quod ratio est, quia ex quo competit rei vendicatio ad vnum ex illis. l. huiusmodi, § si cui homo, ff. de leg. 1. si non haberet electionem non posset ea agere.

¶ Aut non habebat, & tunc hæres eligit, vt ff de vi. tri. & oleo. le. l. 3 1. resp. & l. 4.

SYL. ¶ Adde, quod ideò est, quia ex quo censetur legata res aliena, non videtur electio legatarij, l. 2 ff de opt leg.

¶ Si autem testator ex certis reliquit incertum, aut ipse sensit de certo, (quod paret expresso nomine eius) & tunc eligit hæres; & eius voluntatem interpretatur, aut non sensit, & tunc legatarius eligit, vt ff. de legat. 1. l. si quis à filio, §. si quis plures. & lege qui duos.

SYL. ¶ Adde, quod eo casu secundum communem opi. hæres potest dare deteriorem, quia dicunt hanc esse declarationem voluntatis, quæ de minimo intelligitur.

¶ In domo autem in genere legata, si habet testator domos, vnam ex iis eligit hæres, si non habet, & relinquit, derisorium est legatum, vt ff. eo. l. si domus. In fundo in genere legato dic non valere legatum, cum vnius digiti possit fieri fundus, vt ff. de iure dot. leg. cum post, §. gener. & ff. eo. t. leg. quod in rerum. §. si quis & l. locus, ff. de verbo. signific.

SYL. ¶ Adde, quod videtur eadẽ distinctio facienda, quod aut habet fundus, & vnum ex eis legasse intelligitur, & ita intelligitur, §. gener. aut non, & procedat gloss. nam ratio assignata non releuat, si præsumimus testatorem de vno suorum sensisse. non enim poterit hæres diminuere contra mentem testantis

ADDITIO. (i) Quia non est verisimile testatorem voluisse id legare, quod nõ fuisset in specie concessurus, sed vbi electio est hęredis, vel debitoris, poterit dari vilius, dũ tamen non fit omninò inutile, quia potuit testator, vel creditor cogitare quod daret minus Io. Fab.

SYL. ¶ Optionis legatum. ¶ *CASVS*. sic figurari potest. Quærebatur, an hæres illius, cui optio relicta fuerat, posset optare, & videbatur, quod non, quia cũ tale legatũ habeat in se tacitam conditionem, non videtur quod transmitti possit, cuius contrarium hodie dicitur, quamuis enim de rigore hoc esset de iure antiquo, placuit tamen Imper. hoc corrigere, vt plenius voluntates defunctorum impleretur, à quo etiam cautum est, vt pluribus discordantibus sors ipsa sit arbitra. Nota, quod legatum serui, vel alterius rei, quam legatarius optauerit, erat cõditionale.

Item, quod legatum conditionale non transmittitur.

Item, quod dissensio plurium sorte dirimitur.

e ¶ *Optionis legatum. Conditionem*. scilicet, si eligeret.

* ¶ Hæc interpretatio est ex l. 3. §. vltimo. ff qui

& ideò [a] nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum nō transmittebat. Sed ex constitutione [b] nostra, & hoc in meliorē statum reformatū est, & data est licētia hęredi legatarij optare seruum, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligētiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione [c] additum est, siue plures legatarij extiterint, quib. optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo, siue vnius legatarij plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, [d] ne pereat legatum, (quod plerique prudētū contra beneuolētiam [e] introducebāt) fortunā esse huius optionis iudicē, & forte [f] hoc esse dirimēdum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia [g] in optione pręcellat.

¶ *Illi possunt ex titulo legati capere, qui possunt hæredes instituti. Ang.*

¶ Legari autem illis solum [h] potest, cum quibus testamēti factio [i] est.

¶ *Incertę personę legari, libertas dari, aut tutela non poterat, nisi esset incerta de certis: ea tamen soluta non repetebantur. hoc dicit.*

¶ Incertis verò personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui

ff. qui & à quibus man.]

a ¶ *Et ideo.* Bona ratio, vt C. de cadu. toll. §. sin autem.

¶ Adde, quod quamuis docto hic reprehendant glo. decipiuntur, nam bene tacita, quæ inerat, si exprimatur, non vitiat quo ad transmissionē, tamen non sequitur, quod non sint aliqua legata, quæ habeant tacitam cōditionem, quæ subaudiatur a leg. quæ impediat transmissionem vt dicimus in legato annuo, leg. in singulos de annu leg.]

b ¶ *Ex constitutione.* Quæ est. C. Commu. de leg. l. fina. in princ.

c ¶ *In nostra constitutione.* Scilicet prędicta.

d ¶ *Eligere cupiente.* Et alio aliud subaudi.

e ¶ *Contra beneuolētiam.* id est cōtra ęquitatē, scilicet, quod periret, id est, de iure stricto perire debere, vt ff. eo. l. l. huiusmodi. §. fi.

f ¶ *Et forte.* Vel cū taxillis, vel alio modo, sic. ff. de iud. l. in tribut. † Sed quare iudex non cōpellit eos ad consentiendum, vt ff. eo. l. huiusmodi, in fin. Respon. immo hoc modo compellit, vel ibi compellit in actione eligenda, quæ datur à iure, hic autem non compellit in eo, quod datur a testatore.

* Adde, quod in iure rarum est, vt iudicium hoc per sortes admittatur, nisi cum res adeò perplexa, incertaque est, vt alium exitum nō habeat, lege si duobus. C. com. de leg & Bal. in l. meminimus, C. quando, & quibus quar. pars. scribit, sorti locum non esse prętерquā in casibus lege expressis, sanè vbi agitur de præiudicio tertij, palam est rem sorte non dirimi, gl. in ver. partes, §. 1. sup. de satisd. tut. quam doct. ibi & in d. l. si duobus, communiter sequuntur.]

† *Et hoc verum, quando dubium exprimitur sup iure, nec à l. deciditur, & discordant in pręiudicium sui, alias si ad pręiudiciū tertij iudex cōpellit ad cōcordiā aliqn̄do pręcisè, aliquādo cōtinuè, dubiū autem superfacta pbatione dirimitur, vt leg. a. ftor. C. de probat. Ang.*

g ¶ *Sententia*, vt tamen cæteris æstimationem præstet suarum partium, vt C. com. de leg l. fi. in princ.

¶ Legari autem. ¶ *CASVS.* non figuratur nisi literaliter in iam generali regula. Not. duas regulas, vnam affirmatiuam, quod qui testari potest, ille potest legare, alterā negatiuam, quod qui non potest testari, nō potest legare, & quod dicitur in summario.] STL.

h ¶ *Solum.* Et econtra, id est solus legat, vt ff. de leg. 1. l. 2.

i ¶ *Testamenti factio.* In passiua significatione accipe, vt supr. de hæred. quali. & diff. §. testamenti. Sed qui sunt isti, qui non habēt testamēti factionem? Resp. incerta persona, vt inf. proxi. §. Item peregrinus, siue deportatus, vt Cod. de hęre. instit. l 1.

¶ Adde, quod ratio est, quia hæreditas, siue ex testamēto, siue ab intestato deferatur, est de iure ciuili, l. lege obuenire, ff. de verbo. signific. & deportatus, licet naturaliter viuat, tamen perdit ea, quæ sunt iuris ciuilis, l. 1. § pen. ff. de contra tab.] STL.

¶ Item in metallum damnatus, vt ff. de ijs, quæ pro non scrip. ha. l si in metallum.

¶ Rationem assignat ibi tex. quia efficitur seruus pęnæ, non Cæsaris.

¶ Item seruus de adulterio cū domina commisso accusatus, vt sup. de hær. inst. §. 2. Item collegiū, nisi probetur licitum, vt C. de hęre. insti. l collegium. Itē incestuosi, vt in authen. quib mo. na. effi. sui, §. vlt. col. 7. Itē hæretici maioris hæresis, vt C de hære. l. manichæos. Item apostatæ, vt C. de aposta. l. ij. q. sanctam. Item mulier nubens, inf. annum à tempore mortis marit., & in auth. de nup §. soluto, ver. si qui verò prioribus. STL.

¶ Ad-

¶ Adde, quod hodie hoc est correctum: c. fi. de secun. nup.
** Adde, quod supramemoratæ personæ si eis legetur, non vsucapiunt rem legatam tametsi ex errore facti putauerit se legitimos. l. nemo. vbi gl. de vsucap. pro legat. quod latius comprobat Ari. Pinel. doctiss. I. C. Lusitanus in rub. C. de bon. ma. sub num. 43.]

concessum erat.[a] Nam nec miles[b] quidem incertę personę poterat relinquere, vt Diuus Adrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quã incerta opinione testator animo suo subijciebat: veluti si quis ita dicat. Quicunque filio meo filiam suam in matrimoniũ dederit, ei hæres meus illum fundum dato. Illud quoq. quod ijs relinquebatur, q post testamentum scriptum primi Cõsules designati essent[c] æq. incertę personę legari videbatur. Et deniq. multę alię huiusmodi species sunt.

¶ Libertas quoque incertę personę non videbatur posse dari,[d] quia placebat nominatim seruos liberari.[e]

¶ Sub certa[f] verò demonstratione, id est, ex certis psonis incertæ personę rectè legabatur; veluti; Ex cognatis meis, qui nũc sunt, si quis filiã meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

¶ Incertis autẽ personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse,[g] sacris constitutionibus cautum erat.

¶ Incertis.
¶ CASVS. non figuratur, quia ius antiquum corrigitur. No. quod legatum incertæ personę non valebat de iure antiquo etiam in milite. Item, quod incerta persona ea dicitur, quæ incerta est testatori, licet alijs ex post possit fieri certa. Itẽ, quod hoc erat etiam in libertate. Itẽ quod ratio fundat aliquando in solã libertate. Item, quòd incertæ de certis & olim, & hodie rectè legatur. Item, quod licet quis metu pœnæ non possit cogi ad matrimonium contrahendum, potest tamẽ inuitari spe lucri. Item, quòd licet hęres ciuiliter olim non teneretur ex legato facto incertæ personæ, tamẽ obligabatur naturaliter: & ideo non dabatur repetitio soluti.

a ¶ *Concessum erat.* Hodie contra etiam ante legem Græcam inferiorem, in pauperib. vt C. de episc. & clericis. l. Id quod.

ADDITIO. Tu dic, quod aut incertitudo est in persona legantis: & valet legatum, quia hęredi oous iniunctum intelligitur: aut in persona legatarij, & tunc aut certificanda ex futuro euentu, aut non: primo casu valet, etiam si erat incerta de incertis, vt leg. si quis ita scripserit, digest. de re. dub. Secundo casu valet, si per leg. certificatur, vt l. id quod. Cod. de episcopis, & clericis, sed de hoc vide Ang.

b ¶ *Nam nec miles.* Cuius scilicet militis voluntas seruatur pro lege aliàs, vt C. de testamento milita. l. 1.

c ¶ *Designati essent.* In calend. Ianuarij sortiebatur, id est incipiebant honores administrare, & ante per tres menses designabãtur vt ff. de condit. & demon. ¶. Publius. & C. de magist. muni. l. 1

d ¶ *Libertas. Possidari.* Vt si dicat ita. Illum liberum esse volo, qui Capitolium primo ascenderit, vel simile fecerit: vt supra proximo §. incertis. Vel Stichum liberum esse volo: cum habeat duos Stichos, vt ff. de manu. testam. l. cum ex pluribus

e ¶ *Seruos liberari.*

ADDITIO. Aduerte, quod in aliquibus libris sequitur illa clausula. Tutor quoque incertę personæ dari non potest. quam non inuenies in emendatis codicibus, & si ea, quæ sequũtur in tex. & glo. diligenter perspexeris, profectò eam prorsus superuacuam iudicabis.

f ¶ *Sub certa.* Sic, ff. de lega. præstan. l. 3. §. hoc amplius, sic, digest. de legat. 1. l. si seruus legatus. §. huiusmodi, sic digest. de reb. du. l. quidam, sic ff. eod. 1. l. legato §. 1.

g ¶ *Incertis. Repeti non posse,* quasi naturale debitum, vt ff. de condit. indeb. l. Iulianus, in fin. & l. frater à fratre, & l. si id, quod dominus in fine.

* ¶ Nam naturalis obligatio, licet sit inefficax ad exigendum, impedit tamen soluti repetitionem, l. fideiussor. §. fideiussor, ff. de fideiuss. Porro regulariter fideicommissum vel legatum indebitum, per errorem facti solutum repeti posse, explorati iuris est l. fideicommissum, C. de cond. indeb.

¶ Posthumo quoque.
¶ CASVS. similiter non figuratur, cum ponatur correctio iuris antiqui, de quo iure quare non posset institui posthumus, summè laborant Doct. in l. Gallus. in princip. ff de liber. & posthum. solum loco casus aduertendum puto ad versicul. posthumus autem alienus, quia quicquid dicant Doct. sensus illius est, quod ille posthumus alienus institui non potest, SIL.
qui

qui in vtero ei9 est, quæ de iure vxor esse nō potest, non testantis, sed illius ex quo cōcepit: & ratio est, quia quamuis possit filio incestuoso, vel spurio alterius relinqui. l. 1. C. de na. lib. hoc verum, quando iam natus est: sed quādo est adhuc in vtero, quia necessaria instituens mouetur contemplatione parentum, censetur consequi à prē. l. sed si plures. §. in arrogato. ff. de vulg. & pu. vbi Areti. vnde sicut non potest consequi à patre. ita nec ab alio mediante prē & intuitu ipsius: & ita alias dicebam disputando, q̄. uis inuenerim quosdā mod. postea idē sēsisse. No. quod olim posthumo alieno legari nō poterat. Itē, qui dicatur posthumus alienus. Itē, quod hodie incerta ꝑsona potest hæres institui, & ei legari. Item, quod illud euidenter apparere dicitur, quòd constat ex lectura alicuius rei. Item, quòd tutor incertus nec antiquo nec nouo iure dari potest. Item, quod posthumus alienus de iure prætorio olim instituī poterat.

† Posthumus alienus quot modis dicatur, declarat Alcia. li. 3. Parer. c. 2. & lib. 9. Parer. c. 1. quē vi deas pro intelligentia istius §.

† alias testatori.

¶ *Hodie posthumo alieno relinqui potest, nisi in vtero eius sit, quæ iure vxor esse nō potest tutor autem incertus nec hodie datur. h. d.*

¶ Posthumo quoque † alieno inutiliter antea legabatur.[a] Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos[b] hæres † testatoris futurus[c] non est. Ideoque ex emācipato filio conceptus nepos, extrane9 erat posthumus auo.

¶ Sed nec[d] huiusmodi species penit9 est sine iusta emēdatione relicta: cū in nostro Codice constitutio[e] posita sit, per quàm & huic[f] parti medemur, non solū in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

¶ Tutor autem nec per nostram constitutionem[g] incertus[h] dari debet: quia certo iudicio debet pro tutela quis suæ posteritati[i] cauere.

¶ Posthum9 aūt alienus † heres īstitui, & antea poterat,[k] & nūc pōt: nisi in vtero eius sit, quę iure no-

a ¶ *Legabatur.* Sed nec instituebatur iure ciui. vt ff. de li. & post. l. Gallus, §. ille casus.

¶ Adde, quod de iure ciuili antiquissimo, l. 12. tab. solum institui poterat posthumus futurus suus tempore testamenti, vt hic. Fuit postea tempus C. Aquilli quo concessum est institui posse posthumum futurum suum tempore mortis. Secutum est tēpus primi capitis. l. Vell. quo inductū est, institui posse illum, qui testamēti tēpore erat alienus, tempore mortis erat futurus suus. Quartum tēpus fuit Iul. Iurecon. quo conceditur institui illū, qui tempore testi est alienus, & nascitur non suus; sed ex post facto esset suus, succedendo in locū præcedentis. Quintum tēpus est iuris prætorij, quo alienus poterat institui, & habebat bon. pos. Vltimum tepus est cōstitutionum, quo indistinctè potest institui etiam non futurus suus.

b ¶ *Suos*; scilicet quondam ante emancipationem, vt sequitur.

* ¶ Eruditiores hunc text. ita interpungunt qui natus inter suos hæres & cet. quasi dicere velit, quod posthumus alienus, (qui extraneus quoque posthumus hic appellar) is est, qui cum nascetur, non est futurus suus hæres testatori. sanè apparet tex. loqui de concepto, nondum nato posthumo. hoc innuit verbum, conceptus & exceptio posita in vers. posthumus autem alienus. ibi, nisi in vtero eius sit &c. iuxta dictum vulgatum, ꝙ exceptio debet, esse de regula. comprobatur etiā ex eo, quia collocatus fuit inter incertas personas, ꝙ cōiunctio similitudinis, quoque, ostendit, & disertè Theophil. tradidit. natus. n. haud. quaquā dici potest incerta persona: sed dum geritur in vtero propter dubium natiuitatis: neque est nouum, posthumum dici quia adhuc in vtero est. l. cum pater de neg. gest. l. si nemo. §. testamento. de test. tut.

† In hūc locū vid Alc. l. 9. Parer. c. 1. Alij aūt sūt, ꝙ intelligunt hunc locum in posthumo prorsus alieno qui non est ex posteritate.

c ¶ *Futurus* s. hæres.

d ¶ *Sed nec*. q. d. non solum in posthumo, sed omnia supra dicta ab illo. §. incertis. correcta sunt, vt arg. ff. eo. 3. l. hoc legatum. ꝉ. respon. & l. ea tamen.

e ¶ *Constitutio.* Quam non habemus.

f ¶ *Huic.* l. posthumo.

g ¶ *Tutor autem. per nostram constitutionem*, scilicet supradictam constitutionem Græcam, nec veteri iure, vt ff. de test. tu. leg. tutor incertus.

Lege q scribit Alcia. libr. 6. Parer. ca. 14.

h ¶ *Incertus*, vt si ita dixit, Illum tutorem do, qui prius de Tuscia venerit, nec incertæ personæ datur, vt ff. de testa. tu. l. tutor ita. *ADDITIO*. Et est ratio secundum Ioan. Fab. quia quamuis postea certificetur, tamē poterit venire talis ribaldus, quod pupillo prouisum non erit, contra id, quod iura intendunt. incertæ tamen personæ post certificandæ testamētarius dari potest nō datiuus, vt hic per eum.

i ¶ *Posteritati* id est, filijs.

K ¶ *Posthumus*, *Poterat*, s. de iure prætorio,

non-

stro[a] vxor esse non potest.[b]

¶ *Error nominis, prænominis, agnominis, cognominis, non vitiat, si de corpore constat. Aretin.*

¶ † Siquidem in nomine,[d] cognomine, prænomine, agnomine legatarij testator errauerit, † cum de persona constat, nihilomin⁹ valet legatum.[e] Idemque in hæredibus[f] seruatur: & rectè. Nomina enim † significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur[g] nihil interest.[h]

¶ *Falsa demonstratio non vitiat legatum.*

¶ Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione † legatum non perimi: velut, si quis ita legauerit, Stichū seruum meum vernam[i] do lego. Licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, Stichum seruum, quem à Seio emi, sitque ab alio emptus,[k] vtile est legatum, si de seruo constat.

non ciuili, vt infr. de bon. poss. c. respon. cōtra & ff. de liber. & posthum. l. Gallus §. illæ. Accursius

ADDITIO Sol. ibi loquitur in posthumo alieno tempore testamenti nato, nō suo, qui postea succedēdo in locū primi suus efficitur: hic verò etiam in eo, qui nūquā efficitur suus. Angel.

a ¶ *Nostro.* i. Romano.

b ¶ *Non potest.* Sed quę est illa, quæ vxor esse non potest? Respon. multæ sunt illæ, quæ vxores esse non possunt. vt sup. de nup. diximus, §. si aduersus. C. de incest. nup. l. 4.

† Ant. Aug. li. 4. emēd. c. 8. scribit hic abūdare vocē agnomine quod & Theophilus tēsit. SYL.

¶ Si quidem in nomine.

† aliàs fide.

¶ *CASVS.* Quærebatur, an error nominis vitiaret: ratio dubitationis esse poterat incertitudo, cuius contrarium deciditur ratione assignata in text. Not. q error nominis legatar ij, vel hæredis, si de corpore constet, non vitiat. Item ibi, seruatur: & rectè quod non sufficit aliquid esse consuetum, nisi sit bonum. Item, quod nomina sunt imposita ad dignoscendum homines. Item, quod non curamus de mō dūmodo sequatur effectus.

† aliàs significandorum.

c ¶ *Si quidem*, sic. C. de testa. l. si in nomine.

Nomen, cognomen, prænomen & agnomen differunt.

d ¶ *In nomine.* Nomen est genus, sed ponitur hic pro specie sui: vt Albertus, quod dicit proprium personæ nomē. Cognomen, quasi commune cognationis nomen: vt Asinellus. Prænomen est quod causa drīæ ponitur: vt si sint duo Tulij, & vni superaddatur, Marcus, & dicatur Marcus Tullius nā Marcus est prænomen. Agnomen est quod imponitur ab euentu: vt Africanus, qui vicit Africam, Alemanicus, & Gothicus, vt sup. in rubr. procœmij huius libri.

* ¶ Hæc explicat plenè Alc. li. 4. Dispun. c. 1. ostendens propriè apud latinos nomen referri ad familiam, cognomen propriam esse cuiuqsue hominis appellationem: prænomen, quod nomini gentilitio præponitur. Et in M. Tul. Cic. Cicero esse proprium nomen. Tullius cognomen. M prænomen.]

e ¶ *Valet legatum*, sic, ff. si cert. peta. l. certū, & Cod. eodem. l. si Fotidianum.

f ¶ *In hæredibus.* scilicet si erret in eorum nomine

g ¶ *Intelligantur.* s. à testatore & hoc in proprijs. In appellatiuis distingue secundum Io. an parum erret, vt si libros mēbranas appellet: quo casu valet. maximè cum fuerit consuetus sic appellare, vt ff. de l. 3. l. librorum, §. q̄d tamē Cassius, an multum erret, & tunc cōtra, vt ff. eo. ti. l. 4. & de sup. leg. l. Labeo. ī medio legis. ¶ Adde, quod vera ratio differentię est in l. quoties, in si. princ. de hęre. institut. & dic q data paritate terminorū non est differētia: quia in p̄prio si constat de corpore, valet, alias secus: idem enim appellatiuo. gl. communiter approbata in d. l. 4.

† Cōtr. c. quia circa, cū gl. super verbo falsa extra de consan. & affin. SYL.

h ¶ *Nihil interest.* vnde liber homo sibi nomen mutare potest, licet seruus non possit, vt C. de mu. no. l. 1. ff. de falsis. l. falsi.

¶ Huic proxima. ¶ *CASVS* In huiusmodi regulis non solet figurari, ratio tamē dubitandi erat, quia cum demonstratum sit aliquid falsò, videtur, ea demonstratione non existente vera, cessare voluntas testāris, cuius contrarium dicitur ex eo, quia rei satis demonstratæ frustra adijcitur demonstratio, & superflua adiectio non vitiat l. f C. de rei vxoriæ actio. Not. summarium. Item, quòd relatiuum, quis vel qui, adiectum præterito tempori facit demonstrationem.]

i ¶ *Vernam*, Verna est seruus ex ancilla testatoris natus.

Verna quod sit.

*¶ Intellige hunc textum secundum exempla, hoc est, cū certa aliqua species legatur. nam si generi falsa demonstratio apponatur, aliud est: vt si dicat testator, lego vxori vestes, quas eius causa comparaui, etenim legatum nō valet si nullæ vestes, eius causa comparatæ sunt. l. Quintus, 1. ff. de auro & argento legato.]

SYL.

k ¶ *Emptus.* idem & si non emit, vt argum. ff. de vsuc. l. nunquam, § fi. secus in venditione, vt ff. de contrah. empt. l. si quis fundum.

¶ Adde

SYL. ¶ Adde, quod resolutio esse solet, quod aliud est in contractibus procedentibus ex mera liberalitate, in quibus procedit hic tex. aliud in vltro citroque obligatorijs: in quibus procedit contrarium.

dispositio non cõsequitur ex causa, aliàs secus, vt hic per Ang.

¶ *Falsa causa non vitiat legatum, nisi per modum conditionis fuerit prolata. hoc dicit. Aretin.*

¶ Longè magis [a] legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cum quis ita dixerit, Titio, quia me absẽte negotia mea curauit, Stichum do lego. vel ita, Titio, qa patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neq. patrocinio eius liberatus sit, legatum tamẽ valet. Sed si conditionaliter [b] enunciata fuerit causa, aliud iuris est: veluti hoc modo. Titio, si negotia mea curauerit, † fundum meum do lego.

¶ *Seruo hæredis purè non rectè legatur, etiã si postea alienetur, secus si sub conditione. Legatũ verò domino serui valet, si tempore aditę in alterius potestate sit. h. d.*

¶ An seruo hęredis rectè legemus, q̃ri-

¶ Longè magis. ¶ CASVS. sic figurari potest. Quęrebatur, an falsa causa adiecta legato vitiatet: & videbatur quod sic: quia cessante ratione legati videbatur cessare legatum, contrariũ tamẽ deciditur ea rõne, quia talis causa non est finalis: (hoc enim importat dicere, quòd dicũt Doctor. legato nõ cohęret) secus autem si esset finalis. l. a. ff. de donat. Ideo autem conditionaliter adiecta vitiat, quia tunc non ponitur aliquod certum, sed dubium, & incertum, quamuis apponatur verbo præteriti vel pręsentis tẽporis. Ideò voluntas pendet ab ea, secundum Bart. in l. demonstratio. §. quod autem, ff. de condit. & demonstr.

Not. quòd falsa causa non vitiat legatum, nisi sit posita cõditionaliter. Item, quod valet argumentum de falsa demonstratione ad falsam causam.]

a ¶ *Magis* Ideò dicit magis, quia verba falsæ demonstrationis sunt de substantia ipsius legati: vt cum dico. Stichum vernam do lego. sed verba falsæ causæ non ita.

SYL. ¶ Adde declarando glo. quod demonstratio non significat substantiam legati: quia plerumque significat accidẽs: sed intelligas de substantia, id est apponuntur à testatore ad demonstrandam substantiam, id est corpus ipsum rei legatæ, & sic causam materialem: sed verba causæ apponuntur ad denotandũ finem, quo fuit motus testator: & ideò longè minus vitiat falsa causa, si quidẽ importat finem impulsiuum.]

¶ Item quia causæ legandi non cohærent legato, vt ff. de condit. & demonst l. cum tale. §. falsam causam. (i) Item quia hic donare præsumitur, vt ff. de cond. indeb. l. in summa. § id quoque.

ADDITIO. (i) Puta quia de necessitate

b ¶ *Sed si conditionaliter*. Not. conditio per, si. apponitur, & per, cum, vt hic, & ff. de condict. indeb. l. qui promisit. & ff. de verborum oblig. l. quodcunque §. non solum. nisi in casu, vt ff. de tut. l. muto. §. sub conditione. Modus per, vt, vt C. de ijs quæ sub mo. l. 2. Causa per, quia, vt hic. Demonstratio fit ostendẽdo aliquid, quod non est. vt sup. proxim. §. & ff. eo. l. si sic §. 1. Circa hæc quatuor sic dicas: & primo. Falsa causa nõ nocet, vt hic. Conditio nocet, si deficiat, vt hic, & ff. si cert. per l. cum ad præsens, & l. itaque. Modus idẽ quod conditio operatur: excepto quod id, quod datur sub modo, etiam ante, quam modus impleatur, petitur, cautione tamen interposita de modo implendo: quod non est in conditione, vt ff de condic. & demonstr. l. qui hæredi §. fi. & ff. de ann lega. l. liberto. §. Lucius. & ff. eo. 3. l. si tibi. In demonstratione distingue, vt ff. eo. l. si sic. §. 1. & l. non quocunque Accurs.

Conditio.

Modus

Causa.

Demonstratio.

† Hoc verbum accipiẽdum est in pretęrito tpe, nõ in futuro: vnde & q. da vetusti codices habẽt, curauit, & ita ẽt legisse videtur Theophilus, vsus verbo.

¶ An seruo hæredis. ¶ CASVS. Quærebatur, an vtiliter seruo hæredis legaretur? & videbatur dicendum, quod si tempore mortis testantis esset seruus alterius, valeret. quia tunc consistere posset: & cum possit dari casus, quod sit vtile, videtur à principio etiam valere, vt in secundo casu dicitur. sed respondetur contrarium: quia aliàs dominus reperiretur hæres, & legatarius: quod esse non potest. nam à semetipso legari non potest, l. & quidem, ff eodem. 1. nec conualidatur tale legatum, quia Cato habuit pro absurdo, quod legatum purum pẽderet à casu, scilicet quod testator superuixerit. Ideò autem deciditur contrariũ in legato facto domino serui, quia si tunc decederet testator, inueniret acquisitio dominij vbiquiesceret, quia non reperitur in domino aliqua repugnantia, vt in primo casu, cũ non reperiat illum hæredem, & ideò regula Catoniana non habet locum. SYL.

a ¶ *Inu-*

a ¶ *Inutiliter*, sic C. de necess. ser. hæred. insti. l. quidam. §. illo contra. Sed ibi nõ imponitur necessitas dandi. Vel in alimentis loquitur, vt ff. de ali. & cib. le. l. seruos. †nam cũ sit purum, à morte testatoris cedit, vt C. de cad. tol. §. cum igitur. & domino ex persona serui acquiritur, vt supra per quas personas nob. acq. r. §. item quod serui. (aliàs est, §. itẽ vobis acquiritur qđ serui.) sed idem dominus erit hæres: ergo non valet legatum, quia idem non potest esse heres, & legatarius, vt ff. de legat. 1. l. legatum est. §. 1. Accursius.

†*Vel dic secundũ Io. Fab quod ibi testator legauerat seruo proprio, hic verò seruo hæredis.*

g ¶ *Non sit*. Nam si est adhuc seruus, non valet legatum, aliàs valet: sic ff. ad l. Falc. l. si à se mo:

h ¶ *Apud eum*. Id est, apud eundem. s. dominum qui sit hæres per seruum: quia adhuc non est. Accur.

tur. Et constat purè inutiliter [a] legari: [b] nec quicquam proficere, [c] si viuo testatore de potestate hęredis exierit: [d] quia quod [e] inutile foret legatũ, si statim post factum testamẽtum decessisset testator, non debet hoc ideo valere, [f] quia diutius testator vixerit. †Sub conditione verò rectè legatur seruo: vt requiramus, an quo tẽpore dies legati cedit, ĩ potestate hęredis nõ sit. [g] Ex diuerso, hęrede ĩstituto seruo, quin dño rectè, etiã sine conditione, legetur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamẽtum decesserit testator, non tamen apud eum, [h] qui hæres [i] sit, dies legati cedere ĩtelligitur, [k] cũ hęreditas à legato separata sit, & possit per eũ seruũ alius hæres effici, si prius, quam iussu domini adeat, in alterius potestatẽ translat[o] sit, vel manumissus ipse hæres efficitur: quib. casibus vtile est legatũ. Quod si in eadẽ causa permãserit, & iussu legatarij [l] adierit, euanescit legatum.

i ¶ *Hæres*. hoc est dicere, mortuo testatore statim post testamentũ, non ideo statim dominus serui erit hęres per seruũ, & legatarius per se, & ita non erit apud eum. i. eundem heredem hæreditas & legatum qđ erat superiori. §. immo ad hoc, vt sit hr̃s per seruũ, duo pręcedere oportet, iussũ dñi, & obediẽtiam serui: & interim serui cõditio poterat variari: sed legatum tantũ interim habebit dñs, sunt ergo separata hęreditas, & legatum interim, cum legatum apud dominum sit, hæreditas apud nullum, donec seruus vel manumissus sibi, vel iussu alicuius domini eam adeat.

Seruus hæres institutus non acquirit domino, ni si duo concurrant.

ADDITIO. Quod est verum, si legatur sine libertate seruo testatoris, vel hęredis: secus si alieno, quia cederet ab adita hęreditate: nisi dies mortis & aditionis est idem, vt l. si optio ff. de opt. le. quando verò, cum libertate legatur, cedit vel à die competentis libertatis, si sit sub conditione relicta: vel ab adita hæreditate, si vtrumque sit purum, vt §. in nouissimo. C. eo. ti. de cad. tol. Ang.

† *Et sic quod ab initio nõ valuit tractu temporis non conualescit simile in c. 2. cum gl. fi. extra de eo qui duxit in matri. q̃ pollu. g adult.*

b ¶ *Legari*. Propter confusionem hæredis & legatarij: quia eadem persona sibijpsi debere non potest.

c ¶ *Nec quicquam proficere*. quia actus morientium non possunt esse in suspenso, vt ff. commun. præd. l. si. & propter regulam Catonis, quæ sequitur.

SYL. ¶ Adde hoc verum in simplici voluntate defuncti, quæ non potest stare in suspenso: secus in actu ex coniecturata mente defuncti. l. 1. §. si pendeat, §. ad Macedon. Itẽ in executione vltimæ voluntatis, quæ potest stare in suspenso l. hæres quandoque. ff. de acquir. hære. Item procedit regula post aditam, nõ ante, secundum Bar. in d. l. si. in fi.

d ¶ *Exierit*, Seruus legatarius.

e ¶ *Quia quod* &c. hæc est regula Catoniana.

f ¶ *Valere*. Exceptis quibusdam casibus: vt cum res tua sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

K ¶ *Intelligitur*. nam nemo est hæres adhuc, cum & dominus iussus, & serui debeat sequi voluntas, vt C. de hæred. institu. l. cum proponas.

¶ Adde & declara hoc verum in directa institutione, secus in obliqua & fideicommissaria l. seruo inuito. ff. ad Treb. & ratio est, quia iura quærenda non quæruntur nobis per seruos, sed bene iura quæsita prosequẽdi ius & ideo aditio, quæ est ius quærendi, nõ quæritur, secus in restitutione, quæ est iuris quęsiti executio.

¶ Et licet hęreditatis dies cedat ea adita tamen legatum à morte testatoris cedit, vt C. de ca. to. §. in nouissimo vnde apud dominũ erit legatum, sed hęreditas apud nullum. quæ poterit esse vel apud hunc, vel apud alium, si alienabitur, scilicet seruus prius vt sequitur.

Legati dies cedit à morte testatoris.

l ¶ *Legatarij*. Qui & dominus est.

SYL. ¶ Ante hæredis. Casũ figurare nõ expediret in l. corrigente. rõ. n. dubitandi assignatur in tex. videlicet q. a caput, & fundamẽtũ totius testi est institutio, sine qua quicquid factum erat,

erat, inualidum reputabatur. Corrigitur tamen hoc per Iust n, tatione expressa in hoc text. quia incong uum videtur, potius ordinem scripturæ inspicere, quam voluntatem testantis, alia ratio potest assignari, quia, cũ testamentum voluntate sit indiuiduum, l. Pædius, ff. de arbit. non est dare in eo prius, & posterius, quia omnia vnico puncto clauduntur, licet in scriptura fit ordo Nota institutionem esse de forma substãtiali testamẽti. Item, quòd ordo scripturæ contra voluntatem testantis non attẽditur, Itẽ quòd libertas est fauorabilis,]

instrumento, bona sunt obligata primo Titio deinde Seio, hypotheca Seij censetur posterior propter ordinẽ scripturæ, quia prior in ordine scripturæ est prior tempore, secundum Bal. in l aduersus. C. de fur.

¶ *Legata & libertas hodie relinqui possunt ante hæredis institutionem & postea, & inter institutionem, & substitutionem. Aret.*

¶ Ante hæredis institutionẽ inutiliter antea legabatur,[a] scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput, atq; fundamentum[b] intelligitur† totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionẽ dari poterat. Sed, quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem[c] quidem sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperãdum fuerat visum) sperni autẽ testatoris voluntatem,[d] per nostram constitutionem,[e] & hoc vitium emẽdauimus: vt liceat & ante heredis institutionẽ,[f] & inter medias[g] hæredũ institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est.[h]

¶ *Hodie ante, & post mortem hæredis, et legatarij, & pridie mor-*

d ¶ *Voluntatem*. Repete, vituperãdum erat.

e ¶ *Constitutionem*. Quam non habemus secundũ quosdam. Vel dic verius, quòd loquitur de ea, quæ est in C. de testa. l. ambiguitates & quod ibi dicit non ex mente refe- ras ad alia nõ ad hunc ordinem.

f ¶ *Ante hæredis institutionem* Quia primo potest legare tem, & postea hæredẽ instituere.

* ¶ Adde, qđ hodie quoque in testamẽto cęci requiritur, quod præcedat hęredis institutio, & nisi præcedat,

† Cócor. cum hoc tex. cap. Raynal. in d. gl. sup vers. licet. uir. de test. & l.

a ¶ *Legebatur*. aliud in tutore etiam olim vt suprà qui. da. tu. pos. §. ad certum.

¶ Ratio autẽ iuris antiqui erat q̃a legata debebant capi de manu hęredis. ideò debebat instõ pcedere, quod nõ erat in tutela.

** Adde, quod verò proptius est idem fuisse in tutore etiam olim, quia ratio iuris antiqui relata in hoc tex. est generalis, & ita conuenit tutelæ sicut legatis, parique modo & ratio iuris noui, quod scilicet attendi non debeat ordo scripturæ, sed testatoris voluntas, nec moueat coniectura, quam facit gloss. ex d, § ad certum, forte quia ibi nulla fit mentio correctionis vt hic, cum ante compilationem institutionum fuisse tam hoc dispositum periosum Iust. vt hic testatur, vnde non erat amplius necessaria mẽtio correctionis.

b ¶ *Fundamentum*, Cum fine illa nullum dicatur, vt ff. de iure cod. l. fi. & int tit. 3. §. in primis & ff. de ijs quę in test. dele. l. pen. ibi, Calphurnius.

Ordo scripturæ an sit seruãdus.

c ¶ *Scriptura ordinem*. Not. ordinem scripturæ non seruandũ, sic ff de sol. l nõ enim. Sed contra argu, ff. de fideicom. lib. l genera liter, §. quid ergo, & in authen. de hæred. & Falc §. inordinatum,]

** Ordo scripturæ attendendus est, vbi non apparet de contraria volũtate testatoris, vel contrahentium. Et ideo voluit Angel. in d. §. ir or linatum, ver. etenim, quod si in eodem

non valet, l. hac consultissima, C. qui testam. fa. pos. vbi Cyn. & alij hoc tenent, vt refert Bart Cep. cau. 90.

g ¶ *Medias* Quia primum instituit hæredẽ & postea legauit, & postea alium hæredem instituit, & ita legat inter medias hæredum institutiones.

h ¶ *Fauorabilior est*. Nisi in duobus casibus vt ff. de man. testa l. cũ ex pluribus, & de le. 3. l si quis filio. §. pen, & ad Treb. l. si patroni §. qui fideicomm.

Libertas fauorabilis est.

¶ Adde, quod dum doc, dicunt, quod l. cum ex pluribus non facit, dic quod probat, quia ibi pariter vitiatur legatum libertatis: sicut quodlibet aliud, cuius contrariũ videbatur: bene verum est, quod tex. in § pen nõ facit, quia ibi incertitudo est in re legata quo casu electio est hæredis, si testator sẽsit deceptus: sed in casu dict. l. cũ ex pluribus, incertitudo est in persona legatarij: quo casu quando constat, quod testator sensit de vno solo, & ille incertus est, legatum fit inutile, siue legatum sit libertatis, siue alterius rei, si verò constat testatorem velle pluribus deberi, nec potest nisi vni, tunc sorte dirimitur, Item dum doct, similiter dicunt text. in l. si patroni, non facere, dic quod glo. ita induxit:

xit: si cogitur primus fideicommissarius à secundo, quando est retenturus quartã, cum tractat de commodo pecuniario, multo magis erat cõgedus, quando habuit libertatem, quæ est inæstimabilis.

¶ Adde, quod quamuis alibi cõtrarium sentiat gl. & multi seq. tamen pro opin. glo. hic est casus in l. si quis spoponderit, C. de contrahen. & commi. stip.

c ¶ *Inueniatur*, vt ff eod. l. A. & supra eodem tit. §. sed non vsque. STL.

STL. ¶ Post mortẽ. ¶ *CASVS.* non figuratur cum sumus in iuribus corrigentibus: dubitationẽ autem faciebat ius antiquum: ratio verò decidendi allegatur in text. ex quo enim exæquata sunt legata fideicom. inconueniẽs erat hãc inter ea differẽtiam remanere. Nota fideicommissa & olim & hodie fieri posse post mortem hæredis, vel fideicommiss. & idem esse hodie in legatis, quamuis olim fuisset contrariũ: verumtamẽ aduertendum puto, quod nõ pariter valẽt. Cũ morietur hæres, & cum morietur legatarius. Primum enim est conditionale propter possibilitatẽ præcedentiæ legatarij secundum est purum, quia non conditione, sed mora suspenditur, ita declarat tex. in l. hæres meus, ff. de cond. & demon.

tis ipsorum legari potest. Aret.

¶ Post mortem quoque hæredis, aut legatarij, simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, Cũ hæres meus mortuus fuerit, do lego, item, Pridie, quam hæres, aut legatarius morietur. Sed simili modo hoc correximus,[a] firmitatẽ huiusmodi legatis[b] ad fideicõmissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorũ, quã fideicommissorũ, inueniatur.[c]

¶ *Hodie potest pœna nomine legari, & legatum trãsferri, vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum. Ang.*

¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter antea legabatur, & adimebatur,[d] vel transferebatur. Pœnæ autem noĩe legare videtur, quod coercẽdi hæredis causa relinquitur; quo magis aliquid faciat,[e] aut non faciat:[f] veluti si q̃s ita scripserit. Hæres meus, si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit:[g] vel ex diuerso, si nõ collocauerit,[h] dato decem aureos Seio; aut si ita scripserit, Hæres meus, si seruum Stichum alienauerit:[i] vel ex diuerso, si nõ alienauerit,[k] Titio decẽ aureos dato. Et in tantum hæc regula obseruabatur, vt† perquam[l] pluribus principalibus cõstitutionibus† significaretur, nec principẽ

¶ Pœnæ quoq; nomine. ¶ Casum non expediꝫ aliter figurare: sed dubitandi, & decidendi rõ colligitur ex hoc tex. & l. 1. C. de ijs, quæ pœn. no. Not. quod de iure antiquo pœnæ noie inutiliter legabatur. Intellige tamen, quòd hoc erat de media iurisprudentia, per text. in l. 1. §. ite si ita, ff. ad leg. Falcid. Item, q̃ pœnæ nomine dicitur legatũ q̃d coercendi hæredis gratia relinquitur. Itẽ, q̃d hodie potest adijci onus libertati. Item, quod legatum pœnæ nomine valet hodie etiã in hæreditatib. Item, q̃d militis voluntas solet artèrius quam cæteræ obseruari. Itẽ not. summarium.] STL.

* ¶ Iulius Capitolinus scribit, Antoninum Pium Imp. primum constituisse, ne pœnæ causa legatum relictum maneret.]

a ¶ *Correximus*, vt C. vt action. ab hæred. & contra hæred. l. 1.

STL. ¶ Aduerte, quia ibi non corrigitur, sed recitatur correctio, vt hic: originalis autem correctio ponitur in l. scrupulosam. C. de contrah. & comm. stip.]

b ¶ *Legatis*, in stipulationibus idem, vt d. l. 1. C. vt ac. ab hæred. & contra hæred. Caue tamen, quia legatum sic incipit ab hærede, vel hæredi deberi, quod primo nullo modo fuit: sed stipulatio fuit, licet inefficax, vt ff. de euic. l. qui à pupillo, & l. si per imprudẽtiam, §. non mirum.

d ¶ *Adimebatur*. hæc verba expone, vt inf. ti. t.

e ¶ *Aliquid faciat*, quod fieri vult, secũdum Ioan. hoc adiecto, scilicet in pœnam hæredis se committere: aliàs est conditio, & valet, vt ff. de ijs, quæ pœn. l. 1. & 2.

f ¶ *Non faciat*, quod fieri non vult Accurs.

g ¶ *Collocauerit*, scilicet quod fieri nolo, scilicet eam collocari.

h ¶ *Non collocauerit*, scilicet quod fieri volo, scilicet eam collocari.

i ¶ *Alienauerit*, quod nolo.

K ¶ *Non alienauerit:* Nam vt alienet volo.

l ¶ *Perquam*, idest valdè.

a ¶ *Agno-*

a ¶ *Agnoscere*. scilicet posse, vt supra quibus mod. test. infir. §. fin. in fine.
b ¶ *Obseruabantur*, vt C. de testa. milit. l. 1.
c ¶ *Collocauerit*. scilicet quod fieri nolo.
d ¶ *Constituimus*. vt C. de ijs, quæ pęn. no. l. 1.

quidem agnoscere[a] qđ ei pęnę nomine legatū sit. Nec ex militis quidē testamēto talia legata valebāt, quamuis alię militū volūtates in ordinādis testamētis valdè obseruabātur.[b] Quin etiā nec libertates pęnę nomine dari posse placebat: Eo amplius, nec hæredem pęnæ nomine adijci posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, Titius hæres esto: si Titius filiam suam in matrimoniū Seio collocauerit,[c] Seius quoque hæres esto. Nihil. n. intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione, an cohęredis adiectione. Sed hōi scrupulositas nobis nō placuit, & generaliter ea, quę relinquuntur, licet pęnę nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in aliū trāslata nihil distare à cæteris legatis, constituim9,† [d] vel in dādo, vel ī adimēdo vel in trāsferēdo: exceptis videlicet ijs, q̄ ipossibilia[e] sūt, vel legib. īterdicta,[f] aut aliàs, pbrosa.[g] Huiusmōi. n.† testatorum dispositiones valere secta meorū temporū[h] nō patitur.

¶ *De ademptione legatorum.*†

¶ *Ademptio, & trāslatio legatorū pōt fieri in eodē testamēto, vel alia scriptura. Ang.*

e ¶ *Impossibilia* ff. de leg. 1. l. si mihi & tibi. §. 1. contra. Solu. ibi non erat impossibile. poterat enim esse, quod diu viueret, & infra triduū posset id fieri, quod fieri volebat. Vel dic, quòd ibi voluit testator hęredem constituere se soluturum, si decederet. scilicet testator intra triduum: quod potuit: non autem soluere. † sic contra. sup. de hære. inst. §. ipossibilis. Solut. quidā dicunt nō valere, sicut testator voluit, vt hic: valet tñ purè, vt ibi. Vel distingue secū dum Io. aut apponitur cōditio ipossibilis hæredi, aut legatario. Si hæredi, non valet legatū, vt hic. Si legatario, valet, vt ibi. & quære exempla C. de his, quæ pęn. nom. l. 1. Exemplum, quando apponitur conditio impossibilis hęredi, siue onerato? vt, Det hæres, si cælum digito non tetigerit, & tunc vitiat, quasi non stet per eum, quo minus impleat: sed per impossibilitatem, Quando legatario, siue honorato: vt Tibi relinquo, si cælum tetigeris digito, & hæc non vitiat, sed vitiantur, & pro non adiecta habetur. Et est ratio, quia non debet auferri beneficium honorato, cui prouidere voluit testator. Vide glo. notabilem in l. 1. ff. de condi. insti.

¶ Impossibilia. De impossibile dic præcepit hæredem transferre montem: aliàs ei adiecit co hæredem, vel aliam pęnam imposuit. De legibus interdicto: vt, præcepit hæredi, vel legatario, vt daret inquilinos sine prædijs, De probroso, vt præcepit reliquias suas in mare proijci, vel se cum vestibus sepelir; aliis pęnam imposuit. nam in prædictis, & similib. remanet hæres, & legatarius: nec tenetur ad impossibile, vel legibus interdictū, vel probrosum, nec etiam ad pęnam, ideò q; impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum nō impleuit.

f ¶ *Legibus interdicta*. Vt inquilinos sine prædijs, vt de leg. 1. l. si quis inquilinos, vt patuit. sup.

ADDITIO. Et hoc verum vbi aliqđ est per ius dispositum, vel cōsuetudinem, quod testator immutare nō potest: vt quia fortè ob ius publicum, vel fauorem; aliàs secus. Ioann. Fab.

g ¶ *Probrosa*. Vt vestimenta in funus vt ff. eo. t. l. seruo. a. li. no § si vel reliquias in mare, vt ff. de condit. instit. l. penult. in pr. ** Quid si testator nolit cū fletu tumulari, sed cum cātu, & alacritate, & ornamentis dignioribus, quod Ennium poetam iussisse tradunt? Et sunt qui hanc voluntatem minime obseruandam arbitrantur ll. arg. in glo. alleg. alij contra, quasi conueniant in funere signa lætitiæ ob melioris vitæ ingressum: qua ratione, & cum psallentium cantu, & sono tumulari mortuos moris est, Alexand. l. si cum dotem. §. si maritus. solut. matri.

h ¶ *Secta meorum temporum*. Idest ego, qui sequor iustitiam, hoc tempore non patior sic ff de pact. l. fi. in fi.

* ¶ Secta apud latines ponitur pro certa quadam viuendi disciplina, vel institutorū ratione, quo sensu, & hic locus interpretari potest.]

De ademptione legatorum. *Continuatio.*

¶ Quia ambulatoria est defuncti voluntas, vsque ad supremum vitæ exitum, vt ff. de adim. le. l. 3. §. fi. & l. seq. ideò post data legata, & de eis adimendis videamus. Accur.

† *Istas solutiones reprehendit Io. Fab. hic, & dicit, quod ibi ideò valet legatū quia nō continet impossibile, sed adiectio temporis est impossibilis, qua non vitiat. Additio.*

† *Sic ergo pœna nomine legari potest, vt hic, & in c. Raynaldus, iuncta gl. super verbo adijciens extra de test.*

† *aliàs testamētorum.*

† *aliàs sequitur, & translationis eorum.*

ADemptio legatorum, siue eodem testamento adimãtur,[a] siue codicillis,[b] firma est:[c] sed & siue contrarijs verbis fiat adẽptio: veluti si quis ita quid legauerit, Do, lego. ita† adimat, Non do, non lego. siue non contrarijs, sed alijs[d] quibuscunque verbis.

¶ Transferri[e] quoq. legatum ab alio ad alium potẽst: veluti siquis ita dixerit, Hominem Stichum, quẽ Titio legaui, Seio do lego. siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul, & Titio adimi videtur, & Seio dari.[f]

¶ *De lege Falcidia.*

¶ *Ne testatores sine hærede decedant, L. Falcidia cautum est, non posse eos legare vltra dodrantem. hoc dicit.*

Diuisio. ADemptio. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò loquitur de ademptione. Secundo de translatione, Secunda ibi, Transferri Aretinus.

¶ *CASVS.* In tradentibus generales regulas, vt hic, non solet figurari, ratio tamen dubitandi poterat esse, quia non videbatur, quod nec in eadem voluntate, nec in diuersa posset fieri ademptio, aut translatio legatorũ, quia quatenus est in eadem cum quid non censeatur illo testamẽto datum, nisi in vltimo puncto clausi testamẽti, non potest dici ademptũ, aut translatũ, quod datũ nõ est, eius tamẽ contrariũ deciditur: quia satis dicitur datum ex verbis: & ideò potest dici adimi. Rursus dubitabatur, quomodo codicillis possent adimi data in testamento; cum incongruum videretur posse tollere illud, quod continetur in eo testamento, à quo ipsi sumunt vires, & confirmationes, sed hoc non obstante dicitur contrarium, quia non aduersatur substantiæ testamenti, sed accidenti. potest enim adesse, & abesse legatum in testamento, ideò dicitur accidens. Præterea videmus actionem ex contractu competere ad destructionem contractus, leg. sed Celsus, §. 1. ff. de contrahen. emptio. Nota, quod ademptio, siue in eadem voluntate, siue in diuersa facta sit: valet. Item, quòd ademptio & translatio fieri possunt quibuscunque verbis. Item, quod translationis virtus est dare adimendo, ita quod si ille, in quem translatio facta est. non acceptet, omninò dicitur ademptum.]

† aliàs adimatur.

a ¶ *Adimantur* scilicet legata.

b ¶ *Codicillis*, scilicet testamento confirmatis, secundum quosdam: non aliter: Sed nos contra, vt in Auth. de restit. fideicom. §. manifestum coll. 9. *Accur.*

ADDITIO. Et est ratio, quia non est ridiculum codicillos etiam contrarios per testamentum confirmari: quia videmus agi ex contractu, vt cõtractus rescindatur. l. sed Celsus, paragraph. primo, ff. de contrahend. empt. Ioan. Fab.

c ¶ *Firma est*. Vt si eodem testamento fiat, videatur nec datum. si alia voluntate videatur datum, sed postea ademptum, vt ff. de iis, quæ in testa. de. le. 1. & ff. de leg. 1. l. si ita scriptum. Sed videtur, quod nulla talis. voluntas valeat, cum videatur sibi repugnare, vt ff. de regul. iur. l. vbi repugnantia, quæ est huic cõtraria. Sed dic, quod ibi dicit de repugnantia, quæ sit propter ꝑplexitatẽ verborum, vt ff. de cond. insti. l. si Titius. Vel habet locum prędicta regula, quando nõ apparet quæ sit vltima, quo casu neutra valet. Si autẽ apparet, vltima valeat, vt ff. eod. l. nihil prohibet. Accurs.

¶ Adde, quod legata adimi nõ possunt nisi corã quinque testibus l. fin. in fi. Cod. de codicil.

d ¶ *Aliis*, scilicet, vt adimo, vel pęnitet eius, quo dedi. vel similia. immo etiã nuda voluntate præsumpta: vt si inimicus postea factus sit legatarij, vt ff. de adi. le. l. 3. in fi. & l. 4. *ADDITIO*. Idem, si ab ignorante fiat testatori ignoranti aliquid etiam post mortem, quod si sciuisset testator, non fuisset legaturus. Ang.

Legata voluntate præsumpta reuocãtur.

e ¶ *Transferri*. facit. ff. eo. l. translatio.

f ¶ *Et Seio dari*. Sed si Seius est non capax, nunquid ademptio à primo facta valet? Respond. sic, vt ff. de lega. l. planè. in princ.

* ¶ Intellige, legatũ transferri eadem lege & cõditione, quia relictũ fuerat priori legatario l. legatũ sub conditione. ff. de adim. leg.

** Sed quid, si ita scriptum sit, Quid Titio legaui, idem Seio do lego? Respon. legatũ non intelligi ademptum, & translatũ in totũ, sed ambos Titiũ & Seium ad illud admitti, quia pronomen idem habet inclusam copulam. propter quam cẽsentur cõiuncti. l. Iulianus. in princ. de hær. inst. secus si dictum esset, id Seio do lego, nã pronomen id, ꝙ ad totũ refertur ideò totũ videretur ademptũ. l. sicut & adimi leg. quod Alc. præceptor meus docuit in l. re cõiunctis. de leg. 1. & lib. 3. Parer. c. 8.]

¶ *De lege Falcidia.*

Continuatio. ¶ Qualiter minuãtur legata ademptione, vel translatione, dictum est nunc qualiter l. Fal. minuantur: & ideò dicit, Superest. Accurs.

¶ Adde, ꝙ hæc continuatio probatur in l. ij. § Quintus, C. de ve. iur. enu. vbi dicitur nihil esse tam cõueniens, quam quòd post tractatum legatorum ponatur tract. l. Falc.]

STL.

Versus. *ADDITIO.* Differentia inter hunc titulum & sequentem habetur per hos versus: Tunc defalcabis, si per legata grauaris. Sed trebellabis, cum reddere cuncta rogaris.

** Scire oportet, quod in iure Falci, nomine sępissimè appellatur etiā ea quartæ detractio quam vulgo Trebell. vocant, numquā verò appellatur Trebelliani. vt annotaui in §. sed quia Inf. tit. 1. cuius rei rationem ibidem attuli.]

SVpereſt, vt de lege Falcidia[a] diſpiciamus, qua [b] modus nouiſſimè legatis impositus eſt. Cū enim olim lege duodecim tabularū libera erat legandi poteſtas, vt liceret, vel [c] totū patrimoniū legatis erogare, (quippe cum ea lege ita cautū eſſet, Vti quiſque legaſſet[d] ſuæ rei, [e] ita ius eſto) viſum eſt, hanc legādi licētiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum[f] gratia prouiſū eſt, ob id quòd plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo, aut minimo lucro hereditates adire. [g] Et cum ſuper hoc [h] tam lex † Furia, quam lex † Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationē videbatur, nouiſſimè[i] lata eſt lex Falcidia, qua cauetur, ne pl⁹ legare [k] li-

Diuiſio. SVpereſt. ¶ Tot⁹ iste titul. diuiditur principaliter i 5. partes. Primò continuat se ad præcedentia. Secundò ponit effectum l. Falcid. tā de iure le. 12. tabula. quā de iure, quo nos vtimur. Tertiò ponit vnū de duob. scilicet, an hæres nō grauatus respectu sui cohæredis grauati possit detrahere Falc. Quartò, ad quod pñs tēpus redigatur, vt inspiciatur, an l. Falc. habeat locū, Quintò, quando l. Falc. imponitur, quid est ante deducendum. Secunda ibi, Cū enim. Tertia ibi, Et cum quæsitum. Quarta ibi, Quantitas autē. Quinta ibi, Cum autem.

¶ Supereſt. ¶ *CASVS.* Quæsitum fuerat post tractatū de legatis, an sicut quilibet cuilibet & quodlibet legare potest, vt visum est, nisi sit expressè prohibitum, ita in quātitate patrimonij eroganda sit aliqua regula, qua prohibeatur quis legare, vel nō legare, & videbatur ꝙ nō ex. l. 12. tab. qua cautum erat, Vti quis legasset, ita ius esto. l. verbis. ff. de verb. sign. & qa in re sua quilibet est moderator & arbiter. l. in re mādata, C. man. sed respōdetur contrariū ratione expressa in tex. No. antiquā dispositionem l. 12. tab. Item, ꝙ quilibet in re sua est moderator, & arbiter. Itē no. rationē introductionis l. Falc. Item, ꝙ testatorū interest decedere testatos. Item, ꝙ legata vltra dodrantem dñr facta contra l. Falc. Item, ꝙ quamuis sint plures hæredes, satis est, ꝙ quarta remaneat inter omnes.]

Falcidia lex vnde dicatur. a ¶ *Falcidia*. ideò sic dicta, quia vt falx fenū, sic hæc lex legata resecat. Vel dic à Falcidio auctore, vt & Publiciana à Publ. d. vt inf. de act. §. aliæ.

* ¶ Adde dictum esse à C. Falcidio tribuno plebis, c. quędam 2. dist. tempore Octauiani, ex quo cessat cōtrariū Io. Fab. vt habetur in epistola Philelphi ad Federicum Corneliū. Verba autem l. Falc. refert Alex. ab Alex. li. 5. die. genia. c. 23. & Alc. lib. 5. Parer. c. 24. ex Dione. lib. 48. hist. Rom. & Eusebio in chronicis: quia in re tamen eos plurimum à vero aberrasse idem Alcia. demonstrat.

STL. *¶ Lata proculdubio fuit l. Falcidia à C. Falcidio trib. Pleb. Cn. Domitio Caluino, & C. Asinio Pollione Coss.]

b ¶ *Qua*, scilicet Falc.

c ¶ *Vel*. pro etiam.

d ¶ *Vti quisque legasset*, &c. Hæc sunt verba legis 12. tabularum. *† A Furio lata.*

*¶ Alc. l. verbis. de verb. sig. legit legassit. id est legauerit.] *† Sic dicta a Q. Voconio. Cicer. in oratio. Balbo.*

e ¶ *Sua rei*. Idem in sua re tota, quā ipse legauit: vel ēt aliena: nam & aliena res legari poterat, & potest, vt hic & ff. ad l. Falc. l. 1. in princip. & supra de legat §. non solum.

f ¶ *Ipsorum testatorum.* Non tamen licet testatoribus eam renunciare, nisi in casu, vt ff. eo. l. quòd de bonis, §. fi. & l. si debitor. ar. cōtra, C. de pac. l. pen. ibi. cum & alia regula sit &c. Sed hodie per Auth. sed cum testator, quæ est. C. ad l. Falc. contra.

¶ Adde, quod communis opin. est, testatorē posse prohibere detractionē l. Falc. & ratio est, quia hodie nō potest venire casus destitutionis testamenti, Auth. hoc amplius, C. de fideicom. quam rationem considerat tex. in Authent. sed cū testator. quicquid voluerit Bartol. ibi. * Quare autem olim non liceret renunciare. l. Falcidiæ, affert rationem Alc. lib. 5. Parer. cap. 25. quia legi prohibitiuæ renunciari non potest glo. fi. ver. item an potest, col. fin. l. 1. C. ne fid. dot. den.]

g ¶ *Adire* facit Inf. tit. 1. §. sed quia hæredes. Accursius.

** Operæpretium autem visum fuit prouidere, ne intestati morerētur, eo quod publicè expedit, suprema hominum iudicia irrita non fieri. l. vel negare. quemad. test. aper.]

h ¶ *Super hoc*. Idest super coarctanda legandi licentia.

STL. *¶ Quid cautum esset l. Furia. & l. Voconia, & a quibus latæ fuerint, declarat Alciat. lib. 5. Parer. c. 23.

i ¶ *Nouissimè*, idest vltimo. Accur.

K ¶ *Legare*, Vel etiam causa mortis donare, nam & ibi locū habet l. Falc. itē & in mortis

tis causa opinione, vt C. eod. l. pen. licet de hac quidam contradicant: & est pro eis arg. ff. eo. l. acceptis. Item in fideic. vt C. eo. l. 2. †

† Qđ est verũ in fideicõmissis particularibus, non vniuersalibus vt infr. tit. proxi. §. 2.

** L. Fal. ab initio intelligebatur solum de legatis particularibus, quia eo tẽpore adhuc fideicõmissa nõ erant instr. de fideic. hęr. in prin. eis verò deinde approbatis, ad fideicommissa quoq; particularia extẽsa est arg. l. i te. stõ. 2. C. de testa. l. si tacitum, ff. eod. tit. idque vi extẽsionis quam vocant passiuam, l. 2 de le. 1. vbi do. cui hodie maximè est locus cum exequata sint legatis fideicom.]

SYL.

¶ Adde, quod Falcid. habet locum in legatis, Trebel. verò ĩ fideic. secundum veriorem sñiam: quia nec originę fuit introducta Fal. propter fideic. nec postea circa eam aliquid immutatum: & ita semper, & legendo, & disputãdo firmaui & idem tenet Præpo. Sen. in 11. q. 2. casu licet opin. cõis sit, q̃ Falcid. habeat locum in legatis, & fideicom. particularib. Treb. verò in legatis, & fideic. vniuersalib. ¶ Itẽ donatione inter viuos, quæ morte confirmatur, non aliàs, vt C eo. l. in donationib. & in his hẽt locũ quod hic de legatis dicit.

ceat, quam dodrantem[a] totorum bonorum: id est vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum, eosve pars quarta remaneat.

¶ Potest nedum ex tota, sed ex parte hereditatis detrahi Falcid. per hæredem in parte institutum.

Et cum quesitum esset,[b] duob. heredib. ĩstituris, (veluti Titio & Seio) si Titij pars, aut tota exhausta sit legatis, q̃ noiatim ab eo data sũt, aut supra modũ[c] onerata: à Seio verò, aut nulla relicta sint legata, aut q̃ partẽ eius dũtaxat in partem dimidiam minuant:[d] an quia is[e] quartam partem[f] totius hereditatis, aut amplius habet; Titio nihil ex legatis, q̃ ab eo relicta sũt, retinere † liceat, vt quartã partẽ suæ partis saluã habeat:[g] placuit posse retinere.[h] Etenim ĩ singulis hr̃dib. rõ legis Falcidię ponẽda est.

SYL. *† aliàs liberet.*

malucrit, vt ff. de le. 1. l. non amplius. §. 1.

ADDITIO. (i) Hoc verum est, si plures sint legatarij. secus si vnus: q̃a potest ex rei necessitate, vel legatarij voluntate, vt ibi, & l. plauè, & l. seq. §. si solus, ff. eod. Vbi autẽ nõ cadit commoda diuisio, diuiditur ad arbitrium iudicis, vt leg. non amplius, ff. de leg. 1. § fin. De trebellianica vero vel legitima, dic vt habetur in l. filium quem habentem, C. fa. er. Ang.

¶ Et cum quęsitum.

¶ *CASVS.* Quæsitum fuit, an hæres institutus in parte, & grauatus vltra dodrãtem suę partis, si cohęs in nullo, vel modico sit grauatus, possit Falcidiam detrahere. & videbatur quod non, quia cum considerata tota hæreditate non legauerit testator vltra dodrantem, nõ videbantur habere locum l. Falc. vt patet ex text. in prin. huius titu. sed contrarium dicitur. & ratio est eadem, quæ fuit introductionis l. Falcid. ex quo. n. si in singulis hæredib. locum non haberet l. Falc. hæredes grauati non adirent: vt habeant testatores heredes, quos elegerint, fuit interpretata leg. Falc. habere locum ex ratione ipsius in parte etiam hæreditatis. Not. l. Falcidiam habere locum, quando portio vnius est onerata, quamuis portio alterius non sit.

SYL.

a ¶ *Dodrantem*, id est nouem vncias totius hæreditatis. sic enim dodrãs dicitur, vt supra de hære. isti. §. hæreditas. Si ergo fiat cõtrariũ. de singulis potest fieri lectio, id est quartæ partis detractio, & ipso iure, proposita etiam rei vendicatione, vt ff. eo. l. lineã, in fi. 1. resp. & l. Plautius. & C. eo. l. 2.

¶ Adde hoc verum, quando res est penes legatarium sine volũtate heredis. si enim tradidisset hæres, errans in iure, vel in facto, nõ repeteret: ita habetur in d. l. lineam.]

a ¶ Adde, quod detractio, quæ fit ex l. Falcidia, & S. C. Trebelliano, non habet locum in foro conscientiæ, secundum Bal. in l. cum à matre. C. de rei vẽd. & pro hoc est tex. optimus, & notabilis de iure ciuili in § sin autem hæres. in Authen. de eccle. rit.]

Falcidia in vna re non põt retineri.

¶ Iam ergo non est quæstio, an hæres possit retinere Falcidiam in vna re: nã, nõ potest. vt in d. l Plautius. (i) Sed aliud, quando quis legat partem bonorum, tunc. n. succurritur hr̃di. siue rerũ partes, siue æstimationẽ date

b ¶ *Et cum quæsitum esset.* Facit ff. eodem. l. in singulis.

c ¶ *Supra modum.* id est supra quartam. Accursius.

d ¶ *Minuant.* Et sic remanent ei tres vncię, quæ sunt quarta totius assis. Accur.

e ¶ *Is.* sc licet Seius.

f ¶ *Quartam partem*, i. tres vncias.

g ¶ *Habeat*. Hoc interrogatiuè lege, & postea responde & placuit, &c.

h ¶ *Posse retinere*. Scilicet quartam partem suæ partis, quam iure hęreditario habet: non autem datum causa adimplendæ conditionis sibi ab aliquo imputabit sibi in quartam nisi à statu libero esset datum, & de pecunia hęreditaria, de qua ei dare permittitur, vt ff. eo. l. id autem & de donat. causa mor. l. quod statu liber, Itẽ nec legatum à cohęrede relictum sibi imputat, vt ff. eodem. l. in quartã,

nisi testator hoc cauerit,† vt ff.codē,l.quod autem.1 respon.

¶ Adde,quod hæc glo.cōiter approbatur,ea tamen non haber locum.& limitatur ex eq-tate.l.Nesennius.de neg.gest.& nisi de voluntate testantis appareat,leg. cum quo,§ si.ff.eo. Quantitas autem.

¶ In ratione legis Falcidiæ cōsideratur q̄titas patrimonij, quæ erat tēpore mortis testatoris,nec augmentū,vel diminutio cōtigēs postea ante aditā hereditatē legatarijs ꝓdest,vel obest. Ang.

¶ Quātitas autē patrimonij, ad q̄ ratio legis Falcidię redigit̄ mortis tpe [a] spectatur.Itaq.v.g.si is, qui centū aureorū patrimonij in bonis† habet,cētū aureos legauerit,nihil legatarijs ꝓdest, si ante aditā p seruos hæreditarios: aut ex partu ancillarū hereditariarū, aut ex fætu pecorū tātū accesserit hereditati, vt cētū aureis legato rūnie erogatis,heres quartā partē hr̄ditatis habitur⁹ sit:sed necesse est,vt nihilominus quarta pars legatis d̄trahat̄. Ex diuerso, si septuagintaqnq. legauerit,[b] & ante aditā hr̄ditatē in tātū d̄creuerit bona, incēdijs fortè, aut naufragijs,aut morte seruorū,vt nō ampli⁹ q̄ septuagītaqnq; aureorū substātia,vel ēt minus relinquatur,solida legata d̄bēt.[c] Nec ea res[d] dānosa ē heredi, cui liberū est nō adire hr̄ditatē: q̄ res efficit, vt sit necesse legatarijs,ne destituto testamento nihil cōsequantur,cū herede in portione pacisci.[e]

¶ *CASVS.* quęsitum fuerat in ponenda ratione l.Falc. quod tēpus attēderetur quo ad inspiciendā patrimonij quātitatem:& videbatur,quod tēpus aditionis: qa eo tēpore hæres efficiebat verus dominus,& eorum, quæ tunc reperiebātur? attamē cōtrarium dicitur ea ratione, qa cum testator non possit legare, nisi dodrantem,quātitas patrimonij debet attēdi eo tēpore, quo est testatoris,secuta .n. morte non est testatoris, sed hæredis: vere ab adita ficte morte,l.hæres quandoque de acquir.hered. cum si. Not. attendi tempus mortis in ponenda ratione.l.Falc. Item,quod prouentus ex rebus etiam hæreditarijs ante aditam nō augent patrimonium quo ad Falcidiam. Item,quod legatarij particulares nō possunt cogere hæredem adire.

a ¶ *Quantitas. Mortis tempore.* sup.de leg. §.si peculium,contra.Sol.ibi remanet seruus quasi peculij dominus.

ADDITIO. In æstimatione tamen debitoris est secus : quia si post mortē testatoris & ante aditam hæreditatem efficiatur non soluendo,cedit damno hæredis : si econtra, cedit lucro legatariorum quo ad Falcidiam, vt l.cum quo.ff.eodem. Et est ratio,quia est spes. ꝙ de inopia deueniat ad pinguiorem fortunam l.si defunctus,C. arbi.tu.Io. Fab.

* ¶ Hic, §.descriptus est ex responso Caij l. in quantitate,ff.eo.tit vide ibi,& l.in ratione.ij. eod tit. si plenius noscere cupis huius loci tractatum.

b ¶ *Legauerit.* s.tres partes hr̄ditatis,& quāta remaneat:ita ꝙ non habet locū Falcidia, quia cētum habet in bonis,vt sup. dictū est.

c ¶ *Solida legata debentur.* Aliàs dentur. Hoc locum habet : qū res hæreditariæ non legatæ perierunt.

¶ Adde,quod in contrariū est tex in l cū quo.ff. eodem tamē tu reiectis aliorum solu.dic,quod ratio l. cū quo est , quia licet propter inopiā debitoris non posset exactio fieri , tamen ius debiti non deficiebat,sed integrū erat apud heredē.]

¶ Si autem legata pereant, distingue: aut erant in pondere, numero vel mēsura, & tunc idem, ꝙ hic dicitur. †

Adde, quòd ratio est, quia cū sit debitor generis, quod perire nō potest non liberatur l. incendium.C.si cer. pet.

¶ Aut non, & tūc aut incertū;vt puta hominē : & tunc idē quòd hic , aut incertum ex certis: vt vnum de seruis suis: & tunc si omnes pereant,legatarij dānū est,vt ff.eo. l. in ratione. §. diligenter, & §. incertæ,aut penitus certa vt Stich⁹,& tūc perit legatario,vt sup.d le. §. si res legata.Ac.

¶ Aduerte,quia Barto. in l. in ratione.dicit hæc omnia hodie esse correcta, si hæres faciat inuentarium: quia tūc dāna post mortē non obueniunt hæredi : & ita communiter tenetur , quamuis ego alias contrarium tenuerim quia principium , l. in ratione, non est correctum:& l.scimus. §. & si præfatam. C.de iure delib.probat oppo. dum dicit heredes , teneri,quatenus res deuoluuntur : & sic tempore mortis:& licet dicatur,quod nō tenetur amittere aliquid de substantia,illud est verum respectu onerum ante mortem : nam de obuentis postea ibi nihil dicitur .]

d ¶ *Nec ea res.* Rn̄det tacitæ obiectioni q.d. nonne erit iniquum cōpelli adire,& non lucrari,& ita damnum sentire .

e ¶ *Pacisci.* i. aliquid oportet eos dare hr̄di,

vt

† *Hanc gl. sequūtur Fab. Plac. & Ang.*

† *aliàs habeat.*

SYL.

† *Nisi talia essent legata, vt spēs puta talevege tēvini l. si verò §.fin.cū l. seq.ff. sol mat.*

Legata res periculū ad quē pertineat.

vt adeat. Et ita no. q; nō per oīa etiam hodie sunt exonata fideicōmissa legatis, nec lega ta fideicōmissis. nā fideicōmissarius cōpellit hǽrēdē scriptū adire, & nil ei dat, vt ff. ti. s. §. ergo ver sed si recuset. Sed illud est in generalib. fidei- cōmissis, hoc in speciālib. Quę autem sit differentia inter legata & fideicom. dixi in l. 1. ff. de leg. 1.

ff. de fideicomm. liber. l. decem. & ff. eodem l. sed & si non seruus. Si autem vt suum proprium legatarius manumitteret, nec nullam patitur Falcidiam legatarius. † & ita hæc pretia deducuntur, vt Falcidiam non pa- tiantur vt ff. eodem. leg. si seruus, & l. si Iulianus.

ADDITIO. Ex quibus legibus nota, q; quādo vni legantur duo, quorum alteri tantum est defalcabile, quod de illo Falcidia per vtroque deducitur, secus autem si diuersis essent legati, vt no. gloss. in authen. simili ter. C. eodem. Ang.

† *Hodie tamē est clarū, q; de legato libertatis & sic pro nō detrahitur Fal cid. authen. similiter. C. eod.*

I. ¶ Cum autem ratio

CASVS. Quærebatur, an de tota substātia defuncti detrahēdū esset Fal. vel id q; prius deduceretur & videbat q; vni uersa, cū defalcetur hæreditas, quę est successio in vniuersum ius, q; defunctus habuit tempore mortis, sed cōtrariū dr tradēdo regulā, quæ sint detrahēda: & rō est, quia cū bona sint ea, quę remanēt deducto ære alieno l. subsignatū, §. bona, ff. de verb. sign. necesse est prius detrahi æs alienum, & quod ad eius similitudinem debetur, quam ponatur ratio d. l. Falc. quia æs alienum non censetur esse in patrimonio. Not. summarium.

¶ *In rōne legis Falcidię primò deducitur æs alienū, funeris impensa, & pretia seruorum: & de residuo quarta pars legatorū: & si plus est legatum, quam sint patrimonij vires, id primò deducitur, postea patrimoniū defalcaretur. Ar.*

¶ Cum autē ratio legis Falcidię ponitur, ante deducitur æs alienum,[a] itē funeris[b] impēsa, & pretia seruorum[c] manumissorum: tunc demum in reliquo ita rō habeatur,[d] vt ex eo quarta pars apud hǽrēdē maneat, tres verò partes īter legatarios distribuātur, p rata[e]. s. portione eius, q; cuiq. eorū legatū fuerit. Itaq. si fingam[f] 400. aureos legatos esse, & patrimonij quantitatē, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatarijs singulis debet d̄trahi, qd si trecentos qnquaginta legatos fingam[g], octaua[g] debet d̄trahi. Qd si qngētos[h] legauerit: initio qnta, deide quarta d̄trahi d̄ber.[i] Ante .n. detrahēdū est, qd extra bonorū q̄titatē est, deinde qd ex bonis apud hæredē remanere oportet.

d ¶ *Ratio habeatur.* Habita .s. æstimatione rerum non ex affectione, sed cōmuni æstimatione, vt ff. eodem, l. pretia.

e ¶ *Pro rata.* Vt ita quartā detrahat hæres si nihil ei dimiserat testator. Vel si aliquid erat residuum penes eum, adhuc detrahat ad supplectionem, vel quintam, vel etiam millesimam, vt ff. eodem l. in quantitate, §. final. & facit ad hoc, Cod. eod. leg. 2. & ff eo. leg. Plautius.

a ¶ *Æs alienum.* Etiam quod ipsi hæredi debebatur tempore mortis, † licet confusione sit factum indebitū, vt ff. eo. l. qui fundum, & C. eod. l. irritum, nisi expresse prohibeat, vt ff. eod. tit. l. si debitor creditore.

† *Quod è verum hodie, si fecit inuētariū, alias secus, l. an imponēda, ff. eo.*

b ¶ *Funeris*, non monumenti, vt ff. eo. l. 1. §. fin. Accursius.

ADDITIO. Nisi esset impensā necessaria: puta quia esset dedecus sepeliri in terra, secundum Ang.

c ¶ *Seruorum.* Mos erat antiquitus, vt qui seruos nō habebat, vnū vel plures emeret, q; honoris causa funus testatoris pileati antecederent: quo facto statim intelligūtur manumissi: & sic illorum manumissorū detrahitur pretium: & facit ad hanc positionem C. de la. lib. tol. §. sed & qui domini. Vel dic, q; testator alicui decē legauit, vt alienū seruum redimeret legatarius, & manumitteret, de hoc. n. legato nō detrahitur Falcidia, nisi d̄ eo, quod superest, forte facta emptione, vt

Legatū alicui vt seruū manumittat non defalcatur.

f ¶ *Fingamus*, retento casu, quod habebat in bonis quadringenta.

g ¶ *Octaua.* s. quadringentorum, quæ est quinquaginta: & ita habebit hæres prima quinquaginta, & hæc alia quinquaginta detracta: & sic centum: & sic quartam.

h ¶ *Quingentos.* Retento casu, quod habebat in bonis quadringenta: & sic legauit vltra quam haberet. s. centum.

i ¶ *Detrahi debet.* Impropriè autem ponitur, detrahi, quo ad id, quod excedit: & propriè quo ad quartā, quæ est in bonis: & sic semel positum verbum propriè & impropriè ponitur, vt ff. de offic. procon. l. 1.

Verbum semel positū propriè & impropriè potest poni.

Item nota, q; hæc Falcidia cessat in multis casibus, quos dicat vt diximus in l. in testamento C. ad l. Falc. & in auth. de hæred. & Fal. §. hinc nobis.

¶ Adde, q; hi sunt casus, in quibus cessat: primus si testator prohibeat, auth. sed cū testor, C. eo.

C. eo. secundus, in milite iure militari testāte, & decedente in militia, vel inf. annum, l. in testamento C. eo. tertius, si testator vetet rem legatam alienari, auth. sed in ea. C. eo. quartus, si hæres aliquid egerit, ob quod sit indignus. leg. etiam. C. eo. licet tunc non cesset, sed ad fiscum pertineat. ver. si hæres solidū solum, non errās in iure aut facto. l. error. authen. sed cum testator. Cod. eod. 6 si non fecerit hodie inuentarium. d. authen. sed cum testator. 7. si fiat legatū ad funus necessarium l 1. §. fina ff. eo. 8. si legetur libertas vel pecunia ad seruum manumittendū, vt supr. in glo. ver. seruorum, 9 si legetur ad causam piam, d. auth. similiter, C. eo. 10. si legetur dos excepto commodo repræsentationis, l. cum dorem, ff. eo. 11. si legentur instrumenta & cautiones fundi, l. si prædiorum, eo. C. 12 si legetur instrumētum fundi, i. apparatus rum prædij exercendi causa d. leg. si prædiorum, secundum alium intellectum.

† alias est solū De fideicom

¶ De fideicommissariis, &c.

Conti-nuatio. ¶ Iustinianus post tractatum legatorum, de l. Falcidia prius, quam de fideicōmissis tractauit, quia lex Falcidia in legatis prius fuit inuenta, quam in fideicommissis secundum P. Vel sic: Dictum est de legatis: sed quia de fideicōmissis sumus polliciti dicere, vt supr. de lega. §. sed ne in primis, ideò de fideicōmissis tractemus. Et quia fideicommissorū aliud generale, aliud speciale, generale verò dignius, de generali primo videamus, vt infra eodem in prin. & infra tit. 1. in prin. Accursius.

¶ Vera continuatio est; Imperator in tit. de leg. proposuit se tractaturū de legatis & fideicommissis separatim, & dixit de lega. & l. Falcid. quia nihil magis conuenit tractatui legatorū, l. 2. §. quintus, C. de ve. iure enu. vnde modò sequitur institutum, & dicit de fideicommissis, & bene declarat ibi, Nunc transeamus ad fideicommissa.

SYL. Nunc transeamus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in 7. partes. Primò ponit, qualiter iure vetustissimo non de necessitate, sed verecundia quedā fideicōmissa præstabant. Secundò, quo tepore Augusti certis personis ex necessitate præstabantur, vel et de iure prætorio. Tertio, quo fideicommissum fieri deat vt valeat. Quartò, qñ restituta erat hæreditas quod ex senatusconsulto transibant actiones omnes in fideicommissarium. Quintò, qualiter ex senatusconsulto Pegasiano hæres institutus poterat detrahere quartam, & qualiter dicto iure hæres rogatus de tota hæreditate, vt transirent actiones pro rata in fideicōmissariū, stipulatio interponebatur si hæres volebat adire: si verò recusabat, ex dicto senatuscons. cogebatur. Sextò Iustinian. ista duo senatuscō sulta æquiparat: & omnia, quæ senatusconsultum Trebell. statuit, eidem reseruat: & quæ senatusconsultum Pegasianum statuit attribuit senatuscon-sulto Trebelliano: tāquam antiquiorl. Septimo circa materiam fideicōmissorum certos casus dubitabiles ponit. Secunda ibi. Postea. Tertia ibi, In primis: Quarta ibi, Restituta. Quinta ibi, Sed quia hæredes. Sexta ibi, Sed quia stipulationes. Septima ibi, Nihil autem interest. Angel.

¶ De fideicommissariis hereditatibus, & ad S.C. Trebell.

¶ Olim fideicommissa non erant necessaria: quæ postea facta sunt, & Prætor creatus, qui de eis ius diceret. h. d.

Nunc transeamus ad fideicommissa: sed prius est, vt de hæreditatibus fideicommissarijs videamus Sciēdum itàque est, [a] omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus [b]

¶ Nunc transeamus. ¶ CASVS. non ponitur, quia nihil deciditur, sed solum ius antiquū recitatur, non. n. erāt necessaria ab initio fideicommissa, quia, vt ex eorum appellatione constat, sola fide nitebantur, facta autē sūt necessaria ex cā in text. expressa. No. fideicōmissa vniuersalia tāquam digniora pferri, quia est tit. vniuersalis. Item, quod iure antiquo fideicommissa non hebant necessitatem. Itē, q fuerunt olim inducta ex mala causa, quia fiebant in fraudem ll. prohibentium incapacib. relinqui: Item no. etymologiam vocabuli. Item. q princeps ex cā, pōt vel ex gratia iubere aliquo casu id ob ē marl & effectū habere, quod de se est inualidū, Item, quod iurisdictio datur tacitè: Itē, quod olim fuit prætor fideicommissarius.

a ¶ *Sciendum itaque est*, q. d. tractaturis nobis de fideicommissis, quia eorum apud antiquos aliter se habeat tractatus, ne quid antiquitatis penitus ignoretur, itaque dicamus de fideicom. generalibus & specialib. vt arg. sup. de testa. in princ.

b ¶ *Quibus*. vt spurijs, & in his, nil innouatur: nam nec hodie valet fideicommissum, vt ff de iure fi. l. nō intelligitur, §. 1 2. & 3. & C. de nat. lib. l. 1. & 2. & C. ad l. Falc. l. etiam, secundum Azo. Sunt & alij, qui capere non poterant, nec possunt, vt supr. de leg. §. legati diximus. & in his omnibus nil innouatur, vt in muliere, quæ transit ad secunda vota, infr. tempus luctus, cui ab extrane o relinqui non potest, vt C. de ince. nup. l. si quis incestl. & C de sec. nup. l. 1 Quib. remedijs possit pater in filios non legitimos sua bona transferre, docet Io. Dilect. de arte testam. tit. de his qui non hab. fact. test. cau. 14.

a ¶ Nullo

enī nō poterāt hr̄ditatē, vel legata reliq̄re, si reliq̄uebāt, fidei cōmittebāt eorū: q̄ capere ex testō poterāt hr̄ditatē. Et ideò fideicommissa appellata sūt, qa nullo vīculo[a] iuris, sed tm̄ pudore eorū, q rogabāt, cōtinebantur. Postea D. Aug. prim⁹, semel iterūq. gratia psonarū[b] motus, vel quia p ipsius salutē † rogatus q̄s diceret, aut ob īsignē quorūdā † pfidiā, iussit Cōsulib. auctoritatē suā īterponere.[c] Qd̄ qa iustū videbat, & populare[d] erat, paulatim conuersum est ī assiduā iurisdictionē:[e] tantusque eorū[f] fauor fact⁹ est, vt paulatim etiā Prętor pprius crearetur,[g] q̄ d̄ fideicōmissis ius diceret, quē fideicommissariū appellabāt.

¶ Hęres solēniter īstitutus grauari pōt fideicōmisso ī totū, vel ī parte, purè sub cōditione, vel ex certo die. h. d.

¶ In primis[h] igit sciēdū est, op⁹ esse, vt aliquis recto † iure testō hr̄s īstituat,[i] eiusq. fideicōmittat, vt eā hęreditatē alij restituat: alioquī inutile[k] ē testm̄, ī quo nemo hęres īstituit. Cū igit aliqs scripserit, Luci⁹ Titi⁹ hęres esto: pōt

a¶ *Nullo vinculo.* i. nulla actione, sed p offm̄ iudicis, vt ff. d̄ ver. sig. l. pecunię verb. §. acti. ** Primis illis tp̄ib. testatores pcarijs verbis vtebātur cū hęrede, vt ei aliqd particulariter vel vniuersaliter daret, & fideicommissa tūc omni iuris auxilio destituta erant, quia à sola hęredis fide, pudoreque pēdebāt. nam hæredis factum verbis suis implorabant, fidē illius sequentes: postea verò quam D. Aug ex Trebatij consulto fideicōmissa ad iuris necessitatē pduxit, vt d̄r in §. fi. it. eo. & de codi. in pr. iplorato iudicis officio, (q in iure psecutio appellat, solaq. suggerēte ęquitate cōceditur) effectui tradebātur. d. §. actionis. Demū ex ęquatis legatis, & fideicōmissis ēt actiones dari cęperūt sup. d̄ lega. in princ. ¶ Adde tn̄. q psecutio habet vinculū iuris: licet extraordinariū. vt pbatur ex definitione obligationis iunc. l. obligationū, §. lege, ff. de acti. & obli. vnde dicēdū, quod fideicōmissa iure prisco, nec ēt officiū iudicis habebant: sed hodie vniuersalia habēt psecutionē; particularia, quia legatis exæquata habēt actionem: & ita intelligo.]

b¶ *Personarum.* capacium duntaxat non earum, quę sunt non capaces, de quibus sup. locutus est: & dic personarum, quarundam.

c ¶ *Interponere,* scilicet, vt fideicomm. præstentur generaliter in omnibus.

d¶ *Populare,* idest populo expediens.

e¶ *In assiduā iurisdictionē.* i. vt assiduè d̄ hoc ius redderet ēt ab alijs, q̄ à Cōsulib⁹. Accur.

f¶ *Forum,* idest fideicommissorū. (Diuus.

g¶ *Crearetur.* vt ff d̄ orig. iu. l. 2. §. post deide

¶ In primis. ¶ *CASVS.* Dubitatum fuerat, an in fideic. dādis aliqua reqreret solennitas. & videbat q nō, qa in eis sola testātis voluntas inspicit l. cū vitiū C d̄ fideic cō ratiū decidit, qd̄ necesse est hr̄dē grauatū recte eē īstitutū. si n. eēt instō nulla, sm̄ hoc ius annullaret ēt fideic. sed tunc dubitatū fuit, an ex certa die, vel qūo, relinq posset & videbat dicēdū q nō, cū hoc mō hęreditas dari nō possit. §. hæres. sup. de hęr. insti. & fideic. & hęres æquipatentur. l. 1. §. de illo. ff. ad Treb. tn̄ cōtrariū d̄r, quia ideò illud cōtingit in hęreditate, ne pro parte tēporis cōtingat illū decedere itestatū: q nō cōtingit i fideic. vniuersali, ideò cessāte ratione impeditiua cessat lex. No. legatū relictū ab eo, q omninò volebat testari sine īstitutione hr̄dis, esse nullū. Itē, q fideicōmissum vniuersale dicitur tam de parte quā de toto. Item, q pōt relinqui, vt in summar.

h ¶ *In primis.* f. quia ius fideicomm. expositūri sum⁹: quoniam autem fideicōmissa vniuersalia & singularia hoc in sua habēt natura cōmuniter, scilicet, vt hæres primo īstituatur, igitur & d̄ eo ī primis notādum est sic. & ecōtradicit: & cōtinuatur, sup. de leg. § sed ne in primis.

i¶ *Hæres instituatur.* potest etiam ab intest. vt inf. eo. §. præterea, qui est contra.

K ¶ *Inutile.* Nota non valere testamentum sine hærede: sic ff. de ijs, quæ in test. delen. l. proximè. & ff. de codi. l. fin.

¶ Adde, quod aut cōstat quē velle codicillari: & tūc licet ibi nō fit institutio valet fideicommissum etiam verbis directis datum ex mente disponētis l. Scæuola. ff. ad trebellia. & hoc sūe dicitur apparere, quādo apposuit clausulā codicillarē, aut cōstat voluisse omninò testari: & tūc omnia sunt inualida sine institutione, l. 1. ff de iure codic. & ita debet intelligi hic tex. aut sumus ī dubio: & verbis directis factum non valet. d. l. 1 aut obliquis, vel communibus: & valet, dicta l. Scæuola. ** Adde etiā, qd̄ hærede nō adeūte, fideicōmissū vniuersale euanescit, vt ē receptior sētēria, sm̄ Ias. l. eam, nu. 10. & 21. C. de fideic.]

* ¶ Sub conditione, quæ & à quo sunt implēdæ cōditiones dic, vt ff. ad Treb. l. facta. §. si sub conditione.

¶ Adde, qd̄ gl. nō intellexit text. hic. n. loquit de cōditione adiecta fideicōmisso. in d. § si

*

† *Iurisiurādi p salutem suā meminit Vlp. l. q per salutē. ff. d̄ iure iur.*

*

† *Graue enim est fidē fallere l. 1. ff. de cōstit. pec.* STL.

STL.

† *i. qui recta via ab ipso testatore, non ēt ab alio hæreditatem accipiat. argu. §. pen. inf. tit. 1.*

STL.

sub conditione. de conditione adiecta hrdi. ¶ Restituta. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an facta hæreditatis restitutione restituẽs remaneret hæres, & videbatur, ꝙ nõ, quia ex quo à l. ciuili, in cuius potestate est, aliquẽ facere hæredẽ, introducta est restitutio hereditatis, nõ videtur, ꝙ aliquis possit esse hæres sine hereditate. contrarium deciditur ex regula communi, quòd qui semel est heres, non desinat esse hæres, l. ei qui soluẽdo. ff. de hered. instit. No. quem non desinere esse heredem etiam facta restitutione hæreditatis. Item no. quòd vtiles actiones trãseunt in fideicom.]

a ¶ *Restituta. Hæres permanet.* No. quod semel est, sẽper erit: sic ff. de minori. l. etiam si sine, §. sed quod Papinia. & ff. de heredib. istituẽdis, l. ei qui soluendo in fine. Accur.

ADDITIO. Hoc obtinet in immutabilibus de natura, vel constitutione iuris, alias secus, argumen. §. vt autem, in authent. de non alier. Ioann. Fab.

*¶ Adde, quòd restituta hrditas itelligit, aut re ipsa, si fortè hæres passus est possideri res hæreditarias à fideicommissatio aut verbo, si dixit se restituere, l. restituta. ff. ad Treb. & est gl. in §. sed quia. in ver. restituerit it eo.]

b ¶ *Aliquando*, idest secundũ vnũ ius, vt per Treb. vt statim dicet: nam omnia trãsibant.

c ¶ *Aliquando*, idest secundum aliud ius non erat loco heredis, sed legatarij: vt per Pegasianum, secundum quod retinet institutus quartã vt inf. eo. §. sed quia, & §. post quod.

d ¶ *Trebellio* & hinc dictum fuit Trebellianum senatusconsultum, vt & Macedonianũ à Macedone, vt ff. ad Macedo. l. 1.

*¶ Verba senatusconsulti Trebelliani extãt apud Vlpianum, l. 1. ff. eod.

e ¶ *Consulibus*, scilicet existentibus.

f ¶ *Omnes*, imo nõ oẽs ẽt per Trebel. vt infra eo. §. ergo. cõtra Solut. licet hic dicat, oẽs: non tamen dicit totæ, vel in totum, secundum Io. † Vel dic, quod q̃do de toto erat rogatus habebat locũ quod hic dicitur: si autem retenta quarta ď cętero erat rogat⁹. habet locũ, ꝙ dr̃ inf. Acc. ¶ Adde: ꝙ vtraq. solu. potest eẽ bona & differẽtia iter oẽ & totũ est, ꝙ oẽ est pluriũ, totum vnius. infr. pro soc. in princ & ibi gl.

g ¶ *Iure ciuili*, vel ẽt ꝑtoriæ, dũmodò tales sint ꝑtoriæ, q̃ sũt trãsitorię, vt sũt ꝑsecutoriæ, vt ff de actio. & obl. l. in honorarijs, & ff. eo. l. 1 §. quiquã secus in pęnalibus, vt ff. de actio. §. pœnales. ¶ Adde, quòd eatenus est heres absque aliqua cautione tut⁹ aduersus creditores, respectu actionum descendentium à defuncto, vt per Ang. hic & alios.

adijcere, Rogo te Luci Titi, vt, cũ primũ poteris hrditatẽ meã adire, eam Caio Seio reddas, restituas. Põt autẽ quisq; & de parte restituẽda heredẽ rogare. Et liberũ est, vel purè, vel sub conditione relinqre fideicõmissũ, vel ex certo die.

¶ *Qui restituit hrditatẽ, remanet hrs noĩe, et fideicõmissariũ trãseũt oẽs actiones. Ar.*

¶ Restituta aũt hrditate, isq dẽ, q restituit, nihilomin⁹ hrs ꝑmanet,[a] is verò, qui recipit hrditatem, aliqñ[b] hrdis, aliqñ[c] legatarij loco † habebatur. Et Neronis qdẽ tẽporibus Trebellio[d] Maximo & Annæo Seneca Cõsulib.[e] senatuscõsultũ factũ est, quo cautũ ẽ, vt si hrditas ex fideicõmissi causa restituta sit oẽs[f] actiones, q̃ iure ciuili[g] hrdi & in heredem cõpeterẽt ei, & in eũ darẽtur, cui ex fideicõmisso restituta † est hrditas. Postꝗ senat⁹cõsultũ Prętor vtiles actiones ei, & in eũ, qui † recipit hrditatẽ,[h] quasi hæredi, & in hæredem dare cępit.

¶ *Heres rogatus ď fideicõmisso vniuersali, vel particulari ꝑ senatuscõsultũ Pegasianũ poterat quartã ďducere, & in herede oẽs actiones remanebãt, nisi cautio fuerat ĩterposita ĩter eũ, et fideicõmissariũ ď actionib. diuidendis. Aret.*

¶ Sed qa hrdes scripti, cũ aut totã hrditatẽ, aut penè totam plerumq. restituere rogabãtur, adire hæreditatẽ ob nullum, vel minimum lucrũ

h ¶ *Hæreditatem*, nõ facta cessione actionũ, alias r. etiã directas hẽt ex nomine cedẽtis.

** Actio directa, quæ dicatur. & quæ vtilis, docet gl. in l. actio ff. de neg. gest.

¶ Sed quia. ¶ *CASVS*. r õ figurabitur, cũ recitetur ius antiquũ assignatur. r. ratio introductionis in tex. No. quod ďfalcatio ex fideicõmisso fuit introducta ex senatuscons. Pegasiano. Item, quod ipso iure ex Pegasiano dimittuntur fideicommissa, sicut legata ex l. Falc. Item, quod detractio de fideicõmissis non est ex l. Falc. etiã de particularibus, sed ex Pegasiano. Cętera not. vide hic per doct.]

† *alias habetur.*

† *Et sic verbum, oẽs ẽ distributiuũ vniuersaliũ totus verè particulariũ quòd no. secundũ Angel. Sed Ioã. Fab. hic reprobat, & tenet seq. solutionem.*

† *alias esset.*

† *alias recepit.*

STL.

recusabant,[a] atque ob id extinguebantur fideicõmissa, postea Vespasiani Augusti tẽporibus, Pegaso, & Pusione Cõsulibus,[b] Senatus cẽsuit, vt ei, q rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartã[c] † partẽ retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere cõcedit.

¶Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est.[d]

¶ Post quod senatusconsultũ[e] ipse hæres onera[f] hrẽditaria sustinebat, ille autem, qui ex fideicõmisso recipiebat partem[g] hereditatis, legatarij partiarij loco erat, idest, ei' legatarij cui pars bonorũ[h] legabatur, quæ species legati, partitio vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant[i] stipulationes inter hrẽdẽ, & partiariũ legatariũ interponi,[k] eædẽ interponebantur inter eũ, q ex fideicõmisso recepit, hrẽditatem, & hæredem, id est vt lucrum & damnũ hæreditariũ pro rata parte inter eos commune esset.[l]

Quarta est multiplex.

†Concor. cum hoc tex. cap. Raynutius, in glo. sup ver. trebellianũ, ante medium extr. de test.

a ¶ *Recusabant*. sic sup. tit. 1. in princip.
b ¶ *Consulibus*. s. existentibus.
c ¶ *Perinde liceret quartam*, &c. i. dicere. si-cut per l. Falc. defalcatur specialia legata, vt sup. tit. 1. §. cum autẽ. & §. 1. ita & gñale fidei com. defalcatur per Pegasianũ senatusconsultum. vt hic. Et no. triplicẽ esse quartã. Vna dicitur iure naturæ debita, vt quæ debetur alijs, & filiab. & inferiorib. & quibusdam transuersalibus. vt Cod. de inoff. testam. l. cum quæritur, & l. parentibus quæ est aucta. in auth. de triẽ. & sem. §. 1. & hæc dicitur debitum bonorum subsidium, vt C. de inof. dona. l. si totas. Alia est, quę debetur iure institutionis, vt ex singularib. legatis, & fideic. vt sup. tit. 1. Alia quę dicitur Trebellianica, vt inf. eo. §. sed quia. licèt fuerit per Pegasianum inducta, vt hic. Item est quarta quædam, quæ debetur ex constitutione Diui Pij filio arrogato, vt supra de adopt. §. cum autem.

ADDITIO. Item est & alia, quæ debetur concubinæ, quam quis acceperat ea intentione, quòd eã duceret in vxorem, qñ si postea animo mutato illã expellat, tenetur ei quartã partẽ suæ substantiæ dare. vt in auth. qui. mo. na. effi. legi. §. sit igi. alias & melius §. qñ autem. quasi circa fi. tit. coll 6 Et vide alias plures quartas per Io. Fab. & Ang hic.

** Adde, quòd Iurisc. hanc quoq. quartã, quæ ex fideicom vniuersalibus deducitur, falcidiæ noĩe designant, idque sæpissime, vt l. cũ filium ver. denique. de leg. 1. l pr filiam, ad l. falc. l j. §. si is qui. & §. inde ad Treb. Trebellianicam verò nũquam appellanr, nec id sine rõe nam verba S.C. solutum de trãslatione actionũ loquebãtur, deductio verò quartæ vere ex l. fal. fiebat, quam Vespasianus & Pius Imp. ad hanc casum pp similitudines extenderũt, vt dr in hoc §. & præcedẽti, & l. filiusfam. ff ad l. fal. Sunt tñ aliquę inter has quartas drĩæ, ex quibus illa singularis quòd hæres detrahit trebellianicam etiã nõ cõfecto inuentario, falcidiam non, Bar. l. Marcellus. in prin nu 8 eo. tit. Differunt & circa imputationem, qua de re tractant iurisc. & Doct. in l. in quartam, ad l. falc.]

d ¶ *Permissa est*. per senatusc. Pegasianum. s. ab hærede, non à legatario grauato alij dare, vel restituere, vt dicemus. inf. ti. j. §. 1.

* ¶ Vide quæ ibi dixi, & Bar. in l. a § denique. ad ti. ff. eo.] SYL.

e ¶ *Post quod senatusc.* s. Pegasianum.
f ¶ *Onera*. scilicet omnia.
g ¶ *Partem*. s. dodrantem.
h ¶ *Pars bonorum*.

ADDITIO. Intelligas tñ sub nomine hæreditario, alias autẽ iste tex. non procèderet, quia ille, cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera, vt l. bonorum. ff. de verb. sign. & no. in l. non amplius, §. fi. cum l. seq. & ibi Bar ff. de leg. 1. & facit tex. cum gl. & Bar. in l. mulier. §. si. ff. eo. Ang.

i ¶ *Solebant*. s. iure vetustissimo. scd'm Pla. nã legatarius non sustinebat onera, & iõ hæc stipulatio interponebatur. Sed cum hodie legata fideicommissis sint adæquata, vt sup. de le. §. sed nõ vsque, & in fideicom. diuidãtur onera inter hrẽdem & fideic. vt inf. prox. §. ergo. & §. sed quia stipulationes, patet, qphęc le. vniuersalia seu particularia sine stipulatione dẽnt transire cũ onere. & facit ad hũc. §. ff de leg. 2. l. si quis seruũ. §. fi. & l. seq.

¶ Adde hoc nõ pcedere legata parte bonorũ scd'm Bar. ĩ d. § fi. etiã facta exæquatione. SYL.

K ¶ *Interponi*. puta, qñ legabatur dodrans.
l ¶ *Commvne esset*. Sed hac stipulatione non interposita omnia onera erãt hæredis rogati occasione quartæ, quã retinebat, vt infra eo. §. proxim. ver. at si plus.

¶ Ergo si quidem. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an rogat' restituere esset omninò immunis scd'm ius antiquũ, & rñdetur prout in text. corrigit. n. hoc quòd hic dr ex § a xi seq. & assignat ibi rõ decisionis. Ideò nõ expedit aliter casum figurare, quia lrã plana est. No. quod quãuis iuris ci. appellatione veniant SYL.

illæ

illæ 5. partes, de quibus sup. de iu. nat. gen. & ci. tamen in ſpecie ſumendo non comprehẽdit etiã ſenatuſconſulta. ita eſt tex. hic dũ dicitur, in hæredem, quidem iure ciuili. in fideicom. ex ſenatuſc. Itẽ, quod hæres recuſans adire cogatur ad petitionem fideicommiſſarij adire, & reſtituere. Itẽ, qđ tali caſu hęres eſt immunis ab omni damno. Item quod nihil lucri ſẽtit. Item, quod regulariter hęres grauatus cogitur inuitus adire & reſtituere, niſi teſtator contrariũ diſpoſuerit, gloſ. in l. debitor. in prin ff. eo.]

a ¶ *Ergo ſiquidem*. Tunc demum locum habet ſenatuſ cõſul. Pegaſianum, quando vel totum vel vltra dodrantem hæres rogatus eſt reſtituere. ergo &c.

b ¶ *Pro rata parte*. ſupra eodẽ. §. reſtitutæ contra. Solu. vt ibi.

c ¶ *Vniuerſa onera*. Niſi ſtipulationẽ ſupradictam interpoſuiſſet, vt ſup. eod. §. poſt quod. & hic ſubijcit.

d ¶ *Reſtitueret*. ſ. ſponte. Nam poterat quartam retinere per Pegaſianum, vt ſup. eo. § poſt quod.

e ¶ *Interponebantur*, Facit. ff. de pecu. l. ſi creditor, & ff. mãda l. hæredem, § ſi.

¶ *Rogatus reſtituere dodrantem, actiones diuidi*ᵗ *ꝑ rata, ſi verò vltra dodrantem, ex Pegaſiano remanẽt actiones penes hęredẽ, niſi ſtipulatio ſit interpoſita, ſi ſponte adit, aliàs omnes trãſeunt in fideicommiſſarium. hoc dicit.*

¶ Ergo ſiquidem[a] nõ plus, quam dodrantem hæreditatis ſcriptus hæres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano ſenatuſconſulto, reſtituebatur hæreditas, & in vtrumque actiones hęreditariæ pro rata parte[b] dabãtur, in hęredẽ quodã iure ciuili, in eũ verò, qui recipiebat hęreditatẽ, ex ſenatuſconſulto Trebelliano, tanq̃ in hęredem. At ſi plus, quam dodrantẽ, vel etiam totam hęreditatẽ reſtituere rogatus eſſet, locᵒ erat Pegaſiano ſenatuſcõſulto, & hæres, q ſemel adierat hæreditatẽ, (ſi modò ſua volũtate adierat) ſiue retinuerat quartam partẽ, ſiue retinere noluerat, ipſe vniuerſa onera[c] hæreditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis, & pro parte ſtipulationes interponebantur, tãquam inter partiariũ legatariũ, & hęredẽ. Si verò totam hæreditatem reſtitueret,[d] emptæ & veditę hęreditatis ſtipulationes interponebãtur.[e] Sed ſi † recuſabat ſcriptᵒ hęres adire hęreditatẽ ob id, quòd † diceret eam ſibi ſuſpectã eſſe quaſi dãnoſam,[f] † cauebatur Pegaſiano ſenatuſcõſulto; vt deſiderante eo, cui reſtituere rogatᵒ † eſſet, iuſſu Prætoris † adiret, & reſtitueret hęreditatẽ, perindeq. ei, & in eũ, qui reciperet hęreditatẽ, actiones † darẽtur, ac iuris eſt, & ex Trebelliano ſenatuſcõſulto. Quo caſu[g] nullis ſtipulationib. eſt opus, quia ſimul, & huic, q reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hęreditarię ei, & in eum trãsferũtur, qui recipit hęreditatẽ, vtro-

*¶ De ſtipulatione partis & pro parte, Paulus libr. 4. ſen. inter hæredem (inquit) & fideicõmiſſarium, cui ex Pegaſiano hęreditas reſtituitur, partis & pro parte ſtipulatio interponitur, vt hæredi inſtituto pro quarta actiones, ꝑ cæteris verò portionibus fideicõmiſſario competant. De ſtipulatione autem emptæ & venditæ hæreditatis, vide Accurſi. in l. venditor ex hæreditate, ſuper verbo interpoſita. vbi optimè declarat, ff. de hære. vel acti. vend.

f ¶ *Quaſi dãnoſam*. Licet cauſam non aſſignet, quia variæ ſunt hominum voluntates, vt ff. ad Trebell. l. quia poterat. Accurſius.

¶ Adde, quod iſto caſu eſt voluntas pro ratione, quia hic agitur principaliter vt ſe exoneret, non vt alium grauet, alioquin ſola voluntas ſi tenderet ad aliquem grauandum, ex vanis ſuſpicionibus mota non ſufficeret. lege hęc autem ſatiſdatio. in principio, ff. ſi cui plus quam per leg. Falc.]

g ¶ *Quo caſu*. id eſt cum per Trebell. reſtituitur tota. Vel dic per Pegaſianum ſcilicet in caſu propoſito, vbi coactus adijt, ſi verò nõ coactus, ſed ſponte, ſecus, vt ſupra eodem. §. verſiculo ſi verò totam.

† *aliàs recuſet.*

SYL.

† *aliàs dicat.*

† *aliàs cauerũt.*

† *aliàs eſt.*

† *aliàs ad erat. & reſtituat.*

† *aliàs recipit.*

† *aliàs dantur.*

a ¶ *Vtro-*

a ¶ *Vtroque*. scilicet Treb. quia nil retinebat & Pegasiano, quia cogebatur, & ita quo ad sententiam concurrunt, quo ad verba nō concurrunt: cum alio casu vnum & alio aliud loquebatur.

¶ Aduerte tamen, quia argum. non concludit, quia licet istæ similitudines sint repertæ, tamen nihil interest ad sententiam.]

f ¶ *Quod postea*. quia prius fuit Treb.

g ¶ *Quartam*. scilicet de bonis hæreditatis, detracto tamen alieno ære. vt Cod. eo. leg. & sine scriptura.

STL.

que[a] senatusconsulto in hac concurrente specie.

¶ *Omnis virtus Pegasiani senatusconsulti tributa est Trebelliano, & hæres restituit hodie retenta quarta, actionib. diuisis pro rata, & hæres hodie ex eodem senatusconsulto cogitur adire. hoc dicit.*

¶ Sed quia [b] stipulationes; ex senatuscōsulto Pegasiano descendētes & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus [c] captiosas † eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas,[d] quam difficultas placet, ideò omnib. nobis suggestis[e] tā similitudinibus, quam differētijs vtriusque senatuscōsulti, placuit exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea [f] superuenit, omnem auctoritatem † Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur, siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam,[g] siue plus, siue minus, siue nihil penitus, vt tūc quādo vel nihil, vel min⁹ quarta apud eū remaneat, liceat [h] ei vel quartā, vel qđ deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutū, [i] quasi ex Trebelliano senatusconsulto, pro rata portione actionib. [k] tā in hæredem, quam in fideicommissariū competentib. Si verò totam hæreditatē

¶ Sed quia stipulationes. ¶ CASVS. non potest figurari qa penitus nihil correctio iuris antiqui, est enim pro ratione dubitādi ipsum ius antiquum, ratio autē correctionis ponitur in text. ibi sed qa. in princip. Not. igitur simplicitatem amicam. ¶. calliditatem inimicam, quod intelligēdum est de prudēti, nō de supina. l. nec ff. de iu. & fact. ignō. Item no. quod omnis virtus Pegasiani senatusconsulti est hodie tributa Trebell. etiam illud, in quo magis valebat, cætera nota: dic, vt per Angelum, & alios.]

b ¶ *Sed quia*. Dixi interponi stipulationes ex senatusc ōsul. Pegasiano &c.

c ¶ *Quibusdā. casib.* scilicet propter solennitatem verborum, vt hic dicunt quidam, vel tunc; quando is, cui restituta erat, non erat soluendo, vnde inutilis erat stipulatio. Vel verius, hos captiosos modos nescimus qui sint. Accurs.

d ¶ *Simplicitas*. Not. simplicitatem amicam legibus, & facit, infr. de leg. ag. succe. §. uos verò, & ff. de dolo. l. 1. in prin.

* ¶ Declaraui. supra titu. de iust. & iur. §. his igitur.

ADDITIO. Intellige de simplicitate, quæ est contraria fraudi, non autem de fatuitate: quia illa est damnabilis. l. 3. §. fi. & ff. de suspe. tu.

e ¶ *Suggestis*. hic not. quod in sententia sunt allegationes repetendæ.

ADDITIO. Potest tamen fideicōmissario volēte quartā totius hæreditatis deducere, & tūc tenetur creditoribus pro sua rata; de quo, & qualiter legatarijs teneatur, vide Angel. hic.

h ¶ *Liceat*. Etiā contra voluntatem defūcti iure isto. ff. Institutionum, vt C. ad l. Falcid. l. si vt allegas. hodie forte cōtra secūdum quosdam, vt in authen. de hær. & fal. § si verò expressim.

¶ Adde, quod communis opin. hodie est, quod prohiberi possit, cum hoc sit clarum in Falcidia, authen. sed cum testator, C. ad l. Falc. quę hodie est ęquiparata. l. Marcellus. §. quod autem, ff. ad Trebell.

** Addi potest & hæc ratio, quia hæres cogi potest à fideicommissario ad adeundum hęreditatem sine eius damno, vt dicitur hoc §. & in l. quia poterat ad Treb.

i ¶ *Solutum*. Propter facti, non iuris ignorātiam, vt C. ad l. fal. l. error.

K ¶ *Actionibus*. Scilicet creditorum, non legatorum secundum B. vt ff. eo. l. 1. in fin. & l. apud. 1 respons. sed & legatarijs respondet hæres, cum eis fideicommissario portio non sufficit, sic tamen vt totius hæreditatis quarta sibi reseruetur, vt ff. ad Trebel. l. 1. §. si is qui. secundum Ioan. Sed Azo. contra, C. ad Treb. l. 2. Sed illa secundum supradictam distinctionem intelligitur.

STL. *

† *Idem ait Iusti. in §. quintus, C. de gre. te. in e. ga. & in §. inordinata, in auth. de her. & fal.*

STL.

*

† *Sic in authen. de har. & fal. §. inoratinatis & leg. 1. §. quintus, C. de re. ter. enu.*

SYL.

Simplicitas est lib. amica.

STL. *In sententia sunt allegationi repetenda.*

sponte restituerit: [a] omnes hæreditariæ actiones fideicommissario & aduersus eum † cōpetunt. [b] Sed & id, quod præcipuū Pegasiani senatusconsulti fuerat, [c] vt, quādo recusaret heres scriptus sibi datam hæreditatē adire, necessitas ei iponeretur totā hæreditatē volēti fideicommissario restituere, & oēs ad eum, & cōtra eū transferre actiones, & hoc trāsposuimus ad senatusconsultū Trebellianū, vt ex hoc solo necessitas hr̄di imponatur, si ipso nolente adire fideicōmissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno, nec commodo apud hæredem [d] remanente.

† alias nō petat

¶ *Quæ de tota hæreditate cauta sunt, habent locum in parte. h.d.*

¶ Nihil autem interest, vtrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari precipimus, quæ in totius hæreditatis

STL. ¶ Adde, quod aut hæres cogitur adire, quo casu nihil retinet, & tunc non tenetur, infr. ver si verò totam aut erant facta tot legata, q̄ fuit necessaria detractio, quartæ, & similiter i nihilo tenetur legatarijs, l. 1. §. fi. ff. eo. q̄a dēt hr̄e heres quartā saltem, aut habebat heres plus quarta sub nomine quotæ, velut si erat restituenda, puta, dimidia tantum, & tūc tenetur legatarijs pro rata tantum. intellige tamē pro rata totius, dūmodo quarta nō lędatur l. 1. §. pe. ff. eo. Aut testator assignauit hæredi aliquid, vt deducto eo totum vadat ad fideicōmissarios, nam tunc quis habeat plus quarta, non tenetur legatarijs, nisi bona fideicommissarij non sufficerent. l. 1. §. si is qui 400. ff. eo.]

a ¶ *Restituerit.* Quæ restitutio fit re, & verbo. † Re, vt si patiatur res hæreditarias à fideicōmissario possideri, vel totas, vel aliquas earū, hac mente, vt restituatur hæreditas. Verbo autē sic. Restituo hæreditatē tibi, licet corporaliter rerum possessionem non tradam, & ex tunc res fiunt fideicommissarij in vtroque casu, vt ff. ad Treb. l. facta. Sed nūquid etiam ante factā restitutionem est fideicommissarius dominus, vt C. communia de leg. l. fin. §. sed quia? Respon. nō, quia ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hæreditarium, quod nō faceret si alius esset domin⁹, vt ff. ad Treb. l. Marcell⁹, §. si res & l. si hæres istitutus. §. si hæres. Nec ob. d. l. cōmunia de le. quæ dicit dari rei vendicationem fideicommissario generali, nā est intelligendū, ex quo hæreditas est restituta. Vel speciale in rebus alienaris, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicōmissario vtilis rei vendicatio.

*

† Probatur in l. restituta ff. eo.

b ¶ *Cōmpetunt.* Quia per omnia est, vt hæres, vt ff. quod cum eo. l. filius. § si.

* ¶ intellige si restituerit, ita, vt arrogat⁹ est à testatore, alioquin nō transferuntur actiones, puta si ante diem, vel pēdēte cōditione non restituat. l. sed & si ante § eo.]

* * Dictum glos. vtique procedit quo ad effectum. propter enim iuris non translationem, quę fit ex S.C. T. heredi ęqui paratur. l. postulante. § pe. eod. ti. & ideò quæ de hærede dicūtur ad eū vtiliter extenduntur. l. 1. §. de illo. eo. ti. vbi Doctor. At secus ex proprieta⸗ verbi, & ideò in dispositione hominis, hæredis appellatio ad fideicommissarium non trahitur, repugnat enim vis verbi, quæ intelligitur de eo, qui continetur & directò est dominus, non de eo, qui facto alieno īdiget. Idē, si materia odiosa pęnalisq. sit l. si ante. & seq. ad Sillanianum. Alciatus l. hæreditatis. de verbor. signif. & in l. verbis. in princip. de vulgar. & pupillar] STL.

c ¶ *Fuerat.* vt supra eod. §. ergo ver. sed si recusabat.

d ¶ *Apud hæredem.* Cui etiā cauebit fideicōmissarius de præstando eum in dēnem futurū occasione hæreditatis, vt ff. ad Treb. l. cū hæreditas & etiā pro futuris hēt exceptionē vt ff. ad Treb. l. 1. §. quamquam. Sed hæc cautio, de qua hic hr̄ qualiter fit? Resp. per officiū iudicis postulante, eo cui est restituenda hæreditas, vel quota pars, non autē si singulare fideicommissum sit relictum, vt ff. ad Trebel. l nam q̄ §. non ois, vel ēt postulante procuratore eius, cui sit mādatū. nec sufficit cauere de rato, vt ff. ad Treb. l. quidam. §. 1. *ADDITIO.* Et not quòd procuratori simpliciter & h̄nti speciale mandatum pōt fieri restitutio hæreditaris, non autem procuratori in rem suam siue cessionario l. cum mulier, §. ex asse. ff. de iure do. Aret.

STL. ¶ Nihil autem ¶ *CASVS.* non figuratur in iam generali regula, modicum. n. dubitationis habebat, q. i. lud, & d toto dicebatur, haberet

beret locum in patre l. quæ de tota. ff. de rei ven. No. summarium, & q idē est iuris in fidei cō. quotæ partis. q i fideicō. totius hrditaris.

a ¶ *Nihil autē. Diximus*, vt sup eo. §. sed quia stipulationes, & prox. §. et not. q idem iuris *Ius idē est in toto quo ad totū q in parte quo ad partem, & econtra.* est i toto quo ad totū, q in parte quo ad partem, vt ff. de acq. hære. l. seruus, & ff. de vsur. leg. qui scit. in pr. Argu. contra ff. de eul. l. ex mille.

ADDITIO. Tu dic, q hæc regula procedit, quādo est eadem rō in parte, quæ in toto, alias nō, vt in contraria, vt ibi declarat gl. 3.

* Adde, quod quoties hæres rogat restituere pro parte, si is suspectā habeat hęreditatem, cā adire cogi non pōt, nisi totam restituat & ita ī fideicōmissarium oēs actiones transeant l cogi. §. si qs hæres. ff. eod.

SYL. ¶ Si quis. *CASVS*. Dubitabatur, relicta aliqua re particulari hæredi, si rogabaī reliquū restituere, an teneretī actionibus hęreditarijs; & ā habebit quartā & videbaī, q sic, qa cū d beaī sub noīe quotæ, & de ipsa hrditate, nō videbatur dalijs danda, cōtrariū decidit in vtroque, rō est; quia satis est, quod habeat iudicio testatoris. l. in quartam, ff. ad l. Falci. habet tamen tunc liberam, quod secus est, si relinquitur quota. Nota summarium. Item, quod quando hæredi assignatur vna

† Idē dicitur in l. si legatum, §. multū. ff. eo.

restitutione diximus.[a]

¶ *Si retenta certa re ascendēte ad quartā rogatus sit reliquū restituere, restituta hęreditate omnes actiones in solidū trāseūt in fideicōmissariū, & hæres ad nulla onera hęreditaria tenetur. h. d.*

¶ Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam[b] cōtinet (velut fundo vel alia re) rogatus sit restituere hrditatem, simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquā hæreditatē restituere. Sed illud interest, † quod altero casu, id est cum deducta siue pcepta aliqua re restituitur hrditas, in solidū ex eo senatuscōsulto actiones trāsferuntur, & res, quę remanet[c] apud hrdem, sine vllo onere hrditario apud eū remanet, quasi ex legato ei acqsita. Alterò verò casu, id est cū quarta parte retēta rogatus est hrs restituere hęreditatē, & restituit, scinduntur actiones; [d] & pro dodrante q̄dem trāsferuntur ad fideicommissarium, pro quadrāte remanent apud hæredem. Quinetiam licet vna re aliqua ddducta, aut præcepta restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, ī qua maxima pars hæreditatis contineatur, ęquē in solidum transferuntur actiones; & secū deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadē scilicet interueniunt, & si duabus, pluribusve, deductis pceptisve reb. restituere hrditatē rogatus sit. Sed & si certā sūma ddducta, pręceptave, q̄ quartā, vel etiam maximā partē hrditatis cōtinet, rogat⁹ sit aliquis hęreditatem restituere, idem iuris est. Quæ antē diximus de eo, qui ex asse institut⁹[e]

vel plures res, habetur loco legatarij, & omnia onera remanet apud fideicommissariū.

Item quod liberum est fideicommissario fideicommissum futurū inutile repudiare.]

b ¶ *Quartam*. Vel etiam minus † quarta, sed tamē agitur ad supplementum, vel retinebit, vt ff. eo. l. prima, §. si hæres præcepta in fi.

† Quid si ... dic ... l. a. §. sed si. ff. eo.

¶ Adde, quod in eo supplemento, quia habet sub nomine quotæ, subibit onera, vt dicunt gl. & doctor. in dicto §. si hæres.

SYL.

¶ Et dic etiam quod si coact⁹ adierit, restituit etiam rē sibi à testatore relictam ... ita tamen, § si præceptis, ff. eodem.

c ¶ *Remanet*. facit. C. d hære. instit. leg. quoties.

d ¶ *Actiones*. Scilicet creditorum, non legatarum, quod dic, vt supra eodem, § sed quia in fin.

e ¶ *Institutus*. Vt restituat retenta certa re.

¶ Præterea. ¶ *CASVS*. Quærebatur numquid venientes ab intestato grauari possent. & videbatur quod nō quia habent à lege non à testatore, & quem non honoro, nec onero. leg. ab eo. Cod. de fideicommiss. Contrarium deciditur, quia satis dicitur saltem tacitè honorare, ex quo poterat alios instituere, & ipsos excludere. leg. conficiuntur. de iur. codi.

&

est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

¶ *Hæres ab intestato, & fideicommissarius grauari possunt de restituendo. h.d.*

¶ Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare [a] eum, ad quem bona sua, vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hereditatem suam totam, partemve eius, aut rē aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat, [b] cum alioquin legata nisi ex testamento non valeant. [c] Eum quoque, cui aliquid restituitur, † potest rogare, vt id rursum alij aut totū, aut partē, vel etiam aliquid restituat. [d]

¶ *Qui primo negauit fideicommissum esse relictum, postea conuictus non potest dicere in minus solenni voluntate fuisse relictū. hoc dicit secundum opinio. Ioann. Vel sic: Quando testator noluit solenniter disponere, sed in fide heredis committere, hæres tenetur iurare nō esse relictum, vel soluere. h.d. Aret. Et hanc opinionē approbant doctores in l. fi. C. eo. tit.*

¶ Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen [e] quam substantiam acceperūt, ideo Diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit. [f] Nuper & nos eundem principem superare contēdentes, ex facto, [g] qđ Tribonianus vir excellentissimus, † & Questor sacri palatij suggessit, cōstitutionem [h] fecimus, per quam disposuimus, si

& quia cum grauet, in consequentiam videtur honorare, & eis relinquere. No. quod nō solum ex testamento, sed ab intestato heredes grauari fideicommisso possunt. Item, ꝙ legata de iure antiquo ab intestato relicta non valebant. Item quod fideicommissarius & legatarius grauari possunt.

a ¶ *Rogare.* in codicillis.

b ¶ *Restituat.* ideò potest ab his fideicommissum relinquere, quoniā sua sponte relinquere legitimam hæreditatem videtur non instituendo aliū, vt ff. de iure codicillo. leg. conficiuntur, §. primo.

c ¶ *Non valeant.* Sed quo iure hoc est verum? antiquo non, vt ff. de legat. 1. l. 1. Item nouo non, vt Cod. commu. de l. l. 2. Dic ergo antiquiori iure locum habere quod hic dicitur.

ST I. † Cōcor. l. 1. §. de illo. ff. eq.

¶ Adde, quod Barto in d. l. 1. seq. hāc solu. in 2. colu. sed hic tex. videt obstare, cum dicat, non valeāt, designādo tempus, quo loquitur, nisi subaudias scilicet iure antiquiori, prout gloss. in verbo, possit, tit. seq. in princ. vel ponatur tēpus pro tempore vt sæpe. Hodie vero communis resolutio est, quod valeant relcta ab intestato, quia non remanet hodie differentia inter fideicommissa, & legata, nisi voce, nomine, & verborum conceptione, vt nota. in d. l. 1. excepto legato libertatis.]

Vel dic, quòd d. l. de leg. 1. secundum noua iura loquitur, secundum quę æquiparata sunt legata fideicommissis vt sup. de lega. §. sed non vsque.

d ¶ *Restituat.* Etenim in quantum quis honoratur, † & onerari potest, vt infr. tit. 1. § 1. ver. hoc solum. Sed nūquid quartam retinebit? Respon. vt infr. tit. 1. § 1. ver. hoc solum.

† *Amplia & declara vt dicetur.*

¶ Et quia prima. CASVS. Quæsitum fuit, si hæres grauatus sit & onere tamen fideicommissi non cōstet, an saltem iurare teneat se nihil scire de fideicōmiss. & videbatur quod non, quia iuramētum hoc purgatorium non solet deferri nisi aliquo probato. l. admonēdi, & ibi doct. ff. de iureiurā. cōtrarium decidiitur ea ratione, quia cū in fide heredū fundata sint fideicommissa, voluit Imper. fidē exuberare in his, & heredem, si non ad præstandū ex verbo fideicōmissarij, ex eo saltē iura re teneri. Nota, quod nomē substantia, & receptio fideicommissorū causā habuerūt à fide heredis. Item, qđ non est malæ inuidiæ crimē sed bona æmulationis affectio, contēdere alios virtute superare. Item, nor. quod hæres, q asseritur grauatus, cogit aut soluere, aut iurare. Item, quod codicilli facti coram quinque testibus valent. Item, quod qui primo negauit, non potest postea confitendo se tueri prætextu inualidæ dispositionis.

SYL. *tur inf. tit. pro. xi. ipr. super gl. nō possit.*

† *alia. exquæstor. alias ex q̄stione.*

e ¶ *Et quia Nomen.* Not. nomen consequens rei, vt sup. de don. §. est & aliud.

f ¶ *Retraxit.* Hæc iura sunt, sup. eo. in princ.

g ¶ *Ex facto.* i. ex quæstione de facto.

h ¶ *Constitutionem*, vt C. de fideicommis. l. finali.

a ¶ Ad-

*¶ Adde aliam constitutionem, quæ est.l. vlt.C.de reb.cre. qua cautum est,vt si cui legatum, aut fideicommissum petenti hæres vltrò detulerit iusiurandum,& is iurarit, deinde ex testamēto reperto appareat nil esse relictum,nihil deberi, quamuis iuratū sit.]

d ¶ *Coarctari*. Nota propter contumaciam non iurantis eum condemnari,vt C.de iura. calum.l.2 §.fin.

e ¶ *Eadem*. Scilicet,vt compellatur iurare, vel soluere.

Codicillis.

a ¶ *Legitimus*. No. testes qnque i codicillis necessarios esse, vt Cod. de codicil leg. fin. §. fin. & de fideicommiss.l.fina.ibi. sed siue quinque &c.

b ¶ *Iurauerit*. Nam in omni casu erat olim iurandum, & in omni capitulo, vt C. de iura. calum.l. 1.in princ. hodie sufficit semel iurare, vt in Authent. de lis, qui ingre. ad appel. §.fin.

SYL. ¶ Adde,& intellige in ijs, quę obueniunt post litem cōtestatā, sed in ijs, quæ cōtingunt ante, etiā hodie iuratur i singulis,Bar. i Authen. hoc sacramentū, C.de iureiurā. propter calu. dan.]

testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hereditatem, vel speciale fideicōmissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicōmissis legitimus [a] esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores, q̃ quinq. vel nemo penit⁹testis iteruenerit, tūc (siue pater heredis, siue alius qcūq.sit,qui fidē heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit) si hæres perfidia tētus adimplere fidē recusat, negando rē ita esse subsecutam, si fideicōmissarius iusiurandū ei detulerit, cū prius ipse de calumnia iurauerit,[b] necesse eū habere,[c] vel iusiurandum subire, qd nihil tale à testatore audiuerit, vel recusanté ad fideicōmissi vel † vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari,[d] ne depereat vltima volūtas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem [e] obseruari censuimus, & si à legatario, vel fideicōmissario aliquid simi liter relictum sit. Qd si [f] is, à quo relictum dicitur, post quam negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem[g] recurrat, omninò soluere cogendus est.[h]

f ¶ *Quod si*. dixi, quando cōtumax fuit nō iurando, tunc quando iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiam antequam iurer, sed priùs negauerat relictum, vt in fin. huius rit. dicemus statim.

g ¶ *Subtilitatem*. Quæ est, vt ex quo est voluntas non solennis, non valeāt ea, quæ facta sunt, vt C. de fideicōmiss.l.si veritas & C de test.l. non dubium, §.illud.

h ¶ *Soluere cogendus est*. sed quomodo co arctatur ex nō solenni volūtare? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & vtiliter, qđ esse nō debet, vt Cod. de fideicommiss. l.si veritas, quæ est contra Sol. quidam dicunt, quod vbi solenniter testari voluit, & non fecit, habet locū lex contraria, aliàs si noluit testari solenniter, habeat locum, quod hic dicitur, † vt arg.ff.de iure cod.l.1 sed hæc falsa est, quia & hic de testatore loquitur, qui solenniter facit, vt ibi. Si testator fidei hæredis sui cōmisit:it,

† *aliàs vniuersalis*.

† *Et hæc lectu. videtur fa ttsfbare per istū tex. quā sequuntur Frā. Acc. Mart. Syl.& alij docto. vt refert Bar. i l. fi.C.e & Ang.hic secundū quā erit practica, quod hæres ab initio nō negāti desferat fidei cōmissarius iuramētū si testator volēs solēniter* SYL. *testari fi des sua cōmisit tale legatum quo securus, sed securus, cōtra recusantē verò age tur condictione exisso.§.*

c ¶ *Necesse eum habere*. sed numquid hodie corrigitur hoc, cum nulli deferatur inuito, vt C.de iureiurando.l fin.& l.generaliter,§. sin autem?

Respond.non,quia hæc est posterior constitutio Iustiniani, vt Cod.de fideicommiss. l.fi.& ita est iste specialis casus,in quo quis compellitur iurare.

SYL. ¶ Adde,quod ratio specialitatis ponitur in l. fi. C. de fideicomm quia defertur iuramentum de conscientia sua,quod non potest referri,& licet Ang.ex opin. Salyc. videatur discedere ab opin.glo. tamen dicendū est,qđ si hæres probabiliter ignorat,puta quia erat absens, & fideicommissarius potest probabiliter scire,potest referri,si fideicommissarius absens fuerit. vel aliàs probabiliter nesciat,non poterit,prout in fi. in casu leg. lex Cornelia, §. hac l. ff.de iniur.secundum distinct. Bart.ibi.

¶ Adde, quod ista opin.communiter reprobatur hic,& in l.fi.C.de fideicommiss & probatur ex illis verbis, neque ex scriptura.

¶ Alij v B.dicebant esse distinguendum,an dicat hæres. Non est verum tibi legatum esse, quo casu cogitur probare esse verum, & solenne,vt in cōtrario,eo saluo,vt si deferatur sacramentum iuret, vt sup. proximè: an dicat: Non potes petere, quia est minus solenne. In quo casu cogitur, vt hic. Sed hoc non valet, quia secundum hoc expediret ei negare,quod esse nō debet,vt ff.d trib.l.illud,

lud.§.per. Dic ergo secundum Ioan aut ab initio confitetur relictum, & tunc non tenetur ex non solenni voluntate, vt in illa leg. contraria.

SYL. ¶ Adde hoc verum, dummodo non sit relictum ab eo, q solēniter nolebat testari, sed solum hæredis integritati considere, dicta l.fin.]

† ¶ Aut negauit, sed postea fuit per sacramētū, vel per probationes cōuictus, vt delato iuramento confiteatur relictum, tunc iurare compellitur, vt ita ratione sui mēdacij teneatur, vt hic, & argu. in Authent. de trien. & semis. §.studium, & §. ad hoc.

¶ Adde & corrige hanc glo. quia corrupta est, secundum gloss. in l. fin. C. de fideicōmiss.

* ¶ Ita demū enim ei qui semel negauit, responsum reuocare licet, si nulla sit alteri captio ex eiusmodi penitentia, l. de ætate. §.vlt. de interrogatio. Nec audiendus est hæres, si ad legis subtilitatem recurrat, causando testamentū esse imperfectum. siue minus solenne, & per hoc non deberi, quæ in eo relicta sunt, cum ipse iam ex eo adierit hæreditatem, l. 1 §. pro secundo, C de caduc.tollen.]

† *Et q̄uis etiā in isto membro opi. Ioā. sit cōis, tamē Io. Fab hic cā impugnat, & si in testamēto vel codicillis fuerit relictum, & respondet ad l. si veritas, q̄d quando hæres negat lit.*

SYL. *confes. legatari⁹ habet duo remedia. vel quod deferat iuram.tum, & obtinet iste § & d. l. fin. vel quod oneret se probatione, & tunc sibi imputetur. quia debet probare dispositionem solemnem, vt ibi.*

Continuatio. Diuiso.

¶ *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

¶ *Etiam res singularis, potest per fideicōmissum relinqui, & tā ab hærede, quam à legatario. hoc dicit. Angelus.*

POtest tamen quis etiam singulas [a] res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam, vel ipsū hæredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium, [b] quamuis à legatario legari non possit. [c]

¶ *Res hæredis & aliena potest per fideicommissum relinqui, in qua potest fideicommissarius grauari, dummodo non oneretur vltra commodum, & re aliena relicta, ipsa, vel æstimatio danda est. h.d.*

¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed & hæredis, aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius. [d] Itaque & legatarius, & fideicōmissarius, non solum de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, q̄ ei relicta sit, sed etiā de

¶ *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

¶ De fideicomm generalibus, sup. ti. 1. dixit, nunc de specialibus dicit. Accur.

POtest tamen. ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes Primò ponit de fideicommissario pecuniario. Secundò de libertatib. Tertiò per quæ verba fieri debeat. Secunda ibi, Libertas quoque. Tertia ibi, Verba.

¶ *CASVS*. non figuratur, cum tradatur regula generalis. No quod quælibet res, quæ tamen sit in commercio, per fideicommissum relinqui potest. Item, quod non solum hæres grauari potest, sed legatarius. Item, q̄ olim a legatario non legabatur.]

a ¶ *Singulas*. Non solum generaliter, vt supra tit. 1.

b ¶ *Vel legatarium*. scilicet rogare, vt aliquid alicui restituat.

c ¶ *Non possit*. Antiquo iure inspecto, sed nouo iure aliter est. nā potestà quolibet, qui commodū quocunq. modo habet, legari & fideicōmitti, vt C. cōmunia de le. l. 1. §. fin. & hoc statī subijcit. Adde, quod non solum ipsi grauari possunt, qui commodum sentiunt, sed eius hæredes. l. si fuerit. §. fin. ff. de lega. §. & intellige de commodo æstimabili. leg. planè. 2. § fin. cum l. seq. ff. de leg. 1.

¶ Potest.

SYL. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an res hæredis, vel aliena fideicommitti posset, & videbatur, quod non, quia nostra sine facto nostro a nobis non abdicantur. l. id quod nostrum, ff. de reg. iur. & nemo cogitur vendere suum. l. nec emere, C. de iure deli. Contrarium dicitur, quia eius mentis dicimus testatorem fore, vt velit æstimationē solui, vt dictum est in §. non solum, sup. de leg. Not. summariū. Item, quod legatum, vel fideicommissum non valet in eo pluri, quo grauamen excedit commodum.

Item, quod grauatus fideicomm. tenetur saltem ad æstimationem.

d ¶ *Alterius*. Refert tamen, an leget rem extranei, an hæredis: primo casu distinguitur, an sciuerit alienam, vel credit suam. secundo non, vt sup. de lega. § non solum. vers. quod autem, ff. de lega. 2. l. vnum ex familia, §. si rem.

SYL. ¶ Adde, quod non intelligitur cepisse ex testamēto, ita vt rogari possit aliquid præstare, nisi apud eum certum remaneat emolumentum l. quidam testamento, § si tibi, ff de lega. 1. & ideò nec cui seruus legatur manumittendus, fideicommisso grauari potest, vt quid eius rei gratia præstet. l. plani. §. vlt. de leg. 1. l. nemo. § 1. de reg. iur.

a ¶ *Ipsius*,

alia, siue ipsius,[a] siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex † testamento ceperit: Nam quod amplius est, inutiliter [b] relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & prestare, aut estimationem eius soluere.

¶ *Etiam libertas seruo per fideicommissum potest relinqui, & non tantum seruo proprio, sed etiã alieno, vt quando poterit, ematur, & manumittatur. h.d.*

¶ Libertas † quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, vtrũ de suo proprio seruo testator roget, an de eo, q ipsius heredis, aut legatarij, vel etiam extranei[c] sit. Itaque & alien9 seruus redimi, & manumitti debet.

a ¶ *Ipsius*. scilicet legatarij.

b ¶ *Inutiliter*. facit ff. de leg. 1. l. planè. 2. §. fi. & l. videndum, & ff. de leg. 3. l. 1. §. sciendum, & l. 3. §. Iulianus, & l. si legatarius. Sed cõtra in d. l. planè, §. si cui. Sed ibi stetit per legatarium, quo minus meliorem acceperit, vel melior videtur esse, quem elegerit, licet deteriorem elegerit, vt argum. inst. de act. §. praeterea. Item arg. contra. ff. de l. 2. l. Imperator. §. 1. ibi .n. verò, &c. Sed hoc, quod hic dicitur, intellige, quando in quantitate legatur alicui, & in quantitate oneratur, ibi autem, quando quantitas datur, & in specie grauatur, quo casu tantũ videtur aestimasse speciem suam legatarius accipiendo quãtitatem, vt ex eadem l. colligitur. †

¶ Adde tamen, quod quãdo grauatus debet restituere post aliquod tempus quantitatẽ, & fuit honoratus in quantitate, licet iure ciuili teneatur computare vsuras secundũ illud tempus. d. l. Imperator. §. si centum, quae hodie sunt prohibitae. c. 1. de vsur. poterit tamen hodie grauari in plus vsque ad quantitatem honesti lucri, vt tradit Bart. in d. l. Imperator. §. cum quidam. si vel d. lucrum perceperit, vel percipere potuerit.

¶ Itẽ contra. ff. ad l. Fal. l. sed & si nõ seruus. in princ. Sed & ibi eodem modo resp. quia quantitas erat legata, & onus erat positũ in faciendo. Sed cum quantitas legatur, & in quantitate grauatur, sicut hic loquitur, nunquid quartam iure Falcidiae potest oneratus retinere, siue sit legatarius, siue fideicõmissarius, qui sit grauatus? quidam dicunt, quod sic, vt arg. ff. ad l. Fal. l. penales, §. fi. Nos contra, vt in eo. tit. l. lex Fal. si interueniat, §. nũqua & de vulg. subst. l. cohęredi, §. cũ filiae.

¶ Adde haec vera, nisi ex praesumpta mente defuncti aliud appareat, puta si partẽ sit rogatus restituere, secus si totum secũdum distin. quae fit in d. §. fi. vel nisi ex liberalitate expressa, vel praesumpta haeredis, qui dum posset Falc. detrahere, totum soluit, nã tunc legatarius illud retinebit. l. 1. §. Inde Neratius, ff. ad Treb. & ibi Bart in fi.

** Illud, quod dicitur propè fi. text. nostri, q re aliena per fideicommissum relicta, oportet haeredẽ, aut ipsam redimeret, & prestare aut eius aestimationem soluere, intelligi debet secundũ text. in §. non solum supra de lega.

¶ *Libertas quoque.* ¶ CASVS. nõ esset figurandus, quia prosequitur regulam, quam in prin. posuit, tamẽ videbatur relictũ libertatis alieno seruo non valere, quia cum non cogatur quis vendere, nec seruus noster sine nostra voluntate à nobis abdicari possit, non videtur valere, & si dicitur, prestabitur aestimatio, vt sup. prox. §. resp. quod cum libertas sit inaestimabilis, nõ poterit praestari, & per consequens, nec re ipsa, nec in aequiualenti poterit adimpleri fideicommissum cuius contrarium dicitur ea ratione, quia posset esse, quod dominus ex voluntate venderet, prestita eidem estimatione, ad quod tenetur grauatus, & tali casu libertas conferri posset, quamuis regulariter aliter sit. No. q fideicommissaria libertas dicitur, quando grauatur, qui grauari potest, vt manumittat. Item, quòd fideicommissaria libertas potest relinqui etiã seruo alieno. Item, quòd grauatus dare libertatem seruo alieno tenetur emere, & praestare, si potest. Itẽ, quòd dominus serui, cui libertas est relicta, non cogitur manumittere, aut vendere, nisi aliquid consecutus sit à testatore. Itẽ, quòd tale fideicommissum non extinguitur, si dñs nolit vendere, sed pẽder. Itẽ no. quod illud, quod differtur, non aufertur.

c ¶ *Extranei*. licet etiam crediderit suum, vt ff. de fideicommiss. liber. l. Paulus. 1. respõ. & l. alieno. in princ. Sed in pecuniario legato distinguitur, sciuerit vel ignorauerit rẽ alienam, vt supra de lega. §. nõ solum. ver. quod autem.

¶ Adde tamen, quòd in contrariũ facit text. in l. alieno, ff. de fideicom. lib.

* ¶ Adde, quod licet text. noster videatur indifferenter loqui, est tamẽ aliqua differẽtia

† *Et hoc quando species erat sua, si verò aliena procedit tex. hic. Vbi aũt relinquitur species, si simpliciter grauetur, habet lo cum iste text. si alternatiuè pcedit text. in d. § si cui.* STL. STL.

STL. † *Ex l. libertates. ff. de fid. liber.*

Quod si dominus eũ non vendat,[a] (si modò [b] nihil[c] ex iudicio eius,q reliquit libertatem,†recipit[d]) non statim extiguitur fideicõmissaria libertas,sed differtur,[e] qa possit, tẽpore procedente, vbicũq. occasio serui redimendi fuerit,pstari libertas.

† aliàs accepit.

¶ *Manumissus per fideicommissum fit libertus manumittẽtis, & nõ testatoris. Manumissus verò directò dicitur Orcinus,& libertus testatoris, & directò libertatem nõ quærit, nisi tempore testamenti, & mortis fuerit testãtis. h.d.*

¶ Qui autẽ ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiã si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit.[f] At is,q directò testamento liber esse iubetur,ipsius testatoris libert[9] fit, qui etiam Orcinus[g] appellatur. Nec ali[9] vllus directò ex testamento libertatẽ habere potest, quam qui vtroq.tẽpore testatoris fuerit,& quo faceret testamentũ, & quo moreretur. † Directò autem libertas tũc dari videtur,

† aliàs directa.

vtrum quis rogetur manumittere seruum suum , an alienum , quam eleganter docuit Vlpia. in l. generaliter.§ si quis alienum,ff. de fid.liber.

a ¶ *Non vendat.* vel etiam si vendat,sed vltra iustũ pretium vendere vult,nam tunc perinde est, ac si non vendat, vt ff.de lega.3. l.non dubium, §.fin.

**Similis glo. sup.de lega.§. non solum. vers. non potest redimere.

¶ Adde, ꝙ si dominus dixerit se velle vẽdere certo pretio,quod grauatus dicat immodicum, iudice declarãte,tenetur postea dominus vẽdere ꝑ pretio declarato, secũdum Bartol.in d.§.fin, qui mouetur per tex.in d.l. non dubium. §. si is cuius. qui videtur potius dicere cõtrarium, ibi, idem & si plus iusto.& ibi,volenti domino.]

b ¶ *Si modò* interposito est.

c ¶ *Nihil.* si enim aliquid etiam modicum relinquitur alicui,vt vendat, & ille legatum accepit, compellitur vendere , vt hic. & Cod.de fideicommis.libe.l.deberi.& l.si rem donata, & C. ad l.Falcid.si ea cuius filium.

Quod differtur non aufertur.

d ¶ *Recipit*,scilicet dominus istius.

e ¶ *Differtur* . quod differtur,non aufertur. sic.ff.de iud.l.cum furiosus. Arg.cõtra.C.de inoffic.test.sancimus,§.si.

SYL.

¶ Adde,quod ibi erat in potestate filij præparare querelam,& ideo ea delata aufertur, vt non trasmittatur ad extraneos.]

SYL.

¶ Et ff.de vsufr.l.si vsusfructus.

† De isto brocardo vide late apud Bar. in leg. interstipulantẽ. § sacrã. ff. d verbor. obl.

¶ Adde, quod ibi aufertur propter moram, & culpam suam.

¶ Item nota , quod inspicitur,quod euenire potest,† sic ff.de iurisd.omn.iud.l.si idem,§. si.& ff.de adim.leg .l.si seruo.

SYL.

¶ Qui autem .

¶ *CASVS*. Quærebatur cuius esset libertus ille . qui per fideicommissum manumittebatur, & videbatur testatoris , quia per fideicommissum testatori succeditur,nõ grauato,l.cohæredi,§.cum filiæ,ff.de vulga. & pup.contrarium deciditur,quia inspicitur manumittens, & huius mentis videtur fuisse testator non dãdo libertatem directò,sed per fideicommissum , & aliàs supra dictum fuit . Item videbatur ,quod non solum illa duo tempora essent inspiciẽda , sed tempus aditę hæreditatis,cum libertas non cedat nisi ab adita. leg.1.§. in nouissimo . Cod. de cad. toll. sed dic, quod sufficiũt hæc duo tempora tantum , nam seruo alieno non potest directa libertas relinqui. leg. seruo tuo.C.d testa. ma. Vnde nisi esset testatoris tẽpore testamenti, non posset ei relinqui directa libertas,& idẽ si alienaretur, ante mortem, qa res ad casum deuenisset, à quo non posset incipere , sed quando his duobus temporibus est testatoris , non potest ante aditam cadere hec difficultas,quia non est, qui eum alienet.ita declarat Ias. hic No.qd manumittens efficitur patronus . Item,quod directo manumissus fit libertus manumittentis . Item quis dicitur libertur Orcinus . Item, ꝙ non potest directam libertatẽ consequi,qui duobus temporibus non fuit testatoris.Itẽ quis dicitur dare directò libertatẽ.]

SYL.

f ¶ *Eius qui manumittit* . Idest hæredis, vel legatarij,vel fideicommis.C.de fideicomm. lib l.ij quibus.

* ¶ Adde,quod manumissus ex causa fideicommissi in quibusdam non habetur pro liberto,vt quantũ ad operas,& quædam alia quæ annotauit Accur.in l.pen. ff.de diuor.]

g ¶ *Orcinus* , sic dictus ab orco,idest manumissus ab eo qui tendit ad orcũ, idest infernum . Vel ab orthos, quod est rectum,vnde orthinus , idest directè manumissus . Vel ab orco,quod est capio, (nam & inde archiorcus) quia multa capiunt manumissi in testamento,in quo multa sunt.

Orcinus,quis & vnde dicitur

* ¶ Alc lib.1.Prætermi.contendit legendum esse orthinus,de quo latissimè differit Andr. Tiraq. in repe. l. si vnquam. in ver.libertis, nu 107.C.de reuo.don.]

cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo[a] testamento [b] libertatem ei competere [c] vult.

¶ *Siue praeceptiuis siue rogatiuis verbis fideicommissum fiat, valet. Aret.*

¶ Verba † autē fideicommissorū hęc maximė [d] in vsu habentur, peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ cōmitto, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnū congesta essent.

¶ *De Codicillis.*

¶ *Olim Codicilli non erant in vsu, hodie vero eorum vsus est vtilis, & necessarius, & illis primum robur Diuus Augustus de prudentum consilio attribuit. Aret.*

ANte Augusti tēpora cōstat codicillorum ius in vsu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nam cū decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, [e] quibus ab Augusto [f] pe-

---

† In hūc locū vide Alci. lib. 3. Par. in ti.

STL.

STL.

Contiunatio.

Codicilli sine scriptura fieri possunt.

Diuisio.

STL.

Codicilli fiūt post testamētum.

Codicilli fiunt ante testamentum.

STL.

* ¶ Adde, quod Theophilus vertit caronianon, i. charontium, a Charonte inferorum portitore, vnde huic textui magis congruit vox orcinus, quam orthinus.]

a ¶ *Ex suo*, non expectata manumissione ab alio faciēda.

b ¶ *Testamento*. vel etiam codicillis testamento cōfirmatis, vt ff. de ma. test. l. libertas.

¶ Hodie tamē etiam in codicillis ab intestato dari potest libertas directis verbis]

c ¶ *Competere*, quæ competit hæreditate adita etiā ab vno ex pluribus hæredibus, vt ff. de manu. testa. l. testamento. §. testamento.

d ¶ *Verba. Maximė*. ideò hoc dicit, quia quibuscumq. verbis relinq. possūt, vt sup. de l. in princip siue directis, siue precarijs, vt C. comm. de leg. l. omne verbum, & facit ff. ad Trebel. l. Scæuola.

¶ [Adde, l. vnum ex familia §. fi. ff de lega. 2. l. peto, in princ. l. codicillis, §. matre, eo. ti. & de verbis enunciatiuis vide Bar. in l. Lucius, §. filiam, ff. ad Treb. & in d. §. fi.

** ¶ Immo dixit maximė, quia sunt, & alia, de quibus diximus. sup. de le. §. r. vix enim est, vt verbis directis fideicommissum cōcipiatur, quòd à fide solo & pudore hæredis sumpsit denominationem. Nec mouet l. omne verbum, quia non habet illum sensum, sed quod omne verbum voluntatem testatoris demonstrans exequi debet, nec referre directum sit, an precarium.]

ADDITIO. Et hoc verum. si verba importent dispositionem. item fideicommissum, vel ad hoc extendi possint ex cōlecturata mente testatoris, non aliàs, vt l. parte. §. pen. ff de lega. 3.

† ¶ Adde, quod & nutu, nedum verbis, fideicōmissum relinqui potest l. nutu. ff. de leg. 3. l. & in epistola. C de fideicom.

De Codicillis.

¶ Quia testamenta, & eorum accidentia dicta sunt nunc de codicillis. i. de paruula, vel de minima scripta voluntate, Nam ideo codicilli dicitur, quia in breuiori chartula, vel Codice, quam testamentum fiebant, & solū in eis quædam fideicommissa relinquebantur, & tales sunt ad testamentum, qualis est scapha ad nauem. Sed numquid secundum hoc possunt fieri sine scriptura? Quidā dicunt, quod non, sed tamē dico etiam sine scriptura hodie fieri posse, licet fortè, olim i scriptis tantum fierent, vt C. de bon. li. l. fi. in prin. Accur.

ANte Augusti. ¶ Iste titul. diuiditur in 4. partes. Primò, quomodo fuerit introductus vsus codicillorum. Secundò quando codicilli testamēto confirmati valēt. Tertiò, an hæreditas directo possit dari, vel adimi in codicillis. Quartò, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, non tantum. Tertia ibi, Codicillis. Quarta ibi, Codicillos.

¶ Ante ¶ *CASVS*. non figuratur, cum tantum ius antiquum recitetur. Not. quod ius codicillandi ab Augusto traxit originem. Item quod exempla principum sunt imitanda.

e ¶ *Confirmatos*, Hic not, quod quatuor modis codicilli conficiuntur, aut enim in futurum confirmantur, veluti testamento prius facto, in quo dictum est. Quicquid dixero in codicillis, valere volo, & postea codicilli facti sunt. Aut in præteritum: veluti codicilli prius facti, testamento facto postea confirmati sunt, & hi duo casus sunt. C. eod. l. siue in initio.

¶ Et sic confirmatū præcedit confirmans in dispositione, sed non quo ad intellectum, & voluntatem, quia ea censetur præcedere, & facit ad plures, qq. quas mouet hic Aug.

¶ Tertiò fiūt cum testō, veluti cum testator, qui testm̄ implere nequierit, addiderit vt vim codicillorū haberet, vt C. eo. l. fi. §. illud planè ibi, nisi id ille &c. Quartò sine testō. i. ab intestato vt ff. eo. l. cōficiūtur. & inf. eo. §. non tantum, & C eo. l. non idcirco, hic autem fuerunt confirmati vel ante, vel post.

f ¶ *Augusto*. cui aliquid relinquebatur.

a ¶ *Eius.* f. Augusti.
b ¶ *Non debebat.* Quia legata non debebantur, nisi ex testamento iure antiquo, vt diximus, sup. tit. 2. §. praeterea.
c ¶ *Non posset.* Propter impotentiam facti, vt quia non habet tot testes, qui testamento conficiendo sufficiant, secus si propter impotentiam iuris, vt ff. eodem, l. Diuus. §. codicillos. quæ est contra. Et probatur hæc solutio. ff. eodem l. conficiuntur. §. codicilli.

¶ Non tantum.

SYL. ¶ *CASVS.* similiter nõ figuratur, cum recitet correctio iuris antiqui. No. codicillos fieri posse ab itestato, quia venietes ab itestato videntur tacitè ĩstituti, vel eis relicta hr̃ditas. l. conficiũtur, ff. de iure codicil. Itẽ, ꝙ codicilli quãdocunq. facti valent, dummodò ab eis nõ sit expresse recessum.]

† aliàs interque eos.

d ¶ *Confirmentur.* scilicet expressim, vel ẽt ex quo iudicio retineatur prima voluntas, vt ff. eo. l. ante tab. testamẽti Sed Io. cõtra. nã siue ante, siue post fiãt, sẽper videtur confirmati, vt hic dicit statim, & ff. eo. l. si quis eũ. §. fi. & l. ab intestato. Accur.

¶ Adde, quod in libertatib⁹ remanet differentia secundum Io, Fab. hic,

tijt per fideicommissum, vt faceret aliqd. Et cum D. Augustus volũtatẽ eius implesset, deinceps reliq ei⁹ [a]auctoritatẽ secuti, fideicõmissa pręstabãt & filia Lẽtuli, legata, quæ iure non debebat, [b] soluit. Dicitur autem Augustus cõuocasse sapientes viros, †inter quos Trebatiũ quoq. cuius tũc auctoritas maxima erat, & q̃sisse, an posset recipi hoc, nec ab sonans à iuris ratione codicillorũ vsus esset, & Trebatium suasisse Augusto, qd diceret vtilissimũ, & necessariũ hoc ciuibus esse, ꝑpter magnas, & lõgas peregrinationes q̃ apud veteres fuissent, vbi si qs testm̃ facere nõ posset, [c] tñ codicillos posset. Post quę tempora cum & Labeo codicillos fecisset, iã nemini dubiũ erat, qn codicilli iure optimo admitterentur.

¶ *Etiam ab intest. codicilli fieri possũt, sed quãdo ante testamẽtum fiebant, nõ aliter valebãt, nisi erãt ĩ testamento confirmati, hodie verò sẽper videtur cõfirmati. Ang.*

¶ Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus qui decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erãt, Papinianus ait, non aliter vires habere, quã si speciali postea voluntate confirmentur.[d] Sed Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, ex ijs codicillis, qui testamentum precedunt, posse fideicommissum peti, si appareat eum, qui testm̃ fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

¶ *In codicillis hereditas directò dari, vel adimi non potest, nec cõditio ĩstitutioni apponi, nec substitutio fieri, sed per fideicõmissum sic. Angel.*

¶ Codicillis autem hereditas, neque dari,[e] neque adimi po-

¶ Codicillis autem. ¶ *CASVS.* non figuratur in regula, cuius ratio sola est obseruatio testamentorum inducta, nec confundantur, vt hic dicitur, quare autem non possit adimi hæreditas in codicillis, declarat hic Iac. Not. hæreditatem, nec dari, nec adimi directò posse in codicil. nec exhæredationem fieri, nec substitutionẽ directam, secus si per fideicõmissum. Item not. plures codicil. fieri posse, quãuis fieri non possit nisi vnicũ testamentum. Itẽ codicillos nullam iuris solemnitatem desiderare.

SYL.

e ¶ *Neque dari.* directò, sed per fideicommissum, siue ab eo, quem prius fecerat heredem, siue à legitimis, bene potest relinqui, vt ff. eo. l 2 §. fin. & C. eo l. hæreditatẽ, & inf. proxi. ver.

ADDITIO. Et assignant glos. in d. leg. hæreditatem, rationem differentiæ, quia non tantũ aufertur per fideicommissũ, sicut directò auferi. Vel dic secundum Salyc. aliqua virtus attribuitur vni, quæ non attribuitur alteri, vt l. fi. C. eod. & maiorẽ vim testamẽta, quam codicilli habent, propter maiorem solennitatẽ in eis requisitam, Ang. Vt adẽptio facta codicillis efficax fit, ponit caute-

test, ne confundatur [a] ius testamentorum & codicillorum, & ideò nec exhæredatio scribi, [b] Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. Nam per fideicommissũ hæreditas codicillis iure relinq. tur. [c] Nec conditionẽ heredi instituto [d] codicillis adijcere, [e] neque substituere directò [f] quis potest.

¶ *Plures codicillos vnus facere potest omnes habentes effectum, secus in pluribus testamentis. Aret.*

¶ Codicillos autem etiam plures [g] quis facere potest, & nullam [h] solennitatem ordinationis desiderant.

cautelam Ioan. Dilect. de arte test. ti. de mut. testam. cau. 8.

*¶ Quod dicitur, directò hæreditatem codicillis dari non posse, Id verum est in codicillis pagani, non etiam militis l. quærebatur, & l. militis, ff. de milit. test.]

a ¶ *Ne confundatur*. i. ne istę duæ voluntates sic misceãtur, vt vna ab altera discerni non possit, nam si idem significarent, quare diuersa nomina darentur, vt C. eo. l. si idem.

* ¶ Adde aliã rationem in leg. quod per manus, ff eod. & sup. tit. 2. §. præterea intestat. quod nec legata codicillis iure veteri dari poterant, vt Institutionum lib 2. Caius scribit, & ex recentioribus Raph. & Are. in l. 1. de leg. 1. nisi hi codicilli testamẽto confirmati essent, quòd & Alcia. annotauit. l. verbum erit, de verbor. signif.

b ¶ *Scribi*. s. vt de iure valeat.

c ¶ *Relinquitur*. Sed qua actione hæc hæreditas, vel etiã alia in codicillis relicta petẽtur? Respon. quidam condictione ex l. vt ff. de condict. ex le. l 1. Vel dic, vtili actione ex testamento, cum ad instar testamenti codicilli sint inuenti, vt ff. eo. l. 1. §. 1.

d ¶ *Instituto*. s. in testamento.

e ¶ *Adycere*. Et cui cõditioni adiectæ necesse parere non habet, sed in eius conditionis. defectum de ademptione hæreditatis cogitasse videtur, vt ff. de cond. inst. l. pe. in fi. (i) Sed fortè in vanum cogitauit. vt ibi dixi.

ADDITIO. (i) Idem econtrario, quia conditio apposita, in testamento non potest in codicillis remoueri, quia tunc putè hęreditas dari videtur, contra istum tex. nisi forsan ob fauorem liberorũ per no. in l. Diuus. ff. eo. clausula tamen derogatoria apposita in testamento potest in codicillis reuocari, vt per Ang. hic.

f ¶ *Directò*. si tamen substituerit, videtur rogasse per fideicommissum, vt restituat, vt ff. ad Trebell. leg. Scænola.

¶ Adde tamen, quod tutius est inseri in codicillis clausulã hanc. Et voluit hãc suam voluntatem valere iure codicillorum, & omni alio iure vltimę voluntatis, quo melius & efficacius valere poterit, nam tunc valebit institutio & substitutio directa in vim fideicommissi, vt per Bar. in l. 2. ff. eod. & Io. Dilect. de art. test. tit. de test. caut. 10.

g ¶ *Codicillos. Plures*. Vt etiam omnes valeant, nisi contrariam contineant voluntatem, vt C. eo. l. cum proponas. aliud in testamentis, vt supr. quib. mod. test. infir. §. posteriore, & facit, ff. eo. l. Diuus, §. 1.

h ¶ *Et nullam*. s. de illis quatuor, quæ in testamento desiderantur, vel septem testium, vel sigillorum, vel quod sua manu scribãtur vel ꝙ subscribant testes, vt sup. de test. §. 2. Sed quædã solẽnitates & hic desiderãtur, vt sunt quinque testes, vt diximus, sup. ti. 2. §. fi.

** Adde, quod his solis licet facere codicillos, qui & testari possunt ꝯ iure. l. Diui §. penul. eo. tit. Aliud in donatione causa mortis. l. tam is, de mort. causa donationibus.]

Explicit Liber Secundus.

INSTITVTIONES IVRIS CIVILIS D. IVSTINIANI IMP.

Quam Emendatissimæ.

LIBER TERTIVS.

De hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur.

Continuatio. Aliq̃d de rubr. est generalior tex.

Hæc rubr est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad tit. de bonorum possessione, vbi mixtim tractabit de testaméto & ab intestato, sed text. huius ti. loquitur tantũ de suis hæredibus. sic & aliàs, ff. si cert. petat. d rebus cred. vbi tractar de mutuo in specie tantum. Accursius.

SYL.

¶ Continuatur hæc rub. per Iusti. supr. in tit. quib. ali. li. vel non in §. fina. vbi inquit, visis modis, quibus particulares res acquiruntur, sequitur videre quibus acquirantur per vniuersitatem, quod secundum eum ibi fit 4. modis, per hæreditatem, bo. possess. arrogationem, & addictionem causa libertatum conseruandarum subdit, prius ergo est, vt videamus de hæreditatibus, quarũ duplex est conditio ex testamento, & ab intesta. subiungit se statim dicturum de ijs, quæ in testaméts nobis relinquuntur, quod cum perfecerit Imp. subdit alterum mẽbrum intestatorum ꝑ quo est casus in l. 1. ff. si ta. testa. nul. exta. modus continuandi, licet sit ad remota, cõtra. l. 1. ff. de testa. ho. nõ est ad remota respectu materiæ, & Imper. alias hoc modo continuandi vtitur in tit. de lega. & in tit. de vsu & hab. in fi. & inf. de obli. quæ ex delic. nas.

Ntestatus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in 4. partes principales. Primò ponit, quis dicatur decedere intestatus. Secundò, quod prima causa est liberorum, & qui sunt liberi sui & sui. Tertiò de emancipatis, quomodo admittuntur, & de adoptiuis. Quartò ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, Intestatorum autem. Tertia ibi. Emancipati autem Quarta ibi, Sed ea omnia. Angel. Aret.

LIBER TERTIVS.

¶ De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur.

¶ Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, qui hic describuntur.

Ntestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, [a] aut

¶ Intestatus.

SYL.

¶ *CASVS.* non figuratur, cum hic ponatur definitio seu descriptio intesta. Nota, hic esse textum contra illam regulam, quod qualitas adiecta verbo intelligitur secundum tempus verbi, nam qualitas decedentiæ non competit viuenti, cum dicat, qui testamentum non fecit, cum fieri possit vltimo vitæ spiritu, leg. quarta. ff. locati. tamen non est hoc inconueniens, vt est text. in leg. si quis posthumos, §. quod si moriente, ff. de libe. & posthum. Item not. quod intestatus dicitur ille, qui omninò testamentum non fecit. Item, qui non iure fecit testamentum. Item, quod paria sunt, testamentum non esse factum, vel factum & non legitimè. Item quod dicitur intestatus ille, cuius hæreditas non est adita.

a ¶ *Non fecit.* Vel quia non vult, vel quia non potest, vt pupillus, furiosus, licet hi impropriè intestati dicuntur esse, quia & si vellent testari, non possunt, vt ff. de suis & legi l. 1. in prin.

Testari aliq. nolunt aliqui non possunt.

¶ Adde, quod hi quantum ad hunc tractatum sunt intestati, sed de proprietate non. l. 1. ff. de suis, & legit. quod facit ad statutum, quod

quod mater nō ſuccedat filio inteſtato ſtātibus agnatis, an vendicet locum in inteſtabili, de quo per doct. maximè Dec. in l generaliter, C de inſtit. & ſubſtit.

a ¶ *Non iure fecit.* Quia caruit ſolennitate teſtiū, vel non habuit teſtamenti factionem, & fecit,

¶ Adde tex. in l 1. ff. de iniu. rup. & cum gl. ponit exēplū in eo, qui de facto fecit teſtamentū, pōt adduci tex. in leg. ſi quæramus, ff. de teſta. Item in ii lo, qui prætérijt. ſup. de exhæred. libe. in princ.

b ¶ *Ruptum.* Arrogatione, vel agnatione poſthumi, vt ſupra quibus mod. teſtamen. infirm. 1. reſpon.†

† No. patria eſſe, quod nō fieri, & SYL. nō legiti mè fieri, facit l. nō putauit. §. nō quis ff. de bon. poſ. contra tab. † i. hære ditatem nō adiē. vit. l. 1. ff. de ſuis & le ha. cōcor. cū text. hic §. cūant infr. eo. §. proximus inſ. tt. 3. Teſ. SYL.

non iure † fecit:[a] aut id, quod fecerat, ruptum,[b] irritumve[c] factum eſt, aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.[d] †

¶ *Prima cauſa ſucceſſionis eſt ſuorum, qui dicuntur, qui primū locum obtinent, ſiue naturales ſint, ſiue legitimi. h. d.*

¶ Inteſtatorum autem hæreditates ex leg. 12. tabul. primum ad ſuos hæredes pertinēt. Sui autem hęredes exiſtimantur (vt ſupra diximus[e]) qui in poteſtate morientis fuerint,[f] veluti filius filiave, nepos neptiſve ex filio, pnepos proneptiſve ex nepote ex filio nato[g] prognatus[h] prognatave. Nec inter-

¶ Inteſtatorum. ¶ CASVS. literaliter tantum figuratur, quia procedit deſcribendo, & tradendo regulam. Not. quod prima cauſa ſucceſſionis eſt ſuorum. Item, quod hæreditas inteſtati primo debetur liberis ex l. 12. tabularum. Item nota qui ſint ſui. Item, quod dictio, ſupra, denotat ex interuallo, ibi, ſupra diximus, ex quo nota, quòd ſufficit allegare in genere ad probationem alicuius rei. Itē, qd patria poteſtas requiritur tēpore mortis inſuitate. Itē, quod viuens moritur. Itē, quod verbum naturales, importat aliquando legitimos, & naturales. Item, quod per oblationē curię quis legitimatur. Item, quod filij per ſubſequens matrimoniū legitimantur, & efficiuntur legitimi hęredes parentibus ſuis. Item, quod quis debet conſequi meritum, & honorem ex eo bono, cuius eſt cauſa.

* ¶ Verba l. 12. tabula. cuius mentio habetur in hoc text. hæc fuiſſe traditum eſt, inteſtatorum hæreditates, primo ſuorum hæredum velint, nolint, ſunto, his deficientibus, proximus agnatus familiam habeto.

e ¶ *Supra diximus*, ſupra de hæred. qualit. & differ. §. ſui.

f ¶ *Fuerint.* Item aliud eſt neceſſe, vt nemo eos præcedat, vt ibidem dicitur, vt ſup. de hæred. qualit. & differ. §. ſui.

g ¶ *Ex filio nato.* Aliud ſi ex filia, vt ſupra de patr. pote. §. fin.

h ¶ *Prognatus.* Ideſt procul à me natus, quia in quarto † gradu eſt mihi, qui vocatur abnepos, vt infra de gradibus, §. quarto. Vel hic † compoſitum poni pro ſimplici, ideſt natum, vel natam, & ſic pone pro pronepote prædicto. Vel dic melius, loquitur de omnibus deſcendentibus vlterioribus, & ideò dicit prognatus, quia vſque in infinitum ſuccedunt, vt in auth. de hær. ab inteſt. §. 1. & ſic propriè ponitur prognatus, ideſt procul natus.

¶ Adde, quod media approbatur, facit text. in leg. cui eorum, §. item Pomponius, ff de liber. & poſthum.

* ¶ Adde, quod cum ſimpliciter ſit mentio de agnatis, ſeu progenitis, propriè nepotes intelliguntur, præpoſitio enim pro, hoc inducere videtur, ſicut cum pronurum, proſocerum, pronepotem, dicimus. Alc. l. natorum, ff de verbo. ſign.

Prognatus, & abnepos. † Immo 5. gradu ſecundū Ac. † Primæ me litor ſecundum eundem Ac. SYL.

¶ Adde, quod de hoc eſt text. in l. 3 in princ. ff. de iniuſt. rup. & in §. poſthumi. ſupra de exhære. lib.

¶ Et nota, quod non eſt per omnia idem, quando rumpitur, ac ſi nullum factum eſſet, ſi tamen fecit codicillos, cum primo caſu ſcilicet quando rumpitur, legatum, vt ex codicillis non valeat, vt C. de codic. l. 1. ſecūdo ſic, vt ſupra de fideicommiſſ. hæred. §. præterea, & ff. de iure codici l. ſi quis eū. in fin. l. reſpon. & in l. ab inteſtato, & ſupra tit. 1 §. non tantum.

¶ Adde, quod in primo caſu ratio eſt, quia codicilli pendent à teſtamento. l. ab inteſtato in fin. ff. de iure codicillo. quod non eſſet, quando expreſsè, vel tacitè eſſent grauati venientes ab inteſtato, l. 1. Cod. de codicill. Item hodie non procedit hæc differentia, per authen. ex cauſa. Codice de lib. præte.

SYL. Teſtamentum per duo rūpitur. † Intellige vt ibi per Io. Fab. Porc. & Ang. SYL.

c ¶ *Irritumve.* Vt per capitis diminutionem teſtatoris, vt ſupra quibus mod. teſtam. infir. §. non tamen. & facit. ff. de verbor. ſignif. l. Inteſtatus.

SYL. ¶ Adde, quod dicit irritum, & quod non iure factum eſt, §. alio quoque modo, ſupra quibus mod. teſtam. infir. Item quando ſibi mortem conſciuit ob crimen, l. ſi quis filio. §. eius. ff. de iniu. rup.

d ¶ *Extiterit.* Sunt & alij duo modi, vt per querelam, vel contra tabulas teſtamento reſciſſo, vt C. de col. l. vt liberis. Accur.

ADDITIO. Hoc verum ſi ſit mora ante aditam hæreditatem, ſecus ſi poſt, quia prætor non poteſt facere deſinere quem eſſe hæredem, §. quos autem, infra de bonor. poſſeſ. Ang.

a ¶ *Naturales*, ideſt & legitimi.
b ¶ *An adoptiui*. Quo ad hoc vt ſui dicantur;(i) niſi emancipati fuerint tunc enim intereſt, cum naturales emancipati iure prætorio ſuccedant, adoptiui nou, vt ff. eod. l. 1. §. ſuos, & infra eo. §. minus.

g ¶ *Conſtitutiones*. C. de nat. libe. l. cum quis. & l. nuper.
h ¶ *Suſtulerit*, ideſt habuerit.
i. ¶ *Inſtrumenta*. In quibus contineatur matrimonium inter Titium & Bertam eſſe cōtractum, & dotem datam eſſe, quæ inſtrumēta dotalia, vel nuptialia dicuntur, & ſine his duobus, ſcilicet ſcriptura, & dote dicit P. non valere matrimonium, quia lex plerumq. de his dixit tali caſu, vt hic & ſup. de nup. §. fi. non aliàs, vt ff. de reg. iu. l. nuptias. Nos † dicimus valere matrimonium, † vt C. de nup. l. ſi vicinis & in Authē. de nuptijs. §. nuptias. col. 4 ſed non fieri liberos legitimos, vt ī Auth. de trien. & ſe. §. fi. coll. 3.

eſt, vtrum naturales[a] ſint liberi, an adoptiui.[b]

¶ † Quib.[c] cōnumerari neceſſe eſt ēt eos, qui ex legitimis qdē nuptijs, vel matrimonijs nō ſunt ꝓgeniti curijs[d] tn̄ ciuitatum dati, ſecūdum Diualium[e] Conſtitutionū, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorē, hæredū ſuorū iura nanciſcūtur, nec nōeos,[f] quos noſtræ amplexę ſunt conſtitutiones,[g] per quas iuſſimus, † ſi qs mulierem in ſuo cōtubernio copulauerit, nō ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos ſuſtulerit,[h] poſtea verò, affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta[i] cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit, non ſolū eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, iuſtos,[k] & in poteſtate eſſe patris, ſed etiam anteriores, † qui & ijs, qui poſtea nati ſunt, occaſionē legitimi nominis præſtiterunt.[l]

ADDITIO.
(i) Scilicet ab inteſtato, ſecus ex teſtamento, de quo dic. vt per Angel. in §. ſed hodie. ſup. de adopt. Itē hoc non obtinet in feudo nouo, etiam ſi cum conſenſu domini adoptet agnatus. c. adoptiuis. In tit. ſi de feudo fuerit cōtrouerſia. & d̄ ſucceſ. feud. c. j & p lo. Fab. & per Angel. Aret. hic.
c ¶ *Quibus*. ſ. ſuis hęredib.
d ¶ *Curiis*. Erat enim curia, ſiue corpus in qualibet ciuitate, quę curia indigebat officialib. vt negotia expedirentur, vt in Auth. de defen. ciu. § nulla. in fi. colla. 3. Vnde quicunque vellet naturalem ſuum filium dare illi curiæ, vel ipſemet filius poſt mortem patris ſe efferre, non extantibus legitimis, vel pater teſtamento illud dicat, legitimus fiebat, vt in auth. quib. mod. nat. effi ſui. §. quod verò. & §. ſi quis igitur.
YL. ¶ Intellige ſubſequente ratihabitione, §. cū ſemel. d. auth. [Nec poteſt pater vnum ex ita legitimatis facere melioris cōditionis filijs legit. & natur. §. & quoniam variæ. ea. auth.
* Erant autem hæ curiæ decutionum, vt copioſè oſtendi in Anno. ſupra tit. de nupt. §. finali.]
Sicut fit remiſſio peccatorum ijs, qui vadunt vltra mare.
*¶ Adde, quòd etiam per ingreſſum religionis quis efficitur legitimus, exēplo oblationis curiæ, qui à patri procedunt curia diuina, & humana, ſecundum Alex. in rub. ff. de ope. nou. nun. nu. 9. & in l. neceſſarijs. de acquiren. hæred. & Iaſo. in l. 1. C. quando non pet. par. nu. 30.
e ¶ *Diualium*. Ideſt principum. ideſt Theodoſij, & Leonis, vt Cod. de na. lib. l. ſiquis, & l. quoniam.
f ¶ *Nec non eos*, ſcilicet neceſſe eſt, connumerari inter ſuos.

¶ Adde, quod ſi loquimur d̄ iure canon. opin. glo. eſt vera. c. tanta. qui fil. ſint legi. ſi de iure ciuili, & in illuſtribus non requiruntur, §. illud. in Auth. quib. mod. na. effic. le. in libertatibus requiruntur, §. ſi quis igitur. in Authen. vt lib. de cæt. in alijs autem communiter tenetur requiri.]
K ¶ *Iuſtos*. Repete, iuſſimus.
* ¶ Iuſtos appellat filios, quos hodie dicimus legitimos, & naturales.
** ¶ Adde, ꝙ talis legitimatio procedat, multa requiruntur. primum, ꝙ ſit procreatus ex muliere libera, 2. quòd cū ea non eſſet prohibitum matrimonium. §. vlt. ſup. de nup. 3. quòd tēpore, quo illi ſuccedit pater, non haberet affectum, nec conſuetudinē cum alia, vt ait Bar. l. vl. in fi. de cōcubin. licet ad hoc 3 requiſitū nō attendatur de iu can. ſecundū glo. vbi Abb in c. innotuit. de elect. & in d. c. tanta. 4 quòd cōficiātur dotalia inſtrumēta, vt hic, & in d. §. vlt. ſup. de nupt. Sed hodie d̄ iure can. in vtroque foro contrariū tenetur ſecundum Abb. in d. c. tanta. in 1. no. quòd iñ declarat, vt dixi ſup. in d. §. vlt. de nupt. 5. q. non ſit inter ipſos tam diſpar conditio, quin honeſtè nuptias contrahere poſſint, vt inqt Soc. in conſ. 52. l 1. vbi multa allegat ad hoc, & atteſtatur hanc eſſe communem opin.
l ¶ *Præſtiterunt*. ſ. primi. nam & ob hoc retinent

† Similis tex. ſup. de nupt. §. vlt.

† aliàs vt ſi.

Peccata remittūtur peregrinātibus.

Matrimonium ſiue ſcriptura, & dote ꝑt valere. ſed nō filij legitimatum.

† Adde gl. ſup. d̄ nuptijs. §. vl. ver. inſtru.

† Idem Ang. in §. fi. ſup. de nupt.

† Cōcor. cum hoc tex cōtrāria cū gl.

SYL. *1. ext. q. filij ſint legit. & ſup. de nup. §. vlt.*

Mulieres aliq. retinent ad ſeboles experimẽtũ. tinent quidam prius concubinas, vt experiãtur, an ex eis poſſint filios habere, vt poſtea accipiant eas in vxores, vel repellãt: quod. C. vt repellãtur, in vxore prohibitum eſt, vt in auth. qui. mo. na. eff. leg. §. quoniam. coll. 7.

ADDITIO. No. cautelam gl. pro eo qui vult habere filios: ſed non eſt bona quo ad aiam, quia oĩs fornicatio eſt hodie ꝓhibita, vt dixi. ſupra de nupt. §. ſi aduerſus. & §. ſi. Angelus.

a ¶ *Cenſuimus.* q. d. non ſolũ ſi naſcãtur poſtea, & viuant cum primis, ſed & ſi nõ naſcãtur aliqui, ſiue etiam naſcãtur, & moriantur, vt C. de na. lib. l. nuper. Et not. qd etiam ſi legitimos habent ex vxore quondam, tamen hæc valent: † & ſiue ex libera, ſiue ſerua, quam poſtea manumiſerit, & in vxorem duxerit, hæc ſeruantur, vt in authent. de inceſt. nupt. §. final. & in Authen. de tri. & ſe. §. fin. columm. 3. & in Authen. de filijs ante do. inſtrumenta na. per totum tit. col. 3.

Quod obtinere cenſuimus, ᵃ & ſi non ꝓgeniti fuerint poſt dotale inſtrumẽtum cõfectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti.

¶ *Ad hoc, vt nepos, & alij vlteriores liberi ĩ poteſtate, ſui hæredes ſint, requiritur, quòd alius nõ præcedat eos in gradu. h. d. Aret.*

¶ Ita demũ tamẽ nepos neptiſve, pronepos ꝓneptiſve, ſuorũ hęredum numero ſunt, ſi præcedens pſona deſierit ᵇ in poteſtate parentis eſſe: ſiue morte id acciderit, ſiue alia ratione, veluti emancipatione. ᶜ Nam ſi per id tempus, ᵈ quo quis ᵉ moritur, filius in poteſtate eius ᶠ ſit, nepos ex eo ᵍ ſuus hr̃s eſſe non poteſt: idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis ʰ dictũ eẽ intelligim⁹.

SYL. ¶ Adde, non requiri manumiſſionem in ſerua, authen. noua alla C. de natu. lib. Idem ex meretrice hodie, ſi proles eſt certa, cap. inter opera, de ſponſa.

*¶ Quibus modis filij natural. effic. legiti. & de varijs (vt vocant) cautelis quas adhibere poſſumus, vt legitimatio infringi nequeat vide Cæp. cau. 223. 250. & 251.

¶ Ita demum. ¶ *CASVS.* non eſſet figurandus, cum pendeat hic verſiculus a pręcedente, ibi, nepos, neptiſve ex filio, pronepos pro neptiſve. Illa enim verba faciebant dubitationem, cum eſſet dictum eos etiam ſuos hæredes eſſe. reſpondetur tamen declarando illa verba: ita demum hoc eſſe, ſi nemo eos in ſuitate præcedat. & ratio decidendi fuit. quia ſuitas non capit, niſi vnum gradũ. l. poſthumorũ. ff. de iniu. ru. in ver. poſthumi. rõ dubitandi fuerat, ꝙ ſuo. dictũ erat, ne ceſſe eſſe in ptãte pr̃is fore: tẽpore mortis, ꝙ non repetit in poſthumo. rõ autẽ decidendi fuit, quia nato eo fit retrotractio ad tps mortis patris. No. ſuitatem non capere niſi vnũ gradum. Item, quod nepos ita demum eſt ſuus, ſi pater eum non præcedat in gradu. Item, quod quomodocunque quis exeat patris poteſtarem, facit locum ſecundo in ſuitatem. Item, quod poſthumus eſt ſuus.

b ¶ *Deſierit.* Sed nõne filius præcedit nepotẽ ex altero filio vno gradu, vt inf. de gra. cog. §. primo gradu. & § 2. & tamẽ nõ excludit, & vt inf. eo. §. cum filius? Rñ. non vr̃ præcedere cũ ſui patris locũ obtineat, vt in d. §. inf. eo.

* ¶ Quod dicitur in tex. ſiue alia ratione, declara nĩ ſi id accidat per dignitatẽ. quia tũc retinetur ius ſuitatis, §. illud quoque. in Authẽ. conſti. quæ de digni.]

c ¶ *Emancipatione.* Vel capitis diminutione maxima vel media, nõ autem captiuitate, vt ſupra quibus mo. ius pat. pot. ſol. §. ſi ab hoſtibus. & ff. eo. l. 1. §. ſi filius. SYL.

ADDITIO. Aduerte quod dicitur hic de emancipatione, eſt hodie correctum, quia ſublata eſt differentia emancipationis, & patriæ poteſtatis. Angelus.

d ¶ *Nam ſi per id tempus.* Contra. infr. eodem. §. cum autem quæritur, in prin. Solu. vt inf. tit. 1. §. proximus. Accur.

* * Collige ex hoc tex. eum dici proximiorem defuncti, qui proximior eſt tẽpore mortis, non qui poſtea naſcitur, qua de re late Soc in conſil. 1. lib. 2. & nouiſſimè Tiraquel. de retrac. lignag. §. 1 gloſ. 1. nume. 98. Et ideo ſi ex ſtatuto in locum demortui ſubrogari debeat ad aliquod munus ꝓximior, pręfertur tempore mortis proximior ei, qui poſtea natus eſt, vt poſt Oldr. cenſuit Alb. in 1. par. ſta. quæſt. 134.]

e ¶ *Quis.* Veluti auus.

f ¶ *Eius,* ſcilicet aui.

g ¶ *Ex eo,* ſcilicet auo.

h ¶ *Perſonis.* Cum omnes liberi appellentur, licet poſt trinepotẽ impropriè, vt ff. de gra. l iuriſconſultus. §. parentes, & ff. de verborũ ſignific. l. liberorum.

¶ Adde, quòd doct. communiter ſequuntur hanc gloſſ. Tamen aliàs contrarium dicebam per tex. in l. appellatione j. ff. de verb. ſignificatio. in l. liberorum, eodem titu. in l. quique. §. parentes, ff. de in ius voc. vbi caſus in l. 1. §. generaliter, ff. de leg. præſtand. Nec tex. in §. parentes, videtur intelligi à doctorib. dicit enim quòd vſque ad illum gradum proprio nomine appellantur, id eſt habent nomina propria, non quod vlterius non ſint propriè parentes, & liberi, & ita teneas.]

a ¶ *Sui*

¶ Posthumi quoque qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hr̃des sunt. [a] ¶ *Suus heres statim post mortem parentis efficitur heres, etiam ignorãs licet sit pupillus, vel furiosus, & sine auctoritate sui administratoris. Aret.*

¶ Sui autem hæredes fiunt etiam ignorãtes: [b] & licet furiosi sint, heredes [c] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantib. nobis acquiritur, ex ijs causis, & furiosis acquiri potest. [d] Et statim à morte parẽtis † quasi [e] continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, [f] cũ etiã ignorantibus acquiratur suis hr̃dibus hæreditas. Nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

¶ *Reuersus ab hostibus, fictione postliminij efficitur suus heres, etiã si reuersus fuerit*

† Idem Ang. in §. cũ aũt sup. dr̃u. Posthumus dicitur dupliciter.

a ¶ *Sui haredes sunt.* Cum habeantur pro natis, quoties de eorum cõmodis quæritur. † vt ff. de stat. hom. l. q in vtero. Et no. quod posthumus dicitur propriè, qui post humationem patris nascitur: & dicitur etiam impropriè ille, qui facto testamento nascitur, vt ff. de inius. rup. testa. l. 2. §. 1. ** Adde posthumum interdum accipi pro eo, qui adhuc est in vtero, l. cũ pater. de neg. gest. & l. si nemo, §. fi. de test. tu. secũdum quam significationẽ hunc etiã locũ accipit Ias. in l. siã primo. & l. posthumo nato. de lib. & posth. & in l. qui se patris. C. vnde libe. quod & Accur. sentit. Receptior tamen est sentẽtia posthumum non dici suum hæredem, antequam nascatur, l. fin. de collat. bon. & l. fi. de assign. lib. ideoque spes tantum, non existentia sui hæredis tunc considerari potest, l. 1. § toties de ven. in poss. mit. quibus adde meliorem tex. in l. posthumus, in princ. de inof. testa. cum autem nascitur, eius natiuitas retrotrahitur ad tempus quo pater viuebat, l. intelligendus. de verbo. signif. tex. verò nostro argute & docte respond. Arius Pinel. in rub. Cod. de bo. mat. in 2. par. num. 37. post Cur. d. l. posthumo. & Gozad. in leg. qui se patris, vt scilicet iste text. loquatur de posthumo nato, quod declara vt per eos.]

SYL. ¶ Sui autem. ¶ *CASVS.* Quærebatur an ignorans vel furiosus efficeretur suus, & rõ dubitandi erat, quia in his personis non cadit obligat. regulariter, quia deficit cõsẽsus l. in negotijs, ff. de reg. iur. sed si obligantur onerib. hęreditarijs, ergo, &c. Cõtrariũ decidit ea rõne, quia obligatio prouenit à l. sine aliquo facto ipsorũ. Not. ignorantẽ quasi cõtrahere. Itẽ, q nõ datur mediũ inter aditionem sui & morẽ. Item, quod quo ad acquisitionem æquiparantur furiosi, & ignorãtes.

b ¶ *Etiam ignorantes*, & inuiti, & statim, licet de iure prætorio abstinere possint, vt su. de hæred. qual. & diff. §. sui. & ff. si quis omis. causa test. l. 1. §. qui sunt.

¶ Etiam hodie, secundum cõem opin. doc.

SYL. *ADDITIO.* Quod prætoris beneficiũ, etiam si non impetretur, competit ipso iure, l. ei q se immiscuit ff. de acquir. hæred. Ang.

c ¶ *Haredes*, scilicet sui. aliàs non nisi per curatorem, secundum quosdam, vt C. de curato. fu. l. fi. tali itaque.

¶ Ratio autem, quare est diuersum in furioso quo ad hęreditatem alienam, & paternam est, quia hæreditas in suo acquiritur ipso iure, cetere non sic: & ideo transmittitur, sicut & legata, licet secus sit in hęreditate: & ita declarat Bal. in d. §. tali.] *SYL.*

d ¶ *Acquiri potest*, Sic, ff. de actio. & obl. l. si à furioso. & ff. si cert. pet. l. si à furioso. ** Adde, q furiosus, absentis loco est l. vbi non voce. de reg. iu.]

† i. cõcor. l. i suis. ff. de liber. & posth.

e ¶ *Quasi*, hoc ideo, quia in corporalibus dicitur propriè continuatio, sed dominium est incorporale, hoc reprobo, quia & possessio est res incorporalis, † & tamen vna cum alia continuatur, vt ff de acq. pos. l. Pomponius 1. §. præterea. & §. in dotem, & § si iussu. & §. sed & legatario. & §. pen. Dic ergo impropriè fieri continuationem, quia inter diuersa, non inter eadem fieri debet: sed pater & filius vnum fictione iuris sunt, vt C. de imp. & alijs sub. l. fi. § fi.

possessio ẽ res incorporalis.

† hoc verũ secũdũ Bar. de iure ciui. non autẽ de iure gẽtiũ Fingit ius patrẽ & filiũ esse eandẽ psonam. *SYL.*

¶ Adde, quòd hic ideò nõ continuatur verè, quia dñium, quod erat apud filium viuente patre, erat fictum: quando verò succedit, est verum: ideò dixit quasi cõtinuatur: quia alteratur qualitas subiecti, quod continuatur: ideò est impropria continuatio: & bene declarat hic Christ.]

*x Dic, q tex. ait, quasi continuari dominiũ in suos hęredes, per mortem patris, ad significandum eos quoque in eius vita quodammodo dominos fuisse l. in suis, de lib. & post.

f ¶ *Pupillis*. Aliàs si hæreditas extranei & non patris, tutoris auctoritas, & pupilli actus necessarius est: nisi sit infans quo casu sufficit tutor, vt C. de iure delibe. l. potuit. & l. si infanti. §. parente, & ff de tut. & cur. dat. ab ijs. l. impuberi.

¶ Interdum. ¶ *CASVS.* In prima parte quæritur, an existens in potestate hostiũ tẽpore mortis, reuersus sit suus: & videtur q nõ, quia qui non est in potestate, nõ est suus, vt sup. Contrarium dicitur, quia quamuis se vera- *SYL.*

non

non fit.l.tamen fingit eum esse. In secunda autem parte dubitabatur ex eo, quia qui semel est hęres, perpetuò est hæres, l. & si sine, §. sed quod Papi. ff. de min. cuius contrariũ dicitur ex eo; quia non desinit, sed auferuntur bona abeo tanquam ab Indigno. Not. quòd dictio. Interdum, ponit regulam in contrariũ. Item quod captus ab hostibus desinit esse in potestate patris.

Item, quòd sufficit aliquẽ esse verè vel fictè in potestate tempore mortis. Item, quòd hoc est fictione postliminij. Item, quòd damnatus ob crimen læsę maiestat. non amittit potestatem, quam habebat in filios. Item, quod in crimine læsæ maiest. memoria damnatur. Item, quod est casus, in quo quis desinit esse hæres.]

post mortem patris: sed si testator perduellione damnatus fuerit, hæres suus esse desinit. Ang.

¶ Interdum[a] autem, licet in potestate parentis mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus[b] hæres parenti efficitur; veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit, post mortem patris sui. Ius enim postliminij[c] hoc facit. Per contrarium autem hoc euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem[d] suam pater iudicatus fuerit perduellionis[e] reus, ac per hoc memoria[f] eius damnata[g] fuerit, suum enim heredem habere nõ potest, cũ fiscus ei succedat, sed

a ¶ *Interdum*; sic. ff. de suis & legi. l. 1. §. interdum.

b ¶ *Suus* ff. de test. l. lege Corn. in fi. contra. Sol. ibi ille, qui fuit captus, non fuit reuersus, sed hic sic.

c ¶ *Postliminij*. Quod fingit eum semper in ciuitate fuisse, vt supra quib. mod. ius pa. po. sol. §. si ab hostibus.

d ¶ *Post mortem*. † No. quædam delicta transire contra hæredem etiam lite nõ contest. vt læsæ maiest. in duob. casib. quando quis cõtra principem, vel rempub. † fuit molitus, aliàs non, vt ff. ad l. Iul. ma. l. fi. & his duob. casibus tantum loquitur. Item de residuis, & peculatus, & repetundarum, vt ff. ad l. Iul. pecu. l. fi. Item apostatatus, vt C. de apostat. l. 2. & l. apostatatum. in fi. Quædam etiam non transeunt lite cõtestat. vt omnia alia publica: vt ff. de accu. l. ex iudiciorũ. Alia cõtestata lite transeunt, alia non vt omnia priuata delicta, vt C ex delict. defun. l. 1. & infr. de perpe. & tempo. actio. §. non autem.

¶ Adde, quòd regula est, ꝙ delicta, siue publica, siue priuata sint, nõ trãseunt in hr̃des, nisi lis sit contestata d. l. ex iudiciorũ. fallit in crimine læsæ maiest. d. l. fi. secundum tex. illius. l. In hæresi l. manichæos, C. de hæred. In apostatis, vt in glo. In crimine repetũdarum. l. 2. ff. ad l. Iul. repe. Item in peculatu. l. fi. eo ti. Item de residuis. l. fin. ff. ad l. Iul. pecu. Item qñ vxor successit viro, & est accusata de morte viri, vel econtra, l. Lucius, de iur. fis. Item in desertore militiæ, l. defunctorum, C. de re mil. lib. 12

† Vide simi. gl. in l. ex iudiciorum, ff. de accus.

† l. s. Romanorũ, ar. l. eũ qui vectigal. ff. de ver. sig. Idem in alijs ciuitatibus, secũdum SYL.

gl. in l. fallaciter, C. de aboli.

Quod ẽ verum, si recognoscit superiorẽ, aliàs sicut, vt ẽ gl. in d. l. 1. in pr. ff. ad l. Iuliam maies. dic vt p Angel. hic.

e ¶ *Perduellionis*. Ideò dicit perduellionis quia per duellum fiebat certamen. si aliquis criminis huius dicebatur reus, quòd aliquid in ipsum principem, vel rẽpublic. fuisset molitus secũdũ Pla. Et potest dici hoc, & defendi: quia & secundum iura Romana videtur posse fieri debere pugna (1) & sunt aliqua, argu. vt ff. ad l. Aquil. l. qua actione. §. si quis in colluctatione, & ff. de re iud. leg. commodis. & ff. de ijs, qui no. infa. l. athletas, C. de ath. l. 1. & ff. de excusat. tuto. l. athletæ in princip. & C. quæ res pign. ob. pos. l. specie, & ff. de don. l. donationes, in fi. his. n. legibus habetur mentio de tali pugn. quæ non fieret, nisi de iure esset. Vel dic, perduellionis, i. hostilis criminis: nam perduelles hostes dicuntur, vt ff. de ver. sign. l. quos nos. ¶ Adde, ꝙ hæc est vera, & declarat Alc. ibi.

Pugna an sit licita.

SYL.

* ¶ Perduellionis reus hic intelligendus est qui contra principem, vel tẽpus aliquid hostili animo molitus est, l. vlt. ff. ad l. Iuliam maiest. Sed apud veteres, qui ciuem interfecisset, is quoque perduellionis reus erat, & perduellis appellabatur, vt Horatius occisor sororis apud Liuium lib. 1.]

ADDITIO. (1) De iure can. est prohibitum talibus pugnantibus in duello ministrari sacra, maximè qui prouocant, vt not. Spec. de accus. §. sequitur. ver. quid si.

f ¶ *Memoria*. nam ipse cum sit mortuus, nõ potest damnari nisi à Deo, vt ff. quę sententiæ sine appel. re. l. pen.

g ¶ *Damnata*. Hoc. s. modo pronuncio contra imperium Lucium fecisse, & ideò bona in fiscum inferri. † nam per hoc memoria damnatur, & infamia quadam defunctus afficitur, vt sup. quib. ex caus. ma. non li. §. 1. & ex tempore commissi delicti alienationes ab eo factæ non valebunt, vt C. ad l. Iul. mai. l. pen. in fi. & ff. de don. l. donationes. §. fi. Accursius.

† Vide Th. Grãmat. decis. 6. vbi hoc singulariter limitat, & dẽclarat.

ADDITIO. Ex hoc loco notari potest, ꝙ de crimine alicuius etiam post mortẽ quærere licet: quod verum est, si agitur propter bona, vel contra personam & bona, secus si contra personam, vel de persona tm̃. quia tunc non licet, cum crimina morte extinguantur.

Crimina an post mortem possint extinguiri.

potest dici[a] ipso quidem iure esse suum hæredem sed desinere.[b]

¶ *Nepos ex filio præmortuo succeditsimul cum alio filio viuente: quia assumit locum patris sui: & ideò succedit cũ patruo, & filijs patrui in stirpes, et non in capita. Aret.*

¶ Cum filius filiave, & ex altero filio[c] nepos neptisve existũt, pariter ad hæreditatem aui vocantur, nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquũ[d] enim esse videtur, † nepotes, neptesve in patris sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos neptisve ex filio sit, & ex nepote pronepos, proneptisve, simul vocantur.[e] Et qa placuit nepotes, neptesve, item pro nepotes proneptesve in parentis sui locum succedere conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes[f] hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiã hæreditatis habeat, & ex altero[g] filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Itẽ si ex duobus filijs[h] nepotes, neptesve existant, ex altero[i] vnus[k] fortè, aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad vnũ aut duos dimidia pars ptineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

guantur. Vide pro hoc glos. not. in cap. à nobis. ij de senten. excommun. in notula, puta in hæresi, &c.

a ¶ *Potest dici.* Scilicet verius.

b ¶ *Desinere*. scilicet lata sententia, Nam nõ facit ipso iure desinere hęredẽ suum esse tale delictum.

SYL. ¶ Adde tamẽ, quod interim est interdicta administratio rerum propriarum, leg. quæsitum, ff. qui, & à quibus.

Quod est verum, si succeditur titul. hæreditario, quia tunc iuris dispositio, quæ talis est consideratur, secus si titu. fideicõmissario, quia consideratur affectio, quæ naturaliter est maior terga filios, quam nepotes. Ang.

*¶ Adde huic §. non habere locum in tutela. l. tertia, §. si duo secundo respond. ff. de legit. tu. nec in iure patronatus, leg. si libertus præterito de bo. li.]

f ¶ *In stirpes* ę intra titul. 1. §. hoc etiam addendum in fi. contra. Solut. vt ibi.

* ¶ Adde, quod in capita succeditur, cum hęreditas in tot æquales, partes diuidit, quot sunt succedẽtium capita, In stirpes, cũ habetur ratio tantum vnius stirpis, cuius iure nituntur qui succedũt: vt in text. nostro, vbi in pluribus nepotibus consideratur eorum pater, & sic stirps, non autem ipsorum nepotum numerus.]

SYL. ¶ Cum filius. *CASVS.* sic figuratur. Quęsitum est, an nepos vnà cum alio filio succedat. & videbatur q non. quia sẽper proximior præfertur, §. si plures, infr. tit. 1. contrarium dicitur, quia subintrat locum patris, nec succedit ex persona sua, sed patris, quæ est in gradu æqualis psonæ alterius filij. Nota, quod ita succedit auo nepos, vt filius. Item, quod vsque ad pronepotem quis succedit in locum patris, vlterius non, secundum doc. cuius contrarium tenui aliàs per text. in §. ita demum, sup. eo. & per alia plura. Item, quòd tali casu succeditur in stirpes. Item, q quãdo plures inter se succedũt auo. similiter succedũt i stirpes.

† An & quando idẽ iudicetur de nepote quòd de filio, & an nepos ex filio primogenito excludat in feudo filiũ secũdo genitũ, eius patruũ. vid Tho. Grammat. decis. 1.

c ¶ *Ex altero filio.* secus si ex filia, vt infr. eo. § item vetustas, & inf. eod. §. Diui.

ADDITIO. Hodie secus vt ibi not. & in l. lege C. de legi. hære.

d ¶ *Æquum*. vt in Auth. quib. mod. na. effi. sui. §. ergo ibi: quid enim legalius. coll. 7.

e ¶ *Vocantur*. Item est, & si per bonorum possessionem vocentur, vt ff. de contra tab. l. 1. §. vocantur. (i) Sed contra, ff. de cõtra. ta. l. 3. §. 1. Solu. non est contra, quia ibi præcedit filius, quia patris loco est adoptatus ad nepotem, vt supra. §. ita demum.

ADDITIO. (i) Et sic nepos assumit personam patris nedum ab intestato, sed etiam facto testamento, quod postea impugnatur,

**Adde, quod generaliter in successione ascendentium descedentes cuiuscunque gradus subeunt locum patris, glos. §. multis ver. vsque ad quintum infra de succ. lib. & semper in stirpes vocantur, §. vlt. infr. eo. l. 2. vbi Alb. & auth. in succ. vbi Paul. Castr. & Corne. C. de suis & leg latius Tiraqu. de retract. lignag. §. 11. glo. 12 Aliud verò est in fideicõmissis in successione collateralium, vt latè per Rub Alex. cons. 37. 38. 39. 40.

g ¶ *Ex altero*, sic infr. eod §. fi. sic, ff. de inoffic. test l. Papio. § 1 inde si ex duobus, sic, & C. de suis & leg. l. nepotes.

h ¶ *Ex duobus filijs* præmortuis.

i ¶ *Ex altero*, scilicet filio.

K ¶ *Vnus*, scilicet nepos.

¶ Cum autem. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an quo quomodo ex prædictis quis decedat intestatus, attendatur idem tẽpus quo ad suitatem: & videbatur, quod non, quia si requiritur SYL.

¶ Condito teſtamento, q̄d poſtea deſtituitur, ille dicitur propinquior, qui tempore deſtituti teſtamenti eſt proximior, etiā ſi naſcatur poſt mortem illius, de cuius hæreditate agitur: dummodò fuerit conceptus in vita eius. Aret.

¶Cum autem[a] quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere † poſſit, eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt[b] aliquem ſine teſtamento[c] deceſſiſſe, quod accidit[d] † & teſtamento† deſtituto, hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hr̄s inſtitutus, & filio mortuo,[e] poſtea certum fuerit hr̄dē inſtitutū ex teſtō nō fieri hr̄dē, aut q̄a noluit eē hr̄s, aut q̄a nō potuit[f] nepos auo ſuus hr̄s exiſtet: quia quo tēpore certū eſt inteſtatum deceſſiſſe patrēfamilias, ſolus[g] inuenitur nepos, & hoc certū eſt.[h] Et licet poſt mortē aui natus ſit, tamē auo viuo conceptus, mortuo[i] p̄re eius, poſteaq; deſerto[k] aui teſtō, ſuus hr̄s efficitur: Plane ſi & cōceptus & natus fuerit poſt mortem aui, mortuo patre ſuo, deſertoq. poſtea aui teſtō, ſuus hr̄s: auo nō exiſter: q̄a nullo iure cognationis p̄rē ſui p̄ris† tetigit.[l] Sed nec ille ē īter liberos aui, quē filius emācipat⁹ adoptauit.

† aliàs poteſt.

† aliàs ex.

† alias deſerto.

ritur patria poteſtas, q̄n volumus inſpicere an quis ſit ſuus: ſi quis moriatur, clarum eſt, quod poſt mortē non hēt filios in p̄tāte. cōtrariū dr̄, quia ſatis eſt p̄ria p̄tās tēpore mortis: quia ad illud t̄ps retrotrahitur ex diſpo. l. no. quod an quis ſit ſuus: inſpicitur tēpus deſtituti teſtamenti. Itē quod nepos conceptus tempore mortis aui, quámuis natus poſt mortē, dicitur ſuus: ſecus in cōcepto & no. Item, quod ille, quem filius emancipatus adoptauit, nō eſt inter liberos aui. Item, q̄d qui nō p̄ot petere hæreditatē vt agnatus, & cognatus, nō p̄ot petere bon poſſ. Itē, quod hic eſt text. quod emancipatus, & adoptiuus, non eſt ſuus: & probat optimē in illis verbis, hæc d̄ ſuis hr̄dib. q̄ text. quod viderim nō eſt ab alio ponderatus.

a ¶ *Cum autē.* Eo diligenter notato qui ſūt ſui hr̄des, nūc nota quo tēpore quærendum eſt, qui ſuus hæres ſit.

b ¶ *Certum eſt.* ſup. eo. §. ita demum. contra Solu. vt ibi dixi.

c ¶ *Sine teſtamento.* Quod contingit vij. modis, vt ſup. eo. in prin. diximus.

*¶ Nam quamdiu ſubeſt ſpes hæredis teſtamentarij, nullus locus eſt ſucceſſioni ab inteſtato. l. quamdiu. ff. de reg. iur. Deſtitutum autē ſiue deſertum teſtamentum hic accipe, ex quo nemo hr̄s factus eſt, vel quia noluit, vel quia non potuit, fortè morte præuentus, aut deficiente condōne inſtōni adſcripta.]

d ¶ *Quod accidit*, ſcilicet vt videatur quis ſine teſtamento deceſſiſſe.

e ¶ *Filio mortuo*, ſ. exhæredato.

f ¶ *Non potuit*, morte præuentus, vt ſu. eo. §. ita demum.

g ¶ *Solus*, ſ. ſuus hæres.

h ¶ *Certum eſt.* ſ. nepotem ſuum hæredem eſſe, cum nullus præcedat eū, vt ſup. eo. §. 1.

i ¶ *Mortuo.* Antequam adeatur ex teſtō hæreditas. Vnde cōſtat, non tranſmitti ad filiū de inofficioſo querelā: immo etiam ea adita non tranſmittebatur olim, ſed hodie contra, vt C. de inoffic. teſtam. l. ſcimus, § fi. & l. ſi quis filium ibidem.

Querela inofficioſi an poſſint ad hæredē trāſmitti. STL.

¶ Adde, quòd concluſio huius gl. limitatur in hæreditate aſcendētis, ſecundum cōmunē opin. in d. l. ſcimus, §. fin. Cod. de inoffic. teſta. Item in filio exhęredato, ſecundū Ang. in l. nam & ſi, ff. d̄ inof. teſt. Item vbicunque non potuit preparari. Iaſo. in l. cum mota. C. d̄ trāſaction. Item quo ad extraneos. d. §. fin: Itē q̄do tales liberi eſſēt ſui gloſ. in verbo hr̄des, in l. ſi quis affirmauerit. ff. de dolo. Itē niſi eſſent hæredes, Pan. in dic. l. ſi quis filium.]

*** Concor. glo. ſupra de inof. teſta. §. vl. & gl. pen.*

K ¶ *Deſerto*, ſcilicet ab hęrede; qui non vult adire.

† aliàs attigit.

l ¶ *Tetigit.* Nec enim fuit proximus cognatus, ei ſcilicet auo viuo, quo viuo nondum animatus erat, vt ff. vnde cognat. l. 1. §. ſi quis proximus. Sed numquid hodie per authen. ſuccedit, vt in authent. de hæred. ab inteſtat. veni. §. 1. collat. 9. P. dicit quod ſic, quia naturalis cauſa tātum ſpectatur. Iō. contra, † quia nec de iure prætorio, quo caſu naturalis inſpiciebatur, admittebatur, vt ſequitur & Inſ. eod. §. emancipati, & ff. de ſuis & legit. l. Titius. & l. pen.

† Sequūtur Io. Fab. & Ang.

ADDITIO. Et hæc eſt communis opin. vt per Ioan. Fab. & per Ang.

** Adde hos poſt mortem conceptos nō cōprehendi in ſtatuto loquente de nepote vel cognato, quia nulla iura conſanguinitatis cū auo habuerūt, Bal. in conſt. 397. punctus l. 3. & conſ. 111. ad conſeruationem, col. 2. lib. 2. Et quod dr̄ hic de auo procedit etiā in aliorum ſucceſſionibus, vt poſt multos tradit Tiraq. de retrac. lignag. §. 1. glo. 9. nu. 81.]

a ¶ Ha

Hi autem [a] cum non sunt sui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorũ possessionẽ petere possunt, quasi proximi cognati. [b] Hæc de suis hæredibus.

¶ *Emancipatus de iure ciuili incognitus ad successionem parentis nõ venit, Prætoris tamen beneficio per bonorum possessionẽ vnde liberi perinde admittetur, ac si in ei⁹ potestatem mãsisset Aret.*

¶ Emancipati autem liberi iure ciuili nihil iuris habent (neque enim sui hæredes sunt, † quia [c] in potestate desierunt parentis esse) neque vllo alio iure [d] per legem 12. tab. vocantur. Sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionẽ vnde liberi, perinde ac si in potestate parentis tẽpore mortis fuissent: siue soli sint, [e] siue cũ suis hæredibus, [f] concurrant. Itaque duobus liberis† extantibus, emãcipato vno, & eo, qui tẽpore mortis in potestate fuerit: sane quidẽ is, qui in potestate fuit, sol⁹ iure ciuili hæres est, & solus suus hæres: sed cum emãcipatus beneficio Prætoris ĩ partem admittitur, euenit vt suus hæres pro parte [g] hæres fiat.

† alias existentibus.

¶ *Filius emancipatus, & postea arrogatus ab alio, non potest venire etiã de iure prętorio ad hæreditatẽ patris naturalis, nisi ante mortem suam fuerit emancipatus ab arrogatore. Si verò emãciparetur post mortẽ naturalis patris, haberetur vt extraneus quo ad hæreditatem vtriusque. Aret.*

¶ At ij, [h] qui emãcipati à parente in adoptionẽ [i] se dederunt, non admittuntur [k] ad bona naturalis patris

a ¶ *Hi autem*, scilicet concepti & nati post mortem aui,

b ¶ *Quasi proximi cognati*. tanquam agnati. quam agnati sunt proximiores, quam cognati. Numquid ergo tertio ordinę inter cognatos vocãtur? Resp. M. quòd si, vt ff. eo l.1. in fi. lo. contra, quia ibi de conceptis prius natis, postea loquitur, secus si postea concipiuntur, & nascuntur, vt hic (i) & ff. d̃ iniusto rup. test l. si quis filio, §. non fuisse.

ADDITIO.
(i) Et hæc cõmuniter tenetur: quę hodie procedit, qñ filius fuit ritè & iustè exheredatus, ne c secuta aditio, iuxta gl. singu. in §. exhęredatos in authẽt. de hæred. & Falcid. aliàs virtute transmissionis bene admittitur, vt per Ioann. Fab. & Ang.

¶ Emancipati autem.

SYL. ¶ *CASVS*. nõ figuratur, qa recitat ius prætorium, ius enim ciuile nõ cognoscebat, quia erat solutum vinculum ciuile patriæ potestatis: sed qa prętor naturalem æquitatẽ sequitur. & ipsi filij nõ desinũt naturaliter esse filij, vt aliàs fuit declaratum, Ideò eos prætor admisit Nota, quòd de iure. ff. & C. vsque ad tẽpora Iust. emancipati reputebantur extranei, & non succedebant. Item nota consequentiam, non sunt sui, quia desierunt esse in potestate. Item prætorem moueri naturali æquitate. Item, quod de iure prętorio admittuntur sui, & emancipati simul.]

c ¶ *Emancipati. Quia.* bona ratio, vt supra de hæred. quali. & diffe. §. sui, & sup. eo, §. 2. ibi, sui autem, &c.

d ¶ *Neque vllo alio iure*. s. neque vt patroni, neque vt agnati, quos vocat lex 12. tabularũ, vt infra titu. 1 in princ. & inf. de successio. liber. in princip. aliud ecõtra, vt inf. tit. 1 §. fi.

e ¶ *Soli sint*, s. emancipati.

f ¶ *Cum suis hæredibus.* scilicet cum alijs qui remanserunt in potestate.

g ¶ *Pro parte.* Scilicet dimidia, vt ff. de verbor. sign. leg. nomen filiarum §. portionis.

¶ At ij, qui.

¶ *CASVS*. non figurabitur aliter, cũ recitetur ius antiquum hodie correctũ. No. igitur, quòd emancipatus, qui de iure ciuili habebatur pro extraneo. & admittebatur de iure p̃torio si dabat se in adoptionem, carebat beneficio prętoris cũ distinctione, de qua in hoc tex. Item quòd adoptiuus emãcipatus ab adoptãte est penitus loco extranei. Item, quod dictio, nihilo magis, hic stat propriè. Item, quòd sicut voluntas captatoria reprobatur ex testamento, ita ab intestato.] SYL.

h ¶ *At ij* s. vocantur emancipati ad successionem patris, sed non omnes. & hoc sequitur, at ij, &c.

i ¶ *Adoptionem*. i. arrogationem.

K ¶ *Non admittuntur*. ff. de contra tab. l. 3. §. si quis filio, contra. Solut. ibi non valuit adoptio,

adoptio secundum Ioan. sed hic valuit. Vel distingue, an detur extraneo, vt hic, an detur in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdem, vt ibi, arg. supra de adoptio. §. sed hodie.

re Ius quæsitum agnatis, quod est inconueniens. Et ex his nota, quod neq; ex testamento, neq. ab intestato potest esse volūtas captatoria. Angel.

SYL. ¶ Adde, quod gl errat, secūdum Io. Fab. & Angel. hic: ideò declara, vt per eos.] ¶ Item, C. de adopt. l. pen. §. sed si quidem. quæ est contra. Sol. illam intellige, vt Inf. eo. §. admonendi.

† *aliàs fuerint.*

a ¶ *Cum is*, s. pater naturalis.

b ¶ *Viuo eo*. scilicet patre naturali.

c ¶ *Ab ipso*. scilicet patre naturali.

d ¶ *Fuissent*. vt sup. de exhere. lib. §. emācipatos.

e ¶ *Extraneorum*. Si autem morte patris adoptiui facti essēt iuris sui, durat agnationis ius inter eos. i. inter adoptiuū, & naturalem filiū adoptantis nō emācipatū, vt sibi succedat, vt ff. de gra. co. l. si filium naturalem. & ff. vnde cognati. l. 1. §. cognationē, & de adoptio. l. antep. M. Item, & ipsi adoptiuo patri succedunt, vt inf. eo. §. sed ea.

quasi liberi: si modò cum is[a] moreretur, in adoptiua familia † sint. Nam viuo eo[b] emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso[c] essent, nec vnquā in adoptiua familia fuissent;[d] & cōuenienter, quod ad adoptiuū patrē pertinet extraneorū loco esse incipiūt. Post mortē verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, et quantū ad hūc adoptiuū patrē pertinet, æquè extraneorū[e] loco fiunt, & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorū gradū nanciscuntur. Qd ideò sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui,[f] ad quos bona naturalis patris † pertineant: vtrum ad liberos eius,[g] an ad agnatos.[h]

† *aliàs pertinerent.*

¶ *Naturalis emancipatus de iure prætorio retinet gradum liberorum; adoptiuus nō, & nullo iure succedit, hoc dicit.*

¶ Minus ergo iuris[i] habent adoptiui filij, quam naturales. Namque naturales[k] emancipati, beneficio Prętoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant: adoptiui verò emancipati,[l] & iure ciuili perdunt gradū liberorum, & à Prætore non † admittuntur[m] & rectè. Naturalia enim iura ciuilis ratio[n] perimere nō potest:[o] nec quia desinunt sui hæredes esse, possūt desi-

† *aliàs adiuuātur.*

SYL. ¶ Minus ergo iuris. ¶ CASVS. Quæsitum fuit, an æquipararetur naturales, & adoptiui emancipati: & videtur quod sic, ea ratione, quia quasi etiam respectu iuris habentur pro eisdem, supra de adoptionibus, per totum: & idem operatur fictio in casu ficto, quod veritas in verò. contrarium respōdetur ex ratione expressa in textu, emācipatio. n. iuris ciuilis vinculum tollit, non naturalis. Nota, quod plus iuris habēt naturales, quam adoptiui. Item, quod naturales emancipati, quamuis iure ciuili gradum liberorum amittant, de iure prætorio eis reseruatur: quod secus est in adoptiuis. Itē, quod ius ciuile nō tollit naturale. Item, quod iura sanguinis deleri non possunt. Item quod emancipatio est actus ciuilis, sicut adoptio.

f ¶ *Adoptiui*, post emancipationem, non prius, vt sup. eod. §. 1. vers. nec interest.

g ¶ *Eius*. scilicet naturalis patris.

h ¶ *Ad agnatos*. Nam si non emancipat, certum est, quod filij non succedunt naturali patri, & ita agnati succedunt, vt sup. proximè, & ff. vnde liber. l. 1. Si autem emanciparet, succederēt filij, vt sup. proxim §. & sic in eius potestate esset ad quem bona naturalis patris pertinerent, quod est absurdum & contra regulam iuris, vt hic, & ff. de hæred. instit. l. illa institutio.

ADDITIO. Item quia tunc videtur aufer-

i ¶ *Minus ergo iuris*. Quia naturales emancipati iure prætorio vocantur, sed adoptiui emancipati non, vt supra proximè, ergo, &c.

K ¶ *Naturales*, & legitimi.

SYL. l ¶ *Emancipati*. Ab adoptiuo patre.

m ¶ *Non admittuntur*. Nisi sint de suis: quia auus adoptauit nepotem in filium, & postea emancipauit, vt ff. ad Tertullian. l. 2. §. adoptiui.

n ¶ *Ciuilis ratio*. Idest emancipatio, quæ de iure ciuili est. vt ff de regulis iuris l. actus.

o ¶ *Non potest*. sic supra de leg. agna. tut. §. finali sic, ff. de regulis iuris. l. nihil tam.

a ¶ *Eman-*

nere filij filiæve, aut nepotes neptesve esse. Adoptiui verò emācipati [a] extraneorum loco incipiunt esse:[b] quia ius nomēque filij filię ve, quod per adoptionem cōsecuti sunt, † alia ciuili ratione idest, emācipatione perdunt.

Filius legitimus, & naturalis in potestate, vel emācipatus, habet bonorum possessionem cōtra tabulas de iure prætorio, si sit præteritus, nisi fuerit in adoptiua familia tunc temporis: adoptiuus verò secus. Ang.

¶ Eadem[c] hæc obseruātur, & in ea bonorum possessione, quā contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, idest neque hæredibus institutis,[d] neque, vt oportet,[e] exhæredatis[f] Prætor pollicetur. Nam eos quidē qui in potestate[g] mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eandē bonorū possessionē: eos verò, qui ī adoptiua familia fuerint p hoc tempus, quo naturalis parēs moreretur, repellit.[h] Item adoptiuos liberos emācipatos ab adoptiuo patre, sicut nec ab ītestato, ita longè min⁹ cōtra tabulas testamēti ad bona ei⁹ admittit, qa desinūt in numero liberorū eius esse.

a ¶ *Emancipati*, ab adoptiuo patre. & post mortem naturalis, vt sup. proxi. versic. post mortem.

b ¶ *Incipiunt esse.* Not. quod si emancipetur filius, vel filiā, vel deinceps non sunt sui hæredes: non tamen desinunt esse filij, vel filiæ.

SYL. ¶ Eadem hęc.

¶ *CASVS.* Quærebatur, an idem obseruaretur in bonorum possessio. contra tabulas, & videtur quod nō ꝓpter iniuriā a parēte factā in ꝑteritione; ob quam mouetur prętor, cuius cōtrariū dicit ex eadē ratione, q̄ multo magis militat in causa testati, quā intestati. No qđ cōtra tab. datur ꝑteritis nō exhæredatis. Itē, quòd ille est prętęritus, qui vel nō est institutus, vel est institutus, sed non ritè. Itē, quod bo. possess. contra tab. īducta est etiā pro filijs in potestate. Item quo prętor non admittit ad contra tab. emancipatos existentes tempore mortis in aliena familia. Item, quòd ad contra tab. vocantur filij, qui de iure ciuili solent vocari, & eo ordine, secūdum Ang. quod tamen non probatur hic, sed Potius, q̄ ijs, quibus prætor subuenit ab intestato subuenit facto testamento.]

† *Hic locus suppletus est ex l. 2. ff. unde lib.*

c¶ *Eadem.* Quæ obseruantur in bonorum poss. Vnde liberi, & in contra tabulas bonorum poss. seruantur.

Præteritus quādoq; cōmittit edictum.

d¶ *Institutis.* His enim institutis non datur hæc bonorum poss. nisi præteritus rumpat testamentum, & huic, scilicet instituto viā aperiat: & hoc est, quod dicitur, nisi prętęritus committat edictum, vt ff. de contra tab. l. 3. §. siquis ex liberis t. [si] autem præteritus nolit vti, postquam semel agnouit, † institutus habet contra tab. iure suo, & secundum tabulas: quod est mirabile: nec expectat prętęritum, vt ff. de cōtra tab. l. si post mortem, §. fin. & de legat. præstan. l. nonnunquam.

† Immo idē est, et si repudiat, vt est casus, in l. nonnunq. ff. de leg. posth. Ang.

SYL. ¶ Adde, qđ verior est opi. cōtraria, & cōior, quod non sit necessaria petitio, & probatur concludenter in d. l. nonnunquam, & in§l. non putauit. §. à primo, ff. de contra tab.]

e ¶ *Vt oportet.* s. masculi nominatim fœminæ inter cęteros, vt sup. de exhære. li. §. 1.

f ¶ *Exhæredatis.* Cum ergo matris prętęritio pro exhæredatione habeatur, vt sup. de exhære. li. §. vlt cessat ibi contra tabu. bono. poss. vt ff. contra ta. l. illud. §. ad testamenta.

Matris præteritio habetur pro exhæredatione.

SYL. ¶ Adde, quod assignatur ratio in §. ad testamenta, quæ declarāda est, vt p gl. aliter nō esset vera, hodie verò si mater ꝑtereat sine īfettione causæ habent contra tab. sicut ius dicēdi nullum, secūdū communē sētētia, vt per Ias. ī l. posthu. in 4. col. C. de contra tab.]

g ¶ *In potestate.* Emācipatis committētibus edictum, non aliàs, secundū Mart. vt ff. de contra tab. l. 3. §. si quis ex liberis. Sed Ioa. contra. nam nullum dicere possunt, & contra tab. suo iure habent, (i) vt ff. de leg. præst. l. si duo. & C. de lib. præ. l. maximum. Accur.

ADDITIO. (i) Dic, vt l. is, qui in potestate, ff. de leg. præstan. nam, vt hic est tex. clarus, licet pro emācipatis prætor adinuenerit bo. pos. quia erat eis necessaria, nō tamē voluit eam denegare suis: immo concessit in casu quo voluit, vt dictis iuribus: quia vocātur ad contra tab. non vocantur de iure ciuili, vt l. 1. §. vocantur, ff de contra tab. Angel.

h¶ *Repellit*, scilicet prætor. nisi sint instituti. & eis committatur edictum, vt ff. de contra tab. l. nō putauit. §. in adoptione, & §. vt autem. Item cōtra. ff. de cōtra tab. l. 3. §. si quis filio. Sol. vt sup. eo. §. at ij. Accur.

¶ Admonēdi tñ. Casum nō expedit figurare quia ista verba veniūt ad declarationē eorum, quæ dicuntur in §. at ij Not. summariū.

Item

Item qualiter procedit successio prætoria.]
a ¶ *Admonendi tn̄*: Licet hos duos, qui sequūtur, nō admiserim de iu. ciu. vt sup. eo. §. at ij. tamen admonēdi sumus, i. admonemus, &c.
b ¶ *Ad bonorum possessionem*. i. vnde liberi.

f ¶ *Sed ea omnia*. Quæ supra eodem, §. at ij. dicta sunt, & supra prox.
g ¶ *Aliquam*, quasi dicat, quædam correximus, quædam retinuimus.
h ¶ *Constitutione*. vt C. de adopt. l. pen.

c ¶ *Emancipati*. Qui sunt sui per prætorem, vt supra eo. §. emancipati.
d ¶ *Legitimos*, idest agnatos, vt inf. titu. 1. 1. respon.
e ¶ *Proximos*, Sic. ff. si ta. testam. leg. 1. sic ff. quis or. in bo. poss. ser. l. 1.
¶ Sed ea omnia.
STL. ¶ *CASVS*. nō figuratur, qa §. hic ponit correctionem Iustin. ratio. n. dubitādi erat ius antiquum: ratio verò dcidendi ponitur in versicu. inuenimus. Not. quòd filius datu in adoptionē extraneo retinet iura pr̄is naturalis. Itē, q̄ adoptat[9] ab extraneo ei succedit ab ītestato. Itē, q̄ adoptat[9] ab extraneo nō habet remedium cōtra testamētū patris adoptiui, si prætereat, vel exhæredetur, ratio assignatur in text. Item, qd necessitas exhæredandi, † & instituendi pueniτ ex filiatate. Item, qd adoptatus ab ascēdentibus transit hodie in potestatē, sicut de iure antiquo. Itē, quod duo vincula arctius ligant. Item, quod arrogatus transit in potestatem arrogantis, & ei succedit,]

† *aliàs tertio.*

¶ *Licet filius emancipatus adoptatus non possit venire ad bona patris naturalis per vnde liberi, vel vnde agnati, venit tamen p vnde cognati. h. d.*

¶ Admonendi tamē[a] sumus: eos, q in adoptiua familia sūt, q ve post mortē naturalis parētis ab adoptiuo pr̄e emācipati fuerint, ītestato parēte naturali mortuo, licet ea parte edicti: qua liberi ad bonorū possessionem[b] vocāt, non admittant, alia tn̄ parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocāt. Ex qua parte ita admittūt, si neq. sui hæredes liberi, neq. emancipati[c] obstent, neq agnatus quidē vllus interueniat. Ante. n Prætor liberos vocat, tā suos heredes, quā emācipatos: deinde legitimos[d] hr̄des: † deinde proximos[e] cognatos.

¶ *Adoptatus ab extraneo hodie non transit in potestatē suam: & ideò nec querelā habet, neque contra tabulas licet ab intestato succedat, sed quo ad patrem naturalē vetera iura seruātur, nisi fuerit adoptatus ab ascendente naturali. hoc dicit. Ang.*

¶ Sed ea omnia[f] qdē antiquitati placuerunt. aliq̄[g] autē emēdationē à nostra cōstitutione[h] acceperūt quā super ijs psonis † cōposuimus, quę à patrib. suis naturalib[i] in adoptionē alijs dātur. Inuenim[9] etenim nōnullos[k] casus, in quib. filij, & naturaliū parentum successionē, pter adoptionē amittebāt, & adoptione facilè p emācipationē soluta,[l] ad neutrius[m] pr̄is successionē vocabantur.[n] Hoc solito more corrigētes, cōstitutionē[o] scripsimus, per quā definiuimus, quādo parēs naturalis filiū suum adoptandū, alij dederit, integra oīa iura ita seruari, atq. si in pr̄is naturalis potestate permāsisset,[p]

i ¶ *Naturalibus*, & legitimis. Accur.
K ¶ *Nonnullos*. Id est aliquos. Accur.
l ¶ *Soluta*, scilicet post mortem, secus si ante, vt sup. eo. §. at ij. Accurs.
m ¶ *Ad neutrius*, vt supra eod. §. at ij. Accurs.
n ¶ *Vocabantur*. Hoc idem videtur etiam cōtingere hodie in casu, quem habemus infra eodem §. versicu. nostra autem. Cod. de adopt. l. penul. §. sed hęc. Sed dic, quod auus adoptās tenetur ei relinqre quartam, vt filio arrogato, vt infra eode. §. in versiculo nostro, ibi, quemadmodum, &c.
¶ Attende, qa loquuntur in arrogato. non enim redit in casu illo ad successionem patris naturalis aliquo modo, quia iam alteri quæsita est hæreditas, & quia pater testatus est ritè, nec debet decipi.
ADDITIO. Sed hāc reprobat glo. in d. l. penult. qa vbi dstituitur omni remedio, sibi imputet, qui se emancipari permisit.
o ¶ *Constitutionem*, scilicet prædictam.
p ¶ *Permansisset*. Nūquid ergo non permansit?

† *aliàs exposuimus.*
† *Ista gl. non est Accur.*

st? Respond. immo permansit, vt supra de adoptio. §. sed hodie. Sed hoc dicit referendo se ad factum. q. d. ac si de iure, & de facto in eius familia permansisset.

stitutione Diui P(i)j quartã ei dabat arrogator: quod hodie non est in vsu: immo idem hoc casu, vt & aliàs, vt hic, & C. de adopt. l. penult. §. quæ autem.

nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo [a] casu, vt possit ab intestato [b] ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo [c] facto, neque iure ciuili, [d] neque prætorio, [e] ex hæreditate eius aliquid p(er)sequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neq. inofficiosi [f] querela instituta: cum nec necessitas p(at)ri adoptiuo imponatur, vel h(ære)dẽ eũ instituere, vel † exhæredatum eum facere, vt potè nullo vinculo naturali copulatũ: neq. si ex Sabiniano senatuscõsulto [g] ex trib. marib. fuerit adoptatus. Nã & in huiusmodi casu, neq. quarta ei seruatur, nec vlla actio ad ei [h] persecutionẽ ei cõpetit. Nostra autem constitutione [i] exceptus est is, quem parens [k] naturalis adoptandum susceperit. Vtroq. enim iure tã naturali, quã legitimo, in † hac persona concurrẽte, pristina iura † tali adoptioni seruauimus, [l] quemadmodum [m] si paterfamilias sese dederit ad arrogandum, quę specialiter, & † sigillatim ex præfatę cõstitutionis tenore possunt colligi.

¶ *Olim nepos ex filia, vel pronepos ex nepte, vocabantur ad hære-*

a ¶ *Tantummodo*. Numquid eum in ius vocabit sine venia? Item numquid alimenta tali filio dare tenetur? Respond. non, per hanc literam, vt sup. de adop. §. sed hodie. † P. dicit contra.] ¶ Adde quo ad Veniam, quod tenetur petere quia nõ potest negari, quod ei non debeatur reuerentia: & licet non sit in potestate, non obstat pate: in matre: sed quo ad alimenta non tenetur. patet in versiculo tantummodo. Nec ratio Ioan. Fab. obstat, quia acquirit naturali patri.]

b ¶ *Ab intestato*. Idest simul cum alijs naturalib. vt C. de suis, & legitimis. l si testa. non; tamẽ succedit alijs consanguineis sui patris adoptiui, vt C. de adopt. l. penultima, §. sed si quidem. In fine Accursius.

ADDITIO. Hoc verum de iure nouo: secus de iure antiquo, vt ff. de adopt. l. qui in adoptionem.

c ¶ *Ab eo*. Scilicet adoptiuo patre.

d ¶ *Neque iure ciuili*. Quia non est in potestate sua.

e ¶ *Neque pratorio*. Quia non est emancipatus ab eo, vt sup. de exhær. lib in princ. & §. emancipatus, & §. fin.

f ¶ *Inofficiosi*. supra de inofficioso testam §. tam autem. contra Solu. illa intelligitur secundum distinctionem huius, §. vt ibi dicitur.

g ¶ *Sabiniano senatuscons*. Quod non habemus: sed dicebat, quod tres iuuenes arrogãti offerebantur, vt vnum eligeret: quo casu magna erat hæc solemnitas: vnde ex con-

* ¶ Alciat. lib. 4. Parer. cap. 3. hic legendum putat, Tribus manibus, q(uo)d scilicet, de patris naturalis manu in fiduciarij manum traderentur, qui deinde in manum, & potestatem adoptiui parentis dabat. Vnde in leg. vltima. Cod. d adoptio. dicitur, per tres mãcipationes adoptionem fieri. Verum Theophilus videtur legisse, maribus, vt plerique codices habent, intelligitque de dante in adoptionem vnum ex tribus suis filijs maribus.

h ¶ *Ad eius*, scilicet quartæ.

i ¶ *Constitutione*, vt Cod. de adoptio. l. penul. § si verò pater.

K ¶ *Parens*. Hoc in infinitum accipe, vt ff. de grad. l. iurisconsultus, §. parentes.

¶ Pro intellectu vide Præpo. Senen. in ȝ. casu. quæstio. fin. SYL.

l ¶ *Seruauimus*. Vt siue loco filij, siue nepotis adoptetur, habeatur, ac si verè naturalis esset, scilicet, filio præcedente nepotem, vt C. de adoptio l pen. §. quę autem in filio.

m ¶ *Quemadmodum*. Quasi dicat, sic transit, vt in hoc casu, qui sequitur.

¶ Item vetustas. ¶ *CASVS*. non ponitur in §. correctorio iuris antiqui, ius enim vetus dubitationem facit: ius nouum habet rationem expositam in text. ibi, non passi sunt talem contra naturam iniuriam. & ibi, qui non solum naturæ, sed etiam veteris iuris suffragijs muniuntur. Not. quod iniuriam naturę facit, qui plus diligit nepotes ex filio, & descendentes, quam ex fęmina. Itẽ, quod appellatione nepotum veniunt nepotes tam ex masculis, quam ex fęminis. SYL.

† Opinio nẽ istius SYL. gl. cõtra P. approbat Angel. hic quo ad primam quæst. indistictè, licet Io. Fab. videatur stare cũ P. Item quo ad secũdã, nisi operaretur ipsi patri adoptiuo, arg. l. in rebus, §. possunt. ff. commod. vel nisi pater naturalis egeret, & adoptatus non habeat vnde se ale re possit. arg. leg. pe. ff. de li. agno.

† aliàs hanc personam.

† aliàs in tali adoptione seruauimus.

† aliàs singulatim.

Item,

Item, quod stantibus descendentibus nullus transuersalis admittitur. Item, quod quando nepotes inter se succedunt, admittuntur in stirpes.

cederent, vt sup. prox. hoc. §.
m ¶ *Paulo*. Nota parum de tertia parte totius rei dici: sic in Authent. de exhib. & intro. reis. §. sancimus.
¶ Adde, quod aliàs etiam quarta pars dicitur

ditatem demum post agnatos: sed ex aliquibus constitutionibus vocabantur cũ diminutione tertię partis simul cũ alijs descendentibus: quam partẽ etiã minuebãt agnati trãsuersales: hodie vero est secus. Et isti tales descendẽtes succedũt in stirpes, nõ in capita, h. d. Aretin.

¶ Item vetustas[a] ex masculis progenitos plus diligẽs, solos nepotes[b] vel neptes, qui quę ex virili sexu dscedũt, ad suorũ vocabat successionẽ, & iuri agnatorũ eos anteponebat:[c] nepotes aũt, qui ex filiab. nati sũt, & pnepotes ex neptibus, cognatorũ loco cõnumerãs, post agnatorũ lineã eos vocabat,[d] tam in aui vel pauui materni,[e] quã in auię, vel proauię, siue paternę, siue maternæ[f] successionẽ. Diui aũt[g] Principes non passi sunt talẽ contra † naturã iniuriam sine cõpetẽti emẽdatione relinqre: sed cũ nepotis, & pnepotis nomen cõe sit vtrisque tam qui ex masculis, quam qui ex feminis descendunt, ideo eũdẽ gradum, & ordinem successionis eis donauerunt.[h] Sed vt aliqd amplius sit eis, qui non solũ naturę, sed etiã veteris iuris[i] suffragijs muniũtur,[k] portionẽ nepotum, vel neptũ, vel deinceps (de quib9 supra diximus[l]) paulo[m] minuẽdã esse existimauerunt,[n] vt min9 tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel † auia fuerat acceptura, vel † pater eorum, vel † auus paternus siue matern9, quãdo femina mortua sit,[o] de cuius hæreditate agitur: ijsq.[p] (licet soli sint) adeũtibus, agnatos minimè vocabãt. Et quẽadmodũ lex 12. tabularũ filio mortuo nepotes, vel pnepotes vel neptes, pnepotes vel pneptes ĩ locũ pr̃is sui ad successionẽ aui sui vocat.[q] ita & pricipalis dispositio in locũ mr̃is suę, vel auię, eos cum iã designata pr̃is tertię diminutione[r] vocat.

a ¶ *Item vetustas*. Correximus ius antiquum circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos, nunc circa vlteriores.
b ¶ *Solos nepotes*. In hoc male.
c ¶ *Anteponebat*. In hoc bene.
d ¶ *Vocabat*. Scilicet vetustas, non ciuilis iuris auctoritas, vt supra. sed prętorij, vt inf. titu. 1. §. sed quia.
e ¶ *Materni*. scilicet moriẽte masculo, de cuius bonis agitur, vt infra. §. proximo.
f ¶ *Materna*. scilicet moriẽte fęmina, vt infr. proxim. §. Accursius.
g ¶ *Diui autẽ*. Principes, vt, C. de suis, & legi. l. si defunctus: & C. de coll. l. illam
h ¶ *Donauerunt*. scilicet Principes: sed non idem commodum, vt sequitur.
i ¶ *Veteris iuris*. Id est legis 12. tab.
k ¶ *Muniuntur*. Nota duas rationes vincere vnam, vt supr. de adoptio. §. sed hodie, in fine.
** Declara, vt ibi annotauimus.]
l ¶ *Diximus*. .s. qnullo modo nisi in tertio ordine suc

munuscula l. si quis in suo. in pr. C. de inof. test. regulariter tamen dicitur arbitrio iudicis tanquam quid à iure indeterminatum, sed determinandũ pro qualitate rerũ, personarum, loci, & materiæ de qua agitur.]
n ¶ *Existimauerũt*. scilicet Principes.
o ¶ *Mortua sit*. Not. duos casus. Si enim moritur fęmina, nepotes, vel neptes ex masculis, vel feminis in nihilum olim, nisi post agnatos: hodie cum diminutione succedũt tertię partis. Si moritur masculus, nepotes ex filio tantum vocãtur cum diminutione tertię partis, vt hic dicitur.
** Adde gl. in ver. huiusmodi. in l. illam, C. de colla.
p ¶ *Iisque*. s. qui descendũt ex fęmineo sexu.
q ¶ *Vocat*. Vt sup. eod. §. cũ filius Accur.
r ¶ *Partis tertiæ diminutione*. Quod de hac diminutione tertię dicitur, corrigitur per sequẽtem §. secundum Mar. sed nos secũdum Bartol.

ST L.

† *Facit l. maximũ vitiũ, ibi qui. n. tales differẽtias inducunt C. de liber. pte.*

† *Si agitur de hæreditate patris ipsi9 auia.*
† *si agitur de hæreditate auia paterna.*
† *si agitur de hæreditate pro auia paterna. vel materna.*

dicimus sequen. §. loqui in quadã alia parte, quę debebatur agnatis, scilicet quarta: nõ autẽ de hac tertia: sed per authent. dicimus de hac tertia correctum, scilicet vt ęqualiter hodie veniũt, vt in Authen. de trien. & sem. §. neq; illo. collatio. 3. Accursius.

i ¶ *Habeant.* Immo in capita videtur diuidi, vt infr. eo. §. hoc etiam addendum, in fi. §. Sed ibi de collateralibus, hic de descendentibus loquitur.

¶ Sed nos, cũ adhuc dubitatio maneret iter agnatos, & memoratos nepotes, quartã partẽ substãtiæ defuncti agnatis sibi vendicantib. ex cuiusdã cõstitutionis [a] auctoritate, memoratã quidẽ constitutionẽ à nostro Codice segregauim[*], neq. inseri eã ex Theodosiano Codice ĩ eo cõcessimus: nostra autẽ cõstitutione [b] ꝓmulgata toti iuris eiꝰ derogatũ est, & sãximus, talib. nepotib. ex filia, vel pronepotibꝰ ex nepte, & deiceps, superstitibꝰ, agnatos nullam partẽ mortui successionis sibi vendicare: ne ij, q ex trãsuersa linea [c] veniunt, potiores ijs [d] habeãt, qui rectò iure descẽdunt. Quã constitutionẽ nostram obtinere, secundũ sui vigorem, & tẽpora, [e] & nunc sancimus: ita tamen, [f] vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit, [g] non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatẽ, similiter nos inter filios, & nepotes ex filia fieri distributionem iubeamus, vel inter oẽs nepotes, & neptes, & ĩter pronepotes, & ꝓneptes, & alias deinceps ꝑsonas: vt vtraq. ꝓgenies, matris, vel pr̃is, auię, vel aui portionẽ sine vlla diminutione [h] cõsequatur: vt si forte vnus duo ex vna parte, ex altera tres, aut quatuor extẽt, vnus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant. [i]

¶ *De legitima agnatorum successione.*

¶ *Deficientibus suis,*

a ¶ *Constitutionis.* Quam nõ habemus, vt sequitur.

* ¶ Extat tamen etiam hodie libro 5. C. Theodosiani, clausula subnexa supra memoratæ. l. si defunctus. Cod. de suis & legi. In hæc verba. Quod si hic defunctus, de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes, & pręterea filios non habebit: sed qui præferri nepotibus nõ possint, habebit agnatos. hi in quandam Falcidiam, & in dodrãtem nepotes iure succedant, quæ quidẽ clausula omissa fuit in C. Iustiniani, vt dicitur hoc loco.

b ¶ *Constitutione.* Vt Cod. de suis & leg. l. fin.

c ¶ *Transuersa linea.* Sic in Authent. de nõ eligen. §. cum igitur circa fi. col. 1.

d ¶ *Iis.* scilicet nepotibus, & pronepotibus ex filia.

e ¶ *Et tempora,* vt in futuris casibus tantum valeat, vt C. de suis, & legi. l. vlt. Accurs.

f ¶ *Ita tamen,* vt quemadmodum hoc, quod sequitur, est referendum supra ad vers. Diui. non ad proximum.

g ¶ *Antiquitas statuit,* sup. eo. §. cum filios.

h ¶ *Diminutione.* s. quartæ, quæ debebatur agnatis, non tertiæ, quæ debebatur patruis, vt supra proxim. §. diximus.

ADDITIO. No. quòd non tantũ nepotes, sed ꝓnepotes succedunt in stirpes, & veniunt per repræsẽtationẽ, cuius contrarium videtur dici in Authẽt. de hær. ab intest. venientibus, §. huiusmodi. Ang.

De legitima agnatorum successione.

Continuatio.

¶ Supra titulo proxim. dictum est, qualiter succedãt sui hęredes, siue liberi: verum quia post suos vocantur prius agnati, quam cogna. vt inf. eo §. fi. & l. 1. §. post suos, ff. de suis & l. ideò post tit. præce. posuit istum. Aretin.

Diuisio.

Si nemo. ¶ Totus iste tit. diuiditur in 7. partes. Primò, quãdo admittitur agnatus. Secundò, quis est agnatus. Tertiò, vsque ad quorũ gradũ agnati veniunt, & vsq; ad quotas ꝑsonas feminas deuoluantur, tam de iure vetustissimo, & de iure ꝑtotis, quam etiam media iuris prudẽtia 12. tab. & tempore Iustini. Quartò, quod generi agnatorum Imperator addidit vnũ cognatum. Quintò, ꝙ l. 12. tab. ꝓx. agnatus vocat, & quis dicat proximus. Sextò, ꝙ ex l. 12. tab. proximo repudiante sequens non admittebatur, hodie verò sic. Septimò, ꝙ filij emancipati hæreditas est legitima patri. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi, Cæterum. Quarta ibi, Hoc etiam addendum, Quinta ibi, Si plures

hæreditas defertur ad pximos agnatos, qui dicuntur coniuncti per masculos etiã adoptiuos: dummodo sint proximiores. h.d.

SI nemo[a] suus[b] hæres, vel eorũ, quos inter suos hæredes prętor,[c] vel constitutiones[d] vocant, existat,[e] qui successionem[f] quoquo modo[g] amplectatur, tunc ex lege † duodecim tabularum ad agnatum[h] proximum[i] pertinet hæreditas.

¶Sunt autem agnati[k] (vt primo quoque libro[l] tradidimus cognati per virilis sexus personas cognatione[m] cõiuncti, quasi à patre cõnati. Itaque ex eodem patre nati fratres, agnati, sibi sunt, qui & consanguinei[n] vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Itẽ patruus fratris filio, & inuicem[o] is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam consobrini[p] vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus agnationis puenire poterimus.

plures sint. Sexta ibi, Placebat. Septima ibi, Ad legitimam,

¶CASVS. non figuratur in prin. tanquam l. tradente regulam notissimam in materia successionum, & definiente, qui sint agnati, sed in versic. 2. etiam. dubitatio fuerat ex eo, quia ille, qui nondũ natus est, non potest dici agnatus morienti, quia non entis nullæ sunt qualitates. Sed cõtrarium dicitur, quòd imo debet dici pximior, quia hic §. intelligendus est, vt intelligit glo. in eo, qui tẽpore mortis cõceptus est, quo stante, qui in vtero ẽ, habetur fictione iuris pro iã nato quo ad commoda sua: & reuera est in rerum natura, licet non sit editus: & sic q̃ dicuntur hic, locum habent in iam concepto tẽpe mortis: quæ dicũtur in cõtrario, in non cõcepto, prout optimè declarat Iurisconsult. in l. 1. §. si quis proximior. ff. vnde cognat. Not. quod prima causa successionis est suorum qualitercunque sit suus: Item quod deficientibus descendentibus ex lege 12. tabula, vocantur priores agnati. Item qui sint agnati. Item, quod sufficit allegare librum. Item qui sit frater consanguineus. Item, quod qualitas adiuncta verbo debet determinari secundum tempus verbi. Item, quod inter naturalem, & adoptiuum est agnatio.]

† *aliàs vnde legitimi, & non cognati.*

† *Quell. 1. Rheto. ad Herẽ ĩ hac verba refertur: si præfa. intesta. moritur, familia, pecuniaque eius agnatorũ, gentiliumq. esto.*

a ¶ *Si nemo* et vnus, vt ff. de te. tu. l. si nemo.
b ¶ *Suus*. sup tit. 1 §. 1. Accurs.
c ¶ *Prætor*. sup. ti. 1. §. emancipati.
d ¶ *Constitutiones*. supr. tit. 1. § 1. vers. quibus connumerari. & §. item vetustas. versicul. Diui.
e ¶ *Existat*. Dico & amplectatur: nam hæc duo necessaria sunt.
*¶ Quod ait, existat, intellige, si nec existere speretur. lege secunda, in princip. ff. de su. & le.]
f ¶ *Successionem*. defuncti.
g ¶ *Quoque modo*, Scilicet ciuili, vel prætorio iure.

h ¶ *Agnatum*. Capite non minutum, vt ff. de suis & legi. hær. l. capitis.
Verba. L. 12. tab extant in l. pronunciatio. §. 1. de verb. sig. & lib. 1. Rhet. ad Hæren.
i ¶ *Proximum*. id est qui proximior est defuncto. infra eod. §. si plures, & §. proximus. Intellige, scilicet tẽpore mortis, vt d. §. prox. & supr. titu. 1. §. ita demum. & not. gl. Bartol. & alij in l. qui se patris, Cod. vnde liber.
**Verum probãda sit proximitas, an sufficiat probare se agnatũ esse, dicas, quòd si extraneus possideat, satis erit probare simpliciter se esse fratrẽ, aut aliàs agnatũ, si controuersia sit inter duos agnatos vtique qui obtinere velit, ei incũbit pbare se ppinquiorem esse. Alci. l. prox. de verb. sig. & latius Tiraq. de retrac. §. 12. glos. 1. num. 5. & 6.
K ¶ *Sunt aũt agnati*. Sic ff. de le. tu l. sunt ãt.
l ¶ *Libro* Vt sup. de leg. agn. tut. § sunt.
m ¶ *Cognatione*. Cognatio est genus, agnatio species. Vnde quisquis est agnatus, est cognatus, sed non conuertitur.

Cognatio est genus, & agnatio species.

n ¶ *Consanguinei*. Quasi ex eodem sanguine nati: cæteri agnati † non dicuntur consanguinei, vt ff. de suis, & legi. l. 2.
¶ Vterini enim non dicuntur consanguinei l. post consanguineos, in princ. ff. de suis & le. declarat Bart. & Aret. in l. cum quidam. §. quod dicitur ff. de acq. hæred.

† *Vide gl. inf. de succes. cogn. §. vulgo. in ver. spẽs.*

**Hinc est, qualibi dr̃ cõsanguinitatis ius eẽ spẽm agnationis. §. vulgo. int. q suc. cog. aliàs cõsan. appellant quoquo mõ sãguine cõiũcti siue ex latere pr̃is, siue mr̃is, siue quocunque alio gradu, & sexu se attingãt, vt tot. ti. extra de cõs. & aff. & ita intelligit cõis vsus loquẽdi Bar. & alij in l. cũ q dã. § q dr̃. de acq. hęr. inde cõsanguinitas p coniunctione sãguinis & pr̃ni & mr̃ni. l. 1. & l. consanguinit. C. de le. hær. & inst. tit. 2. in princ. vers. consanguineis.
o ¶ *Inuicem*. l. filius fratris patruo.
p ¶ *Etiam consobrini*. Impropriè, vt infr. de gra. cogna. §. 4.

a ¶ *Iura consanguinitatis*. Scilicet ad suos fratres prius natos: ad reliquos verò agnatos agnationis tantum ius acquiritur, vt supra proximo diximus. Et est verum hoc, si viuente eo, de cuius hæreditate agitur, concepti saltē erant, vt ff. de suis & legiti. hæred. l. Titius & ff. vnde cogna. l. 1. §. fi qs proximior. Accursius.
* * Adde §. cum autem. vbi glo. supra titu. 1. & latius Tiraquel. de retra. lign. §. 1. glo. 9 nu. lxxxj.
ADDITIO. Aliàs ex persona sua non succedit, sed bene ex persona patris. Ang.
b ¶ *Non tamen*, quamuis agnati vocentur ad hereditatem, non tamen &c.
ADDITIO. Et sic no. secū dum Ang. dispositionem absolutā debere intelligi secundum ordinis prærogatiuā. Quod facit ad eum, qui accipit in emphyteusim vel cui legatur aliquid pro se & filijs suis, vt videantur esse vocati secundum ordinem charitatis.
c ¶ *Dat lex*. Idest 12. tab.
d ¶ *Sed ijs*. Et omnibus ijs, vt infra eodem §. si plures.
e ¶ *Certum*. Quod est etiam, scilicet facto testamento, quod euanuit, quod dic, vt infr. §. proximus.
f ¶ *Per adoptionem quoque*, quasi dicat non solum iure naturali cōstituitur agnatio, sed etiam ciuili, vt per adoptionem. s. quam libet iure isto, vt digest. de adopt. l. prima, & supra de adopt. in princip. sed hodie per hoc tantum, ex qua transit in potestatē arrogatoris, vt supra titu. 1. §. sed ea. versic. nostra autem, sed tamen licet non fiat agnatus, scilicet hodie, quia non transit in potestatem extranei arrogantis: succedit tamē ab intestato patri tantum, non alijs patris agnatis, vt C. de adop. l. pen. §. sed si quidem. Accurs.
** Animaduertas, quod Accur. cōfundit verbum arrogandi cum verbo adoptandi, nam arrogatus transit semper in potestatem arrogantis, §. pen. sup. de adop.

† aliàs proximiori.
† aliàs quin hi.

¶ Ij etiā, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis [a] nanciscūtur. ¶ Non tamē [b] omnibus simul agnatis dat lex [c] hereditatē, sed ijs, [d] qui tunc † proximiores gradu sunt, cum certum [e] esse cęperit aliquem intestatum decessisse. ¶ Per adoptionem quoque [f] agnationis ius consistit: veluti inter filios naturales [g] & eos, quos pater eorū adoptauit: nec dubiū est, quin † impropriè cōsanguinei appellentur. Item si quis [h] ex cęteris agnatis suis, veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui lōgiore gradu est, adoptauerit aliquem † agnatus inter suos † hæredes esse [i] non dubitatur. ¶ *Agnata præter sororem ad successionē defuncti ab intestato per mediam iurisprudentiam excludebatur, licet beneficio Prętoris Vnde cognati suorum & agnatorū gradibus deficientibus, admittebatur: postea verò per constitutiones imperiales in successione: Vnde agnati sublata est differētia sexus: cōnumerātur aūt inter agnatos descendētes ex sororibus ēt vterinis si primo gradu sūt. h. d.* ¶ Cæterū [k] inter masculos qdē agnationis iure hęreditas, ēt si longissimo gradu [l]

g ¶ *Naturales*. Et legitimos, non tn̄ emancipatos vt ff. de gra. eo. l. si filium.
h ¶ *Item si quis*. Non solum pater, de quo dictū est.
i ¶ *Suos hæredes esse*. id est, agnascitur alijs agnatis adoptantis, & eis cognatus fit, vt ff. de adoptio. l. qui in adoptionē.
¶ Cæterum.
¶ CASVS. non figuratur in l corrigente. Habes. n. in tex. rationes vniuscuiusque l declarat. n. V. iura. Ius 12. tabu. quod pariter vocabat masculos agnatos & agnatas fœm. i. ex virili sexu descendētes, etiam vltra sorores: secundū ius erat media iuris prudentia, quæ restrinxit successionē agnatorum, vt vltra sororē nō succederēt, ita cōmodius erat &c. vt dr̄ in tex. iō sorores ex benignitate successibiles fecit, quia in 1 grā du, reliqua sexclusit; Tertiū fuit ius ptoris, q cōpatiens fœminis non vocauit eas inter agnatos, sed illis deficientibus inter cognatos: Quartū fuit constō Iustin. q. considerata īdētitate gradus & naturæ voluit, q agnates ēt vltra sorores, pariter succedāt cū masculis Quintū est ius authenticorū hodie vigēs, q remouit dr̄a sexus, & pariter succedere voluit sin gradus prærogatiuā. Not. collige ex prædictis & ex sūmario. Itē, q bona simplicitas est amica lj. Item, qui dicat germanus. K ¶ Cęterum. id est certè, vel aliter, lex quidē 12. tabu. deferebat hæreditatem agnatis proximis, sed media iurisprudentia cum distinctione: & ideò hic dixit certum, pro sed.
l ¶ *Longissimo gradu*, Id est decimo, vt inf. de succ. cognato, §. si.

† aliàs agnatos.
† aliàs deest hæredes.

Str L.

a ¶ *Fæ-*

sint, vltrò citroque capit: Quod ad fęminas[a] verò attinet, ita placebat,[b] vt ipsę cōsanguinitatis[c] iure tātum capiāt hęreditatē, si sorores sint, vlterius nō capiāt: masculi autem ad earū[d] hæreditates, etiam si lōgissimo gradu sint: admittantur. Qua de causa f̄ris tui, aut patrui tui filię, vel amitę tuæ h̄rditas ad te ptinebat, tua[e] verò ad illas non pertinebat. Quod ideò ita cōstitutum erat, quia cōmodius videbat̄ ita iura constitui, vt plerumque[f] hæreditates ad masculos[g] confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas[h] quasi extraneas repelli, Prætor eas ad bonorum possessionē admittit ea parte, qua p̄ximitatis[i] nomine bonorū possessionē pollicetur: ex qua parte ita, scilicet admittūtur, si neq. agnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat.[k] Et hæc quidem[l] lex 12. tabularū nullo modo itroduxit, sed simplicitatē[m] legibus amicam amplexa, simili modo oēs agnatos, siue masculos, siue fęminas, cuiuscūq. grad⁹, ad similitudinē suorū inuicē ad successionem vocabat. Media autē iurisprudentia, quæ erat quidē lege 12. tabul. iunior,[n] Imperiali autē dispositione † anterior,[o] subtilitate quadā excogitatā, pręfatam[p] differētiā inducebat, & penit⁹ eas à successione agnatorū repellebat, omni[q] alia successione incognita: donec Prętores paulati asperitatē iuris ciuilis[r] corrigentes, † siue qd̄ deerat adimplentes, humano proposito aliū ordinem suis edictis addiderūt, & cognationis linea p̄ximitatis nomine introducta, per bonorum possessionē eas

a ¶ *Fœminas*. Agnatas.
b ¶ *Ita placebat*. Not. Cautè dicit placebat, & non placet, vt inf. eod. §. vers. nos verò. & hoc erat per mediam iuris prudentiam, non per l.12.tabu. neque per prætorem, vt inf. eo. §. vers. & hæc quidē, & ver. media.
c ¶ *Consanguinitatis*, idest agnationis.
** Pro hac expositione facit. l. 1. C. de legi. hær.
d ¶ *Earum*, scilicet fęminarum.
e ¶ *Tua*, scilicet hæreditas.
f ¶ *Plerumque* hoc propter cōsanguineas sorores, de quibus modò dixit.
ADDITIO. Et hinc sumit ratio statutorū communiter p Italiam, quod stantibus masculis fęminæ non succedāt, q̄a statuta ex parte masculorum sīt fauorabilia, & ex parte fęminarum odiosa, vt hic per Ang.
g ¶ *Ad masculos*, sic, supr. tit. primo, §. itē vetustas.
* Quia nostra interest, & priuatim, & publicè, vt salua sit familiarū dignitas, l. 1. §. sed & si seruus, de ven. inspi quæ absque diuitijs cōseruari nō potest, Bal. in id multa allegās inter cōs. Angel. consil. 68. repertito cons. 281. col. 2. facit. leg. si in empt. ff. de mi.
h ¶ *Eas*, idest agnatas fęminas.
i ¶ *Proximitatis*. Idest cognationis.
** Adde pro hac interpretatione text. in §. vlt. & ibi glos. infra de succ. cogna. & in ti. de ser. cogn. in princ. vbi etiam glo. In vsu enim iuris est, vt proximitatis noīe de cognatione specialiter intelligamus, l. 1. & l. ad intestati. C. de leg. hær. & inf. hoc, §. ibi, & cognationis linea proximitatis nomine introducta.]
K ¶ *Interueniat*. nec aliquis suorum. vt sup. tit. §. admonendi in fin. §.
l ¶ *Et hæc quidem*. quę scilicet in §. cęterum, & §. sed quia, dicta sunt.
m ¶ *Sed simplicitatem*. remota differētia agnatorū inter masculos & fęminas, sic sup. de fideicō miss. hered. §. sed quia stipulationes.
n ¶ *Iunior*. Et sic no. qd̄ lex 12. tabularum est vetustior, quam media iurisprudētia, & quam ius prætorium.
*¶ Viglius. per mediam iurisprudētiam intelligit prudētiū interpretationes, quas communi nomine ius ciuile vocamus.]
o ¶ *Anterior*. idest constitutione anteriori infr. scripta, quæ est Cod. de leg. hæredib. leg. lege 12. tabul. Accurs.
p ¶ *Præfatam*, scilicet dicta supra eodem §. cæterum.
q ¶ *Omni*. Nam ordo cognatorum nō erat adhuc. Vel dic etiam deficientibus agnatis † ipsi tamen non vocabantur.
r ¶ *Iuris ciuilis*, idest mediæ iurisprudentiæ, quòd scilicet ciuile dicitur, vt ff. de orig. iur. l. 2. hæc disputatio, Accurs.

† aliàs antiquior.
† Epanorthosis.
† aliàs ipsa.

a ¶ *Iis*, l. mulieribus agnatis vltra sorores.
b ¶ *Vnde cognati*. sic dicta, quia per eam cognati vocantur. Accursius.
c ¶ *Nos verò*. Hic Iustinianus loquitur.
d ¶ *Laudamus quidem pratores.*

ADDITIO. Nota quod ille est laudandus qui est inuêtor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licet non æquè perfectè adinuenerit, quia facile est inuentis addere, vt l. 1. C. de vet. iure enucl. Ang.

Inuêtis addere facile est.

e ¶ *Huic causa*, idest expulsioni agnatorum.
f ¶ *Quare etenim*. Bene dico fore prouidêdum agnatis fœminis, quare etenim, & cæt.
g ¶ *Titulis*. id est nominib. Accursius.
h ¶ *Constitutis*, idest ordinatis. Accursius.
*¶ Æqua lance prouerbialiter dicimus de ijs, quæ similia sunt]
i ¶ *Dabatur*, id est concedebatur. Accurs.
K ¶ *Aditus*. Certè nô erat ratio iusta, vel sufficiens licet aliqua sit, vt sup. eo. §. cæterum, in fine.

† *Hinc no. Doct. quod illa interpretatio tanq̃ benignior ampleãtenda, est, qua reuertimur ad ius antiquum, et cõmune.*

l ¶ *Constitutione*, vt C. de legi. hæred. l. lege 12. tabul. Accurs.
m ¶ *Simili modo*, idest hinc inde. Vel dic, ita fœminæ, vt mares.
n ¶ *Consanguinitatis*, Idest, licet non sint sorores, quæ germanæ vocantur, quasi ex eodem germine natæ.

adiuuabât, & pollicebantur ijs[a] bonorum possessionẽ, quæ vnde cognati[b] appellatur. Nos verò[c] legem 12. tabul. sequẽtes, & eius vestigia in hac parte conseruãtes, laudamus quidẽ Prętores[d] suæ humanitatis, nõ tamẽ eos in plenum huic causæ[e] mederi inuenimus. Quare etenim[f] vno eodemq. gradu naturali concurrẽte, & agnationis titulis[g] tam in masculis, quã in fęminis, ęqua lance cõstitutis,[h] masculis quidẽ dabatur[i] ad successionem venire omniũ agnatorũ, ex agnatis aũt mulieribus nulli penit⁹, nisi soli sorori, ad agnatorum successionẽ patebat aditus?[k] Ideò nos in plenũ omnia reducentes, & ad ius 12. tabularũ eandẽ † dispositionẽ exequãtes, nostra constitutione[l] sancimus, omnes legitimas personas, idest per virilẽ sexũ descẽdentes, siue masculini generis, siue fęminini sint, simili modo[m] ad iura successionis legitimę ab ĩtestato vocari secũdũ sui grad⁹ pręrogatiuã: nec ideò excludendas, qa cõsãguinitatis[n] iura, sicut germanę, nõ habẽt. ¶ Hoc etiã addendũ nostræ constitutioni existimauim⁹,[o] vt trãsferatur vnus tantum modo[p] gradus à iure cognationis in legitimam[q] successionem. vt nõ solũ fratris filius, & filia (secundũ quod iã definiuimus) † ad successionẽ patrui vocentur, sed ẽt germanę,[r] consãguinęę, vel sororis vterinę[s] fili⁹ & filia soli, & nõ deinceps[t] psonæ, vnà cum his ad iura auũculi sui pueniant: & mortuo eo, q patru⁹ qdẽ est suis fr̃is filijs, auũculus autem sororis suę soboli, simili modo ab vtroq. latere succedãt, tãq̃[u] si oẽs ex masculis descẽdẽtes, legitimo iure veniãt, scilicet, vbi

o ¶ *Existimauimus*, vt C. de leg. hæred. l. lege 12. tab. § 1. & §. in his.
p ¶ *Tantummodo*, idest non vlterior, proximior tamen sic: vt ipsæ sorores, vel fratres, vterini, vel vterinæ, vt sequitur, vt C. de leg. hæred. l. fin. §. sed neque.
q ¶ *In legitimam*. successionem, scilicet agnatorum.
r ¶ *Germanæ*, idest natæ ex eodem patre, & matre cum defuncto.
*¶ Verius est hic intelligi de sorore ex eodem patre nata, licet nõ ex eadẽ matre, quod indicat verbum, consanguineæ dictioni germanæ annexum, Iustinia. enim modò germanę modo sororis nomine vtitur, vt vitet tautologiam, non quod ex se diuersa significent.
s ¶ *Vterinæ*. i. natæ ex eadẽ matre tãtum.
t ¶ *Deinceps*, id est vlteriores, siue in gradu remotiores.
u ¶ *Tanquam*.

ADDITIO. Not. ex hoc textu, quòd isti improprię sunt agnati: & ideò non cõprehenderentur in statutis loquentib. de agnatis. Ang.
** Adde idẽ eẽ in fratre vterino, itaq. si (v. g.) lex municipalis pfetat agnatos quocũque gradu cognatis exterq. consanguineus, & frater vterinus, responsum est, vterinũ nõ succedere, cessat enim in eo agnationis conseruãdę ratio; quę sola legislatorem mouit, Bald. l. lege, C. de legi. hær.]

† *Supra eo. §. sic.*

a ¶ Super-

frater & soror superstites [a] non sunt. His etenim personis precedētibus, & successionē admittentibus, ceteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita [b] diuidenda.

¶ *Lege 12. tabul. gradus proximior vocatur, & in eo gradu si plures sunt, omnes admittuntur. h.d.*

¶ Si plures[c] sint gradus agnatorū, aperte lex 12. tabul. proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris fili9, aut patru9, frater potior habetur. [d] Et quamuis singulari numero† vsa lex 12. tabul. proximum vocet, tñ dubium nō est, quin si plures sint eiusdē gradus, oēs admittātur. Nā & propriè proximus ex plurib. gradibus intelligit', & tamen non dubiū est, quin licet vn9 sit gradus agnatorū, ptineat ad eos hr̄editas.

¶ *Proximus inspicitur tēpore testamenti destituti, quando testamentū factum est, aliàs autem tempore mortis testātis. Aret.*

¶ Proximus [e] autem (si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit) per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, de cuius hæreditate queritur. [f] Quod si facto testamento quisquam decesserit, per hoc tēpus requiritur, quo certū esse ceperit nullū ex testamento heredē exiturum. Tunc enim[g]

Filij tui succedūt cū patruo & in stirpes fit diuisio.

a ¶ *Superstites.* Hoc corrigitur per auth. cessante. C. de leg. hær. quia cum his admittuntur. Itē & in alio, quod subijcitur, hic. §. corrigitur, quia in stirpes fit diuisio hodie, sed post hos filios fratrum fit diuisio in capita. vt in authē de hær. ab itestato veni. §. reliquum colla. 9. & in authēt. vt fratrum filij, §. 1. coll. 9. Vel dic, quod dicitur in auth. in stirpes diuidi, verum est quando cum alijs. s. patruis vocantur nepotes, aliàs in capita, vt hic.

SYL.

Dic quod in hoc articulo variæ fuerunt doctorū sententiæ, an scilicet quando filij pluriū fratrum succedūt patruo succedant in stirpes vel in capita. Io. Fab. hic dicit cōmunem opin. esse, quod inter filios fratrum hæreditas in stirpes diuidatur. inter ceteros vlteriores grad9 in capita. Bal. verò dicit hic opi. cōem esse gl. hic. Tu verò tene opin. glo. quam defende vt per Prepos. Senen. In 7. casu q. 6. per torum. & ego aliàs disputaui hanc conclusionem.

† verba l. retulimus sup. tit. 1. §. 1.

b ¶ *In capita*, sup. ti. 1. in fi. contra. Solu. ibi de descendentibus loquitur, hic de collateralibus.

SYL.

¶ Si ergo vis scire, quando in capita, & quādo in stirpes hæreditas deferatur, dic, ꝙ quādo descendentes vocantur ad hæreditatem ascendentium diuiditur in stirpes. §. cum filius, sup. tit. 1. quando verò ascendentes soli vocantur, seruatur dispositio. §. consequens in auth. de hæred. ab intestato veni. quando verò ascendentes cum transuersalibus, diuisio fit in capita, §. si vero. d. auth nisi essent ēt premortui fratris filij, qui vocārut ad partem patris, auth. vt fra. filij. quādo verò succedunt plures collaterales in diuersis gradibus, fit diuisio in stirpes, quando verò sunt eiusdem gradus, est q. gl. præce. dic vt ibi.

** Varias opin. Doct. circa hoc refert Tiraq. in tract. de retra. lign. §. 11. gl. 12. quem omninò videas, quotiescunq. inciderit aliqua quæstio huius rei, quia diligentissimè omnium hanc materiam pertractauit.]

c ¶ *Si plures*. sint sic in auth. de hære. ab iresto. veni. §. si vero neq. fratres. collat. 9. & ff. de suis & legi. hæred. l. 2. §. hæreditas.

d ¶ *Habetur*, hoc corrigitur vt sup. dixi per auth. cessante. Accur. Not. ꝙ hæc correctio non habet locū in fideic ōmissis, & sic in dispositione testamentaria. Rub. Alex. cōs. 37. 38. 39 & 40.

** Adde huic text. ꝙ proximus est, quem nemo antecedit, & proximi appellatione etiam ille cōtinetur, qui solus est. l. proximus. & l. proximi. de verb. sign.

¶ Proximus āt.

¶ CASVS. In §. regulam tradente non esset figurādus, tamen ratio dubitandi poterat esse ex eo, qa videbatur semper inspiciendū tempus mortis illa ratione, quia quamuis testamentum destituatur, postea tamen re vera non dicitur tūc decedere intestatus, sed defertur hereditas à morte. l. hæres quādoque. ff. de acquiren. hæredita. cuius contrarium dicitur, quia tunc est inspicienda proximitas, quando hæreditas defertur. Nota summarium, & text.]

e ¶ *Proximus*, sic sup. tit. 1. §. cum autem.

f ¶ *Quæritur*. sic sup. eo. §. non tamen.

g ¶ *Tunc enim*, scilicet cum non aditur hæreditas ex testamento.

* ¶ Adde, ꝙ in quibusdam vetustis codicib.

verba

verba textus ita se habent. Tunc enim etiã propriè &c. cui cõgtuit quod scribit Vulpianus in l. i. in princ. ff. de suis & legiti.
a ¶ *Longo tempore*. Id est post mortem.
¶ Placebat. ¶ *CASVS*. solum literaliter figuratur in §. corrigẽte, præsertim q̃a habet rõnes correctionis, ibi, cum satis absurdum. Nota summariũ, & bene attendãtur verba tex. quia sunt satis obscura.]

f ¶ *Sed nos*. loquitur Iustinia.
g ¶ *Protulimus*. s. in Græco.
h ¶ *Cum satis*. ratio prima.
i ¶ *Apertum est*. s. successorium edictum de persona in personam.

propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore [a] declaratur. In quo spacio temporis sæpe accidit, vt proximore mortuo proximus esse incipiat, qui moriente testatore nõ, erat proximus.

¶ *Hodie locus est successorio edicto de persona in personam, licet olim esset de ordine in ordinem. h.d.*

¶ Placebat [b] autem in eo genere [c] percipiẽdarum hereditatũ † successionẽ non esse, [d] id est, vt quãuis pximus, q secundũ ea, quæ diximus, vocatur ad hr̃ditatem, aut spreuerit hereditatẽ, aut anteq̃ adeat dcesserit, nihilo magis [e] legitimo iure sequẽtes admittantur. Qd iterum Prętores impfecto iure corrigẽtes, non in totũ sine adminiculo relinq̃bãt, sed ex cognatorũ ordine eos vocabãt, vt pote agnationis iure eis recluso. Sed nos [f] nihil pfectissimo iuri decesse cupientes, nostra constitutione, quam de iure patronatus humanitate suggerente protulimus, [g] sancimus successionem in agnatorũ hęreditatibus non esse eis denegandam, cũ satis [h] absurdum erat, quod cognatis à Prętore apertum est, [i] hoc agnatis esse reclusum, maximè [k] cũ in † onere quidem tutelarum & primo gradu [l] deficiente, & sequens † succedit, & quod in onere obtinebat, non † erat in lucro permissum.

¶ *Hodie parens præsumitur contracta fiducia emancipare semper, & ideò vocatur ad successionem, licet olim secus esset. hoc dicit.*

¶ Ad legitimam [m] successionem nihilominus vocatur etiã parens, [n] qui cõtracta fiducia filium, vel filiam, nepotẽ, vel neptẽ, ac deinceps emãcipat, quod ex nostra constitutione [o] omninò inducitur, vt emãcipationes liberorũ sẽper videãtur quasi

b ¶ *Placebat*. scilicet ex leg. duodecim tabularum.
c ¶ *In eo genere*. scilicet iure successionis.
d ¶ *Successionem non esse*. Id est successorium edictũ inter agnatos locum nõ habet scilicet de persona in personã, sed inter cognatos sic, vt inst. sequitur, & ff. de success. edi. l. 1. §. quibus, sed de ordine in ordinem, seu capite in caput sic, † vt de liberis in agnatos, de agnatis in cognatos, & post in virum & vxorem, vt sequitur, vt ff. si tab. testa. nullæ extabu. l. 1. 1. resp.
¶ An autem iste §. habeat locum in suis, est pulchra disputa. quã late attingit post alios Lud. Gozad. in repe. leg. qui se patris. C. vnde li. in 24. col. & seq.]
e ¶ *Nihilo magis*. Id est non ideò magis.

K ¶ *Maximè*. ratio secunda.
l ¶ *Gradu*. agnatorum.
m ¶ *Ad legitimã*. Est enim filius agnatus patri proximus, vt ff. de suis & le. l. filius. non tollitur per capitis diminutionẽ, sicut neq. inter fratres, vt hic, & C. de legi. tut. l. 4. Accur.
¶ Adde, quod docto. ex hoc text. inferunt patrẽ vt agnatum succedere filio emancipato, quòd est falsum, vt late probat & interpretatur hunc text. Præs. Sen in 8. casu, q. 9.]
n ¶ *Parens*. secus, contra, vt sup. ti. 1. §. emãcipati.
ADDITIO.
Et erat ratio diuersitatis q̃a pater multum conferebat filio per emancipationem se expoliãdo priuilegijs pat ię potestatis, ideò ne recompensationem admittebatur: ad eius hæreditatem. Ang.
o ¶ *Constitutione*, vt Cod. de emancipat. liber. l. finali. Hoc idem refertur, intra de bonor. possess. paragr. quæ autem.

a ¶ Con-

ST L.

Successorium edictum.

† *aliàs successioni locum.*

† *Not. p euidentia, q̃d caput siue ordo ẽ generalius & sũt quatuor, vnde liberi, vnde agnati, ST L. cognati, & vnde vir, & vnũ qq. dcorum continet sub se plures gradus, puta ĩ Vnde libe. sunt primo filij, scdo nepotes, tertio pne-*

potes & deinceps, & eodẽ modo in quolibet capite.

Filius est agnatus patri.

ST L.

† *aliàs onus.*

† *aliàs succedat.*

† *aliàs eodem.*

a ¶ *Contracta fiducia*. Sic dicendo: Ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo. vel etiā sic, Emancipo te contracta fiducia.

SYL. * ¶ Declara vt dixi, supr. tit. de leg. par. tut. & tit. sequen. tam in Comment. quam in Ann. nam fiducia vocaturis cōtractus, quem vulgo pactum de retrouendendo dicimus. itaque quoties pater in emancipatione, quæ olim per imaginarias vēditiones fiebat, de quibus dixi latè in Annot. & retuli, supra quibus modis ius pa. pot. sol. §. præterea, cū emptore illo imaginario pa ciscebatur de remācipādo sibi filio, vt scilicet ipse, nō autem emptor illum manumitteret, contracta fiducia emācipare dicebatur, quo casu pater naturalis, qui filium ita in seruilem casum deductum recipiebat receptūque manumittebat loco patroni habebatur, eademque iura in eius bonis acquirebat, quæ à l. 12. tabul. tribuuntur patrono in bonis liberti. Hinc successio filiorum sic emācipatorum hoc loco vocatur legitima, quia ex le. 12. tabul. deferri intelligitur exemplo successionis libertorum. infr. de succ. lib. in princi. sicut & ipsa tutela, supra de l. par. tut.]

† alias Tertyll.

† Istá gl. non est Accursij, sed additio parū ad hūc tex. ptinens.

b ¶ *Non aliter*. † quod non erat rectum, vt ff. de reg. iur. l. secundum naturam, & sup. de legi. patro. tut. in fi. & Inf. de emp. & vend. §. cum autem circa med. nam qui sentit incōmodum, sentire debet commodum, vt dicunt iura superius allegata & econuerso. nō est enim ferendus qui lucrum amplectitur, onus autem subire recusat, C. de cadu. toll. l. vnica. §. pro secundo. in fi.

c ¶ *Manumisisset*. Id est emancipasset, sic, ff. quando actio. de pecul. est an. l. prima, §. alienatio.

¶ Dic, quod stat ꝓpriè, quia de iure antiquo manumittebatur, qn̄ fiebant per imaginariā venditionem, vt aliàs suo loco declaraui.]

¶ *De Senatusconsulto Tertulliano*.

¶ Post agnatos de quibus sup. succedunt cognati, ideò sequebatur videre de cognatis; verum licet mater & filius sint cognati, tamen ex speciali prouisione sibi ad inuicem, vt agnati succedūt, vt infr. de succe. cognat. in prin. ideò post alios agnatos ante cognatos ponit de successione matris ad filium, & econtra Aretin.

contracta fiducia [a] fieri, cum apud veteres non aliter [b] hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manu misisset. [c]

¶ De senatusconsulto † Tertulliano.

† Lege 12. tabularum mater nō succedebat filio ab intestato, nec cōtra filius matri, sed ex constitutione senatuscōsulti Tertulliani, si ingenua tres, libertina quatuor liberos enixa fuerat, illis ab intestato succedebat. Arretinus.

LEx duodecim tabula. ita stricto iure vtebatur, & preponebat[d] Masculorum progeniem, [e] & eos qui per feminini sexus necessitudinem [f] sibi iunguntur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem, & filium[g] filiamve vltrò citròq. hereditatis capiende ius † daret, nisi quod Pretores ex ꝓximitate cognatorū eas

Differentia huius tit. & sequentis notari potest in his versib. (Versus.) Matri dat Mestæ geniti bona Tertullianum. Filij maternas tibi res dabit Orfitianum.

Diuisio.

LEx duodecim. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò, ꝙ ex lege duodecim tabularum mater ad hereditatem filij, & ecōtra non admittebatur. Secundò, qualiter admittebatur ex senatuscōsulto Tertulliano. Tertiò, quæ personæ præponebantur tunc matri. Quartò constitutionem Tertulliani remouet. Quintò remouet alias constitutiones. Secunda ibi, Et primus. Tertia ibi, Præferuntur. Quarta ibi. Sed nos. Quinta ibi, Sed cum antea.

† alias daretur.

SYL. ¶ C A S V S. non figuratur aliter, quia hoc princip. refert iuris antiqui dispositionem, quod hodie tanquam correctum non est in consideratione. Nota summatium. Item, ꝙ strictum ius est, quod spreta æquitate & humanitate rigorem imitatur. Item, quod vbi rigor & æquitas scripta sunt, præfertur æquitas. Item, quod ius quibusdam matribus à Claudio tributum, non trahebatur ad omnes.]

d ¶ *Preponebat*. Impropriè. (i) nam cognatos nullo modò vocabat, vt sequitur.

A D D I T I O. (i) Nam propriè non dicitur præponi illi qui non sequitur, quamuis propriè proximus dicatur quem nemo sequitur, vt ff. vnde cog. l. 1. §. prox. Ang.

e ¶ *Masculorum progeniem*. id est agnatos, vt sup. tit. 2. in princ.

f ¶ *Necessitudinem*. i. cognationem, nam dīt cognati necessarij, vt ff. de iust. & iur. l. fin.

* ¶ Quid propriè significet necessitudo, & qualiter in iure accipiat, explicauimus. sup. de susp. tu. in Ann. post Aul. Gel. lib. 13. c. 3.

g ¶ *Matrem & filium*. qui adinuicem sunt cognati, vt inf. de succe. cog. §. vulgò.

a ¶ *In-*

personas ad successionem bonorũ possessionis. Vnde cognati accommodata, vocabant. Sed hę iuris angustiæ [a] postea [b] emendatæ sunt. Et primus quidem Diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, [c] legitimã eorum [d] tulit hæreditatem. Postea autẽ senatuscõsulto Tertulliano, qđ Diui Adriani tẽporibus factum est, plenissimè de tristi† successione matri, non etiam auiæ, [e] deferẽda cautũ est, vt mater ingenua trium liberorum ius habẽs, [f] libertina quatuor, ad bona filiorum [g] filiarumve admittatur † intestato mortuorum, licet in potestate† parentis [h] sit, vt scilicet cũ alieno iuri subiecta est, iussu [i] ejus adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est.

¶ *Filij defuncti excludunt matrem vsque in infinitum. Idem in patre, & fratre, qui etiam matrẽ excludunt. Soror autẽ defuncti vnà cum matre admittitur. Aret.*

¶ Præferuntur autẽ matri liberi [k] defuncti, [l] qui sui sunt, quive suorum [m] loco sũt,

Ius q̃doq. dicitur iniquum.

a ¶ *Iuris angustiæ*. Not, Ius dici angustinsium, alias iniquum dicitur, vt inf. de suc. lib. in pr. & ff. quod quisque in l. 3 in princip.

b ¶ *Postea*. scilicet post legem 12. tab. & per Diuum Claudium, & per senatusconsul. Tertu. vt sequltur.

** Ratio S.C. Tertull. fuit, vt mulieres magis operam darent liberis, eisque ciuitas repleretur, quod maximè veteres procurabant, & ob id multa fęcundis mulieribus præmia constituebãt. Hinc quoque Colum. scribit, moris apud veteres fuisse, vt ancillis, quę tres liberos peperissent, vacationem, quæ plures, libertatem concederent. Eadẽ ratione, olim matronis, quæ filios progenuissent, lecticarii, ac margaritarum vsum permissum fuisse crediderim, cum alijs esset lege prohibitus. vt apud Eusebiũ relatum extat.

† sic l. fi. Cod. de insti. & subst.

c ¶ *Amissorum*. scilicet in acie principis, vt argu. supr. de excu. tut. In princip. vel dic, q̃ generaliter statuit, vt C. de inoffic. testa. l. liberi, prima verior est.

SYL. ¶ Et ita est communis, si enim generaliter esset à Claudio prouisum, frustratoria esset dispositio Tertul.

* ¶ Tranquillus scribit Claud. Cæs. constituisse fęminis ius quatuor liberorum.]

d ¶ *Eorum*. s. filiorum.

e ¶ *Auia*. Etiam hodie auia succedit, sicut mater, vt in auth. de hæ. ab intest. veni. §. Consequens coll. 9.

f ¶ *Trium liberorum ius habens*, i. tres habens filios, non autem in potestate, vt supr. de ado. §. fęminæ. quos tres habere videtur, etiam si tergeminos peperit, secundum Ioã. vt ff. de verb. sig. l. ter enixa.

* De iure trium liberorũ Dio. li. 55. in hunc sensum scribit, Liuia in numerum matrum, quæ tres liberos peperissent, relata est, quibus. n. fortuna, seu virorum, seu mulierũ non permisit toties parere, harum quibusdã lex primum quidem per Senatum, nunc autem per Imp. in beneficij loco iura earum, quæ toties pepererunt, tribuit, vt neq. ipsę steriliũ pęnis subijciantur, & præmia fęcundissimarum, præter pauca quædam, consequantur, quæ homines tantum, sed etiã Dij inuenerunt, vt siquis moriens aliquid eis reliquerit, id illæ accipiant.

† alias intestatorum.

† Concor. leg. filij ff. c.

** Extat etiã de Iure trium liberorũ pulcherrima epistola Pl. secũdi lib. 10. epistola. epist. 2. Sed nec illud quoque prætercũdum videtur, quod apud A. G. lib. 3. cap. 16. legi, hoc ius maritibus profuisse, tam & si filij statim decessissent.]

g ¶ *Filiorum*. quod dic, vt supra de hæred. quæ ab intest. §. 1. & 2. & §. emancipati. & §. itẽ vetustas. ver. Diui.

h ¶ *Parentis*. s. mater. Et ita no. de iure Romanorum vxorem alicuius esse in potestate parentis. (i) non mariti, nisi quo ad debitum carnis, aliud de iure Longobardorum, vt hic, & C. de cond. inser. l. si vxor. & in Lõgobarda qualiter mulieri alienare permissum sit. l. 2 Tenetur tñ operari viro vxor, vt l. sicut. cum ibi notaris. ff. de oper. liber.

Vxor nõ est in potestate mariti.

ADDITIO. (i) Et ideo non potest testari, nec codicillari, etiam cum consensu patris, vt per Ang. hic.

i ¶ *Iussu* s. iure antiquo, cum quęlibet hæreditas patri per filiũ quæreretur, vt ff. de acq. hær. l. qui in aliena. Sed hodie in sola profectitia, non aduentitia. s. exigitur iussus, vt C. de bon. quæ lib. l. fi. §. siue econtrario.

¶ Et sic hodie in eis ita iussus exigitur, sicut olim, concor. gl. In l. fi. §. 1. C. de bon. quæ lib. SYL.

¶ Præferuntur. Casum non figurabo, nisi literaliter eadem ratione, quia ius antiquũ hodie correctũ refertur. No. q̃ cõtinet in sũ. SYL.

K ¶ *Liberi*. ẽt adoptiui, & ita d̃mũ si ipsi succedere velit, vt ff. e l 2 §. liberi & § ita d̃mũ.

l ¶ *Defuncti*. s. filij. de cuius hr̃dit. nũc agitur.

m ¶ *Suorum*, q̃ dic vt sup. de hære. quæ ab intest.

Inteft. §. 1. & 2. & §. emancipati. & §. item vetustas. ver. Diui.

a ¶ *Primi gradus*, vt filij.

b ¶ *Vlterioris.* vt nepotes, & similes.

c ¶ *Sed & filiæ.* q. d. non solum nepos ex filio masculo excludit matrẽ defuncti, sed & nepotes ex filia.

i ¶ *Excludebat.* sed male hodie, vt infra eod. §. sed cum.

K ¶ *Admittebatur*, & bene, vt infra eodem §. sed cum.

l ¶ *Liberis.* tribus, vel quatuor, vt sup. eodem, in prin. versic. postea autem.

siue primi gradus,[a] siue vlterioris.[b]

¶ Sed & filiæ[c] suæ mortuæ filius, vel filia præponitur[d] ex cõstitutionibus matri defunctę,[e] id est, auię suæ. Pater[f] verò vtriusque,[g] non etiam auus, & proauus, matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos[h] de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quam filiæ † excludebat[i] matrem, soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur.[k] Sed si fuerant frater, & soror consanguinei, & mater liberis[l] onerata, frater quidem matrem excludebat. communis autẽ erat hęreditas ex ęquis partibus fratribus; & sororibus.

¶ *Hodie mater non attento numero filiorum admittitur ad hæreditatẽ filij. h. d.*

¶ Sed nos cõstitutione, quã in Codice[m] nostro nomine decorato posuimus, matri subueniẽdũ esse existimauimus[o], respicientes ad naturã, & puerperium, † & periculũ, & mortẽ, sępe ex hoc casu matribus illatã. Ideoq. impium esse credidimus, casũ fortuitũ[n] in eius admitti detrimentum. Si enim ĩgenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabat̃ successione suorum liberorũ. Quid. n. peccauit,[o] si nõ plures, seu paucos peperit? Et dedimus ius legitimũ plenũ matribus,[b] siue ingenuis, siue libertinis, & si nõ ter enixę fuerit vel quater, sed eũ[p] tantum, vel eam, q quæve morte † intercepti[q] sunt, vt sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

¶ *Mater præfertur omnibus alijs agnatis exceptis fratribus, & sororibus, & cũ sororibus solum venit ad dimidiam, & cum sororibus, & fratribus pro veluti. Aret.*

d ¶ *Præponitur.* i. præfertur.

e ¶ *Defunctæ.* s. filiæ.

f ¶ *Pater.* Non adoptiuus, vt ff. eo. l. 2. §. sed neque auus.

g ¶ *Vtriusque.* i. filij, & filiæ, hoc est maritus huius mulieris volentis succedere filio suo mortuo.

h ¶ *Inter eos solos.* s. auum, & matrem defuncti. Si autẽ sit auus, & pater, & mater defuncti, præfertur auus matri, & ẽt patri, ff. eod. l. ęquissimum, §. 1. Et nota, quòd hic regula fallit, Si vinco vincẽtem te, vinco &c. vt ff. de diuer. & tẽpo. præscri. l. de accessionibus. nã auus patri defuncti pręfert, vt ff. eo. l. ęquissimum. §. 1. & pater matri, nõ añt auus, præfert matri. qñ soli sũt. Sic fallit in auth. de ęqual. do. §. his cõseq̃uẽs, coll. 7. Itẽ in authẽ. qui. mo. na. ef. sui. §. discretis colla. 6. Itẽ ff. q. po. ĩ pig. ha. l. Clau sic. ff. de iniu. rup. te. l. p.

¶ Dic secundum Christ. hic, quod tunc militat dicta regula, quando sunt termini pares, aliàs secus, declara, vt per eum hic.]

¶ Sed nos cõstitutione.

¶ CASVM non figurabo; quia ius antiquum rationem dubitandi faciebat, ius autem nouum fundatum est in ratione posita in textu, ibi, respicientes ad naturã. No. matrẽ hodie liberis succedere nõ habita distinctione numeri filiorum. Itẽ no. rationem, quia mulieres multa onera & pericula propter filios tolerant. Item, quòd non debet imputari alicui, quod à fortuna procedit.

m ¶ *In codice.* non in eo, quẽ hademus, sed in primo Cod. r mansit, quæ est, C. de iure delib. l. 2.

n ¶ *Fortuitum.* s. hr̃e, vel non hr̃e tot filios, cum ex diuina gratia hoc descendat.

o ¶ *Peccauit.* nã si peccatũ est, magis fuisset mariti, vt C. de leg. hær. l. lege. 12. tab. in fi. r. resp.

p ¶ *Eum.* s. cui succe dẽre vult.

q ¶ *Intercepti.* aliàs interẽpti.

** Et sic nihilo differre à fęcunditate virginitatem sancitum fuit, quod Procopius auctor Græcus admodum culpat, causãq. euersionis Ro. Imp. inde ortã censet.

*

† Sñiam huius loci explicat latius idẽ Imper. ĩ authen. de nup. §. & quoniã mater collat. 4. Si vinco vincentẽ te, vinco te, quandoque fallit.

STL.

STL.

*

† cõtra. l. vlt. vers. si quis. n. C. qui pot. in pig. hab.

† aliàs interẽpti.

censet, quod cū homines propagationi prolis non consuleirent, infrequentiores factæ ciuitates; à barbarorum ingentibus exercitibus se tueri nequiuerunt.

¶ Sed cum antea. ¶ *CASVS*. non figuratur nisi literaliter, quia recitatur constitutio imperatoria, quę tanquam carens probabili ratione est hódie correcta. No. summarium.]

i ¶ *Simul*. Scilicet cum matre.

K ¶ *Sorores*. hoc casu est hodie idem quod in sequenti. §. vt in Authen. de nup. §. pen. & §. & quoniam. coll. 4.

l ¶ *Legitima*. quia sunt sorores ex vtroque parente.

¶ Sed cū ante cōstitutiones[a] iura legitimę successionis perscrutātes partim matrem adiuuabāt partim eam pręgrauabant, † & non in solidum eam vocabāt, sed in quibusdā casibus tertiam ei partē abstrahētes, certis legitimis dabāt personis,[b] in alijs autē contrarium faciebant,[c] nobis visū est[d] recta, & simplici via matrē omnib. personis[e] legitimis anteponi, sine vlla diminutione[f] filiorū suorū successionem accipere, excepta frīs & sororis psona, siue cōsāguinei sint, siue sola cognationis iura habētes, vt quēadmodū[g] eā[h] toti alij ordini legitimo pposuimus, ita oēs fratres & sorores, siue legitimi sint; siue non, ad capiendas hīditates simul[i] vocemus, ita tamen, vt si quidem solæ sorores[k] agnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint, dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeāt, si verò matre superstite, & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cū sororibus, siue legitima,[l] siue sola cognationis[m] iura habentibus intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hæreditas.

¶ *Mater ab hæreditate filij repellitur, nisi infra annum tutorem eidem postulauerit, vel suspectum remoueri petierit.*

¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus,[n] ita eas oportet suæ soboli consulere,[o] sci-

† aliàs nec in solidū.

a ¶ *Constitutiones*, quas non habemus, secundum Io.

b ¶ *Personis*. patruo, & filio & nepoti patrui, Vt C. eo. l. fin. in fin. 1. resp.

c ¶ *Contrariū faciebant*. i. nil dabāt nisi prędictis.

d ¶ *Visum est*. vt C. eodem. l. fina.

e ¶ *Omnibus personis*. etiam patri defūcti. nisi in vsufructu & toto, qn habebat dfunctum in potestate, aliàs in bessem tantū. sed & in hoc casu hodie ēt in totum habet, vt C. eodē, l. fin. de legit. hær. l de emācipatis Iure verò Auth. ascēdentib. defertur æqualiter paternis, & maternis, vt in authen. d̄ hęre. veni ab intest. § si igitur defunctus descendentes. collar. 9.

m ¶ *Cognationis*. quia sunt tātum ex matre sorores.

¶ Sed quemadmodum.

¶ *CASVS*. ita figurari potest, licet in §. tradēte notissimam regulā nō esset figurandus, quòd videbatur matrem non teneri ad petendum, quia hoc iudicis officiū est. sup. de Atil. tut in princip. tamen contrarium dicitur ratione expressa in text. in princ. No. matrem teneri petere tutorem filio, aliter perderet legitimam filij successionem. Item, quod mater etiam vulgò quęsitis succedit. Itē not. ex hoc tex iūcta. l. 2. §. si mater. 2. ff. eod. quòd appellatione filiorū veniūt nepotes, sicut appellatione sobolis, & liberorum, nam ibi loquitur in filijs, & tamen veniunt nepotes.]

STL

ADDITIO. Dic, quod hodie filio defuncto relicta matre, & sorore, vel fratre alter succeditur, auth. defuncto. C. eo. Ang.

f ¶ *Diminutione*. quæ fiebat per agnatos supradictos in prin. istius. §.

g ¶ *Quemadmodum*. quasi dicat, qui in vno honoratur, in alio grauetur. sic ff. de iureiurando. l. eum qui in princ.†

h ¶ *Eam* f. matrem.

Commodum sētēties sentiat cn9.

† Facit optimè proximus infr. in pr.

n ¶ *Prospeximus*, in successione.

o ¶ *Consulere*. Scilicet in tutore petendo. Accurs.

ADDITIO. Et dic petendo, scilicet infra annum, vt hic.

¶ Et istam opinionem dicit Ang. esse communem, & eam tenet tanquam magis æquā, per l. sciant, C. de legi. hęred. quamuis Bar. & ibi doct. velint, quod teneatur petere statim vt potest nisi fuerit impedita legitima causa, ita quòd annum non transcendat.

a ¶ Sci-

a ¶ *Scituri eis*. Scilicet matribus negligentibus, aliàs non perdunt, vt C. qui petant tut. l. cum à matribus, & maioribus, aliàs similiter non perdunt, vt C. si aduer. delic. leg. 2. Accursius.

¶ Dic, quòd ad hoc, vt perdat, requiritur, quòd sit maior 25. ann. quod moriatur fili⁹ impubes, quod esset vtile pupillo tutorem habere, quod mater non fuerit diligens, quod nulla causa excusari possit, secundum Christop. hic, & pro declaratione videnda essent, quę ponit Dec. i c. ex parte. in 4. col. de appellatio. * & Paris. consi. 86. nu. 21. volu. I. q. refert casus, in quibus non amittitur successio ob non petitionem tutoris. * ¶ Adde, ꝙ dispositio huius §. loquẽtis de matrib. habet locum etiam in auijs. l. 2. §. quid si nepotibus. ff. eo.

turis eis,[a] quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excusati intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum[b] morientium successione meritò repellentur.

¶ *Filio non tantum legitimo, sed etiam vulgò quęsito mater succedit. Ang.*

¶ Licet autem vulgò quæsitus[c] sit filius filiave, potest tamen ad bona eius mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.

a ¶ *Impuberum*. aliud si puberes moriantur, vt C. eo. l. matres.

c ¶ *Licet. Vulgò quæsitus*, nisi hæc mater sit illustris. Sic econtra talis filius illustri matri non succedit, vt Cod. ad Orph. l. fi. qna illustris.

ADDITIO. Idem, si esset natus ex damnato coitu, secus si ex concubina, etiam illustri, vt per Ang. hic.

* ¶ Vulgò quæsitos hic appellat, quos supra in tractatu de nuptijs vulgo cõceptos nominauit, nempe quibus pater incertus est, vt potè natis ex muliere, quæ palam sui corporis copiam faciat.

¶ *De Senatusconsulto Orphiciano*.

Continuatio. ¶ Continuatio fit per glo. 1. & satis patet in tex. in princip.]

Diuisio. PEr contrarium. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter filij ad hæreditatem matris, & nepotes ad hæreditatem auiæ admittuntur. Secundò, nunquid capitis diminutione tale ius succedendi tollatur. Tertiò, qui sunt illi filij, qui ad hæreditatem matris admittuntur. Quartò subnectit nouum casum ad materiam ab intestato. Secunda ibi, Sciendum. Tertia ibi, Nouissime. Quarta ibi, Si ex pluribus.

¶ *De senatusconsulto Orphiciano*.

¶ *Filij etiam in potestate parentum succedunt matri ex senatusconsulto Orphiciano, quod ex constitutionibus extensum est ad nepotes. h. d.*

PEr contrarium[d] autem liberi[e] ad bona matrum[f] intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orphiciano, quod Orphicio, & Rufo Cõsulibus factum est Diui Marci temporibus, & data est tam filio, quam filiæ, legitima[g] hæreditas, etiam

¶ Per contrarium.

¶ CASVS. *SYL.* positio non cadit, declarat enim qualiter filij matri succedunt per Orphicianum. Not. filios vocari ex senatusc̃õsulto Orphic. ad successionem matrum intestatarum. Itẽ quod ex tali senatusc̃õsulto non vocabantur nepotes, sed fuit extensum ad nepotes per constitutiones. Item, quod appellatione filij in materia legali non veniunt nepotes, nam aliter nõ fuisset necessaria talis extensio. Item, quod liberorum appellatio strictè aliquando pro filijs accipitur.

d ¶ *Per contrarium*. idest econtrario. nam supra titu. 1. tractatum est qualiter mater filio succedit, nunc dicit econtra. Vnde versus. Matri succedes ô nate per Orphicianũ. Inuidiam portans econtra Tertullianum. Accursius.

ADDITIO. An autem in correlatiuis seruetur æqualitas, vide Bar. in l. 2. C. de cupres. ex lu. lib. 11. Ang.

** Not. itaque, quod licet ex S. C. Tert. mater filio succederet, non tamen econuerso filius matri, donec deinde ex Orphic. ei quoq; prouisum fuit, & consequenter obseruadum est, quod quamuis æquum sit successiones esse reciprocas, § filium. in Authent. quib. mod. nat. effi. sui id tamen non sufficit, vt extensio fiat nisi quatenus noua lege caueatur.]

e ¶ *Liberi*. strictè ponitur pro filijs tantum, vt infra eodem, §. 1. aliàs contra, vt ff. de ver. sign. l. liberorum.

f ¶ *Matrum*. Ingenuarum, vel libertarum, vt ff. eo. l. 1. § resp. imò & ancillarum, dummodo sit sibi facta mora in fideicommissaria libertate, vt C. eod. l. fi.

g ¶ *Legitima*. Non quia lege 12. tabularum dare-

daretur, imò denegabatur, vt sup. tit. 1. in pr. sed senatusconsultum dat, quod vicem legis obtinet. vt inf. de excep. §. hæc exẽpli causa.
a ¶ *Et præferuntur*, scilicet filij.
b ¶ *Consanguineis*, idest cognatis, Accur.

SYL. ¶ Adde tamẽ, quod in l. 1. C. eod. exponitur pro fratribus, quæ expositio cõmuniter tenetur, sed circa expositionẽ huius glo. vide aliquid per Ludo. Goza. in repet. l. qui se patris. Cod. vnde liber. col. 26. circa mediũ.]

h ¶ *Ex lege 12. tabularum*. sic ff. eo. l. 1. §. capitis. sic, ff. de suis, & legitimis. l. capitis.
i ¶ *Deferuntur*. Quare magis lege 12. tabularum data hæreditas perditur per capitis diminutionem minimam, quam senatusconsulto delata? Respond. quia illa agnatis defert, quæ agnatio per capitis diminutionem minimam tollitur, at senatuscõsultum filio, qui matri est cognatus, & cognatio non tollitur per capitis diminutionem minimam, vt supra de leg. agn. tut. §. fina.

Hæreditas per capitis diminutionem minimã quandoq. perditur, quandoq. non.

c ¶ *Constitutionibus*. quas non habemus.
d ¶ *Nepotes*. Idem in alijs descendentib. ex hac linea dicã. Sed quid si nepos iste fuit conceptus post mortem auiæ? Respon. vt supra de hęredi. quæ ab intest. §. cum autem. diximus.

si alieno iuri subiecti sint, & præferuntur [a] consanguineis,[b] & agnatis defunctę matris Sed cũ ex hoc senatusconsulto nepotes, & neptes ad auię successionem legitimo iure non vocarentur, postea hoc cõstitutionib.[c] principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum, filiarumque, nepotes [d] neptesque vocentur.

¶ *Successio ex Tertulliano, vel Orphiciano non tollitur capitis diminutione.*

¶ Sciendum autẽ est huiusmodi successiones, quę ex Tertulliano, & Orphiciano senatusconsultis deferuntur, capitis diminutione [e] non perimi, propter illam regulam,[f] qua nouæ hæreditates legitimæ capitis diminutione non pereunt, sed illæ solæ,[g] quæ ex lege 12. tabularum [h] deferuntur. [i]

¶ *Vulgò quæsiti matri succedunt. hoc dicit.*

¶ Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgò quæsiti [k] sunt, ad matris hæreditatem [l] ex hoc senatusconsulto admitti. [m]

SYL. ¶ Sciendum autem.
¶ CASVS. Quęrebat, an minima capitis diminutione hæreditates perderẽtur. & videtur dicendum, quod sic, quia sicut delatæ per leg. 12. tab. perduntur. ita & hæ perdi videbantur quæ ad illarum similitudinem datæ sunt, & pariter legitimæ dicuntur: contrarium tamen dicitur ex eo, quia lex 12. tabularum fundata est super agnatione, & secũdum eam tribuit successionem: vnde ea extincta meritò perditur successio, sed nouæ hæreditates legitimæ deferũtur attenta cognatione, quæ capitis diminutione nõ perimitur, & ideò non perditur successio ex ea data. Not. summarium.]
e ¶ *Capitis diminutione*, scilicet minima, nam per alias omne ius etiam cognationis tollitur, vt supra de capi. dimin. §. quod autem.
f ¶ *Regulam*. Tenor cuius est hic, & ff. de capi. dimi. l. tutelas. respo.
g ¶ *Sed illæ solæ*, ff. vnde liberi. l. fina. in fine contra. Solu. hic dicit solæ, vt excludat eas tantum, quæ ex senatusconsulto deferuntur, non prætorias successiones, vt ibi nota.

SYL. ¶ Nouissimè.
¶ CASVS. non figuratur in regula, quæ modicam habet rationem dubitandi, & ratio decidẽdi clarissima est ex eo, quia semper mater est certa, vnde cum non sit admixtum aliud impedimẽtum illegitimatis, certè possunt succedere matri. cui coniunguntur, non aliter quam legitimi, & naturales. Not. summarium.]
K ¶ *Vulgo quæsiti*. Quia non habent certum patrem, vt sup. de nupt. §. si aduersus, multo magis in naturali tantum, vt C. eod. l. penult.
l ¶ *Hæreditatem*, scilicet vnà cum legitimis, nisi erat mater illustris, tũc enim cum legitimis ab intestato non veniunt, secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis, vt C. eod. l. penult.
m ¶ *Admitti*. Numquid hodie succedit vulgo quæsitus? videtur quod non, vt in Authen. quib. mod. nat. effic. sui. §. vlt. Sed tamen distingue, aut est ex tali coitu, qui possit damnari, vt incestus, adulterij, nefarij, & similis, quo casu non succedit, cum ob hoc ipsum damnandus est, vt in d. Auth. & ff. solu. matrim. l. si ab hostibus. (i) aut non, & tunc succedit matri, vt hic, non patri, cum sit incertus, nam & si habet certum patrem naturalem, non tamen succedit ei, nisi in duabus vncijs ab intestato, nõ extantibus legitimis;

Filius vulgò quæsitus an succedat de iure nouo.

alias

aliàs in nihilum, vt in Auth. quib. mod. nat. effic. sui. §. discretis, coll. 6.
ADDITIO. (i) De æquitate tamen canonica à parentibus sunt alendi. c. cũ haberet. de eo qui dux. in ma. quam pol. per adul. ex quo inferunt doct. quod pater potest relinquere bastardis pro dote, & alimentis, sed vltra in fraudem non relinquat, secundũ Ang.

¶ *Portio hæreditatis deficiens alijs accrescit, quod ius ad hæredes trãsmittitur. h. d.*

¶ Si ex pluribus [a] legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatẽ, vel morte, vel alia causa [b] impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, [c] accrescit [d] illorum portio, † & licet ante decesserint, [e] ad hæredes tamen eorum pertinet. [f]

SYL. ¶ Si ex pluribus.
¶ *CASVS.* ita figurari potest. Quæsitum est, an portio vnius hæredum venientium ab intestato deficiens ex causis in text. allegatis accrescat alteri, & in hoc, qa est regula notissima, modica est ratio dubitandi. Nam ideò introductum est ius accrescendi in hæreditatibus intestatorũ, ne contingat pro parte decedentem habere hæredem, pro parte vacantem hæreditatem esse, bene poterat dubitari, vtrum tale ius ad hæredes transmitteretur, & videbatur quod non. quia sicut hæreditas nõdum quæsita non transmittitur, ita nec pars eius. Cuius contrarium decisum est ex eadem ratione, quia cum accrescat ipso iure portioni, videtur eadẽ portio quæsita, quod patet, quia non requiritur noua aditio, vt dicitur in glo.]

† aliàs, & licet ante decesserit q. adierint ad &c.

a ¶ *Si ex pluribus.* Iste §. est communis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus, non tantum ad hunc titulum, & de iure accrescendi inter legitimos rãtum tractat, vt hic, & ff. eo. l. 1. §. si nemo, & C. de caduc. tol. §. his ita, idem etiam est in ijs, qui de iure prætorio succedunt, vt ff. de bon. pos. l. 3. in fi. & l. 4 & 5.
ADDITIO. Nota, quod iste §. est lex, ff. de suis & legiti. hæred. & incipit, si ex pluribus.
b ¶ *Alia causa,* vt si defecerit conditio, sub qua instituti erant, vt sup. quib. mod. testam. infir §. posteriore.
c ¶ *Adierint.* Sic ff. de leg. 2. l. cum pater, §. libertis. ibi. cæterum ptout.
d ¶ *Accrescit.* Sed pro qua parte? Respond. ptout erant instituti, vt C. de caduc. tollend. §. his ita. & sup. de vulga. substitutio § 1. (i) Item numquid est necesse iterum adire? Respond. non, nisi quando ex alterius persona, puta serui, fiat mihi augmentum, vt ff. de acquiren. hæred. l. si solus. in fin. l. respon. & in fine l.
ADDITIO. (i) Dic, quod in hæreditate pars deficiẽs accrescit etiam inuiti s. Fallit. Primò, si iure speciali deficiat. Itẽ si ope exceptionis. Itẽ si iure diuerso succedat. Itẽ in plurib. partibus prouenientibus ex pluribus hæreditatibus etiam ex eodem testamẽto, secundum Ang.
e ¶ *Ante decesserint,* quam accresceret eis. Vel dic, antequam illi repudiarent, vel antequam adirent illorum portionẽ, non autem antequam suam partẽ adirent, immo adiuerant, vt sequitur, aliàs non transmitterent olim, vel hodie, vt C. de caducis tollendis, §. in nouissimo, nisi in personis liberorum, vt C. de ijs, qui ante apertab. l. 1.

¶ *De succeßione † cognatorum.*

† aliàs vsi cognati.

¶ *Post suos, & agnatos vocantur cognati de iure prætorio, qua parte veniunt emãcipati agnati, nisi sint frater, & soror defuncti, quia veniunt cum agnatis. Aret.*

Post

SYL. ¶ Intellige succedentium ascendentibus, vt ibi.]
ADDITIO. Hoc verum in hæreditate ascendentium ex vtraque linea, non in hæreditate tranuersalium, vel extraneorum, quia non adita ad posteritatẽ non transmittitur. Suus transmittit ad quoscunque etiam extraneos, dic, vt per Ang.
f ¶ *Pertinet* scilicet augmentum supradictũ, vel portio illorum.

¶ *De succeßione cognatorum.*

Continuatio. ¶ Continuatur per istum textum in principio ad præcedentia. Vel sic & clarius. Supra de successione suorum, & agnatorum dictum est, verum quia post illos vocantur cognati, ideò sequitur de successione cognatorum Porcus.

Diuisio. Post suos. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, quando cognati admittantur, & quo iure. Secundò, qui tunc cognati. Tertiò, vsque ad quotum gradum cognati, & agnati admittuntur. Secũda ibi, Qua parte. Tertia ibi, Hoc loco.

SYL. ¶ *CASVS.* non figuratur, quia procedit tradendo regulam totam in materia successionum, dubitandi tamẽ ratio poterat esse duplex, altera, quia agnationis successio fundata est in nobilitate, & dignitate familiæ, §. cęterũ, sup. de leg. agna. succ. cognatio autẽ, super

iure naturali, & naturali coniunctione, ideò videbatur præferenda, cuius contrarium factū est, quia antiquo iure erit magis habitus ille respectus quam naturæ, licet malè, vt in l. maximum vitium, C. de lib. præt. Alia ratio poterat fundari ex text. in Authen. de hæred. ab intesta. §. 1. vbi fit æquiparatio agnationis, & cognationis, sed hoc non poterat facere dubitatione in hoc text. quia non erat, cum sit ius nouissimum, secundū quod corrigitur totus hic titulus. Ideò doctò. fisco pede pertranseunt. Not. ordinem successionum. Itē, quòd fratres, quamuis emancipati, connumerabantur etiam inter agnatos ex leg. Anastas. item, qd capitis diminutio tollebat agnationem tanquā vinculū ciuile, & per consequens hereditatem, & successionem ex illo capite.

† aliàs quorum in numero.

suos [a] hæredes, eosq. quos inter suos heredes Prætor [b] & constitutiones [c] vocāt, & post legitimos († quo numero sūt agnati, [d] & ij, [e] quos in locum agnatorū tam supradicta senatuscōsulta, [f] q̃ nostra erexit cōstitutio [g]) proximos [h] cognatos Prętor vocat, qua parte naturalis cognatio [i] spectatur. Nā agnati capite diminuti, quippe [k] ex his progeniti sūt, ex lege 12. tabularū īter legitimos nō habētur, [l] sed à Prętore tertio ordine [m] vocātur, exceptis [n] solis tātummodo emācipatis, non etiam liberis eorum, quos [o] lex Anastasiana [p] cum fratribus integri iuris [q] constitutis vocat quidem ad legitimā fratris hæreditatem, siue sororis, non æquis tamen partibus, sed cum aliqua diminutione, [r] quam facilè est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Alijs verò agnatis īferioris gradus, licet capitis diminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, [s] & proculdubio cognatis. [t]

¶ Transuersales per lineam femininam, & liberi in alterius familia adoptiua existentes, vocantur ex isto ordine. Aret.

i ¶ *Cognatio*. Numquid ergo inter seruos datur hæc bonorum possessio? Respond. etiam si fiat postea liber, non datur, vt ff. eo. l. 1. §. pertinet, & l. is qui. Sed numquid adoptiuis, scilicet, quia nō videtur ibi naturalis causa? Respond. sic, quia quibus agnascitur, & cognascitur, vt ff. eodem, leg. prima, §. cognationem. Accursius.

ADDITIO. Sed hoc non obtinet iure nouo. Vide supra de hæreditatibus, quæ ab intesta. §. at si. versic. post mortem. in fi. Ioann. Fab. & Ang.

K ¶ *Quippe*. Breue debet esse illud, que.

l ¶ *Non habentur*. Vt supra ti. 1. §. sciēdum.

m ¶ *Tertio ordine*. Nam sunt quatuor ordines succedendi, vt ff. si tabulę testam. nulla ext. leg. prima.

n ¶ *Exceptis*. Nam isti inter legitimos numerantur.

a ¶ *Suos*. Vt supra de hæred. quæ ab intesta. § 1

b ¶ *Prætor*, vt sup. de hæred. quæ ab intesta. §. emancipati.

c ¶ *Constitutiones*. Vt supra de hæred. quæ ab intesta. § 1. vers. necnon, & §. item vetustas, ver. Diui.

d ¶ *Agnati*. Vt supra de leg. agna. succ. in principio.

e ¶ *Et ij*. Scilicet qui sunt de numero legitimorum.

f ¶ *Senatusconsulta*. Vt supra proximis duobus titu.

g ¶ *Constitutio*. vt sup. de legit. agna. succes. §. hoc etiam.

h ¶ *Proximos*. Scilicet quos nemo cognatus antecedit, vel præcedit, siue vnus sit siue plures, & inspicitur, qui proximior sit eo tempore, quo bonorum possessio defertur, vt ff. eodem, legem prima, §. proximus, & §. gradatim.

** Concor. §. fi. inf de ser. cog.

o ¶ *Quos*. Scilicet fratres emancipatos, & sorores.

p ¶ *Lex Anastasiana*. Quam non habemus, sed de ea habetur mentio. C. de legit. tut. l. 4 & de leg. hæred. l. fina. §. primo. Accursius.

q ¶ *Integri iuris*. Id est, non emancipatis.

** Eadem expositio, infra de ser. cog. § aegrotis.]

r ¶ *Diminutione*. tertiæ partis fortè.

** Hoc hodie correctum est. l. vlt. §. cum igitur. C. de leg. hæred.

s ¶ *Eos*, scilicet fratres emancipatos. Accur.

t ¶ *Cognatis*, scilicet anteponit, & sic vocantur cum fratribus, & agnatis, & cognatis vlterioribus præferuntur.

¶ Eos etiam. ¶ *CASVS*. in prima parte text. non figuratur, cum notissimum sit ius cognationis in trāsuersalibus esse, sed in secūda parte dubium faciebat, quia adoptionis vincu-

SYL.

¶ Eos[a] etiam, qui per fęminini sexus personas ex trāsuerso cognatione iūguntur, tertio gradu [b] proximitatis nomine Prętor ad succeßionem vocat.

¶ Liberi[c] quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu [d] vocantur.

¶ *Vulgò quæsitus non habet agnationē, sed cognationē, ideò succedit matri, & alijs ex sua linea descēdētib. isto ordine. Ang.*

¶ Vulgò quęsitus, nullos habere agnatos manifestum est, cum agnatio à pr̄e sit, cognatio à matre, hi autē nullū patrē habere ītelligūtur. Eadē ratione, nec inter se q̄dē possūt videri cōsanguinei esse, q̄a cōsāguinitatis i[e] species est agnationis, tantum ergo cognati sunt sibi, [f] sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus [g] istis ex ea parte cōpetit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

¶ *Agnati vsq. ad decimū gradum, cognati vsque ad sextū succedunt, incluso filio sobrini, & sobrinę. Angel. Aret.*

¶ Hoc loco, [h] & illud necessariò admonēdi sum⁹, agnationis q̄dē iure admitti aliquē ad hęreditatē, & si decimo gradu sit, siue de leg. 12. tabularū quæramus, siue ẽ edicto, quo Prętor legitimis [i] hæredibus daturum se bonorū possessionē pollicetur. Proximitatis [k] verò nomine ijs solis Prętor [l] p̄mittit bonorum possessionē, q̄ vsque ad sextum [m]

vinculum ciuile est, vnde nō poterat acquirere ius cognationis, quod naturale est, ideò nō videbatur, quo efficerentur cognati alicui etiā parenti, quia cognationē facit natura, non voluntas. Contrarium tñ respondetur, hoc tamē secundū intellectū Ang. qui intelligit hūc text. vt efficiātur cognati ēt patri adoptāti, sed secundum intellect. Christo. qui intelligit, vt vocentur scilicet per Vnde cognati ad succeßionem patris naturalis, prędicta ratio nō obstat, sed conuenit, quia vinculū ciuile non potest tollere naturale vinculum inter patrem naturalem, & filium, quamuis trāsierit in alienā familiam per adoptionem, & ita intelligit gl. in ver. liberi. dū allegat. §. admonendi. sup. de hæred. quæ ab intest.]

a ¶ *Eos.* Non solū agnatos capite minatos vt supr. &c.

b ¶ *Tertiò gradu.* i. cognationis.

* ¶ Not. quod verbum proximitas accipitur pro cognatione, sic in §. seq. & in l. ad intestati, C. de leg. hære. & in hac significationem magis in vsu est.]

c ¶ *Liberi.* vt sup de hæred. quæ ab intest. §. admonendi.

ADDITIO. Hoc hodie immutatum est, vt habetur, C. de adoptioni. l. penultima. Ang.

d ¶ *Eodem gradu.* Scilicet tertio, puta cognationis.

SYL. ¶ Vulgò ¶ *CASVS.* non figuratur, quia text. assignat rationē decidendi, & dicit nullam esse rationem dubitandi, ibi, manifestū est. Not. collige, vt per Ang.

e ¶ *Species est.* Nam agnatio genus est, consanguinitas est illa, quæ inter fratres tantū est, vt ff. de suis & leg. t. l. 2. primo resp. & supra de leg agn. succeßi. §. 1. — *Agnatio, & consanguinitas differūt.*

f ¶ *Cognati sunt sibi.* sic ff. eodem. leg. si spurius.

g ¶ *Itaque omnibus.* In et se & cum matre, vt ff. vnde cogna. l. hac parte.

¶ Hoc loco.

¶ *CASVS.* non figuratur in regula, cuius ratio est maior fauor debitus agnationi, & familię quam cognationi secundum ius istud, ratio autem exceptionis sobrinorū est propter frequentiam. No. summa.] SYL.

h ¶ *Hoc loco.* Iste §. cōmunis est ad totū istum titulum & illum supr. de legi. agnat. succ sic sup. ti. 1. §. fin.

i ¶ *Legitimis.* s. agnatis.

K ¶ *Proximitatis* i. cognationis.

l ¶ *Prętor.* cautè tacet hic de iure ciui. Nam cognati de iure ciui. nō vocantur.

m ¶ *Vsque ad sextum.* immo videtur, quod vsque ad quintum tantum vocentur tam agnati, quam cognati, vt ff. de vetera. mi. suc l. 2 §. fin. Sed respon. illa etiam in castrensibus loquitur, hæc in alijs.

SYL. ¶ Hæc Sol. communiter tenetur secundum Christoph. hic]

¶ Vel dic. q̄ ibi ita erat de facto. s. quidam in quinto gradu, & ita factum narrat.

SYL. ¶ Ex verbis huius gl. no. q̄ non licet sumere argumentum à verbis enunciatiuis legis, q̄

sæpe accidit, habetur in l.ex his.C.de testa. mű.de quo multa tradit Dec.cons.13.col.4.
a ¶ *Ex septimo.* Subaudi, qui sunt.
* ¶ Sobrini, sobrinæque sunt, qui quæve ex fratribus, vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur, §. sexto. inf. tit. 1.
b ¶ *Natæve.* Sed numquid sunt alij in septimo gradu? Resp. multi & alij esse possunt, vt colligitur infra titu. 1. §. 6. Itẽ & quare magis hi vocantur, quam alij, in septimo gradu? Resp. quia hi respiciunt inferius lineã transuersalẽ, alij omnes superius, vt arg. ff. vnde lib. l. scripto. in fi.

STL.

¶ Communis ratio differentię est frequẽtia, vt restatur ng. hic.
¶ Sed núquid corrigitur hodie distinctio huius §. per Auth. de hæred. ab intest. §. si verò neque. ver. nullam verò. vbi nulla inter agnatos, & cognatos differentia fit? P. dixit omnes in infinitum succedere. & sic corrigitur quod hic dicitur Nos omnes vsq. ad 10. gradum vocamus, non autem trahimus agnatos ad cognatos, cum extendere successionem debeamus, id est velimus, vt in fr. de bono. pos. §. adhuc.

Cognati, & agnati pariter succedunt hodie vsq. ad decimum gradũ.

SYL.

¶ Hæc glo. communiter approbatur, secundum Doct. hic.
** Intellige hanc gl. in alijs successionibus, quam comitum & baronum, nam in his succeditur in infinitum, donec sint agnati primi stipitis, Bald. in c. 1 col. vlt. & ibi quoque Mart. Laud. & Card. Ale. tit. de feud. March. & Dec. cons. 85.]
¶ Argu. contra C. de pactis com. l. lege, & in Auth. de nup. § deinceps. coll 4 (i) Quod dictum est, patet in auth. in successione. Cod. de suis & legit.
ADDITIO. (i) Sol. ibi maior trahitur ad minorem, quia constat partes in hoc tantum conuenisse, & hoc satis constat de mente legis successionem ampliare volentis. Præterea cum textus hodie vocet cognatos, & agnatos, constat eos censeri legitimos, & vt legitimos succedere vsque ad decimũ gradum, vt hic, arg. sup. eo. in princ. Ang.

graeű cognationis sunt, & ex septimo,[a] sobrino, sobrinaque nato, natæve.[b]

¶ *De gradibus cognationum.*

¶ *Omnis agnatio est infra, aut supra, aut ex transuerso, & superior & inferior incipit à primo gradu, ex transuerso verò incipit à secũdo gradu.*

HOc loco necessarium[c] est exponere, quemadmodum gradus[d] cognationis numerentur. Quare in primis admonendi[e] sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso,[f] quæ etiam à latere dicitur: Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex trãsuerso fratrũ sororũve, & eorum, qui quęve ex his generantur, & cõuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidẽ & inferior cognatio à primo gradu incipit, at ea, quæ ex transuerso numeratur à secundo.[g]

¶ *De gradibus cognationum.*

Continuatio.

¶ Quoniam in succedendo admittitur, qui est proximior in gradu, vt comprehendatur quoto gradu quis sit, ponitur iste titul. Angel.

Diuisio.

HOc loco. ¶ Iste titulus diuiditur in plures partes. Primò cõtinuat materiam. Secundò incipit dinumerare gradus. Tertiò dat vnam regulam generalẽ in gradibus ad cognatos. Quartò ponit, quomodo numerentur gradus agnatorum. Secunda ibi, Quare in. Tertia ibi, Hactenus. Quarta ibi, Agnationis.
¶ Necessariũ est.

STL.

¶ *CASVS.* non figurabitur in hoc titulo, quia procedit per viam regulæ, & declarando terminos. Not. triplicem lineam. Item, quod duæ primæ à primo gradu, tertia verò transuersalium incipit à secundo gradu, qui gradus primus est respectu transuersalium.]
c ¶ *Necessarium.* Sed quid ad nos de his? Respond. propter hæreditates, quæ per gradus deferuntur, & tutelas, & propter testimonia non dicenda, vt ff. eo. l. iurisconsultus.

STL.

¶ Adde, idem propter matrimonia, & propter iudicium iniuriarum ex leg. Cornelia. l. lex Cornelia, ff. de iniur. quę coputatio quo ad matrimonia abrogata est, quo verò ad hæreditates, & tutelas attenditur etiam in terris Ecclesię, & inter personas ecclesiasticas, secundum communem sententiam in l. fin. C. de succ. edict.]
d ¶ *Gradus.* Quid sit, dic vt infra eodem §. hactenus.
e ¶ *Admonendi.* Sic ff. eo. l. 1.
f ¶ *Aliam ex transuerso.* Hæc superflua videtur, vt ff. eodem. l. stemmata. contra. Solu. ibi in directa linea tantum loquitur, hic in indirecta.

Cognatio transuersalis quare nõ incipit à primo gradu.

g ¶ *A secundo.* Sed quare non à primo? Respon. cum ego patri meo sim in vno gradu, & ipse pater fratri meo in alio, sumus ergo in duobus gradibus ego cũ fratre, facto ascẽsu ad patrem quasi per quẽdam gradum, vt ff. eo.

¶ *Ponit personas primi gradus, tam ascẽdendo, quam descendendo.*

¶ Primo gradu est supra pater, mater,[a] infra filius, filia.[b]

¶ *Auus, & aliæ personæ hic enumeratæ sunt in secundo gradu. Aretinus.*

¶ Secundo gradu supra auus, auia, infra nepos, neptis, ex trãsuerso[c] † frater soror.

¶ *Proauus, & aliæ personæ hic positæ sũt in tertio gradu cognationis. Ang.*

¶ Tertio gradu supra proauus, proauia, ĩfra pronepos, proneptis, ex transuerso[d] fris sororisq. filius, filia, & conuenienter † patruus, amita, auũculus, matertera. Patruus est frater patris, qui græcè[e] πατράδελφος appellatur. Auunculus est frater matris, q græcè μητράδελφος dicitur. Et vterque promiscuè θεῖος appellatur. Amita est patris soror, quæ græcè πατράδελφη appellatur: matertera verò matris soror, q græcè μητράδελφη dicitur, & vtraq. promiscuè θεῖα appellatur.

¶ *Qui distat à stipite per tres personas, vel gradus, tam in linea ascendenti, quã descendenti directò, est in quarto gradu, sed in linea transuersali, si distat per duas personas. Ang. Aretinus.*

¶ Quarto gradu supra abauus, abauia, infra abnepos, abneptis, ex transuerso fris sororisq. † nepos[f] neptisve, & cõueniẽter patruus magnus,[g] amita magna, idest, aui frater & soror, itẽ auũculus magnus,[h] & matertera magna, idest, auiæ frater, & soror, consobrinus, consobrina, idest, qui quæve † ex sororibus, aut fratribus procreantur.

ff. eodem. l. iurisconsf. §. gradus. (i) sed nullus ex transuerso proximior fratre inuenitur, ergo non potest inueniri primus gradus à latere, vt hic, & ff. eodem. l. prima in princip.

ADDITIO.

(i) In plano enim de iure ciuili nõ est gradus, & iterũ à patre, descendis ad filium, & est secundus gradus de iure autem canon. non ascẽditur ad stipitem, immo per saltus etiam in linea plana fit computatio. vt per Ang.

a ¶ *Primò. Pater, mater.* Si pater est mihi in primo, & ego sibi in alio primo, ergo sumus in duobus. Respond. Non sequitur, nam sum ei in primo, ita qđ in eodem, & inter me & ipsum vnũ tantum gradum facimus ad similitudinẽ fenestræ, nam duæ columnæ ex laterib. vnã faciunt fenestrã, tertia etiam adiecta fiet alia fenestra, & ita in gradu persona adiecta, etiam vna, deinceps facit gradum, vt infr. eod. §. hactenus.

ADDITIO.

No hanc glossam, quod ad faciendum vnum gradum primum non sufficit ponere vnam personam, sed duæ personæ primæ faciunt vnum gradum, quo primo gradu facto ex duobus personis, vnaquæque persona sola, quę postea adiungitur, facit alium gradum ad similitudinem fenestræ, quia necessariò ad perficiendum vnam fenestram requiruntur duæ columnæ, postea vnaquæque columna superaddita facit aliam fenestram. Angelus.

b ¶ *Filius, filia.* Qui licet multi sint omnes sunt patri in primo, inter se autem in secundo, vt ff. eod. leg. iurisconsultus. paragra. transeamus.

c ¶ *Secũdò gradu. Ex transuerso.* nunc de hoc gradu incipit, cum nemo ex hoc ordine in primo gradu inueniatur, vt ff. eodem. lege prima, in princ. †

d ¶ *Tertiò gradu. Ex transuerso.*

¶ Nota cautè, quod etiam illi, qui sunt ex transuerso, diuiduntur in superiorem, & inferiorem lineam, & sic reperies in sequentibus gradibus, & quandoque in parentibus, vt intra eodem, paragra. quartò.

e ¶ *Græcè.* † Patradelphos, vt clarè patet ex text. dicitur frater patris, & mitradelphos frater matris. & vterque potest dici theios.

¶ Similiter paradelphi est soror patris, mitradelphi verò soror matris, & vtraque thela dicitur.

f ¶ *Quartò gradus. Nepos.* Hoc inferius respicit.

g ¶ *Patruus magnus.*

Hoc refertur ad superiorem lineam transuersalem.

h ¶ *Auunculus magnus.* hic autem constat,

† *aliàs frater et soror.*

† *aliàs patruus, & amita, auũculus & matertera.*

† *Et supra eo. ver. & superior quidem.*

† *aliàs nepos, neptis.*

† *Sũt qui tenẽt istã gl. nõ esse Accurs.*

† *aliàs ex fratribus pgeneratur, aut sororib. Patruus patris est mihi patruus magnus.*

stat, quod qui est mei patris patruus, mihi erit magnus patruus, qui meæ matris auunculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid si erat patruus matris meę, vel auũculus mei patris? Respond. Ioann. omnem illum mihi esse patruum, vel auunculũ magnum, qui est meo patri vel matri simplex, vt ff. co. l. iurisconsultus, §. patruus, & C. de success. edic. l. prima. Sed Ro contra.

a ¶ *Quinto gradu. Filius filia.* Isti nominatiui regunt superiores genitiuos ab illo versiculo, item fratris &c.

¶ Et sunt omnes isti in quinto gradu lineę collateralis respectu descendentium.

b ¶ *Propior sobrinus.* Quasi dicat, qui filius dicitur propior sobrinus, & quæ filia dicitur propior sobrina.

ADDITIO.

* Vel dic, & fortè melius sensum textualem esse, quod propior sobrinus, & proprior sobrina sunt in quinto gradu, & qui sint tales, declarat textus subiungẽs, hi sunt patrui &c.

¶ Est enim propior sobrinus filius patrui magni, vel amitæ magnæ, & idem dicas de propiore sobrina, quod scilicet sit filia &c. vt clarè patet in arbore, Qui aliter intelligeret, arborem corrumperet.

¶ Glo. male exponit, & tex. seipsũ declarat, dum dicitur, hi sunt.] SYL.

* ¶ Adde, quod propior, seu proprius sobrino, qui ẽt propius sobrinus appellatur, sic dicitur, quasi vno gradu nobis propior sit, quã sobrinus, sobrini autem sunt inter se duorum consobrinorũ filij. Vbi igitur alter cõsobrinus filios non habet alter hãbet, ille huius filijs propior sobrino est, sobrini verò mei filius sobrino natus appellatur.]

Sed quidã rectè cõsobrinos eos ꝓpriè dici putãt, q ex duabus sororib. ꝓgenerant, quasi cõsororinos, eos verò, qui ex duob. fratrib. ꝓgenerant, & ꝓpriè fratres patrueles vocari, si autẽ ex duob. fratribus filię nascuntur, sorores patrueles † appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerãtur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuę filij consobrinum te appellãt, tu illos amitinos.

¶ *Atauus, & atnepos, & alia persona hic enumerata sunt in quinto gradu Angel.*

¶ Quĩtò gradu supra † atauus, atauia, infra † atnepos, atneptis, ex trãsuerso fr̃is sororisq. ꝓnepos, proneptis, & cõueniẽter ꝓ patru⁹, ꝓamita id est ꝓaui frater, & soror, & proaunculus, & promatertera, id est ꝓauię frater & soror, itẽ fr̃is patruelis, vel sororis patruelis, cõsobrini, & consobrinæ, amitini & amitinę filius filia,[a] † propior: sobrin⁹,[b] prior sobrina, hi sunt[c] patrui magni amitæ magnæ, auũculi magni, materteræ magnæ, filius filia.

¶ *Tritauus, & alia persona, hic enumerata sunt in sexto gradu. Angel.*

¶ Sexto gradu supra tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis, ex transuerso fr̃is sororisq. abnepos, abneptis, & cõueniẽter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror, & abauũcul⁹, abmatertera, id est, abauiæ frater, & soror, itẽ ꝓpatrui, proamitę, proauunculi, ꝓmatertere filius filia: (item † ꝓpioris sobrini sobrinæve fili⁹, filia) itẽ sobrini, † sobrinæ, id est qui q̃ve ex fratrib⁹, vel sororibus patruelib⁹, vel cõsobrinis, vel amitinis progenerãtur.

Vnica persona adiecta alteri persona per carnis propagationem facit gradum tam in cognatis, quam in agnatis. Aret.

¶ Hacten⁹ ostẽdisse sufficiat, quẽadmodũ grad⁹ cognationis numerantur: Namq. ex his palã est

c ¶ *Hi sunt.* Subaudi, in quinto gradu lineæ collateraliũ ex parte ascendentium scilicet filius patrui mei magni, & similium, de quibus dicitur hic, & ff. eodem. leg. prima, in fi. & l. 2.

¶ Hactenus. SYL.

¶ *CASVS.* non figuratur, quia stat in traditione regulæ, & notãda sunt verba text. & sũmarij. Item, quod facilius percipiuntur ea, quæ oculis subijciuntur, quam quæ auribus.

a ¶ Ge-

† *aliàs appellant.*

† *aliàs atauus atauia.*

† *aliàs at nepos atneptis.*

† *aliàs propius sobrino, propius sobrina, alias ꝓpior sobrino.*

† *Ant. Aug. li. 2. emẽd. c. 5. ait, hac verba parenthesi inclusa, non esse in vetustis codicib. & rectè. nã aliàs verba sequẽtia essẽt superflua cũ propioris sobrini, filij sunt ijdem, q. sobrin.*

† *aliàs sobrinaq.*

intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus, quippe semper generata persona gradum[a] adiicit,[b] ut longè facilius sit[c] respōdere quoto gradu[d] quisque sit, quā propria cognationis appellatione quenquā denotare.

¶ In gradibus agnationis, & cognationis similis est computatio; Et quia facilius ostēditur res ad oculum corporalem, quā intellectualem, ideò necessarium est hic arborem consanguinitatis inscribi. Angelus. Aretinus.

¶ Agnationis quoq.

a ¶ *Generata persona gradum*. Hoc est verum si vna ab vna non si plures ab vna, vt ff. eo. l. iurisconsultus, §. transeamus.

¶ Et sic in linea directa non est differentia, sed sit computatio pariter secundum quod in hoc versu cōtinetur. Personas numera quot sunt à stipite dēpto. id est quot sunt personę generatę à stipite computatis etiam omnibus inter medijs, & ijs, de quorum gradu & coniunctione quæritur, dēpto tamen, idest non cōputato stipite, tot sunt gradus, & toto gradu distant eæ. de quibus quærimus. quæ regula de iure ciuili etiam procedit in collateralibus, sed de iure canonico procedit solum inter ascendentes, & descendentes.]

¶ Et hoc est verum ex omni ordine graduum, secundum nos.†

¶ Sed secundum canones ex latere trāsuerso aliud est, nam quem nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo, & quem nos in quarto, ipsi in secundo, & sic de singulis, vt in decret. 35. q. 5. c. 2. Sed fuit eorum consideratio bona propter matrimonia: † nostra etiā bona propter hęreditates, quę per gradus deferuntur, vt infra de bonorum possessione, §. adhuc autem, & ff. eod. l. iurisconsul. in princ.

¶ In linea ergo transuersali secundum cano. accipe hanc regulam, quoto gradu alteruter eorum, de quibus quæritur, distat à stipite, si ambo ęqualiter distent, vel quoto gradu remorior a stipite distat, si distant inęqualiter, toto gradu inter se distinguuntur. Regula autem secundum ius ciuile est, vt computatis ijs de quibus quærimus, & omnib. intermedijs, à quibus ipsi procedunt, dempto stipite: quot sunt psonæ, tot sunt gradus, & ita teneas, quia regulæ verissimæ sunt), & quæ præstant facilem intellectum graduum, & eorum computationis.

ADDITIO. Idem in statutis, & pactis, vbi de pacto non agitur, secundum Angel. hic. Et no. hanc glo. quæ allegatur quotidie, quod in concernentibus peccatum præualet ius canonicum etiam in terris imperij, & econtra in non concernentibus peccatum præualet ius ciuile etiam in terris ecclesię, vt per Ang.

b ¶ *Adiicit*. Hic potest colligi diffinitio gradus, vt dicatur: Gradus est numeratio singularum personarum cognatione, vel affinitate sibi coniunctarum, quoto gradu vna persona distat ab altera optime indicans Dictus quasi lapideus gradus, vt ff. eo. l. iurisconsultus, §. gradus. Accur.

¶ Gl. malè loquitur, q[uia] numeratio est actus numerandi, non genus, & gradus non est actus numerandi. Item dum ponit verbum gradus, in diffinitione, cum illud sit diffinitum. Vnde dic gradū cognationis, quantitatem esse propinquitatis, qua personæ cognatæ inuicem distinguuntur.

ADDITIO. Gradus secundum doct. aliter diffinitur.

¶ Gradus est distātia vnius personæ ab alia in linea consanguinitatis. Vel est habitudo distantium personarum, qua cognoscitur quota agnationis, vel cognationis, seu affinitatis distantia.

c ¶ *Longè facilius sit*. Propter duas rationes, & quia vltra trinepotem. vel tritauum vocabula non inueniuntur specialia, sed superiores, & inferiores vocantur, vt ff. eod. l. fin. §. parentes: & quia sunt plura negotia quam vocabula, vt ff. de præscript. verb. l. 4. Sed vsque ad quem numerabimus? Respond. vsque ad septimum cognatorum, & vsque ad decimum agnatorum, vt ff. eod. l. non facilè, & sup. titu. 1. §. fin. nisi ratione demonstrandi vellemus vlterius numerare, non vtilitatis, licet decretistæ hic aliter dicant.

ADDITIO. Not. quod decretistæ contrarium dicunt solum in collaterali linea, non autem in directa, vt sup. dixi. Si vis ergo scire de duobus agnatis quoto gradu distant de iure ciuili, incipe ab vno, & computa ab illo ascendendo ad personam mediam, ex qua omnes descendunt, & postea descende ab illa vsque ad illam, quam vis computare, & apparebit quoto gradu sit. Sed de iure canonico incipias à persona, ex qua descendunt personæ, de quarum gradu agitur, verbi gratia, vis scire quoto gradu sunt filij duorum fratrum de iure canonico, incipe ab auo, & fac vnum gradum ad filium, & de filio ad nepotem ex alio fratre, qui similiter est in secundo gradu. Vnde quoto gradu quilibet distat à stipite, tali gradu sunt inter se, remotior autem addit gradum, vt in cap. ad sedem. 35. quæst. 5. Angel.

d ¶ *Quoto gradu*. Scilicet octauo, vel decimo,

† Et sic in directa linea ascendentium, & descendentium non est differentia, quia vtroque iure si persona, de quib. agitur

SYL. distant æqualiter, toto gradu distant inter se, si inæqualiter toto gradu distant, quoto distat remotior.

† Ipsi. n. incipiunt à persona ex qua descendunt illi, de quo tamē gradu agitur. Sed de iure ciuili incipimus ab vxo. ex istis, de quib. agitur.

extēdēdo ad sti

SYL.

pitē, & ab eo iterū descēdēdo ad aliū, & quoto gradu distat remotior. toto gradu distant inter se, vt hic per docto.

Negotia plura sūt, quā vocabula.

gradus eodem modo[a] numerantur. Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures[b] animis hominum infigatur, ideò necessariū duximus post † narrationem graduū eos etiam pręsenti libro inscribi, quaten⁹ possint & aurib. & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.[c]

† alias enarrationem.

a ¶ *Agnationis. Eodem modo*. scilicet adiecta persona.

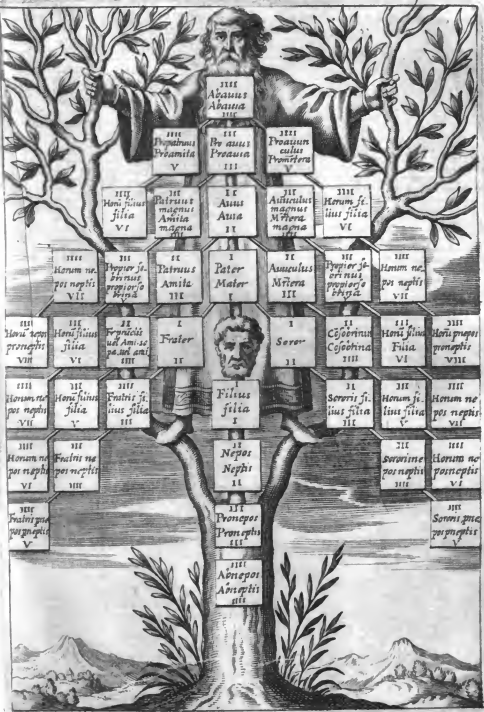
b ¶ *Per aures*. Vnde Horatius in arte poetica: Segnius irritant animos demissa per aures: Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

c ¶ *Adipisci*. Vnde quidam habēt hic arborem.

ADDITIO. Et in veritate esse debet, cū tex. & gl. illam requirant.

Figura hæc arborea licet ad decimū deberet gradum agnatorum protendi, aut saltem vsque ad septimum cognatorum, cum vsque ad eum per leges deferantur successiones supra de succ. cog. §. fin. & ff. de grad i. leg. non facilè, eam tamen vsque ad quartum duntaxat gradum impressori persuasimus extendendam, vt & aptiorem posset sedem occupare, & lectoribus quibusque faciliorē sui ipsius cognitionem exhibere. Nec id ipsum graduum notitiam quoquo pacto impedit, qui enim duorum, triumve computationem agnouerit, illam etiam in centesimū vsque gradum & eo amplius (si opus sit) deducere poterit. Quippe sēper generata persona gradum adijcit, vt longè facilius sit respondere, quoto gradu quisque sit, quam propria cognationis appellatione quenquam denotare, dicit §. hactenus, sup. eodem plura enim sunt negotia, quam vocabula, vt ff. de præscriptis verbis, l. quarta. STL.

Sequitur arbor ciuili.

IIII Abauus Abauia IIII
IIII Propatruus Proamita V
III Pro auus Proauia III
IIII Proauunculus Promatera V
IIII Horũ filius filia VI
III Patruus magnus Amita magna IIII
II Auus Auia II
III Auunculus magnus Matera magna IIII
IIII Horum filius filia VI
IIII Horum nepos neptis VII
III Propior sobrinus propior sobrina V
II Patruus Amita III
I Pater Mater I
II Auunculus Matera III
III Propior sobrinus propior sobrina V
IIII Horum nepos neptis VII
IIII Horũ nepos proneptis VIII
III Horũ filius filia VI
II Fr. patruelis uel Ami. sopa. uel ami. IIII
I Frater II
I Soror II
II Cõsobrinus Cõsobrina IIII
III Horũ filius Filia VI
IIII Horũ pnepos proneptis VIII
IIII Horum nepos neptis VII
III Horũ filius filia V
III Fratris filius filia III
I Filius filia I
II Sororis filius filia III
III Horum filius filia V
IIII Horum nepos neptis VII
IIII Horum nepos neptis VI
III Fratris nepos neptis IIII
II Nepos Neptis II
III Sororis nepos neptis IIII
IIII Horum nepos neptis VI
IIII Fratris pnepos pneptis V
III Pronepos Proneptis III
IIII Sororis pnepos pneptis V
IIII Abnepos Abneptis IIII

ARBORIS CIVILIS declaratio peculiaris.

GRADVS, lineæ, & consanguinitatis, diffinitionibus omissis sciendum, quòd numeratio punctorum, qui sunt in cellulis, est numeratio graduum habito respectu ad cellulam vacuam à qua omnes sumunt nomen exceptis his qui per genitiuum nominantur. Hanc Ioann. Andr. nomine sui bidelli Petrucium vult vocari. Puncta, quæ superiora sunt, computationem iuris canonici denotant: illa autem, quæ inferiorem locum retinent, computationem ciuilis iuris exprimunt: quod canonico subesse ipsa graduum situatio declarat. Ex prædicta computatione si diligenter inspicitur, apparet, quòd in ascẽdentium & descendentium numeratione ius vtrinque concordat: quia in eis persona addita personæ per carnis propagationem gradum adijcit.

Vt autem hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

¶ Prima: Ascendentium & descendentium quot sunt personę, de quibus quæritur, computatis intermedijs, vna dempta, tot sunt gradus inter eas. Verbi gratia, abauus distat à Petrucio quatuor gradibus: & sic de alijs.

¶ Secunda (secundum ius ciuile, cuius tantum gratia hæc arbor fuit hic impressa) talis est. Collateralium in linea æquali quoto gradu quis distat à communi stipite, toto duplicato distant inter se, vel sibi attinent: vt P. & pronepos propatrui distãt octo gradibus, cum abauum stipitem facit. Nam secundum leges quælibet persona gradum facit in collateralibus. Vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

¶ Tertia. Collateralium in linea inæquali quot sunt personæ (stipite dempto) tot sunt gradus. Vnde Petrucius distat à propatruo quinque gradibus, ab eius filio sex, & sic de alijs.

¶ Non inutile forsitan iudicabitur, si quid de computationis diuersitate inter ius ciuile & canonicum subiunxerimus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum mentio facta est, nisi vt hæreditas vel successio ab vna ad alteram personã inter consanguineos deferatur. In canonibus verò ob hoc progenies computatur, vt aptè monstretur vsque ad quotam generationem à consanguineorum nuptijs sit abstinendum. Hac ergo de causa, quia hæreditates nequeũt deferri, nisi de vna ad alteram personam, idcirco curauit sæcularis Imperator in singulis personis singulos perficere gradus: qui a vero nuptię sine duabus non valent fieri personis, ideò sacri canones duas in vno gradu constituere personas. Hæc habentur plenè, cap. 2. 35. quæstione quinta, & ferme per totam illam quęstionem. Et hoc idẽ notat hic Christophorus Porcus in versiculo, Circa primum ibi, secunda differentia, & Ioannes And. in declaratione huius arboris.

Multa dies, variusque labor, huiusce parauit
Artis notitiam, quæ modò clara patet.

CHRI-

CHRISTOPHORI PORCII IN *arborem, & ipsius intelligentiam quæstiones plurimum utiles.*

PRO declaratione iuris canonici & ciuilis, & etiam intelligentia huius materiæ: & eorum, quæ pertinent ad illam, quædam videnda sunt. Primò, qualiter fiat dinumeratio graduum de iure ciuili, & de iure canonico secundum vtriusque iuris rationum diuersitatem. Secundò, vsque ad quem gradum deferuntur hæreditas & tutelæ. Tertiò vsque ad quem gradum copula matrimonialis impediatur. Quartò, vsque ad quem gradum possit Papa dispensare.

¶Circa primũ dicite ꝙ quo ad lineã ascendentem nulla est differentia inter ius ciuile, & ius canonicum, vtroque enim iure pater & mater sunt in primo gradu ascendentium, & similiter filius & filia descendentium: & sic supra & infra in infinitum: quia in dinumeratione graduum in linea ascendentium, & descendentiũ vtrumque ius habuit respectum ad stipitẽ.s.ad primũ parentem, vt hic, cũ gl. 35.q.5.c.ad sedem. In linea transuersali inter ius ciuile & ius canonicũ duplex est dfia. prima, quia iure ciuili frater & soror sunt in secũdo gradu, iure canonico sunt in primo. Ratio differentiæ sumitur ex regula iuris ciuilis, q̃ dicit, quòd vnaquæque persona adiecta nouũ gradũ generat, vt hic in vers. hactenus. vnde cum ego sim in primo gradu patri meo, si nascatur mihi frater, vel soror, ex generatione huius personæ causatur nouus gradus. & consequẽter appellatur in secundo. Sed iure canonico ideo appellatur in primo, quia ius canonicum non cõsiderauit dinumerationẽ graduum in linea transuersali habito respectu ad stipitẽ.i.cõem parẽtem, sed considerauit, ꝙ duo fratres, duæ sorores, tribuunt initium lineæ transuersali: ideò in primo gradu illius lineæ illos constituit. Secunda differentia est, quia iure ciuili regula traditur, quod in linea transuersali sola persona adiecta facit nouum gradum, vt hic: iure autem canonico pro regula traditur, vt ad causandum nouum gradum duæ personæ requirantur d.cap. ad sedem. Ratio differentiæ, quia ius canonicũ dinumerat gradus ratione copulæ matrimonialis. Vnde cum ad causandum copulam matrimonialem requiritur concursus duarum personarum, ita ad causandum gradum quo ad eam. Sed ius ciuile dinumerauit gradus, quo ad hęreditates, & tutelas: vnde cum tutela & hæreditas deferatur de vna persona in aliam, nimirum si vnaquæque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita in dict. capit. ad sedem. Quo igitur ad inhibendam vel permittendam copulam matrimonialem dinumerabuntur gradus secũdum ius canonicum quo autem ad tutelas & hæreditates deferendas connumerabuntur secundum ius ciuile.

¶Circa secundum dicite quòd vsque ad 10. gradum deferuntur hæreditates & tutelæ. & vidistis sup. tit. 1. §. fi. cum sua glo. & sup. de capi. dimi. §. fin. & de legi. agn. tu. in teat. & in gl.

¶ Circa tertium dicite, ꝙ olim erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimum gradum agnationis vel cognationis inclusiuè: hodie autem est prohibita vsque ad quartum gradum inclusiue, dinumeratione facta secundum ius canonicum. c. non debet. extra de consang. & affin.

¶ Sed hic dubitatur. Pone, quod vnus sit quinto gradu transuersalium, alius sit in quarto, an impediatur copula matrimonialis? Si inspiciamus personam existentem in quarto gradu, illa impeditur: quod si inspiciamus personam existentem in quinto gradu, permittitur. Dicite, quod copula est permittenda, quia quoto gradu remotior distat à stipite, eodem gradu distat à quolibet descendente. c. fin. extra de consang. & affin. Illud tamẽ est palam, quòd inter ascendentes & descendentes est prohibita copula matrimonialis in infinitum. Vnde si Adã viueret, vxorem habere non posset. §. ergo. & ibi gl. sup. de nupt.

¶Sed quid de gradu affinitatis? Dicite quod licet olim ratione affinitatis esset prohibita vsque ad tertium gradum, vt aliqui dixere, veritas tamen hodie est, quod solum prohibetur quod ad gradum primum, vt no glo. in c. non debet extra de consang. & affin.

¶ Sed numquid per coniunctionem illicitã causatur affinitas? In hoc articulo non parcam in totum verecundię? Archi. 35. quæst. 3. c. extraordinaria dixit per hãc dissolui matrimonium, & in hoc bene: sed non causari affinitatẽ, propterea, quia affinitas est regularitas personarum ex nuptijs descendẽtium, l. non facile, §. affines, ff. de grad. vbi ergo non sunt nuptiæ, ibi non causatur affinitas. Sed glos. tenuit contrarium in §. affinitatis, supr. de nupt. quæ communiter cõprobatur per c. tuæ. & p c. Iordanæ. & per c. discretionẽ. extra de eo qui cogn. cõsang. vxo. suæ. Stat igitur conclusio, quod per illicitam coniunctionem contrahitur affinitas. Sed quid si quis non intrauit claustra vuluæ, in circuitu tamen palpitauit, vel seras reserauit, sed opus non expleuit, an contrahatur affinitas glos. in d. cap. extraordinaria dicit, quod non. Item dicit illud, quod non dico. Dicit Inno. ꝙ ad causandum affinitatem requiritur concursus vtriusque sanguinis, sed tamen causa euitandi peccata, Ius canonicũ & sancta mater ecclesia in dubio præsumũt ex copula concursum vtriusque sanguinis & maris & fœminæ interuenisse. c. iuuenis extra de sponsalibus.

¶ Addite prædictis, ꝙ si aliquis promiserit alicui illam accipere in vxorem, postmodũ habeat copulam cum ea sine alijs verbis intelli-

telligitur validum matrimonium extitisse contractum: nec cum alia contrahere posset, sed matrimonium postea contractum esset dissoluendum c. is qui fidem. extra de spon.

Circa quartũ dicet breuiter, quod in gradu ascendentium, & descendentium nõ posset Papa dispensare, vt copula matrimonialis contrahatur. Nõ posset enim Papa dispẽsare, quod filia patri copularetur. Idẽ in linea transuersali in gradu 1. vnde non posset Papa dispensare, quod frater sorori nubat. Item nec in gradu ij. linea existẽte inequaliter, vnde non posset dispẽsare, quod neptis patruo nuberet, vel auunculo. In linea verò æquali bene posset dispensare, vt cõsanguinea consanguineo copularetur, ita communiter cõcluditur in c. literas. extra de restit. spol. facit c. gaudemus extra de diuor.

Sed an Papa posset dispẽsare, vt matrimonium semel contractum dissoluatur? Dicite breuiter, aut matrimoniũ fuit per copulam carnalem consummatum, aut nõ. Priore casu non potest, posteriore autem sic: quia primo casu effecti fuere duo in carne vna, secũdo verò non. Item quia matrimonium consummatum sortitur naturam ex cõstitutione diuina, contra quam Papa non potest dispensare c. proposuit, extra de conces. præb. Sed matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione ecclesię cõtra quã Papa bene potest dispẽsare, ista est gl. ord. in cap. ex publico, ext. de conuer. coniug.

Matrimonium semel cõtractum an possit per Papam dissolui.

Sed numquid maritus & vxor possint se separare? Dicite, aut copula nõest subsecuta: & tunc quilibet eorũ altero inuito põt separare matrimonium p̃ ingressũ religionis. secus si copula fuerit subsecuta, nisi vterq. cõcordauerit, q̃d vterq. pariter intret religionẽ vel aliter, qui remanet in sæculo, si talis cõditionis, & qualitatis, ꝙ nulla suspicio fornicationis sinistra sit cõtra eũ: vt quia sit ętate confectus, c. quidam, c. verum, c. vxoratus, c. cum sis prædictus. extra de conuer. coniug.

Cognationis spiritualis studiosissimis quibuscunque, præsertim ecclesiasticis, apta & vtilis materia.

CHristophorus Porcus iuris vtriusq. professor acutissimus, quia difficultates aliquas circa cognationis spiritualis materiã hic luculenter tractauit, eius mentem verbis fermè non mutatis referre non erit abs̃onũ, neque à proposito alienum: quę verba talia sunt.

¶ Quæritur primo, an ratione cognationis spiritualis matrimonium impediatur. Circa quem articulum dicite breuiter, quod inter compatrem & commatrem impeditur matrimonium, ac etiam inter patrem spiritualem & filiam susceptam ex sacro fonte: & hoc, si ista cognatio spiritualis fuerit causata, siue per sanctum baptisma, siue per sanctum chrisma. 30. q. 4. c. si quis vnus.

¶ Addite prædictis, quod si maritus vel vxor tenuerint aliquem, vel aliquã ad baptismum vel chrisma, quilibet eorum efficitur cõpater, vel cõmater. d. c. si quis vnus. Et hoc verum, quando tempore cognationis spiritualis contractæ consistabat inter eos matrimonium: secus si ex post facto fuerit contractum, c. Martinus, extra de cogn. spiri. cum sua glo. Econtra autem, si tenueris ad sacrum chrisma vel sanctum baptisma filium, vel filiam meam ex alia muliere quam vxore, non efficitur tibi commater mea vxor, cap. qui spiritualem. 30. q. 4. Ratio, quia in contrahenda cognatione spirituali maritus & vxor copulant sibi actiones, & non passiones. Quod igitur agit vnus coniugum, intelligitur alius agere, quia sunt duo in carne vna dict. cap. si quis vnus. in fine.

Quæritur secũdo, si fornicator teneat aliquem ad sacrum baptisma, an concubina efficiatur commater, videtur quod sic, nam sicut vxor in hoc casu efficitur commater, quia est eadem caro cum marito. d. cap. si quis vnus, ita dicendum videtur & de concubina: quia qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea 32. qu. 4. cap. in eo. Alij ibi tenuerunt contrarium: quorum sententia magis placet: quia absurdè dictum videretur, quod spiritualitas super re improbata causaretur, ex vtraque scriptura: & hominum opinione. Non obstat, quod concubina, & fornicator dicantur duo in carne vna, quia illa verba exponuntur, id: est duo conueniunt in eodem opere carnali: & ita exponit glo. in d. c. in eo.

Cognatio spiritualis an contrahatur ex concubinatu.

Sed an vxore mea mortua potero mihi copulare eam, quæ fuit sibi commater ante matrimonium? Dicite quod sic, ca. post vxoris obitum, 30. q. 4.

Sed quid de filijs duorum compatrum an potetunt simul matrimonio copulari? Dicite quod sic, siue nati fuerunt ante compaternitatem, siue post: dummodo matrimonium non contrahatur cum eo, vel cum ea, per quorum alterum deuentum fuit ad cõpaternitatem, c. 1. & c. super eo. de cognatio. spiti. Christophorus Porcus iuris vtriusq. doctor acutissimus.

Quæritur tertio ad propositum materiæ præsentis de quæstione quotidiana & apud vulgares satis dubia. Pone, q̃d duo, vel plures tenent aliquem in baptismo, nũquid isti inter se efficiantur compatres? Innocentius (& bene) dicit quod non: vnde possunt adinuicem cõtrahere matrimonium. Nã quemadmodum compatres carnales, vt concubinarius & concubina, non prohibentur matrimonium contrahere, vt in c. tanta, qui filij sint legitimi. ita & isti, qui sunt compatres spirituales respectu baptizati, nõ debẽt ꝓhiberi cõtrahere matrimonium. Et pro hoc facit text. & ibi glo. in c. si. 30. q. 4. vbi dicitur, quod maritus, & vxor non debent aliquem simul de facto fonte leuare, ne infamentur de facto: nam vulgares existimant illos esse compatres. Hęc sunt verba Abbatis Siculi in ca. Martinus de cogna. spirit. de hoc in summula pauperum.

Masen.

Masculus & mulier puerũ de fonte leuãtes. Legitimè iungi poterũt, nec sunt prohibendi.

¶ Quæritur quarto. Pone, quod tenui aliquã puellam in baptismo: volo contrahere cum eius sorore, an possim? Dicendum quod sic, pater enim spiritualis, si copuletur sorori filiæ spiritualis, bene tenet matrimonium, 30. quæst. 3 ca. vlt vnde versus.

Duco mea nata germanam spiritualis.

¶ Quæritur quintò.: Pone, quod filius meus tenuit in sacris fontibus filiam: volo cum illa filia postquam ad annos nubiles peruenit, cõtrahere, an liceat? Dic quod sic. Potest enim pater sumere filiam spiritualem filij sui carnalis, quia licet cognatio spiritualis de patre ad filios descendat vt c. 1. & c. super eo. de cognat. spirit. non tamen ascendit de filijs ad patrem, cum iure cautum non reperiatur: & edictum de matrimonio prohibitorium est, adeo quod cuilibet licet contrahere, nisi expressè prohibeatur, c. cum apud. de sponsa. & matri. Hoc notat Ioannes Teutonicus glossator Decretl. in c. fi. 30. q. 3. Hoc idem recitat & probat Ioan And. in c. 1. de cogn. spirit. lib. 6. Vnde versus.

Esse mei nati coniux mihi spiritualis.
Filia legitimè poterit, nec iure vetatur.
Descendunt & non ascendunt talia vincla.

¶ Quæritur sextò. an per procuratorem talis cognatio spiritualis possit cõtrahi. Pro solutione recurras ad Bart. in l. Gallus, §. forsitã. ff. de lib. & posth. ad Angelum Aretinum in §. illud. supra de nupt. ad Ioann. Andr. in regula, potest quis per alium. de reg. iu. in 6. & ad Panor. in c. veniens de cogna. spi. Decisionem tamen communem & magis approbatam potes notare per versus sequentes in quibus patet, quod licet matrimoniũ p procuratorem possit contrahi. c. fi. de procu. li. 6. non tamẽ cognatio spiritualis, vnde versus.

Cognatio spiritualis p procuratorem nõ contrahitur.

Procurator habet nodos vincire iugales,
Nõ tamen hos nexus domino dat spirituales.

Adde, quod licet non debet à principio quis admitti per procuratorem ad contrahẽdum hanc compaternitatem, si tamen admittatur, contrahitur ipsa compaternitas, vt tenet Abb. Panor. in d. c. veniens.

¶ Quæritur septimò ex quot sacramẽtis descendit cognatio spiritualis. Respond. quod cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit post contractum, oritur ex datione, duorum sacramentorum duntaxat, quæ sunt baptismus, & confirmatio: non autem ex aliorum datione seu minist ratione: patet in c. fi. de cogna. spiti. li. 6. ratio est, quia in baptismo renascimur, & chrismatio frontis ipsum confirmat: quod non est in alijs sacramentis, Io. And. in dict. cap. fi.

Cognatio spiritua. lis oritur ex duob. sacramentis.

¶ Quæritur octauò & vltimo inter quot personas oritur impedimẽtum matrimonij ratione cognationis spiritualis. Respond. quod ex hac cognatione 20. sunt casus prohibiti: decem ratione baptismi, & decem ratione confirmationis. Ratione. n. baptismi contrahitur cognatio spiritualis impediens, & dirimens, vt dictum est.

Cognatio spiritualis oritur inter 20. personas.

¶ Primò inter has personas Baptizatum & baptizantem: Baptizatum & vxorem baptizantis prius cognitam. Baptizatum & filios baptizantis: Parentes baptizati & baptizantem: Patentes baptizati & vxorem baptizantis prius cognitam.

¶ Secundò inter has personas: videlicet inter baptizatum & suscipientem: Baptizatũ & vxorem suscipientis prius cognitam: baptizatum & filios suscipientis. Parentes baptizati & suscipientem: parentes baptizati & vxorem suscipientis prius cognitam. Ecce decẽ casus prohibiti ratione baptismi. Totidem in confirmatione reperies: in qua sunt confirmatus & confirmans, & tenens ante confirmationem, qui scilicet ponit fasciolam supra frontem post confirmationẽ episcopalem, de hoc vide textum cum gl. in c. 1. de cognatio. spi. lib. 6. Ista clarissimè referantur per carmina sequentia.

Versus.

Gignitur his sacris cognatio spiritualis.
Quæ sunt baptismus, ac confirmatio frontis.
Personaque decem cõnectit quolibet horum.
Baptizans: huius vxor si cognita primo.
Ac eius nati sunt abluto sociati.
Cum consorte thori baptizans, atque parentes.
Fonte sacro loti sunt tali fune legati.
Baptizans & suscipiens hic æquiparantur.
In confirmato totidem reperire licebit.

Hac nota diligenter, quia singularia sunt, & plurimum vtilia: nec est plures casus reperire qui matrimonium dirimant.

¶ *De seruili cognatione.*

Continuatio. ¶ Quia supra de cognatione & successione cognatorum liberæ condirionis dictum est, nunc qa naturali iure inspecto inter seruos etiam cadit cognatio, & dubitari posset an inter seruos esset successio, ideò de seruili cognatione meritò subdit. Nec obst. qd inter illum titulum de successione cognatorum & istum sit titul. intermedius de gradibus, qa ex quo pertinet ad materiam horum tit. continuatio nō vitiatur. l. duos reos. §. fin. ff. de duobus reis. Porcus.

¶ *De seruili cognatione.*

¶ *Filij manumissorū etiam in seruitute cōcepti, excluso patrono patri succedūt, & inuicem sibiipsis. h. d.*

Illud certum est, ad seruiles cognationes illam partem edicti,[b] qua proximitatis nomine[c] bonorum possessio † permittitur, non pertinere:[d] Nam nec vlla antiqua lege talis cognatio cōputabatur.[e] Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecimus, (quod ius vsque ad nostra tempora[f] satis obscurum, atque nube plenū, & vndiq. confusum fuerat) & hoc humanitate suggerēte cōcessimꝰ: vt si qs in seruili constitutus cōsortio liberū † vel liberos habuerit, siue ex seruilis cōditionis muliere: vel contra, serua mulier ex libero, vel seruo habuerit liberos cuiuscūq sexus; & ad libertatē his[g] peruenientib. ij, q ex seruili vētre nati sunt, libertatē meruerint; vel dū mulieres liberę erāt ipsi[h] in seruitute[i] eos habuerint, & postea ad libertatē peruenerint:[k] vt hi omnes ad successionē patris, vel mr̄is veniāt,[l] patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorū parentum successionem,

† aliàs promittitur.

Dimisso.

Illud certū. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ponit, nūquid serui habeant ius cognationis contractæ in seruitute. Secundò infert ex rationibus præpositis, videlicet quod nō semper sequitur, quod qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertiò illa melius declarat. Secunda ibi, Repetitis. Tertia ibi, Amoris,

SYL. ¶ Illud certum. ¶ *CASVS.* non figuratur hic, cū ponatur correctio iuris antiqui, quo dispositū fuerat seruos successores habere non posse, nec cognationem habere, nō tātum dum serui erant, sed etiam postea eis manumissis, quia iure patronatus omnia patrono quærebantur, Sed contrarium dispositum postea est: quia ipsa cognatio tanquā quid naturale in ipsis seruis esse potest, sed fit impedimentum propter seruitutem effectu ipsius, & ab ipsa proueniente. vnde illa cessante cessat etiam impedimentum: & ideò potest dari cognatio & successio. Nota summarium & alia vt per Ang. hic.

a ¶ *Illud.* aliàs est hic rubric. de seruili cognatione, aliàs non Accur.

b ¶ *Edicti.* Sunt enim 4. partes successionis ab ante, vt ff. quis ord. in bon. possess. ser. l. 1.

c ¶ *Proximitatis nomine*, id est cognationis, vt sequitur, & ff. vnde cog. l. 1. §. pertinet.

d ¶ *Non pertinere.* Sed nec aliam aliquam, vt vel ipse succedat, vel ei succedatur, vt C. com. de succ. l. seruus, nisi in trib. casib. vt C. ad Sylla. l. pen. & C. de suis & leg. l. apud hostes & Cod. ad Or. l. fin.

¶ Dic secundū Ang. quòd in d. l. pen. & in l. fi. erat liber legis auctoritate, ne mora alterius libertati noceat in l. apud hostes, illud procedit fictione postliminij, vt ibi nota.) SYL.

e ¶ *Computabatur.* Hæc videtur mala ratio, cū magis iure prætorio, quod naturalē causam intuebatur, deberet cōputari, vt supr. de hær. q ab int. §. emācipati. q ciuili. Sed dic, q etiā ad alia, vt ad tutelas, & similia, nisi quo ad nuptias, vt supra de nup. §. illud. & ff. de ri. nup. l. adoptiuus, §. seruiles.

ADDITIO. No. quod in seruis quo ad matrimonium impediēdum etiam post manumissionem dicitur cognatio, vt d. §. illud, quia etiam dicitur esse affinitas, vt d. §. seruiles Ang.

¶ Sed nūquid dn̄s ex sui p̄sona succedit cognatis serui? Respon non, vt hic dr̄. Accur. † *ADDITIO.* Not. ergo non acquiri domino ab intestato sicut ex testamēto: & est ratio, quia ius solum defert hæreditatē ab intestato, secundum quod seruus nihil est leg. qd attinet. ff. de reg. iu sed ex testamēto defert voluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tamē est in monacho, & monasterio, vt l. Deo nobis C. de episc. & cler.

† Similis glo. est in d. l. seruus, C. com. de success.

f ¶ *Nostra tempora.* Loquitur Iustinianus.

g ¶ *His.* s. parentibus.

h ¶ *Ipsi.* s. parentes.

i ¶ *In seruitute.* i. donec serui erant.

k ¶ *Peruenerint.* Scilicet parentes.

l ¶ *Veniant.* aliud si liber factus seruum iterum

rum

rum manumittatur, vt ff. vnde cog. l. is qui. contra.

SYL. ¶ Secus si restitutus. §. seruus. supra de capi. dimi. & declarat glo. in d. l. Is qui.]

¶ Et supra de capi. dimi. §. quod autem, quia est ibi, quod ibi annotauimus. Sed nunquid etiā iste, qui est in l. is qui. hodie succederet ei naturali causa inspecta, vt C. de suis, & legitimis hæred. Authen. In successione? Respond. non, secundum Ioann. quia prætor naturalem causam intuebatur, & tamē non vocabat eum, vt dictū est. Item contra. Cod. de suis, & legitimis. leg. ex libera, Solu. † hic nouum ius. Vel ibi loquitur, quādo nec de facto erat matrimonium.

† *Hæc non est bona, q. a non apparet expressè de correctio* SYL*ne, vt arg. leg. præcipimus ff. C. d. app. Ang.*

¶ Hæc gl. sem per allegatur, quod spurius natus in figura matrimonij, licet de facto, pōt legitimari p subsequens matrimonium, secus si nullomodo etiā de facto erat: d quo per Ang. hic.

¶ Vel ibi quo ad honores loquitur. hic quo ad successiones.

sed etiā alterū in alterius successionem[a] mutuam vocauim[9], ex illa lege[b] specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt, siue vnà cum alijs, qui post libertatem parentum cōcepti sunt: siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex alijs nuptijs, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptijs procreati sunt.

¶ *In successionibus ab intestato primo vocātur sui hæredes, & ij, qui inter suos nominantur: qui etiam remotiori gradu constituti præcedunt omnes ascendentes, vel collaterales, etiam proximiores. Aretin.*

¶ Repetitis itaque[c] omnibus, quę iā tradidim[9], [d] apparet nō semper eos, qui parē gradū cognationis obtinēt, pariter vocari: eoq. amplius, † nec eum quidē, qui proximior sit cognatus, semper potiorē esse. Cū enim prima causa sit suorum hęredū, & eorum, quos inter suos hæredes enumerauimus,[e] apparet pronepotem, vel abnepotē defuncti potiorem esse, quam fratrem, aut patrem, matremque defuncti: cum alioquin pater quidē & mater, (vt supra quoq. tradidimus) primū gradū cognationis obtineāt, frater verò secundū, pronepos autē tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest ī potestate morientis fuerit,[f] an nō, qđ vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex femineo sexu [g] propagatus est.

¶ *Post suos vocantur agnati, & post agna-*

a ¶ *In alterius successionem*, id est pa rentes liberis, & econtra, excluso patrono: & hoc secundum omnes. Item libertum vnum a'teri eidem fratri suo: & ita frater liberti præfertur patrono: & hoc secundum quosdam, vt hic, Sed Ioannes contra: præfert enim patronum fratri, vt ff. de bonis liber. l. liberto, & ff. de suis & legitimis. l. intestato. & infra titulo primo, paragr. sed nostra, versic. fin autem fine.

¶ Hæc opin. Ioann. communiter tenetur, vt per Ang. hic, ratio est, quia patronus, si legitima ei non relinquatur, habet contra rab. & potest impugnare iudicium liberti, quod nō est in fratre, §. soror. sup. de inofficio. testa. SYL.

b ¶ *Ex illa lege*. Scilicet supradic. Græca.

† *aliàs ne.*

¶ Repetitis: ita que.

¶ CASVS. Difficultatem faciebat in hoc text. regula generalia tradita in § si plures, sup. de leg. agn. success. vbi habes, quod prior in gradu est potior in successione, sed hic cōtrarium dicitur, q. a regula prædicta procedit cęteris paribus, & in ijs qui eiusdem sunt ordinis: sed quia causa successionis prima est liberorū, mox ascēdentium, tertio transuersaliū, nec datur aditus ad secundā causam nisi deficiente prima, non potest habere locū regula nisi ī existentib. in eadē causa successionis. & ita declara loco casus.]

c ¶ *Repetitis itaque.* Hic §. communis est ad omnes tit. sup. hoc lib. 3. positos: & Ide in sequēti pro xim. §. sic, & alias supra de successio. cogna. §. vlt. & ad Orph. §. fin.

d ¶ *Tradidimus*. A princ. 3. lib.

e ¶ *Enumerauimus.* Vt curię datos & emancipatos. vt sup. de hæred. quæ ab intest. §. 1. & §. emancipati.

f ¶ *Fuerit*. Hoc subdiuiditur.

g ¶ *Ex fœmineo sexu*. Qui tamen cum diminutione tertiæ partis succedit huius legis tempore, supra de hæred. quæ ab intestat. §. item

tos vocantur cognati proximi, exceptis fratribus, & sororibus emancipatis: qui licet cognati sint, tamen cęteros agnatos vlterioris gradus excludunt. Aretinus.

¶ Amotis [a] quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus, agnatus, qui integrum ius habet [b] agnationis, etiam si longissimo † gradu sit, plerũq. [c] potior habetur, quam proximior cognatus, Nã patrui nepos, [d] vel ,p-nepos, [e] auũculo, vel matertere [f] præfertur, [g] Toties [h] igitur dicimus, aut potiorẽ haberi eũ, qui proximiorẽ gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos: q cognati sunt, quoties neq. † suorũ hęredum, quiq. inter suos hr̃des sunt, neq. agnationis iure aliqs præferri debeat secundũ ea, quę tradidimus, [i] exceptis [k] fratre, & sorore emãcipatis, qui ad successionẽ fratrũ, vel sororum vocantur: qui & si capite diminuti sunt, tamen præferũtur [l] cæteris vlterioris gradus agnatis.

¶ *De successione libertorum.*

¶ *Olim patronus habebat ex leg. 12. tabularum ius in bonis liberti solum ab intestato, nullo suo hærede relicto. Ang.*

item vetustas. vers. Diui. hodie sine diminutione, vt in Auth. de trien. & semis. §. necnõ.

SYL.

¶ Amotis. ¶ *CASVS*.. figuratio pendet ex js, quæ sup. dic. sunt in §. repetiris. itaque.]

a ¶ *Amotis*. Idest, cessantibus suis fallit adhuc hæc regula, Qui prior est in gradu, &c. vt inf. eo. vers. toties.

b ¶ *Integrum ius habet*. idest capite minutus non est. sic supra de succ. cogoat. primo respon. in fin. nam secus esset. si esset capite minutus: quia illæ successiones, quæ veniunt ex lege 12. tabularum, pereunt per minimam capitis diminutionem, vt supra ad Orphi. §. sciendum.

† i. decimo. §. vl. supr. de success. cog.

c ¶ *Plerumque*. Propter fratrem, & sororem emancipatos, vt infra eodem §. ibi, exceptis, Item propter quosdam cognatos, qui vocãtur, vt agnati, vt sup. de l. agnat. success. §. hoc etiam. Item propter patrem, qui filium emancipauit, vt supra de legi. agn. succ. § fin.

† No. singulagiter illam leg. quia post nepotẽ, quãdo concurritcũ patruo, vel auunculo, qui prior est ingradu iure: nec assumit personã patris sui patet ibi, quòd auunculus, qui

d ¶ *Nepos*. Qui est in quinto gradu agnationis.

e ¶ *Pronepos*. Qui est in sexto gradu agnationis.

f ¶ *Auunculo, vel matertera*. Qui sunt in tertio gradu cognationis.

g ¶ *Præfertur*. In successione eius, qui tales habet agnatos.

h ¶ *Toties*. Nota regulam bonam, vt C. commun. de success. l. auunculo. † & C. vnde libe. l. 2. Et ad eius euidentiam nota tres esse ordine succedendi: scilicet inferiores, & superiores, & ex latere veniẽtes, vt in Authen. de hæreditat. ab intestato. in princip.

Primo descendentes in infinitum vocantur, vt supra de hæredit. quæ ab intestato. §. primo, & in Authent. de hæredit. ab intestato. §. 1. His cessantibus vocantur ascendẽtes. primo pater & mater: secundo auus & auia: & sic deinceps: sic tamen vt fratres ex vtroque parente defuncto coniuncti cum his superioribus vocentur: licet quidam dicãt cũ patre & matre tãtum eos vocari, & alios inferiores p fratres excludi: & pro nobis est Authen. de hęredibus ab intestato. § si verò cum ascendentibus, & ff. de su. & legi. ti. l. 2. §. hæreditas.

est in tertio gradu, præfertur fratris cõsobrino, qui est in quarto, licet gl. inf. ti. 1. §. multis, i vers. vsq. ad quintũ gradum aliter dicat: sed ibi dicemus. Angel.

¶ Hæc opin. cõmuniter tenetur hic, & in Authen. defuncto. Cod. ad Tertul.]

SYL.

† alias suorum hæredũ iure.

¶ Superioribus cessantibus primo frater ex vtroque parente. & soror, & eorum filij. Secundò, & ex altero tãtum, & eorum filij. Tertiò hæc regula, obtinet, vt qui prior est in gradu, &c. vt hic, & in Authen. de hæredit. ab intest. §. reliquum, & §. si verò neque fratres. & Authen. vt fratrum filij. §. 1. colla. 9. Accursius.

ADDITIO. Dic, quod hodie est sublata differentia agnationis, & cognationis, vt in dict. §. primo, in Authen. de hæred. ab intest veni. Christoph.

i ¶ *Tradidimus*, vt sup. proxim. §. & hoc eo. §. Accursius.

K ¶ *Exceptis*. Excipit ab eo, quod sup. dixerat, qui integrum, &c.

l ¶ *Præferuntur*. vt supra de success. cogna. primo respon.

¶ *De successione libertorum.*

Continuatio.

¶ Supra de successione ingenuorum visum est: & quia in bonis libertorum est dare successionem. ideò de his subdit.

ADDITIO. Vnde nota, quod dicit hic, Accurs. De successione libertorum, passiuè accipi, id est qualiter succedatur eis, non actiuè, idest qualiter ipsi succedant aliis.

Nunc

Diuisio. NVnc de libertorum. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò circa successionem libertorũ ponit duplex ius antiquum. Secundò ponit suum statutum circa successionem: & quod vsque ad quintum gradum agnati patronorum succedunt liberto. Tertiò ponit aliam nouam constitutionē, circa personas & genera libertorum. Secunda ibi, Sed nostra. Tertia ibi, Sed hæc.

SYL. ¶ Casũ figura literaliter, qa sumus in iure correcto. No. dispositionem iuris antiqui in successione libertorum. Itē, quod contra tab. patrono competebat tãtum pro dimidia.

a ¶ *Nũc.* Quia hucusq. de bonis ingenuorũ dixit.

b ¶ *Olim*, scilicet lege 12. tabul. & hoc est primum ius: quatuor enim sunt, vt hic, & infra §. 1. & §. postea, & §. sed nostra.

* ¶ Legis 12. tabul. verba (vt Riuallius ait) erant hæc Si libertus ab intestato moriatur, nullum hæredem suũ relinquens, patronus ei succedito.

c ¶ *Impune testamento.* idest sine timore testamenti rũpendi, Accursius.

¶ Ex hac glo. iuncto tex. no. φ ruptela testamẽti potest dici pœna.]

NVnc[a] de libertorũ bonis videamus. Olim[b] itaq; licebat liberto patronũ suũ impunè testamẽto[c] præterire. Nã ita demũ lex duodecim tabularum[d] ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque ĩtestato mortuo liberto, si is suũ hæredem[e] reliquisset, patrono nihil[f] in bonis eius iuris erat. Et si quidẽ ex naturalibus[g] liberis aliquem suũ hęredem reliquisset, nulla videbatur querela.[h] Si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquũ erat nihil iuris patrono superesse.

¶ *Pretorio iure patronus in liberti bonis dimidiam habebat, non solum hęrede instituto, sed etiã ab intestato, relicto filio adoptiuo. Ipsum tamen patronũ excludebant liberi, siue essent in potestate, siue emancipati, siue etiam in adoptionem dati: dũmodo instituti essent, aut præteriti bonorum possessionem petiissent, Angel.*

¶ Qua de cã postea[i] prætoris edicto hæc iuris iniquitas[k] emẽdata est. Siue enim faciebat testamẽtum libertus,[l] iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam[m] bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono cõtra tabulas testamẽti patris dimidiæ bonorũ possessio[n] siue intestatus moriebatur, suo hęrede relicto filio adoptiuo, dabatur æquè patrono cõtra hunc suum hæredem patris dimidiæ bonorum possessio.

¶ Prodesse autem liberto solebant[o] ad excludendum patronum[p] naturales[q] liberi, non solum quos in potestate mortis tẽpore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati[r] si modò ex aliqua parte scripti hęredes erãt, aut pręteriti cõtra tabulas bonorum possessionem ex edicto ꝑtorio petierant:

d ¶ *Ita demum lex 12. tab.* Et non aliter.

e ¶ *Hæredem.* Naturalem, vel adoptiuum, vt inf. innuit.

f ¶ *Nihil*, idest nullum, secundum Ioan.

g ¶ *Ex naturalib.* ad differentiã adoptiuorũ.

h ¶ *Querela.* Id est nõ poterat patronus conqueri. Accursius.

i ¶ *Qua de causa postea.* Secundum ius.

K ¶ *Iuris iniquitas.* Dic vt supra ad Tertull. in principio.

l ¶ *Libertus*, nullum filium habens legitimum, & naturalem, vt infra eodem, paragrap. prodesse.

m ¶ *Dimidiã.* Nisi in castris sint bona quęsita, vt ff. de bonis liber. l. tertia, §. patronus.

n ¶ *Bonorum possessio.* Vnde legitimi, vt infra de bonorum posses. paragra. cumque.

o ¶ *Solebant.* Hoc iure prætorio. nam de primo non erat dubium, vt supra ibi, itaque intestato, &c.

p ¶ *Ad excludendum patronum.* Scilicet in totum.

q ¶ *Naturales.* Et legitimi.

r ¶ *In adoptionem dati.* Si instituti erant, vt sequitur; alias nec Contra tabulas datur eis, vt dig. de contra tab. leg. non putauit paragr. in adoptionem.

a ¶ Repel-

a ¶ *Repellebant.* Quia pro mortuis habentur vt ff. de coniug. cum emancipat. libe. l. 1. §. sed & patruus (i) nec à iure ciuili recipiũtur, vt in Authent. de hæredib. & Falcid. §. exhæredatos.

non esse, vel esse, & exhæredatum. Item, q præteritio matris habetur pro exhęredatione. Item quod legitima patronorum est tertia hodie, sicut liberorum, & parentum. }

e ¶ *Sed nostra constitutio.* Quartum ius.

nã exhæredati nullo modo repellebant [a] patronum.

¶ *Per legem Papiam patronus vocabatur ad successionẽ liberti vnà cũ filijs ipsius liberti pro virili, nisi tres, vel plures fuissẽt liberi, vel libertus minus, centũ aureis habuisset in bonis: siue decesserit intestatus, siue condito testamẽto. Angel.*

¶ Postea [b] verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, q locupletiores libertos habebant. Cautũ [c] est enim vt ex bonis eius, qui sestertiorũ cẽtum milliũ† patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat, siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. [d] Itaque cũ vnũ quidem filiũ, filiamve hrẽdẽ reliquerat libertus, perinde pars dimidia dbebat patrono, ac si is sine vllo filio filiave intestatus decessisset: cũ verò duos duasve hæredes reliquerat, tertias pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

¶ *Hodie si libertus habeat minus quã centũ aureos ĩ bonis, & fuerit testatus, patronus excluditur. Si autẽ testatus non fuerit, ei succedit in totum, nõ extantibus liberis. Si verò vltra centũ aureos habuerit patron9, à liberis excluditur: liberis verò nõ extãtibus succedit in totum ab intestato, sed facto testamento patronus habet tertiam sine onere. hoc dicit. Ang.*

¶ Sed nostra cõstitutio, [e] quam pro omni natione [f] Græca lingua compẽdioso tractatu habito cõposuimus, [g] ita huiusmodi causã definiuit vt si quidẽ libertus, vel liberta minores cẽtenarijs sint. i. minus centũ aureis habeant substantiã, (sic. n. [h] legis Papiæ sũmã interpretati sumus, †vt ꝓ mille sestertijs

ADDITIO. (i) Nisi quando tractatur de portione sua cui accrescat: computatur enim in numero filiorũ, vt faciat augeri legitimam fratrum: secus in fratre minore, & filia dotata per statutum successione priuata, quia non prosunt, Ang.

b ¶ *Postea.* Tertium ius.

c ¶ *Cautum.* Scilicet leg. Papia, & male, vt & alias. C. de cadu. tollen. in princ. Accur.

** Sic appellata à C. Papio Cõsule eius latore c. quædã. distin. 2. cuius mẽtionem facit & M. Tull. de offic. }

d ¶ *Deberetur.* Ex lege Papia.

¶ Sed nostra constitutio.

¶ *CASVS.* põt literaliter figurari, quia hęc cõstitutio Iustin. videtur esse qddã ius positiuũ. Hæc enim sua districtio licet habeat rationẽ ĩ se respicientẽ tam filios, quã patronos, q magis elegerit vnã summam quam aliã, hoc tamẽ fuit arbitrarium, & de quo aliquę collatatæ peri9rationes, quã fundamẽtales excogitati possũt. Not. igitur totã hãc dispositionem. Itẽ no. q paria sunt filiũ

STL. † *i mille aureorum.*

f ¶ *Omni natione.* Aliàs omnium natione. aliàs omnium notitia.

* ¶ Theophilus legisse videtur, omniũ notione, vel omnium notitia, vt Accurs. quoque legit: verba Theophili sunt, dia to pasin einę prodiluo.

g ¶ *Composuimus.* & huius, vt credo, habetur mentio in multis locis, vt sup. tit. 1. de seru. cog. in princip. & sup. de legi. agnat. suc. §. fi.

h ¶ *Sic enim.* interpositio est.

** Quasi velit dicere Iustin. quod disponebat leg. Papia in liberto possidente mille sestertios, eũ disposuisse in eo, qui sua tẽpestate vnũ aureum possidebat, nam si intelligeremus, quod sẽserit, tempore quo lata est l. Papia, mille sestertios vno aureo æstimatos fuisse, eũ nimiæ imperitiæ antiquitatis argueremus, cum nemo, vel mediocriter doct9 ignoret, mille sestertios valuisse dicẽ aureos sicuti singula sestertia neut. gen. & consequẽter centũ millæ sestertios æquè, ac dena sestertia, id est mille aureos. Itaque Iustin.

† *alias omniũ.*

† *Vide in hunc locum Buda. li. 2. d' Asse. & Alc. li. 3. Dispu. c. 9.*

tetra-

vnus aureus compute tur) nullum locum [a] habeat patron⁹ in eorum successione: si tñ testamentũ fecerint. [b] Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto, tũc patronatus ius, qđ erat ex lege 12. tabularum, integrum reseruauit. [c] Cum verò maiores † centenarijs sint, si hæredes vel bonorũ possessores [d] liberos habeãt, [e] siue vnũ, siue plures cuiuscũq. sex⁹, vel gradus, ad eos [f] successiones parẽtũ deduxim⁹ patronis omnibus modis [g] vna cũ sua ꝓgenie semotis. Sin aũt sine liberis đcesserit: siquidẽ intestati, ad omnem hr̃ditatẽ patronos, patronasque vocauim⁹ [h] si verò testamẽtũ qđẽ fecerit: [i] patronos aũt, aut patronas ꝑterierint, cũ nullos liberos haberẽt, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus [k] matern⁹ eos ꝑterierit, ita ꝙ non possint [l] argui inofficiosi eorũ testamẽta, tunc ex nostra cõstitutione [m] per bonorũ possessionẽ cõtra tabulas nõ dimidiã, vt antea, [n] sed tertiã partem bonorum liberti cõsequantur: [o] vel qđ deest, eis ex constitutione [p] nostra repleatur, [q] si quando

retraxit summam l. Papiæ ad decimam partem, cum suo tempore lõgè minores diuitię essent, quam ætate August.

a ¶ *Nullum locum.* Et in hoc non corrigitur lex Papia. Et nota, ꝙ prodest paupertas filio liberti. sic & aliàs Cod. de Epis. & cleri. l. si quis ad §. sin autem.

ADDITIO. No. ꝙ paupertas prodest, de quo in l. cũ nõ facilè. ff. si cui plus quam per l. Falc. & in d. l. si quis ad declinandum, §. 1. & in Authẽt. cui relictũ, C. de indi. vid. tollen Ang.

† Idem si sint cẽtenarij, secundũ glos. in l. 2. C. de bon. pos. contra tab. lib.

** Adde, quod in multis, fauetur paupertati, eiusque gratia sæpe à generali lege recedimus hic est, quòd in multitudine causarum, in primis pauperum cõtronersias iudex definiet. c. in primis, 2. q. 1. Eorũ alimoniæ, si ĩ carcere detineãtur, prouidebit. l. iudices. C. de episc. & cler. tabellionem, vt documenta illis etiã gratuito edat, ex officio coget. l. tam dementis. C. de episc. aud. Si quis ob inopiam non appellauerit, vel post prouocationẽ fatalia labi p miserit, eum restituit. § alij. in Authent. đ ijs q. ingr. mulctã ẽt. si eius portio collitigatori debeatã abolebit l. illicitas in fi. de off. præf.]

b ¶ *Fecerint.* Scilicet isti liberti minores centenarijs.

c ¶ *Reseruauit.* s. nostra constitutio. s. vt in tota succedat, vt sup. eo. in princ.

d ¶ *Bonorum possessores.* Id est filios emancipatos. vt sup. de hær. q̃ab inteit. §. emãcipati.

e ¶ *Habeant*, scilicet liberti.

f ¶ *Ad eos.* Scilicet liberos libertinorum, qui tamen hæredes instituti si se abstinuerint, vel mixti hæreditate, in integrum restituti fuerint, dabitur patrono ius succedendi, vt ff. de bon. lib. l. & si ex modica. §. si filius.

g ¶ *Omnibus modis.* Sed numquid econtra morlente filio, qui est libertus, præponitur pater patrono? Respond. sic, vt supr. tit. 1. de ser. cogn. in fi. 1. respon.

ADDITIO. Not. quod sicut patronus excluditur per filios liberti, ita etiam per parentes liberti: & idem not. gl. sup. tit. 1. in fi. in verbo. in alterius. Angel.

h ¶ *Vocauimus.* Etiam ante fratres liberti. quod dic, vt su pra ti. 1. in fi. 1. respon.

i ¶ *Fecerint.* scilicet ad extraneos.

K ¶ *Mater, siue auus.* Quorum præteritio pro exhæredatione habetur, vt sup. de exhære. lib. §. mater.

l ¶ *Non possint.* Quia iusta causa ingratitudinis ĩtercessit, quæ sunt quatuordecim, vt in Authent. vt cũ de appellat. cognos. §. causas. quo casu nullo iure agunt, vt in Authent. de immensis do. §. fin. in fi. Sed quid si filium emancipatum pater ꝑtereat sine causa, vn de Cõtra tabulas habet, non aũt querelã? vr̃ admitti patronus. Sed resp. hic large accipi inoff. vt etiam contineat cõtra tab. sic. C. famil erc. l. filij. Accur.

Testamẽtũ inofficiosum q̃doque continet exhæredationẽ & præteritionem.

¶ Dic, quod potest etiam dici inofficiosum testamentum, in quo filius fuit præteritus, gl. in l filij, C. famil. ercisc. in l. cũ in adoptiuis. in princ. C. de adopt. quia inofficiositas tribus modis committitur, secundum Bald. in l. pater filium, ff. de inoff. testam. *STL.*

ADDITIO. Nec obst ꝙ hodie ad instar filij in potestate præteriti videatur posse dicere nullũ &c. cũ sit sublata differẽtia emancipationis & patrię potestatis, quia illud est verum ab intestato, nõ autem ex testã Ang.

m ¶ *Constitutione*, s. Græca.

n ¶ *Vt antea.* Sicut erat de iure prætorio, vt sup. eod. § qua de causa. Accur.

o ¶ *Consequantur.* s. quocunque. tit. relicti, vt ff. de bon. lib. l. 3. § fin.

p ¶ *Constitutione*, s. condictione ex l. Græca vt ff. de condict. ex leg l. 1.

Ius patronatus in multis consistit.

q ¶ *Repleatur.* Præter hoc ius succedendi est & aliud ius patronatus, scilicet, vt non vocetur ab eo ĩ ius sine venia, vt C. de in ius voc. l. 2.

minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, [a] vt nec liberis liberti, libertæve [b] ex ea parte legata, vel fideicōmissa præstentur: [c] sed ad cohæredes[d] eorum hoc onus redundet.

¶ *Liberto nec tantum patronus succedit, sed etiam coniuncti ipsi patrono vsq; ad quintum gradum; in capita tamen, & qui proximior est patrono, præfertur. Angel.*

¶ Multis alijs casibus [e] à nobis in præfata constitutione cōgregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionē iuris perspeximus, vt tam patroni, patroneque, [f] quam liberi [g] eorū, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad † quintum gradū, [h] ad successio-

Item vt alat eum, vt ff. de libe. agno. l. si quis a liberis, §. Solent. Itē vt turpem actionem, vel exceptionem contra eum non proponat, vt ff. de except do l. apud Celsum, §. aduersus, & ff. de obseq. l. honori. & l. parens. Item vt possit eum in seruitutem reuocare, vt in Authent. vt libr. de cæter. §. 1. coll. 6. Itē, vt ibi eum inuenerit, faciat ei reuerētiam, vt ff. de in ius voc. leg. generaliter.

Et hæc iura multis modis perduntur. Primò si patronus remiserit, vt in Authent. vt liber. de cetero, §. illud (1) Item si cōpulit libertum iurare ne acciplat vxorem, vel libertam ne nubat, vt ff. de iure patro. l. qui contra legem, & l. adigere. Item si denegat ei alimenta, vt ff. de bon. libe. l. si patronus. Item propter tertiæ partis concessionem, vt hic, & ff. de bon lib. l. etiam, §. totius. Item si alterutet eorū relegatus fuerit, vel deportatus, vt ff. de iure patron l. siue. Item si natalibus restiturus est libertus, vt ff. de bon. lib. l. etiam §. 1. Item si mercedem pro futuris operis ab initio liberto extorsit, vt ff. de liber. agno. l. si quis, §. si quis. Item si libertus domini mortem vindicauerit, vt ff. de iur. patron. l. pen. Item si patronus eum capitis accusauerit, vt ff de bon. liber l. qui cum maior. t. resp. Item si nō suis nūmis emptus est, vel à principe factionem liberam testamenti impetrauerit, vt ff. de bon. lib. l etiam, §. 2. Accur.

Ius patronatus multipliciter perditur.

¶ Adde glo. in l. fi. C. de bo. lib. & ibi doc. & signa hanc gl. ad quam semper recurritur.

STL. *ADDITIO*. Dic hoc verum ad ius succedendi: remanet tamen sibi ius reuerentiæ, quāuis remiserit sibi ius patronatus: ac etiā tali casu ex iniuria, non verbali, sed illata in personam tantū. potest etiam eū inseruitutem reuocare: l. fin. C. de lib. & eo. lib. Angel.

a ¶ *Sine onere*. Sic in Auth. de hæred. & Falc. §. non autem.

b ¶ *Libere liberti, libertave*. Quibus dantur alias legata, etiam rupto testamento per contra tab. vt ff. de lega. præstan. contra tab. bon. poss. pet. l. 1.

c ¶ *Præstentur*. Sed cum filij sint, quare non excludunt patronum, vt supra eodem, §. ver. cum verò maiores? Respond, Hi filij erant ingrati, vt supra eodem §. versic. si vero. Vel dic, quod hi liberi erāt nepotes, qui & liberi dicuntur, vt ff. de verbor. signif. l liberorum, & eos præcedit eorum pater, & eis talia legata dabantur, vt ff de leg. præstan l. 1. §. generaliter.

d ¶ *Ad cohæredes*. Sed numquid in solidum tenebuntur cohæredes? Respondet non, vt ff. de leg. 3. l fin. §. final. & de vulg. substit. l. & si contra tabulas.

¶ Multis alijs casibus.

¶ *CASVS*. Quæsitum fuerat, an patroni tantum ius in bonis libertorum haberent, an verò etiam descendentes, vel coniuncti patrono, & videbatur, quod patronus tantum, quia cum hæc successio detur intuitu libertatis concessæ, videbatur solum residere in persona ipsius, vel saltem filiorum, quibus debentur ex iure patronatus obsequia: vel saltem si transmittendum erat hoc ius, debuerat etiam in eos, qui hæredes erant illius cuius contrarium dicitur hic, quia quamuis maior reuerentia debeatur patrono, quam cæteris, tamen eo deficiente, illi, qui sanguine coniunctiores sunt, in maxima reuerentia esse debent liberto in memoriam receptæ libertatis; vnde hoc potius iure sanguinis, quam successionis procedit: quia tamen successio ipsa datur intuitu libertatis iam concessæ, datur ad instar iurium sanguinis, & ideò in aliquo diuersificatur ab ordinario iure succedendi. Ratio autem, quare sit restricta successio ad quintum gradum, ponitur per Iustin. instr de bon. poss. §. cumq; antea. Not. summarium. STL.

e ¶ *Multis alijs casibus*. Qui sequuntur statim.

f ¶ *Patroneq́*, vt ff. de bonis libe. l. patronæ.

ADDITIO. Ex qua l. not. quod licet filij patroni, vt succedant liberto, non sit necesse, quod sint hæredes patris, debent tamen esse tales, qui patri, vel matri succedere possint. Ang. Aret.

g ¶ *Liberi*. Vt ff. de bonis liber. l. si pater exhæredate, & l si ex patronis, §. Iulianus.

h ¶ *Vsque ad quintum gradum*. Numquid filius trinepotis ipsius patroni, vel etiam ipse trinepos admittetur, Videtur quod non, quia

quia hic dicit vsque ad quintum gradum, si quis tamen velit contradicere, illud pro se inducet, quod omnes descendētes in sui patris loco succedunt, vt supra de hæred. quæ ab intesta. §. cum filius, & in authent. de hęredit. ab intestat. § 1.

¶ Et hæc est vera, & communiter tenerut, quòd descendentes in infinitū, trāsuersales vsque ad quintum gradum succedant secundū Christoph. hic & Ioann. de Pla.

* Hanc tamen gloss. improbat, & declarat Aretin. In dic. §. cum filius, in 3. not.]

a ¶ *Vocentur.* per nostram constitutionem. licet olim per bonorum possessionem tanquā ex familia vocarentur vt inf. de bon. posseis. §. sunt autem. versic. quinto.

b ¶ *In capita.* Cum eodem gradu plures inueniantur, aliàs patruus nepotē ex fratre excludit, vt ff. de bon. lib. l. si libertus præterito, §. si libertus.

c ¶ *Veniunt.* scilicet ab ipsis patronis.

d ¶ *Plenè enim.* Propter tria dicit plenè & quia hic vsq. ad quintum gradum succedunt, vt hic dicitur: alias vsque ad decimum, vel sextum, vt supra de successio. cogn. §. final. Item quia hic in capita succedunt, vt hic dicitur, alias nō ita, vt supra de hæred. quæ ab intest. §. & quia placuit, aliàs est versic. in §. cū filius. † Itē quia vnus patroni filius excludit nepotes ex altero, quod nō est ita in ingenuis, licet M. cōtradixerit, vt ff. de bon. li. l. si libertus præterito, §. si libertus, & de leg. tut. leg. tutela, §. si duo.

¶ Sed hæc.

¶ *CASVS.* non ponitur, quia refert correctionem iuris antiqui ex rationibus aliàs sup. in ti. de libet. deductis. No. omnem differentiam libertinorum sublatā esse. Itē no antiquā spēm libertorū. Itē, quod dictio. quasi, & dictio: quodāmodo: important improprietatē. Item, quòd l. censetur perpetua.

e ¶ *Peruenerūt.* i. qui facti sūt plenè liberi.

f ¶ *Quodammō*, non. n. est verè peculiū, cum sint liberi, vt C. de inof. test. l. si. i. si.

g ¶ *Noīatim.* quid hoc sit, dic, vt supr. de exhær. lib. §. 1.

h ¶ *Eorum.* i. manumissorū.

i ¶ *Quibus.* i. latinis.

K ¶ *Ad ciuitatem Romanā.* scilicet vt ciuis Romanus efficeretur imperando ius aureorum anulorum, vel natales: quod inuito patrono non est faciendum, vt ff. d natal. rest. l. 3. in fin. & leg. penult. & fi.

nē libertorū libertarumve vocentur;[a] sicut ex ea cōstitutione intelligēdū est. † Et si eiusdē patroni vel patronę, vel duorū, duarūve, vel pluriū liberi † sūt; q proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionē & in capita,[b] non in stirpes diuidatur successio, eodē modo & in ijs, qui ex trāsuerso latere veniunt,[c] seruādo. Plenè enim[d] cōsonātia iura ingenuitatis & libertinitatis ī successionibus fecimus.

¶ *Differentia inter libertos est hodie sublata: & ideò prædicta procedunt in omnibus libertis, quia hodie omnis manumissus efficitur ciuis Romanus. Aretin.*

¶ Sed hæc de ijs libertinis hodie dicēda sunt, q in ciuitatē Romanā peruenerunt,[e] cū nec sint alij liberti, simul & Dedititijs & Latinis sublatis, † cū Latinorū legitimæ successiones nullæ penitus erant, qa licet vt liberi vitā suā peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam, atq. libertatē amittebant, & quasi seruorum † bona eorū iure quodāmodo[f] peculij ex lege Iunia Norbana manumissores d̄tinebāt. Postea verò senatusconsulto Largiano cautū fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim[g] exheredati extraneis hæredib. eorū[h] in bonis latinorū præponerentur. Quib.[i] etiā superuenit D. Traiani edictū, qd eundē hominē, si inuito vel ignorāte patrono ad ciuitatē Romanam[k] venire ex beneficio principis festinaret, faciebat quidē viuū ciuē Romanū, Latinū verò morietē. Sed nostra constōne[l] ꝑpter huiōi cōditionū vices, & alias difficultates, cū ipsis Latinis ēt legē Iuniā, & senatusconsultū † Largianū, & edictū D. Traiani ī ꝑpetuū d̄leri[m] cēsuim⁹, vt oēs liberti

l ¶ *Constitutione.* vt C. de la. lib. tol. per totum.

m ¶ *In perpetuum deleri.*

SIL.

† *aliàs vt.*

† *aliàs fiat.*

Successio libertinorū, & ingenuorum tripliciter differt.

† *aliàs & Latinorum.*

† *Et est rō quia in successione ingenuorū plures descendentes ex vno habentur, vt vnus. secus in successione liberti vt hic fallit in patronis ecclesia, vt in c cū plures, d iure patronatus.*

† *aliàs simul cū anal libertatē amittebant.*

† *aliàs ita bona.*

ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdā adie ctionib.[a] ipsas vias, q̄ in Latinitatē ducebant, ad ciuitatē Romanam capiendam transposuimus.

¶ *De assignatione libertorum.*

¶ *Assignato liberto vni ex patroni liberis, siue filijs, siue nepotib. in potestate, ille solus liberto succedit, exclusis alijs etiā in eo gradu constitutis. Ar.*

IN sūma (quod ad bona liberorū attinet) admonēdi sumus censuisse senatum,[b] † quamuis ad oēs patroni liberos, qui eiusdē grad° sūt, æqualiter bona liber torum pertineāt[c] tamē licere parēti, vni ex liberis assignare libertū, vt post mortē eius[d] solus is patronus habeatur, cui assignatus est: & cęteri liberi, qui ipsi quoq; ad eadē bona, nulla assignatione interueniēte, pariter admitterēt, nihil iuris ī his bonis habeāt, sed ita demū pristinum ius recipiāt, si is, cui assignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tātū libertū, sed etiā libertam: & non tantū filio,[e] nepotive, ēt filiæ, neptive assignare pmittitur.

¶ *Vni ex liberis in potestate potest libertus assignari in omni voluntate, & quibuscunque verbis.*

¶ Datur aūt hęc assignandi facultas ei, q duos, plures ve liberos[f] in ptāte habebit, eis, quos in ptāte habet, assignare libertum, libertāve liceat. Vnde q̄rebat̄, si eū, cui assignauit, postea emācipauerit, nū[g] euanescat[h] assignatio: † Sed placuit euanescere: qd & Iuliano, & alijs plerisq. visū ē.

ADDITIO. Not. quod quando fit derogatio alicuius iuris, intelligitur esse perpetua, quia lex semper loquitur, & est in viridi obseruantia, vt l. Arriani. C de hære. Ang.

a ¶ *Quibusdam adiectionibus.* i. s. 10. vel 11. casibus, vt C. de la. lib. tol. per totum.

SYL.

* ¶ Alter interpretat̄ Alciat. lib. 10. Parer. ca. 16. accipit r. adiectiones pro modis assequēdi ius Romanę ciuitatis familiarumq. Romanarum.]

De assignatione libertorum.

Continuatio.

¶ Supra visum est quēadmodū patroni, & eorum liberi succedāt libertis: verū quia liberti interdū consueuerunt assignari liberis patronorū ideò de hac assignatione subdit. Porcus.

† *aliàs vt q̄uis.*

* ¶ Assignare libertū est testificari cuius ex liberis libertum eum esse velit. leg. assignare, ff. de verbor. signif.

Diuisio.

IN summa. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, q̄ pater potest vni ex liberis libertum assignare, & ille solus liberto succedit. Secūdò declarat, quib. liberis hic fieri potest. Tertiò, quibus verbis & in qua voluntate. Secunda ibi: Datur autem. Tertia ibi, nec interest.

¶ *CASVS.* non figuratur in declaratione terminorum habentiu rationē manifestā, q̄ ius patronatus possit, tāquā apud se existēs & in commercio, distrahi, vt iubet, & assignari vni ex filijs, sicut & legari possunt alia. Ratio autem dubitandi excogitari poterat, quod in iure patronatus non succeditur titulo hæreditario, sed iure filiationis: succedunt enim filij vt filij, non vt hęredes. l. vt iurisiurandi, d. §. fi. liberis. ff. de ope. li. Tamē assignatio concessa est, quia l. operatur non operante patrono, & non aliter. Not. summarium. Itē, res de facili redit ad naturam suam pristinam. Item, quod cessante impedimento cessat effectus ipsius.]

b ¶ *Senatum.* Cuius verba sunt. ff. eo. l. 1.

c ¶ *Pertineant.* Nulla scilicet facta assignatione.

d ¶ *Eius* scilicet patroni.

e ¶ *Filio* Etiā posthumo, vt ff. eo. l. fi.

¶ Datur autem.

SYL.

¶ *CASVS.* non figuratur nisi vt sup No. collige per tex.]

f ¶ *Pluresve liberos.* Nam in vno nō est necesse.

g ¶ *Num.* id est an.

h ¶ *Euanescat.* ff. eodem l. vtrum ei. cōtra. Sol. secundum Pla. ibi valet assignatio facta emācipato, vt ibi, licet emācipatione hoc p datur, si antea facta fuerit assignatio, vt hic argu. ff. de arbit. l. nō distinguemus. §. sacerdotio. Vel dic secundum Azo. quòd in l. contraria non dicit fieri assignationem in emancipatum, sed an soli fieri in potestate possit, sed nec in d. l. de arbit. dicit soli compromissum, sed non compelli sententiam dicere. Accur.

SYL.

¶ Prima solu. verior est, secūdum Christoph. quia quando assignatio fit filio emancipato, pater est iam certus de conditione ipsius: & valet: sed si fuit in potestate, existente eo emancipato, euanescit.]

a ¶ Qui-

¶Nec intereſt, an teſtamēto q̃s aſſignet, an ſine teſtamento: Sed † & quibuſcunq. verbis[a] patronis hoc pmittitur facere ex ipſo ſenatuſcōſulto, q̃d Claudiani tēporib. factū eſt † Sabellio Rufo & Aſterio Scapula Conſulib[9].

¶ *De bonorum poſſeſſionibus.*

¶ *Non ſolum emendādi, ſed confirmādi iuris ciuilis cauſa bono. poſ. inuentæ ſunt à Prętore: qui vocat ſuos & agnatos. h. d.*

IVs bonorum poſſeſſionis[b] introductum eſt à Prætore emendandi[c] veteris iuris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hæreditatibus vetus ius eo modo Prętor emendauit,[d] ſicut ſupra dictū eſt, ſed in eorū quoq. qui teſtamēto facto deceſſerint: Nam ſi alienus poſthum[9][e] hęres fuerit inſtitutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire nō poterat,[f] cum inſtitutio nō valebat, honorario[g] tamē iure bonorum poſſeſſor [h] efficiebat, videlicet cū à Prętore adiuuabat.

a ¶ *Quibuſcunque verbis.* etiam nutu, † vt ff. eod. l. 1. §. aſſignare, & purè, vel ſub conditione, vt ff. eod. l. aſſignare.

** Quid ſi paterfa. aſſignauerit in teſtamēto libertos ſuos vni ex filijs, deīde codicillis poſt aliquod tempus factis libertatē Titio legauerit, num is quoque aſſignatus erit? & videretur quod non, cum non ſit veriſimile de eo teſtatorem intelle xiſſe, quia cū aſſignatio ſcripta eſt, adhuc libertas non erat. Sed Scæuolæ, l C. aliud viſū eſt. l. Scęuola. de verb. ſig. vbi videas Alciat circa rationem decidendi.

¶ *De bonorum poſſeſſionibus.*

¶ Supra viſum eſt de hæreditatibus, quę ex teſtamento, & ab inteſtato deferūtur iure ciuili, & partim iure prætorio: verū quia prętor interdum emendauit, interdum confirmauit ius ciuile in ſucceſſione teſtati, & inteſtati, dando bonorum poſſeſſionem, ideò ſubdit de bonorum poſſeſſionibus.

IVs ¶ Totus iſte titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit cauſas, propter quas fuit introducta bonorum poſſeſſio de iure prætorio. Secundò ponit quas bonorum poſſeſſiones prætor facit. Tertiò Imperator quaſdam corrigit & emendat. Quartò, quātum tempus & quale ſtatutum ſit ad agnoſcendam bonorum poſſeſſionem. Secunda ibi, Sunt autem bonorum. Tertia ibi, Sed eas quidem. Quarta ibi, Cum igitur plures.

¶ Ius bonorum ¶ *CASVS.* non videbatur figurari poſſe in tit. tradēte principia bonor. poſſ. Attamen in exemplo poſito in princ dīt dicitur, quod emēdandi gratia fuit introductū ius bon. poſ. rō dubitādi erat, quia poſthumus alienus tanquam non ens non videtur adhuc eſſe talis, vt in eo cadere poſſit inſtō, ſed contrariū decidit prætor ex eo, quia cōceptus quo ad commoda habetur pro iam nato l. qui in vtero. ff de ſtatu homin. ſi tamē vis ſubtilius inueſtigare intelligentiā huius text. præter mentem doc. vide Fort. in l. Gallus. §. 1. in 7. & 8. col. ff. de libe. & poſthu. Not. ſummarium. Item quid ſit emendare. Itē, q̃ de iure antiquo poſthumus alienus nō poterat hæres inſtitui. Itē ex fine, q̃ nr̃a intereſt admitti ex pluribus capitib. ad ſucceſſionē.

b ¶ *Ius bonorum poſſeſſionis*, ideſt bonorum poſſeſſio, q̃ eſt ius perſequēdi, retinendique patrimonij, quòd cuiuſque, cum is moritur, fuerit, vt ff. eodem, leg. 3. §. bonorum.

c ¶ *Emendandi*, id eſt ſuppledi: quia minus plenè dixerat ius ciuile nō cognoſcēs emancipatos, vt ſupra de hę red. quæ ab inteſtato. §. emācipati ſic ff. ad legē Rho. de iactu. l. vltim. §. 1. & fin. Vel dic emendandi propriè, vt in agnatis fęminis, vbi ius prætorium contra ius ciuile induxit, vt ſupra de legitim. agn. ſucceſ. §. ſed quia. & in poſthumo, vt infra verſic. proxim.

¶ Dic, q̃ aliter reſoluit Fortu. in l. Gallus in princ. in 10 col. ff. de lib. & poſthu vt. ſ emēdetur in vniuerſo l. 12 tab. tāquam quę prætermiſiſſet, non quæ contrariū diſpoſuiſſet.

* Et ad hanc glo. circa verbum, emendare, vide Deciū in l. edita. col. 5. in fi. C. de eden.]

d ¶ *Emendauit*, expone, vt ſup.

e ¶ *Alienus poſthumus*, quia ſit, dic vt ſupra de leg. §. poſthumo.

f ¶ *Non poterat*. ſup. de leg §. poſthumus, contra. Sol vt ibi.

g ¶ *Honorario*. ff. eod. l. non eſt. §. vbicunque contra. Sed hic ſpecialiter ex illa regula excipitur per ipſum prætorē, & quo ad hoc derogatur illi regulæ generali, quia non eſt dubium, quin generi per ſpeciē derogetur, vt ff. de pœn. l. ſanctio.

¶ Communis ſol. doct. eſt, quod regula illa loquitur, quando in odium ipſius aliquis prohibetur ſuccedere, nō ex rigore iuris ciuilis, vt in poſthumo. Tamen ſol. gloſſ. ibi ſemper plus placuit, quod ius ciuile non reſiſtebat inſtitutioni poſthumi alieni, quamuis non aſſiſteret: & ita, dum eſſem ſcholaris, diſputando defendebam.]

h ¶ *Bonorum poſſeſſor*, ſecundum tabu.

† Quod facit vt obligatur aſſignare redditus non teneatur tradere fundos, nec dominiū eorū, ſed ſufficiat dicere, ſup tali fundo recipiatis, à quo hic per Io. Fab.

† aliàs etiam.

† ali. Suillo Ruffo & Hoſtorio Scapula Cōſulibus, ſed in l. 1 ff. eod. legitur Velleio Ruffo, & Hoſterio Scapula Conſ. id q. rectiꝰ, vt ex Pand. Flor. atteſtatur. Anton. Aug. li 3. emēd. c. 8.

Bonorū poſſ. ſſio quid eſt.

Generi per ſpeciem derogatur.

Sed & is[a] à nostra cõstitutione[b] hodie rectè heres instituitur, quasi & † iuri ciuili non incognitus.[c]

¶ Aliquando tamen, neque emendandi,[d] neque impugnandi[e] veteris iuris,[f] sed magis confirmãdi gratia, Prætor pollicet bonorũ possessionẽ, Nam illis quoq. qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundũ tabulas bonorũ possessionẽ.[g] Itẽ ab intestato suos hæredes, & agnatos ad bonorũ possessionem vocat. Sed & remota[h] quoque bonorũ possessione, ad eos ptinet hæreditas iure ciuili.

¶ *Prætor solus non facit quem hæredem, sed loco hæredis. Aretinus.*

¶ Quos autem solus vocat Prætor ad hęre ditatẽ,[i] hæredes quidẽ ipso iure nõ fiũt: nam Prætor hęredẽ facere non † potest: p legem enim tãtum, vel similem iuris cõstitutionem hæredes fiũt. veluti per senatusconsultũ,[k] & constitutiones principales, sed cũ eis Prætor dat bonorũ possessionẽ loco hrdũ cõstituũtur,[l] & vocãtur bonorũ possessores.

¶ *Pretor ampliat successionis materiã vlterius, quam fit per l. 12. tabularum, hoc dicit. Aretinus.*

¶ Adhuc autem & alios complures[m] gradus Prætor fecit in bonorũ possessionib. dandis, dum id agebat, ne quis[n] sine successore moreretur. Nam angustissimis[o] finibus constitutum

a ¶ *Sed & is*, scilicet posthumus alienus.
b ¶ *Constitution e*, scilicet Græca, vt sup. de lega. §. posthumus.
c ¶ *Non incognitus*, sed cognitus. Nam constitutiones sũt de iure ciuili, vt ff. de iustitia, & iure l. ius au tem ciuile.
d ¶ *Neque emendandi*, vt supra eo. t. respon. Et dic emendandi, id est supplendi.
e ¶ *Neque impugnandi*, vt sup. prox. resp. Et dic, id est corrigendi.
f ¶ *Veteris iuris*, s. ciuilis.
g ¶ *Bonorum possessionem*. Nota tres vias prætoris.
h ¶ *Remota*, Quare ergo fecit pretor? Respond. vt successorib. vias ampliaret, vt infra eodẽ. §. quos sic. & ff. de le. 2. l. cum filius, §. variis. Are. contra. ff. na. cau. stab. l. idem aliàs incip. & ita §. sed an sit, & §. sed si gratis.

† *aliàs iure.*

ADDITIO. Dic. qd imò concordant: quia ibi & si non necessarium, vtile tamen fuit prætorẽ se intromittere: q a q recipit, omninò tenetur. vt ibi: quod non sẽper erat de iure ciuili, secundũ Angel. hic.

SYL.

postea recipiebãtur, efficiebantur portio iuris ciuilis, ita communiter tenent doc. in rub. C. qui admi. vel dic quo ipsa simplici vocatione non efficiuntur hæredes, sed statim, q est eis data bon. possess. sunt in omnib. loco hæredũ, prout intelligit hunc tex. Fortu. in l. iurisgen. §. prætor ait. col. 4. ff. de pact. vbi videndum est pro declaratione huius tex. quia loquitur satis subtiliter.
* Aliam tamen huius rei rationem tradit Alcia. lib. 3. Parer. cap. 3. quæ verior videtur.
i ¶ *Adhæreditatem*, id est ad successionem: vt emãcipatos ab intestato, & cognatos.
K ¶ *Per senatusconsultum*. Ter. & Orph.
l ¶ *Constituuntur*, vt Cod. de suis & legit. hæred. l. fin.
** Non ergo propriè hæredes sunt. Attamen cum non solum quo ad nomẽ, sed etiã quoad effectũ pro heredibus habeatur, quęlibet dispositio d hęrede verba faciens bonorũ quoque possessorẽ cõplectetur. l. in condit. §. si patronus, de cond. & dem. l. 1. §. bonorum ad Treb. qd procedit etiã si man. odiosa, pęnalisq. sit, Alciat. l. hereditatis. 2. de verb. sign.] *ADDIT.* Idẽ in succedẽtibus ex constõe alicuius baronis, vel marchionis, q a cẽset eẽ ius ptoriũ. Et no q non hñt nisi actiones vtiles, nec ciuiles efficiuntur pretoriæ sm. Angel.

†*Rationem affert Alciat. lib. 3. Parer. c. 3.*

¶ Quos autẽ ¶ *CASVS*. sic figurari potest. Visum est, sup. in §. prætorũ edicta. de iur. nat. gen. & ciui. q prætorũ edicta sunt portio iuris ciuilis, vnde videbatur dicendũ qd pariter illi efficerentur hæredes ipso iure, q ab edicto prætoris vocabantur, sicut ij, qui vocabãtur ab aliqua alia parte iuris ciuilis: arg l. quę de tota ff. de rei vendi. Cõtariũ dr, assignatur aũt cõis ratio, quia prætores non habent ius condendi. l. per prius, sed Per posterius. i. sequente receptione, vel cõprobatione iuris ciuilis, proponebant enim ptores edicta durãte suo magistratu, quę si

¶ Adhuc autem. ¶ *CASVS*. non figuratur quia procedit enumerando bon. pos. à prætore introductas, quas no.]
m ¶ *Complures*, quam lex 12. tabularum, vel quam dixerat.
n ¶ *Ne quis*, sic ff. de interro actio. l. & quia.
o ¶ *Nam angustissimis*, nam sui hæredes, &

SYL.

& agnati tantum succedebant de iure ciuili ius integrum habentes, quia non sunt emācipati, de alijs enim non dicitur. vt supra de hær. quæ ab intesta. §. 1. & de lega. agn. suc. in princip.

quare hanc præmisit: cum Secūdum tab. dignior sit? Resp. quia donec ista competit illa dari non potest, vt ff. de cōtra tab. l. illud §. fi. & de secun. tabul. l. 1. §. æquissimum. 1. respon. alliàs est l. 2.

per legem 12. tabu. ius percipiendarum hæreditatum, Prætor ex bono, & ęquo dilatauit.

¶ *Decem bonorum possessiones hic numerantur, quarum duæ primæ competunt testamento facto, reliquæ verò ab intestato. Ang.*

¶ Sūt autē bonorum possessiones ex testamento quidem hę: Prima, quæ pręteritis liberis[a] datur, vocatuque Contra tabulas. [b] Secunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur Secundum † tabulas. [c] Et cum de † testatis prius locutus † est, ad intestatos transitum fecit. [d] Et primo loco [e] suis hæredibus, & ijs, qui ex edicto Prætoris inter suos hæredes connumerantur, [f] dat bonorū possessionem, quæ vocatur Vnde liberi. [g]

† *aliàs tabulas testamēti.* † *aliàs testamētis.* † *aliàs cent.*

a ¶ *Sūt autem. præteritis liberis*, siue emancipatis, siue non vt Cod. de lib. præte. l. maximum. circa princip. Accur.

ADDITIO. Non tamen datur exhæredatis. Itē nec institutis, nisi cōmisso edicto per prçteritos, vt l. non putauit in pr. & §. fin. ff. de contra tab. licet adhuc dictus præteritus non petat, nec amplius petere possit Contra tabulas, secundum. Ang.

Liberi præteriti habēt duo remedia, ad impugnandum testamētū.

b ¶ *Contra tabulas.* Sed quare datur fils Contra tabulas, cum ipso iure nullum sit testamentum, vt sup. de exhær. lib. in prin. Resp. duas habet vias, vnam de iure ciuili, per quā potest dicere nullum, aliam de iure prætorio, per quā non dicit nullum, sed annullandum, cum nec fieri, nec desinere possit hæres de iure prætorio, vt C. de li. præte. l. fi. & sup. eod. §. quos autem.

STL. ¶ Adde pro intelligentia huius opin. quod quamuis articulus sit valde disputabilis, tamen communis doct. resolu. est, quod testamentum, in quo filius in potestate est prçteritus, sit ipso iure nullum in l. posthumo. C. de bon. poss. contra tab. Datur tamen contra tab. diuersimodè ad rumpendum. Nam si præteritus sit emancipatus, tunc datur proculdubio ad rumpendum testm̄, quia testm̄ valet iure ciuili, si p̄teritus sit filius in potestate, tūc licet sit nullum, tamen datur ad rūpendū, prout de facto processit, & ad declarandum nullum. Non enim erat necessaria filijs i potestate talis bo. possessio, sed occasione emancipatorum ipsis etiam concessa fuit sub vna determinatione §. eadem, sup. de hære. quæ ab Intesta. & ita resoluit pluribus verbis Deci. in d. l. posthumo. in 3. dub. in 11. col. & ita tene.]

Bonorū possessio cōt. tab. & sec. tab. cōpetunt ex testamēto.

¶ Item quare Contra tabulas dicitur ex testamento, cum magis contra testamentum dici deberet, cum rumpit testamentū, vt C. de coll. vt liberis? Resp. ideò sic dicitur, quia sine testamento competere non potest. Itē

STL. ¶ Respectu ergo bon. pos. cōtra tab. non est dignior, respectu aliarum, quia datur, secundum voluntatem testantis, dr̄ dignior, sicut declarat Deci. in rub. C. de contra tab. in fin.] ¶ Item nūquid hæc patēri datur cōt. tab. filij emācipati? Respon. sic ad instar patroni, vt ff. si a pa. quis fu. manu. l. 1. & arg. ff. de bo. dam. leg. fin. sic ff. si tab. test. nul. ext. l. 1.

c ¶ *Secundum tabulas*, sic ff. si tab. test. nullæ l. 1. Item hoc quando testamentum factum est in scriptis, aliàs secundum nuncupationem. vt C. de secun tab. l. 2.

d ¶ *Fecit.* sic ff. si tab. te. nullæ extra l. 1.

e ¶ *Primo loco.* s. inter eas, quæ ab intestato deferuntur. Et no. hunc ordinem, qui sequitur in edicto fuisse licet non in obseruando, vt inf. sequitur.

f ¶ *Connumerantur*, vt sup. de hæred. quæ ab intest. § emancipati.

g ¶ *Vnde liberi.* Quid erit contra filio emancipato mortuo? Resp. pater habet bonorum possessionem. Vnde parētes, vel Vnde liberi vtiliter, cum æqua rōne vocent p̄rem ad hæreditatem filij, vt ff. de inof. te. oā etsi & ff. vnde li. l. scripto. Vel dic Vnde legitimi cū semper contracta fiducia eum emācipet, vt sup. de leg. agna. suc. §. fin.

Pater quo iure venit ad bona filij emācipati.

¶ Cōis conclusio doc. cit tamen est cōtra gl. hic. Tenet n. q̄ detur vtilis Vn̄ liberi, vel vn̄ parentes, vltramon. tenent contrarium, quæ opi. disputando sustineri p̄t, vt per Lud. Goz. in l. qui se p̄ris, col. 36. C. vn̄ lib. post alios, in quo aduerte, quia maxima est vtilitas. Nā si p̄r venit per Vn̄ liberi, poterit venire ex triplici, cap. & sic hēt tres annos vtiles ad succedēdū filio, s. per Vn̄ liberi, per Vnde agnati, & per Vnde cognati. l. 1. §. sed videndū, ff. de suc. edict. aliàs haberet tantum duos.

STL. ¶ Item numquid filio in bonis matris datur hæc bonorum possessio? Respond. non, vt C. de suis & legi. hæred. l. fina. Item nunquid in alijs vlterioribus ex linea descendētibus

Secundò, legitimis [a] hr̄dib. Tertiò, decē pſonis, [b] quas extraneo manumissori p̄ferebat. Sūt autē decē persone hę, pater, mater, auus, auia, tā paterni, q̄ materni: itē filius, filia, nepos, neptis, tā ex filio, q̄ ex filia, frater, † soror, cōsāguinei, vel vterini, Quartò, cognatis [c] ꝓximis. Quintò, tāquā ex familia, [d] Sextò, † patrono [e] patroneque, liberisque eorū, & parentibus, Septimò, [f] viro & vxori Octauò, † cognatis manumissoris. *Bonorum possessiones contra tabulas, & secūdū tabulas, itē Vnde liberi, & vnde legitimi siue agnati, hodie sūt necessarię. Ar.* ¶ Sed eas [g] quidem pretoria ītroduxit iurisdictio, à nobis tamē nihil incuriosū [h] pretermissū est, sed nostris constitutionib. [i] omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundū tabulas, bonorū possessiones admisimꝰ, vtpote necessarias [k] cōstitutas, necnon ab ītestato Vnde liberi, & Vnde legitimi, bonorum possessiones. ¶ *Bonorum possessio Vnde decem personę, est hodie sublata, & in eius locum bonorū possessio Vnde cognati, est collocata. Ang.* ¶ Quæ aūt in Prætoris edicto, quīto loco [l] posita fuerat, id est, Vnde decē personę, eā pio ꝓposito, & cōpēdioso sermone superuacuā ostēdimus. Cū. n. prefata bonorū possessio dcē pſonas p̄ponebat extraneo manumissori [m]

tibus supradicta seruantur, scilicet vltra filios? Respond. sic, cum omnes inferiores dicantur liberi, vt ff. de verbor. significatio. l. liberorum.

a ¶ *Secundò legitimis*. i. agnatis, & eis, qui eorum loco sunt vt sup. de legi. agnat. suc. §. 1. & §. hoc etiam & ff. vnde leg. l. 2. §. hæc autē. 2. & l. 3.

b ¶ *Tertiò decem personis*, quas extraneo. manumissori. id est ei, qui emebat filiū à patre. & postea eū manumittebat. † Nam sic fiebat olim emancipatio, vt sup. quibus modis ius patriæ potest sol ui §. præterea. Vel melius, vt infr. eo. §. quæ autem.

* ¶ Pro vera declaratione vide Annot. nostras, sup. ti. de leg. par. tut. & titu. seq. & quę docuimus ex Caio. sup. in d. §. præterea.

c ¶ *Quartò cognatis*. Qui iure ciuili non vocantur, vt ff. vnde cogn. l. 1. respon. & supra de leg. agn. succ. 1. resp.

d ¶ *Quintò tāquam ex familia* quæ dabatur patrono, liberto moriente intestato, sequens dabatur eodem liberto moriente cum testamēto, secundum quosdam. Vel dic, quod † hæc familiæ. i. agnatis transuersalibus patroni detur vsque ad quintum gradum, vt ff. de ver. sign. l. pronunciatio, §. familiæ & inf. eod. §. cunque, & sup. de succ. lib §. multis, sequens patrono, & descendentibus, & ascendentib. vsque ad quintum gradum prima enim non valet, cum hic tractetur tantum de ijs, quæ ab intestato defeuntur.

* ¶ Vide Alci. lib. 1 Pater. c. 12. qui hunc locum intelligit in iure gentilitatis, quod verò sequitur de cognatis manumissoris, in iure stirpis, cuius meminit Cicer. libro primo de Orato.]

e ¶ *Sextò patrono.* Quare primo agnati patroni vocantur, quam ipsi patroni? Respond. † Hic ordinem edicti seruat, non qualiter succedi de facto debeat, & hic error in alijs casibus inuenitur.

f ¶ *Septimò*. Deficiēte parentela, etiam fisco excluso, vt C. vnde vir, & vxor. l. 1.

* ¶ Idem videtur Alcia. loco supr. citato.

¶ Sed eas.

¶ *CASVS*. non figuratur, tm̄ literaliter in leg. corrigēte, quę habet in se rationem correctionis, ibi, cū enim No. summa. Item, quod superuacua sunt eradicanda. Item, quod sublato fundamento tollitur ædificatum.

g ¶ *Sed eas*. scilicet supradictas decem bonorum possessiones.

h ¶ *Incuriosum*. id est sine cura.

i ¶ *Constitutionibus*, quæ remāserunt in græco. Accursius.

¶ De quibus, vide Alc. lib 6. Parer. cap. 11. prope finem.

K ¶ *Necessarias*. id est vtiles, sic ff. de offic. præf. præt l 1. in princ.

ADDITIO. Dic, immo aliquæ sunt necessariæ, vt inf. eo §. fi. &c. Ang.

l ¶ *Quæ autem. Quinto loco.* Scilicet connumeratis bonorum possessionibus ex testamento & ab intestato.

m ¶ *Manumissori*. Expone vt supra, §. sunt vers. tertio. Vel dic qđ extraneus manumissor est ipse pateri, q̄do non cōtracta fiducia emancipat. Sed si quæras quare sibijpsi præfertur? Respō. sanè intelligas, vt pater auum emācipantem nepotem præcedat, vel si ipse

pater

† *Placet Fab. & Ang.*

† *aliàs sororve*.

SYL.

† *aliàs patroni patronæ. q. liberis eorumq. parētib.*

† *vide Alc. li. 1. Parer. c. 3. Bonorum possessio tanquā ex familia cui datur.*

† *Idem Ioā. Fa. Ang & Ias.*

† *Idem An.*

SYL.

pater emancipauit, inueniuntur tamen nouem personæ, quæ eum præcedunt.
* Declara vt docui in Anno. in locis supr. adductis.
*¶ Appellant extraneum manumissorem, imaginarium illum emptorem filij emãcipandi, qui post tres patris naturalis vẽditiones, q vt scribit Theophilus supra quibus modis ius pat. po. sol. in emancipationibus antiquitus interueniebat, ipse tertia manumissione talem filium emptum quodammodo in seruilem causam deductum manumittebat. is. n. manumissor propter eiusmodi libertatis dationem acquirebat iura legitimæ successionis in filio instar patroni. ita vt omnibus cognatis ab intestato preferretur. quod ius postea Prætor restrinxit & decem personas ei antepossuit.] emptore, vt sibi patri tandem filium remanciparet, vt non emptor. sed pater manumitteret, sicque haberet omnia iura, quę alioq competiissent emptori, si ipse manumisisset.

nostra constitutio,[a] quã de emancipatione liberorũ fecimus, omnibus parentib9, eisdemq. manumissoribus,[b] cõtracta fiducia[c] manumissionem[d] facere dedit,[e] vt ipsa manumissio[f] eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supra dicta bonorũ possessio.[g] Sublata igitur pdicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorũ possessioné induximus, & quintam fecimus, quã Pretor proximis cognatis pollicetur.

¶ *Bonorum possessio Tanquam ex familia, & vnde liberi, & parentes patroni, sunt sublatæ. Ang. Aret.*

¶ Cumq. antea fuerat septimo loco bonorũ possessio, Tãq ex familia, & octauo Vnde † liberi patroni, patronæq. & parentes eorum, vtrãque per constitutionem nostram,[h] quam d iure patronatus fecim9, penit9 euacuauimus. Cũ enim ad similitudinẽ successionis ingenuorũ, libertinorũ successiones † posuim9,[i] (quas vsq. ad quintum gradũ tantũmodo coarctauim9, vt sit aliqua inter ingennos, & libertinos differentia) sufficit eis[k] tã contra tabulas bonorũ possessio, quã Vnde legitimi, & Vnde cognati, ex quibus possunt sua iura vẽdicare, omni scrupulositate, & inextricabili errorem istarũ duarum bonorum possessionum† resoluto.

¶ *Etiam hodie viget bonorum possessio Vnde vir, & vxor, & sextũ locũ occupat. Et bonorũ possessione, vnde cognati manumissoris, prorsus sublata, remanent tãtum sex bonorum possessiones ordinariæ. Ang.*

¶ Aliam verò bonorum possessioné, quę Vnde vir & vxor appellat, & nouo loco iter veteres bonorũ possessiones posita fuerat, & ĩ suo vigore seruauim9 & altiore[l] loco, id est sexto

a¶ *Constitutio.* Cod. de emancipatione liberorum. l. fi.
b¶ *Manumissoribus.* i. emãcipatoribus.
c ¶ *Contracta fiducia.* Id est saluo iure succedendi.
*¶ Hoc declaraui. supra de legit. agn. suc. §. fi. Cõtracta enim fiducia emãcipare dicebatur pater, cum id pacto agebat cum imaginario filii
d¶ *Manumissionem.* i. emancipationem.
e¶ *Dedit.* i. cõcessit.
f¶ *Manumissio.* i. emancipatio.
g ¶ *Supradicta bonorum possessio.* Vnde decẽ personæ.
¶ Cumque antea.
¶ *CASVS.* Literaliter signatus est, quia correctiones enumerat, quarum ratio est superfluitas non necessaria, q ponitur in illis verbis, sufficit eis &c. No. ergo iura, & bon. poss. antiquas esse sublatas. Itẽ quod hodie sex sunt bonor. possessiones & legitima, quę sequitur.
h ¶ *Constitutioné nostram.* De qua habuimus mentionem, supra de success. liber. §. sed nostra.
i ¶ *Posuimus.* Vt supr. de succes. lib. § multis.
K¶ *Sufficit eis.* s. tam cognatis quam agnatis patroni.
ADDITIO. Qui excludũt agnatos, & cognatos ipsius liberti, vt l. liberto sine liberis, ff. d bon. li. nec eis fit iniuria, quia si stetissẽt in seruitute, non habuissẽt cognationem.
l ¶ *Aliã vero. Altiore.* Hinc tra-

† *aliàs non est liberi.* SYL.
† *aliàs posuerimus.*
† *aliàs resoluta.*

Digniores altiori loco sedere debent.

trahe, quod digniores altiori loco sedere debent: (i) & est altior, qui proximior domino est.

¤ Vide Cassan. in Catal. glor. mun. in prima par. q. 11. & 12. & Gramm. decis. 64. num. 10. & 11. Tyrones verò posteriori, vt Cod. de tyro. l. fin. lib. 12. & ff. de aqua plu. ar. l. 1. §. pen. & C. de of. rec. P. l. potiores. Accursius.

† aliàs veteri. *✝ alias quoque.*

eam posuimus, decima[a] † verò bonorum possessione, quę erat Vnde cognati manumissoris, propter causas enumeratas[b] merito sublata, vt sex tātummodo bonorum possessiones ordinariæ permanerent, suo vigore pollentes.

¶ Si lex dat alicui bonorum possessionem de nouo, ex testamento, vel ab intestato, illa dicitur septima extraordinaria. Augelus.

¶ Septima eas secuta, quam optima ratione Pretores introduxerunt.[c] Nouissimè enim † permittitur edicto ijs enim bonorum possessio, quibus vt detur,[d] lege,[e] vel senatusconsulto,[f] vel cōstitutione[g] comprehensum est, quā neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque ijs, quæ ex testamento sunt, Pretor stabili iure cō numerauit, sed quasi vltimum & extraordinarium[h] auxilium

† aliàs promittitur.

ADDITIO. (i) Et ad hoc implorari potest officium iudicis, non autem agi actione iniuriarum secundum Ioā. Fab. hic.

a ¶ *Decima*. Bene dico sexto poni, & hoc dico sublata decima. Accur.

b ¶ *Enumeratas*. supr. eo. §. cumque.

c ¶ *Septima. Introduxerūt*. vt ff. vt ex leg. & senatusconf. l. 1. 2. respon.

Bonorū possessio septima extraordinaria, vt competat, duo sunt SYL. necessaria.

d ¶ *Vt detur*. s. bonorum possessio. Et nota duo esse necessaria, vt hæc bono. pos. competat. s. vt lege caueatur, vt bonorum possessio detur, & ꝙ de iure ciuili non possit succedere, aliàs competit Vnde legitimi. vt ff. vnde leg. l. 3. & ff. vt ex legi. & se. cō. l. 1. §. fi. ¶ Dic tu secundum Ias. in l. certum. C. vnde leg. quatuor necessaria, primò, quod deferatur ex ll. nouis, & senatusconsultis, secundo, ꝙ tales sint, ll. ciuiles, & non prætoriæ, tertio ꝙ per illas ll. nouas deferatur bon. poss. expressè & specialiter, non autem in indiuiduo nec nominatim, quarto, quod non sit vocatus per l. 12. tabu. ad hæreditatem. quæ colliguntur ex dictis omnium doct.

Bonorū possessio septima quando habet locum.

e ¶ *Lege*. Ponunt quidam exemplum ex testamento, vt C. de posthu. testa. l. 3. §. sed cum eam. ex eo quod filius natus in puerperio, institutus præsumitur. Ab intestato ponunt exemplum in agnatis fęminis, & in quibusdam cognatis, qui efficiuntur agnatis similes, vt supra de legi. agna. succ. §. hoc etiam. Vtrumque reprobo, † quia nulla lex expressè dat supradictis bonorum possessionem, sed eos succedere dicit, ergo non datur hæc septima, sed Vnde legitimi vt ff. vnde le. l. 3. Pone ergo exemplum ex testamento in posthumo alieno instituto, vt supra eod. §. 1. Item tam ex testamento, quam ab intestato pone exemplum in eo, qui decessit apud hostes, in cuius bonis datur bono. poss. l. noua Cornelia, vt ff. de bono. possessio. l. tertia, §. sed & eius.

† Placet Alex. in l. fin. C. vnde l. in 4. colum.

SYL.

¶ Hæc exempla reprobantes per doct. maximè per Ale. in l. certum. C. vnde leg. vbi Ias. ponit alia exempla, quæ etiam indicio meo difficilè saluari possūt, tamen nō est materia pro iuuenibus.

f ¶ *Senatusconsulto*. Orph. & Tertu. vt ff. vnde legi. l. 2. in princ. & §. fin. nam eis datur bon. poss. ibi, & non succedebant de iure ciuili, vt supr. ad Tertul. in princip. debet ergo dari hæc, vt ff. vnde leg. lege tertia.

g ¶ *Constitutione*. Ponunt exemplum supra de leg. ag. success. §. hoc etiam. Item Cod. de eman. lib. l. fin. Sed hoc reprobo. cum lege non caueatur eis dari bon. poss. vnde habent Vnde legitimi, vt ff. vnde le. l. 3. Potest tamen dici, quod ibi subaudiatur, maximè. Vel melius dic, si aliqua noua constitutio fieret de nouo, quæ daret bonorum possess. ex ea daretur hæc septima.

h ¶ *Extraordinarium*. Nota duobus modis fieri bonorum possessionem extraordinariam, quia vaga, vt hic.

Carboniana possessio ius non tribuit.

¶ Item, quia non tribuit ius vt Carboniana, & si venter mittatur in possessionem, & illa quæ datur gratia agnoscendæ litis, quæ dantur sine causæ cognitione, vt ff. de Car. edict. l. 3. §. causæ, & de ventre in pos. mit. l. vbicunque, §. interdum, & ff. de inof. testament. l. Papinian. §. 1. & aliæ cum causæ cognitione, (i) vt ff. de bo. poss. l. 3. §. si causa. & quis ordo in bonorum possess. ser. l. 3. §. dies. & §. in bonorum.

ADDITIO. (i) Hodie autem sine petitione, & sine causæ cognitione, & datione, coram iudice agnoscuntur, arg. l. penul. & fi. & quod ibi no. per glos. & doct. C. qui admit. ad bon. pos. &c. Ang.

¶ Cum igitur. ¶ CASVS. in regula generali non ponitur, quæ habet suam rationem ibi, ne actiones &c. Ideò autem ius accrescendi introductum est in bonor. pos. q a indu-

Inductum est in hæreditatibus ab intestato poterat tamen pro ratione dubitādi allegari, quod aditio hæreditatis durat perpetuò, id est 30 annis, vnde eadem ratione videbatur durare ius agnoscendi pon. poss. Tamen restrictum est ex causa prædicta, quia ēt quòd haberet ius deliberandi, hæres, tamē potest statui tempus à iudice ad instātiam, creditorū ad deliberandū, non minus c. dierū & regulariter anni, vel triū mensiū, secūdū alios, ideò quod necesse erat facere iudicem in hærede, in bon. poss. taxatum est edicto. No. quod non debet præiudicari creditoribus differēdo solutionē. & alia vt per doct hic.]

h ¶ *Pollicetur.* Scilicet prætor.

i ¶ *Non esset.* Exclusus tamen tamquam filius admitti potest vt agnatus, & exclusus vt agnatus admittitur vt cognatus, vt sibi succedere videat, vt ff. de succes. edic. l. 1. §. sed videndum.

(prout res exegit) accōmodauit, scilicet ijs, qui ex legibus, senatusconsultis, cōstitutionibusve principū, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. ¶ *Liberi, & parentes habent annū ad petēdam bonorum possessionem, alij agnati habent centū dies, & portio deficiēs accrescit pari in gradu, vel ad alium deuoluitur per successorium edictum. Aret.*

¶Cum igitur plures[a] species successionū Pretor ītroduxisset, easq. per ordinē disposuisset,[b] & in vnaquaq. specie successionis sæpe plures extent dispari gradu psone, ne actiones creditorū differretur,[c] sed haberēt, quos cōuenirēt, & ne facilè ī † possessionē bonorū defuncti mitterētur, & eo modo sibi cōsulerēt, ideò petēde bonorū possessioni certū tēpus præfiniuit. Liberis atque & parentib. tam naturalibus,[d] quam adoptiuis in petēda bonorū possessione anni[e] spacium, ceteris autē agnatis, vel cognatis, cētum dierū dedit. Et si intra hoc tēpus aliquis bonorū possessionem nō petierit, eiusdē gradus psonis accrescit,[f] vel si null9 sit deinceps ceteris bonorū possessionē perinde ex successorio edicto[g] pollicetur,[h] ac si is, qui precedebat, ex eo numero nōesset.[i]

a ¶ *Plures.* Quia decem. quarum sex remanserunt ordinariæ, vt supra eodem, §. aliam vsq; ad §. septima.

b ¶ *Disposuisset.* Alio modo in edicto, quā de facto competit, vt diximus, supr. eod. tit. §. sunt autem ver. 6.

ADDITIO. Tu dic, quòd simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatem, concernit omne ius, & omnes vias succedēdi, quando habet substitutū, secus si ad ius adeundi, quia ad illud tantum refertur, quod exprimitur, nisi esset adiecta causa generalis, puta quia hæreditas est damnosa, vel similis. nam ex tali ratione repudiatio ad vtrumque refertur. secūdum Angel. Are. hic. **Sed nūquid audiendi sint remotiores si non expectato tēpore præfinito à Prætore, de quo sup. hoc §. petant proximiorib. statui certum aliquod tēpus arbitrio iudicis ad petendū, seu agnoscendum bon. poss. Et videt dicendum quod sic, ex deductis per Tiraq. de retract. ligna. §. primo gl. decima. nu. 57. 58. & 59.]

† *Not. q Iust. supra dixit bon. poss. si. significare ius succedēdi, hic verò cōuerso ordine verbor dicit pr. bo. significare modum succedendi, quæ naturalem detentionem.*

c ¶ *Differrentur.* Sic ff. de successio. edi. l. 1. r. respon.

d ¶ *Naturalibus.* & emancipatis, & emancipantibus, vt ff. de succ. edic. l. 1. §. fin.

e ¶ *Anni.* In honorem sanguinis, immo non videntur coarctandi, cum velut ad propria bona veniant, vt ff. eo. l. 1. §. largius. & delib. & posth. l. in suis.

f ¶ *Accrescit.* Partes enim non petentium accrescunt petentibus, † vt C. quando non pe. par. pe. accres. l. 1.

† *Et hoc verū ēt ipso iure quando eodē iure succedunt, secus si diuerso, vt hic per Ang.*

g ¶ *Ex successorio edicto.* Hoc intellige in cognatis. sed inter agnatos successoriū edictum locum non habebat, sed hodie vtrumque locū habet, vt sup. de legit. agnator. succes. §. placebat.

¶ Si quis itaque. ¶ *CASVS.* ita potest figurari. *SYL.*

¶ Quærebatur, an tempus secundo in gradu inciperet currere statim primo repudiante, an verò expectandum sit tempus, quo terminus primo constitutus à l. finiret. & videbatur expectādū vsq. ad finē termini primi, quia in præiudicium sequentis non vr posse primum renunciare dilationi & tempori dato ad agnoscendum. iux. ea, quæ ponit Bar. in l. si arrogator. col. 7. ff. de adop. Contrariū dicitur eo, quia cessat causa dilationis, quæ erat tps constitutū primo, iō repudiātē stari admit-

admittitur sequens, quia frustra expectatur tempus, cuius euentus nihil operatur. l. aliquando. in ff. ad Velleian. not. regula in tex. nostri.

a ¶ *Repudiauerit.* intra suum tempus.

b ¶ *Admittūtur.* vt C. eod. l. final.

¶ In petenda.

STL. ¶ *CASVS.* in regulis generalibus in materia bon. pos. non figuratur, quarum ratio est, quia licet alias tēpus sit continuum regulariter, leg. I. ff. de diuer. & temp. præscri. tamē quia sicut nō admittitur ad adeūdum, qui nescit sibi delatā hæreditatem, & ex quo capite, ita nec admittitur ad petendum bono. poss. cum ergo agere nō possit, non debet posse ei currere præscriptio. l. I. C. de anna. excep. quod autem sine solēnitate hodie bon. poss. agnosci possit, hoc à principibus introductum est: solum in memoriam decreti, quod olim interponebatur, est introductum vt fiat, coram iudice, & sic quasi æquiparata est aditioni quæ quoquo modo fiat, valet, leg. pro hærede, ff. de acq. hær. No. summar.

c ¶ *Dies vtiles.* In quibus tria concurrere oportet, scilicet quod iudicis copia sit. Item actoris. Item rei, vt ff de diuer. & temp. præscri l. I. & ff. quis or. in bonor. poss. ser. l. I. in princ. & §. dies.

ADDITIO. Hoc verum intellige de iure antiquo. Item in illis bon. pos. quæ tribuunt ius, secus in alijs, vt est bo. pos. quę datur gratia litis agnoscendæ. Item Carboniana, & quæ ventris nomine, de quibus, an tribuant ius in pos. & an hodie procedant, & in eis locū habeat iste. tex. vide. Io. Fab. hic. Hodie autem indistinctè in omnibus bo. poss. dies dicuntur vtiles, etiam si iudex pro tribunali non sedeat, & incipiunt currere à die scientiæ, & currunt quamdiu non dubitat, an sibi competat bono. poss. secundum Angelum.

¶ *Primo repudiante bonorum possessionē, statim sequenti incipit currere tempus. Ang. Aret.*

¶ Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit,[a] non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur, sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur.[b]

¶ *Tempus petendi bonorum possessionem est vtile, & hodie bonorum possessio potest qualitercunque sine solennitate peti. Aret.*

¶ In petenda autem bonorum possessione dies vtiles[c] singuli considerantur. Sed bene anteriores principes[d] & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda[e] bonorum possessione † curet, sed † quocunque modo admittentis eam † iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, †[f] plenum habeat earum beneficium.

¶ *De acquisitione per arrogationem.*

¶ *Olim omnia bona arrogati acquirebantur arrogatori, exceptis iis, quæ per capitis diminutionē perduntur, hodie verò acquiritur solus vsusfructus, vt par sit patri naturali. Aret.*

d ¶ *Principes*, C. qui admit. ad bono. poss leg. pen. & fin.

c ¶ *Pro petenda.* Erat enim alia edictalis, quæ ex edicto mortui prætoris competebat, hanc non erat necesse peti, vt ff. de bon. poss. leg. 3. §. sed si nemo. Alia decretalis, quæ à prętore viuo decernitur: (1) & hoc olim solēniter hodie sufficit quocunque modo dicat, se velle agnoscere, quæ iudicialis dici potest, quia in iudicis præsētia agnoscitur, vt hic, & C. qui admitti ad bon. pos. l pe. & fi. Itē numquid hodie bonorū possessiones locum habent? Resp. sic, nam & eas proponere quis potest, & contra tab necessaria etiam est filio emancipato & præterito. Itē Vnde vir & vxor necessaria videtur, & vt olim aliæ non erant necessariæ, sic nec hodie, eis tamen vti possumus. Alij contra, cum nouus modus succedendi sit inuentus, vt in Authen. de hæred. ab intest. per totum.

Bonorū possessio est duplex.

† alias currat.

† alias sed si quocunque mō admittēdi eā, voluntatē demonstrarit, & iudicium intra &c.

† alias iudiciū.

† hoc est declarauerit.

STL. * ¶ Tu dic secundum Alcia. in l delata. ff. de verb. sig. bo. possessiones edictales esse quas ordinarias vocamus, de quibus hoc tit. tractatur, quæ ius tribuit. decretales autem extraordinarias, quæ sunt facti, nec Prætoris edicto deferuntur, sed causa cognita eius decreto dantur, vt Carboniana, & quæ litis agnoscendæ gratia decernitur.]

ADDITIO. Hodie tamen recessit ab aula, quia nec decreto, nec partis citatione opus est. vt d. l. fi. secundum. Ang.

f ¶ *Ostenderit.* Coram quocunque iudice.

¶ *De acquisitione per arrogationem.*

Continuatio. ¶ Quia bona, quæ nobis acquiruntur tit. vniuersali, aut acquiruntur per aditionē hæreditatis, aut per bo. poss. aut per arrogationem, aut per aditionem bonorum causa libertatum

tatum

tatum conſeruandarum, §. fin. ſupr. per quas perſonas no. acquir. ideò viſo ſup. de hæred. & bon. poſſ. ſequitur videre de acquiſitione per arrogationem. Porcus.

Diuiſio. ¶ Eſt & alterius. ¶ Totus iſte tit. diuiditur in tres partes. Primò, vnde fuit introducta acquiſitio per arrogationem. Secundò poſteà illud declarat tam de iure antiquo, quam moderno, & quid arrogatori acquiratur. Tertiò, an arrogator teneatur ad debita arrogati. Secūda ibi, Ecce enim. Tertia ibi, Sed ex diuerſo.

STL. ¶ CASVS. in l. corrigente, vel correctionem referente non ponitur niſi literaliter, cuius ratio eſt, ne plus iuris habeat ciuilis pater, quā naturalis, authent. itaq; C. com. de ſucc. Not. qđ dictum eſt in ſummario.]

Eſt & alterius generis p vniuerſitatem ſucceſſio[a] quæ neque lege 12. tabularum neq; Prætoris edicto, ſed eo iure, quod cōſenſu[b] receptum eſt, introducta eſt. Ecce enim cum paterfamilias ſeſe in arrogationē dat, oēs res[c] eius corporales, & incorporales, quęque ei debitæ ſunt, arrogatori antea[d] q̄dē pleno iure acquirebātur exceptis ijs, quæ per capitis diminutionem[e] pereunt, quales ſunt operarū[f] obligationes, & ius agnationis:[g] (vſus etenim, & vſusfruct⁹, licet his antea cōnumerabantur, attamē capitis diminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.[h]) Nunc autem[i] nos eandem acquiſitionem, quę per arrogationem fiebat coarctauimus ad ſimilitudinem naturalium parentum.[k] Nihil enim aliud, niſi tātummodo vſusfructus, tā naturalibus parentibus, quam adoptiuis, per filiosfamilias acquiritur in ijs rebus, quæ exrrinſecus[l] filijs obueniūt dominio eis integro ſeruato.

¶ *Arrogator ſuccedit arrogato, niſi ſint certæ perſonæ, quæ ipſum excludunt Ang.*

¶ Mortuo autē filio arrogato in adoptiua familia, etiā dominiū rerum eius ad arrogatorē pertranſit, niſi ſuperſint aliæ perſonæ,[m] quæ ex conſtitutione noſtra patrē in ijs, quæ acquiſita ſunt, excludunt.

a ¶ *Succeſſio*. vt ff. pro ſocio. l. actione, §. ſocietas

b ¶ *Conſenſu*, ſcilicet arrogātis, & arrogati.

* ¶ Alij interpretantur pro moribus: & conſuetudine, quæ ſententia, & Theophilo, Græco interpreti, placuiſſe videtur.]

c ¶ *Omnes res*. Et etiam filij, vt ſup. de adoptio. §. illud. Not. ex hoc loco, quod appellatione rerum corporalium, & incorporalium, non continentur res debitæ, qđ eſt ſingulare.

d ¶ *Antea*, ideſt iure veteri.

e ¶ *Per capitis diminutionem*, ſcilicet minimam, nam dando ſe in arrogationem, minimam capitis diminutionem patitur, vt ſup. de capi. dimi. §. minima.

* ¶ Adde, quod nec ſocietas tranſit ad arrogatorē, ſed ipſe arrogatus permanet ſocius, ne alioquin inuitus, quis ſocius fiat, cui non vult: l. actione, §. ſocietas, ff. pro ſoc.]

f ¶ *Operarum*. Hoc intellige de operis, quæ à libertis debentur, & non tranleunt ad hæredem extraneum, vt ſunt obſequiales, quæ in faciendo conſiſtunt ſcilicet aſſurgere, & ſimilia, vt ff. de ope. libe. l. liberti. Item in fabrilibus incertis, vt ff. de op. libe. l. ſi operarum iudicio. Aliud ſi conduxerit ille arrogatus operas alicuius, nam iſtę arrogatori quærūtur. *Operas obſequiales debēt liberti patronis*

g ¶ *Ius agnationis*. Ius ſuccedendi. quod quis per agnationem conſequitur, & hoc hodie eſt, vt inf. eo. §. mortuo.

STL. ¶ Hoc tamen ſecundū Ang. nō eſt verum, quia ſtante æquiparatione cognationis, & agnationis, ſublata agnatione remanet cognatio, & ideò agnatus retinet ſucceſſionē patris naturalis.

¶ Item ius petendæ bonorū poſſeſſion. perit, ſi ante eā petitam ad arrogandum ſe dederit. Aliud ſi iam perijt, vt ff. vnde lib. l. fi. & de contra. tab. l. 3. §. ſi emancipatus. Accarſius Floren.

ADDITIO. Ius tamen adeundi de iure ciuili indiſtinctè retinet, & fortè etiam inuitus adire cōgi poterit ad inſtar naturalis.

h ¶ *Conſtitutio*. C. de vſufr. l. corruptionem.

i ¶ *Nunc autem*. Aduerſatur ei quod ſuprà dixerat, quod omnes res acquirebantur arroganti.

K ¶ *Naturalium parentum*. Vbi in aduentitijs tantum vſusfructus quæritur, vt C. de bonis, quæ lib. l. cum oportet.

l ¶ *Quæ extrinſecus*, ideſt in aduentitijs. *STL.*

¶ Mortuo autem. ¶ CASVS non ponitur in regula gñali. No qū ſuccedat arrogator, & quæ ſint perſonæ excludentes, dic, vt in gl.]

m ¶ *Aliæ perſonæ*. Vt deſcendentes ex filio arroga-

Arrogato, qua persona succedere dent.

arrogato, vt C. cõia de succes. l. si. vbi est cõstitutio, de qua hic fit mentio. Itẽ si hic arrogatus esset impubes, & impubes decederet, admitterẽtur etiã alij ex stipulatione. vt ff. de adopt l. non aliter, & l. his verbis, & l. hæc au

adiuerit pro se, & ecõtra, sicut fit in naturali legitimo, vt l. si. §. 1. C. de bo. quæ lib. Ang.

¶ *De eo cui libertatis causa bona addicuntur.*

ri non possunt,[a] antecedant.

¶ *Arrogator nõ tenetur nomine ꝓprio ad debita arrogati prius contracta, sed nomine filij tenetur. Ang.*

¶ Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionẽ dedit, ipso quidem iure arrogator nõ tenetur, sed nomine filij conuenitur,[b] & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ eius cum vsufructu futura fuisset, si se alieno iuri nõ subiecisset, possidere, & legitimo mõ ea disponere.

¶ *De eo, cui libertatis causa bona addicuntur.*

¶ *Si hæreditas illius, qui libertates reliquit, non adeatur, potest ille, cui libertas est relicta, vel alius petere sibi addici bona defuncti, & satisfacere creditoribus, & erit tanquã successor defuncti, & serui, quib. libertas directò, vel per fideicõmissum est relicta, erunt liberi, etiam si bona forent à fisco occupata. Angel.*

ACcessit nouus[c] casus successionis ex constitutione Diui Marci.[d] Nam si ij, qui libertatem acceperunt[e] à domino in testõ,[f] ex quo non aditur[g] hæreditas,[h]

tem, & sup. de adopt. §. cum autẽ. Sed quid in patre naturali, à quo hic arrogatus erat emancipatus? Respõ. Placet. eum præferri arroganti. (i) sed hodie fratres vtrinque coniuncti vocantur cum arrogante. vt in Auth. de hære. ad intes. §. cõsequens, col. 9.

ADDITIO. Quod verũ intellige, vbi arrogatus est sibi in secundo gradu, vt quia est arrogatus tanquã nepos, alias secus, secundum Ang. hic.

a ¶ *Non possunt.* Vt in aduẽtitijs, profectitia enim sibi nõ auferũtur.

STL. ¶ Sed ex diuerso.

¶ *CASVS.* Quærebatur, an arrogator de debitis ante cõtractis teneatur, & videtur, quod sic, quia cum bona omnia transeant in eum, debet teneri, vt fiscus, l. 3. Cod. ad l. Iul. de vi. Item in eo, cui bona addicuntur gratia conseruandarum libertatũ, quia vtilibus tenetur l. 3. ff. de fidei. lib. Tamen contrarium dicitur hic, non tamen, ꝙ non possit cõueniri, sed habet facultatem reluendi se, permittendo bona arrogati possideri. prout dicitur etiam in fisco. l. 1. §. an bona, ff. de iu. fis. & ibi Bart.]

b ¶ *Conuenitur* de facto, nam non tenetur de iure, sed de ijs, quæ contraxit postquam fuit arrogatus, tenetur de peculio, vt ff. de pecu. l. in arrogatorem, (1) & si tunc non defendat pater, in bonis ipsius patris fit missio, vt ff. quibus ex caus. in pos. eatur l. Fulcinus, §. si quis Accurs.

ADDITIO. (i) Quod verum, si contraxit de peculio, alioquin si sibi hæreditas delata fuerit, distinguitur, an iussu patris quæsiuerit, vel non, & an filius repudiet, & pater

Cõtinuatio. ¶ Supra visum est de acquisitione, quæ fit per arrogationem, & sic tit. vniuersali, verum quia est, & alia quæ fit per addictionẽ bonorũ libertatum conseruãdarum causa, §. fin. supra per quas personas not. acqu. ideò subdit de eo, cui libertatis causa bona addicũtur. Christ.

STL. * ¶ Addicere quid propriè significet, declarat Bud. in anno. ad Pãd. tit. de in diem addi. est enim hoc titu. addici idem fere, quod adiudicari vnde Prætoris verba erant, Do, dico, addico.

Diuisio. ACcessit nouus casus &c. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit acquisitionem causa libertatis conseruãdæ. Secundò illud per rescriptũ Diui Marci probat. Tertiò verba dicti rescripti interpretatur. Quartò illud supplet. Secunda ibi. Et ita Diui. Tertia ibi, Hoc rescripto. Quarta ibi, Sed cum multas.

c ¶ *Nouus,* Et est hic quartus succedendi modus. vt supra, per quas personas nobis acqui. §. fin.

d ¶ *Ex constitutione Diui Marci.* Cuius verba sunt inf. eo. §. si Virginio.

e ¶ *Acceperunt.* destinatione.

f ¶ *In testamento.* Idem priuilegium datur cuilibet petendi bona hac contemplatione, vt C. de testament. manu. lege finali. Accursius.

ADDITIO. Et is præfertur, qui præueniet, vt ibi in dicta lege finali, paragr. sancimus.

g ¶ *Non aditur,* scilicet ab hærede.

h ¶ *Hæreditas,* quomodo ergo valet, quod

velint bona sibi addici libertatũ conseruãdarum causa, audiuntur. Et ita Diui Marci rescripto ad Põpilium Rufum continetur. Verba rescripti ita se habent.

¶ Si Virginio Valenti, qui testamẽto suo libertatem quibusdã ascripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cęperunt, vt † venire[a] debeant, is, cuius de ea re notio est aditus, ratione desiderij tui habebit, vt libertatũ tã earum, quæ directò, quam earũ, quę per speciem fideicõmissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi, si idoneè[b] creditoribus[c] caueris de solido, quod cuiq; debetur, soluẽdo. Et ij quidem, quibus directa libertas data est perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset,[d] ij autem, quos hęres manumittere rogatus est, à te libertatẽ cõsequentur, ita, vt si non alia conditione velis tibi bona addici, quam vt ij ẽt, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant.[e] Nam huic[f] etiam voluntati tuæ, si ij, quorũ de statu agitur, consentiant,[g] auctoritatem nostram †accommodamus.[h] Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentũ alia ratione irritũ fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit, & ij, qui rebus nostris attẽdũt,[i] sciant cõmodo pecuniario præferẽdam[k] esse libertatis causã, & ita bona cogẽda,[l] vt libertas ijs salua fit, qui eam adipisci potuerint, ac si hæreditas ex testamento adita esset.[m]

† *aliàs venundari.*

† *aliàs accõmodamus.*

in eo relictum est, vt C. de fideicom. l. eam quam. Resp. hic speciale est.

a ¶ *Venire.* idest vendi.

* ¶ Dic idem esse, & si bona ipsa iam venierint, nam fauore libertatum sustinendarum, eiusmodi vẽditio rescinditur intra annum. d. l. vlt. §. 1. de testamen. man.

b ¶ *Idoneè.* fideiussoribus, vel pignoribus vel fide habita, vt ff. de fideicom. liber. l. quarta. §. addici.

SYL. ¶ Et sic verborum cautio, quod sui natura importat nudam cautionem, propter adiectum verbum, Idonea, exigit fideiussores, vel pignora, & ita cõmuniter interpretatur, patitur tamen plures exceptiones, de quibus latè per Ias. in l. sancimus. C. de vet. sign.]

c ¶ *Creditoribus.* Vel omnibus, vel vni nomine omniũ, (i) vt ff. de fideicom. lib. l. 4. §. creditoribus.

ADDITIO. (i) Not. casum vbi priuatus potest stipulari pro altero, contra l. stipulatio ista, §. alteri, ff. de verbor. obligat. & in §. alteri, infra de verborum obligation. & est ratio fauore libertatis, vt facilius possit dari expedimentum, quo libertatem serui consequantur. Ang.

d ¶ *Adita esset.* Not. mirabile, quod ex hac pactione serui fiunt liberi, vt orcini, vt hic, & ff. de fideicommiss. lib. l. quarta, §. secundo. qui ad. Qui sint orcini, & vndè dicantur, dictum est, supra de sing. re. per fideicomm. reli. §. pen.

e ¶ *Tui liberti fiant.* subaudi, hoc tibi concedimus, sed operas, neque ordinis, neq; ab eo manumissis imponet, vt ff. de oper. lib. l. si quis hac l.

f ¶ *Nam huic.* Subaudi concedimus.

** Non est opus aliquid subaudire, cum huc referantur verba illa sequentia, auctoritatem nostram accommodamus.]

g ¶ *Consentiant.* Alias in seruitute remanent, & quem nolunt habere patronum habebunt dominũ, C. de manu. testa. l. fin. §. 4

ADDITIO. Vidde quod not. in d. l. fin. quia quod dicitur hic, obtinet vbi extraneus petit addici, secus si sit aliquis de illis, cui sit relicta libertas, quoniam etiã potest petere dissentiẽtibus alijs. Angel.

h ¶ *Accommodamus*, de fideicommiss. lib. l. quarta, §. ij, qui.

i ¶ *Attendunt.* vt procuratores nostri.

K ¶ *Præferendam.* hoc est, quia competẽt libertates.

l ¶ *Cogenda*, id est accipienda per fiscum.

**Cogere. præter alia, est corradere, & in vnum colligere, vtuntur peculiariter Iurisconsulti, cum loquuntur de bonis in fiscum transferendis. l. Diuus, & l. in fraudem, §. eius, de iure fisci.]

m ¶ *Adita esset.* Olim prius fiscus admittebatur bonis non aditis ab alio, & etiam aditis, dummodò essent bona soluendo, aliàs aditio ab alio facta valebat, vt ff. de fideic. l. 4 §. pen. hodie indistinctè admittuntur, vt C. de test. ma. l. fin. §. pen.

¶ Bonis addictis cessat venditio ipsorum. Aret.

¶ Hoc rescripto subuentũ est & libertatibus, & defunctis, † ne bona eorum à creditoribus possideantur, & veneant.[a] Certè si fuerint hac de cã bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idone⁹, qui de solido creditoribus cauet.

¶ Addictio bonorum tũc demum habet locum, cũ defunctus reliquit libertates ex testamento, vel ab intestato. Ang.

¶ In primis hoc rescriptum totiesloců hẽt, quoties testaméto libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedés, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab itestato hęreditas an fauor cõstõnis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatẽ, cõpetere eam[b] nemini dubiũ est. Tũc enim constitutioni locum esse verba ostendũt, cum nemo successor[c] ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, vtrum existat, an non, cessabit, constitutio, si verò certũ esse ceperit neminem[d] existere, tunc erit constitutioni locus.

¶ Licet ille, qui repudiauerit hæreditatẽ, possit in integrũ restitui, & iterũ adire, tamen addictio semel facta & libertates non cessabunt.

¶ Siis, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate, † an quamuis potest in integrũ restitui, † potest admitti cõstitutio, & bonorum addictio fieri?[e] Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus. Vtique non erit dicendum reuocari libertates, quia semel competierunt. †

¶ Si libertates datæ fuerint inter viuos, datur addictio bonorũ, sed reuocatur in dubium, an datæ fuerint in fraudem creditorũ. Are.

¶ Hæc constitutio, libertatũ tuẽdarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorũ, an nõ, factum sit, idcirco velint sibi addici bona an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeãt, † & si deficiant verba constitutionis.

¶ Supplet rescriptum Diui Marci. Angel.

¶ Sed cũ multas diuisiones[f] eiusmodi constitutioni deesse pspeximus, lata est à nobis plenis. constitutio[g] in qua multæ species[h] collatæ sunt, quib. ius huiusmodi successionis plenissimum est effectũ, quas ex † ipsius lectione con-

a ¶ *Hoc rescripto Veneant*, id est vẽdantur.
b ¶ *Ed.* Libertatem. Accurs.
c ¶ *Successor.* Nuquid ex testamento, vel abintestato erit iste hæres? Resp. neutrum dici põt. Dic ergo hũc anomalum successorẽ esse, sicut illum, qui succedit hæredi non implenti defuncti volũtatẽ, vt in Authẽ. de hær. & Falc. §. in omnib. collat. 1. & iura sepulchrorũ habet, vt bonorũ possess. vt ff. de fideic. li. l. 4 § is autem cui.
× ¶ Hũc gloss. multum commẽdat Bart. in eo. Authen. §. & hoc ad fi. & de isto hęrede anomalo v de Zasium in intelle. sing. fo. 1.
d ¶ *Neminem.* hæredem ab intestato.
ADDITIO. Puta quia repudiauit, vel lapsus est terminus præfixus ad instantiam petentis bona sibi addici, sed si solũ ad instantiam creditorũ fuisset prefixus, haberetur pro hærede Ang.
e ¶ *Si is, qui. Fieri.* Et respõdeo sic, vt ff. de fideicõ lib. l. 4. §. 1. Accur.
f ¶ *Sed cũ Diuisiones.* i. casus.
g ¶ *Constitutio.* C. de test. mã. l. fin.
h ¶ *Species*, id est casus.

** † *hac eadẽ ratio mouit quoq; Iustin. sup. tit. 2. §. cũ igitur Success. for anomalus.*

SI L.

** † *In nõnullis veterib. exẽplaribus deest an quæ lectio fortè melior & probabilior est. ita enim tollitur*

interrogatio sequenti suspensiua, sine responsione.
† *alias possit.*
† *Et sic collige ex hoc text. secũdu Ang. φ cocurrentibus duob. remedijs extraordinarijs, potètius habetur, φ habuit effectũ.*
† *not. locum esse legis disponi, nã etsi verba deficiant dũ modo vigeat eius ratio.*
† *no. φ sæpe verbum vẽditio ponitur p emptione, & ecõtra, & aduerte, φ fortius dico, q̃ licet simpliciter dicatur vnũ intelligitur de vtroque, quia sũt correlatiua, vt l. fi. Cod de indi. viduit. tol. & l. 1. ff. de acceptilatio. Ang.*
† *alias quam.*
** † *alias ipsa.*

De

ſtitutionis poteſt qs cognoſcere.

¶ *De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſ. Claudiano.*

¶ *Succeſſio facta per venditionem bonorũ debitoris eſt hodie ſublata. Aret.*

ERant† ante præ dictã ſucceſſionem olim,& aliç per vniuerſitatem ſucceſſiones,qualis fuerat bonorũ emptio,[a] quæ de bonis debitoris vendendis,per multas ambages[b] fuerat introducta,& tũc locum habebat, quãdo iudicia ordinaria[c] in vſu fuerant, † ſed cum extraordinarijs iudicijs poſteritas vſa eſt, ideo cũ ipſis ordinarijs iudicijs etiam bonorũ venditiones expirauerunt,[d] & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona[e] poſſidere. & prout vtile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris[f] perfectius apparebit.

¶ *Succeſſio, quæ fiebat per ſenatuſconſultum Claudianum, eſt hodie ſublata. Ang.*

¶ Erat & ex ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per vniuerſitatẽ acquiſitio, cum libera mulier ſeruili amore bacchata,[g] ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam,[h] quod indignum noſtris tẽporibus eſſe exiſtimantes, & à noſtra ciuitate deleri,& nõ inſeri noſtris Digeſtis conceſſimus.

¶ *De ſucceſſionibus ſublatis. Rubr.*

Continuatio. ¶ Supra viſum eſt de multiplici ſpecie ſucceſſionum ſed quia ſunt quædam, quæ hodie ſunt ſublatæ,vt eſt illa,quæ fiebat p̃ bonorum venditionẽ. , vel ſenatuſconſultũ Claudianum. ideo ſubdit de ſucceſſionibus ſublatis. Chriſtoph.

Diuiſio. ERant ante. ¶ Totus iſte tit. diuiditur in duas partes. Primò tollit venditiones, & ſucceſſiones, quæ ex eis fiebant. Secũdò, quç fiebant ex ſenatuſconſulto Claudiano. Secunda ibi, Erat.

a ¶ *Emptio.* id eſt vẽditio, † vt ſequitur, ſic & ff. de act. empt. leg. veteres. Accur.

ADDITIO. Quod facit, vt pœnale diſpoſitum in vno, puta vendẽte habeat locum etiam in emẽte, cum ſint correlatiua.

b ¶ *Ambages.* Nam proponebat creditor actionem,& ſi cadebat à ſyllaba,cadebat à cauſa, ſi verò non cadebat, bona debitoris abſentis, vel preſentis vendebat ſua autoritate,quod hodie non eſt,vt hic, & Codic. de formu. & impe. lege prima, & ſecunda.

c ¶ *Ordinaria.* id eſt ſolennia.

* ¶ Hoc eſt in quibus conceptio formularum obſeruabatur. l. actio. ff. de negotijs geſtis.

d ¶ *Expirauerunt*, id eſt receſſerunt.

e ¶ *Bona.* Scilicet omnia, vt ff. quibus ex cau. in poſ. eat. l. 1. ſed hodie pro mẽſura debiti declarati, vt in Authen. de exhi & introd. re. §. ſi verò. collat. 5.

ADDITIO. Dic hoc verum, quando agitur perſonali, ſecus ſi agatur etiã hodie reali, vel hypothecaria. q̃a iura antiqua remanẽt incorrecta, & ſic fit miſſio in ſolidũ in poſ. vt no. gl. in auth. et qui C. de bon. auctor. iu. poſ. & in l. 3. C. de procu.

f ¶ *Libris.* vt ff. qu. b. ex cau. i poſſeſſio ea. per totum. & de bonis auct. iud. poſ. per totum.

g ¶ *Erat. Bacchata.* i. capta, vel acepta. Vt .n. vino q̃s capitur, vel baccho, ita & amore. Item furore amoris nil vehementius inuenitur, vt in Authẽt. quib. mo. nat. effic. legi. §. illud. collat. 6.

** Bacchari. n. veteres dici voluerũt. & quis quid vehemẽtius cõmouetur. No Marc.

ADDITIO. Et maximè, in iuuenibus. vnde ver. Militat in teneris annis amor hoſpes amœnus. Et in canicieri diculoſa ven⁹. Facit c. cum in iuuentute extra de præſumptio.

h ¶ *Subſtantiam.* Si cõiungebat ſe alieno ſeruo contra domini nunciationem, vt Cod. ad ſenatuſconſ. Claudianum. l. 1.

* ¶ Corn. Tacitus, lib. 12 ſcribit Cl. Cæſarem retuliſſe ad patres de pœna fœminarum, quæ ſeruis coniungerentur, ſtatutumque fuiſſe, vt ignato domino ad id prolapſa, in ſeruitutem ſui conſenſiſſe intelligeretur, & qui nati eſſent, pro libertis haberẽtur.

** † *aliàs erãt antẽ præter dictã ſuc.*

† *Cõcor. q. vl. ſfr. & iterdi.*

Ebrius & mulier luxurioſa æquiparãtur.

¶ *De obligationibus.*

Cõtinua tio Ang. Hic incipit tertia pars principalis diuisionis totius istius operis gratia commodioris diuisionis, & etiam materiarum facit, lege Caius, §.1.ff. de lega. 3.cum si. ibi no.quoniam hic tractatur de tertia parte, siue de tertia materia, in qua versatur ius nostrum, quoniam versatur circa tria, aut circa personas, aut circa res, aut circa actiones, & obligationes, vt supra de iur. na.gen.& ciuil.§.fina. Vsque huc tractauit de personis, & rebus, vt dicit gl. rub. igitur aliam,& tertiam partem facimus de obligationibus,& actionibus, & per consequens de tertia materia totius iuris ciuilis, Aretin.

¶ *De obligationibus.*

Continuat, & diffinit obligationem. Angel. Aret.

Cõtinua tio Acc. ¶De obligationibus. Dictum est sup. de personis,libr.1 de rebus in secundo,& tertio vsque huc. Nũc de actionibus debet dicere, vt sup. de iu.nat.§.fi.sed quia obligatio mater est actionis, vt ff. de proc.l.licet,§.ea obligatio. ideò præmittitur de his obligationibus, & ideò dicit hic, Nunc &c. Accur.

¶ Aduerte,quia hoc dictum est falsum Si.n. esse mater, posita matre poneretur filia,quia sunt correlatiua,quod tamen est falsum, quia est dare obligationem sine actione,i nisi,l.si tutor.a §.fi.ff.de tut.& ra.distra. vbi statim, ꝙ tutor incipit administrare, nascitur obligatio, & tamen actio non oritur nisi finita tutela. Nec obst §.licet,quia verbum, parit, non stat propriè, sed prout fiat in l.si bene collocatæ, ff de vsur.in capit.si persodiens de hom.in cap. dilecto.de præbend. * Limitanda itaque est glo. vt procedat in actione personali,non in reali. Item in actione natiua, non in datiua, quæ datur à lege sine vlla obligatione, l.Sinfr. de action. in princ. in 3.col.ad fi.

NVnc transeamus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit diffinitionem obligationis. Secũdò ponit vnam diuisionem obligationum. Tertiò ponit secundam diuisionem. Quartò illam diuisionem in aliam subdiuidit. Secunda, ibi, Omnium autem. Tertia ibi, Sequens. Quarta SYL. ibi, Prius est.

¶ *C A S V S.* ita figurari potest. Cum simus aggressi tractatum de obligationibus, prius est, vt cognoscatur id, de quo disputatur, & eius diuisiones,vt ordinatè in ipsa materia procedi possit, ad quod respõdetur prout in tex.& casus est literalis. Not. quid sit obligatio. Itẽ, quod est ius. Item, quod eius vigore quis dicatur victus. Item, quod astringit ex virtute sibi à iure ciuili tributa. Item, quod obligationes aut ciuiles sunt, aut prætoriæ, & quæ sint ciuiles,& quæ prætoriæ. Item, quod sunt ex cõtractu, vel quasi delicto, vel quasi, & illæ, quæ ex contractu sunt, contrahuntur aut re, aut verbis, aut litteris, aut consensu.]

NVnc transeam[a] ad obligationes. Obligatio [a] est iuris vinculum, [b] quo necessitate [c] astrin-

a ¶ *Obligatio.* Videtur, quod nulla obligatio diffiniatur. Nam ciuilis sola non habet effectum exigendi, vt patet in obligatione literarum ante biennium, vt infra de lit. obig. Obligationum, quadam efficiulis tantum, quadam naturalis tantũ quadam ciuilis, & naturalis simul.

Hæc opi. communis est, quã velint, nec naturalem, nec ciuilem natã, de quo in leg. cum quis, Cod.de iuris & facti ign. Item, patet in obligatione ciuili, & naturali simul, nam si pactum fieret de non petendo, tollitur naturalis & remanet ciuilis, vt ff.de sol. l.Stichum, aut Pamphilum, §.naturalis, & tamen non habet effectum istum, vt infr.de excep.§.prætera. Item nec naturalis, quia nec per eam fit exactio, licet impediatur repetitio † vt ff.de don.l.hoc iure, §.pen. & ff. de cond.indeb.l.iudex & l.Iulianus. Sed dic, quod simul vtraq; hic diffinitur, liẽ si bona est diffinitio, ergo conuertitur cum suo diffinito, vbicumque ergo est iuris vinculum, est obligatio, & econtra, vbi non est tale iuris vinculum, non est obligatio, ergo nec fideiussor adhiberi potest, vt ff de verb. obl.l.1. §.2.in fi.quod est falsum, quia naturali obligationi accedit, vt infr. de fideiuss in princ. Sed dicas, quod hic est deceptio, nam si dicas non est obligatio, scilicet ciuilis, & naturalis, vera est, si dicas obligatio, scilicet nulla, etiam naturalis, falsa est, & sic vis est in dictione, obligatio. Vbicumque enim dico, quod naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gentium, quia conuenit solis hominibus, & omnibus.

† Secus est in ciuili, qa non impedit repetitionẽ l.creditori.C.de pac.Diffinitio bona conuertitur cum suo diffinito.

¶ Adde, ꝙ hæc opin. communis est, contra quam disputando tenet Fortun. in l.si vnus, §.pactus, in 7.col. ff.de pact. vbi tenet, quod hic sola ciuilis diffiniatur.] SYL.

b ¶ *Iuris vinculum,* i.ius vinciens, & sic est res incorporalis, vt supr. de rebus corp.& incorp in fin.vt enim boues funibus visualiter ligantur, sic homines verbis ligantur & intelle qualiter, vt ff.de verb.sign.l.rei, §.1.†

† Forta se voluit allegare l nominis & rei §. 1. eod. tit. vel l. obligamur. ff. de act. et obl.

ADDITIO. Iuxta illud: Verba ligant homines, taurorum cornua funes. Cornu bos capitur, voce ligatur homo.

c ¶ *Necessitate.* Tunc enim verè debitor est cum necesse habet soluere, vt ff. de ver.sig. l.debitor, & ita secundum hoc nulla obligatio. cui opponitur exceptio, diffinitur hic l. non videtur cœpisse, de reg. iur. quod verum est, si opponatur exceptio, ideò quia desijt esse vinculum naturale, vel ciuile, nam quædam exceptiones proponuntur etiam, quando vtcumque vinculum adest, vt Macedon. & Velleia.

SYL. Obligatio effectualis hẽt radicẽ naturalẽ, & ciuilem,

¶ Rationem assignat Bart. in l.1.in pen.col. ff.de condi.indeb.

¶ Sunt,n, effectualis obligationis duæ radices,

ces, vna naturalis. s. quæ consensu nascitur, quæ inter omnes fieri potest, et inter seruos & hæc naturalis dr̃, vt ff. de pact. l. 1. §. adeò, hæc radix contrario consensu tollitur, vt ff. de sol. l. Stichum, §. naturalis, quia nil tã naturale. &c. vt ff. de re iu. l. nihil tã naturale, sed hæc naturalis vim nõ haber exigendi, impedit tamen soluti repetitionem, vt ff. fideiuss. leg. fideiussor. §. fideiuss.

Obligatio ciuilis tollitur p acceptilationem, & sententiam.

gimur alicuius rei ª soluendę secundum ᵇ nostræ ciuitatis iura.

¶ Ponit primam diuisionem obligationum, quia aliquę sunt ciuiles, aliquę pratoriæ,

Huic quandnque accedit ciuilis etiã radix, quæ illi naturali faciem dat, vel formam, vel vestem, vt possit parere actionem. Et hæc ciuilis tollitur contrario ciuili actu, non naturali, vt per acceptilationem, vt infr. quib. mo. tol. obli. §. 1. alias § item per acceptilationem. Item per sententiã remanente naturali, sed hoc non est ipso iure, sed p exceptionem, vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus. snia. n. est de iu. ciu cum omnia iudicia sint de iu. ciu. vt diximus. supr. de iu. na. §. ius autem. in glos. vt sunt &c. per l. ff de orig iu. l. 2. §. hęc disputatio.

SYL. ¶ Hæc glo. communiter approbat̃, quicquid voluerit glo. in l. s. ff. de cond. indeb.

Obligatio ciuilis quibusdam personis non adhæret.

¶ Et hæc ciuilis non adhæret seruis, cum nil sint inspecto iu. ciu. ff. de reg. iur. l. seruitutẽ & l. quòd attinet. Item filio contra patrẽ, vel contra non nascitur, vt ff. de cond. indeb. l. frater à fratre §. quæsitum, cum inter eos nõ possit esse iudicium, vt ff. de iudi. l. lis. iu. clu. impediẽte ratione patriæ potestatis, vt sup. de patria po §. ius autem. Accur.

SYL. ¶ Adde, quòd vera ratio est, quia inspecto iure ciuili filius est eadem persona cum patre, & econtrario, & ideò actio & passio in eod. subiecto non cadit, quæ talis vnitas non est considerata secundũ ius gen hoc autem vetum de iu. antiquo, exceptis castrensib. vel quasi, & hodie aduentitijs, de quibus videnda essent, quę ponit Bar. in l. si quis pro eo. §. item si filius. ff. de fideiuss.]

ADDITIO. Hodie tñ in aduentitijs fortẽ nascit̃ ciuilis obligatio, quis durãte patria potestate contra eum non exerceatur. Ang.

a ¶ *Rei*, Vel etiam facti, quia verbum rei generale est, vt ff. si certum peta. l. 1. iu fi. & ff. de verb. sign. l. rei.

* ¶ Adde, ꝙ & verbum, soluendæ, positum in hoc tex. pertinet ad omnẽ satisfactionem, non ad eam tantum, quæ nummis fit. l solutionis ff. de sol. & l. solutionis de verb. sign.]

ADDITIO. No. appellatione rei factum contineri, ex quo dixerunt aliqui, ꝙ si statuto caueatur, ꝙ pro quacũque re petita soluatur solidus ℔ libra, ꝙ habebit locũ in facto petito, ꝙ verũ limitat hic Bal. qñ tale factum petitum erat æstimabile, vt librũ scribi, domum ędificari, & fossam fodi. Si autem esset inæstimabile, vt facere vxorem consentire, tunc nihil esset soluendũ, quia verba statuti debent intelligi in casu possibili, hoc est, quo res æstimari possit, leg. non solum. ff. de actio. & obligatio. & l. si ideò, C. ad Syllan. Christop

b ¶ *Secundum*. Illud, secundum potest referri ad totam diffinitionẽ, quasi dicat, obligatio sic diffinitur secundum iura Romana. i. secũdum leges, & sic ciuilis & naturalis hic simul diffinitur.

¶ Adde, ꝙ hęc expositio est bona, quia est vltima dr̃ia perficiens diffinitionem, quæ respicit causam formalem, & excludit illud iuris vinculum, quo quis astringitur alicuius soluendæ rei non secundum nostræ ciuitatis iura, quæ verba important, vt vinculum obligationis, licet habeat naturalem causam, velut primam materiam & præexistentem, tamen formaliter causetur secundum nostrę ciuitatis iura, ita vt ciuilis obligatio naturali iuncta, tanquam causa formalis materialis, & mas feminę, efficiat vinculum necessitate astringens, secundum nostræ ciuitatis iura, vnde tenetur seruus domino operari, & tamen non est hæc obligatio, sed vinculum iuris gentium, quod ius ciuile recipit, nihil tamen ei adiungit aut tribuit formale. *SYL.*

¶ Vel dic, ꝙ refertur tm̃ ad principiũ. s. iuris vin. & ꝙ dicit, quo astringimur. i. qñq. vt qñ est ciui. & nat. qñque nõ, vt, qñ est naturalis sola, vel ciuilis sola. & sm̃ hoc q̃libet diffinitur, hic non etiam naturalis vel ciu. sola. Vel dic, ꝙ ponitur remotiuè hæc dictio, sm̃ q. d. illa obligatio est iu. vinc. quæ est sm̃ ius, non cõtra ius, ff de verb. ob. l gñaliter & l. veluti, & sm̃ hoc referẽt ad primũ. Vel dic, ꝙ refertur tm̃ ad illã dictionem, soluendæ. nam sm̃ ius sunt faciendæ solutiones, vt res æque bona soluatur, vt ff si cert. pet. l. cum quid. & ff. cõmo. leg. 3. §. si reddita, Item congruo loco & tpe, vt ff. de sol l si soluturus. Itẽ de euictione promitti, aliàs non vr̃ soluere, vt ff. de verb. oblig. l Iulianus, §. qui fundum, & ff. de cond causa data, l fi. & de euictio. l 2.

** Adde, ꝙ & si res soluta potest auferri, vt quia alteri pignorata, vel sub conditione legata, nõ videt̃ soluta, l. si rẽ. l. qui res. de sol. l. non ꝙ, de lega 1. Idem, si non eo. tit habuerim, quo mihi debebatur, sed pretium pręstiterim, ꝙ docet Alcia l. Labeo. & Sabinus de verb. sig Itẽ per competẽtes actiones & indices fiat solutio, aliter nõ valet snia, hæc solutio fieri debet, vt C. si à non compe. iud. l. fi.

*¶ Istã vltimã partẽ glo dicit singulare Ias. in §. 1. col pe. nu. 167. intr. de actio. & Soc. in rub. ff. solut. matr. col. 7. ad hoc, quod sentẽtia lata sup inepto libello sit ipso iure nulla.] *SYL.*

** Intellige glo. quando ex facie libelli apparet, quòd nullo modo competit ius agẽdi, vt si dicatur, peto tale fundũ, quia rex est in Frãcia, Bar. Alex. in l. edita. C. de eden. vel si quis agendo rei vendicatione contra Titiũ, narret eũ nõ possidere, Abb. c. cũ d. l. in 3. no. de empt. & vend. secus autẽ. qñ narrat quidẽ

apta causa in libello, sed exprimitur inepta actio, veluti si dicam mutuaui Titio centum ideò peto eum mihi condemnari actione ex locato, nam tunc communis opin. doct. est, quod sustineatur talis libellus, viresque habeat sententia super eo ferēda. Alexan. l. 1. col fin. ff. de eden. & ita distinguit nouissime Maranta in sua practica in 3. par. 6. par. num. 67. 68. & 69.

¶ Omnium autem obligationū summa [a] diuisio [b] in duo genera deducitur, nāque aut ciuiles sunt, aut prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus [c] cōstitutæ, aut certo iure ciuili cōprobatę [d] sunt. Prętoriæ sūt, quas Prætor ex sua iurisdicttone constituit, [e] quæ etiā honorarię [f] vocātur.

¶ *Ponit secundam diuisionem obligationum, quæ est quadruplex.*

¶ Sequens diuisio [g] in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu [h] sunt, aut † quasi ex contractu, [i] aut ex maleficio, [k] aut † quasi ex maleficio. [l]

¶ *Obligationes ex contractu sunt in quadruplici differentia. Ang.*

¶ Prius est, vt de ijs, quæ ex contractu [m] sunt, dispiciamus. Harum ęquè [n] quatuor sunt species, aut enim re contrahuntur, [o] aut verbis, [p] aut literis, [q] aut consensu, [r] de quibus singulis dispiciamus.

a ¶ *Omnium. Summa*, i. prima, vel summa. i. breuis. sic supr. de iure perso. in princip. est enim quandoque maior, vt infr. eod. §. fin.

** Summa. i. præcipua, potiorque, & qua nulla sit superior.

Diuisionis diffinitio. b ¶ *Diuisio.* Diuisio est innumerabilis materię breuis compositio, & diuisio ad multa facit, vt diximus in procemio. §. penul.

SYL. ¶ Turrectius dic, quod diuisio est alicuius totius vniuersalis, aut integralis sufficiens & distincta partium assignatio.]

¶ Adde legendum hoc loco, deducitur pro diuiditur, vt in l. idem ff. de rei ven. non aūt deducitur, qui error & alibi irrepsit, vt docet Bud. in Pand. in l. testium. de testi.

c ¶ *Legibus*, vt legis Aquiliæ obligatio, vt infr. de leg. Aquil. in princ. Item de pauperie per legem 12. tabularum, vt ff. si qua pau. fe. d. l. prima 1. resp. Item furti nec manifesti, vt infr. de noxa. §. sunt autem. secus autē est de furto manifesto, quia illa obligatio est propria, vt inf. d. perpe. & tēp. act. §. furti quoque.

d ¶ *Iure ciuili comprobata*, vt sunt obligationes iure gentium inuentæ, vt supr. de iur. nat. §. ius autem. quæ à iure ciuili sunt comprobatæ, vt ff. de iust. & iu. l. ius ciuile.

SYL. * ¶ Vide Fort. in l. iuris gentium in 1. not. in princ. ff. de pact.]

e ¶ *Constituunt*. Vt obligatio de furto manifesto, vt inf. de perpe. & temp. act. §. 1. Item ex rapina & vbicunque prætor aliquā obligationem inducit, vt patet per multos titulos, vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile. §. ius prætorium.

f ¶ *Honorariæ*, quia prætores honores gerebant, quod dic vt supra de iu. natu. §. prętorum.

g ¶ *Sequens diuisio*. s. obligationum.

h ¶ *Ex contractu*, vt infr. vsque ad titul. de obl. quæ ex quasi contractu.

i ¶ *Quasi ex contractu*. vt infr. de oblig. ex quasi cōtractu. sequentes duo titu. vsque ad quartum lib. sunt communes scilicet per quas perso. no. ob. acq. & quot mo. toll. oblig.

† alias ex quasi.

† alias ex quasi.

K ¶ *Ex maleficio*. vt infr. de obli. ex malefi. vsque ad ti. de obl. ex quasi malefi.

l ¶ *Quasi ex maleficio*, vt infr. de obl. ex quasi maleficio. Et subaudi, aut ex varijs figuris causarum, vt ff. de actio. & obliga. l. 1. in princip.

* ¶ Decipitur Accurs. nā in d. l. 1 per obligationes, quæ nascuntur ex varijs causarum figuris intelliguntur quæ sunt ex quasi contractu, & ex quasi maleficio, quam interpretationem & veriorem & crebriori calculo receptam ait Ias. instr. tit. de actio. § 1. in glo. super. ver. alijs.]

m ¶ *Prius est. Ex contractu.* propriè ponitur, quo ad illos contractus, vbi hinc inde nascitur obligatio impropriè quo ad alios, vt ff. de verb. signi. l. Labeo. 2. sic. ff. si cert. pet. l. certi condictio. in princ. & de offi. proc & leg. l. 2.

ADDITIO. Not. appellatione contractus intelligi propriè cōtractū vltrò, citròq. obligatorium. Ex quo dixit Bald. quod si statuto caueatur, quod qui nō petierit debitum ex contractu infra decem annos, cadat à iure suo, non habet locum in creditore ex mutuo, quia ille non est propriè contractus, cum solum recipiens obligetur, non autem numerans. Christoph.

n ¶ *Æque*. vt sup. Accurs.

o ¶ *Re contrahuntur*. vt inf. tit. prox.

p ¶ *Verbis*. vt infr t. t. 2. vsque ad tit. de lit. obligat.

q ¶ *Literis*, vt inf. de lit. oblig.

† Cōtractus obligatio, & actio differūt.

r ¶ *Consensu*. vt inf de oblig. ex consen. cum seq. tit. Sed quæ est differētia inter actionē, & obligationem, & contractum? Respond.

con-

contractus est verborum conceptio, vel cõsensus, vt patet. ff. de verbo. obliga. l. stipulationum. §. stipulatio & est facti, vt ff. de cur. fur. l. consilio. in fin.

¶ Adde, quod non est verum, conceptionem verborum esse qualitatem, & formam essẽtialem omniũ contractuum, sed illorũ tantum, qui verbis perficiuntur, vt stipulatio, nam aliorum essentialis forma est cõsensus, aut res, aut literæ, vt hic dicitur, & verba in eis interueniunt. vt causa instrumentalis accidẽtalis, & ideò sine eis esse possunt. l. 1. in tit. ff. de iure dotium & declarat hic Ang. & no. quod illa verba posita in glo. vel consensus, non sunt Accursij, sed sunt additionalia. & imperfecta, quia consensus sine alia forma non diceretur contractus eo modo quo hic accipitur, sed esset conuentio, seu pactum simplex. l. 1. ff. de pact.]

¶ Obligatio est, quæ inde nascitur, vt arg. ff. si cert pet. l. 2. circa finem. Actio est quod postea inde surgit, & sic nullum est alterum vt ff. de proc. l. licet. §. ea. & inf. tit. 2. in pr. & hæc duo sunt iuris, vt in diffinitionibus patet.

** Hinc fluxit quod vulgò iactatur. Ex contractu actionem dari, ex obligatione verò nasci.]

¶ Quibus modis re contrahitur obligatio.

Continuatio. Diuisio. Continuatio istius titu. ad præcedentem patet, sup. ti. prox. in fi. Aret.

RE contrahitur ¶ Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit de mutuo. Secundò de indebito soluto. Tertiò, de cõmodato. Quartò, de deposito. Quinto, de pignore dato. Secunda ibi, in § is quoque. Tertia ibi, Item is. Quarta ibi, Præterea. Quinta ibi, in § Creditor quoque.

¶ Re contrahitur. ¶ CASVS. non est aliter figurandus, cũ stetur in declaratione terminorum. Declarat enim, qualiter re obligatio contrahatur, & in quibus mutuũ consistat, & ad quid detur, & vnde dicatur, & quæ actio ex eo nascatur. Not. mutuum re contrahi. Item, quod res existentes in pondere, numero, vel mensura, tunc illæ, in quibus mutuum consistit. Item, quod in his rebus ita demum mutuum contrahitur, quando dantur ad pondus, numerum, vel mensuram, & hæc est forma antecedens ipsius. Item in prædictis rebus non contrahitur etiam mutuum, nisi ita dentur, vt accipientium fiant, & hæc est vna ex causis finalibus ipsius. Item in prædictis rebus similiter non contrahitur mutuum, nisi ita dentur, vt factæ accipientium non eædem reddantur, sed aliæ non diuersi generis, sed eiusdem, & hæc est alia finalis causa eiusdẽ. Itẽ qui mutuum accipit debet rem eiusdem generis æquè bonam reddere. Item nota mutui etymologiã. Item, quòd ex contractu mutui oritur certi condictio.

¶ Quib modis re contrahitur obligatio.

¶ *Obligatio ex mutuo contrahitur re, & in ijs rebus, quæ põdere, numero, vel mẽsura consistunt. Et dicitur mutuum, quia de meo tuum fit. Angelus. Aretin.*

RE contrahit[a] obligatio, veluti mutui datione. Mutui[c]

a ¶ *Re contrahitur.* inprimis nota vestiri pactum id, quod est nudum. 6. modis (1) Re, vt hic; Verbis, vt inf. tit. 1. Literis, vt inf. de liter. oblig. Consẽsu, vt inf. de oblig. ex consen. Cohærẽtia cõtractus, vt si iuxta contractum apponatur aliquod pactum ante, vel post, vt C. de pact. l. petẽ, & ff. de pact. l. iurisgen. §. quinimmo. Item interuentu rei, vt in cõtractibus innominatis, ex quibus nascitur actio demum re secuta, vt C. de rerum permu. l. ex placito. *Pactum nudum sex modis vestitur.*

¶ Adde, quod ille text. non probat nisi à cõtrario sensu, bonus text. in l. 1. §. itẽ emptio in 2. resp ff de rer. permu.] *SYL.*

¶ Sed quid differt ea, quæ vestitur, ab ea, quæ interuentu rei vestitur? Resp. prima habet vestimentum, & robur statim, cum nascitur, nam tacitè agitur, vt reddatur mutuũ, vel commodatum, ff. si cert. pet. l cum quid. sed in alia nudum forte postea, quando res traditur, C. de pact. l. petẽs. & C. de re. permu. l. ex placito. Et addε duos modos, vt nor. d. §. quinimmo, scilicet quando vestitur legis auxilio, quod est, quoties nudum pactum actionem parit, vt in donatione, vt ff de pactis. l. legitima. Item rei principiò, vt in pollicitatione facta reipublicæ, vt ff de poll: c. l. 1. Accursius.

ADDITIO. Item vestitur pactum auctoritate legis, vt C. de donat. l. si quis argẽtum, sed iste modus comprehenditur sub prædictis. Item iureiurando, vt ff. de ope. libe. l. vt iurisiurandi.

¶ Adde secundum Ias. in l. iurisgent §. quinimmo in 6 col. ff. de pact. quod vestitur eriã cohærentia voluntariæ traditionis. l lege. C. de pact. Item implemento cõditionis. l. cum ad præsens. ff. si cert. pet. * Et de istis vestimentis vide Fortu. in d. §. quinimmo col. 24. vbi latè hanc materiam persequitur.] *SYL.*

ADDITIO. (1) Et dicitur pactum nudum, quod stat in puris finibus cõuentionis, alias si transit in proprium nomen contractus, vel formam, seu solennitatem, vel causam, per quam robur, & efficaciam assumit, erit vestitum. Ang.

** Pactum nudum quod dicatur, colligitur ex l. si tibi. C. de loca. & cõd. vbi est pulcherrimus text. ad hoc.

b ¶ *Mutui.* Nota, quod quatuor debent

 esse

In Mutuo quatuor sūt necessaria.

esse in mutuo. Natura, vt ad hoc sit inuenta, vt mensuretur, vel ponderetur, vel numeretur, sicut est in pecunia. vt ff. de contrahen. empt. l. 1. Item consuetudo. Item aptitudo, vt ad numerum, vel ad pondus suę naturæ aptetur. Itē actus, scilicet vt detur secundum naturam suā, nam si dedero pecuniā in sacculo non numeratam, vt tantumdem reddas, non erit mutuum, sed innominatus contractus. Vide hos casus. ff. si cert. peta. l. 2. §. 2.

rò, quandoque, pro quandocunque vsurpetur extant exempla. l. res. de iu. do. l. si vini. de vsufru. ea. re. & alibi passim.]

f ¶ *Qualitatis*, idest bonitatis, quod tacitè semper præsumitur agi. vt ff. si cert. peta. l. cū quid, §. 2.

g ¶ *Vnde*. Quia fit accipiētis. Accur. *Mutuū vnde cōponitur.*

h ¶ *Tuum fiat*. Componitur enim ex integro & corrupto, vt hic, & ff. si cert. pe. l. 2. §. appellata. Et no. quòd licet deseruite nomini, ea nomina debet esse consonātia rebus, vt supra de don. §. est & aliud. Et no. reconcillari mutuū tribus modis, vt no. ff. si cer. pe. l. 2. §. 2. & infra eo. § itē is. in glo.

¶ Adde, quod ex æquitate quandoque, & ex causa mutuum contrahitur, licet non fiat de meo tuum, cuius exemplum ponit Deci. in l. cum filiusf. propè fin. ff. eo. Sed quid si res ita detur, vt fiat accipientis, vt tamen eadem reddatur? vide Alc. libr. 2. Parad. cap. 21. *† Facit ad hunc §. c. vlt. cum glo. 1. ante me. ext. de sol. vbi optima gl. in materia repetitionis indebiti.*

autem † datio in ijs rebus consistit, quæ pondere, [a] numero, mensurave cōstant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ere, argento, auro, quas res, aut numerādo, [b] aut metiendo, [c] aut appendendo [d] in hoc damus, vt accipientiū fiant. Et † quandoque [e] nobis non eædē res, sed aliæ eiusdem naturę, & qualitatis [f] redduntur. † Vnde [g] etiam mutuū appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat, [h] & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio. [i]

† aliàs quoniā. *† aliàs inde.*

¶ Si soluitur nō debitum per errorem, re cōtrahitur obligatio, sicut ex mutuo, pupillus tamen sine tutoris auctoritate non obligatur. Aret.

¶ Is † quoque, qui nō debitum accepit ab

a ¶ *Pondere*. ff. si certum petat. leg. 2. §. item mutuum contra Solut. ibi latè accipitur nomen pecuniæ, vt ff. de leg. 1. l. talis. Accur.

b ¶ *Numerādo*. Vt pecuniam.

c ¶ *Metiendo*. vt vinum, oleum, frumentum.

d ¶ *Appendendo*. Vt ære, & argento, & auro. Sed quid si librum ad pondus dedero? Respond. non est mutuum, quia consideratur consuetudo, & aptitudo, & natura rei talis. sic. ff. eod. l. 2. §. Item quid si pecuniam in sacculo, vt speciem? Respond non est mutuum, quia actus mutuo similis exigitur, vt ff. de leg. 1. l. plane. §. 2. *Consuetudo & aptitudo in mutuo sunt cōsiderandæ.*

e ¶ *Et quandoque*. incidenter enim quandoque eadem, quia non indiget ea, vt arg. ff. si cert. pet. l. qui pecuniam, sed cum accipit, eius debet esse propositi, vt aliud reddat, vt ff. si cert. pet. l. 2. in princ. Accur.

¶ Adde, quod semper placuit intellectus Decij in l. 2. ff. eod. quod intelligamus quandoque, idest aliquo tempore, per text. in l. res in dotem. ff. solut. mat. qui tamen fuit antea Fulg. in d. l. 2. *facit leg. 1. in §. 1 ff. quod quisque iur.]

SYL. * ¶ Aut. Aug. lib. 3. emend. c. 7. hunc locum ita ex antiquis codicibus legendū, & distinguendum ait. Quas res, aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientiū fiant, & quandoque nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturę & qualitatis reddantur. inde etiam mutuum appellatum est. interpretaturque, quandoq. pro quandocunque, hoc est, quandocunque reddendæ sunt, ita reddantur. quam scripturam, & interpretationem comprobat etiam auctoritate, tum Caij, tum Pauli. Quod ve-

ADDITIO. Quibus adde duos alios modos, scilicet propter superuenientiā dominij in mutuantem ex causa de pręterito, vt l. proinde, ff. si cert. pet. Itē ratihabitione secuta, vt l. si procurator, ff. de cond. indeb. & hæc vera in mutuo mere naturali, aliàs in mere ciuili cursu bienij. Item ciuile, cui natura cooperatur, reconciliatur stipulatione, siue præcedat, siue sequatur, vt per Ang. hic.

i ¶ *Condictio*. Scilicet certi specialis, quæ de mutuo datur, quæ appellatur à quibusdam, Si certum petatur, vt ff. de triti. l. 1. [Sed dic, quod condictio certi ex mutuo specialis dicatur. Est & alia generalis, quæ datur ex omni causa, & omni contractu, ex quo certum petitur, vt ff. eod. l. certi condictio. in princip. *Condictio certi specialis. Condictio certi generalis.*

¶ Hæc opin. communiter approbatur in leg. certi condictio. in princip. ff. eodem, quamuis vltramon. tenuerint vnam esse certi condictionem.] SYL.

¶ Sed numquid ad interesse datur certi condictio? Quidam dicunt, quod non, vt ff. si quis in ius voc. non ie. l. fi. Nos dicimus quod sic, & quod d. l. dicitur, incerti condictio, dic, idest certi condictio, quæ datur ad interesse, quod est incertum, & est ratio, quia licet prima

prima facie sit incertum, certificatur tamen per iudicem, vt Infra de actio. §. curare. † secus si ad factum. quia etiam in sententia nō certificatur quātitas, vt ff. de verb. obl. l. vbi autem. §. quid quod. & ff. de re iudic. l. siquis ab alio. §. fin.

† Et pro hoc allegat Ang. hic casū in l. 2. Cod. de inutil. stip. Non est n. in potestate actoris quātitas inter esse, sed spectat ad iudicē.

eo, qui per errorem[a] soluit, re obligatur: daturque agenti cōtra eū propter repetitionē cōdictitia actio.[b] Nam† perinde ei,[c] & ab eo[d] condici potest, si apparet[e] eū dare oportere, ac si mutuū accepisset.[f] Vnde pupillus,[g] si ei sine tutoris auctoritate indebitū p errorem datū est, non tenebitur idebiti cōdictione, non magis q̃

† aliàs perinde ab eo condici potest. aliàs p inde ei cō dici, &c.

¶ Hæc opin. communiter tenetur in d. leg. certi condictio. in princip. quando interesse petitur simpliciter.

¶ Is quoque. ¶ *CASVS*. Quærebatur, an aliter re cō traheret obligatio, quā ex mutuo & respondetur quod sic, ex receptione indebiti soluti per errorem, cuius tamen contrarium videbatur, tum quia qui soluit magis distrahere Intendit, quam contrahere: tum quia non soluit animo sibi obligandi Illum: vnde non videtur, quod aliquo modo possit nasci obligatio sine consensu. Tamen contrarium dicitur, eo quia solutum est per errorem & sponte, obligatio autem, sicut in quolibet quasi contractu, subintelligitur a l. & oritur ex Ipsa re soluta, Nota quando quis obligetur ex indebito recepto. Item, quod soluenti datur condictio indebiti. Item, quod valet argumentum de mutuo ad indebitum. Item, quod pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur. Item, quod licet solutio indebiti effectu producat obligationem, quæ ipso effectu considerato dicitur obligatio ex contractu, tamen Inspecta intentione agentium talis actus non est contractus, sed distractus.]

a¶ *Per errorem*. Aliud si ex certa scientia, vt ff de cōdict. indeb. l. 1. & ff. de reg. iu. l. cuius per errorem, & C. de iuris & fac. ignorant. l. cum quis. Accurs.

* ¶ Adde, idem esse licet sciens indebitum soluit hac mente. vt postea repeteret, l. quod quis. ff. de condict. indeb.

Item intellige, hoc loco agi de errore facti, non iuris, l. si per ignorantiam, & l. seq. Cod. eodem.]

ADDITIO. Ex quo not. modum concludendi esse, quod indebitum soluit per errorē iuris, vel facti, prout fuerit: & est necesse hoc exprimere: nisi qualitas personæ agētis esset causa dandæ condictionis, vt in pupillo, in demente, vel furioso, Ang.

Condictio indebiti ad quid datur.

b ¶ *Condictitia actio*. Id est condictio indebiti, quę datur propter indebita soluta si facta sint accipientis, vt ff. eodem. l. indebiti. §. primo

STL.

¶ Condicuntur enim respectu dominij quatenus dominium translatum est, l. si pęnæ, paragr. si falso. digest. de condictio. indebit. & ibi gl.]

¶ Aliàs nulla condictio datur, nisi dominium sit translatum, vt ff. vsufruct. quemadmo. ca. l. fi. & infra de actio. §. sic itaq. & §. appellamus.

STL.

¶ Intellige rationem ipsius. d. ll. nam ratione possessionis translatę cōpetit condictio d. leg. indebiti §. sed & si nummi vbi vide Bart. in primo not. leg. omninò, ff. de cond. indeb. qui enim acturus est condictione idebiti, si diffidit de probatione dominij, debet petere tantummodo possessionem, & libellum de possessione sola concipere.

¶ Item ad augumenta naturalia, vt ff. eo. l. indebiti, non ad ciuilia, vt C. eo. l. 1.

¶ Intellige, nisi debitor ageret de lucro ciuilis accessionis: nam ad accessiones, in quarum præstatione non agit de damno vitando, tenetur. d. §. sed & si nūmi. vers. sic. sed & si possessionem.

¶ Et in quantum locupletior est accipiens, si bona fide percepit, vt ff. eodē. l. si nō sortem, §. libertus, alias si sciens acceperit, in totum, vt ff. eod. l. in summa. §. si seruum, & quandoque furti, vt ff. de cond. fur. l. quoniam. Vel dic vt ibi.

c ¶ *Ei*, cui solutum est.

** Similis locutio est inf. quod cum eo. §. fina. Est autem condicere idem quod repetere.]

d ¶ *Ab eo*. f. qui soluit.

e ¶ *Si apparet*. Si, id est quia. Sed videtur hic dici, quod primo appareat indebitum, & sic probetur, antequam actio proponatur. & ita ante litem contestatam: quod est falsum, nisi In casu, vt C. de testi. in authen. si quis. Sed respond. hoc verbum, potest, quod hic est, intelligitur cum effectu, scilicet vt condemnetur reus.

* ¶ Adde, hæc verba, si apparet &c. esse verba veteris condicendi formulæ, & ideò oricos. siue enuncupatiuè accipienda sunt: sicuti & Theophilus innuit.

f ¶ *Accepisset*. Vnde tenetur nisi In casibus: vt si soluitur ex causa, quæ inficiatione crescit, vt C. eodem. l. ea quæ. Item ex causa pietatis, vt ff. eodem l. cum is, §. si mulier.

Item trāsactionis, vt ff. eodem l. in summa. Item rei iudicatæ, vt C. eodem, l. 1. Itē scientiæ, vt ff. eodem, l. 1. & hic dicitur. Item iuramenti, vt infra de actio. §. item si quis postulante. Et aliàs vt no. inf. de oblig ex quasi contract. §. fi. & etiam in l. eleganter, §. fi. ff. de cond. indebi.

g ¶ *Vnde pupil.* Sed si pupillo solueris indebitum per errorem, credens teneri, non poterit

contra

contra pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo, sed ista obligatio non videtur ex condictione descendere: quia soluit pupillo per errorem.] ¶ Hæc est inepta additio, quam dispungere tamen noluimus, sed aduertere.]

a ¶ Adde, quod illa io quam facit hic imp. pendet ex particatione mutui, & indebiti soluti superius facta.]

a ¶ *Mutui* quia neutra, nisi sic factus locupletior.

b ¶ *Datione.* Sed qualiter tenetur ex mutuo? † Distingue, aut est infans & tunc nullo modo tenetur, † vt ff. eodem, l. quod pupillus, & ff. de action. & obligat. l. pupillus.

† Vide simi. gl. in l. pupillus. ff. de reg. iur. & SYL. in l. 1 ff. de noua. † scilicet SYL. actione ex contractu, non etiam ad exhibendum: tenetur tunc condictione sine causa, vel ad exhibendum vt l. 3. in pr. ff. secundum Angel. hic.

¶ Adde idem in proximo infantiæ, §. pupillus, inst. de inut. stip & communiter tenetur.] ¶ Aut maior infante & tunc si tutori promittat, nullo iure debetur, vt ff. de auctor. tut l. pupillus.

¶ Ratio est, quia l. prohibet, & resistit d. l. pupillus. vnde nec naturalis nascitur, vt not. in l. cum lex. ff. de fideiuss. & est communis. ¶ Si alij promittat, & sine tutore, naturaliter tantum tenetur, vt ff. de noua. l. 1. si cum tutore, etiā ciuiliter & naturaliter obligatur: sed restituitur, vt ff. de auct. tut. l. impuberes, & C. si tut. vel cur. inter. per to.

¶ Intellige in actibus, in quibus tutoris auctoritas sufficit: secus in contractibus tenuui prohibitarum alienati sine decreto. sunt. n. ipso iure nulli etiam interueniente tutoris auct. l. & si t. l & si prædium, C. de præd. mi. & dum dr restitui. dic quod hoc est verum, si læsus sit, etiam si interuenisset auctoritas iudicis, l. si quidem, 2 resp. C. de præd mi.]

¶ Et in adulto habente curatorē idem quod in pupillo, vt C. de in integr. restitut. min. l. si curatorem. aliter, id est si curatorem nō habet ciuiliter & naturaliter tenetur, (1) sed restituitur, & hæc omnia sunt vera, nisi factus sit locupletior.

¶ Aduerte tamen, quod quando, l. resistit contractui, vt dictū est, sup. licet locupletior factus teneatur ciuiliter, & naturaliter, tamen contractus a princ. fuit nullus, nec produxit aliquam obligationem, etiam naturalem; & consequenter non potest tractu tēporis conualescere. vnde obligatio in d. casibus nō pt dici descendere ex cōtractu, sed est fundata super l. nam hoc natura, ff. de condict. indeb. in alijs verò casibus, quia actus a princ. non est nullus, potest conueniri actione ciuili ex illo contractu, l. 3. in princ. ff. com. In prædictis verò agetur ad exhibendum, l. 2. eod. tit. aut condictione sine causa, l. 1. vlt. respon. de cond. sine causa.

¶ Vel quia fit salua pecunia, vel in aliā rem versa, vt ff. de sol. l. in pupillo. tunc enim tenetur & ciuiliter & naturaliter, & cum effectu vt, ff. eod. leg. naturaliter, §. fin. & l. seq. & ff. com. l. 3. His ergo eisdem modis & de indebito tenetur, vt hic dicitur. Et nota similitudinem inter mutuum & indebitum, quod valet ad multa, vt ff. eodem leg. dum indebiti, §. primo & secundo. vbi reconciliatur indebitum eisdem modis, quibus mutuum.

mutui[a] datione.[b] Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu[c] consistere: cum is, qui soluendi animo dat, magis velit negotium distrahere, quam contrahere. ¶ *Qui recipit commodatum obligatur re: & differt à mutuo, quia in commodato non transfertur dominium, nec tenetur de casu fortuito, nisi culpa eius præcedat casum: & hoc si gratis concedit, aliàs si cum mercede, esset locatio vsus. Aretinus.*

c ¶ *Ex contractu*, nec est, immo ex quasi contractu, vt instit. de oblig. ex quasi contract. §. item is. Aliquid tamē tacite geritur, propter quod est positus hic casus inter obligationes ex contractu, vt ff. eo l. si in area 1. resp. & ff. com. l. si is qui. §. vlt.

¶ Aduerte, quia gl. non videtur intelligere, nam verum est, quod in solutione indebiti tacitè nascitur obligatio, non tamē ex tacito negotio, seu expresso, d. l. si in area, de quo videnda essent, quæ subtiliter cōsiderat Fort. in l. 1. § 1 in 4 no. ff. de pact. SYL.

¶ Item is cui. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an cōmodatarius, qui re quoq. obligatur, teneretur,[a] mutuo accipiēs, & videbatur quod sic: vterque enim re obligatur: vtriq. res traditur: & vterque de restituenda tenetur: & ita sit gratia mutuatarij mutuum, sicut commodatum gratia commodatarij. Respondetur tamen contrariū, quod immo mutuo accipiens tenetur de casu, de quo commodatarius nō tenetur. Item quia in mutuo transfertur dominium, in commodato non; & sic in effectu in hoc tantum distat, teneri enim vel nō teneri, de casu, hic est effectus dominij, quia res perit dño. l. incendium, C. si cert. petat. & hæc sint loco positionis casus: in declarationibus enim tertium notum non solet figurari. No. quod finalis causa cōmodati est datio vtēdi gratia. Item, quod cōmodatarius re obligatur, & tenetur actione commodati. Item quod dominiū non transfertur in commodatarium. Item quod tenetur ad idē indiuiduum restituendū. Item, quod mutuatarius tenetur de casu, commodatarius de omni culpa. Itē quod qui culpam in alienis rebus committit, non excusatur, quod in suis sit ita solitus versari. Item, quod commodatarius tenetur de omni casu contingente propter SYL.

culpam

culpam suam. Item, quod de forma essentiali commodati est liberalitas, & vt gratis dei. Item, quod conuentio rei ad vtendum dandę mercede in pecunia cōstituta est locatio: in alia verò re, quam pecunia, est contractus Innominatus, l.1.§.si quis seruum, ff.deposi. Item incendium computari inter casus fortuitos. Itē quod qui alias non tenetur de casu, si culpa sua incidat in casū, tunc tenetur etiam de casu.]

pete declarat Bar. in d.l.3.§.si reddita.]
** Declara gl. procedere, nisi sit deterior facta siue culpa commodatarij, illa vtendo ad id, quod fuit commodata, vt ait pulcher tex. in l.vlt.ff.commod.]

¶Item is, cui[a] res aliqua vtenda datur,[b] id est commodatur; re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. Nāque[c] non ita res datur, vt eius fiat:[d] & ob id de ea ipsa re[e] restituenda[f] tenetur. Et is quidem,[g] qui mutuum accepit,[h] si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio,[i] aut latronum, hostiumve incursu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtēdā accepit sanè quidē exactam[k] diligentiā custodiēdę rei pstare iubetur:

a¶ *Item is cui.* q.d. nō solum in duobus superioribus casibus. s. quādo aliquis accipit mutuum, vel quando accipit indebitum, obligatur re, sed etiam in hoc casu. Accur.

g ¶ *Et is quidem.* Secunda differentia.

h ¶ *Mutuum accepit.* Hic nota, mutuū esse triplex. Naturale tantum scilicet quādo fit numeratio sine stipulatione de soluendo. Ciuile tantum, quando stipulatio interuenit de soluendo sine numeratione. Ciuile & naturale, quādo numeratio & stipulatio interuenit, vt ff. si cer.pet.l.2. Item nota, quod deficit mutuum ratione vt in fine, vt ff. eod. l 2 §. mutui. & §. appellata, & ratione personæ, vt ff. si cert. pet.l.si à furioso, & ratione dissensus, vt ff. si cert.pet.l.si ego pecuniam, & l. si & me, & Titium. Reconciliatur † autem mutuum consumptione, vt ff. si cert. petat.l.nam & si fur. stipulatione, vt C. si cert. pet. l. quamuis. vsucapione, ad instar alienæ pecuniæ datæ in dotem, vt ff. de iure do. leg. Proculus.

Mutuū est triplex.

Mutuū deficit tripliciter.

Mutuū reconciliatur pluribus modis.

SYL.

¶ Adde, quod hæc non est glos. Accur. sed additio transferens importunè materiam mutui ad hunc locum.]

†Similis gl in §. nunc. in ver. cou et sup. quib. a- lie. lic.

** Adde, quod consumptio fieri intelligitur non solum expēdendo, sed etiam immiscendo cum alijs, glos §. nunc ver. cōsumpti supra quibus ali. li.]

i ¶ *Naufragio.* Hic not. fortuitos casus melius quā in aliqua lege sic enumerantur aliqui casus. C. de pig actio. l quæ fortuitis.

¶ Adde meliorem tex. in l.in rebus. in princ. ff. eodem.

SYL.

K¶ *Exactam.* † Aliàs exactissimam: & sit ponitur positiuus pro superlatiuo.

†Similis est gl. in l i re C. mand.

¶ Adde, quod aliqui tex. emendati habent, exactam. Expone ergo diligentiam exactā. id est solertiam, non vulgarem, neq. mediocrem, sed hominis diligentissimi, diuersimodè ergo accipitur hic & Infr. eodem. §. si. vt ibidem dicit gl. & pro litera, quæ hēt exactissimam, est tex in l.1 §. is verò qui. ff de actio. & oblig. vbi ponūtur verba tex. nostri & dicitur, exactissimam.]

¶ Et distingue, quia interdum solus dolus venit in commodato: vt si commodo vxori meæ, vt compta veniant ad me. vt ff. co. l. si vt certo. § nunc videndū, & §. interdum. Quandoque dolus, & culpa leuis, vt si commodo

Ista gl. non est Accur.

b¶ *Datur.* Id est traditur, quia dare est dominium transferre, vt l. vbi autem. §. fin. ff. de verbo. oblig. & infra de actio. §. sic itaq. quod non fit in re commodata. Christoph.

* ¶ Non ab re addidit Impe. hæc verba. i. commodatur, ne fortè intelligeremus de precario, quod est simile commodato, nam & qui precario concedit, rem vtēdam permittit, sicut & commodans: & vterq. sic tradit, vt non faciat rem accipientis l.1. ff. de preca. Differunt tamen in multis, vt in annotat. Accur. ibi, & inter alia in hoc, quia precarium reuocari potest quandocunque, cōmodatum autem non, nisi expleto vsu, in que conceditur. l. in cōmodatum, § sicut, ff. comm. sufficit tamen tantum temporis præterijsse, quo potuerit perficere vsum, ad quem fuit commodata, etiam si inciderit impedimentum, vt ibidem no. Bart. post gloss. Item commodatum debet esse gratuitū, & datur ad certum vsum etiam tempore siue exprese, siue tacitè præfinitum: quod nō est in precario, quod conceditur ad libitum cōcedētis. Bar. d.l.1. & Deci. l. contractus. de reg. iur. Vnde non male diffiniunt quidam, commodatum esse gratuitam rei concessionem ad certum vsum tempore limitatum, vt mox ipso vsu finito eadē res eiusdē qualitatis reddatur.]

c¶ *Namque.* Prima differentia inter mutuum & commodatum.

d¶ *Vt eius fiat.* Quod est in mutuo.

e¶ *De ea ipsa re.* Quod non est in mutuo.

f ¶ *Restituenda.* Etiam non deteriore: aliàs non videtur reddita: vnde tenetur ad interesse, vt ff. com. l.3 §. si reddita.

¶ Qua autem actione prosequi debeamus interesse deteriorationis, & libellum conci-

modo

modo tibi scyphum, vt communes amici inuitentur ad cęnam, vt ff.eod.l.in rebus, §. hoc ita interdum leuissima, & hoc generaliter, vt hic. Interdum, casus, vt si culpa pręcedit casum, vt hic sequitur, & ff.eo.l. in rebus, in princip. vers. alioquin.

& dominium non transferebatur, quo tamē non obstante cōtrarium dr̄ ratione allegata in text. & quia commodatum fit gratia cōmodatarij, depositū verò gratia deponētis. No. quòd ad essentiā depositi requiritur res

Commodatarius de quibus tenetur.

ADDITIO. Si quæratur, an commodato commodatarius teneatur de dolo, lata culpa, vel leui, dic ex mente doct. in dicta leg. si vt certe, quòd si cōtractus celebratur gratia dantis, tunc recipiens tenetur solum de dolo & lata culpa. Sed si gratia recipientis tantum, tunc tenetur de dolo & omni culpa, sed non de casu fortuito, nisi culpa pręcedat casum, vt hic. Si gratia vtriusque tunc de dolo, & lata culpa, & leui. Quid si res commodata sit æstimata, antequam commodetur? Dic quod æstimatio semper addit vnā speciem obligationis primæ, vt per gl. & Bart. in d.l. si vt certo &c. secundum Iac. & Christoph. Porcum.

† Vis maior q̄ sit, enarrat Bud. in Ann. ad Pād. in leg. si merces, § vis de loca. Graci vocāt re cubian.

nec sufficit ei[a] tantā diligentiā adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est, si modo alius diligentior poterat eam rē custodire: sed propter † maiorem vim, maioresve casus[b] nō tenetur: si modò non ipsius culpa is casus interuenit. Alioquin si id, quod tibi commodatū est domi peregrè tecū ferre malueris, & vel incursu hostium, prędonumve, vel naufragio amiseris, dubium nō est, quin de restituēda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede[c] accepta, vel constituta res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur: Gratuitū enim debet esse commodatum.[d]

¶ *Depositarius obligatur re, & tenetur de dolo. h.d. Aret.*

¶ Preterea[e] & is apud quē res aliqua deponitur[f], re obligatur, teneturq; actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid † dolo[g]

quia te cōtrahitur obligatio ex deposito. Item ex eo nascitur actio depositi. Item depositarius tenetur ad idē diuiduum restituendum. Item tenetur solum de dolo, & lata culpa, nec regulariter tenetur de leui, aut leuissima. Itē negligētia depositarij imputatur deponēti. Item mala electio dicitur in culpa. Item ibi, ex eo solo tenetur, quòd taxatiua, excludit casum æquiparatum, secundum Angel. hic.

e ¶ *Preterea.* Id est pter supradictos modos accipiens depositum re obligatur. Vnde si deposui penes te rē meā mihi obligaris, & possum agere contra te actione depositi ad rem mihi restituendam, & teneris ex solo dolo, si dolum commiseris: sed si negligenter custodieris non teneris. Et ideò si depositarius rem sibi depositam per negligentiam suam amiserit furto, debet sibi imputare, qui custodiendam rem suā amico suo tradidit negligēti, vt dicitur in fi huius §.

† Cōcor. text. in § sed is, infr. d oblig. q̄ ex delict.

f ¶ *Deponitur.* Idest custodienda datur, vt ff. depositi, l. 1.

g ¶ *Dolo.* nota in deposito solum dolum venire, vt hic, & ff. depos. l. 1. §. illud. Item venit lata culpa, quæ pro dolo accipitur, vt ff. eo l. quod Nerua. Quādoque leuissima, vt si hoc fuerit pactum, vt ff. eod l. 1. §. sæpe. Itē si fuit in culpa, quia portauit rem depositā per locum periculosum, vt ff. com. l. in rebus. §. 1. & l. si vt certo, §. interdum. item mora facta in restitutione, vt ff. deposi. l. si in Asia. §. E. Et hic, & superior similiter tenetur de casu.

¶ Adde gl. in l. 1. §. sæpe, ff. dep. cui adde aliū casum, qui ponitur in tex. vt ibidem no. Bar. *LST*

** Intellige tex. n̄r̄m i deposito gr̄a deponētis facto, sicuti plerique fit; si. n. fiat gratia depo-

*¶ Adde, commodatarium non solum teneri adhibere diligentiam rei cōmodatę, sed etiam illis rebus quæ rei commodatę accedunt, d.l. si vt certo. §. vsque ad eo. Itē sciēdum, impensas cibariorum pertinere ad cōmodatarium. d. l. in rebus, §. possunt.

** Adde, quod in dubio commodatum censetur factum rogatu commodatarij. Bart. d. l. vt si certo. §. interdum. & Aret. hic.

a ¶ *Ei.* s. commodatario.

b ¶ *Casus.* scilicet alios.

c ¶ *Mercede.* Sic inf loc. §. 1. sic inf. man. § si.

Additio Commodati declaratio generalis.

d ¶ *Commodatum.* Commodatum est, si dedi tibi rem meam, vt vtatis, nec inde accepi mercedem: si verò merces interueniat, erit locatio, & conductio; gratuitum. n. debet esse commodatū: ideò teneris ad exactissimā diligentiam, sic infra locati, §. 1. sic. infr. man. §. si. Suprascripta glo. non est Accur.

STL. ¶ Preterea. ¶ *CASVS.* Rōnem dubitandi faciebat casus precedens, in quo re obligabaris,

depositatij, vel vtriusque, idem dicendum quod in commodato, Barto.l.quod Nerua. col.vlt.versic.12 quæro, ff.eod.Dec.l.contractus,nu 1.& 2.de reg.iu.]

a ¶ *Culpa autem.* l.leuis.†

†Probac expositio ne facit gl.i ver. exculpa. in l. i vĕ ditione. ff. de bo. auct. iu. possid.

* ¶ Obserua ex hac glos. q appellatione culpæ, cũ profertur à lege, intelligitur de leui, vt annotat Deci. in l. contractus,nu. 19.de reg. iur. quod est verũ nisi subiecta materia aliam exigat interpretationem, vt ex Bald. & Alexand. tradit idem Dec. eo.in loco,culpam autem leuem sic definit Alciat. in l.latæ,de verb.sign.vt sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam non adhibet, quam ceteri patresfã solent,tametsi in suis minimè diligentior sit.]

cõmiserit; culpæ autem[a] nomine, idest, desidiæ, ac negligentiæ,non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligēter custoditam rem furto amisit: quia qui negligenti amico rem custodiēdam tradit, non ei, sed suæ facilitati ad imputare[b] debet.[c]

¶ *Creditor ex pignore recepto obligatur re, & tenetur solum de leui culpa Ang.*

¶ Creditor[d] quoque qui pignus accepit, [e]re obligatur,quia & ipse de ea re, quam accepit restituenda

b ¶ *Imputare*, sic inf.pro socio, §. fi.& ff. de mino.l.cum mandato,§.fin.

Dolus, culpa lata:Culpa leuis:culpa leuissima.

** Adde notabiliter,tex.nostrum non habere locum, cum sit depositum in pecunia numerata,& conuenit,vt tantundē restituatur, tunc.n.egreditur fines depositi,& cõparatur mutuo: & ideo depositatius non excusatur ob casum, veluti obligatus in genere, quod perire non potest,l. Lucius. ff.depo.l.incendium, C.si cer.pet.& tradit latius Dec. d.l. contractus num.5.

c ¶ *Debet.* Hic nota aliud esse dolum: vt qñ est machinatio studiosa,vt ff.de do.l.1.,§.2. aliud latam culpam: vt non intelligere quod omnes intelligunt, vt ff de iur. & facti igno. l.regula,§.si filius,& de verborum sign.l.latæ, aliud leuem: vt desidiæ, & negligētiæ, vt hic. aliud leuissimam, vt si quocumque modo potuit præuidere, & non præuidit.

†An fur tũ dicatur casus fortuitus vid. Ias. in §. sed ista col. 8. in f.de SYL. actio.

Vnde furtum fieri† non potest sine leuissima culpa, vt ff. pro soc. l.cum duobus, §. damna. versic. quod si vel incendium† nasci: licet non noceat in culpabilibus,vt ff de offi præfe.vigi.l.3.,§.1.& ff.de peri: & commo.rei vend.l.si vendita,& sup, proximo,§.

† Circa dictũ gl. de incendio, vid. omnino Thomã Gram. in 3.dec.

¶ Adde, q istæ illationes non sunt generaliter veræ,de furto vide bo. gl. in l.cum duobus,§.damna.in ver.subreptum, ff. pro soc. incendium vetò numeratur inter casus fortuitos,vt no. Ang.sup.prox.§.Sed considera, quia casus põt accipi duobus modis: vno, qñ habet culpã antecedentem,aut concomitantē:& tale plerũque dr incendium,l.3.§.1. ff.de offi.præfe.vigi. altero,qñ contingit sine culpa ipsius,de cuius obligatione quæritur: & hoc modo proprie dicitur casus, quo ad illam. Verificantur ergo secundum dict. modum primum quæ hic dicuntur per gl.

¶ Adde,quod leuis culpa tã in rebus cõmunibus consideratur,quã in reb. alienis, quod eleganter declarat Dec.d.l.contractus,n.35.

¶ Aliud casum fortuitum, qui, si præuideri non põt,vt sup.prox.§.& C.de pign. actio.l. quæ fortuitis. SYL.

* ¶ Adde pulcherrimũ tex. in l. 2. § si eo tempore, ff.de admi. te.ad ci ui perti]

¶ Creditor.

¶ CASVS.

Rationem dubitandi faciebant præcedētes dispositiones, in quibus re obligatio contrahebatur,dominium non transfere batur. & gratia recipientis fiebant: vt in commodato. Pari.n. ratione videbatur materia pignoris accepti decidēda,recipitur.n.pignus, vt sibi sit cautum: & sic gratia recipientis. Contrarium deciditur, quod immo recipiens non tenetur nisi de leui, ratio est, quia in eo non tm recipieptis, sed dantis cõmodũ versatur: & sic celebratur grã vtriusque. Quemadmodũ ergo in dictis casibus qñ hi contractus celebrantur gratia vtriusque cõtrahentiũ, non tenetur recipiens nisi de leui, vt not. glos.in §.itē is cui.in verb. exactã.sup.eo tit.,ita in casu isto. Not. q obligatio pignoris ex parte creditoris recipientis cõtrahitur re:ex parte debitoris dantis constituitur solo consensu, & ex solo pacto nudo iure prætorio nascitur actio.l.si tibi,§.de pignore, ff.de pact. Item, q creditor tenetur actione pignoratitia (intellige directa) ad restitutionem eiusdem rei, quam accepit contraria vetò pignoratitia tenetur ipse debitor creditori. Ite, quod contractus pignoris dicitur celebrari gratia vtriusque. Item, quod in ijs cõtractibus,qui gratia vtriusque celebrantur, venit regulariter leuis culpa. Item,quod creditor nõ amittit ius crediti, quamuis amiserit pignus casu fortuito, aut culpa leuissima.

d ¶ *Creditor*. Creditorem accipe ex omni causa,vt in authen.de fideiuss.§.fin.& ff. de verb.sign.l.sicuti.

e ¶ *Accepit*. Nota cautè poni, accipit: aliter non dicitur re obligari, sed pignus creditori etiam nuda conuentione tenetur, vt ff. de pignor. actio.l.1. & hypothecaria sibi nascitur ad pignus illud persequendum, vt inf. de actio.§.Item Seruiana. Accur.

* ¶ De differentia pignoratitiæ,& hypothecariæ, vide Barr. in l.si rem.§.proprie, ff de pign.actio.& in l.pignore,C.de pig.& Are.in §.Actionum infr.de actio. & latius Negus. tract.de pig.1.memb.7.part. SYL.

* ¶ Inter pignus & hypothecam, quæ dña sit, vide tex.& ibi glo.in dict. §.Item seruiana,

na, versic. inter pignus. infra de actio.

A D D I T I O. Pro hac gl. vide tex. in l. grege, §. 3. in superficiarijs, ff. de pign.

a ¶ *Actione pignoratitia.* Quæ nascitur demum soluta pecunia, vel alias satisfacto, vt ff. de pignor. action. l. si rem, §. omnis. Sic in actione tutel. quę demū finita tutela nascitur, vt ff. de tutel. & rat distra. l. si tutor. §. fi. l. sequen licet quidā dicant etiā prius eam nasci, sed non intentari, vt no. in d. §. omnis.

Actio hypothecaria, & actio tutela, q. do nascuntur.

† *aliàs qui ad. STL.*

¶ Adde, q̃ vera est prima determinatio per §. omnis, quòd nascitur tunc, cum solutione vel alio, quolibet modo dissolutum sit pignus: non tamen nascitur ex ipsa satisfactione, sed ex contractu pignoris re iam antea celebrato. nascitur ergo hodie, sed contractu præexistente, vt ibi declarant Bar & alij. Si tamen exercendi ingenij gratia videre vis circa hoc, vide Fortu. in leg. iuris gent. in prin. col. 31. ff. de pact.

** Adde duplicem esse pignoratitiam: vnā directam, quæ datur debitori ad repetendū pignus soluto debito, vt hic, alteram cōtrariā, quæ datur creditori, veluti si ei res aliena, vel alij obligata, data fuerit l. Tutor. de pig. actio. item pro expensis factis in pignore, l. si necessaria, ff. eod. & in pluribus alijs casibus, de quibus la è Neguf. d. tract. membr. 7. par. n. 13. & plurib. seq. & has duas species act. pignor tangit etiam gl. Infra de actionibus, §. actionum, vet pignoratitia.]

b ¶ *Exactam,* propriè ponitur, non pro superlatiuo, vt supra eo. § at is. non enim tenetur de leuissima, vt ff. de pign. actio. l. si cum venderet, §. venit, & l. seq. Accurs.

** Hoc verum in pignore conuentionali, secus in prætorio vel iudiciali, in quo creditor solum de lata culpa tenetur l. prætor §. est preterea de bon. auct. iud. poss. Bar. l. i. ff. de pign. act.]

c ¶ *Quam.* Sc licet exactam diligentiam.

d ¶ *Fortuito casu.* Sed quis probabit hunc casum? Respon. creditor probat se amisisse, vt C. de pig. act. l. si creditor. Item debitor probabit dolum, vel culpam creditorem commisisse, vt ff. de prob. l. in exceptionib. & l. quoties. §. qui dolo. Sed tertio creditor probat casū, si vult euadere, licet Bulgarus aliter distinxerit, vt nod. l. si creditor. Accurs.

tenetur actione pignoratitia.ᵃ Sed quia pignus vtriusq. gratia datur: & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditū: placuit sufficere, † si ad eā rem custodiendā, exactam ᵇ diligentiā adhibeat: quā ᶜ si præstiterit, & aliquo fortuito casuᵈ rem amiserit, securū esse, ᵉ nec impediri creditum petere.

¶ Adde, q̃ ordo probationis est iste, quòd primo debet constare rem, quæ petitur, fuisse penes illum, à quo petitur, & si conuentus negat, onus actori incūbit: nec potest actor aliam à reprobationem exigere, quam iuramenti. Hoc constituto, verò, & conuenius est respōsio gl. quod onus spectat ad creditorem, d. l. si creditor, siue sit actor, siue reus. Probara igitur amissione, cum dolus nō præsumatur, clarum est illius probationem incumbere dicenti. de culpa autem distinguendum est, vt per Bar. in leg. si quis ex argentarijs, §. an verò, ff. de eden.]

¶ *De verborum obligationibus.*

¶ *Per stipulationem cōtrahitur verbis obligatio; ex qua oritur certi condictio, si est certum in stipulationem deductum: aliàs actio ex stipulatu. Aret.*

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione.ᶠ, & re.

e ¶ *Securum esse.* Repete placuit.

¶ *De verborum obligationibus.*

Ista rubr. continuatur ad præcedentia. vt patet in textu. supra, de oblig. In fi. Aret. *Continuatio. Diuisio.*

Verbis. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit qualiter obligatio verbis contrahitur, & quæ actio ex ea resultet. Secundò quibus verbis olim. & hodie concipitur. Tertiò, quot modis stipulatio fieri potest. Quartò, illud per exempla declarat. Secunda ibi, in hac re. Tertia ibi, Omnis stipulatio. Quarta ibi, Purè veluti.

¶ Verbis obligatio. ¶ *C A S V S* in declaratione simplicium terminorum non figuratur nisi literaliter. Not. quod ad essentiam stipulationis requiruntur verba interrogantis, & respondentis. Item, quòd in stipulationem deduc potest non solum datio, sed factum. itē, q̃ ex stipulatione certa rei oritur certi cond ctio: incertæ verò, actio ex stipulatu Item, quòd stipulatio dic tur à stipulo, quod apud veteres significat firmum. *STL.*

f ¶ *Ex interrogatione.* C. præcedente, & responsione sequente, vt hic, & C. de vsur. l. ii. alias non valeret.

¶ Sunt. hæc formulę stipulationis: primò, interrogatio & responsio: secundò, ordo, l. vt interrogatio præcedat: tertiò, verborum auditus: quartò, intelligentia verborum. l. consensus, qui est basis & fundamentum omnium contractuum, probantur hæc omnia ex text. nostro, & ex l. i ff. eod. *SYL.*

* ¶ Adde secundum Alciat. lib 8. Pater. c. 2. quod licet nostri Doct. vnam tantum speciē ponant obligationū, quæ verbis contrahuntur, illa, s. q̃ oritur ex stipulatione, Camsta lib.

lib. Instit. 2. aliam addit, quæ dictio dotis vocatur, quæ hodie abolita videtur. Affert, & tertiam, quæ ex iureiurando oritur, quod libertus patrono præstat, cum donum, munus operam daturum se iurat: quã tamen subijcit non tam verborum solennitate, quam religione confirmari.

a ¶ *Dari*, scilicet certum, quod appareat quid, quale, vel quantum sit in obligatione, vt ff. eo. leg. stipulationum quædam certæ, & l. seq. Accur.

b ¶ *Fierive*. Vel etiam non fieri, vt ff. eod. le. vbi autem, § id quod & Inf. eo. §. fi. Accur.

sponsione, cum quid dari, [a] fierive [b] nobis stipulamur, [c] ex qua [d] duæ proficiscũtur actiones, tã condictio [e] certi, si certa sit stipulatio: quam ex stipulatu, [f] si incerta [g] sit quæ [h] hoc nomine inde vtitur, quod stipulum [i] apud veteres firmum [k] appellabatur, fortè à stipite descendens.

¶ *Olim requirebatur quædam solennitas in stipulatione, quæ hodie est sublata: nec refert ex qua lingua fiat interrogatio, & responsio, dummodo se intelligant. h. d. Aret.*

¶ In hac re [l] olim tamen concipiuntur, & appellatæ, quod per eas firmitas obligationum constringitur. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt. nec Paulus. Varro autem stipulationem, à stipe, idest pecunia deducit: quam etymologiam. Festus etiam probat: dicens, stipem esse nũmum signatum, testimonio est, & id quod datur in stipendium militi, & cum ponderetur pecunia, quod sti pulari dicitur.]

¶ Adde satis fuisse dicere, dari fieri ve: quia facti appellatio comprehendit non facta l. 2. § item si in facto, ff. eo. latè Dec. in l. id quod num. 2. de reg. iur.

c ¶ *Stipulamur*. Est autem stipulatio verborum conceptio, qua aliquid dare, vel facere promittimus, & c. ff. eodem, leg. quinta, §. stipulatio.

d ¶ *Ex qua*. scilicet obligatione verborum.

Cõdictio triticaria. e ¶ *Condictio*. scilicet certi generalis: de qua dic vt supra titu. 1. diximus circa princ. Item, & Triticaria locum habet, vbi petitur certum, vel incertum, nisi petatur pecunia numerata, vt ff. de tritica, l. lege prima.

f ¶ *Ex stipulatu*. Si autem incertum, quid mihi debeatur, non ex stipulatione, sed ex alio cõtractu, agitur condictione incerti, nã dico, quod est proprium nomen actionis, vt ff. de condict. indeb. l. sed & si me. §. 1 vbi de hoc notaul. Accur.

g ¶ *Si incerta*. nisi in casu, vt C. de rei vxo. actio in princip. Sed quid si promitto aliquid in genere? Resp. non valet: nam dando muscam liberarer. Oportet enim quod aliqua certitudo ibi sit, vt homo, vel equus, quę certis finibus contineatur, alias non valet, vt ff. eod. l. ita stipulatus, in princ. & ff. de iure do. l. cum post. §. gener à socero. Accurs.

¶ Adde, quod quamuis doct. excipiant certos casus, puta studij, dotis, alimentorum, & intelligant incerta valere, malè sentiunt. Ex quo enim secundum qualitatem regionis, & personarum dispositum est tam a iure hæc deberi, non sunt omnino incerta illa incertitudine, quæ vitiat: sed sunt incerta incertitudine, quæ certificari potest, quod nota.

h ¶ *Quæ*, scilicet stipulatio.

i ¶ *Stipulum*. Alludit vocabulo, sic sup. de testam. in princ. & ff. de acquiren. poss. l. 1. in princip. nam nomina consonantia debent esse rebus, vt supra de do. § est, & aliud.

* ¶ De etymologia verbi stipulatio, vide Alciat. lib. 1. Parer. cap. 39. * qui mauult hic legere, apo tu stipu hoc est firmo, & solido, quid enim (inquit) commune habet stipes, seu truncus cum contractu? SYL.

* ¶ Sed Iustinianus potiùs deducere voluit à verbo stipulo, secutus Iulium, Paulũ Iurisconsultũ, qui libro sententia um, ca. 8 ita scriptum reliquit: Obligationum firmandarũ gratia stipulationes, inductæ sunt, quæ quadam verborũ solennitate

K ¶ *Firmum*. Nam & baculum, vel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura, vt hodie fit in Marchia, sed in Longobardia bibunt: alibi per mantellum inuestiunt, sic, ff. de pac. l. 1 § 1 Accur. *Inuestitura forma.*

* ¶ Adde, quod inuestitura est præcedentia actus confirmatio. Dyn. in reg. beneficium, de reg. iur. in 6.]

ADDITIO. Ista tamen inuestitura non est necessaria de iure ciuili, sed de consuetudine sic. Idem in beneficialibus de iure canonico, per eam tamen possessio non acquiritur, vt hic per Doct.

¶ In hac re. ¶ *CASVS*. figurari non solet in l. corrigente. Erat enim ratio dubitãdi ius antiquum: iuris autem noui dispositio ideo inducta est, quia quamuis verba sint de substãtia stipulationis, satis est, quod sint talia: quæ deseruiant intentioni contrahentium, siue vnius sint, siue diuersæ linguæ. Nota, q verba stipulationis possunt conci pi qualibet lingua, quam contrahentes intelligant, quod intellige, siue per se, siue per interpretem, lege prima in fine ff eodem. SYL.

Item, quod diuersitas linguæ nõ vitiat stipulationem. Item, quod contrahentes aliena lingua stipulari possunt. Item, quod verborum solennitas sublata est. Item, quod in eis attenditur mens, & intentio contrahentis idoneis verbis expressa.

l ¶ *In hac re*, Scilicet stipulatione contrahenda.

a ¶ Fa-

lia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo. promittis? promitto. fide promittis? fide promitto. fideiubes? fideiubeo. dabis? dabo. facies? faciã.[a] Vtrum autẽ Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua [b] stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si vterque stipulantiũ [c] intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est eadẽ lingua vtrumque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata respõdere quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem cõtrahere possũt. Sed hęc [d] solemnia verba olim quidẽ in vsu fuerunt: postea autẽ Leonina constitutio [e] lata est, quæ solẽnitate verborũ sublata, sensum,[f] & consonantẽ intellectum ab vtra[illegible]arte solum desider[illegible], † licet quibuscumque [g] verbis expressum † sit.

¶ Stipulatio vbi est pura statim potest peti; si verò est in diem nõ potest peti, nisi prætereat tota illa dies. Aretinus.

¶ Omnis stipulatio, aut purè, aut in diẽ. aut sub cõditione fit. Purè, veluti, Quinque aureos dare spõdes? idque confestim [h] peti potest. In

a ¶ *Faciam.* Quæ omnia dici debeant in stipulatione, vel aliqua de his, sic supra de singu. reb. per fideicomm. relict §. fi. Sed hodie, vel vnum ex his, vel etiam aliud dummodo aptum sufficit, vt inf. eod. §. sed hæc, qui continuari debet cum isto §. vel olim per idem fiebat responsum, hodie etiam per aliud.

b ¶ *Lingua.* Vt Assyria, Latina, Græca, vel alia, vt ff. eo. l. 1. § fin.

ADDITIO. Dummodo se intelligant: aliàs erit necessarius interpres. Item in Teutonico, cuius lingua non intelligitur, quia iudex eũ interrogabit per interpretem. Et si ipse iudex & notarius, vel etiam notarius solus sit interpres, sufficit. Imò ipsius scriptura, vel instrumentum, faceret fidem etiam contra nuncium, vel testem dicentes aliter denunciasse, vel deposuisse, quàm scriptum sit, & hæc vera in iudicijs ciuilibus, secus in criminalibus, vt Ang. hic.

c ¶ *Stipulantium.* Propriè, & impropriè dicitur. si in Authent. de æquali. do. §. 1. collat. 7. & sic impropriè etiam promittens dicitur stipulari, vt hic, & ff. de condict. indeb. l. si non sortem §. si decem.

¶ Adde, quod æquiuocat gl. quia secundum Grammaticos, stipulor, est verbum commune, & æquè propriè pro promissione accipitur: Iune. Quantum vis stipulare, & protinus accipe quod do. & Sueton. lib 4. Prætorum, Lectoria, quæ vetat minorem xxv. anni, stipulari. Plau. Nisi dolo malo stipulatus sis, quod ratione manifesta probatur, quia si stipulatio est interrogatio, & responsio simul iuncta, quare non tam bene debet dici stipulator promittens, sicut interrogãs, cum in ea vterque sit agens. * & idem videtur. Fortun. in l. iuris gentium, in princip. col. 20. ff de pact.

d ¶ *Sed hæc.* quæ diximus sup. eo. §. in hac,

e ¶ *Constitutio.* vt C. de contrahen. & commit. stip. l. omnes.

f ¶ *Sensum.* aliàs consensum, scilicet verbis expressum ab vtroque, & in continenti, vt ff. eod. l. 1. in princ. & §. qui præsens, & § si quis ita interroget. licet verba inutilia fuerint inserta, vt ff. eod. l quæ extrinsecus, aliàs si diceret verba expressa non exigi, non differret ab ijs contractibus, qui consensu contrahuntur, vt inf. de obligat. ex consensu. 1. respons. Accurs.

g ¶ *Quibuscunque.* Habilibus tamen ad hoc. Quid enim si dicam, a, & velim repræsentare, promittis, tu dicas, b, & velis repręsentare, promitto, non valet, vt ff. de constit. pec. l. qui autẽ, §. fin. & l. seq. & ff. de mune. & ho. l. vt gradatim, §. & si lege.

¶ Adde, quod ratio est, quia tunc cõstaret solo consensu stipulatio, quæ tamen verba require sup. eod. in princ. * & ista gl. communiter recipitur à doct. secundum Ias. in l. 1. §. eadem, col. 1 ff. eod.

¶ Oĩs stipulatio. ¶ *CASVS.* non figuratur, quia termini sunt, & clari, ideò autem cum adijcitur dies, nisi elapso toto die non petitur, quia dilatio fuit adiecta fauore debitoris, cui suum ius auferri non debet, peteretur enim plus tempore, §. plus, inf de actio. Not. diuisionem qualitatum ipsius stipulationis respicientium causam formalem ipsius. Itẽ, quod pura est, quæ neque diem, neque conditionem habet. Item, quod ex stipulatione pura statim oritur obligatio, & actio. Item, quod stipulatio in diẽ est, quæ habet diẽ appositum gratia differendæ solutionis. Item, ꝙ ex stipulatione in diem obligatio statim nascitur, non tamen potest effectualiter intentari, nisi totus dies præterierit.

h ¶ *Confestim.* id est statim, vt ff. eod. l. eum qui calendis, §. fin. & hoc nisi ratione loci fit in diem, vt inf. eo. §. loca.

† alias quibuscunq; tãdẽ verbis expressum sit.

† alias est, Stipulatio fieri debet verbis aptis.

SYL.

SYL.

Obligat° purè, an possit statim conueniri.

¶ Hæc

diem, [a] cum adiecto die, quo pecunia soluitur, stipulatio fit: velnti, Decē aureos primis [b] calēdis Martijs dare spondes? Id autem, quod in diē [c] stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam [d] dies venerit, non potest. At ne eo quidem ipso [f] die, in quem stipulatio facta est, [g] peti potest: † quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. [h] Neque

SYL.

¶Hæc tamen respectu conceptionis verborum est pura, licet inspecta mente, & sētentia sit in diem d. § loca.]

** Dictum gl. d. tacito tempore ratione loci habet locum etiam respectu fideiussoris, l. si testamento, §. fina. & l. si vt proponitur. de fideiuss.

Vel ratione rei, quæ adhuc non est in rerum natura, vt inf. de except. §. antep. & ff. eo. l. interdum in princip. (c) & ff. de cond. & demon. l. 1. § fin.

** Adde, ex qualitate actus quandoque tempus tacitè intelligi. Et ideò si quis promittit dotem puellæ, tacitè intelligitur, cum erit nubilis ætatis, vt hic ait Christopho. Porc. per leg. qui filium. vbi pup. edu. deb. quod alijs pulcherrimis exemplis ostendit. Decl. l. in omnibus, oblig. de reg iur.] Sed ad quid fit promissio, cum non in continenti soluitur? Respond. non est sic prauè intelligendum verbum. confestim, vt veniat statim cum sacco paratus. vt ff. de solut. l. qđ dicimus, sed aliquod spacium puta x. dierum dandum est, vt inf de inuti. stipu. §. si. ff. de consti. pecu. l. promissor Sic etiam ferè vbique cōsuetudo interpretatur, vt infra 10 dies fiant pręcepta à potestatibus, quæ est bona legū interpres, vt ff. de l. & senatus. l. si de interpretatione, & c. cum dilectus extra de consue.

Consuetudo est legū interpres.

SYL.

¶Adde, quod hæc glo. falsa est in taxatione 10. dierum: verius loquitur glos. in §. si. infr. de inuti. stipu. arbitrio enim iudicis statuitur, l. rarum, ff. de solu.]

ADDITIO. Non est tamen ibi nata actio, vel obligatio: quia cum sit incertum, an fructus nascantur, vel non, dies, quę tacitè inest habetur pro conditione, vt l. 1. ff. de condit. & demonst. Ang.

Stipulatio an possit fieri sub cōditione.

a ¶ *In diem*. Scilicet fit stipulatio Sed nunquid stipulatio est actus ciuilis? Respond sic: vt inf. de actio. §. de constituta. ergo nō debet recipere diem, nec etiam conditionem, vt ff. de regul. iur. l. actus. Sed dic, quòd hic actus ibi non computatur: sic in nouatione, vt dicitur. ff. đ nouat. l. nouatio. Et illa regula, actus, habet locum in suis numeratis casibus.

* ¶ Pro intelligentia. d. l. actus, lege quæ ibi scribit Decius.]

b ¶ *Primis* superfluè hoc dicitur, ff. eo. l. eum qui calendis in princ.

c ¶ *In diem*. Aliud si ad diem: nam tunc vsque ad diem teneur, & nō post, vt ff. de act. & oblig. l. obligationum ferè §. 1 & dic, quod idem est dicere, ex die, quod in diem, vt d. l. in princ. & hic.

In diē, & ad diem teneri differunt.

d ¶ *Prius quam*. Nam cessit, sed non venit dies: quod dic. vt ff de verb. sign. l. cedere.

e ¶ *Non potest*. sic ff. si cer. pet. l. certi condictio. in prin. & si petat, repellitur per exceptionem, vt inf. de excep. §. pratcrea.

** Adde secundum Alciat. in d. leg. cedere, quod in obligatione in diem expressam receptior est opin. ante diem, & obligationem, & actionem ortam esse, sed obstare exceptionē, cuius sententiæ illa est ratio, quòd tempus adiectum, ipso iure effectum obligationis non tollit dicta leg. obligationum. §. placet.]

† Cōcor. text. in §. appellantur infra de except.

SYL.

¶ Hanc glo. disputatiuè reprobat Fort. in l. item quia. col. 9. in princ. ff. de pact.

f ¶ *Ne eo quidem ipso*. Nisi ab initio sic dicat. Hodie dare spondes? quo casu pura est, vt ff. eo. l. liber homo. § decem, sed si est puta, ergo peti nō potest ante 10. dies, ita enim determinatur verbum confestim, sup. eod. §. omnis, & in d. l. ff. eo. l. liber homo. dicitur, ꝙ eadē die, ergo male. Sed ibi expresse est dies.

Cōfestim determinatus p 10. dies.

¶Adde glo. veram, quia in dubio talis adiectio non videtur apposita gratia differendæ solutionis, sed repræsentandæ promissionis, aut solennitatis accelerandæ. d. §. decem. secus si aliter de mente constaret, vt dicit ibi Bart. & sequuntur doct.]

SYL.

g ¶ *Facta est*. scilicet, vt soluatur.

** Adde, quod regulariter cum simpliciter de aliquo die actum est, intelligitur de die naturali 24 horarum, vt docet Tiraq. post alios in tract. de retrac. lign. §. 1. gl 11. nu. 7.]

h ¶ *Tribui debet*. Hic not. q. de facto. Iudex statuit terminū peremptorium partibus ad audiendam sententiam: puta die Iouis: vna partium nō veniente eadem die quęro quādo debeat ea sentētia ferri, an die statuta, vel sequenti? Et videtur qđ nō die statuta, quia vt in contractibus, tota illa dies videtur sua, vt hic, & pro hoc est, ff. de fer. l. more Romano, per quam legē etiā si media nocte venisset, satis sufficeret. vnde patet, quod ea die ferri non debuit. Itē alia ratione, quia post perēptorium debet eam partem absentē citare iudex, vt ff. de iudic. & l. post edictū & inter vnam citationem, & aliam debet esse spacium decem dierum olim, vt ff. de iud. l. per interuallum: hodie 30. dierum, vt in Authē. de liti. §. omnem. collat. 8. & secundum consuetudinem Bononien. vnius diei. Vnde patet, quod in die peremptorij non debet ferri. Sed in illa, l. & post edictū, exponitur, debet, idest potest. Item videtur cōtra, ꝙ in die peremptorij debeat iudicari, vt C. q̄do prouo. non est necess. l. cum non eo die. Item si sit ita propè sero, vt certum sit eam partē am-

Sentētia die præfixa debet ferri etiā absente altera partium.

plius non posse venire, debet iudicare in die peremptorij, vt ff. de verb. oblig. l. cū stipulatus sum mihi à Proculo. & l. liber homo. in fi. Et est verior opinio.

¶ Adde hoc esse hodie expressum in c. consuluit, de offic. deleg. & tenēt communiter doct. in d. §. decem.]

¶ Sed tamen post vesperas statim, vel in ipsis vesperis debet ferri, vt in Auth. de iudi. §. sedebūt, coll 6. sed nec in nocte debet ferri sententia: & ita paulo post excessum vesperatum debet iudicari. Et ita quidam electi, ad quoddam consiliū de facto iudicauerunt.

enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse [a] priusquam [b] is præterierit.

¶ *Stipulatio annua quo ad quis viuet, pura & perpetua est, sed post mortem stipulatoris obstat exceptio hæredis. Aretinus.*

¶ At si ita stipuleris, Decē aureos ānuos, [c]

SYL. ¶ Adde, ꝙ ita communiter tenetur in d. ca. consuluit & in d. § decē nisi accendātur tria luminaria, secundum Bart. in l. non minorē, C. de tranlac. vbi quid in interlocutoria, de qua Angel. hic etiā, ꝙ ferri potest de nocte.]

* ¶ Adde, quod aliud est in contractibus, nam etiam noctu fieri possunt. l. non minorem C. de translatio.]

a ¶ *Datum non esse.* idest non est hoc verum incommutabiliter.

b ¶ *Priusquam*, vt ff. eo. l. quicquid, §. fi. & de pig. actio. l. si necessarias. §. si annua.

Ad hoc pertinet illud Spurinæ aruspicis de facto C. Iulij Cæsaris, venisse, nō præterijsse Idus Martias, de quo meminit Sueto. in C. Iulio Cæsare & Valerius lib 7. c. 11.

¶ At si ita stipuleris. ¶ *CASVS*. Proponebatur stipulatione hoc modo cōtracta Promit-

SYL. tis 10. annua quoad viuam? quærebatur, an talis obligatio pura esset, & ad heredē trāsire, & videbatur conditionalis vltra primum annū, sicut & sunt legata. l in singulos. ff. de ann. leg. & quod ad hæredem non transiret, vt ibi dicitur. cōtrarium tamen deciditur ea ratione, quia ex quo limitauimus ad tempus vitæ, nō potest vlterius peti: quia ita cēsetur tacitè cōuentū, ne post tempus petatur. trāsmittitur ergo obligatio, quia tempus nō est modus tollendæ obligationis l. obligationū fere §. placet ff. de act. & oblig. sed datur exceptio ex tacita cōuētione, vt dixi. quare aūt secus sit in legato, videbimus in gl. No. ꝙ stipulatio annua pura est, quia tēpus apponitur gratia multiplicādę obligationis. Itē, ꝙ licet stipulatio annua limitetur tēpore vitę stipulatoris, tamen ipso iure est perpetua. & trāsit ad hæredes. Itē, ꝙ obligatio nō potest limitari tempore Item, ꝙ quamuis ipso iure trāseat ad hæredes, tn̄ de æquitate dat exceptio.

c ¶ *Annuos*, aliud si dixerit, singulis annis.

Promitto 10. aureos. & singulis annis. Nam primo casu in initio cuiuscunque anni, secundo in fine committitur stipulatio: quia sic est in legato sic relicto, vt C. qn̄ dies leg. ced. l. 1. & ff. quando dies l. ced. l. nec semel. vnde versus; Annua si debes tunc respicies caput anni. Anno si debes in fine teneberis anni, vt dices, inf. de inuti. stip. §. qui hoc anno. & ff. eo. l qui hoc anno.

SYL. ¶ [Ratio est, quia in primo casu tempus non apponitur gratia solutionis differēdę, sed ad multiplicandam obligationem: in secūdo verò tēpus apponitur gratia differēdæ solutionis. Excipe tamē a primo casu relictum respectu certę necessitatis, d. l nec semel, §. si in habitationem. Item relictum fructuum, vel pecuniæ ex fructibus percipiendis. leg. Firmior, § pater, ff quando dies l. ced.]

¶ Sed nūquid est vna stipulatio, vel plures? Rn̄. vna ē, vt ff. eo. l si Stichū, §. j. licet legata sic relicta sint plura, vt ff. de do. cau. mor. l senatus, §. fi. Sed quæ est ratio? Rn̄. quia semel in stipulatione inspicitur conditio stipulātis vt si sit filius, acquirat patri. & vna est actio. vt ff. eo. l. si filius, sed in legatis plures cōsideratur, scilicet singulis annis, cum singulis annis cedat dies legati, & plures sint actiones, vt ff. de an. leg. l. cum in annos, & quando dies leg. ced. l. cum in annos. Sed M. dicebat hanc esse differentiam: quia in stipulatione est vna verborum conceptio, sed quantum ad rei veritatem plures sunt, sicut legata: & facit pro eo ff. eo. l pluribus. §. 1. Sed ibi certè per alia verba fuit facta, scilicet per hæc annua bima trima die, vel dic, quòd ibi quorundam sententia recitatur. Nec obst. quòd vna est conceptio.

¶ Adde, quod rationes differentiæ assignatę in gl. sūt potius illationes; vnitas enim actionis: est effectus vnitatis stipulationis, non actio. Vnde ab alijs assignatur ratio, quod cum stipulatio pendeat a consensu duorū, est firmior, & non ita multiplicabilis, sicut legatum: sicut videmus de vtilius legatum, quod efficitur caducum per mortē legatarij quod nō est in stipulatione. Vel quia legata dantur ob benemerita. l. nec adiecit. ff. pro socio. & regulātur à mente testātis: quę videtur esse, vt hic habeat, donec viuit, & nō vltra: & ideò subest cōditio, si viuat? secus in stipulationibus, vbi nō merita, sed sonus verborum attēditur. l. quicquid astringendę. ff. de verborū obligatio. vel quia in legatis in dubio fit interpretatio pro hęrede contra legatarium, in stipulatione cōtra promissorem. l. veteribus, ff. de pactis.

* Alciat. autem lib. parad. 1. ca. 15. ait, in stipulatione quam maximè verba operari, in legatis voluntatem & præstationes: quocirca cum stipulationis verba ita cōcepta sint, vt vnum dictum vnamve formam comprehendant, meritò vna est stipulatio: in legatis verò non verba, sed præstationes, quæ plurimæ sunt, & voluntas, quæ multas da-

tiones

tiones ordinauit, confiderantur.]
a ¶ *Quoad viuam*. i. donec viuam.
b ¶ *Purè facta*, scilicet ratione primi anni: sed ratione sequentium est in diem quo ad quid, quia ante annum non debetur, & conditionalis quo ad aliud: nam alias non debetur, nisi viuam, argu. ff. eodem l. hoc iure & l. in illa Vel dic, quòd est puta abnegatiue, id est non conditionalis.
¶ Adde, quod glos. est falsa, quia si illa verba facerent conditionem, sequeretur, quod obligatio, qua post mortem stipulatoris tenetur promissor ipso iure hæredi non posset nasci. est ergo conditionalis inspecto effectu propter æquitatem pacti.
c ¶ *Perpetuatur*. id est donec viuat. sic. ff. pro soc. l. 1. secundum quosdam. Immo d. c. per omnia sæcula etiam post mortem: nam tempore non tollitur obligatio ipso, scilicet iure, (i) vt sequitur. & ff de actio. & obl l. obligationum ferè, §. placet, & ff de serui. l. seruitutes, sed per exceptionem, vt sequitur, sed hæres petendo, &c. & ff. de action. & oblig. l. obligationum ferè, §. placet, & ff de serui. l. seruitutes.
ADDITIO. (i) Nisi expressè, vel tacitè ex stipulantis paupertate pro alimentis deducta censerentur: & ita secundum Bart. potest saluari glo. in l. si Stichum, §. huiusmodi. ff. eod. licet sit magna diuinatio. Vel dic, quod quoties agitur de multiplicanda obligatione, infinitas est euitãda, l. vti fideicommissa, §. si decem ff. de le. 3. Ang.
¶ Sub conditione.
SYL. ¶ *CASVS*. non figurabitur nisi literaliter, quia est declaratio notissimi termini, in quo nulla est difficulta. No. quòd in stipulatione conditionali obligationis natiuitas differtur in euentum conditionis. Item, quòd stipulatio conditionalis est illa, quæ differtur in aliquem casum futurum, vel non futurum, & quòd fit per coniunctionem, si.
* ¶ Adde, quod stipulatio dicitur cõmitti, cum ex ea agi potest, & peti quod in stipulationẽ deductum fuit.]
d ¶ *In aliquem casum*. i. in aliquam fortunam inopinatã, vt possit se habere ad esse, & non esse, quod in futuris tãtum est, vt infra eo. §. conditiones.

quoad viuam,[a] dare spondes? & purè facta[b] obligatio intelligitur, & perpetuatur:[c] quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione summouebitur.

¶ *Stipulatio collata in aliquem futurum euẽtum incertum, est conditionalis. Aret.*

¶ Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquẽ casum[d] differtur obligatio:[e] vt si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, si Titius Consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?

¶ *Conditio negatiua impletur morte. h. d.*

¶ Si qs ita stipuletur, Si in Capitolium nõ ascendero,[f] dare spõdes?[g] perĩde erit, ac si stipulatus esset, cum † morietur,[h] sibi dari.

e ¶ *Differtur obligatio*. Nam ante euentum conditionis obligatio cessat, vt ff. si certum petatur. l. non omnis, & sic ea pendente non est debitor, sicut nec hæres sub conditione institutus interim est hæres, vt ff. familiæ erciscũdæ, l si maritus.
¶ Adde, quod nec purè institutus dicitur hæres ante aditam. leg. hæres quandoque, ff. de acq. hær.
SYL. ¶ Argu. contra. C de constit. pec. l. 2 in eo, quod dicit conditionale debitum posse cõstitui, quòd non posset, nisi esset debitum, vt ff. de consti. pec. l. 1. Sed dic, quòd sufficit debitum spe. Item nec illud interim debetur, vt ff. de cõsti. pec. l. id quod. Itẽ arg. contra. ff ex quib. cau. in pos. ea. l. in possess. & ff. de verb. sig. l. creditores. Sed rõne spei creditores dicũt, vt inf eo. §. ex cõditionali.
* ¶ Adde text. in l. conditionales, & seq. de ver sig & l. is cui. de actio. & oblig post euẽtum tantum conditionis censetur vsque à principio creditores fuisse, quia conditio retrotrahitur in contractibus, quod in legatis regulariter non est, Alc. in l. creditorum. de verb signif.
ADDITIO. Impropriè tñ, propriè autem creditor est, q fidẽ alterius credẽdo secutus est, & ita intelligitur statutũ de eo, qui credidit faciens mentionem, secus si de creditore simpliciter, quia intelligitur quomodocunq; alium habeat obligatum, dummodo non in diem, vel sub conditione. Ang. *Creditor, propriè qs dicatur.*
SYL. ¶ Si quis ita. ¶ *CASVS* Quærebat. si pmissum sit, si non ascenderis Capitoliũ, qñ hæc conditio versificaretur & videbatur in vita, q primum ascendere potuit, & non ascẽdit, quia vr eius animi esse, cuius contrariũ tñ detur, quia cũ sit in potestate mea quotidie ascẽdere, nõ possũt verba stipulationis verificari: nisi secuta morte: & ideò est, ac si pmissum esset, cum morieris. No. summa.]
f ¶ *Si in Capitolium non ascendero*, supra posuit in affirmatiua cõditione, & negatiua, nunc in negatiua tantum.
g ¶ *Dare spondes*. scilicet 5. aureos, vel aliquid aliud.
h ¶ *Cum morietur*. Similes sunt istæ duæ

¶Stipulatio conditionalis transmittitur ad hæredes. Aret.

¶Ex conditionali stipulatione tantum † spes est[a] debitum iri: eamque ipsam spem in hęredem † transmittimus, [b] si prius quam conditio extet, mori nobis contigerit.[c]

¶Locus solutioni adiectus afficit stipulationem in illam diē, qua verisimiliter possit ad locū perueniri, & impossibilitas vitiat stipulationem. Angel.

¶Loca etiam [d] inseri stipulationi solent: veluti, † Carthagini dare spōdes? quę stipulatio licet purè fieri videatur, † tamē re ipsa habet tempus [e] adiectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideò si quis Romæ ita stipuletur, Hodie Carthagini dare spōdes? inutilis erit stipulatio, cum impossibilis [f] sit repromissio. †

stipulationes, in hoc, quia mortuo stipulante in vtroque casu committitur, vt hæredes agant: nam potest obligatio ab hærede sic incipere, C. vt actio. ab hæred. & contra hæredes. l. prima, dissimiles in hoc, quia prima conditionalis: secūda in diē. què diem certū est euenire, vt ff. de cōdictio. inde. l. nā si. licet nesciamus quando, vt ff. d condit. & demon. le 1. & in Authent. de nup. §. deinceps. collat. 4.

¶ Adde, quod nō est intelligenda in diē vt supra, eodē § omnis, sed in diem incertum: quia aliàs diceretur nata obligatio, & actio, quod ē falsū, † dies incertus ff. de condit. & demonstr.

¶ Ex cōditionali.

¶ CASVS. Quærebatur an stipulatio conditionis præmoriente stipulatore, ante conditionis euentum trāsiret ad hæredes, & videbatur q̄ non, quia cum ante euentum conditionis non sit nata, nec obligatio, nec actio, non vr̄ posse in alium transferri, quod quis non habet. l. nemo plus iuris, ff. de reg. iur. max. cum hoc videamus in legatis, vt præmoriente legatario non transmittatur spes legati conditionalis. l. 1. §. sin autē sub conditione. C. de cad. tol. cōtrarium deciditur ex rōne posita in glos. in ver. cōtigerit. q̄ communiter approbatur, quāuis & alię assignentur. No. q̄ spes futuri debiti ex contractu conditionali transmittitur ad hęredes.

a ¶ *Spes est*, non autem cessit, vel venit dies: sed in pura statim cedit, & venit, ff d verbo. signifi. l. cedere, sed in illa, quę est in diem, statim cedit dies legati, sed non venit, sup. eo. §. in diem.

b ¶ *Transmittimus*. Sic C. de ijs, qui ante apertas tabulas. l. 1.

c ¶ *Contigerit*. Sed quare legatarius conditionalis legati spem ad hæredem non transmittit, vt C. de ca tol. §. sin autem? Respond. in stipulatione interuenit factum stipulantis volentis sibi prospicere, & sic hæredi, vt ff. de probat. l. si pactum, quod non est in legatario, cuius nullum factum interuenit: & eodem modo responde in hæreditate conditionali.

* ¶ Circa hanc rationem vide Dec. in l. 1 column. 5. C. de pac. num. 19 Alciat. verò lib. 3. de verb. signifi. aliam affert rationem, q̄a scilicet firmius vnicuiq; acquisitum id censetur, quod propria ope consecutus est, quā quod alieno beneficio adipiscitur, gloss. l. 1. Cod. si aduers. vend.]

¶ Loca etiam inseri.

¶ CASVS. Quia ex pura stipulatione statim agi potest, §. omnis, supr. eo. dubitabatur, an si in pura stipulatione sit adiectus locus, quo dari, præstarive quid debeat p̄ hoc impediatur natiuitas obligationis, & actionis, & videbatur, quòd non, quia (vt dicit hic tex.) pura est: dicit tamē contrariū ratione assignata in tex nō. n. est verisimile contrahentes voluisse impossibile, l. non solum de actio & obligat. ideo coniectura fit, quod voluerunt inesse tacitè tempus, quo ad locum perueniri possit. Et hinc est, quòd si promissi dare hodie Carthagini, quia mens apparet, vitiatur ratione impossibilitatis. Not. summar.

d ¶ *Loca Etiam*. Non solum conditio, vel dies

e ¶ *Tempus*. Quod bonus iudex arbitratur: quod dic, vt digest. eodem, l. continuus, §. cum ita.

ADDITIO. Nota, quod licet in actibus iudiciarijs tempus itinerandi, sit statutum certum, vt 20. milliarium singulo die, vt l. 1. ff. si quis cautio (& dic vt ibi per Bar. & docto) tamen in cōtractibus non est determinatum, sed totum residet in pectore iudicis: qui multa debet considerare, & locum, & periculum, & qualitatem personæ, vt l. continuus, §. 1. & ibi vide Bart. & Imol. ff eod. Angelus.

f ¶ *Impossibilis*. Ratione enim impossibilitatis stipulatio vitiatur, vt infra de inutilitat. stipulationi. §. si impossibilis, nisi vterque haberet ibi procuratorem, & egisset quilibet cum suo, vt eadem die fieret solutio, vt ff. eodem, l. fin. §. si inter eos.

¶ Adde hoc non procedere in contractibus bonæ fidei, vel etiam stricti iuris habentibus naturam bonæ fidei, l. insulam, §. 1. ff. loca. l. si mihi, & tibi. §. si q̄s seruos, ff. de leg. 1. STL.

† Cōcor. l. condōnales. ff. de verb. sign.

† Sic ecō uerso, si promissor pendēte cōditione moriatur, eius hæres remanet obligatus leg. si q̄s Titius, ff. eo.

† aliàs Carthagine.

† Sic & Paulus, l. interdū ff. eo.

Diē cedere, & venire; differūt.

Legatarius cōdōnalis legati spē non transmittit.

¶ Con-

SYL. ¶ Conditiones. ¶ CASVS. non figuratur in nouissima regula: nisi rationem dubitandi dicas esse ignorantiam nostram, quæ videtur suspendere quousque sciatur: quod tamen est falsum, quia conditio refertur ad veritatem rei, quæ licet incerta nobis sit, legi tamen est certa. Nota, quod conditio de præsenti, vel de præterito falsa statim infirmat obligationem, sicut vera facit statim stipulationem validam.

Item nota, quod certa in contractibus non suspendunt obligationem, dummodo sint certa in rerū natura.]

¶ *Conditio de præterito, vel de præsenti, non suspendit obligationem. Aretin.*

¶ Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omninò nō differunt: veluti, Si Titius Consul fuit: [a] vel, Si Mæuius vixit, dare spondes? Nā si ea ita nō sunt, nihil valet stipulatio: sin autē ita se habēt, statim valet. Quæ enim per rerum naturam [b] sunt certa, non morantur [c] obligationem, licet apud nos incerta sint. [d]

¶ *Etiam facta possunt in stipulationem deduci: in quibus vtile est adijcere pœnam, ne alias stipulator habeat probare interesse. Aret.*

¶ Non solum [e] res in stipulatum deduci

a ¶ *Consul fuit.* sic, ff. si cert. pet. l. itaque, & l. cum ad præsens tempus. patet etiam in l. conditio. ff. de verb. oblig.

Natura est duplex. b ¶ *Naturam.* Ergo nec futuram morantur obligationem: nam etiam illa per rerum naturam certa sunt, vt ff. de iudic. l. sed & si restituatur, § fin. cōtra, sed dic, quod aliud est esse certum per rerum naturam, id est p naturalem cursum naturæ: per quam, sola præterita, & præsentia sunt certa: & ita hic accipitur, & etiam illa futura certa sunt, quæ non habent se ad vtrumlibet, vt, si moriar, nam & hæc non morantur obligationem, vt ff. de condict. indeb l. nam si. & leg. præced. & seq. & ff. de noua. l. si pupillus, §. qui conditione. (1)

SYL. Adde, quod glo. est falsa, quia in diem incertum suspendit l. dies incertus, de condit. & demonst. & l. quodcunque, § final. ff. eod. quamuis videretur dicendum, quod promittendo, si moriar, ista sit pura, quia certum est me moriturum: promittendo, cum moriar, suspendatur obligatio, quia videtur facta adiectio causa differendæ solutionis.] ¶ Et aliud est in natura rerum, i. in scientia Dei, in qua omnia quæ sunt, vel fuerunt vel futura sunt, (teste Boethio) tanquam præsentia sunt. Item & aliàs, sunt mille anni ante oculos eius tanquam hesterna dies, quæ præterijt, & dicitur, prima, natura naturata, sed secunda, natura naturans, quod idem est, quod ipse Deus.

SYL. ¶ Adde, quod hanc glos. disputatiuè reprobat Fort. in l. iuris gentium, §. & ideò, 16. col. ff. de pact.]

* ¶ Hic addi possunt quæ scribit. Bar. in leg. cum quidam. §. suum de acquir. hæred. vbi dicit, quod lex certa est de omni eo, de quo potest esse certus homo, licet apud hunc vel illum hominem particularem id sit incertum: non etiā de eo, de quo solus Deus est certus, quale est id quod pēdet a futuro euentu, quia illud scit solus Deus, & de hoc est lex incerta.

ADDITIO. (1) No ex glos. conditiones in futurū collatas, quæ necessariam habēt existentiā, nō differre obligationem: quod verum limita, si proferantur pet tale quid, qd tempus significat: promitto cum morietis, §. ita autem, infra de inut. stip. Christophor.

c ¶ *Non morantur*, id est non suspendunt, sicut differunt. Accur.

d ¶ *Incerta sint.* ff. de reg. iuris, l. in totum contra. Solu. illa loquitur in ijs, vbi præsens solennitas exigitur, vt vij. testes in testamēto, vt supra de testament. §. primo. Vel loquitur in illis casibus, vbi certa scientia, & intellectus de præsenti exigitur in cōtractibus putis, vt C. de donatio. l. nec ignorās. hic autem in conditionali.

¶ Vltima verior, & patet ex verbis, leg in totum.

¶ Non solum ¶ CASVS. in nouissima regula non ponitur nisi literaliter. Hoc tamen vnum aduertendum putaui, quòd idcò pœna non apponitur in stipulatione rerum, quia ad ea præstanda cogitur precise promissor: quod cum non sit in stipulatione facti, vel non facti, * quia soluendo id, quod interest, liberatur, lege stipulationes non diuiduntur. ff. eodem.] vtile consilium est opponere. Nota etiam facta in stipulationem deduci: & dicuntur facta etiam non facta. SYL.

Item, quod vtile est in l. i. stipulationibus subijcere pœnam. ratio assignatur hic, & alia ponitur in l. si, de præsc. stipulatio.

Item, quòd petenti interesse incūbit onus probandi quantitatem certam.

e ¶ *Non solum* de stipulationibus, quæ in dando consistunt, hucusque diximus. nunc de ijs, quæ in facto consistunt. Accursius.

possunt, sed etiã facta: vt si stipulemur aliquid fieri: & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subijcere[a], ne quantitas[b] stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori ꝓbare[c] quod eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur, ita adijci pœna debet. Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? Sed si quædam fieri,[d] quædam non fieri,[e] vna, eademque conceptione stipuletur quis, clausula[f] erit huiusmodi adijcienda. Si aduersus ea factum erit;[g] siue quid †ita factum non fuerit,[h] tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?

† aliàs deest ita.

a ¶ *Pœnam subijcere*. Sic.ſ.consilium simile, ff.de præto.stip.l.fin.

b ¶ *Quantitas*, ff.de arbi.l.non autem, contra. Solutio, non interest quo ad hoc, vt valeat compromissum: interest tamen, quo ad vtilitatem stipulationis.

c ¶ *Probare*, sed quomodo interesse probatur? Resp. per testes, vt hic innuitur, & Cod.de sent. quæ pro eo. l. 1.§.1.nisi petatur ex dolo alterius: tũc per solum sacramentum: vt ff. quod vi, aut clam. l. sẽper. §. in hoc interdicto. & §.seq. & C. vnde vi.l. si quando. & Cod.de iu.domin.impe l.1.

d ¶ *Quædam fieri*. Puta ire Romam.

e ¶ *Quædam non fieri*. puta per Floren. nõ ire.

f ¶ *Clausula*. ſ. pœnalis. Accursius.

STL.

g ¶ *Factum erit*. Hoc redditur secundo dicto.

¶ Adde, quòd si voluisset singula singulis referre, non præposterasset. Vnde dicat vtrãuis conceptionem debere ad vtrumq. referri, ita vt vnaquæuis earum sufficiat in pœnali stipulatione subiecta stipulationi vtriusq. ſ. facti & nõ facti, licet etiam ambæ cõceptiones subijci possent.

h ¶ *Factum non fuerit*. Hoc refertur ad primum. Et si ex vno capite sit pœna commissa, non committetur plus, vt ff.de arb.l. si duo, §. si.nisi hoc actum sit, vt pluries committatur, vt ff.de transactio.l. qui fidem.

ADDITIO. Item nisi sit apposita super facto iterabili, vel continente plura capitula, si ratione interesse petatur, secundum Ioannem Fab.hic. Et nota, quod iuramentum de non contraueniendo habet vim istius clausulæ. Item facit, vt actus valeat eo meliori modo, quo potest. Ang.

¶ *De duobus reis stipulandi & promittendi.*

Continuatio.

¶ Quia in stipulatione, de qua dictum est supra titulo primo, plures personæ interueniunt quandoque, quarum quædam dicuntur rei stipulandi, alia rei promittendi, ideò dicit de duobus reis stipulandi, ac promittendi.

Diuisio.

ET stipulandi, ¶ Totus iste tit. diuiditur in 4. partes. Primò ponit de duobus reis stipulãdi, qualiter fiant. Secundò de duobus reis promittendi. Tertiò ponitur effectus ipsius obligationis plurium reorum. Quartò redit ad duos reos promittẽdi. Secũda ibi. §. duo pluresue. Tertia ibi, Ex huiusmodi. Quarta ibi. Ex duobus.

¶ Et stipulandi.

STL.

¶ *CASVS*. in declaratione terminorũ non figuratur n si literaliter. & Impera. ipse literaliter format casum exemplificando: verba.n. & modus constituẽdi est clarus. Not. quòd io constitutione plurium reorum stipulandi debet præcedere omniũ interrogatio, & sequi promissoris responsio vnà omnibus. Item, quòd duo stipulatores, quibus separatim promissor distinctis actibus promittendi respondet, non sunt duo rei stipulandi: quæ intellige in dubio.

¶ [i]De duobus reis stipulandi & promittendi.

Duo rei stipulandi fiunt, quando separatim interrogãt debitorem, & ipse simul vtrique respondet. Angelus. Aretin.

ET stipulãdi,[i] & ꝓmittendi duo pluresue rei fieri pos-

Reus stipulãdi.

Reus ꝓmittẽdi.

i ¶ *Et stipulandi*. Hic dicitur reus stipulandi, ille, qui rem aliquam, vel pecuniam stipulatur: à re, non à reatu dictus. Et econtra reus promittendi, qui aliquam rem promittit, vt ff. eodem. l.1. aliàs reus tantum debitor dicitur, vt patet C.de iur.calum.l.2. aliàs dicitur reus, qui conuenitur, vt C.de iud. l.properandum, §. & si quidem, & dic vt ff.eo.l 1. Potest dici & alio respectu reus stipulandi, & promittendi, vt dicitur in gl. Accur.

* ¶ Ex his apparet reos hic non longè aliter accipi, atque apud Cicer. qui libr.2. de Orato. Reos (inquit) appello non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur, & rursus paulò post, reos appello, quorum res est. Sic in l. 5. §.conuentionales, ff. de verborum obligat. reorum verbo intelliguntur contrahentes, & tam stipulator, quam promissor. Dicitur & reus debendi, & reus credendi, vt reus debendi accipiatur pro obligato ex quocunque con-

sunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, Spōdeo,[a] vt puta cū duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, Vtrique vestrum dare spōdeo. Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interroganti spondeat.[b] alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei [c] stipulandi esse.

¶ *Si duo promittant eidem eandem pecuniam, efficiuntur duo rei promittendi. Angelus.*

¶ Duo pluresve rei promittendi ita fiūt: Męui, decem aureos dare spondes? & Sei, eosdem decem aureos dare spondes? si respondeant singuli separatim, Spōdeo.[d]

¶ *Natura duorum reorum est, vt quilibet teneatur in solidum: sed vnius solutione & receptione tollitur obligatio vtriusque. Aretinus.*

¶ Ex huiusmodi obligationibus,[e] & stipulationibus, solidū singulis debetur: & promittentes singuli in solidum tenentur. In vtraque [f] tamē obligatione vna res vertitur: & vel alter[g] debitum accipiendo, vel alter[h] soluendo, omnium perimit obligationem, [i] & omnes liberat.[k]

¶ *Diuersitas temporis*

tractu vel obligatione quis debeat: qua de re disertè Alciat. in l. nominis de verborum significat.

a ¶ *Spondeo.* Hoc adiecto, vt sint duo rei in solidum, etiam iure veteri, vt ff eod. l. reos. §. fi. & §. cum in tabulis.

STL. ¶ Adde, vel si aliter constat contrahentes voluisse facere duos reos, quia erunt nihilominus, vt patet ex communi opinio. post Barto. in l. 2 ff. eod. in l. 3. 2 quæst.

Reorum debendi, vel credēdi cōstitutio, an per interuallū impediatur.

b ¶ *Spōdeat.* Ex internallo: puta si diuerterūt ad alios actus extraneos, vt ff. eod. l. duos. §. fin. aliàs si non est extraneus actus, contradiceret. dict. leg. ei, quod modo dixerat ibi, nam si prius, & quod dicitur, ff eo l. 3. Accurs.

STL. ¶ Dic, ꝙ magnū interuallum, nedū vitiat cōstitutionem duorum reorū, sed impedit respondentem obligari. leg. si ex duob. in princip. vbi Bart. ff. eodem. Hoc si intercedat inter interrogationem, & responsionem: secus si inter vnam obligationem perfectam, & aliam, & constat de voluntate. l. 3. in princip. ff. eod. secus in modico tempore non interueniēte actu extrinseco. Longum autem, aut breue spacium taxādum est arbitrio iudicis, vt not in l. continuus. ff. de verborum obligat.

c ¶ *Nec creduntur duo rei,* scilicet vt vna sit obligatio, & vnius rei, sed sunt creditores duo, & diuersarum rerum, vt infra eo. §. ex huiusmodi.

¶ Duo pluresve. ¶ *CASVS.* similiter non ponitur, quia text. exemplificat. Nota, qualiter constituantur duo, pluresve rei promittendi.]

STL. d ¶ *Spondeo.* Hoc acto, vt fiant duo rei, & in solidum, vt ff eo. l. reos. § fi.

STL. ¶ Ex huiusmodi. ¶ *CASVM.* figurare non expedit, cū regula clara sit. Statim enim qđ tenentur in solidum, vel habent obligatos in solidum plures reos debendi, sequitur, quod solutio, vel receptio vnius aliū liberat, vt infert Iurisconsul. in l. 2 ff. eodem. Notabilia declara sunt, quod duo rei debēr, vel eis debetur in solidū: & qđ solutio vel receptio vnius liberat omnes.]

e ¶ *Obligationibus.* Hoc refertur ad reos promittēdi: & quod sequitur, ex stipulationibus, ad reos stipulandi, vt probatur, infr. statim.

f ¶ *In vtraque,* idest vtriusq. obligatione: nam vna est quo ad vnum effectum, vt ff. eo. l. 3. in fi. sed plures sunt, qa plures tenētur, vt hic.

Obligatio eadē potest esse vna, et plures.

¶ Dic plures etiam, distinctè essentialiter. l. eandem, in fi. ff. eod.

g ¶ *Alter.* s. reorū stipulandi.

h ¶ *Alter.* s. reorum promittendi.

i ¶ *Perimit obligationem.* ille, qui accipit.

K ¶ *Liberat.* ille, qui soluit. Si milis lectio, seu implicatio verborum est ff. de arbi. l. si duo. Vel dic, quod quilibet istorum refertur ad vtrumque supradictum. Et possunt fieri in stipulatione duo rei, & in quolibet genere obligandi, vt ff. eo. l. eandem.

¶ Intellige, dummodo constet contrahentes id agere velle.

¶ Adde, quod duo rei in solidū obligati videntur inuicē fideiubere. & ideò si alter solidum soluat, potest actione mandati consequi dimidium solui ab altero correo. Bar. in l. reos, ff. eo. M. Ant. Natta cons. 658. vol. 3.

¶ Ex duobus. ¶ *CASVS.* Fuit dubitatum, an si ex pluribus, reis alter simpliciter, & purè, alter sub conditione, vel in diem promittat vitietur cōstitutio duorum reorum, & videbatur, ꝙ sic, quia clarum est imparitatē vitiare talem cōstitutionem. l. eādem. §. sed si quis, ff. eo. Item quia cum debeant in solidū vel eis debeatur, nō possunt pariter cōueniri, quia alterius nata erit obligatio, & actio,

alterius non. Contrarium tamen responde-tur, ratio autem est, quia disparitas est in qualitate, non in substantia. Itē à principio sperabatur, quod reducatur ad æqualitatē: quo casu talis imparitas non videtur quo ad leg. imparitas ab initio, & ideò cessat ratio dubitandi. No. summatium. Item, quòd dies, vel conditio alterius nō erit impedimento, quo minus ab alio petatur.]

a ¶ *Potest*. Sed nonne est hic imparitas, qd esse nō dbet, vt ff. eodem, l. eandem, §. sed si quis? Respōdeo secū- dum M. quòd ibi regulariter dicitur, fallit hic, & ff eo l. si ex duobus. §. fi. Alij vt P. dicunt, quod hic non est imparitas, cum adueniente, conditione, vel die ambo æqualiter tenenantur, sed adhuc medio tempore remanet imparitas. Quare dic, quod in quantitate debita, vel re quæ debetur, non potest esse imparitas, vt ibi, sed in alijs, potest, vt hic, & ff. eod. l. si ex duobus. §. fin.

Obligatio an possit imparitatē continere.

adiecti solutioni non facit cessare constitutionem duorum reorum. Aret.

¶ Ex † duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest:[a] nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus [b] ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

STL. ¶ Dic rationem, vt dixi in positione casus.

¶ Adde, quòd decisio huius text. non habet locum in pluribus fideiussoribus, quorum vnus purè, alius in diem, vel sub conditione acceptus sit, nam qui purè fideiussit, pendēte conditione non nisi pro virili conueniri potest, l. si plures, ff. de fideiuss.

b ¶ *Quo minus*. Sed adueniente conditione socium poterit conuenire mandati, secūdum quosdam, vel verius neg. gest. vt C. eo. l. 1. Patet ergo constitui posse purè duos reos debendi, & quemlibet in solidum cōueniri, vt C. eo. l. 1. Hodie contra, etiam si hoc actū est expressum; nisi altero absente, vel inope existente, vt in Authent. de duobus re. §. 1. & in authent. hoc ita, eo. titu. C. nisi renūnciatum fuerit illi constitutioni, vt C. de pact. l. pen. & fi. de mino. l. iudex.

Rei debendi in solidum non possunt cōueniri.

Intellige absentem qui abest à ciuitate, seu iurisdictione iudicis, sub qua facta est obligatio. Marsi. in rubr. de fideiuss. num 14.

¶ *De stipulatione seruorum*.

Continuatio. ¶ Supra titu. 1 & titu. præced. dictum est de stipulatione liberarum personarum: verum quia interdum serui stipulantur, ideò de his tractaturus intitulauit, de stipulatione seruorum.

Diuisio. Seruus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò, quod seruus stipulando acquirit domino, in cuiuscunq. persona stipulatio concipiatur. Secundò excipit à regula, quod factum non acquiritur. Tertiò si sint plures domini, pro dominicis portionibus acquiritur. Secunda ibi, Sed cum factum. Tertia ibi, Seruus communis.

¶ Seruus. ¶ CASVS. Dubitabatur, an seruus stipulari posset, & stipulando cui acquireret: & videtur quod non possit stipulari, cum stipulatio sit actus merus ciuilis, §. de constituta, infr. de actio. quorum solet esse incapax seruus, l. quod attinet. ff. de reg. iur. cuius contrarium dicitur, quia in ipsa stipulatio ne non consideratur, vt seruus, sed stipulatur ex persona domini. Tunc dubitabatur, quid in seruo hæreditario ante aditam: nam tunc nō potest sumere vires ex persona domini, qui non est & si dicatur hæreditas repræsentat defunctum: hoc est per fictionē, vnde non videtur, quod alia fictio possit superinduci, quod factum serui dicatur factū hæredis Sed contrarium respondetur ex ratione posita in text. quia hæreditas &c. Ne ratio duarum fictionum obst. quia non procedunt ex eodem fonte l. sub conditione ff. de solut. Not. seruum ex persona domini ius stipulandi habere, Item, quod hæreditas est persona imaginaria sustinēs vices defuncti. Item quod seruus hæreditarius acquirit stipulādo hæreditati. Item, quod quicquid hęreditati acquiritur, hæredi postea adeunti quæsitum est.]

SYL.

¶ De stipulatione seruorum.

¶ *Etiam seruus hereditarius potest stipulari, & acquirit hæredi futuro. Angelus.*

Seruus ex persona domini^c ius stipulandi habet.

¶ Sed & hæreditas in plerisque^d personę

c ¶ *Domini*. Qui dominus caput est serui, vt infra de noxa. §. omnis. ex sua enim persona nihil potest, vt ff de reg. iur. l. seruitutem, & l. quod attinet. nisi ex quo manumittitur: tunc enim incipit habere caput, vt ff. de capi. dimi. l. hodie.

Dominus est caput serui.

d ¶ *In plerisque*. Hoc propterea dicitur, quia hæreditati furtum fieri nō potest, nisi in tribus casibus, vt ff. de fur. l hęreditariç, & l. sequen. Item propter vsumfruct. qui seruo hęreditario promitti non potest, vt hęreditati quærantur, vt ff. eo. l. vsusfructus.

¶ Adde, quòd ratio est, quia persona ficta non est capax illius iuris, quod si prius defuncto quæsitum esset, morte extingueretur, vel quia vsusfructus non potest esse sine persona vera, aut ficta, certa tamen & permanente, & cōstante ex vitis, vt puta collegio, vel populo.

Hæreditati furtum fieri non pot nisi in tribus casibus.

* ¶ Adde, quod ratio illa est, quia hæreditas non sustinet personam defuncti in ijs, quæ

quæ facti sunt, quia quæ facti sūt, in hæreditarijs rebus non sunt, vt animaduertit glo. in d. l. vsusfructus, & Alcia. l. nihil. de verbo. signific.

a ¶ *Defuncti.* Non hæredis. vt hic, & supra de hæred. insti. §. seruus, & ff. de acquirē. rer. domi leg. hæreditas. Et quæ sit ratio, quare personam defuncti, & non hæredis sustinet, dic vt d. §. seruus.

b ¶ *Hæreditati.* Sic ff. de iniu. leg. 1. §. quoties autem.

vel facta mentione de nomine appellatiuo sed non proprio, vt su. de exhær. lib. § 1. Ac

¶ Absona est hæc expositio, quia verbum impersonaliter, excludit etiam appellatiui mentionem, vt declaratur in leg. proinde, ff. eo. tit.]

STL.

defuncti[a] vicē sustinet, ideoque, quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquirit hæreditati,[b] ac per hoc etiam hæredi postea facto acquiritur.

¶ *Seruus siue filiusfamilias à quocunq. stipuletur. & in cuiuscūque persona stipulationem concipiat, acquirit domino, & patri. Aret.*

¶ Siue† autem domino, siue sibi,[c] siue cōseruo suo, siue impersonaliter[d] seruus stipuletur, domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sūt, ex quibus causis acquirere[e] possunt.

¶ *Si seruus stipulatur ire agere licere, solus ipse, non etiam dominus eius ire potest. Aretinus.*

¶ Sed cum factum[f] in stipulatione continebitur, omnimodo[g] persona stipulantis continetur,[h] veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere[i] liceat, ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus[k] eius.

SYL. ¶ Siue autem domino.

¶ CASVS. non ponitur in manifesta regula & clara, quam quodāmodo exemplificat. Imp. hic. Not. quod quocumq. modo seruus stipulationem concipiat, domino acquirit. Item quod filij in potestate stipulando æquiparantur seruis. Item, quod valet argumentum de filio ad seruum & econuerso.]

† Sic ff. e. l. 1. in princ.

ADDITIO: Idem per omnia dici potest in monacho stipulante. Angel.

e ¶ *Acquirere.* Vt ex causa profectitia & aduentitia isto iure, quod dic vt sup. per quas perso. nob. acqui. §. 1.

SYL. ¶ Sed cum factum.

¶ CASVS. Fuit dubitatū quid in stipulatione meri facti, ē ex regula generali, supra eo. in princip. idem videbatur, cuius contrariū deciditur, quia cum facta sint naturalia, eorum est capax seruus, l. cū proponas, C. de hær. insti. Not. quod stipulatio meri facti explicandi à seruo non potest per alium explicari. Item quod stipulatio itineris & actus in seruo est merum factum.]

c ¶ *Siue sibi.* Nisi in casibus, vt cum factum est in stipulatione, quo casu domino nō acquiritur, vt inf. prox. §. & cum operas à liberto stipulatur, vt ff. eo. l. antepe (i)

SYL. ¶ Intellige de incertis & ratio ponitur in l. operæ in rerum. in 1. & vltimo respon. ff. de ope. liber. quicquid voluerit glo. in l. seruus patroni. eo. tit.]

¶ Et in alijs casibus quos no. ff. eod. l. 1. & l. seq.† Sed nūquid frater potest stipulari fratri suo in eadem potestate existenti? Dic quod sic, quia seruus conseruo suo stipulari potest vt hic, igitur frater fratri, argum. C. de diuersis rescript. l. 1. Item quia vox filij vox patris intelligitur, & vox serui vox domini intelligitur, vt inf. de inutil. stipul. §. ei verò qui. & §. post mortem.

† Quod sequitur non est Accursij.

ADDITIO. (i) Nec valet talis stipulatio, quia cū personæ cohæreat, de persona serui in dominum transire non potest. Item quia operas nemo nisi dominus stipulatur, valeret tamen si eas vel impersonaliter, vel domino stipularetur, vt per Ang. hic.

d ¶ *Impersonaliter.* Nullius facta mentione, id est, vel proprio nomine, vel appellatiuo

f ¶ *Sed cum factum.* Sed si stipulatur seruus sibi scribi librum, & sic factum, nōne acquirit domino? Respond. sic, & quod hic dicitur, sed cum factum &c. id est a seruo faciendu, & non ab alio, vel etiam à domino.

SYL. ¶ Adde tamen secus esse, si dominus ipse seruo stipuletur ire agere, quia inutilis est stipulatio, l. quod dicitur patrem ff. de verb. obli.

g ¶ *Omnimodo.* sic ff. de vsu & habi. l. plenum §. si vsus. Acc.

h ¶ *Continetur.* sic ff. de conditio. & demon. l. qui hæredi. Accur.

i ¶ *Ire agere.* hæc verba expone vt sup. de serui. in princ. & ff. de serui. rusti. præd. l. j. Et no. quia hic per verba loquitur, aliud si per nomen puta iter, tunc enim id domino acquiritur, vt ff. eo. l. si communis.

Stipulatur ire, & stipulari inter se differunt.

K ¶ *Non ēt dīs.* subaudi, prohiberi non dēt, quasi diceret, dēt prohiberi. Sed cōtra sup. per quas pers. no. acqui. §. non solum & in de ijs qui sunt sui vel alie. iu. § 1 Sed non est contra, quia & hic acquiritur dño commodum, nam ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

a ¶ Ser-

alterius non. Contrarium tamen respondetur, ratio autem est, quia disparitas est in qualitate, non in substantia. Itē à principio speratur, quod reducatur ad æqualitatē: quo casu talis imparitas non videtur quo ad leg. impatitas ab initio, & ideò cessat ratio dubitandi. No. summatium. Item, quòd dies, vel conditio alterius nō erit impedimento, quo minus ab alio petatur.]

adiecti solutioni non facit cessare constitutionem duorum reorum. Aret.

¶ Ex † duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest:[a] nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus [b] ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

Obligatio an possit īparitatē continere.

a ¶ *Potest*. Sed nonne est hic imparitas, qđ esse nō đbet, vt ff. eodem, l. eandem, §. sed si quis? Respōdeo secū dum M. quòd ibi regulariter dicitur, fallit hic, & ff eo l. si ex duobus. §. fi. Alij vt P. dicunt, quod hic non est imparitas, cum adueniente, conditione, vel die ambo æqualiter teneantur, sed adhuc medio tempore remanet imparitas. Quare dic, quod in quantitate debita, vel re quæ debetur, non potest esse imparitas, vt ibi, sed in alijs, potest, vt hic, & ff. eod. l. si ex duobus. §. fin.

SYL. ¶ Dic rationem, vt dixi in positione casus.

¶ Adde, quòd decisio huius text. non habet locum in pluribus fideiussoribus, quorum vnus purè, alius in diem, vel sub conditione acceptus sit, nam qui purè fideiussit, pendēte conditione non nisi pro virili conueniri potest, l. si plures, ff. de fideiuss.

Rei debendi in solidum non possunt conueniri.

b ¶ *Quo minus*. Sed adueniente conditione socium poterit conuenire mandati, secūdum quosdam, vel verius neg. gest. vt C. eo. l. 1. Patet ergo constitui posse purè duos reos debendi, & quemlibet in solidum cōueniri, vt C. eo. l. 1. Hodie contra, etiam si hoc actū est expressum; nisi altero absente, vel inope existente, vt in Authent. de duobus re. §. 1. & in authent. hoc ita, eo. titu. C. nisi renunciatum fuerit illi constitutioni, vt C. de pact. l. pen. & fi. de mino. l. iudex.

Intellige absentem qui abest à ciuitate, seu iurisdictione iudicis, sub qua facta est obligatio. Marsi. in rubr. de fideiuss. num. 14.

¶ *De stipulatione seruorum*.

Continuatio. ¶ Supra titu. 1. & titu. præced. dictum est de stipulatione liberarum personarum: verum quia interdum serui stipulantur, ideò de his tractatutus intitulauit, de stipulatione seruorum.

Diuisio. SEruus. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò, quod seruus stipulando acquirit domino, in cuiuscunq. persona stipulatio concipiatur. Secundò excipit à regula, quod factum non acquiritur. Tertiò, si sint plures domini, pro dominicis portionibus acquiritur. Secunda ibi. Sed cum factum. Tertia ibi, Seruus communis.

¶ *De stipulatione seruorum.*

¶ *Etiam seruus hereditarius potest stipulari, & acquirit hæredi futuro. Angelus.*

SEruus ex persona domini[c] ius stipulandi habet.

¶ Sed & hæreditas in plerisque[d] personę

¶ Seruus. ¶ *CASVS*. Dubitabatur, an seruus stipulari posset, & stipulando cui acquireret: & videtur quod non possit stipulari, cum stipulatio sit actus merus ciuilis. §. de constituta, instr. de actio. quorum solet esse incapax seruus, l. quod attinet. ff. de reg. iur. cuius contrarium dicitur, quia in ipsa stipulatione non consideratur, vt seruus, sed stipulatur ex persona domini. Tunc dubitabatur, quid in seruo hæreditario ante aditam: nam tunc nō potest sumere vires ex persona domini, qui non est & si dicatur hæreditas repræsentat defunctum: hoc est per fictionē, vnde non videtur, quod alia fictio possit superinduci, quod factum serui dicatur factū hæredis Sed contrarium respondetur ex ratione posita in text. quia hæreditas &c. Nec ratio duarum fictionum obst. quia non procedunt ex eodem fonte l. sub conditione ff. de solut. Not. seruum ex persona domini ius stipulandi habere. Item, quod hæreditas est persona imaginaria sustinēs vices defuncti. Item quod seruus hæreditarius acquirit stipulādo hæreditati. Item, quod quicquid hęreditati acquiritur, hæredi postea adeunti quæsitum est.] *SYL.*

Dominus est caput serui.

c ¶ *Domini*. Qui dominus caput est serui, vt infra de noxa. §. omnis. ex sua enim persona nihil potest, vt ff de reg. iur. l. seruitutem, & l. quod attinet. nisi ex quo manumittitur: tunc enim incipit habere caput, vt ff. de capi. dimi. l. hodie.

d ¶ *In plerisque*. Hoc propterea dicitur, quia hæreditati furtum fieri nō potest, nisi in tribus casibus, vt ff. de fur. l. hęreditarię, & l. sequen. Item propter vsumfruct. qui seruo hęreditario promitti non potest, vt hęreditati quærantur, vt ff. eo. l. vsusfructus.

Hæreditati furtum fieri non pōt nisi in tribus casibus.

¶ Adde, quòd ratio est, quia persona ficta non est capax illius iuris. quod si prius defuncto quæsitum esset, morte extingueretur, vel quia vsusfructus non potest esse sine persona vera, aut ficta, certa tamen & permanente, & cōstante ex viris, vt puta collegio, vel populo.

* ¶ Adde, quod ratio illa est, quia hæreditas non sustinet personam defuncti in ijs,

quæ facti sunt, quia quæ facti sũt, in hæreditarijs rebus non sunt. vt animaduertit glo. in d.l. vsusfructus, & Alcia.l. nihil. de verbo. signific.

a ¶ *Defuncti.* Non hæredis. vt hic, & supra de hæred. insti. §. seruus, & ff. de acquirẽ. rer. domi leg. hæreditas. Et quæ sit ratio, quare personam defuncti, & non hæredis sustinet, dic vt d. §. seruus.

b ¶ *Hæreditati.* Sic ff de in. lib. leg. 1. §. quoties autem.

vel facta mentione de nomine appellatiuo sed non proprio, vt su. de exhær. lib. § 1. Ac

SYL. ¶ Absona est hæc expositio, quia verbum impersonaliter, excludit etiam appellatiuã mentionem, vt declaratur in leg. proinde. ff. eo. tit.]

defuncti[a] vicẽ sustinet, ideoque, quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquirit hæreditati,[b] ac per hoc etiam hæredi postea facto acquiritur.

¶ *Seruus siue filiusfamilias à quocunq. stipuletur. & in cuiuscũque persona stipulationem concipiat, acquirit domino, & patri. Aret.*

¶ Siue † autem domino, siue sibi,[c] siue cõseruo suo, siue impersonaliter[d] seruus stipuletur, domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sũt, ex quibus causis acquirere[e] possunt.

¶ *Si seruus stipulatur ire agere licere, solus ipse, non etiam dominus eius ire potest. Aretinus.*

¶ Sed cum factum[f] in stipulatione continebitur, omnimodo[g] persona stipulantis continetur,[h] veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere[i] liceat, ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus[k] eius.

SYL. ¶ Siue autem domino.

¶ CASVS. non ponitur in manifesta regula & clara, quam quodãmodo exemplificat. Im. p. hic. Not. quod quocumq. modo seruus stipulationem concipiat, domino acquirit. Item quod filij in potestate stipulando æquiparantur seruis. Item, quod valet argumentum de filio ad seruum & econuerso.]

† *Sic ff. e. l. 1. in princ.*

c ¶ *Siue sibi.* Nisi in casibus, vt cum factum est in stipulatione, quo casu domino nõ acquiritur, vt inf. prox §. & cum operas à liberto stipulatur, vt ff. eo. l. antepe (1)

SYL. ¶ Intellige de incertis, & ratio ponitur in l. operæ in rerum. in 1. & vltimo respon. ff. de ope. liber quicquid voluerit glo. in l. seruus patroni. eo. tit.]

¶ Et in alijs casibus quos no. ff. eod. l. 1. & l. seq. † Sed nũquid frater potest stipulari fratri suo in eadem potestate existenti? Dic quod sic, quia seruus conseruo suo stipulari potest vt hic, igitur frater fratri. argum. C. de diuersis rescript. l. 1. Item quia vox filij vox patris intelligitur, & vox serui vox domini intelligitur, vt inf. de inutil. stipul. §. ei verò qui. & §. post mortem.

† *Quod sequitur non est Accursij.*

ADDITIO. (1) Nec valet talis stipulatio, quia cũ personæ cohæreat, de persona serui in dominum transire non potest. Item quia operas nemo nisi dominus stipulatur, valeret tamen si eas vel impersonaliter, vel domino stipularetur, vt per Ang. hic.

d ¶ *Impersonaliter,* Nullius facta mentione, id est, vel ꝓprio nomine, vel appellatiuo

ADDITIO: Idem per omnia dici potest in monacho stipulante. Angel.

e ¶ *Acquirere* Vt ex causa ꝓfectitia & aduentitia isto iure, quod dic vt sup. per quas perso. nob. acqui. §. 1.

SYL. ¶ Sed cum factum.

¶ CASVS. Fuit dubitatũ quid in stipulatione meri facti, & ex regula generali, supra eo. in princip. idem videbatur, cuius contrariũ deciditur, quia cum facta sint naturalia, eorum est capax seruus, l. cũ proponas, C. de hær. insti. Not. quod stipulatio meri facti explicandi à seruo non potest per alium explicari. Item quod stipulatio itineris & actus in seruo est merum factum.]

f ¶ *Sed cum factum.* Sed si stipulatur seruus sibi scribi librum, & sic factum, nõne acquirit domino? Respond. sic, & quod hic dicitur, sed cum factum &c. id est a seruo faciendu, & non ab alio, vel etiam à domino.

SYL. ¶ Adde tamen secus esse, si dominus ipse seruo stipuletur ire agere. quia inutilis est stipulatio. l. quod dicitur patreni ff. de verb. obli.

g ¶ *Omnimodo.* sic ff. de vsu & habi l. plenum §. si vsus. Acc.

h ¶ *Continetur.* sic ff. de conditio. & demon. l qui hæredi. Accur.

i ¶ *Ire agere.* hæc verba expone vt sup. de serui. in princ. & ff. de serui. rusti. præd. l. j. Et no. quia hic per verba loquitur, aliud si per nomen puta iter, tunc enim id domino acquiritur, vt ff. eo. l. si communis.

Stipulatur ire. & stipulari inter se differunt.

K ¶ *Non ẽt dñs.* subaudi, prohiberi non dẽt, quasi diceret, dẽt prohiberi. Sed cõtra sup. per quas per. l no. acqui. §. non solum & su. de ijs qui sunt sui vel alie. iu. § 1 Sed non est contra, quia & hic acquiritur dño commodum, nam ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

a ¶ Ser-

a ¶ *Seruus communis stipulando.* impersonaliter, vel sibi, vel dominis suis sub nomine appellatiuo, aliud si propria nomina expressit, nam tunc acquirit pro virili, nõ pro portione dominij. Sed quid si proprium nomẽ & appellatiuum? Respõ. si preponat proprium, pro virili, si appellatiuum preponat pro dominica, vt ff de stipu. seruo. l. si communis seruus ita. & ff. de statu lib. l. ita. §. 1. Accur.

SYL. ¶ Adde hęc vera esse in dubio, secus si cõstaret de intẽtione agentiũ. d. l. fi. communis seruus. quę probarĩ ex cõiecturis collectis ibi, & hic per doct.]

b ¶ *Nominatim.* Proprio nomine, vt su. de exhære. li-be. §. 1. vel appellatiuo, dum modo intelligatur de quo domino dicat, vt Cod. de liberis preteritis, leg. 2. & 3. ff. si certum pet. leg. certum. Accur.

¶ *Seruus communis acquirit dominis suis pro portione dominica, nisi iussu vnius, aut vni fuerit stipulatus. Aret.*

¶ Seruus communis stipulando, [a] vnicuique dominorum pro portione dominij acquirit, nisi iussu vnius eorum, aut nominatim [b] alicui eorum stipulatus est, [c] tunc enim soli ei acquiritur.

¶ *Seruus communis stipulando rem, quæ non potest vni ex dominis acquiri, acquirit in solidum alteri. Aret.*

¶ Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, † in solidum alteri acquiritur, veluti si res, quam dari stipulatus est vnius domini sit.[d]

c ¶ *Stipulatus est.* hoc disiunctim. i. diuisim exaudi. Sed quid si vnus iussit seruo. & ipse alteri stipulatus est nominatim? Distingue ex cuius re, vt si ex re iubẽtis, sibi quæratur, aliàs nominato. vt C. per quas pers. no. acq. l. si §. fin. & ff. eo. l. proinde. § fi. & l. seq. licet antiqui aliter distinguebant.

d ¶ *Quod seruus Vnius domini sit* Nam cum sua sit, amplius quæ rei ei non potest, vt su. d leg. §. sed si rem. & infr. de actio. §. sic itaque restat ergo, vt soli alteri quærat. Aliud si ex re vnius stipuletur. tunc omnibus quæritur. sed Communi diuidundo iudicio reddetur. id est, cum aget Communi diuidun. pro isto seruo, potest etiã deducere quod socius suus lucratus erat ex stipulatione facta ex rebus suis, & redditur illi, ex cuius re quæritur, vt ff. eo. l. si ex re §. 1.

¶ *De diuisione stipulationum.*

Continuatio. ¶ Supra dictum est de stipulationum materia, verum quia earũ multiplex est species, ideò subdit de diuisione stipulationum. Porcus.

Diuisio. STipulationum. ¶ Totus iste titulus diuiditur in duas partes principales. Primò ponit diuisionem stipulationis. Secundò illam per exẽpla declarat. Secunda ibi, Iudiciales.

¶ Stipulationum.

¶ CASVS. Non figuratur nisi literaliter in declaratione, definitione, & exemplificatione terminorũ, est enim textus per se clarus. Nota igitur diuisionẽ stipulationum, & earum species, & exẽpla.] † aliàs solidum. STL.

¶ *De diuisione stipulationum.*

¶ *Iudiciales stipulationes sunt, quæ à mero iudicis officio: Prætoriæ a Prætoris oriũtur, conuentionales à conuentione partium, communes quæ ab vtrisque. hoc dicit.*

STipulationũ [e] aliæ sũt iudiciales, [f] aliæ prætoriæ, [g] aliæ

e ¶ *Stipulationum.* simile per omnia, ff. de verb. obl. l. stipulationum. 2.

f ¶ *Iudiciales.* quando iudex cognoscit de aliqua causa, & pendente causa pricipali incidẽter facit interponere cautionem, & dicũtur iudiciales à iudice.

STL. * ¶ Alio modo declarat Alc. li. Parad 1. c. 1. qui eas stipulationes iudiciales dictas validis argumẽtis asseuerat, quæ nõ coram prætore, sed apud alios iudices expedirẽtur, tametsi ex edicto Prætoris descenderent.

g ¶ *Prætoria*, quando non aditur iudex alia de causa, sed pricipaliter, vt talis cautio interponatur, veluti damni infecti, & cautio legatorum præstandorum, [& talis est differentia inter ea, quæ dicta sunt.

STL. * ¶ Alciatus vero d. c. 1. eas ait prætorias esse, quæ solius Prætoris iurisdictioni relinquuntur, nec alterius iudicis narioni suppositæ sunt.]

¶ Sed cum hic ponatur prætoriæ, vt species opposita iudiciali, quare, ff. de prær. stip. l. j. in princ. ponitur vt genus, scilicet prætoria? Resp. ibi aliter accipitur iudicialis. s. à iudicio, hic à iudice, vt ff mand. l. Lucius.

STL. ¶ Dic quod fuit hæc gl. male collocata, quia ab illo ver. sed cum hic. vsque in fi gl. est Accur. & debet stare, inf. post gl. in ver. cõmunes. & circa d. l. contrariam dic, quod ibi nõ ponitur diuisio omnium stipulationum,

sed

cõuentionales,[a] aliç communes,[b] tam prætoriæ, quam iudiciales.

¶Iudiciales[c] funt dũtaxat,quç à mero iudicis officio proficifcuntur, veluti de dolo cautio,[d] vel de perfequendo feruo,[e] qui in fuga eft, reftituendove[f] pretio.

¶Prętorię[g] funt,quæ à mero[h] Prætoris officio proficifcũtur,veluti damni infecti[i] vel legatorum.[k] Pretorias autem ftipulationes fic exaudiri oportet,vt in ijs etiã contineantur ædilitię.[l] nam & hæ à iurifdictione Prœtoris veniunt.[m]

fed dumtaxat prætoriarũ, vnde illa eft fubdiuifio fecundi membri diuifionis hic pofitę. Iudicialiter ergo ibi ftrictè fumitur .f. ijs, quæ a prætore introductæ funt, vt iudicium fit ratum,id eft effectum fuum confequatur.

ADDITIO. Gloff.ifta non intellexit bene differentiam, fed melius dixit. infr. eodem in verbo, veniut. Chrift.

Cautio rẽ pupilli faluã fo:: eft cõis.

a ¶ *Conuentionales*, quæ ex conuentione partium fiunt, & de his certum eft, & planum.

Cautio rẽ ratã haberi: eft cõis.

b ¶ *Communes*. Veluti, rẽ pupilli faluam fore, quia pricipaliter poteft adiri iudex, vt interponatur cautio, cum pupillus habet tutorem, qui non fatifdedit rem pupilli faluam fore, & fic dicetur prætoria. poteft verò adiri iudex non principaliter vt cautio illa interponatur, fed ex alia caufa, veluti cum pupillus non habet tutorem, poteft petere coram iudice, & iudex,qui dat tutorem,ex officio fuo facit interponi cautionem, rem pupilli faluam fore, & ita dicitur iudicialis. Item quidam dicunt illam cautionem,rem ratam haberi,effe communem,quia quandoque interponitur à procuratore actoris,quandoque à procuratore rei,vt ff. de procurat. leg. Pomponius, §. fed & is qui. Vel alia ratione dicitur communis,veluti, cum procuratorio nomine quis alium conuenit, iudex ex officio fuo debet facere,vt cautio,rem ratam haberi, interponatur,& tunc eft iudicialis. Prætoria eft quando quis promifit mihi, quòd promitteret rem ratam haberi, modò volo, quod promittatur, & fic principaliter ob iftam ftipulationem vado ad prętorem, vt ipfa interponatur.

¶ Hæc gl. in antiquis codicibus Accurf. non reperitur,& eft additio quædam. *SYL.*

* Vtcunque tamen fit, adde fecundum Alc. loco fup. relato, communes ftipulationes effe, quæ tam apud Prætorem,quam coram alijs iudicibus expedirentur.

ADDITIO. Refiduum glof. quæ in alijs impreffionibus hic communiter ponitur, in fi. gl. huius. tit. habetur.

c¶ *Iudiciales*. f. ftipulationes.

d ¶ *De dolo cautio*. Vt fi ago, pignoratitia, caueas ne feruitutes dolo perdideris,vel rei ius aliquo læferis,vt ff. de pig. actio. l. creditor. item fi rei ven. agam. pro re. quã vfucepifti iam lite cõteftata, caues, ne dolo alienaueris,vel manumiferis feruum,vt ff. de rei vend. l. fi poft, fic & ff. mand. l. fi procuratorem. §. pen. & feq.

e ¶ *De perfequendo feruo*, vt fi metu mihi abftulifti feruum, quem poftea perdideris, caueas de eo perfequẽdo,vel eius pretio reftituendo, vt ff. quod metus cau. l. fi cũ exceptione, §. quòd fi homo. Item emptor, qui redhibet, & non habet feruum, quem reddere debet, quia aufugit, debet cauere de perfequendo feruum, & fi habere poterit, reftituat venditori,vt ff. de ædil. edic. leg. redhibere, §. fin. fic & ff. de cõdictio. caufa da. l. fi pecuniam, §. pen.

f ¶ *Ve*. pro vel.

g ¶ *Prætoriæ*. ftipulationes.

h ¶ *A mero*. i. puro, fic quod non iudicis officio. f. tali quali in fuperiori cafu, vt ftatim dicam. Accurf.

¶ Hanc glo. pro fing. allegat Ang. in l. vt ff. de verb. oblig.] *SYL.*

i ¶ *Damni infecti*. vt ff. de dam. infect. leg. prætor ait. §. in eum qui. Dicitur & alio refpectu prætoria illa, quæ ab initio exigitur, fiue fit prætoria inuentione, fiue ciuilis, fiue quocunque modo inuenta, ex eo .f. quòd prætor eam approbat, vt ff de verbor fignific. l. lege, & hoc fenfu comprehẽdit prætorias, & iudiciales, & communes, & omnes præter conuentionales, & ita accipitur, ff. de præt. ftip. l. 1. fic eft de adoptione, vt ff. de adopt. l. 2.

¶ Adde, quod in quantum gl. vult prętoriam ftipulationem duobus modis accipi, non bene fentit hic, & in l. 1. ff. de præto. ftipul. dic ergo eo modo fumi hic & in l. 1. fed folum diuerfificatur fignificatio iudicialis, quę hic accipitur, vt fpecies compar & coæqua prætoriæ, ibi vt fpecies fubiecta.] *SYL.*

k ¶ *Vel legatorum*. vt ff. vt lega. vel fideicom. no. ca. l. 1. §. 1. refp.

l ¶ *Ædilitia*. f. ftipulationes, vt fi animal tibi vendo, de vitijs eius cauere debeo, vt ff. de ædil. edi. l. itaque & l. fi venditor.

* ¶ Eiufmodi cautionis prifcam formulam in emendis ouibus tradit M. Varro. lib. 2. c. 1. de re ruft.]

m ¶ *Veniunt*. cum Ædiles erant ex Prætoribus, vt fup. de iu. na. §. proponebant.

* ¶ Errat Accur. putãs Ædiles fuiffe ex Prætoribus, le. 2. §. deinde cum placuiffet, ff. de orig. iur. fiquidem, vt in Commen. admonui in §. Prætorũ, fup. de iur. na. gen. & ciu. ideò dicitur

¶ Conuentionales sunt, quæ ex conuẽtione vtriusq. partis concipiuntur, hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris, sed ex conuentione contrahentiũ, quarum [a] totidem genera sunt, quot (pene [b] dixerim) rerũ contrahendarum. [c]

¶ Communes [d] sunt, veluti rem saluam fore pupillo, (nam & Prætor [e] iubet rem saluam fore pupillo caueri, & interdum iudex, [f] si aliter hæc res expediri non potest) [g] vel de rato [h] stipulatio.

dicitur ædilitias stipulationes à iurisdictione Prætoris proficisci, quia in colligendis Prætorum edictis, vt perpetuum edictũ constitueretur, atque ita illud ius, quod Prætorium vocamus, componeretur, recepta sunt etiam Ædiliũ curulium edicta, quippe, quę instar Prętoriorum edictorum proponi solerent.] Sed quæ erit intelligibilis differentia inter prętorias, & iudiciales, cum hoc titu. accipitur prętoria, vt iudicialis? Respondeo, quia prętoria à Prætore mortuo inducta est, sed iudicialis à Iurisconsultis alijs. Item in prætoria inuenies Iudicem ob hoc ipsum principaliter adiri, sed in iudiciali per consequentiam, vt patet ex supradictis exemplis. Item iudiciales vagę sunt per totum corpus iuris, sed prætoriæ, licet & ipsæ sint vagæ, comprehensæ tamen sunt simul in vno tit. vt ff. de præt. stip. l. 1. Item potes notare quartam differentiam, vt notatur, ff. de verb. oblig. l. 5. §. 2. Accur.

Stipulationes prætoriæ & iudiciales multipliciter differũt.

ADDITIO. Hanc differentiam Ioan. addit, dicens, quia prætoriæ sunt, quæ per solũ iudicem ordinarium interponuntur, † & iudiciales, quæ per quemlibet alium iudicem.

† Hanc quoque dãnat aliqui vt per Io. Fabr. hic, q̃a cautio q̃dam. infra. q̃uis sit prætoris per quẽlibet etiã minimum magistratum expediri potest, vt leg. 1. SYL. & l. 4. §. 1. ff. de dã. infec. Nisi forte dicas SYL. ibi speciale ꝓpter periculum moræ. An.

a ¶ *Quarum*. s. conuentionalium.

b ¶ *Pene*. Ideo dicit, pene, quia in quibusdam valet alius contractus, vt venditio in libero homine & similibus, vt ff. de contrahen. empt. l. & liberi, & infr. de contrahend. empt. §. fi. in quibusdam nõ valet stipulatio, vt infra tit. 1. i. respon. & §. 1.

c ¶ *Rerum contrahendarum*. scilicet esse genera id est quot possumus dicere esse genera contractuum, tot sunt genera stipulationum. id est vbicunque potest contrahi, ibi potest stipulatio interuenire, nam stipulatio propriè non est contractus, vt ff. de ver. signif. l. Labeo.

¶ Intellige largè, non propriè, vt declarant doct. in l. 5. ff. de verb. oblig.

d ¶ *Communis*. abnegatiuè lege. i. non prætoriæ tantum, vel iudiciales tantum, vel conuentionales tantum.

¶ Hoc non erat addendum ex ratione, infra dicenda super gl. fi.

¶ Sed partim ex vno partim ex altero naturam accipiunt. nam si non cauerit tutor pupillo, hoc ipsum pet. potest, & quo ad hoc habet naturam prætoriæ, si petitur tutor, & per cõsequens præstatur satisdatio, & in hoc habet naturam iudicialis, vt supra de satisd. tut. §. 1. Sed de hoc dic plenius, vt ff. de verb. oblig. l. 5. §. prætoriæ. vbi est hic titulus de verbo ad verbum. Item si petatur hæc satisdatio ab altero tutorum, vel curatorum, ex consequentia petitur, & non præcise, vnde & in hoc habet naturam iudicialis, vt ff. de administr. tut. l. 3. i. respon. & supr. de satisda. tut. vel cur. §. 1. & 2. vel dic communes alio modo. vt infr. eo. §. sed secundum hoc omnis prætoria potest esse communis.

ADDITIO. Dic, quod hęc gl. secuta fuit errorem suum quod illa appellatur cautio prætoria, propter quam interponendam iudex principaliter aditur, illa verò appellatur iudicialis, propter quam interponendam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur, quæ opi. fuit reprobata secundum Christoph.

e ¶ *Prætor*. scilicet mortuus, cuius verba non habemus, sed sententiam, vt supr. de satisd. tut. in princ. & §. 1.

f ¶ *Iudex*. s. viuus.

g ¶ *Non potest*. Quia sponte non vult satisdare ex præcepto mortui prætoris, vnde inuitus compellitur à iudice viuo. SYL.

¶ Non bene exponit, quia omnis prætoria esset communis, quod est falsum.]

h ¶ *De rato*. Hæc est communis alia causa, quam superior. Nam hæc est conuentionalis quandoque, vt si fiat extra iudicium ex conuentione, vt ff. rem rat. hab. leg. interdum.

¶ Hæc gl. falsa est, quia communis non dicitur respectu conuentionalium. sed prætoriarum & iudicialium, vt patet ex textu nostro.] SYL.

¶ Item iudicialis, quando interponitur à ꝓcuratore actoris, cum dubium est, an sit ꝓcurator, vt C. de procur. l. 1. & de satisdan. l. 1. alias non potest res expediri, cum non admittatur vt inf. de satisd. §. penul. Alij dicũt eam communem scilicet de rato, quia & a procuratore rei præstatur quandoque, non solum actoris, vt ff. de procu. l. non solum, §. si status, & §. est & alius casus, & §. vl. & l. Pomponius. §. 2. & l. si defunctum. §. vl. Accurs. Quando dicatur dubium de mandato, vide inf. de satisd §. sin autem in addi.

ADDITIO. Et hæc melior, quod ideò dicantur communes, quia partim per Prætores, vt in procuratore actoris, partim per Iurisconsul. vt in procuratore rei, fuerint inuentæ, vt hic, Cautio autem, quæ ex forma à statu-

Cautio à statuto inducta an sit ciuilis aut prętoria. à statuti Iducitur si sit factū à toto populo vel repręsentantibus ipsū, dicetur ciuilis, si verò ab episcopo, duce, vel marchione, dicetur prætoria. Ang.

¶ *De inutilibus stipulationibus.*

Continuatio. ¶ Supra in tit. de verb. obligationibus dixit in genere de stipulationibus interpositis ab vno, verum quia tam ex parte creditoris, quā ex parte debitoris aliquando plures personę interueniunt, & sūt duo rei, ideò subiecit titulū de duobus reis. Verum quia non tantū stipulatio interponitur à libero, sed etiam à seruo, ideò subiecit tit. de stipulatione seruorum. Verum quia stipulatio non est simplex, sed multiplex, ideò postea annectit titulum de diuisione stipulationum, vt sup. tit. proxim. Verum quia aliquando stipulatio est inutilis, & hoc potest contingere multis modis ideò ponit hic istum tit. de inutilibus stipulationibus. Arer.

¶ *De inutilibus stipulationibus.*

¶ *Omnia dominio nostro subiecta stipulari possumus quę verò per rerum naturam impossibile est haberi, non h. d.*

Omnis res, quæ dominio nostro subijcitur,[a] in stipulationem deduci potest, siue mobilis[b] sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura[c] non est, aut esse non potest dari stipulatus fuerit, veluti Stichum, qui mortuus sit, quē viuere credebat,[d] aut hippocentaurum,[e] q esse non possit, inutilis[f] erit stipulatio. †

Diuisio. Omnes res. ¶ Quoniam iste tit. est valde longus, & habet plurimos §. & vnusquisque habet materiam de per se, ideò nō diuidam, quia esset valde longa diuisio.

SYL. ¶ Omnis res. ¶ CASVS, non figuratur aliter quia ponitur regula, cuius ratio est, quod tit. de stipulationibus est prohibitorius certarum rerum. Ideò autem non valet stipulatio hominis mortui, aut hippocentauri, quia præstatio est impossibilis de natura, l. impossibilium, ff. de reg. iur. No. igitur, quod qualibet res stipulari potest, siue mobilis, siue immobilis. Item, quod stipulatio rei, q impossibile est esse in rerum natura realiter est inutilis, quamuis ipsa res sit imaginabilis intellectu.}

Dominium in quibusdā verb. habere non possumus. a ¶ *Subijcitur.* Id est subijci potest. Sunt enim quædam res, quæ non possunt esse in nostro dominio, vel quia nec sunt, nec fuerunt scilicet in rerum natura, vt inf. prox. §. vel si sunt, impossibile est de natura, vt in Sole, & Luna, & similibus, vt inf. eo. §. si impossibilis, vel de facto, vt aureum montem, vt ff. de sta. li. l. cum hætes, §. 1.

† esse in dominio nostro. ¶ Intellige secundum exemplum glo. quia text. in d. §. 1. non ponit impossibilitatem simpliciter, vt no. in l. Arethusa. in fin. ff. de stat. homi.}

¶ Vel hominum dispositione, vt res sacræ & religiosæ, & sanctæ, & publicæ, & in vsu publico existentes, & aliæ similes, vt liber homo ex sui natura, vt inf. proxi. §. & supra de rer. diui. l. resp. & §. nullius, & ff. de verb. oblig. l. inter stipulanrem, §. sacram. Acc.

b ¶ *Mobilis*. Cuius appellatione & per se mouentia, vt equi, cōtinentur, vt ff. de verb. sign. l. mouentium.

ADDITIO. Iura autem & actiones sub simplici bonorum: appellatione continētur, & sunt quędam species & per se, quę secundum rem, cui adijciuntur, mobilia vel immobilia esse iudicatur, secūdum Angelum.

c ¶ *In rerum natura.* i. a. ud aliquos homines sic sup de verb. oblig. §. conditiones. Accursius Florent.

† Facit l. si ita stipulatus fuero, & ver. obli.

d ¶ *Credebat.* Maximè subaudi, nam idem si sciret mortuum, nisi mora debitoris præcessisset mortem, vt ff. de consti. pecu. l. promissor Stichi. & ff. de verbor. obligatio. leg inter, stipulantem, §. Stichum, quæ est contra.

ADDITIO. Et tunc res ipsa & in stipulationem, & in petitionem, & in condemnationem deduci debet, in eius tamen ęstimatione fiet executio, leg. si seruum, §. effectus vbi glo. & doct. ff. de verb. obl. Ang.

e ¶ *Hippocentaurum.* Animal fortè natum ex æqua & tauro, quod nūquam fuit visum: Vnde Horatius Humano capiti ceruicem pictor equinam iungere si velit &c.

* ¶ Non posse esse hippocentauros, longè, lateque demonstrant Lucre. lib. 5. & Galen. lib. 3. de vsu partium, cuius sententiæ fuit & M. T. qui libro secundo, de natura Deorum sic inquit, Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimeram putat? licet Plinius libr. 7. aliter sensisse videatur.}

f ¶ *Inutilis*. Id est viriosa, quia est contrarius.

¶ Intellige ita vitiosam, vt ex ea nec naturalis, nec ciuilis oriatur obligatio. l. impossibilium, ff. de reg. iur.

¶ Idem iuris. ¶ CASVS. Quærebatur, an stipulari posset, quæ non erat in commercio, quam tamen contrahentes putarent esse & videbatur quod sic, haberet tamen stipulatio tacitam illam conditionem, si effecta esset res illa humani iuris, vel commercij hominum, argumen. l. si. ff. com. prædi. contrarium tamen respondetur, ex eo, quia talis expectatio, est viriosa & reprobata l. inter stipulantem, §. sacram. ff. eod. quia nunquam debet malus euentus esse in consideratione, d. §.

d.§.sacrā.No. quòd stipulatio rei sacræ, religiosæ publico vsui destinatæ, liberi hominis, rei, cuius stipulator sit incapax, vel rei suæ, nō valet à principio. Itē, quod talis stipulatio non suspenditur, vt tractu temporis cessante causa inualiditatis, recōualescat. Itē, quod stipul. valida ab initio, tractu tēporis fit inualida. si sine culpa aut facto promissoris superueniat vna ex causis stipulationem viciantibus. Item quod stipulatio ex causis prædictis inutilis est, etiam si contrahentes expressè. Velint differe illius effectum in casum cessantis impedimenti.

¶ *Stipulatio rei, quæ in dominio nostro non est, vel quæ est, sed postea desinit, licet possit effici in nostro cōmercio, non valet, siue pure, siue conditionaliter, fuit concepta. Aretinus.*

¶ Idem † iuris est,[a] si rem sacram,[b] aut religiosam,[c] quam humani iuris esse credebat, vel publicam rem, quæ vsibus[d] populi perpetuò exposita sit, vt forum,[e] vel theatrum,[f] vel liberum hominem, quem seruum esse credebat,[g] vel cuius commercium[h] non habuerit, vel rem suam[i] dari quis stipuletur. Nec

a ¶ *Idem iuris est.* s. vt sit inutilis.

b ¶ *Sacram.* Licet non valet stipulatio, vt hic, valet tamen venditio inter ignorantes, vt actio detur, vt inf. de contrahen. emptio. §. fi. & ff. de contrahen empt. l. liber l, & l sed Celsus. Sed quæ est ratio? Resp. quia in vēditione non est necesse † transferri dominiū, in stipulatione sic, vt ff. de contrahen. emp. & ven. l. si ita. §. fin. Et est similis ratio, quare quis potest rem alienam vendere, vt ff. de cōtrahen. emp. l. rem alienam, sed nō obligare, vt C. quæ res pig. obl. pos. l. qui filios, † q. a in pignore debet ius constitui creditori, qd sibi det hypothecariam actionem, in venditione sola traditio cum obligatione euictionis sufficit, vt ff. de pig. l. & quæ nondum, §. quod dicitur. & de actio. empti. l. ex empto. Accursius.

¶ Hæc glo. In princ non est vera simpliciter sed quando stipularet liberum hominem mihi dari, vel simpliciter, quia intelligitur dari, l. si lia distrahatur, §. 1. ff de contrahen. emp. sed si stipularet mihi tradi, valet stipulatio, si ignorem liberum, quia possideri potest ab ignorante, §. idem placet. iu. per quas perso. no. acquit. Item si stipularet ex causa onerosa, vel ex causa lucratiua, si promissor est in dolo, valet stipulatio quantum ad interesse euictionis secundum communem sententiam in l. liber homo. 2. ff. eo.

a * ¶ Quod ait Accur. rem alienam obligari non posse, recipit non paucas limitationes, quas tradit idem Accur. in l. 2. in gl. ver. difficilius, vbi etiam Bar. de pign. & post eos Negusi. in tract. de pign. 2. memb. 2. par. nu. 52. & pluribus seq.]

c ¶ *Religiosam.* Hæc verba, sacram, & religiosam, expone vt sup. de rer. diui. §. nullius. & §. religiosum.

ADDITIO. Dic hoc verum, quando res in totum est sacra, vel religiosa. Sin autem esset pro parte, an valeat stipulatio, emptio, vel alia dispositio, vide leg. hanc, & leg. in modicis, ff. de contrahen. empt. Ang.

d ¶ *Vsibus.* aliàs si non est in vsu publico potest alienari vt ff. de contrahen. empt leg sed Celsus. 1. resp. & l. pacta, § fi. sic ff. de via publ. l. viam. ¶ Dic, dum tamē eius comparatio non sit multum difficilis, leg. apud Iul. §. fin. ff. de leg. 1.

e ¶ *Forum.* s. vbi redditur ius, vt ff. de Iustit. & iur. l. pe. vel rerum venalium. sed forus est bursa. Accur.

ADDITIO. Item forus dicitur locus exercendarum litium, vt c. forus. ext. de verbo. sign. Itē calcatorium. i. locus vbi vua calcatur, quod pede calcantis feriatur. Dicuntur etiam fori tabulata nauium, ab eo quod incessus fuerant. Item spectacula, hoc est loca erecta, vt ex ijs spectetur. Item forus dicitur foramen illud, per quod remus immittitur, à forando. Vnde versus, Causatur, venditque forum, signatq. foramen. Alta fori loca sunt, datque carina foros. Host. dicit, quod forum in neutro genere ponitur pro territorio cuiusq. iudicis, intra quod potest in facinorosos homines animaduertere. Vnde tota diœcesis dicitur territorium episcopi 26 q. 7. c. omnes basilicæ.

f ¶ *Theatrum.* expone vt sup. de rer. diui. §. vniuersitatis. Accur.

g ¶ *Credebat* Idem si sciebat, vt inf prox. § & ff. de verb. obl. l. inter stipulātem, §. sacram, ibi casu enim, &c.

h ¶ *Commercium.* Generale nomen est ad omnes cōtractus. † Vnde dicitur aliquis habere commercium rei, quando per emptionem, vel alio modo potest eā habere. Quare Iudæus non habet cōmercium Christiani mancipij, vt C. ne christianum nam iud. &c Vnde si iudæus iudęo promittit tale mācipium non valet, vel christianus iudæo, vt hic. si autem christiano promittat iudæus, valet, vt ff. de verb. obl. l. multum interest & de leg. 1. l. apud Iulianum. §. fin.

i ¶ *Suam.* Nam cum sua sit, plus sua fieri non potest, vt sup. de leg. §. sed si rem, & inf. de actio. §. sic itaq; nisi ratione possessionis apud

ST L.

† Totus §. hic sumptus est ex l. inter stipulan. & § sacrā, ff. d verbor. obl.

Sacræ rei venditio valet inter ignorātes.

† similis gl. inf. de emp §. 1.

aliena res vēdi potest, sed non obligari.

† Nisi sit bonæ fidei possessor l. si ab eo. ff. de pig. Et ē ro, quia ille reputatur quasi dominus, vt infr. de actio. §. alia.

STL.

Forum.

Forus.

Cōmercium cōprehēdit oēs contractus.

† Adde gl. supra de l. § non solū. in ver. cōmercium.

Stipulatio rei suæ ai valeat

apud alium conſtitutæ, vt ff. de contrahen. empt.l.ſi in emptione, §.3. vel niſi ſub cõditione, dum tamẽ adueniente cõditione ſtipulatoris res eſſe deſierit, vt ff. de verborũ oblig l.ſi rem meam, & l. exiſtimo.

** ¶ Adde plures alias limitationes adhãc reg. quas tradit Soc.in tr.de reg.& fall.reg. 100.]

pendet à promiſſore cuius contrarium deciditur, quia ſtipulationes ſunt inuentæ, vt vnuſquiſque ſtipuletur,quod ſua intereſt,eo quia impoſſibile eſt alium cogere ad faciẽdum. Tu declara,quod ſicut illud,quod non eſt in cõmercio, in ſtipulatũ non deducitur, dato qđ poſſe cadere, ita factu alienum, quod in poteſtate noſtra non eſt, nõ poteſt deduci, quamuis eſſe poſſet, vel mea coactione, vel p̃cibus. Satis.n. eſt, quod factum tertij nõ eſt i poteſtate noſtra,tũc cũ ſtipulamur, quod bene ꝓbatur, q̃a hic, §. ſequitur ad præcedentẽ, in quo proprie continuat materia præcedens. Not. ꝙ ſtipulatio, per quam agitur, quod alius obligetur, nõ valet. Item,quod

in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in priuatam deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt,& commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res ſua ſtipulatoris deſinere eſſe poteſt,ſed protinus[a] inutilis eſt.†

¶ Item contra,[b] licet initio vtiliter res ĩ ſtipulatũ deducta ſit, ſi tamen poſtea in aliquam eorum cauſã,[c] de quib. ſupra dictũ eſt,ſine facto[d] ꝓmiſſoris deuenerit,extiguitur[e] ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit,Lucium Titium, cum ſeruus erit dare ſpondes? & ſimilia.[f] Quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem[g] deduci nullo modo poſſunt.

¶ *Factum alienum non poteſt in ſtipulationem deduci. Aretinus.*

¶† Si quis aliũ[h] daturũ, facturumve quid promiſerit,non obligabitur,[i] veluti ſi ſpõdeat, Titium quinq.

a ¶ *Protinus*, ideſt, ſtatim, quia pura ſtipulatio ſuſpẽdi non poteſt, vt ff. de ſtipu. ſeruo, l. vſuſfructus, ſecus in alijs actibus viuorum, vt ff. commu. præ. l. ſi.in ſi. Accur.

¶ Aduerte, q̃a nulla eſt differẽtia inter ſtipulationem,& cęteros cõtractus, quia etiã illi nõ poſſunt pẽdere ex euẽtu, cuius expectatio ſit illicita, l. ſi in emptione, §.omnium, ff. de contrah. empt. ſimiliter quando vitium eſt in ſubſtantia l. vſusfructus, de ſtip.ſeru. ſed quando non eſt defectus in ſubſtantia, ita poteſt pendere ſtipulatio ſicut alij contractus,quo ad acquiſitionem iuris realis, vt in d l. ſi & ibi Bart.

b ¶ *Item contra*, ideſt è cõtrario. nam,ſup.dixit quando ab initio res erat ſacra, vel ſimilis,ſed poſtea deſijt,nunc econtra, quando prius non ſacra,ſed poſtea ſit.

c ¶ *Eorum cauſam*, ideſt ſacra,vel religioſa, vel ſimilis,vt ſup.proxi.§.

d ¶ *Sine facto*. Quod eſt cum erat res aliena alias ſi ſua, ſemper ſuo facto factũ videtur, etiam ſi alienauerit poſt tempus ſtipulationis, idem & ſi erat aliena, dummodo poſt moram,vt ff.de verb.oblig.l ſi ſeruũ, §.1.2.

e ¶ *Extinguitur*. Arg contra,ſup de lega.§.ſi quis debitori. ver.quod ſi viuo.

f ¶ *Similia*. Puta rem ſacram,cum erit profana,& ſic de ſingulis,ſcilicet ſacra, vel religioſa,vt ſup.prox.§.

g ¶ *In obligationem*,ſcilicet iſtam,hoc eſt ſtipulationem.

¶ Si quis. ¶ *CASVS*. Quærebatur an ſtipulatio facti alieni valeret? & videbatur quod ſic,quia promittẽdo,quod alius faciet,videbatur ſaltem eo non faciẽte ſuccedere obligatio ad ĩtereſſe,& ſic virtualiter ſtipulatio promittens operam ſuam circa factum, aut dationem alterius obligatur.

h ¶ *Alium*, prorſus extraneum.

i ¶ *Non obligabitur*. Et eſt ratio, quia nemo alienum factum promittere poteſt, vt hic,& ff de verb.obl. l. ſtipulatio iſta.in pr. niſi pęna promittatur,vt inf eod.§.verſa vice. Niſi in caſibus, in quibus præſumit lex intereſſe ꝓmitti,niſi fiat, vt in cautione,iudicio ſiſti, vt ff.de verb.obli.l quoties quis.

* Dic hoc eſſe generale in quibuſcunq.prætorijs ſtipulationibus, d.l. quoties, quia in hic magis æquitas, quam ſubtilitas iuris attenditur.

** Adde,ꝙ nihilominus ꝓmiſſor facti alieni euitabit pęnam, ſi probauerit omnem diligentiam adhibuiſſe, vt factum promiſſum ſortiretur effectum, vt latiſſimè comprobat Tho.Ferra.in tract.caut.43

Itẽ in ſtipulatione iſta habere licere, vt ff de verb.obli.l.ſtipulatio iſta 1.reſpon.† Item in ſtipulatione de rato, vt ff.rem ra.hab.l.in ſtipulatione. Item in ſtipulationibus ædilitijs,vt ſanum eſſe ſeruum venditum, qui nõ furem,& ſimilia, vt ff de euict. l.ſi ita quis. Item in ſtipulatione,rem pupilli ſaluã fore, nam cum ſit prætoria, exigitur fideiuſſor,vt ff.de præt.ſtipu.l.prætoriæ Stipulatur ergo pupillus his verbis a fideiuſſore. Promittis rem

Stipulatio pura non ſuſpenditur, ſed bene alij actus.

† Cõcor. cum hoc tex.c.ad audientiã.iuncta gloſ. SI L. ſup ver. habere. circa me. extr. de ſponſ.

† Pro declaratione huius §. atque eius materia videndus eſt Pariſ.in conſ.109. cũ ſeq.li. 1. & Soci.in tr. de re. & fall. reg. 126.

† Et hoc reſp.ibi, q̃a p̃ceſſit cõtractus emptionis, de cuius natura tenetur ex facto suum et extraneorum, puta de euictione ſecũdũ Ang. ſed. Ioa. Fa. contra, q̃a ẽt tunc non niſi de facto ſuo, vel hæredis tenetur, niſi vel quanti intereſt, vel pœnã promiſerit.

rem meam saluam fore per tutorem? nam & his verbis ab eis stipulatur, vt ff. rem pup. sal. fo. l. 1. & l. cum pupillus. Præterea nonne quis semper promittit per se, & suos hæredes ea facta, quæ per alium possunt explicari, vt C. de contrah. stip. l. fin. licet contra sit, sino potest per aliū fieri, vt ff. ed l. cē tsimus §. sed quod, &c. de cad. tol l. j. §. ne aute m. ? Respond. non est alius hæres, quam testator, imò idē præsumitur, vt in Auth. de iureiu. à mo. præ. § 1. coll. 5.

aureos daturum. Qd si effecturum[a] se, vt Titius daret spopōderit, obligatur.

¶ *Alteri stipulari nemo potest, nisi ei, cuius potestati sit subiectus.*

¶ Si quis alij, quā ei, cuius iuri[b] subiectus sit, stipuletur, nihil agit[c]

ADDITIO. Adde alios casus, puta, quando promittit alium date, vel facere, ad quod promissor tenebatur. Item, quando iurauit, quia facit valere omni meliori modo quo potest, vt l. cum pater, §. filius, ff. de lega. 2. Angel.

a ¶ *Effecturum.* Tunc enim suum factum manifestè promittit. idem si dixit se curaturum, vt fiat, vt ff. si cer. pet l. si. §. si.

** ¶ Adde idem esse, si promissor facti alieni, spondeat dolum malum abesse, absuturumve esse, nam perinde erit, quasi spoponderit se curaturum, quod ille, cuius factum promisit, faciet, l. inter. de verb. oblig. alioquin stipulator deceptus remaneret. Alciat. l. hæc verba. de verb. sign.]

SYL. ¶ Si quis alij ¶ *CASVS.* Quærebatur, an sicut quis alienum factum stipulari non potest, ita nec alteri promittere, & videbatur falsè, quod hoc posset stipulari, vt alteri daretur, quia factum suum, quod promittitur, est in commercio sui promittentis, cuius tamen contrarium respōdetur ex eo, quod infra in §. alteri, dicitur, quod stipulationes, inuentę sunt, vt vnusquisque quærat sibi quod sua interest, quod nō est in stipulatione alteri facta, nisi adijciatur extraneus solutioni, quo casu obligatio fundata est in plena stipulatoris, & habet cōtra adiectū actionē mandati. No quod stipulatio alteri facta regulariter non valet, & nullā parit obligationem. Vide tamen ad intelligentiam huius text. Fortu. in l 1. in prin in 13. col. ff de pact. vbi notabiliter deci. rat. Itē quod ex stipulatione, in qua psona solutioni adijcitur, ius stipulatori tātum quæritur. Item quod adiecto soluere promissor potest etiam stipulatore inuito, & quòd tunc liberatur ipso iure. Item quod adiectus recipiens tenetur stipulatori mandati, aut neg. gest.

b ¶ *Iuri.* id est dominio, vt seruus domino, cui acqui it, vt supra per quas person. nobis acqui ri. §. item quod serui, alias item vobis. Itē reuerentia paterna, vt filius pat i, vt supra, per quas perso nob. acquiri §. 1.

¶ Item obedientia, vt monachus monasterio, cui quærit, & se & alia, vt in Auth. de mona. §. illud, collat 1. Idem dicas de seruo fructuario.

¶ Idem de vsuario. Idem de seruo bona fide possesso, & libero bona fide possesso, qui ex duabus causis quærunt, vt supra per quas personas nobis acquir. §. de his, & §. idem placet.

c ¶ *Nihil agit.* Et est ratio, quia inuentæ sunt &c. vt infra eodem, §. alteri, & ff. de verbor. oblig. leg. stipulatio ista, §. alteri. *Stipulatur alter alteri sexdecī casibus.*

Fallit tamen in casibus 16. In primis, si stipulantis interfit, vt quia sit tutor eius, cui stipulatur rem pupilli saluam fore. Secundò, quia procuratori stipulatur dominus. Tertiò, si stipuletur creditori, vt infra eodem §. sed & si vis, & ff. de verborum obligatio. l. stipulatio ista, §. si stipuler, & §. si quis insulam. Quartò fallit in omnibus prætorijs stipulationibus, vt ff. de prætor. stipulat leg. in omnibus, vt est damni infecti, vt ff. de damno infecto. l. damni, prima. §. fin. Item iudicatum solui, & similes, vt ff. de procurat. l. in causæ. §. fin.† Item fallit in procuratore præsentis, vt ff. de verbor. obligation. l. si procuratori, & ff. de procurator. l. quod procurator. † Item fallit in actore municipum, ex cuius pacto quæritur municipibus. Idem in curatore furiosi, & consimilium personarum, & tutoribus, vt ff. de const. pecu. l. enim qui. §. si actori. Item fallit in institore, nam sibi actio ex pacto instituti quæritur, vt ff. de insti. l. 1. in fin. & 12. *† Etiā si formentur verba ī persona domini, & è rō auctoritas iudicialis per q̄ interponuntur. sup. de diu. stip. cir. pric. Io Fab. † Nec refert ī cuius persona verba cōcipiantur. vt p Ioan. Fab. hic.*

¶ Item fallit in iudice, vel Notario, vel simili persona publica, ex quorū pactis, & stipulationibus alteri quæritur, vt ff. rem pupilli saluam fore. l. secunda & tertia & quarta, primo respon. & in Authent. de execu. & ijs, qui con §. primo, collat. septima, & in Authent de hæred. ab intesta. §. ex his. collat. 9. Item fallit in creditore, ex cuius pacto quæritur actio debitori, vt ff. de pigno actio. l. si cum venderet. 1. respon.

¶ Item fallit, si auus paciscatur dotem reddi nepti, quam etiam in potestate non habet, vt ff. solu. matrim. l. Caius Seius.

¶ Adde idem in omnibus pijs locis, secundum Bal. qui communiter approbatur in l. illud, in 1. col. C. de sacros. eccles.]

¶ Item fallit in procuratore vendentis, vt ff. de actio. empti l. Iulianus, §. si procurator: Item fallit in deponente, si paciscatur alij rem restitui.

¶ Item fallit in commodante faciente simile pactum, vt ff. depo si. l. publica, & Cod. ad exhibend. l. si res.

¶ Item fallit in donante simile pactum faciente in euentum alicuius conditionis, vt Cod. de donatio. quæ sub modo, lege quoties,

¶ *Poteſt extraneus ſolutionis eſſe adiectus, licet ſibi nõ quęratur obligatio. h. d. Aret.*

¶ Planè ſolutio etiã in extraneam perſonam cõferri poteſt, veluti ſiquis ita ſtipuletur, Mihi, aut Seio dare ſpondes? vt obligatio quidem ſtipulatori acquiratur, [a] ſolui tamen Seio, [b] etiam inuito eo, [c] rectè poſſit: vt liberatio ipſo iure contingat, [d] ſed ille [e] aduerſus Seium habeat mandati [f] actionem.

† Hoc operatur dominiũ rei, ꝙ eſt ĩ perſona illius, q̃ ſtipulatur. Ex quo colige ſtipulationẽ alteri factã ſuper re ſua valere, & tenere ſecundũ Chriſt.

ties. † Item fallit, ſi pater ſtipuletur filio, vel alij poſito ſub ſua poteſtate poſt mortẽ ſuã, ſcilicet patris, nã & filio quæritur, licet hæres non ſit. vt ff. de verb. oblig. l. quodcunq. §. ſi quis ita. ſi verò purè, & non poſt mortem, ipſi ſtipulanti quęritur, vt ff. de verborum oblig. l. dominus ſeruo. His enim caſibus ex pacto, vel ſtipulatione alterius alteri q̃ritur nõ aliàs, vt hic, & Cod. per quas perſonas nobis acquir. l. 1. cum enim ſint ſpeciales, non ſũt trahẽdi ad cõſequentiam, vt ff. de leg. & ſenatuſconſ. leg. quod verò. Sed M. dicebat hos caſus facere regulam, & ſi quis caſus eſſet contra, illud ſpeciale eſſe, & quod hic regulariter dicitur, & inf. eod. §. alteri, & Cod. per quas perſon. nobis acqui. l. 1. dicebat iure directo nõ valere, ſed vtiliter acquiri poſſe, & ſic ſecundum eum ſemper ex pacto alterius quæritur, quod falſum eſt, cum parum intereſſet, directò, vel vtiliter quære retur, vt ff. de neg. geſt. l. actio. Accurſ. Floren.

STL. ¶ Adde, quod hodie de iure canonico indiſtinctè alteri ſtipulamur vtiliter, gl. in c. quoties, 1. q. 7. quæ tamen communiter reprobatur, & ſic iſte text. etiam de iure canonico procedit in d. l. ſtipulatio iſta. §. alteri. vnde dic hoc verum, appoſito iuramento, per d. gl. quæ in hoc communiter approbatur.

*¶ Adde, quod hic, §. loquitur de ſtipulatione, & ſic de modo, quo ciuili iure acquiritur, & ita intelligendus eſt. nam alioqui, quod naturaliter acquiritur, per quemlibet, etiam non ſuppoſitum poteſtati noſtrę, volentibus nobis, acquirimus, l. ea quæ. ff. de acquir. rer. dom.

¶ Adde, ꝙ etiam amico ſtipulari poteſt glo. in l. ſi vnus, §. 1. ff. de pac. & alij mihi, quos citat Tiraquel. in l. ſi vnquam, ver, libertis. nu. 49. C. de reuoc. donat.

Solutio an poſſit fieri adiecto.

a ¶ *Planè. Acquiratur.* ſcilicet tantum.

b ¶ *Seio.* non tamen hæredi eius. vt ff. de verb. obli. l. cum quis. Itẽ hoc intellige ſtatu huius adiecti non mutato, aliàs contra, vt ff. de ſolu. l. cũ quis. Item hoc intellige ante litem conteſtatam à ſtipulante, aliàs cõtra, vt ff. de ſolu. l. ſi quis ſtipulatus fuerit 10. §. 1. Item licet ſolui poſſit adiecto, non tamen agere poteſt adiectus, vt ff. de conſtit. pec. l. ſed & ſi filiofam. in fi. & l. ſi verò.

c ¶ *Inuito eo.* Qui ſtipulatur.

d ¶ *Contingat.* Niſi in caſu, vt ff. de eo, quod cer. loc. l. 3. §. idem Iulianus. Sed ibi facta fuit ſolu, alibi, quam fieri debuit, vnde venit intereſſe, vt inf. de actio. §. loco, in quo nõ potuit domino præiudicare accipiendo ſortem adiectus, vt ff. de reg. iur. l. nõ debet alteri, licet & ipſe dominus poſſet, vt ff. de eo, quod cert. loc. l. centum, in fi. & l. ſi. in fi.

e ¶ *Ille,* ſcilicet ſtipulator.

Adiect⁹, cui ſoluitur, diuerſa actione tenetur.

f ¶ *Mandati.* Numquid adiectus mandati ſemper tenetur? M. dicit quòd ſic, vt hic, & ff. de verborũ obligat. l. Iulianus. §. fin. Nam ſemper tacitum mandatum, & ſi nõ expreſſum, interuenire dicebat, & in abſentia, & ſine nuncio, vel epiſtola, quod eſt contra. l. ff. de procurat. l. 1. §. 1. Quare dicemus, quod mandati agitur, ſi interceſſit mandatum, vt quia præſente adiecto fuit ſtipulatus, vt hic, & ff. de verbor. obligat. l. Iulianus, §. fi. & ff. mandati leg. qui fidem, aliàs agit nego. geſtorum. cum non ſit procurator, vt ff. de ſol. leg. vero procuratori, §. interdum, & infr. de obligatio. quæ ex quaſi contrac. in princip.

¶ Gloſ. hæc communiter approbatur, niſi adijciatur animo donandi. dicta l. Iulianus, §. finali. l. ſed & ſi quis in principio, ff. de vſufruct. STL.

¶ Quod ſi quis.

¶ *C A S V S.* Quæſitum fuit, an ſi mihi & Titio dari ſtipuler, valeat ſtipulatio. & videbatur non valere, quia cum ſit ſub vna & eadem verborum conceptione, & quo ad Titium non valeat, cum ſit alteri ſtipulatum, non videtur valere quo ad me, quia quod vnum eſt, non videtur ſcindi poſſe. deciditur tamen contrarium, quod Titio valet ea ratione, quia ſicut in ſtipulatione plurium rerum cenſentur tot ſtipulationes diuiſæ intellectu iuris, ita quãdo mihi & Titio promittuntur aliqua, eſt, acſi vnicuique noſtrum dimidia realiter, & diſtinctè promiſſa ſit, l. prima, § ſed ſi mihi, ff. eodem, vnde vtile non vitiatur per inutile, cum ſimus in diuiduis, & hinc eſt, quod non habet locum ius accreſcendi, quia realiter iuris intellectu cenſetur ſtipulatum pro dimidia vnicuique, Sed tunc fuit dubitatum, an hæc regula procederet paſſim etiam in patre ſtipulante filio. & rationem dubitandi faciebat regula, §. alteri. cuius contrariũ reſpondetur ratione appoſita in text. & q̃a non ceſſat ratio intereſſe ſtipulantis, de qua in dicto §. alteri, quia cum filius patri quærat, intereſt patris filio quæri, quia ſibi quęritur. STL.

¶ No. quod ſtipulatio rei diuiduę, in qua pſona copulatiuè adijcitur ſtipulatori, e vtilis

solum ex persona stipulatoris pro dimidia, pro alia est inutilis. Item, quod si dominus stipulatur seruo, vel pater filio, sibi quęrunt. Item, quod patris & filij eadem persona, & vox fingitur.]

rogationem & responsionem, hæ si discordent, facere videtur aliam & aliam stipulationem, & per consequens non conuenire, & non perficere stipulationem. Cuius tamen contrarium dicitur, Quando enim est diuersitas in qualitate, tunc quia illa qualitas ita qualificat & respicit totam stipulationem, sicut defectus formæ vitiat in totum, quia qui detrahit qualitati, detrahit stipulationi, sed diuersitas in quantitate non respicit totam, sed solũ partẽ ipsius. Nota quod diuersitas quãtitatis vitiat eatenus, quatenus est diuersitas, sed diuersitas in qualitate inter interrogationẽ & responsionẽ reddit stipulationem in totum inutilem, itẽ, quod absoluta, & simplex responsio in dubio non intelligitur discordare ab interrogatione, sed in ea censentur repetitæ virtualiter omnes qualitates interrogationis.]

a ¶ *Valet*, scilicet ex parte dimidia, vt subijcit, vt ff. de eo quod cert. lo. l. 2. §. si quis, Et collige quòd non vitiatur vtile p inutile. sic ff. de verb. obl. l. 1. §. Sed & si mihi. Arg. contra, ff. de arb. l. parui. aliàs, Pædius, §. 1. Et dic vt ibi.

Vtile p inutile non vitiatur.

SYL. ¶ Dic hoc verũ in diuiduis, secus in indiuiduis, vt per Doc. in d. §. sed & si mihi.

b ¶ *Non plus qua dimidia*, vt ff. de verborum obl. l. si mihi. Sed contra, ff. de contrahen. empt. l. fundi. Sed dic, vt ibi.

SYL. ¶ Dic, q secũda sol. gl. ind. l. si mihi, communiter approbatur.

c ¶ *Acquiris*. Sic ff. de verb. oblig. l. dominus seruo, & C de contrahen. & commit. stipu. l. 2. & ff. de pac. l. & hæredi. §. nos autem.

¶ *Si quis sibi, & alteri copulatiuè stipulatur, dimidia tantum stipulatori debetur.*

¶ Quod si quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est, valet[a] quidem stipulatio, sed vtrum totũ debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est, an verò pars dimidia, dubitatum est, sed placuit, non plus, quam dimidiam[b] partem ei acquiri.

¶ *Si pater stipulatur filio, acquiritur sibi. h. d. Aret.*

¶ Ei verò, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris,[c] quia vox tua, tanquam filij † sit,[d] sicuti & filij vox tãquam tua intelligitur in ijs rebus, quæ tibi acquiri possunt.[e]

¶ *Diuersitas in quantitate inter interrogationem, & responsionem vitiat stipulationem, quatenus est discordia, seu diuersitas in qualitate vitiat in totum, & responsio simplex intelligitur qualis præcessit interrogatio. h. d. Aret.*

¶ Præterea inutilis est[f] stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat,[g] veluti si quis

d ¶ *Filij sit*. Cum vna persona censeatur pater & filius, vt C. de impu. & ali. sub. l. fin. sic & in seruo & domino est eadẽ vox, vt intra eo. §. post mortem.

SYL. ¶ Adde, quod filius non censetur eadem persona cum patre in præiudicium ipsius patris, vt tradit Dec. in l. cum scimus, C. de agr. & cen. vbi dicitur, filiũ quodammodo patrem esse corporis paterni, & quo loco pater est, ibidem & filium esse censeri.

e ¶ *Acquiri possunt*. Vt profectitio peculio, & aduentitio quo ad vsumfructum, vt sup. per quas perso. no. acq. §. 1. Accur

SYL. ¶ Pro pleniore, & clariore intelligentia huius loci vide l. quod dicitur per patrem, ff. de verb. oblig.]

¶ Præterea. ¶ C A S V S. Quæsitum fuit, an diuersitas quantitatis, vel qualitatis stipulationem vitiaret, & videbatur patiret vitiare, quia cũ stipulatio pro forma habeat inter-

† Quia pater & filius cẽsetur v-na pso-na, & cõuergi. in c. si p ro. ibi, & pater & fili9 ext. de test. & ca. tua nobis in gl. super ver. intro cir. med. ext. d. de simu.

f ¶ *Inutilis est*, interdum in totum, interdum pro parte.

g ¶ *Non respondeat*. Scilicet congruè, diligenter tamen attẽdo, quod vbicũque est diuersitas, si in continenti placet diuersitas stipulatori valet stipulatio, vt ff. de verb. oblig. l. 1. §. cum adijcitur. Si autem non placeat, † aut est in qualitate, aut in quantitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo valet, vt hic. ibi, aut si ille, & c. & ff. eo. l. 1. §. cũ adijcitur, & §. si quis simpliciter. Si verò in quantitate, in eo, quo d consonat, valet, ne detrahat, siue adijciat, † vt ff. de verb. obl. l. 1. §. si stipulanti, quæ est contra in alio nõ, vt hic, ibi, veluti, & c. Si autẽ in specie, aut mittitur vna species pro altera, & tũc nõ valet, vt inf. eo §. si de altera, & tunc nõ valet, vt if. eo. §. si de alia, aut alia adiecta, & ita copulatiuè, & tũc non valet in alia, nõ in adiecta, vt ff. de verb. obl. l. 1. §. sed si. Si autẽ plures res stipuletur, tũc aut copulatiuè fuit facta

† Subandi nec expressè displiceat, qa tunc non esset locus d. §. cu adycitur, nec huic materia, Loã. Fab.

† Aliq esset aliastipulationẽ nõ valerẽ nisi sub toto, vel nisi validitas stipulationis no careret stipulantis, vt leg. si decẽ, ff. loca. & hac vera, quãdo stipulatio, & responsio est de toto, & par te numerabili. Aliàs si de toto integrali, & par te ppria, vel impropria, dic, vt p Io. Fab. & Ang. hic.

sta interrogatio, & valet in eo, quod respõsum est, aut disiunctiuè, vt, Illam, aut illam promittis? quo casu valet, siue ad vtrumque siue simpliciter respondeat, & in vtraque. Si verò in vna, non valet etiam in ea, licet in summis non videtur alternatiua, si respondeatur ad vnam tantum, vt ff. de verborum obliga. l. 1. §. si quis, & leg. inter stipulantem. § si stipulante. Accur.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis, secũdum Ioã. Fab. quia in specie bus talis respõsio facit diuersitatem in qualitate, quia in qualibet sub conditione interrogasse videtur. Sed in alternatiua sũmatum minor est in obligatione. l. si ita stipulatus fuero decẽ, aut 5. ff. eodem, ideò & ea interrogatum, & respõsum esse videtur.

decẽ aureos à te dari stipuletur, tu quinq. promittas, vel cõtra, aut si ille purè stipuletur, tu sub cõditione promittas, vel cõtra, si modò, scilicet, id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respõdeas, Praesenti die spõdeo. Nã si hoc solum respondeas, Promitto. breuiter videris in eandem diem, vel conditionem spopõdisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quę stipulator expresserit. [a]

¶ *Inter dominum, & seruum, patrem, & filium, non contrahitur stipulatio. h. d. Aret.*

¶ Item inutilis [b] est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur [c]. Sed seruus quidem non solum domino suo obligari non potest, [d] sed ne quidem vlli alij. Filij verò familias alijs obligari possunt. [e] †

¶ *Mutus, & surdus omninò non possunt stipulationem contrahere. h. d. Aret.*

¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est, quod & in surdo receptum est, quia & is qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit verba stipulantis audire debet. Vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed de eo, q omninò non audit.

¶ *Furiosus neque stipulari, neque aliter contrahere potest. Aretinus.*

a ¶ *Expresserit.* Quae enim in praefationibus dicuntur, in cõtractibus repetita credũtur, vt ff. de verbo. oblig. l. Titia. § idem respondit.

SYL. ¶ Item inutilis.

CASVS. non figuratur in tam nota regula, cuius ratio est inutilitas. frustra enim fieret in casibus stipulatio, in quibus eidẽ quaereretur, & effectualiter idẽ esset stipulator, & promissor. Nota, quod inter patrem, & filium stipulatio non contrah'tur.

Obligatio naturalis inter patrem, & filiũ potest consistere.

¶ Item, quod inter dominum, & seruum obligatio ciuilis contrahi non potest.

¶ Item, quod seruus nemini potest ciuiliter obligari.

¶ Item, quod filius familias excepto patre potest alijs ciuiliter obligari, & naturaliter.]

b ¶ *Item inutilis*, Quantum ad ciuile vinculum, sed naturale contrahitur, vt ff. de cõdictio. indeb. l. si id quod & l frater a fratre, § primò, vnde fideiussor accedit, vt intra de fideiussoribus in principio. Et hæc vera sunt, nisi in castrensi peculio, vel quasi, nam tunc est loco patris familias. vt ff. ad Macedo. leg. 2 & ff. de collibonorum. leg. 1 §. nec castrẽ. tunc enim, & cum patre obligatur, & agitur cũ effectu, vt ff. de iudic. l. lis nul la. ¶ Intellige pe tita venia l. adoptiuum, in princip. ff. de in ius voc.]

† *dũmodo non sint impuberes, SYL. alias secus, §. pupillis ver. vlt. infr. eo.*

c ¶ *Stipuletur.* C de pact. cõ. leg. pactum dotale. contra Solu. maximè, ibi positum abundat. sic C. de testa. ma. l. fi. §. 1. Accursius.

d ¶ *Obligari non potest.* scilicet ciuiliter. Accur.

e ¶ *Obligari possunt.* ex omni causa, vt ff. de iudic. leg. tam ex contractibus, & conueniri in solidum durante patria potestate, auctoritate tamẽ patris interueniente, ad quod pater compellitur officio iudicis, vt C. de bon. quę lib. leg. cum non solum, § 1. (i) & postea nisi in sex casibus, qui sunt, ff quod cum eo. l. 2. Excipe duos casus, vt in mutua pecunia, ex qua non tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani neque pater, vt Cod ne filius pro patre lege prima.

¶ Item in voto, vel Deo, vel reipub. facto, vt ff. de polli. l. si quis rem, § voto. Nam licet alias scilicet ex contractu, vel ijs conuentatur à prælato maiore loci illius, hic tamen non conuenitur, vt C. de episcop & cleric. l. nulli. & in Authentic. de eccl. titul. §. si quis collat. 9.

SYL. ¶ Dic secundum doctor. hic, non procedere in voto religionis. l. Deo nobis, §. hoc etiam, C. de episcop. & cleric. & in matrimonio de iure canoni. quod attenditur, capi. de coniu. seruo.]

in positione casus, quæ in §. nostro exquirēda non est, cum in eo affiguetur, prærerquā in vlt. resp. cuius ratio ponitur in glos. Not. pupillum obligari sine auctoritate tutoris nō posse. Item, quòd qui excessit infantiā, alium sibi obligare potest sine tutore, sec⁹ in infante. Itē, ꝙ infans ęqui parat furioso. Item, ꝙ quamuis hoc verum sit in multis, tamen quo ad obligādum sib alium ęquiparatur proximo pubertati. Item, ꝙ patria ptās nō est potens ad filium impuberē obligandum.]

ADDITIO. (1) Scilicet capitis pignoribus. Et si nullo modo velit cō sentire, si fili⁹ agat, & pater sit præsens, repellitur à iudicio, secus si pater sit absens longa absentia, vel filius conueniatur. Angel.

¶ Mutum.

SYL. ¶ *CASVS*. positio non est necessaria, quia regula clara est, & eius ratio apertè assignatur in text. Not. mutum & surdum omninò stipulationem contrahere non posse, ita quod de forma stipulationis est, quòd audiatur sonus verborum à contrahentibus.

¶ Furiosus nllum negotium [a] gerere potest,[b] quia non intelligit, quod agit.

¶ *Pupillus maior infante potest alium sibi obligare, etiam sine tutoris auctoritate, sed ipse alij non obligatur, nisi sit proximus pubertati, & tutoris auctoritas interueniat. Filij verò familias in ætate pupillari non obligantur etiam cum consensu patris. A. et.*

¶ † Pupillus [c] omne negotium† rectè gerit, ita tamen, vt vbi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor, veluti si ipse obligetur. [d] Nam aliū sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate [e] potest. Sed quod diximus de pupillis, vtiq. de ijs verum est, qui iam habent aliquem intellectum. Nā infans, [f] & qui infantiæ proximus [g] est, non multum [h] à furioso

† *Ad istū tit. vide Crotum in l. 1. col. fi. n 36. ff. de ver. obl. & ibi Socin. col. pen. ad fi.*

* *Præter testamentum, vt sup. qui non est permissa testa. §. præterea,*

c ¶ *Pupillus*. s. pubertati ꝓximus, vt sequitur, & est ratio q͞a intellectū habet, vt ff. de regu. iur. in l. in negotijs.

* * Adde pulchrum text. in l. pupillum, eo. tit. vbi habetur, pupillum proximum pubertati capacem esse & furandi, & iniuriæ faciendæ]

d ¶ *Obligetur*. s. alij.

* ¶ Nam l. Prætoria minorem anni 25. stipulari vetabat, vt scribit Sue. li 4. Prætorum apud Priscianū Gram. li. 8. quo in loco Priscianus ait, ver. stipulari à Sue: passiuè, ꝓlatū i. interrogari, an alteri stipulāti ꝓmittat. Idē significat Labrax leno apud Plau. ī Rudēte.

** Adde, ꝙ ēt impuberis obligatio admittit sine tutore, qn̄ ex ea sequit̄ vtilis liberatio gl. l. 2. de accept. q̄ extollunt Soc. in l. condō ..ib. pupillus de cond. & dem. & Ias in l. cōtra. ff de pac. alibi sæpe & Ale. in l. mutuū de acq. hęr.]

e ¶ *Auctoritate*. sic sup. de auct. tu. in princ. fic. ff. de pac l. contra iuris ciuilis.

f ¶ *Infans*. i. vsque ad 7. annos, vt C. de iure delib. l. si infanti. i. resp.

g ¶ *Infantiæ proximus*. i. vsq; ad 10. an. & dimidiū, & nō ꝓx. respicit, infra sed cū dico pubertati proximum, a 10 an & dimidio, sup. intellige. nā sic in masculis det fieri dimidiatio in fœminis ī 9. & dimidio, vt sup. qui ex cau. .. non li §. fi. & sup. qui, mo, tute. fi. i. rñ.

*¶ Limita hoc procedere in ciuilib. nō in criminalib. in q͞b. q͞s q̄ nō dr̄ ꝓximus pubertati, nisi qn̄ est ꝓpe ꝑ sex menses, Ias in Auth. sacra puberū n. 15. C si aduer. vē. & in l. ꝓpe tādum, §. ..in 2. 10. Co. de iud. vbi ēt militat aliud esse, quando malitia suppleret ętatem.

b ¶ Non multum. Nam distat aliquantulum, vt *Proximus puberta.*

*¶ Item, quod qui tardè audit, vel loquitur non per hoc prohibetur contrahere.

¶ Item, quod furiosus nullum contractum aut negotium, in quo requiratur consensus, gerere potest.]

* ¶ Concor. huic §. text. in l. 1. in princip. de verb. oblig. & l. 1. §. vlt. de act. & oblig.

a ¶ *Furiosus*. Nullum negotium, scilicet obligatorium. Idem est in prodigo, cui bonis interdictum est, vt ff. eod. l is cui, quia furioso similis est, vt ff. de cu. fu. lo. l. 1. i. respō. & ff. de reg. iur. l. furiosi, idem in mēte capto, vt sup. de cura. § 1.

SYL. ¶ Hoc verum quo ad obligandum prodigum alteri, secus econtra, d. l is cui.

* Sed pro ampliore declaratione istius. §. & materiæ vide Dec. in l. in negotij. ff. de reg. iur. quæ est lex consimilis sententiæ.

ADDITIO. Idem in fatuo. Et intellige de ijs, qui omninò, nihil rationis sapiunt, aliàs secus, secundum Angel. Item intellige gloss. de prodigo, vel mente capto, cui bonis interdictum sit, alioquin obligarentur, secūdum Bald.]

b ¶ *Potest*. s. ciuiliter.

¶ Pupillus.

SYL. ¶ *CASVS*. Hi, qui enumerantur in quibus stipulatio inutilis est, tales sunt vt potius regulæ quædam in hac materia dici possunt, vt sola eorum ratio perquirēda sit

rioso distãt, quia huiusmodi ętatis pupilli nullum habent intellectũ. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorũ benignior [a] iuris interpretatio facta est, vt idẽ iuris habeãt, [b] quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, [c] ne auctore quidem patre [d] obligatur.

¶ Conditio impossibilis vitiat stipulationem, conditio verò necessaria facit eam haberi pro pura. Ar.

¶ Si impossibilis cõditio obligationibus [e] adijciatur, nihil valet stipulatio. † Impossibilis autem cõditio habetur, cui natura [f] impedimento est, quo minus existat, veluti si quis ita dixerit. Si digito cœlum attigero, dare spondes? At si ita stipuletur, Si digito cęlũ non attigero, dare spondes? purè [g] facta obligatio intelligitur, ideoque statim [h] peti potest.

Hæreditas trãsmittitur per infantem, sed non per furiosum. Stipulatur quãdoq. infans, non aũt furiosus.

vt in hæreditate quam transmittit infans, vt C. de iu. deli. l. si infanti. §. 1. secus in furioso, vt C. de cur. fur. l. fin. §. sin autem, & hoc sẽn Azo. Sed certè sic posset dixisse quia vnus paruus, alter magnus, alter continuum tempus, alter habet interualla dilucida. Dic ergo distant in stipulando in hoc, quia infans sine intellectu interdum stipulatur, sed furiosus nunquam, vt ff. rem pup. sal. fore. leg. seruum pupilli.

SYL. ¶ Cõiter tñ tenetur, quod ille text. loquatur in maiore Infante.

¶ Itẽ dicit non multum, propter proximũ infantiæ, qui intellectũ habet, & ideò corrigitur statim, quod hic dicitur, ibi, sed in proximis.

a ¶ *Benignior.* quam supra dictum est.

b ¶ *Idem iuris habeant.* vt alios sibi obligent, alijs verò nõ obligentur sine tutore, vt sup. proxim. §.

c ¶ *Impubes.* Aliud si pubes, nam obligatur, ac si esset sui iuris. vt ff eod. l. Fu. § 1. nisi in duobus casibus, vt sup eodem. § item inutil's. diximus.

Filius impubes etiã cũ auctoritate patris non potest obligari.

d ¶ *Patre.* Sed quæ est ratio de hoc ad pupillum, cum tutore auctore obligetur? Respon. quidam, ꝙ ob hoc ipsum datur tutor, sed patria ptãs est ad co[er]cẽdum. & est pro eis, C. de bo. quæ lib. l. si §. fin au[t]ẽ Vel dic, quod tutorem habet obligatum, si male auctoratur, patrem non vt C de bon. quæ libe. l. cum oportet, §. sub hac tamen, vers. nõ autem hypothecam. Accurs.

ADDITIO. Hoc verum, quando de pupillo merè obligando tractatur, secus si de mera vtilitate, quia potest etiam sine patre. Si verò potest esse vtilitas & damnum: puta qñ vsusfructus vel aliquid patri quęri potest, quo casu de iure nouo pater legitimã administrationem habet, sufficit ipsius auctoritas non in alijs, v[t] l si infanti. C de iu. d[e]li.

* ¶ De ratione adducta ab Accurs. vide Bar. in l. vlt. §. 1. ff de verb. o[b]l. vbi similis text.

¶ Si impossibilis. ¶ *CASVS.* Fuit dubitatum, an conditio in possibilis vitiaret, & vẽ ꝙ non, §. pen s[u]p. de hær insti. valet. n. a tg ꝺ contractibus ad vltimas voluntates, & ecõuerso, cuius contrarium deciditur, tõ est, q̃ a talis adiectio impossibilitatis remouet mẽtem disponẽtis ab actu, quia ille, qui adijcit conditionẽ impossibilem, nõ videtur habere animum obligandi, nec alter stipulandi, vnde contractus tanquam euacuatus cõsensu partium est nullus ad illud, quod dixi de vltimis voluntatibus, sñr in gl. No. stipulationem cõcerta sub impossibili cõditione inutilem esse, sub necessaria verò putam esse. Itẽ, quòd ea, quæ per rerum naturam existere non possũt, dicuntur impossibilia.

† Quia impossibilium nulla est obligatio, vt hic, & in c. ad audien. iũcta gl. in per verb. haberi. post pric. ex. de spon. & ma. Et facit c. vlt. cum

e ¶ *Obligationibus.* quibuscunque, vt hic, & ff. de actio. & obl. l. nõ solum (a) Secus in vltimis voluntatibus, q[uia] tunc pro non apposita habetur, vt supr. de hære. insti. §. im possibilis.

SYL. *gl. super ver. impossibilis ex. de cod. apposi.*

¶ Dic v[t] per Bar. in l. 1. ff. de con[d]. in sti.

SYL. *ADDITIO.* (a) Et dum gl. ibi soluit contrarium d. l. si mil rẽ, C. de cõd. c. ob cau. est contraria huic gl. stat tñ est verior. Nec ob. cõtra q[uia] cõcor. cũ h[ic] & ibi condõ & cã impossibilis annullet est & [n]on n. ad cõficiẽdũ agit. sed solũ ad reuocãda data sũn lo. Fa.

f ¶ *Cui natura.* Non ita si verborum perplexio fit, vt ff. de cõd. inst. l. si Titius. Io cõtra, tunc. n. quandoq[ue] erit dicceretur impossibilis, licet non possit existere, vt ff. de verbor oblig. l. si Titiu[s] sec[un]dum Azo.

SYL. ¶ Declara, ꝙ idem est h[o]c, ꝙ dicere, ꝙ conditio impossibilis in casu d. l. si Titius, non vitiat stipulationem, quia ibi non est omnimodo perplexitas. quia est dissolubilis per pręoccupationem iudic[is] litem cõtestando.

* ¶ Adde impossibilem conditionẽ hři etiã cui ius repugnat. vt cum quis ita stipelatur. si rem sacrã Titius ve[n]diderit l. cõtinuus § cũ q[uis] ff ꝺ ver[b]. ob. & 1 ff h[o]c ti. §. cũ qs vbi Accu.

¶ Et facit ad hunc § ff. de reg. iur. l. impossibilium & ff. eo. l. in pe[r]sibilis, §. 1.

g ¶ *Purè.* i. sine conditione, & si dies esset apposita, vt ff. eo. l. in illa stipulatione, §. fin.

h ¶ *Statim.* Cum spatio tñ quo solui possit, vt i[n]fr. § si & ff. eo. l. cum qui calẽdis, & de hoc dixi. sup. de verb. obl §. omnis stipulatio.

* ¶ Vide Dec. in l. ꝙ te. col. 4 ff. si ce[r]. pet

Stipulatio non potest cõtrahi inter absentes. Et si in instrumẽto continetur partes fuisse præsentes, vel stipulationi interfuisse, statur scripturę, nisi contrarium probetur. Aret.

¶ Item verborum [a] obligatio inter absentes [b] concepta inutilis est. Sed cũ hoc materiam litium cõtentiosis hominibus prętabat,[c] fortè post tempus [d] tales [e] allegationes opponentibus, & non [f] præsentes fuisse, vel se vel aduersarios suos contẽdentibus, ideò nostra constitutio [g] propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cęsarienses † aduocatos scripsimus; [h] per quam disposuimus, tales scripturas [i] quæ præsto [k] esse partes indicant, omninò [l] esse credẽdas, nisi is, qui talibus vtitur improbis [m] allegationibus manifestissimis [n] probationibus, vel per scripturam, [o] vel per testes idoneos [p] approbauerit, † toto eo die, [q]

¶ Item verborum. ¶ *CASVS*. non figurabitur, quia regula clara est fundata in defectu formæ substantialis ipsius stipulationis, quæ est præsentia & verborum conceptio: correctio autem Iustl. habet ratiõnẽ in virtute instrumẽti. No: stipulationem inter absentes non contrahi. Item cõuentionum lites amputãdas: Item, qđ instrumẽto statur, si contrarium non probatur: Item ꝙ improba allegatio dici potest respectu initij, licet ex post facto dicatur iusta Itẽ, quod instrumentum non solum per aliud instrumentum, sed per testes reꝓbari potest. Item modum probandi negatiuam eius, quòd continetur in instrumento.

a ¶ *Item verborum*. Sicut per conditionem impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

b ¶ *Absentes*. Ita intellige absentem, vt audire non possit. Vnde si est in turri, vel à remotis, & clamet, valet stipulatio si se audiant, † arg. ff. ad Syl. l. 1. §. eod. aliàs accipitur multis modis, vt ff. de verb. sign. l. absentem, & notatur in auth. de fideiu. §. 1. Sed contra est. ff. de don. inter vi. & vx. l. ea quę. Sed ibi intercesserat stipulatio ante absentiã, cuius verba etiam inter absentes nunc repetuntur. Item contra, ff. de pac l. Labeo. in prin. Sed aliud in pacto quolibet alio, quod sine huiusmodi solẽnitate fieri põt. sed stipulatio non, vt ff. de pac. l. 1 in fi. & infr. de act. §. de constituta. Item contra. ff. de spon. l. 4. & 5. Sed potest dici ibi speciale, vt valeãt inter absentes. Vel dic, quod & per stipulationem fieri possent sponsalia, & tunc inter pręsẽtes vt hic. Item consensu. s. solo possẽt fieri spõsalia, & tunc etiam inter absentes, vt d. l. 4. *ADDITIO*. Et hæc vltima cõitet tenetur in l. 1. in princ. ff. eod. facit c. vlt. de proc. libr. 6.

c ¶ *Præstabat*. Antiquitus.

d ¶ *Post tempus*. Post ideò dicit, quia quando conueniuntur post tempus contractus, talia apponuntur.

e ¶ *Tales*, Quales subijcit statim. & non &c.

f ¶ *Et non*. Ecce allegationes.

g ¶ *Constitutio*. vt C. de contrah. & com. stip. l. optimam.

h ¶ *Scripsimus*. Loquitur Iustin auctor illius constitutionis.

i ¶ *Scripturas*. Sed quid si vnus ꝓferat instrumentum, in quo contineatur contrahentes esse p̃sentes Romæ tali die, alter, quòd Bon.? Dicunt quidam, quod neutri creditur. Alij, quod bonus iudex debet animaduertere cui potius credendũ sit., vt si stipulator ipso tempore tenebat scholas Bon. stabitur illi instrumẽto, quo continetur ipsũ fuisse Bon.

K ¶ *Præsto*. i. præsentes.

l ¶ *Omninò*. Not. standum scripturæ, nisi contra probetur, sic Cod. de prob. leg. cum precibus & infr. e. §. si scriptum & infr. tit. 1. §. fin. & hoc quando formam habet publicam, aliàs si priuatam, si pro scribente non valet, si contra scribentem, valet si est cum causa, vt in auth de iureiur. à mo. §. 1. & C. de non nu. pec. l. generaliter. Accu.

ADDITIO. Scilicet sola, sed cum adminiculis sic, puta si à tribus testibus sit annotata, pro tertio tamen, si persona scribens sit legalis, scriptura priuata facit semiplenam probationem, vt per Io. Fab. & Ang. hic.

m ¶ *Improbis*. s. prima facie, quæ fortè probæ apparebunt tandem, sic C. de episc. & cle. l. omnes, qui. circa prin. secundum Io.

n ¶ *Manifestissimis*. quia contra scripturam.

* ¶ Nam statur instrumento, donec contrarium probetur. l. cum precibus, C. de prob. quid verò in scriptura priuata. dic vt infra de fideiuss. §. vl. in gl. & ti. de lit. obl. in princip. in gl. super ver. si quis.

o ¶ *Scripturam*. s. aliam, quod est melius.

* ¶ Ann. hoc loco, æquiparari probationem quæ fit per testes, & illam, quæ fit scriptura.]

p ¶ *Idoneos*. Omni exceptione maiores i. ꝙ nulla exceptio poterit eis opponi, vt C. de contrah. & comm. stip. l. optimam. Accurs.

q ¶ *Eo die*, † Not. ꝙ dies debet inseri in instrumento, & alia sunt necessaria, vt dixi in auth.

Instrumenta duo si sint eiusdẽ diei, sed diuersi loci, cui stabitur.

† De Cæsariensib. aduocatis dixi supr. tit. qui ali. li. §. ex.

† aliàs ipsa toto die.

† Subaudi & intelligat.

Spõsalia inter absentes & præsentes fieri possunt.

† Adde pleniorẽ gl. circa solẽnitates ĩstrumentorũ in l. pen. C. de tab. lib. 10.

quo[a] cõficiebatur instrumentum, sese, vel aduersarium suũ in aliis locis † fuisse.[b]

† aliàs esse.

¶ *Stipulatio concepta post mortem stipulatoris, vel promissoris, vel pridie, quã alter moreretur, olim non valebat, hodie valet. Angel.*

¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat,[c] nõ magis[d] quam post eius morte, à quo stipulabatur. Ac nec is, q in alicuius potestate ẽ, post mortẽ eius[e] stipulari poterat, qa patris, vel domini voce loq † videretur.[f] Sed

† aliàs videtur.

auth. vt præpon. nomen Impera. & facit C. de diuers. rescr. l. si qua. Sed quomodo hoc fabitur, cum dies instrumenti non debeat exhiberi, vt ff. de eden. l. ia §. editiones? Resp. Tribus modis petitur instrumentum edi. Primò, vt fundet intentionẽ ex instrumento rei actor, vel reus ex instrumento actoris fundet exceptionem. ¶ Hęc falsa ẽ. l. fi. C. de eden. secundũ communem intellectum.] STL. ¶ Cum neutro casu aduersarius vteretur, quod non debet esse, & tũc nulla pars instrumenti debet exhiberi, vt C. de eden. l. fi. in fi. & C. de testi. l. nimis. STL.

Secus intellige, si ad fundatam adiuuandam Bart in d. §. editiones.

¶ Secundò, scilicet quando aduersarius vtitur, nam tunc editur, vt videatur, an aliquid possit ei opponi, & tunc exhibetur, sed sine die & Consule, ne materia detur falsum fabricandi, vt d. l. ff. de eden. l. i §. editiones, & ff. quemadmodum test. aper. l. i. §. i. Tertiò, vt de falso accusetur, † & tunc etiam cum die & Consule est exhibendum, vt hic, & C. de contrahen. & commi. stipul. l. optimam, & C. de fide instrum. l. fin. Aliis autem modis petuntur instrumẽta edi, vel tradi per varia genera actionum, vt ff. de eden. l. quædam personæ sunt, sed dictis tribus modis petuntur edi, vel demonstrari. Itẽ quomodo hoc est, quod hic probat reus, contra iuris ordinem, vt C. de eden. l. qui accusare? Resp hoc propter præsumptionem, quæ est contra eũ propter scripturã, vt ff. de pac. l. iurisgentiũ, §. quod fere. Item num quid duo testes hoc probantes, scilicet alterum contrahentium abfuisse sufficiunt? Respon. sic, vt ff de testi. l. vbi. Sed non ne instrumentum vicem duorum tenet, vt C. de fide instrum. l. in exercẽdis, quare videtur, quod in dubio pro instrumentis. Sed certè non directè contradicetur instrumento, sed per obliquum, scilicet se fuisse in scriptura quadam facta Romæ, vel vt testis, vel vt contrahens. Si verò contra eã directe dicitur, plures quam duo exiguntur, vt vincant scripturam, vt ff. de testi. l. 3. ibi, aliàs numerus &c.

† *Sine criminaliter siue ciuiliter, & contra quãcũq. partẽ instrumẽti falsitas opponatur, si a- lio bono mõ probari non possit, aliàs illa pars tãtũ edatur cõtra q opponitur, dẽt tamẽ ante exhibitionẽ accusator se subscribere ad pœnã talionis, vt per Io. Fab. & Angel. hic.*

* * Adde, requiri quatuor testes, cum quis vult directò probare contra instrumentum, gl. in §. si verò tale in auth. de instr. cau. & fi. aut simulatione contractus etiam duob. testib. probari, vt tradit Spec. in tit. de instru. edi. §. restat & Bal. in d. l in exercendis.]

¶ Vel dicas, etiã hic exigi tres. Sed nũquid, si aliqui testes dicant pro instrumẽto, vel in eo scripti, vel nõ tot, vel plures erunt necessarij contra instrumentum? Respon. sic, quia instrumentum per se vicem duorum tenet, vt dictum est. Item præter ipsum sunt probationes, vt ponis, vt ff. de pignor. l. contrahitur. Item quod dicit, eo die, idem dicas si alio tali, quod hic esse non potuit, vt argum. sup. de verb. obligat. §. loca. Accur.

ADDITIO, Ex hac gl. no: qd duo testes probantes per indirectũ cõtra instrumẽtum, faciũt vacillare instrumentũ, quia probant affirmatiuam, & etiam voci viuæ magis creditur, quam mortuæ, authent. si quis aliquid, C. de testi. Christoph.

a ¶ *Quo*, Vel etiam alio, dummodo sit tantum remotus locus, in quo dicitur fuisse tẽpore, quo dicitur instrumentum esse factum quo h c non potuit esse, vt ff. de verb. obligat. l. vi. § fi. & sup de verb. obl. §. loca. Accur.

b ¶ *Fuisse.* aliàs, esse, & tunc expone profuisse, sic sup. de ijs, qui sunt sui, vel alien. iur. §. in potestate. Accur.

¶ Post mortem. ¶ *CASVS*. non figuratur, cum simus in l. corrigente. Ratio enim dubitandi erat ius antiquum, quod mouebatur, quia executio taliũ stipulationum videbatur impossibilis, & quia quando cõferebatur in pridie mortem conferebatur in diẽ omninò incertam cum non posset sciri, quando futurus esset ille dies, cũ nesciretur dies mortis, à quo pendebat. Correctionis autẽ ratio est, qa tales stipulationes possunt habere effectum, cum inductum sit eas posse habere locum in persona hæredum, & posse ab hęredibus incipere Not. q stipulatio concepta pridie, vel post mortẽ stipulatoris, vel patris eius, aut domini, aut ipsius promissoris, licet olim esset inutilis, hodie valet. Itẽ quod vox filij, vel serui, fingitur vox patris, aut domini. Item, quod in stipulationibus attenditur potissimè consensus contrahentium. STL.

c ¶ *Nemo stipulari poterat*, scilicet iure vetustissimo, quod hodie corrigitur, vt in fin. huius.

¶ Adde, quod immo iure, ff. alioquin superflua esset correctio. l. fi. C. de contrahend. & committen. stipu. Nec obstat, l quodcunque, § non solum, ff. eo. quia loquitur in stipulatione. Cum moriar. de qua in seq. §. STL.

d ¶ *Non magis.* Quia nec hæc valebat. Accur.

e ¶ *Eius*, scilicet patris, vel domini.

f ¶ *Videretur*. Vnde sicut patre. vel dño sic

Ee 4 stipu-

stipulante erat stipulatio inutilis, ita & seruo talia verba dicente, vel filio, vt hic, & supra. eod. §. ei verò qui & facit, C. de impu. & alijs substi. l. fin.

a ¶ *Pridie*, idest die præcedente mortẽ, vt ff. de teri. l. pridie.

& si quis ita† stipularetur, Pridie[a] quam moriar, vel, Pridie, quam morieris, dare spõdeas? inutilis erat [b]stipulatio. Sed cum, (vt iam[c] dictum est[d]) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit[e] nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emẽdationem, vt siue post mortem, siue pridie, quam moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat.[f]

¶ *Ratione præpostera cõceptionis non vitiatur stipulatio. Aret.*

¶ Item si quis ita stipulatus erat, Si nauis † cras ex Asia venerit,[g] hodie dare spõdes? inutilis erat stipulatio quia præpostere[h] concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandẽ stipulationẽ, quę prępostera nuncupatur, nõ esse reijciẽdã existimauerit,[i] nobis placuit,[k] & huic perfectũ robur accõmodare, vt non solũ in dotibus, sed etiam in omnibus[l] valeat huiusmodi conceptio[m] stipulationis.

¶ *Stipulatio cum morietur promissor, vel stipulator, vel post mortem tertij, valet etiam de iure veteri. h.d. Aretinus.*

b ¶ *Erat*. scilicet olim.

c ¶ *Sed cum, vt iam*. Nunc corrigit.

d ¶ *Dictum est*, scilicet sup. de verb. oblig. §. 1. vers. sed hęc.

e ¶ *Placuit*, vt C. de contrah. & committen. stip. l. scrupulosam.

ADDITIO. Et si quando constat de mẽte contrahentium, secundũ eam fit interpretatio etiã in ijs, quę stricti iuris sunt, quod facit, vt statutum recipiat ĩterpretationem extẽsiuam etiam actiuam, si sic cõstet de mẽte statuentiũ, aliàs secus, vt per Ang. hic.

f ¶ *Valeat*, scilicet statim; efficax autẽ erit post mortem, vnde ab hęrede & contra hæredem incipient actiones hodie, quod olim non erat, vt C. vt actio. ab hær. & contra hær. l. 1.

¶ Item si quis. ¶ *CASVS*. in l. corrigente non figuratur. ratio autẽ l. antiquę erat ipsa præposteratio, quæ semper videtur vitiare, ratio autem, l. corrigentis est, quia in iis, quę coniunctim fiunt, non curatur quod prius, quodve posterius fit. l. quidam, ff. de pecu. lega cum ordo non est formalis. No. quod stipulatio, quæ habet executionis diem præuenientem ortum obligationis, hodie valet, licet olim esset inutilis. Item, quod præposteratio non vitiat stipulationem, nec alios cõtractus. Item, quod stipulatio, cum moreretur promissor, aut stipulator, etiam iure, ff. valebat.

¶ Item, quod stipulatio concepta post mortem tertij omni iure valida est.]

g ¶ *Item. Venerit*, post hoc verbum, venerit, est punctum, & subaudi, quandoque vel vsque ad annum, si autem esset post illam dictionem, hodie non esset stipulatio inutilis etiam iure veteri, sed vtilis & conditionalis, vt supra de verborum obligatio. §. sub conditione.

h ¶ *Præpostere*. Primò enim debet venire nauis secũdum naturam conditionalis stipulationis, vel conditionis, quam dari hodie.

i ¶ *Existimauerit*. Scilicet cum ita stipulabat mulier, Si sine liberis decesserit per mittis mihi dotem reddere, vt de ea possim testari? cum prius testari proponebat, & ea mortua dotem reddi, vt Cod. de iu. do. leg. si mulier.

¶ Hoc exemplum non pertinet ad hunc tex. quia ĩ d. l. si mulier. ratio dubitandi non sumit ex causa ꝑposterationis, sed ibi dubitabatur, nũ qd illa verba. Vt de ea testari possit. importarent conditionem, an causam, & vtrum finalem, an impulsiuam, & deciditur, quod important impulsiuam, vnde non facit, præsertim quia cõstitutio illa est Dioclet. non Leonis.

¶ Vel dic secundum Ioann. cum stipulatur maritus sic. † Si dabis mihi 10. promittis te mihi nupturam. primò enim nubere, & postea dare debebat.

K ¶ *Placuit*. vt C. de test. l. præposteri.

l ¶ *In omnibus*, scilicet obligationibus.

m ¶ *Conceptio*. Exactio tamen fit post conditionẽ existẽtẽ, vt C. de test. l. pręposter in fi. Et facit ad hũc §. scilicet, ꝙ non sit curãdus ordo scripturæ, ff de pec. leg. l. quidã, & sup. de leg § ante & ff. de sol l. nec enim.

**Adde, ꝙ qñque ordo scrip. multũ prodest, nã qui prior est in ordine scriptu. prior quoque tẽpore habetur: hinc est, ꝙ si i eo. inst. Fo bona sũt obligata, primũ Titio, deinde Seio, hypotheca Seii censenda est posterior propter ordinem scripturæ, Bal. l. aduersus, Cod. de fur. An. in auth. de hæ, & fal. § etenim,

a ¶ *Ita*.

† *aliàs stipuletur.*

† *aliàs non est cras. & in l. quoqi Acc. videtur non extitisse, vt colligitur ex gl. inf. Theoph. tamen apparet debere esse.*

SYL.

SYL.

† *aliàs si dabis mihi 10. nomine dotis promittis &c ordo scripturæ attẽdendus non est.*

¶ Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, Cum moriar, dare spondes? vel, Cum morieris: & apud veteres vtilis erat,[a] & nunc valet. Itē post mortem alterius[b] rectè stipulamur.

¶ *Verbum, promisisse, in scriptis repertū importat stipulationem. Aret.*

¶ Si scriptum[c] in instrumēto fuerit promisisse aliquē, perinde[d] habetur, atque si interrogatione prçcedēte responsū sit.

¶ *Si plures res deducantur in stipulationem, & simpliciter respondet promissor, ad omnes tenetur: aliàs ad eas tantum, in quibus respondit.*

¶ Quoties plures† res vna stipulatione cōprehēdūtur, si quidē ꝓmissor simpliciter respōdeat, Dare spōdeo: propter oēs tenetur: si verò vnā ex his, vel quasdā daturū se spoponderit,[e] obligatio in ijs, pro quibus spoponderit, contrahit,[f] Ex pluribus.n. stipulationib. vna, vel quædam videntur esse perfectę: singulas.n. res stipulari, & ad singulas respondere debemus.[g]

¶ *Stipulatio de dādo alteri non valet, nisi fuerit apposita pœna. h.d. Ang.*

¶ Alteri[h] stipulari (vt

a¶ *Ita, Vtilis erat.* Vt ff. de bon. auct. iu. pos. l. hæreditarium.

b¶ *Alterius.* §. tertij.

SYL. ¶ Si scriptum. ¶ *CASVS.* in regula non solet figurari. ratio tamē dubitandi potuit esse, qa ad essētiam stipulationis requiritur certa solēnitas, quę debet cōstare, vt dicatur stipulatio: qa alias alius esset cōtractus, sed cōtrariū deciditur, quia quoties in scriptura dictum est, aliquem promisisse, fauore actus in potētiori significatu fit interp̄tatio. l. quoties ff. eo. Nota. ꝙ dr̄ in summa. si cū disputatiuè vis videre alibi subtilem intelligētiam huius tex. vide Fortu. in l. 1. in x. col. ff. de pa.

c ¶ *Si scriptū.* Numquid idē sit. si testes dicunt aliquem promisisse, vt etiam tunc intelligatur iterrogatio? Vr̄ ꝙ sic, vt Cod. de fid. instr. leg. in exercendis. Sed tamen contradico, vt Cod. de vsu. l. 1. Et est ratio secundum Ioan. quia testes non sic in iure instructi sunt, vt instrumenta, quæ à iurisperitis fiunt.

¶ Adde, ꝙ ita se habet communis sententia, non tñ per rōnem gl. quia idē est in priuata scriptura, † quod in instrumento, quæ tō ab imperitis plerūque fit: & non h̄ret locū in testib. peritis dic tñ, ꝙ rō est quā ponit Bar. in d. l. 1. C. de vsur. & in l. sciēdum col. 2. ff. eo.]

† l. 1. C. de cōtrahē. stipu.

**Ratio est hæc, quoniam verba testiū ambigua aduersus eum, qui produxit, interpretātur: id aūt verbū ambiguū eē certū est, cū etiam simplex pactio promissio dici possit.

SYL. d¶ *Perinde.* nisi cōtra probetur, vt ff. de pac. l. iuris gentium, §. quod ferè.

¶ Quoties plures. ¶ *CASVS.* Quærebatur, an si quis de plurib. reb. interrogasset, & respōsio simplex esset, valeret stipulatio: & videbatur, ꝙ nō, quia nō erit seruata forma interrogationis & rñsionis, cuius contrariū dr̄ ex eo: quia simplex rñsio in dubio continet intellectualiter nō expressa: sed maius erat dubium in secundo casu ex eadem ratione, quia differebat interrogatio à responsione contra formam ipsius, cuius contrarium dr̄, quia tot cēsentur esse virtualiter stipulationes, quot sunt res in stipulatum deductæ: ideò vna per aliā nō vitiatur. No. rñsioē simplicem referri ad omnia interrogata. Itē, ꝙ si rñsio fiat in aliqua ex rebus specificatis, valet in eis. Itē, ꝙ si plures res copulatę in stipulatū deducūtur, tot censentur esse stipulationes, quot res.

† Facit ad hunc §. c. [illegible] glo. [illegible] extra [illegible] verb. [illegible]

e ¶ *Spoponderit,* aliàs, respōdeat.

f ¶ *Contrahitur.* Immo videtur non valere, cū sit diuersitas in respondendo, vt sup. eo. §. præterea. Sed distinguè, vt ibi diximus.

g ¶ *Respondere debemus.* Si volumus in omnibus teneri, aliàs tenemur tantum in ijs, in quibus respondemus, vt hic. Item & sufficit simplex responsio, vt diximus, cum æquiparetur ei, quando ad omnes respondet sic. ff. de verbor. obl. l. Titia §. idem respondit, & sup. eo. §. præterea.

* Adde, multū interesse vnane sit pluriū rerum stipulatio, an plures, quod docet Accur. in l. scire debemus, vbi tex. multum faciens ad hunc nostrum, ff. de verb. oblig.

¶ Alteri. ¶ *CASVS.* non figuratur aliter; quia posita est supra figuratio ipsius in §. si quis alij, & in tex. assignatur ratio. Not. igitur ꝙ stipulatio, per quam stipulator id agit, vt non sibi, sed alteri acquirat, regulariter nō valet nisi apponatur pęna. Item, quod ad validitatem stipulationis pęnalis non attenditur, an sua intersit. Itē, quod in stipulatione pęnali, quæ sub conditione concipitur, inspici [illegible] quantitas à partibus expressa. Item quod si sua intersit, valet stipulatio.]

h¶ *Alteri.* Sic ff. de verbor. obliga. l. stipulatio ista §. alteri.

* Adde

*¶Adde, quod huiusmodi stipulatio facta alteri vsque adeò inutilis est, vt non solum nõ pariat actionem, sed nec exceptionem quoque l. si actionem, secundum lect. Iac. Ra. Pe. Cyn. & Sal. C. de pact. Ex quo fit, vt si st. pulatus sim, ne a me, neue a Titio quid petatur. nõ proderit Titio, etiã si mihi hr̃s extiterit. l. si tibi x. §. si pactus, de pact.

*Valet tamen stipulatio in vim pacti: & sic secundum ius canonicũ dabitur actio: de quo vide Fortu. in l. legitima, col. 30. ff de pac. Sed aduersus hunc tex. adhibet multa remedia Fel. in procem. Decre. col. 5. ver. circa quod dicunt.]

supra dictum est [a]) nemo potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes vel obligationes, ad hoc, vt vnusquisque acqrat sibi quod sua interest, cæterum si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pęnam stipulari† conuenit: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, [b] cuius nihil interest. Pęnam enim cũ stipulatur[c] quis, non illud inspicitur, q̃d intersit ei⁹, sed quæ sit[d]

a ¶ *Vt supradictum est*. Supra eod. §. si quis alij. hoc tamen fallit in multis casibus, vt ibi diximus. Et not. ꝙ hic tribus modis alteri stipulamur. Nam interdum directam acquirimus actionem (subaudi alteri stipulando) vt filius patri, seruus domino, & econtra, vt supreodẽ. § si quis alij & §. ei ve. ó. q. quandoque vtilem: vt tutor pupillo, & in similibus ratione officij, vt seruus publicus, vt ff de consti. pec. l. cum qui §. pe. & ff. rem pu. sal. fo. l. 4.

Stipulãdo alteri q̃doq̃. sibi actionẽ quærimus, quandoque non. SYL.

¶ Hoc verum etiam in conuentionalibus, & in quolibet publico officiali, Bar. in leg. 2. ff. rem pu. sal. for.]

¶ Interdum nullam, & tunc necessaria est pęna, vt hic dicitur. Item not. quod hoc vltimo casu verba stipulationis, & sortis, & pęnæ possunt formari tribus modis. Aut enim sic dico, Promittis mihi, quod dabit illi? & eodem modo pęnam, Aut sic, Promittis illi, quod dabis ei? & eodem modo pęnam. Et in his duobus casibus non valet neque sortis, neque pęnæ promissio, sed aliud, quando deberet vtilis, vel directa acquiri, vt in primis duobus casibus, vt ff. de consti. pe. leg eum. § si actori. & §. Iulianus, & hic. Aut sic, Promittis mihi, quod dabis illi? at pęnam mihi tantum stipulor: quia & tunc habet locum quod hic dicitur. Aut quarto modo dico, Promittis, quod dabis mihi recipiẽti nomine eius? quo casu valet vtrumque & ego illi cedam, cuius nomine stipulatus sum, vt ff de mand. l. si procuratorem, §. fin.

† Facit l. i. in §. plane y. ff. de magist. conuenit.

Stipulatio alteri facta potest trib. modis formari.

ADDITIO. Et hoc verum siue sim procurator habens mandatum, siue negotiorum gestor saltem generalis, vt mihi acquiram, & postea cedam, sicut procurator cum ratihabitione &c. vt l. fi. C. ad Maced. & l. si ego ff. de negotijs gestis, vt per Ic. Fab. & Ang. hic.

¶ Adde, quòd tertius modus glo. magis adaptatur huic tex. vt probatur ibi, Ergo si quis &c vsque in finem.

b ¶ *Etiam ei*, scilicet stipulanti, cuius tamen non interest dari ei, cui fuit stipulatus, nec mirum, quia sibi fuit stipulatus pęnam, vt modo diximus & facit, ff. de arb. leg. cum pęna. Sed contra ff. de arb. leg. aduersus. §. sed si cum. Sed ibi nõ directo cõtra arbitrãtur, & ideò inspicitur, an intersit etiam in pęna, cum ad ea, quę frequẽter accidunt, iura se referant, vt digest. de legi. leg nam ad ea.

† aliàs conuenit.

¶ Referes ad 1. responsum d. l. aduersus, quia alia respon. sunt infrequentia.

SYL.

* ¶ Animaduertendum, quod adiectio pęnæ concipi debet in personam stipulantis, nam si eam alteri stipularetur, itidem nihil ageret l. arbiter intra, digest. de arbitr. & l. quis res. § qui stipulatur. digest. de solution.]

¶ Item contra. ff. si quis in ius voc. l. 2. §. fin. Sed ibi in pęna prætoria: hic autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideò nõ committitur, quia non debuit venire, quia aduersarij non interat, & ita per obliquum illa ratio redditur.

Pœna ex pacto non pōt peti.

c ¶ *Pœnam enim cum stipulatur*. Not. quòd cautè ponit, stipulatur, nam secus est cum paciscitur tantũ: cum pęna ex nudo pacto, etiam in continenti apposito, sicut vsura nõ possit peti, vt ff. de seruis expor. l. seruus, & C. de vsur. l. 4.

† Dic ꝙ ibi loquitur i pœna legali, q non excedit quadruplũ. sed nos loquimur in pœna cõuentionalique pōt excedere quadruplũ ex dispositione cõtrahẽtiũ. mitius. n. agitur cum leg. qui cum hoie, vt l. si cum dies. §. fi. & l. seq. ff de arb. Chr.

¶ Declara, nisi paciscẽtis statim intersit pecuniatiter d l. seruus, ibi, actuius vtiliter, vel subsit causa affectionis. secundum Ang. hic. & de ipsius veritate, vi de Fort. in l. iuris gen. §. quinimmo, col. 18. ff. de pact.

d ¶ *Quæ sit quantitas*. id est quæ sit quantitas, & quæ sit conditio, Inspicitur conditio, vt ũm sit possibilis, vel probabilis, vel non, vt sup. eo. §. si impossibilis. & inf. eo. § quod turpi. Quantitas verò quæ sit, inspicitur, vt quatacunque sit, petatur certè conditione, si e certa: aliàs si stipulatio est incerta: actione ex stipulatu, vt hic & sup. de verb. oblig. in princip. Ista enim nomina, quis & quæ, substantiæ sunt significatiua. non quantitati, scilicet certæ, vel taxatæ, vel taxandę: & hoc secundum Azo. Sed contra est. vt infra de actioni. §. omnes. Solue vt ibi. † Item cõtra, ff. de euictionibus, l. si dictum. Sed ibi sic agebatur. Item cõtra, C. de spon. l. mulier. §. pen Sed illud fauore matrimonij, ne in infi-

hicum pęna excedat, vt C. de inut stipul l. 2. Alij, vt M dicunt vsque ad duplum, & in hoc consideratur hic quantitas, vt duplum non excedat, secundum eum, vt C. de seten. quæ pro eo quod inter. l. 1. Alij, vt Ioann. distinguunt inter eum, qui scienter promittit vltra duplum, cum sciat se non teneri, vt ille teneatur, aliàs non, vt ff. si quis cautio, l. sed & si quis, §. fin. Alij dicunt, vsque ad quadruplum semper extendi, & non plus, vt infra de actionibus, §. omnes. Prima verior est. Accur.

ADDITIO. Quæ procedit, vbi datio quãtita is non est i obligatione, vt quia promittis daturũ te centum Titio, ad ea eni agere nõ possum, & sic facti obligationi pęna censetur apposita, secundum Io. Fab. & Angel. hic.

quãtitas in cõditione stipulationis.[a] Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari?[b] nihil agit. Sed si adiecerit pęnam. Nisi dederis, tot aureos dare spõdes?[c] tunc committitur stipulatio.[d]

¶*Stipulatio, quòd detur ei, cui dari mea interest, tenet. Aret.*

¶Sed & si qs stipuletur alij, cũ eius[e] interesset, placuit stipulationem valere. Nã si is, q pupilli tutelã administrare cœpetat, cessit[f] administrationẽ contutori suo, & stipulet rẽ pupilli saluam fore; quoniã interest stipulatoris fieri, qd stipulatus ẽ, (cũ obligatus futurus † esset pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio.[g] Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus[9] sit, habebit vires[h] stipulatio. Et si creditori suo quis stipulatus sit, quòd sua interest,[i] ne fortè vel pęna cõmittatur, vel prędia distrahantur, quę pignori data[k] erãt, valet stipulatio.[l]

¶*Promissio facti alieni non valet, nisi apposita sit pęna. hoc dicit. Angelus.*

¶Versa vice,[m] qui alium facturum promisit, videtur, in ea esse causa, vt non teneatur, nisi pęnam[n] ipse promiserit.

¶*Nemo potest stipu-*

cet Bart. in d. §. alteri, & ibi Alex. in fin. qui alios multos adducit: id quod & ex hoc loco manifestè deprehenditur.

¶ Adde, quod hic dicitur de interesse, intelligi de pecuniario glos Bar. & alij in l fideiussoris, ff de pac. Item, quod si post stipulationem desinat interesse stipulatoris, non committitur stipulatio, nec ex ea agi potest, l. pro dote, in princ. ff. rẽ rat. hab. Roman. cons. 193. incip. negati, vers. vlt.

f ¶ *Cessit.* Sic, sup. de sat. tut. § 2. aliàs, 3.

g ¶ *Tenet obligatio.* Nã vtilis actio pupillo datur, vt ff. de ma. conue. l. 1. §. per. Item ipsi stipulanti directa acquiritur, vt hic dicitur.

* ¶ Vide Bar. in d. §. si stipuler. col. 2. vers. 2. fallit, ** & dictũ gl. nõ applices ad exemplum text. nostri, quia in hoc casu nulla acquiritur actio ipsi pupillo ex hac stipulatione, sed ei prospectum fuit priori stipulatione, qua is, qui modò cessit administrationem, dum sibi fuit ab initio decreta administratio, satisdedit pupillo rem eius saluam fore.]

† aliàs fit.

a ¶ *In conditione stipulationis*, id est in pęnali stipulatione, quæ est conditionalis, scilicet, si non pareat promissor principali promissioni. Accurs.

b ¶ *Titio dari.* vt promittis Titio, vel mihi, quod dabis Titio?

c ¶ *Spondes.* i. mihi aliàs non valet hoc, vt modò diximus. Accurs.

d ¶ *Committitur stipulatio*, scilicet pęnæ, eo non dante, non autem illa inutilis efficitur vtilis, sed pęnæ metu & illis statur, vt aliàs, C. de arb. l. 1. Accur.

* ¶ Neque enim conuenit, vt adiectio pęnę, quę est quædam quasi accessio confirmet stipulationem principalem l. quod per manus, de iur. codicil.

e ¶ *Sed & si quis.* Eius. s. stipulantis.

*¶ Hic §. sumptus est ex d. l. stipulatio ista, §. si stipuler, ff. eo. cuius dispositionem extẽde, vt idem sit, & stipulatio reconualescat, si post stipulationẽ incipiat interesse stipulatoris, licet ab initio sua nõ interesset, vt pla-

h ¶ *Habebit vires.* Interest. n. mea procuratori meo solui, quæ in rem meam expendit, vt infra, man. §. tua gratia & mandantis.

i ¶ *Quod sua interest.* quòd id est quia. Accur.

K ¶ *Data.* Ab isto. qui nunc stipulatur.

l ¶ *Valet stipulatio*, Non vt procuratori, vel creditori actio competat, sed qui stipulatus ẽ aget actione ex stipulatu ad interesse, quia sua interest creditori, vel Procuratori fuisse solutum, vt C de inut. stip. l fin. & ff. de verb. obl l. liber hõ, §. fi. & C. de do. l. cũ res. Vel imo nos aget certi cõdictione ad interesse, quod probamus, supr. quib mo. re. cõ. oblig. in princip.

¶ Versa vice. ¶ *CASVS.* figuratio pendet ex dictis in §. alteri, & nihil notandum est vltra summarium.] *Et l. nemo 2 ff. de verbor. obli.*

m ¶ *Versa vice.* Ad superiorem. §. alteri.

n ¶ *Pænam*, Sed & tunc ad pęnam tantum

tene-

lari rem suam. Angelus.

¶ Item † nemo rem, suam futuram,[a] in eũ casum, quo sua sit,[b] vtiliter † stipulatur.[c]

¶ *Dissensus in corpore vitiat stipulationem.*

¶ Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor, perinde nulla cõtrahitur obligatio, † ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichũ à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.[d]

¶ *Stipulatio turpis, vel ex turpi causa discẽdens, non valet. h. d. Angel.*

¶ Quod turpi ex causa promissũ est,[e] veluti si quis homicidiũ, vel sacrilegium se facturum † promittit, non valet.[f]

¶ *Stipulatio conditionalis transit ad hæredes stipulatoris, & promissoris. Aret.*

¶ Cũ quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante

SYL. tenetur, & facit supra eodem. §. si quis aliũ. * ¶ Item nemo. ¶ *CASVS.* non figuratur nisi literaliter, ratio autẽ decisionis est, quia stipulationes inuentę sunt, vt quisq. stipulet, quòd sua interest, §. alteri, sup. eod. stipulari autem quod meũ est, mea non interest, cum non possit amplius effici meũ. Not. nihil est vltra summarium.]

† *Ex l nemo 2. ff. de verb. oblig.*

† *aliàs stipulatus est.*

a ¶ *Item nemo. Futuram.* Vt partum ancillæ, vel fœtum animalium, suorum. quæ sua futura sunt, vt supra de rerum diuisio §. item ea. Item multò magis stipuletur rem, quæ nunc est sua, vt sup. eodem, §. 1.

† *vt supra eo. §. præterea.*

b ¶ *Quo sua sit.* Hoc ideò, quia in eo casu, quo sua futura non est valet stipulatio, vt ff de verb. oblig. l. si rem meam. Accur.

*¶ Huc pertinent quæ scribit Accur. supra eodem. tit. § 1. in ver. suam.]

c ¶ *Stipulatur.* Scilicet dari. Et est ratio, quia quod suum est, amplius suum fieri non potest, vt infra de actio. § sic itaque restitui. tamen possum stipulari, vt ff. de verbor. obligat. l. nemo, 1. respons. & ff. vsufruct. quemadmodum, caue. l. 1. §. sed quod diximus.

SYL. ¶ Adde, quod quamuis doctor. variè distinguant de datione & possessione pura, vel cõditionali, omnia ad hnc reducuntur, an ex tali stipulatione tunc interest: & valet: aut interesse speratur: & attenditur euentus ille, ex ratione huius text,

¶ Si de alia re.

SYL. ¶ *CASVS.* Quærebatur, si ab altero in stipulatione esset erratum, verba autem sint apta ad concipiendam stipulationem, vtrum valeat, & videbatur quod sic, quia cum forma verborum clara sit & ipsa stipulatio ex verbis ipsis essentiam capiat, valere videtur, cuius contrarium deciditur, quia cum deficiat consensus in illo, quod vere promittitur, quamuis verba ipsa aliud indicent, non potest cõuentio subsistere. No. summarium.]

d ¶ *Credideris.* Hoc est verum, quando certum est eos dissensisse, vt ff. de verb. oblig. l. continuus, §. 1. aliàs autem si potest secundũ vtriusque intellectum valere, valet secũdum intellectum promissoris, vt ff. de verb. oblig. l. qui ex pluribus, & l. stipulatio ista §. cum qui. † Nec obstat quod dicitur minorẽ præstari debere, vt ff. de legat. 1. l. apud Iulianu §. scio. quia minor ẽ, quã dare vult promissor, vt inf. de actio. §. præterea. Si autem secũdum vnius intellectum tantum valere potest, secundũ eius intellectũ valet: vt, Hodie dare mihi Bononię 10. promittis? si ei in de hac Bononia, in qua sumus intelligatur valet: aliàs non, vt ff. de verbor. oblig. l. quoties in stipulationibus, & de rebus dubijs. lege quoties. 2.

† *Nisi fauorabilius esset secũdum stipulatorẽ interpretatio lege in ambiguis, ff. de regu. iur.*

† *aliàs promittat.*

* ¶ Intellige hunc. §. locum habere, vbi dissensus est in re, de qua principaliter agitur, non in accessorijs. leg si in emptione, in prin. ff de contrahen, empt.

¶ Quod turpi.

¶ *CASVS.* in tam manifesta regula non figuratur, quia tex. seipsum exemplificat. No. quòd stipulatio concepta est turpi causa pręterita, vel futura non valet. Item, quòd promissio facti turpis omninò est inutilis,] SYL.

e ¶ *Promissum est* Siue dicam, Promittis homicidium facere, siue dicam, Promitto, 10. quia promittis facere homicidium, vt ff. de verb. oblig. l. generaliter. Adde, quòd hęc fideiussio tenet l. si à reo, §. vlt ff. de fideiuss,

f ¶ *Non valet.* Huiusmodi enim conditiones turpes, impossibiles præsumuntur a iure vt ff. de condit. instit. l. si filius. vnde non valet stipulatio, vt supra eodem. §. si impossibilis. Circa quod tamen dic, quòd aut ipsum, quod promittitur, est turpe: vt facere homicidiũ: & tunc non valet, nec etiam pęna apposita. Bart. in l. si à reo, §. fi. ff. de fideiu. ff. de verb. obl. l. generaliter & l. veluti. & l. si plagij idẽ dico, & si sub cõditione turpi, vt hic. Aut si honestũ promittat, sed tñ turpiter: vt dare decẽ, sed p metũ, vel p dolũ, & tũc valet promissio facta. sed exceptione eliditur, vt C. de inut. stipul. l. dolo nisi in casu, vbi ipso iure non valet promissio facta per metum, vt ff. quod metus cau. l. si mulier. §. si dos secundũ Ioã.

¶ Dic,

¶Dic, q̄ ratio specialitatis est, quia cum pactum dotis remaneat nudum (debet enim intelligi, vbi sine stipulatione promissio tacta est) producat autem actionē nō propter se, sed auxilio l. non est mirum, si tunc. leg. nolit ipsam actionem producere: & quāuis hodie tale pactum habeat stipulationem, hoc est fictione iuris, quę cessante ęquitate nō hēt locum, si verò esset facta per stipulationem, tunc secundum Bartol. nō hēt locum ille text. cuius opin. mihi placet ex rationibus suis. quia tūc idem est, ac si singulis annis fit promissum: quo casu tempus interpretatur appositum gratia multiplicandæ obligationis. ¶ Aut annuum: & tunc in capite anni fit solutio, sive legatum sit, siue in contractu fiat repromissio secundum Ioan. & B. vt ff. de conditio. & demonst. leg. si in annos & ff. quando dies leg. ced. leg. nec semel. † Vnde versus: Annua si debes, tunc inspicies caput anni. Annos si debes, in fine teneberis anni. Sed quid si vsque ad forum rem promiseris? Videtur, quod statim Incęp pro foro posfit agi, vt ff. ad Treb. leg. qui filium §. Sabinus.

† Sic ff. d. ver. obl. l. si quis Titius.

† Adde l. 1. C. eod. Versus.

conditionem decesserit, postea existente conditione hæres eius agere potest. [a] Idem est † & ex promissoris parte.

¶ *Qui promittit certo tēpore dare, nō potest cōueniri, nisi totus terminus sit elapsus.*

¶Qui hoc anno,[b] aut hoc mēse dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni, vel mensis præteritis,[c] non rectè petet.

¶ *Promissori datur tempus habile ad soluendum. Aretinus.*

¶Si fundum dari stipuleris, vel hominē, non poteris continuò agere, nisi tantum spacium præterierit, quo traditio fieri possit.[d]

* ¶ Dispositio huius §. intātum est vera, vt ne accedente quidem iureiurando huiusmodi promissio teneat, l. iutis gen. §. si paci car in fi. de pact.

¶ Adde pro ornamento materiæ huius §. ea quæ elegan ter scribit M. T. lib. 3. de offic.

SYL. ¶Cū q̄s ¶ CASVS. figuratio elicitur ex ea, quā posuimus in §. ex conditionali, sup. de verb. obl. Not. q̄ spes futuri debiti actiuè & passiuè transmittitur ad hæredes tā stipulatoris, quā promissoris ex stipulatione conditionali.

a ¶ *Agere pot.* Hoc in contractibus, vt hic, & sup. de verb. obl § ex cōdōnali, aliud in reli ctis, vt C. de cad tollē. §. fin aūt al quid, & ff. de man. test. l. si ita scriptum fuerit, in fi. l. Et facit ad hunc. § ff de peri. & com. rel vend l. necessario, §. quod si pendente r. respon.

SYL. ¶Qui hoc anno. ¶ CASVS. Dubitationē faciebant quę habentur. sup. de verb. obl. §. at si ita. de stipulatione annua. decidēdi rō est qu a tēpus hoc est appositū gratia promissoris. vnde necesse est, vt transeat ad ei⁹ beneficiū. In secūdo casu dubitationē faciebat tex. in §. omnis, sup. de verb. oblig. ibi confestim peti potest, decidendi ratio est ęquitas. quæ non præsumit aliquem venisse cum sacco paratum. Not. collige per te, quia facilia.

b ¶ *Qui hoc anno* Id est, qui stipulatus est his verbis. Promittis hoc anno, vel hoc mense? Et nota quòd iste, §. est lex. ff. de ver. obli. & incipit, qui hoc anno.

c ¶ *Præteritis.* id est elapsis: sed secus est in relictis, fauore vltimæ voluntatis: nam in capite anni præstatio fit, vt C. quando dies leg. ced. l. 1. Vel distinguē aut promittit per hæc verba, hoc anno, vel quolibet anno. & tunc in fine anni fit solutio, vt hic, & ff. de verborum obligat. l. qui hoc anno. & l. eum qui certarum.

Solutio q̄do fiet, si hoc anno promissum sit.

¶ Aduerte in exemplo de quolibet anno:

SYL. ¶ Adde, quòd §. Sabinus non probat, quia non loquitur in termino. q. Item quia illa decisio est specialis fauore filii, l. non putabam ff. de condi. & demon.

d ¶ *Si fundum. Fieri possit.* cum commodo promissoris, vt ff. de verbo. signific. l. Nepos Proculo, nec tamen nimium expectatur, licet prius non possit soluere, vt ff. de verborum obligat. l. continuus, §. illud, item & si in continenti potest, non tamen ideò statim exigitur, vt ff. de solu. l. quod diximus, quoddam ergo tempus medium exigimus, scilicet 10. dierum secundum quosdam, vt ff. de constitu. pecū. l. promissor. Vel dic, arbitrio iudicis, cum lege non sit determinatum: vt ff. de iure delib. l. 1. in fin. qui iudex statuet tempus quoddam, nec nimium, nec modicum. vt ff. de solu. l. ratum, & tem tat. habe. l. quo enim, §. 1. & infra de officio iudic. 1. respon.

Promissor an statim conueniri possit.

*¶ Vide ad hoc Bartol. in l. cedere diem. ff. de verborum significat. qui distinguit. Item nūquid idem in quantitatibus quod in speciebus hic dicitur? Respon. non, immo tempore tanto, quantum iudicatis datur, expectatur, vt ff. de iudic. l. si debitori, scilicet 4. mensium, (i) vt C. de vsu. rei iudic. l 2. secundum quosdam vel vetins, dic vt notatur supra de verborum obligat. §. omnis in glos. r. statim, &c.

ADDITIO. (i) Quibus pendentibus capi poterit, nisi satisdet, quo adueniente termino satisfaciet: nec interim compensare vel aliquid exponere poterit, quia tale tempus miserationis causa conceditur, secundum Angel.

¶ De

¶ *De fideiussoribus*.

Continuatio.

¶ Continua sic. Visum est de iis, qui principaliter obligantur ex pluribus contractibus, verum quia, vt hic dicit text. in princip. pro eo, qui obligatus est, solet accedere fideiussor, ideò post illos titulos subiicitur iste de fideiussoribus. Aret.

** Fideiussores ex eo appellantur, quod pro aliis fidē suam astringant. gloss. §. exceptiones. infra de repli.]

¶ *De fideiussoribus.*

¶ *Fideiussor est, qui accessorie obligatur ad maiorem cautelam creditori. Ang.*

PRo eo, qui promittit, [a] solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines [b] accipere solent, [c] dum curant, vt diligentius sibi cautum sit.[d]

¶ *Omni obligationi accedere potest fideiussor, & ciuili tantum, & naturali tantum: & non tantū pro homine libero, sed etiā pro seruo. Aret.*

¶ In omnibus † autem obligationibus[e] assumi possunt; id

Diuisio.

PRo eo. ¶ Totus iste titulus diuiditur in 5. partes, Primò, qualiter fideiussores accipiuntur, Secundò, in qua obligatione accedere possunt. Tertiò, quando sunt plures fideiussores, an in solidum, vel pro parte quilibet obligetur, Quartò, quod non potest fideiussor in plus obligari, quam principalis: & quando dicitur in plus obligari. Quintò quando solennitas intrinseca præsumitur. Secundo ibi, In omnibus. Tertia ibi, Si plures. Quarta ibi, Fideiussores. Quinta ibi, in stipulationibus.

¶ Pro eo ¶ *CASVS*. non figuratur in declaratione terminorum, nisi literaliter, præsertim cum ponat tex. rationem introductionis lege, vt sit eis magis cautū, qui recipiūt: vtile enim est dupl ci spe niti. l. 3. §. 1. ff. de li ber. leg. Not. quod fideiussor est qui pro alio obligatur. Item, quod inuenti sunt, vt diligentius, & cautius res creditori geratur.

a ¶ *Promittit*. Scilicet principaliter: scilicet per stipulationem: & idem si quocunque alio modo quis obligetur, vt infra eodem, §. 1. & ff. eodem. l. 1. Numquid autē accessoriè obligationi accedere fideiussor potest? Respond sic, vt ff. eodem l. Græcè, §. fin. & de pig. act. l. si rem. §. 1.

b ¶ *Quos homines*, Id est, fideiussores.

c ¶ *Solent* s. creditores.

d ¶ *Cautum sit*. Et est cautum sine dubio, vt inf. de replica, §. fi.

¶ Adde, quod promittens pro alio animo nouandi non dicitur fideiussor. Bald. in l. in persona, §. qui pecuniam. ff. de pact. & Dec. cons. 8 col pen.

Cautio quando dicitur plena, vel plenior, vel simplex.

ADDITIO]. Vnde plena cautio dicitur cum fideiussoribus: sed plenior cum pignoribus, simpliciter verò ,plata ab homine intelligitur sine fideiussoribus. secus si à lege vel a prætore, nisi procederet vltra declarando nudam cautionem sufficere. Ang. Aret.

SYL.

¶ In omnibus autē, ¶ *CASVS*. Quærebatur, cui obligationi fideiussor accederet: & iam dictum erat pro promissore obligari: & videbatur obligari tantum pro promittente, & sic ex stipulatione, iuxta tex. in §. si scriptum, supr. tit. 1. Item solum pro eo, q efficaciter tenebatur, quia accessorium debet esse eiusdem naturæ, cuius est principale l. cum principalis, de regul. iur, nec in plus teneri possint ea ratione quam principalis, §. fideiussores, infra eod. tamen dicitur contrarium, quia verbum promittit, capitur large in dispositione. l. Item obligatur naturaliter & ciuiliter pro obligato naturaliter tantum quia potest efficacius teneri, licet non in plus, vt inf.

† Sic ff̄c.

e ¶ *In omnibus autem obligationibus*. Id est in omni specie obligationum, dummodò non sit contra legem, vt ff. eo. l. cum lex.

¶ Et ratio est, quia quando l. resistit, nō oritur nec ciuilis nec naturalis. & ideo nulla subsistente obligatione non potest oriri accessoria obligatio: & quamuis naturalis obligatio oriens ex consensu a l. nō impediatur, impeditur illius effectus quo ad iuris dispositionem, quod idem est, vt dictū est sæpius, & maxime in §. sed naturalis. su. de iur. nat. gen. & ciui.]

SYL.

¶ Sed contra, C. de fideiuss. do. dentur, l. 1. Solu. illud speciale est.(1)

¶ Ratio autem specialitatis est, quia si persona cōmissa est sine fideiussore, turpe esset non committi pecuniam,

ADDITIO. ( )Hoc verum in fideiussore de dote conseruanda. propter perfidiam euitandam inter eos, vt ibi dicit text. Quid autem de dote restituenda, vide in l. si constante, §. quoties ff. sol. matr. Ang.

** Adde, quod pro dote dāda marito potest accedere fideiussor, sed non pro dote vxori reddenda. vt late per Bald. Nouell. in tract. de dot. in 6 par. 21. priuileg.

¶ Item in præsentibus & futuris negotijs potest accedere fideiussor, vt ff. de iudic. l. non quemadmodum, & inf. cod. §. fideiussor.

** Adde, quod fideiussor simpliciter intercedens tenetur etiam de accessionibus & vsuris, quæ veniunt officio iud. mercenario secundum naturam actionis bonæ fidei, secus autem in actionibus stricti iuris, Et ideo cū

actio

actio dote sit bonæ fidei, tenebit fideiussor simpliciter assumptus etiam pro alimentis, l. quæro. ff. loca. Neguf. de pignor. in 4. mẽb. 2 par. num. 56.

a ¶ *Consensu*. Siue etiam ex maleficio, vel quasi, vt ff. eo. l. græce §. sed & si ex delicto.

¶ Hæc gl. videtur velle ampliare text. quod non est necessarium, qa obligationes ex maleficio cõprehenduntur sub illis, quę veniũt ex cõsensu, vt no. per glos. in l. seruus. ff. de ijs. qui notan. infra.

b ¶ *Nec*, idest non.

¶ Expositio gl. est defectiua, quia dictio, nec, includit copulam cuius effectus est, ꝙ ponatur diuersitas in facto, non in iure: cuius contrarium dicendum esset, si non adesset copula, secundum Bart. in l patris & filij. ff. de vulg. & pup.

c ¶ *Ciuilis*, scilicet tantum, vt pro eo, qui fuit confessus spe futuræ numerationis, vt inf. tit. proxim. habet tamen eandem exceptionem, quam reus, vt C. de non nu. pec. in fin. & l ram mandatori. Et sic nota ciuili tantum obligationi accedere fideiussorem, vt hic, & d. l. dicitur, & ff. eo. l. fideiussor obligari, §. 2.

d ¶ *Naturalis*, scilicet, vt pro seruo, vt subijcit, & ff. eo. l. fideiussor obligari. § fideiussor accipi. ergo quantum ad dationẽ fideiussoris nõ interest: sed quo ad alia multa interest, scilicet inter ciuilem & naturalẽ obligationem, vt ff. de const. pen. l. 1. §. debitum. & l. quòd si maritus. §. si quis autem.

SYL. ¶ Ratio diuersitatis est, quia actio de constituta fuit inuenta à prætore ex æquitate, qua cessante cessat obligatio: sed fideiussoria fuit inuenta à l. per vim & puncta rationis, secundum Christoph. hic.

e ¶ *Cui*, scilicet obligationi.

f ¶ *Adeò*, idest in tantum.

g ¶ *Pro seruo*. Qui seruus de iure naturali tenetur tantum, non ciuili, vt ff de condict. indeb. l si id quod. & sup de liber. & ... & supra de inutil. stipu. §. item inutilis, & huic naturali accedit hic fideiussor. At ipse seruus fideiubere non potest, vt ff. eod. l. seruus inscio, & l. seq. — *Seruus ciuili-ter neq; obligari.*

* ¶ Adde, ꝙ pro pupillo quoque fideiussor obligatur, l. Marcellus. ff. eo.

h ¶ *Obligetur*. Fideiussor, qui pro eo intercedit.

i ¶ *Dominus*. Non idem ècontra, vt dominus seruo possit fideiussorem dare. Et est ratio, quia talis fideiussor obligando se seruo per consequens domino obligatur. Itẽ pro eodem, scilicet domino obligatur, quod esse non potest, vt idem pro eodem & apud eũdẽ possit obligari, vt ff. eo. l. si quis pro eo. §. 1. & l. Vranius, & ff. ad Velleian. leg. tutor.

est, siue re, siue verbis: siue literis, siue consensu[a] contractæ fuerint. Ac nec[b] illud quidẽ interest, vtrũ ciuilis, [c] an naturalis [d] sit obligatio; cui [e] adijcitur fideiussor: adeò[f] quidem, vt pro seruo [g] quoque obligetur, [h] siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus [i] in id, quod sibi naturaliter debetur.

¶ *Obligatio fideiussoris est transitoria ad hæredem. hoc dicit. Aretinus.*

¶ Fideiussor non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatũ. [k]

¶ *Fideiussor potest adhiberi etiam pro futura obligatione. Aret.*

¶ Fideiussor. ¶ CASVS. in prima parte tex. facile poni potest eius em ratio est ex illa generali regula, quæ habet, quòd obligationes ex contractibus träseunt in hęredes promittentium: sed bene dubitatio erat, quomodo posset præcedere obligationem principalem: quia cum adhuc non sit dare obligationem, cui accedat, non videtur posse accessorium sine principali stare, sicut diximus, quando l. annullat, vel resistit obligationi, cuius contrarium deciditur ea ratione, quia quamuis ex forma verborum præcedat obligatio fideiussoris, tamen ex ordine intellectus sequitur in mente contrahentium. Nota summarium. — SYL.

K ¶ *Relinquit obligatum*, siue hoc dictum sit, siue non: & idem in omni obligatione, an ex contractu, vel quasi, in ipso reo principali, vt digestis de action. & obligation. l ex contractibus. Sed quid si ad pœnam, nam furti obligatus est, vel alia actione, vel obligatione, quæ non transit ad hæredes? Respond. non puto teneri ex hoc casu hæredem, quasi naturam mutet hoc casu stipulatio, vt argum. ff. si quis cau. leg. si eum, §. qui iniuriarum. & intr. de actio. § fuerat autem. — *Fideiuss. an super reliquat hæredẽm obligatum.*

SYL. ¶ Communis docto. resolutio est, quod si fideiussor accedit pro delicto cõmisso, & sit promissa certa quantitas, transit contra hęredem fideiussoris, vt hic, & in l ad diem, ff. de verb. obl., vbi doc. aut fuit promissum, qđ delinquẽs in iudicio sisteret, vel iudicatum solueret, si culpabilis reperiretur: & secundum Ioan. Fab hic procedit dictum glo. nostræ: quia hæc obligatio non transit contra hæredem fideiussoris: sicut nec contra hæredem principalis: facit. l. 4 in fin. ff. eodem nisi esset facta, vel cõdemnatio, vel litis cõtestatio, quia tunc transiret contra hęredẽ principalis. l 1. & ibi docto. C. ex delict. dfun. tamen tu dicas, quòd etiam si lis non sit cõtestata in terminis glos. nostræ, obligatio fideiussoris transit in hæredem, per text. nostrum,

¶ Fideiussor† & præcedere [a] obligationem, & sequi potest.

¶ *Si plures pro eodem fideiubeant, quilibet tenetur in solidum: sed beneficio epistolæ fit diuisio inter eos, qui soluendo sunt tempore litis cõtestationis. Et si vnus ex fideiussoribus, qui sit soluendo, soluat in solidum, à fideiussore repetere potest. Aretinus.*

¶ Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidũ tenentur. [b] Itaque liberum est creditori, à quo† velit, solidum petere. Sed ex epistola [c] Diui Adriani compellitur† creditor, à singulis, qui modò soluendo sunt, litis contestatę tempore, partes [d] petere. Ideoque si quis ex fideiussoribus tempore soluendo nõ sit, hoc cęteros

strum, qui generaliter loquitur, si enim fideiussoris morte finiretur obligatio fideiussoria, non sequeretur naturam principalis, contra d. l. 4 sequitur ergo naturam principalis quantum ad hoc, vt extincta principali, ipsa quoque finem habeat. l. si decesserit. qui satisd. cog. non autem sicut finitur obligatio principalis morte principalis, ita fideiussoria morte fideiussoris. quia in ea mors principalis spectatur, non fideiussoris: & ratio est, quia viuente principali, quamuis fideiussor decedat, non extinguitur fundamentũ obligationis: & id eo trãsit obligatio in hęredē fideiussoris: sed vbi moritur principalis, secus est, quia si fuit extincta penitus obligatio pęnæ, non est fundamentum quo ista obligatio transeat in hæredem, & si bene inspiciatur, hæc probantur in leg. si eum. §. qui iniuriarum, ff. si quis cau. vbi obligatio accessoria non finitur ante principalem, & quo ad finem obligationis spectatur mors principalis, non fideiussoris. & ita teneas.

Concor. hoc. §. l. quẽ. admodũ. fideiud.

¶ Et facit ad hunc. §. ff. eo. l. 4. §. fin.

a ¶ *Fideiussor & præcedere*. Puta, fideiubeo in id, quod sibi credes, vel credidisti, vel credis. nam his tribus temporibus potest accipi, vt hic, & ff. de vsufr. ea. re. quæ vsu. con. l. quoniam. §. fin.

SYL. ¶ Si plures. ¶ *CASVS.* Quęrebatur si plures intercederent, quomodo tenerētur: & videbatur quod pro virili: quia sic etiam renētur debitores plures obligati alteri pro aliqua summa, l. reos, ff. de duobus reis. cuius contrarium respondetur, quod fideiussores in solidum tenentur, & ratio est, quia cũ accipiantur, vt magis cautum sit creditori, magis est cautum, si in solidum teneantur quæ ratio cessat in duobus reis. vt dicitur hic in gl. Vet. fideiussores in solidum teneri. Item, quod creditor potest quemlibet in solidum conuenire. Item, ꝙ fideiussores habēt beneficium epistolæ di. Adri. quam opponunt in modum exceptionis. Item, ꝙ imputatur ei, qui non vtitur beneficio legis.

b ¶ *Tenentur*, idem est in pluribus mandantibus vel iubentibus, vt ff. quod iur. l. fina.

Sed videtur iure nouo, quod pro parte sua tãtum quilibet teneatur ipso iure, vt iam non sit necessaria epistola, de qua subijcitur hic, nisi expressè in solidũ promittatur: & sic videtur corrigi quod hic dicitur, vt in Authēt. de duobus re. §. 1. collat. 7. Vel verius (vt puto) dicta Authent. loquitur in plurib. reis debendi, in quibus etiam iure veteri videtur fuisse cautum, vt pro partibus teneantur, vt ff. de duobus re. l. reos. At secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidum, vt ipse reus pro quo itercedit: & ita habebit locum epistola hodie, vt olim.

ADDITIO. Et ista communiter approbantur. adhibentur enim isti pro securitate, vt supra eodem in princip. secus in duobus reis: ideò &c. Ioan. Fab. & Ang.

**
† Quis is quē elegerit satisfaciat potest cõtra quẽuis aliorũ agere l. vlti. C. eo.

*
† Nõ ipso iure, sed hoc petẽte, qui in solidum conuentur. l. inter ff. eo & hoc §. in fi.

*¶ Adde, quòd licet olim liberum esset creditori prius agere cum fideiussore. l. iure. C. eo & innuit tex. in §. 1. versic. tua gratia. infra mand. hodie tamen ante conueniendus est ipse reus, si præsens sit, vt habetur in Authē. de fideiuss. & mand. in principio, nisi & fideiussor constituerit se debitorem principaliter, renunciaueritque beneficio illius legis, quod potest, vt ibi scribit Accur. & intellige præsentem, qui est in iurisdictione iudicis, sub qua contracta fuit obligatio. Mars. in rub. de fideiuss. nu. 14.

**Illud quoque annotãdum, quod quamuis creditor egerit cum vno eorum, & aduersus eum obtinuerit sentētiam, potest nihilominus eo relicto alterum conuenire. l. creditor. man quod tene perpetuo menti.

c ¶ *Ex epistola*. Sed vbi est hæc epistola? Respond. non habemus eam scriptam: multoties tamen de ea mentionē facit lex, vt hic, & C. de constit. pec l. fin. & ff. eo. l. inter fideiussores, & l. seq.

d ¶ *Partes*. Hæc tamen epistola fallit in 5. casibus. vt in fideiussoribus tutorum, qui nõ implorant beneficium, licet tutores implorent, vt ff. rem pup. sal. fo. l. fi. & ff. de tu. & ra. dis. l. 1. §. nunc tractemus. Item fallit in fideiussore & fideiussoris, vt ff. eod. l. si plures, §. fi. Item fallit, quãdo cæteri fideiusso-

res

onerat. [a] Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, si is,[b] pro quo fideiussit, soluendo nõ sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuuari [c] ex epistola Diui Adriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

¶ Fideiussor nõ potest in plus obligari, quam principalis: & in plus obligari dicitur etiã, qui citeriori tempore obligatur. Aret.

¶ Fideiussores, ita obligari non possũt, vt plus debeant, quã debet is, pro quo obligantur. [d] Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis: nec plus [e] in accessione esse potest, quam in principali re, At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaq. si reus decẽ aureos promiserit fideiussor in qnq. re-

res soluendo non sunt tempore litis cõtestatæ, vt infra subijcit statim. Item fallit, quãdo eiusdem summæ sunt fideiussores, sed non pro eodem debitore, vt ff. eo. l. si à Titio. Itẽ, & q̃do inficiantur, vt ff. eo. l. si dubitet. §. ita.

¶ Rationes singularum fallentiarum: vide in d. ll. allegatis in gl. & per Christoph. hic & Iat. qui sigillatim proſequũtur.

¶ Sed nũquid hęc exceptio epistolæ est peremptoria, vel dilatoria? videtur peremptoria, quia prorsus perimit id, in quo opponitur. Itẽ è contra videtur dilatoria, quando ante litem contestã opponi debet, vt hic, quare videtur dilatoria vt C. de prob. l. exceptionem. Sed dico eam quasi anomalam, cum nec peremptorias prorsus imitetur, quæ vsque ad sententiam opponuntur: nec dilatorias, quæ tantum differunt, vt infra de exceptio. §. hæc exempli. & C. de rescindi non po l. peremptorias.

Exceptio epistolæ Adriani est anomala.

¶ Communis opin. est, quod vsque ad sententiam opponi possit: post sententiam non, nisi sit appellatum. ita communiter tenent doc. in l si dubitet. in princip. ff. eodem post Bart. & Imol. ibi.

SYL. ¶ Sed quid si soluit, nũquid repetet quasi sit fauorabilis exceptio? Videtur quòd sic, vt in Velleiano, vt ff. de cõdict. indeb. l. qui exceptionem, & ff. eod. l. si contendat. Sed cõtradico: quia nõ inuenio, quod sit sic fauorabilis, & quia suũ recipit, vt ff. de cõdict. indeb. l. repetitio.

a ¶ *Onerat*, argu. contra. ff. ad l. Rho. de iac. l. 2. §. si quis. Accur.

ADDITIO. Solu. ibi non erat fideiussor obligatus, nisi pro sua parte.

b ¶ *Si is*, scilicet, reus.

SYL. c ¶ *Iuuari* facit, ff. eo. l. vt si fideiussor.

¶ Fideiussores. ¶ *CASVS*. non figuratur in regula: cuius ratio ponitur in text. ibi nã eorum, & ibi, plus est enim. Not. summarium. Item not. quòd plus dicitur non solũ re, sed tempore. Item, ꝙ plus est statim dare, quam post tempus. Item, ꝙ valet argumentum, de re ad tempus: cætera dic, vt per doct. hic.

d ¶ *Obligantur*, sed numquid in idipsum, in quo reus tenetur, saltem remanet obligatus, quando in plus fideiussit? Quidam dicunt, quod sic: pro quibus est hoc generale. Vtile per inutile nõ vitiatur, vt ff eo. l. si à reo, §. 1. & C. de don. l. si q̃s argẽtũ, §. sed in ijs omnibus. Nos cõtra, scilicet, ꝙ in nihilũ teneatur: & est pro nobis. ff. eo. leg. Græcè. §. illud.

SYL. ¶ Et hęc opin. approbat hic, & in d. §. illud. Nec ob regula in contrarium adducta, quia non habet locum in indiuiduis, prout ostendit Bartol. in §. illud. ꝙ est obligatio fideiussoria: & licet omnes sol. ad leg. si à reo. impugnari possint. tamen solutio vltra omnes est, quòd ibi sunt duę obligationes, cum vnaquęq. conditio hẽat suã obligationẽ: ideò remota vna non vitiatur alia: sed in §. illud. sumus in quantitate, & vna tantum obligatione.

*a Adde, ꝙ And. Alci. lib. 5. Parer. c. 17. contrariam opin. vel veriorẽ, ac magis bono, & ęquo cõsonã, nititur defendere, quod scilicet fideiussor teneatur saltẽ catenus, quatenus tenetur debitor principalis, cõfutatque eruditè, ac non insubtiliter argumẽta in cõtrarium adducta: & pro eius opin. valdè vrgere videtur tex. in §. is qui. vers. adeò. inf. mãda.

e ¶ *Nec plus*. Contra hãc regulam est sup. de rerum di. § si tamen alienam. Item ff. de cõtrahẽ. emp. l. si in emptione: in prin. Item ff. de sol. l. q. res. §. mihi. 10. & §. qui stipulatᷓ, & §. mihi Romæ. Sed his omnibus da generalẽ solutionem, vt sic exponas hanc literam, nõ plus esse potest in accessione, &c. id est in accessoria obligatione, secundum Ioan. Item contra. ff. de iudi. l. non quemadmodũ. Sol. ibi non est plus, quia licet fideiubeat ante reum, non tamen prius tenetur. Itẽ contra. sup. eod. §. 1. vers. at nec. Sed ibi nõ est plus eo modo, quod dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor modis, quorum nullus est ibi, vt inf. de act. §. plus autem. Accur.

¶ Dic. ꝙ aliquando tenetur in plus, quando reus habet priuilegium personale, vt magistratus, quod non extenditur ad fideiussorem, l. si reus. ff. iud. sol. *SYL.*

ADDITIO. Et est ratio. quia in dictis quatuor modis disparitas prouenit ex facto stipulatoris, ideò sibi imputetur. Dispa-

ctè obligatur: contra [a] verò obligari non potest. Item si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione ꝓmittere potest: contra[b] verò non potest: Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus est enim[c] statim aliquid dare: minus est, post tempus dare.

¶ *Fideiussor soluens ꝓ reo habet contra eũ mãdati actionẽ. Ang.*

¶ Si quid autem fideiussor ꝓ reo soluerit,[d] ei[o] recuperãdi causa habet cum eo mãdati iudicium,[e] † Græcè [f] fideiussor ἐγγυητὴς dicitur: qui plerũque ita accipitur, λέγω, ὅτι ἐγγυῶμαι, θέλω, quod pro eo est, ac si dixerit, Dico, quòd fideiubere, volo.

¶ *In stipulationibus solennitas intrinseca præsumitur. Aret.*

¶ In stipulationibus fideiussorum sciendum est, hoc generaliter accipi vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. [g]

ritas verò in efficacia, seu substantia obligationis ex iuris ordinatione prouenit, ideò sibi magis succurritur.

a ¶ *Contra*. si reus. v promisit, fideiussor 10.

b ¶ *Contra*. si reus sub conditione promittat, & fideiussor purè.

c ¶ *Plus est enim*. facit ad hoc ff. de verborum signifi. l. si cui. §. si. & infra de actio. §. plus autem, & ff. de solut. l. solidum, & ff. sol. mat. l. si cõstante, §. quoties. Accurs.

* Huc spectat vetus prouerbium, Bis dat, qui citò dat]

¶ Si quid.

¶ *CASVS*. in regula non figuratur nisi literal ter: debet enim fideiussori cõpetere actio, si soluat pro principali. Ideò autem competit mãdati, quia fideiussor ex mãdato & prece principalis tenetur. Not. summarium. Item, quod fideiussor obligatur ex stipulatione, non simplici pacto, secundum Doct. hic.

d ¶ *Soluerit*. siue per iudicem, siue non, vt ff. mãda. l. idemque, §. fideiussore. Sed etiã in casibus quatuor, antequam soluat, agit mandati: vt si hoc dictum sit, vt ad tempus teneatur. Item, si fuerit condemnatus. Item, si cępit bona sua dissipare reus. Item, si diu steterit fideiussor in obligatione, vt C. mãda. l. si pro ea, & ff. manda. l. Lucius. (i) aliàs non agit ante quam soluat, sed soluere debet, vt ff. de condict. inde l. indebitam. Sed etiam in casibus nullo modo agit: vt si pro inuito, aut donandi animo, aut in rem suam fideiussit, vt ff. manda. l. si remunerãdi. §. si passus, & l. si pro te præsente. Item si hoc actum sit, vt non agant, vt ff. man. l. si remunerandi. §. Marcellus. Itẽ si mandatum nõ sit obligatoriũ, vt inf. mand. §. illud Item, & si fideiussor non opposuit exceptionem, quam debuit opponere, vt ff. mand. leg. si fideiussor. Accurs.

¶ Vide similem glo in d. l. si pro ea. vbi Doc. latè prosequuntur singulos casus: non est materia additionis.

ADDITIO. (i) Intellige diu arbitrio iudicis, secundum communem opin. & no. quòd debuit stetisse in obligatione, nec sufficeret, quòd stetisset in promissione tantum, vel fideiussione. & alios casus adde istam glo. vt per Ang. hic.

e ¶ *Mandati iudicium*, idest actionem: si intercessit mandatum, vel etiam eo præsẽte fideiussisset, vt ff. man. leg. qui fide, & leg. ex mandato.

* ¶ Nã si mandatum non intercessit, vt quia pro absente si deiussit, actio Negotiorũ gestorum, non Mandati competit, vt d. l. qui fide, & quod dicitur. mãdati actionem dari, vbi quis pro præsente fideiussit, ita intelligas, si reo non inuito id faciat: nam si eo vetante, nec Negotiorũ gestorum, nec Mandati competit. l. si pro te. ff. man.

f ¶ *Græcè*. Facit. ff. eo. l. Græcè, l. respõl. & int quib. mod. toll. ob §. sed & Græce. & sup de verb oblig. §. 1. ver. verum autem. Accur.

ADDITIO. Et aduerte, quod (vt etiam text. aperit) Engyitis Græcè, dicitur, latinè fideiussor. Deinde sequitur in text. lego oti engyomethelo: quod sic exponitur: lego, dico: oti, quod engyome fideiubeo: thelo, volo, dico, quod fideiubere volo, & hoc est, quod latinum itatim exprimit.

¶ In stipulationibus.

¶ *CASVS*. Quærebatur quia solemnitas stipulationis requiritur in fideiussione, an si simpliciter scriptum reperiatur, quem fideiussisse, dicamus præsumi stipulationẽ præcedentem interuenisse, & omnia solemnia. & videbatur, quod non: quia cum hæc facta sint non præsumuntur. leg. in bello § factæ. ff. de capti. contrarium dicitur ea ratione, quia cũ sit solennitas intrinseca præsumitur. Itẽ potes dicere noua ratione, quia cum fideiussio nõ sit sine stipulatione, l. blanditus. C. eo. si scriptum reperiatur fideiussisse, ex vi verborum scriptum est stipulationem interuenisse.

g ¶ *Etiã actum*. q. d. si ita dicit scriptura, ac si verè ita fuisset factũ, quod forte fuit, vel nõ fuit actum, certè præsumitur pro scriptura. vt sic videatur actũ, & est hęc scriptura priuata: dicit enim, si quis se &c. & ex causa. vnde in cõtinenti præiudicat, nisi contra probetur, vt C. de non num. pecun. l. generaliter, & facit ad hunc

SYL.

Fideiussor in quatuor casibus agit ante quam soluerit.

† al Græce et fideiussor ita accipitur ti emi pisti celeno ego. Sed & si dixerit thelo, siue bonlome, sed & phimi: pro eo erit, ac si dixerit lego.

Expositio Græci.

SYL.

Ideoque constat, si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solenniter [a] acta. [b]

¶ De literarum obligatione.

¶ Scribens se debere ex mutuo, quod nõ recepit, sperans recipere, obligatur literis cũ effectu olim, post quinquennium, hodie post biennium.

OLim scriptura [c] fiebat obligatio, quę nominib. fieri dicebatur: quę nomina hodie nõ sunt in vsu. Planè [d] si quis [e] debere [f] se

hunc §. ff. de verb. oblig. l. sciendum, & C. de contrahen. stipu. l. 1. & supr. tit. 1. §. si scriptũ. In scriptura autem publica constat ei stãdũ, multo magis nisi contra probetur, vt Co. de prob. l. cum precibus, & in Authẽ. de fide instrument. §. si verò moriantur. in princ. §. colla. 6. (1) Item not. hic præsumi omnia solẽniter acta: quod probãt supradicta ll. Accur.

ADDITIO. No secundum Ang. hic, quod falsitas instrumenti, itẽ solennitas, vel error scribẽtis, potest probari per testes. Idem in simulatione: dummodo cõtractus fuerit sine scriptis celebratus, licet in scriptis redactus fuerit; alias si in scriptis sit celebratus, non probatur nisi per contrariam scripturam: de qua materia vide supra tit. 1. § item verborum. Ang.

a ¶ *Solenniter* id est etiam interrogationem factam fuisse: quam necesse est præcedere, vt sup. de verb oblig. in prin. & C. de cõtrah. & committ. stip. l. 1.

b ¶ *Acta* Sed contra. ff. de publi. in rem act. l. quæcunq. §. fi. Sol. ibi sunt extrinsecę solennitates de tutore, & iudice, qui debent adesse, cum pupillus vendit. At hic actus promissionis nullus est sine actu interrogationis. Vnde ex quo dixi, fideiubeo, vel promitto, intelligitur interrogatio facta esse quasi pars promissionis: & sic non est extrinseca solẽnitas, cum sit pars stipulationis.

STL. ¶ Et ita communiter distinguitur in dic. l. sciendum, ff. de verb. obligat vbi est materia sua ordinaria.]

¶ Adde, quod solennitas intrinseca est, quæ sine prolatorum verborum natura non potest verificari. extrinseca verò, quã prolatio verborum non comprehendit. Bartol. in d. l. sciendum colum. 1. & satis colligitur ex exẽplis positis hic per glo.

¶ *De literarum obligatione.*

Continuatio. ¶ Ista rubr. continuatur ad præcedẽtia. Quia supr. visum est de obligationibus, quæ contrahuntur re, & verbis, nunc ponit de ijs, quę contrahuntur literis. Arct.

** Adde, quòd hæc species contractus ortũ habet a iure ciuili non a iure gentiũ, vt ferè omnes contractus, § ius autem, vbi gl. in ver. penè, supr. de iusti. & iure.

Diuisio. OLim scriptura. ¶ Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primò ponit, qualiter olim scriptura obligabatur, & eius correctionẽ, & nouũ statutũ. Secundò ponit infra quantum tempus olim, & hodie potest opponi exceptio non num pec. Secũda ibi, Multũ.

¶ Olim scriptura ¶ *CASVS.* erit solũ literaliter figurãdus: quia declarat tãtum terminos huius obligationis literarum, & narrat rationem restricti tẽporis ad biennium* Verum ad pleniorem declarationẽ vide Port in l. legitima col. 5. ff. de pac. Nota, quod confitens se ex mutuo recepisse, quod nõ recipit, obligatur effectualiter hodie post bienniũ. Item, quod multum tẽpus dicitur aliquãdo quinquennium, aliquãdo biennium. Item, quod obligatio oritur ex ipsa scriptura concurrente lapsu temporis. Item, quòd ex ea nascitur condictio. Item, quod exceptio non numer. pec. vltra biennium non opponitur.

c ¶ *Scriptura* i. solennitate quadam scripta, quæ per quædam nomina specialia fiebat, v. subijcit

d ¶ *Planè.* Licet dicta verba in vsu esse desierint, planè &c.

e ¶ *Si quis.* scilicet homo priuatus. Idem est, & si fiat per alium, dummodo per publicam personam.

¶ Quæ. s. scribat ipsum confessum esse recepisse: nam si scriberet ipsum recepisse, probaret instrũ. l. cum precibus, C. de proba.

¶ Aliud si per priuatam vt, C. de prob. l. instrumenta. Argu. tamen contra. ff. de pign. l. si fideiussor. §. 1. Sed ibi in scribentis præiudicium creditur. †

ADDITIO. Nota regulariter scripturam priuatam non facere fidem. Fallit, quando hæc scriptura aliquid continet contra scribẽtem: quia nõ est verisimile aliquem scribere contra se, quod veritati non innitatur. argu. l. exemplo, cum ibi nota. C. de probat. Fallit secundo, si talis scriptura priuata habet subscriptionem trium testium fide dignorum, Authen. si quis vult cautè deponere. Co. qui pot in pign. hab Christoph.

f ¶ *Debere.* Scilicet ex † causa mutui, & sine stipulatione. Hæc enim verba non sunt apta ad stipulationem, vt sup. de verborum obligatio. § 1. si autem sine causa. non præiudicat. vt ff de probatio. l. cũ de indebito in fi. Quid si stipulatio interuenit? Resp. & tunc habet locum effectus huius titul. nam exceptionem in factum potest opponere, vt Cod. eodem l. cum vltra. & hoc si spe futurę numerationis alias si tanquam iam esset debitum, cum non esset, scienter confitetur, videtur donare: aliàs, id est si nõ vult donare,

Scriptura priuata quãdo fidem faciat.

† Vide gl. in §. itẽ verborũ in ver. omnino supra de inut. stipul.

† Facit l. aduersus. C. de non nu. pecu & vide omnino glo in ver. extẽdatur cũ addit. ibi positis. infra hoc tit.

scripserit,[a] quod sibi numeratum nō est,[b] d pecunia minimè numerata post multū[c] tēporis exceptionē[d] opponere non † potest. Hoc.n. sæpissimè constitutum est.[e] † Sic fit, vt & hodie,[f] dum queri non pōt,[g] scriptura[h] obligetur:[i] & ex ea nascat

sed quia credit se ei debere, nō valet stipulatio: quia obijcitur exceptio, vt ff. de regul. iur. l. cuius, & ff. de exceptio. dol. l. 2. §. 2. Et nota cautela hic, quod per verba præsentis temporis fit hęc obligatio: vt per hęc, Scribo me debere, vel Confiteor me debere, vt hic dicitur, & sic est contra opinionē nostram, qua dicimus obligationem literis debere fieri p verba futuri temporis tantum, vt Cod. de positu leg. sub specie, vt Scribo me daturum tibi 10. ex causa mutui, ad instar stipulationis, quæ per verba futuri temporis tantum fit, vt ff. de verbo. oblig. leg. stipulationum I §. stipulatio. Sed certè nec hic dico, quod per hæc verba nascatur nūc & vt nūc, sed quasi etiam prius nata sit, si confiteor per verba præsentis, vel præteriti temporis: & facit Cod. de episcop. audien. leg. si præsens, & Cod. eodem. leg. in contractibus. in princip. Vel apertius, non faciunt hæc verba, vt obliger, sed vt obligatus præsumar, licet habeant exceptionem. Vel verius, licet apponam verba præsentis, vel præteriti temporis, tamen semper intelliguntur futura. Quid enim prodest dicere. Confiteor me accepisse 10. vel, dbere 10. ex causa mutui, & hoc scribam, nisi intelligatur, & ideò reddam. Item quid si dicam. Recepi ab illo 10. ex causa mutui, & hoc scribam? Respond. quidam non teneri propter supradictam rationem, quia per verba futuri temporis debet fieri. Sed certè satis puto, quod præsumar obligatus. sicut & cum scribo me debere, vt hic. non enim verbis immò rebus legem imponimus, vt C. communia de leg. l. 2. vel dic, quòd ibi intelligitur futurum, vt prædixi.

† excipe eos, qui spali aliquo iure admittuntur, vt minores, & absentes iusta ex cā leg. in contractibus in prin. ibi gl. ī ver. potituris, C. eo. Stipulatio tātū fit per verba futuri tēporis.

Lex non est imponenda verbis, sed reb.

a ¶ *Scripserit.* Id est scriptura confessus fuerit.

* ¶ Intellige, quando hoc fit spe futurę numerationis, vt placet Accurs. supra in proxima alia glo. & in l. in contractibus, C. de nō numer. pecun.]

b ¶ *Numeratum non est*. aliàs enim si numeratum esset, non literis, sed re obligatus esset, vt supra quibus mod. re contrahitur oblig. I. responso.

* ¶ Quod ait, numeratum, subaudi, vel datū scilicet ex ijs rebus, quæ pondere, numero, mensurave constant, nam hæc exceptio habet locum non solum in pecunia, sed in omnibus rebus, quæ in causa mutui cadere possunt, si eas quis confitetur ex causa mutui habuisse. l. in contractibus, in princ. vbi Accur. C. eod.]

c ¶ *Multum.* Hoc exponitur inf. proxi.

d ¶ *Exceptionem.* s. non numeratæ pecuniæ, quæ potest proponi, siue petat actor, siue nō vt argum. C. eo. l. si quasi, & in scriptis, secūdum quosdam, vt in Authent. de tempo. non so pe. super dote, §. 1. collat. 7. vel fortè illud speciale in dote. Primum tamen secundum Ioan. verius est. Accur.

¶ Et ita communiter tenetur secundum Christ. hic & secundū Ang. hoc procedit quando non prouocatus opposuit, quia tunc sustinet partes actoris.]

SY L.

† hunc ver. declarat subtiliter Soc. in leg. 1. col. 2. n. 18. ff de cōd. ind.

e ¶ *Constitutum est.* A multis Imperatoribus, qui fecerūt leges tales. C. eod per totum, vsque ad l. generaliter nam postea Iust. sunt.

f ¶ *Hodie.* Hic loquitur, quasi supradicta loquantur ante tempora Iustin. & nunc subijcit, quod hodie fit idem. vel dicit hodie, id est postquam cōcurrit hoc tempus s. quinquennium olim, hodie biennium, vt infra prox. & secundum hoc non debet esse, & in text. Accur.

g ¶ *Dum queri non potest.* id est dum querimoniam proponere non potest de exceptione non nu. pec. quia ex quo cucurrit tempus obligabitur per scripturam ad dandū pecuniam non numeratam.

h ¶ *Scriptura.* id est per scripturam. Sed certe videtur neminē scriptura vel literis obligari, sed intellectu, qui ex literis percipitur & verbis, vt ff. de action & obligat. l. non figura. quod quidam concedunt. Sed certè vtrumque facit ad obligationē, & ipsa figura literarum, & consensus, quem exprimunt, & quod d. l. dicitur. non figura. s. sola. Item numquid & per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli: vt si creditor sic scribit. Confiteor me nō numerasse, vel te confessum non fuisse, vel illum soluisse? Respond. sic, vt ff. de regul. iur. l. nihil tam naturale Accur.

Literarū obligatio soluitur pp cōtrariā scripturam.

i ¶ *Obligetur.* s. ciuiliter & naturaliter post biennium quasi biennium pariat naturalem obligationem, nam ante erat ciuilis tātum non naturalis, cum nihil numeratum fuerat. Item si ciuilis non esset, frustra diceretur habere locū exceptio. Dicimus ergo, q sola ciuilis fit ante biennium, sed post biennium naturalis adijcitur. Vel, quod est verius, non adijcitur, sed prima ciuilis incipit habere vim naturalis, & ciuilis, nam & stipulatio est de iure ciuili, & habet tamē effectum naturalis obligationis, & ciuilis, nam ciuilis per se non valet ad exigendum, vt diximus, sup. de oblig. § 1.

¶ Communis Doct. conclusio est quod statim oritur ciuilis, & naturalis post biennium glo. in l. cum quis. Co. de iur. & fac. ign. si tamen disputando cupis contrarium defendere, vide For. in l. si vnus, §. pactus. ff. de pactis, colum. 18.

Item

condictio,[a] cessante scilicet verborum obligatione.[b]

¶ Multum [c] autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus cōstitutionibus [d] vsque ad quinquēnium procedebat: sed† ne creditores,[e] diutius possint suis pecunijs[f] forsitan defraudari, per constitutionem [g] nostram tempus coarctatum est, vt vlt a biennij metas [h] huiusmodi exceptio minimè extendatur.[i] †

¶ *De obligationibus ex consensu.*

¶ *In quatuor contractibus hic enumera-*

¶ Item si est in re iudicata. Adhuc tamē dicunt quidam, vt Ioann. & Hu. qđ si vult post biennium exceptionem opponere, & probare sibi non numeratam pecuniam, quod admittitur, sed ante bienniū probat creditor, vt C. eod. leg. si ex cautione quod certè est æquum, & ita biennium hoc solum operatur, quod probationis conuertatur onus, & etiam pro his facit quod aliàs dicitur, quòd non fiāt illicitę exactiones, vt. ff. de offic. præsi. leg. illicitas. Sed certè aliter de iure videtur, scilicet, vt nullo modo admittatur etiam probans · nam sacramentum non potest deferre, qđ est species probationis, vt C. eod l. in contractibus, §. illo. C. de iure delib. l fi. §. licentia. Sed certè satis credo primum verum & ęquum. Nec obst. quod de iuramento dixi, quia ex tempore illius l. in contractibus non habet iuramentum vim probationis, si non vult aduersarius, vt C. de iureiutan. l. generaliter. §. fin autem.

† Hanc rationē fusius explicat Imp. in auth. de tēpo, non sol. pecu. sup. do in prin.

Exceptio nō numme pe. ēt post biēnium. SI L. potest opponi.

¶ Et sic lapsus biennij solum operatur translationem oneris approbandi in aduersarios.

a ¶ *Condictio.* s. ex illa l. C. de non numer. pecun. l. in contractibus.

b ¶ *Verborum obligatione.* id est stipulatione, quæ verbis fit: nam tunc titulus iste cessat, & habet locum, supra de verborum obligat quando accepit: vel habet locū exceptio in factum, vt C. eodem tit. l. cum vltra. quando non accepit.

Iuramētū est spēs probationis.

c ¶ *Multum.* Quia post multum temporis exceptionem proponere non potest, vt supra modò dixit, quid sit multum, exponit hic. Et nota, multum, pro quinquennio poni: sed, diu, pro decennio ponitur, vt digest. qui & a quib. l. si cum fideicommissaria, §. Aristo.

d ¶ *Constitutionibus.* Quas non habemus.

* ¶ Si quis vult nosse tempora olim omnibus cautionibus tributa, perlegat cōstitutionem Diuorum Honerij, Theodosij. & Constantij, quæ adhuc extant lib. 11. Co. Theodosiani tit. si cert. petat. l. chirographis.

e ¶ *Sed ne creditores.* Non solum isti, sed veri.

f ¶ *Suis pecunijs.* Subaudi etiam. Nam occasione huiusmodi si daretur longum tempus, etiam veri debitores interdum talia opponerent: & ita occasione liciti committeretur illicitum, quod esse non debet: imo ēt licitum coarctatur, vt vitetur illicitū vt hic, & in auther. de eccl. re. immo. alie. in princ. collat 5.

g ¶ *Per constitutionem.* Vt C. de non num. pecun l. in contractibus.

h ¶ *Vltra biennij metas.* Sic. C. de omni agro defer. leg. qui agros. lib. 11.

Liciti occasione illicitum non debet committi.

i ¶ *Minimè extendatur.* Et hoc in causa mutui: si verò ex alia causa confiteatur in scriptis, veluti emptionis, vel simili in continenti pręiudicat sibi: nec potest contra probari nisi per aliam scripturam, vt Codice de non numerat. pecun. lege generaliter.

† Cōcorō cum hoc tex. gl. 1. ante me ibi & hoc est veru, in cap. vlt. extr. de solu.

¶ Et ratio diuersitatis est propter facilitatem petentis pecuniam mutuam, vt declarat Christ. hic.]

¶ Item hoc in debitore cōfitente: sed in creditore confitente sibi solutū 30. dies statuūtur: nisi in casibus, vbi in continenti præiudicatur, vt C. de non nu. pec. l. in contractib. §. super cæteris & §. sed quoniam.

¶ Ratio diuersitatis est, quia leg præsumit debitores egentes magis inclinare ad confitendum, vt suscipiāt pecunias, quā creditores, qui non ita egent, vt tenet Christophor. hic. Volo tamen te notare aliquos casus, in quibus non habet locum talis exceptio. Primò, si cōfiteatur se in veritate recepisse, talia n. verba faciunt, qđ talis exceptio nō pōt opponi, Bald. in c. ex insinuatione. col. fin. versi. si cōfiteor, de proc. de quo per Deci. in cap qm contra. in 4. not de prob in leg 2 in 2. 110. C. de eden. Secundò, si verba fuerint geminata: de quo per Decium in l 1. col. penul. C. de pact. Tertiò, si quis in mortis articulo confiteatur de quo per Hippol Mars. in l. 1. § prætereа. in 2. col. ff. de qua stio. Quartò, si confiteretur in iudicio: de quo per Dec. in c. 1. in 11. col. in princ. de iudic. Et plura alia in proposito vide per Ias. in l. qui pecuniam. ff si cert. pet. * & Felyn. in c. si cautio col. 10. de fide instrum. qui latissimè omnem hanc materiam prosequuntur.

¶ *De obligationibus ex consensu.*

¶ Supradictum est de obligationibus, quæ verbis & literis contrahuntur, verum, quia sunt aliæ, quæ consensu contrahuntur, ideò de his subdit Potcus.

CONsensus. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ponit quot casib. quis obligetur ex cōsensu solo. Secudò, qua-

re in his magis consensu solo, quam in alijs obligatio contrahitur. Tertiò ponit effectū huius obligationis ponendo differentiā inter hunc contractum & stipulationem. Secūda ibi, Ideò autem. Tertia ibi, Item in his.

¶ Consensu fiunt obligationes.

SYL. ¶ CASVS. ita figurari potest. Dubitabatur, an in his contractibus hic enumeratis solo consensu nasceretur obligatio: quippe in singulis alijs supra numeratis consensus exigitur, sed contrarium dicitur ex illa ratione, quia quamuis consensus in illis requiratur, tamen non requiritur solus, sed vnà cum alijs solennitatibus verborum, vel rei, vt dicitur in textu. Nota, qui sunt cōtractus, qui consensu solo cōtrahātur. Item, quare hi dicantur solo consensu constare. Item, quod in his venit omne, qđ æquum & bonum est, sed in contractibus stricti iuris & præsertim in stipulatione venit quod est expressum, l. quicquid astringēdæ, ff. de verb. oblig.

tis solo consensu contrahitur obligatio hĩc inde, etiam inter absentes mediante nuncio, vel epistola. Ar.

CONsensu[a] fiunt obligationes in emptionibus,[b] venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus,[c] mandatis.[d]

Ideò autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi, quia neq. scriptura,[e] neque presentia omni modò opus est: ac ne dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, cōsentire, vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur veluti per epistolam,[f] vel per nuncium.

¶ Item in his[g] contractibus[h] alter alteri obligatur in id, quod alterū alteri ex[i] bono & æquo præstare oportet:[i] cum alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur,[k] alius promittat.

¶ *De emptione & venditione.*

¶ *Emptio contrahitur eo ipso, quod de*

a ¶ *Consensu.* Sic. ff. de action. & obligat. leg. consensu.

b ¶ *In emptionibus.* Vt ff. de contrah. empt. l. 1 §. fi. & inf. tit. 1. in princ.

c ¶ *Societatibus.* Vt infr. de societ. in princip. Sed contra ff. pro socio. l. 4. 1. resp. Sed certè ibi non negatur, quin consensu contrahatur societas. vnde non est contra.

d ¶ *Mandatis* Sed nonne in stipulatione cōsensus debet interuenire, vt supra de verborum obligation. §. primò. versic. sed hæc. & ff. de pactis, lege prima, §. penultimo? Respondeo, ibi expressis verbis debet esse cōsensus, vt ff. de verborum obligat. leg. 1 primo responso: hic autem † etiam sine verbis: & inter absentes, vt infra proximè: ibi inter præsentes tantum, vt supra de inut. stipul. §. item verborum.

† aliàs animo.

e ¶ *Nec scriptura.* Hic cautè nota differentiam, quam facit inter hunc titulum, & superiores, Nam quod dicit, neque scriptura, in hoc discrepat ab obligatione literarū, † vt supra tit. 1.

† *Dic certè idē videtur posse dici in ōibus pactis quibus contrahitur obligō ex cōsensu, vt ff. d. solut. l. in ijs §. Imperator. & tamē regulariter nō requiritur scriptura, nisi tantū in quatuor casib. hic descriptis, vt l. pactū q bona fide C. de pact. & sic videtur quod iste text. sit defectiuus. dic secūdum Io. Fab. qđ hic contrahuntur obligationes efficaces, ibi, non: vnde hic de obligationibus efficacibus loquitur intendit. Ang.*

Item in eo, quod dicit, neque præsentia. dicit propter verborum obligationem, quæ inter præsentes fit, vt supra de inutili stipular. §. item inutilis. Item in eo quod dicit, nō esse necesse qđ dari, ideò dicit, vt discrepet ab illa, quæ fit re, vt supra quibus modis re contrahitur ob. per totum. ¶ Vel secundum Ioann. Fabr. ad differentiam contractus innominati, qui re interuētu cō trahitur, leg. ex placito. Cod. de rerum permuta.

f ¶ *Per epistolam.* Vt ff. de rei vendi. l. quædam mulier.

g ¶ *Itē in his.* Fuit superior differentia ad tria genera obligationū, hic autem fit differentia ad stipulationem, vel verborum obligationem.

h ¶ *Contractibus.* Qui fiunt consensu.

i ¶ *Oportet.* Quasi dicat hinc inde contrahitur obligatio etiam in ijs, quæ nō sunt dicta, nam veniunt vsuræ post moram, vt ff. de actionibus empti. l. Iulianus, §. ex vēdito. idem est & in omnibus bonæ fidei iudicijs, licet non ex contractu, sed quasi nascantur, vt inf. de actio. §. in bonæ fidei.

* ¶ Aptius accommodari possunt exempla ad hunc textum ex l. Iulianus. §. offerri, ff. de actio. empti l. insulam, §. vlt. locati. l. si verò non remunerandi, § vlt. mand. l. si non fuerunt, pro soc.

k ¶ *Alius stipuletur.* Quasi dicat, necesse est. quod omnia deducantur in stipulationem. Nam aliàs nihil venit in talem obligationem, vt ff. de negotijs gestis, l. si pupilli, in fi. & l. quia tantundem. †

*

† *Adde l. qcq. a. ff. d verb. oblig.*

¶ *De emptione & venditione.*

Continuatio.

¶ Supra dictum est de obligationibus, quæ consensu contrahuntur: verum, quia illæ consistunt aut in emptionibus & venditionibus, aut locationibus & conductionibus,

vel

vel societatibus, vel mandatis, vt supr. tit. 1. in princip ideò de his tractaturus incipit de empt. & vend. Christoph. Porcus.

SYL. *¶ Materiam emptionis, & venditionis tractat plenè Aret. in §. actionum. Inst. de actio.

**¶ Venditionis verbo quęuis alienatio continetur. l. statuliberi. ad finē de statuliber. & leg sicut §. venditionis, quibus modis pignus, vel hypothec. sol. quod ea videtur ratione introductū quod olim nullus propè contractus absque venditione, vel vera, vel imaginaria fieret. quin etiam testamenta, quæ per æs, & libram dicebantur per imaginariam quandam venditionem fiebant. Verum vbi mentio sit pretij, de venditione propriè, & strictè sumpta accipi debet, leg. vlt. & ibi gl. & Bart. C. de præd. cur. lib. 10. & glos in leg. cum dotem, C. de iure do. & de hac agitur hoc tit.

pretio conuentum est, licet nondum numeratum sit, vel aliqua arrha data, si sine scriptura fiat: aliter autem scriptura celebrata, erit emptio perfecta, & non prius. Aretinus.

Diuisio. Emptio. ¶ Totus iste titul. diuiditur in quinque partes. Primò, quando emptio & venditio contrahatur, & quando ab ea possit recedi. Secundò, quod pretium debet interuenire. Tertiò, quando emptio est perfecta, ad quem spectat periculum rei venditæ. Quartò, an sub conditione possit emptio celebrari. Quintò, quibus casibus emptio esse non possit. Secunda ibi, Pretium autem. Tertia ibi, Cum autem. Quarta ibi, Emptio tam sub conditione. Quinta ibi. Loca sacra.

¶ Emptio & venditio. Casus deberet potius literaliter poni. tradit enim regulam, qualiter emptio contrahitur, distinguendo, quod si contrahitur sine scriptis, satis est ad substantiandam venditionem pretij conuentio. Nulla enim requiritur ipsius rei traditio, quia alias non consensu, sed re cōtraheretur, nec requiritur aliqua formula verborū, vt in stipulatione, sed solus consensus sufficit. Si verò fiat in scriptis requiritur pfectio scripturæ publicæ, vel priuatæ, ante cuius pfectionem licet resistere cuilibet ex contrahētib. à contractu, nisi quid arrhatum nomine datum sit, tunc enim quia res non est integra, non licet recedere à contractu, & sic habes ex his rationes decidendi huius princip. ex quo not. quod emptio solo consensu perficitur, & ideò, nec rei traditionem, aut numerationem pretij, aut dationē arrharum exigit, quia hoc non ad substantiā, sed ad probationem, & executionem ipsius contractus requiritur.

Item, quod arrha est argumentum emptionis, non substantia. Item, quòd scriptura nō est de substantia huius contractus. Item, ꝙ aliquādo cōtractus emptionis fit cū scriptura, & tunc nō dicitur perfectus nisi perfecta scriptura. Item, ꝙ paria sunt scripturā factā esse manu propria, vel aliena, & subscriptā à contrahentibus. Item, ꝙ si aliquē pęniteat, pdit arrhas si est emptor. si vēditor, restituit duplum.

EMptio † & venditio contrahitur [a] simul atque [b] de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum sit, [c] ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod ar-

† Ad hoc princ. vide cino Fer. in leg. iurisgētiū. col. 4 in fi. ff. de pact. SYL.

a ¶ *Contrahitur.* Hic not. tribus modis pfici emptionem.

¶ Intellige, quādo est facta sine scriptis, & datione arrharū, quia aliàs procedunt quæ inf. dicuntur in ver. in ijs.]

¶ Vno modo, scilicet ex quo nō possunt discedere contrahentes, vt C. de actio. & oblig. l. sicut in initio, secundum quem modum etiam conditionalis emptio est perfecta. SYL.

¶ Aduerte, quia illa l. sicut, videtur potius facere in contrarium, quia dicit, quod cōstitutæ obligationi non potest renunciari, sed conditionalis non est constituta. l. cedere diem, ff. de verbo. signifi. ergo &c. Tamen in contrarium facit. l. necessariò §. quod si pēdente. l. vbi dicitur, quod transmittitur, ergo est: & ad l. sicut respon. quia est constituta, non orta.

*¶ Adde, ꝙ impleta cōditione, sub qua contracta fuit vēditio, perinde est, ac si ab initio contractus fuisset purus, l. vlt. §. 2 & ibi Ang. & Alex. qui affert concor. ff. de vulg. & pup. Dec. in l. pecuniam 2. no. ff. si cer. pet.

¶ Secundo modo quando est pura, & tūc incipit periculum rei ad emptorem pertinere, vt ff. de pericul. & commo. rei vend. l. necessariò in princ. & ita cōtrahitur hic, siue perficitur. Tertiò, quando res traditur, dicitur plus perfici adhuc, siue impleri, vt ff. de act. empt. l. si quis rem alienam.

* ¶ Nam contractus non omninò perfectus est ante traditionem, sed ab ea vltimā perfectionē accipit. l. 1. vbi gl. & Cyn. C. de peri. & com. rei vend. Vnde videmus simplicem venditionem sine traditione, nō impedire, quin alij possumus rem eandem vendere, & eius dominium tradendo transferre, l. quoties, C. de rei vendic. atque etiam alteri obligare. l. vltima, §. Lucius, & ibi gl. in ver. obligauit, ff. de dona. Hinc publicatis bonis cuiusdam, publicatur & res ab eo vendita, necdum tamen tradita, l. si fundus, ibi, nam & si vendideris. ff. loca.]

ADDITIO. Et ista inducit Io. Fab. ad decisionem quæstionis, an & quando ex consuetudine domino, vel proximo per rei vendit. ius aliquod quæsitum esse censeatur.

b ¶ *Simul atque*, idest statim postquam, vt sup. de re di. §. feræ.

c ¶ *Numeratum sit.* Nec aliquid datum loco

Ff 4 pretij.

pretij, vt supra titu.i. in pmicip.
*¶ Nam potest, si placeat vẽditori. §. venditæ. & ibi gl. sup. de rer. di. nõ tamen dominiũ trãsfertur, nisi prius numerato pretio, vt ibidem dicitur, vt in l. quod vendidi, ff. eod.

Verius est, cõtractum dici in scriptis fieri quando partes noluerunt eum habere pro coofecto, donec de illo non fieret scriptura. Lanfr. in cap. quoniam contra ver. instrumentorum nu. 66. vbi apostil. allegans cons. Soc. de proba.

arrhæ [a] nomine datur, argumentum est emptionis, & venditionis contractæ: [b] Sed hoc quidem de emptionibus, & vẽditionibus, quæ sine scriptura [c] consistunt, obtinere oportet: nã nihil à nobis in huiusmodi emptionib. & venditionibus [d] innouatum est. In ijs autem, quæ scriptura conficiútur, [e] nõ aliter perfectã esse vẽditionẽ, & emptionẽ constituimus, [f] nisi & instrumẽta emptionis [g] fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidẽ scripta, à contrahentibus [h] autẽ subscripta, & si per tabellionẽ fiunt, [i] nisi & cõpletiones [k] acceperint, [l] & fuerint partibus absoluta. [m] Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor, vel venditor sine pœna [n]

¶ Hæc gl. sentit, quod possit dari res pro pretio, & male: quia tũc esset permutatio, vt infra eodẽ, §. item pretium. Nec obstat textus allegatus, quia si referatur ad emptionẽ, de qua habetur ibi in pr. debet intelligi secundũ §. itẽ pretium, si ad alios cõtractus, stat propriè, & simpliciter procedit, vt loquitur.]

a ¶ *Arrhæ*. vt ff. eo. l. quod sæpe in princ.

b ¶ *Emptionis & venditionis contractæ*. Non autem est de substantia contractus.

*¶ Nam arrha est veluti quoddam pignus: hicque legislator quandoque arrhas & pignora pro eod. ponit l. i. C. si rector prouin. idque (vt ego arbitror) exemplo Græci sermonis. nam quod nos pignus dicimus, illi ton arrabona appellant.]

c ¶ *Sine scriptura*. idest sine solemnitate scripturæ.

d ¶ *Venditionibus*. s. quæ fiunt sine scriptura.

venditio fit ĩ scriptis, & sine scriptis.

e ¶ *Scriptura conficiuntur*. Patet hic, quod alia est emptio, siue venditio in scriptis, alia sine scriptis. In scriptis dicitur, quando hoc agunt contrahentes, vt non aliter valeat cõtractus, nisi fiat scriptura, secundum quosdam quod non vidimus in visu. Alij dicunt, vt P. quod sufficit, quod cõtrahentes, vel aliquis eorum dicat in principio contractus, quod inde scriptura fiat, licet non dicat, qđ aliter non valeat nisi fiat, & hoc approbo, vt C. de fide instr. l. contractus ibi, illos tamen quos in scriptis fieri placuit &c. Si autẽ simpliciter fiat cõtractus, sed postea ad probationem fiat scriptura, valet quòd actum est, & etiam valuisset sine ea, vt ff de pig. l. contrahitur. Et eodem modo dico esse intelligendum vbicunque dicitur lege, contractũ aliquem in scriptis fieri, vt distractum, vt C. de testi. l. testium. & in authent. de test. §. & licet coll. 7.

STL. ¶ Et hæc opin. Plac. communior videtur secũdum Christoph. hic, quia actus in scriptis dicitur ille, ad cuius substantiam requiritur scriptura non quando fit ad probationem.

¶ Sed cum fiat in scriptis huiusmodi venditio, & sine scriptura non valeret, quare non dr̃ obligatio literarum? Respond. quia aliud habet nomen, scilicet emptio: & verum est hoc nomen, at in mutuo † non est verũ mutuatum esse, tunc enim re esset obligatio contracta, vt supr. de lite. obl. in priocip. ver. planẽ.

† De quo, scilicet agitur in obligatione literarũ.

f ¶ *Constituimus*. Præteriti tẽporis est, & dic, vt C. de fid. instrum. l. contractus.

g ¶ *Instrumenta emptionis*. Quæ vulgò rogationes dicuntur, secundum Ioan. Ex hoc. tex. no. instrumẽti appellatione etiam scripturã priuatam contineri. idẽ no. in l. notionem, §. instrumentorũ de ver. sig. Tiraq. de retract. lignag. §. 2 gl. 2. nu. 29. Lanf. in c. quoniã cõtra. vet. instrumentorum, nu. 8 de prob.

h ¶ *A contrahentibus*. scilicet vtroque, scilicet emptore & vẽditore: & talis subscriptio fit & aliàs, vbi contractus alius fit in scriptis, vt in auth. de fide instrum. §. si quis igitur, & § sed & si quis. Auth. mutui, & sequen. Not. quod subscriptio eandem vim habet, quam haberet scriptura, si esset tota scripta a subscribente, quia subscribẽs dicitur virtualiter scribere omnia præcedentia decis. Pedemõ. 37. num. 3.

i ¶ *Fiunt*, scilicet hæc instrumenta, & subaudi, non aliter valeant, nisi & comple. &c.

K ¶ *Completiones*, † idest mundũ completum. ** Mundum vocat instrumentũ, in quo post factam rogationẽ omnia comprehendũtur, à mundicia, eo quod sine vituperatione esse debet, gl. in d. l. contractus, ver. mundum.

† aliàs, id est cõplementum.

l ¶ *Acceperint*. Scilicet ab eodem Tabellione. & à partibus, vt subijcit.

m ¶ *Absoluta*, vt quia lecta fuerint partibus, & laudauerint. Vel dic absoluta. i. subscripta.

STL. ¶ Vide glo. in l. fideicommissa, §. primo, ff. de legatis.

n ¶ *Sine pœna*. Sed quomodo sine pœna, cum statim in arrhis eum puniat? Respond. sine pœna interesse, & iurisiurandi in litem. Nam hæc pœna esset quantum ad soluentẽ,

licet

licet non quantum ad accipientem. vt ff. si quis ius dicen.non obtempera.l.1.§.fi.

SYL. ¶ Vide ibi glo.in ver. meram pœnam.& dic ꝙ huiusmodi pœnæ respectu soluentis tantum debentur etiam in foro conscientiæ, vt per Dec. in c. 1. in 1. lect. in 11. coll. de constit.

Non autem ab arrhis aliter liberatur, vt subijcit, ita tamē &c.Item iste talis non facit contra legem, Cod. de act. & oblig. leg. sicut. cum hoc lex sibi permittat. Et no. quod huius legis permissio est cum aliqua pena. Argu contra in auth constitutio quæ de dig.§. illud coll 6.Sed si non est subscriptum,& tamen res est tradita,an valeat trāslatio? Quidam dicunt ꝙ non,vt C. de suff ag l.vnica. Alij contra, vt C.si quis alteri vel sibi.l.multum interest.& ff.de dolo.l. & eleganter. in principio. Distinguē, aut per errorem, aut scienter.

** Adde, quod communis opin est Doct in l.contractus,C.de fide instrumen. quod trāsfeat dominium rei venditæ & traditę in emptorem, licet nondum sit absolutus contractus,& ratio est,quia sufficit, quod adsit cōsensus, qui est causa immediata translationis dominij,vt declarant ibi Bal. & Salyc.& refert ac probat Neguſ. in tract. de pign.in 4.par.prin.nu.39.]

recedere ab emptione & venditione. Ita tñ impunè eis recedere cōcedimus,nisi iā arrharum nomine aliquid fuerit datū. Hoc.n. subsecuto,siue ī scriptis,siue sine scriptis, siue vēditio celebrata est, is, qui recusat adimplere cōtractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit, si verò vēditor, duplū restituere compellitur, a licet super arrhis nihil expressum † sit. b

† *aliàs est*.

a ¶ *Compellitur* Sed qua actione? Respon. conditione ex l.ista.&ex l.illa.C.de fide in strū.l contractus. Vel etiam per officium iudicis.vt argum.Cod.de rescinden. vend.l.2. Item per actionem ex empto, si tamen fiebat venditio sine scriptis, nā si fieret inscriptis,nec esset nondum completa,non ageretur actione ex empto, cum non esset adhuc venditio, vt hic dicitur, sed per condictionem ex l vel officio iudicis, vt dictum est. Sed numquid vltra hanc duplicationem arrharum tenetur venditor ad interesse, si nō tradat,vt ff. de actio emp.l.1. & Lex empto, §. idem ait? M. & Azo.dicunt,quod non, quia sibi præiudicauit accipiendo arrhas sicut & aliàs sibi præiudicat,quis sibi eligendo,vt ff.de trib.act.l.quod in hærede, §.eligere. Item quia hoc videntur agere contrahentes inter se,vt amissione,& duplicatione arrharum debeant esse contenti,ergo pro expresso est habendum, vt ff. si certum petatur l.cum quid. Item facit.ff.de lega 2.l.cum filius,§ varijs,B.& lo. contra, Dicunt enim adhuc posse agi ad hoc vt tradatur, vel ad interesse,ita vt arrhæ in interesse computentur. † & facit pro eis.ff.de test.milit.l 3 & ff. de inoffic.testam.l.mater, & C. de pact.do.

Vēditor vtrū vltra arrharū, duplicatiōnē pditionē teneatur ad interesse

† *Et sic ad interesse agitur, quatenū est vltra arrhas, ꝙ op.verior est, secundū Ang.*

l.fi.facit melius,ff.de act.emp. & vend. lege prædia in fi.

¶ Prima opin. communiter tenetur, secundum Chri.hic.

¶ Sed quid si dederit pro arrhis & pro pagamento? Respō. pactum servandum id est non potest discedere, vt ff. de pact. leg. in traditionibus. Et no.duo operari, vnū. vt arrhæ debeant duplicari vendiore penitente. Item vt emptio remaneat firma, & agat ad interesse. Item emptore pœnitente eadem duo operatur Accur. Flor.

ADDITIO. Et tunc non totum, sed quod pro arrhis duntaxat datum est, duplicatur.

Et no. ꝙ vbi venditor se nomine emptoris possidere constituit, nō potest agere ex empto,vt tradat, sed aut rei vendicatione, vel publiciana simul, aut vti possidetis, vt dicit gl in authen.sacramenta puberum. C.si adver.vend,Angel.

b ¶ *Nihil expressum sit*. Id est nihil dictum fuit à partibus quid super arrhis fiat altero penitente.

¶ Pretium ¶ *CASVS* ita figurari potest in secūda parte, nam prima. quod pretium debeat esse certum, cū sit notissima regula requisita ad perfectionem venditionis, non exigit casus figurationem. Quæsitum fuit, an valeret emptio pro pretio declarādo per Titium, & videbatur quod non, quia tunc non erat certum pretium, sed deciditur cōtrarium, quod immo emptio non est pura, sed conditionalis, si ille arbitrabitur, & sic non est perfecta, sed eius perfectio pendet. Sed tūc obstare videbatur, quia aliàs habemus,quod eo non arbitrante, in cuius arbitrium remissa erat declaratio, recurritur ad iudicem,vnde sic in emptione, eo non arbitrante non erit conditionalis emptio, quasi expiret si non arbitretur, sed ibitur ad iudicem,qui declarabit ipse,iuxta l si quis arbitratu ff.de verb.obli. & sic emptio suscipiet perfectionem. sed contrarium dicitur hic, quod immo expirat emptio,quia commissa in casu nostro est substantia cōtractus in arbitrium personæ certę, tūc enim nō receditur à persona certa,sed euanescit actus vt hic dr Nor. ꝙ ad substantiam emptoris requiritur certitudo pretij. Item.ꝙ paria sunt pretium ab initio certum apponi,& ex postfacto certificari, item ꝙ declaratio quantitatis pretij conferri pōt in arbitrium tertij. Itē ꝙ eo nō arbitrāte deficit contractus. Itē,quod valet argumentū de emptione ad conductionem.

a ¶ *Esse*

¶ *Emptio non potest esse sine certo pretio, sed si pretium in alterius arbitrium conferatur, tunc videtur emptio facta sub conditione, vt si ille fuerit pretium arbitratus, valeat emptio, aliàs secus, & idem in locatione. Aret.*

¶ Pretium autē constitui oportet, nam nulla emptio sine pretio esse potest. [a] Sed & certum [b] esse pretium [c] debet, alioquin si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rē æstimauerit, tanti sit empta, inter veteres satis, abundèque hoc dubitabatur, [d] † constaretne vēditio, aut non. Sed nostra decisio [e] ita hoc constituit, vt quoties sic cōposita sit venditio. Quanti ille æstimauerit, [f] sub hac conditione staret contractus, vt si quidem ille, qui nominatus est, [g] pretium definierit, [h] tunc † omnimodò secundum eius æstimationē & pretium persoluatur, [i] & res tradatur, [k] &

a ¶ *Esse potest*. vt ff. eod l. 2. & C. eo. l emp.

b ¶ *Sed & certum*. No. duo, & quod pretium debet esse, & quod certum

* ¶ Vnde & si quispiam rem emat pro marcha, aut libra auri, vel argenti, non erit emptio vt scribūt hoc in loco Faber, & Arerinus.

** Adde, quod pretiū potest esse in parte incertum, hoc est, quod tradunt Doct. pactū, quod apponitur in contractu vēditionis ad commodum venditoris, esse partem pretij, ob idque rem vilius vēdi. leg. fundi, ff. eod. & leg. si sterilis, §. si tibi. de act. emp.]

c ¶ *Pretium*. Repetit de pretio quod debet interuenire, vt addat scilicet quod sit certum, Item in pecunia numerata.

d ¶ *Hoc dubitabatur*. i. de hoc.

e ¶ *Decisio*. Vt C. de contrahenda emptio. l. finali.

f ¶ *Æstimauerit*. Not. quod cautè ponit de tertia persona, nam secus si in contrahentis arbitrium. vt dicemus, inf eo. § emptio.

g ¶ *Nominatus est*. Quid si in innominatum contulimus, vt, Vendo pro quanto æstimabitur? Respon. non valet, instar locationis sic factæ, vt ff. loc. l. si merces. in prin. nisi in vno casu, qui est de pig. l. si fundus, §. fin. Accurs.

ADDITIO. Sol. ex præcedentibus contractibus, quorum occasione deuenitur ad venditionē, potest super declaratione pretij officium iudicis implorari, vt ibi, secus si nullus præcessisset contractus, vt hic Ang.

h ¶ *Definierit*. Etiam iniquè, quia a persona inserta non receditur, vt ff. de verb. obli l si quis arbitratu. (i) & hoc verum est, quando id, quod est de substantia cōtractus, apponitur, sed secus si conferatur quod est de accidente cōtractus, nam tunc ad arbitrium boni viri recurritur, vt ff. eo. l. hæc vēditio. & ff. pro socio l. si ita coita. & l. societatē, 2. & ff. loca. l. si in lege, in princip. quæ omnes huic sunt contrariæ, & hoc secundum Io.

SYL. ¶ Hac opin. communiter approbatur, & in gl. in l. in vendentis, in gl. magna, C. eod. tit.

¶ Sed secundum Azo. hoc redigitur ad arbitrium boni viri, & sic non contradicunt dictæ leges. Nec obstat dicta lex ff. de verbor. oblig. l. si quis arbitratu, quia ibi non fuerat arbitratus, quo casu concedo non recurri ad boni viri arbitriū. Sed quādò dicitur inique definiri? Respond. fortè vltra dimidiā iusti pretij, vt arg. C. de resci. ven. l. si volūtate & l. 2. Vel (Vt puto) iudicis officio expeditur, etiam si minor sit deceptio, dummodo nō minima, vt ff. de in inte. restit. leg. scio. nam non tantum sibi committitur in alienis, quantum ipsis dominis liceret, vt ff. so lu. matr. l. etiā, §. 1. & l. si constante, § si marirus.

* ¶ Ad istam gl. in versi. vel vt puto. vide Tiraq. in reper. l. si vnquam. super ver. omnia, vel partem, numer. 30. Cod. de reuoc. don.]

ADDITIO. (i) Hoc reprobant doctor. quia quando non fuit arbitratus, receditur ab eius persona, etiam si destando suæ sententię iuratum fuerit. l. si libertus iurauerit, ff. de ope. liber. & c. Quin tauallis. extra de iureiu. Ang.

i ¶ *Persoluatur*. Ita quod fiat accipientis, vt ff de actio empt. l. ex empto, §. 1. etiā vsuræ post moram, vt ff. de act. empt. l. Iulianus, §. ex vendito.

** Obserua verbum, persoluatur, nec non quòd in continēti subijcitur, & res tradatur. debet enim prius integrum pretium solui, quam res vēdita tradatur, quòd indicat verbum persoluatur, l. vrbana familia, §. vlt. de verb sig. alioquin si pars tantum offeratur, non cogetur venditor rem tradere. d. l. Iulianus. §. offerri.

K ¶ *Tradatur*. Cautè dicit, tradatur, & non detur. nam non tenetur facere accipientis, † sed de euictione se obligare, vt ff. de actio empt. l. ex empto. in princ.

¶ Communis, & ferè omnium est hęc sententia in l. fin ff. de condict. causa da. contra quam tamen disputando tenet For. Hispa. in l. iuris gentium in princip. in 5. colum. ff. de pac.]

Notabilis quæst.

† *aliàs si costet vēditio, siue non.*

† *aliàs omnino.*

SYL.

† *Idē ait sup ð in.* SYL. *uti stipul. §. 1. in ver. sacram.*

¶ Sed

venditio ad effectũ perducatur,[a] emptore quidem ex empto [b] actione, venditore ex vendito agente. Sin autẽ ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo [c] esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. [d] Quod ius cum in venditionibus nobis † placuit, non est absurdum & in locationibus [e] & in conductionibus trahere.

† aliàs placuerit.

¶ *In emptione & vẽditione pretiũ debet esse in pecunia numerata, aliàs est permutatio, quæ est contractus separatus ab emptione. Aret.*

¶ Item pretium [f] in numerata pecunia consistere debet. Nã † & in cæteris rebus an pretium esse posset veluti an homo, aut fundus, aut toga, alterius rei pretiũ esse posset, valde quærebatur. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re † putabant [g] pretium posse consistere, vnde illud est, quod vulgò dicebatur, pmutatione rerũ emptionẽ, & venditionẽ contrahi, eãq. speciẽ emptionis & venditionis vetustissimam esse, argumentoque vtebãtur

† aliàs non est, &c.

† aliàs putant.

venditor an teneatur præcise ad rẽ tradẽdam, vel ad interesse.

¶ Sed numquid præcisè tenetur ad rem tradendam? M. dicit quod sic, & facit pro eo, quòd hic dicitur, omninò tradatur &c. & ff. de rei vend. l. qui restituere, & sup. de do. §. aliæ. Sed B. contra. dicit enim eũ liberari præstando interesse. & facit pro eod. ff. de actio. empt. l. 1. 1. respon. & l. ex empto. §. idem ait, & Cod. de act. empt. lege 4. Sed fortè hic posset distingui, an venditor habeat rẽ, & tunc sentẽtia M. tenet p suas li. an non habeat rem, & tunc aut dolo vel culpa desijt eã habere in fraudem puta emptoris. & tunc sẽtẽtia B tenet, aut sine dolo & culpa, & tunc nõ tenetur venditor, vt infr. eod. §. cum autẽ: esset enim valde mirum, quod ait A. vt sic cõpellatur æstimationem pro re recipere, vt ff. si cet. pet. l. 2. §. 2. & C. de fideicom. lib. l. fin. Item sic improbè pacta rumpere, cum prætor dicat, Pacta seruabo, vt ff. de pact. l. iuris gentium, §. ait prætor.

STL.

¶ Concordia gl. communiter tenetur à doct. quam gl. multum extollit, & confirmat doctus Ari. Pinel. in leg. 2. in 3. par. num. 25. C. de bon. mat.

a ¶ *Ad effectum perducatur*. s. iam dicto modo. s. per traditionem rei, & pretij, vt inf. quib. mod. tol. ob. §. si.

b ¶ *Ex empto*. Not. quod ex empto emptor, ex vendito venditor agit, vt hic. & ff. de act. empt. l. ex empto 1. respon. & l. Iulianus. §. ex vendito.

c ¶ *Pro nihilo*, vt nec ad boni viri arbitrium recurratur, vt modò diximus, sed legatum non ideò est pro nihilo sic relictum, vt Cod. com. de leg. l. si duobus, §. sed & si quis. sed ibi fauore vltimæ voluntatis, ne pereat.

ADDITIO. Hoc verum intellige cum distinctione, aut fuit datum arbitrium cõditionaliter, aut non. iuxta l. 1. cum materia, ff. de leg. 2. Item quo ad substantiam legati, nõ quo ad pęnæ commissionem. vt l. multa in princ. ff de cond & demon. Ang.

d ¶ *Pretio statuto*. sine quo esse non potest venditio, vt in prin. huius. §.

e ¶ *Et in locationibus*. vt ff. loc leg. si merces in princ.

¶ Item pretium.

¶ *CASVS*. aliter non figurabitur, quia text. ipse ponit casum, & arguit ad partes, & approbat sententiam Proculi ratione ipsius, quæ hic non allegatur, sed in l. 1. in fin. ff. eod. quia sicut aliud est vendere, aliud emere, sic aliud est pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni non potest, vter sit emptor vel venditor. Not. quòd pretiũ debet esse in pecunia numerata, alias est permutatio & sic dẽt discerni a re vendita. Item, quod auctoritates poetarum possunt allegari. Itẽ, quòd illa sentẽtia præualet, quæ validioribus fulcitur rationibus.

SYL.

f ¶ *Item pretium*. Dixit pretium debere certum esse, nũc dicit quod in numerata pecunia.

¶ Prudentissimè Impe. cum superius dixerit pretium in venditione constitui oportere, nunc declarat pretium ipsum in pecunia numerata consistere debere. nã alias pretij appellatione cõtinetur, quicquid pro re datur, l. fundi partem, ff. eod. vbi Bald. qui multa allegat, & tradit Tiraq. de retract. lig. §. 1. gl. 14. nu. 41. Quod autem hic dicitur, intellige quo ad essentiam venditionis, nõ quo ad numerationem, simulatque enim de pretio conuenit, aliud loco pretij dari potest assẽtiente venditore, l. pretij. C. de rescind. vẽd. nam conuentio non numeratio perficit emptionem sine scriptis, l. 2. ff eo.

¶ Adde, quod & si aliqua res æstimata detur pro alia est venditio, nõ permutatio. vt latè docet Tiraq. loco sup. citato, nu. 39. & 40.

g ¶ *Putabant*. sed malè, vt inf. dicam.

ADDITIO: Pro istorum tamen opin. facit

† Greco poeta Homero, [a] qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait pmutatis quibusdam rebus, [b] his verbis: [c]

ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ

ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,

ἄλλοι δὲ ῥινοῖς δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,

ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuersę scholę [d] auctores contra sentiebant, aliudque esse existimabāt permutationē rerum, aliud emptionem, & venditionem alioqui nō posse rem expediri [e] permutatis reb⁹, quę videatur res venisse, & quę pretij nomine data esse, †nam vtramque videri & venisse, & pretij nomine datam esse, rationem nō pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationē propriam esse speciē contractus [f] à venditione separatam,

facit quod scribit Iustinus lib. 3. Emi singulas res nō pecunia sed compensatione mercium Lycurgus iussit, aurique & argenti vsū velut omnium scelerum materiam sustulit. a ¶ *Poeta Homero*, Not. argu. quod auctoritates auctorū, & philosophorum sunt in causis allegādæ, sic ff. de solu. l. si pater, & ff. de iud. l. proponebat, & ff. de sta. hom. leg. septimo. Sed interdum redarguuntur, vt hic, & ff. de re. di. l. in tantum §. fin. & l. sed Diui.

† *aliàs Græci poeta Homeri.*

SYL. ¶ De hoc vidēda sunt q̄ ponunt Doct. in l. 1. ff si cer. pet. & ibi Dec. col. 6. Tū aduerte, quia hic merito allegabāt, quia tractatur de proprietate verbi, emptio, quorū verborū significatione poetę sępe abutuntur.

qui Homericos versus Latinos fecere. *ADDITIO*. Hi Homeri versus sunt in septimo Iliados, quorum sensus est: Enthen oinizonte carecoomontes Achæi. Tunc iam vinum emebant comati Achiui. Alli menchalcho, alli de ethoni sidiro, id est alij cereè ære, alij splendido ferro. Alli de rhinis, alli d' deautiss bocssin. i. Alij verò corijs, alij ipsis bobus. Alij d' āndrapodessi. Alij mancipijs. Vide igitur mentē textus optimè probari per istud grecum. Græci enim pro vino dederunt aliquis: æs, alij ferrum, alij coria, alij ipsos boues, alij mancipia.

Expositio Græci textus positi.

† *Facit ad hoc pulcherrimus tex. in l. sciendū §. vl. de ædil. edi.*

d ¶ *Schola*. singularis numeri est hic, sic infr. mand. §. is qui exequitur.

* ¶ Hoc dictum Accurs. quòd ad hunc locum attinet, falsum est. non enim hic redarguitur dictum Homeri, sed quorumdam Iurisconsultorum dictum alia Homeri auctoritate confutatur, certè summa semper fuit etiam in iudicijs Homeri auctoritas, vsque adeo vt vel vnico eius versu Megareos ab Atheniensibus, cum de Salamine celebri insula, contenderent, victos esse traditum sit.]

** Adde, quòd nec in d. l. sed Diui. redarguitur auctoritas Virg, sed Martianus, I. C. qui parum ad rem vtebatur, argumento Virg. non. n. Virg. in illis versibus libr. 3. Æneid. ad quos allusisse vr̄ Mart. (libabat cineri Andromache, manesque vocabat Hectoreū ad tumulum viridi quem cespite inanem. Et geminas causam lacrymis sacrauerat aras) loquitur de simplici cenoraphio. i. inani tumulo vt intelligebat Martianus, sed de eo, ad quem gemine aræ sacræ extructę erant, & ad quem sacrificijs factis eliciti, vocatiq. erant manes Hectorei, vt ex loco Virg. colligitur, & declarat doctissimus Alcia. lib. 10. Parer cap. 12.

b ¶ *Rebus*. puta equis.

c ¶ *His verbis*. s. Græcis, quæ legi non possunt, Accursius.

* ¶ Vide Budæ. in Anno. ad Pande. in leg. 1. eodem tit. & Alciat. lib. secundo, Prætermi-

e ¶ *Expediri*. id est, cognosci.

f ¶ *Speciem contractus*. s. innominati, nam non habet nomen suum, vt ff. de re. permu. l. 1. §. Item emptio. Sed quare dicitur innominatus, cum ita curiale nomen habeat? Respond. quia illi contractus sunt nominati, qui statim vt fiunt pariunt actionem, vt ff. de pact. l. iuris gētium, in prin. siue fiant consensu, vt venditio, vt sup. eo. in princ siue re, vt mutuum, vt sup. qui. mo. re contr. ob. in prin. At permutatio nec ex pacto parit actionē, nec ex re, sed parit ex vtroq. l. postea dudum re interueniēte ex pacto prin.o, vt substantialiter colligitur, C. de rer. permut. l. ex placito Et ex hoc cōtractu oritur actio pscr. verb. vt inf de act. §. actionē. & cōdictio ob causam, vt ff. de praescr. verb. l. naturalis, §. 1. ¶ Communis opi. est hic, & in l. iurisg. ff. de pact. quod permutatio sit contractus innominatus, cuius contrarium disputando tenet Fortu. Hisp. ibi in princ. col. 15. melior tamen ratio est, quare dicitur Innominatus, illa, quam ponit glo. in rub. C. de rer. permu. & illam magis communiter seq. doct.]

Contractus innominati q sint.

* ¶ Adde inter cætera hoc quoque differre permutationem a venditione, quod qui permutat, omninò dominium rei transferre debet l. 1. in fi. ff. de rer. permutat. at vēditori sat est, si eam tradat, l rem ff. eod. & de alijs differentijs vide Accur. in d. l. 1. de rer. pmu.

ybi

vbi colligit quinque differentias.
a ¶ *Digestis*, vt ff.eo.l.1.§.1.Accur.
b ¶ *Latius*. id est melius & apertius in ff.dicitur quam hic.

SYL.

¶ Cum autem emptio. ¶ *CASVS*. ita figurari potest.

meritò prævaluit, cū & ipse alijs Homericis† versib⁹† adiuuabatur, & validioribus rationibus † argumētabatur, quod & anteriores † Diui principes admiserunt, & in nostris Digestis[a] latius[b] significatur.

¶ *Rei venditæ in specie commodum, & incommodū spectat ad emptorem etiam ante traditionem, nisi in ea dolum, vel culpam venditor cō-*

Vide Alc. li. Prater. 2.tit. de cōt.emp. vbi Homeri versus reponit.
† aliàs adiuuaretur.
† aliàs augumentaretur.
† Vt Diocletianus, & Maximianus, l.emptionem C.de rer.permut.
Permutatio duas actiones parit.

Quæsitum est ante traditionem (perfecta nihilominus venditione) cuius sit periculum, & videbatur esse venditoris, quia res perit domino, leg. incendium, C. si cer.pe. dominus autem est vēditor ante traditionē, vt hic dicitur in fine. ergo ipsi perire & dānum eius esse debet. Cōtrariū deciditur hic ea ratione, quia cū teneatur venditor ad tradendū, si res desinat posse tradi absque dolo & culpa sua, liberatur, & ideò quamuis quo ad dominium pereat ipsi, non tenetur ad præstationē talis rei, quia liberatur, vt dix. Not quod emptio dicitur pfecta statim ac de pretio conuentum est. Item, quod perfecta venditione ante traditionem, periculum transit in emptorem, siue in totum, siue in parte res pereat. Itē, quod commodū alluuionis spectat ad emptorem. Item, quod eius sunt commoda, cuius incommoda. Itē, quod venditor etiā recepto pretio remanet dominus quousque non tradit, & per consequens habet actionem persecutoriam, sed tenetur eam cedere.
c ¶ *Diximus*, sup.eo.in prin.
d ¶ *Statim*. Sed certè immo non statim, sed nouem sunt necessaria.
¶ Io.Fab. hic dicit hæc non necessaria, sed quod regula simpliciter procedit, sed fallit in quolibet casuum subscriptorum.
¶ Primo, quod venditio fiat non in scriptis, aliàs, i. si fiat in scriptis venditio, non transit ad emptorem periculum, nisi mundum esset completum, vt hic, & C.de fid.instr.l.contractus, & C.de peri.& commo. rei vēdi.l.cū inter. Item, quod fiat pure, aliàs non perit emptori, licet secus si facta sit deterior, vt ff. pe.peri.& cōmo.rei vēd.l.necessario, §. quod si pendente. † Item, quod sit facta venditio in specie, nam si in genere, vt puta vendo hominē, † non perit emptori ante traditionem, vt ff. de peric.& commo. rei vendi.l.cumque.& l. quòd si neque. Itē, quod si certa species, quia si

SYL.
Venditione facta non pertinet ad emptorē periculū rei venditæ nisi 9. cōcurrāt.
† Quia pendēte cōditione venditio adhuc perfecta nō est l. hac vēditio. ff.eod.

sub incertitudine sit vēdita, licet sit species, non tamen spectabit semper periculum ad emptorem, puta vēdo Stichum aut Pamphilum, primus n. morit periculo venditoris, vt ff.de contrah.emp.l.si in emptione, §. penul.

† Quia genus perire non potest, l. incēdium C. si certū pet.

miserit, cuius nomine conuenitur, & quoties quis ideo tenetur, quia actionem habet, eam cedendo liberatur. Angelus. Aretinus.

¶ Cum autem emptio, & venditio contracta sit, (quod effici diximus,[c] simul atque de pretio cōuenerit, cū sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim[d] ad emptorem ptinet, tametsi adhuc ea res emptori tra-

*¶ Aliquando tamen & sub incertitudine venditio tenet, velu- ti cum quasi alea emitur, quod fit, cum piscium, vel auium captus emitur, vsque adeò vt & si nihil captum sit, nihilominus venditio firma permaneat, quia spei venditio est, l. nec emptio ff.eod.tit. ¶ Item quod alio modo pereat, quam publicatione rei, nam tunc non perit emptori, vt ff. loc.§.si fundus. *¶ Declara, vt per Bar.in d.l. necessario. Item quod nullum pactum sit insertum, quod periculum venditorem respiciat, nam tunc non periret emptori, vt ff.eo.l.si in venditione, & inf.proxi.ver. quod si fugerit &c. siue specialiter esset de casu fortuito dictū secūdum B. siue generaliter, secū lū M. vt diximus, ff.siquis cau.l.sed & siquis, §. quęsitū.

SYL.

ADDITIO. Cautela tamen est, vt maximi casus, & terribiles exprimātur, quia clausula generalis subsequens non nisi ad alios minores, vel æquales refertur, imo, vbi quis tenetur de casibus, intelligitur solum de solitis & consuetis, l.fistulam, §.si.ff.eo.Ang. Itē quod venditor non fuerit in culpa. vel dolo quare res pereat, vt inf prox.ver. quod si. Itē, quod non sit in mora, nam tūc qui vltimam fecit moram, sibi perit, vt ff.de peri, & comm.rei vēd.l.illud: & hoc est verū hoc casu siue res peritura erat penes emptorem, siue non, secundū Io. vt ff.de leg.1.l.cum res.§.fin licet M.distingueret, arg ff.de rei vend.l. Itē si verberatum.§ si. Itē quòd non sit res, quę degustationem desideret, vt vinum, & zinziber, & similia. Nā tunc distinguitur, an vendatur in specie, & tunc post degustationem est periculum emptoris, an in genere, & tunc sunt duo necessaria, vt sit emptoris periculo, scilicet degustatio, & mensura siue pondus, & hoc secundum Ioan.& B.& Pla. vt ff.de pericu.& commo.rei vend.l. prima, in princip. & §.1. Sed Azo. dicit, quod in vino sit speciale, quod statim facta vēditione ēt ante degustationē sit emptoris periculū, si sit in spē vēdō.

vt ff.

vt ff. eod. l. quod sæpe, §. in ijs. Sed numquid distinguitur periculum peremptionis à deteriorarione, vino vendito in mensura, † vt in venditione conditionali diximus modò per l. ff. de peric. & commo. rei vend. l. necessario, §. quod si pendente, vt sic effusionis ad venditorẽ, acotis, & mucoris ad emptorem pertineat? Bul. ait quod sic, quia hoc sub quadã cõditione fit, scilicet si degustetur. Sed certè ipsemet mutauit consilium postea, & merito, qa aliud est in alia conditione, quæ non est in potestate venditoris, aliud in hac, quæ in sua potestate est, cũ possit denunciare emptori, vt gustet & accipiat, aliàs potest effundere, (l) vt ff. de pericu. & commo. rei vend. l. 1. §. fin. Et sic indistinctè periculum ante mensuram est venditoris.

† *Quãdo dicatur venditio ad mensurã. declara secundum Bar. in l. Iuliã §. si Titius ff. de act. emp.*

*¶ Vide ad id quod dicitur de degustatione, glos. in l. 1. ff. de peric. & commo. rei vendi, quæ secundum. Ang. hic dissentit ab istis.]

SYL.

ADDITIO.

(l) Vel ab eo die i antea petere pensionẽ vasis. Et hoc verũ, quando est appositum tempus ad mensurandum, aliàs debet conseruare, donec vasa erunt sibi necessaria, & hæc procedunt in vino, secus autem in alijs rebus, quia propter hoc effundi non poterunt. Ang.

dita non sit. Itaque[a] si homo mortu⁹ sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totę, vel aliqua ex parte, incẽdio cõsumptę fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte, ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, lõgè minor aut dterior esse cęperit, emptoris dãnũ est, cui necesse est, licet rẽ nõ fuerit nactus, pretiũ soluere. Quicquid em̃ sine dolo, & culpa vẽditoris accidit, in eo vẽditor securus est.

¶ Sed & si post emptionẽ fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris commodũ pertinet. Nam & cõmodũ eius esse debet, cuius periculum est.[b]

¶ Quod si fugerit homo, qui venit,[c] aut surrepi⁹ fuerit, ita vt neq. dolus, neq. culpa[d] venditoris interuenerit, animaduertendum[e] erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit.[f] Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus[g] pertinet, si nõ susceperit, securus est. Idẽ & in cæteris animalibus, ceterisque rebus intelligimus. Vtique tamen vendicationẽ rei, & condictionẽ[h] exhibere[i] debebit emptori, quia sanè qui nondum rẽ emptori tradidit, † adhuc ipse dominus est. Idem est de furti, & de damni[k] iniurię actione.

† *facit §. venditæ, in. de re, diu.*

¶ Etiam sub conditione potest emptio celebrari, & accidentalia contractus possunt in alterutrum ex cõtrahentibus celebrari. Aretinus.

¶ Emptio tã sub conditione, quam purè, contrahi potest. Sub conditione, veluti, Si Stichus infra certũ

a ¶ *Itaque.* Nunc ponit exempla.

b ¶ *Periculum est*, facit, ff. de peric. & commo. rei vend. l. id quod, & de reg. iur. leg. secundum naturam, & supra de l. patron. tut. §. finali.

c ¶ *Venit* i. venditus est.

d ¶ *Neque culpa.* Etiam talis, qualis in commodato gratia vtriusque partis cõtractio venit, vt ff. de pe. & com. rei vẽdi. l. custodiã est ff. commo. l. si vt certo, §. interdum.

e ¶ *Animaduertendum*, id est distinguẽdum.

f ¶ *Susceperit.* quod pactum valet, vt hic. & ff eo. l. quod sępe, § si res, & ff. de peric. & cõmo. rei ven. l. 1 § 1

g ¶ *Is casus.* Etiam leuissima culpa contingens, secũdum Ioann. non verò fortuito, l. cet M. contra vt C. de pigno. act. leg. quæ fortuitis.

h ¶ *Condictionem.* s. furtiuã, quæ s. soli domino dabatur, vt hic, & ff. de cond. fur. l. 1.

¶ Vel quasi, secundum Bart. in l. 1. ff de cõdi. fur.]

SYL.

i ¶ *Exhibere.* Scilicet cedẽdo actiones istas, & hoc q̃do non fuit in culpa, aliàs nõ liberatur cedẽdo, vt ff. pro socio. l. de illo. in princip. quæ est contra.

K ¶ *Et de damni.* Puta si fuerit res vendita venditori subtracta, vel in ea datum sit damnum, vt in princ. huius §. nam hæc actio damni iniuriæ domino datur, vt ff. ad legem Aquil. l. itẽ Mela. §. legis.

¶ Intellige de directa, nam vtilis datur etiam non domino d. l. item Mela. §. final. & not.

not. gloss. in dicto §. legis, in ver. heto.
SYL. ¶ Emptio tam. ¶ CASVS. in tam notissima tegula non figuratur. Not. summar. Item & exempla posita in text. quod vēditio potest conferri in alterutrum ex contrahentibus.

Emptio an possit in alterius contrahētiū arbitrium cōferri. † *alias fit.*

a ¶ *Placuerit.* Sed videtur, quod in alterius cōtrahētis arbitrium conferatur emptio, quòd esse non potest, vt C. eo. leg. in vendētis, vel emētis, & ff. eod. l. quod sæpe, §. 1. quæ sunt cōtrariæ. Sed dic rem ipsam hic conferri in arbitriū emptoris, aliud si cōmercium, vt, Sit tibi empta, si vis, vel pretiū pro quanto voles, vt di ctis legibus cō trarijs. (i) Item opponitur, hęc venditio, quæ hic fit, non viderut cōditionalis, vt ff. eo. leg. 3. quæ est contra. Sed certè ibi fuit empta purè, sed resolutio debebat, sub conditione fieri, at hic sub cōditione facta fuit, vnde non potest impleri nisi impleta conditione, vt ff. eo. l. hæc venditio, in princip.

† *Facit ad hunc §. c. de iure. cū gl. fin. de iu. pat. &c. 2. cū gl. 1. de rels. & ve. san.*

diem tibi placuerit,[a] † erit tibi emptus aureis tot.[b]

¶ *Emens ignoranter rem, quæ non est in commercio, habet cōtra venditorē actionem ex empto ad interesse. Ang.*

¶ Loca † sacra,[c] vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis, vel priuatis[d] deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quòd[e] non habere ei liceat, vt consequatur quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberū, pro seruo emerit.[f]

¶ *De locatione, & conductione.*

¶ *Locatio perficitur consensu eo ipso; quod de mercede conuenit, & in voluntatē tertij merces cōferri potest, quemadmodū in emptione, & secundum eius naturam quasi per omnia locatio regulatur. Incerta verò mercede constituta, contractus innominatus efficitur. hoc dicit. Aret.*

LOcatio[g] & cōductio pxima[h] est emptioni, & vēditioni, eisdemq. iuris regulis consistit. Nā vt

*[Vide gl. no. in dd. l. in venentis. C. eo.]

SYL. ADDITIO. (i) Tu dic, quod omnia ista sunt de substantia contractus, quæ in voluntatem alterius contrahentium committi nō potest, etiam per verba importātia arbitriū boni viri, hic autem non substātia, sed accidens, vel qualitas committitur. Ang.

b ¶ *Aureis tot.* Puta 10.

SYL. ¶ Loca sacra. ¶ CASVS. ita posset figurari. Valet argumentum de contractibus ad vltimas voluntates, & ècontra, sed legatum rei, quæ non est in commercio, siue sciēter, siue ignoranter fiat, non valet, §. non solū, sup. de leg. etiam quo ad præstationē interesse. eadem ratione idē videbatur in emptione, sed contrarium dicitur illa ratione, quia qui se obligauit ad tradendam rē, quæ tradi nō poterat, in culpa est, & propter culpam tenetur ad interesse. Not. summa.

c ¶ *Loca sacra.* quæ sunt ista, habes sup. ret. diul. §. flumina, & §. nullius. & §. religio.

d ¶ *Priuatis.* Reddo singula singulis, nam priuata contraria est publicę, profana sacrę, & religiosæ, & facit, ff. eo d. l. & liberi. & leg. quia & l. liberi.

e ¶ *Quòd,* id est, quia.

f ¶ *Emerit.* Ignorans, vt ff. de contrahen. empti. l. liberi hominis.

*¶ Quid dicemus, si quis vēdat rem vitiosam, veluti pecus morbosū, aut quid simile, & traditum est? Si sciēs distraxerit, eum teneri ad omne interesse emptoris etiā extra rem contingēs si ignorans, præstabit quanto minoris empta res esset, si hoc scisset, qui emit, leg. Iulianus, ff. de act. empt. Sanè si vitium palam apparebit, aliud iuris erit, leg. ea. ff. eo.]

g ¶ *De locatione, & conductione.*

¶ Textus cōtinuat rub. Quia locatio est similis emptioni, vt in text. & ff. eo. l. 2. igitur post empt. sequitur videre de locatione. Aret.

Continuatio.

LOcatio. ¶ Totus iste tit. diuidit in quinque partes. Primò ponit, quod iste cōtractus habet similitudinem cum cōtractu emptionis. Secundò illud per exempla declara. Tertiò, quid veniat in isto contractu. Quartò, ad quid tenetur conductor. Quintò, an iste contractus transeat ad heredem. Secūda ibi, Nā vt emptio. Tertia ibi, in §. Cōductor. Quarta ibi, Qui pro vsu. Quinta ibi, in fi. Mortuo.

Diuisio.

¶ Locatio. ¶ CASVS. in declaratione terminorum & simplici æquiparatione non figurabitur aliter nisi literaliter. No. æquiparationem contractus emptionis, & locationis, & quod valet argumentum de vno ad alium. Item, quod quando merces est incerta, agitur præscriptis verbis.]

g ¶ *Locatio.* Sic, ff. eod. l. 2.

h ¶ *Proxima.* quo ad trac. & quo ad sententiam.

* ¶ Hincque videmus legem loquentem in vendi-

venditione trahi ad locationem, §. pretium. in fi. sup. ti. prox. vbi & hoc protrahit Ang. in vlt. not. ad statutum etiam exorbitās, & correctorium, per gl. in l. quod verò, ff. de legi. & in l. si quis seruo. & ibi Bart. & alios, Cod. de fur. in plurimis tamen casibus differunt, vt ecce per venditionem trāsfertur dominium, aut certè vsucapiendi conditio. leg. ex empto. d' act. empti. per locationem, nec possessio quidem mutatur, leg. non solum, §. quod vulgo. de vsuc. vēditor nō tenetur tē amplius quam semel tradere. l. qui pendentē. in fi. de actio. empt. conductor toties agere poterit ex cōducto, quoties sibi re locata frui nō licebit. l. si quis domum. l. ex conducto. ff. loca. Edictum quoque ædilitium emptori, non conductori prospexit l. sciendum. de ædil edi. Præterea multa sunt quæ locari permissa sunt, non etiam vendi, vt bona ecclesiastica, & ex diuerso quædam sunt, quæ vendi possunt, quæ tamen locari prohibentur, vt ius seruitutis. l. locare, ff. loc.]

† *aliàs permissum.*

† *aliàs pmissa.*

c ¶ *Locatori quidem locati.* Sicut venditori ex vendito, & emptori ex empto actio competit, vt sup. ti. 1. §. pretium in fi.
d ¶ *Supra diximus.* Vt supra titu. primo, §. pretium.

emptio, & venditio ita contrahitur, si de pretio [a] conuenerit, sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces [b] constituta sit, & cōpetit locatori quidē locati[c] actio, conductori verò conducti. Et quæ supra diximus, [d] si alieno arbitrio [e] pretium † promissum fuerit, eadē & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces † promissa fuerit. Qua de causa[f] si fulloni [g] polienda curandave, aut sarcinatori[h] sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea[i] tantum daturus, quātū inter eos conuenerit, nō propriè locatio, & cōductio contrahi intelligitur, sed eo nomine [k] actio præscriptis verbis [l] datur.

¶ *Si merces cōsistit in specie, non locatio, sed innominatus contractus nascitur, ex quo actio præscriptis verbis datur. Aret.*

e ¶ *Arbitrio.* ff. eo. l. si merces. 1. resp.
f ¶ *Qua de causa.* Quia dixit certū debere pretium interuenire.
g ¶ *Si fulloni.* Est autem fullo qui lauat, siue tingit, siue polit. Accurs. Floren.
h ¶ *Sarcinatori.* Sarcinator est qui fracta vestimenta resarcit, † vt dicimus, intra manda. in fin. Et proprius dixisset sartor secundum aliquos à sarcio, cis. Tamen etiam bene stat sarcinator, & dicitur a sarcina, & est propriè ille, qui plurimum vestium consuit, & aliquando ponitur pro sutore, vt hic.

† *Sarcire enim est integrū facere, Sex Pōp. Additio.*

Colonus partiarius non est conductor.

a ¶ *Si de pretio.* vt sup. tit. 1. §. pretium autem.
b ¶ *Si merces,* scilicet certa, & in pecunia numerata, vt ff. deposi. l. 1. §. si quis seruum, & ff. d' præscri. ver. l. naturalis, §. at cū do. vnde partiarius colonus, qui partem domino reddit fructuum, impropriè dicitur conductor, imò socius magis, vt ff. eo. l. si merces, §. vis. maior. Accur.

SYL.

¶ Et agitur actione personali contra eum, vt vult ibi Bart. vide tamen tex. in l. 1 §. si quis seruum, ff. depo. & Bald. in l. certi. in 3 q. C. eo. qui tenet, quod agatur præscriptis verbis.
** Quid si conueniat, vt certa quantitas tritici, vel vini, aut alia res præstetur domino in singulos annos, quotcunque fructus percipiat colonus? Et receptum est esse contractum innominatum do, vt des, qui tamē absimilis non est locationi, & ideò, quæ de locatione tradita sunt, eadē hic seruari oportere, gl. l. excepto, & l. olei. C. loca. & in cap. propter extra eod. tit. & tradit Petr. de Vbal. in tract. de societ. in 11. par. q. 9.

i ¶ *Postea.* Not. postea, nam prius re non secuta, id est nondum tradita ad reaptandum, actio non daretur, vt C. de rerum permuta. l. ex placito.
K ¶ *Nomine.* Quasi ex nouo contractu innominato, vt ff. de præscriptis verbis. leg. prima.
l ¶ *Præscriptis verbis.* infra manda. paragrapho finali. contra. Sed distingue. aut certa merces interuenit, & tunc agitur locati, vt supra eodem, in princip. aut incerta, & tunc præscriptis verbis agitur, vt hic, aut nulla, & tunc est mandatum, vt digestis de præscript. verb. l. si tibi polienda. & in contrario.

Merces quādoq. est certa, quādoq. incerta, quādoq. nulla.

ADDITIO. Intellige si res erat solita locari, aliàs secus, vt l. naturalis, §. at cum do. ff. de præscript. verbis. Ang.

SYL.

¶ Præterea sicut &c ¶ *CASVS.* ponitur in text. dum Iustin exemplificat in quotidiano rusticorū exemplo, in quo prima fronte videbatur dicendum, non esse agendum præscriptis verbis, sed potius esse societatē duorum boum, vel cōmodatum. quia & commodatum gratia vtriusque quandoq. celebratur, vt est not. supra in §. 2. quibus modis re contra. obl. sed contrarium deciditur, quia societas non est, quia dominium, aut vsus nō

sunt

sunt communicata, nec commodatum, quia debet esse gratuitum, vt dicitur in text. nec etiam est permutatio eadem ratione, quia retentum est dominium. Not. summarium. Item no. quotidianum exemplum boum rusticorum. Itē commodatum gratuitum debere esse.]

¶ Præterea sicut vulgò quærebatur,[a] an permutatis rebus emptio, & venditio cōtraheretur, ita quæri solebat de locatione, & conductione, si fortè rem aliquam vtendam, siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendā, siue fruēdam aliam rē acceperit. Et placuit non esse locationem, & conductionem, sed proprium genus cōtractus, veluti si cum vnum quis bouē haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent,[b] vt opus facerent, & apud alterum alterius bos † perierit,[c] neq. locati, neq. conducti, neq. commodati competit actio, quia non fuit[d] commodatum gratuitū, verum præscriptis verbis[e] agendum est.

¶ *Contractus emphyteoticus, qui perficitur, cum alicui res cōceditur mercede ī pecunia, vel in specie cōstituta, à locatione,*

a ¶ *Præterea. Vulgò quærebatur*, vt sup. ti. 1. §. itē pretium.

b ¶ *Commodarent*. Impropriè ponitur, vt sequitur.

c ¶ *Bos perierit*. Sua culpa, aliàs non tenetur, cum vtriusq. gratia contractum sit, vt hic. & ff. de præscr. verb. l. si gratuitam, § si margaritas, & ff. commo. leg. si vt certo. §. nunc videndum. i.

d ¶ *Quia non fuit*. Bona ratio, vt supr. quib. mod. re contrahi. oblig. §. 2 versic. commodata.

e ¶ *Præscriptis verbis*. Quæ competit ex contractibus tribus innominatis, do, vt des, facio, vt facias: do vt facias, vt ff. de præscrip. verbis l. naturalis, §. 2. & 3.

** De natura huius actionis plenius tractat idem Accursius, infra de actio. §. actionum autem. in vers. de æstimato. & in vet. ex permutatione.]

Præscriptis verbis agitur tripliciter.

* ¶ Præscribere lingua Latina est statuere, & certo modo ante ordinare. hinc actio præscriptis verbis dicta, quæ datur ex contractibus innominatis, in quibus certa forma verborum erat statuta, vt videlicet quēadmodum se res haberet, describeretur. tum quæ species contractus esset, referretur, quod non erat in formulis actionum aliorum contractuum, quas ex facti differentia plerumque Prætor immutabat, vt disertè docet Alcia. noster. lib. vltimi. dispunc. cap. vlt.]

¶ In facto enim, vt des, datur actio de dolo, & Bartol. in dicta l. naturalis, §. quod si faciam, assignat rationem, quæ omnia sunt secundum communes docto. sententias. Vide tamen, quæ disputando contradicunt Fortu. in l iurisgen. §. & ideò. columna quinta. ff. de pact. & Præpo. Senen. in 4. casu q. 6. colum. 2.]

¶ Aliàs datur ex pactis incontinenti appositis, vt C. de rer. perm. l. rebus(i) aliàs datur, quando dubium est de nomine contractus, vt ff. de præscrip. verb. l. prima, §. finali, & l. 2. 3. & 4.

ADDITIO.

(i) Hoc verum si super accidētalibus apponatur, secus si super substantialibus, vt l. pacta, ff. de contrah. emp. Ang.

¶ Adeò autem. † *aliàs periit.* SYL.

¶ *CASVS*. in prima parte huius text. non necessariò ponendus est, quippe qui declarat terminos contractus emphyteutici. Cum enim antiquitus dubitaretur, an certa mercede constituta si concedebatur perpetuò fundus, esset vēditio, quia vtile dominium transferebatur, an locatio, quia remanebat dominus. Fuit hæc controuersia sopita per declarationem factam, quæ vocatus est contractus emphyteoticus, quasi meliorationis. sed bene dubitari poterat eueniente damno, vel interitu rei, ad quem spectaret.

¶ Primò videbatur ad ipsum emphyteuticarium pertinere interitum totius rei, statim, ac perfectus erat contractus, non aliter, ac in emptore, vt supra titulo primo, §. cum autem. cuius contrarium dicitur ex eo, quia cum dominus remaneat dominus, ei perit.

¶ Item quia in emptione ille, qui vendit, tenetur ad tradendum, & ideò liberatur interitu sine culpa sua secuto, is verò, qui dat in emphyteusim, tenetur ad patientiam, & sic ad factum successiuum. l. ex conducto, ff. loca. & ideò cum habeat tractum in futurum incertum, periculum semper est ipsius domini.

¶ Secundò videbatur, quod damnum partis rei spectaret ad dominū, sicut in locatione, in qua fiebat remissio ob similia damna, cuius contrariū dicitur ex eo, quia in emphyteusi merces est modica, quę traditur in recognitionem dominij, ideò non est in damno sicut in locatione.]

a ¶ *Adeò autem*. Quia iisdem regulis, & constitutionibus consistunt, multa ergo habent inter se communia.
b ¶ *Aliquam*. Aliàs non est in littera, aliquam.

sterilia dabantur, vt meliorarētur, sed hodie non tantum sterilia dantur, sed etiam fertilia, nisi in ecclesia, quæ dat sola ea, quę cōgrua videntur ęconomo, & alijs gubernatoribus ecclesiæ. sic C. de sacrosf. eccl. Authēt.

& ab emptione in aliquibus differt, & multipliciter cōuenit cum eis, qui iure ciuili fuit introductus. Et interitus totius rei pertinet ad dominū, & particularis ad emphyteutam. hoc dicit. Angelus.

¶ † Adeò autem[a] aliquam[b] † familiaritatem inter se videntur habere emptio; & vēditio,[c] item locatio, & conductio,[d] vt in quiqusdam causis quæri soleat, vtrum emptio[e] & venditio contrahatur, an locatio[f] & cōductio, vt ecce de prædijs, quę perpetuò[g] quibusdā fruenda traduntur † idest, vt quandiu pensio[h] siue redditus[i] pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi eius, cuive conductor, hęresve eius id prędium vēdiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliove quocūque modo alienauerit,[k] auferre liceat.[l] Sed talis contractus, q; a inter veteres dubitabatur, & à quibusdā locatio, à quibusdam vēditio existimabatur, lex Zenoniana[m] lata est, quę emphyteuseos[n] contractus † propriam[o] statuit

c ¶ *Et venditio*, scilicet ex vna parte.
d ¶ *Et conductio*. Scilicet ex alia.
e ¶ *Vtrum emptio*. Quod videbatur, cum talis datio alienatio sit, vt in Authent. de nō alien. §. alienationis, collat. 2. quod locatio non facit, vt ff. eo. l. non solet.
f ¶ *An locatio*. Quod videbatur, cum mercedem soluere teneretur.
g ¶ *Perpetuò*. Aliter accipitur. ff. pro socio, l. 1.
* ¶ Simili modo exponit Paulus Iurisconf. in leg. 1 si ager vecti. vel emphy pet.
h ¶ *Pensio*. in pecunia.
i ¶ *Redditus*. In specie.
K ¶ *Alienauerit*. Cum multi sint modi alienandi, vt ff. de pub. leg. 3. 4. 5. & 6.
a ¶ Intellige text. nostrum, cum alienatio fit consentiente domino directo, aliàs ei auocare liceret, debuit enim primo id ipsi domino denunciare, l. vlt. Cod. de iu. emphy.]
l ¶ *Auferre liceat*. Interdum autem datur ad certum tempus, interdum in tertiam personam, vel generationem, cum omnia pacta super hoc contractu habita valeant, vt infra proxi. Sed ecclesia dat in emphyteusim vsq. ad tertiam generationem tantū, vt in Auth. de non alie. colla. 2. §. emphyteusim, Vel (vt puto) etiam in perpetuū dabit, quilibet priuatus, vt hic. & in Auth. de alie. & emph. §. licentiam, coll 9. Accur. Flor.
¶ Ange. hic distinguit, quod aut seruatur in alienatione solennitas requisita, & valet, & transiret ad omnes, aut non, & non valet, c. 1. de reb. eccl. non alie. lib. 6
m ¶ *Lex Zenoniana*, vt Cod. de iure emphy. l. 1.
n ¶ *Emphyteuseos*. Emphyt. græcè latinè dicitur melioratio, hoc ideo, quia olim tantū

perpetua quoque. Accur.
* ¶ Emphyteusis descendit à verbo Grę co emphyteuein, quod est plantare, seu inserere. Vnde Alc. noster phy tion dici posse ait emphyteuticam pensionem, seu mercedem meliorationis, quæ pro plātis penditur, hincque vulgus corruptè fictum dicere.
o ¶ *Propriam*. Agitur ergo cō dictione ex lege ad omnia, obseruanda, q cōueniūt. Sed numquid emphyteuta potest alij dare in emphyteusi? Respōdeo sic. vt in hoc §. & in Authent. de non alien. aut perm. §. alienationis. coll. 2. Item numquid illud vtile dominium, quod solum habet, transfertur in eum? Respond. sic. cum rei vendicatio vtilis sibi detur, vt ff. si ag. vect. leg. 1. & 3. Sed qualiter agēt primus emphyteuta contra secundum, vt eum expellat? Respond. rei vendicatione, quæ licet de iure sibi non competat, exceptio tamen opponi non potest, quia replicaretur, & sic non dominus dominum vincit. Vt Cod de trans. leg. vbi. vbi de facto tantum agit, & vincit, & ff. de excep. rei iud. l. si quis rem. vel verius, aget præscriptis verbis. Vel dic, ex lege Zenonis ad mercedem.
¶ Communis doct. resolutio est, quod si requisito domino primus emphyteuta fecit se cū dum, & eum induxit in possessionem iuxta formam l. fin. §. necessitatem C. eod, tunc dominus agit condictione ex d. l. fin. si verò propria auctoritate, & tunc dominus potest eum expellere, & agere rei vendicatione, nō condictione ex l. quia illa est actio personalis, §. sic itaque inf. de actio.]
¶ Adde, q; vbi emphyteuta concedit alij prędium emphyteuticum pro certa pēsione annua

† *Ad interpretationē huius §. vide Fertu. in l. legitima col. 5. ff. de pact.*
†. i. simi litudinem.
Emphytheusis datur ad varia tempora.
STL.
† Sic exponit gl. 10. q. 2. in §. perpetua, q ponit, quot modis accipiturhac dictio perpetuo.
† Cōcor. cum hoc tex. c. vl. cū gl. 1. in princ. ext. eo. tit.

pura dicitur contractus libellarius, vbi verò concedens est dominus, propriè dicitur contractus emphyteuticus, Ias. l. 1. nu. 29. C. eod. sed ex communi vsu loquendi pro synonimis habentur contractus emphyteuticus, & libellarius,

Cla. de iur. emphyt. pag. 1.

a ¶ *Neque ad locationem.* Immo differt in 7. Nam hic etiam in specie præstatur pensio, sed ibi in pecunia tantum, vt hic scripsimus. Item hic possidet naturaliter sicut fructuarius, vt ff. de acq. pos. l. naturaliter. sed conductor non, vt Cod. commu. de vsuc. l. 1. Item

Emphyteusis à locatione in septem differt.

naturam, neque ad locationem, [a] neque ad venditionem[b] inclinantem, sed suis pactionibus fulciēdam, & si quidē aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis[c] esset cōtractus, sin autē nihil d periculo rei fuerit pactum, tunc si q- dē totius rei interitus accesserit, ad dominum [d] super hoc redundare periculum, sin autem particularis, [e] ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire, quo iure vtimur. [f]

¶ *Cum dominium rei concessæ transit pecunia pro mercede constituta, emptio non locatio dicitur. Aret.*

¶ Itē queritur, si cum

hic habet dominium vtile, sed conductor non, vt ff. eod. l. non solet. † Item hic contractus fit in immobilibus tantum, ille etiam in mobilibus, vt in Authen. de alien. & emphy. §. licentiam, coll 9. Item hic agitur cōdictione ex lege, ibi ex conducto. Item hic contractus iuris ciuilis est, ille naturalis, vt hic dicitur. Item est hic in scriptura, ille eriā sine ea, vt C. de iu. emph. l. 1. & supr. de oblig. ex consensu, & sup. eo. in princ.

† nisi cōduxisset ad non modicū tps, vt ff si ager vect. & totum Fab. SYL.

¶ Hæc procedunt in conductione ad modicum tempus, sed in conductione ad longum tempus adhuc sunt differentiæ, quia in locatione remittitur pensio ob sterilitatem, in emphyteusi non. Item in caducitate, quia emphyteuta non cadit, nisi per triennium cessauerit, quod non soluerit, conductor verò secus. Item quo ad melioramenta, quia colonus tepetit, emphyteuta verò nō, vt tradit Ias. in l. 1. in glo. C. eod.]

Emphyteusis differt à venditione tribus.

b ¶ *Neque ad venditionem*, quia hic pensio præstatur, ibi res liberè transit. Item ab hoc res reuocatur, sed ab emptore non per venditorem, vt C. de rei vend. l In ciuile. Itē hic vtile transit dominium, ibi directum, vt sup. de re diu. §. per traditionem.

Ius gentiū dicitur ius naturale.

c ¶ *Naturalis.* id est iuris gentium, quod naturali ratione est inductum. vt sup. de iu. na. §. quod verò. hic enim est de iure ciuili, vt & alij, vt inf. de act. §. de cōstituta pecunia.

d ¶ *Ad dominum.* Vt pensionem non hēat.

Emphyteutica res si pereat, cuius erit damnū.

e ¶ *Particularis.* i. medietatis vel minus, secūdum M & Io. arg. ff. de vsufruct. l. etiam & de verb. sign. l. nomē filiarum, §. portionis, & ff. de dam. infe. l. inter quos §. dāni. & de cōtrahen. emp. l. domū. Nos dicimus, si aliquid etiam parti remansit, damnum emphyteutæ esse, † arg. huius. §. & Cod. eod. l. 1. De hoc

Additio.

† Idem

dantur tales versus: Res perit tota, tunc nihil dabit emphyteuta. Si pro parte perit, non ita liber erit.

videtur Alc. in d. §. portionis.

¶ Alij dicunt iudicis arbitrio relinquendum vt dicit hic Christ.]

emphyteusis SYL.

f ¶ *Vtimur.* Sunt & duo alia naturalia siue tacita pacta in hoc cōtractu, vt de eijciendo emphyteutam, si non soluerit pensionē per triennium. vt Cod. eod. leg. 2. §. 1. & in Authent. de alie. §. scite, collat. 2.

duo tacita pacta continet.

* ¶ Adde, quod potest expelli, vel si per vnum tantum annū soluere cessauerit, vbi in instrumento cōtractus emphyteutici adest iuramētum emphyteutæ, qui iurauit attendere, & obseruare omnia, & singula in ipso instrumento cōtenta, & in aliquo non contrafacere, vt tradit Tho. Ferrarius caut 20.]

* ¶ Hæc vera nisi celeri satisfactione morā purgauerit. c. potuit de loc. quæ arbitrio iudicis remittitur attenta qualitate personarum temporis.]

* ¶ Adde, quod si dominus lapso triennio, vbi sumus in emphyteusi priuati, vel biennio, vbi agitur de emphyteusi ecclesiastica, protestatur etiam absente emphyteuta, qd non intendit ipsum habere amplius p emphyteuta, non potest emphyteuta purgare moram, nisi celeri satisfactione, non facta verò protestatione admittitur ad purgandum moram, secundum Barto Cepol. caut. 135. quam omnino vide, incip. Tu scis.

** Expelli quoq. poterit, si arbores frugiferas cedat, vel rem deteriorem faciat, vt not. Bal. in l. diuortio §. si fundum. sol. matr. cuius opin. attestatur esse communē Pau. Pic. in §. Titia cum nuberet. nu. 120 de leg. 2. & latissimè confirmat eruditus Pinel. l. C. Lusitan. in l. 1 in 2 par. sub nu. 60. C. de bon. mat. Item & si velit emphyteuta vendere, quod domino ptimo denunciare debet, vt C. eod. l. fin. §. 1. Accurs.

* Vide cautelam, vt possit alienare irrequisito domino, quam trad It Cæpol. caut. 22. consilium.]

** Adde, quod nisi fit processū ad traditionem emphyteuta per simplicem venditionē non incurrit penā caducitatis, Spec. in tit. de loca. §. nūc aliqua, & latius Neguf. in tracta. de pign. in 2. par. 3. memb. nu. 79. Tiraqu. de retract. lignag. §. 1. glos. 2 nu. 43. Sed q d, si

emphyteuta rem venditam recuperet? Et Barto. censuit non ideò liberari à pęna, in quam vendendo incurrit, in l. si à me, ff. ad l. Falc. de quo latissimè disserit tibi Alex. & multo latius Ias. in l. vlt. car. pe. ver. 20. quæro, Cod. de iu. emphyteu.]

ADDITIO. Quod dictum est, emphyteutam posse expelli non soluta pẽsione per triennium, verũ est in emphyteuta priuati, quoniã emphyteuta ecclesię cessans per biennium in solutione expelli potest. auth. qui rem, C. de sacros. eccles. & no. C. de iur. emphyte l. 2. & ext. de loc. c. potuit. & in Authẽt. de nõ alie §. scire. colla 2. Sed in simplici colono indistinctè bienniũ expectatur, vt ff. loca. l. g. quæro, §. inter locatorem.

¶ Adde, quòd dominus directus non cogitur accipere pensionem ab alio quam ab emphyteuta, etiam si velit soluere nomine emphyteutæ, quia solutio canonis non solum sit causa liberationis, sed etiam recognitionis domini, vt tradit no. Ias. l. 2. nu 77. C. eod. Et hac ratione no. a potest etiam cogi accipere pensionem ab emphyteuta pro pluribus annis futuris. Dec. l. cum tempus nu. 7. de re. iu.

STL. ¶ Item quæritur. ¶ *CASVS* ponitur in tex. sed prior decisio videbatur magis iuridica, nam auri, cuius dominium transferebatur, emptio erat, operæ autem ad conficiendos anulos loc. empt. enim operatum non videbatur considerabilis. Sed dic, quod ratio decidendi fuit, quia finis rei spectatur. ille enĩ nolebat emere aurum, sed anulos. vnde quamuis dominium auri transiret, non operarum, venditio erat in effectu anulorum. quia constabant ex materia, & opera, idcirco dicta est potius emptio quam locatio, quia anuli non aurum videbantur, & sic declares, qa aliàs esset vera prima distinctio tex.

* ¶ Interpretatio huius §. accipienda est ex l. 2. ff. eod. vbi omninò videatur, quia inde sumptus est.]

artifice Titius cõuenerit, vt is ex auro suo [a] certi ponderis certęque formæ [b] anulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos vtrum emptio & vẽditio, an locatio, & conductio, contrahi videatur? Cassius ait, materię quidem emptionem, & venditionem contrahi, operæ autem locationem, & conductionem. Sed placuit tãtum emptionem, & venditionem cõtrahi. Quod si Titius suum aurum dederit, mercede pro opera constituta, dubiũ non est, quin locatio & conductio sit.

¶ *In hoc contractu veniũt, quę de natura ipsius venire debẽt, licet non fuerint expressa.*

¶ Conductor autem omnia secundum legem [c] conductionis facere debet, & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex æquo, & bono [d] præstaret.

¶ *Conductor de leui culpa tenetur. Ang.*

¶ Qui pro vsu, aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem, aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus [e] paterfamilias suis rebus adhibet, quam si pręstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit, de restituẽda ea non tenebitur.

¶ *Contractus locationis ad hæredes trãsit cõductoris. Ang. Ar.*

a ¶ *Suo*. scilicet artificis.

b ¶ *Formæ*. Scilicet demõstratæ. Sed qd si certa non est materia demonstrata? Respond. non interest, vt ff. de contrahend. emptio. l. conuenit, & l. Sabinus. Vel facies punctũ in dictione, suo.

¶ Conductor autem.

¶ *CASVS*. in tam notissima regula non est figurandus, nisi literaliter, & no. facilè colliguntur ex sũmario. STL.

c ¶ *Conductor. Legẽ.* id est pacta, vt ff. depo si. l. 1. §. si conueniat.

* ¶ Quod pactum sæpe in iure appellat lex, vide latissimè apud Dec. in l legẽ. 1. not. Cod. de pact. & quòd hic dicitur de cõductore, idem est & in locatore, l. ex conducto ff. eod.]

d ¶ *Ex æquo, & bono.* Vt vsuras post moram, vt C. eo. l præses. Idem ecõtra. nam conductor agit, vt domus, & ostia sibi reparentur, vt ff. eo. l. ex conducto. STL.

* ¶ De expensis in re conducta factis, vide Bal. in l. 1. C. de iu. emphh.

¶ Qui pro vsu. ¶ *CASVS*. facilè figuratur, quia litera clara est, cuius ratio est, quia cõtractus vtriusque gratia contrahitur. Ideo casum figura literaliter, & no. tex.

e ¶ *Diligentissimus*. l. diligens. sic exponitur, ff. eo. l. si merces, §. qui columnam. nam cum vtriusque gratia fiat locatio, non venit exactissima diligẽtia, vt ff. commo. l. si vt certo. §. nunc videndum. Alij propriè ponũt, dicunt speciales in ijs reb. quæ facilè pñt frãgi. *Superlatiuus pro positiuo quandoq. ponitur.*

¶ Hæc

¶ Hæc vltima videtur communior, secundum Christop. hic. In alijs enim tenetur solũ de leui, vt tradit Dec. in l contractus, in 5. no. de reg. iur.

x ¶ Amiserit. Vel damnum datum fit, quod præuideri non poterat, vt ff. eodem. l. sed de damno.

SYL. ¶ Adde an cõductor teneatur de incẽdio. Tho. Gramm. decis. 3.

a ¶ *Mortuo cõductore*. proprietatis, secus in vsufr. vt C. de vsufr. leg. si domina. Vel dic vt ibi, & de iure doct. leg. si socrus. in fin.

SYL. ¶ Et hæc vera vbi ius vsufructus constituitur, secus si fructus vsque ad certum temp. vendantur, vel locẽtur, vt hic per doct.

b ¶ *Succedit*. vt C. eodem leg. viam.

¶ Mortuo conductore[a] intra tempora cõductionis, hęres eius eodem iure in conductione succedit.[b]

¶ *De societate.*[c]

¶ *Omnium bonorum, & vnius negotiationis tantum contrahi potest societas, in qua dãni & lucri sũt partes æquales, nisi inter socios aliter conuentum fuerit. Aret.*

SOcietatem coire solemus, aut totorum[d] bonorum, quam Græci specialiter† κοινωίαν appellant, aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emẽdorumque, aut olei, aut vini, aut frumẽti emendi[e] vendendique.

¶ Et quidem si nihil de partibus lucri, & damni nominatim conuenerit, ęquales[f] scilicet partes, & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ[g] fuerint partes, hæ seruari

Sed an moriente scholari, vel recedente substituere potest? Respond. sic de iure conductionis, sed ratio societatis prohibet, quæ præualet, vbi certa persona eligitur, vt infra tit. 1. §. soluitur.

SYL. ¶ Hoc verum nisi subrogetur socius æque idoneus, l. idemque, ff. pro soc.

¶ *De societate.*

¶ Ista rubr. sic continuatur. Dictum est supr. de quibusdam contractibus, qui fiunt consensu, verum quia societas est etiam contractus, qui fit consensu, vt patet, supr. de oblig. ex consensu, §. 1. ideo sequitur rubrica de societate.

c ¶ *De societate*. Est autem societas (vt ait M. T.) duorum pluriumve conuentio honestè contracta ad vberiorem quæstum, & cõmodiorem vsum. Accur.

SOcietatem. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit in quibus rebus possit contrahi societas, Secundò, quæ partes possunt esse in lucro, & damno, & si non fuerunt à partibus expressæ, quę intelliguntur. Tertiò quando societas, & quomodo finitur. Quarto ad quid socius tenetur, Secunda ibi, Et quidem. Tertia ibi, Manet autem. Quarta ibi, Socius socio.

SYL. ¶ Societatem coire. ¶ *CASVS*. in declaratione terminorũ non figuratur, nisi literaliter, cæteris enim partibus in societate dãnum & lucrum debet esse commune, l. si nõ fuerint. ff. eod. Not. summarium.

d ¶ *Totorum*. id est omnium, & expressè, vt ff. eod. l. 1. §. 1. & l. 3. §. primo. † Nam hoc nomen, s. totus iota totum, totitatem ad vnã rem signat.

¶ Omne verò ad plura, quod d clara. vt per Deci. in l. omnia in 1. not ff. si cer. pet.

ADDITIO. Hoc verum, si ad vnam adijcitur, alias si ad vniuersitatem, de illa tãquam de vno prędicatur. lo. Fa.

x ¶ No. ex hoc loco, ibi, aut vnius alicuius negotiationis, quod dictio, aliqua, ex propria sui natura & vi refertur ad rem quampiã singularẽ, vel particularem, ad idem text. in §. præterea intestatus, sup. de fideicom. hæred.

e ¶ *Emendi*. Item duobus alijs modis. s. simpliciter, vt ff. eo l. coiri & l. nec adiecit Item vnius rei, vt ff. eo. l. societas.

f ¶ *Æquales*. Sic. ff. de hæred. instit. l. quoties, §. hæredes, & sup. de hæred inst. §. si plures, & ff. eod. l. si non fuerint, & dic æquale fuisse capitale. Accur.

¶ Vt ergo liqueat materia, dic, quod quandoque inter socios est conuentum de quota lucri, & damni, & illud seruandum est, vt hic, si modò ille, qui plus lucri ferre debet, plus contulerit, l. si non fuerint, ff. eo. aliquãdo est conuentum de lucro, vel de damno tantum, & conuentio facta in vno habet locum in alio, § illud, in f. eod, aliquando conuentum est, vt lucrum æqualiter diuidatur, & alter nullum damnum patiatur, & tunc aut is, qui operam posuit, est ille, qui damnum pati non debet. & valet societas, & cõuentio, d. l. si non fuerint. § ita coiri. aut è cõuerso. & communiter tenetur non valere, si quis vult non pati damnum, qui ponit tantum pecuniam, aliquando nihil est conuentum, sed vnus posuit pecuniam, alter operam, & habet locum, quod posita in lege prima, C. eodem, ita declarat Salyc. & bene in d. l. si non fuerint.

g ¶ *Expressa*. Etiam in solo lucro, vt infra eod. §. illud.

† *Et tũc & socij in me. & meorum bonorũ in sociũ* SYL.

pro medietate dominiũ siue traditione trasfertur, & oĩa lucra vndecũque etiam si ex publicis stipẽdijs prouniant, coicantur, dãnum tamen ex delicto causatũ in parte tantum dlinquẽtis computabitur, vt l. cũ duob. §. si. ff. eod. Ang.

SYL.

debent. Nec enim vnquam dubiũ fuit, quin valeat conuẽtio,[a] si duo inter se pacti sint, vt ad vnũ quidem duæ partes & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia.[b]

¶ *Valet conuentio inter socios, vt maiorẽ partẽ lucri ferat alter, quã dãni, & ecõtra, & etiam quod lucrũ participet alter, & dãnũ non sentiat. Et lucrum dicitur, quod superest omni damno deducto. Ar.*

¶ De illa sanè conuẽtione quæsitum est, si Titius, & Seius inter se pacti sũt, vt ad Titium[c] lucri duæ partes pertineant, damni tertia, ad Seium duæ partes damni, lucri tertia, an rata debeat haberi cõuẽtio. Quintus Mutius contra naturã societatis talem pactionẽ eẽ existimauit, & ob id non esse ratã habendã. Seruius[d] Sulpitius (cuius sentẽtia præualuit) contra sẽsit, quia sepe quorũdã ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nã & ita coiri posse societatem non dubitatur, † vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamẽ lucrũ inter eos cõmune sit, quia sæpe opera alicui⁹ ꝓ pecunia valet. Et adeo[e] contra Quinti Mutij sententiã obtinuit, vt illud quoq. constiterit posse cõuenire, † vt quis lucri partẽ[f] ferat, de dãno nõ teneatur, quod & ipsũ[g] Seruius cõueniẽter[h] † sibi † fieri existimauit. Quod ta-

a ¶ *Conuentio.* s. talis vt sequitur.
b ¶ *Tertia.* s. pars lucri, & damni.
SI L. ¶ De illa. ¶ CASVS positio nõ est necessaria, quia tex. eam facit. Ratio enim dubitandi erat natura societatis, in qua omnia deberent esse communia, l. si non fuerint, ff. eod. Contrarium deciditur ex ratione expressa in tex. quia opera vnius quandoque est pretiosior & vtilior societati, quàm sors, & capitale alterius. Notabilia clara sunt & ea optime colligit hic. Angel.
c ¶ *Ad Titiũ.* Cõputatio hic ita expedita fiat, vt si luciũ in vna re, in alia verò dãnum contigerit, vt si deducto omni dãno lucrum superest, vnus in duas partes, alius in tertiam partẽ admittatur eius lucri. Si verò tantũ damnum superest, is, qui duas partes dãni ferre debet, in rebus, quæ supersunt, tanto minus quã alter accipiat, quantum faciat tertia pars dãni, vt ff. eo. l. Multis.
d ¶ *Seruius.* Hic Seruius sibimet contradicere videtur, vt ff. eodem.
¶ L. Mutius. Sed non est verum, nã ibi dicit de facto hoc esse non posse. s. vt damnum, & lucrum sit in eadem societate, cum damnũ lucro, & contra lucrum damno deducto intelligatur, vt ibi dicitur, & infr. eo. §. vers. & adeo.
¶ Huic affine est quod tradit Accurs. in d. l. illud, ver. lucrum, & ver. poterat per illum tex. & ibi Bal. & recentiores, C. de colla. lucrũ id dici, quod superest deductis oneribus.]
e ¶ *Et adeo.* Hæc pacta inæqualia tunc demum locum habent, quando alter plus contulit operæ, vel industriæ quã alter, vt ff. eo. l. si non fuerint. in princ. ver. si verò placuetit. secundum Azo. cum societas sit fraternitatis ius, vt ff. eo. l. verum Io. contra, & Iubaudit in l. illa, si nõ fuerint. maxime. Alij idẽ quod Io. sed tali ratione, quia iure cõuentionis valeant, non societatis, ff. depos. leg. 1. §. si conueniat. Accur.
¶ Hæc communiter approbatur, vt per Christoph. hic, de quo dic, vt dixi, supr. super gl. in verbo, æquales, in princip. & opin. Ioan. tenet Dec. in l. si pascenda, in 2. not. Cod. de pact. vbi vide pro declaratione huius text. Doct.]
f ¶ *Partem,* non totũ, aliàs esset leonina, (i) vt dicitur in tabula Aniani, vel Æsopi, † & ff. eo. l. si nõ fuerint, §. fi. & l. si viui, §. sed si pretium. in fin.
ADDITIO. Idẽ si non habito respectu ad lucrum de certa quãtitate cautum sit, puta volo 10. annuatim. etiã si cõcedẽs pecuniam in se periculum suscipiat. secundum Angelum hic.
* ¶ Adde secundum Docto. in c. nauiganti, de vsur. quod hic tex. non debet intelligi de damno in capitali, sed in alijs lucris, & damnis, vt scilicet in illis valeat pactum, vt quis lucri partem ferat, de damno autem non teneatur.]
g ¶ *Quod & ipsum,* scilicet dictum hoc proximo casu.
h ¶ *Conuenienter.* s. conueniens esse suæ sententiæ, quam dixit sup. eo. §. de illa.
¶ Illud, ¶ CASVS. Sic figurari potest, Con- SI L.

† l. 1. C. pro soc.

† Vide in hunc locum Abb. in c. nauigantis, col. 2. ve. nec obst. §. de illa extra de vsur.

† Ex Apologo asini, vulpis, & leonis.

† aliàs ibi. aliàs neutrũ, nec sibi. nec ibi.

† aliàs deest fieri.

uentum

tentum fuit, quod vnius pars lucri sit tertia, alterius reliquum, nec aliquid cautũ expressè fuit de damno cõtingẽte, dubitabatur quomodo patiẽdum esset damnu, & videbatur quòd æqualiter, quia vbi in societate partes lucri, aut damni non sunt adiectę, æquales sunt, sup. eo. in pr. Contrariũ dicit ex illa ratione, q̃a eadẽ debet esse ratio lucri & damni, & secundum naturam est, vt eatenus incõmoda ferantur, quatenus feruntur commoda, l. secundum naturam, ff. de reg. iur. In cõtrarium, allegata pcedit cæteris parib. & nullo super hoc conuento, sed quãdo data est forma lucro, vel dãno, censentur pariter data vtriq. Not. sũmarium.]

a ¶ *Seruari*. Not. eandẽ rationem cõtrariorum, sic, ff. de lega. 3. l. fi. §. si & ff. famil. ercis. l. si filia, alias est leg. si vni. §. itẽ Pap. arg. contra. ff. de li. & posth. l. cõmodissimè, & ff. loca. l. ea lege. 1. resp. & ff. de nego. gest. l. si q̃s negotia. ¶ Sol. ex distinctione Bar. in l. inter stipulantem, § sacram, ff. de verb. obl. & dic, vt per Ang. hic.

men ita intelligo oportet, vt si in alia re lucrum, in alia dãnum illatum sit, cõpensatione facta, solum q̃d superest intelligatur lucro esse.

¶ *Particula adiecta in lucro, tacitè videtur adiecta in damno, & ècontra. Aret.*

¶ Illud expeditũ est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno in altera verò omissa, in eo quoque, quòd ptermissum est, eandẽ partem seruari.[a]

¶ *Societas soluitur renunciatione, qua soluta, lucrum, quod post renunciationẽ acquiritur, non cõmunicatur, nisi dolosè fuerit renunciatum. Aret.*

¶ Manet autẽ societas eousq; donec in eodẽ cõsensu perseuerauerint. At cũ aliquis renũciauerit [b] societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè [c] in hoc renũciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum [d] bonorum socius, cũ ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si q̃d [e] verò aliud lucrifaciat, quod nõ captauerit, [f] ad ipsum solũ pertinet. Ei verò, cui renunciatum est, q̃cquid omninò post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.[g]

¶ *Morte vnius ex socijs soluitur societas. Item interitu rei, vel publicatione bonorũ. Item si vnus ex socijs bonis cesserit. Aret.*

¶ Manet autem. ¶ *CASVM*. non expedit figurare, quia plana est ratio, quod ea, quę cõsensu contrahuntur, eodem cõsensu distrahantur. Nec obstat, quod pratione dubitãdi posset adduci, quod in contractibus re nõ integra, non licet alteri resistere à cõtractu inuito socio, l. sicut, C. de act. & obli. quia hoc est verũ in contractibus habentibus certũ & determinatum finem, vt emptio, & huiusmodi, secus in societate, quæ aliquando finiri eadẽ voluntate potest, nisi sit contracta ad determinatum tẽpus, notab collige, vt hic per Doc.]

b ¶ *Manet*, *Renunciauerit*, præsenti socio, (1) non absenti, vt ff. eo. l. sed & socius, §. si absenti.

¶ Intellige secundum glo. in d. l. allegata, quod non valet quo ad renunciantem.]

ADDITIO. (1) Vel eius pcuratori, aliàs non tenet, nisi in præiudiciũ renunciantis. Ang.

c ¶ *Callidè*. Idem & si intempestiuè renunciet.

**Adde, quod ex causa licitu est etiã ante tempus renunciare, veluti si pmissa non seruentur, si socius sit rixosus & damnosus, si ea re frui non liceat, cuius graria contracta est societas, si socius renuntians diu, & inuitus reipubl. gratia abfuturus sit, leg. si conuenerit, leg. vel leg. Idemque, ff. eo. ti.] Itẽ & si expediat non renunciari, vt ff. eo. l. actione. §. Labeo, & leg. sed & socius. §. fin.

d ¶ *Totorum*. id est omnium hoc expresso, vt ff. eod. l. 3. §. 1. aliàs contra, vt ff. eodem, leg. nec adiecit.

e ¶ *Si quid*. Aliàs, si quidem sic. ff. ex quibus causis in possessio. ea. l. Fulcinius, §. quod si aduersus. sic, ff. eo. l. actione. §. diximus.

f ¶ *Non captauerit*, id est non prẹcogitauerit.

*¶ Aliàs captare est illecebris, obsequio, donis, spe maiorum aucupari. inde captatoria institutio, quæ hac ex causa facta est, vt ab aliquo quis instituatur, vel legatũ cõsequatur, l. captatorias, de hær. instit. quã de re Alc. meus. c. 38. lib. 2 Parer.

g ¶ *Conceditur*. Not hic quinque modos soluendæ societatis, hic & sequẽtib. quatuor §.

Soluitur adhuc societas etiam morte[a] socij, quia qui societatem cōtrahit, certam personā sibi eligit. Sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte vnius socij soluitur, & si[b] plures supersint, nisi in coeunda societate aliter conuenerit.[c]

¶ Item si alicuius rei[d] contracta societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas.

¶ Publicatione[e] quoq. distrahi societatē, manifestum est, scilicet si vniuersa bona socij publicentur Nā cum in eius locū alter[f] succedat, p mortuo[g] habetur.[h]

¶ Item si quis ex socijs mole debiti pręgrauatus bonis suis cesserit,[i] & ideò propter publica, aut priuata debita[k] substantia eius veneat.[l] soluitur societas, sed hoc casu,[m] si adhuc cōsentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

¶ *Socius tenetur de leui culpa, vel de tali diligentia, qualē suis rebus solitus est adhibere. Ang.*

¶ Socius socio vtrū

Societas multis modis soluitur. Sunt & alij duo, vt inter emptionem rerum naturali, vel ciuili, vt ff.eo.l.verū,§.fin. Item cum ab alio stipulor animo nouandi, vel iudicium cum aliquo dicto animo nouandi, vt ff.eo.l.actione,1.resp.

** Adde tres alios modos. vnus est, cum separati socij agere & negotiari cęperunt, l. itaque eo.ti. alter cum vnus ex socijs agit, vt sua portio sibi detur. leg. actione in pr. eo. tit. tertius, si seruus socius manumittatur vel alienatur. leg. si id. § vlt. eod. titu. quos modos, & alios relatos à glo. latus tractat Pet. Vbal. in tract. de socie. in ii. part. maximè in 1. titul. & 3. columm.

¶ Soluitur.

SYL. ¶ CASVS. figuratio clara est: Enumerat enim quib. modis societas finiatur, & assignat text. rationem ibi, quia qui societatem, & in casibus similiter inferius positis, & quia sunt termini, eos nota.

a ¶ *Morte*. idem est in tutela, secus in deposito, & mandato, vt ff. de ijs, qui no. infam. l. furti, §. illud.

SYL. ¶ Ratio autem differentiæ assignatur ibi per gl. quæ tamen non est vera, nec cōcludit, sed bene posset reddi ratio huius rei, quia q coit societatem, videtur eligere sibi personā. idē in tutela, non sic in deposito, sed in mādato idem videtur, tamen potest dici, quod non requiritur illa diligentia, quæ in tutela, & societate, in persona mādat. & deposit. vel dic, vt dicit Bar. in l. adeò, ff. eo. quod impediretur libera testandi facultas, l. cum duobus, §. idem respondit, ff. eo.

** Quod dicitur de morte naturali, extende etiam ad mortem ciuilem, quæ accidit maxima, & media capi. dimi. l. verum, §. fin. ff. eodem.

Societas trāsit ad haredē nisi in duobus casibus.

b ¶ *Et si* idest quamuis. Accur.

c ¶ *Conuenerit*, scilicet, vt duret inter superstites etiam vno moriente, non autem ad heredem transit † etiam ex pacto, vt ff. eo. l. adeò, & l. nemo. 1. nisi in societate vectigalium, vt ff. eo. l. verum, §. in hęredem, & l. adeò. i. resp.

Oportet tamē hæredē perficere inchoata à defuncto l. hæres socij. ff. eo. *SYL.*

¶ Intellige tamen, quòd transit ad primum hæredem tantum, non ad alium, glos. in leg. nulla, ff eodem.

¶ Et nisi denuò consentiant, vt ff eo. l planè.

ADDITIO. Item nisi iuramento hinc inde apposito, quia fortè de iure canonico teneret etiam in persona hęredis, nec morte vnius ex socijs soluere-tur per c. cum contingat. extra de iureiur. secundum Io. Fab. hic.

d ¶ *Item si alicuius rei*. Vt duo tabernarij de vēdēdo vinum in foro.

e ¶ *Publicatione*, quæ publicatio fit propter delicta, vt ff. de bo. dam. l. 1. r. resp.

f ¶ *Alter*. Alias, alius, scilicet fiscus.

g ¶ *Pro mortuo*. Sic. ff. eod, l. actione, § publicatione.

h ¶ *Habetur*. Sed quid si hoc socius, cuius bona publicata sunt ratione operæ socius erat, non rerum quod esse potest, vt sup. eo. §. de illa versi. nam. & ita? Resp. idem, cum libertatem, vel vitam, vel ciuitatem amittat, vt ff. de bo. dam. leg. 1. & inf. prox §. innuitur. in fi.

Cessio bonorum quare fit.

i ¶ *Bonis suis cesserit*. Quod facere potest, † ne in carcerem detrudatur, vt inf. de actio. §. fi. & C. de cessio, bono. l. 1.

† Non tamen semp. vt p Soc in tra. fal. reg. 46.

* ¶ Non tamen omninò liberatur, sed in postea quæsitis quatenus facere potest conuenitur. d. §. fi.

K ¶ *Debita*, Quia fisco, vel priuatis debebatur ff. eo. l. actione, §. 1.

l ¶ *Veneat*, idest vendatur.

m ¶ *Sed hoc casu* q. d. non sicut superiori proximo, scilicet quādo bona fuerūt publicata, nam hic viuens, & in ciuitate existēs sibi postea acquirere potest, vt ff. de cessio. bon. l. 5.

¶ Socius socio. ¶ CASVS. figuratio clara est. nam rationem dubitandi ponit text. noster. rationem autem decidēdi colligere potes ex text. in §. fi. sup. quib. mo. re cōtra. ob. vbicūque enim commoditas est communis, videtur tantum quod leuis culpa in eo cōtractu consideretur. Not. socium de leui culpa tan-

tãtum teneri. Item ꝙ mala electio socij est in culpa, & imputari debet eligenti.]

a ¶ *Pro socio actione*. Quæ est directa ab vtraque parte, vt inf. de pen. te l. § ex quibusdã, & finita societate nascitur, vt C. eo l. andiu, nisi in casu, vt ff. eodẽ. leg. actione, §. nonnunquam.

b ¶ *Passus est*. Qui de solo dolo tenetur, & lata culpa, quę dolum repræsentat, vt ff. dep. l. qđ Nerua & ff. si quis test. li. esse ius. fue. l. 1. §. non autem.

* Adde tex. in §. præterea, su. qui. mo. re cõtrahi. ob. & §. sed is, infra de obliga. quę ex deli.

c ¶ *Teneri*, nisi alter tantam culpã pręsti terit quantam & iste; & afferret per damnum: quo casu compẽsatur culpa: idem dolus cũ dolo, vt ff. de compẽ. l si ambo. & de dolo. l. si duo.

eo nomine tantũ teneatur pro socio actione, [a] si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est, [b] an etiam culpæ, id est desidię, atq. negligentię nomine, quæsitum est: præualuit † tamen etiam culpæ nomine teneri [c] eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiã dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. [d] Nam qui parum diligentem [e] socium sibi assumit, de se † queri, sibique hoc imputare debet.

† *l. cum duob. § venit l. socius so cio. ff. e.*

¶ Intellige vt declarat Alexand. in d. l. si ambo. in addit. ad Bart.

** Ad illud, quod dicitur in tex. socium teneri nomine culpæ, vide Deci. in l. contractus ver. si 9. de reg. iur. vbi infert etiã, quod cum socius teneatur de leui culpa tenetur de furto l. cum duobus, §. damna. ff. eo. *STL.*

d ¶ *Solet*. Ante contractam societatem, † & in hoc discrepat à depositario, qui vt in presẽti tenetur, sic ff. dep. l. quod Nerua. sic est in eo, cum quo habeo rem cõem sine societate vt ff fam. ercis. l. hæredes, §. non tantum.

† *Scilicet si tũc erat diligẽtior, alias secus, vt p gl. in l. cũ duob. §. 1. ff. eo.*

¶ Declara hanc gl. vt per gl. in l. cum duob. §. ver. venit. ff. eod.

e ¶ *Qui parum diligentem* Sic sup. qui. mo. re contrah. obl. §. præterea.

** Adde, quòd socius non condemnatur socio, nisi in quantum facere potest. i. deducto ne egeat, §. sed & si quis. inf. de actio. gl. in l. verum in ver. debetur ff. eodem.

¶ De mandato.

Continuatio.

¶ Obligationum aliæ re contrahuntur, aliæ verbis, aliæ lr̃is, aliæ consensu. vt sup. de obl. Itẽ eatũ, quæ ex consensu, aliæ per vẽditionẽ aliæ per locationẽ & conductionem, alię per societatẽ, alię per mandatum, vt sup. de obl. ex consensu. in princip. de trib. primis dixit, nunc de quarta. C. de mandato. Accur.

Diuisio.

MAndatum. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit quot modis mandatum contrahitur & illud per exẽpla declarat. Secũdò quòd fines mãdati non sunt prætereundi. Tertiò, quomodo mandatum finiatur, & quando mãdatum possit renunciari. Quartò, ꝙ mãdatum debet esse gratuitum. Secunda ibi, Is qui. Tertia ibi, Rectè. Quarta ibi, In summa.

† *aliãs qri dẽ. hoc ẽ sibi impu tare debet.*

¶ De mandato.

¶ *Mãdatum obligatorium contrahitur pluribus modis: nec obligatur quis, si mãdatarij gratia tantũ mandet. h. d. Aret.*

¶ Mandatum. ¶ CASVS. non ponitur nisi literaliter in declaratione terminorũ. Not. quibus modis mandatum contrahatur. Item ꝙ gratia mandatarij tantũ non contrahitur.

MAndatum [f] cõtrahitur quinque modis, [g] siue sua tãtum gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tãtum, siue sua & aliena, siue tua, & aliena. At si tua tantũ gra-

f ¶ *Mãdatum*. Mandatum est officium gratuitò ab eo, qui susceperit, exhibendum. Nisi enim fiat gratis, incipit esse locatio, si non erat facturus aliàs tale factum: ideoque locari consueuit, vt infra eodem, §. fin. & fit per verbum rogo, volo, mando, supplico, & similia, vt ff. eo. l. 1. § 1.

Mãdat. diffinitio.

* ¶ Adde, quod Accursi. in l. 1. in versic. sed ego, ff. quod iussu constituit differentiã inter mandatum, iussum, & rogationem, sed aliud visum est Decio in rubr. C. de manda. princ. vbi tenet, quod data terminorum similitudine nihil interest. *STL.*

g ¶ *Quinque modis*. Immo videtur quòd sex, vt sequitur Sed dic quinque, scilicet obligatorijs. Vltimum enim, scilicet quando tantum tua gratia, non est obligatorium, vt ff. eod. tit. l. 2. §. fi. Item secundum Io. est quoddam aliud sextum obligatorium: vt cum sua gratia, & tua, & aliena aliquis tibi mandat, vt emas fundũ pro se, & te, & Titio Accurs. & exemplifica, vt ff eod. l. si procuratorem, § si tutores, vbi tutor mandat contutori suo, vt seruum necessarium emat pupillo: & sic gratia mandantis, & mandatarij, & pupilli, contrahitur mandatum.

Mãdatũ multis modis contrahitur.

¶ Reprobatur hæc opin. secundũ Christ. per doct.

Additio.

doct. quia talis casus tanquam mixtus comprehenditur sub simplicibus, quæ responsio est falsa, quia pariter esset superflua positio casuum cōpositorum hic facta: nec reuelat respon. Christo. quod hic de duabus personis tantū, quia eadē ratio erat in compositione pluriū p̄sonarū, quæ erat in duab⁹: quia omninò dicitur casus mixtus, quando mutatur vel additur noua persona. l. ius ciuile, ff. de iustitia & iure.]

de vsur. l. cum quidam, §. si pupillo in fi. Sed ibi debet subaudiri, tantum. Vel dic, nō sunt propter lucrum inductæ, scilicet principaliter, vt ibi: secundario tamen sic, vt hic dicitur. Accursius.

† alias tibi mandatū sit.

tia† mandatum sit, superuacuū est mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio, [a] nec mandati inter vos actio nascitur.

¶ *Ad cognoscendum cuius gratia mādatū fiat, inspiciendum est cuius vtilitatem concernit illud, quod mādatur: & dicitur illius gratia celebratū. Aretinus.*

¶ Mandantis tantū gratia interuenit mādatum, veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, [b] vel vt fundū ei emeres, vel vt p̄ eo spōderes.

¶ Tua gratia, & mādantis, veluti si mādet tibi, vt pecuniam sub vsuris [c] crederes ei, [d] qui in rem ipsius [e] mutuaretur, aut si volente te agere cū eo ex fideiussoria causa, mandet [f] tibi, vt cum reo agas periculo mandantis: vel vt ipsius pericu-

lo stipuleris ab eo, quem tibi † deleget in id, quod tibi debuerat.

¶ Aliena autem tantum causa interuenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres: vel vt Titio fundum emeres, vel vt p̄ Titio spōderes.

¶ Sua & aliena, veluti si de communib. suis, & Titij negotijs gerendis tibi mādet: [g] vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo, & Titio sponderes.

¶ Tua & aliena, veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: † quia si sine vsuris pecuniā crederes, [h] aliena tantum gratia intercedit mandatum.

¶ *Mandatum gratia mandatarij tantum non est obligatorium, sed dicitur propriè consil um. Aret.*

† Delegare est vice sua aliū dare reum creditori, vel cui is iusserit l. delegare. ff. de noua.

† aliàs quod vt fine.

¶ Verior est sol. quam ponit hic Christop. quòd aliquando vsuræ veniūt ex stipulatu: & dicū tur lucrum: aliquando propter moram: & secus, quia tunc veniunt tanquam interesse, & dānum.]

d ¶ *Ei.* l. puta p̄curatori mādanti.

e ¶ *Ipsius.* Scilicet mandantis: & in hoc est vtilitas mandantis.

f ¶ *Mandet*, scilicet fideiussor. & hoc casu agetur contra fideiussorē mādantem actione mandati, nō ex stipulatione prima si nouandi animo hoc mandatum intercessit, vt ff. eod. leg. si mandato meo, in fin. leg. Si autem non nouandi animo, agitur ex prima causa, vt ff. de procur. l. licet. §. ea obligatio. in fin.

* ¶ Quod hoc textu significatur, postea creditorem, omisso reo principali agere cum fideiussore, id iure veteri obtinebat: sed hodie reo præsente non permittitur prius intercessorem conueniri, quam reus inuentus sit minus idoneus, auth. præsente. C. de fideiuss.]

g ¶ *Mandet.* hic agi potest duabus actionib. mandati. s. contra mandantem & negotiorum gest. contra Titium, quæ datur & mandanti, vt C. de neg. gest l. si mandatum.

h ¶ *Crederes*, scilicet mandauerit.

a ¶ *Obligatio.* Nisi dolus & calliditas intercedant. (1) vt ff. de regulis iuris. l. consilij.

*¶ Declara secundum Decium ibi.]

SYL. *ADDITIO.* (1) Intellige si sit consilium rei honestæ, nec esset aliàs facturus Et tamē tertio, qui ex hoc damnificatus fuerit, indistinctè tenetur, vt per Ang. h. c.

¶ Mandantis. ¶ *CASVS.* similiter hic non figurabitur nisi literaliter, cum declaret terminos propositos. Nota quando cōtrahatur mandatū gratia mādantis tantū. Itē quod credere sub vsuris potest esse gratia mutuantis, & recipientis mutuum. Item, quod hoc tempore poterat prius conueniri fideiussor, quam principalis: cetera dic, vt per Angel. hic, qui singillatim ea persequitur.

b ¶ *Gereres*, & tunc quia suscepit mandatum, non quia gessit, tenetur, vt ff. eodem l. si remunerandi, §. 1.

c ¶ *Sub vsuris*, in hoc est vtilitas mutuantis propter vsurarium lucrum. Sed contra ff.

a ¶ *Tu*

a ¶ *Tua tantum gratia.* hic autem addunt Doctores sextum modum: quod dicunt supra eod. in princip. in gl. immo videtur &c. in fi. gloss. Deci. in l. consilij. ff. de reg. iur. *Et ibi etiam docet quis dicitur consilium præstare. Quomodo autem cognoscatur, an qui consilio paruit, alias fuisset facturus, vide Ang. in l. 1. ff. de eo per quem fac. erit.

¶ Tua tantũ gratia[a] interuenit mandatũ, veluti si tibi mãdet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm feneres, vel ex diuerso, vt pecunias tuas feneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mãdatũ magis consilium, quam mãdatũ est: & ob id non est obligatoriũ, † quia nemo ex consilio[b] mandati[c] obligatur, etiã si non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum[d] cuiq. sit apud se explorare: an sibi expediat consilium. Itaq. si otiosam pecuniam domi te habẽtẽ hortatus fuerit aliquis, vt rẽ aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eã tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mãdati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniã Titio fœnerares. Sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter[e] Titio credidisses, quam si tibi mãdatum esset.

¶ *Mandatũ rei turpis, vel contra bonos mores, nõ valet. Ang.*

¶ Illud quoque mandatum non est obli-

Consiliũ nõ facit quẽ teneri nisi in casibus quibusdam.

b ¶ *Ex consilio.* Nota bonam regulam, quem de consilio nõ teneri. Fallit tamen in casibus qui his casibus dicũtur, vt ff. de dol. leg. quòd si cum scires. & ff de proxene. leg. 2. Sed certè ibi fuit fraudulentũ consilium, vt ff de reg. iur. l. cõsilij. Item fallit vt ff. ad l. aqui. l. liber homo. 1. respon. & infra de iniur. §. non solum, & ff. de iniur. l. non solum, in princ. & §. Proculus, & ff. quod vi aut clam. l. sẽper. §. 1. & ff. de fur. l. si quis vxori. §. cum Titio. & ff. de ser. cor. l. 1. 1. respon. & §. persuadere. Sed hoc in maleficijs: ideò non datur mandati: tenetur tamen vel de dolo, vel alijs actionibus. Itẽ aliàs facturus nõ erat in prędictis casibus: aliàs obtinet hæc regula, vt hic, & ff. eodem. leg. si remunerandi, §. planè. Sed certè nec his casibus videtur teneri, vt infra proxim. §. sed dic non tenetur illi, cui tale consilium præstatur, vt ibi: sed illi, in cuius læsionem consuluit, vt hic dicimus. Vnde dici potest, quod nec his casibus fallit dicta regula, cum dicat nõ teneri illi, scilicet cui consilium præstitum est, nisi in casu illius leg. ff. de dolo. l. quod si cum scires, & illius l. ff de proxene. l. 2. Eandem glo. habes, ff. eo. l. 2. §. fi.

*
†*Magis delinquit mandãs quã cõsulens Bald. l. 1. col. 2. C. de seru. fugit.*

Additio.

SYL.

¶ Dic quod regula est, quòd consilium non obligat: & ratio est, quia consilium non necessitat cap. cum olim. de arbiter. & explorare quis debet &c. vt hic dicitur in tex. & ideo si cõsilium necessitaret, vt in officiali, teneretur. Item si consilium sit dolosum, etiã si dolus sit causa impulsiua. Item in delictis, etiam si aliàs erat facturus, omninò puniretur, licet mitius, prout latius declarat

c ¶ *Mandati:* scilicet actione.

d ¶ *Liberum.* scilicet suscepto consilio: sed suscepto mãdato necesse est consũmari. secundũ Ioan. nisi congruo tempore renuncietur, vt infr. eodem. §. mandatum, & ff. eo. l. si mandauero § fin. & ff. commod. l. in cõmodato §. sicut.

e ¶ *Non aliter.* Hoc esse videtur pro opin. Pla. qui dixit duo, scilicet, vbi consulo certæ personę mutuari teneor ita demũ, si aliàs facturus non erat. vbi autem nõ est designata aliqua persona, non teneor, etiam si aliàs facturus non erat. Sed Ioan. in vtroque casu dicit contra. Nam primò indistinctè teneor, siue aliàs eras mutuaturus, siue non. Secundò autem cum distinctione: non aliàs: & facit pro eod. ff eod. leg. si remunerandi. §. planè, & supr. eod. §. tua & aliena. in fin. & ff. de neg. gest. leg. 3. in fin. & leg. 4. Nec obstat quod hic dicitur: quia & si aliàs etiam facturus erat, tenetur quia mandauit, vt dictũ est: vnde potest subaudiri, maximè quia non aliter &c.

ADDITIO. Hæc opin. Ioan. veluti communior approbatur, de quo in l. si remunerandi. §. planè. ff. eod. Christoph.

SYL.

¶ Illud quoque. ¶ *CASVS.* In nouissima regula non esset figurandus: tamen pro ratione dubitandi posset adduci tex. in l. non solum, §. si mandato, ff. de iniur. vbi tenetur mandans iniuriam alteri inferri, sed respõsio facilis est, teneri ex iniuria offenso, non offendenti: hic autem agitur de obligatione, quæ oritur inter mandantem, & manda-

gatorium [a] quod contra bonos mores [b] est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. Licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, [c] non tamen vllam habet aduersus Titium [d] actionem.

¶ *Mandatarius non debet excedere fines mandati: & quatenus excedit, non habet actionem mandati. Angelus. Aretinus.*

¶ Is, qui exequitur mandatum, [e] † non debet excedere fines mandati: vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes, neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem: [f] adeo quidem vt Sabino & Cassio placuerit, etiã si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. Sed diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad cẽtum aureos te acturum existimant:

† *Vide ĩ hunc locũ Au. Ge. li. 1. c. 13.*

datarium. Not. dic vt per doctor.]

a ¶ *Non est obligatorium*. Etiam si iuramentum intercederet, vt in Authen. sacramenta puberum. C. si aduer. vend. & in Authen. sçenicas non solum, §. 1. coll. 5.

SYL. ¶ Facit cap. non est obligatorium. de regul. iur. lib. 6, & intellige contra bonos mores & iure canon. l co, qui. s. inducũt ad peccandum, vel contra bonos mores, qui cõtineant turpitudinem: secus si fit contra bonos mores non continẽtes turpitudinẽ de iure ciuili: ita declarat Dec. in l pactum quòd dotali, in fi. C. de pact.]

¶ Et facit ad hunc § ff. eo. l. si remunerandi. § rei turpis, & l. si mandauero. 2 §. qui ædem, & ff. de arbit. l. si cum dies §. cõpromisso, & supr. de inuti. stipulat. §, quod turpi, & ff. de verbor. oblig. leg. generaliter, & l. seq. & ff. de cond. instit. l. conditiones.

b ¶ *Contra bonos mores*. Hic quæritur, quid si mandaui tibi, vt illi nomine meo iniuriam inferres, an teneor? Resp. vtique, argu. ff. de damn. infect. l. damni. §. si mandato.

* ¶ Tenetur & mandans, & mandatarius l. non solum § si mandato, ff. de iniur.

c ¶ *Præstiteris*. s. ei, cui commissum est maleficium: vt pœnam dupli: & ita licet intersit mandatarij, tamen non agit: quia nec interesse fingitur, vt ff. de cond. inst. l. filius, & melius, ff. de regul. iur. l. quod quis ex culpa. in fi.

d ¶ *Titium* s. mandatum.

¶ Is qui. *CASVS*. figuratur in exemplis positis in text. & ratio clara est primi dicti. Sed dubitabatur, quando excedebantur fines mandati, an in concurrenti quantitate valere, & videbatur, quod non Sabino & Cassio, ea ratione qua dictum est, supra in §. fideiussores, de fideiuss. at contrarium deciditur: quia hic non est indiuiduitas vt ibi, & maiori summæ inest minor: & qui sine volũtate domini in re aliena facit aliquid, cẽsetur potius donare. Præterea rationem dubitãdi maximam faciebat tex. in l. diligenter, ff. eo. vbi dicitur, quod qui excedit fines mandati aliud facit: vnde si aliud est, quod factum est, nõ potest dici valere in concurrenti q̃titate, quia illud totum est aliud, quod non debet scindẽdo aliud postea effici, sed ratio iã allegata decidendi fuit, quia maiori summæ inest minor, & summa diuidua ẽ, nec obstat ratio dubitandi, quia dicitur aliud quatenus excedit. vel dic, quod ibi erat aliud tam respectu rei, quam summę, vt in exemplis positis declaratur. Not. regulam, quæ quotidie allegatur: quòd mandati fines custodiẽdi sũt. Itẽ, quòd mãdati excessus valet in concurrenti quãtitate.]

e ¶ *Mãdatum*, scilicet certæ formæ. Nam quandoq. habet etiam formam, & tunc habet locum quòd hic dicitur: & ff. eo. l. diligenter: quandoque non, & tunc bona fide facere debet, vt ff. eod. l. 3. & probatur etiam hæc distinctio ff. eo. l. si quis pro eo.

* ¶ Pro plenissima cognitione materiæ huius, §. vide Ias. in l. si procurator. C. de proc. qui diligentissimè illa persequitur.]

* ¶ Adde quod non dicitur excedere fines mandati, qui exequitur connexa mandatis, Mars. l. 1. §. Diuus Hadrianus. de quæstio.] SYL.

f ¶ *Mandati actionem*. Sed nec certè neg. gest. secundum B. & Io. & est pro eis. C. de neg. gest. l. vl. & ff. de nego. gest. l. qui aliena, §. libertos, & de pec. l. si creditor, §. 1. Sed M. dabat vtilem neg. gest. actionẽ, & respondebat illi l. si. de neg gest. quia specialis ibi fuit prohibitio. (i) Sed certè miror de hac opinione, cum videatur lex expedita, quę etiam vtilem denegat expressè, vt ff. eo. l. si pro te, & ff de ædil edi. l. 1. §. causa.

¶ Mihi semper placuit opinio Sal. in. l. præterea, ff eod. quod ille, qui excedit fines mãdati, non habeat actionem mandati, vt hic: de alia verò actione sit dicendum, quod aut emptio est facta nomine mandatarij & non compellitur tradere: non mandati actione, quia in tali summa non est mandatum. non

neg.

neg. gest. quia suo nomine non est gestum: aut nomine mandantis: & potest habendo ratum. & offerendo pretium, rem habere: & si tradita iam sit res, dicendum, quòd aut in traditione notificauit pretium, & censetur rata habita, & tenetur ad totum neg. gest. aut non: & tenetur approbare totum.

ADDITIO. (1) Quo casu non habet etiam vtilem, nisi in casib. pijs & necessarijs: puta alendo liberos, vel faciendo quod tendit ad exonerationem vel euasionem pśonę, seu infamię mandantis, vt per Io. Fab. & Angel. hic.

a ¶ *Mandati actionem.* pro pretio dato. vt ff. de in rem verso. l. si fundum.

b ¶ *Emeretur.* Est autem illa ratio, quia maiori summæ minor inest, vt hic, & ff. de verb. oblig. l. 1. § 2 & l. inter stipulantem. §. 2 & ff. de arbit. dic. §. si plures.

quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis, scilicet cum eo mādati actionē,(1): a quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur. b

¶ *Mandatum re integra potest reuocari: & re integra finitur morte: succurritur tamen ei, qui ignorauit mandatum reuocatum. Aretinus.*

** Generaliter permissum videtur mandatario declinare à forma mandati, vt maiorem vtilitatem afferat mandatori. l. si quis mihi bona, § sed si mandauit. ver. quod si ex parte, ff. de acquir. hæred. vbi doct.

ADDITIO. Et hæc vera, vbi negotium, quod mandatur, respicit damnum vel vtilitatem mandantis, vel mādatarij: secus si tertij tantum, quia non potest ampliari, nec restringi tanquam odiosum, vt in cap. cui, de non sacerdotali. de præben. in 6. Io. Fab.

SYL. ¶ Rectè &c.

¶ *CASVS.* ita figurari potest. quærebatur, an mandatum reuocari posset saltem re integra, & videbatur q nō: ratio est, quia cum in contractu requiratur voluntas mandantis & mandatarij. non videbatur altero inuito per vnum reuocari posse. l. sicut. C. de actio. & oblig. contrarium deciditur, & ratio assignatur in glo. in ver. euanescit,

c ¶ *Rectè.* Nam si non rectè, non est necesse reuocari, vt sup. eo. §. illud.

Mādatū facilius reuocatur q alij cōtractus. d ¶ *Euanescit.* Speciale est in mandato: vt sic facile reuocetur per voluntatem vnius partis tantum: in alijs enim contractibus non sic, vt C. de action. & obligatio. l. sicut quæ est contraria huic. Et est ratio, quia hic non statim interest: & ideò non statim hinc inde nascitur obligatio, quę ex interesse datur, vt ff. eodem. l. si procuratorē, §. mandati actio. & facit ad hūc §. ff. de iu. omn. iud. l. & ga, & ff. de minor. l. quod si minor § Sceuola, & C. de repu. hæ. l. fin. & ff. de ritu. nupt. l. plerique.

¶ Rectè c quoq. mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatū fuerit, euanescit d

† ¶ Item si adhuc integro e mādato mors alterutrius interueniat, id est vel eius, qui mandauerit, vel illius, qui mādatum susceperit, † soluitur mandatum. Sed vtilitatis causa receptū est, † si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum;

SYL. * ¶ Limita hūc tex. secundum Dec. in l. singularia, num. 24. ff. si cert. peta. nisi mandatū interuenerit cōtemplatione mandatarij: quia tunc non potest reuocari.]

† *Simile in c. in causis. ibi, cum res nō esset integra cum gl. super verb. integra. extra de elect.*

e ¶ *Item si ad huc integro.* Sed vtquequo dicitur integrum? Resp. si mandata fuit emptio, donec arrhas dederit vel aliàs se emptori obligauerit: & idem in similibus. Et (vt breuius accipias) si iā cęperit interesse mandatarij, non est res integra, aliàs sic, argu ff eo. leg. si procuratorem, §. mandati. Si verò non est res integra, non finitur mandatum, nisi in iudicio. vt ff. de iudic l. tam ex contractibus, §. fin. (1) Sed quid prodest. si non finitur mandatum re non integra? Respond. quia per hæredem cępta negotia debent consummari, vt ff pro soc l. fin. licet noua inchoare necesse non sit, vt ff. de neg. gest. l. nam & Seruius. §. si viuo & ff. pro soc. l. hæres socij, quod non est re integra, cum nullum cęptum sit.

Verū de essio ista docum habeat i mādato ad pias cās, vide Bal. . si. ff. de sol. & in l. mandatum. C. mand.

† *aliàs vt si:*

* ¶ Adde, quòd pòst litem contestatam non nisi causa cognita potest mandatum reuocari. l. post. ff. de procur.

* ¶ In quibus casib. extinguatur morte mandantis, & in quibus nō, ostēdit Ias. in l. more col. 3. & 4. ff. de iurisd. omn. iud. & Dec. in c. relatum, in 1. & 2. col. de offic. deleg.]

** Adde, quòd mandatū extinguitur morte prælati, vel rectoris, licet procurator effectus fuisset eo viuo dominus litis tex. est in clem. fin. de procu. secus in procuratore personæ sæcularis l. nulla, Codic. de procu. quomodo ergo hoc casu concipienda erit sententia, quia si nominabitur defunctus, videtur sententia non tenere? Alexan. in d. l. nulla elicit communem & tutiorem opin. esse, vt iudex dicat, cōdemno talem procuratorem, quōdā Titij defuncti, procuratorio noīe hęredum,

vel

vel eorum, ad quos ea res pertinet, & ita valebit senten tia.]

ADDITIO. Tu dic, quòd in mãdata iurisdictiones res desinit esse integra etiã ꝑ solam citationem. In mandato verò procuratoris ad iudicia, si sit actoris, per lit. cõtesta. si rei sufficit, quòd dominus pro eo sciente, vel volente satisdederit. In procuratore autem ad negotia sufficit fecisse præparamenta necessaria? puta sine quibus principale negotium expediri non potest. Ang.

a ¶ *Alioqui*. i. si non posses agere. Accur.

b ¶ *Probabilis ignorantia*. Quæ est in facto alieno, † vt hic. & ff. eo. l. ideõq. § pen. aliàs non est probabilis, vt ff. ad Velleian. l. quãquam. & C. de rescindẽ. vẽd. l. quisquis & ff. de ędil. edic. l. 1 § cauta,

c ¶ *Afferret*. Quod esse nõ debet.

d ¶ *Et huic simile*. Scilicet proximo casui.

e ¶ *Liberto*. primo dispensatori, & seruo.

possent agere mãdati actione: alioqui[a] iusta & probabilis ignorãtia[b] tibi damnũ afferret.[c] Et huic simile[d] est, qđ placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiã liberto[e] soluerit, liberari eos: [f] cũ alioqui stricta iuris ratione non possent liberari,[g] quia alij soluissent, quam cui soluere đbuerint.

¶ *Mandatum potest ab initio nõ acceptari: sed postquam est susceptum, debet executioni mandari: nisi ex iusta causa, & cõgruo tempore recusatur. h. d. Aret.*

¶ Mandatum nõ suscipere cuilibet liberũ est; susceptũ autẽ consummãdũ est, aut quam primum[h] renunciandum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mãdator exequatur. Nam nisi ita renuncietur vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi, nihilominus mãdati actio locum habet: nisi iusta causa[i] intercesserit, aut non renunciandi: aut intempestiuè renunciandi.

¶ *Se summat*.

¶ Mandatũ & in diẽ differri, & sub conditione fieri potest.

¶ *Mandatum debet esse gratuitum: aliàs transit in alium contractum. Aretin.*

¶ In sũma[k] sciendum est, mandatum, nisi gratuitum † sit, in aliã formam negotij[l] cadere: Nã mercede[m]

renunciari re integra: & quòd in diẽ & sub conditione differri, & mandari potest.]

h ¶ *Quam primum*. s. potest fieri.

i ¶ *Iusta causa*. Puta casus fortuitus. Nam de dolo tenetur, & lata culpa, & leui, & leuissima, secundũ B. & Ioã. vt C. eo. l. in re mãdata. & l. à procuratore. Alij dicunt de leuissima mandatarium non teneri, sed de dolo tantum, quando gratia tantum mandantis fit: vel de leui culpa, quãdo vtriusq. gratia, instar aliorũ contractuum, vt ff. de reg. iu. l. cõtractus. Sed primum videtur verius, cũ hic cõtractus multum discrepet ab alijs cõtractibus.

¶ Adde, quòd communis conclusio secundum Deci. in l. contractus. versicu. primo in mandato, ff. de regu. iur. est, quod regulariter in mandato veniat dolus, lata, & leuis, in ijs scilicet: quę mediocrem exigunt diligentiã: in ijs verò, quæ maximam, etiam leuissima. In ijs, quæ modicam, veniat tantum dolus & lata, quæ vera sunt in actione directa, secus in contraria, quia venit leuissima l. si seruus communis, §. quod verò & ibi Bar. ff. de fur.

Mandatarius quatenus tenetur.

SYL.

† *Qualiter intelligat gratuitu, vide Alex. in l. 1 § si. ff. eo. in additio. ad Bar.*

† *l. 1 ff. pro suo.* **

SYL. ¶ Dispensator, vt ait Alciat. in l. vrbana familia, ff. de verb. sign. est qui impendia domus curat, & victui præest, dictus ex eo, qđ pecuniam expendat, vel q rõnes dispẽdat. i. procuret & consideret, calculumque ducat.

f ¶ *Liberari eos*. Facit. ff. si cert. pet. l. eius qui in prouincia & C. de sol. l. si cum seruus.

g ¶ *Non possint liberari*. Nisi in casibus vt inf. quib. mod. toll. obli. in prin. dicemus.

SYL. ¶ Mandatũ non suscipere. ¶ *CASVS*. in tam notissima regula non figuratur nisi literaliter: cuius ratio est. l. sicut C. de actio. & obli. & sicut reuocari potest re integra. ita renũciari, quando iam non incepit interesse. Nota, quod ea, quæ ab initio sunt voluntatis, ex post facto sunt necessitatis. Item, quod põt

SYL. ¶ In summa. ¶ *CASVS*. In tam nota regula non figuratur nisi ad literam: nam tex. ipse sui ipsius rationem ponit, dicendo, quod vbi merces cõstituitur. transit in aliam speciem contractus: quod notandum est.

K ¶ *In summa*. i. breuiter amodò hunc titulum expediamus.

l ¶ *Negotij*. i. contractus.

m ¶ *Mercede*. s. vt mercede, vt quia aliàs non erat pariturus mandato: si autem aliàs pariturus erat, & constituatur aliquod salarium gratia remunerandi, non minus erit mandatum,

constituta incipit locatio, & conductio esse. Et, vt generaliter dicamus, quibus casibus, sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium, his casibus, interueniente mercede,[a] locatio & cōductio intelligitur cōtrahi. Et ideò si fulloni[b] polienda, curandave q̃s dederit vestiméta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mādati cōpetit actio.[c]

¶ *De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.*

datum, vt ff. eod. l. si remunerandi, §. respon. Et ad huius rei euidentiam distingue. Quia aut est incertum re, & genere, puta si dicam tibi, Bene retribuam tibi hoc seruitium, vel recognoscam: & tunc non potest peti quicquam, vt C eo. l. salariū, & ff. eod. l. qui mutuam. §. salarium. (i) Aut certum genere, licet incertum specie: vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum: & tunc potest dici, quod valeat conuentio salarij, cum non sit prorsus incertum, vt ff. eodem, l. fideiussor. secus in ijs, quæ pōdere, vel numero consistunt, vt ff. de lega. 1. l. si hominem. Si autem certum omninò: tūc, aut stipulatione promittitur, & tunc certi cōdictione petitur. Si autē sine stipulatione, & in cōtinenti ante mandatum, vel post, petitur actione ex eo contractu, scilicet contraria mandati informata. Si autem ex interuallo, scilicet postquam contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio iudicis, vt C eo l. 1. & ff eo. l. salarium, & C. de pact. l. petēs, & ff de duob. reis, l. duobus in fi. Accurs.

† *Aliàs de obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur aliàs de obligationibus quasi ex contractu.*

ADDITIO: (i) Potest tamen officio iudicis peti, sicut quando nullo modo fuit promissum: dummodo non constet: quod sine præfatis verbis gratis fuisset pariturus. Angelus.

a ¶ *Interueniente mercede.* Scilicet in pecunia numerata, vt diximus supra loca. in pr. Item hæc regula generalis est vera, nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas: vel res talis, quæ non consueuerat locari, tunc enim nō locati, sed præscriptis verbis agitur, vt ff. de præscrip. verb. l. si tibi. & l. naturalis §. at cum do.

b ¶ *Fulloni.* Fullo est, qui lauat, & tingit pannos, & etiam polit eleuando superflua. Sed sarcinator è contra, qui sarcit, & addit, vbi est scissum vestimentum, vel pannus:

Fullo

Sarcinator.

¶ *Valet argumentū à sufficienti partiū enumeratione. Aret.*

POst genera[d] contractuū enumerata, dispiciamus etiā de ijs obligationibus, quæ quidem nō propriè nasci ex cōtractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio[e] substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

¶ *Ex gestione negotiorum absentis oritur hinc inde actio negotiorum gestorū: quæ datur directa domino etiam ignoranti, contraria verò gerenti. Angelus.*

& consuit: vnde & dicitur, iste habet farta tecta: quia cum essent facta, sunt reparata ex quibusdam adiunctionibus, vt ff. de vsufruct. l. hactenus.

¶ Aduerte obiter, quia Docto. non videntur intelligere q̃d sit fartum tectum. Nihil em̄ aliud portat, nisi itegrū non diminutum. Qui ergo locabat ędes si bi fieri fartas tectas intelligebat integras, & quibus nihil deerit. ita declarat Festus, & latius Budæus in dic. leg. hactenus. *SYL.*

c ¶ *Actio.* Immo videtur p̄scriptis verbis competere, vt sup. loca. §. 1. Solut. vt ibi.

¶ *De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.*

¶ Rubricę istius cōtinuatio sumitur ex §. sequent. supra in titulo d' obligatio. vbi dicitur, quod obligationum quædam sunt ex contractu, quædam ex quasi cōtractu, &c. Et quia dictum est supra de obligat. ex contractu, sequitur de obligationibus ex quasi contractu. & etiam hic continuatur in tex. Ang. *Continuatio.*

¶ Et hæ omnes obligationes, quę oriuntur ex his quasi contractibus, sunt penitus de iure ciuili, vt declarat Deci. in c. 1. in 2. col. de probat. *SYL.*

POst genera. ¶ Totus iste titu. diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit continuationē rubr. & de quo est tractaturus. Secundò illud per exempla declarat. Secunda ibi. Igitur cum quis. *Diuisio.*

d ¶ *Genera*, idest materies, vel diuersitates contractuum, vt sup. de obli. §. fi. vsque huc.

e ¶ *Ex maleficio.* Subaudi, vel quasi, vt sit bona argumentatio. sic inf. de oblig. quæ ex quasi male. in princ.

¶ Igitur. ¶ *CASVS.* literaliter tantū figuratur in declaratione terminorum. No. summarium. Item, quod vbi datum est mandatum, non competit actio neg. gest. Item, q̃d sicut gestor habet dominum obligatum, si

bene

¶ †Igitur[a] cum†quis negotia † absentis gesserit, vltrò citròque[b] inter eos nascūtur actiones, quę appellantur Negotiorum gestorum. Sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, [c] cōtraria: quas ex nullo cōtractu ꝓpriè nasci manifestū est Quippe ita nascūtur istę actiones, si sine mandato [d] quisq. alienis negotijs gerēdis se obtulerit: ex qua causa ij, quorum negotia gesta fuerīt, etiā ignorantes obligātur idq [e] vtilitatis causa† receptum est, ne absentium. qui subita festinatione coacti nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essēt, desererētur negotia: [f] quę sanè nemo duraturus esset, si de eo quodq; impendisset nullā [g] habiturus esset actionē. Sicut autē is, qui vtiliter gessit negotia, dominū habet obligatū [h] negotiorum gestorū: ita & cōtra iste quoq; tenetr, vt administrationis reddat rationē quo casu ad exactissimā[i] quisque diligentiam cōpellitur reddere rationē, nec sufficere,

bene gerat: ita dominus habet obligarú gestorem, si male gerat. Item, quod in reddenda ratione à neg. gestore habetur ratio exactissimæ diligentiæ: & sic venit leuissima. Item, quod non sufficit in alienis adhibere eandem diligentiam quā in suis, si modò diligentius administrari poterant.]

a ¶ *Igitur*. Quia de ijs obligationibus, quæ ex quasi contractu sunt, dicere debemus, incipiamus de hac, quæ ex sola prouenit amicitia, vt infra eo. §.

b ¶ *Vltrò citròque*, idest hinc inde possibile est eas nasci. nam ex vna parte tantum quandoque agitur: vt si alterius non intersit, sed sua tantum.

ADDITIO. Nota verba legalia significare habilitatem, & potentiam, licet sēper significare non possint, vt no. sup. de iust. & iure, in princip. secundum Christophor.

c ¶ *Negotiorum autem gestori*. Licet etiam vnum negotium sit gestum. ff. de neg. gestis l. 3 §. negotia. sic int. vi bon. raptor. in prin. & ff. vi bono rapt. l. 2. §. quod ait Prætor.

*¶ Directa actio quandoq. in iure appellatur principalis, l. in commodato, ff. commo. sciēdum est autem actionem directam dici bifariam, aliquando enim dicitur ad differentiam actionis contrariæ, vt hoc titu. aliquando eius, quæ vtilis appellatur. Directa est, quæ datur ex verbis, & mente legis: vtilis quæ ex mente tantum, glo. l. anrepen. ff. de neg. gest.

d ¶ *Sine mandato* Scilicet eius, cuius negotia gesserit: & sic soluitur. C. de neg. gest. leg. si mandatum.

SYL. ¶ Dic, vt hic per Christoph. quod aliquando quis mādat geri negotium ad se tantū pertinens: & habet locum actio mādati & cessat actio negot. gest. aliquando mandat geri negotium commune cum alio: & quatenus est respectu sui oritur actio mādati respectu alterius, negot. gestorum. & ita procedunt tex. allegati.]

e ¶ *Idque*. Scilicet, vt repetat quod impēdit: nisi denunciatio inhibeat, vt C. eod. de neg. gest. l. si. vel paterna affectio, vt C. eod. si paterno, & leg. quod in vxorem, & ff. eod. leg. is qui. Vel obsequium: q est. si libertus patroni negotia gerat, vt C. eod. l officio. His enim casibus nihil repetitur: alioquin quādoque repetitur in q̄tum locupletior est, vt dicemus, infr. §. proximo.

* ¶ Similis gl. est, in d. l. si paterno.]

f ¶ *Desererentur negotia*. Quod in multis noceret, vt ff. eo. l. 1.

** Negotiorū alienorū quatuor genera esse ait, & exponit glos. in l. si pupilli. §. idē ait in ver. ipso gesto. ff. eo. ti.

g ¶ *Nullam*. Cum neminē sit verisimile suam pecuniā iacere, vel effundere, vt ff. de prob. l. cum de indebito. § 1.

h ¶ *Obligatum*, scilicet in solidum: dummodo sit vtiliter cęptum negotium: licet diuersus exitus sit secutus, vt ff eo. l. sed an vltro. §. 1. in casib. tamen non tenetur in solidum, vt si pupillus est, cuius negotia sunt gesta.

¶ Considera an requiratur, quod sit gestum non cœptum, vt videtur de mente Iurisc. in d § 1.]

¶ Item si animo deprædandi gessit, vt ff. eo. l. si pupilli. 1. resp. & §. sed & si quis negotia mea. Item & si ad noua negotia† gerēda accessit, vt ff. eo. l si negotia. Item si pacto hoc actum est, vt C. eo. l negotium. Item & si fuit in culpa gerens, vt ff. eod. l. siue hęreditaria. Item si fuit in mora, vt ff de leg. 1. l. cum res, §. finali.

ADDITIO. Et est ratio, quia in omnibus istis casib. gerēs tenetur etiā de casu fortuito, & in eis non sufficit esse cęptum vtiliter. n si vtilitas perduret, vt no. glo. in l. si negotia. in verb. sit solitus, ff. de neg gest. Ang.

i ¶ *Ad exactissimam*, No. gestorem interdum de

† Hic locus sūptus est l. ex maleficijs, §. 1 ff de act. & oblig.

† Tam masculos, quā fœminas complectitur. l. 1 ff. eo l. verbum hoc de ver. sig.

† Idem si præsētis absque eius mandato glo. l. 1 ff. eod.

† Adde l. 1 & fi. ff. de negot. gest.

Negotiorū gest. certis in casibus non repetit, q impēdit.

Iactare suū nemo præsumitur.

SIL. Negotiorum dominus non sēp in solidū tenetur.

† Idest, quæ non solitus sit dominus facere.

ficit talem diligētiā adhibere, qualē suis rebus adhibere solet: si modò alius diligētior eo commodius administraturus esset negotia.

¶ *Actio tutelę directa, & contraria oritur ex quasi cōtractu.*

¶ Tutores [a] quoque, qui tutelę iudicio tenentur, non propriè ex cōtractu obligati esse intelliguntur: (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio [b] tenentur, quasi ex contractu teneri vidēt. Hoc autē casu mutuę sūt actiones. Nō tātū enim pupillus cū tutore habet tutelæ actionem, [c] sed † & contra tutor cū pupillo habet contrariam [d] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, [e] aut rem suam creditoribus eius obligauerit,

¶ *Actio communi diuidundo, & familię erciscūda, non oritur ex contractu, sed ex quasi contractu. Ar.*

¶ Itē si inter aliquos communis res sit sine societate, [f] veluti quòd pariter eis legata, donatave esset, & alter eorum alteri ideò teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd

Actio pro tutela directa, & contraria est ex quasi contractu.

de dolo solo & lata culpa teneri: vt si ad deserta negotia accessit, ff. de neg. gest. l. 3. §. interdum. Quandoque de dolo, lata culpa, & leui, & hoc regulariter, vt C. eo. l. tutori, & ff. eo. l. si pupilli. §. si. Quādoque de leuissima, vt quando alius diligentius volebat administrare, vt hic dicitur. & ff. eod. leg. si pupilli, §. videamus.

* Regulariter tamē de leuissima culpa nō tenetur, vt facilius inducātur homines ad gerendum negotia absētiū, quæ perirent, secundū Bart. in l. quod Nerua, col. fin. in 11. q. ff. depos.] Quandoque de casu, vt in ijs casibus, vbi agitur in quantum dominus locupletior est factus, vt modo supra diximus, eod. §. Accur.

ADDITIO.

Et hæc vera in gestis: de neglectis autem tenetur, siue gerere incępit, & postea dimisit: siue non incępit, dummodo a principio, vt omnia gesturus accesserit. Idem si non, vt omnia gesturus, si alius diligens erat gesturus, alias secus. Ang.

SYL. ¶ Tutores quoque. ¶ *CASVS.* figuratio non exigitur, cum persistet tantū in declaratione terminorū. No. quod tutor tenetur ex quasi contractu. Item, quod valet argumentum à sufficienti dinumeratione. Item, quod actio tutelæ est mutua: q directa cōpetit pupillo, contraria tutori.

a ¶ *Tutores.* s. quondam. Nam quamdiu est tutor non oritur oblig. vt ff. de tut. & ra. di. l. si tutor reip. §. fin. & l. sed non dantur. Azo.

SYL. ¶ Glo. est falsa, secundum Bar. in l. nisi fuerit, ff. de tut. & ra. di. quæ opin. verior est.

b ¶ *Ex maleficio.* Subaudi, vel quasi, vt bona fit illatio.

c ¶ *Actionem.* s. directam tenetur etiam alijs actionibus tutor, vt diximus. sup. de attil. tu. §. fin. Et ita habes hoc §. actionē tutelę directam & contrariam esse ex quasi contractu,

** Adde, quod in tutela obligatur tutor de dolo, lata culpa, & leui l. contractus, de verb. signif. & not. Bart. in l. quod Nerua. col. pen. in 10. q. vbi tamen excipit duos casus, in quibus tenetur tantum de lata culpa, rationemque affert, quare non teneatur de leuissima, quia, scilicet tale officiū sumitur ex necessitate. At heredes tutoris de lata tantū culpa conueniri possunt. l. 1. & toto titul. C. de hære. tu.] Quid de actione pro tutelę? Resp. idem cum ad instar actionis tutelę sit inducta, vt ff. de eo. qui pro tut. nego gest. l. 1. §. pro tutore.

d ¶ *Contrariam.* Quam finita tutela demum intendit. vt modo diximus de directa, vt ff. de contra. action. tut. l. prima, §. finito.

* ¶ Quoties par est ratio in vtroque contrahēte, vtrinque nascitur actio directa. vt in emptione, & venditione, in qua æquè interest emptoris habere rem, ac venditoris habere pretium. Idem in locatione, & conductione, societate, & similibus. At vbi potior est causa alterius contrahentis, qui potiore iure censetur, habet directam, alter contrariam, vt in commodato, deposito, mandato, potior enim causa est commodantis, deponentis, & mandantis. Scilicet pignus tam creditoris, quam debitoris causa detur §. vltimo, supra quibus modis re contr. oblig. quia tamen potiore in causa versatur debitor, à quo res ipsa proficiscitur, ei datur directa pignoratitia, creditori contraria.

e ¶ *Obligatus.* Vnde absuturum est, quod perinde est, ac si iam abesset, vt ff. de negot. gest. l. 2. in fin. & l. si quis mandato. in fi.

¶ Itē si inter. ¶ *CASVS.* nō figuratur nisi literaliter cū declaret notissimos terminos fa. erc. & cōi diuidūdo. Notabilia collige, vt per doc. hic.

f ¶ *Sine societate.* Tunc enim ageretur pro socio,

cio,(i).f.si esset societas. Vt tñ,ꝙ hic.§.sibi ipsi contradicat:nam nũc dicit,ꝙ nõ est societas,& postea dicit.socius eius &c,sed dic ꝙ non est societas vera, sed quædã incidẽs, nam vera contrahitur consensu,vt supra de obliga.ex cõsensu.in prin. hæc autem præter spem, vt in hoc, §. dicitur.

ponitur,quia stat in simplici declaratione terminorũ,quicquid n.geritur adeundo, dicitur tacitè geri : ideò non contractus, sed quasi contractus dicitur. Nor.summarium.]

e ¶ *Hæres. Ex maleficio.* Subaudi, vel quasi.

socius [a] eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, nõ intelligitur ex cõtractu propriè obligatus esse:quippe nihil inter se contraxerũt: sed quia ex maleficio [b] nõ tenetur,quasi ex contractu teneri videtur.

¶ Idem iuris [c] est de eo, qui cohæredi familię erciscundæ iudicio ex his causis [d] obligatus est.

¶ *Hæres tenetur legatarijs,& creditoribus ex quasi contractu.*

¶ †Hæres quoque legatorum nominenõ propriè ex cõtractu obligatus intelligitur:(neque enim [f] cũ hærede, neque cum defuncto vllum negotiũ legatarius gessisse propriè dici potest) & tamẽ quia ex maleficio [e] nõ est obligatus, quasi ex cõtractu debere intelligitur. [f]

¶ *Qui recipit indebitum solutum per errorem, ex quasi contractu dicitur obligatus ad restituendum illud. Aretinus.*

¶ †Itẽ is,cui quis per errorem non debitũ soluit,quasi ex cõtra

ADDITIO. (1) Et sic præsupponit, qđ nõ communi diuidundo, ꝙ est falsum,per l.2.ff.commu. diuid. Igitur dicit text.sine societate quia aliàs esset cõtractus non quasi, de quo hic intendit. An autem expensę pꝫ vnum ex fratribus factæ debeãt sibi postea in diuisione imputari, vide Io.Fab.hic.

a ¶ *Socius*,id est consors eius,impropriè enim ponitur, vt modo diximus.

*¶ Vide Dec. in c.cum M.Ferrar.in princ. de constit.]

f ¶ *Intelligitur*, scilicet actione ex testamento, vt sup. de le.§.nostra Rei vẽdicatio autem,quę datur, vt in eodẽ §.dicitur, nũqd est ex quasi contractu? Respond. non puto : quia nõ est obligatio, vnde non debet dici ex cõtractu,vel quasi, vt infra de actio. §.1. Idẽ, scilicet, quod in rei vendicatione, † de hypothecaria dico,quæ similiter legatarijs datur,vt Cod. commun. de legar.l. 1.& in dicto §. nostra supra de lega.(i)Sed vnde nascitur hic quasi contractus, vel vnde oritur actio

Rei vẽdicatio, q̃ datur legatarijs nõ est ex quasi cõtractu.

†Hãc gl. hoc loco summopere extollit Fr. Aret. in leg. 4. §. Cat.co.7 vers. sed ista de verb obl.

*

† Ex l. ex maleficijs §. STL. hæres ff. de act.et oblig.

†Ex l.ex malefic. §.is quoque.ff.de actio. & oblig.

b ¶ *Ex maleficio.* Subaudi, vel quasi, vt fit bona illatio, vt supra eodem in princ.& facit ad hunc §.ff.fam ercisc.l.hęredes.§.non tantum,in fi.§.ff. communi diuidun.l. 2 In fin. 1.respon.& ff.pro soc l.vt sit pro socio. & l. actione,§.si post distractum.

** Adde,ꝙ in hac rerũ cõione, quis tenetur de dolo,culpa lata,& leui. l.contractus, vbi Dec,de regul.iur.& nor. ꝙ leuis culpa aliter consideratur in rebus communibus,aliter in alienis, nam in cõibus sufficit talẽ pręstare diligentiam, qualem is rebus suis adhibere solet,in alienis aũt exigitur ea,quã diligens paterfam. eiusdẽ conditionis & professionis præstare solet,& ita declarat Bart.in d.l.qđ Nerua.col.9.vers.ad primũ & ver.ad secundum & sequitur.Dec.in d.l.cõtract. vers.10.

c ¶ *Idem iuris.* Non per omnia : quia superius,scilicet communi diuidun. pro reb. singularibus competit. hoc autem ad vniuersitatem,vt sup.§.proximo, & ff.pro soc. l pro socio arbiter. Item superius pluries intendi potest,hoc autem semel tantum,vt ff.famil. ercisc.l.si filia,§.familiæ, & C.eo.l.1.

d ¶ *Ex his causis.* Quas superiori,§.diximus.

¶ Hæres quoque. Casus eadem ratione non

ex testamento? Resp, adeundo hæreditatem hæres quasi contrahere videtur, vt ff. quibus ex cau in possess ea. l.apud Iulianũ, §.fin.& l.sequen. Item quid de petitione hæreditatis? Respon.& hæc est ex quasi cõtractu: cum is non contraxerit, qui possidet pro hærede, vel pro possessore: nec etiam deliquit, vel quasi, vnde sequitur ex argumentis, quæ fiunt in hoc titulo, quod sit ex quasi coutractu. Item quid de actione finiũ regundorum? Resp.idem, quia & illa habet similitudines multas cum actione familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & cum petitione hęreditatis,vt inf de actio.§.quędam,& ff.de petit.hæred. l.si bonæ fidei, §. petitor autem hæreditatis,& l.sed & si lege, §.petitio hæreditatis.

Actio finium regundorũ ẽ ex quasi contractu.

ADDITIO. (1) Immo differunt,quia rei vendic.nulla præcedente obligat ex solo dominio causatur? sed hypothecaria ex conuentione,& præsupponit obligationẽ personalem esse,vel fuisse : ideò in ea dic idem, quod in actione ex testamento, secundum Ioan.Fab.& Ang. hic.

* ¶ Sed numquid prohibitus ex iure municipali cõtrahere,prohibitus intelligatur adire in hæreditatem? & communiter traditũ est

non

non prohiberi, in l. more. de acquir. hæred. aditiò enim hæreditatis etiam ex lata significatione verbo contractus non continetur. Alciat. 1. lib. de verb. signif.

¶ Item is. ¶ *CASUS* sic figurari potest, quãuis eadem ratione, qua superius, non esset figurandus. Contractuum alij contrahuntur re, alij verbis, alij litteris, alij consensu. Inter contractus supra, §. primo, quibus modis re contrahen. obligat. est positus contractus indebiti: ergo non ex quasi contractu, sed ex contractu obligatur. Sed contrarium dicitur hic, & distinguitur, qđ aliud est contractus, aliud obligatio. vnde stant ista simul, quod ex tacito negotio expressa surgat obligatio, vt in toto hoc titulo, illa autem obligatio non ex contractu est, sed quasi: sed quomodo contrahitur ipsa obligatio, hic dicitur, quod cõtrahitur re, id est, ipsa solutione, & ideò ponitur inter illas obligationes, quæ re ipsa contrahuntur, sed quia in ipsa solutione non agitur de obligando, immo magis de dissoluenda obligatione, non potest dici cõtractus, sed quia ipsa l. vult propter errorem dare repetitionem, obligat ipsa tacitè recipientem: & sic est quidam quasi contractus, & ita declara, Notab. collige secundum Angel.

a ¶ *Debere videtur*. Nam eo ipso quod soluit, aliquid negotij contrahere videtur, vt ff. de condict. indeb. l. si in area. Cum ergo sit ex quasi contractu, ad quid ponitur hæc cõdictio indebiti inter actiones, siue obligationes ex contractu, supra quib mod. re contra oblig. §. 1 quæ est huic contra. Respond. vt ibi in fin. §. diximus.

STL. [a] ¶ Immo verè geritur negotium solutionis, nedum geri videtur, secundum Fortu. in l. 1. §. 1. in 4. not. ff. de pact.]

ADDITIO. Responde, quòd ideò hæc condictio indebiti fuit apposita inter oblig. quæ re contrahuntur, non quia dicatur prouenire ex contractu, sed quia non potest sine re sustentari, ibi igitur posita fuit, vt eius

...ctu debere videtur.[a] Adeo enim nõ intelligitur propriè ex cõtractu obligatus esse vt si certiorem rationem sequamur, magis (vt supra diximus[b]) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur,[c] ac si mutuum ei daretur; & ideò condictione[d] tenetur.

¶ *Indebitum solutum ex causa, quæ crescit per inficiationem, nõ potest repeti; & legata indebita soluta venerabilibus, vel pijs locis non possunt repeti. Aretinus.*

¶ † Ex quibusdã[e] tamen causis repeti nõ potest, qđ per errorem[f] non debitũ solutũ sit. Sic namque definierunt veteres, ex quibus causis infitiando lis crescit, ex ijs causis non debitũ solutum repeti non posse, veluti ex lege

substantia denotetur, hic autem etiam posita fuit, vt eius insinuetur origo, quia ex quasi contractu trahit originem. Christoph.

b ¶ *Supra diximus*. vt sup. quib. mod. re cõtrahitur obligatio, §. is quoque.

c ¶ *Obligatur*. Scilicet benignitate inspecta, quæ præualet, vt C. de iudi. l. placuit. Nã nemo debet locupletari cum aliena iactura, vt ff. de condict. indebit. leg. nam hoc natura.

Locupletari nemo debet cum aliena iactura.

d ¶ *Condictione*. Scilicet indebiti, & ita transit dominium in accipientem, aliàs enim condictio nulla daretur, nisi contra furem, vt ff usufruct. quemadmodum ca. leg. final. sed contra. dig. de acquirend. rerum dom. l. si procurator ii. Solu. multum interest, an error sit in obligatione, an in re, primo casu transit dominium, vt hic dicitur, & condictio oritur, secundo verò nec transit dominium, nec oritur actio, vnde agens exceptione repellitur, vt ff. man. l. seruum Titij.

† De hoc §. & gl. facit mẽtionẽ gl. 1. in c. vl. extra de solu.

Error an impediat dominij translatione.

¶ Ex quibusdam causis, &c. ¶ *CASUS*. figuratio facilis est, ratio enim dubitandi surgit ex communi regula, quæ habet, quod Indebitum solutum per errorem repetitur condictione indebiti, §. 1, supra quib. mod. re contrah. oblig. deciditur tamen contrarium in ijs, quę crescunt per inficiationem, ea ratione, quia si ab initio soluo, videor transigere, & potius velle soluere, quam in dubio litis ponere: & ideò sicut solutum ex causa transactionis non repetitur, l. eleganter, §. 1. ff. de condi. indeb ita in hoc casu non repetuntur etiam soluta legata pia, generali ratione fauoris religionis l. sunt personæ, ff. de religio. & sumpt. fu. Not. collige, vt hic per Ang.

e ¶ *Ex quibusdam*. Iste §. non facit ad hunc tit. sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito.

f ¶ *Quod per errorem*. Licet ponat vnum casum tantum, in quo solutum per errorem indebitum non potest repeti, tamen & alij sex sunt vt si scienter soluit indebitum, nam non habet locum repetitio, vt ff. de condict.

Solutũ per errorè indebitũ sæpe repeti nõ potest.

Aquilia,[a] item ex legato:[b] quod veteres quidem in ijs legatis[c] locũ habere voluerunt quę certa cõstituta per damnationẽ[d] cuicũq;[e] legata fuerãt. Nostra autẽ constitutio[f] cum vnam naturam oĩbus legatis, & fideicõmissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis[g] & fideicommissis extẽdi voluit: sed non omnibus legatarijs,[h] hoc præbuit, sed tantũmodo in ijs legatis, & fidei commissis, quę sacro sanctis ecclesijs, & cęteris venerabilib[9] locis, quæ religionis[i] vel pietatis[k] intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

¶ Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

¶ Obligatio acquiritur etiam per seruum

indeb legẽ prima. Item propter sententiam solutum etiam indebitum non repetitur, vt C. de condict. indeb. l. 1. Item propter transfactionem, vt ff. de condict. indebit. l. in summa. in princip. versic. & quidem, & Co. eod. l. 2. Item si iurauit quis sibi deberi etiam indebitum deferente aduersario, & fuerit solutum, non repetitur, vt diges. de iureiurand. l. nam postea, parag. primo. Item, quando soluitur in causa, quæ per infitiationem crescit, vt ff. eodem, l. eleganter, § finali, & Co. eo. l. ea quę & hic dicitur. Item causa pietatis solutum indebitum non repetitur, vt ff de condict. indebit. le. cum is, §. si mulier. Item si est ab alio debitum, licet sit indebitum ab eo, qui dedit, vt C. de petit. hæred. lege de hæreditate.

ADDITIO. Intellige si nomine debitoris soluerit: aliàs secus l. si pęnæ, §. 1. ff. de cond. indeb. Ang.

a ¶ *Ex lege Aquilia.* Vt si soluam emendando damnum ab alio datum, quasi ego dedissem. videor enim confiteri me damnum dedisse, quod ab alio datum est. † Nam si à nullo datum est, non impediar repetere: sicut nec mihi præiudicat confessio mea, si à nullo datum esset damnum, vt ff ad leg. Aquil. l inde Neratius, §. fin. & l. seq. & ff. de inter. acti. l. qui seruum, §. 1. & 2. in fin. Sed numquid hæc sunt vera, siue, in iure, siue in facto erret is, qui soluit? Respond. cum lex illa. C. eodem tit. l. ea quæ nõ distiuguat, nec ego distinguam, & est argum. ff. vt in posses. lega. l. 1. Sed quidam distinxerunt: vt si errauit in iure, non repetat: si in facto, repetat: primæ tamen sentẽtiæ sto, vt ff. eodem, l. sed si & me putem. Sed contra hunc § est, ff. de condict indebi. l. eleganter, §. fina. Solut. illa erat pęnalis à principio, hæc autem ex infitiatione, vt hic dicitur, & infra de actio. §. sed furti.

† Vel dic rõnẽ, q a videtur fuisse propter dubium probationis, vt euitet dolum: ex quo insurgit quedã fitti trãsactio quæ repetitionem impedit.

b ¶ *Item ex legato?* Quod & ipsum per infitiationem crescit, vt infra de actio. §. item mixta Accurs.

c ¶ *In ijs legatis.* Scilicet indebitè solutis quantum ad soluentem, debitè tamen quantum ad alium, vt & modò diximus in lege Aquilia. & hoc secundum quosdam. Sed P. contra dicit enim de indebito à quolibet: & sic differt à superiori proximo casu: & est speciale in hoc legato, de quo hic dicitur. (1) alias autem, id est in alio legato distinguo: aut soluitur scienter indebitum legatum quocunque modo, & tunc non repetitur, vt ff. de cond. indeb. l. fideicommissũ. Si autẽ per errorem iuris idem est, vt nõ repetatur † si cut debitũ naturaliter, sed ciuiliter indebitum, vt C. ad l Falcid. le. error. nisi sit minor. qui repetit vtroque casu per restitutionem in integrũ, vt Co. si aduer. solut. l. 2. Si verò per errorem facti repetitur, de cond. indeb l. fideicommissum.

† aliàr si est.

ADDITIO. (1) Et est ratio, quia licet cesset causa indebiti, non cessat tamen coniectura pietatis, quæ impedit repetionẽ. l. cum is, §. si mulier, ff de cond. indebit. præsertim cum non sic euidenter relictum nõ esse sicut damnũ datũ nõ esse apparere nõ possit. Ang.

d ¶ *Per damnationem.* Vt per hæc verba. Damnas esto hæres illum ære alieno liberare, vt sup. de leg § sed & tale.

e ¶ *Cuicunque.* Aliàs, cuique.

f ¶ *Constitutio.* vt C. com. de leg. l. 2.

g ¶ *In omnibus legatis.* i. in omnibus generibus legatorum: quorum quatuor erant genera, vt supra de leg. §. 1.

h ¶ *Legatarijs.* Vt eis solutum indebitum non repetatur.

i ¶ *Religionis.* Vt monasterijs.

K ¶ *Pietatis.* Vt hospitalia, & similia, quæ nominantur in Authent. de non alie. §. nos igitur. coll. 2.

¶ Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

¶ Continua istam rubricam, vt hic in nigro in princ. vel sic. Dictum est supra de obligationibus, tam de illis, quæ contrahuntur re, verbis, literis, & consensu, quam de alijs: nũc sequitur videre, per quas personas nobis acquiritur obligatio. *Cõtinuatio.*

Ex

vel filium: per seruū quidem in totum: per filium autem quo ad commodū vsumfructus. Aret.

EXpositis generibus obligationū, quæ[a] ex contractu, vel quasi ex cōtractu nascuntur: admonēdi sumus acquiri nobis non solū per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, q̃ in nostra potestate sunt: veluti per seruos, & filios nostros, vt tamen[b] quod per seruos nostros nobis acquiritur,[c] totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acq̄situm, hoc diuidatur secundum imaginē[d] rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit cōstitutio,[e] vt quod ab actione commodū pueniat, huius vsūfructum quidem habeat pater, ꝓprietas autem filio seruetur .s. patre actionem[f] mouente, secūdū nouellę nostrę cōstitutionis diuisionem.[g]

Diuisio. EXpositis. ¶ Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ostēditur, quo modo nobis acquiritur per illos, qui sunt in totum in dominio vel potestate nostra. Secundò, quomodo per illos, in quibus habemus aliquod ius, vel qui seruiunt nobis bona fide. Tertiò, quomodo acquiritur per illos, qui sunt in dominio nostro pro parte. Secunda ibi, Itē p liberos. Tertia ibi, Cōmunem.

¶ Expositis, &c.

¶ *CASVS.* non figurabitur nisi literaliter in traditione regulæ, de qua supra larè dictū fuit in tit. per quas personas nob. acquir. in pr. Notanda collige ex summario.]

a ¶ *Quæ.* scilicet obligationes. Sed quid differt hic tit. à superiori, supra per quas personas nobis acquiri. Respond. ille dicit de rebus acquirendis, hic autem de obligatione, vt ibi diximus in rubr. Item quid differt iste ab alio supra de stipulatione seruor. cum ibi de obligatione dicatur? Respondeo ille specialis est in obligationibus quæsitis per stipulationem: hic autem in omni genere obligationum loquitur acquirendo per filium, vel per seruum. Præterquam si sint ex castrensi peculio, vel quasi: quibus casibus nec quo ad proprietatem, nec quo ad vsumfructum patri acquiritur, vt Cod. de bonis, quæ lib. leg. cum oportet. §. secundo. *SYL.*

b ¶ *Vt tamen.* Aliàs est attamen. aliàs, vt quod, & hic similiter subauditur, tamen.

c ¶ *Acquiritur.* Nisi ab alio possideatur seruus: qui possessori nec dominium nec possessionem quærit, si non ex re eius comparauit, vel ex opera sua: nec domino, si ex re bonæ fidei possessoris, vel opera sua acqisiuit: quia eum non possidet, vt Digest. de acquirendo rerum domino, leg. si seruus. primò respon. & leg. homo liber. §. finali, & infra proxim. §.

d ¶ *Secundum imaginem.* q.d. fiat hæc diuisio imaginariè, & intellectualiter: nā visibiliter fieri non potest, cum sint incorporalia, quæ non diuiduntur, vt ff. de acquirend. rerum domi. l. seruus. §. incorporales, & sup. de vsufruct. in princ.

e ¶ *Constitutio.* vt C. de bon. quæ lib. l. fin. §. vbi autem.

f ¶ *Actionem.* Proprietas tamen ipsius actionis est filij, vt hic dicitur, & hoc obtinet hodie in omnibus aduentitijs. Sed olim tantum v actiones filiofamilias competebant ratione proprietatis: vi iniuriarum, quod vi, aut clam, depositi, commodati, & actiones in factum, vt ff. de action. & oblig. l. filiusfamilias, & l. in factum. *Filiofamilias olim v. actiones competebant ratione proprietatis, quas tamen non exercebat.*

¶ Item de dote. ff. solut. matrim. l. 2. & in gloss. in leg. si longius. §. primo, in versic. dignitatem, ff. de iudic. *SYL.*

¶ Has tamen pater exercebat, vel suus procurator, non filius, vt ff. de iniur. leg. sed si vnius. §. ait prætor & § filio. & leg. pater, in fi. nisi pater abesset, vt ff. de iudi. l. si lōgius, §. 1. quod etiam in mutuo erat, vt ff. si cer. per. l. cū filius. Sed hodie ex omni causa aduentitia acquiritur ipsi filio proprietas, vt hic dicitur. *Aduentitiorum proprietas, filij est.*

ADDITIO. Dic, vndecunque dictæ actiones in factum descendūt, vel ex edictis prętorum, vel ex interdictis: & est ratio, q̄a pretor vsus est æquitate, & illa tantum motus: & in illis non tantū quæritur patri, quin alij quid non remaneat penes filium, vt l. 1 cum ibi not. C. qui admit. ad bono. pos. ergo nō est mirum, si omnes actiones in factum filiofamilias competebant: & ita dicit Bart. in d. l. in factum Ang. Aret.

g ¶ *Diuisionem.* Quam diuisionem longum esset hic dicere, sed dicitur plenè per ordinē in d. l. C. de bonis, quæ lib l. fi.

¶ Item per liberos.

¶ *CASVS.* in traditione regulę non figuratur nisi literaliter. Not. summarium: & signa, quòd ex duabus illis causis tantum nobis bona fide possessi acquirunt.

a ¶ Item per liberos hoīes. Not. q̄ liber homo q̄nque bona fide possidetur: vt q̄n possessor credit eum seruum esse, & suum. q̄nque mala fide; vt quādo credo eum seruū esse, & *Liber quādoq. bona, quādoq. mala fide possidetur.*

 scio

ſcio meum non eſſe, vt ff. de acqu.poſſ.l.1.§. ſed & per eum, quandoque nullo modò poſſidetur, licet detineatur: vt quando ſcit liberum eſſe, vt ff.de acq.poſſ.l. qui vniuerſas, §. 1.& ff.de prob.l. ſi quis liberum. dominis, cuius contrarium dicitur: & ratio aſſignari poteſt, quia ſtipulari eſt quid facti. facta autem vtpote naturalia nō ſunt abdicata à ſeruis, l. cum proponas, Codice de heredibus inſtituendis. cogita, & nota ſumm.]

¶ Liberi & ſerui alieni bona fide poſſeſſi, & ſerui vſufructuarij, & vſuarij, acquirūt nobis ex re noſtra, & ex opera ipſorum. Ang.

¶ Item per liberos* homines, & alienos ſeruos, quos bona fide poſſidemus, acqritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant.

¶ Per eum quoque ſeruum, in quo vſūfructum,[a] vel vſum habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis acquiritur.

¶ Seruus communis acquirit dominis cōmuniter pro portione dominica, niſi vnius vel iuſſu vnius fuit ſtipulatus. h.d. Aret.

¶ Communē ſeruum pro dominica[b] parte dominis acqrere certum eſt: † excepto eo, qđ nominatī vni ſtipulando, aut p traditionē accipiendo, illi ſoli acqrit: veluti cū ita ſtipulatur, Titio dño meo dare ſpondes? Sed ſi dñi vnius iuſſu ſeru⁹ fuerit ſtipulatus,[c] licet antea† dubitabatur, tñ poſt noſtram † deciſionē res expedita eſt, vt illi tantum acquirat, qhoc ei facere iuſſit, vt ſupra dictum eſt.[d]

¶ Quibus modis tollitur obligatio.

¶ Si ſoluitur id, qđ debetur, vel aliud loco

a ¶ *Vſumfructū.* in quibuſdā libris eſt in litera, vſūfructum vel vſū, & ſecundū hoc videtur, ꝙ per eum ſeruum, in quo habeo vſū, ex duabus cauſis acquirā. Sed contra. ff. đ vſu.& hab.l. p ſeruū. in pr. Solut. dicunt quidam illud corrigi. Vel dic ſecundum Ioann. ꝙ illud verbū, ex duabus, referatur ad ſolū vſumfructum, alterum verò. ſ. ex re, ad vſuariū: & ſic erit in litera confuſio, ſicut. C. đ collatio. l illam. & ſup. qui.da.tu. poſſ. § ſi quis. Sed in alijs libris non eſt, vel vſum, & tunc planum eſt. & nullum eſt contrariū. Accurſ.

Seruus vſufructuarius quærit nobis ex re & operis, ſed vſuarius ex re tātū.

SYL. ¶ Quod declara, vt dixi ſup. per quas perſonas acqu. in princip. in gloſ.2.

ADDITIO. Tu dic ſecundum doct. vſuarium poſſe vti operis ſerui in ſuis fundis, non autem eas alteri locare. Ang.

* ¶ Theophilus reſpondet, ipſum ſeruum vſuarium poſſe ſaltem operas ſuas alij locare. Adde, ex operis quoq quas in cultu agrorū noſtrorū præſtabit nobis acquiri poſſe.

SYL. ¶ Communem ſeruum. ¶ *CASVS*. ſimiliter non figuratur, cum tradat regulam: cuius ratio eſt, ꝙ ſi ſimpliciter ſtipuletur ſeruus, debet fieri diuiſio. ſicut fructus rei immobilis, proportione dominij, non perſonarum, ſecundum declarationē tex. in l. ſeruus cōmunis, 2. ff. de ſtipul. ſer. ſed bene dubium videbatur, ꝙ non eſſet in poteſtate ſerui, qrere vni tantū eidem ſtipulando, quia quātum attinet ad ciuilia non habet volūtatē, l. quod attinet, ff.de reg. iur. nec videtur qđ poſſit diſtribuere obligationem, cuius ipſe non eſt dominus aut capax, in quem vult ex

b ¶ *Pro dominica.* Niſi cum propria nomina eorum ſtipulationi inſeruit: vbi pro viribus portionibus acquirit, vt ff. de ſtipul. ſeru. l. ſi cōmunis ſeruus.

† §. *ſeruus cōmunis. ſupr de ſtipul. ſeruo.*

c ¶ *Stipulatus* .ſ. ſimpliciter. vel ſibi non domino iubēti, vt ſtatim ſequitur, aliàs nullum eſſet dubium, vt ſup. de ſtipu. ſer. §.pe.

† *aliàs dubitaretur.*

d ¶ *Supra dictum eſt*, ſupr. de ſtipul. ſeru. §.pen.

* † *l. vlt. Cod. per quas per. nob acquir.*

¶ *Quibus modis tollitur obligatio.*

¶ Viſum eſt ſup. de obligatione inducenda, ſequit̃ videre đ obligatione diſſoluenda ſiue tollēda: qa nihil tā naturale eſt, quā vnūquodq. vinculo, quo ligat, diſſolui poſſe, l. nihil tā natur. ff. de re.iu. Ar.

Continuatio.

Tollitur. ¶ Totus iſte tit. diuiditur in 4. partes. Primò ponitur, qualiter tollatur obligatio ſolutione. Secūdò qualiter acceptilatione. Tertiò; qualiter nouatione. Quartò qualiter conſenſu. Secūda ibi, Item per acceptilationē. Tertia ibi, Præterea nouatione, Quarta ibi. Hoc amplius. *Diuiſio.*

¶ Tollitur. ¶ *CASVS*. in tam vulgata regula non eſſet niſi literaliter figurandus: tamen in hoc videtur dubitandum, ꝙ ſolutio pro ignorante, & inuito fieri non poſſit, ex eo ꝙ beneficium regulariter non confertur in inuitum, l. inuito. ff. de reg. iur. contrarium tamen dicitur ex eo, quia hic agitur non ſolum de intereſſe debitoris, pro quo ſoluitur, ſed & creditoris: & ideò poteſt beneficium in inuitum conferri, ſed quando vertitur intereſſe tantum alicuius, tunc beneficium in eum inuitum non confertur, vt dicitur in regula. No. quod ſolutione eius quod debetur, omnis tollitur obligatio. Itē, quòd aliud SYL.

pro

pro alio multo creditore solui non potest, sed eo consentiente sic. Itē, quòd quis pōt soluere pro alio sciente,& ignorante, & inuito: quia naturalis simul & ciuilis ratio dictant, vt quis possit alterius conditionem facere meliorem. l. soluendo, ff. de nego. gestis. Item, quod quamuis principalis & fideiussoris duæ sint obligationes, tamen vnica solutione dissoluuntur: quia altera est accessoria, & sublata principali ipsa tollitur.

† Cōcor. cū pr. c. 1 cū sua glos post med. ibi, vt è tollitur solutione extra de reg. iur. ī antiq.

*

† Solutionis verbum pertinet ad oem obligationem, nedū ad eā, quæ requirit numeratione l. solutionis de verb sig.

illius, consentiente creditore, omnis tollitur obligatio, tam rei principalis, quam fideiussoris.

TOllitur[a] autem †omnis obligatio[b] solutione eius,† quod debetur, vel si quis consentiente creditore[c] aliud pro alio soluerit. Nec interest quis soluat, vtrū ipse, qui debet, an alius pro eo: liberatur. n. & alio soluēte, siue sciēte, siue

a ¶ *Tollitur*. Aliàs tollitur, aliàs soluitur. Si tollitur, ergo non renascitur de cætero, vt ff. de solut. l. qui res. §. aream. & de noxa l. si alienus, & Cod. de remiss. pignor. l. cum ex caus. sed cōtra Cod. de sent. pas. l. si debitor. vbi magis suscitatur obligatio eius, quod debetur, quam tollatur, vt ff. de nox. l. electio. §. fin. Sed ibi æquitatis ratione, nec sublata dicitur.

* ¶ Ad regulam istius text. vide Iaso. in §. æquè. col. 5. inf. de actio. vbi illam limitat, & declarat.]

** Adde hanc regulam non habere locum, vbi res, quæ debetur, corrupta redditur. Idem si res soluta potest auferri, vt quia alteri pignorata, vel sub conditione legata. Sed & si aliquod ius extrinsecus deficiat, vt quia de euictione cautum non fit, vel non eo titulo habuerim, quo mihi debebatur, sed soluerim pretium, res abesse videtur, & consequenter durat obligatio. Alciat. leg. Labeo §. Sabinus. de verborum significatione.]

** Circa glo. an actio extincta resuscitetur, & an in ijs casibus, in quibus suscitatur, sit eadem cum prima, an alia, recurre ad Bart. in l. Mæuius, §. duobu. column. 3. vers. sexto oppono. de leg. 2. & tangit Deci. in l. debitori ad fin. C. de pac.]

b ¶ *Omnis obligatio*. Siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu, nam de his, supra dic, est à tit. de oblig. vsque huc Sed nūquid est idē in ijs, quæ ex maleficio sunt, vel quasi? Respon. sic.

SYL.

Obligōne ciuilis tātū solutione tollitur.

¶ Hæc vera quo ad pœnam parti applicandam, secus in applicanda fisco. l. ius publicum, ff. de pact.

¶ Item hæc sunt vera, siue ciuilis & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tātū, vt hic, & ff. ad leg. Falcid. l. si pupillus, in pr. Sed numquid ciuilis tātum tollitur solutione eius, quod debetur? Videtur, quòd non, vt ff. de solut. l. qui hominem. § fi. & hoc qdam dicunt. Sed contradico. si enim sciens me debere ciuiliter tantum, soluam. sicut èconcra, si nudo pacto tibi decem debeam, & soluam causa meæ fidei implendæ, quare non liberor. vt ff. de condictio. indeb. leg. fideicommissum? Quod autem in dict. leg. qui hominem. dicitur, ideò est, quia aliud operabatur solutio, quam crederet soluens, scilicet repetitionem, cum errabat credens se teneri naturaliter, non ergo mirum, si non facit quod credebat soluēs, scilicet liberationem.

¶ Produceret enim contrarios effectus, scilicet liberationem, & obligationem, contra l. cum is §. 1. ff. de cōd. indeb. SYL.

¶ Item est contra ad hoc. 2. resp. in Authent. vt ij, qui obli. se habe. per. res. §. si verò tacuerit coll. 6. (1) Sol. illud speciale est. Item contra, ff. de solu. l. si rem meam. Item contra. ff. de verborum oblig. l. Iulianus. §. qui fundum. Item contra, ff. commo. leg. 3. §. si reddita. Sed his legib. licet fuerit facta absolutio, non tamen fuit facta, sicut debuit fieri: vnde pro non facta quantum ad hoc habetur. Item contra ad id, quod subijcit. quod demum sciente creditore soluitur aliud pro alio. ff. de leg. 1. l. non amplius, §. fi. & l. si domus, §. 2. & 3. & ff. de aur. & arg. leg. l. 1. §. fin. & C. de don. l. si quis argentum, ff. de sol. l. qui hominem, & ff. de verborum oblig. l. inter stipulantem. §. penul. & l. si seruus, in quibus legibus dicitur, quod liberatur quis soluendo aliud pro alio. Sed hæc specialia sunt, hoc autem regulare.

¶ Quia hæc materia videnda est ab omnibus iuuenibus necessariò in lectura ordinaria in l. 2. §. 1. ff. si cert. pet. ideò remittimus ad locum ordinarium. STL.

ADDITIO. (1) Dic quod ideò in prædictis legibus solutio non parit liberationem, quia fuit facta, aut aliter, quā debuerit, aut alteri quam debuisset. Formanda est igitur regula per hunc modum. Solutione eius, quod debetur, facta pleno iure personæ, cui debetur, debitor liberatur, & cessabunt omnia contraria. Christoph.

* ¶ Quod dicitur, debitorem liberari, etiam alio pro eo soluente, extēde vt idem sit, & si alius pro eo offerat, & deponat quod debet secundū Bar. Bald. & Salic. in l. cū & postliminij. C. de cap. & postlim. re. limita tamen singulariter hunc text. vt non habeat locum in emphyteusi, non enim cogi potest dominus ab alio recipere solutionē canonis, quā ab ipso emphyteuta, cum eius intersit, propter recognitionem dominij secundū Bald. in l. acceptam. vlt. col. C. de vsu. & Ias. l. 2. col. 20. q. 26. C. de iure emph.

c ¶ *Consentiente creditore*. Interdum ta-

men etiam aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito, vt diximus in Authent. de fide iusso. §. penult. & quosdam ex his notauimus, supra proxime.

¶ Tu dic secundum Christoph. quod illa iura loquuntur, quod ille, cui soluitur, debet cedere actiones soluenti, quādo soluenti nō esset prouisum de alia actione: sed hic erat prouisum de actione mandati, ergo.] SYL.

a ¶ *Solutio fiat*. Patet hic, quod beneficium confertur in inuitum. Sed cōtra. ff. de reg. iur. l. inuito. Soluit. illa regula in priuilegijs loquitur, hæc autem in alijs. Vel dic, quod non potest directò, potest tamen per medium. † Prima verior est. (1) Sed nūquid è cōtra potest fieri alij solutio inuito creditore? Resp. non, vt ff. de noua. l. si Stichum. §. fin. nisi creditori creditoris soluatur, vt ff. de neg. gest. leg. si liber, vel procuratori creditoris, vel ei cui extiterit hæres creditor, vel futuro debitori, vel similibus personis, quæ numerantur, ff. de solu. l. solutam. & ff. de pign. actio. leg. solutum §. solutam.

† *Eodē modo soluit in l. nec. Cod. de iur. delib.*

ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat.[a] Item si reus soluerit, etiam ij, qui pro eo interuenerunt,[b] liberantur. Idē ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur[c] sed etiam reus.

¶ *Per acceptilationē tollitur obligatio verbis cōtracta: aliæ autē possunt in stipulationē deduci per Aquilianā stipulationē, & demū per acceptilationem in totum, vel pro parte tolli, cuiuscunq. formæ, vel materiæ existant. h. d. Angel.*

¶ Itē p acceptilationē tollitur obligatio. Est aūt acceptilatio imaginaria[d] solutio.

¶ Item not. hic vnam obligationem parere plures liberationes, & facit supra de duobus reis. §. ex huiusmodi, & ff. de arbi. l. si duo.

ADDITIO. Quod in dub. præsumitur nisi essent æquè principaliter obligati: vt duo rei, & duo tutores: quia simpliciter soluendo, totalem actionem, quæ ambos ligat, dissoluit secundum Angel. hic.

ADDITIO. (1) Tu dic, quod contrarium loquitur, vbi beneficium respicit commodum contradicentis tantum: secus si etiam alterius, vt in toto titul. de muner. & honor. & hic Angelus.

* ¶ Plau. in Trin. beneficium nullum esse duco id, quod cui facias, non placeat.

b ¶ *Interuenerunt*. Vt sunt fideiussores, mandatores, & sponsores, vt ff. de except. l. oēs. & C de non num pec. l. tam mandatori.

** Not. differentiam inter istos. nam fideiussor, & ante obligationem, & post accipi potest, mandator solum ante. spōsor est, qui spontè & à nemine rogatus pro alio intercedere. gl. in authēt. de fideiuss. §. 1. sed hi omnes fideiussoris appellatione continentur, gl. in fi. § inf. de except.

c ¶ *Ipse solus liberatur*, scilicet fideiussor: & si quidem soluat nomine suo, (i) liberatur ipso iure: reum autem liberat per exceptionem, vt ff man. l. si quis, & l. Papin & ff. de petit. hæred. l si quid possessor. Si verò nomine rei, liberat ipso iure reum, vt ff. de nego. gest. l soluendo. & ff. de nou. l. si Stichum, in fi. Sed si hoc verum est, quod liberatur reus soluente fideiussore, quomodo cedet actionē creditor fideiussori, quod facere debet, vt ff. de solu. l. Modestinus, & ff. de fideiuss. l. fideiussoribus, quæ sunt contra hanc legē? Respond. illud potest fieri ante solutionē, scilicet cessio, vel etiā postea, hoc acto prius: quia videtur inesse, probatur hæc solutio. ff. de fideiuss. l. cum is.

¶ Item per acceptilationem. ¶ *CASVS*. fatis esset, quod figuraretur literaliter, quia stat in declaratione terminorum, tamen in vno videbatur dubitandum valdè, quare acceptilatio nō tolleret alias obligationes, sicut tollit eas, quæ verbis contractæ sunt: & ratio affirmatiua posita hic nō respōdet huic obiectioni, quia bene fateor, quòd eodem vinculo dissolui naturalissimum sit: sed quòd voluntas tollēdi obligationem deducta in acceptilationem nō tollat alias obligationes; hoc videbatur absonū: & licet videatur esse de iure ciuili, & non tollere obligationes de iure gen. hoc est falsū: quia quamuis forma sit de iure ciui. tamē consensus, qui in ea est, est de iure gentium, quia cōtinet pactū, & conuentionem, quo nō obstante hoc deciditur quod vides in tex. sed dic, vt dicit gl. in ver. cæteræ, quæ tangit hanc difficultatē, licet non ita latè, quòd verum est, quod nō tollit iure acceptilationis, sed bene iure pacti, & conuentionis in ea contentæ. SYL.

* ¶ Acceptilationem sic diffinit Modest. in l 1. ff. eo. tit. est liberatio per mutuā interrogationem, quæ vtriusque contingit ab eodē nexu absolutio.

d ¶ *Item imaginaria*, idest ficta: sic, ff. de regul. iur. l. imaginaria.

¶ Hæc interpretatio vera est.

¶ Vel dicitur imaginaria, idest per momentum duratura: sic in Auth. quomodo oportet epis. §. 1. coll. 1 & in psal. in imagine pertransit homo &c. SYL. Ps. 38.

ADDITIO. Ipsa acceptilatio tamen habetur pro solutione, vt l. si ex pluribus, ff de accepti. vt in fi. nili etiā dicimus de iuro, quod hī loco solutionis inter deferentem & iurantē

non

Sſ I.

non tamen etiā eſt propriè ſolutio, vt l. duobus. §. 1. & ibi gl. & doct. ff. de iureiur. Ang.

* ¶ Solutionis verbo an & quando contineatur acceptilatio, docet eleganter Alciar. meus. l. liberationis, de verb. ſign. Et not. ex hoc loco, quod tātum operatur fictio quātū veritas, facit l. q. ad certum, ff. loca. de quo vide Deci. l. ſingularia, vl ti. not. ſi cert. per.]

¶ Et eſt ratio, quia defectus formæ circumſcribit cōſenſum, ſecus in defectu materię.

Acceptilatio inutilis ratione rei habet vim pacti ſecus eſt ſi inutilis ratione cōceptionis ſine pacto.

* Et latius quando acceptilatio inutilis valeat in vim pacti, vide Alexan. & Imo. in l. 1. §. ſi quis ita, ff. de verb. oblig. & ſimilem gl. habes. in d. §. penul. & in d. l. an inutilis.

ADDITIO.

Et eſt ratio diuerſitatis, quia minus eſt peccatum quod non prouenit ex propria culpa, vt in primo caſu, quā quod prouenit ex propria culpa, vt in ſecūdo caſu. Io. Fab.

Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterat ſic fieri, vt patiatur[a] hęc verba debitorē dicere: Quod ego ꝓmiſi tibi habes ne acceptū? & Titi⁹ reſpōdeat, Habeo. Sed & Grece[b] poteſt fieri acceptilatio, dūmodo ſic fiat, vt Latinis verbis ſolet exigi: ὑπερ ὑποσχέσθην σοι ἔχεις πρόσδεκτον; ἔχω. Quo genere vt (diximus[c]) tantum eæ ſoluūtur obligationes, quę ex verbis conſiſtunt, non etiam cæteræ[d]. Conſentaneum[e]. n. viſum eſt, verbis factam obligationem alijs poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod ex alia cauſa[f] debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolui.[g] Sicut autē quod debetur, ꝓ parte rectè ſoluitur,[h]

a ¶ *Vt patiatur.* Et etiā reſpondeat ei, vt ſequitur, & iſ. eo. § in fi. nam ſola patientia non prodeſt. Accur.

b ¶ *Sed & Græce.* Non ſolum Latinis, ſed ēt Gręcis verbis, dū tamen aptis a l hoc. vt ſequitur. & facit, ſup de verbo. obli. §. 1. verſi. vtrum, & ff. de verb. obl. leg. 1. §. fin. Vnde verba Græca in tex. poſita ſunt huic propoſito apta, ſi rectè exponantur. Sunt autem talia, Hoper hypoſchesthin ſi echis proſdecton? echo. Et ſic intelligunt: Hoper hypoſcheſſin ſi. 1. quod promiſit tibi, echis proſdecton? id eſt habes acceptum? & reſpondeatur echo, id eſt habeo.

Additio.

c ¶ *Vt diximus.* Supra eodem. §. ibi, quod enim ex verborum &c.

Acceptilatio nō tollit obligationes iuris gentium.

d ¶ *Cæteræ.* Scilicet quæ ſunt de iure gent. cum acceptilatio, quæ eſt ciuilis actus, vt ff. de reg. iur. l. actus. nō poſſit iura gen. tollere, vt ſupr. de l. ag. tu. §. fin. quæ ſunt vetuſtiora & firmiora. vt ſupr. de re. diu. § ſingulorū. Sed numquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum, & emphyt. & ſimiles, vt diximus ſup. de iure nat. gen. & ciui. §. ius autem? Reſp. nō, cum ſolam obligationem verbis inductam tollat, vt hic dicitur. Sed certe licet nō poſſint tolli iure acceptilationis ſcilicet obligatio iuris gentiū & aliæ ciuiles, tamen poſſunt iure pacti etiā acceptilatione facta, ſecūdum Io. vt ff. de reſcin. vēd. & emptio. l. cum emptor. Quod generaliter etiā dicebat M. quòd vbicuq. fieret acceptilatio inutilis, quòd hēat vim pacti, & facit pro eo. ff. de pac. l. ſi vnus, §. pen. vbi de hoc. At B. totū contrariū, & eſt pro eo. ff. de accep. l. an inutilis. i. rñ. & ff. de cōſt. pec. l. 1. §. eū q. Sed nos dicimus idē ꝙ M. vbi fuit inutilis rōe rei. vt dictum eſt. Item idem, ꝙ Bulg. vbi eſt inutilis ratione cōceptionis, & facit pro nobis, ff. de accept. l. ſi acceptolatū.

e ¶ *Conſentaneum.* & facit ad hoc int. eo. §. fi. & ff. de re. iur. leg. nihil tam, & Cod. quando lice. ab emp. diſ. l. 2. & ff. de pa. l. ab emptione.

f ¶ *Ex alia cauſa.* ſcilicet quam verbis.

g ¶ *Diſſolui.* Scilicet ipſum debitum. Et nota mirabilem productionem. Nam cum non pateretur contractus alius tolli ſuo cōtrario actu ſcilicet per acceptilationē decipitur, & deducitur in quendam non prorſus contrarium actum, vt in ſtipulationem, quod eſt obligatorium, & ſic fit nouatio indiſtinctè iure iſto, vt infra eodem, §. præterea & ff. de actio. & oblig. l. obligationū fere, §. fin & ipſa ſtipulatio patitur ſe tolli per acceptilationem vt hic dicitur.

Solutio particularis an creditore inuito fieri poſſit.

h ¶ *Rectè ſoluitur.* ſcilicet volente creditore. Sed numquid eo inuito debiti pars ſoluitur. Reſpon. aut confitetur de toto debito, & tunc non poteſt ſoluere niſi totum, vt ff. de vſur. l. tutor. §. Lucius, quæ eſt huic cōtra, niſi volenti creditori, vt hic dicitur.

* * Ratio eſt, quia particularis ſolutio non minima incommoda ſolet aſſerre. l. plane. fam. erciſc. Et dictum gl. amplia quinq. modis primò, vt procedat etiam ſi ſolutio eſſet facienda in diuerſis debitis ex eadem tamē cauſa, l. 3. §. ſi reddita, ff. commo. glo. & ibi Bart. in l. eleganter, §. non ſolum, in fi. de dolo. Secundò, vt procedat etiam econuerſo, ſcilicet, vt nec creditor poſſit cogere debitorem ad faciendum particularem ſolutionem, & Iaſ. & Alciat. in l quidam, ſi cer. pet. Tertiò, vt non cogatur recipere ne totum quidem debitū principale ſine intereſſe, vt per omnes Doc. in d. l. quidam. Quartò, niſi etiam ſoluātur expenſæ litis, & gabella ſoluta per creditorem, Saly. in l. 2. C. ſi anti cred.

Quin-

Quintò, non cogitur recipere rem debitam deterioratam, nisi & simul soluatur æstimatio deteriorationis. d. §. nõ solum. Bal. leg. 2. C. de cond. fur.]

¶ Aut diffitetur, & tunc pars confessata tantũ recipietur ab initio, vt ff. si cer. pet. l. quidã existimauerunt, & hoc etiã casu potest intelligi, quòd hic dicitur.

** Adde aliàs 11. fallen. quibus cogit creditor particularem solutionem admittere, quarum 10. traditur à Iaso. post Alex. in d. l. quidam, 11. verò est, qñ illud, quod debetur ex dispositione. l. non hominis, Ale. & Iaso. in l. in executione, §. 1. de verb. obl. & Negu. in tr. de pign. 3. memb 5. part. nu 26.

¶ Hæc gl. cõmuniter approbatur.]

a ¶ *Ita composita est*. i. his verbis quę sequuntur, quicquid te &c. Et no. quod non potest sic legi, quin aliqua verba sint hic superflua. Itẽ numquid vnũ solum ex his duobus, scilicet dare vel facere, sufficit scilicet dare, cum solum quod erat dandum in hanc stipulationem deducitur, vt infr. ibi, tantam pecuniam, &c. Respon. sic argu. sup. de verb. oblig. §. sed hæc solennia, & Cod. de don. l. si

b ¶ *Dare*. Vbi debet dominium transferre, vt int de act. §. sic itaque & ff. de verb. obl. l. vbi autem non apparet. §. si.

c ¶ *Actio*. in personam, at petitio in rem, persecutio vtrumque continet, vt ff. de ac. & oblig. l. actio in personam.

d ¶ *Petitio*. In rem.

e ¶ *Ve*. pro vel

f ¶ *Res*. i. æstimatio.

g ¶ *Stipulatus*. Nunc mutat personas, de secunda enim transit ad tertiam. Et not. quod enim realis actio deducitur in stipulationẽ facta rei æstimatione, & ita ipsa pecunia, siue rei æstimatio deducitur in stipulationẽ, & in acceptilationem, nam ipsa res non potest, cũ nemo rẽ suam possit stipulari sibi dari, vt sup. de inut. l. stip. §. 1. Sed quo modo deducã æstimationẽ, cum non debeatur? Respõ. imò quasi debita est, liberatur enim exceptione quasi a rei vẽdicatione, si pręstat ęstimationẽ, vt ff. de rei vendic. leg. eius rei. & leg. seq. Si autem ipsam rem in acceptilationem deducã, valet iure pacti, secundum B. vt diximus supra eodem §. in vers. quo genere. Accur.

ADDITIO. Tu dic, quod quamuis actio realis nec obligationem, nec officium iudicis præsupponat, pręsupponit tamẽ quãdam ęquitatẽ, ex qua datur actio, & illa ęquitas nouat per acceptilationem. Ang.

ita in parte dbiti acceptilatio fieri põt. Est autẽ prodita stipulatio, q̃ vulgò Aquiliana appellatur, per quã contingit, vt omniũ rerũ obligatio in stipulatum deducatur, & ea p acceptilationem tollatur. Stipulatio. n. Aquiliana renouatoẽs obligationes, & à Gallo Aquilio ita cõposita est.[a] Quicquid te mihi ex quacunq. causa dare[b] facere oportet, † vel oportebit, p̃sẽs in diẽ ve, † aut sub conditione, quarũcunq. rerũ mihi tecum actio[c] est, quęque † aduersus te petitio,[d] vel aduers⁹ te p̃secutio est, † vel erit, quodq. tu meũ habes, tenes, possides, dolove[e] malo fecisti, quo minus possideas, † quanti quæque earum rerũ res[f] erit tantam pecuniã dari stipulatus[g] est Aulus † Augerius, spopondit Numeri⁹ † Nigidius. † Item ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Augeriũ: Quicquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationẽ spopondi, id ne omne habes acceptum? Respõdit Aulus Augerius: Habeo, acceptumque tuli.

¶ *Interuẽtu nouę personæ olim fiebat nouatio, etiam si à pupillo stipulabar, quod alius mihi deberet, non autem à seruo: hodie verò non præsumitur nouatio, nisi expressè hoc agatur. Aret.*

¶ Præterea[h] † no-

¶ Præterea nouatione. ¶ *CASVS*. non figuratur nisi literaliter, quia ponit tantum declarationẽ terminorum, item quia est l. corrigens, quæ habetur pro ratione dubitandi, ratio autem decidendi ponitur hic per Iust. ad tollẽdas difficultates, quæ apud antiquos oriebantur. Nota, quod promissio eius, quod alius debebat, ipso iure obligat promittentem. Item, quod ex inutili obligatione fit nouatio antiquæ obligationis efficacis. Item, quod si secũda obligatio est penitus nulla, prima non nouatur. Item, quod obligatio conditionalis ita demum nouat primam, conditione existente. Itẽ, quod hodie non fit nouatio nisi expresse.]

h ¶ *Præterea*. Non solum solutione, vel accepti-

Actio realis potest in stipulationem deduci.

† alias quanticumque earum.

† alias oportebitve.

† alias & sunt hæc verba aut sub condõne, sed vtro mõ legatur certum est idẽ esse in cõdõnali obligõne. l. si subff. eod.

† aliàs abste.

† alias eritve.

† alias quodve.

Persecutio continet actionem & petitionem.

† aliàs Ageri⁹.

† aliàs Negidi⁹

† Alias q̃ Numerius Nigidi⁹ A. Agerio spõdit, id hẽat ne acceptũ Numerius Nigidius. A. Agerius Numerio Nigidio acceptũ fecit.

uatione[a] tollitur obligatio, veluti si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ, personæ [b] noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorē, adeò vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur, veluti si id, qđ tu Titio debes, à pupillo[c] sine tutoris auctoritate stipulatus fueris, quo casu res amittitur, nam & prior đbitor liberatur, & posterior obligatio † nulla est. [d] Non idem[e] iuris est,

ceptilatione, vt dictum est supra.

¶ Et quia docto. passim dicere solent, quod naturalis obligatio tollitur per ius ciuile in hoc casu. s. per stipulationem, aduerte, quia non intelligunt, qđ naturalis obligatio tollatur per ius ciuile, id est per solennem stipulationē, nam considerandum est, quod & si naturalis obligatio trāsfundatur in stipulationem, vel tollatur per stipulationem, tamen ius ciuile vel solēnis stipulatio non tollit obligationem naturalem, (à iure enim ciuili tolli non potest. l. eas obligationes. de capit. dimi.) sed tollitur vinculum naturale ex alio naturali, quod inest ipsi stipulationi, quia in stipulatione est conuentio. & quælibet conuentio habet vinculum naturale. l. 1. ff. de pactis. itaque ius ciuile non tollit ius naturale, quia stipulatio in quantum est solennis contractus à iure ciuili introductus non tollit ius naturale, sed in quantum est conuentio, quæ ab eodem iure naturali habet vinculum & ideò ius naturale tollit ius naturale, nō ciuile, & ita declares.]

a ¶ *Nouatione.* Si fiat per stipulationem, vt subijcit, siue per iudicem, vt si alius nomine meo iudicium suscipiat animo nouandi, vt ff. de sol. leg. solutionem, & ff. de in rem ver. l. si pro patre, & ff. de verb. oblig. l. scire debemus in fi. 1. respon.

* ¶ Adde, tolli non solum principalem obligationem, sed etiā omnes accessiones veluti hypothecam, fideiussionem, vsurarum obligationem, fortius, & periculum moræ commissæ. l. nouatione. l. si Stichum. de noua. l. nouationem. C. de fide. & l. vnius, Cod. etiam ob chiro. pecu.]

b ¶ *Noua persona.* Etiam si hoc non agitur, vt fiat nouatio iure isto, hodie contrā, vt inf. eo. §. ver. sed cum.

c ¶ *A pupillo.* Qui naturaliter tenetur, vt ff. de nouation. l. 1. in fin. si est maior infante, aliàs nec naturaliter, vt ff. de actionibus & obligationibus. l. pupillus.

SYL. ¶ Et est ratio, quare quando sequēs obligatio est penitus nulla, non potest habere locum nouatio. quia cessat subiectum, in quod prior obligatio transfundatur.]

d ¶ *Nulla est.* Sed numquid restituitur creditor in priorem debitorem? Quidam dicunt ꝙ sic, vt C. de repu. l. 1. § 1. & ff. de fideiu. l. si Titius §. huic. quæ est contra, & quod hic dicitur? Res amittitur, scilicet, iure communi, sed non per restitutionem, vt dictū est. Alij vt Pla. dicunt hanc in impubere (quasi stulte acceperit hic creditor tam paruulum) illā in pubere loqui. Vel verius, refert an minor iuuetur, vt non teneatur per beneficiū restitutionis & tunc etiam restituitur creditor in veterē debitorem, vt ibi. An verò non restituatur, quia non est necesse, cum tantum naturaliter sit obligatus, vt ff. đ noua. leg. 1 in fi. & tunc nec creditor restituitur, vt hic, nec etiam tunc quando dolo creditoris, minor fuit obligatus, vt ff. de fideiuss. leg. si Titius, §. fin. (vnde huic doloso non succurritur, quia frustra legis auxilium inuocat qui committit, in legem, vt ff. de mino. leg. auxilium. in fi. & l. si ex causa, §. nunc videndum. & ad Velleiā. l. si decipiendi.) Quod etiam in muliere distinguitur, nam restituitur in primum debitorem actio, ea subducta per Velleianum. Vt C. ad Velleia. l. si mulier. nisi fuerit dolo inducta, vt ff. ad Velleia. l. quidā. & d. l. si Titius in fi. At secus esset, vbi nulla esset secūda obligatio, vt in seruo subijcitur, qui non potest etiam naturaliter teneri fideiubēdo, vel intercedendo quoquo modo, vt ff. de fideiuss. l. seruus inscio. & l. seq. Idem etiam in infante dicam, qui secūdo se obligauerit. Nam cum nulla sit, non tollitur prima, cum non habeat in quem transeat. quidam tamē dixerūt naturaliter seruum teneri etiam fideiubendo, quod falsum est, nam nec aliter tenetur nisi naturaliter, cuius occasione dominus tenetur de peculio, at hic nō tenetur vt ff. de pec. l. 3. §. si filiusf. & facit ad hūc §. fi. de fideiu. l. si Titius, §. huic similis.

¶ Et hæc gl. communiter approbatur. secūdum Christ. hic, quod intellige, vt non obligetur naturaliter quò ad effectus naturalis obligationis, sed quo ad ipsas obligationes essentialiter obligatur, quia inspecto iure naturali est liber, & habet consensum, l. 1. ff. de pact.]

e ¶ *Non idem.* Sed quæ est ratio diuersitatis inter hunc §. & superius responsum? Resp. quia ibi saltem naturalis obligatio fuit, hic nulla in seruo, vt ibi diximus. Item hoc ideò quia pupillus potuit obligari naturaliter, & ciuiliter cum auctoritate tutoris, & per eum scilicet creditorē stetit, quare sibi imputet. Vnde prior actio tollitur, & posterior non manet. Seruus autem nullius auctoritate potest obligari ciuiliter, ideoque non imputatur,

† Limita hoc dictum nisi pupillus promitteret pro eo, cui erat obligatus, nam tūc efficax esset eius obligatio secundū glos. in l. certi condictio. §. quoniā. in ver. stipulatus, ff si cert. pet. Seruus nō potest obligari fide, iubendo.

tur. s. creditori, vnde etiã actio prior durat. *ADDITIO.* Dic, quod seruus non potest esse fideiussor alicuius, nisi ex causa peculiari vt l. 3 §. filiusf. ff. de pecul. Ang.

olim ex verbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis, hodie non corrigũtur, quia in illis fit nouatio saltẽ ope exceptionis, Ang.

a ¶ *Stipulatus.* i. interrogatus. Stipulor, n. id est interrogo, secundum Priscianum, sic accipitur, ff. de cond. indeb. leg. si non sortem §. si decem.

*¶ Tex. ibi. Ita demum nouatio fit, Intelligitur s. prioris obligationis, verbis initę alioquin si alia esset obligationis species, vtique fieret nouatio, licet nil noui sit in posteriore obligatione, quod & Theophilus hoc loco tradidit.]

si à seruo qs fuerit stipulatus, nã tũc prior perinde obligat⁹ manet, ac si postea null⁹ stipulat⁹[a] fuisset. Sed si eadẽ persona sit, à qua postea stipuleris, ita demũ nouatio fit, [b] si quid in posteriore stipulatione noui sit, fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adijciat, aut detrahatur. Quod aũt[c] dixim⁹, si cõditio adijciat, nouationẽ fieri, sic intelligi oportet, vt ita dicamus factã nouationẽ, si conditio extiterit, alioqn si defecerit, durat prior obligatio. Sed † cũ hoc quidẽ inter veteres cõstabat, tũc fieri nouationẽ, cum nouãdi[d] animo in secũdã obligationẽ itũ fuerat, per hoc autẽ dubium erat, quãdo nouãdi[e] animo videret hoc fieri, & quasdã de hoc præsumptiones alij in alijs casibus introducebant,[f] ideo nostra ꝓcessit constitutio, [g] quæ apertissimè definiuit, tunc solũ nouationẽ prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter cõtrahentes expressum fuerit, quod ꝓpter nouationẽ prioris obligationis cõuenerunt: †alioquin mane pristinã obligationem, & secundam ei accedere, [h] vt maneat ex vtraque causa obligatio secundũ nostrę constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

¶ *Contractus, qui cõsẽsu cõntrahitur, contrario cõsẽsu re nõ secuta, dissoluitur. Ar.*

¶Hoc amplì⁹ hę obligationes, quę cõsensu[i] contrahuntur, cõtraria volũtate dissol-

Stipulor significat interrogo.

STL. ¶ Hęc expositio nõ est necessaria, cum possit referri ad interrogãtem propriè: & vide quę posui sup. de verbor. obli. §. 1 in gl. in ver. stipulantium.

Nouatio triplici iure fit. b ¶ *Nouatio fit.* No. hic tria iura circa nouationem. Antiquissimum, vbi etiã si nihil noui interuenite, fiebat tamẽ nouatio vt ff. de actio. & oblig. l obligationũ fere, §. si. Item nouum. vbi nouatio præsumptiuè fiebat. *† aliàs quoniã.* quoties noui quid interueniret, & semper intelligebatur hoc agi, vt hic, & ff de noua. l. 2. Item tertiũ quando hoc expressim diceretur, vt C. de noua. l. fin. Vel dic tũ (& verius) duo esse. Primo fiebat, si hoc agebatur expressè, vel tacitè. vt ff. eod. leg. 2. & nouo iure, si id exprimatur, vt infr. eod. §. proxime, & in d. l obligationum fere, nouũ interueniebat. s stipulatio pęnalis. & facit ad hoc supra quibus modis testam. infirmen. § 1 & ff. de re iud. l. 4. §. si ex conuentione. & §. sed & si pignora.

STL. ¶Dic ꝙ tria sunt iura in hac materia consideranda secundum primam opin. quę communiter approbatur secundum Christ. hic. *ADDITIO.* Et nota, quòd casus, in quibus

c ¶ *Quod autem* facit, ff de nouatio. leg. quoties.

d ¶ *Cum nouãdi.* expressè, vel tacitè.

e ¶ *Quando nouandi* i tacitè.

f ¶ *Introducebant.* & alij in alijs, vt qa forte aliquid noui in obligatione erat adiectũ, vt supra eo. §. versic. sed si eadem.

g ¶ *Constitutio.* i. C. de nouatio, l. fin. Accurs.

h ¶ *Accedere.* Fit tamẽ exactio tantum semel de eodẽ, vt ff. de reg. iu. l. bona fides.

¶Hoc ampli⁹, *CASVM.* non expedit figurare in regula naturali, quę habet, ꝙ eodem vinculo dissoluitur quid, quo colligatum est l, nihil tam naturale, ff. de reg. iu., intellige ergo tex. re integra, quia tunc nudus consẽsus non reuocaret traditionem secutam vel pretiũ solutũ, sed necessaria est retrotraditio. Tantum enim destruit contrarius cõsensus, quantum primo ędificatum erat à contrario consensu, vt dicit gl.

† Limita quod sequitur non procedere in cõtractibus incompatibilibus, in quib. ipso facto absque aliqua expressione nouationis intelligitur per posterius præceptum esse derogatũ priori, vt per Dec. in l. pacta nouiss. in 1. not. C. de pact.

i ¶ *Quæ consensu.* s. solo. Sed quæ sunt hæ: Resp. numerantur sup. de oblig. ex consensu. Itẽ in quibusdam ex maleficio, vt nudo cõsensu etiam tollantur ipso iure, vt iniuriarũ, item

uuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanū emptum Seius haberet centum aureis, dein de re nondum secuta, idest, neq; pretio soluto[a] neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione, & venditione, inuicem liberātur. Idem est in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descēdunt, sicut iam dictum est.[b]

Item furti, & similes, vt ff. de pac. l. si tibi 10. §. quædā actiones. (i) aliæ non ipso iure tolluntur consensu l. pacto de non petendo, sed p exceptionē, vt ff. de pac l. si vnus §. pactus. ¶ Vide annotata inf. tit. 1 in princ. super ver. iniuria.

ADDITIO. (i) hoc verum intellige quoad præiudicium partis, non fisci vel reipubl. sicut econtra princeps faciendo gratiam malefactori non tollit ius pęnę quæsitæ parti. Ang.

a ¶ *Neque pretio soluto.* Sed quid si partem pretij soluat? Resp. nō est res integra, & ideò non receditur nudo cōsensu, sed ita demum si hinc inde facta sit retrotraditio, vt C. quādo lic. ab emptio. d. l. 1. & ff. de pac. l. ab emptione, & est ratio vtrobique, quia nil est tā conueniens naturali æquitati, quam eodem genere quodque dissolui, quo ligatum est, vt ff. de reg. iur. l. nihil tam. Accur.

Obligatio tam naturalis quam ciuilis ipso iure multis modis tollitur.

b ¶ *Dictum est.* sup. eo. §. et no. in fin. huius tit. 12. esse modos, per quos tollitur obligatio tam ciuilis quā naturalis ipso iure, vt nullæ maneant reliquiæ. Per solutionem, vt supra eo. in prin. Item per acceptilationem, vt sup. eo. §. Item per acceptilationem. Item per nouationem voluntariam, vt sup. eod § prætera. Item per nouationem necessariā, vt per sententiam, & cōtestationem litis, vt si alius meo nomine subeat pro me iudicium animo nouādi, & liberandi me, vt ff. de noua. l. delegare, §. 1. l. 1. & l aliam. Item per compēsationem, vt inf. de actio. §. pe. & §. in bonæ fidei. Item per delegationem, vt ff. de noua. l. delegare. 1. resp. Item per confusionem debiti, vt ff. de fideiuss. l. si debitori creditor, Itē per oblationem. (1) consignationem, & depositionem, vt Co. de solut l. obsignatione, & etiam ipso iure, vt ff. deposit. l. 1. §. si pecunia, in fi. § item per interitum speciei, vt ff. de verb. obli. l. si ex legati. Itē maleficio suo mora non pręcedēte, vt per constitutionē, l. si quis in tantam, vel per edictum Diui Marci, vt Co. vnde vi l. si quis in tātam, & ff. quod me. causa. l extat, & ff. ad l. Iulia de vi. pri. l. pe. Itē nudo consensu quandoque vt in hoc §. Itē nudo pacto, vt in maleficijs.

Obligatio ciuilis sola quādoque tollitur. Obligatio naturalis sola quandoque tollitur.

Sed alijs modis tollitur non vtraque, s. ciuilis & naturalis, sed interdum ciuilis tantum, & remanet naturalis, vt per sententiam, vt ff. de cond. inde. l. Iulianus. Item remanet ciuilis, & tollitur naturalis, vt per pactum, & chirographi redditionem & iusiurandum, vt ff. de sol. l. Stichum, §. naturalis, ipsa etiam ciuilis sic eliditur, vt non habeat vigorem. inf. de exce. §. præterea. Item sunt & alij modi, quibus tollitur obligatio per exceptionē, quos habemus inf de excep. per tot. Acc.

ADDITIO. (1) intellige factam congruo loco & tempore, & sola sufficit in iudicio. Idem extra iudicium, si res sit immobilis: alias secus, quia requiritur consignatio, & depositio. Ang.

** ¶ Adde, quod vsque adeo oblatio pecuniæ debitæ effectualiter fieri debet, vt non sufficiat habere pecuniam in marsupio, nisi extrahatur, & numeretur coram testibus, Bar. l. cum seruus, de cond. & demon.]

Explicit Liber Tertius.

INSTI-

INSTITVTIONES IVRIS CIVILIS D. IVSTINIANI IMP.

Quam Emendatissimæ.

LIBER QVARTVS.

De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

Cōtinuatio. ¶ Hanc continua vt in princ. huius tit. continetur. Dictum est sup. de obligationibus, ex contractu, & ex quasi contractu, verum quia est reperire obligationes, quæ sunt ex delicto, & ex quasi delicto, ideò videndum est de ipsis. Sed quia obligationes ex delicto sunt maiores, & generaliores, ideò de ipsis prius videndum est. ** Adde, quod quædam delicta sunt nominata, vt furtū, falsum, & similia, quæ sunt nomina iuris, quędam innominata, quę tamen denominantur ab ipso actu, vt percutere, vulnerare, qui actus possunt fieri cum dolo, & sine dolo. primo casu sunt maleficia. secundo non, sed prima non possunt fieri sine dolo. vt not. Bart. l. 1. §. 1. ff. si quis test. lib. esse ciul. fue. & l. 1. in princ. ad Tu:p]

Diuisio.

Cum sit ¶ Totius iste tit. in 9 partes diuiditur. Primò continuat istum lib ad lib. præcedentem. Secundò ponit diffinitionem, allusionem, & diuisionem furti, ibi, Furtum est cōtrectatio. Tertiò ponit duo genera furtorū eorū pęnam annectendo, ibi. Furtorum. Quartò, in quib. rebus fiat furtum, & quando fur excusetur, ibi. Furtum autem fit. Quintò, quando quis præstat opem, ibi, Interdu quoque fu.ti. Sextò quando illi, qui sunt in potestate alterius, domino vel patri furantur. ibi. Ij qui Septimò, cui cōpetit actio furti, ibi, Furti autem actio. Octauò, an impubes committens furtum teneatur, ibi, in summa. Vltimò ponit quæ sit vera pœna furti manifesti.

LIBER IIII.

¶ *De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.*

¶ *Omnis obligatio ex delicto nascitur ex re idest maleficio. hoc dicit. Aret.*

Cum sit ex positū superiore libro de oblig. ex contractu [a], & † ex quasi cōtractu, [b] sequtur, vt de obligationib. ex maleficio, [c] & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ [d]

a ¶ *Ex contractu*, vt suprà de obligat. ex contractu, vsque ad tit. de obligation. ex quasi contractu.

b ¶ *Ex quasi contractu*, vt supr. de obligation. quæ ex quasi contractu.

c ¶ *Ex maleficio*. Cauè tibi, quia licet hic promittat dicere de omnibus his, † non tamen dicit in hoc tit. de ijs, quæ sunt ex quasi maleficio, sed dicet infr. de obl. ex quasi malefic. Nec etiam de omnibus, quæ ex maleficio, sed de solo furto agitur in hoc tit. sicut & aliàs rubrica est generalior, quam sit text. vt ff. si cert. pet. & de cer. cond. & C. de rebus cred. & iureiur. Nam non dicit ibi de rebus cre. sed in seq. tit. post illum.

¶ Inepta est glo. quia nullibi hoc pollicetur Imperator dicere, scilicet in hoc tit. sed bene in sequen. & hoc seruat]

ADDITIO. Not quod non est inconueniens, quod rubrica sit aliquando generalior tex. de quo dic vt dictum est sup. in rubr. de iust. & iur. Ang.

d ¶ *Sed illa*. Scilicet, quæ sunt ex contractu,

† *aliàs quasi ex*

† *Dic, quod ista glos. non fuit necessaria quia Imperator nō dicit, quod in isto titu. sit de oībus maleficijs tractaturus, sed in isto li. Ang.* SYL.

ctu, nõ autem repetit eas, quæ ſunt ex quaſi contractu.]
a ¶ *Diuiduntur*, ſcilicet re, verbis literis, & conſenſu, vt ſup. de obl. §. fi.
b ¶ *Hæ*, ſ. quæ ſunt ex maleficio, vel quaſi.
c ¶ *Iniuria*.

Iniuria qualiter fit.

Sed nonne fit iniuria verbis, & conuicio, vt dig. ſ. de iniur. leg. 1. paragr. Iniuria? Item literis in famatorijs, vt ff. de iniur. le. lex Cornelia, para. ſi quis librum, & inf. de iniur. §. 1. Sed certè & tũc ex maleficio fit, & ſic re fit quia maleficium fit verbis, vel literis, & ſic habet locum, quod hic dicitur. Accur. Floren.

quidem (vt ſuo loco tradidimus) in quatuor genera diuidũtur,[a] hæ[b] verò vnius generis sũt, nam oẽs ex re naſcũtur, ideſt, ex ipſo maleficio, veluti ex furto rapina, damno iniuria.[c]

*¶ Et ſic ex hoc tex. iuncta gl. obſeruandum eſt, quod licet maleficium dicatur quaſi male factum, attamen, & quæ dicta ſcripta, conſulta ve mala ſunt, maleficia appellantur qua de re pulcherrimè Bart. in l. aut facta. ff. de pœnis, & Alcia. in l. verbum facere de verborum ſignif.

STL. * ¶ Vtrum autem in delictis oriatur obligatio naturalis ex conſenſu, vide gloſ. ſup. titul. proxim. §. vlt ver. conſenſu, & Fort. in l. legitima col. 24. ff. de pact. (vbi præter alios cenſet potius oriri ex eo, quod æquum eſt delicta puniri, læſiſque ſatis fieri) & Dec. in ca. 1. col. 9 in 1. lect. de conſt. & Arius Pinel. in Auth. niſi n. 32. C. de bo. mater. qui melius cæteris hoc explicar.

STL. ¶ Furtum &c. ¶ CASVS. In diffinitione, & etymologia non ponitur, & notanda clara ſunt, & circa illud verbum rei, poſitum in diffinitione, eſſent videnda, quę ponit Carol. Ruynus in rub. ff. de oper. nou. nunc in princ. nu. 15. & 22.

d ¶ *Furtum eſt contrectatio &c.* Et facit. l. extra de electio. cap. dudum. 2. hæc exigitur in furto, & ſine ea non fit furtum, licet voluntas, vel alia verba, vel ſcriptura interueniãt, vt ff. eodem, l. ſi quis vxori, ¶. ſi quis aſinum, & l. inficiando, in principio, & l. 1. §. ſola. Quandoque tamen ſine contrectatione, vt in charta raſa, vt digeſtis eodem l. qui tabulas, §. finali & l. ſi quis vxori, paragrapho ſi quis aſinum Sed certè ibi contrectatio interceſſit, cum generaliter contrectationem accipiamus, licet non fuerit ibi amotio. Accurſius.

e ¶ *Rei.* Subaudi mobilis. Nam de immobili non poteſt fieri furtum, vt ſupr. de vſuc. §. quod autem, niſi in caſu, vt in creta. Sed certè iam illa eſt mobilis, vt ff. eod l ſi cretæ. Item ſubaudi, corporalis, nam de incorporalibus non fit furtum, cũ nec contrectatio in his eſſe poſſit, vt ff. de acqui. rer. domin. l. ſeruus, §. incorporales. Item ſubaudi, alienæ, quia rei meæ non facio furtum in eo, quod eſt meum, ſed ſecus in communi, vt ff. eod. l. ſi ſocius (l) idem ſi eſt nullius, vt hæreditariæ non fit furtum, vt ff. eo. l hæreditariæ, & ideò dixi ſubaudiri, vel alienæ.

¶ *Hic ponitur diffinitio, et alluſio furti. Angel. Aret.*

¶ Furtum eſt contrectatio[d] † rei[e] fraudulosa[f] lucrifaciẽdi gratia, vel ipſi[9] rei,[g] vel etiam vſus[h]

STL. ¶ Declara totam hanc diffinitionem, vt pulchrè per Gandin. in tract. de malefic. in c. de furibus.]

ADDITIO. ( )Dictamen, quod licet ſocius poſſit cõmittere furtum, tamen non præſumitur, vt l. meritò, ff. pro ſocio, quod eſt verum quando ſocius vtitur re ad eum vſum, ad quem eſt deſtinata, vt l. Sabinus. & l. ſi ædes, ff. communi diuidun. Secus ſi aliter vteretur, ita quod auferat ſocio commoditas partis ſuę, vt dicta l. Sabinus. ita dixit Bartol. in dicta l. ſi ſocius. Angel.

† aliàs nõ eſt, rei, Furari non poſſum rem immobilem, incorporalem. & meam.

f ¶ *Fraudoloſa*, Hoc ideò dicit, quia ſi credat ſibi licere, non facit furtum. inf. titu. 1. §. quia tamen. Item ſi credat dominũ permiſſurum, non facit furtum, infr. eod. §. placuit, in duobus tamen caſibus videtur furtũ fieri etiam ſine fraude furandi. vt in eo, qui ſaccum pecuniæ ſurripuit. Nam etiam ſacci nomine furti tenetur, licet ſaccum non propoſuerit furari, ſed pecuniam, vt ff. eo l. qui ſaccum. Sed certè licet non principaliter, ſecundariò tamen voluit ſaccum ſurripere. Aliàs caſus eſt, vt ff de cond ob cau. l. penult. Item ſubaudi ad diffinitionem, quæ fit inuito domino. nam eo volente non poteſt committi furtum, vt inf. eo. §. placuit.

* ¶ Adde, quod Alciat. lib. 1. Diſput. c. 10. negat ſubaud. ẽdum, idque ex l. inter. §. penult. ff. eodem.

g ¶ *Vel ipſius rei*, ideſt, proprietatis ipſius rei.

h ¶ *Vſus*. vt habes exemplum, inf. eod. titul. §. furtum autem fit. Sed qualiter quadruplicatur hic? Reſpond. vſus æſtimatio tantum quadruplicabitur, vt non plus extendatur pœna quam delictum, vt Codic. de pœn. leg. ſancimus, & facit. ff. eod. l. vulgaris, & leg. ſi quid fur. 1. reſpon. §. primo & §. ſecundo, & l. verum eſt, Alij dicunt etiam ipſam proprietatem debere æſtimari, quia non poteſt ſeparari vſus à proprietate, vt ff. eod. l. qui iumenta, & l. ſi vendidero §. cum autem. Prima tamen verior eſt, vt nor. in l. 1. C. de ſeru. fugitiuis.

ADDITIO. Primam opinio. quod vſus tantum quadrupletur, tenet gloſ. in l. ſecunda, C. de ſeru. fug & ibi Cyn. & Docto. & glo. in l. qui furtum, ff. de condictio. furt. & iſtam opin. ſequitur Bartol. in d. l. qui iumenta, ff. eod. Ang.

a ¶ *Poſſeſ-*

a ¶ *Possessionisve*, Ex hoc dico iam possessionem duplicari, cum aliud sit pretium rei, aliud possessionis, vt ff. vti pos. l. si duo, §. fin. & subaudi, quod hoc fecerit animo lucrandi, aliàs non est verum, vt ff. eodem, l. prima, §. 1. Accur.

b ¶ *Lege naturali*, idest diuina, vnde illud. Nõ facies furtum, &c. Item illud. Qđ tibi non vis fieri alij ne feceris. ¶ Reprehēdit Bar. & alij seq. in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. tamen soluit Fortu. in l. legitima. in 22. colum. ff. de pact. de quo vide Decia. in l. penulti. vers. prima conclusio est, Cod. de pact.

* ¶ Imò verba illa, lege naturali, propriè accipienda sunt, est enim furtū natura turpe, l. probrum, de verborum signif. siquidem qui furtum cõmittit, tria illa iuris pręcepta violat, quo q̃d magis iuri, & iustitiæ cõtrarium fingi potest? nec moueatur, quod & l. quoq; diuina, & ciuili prohibeatur, hoc enim non tollit quin natura prohibitum sit de quo doctissimè disputat Auto. August. lib. 4. emenda. c. 4.]

c ¶ *Quod*, id est ...

† Sic Iustin. Nul lo crimē apud Scythas, fur to grauius quā iure natu-

SYL. ralitatū vtebatur

† Vide in hūc locū Au Gel. lib. 1. c. 8 † alias fit

† Hoc ex verbis legū 12. tabu. sumptum est olim. n. nec ꝑ nõ ducibat, quod annotauit, Bud. in l. nec manifestum ff eod.

Expositio Græci.

eius, possessionisve,[a] quod lege naturali[b] † prohibitum est admittere. Furtum autē † vel à furuo, idest, nigro dictum est, quod [c] clā & obscurè † fiat, & plerumque nocte, vel à fraude, vel à ferendo, id est auferēdo,[d] vel à Græco[e] sermone, quo fures appellantur φῶρες, Imò Græci, ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerūt.

¶ *Hic ponuntur duo genera furtorum. Et fur dicitur manifestus, qui cū furto inuētus est, vel in loco priuato, vel publico, ante quam perueniat ad locū destinatū pro reditu, & ex hoc facilè cognoscitur fur non manifestus. Aretinus.*

¶ Furtorum aūt duo sunt genera, manifestum & † nec manifestum. Nam conceptum, & oblatū, species[f] potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit.[g] Manifestus fur est, quē Græci αὐτόφωρον appellant, nec solū is, q in ipso furto deprehēditur, † sed etiā is, qui in eo loco deprehenditur quo † furtū fit, veluti qui in domo furtum fecit, & nondū egressus ianuā deprehēsus fuerit, & qui in oliueto, oliuarū, aut in vineto, vuarū furtū fecit, quādiu in eo oliueto, aut vineto deprehēsus fuerit. Imò vlterius furtū manifestū est extēdendum, quādiu eā rē fur tenēs visus, vel deprehēsus fuerit, siue ĩ publico, siue in priuato, vel à dño, vel ab alio,[h] antequā eò peruenerit, quò deferre, vel deponere destinasset.[i] Sed si ꝑtulit, quò destinauit, tñ si deprehēdatur cū re furtiua nō est manifest⁹ fur. Nec manifestū[k] furtum quid sit, ex ijs,

d ¶ *Auferendo*. Quia fur aufert.

e ¶ *A Græco*, phor græcè, dicitur fur latinè, & phores, idest fures, & epaucophoro, idest manifestius fur, scilicet qui cum re deprehēditur, & est indeclinabile. Nam apud Grecos aduerbium est.

¶ Furtorum autem. ¶ CASVS. in §. diuidēte, & declarante furtorū species, seu generam, & corrigente, & seu magis exponente iura iam abrogatum, non est figurandus nisi literaliter, & notab. satis colliguntur ex summario.]

f ¶ *Species*, idest casus.

g ¶ *Apparebit*, vt inf eo. §. cõceptum, & §. oblatum.

h ¶ *Ab alio*. Per hoc videtur infringi regula, per liberam personam nihil acquiri, vt C. per quas pers. nobis acqu. l. 1. quod tal sum est, quia magis ex delicto suo ꝓprio quam alterius facto hoc euenit, vt ff de vsur. l. si quis solutionis, §. fin. & ff. quod vi. aut clam. l. prohibere. Et sit hæc vera, nisi in casu, scilicet cum se occultauit ille, cui fiebat, Nā licet fur visus fuerit non est fur non manifestus, vt dig. de fur l. si quis in seruitute, §. cęterum.

* ¶ Nãque solus visus non sufficit, vt quis censeatur esse fur manifestus Bart. in l. si vēdidero, §. cum raptor, ff. eo.]

i ¶ *Deponere destinasset*. Intatum (secundum H.) vt si vltra mõtes ꝑferre destinasset, tamē si deprehēdatur ante, erit fur manifestus.

Libera persona alij nõ acquirit

† Videad huc locū A. Gell. li. 11. c. 18 † alias furtū factum fit.

¶ Dic tamen, quod In sequen. casu, quando scilicet pertulit, iam licet non dicatur manifestus fur, est tamen fur, & furti actione tenetur, quod tamen non procederet in honesta persona, vt declarat Dec in l. qui accusare in 2. col. C. de eden.

K ¶ *Nec manifestū*. Scilicet quia contrariorū eadē est disciplina, vt supra de ijs, qui sui, vel alie- SYL.

alie. iur. sunt, §. 1. & facit ad hunc, §. ff. eod. l. 2. 3. 4. 5. 6 7. & 8.

a ¶ *Conceptum. Testibus præsentibus.* Nota. quod magis dicitur notus ille, qui præsentibus testibus in delicto deprehẽditur. facit l. hæredes palã. io princ. ff. de testa. Ang.

c ¶ *Non fiat.* immo fit, vt ff. de ser. fug. l. 1. §. hoc aũt. Sed illud est spãle in persona serui. ¶ Hæc vera cessantibus indicijs, nã his concurrentibus fit secundum Bar. in l. requirendi, C. de ser. fug.]

quæ diximus, intelligitur, nã qđ manifestũ non est, id scilicet nec manifestum est.

¶ *Actiones furti concepti, et furti oblati, et furti prohibiti et furti nõ exhibiti, recesserũt ab vsu. Et qui sciẽter rem furto subtractam recipit, & occultat, tenetur furti non manifesti. Ang. Aret.*

¶ Conceptũ † furtum dicitur, cum apud aliquẽ testibus pręsentibus[a] furtiua res quęsita, & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est, [b] quãuis fur non sit, quæ appellatur concepti.

¶ Oblatũ furtum dicitur, cũ res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaq; apud te concepta sit, vtique si ea mẽte tibi data fuerit vt apud te potius, q̃ apud eũ, qui † dedit, conciperetur. nã tibi apud quem cõcepta sit, propria aduersus eũ, qui obtulit quãuis fur non sit, cõstituta est actio, quæ appellatur oblati.

¶ Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtũ quęrere testibus pręsentibus volentem prohibuerit.

¶ Præterea pęna constituitur edicto p̃toris per actionẽ furti nõ exhibiti aduersus eũ, qui furtiuam rem apud se quæsitã, & inuentã non exhibuit.

¶ Sed hę actiones scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierũt. Cum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterem obseruationem non fiat,[c] meritò ex consequẽtia[d] etiam præfatæ actiones ab vsu cõi recesserunt, cum manifestum sit, † quod omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint, & celauerint, furti, nec manifesti obnoxij sunt.

¶ Pœna manifesti[e] furti quadrupli est, tam ex serui[f] quam ex liberi persona:

Disciplina eadẽ est cõtrariorum. Ista glo. non est Accur.

¶ Caius autem lib. 3. Institu. c. vlt. scribit, qđ cõceptum furtum dicitur cũ res furtiua alicui ita à fure datur, vt apud ipsum furem inueniri non possit.]

b ¶ *Constituta est.* scilicet olim.

** Adde, quod si quis sit homo bonæ conditionis, & famæ tollitur suspicio furti, licet res furtiua apud eum inueniatur, vt notat Salyc. in l. 2. col. penult. de quæst. quæ refert, & sequitur Dec. in l. qui accusare. num. 7. C. de eden.

† Vide ad hunc §. A. Ge. lib. 10. c. 18. Alc. li. 5. Parer. c. 8.

* ¶ Adde, quod olim res furtiua quęrebatur in domo aliena per lãceam & licium, qui enim domum alienam furtũ quæsiturus intrabat licio se cingebat, lanceque ante oculos tenebat, propter matrumfam. aut virginum pręsentiam cuius rei Fest. Pompon auct. est. Licio autem cingebãtur ad iudicandũ non id propria auctoritate facere, sed magistratuum iussu, nam qui magistratibus præministrabant, licio transuerso cincti erant. Aul. Gel. lib. 12. c. 3.]

† aliàs dederit.

d ¶ *Ex consequentia.* Hæc nõ est semper bona cõsequẽtia, vt sublata solemnitate ideò id tollatur, quod cum solennitate fit vt sup. de verb. obl. §. sed hæc & C. de form. & pe. ac. sub. leg. 1. & 2. Accurs.

e ¶ *Pœna manifesti.* quæ est de iure prætorio, vt infr. de perp. & temp. ac. §. 1.

* Adde secundum Ias. in §. sed istę, col. 22 inf. de actio. ꝙ istæ pęnæ non debẽtur in foro conscictiæ.

** Adde, ꝙ ex l. 12. tabul. fur manifestus addicebatur in seruitutem ei cui furtum fecisset. A. Ge. li. 20. ca. 1. Quinimo, & ex eadẽ l. occidere ius erat. Huius l. verb. ita refert P. Manutius li. de leg. Si quis nocte furtum faxit & eũ aliquis occidit iure cæsus esto. Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, & eum aliqs occidit, iure cæsus esto. Macrob. aũt Satur. li. 1. c. 4. alit. refert verbot. primi versic. nempe. Si nox furtum factum sit &c. & exponit nox pro noctu.

STL.

STL.

† l. eos C. de fur.

f ¶ *Ex serui.* Hoc tamen casu seruus pro noxa dari poterit, vt inf. de noxa. act. in princip.

Prætor plus punit quã lex 12. tab.

a ¶ *Nec manifesti*, scilicet quę descendit ex l. 12. tab vt inf de nox § sunt autem. Sed quare minor pęna iure l. 12. tab. imponitur quã per prætorem? Resp. Quia maius delictum est, vt inf. tit. prox. in princ. prætereà tempore legis 12. tab. pauperiores erãt homines, vnde minores pęnæ imponebatur, vt inf. de iniu. § pęna.

† *Quam varia pœna olim statuta fuerint in fures, le. A. Gel. 11. c. 18.*

* ¶ Legẽ hunc 12. tabul. exlitimo è Solonis lege acceptam, qua, vt Gell. testatur, dupli pęna furtum vindicandum existimauit, sunt enim & aliæ non pauca ex eiusdem legi sumpta. l. vlt. fi. reg. l. vlt. de colle. l. 2. § ex actis de orig. iur. §. sed ius, & §. & non inelegãter, sup. de iur. nat.]

† *Adoia infra scripta exẽpla, vide A. Gell. li. 7. c. 15.*

b ¶ *Dupli*. nisi in casu, vt C. de seruit. fu. l. mancipia.

¶ Rationem diuersitatis pęnę inter furtum manifestum, & nec manifestum posuit glo. inf. de actio §. ex maleficijs, versic. quadrupli.

nec manifesti,[a] dupli.[b] †

¶ *Contrectatio rei alienæ inuito domino furti actionem parit. Ang. Aret.*

¶ Furtum autẽ fit, nõ solum cũ quis intercipiendi causa rẽ alienam amouet, sed generaliter cũ quis alienam rem inuito dño[c] cõtrectat. † Itaque siue creditor pignore, siue is, apud quẽ res deposita est, ea re vtatur, siue is, q rem vtendã accepit, in alium vsum eã trãsferat, quã cuius gratia ei data est, furtum cõmittit, veluti si qs argentũ vtendũ acceperit, quasi amicos ad cenã inuitaturus, & id peregrè secum tulerit, aut si quis equum gestandi causa[d] commodatum sibi, longius aliquò duxerit, quod veteres scripserunt † de eo, qui in aciem equum perduxisset.[e]

¶ *Contrectans rem, quam cõtrectare credit probabiliter domini voluntate furti non tenetur. Aret.*

¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum cõmittere, si se intelligãt[f] id inuito domino facere, eumque si intellexisset, non permissurum, at si permissurum[g] credant, furtum committunt, Ang.

* ¶ Inuitum hic accipere debemus non consentientem expressè, l. qui vas §. vetare, & l. pen. ff. eo. tit.

** Quod habetur in text. depositarium vtentem re deposita furtum committere, fallit in pecunia deposita in numerato, & non signata, quia tũc transfertur dominium, & possessio, & intelligitur data licentia depositario illa vtendi, isque tenetur ad tantundem in genere, vt est tex. in l. Lucius Tit. Sẽpronio, & ibi not Pau. de Castr. iũcta l. die §. fin. ff. depo. gl. in §. in bonæ fidei, verb. depositi. inst. de act. tradit Negu. intra tra. de pign. in 2. part. 3. mẽ. 6. par. nu. 13. & in 3. part. nu. 8.

** † *Vide A. Gel. li. 5. ca. 17 & Val. Maxim. lib. 8. c. 2.*

d ¶ *Gestandi causa*, idest ducendi.

ADDITIO.

Not. contra illos, qui accipiunt in commodatũ equũ vsque ad villã, & postea ducunt eum Bononiam, tunc

¶ Furtum autem fit, ¶ *CASVS*. ita figurari potest in 2. parte. (prima enim clara est, quia ex verbis diffinitionis decidebatur) videbatur, quod contrectans inuito domino, dato quod nesciret id fieri inuito domino, vel crediderit contrarium, omninò deberet furti teneri, ratio est, quia cum actio ipsa oriatur ex re, non autem ex voluntate & consensu, vt dictum est, non videtur attendẽdum nisi q est in veritate, non autem quod sit in opinione, aut crudelitate contrectantis, aliàs enim esset apertav a fraudibus, semper enim posset furans dicere se credidisse dominum voluisse, præsertim cum verba diffinitionis videantur ve rificari. Cuius contrariũ dicitur, quia imò verba diffinitionis non conueniũt propter illud verbum, fraudulosa necesse est autem quod ex probabilibus causis credat, vt declarat gl in ver. permissurum.

c ¶ *Inuito domino*. Et quandoque volente, vt inf. eo. §. vnde illud. Accur.

e ¶ *Perduxisset*. Idem est & si alii commodauit. species enim furti est de alieno largiri. vt ff. eo. l. si p gnore, §. 1.

f ¶ *Placuit intelligant*. Et est ratio, quia voluntas distinguit maleficia, vt ff eo. l. qui iniuriæ in fi. 1. resp. & facit C. ad l. Cornel. de sica. l. 1. & ff. si cert. petat. l quod te patet in c. cum voluntate ext. de sent. excom.

Furtum facit, qui de alieno largitur.

Maleficia voluntate distinguntur.

* ¶ Quod ait, intelligant, ita accipiendum est. vt idem sit & si id intelligere deberent, secundum Aul. Gell. lib. 11. c. vlt. ad fi.]

g ¶ *Permissurum*. Quid si hoc credidit, scilicet dñm permissurum, sed stultè credebat? Respon. furti non tenetur, cum non fiat furtum absque affectu, vt hic subijcit, & sup. de vsuc. §. item si is, & facit ff. de fur. l. inter omnes, §. rectè, sed actione ex eo contractu, vt commodati, vel simili bene tenetur, vt ff. eo. l. qui re sibi commodata, sed secus si stultè opinore permissurum rem tuam accipere, vt ff. de fur. l. qui vas. §. vetare.

SYL.

¶ De-

extra crimen videri, optima ſane diſtinctione, quia furtũ ſine affectu furandi nõ committitur. [a]

¶ *Contrectans rem domini voluntate, licet credat dominum inuitum, furti non tenetur, niſi in vno caſu ſcilicet in corrumpente ſeruum alienum. Angelus.*

¶ Sed & ſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatã ſibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtũ non fieri. [b]

¶ Vnde illud quęſitũ eſt, cum Titius ſeruũ Mæuij ſolicitauerit, vt, quaſdam res dño [c] ſurriperet, & ad eũ [d] perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertulerit, [e] Mæuius autem, dum vult Titium in ipſo delicto deprehẽdere, permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre, vtrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro. Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtũ eſt, & antiquorum prudẽtium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdã neque furti, neque ſerui corrupti actionẽ præſtãtibus, quibuſdam furti tantummodo, nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes per noſtram deciſionẽ [f] ſancimus, † non ſolũ furti actionem, [g] ſed & ſerui corrupti cõtra eum dari Licet [h] enim is ſeruus deterior à ſolicitatore minimè factus † ſit, & ideò non concurrant regulæ, [i] q̃ ſerui corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciẽ [k] probitatis ſerui introductũ eſt, vt ſit ei pęnalis actio impoſita, tanquam ſi re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus, ne ex huiuſmodi impunitate, [l] & in alium ſeruum, qui facilè poſſet corrumpi, tale facinus à quibuſdam [m] perpetretur.

¶ Declarat hoc verum, quando ab initio habuit domini voluntatẽ, aliàs eſt præſumptio iuris contra furem, & niſi doceat qualiter iure credidit, tenetur furti. & ita alias conſului, & obtinui.]

SYL.

* ¶ An & qñ ſtetur aſſertioni alicuius in dependẽtibus ab eius animo vide Angel. in § ſed iſtæ, inſ. de actio.

a ¶ *Non committitur.* Niſi in duobus caſibus, vt dixi ſupra §. 1. † ¶ Sed & ſi credat.

† ingl. in SYL. ver. fraudulosa.

¶ *CASVS.* ponitur in tex. & ratio ſuæ deciſionis ponitur ibi, tamen conſiliũ corruptoris. vbi reſpondetur rõni dubitandi, aſſignat & aliam rationem ibi, ne ex huiuſmodi impunitate. Not. ſummarium, Itẽ, quòd conſilium tendens ad perniciem alterius punitur. Item not. quòd hic punitur effectus: quamuis non ſequatur effectus.]

b ¶ *Fieri.* vt furti actio naſcatur furtum tamen fit, ſecundum quoſdam. Sed certe imò, nec furtum fit, vt ff. eo. l. inter omnes, §. pen.

c ¶ *Domino.* ſcilicet Męuio Accu.

d ¶ *Et ad eum.* ſ. Titium.

e ¶ *Pertulerit.* id eſt omnino hoc renunciauerit, vt C. de furtis, lege ſi quis ſeruo alieno

f ¶ *Deciſionem.* vt C. de fur. & ſer. corrup. l. ſi quis ſeruo alieno.

g ¶ *Furti actionem.* Speciale eſt, quod hic dicitur, aliàs non fit furtum volenti, vt ſupra proxim. §. & ff. de donation. inter virum, & vxor. l. de eo in fi. quæ eſt cõ ra. Sed videtur quod nec hoc caſu debeat eſſe ſpeciale, vt C. de ſer. fug. l. quicunque, §. fin. Sed ibi incępit malitia a domino, hic autẽ ab ipſo corrumpente.

Furtum non fit volenti.

h ¶ *Licet.* ideſt quamuis.

i ¶ *Regulæ.* Quas regulas habemus, ff. de ſeru. corru. l. 1. in princip. & per totum titul.

K ¶ *Perniciem.* ideſt, deſtructionem.

l ¶ *Impunitate.* ſic inſ. titul. 1. §. quia tame, ibi, ſed nedũ talia. Accurſi. Flor.

Pœna vnius eſt metus multorũ

Affectus punitur, & ſi non ſequatur effectus.

m ¶ *Quibuſdam.* Item & vt, vnius pęna ſit metus multorũ, vt C. ad legem Iuliam repetundarũ. l. 1. Et nota in hoc §. puniri affectum, & ſi non ſequatur effectus, ſic C. de epiſcopis, & cler. l. ſi quis non dicam, & C. de ijs, qui ad eccleſ. confu. l. pręſenti. Argumen. contr. ff. de pęnis, l. cogitationis. Sed certe hęc cogitatio iam deuenerat ad aliquem actum, vnde non erat nuda. Accur. Flor.

† Quid autẽ in ſolicit. vxo. viro, vel monacho corruptis an hẽat locũ pœna iſtius §. dic vt ꝑ Ang. hic.

† alias eſt.

* ¶ Adde, quod quibus caſibus punitur affectus ſine effectu, nõ eadem pęna punitur ſed leniore, vt latè Thom. Grammatic. in deciſione ſecunda & 74.

ADDITIO. Tu dic, circa iſtam materiam, quod aut quis non cogitat delinquere,

 re,

re, nec agit, nec perficit, & regulariter nõ tenetur. Fallit in casu. l. quisquis C ad legẽ Iuliam maiestatis, & l. secunda, Co. de liber. & eorum liber. Aut cogitat tantum, & iure poli punitur, non fori. Aut cogitat, & agit, sed non perficit, & tunc ciuilis actio non datur nisi delictum de facili transeat in exemplum, vt hic. In criminali autem distingue, quia pro delicto accessorio (puta quia fregi, ostium, vel fenestras) punitur, non pro principali, nisi processerit ad actum proximum ipsi delicto, quod ex facti impedimento non perfecerit. Aut egit, & perfecit. sed non cogitauit, & tunc siue culpa id euenerit, siue casu, semper tenetur dummodo culpa præcesserit casum, mitius tamen punitur quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat, & perficit, clarum est ipsum fore puniendum, nec est locutus pænitentiæ. l. qui ea mente, ff. eodem. fallit in l. 2. ff de crim. stel. Aret.

¶ *In filijs in potestate potest etiam furtum committi. Aret.*

¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, [a] veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, surreptus fuerit.

¶ *Debitor, qui surripit rem pignoratam creditori, furti tenetur. Aret.*

¶ Aliquando autem etiam suę rei furtum quis cõmittit, veluti si debitor rẽ, quã creditori pignoris causa dedit, subtraxerit. [b]

¶ *Non solum principalis furtum committit, sed etiã opem præstans furti tenetur. Et qui per lasciuiam, nõ vt furtum fiat, furto præstat opem, nõ obligatur furti. Aret.*

STL. ¶ Interdum etiam, &c. ¶ *CASVS*. Ratio dubitandi erat, quia liber homo, quamuis sit in potestate patris, non tamen est in dominio patris, ideoque non potest dici contrectatio rei alienæ, quia non est res aliena, item nec inuito domino, cum non sit dominus, & ideò vbi non verificantur verba diffinitionis, ibi nec diffinitum, l. 1. ff. de dolo, sed contrarium dicitur, quod quamuis non habeat dominium verum, tamen ad ipsum recuperandum proditæ sunt actiones, ac si esset in dominio ipsius. l. prima, §. primo, ff. de rei vendi. Ideò nimirum si datur futuri etiam.

Corpus liberum est inæstimabile.

a ¶ *Furtum fit*. Non ratione dominij, sed maleficij. Et ideò ex hoc maleficio non ciuiliter, sed criminaliter agitur. Nam cum sit liberum corpus, non recipit æstimationem, vt infra de obligatio, quæ ex quasi delicto, §. 1. vers. ob hominem, criminaliter autem extra ordinem augetur, vt ff. eo. l fin. & de priua. deli. l. fin.

STL.

Conditio furtiua ad possessionẽ vel proprietatem cõpetit.

¶ Hæc glo. reprobatur, quia loquitur contra hunc tex. qui dicit, furtum fit. vnde dic, vt in figuratione casus.

¶ Mater verò non agit, sed & pater non agit condictione furtiua, cum ipsa ad possessionem, vel proprietatem competat, quorum neutrum in filio habet locum, vt ff. eodem, l. eum qui, §. si filius, & l. mater, in princ. & § liberarum, & ff. de acquirend. possessio. l. cum hæredes. §. fina. & ff. de rei vend. l. 1. §. per hanc.

ADDITIO. Istam glos. reprobant Doctor. quia immo similiter agitur, & duplicantur operæ vel damna, quæ pater sustinuit qui licet non propriè, largo tamen modo habet in filium dominium, & possessionẽ, quod patet, quia habet rei vendi. de iure Romano, vt l prima, §. 1. ff. de rei vend.

¶ Aliquando autem.

STL. ¶ *CASVS* Ratio dubitandi erat verbum, alienæ, positum in diffinitione.

¶ Item potest colligi ex tex. in l. si socius, ff. de fur. contrarium dicitur, & est ratio, quia cum creditor excepto vsu pignus possideat, l. serui nomine, & ibi Bar. ff de vsucap ergo debitor subtrahendo furtum committit, tum respectu possessionis, vt supra eodem, §. 1. tum respectu iuris, & cautionis, quam habet creditor in incumbendo pignori, quia sua interest, l. itaque, §. 1. ff eo. & hæc actio datur ei, cuius interest, l. manifestissimi, in princ. cum ibi no. C. eo.

Fur, furtiua res, & condõ furti quãdoque separãtur.

b ¶ *Subtraxerit*. Sed hæc res non efficitur furtiua, vt ff. de vsucap. l sequitur §. si rem & ff. pro empt. l. si rem. Vnde dic, quod quãdoque est res furtiua, & fit furtum, & nascitur actio furti, vt ferè in toto hoc tit. & ff. eod & Cod. eodem. Interdum nullum eorum est, vt si re mea vtar. Interdum furtum fit, & res furtiua, sed actio furti non nascitur, vt infra eodem, §. ij qui. Interdum furtum fit, & actio nascitur, † licet non sit res furtiua, vt hic dicitur.

† facit §. furti autem, inf. eo.

¶ Similiter est glos. in l. sequitur, §. si rem, ff. de vsucap.

* Idem erit, & si vna aliqua res ex pluribus pignori datis surripiatur, licet in ijs, quæ relicta sunt, saluum sit creditum, quia non pignus, sed delictum perpetratum attenditur. lege eum, §. Papinianus, ff. eodem. fortius, furtum fit, etiam si loco pignoris subtracti aliud supponatur. l. cum æs. eodem titu.

¶ Interdum furti. ¶ *CASVS* figuratio clara est, & ratio etiam decidendi, cum tota pendeat ex animo, voluntate, & effectu furandi. Cætera dic, vt per Ang. hic.

a ¶ In-

¶ Interdum † quoque furti tenetur[a] qui ipse furtum non fecit, qualis est is, cui[b] ope, & consilio furtũ factum est. In quo numero est qui tibi nũmos excussit, vt ali[9] eos raperet, an tibi obstiterit, vt alius[b] rẽ tuam exciperet, aut oues tuas, aut boues fugauerit, vt ali[9] eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armẽtũ. Sed si quid eorũ per lasciuiã,[c] & nõ data opera, vt furtũ admitteretur factũ est, in factũ[d] actio dari debet. At vbi[e] ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope † & cõsilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit,[f] aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, vt alius furtum faceret, quive ferramẽta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerẽtur, commodauerit, sciens cuius rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtũ faciẽdum adhibuit, sed tantum consiliũ dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.[g]

a ¶ *Interdum. Furti tenetur*. Non manifesti, licet etiam deprehendatur, vt ff. eodem. l. is qui.

b ¶ *Alius*. Facit ad hoc, ff. ad legẽ Aquil. l. si seruus seruũ §. si quis de manu mihi, & ff. eo. l. furti, §. pen. & l. qui seruo.

c ¶ *Per lasciuiam*. i. stultitiam.

* ¶ Lasciuia quid sit, declarat elegãter Budæ. in annot. ad Pande. l. ex cõducto, § sed & si labes. de loc. & condu.]

d ¶ *In factum*. i. vtilis legis Aquiliæ, si corpora læsa sint alioquin subsidiaria, vt infra ad legẽ Aqu. § fi. & §. pen.

e ¶ *At vbi*. Aduersatur prox. dicto, vbi dixit dari in factũ.

f ¶ *Supponit*. No. hic dari cõsilium solo facto, aliàs dicitur consilium hominis intẽtio, vel propositum, vt ff. eo. l. si quid fur. §. 1. Itẽ dicitur cõsilium, quod alij datur bonum, vel malum, vt ff eo. l. in furti, §. pen in fin. Item consilium dicitur, quod capitur à multis, vt C. de leg. & consti. l. humanum.

* ¶ An & quando quis teneatur ex consilio, & quis dicatur consilium præstare, tradit latè Decius in l. consilij. ff. de reg. iur.

¶ Consilium accipitur duobus modis, hoc §. vno, pro animo, & dolosa adiuuantis intentione, vt ibi ope & consilio, &c. iuncto ver. sciens cuius rei &c. altero modo accipitur pro suasione, & ita accipit in ver. certè.]

g ¶ *Non tenetur furti*. Cum aliàs esset facturus furtum etiam sine cõsilio huius, alias id est si non erat alias facturus, tenetur vterque. ff. de furt. l. qui seruo & de verb. signif. l. sæpe. (1) Aliud videtur in actione serui corrupti, vbi tenetur etiã si aliàs esset factur[9], nec enim oportet laudando augeri malitiã. vt infr. ad l. Aquil. § cæterum, & inf. de actio. §. in quadruplum, & ff. de seruo. corrup l. 1. §. persuadere. Sed quæ est ratio? Respond. quia hic agitur de delicto secuto post psuasionem, non autem ex ipsa persuasione, & ideò distinguitur an erat aliàs facturus, vel non, sed in alijs casibus ex ipsa persuasione agitur, quicquid postea sequatur, vt sup. eo. §. vnde illud. dummodo non ex interuallo nimio sequatur, † vt ff. de ser. corr. l. in hoc & l. Neratius. Item est contra. infr. de iniur. §. non solum. Sed ibi non erat aliàs facturus, & fecit.

* ¶ Circa istã gloss. videndus, est Alexand. in leg. non solum. §. Proculus, ff. de iniur. & facit ad q. vtrum si mandatum sit alicui, vt cõmittat homicidium, deinde ex interuallo homicidium fiat, cẽseatur factum vigore dicti mandati, de qua tractat Innocen. in c. ad audientiam de homicid. & tangit Decius in l. pacta, numero decimo, de pac. quomodo autem cognosci possit, quòd aliàs facturus nõ fuisset, docet Ang. in l. 1. ff. de eo, per quem fac. erit & Alex. vbi supra.]

* ¶ Adde, quod qui consuluerit ad furtum faciendum, furti tenetur, nisi ipse ostendat, etiam sine ipsius suasione furẽ idem fuisse facturum, nam tunc leuiore pęna arbitrio iudicis communi sententia afficietur, Ang. l. in furti, §. ope. ff eo. tit. c. sicut dignũ. §. qui verò. ext. de homi.]

ADDITIO. (1) Dic vt per Bar. in l. non solum, §. si ex mandato, ff. de iniur. aduertas tamen quod isto casu concedendum est, qđ tenetur de dolo, vt l. quod si cum scires, ff de dolo. Ang.

¶ Ij qui. ¶ *CASVS*. figuratio literalis sit, dubitandi enim ratio erat, quia cõtrectabatur res aliena inuito domino, ideò furtum, vt hic dr, & vbi furti videbatur esse debere actio furti, sicuti vbi est obligatio, est actio. Contrarium dicitur & ratio est non infamia oriens ex actione furti, vt aliqui dicũt, sed quia non interest patris, vel domini habere actionem, vt §. seq. quia effectualiter

Ii 3 age-

† aliàs non est quoque.

† De materia huius §. vide in c. qui cum fure. iũcta glos. ext. de fur.

STL.

Consiliũ sumitur multipliciter.

SYL.

† Hoc dictum glo. approbat Dec. in l. pacta nouissima, n. x. Cod. de pac.

† Cõcor. cum hoc §. cap si culpa. iuncta gl. super ver. tuLis[?]. ext. de iniur. & da. da.

¶ *Filius & seruus furripiēdo patri, vel domino furtū committunt, & res efficitur furtiua, licet actio furti nō nascatur, qui tamē opē, vel consiliū dederit, tenetur furti. Ar.*

¶ Ij, qui in parentū, vel dominorū potestate sūt, si rē eis surripiunt, furtū quidem faciūt, & res in furtiuā causā cadit, (nec ob id[a] ab vllo vsucapi potest, antequā i domini potestatē reuertat,) sed furti actio nō nascitur, [b] qa nec ex alia vlla causa pōt inter eos actio nasci. Si verò ope & cōsilio alterius furtū factū fuerit, quia vtiq furtū committitur, cōueniēter ille furti tenetur, quia verū est ope & consilio eius furtum factum esse.

¶ *Actio furti competit illi, cuius interest furtum factum non esse. Ang.*

¶ Furti autē actio ei cōpetit, cuius interest[c] rem saluā esse, licet dominus nō sit. Itaq. nec dño aliter cōpetit, q̄ si eius interfit rem nō perire. Vnde cōstat creditorē d pignore † surrepto furti actione agere posse, etiā si idoneū dbitorē habeat, qa expedit ei pignori † potius incūbere, quā in personā agere, adeo quidem, vt q̄uis ipse debitor eā rē surripuerit, nihilo min⁹ creditori competat [d] actio furti. [e]

¶ *Ille, qui tenetur ex locato in aliqua re, si surripiatur, habet furti actionē. Idē ī bonæ fidei ēptore. h. d. Ar.*

¶ † Itē si fullo[f] poliēda curādave, aut sarcinator sarciēda vestimēta mercede certa cōstituta[g] accepit, eaq. furto amiserit, ipse furti habet actionē, non dominus, quia dñi nihil interest eā rem non perire, cū iudicio locati à fullone, aut sarcinatore rē suā persequi possit. ¶ Sed & bonæ[h] fidei emptori surrepta re, q̄ emerit, † q̄uis dñs non sit, omnino cōpetir actio furti, quē admodū & creditori. ¶ Fulloni verò & sarcinatori nō aliter furti actionē cōpetere placuir, quā si soluendo fuerit, hoc est si dño rei ęstimationē soluere possint.[i] Nā si soluēdo nō sint, tunc quia ab eis suū dñs cōseq nō possit, ipsi dño furti cōpetir actio, qa hoc casu ipsius interest, rē saluā esse. Idem est,[k] &

ageret contra se., Hinc est, q̄ si filius habet peculium, vt dr̄ in gl. filius tenetur, quia potest interest sehabere actionem. No collige vt per Angelus.

a ¶ *Nec ob id*. Quod verū est .s. rē furtiuam non posse vsucapi, nisi fuerit lis ęstimata vel dominus vendiderit furti, † vt ff. eo.l. quamuis. Accurs.

b ¶ *Non nascitur.* Nisi sit filius habēs castrēse peculiū vel quasi castrēse, vbi filius tenetur patri, & p ter filio. Idem de vxore, qd hic de fillo dr̄, vt ff. eo.l. si quis vxori, in princ. & §.1.

SYL. ¶ Hoc declara nisi furtum sit graue, quia filij possunt puniri de furto, quòd dicitur secundū qualitatē personarum arbitrio iudicis. l. respiciendū. §. furta, ff. de pæn. & ibi doct.

c ¶ *Furti autē. Cuius interest.* etiam modice. vt infr. tit. 1. §. si & ff. vi bon. rap. l. 2 § & generaliter. Item oportet, quòd intersit ex iusta causa & probabili. † nam si est malæ fidei possessor, vel huius rei furti non aget, vt ff. eo.l. itaque. circa prin. & l. eū q. emit. §. is āt. † sed si bonum

† Idem si vedeat i dominii potestatem, de quo dic vt per An. in §. aliquando supra eo.

Furti agit cuius interest.

† l. is cu sus. ff. eo.

✝ Aliud si res debitoris subtracta non esset obligata creditoris, l. ierdū, ff eod.

† Adde l. q. re §. s. eo. tit. de fur. furti q̄ do que agit.

initiū habuerit, vt quia sibi cōmodaui, vel locaui. habet actionē furti, & hic est ca us, in quo fur furti agere potest, vt ff. eod. leg. qui vas, §. si ego tibi.

d ¶ *Competat.* cōtra debitorem qui surripuit.

e ¶ *Actio furti.* Res tamen non fit furtiua vt dixi sup. eo. §. aliquando.

f ¶ *Item si fullo.* Fullo & sarcinator q̄ sint, dic vt sup. māda.[c] .fin.

g ¶ *Constituta.* ADDITIO. Supple in pecunia numerata, aliàs autem nō esset locatio, vt leg. 2. §. si quis seruum. ff. depos.

h ¶ *Sed & bonæ.* facit. ff. eo. l. itaque.

*¶ Secus si malæ fidei, quia nemo de improbitate sua actionem consequitur, vt dicitur in dicta l itaque.

i ¶ *Possint.* Imò videtur, quòd sp domi nus debeat sure conuenire. vt ff. locat. & conduc. l. cū in plures, §. vestimenta. Sed ibi de actione in rē vel condōne furtiua dicit. hic autem de actione furti.

K ¶ *Idem est.* vt fur-

† Cōcor. leg. plus cautio-- nis de reg. iur.

† Ex l. itaque fullo, & l. 1 fullo. ff. eo.

✱ † Et ēptā acceperit alio. qui competeret actio vē ditori nō emptori, l. eū qui. eod. tit.

furti actio cōpetat domino & facit ad hūc §. ff. de cond. sine cau. l. fin. Fullo
* ¶ Si quidem soluendo esse nemo intelligitur nisi qui solidū potest soluere. l. soluendo. d verb. signif. & rectè quidē de hoc constitutū videtur, ne compellatur dominus ex vno iudicio duo facere, vt videlicet contra fullonē ex locato agat, & quāto minus cōsequetur, aduersus furem condicat. id enim ei dānosum esset.]
¶ Quæ de fullone.
SYL. ¶ CASVS. literaliter potiꝰē figurādus, tñ pro ratione dubitandi potest adduci, ꝙ habetur in p̄cedentibus, ꝙ creditori & vsufructuario data actio furti, vnde & cōmodatario eadem ratione videbatur dāda. cuius contrarium dr̄ ea ratione, q̄a cōmodatarius nullū habet iꝰ in re, illi verò habent. & si replicetur, fullo nullum habet ius in re, & tamē ei competit, respōdetur, qđ ideò hic cōtrarium dicit, quia cōmodati contractus fit tantum gratia cōmodatarij, fullonis autem contractus fit gratia vtriusq; ideò sīpliciter subuenitur ita

si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

¶ *Si res commodata fuerit commodatario surrepta, dominus habet electionem, vtrū velit agere cōtra furem actione furti, an contra commodatarium commodati, & vno electo scienter alius liberatur, secus si fuerit ignorans, vel dubitans. Aretinus.*

¶ Quę de fullone, & sarcinatore diximus, eadē & ad eū, cui cōmodata res ē, trāsferēda veteres existimabant. Nā vt ille fullo mercedē accipiēdo custodiā pręstat, ita is quoq. qui cōmodatū vtēdi causa accepit, similiter necesse habet custodiā p̄stare. Sed nostra prouidētia ēt hoc in nostris dcisionib.[a] emēdauit, vt in volūtate dñi sit, siue cōmodati actionē aduersus eū, qui rē cōmodatā accepit, mouere desideret, siue furti aduersꝰ eū, qui rē surripuit, & alterutra earū electa, dominū nō posse ex pęnitētia ad alterā[b] venire actionem, sed si quidē furē elegerit illū, qui rē vtēdā accepit, penitus liberari, sin autē cōmodator veniat aduersus eū, qui rē vtendam accepit, ipsi[c] quidem nullo modo cōpetere posse aduersus furē furti actionem, eū autem, qui pro re cōmodata cōuenit, posse aduersus furē furti habere actionē,[d] ita tamen, si dñs sciens rem esse surreptā, aduersꝰ eū, cui res cōmodata fuerit, p̄uenit,[e] sin autē nesciens, & dubitās rē esse surreptā, apud eū cōmodati actionē instituerit, postea autē re cōperta voluerit remittere q̄dē commodati actionē, ad furti autē actionem peruenire, tūc quidē licētia ei conceditur & aduersꝰ furē venire, obstaculo nullo ei opponēdo, quoniā incertꝰ cōstitutꝰ mouit aduersus eū, qui rem vtēdā accepit cōmodati actionē, nisi dño ab eo[f] satisfactū fuerit, tūc etenī omninò furē à dño q̄dē furti actione liberari, suppositū[g] autem esse ei,[h] qui pro re sibi cōmodata dño satisfecit, cū manifestissimum[i] sit, etiā si ab initio dñs actionem cōmodati instituerit, ignarꝰ rē eē surreptā, postea autem hoc ei cognito

respondetur Bar. in l. fin. C. de furtis. §. j. Nota collige, vt hic p Ang. specialiter no. ꝙ eligens vnū ius non videtur renunciarē alteri quòd ignorat, vel d quo dubitat quod non est alibi.
a ¶ *Quæ de fullone. Decisionibus*, vt C. d fur. & ser. corrup. l. fi. §. tales itaq.
b ¶ *Ad altera*. vnde actio furti hoc casu nō ē ambulatoria.
c ¶ *Ipsi*, scilicet commodatori.
d ¶ *Habere actionem*. Et pęnam exactam domino restituere nō cogitur, q̄a vbi periculū, ibi cōmodum, vt C. de fur. l. fin. §. sed cum.
e ¶ *Peruenit*. Agendo cōtra eum actione commodati.
f ¶ *Abeo*. s. cōmodatario.
g ¶ *Suppositū*. scilicet furem.
h ¶ *Ei*, scilicet commodatario.
i ¶ *Cum manifestissimum*. Bene dico, ꝙ eligendo vnā repellitur ab altera, si sciens a principio fuit.
* ¶ Facit optimè l. ꝙ in hærede in pr. de tribu. & l. sed si ex parte, §. vl. ff. quòd cum eo.]
¶ Sed

Onus sentiēs hēat lucrum.

aduersus furem trāsierit, omninò liberari eum, qui rē cōmodatam acceperit, quemcumque causæ exitū dominus aduersus furem habuerit, eadē definitione obtinēte, siue ī parte, siue in solidū soluendo sit is, qui rē commodatam acceperit.

¶*Depositarius, qui tenetur de dolo, non habet furti actionē, sed dominus. h. d. Aret.*

¶ Sed is, apud quem res deposita est, custodiam nō præstat, sed tātum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo[a] malo fecerit. Qua de causa si res ei surrepta fuerit, qa restituendę eius rei nomine depositi nō tenetur, nec ob id eius interest rem saluā esse furti agere† nō potest, sed furti actio domino competit.

¶*Impubes nō tenetur furti, nisi fuerit doli capax. Aret.*

¶In summa[b] sciendū est, quæsitum esse, an impubes rem alienā amouendo furtū faciat. Et placuit, quia furtū ex affectu furandi cōsistit ita demū obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati[c] sit, & ob id intelligat se delinquere.†

¶*Actio furti est merè pęnalis, sed condictio furtiua, & rei vendicatio cōpetūt pro re, & rei vēdicatio datur contra possessorē, & condictio furtiua contra furem, & eius hæredem. h. d. Aret.*

¶ Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantum ad pęnę persecutionē pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vendicando,[d] aut condicendo[e] potest auferre. Sed rei vendicatio quidem aduersus possessorem est, siue fur ipse possidet, siue alius quilibet, condictio autem aduersus furem ipsum † hæredemve eius, licet non possideat, competit.

¶*De vi bonorum raptorum.*

¶ *Rapiens per vim rē alterius tenetur furti, & etiam actione vi bonorum raptorum; quę datur in quadruplum infra annū, postea verò in simplum, & in quadruplo inest simplum. h.d. Aret.*

SYL. ¶Sed is. ¶*CASVS*. non figuratur quia traditur illatio ex §. furti autem. cuius ratio est, quia si dolo caret, eius nō interest, quia tātum de dolo tenetur, si dolum commisit, non debet ex suo dolo cōsequi actionem, vt dicitur in l. eum qui, §. is autem, ff. eo.]

a ¶ *Dolo*. sup. quibus mod. re contra. obli. §. præterea, & C. depo. l. 1. & l. * pe. & l. final. idē, quod hic habemus, ff. eo. l. eum qui. §. is autem.

SYL. ¶ In summa. ¶ *CASVS*. figuratio non est necessaria, quia habetur ratio in text. affectus enim est qui furtum facit, vt hic dicitur, & visum est sup. in §. furtum autem, & patet ex diffinitione ibi, fraudulosa. vbi ergo non est dolus, aut fraus, non est furtū.

b ¶ *In summa*, idest, vt breuiter hunc ti. expediamus.

c ¶ *Proximus pubertati*. à 10. anno. & dimi. stio. sup. vt sup. diximus de inutil. stip. §. furiosus. & facit ad hūc §. ff. eo. l. impuberem, & ff. ad Syll. l. excipiuntur, & ff. de reg. iur. l. pupillum.

*¶ Hæc interpretatio crebriore calculo recepta videt' vt scribit Aret. in §. pupillus in vers. proxi. sup. de inur. st' pul. de quo vide Dec. in d.l. pupillum.

¶ Item actio. ¶ *CASVS*. figuratio in declaratione terminorum non requiritur. Nota summar.]

d ¶ *Vendicando*, idest dominium petēdo, si extet.

e ¶ *Condicendo*, idest in personam agendo condictione furtiua, si consumpta sit, & facit ad hunc §. ff. de cōdict. fur. l. si pro fure. §. furti, & l. in cōdictione, & inf. de actio. §. sic itaque, & C. de fur. l. ancillæ.

** Adde, q̄ re furtiua nō extante datur cōdictio ad illius æstimationem l. in re furtiua. ff de cōd. fur. Et q̄ hæres furis defuncti tenet ex eius furto solum vsq. ad vires hæreditarias, & non vltra, etiā nullo facto inuentario. ita tenent cōmuniter Doctor. vt tradit Neg. in trac. d pig. in 4. mem. 2. par. numer. 124. vbi etiam scribit, quòd bona delinquētis sunt tacitè obligata p male ablatis.

¶ *De vi bonorum raptorum.*

¶ Viso de furto sequitur de rapina, & consequen-

---

† Nisi sua interesset rem non esse furto amissam, vel vti si in re deposita culpa promisisset, vel pretium deposito nis si quasi mercedē accepisset l. 2. §. dicet. ff. vi bon. ra. & i. f. tit. 1. §. fin.

† Et sic et in delictis doli capacitas supplet ætatem, vt hic, & in c. fi. iuncta gl. su pra. ver. prudentia. ext. de despon. imp.

STL. *Condictio furtiua.*

† Aliud est in actione furti, q̄ non datur cōtra hæredē. furis, §. non aut. infra de perpet. & temp. actio.

Continuatio.

QVi† res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: b(quis enim magis alienam rem inuito dño contrectat, quã qui vi rapit? c ideoq. rectè dictũ est, eum improbum furẽ esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur, Vi bonorũ raptorum: & est intra annum d quadrupli, e post annum simpli: quæ actio vtilis f est, etiam si quis vnam rem, licet minimam, † rapuerit. Quadruplum autem non totum pęna est, † & extra

sequenter, vt potes videre, sup. tit. 1. in princ.
* ¶ Verbum rapere, quam latè pateat, vide l. Marcellus. vbi Alc. de verb. sign.

QVi res. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ꝙ raptor & fur inęqualiter puniuntur. Secundò, quando quis rapit rem suam vel alienam putãs esse suam. Tertiò, quid sit subiectum in hac actione, videlicet, quid debet deducere actor. Secunda ibi, Quia tamen. Tertia ibi, Sanè in hac.

¶ Qui res. Casus nõ figurat in declaratione terminorũ nisi literaliter, præsertim stante rõne posita in tex ibi, Quis. n. magis, & ibi, Ridiculũ. n. est, sed loco casus aduerte ad ver. quadruplũ, quia ibi est non modica difficultas ꝑp illã aduersatiuã, sed extra pęnam, licet in multis sit dictio &, loco dictionis sed, quę vr̃ cõtrariũ importare eius qđ dr̃ in tex. nisi exponatur pro &, dictio autẽ, sicut nõ fieri exẽpli ficatiuè, sed demonstratiuè, vt dicamus, quadruplum non est totum pęna, vt est in furto, sed &c. & ita intelligendo erit minor difficultas in tex. vide tamen tex. in l. 1. §. dixerit. de publica, qui videtur æquiparare, licet gl. ibi intelligat secundum tex. nostrum.

a ¶ *Alienas*. Largè accipe, vt etiam si sint communes idem sit quo ad socij partem, vt ff. de fur. l. si socius. Accur.

b ¶ *Furti*, s. non manifesti, etiam si deprehendatur, secundum P. quod falsum est: † imo si deprehendatur, manifestus est & in quadruplum põt cõueniri, vt ff. de fur. l. si vẽdidero, i. cum raptor, (i) aliàs si non deprehendatur, non manifesti tenetur: qua actione si fuerit actum tollitur vi bo. rap. nisi in id quod excedit, vt ff eo l. 1. Item in casu nec manifesti, nec non manifesti tenetur vt si qs ex domo, in qua nemo erat rapuerit, licet tãtum hac actione vi bo. rap. teneatur secundum P. vt ff. de furt. l. si quis de domo, aliàs ex domo. Sed hoc est falsum, quia ibi erat † actum furti non manifesti, † & ideò amplius cessat actio furti, & ideò datur hęc actio vi bon. rapt. quia excedit & in id quod excedit, vt d. l. ff eo. l. 1. & ff de actio. & obliga. l. qui seruum. §. si.

ADDITIO. (i) Sed hoc est falsum, secundũ Bar. in d. l. si vẽdidero qa opus ẽ vt acclametur l. 2. & l. si qs i seruitute, ff. de fur. Ang.

c ¶ *Qui vi rapit*. q. d. nullus, vt hic, & ff. quod me. cau. l. si cum exceptione. §. qui vim.

d ¶ *Annum*, s. vtilem, vt C. eod. l. fin. & l. res, & C. de noxa. l. pen.

¶ Prætoris edictum de vi bon. rapt. eiusque interpretatio habetur in l. 2. ff. eo.
** Annus vtilis qui dicatur, docet glo. in §. rursus. ver. annum, inf de actio.

e ¶ *Quadrupli*. Nisi in casu quo agitur ad duplum tantum, vt C. de paga. l. christianis, quæ est huic contra. Sed illud est spãle.

f ¶ *Vtilis*. i. efficax & directa. Vel dic, ꝙ directa compelit, quando plures res raptæ sunt: sed vtilis quando vnum tantum bonum raptũ est, i. vna res rapta est. Et facit ad hoc, quod pluralis oratio s. raptorum trahatur ad singularem. ff. de cond. & dem. l. falsa. §. vlt. & ff. de neg. gest. l. 3. §. negotia ff de pet. hær. l. regulariter, & l. licet.

¶ Queri solet communiter super hoc, quod dicitur in fi. § ꝙ ridiculũ esset, ꝙ ille, qui rapit, esset melioris conditionis, quam ille, qui rem clam surripit. Contrarium videmus: maior enim pęna infligitur furibus, quam raptoribus cum in pęna furti manifesti totum quadru. sit pęna. in pęna autẽ raptoris solum triplum est pęna. Ad hoc autẽ diuersi modè rñdetur. Quidam. n. concedũt, quod maior pęna furibus quam raptoribus per l. infligitur, & non sine causa: videlicet qa sępius fit furtum, quam rapina. vnde ne huiusmodi maleficio impunito facilius talia facinora perpetrentur, vt vnius pęna sit metus multorũ, vt C ad l. Iul. repe. l. 1. talis pęna ꝓ furto maior quam pro rapina introducta est. Alij aliter dicentes rñdent, quòd qui in vno grauat, in alio dẽt releuari, vnde pęna raptoris plus continet. Nam si criminaliter agitur cõtra eũ, suspẽdi dẽt. Vocat. n. l. raptores famosos latrones, ff. de pęn. l. capitalium, §. famosi. In furto aũt non dẽt aliqui; mortem pati, vt in authen. sed nouo iure. Co. de ser. fug. propterea si cõueniatur ciuiliter raptor, æquũ est vt ei minor pęna infligatur q̃ furi. Dñs Guido lr̃æ adhærẽs dicit, ꝙ qui in vno grauatur, in alio dẽt releuari, vt ff. đ iureiur. l. eum qui. Raptor. n. in hoc releuatur, quia si cũ rapina deprehẽdatur, tenetur solũ modo ad triplũ, sed grauat in hoc, quia non habet remediũ aliquod, si non deprehendatur cũ furto, quia semper tenetur ad triplũ: sed fur in hoc releuatur, ꝙ si nõ deprehendatur cum furto, antequã deueniat ad locũ destinatũ, non tenet nisi in duplum, & iõ in alio grauat. s. ꝙ si deprehẽdatur cũ furto, teneatur ad quadruplũ. Et si dicat qs, qualiter potest raptor non deprehendi? Hãc quęstionẽ
habens

** † Sim. gl. inf. de act. §. ex maleficijs vers. quadrupło.

Raptor qua actione tenetur.
† aliàs qui vi.
† aliàs actio.
† Ecõtrario respondet gl. in §. ex maleficijs in ver. quadruplo. infra eo. & in d. l. si quis đ domo, qđ. s. illic actu fuerat vi bo. rapt. & tõ sublata erat actio furti non manifesti. actio vi bo. rapt. est duplex.

* † Idem scribit Imp. in nouella sua cõs. 63 quæ inscribitur de nouis operibus cõtra, ꝓspectũ mare, in exẽplari Graco, & in versione latina Haloandri.
† aliàs sd. ali. SYL. desunt illa verba & ext. pœnam vel perfectionem.

habens sufficientet solutam in gl. signata in isto eodem, §. super illis verbis, Siue cōprehendatur, siue non. Alij ad hoc aliter respōdent dicentes, ꝙ nunquam est melioris cōditionis raptot quam fut: eo ꝙ semper pōt actio. furti cōueniri, vt ff. de f. it. l. si venditer o. § cum raptor. Sed hic notandum, ꝙ si fur furti manifesti acti. cōueniat in quadruplum condemnatut. Raptor quoq. in quadtuplum per acti. vi bo. rap. condemnatur & similiter per acti. furti manifesti punitut cōuictus: & ita adhuc testat primum, quod plus venit in actio. futti quā in ac. vi bo. rapt.

pęnam[a] rei persecutio est, sicut in actione furti manifesti diximus:[b] sed in quadruplo † inest rei psecutio, vt pęna tripli sit; siue comprehendatur raptor[c] in ipso delicto, siue nō. Ridiculum[d] enim † est, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam[e] amouet.

¶ *Actio vi bonorum raptorum competit pro violentia dolo cōmissa: secus si rem suam bona fide rapuit. tamen raptor, si dominus est, cadit à dominio suo: si verò nō est dominus, tenetur ad tātundem, siue res fuerit mobilis, siue immobilis. Aret.*

¶† Quia tn̄[f] ita competit hęc actio, si dolo†malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus rem suam esse existimās, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi dn̄o liceat etiā per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui[g] debet.

** † *Sic ist actio. § ex maleficijs ver. vi autem.* † *alias esset.*

a ¶ *Extra pœnam*. Repete, non. vt sit sensus, quòd rei persecutio non est extra pęnam, sed in quadruplo, &c.

** Non est opus hac repetitione, quia inest copulæ, quæ dependet continuatiuè à ptiori parte clausulæ, vbi est ipsa negatiua: si quidem hæc vox, & connectit tam sensum quā verba pręcedentia, cum sequentibus quibus adijcitur, vt notissimum est.]

b ¶ *Diximus*, vt sup. tit. 1. in fi.

Raptor & fur distinguūtur.

c ¶ *Comprehendatur raptor*. Sed quō potest raptor non deprehendi, cum dicatur eripere quasi de manu auferre, vt ff ne quis eum qui in ius. leg. 4. §. 1? Respond. distinguē animum auferentis: vt si erat animus ei, palā & quasi per vim auferendi, licet ibi neminem inuenia, tamen est raptor. Sed fur est, qui habet animum, vt faciat clam, licet interdū deprehendatur, ex quasi deprehēsione efficiatur manifestus, vt supr. ti. 1. §. 1. ver. furtū autem vel à furuo.

ADDITIO. Vult dicere glo quod manifestus semper tenetur vi bonorum rapt. sed non manifestus ita demum, si habuit animum, &c. Ang.

d ¶ *Ridiculum*. Bene dixi, siue non. ridiculum enim &c.

Raptor ī minus tenetur quā fur manifestus.

e ¶ *Qui clam*. i. fur nec manifestus. Nam raptor tenetur in quadruplum hic autem. s. fur non manifestus, in duplum tantum, vel triplum cum re: sed qui palam furatur, certum est in plus teneri quam raptorem, cum in quintuplum cum re teneatur. Accurs.

SI L.

* ¶ Argutam differentiæ rationem affert Alcia. in l. Marcellus, ff. de verb. sign. quia ex furto potuit maius damnum inferri domino, quippe qui nisi furē deprehendisset, nesciuisset aduersus quē ius suum persequererur: raptor autem dominum latere non potest: & ideò leuius punitur.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis secūdum Angelum quia raptor se exponit morti: & ideò cum incurrat maius periculum in persona, leuius punitur ī pęna pecuniaria, arg. l. quid ergo, §. pœna grauior, ff. de infra. Vel dic, quod ex rapina inducitur crimen publicum, & in hoc grauatur, quia à quolibet de populo potest accusari, ideò in aiio alleuiatur, argum. l. eum qui in princ. ff. de iureiur. Quare autem in vi bon. rapt. prætor eādem pęnam in manifesto, & non manifesto imposuerit, cum lex duodecim tabularum & ipse prætor in furto diuersas imposuerit. dic esse rationem propter eundem animum rapiendi, qui semper requiritur.

† *aliàs ita tamē competit &c. qua lectio probabilior est.*

† *l. 2. § soli, ff. eo. tit.*

¶ Quia tamen.

SI L.

¶ *CASVS.* figuratio facilis est: ratio enim dubitandi erat, quia cum maleficia ex affectu distinguantur, vbi dolus malus, & animus rapiendi nō adest, cessare debet dispositio l. declarantis & punientis raptorē. qui ergo non vt alterius rē rapiat, sed vt suā recuperet, rem propriam rapit, vi bon. rapt. teneri debere non videbatur. Cuius contrarium dicitur, non ꝙ vi bo. rap. teneatur, sed ꝙ amittat rem, & incidat in pęnas, de quib. in text. ratio assignatur in tex. ibi, sed ne dū talia excogitantur &c. non enim decet. l. pbere materiam scandalis & rapinis, vt ergo remoueatur inconueniens, quod sequi posset, quando violenter propria auctoritate qs rem suam acciperet, statutum est, vt medio iudice rem suam recuperet agendo, aliàs incidat in pęnas prædictas.

† *Et vtraq. positio ē vera, si prima si fuerit in iudicio adducta. Itē secūda, si nō fuerit adducta in iudicio, vt per doct.*

f ¶ *Quia tamen*. istud, quia, videtur superfluum. Vel pone, quia, pro sed. Alij, ita tamē. & tunc est planior.

g. ¶ *Absolui*. i. ab actione vi bon. rap. iudicis sna, vt quidam dicunt, vel ipso iure, secūdū Azo, † arg. ff. de public. & vec. l cōmissa. §. fi.

Cui. s. cõueniens est, nec furti teneri eũ, q eodẽ hoc animo rapuit: Sed ne, dũ [a] talia excogitãtur, inueniatur via, [b] per quã raptores impunè suã exerceãt auaritiã melius Diualib. Cõstitutionib. [c] hac parte ꝓspectũ est, vt nemini liceat vi rapere, vel rẽ mobilẽ, vel se mouentẽ, licet suã eãdẽ rem existimet: sed si qs cõtra statuta principũ fecerit, rei qdẽ suę dñio cadere: [d] sin autẽ aliena res sit, † post restitutionẽ ei, etiam æstimationem eiusdẽ rei præstare. Quod non solum in mobilib. rebus, quæ rapi possũt, cõstitutiones obtinere cẽsuerũt, sed ẽt ĩ inuasionib. quæ circa res soli [e] fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineãt.

¶ *Actio vi bonorum raptorum non solum cõpetit illi, qui dominium habet in re, sed etiã illi, qui habet aliquod ius, & istud ius æstimatur. Aret.*

¶ Sanè ĩ hac actione [f] non vtiq. † spectatur rẽ in bonis [g] actoris esse: nã siue in nobis sit, siue nõ: si tñ ex bonis sit, [h] locũ hęc actio [i] habebit. Quare siue locata, siue cõmodata, siue ẽt pignorata, siue deposita [k] sit res apud Titiũ, sic vt ĩter sit eius ẽt rẽ per vim nõ auferri, (veluti si ĩ deposita re culpam quoq. promisit) siue bona fide possidet, siue vsumfructũ quis habeat in ea, vel quid aliud iuris: vt intersit eius nõ rapi, dicendum est, ei cõpetere hãc actionẽ: non vt dominiũ [l] accipiat, sed illud solũ, qd ex bonis eius, qui rapinã passus est, id est quod ex substãtia eius ablatũ eẽ ꝓponat. Et generaliter dicẽdũ est, ex quib. causis furti actio cõpetit ĩ re clã facta, ex eisdẽ causis oẽs habere hanc actionẽ. [m]

a ¶ *Sed ne dum*, pro tamen secundum quosdam: vel pone propriè.
b ¶ *Inueniatur via*. Sic sup. tit. 1. §. vnũ illud.
c ¶ *Constitutionibus*. vt C. vnde vi. l. si quis in tantam & in alijs sequentibus vsque in finẽ tit., sed hic prosequitur tantũ tenorem illius l. si quis in tantam, super qua materia longũ esset hic dicere, cum plures quæstiones ibi notentur supr. prædicta. l.
* Extat & nouella constitutio 60. in auth. quæ huc pertinet: vulgo inscribitur, vt defuncti, seu funera eorum &c.
d ¶ † *Cadere*, tepete, prospectum est, & ẽt ibi, præstare, nec est necesse ponere, cogitur, vel debet: quæ verba non inuenies in libris emẽdatis. Limita hunc text. vt not. procedat, vbi est pactum de ingrediendo & occupãdo propria auctoritate, glos. in leg. pignoris, vers. præsidialem. Co. de pign. actio. & in l. 3. capit. de pigno. & latius Neguf. i tract. de pignor. in 4. part. princip. num. 9.
e ¶ *Res soli*. propriè: quandoque tamen impropriè, vt C. de act. emp. l. 2. Sed rei mobilis dicitur occupatio, licet ẽt quandoque immobilia dicantur occupari, vt Cod. de rei vendicatio. l. domum.

† *Similis text. in §. recuperãdæ vers. sed ex constit. infra de interdic.*
† *Hac glo. non est Accurs.* *
† *Facit. l. extat. ff. q met. caus.*

f ¶ *Sane in hac actione*. scilicet vi bonorum raptorum.
g ¶ *In bonis*, id est in dñio, vt ff de acquir. rer. dom. l. rem in bon. & l. statuas, & tt. de verb. sig. l. bonorum appellatio. Vel si ẽt bona fide possideatur, idem est.
h ¶ *Ex bonis sit*. vt si aliquod ius habeat, vt statim ꝓ exẽpla probat.
i ¶ *Hac actio*. s. vi bonorum raptorum.
K ¶ *Deposita*. Promissa custodia à depositario, vt sup. ti. 1. §. antepenult. Vel etiam si pretium acceperit depositionis, non tamẽ quasi mercedẽ tenetur, vt ff. eod. l. a. §. dicet aliqs aliogn esset locatio, vt supra mand. §. fin.
ADDITIO.
Dicvt habetur in l. naturalis, §. 1. ff. de præscrip. ver. & facit, l. a. §. si quis ferum, ff depos. Angel.
l ¶ *Dñium*. dñij ęstimationẽ. vt ff. q met. ca. l. si mulier, §. q possef. & ff vti pos. l. pe. §. fi.
m ¶ *Hanc actionem*, facit. ff. vi bon. rapt. l. 2 §. & generaliter.

† *aliàs expectatur.*
Rẽ esse ĩ bonis, & ex bonis differũt

¶ Sane in hac actio. ¶ *CASVS*. Dubitationẽ faciebat principium huius tituli, dũ dr. Qui res alienas rapit, videbatur, n. exigi ĩ penalibus, vt verba l. in potiori significatu intelligerẽtur, itaq; si res rapta, nõ erat mea, ꝓptia & de bonis meis, nõ cõpeteret mihi actio bo not. rapt. Cuius cõtrarium dr, quia hęc actio non datur respectu dñij, sed respectu interesse, vt actio furti. Idcirco omnibus, quorum interest, competit, & datur à le. non ad rem, sed ad ius, quod in re illa rapta cõpetebat, vt dicitur in textu. ¶ *Sane in hac actione*. scilicet vi bonorum raptorum.

*¶ Colli-

De lege Aquilia.

Qui occidit seruum alienum, vel pecudẽ alienã, tenetur ex primo capite legis Aquiliȩ ad eorum ęstimationẽ, quanti plurimi fuerint ab anno retro. Et pecudis appellatione cõtinentur animalia domestica, quȩ gregatim pascuntur.

DAmni iniuriæ actio [a] cõstituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite [b] cautum est, vt si quis alienũ hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudũ numero sit, iniuria [c] occiderit, [d] quanti ea res in eo anno [e] plurimi [f] fuerit, tantum domino [g] dare damnet. Quod autẽ non prȩcisè de quadrupede, sed dẽ ea tantũ, quȩ pecudum numero est, cauet, eò ptinet, vt neq. de feriis bestiis, † neq. de canib cautũ esse intelligamus: sed de iis tantũ, quȩ gregatim ꝓpriè pasci dicũtur: quales sunt eq muli, asini, oues, boues, capræ. De suib. quoque idẽ placuit, nã & sues pecudũ appellatione cõtinẽtur: quia & hi gregatim pascũtur. [h] Sed deniq. & Homerus ĩ Odyssea ait, (sicut Ælius Martianus in suis † Institutionibus refert.) [i]

* ¶ Colligitur ergo ex hoc text. raptum & furtum æquis passibus ambulare: quæ tamen æquiparatio non omninò admissa videtur in statutis seu legib. municipalibus, in quib. extẽsioni locus nõ est. Et ideò si lex municipalis ait qđ de omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio, homicidio, furto, cũ raptore pacem fieri posse receptius est Alciat. lib. 2. de verbor signific.

¶ *De lege Aquilia.*

Continuatio. ¶ Post maleficium rapinæ, sequitur de dãno quod per legem Aquiliam punitur. Acc.

Diuisio. ¶ Damni. ¶ Totus iste tit. diuiditur in 2. partes, & primò tractat de primo capite legis Aquil. Secundò tractat de tertio capite Secũda ibi, Capite tertio. Itẽ prima subdiuiditur, quia primo ponit verba primi capitis legis Aquil, Secundò illa interpretatur. Secunda ibi, Quod autem non. Item secunda prin. subdiuiditur in 2. par. nam primo ponit verba, secundo interpretatur. Secunda ibi, Itaque si quis.

¶ Damni iniuriæ. ¶ *CASVS.* literaliter est figurandus, quia tex. primò ponit verba primi capitis, l. Aquiliæ. secundo quia poterat esse dubitatio propter verbum quadrupedẽ exponit de quibus quadrupedibus intellexerit: & dicit intellexisse de iis, quæ gregatim pascuntur, & exemplificat. Not. colligit hic Ang. Aretin.

a ¶ *Damni iniuriæ actio.* i. actio legis Aquiliæ, quæ competit pro damno dato, i. destructione alicuius rei facta (i) nam sic dicitur damnum diminutio patrimonii, vt ff. de dam. infec. l. 3. si autem rem alterius surriperes, licet videaris damnum inferre, tamen non infers tale, ꝙ per hunc tit. tenearis, sed actione furti, vt ff. eo. l. si seruus seruum. §. si oliuam. & §. idem & in sylua.

** Iniuriæ verbum, quomodo hic accipiendum, docet tex. inf. tit. 1. in princ.

ADDITIO. (i) Not. differentiam inter actionem furti, vel bonor. rapt. & hanc, quia actio furti vel bon. rap. competit, quãdo rem meam tecum aspor as: secus quando occidit vel destruis, quia tũc cõpetit hæc actio, licet vtroque modò sit dãnum, & sic diminutio patrimonii, quod bene no. Ang.

b ¶ *Primò capite*, Habel. at enim hęc tria capita siue capitula: & de primo capite dicitur hic. Secundum autẽ non est in viu. De tertio dicit inf. eo §. caput secundum, & §. capite tertio & ff. eo. leg. 2. Accur.

c ¶ *Iniuria.* i. nõ iure, vt inf. eod. §. iniuria.

d ¶ *Occiderit.* not. occiderit, nam si alio mõ læserit, ex tertio capite agitur, vt inf. eod. §. capite tertio.

e ¶ *In eo anno.* i. præterito.

f ¶ *Plurimi*, habita ęstimatione non affectione singulorum, sed cõmuni æstimatione, vt ff. eod. leg. si seruum meum.

g ¶ *Domino*, vt ff eo. l. item Mela. §. legis vel quasi domino, vt fructuario, vel alii, qui habet ius in re, vt ff. eo l. Item Mela. §. fi. & l. seq.

h ¶ *Gregatim pascuntur.* Facit ff de leg. 3 l. legatis seruis, §. pecoribus.

i ¶ *Refert.* Illud carmen Græcum ex Odyssea Homeri depromptum, scilicet Clãgi daspetos ortosyon auli zomenaon. latine exponitur per hæc verba: Grũnitus autem ingens excitabatur suum stabulantium, Clangi. n est grunnitus daspeto. i. autem ingens. Est enim ibi vna collisio vocalium, in qua hæc particula, autẽ, includitur orto, excitabatur syon. i. suum, siue porcorum, aulizomenaon. i. stabulantium, siue qui simul in stabulo includebantur quod rarò fit in animalibus diuersi pastus.

¶ Iniuriȩ autẽ. ¶ *CASVS.* in declaratione terminorum non ponitur nisi literaliter: tũ potes dicere rationem dubitandi esse, quia verbum, iniuria, aliter accipi solet. l. 1. in pr. ff. de

† *quæ sunt explicatur l. 1. §. bestias ff. si quad. paup. fecisse dic.* [margin note, partly legible: "† qua sunt explicatur l. 1. §. be stias ff. ... postul."]

† *alias constitutionibus.*

Græci expositio.

SYL.

κλαγγὴ δ' ἄσπετος ὦρ τοσυῶν ἀυλιζομενάων.

¶ Quoad legem Aquiliam iniuria dicitur occidisse, qui dolū, vel culpam cōmisit occidendo: quoniam in actione legis Aquiliæ venit leuissima culpa. Casus verò occidentem excusat.

¶ Iniuria [a] autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit; itaque qui latronem [b] insidiatorem occiderit, non tenetur: vtique si aliter periculū effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa eius nulla inueniatur, nā alioquin [c] †nō minus [d] ex dolo, quā ex culpa, quisque hac lege tenetur. Itaq; si quis dū iaculis ludit, vel exercitatur trāseū tem seruū tuum traiecerit, distinguitur, [e] Nam si id à milite in eo campo, vbi solitū est exercitari admissū est, nulla culpa [f] ei [g] ītelligitur. Si alius tale quid †admisit, culpæ reus est. [g] Idem iuris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitādum militibus destinatus est, id amiserit.

¶ Ex qualitate loci iudicatur damnū datū dolo, vel culpa incidēti. h.d. Vel sic: Imputāte dicitur adesse culpa, quando diligentia potuit prouidere, & non fecit.

¶ Itē si putator ex arbore deiecto ramo seruū tuum transeūtem occiderit, si prope viam publicā, aut vicinalem †id factum est, neq; † proclamarit, vt cas[g] euitari posset, culpę reus est: sed si proclamauit, nec ille curauit precauere, [i]

ff. de iniur. Ratio autem decidendi colligitur ex eadem l. prima vbi habetur, qđ verbum, iniuria, quātum attinet ad legem Aquiliam, diuerso modo intelligitur, quam regulariter intelligitur, & sic ex eadem, l. vtramque rationem potes sumere, & not. quod sola culpa † spectatur, vt quis teneatur. l. Aquilia & ꝙ supra culpam est, veluti dolus.]

a ¶ *Iniuria.* Facit, ff. eodem l. sed & si quemcunque, §. iniuriam.

ADDITIO. Ex quo tex. nota differētiam inter hāc actionem, & actionem iniuriarum: quia in illa non sufficit culpa, sed requiritur cōtumelia & dolus. Est & alia differentia: q̄a in hac agitur ad damnum: sed in actione iniuriarum agitur ad vindictam, & sapit instar causæ criminalis, vt ff. de iniur. l. prætor edixit. §. 1.

b ¶ *Latronem.* scilicet diurnū vt tamen clamet, & ille se defēdat: sed furē nocturnum, etiam si se non defendat, vt hic subijcit, & ff e. l. 4. Accur.

¶ Pro resolutione huius, q. quam ego hæc examinaui in l. vt vim, ff. de iustit. & iure, in gl. dicas, quod quando quæritur, an pro defensione rerum liceat hominem occidere, quod non licet, cum non reperiatur hoc permissum, alio non concurrente, sed quando ego video res meas exportari, tunc si in defensione rerum incido in periculum, quia fur vult se defendere gladio vel offendere, tunc non propter periculum rerum, sed personæ offendere licet: & ideò benè in tex. nostro duo ponuntur, quæ hoc inferunt, s. latronem & insidiatorem; & ita teneas, quia hæc est veritas, vt ibi ostendi, quāuis communis opin. docto. sit, qđ pro defensione rerum sit licitum homicidium.

c ¶ *Alioquin.* Si culpa interueniat. Collige ex hoc text. ꝙ qui aliàs non tenetur de casu, tunc tamen tenetur vbi culpa præcedit casum.

d ¶ *Non minus.* i. non plus ex dolo, quam ex culpa, cum etiā leuissima culpa in hanc actione veniat vt ff. eo. l. in le. 2. (i) Vel propriè lege, & cōuerte literam, nō minus, &c. id est non minus ex culpa, quam ex dolo. sic, & alias, ff. de pact. l. iuris gen. §. pactorum, & C. de secund. nup. l. cum apertissimè, & ff. de pigno. l. Paulus. §. domus, & est figura † hyperbaton, secundum Ioan.

¶ Hæc glo. est contraria glo. in d. §. pactorum, & in d. l. cum apertissimè, vbi dicit, quod est hysteron proteron.

ADDITIO. (i) Pone exemplum secundū Old. in leuissima, si Titius aggreditur te, tu resistis: venit alius ad diuidendū vos, & tu resistēdo volēs percutere aggressorem percussisti mediatorem, teneris, vt l. scientiam, §. qui cum aliter, ff eo. Ang.

e ¶ *Distinguitur.* Vtrum commiserit dolo vel culpa, vel non.

f ¶ *Nulla culpa.* Nisi data opera factum est, vt ff. eo. l. item si obstetrix. in fi & l. nā sicut.

g ¶ *Reus est.* Quia hoc non est ei deputatū, argum. in authent vt ij qui ob. ha. se per. res mi. §. si verò tacuerit. collatio. 6. & ff. eod. l. idem iuris, in fin.

¶ Itē si puta. ¶ *CASVS*, literaliter figuratio in text.

† *Vide Alc. lib. Præter. 3. tit de leg. 3. qui hunc locū aliter legēdum esse existimat.*

† *Adde tex. infra de iniur. in princ.*

† *aliàs nō minus q̄ ex dolo. ex culpa &c.*

STL.

† *aliàs admiserit.*

† *aliàs hysteron pteron.*

† *quasi sint via publica et qua vicinales declarat Iur. in l 2 §. viarū ne quid in loco pub.*

† *alias proclamauit.*

STL.

text cuius ratio est manifesta, quia cum in l. Aquilia propter culpam quis teneatur, culpa est, quod à diligenter præuideri potuit, & nõ est prouisum, aut tunc denunciatũ est, cum periculum euitari non potest. quæ fuit ra io Marij, vt habetur in l. si putator ff. eo.]

a ¶ *Putator.* i. qui putat vites in arboribus positas, vt in quibusdam terris sunt: vel etiam ipsas arbores, nam & arbores putantur.

b ¶ *Licet non proclamauit.* Nisi fortè dolo, vt ff. eodem l. si putator.

† facit sũ pr. de re. diu. §. fera & §. apum.

SYL.

¶ Præterea si Medicus. ¶ *CASVS.* clarus est. & ratio assignatur in tex. culpa enim facit quem teneri. le. Aquilia. imperitia autem culpæ annumeratur, & negligentia non minus. Nota Medicum, qui suscepit curationem, teneri etiam ad prosequendum curationem, itẽ quod non prosequendo, dicitur in culpa. Item, quòd imperitia culpa est, intellige hoc præsertim in ijs, qui profitentur se scire aliquid quod ignorant.]

† Ex l. idem iuris ff. e.

† alias ẽ.

† Concor. cum hoc tex. ca. si culpa: cu gl. super ver. imperitia extra de iniur.

† Ex l. qua actione. §. vlt. & l. seq ff. eo.

extra culpam est putator. [a] Aeque extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit: [b] quia in eo loco nulli extraneo ius fuerit versandi.†

¶ *Si medicus serui curationem reliquerit, aut imperite curauerit, lege Aquilia tenetur. Aretinus.*

¶† Præterea si Medicus, qui seruum tuũ secuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus † erit. Imperitia [c] † quoque culpæ annumeratur, veluti si Medicus † ideo seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamẽtum dederit.

¶ *Simulus, vel equus*

c ¶ *Præterea. Imperitia.* Facit ff. de reg. iur l. imperititia, & ff. loca l. si quis fundum §. Celsus, & §. si quis vitulos, & ff. de suspec. tutor. l. tutor quoque §. fin.

¶ De hoc vide Fely. in ca. tua nos, de homic. vbi ponit, an & quando Medicus tenetur de imperitia, & ad quid teneatur.]

ADDITIO. In isto casu Medicus nõ tenetur de Sica. quia illa l. requirit dolum, vt l. 1. C. de sicar. iuncta l. in l. ff. eo. tit. Et not. singulariter leges per glos. allegatas: quia probãt non tantum in literatis, sed in hominibus aliquod artificium profitentibus: quia asserere videntur se esse peritos in illo ministerio,

Et sic imperitia ascribitur culpæ etiam vsq; ad caprarum vel vitulorum custodem. Aret.

¶ Imperitia quoque ¶ *CASVS.* & notabilia clara sunt, totum enim, quod tendit ad culpam, facit quem teneri lege Aquilia, & sicut imperitus, & sic imbecillis in doctrina est in culpa profitendo eam artem, quam ignorat, ita imbecillis multo est in culpa, quia debuit præcogitare casum quem præuidere potuit.

SYL.

propter imperitiã, vel imbecillitatem mulionis: vel equitãtis seruũ alterius occiderit, tenetur mulio, vel equitans lege Aquilia. h. d. Ang. Aret.

¶ † Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere nõ potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio: Sed & si propter infirmitatẽ [d] eas retinere nõ valuerit, cũ alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, [e] impetum eius aut propter infirmitatẽ, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

¶ *Actio legis Aquiliæ est pœnalis, quia æstimatur quanti plurimi*

d ¶ *Infirmitatem.* Nõ enim debet infirmitatem suam in alterius læsionem conuertere, vt ff. eod. leg. idem iuris. Accursius.

† Ex d. l. idẽ iuris § mulio nẽ eo. ti.

ADDITIO. Dic hoc verũ in infirmitate antiqua: nam secus si in itinere superuenerit infirmitas, quia non tenetur, cum non fuerit in culpa, vel. si ex plagis, §. in cliuo. ff. eo. Aretinus.

† alias

e ¶ *Veheretur.* Puta in theda, vel vehiculo, vel etiam ipso equo.

ADDITIO. Intelligas tamẽ istum textum, quando talia animalia dant damnum secundum naturam sui generis: si autem contra naturam suam agitur actione in factum de pauperie, vt ff. si quadrupes pau. feci. dica. l. 1. §. itaque. Aretinus.

¶ His autẽ verbis. ¶ *CASVS.* potest figurari ponendo rationem dubitandi ex verbis l. Aquiliæ. de qua in princ qua cautum videbatur, vt quis dati damni, aut iniuriæ pœnas lueret, itaq; videbatur occiso seruo vel quadrupede, quod ad id teneretur tantũ occidens, quod damni datum esset. cuius cõtrarium deciditur non aliqua ratione, sed tantum voluntate statuentium extendentium verba l. Aquiliæ ex præsumpta mente, quæ mens, vt dixi

SYL.

non

non habet rationem nisi pęnam, vt infr. §. seq. in princip. qui in pęnam induxerunt, vt non solum damnum datum resarciretur, sed etiam id restitueretur, quod valuisset res occisa eo anno: quæ constitutio cum positiua sit, vt omnes alię pęnæ, non habet in se specialem rationem: & hoc est qđ dixit text. qua ratione creditum est pęnalem esse huius actionē, Not. collige, vt per doct. hic.

ADDITIO. Et sic inspicimus propriam, & primæuam naturam actionis. Et secūdum illam iudicamus: non autem secundum accidentalem, facit quod not. gl. in l. si credito ri. ff. de leg. 1. quando actio subrogatur, & capit naturam alterius, intelligitur secūdum naturam ordinariam & propriam, & primæuam, quod not.

valuerit ab anno retro, & ideò non transit contra hæredes. Angelus Aretinus.

¶ His autē verbis legis, Quanti id in eo anno [a] plurimi fuerit illa sñia exprimitur, †vt si quis hoīem tuum, q hodie claudus aut mancus, aut luscus erit occiderit, q in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, nō tāti teneatur, quāti hodie erit, sed quāti in eo anno plurimi fuerit. Qua rōne creditū est, pœnalē esse huius legis actionē: quia nō solum tanti quisq; obligatur quātū dāni dederit, sed aliquādo lōgè pluris. Ideòq; constat in hæredem eam actionē nō transire: [b] quę trāsitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur. [c]

¶ In actione legis Aquiliæ non solum venit æstimatio rei, sed etiam æstimatio extra rem. h. d. Aret.

¶†Illud nō ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, nō solū perēpti corporis ęstimationē habendam esse sm̄ ea, quæ diximus, [d] sed eo ampliꝰ, quicquid ꝑterea perēpto eo corpore dāni vobis illatū fuerit: veluti si seruū tuū hęredē ab aliquo īstitutū antea quis occiderit, quā is iussu tuo hęreditatē adierit, nam hæreditatis [e] quoque amissæ rōnē esse habendā constat. Item si ex pari mularum, vnā, vel ex quadrigis equorum, vnum quis occiderit: vel ex comędis [f] vnus seruus occisus fuerit: nō solum occisi fit ęstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quāti depretiati sunt, qui supersunt. [g]

†Concor. §. ex maleficijs, vers. sed & legis infr. de actio.

a ¶ *Quanti id in eo anno*. naturaliter hæc verba ponuntur, & habes ea. supra eod. titu. in princ.

b ¶ *Non transire*. Nisi ex damno locupletior factus esset, vt ff. eo. l. inde. Neratius, §. hanc rationem.

c ¶ *Aestimaretur*. Opponitur de eo, qui hodie plurimi fuerit q̄ olim, & occisus est ab aliquo. Nā non videtur in hoc casu esse pęnalis hæc actio: ergo videtur transire debere in hoc casu ad hęredes. Sed non sequitur, licet enim reperiatur in hoc casu, quod non sit pęnalis, tamen non est apta nata, vt transire debeat, vt in hoc exēplo: aliquis non videt, vel nō ridet actualiter, tamen est aptus ridere, vel videre naturaliter, vt argum. ff. de aqua quot. d. & æstiua, l. 1. §. quotidiana, & ff. de flum. l. 1. §. item fluminum.

* Similis glo. in §. præiudiciales, in ver. præiud. vers. item quid si nulla, & in l. vendicatio. ff. de rei vend.

sr L. ¶ Præterea dici potest, quod nō transeat ad hæredes ex eo, quia est ex maleficio. vt infra de perpe. & temp. act. §. non omnes autem,

¶ Illud non ex verbis legis. ¶ *CASVS*. ita figurari potest prout exemplificatur in tex. dubitabatur, tamen ex eo, quia in l. Aquilia tantum cauebatur damnum dantem teneri quanti plurimi homo, vel animal occisum eo anno fuerit, & in pęnis non videtur facienda extensio, regu. in pęnis de regul. iur. cuius contrarium dicitur, & fatetur Imperator, qđ non ex verbis, sed interpretatione l. introductū est hoc ex eo, quia cum damnū resarciendū sit, non potest dici nō esse illatum damnum extra rem, etiam secundum decisionem huius tex.

† *Ex l. aut lex, & duab. seq. eo. ti.*

† *aliàs adiret.*

d ¶ *Diximus*. Per totum hunc titu.

e ¶ *Nam hæreditatis*. in lege enim Aquilia damnum consequimur: & amisisse dicimur quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur, vt ff. eo l. proinde si seruum occidisti, & l. si seruum meum.

f ¶ *Vel ex comædis*. Qui cantabant de comędia, & vnus sine altero cantare nesciebat.

g ¶ *Qui supersunt*. Facit argu. contra. ff. de actio. empt. l. si sterilis, §. cum per venditorē † & de peric. & comm. rei vend. l. fin.

† *Solue q ibi in cōtractu hic ī de-*

¶ Liberū. ¶ *CASVS*. nō est nisi literaliter figutan-

¶ Actio legis Aquiliæ nō solum ciuiliter sed etiā criminaliter potest intentari, hoc dicit. Ang. Aret.

¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & iudicio priuato leg. Aquiliæ damnū [a] persequi, & capitalis criminis [b] eum reum facere.

¶ Caput secundum legis Aquilæ in vsu non est.

¶ Ex tertio capite legis Aqui. cōpetit actio pro alio damno, quam mortis illatione, & p omni re, in qua citra mortem damnū datū sit: & fit æstimatio quanti plurimi fuit à 30. diebus sup. Aret.

¶ Capite tertio de oī cętero damno [c] cauetur. Itaque si quis seruum, vel eā quadrupedem, quæ pecudū numero est, vulnerauerit: siue eā quadrupedē, quę pecudū numero non est, veluti canē, aut ferā bestiā vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoq; oībus aīalibus, item omnibus rebus, quę aīa carent, damnum per iniuriā datum, hac parte vindicatur: Siquid .n. vstum, aut ruptū, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite cō stituitur, quanquā poterat sola rupti [d] appellatio in oēs istas causas sufficere: [e] Ruptum enim intelligitur, ꝙ quoquo modo corruptum est. Vnde nō solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perēpta, atq; deteriora facta, hoc verbo continentur. Deniq; respōsum est, † si quis in alienū vinū aut oleū, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur, ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palam est, sicut ex 1. capite, ita demū quisq; tenetur, si dolo, aut culpa [f] eius hō, aut quadrupes occisus, occisave fuerit: ita ex hoc cap [g] de dolo, aut culpa, & de cęte. dāno [h] quemq; teneri.

gurandus in tam clara regula. Quoties enim seruus meus iniuria, & dolo occisus est, possum nedum agere ciuiliter ad damnum ex l. Aquilia, sed etiam possum agere, & accusare ex l. Corne. de sica. non tamen simul proponendo, vt dicitur in gl. & declarat & limitat Barto. in l. 1. Co. quando ciuil. actio, quę nota.

a ¶ *Damnum.* scilicet quanti fuerit in anno retro, vt supra eo. in prin c. **Adde, quòd actio. l. Aquil. interdum datur in duplū, nempe contra inficiantem, §. sed furti. inst. de actio.

b ¶ *Capitalis criminis.* scilicet, legis Corneliæ de sica. vt ff. eodem. l. inde Neratius, §. si dolo seruus, & §. sed & si. Nam & pro seruo occiso ea le. agitur, vt pro libero, vt ff. ad legem Cornel. de sica. l. 1. § 1. donec tamen agitur vna, nō poterit agi reliqua, vt ff. de public. iudic. l. quarta, & ff. vi bon. rapt. l. 1. §. sed peracto vno aget reliquo, vt C. quando ciu. action præiud. crimi. l. 1. & ff. vi bon. rapt. l. 2. §. 1. ¶ Limita, nisi fuerat secuta sententia absolutoria, secundum Bart. in l. 1. C. quando ciu. actio

¶ Capit. tertio ¶ *CASVS.* figuratio in declaratione terminorum non ponitur, præsertim cū text. seipsum exēplificet. Pone igitur secundum exēpla tex. literaliter: & ratio huius capitis est naturalis, vt culpa damnū datum ab eo resarciatur, qui damnū dedit: cum alteri per alterū non debeat iniqua conditio inferri, dū verò restringitur ęstimatio dānī ad 30. dies, (vt dixit) nō habet aliquam specialem rationem, nisi volūtatem plebis sanciētis not. quid contineatur in tertio capite l. Aquiliæ, quia in eo agitur de omni damno præter mortem. Item quid contineatur appellatione verbi rumpere. Itē, quod ita dolus, vel culpa exigitur in hoc capite, sicut in primo. Itē, quòd plus delinquēs plus punitur. Item, quod l. quantumcunque pęnalis habens plura capitula cēsetur repetere in sequenti, quod dictum est in præcedenti.

c ¶ *Cætero dāno.* Quod scilicet non continetur in primo capite, vt sup. eo. in princ.

d ¶ *Rupti.* Quod verbum est legis tertij capitis.

e ¶ *Sufficere.* Sed nō est nouum, vt specialiter subijciatur verbum, in quo singula complectātur, vt ff eo. l. si seruus seruum, §. inquit lex.

f ¶ *Culpa.* Etiā leuissima vt ff. eo. l. in l. Aqui. & leuissima, aliàs nō, vt sup. eo. §. iniuria.

g ¶ *Ex hoc capite,* f. tertio, ꝙ est loco secūdū.

h ¶ *Damno,* idest dato in cæteris rebus.

...ecto in quo venitur oē interesse, vt ff. de fur. l. inficiādo §. 1. et ibi B ff. de cond. fur. l. 4. et ff. de vi & vi armа. l. in interdicto & ad istū text. facit l. apud Iulianū §. 1. ff. de le. 1 vbi post morte & sic post delictū hæres tenetur nō solum ad seruum mortuū, sed & ad hereditatē, inquantum ... ff. de verb. oblig. in princ.

§ A Celso l. si seruus §. ci eo ff. eo.

Trigin-

a ¶ *Triginta*. Sed quare minus spacium in tertio capite quam in primo apponitur? Respon. quia in primo grauius deliquit: & ideò grauius punitur, vt ff. de offic. præf. l. Diuus, & melius facit lex præcedens. contra l. sub conditione. ff. de hæred. insti. & l. Iulius Paulus, ff. de condict. & demonst. Sol. vt per glo. in d. l. auia.]

¶ Cæterum placuit. ¶ *CASVS*. non figuratur, nisi litteraliter, cũ declaret in quibus casibus detur dĩrecta, in quib⁹ vtilis: & sic dicitur, quod qui suo corpore dãnum dat, directa actione l. Aquiliæ tenetur, quia incidit in verba l. q̃do verò non corpore datũ damnum est, sed causa corpus fuit dãni illati, quia tũc non verba l. ostendũtur, sed mẽs ipsa, quia credẽdum est l. quæ tantum damnum cõsiderauit, voluisse damnum, & effectum respicere, non modum ideò datur vtilis actio ex mente l. Aquillæ. quoties autem neutra dãda videtur, & damnũ datũ est, vt in vlti. exemplo tunc datur actio in factum ad interesse eius cui damnum illatum est, quæ notanda sunt.

Ex [h]oc tñ capite non quãti in eo anno, sed quanti in dieb. triginta [a] proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. Ac † ne (plurimi) quidem verbũ adijcitur: [b] sed Sabino rectè placuit † perinde habendã æstimationem, ac si ẽt hac parte (plurimi) verbum adiectũ fuisset: nam plebem Romanam, [c] quæ † Aquilio Tribuno † interrogante hanc legem tulit, contentã fuisse, quòd prima parte [d] eo verbo vsa † esset.

¶ *Damnum datum de corpore in corpus purgatur per directã actionem legis Aquiliæ. Sed si datur de nõ corpore in corpus, hẽt locũ vtilis actio. Sed si ex non corpore in non corpus damnum datũ sit, habet locum actio in factum. Ang.*

¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si qs p̃cipuè corpore suo damnũ dederit. Ideoq; in eũ, q alio mõ damnũ dederit, vtiles actiones dari solent; veluti si quis hoĩem alienum, aut † pecus ita ĩcluserit, vt fame necaret, aut iumentum, ita vehemẽter egerit, vt rũperetur, aut pecus in tãtũ exagitauerit, vt p̃cipitaretur, aut si quis alieno seruo persuaserit, † vt in arborẽ ascẽderet, vel in puteũ descẽderet, & is ascẽdendo, vel descendẽdo, aut mortu⁹, [e] aut aliqua parte corporis lęsus fuerit: vtilis actio in eũ datur. [f] Sed si quis alienum seruũ, aut de põte, aut de ripa ĩ flumẽ deiecerit, & is suffocat⁹ fuerit, eo ꝙ proiecit, corpo-

b ¶ *Ac, ne plurimi, quidem verbum adijcitur*. Idest non est positum in hoc tertio capite.

c ¶ *Plebẽ Romanam*. Ergo est plebiscitũ, quod est verũ vt digest. eod. l. 1. & supr. de iure natural. parag. plebiscitum.

d ¶ *Prima parte*. Quæ enim in præfationibus dicuntur, in cõtractibus repetita esse creduntur, vt ff. de verborũ obligat. l. Titia. §. idem respondit, & le. qui sic & ff. de reb. dub. l. fin. & C. famil. erciscund. l. quoties, & dig. de condi. institu. l. cum seruus, & dig. de action. empt. l. si venditor hominis & dig. de contradend. emp. l. qui fundum. 1. & de leg. 3. l. in repetendis, & de cond. & dem l. auia, & l. libertis, & ff. de legat. 2. l. Latinus. & ff. de fun. instr. l. 3. & l. Seiæ. §. Caio. & ff. de pac. dot. l. cum pater. Sed arg. contraria sunt, ff. de an. lega. l. Seio. § pen. & ff. de fideic. li. l. si. §. fin. & ff. de hær. instit. l. item quod Sabinus, secundum Ioan.

STL. ¶ Aduerte plura circa hanc glos. Primò, q̃d glo. in d. l. cum seruus, signat hunc text. pro contrario. Secundò, ꝙ d. l. Latinus, potius facit in contrarium: quia ibi non censetur facta repetitio fideicommissi, nisi à contrario sensu, vt per Bartol. in summa, & adde leg. seruo alieno, §. secundo, ff de legat. 2. Item, & tertio, quòd illa l. fin. non facit, est tamen

e ¶ *Mortuus*. Quia qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur, vt ff. eod. l. qui occidit. §. in hac quoque actione.

ADDITIO. Tu dic secundum Flor. ibi, q̃d aut quis dat operam rei licitæ, & adhibet illam diligentiam, quam potest, & tunc non tenetur de ijs, quæ postea sequũtur, vt d. §. in hac. in fin. secus si non adhibeat diligẽtiam, aut det operã rei illicitæ: quia tenetur., arg. ff. eod. l. item Mela. in princ. & est gl. in c. sicut nobis. extra de testi. Ang.

f ¶ *Vtilis actio in eum datur*. S. l. Aquiliæ: & nihilominus in factum, vt ff. eod. leg. item si obstetrix, §. si quis hominem.

* ¶ Vtilis actio datur, quoties deficiunt qui-

† *aliàs nec.*

*

† *l. quẽadmodũ §. vlt. ff. eod.*

*

† *Facit §. stadiũ in Auth. de trien. & semis.*

† *aliàs rogante.*

† *aliàs ẽ.*

SYL.

† *l. Quintus l. quãnis, ff. eo. tit.*

**

† *Est enĩ persuadere plus, quã cogẽ parere. l. 1. § persuadere. de seru. corrup.*

Damnũ dãs causã damnũ dedisse videtur.

dem verba legis, sed tamen, vt detur, & mēs legis, & æquitas suggerit, l. quia & l. quoties, ff. de præscript. verb. glo. in l. antepenult. de neg. gest.

a ¶ *Non difficulter* imò facilè, vt digef. eod. l. qua actione, §. pen.

b ¶ *Lege Aquilia*, idest directa actione legis Aquiliæ.

c ¶ *In factum actione*, i. subsidiaria, quæ pro damnis datur, quæ lege Aquilia non comprehenduntur vel non tenentur, vt ff. eo. l. si seruum, § si, & videtur hęc esse prætoria, vt ff. de pręscrip. verb. l. quia actionum.

d ¶ *Si quis misericordia ductus*. Sed si non ductus misericordia, datur furti, vt ff de dolo. l & elegāter § idem Labeo.

e ¶ *Compeditum*. Est enim dolo proximū, vt ff depofit. l. si hominem, l. respon.

* ¶ Compeditus seruus quomodo accipiatur, vide inst. tit. 1, §. pęna autem.

re suo damnū dedisse non difficulter[a] intelligi potest: ideòq; ipsa lege Aquilia[b] tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnū contigerit: cum non sufficiat neq; directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factū actione[c] teneri: veluti si quis misericordia ductus,[d] alienum seruū compeditum[e] soluerit, vt fugeret.

¶ *De iniurijs.*

¶ *Iniuria potest capi generaliter; et specialiter, et specialiter sumitur tripliciter. Aret.*

¶ Vt fugeret. Hic nota quandoque damnum datur à corpore in corpus, & tunc locum habet actio legis aquiliæ directa. Quandoque à non corpore in corpus: vt patet per multa exempla, sup. prox. §. Quandoque e contrario de corpore in non corpus: vt si anulum excussi, vt in aquam caderet, vt ff eo. l. si seruus seruum. §. si quis de manu. Et in his duobus casibus habet locum vtilis actio. l Aquilię, & nihilominus in factum, secundum Ioann. vt ff. eod. l. quemadmodum. §. magistratus municipales, cum vtroq; casu vtrāque reperiam dari, secundum Ioan. vt ff vi bon. rap. l. 2. §. si Publicanus. Quandoq; à non corporei in nō corpus: & tunc subsidiaria in factum competit, vt ff. eo. l. si seruū. § si, de qua actione in factum quot habet naturas. dic. vt ff. de præsc. ver. in rub. & vt dicemus, int. de iniur. § si.

¶ Vide sim. glos. in l. pen. Co. eod. quæ latius hoc explicat.

Cōtinuatio.

¶ *De iniurijs.*

¶ Post alia priuata delicta, & de iniurijs ponit, quod priuatum est delictum, idest non publicum: nec enim cuilibet competit, sed iniuriato tantum. Accurs.

* ¶ De formula concipiendi libellum In actione iniuriarum, pulcherrimè Iat. infra tit. de action. in princip. colum. 8.

Generaliter[f] iniuria dicitur oē, † quod non iure fit specialiter aliàs contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant:[g] alias culpa, quam græci ἔγκλημα dicunt sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur, alias iniquitas, & iniustitia[h] quam Gręci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant, Cum enim Prætor, vel iudex non iure † contra quem pronunciat iniuriam accepisse dicitur.[i]

¶ *Iniuria cōmittitur nō solum facto, sed & verbo, & scriptura, et alijs multis modis. Ar.*

Generaliter. ¶ Totus iste titulus diuiditur in sex partes pricipales. Primò ponitur quot modis accipitur iniuria & qualiter cōmittatur. Secundò, ex cuius persona nobis iniuria illata intelligitur, Tertio, quæ est pęna actionis iniuriarum. Quartò, quando iniuria atrox æstimatur Quintò, quod pro iniuria potest etiam crimina liter agi. & an tunc possit interuenire procurator. Sextò, quando tollatur ista actio, Secunda ibi, Pariter autē. Tertia ibi, Pęna autem. Quarta ibi. Atrox. Quinta ibi, in summa. Sexta ibi, Hæc actio.

Diuisio.

† *De iniurijs præclare M. Tullius, libr. 1. de Offic. vbi agit de duob generib. iniustitiæ.*

† *facit infra tit. 1. in princ.*

¶ Generaliter. ¶ *CASVS*. in declaratione terminorum non figuratur nisi litteraliter, Not. summarium, & totum text. quia sunt omnes termini necessarij.

SYL.

f ¶ *Generaliter*. Facit, ff, eo. l. 1. Accurs.

g ¶ *Græci hybrin appellant*, hybris græcè dicitur contumelia latinè, vt asserit tex. Enclima est culpa. Anomia iniquitas. Adicia est iniustitia. Inde adiceo, est iniuria afficio.

Expositio Græci.

h ¶ *Iniustitia*. Iniquitatem committit iudex quando contra æquitatem pronunciat, iniustitiam, quando contra strictum ius, iniquitatem & iniustitiam, quando contra vtrumque pronunciauit. Accur.

Iniquitas & iniustitia diuersa sunt.

i ¶ *Accepisse dicitur*, scilicet, ille contra quē iudicatur. Vel dic accepisse, idest fecisse iudicem, sic ff. de damn. infec. l. Proculus Accursius.

* ¶ Non tamen datur actio iniuriarum, l. iniuriarum, §. idem Labeo, ff. eo.

a ¶ *Iniu-*

a ¶ *Iniuria.* Hic prosequitur prout hoc titu. accipitur.
* ¶ Inter pulsare & verberare hoc interest, quod verberare est cum dolore cædere, pulsare sine dolore, l. lex, §. inter. ff. eod. verberasse ;quoque abusiuè dicitur, & qui pugnis ceciderit l. item. §. verberasse eo tit.

quem appellauit spurium, cum verè spurius sit, Tho Gram in decis. 37.]
e ¶ *Fieret*, nisi nocens erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit, vt ff, eo. l. eum qui in princ.

¶ Iniuria [a] aũt committitur, †non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cęsus, vel etiam verberatus erit: sed & si cui conuicium [b] factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, [c] qui nihil deberet, possessa fuerit ab eo, qui intelligebat [d] nihil eũ sibi debere: vel † si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen aut historiam scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: [e] siue quis matremfamil. [f] aut prætextratum, [g] prætextatáve assectatus [h] fuerit ; siue cuius [i] pudicitia attentata esse dicetur: & denique alijs, plurimis modis [k] admitti iniuriam manifestum est.

† Hoc sentiet. qđ Cic. li. 4. Rhetori. scribit: ĩ iuriã esse que aut pulsatione corp⁹ aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitã alicuius violat.

† Ex l. lex Cornel, §. si quis libeñ. ff. eo.

b ¶ *Conuicium.* Quasi conuocium, cum in vnum plures voces proferuntur, vt ff. eodem. item apud Labeonẽ, §. conuicium.
ADDITIO. Not. quòd verbum iniuriosum dicitur, siue in genere, siue in specie improperatur aliquid delictum commissũ, v. not. Bar. Bald. & Doct. in l. 3. in princ ff. de li. & posth.

f ¶ *Matremfa.* Matremfamilias dicimus, quæ est notæ auctoritatis, & honestæ vitæ in domo sua, vt ff. de lib. exh. l. 3. §. fi. ff de ij, qui sunt sui, vel alien. iur. l. nam ciuium. Adde l. pronũciatio, §. 1. ff. de verb. sig.
¶ Adde Aul. Gel. li. 18. c. 6.]
g ¶ *Prætextatum.* Prætexta genus est vestis, qua nobiliores ciues Romani solebant vti. Vnde si alius, quam cui permissum erat deferre, deferebat in alicuius personæ certæ ignominiam, iniuriarum tenebatur illi, quem insectabatur. Accur.

Materf.

SYL.

Prætexta quid est.

¶ *Si fit iniuria filio, vel vxori alicuius, ẽt pater, maritus, vel socer dicitur eã pati, vt*

* ¶ Quid si quis alteri, saluo (inquit) honore tuo mentiris? Et Bart. Dyn. secutus iniuriam fieri ait l. si quis extraneus de acquirẽ. hæred. verbũ enim ipsum iniuriam irrogat, quam honoris illã seruatio non extinguit si quis tñ, q alicui verba dixerit iniuriosa euadere velit actionẽ iniuriarũ, obseruet cautelã quã ponit Tho. Fer. cau 39 si quis dicit. &c.
c ¶ *Quasi debitoris* Cum non esset, vt hic, & l. si iniuria.
¶ Glos, voluit potius allegare, l. item apud Labeonem, § si quis bona.
d ¶ *Qui intelligebat.* Ex effectu enim fit iniuria, vt ff eod, l 3. Sed quid si erat verè debitor? Adhuc videtur idem, cum nihil adeò durum sit, quam familiarem pompã ostendi. Quid enim tam durum tamque inhumanum, quam publicatione pompaque rerum familiarium. & paupertatis detegi vtilitatẽ, &c. vt C, quando & quibus deb. quarta pars ex bon. defun. l. 2. §. 1. Sed dico cõtra in seq. casu, si iure eum prouocaui, vel meũ debitorẽ appellaui cũ esset vt ar. ff. eo. l. eũ qui. in prin.
** Sed verius est, iniuriam quoq; fieri si cuius bona quasi debitoris, qui vere sit debitor eo non satisfaciente à creditorib, possideantur & vendantur, vt supr. quib. ex cau. mand. non licet §. licet ver. valde, sed iniuriarum actio non datur, q̃a non vĩ iniuriæ faciendæ causa hoc facere, qui iure suo vtitur. nã iuris executio non hẽt iniuriam, l. nullus, de regu. iur. & l. iniuriarum in princ. ff. eodem.]
* ¶ Adde vtrum teneatur iniuriarũ, qui ali-

SYL,

Paupertatẽ detegere dubiũ est.

¶ Pessimè enarrat Accurs. quid sibi voluerit Iustinianus dum inquit, prætextatum prætextatamve assectatus fuerit, nam intellexit pro eo, quod est pudorem pueri ingenui, aut puellæ suggillare, & notã infamiæ tanquam scorto masculo fœmineoq; inurere. Solent. n. hodie quoque perditi hoies, dum suggillare volunt puellæ, aut matronæ opinionem, improbriore petulantia in publico eis obambulare, quasi scortum ad constitutum affectantes. Prætexta autem erat genus vestis, qua pueri vsque ad 17. annum vtebantur, quo tempore togam virilem sumebant, puellæ verò prætextam deponebant nubentes. inde prætextata ætas prætextati mores, prætextatus sermo à latinis dicitur, vt discces latius à Bud. in Annot. in Pand. super l. fi. de sena.
Adde pulchrum text. de ætate prætextati, l. 3. §. vlt. de lib. exhib.
h ¶ *Assectatus* Assectari est frequẽter sequi. Sed attẽtare est blando sermone pudicitiam alicuius impetere, vt ff. eodem. l. Item apud Labeonem, §. aliud.
* ¶ Adde, eum quoque iniuriarum teneri. qui turpibus verbis vtitur, licet pudicitiam non attentet. d. l. item, §. qui turpibus.]
i ¶ Cuius, i. alicuius.
K ¶ *Plurimis modis.* Qui notantur, ff. eod. per totum, & C. eo. per totum.
¶ Patitur ¶ *CASVS* figuratur facile in tex. rationi. n. dubitandi rñdet text. cũ dicit patitur

SYL.

autem quis iniuriam, & ratio decidendi in primis verbis ex dictis verbis sumitur. Item ex alijs postea positis ibi, id.n.magis præualuit, & ibi, defendi enim vxores à viris &c. Et not.ex hoc text. quod dispō facta de vno correlatiuorum non habet locum in alio, vbi cadit diuersa ratio: ita ex hoc text. not. Deci. in l.humanitatis. column.4 Co.de impub.]

a ¶ *In potestate habet.* Si ille, qui iniuriam facit, scit eos esse in potestate: licet ignoret in cuius potestate sint; alioquin non, sicut nec mariti, si mulierem viduam credat. vt ff. eo.l. eū qui nocentem, §. fi. Acc.

b ¶ *Per vxorem suam.* Vel spōsam, vt ff. eod. l. item apud. §. Sponsum quoque.

c ¶ *Sed etiam patris.* licet in potestate patris eius nō esset, vt ff. eod. l.1. §.item.

habeat actionem iniuriarum. Aret.

¶ Patitur autem quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiā per liberos suos, quos in potestate hēt [a] itē per vxorem suā: [b] id .n. magis præualuit. Itaque si filię alicuius quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiæ noīe tecum iniuriarū agi potest, sed etiam patris [c] quoq; & mariti nomine. Contra aūt si † viro iniuria facta sit, vxor iniuriarū agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, ęquum est.

† Et l.2. ff.eo.

¶ Cum hac gl. transit Bart. in l. sed si vnius. §. filiosfam. ff.eo. quicquid dicat hic Ang.

ADDITIO. Ista gl. non est vera, per l. sed si vnius, §. ait prætor vet. idem est, & si emācipatus, ff. eod. & ibi vide gl. prætetea si non competit patri actio iniuriarum, quando credit pulsatum fore patremfam. vt dict. l. eum qui, §. fin. ff. eo ergo multo fortius non competit sibi, quando in veritate est paterfam. s. quando est emancipatus, secundum Io. Fab. quod credo verum. Ang.

SYL.

d ¶ *Cuius,* s. fęminæ, vel nurus.

¶ Seruis autem. ¶ CASVS. literaliter figurari potest. quia similiter enumerat & declarat quo per seruos domini iniurientur, i. qua liter iniuriarum agant domini pro iniuria facta seruis proprijs, & ponuntur in text. rationes decidendi, ibi, quod apertè ad contumeliam domini & in fin. text. vbi dicitur, quod non proportione Dominica, sed pro personarum numero actio competit dominis: quia non tem ipsam, & sic seruum respicit iniuria sed ipsos dominos, & in dominis radicatur, & fundatur.]

e ¶ *Nulla iniuria,* quantum ad hoc vt agāt, scilicet inspecto iure ciuili, sed sic inspecto iure naturali, vt ff. eo. l. eum qui, §. 1. & ff. de ijs qui sunt sui, vel alien. iur. l. 2. & supr. de ijs qui sunt sui, vel alien iu. §. fi. quæ sunt cōtra.

* ¶ Adeo, vt nec postea manumissus eo nomine iniuriarum agere possit l seruo. eodem tit.]

Sed & socer, nurus noīe, cuius [d] vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

¶ *Ex iniuria facta seruo non agit seruus, sed eius dominus, si iniuria in suam contumeliam fiat, vel fuerit atrox. Aretinus.*

¶ Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria [e] fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur, non tamen iisdem modis quibus † etiam per liberos, [f] & vxores, sed ita, cū quid atrocius [g] commissum fuerit, & qd apertè [h] ad contumeliam domini respicit: [i] veluti si quis

f ¶ *Per liberos.* id est filios.

¶ Et alios etiā, qui liberorum appellatione veniunt, l. liberorum, ff. de verbor. sign.

g ¶ *Atrocius.* quam, quā sit.

h ¶ *Et quod apertè.* Repete, & cum id com missum fuerit quod &c. Si autem non in domini contumeliam, sed serui tantum, tamen adhuc non debet multa relinqua prætore, (1) vt ff. eo. l itē apud Labeonem, §. si quis sic fecit.

SYL.

† aliàs deest et.

ADDITIO. (1) Not. quod maleficiū non debet remanere impunitum, l. ita vulneratus, ff ad l. Aquil. Ex quo nota, quod si iniuriam passus non potest agere ex forma statuti, quia fortè non soluit collectas, tamen iudex ex suo offic potest iniuriantem, punire, vt dict. §. si quis sic fecit, & est bonus text. & ibi Bart. in l. non solum, §. quamquam, ff. eo Ang.

i ¶ *Ad contumeliam domini respicit* His duobus casibus domino datur actio hoc est, siue ad eius contumeliam fiat iniuria, siue seruus atrociter verberetur: & sic dominus aget propter iniuriam seruo factam, non tamen serui nomine. (1) quasi seruo competat actio, sed in primo casu suo nomine pro iniuria, scilicet sibi commissa.

¶ Dic ex mente Angel. in 2. notabi. hic, quod hæc glos. male loquitur, quia text. hic duo copulatiuè exigit, scilicet, quod quid atrocius sit commissum, & quod apertè ad contumeliam domini respiciat: vnde vnum tantum non sufficit, prout vult glo. in l. si hæredi plures, ff. de condi. insti.]

** Imo Ang. intelligit hunc text. disiunctim, vt patet ex eius Summario.

ADDITIO. Not. modum libellandi, & agendi, quia dominus debet dicere seruum

fuisse

alienum seruū atrociter verberauit,& ī hūc casum[a] actio ꝓponitur. At si qs seruo conuiciū fecerit, vel pugno eū percusserit, nulla in eum actio dño competit.

¶ *Pro iniuria illata seruo cõmuni agit vterq. dominus habita distinctione dignitatis vtriusque. Are.*

¶ Si communi seruo iniuria facta sit, ęquū est nō pro ea parte, qua dns[b] quisque est, æstimationē iniuriæ fieri, sed ex dominorū psona:[c] qa ipsis fit iniuria. Qd si vsusfructus in seruo Titij ē, proprietas Meuij, magis[d] Mæuio[e] iniuria fieri intelligitur.

¶ *Pro iniuria facta libero homini, & seruo alieno, qui seruiūt nobis bona fide, si facta fuerit in despectum competit nobis actio iniuriarum. Aretin.*

¶ Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit iiuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tūc enim competit & tibi[f] iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente, vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam[g] iniuria ei facta sit.

¶ *Pœna iniuriarū est pecuniaria quāti fuerit æstimata, & per iudicē taxata, qua æstimatio, & taxatio crescit, vel diminuitur secundum personarū dignitatē, & conditionem. Aret.*

¶ Pena aūt iniuriarū ex l.12.tabu.† ꝓpter membrum[h] quidem ruptū[i] talio,[k] erat: ꝓpter os verò fractū:

fuisse verberatum in contumeliam suam: & ideò quia sibi iniuria illata est, suo nomine iniuriarum agit: sin autem alio modo ageret, succumberet. Ang.

a ¶ *In hunc casum.* Non solum in superiori casu quando ad contumeliam domini facta est iniuria.

SYL. ¶ Adde, quòd ex ratione sup. assignata in glo præce. hęc gl. quoq. falsa est]

b ¶ *Si communi seruo. Dominus.* Item pro parte dominij, vt ff. eod. l. sed nō esse cōtra. Solut. non contradicit, si rectè ītelligatur, Nā quilibet agit ratione dimidię vt si duo sunt, vnus nobilis, alius ignobilis: si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarum in 20. nunc ergo aget in 10. ignobilis autē ageret in 10. si esset totus suus seruus: nunc ergo aget in quinque, & ita quilibet ꝓ parte sua: & ratio dignitatis habetur. Vel ibi erāt pares per omnia domini.

SYL. *¶ Bar, autem in l. itē, §. fin ff. eodem inquit, ꝙ vera solutio est, quòd iste text. procedit cum iniuria fit ad contumeliam dominorum: lex autem contraria, cum simpliciter seruo iniuria facta est.]

c ¶ *Ex dominorum persona,* q.d. non ex serui persona.

d ¶ *Magis,* quam Titio.

e ¶ *Mæuio,* nisi ad contumeliam vsufructuarij, facta sit, vt ff. eo. l. itē. §. si vsumfructum. & §. item si liberum.

f ¶ *Sed si libero. Et tibi.* Non solum ei.

g ¶ *In tuam contumeliam.* Nec minus ipse

iniuriarum aget: ideò in fructuario distingui oportet, vt ff. eodem tit. l. item si libertū. Accursius.

¶ Pena autem Iniuriarum &c. ¶ *CASVS.* clarus est, & ratio dubitandi nascebatur ex ipsa, l. 12. tabu. qua constitutum fuerat; pęna talionis: hoc aut introductum fuerat in d. l. 12. tab. vt Iustinianus asserit, ob magnam veterum paupertatem. Ratio autem decidendi sumitur ex ratione naturali, quæ habet vt iuxta modum iniuriæ, qualitatem personæ iniuriatæ, & iniuriantis, bonus vir, & sic iudex æstimet, fiebat.n. quod ex l. nasceretur iniuria, vt puta si rupto membro vilis, & inutilis personæ ab honesta & vtili nedum familię proprię, sed ciuitati & vbi, vt puta insignis alicuius artificis, datū fuisset mēbrum illud, nō esset vera æstimatio iniuriæ, quia non erat paritas, & æqualitas subiectorum, decuit igitur id corrigi per prætores, qui æquitatem habentes ante oculos statuerunt prout in text. dicitur. SYL.

† *Vide omnino A. Gel. 9 c. 1. & Alci. li. 9. Parer. c 9.*

h ¶ *Membrum.* Puta manum, vel pedem.

ADDITIO. Not. ex tex. & gl. quid dicatur membrum, & habetur in l. non sunt liberi, ff. de statu ho. per gl. & doc. & an dēs dicatur membrum, habetur in l. qui dens, ff. de ædic. edic. de quo vide Bar. & Io. de Imol. in l. 2. ff. de pub. iud. Ang.

i ¶ *Ruptum.* i. detruncatum.

K ¶ *Talio.* i. similitudo supplicij: vt membrum pro membro.

nummarię pęnę erāt constitutę, †quasi in magna [a] veterū paupertate. Sed postea prætores †permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare, vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit: [b] vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pęna quidem iniuriæ, quæ ex lege 12. tabul. introducta est, in desuetudinem abijt: quam autē pretores introduxerunt, quę etiam honoraria [c] appellatur, in iudicijs frequentatur: Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio [d] iniuriæ: qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud ī seruo actore, [e] aliud in medijs actus homine, [f] aliud in vilissimo, vel compedito [g] ius æstimationis constituatur.

¶ *Lege Cornelia de iniurijs tenetur quis etiam in tribus casibus hic specificatis: & domus nostra dicitur etiam conducta. Aretinus.*

¶†Sed & lex Cornelia [h] de iniurijs loquitur, & iniuriarum actionē introduxit: [i] quę competit ob eā rē, quod se pulsatum [k] quis, verberatū ve, [l]

* ¶ Verba l. 12. tabul. hæc sunt, si membrum rapit meum, è pacto talio esto, propter os verò fractum nummarię pęnæ constitutæ sunt. pęna autem Talionis & vetus lex diu ulna infligi iubebat, Exodi 21. Deuteronomij 19. De alijs iniurijs, in quibus nummarię pęnæ impositæ erant, eadem lege 12. tabul. ita scriptum erat, Si iniuriam alteri faxit, 25. æris pęnæ sunto, Aul. Gell. l. 20. c. 1.

† Vide A. Gel. vbi sup.

a ¶ *Quasi in magna*. Hæc est ratio non ad proximum sed ad aliud, quod erat pęnæ Talionis.

b ¶ *Æstimauerit*. per sacramentum taxatione iudicis.

SYL. * ¶ Qualiter fiat æstimatio tradit Angel. in consil. 95. & Roman. consil. 97.

c ¶ *Honoraria*. facit supra de iur. naturali gentium, & ciuil. §. prætorum.

d ¶ *Æstimatio*. Proposita actione iniuriarum prætoria, quę anno continuo tollitur. vt C. eod. l. si non conuicij, nisi in casu, vbi anno vtili datur, (i) vt ff. quod met. causa leg. si cum exceptione, §. post annum.

ADDITIO. (i) Dic quòd licet gl. infr. proxim. §. & in d. l. si non conuicij. ponat multas opi. & nullam approbet tñ hic, & in l. lex Cornelia hanc approbat, quod ista actio sit ciuilis in trib. casib. §. prox. inf. eo. Ang.

SYL. e ¶ *In seruo actore*. castaldo.

* ¶ Actor hoc loco pro villico accipitur, quē lingua vulgari hodie factorem vocamus, vt dixit in Commen. sup. tit. de curat. in princ.

f ¶ *Medijs actus homine*. qui mesonauta, alias mediastinus dicitur, ff. nau. cau. sta. l. 1. § qui sint, & §. caupones.

* ¶ Budæ. ibi exponit quis dicit mesonauta, & quis mediastinus. *nam mesonauta ita in naui vile mancipium est, vt mediastinus domi, q. ita dictus videtur, quòd i media domo ad imperia omnium natusque præsto sit.]

g ¶ *Compedito*. id est eo seruo, qui nullam aliam afferre vtilitatem, sed tm̄ ligatus stat. ¶ Non bene intelligit glos. quia text. voluit intelligere de ijs, qui compediti fodiunt terram, vel metalla.

SYL. ¶ Sed & lex. Casum non expedit figurare, quia ponit tātum tres casus qui cōprehenduntur in lege Corn de sicar. quos not. & significatio domus ita extenditur, quia consideratur non dominiū rei, sed refugiū cuiuscunq. In eo loco, in quo habitatur.

h ¶ *Sed & lex Cornelia*. Ideo sic dicta, quia Cornelius Sylla præfectus prius etiā tecit, vt ff. de accu. l. hos accusare in fi. l.

i ¶ *Introduxit*. scil. lex Corne. in qua actione condemnatio fit æstimatione iudicis iureiur. in litem vt ff eo. l. constitutionibus. Sed numquid his casibus, qui tres sunt ex l. Cornel. est hęc actio perpetua? Dicunt quidam, vt M. quod sic. cum omnis actio ex lege descendens sit perpetua, vt infra de perpet. & temp. act. in princip. Sed Io. contra. dicit enim semper eam anno continuo tolli, vt Cod. eodem leg. si non conuicij. (i) Et not quod his tribus casibus est ciuilis, aliàs est vbique prætoria, cum à prætore sit inducta, vt ff. eod. leg. prætor.

† Ext. leg. Cor. ff. eo. tit. L. Cornelia vnde dicitur.

Actio iniuriarum an sit annalis in omnib. casib.

¶ Aduerte, quia glo. § proximo, in vers. æstimatio. & Bart in l. iniuriarum, ff. eo. ex opin. Azo. contrarium sentiunt.]

ADDITIO. (i) Ioan. Fab. dicit, quòd doct. tenent opin. Mar & q; vidit seruari de facto. vide Henrico Bo. in c. olim. extra eodē, in 2. dist. vbi videtur inclinare in parte Ioan. & idem tenet Io. And. in addit. ad Spe. tit. de iniur. in verbo. actio.

K ¶ *Pulsatum*. Sine dolore.

l ¶ *Verberatum*, s. cum dolore, vt ff. eodem. l. lex Corn. §. 1.

¶ Adde

* ¶ Adde, iniuriarum actione teneri, & qui tantum manus aduersus aliquem leuauerit. licet non percusserit. l. item apud §. 1. ff. eod. quod est notandum.]

vel domum suam[a] vi introitam esse dicat. Domum autẽ † accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit.

¶ *Atrox iniuria æstimatur ex qualitate facti, loci, & personarum. Ang. Aret.*

¶ Atrox[b] † iniuria † æstimatur, vel ex facto:[c] veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona[d] iniuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis, vel libertis.[e] Aliter enim senatoris, & parẽtis, patroniq. aliter extranei, & humilis psonę iniuria æstimatur. Nonnunquã[f] & locus vulneris atrocẽ iniuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui aũt refert, vtrũ patrifamilias, an filiofamilias[g] talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniuria existimabitur.

¶ *Ex qualibet iniuria potest agi ciuiliter ad æstimationẽ, & criminaliter ad condẽnationẽ extra ordinẽ. in quo iudicio criminali nõ põt interuenire procurator, nisi pro illustri persona. Ar.*

¶ In sũma sciendũ ẽ, de omni iniuria eũ,

a ¶ *Domum suam.* (·) Facit, ff. de his, qui deiece. vel effud. l. 1. §. habitare.

* ¶ Nam cuique domus sua tutissimum refugium, ac receptaculũ esse debet, l. pleri que. de in ius voc. Quod autẽ dicitur hic, siue quis hospitio recept⁹ sit, intellige, animo ad longum aliquod tempus ibi morãdi, non momẽto, vt viator. d. l. lex Cornel. §. domum, vers. ego puto.

** Et nota, q appellatione domus siue habitationis etiã nauis continetur, l. pen. §. vltim. iuncta l. 1. ibi, in eum qui ibi habitauerit, ff. eodem quod procedit etiã in materia statutaria, & pęnali, vt notat Tiraqu. de retract. lignag. § 1. gl. 7. num. 88.

ADDITIO. Not. q relatiuum, suus sua suum, non sẽper importat dominium: facit quod not. Bar. in leg. Quintus, 2. §. argento de aur. & arg. leg. Ang. Aret.

* ¶ Atrox iniuria æstimatur. Casus facilè figuratur: nam tex. seipsum declarat & assignat sui ipsius declarationẽ, & euidẽtiam exemplorum: & cum sit declaratio huius termini, atrox iniuria, non expedit aliter laborare. Nota text.]

b ¶ *Atrox.* ideò atrox iniuria ab alia separatur, quæ sit minor, vt per hoc magis puniatur, vt sup. eod. §. pęna autem, & facit ff. eod. l. prætor edixit. §. atrocem, & §. fin. & l. vulneris, & l. seq.

¶ Quæ dicatur atrox iniuria, declarat Spec. in tit. de aduo. §. 7. vers. fin.* & Alexand. in cons. 202. vol. 2.]

L. 12. tab. hãc fuisse refert Spieg. Re, persona, tempore, loco, atrociores iniuriæ inducũtur.

c ¶ *Ex facto.* Magis, quam ex pretio rei, vt ff. de incen. rui. nau. l. Pedius, §. 1.

d ¶ *Humili persona.* Quæ sit persona humilis, dic vt C. de incestis nuptijs, leg. humilem.

e ¶ *A liberis, vel libertis.* Quibus aduersus parentes, & patronos agere permittitur si sit atrox iniuria facta eis à parentibus, & patronis, vt ff. eodẽ. l. prętor edixit, §. prętereà, puta in oculo, vel in ore, vt ff. eo. l. prætor, §. fi. & l. seq.

ADDITIO. Dicas secundũ Salyc. in l. iniquum. Co. qui accusa nõ. poss. quod licet pro leui iniuria filius in potestate non potest patrem solenniter accusare, vt l. lis nulla, ff. de iudic. tamẽ iudicis officiũ potest implorare pro graui, vt l si lenones C. de episc. aud. Emancipatus verò filius pro leui delicto nõ accusat, sed pro graui sic, dummodo ciuiliter agi non possit, aliàs secus, vt hic per Doctor.

f ¶ *Nonnunquam.* Idest, aliquando: & sic duæ negationes faciunt vnam affirmationem.

* ¶ Facit l. duobus, ff. de verborum significatione.

g ¶ *Filiofamilias.* Nisi quia facta iniuria filio duæ actiones nascuntur, & vtriusq. exercitium competit patri, vt ff. eo. l. sed si vnius, §. filiofamilias, & l. pater, sed facta iniuria patri, non ideò filius aget.

¶ In summa. ¶ *CASVS.* clarus est, cũ stet in traditione regulæ, & relatione ad constitutionem zenonis, quæ haberet suam rationem in dignitate personarum: quæ in actione iniuriarum totum potest.

*
† *Ex d. l. lex Cor. §. domum.*

† *Cõcor. cum hoc §. c. vlt. in gl. sup verbo atroces, extra de don. vbi recitat tenorem huius §. & gl. l. paulo post me, & in c. fi. extra de conse eccl. vel alta.*

† *alias existimatur.*

SYL.

SYL.

a ¶ *Agere*. Et sic tollitur vnum iudicium per aliud, cum vtrumque sit proditũ ad vindictã, vt ff. eo. l. prætor, §. 1. & l. quod Senatus consul. secus si alterum esset de re familiari, vt C. quando ciuilis actio crimina. præi. l. 1. Et ideo si de iniuria atroci actum est iniuriarum, nihilominus potest agi. l. aquilia ad damnũ: & econuerso: nec enim in actione iniuriarum agitur ad damnum, vt ad damnum, sed ad contumeliam, vt ff. eo. l. item apud Labeonem, §. si quis seruo verberato.

† aliàs agitur.

¶ Hæc gl. sentit idem, quod glo. in l. dominum, Cod. eo. quæ reprobatur à Bart. in leg. qui seruum, ff. de act. & obl.

b ¶ *Dictũ est*. Vt supra eod. §. pœna. in fi.

STL. c ¶ *Pœna*. pecuniaria, scilicet actori dãda.

d ¶ *Extraordinaria*. Scilicet capitis, vel status, si iudici videatur, vel pecunia inferenda fisco, non actori, vt ff. eodem. l. fina. Accursius.

STL. ¶ Latè disputat de hac gl. Vero. in l. si fugitiui. C. de ser. fug. in 7 col. & Dec. in cap. ex literis de constit. vbi limitat octo modis, & in l. cum filiusfam. ff. si cert. per. in 2. nota.

Pœna arbitraria ad mortem extenditur. ADDITIO. Et sic vbi pęna est in arbitrio iudicis, potest suum arbitrium extẽdere vsque ad mortem, quod est verum pensata, & attenta facti qualitate, l. Pædius, §. 1. ff. d. incen. rui. nau. Item ex hac gl. elici potest, quod si agatur de crimine ad pęnam pecuniariã fisco applicandam, iudicium dicitur esse criminale.

e ¶ *Constitutio*, vt C. eod. l. fi.

f ¶ *Illustres*. Hi sunt, qui tantum nomine illustres sunt, & non dignitate. Illi autem sunt supra eos, qui dignitatẽ, & administrationẽ habent, supra quos nemo est nisi Imperator: (1) quod dic. vt notaui in Authent. vt ab illustri, & qui super eam digni sunt, collat. 5.

qui passus est, posse vel criminaliter agere,[a] vel ciuiliter, Et si quidẽ ciuiliter† agitur, æstimatione facta secundum quod dictũ est,[b] pęna [c] reo imponitur, sin autẽ criminaliter, officio iudicis extraordinaria [d] pęna reo irrogatur, hoc videlicet obseruãdo, quod Zenoniana cõstitutio[e] introduxit, vt viri illustres,[f] quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem [g] iniuriarũ criminaliter, vel persequi, vel suscipere, secundũ eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.[h]

¶ *Faciens fieri iniuriam ita punitur, sicut faciens. Aret.*

¶† Non solum autem is iniuriarũ tenetur, qui fecit iniuriã, id est, qui percussit: verum ille quoque tenebitur, qui dolo fecit iniuriam, † vel qui † procurauit, vt cui [i] mala [k] pugno percuteretur.[l]

¶ *Actio iniuriarũ nõ nascitur, nisi ab initio iniuriatus ad animũ suum iniuriã reuocauerit. Vel sic secundũ glossam: Actio iniuriarum iam nata tollitur dissimulatione. Angel. Aretinus.*

¶† Hęc actio dissimulatione[m] aboletur: &

ADDITIO. Dic vt per gl. & omnes Docto. in l. fi. C. eo. Ang.

g ¶ *Actionem*, id est accusationem. Et est speciale in accusatione aliàs cõtra, vt ff. d proc. l. licet, §. ad actionem, & ff. de pub. iud. l. pen. §. ad crimen.

*¶ Est & aliud priuilegium in his, qui illustri dignitate pręditi sunt, vt sci licet non nisi ex scripto ĩ ius vocari possint, l. quoties. C. de dignit.

† Ex l. nõ solum. ff. eod.

** Hinc annotari potest, quod propter dignitatẽ nonnunquam à regulis generalib. recedimus: quod multis exẽplis ostẽdit Alcia. libr. 1. de verborum signific.

† aliàs tenetur. † aliàs velut qui.

h ¶ *Apparet*. Dic ergo hic casum eius legis.

¶ Non solum. ¶ CASVS. clarus est, quia ratio manifesta, qui enim per aliũ facit, per se facere videtur.

i ¶ *Vt cui*. Id est, alicui, vel cuius, id est alicuius.

† aliàs curauit.

K ¶ *Mala*, id est maxilla.

l ¶ *Percuteretur*. Sed videtur, quod ex tali consilio nõ teneat, vt sup. de oblig. quę ex dlic. nasc. §. ope. in fi. Sed dic, vt tibi diximus. Itẽ argu. contra. sup man. §. tua tantum. ibi, quia nemo ex consilio.

¶ Hæc actio. Dic loco casus, quod ratio, quare si semel animo remissa est iniuria, non potest recoli, est, quia principaliter animo tenetur, leg 1. §. ait prætor, ff. si qua pau. fe. di. & ideò dissimulatione aboletur, vt hic dicitur, & declarat Fortu, qui ex hoc multa infert notãda, in l legitima, col. 24. ff. de pact.

m ¶ *Dissimulatione*, Vt si risi, vel lusi, vel comedi cum eo postea.

¶ Hoc verum, non si ex necessitate, vel honestate aliter fieri non potuit: vt si inuitati conuiuio, vel aliter.

* Et de alijs modis, quibus aboletur iniuria, vide Alex. in l. 1 in princ. ff. de pact.

¶ Item tollitur etiam nudo pacto ipso iure, vt Digest. de pact. l. si tibi §. quædam actiones. Sed numquid est nam etiam statim facta

facta iniuria, an ita demum si dicat, Ad animum reuoco, quod vltimum dixit B. vt dicũt. Sed certè imo est nata statim, nec enim ex reuocatione ad animũ vel ex verbis talibus nascitur hæc actio, sed ex contumelia, vt ff. de pact. l. si vnus, §. pactus. Itẽ quomodo aboleretur hæc nisi esset nata, certè nullo modo, vt ff. de inst. rup. rest. l. nam & si. §. post defectum & ff. de verb. sign. leg. decem.

ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit,[a] postea ex pęnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

a ¶ *Non reuocauerit.* id est, aboleuerit Nõ enim oportet dicere. Ad animum reuoco, sed sufficit si remaneat iratus & ei non reconcilietur (i) Sed quid si in vltima voluntate in pęnitentia remittit, quasi coactus morte, & postea conualescit, numquid renascitur? Videtur quod sic, vt arg. sup. de don. §. mortis causa. Item quia coactus remisit, vnde prætor ratum non habet, vt ff. quod met. cau. l. 1. Sed contradico, quia fuit semel extincta, vnde in perpetuum resuscitari non potest, vt ff. de sol. l. qui res, §. areã. Item præsumo, quod perpetuò voluerit remittere, siue conualuerit, siue non, nam aliàs non potuit bene pęnitere, præsumam ergo eum non fuisse immemorem suæ salutis, vt C. ad l. Iul. repe. l. fi.

SYL. ¶ Et ita communiter tenent Doct. hic.]

¶ Item est contra ad id, quod dicit nuda voluntate tolli hanc actionem, ff. de neg. gest. leg. Pomponius ibi. Nam quomodò &c. Sed certè ab initio tollitur nuda volũtate & simplici, vel vnius tantum, sed si semel ad animum reuocauerit, non remittitur per nudam voluntatẽ, sed verbis, vel pacto expressam sic, etiam ipso iure, vt dictum est per l. si tibi, §. quædam, de pact.

SYL. ¶ Dic tamen, quod si quis in confessione sacramentali remisit iniuriam, potest nihilominus agere, quia rancor remissus est, non interesse, ita est communis opi. doct. in l. si tibi, §. 1, ff. de pac.]

ADDITIO. (i) Dic vt ff. de adim. leg. l. filio, §. Seia. & vide l. 3. §. fin. & ibi Bar. cod. tit. Aug.

¶ *De obligationibus, &c.*

Continuatio. ¶ Quia de obligationibus ex maleficio diximus, sequitur de ijs, quæ ex quasi maleficio sunt, Accur.

Diuisio. Si Iudex. ¶ Totus iste tit. diuiditur in duas partes principales. Primò ponit casus, in quibus qui obligatur ex quasi maleficio. Secundò, qua actione his casibus agatur. Secũda ibi, In ius autem.

¶ Si Iudex. ¶ *CASVS.* Quærebatur, quomodo teneretur ex malo iudicio suo per imperitiam facto iudex. & vtique cum profiteatur scientiam iudicandi, videbatur ex maleficio teneri, §. præterea, sup. ad l. Aquil. cuius contrarium hic dicitur, quod tenetur ex quasi maleficio, non ex maleficio. ratio autem differentię est, quia actus medendi est voluntarius, actus iudicandi & munus iudicis est necessarium, leg. munerum, §. iudicandi officiũ, ff. de muner. & hono. Not. collige vt per Aretinum hic.] SYL.

¶ *De obligationib. quę † ex quasi delicto nascuntur.*

† aliàs: quasi ex delicto.

¶ *Iudex, qui per imperitiam male iudicat, facit litem suam, & ex quasi maleficio tenetur in quantum æquum videbitur iudicanti.*

Si † iudex[b] † litẽ suã[c]

† Et l. ex malefi. cys §. si iudex. ff. de ac. & oblig.

b ¶ *Iudex* siue sit paterfamilias iudex, siue filiusfamilias, sed quando est filiusfamilias, pater de peculio tenetur in quantum fuit in peculio, cum filiusfamilias litem suam fecit vt ita sint duo specialia & quia datur de peculio, licet sit quasi maleficium, quod nõ est aliàs, vt ff. de ijs qui deie. vel effu. l. 1. §. si filiusf. Item quia inspicitur tempus: quo fecit litem suam in condemnando, licet aliàs rei iudicatę tempus spectetur, vt ff. de pec. leg. quæsitũ. & probantur hęc ff de iud. l. si filiusfamilias. Vel dic, quod filius conuenitur, † vt not. in d. l. si filiusfamilias.

† Vide ad hunc tex. Doc. in l. si qs in cõscribendo, in 6 not. & in fi. C. de pac.

† De peculio, tñ pater cõ SYL. sicut conueniri.

¶ Adde, quod cõmunis Doct. resolutio est, quod quando per imperitiam iudicat, peculio tenus teneatur, quãdo verò dolo, teneatur in solidum. ita Doct. in d. l. si filiusfa.

¶ Adde gl. in §. si filiusf. ver. Item, infr. eod. *ADDITIO.* Not. quod iste tit. non habet locum quando iudex, per dolum vel corruptelam tulit sententiam, quia tũc tenetur propriè ex delicto, vt etiam no. Bart. in d. §. si filiusfa. Ang.

c ¶ *Litem suam.* i. cõtrouersiam. vel litigium vt in id teneatur ipse, in quo lęsit aliquẽ, & hoc qũ per ignorantiam vel imperitiam, vt inf. sequitur Nam si dolo, tunc nõ habet locum hic tit. sed ex maleficio tenetur, & fit infamis, vt C. de pęna iu. qui male iu. l. fin. Sed numquid hæc omnia in arbitrio locum habent? Dicit Io. quòd sic, vt C. de pac. l. si qs in cõscribẽdo. Alij cõtra. cũ possit pęna peti tñ & nec snia valeat, vt C. de arb. l. j. & l. 2. & maximè secundum noua iura, quę loquuntur, cũ est iuratũ ab arbitrio, vel à partib. secũdũ quę nihil eis erit præter sacramentum vt in Auth. de iu. §. qa verò. 2. coll. 6. Sed certe sẽtentia prima vera est, nec obst hęc Auth. qa nihil erit ei. i. arbitrio præter sacrm &c. i. vt possit cogere partes suo stare iudicio. vel eis .i. partibus. nam vocabit alterã partem per iuramẽtũ; sed & cõtra arbitrũ nihilominus

Arbiter si facit litem suam an sit puniendus, sicut iudex.

aget,

aget, vt dictum est, & per actionem in factum. vt inf eo. § fi.

¶ Dic, q in arbitrio compromissario decisio gl. nō procedit, l. pen vbi omnes, C. de arbit. In arbitratore magis communiter videntur tenere, si dolo iudicauit, qd declara (iudicio meo) in dolo ex proposito, non in dolo re ipsa.

a ¶ *Fecerit*. i. male iudicauerit.

* ¶ Litem suā facere quid sit. leg. Bud. in annot. ad Pande. in l. fi. de ędil. edic.]

b ¶ *Ex contractu*. Vel quasi.

c ¶ *Videbitur*. Vt si dubitauit circa legē Fusiam Caniniā durius puniatur, si autem in leg. illa, Gallus Aquilius, mitius puniatur. (i)

SYL. ¶ Hanc gl. sequitur Iason ī l. quod re. col. pen. ff. si certū perat. quem vide. & quod error probabilis faciat iudicem in nihilo teneri parti læsæ, dicit gl. 11. q. 3. c. temerarium.

¶ Et hoc, quādo non fuit data pecunia iudici, vel promissa, aliàs graues pęnas sequerentur, C. de pęn. iud. qui mal. iud. auth. nouo iure. & facit ad hoc respon. ff. de vari. & extraor. cogn. l. fi.

ADDITIO. (i) Et idem si fuerit secutus intellectus multorum Doctorum in vna lege, quę habet plures intellectus, licet iste nō sit communis vt dicit Bart. in l. cum prolatis. in fin. de re iud. valeret enim talis sententia, vnde opus esset appellatione, & iudex appellationis posset sequi aliā opin. & alium intellectum, & retractare vel cōfirmare sententiam, vt not. Bar. in l. 4. §. hoc autē iudicium. in fi. ff. de dam. infec. De hac materia vide latius per Ang. hic.

fecerit,[a] non propriè ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu[b] obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, † licet per imprudentiā, ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquū religioni iudicātis videbitur,[c] pęnam sustinebit.

¶ *Ille ex cuius domo aliquid pijcitur, quod alteri noceat, ex quasi maleficio obligatur ad duplū ęstimationis dāni. Qui verò habet supra viā aliquod appēsū, quod possit alteri nocere, tenetur pęna decem aureorum. Pro homine verò libero occiso est pęna quinquaginta aureorum, sed si viuit, & fuerit sibi nocitū, tenetur in quantum iudex æstimauerit. Aret.*

¶ Item is. ¶ CASVS. clarus est, & rationes sut manifestæ, cum enim culpa propria, vel alterius interueniat, conueniens est damnū datum sarciri. cur autem ex maleficio non teneatur probat tex. in versi. ideò autē. vbi assignat rationem à communiter accidentibus ad quę ll. se accommodant l. nam ad ea de leg. No. summarium, & text. & præsertim in ver. iudex enim ex quo habes, qd vbi homini nocitū est, licet non sit occisus, debet per iudicem impēsa Medicorum, ac medicinarum, & merces operarū, quibus caruit is, cui nocitum fuit, fieri refici.]

¶ † Item is, ex cuius cęnaculo, † vel ꝓprio ipsi⁹, vel cōducto, vel in quo gratis habitat,[d] deiectū, effusūve aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autē non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerūq. ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis ē is, q ea parte, qua vulgò iter fieri solet, id positū,[e] aut suspēsū habet, qd pōt, si ceciderit,[f] alicui nocere, quo casu pęna[g] decē aureorum[h] constituta est. De eo verò, qd deiectū effusūve est, dupli, quātū damni datum sit, constituta est actio.[i] Ob hominē verò li-

† Ex ti. ff. de ijs qui deiec. vel effud.

† Cœnaculum quid sit, explicat Bud. in anno. ad Pande. in l. aquissimum. de vsuf.

d ¶ *Habitat*. Hospes planè non tenetur, sed is, qui hospitium dederit, vt ff. de ijs qui deie. vel effu. l. 1. §. penul. Accur.

ADDITIO. (i) Not. q quādo quis debet citari ad domū solitæ habitationis, non sufficit citari ad hospitium, iuxta l. 4. §. prætor. & ibi latè Bartol. ff. de dam. inf.

** Habitare, vbi quis dicatur, docet Thom. Grammar. decis. 87. Et no. quod decis. huius §. procedit etiam in naue. l. pen ff. eo.]

e ¶ *Id positum*. Licet ipse non posuerit.

f ¶ *Si ceciderit*. Non enim spectatur, vt noceat.

g ¶ *Pœna*. Præstanda.

h ¶ *Decem aureorum*. Vel solidorum, vt ff. de ijs qui deic. vel effu. l. si verò. §. prætor 1. §. fi. & tūc dicas actiones in factum fore annales, vt ff. de popu actio. l. fi.

i ¶ *Constituta est actio*. Perpetua, quæ hæredi datur, sed in hæredem non datur, vt ff. de ij, qui deiec, vel effu. l. si verò, §. hæc ātactio.

SYL.

Nisi

berum occisũ, quinquaginta[a] aureorum pęna constituitur. Si verò viuat, nocitũq. ei esse dicatur, quantum ob eam rẽ ęquũ iudici videtur, actio datur.[b] Iudex enim† cõputare debet mercedes Medicis præstitas, cęteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, pręterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus.[c]

¶ *Si ex cęnaculo filij habitantis seorsum à patre aliquid fuerit proiectũ, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit litem suam, pater non tenetur.*

¶ Si filius familias seorsum[d] à patre habitauerit, & quid ex cęnaculo eius deiectũ effusumve fuerit, siue quid positum suspẽsumve habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit, in patrem nullã esse[e] actionem, sed cum ipso filio agendũ esse. Quod† & in filiofamilias iudice obseruãdum est, qui litem suam fecerit.[f]

¶ *Pro furto, vel dolo commisso in naui, vel in stabulo, vel in caupona, tenẽtur domini eorũ ex quasi maleficio, si damnum datũ fuit per aliquẽ, cuius opera viantur. Aret.*

¶ Item exercitor[g] nauis, aut caupone, aut stabuli, đ dolo, aut furtò, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio[h] teneri videtur, si modò ipsius

¶ Nisi iam lis fuerit contexata, vel aliud simile factum.

a ¶ *Quinquaginta*. Ideò certa pęna statuitur, quia non potest ęstimatio liberi corporis fieri, vt ff. ad l. Rho. de iac. l. 2. §. 2. †(1) Et competit hæc actio intra annũ, & nec heredi nec in hęredem datur, cum sit pęnalis & popularis, quæ prius datur ei, cuius magis itereſt, vt ff. de iis qui deie. vel effu. l. si verò, §. quæ autem.

† Et l. vlt ff. eo.

† l. vlt. ff. de iis qui deiec. vel effu.

ADDITIO. (1) Not. illum tex. quando fit cõtributio pp iactum non fit computatio liberi hominis. Facit l. sed addes, §. si quis mulierem, ff. loc.

b ¶ *Actio datur*. pperua sibi, sed aijs, puta heredi pro eo, si mortuus est, annalis datur, vt ff. de iis q. deie. vel effu. l. si verò plures, §. hæc aũt actio. ibi, sed si libero, &c.

Sil.

**Adde quod hæc clausula, in quãtum iudici ęquũ videbitur, đ qua in hoc text. & sup. hoc eod. ti. in prin. continet id, quod intereſt. Alci. l. inter hæc verba de verb. sig.]

c ¶ *Est factus*. Quia difficilimum est æstimare futuras operas.

¶ Si filiusfam. ¶ *CASVS*. clarus est, quia per Imperatorẽ ponitur, cuius ratio est in 1. casu, quia ideò tenetur pater pro filijs secũ habitantibus in tit. de effusis propter præsumptam culpam in aduertendo eius familiam, ne quid ex domo sua nocuũ alijs exeat, cũ verò pater non habitat in eadem domo, sed alibi, tunc deficit præsumptio illius culpę. In secũdò verò casu necesse est, quod interpretatio fiat secundũ gl. in tex. eo. §. in ver. suã. ꝙ præsumendum est ex benignitate potius accidere, quia omninò custodia patris, qui nullas nouit literas, nihil põt facere circa filium iudicẽ, nec potest prætendi aliqua pręsũptio culpæ in pr̃e, licet verba text. patit. cantia secundò casum ad primũ inferant. ꝙ pater in hoc casu nullam actionem patiatur necẽt de peculio pp illa verba, quòd & in filio &c. vñr. n. ponere præcise identitatem iuris propter naturã copulæ.]

d ¶ *Seorsum*. i. separatim à patre.

e ¶ *Nullam esse*. etiam de peculio, vt ff. de iis qui deie. vel effud. l. 1. §. si filiusfamilias.

† Vide gl. 1. sup. eo in pr.

f ¶ *Litem suam fecerit*. si siue patre habitauerit, aliàs pr̃ de peculio tenet. vt ff. de iud. l. si filiusf. sc̃dm lo. Vel dic. idẽ s. vt teneat pse filius, habitet cũ pr̃e vel nõ, sed et sc̃dm Azo. pr̃ hic tenet de peculio, vt dictũ est, per l. de iis q. deie. vel effud. l. 1. §. si filiusfa. Filio verò cõdẽnato, & ibi pater tenet de peculio, cũ videatur quasi contrahi cũ filio per sẽtẽtiam, ( ) vt ff. de nox. actio. l. & si cõdemnatur, & ff. de pecu. l. 3. §. idem scribit.

ADDITIO. (1) Dic secundum Ang. quòd ista vltima videtur verior quia ex contractu vel quasi pater tenetur de peculio, non autem de delicto vel quasi.

¶ Item exercitor. ¶ *CASVS*. clarus est, & ratio dubitandi esse poterat, quia videtur iniquissimũ genus pęnæ, vt quis ex facto alterius teneatur. c. 1. de iniur. & damn. da. lib. 6. sed ratio decidẽdi exprimitur in tex. nostro. aliquatenus. n. culpæ reus est, & in culpa dr̃, qui opera malorum hominum vtitur, quæ culpa licet non faciat aliquẽ teneri ex maleficio, saltem facit teneri ex quasi maleficio, quem textum not. in fi.]

g ¶ *Item exercitor*. quis sit, dic vt infr. quod cum eo. §. 2.

h ¶ *Quasi ex maleficio*. id est actione in factum

nullum est maleficiū, sed alicuius eorum, quorum opera nauem, aut cauponā, aut stabulum exercet. Cum enim neq. ex maleficio, neque ex contractu[a] sit aduersus eum constituta hęc actio, & aliquatenus culpę reus[b] † sit, quod opera malorum hominum vteretur, ideò quasi ex maleficio teneri videtur.

† aliàs est.

¶ *Ex quasi maleficio agitur actione in factum, quæ non transit contra hæredem. Aretinus.*

¶ In his autem casibus[c] in factum actio competit. quæ herędi[d] quidem datur, aduersus herędem[e] autem non competit.

¶ *De actionibus.*[f]

¶ *Non sūmatur: quia Imperator diffiniēdo procedit: nec possunt diffinitiones breuius summari. Aret.*

SVpest,[g] vt dē actionibus loquamur.

---

ctum in duplum, vt ff. nau. caupon. stabu. l. fin. & ff. fur. aduer. nau. cau. stabula. l. 1. Item est & alia in factum actio, quæ est ex eo cōtractu de recepto, vt ff. nau. caupon. stabula. l. 1. in princip.

ADDITIO. Et hic dicit lo. Fabr. qđ si dominus fuit cōdemnatus, ex facto nautarū, ab eis potest repetere, argu. leg. si colonus, ff. de aqua plu. arcē. & leg. si verò, § cum autem, ff. de ijs qui deie. vel effu.

a ¶ *Ex contractu.* Vel quasi.

b ¶ *Aliquatenus culpa reus.* Facit, ff ad legem Aquiliam leg. si seruus seruū. §. Proculus, & ff. fur. aduer. nau. cau. stab. leg. 1. § per.

c ¶ *In his autem casibus.* s. supradictis omnibus.

d ¶ *Hæredi.* Patientis iniuriam. Sed in casu de suspenso non datur hæredi, vt diximus sup. eo. §. 1. ver. ob hominem. Et not. hic differentiam inter actionem ex maleficio, & quasi ex maleficio, nam vbi ex maleficio si plures sunt, quilibet in solidum conuenitur, sed secus in hac actione ex quasi maleficio, vt C. de cond. furt. l. 1. ff. nau. cau. sta. l. 1. & l. fi. § si plures.

Actio ex maleficio & quasi ex maleficio differunt.

Item in actione ex maleficio vnus soluendo nō liberat alium, sed in hac sic, vt ff. nau. ca. sta. l. licet, §. postumus, & d. l. 1. de condi. fur. Item iure non ceduntur actiones ex maleficio, vt ff. nau. cau. stabul. l. sed & ipsi. sed in actione ex quasi maleficio cedūtur, vt d. §. postumus. Datur etiam hæc actio nō cessa, vt ff. de ijs qui deie. vel effu. l. si verò plures, §. cum autem.

¶ Item hæc generalius dantur hæredibus actorum, vt hic, quam illæ, quæ sunt ex maleficio, vt inf. de perpe. & temp. act. §. sed hęredibus.

e ¶ *Aduersus hæredem.* Vt ff. de iud. leg. Iulianus autem, & ff. nau. cau. stab. l. finali, §. penult.

¶ *De actionibus.*

Continuatio.

¶ Rubrica ista continuari potest, vt dicit gl. sup. in tit. de obl. quam sequitur Bal. hic.

¶ Libuit animaduertisse, quod cum hic titulus propter profunditatem materiæ non soleat legi incipientibus, non est ii. super quo possit per modum additionis aliquid iuuari, aut parum, studium adolescentulorum. Ideō leuius procedendum erit, quia hę, quas in hūc tit. & in tit. de exceptionib9, fecimus annotationes, separatim legendas nobis trademus. Sit igitur calumniātibus forsan his breuibus verbis satis factum.]

f ¶ *De actionibus.* ideò ponit in plurali, quia plures actiones sunt, vt infr. eod. per totum. Sed cū sint plures, quare in singulari numero diffinitur, vt infra eod. §. 1. Respon. licet sit numeri singularis tamen ponitur. vt genus, vt in alijs diffinitionibus contingit, & sub se continet omnes actiones.

Actio in singulari rectè diffinitur.

¶ Hæc opin. communiter tenetur, quamuis Hisp. hic reprobet.

¶ Item quare non dicit de agendo? Respon. quia illud est facti, hoc iuris.

¶ Ab hac responsione nemo dissentit, nisi Hispan. hic.

ADDITIO. Vult dicere gl. quod gerundia denotāt actum, prout est in facto, vt est in exercitio, quia deriuatur a verbo, quod significat agere, vel pati, sed hic nō tractatur de actionibus, prout sunt in actu, sed prout sunt iuris, ita dicunt doct. hic.

SYL.

SVperest. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes principales. Primò ponitur continuatio huius tit ad præceden materias, Secundò diffinitur actio. Tertiò ponitur diuisio omnium actionum. Secunda ibi prope principium, Actio autem nihil. Tertia ibi, Omnium autem actionum.

¶ Superest. ¶ *CASVS.* in simplici continuatione Imperatoris non ponitur. Redit enim Imperator ad id, quod dixit in tit. de iur. nat. gen. & ciui. s. quod omne ius nostrū aut ad personas, aut res, aut actiones pertinet, & cum de duobus primis sit dictum, superest tantum, vt tertium membrum expediatur de actionibus.

† Istā sequuntur SYL. Cyn. Fab. Angel. et Ias.

g ¶ *Superest.* Sed quid superest? Respon. forma, vt supr. de iure natu. §. fin. Vel dic, quod sup. tractatum est de obli. quarum filię sunt actio-

actiones, vt ff. de procur. l. licet, §. ea obligatio, supr. de verbo. oblig. in princip. ideò de filia post matrem ponit, quasi ordine successorio.

† Ex l. nihil aliud ff. de act. & oblig.

¶ Declara quod dictum est non solum de obligationib⁹ quæ sunt matres actionum personalium, sed de acquisitione dominiorum & aliorum iurium, quæ sunt matres actionum realium l. in rem, ff. de rei vendic. ideo &c.

Actio † autẽ [a] nihil aliud est, [b] q̃ ius [c] pse-

a ¶ *Actio autem.* No. quod actio quandoque pro actu ponitur, vt in Auth. de non alienan. §. finimus, in fi. & C. de sacros. eccl auth. hoc ius porrectum, & ff de donat. inter vir. & vx. l. 3. §. sciendum, circa medium. Quandoque pro accusatione criminali, vt C. quando ciuil. actio. cri. præ. l. 1. Quandoque pro iure agendi vel persequendi, vt hic, & ff. eod. l. nihil † Item not. quòd illud, quod de actione hic dicitur, voluit Pla. dicere de causa, scilicet quod causa sit actio, vt sicut apud Dialecticos dicitur argumentum, quod ex propositione, assumptione, & conclusione consistit non tantũ conclusio, sic apud Legistas actio causa agendi dicatur, vt si dicam, Conuenio re ad 10. quia vendidi tibi equum pro 10. sit idem ac si dicerem. Ago contra te actione ex vendito. Sed Azo. dicit (quod & verum est) aliud esse causam, & aliud actionem. Nam obligatio est causa, & mater actionis, vt ff. de procur, l. licet, §. ea oblig. sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio. sic aliud est causa, & aliud actio. Item, quia vendidi, est factum, † sed actio est ius, vt ff. de curat fur. l. consilio, §. 1. & si. & hic. Itẽ potest esse quod vendidi, & non competit mihi actio, quia mihi solutum est, vel quia remisi: vnde hæc verba, quia vendidi, non sunt actio. Item nomina certa actionum sunt à iure inducta, s. ex empto, & similes, nec hoc inductum est vt causa sit actio. Si quis ergo hoc velit dicere, non potest, cum lex non dicat, vt ff. de supel. leg l. Labeo in fi. Itẽ si causa esset actio, frustra diceret lex mutari actionis nomen, cum igitur de dolo patroni, vel parentis, vel similium personarum, de quorum dolo non agitur per actionem de dolo, † sed per actionem in factum. † nam ad quid mutaretur nomen, cum tamen causa maneret eadem, si esset ius in sola causa? Concludo ergo & dico. † quòd aliud est causa, & aliud est actio.

*† Istã primo partẽ sequũtur Fa. Ang. & Ias. et adde, qd 4. modo capitur actio pro administratione vt in §. insiur. in auth vt iud. sine quo suf. * quinto pro libel. l. 2. C. de eden. 6. p off gl 1. in le. placet C. de epis. & cle. 7. pro auctoritate iudiciali gl. in leg. extat. ff. q met. c.*

† Isti arg. impossibile est respondere secundũ Io: Fab.

† Vt l. nõ detur, ff. de dolo.

¶ Et cum hac sententia transeunt magis cõmuniter Doct.

† Verbis tẽperatã Bar. in l. infamẽ, ff. de pu. iu.

¶ Itẽ licet dixerim, quod nomina sunt actionum, ex empto, & similes, caue tibi, quia non sunt actiones, sed actionum nomina, sicut hæc dictio, homo, non est homo, sed significat hominem.

¶ Et ita communiter tenetur in §. actiones, inf. eodem.

† Et bene Dy. Fab. Ang. & Ia.

b ¶ *Nihil aliud est.* Patet ergo, quod olim aliud erat, † Erat enim conceptio verborum formata à magistratibus, vt digest. de orig. iur. l. 2. §. deinde ex his, & §. omnium, vnde formula vulgaris dicebatur, vt digest. de iur. l. si seruus nauem. Sed hodie hæc solennitas est sublata, vt Cod. de formul. & imp. l. 1. & 2. & etiam circa interdicta est sublata huiusmodi solennitas, vt infra de interdi. §. final. † Sed quæ erat olim differentia inter actionem, & interdicta? nam & interdicta erant verborum conceptiones, vt infr. de interdict. in princ. Respond. vt dicemus ibi. † At hodie nulla est differentia inter interdicta & actiones, cum interdictum nihil aliud sit, quam actio prætoria, vt infr. de interd. §. fin.

SYL. † Imo rẽ in substantia. An. & Ia.

† Istã gl. reprobat Ias. ideò dic aliter vt p eu.

† Dic q olim erat differẽtia solum in modo loquendi. Nic. Fa. & Ias.

¶ Vera differentia est, q interdicta, tãquam a prætore inducta, prætoria sunt, actiones verò pro maiori parte a iure ciuili inductæ, vnde respectu originis dicuntur de iure ciuili.

ADDITIO. Idem tenuit glo. in rubr. de interdic. quæ reprehenditur per Bar. & Doc. ibi, quia est differentia inter actionem, & interdictum, sicut inter matrem & filiam, cum ex interdicto oriatur actio in factum, vt in §. si inf. de interdic.

c ¶ *Quam ius.* s. ciuile, vbi actio ciuilis, vel prætorium, vbi actio prætoria est: nam ciuiles actiones & prætorias dico hic diffiniri. Item nota, quod actio est ius, quo persequimur, sed obligatio est ius, propter quod persequimur. Et si quæratur quod sit illud ius, vel naturale, vel ciuile, prætorium, vel gentium? Respon. † quia ciuile, vel prætorium, vt modò diximus.

Actio est tã de iure ciuili, quã prætorio.

¶ Et ita communiter tenetur, q sint de iure ciuili, hic, & in l. 1. §. sublata, ff. ad Treb. quã tenet hic Hisp.

† Sequitur ea Dynus, Nic. Fa. An. et Ia.

* ¶ Quidam videntur libentius interpretari ius pro potestate, vt l. actio dicatur potestas agendi, quam Prætor tribuebat, vbi cognouisset actionis formulam sibi propositam negotio congruere; atque apte conceptam, nam tunc Prætor actionem dare dicebatur, vt docet Alc. noster. l. pecuniæ verbum. de verbo. sign. pro qua interpretatione videtur facere, quod actio quandoque appellatur facultas agendi, quandoque facultas conueniendi in iudicio. l. 1. ff. de eo quod cer. loc. l. item si alias. l. si pupilli, in fi. de neg. gest.

¶ Nec facias magnam vim ibi, quia cũ multas habeat significationes hæc dictio, ius, vt ff. de iustit. & iure. l. penult. & fin. hoc est etiam vnum de significatis eius, vt dicatur ius agendi, vel persequendi. Sed ad cuius differentiam ponitur in diffinitione, ius, cum singula membra posita in diffinitione habeant suum ministerium? Respond. secundum M. quod ad differentiam rerum corporalium hic ponitur, vt det intelligere, quod actio sit res incorporalis, q verum est, su. de reb. corpor. & Incorp. §. 1. Vel melius dicas ad differentiã officij iudicis, q non est actio.

Ius ad qd ponitur ĩ diffinitione actionis.

vt

† Et bene Iaf. Off. iudi. an sit actio.

† vt ff. de minor. leg. quod si minor. §. si, licet M. dicat, quod officium iudicis est actio, & est pro eo quod dicit lex, in actione iniuriarum fieri æstimationem iudicis officio, vt supr. de iniur. §. pœna autem, & §. in summa. Sed certè actio iniuriarum est actio, cui inhæret officium iudicis, non tamen illud officium est actio, sed in facto † potius hoc consistit ius enim petendi per actionem mihi competit, quod per hoc officium iudicis mitigatur. †

quendi [a] in iudicio [b] quod sibi debetur. [c]

† Idest executio. SYL.

¶ Potes dicere, quod considerato officio de per se est iuris: considerato quo ad executionem, & administrationem est facti.]

† Et sic officium iudic. nō est factum, sed ei cōsistit ī facto. SYL.

¶ Sed quid petam? Respond. † quod estimauero nam debeo æstimare, licet iudex possit refrenare, est tamen quoddam aliud officium quod vicem sustinet, & obtinet vim actionis, vt dicemus, infr. eo. §. prætereà in fi. §.

¶ Communis opin. hic & in l. 1 §. sublata, ff. ad Trebel. est, quod officium iudicis non sit actio,* Alc. tamen lib. Parad 2. c. 10. efficacibus argumentis contrarium defendit.

† Sit, puta in exercitio.

a ¶ *Persequendi*. Hoc dicitur ad differētiam exceptionum, quæ dantur reis, per quas defenduntur. Sicut enim actiones sunt † arma actorum, ita exceptiones sunt arma reorum, vt ff. de except. l. 2. in princ. & §. illud.

† Idē Ang. et Ias. † Sequuntur Bar. & Ang. SYL.

¶ Et ita communiter tenet Doct. quod verbum persequendi, ponatur ad differentiam exceptionum]

** Verbum, persequendi, teste Olden. hic latissimè accipitur, vt complectatur omnes apud iudicem postulationes tam ordinarias, quam extraor. & quæ instar actionum obtinent, vt cautio damni infecti, & similes, id enim quod petimus, vel postulamus, vel imploramus, rectè dicimur persequi.

b ¶ *In iudicio* Hoc dicit ad differentiam eorum, quæ sūt licitè etiam extra iudicium, non tamen sunt actiones, vt si nocturnum, vel diurnum furem, vel militem deserentem militiam quis capiat, vt ff. ad legem Aquil. l. 4, & C. quando lic. vnicuique sine iu. te. vin. l. 1. & 2. item & propter debitorem fugitiuū quem capere † possumus, vt ff. de ijs quæ in frau cre. l. ait prætor, §. si debitorem, licet qui dam † exponant, l. illam ibi, quod captus fuit auctoritate iudicis, Accur.

† Idē Pl. A g. & Ias. † Singularis est secundū Bald.

¶ Cum hac gl. omnes transeunt, quam tamē aliter declarat Hisp. hic.]

ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinent ad obedientiam perpetuā, de quo non fit quæstio, vt in monacho, fratre, vel vxore, quia si aufugiant, poterūt capi propria auctoritate, vt per Bald. in l. 1. C. vbi quis de curia, secus si esset quæstio.

† Et male Ang. SYL.

c ¶ *Quod sibi debetur*. Hoc duobus modis exponitur, vel ad differentiam realis actionis, secundum Azo. & ita strictè accipitur hic diffinitio pro personali actione tantum, † sicut accipitur, ff. eod. l. actio in personam, vel largius, † vt etiam realem contineat, non tamen officium iudicis. vt digestis eod. leg. actionum genera, quandoque largissimè, vt etiam iudicis officium contineat, illud scilicet, quod est loco actionis, vt per quod restitutio minorum petitur vt ff. eodem, leg. actionis verbo.

† Quādo, ₫ statutis in gb. verba sūt strictè intelligēda l. 3. §. verba, ff. de neg. ge. et l. quicq. d ff. de ver. obl.

¶ *Prima diuisio actionū est, qđ aliquæ sunt*

*¶ Officium iudicis an veteribus persecutio appellatur d. l. actionis l. creditores, & l. pecuniæ verbum de verbo. signi fic. vbi Alc. (solaque suggerente æquitate conceditur, deficiēte ciuili actione, cuius rei non pauca extant exempla in tit. de var. & extraor. cog. an. bigendum autem non est, quin sub hac diffinitione comprehendatur etiam officium iudicis hoc arguit verbum, debuit d. l. pecuniæ, § vlt. & verbum persequendi quod latissimum est, & deniq; verbum ipsum, actio. d. l. actionis verbor. qua de re latissimè, & doctissime Alciat. lib. 2. Parad. c. 10. ** & nor. quod officium iudic. est multiplex, vt per gl. in §. prætereà, in verb. satisfieri, infr. eod. & melius per Bartol. in leg 1. ff. de iurisdict. omn. iud.

† Idē Io. Fab. Nice in glo. sup. verb. quā ius sup. eo. §.

¶ Et quod sit actio, quæ non habeat obligationem, dicit Bartol, in l. iuris gentium, §. & ideo, ff. de pac. quamuis ibi Fortun. reprobet. & vtrum actio realis sit propriè actio, vide quæ disputat Fortu. in l Gallus, §. idem credendum, colu. 6. ff. de lib. & posthum. vbi tenet, quod sic,

SYL.

¶ Vel ponuntur hæc verba ad differentiam criminalium actionum, per quas non persequor mihi debitum, sed ad vindictam, & secundum hoc etiam realem actionem dicas diffiniri. hic, licet enim non sit obligatus qui realiter tenetur, vt int. eo. §. 1. ibi aut cum eo agit qui nullo &c. verum est personaliter, grosse † tamen potest dici quod sit realiter obligatus. Et facit pro hoc vt etiam realis hic diffiniatur, quia verbum, debere, & ad actionem in rem, & ad actionem in personam refertur, vt ff. de verb. significatio. l. pecuniæ, § si.

† Ista gl. est no qđ ver mul tories intelligun tur grossē modo, n̄ tamē in statutis. SYL. Pl. Ang. & Ias.

¶ Nec obstat si dicatur, verba in diffinitione propriè sunt accipienda, quia hoc verum in ver. diffinitio, non in diffinientibus, vt declarat Dec. in rubr. de probat. col 3. * quinimo Alc. in l. creditores, ff. de verb. sign. eum quoque, qui in rem actione tenetur, propriè debitorem esse, non in subtilibus rationibus comprobat.

¶ item facit, quod est in diffinitione verbū, persequendi quod est commune tam ad realem, quam personalem actionem, vt ff. eod. l. actio in personam. Item facit, inf. eo. §. 1. in princ. vbi actio realis species est actionis, sicut personalis, & ita large accipio hic verbum, debetur, sed in stricta significatione verbi huius, debere, tantum alienum, & non meum mihi debetur.

¶ Idem

¶ Idem firmat Dec. in l. si tibi in 3. nor. ff. si cert. petat.

† Imò & realis secundum communiter doc. hic.

¶ Vnde personalis actio tantum diffiniri videtur, † vt inf. eod. §. sic itaque & sup de leg. §. sed & si rem. Sed certè quandoq; ago etiā ad id, quod mihi non debetur, vt Cod. de pactis. l. si pacto quo pœnam, nam ibi non ago ad id quod est debitum, sed ad id, quod ex nudo pacto conuenit. Sed certè illud naturaliter erat debitum, quod nudo pacto debebatur, † vt ff. de fideiuſ. l. fideiuſſ. §. fideiuſ. Vel non agitur ibi ad id, quod nudo pacto debetur, sed ad id, quod verè debetur, sed prætextu eius consequitur etiam quod nudo pactò debetur. †

† Ista sol. nō procedit secundu Doct. quātum ad materiā text. nostri.

¶ Reprobat Præpo. Senen. 4. casu, q. 5. 2. col.

† Ista cōtinet meram veritatem, vt p doct. hic.

† Ista reprobatur cōiter p doct. hic.

¶ Item oppono de popularibus actionibus. Nam in eis non dicitur debitum, & tamen petitur, vt ff. de po act. l. penult. Sed nō obst. quia saltem post litem contest debetur, vt l. si cui. ff. de verb. signi Vel † dic, quod & sibi debitum prosequitur, nam cum toti populo sit debitum, ergo & sibi. Item op. de actione iniuriarum, quia non dicitur esse in bonis, vt ff. de iniu. l. iniuriarum 3. item non ad debitum, sed ad vindictam competit, vt ff. de colla. bonor. l. 2 § emancipatus, & tamen est actio. Respon. non est in bonis, vt trāseat ad hæredes, vt ff. ad l. Falc. l. pœnalis. Item licet detur ad vindictam, tamē potest deberi mihi propter id, quod est in æstimatione vindictæ, vel propter id quod est in alterū, vt vindicta. Item oppono de petitione hæreditatis. Item de actione de peculio. Nam in his agitur etiam antequam sit penes possessorem, vel antequam sit in peculio, vt ff de peti. hæred l. 4. & l. si quo, & ff de pecu. l. quæsitum, in princip. & ff. de lib. leg l. si quis reum, §. † idem Sed dic † esse subaudiendum hic, vel deberi speratur. Vel dic, quod quando fuit actio proposita, fuit efficax tantum pro eo, quod tunc erat penes possessorem, vel in peculio: & postea cum augebatur, eatenus, & actionis efficacia crescebat: cum vniuersalis, vel in aliquo vniuerso fuit petitio, vt ff. de iud l. solemus. Item opponitur de actionibus, quas intendunt aliqui pro alijs, vt procurator, & tutor & prælatus & similes, nam agunt, & tamen non sibi debitum petunt, Sed dic, quod quasi domini sunt, vt ff. pro empt. l. qui fundum, §. si tutor. Vel dic sibi, idest ei, cui actio competit, quæ intenditur. Vel subaudi, quod sibi debetur, vel ei cuius nomine agitur huius alternatiuæ, secunda pars est vera.

****

† als iest l. si filius fa.

† Sed hæc reprobatur, quia arguit Imperatorem de insufficientia.

SYL. ¶ Communis opin. est in hac glo. quod vtraque diffiniatur, quam defendunt hic Hisp.

Diuisio. ¶ Omnium autem. ¶ Ista pars diuiditur in sex partes, prout in hoc titu. ponūtur sex diuisiones actionum, quas enumerat per ordinem gl. magistralis in §. sunt prætereà. inf. 2 eod. Et ibi gl. addit alias sex diuisiones, quæ ponuntur in alijs locis extra hunc tit. Prima diuisio actionum est, quæ respicit causam materialem, quia quędam actiones sunt reales, quædam personales, quædam causam mixtam habentes, & ista pars durat vsque ad §. sed istæ. Secunda diuisio est, quæ respicit causam efficientem, quia quædam ciuiles, quædam prætoriæ, & durat vsque ad §. sequens. Tertia est respiciens causam finalem, quia quædam sunt rei persecutoriæ, quędam pœnales, quædam mixtę rei & pœnæ, & durat vsq; ad §. omnes. Quarta est respiciens causam formalem, quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, quædam ad triplum, quædam ad quadruplum, vsque ad §. actionum. Quinta est respiciens causam substantialem, quia quædam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris, ibi vsque ad § sunt præterea. Sexta est respiciens persecutionis effectum, quia quædam sunt persecutoriæ solidi, quædam non, vsque ad finem, vt sequitur Bald. hic. Item prima subdiuiditur in duas partes. Primò diuidit. Secundò membra declarat. Secunda ibi, Namque &c. Nam totus iste titulus procedit per diuisiones actionum.

reales, aliqua personales. Personalis est, quæ præsupponit debitorem obligatum, sed realis non, sed ideò contra eum competit, quia possidet, Aretinus.

¶ Omnium autem actionū quibus inter aliquos [a] apud iudices [b] arbitrosve [c]

¶ Omnium, ¶ *CASVS.* in diuisione actionum, & declaratione terminorum non figuratur nisi literaliter. Declarat enim Imper. suam diuisionem per exempla dilucida Not. est igitur, quod dictio, omnium, est vniuersalis. Item quod pariter proponendæ sunt actiones coram arbitris, sicut coram iudicibus. Item, quod valeat argumentum à sufficienti enumeratione partium. Item, quod ad causandam rei vendicationem duo extrema requiruntur, dominium, vel quasi ex parte agentis, possessio, vel quasi ex parte conuenti. Item, quod qui tenetur actione reali: nullo iure dicitur obligatus. Item, quod actio est genus.]

Quia relatiuum quis, vel quæ ad. actum alicui generalitati fuit copulatiua, restringit, l. eat. ... adiectiue. ff. de le 3

a ¶ *Inter aliquos.* Videtur innuere, quòd aliæ actiones sunt, quæ coram alijs proponuntur: †. sed non est verum. Accursius.

† Idē Io. Fa. Pla. Ang. & Ias.

ADDITIO. Solutio, dic quod hic relatiuum fiat declaratiue, quia adijcitur qualitati conuenienti vnicuique contento sub genere.

† Istā sequuntur Bald. & P. in d. Auth generaliter

b ¶ *Iudices.* Ordinarios, vel delegatos.

c ¶ *Arbitrosve.* Scilicet compromissarios, nam & apud eos actiones † proponendæ sunt, vt hic, & ff. de arbit. l. 1. Et etiam libellus offerendus, vt C. de arbit. l. cum antea, § licet,

†Vt ēt factū cōprehendat. Bal. in l. 1. ff si cer. pet.

cet circa fi. Sed contra secundum Plac. C. de episco. & cler. Authent. generaliter Ad quod respon † quia ibi non de libelli oblatione loquitur, sed de remissione cautionis, quæ cōsensu partium fieri potest, vt dig. de fer. l. 1. 1. respons.

a ¶ *De quacūque re.* generaliter accipere verbum, rei † vt ff. si certum petat. l. 1. in fi. nam pro corporalibus, & incorporalibus competūt actiones, vt infr. eo. §. proximo. & §. 2. & ff. si seruit. ven. l. 1. & 2. in princ.

de quacunq; re [a] queritur, sūma [b] diuisio ī duo genera diducit. Aut enim in rē sunt, [c] aut in personā. Nāque agit vnusquisq; aut [d] cum eo, qui ei obligatus est, vel ex cōtractu, vel ex maleficio: quo casu proditę sunt actiones in personam: per quas [e] intendit [f] aduersariū ei dare, [g] aut facere [h] oportere, & alijs quibusdam modis: [i] aut cum eo agit, qui nullo iure [k] ei obligatus

†Et hoc ideò, q. a perea cognoscitur causa imediata, & ī mediata actionū, Ias.

b ¶ *Summa,* Idest prima, quo ad tractatum scilicet † vel summa, idest breuis: breuior enim esse non potest quam bimembris, sicut ista est. Sed opponitur, infra eodem §. quædam Respond. quia & illæ sunt reales, quando ad res agitur, item in personam, quando ad personales præstationes agitur: immò etiam si simul agatur non tamen egrediuntur hanc diuisionem, cum sint in rem, & in personam, nisi enim sic exponeretur, iam multæ inuenirentur breuiores, vt ins. eod. §. aliæ, & §. actionum, & aliæ quædam diuisiones breuiores inueniuntur.

SYL.

¶ Communis opin. est cum glo. hic, vt patet ex dictis doc. hic, & in rub. ff. l. ti. cert. petat. quod actiones, de quibus in §. quædam, non faciant speciem de per se.

ADDITIO. Dic, melius facit tex. in l qs ergo casus, ff de pec. Sed extra glo. instatur, quia actio in rem scripta rem comitatur, & tamen non est realis, vt infra eo. § quædam sed solue, † ibi quia ius agēdi ex reali oritur ex ipsa re & ipsi rei competit, & cōtra ipsam rem, vt hic, & in simili dicimus de seruitute debita fundo, ff de negot. gest. l qui aliena, §. ti. & sic in actione personali in rem scripta. vt d. §. quædam Ang. †

†Imo q. a datur occasione directidominij, vtilis, vel quasi.

c ¶ *Aut enim in rem sunt.* Ideò in rem dicuntur, quia rem concomitantur, ff. de publicat. l. Imperatores, & in personam, quia non recedunt à persona obligati, vel hæredis eius, cuius eadem est persona, vt ff eo l. actionum genera, § 1. & 2. & in Auth. de iureiur. a mor. præ. in princ. coll. 5.

SYL.

¶ Hæc glo. malè loquitur, quia bene finguntur, non autem sunt, sed sunt eadem persona interpretatione iuris.]

* ¶ Actio in rem est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus, & semper aduersus eum est, qui rem possidet; l. actionum, de actionibus, & obligationibus.]

d ¶ *Aut.* Hoc respicit aliud, aut, quod est infra eod aut cum eo, &c.

e ¶ *Per quas,* scilicet personales actiones.

†Ista gl. & gl. posita verb. dare & gl. in ver. facere declaratur p Ang. in gl. magistra in isto. §. 1.

f ¶ *Intendit.* † scilicet vnusquisque, vel actor.

g ¶ *Dare.* Cum datio est in obligatione, vt ff. de ver. oblig. l. vbi autem non apparet. §. fi.

h ¶ *Facere.* Cum factum sit in obligatione, vt si promisisti scribere librum, quod petitur actione ex stipulatu, vt supr. de verborum obligation. in princ

* Actionis in personam verba solennia iure veteri erant in vsu, Aio te mihi dare oportere, itemque oportere facere, quorū verborum meminit. Val. Prob. in libello de notis antiquis. Est autem actio in personam, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum, & semper aduersus eundem locum habet d. l. actionum.]

i ¶ *Et alijs quibusdam modis*, idest ex quasi contractu, & ex quasi maleficio, nec enim de his, sup. dixerat, quod reprobatur. † quia ex quo dixit de ijs, quæ sunt ex contractu, vel ex delicto, per consequens de ijs, quæ sūt ex quasi contractu, & ex quasi delicto, vt supra de obl. quæ ex quasi contractu, in princ. & sup. titu. 1. in princ. † Vel dic omnia ista, supr. esse comprehensa, sed sunt supradicta intelligenda, vbi precisè agebatur ad dandū vel ad faciendum. hic autem quando non præcisè, sed sobalternatione, vt hoc, aut illud, sed & hoc reprobatur, quia sup. non dixit, quod præcisè quid fieret. Dic ergo hic de conditione furtiua loqui, quæ est personalis, non tamen ex cōtractu, vel quasi, vel ex maleficio, vel quasi, sed ex varijs figuris causarum oritur, vt ff. de actio. & obl. l. 1. in princ. Item de interdictis omnibus potest dici, qd omnia sunt personalia. v ff. de interdic. l. 1. §. fi. non tamen iure ordinario, sed extraordinario sunt introducta: vnde non continentur sub hac diuisione, ex contractu, vel quasi ex maleficio, vel quasi: ex delicto tamen, vel propter delictum quandoque dantur, vt in interdicto. Vnde vi, potest videri: quandoque non, vt in interdicto, Quod vi, aut clam, quando contra eum, qui non fecit opus, sed factum habet, datur, vt ff. quod vi, aut clam, l. 3. §. clam, & l competit, §. fin. Et vt breuiter dicam, ille tertius articulus, qui dicitur, ff. eodem l. 1. in princ. ex varijs figuris, &c. est quod hic dicitur. & alijs quibusdam, &c. Accurs.

†Imò approbatur per; Bar. Ni. Ang. & Ias.

†Hanc primam expositionem licet glo. reprobet, tamē eā sequūtur cōmuniter doc. hic & inducūt ad hoc l. 1 ff. eod. vide hic per d. Ias. qui lōge tractat an appellatione cōtractus veniat quasi cōtractus.

SYL.

¶ Communis opin. est cum glo. q̄ illa verba intelligantur de obligationibus ex quasi cōtractu & quasi delicto, presertim propter illa verba, & alijs, quæ designant similitudinem.

K ¶ *Nullo iure.* Not. hic, q̄ ille, qui rem meā tenet, non est mihi ideò obligatus, sed ratione pos-

ne possessionis eum possum conuenire, vt C. de alien. iudi. mutan causa facta, l. 1.

¶ Nec obstat difficile contractium, qđ actio de peculio est in rem, & tamen præsupponit obligationem, quia imò est in personam, §. in personam, infr. eodem, vt dicit hic Hisp.

¶ Tu dic, nullo iure personam ipsam obligati, ratione tamen rei, quã tenes debitorẽ te esse, hincque infertur eum quoque non impropriè creditorem dici, cui in rem actio competit, l. creditores, de verbor. signific. vbi Alc.

est, mouet tamen ei de aliqua re controuersiã: quo casu proditæ actiones in rem sunt, veluti si rem corporalem [a] possideat [b] quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat: [c] nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

¶ Sed oppono: tenetis mihi ad rem restituẽdam, ergo es obligatus. Respond non est verum: quia, teneris, duobus modis accipitur. Nam si dicas teneris ideò, quia ex natura actionis sis mihi obligatus, falsum est: si verò dicas teneris, quia per officium iudicis debet tibi necessitas imponi, vt restituas, verũ est, vt ff. de rei vẽd. l. qui restituere, & si hoc modo accipiatur, tenetis, ergo es obligatus, non sequitur.

ADDITIO. Et est ratio, quia officium iudicis nullam præsupponit obligationem, l. qui per collusionem, in fin. ff. de act. empt. l. Quintus, ff. de annu. leg. nisi largo modo secundum quod dicit Bart. in l. fin. ff. de iniur. & vide glo. supra in princ. in verbo, debetur. Angel.

a ¶ *Rem corporalem*. Bene dicit corporalem, quia incorporalia non vendicantur, vt ff. de rei vend. l. vendicatio.

b ¶ *Possideat*. Not. in actione in rem ex parte actoris alterum duorum debere interuenire scilicet dominium, vt ff de rei vend. l. in rem & hic: vel quasi dominium. † vt in emphyteuta, superficiario, & in bonæ fidei emptore (1) & similibus, vt inf. eod §. aliæ, & ff. si ager vecti. vel emph. l. 1. §. fi. & l. 2. & l. 3. & ff. de superficieb. l. 1. in fi. respon. & §. quod ait. item ex parte tamen similiter duorum alterum, s. possessionem, vel quasi, vt quia dolo desierit possidere, vt hic, & ff. de interrog. actio. l. qui seruum, §. in iure. & l. si seruus, & de noxa. act. §. 1.

†Vel ius in re, Dy. Nic. An. Ias.

*¶ Adde secundum Ias. quod triplex est dominium directum, vtile, & quasi dominium. Directum est dominium plenarium: quotiescunque nullus alius in ea re ius habet, & hoc producit directam rei vendicationem: vtile est quod directum agnoscit, quale est dominium emphyteutæ, vasalli, & superficiarij, & hoc producit vtilem rei vẽdicationem, quasi dominium est quod habet bonæ fidei possessor iusto ex tit. ante quam tem per longi temporis possessionem acquirat, quo casu datur actio publiciana.]

ADDITIO. (1) Dic, hoc non videtur bene dictum, quia imò habet tãtummodo Publicianam, vt inf. eo. §. sed istæ. alias si haberet vtile dominium, vt dicit glo. præferretur domino directo, leg. 1. §. 1. ff. si ager vect. vel emph. & tamen hoc est falsum, quia regulariter excluditur à verò domino l. pen. & quod ibi no. ff. de publi.

c ¶ *Dicat*. hoc non est necesse probare † vel dicere, sed ex voluntate dãt hoc, vt Co. de eden. l. qui accusare, & de rei ven. l. fi. & inf. de interdic. l. §. commodũ.

† Onus tamẽ probandi potest assumere si vult. Ni. Fab. & Ang.

*¶ Rei vendicationis in petitione fundi, huiusmodiq; rei immobilis, olim hæc formula fuisse traditur: Fũdus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: eũ ego ex iure meũ esse aio. ibi ego te ex iure manu consertũ voco. Aul. Gel. li. 6. c. 9. Rei verò mouentis vendicatio si fiebat, is qui vẽdicabat, in iudicio rem exhibitam tenens dicebat. Hanc ego rẽ ex iure Quiritium meam esse aio.]

¶ Æque. ¶ Supra, § proxi. ponitur de actionibus in rem pro rebus corporalibus, nunc pro rebus incorporalibus. Et sunt duæ actiones, confessoria, & negatoria. Et diui. iste §. in duas partes. Primo ponit de actione confessoria, quę intentatur pro seruitute constituta conseruanda, vel constituenda. Secundo ponit de actione negatoria, quæ cõpetit dño negando aduersario suo ius esse seruitutis, & sic competit pro libertate conseruãda. Secunda ibi, Contra quoque. Item totus iste §. sex facit. Primò ponit exemplũ de cõfessoria, quę datur pro seruitute personali. Secũdò dat duo exempla de confessoria pro seruitute reali rusticana. Tertiò ponit 4. exempla de confessoria pro seruitute reali vrbana. Quartò ponit plura exẽpla de negatoria. Quinto ponit differentiam inter actiones reales, quę competunt pro rebus corporalibus. & inter eas, quæ cõpetunt pro rebus incorporalibus. Sextò infert quandam exceptionem. Secũda ibi, Vel per fundum. Tertia ibi, Eiusdem. Quarta ibi. Contra quoque. Quinta ibi, Quod genus. Sexta ibi, Sanè. STL.

¶ Æque si agat ¶ CASVM. ponere nisi literaliter non expedit, cum enim text. declaret terminos, & seipsum exemplificet, non est quod vlterius ex text. desideretur, & si quid ad perfectam cognitione harũ actionum deficiat, constat quod ipsemet Imper. iudicauit non esse hoc in loco congerendam omnem materiam istam, sed reseruate cognoscendam in libris, ff. Nota igitur φ dictio, æquè, est continuatiua ad præcedentia. Item, quod vbi est apposita dictio forte, debet intelligi, vt idẽ disponatur in casu, in quo non est apposita. quod disponitur in eo, in quo est apposita. Item, quod concessio aquę ductus est seruitus realis. STL.

Item quod confessoria & negatoria competunt pro seruitutibus rusticis, & vrbanis. Itẽ, quod seruitus prospectus est, qua conceditur non simplex lumen, sed amenitas visus. Itẽ, quod est differẽtia inter proijcere, & immittere, de qua est text. in le. malum, §. r. ff. de verb. signif. & vlterius dicit Præpos. Senen. in 7. casu quæstio. 1. q̃d hic tex. adhuc à nemine fuit intellectus, & ipse ibi declarat, videas.]

a ¶ *Aequè*, scilicet datur actio in rem.

b ¶ *Agat*, scilicet actione confessoria, quod si vocetur legitur, dig. ff. si ser. vendicet. leg. 2. in princ.

c ¶ *Vtendi*, Hęc seruitus est personalis, sed sequentes reales vt ff. de serui. l. 1.

**Adde, quod re vera vsusfructus, & vsus sunt seruitutes mixtæ, vt ait Accur in d. l. 1 & Vero. de seru. vrb. præd. c. 3. quia non debentur à persona personæ, proinde est seruitus merè personalis, de qua habetur, sup. in tit. de iure perso. non etiam debentur à re rei sicuti sunt merè reales, de quibus mox subijcitur in tex. sed participant de natura vtriusque. nam debentur à re personæ, & cum persona finiuntur, & hac ratione dicuntur personales in d. l. 1. item & tanquam iura realia vendicantur, l. vti frui. ff. si vsufru. pet. vt hic, & habetur in gl. al. ius ver. & econtra.

d ¶ *In rem actio est*, scilicet confessoria.

Ista glo. non est Accurs. e ¶ *Eiusdem generis*. Scilicet vt sit in rem.

ADDITIO. Nota quod confessoria proponitur verbis affirmatiuis. & negatoria negatiuis, & ex hoc comprehenditur modus concludendi in huiusmodi actionibus, de quo dic. vt per Ang.

* ¶ Actio confessoria, vt hic diffinit Iaso. ex Petro de Bellapert. & Ioan. Fabr. est actio in rem, competens alicui ratione seruitutis sibi debitæ, vel fundo suo, vel quasi suo, cõtra impedientem, ad declarationem iuris sui. Negatoria autẽ est actio in rem competens alicui ratione rei suæ, vel quasi suæ, contra vetem aliqua seruitute in re illa, ad pronunciadum, aduersario ius non esse vtendi tali seruitute.]

f ¶ *Tollendi*. Vt si eras in quasi possessione seruitutis domus meæ, ne mihi liceret altius tollere, me volente ædificare, debeo agere negatoria, & ita hic interserit † exemplũ negatoriæ, vt ff. si serui. vendi. l. & si forte. §. 1.

¶ Hæc opin. damnantur ab omnibus hic, & Præpositio. Senen. in 7. casu quæst. 1. in princ.

¶ In hac enim seruitute negatoria verbis affirmatiuis, & confessoria negatiuis proponitur, vt dig. si ser. vẽd. leg. loci. Alia verò exẽpla, quæ ponuntur bene ponũtur. in confessoria vsque illuc, contra &c. Vel pone hoc exemplum in confessoria, vt si talem mihi debeas seruitutem, vt altius teneas ædificatum, vt digest. de seru. vrb. præd l si arborem, § interdum, & l. eum debere.

¶ Hanc expositionem tenet Ias. Aret. tamen & Hispan. contrarium sentiunt. * Verum autem intellectum tradit Zasius in intellect. singu.]

† Displicet Dyn. Io: Fab. & An. & dicit Ias. q; est derisio.

SYL.

Seruitus altius tollendi ab alijs differt.

† aliàs in vicẽquoque.

SYL.

¶ *Pro seruitute constituenda, vel nõ constituẽda prodita sunt actiones in rem, tã pro seruitutibus rusticis, quam vrbanis, realibus, vel personalibus, & in his etiã agit qui possidet, secus in rebus corporalibus regulariter. h. d. Ang.*

¶ Æque[a] si agat[b] qs, ius sibi esse fundo forte, vel ędibus vtẽdi,[c] fruendi, vel per fundum vicini eũdi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est.[d] Eiusdem generis[e] est actio de iure prediorum vrbanorum, veluti si quis agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi,[f] prospiciẽdive, vel proijciẽdi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes.

¶ Contra[g] quoque de vsufructu, & de seruitutibus prędiorum rusticorum, itẽ prædiorum vrbanorum, † inuicem proditæ sunt actiones,[h] vt si quis intendat ius nõ esse aduersario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi,[i] prospi-

g ¶ *Contra*. Idest in contrarium. Nam supra de confessoria, per quam seruitutes debentur, nunc de negatoria, per quam seruitutes denegantur, vt ff si ser. vend. l. secunda, in princip.

h ¶ *Prodita sunt actiones*. Scilicet negatoriæ.

i ¶ *Altius tollendi*. Exemplum confessoriæ. † In his enim exemplis omnibus repetitur, non. Vel dic, non repeti † non ad hoc exemplum, sed ad alia sic. Sed quæritur hic quare nomina talia dantur talibus actionibus? Respondet Placen. quia negatoria negatiuis verbis proponitur, confessoria verò affirmatiuis.

¶ Communis conclusio est in hac seruitute altius tollendi, quod cõfessoria verbis negatiuis, negatoria verbis affirmatiuis proponatur, & ideò opin. Plac. non est vera respectu expressionis faciendę in libello, sed respectu in-

† Ridiculũ est secundum Dy. Ioa. Fab. & Ias.

† Imò Dyn. & Ias. Negatoria, & cõfessoria quare sic dicantur.

SYL.

ciendive, vel proijciẽdi, immittẽdive, istæ quoque actiones [a] in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis [b] in cõtrouersijs rerum corporaliũ proditum non est. Nam in his [c] is agit, qui non possidet, ei verò, qui possidet, [d] nõ est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. [e] Sane vno casu, [f] q possidet, nihilominus is actoris partes obtinet, sicut in latiorib. Digestorũ libris opportunius apparebit. [g]

intentionis agentis, vt declarant hic Iaso. & Hisp.

† Habẽdo respectum ad mo lium concludẽdi Ang. & Ias.

¶ Hæc opin. reprobatur in seruitute altius tollendi, ibi enim confessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis † verbis proponitur. Dic ergo potius inspiciendam esse naturam quam verba, vt confessoria ideò dicatur, quia ad hoc, vt confiteatur se debere datur, negatoria autem quia negatur. item quare istæ dicuntur in rem? Respond. quia ad similitudinem rei vendicationis dantur. Sicut enim illa ratione dominij, vel quasi datur. sic & istæ, vt ecce ratione dominij datur confessoria, scilicet domino fundi, cui seruitus debetur, vt ff. si ser. vend l. 2. § hæc autem, & ratione quasi dominij vt fructuario, creditori, † & superficiario. Item publiciana datur ei, cui seruitus est constituta à non domino fundi, vt ff de remis. l. 1 §. idem Iulianus. & de superfic. l. 1. §. fin. & si vsusfru. pe l. 1 & de public. l. si ego. 2. & 3. respon. Item sicut ratione possessionis, vel quasi datur rei vendicatio, sic & hæc confessoria ratione veræ possessionis aduersus eum, qui possidet agrum, qui seruitutem debet, vt ff. si vsusfru. pen l. vti frui, §. vtrum, vel quasi possidet, vt ff de vsufr. l. pen. §. fin. Hoc idem in negatoria nã ipsa ratione dominij datur domino fundi, qui negat seruitutem deberi, vtilis autem quasi domina, quia ius habet in fundo, quem negat seruitutem debere. vt ff. si seru. vend. l. 2. Et econtra ratione possessionis intenditur contra eum, qui possidet rem ratione vsusfruct. vt ff. de acquiren. poss. l. naturaliter, vel quasi possidet. vt si re vtatur p opter illam seruitutem, quam sibi dicit debitam in quibus non est vera possessio etiam naturalis. arg. de seru. vrb. præ. l. si ædes. §. libertas, & §. seq. & ratione horum & similium dicuntur in rem. Item uo. quod dicit Pla. quod negatoria ita demum datur, si fuerit seruitus constituta & postea amissa, sed falsum est, competit enim & si nulla fuit. vt ff. si seru. ven. l. loci. §. competit & l. sistul.

† Ista duo exẽpla displi cet Dyn. Bart. Io. Fab. An. & Ias.

Relatio facienda ad proxima.

a ¶ *Ista quoque actiones* De quibus supra proximo §. dixit. Nam ad proxima est facienda relatio. † vt ff de lega. 1. l. si seruus plurium, § fin. de testam. l hæredes, §. sed & si notam nam aliæ non sunt negatiuæ, sed affirmatiuæ, sed in eo. quod dicit, in rem sunt, potest ad vtrumque referri.

† Hoc verũ si ad vna non possit fieri Dyn. & Nic.

b ¶ *Quod genus actionis*. Scilicet negatoriarum & affirmatiuarum. Et nota, quod nomen actionis largè hic ponitur. † aliàs verò pro personalibus tantum, vt diximus supra eodem §. 1.

† Idem Nec.

c ¶ *In his*. s. in causis rerum corporalium.

d ¶ *Possidet*. s. in solidum. Si enim duo asserant se possidere, & vterque vincit, poterit alter vendicare, vt dig. vti possid. leg. si duo, in fin. i. resp.

e ¶ *Neget rem actoris esse*. Hæc verba restringũt † precedentia scilicet ei verò, &c. Nam hoc perpetuò verum est, quõd alias non datur actio possidenti. per quam neget rem actoris esse. Sed potest poni casus, vt possessor habeat actionem per quam dicat se dominum esse, vt ff. de rei vẽdicatio. leg. officium & ff. eodem, vsufruct. quemadmodũ cau. l. si vsusfructus nomine. Constat enim commodatarium non possidere, & commodantem possidere vt Digest. commod. l. rei. Idem in conductore, & locatore, vt ff de vsucap. l. non solum, paragrapho primo. Alij dicunt legem illam officium loqui, quando alius non possidens agit, vt sic ratione detentionis talis agatur. Sunt & alij, vt Bul & Ioan. qui dicunt. quod eo ipso quod agit possessor rei vendicatione, renunciat causæ possessionis. † cum hoc sit impossibile rem possidere, & vendicare posse, prima verior est.

† Sequuntur An. & Ias.

† Hoc verũ, cum agit occasione illius possessionis, quæ erat penes ipsũ, & per se metipsũ sciẽs que possidebat Ang. & Ias.

¶ Et ista communiter tenetur quamuis non multum congruit huic literæ.]

† Hoc exẽplum sequitur Dyn. hic sed Io. et Pe. cõtra SYL.

f ¶ *Vno casu*. Vt in duplicibus iudicijs, † vt ff de iudicijs, l. in tribus, & inf. eo. §. quadã, & ff. vti possidet. l. si duo, §. 1. Infra de interdict. § tertia, & ff famil erciscund. l 1. Vel dic, quod dicit de qualibet exceptione proponenda, nec enim hic dicit, quod sit actor sed cautè dicit, quod partes siue onera actoris sustinet, secũdum Ioan. vt ff. de exceptionibus, l. 1.

q a exceptio debet esse de regula. nã in rebus corporalibus possidenti nõ datur actio nisi vno casu. sed secundum glo. essent plures. Præterea ĩ istis duplicibus iudicijs, q. agit, non negat rẽ actoris esse, nec agit rei vend. pro ut litera requirit Ang.

ADDITIO. (i) Dic, Nec etiam, placet hoc Petr. & Dyn. quia secundum hoc essent plus, quam mille casus. Vnde Petr. ponit exẽplum, quando reus suscepit in se onus probandi. s. quod res petita pertineat ad eum. & non ad actorem, vt l. circa, ff de probatio, & hoc exemplum placet hic Io. Fab. nam litera non dicit, actor. sed, vicem actoris sustinet & sic non est propriè exceptio, sed quædam illatio Ang.

g ¶ Apparebit. vt ff de iudi. l. in tribus, secundum primum, vt ff. de excep. l. 1. secundum Ang.

¶ Sed istæ. ¶ Diuiditur in duas partes. Pri-

mò ponit & declarat actiones præcedētium paragraphorū fore ciuiles Secundò ponit de actionibus prætorijs ibi, Aliæ autem. Item ista secunda subdiuiditur. Nam primò ponit de actionibus in rem prætorijs. Secundò ponit de personalibus. Secunda infr. in §. in personā. Item prima subdiuiditur. Nā primò ponit. quādo res petitur, quasi vsu capta, quæ non est. Secūdò, quando vsucapta est, & petitur ac si vsucapta non esset. Secunda ibi in §. Rursus. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit de actionibus prætorijs in rem: secundò de eis duo ponit exempla. Secunda ibi, Vt ecce plerumque. Primum exemplum prosequitur ibi, Namque si cui. Secundum in §. Rursus. iam allegato. Aretinus.

¶ *Secunda diuisio actionum est quodquadam sunt ciuiles, de quibus iam dictum est, quadam verò prætoriæ, de quibus hic duo exempla ponuntur. Angelus Aretinus.*

¶ Sed istæ [a] quidem actiones, quarum mentionem [b] habuimus, & si quę sunt similes [c] ex legitimis [d] & ciuilibus causis descendunt.

SYL. ¶ Sed istæ. ¶ *CASVS.* non debet aliter quam literaliter figurari. declarat enim Iustin. actiones prętorias, & ponēdo ipse exempla ponit casum in exemplis. Ratio enim dubitandi fuerat, quia his casibus deficiebat iure ciuili actio in rem, quæ domino datur: ratio autem decidendi colligitur ex naturali illa prætoria æquitate. qua omnia prætoris edicta emanarunt, & colligitur ex illis verbis.

¶ Sed quia sane durum erat eo casu deficere actionem &c. Not. primo, quod actiones, de quibus supra, sunt de iure ciuili.

Item, quod publiciana introducta est iure prætorio. Item, quod dictio, aliæ, est implicatiua. Item, quod prætor dabat actiones, & sic videtur colligi, quod statuta conderet. Item, quod in materia generali exempla sunt necessaria. Item quod dictio, plerumque denotat regulam in contrarium. Item not. aliam diuisionem actionum. Item, quod in publiciana requiritur traditio, vel quasi. Item, quod si quis bona fide, & iusto titulo rem acquisierit à non domino, & eius rei possessionem amittat, datur etiam publiciana contra possidentem, vel contra illum, qui rei restituendæ facultatem habet.]

* ¶ Diuisio actionum, de qua hic agitur, est ex causa efficienti.]

a ¶ *Sed ista.* Latenter accedit ad secundam diuisionem scilicet aliæ sunt ciuiles, & aliæ prætoriæ: & de omnibus exempla ponit. Sed quæritur de duabus, scilicet de actione in rem, quæ datur contra eum, qui dolo desijt possidere, videtur enim prętoria, vt ff. de noxa. act. l. electio. § 1. sed & ciuilis videtur inspecta persona actoris, quę de iure ciuili admittitur ad agēdum, vt ff. de rei vendic. l. in rem. Sed dic eam ciuilem † inspecta potius persona actoris, quæ dignior est, vt ff. de except. do. † l. purè, §. fin. & hæc consideratio semper habetur: nam hęreditatis petitio dicitur prætoria, quando bono. possessori datur, vel fideicommissario, licet contra possidentem pro hærede, vel pro possessore detur, & econtra si detur hæredi de iure ciuilis, dicatur ciuilis vt digest. de pet. hæredit. l. 1. Semper enim iudicamus, an actio sit ciuilis, vel prætoria, inspecta persona actoris. † *Inuentione, sed extensione dicitur propria Fa. Ang. & Ias.* * † *Melius facit l. 4. in princ. ff. si pars hær. pe. secundū Ias. hic.*

¶ Communis opinio est, quod actio, hæc inuentione sit ciuilis, per extensionem tamen dici possit prætoria, vt dicit hic Ias.] † *Imo inspecta origine SYL. Bald. & Ias.*

¶ Secundo quæritur de actione. Commodati. Sed dic eam ciuilem, vt ff. commod. l. in commodato, §. sicut. † *Sequuntur eam Fa. Ang.*

¶ Et quod dicitur eodem titul. l. 1. ait prætor &c. vel approbando, vel confirmando dicit, non inueniendo: sic de petitione hæreditatis dicitur. ff si pars hæredi. pet. l. prima in princip.

¶ Sed tamen ipsa ciuilis est, cum sit ea senatusconsulto, & centumuiralis dicatur, vt ff. de pet. hære l. item veniunt, §. præter hæc, & Codic. de hæredit. peti. l. finali in principio.

¶ Omnes enim actiones, quæ oriuntur ex his quinque partibus iuris. s. legibus, senatuscōsultis plebiscitis, principum placitis, & responsis prudentum ciuiles sunt: † quæ verò a magistratibus, vel prætorum edicto descendunt prætoriæ sunt, vt supra de iure natur. §. constat, vsque ad §. ex non scripto, & ff. de iusti. & iur. l. ius autem, & infra de perpet. & tempo. ac in princ. † *Sequuntur glos. Ang. & Ias.*

¶ Aliæ autem præter duas supradictas certæ sunt, vtrum sint prætoriæ, vel ciuiles. Accurs.

b ¶ *Quarum mentionem.* s. expressam vt de quibusdam dictum est.

c ¶ *Ex si quæ sunt similes.* Vt quæ sunt ex cōtractu, vel quasi. vel ex delicto, vel quasi, vel ex varijs figuris causarum, vt supra eodem, §. 1. & 2.

¶ Quamuis Dyn. hic acerrimè inuehatur in hanc glos. tamen communiter docto. eam saluant, præsertim cum loquatur exemplificatiuè.] SYL.

d ¶ *Ex legitimis.* Id est ex lege 12. tabularū. & pro id est ciuilibus. Vel dic ciuilibus, id est ex auctoritate iurisprudentum, & eorum responsis, nam totum est ius ciuile, vt ff. de iust. & iu. l. ius autem ciuile, de orig. iur. l. 2. §. nouissime.

a ¶ *Aliæ*

†*Ista gl. non est Accur.* a ¶ *Aliæ autē.* † Aduerte, quod hic doctores ta distinguunt hunc §. incipiendo ibi, sed istæ quidem. tamen communiter allegatur in materia publicianæ, §. aliæ. hic, & nō superius incipiendo.
b ¶ *Tā in rem.* id est tamin rē tantū, quam in personam tantum. Nec enim aliqua praetoria † inuenitur quæ sit mixta, scilicet in rem & in personam, licet ciuilis talis inueniatur. vt in f. eod. §. quæ dam.
† *Sequūtur glos. Fabr. Ang. & Ias.*
¶ Dic non esse verum, talem petitionē hæreditatis esse mixtam, quia communis opin. est in cōtrarium vt in rubr. ff. si cert. pet.]
SYL. † *alias possessorē aduersarium, &c.*
¶ Et primo hic de realibus dicit vsq. ad § in personam. & postea de personalibus dicet. Accurs.

¶ Aliæ autem [a] sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem, [b] quā in personam, quas & ipsas [c] necessariū [d] est exēplis ostēdere. Vt ecce [e] plerumque [f] ita permittit Prætor in rē agere, vt vel actor dicat [g] se † quasi vsucepisse, ꝙ nō vsuceperit, vel ex diuerso [h] † possessor [i] dicat aduersariū suum non vsucepisse, ꝙ vsuceperit.

¶ *Actio Publiciana dicitur prætoria: & datur ex æquitate Prætoris illi, qui rem nactus est à non domino ex aliquo iusto titulo qui esset aptus ad dominij translationē, & datur quasi ipse rem vsuceperit. Ang.*

¶ Nāque si cui ex iusta causa [k] res aliqua tradita [l] fuerit, veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorū, & necdum eius rei dn̄s effectus [m] est, si eius rei possessionem casu [n] amiserit, nullā [o] habet in rem directam [p] actionem

est seruari, vt supr. de rerū diui. §. per traditionem, & hoc dummodo talis tit. fuerit aptus dominium transferre, licet non transferat, quia traditio nō plus transfert, quam sit apud eum, qui tradit, vt ff. de acquirend. rer. domin l. tradit io. & nominatur huiusmodi contractus, ff. de publ. l. 1. in fi & l. 2. 3. 4. 5 6 & 7. si vero contractus non est habilis transferre dominiū, non competit pub. vt ff de pub. l. quæcunque, §. 1. & fi.
l ¶ *Tradita.* A non domino.
m ¶ *Dominus effectus.* Per vsucapionem. Nam per traditionem dominus factus non fuit. Si autem altero istorum modorum factus dominus fuerit, publiciana ei nō datur, sed directa rei vendicatio, vt ff. de publ. leg. 1. in princip. §. 1.

SYL. ¶ Rationem assignant Doctor. in rubr. ff. si cert. petat.
c ¶ *Ipsas.* s. prætorias, quasi diceret, non solū ciuiles, quas exposuimus.
d ¶ *Necessarium.* id est, vtile. Quod enim medicamenta morbis, hoc exhibet iura negotijs, vt in auth. hæc constitutio innou. in princ. coll. 8. Nec enim necessitas in principe poni potest, vt ff. de leg. & senatusc. l. priceps. Item quia per exempla aptius intelligitur. vt hic, & C. de transact. l. vt responsum, & ff de colla. bon. l. prætor. §. Iulianus.
SYL. ¶ Intellige necessarium quo ad intellectum, non autem quo ad legislatorem]
e ¶ *Vt ecce.* Hoc est primum exemplum, quod exponitur statim, ibi, namque &c.
f ¶ *Plerumque.* Quia hoc semper dicere non poterit s. contra dominum, nisi in casibus, vt statim dicemus.
g ¶ *Dicat.* Agendo Publiciana.
h ¶ *Vel ex diuerso.* Hoc exponitur. infra §. rursus.
i ¶ *Possessor.* Id est dominus quondam ad quem redijt nūc possessio. Vel dic possessor quondam, nunc petitor.
K ¶ *Namque. Ex iusta causa.* i. ex aliquo cōtractu, qui descendit ex iusta causa, id est ex affectione vtriusque patris, vt ff. eodem, leg. in omnibus 2. quam affectionem iustum

n ¶ *Casu.* Imo & si quocunque modo. Nam & si per furtum, vel rapinam, vel aliam vim amiserit, non tamen habet in rem actionē directā, sed hanc, licet habeat & alias actiones vt furti, vel vi bon. rap. & similes, vt supr. de obl. quæ ex delic. §. sed & bonę fidei, & supra vi bon. rapt. § fin.
¶ Et sic no. ex hac gl quod furtum non connumeratur inter casus fortuitos, de quo latè disputat hic Hisp & Ias. SYL.
o ¶ *Nullam.* De alijs autem realibus, constat, sed de hac rei vendicatione dubitatur.
p ¶ *Directam.* Sed numquid publiciana competit ratione vtilis dominij? Quidam dicunt quod sic, dicentes vtile dominiū habet, cui publiciana competit, & dicunt hanc esse causam publicianæ, sicut directum dominium est causa directæ actionis in rem, vt ff de rei vendicatio. l. in rem. Alij dicunt, quod nec vtile dominium habet, cum ille, qui vtile dominium habet, etiam cōtra dominum agat, vt ff. si ager ve. vel emphy. pet. l. 1. 2. & 3. quòd non est in publiciana, vt ff. de publ. l pen. & fin. *Actio publiciana vtrū cōpetat habenti vtile dominiū.*
** Æquiuocat Accurs. confundens vtile dominium cum quasi dominio, quæ lōge inter

se differunt, vt annotauimus, sup. §. t. ad glo in ver. possideat. Et ideò cõclude, ꝙ emphyteuta & vasallus, qui sunt domini vtiles habent vtilem rei vendicat. non publicianam quæ datur ratione quasi dominij.

a ¶ *Vendicet.* Hoc videtur falsum. Nam aut habeo dominium, & tunc non vendico quod habeo, si non habeo, nec tunc vendico. vt ff. de rei vendi. leg. in rem. 1. respon. Item dominium est ius, & res incorporalis, quomodo ergo vendicatur? Sed dic dominium, id est rem ratione dominij.

ad eam persequendam, quippe ita prodite sũt iure ciuili actiones, vt qs dominiũ suum vendicet.[a]

b ¶ *Eo casu.* s. isto supradicto.

c ¶ *Deficere actionem.* Quod erat secundum ius ciuile.

Actio in factum est prætoria. cõdictio ex l. ciuilis.

d ¶ *Actio.* s. publiciana, vt statim subijcit, aliàs nisi prætor actionis nomen diceret, in factum daretur, sicut ex ciuili obligatione noua datur condictio ex lege si non caueatur de nomine actionis, vt ff. nau. cau. stab. l. & ita. (aliàs incipit idem.) §. ait. & de cõd. ex leg. l. 1.

†Et male Fab. Ang. & Ias. Libellus SYL. in publiciana.

ADDITIO. Not. gloss. secundum Dyn. quam tene menti pro regula, quæ actio cõpetat ex remedio ciuili, vel prætorio. pro qua facit text. ff. de adult. l. quod ex his. Sed contra hoc opponitur de l. sed & si possessori. in princip. de iureiur. coniuncta glos. vbi actio in factum & Publiciana videntur esse idem. Sed tu responde, vt ibi per glo. & domin. Ang.

†Dic, q̃d istas duas libellandi formas gl. infr. reprobat & ibi secundum docto. & maximè reprobat istã vlti. quia hodie non est necesse, quod exprimatur nomẽ actionis ĩ libello, vt c. examinata, d' iudic. Ang.

e ¶ *Dicit.* Et sic videtur, quod prætor permittit mentiri, quod Plac. concessit.†

¶ Reprehendunt Doctor. maximè, quia hodie in text. est dictio, quasi, tam in principio quam in fine.]

¶ Et idem in sequentibus casibus tribus, & facit, C. de bo. mat. l. 1. vnde sic libellũ formabat: Peto talem rem, quã possides, & quã emi, vel alia simili iusta causa habui a non dño, quia dico me vsucepisse. Nam licet hęc verba, Quia dico me vsucepisse &c. directã rei vendicationem magis videatur inducere, tamen ex adiunctis publicianam signant. Alij dixerunt ita esse formandum: Peto rem talem, quam dico meam, sed quia fortè non possem probare meã, propono publicianam. † Alij dicunt vtramque alternatiuè proponi scilicet rei vend & publ. hoc modo: Peto talem rem iure directi dominij, vel quasi, & hanc approbat consuetudo. Sed certe duæ primæ non placent, quia quomodo diceret rem suam se vsucepisse, cum hoc nõ sit verum? sic enim peieraret in sacramẽto calũniæ, vt C. de sacra calum. l. 2. Sed illi respondent, quia hoc facit, l. permittente, vnde nõ peierat, ff. qui satis. cog. l. fi. Sed nec vltima placet, quia vnam debet eligere, & non pluribus agere actionibus, vt ff. de reg. iur. l. nemo, §. quoties.

¶ Et iste modus appbat per Hisp. An. & Ias.

¶ Dic ergo quarto esse formandum in hunc modum libellum, Peto rem talem mihi restitui iure quasi dominij perinde ac si vsucepissem. Verbum enim quasi, positum supra eo. §. alię, hic repere, &, similitudinariè ponatur, nõ affirmatiuè, Id est dicere, sicut vendicatem quo ad effectum re vere vsucapta, ita nunc quasi vsucapta, & idem in sequentibus casibus. Ex prædictis patet, quod quinque sunt necessaria, vt detur publiciana, scilicet traditio, vel quasi, quod dico propter res Incorporales, quæ tradi non possunt, vt ff. de acquir. rerum domin. leg. seruus. §. incorporales, & ff. eod. leg. 2. & leg. eum qui, §. fin. & leg. si ego, §. 1. Secundò, quod ex titulo apto ad mutationem dominij, vt hic dicit, vt ex venditione vel similibus. Item, quod à non domino acceperit, nam aliàs dominium esset translatum, vt ff. eo leg. 1. §. 1. Item quarto, quod bona fide acceperit, vnde credidit se dominum factum esse tunc, † vt ff. de public. l. eum qui à furioso. §. prætor. Quintò, quod credat se dominum hodie non esse, cum proponit eam, aliàs esset sibi contrarius. Sed tantum duo prima ex his quinque sunt difficilia agenti scilicet probatio traditionis, & tituli, reliqua consistunt in intellectu agentis, cum sint de sua conscientia, quæ per testes probari non possunt. † Sed quid si dubitat hodie vtrum auctor fuerit dominus vel non? Respon. salua fide proponat quod sibi melius videtur, vel rei vend. vel pub. sed quando penitus est in dubio, proponat publicianã, & in ea obtinebit, nisi aduersarius probet auctorẽ huius dominum fuisse, quod si probet, dabitur ei rei vendicatio, qui enim egit actione publiciana, & succubuit, non repellitur à rei vẽdicatione directa, idem ecõtra, vt ff. d' euic. l. minor. §. si seruus, licet quidã dixerũt cõtra in vtroque casu, quia ius suum vndecunque & qualecunque in primo iudicio deduxisse videt, vt ff de excep. rei iud. l. si mater, §. eãdem Sed expone vndecunque & qualecũque, id est, siue de Iure ciuili, siue iure gẽtium, dummodo directum, vt ff. de rei ved. l. in rem, in prin. At illi dicebãt, siue directũ, siue vtile, & ita patet, quod cũ sint cõtrariæ rei vendicatio directa, & publiciana, vno libello proponi non pñt, vt C. si ser. extero. l. 1. Sed ex consuetudine contrariũ seruatur, nã vtraque simul proponit, licet super vna ꝓbatione tm̃ inducat, ne sibi contrarius sit: ꝙ certè est contra d. l. C. & regulam illam, ff. d' reg. iur. l. nemo §. quoties. & hoc ex parte actoris. Ex parte autẽ rei spectamus, an possideat vel

Sed quia sane durũ erat eo casu[b] d̃ficere actionẽ,[c] inuenta est à Pretore actio,[d] ĩ qua dicit[e] is, q̃ possessio-

†Dic q̃d requiritur in contractu emptionis duobus tpibus s. tempore contractus, & ĩt tẽpore traditionis ꝓpter frequentiam cõtractus. In alijs ãt contractib. inspicitur tantũmodo tps traditionis l. 3. ff pro soc. & l. 2. in prin. & ibi gl. fin. pro emp. cõiuncta l. iusto. §. & si possessionis, ff. d' vsuc. Ang.

†Vide d' hoc singulari dicto Ias. hic 23. col. & Soc. reg. 72. in nouis. & Bar. in l. 1. §. 2. col. 2. de iti. actu q. prin. declarat hoc procedere pcedente tit. 10 aliàs secus.

vel dolo desierit possidere, vt in rei vendicatione diximus, nam contra omnem possidentem datur præterquam contra dominum, vt ff. de pub. l. pen. & l. fin. Sed etiam contra dominum datur in sex casibus. † Primus est, si à non dño emi, qui postea vero domino succedit, & ad eū possessio redierit: nā licet sir factus dominus, tenetur tamen publ. vt ff. de. rei ven. leg. si à Titio Secundus est, si rē à non domino emi, & postea ve[b] do minus voluerit à me vēdicare, sed ego fui absolutus, & postea res ad illum red't, agam publicia. & si excipiat de dominio, ego replicabo, quia quandoq; eo agēte fui absolutus, vt ff. de except. rei iud. l. si quis se Tertius ē, si egi noxaliter contra bon. fid. pos. serui, & ipse dedit mihi eū pro noxa. siue enim contra me possidentem verus dominus agat, siue eo possidente ego agā publiciana, obtineo. vt ff. de nox. l. & generaliter, & l. præcedenti in fin. Quartus est, si ego fui missus in possessionem vicinæ domus, quam aliqui bona fide possidebat, possessore non cauente, & postea verus dominus inueniatur possidere, vi forte: & Vnde interdictum, & Publicianam habeo, vt ff. de dam. infe. l. damni, §. non solum. Quintus etiam adijcitur, vt si rē possideo: & eam nō dolo, sed culpa desij po- sidere, & sic litis æstimationem tantum secundum ius vendicanti præstiti, vt ff. de rei vēdic. l. qui restituere, si postea res ad dominum redeat, agam publiciana contra eum, vt ff. de rei vēdic. l. si culpa. Vel expone. l. illam, vt habeat vtilem actionem, quam actor directam habebat, quasi nomen emisse videatur. Sextus adijcitur, si me mandante rē meam vēdidisti, sed me prohibēte tradidisti emptori, hac actione, vel exceptione defenditur, præterea etiam contra me dominū hac actione agitur, vt ff. de pub. leg. si quis prohibuit, alias est l. Pap.

ADDITIO. Not. hanc glos. quæ ponit casus, in quibus datur publiciana contra dominum.

¶ Idem notat glo. in l. fin. ff. eod. Et aduerte, quod licet Angel. in d. l. fina. addat casum l. si quis prohibuit, ff. eodem, secundum lecturam Dyn. ibi, quod procurator vendidit rē domini, tamen non est opus, quod addatur, quia habes hic gl. ordinariam, dū dicit: sextus adijcitur, si me mandante rem meam vendidisti, pondera ibi meam. & sic mandantis Ang.

a ¶ *A Pub. icio*, Sicut ab Aquilio Aquilia- fuit inducta, vt sup. ad l. Aquil. §. capite tertio in fine.

* ¶ Hoc edictum Publicij his verbis conceptum fuisse traditur, Si quis id, quod traditur ex iusta causa non à domino, & nondū vsucaptum petet, iudicium dabo.]

† *Istā gl. vsq. ad fi. sequūtur Nic. Dyn. Fab. Ang. & Ias.*

nem amisit, eam rē se vsucepisse,† quam vsu non cepit, & ita vendicat suam esse, quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio [a] Prætore in edicto proposita est. ¶ *Præsenti contra absentē reipublicæ causa, vel in potestate hostium, vsucapientem rem præsentis, succurritur, rescissa vsucapione. Aretinus.*

¶ Rursus ex diuerso, [b] si quis cum reipublicæ [c] causa abesset, [d]

¶ Rursus. ¶ Iste §. diuiditur in duas partes. Primò ponit de restitutione danda præsenti contra absentem. Secundò addit & extendit ad alios multos casus. Secunda ibi, Quod genus.

Diuisio.

¶ Rursus ex diuerso.

¶ *CASVS.* Ita figurari potest. Quæsitum est, an præsenti contra absentem ex causa publica detur restitutio, & actio ad vsucapionem rescindendam, & videbatur, quod non: nam aut iste absens reliquit procuratorem, aut alios consanguineos, quos præsens conuenire posset: aut non, si dimisit, non debet iuuari hoc remedio, cum posset agendo contra eos præscriptionem interrumpere, leg. item ait, §. fin. cum l. seq. ex quibus cau. maio.

ST L.

¶ Aut nullos dimisit, & tunc non debet audiri, quia potuit præscriptionem interrumpere beneficio, l. vt perfectius. Co. de anna. except.

¶ Hoc tamen non obstante deciditur hic contrarium propter æquitatē, quę est quod impeditus consequi suum restituatur, & rescindatur vsucapio finita.

¶ Non obst. oppo. facta, quia ad eā respondet Ias. in primo nor. & latius Hispan. in 3. Et quia notabilia clara sunt, & per Doct. hic colliguntur, vlterius non insisto.]

b ¶ *Rursus ex diuerso.* id est contrario. Nam supra affirmando & se vsucepisse dicit, hic negando, & aduersarium non vsucepisse dicit.

c ¶ *Reipublicæ*, scilicet ciuitatis Romanæ, vt ff. de verb. sig. l. eum qui. Idem tamē ex generali clausula posita, ff. ex quibus cau. maio. l. 1. in fi. in cæteris ciuitatibus dicendum est, vt ff. ex quib. cau. ma. l. sed & si per prętore, §. pen. Idē etiā in causa municipij alicuius, (i) vt ff. ex quib. cau. ma. l. legatis.

¶ Et ista opin. communis est, vt per doc. hic, & latius, Ioan. Fran. Balb. in tract. pręscr. in 3 par 5. par. prin. q. 2.]

ST L.

ADDITIO. (i) Dic idem si esset absens pro facto vnius villæ, vel castri, quia largo modo dicitur abesse causa reipu. vt not. gl. in l. legatis allegata. Ang.

d ¶ *Abesset.* Aliàs absens esset. Iste, qui absuit reipublicæ causa, rem præsentis duob. mo-

vel in hostium [a] potestate [b] esset, rem eius, qui in ciuitate esset, [c] vsuceperit, pmittitur domino, si possessor reipublicę cā abesse desierit, tunc intra annum [d]

dis potuit vsucapere scilicet per se, vt quia rem illam secum detulit siue domi dimisit, & animo possedit, vt dicitur de eo, qui ad nundinas profectus est, vt ff. de acquirend. possess. l. clam possidere, §. qui ad nūdinas. Item per aliū, scilicet per filium, vel seruum, vt statim in captiuo dicemus.

*¶ Obseruetis ex hac gl. quod possidens tantum animo, & sic ciuiliter tantum, potest vsu capere, & ita communiter tenetur, vt admonet hic Ias. de quo articulo latissimè tradunt *Docto.* post Bartol. in d. leg. 3. §. ex contrario, de acquir. possess.

a ¶ *Vel in hostium*. Qui sunt hostes, dicitur ff. de cap. l. hostes, & ff. de verb. signific. l. hostes. scilicet quibus populus Romanus bellum indixit, vel qui populo Romano bellū indixerunt. Si ergo ab alio quis capiatur numquid hoc locū habebit, quod hic dicitur? Credo quod sic, † Sicut quando abest causa alicuius ciuitatis, vel municipij, vt supra dictum est.

† Et bene qa q̃do præsenti cōtra absentem datur restō nō refert de causa absētiæ, Ang. & Ias.

¶ In hoc autem differunt, quia non fiunt serui talium hostium, vt ff. de cap. l. hostes, & sic poterit facere testamētum, quod aliàs non posset, † cum esset seruus, immo & eius obses non posset, vt ff de test. l. eius qui. & l. obsides. Accurs.

ADDITIO. Idem si princeps, vel Papa, siue eius legatus de cōmissione Papę alicui ciuitati subditæ ecclesiæ bellum indixerit, quia capti efficiuntur serui, & eorum bona efficiuntur capientium, & sic in omnibus his habebit locum fictio postliminij, quod nota perpetuò.

† Sequū tur hanc gl. Ang. & Io.

b ¶ *Potestate*. idest seruitute, † aliàs accipitur pro iurisdictione, vt cum dicimus, potestas habet hominesđ districtu in potestate, idest iurisdictione. Item ponitur pro obedientia, in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub prælatis, Item ponitur pro dilectione siue pietate, & hæc patria potestas dicitur, vt ff. de verborum signif. l. potestatis. Sed quomodo iste ab hostibus captus poterit vsucapere, cū ipse ab alio possideatur, vt sup. de iur. perso §. serui. ergo ipse possidere non potest, vt ff. ad l. Iuliam, de adult. l. sic eueniet, & ff. de acqui. rer. dom. l. homo liber, §. q̄cquid, ergo nec vsucapere, vt ff. de vsucap. l. sine possessione? Respond. vsucapit per filium, vel per seruum in re peculiari, † vt ff. ex quib. cau. ma. item ait prætor, §. hæc autē, & l. denique, & l. ait pretor, §. ij planè, & ff de vsuc. l iusto. §. fin. Sed nec videtur, quod per seruū possit captiuus vsucapere, vt ff. de vsuc. l neque seruus. Sed dic, quod illa loquitur in causa non peculiari, quod verum est. Vel loquitur ipsa veritate inspecta, † hic autem iure postlim. inspecto,

† Melius dixisset, idest dominio Nic. & Ias.

Captus ab hostib. potest vsucapere.

† Sequitur hanc gl. Ias.

† Idem Dy. An. & Ia,

quod præualet veritati, vt sup. quibus modis ius pat. potest. sol. §. si ab hostibus.

ADDITIO. Doc. communiter sequuntur gl. & dom. Iacob. reprobat hic Ang. quē videas, & dū tex. noster dicit, quod captus ab hostibus potest vsucapere, Iac. exemplificat de actione personali, in qua currit præscriptio nō ex possessione præscribentis, sed ex solo cursu tēporis negligentia non petentis, vide hic per eum.

c ¶ *In ciuitate esset*. q. d. qui non abest. Quid ergo si vterque abest, & alter alterius rē vsucapit? Respond. & tunc habet locum hęc restitutio, † vt ff. ex quibus cau. ma. l. fin. videtur autem desinere abesse, cum domum redijt. vel redire potuit finito negotio, proquo erat absens, & tunc dicitur desinere abesse, nisi iusta causa impeditus fuerit in redeundo, statuuntur enim 20. milliaria diurna, vt ff ex quib. cau. ma. l. sicut, §. tamdiu. Et si patet, quod de necessaria absentia tūc intelligitur † aliàs contra, vt ff. eodem, l. ij. qui. & l. sequen. sed verbum, desierit, hic positum strictius ponitur, idest quod possit conueniri, Item ècontra, si præsens rem absentis vsucepit, vt ff ex quibus causis manumis. l. 1. §. verba, & tunc siue completa est tota vsucapio in præsentia, idest, infra modicum tempus, siue in absentia, siue postea parum, idem est, vt ff. eod. l. ab hostibus, §. sed quod simpliciter.

† Istam gl. approbant Ang. & Ias.

† Quando absēs contra præsētē restituitur aliàs non fit distīctio secundum Ias.

¶ Communis resolutio est. quod si vsucapio sit pro maiori parte completa in absentia & finita in præsentia, ille absēs restituatur tantum ad tempus absentiæ, reliquum verò temporis cedat ad commodum vsucapientis, ita doct, in l. quod tempore, C. de restitu. militum.] *SYL.*

d ¶ *Annum*, scilicet vtilem, qui constat ex 365. diebus, vt ff. de statulibe. l. cum hęres, §. Stichus, in quibus actor habuit facultatem agēdi, nec impediretur per se, nec per reū, nec per iudicem. Nam hæc tria necessaria sunt, vt vtilis dies, aut annus currat, vt ff. de diuer. & tempo. præscrip l. 1.

¶ Communiter tenetur, quod in dispositione prætoria annus sit vtilis, in ciuili continuus, vt per Doct. hic.] *SYL.*

¶ Hodie verò in omnibus restitutionibus quadriennium continuum computatur, vt C. de temp. in integrum restitu. l. fina. Et ita not. hic, quod hic liber corrigitur per Co. in hoc anno vtili generaliter secundum quosdam.

¶ Sed dico contra, quia illa tantum in restitutionibus dicit, vnde in alijs remanet vtilis annus.

¶ Et hæc opin. communiter approbatur in d. l. fina.

a ¶ Re-

rescissa [a] vsucapione eam petere, id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu nō cepisse, [b] & ob id suam rē esse. Quod genus actionis [c] & alijs quibusdam [d] simili ęquitate motus Prætor accomodat: sicut ex latiore Digestorum, seu Pandectarum volumine intelligere licet.

¶ Alienatum in fraudem creditorū permittitur ipsis ex sententia Pretoris bonis debitorū possessis reuocare. Aret.

¶ Itē si qs [e] in fraudē [f]

a ¶ *Rescissa*. Per in integrum restitutionem petitam a iudice viui, vt subducatur tēpus vsucapionis, quo fuit absens, vt C. de restit. mi. leg. 3. sicut & minores petunt ff. de exceptio. l. exceptiones quæ personæ in fi. leg. & hoc ipsum scilicet, quod postulare possunt, à mortuo prætore conceditur eis. vt ff. eod. leg. 1. per totum. restituit ergo eos prætor viuus. (i) vt sic agant antiqua actione, ac si res non esset vsucapta, vel actio præscripta ideo actio, ad quam restituitur, dicitur rescissoria, non quòd sit nomen proprium actionis.

STL. ¶ Et ita communiter tenetur.]

¶ Sed quæ erat primo realis siue personalis directa, nunc dicitur vtilis, vt C. ex quib. cau. ma. l. fin. & de postlim. reuer. l. ab hostibus. 3. † Alij dicunt, † quod statim eo reuerso habet rescissoriam: & dicūt esse proprium nomen actionis: & sic dicūt, quod maiores iure actionis, sed minores officio iudicis restituuntur. Dicunt tamen, quòd hæc rescissoria actio efficaciam non habet, antequam insufflet in eam prætor spiritum vitæ dando restitutionem: quod satis recidit in primam opinionem. Nam semper verum est hoc, quòd à prætoris mortui edicto hoc fit, & auctoritate prætoris viui.

† *Istæ duæ leges nihil faciunt ad propositum.*
† *Et male secūdū Doct. hic.*

¶ Et ita communiter tenent doct. quod rescissoria non competat, nisi prius præcedat iudicium rescindens.]

ADDITIO. Illud ergo, quo petitur restitutio, est officium iudicis: facit l. quod si minor. §. si. ff. de min. & est casus in terminis in l. si quis stipulatus, ff. ex qui. cau. ma. & comprobatur ratione. quia quoties verba legis referuntur ad iudicem, tunc ex illo edicto oritur officium iudicis, vt no. gl. in leg. si soror. Codic. de colla. & habetur in l. 4. ff. de alim. & cib. leg. & nor. plenè Bar in l. prima, ff. de condi. ex lege, sed hoc edictum est huiusmodi, vt in l. j. in fin. ff. ex quib. cau. ma. igitur &c. Ang.

b ¶ *Vsu non cepisse*. Et sic videtur concedere mentiri quod P. confitetur. Sed dic, quod non mentitur, sed dicit sibi restituendum, ac si vsucaptum non esset, vt su. prox. §. diximus.

c ¶ *Actionis*. s. rescissoriæ supradictæ.

d ¶ *Quibusdam*, vt si rem absentis vsucapiat præsens. † Item si absens fuit probabili causa, vt studiorum. Item si in vinculis positus, vt ff. eod. l. 1. & l. sed & si per prætorem, in fi. & l. seq. & de illis legibus inf. facit mē-

† *Istam tenent Dyn. & Bald.*

tionem, cum dicit de volumine Digestorū.

¶ Item si quis, ¶ Diuiditur in duas partes. Primò ponitur dictū, ex quo tacita quęstio. Secundò determinatio quæstionis. Secunda ibi, permittitur.

Item si quis in fraudem.

¶ CASVS. literaliter figurandus est, habet enim literam claram, & rationem manifestam, quod fraus nemini debet patrocinari. Nor. collige ex summario, præsertim quia doct. omnia expediunt in glos.]

*¶ Adde cautelam pro debitore, ad fraudandum creditores, quam ponit Bart. Cep. num. 240. incip. Ad hoc, quam omninò vide, nō vt vtare, sed vt discas modum illam euitandi, & ne obsit creditori. nam & hoc ibi docetur.

e ¶ *Si quis*, s. debitor.

f ¶ *In fraudem*. Not. ꝙ vterque tam debitor quam receptor oportet, quod fraudē participet, quando titulus non est lucratiuus.

¶ Hoc verum in creditore, secus in alienatis in fraudem patroni. l. 1. §. si quis in fraudem, ff. si quid in fraud. pa. Item non procedit in debitore ciuitatis. l. 2. Cod. de debito. ciu. lib. 11.

¶ Si autem est lucratiuus, puta donationis, vt si dedit: (& hoc intellige ad hoc: vt creditor possit reuocare alienationem) tunc sufficit fraudem debitoris tantum interuenire, vt C. de reuocan. ijs quæ in fraud. cred. l. pe. & ff. quæ in fraud. cre. leg. qui autem, §. hoc edictum. & §. simili modo.

¶ Quæ tamē nō requiritur in casu, l. ait prætor. §. si debitorē, ff. de ijs quæ in frau. cred.

¶ Et de hac fraude nota bonam distinctionem: quia aut adhibetur à debitore alienāte inter viuos, aut in vltima voluntate, vel à liberto in fraudē patroni similiter inter viuos, vel in vltima voluntate. si in vltima voluntate: sic aut per legata, aut per libertates: & si per libertates, aut directas, aut fideicōmissarias. Si debitor in fraudem alienet inter viuos, vno casu præsumitur fraus, scilicet quando omnia alienauit, vt ff. eodem. l. omnes, § Lucius. † si autem non omnia, non præsumitur. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in ijs est, sperant homines, vt supra quibus ex cau. ma. non lic. §. in fraudem. debet ergo probare eam creditor. Et hæc distinctio per omnia seruatur etiam in patrono, vt Digestis de probatio. l. patronus, & leg quoties. §. qui dolo. In vltima voluntate, si legatum, vel fideicommissum in frau-

† *Qu... tex. ... loquatur ... alienatione ... creati... tamē ... SI L. ... bēt ... in ... roso, vt gl. in l. ... testamētum. ... verbon... dū & ... Bar ... prob. ... ista ... cedit ... SI L. ... cund... la. ... vendit... omnium bonorū esset facta ... valde ... nore ... troq ... valerent ... idē si ... oia bona, sed maiore parte ali... nant. vt est gl. no. ... nomen... filio. verb. subst. tit. ff. ... le. 3.*

fraudem creditoris reliquit, solum euentum inspicimus, licet fraus non interuenerit, vt in donatione causa mortis, vt Cod. de iure deliber. l. fin. §. si verò creditores cũ legata non debeantur nisi deducto ære alieno, vt ff. eodem, leg. qui autem. §. pen. & ad Trebel. leg. 1. §. si is qui quadringenta. Idem in patrono, per omnia. si libertus in fraudem legauit, vel fidei cõmissum reliquit, vel donauit causa mortis: nam solum euentum inspicimus, vt ff. si quid in frau. patroni. leg. 1. in princ. & §. 1. In libertatibus autem in fraudẽ relictis distinguè directas à fideicommissarijs. in primo casu consilium & euentum: in secundo euentum tantum inspicimus. † vt C. de ijs, qui ma. non possunt. l. fi. & l. 1.

† *Istam gl. sequũtur Angel. & Ias.*

¶ Ratio diuersitatis ponitur per glo. in l fin. C. qui ma. non pos. quarum vlt. approbant Doct. sed Iason hic assignat meliorem, quã ego aliàs sum secutus]

SYL.

creditorũ [a] rẽ suam [b] alicui tradiderit: bonis ei⁹ à creditorib⁹ possessis: [c] ex sentẽtia presidis, [d] permittitur [e] ipsis creditorib. rescissa traditione, eã rẽ petere, [f] id est, dicere eam rem traditã non esse, & ob id

a ¶ *Creditorum*. Largè accipe pro omni eo cui aliquid debetur, vt ff. de verborum sign. l. creditorum. & l. creditores, & l. si cui. & in auth. de fideiuss. §. pen. colla. 1.

SYL. ¶ Conclude cum hac glos quod creditoribus etiam large sumptis, etiam ex delicto, competunt actiones reuocatoriæ. Item & creditoribus futuris, quoties ex coniecturis constare posset alienationem factam fuisse in fraudem: vel quando futuri creditores successissent in locum priorum creditorum, l. ait prætor. §. ita demum. ff. de ijs quæ in frau cred.

b ¶ *Rem suam*. Scilicet corporalem ex eo quod dicit, tradiderit. Idem tamen est in incorporalibus, vt patet per multa exempla. ff. quæ in frau. credito. l. 1. 2. & 3. vsque ad l. qui autem.

ADDITIO. Not. sing. istam l. in princip. quod si debitor repudiat hæreditatẽ, vel legatum, vel alio modo, & titulo poterat acquirere, & non vult, immo repudiat et in fraudẽ & despectum creditorum, an habeat locum ista materia dicitur ibi quod non: quia dũmodo non diminuat de suo patrimonio, nõ habet locum dispositio huius §. quod not. bene Ang. Aret.

c ¶ *Possessis*. Id est possideri iussis: nec enim re ipsa à creditoribus fuerant possessa bona debitoris, cum ipse alienauerit. Vel dic † possessis quæ remanserant & non sufficiebant, vt ff. eo. l. ait prætor.

† *Istam tenent Nic. Plac. Io. Fab. & Ias.*

* ¶ Intellige igitur text. hunc excussis prius reliquis bonis debitoris, neque enim ante reuocantur ab eo alienata, quæ iam possidetur per alium, quam excussis cũctis eius bonis, compertum sit, eum soluendo non esse l. 1. C. eo. & auth. de fideiuss. & mand.

d ¶ *Præsidis*. Puta quia fuit condemnatus, & non satisfecit condemnationi, inf. tempus. vnde missus fuit actor in possessionem bonorum.

e ¶ *Permittitur*. Scilicet infra annum vtilem, vt ff. de ijs, quæ in fraud. credito. l. 1. primo respon. de eo tamen, quod peruenit ad eum, vel quod dolo fecit, quo minus perueniret perpetuò datur, † vt ff. eo. leg. ait prętor. §. hæc actio.

† *Sequũtur eam Nic. Pl. Io. Fab. Ang. & Ias.*

f ¶ *Eam rem petere*. Sed qua actione? Resp. Pauliana, quæ datur creditori ad reuocanda corporalia: sed in factum ad reuocanda iura, vt ff. de vsuris. leg. videamus. 2. §. in Fauiana & ff. eod. leg. hac in factum. † Vel verius dic, quod nulla dicitur Pauliana nisi adiectiue, quia à Paulo fuit inducta: sed in factum Pauliana dicitur, quæ ad reuocanda corporalia & incorporalia competit. Et datur contra accipientem, & hæredem eius in quantum ad eos peruenit etiam non restituto ei pretio, vt ff. eod. leg. ait prætor, §. si. & leg seq. & leg. si debitor & leg. ex his. In eum autem, qui in fraudem alienauit actio non datur cum nudus sit, nisi ita fraudulenter dispersit, vt res apparere non possit: quo casu etiam in carcerem detrudetur, vt ff. eo. leg. fin. §. fin. Est & Fauiana quæ datur soli patrono ad reuocanda ea, quæ libertus in fraudem patroni alienauit inter viuos, vel vltima voluntate, quominus patronus habeat tertiam, vt §. si quid in frau. patro. leg. 1. in princip & §. 1. & supr. de success. libe. §. sed nostra constitutio. Est & Caluisiana: & ipsa tam patrono quam creditori competit, vt ff. si quid in frau. pa leg. in Fauiana. Quidam tamen dicunt contra in eo, quod de Fauiana dictum est, argum. ff. de vsur. leg. videamus, §. in Fauiana. Sed certè ita dicit in litera, per quam, & sic refertur ad proximam tantum, scilicet Paulianam. Et istæ duæ imitantur naturam superioris in factum Paulianæ. Sed quæro quare sunt hic hæ positæ inter reales prætorias, cum ipsæ personales sunt, quod probatur per id, quod dicit litera; In Fauiana quoque, vt ff. de vsur. l. videamus, §. in Fauiana. Nam proximè dixerat de personalibus vnde continuat eam cum personalibus; & probatur, ff. si quid in frau. patroni. leg. 1. § hæc actio. Sed respon. † quia similitudinem habet cum superioribus duobus casibus in eo, quòd sicut ibi permittitur aliquid dicere, quod non sit: vel esse facienda aliqua, ac si non processissent quæ processerũt, sic & hic Item sicut ibi fit reuocatio, ita & hic. ergo secundum hoc ita dici debẽt hæ reales, sicut superiores: quod quidam concesserunt. Sed respon. hic non petitur quod meum fuerit, vt in superiori casu: nec quasi meum, vt in Publiciana, vt supra eo. §. aliæ. Nec obstat, inf. § proxi. quia hypotheca-

† *Hanc gl. intelligunt Doct. in alienatis inter viuos. sed, ĩ vlt. voluntate datur vel conditio ĩ debitis, vel hypotheca, vt l. fi. §. si verò creditores. C. de iure deli.*

† *Dic quod sũt personales ĩ rẽ scripta. Nic. Io. Fab. & Ia.*

thecaria est in rem, nec tñ meũ, petitur: vel quasi, quia ibi quod peto, peto quasi meum. l. possessionẽ per hypothecariã actionẽ, vel Seruianam: hic autem neque possessio, neq. dñium est meũ, neque fuit, imò in accipientem transfuit, licet in fraudẽ sit alienatum, vt ff. de cõtra. hẽd. empt. l. si sciens in fi. & prædictæ tres actiones reuocatoriæ dñt. † Sed vnde oritur hęc actio? Respon. ea quasi maleficio, † qñ dolus fuit in vendẽte & emente: si aũt in vendente tantum, tunc

Actio hypothecaria.

† immo ex maleficio Dyn. Nic. Io. Fab. Ang. & Ias.

† Et bene Nic. Ang. & Ias.

in bonis debitoris mansisse.[a]

¶ *Actio Seruiana, vel quasi, est prætoria: & competit Seruiana pro rebus coloni, quasi Seruiana pro rebus aliorum debitorum obligatis. Ang.*

¶ Item Seruiana,[b] & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius Prętoris iurisdictione substantiam capiunt.

¶ Seruiana aũt experitur quis[c] de reb. coloni,[d] quæ pignoris[e]

potest dici ex quasi contractu, si agitur contra illum possidentem. Sed numquid habet retentionem: vt ab eo non reuocetur, si vult soluere quod sibi creditori reuocare volenti debetur? Quidam negant, vt arg. ff. rerum amot. l. si cum dos §. fin. & leg. seq. Sed contradico: † instar posterioris creditoris, si vult soluere priori, quod sibi debetur potest habere retentionem, vt ff. de euic. leg. euictis. † quod dic, vt ff. de ijs quæ in frau. cred. leg. ait prætor. §. illud.

† Vide meliorẽ text. in l. prior. Cod. qui po ĩ pig. ha. Ias.

a ¶ *Mansisse.* Vr̃ ergo, ꝙ permittat mentiri: q. nõ est verum, sed ita petit, ac si mansisset in bonis dẽbitoris, vt su. eo. §. alie. & §. rursus.

SYL.

¶ Item Seruiana. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò, ꝙ actio Seruiana vel quasi Seruiana est prætoria. Secundò, quę sit differentia inter actionem Seruianã, vel quasi. Tertiò, quæ dr̃ia inter pignus & hypothecam. Secunda ibi, Seruiana autem. Tertia ibi, Inter pignus.

SYL.

¶ Itẽ Seruiana ¶ *CASVM.* nõ expedit figurare, quia stat tex. in traditione regulę, & declaratione terminorum & actionũ, de quib. in præsenti. §. No. igitur ex hoc tex. ꝙ dictio, item, est continuatiua. Itẽ quid sit actio Seruiana, & quid actio quasi Seruiana. Item, ꝙ actio quasi Seruiana & hypothecaria ꝑ eodem supponũtur. Item, quid differat pignus ab hypotheca. Item, ꝙ Seruiana datur ꝑ pẽsione fundi rustici, vel vrbani, vel deuastatione eiusdem, ex tacita obligatione. Itẽ, ꝙ quasi Seruiana cõpetit cuilibet creditori cõtra quemcumq. Item, ꝙ actio Seruiana capit substanciã ab edicto prætoris. i. validitatẽ & robur: quia aliàs ista pignora conuẽtionalia oriũtur ex pacto. l. si tibi. §. de pign. ff. de pac. ea. n. dicuntur pignora prætoria, quę dantur à iudice vluo ꝑp contumaciã, vel vt legata seruentur. Item, ꝙ dicuntur actiones istæ Seruiana & quasi Seruiana à seruando quia per eas seruantur obligationes.

b ¶ *Item Seruiana.* q. d. non solum publiciana & resciſſoria reales sunt & prætoriæ, de quibus dictum est; sed ẽt duæ istæ capiunt vim ex prætoria iurisdõne. i. prætorię sũt, vt hic, & ff. de pact. l. si tibi §. de pignore. Ac cur.

c ¶ *Quis.* s. fundi dñs: siue sit partiarius† siue nũmis colat. Item ẽt pro deterioratione domus. † vt ff. quib. cau. pig. ta. contra. l. a. licet ex locato sit actio, vt ff. loca. l. qui fundum.

† Ista gl. ẽ singularis secundum Ang. & Ias

** Amplia, vt idem sit in rebus secundi conductoris, cui primus cõductor sublocauit. quod intellige pro ea rata domus tantum, quam conduxit secundus cõductor à primo, non autẽ pro tota pensione, si totam domum non conduxit, l. solutum, § solutam. de pig. acti. Ampliatur & alijs septem modis, quos latè tractat Neguſ. in tracta. de pign. in 4. membr. 2. par. nu 128. & seq. vsque 143 vbi subijcit etiã aliquot exceptiones, seu fallentias.

† Etiam pro alia obligatione. Ang.

* ¶ Partiarius colonus est qui agrum conductum colit parte fructuum sibi retenta: hocque distat à simplici colono, ꝙ hic pecuniam pro locatiuo soluit, ille fructus.

SYL.

d ¶ *Coloni.* subaudi, vel inquilini: † nam & eius res sunt tacite obligatæ, vt ff. in qui cau. pig. taci. con. l. 2. †

Idẽ Nic. Io. Fab. Pla. Angel. & Ias.

Et colonus in villa, inquilinus in ciuitate, vt ff. de acq. pos. l. re pignoris. †

¶ Intellige, quòd inquilinus nõ dr̃ in ciuitate nec respectu ciuitatis, sed respectu prædij ꝙ colitur. colonus ergo est, qui prædium rusticum colit, inquilinus qui vrbanum, leg. re pignoris, ff. de acquir. poss.

† Et ita communiter tenetur, licet Vltramontani contra.

¶ Dr̃ia tñ est ĩter has duas tacitas obligationes, nã in rusticis ita demũ. si dñs sciat inducta & illata: in vrbanis, siue sciat, siue non & est rõ, quia sancta rusticitas omnia palã habet, sed inquilinus multa etiam clã apportat quæ locator ignorat, vt C. loca. l. certi iuris.

† Ista gl. & oẽs similes reꝓbantur cõiter ꝑ Scriben. SYL.

¶ Vide Fortu. Hisp. in l. item quia in 3. col. in princ ff. de pact. & in 5. col vbi reprobat hãc rationem.]

Inuecta seu inducta dñr manu, illata autem dolo, gl. 1. in l. si non inducta, & ibi Sal. C. loc.

¶ Ita tamen in vtroque, si eo animo sint inducta, vt ibi sint perpetuò, † non ad tempus, vt ff. de pig. l. debitor. & ff. qui ca pig. ta. cõtra l. in prædijs § 1.

† Id est donec duratura sit conductio.

**Adde, ꝙ hoc dignoscitur ex qualitate rerum, vt colligitur ex ll. allegat. per gl. & est arbitrium iudicis, an bona fuerint inducta, vt ibi permanerent vsque ad finẽ locationis, puta si esset lectus, & alia, quibus solent ornari cubicula, & instrumenta, ad conficiendum panem, & similia. Neguſ. vbi supra, num. 150.

e ¶ *Pignoris*, scilicet taciti.

a ¶ *Fun-*

iure pro mercedibus fundi[a] ei tenentur. Quasi[b] Seruiana aũt est, qua creditores pignora hypothecasve pſequũtur.

¶ Inter pignus autẽ & hypothecã, quantum ad actionẽ hypothecariãattinet, nihil intereſt.[c] Nam de qua re[d] inter creditorem & debitorẽ cõuenerit, vt si ꝓ debito obligata, vtraque hac appellatione[e] cõtinet. Sed ĩ alijs differẽtia est, nã pignoris appellatione eã propriè rẽ contineri dicimus, q̃ simul etiã traditur creditori, maximè[f] si mobilis sit: at eã, quæ sine traditione nuda cõuẽrione tenet ꝓpriè hypothecę appellatione cõtineri dicim[g]

a ¶ *Fundi*, vel domus, vt sup. dictum est.
* ¶ Seruiana datur ad auocãdam possessionem penes locatorem rerum illatarum, & inuectarum. l. si cum venditor. de euictio.
b ¶ *Quasi*. Hæc dictio ponitur ad differentiam superioris: vtraque tamen Seruiana dicitur, à seruando fortè dicta: cum omne ius aut in acquitendo, aut in conseruando, aut in amittendo consistat, vt ff. de leg. & senatusc. leg. fin. † Sed quæ est differentia inter Seruianam actionẽ, & Saluianum interdictum, cum illud ad idem competere videatur, vt infr. de interdict. §. interdictum? Respond. quia in Seruiana oportet, quod creditor probet debitorem fuisse dominum tempore obligationis, vt ff de pignor. l. & quæ nondum sunt § 1. sed in Saluiano sufficit, quòd probet eum possedisse, vt colligitur, ff. de salui. interdi. l. 1. in princ. & diximus, infra de interd. § interdictum.
c ¶ *Nihil intereſt*. Nisi in sono vocis, vt ff. de pign. leg. res hypothecæ, §. inter pignus, immo † etiam quantum ad actionem videtur interesse: nam præscriptio habenti pignus non currit, cum possideat.
¶ Vide Neguſ. in tract. de pig. col 2. in fi.]
¶ Secus in hypothecaria, cui currit præscriptio interdum 10. † interdũ 20. † interdũ 30 † interdum 40 annorum, † vt C. si aduer. cre. l. 1. & 2. & C. de præscr. 30 vel 40 annorum. l. cum notissimi, & de an. exce. l. 1. & §. 1.
d ¶ *De qua re*, Mobili, vel immobili tradatur creditori vel nõ: corporali, vel incorporali: excepta tamen vrbana seruitute, quę nõ potest obligari ne ruinis ciuitas defotmetur. vt ff. de pign. l si is qui. §. fi. & l. seq.
ADDITIO. Dic quod attenta ratione gl. si esset seruitus etiam vrbana, quæ non esset deformatio ciuitatis, posset obligari vt puta, obligo tibi seruitutem altius non tollẽdi, donec pecunia non soluatur: nam tunc valere, ita dicit Bart. in d. l. si is qui. §. fin. Aug. & si quæratur an iurisdictiones, præeminentiæ, honores, ius percipiendi pedagium, ius patronatus, quod habetur in ecclesijs vel hominibus, & similia, possint pignori obligari. distingue vt per Bar. in d. l. si is, qui. §. fin.
e ¶ *Hac appellatione*. s. hypothecaria: vt hac actione peti possit à quolibet possessore.

f ¶ *Maximè*. hoc abundat, vt C. de test. mili. l. fin. § 2. Duo enim oportet interuenire, vt sit pignus: & quòd tradatur creditori, vt hic: & quòd mobilis res sit, cum pignus à pugno dicatur, vt ff. de verborum signif. l. pubs. §. pignus. Si autem mobilis est, & non tradatur. item si immobilis est tradat vel non hypotheca est. † Patet ergo, quòd quatuor sunt prætoriæ actiones in rẽ, scilicet publiciana, & rescissoria, & seruiana, & quasi seruiana. Item aliæ duæ reales præiudiciales, vt infr. eod. §. præiudiciales. Est & alia, quæ datur superficiario, quando quis ad non modicum tempus conduxit, vt ff. de superfic. l. 1. in fi. respons. & §. quod autem ait & leg. fin. & ff. de rei vendic. leg. superficiario, & leg. prætoriæ. Est & octaua actio in rem: vt quæ datur metum passo. nam illa prætoria est in rem, vt ff. quod met. cau. leg. metum, §. volenti. Sunt & aliæ, scilicet bonorum possessoria hæreditatis petitio: item fideicommissaria hæreditatis petitio. Prima datur ei, qui succedit per prætorem. Secunda ei, cui per Trebellianum hæreditas restituta est, vt. ff. de bonor. possess. hæred. peti. leg. 1. & 2 & ff. de fideicom. hæred. pet. leg. 1. 2. & 3. sic decem sunt prætoriæ in rem †

In personam &c.

¶ Iste § vsque ad §. Pęnales, tractat de tribus actionibus personalibus & prætorijs. Et hoc principium vsque ad §. actiones autem, diuiditur, quia in principio præmittit de actione, de constituta, & de peculio, itẽ de iuramento in genere: secundo in specie, & de vnaquaque dicit Secunda ibi, De constituta. Item prima subdiuiditur, quia primo ponit, qualiter olim erat in actione de constituta & receptitia: hodie verò sunt omnia redacta ad constitutam. Secunda ibi, Sed ex nostra.

¶ Casum non expedit in huiusmodi declarationbus nisi literaliter figurare, cum enĩ Imner. narret atq; exponat, qualiter à prætore inductæ sunt actio. de constituta pecunia, quæ receptitia dicitur: & actio de peculio seruorum: & actio ex iuramento: & quod ille dicitur teneri de cõstituta, qui sine stipulatione debitum se soluturum constituit: non est in huiusmodi perquirenda ratio dubitandi, & decidendi. Not. ergo prætorem indu-

† *Hypotheca autẽ dicitur ab hypo. qđ est sub, & thesis positio, quasi sup positio, vel obligõ, quæ ide sunt, & probatur, per rub. de re. alie. no alie. vel supp.*
† *Idem Ang. & Iaso. & est đ mẽtealiorũ.*
† *Hoc verũ, q̃do res possidetur ꝑ alium à debitore habeute bonã fidẽ & titulũ & inter psitesPla. & Iac.*
† *Inter absentes Ia.*
† *Quãdo res possidetur ꝑ alium à debitore nõ habẽte t'i. nec bonam fidẽ Ias.*
† *Hoc verum ẽt quando res possidetur ꝑ ipsum & Ias.*

† *Ista gl. vsq. ad sui fi. est magistra in sua materia, secundum Ias.*
† *Istam gl. sequũtur Fab. P'l An. & Ias. Diuisio.*

¶ *Actio de constituta quæ habet omnes vires, quas habebat olim & etiam illas quas habebat receptitia: item actio de peculio, et per quam quæritur, an actor iurauerit, sunt personales, & prætoriæ, Aretinus.*

¶ In personam[a] quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet Prętor: veluti de pecunia[b] constituta. Cui similis[c] videbatur Receptitia: sed ex nostra cõstitutione,[d] cum si qd plenius habebat, hoc in actionem pecuniȩ constitutæ transfusũ est, & ea[e] quasi superuacua iussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item Prætor[f] posuit actionem de peculio seruorum filiorumque familias: & eam ex qua quęritur, an actor iurauerit, & alias[g] complures.

¶ *Actio de constituta pecunia datur in eum qui pro se, vel alio se constituit soluturũ: & ex nudo pacto oritur: Et vbi habet locũ remedium ordinarium, ad extraordinarium non est recurrendum. Ang. Aretin.*

¶ De constituta autem pecunia[h] cum omnibus[i] agitur, quicunque pro se, vel pro alio soluturos se constituerint,[k] nulla[l] scilicet stipulatione interposita: nam alioquin si stipullanti promisse-

Induxisse actiones personales. Item, quod iure fuit antiquo actio receptitia, quæ plenior erat: quippe in eam veniebant etiam nudo pacto omnia, siue in genere suo functionem reciperent, siue non, vbi in actione de constituta solum veniunt ea, quæ functionem recipiunt. Quæ autem fuerint de actione receptitia transfusa in constitutam pecuniam, videre potes in l. receptitia, Cod. de constitut. pecun. Item notat. quod quamuis aliquid sit de receptitia transfusum in constitutam, non per hoc amisit proprium nomen constitutæ. Item quòd leg. correcta non est amplius reputanda nec allegãda in numero legum. Item, quod actio de peculio, & iuramenti, est prætoria. Item not. qui teneantur de constituta. Et pro intell. huius tex. in versiculo, de constituta vide Hieron. Veriñ Senen. in rep. rubricæ: ff. de verborum obligatione, colum.45.

pro omnibus competit actio de constituta, cum omnes res appellatione pecuniæ contineantur, vt Codice de constitut. pecu. l. 2. §. penultimo.

d ¶ *Constitutione.* Vt C. de const. pecu. l. 2.

e ¶ *Ea.* s. receptitia. Accur.

f ¶ *Item prætor.* Hæc capitula exponuntur, infr. proxi. § & ideò hic non dica.

g ¶ *Et aliàs.* De quib. dicet inf. §. prætorias.

h ¶ *De constituta autem pecunia.* i. hac actione, quæ sic vocatur.

a ¶ Pecuniæ verbo hoc loco omnes res contineri admonet Imp. l. pen. C. de constit. pecu.]

i ¶ *Cum omnibus.* Scilicet aptis aliàs obligari pro se, vbi pro se interuenit cõstitutio: vel pro alijs, vbi pro alijs interuenit cõstitutio. sic ergo furiosus, cum nec pro se, nec pro alijs obligetur nec constituere se debere potest. Idem in prodig. & in similibus. Item mulieres cum aliàs pro se tantum obligentur & hæ constituent pro se tantum, & non pro alijs, vt ff. de constit. pe. l. 1. §. 1. & 2.

a ¶ *In personam.* quasi dicat, dictum est de realibus prætorijs, sequitur de personalibus prætorijs: licet & quibusdam personalibus supra interposuerit in §. item si quis.

b ¶ *De pecunia.* Vt ff. de constitut. pecun. l. 1. in princ.

c ¶ *Cui similis.* scilicet quo ad quædam, quia vtraque dabatur, vbi quis constituebat se soluturum pro se, vel alio. sed & dissimilis videbatur, quia actio de constituta pro ijs tantum rebus in constitutionem deductis competebat, in quibus mutuum consistit, scilicet quæ pondere, numero, & mensura continẽtur: sed receptitia. quando aliæ res in constitutionem deducebantur; sed hodie

K ¶ *Constituerint.* Vt puta per hæc verba, † Constituo me soluturum quod ego vel ille debet: & similia, vt ff. de consti. pen. l. qui autem in fi. & l. seq. † Et hoc ita, si sit debitum, quod præcedat: siue ciuile & naturale simul siue naturale tantum, siue prætorium: secus si ciuile tantum, vt ff. de consti. pec. l. 1. §. pe. & fin. & l. 3. § 1.

l ¶ *Nulla.* Ergo ex nudo pacto orit actio hic, quod est contra ius cõe positũ, ff. de pact. l. iuris gentiũ, §. sed cũ nulla, & §. quinimmo, & §. idem Marcellus, & §. idẽ insum, & C. de pac. l. legẽ. Et est hoc ideò forte spale: quia sicut vnum pro eo qui constituit, inducitur, vt non teneatur nisi elapsis decem diebus. vt ff.

de

de cõstit.pec.l.promissor.cum alias statim teneatur, vt ff.de verbo. oblig.l.eum qui calendis.§.quoties & de verbor. sign. l.cedere diem.sic & aliud contra eum, vt ex nudo pacto teneatur, vt argum. digest.de iureiurand. l.eum qui in prin.

rint, iure ciuili [a] tenentur.

¶ Ex contractu filij vel serui tenetur pa-

* ¶ Verius est hunc effectum operari, geminationẽ pacti, vt rectè animaduertit Alciat. libr. 1 de verb. sig. nam iterario quacunque in re plurimum pollet, cum maiorem animi siue in bonum, siue in malum, deliberationem ostendat. quod plurimis exemplis ibi demonstrat. ** Nam dictum glo.de decem diebus procedit etiam in alijs promissionibus secundum Bato. in d.l. promissor & glo.in §.omnis, ver.confestim, sup.de ver.obl.

† Ista gl. coiter reprobatur per Doc. quia & hodie nõ oritur actio ex pacto. sed condõ ex lege propter ipsũ pactũ: & illa lex hẽt locũ in donatione cã mortis et propter nuptias, & in donatione præsumpta Ias.

¶ Sunt & alij adhuc sex casus, in quibus ex nudo pacto oritur actio: vt ecce in donatione hodie, licet olim fuerit necessaria stipulatio, vt C.de don.l.si quis argẽtũ, §.fin autẽ.† Item si mulier dotem sine stipulatione dare marito conuenit, vt Co.de do.pro l ad exactionem & de rei vxo.actio.l 1.§.1. † Item si quis ob honorem decretum, vel decernendũ palam pollicitus fuerit.i.sine interrogatione vt ff. de pol.l 1.§.1. & l.pactum Item in nautico fœnore, vt ff.de nau. fœnor. l.periculi.in fin † item in accessione frumenti, vel vini, vel olei, vel hordei, vt C.de vsur l.frumẽti. † Itẽ in vsuris ciuitati promissis, vt ff.de vsu.l. etiam. † Alias autem propter sui frigiditatẽ nudum pactum actionem parere non potest. *ADDITIO.* Adde alios casus: vt puta in curia mercatorũ, argumen.l Quintus Mutius ff.mand. & ibi Bart. Item si fieret in iudicio quia tunc fingitur stipulatio. Item quando per pactũ nudum aliquid abest parti, si non seruet promissa, quia contra non seruantem datur actio de dolo, vt est tex.not.in l & eleganter.§.seruus, ff.de dolo vt hic per doct.

† Iste §. nõ procedit hic, cũ fingatur tacitè stipulatio. Ias.

a ¶ *Iure ciuili,* Vel actione ex stipulatu, vbi incertum est in stipulatione: vel condictione certi, quæ ex stipulatione oritur, vbi est certum, vt sup.de verb.oblig. in princip. quæ stipulatio est à iure ciuili inducta, vt hic, cũ de iure gentium ipsa non fuerit: licet alij cõtractus fuerint de iure gentium, vt supra de iure natural gent. & ciuili.§. ius autem, non autem dicitur adeo de iure ciuili: quòd non habeat in se vinculum naturale: immo habet: quia sine consensu non valet, qui cõsensus est de iure naturali, vt ff de pact. l.prima §.penultimo.

† in cã ẽ periculũ quod ĩ se suscipit. † Rõ specialitatis est propter necessariũ vsũ victualiũ Ias.

¶ Adde, quòd Albericus, & Oldradus fuerunt in opinione per hunc text. quod in stipulatione non inesset consensus naturalis, nec haberet naturale vinculum: tamen contrarium verius est, vt dicit glos. & ad hunc textum dic, quod non negat, quin etiam stipulatus naturaliter non teneatur,

† Hoc fauore pu-

licet dicat iure ciuili teneri, & si fortius induceretur, quod textus hic voluerit facere differentiam inter contractum de constituta, & stipulationis, & sic quod in primo sit naturalis æquitas, l.prima digest. de constitut.pecul.in stipulatione ergo non sit: responde, quod noluit facere talem differentiam prout communiter sic textus intelligitur: sed volui ponere differentiam inter actionem prætoriam, & ciuilem, de qua facta fuit diuisio supra in §. sed istæ, quam prosequitur etiam in hoc §.dicendo, quod actio de constituta est prætoria, nisi interueniat stipulatio: nam tunc est ciuilis: & sic intellige verba textus aliter, quam ab alijs intelligantur, scilicet, vt dicatur, iure ciuili tenetur, ergo non prætorio: non ergo non naturali, & hunc puto verum sensum huius textus.

blico introductũ est. Ias. Stipulatio est de iur. ciui.

ter, & dominus peculiotenus de iure prætorio. Ang.

¶ Actiones autem de peculio [b] † ideo aduer

† Peculiũ diffinitur a iurisc. i. de posi. §. si. ff. co.

¶ Actiones autem de peculio. Casus positio pendet à superioribus, colligiturq; ratio dubitandi & decidendi ex ipso textu. Videbatur enim, quod pater & dominus, tanquam qui se non obligauerint in aliquo, non tenerentur ex contractu filij vel serui, cum nemo sine volũtate sua alteri obligetur. Sed cõtrarium decisum est ex æquitate, quam semper prætor intuetur. vt dominus & pater teneantur quasi castrensi peculio. cum enim peculium hoc tanquam quid vniuersale peruenerit ad patrem, vel dominum, æquum est, vt teneatur quatenus est in peculio, videtur.n. quod pater & dominus ex consensu ipsorum obligentur, aitem præsumpto, propter concessionem peculij. Nota, quòd actio de peculio est prætoria. item, quòd peculium dicitur quasi patrimonium serui vel filij. Item not. figuram loquendi ibi peculio tenus.]

b ¶ *Actiones. De peculio.* volunt quidam † dicere hæc esse propria nomina actionũ: scilicet de peculio, & de in rem verso: & quod iussu. item exercitoria, & tributoria, & institoria, ex eo quod leges plerumque appellãt eas actiones, vt hic. Sed verius est, vt adiectiuè ponantur: sic enim dicitur mandati actio de peculio, vt ff.de pecu. l. 3.§. cui congruit. † Accur.

† Vide gl. inf. q cũ eo. §. vlt. & q ibi not.

* ¶ Secundam opinio. communiter tenent doct. & rectè, actio enim hæc de peculio, quædam est qualitas, & veluti accessio aliarũ actionum. Vnde dicitur actio ædilitia de peculio.l.cum autem, § si seruus de ædili. edi. actio depositi de peculio.l.depositi.de pecu. actio tutelæ de peculio, l.1.C.quod cum eo, comprobatur etiam ex hoc text. dum dicitur. Actiones autem &c. numero multitudinis, nempe ad iudicandum, non esse actionem de peculio certam speciem, sed potius qualitatem, quæ secundum diuersas actiones, quibus accedit, & ipsa quoque alia,

† Ista secũda opi. cõiter tenetur per Doct.

atque

itaque aliam sumit vim.]
a ¶ *Patrem.* scilicet respectu filij. Accurs.
b ¶ *Dominumve,* scilicet respectu serui. Sunt enim correlatiua.
c ¶ *Ipso iure,* scilicet ciuili: quod non vult, vt alter ex alterius persona obligetur: & sic patet non debet teneri pro filio † Ipso iure ciuili. sic eo inspecto, propter uo non debet teneri dominus, quia seruus pro nullo est inspecto iure ciuili, vt di. gest. de regul. iur. l. quod attinet. Sed tamen prætor æquitatem considerat, vt quia peculium quasi patrimonium est filij, vel serui, vt subijcit: quia peculium est, quod sibi quis parsimonia quærit, vt ff. de pec. l. peculium, verè tamen non est patrimonium filij peculium, vt C. de Inoffic. testam. l. fin in fine. Item nec serui, vt ff. de verborum obligat l. liber homo 2. Ideò tamen, quia quasi patrimonium est, patrem pro filio, dominũ pro seruo teneri dicit. Diligenter tamen distingue vtrum cõtrahat filius vel seruus, vel quasi contrahat. Item vtrũ delinquat, vel quasi. Si contrahat quilibet illorum, dominus, vel pater actione ex eo cõtractu tenetur in peculium: in cuius cõdemnatione deducitur ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit: vt quia dominus seruo mutuatur, vel alias secum contraxit. Item deducitur quod debetur ijs, qui sunt in potestate domini, vel tutela, vel cura, cum videatur dominus præuenisse, vt ff. de pecu. l. sed si damnum, §. r. & 2. obligatur enim seruus domino naturaliter, vt supra de fideiuss. §. 1 & sunt hęc communia in seruo, & filio, excepta causa mutui, ex qua nec filius, nec pater tenetur.

† Vtrum valeat statutũ quo caue tur, vt p teneatur pro filio, legitohic las.

Seruus pro nullo reputatur. Peculium est pecunia qua parsimonia quæritur Patres p filijs, & domini p seruis, an teneatur actio, de peculio.

sus patrem [a] dominumve [b] comparauit prætor, quia licet ex contractu filiorum seruorumve ipso iure [c] non teneatur, æquum tamen est, peculiotenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque item seruorum) condemnari eos.

¶ *Si quis iurauerit aduersario deferente in iudicio, datur ei ex sacramento actio. Angelus Aretinus.*

¶ Item in voto, l. si quis rem, §. voto. ff. de pollicita.] STL.

¶ Secus in seruo, vt inf tit. 1. §. illud, & C. ad Maced. l. penult. Item quæ dicta sunt quando contrahit filius, vel seruus, eadem & quando quasi contrahit: vt si alterius negotia gessit, vt ff. de negor gest. l. si fil u fam. Prter hanc actionem de peculio adhuc pater, vel dominus quandoque tenetur de in rẽ verso, quando scilicet filius in rem patris: vel seruus in rem domini conuertit & est in solidum vsq; ad quantitatem versam, vt infra tit. 1. §. præterea. Az. Sed de peculio agitur, quatenus peculium durat, vt infra eodẽ, §. sunt præterea, & infra titu. 1. §. præterea. Item est act o. Qd iussu, quæ est in solidum, quando filius, vel seruus iubente domino, vel patre contraxit: videtur enim contrahi cum ipso patre, vel domino, vt ff. quod iussu l. 1. in princ. & l. fin. Item sunt & aliæ tres: scilicet exercitoria, quæ datur contra dominum nauis, qui præposuit magistrum nauis seruum suum, & eius rei gratia contractum fuit: & ideò dicitur exercitoria, quia exercitor, dicitur dominus nauis. Item institoria, quæ habet locum, quando aliquis seruum suum tabernæ, vel stationi præposuit † Item tributoria, qua agitur ita, quod dominus vocatur in tributum, vt infra titul. 1. §. introduxit, & § institoria, & § 1.

Actio de in rem verso.

Actio q iussu.

Act. exercitoria.

Act. institoria.

† In ista materia vide casum singularẽm l. si. ff. de exercitoria.

¶ Adde tamẽ, quod omnes istæ actiones de peculio, de in rem verso, quod iussu, institoria, tributoria, exercitoria, non sunt actiones, nec propria nomina actionum, sed adiectiones, & qualitates: quod vtile est propter naturam, scilicet bonæ fidei. vel stricti iuris, vt dicit hic las. STL.

¶ In delictis autem, & quasi delictis idem olim seruabatur in filio, & seruo, vt pro noxa dari possent, vt infra de noxa. in fi. tit. Sed hodie pro seruis tantum agitur noxaliter, vt ibi dicitur, & pro delictis, vt infra de noxa. in princ. & ff. de noxa. l 1. & in quasi delictis: vt si seruus habitans cum domino habuit suspensum, vel appensum, vel effudit aliquid, quod alicui nocuit, vt ff. de ijs, qui deiece. vel effu. l. prima, §. si seruus, & l. si verò, §. prætor. nisi in duobus casibus, vt ff de ijs, qui deiece. vel effu. l. 1. §. cum seruus, vbi non habitat cũ domino: & ff. de mino. l. q si minor. §. si seruus. Porrò licet in delictis, & quasi agatur noxaliter, tamen & de peculio agitur si locupletatus est dominus, in quantum id peculium locupletius est, vt ff. de iudi. l. tam ex contractibus, vt ff. de pecu. l. licet, §. ex furtiua causa.

* ¶ Ipsi autem filijfam tam ex contractibus quam ex delictis, vel quasi in solidum tenẽtur, l tam, ff. de iud. & l. filiusfam. 2. de actio, & obligatio.]

¶ Itẽ si quis &c. ¶ *CASVS*. literaliter figurari potest: tamen dubitari ea poterat esse, quia inducta ad vnum effectum non solent diuersum operari: sed iuramentum, quod à reo defertur actori, ad hoc tantum deferri videtur, vt probatio fiat, & vt ex eo constet, an & quid debeatur; vnde tantummodo probationem inducere debere videbatur, non aũt actionem. actio enim oriri videbatur ex eo contractu, quo agebatur, probatio autem, aut releuatio ab onere probãdi insurgeret ex ipso iuramento. Cuius contrarium deciditur in hoc textu in quo dicitur, quod iustissimè prætor accõmodat ei talem actionem in factum, per quam non illud quæritur, an pecunia debeatur, sed an iurauerit. Vinculum STL.

enim

¶ Item si quis[a] postulante[b] aduersario iurauerit,[c] deberi[d] sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissime[e] accommodat ei talem actionem,[f] per quam non illud quæritur,[g] an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit. †

¶ Qui edictum in albo Prætoris positum corruperit, vel qui vocat patrem, vel patronum in ius sine venia & eximens dolo aliquem vocatum in ius, vel eximi faciens, tenetur actione prætoria. Aret.

enim hoc iuramenti tātę est auctoritatis reo deferente, vt non solum probationem, sed actionem inducat: licet vtrumque inducere possit: si quidem quando causa adiecta, & cum expressione conuentionis iuratur: puta me petente ex causa vẽditionis, vel mutui si reus iuramẽtum deferat, & ego iurem, oritur non tātum actio in factum ex eo contractu quo agitur: & licet dictum sit, qđ hoc iuramentum inducatur ad probationem, nihilominus, quia deferente aduersario, & me acceptante oritur quædam tacita conuentio standi iuramento, iustissimè prætor mutuò consensui actionem accommodauit. Nota, quod iuramentum litis decisiuum haber vim plenæ probationis. Item, quòd ex eo oritur actio in factum. Item, quòd præstatur altero ex colligantibus deferente, & non aliter. Item, quod statim est iurandum secundum aliquos. Item virtutem hanc iuramenti.

a ¶ *Item si quis.* scilicet actor.

b ¶ *Postulante.* idest petente reo, vel deferente, si enim sine voluntate aduersarij iuraretur, nihil proficeret iuramentum, vt ff. de iureiur. l. 3. in princ.

c ¶ *Iurauerit.* Vel ei remissum fuerit, vt ff. de iureiurand. l. non erit. §. fin. & l. seq. & C. de reb. cred. l. actori.

ADDITIO. Idem si post acceptatum iuramentum, etiam antequam iureiurand pęniteat deferentem: quia habetur pro remisso.

* ¶ Quod dicitur hoc textu pecuniam, accipe generaliter: nam de omnibus rebus deferri potest iusiurandum, l. iusiurandum, & ad pecunias, ff de iureiur.]

d ¶ *Deberi.* Sic simpliciter, scilicet non adiecta causa quare debeatur: ꝙ informiter dicimus: si autem cum forma, veluti quia vendidi, tunc agitur actione vtili ex eo contractu, nata ex sacramento, cũ pro veritate accipiatur, & aduersario similiter actione tribuit, ac si vere contractus præcessisset. Idem est in alijs contractibus, vt ff. de iureiura. l. si duo. §. si quis iurauerit, & §. idem dicemus, & §. Marcellus. Item circa actionem realem, si rem suam esse iurauerit, datur actio in rem vtilis: præterea in factum contra deferẽtem tantum, vel hæredem, vt ff de iureiur. l. nam postea, §. fina. & l. sequen. Et ita actori interdum datur in factum, interdum vtilis ex eo contractu, & vtilis in rem. Ex parte autem rei, si iurat in actione personali, tunc exceptionem tantum parit: si autem in actione reali, tunc distinguitur, an iurauerit rem petitoris non esse, quo casu exceptio tãtum datur: suam esse, quo casu etiam actio, si res ad actorem redeat, non contra alium, & hoc qđ dixi in actore, habet locum, si nitatur ex sacramenti delatione: sed si nitatur ex traditione facta occasione iusiurandi, tunc publiciana datur contra quemlibet, cum sit iusta causa traditionis, vt ff. de iureiuran. l. nam postea §. fin. & l. quia, & l. seq. & de publiciana, l. 1. in fin. vsque ad l. eum qui. Nec obstat in eod. tit. l. eum qui. §. si petenti, quia ibi verbum duntaxat, dominum tantum excludit, contra quem publiciana non datur, vt ff. de pub. l. pen. & fi.

ADDITIO. Hæc gl. in ista parte fin. communiter reprobatur, vide hic ad longum per dominum Iasonem.

e ¶ *Iustissimè.* Quia propter sacramentum datur.

f ¶ *Actionem.* in factum, vt C. de rebus cre. l. actori.

g ¶ *Non illud quæritur.* Etiam si periurium vellet probare, quia sufficit diuina vltio, vt ff. de dolo. l. quod si deferente, & l. seq. & C. de reb. cred. l. 2. nisi in casibus, vt C. de reb. cred. l. si. & ff. de iureiurã. l. admonendi. Et not. qđ hoc sacramentum, quod est de re, vt ff. eo. l. quoties, idest, de veritate. vt ff. ad l. Cor. de fals. l. 1. §. qui in rõnibus triplex inuenitur. Voluntarium, quod ex voluntate datur, suscipitur, & recusatur, & extra iudiciũ fit, vt ff. eo. l. iusiurandũ quod. Item necessarium, quando necessitate imposita à iudice defertur, & suscipitur, vt arg. ff. de in litem iurand. l. fin. Nec enim potest hoc sacramentum referri, vel recusari, nisi prætendatur iusta causa recusationis, † vt C. de reb. cre. l. generaliter. §. sin autem. Itẽ iudiciale, quod sic dicitur à iudicio, quando, scilicet pars parti sacramentũ in iudicio defert: quod nõ est necesse subire, sed potest recusari & referri, vt C. de re. cre. l. delata, & l. generaliter, §. fin ãt, sed iure veteri nõ poterat recusari vt ff. eo. l. manifestæ. Sed secundũ P. ita demũ actio in factũ datur ex facto, si sententia nõ subsequatur: alias quare oritur iuractio in factũ, cũ ex sententia eadẽ nasceretur, vt C. de reb. cred. l. actori? Sed nos contra † licet enim duæ sint, & ad idem, & eodem nomine, non nocet, vt ff. de action. empt. l. non est nouum, & ff de fideiuss. hæres à debitore semel tñ fiet exactio tãtũ vt ff. de verb. obl. l. qui bis, & de reg. iur. l. bona fides.

Pena-

Actio cõ[illegible]

Iuramẽtum rei [illegible] exceptionem parit.

*

† l. non erit §. dato ff. eod. de iureiurando.

Iuramẽtum triplex est.

† Puta quia iã probauit vel se offert, pbaturũ, c. 2. extra de probat.

Item si semel reuocatum velit pars iterũ deferre, vt l. si quis iusiu. C. de re cr.

† Cõmunis op. est ꝙ d. §. sin autẽ declaret non corrigat. l. manifesta, vt hic latè p Ias.

† istã gl. cõiter approbant. Doct.

¶ Pœnales quoque [a] actiones Prætor penè [b] multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eum, qui quid [c] ex albo [d] eius corrupisset: [e] & in eum, [f] qui patronum [g] vel parentem [h] in ius [i]

STL. ¶ Pęnales quoque. ¶ *CASVS*. in diuisione lateraliter est figurandus: cum enim Imperator dixisset de prætorijs actionibus rei persecutorijs, consequēs est, vt de pęnalibus subijciat, cum enim in persecutorijs res petatur, vt principale debitum: in pęnalibus petitur, vt pęna. licet enim videntur rei persecutorię etiam istæ pęnales actiones quia prosequuntur pęnam, quæ pęna res est: tamen dicuntur pęnales, quia rem non principaliter debitam, sed ex quodam accidenti petunt: quod secus est in rei persecutorijs. Nota pęnales actiones differre ab ijs, quæ sunt rei persecutoriæ, quæ plus fauoris habent quam pęnales. Item, quod dictio, multa est apta comprehendere infinitatem. Cum enim plurimæ sint actiones pęnales descendentes a iurisdictione prætoris, noluit simpliciter Imperator multas dicere, sed cum temperamēto illius verbi, penè. Item quod nemini impune licet corrumpere album prætoris: vel edicta in eo affixa. Item secundum Angel. quod literis sculptis, aut scriptis in muro, vel lapidibus fides habetur. Item, quod non sufficit petitio veniæ, nisi impetretur. Itē, quod paria sunt eximere, vel dolo facere quod alius eximat. Item, quod filius non potest parentes venia non impetrata in ius vocare: quod non intelligas in filijs natis ex dānato coitu: & parentes intellige in infinitum. Itē, quod si quis aliquem vi eximat, qui in ius vocetur, tenetur ad pęnam quanti actor in litem iurauerit. Item, quod dictio, innumerabilis: supponit pro eo, quod est de facili non numerabilis.

a ¶ *Pœnales quoque*. Dictum est supra de prætorijs rei persecutorijs, nunc de pęnalibus prætorijs. Sed quæ est differentia inter pęnales & rei persecutorias? Respon. multæ. quia pęnales prætoriæ sunt annales excepta actione furti, vt infra de perpet. & tempor. actionibus in princ. sed rei persecutorię sunt perpetuæ, vt ff. de actio. & obl. l. in honorarijs. Item pęnales odiosæ sunt, rei persecutoriæ non, vt ff. de pęnis, l. interpretatione. Item pęnales non transeunt contra hæredes nisi aliquid ad eos peruenit, vel lis sit contestata, vt C. ex delict. defunc l. prima, sed persecutoriæ sic, vt ff. de action. & obligat. l. ex contractibus.

Item vbi plures tenentur rei persecutoria, vno soluente cæteri liberantur: non ita in pęnali, vt C. de condi. fur. l. I. & ff. de liber. cau. l. vltima, & ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. si plures.

b ¶ *Penè*. idest ferè. Vel melius dic, quod abundat: nam verè multæ sunt.

c ¶ *Quid*. idest aliquid.

d ¶ *Ex albo*, Erat enim album dealbatio quædam posita in loco eminenti. vt apparet in Authent. de lit. §. omnem ibi, vocem enim præconum &c. collat. 8. in quo albo erat scriptum, vel de citando aliquo, vel de alio præcepto generali, vel speciali, † vt ff de albo scrib. le. I. & 2. & ff. de iurisdictione. omnium iudi. l. si quis id. Accurtius.

* ¶ Quid est album prætoris, declaratum est, supr. paragr. Prætorum. de iur. natur. ex Alciat. l. I. Prætermiss.

e ¶ *Corripuisset*. Vel positum sustulisset, quamuis non corruperit, & siue per se, siue per alium: & tunc ambo tenentur, nec vnus liberat alium, & est in quinquaginta aureos. vt in d. l. si quis id & l. sequen. tenetur etiam ille corruptor lege Cornelia de falsis, vt ff. ad l. Cornel. de fal. l. pen. cuius pęna est deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis etiam vltimum supplicium, vt ff. ad leg. Corn. de fal. l. I. in fi.

f ¶ *In eum*. Scilicet filium, vel libertum datur actio in factū, quæ est similiter pęnalis, vt superior. in quinquaginta aureos: quæ datur patrono, vel patri: & si libertus non possit soluere dictam pecuniam, castigabitur. † Idem fortè in filio, licet nox aliter nō detur, vt ff. eod. scilicet de in ius vocand. l. penu. & infra de noxa. in fi. superior tamen punit solum dolum, hæc solum factum considerat, vt C. de in ius vocan l. venia.

g ¶ *Patronum*. Subaudi, vel patronam. Item filios, & patres eorum, vt ff. de in ius voca. l. 4. §. primo. Et accipe hic patronum, qui manumisit, vel pro quo iudicatum est in causa ingenuitatis, & libertinitatis: vel si ex causa fideicommissi manumisit, vel si emi eo pacto, vt manumitteret & manumisit; vel non manumisit, sed ex constitutione Diui Marci peruenit ad libertatem, vt ff. de in ius vocan. l. adoptiuum, §. primo, & l. is quoque, & l. sed si hac leg. Item liberos patroni accipe mares, & fęminas, & parentes etiam adoptiuos, vt d. l. sed si hac lege, §. liberos quoq; & §. parentes.

h ¶ *Vel parentem*. Et hic accipe matrem, & fęminam, & vsque in infinitum, vt etiam si Adam viueret non posset vocari in ius sine venia. Item non refert si sunt legitimi parētes, vel naturales, vt ff. de in ius vocā. l. 4. §. I. 2. & 3. & l. parentes, & l. patris, & l. adoptiuū. in princ.

i ¶ *In ius vocasset*, idest iuris experiendi causa vocasset, vt ff. de in ius vocan. l prima, & hoc siue causa sit ciuilis, siue criminalis multò magis, nam & tunc, scilicet, qn̄ causa est criminalis, etiam cum venia non potest, quia non conceditur, vt ff. de in ius vocan. l. sed & si. §. pretor ait, & ff. de accusa. l. qui accusare. in fin, & l. hi tamen, §. a. Sed quid si solum

† Ista gl. cōiter reprihēdūt Doct. q. a pœna istius editti nō habet locū nisi

ī corrumpente album prætoris generale & perpetuum secus in spiritua li: puta decitando aliquē sed tunc habebit locum pœna arbitraria cū nō sit taxata aure. p. l. I. § expilatores, cum seq. ff. de effra. & expli.

† Et sit hec ex gl. ꝙ quando soluit in are, soluit ī corpus, sed regula fallit, qn̄ id qd̄ erat soluendū non debatur ex pœna delicti sed forte ex cōtractu. Item fallit in nobilib. vel alias honestis personis. Itē nolēte ro. nec petēte cui pœna pecuniaria erat applicāda. Itē fallit in pœna extraordinaria puta multa. Itē fallit in minimis transgressionibus, vt hic per Doct.

vocasset, cum id non impetrasset: a itē aduersus eū, b q vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiusve dolo alius exemerit,

libellum dedit? Respond. non incidit in hoc edictum, vt ff de in ius vocand. l. libertus 2. Item quid si non veniat vocatus? Respond. semper incidit: sed facilius remittitur hæc pœna, quando vocatus non venit, vt ff. de in ius vocando, l. quamuis. Sed quidam dicūt vocantem nullo modo cadere in edictū si vocatus non venit, ex prædicta l. quamuis, & hoc ideò, quia verba cum effectu sūt accipienda, vt ff. ne quis eum qui in ius vocat. est, vi exi. l. penult. §. docere. sed prima sententia verior est: † quia dicta l. quamuis, non dicit, quòd non incidat in edictum, sed quod non remittitur pœna nisi causa cognita. Item † numquid hæres potest vocare in ius sine venia? & certè si extraneus est, potest, vt ff. de obseq. præstan. à liber. l. hæres. si filius, non potest vocare in ius sine venia. Sed quare secus in hærede liberti, & in hærede patroni? Respond. in primo odium versatur, quod debet restringi, in secundo fauor, qui debet prorogari, vt ff. de libert. & posthum. leg. cum quidam. Item si alter agat tutorio nomine, vel curatorio, argumen. ff. de in ius vocan. l. sed si hac lege §. fin. & l. quæsitum. Ratio, quia nemini officium suum debet esse damnosum, vt ff. quemadmod. test. aper. l. sed si quis ex signatoribus.

† Cū quaecundū Io: Fab. trāseunt cōmuniter Doct. sed Ias. dicit, ꝙ immo probant aliā opin. vt tunc non cōmittatur pœna quæ rōne citationis venit committenda

a ¶ *Cum id non impetrasset*. Id est non petijsset, & non accepisset, debet enim a prætore sic petere: Domine permitte mihi, vt possim conuenire patrem: vel patronum meū, vt colligitur. inf. de pę. te liti. § final. & ff de in ius vocand. l. 4. §. primo. Illud etiam quæro, an hæc postulatio veniæ debeat fieri in personis omnium, quæ in ius vocari non possunt, quæ enumerantur, ff. de in ius vocand. l. 2. & si non fiat, quod cadat in pęnam? Quidam dicunt quod sic. Nos quod non, † quia hæc pęnam in eum tantum statuitur, qui incidit in edictum, at illæ personæ in edicto non continentur: quod maximè probatur ex hoc §. Aliter tamen puto eos puniendos, prout placuerit iudici ad similitudinem istorum. † Sed numquid hæc petitio hodie est correcta: vt quia habent hodie liberi ius natalium, & regenerationis, vt in Authent. vt liber. de cæt § primo, col. sexta? Respond. non, quia & ibi reseruantur iura patronis, maximè obsequialia, quæ natura debentur. Superiora quantum ad libertum plana sunt, in filio distingue: aut erat emancipatus, aut in potestate, si emancipatus erat, habent locum superiora: si verò in potestate, tunc nec cum venia, nec sine venia potest conuenire patrem, vt Co. de in ius vocand. l. fin. l. & ff. de action. & oblig. l. actiones, nisi pro castrensi. vel quasi castrensi peculio, vt ff. de iudic. l. lis nulla, & tunc cum venia, vt ff. de in ius vocand. l. adoptiuum, §. primo, † & hoc cum

† Hinc vsque ad fi. non est gl. Acc. vt ait Ias.

† Et bene Ni. Ang. & Ias.

† Not. ꝙ in criminalibus, & pœnalibus procedictur de similibus ad similia, secundū Ang. hic.

† Idē dicas vbi-

agit contra patrem. Si autem contra extraneum, tunc secundum vetera iura tantum 5. actiones filiofamilias competebant, vt digest. de action. & oblig. leg. filiusfamilias, & leg. in factum actiones. Sed hodie omnes venientes ex aduētitia causa, vt dixi supra per quas personas not. ac. §. 1. Item quæro quis iurabit de calumnia, cum filiusfamilias in iudicio erit? Respond. si filius emancipatus petita venia patrem cōueniat, iurabit filius, si maior est: alias curator ei dabitur ad litem, vt in Auth. vt li. ma. & auiæ §. primo, in fin. coll. 8. si autem sit in potestate patris, & agat de castrensi, vel quasi castrensi peculio, tunc iurat filius, cum paterfamilias habeatur, vt ff. ad Maced. l. 2. si verò esset minor, daretur curator liti, non personæ, cum sit in potestate, vt C. de curat. furi. l. fin. in princ. & de bon. quæ liberis, l. fi. §. si autem patre. Si autem cōtra extraneum agat filius: si agat pater eius nomine, pater iurat, vt C. de iura. calu. l. 2. §. quod obseruari si filius forte patre absente, vel secundū veteres ll. in 5. casibus, vel secundum nouas in omni aduentitia causa, iurat filius, cum suo nomine agat, & maior est: si modò pater in aduentitijs non habet vsumfructum, alias pater ageret, & responderet, & iuraret, vt C. de bon. mat. l. 1. in princip. vbi verò filius iurat, licet pater non habeat vsumfructum, debet pater consentire filio agenti, & respondenti, vt Cod. de bon. quæ libe. l. fin. in princip.

ADDITIO. De isto iuramento vltra hanc gl. vide late per gl. 2. §. quod obseruari, C. de iuramento calum.

b ¶ *Item aduersus eum*. scilicet datur actio in factum pęnalis: vt ecce, cum vocarem Titium in ius, qui tenebantur mihi actione tēporali, dum esset in itinere, detinuisti eum vi, vel capiendo eum per personam, vel faciendo dolo, vt alius eum detineret, & tantū quod dies actionis meæ exiuit, teneris enim mihi quāti iurauero in litem: & sic est actio pęnalis ex parte mea, quia vltra rei veritatē forte iurabo, & ex parte tua, quia das mihi aliquid, & tibi nihil adest, vt ff. ne quis eum qui in ius vocat. vi ex l. pen. §. 1. Super hoc §. primo quæro, cum duo sint tituli, vt ff. ne quis eum, qui in ius vocat. vi ex. & alius tit. de eo per quem factum erit, de quo fit mentio in hoc §? Respond. de primo, quia inde oritur actio ex vtraque parte pęnalis, vt dictum est, sed ex alio est pęnalis ex parte rei tantum, cum ad interesse actoris detur, vt ff. de eo per quem factum erit. l. final primo respons. † Item primus, de quo fit mentio hic, consulit actori tantum, vt pater in l. 1. & 4. §. eximere, at secundus consulit etiam vocato, non solum vocanti, vt ff. de eo. per quem factum erit, l. prima, §. reus in fin. & l. fin.

cunque filius in potestate pōt agere cōtra patrem, vt not. p gl. in d. l. lis nulla.

† Et ī hoc ꝙ actio ī factum descēdēs ex edicto de quo i isto §. sit mere pœnalis ex parte actoris & rei licet. Doc. antiqui tenuerit cōtra. glos. tamē Io: Fab. & aly Doc. moderni tenent cū gl. vt per Ias. hic.

l. fin. primo respons. Item primus habet locum, quando aliquis exemptus est ante satisdationem, & post in ius vocationem: sed secundus post satisdationem † scilicet factam iudicio sisti, & alias, quae firmant iudicium vt ff. de praeto. stipul. leg. prima, in princip. Et patet haec differentia ex ordine illorum titulorum. Item primus, quando vi exēptus sit quis, at secundus etiam sine vi. vt patet in l. 1. §. si dolo de eo pet quem factum est, & in titul. ne quis eum, qui l. 1. & 2. in fin.

¶ Vel satis † dici potest, quòd de vtroque hic loquitur, quia licet duo sint illi tituli, tamen de vno edicto sunt.

Item, & quod dicatur pœnalis actio etiam illa, quae ex vna parte tantum est pœnalis. Super hoc §. secundo quaeritur. Nonne per conuentionem solam etiam iure veteri perpetuabatur actio, vt ff. de actio. & obligat. l. constitutionibus, non solum per noua iura, vt Cod. de praescript. 30. ann. l. cum notissimi. & l. sicut? Respond. hic non per executorem, sed per suam denunciationem eum conuenerat. † Vel verbum, quasi, positum, in d. l. constitutionibus assertiue ponitur, non similitudinarie, & secundum hoc hodie esset correctum, quod hic dicitur. Vel dic † quod talis fuit conuentio in illa. l. constitutionibus, quae pro lite contestata habebatur: vt quia actio erat temporalis, & libellus fuit principi datus, vt Cod quando lib. princ. dat lit. contest. fac l. 1. & 2. Vel dic secūdum Ioan. quòd leges veteres circa personales actiones loquuntur, vbi non perpetuantur per executorem: sed lex illa, cum notissimi, & l. sicut in rem, loquūtur in reali. Vnde adhuc etiā hodie non corrigitur quod hic dicitur.

ADDITIO. Hanc etiam impugnant doctores, quia d. l. sicut, & d. le. cum notissimi, loquuntur tam in personalibus, quam in realibus, secundum Iasonem.

a ¶ *Innumerabiles*. Immò numerari possunt: sed dicuntur innumerabiles, quia de facili non possunt numerari. Vnde dicitur non posse fieri, quod cum difficultate fieri potest, vt ff. de verborum signific. l. Nepos Proculo. Enumera ergo aliquas: vt est actio in factum de calumniatoribus, de qua dicemus infra §. quadrupli, item actio. Quod metus causa. Item furti manifesti. Item serui corrupti in duplum, de quibus dicemus infra eo. §. omnes autem actiones. Sunt & aliae in factum, vt de effusis, & deiectis, & de appensis, vt ff. de his qui deiect. vel effu. l. si verò §. praetor. Et aliae multae sunt, quae enomerare non expedit. Accurs.

& alias innumerabiles.[a]

¶ *Actiones praeiudiciales, quae hic enumerantur, sunt in rem: quarum aliqua sunt ciuiles, & aliqua praetoria. Aret.*

¶ Praeiudiciales[b] † actiones in rē esse videntur: quales sunt, p quas q̄ritur, † an aliquis liber, an libert⁹ sit, vel de partu agno

¶ *Praeiudiciales*, &c. ¶ CASVS. literaliter est figurandus, perseuerat enim imperator in declaratione terminorum, pro ratione tamen dubitandi dicendum videbatur, quod istae actiones, quae inter praetorias reales connumerantur, videbantur potius dici debere personales, cum sit quaestio super persona, vel inter seruum, & dominum, vel inter patronum; & libertum, vel inter patrem, & filium. tamen contrarium deciditur, & ratio decidendi est secundum Doctor. hic, quia quaestio, quae vertitur super personis, non vertitur principaliter tanquam super persona, sed tanquam super meta re: attenditur ergo illud, quod principaliter inspicitur. Nota quod istae tres actiones praeiudiciales dicuntur habere causā status, quia ipsa essentialis conditio hominis vertitur in quaestione.

¶ Item quod istae tres actiones dicuntur praetoriae & in rem. Item, quod tres sunt causae status, vt dixi in positione casus.]

b ¶ *Praeiudiciales*. Pro constanti ponit, quòd hae praetoriae sunt cum in tractatu praetoriatum ponantur, & sunt in rem, quia res petitur & vendicatur. Vnde quaeritur quare non posuit has supra inter reales praetorias? Respond. † quia quaedam de eis est ciuilis, vnde eius occasione & de caeteris hic dicere re seruauit, & sunt tres. Prima est, per quam quaeritur, an aliquis sit liber subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, subaudi vel ingenuus. Tertia est de partu agnoscendo, per quam quaeritur an quis sit filius, vel non, vt omnia consequatur, quae filius à parte consequi debet. Alias autem agitur de partu agnoscendo propter alimenta tantum & tunc filiationi non praeiudicatur, quia summariè quaeritur, vt ff. de liber. agnosc. l. prima, § Iulianus, & l si quis a liberis, §. si vel parens, & de iis qui sunt sui, vel alie. iur. l. si iudex licet videatur contra ff de ordin. cog. l. 2. § fi. Sed dic vt ibi. Sed dicūt quidā & male, quod tantum duae sunt: & de duabus primis faciunt vnam hoc modo, an aliquis sit liber, id est ingenuus, vel libertus, & haec vna, aliam verò de partu agnoscendo non mutant. Sed prima opinio verior est, cum sit commodius singulas causas singulas appellationibus distingui, vt supra quibus modis test. infir. §. alio autem modo. Item quia postea dicit, caetera &c. & ita loquitur de pluribus excepta vna † in prima ergo, vbi quaeritur an sit liber, vel seruus, dico quòd siue seruus agat contra dominum, dicens se esse liberum, siue econtra dominus contra seruū, & seruus sit in possessione libertatis, haec actio

† Bar. in rub. ff. eo. improbat hanc opi. gl. q. illic loquitur ēt an te satisdationē.

† Hac cōiter approbatur.

† Placet Dy. Ang. & Ias.

† Ista gl. reprobatur quia hæc materia loquitur quando quis studiali auctoritate imo iussu maioris iudicis fuit citatus. le. 3. §. 1. ff. ne q̄s eum qui.

† Displicet Ias. & est de mente aliorum.

Actiones pœnales praetoriae sunt multae.

** † De praeiudicus vide Fa. Quintil. c. 2. lib. 5.

† alias an aliquis liber sit an seruus, vel liber t⁹ &c. alias, an aliquis liber vel libertus sit an seruus vel de partu, &c.

† Ista rō coiter reprobatur q. a secundum hoc deret poni supra in tractatu ciuilium & sic post §. sed ista.

† Hāc approbant oēs, quia pluralis locutio nō potest esse contēta mino ri numero, quam duobus l. 1 binuenerit, ff. de testa.

actio in rem, quæ intenditur, est præiudicialis, vt ff. de lib. causa. l. liberis, §. fin. Idem dico, siue patronus vendicet libertum in libertinitatem, siue libertus se vẽdicet in ingenuitatem vtraque est præiudicialis, vt ff. si liber ingen. esse dic. l. fin. in prin. & §. fin. intenditur etiam hoc casu officium iudicis, vt dige. de iureiurando, leg. si duo patroni. in princip. & digest. si liber. ingen. esse dict. l. 1. & 2. & digest. de rei vendic. l. prima. paragraph. primo. Idem dicas in tertia, vt siue agat pater petendo filium in filiationem: vel filius dicat se non filium, erit præiudicialis, & directa hinc inde. Sed quidam dixerunt, quod directa datur patrono, parenti, & domino: sed illa, quæ datur liberto, filio, & seruo, est contraria, quod nulla lege cautum inuenitur.

¶ Vide hanc glos. Deci. in leg. in actionibus, in glos. in verb. bonæ fidei, ff. de in lit. iur.

¶ Licet aliæ quædam inueniantur directæ, & contrariæ, vt mandati, depositi, & similes † Sed qualiter formantur libelli in his? Respond. sic peto Ioannem in filium meum iudicari: vt mihi patri debitam præstet reuerentiam, & alia quæ patribus à filijs debentur, & idem in patrono: & ex tunc lata sententia alimenta patri & patrono præstabuntur, vt ff. de liber. agnoscend. leg. si quis à liberis, in princip. & paragrapho solent, quia sententia pro veritate accipitur, vt digest de stat. hominum l. ingenuum. Et probatur hæc libelli formatio. Codice de fideicommiss. l. prima. In seruo & domino sic: Peto in seruum meum talem pronunciari, quia eum meum dico: Econtra seruus, vel libertus, vel filius dicet: Peto me non Inquietari à Titio, qui me in seruum, vel libertum, vel filium tenet, quia me in tali vinculo non subesse dico, vt Codic. de ingen. & ma. l. diffamari. Vel sic. Peto vt ingenuus, vel liber, vel non filius pronunciet contra Titium, quia sic se rei veritas habet. Et differt hæc ab ea, qua petit pater filium in potestatem ex iure Romano cum ibi tantum de potestate quæratur, hic autem de filiatione, vt ff. de rei vend. l. 1. & 2 & hic dicitur. Item hæc prætoria, vt hic, illa ciuilis. Quibus autem modis filius possit peti, diximus supr. de patria pote paragrapho ius autem potestatis. Item quare dicuntur præiudiciales? Respond. secundum quosdam, quia in modum exceptionis proponuntur, † & ita præiudicant: vt si agas contra me hæreditatis petitione, & ego obijciam tibi, quod seruus sit defuncti, vel quia ipse defunctus seruus fuit, vt ff. de pet. hære. l. si quis libertatem tunc non potest esse lis inter nos, vt digest. de iudic l. lis nulla, & supra de oblig. quæ ex delict. paragrapho ij, qui. & facit pro hac sententia, Codice de ordin. co. l. prima, & de hæredit. per le. liber. & ff. si liber. ingen. esse dicat l. fin. Alij, dixerunt, ideò dici præiudiciales, quia sententia lata super his fit præiudicium omnibus alijs quæstionibus, vt ff. de stat. hom. l. ingenuũ, & ff. de lib. agn. l. 1. paragrapho fin. & l. 2. sed certè secundum hoc etiam querela inofficiosi testamenti dicitur præiudicialis, quia præiudicat alijs quæstionibus, vt digest. de inoffi. testam. l. Papinianus, §. fin. Sed contra hanc sententiam est, ff. de lib. causa l. si seruus. Sed ibi non fuit pronunciatus ingenuus: vel collusio ibi fuit. † Vel dic secundum Ioan. quod præiudiciales ideo dicuntur, quia omnes aliæ quæstiones, quæ interim inter eas personas mouentur, debent silere, vt Co. de ordi. cogn. l. 1. & 3. & ff. de lib. cau. l. ordinata & ad hoc facit optime, ff. de noxa. l. penu. 1. respons. Nisi esset talis causa, quę agere tur etiam si constaret eum fore seruũ, quod est quandoque, vt ff de iud. l. vix. † Sed secũdum hoc cum quæritur inter patronum, & libertum de libertinitate, non est hæc quæstio præiudicialis, cum aliæ quæstiones interim inter eos possint exerceri, venia tamẽ petita, vt supr. eodem §. æquales, versic. & in eum. Sed dic, † quod illæ quæstiones quiescunt, quæ nõ competerent, si constaret eum libertum, vt ff. de in ius vocan. l. sed si hac, §. penult. & fin. Item quid si nulla alia quæstio mouetur, nonne tunc istæ dicuntur præiudiciales, cum non habeant cui præiudicent? Azo. dicit, quod non. Sed Ioan. contra, † Inspicitur enim aptitudo, quia habilis est esse præiudicialis, † sicut Augustus dicitur, licet non semper augeat, vt supr. in rub. proœmij. Item nunquid sunt plures præiudiciales nisi hæ tres? Respond. sic: † vt hæreditatis petitio: nam & tunc cessant omnes aliæ quæstiones, donec ista intenditur, vt ff. de petitio. hæredit. l. si quis libertatem, & l. Diuus. in final. licet hodie contrarium sit, vt Cod. de petitio. hæredit. l. fin. §. 1. & 2. Item quo iure ascriptitij coloni, censiti, & similes petuntur? Respond. vtili præiudiciali, non directa & ipsi coloni se petunt in libertatem contraria præiudiciali vtili, non directa. Ideò vtili, quia liberi sunt non serui, † vt in Authent. de sanct. Episcop. paragraph. ascripticios, & § si seruus collat. nona. Item ideò præiudiciali, quia parum à seruis distãt quo ad seruitia, quæ facere debent, vt C. de agric. & censi. l. ne diutius lib. 11. Sed alij dicunt, quod officio iudicis petuntur, & petunt, vt C. in quib. cau. colum. cent. domin. accusa. possunt l. 1. lib. 11. Sed certè officium iudicis non potest locum habere ad futuras præstationes, † vt ff. de vsu. l. 1. Alij dixerunt habere locum negatoriam & confessoriam vtilem: vt quæ datur directa in seruitutibus alijs, hæc vtilis hic detur: quòd nihil est. † Item si aliquis ad aliqua annua seruitia teneatur, quo iure petitur, vt condemnetur vt præstet in posterum, & ipse quo iure petit absolui? Respond. satis puto, quod iudicis offic. hoc fiat: siue promissa fuerint hæc seruitia, siue ex consuetudine debeantur hæc seruitia, siue ipsa præstita longo temp. ex promissione petuntur, vt ff. de vsur. l. cum de in rem verso, quæ promissio probabitur ex longo vsu, vt ibi.

* ¶ Cur istæ actiones appellentur præiudiciales, vide Alciatum libro 8, Parer, cap. 24. qui

† Hæc gl. cõiter approbatur licet postea sit sibi cõtraria ibi, item quo iure ascriptitij, &c.

† Hæc opinio secundum Ias. non ẽ vera, q̃a quocunque mõ proponãtur semper sunt præiudiciales.

† Hæc opi. reputatur à doct. derisoria.

† Istam opi. doct. cõiter approbant.

† Idẽ Ias. l. diuisione.

† Et bene Ias. et est de mente aliorum.

**

† Similis gl. sup. de l. Aquil. §. his ver si. æstimaretur, & in l. vendicatio, ff. de rei vend.

† Imò nõ sunt nisi tres capiẽdo præiudiciale ĩ quãtum præiudicat personæ. Ias. & est de mente aliorum.

† Concor. cum gl. sup. de iure. perso. in princ. vers. aut serui.

† Nisi rõne præsẽtis iuris. & dũ gl. dicit, q̃ non competit offi. iud. ĩ hoc reprobatur, quia imò pro istis ascriptitijs, & cẽsitis cõpetit officium iudicis.

† Imo Io. Fabr. & Ias.

scendo: Ex quibus[a] ferè[b] vna † illarum legitimam[c] causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit,[d] cæteræ ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiã capiunt.

¶ *Dominus rei nõ potest agere ad dandũ rem suam, nisi cõtra furem odio furis. Et actiones reales cõpetunt ad vendicandũ, personales verò ad dandum, vel faciendum: quę abusiuè dicuntur condictiones, à condicendo, id est, denunciando. Aret.*

¶ Sic itaque[e] discretis actionibus, certũ est non posse actorẽ suam rem ita ab aliquo petere, Si appareret eum dare oportere. Nec enim qđ actoris est, id ei dari oportet:[f] quia scilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat, nec res, quę iã actoris est, magis[g] † eius fieri potest.

† *alias illa.*

qui ex Institutionibus Græcis veram (ni fallor) assignat rationem.]

ADDITIO. Et nota, quod verba sententiæ. Condemno te ad soluendum par capponum tali dño omni anno, secundũ ꝙ tui antecessores fecerunt, nullam penitus conditionẽ faciunt, sed cõdẽnatus simpliciter tenetur, vt per Bart. in l. eum qui, §. Iulian. 2. ff. de constitut. pec. & in extrau. ad reprim. in ver. prout

a ¶ *Ex quibus* .s. tribus præiudicialibus q̃stionibus.

b ¶ *Ferè* Ideò dicit, ferè, quia in ciuilib. quæstionibus quatuor considerantur, scilicet actor, reus, iudex, & ipsa res. hic autem est idem, qui conuenit, & conuenitur, & res. Vel ideò quia prætor introduxit de partu agnoscendo, & à senatusconsulto confirmatur.

c ¶ *Legitimam.* s. de iure ciuill.

d ¶ *Liber sit.* Subaudi, vel seruus.

Diuisio. ¶ Sic itaque ¶ Diuiditur iste, § principaliter in tres partes. Primò ponit regulam generalem illatiuam ex præcedentibus, secundum gl. sed secundum Doct. repilogatiuã. Secũdò ponit vnam fallentiã ibi, plane. Tertiò naturam actionũ realiũ, & personalium, & earũ differẽtias, ibi, Appellamus. Item prima subdiuiditur: quia primo ponitur quędam illatio, seu repilogatio ex supradictis. Secundò ponit rationem. Secunda ibi, Nec enim.

SYL. ¶ Sic itaque discretis. ¶ *CASVS.* in §. tradente regulã non esset figurandus: attamen gratia iuuenum potes dicere, ꝙ immo videbatur, ꝙ actione personali possit quis rem suam petere & prosequi, vtputa in cõmodato, & similibus: sed contrarium deciditur rõne assignata in tex. ex eo quia res mea nõ potest amplius effici mea: & quando in cõmodato & similibus actor actione personali prosequitur rem propriã, nõ agit vt detur, id est, vt eius dominium transferatur. in secunda verò parte text. habet suam rationem expressam odio furum. Not. ex text. quod dare est dominium transferre. Itẽ, ꝙ illud, quod est meum, non potest amplius effici meum. Item, quod odio furum introductum est. vt domino detur actio personalis. Item ibi extra pęnam, secundum Angel. quod duplum vel quadruplũ est totum pęna, & in eo non venit simplum rei sublatæ. Item quo nomine appellētur actiones reales, & quo personales. Itẽ, quòd debitor, antequam conueniatur, non est de necessitate interpellandus, sed de vrbanitate sic.

e ¶ *Sic itaque.* Formatur hoc, itaque ex illa diuisione. quæ fit supra eodem, §. primo, q. d. dictũ est, quæ sunt in rẽ actiones, & q̃ in personam, itaq. sic eis discretis. i. separatis, & diuisis, patet, quod hęc regula est vera, quia personalis actio, quę competit ad dandum non competit pro re sua alicui, vt hic. ideò dixi ad dandum, quia ad tradendum bene potest dari actio personalis, vt commodati, depositi, & similes: & ita est vis inter dare & tradere: vt hic subijcit, & ff. de act. emp. leg. ex empto, in princip. & ff. de verb. obl. leg. vbi autem. in fin. & leg. si rem tradi. & leg. nemo. & quod subijcit si apparet. i. quia apparet eum dare oportere: & ita igitur in personam, vt aliquid detur. Sed quidam dicũt, vt P. ꝙ hæc verba, si apparet eum dare oportere. sunt nomina cuiusdam actionis. Accurs.

¶ Adde, quod Vldaric. Zasi. hic exponit apparet id est videretur: vt sit sensus, ac si videretur eum dare oportere, qui intellectus mihi non placet, quia tandem se resoluit in intell. Dyni, qui voluit hanc esse formulam verborum. † *SYL.*

ADDITIO. Dic quod istud, quod hic dicit gl. secundũ Pla. nihil est dicere. sed text. vult dicere, si apparet. i. si agat dare oportere, quia medium concludendi non debet esse illud, sed ad tradendum, vel constituẽdum. vt dicit gl. Ang.

f ¶ *Oportet.* id est oportet quod non detur, est enim impossibile quod detur, vt subijcit quia † dare est accipientis facere, vt subijcit. nec res quæ &c.

g ¶ *Magis.* Sed opponitur: pluries deberi potest, vt ff. de excep. rei iudic. l. & an eadem. §. actiones, in fi. §. ergo pluries dominium potest fieri meum. Sed non sequitur: nam licet pluries debeatur tamẽ semel fa-

** † *Imo vero ẽ opt. esse formulam verborũ actionis in personam, vt patet hoc eo. §. ibi, si appa ret eos &c. vbi glos.*

Plane odio[a] furum,† quo magis pluribus actionibus teneantur, effectū est, vt extra pœnā dupli, aut quadrupli, rei recipiēdę nomine fures etiam hac actione teneantur, Si † apparet[b] eos dare oportere: quāuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio,[c] per quam rē suam quis esse petit. ¶ Appellamus autē in rē quidem actiones, vēdicationes,[d] in psonā verò actiones, quib.[e] dare, aut facere oportere: itē-

cta sua non debet plus fieri sua, vt ibidem dicitur, & ff. de acquir possess. l. 3. §. ex pluribus, & sup. de leg. §. sed si rem legatarij, nisi iterum desineret esse sua, vt ff. de verborum obligat. l. si rem meam.

¶ Declara, qd illud, q meum est, non potest amplius effici meum, hoc verum ex causis successiuis, secus ex causis eodē tempore concurrētibus l. si creditori, §. Marcellus, ff. de leg. 1. Itē potest stipulari, si mea esse desineret, l. si rem meā. ff. de verb. obl. Item hoc verum, quando plene est mea, secus si haberē vtile tantum dominium, quia possum quærere directum: & ita etiam si res non esset perfecta mea.]

** Adde & vide omnino glos. supr. de Inutil. stipul. §. 1. ver. suam, & Soc. in tract. de reg. & fall. reg. 100.

a ¶ *Plane odio*. Sed in quo vertitur illud odium? Respond. † quia in conditione furtiua quis de facto infamatur apud bonos & graues viros, vt ff. de obl. l. honori. licet non infamia iuris, vt ff. de actio. & obl. l. cessat sed in rei vend. neque de facto, neq. de iure infamatur. Item multa veniunt in condictionē furtiuam, quæ non veniunt in rei vendicationem: vt quia interitu rei non liberatur: † sed in rei vendicatione sic, vt ff. de cōdictio. furt. l. in rem, & ideò malum est furi quod etiam hac actione teneatur. Item sicut prodest alicui plures habere reos debitores, vt ff. de lib. le. l. si quis decedens, §. fi. & habere plures actiones, vt ff de leg. 2. l. cum filius, §. varijs, ita ecōtra debet ei nocere, si plurib. teneatur actionibus, licet etiā nulla alia sit vtilitas. Itē numquid vna tollitur per aliam? dic quod sic, vt ff. de condict. furt. l. si pro fure, § furti.

b ¶ *Si apparet*. Id est quia apparet eos, &c. Id est dicere, actionē in personā. Sed videtur hoc stare non posse, nam certum est eū, qui agit, dñm fuisse, ergo & nūc est, quia sine facto suo dñium ab eo discedere non potuit, vt ff. de reg. iur. l. id quod nostrū. & C. de prob l. siue possidetis, ergo nō pōt agere: vt sibi detur qđ est suū: & tñ dicit q sic. Sed dic relationē esse faciendā ad genus, nō ad speciem, q. d. ea actione, per quā aliàs agitur ad dandū scilicet personali: sed hic non ad dandum intenditur. Et ita est mirabile, q rē meam per personalē actionē peto restitui: aliàs contra, vt ff. vsufru. quemadmod. cau. l. fin. & ff. de cond. indeb. l. si. vrbana. Sed est speciale, vt hic dicitur. Vel dic agi etiā ad dandum. s. possessionem dandam, quā amisetam per furtum, † vt ff. de acquir possess. l. rem quæ nobis. & ff. de cond. tit. l. 2.

c ¶ *In rem actio*. Id est rei vendicatio, quæ pro dominio de iure ciuili, vel gētium, quęsito itenditur, vt ff. de rei vē. l. in rem. Item nota, quòd hic, §. locū habet in quolibet malæ fidei possessore alienę rei, non solum in fure, vt sup. de rer. diui. §. si tamen, & ff. de cond. ti. l. 1. in fin. & lege 2. in ptinc. †

¶ Vide pro resolutione Dec. in l. si quis nec causam, § fin. ff. si cer. pet. leg. fin.

Interdum etiam contra bonę fidei possessorem datur condictio ratione possessionis, vt ff. de cōd. indeb. l. indebiti, §. sed & si nūmi. Sed numquid etiam rem suam pōt quis etiam à non fure per condictionē sine causa condicere, vt ff. de cōd. sine causa. per totum? Respond. secundū quosdam, ibi dicitur condictio actio personalis, non tamen talis, per quā intēdatur, vt aliquid detur. Alij dicunt, quod si alicubi inueniatur cōdictio sine causa pro sua re competere, de vtili intelligendum est.

ADDITIO. Dic secundum Ioannem Fabrum quod prima est verior: nam per eam non agit dominus ad dandum, nisi contra furem, supple & malæ fidei possessorem vt hic in gloss. sed ad restituendum vel fortè ad possessionem agi debet, secundum Angelum.

d ¶ *Vendicationes*. Siue rerum corporalium, de quibus dictum, vt Cod. de rei vendic. per totum, & Digest. de rei vendicat. per totum: siue rerum incorporalium, de quibus est, ff. si vsusfruct. per totum, & ff. eodem si seruit. vendic. per totum: siue sint directæ, siue vtiles istæ vendicationes, vt ff. de public. per totum & ff. si ager vecti. per totum.

e ¶ *Quibus*. Ideò dicit, quibus, quia sunt & aliæ, quibus nō intendimus dare, vel facere, sed restitui, vt commodati actio, & depositi, & similes: & istæ non appellātur condictiones in stricta significatione accepto vocabulo † vt hic dicitur. Vel dic, quod etiam in actione commodati, & depositi, & similibus, intenditur dari, vel fieri. s. ipsa detentatio rei, quasi ipsum factum possit quis in stipulationem deducere, vt ff. de verborum obligationibus, l. vbi autem non apparet. §. qui id, quod non fieret, nisi aliquid daretur, cum suæ rei nulla sit stipulatio, sed alienæ tantum, vt sup. de inut. stipul. §. 1.

a ¶ *Con-*

SYL. † *Cōcor. cum hoc tex. c. inter dilec. ante fin. ibi cum iura legū cū gl. sup. ver. qd meū ext. d fide istru. & gl. in c si diligēti sup. verb. iustus tit. post pr. ibi, & qd meū est ext. de præscr. & sup. de le. §. sen sirē. Dare est accipiētis facere.*

Meum amplius meū fieri nō potest.

† *aliàs appareat.*

† *similis text. supra de oblig. q ex de l. §. vlt.*

† *Istam gl sequitur Ias. & est de mēte aliorum.*

† *Odio furis, q a sēper fur dicitur ī mora, & morosus iterstur rei non liberatur, Las.*

† *Ista solutiones reprobātur à Doctor. vide hic eos.*

† *Dic secundum Io. Fab. q gl. pcedit in malæ fidei possessore contrectāte rem mobilē qui scienter contrectando committit furtū C. qd cū eo. l. si liberam. & d fur. l. alienum, sed ego intelligo generaliter ī omni malæ fidei possessore q rē aliq detinet scienter cōtra voluntatē domini quia cōtra eum pōt cōdici & agi ad dandum d. l si qs nec cām. §. 1. Angel.*

† *Hanc approbat Dec. quia hic super loquitur soliū de actionibus quæ competunt ad dandū: sed istæ, de quibus in gl. competūt ad*

ditur, cōdictiones. [a] Condicere.n. est denūciare, [b] prisca lingua. Nūc verò abusiuè [c] dicimus, condictionem, actionem in personā esse, qua actor intendit dari sibi oportere: nulla ,n hoc tēpore eo nomine denūciatio fit.

¶ *Cum persecutio iudicialis tria respiciat, rem, pęnam, & vtrumque simul; reales & personales persequuntur rem, excepta actione depositi in casu tumultus, incendij, ruinę, & naufragij: tūc enim vtrūque cōplectitur. h. d.*

¶ Sequēs [d] illa diuisio est, quòd quędam actiones rei pſequēdæ gratia comparatæ [e] sunt, quędam pęnę persequēdę, quędam mixtæ [f] sunt.

¶ Rei persequendæ causa comparatę sūt oēs in rem actiones. [g] Earum verò actionum, quæ in personā sunt, eæ quidem, quę ex contractu nascūtur, ferè [h] omnes rei persequendæ causa comparatæ vidētur: veluti quibus mutuā pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: [i] item cōmodati, depositi, mādati, ꝑ socio, ex empto, vendito, locato,

reddendum seu restituendum, l. 3. §. si reddita, & l. si vt certo. §. rem tibi dedi. ff. commo.

a ¶ *Condictiones.* Scilicet appellamus.

b ¶ *Denunciare.* Dicunt quidam, quod qui volebant alium conuenire, primo sibi denunciare debebant, vt argum. ff. de seruit. vrba. prædio. l. quidam. Sed hoc non placet, quia ex volūtate, aut bonitate, hoc fit, non necessitate. Sed dic, † quòd hæc denunciatio fiebat per magistratus, cum actiones constituebant, vel dabant, vt ff. de orig. iur. l. 2. §. omnium, quod est hodie sublatum, vt in fin. huius §. dicitur, & Cod. de formu. l. 1. & 2.

† Idem Io. Fab. Plac. Ang. & Ias. & est sing. secundum Ang. & Ias.

c ¶ *Abusiuè.* Vere abusiue dicitur condictio, idē actio in personam, quia non bene consonat nomen rei, quam signat: quod fieri debet, vt supra, de donation. §. est & aliud.

d ¶ *Sequens.* Hæc est tertia diuisio actionum in hoc titulo.

** Hæc diuisio est ex causa formali: qua ostenditur quid, & quomodo petatur.

e ¶ *Comparata*, idest adinuentæ.

f ¶ *Mixta.* Sed nonnæ quædam sunt, quæ nullum horum habent: vt si ago, ne quid fiat in loco sacro, vel sancto: vel si factū est, vt tollatur, & aliæ similes, quæ neq. ad rem, neque ad pęnam, neque mixtim se habent, sed vel ad rei reuerentiam, vel ad publicam vtilitatem dantur?

Respon. satis ad rei persecutionem, scilicet diuinę rei, vel publicę, pertinet, cuius nomine agere videor: vel etiam meo nomine, † cum cuiuslibet intersit Deum venerari, vt C. de hæret. l. 4.

† Ista gl. bene dicit: & cū ea transeunt cōiter Doctc. hic.

g ¶ *In rem actiones.* Scilicet, quæ decem sunt, vt diximus supra eod. §. Item Seruiana. Sed certè videtur, quod sint omnes pęnales: nam in eis iuratur in litem, vt ff. de rei vend. l. qui restituere, & ff. de in litem iuran. l. in actionibus. Sed dic, quod illud, scilicet iuramentum in litem, non fit iure actionis, sed officio iudicis, vt infra eodem §. præterea, in fine §. vnde non dicuntur pęnales. Alij tamen dicebant, quod ideò non dicebantur pęnales, quia non originaliter illud fit, quod crescant per sacramentū in litem, sed ex contumacia, vt ff. de in litem iuran. l. prima. & ideò magis attendebant quod naturaliter erat, quàm quod incidenter. Sed certè actio depositi in quatuor casib. ab initio est rei persecutoria. & tamen dicitur pęnalis inspecto quod crescit ex cōtumacia, vt infr. proximè, & infra eodem §. quadrupli. alias, §. sed furti, versic. at illæ. vnde primam responsionem approbo.

Iuramētū in litem præstatur in actionib. realib.

ADDITIO. Secūdum Doctor. hæc glo. videtur aduersari glos. magnæ positæ in §. pęnales. in versic. item aduersus. in princip. supra eodem, quæ videtur concludere, quod ibi illa actio dicatur pœnalis, quia iuratur in litem: & tamen secundum eos constat, quòd illud iuramentum venit offi. iud. sic in qualibet alia actione: & dicunt hanc gl. esse veriorem.

h ¶ *Ferè.* Ferè dicit propter actionem ex stipulatu, per quam pęna petitur, nec inspicitur quod intersit, vt supra, de inutilibus stipulationibus, §. alteri, secundum quosdam, quod est falsum.

¶ Ratio est, quia illa pęna venit ex conuentione, non autem ex dispositione legali, vt nos loquimur. Ita hic Nic. & Ias. declarant. SYL.

¶ Imò propter actionē depositi in quatuor casibus, vt infra subijcit Item propter actionem redhibitoriam, quæ datur in duplum aduersus venditorem, qui neque pretium, neque accessiones soluit, vt ff. de ædil. edi. l. redhibitoria.

Actio redhibitoria datur in duplū.

i ¶ *Petit actor.* Ad vtramque autē. s. ad mutuum, & ad eam pecuniam, quæ in stipulatū deducta est, certi cōdictio datur, vt ff. si cer. pet. l. si quis certum, & sup. de verb. oblig. in princip. ita quod ad mutuum detur cōdictio specialis de mutuo, vt supra quibus modis re con. ob. in princ. ad pecuniam deductam in stipulationē detur cōdictio certi generalis,

conducto.[a]

¶Planè si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit, in duplum[b] actionē Prętor reddit: si modò cū ipso, apud quē depositum sit, aut cum hærede eius de dolo ipsius[c] agitur: quo casu mixta est actio.

¶ *Actionum descendentiū ex maleficijs, quadā sunt persecutorię pęnæ tantū quędam mixtæ tā rei, quam pœnæ, primum per vnum, vltimum ꝑ tria exēpla d̄clarat.*

¶Ex maleficijs[e] verò proditæ actiones, aliæ tātum pęnæ persequendæ causa cōparatæ sunt, alię tam pęnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt.

¶ Pęnā tantū persequtur q̄s actione furti. Siue.n. manifesti agatur quadrupli,[d] siue nō manifesti dupli, d̄ sola pęna agit̄, nā ipsā rē propria actione persequitur quis, idest, suam esse petens:[e] siue fur ipse eā rē possideat, siue alius q̄libet.[f] Eo amplius aduers⁹ furē ēt condictio[g] est rei. Vi autē ī bonorū raptorū actio mixta ē: q̄a in quadruplo,[h] rei ꝑsecutio cōtine-

SYL.

si certum sit, vt sup. de verb, oblig. in princ. ¶In vtroque casu opin. glo. communiter approbatur, vt dicit Deci. in l. certi condictio. in princ. in glo. 1. ff. si cert. pet.

a ¶*Conducto*. Sed nonne omnes istæ dantur ad interesse, etiam quod est extra rem, vt ff. de actio. empt. l. prima. in princ. ergo peto aliquid, quod tibi non adest. ergo sūt pęnales. †Sed dic tribus modicis dici actionem pęnalem, Primò illa, quę hinc inde est pęnalis, vt furti, & similes, quādo peto quod mihi abest, & q̄d tibi non adest: & hoc modo acceptæ, dicūtur hic istæ, nō personales. Secundò, quando est pęnalis ex parte vna, scilicet ex parte rei tantum: quod est vbicunque, actoris īteresse excedit id, quod reo adest: & in hac significatione actiones istæ dicuntur pęnales, scilicet ex empto, & similes: & etiam rei vendicatio, quando in litem iuratur, & quod inspecta persona rei tantum pęnales dicantur, & probatur ff. de eo per quē fac. erit, l. prima, §. si plures, & l. fin. & supra eodem, §. pęnales. † Tertiò dicitur pęnalis inspecta persona actoris tātum: vt si accepisti ab aliquo aliquid, vt me accusares ꝑ calumniam: nā repeto, licet nihil mihi absit à te scilicet cui adest, vt probatur, ff. d̄ calum. l. & generaliter, §. illud, erit notandum.

† Dic q̄ illud interesse nō venit in re actionis, sed officio iudicis. Fa. An, & Ias.

† Istam gl. impugnāt Io. Fab. & Ias. hic. Est enim ridiculum, q̄ actiones hic enumeratæ, & cætera bonæ fidei, ꝑpterea q̄d in eis iuretur in litem sint pœnales, ꝑ ea, quæ

b ¶ *In duplum*, scilicet si reus inficietur, vt infra eo. §. sed furti. Accurs.

c ¶*Ipsius*, scilicet hæredis. Ex dolo enim defuncti in simplum tātum, vt ff. deposi. l. 1. §. 1. Et est ratio quare in his quatuor casib. datur in duplum, & in alijs simplum: quia hic ex necessitate deponitur, nec potuit præuidere apud quem deponeret, vt ff. depos. l. 1. §. meritò.

* ¶ Vide similem gl. in §. actionum autem, in ver. depositi, inf. eo.

¶Ex maleficijs. ¶ *CASVS*. in declaratione terminorum non figuratur, text. enim per se

STL. habētur

clarus est. No. q̄ duplum, vel quadruplum in actione furti est totū pęna. Itē q̄ pro furto nō imponitur nisi pęna pecuniaria de iure. Itē, quod in quadruplo in actione vi bo. rap. comprehenditur æstimatio rei: & sic simpliū est rei persecutio triplū pęna. Item, quòd actio. leg. Aquiliæ contra negantē competit ad duplum. Item, quòd qui sine causa & fraude differt pręstare legata relicta pijs locis, si fuerit in iudicio cōuētus, tenetur ad duplum.]

supra in d. §. pœnales. in gl. mag. in vers. item aduersus, in prin.

d ¶ *Quadrupli*. Sed quare plus manifestū furtū punitur, quam nō manifestum, cum clāfacta magis punienda sint, vt ff. de admi. tu. l. nō existimo. & ff. de ritu nupt. l. vlt. Resp. imò magis delinquit q̄ palam, † quàm qui clā amouet vt supra, vi bonorum raptor. in princ. vnde magis punitur, vt argu. ff. de offic. præsid. l. Diuus.

Crimina facta palā sunt occultis grauiora.

†Hoc verum in ijs, quæ sunt de genere prohibitorū, secus ī ijs, quæ pos. sunt esse licita, & illicita. Ni. Bal. Io. Fab. Pl. Ang. & Ias

ADDITIO. Sed per hanc solutio. non respondetur cōtrario in glo. alleg. vnde dicas secundum Tyn. quem cæteri sequūtur, quod iste rex. procedit in omninò illicitis: contrarium autem in ijs, quæ possunt esse licita, & illicita, secundum. Ang.

e ¶*Petens* Scilicet rei vendicatione.

f ¶ *Quilibet*. Vt supra de oblig. quæ ex delicto nascuntur, §. si.

Condictio furtiua datur soli domino

g ¶*Condictio*, scilicet furtiua: quæ soli domino datur, & hæredi eius, aduersus furem, & eius hæredem, vt ff. de cond. furt. l. prima. & l. quinta, & supra de obligat. quæ ex delict. nascuntur, § si.

* *

† Similis glos. sup. vi bon. rap. in prin. versi. quadrupli.

h ¶ *Quadruplo*. Vsque scilicet ad annum, post annum in simplum, vt supra vi bonorū raptor. in princip. nisi in casu, † vt si Iudæus contra Christianum agat: tunc in duplum tantum agit, vt C. de plag. l. Christianis. Sed nunquid etiam raptor tenetur actione furti manifesti? Dic quòd non secundum P. quia in duplum tantum tenetur, si furti cōueniatur, vt ff. vi bon. rapt. l. 1. nisi in casu, vbi nec

Raptor qua actione cōuenitur.

tur: pęna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de dãno iniuria dato mixta est, non solum si aduersus inficiantẽ in duplũ agatur, sed interdũ & si in simplũ [a]† quis agat, veluti si quis hominẽ claudũ, aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni p̃tij fuerit, tanti enim damnatur, quanti is homo ĩ eo anno plurimi fuerit, secundũ iam traditam [b] diuisionem. Item mixta est actio contra eos, [c] qui relicta sacro sãctis ecclesijs, vel alijs venerabilibus locis [d] legati, vel fideicommissi nomine dare distulerint, [e] † vsque adeo, vt etiam in iudicium, [f] vocarẽtur:

In duplum tenetur, secundum eum, vt ff. de furt. l. si quis ex domo, sed certè ibi erat actũ actione vi bo. rapto. vnde sublata erat actio furti non manifesti, † nisi in id quod excedit, vt ff. vi bo. rap. l. j. & ff. de actio. & oblig. l. qui seruum. sed satis videtur quod etiã manifesti furti nomine conteniatur, & in quadruplum, † vt argu. ff. de fur. l. si vẽdidero. §. cum raptor, & l. si quis ex domo, licet Pla. contra dixerit, vt dictũ est. †

a ¶ *In simplum.* Vbi cõtra cõfitẽtem datur: nam tunc in simplũ, & cõtra negantem in duplum, vt hic, & infra eo. §. sed furti, & C. ad legem Aquiliam, l. contra negantem, & ff. de iniur. l. eum qui.

* ¶ Sic Vlpian. l. inde Neratius, §. hæc actio. ad leg. Aquil. & Imper. §. studium, in Auth. de trien. & semis. hoc tamen locum non habet in minore inficiante; is enim in hoc restituitur, vt ne dupli pęna teneatur, sed pro confesso habeatur, l. si ex causa. § nunc, ff. de minorib.]

b ¶ *Iam traditam.* Vt sup. ad l. Aqui. in prin. Nam ibi diuidit primum caput legis Aquiliæ à tertio capite, ex quo tertio fit condemnatio quantum res retro valuit in 30. diebus proximus, vt sup. eo. tit. § capite. ver. ex hoc tamen. Item adiunge actionem quod metus causa, nam & ipsa mixta est, vt ff. quod met. causa, l. si cum exceptione, §. 1.

** Adde plures alias, quas enumerat glos. in verb. pro pęna hoc §.]

c ¶ *Contra eos.* Scilicet hæredes, vel alios qui legatis. vel fideicommissis grauari possunt, quoniã honorati sunt pecuniariter, vt sup. de sing. re. per fideic. relict. in princ. & ff. de leg. 1. l. plane 2. in fi.

** Adde idem esse contra executores vltimarum voluntatum constitutos à testatorib. Fab. Aret. & Ias. hic.

d ¶ *Venerabilibus locis.* Quæ multa sunt, & enumerantur in Auth. de non alien. §. nos igitur; coll. 2.

e ¶ *Distulerint.* Scilicet fraudulenter, vel sine iusta causa, aliàs non puniuntur, vt ff. si cert. pet. l. quod te & ff. de vsur. l. sciendũ, & ff. de pet. hære. l. illud. Et no. quem puniri ex procrastinatione, vel dilatione illicita, sic ff. de eden. l. prætor, §. sed & si seruus, in fi. Et est speciale in his legatis, In alijs legatis, vel fideicommissis non præstatur duplum, sed vsuræ currunt ex mora, vel saltem post cõtestationem litis, & fructus rerũ restituuntur, vt C. de vsur. & fruct. leg. seu fideicõmiss. l. 1. Item hæc legata habẽt in alio priuilegiũ; vt si indebitũ soluatur, non repetatur, vt su. de obli. quę ex quasi contrac. in fin. Quid si primo negauit, postea cõfiteatur? Resp. potest pęnitere, † cum exoneret actorem à probando, vt ff. de iureiur. leg. eum qui. Arg. contra ff. de ædil. edic. l. quis sit fugitiuus, in pr. Item quid si confessus est, † & postea negat? Respon. punitur, cum vltima mora noceat, vt ff. de petic. & commo. rei vend. l. illud. (i) Item quid si non inficietur, sed dicat non valere, vel aliam proponat rationabilem causam. Respon. quidam, q; punitur, ne inueniatur via, per quam negantes suam exerceant auaritiam, vt sup. vi bon. rapt. §. quia tamen. Alij contra, q; verum puto, vt inf. eo. §. sed furti. ver. at illæ. Item numquid hoc in legato generali & speciali locum habet? Respon. sic, secundum Ioan. cum vtrumque sit legatum, vt sup. de fideicom. hær. §. fin. & C. de fideicom. l. fin. in prin. Item quid si duplum non potest soluere? Resp. luit in corpore, vt ff. de pęn. l. 1. § generaliter. & C. de ser. fug. l. quicumque. & ff. de in ius voc. l. per. & fi.

ADDITIO. (i) Hanc conclusionẽ & præcedentẽ limita, nisi interuenisset iustus error, quia forte excusaretur, vt per Ioan. Fab. hic.

f ¶ *In iudicium.* Quid si in iudicium non vocantur, sed aliàs sunt in mora? Resp. quidam adhuc idem, vt dupletur. † sed hic lex contra dicit. Item in dubijs pęnæ sunt mollĩendæ, vt ff. de pęn. l. interpretatione. Sed dicam currere vsuras, & fructus deberi ex mora & ipsa re. idest sine interpellatione, dicã moram committi ad instar minorum, † quibus legata debẽtur, vt C. in quibus causis in integ. restit. non est nec. l. in minorum. Itẽ quid si reipublicæ, vel fisco relinquatur? Videtur quòd idem sit q; hic dicitur, cũ ius diuinum & publicum simile sit, vt C. de sacrosan. eccl. l. fin. & in Auth. de nõ alie. §. finimus. coll. 2. Sed dic contra; quia pęnæ sunt molliendæ, vt diximus, vt ff. de pę. l. penult. Item quid in redemptionẽ captiuorum? Videtur idem, quasi sic rei venerabili sit relictum. Sed certè nõ extendam. s. id quod dicitur in hoc §. ad hunc casum, cum sit pęna. Item quid si Deo, vel alicui Sancto, vel admi-

† aliàs desunt ista verba, nisi ad quod excedit.

**

† Sin gl. sup. vi bo. rapt. in pr. in ver. furti.

† Cũ opi. istius gl. transeunt indistincte Doct. hic Ias.

† alias quisq.

Procrastinatio nocet.

† Hec verum, q̃ de ecclesia vel let vti confessione, & per eã pbare legatum, alias secus. Nic. Fab. Pl. & Ias.

† Nõ est tpus litis cont. secundum Ias.

* al. vsq. eo

Legata Ecclesiarum sunt priuilegiata.

Corpore punitur [illegible] qui carere

† Hec verum si negauerint, aliàs requiritur vocatio in iudicium. Ia.

**

† Et sing. ista glos ad hec q; Ecclesia & minor æquiparantur, de quo latè Ias hic.

Respublica, & fiscus non habet priuilegium ecclesia in legatis sibi factis.

† *alias qui.* administratori.† quæ idem valent, vt in Auth. de ecc. ti. §. si quis in nomine, collat 9. & ff. ad l. Falc. l. 1. §. si quis, & §. ad municipium? Resp. locum habet hic §. quia venerabili loco est relictum, vt ff. de ann. leg. l. annua, §. à Titia.

diuisioni, quam habes suprà eodem, §. 1. vt ibi diximus.

*¶ Adde, quod actiones de quibus hic agitur, nō sunt nec meræ reales, nec merę personales, sed habent naturam mixtam, & ideò appellātur mixtæ, vt declarat gl. hic. At sunt etiam quędam actiones, quę sunt ab origine quidem personales, quia nascuntur ex contractu, vel ex maleficio, vel quasi, sicut ceteræ personales: sed quia sequūtur possessorē rei, sicut in rem actiones, nō simpliciter personales, aut in rē, sed personales in rem scriptæ appellatæ fuere, vt est actio ad exhibendū, non enim est ex maleficio. nec quasi, nec ex contractu, ergo est ex quasi contractu, supra de oblig. quæ ex quasi contra. in prin. & sic personalis, quia habet personam obligatam ex quasi contractu, vt sup. hoc tit. §. 1. tamen quia datur in rei detentorem; dicitur in rem scripta, leg. 1. §. Est autem. vbi gloss. maximè notabilis, enumerans id genus actionum, ff. ad exhib.

tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur: & aliud tantum pro pęna,[a] & ideo in duplū eius fit condemnatio.

¶ *Actio familię erciscundę pro diuidēda hereditate. & actio cōmuni diuidūdo pro re particulari, & actio finiū regundorum pro diuidēdis fundis, dicūtur actiones mixtę, scilicet reales & personales, vel potius mixtā causam habentes: in quibus iudici licitū est vni partiū adiudicare rem, si æquum sibi videbitur. Aret.*

¶ Quędam actiones[b] mixtam causam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personam: qualis est familiæ erciscundæ[c] actio, quæ competit cohæredibus de diuidenda hęredita-

SYL. *¶ Hanc glos. mirum in modum extollit Alexan. in leg. si quis seruo in additio. 2. ad Bart. Cod. de furt.]

ADDITIO. No. ex hac gl. quod in pęnalibus non fit extensio de similibus ad similia, quando pęnæ imponuntur habito respectu ad priuilegiū alicuius personæ, etiā si ipsi casus essent à iure æquiparati, vt pulchrè per Ias. hic, qui allegat duas glos. iuris canonici contrarias: vide per eum.

Cōdictio ex l. est sæpe mixta. a ¶ *Propœna*. Si hæc est ratio vt sit mixta, patet quod condictio ex l. illa, si quis in tantam sit mixta, vt C. vnde vi. l. si quis in tātā. Item & illa condictio, quæ datur ex l. Constantini, vt C. finium regun. l. si constiterit, & omnes illæ actiones, vbi & res, & aliquid pro pęna petitur, quod verum est.

Diuisio. ¶ Quædam actiones. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum generale. Secundò illud per exēpla declarat. Tertiò ponit quę possunt esse partes iudiciales in istis actionibus. Secunda ibi, Qualis est. Tertia ibi, In quibus &c. Aret.

SYL. ¶ Quædam actiones. ¶ *CASVS.* figurari non debet in §. declarante alias mixtas actiones alio respectu, ideò not. ex hoc tex. quod hic verbum, videtur, importat veritatem, quia verè dicuntur & propriè mixtæ, quicquid in contrarium hic dicant Doctores, vt declarat hic Zasius. Item, quod hæ tres actiones mixtæ sunt. Item, quod actio familiæ erciscundæ datur inter cohæredes, ideò nisi quis sit hęres, non datur hoc iudicium, prætterquam in quarta arrogati. l. per familiæ, §. si quarta, ff. eod. item actio communi diuid. ad quid detur, & quod datur pro cōmuni re diuidenda, qualitercunque sit communis. Item ad quid & quando detur actio. fin. regund. Item, quod in his tribus iudicijs permissum est (ex causa tamen) iudici tribuere vni totum vel partē, data alteri ęstimatione in pecunia.

† Et malè Bald. Fab. Angel. & Ias. b ¶ *Quædam actiones*. Hic adijcitur secundum quosdam † tertium membrum illi

c ¶ *Familia erciscundæ.* actio ista ideo sic dicitur, quia familia pro hæreditate ponitur.

SYL. ¶ Adde tex in l. pronunciatio. §. familiæ, ff. de verb. sig. & dixit Cic. in Topic. Proximus agnatus familiam habeto, l. fin. in fin. C. de verb. sign.

¶ Et erciscundæ. id est diuidendæ: nam ercisco, cis, id est diuido, diuidis. quasi dicat, actio diuidendæ hæreditatis. Item ideo dicitur mixta, † quia in qualibet re mihi adiudicata partem habeo iure meo, & quod ad hoc est in rem, iterum partem vice consortis, & vt ab eo, quia portio mea erat sua, & quod ad hoc est personalis. Vel ideò dicitur mixta, † quia in ea petuntur dominia rerum corporalium non dari, sed tradi, vel assignari pro parte sua. & in hoc dicitur realis. Item petuntur fructus. si alter tantum eos percepit, vel ipse solus impensas fecit, & hęc petuntur dari, id est, vt fiant sui cui dantur, & propter hoc dicitur personalis, vt ff. familiæ erciscundæ, l. item Labeo, § familiæ, p supra, de oblig ex quasi contractu. § item si inter. & supra eod. §. sic itaque. Sed quāto tempore durat? Respond. ann. 30. inspecto, potius quod sit personalis, vt C. de annali exceptio, l. 1.

† Hanc rationē sequitur Ias. supra §. 1. col. 1. *† Istam sequitur Fab. Angel. & Ias. cui adde aliam gl. in l. 1. ff. finium reg.* *Actio fami. er. durat an. 30.*

¶ Ad-

te, item cõmuni diuidundo, [a] quę inter eos redditur, inter quos aliquid commune est[b] vt id diuidatur, item finium regundorum[c] actio, qua inter eos agitur, qui confines [d] agros habẽt. In quib. tribus[e] iudicijs pmittitur [f] iudici, rem alicui ex litigatorib. ex bono & ęquo adiudicare, [g] & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicẽ certa pecunia alteri condemnare.

¶ *Quarta diuisio actionum. Nulla actio extẽditur extra quadruplũ, & in simplũ agitur regulariter ex omni cõtractu: in duplũ verò ex furto non manifesto, & ex lege Aquilia, & ex seruo corrupto, & ex deposito in quatuor casibus, & ex legato facto venerabili loco: in triplum verò, quoties agitur in plus debito, vt aduersarius maioribus sportulis ab executore prægrauetur, in quadruplum verò furti manifesti, & quod metus causa, hoc dicit. Aretinus.*

SYL. ¶ Adde, quod hæc opin. vera est, sed non quod elapsis 30. ann. diuisio peti non possit (nam hoc casu non prohibetur) sed ita demum nata actione, si per negligẽtiam quis prosequi desinat, non datur amplius actio, & hæc opin. Bart. est communis, de qua vide latè Io. Frãc. Balb. in Tract. præscr. col. 129. ver. 13. quæro.]

¶ Item quæro ex quo nascit? Respon. secundum Mar. ex voluntate agẽtium, vt ff. famil. ercisc. l. r. Sed certè imò ex quasi cõtractu, vt supra de obl. quæ ex quasi contractu, §. item si inter. in fi. Accurs.

SYL. ¶ Substantia tamen actionis nascitur ex voluntate, vt declarat hic Zasius in 6. no]

a ¶ *Communi diuidũdo.* Quæ sunt hic loco personaliũ præstationum, & quæ loco realium, dic eodem modo, vt proximè diximus in actione familiæ erciscun. & idem in proximo casu, & facit ad hunc §. ff. communi diuidun. l. per hoc iudicium. §. sicut.

SYL. ¶ Adde text. expressum in l. si quis putans, §. pen. ff. communi diuid.]

b ¶ *Aliquid cõmune*, scilicet sine societate, vel cum societate. vt ff. pro socio. l. quibus. & l. si actum. & supra de obligationib. ex quasi contract. §. item si inter.

** Adde multos casus, quibus quis inuitus cogitur stare in communione, quos refert gl. in l. fi. C. commu. diuid.]

c ¶ *Item finium regundorum.* Scilicet est mixta vt hic, & ff. fin. regund. l. sed & loci, §. in iudicio.

** Adde quod in actione fin. regund. venit diuisio fundorum, & quod termini ponantur, vel reponantur, si fuerunt auulsi l. in finalibus & l. si irruptione in princip. ff. eod. Item veniunt damna & sumptus, l. 4. §. post litem, ff. eodem.]

d ¶ *Confines.* Quid si domos habent conuicinas?

¶ Respond. non habet locum, si hinc inde sint domus, † vt ff finium regund. leg. 4. in fin. † Si autem ex altera parte tantum sit domus, ex altera fundus, tunc locum habet vtile iudicium finium regundorum, vt ff. finium regundorũ. l. 2. in princip. Et adiunge his tribus actionibus mixtis, quandã aliam, scilicet hæreditatis petitionẽ, vt C. de petitione hæred. l. hæreditatis. & ff. de petit. hæred. leg. siue bonæ fidei, §. 1 †

† Istã gl. sequuntur Fab. & Ang.

† Dic & l. 2 in pr. eo. tit. & est rõ, q. a in agris faciliter turbantur cõfinia, non sic in vrbanis, iõ ĩ rusticis in specie fuit promissum. Ang

¶ Dic quod est realis, non mixta, vt declarat Ias. in rubr. ff. si cert. pet. colum. penult. & in l. fin. col. penul. C. de codicil.

† alias SYL. est l. sed & si l. §. petitio.

¶ Item, quid de omnibus noxalibus actionibus? videtur enim, quod sint in rem, quia contra quemlibet possidẽtẽ seruum dãtur, vt infra de noxa. actio. §. omnis autem. Itẽ quid de actione de tigno iniuncto? nam & hæc datur contra quemlibet possidẽtem, vt ff. de tign. iniunct. l. 1. in fin. Item quid de actione. Quod metus causa? nam & hæc quemlibet possidẽtem perquirit, vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione, §. Pædius. Item quid de actione in factum, quæ datur contra eũ, qui aliquid habet in loco publico positũ, vt ff. ne quid in loco publico, l. 2. §. antepenult. Item quid de actione in factum, siue interdicto, Quod vi, aut clam? nam & hæc contra possidentẽ datur, vt ff quod vi, aut clam. l. competit, in fin. Item quid de actione. Ad exhibendum? nam & illa possidentem persequitur, sicut & certę superiores. vnde videntur omnes in rem, vt ff. de actio. & obligat. l. actionum genera.

¶ Quidam dicunt eas anomalas, scilicet, nec in rem, nec in personam. Sed dic omnes esse personales, † vt patet in actione, Ad exhibẽdum, vt ff. ad exhibend. l. 3. §. est autem personalis hæc actio.

† In rem scriptas Ang. & Ias

SYL. ¶ Adde, quòd sunt personales in rem scriptæ, vt latè declarat Ias. in rub. ff. si cert. pet. col. 1.]

e ¶ *Tribus*, scilicet fam. ercisc. communi diuiduo. finium regundorum.

f ¶ *Permittitur.* a lege Accurs.

g ¶ *Adiudicare.* Et quod adiudicatur, statim fit eius, cui adiudicatur, vt inf. de offi. iu. §. fi.

**Hoc

** Hoc verbum propriè pertinet ad ista iudicia diuisoria, glos. in lege sed & si res. de publ.]

¶Omnes autem. ¶ Hic ponitur quarta diuisio actionum, vt dicunt in glo. quia quædam dātur ad simplum, quędam ad duplum, & triplum, & quadruplum. Et diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum generale. Secundò illud per multa exēpla in quolibet membro declarat. Tertiò ponit aliquas differentias inter ista exempla. Secunda ibi, in simplum agitur. Tertia ibi, Sed furti quidem. Aretinus.

Diuisio.

¶ Omnes autem [a] actiones vel in simplum cōceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius [b] autem nulla actio extenditur. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mādato, & denique ex alijs, quam plurimis causis.

SYL. ¶ Omnes autem actiones.

¶ CASVS. In §. aliam subdiuisionem ponente non est, nisi literaliter figurandus: sed solum loco dubitationis dici potest, quod positio huius §. sit superflua, quæ enim ponuntur in hoc §. posita iam & declarata erant supra in §. sequēs, sed respōd. vltra Doct. quod ibi declaratus est finis actionum, id est, quod quædam rei. quædam pęnæ persequendæ causa proditæ sunt, quędam mixtæ: sed hic tractatur in quantum se extendant actiones, & quia adduntur aliqua, non est quare hic, §. dicatur superfluus.

¶ Nota igitur primo diuisionem hāc actionum, vel potius subdiuisionem. Item, quod nulla actio extenditur vltra quadruplum, & ponderando vniuersalem illam negatiuam, potest comprehendi etiam actio proueniens ex partium conuentione, vt scilicet non possit etiam pęna conuentionalis quadruplum excedere. Item quod agere in simplum, & rem persequi, pro eodē supponunt. Item, quod simplum non est pęna, licet numeretur inter pęnales actiones dupli, tripli, & quadrupli. Item, quod actio serui corrupti datur ad duplum damni cuiuscunque & vndecunque prouenientis facto domini, leg. in hoc iudicium, ff. de seruo corrup. Item nota, quod sufficit quod seruus factus sit deterior, & sic cōparatiuè ad priorem statum, etiam quod prius esset malus, & quod aliàs fuisset idem factuus, quia nō hoc contemplatur, sed an sit suo consilio & hortatu factus deterior. Itē, quòd hæc actio non datur nisi in seruo corrupto, non autem in libero homine, quod intelligitur de actione directa, secus de vtili ex equitate, l. vt tātum, §. 1. ff. eodem. Item nota, quod quis tenetur de consilio, ex quo consilium cadit in delictum.]

a ¶ *Omnes autem*. Hæc est quarta diuisio, quæ fit in hoc tit.

STL. ¶ *Hæc gl. cōmunis ē, quāuis Io. de Eremo, in arbore ponat hic quintam diuisionem, & Azo. præsupponat hic nullam poni diuisionem, tanquam hic §. pendeat à §. sequens, supra eodem. quælibet opinio potest sustineri.]

b ¶ *Vlterius*. s. vltra quadruplum. Sed cōtra in lege Aquilia, vbi occasione vilis serui interfecti agitur ad vnam hæreditatem perditam, quæ valet centum marcas, † vt supra ad leg. Aquiliam, §. illud. Item contra de eo, qui vilem clauum de naue abstulit, quare tota nauis perijt, nam ad totum damnum tenetur. quod etiā quadruplum, & vltra excedit, vt ff. de incēd. rui. naufr. leg. 3 §. senatuscons. Item aliud contra in actione exempto, vbi occasione pecoris morbosi totus meus grex contaminatus est, vel occasione tigni vitiosi tota domus corruit, vt ff. de actio. emp. l. Iulianus in princ.

† octo vacca facium marcam. Ia.

¶ Sed certè his tribus contrarijs non agitur ad aliquid, quod sit pęna inspecta persona agentis, † sed totum est suum interesse nam hunc §. intelligo, quando pęnalis est actio ex vtraque parte. Item contra in eo, qui manumisit seruum alienum in præsentia principis, nam duo mancipia domino, & tria similia dat fisco, & ita in quintuplum damnatur, vt C. de ijs, qui à non domino ma. l. fina. Item contra in eo, quod dicit lex, si dedi tibi pecuniam, ne mihi calūniam faceres, & ab alio accepisti, vt calumniam faceres mihi, in octuplum mihi teneris, vt ff. de calumniat. l. & generaliter, §. si, Sed certè primo casu præstatur pęna diuersis, non vni, nec est ibi aliqua præstatio vltra quadruplum, in secundo autem casu non vna actione habeo octuplum, sed duabus. Item cōtra in eo, quod dicitur, si dedisti pecuniam, ne mihi fieret calumnia, nam tu repetis quod dedisti, & ego in quadruplum prosequor, vt ff de calum. l. si quis ab alio in princip. Sed certè duobus sit præstatio, & neutri vltra quadruplum. Item contra in eo, quod dicit lex, seruum in seruitutem reuocari occasione leuis offensę, & ita pęna in immensum excedit, vt C. de liber. & eorum li. l. si manumissus, Sed dic, quod illa est accusatio, non actio. Vel dic, quod non pręstatur pęna habito respectu ad rem. Item contra in eo, qui surripuit seruum fiscalem nam damnatur in 12 libr. argenti, & seruo restituendo, vt C. de ser. fugit. l. si quis seruum. Sed ibi non sit relatio ad ipsam rem, vel ad simplum. est enim hic §. intelligendus, quādo actio est pęnalis, & in pęna ad ipsam rem habetur respectus.

† Istā sequuntur Dy. Nic. Fa. An. & Ia.

Libertum tollitur per leuē offensam. † Idem Nic. Fa. & Ang. dicit tamē Ias. & præcedēs solutio ē verior etiā ad istud contrarium.

Item

¶ *Quinque actiones hic positæ dantur ad duplum. h. d. Aret.*

¶ In duplũ agimus, veluti furti nec manifesti [a] damni iniuriæ ex lege Aquilia, [b] depositi ex quibusdam causis, [c] item serui corrupti, quæ competit in eũ, cuius hortatu consilione seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. [d] In qua actione earum etiã rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. [e]

Item contra sup. de inutil. stipulat. §. alteri. Nam ibi non inspicitur quanta sit pena, sed tota exigitur. Sed ibi non habetur respectus ad ipsam rem. Vel dic aliud in pena conuentionali, vt ibi, quam in legali, vt hic. Itẽ contra in eo, quod dicitur, cum quis emit administrationem. Nam qui accepit pecuniã ab electo, quadruplum reddet, & sua bona confiscãtur, & cingulo priuatur, vt in Auth. vt iud. sine quoquo suf. §. sic igitur. in fi. collat. 2. Sed illud fit per accusationem, non per actionem.

SYL. ¶ Dicatis breuiter, quod regula est, quod supra, quadruplum pena legis non extenditur. Primo fallit in leg. Aquilia, in qua æstimatio potest excedere in quadruplum, & ratio fuit, vt compescerentur homines, & retraherentur ab occidendis hominibus. Secundò, in auferente clauum nauis, quo regebatur, & in auferẽte dolo malo quid ex naufragio. quorum ratio est priuilegium naufragis concessum propter frequentiam raptorum. Tertiò, in venditione tigni vitiosi, aut pecoris morbosi, cuius ratio est, quia contractus est bonæ fidei. Quartò in l. fina. C. de ijs qui à non do. cuius ratio est, quia penæ illæ debentur diuersis personis, quia quãdo plures actiones ex eodem crimine oriuntur in diuersis personis, vna non tollit aliam, §. patitur. supra de iniur. Quintò, in calumniatoribus, ad reprimendam eorum audaciam, quia tunc consequitur octuplum. l. & generaliter, §. fina. ff. de calum. sed hoc ideo est, quia super eodem delicto oriũtur mihi duæ actiones, quæ proueniunt ex diuersa radice. Sextò, quando sumus in re inæstimabili, puta in reuocatione serui in seruitutem, nam tunc non habetur respectus ad rem, sed ad nescio quam tacitam conditionem ex lege sumptam, quę censetur esse in manumissionibus resolutiua libertatis. Septimò, quando pe viam solennis accusationis pena imponitur, vt in ementibus administrationes. Octauò potes addere, vbicunque iuratur in litem, quia cum iuretur aliquando ex affectione, potest quadruplũ excedere, licet iudex debeat moderari, l. in actionibus, ff. de in litem iur.

**

a ¶ *In duplum. Furti nec manifesti*, vt supra de obligatio. quæ ex delicto nascuntur §. pena.

b ¶ *Ex lege Aquilia*. puta per inficiationem vt inf. eo. l. sed furti, ver. at ille. †

† *Et supra §. ex malefi. ijs.*

c ¶ *Ex quibusdam causis*. Veluti quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, vt supra eodem, §. rei persequendæ.

d ¶ *Deterior factus sit*. Scilicet in mente, nam si in corpore locum habet lex Aquilia, vt sup. ad leg. Aquil. in princip. & hoc siue fiat de bono malus, siue de malo deterior, vt ff. de seru. cor. l. prima, §. persuadere vtque in fin. & l. seq.

ADDITIO. Nota differẽtiam inter istã actionem serui corrupti, & actionem legis Aquiliæ pro seruo, quia hæc competit, quoties in moribus seruus est deterioratus, sed lex Aquilia habet locum, quando mores non mutantur, sed corpus læditur, vt ibi Angel.

* ¶ Verba edicti Prætoris de seruo corrupto refert Vlpianus, lege prima, eodem titulo.]

e ¶ *Æstimatio deducitur*. Vt omne cum ipsa re damnum dupletur: (i) siue peruenerit res, quam secum seruus portauerat ad ipsum sollicitatorem, siue ad alium, vt Digestis de seruo cor. lege in hoc iudicium.

¶ Sed numquid iure actionis fit hæc æstimatio, vel iudicis officio?

¶ Respond. fit iudicis officio, secundum Italia fit in actione. Quod metus causa, ff. quod met. cau l. si cum exceptione, §. primo, & §. quadruplatur.

¶ Glo. communiter damnatur, quod immo totum veniat iure actionis, nec exemplum act. quod met. causa obstat, quia ibi est locus purgationi, quod nõ est in actione serui corrupti.] SYL.

¶ Sed pro filio corrupto, vel pro filia qualiter agitur?

¶ Respond. habet vtilem hanc actionem, † vt ff. de ser. cor. lege vt tantum, §. primo, vnde dicunt, quod veniet interesse patris consistens in operis filij, quia non vult operari, & cum sit corruptus, aliud, quam operã, non potest æstimari, quia liberum corpus non recipit æstimationem, vt ff. de ijs qui deie. vel effu. lege finali, habet enim istam vtilem ac si esset in bonis, & erit in eam, scilicet summam, quam ipse æstimauerit suo iureiurando, vt de actione iniuriarum dicitur, vt supra de iniurijs, §. pena, & ff. de iniur. lege constitutionibus.

† *Sequũtur hãc glo. Nic. Fa. An. & Ias. & idem in marito pro vxore, secundum eosdem.*

SYL. ¶ De hoc est casus in l. vt tantum, §.1.ff. de seruo cor.]
¶ Vel dic, quod primo æstimat iudex summam, ad quam competit, vt arg. ff. de custo. reorum. l. si quis reum,

Itē ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.[a]

¶ *Actor petens per dolum in libello maiorem quantitatem, quam debeat, vt reū maiorib. grauet expensis, tenetur in triplo eius damni, quod reus passus est, in quo triplo continetur simplum pro damno. Angel. Aretinus.*

¶ Tripli verò agimus, † cum quidam [b]maiorem † vera æstimatione quantitatem in libello [c] conuentionis inserunt, vt ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam

ADDITIO.
(i) Scilicet tūc illatū & æstimatum, secus in eo, quod postea sequitur, quod facit. vt ille, qui deflorauit virginē, & persuasit alicui, vt semel vnum malum faceret, nō teneatur de fornicationibus cum alijs viris, vel ceteris malis postea commissis, vt per Ioann. Fab. & Angel. hic.

a ¶ *Diximus.* sup. eodem, §. ex maleficijs. ver. item mixta.

SYL. ¶ Tripli verò. ¶ *CASVS.* Cum tex. exemplum vnicam ponat, in quo pęna tripli sibi locum vendicat non ex ratione aliqua, sed quia ita legislatori placuit, qui aliquid taxare debebat loco, & nomine pęnę, nec magis ad triplum, quā ad simplū astringebatur non est quęrenda aliter ratio dubitādi, aut decidendi in ijs, quæ positiui sunt iuris, præsertim cum simus in tex. correcto per consuetudinem, vt dicūt hoc doct. quia hodie nuncijs dantur salaria vel ex publico, vel pro distantia itineris. Not. quod dicitur in tex. Itē, quod olim actiones proponebantur in scriptis, & ex hoc dicebantur libelli. Item not. libellum iudicialem dici conuentionalem, quod est nouum, & contra tex. in l. in conuentionalibus, ff. de verb. oblig.

b ¶ *Tripli. Cum quidam.* ¶. actores.

c ¶ *In libello.* Hic no. duo. Primò, quod libellus est faciendus in causa, quod est verū iure nouo, vt hic, & C. de epis. & cler. auth. generaliter, & C. de lit. contest. Auth. offeratur, nisi in quatuor casibus, quos no. in Auth. de manda. prin. §. sit tibi. coll. 3.

¶ Vide gl. ad quā semper recurritur in verbo, libellum, in §. sancimus, in Auth. de exhib. reis in c. fi. de re iud. lib. 6. Spec. in ti. de lib. concep. §. nunc videndum, vbi enumerat 45 casus, in quib. non requiritur libellus.

¶ Aliud est iure veteri † nam tunc non fiebat nisi ex voluntate. vt ff. de eden. l. 1. nisi in casu, vt C. de dign. l. quoties lib. 12

† In cā ciuili, secus in criminali. Fab. Pl. Ang. & Ias.

¶ Adde quod gl. vera est prætetquam in criminalibus nam etiam iure veteri fiebant libelli de necessitate, lege libellorum, ff. de accusat.

¶ Item secundo nota quod quantitas certa est in libello comprehēdenda vel res, & ita etiam in personali actione debet actor certificare reū, vt hic, & in Authēt. de litig. §. ad excludendas, coll 8. & ff. de rei vendic. l. si in rem, §. & si vestimenta. † Tertiò no. quod sportulæ, vel salaria, quę dabantur executoribus, id est, nuncijs, qui faciunt homines repræsentari, & aliàs qui faciunt huiusmodi citationes pro sui officijs, dabantur secundū quātitatem petitam, vt hic dicit. Sed hodie magis secundum consuetudinem † vel longitudinē itineris, vt Cod. de episc. & cler. auth. sed hodie. Et dicas quod hic dicitur, ex hac causa, esse cautatiuè non consecutiuè dictum.

† Istam secundā partē sequūtur Ang. & Ias.

† intellectū huius §. exponit prer ceteros Alc. li. Dispun. 3. c. 17.

† alias vera æstimationis.

† Idem Iac. licet Fab. & Ang. dicat q̄ ē d iure.

*Vult dicere gl. quod hic §. procedit, cū quis dolosè petijt maiorem summā, vt reum maioribus sportulis grauaret, nō sine dolo, sed tamen non ideò minus hoc ipsum damnum passus est, & hanc gloss. magis sequuntur Doct.

¶ Sed istæ sportulæ, quæ iudicibus dabātur, certæ sūt, nec crescunt, licet quātitas petita sit magna, nec decrescunt licet sit parua † vt in Authen. de iud. § ne autem, coll. 6. Itē no. quod reus soluebat huiusmodi sportulas, vt hic & C. de episc. & cler. auth. generaliter, sed actor ei restituebat, nisi iusta causa eum vocasset, vt ff. de iudicijs l. eū quem temerē. Itē nota adhuc, quod huiusmodi sportulę quibusdam protsus remittuntur, vt pauperibus vt in Auth. de manda. princ. §. oportet, colla. 3. à quibusdam pauciores exigebantur, vt à clericis, vt C. de epis. & cler. l. cū clericis, & auth. ibi posita, sed hodie. Alijs autem per priuilegium principis viuentis remittuntur in totum, vel pro parte, vt C. de fruc. & li. expen. l fi. sed quæro si hæ personæ, quę habēt priuilegium, id est de non soluendo sportulas, sportulas soluant, an habeant actionem in triplum? Dicunt quidam, quod sic, ne fauor noceat eis, vt C. de le. & constitutio. l. quod fauore. Alij dicunt quod non, quasi suo iuri & priuilegio stultè renunciauerint, cum volentes soluerunt, quod possunt, vt C. de pact. l. si quis in conscribendo, quod verius est. † Si autē inuiti exacti sunt, in quadruplū contra exactorem, vel executorem agitur, vt infra eodem, §. quadrupli. Sed cum hodie caueatur de duplo restituendo, vt in Authent. d executo. §. 1. colla. 7. videtur corrigi quod hic

† dummō excedat sūma centum aureorum Fa l'la. Ang. & Ias.

† Idem Ias. negātid dicant. Pl. & Ang.

Actio nulla hodie datur in triplum.

hic dicitur. Vnde hodie nulla est actio in triplum, quod verum puto. Sed alij dicunt, si cautio est omissa, habet locum quod hic dicitur, alias habet locum Authēt. prædicta.

ADDITIO. Hæc communiter reprehēditur, quia ille §.1. in Authēt. de executo. & Authent. libellum, Cod. de litis contestat. loquuntur in diuersis rit. à text. nostro, vide hic per Dominum Ias.

† al. nō ē certum.

a ¶ *Sportularum.* Ideò sic dicuntur, quia in sportulis quibusdam oblationes huiusmodi ponebant. Est autem genus vasis sportula, vel sporta.

SYL. * ¶ Aliter interpretatur Alciat. lib. tertio Dispunct. cap. 17.

* ¶ Illud quoque cognitu dignum est, vt qđ idem Alciat. scribit in l. pecunię, de verborū sign. olim in iudicijs lite ipsa cōtestata, moris fuisse deponi in æde sacra sportulam, in qua pecunia erat, quā qui vicisset, lucrabatur, & quia deinde cęptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulas iudicum inde nomen traxisse.

sportularum [a] nomine exigerent. Tunc enim id, † quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [b] in triplum ab actore consequetur, [c] vt in hoc triplo etiam simplū, in quo damnum passus est, cōnumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice [d] fulget, quam proculdubio † certum est ex lege condictitia [e] emanare.

¶ Quadrupli. ¶ *CASVM.* non expedit figurare in declaratione terminorum præsertim declaratorum in §. sequens, & in §. ex maleficijs. In §. enim nostro nihil aliud superest declarandum, nisi ea, quæ concernunt materiā actionis, quod metus causa, & cōdictionis ea lege cōtra executores plus dēbito exigēres. Nota primo, quod pęna furti manifesti ē quadrupli m. Item, quod eadem pęna tenetur metū inferens. Itē calumniatores, & delatores, qui pecunia accepta aliquem deferunt, vel accusant. Item, quod contra executores magistratuum, quia plus statuto sibi ptio exigūt, agitur condictione ex leg. ad quadruplum. Item, quod pęna furti, nec manifesti, serui corrupti leg. Aquiliæ, legatorum piorum non solutorum, est dupli, sed in hoc differunt, quia in furto non manifesto & seruo corrupto ab ipso principio pęna est duplex in l. Aquilia, & legatis pijs non solutis duplum venit ita demū, si debitor negauerit, & sic venit ex accidenti. Item quod citationes debent fieri iussu magistratuum, & sic de commissione.

¶ *Iste §. summatus est cum §. omnes autem, tamen in specie dicit hoc: Quatuor actiones hic positę dantur ad quadruplum. Angelus.*

¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti [f] manifesti: item de eo, quod metus [g] causa factum sit, deque ea pecunia, [h] quę in hoc data sit, vt is, cui datur, calumniæ causa negotium [i] alicui faceret, vel non

† Melius probatur in §. ne autem, in Authen. de iud.

† Quo ad medietatē alia medietas ī si. causa. Angel. et Ias.

† Hac gl. dicit contrariū eius quod supra dixerat, & ideò reprobatur.

b ¶ *Reus.* aliæ sportulæ, quæ iudicibus præstabantur, ab vtroque præstabantur. vt in Authen. † vt iudi. sine quoquo suffra. §. volumus, coll. 2. item istæ sportulæ quę dabantur executoribus, dabantur ante litem cōtestatā, idest porrecto libello, istæ aliæ in contestatione causæ † dabantur iudicibus, vt in Auth. de exhib. reis, §. sancimus, coll. 5 & de iudic. § ne autem circa hoc labor. coll. 6.

c ¶ *Consequetur.* Condictione ex hac lege Græca, vt subijcit, quæ erat in alio Codice: non autem est in eo, quem habemus. Et patitur actor hanc pęnam tripli, siue sine dolo, siue cum dolo inseruit, & sic causatiuè, vel consecutiuè dicitur. † sed nonne etiam causam amittit, vt C de plus pet. l. 1. Sed certè ibi plus deliquit, quia in certamine negotij cautionē de petitis exegit, vnde grauius punitor, vt argum. ff. de offi. præ. l. Diuus.

d ¶ *Codice.* quem non habemus.

e ¶ *Ex lege condictitia.* Lex quædam erat, quę cōdictitia vocabatur, & sub se quasdam cōstitutiones habebat, vt hic, & infra eo. §. sexi. vers. item ex lege condictitia. Accur.

f ¶ *Furti.* Facit sup. de obligat. quæ ex delic. nascun. §. pęna. Accur.

g ¶ *Quod metus.* scilicet actio, quæ ex contumacia fit in quadruplum, vt infra eod. §. item actio. & vsque ad annum tantum, post annum in simplum, vt ff. quod met. causa, l. si cum exceptione, §. 1.

h ¶ *Deque ea pecunia.* Scilicet actio in factū de calumniatorib. annalis in quadruplum, & perpetua in simplum, vt ff. de calum. l. 1. in princ. & §. 1 quæ locum habet, si do alicui aliquid, vt calumniosè † aliquem vexet. datur enim actio in factum ei, ob cuius malum data fuit, non autem danti. Idem danti, quādo dedit, vt sibi negotium per calumniam non fieret, vt hic. & ff. de calumn. l. 1. & l. & generaliter, §. fin.

Actio in factum de calumniatoribus.

† In iudicio, secus si extra iudicium. Fab. licet Ias. contra.

i ¶ *Negotium.* scilicet malum.

* ¶ Adde, vt quis hac actione teneatur, satis esse, illum pecuniā accepisse calumniæ causa, tametsi nulla postea sequatur calumnia. l. 3. §. 1. ff. eodem. Vtrum autem totum quadruplum sit pęna, an in eo insit simplum, dic,

faceret. Itē ex lege cōdictitia[a] nostra cōstitutio[b] oritur, in quadruplum[c] condemnationem imponens ijs executoribus litium, qui cōtra nostræ constitutionis[d] normam[e] à reis[f] quicquam exegerint.

¶ *Differunt inter se actiones, quę dantur ad duplum. Ang.*

¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt, quod hæ actiones omnimodo[g] dupli sunt, at illę, idest, damni iniurię, ex lege Aqlia, & interdū depositi,[h] inficiatione duplicātur,[i] in confitentem autē in simplum dātur. Sed illa,[k] quæ de ijs competit, quæ relicta venerabilib. locis sunt, non solū inficiatione[l] duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem † vsque quo iussu magistratuum nostrorum cōueniatur; in confitentem verò, & antequā iussu magistratuum cōueniatur, soluentem, simpli redditur.

¶ *Differunt inter se actiones, quę dantur ad quadruplum. Angelus.*

¶ Item actio de eo, quod metus causa factum sit, à ceteris, de quibus simul[m] locuti sumus, eò differt, qđ eius natura tacitè cōtinetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat,[n]

dic, vt notatur per Accurs. l. in hæredem, §. vlt. ff. eodem.

a ¶ *Lege condictitia.* De qua dic, vt sup. eod. §. tripli. in fin. §. diximus.

b ¶ *Constitutio.* Quam non habemus.

c ¶ *In quadruplum.* Cuius quadrupli iure nouo triplum † fisco, simpli damnum passo datur, vt in Auth. vt sit. in. In exor. lit. §. & hoc quoque collatio. 9. & petitur per cōdictionem ex hac lege, quā non habemus, cum non sit cautū quo genere actionis agamus, † vt ff. de condictio. ex lege, l. prima.

d ¶ *Constitutionis.* Prædictæ, quam non habemus.

e ¶ *Normā*, idest formam. Certa enim erat forma in constitutione, quam non habemus.

f ¶ *A reis*, idest conuentis.

g ¶ *Sed furti. Omnimodo* De actione furti constat, quod semper est in duplū, vt hic, & supra de oblig. quę ex delicto nascūtur §. pęna autem. Item de actione serui corrupti, nisi in casu, vt quando marito in vxorem datur, & econtra, vt hic, & ff. de seru. corru. l. doli verbum, §. hæc act. & l. fin. Vel dic omnimodò, idest, siue neget, siue non; non autē in omni persona.

ADDITIO. Quid importet dictio, omnimodò, traditur per Barto. in l. si cum exceptione, §. quatenus, ff. quod met. causa. & in l. Græcè, §. illud, ff. de fideiuss. Ac etiam importat perpetuitatem actus, vt not. glos. 1. & ibi Pet. de Anchar. in clem. 1. de vita, & honest. cler. Ang.

h ¶ *Depositi.* Aliàs est in litera, de dolo depositi, & tūc dic actionem depositi propter dolum, nam vtraque non potest habere locum simul, scilicet de dolo actio, & depositi, vt ff. de dolo, l. 1. §. 1. aliàs non est de dolo, & tunc plana est litera.

i ¶ *Duplicantur.* Scilicet si legitimis probationibus non iureiurando conuincantur, vt C. de l. Aquilia, l. contra, & ff. de iureiurand. l. eum qui.

ADDITIO. Et sic probatio per iuramentum non censetur legitima. Adde aliam glossam in l. cum de indebito, in principio, & in verbo, legitimis, ff. de probatio. Iason.

K ¶ *Sed illa.* scilicet actio ex testamēto. Et construe, sed illa actio scilicet ex testamento, quæ scilicet actio competit de ijs, quæ sunt relicta venerabilibus locis, duplicatur non solum, &c.

l ¶ *Inficiatione.* Benedicit inficiatione, quia si confiteretur, nō tenetur, vel si iusiurandum detulerit actori, qa exonerat eū à probatione, ff. de iureiuran. l. eum qui.

m ¶ *Item actio. Simul.* Cautè ponit illud simul, idest vnà cum eis, de quibus aliàs dixit, vt supra eo. §. quadrupli.

n ¶ *Restituat.* Vsque ad diffinitiuam sententiam, quod intellige de secunda sētentia. Nam in actione, Quod metus causa duæ feruntur sententiæ. Prima de restituenda re, alia de dando quadruplo, re computanda in eo, vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione, §. hæc autem.

¶ Adde, quod potest fieri condemnatio in vna tantum sententia hoc modo, Condemno te ad restituendam rem per metum habitam, & si infra certum tempus non restitueris, condemno te ad quadruplum, secundum Bart. in d. §. hæc autem.]

¶ Sed numquid vtraque est diffinitiua? Dic φ sic, quia vtraque diffinit controuersiam, vt ff.

† Imò tō ñ applicatur parti. Ang. & Ias. licet Fab. cōtra.

† Istā gl. sequuntur cōiter Doct.

Furti actio sēper ē in duplū.

† aliàs quousq.

Dic qđ nō ē necessaria nisi vna sētētia, quāuis duæ possint fieri. Ang.

STL.

vt ff. de re iu. l. 1. Alij esse dicunt admonitionem quādam primam sententiam, vt in Authent. de hæred & falc. §. si quis autem non, collat. prima, & ex eo, quod per primam sententiam admonetur, & tamdiu expectatur, qui metum intulit, ideò dicitur hæc actio arbitraria, vt in feod. paragr. præterea.

SYL. ¶ Adde, quod dicitur diffinitiua, quia diffinit negotium, sed aliorespectu potest potius dici executio primæ sententiæ, quam noua sententia diffinitiua, secundum Bart. in l. Titia colu. 2. ff. de accu.

absoluatur:[a] quod in cæteris casibus[b] non est ita, sed omnimodò quisq; in quadruplum condemnatur, quod est, & in furti manifesti actione.

¶ *Quinta diuisio actionum: Omnes actiones exceptis ijs, quæ hic in textu, & glos. numerantur, sunt stricti iuris Aret.*

¶ Actionum [c] autem quædam bonæ fidei sunt, quędam stricti † iuris. Bonæ fidei sūt hæ: [d] exempto, ven-

a ¶ *Absoluatur*. Scilicet à præstatione quadrupli.

b ¶ *In cæteris casibus*. Qui enumerantur supra eo. §. quadrupli. Accur.

Diuisio. ¶ Actionum. ¶ Diuiditur in tres partes. Nam primo ponit regulam generalem. Secundò in specie ponit, quæ sunt actiones bonæ fidei Tertiò, quod licet olim esset dubitatio, tamen hodie clarum est, quod petitio hæreditatis est bonæ fidei. Secunda ibi, Bonæ fidei. Tertia ibi, Quamuis. Aret.

SYL. ¶ Actionum autem quædam sunt bonæ fidei. ¶ *CASVS*. non expedit figurare nisi literaliter, quia Imperator stat tantum in declarando, quæ sint actiones bonæ fidei, & dū posset dubitari, quare Imperat. appellauerit stricti iuris, & non malæ fidei, diuidendo ab oppositis, quod aliæ sint bonæ fidei, alię malæ fidei, vel quædam largioris iuris, quędam stricti, potestis ex communi aliorum sententia respōdere, quod hic liber directus est iuuenibus, in quo Imper. non considerat naturam verborum, sed effectum tantum. Et dum similiter dubitari posset, quare hæ magis sint bonæ fidei, quam aliæ, non potestis aliter rectius respondere quam quia ita latori placuit, vt declarat hic Ias. Not. ergo ex hoc text. primo quod actiones hic enumeratæ sunt bonæ fidei, & actiones, quæ non cōtinentur in hoc text. & in eo non numerantur, non sunt bonæ fidei, & quod valet hoc argumentum, actio non enumeratur in §. nostro, ergo non est bonæ fidei, quod intellige non solum in actionibus directis, sed etiam in contrarijs, quia ipsę etiam sunt bonæ fidei. Item not. sigillatim singulas actiones hic enumeratas esse bonæ fidei. Item quod hodie petitio hæreditatis, sublata antiqua dubitatione, est bonæ fidei.

c ¶ *Actionum*. Hæc est quinta diuisio actionum. Sed quare actionum dicit, & non contractuum? Resp. quia generalius, & plenius loquitur dicendo, actionum, quam contractuum.

d ¶ *Bonæ fidei sunt hæ*. † Scilicet 17. actiones, quæ numerantur in hoc §. & sequ. bonæ fidei sunt, aliæ autem omnes sunt stricti iuris. Nam quan quam hic non inueniam, stricti iuris eā iudicabo † quia posito vno de contrarijs, & omnia alia intelligēda sunt, v. supra de ijs, qui sui, vel alien. iur. sunt in princip. ver. videamus.

* Adde hoc falsū in actionibus contrarijs, quamuis possit dici satis comprehendi, cum non specificatur magis de directis, quā de contrarijs.

* Et sciendum est, quod quæcūque actiones ex contractu principis oriuntur, bonæ fidei sunt, licet alias stricti iuris sint, Dec. in c. 1. in 2. lect. de constit. & in c. 1. col. 1. de prob. Sed quare magis hæ dicuntur bonæ fidei q̄ aliæ? numquid ideò, quia possit esse mala fides in alijs? Respon. non, quia in omni cōtractu debet bona fides interuenire, vt C. de actio. & oblig. l. bonam fidem, imò si interueniat dolus in contractu bonę fidei, qui det causam contractui, non valet ipso iure, vt ff. de do. l. & eleganter, in princip. Sed in contractu stricti iuris purgatur per actionem, vel per exceptionem doli, vt C. de inuti. stip. l. dolo. Si verò incidit in contractum bonæ fidei. purgatur per actionem ex eo contractu, vt ff. de actio. emptio. & vend. l. Iulianus, § si venditor, sed in stricti iuris, de dolo agitur, vel excipitur, vt dictum est, vt ff. de dolo. & elegāter, §. non solum, & ff. de verbor. obl. l. si quis cum aliter. †

¶ Hæc opin. communis est quamuis contrarium tenuerint Vltramontani.]

¶ Cum ergo dolus vbique puniatur, vel mala fides, ad quid bonæ fidei istę dnr? Resp. aliæ stricti iuris, dicuntur, quia non venit in eis, nisi quòd strictè exigit natura actionis. Vnde non veniunt vsuræ ex mora in contractibus stricti iuris, vt ff. de negot. gest. l. quia tantundem, & C. de vsu. l 3. & de condict. indebit. l 1. sed in contractibus bonæ fidei sic, vt ff. de act. empt. l. Iulianus, §. ex vendito. & ff. de vsu. l. mora. §. in bonæ fidei.

¶ Adde, quod hæc glos. non respondet ad propositum, dubitat enim quare hæ actiones hic enumeratæ dicantur magis bonæ fidei, quam aliæ, & non cur alię dicuntur stricti iuris, secundum Ias. hic.]

¶ Item in actionibus stricti iuris fructus non veniunt ex mora, si petam, q' non fuit meū, nisi à tempore litis contesta. tunc enim incipiunt

† Similis gl. inc. cū venerabilis i ver. bona fid. de excep.

† Gl. pcedit in dē rectis actionib. non in cōtrarijs bo. fidei, scdm Io. Fab. & Ang. hic

† Vtrum hēat locū iste text. SYL. scdm ius canonicū vide Ias. in l. cū postea quā in 2. not. C. de pac. & in l. et si post in vlt. colu. ff. si quis caut.

† Sed si eō SYL. tractus sit dupl. puta q a in cōtractu bo. fi intercessit stipulatio, tūc dolus dās cām contractui annullat ipso SYL. iure, vt per Bal. i d. l. dolo.

piunt venire fructus ex mora. Sed si petam quod aliquando fuit meum, veniunt fructus ex mora, secus in bonæ fidei iudicij, vt ff. de vsu l. videamus, 2. §. si actionem.

STL. ¶ Adde, quod Alexand. in l. si marito, paragrapho. fin. ff. solut. matrim. dicit, quod ista glo. communiter damnatur, quia iure non probatur.

dito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, [a] pro socio, [b] tutelæ, [c] commodati, pignoratitia, [d] familiæ erciscundæ, [e] communi diuidundo, [f] præscriptis † verbis,

Item non venit interesse, si rem dari est in obligatione, secus si rem tradi, vel factum, vt ff. de verb. oblig. l. vbi autem. §. fin. & l. si fundum & ff. de re iud. l. si quis ab alio, §. fin. quæ veniunt in bonæ fidei iudicijs, vt ff. de actio. empt. l. 1. in princ.

** Hanc gl. quæ habet, quod in obligationibus facti quis non compellitur præcisè facere, sed soluēdo interesse liberatur, limita nō procedere vbi interuenisset iuramentū, nec in sententia, qua quis cōdemnatur ad faciēdum aliquid, quia tunc præcisè illud facere tenetur, vt hic traditur per Ias.]

STL. ¶ Adde quod hæc glo. in fin. communiter reprobatur, vt per Ias. hic.

Ista ergo omnia, quæ vicem obtinēt accessionum, non veniunt in contractibus stricti iuris, nisi vt dictum est. Nec obstat, quod veniunt ista in arbitrarijs, quæ sunt stricti iuris quia iudicis officio veniūt non iure actionis, vt inf. eo §. præterea, & § sed istæ. in fin. Sed in bonæ fidei iure actionis † veniunt, præter vsuram, quæ venit ex mora officio iudicis, vt C. depositi. l. 4. & ff. de nego. gest. l. quia tantundem. Item in bon. fidei veniūt ea, de quibus nec actum, nec cogitatum est, vt ruta, cæsa, & similia, vt ff de actio. empti. l. fundi, §. si ruta, † & C. de action. empti. & vend. per to. Item ex hoc §. nota quandam differentiam circa compensationem, quam dic, vt inf. eod. §. in bon. fid. Patet ergo, quod exuberantius, & pinguius iudex officium suum ad ea, quæ bonæ fidei sunt, extendit, quam in contractibus stricti iuris, & facit sup. de obliga. quæ ex consensu in fin. & ideò dicuntur bonæ fidei, & aliæ stricti iuris.

Actionū arbitrariarum notitia.

*† Et est effectus, quia tūc si iudex omittat sñia condēnare, nihilominus possent peti iure actionis, secus si veniret officio iudi. vt est gl. in l non solum in verbo caueri ff. de rei vend. Addit. ***

¶ Adde Ias. in l. 1. col 2. Co. de iud. l. vbi latè disputat de veritate huius gl. quæ communiter damnatur, secundum Alex. in l. si marito, §. si. ff. sol. matr.]

¶ Vnde de talibus dantur tales versus: Empti conducti, mandati, depositique. Pignora. ciscundæ, communi, pro socioque, Dotis, & hæredis, tutelę, commoda, gestor, Pręscriptis verbis, si mutat, siue, licetur. Ista bonæ fidei sunt, stricti cętera iuris. Vide gl. ferè similem in c. cum venerabilis, extra de except.

† Gl. dicit cōtra illū tex. vnde meritò reprobatur Ias.

* ¶ Actiones stricti iuris, Martianus vocat actiones stricti iudicij, l. in actionibus de in lit. iur.

a ¶ *Depositi*. Hanc actionem dicunt quidam esse stricti iuris in quatuor casibus, qui numerantur, ff depo. l. 1. §. 1 Sed Io. contra. Et datur in duplum contra eum, qui depositum suscepit. de eo quod dolo fecit, sed in hæredem, defuncti, ex dolo defunctidatur in simplum, vt in dict. §. 1. aliàs semper tenetur in simplū, qui depositum suscepit. Et est ratio, quare plus puniatur in prædictis quatuor casibus, qui numerantur, ff. de pos. leg. quia grauius est fidem fallere ei, qui ex necessitate deponit, quā qui ex voluntate, vt d. leg. 1. §. meritò. Sed numquid in his casibus est bonæ fidei? Dicunt quidam quod non. arg. ff. depreca. leg 1. Nos contra, & dicimus, quod sit bonæ fidei, nam cum lex non distinguit, nec nos distinguere debemus.

¶ Hæc glo. communiter approbatur per docto. hic.] *STL.*

b ¶ *Pro socio*. Quæ est vtrique directa ab vtraque parte, vt inf. de pęn. te liti. § ex quibusdam.

c ¶ *Tutelæ*. Sed cum istæ tam contrariæ quam directæ inueniantur, numquid omnes sunt bonæ fidæi? Respon. sic in dubio cum fauor sit extendendus, vt ff. de liber. & posthu. l. cum quidam.

STL. ¶ Adde quod glos. communis est, sed alia melior ra io allegari potest, eo quia in iudicijs seruanda est æqualitas, l. si cum dies, §. pen. ff de arbit.

* ¶ Quid in actione Protutelæ? & videtur dicendum, sequi naturam actionis tutelæ, l. 1 §. in protutelæ, & l. pen. ff. de eo qui protut. neg. gess. in quam opi. inclinat Ias. fauore pupillorum, & ex ratione huius gl. sed Dyn. Io. Fab. & alij contra.]

d ¶ *Pignoratitia*. Tam directa, quæ debitori datur soluto debito, vt sup. quib. mod. re cōtrahi. obl. §. fi. quam contraria, quæ datur creditori, vt ff. de pig. act. l. tutor. §. contrariam. *Actio pignoratitia est duplex.*

** Adde quæ annotaui, sup. d. §. fi. ad glo. in ver actione pignoratitia.]

ADDITIO. Quæ pignoratitia datur debitori contra creditorem ad repetēdum pignus traditum, & nascitur tempore solutionis, vel satisfactionis crediti quomodocunque de voluntate ipsius creditoris factæ, vt l. si rem, §. omnis & ibi glos. Bar. & doct. ff. de pignor. actio. licet nascatur ex contractu dudum facto, & inito, vt sup. quib. modis re contrahi. oblig. §. fi. secundum Azo.

e ¶ *Familiæ erciscundæ*. Quæ inter cohæredes datur, vt ff fam. ercis. l. 2. & sup. de oblig. quæ ex quasi contractu, §. idem iuris.

f ¶ *Communi diuidundo*. Quæ datur inter eos, qui habent rem communem cum societate, vel sine, vt diuidatur, vt supra de oblig. quæ ex quasi contractu, §. item si inter aliquos & not. sup. eodem, §. quædam. Sed quid de actione finium regundorum? Respond. *Actio cōi diuidundo. Act. fin. reg. est stricti iuris.*

qui-

quidam idem, propter similitudinem, quam habet cum his duabus, vt supra eod. §. quædā actiones. Sed contra dico. † cum hic de ea non inueniam, & potest esse ratio, quare secus sit in ista, quam in alijs duabus, quia in ista, id, quod purè est meum potest alteri ad iudicari, vt digest. fini. regun. leg 2. in fin, sed in alijs, duabus communis res, non propria, adiudicatur, vt infr. de offi. iud. paragrap. fina.

† Cū ista opinione communi- ter tran- seūt Doc.

† Ad in- tellectū, vide Fo. in l. iuris gent. in prin. col. 13. ff. de pact.

SYL.

† aliàs si- que inter.

quæ de æstimato [a] proponitur, & ea, [b] quæ ex permutatione [c] † cōpetit, & hæreditatis petitio. [d] Quamuis enim vsq; adhuc [e] incertum erat † inter bonæ fidei iudicia cōnumeranda hęreditatis petitio † esset, an non, nostra tamen constitutio [f] apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

§ *Actio rei vxoriæ, quæ olim pro dote competebat, est hodie trans-*

¶ Adde quod melior est ratio, quia in fami. ercisc. & communi diuidun. iudicio est quædam tacita societas, de qua ditimenda tractatur. vnde sicut actio pro socio, cuius naturam hæ actiones sequi videntur, est bon fidei: ita debent esse illę duæ participantes de natura eiusdem, quæ ratio cessat in iudicio finium regundorum.

Aestima te res cu ius est periculum

a ¶ *De æstimato.* Vt si tibi rem meam do, & æstimo tibi eam 10. vt autē rē aut 10. reddas, si verò plus vendas, tuum sit, & est tunc periculum accipientis indistinctè, vt hic. & ff. de æstim. act. l. 1. in fin. Si verò sic dixi. Rē aut æstimationem reddas, tunc distinguatur, quis rogauerit, vtrum ego te de vendendo, aut tu me de tradendo, vt sit periculum rogantis, vt ff. de præscrip. verb. l. si gratuitā §. primo.

Actio quæ nascitur ex pmutatione.

b ¶ *Et ea*, s. actio præscriptis verbis.

† Ad hāc glo. vide Fort. vbi su. c. 12. q. ea improbat.

****

† Quā ab vtraque parte est certa species prastanda, alias secus Ias.

† Quæ verum vbi ex facto meo nihil tibi adest, alias se-

c ¶ *Ex permutatione.* † Quæ nascitur re demum altera parte secuta, & tunc non ex traditione rei, sed ex pacto dudum apposito, s. nascitur, vt C. de rer. per. l. ex placito, Sed cum istis duobus casibus sit bonæ fidei, quęro vbi stricti iuris erit? Respōd. vbi datur ex pacto in continenti apposito, quod euenit, vt ff. de pact, l, iuris gentium §. sed cum nulla, & §. quinimmo. Et est ratio, quia non inuenio, quod sit bonæ fidei, nisi in duobus casibus. Item in contractibus tribus innominatis, do vt facias, facio vt facias, & in tertio de quo diximus do, vt des, † quod est permutatio. In primis enim duobus præscriptis verbis actio est stricti iuris, sed in tertio est bonæ fidei, vt hic dicitur. In quarto contractu innominato scilicet facio vt des, de dolo agitur, non præscriptis verbis, † vt ff. de præscr. verb. l. naturalis, §. quod si faciam, vt des. Itē in omni contractu, vbi est incertum de nomine actionis habet locum hæc actio, & est stricti iuris, vt ff de præscript. ver. l. 2. 3. & 4. Sed quid de actione in factum numquid est bonæ fidei? Resp. quatuor sunt genera actionis huius in factum † Vnum, vt detur ex omni edicto, vel interdicto prætoris, vbi non dedit prætor certum actionis nomen, vt infr. de interd. §. fi. & ff nau. cau. sta. l. & ita (alias incip. idem ait.) §. ex hoc edicto Secundum, vbi datur in subsidium legis Aquiliæ. vt sup. do l. Aquil. § fin. Tertium, vt detur vbicunque præscriptis verbis actio datur, & tūc eadem est, quod actio pręscriptis verbis. vt ff. de præscript. verb. l. 1. in fin.

cut vt p Iaso hic ponē & qualiter ex pmutatione plures & diuersa, & ad diuersa tē dētes cō- petāt actiones.

****

Item quarto dicitur in factum, quæ est ex varijs figuris causarum, vt C. de sacr. eccle. l. ancimus, qd quartum genus nō potest sub regula comprehendi, sicut nec mora, vt ff. de vsur. l. mora, in princ. Numquid ergo est stricti iuris semper? Respond. sic cum non inueniam, quod bonæ fidei sit. Sed quidam dicunt, quod in tertio casu, vbi loco præscrip. verbis datur, quæ competeret ex permutatione, vel æstimatione, sit bonæ fidei, quod est falsum, quia in omni contractu, vbi certum debetur, habet locum certi condictio, ff si certum per. l. certi condictio, & tamen nemo dicit aliq̄ conditionem esse bonæ fidei. Item quid de actione præscriptis verbis, quæ pro precario datur? Dicunt quidam quod bonæ fidei est, vt ff. de precar. l. 2. §. hoc interdictum. Sed contra dico. † quia non inuenitur, quod sit bonæ fidei, vt ff. de precar. l. 2. § hoc interdictum.

† Sim. gl. inf. de in cen. d. §. vlt.

† aliàs autē sue nō.

† Istam cōiter approbant doc hic.

¶ Plurima fuissent examinanda circa hanc glos. sed superant vires additionis, ideò lu. nes stent cum dictis per gl.

ADDITIO, Nisi tale pactum sit æstimatio, vel permutatio, vt quia ab vtraque parte sit species certa præstāda, quia tūc talis actio præscriptis verbis vt bonæ fidei, Ias.

d ¶ *Hæreditatis petitio.* Quæ datur contra possidentem pro hærede, vel pro possessore, vt ff. de peti. hæred l. regulariter, & l. seq. & l. qui interrogatus.

**¶ Hoc loco, pro hærede possidere dicitur qui putat se hæredem esse, pro possessore vero possidet prædo, l. pro hærede ff. eo. nam contra titulo possidentem non datur regulariter, l. hæreditatem, C. in quib. cau. ces. lōg. temp. præscri. quod tamen fallit in aliquibus casibus ibi annotatis per glo.

e ¶ *Vsque adhuc.* i. vsque ad tempora huius legis, vel nostræ cōstitutionis, de qua statim memoriam facit.

f ¶ *Constitutio.* vt C. de peti. hæredi. l. fin. in fin.

¶ Fuerat ¶ *CASVS* ita potest figurari. Quærebatur, an actio ex stipulatu pro dote esset bonæ fidei, vel stricti iuris, & videbatur, qd esse deberet stricti iuris, qa actio ex stipula-

fusa in actionem ex stipulatu cum omni suo iure, quæ actio est priuilegiata respectu hypothecæ, & prioritatis, seu prælationis. h.d. Aret.

¶ Fuerat antea & rei vxoriæ actio[a] vna ex bonæ fidei iudicijs, sedcum plenioré esse ex stipulatu[b] actioné inuenientes, oẽ ius, quod res † vxoria antea habebat, cũ multis diuisionibus in actionem ex stipulatu quæ de dotibus exigendis proponitur, † transtulimus,[c] meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tãtum in exactione dotis meruit,[d] vt bonæ fidei sit. Sed

† *alias antea.*

† *transtulerimus.*

tu est stricti iuris, nec enumeratur in §. præceden. contrarium deciditur per Imperator. & in text. assignatur ratio decisionis in illis verbis. Actio quæ pro ea introducta est, quæ nihil aliud inferunt, nisi quod ex quo hæc actio subrogata fuit per Imperator. in locum actionis rei vxoriæ, quæ erat bonæ fidei, meritò illa actio ex stipulatu, quæ alias est stricti iuris, debuit fieri bonæ fidei ratione subrogationis, cuius natura est facere, quod in subrogatum transeant omnes qualitates primordiales eius, in cuius locum subrogatur. Nota igitur, quod olim dabantur ad dotes exigendas duæ actiones, altera, quæ dicebatur rei vxoriæ, altera ex stipulatu, quando stipulatio intercedebat.

Item, quod actio ex stipulatu, propterea quia subrogatur in locum actionis rei vxoriæ, effecta est quo ad dotem exigẽdam bonæ fidei.

Item, quod actio dotis habet priuilegiũ tacitæ hypothecæ, quia bona mariti sunt tacitè obligata pro restitutione dotis, quod etiã intelligas esse & ecõuerso, vt etiam maritus habeat tacitam hypothecam in bonis vxoris pro consecutione dotis, lege prima, §. primo, C. de rei vxo. actio. Itẽ quod mulier habet non solum priuilegium tacitæ hypothecæ, sed prælationis, vt scilicet præferatur cũctis creditoribus antiquioribus mariti. Item, quod priuilegium tacitæ hypothecæ est indultum actioni, non mulieri.]

a ¶ *Rei vxoria actio*. Nomen erat actionis. Vel dic, quod factum denotat. i. rem ipsam, vel quia pro re vxoris competebat soluto matrimonio.

b ¶ *Ex stipulatu*. Quæ similiter pro dote datur.

Actio ex stipulatu p dote cõpetit marito, et vxori. c ¶ *Transtulimus*. Vt C. de rei vxo. action. l. I. in princip. & competit hæc actio ex stipulatu siue marito, (i) vt ei dos detur, siue vxori. vel patri eius, vt restituatur.

STL. ¶ Aduerte, ne te decipiat hæc glo. dum vult, quod hæc tacita actio. ex stipulatu subaudita ab Imper. competat etiam patri, quia si intelligas de illa actione ex stipulatu, quæ est communis, patri, & filiæ, glos. bene procedit, sed intelligat de actione ex stipulatu, quæ competeret patri particulariter glos. esset falsa, quia quamuis omnes alij etiam extranei habeant hanc actionem subauditam, tamen pater non habet specialiter hanc actionem, nisi sibi eam specialiter stipulando quæsiuerit, text. est in l. auia. & ibi glos. no. Cod. de iure dot. & ratio vera est, quia cum patri prouiderit lex de actione ex stipulatu præsumpta communi patri, & filiæ, non expediebat vlterius eidem prouidere quod non est in matre, auia, vel extraneo, quod no.

¶ Et siue vtiliter fuerit interposita stipulatio, siue nõ, tamen semper creditur tacite vtiliter ĩteruenire vt C. de rei vxo. act. §. 1.

¶ Declara tu, ꝙ si stipulatio interuenit verè tunc etiam verè agitur ex stipulatu, si dubitatur an interuenerit, tunc datur præsumpta actio ex stipulatu, intelligas præsumpta præsumptione iuris, & de iure, si verò certum sit eam non interuenisse, actio ex stipulatu ficta datur, quia l. fingit interuenisse. *SYL.*

¶ Nam & alias intelligitur stipulatio tacita vbi non est, vt ff. de adop. l. his verbis. & ff. si cui plus quam per l. Fal. l. nisi §. itẽ sciẽdum. *STL.*

¶ Alios casus, in quibus fingitur a iure stipulatio, ponit glo. in ver. subsecuta, in d. l. vnic. in princ. Bart. in l. 1. in princ. in 2. opp. ff. de verb. oblig.

ADDITIO. (i) Nota quod non tantum vxori ad repetendam dotem præsumitur stipulatio, vt hic, sed etiam ex parte viri ad consequendam dotem, & ex vtraque parte inest tacitè hypotheca, vt est text. in l. 1. §. 1. Co. de rei vxor. action. ibi. stipulationem, & hypothecam, &c. Ang.

d ¶ *Meruit*. Scilicet actio ex stipulatu, vt hic & C. de re vxor. actione, §. sed & si nõ ignoramus, alias enim stricti iuris est, cum non inueniatur, quod sit bonæ fidei, vt supr. eod. § actionum.

* ¶ Vide Bart. in l. de diuisione. vers. ad secundum, ff. soluto matrimonio, vbi inquit, quod actio ex stipulatu de dote competens viro, & vxori est bonæ fidei, competens autem extraneo stricti iuris: de quo & Ruynus in rubrica eiusdem tit.] *STL.*

** Quod ait Imperat. meruit, intelligas iure subrogationis, nam facit sortiri eandem vim & naturam, lege si eum, §. iniuriarum. Dig. e. t. si quis cau. etiam si subrogatum alioqui in aliquo discreparet, nam nihilomi-

dominus in alijs sequetur eandem naturam, vt dicit Paul. de Cast. cons. 73. incipi. licet ista paulo ante fin. libr. 1. & Dec. consil. 190. colum. 3. & 553. colum. 2. vers. Tertiò cõfirmatur.]

a ¶ *Tacitam*. Scilicet actionem hypothecariam.

b ¶ *Ei* i. actioni ex stipulatu, vel mulieri.

ADDITIO. Quod verum intellige quãtum ad priuilegium tacitæ hypothecæ: secus quo ad priuilegium prælationis, quia competit mulieri: & est effectus, quia tunc est personale, & non transit ad alium nisi ad filium, vt hic in glo. fin. secus in primo casu, vt hic per doct.

& tacitam[a] ei[b] dedimus hypothecam.[c] Preferri autem alijs creditoribus in [d] hypothecis tunc censuimus, cum ipsa [e] mulier de dote sua experiatur: cuius solius [f] prouidentia hoc induximus.[g]

Dotem petens mulier an præferatur omnibus creditoribus.

c ¶ *Hypothecam*. s. ex vtraque parte, siue ex parte mulieris ad repetendam dotẽ, siue ex parte viri ad petendam eam. Semper. n. sunt ibi tacitæ hypothecæ, vt C. de rei vxor. actio. §. 1.

d ¶ *Creditoribus*. Sed numquid omnibus indistinctè? Respon. secundum M. sic, siue primi habeant pignus expressum, siue non. Sed hæc opinio non valet, quia l. distinguit, vt Co. de iure do. l. vbi. Item fiscus & mulier pari passu ambulant, vt C. de pri. fisc. l. quãuis. & fiscus non præfertur habentibus expressam, vt ff. qui po. in pign. hab. l. si pignus ergo nec mulier. Secũda est opin. vt distinguatur inter pignus, scilicet traditum, & hypothecam scilicet non traditam: vt primo casu non præferatur mulier, secundo sic, vt argum. ff. quib. cau. ta. pign. contra. leg. pen. Sed & hãc reprobo per id, quod est. sup. eod. §. inter pignus. Tertia est opin. secũdum B. & Io. & Azo. vt habentibus tacitã hypothecam præferatur. non autem habentibus expressam: lex enim suum priuilegium, quod dederat primis, eis adimere præsumitur ꝓpter mulierem: non autem id priuilegium, quod quis sibi aduenisset: & hoc cautè probatur per verba l. C. qui po. in pig. ha. l. fi. ibi. licet anterioris tẽpis priuil. sint vallati, &c.

SYL. ¶ Hæc vlt. opin. cõis est, vt dicunt doct. hic & in l. assiduis Co. qui po. in pig. hab. & Bal. Nouel. in tract. dotium. in princ. 10 par. vbi dicit, quòd hæc tertia opin est communis, quamuis aliæ etiam sustineri possint.

Mulieris hæres in petitione do tis nõ potitur priuilegio mulieris.

e ¶ *Cum ipsa*. Vis facienda est in eo, quod dicit, ipsa, nam alius non admittitur ad tale priuilegium agens pro dote etiam hæres mulieris, vt Cod. de priuil. do. l. 1. nisi sit de suis hæredib. id est, de filijs, & alijs descẽdẽtibus mulieris, vt Cod. qui po. in pign. hab. l. fin. in fi. Sed numquid procuratori mulieris datur hoc priuilegium? Respon. sic, vt ff. sol. matrimonin. l. alia & ff. de procura. l. minor. § quoniã. ¶ Itẽ quod hic dicit de dote sua, ideo dicit, quia aliud est in donatione propter nuptias: nam in ea non habet hoc priuilegium, † vt Co. qui po in pign. hab. l. fin. in fin. Sed quãdo mulier potest expediri de dote? Respon. soluto matrimon. non prius, nisi maritus ad inopiam vergat, vt C. de iur. dot. l. vbi. & ff. solut. matrim. l. si constante in prin. & hoc siue ipsa dederit dotem, siue alius ex traneus, qui tamen non fuit pactus de ea sibi reddẽda: quo casu sibi, non mulieri daretur, vt C. de rei vxo. act. §. accepit. Si autem pater mulieris dederit dotem, patri actio & filiæ simul dabitur: immo aliquãtulum habet plus pater qui agit: & filia semper creditur consentire, nisi habeat iustam causam contradicendi, & contradicat, vt ff. sol. matr. l. 2. §. fin. & l. non solum, & hanc dotem integra debet seruare pater pro filia.

† Hoc est verũ in procuratore simplici si verò sit procurator in rem suã distingue vt p Ias. hic.

† s. præfationis: habet tamẽ priuilegiũ tacitæ hypothecæ, vt p Ias. hic in secũdo no.

SYL. ¶ Intellige in dote data, non in simpliciter promissa, secundum Ang. hic de quo vi. glo. in auth. sed quamuis in gl. 1. vers. diminuere. C. de rei vxor. actio.

* ¶ Annota ex suprascripta glos. quòd pronomen, ipse continet præcisam & personalem demonstrationem eius rei: cui adijcitur. hincq. infertur, quod si testator prohibuerit alienationẽ his verbis, ipse hæres ne alienato. prohibitio. non extenditur ad hæredes hæredis, tanquam illa demonstratio (ipse) personam ipsam velutiad oculum demonstret, nec eam egrediatur: quæ fuit sententia Bal. in consil. 304 lib. 5.

¶ Nisi clade, id est tempestate, vel vi suum fuerit patrimonium diminutum, vt in Auth. de æqual. do. §. quia verò omnia. collat. 7. Sed nũquid patri hoc priuilegium dabitur? Vr quod non: quia sua actione agit, vt ff. sol. mat. l. 2. §. voluntate. Ecõtra ꝙ sic, vrũ, quia p hoc filiæ prouidetur, cum pater hãc restituere cogatur filiæ, vt dictum est. & hoc verum puto, † vt hic dicitur, cuius prouidentia & c.

f ¶ *Solius*, scilicet mulieris

* ¶ Et ideò nec ad eius hæredem, nisi sit filius vel alius descendens, transit. l. 1. C. de priuil. do. & no. glos. sup hoc §. in ver. ipsa. quod intelligitur de priuilegio prælationis, vt innuit versic. præferri: nam aliud in beneficio tacitæ hypothecæ. * * Et ex eo, quod priuilegium prælationis competens mulieri soli, vt dicitur in tex. ibi, solius, extendiqur etiam ad liberos, d. l. 1. de priuil. dot. colligẽ, quod dictio taxatiua non excludit extẽsionem, quæ sit per alias leges l. ob æs, C. de p d mino. & habetur per Bart. in l. si constante in pr. in 9 q. sol matr.]

† Hoc verum intellige, q dos filia esset viua tempore quo pater agit: alias secus vt hic per doct.

g ¶ *Hoc induximus* l. vt alijs præferatur.

¶ In bonæ. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit qualiter compensatio sit in bo. fi. iud. Secundò, qualiter olim & hodie sit in stricti iuris. Tertiò facit quãdam exceptionẽ. Sc. ibi, Sed & in stricti iuris, Tertia ibi, Excepta

¶ Hodie compensatio opposita ab homine perimit omnes actiones vsque ad concurrentes quantitates ipso iure; siue sit actio bonæ fidei, siue sit stricti iuris: excepta actione depositi, quæ per compensationem non tollitur. Angel. Aret.

¶ In bonæ fidei iudicijs libera potestas permitti videtur iudici ex bono † & æquo æstimandi q̃tū actori restitui [a] debeat. In quo[b] & illud cōtinetur, vt si quid inuicem præstare[c] actorem opporteat, eo compensato, [d] in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. ¶ Sed & in stricti iuris iudicijs ex rescripto D. Marci, opposita doli mali exceptione, [e] cōpēsatio inducebat. Sed nostra cōstitutio[f] † eas cōpensationes, quę iure aperto [g] nituntur, latius introduxit, vt a-

¶ In bonæ fidei iudicijs &c. ¶ *CASVS*. non esset figurandus, quia Imperat. ponit vnam ex differentijs, quæ sunt inter actiones bonę fidei & stricti iuris, & dicit, quod in actionibus bonæ fidei iudex habet liberã potestatem ex ęquo, & bono arbitrandi, quod sibi videtur restituendum, aut dandum per reum actori, etiam facta compensatione ipso iure. quod non erat in actionibus stricti iuris, in quibus non habebat locum compensatio, nisi opposita prius per reum exceptione doli, quamuis ipse noua constitutione quo adhuc exæquauerit actiones stricti iuris, & bonæ fidei, vt scilicet in vtrisq. ipso iure fiat compensatio in quantitatibus liquidis, excepta actione depositi, in qua cōpensatio non habet locum. Ratio enim i. dispositionis erat natura actionis bo. fid. quæ non patitur nisi æquum, & bonum, & q̃ fiat ab actore exactio, vt postea fiat solutio. Ratio verò correctionis Iustin. fuit similiter æquum & bonum, quia omninò fiebat compensatio in actionibus stricti iuris, sed opposita exceptione doli. Vt ergo circuitus euitaretur, placuit Imperat. ex æquo & bono statuere, vt in quantitatib. liquidis fieret ipso iure cōpēsatio, quasi breui manu facta esset ab actore solutio reo pecuniæ cōpēsādæ, & à reo actori. Rō aũt, quare in actione depositi nō admiserit cōpēsationem Imp. declaratur per gl. vbi videbimus. Not. ergo primo dr̃iam antiq̃, quæ erat inter actiones bo fid & stricti iuris. Itē, q̃ hodie est correcta hęc differētia. Itē, q̃ illa verba, iure aperto important, i. vbi sumus in q̃titatibus liquidis. Item, quod in quibuscunque actionibus etiam in officio iudicis, imò in persecutione fideicommissi, datur compensatio. Item, q̃ in actione depositi non datur. Item q̃ illa verba, libera potestas, restringũtur ad ea, quæ ex bono & æquo procedunt. Item q̃ illud verbum, iudicijs, importat. i. actionib.

a ¶ *Restitui*. Largè accipe, siue pro dando, siue pro restituẽdo, vt ff. de verb. sig. l. verbũ reddendi. & hoc intelligas siue in vsuris ex mora, vt ff. de vsu. l. mora. §. in bo. fid. siue in interesse agẽtis, vt sup. de obl. ex cōsēsu i fi.

*¶ Adde §. pen. sup. de loca. & cond.

b ¶ *In quo*. i. officio iudicis.

c ¶ *Prestare*, s. reo.

*¶ Merito. Accurs. sub intelligit, reo, siquidē compensatio eius, quod alij persone d̃beret non admittitur, etiam si consentiat is, cui debetur l. in rem. de compens.]

d ¶ *Eo compensato*. s. opposita exceptione cōpensationis tantum.

* ¶ Etiam si naturaliter tãtum debeatur, l. etiam. de cōpensat.

e ¶ *Doli mali exceptione*, quæ exceptio ideo dabatur, quia dolo facit qui petit quòd restituturus ē, vt ff. de excep. do. l. dolo.

¶ Adde, quod ratio compensationis est, q̃ melius est nō soluere, quam solutum repetere, quam ponit text. in l. 3. ff. de compensat.

¶ Et ita no. quod quantum ad effectũ nulla est differentia, sed quantum ad verba † vel rigorem iuris.

f ¶ *Constitutio*. vt C. de compens. l. fi.

g ¶ *Iure aperto*. id est vbi quantitas hinc inde debetur. Nã speciei ad speciē, vel speciei ad quantitatem, vel quantitatis ad quãtitatem, si est quantitas vt species, nō fit cōpēsatio, quia nō patet iure aperto, vt ff. d̃ pi. act. l si conuenerit, i. resp. & ff. de cōd. ind. l. si non sorte, §. si centum, & de impē. in rē. do. fac. l quòd dicitur, & l. fi. & ff. de pec. leg. si creditor, §. 1.

* Quod vulgò traditum est, non admitti compensationem non liquidi ad liquidũ, vt hic & l. vlt. C. de compens. ita accipias, si liquidum sit per testes, vel aliàs probationes, non sit per confessionem patris, & iō cautela est, quod reus confiteatur debitum, & statim obijciat exceptionem compensationis, nam tũc admittetur, vt est tex. cum gl. valde notab. in d. l vlt. ver. conuicta. C. de cōpen. & tradit Bart. Cæpol. caut. 83. vbi oīno vide.

** Item quod dicitur non fieri cōpensationem speciei ad quantitatem, declata non procedere in vltimis voluntatibus, Dec. In auth. præterea, nu. 10. C. vnde vir & vxor.

¶ Quia materia est satis lata, & necessarium est ea videre apud do. hic, iō has regulas gñales tene, limitationes verò, & extēsiones vide p Doc. hic, Sed nō necessari hic subijcit, q̃ actioni

in

† *Vide Bud in Anno. ad Pan. in l. 1. de iu. & iu.*

† *aliàs eadem.*

SYL.

† *Ista gl. male loquitur secundum Iacum leges non verbis, sed reb. imponãtur. l. 2. C. cōia d̃ leg.*

Compēsatio in quib. rebus fit.

SYL.

in rem potest obijci compensatio, ergo videtur fieri de specie ad quantitatē? Sed dic quod fit in rei vendicatione, quando te nō restituta iuratur in litem, vel in veram estimationem, vt ff. de rei vend. l. qui restituerit.

STL. ¶ Cum hac gl. transeunt Doctores hic, sed vide de glo. clarius respondentem in l. fin. in gl. 1. Cod. de compen.

STL. Item quid si hinc inde debitum est in genere, vt debeo tibi hominem, & tu mihi hominem? Respond. fit compensatio, vt ff. si pars hær. pe. leg. 1. §. item si cum me. & ff. de hæred. instit. leg. qui non militabat. 2. respō. & ff. de leg. 2. l. vnum ex familia. §. sed si vno.

ctiones [a] ipso iure [b] minuant, [c] siue in rē, siue in personā, siue alias [d] quascumque, excepta sola depositi [e] actione, cui aliquid cōpēsationis nomine opponi fas esse credimus: ne sub prætextu cōpensationis, depositarum rerū quis exactione defraudetur. [f]

¶ Actiones arbitrariæ

sed & debitum alteri. dic vt ibi Angel.

c ¶ *Minuant*. s. compensationes.

d ¶ *Alias*. actiones, vt scilicet mixtas, quæ sunt quatuor, vt supr. eo. §. quædam actiones. Item persecutio fideicommissorum. Item officium iudicis, & similia, quæ actiones sūt largissimè accepto vocabulo, vt ff. de actio. & oblig. leg. actionis verbo. Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti cōpensantur, vt ff. de damno infecto. leg. 1. & leg. qui bona. §. si quis quia. Accursius.

† alias satis impium.

STL. ¶ Hæc opin. communis est, quando genera hinc inde debita sunt simpliciter, quia debentur paris æstimationis.

¶ Itē quid si ab vna parte debitum est confessatum, ab altera negatum? Resp. non patet aperto iure vnde non fit compensatio, vt C. de compen. l. fin. §. pen.

ADDITIO. Nisi tale debitum non confessatum posset de ꝓximo liquidari, dicta l. fin. C. de compen. quando autē oppositio compensationis requirat altiorē indaginē, & quantum tempus deruт ad probandum, vide hic per Doct.

a ¶ *Vt actiones*. Accusatiui casus. Est enim sensus, vt compensationes minuāt actiones.

Cōpēsatio nō fit ipso iure, sed debet opponi.

b ¶ *Ipso iure*. Adeo vt dixerint quidam non esse necesse voce hominis opponi cōpensationem, vt hic. Sed certè immo est necessarium vt opponatur, quod probo tribus rationibus. Nam fideiussor conuentus eligit, vt vel quod sibi, vel quod reo debetur, compenset: quæ electio sibi non daretur, si ius compensaret, vt ff. de compens. l. si quid. (i) Item & reus conuentus eligit in quam causam compenset, si debeat ex pluribus causis, vt ff. de compens. l. quod Labeo. Itē lex dicit, eum male agere, cui obijci potest cōpensatio, vt ff. de compen. l. verum. sed qui male agit, habeat actionē, sed eliditur exceptione, vt ff. quando d. vsufr. l. g. ce. l. a. in fi. Sed secundū hanc opin. quid adijcitur in actione stricti iuris ad id, quod erat olim? Resp. quia doli mali tantū obijciebatur exceptio, per quam non extinguebantur actiones ipso iure, sed nunc etiam compensationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hinc inde actio extinguitur, vt hic, & infra eo. §. per. & nihilominus doli, cum generalis sit, vt ff. de excep. do. l. 2. §. & generaliter.

STL. ¶ Glo. hæc cōiter approbatur, vt per Ias. hic.

ADDITIO. (i) Not. illum casum, & glos. ibi, not. adducit plures alios casus, in quibus quis compensat non tantum debitum sibi,

ADDITIO. Hoc verum intellige de debito officio iudicis, in quo nullum obstaculum est in medio, alias secus, vt per Bart. in leg. 2. ff. de cond. indeb.

e ¶ *Depositi*. † quod tu intelligas, quando pecunia non signata est deposita; quo casu etiam aliam similem reddere potest, vt ff. deposi. l. Lucius, & l. die sponsaliorum, §. 1. Si autem esset depositio facta in specie, vel in pecunia, vt in specie quod esse potest, vt ff. de leg. 3. l. plane. §. sed hoc ita. tunc etiam alia ratione non obijcietur cōpensatio, quia in specie non fit compensatio. Item quod hic dicit in actione depositi, idem dicunt quidam in actione commodati. vt C. commod. l. prætextu. Sed certè immo est ibi ratio, quia in specie fieret. Nam solæ species commodantur, non quantitates, nisi quantitas vt species commodetur, vt ff. commod. l. 3. §. fin. Item cessat aliàs compensatio, vt quando per violentiam mihi rem abstulisti, vt Co. de compensa. l. fin. in fi. (i) Item & fisco non opponitur in quibusdam casibus, quos dic vt ff. de iure fis. l. aufertur, §. q cōpensationem, & C. eo. leg. compensationes, & leg. in ea. Item in curatore qui fraudauit publicam annonam, vt ff. de compensat. l. ob negotium.

Cōpensatio in multis casibus cessat.

† De non admittēda cōpēsatione i causa depositi, est peculiaris, consti in l. pen. C. deposi.

Species sola cōmodantur.

¶ Adde quod in d. l. ob negotium, est glos. quæ enumerat omnes casus, in quibus compensatio cessat. STL.

ADDITIO. (i) Istud de violentia intelligas, vt ibi no. gl. & doct. Ang.

f ¶ *Defraudetur*. Sed nonne hæc ratio vbique potest habere locum? Respond. non ita: quia restitutio denegatur, est dolus, vt ff. mand. l. si procuratorē, §. dolo. Idem depositarius de dolo tantum aliàs tenetur, vnde si hic magis grauetur, non est mirum, vt arg. ff. de iureiur. l. eum qui in princ.

Depositarius de dolo tantum tenetur.

¶ Prætetea. ¶ Diuiditur i tres partes. Primò, quare dicantur arbitrariæ. Secundò, quę sint istę arbitrariæ. Tertiò. quid iudex in his possit. Secūda ibi, Sed istę. Tertia ibi, In his enim. Ang. Aret. Diuisio.

ideò dictæ sunt, quia merè in arbitrio iudicis sunt: & sunt tam reales, quam personales. Aret.

¶ Præterea quasdam actiones arbitrarias, [a] idest, ex arbitrio [b] iudicis pendentes appellamus, in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat, veluti rem restituat, [c] vel exhibeat, [d] vel soluat, [e] vel ex noxali [f] causa seruum dedat, [g] condemnari [h] debeat.

¶ Sed istę actiones [i] tam in rem, [k] quā in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana, [l] Seruiana [m] de rebus coloni, Quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personā, veluti quibus de eo agitur, quod vi aut metus causa, [n] aut dolo malo [o] factum est.

SYL. ¶Præterea quasdam. ¶ *CASVS*. non est figurandus nisi literaliter. stat enim tantum in declarando actiones arbitrarias, quæ illæ propriæ sunt, circa quas ratione contumaciæ rei conuenti, quando scilicet non paret iudici, vel sententiæ, iudex aliquid arbitratur, vel ratione loci, puta si debitor conuentus soluere debebat Venetijs, & soluit Florentiæ: nam iudex arbitratur quāti creditoris intersit solutum non esse Venetijs: vel ratione iuramenti, quando scilicet est locus iuramento in litem, & creditor iurat, nam iudex taxat, & moderatur eius iuramentum. vel q̄do sumus in noxalibus, in quibus arbitrium iudicis est in interrogando, an malit seruum dare, vel damnum reficere, & facta electione de dando seruum, si postea non det, oritur arbitrium in cogendo ad dandum, vel ratione pęnæ, puta in actione de dolo, & quod metus causa, nisi enim id restituatur, quod metu solutum est, arbitratur iudex circa pęnam quadrupli. Nota igitur ex principio & fin. huius §. quod in actionibus arbitrariis licet iudici ex bono, & æquo æstimare interesse. Item, quod actiones arbitrariæ in rem sunt, & in personam.]

Actiones arbitrariæ sunt stricti iuris.

a ¶ *Actiones arbitrarias*. Sed numquid sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Respond. quidā, quod bonæ fidei sunt, quia in iudicis arbitrio sunt, vt infra prox. §. in fi. & sup. eo. §. in bonæ fidei iudicijs. Sed hæc non valet, quia officium iudicis, quod in bonæ fidei iudicis venit, est iure actionis, sed hoc, quod est in arbitrio, merum est, & in iudice tantum est, vt ff. de eo. quod certo loco l. in bonæ fidei. Alij dicunt, quod nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris, immo est tertia species ad illam diuisionem, quæ est supra eodē, §. actionum, & facit pro eis. ff. de in litem iuran. l. In actionibus, §. planè, & ff. de vsur. l. fideicommissi, § in his. hanc etiam reprobo. q̄a dicta diuisio est perfecta, & immediata. Alij dicūt (quod verius est) quod sint stricti iuris, cum bonæ fidei non inueniantur, vt sup. eo. §. actionum.

ADDITIO. Hæc vltima vera est, & eam sequuntur communiter scribentes hic.

b ¶ *Ex arbitrio*. Benè dicit, ex arbitrio, nec enim obligatus est rē restituere, vel simile quid facere, quod promptè dices esse verū in actione in rem. In personalibus autem, & arbitrarijs, quæ hic enumerantur, dices licet exhibitio, vel restitutio sit in obligatione, pena tamen, idest, interesse; vel quanti in litem iuratum est, non nisi per officium iudicis præstatur, & ideò arbitrariæ dicuntur. SYL.

¶Doct. hic dicunt, quòd ista glos. est valdè notanda. quia melius declarat intellectum huius §. quam aliqua alia glos.

c ¶ *Rem restituat*. Vt in rei vendicatione, quæ est arbitraria, cum primo rem restituendo liberetur, aliàs iudicis arbitrio in litem iuratur, vt ff. de in litem iuran. l. in actionibus, & ff de rei vęnd. leg. qui restituere, vel hypothecaria, vt infr. prox. §. vbi hæc omnia exempla diligentius dicuntur. SYL.

¶Adde tñ. q̄d Pau. de Cast. in d. l in actionibus, limitat hanc regulam generalē, de qua per Bart. ibi. quando quis esset obligatus ad dandū, & iudex hoc ei præciperet. & nō dederit, nā tunc non defertur iuramentum in litem, quam doctrinam passim seq hic Doc.]

d ¶ *Vel exhibeat*. Cum ad exhibendū agitur.

e ¶ *Vel soluat*. s. cū certo loco soluēdū ē. Acc.

f ¶ *Vel ex noxali*. Cum noxali agitur.

g ¶ *Dedat*, id est dat. Accurs.

h ¶ *Condemnari*. Diuersis modis fiet condēnatio, sicut diuersæ sunt istæ arbitrariæ, vt dicemus, inf prox. §. in fin.

i ¶ *Sed istæ actiones*. scilicet arbitrariæ.

K ¶ *In rē*. Separatim intellige. Nā vna & eadē actio non pōt in rē, & in personā esse, nisi in quatuor casib. mixtis, vt supr. eo. §. q̄dā act.

l ¶ *Publiciana*. De qua habes, sup. eo §. aliæ.

m ¶ *Seruiana*. d̄ his duab. hēs su. eo. §. itē Ser.

n ¶ *Metus causa*. licet sit in p̄sonā, vt hic, tñ in rē est scripta, vt ff. q̄ met. cau. l. metū §. cū autē, & de hac dic, vt sup. eo. §. item act.

o ¶ *Dolo malo*. Actio de dolo est arbitraria vt hic, quod ideò est, quia liberatur dolosus verum interesse præstando, si restituere nō possit, aliàs iudicis officio iuratur in litem, vt ff. de do. l. arbitrio, in princ.

a ¶ *Item*

Item cum id,[a] quod certo loco promissum est,[b] petitur. Ad exhibendum quoq. actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus,[c] & ceteris similibus[d] permittitur iudici ex bono & æquo secũdũ cuiusque rei, de qua actũ est, naturam[e] æstimare; queẽadmodũ actori satisfieri[f] oporteat.

¶ *Iudex dẽt ferre sẽtentiam certam etiã super libello incerto, si incertitudo est in potestate iudicis. Aret.*

¶ Curare † autẽ dẽt iudex, vt omnino, quã-

† Bart. & cõiter Doct. in d. l. si hæres, reprobãt istã glos. & dicunt, quod oĩs actio stricti iuris propter adiectionem loci potest esse arbitraria, vt refert hic Ias.

****

† Adde l. 2. ff. eo.

a ¶ *Item cum id*, scilicet pecunia.

b ¶ *Promissum est.* Idem etiam si legatum sit relictum certo loco dandum: & idem si mutuum sit datum certo loco reddendum. Nã in his tribus casibus locum habet certi condictio arbitraria, vel ex testamento arbitraria, scilicet in promissione, & legato, & mutuo, & aliàs non, vt ff. de eo quòd cert. loc. l. 2. §. hęc autem. & l si hęres. & l. aut si. † & quòd hic dicitur, petit s. alibi quã vbi fuerat promissum dari: & venit in ea vtilitas tã agẽtis, quam rei, vt inf. eo. §. loco. †

** Nã si peteretur vbi solui debuit, actio nõ esset arbitraria. l. quod si Ephesi. in pr. ff. eo.

c ¶ *Actionibus*. s. personalib. & arbitrarijs.

d ¶ *Similibus*, scilicet in rem. Et sunt decem de quibus dixerat supra. Vel dic, quòd & alię sunt arbitrariæ, quæ hic non numerantur. vt ecce actio in factum, quæ datur contra nautam, cauponem, stabularium, vt ff. nau. cap. stab. l. i. in prin. Sed quidam dicunt eam nõ esse arbitrariam, quia ibi non feruntur sententiæ duæ. Item est actio in factum, quę datur contra publicanum, vt ff. de pub l. i. in princ. † Item actio fin. regu. ff. fin. regu. l. 2. in fin. & l. 3. Item actio redhibitoria, vt ff. de ædil. edi. l. redhibitoria. Itẽ actio ex stipulatu. quæ pro dote repetenda datur, vt ff. sol. mat. l. si filiusfamilias §. maritum Sed certe isto casu non ideo iuratur in litem, quia arbitraria sit, sed quia bonæ fidei est, vt supr. eo §. fuerat.

† Glo. in leg. hoc edict. verb. absoluẽdũ ff. de publ. tenet contrariũ: quã sequitur ibi Bar. & Dyn. secundũ Ias.

¶ Et cum hac glo. transeunt hic Docto.]

¶ Item actio rerum amotarum est arbitraria, vt ff. re amo. l. si cum dos. in fin. Accur. Floren.

e ¶ *Naturam.* i. bonitatem, vt dicunt quidã. Vel melius. i. secundũ naturã actionis arbitrariæ, quæ intenditur. Nã triplex põt modus condemnationis deprehendi in arbitrarijs. Vnus, vt duæ sententiæ ferantur: prima de restituenda re: & nisi restituatur, fiat cõdẽnatio in pęnã vel interesse per delationẽ iurisiurandi in litem, vt patet in actione Quod metus causa, & in actione de dolo, & rei vẽdicatione, & in actione ad exhibendum, & similibus. Est & alius modus, vt vna feratur sententia: & in ea statim interesse consideratur: vt quando certo loco aliquid dandum est: & hoc est in ista sola. Tertius modus est, vt non in quantitate condẽnationis fiat arbitrium, sed in qualitate: vt in actione noxali, in qua arbitratur iudex, an liberetur dando seruum pro noxa: quod est, qñ d ño, ignorante vel prohibere non valente deliquit: aliàs in solidum tenetur, vt ff. de noxa. l 2 in princ & l in delictis. in princ.

SYL. Condẽnatio in arbitrarijs potest fieri tripliciter.

f ¶ *Satisfieri*, Sed nonne hoc idem in bonæ fidei iudicijs fit? Respon. dic, quod triplex est officium. † Primum, quod obtinet actionis vicem: per quod officium petuntur salaria aduocatorum, & restitutiones maiorũ & minorum, vt ff. de mino. l. quòd si minor. §. fi. Aliud est, qđ bonæ fidei actionibus inhæret quòd iure actionis venit, vt ff. de eo. quod certo loc. leg. in bonæ fidei. & vnà cum actione perit, vt Cod. depos. leg. 4. Tertium est, quod inhæret actionibus stricti iuris quibusdam. s. arbitrarijs, & hoc ex solo motu iudicis descendit, vt quasi liberum sit ei hoc facere; sed in actionibus bonæ fidei astringitur ad hoc. † Item in actionibus bonæ fidei vna fertur sententia, in his autem plerumque duæ. vt modò diligenter notauimus.

† Sim. glo. in l. 4. ver. exceptione C. depo. sed lõge meliꝰ de hoc scribit Bar. in l. 1. ff. de iur. om. iud.

ADDITIO. Tu dic secundum Ias, quòd in actionibus bonæ fidei officium iudicis eis deseruiens prouenit ex natura ipsarum, per quod statim quòd debitor est in mora, põt condemnari ad vsuras, vel interesse: sed in actione stricti iuris prouenit ex quodã accidenti extrinseco: puta quia non præstatur res, in qua fuit facta condemnatio: & sic istę actiones sunt arbitrariæ.

† Io. Fa. reprehẽdit hanc gl. quia in arbitrarijs iudex necessitatur impartiri officiũ, sed non necessitatur ad tale, vel tale, vt hic per eum.

¶ Curare. ¶ Diuiditur in tres partes, primò mãdat iudici de ferendo certam sententiam ibi, Certæ pecuniæ. Secundò limitat mãdatum, si illud est possibile, ibi, Quantum, Tertiò remouet vnum obiectum, ibi, Etiam si de incerta.

Diuisio SYL.

¶ Curare. Casum non expedit figurare quia text. clarus est, & continet admonitionem iudicis vt certam proferat sententiã quantùm in eo est, etiam si petitio esset incerta. Ratio autem dubitãdi poterat esse, quia sẽtentia debet esse conformis libello, & petitioni, leg. vt fundus. ff. com. di. vnde quando petitio est incerta, videbatur ferenda etiam incerta sententia, cuius contrarium hic dicitur ea ratione, quia quando libellus est incertus, puta quia sit petitum factum, vel interesse. tunc si sententia proferatur certa, illa sententia non est difformis petitioni, sed conformis, quia apertè declarat & exprimit illud, quod virtualiter in petitione continebatur: quia quando petitio

esset

tum possibile[a] ei sit, certæ pecuniæ,[b] vel rei[c] sentētiam ferat, [d]etiam si de incerta[e] quantitate apud eū actum est.

¶ *Plus petens in iudicio. loco, causa, re, vel tempore. olim cadebat à causa, nisi restitueretur legitima subsistente causa. Hodie verò plus petens tēpore, venit aliter puniēdus: quia in eo inducia duplicantur, & actor ad omne damnum litis tenetur: plus verò petens alijs modis, in triplum sumptus, quem sustinuit reus, litis nomine punietur. Ang.*

¶ Si quis agens, intētione sua[f] plus[g] complexus fuerat, q̃ ad eū pertinebat † causa cadebat: Id est, rē

esset absolutè incerta, tunc non procederet, vt declarabitur in glos. No. ex hoc tex. quòd iudex in quantum potest, debet sententiam certam ferre. Item, quòd dictio, omnimodo, est vniuersalis apta comprehendere omnē casum. Item, (arguendo à contrario sensu) quòd quādo esset impossibile, iudex potest ferre incertam sententiam. Item quòd aliquando admittitur incerta petitio. Item quòd quamuis sit actum de incerta quantitate, omninò iudex tenetur certam sentētiam ferre.]

Sententia non potest sēper esse certa.

a ¶ *Possibile*. Hoc ideo dicit, quia interdum non potest certam ferre sententiam. Quid enim si homo in genere promissus petitur, vel sub alternatione, puta Stichum aut Pamphilum: aut damnum emendari, vel seruum pro noxa dari? † certè iudici non est possibile ferre certam sententiam: quia natura actionis non patitur, vt infr. de offic. iudi. in princip. Idem dico in hæreditatis petitione. Nam sicut sufficit in libello proponere vniuersaliter, ita & in sententia: puta sic, Pronuncio te hæredem extitisse ex asse vel ex semisse: & ideo tibi hæreditatē restituendam.

† Istud exemplū de seruo cōiter reprobatur: q. a in causa noxali iudex dbet certā ferre sn̄iam, puta ad emendationem damni, cum illud solū sit in obligatione, vt hic p Doct.

* ¶ Idem in arbitrio. l. quid tamen §. Pomponius, ff. de recep. arb. nam & arbitri iudicum munere funguntur. l. j. & l. idem, § recepisse. ff. eod. tit.]

b ¶ *Pecunia*. scilicet cum pecunia petitur.

c ¶ *Vel rei*. quando alia res petitur, quæ in quantitate consistat, vel non: & hoc si certum est petitum. alias enim non tenet sententia, nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur, vt C. de sent. quæ sine certa quant. l. hæc sententia. si autem est interesse, quod debet corā iudice probari & deduci ad certitudinem, vt C. de senten. quæ pro eo quod interest. l. 1. §. 2. & tunc locum habet hic §.

¶ Hanc gl. sequuntur cōmuniter Doct. post Bar. in l. certi condictio. ff si cer. pet. in l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verb. obligatio. & in l. vnica. C. de senten. quæ pro eo, quod interest, proferuntur.]

** Quomodo probetur interesse, lege Bart. in d. l vnica col. pen. ver. modo restat videre. & ibid Bald. col. 5. ver. quæro quomodo probetur interesse.

¶ An non potest deduci in certitudinem, vt in homine generaliter petito, & similib. quæ modo diximus: & tunc non habet locum iste §. Accur.

d ¶ *Solam ferat*. Et in scriptis, vt C. de sent. ex breui. reci. l. si. nisi in quatuor casibus, vt in Authent de mād. prin § sit tibi, coll. 3. & in Aut. vt iud. sine quo suffr. §. necessitatē, collat. ii. & in Authē. vt cler. apud propriū episc. conuen. §. 1. coll 6.

Sententia est in scriptis ferenda.

** Adde alios casus. quos refert gl. in c. fi. de re iud. in 6. & Abb. in cap. 1. de lib. obla. fallit etiam in interlocutoria, gl. in l. 2. & ibi Doct. ff. de appell. & in causa matrimoniali, secundum Inn. in c. Alb. extra de test.

† Vide ad hunc locū Budaeum in Ann. ad l 2. de orig. iuris.

e ¶ *De incerta*. Vt de interesse.

Diuisio.

¶ Si quis agens. ¶ Diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit id, quod erat de iure antiquo, quando plus petebatur. Secundò id, quod est de iure nouo. Secunda ibi, Sed hæc quidem. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit regulam generalem iuris antiqui, qualiter puniatur plus petens. Secundò, quot modis dicatur plus petere. Tertiò, exempla vniuscuiusque. Secūda ibi, Plus autem. Tertia ibi. Re veluti.

SYL.

¶ Si quis agens. ¶ *CASVM*. nō expedit figurare, quia hic recitatur ius antiquū correctū hodie per Inst. videnda tn̄ erit rō correctionis. infra in versiculis, sed hæc quidem antea. No prima, quod olim, qui plus petebat, cadebat causa, nec in integrum restituebatur, nisi minor esset, an maior iusta subsistente causa. Item, quòd intentio hic sumitur pro actione. Item, quòd plus petens, siue sciens, siue errasse ignorans, incidit in pœnam: nec restituitur in integrum. Itē, quòd minori sua facilitate lapso succurritur p restitutionem. Adde, quòd in dubio præsumitur sua facilitate lapsus, leg. 1. ff. de mino. Itē, q in facto alieno probabilis & iusta est ignorantia. Item, quòd scientia testamenti non infert scientiam codicillorum.]

f ¶ *Intentione sua*. id est in libello, vbi erat intentio sua.

g ¶ *Plus*. etiam tempore, vt ff. de lib. se. l. non solum. §. primo, & §. fin. nam plus quatuor modis dicitur, vt inf. proxim. §. & in omnibus his locum habet §. iste. Ad materiam huius §. & duorum sequentium, vide omnino text. & glos. in c. 1. extra de plus petit. quia ibi plenè declaratur.

SYL.

a ¶ *Amit-*

amittebat:[a] nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat 25. annis. Huic[b] enim, sicut in alijs causis, causa cognita[c] succurrebatur, si lapsus iuuentute[d] fuerat, ita & in hac cā succurri solitū erat. Sanè si tā magna causa iusti erroris īterueniebat, vt etiam cōstantissimus[e] quisq; labi posset, etiā maiori 25. annis succurrebatur: veluti si quis totū legatū petierit, post deinde prolati fuerint codicilli, qb.[f] aut pars legati adēpta sit, aut qbusdā alijs[g] legata data sint, quæ efficiebāt, vt pl⁹ petijsse videret petitor, q̄ dodrātē, † atq. ideo l. Falcidia legata[h] minuebantur.[i]

¶ Plus petitur quatuor modis, scilicet re, tēpore loco, & causa: & singuli modi exēplariter declarātur. h.d.

¶ Plus autē quatuor[k] modis petitur, re, tpe, loco, & causa. ¶ Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partē esse suā intenderit. Tempore, veluti si quis ante diem, vel ante condictionem petierit. Qua, enim ratione, qui tardius soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur, eadē ratione[l] qui præmaturè petit, plus petere[m] videtur. Loco

a ¶ *Amittebat*. Facit inf. de exce. §. appellātur. ver. temporales, (i) & quod hic dicit in priuato, idem erat in fisco, vt C. de iure fisc. l. iustas lib. 10.

¶ Adde, quod cum hac gl. s. ꝙ d. l. iustas. hodie sit correcta tenet glo. in d. l. iustas & Bar. ibi, Nic. d Neapol. & Ias. hic, quamuis contrarium tenuerint lo. Fa. Io. de Pla. & Ang.

571. * ¶ Illud quoque notādum, quod hoc loco dicitur, non habuisse locū in arbitris, sed tātum in iudicijs, cuius rei testis est Cice. In orat. p Roscio Comœdo. qui etiam discriminis affert rationē.] *ADDITIO*. Aduertas quòd litera ibi dicit, quòd induciæ duplicantur, & quòd postea non cogitur litem suscipere, nisi refectis sibi expēsis. idē dicit tex. in capit. 1. extra de plus peti. Ang. Aret.

b ¶ *Huic*. minori. 25. annis.

c ¶ *Causa cognita*. Bene dicit, cā cognita; nam omnes in integrum restitutiones causa cognita permittuntur, vt ff. de in integ. rest. l. omnes.

† Hac verba, atq. ideo, sūt redditina rōnis.

d ¶ *Iuuentute*. Id est, facilitate sup. idē multo magis, si dolo aduersarij, vt ff de mino. l. 1.

e ¶ *Constantissimus*. Quia errauit in facto, in quo prudentissimi falluntur. ff. de iur. & fac. ign. l. 2.

f ¶ *Quibus*. s. codicillis.

g ¶ *Quibusdam alijs*. i. legatarijs.

h ¶ *Legata*. Scilicet ea quæ sibi in testamento relicta sunt.

i ¶ *Minuebantur*. Nam tot erant legata, vt lex Falcidia locum haberet. i. oportebat vt legata defalcarentur ad hoc, vt haberet hæres Falcidiam, quia dodrantem excedebāt, vnde hæres debet detrahere Falcidiam, vt supr. de l. Falcid. §. 1.

¶ Plus autem quatuor modis. ¶ *CASVS* non est nisi literaliter figurandus: Imper. enim stat in declaratione simplici terminorum, & ita apertè & clarè declarat, & per exēpla tam dilucida, vt nullus sit dubitationi locus. No ergo quòd qui petendo creditum auget, dicitur plus petere, & hoc ad sensū clarissimū est. Itē, quòd petens debitū, ante diē dicitur plus petere. Item, quod qui pendēte cōditione petit, dicitur plus petere. Item, quòd istud comparatiuum, plus, stat interdum abusiuè, nam debitū conditionale nō est debitum vnde nō potest dici plus debito petere, qui petit indebitum, & tamen hic dicitur plus petere. Itē, quod qui summam sibi debitā in vno loco petit, in alio dicitur pl⁹ petere. Itē, qđ iudici concedit arbitriū æstimandi ex bono & æquo interesse partis. Item, quod pretia rerū variantur ex varietate regionum.

K ¶ *Plus autem quatuor*. Vt omnibus his modis à causa videatur cadere iure antiquo vnde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc versu, Plus petitur causa, tempore, reque, loco. *Plus petitur quatuor modis. Versus.*

*¶ Adde, quòd olim qui pendēte adhuc cōditione petebat, licet causa caderet, nō tamē ius suum amittebat, atque ideò existente cōditione iterum agere nō prohibebatur, l. boue, §. si sub condone, ff. d ædil. edict. neq. .n. ante condōnē amittere poterat ꝙ nōdū habebat l. cedere. de verb. sign. hoc tñ loco casus iste non sine causa refertur cū eo, quo quis petit ante diem, vtroq; n. casu eq; cadit pena legis Zenonianæ, de qua hic agitur.

l ¶ *Ratione*. A simili per contrarium.

m ¶ *Petere*, Vt hic & supra de fideiuss. §. fide-

co pl⁹ petitur, veluti cũ quis id, qd certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione[a] illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia si is, qui ita stipulatus fuerit Ephesi dare spondes? Romæ purè intēdat dari sibi oportere. Ideò autē pl⁹ petere intelligit̃, quia vtilitatem, quã haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit[b] ei pura ĩtētione. Propter q̃ causã alio loco petenti arbitraria[c] actio proponit̃:[d] in qua, scilicet, ratio habetur vtilitatis, q̃ promissori[e] competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturũ spopondit. Quæ† vtilitas plerũque in mercib. maximè inuenitur, veluti vino, oleo, frumēto: quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fenerantur. Si quis tñ Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi det̃ stipulat⁹ est: pura[f] actione rectè agit, idq. etiam prætor monstrat, s. quia vtilitas soluēdi salua est promissori.

¶ *Declarat per exēpla qualiter plus petitur causa: vnde nota, quòd in alternatiuis contractibus in dubio est electio debitoris. Aretin.*

¶Huic autē, qui loco plus petere intelligitur, ꝓximus est is,

fideiussores ita ver. non solum.

¶ Ad hunc locum de tempore adde quę doctè scribit Tiraq. de retract. lignag. §. 1. glos. 18. num. 34.

a ¶ *Sine commemoratione*. Id est, sine vtilitate ei debitæ, vel interesse rei. Nam est habenda ratio eius vtilitatis, si sua interfit in loco destinato potius cõueniri. Vel dic, commemoratione, id est, mentionem faciente de ipso loco: nam ipsum locum, vbi erat facienda solutio, in libello ponere debet, sic. Peto 10. vt mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti. vt hic, & ff. de eo, quod certo loco, l. 2. §. fin. post hæc nisi soluat, poterit eum conuenire, vbicũque voluerit: dummodò cõuentus habeat ibi forum non aliàs, vt ff. de iudi. leg. hæres absens. in fin. Sed Placēt. dicit, quòd vbicumq. poterit eum conuenire, etiam ibi, vbi nõ habet forum, & est pro eodem ff. de iud. l. eum qui. & ff. de constit. pecun. l. si duo. § sed certo. Sed cert: quod dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit cõueniri, verum est idoneo, vbi conuentus habeat forum, vt ff. de mun. & hon. l. vt gradatim, §. primo.

* † Ex l. 4. ff de eo, qđ cer. lo.

SYL. ¶ Adde, quod opinio glo. communis est: scilicet quod debitor, qui in loco debito nõ soluit, possit vbique conueniri, vbi tamen sortitur forum, reprobata opinione Placent. qui voluit, quod conueniretur etiam vbi forum non sortiretur: quam opinionem ego alias latè defendi.]

b ¶ *Adimit*. i. adimere desiderat: non tamen adimere potest.

c ¶ *Arbitraria*. Id est vtilis certi condictio ex stipulatu, vbi stipulatio intercessit, vt hic fuit: vel vtilis certi condictio ex mutuo, vbi mutuum certo loco reddendum. Vel vtilis actio ex testamento, vel legatum est dandum certo loco. Nec enim est proprium nomē actionis, vt Digest. de eo quod certo loco, lege secunda, §. hæc autē actio. & lege, si hæres, & lege, aut si mutua

SYL. ¶ Non tamen intelligas, qđ in his tantum casibus actio sit arbitraria, sed generaliter in quacunq. actione stricti iuris, quæ potest esse arbitraria propter locum.

d ¶ *Proponitur*, id est tribuitur vel datur, vt ff de eo quod certo loco, leg. ꝙ si Ephesi.

e ¶ *Promissori*. Sed & actoris vtilitas attenditur, & vtriusque vtilitas simul attēditur, vt Digesti. de eo quod certo loco da. opor. l. secunda, primo responso.

ADDITIO. Dic, quod si interesse rei, si cōueniatur in alio loco, semper æstimatur, sed non actoris, nisi reus fuisset in mora, vel culpa, vt no. gl. Bar. & doct. in d. leg. 2. in prin. Ang.

f ¶ *Pura*. id est non habita mentione vel ratione loci, vbi erat facienda solutio. vt diximus. sup. eo. § Accurs.

SYL. ¶ Huic autem qui loco. Casus eadem ratione qua sup. non est figurandus. Persenerat. n. Imper in declaratione horum terminorum, & descendit ad declarationem huius verbi plus, quatenus respicit causam, demonstrando, quomodo q̃s plus causa petere dicatur. & dicit hoc esse, qñ actor agit contra reum debitorem alternatiuè. s. huius, vel illius rei. nam si vnam de promissis simpliciter tanquam sibi debitam petat, dicitur plus petere causa, quia cũ electio sit debitoris, licet vtraque sit in obligatione, tñ vna, quã. s. đbitor elege-

qui causa[a] plus petit: vt ecce, si quis ita à te stipuletur, Hominem Stichū, aut decē aureos dare spōdes? deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo aūt plus petere intelligitur, qa in eo genere stipulationis promissoris † est electio,[b] vtrū pecuniā, an hominem soluere malit. Qui igit̃ pecuniā tantū, vel hominē tantum sibi dari oportere intēdit, eripit[c] electionē aduersario, & eo modo suā quidē cōditionē meliorē facit,[d] aduersarij verò sui deteriorē. Qua de cā talis in ea re pdita est[e] actio, vt quis intendat hominem Stichū, aut aureos dcē sibi dari oportere. i. vt eodem modo peteret, quo stipulat⁹ ē. Præterea[f] si qs generaliter hominē stipulatus sit, & specialiter Stichū petat, aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter † Tyriam petat: plus petere intelligitur: qa electionem aduersario tollit,[g] cui stipulationis iure liberū fuit aliud soluere, q̃ quod peteretur. Quin etiam licet vilissimū sit, q̄ qs petat, nihilomin⁹ pl⁹ petere intelligit̃, quia sæpe accidit, vt pmissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est.[h]

¶ *Hodie contra plus petentem tēpore duplicantur induciæ, & fit condemnatio ad omnem damnū litis, petens verò plus alijs modis, in triplum sūptus, quem sustinuit reus, litis nomine est condemnandus. hoc dicit. Angelus.*

¶ † Sed hæc quidem[i]

elegerit, est in solutione, & ideo quia vr̃ auferre agens electionem reo, petēdo sibi certam rem assignari, dr̃ plus causa petere. Qua ratione similiter dr̃ plus causa petere, qui electionē debitori aufert non solū in obligatione alternatiua, sed in quacunq; obligatione, in qua electio sit dbi totis. Nota, q̄ plus causa petere dicitur, q. in alternatiua promissione altera eius partē simpliciter petit, cum electio sit debitoris. Item, quòd idē est plus causa petere, et aduersatio electionē præripere. Itē, q̄ obligatus in gñe potest soluere quā spēm velit, quia debitor generis habet ipse electionem. Item quod cōclo in libello debet esse conformis qualitati obligationis: quia si est obligatio in gñe, petatur & concludatur in genere, si alternatiua, alternatiuè, & sic de similibus. Item, quod sæpe ea, quę sunt viliora, sunt cariora.

a ¶ *Qui causa.* Hanc causam electionem iā vocabit.

b ¶ *Electio.* nisi vnum iam interijt: tūc. n. alterū quod superest, præstabit, vt ff. de eo quod certo loco. l. non vtique. & facit ad hunc §. ff. de iure do. l. plerumque in fi.

SYL. ¶ Pro declaratione vide Bart. in l. Stichum aut Pamphilum, in princ. col. 2 ver. reassume ergo, ff. de solu.]

** Limita singulariter hāc regulam, vt procedat, qñ vtrumque est in obligatione & solutione, secus qñ alterū est positū ad cautelā siue fauorē creditoris: vt si debitor promisit soluere x. in paschate, vel dare pignora sufficientia solutioni. nam tūc est electio creditoris, vt tradit Bat. in l. quāuis. in princ. ff. de pig. act. & latius. Negul. de pig. in 1. memb. x. part. nu. 5. 6. & 7. vbi eruditè loquitur circa hanc regu.]

c ¶ *Eripit.* i. eripere vult.

d ¶ *Facit.* i. facere vult.

e ¶ *Predita est,* id est data. & ē actio ex stipulatu, hoc modo. s. alternatiuè proponenda, vt dicitur hic.

f ¶ *Præterea.* Hoc est aliud exemplū, qualiter causa plus petatur.

g ¶ *Tollit.* i. tollere vult.

h ¶ *Maioris pretij est*, facit ad hoc ff. loca. l. itē quæritur, §. 1. & ff. de cōdit. & demōst. l. quod traditū est, & l. seq. & ff. de in diem addic. l. si venditor. §. sed si neuter. & ff. de vsu. & hab. l. final. † & ff. de vsufruct. l. hactenus, §. fin. & l. seq.

¶ Sed Casum nō expedit figurare, qa tex. ponit tantum correctionem iuris antiqui, vt s. plus tempore petentibus duplicentur induciæ: plus re, cā, vel loco petentes puniātur pęna tripli. & hoc est, quod notari debet ex hoc text.

i ¶ *Sed hæc quidem.* s. quæ diximus, vt plus petendo cadat à tota causa, vt supra eodem. §. si quis agens.

ADDITIO. Et consuluit dominus Ias. ad euadēdum istas pęnas, quod in libello semper adijciatur illa salutatis clausula, Saluo iure superflui, &c.

** † c. in alternatiuis de reg. iur. lib. 6.

* † *Ex Tyro insula quæ optimā & pretiosiorē purpurā ferebat, auctore Strabone li. 16.*

† *Ista lex bene facit ad propositum, sed aliæ nihil faciunt.*

a ¶ *Lex*

antea in vsu fuerãt: postea verò lex Zenoniana[a] & nostra,[b] rem coarctauit. Et si quidem tẽpore plus fuerit petitum, quid statuit oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio.[c] Sin autem q̃titate,[d] vel alio modo[e] plus fuerit petitũ, in omne, si quod fortè damnũ ex hac causa acciderit ei, contra quẽ plus petitum fuerit, cõmissa tripli condemnatione (sicut supra diximus)[f] puniatur.[g]

¶ Petens minus quam ei debeatur, potest coram eodem iudice residuũ petere. Aret.

¶ Si minus† intẽtione[h] sua cõplexus fuerit actor, quam ad eũ pertineat: veluti si cum ei decem aurei deberẽtur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cũ totus fundus eius esset, partẽ dimidiã suã esse petierit: sine periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium in eodẽ iudicio[l] ei condemnat,†

a ¶ *Lex Zenoniana.* Scilicet Græca, quam nõ habemus.

b ¶ *Et nostra.* Scilicet Græca, quam non habemus.

c ¶ *Constitutio.* s. Græca, vt diximus: cuius sententia est, vt tempus debeat duplicari conuento, & omnes expensæ sibi restitui vt infra de except. §. hodie autem.

d ¶ *Quantitate.* Et sic, re.

e ¶ *Alio modo.* i. loco, vel causa, vt sup. §. plus autem. Accurs.

f ¶ *Diximus.* Vt supr. eo. §. tripli & ibi huius nostrę cõstitutionis Grecę sentẽtia recitatur. Sed si non solum petijt, sed etiam cautionẽ exegit, post litem contestatã amittit debitũ etiam hodie, †vt Codice de plus pe. leg. 1. quæ est huic contraria. Si ante litem contest. pæniteret, non punitur, † quia non petit, sed petere vult, vt ff. rem ra. ha. leg. amplius non peti. & in dict. leg. Cod. de plus peti. leg. vnica.

¶ Adde, quòd petens scienter & calumniose debitum iam solutum incidit in crimen stellionatus. l. si fideiussor. §. in omnibus, ff. mand. vbi Bartol. quod verum est, si iudici obrepserit, per falsam suggestionẽ: nisi addidit etiam falsam probationem, quia punitur pœna falsi, secundum Bal. in leg. 1. col. 3. versic. secundo quæritur, C. de cond. indeb.]

g ¶ *Puniatur.* s. condictione ex l. illa Græca: cuius effectum habuimus, sup. eo. §. tripli. & in hoc §. plus autem.

¶ Si minus. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò, quando minus petijt. Secundò, quando aliud pro alio per errorem petijt. Secunda ibi. Siquis aliud. Aret.

¶ Si minus. ¶ *CASVS.* clarus est, aliquam tamen dubitationem faciebat in decisione text. nostri indistinctè volentis, quòd eius terminatio procedat, quia qui scienter minus petit, videtur quasi reliquum remittere, quo non obstante contrarium dicitur ea ratione, quia donatio non præsumitur, quando alia capi potest coniectura. l. cum de indebito, ff. de probat. non enim debet impediri qui voluit tantum debiti partem exigere, ne exigat reliquum. Sed maior erat dubitatio, quomodo hoc posset in eodẽ iudicio & coram eodẽ iudice: non enim potest videri in iudicium acceptum venire, quod post iudicium acceptũ venit, & sic post litẽ contestatam. leg. non potest videri, ff. de iudi. cuius contrarium dicitur in tex. nostro, sed tu intelligas tex. nostrum ante litem contestatam, prout omnes declarãt in l. edita. Cod. de eden. Nota. ex hoc text. quod petẽs minus debito potest ante litem contestatam reliquũ petere in eodem iudicio. Item, quod petens minus debito nõ fatetur reum debitorem dumtaxat in summa petita. Itẽ, quòd assertio libellantis hoc casu non nocet ei.]

h ¶ *Intentione.* Id est libello intentionis: & hoc per errorem: si enim scienter, donare præsumitur, secundum quosdam. Sed contra puto, quòd nũquid donare præsumitur, nisi tunc quando traditio fieret ab eo, qui donare præsumitur, vt ff. de reg. iur. l. cuius per errorem. hic autem non erat datio, sed quædam abstinentia. Vnde siue de reliquo sciat qui agit, siue nõ tempore cœpti iudicij, locum habet, §. iste.

ADDITIO. Ista gl. in se, & relata ad tex. nostrum est vera, & secundum Ias. vnica, & singularis non tamen est simpliciter vera, in quantum dicit nunquam præsumi donationẽ, nisi interueniat traditio prosequere vt per eum hic.

l ¶ *In eodẽ iudicio.* i. q̃ñcunque ante s̃niã reliquum petierit sine noua contestatione, secundum quosdam, vt hic d̃r: & hoc propter duas r̃ones falsas. Vna quia põt emendare libellũ q̃ñdocũq; ante s̃niam, vt dicunt, & est pro eis, ff. de noxa. l. in delictis §. si detracta & sic intelligũt. C. de eden. l. edita. Altera rõ est, quia secundũ eos, etiam si non petat, vel probet hoc actor, tamen iudex si scit, dẽt secundũ suam conscientiã cõdemnare reum: & est pro eis ad hanc r̃onem, ff. si. regun. l. si irruptione, §. ad officium, & in hac s̃nia fuit domi-

† *Idem Placen. & Ang.*

† *Sequũtur Bal. Fab. Pl. Ang. & Ia. & ẽ gl. similis in c. 1. extra de plus pe.*

† *Gl. in c. inter dilectos. sup verbo. addedi, dicit, quod arg. huius §. in libello sunt ponenda illa verba, Saluo iure addendi &c.*

† *Si petat usualias sicus lo. vel fundus. ff. communi. diui.*

Donare nemo p̃sumitur.

ex constitutione[a] diuæ memoriæ Zenonis.

¶Si quis per errorem aliud pro alio petierit, libellum mutare poterit. hoc dicit. Angelus. Aretinus.

¶ Si quis aliud pro alio intenderit,[b] nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio,[c] cognita veritate, errorem suum corrigere[d] ei permittitur: veluti si is, q hominē Stichum petere deberet, Erotē petierit: aut si qs ex testamento sibi dari oportere intēderit,[e] quod ex stipulatu debetur.

dominus M. Sed certè, secundum Io. positū est falsum, & duæ rationes malę. Nā potest quis immutare libellum.

SYL. ¶Aduerte ne glos. te decipiat quæ supra vsa est verbo emendare, modò immutare quasi pro eodem quo ad terminos nostros supponant: qđ est falsum: quia diuersam habent significationem. l. edita. Cod. de eden. ibi emendari, vel mutari.

¶ Nisi vsq ad litem cōtestatam: nec etiam hodie post datum libellum: † quia sic dicit Authent. quòd habet necesse in primo libello persistere: vt in Authent. de litig. §. omnem, coliat. 8. item quia nō videtur in iudicium venisse, quòd post litis cōtestationem contingit, vt ff de iudic. l. non potest videri. & ff. de except. rei iudica l. cū q̄ritur, & l. egi, Nec obstat, quod hic dicitur, quod dicit eodem iudicio. nā dic, idest coram eodem iudice, & ab eodē actore & reo. Nam & propter hanc causā, scilicet propter identitatem personarum, etiam vbi prorsus aliud petitur, tamen dicitur iudicium idem, vt inf proximo. § hē non obstat, ff. de noxa. l. in delictis, §. si detracta. quia ibi ex eadem causa, & eadem actione, & ad idem agebatur t licet esset variatio in quodā beneficio, quod dominus habet p i. vt possit pro noxa dare, vt inf de noxa. actio. §. summa, & ff. de re iud l. miles, §. 1. Item alia ratio nō est bona. quia non secundum conscientiā: sed secūdu allegata debet iudex iudicare & pronūciare, vt ff. đoff. pręf. l. illicitas, §. veritas. nisi habeat conscientiam, vt iudex, vt in d. l. ff. fi. regund. l. si irruptione, § ad officium, & hoc in singularibus iudicijs. Sed quid in vniuersalibus? Respon potest in eis adijci quādoque ante sententiā, vt ff. de petit. hæred. l. 4. & l. si quo tempore, & sic intelligitur. C. de appella. l. fi. §. fi.

** Intelligas secundū Ias. si actum sit generaliter vniuersali iudicio, veluti peto a te q̄cquid de hæreditate Titij possides. secus q̄do esset actum specialiter ad aliquam rem, vt quia egissem per hære. ad certum fundū, quē possides, qui fuit Titij, cuius sum hęres.]

a ¶ *Constitutione*, scilicet Græca: quam non habemus.

¶ Si quis aliud pro alio. ¶*CASVS*. figuratio pēdet à dictis sup. in pced. §. qui per multos simul leg tur: ideò figura casum literaliter. Not. q̄ petens per errorē aliud pro alio potest errorem suum ante litem cōtestatā corrigere, & petere quod est sibi debitū verè.

b ¶ *Intenderit*. scilicet sibi deberi.

c ¶ *In eodem iudicio*. Idest apud eundem iudicem, & dicitur idem iudicium propter identitatem personarum, & iudicis, tamen vere aliud est. Sed numquid nouæ dilationes dabuntur? Respon. si potest esse instructus ex petitione prima etiā ad secundam, non dabūtur: cū necessitatis non volūtariæ fiat danę dilationes, v. C. de dila. l. 1. Nā si primo agit actione vi bonorum raptorum: & postea mutetur, & agatur actione furti satis potest esse reus instructus. Si autem sunt diuersæ petitiones, vt in hoc §. dicitur, nouæ dilationes dandæ sunt, vt C. de dilat. le g 1. Item numquid iterum de calumnia iurabitur? Respond. sic, quia potest & in hac causa calumniari, vt ff. de damn. infec. leg. qui bona fide. §. antep & pen.

d ¶ *Corrigere*. Not. quòd permittitur alicui errorem suum corrigere. Sed nūquid in veteri haber necesse persistere? Respon. nō, secundum hanc l Sed hodie cōtra, † vt in Authent de li. §. omnem, coliat 8. & ita intētabit veterem & nouam, nisi reo absoluto in veteri obijciat, exceptio rei iudicatæ in noua, vt quia sit eadem causa agendi, & eædē personæ & eadē res, licet alia sit actio, vt ff. de iureiur. l. duobus, §. exceptio. & ff de excep rei iudi. l. si mater, §. eandem, & l. cum quæritur. Vel nisi actio prima † ita se habeat ad secundam, vt electione tollatur: quod in casibus cōtingit, vt C. de furt. l. 1. & C. si ser. exte. emi. se. man l 1. & C. de codic. l. fi. & C. de pact. inter empr. & vendi. l. commissoriæ. & ff. de tribu. l. quod in hærede, §. eligere, & ff de leg. 2. l. cum filius, §. varijs.

e ¶ *Intenderit*. scilicet sibi deberi.

¶ Sunt præterea. ¶ Diuiditur In duas partes: In prima ponit vnum dictū generale, videlicet, quòd non omnis actio est persecutoria solidi. Secundò illud per plura exēpla probat. Secunda ibi, Vt ecce. Item secunda subdiuiditur. Nam primo ponit exemplum de peculio. Secūdò, de dote. Tertiò, quādo agitur contra patrem, patronum, socium, vel donatorem. Quartò, quando agitur per cōpensationem. Quintò. quando agitur contra illum, qui bonis cessit. Secunda ibi, Item si de dote, Tertia ibi, Sed & si quis cū parēte. Quarta ibi, Compensationes. Quinta ibi, Cum eo quoque. Aretinus.

¶ Sunt præterea quædam. ¶ *CASVS*. figuratio clara est; dū enim primò declarat esse

etiam

† Cōtrarium tenēt Fa. Pla. Angel. & Ia. quia pōt vsq. ad lit. cōtest. Iudicium dicitur idem pp personarū identitatem. Iudex non secundum cōscientiā, sed secundū allegata debet iudicare.

† Not. secundum Ias. q̄ iudex q̄ est supra legē, vt Papa, Imperator, vel Priceps, cuius dictū habetur p lege, debet semper secūdum cōscientiā suam iudicare, qualiter cumque eam habeat, siue ex actis, siue non, alias peccaret. Item not. q̄ executor tenetur exequi sententiā etiā cōtra propriam consciētiā, nisi in causa criminali & corporali, quia tunc iudex non debet exequi cōtra suā cōscientiam, vt pulchrè per eū.

† Si petatur alias sec9. l. vt fundus. ff. cōmuni diuid.

¶ Actiones omnes, aut sunt persecutoriæ solidi, aut in quantū quis facere potest, vel in quantum habet: vt probatur in exemplis sequentibus. Aretinus.

¶ Sunt præterea quędam actiones,[a] quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur, sed modò solidum persequimur, modò minus: vt ecce, si in peculio filij seruive agamus. Nā si non minus in peculio sit, quam persequimur, in solidū dominus paterve condemnatur: si verò minus inueniatur, eatenus condē- nat iudex, quatenus in peculio sit. Quē- admodum autē peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.[b]

¶ In dotis restitutione condēnatur maritus in quantum facere potest. Aret.

¶ Itē si de dote in iudicio mulier agat, placet eatenus maritum[c] condemnari debere, quatenus facere possit, idest quatenus facultates[d] eius patiuntur. Itaque si dotis q̄titati

etiam alias actiones, per quas quis solidum debitum consequitur, aliàs non solidum ex quo sumus in diuisione, non exigitur alia casus figuratio, dum verò primo exēplificat in peculio, vt scilicet dominus, vel pater aliquādo in solidum teneatur, aliquādo non, ratio clarissima est, quia pater, vel dominus concedendo peculiū nō obligantur, nisi quatenus est in eo: ita quod non possunt exigi, aut conueniri, nisi in id quod tenēt. l. quoties, §. si semel ff. de pecu. Nota, quod creditores peculiares serui, aut filij nō exigunt, nisi quatenus est in peculio, deducto prius per partē, vel dominum quod eis debetur.

a ¶ *Sunt præterea quādā actiones.* Innuit hic quandā diuisionē actionū scilicet quòd aliæ sunt persecutoriæ in solidum, aliæ non. & hanc prosequitur vsque in finem huius ti. & non est ista diuisio de 12. diuisionibus. Nam prima est, quod aliæ sunt in rem, aliæ in personam, vt supr. eo. §. omnium. Secūda est, quod aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ, vt sup. eo. §. sed istę quidē actiones. Tertia fuit, † sup. eo. §. sequēs. Quarta. su. eo. §. omnes autē actiones. Quinta. su. eo. §. actionū autē quædā sunt. Sexta est, quod aliæ sūt tēporales, aliæ ppetuæ. Septima, quod aliæ sunt trāsitoriæ ad hæredes, aliæ nō, vt inf. de pe- pet. & temp. actio. §. non omnes. Octaua est, quod aliæ sunt famosæ, aliæ non, vt inf. de pen. te. liti. §. pe. Nona, quòd aliæ sunt directæ, aliæ vtiles, vt ff. si qua. pau. fecit. di. l. pen. Decima quòd aliæ directæ, aliæ contrariæ, vt sup. de obli. quæ ex quasi cōtractu. §. 1 & 2. Vndecima, quod aliæ singulares, aliæ vniuersales, aliæ generales, vt ff. pro soc. l. pro socio arbiter. Duodecima diuisio † est, quod aliæ sunt simplices, aliæ duplices, vt fami. ercisc. commu. di. fini. regun. & quædam interdicta, vt inf. de interdi. §. tertia diuisio. Est autem, & hæc extrauagans, de qua hic dicitur.

* ¶ Quod ait patrē, & dominū solummodo teneri quatenus in peculio sit, declara id ita esse, si non dolo eorū imminutū, consumptū fuerit. l. summa & l. in bo. fi. in fi. ff. de pec.

b ¶ *Proponemus*, vt inf. titu. 1. §. cum autem.

¶ Ita si de dote ¶ *CASVS*. in hoc versi. non est, nisi literaliter figurandus, cum iā dictū sit in superioribus, quę ad hūc casū pertinēt. ratio enim dubitādi poterat esse obligatio, qua quis tenebatur, quia sicut erat potens ad exigendū solidū in cæteris, multo magis videbatur habere debere hāc potestatem in dote per infinita priuilegia dotiū. leg. 1. ff. solu. mat. cuius cōtrariū dicitur: visum enim est incōueniens, vt cōtra eū, qui fuit maritus, & socius diuinæ, & humanæ domus, agatur, ita & procedatur, vt ipse egeat. Nō. maritū cōueniri in quātū facere potest. Itē, quod facere posset, importat quatenus facultates patiuntur deductione egeat. Item, quod dictio, idest, est dictio expositiua.]

c ¶ *Maritum*, vel eius hæredes, s. filio cōes, secus in extraneis hæredibus, vt ff. solut. mat. l. etiam filios mulieris, & l. maritum, & l. seq.

* ¶ Cum quæritur, quatenus maritus facere possit, rei iudicatę tēpus spectatur & quod dīn marito, in socero quoq; seruādū est, vt in id solū damnetur, quod facere possit, quia obtinet locum parentis l. rei & seq. ff. solu. matri.]

d ¶ *Facultates*. Vt tamen ipse maritus non egeat † vt ff. de re iud. l. inter eos, & ff. de reg. iu. l. in condemnatione personarum, & hoc nisi dolo fecit maritus, quo minus possit, cautione exposita ab eodē de solido soluēdo, si ad meliorem fortunam peruenerit, vt Co. de rei vxo. act. §. cum autem. & ff solut. matr. l. etiam filios, §. licet. & ff. pro socio. l. verum est. §. id quod.

ADDITIO. Item nisi mulier ipsa esset pauper, ita vt ad ipsius victum tota dos esset necessaria. Item si res dotalis, vel alia acquisita ex re dotali extarent, quia nō haberet locum beneficium istius tex. vt per Doct. hic.

* ¶ In tantum hoc verum est, vt nec valeat pactum, quo vir renunciat huic beneficio, vt non quatenus facere possit, sed in solidū tenea-

¶ Actionū diuisiones sunt xij.

† Pōt sustineri, quod tertia diuisio fuit in §. præiudiciales, & isto modo diuisio. §. sequēs. erit quarta. Ias.

† Dic, quod in isto ti. non ponuntur nisi sex diuisiones, prima in §. 1. secūda in §. sed istæ 3. in §. sequēs. 4. in §. omnes 5. in §. actionum, 6. hic Ias.

SYL. & est de mēte aliorum.

SYL.

† Et in hoc deducendo debet attēdi modus circa duo. primo. circa quātitatem rei cōsideratis facultatibus & condōne personæ, vt si possit operari. & habeat officium vel artificiū sibi coputetur, & fiat deductio istarū operarū: nobilis verò plus expēdat quā rusticus. Secūdò. circa quātitatem tēpis puta annorū ipsius mariti secundū formam l. hæreditatē. in pr. ff. ad l. Fal. vt per Ioā. Fab. & Ias. hic.

† Rom. in l maritū. sol. matr.

teneatur, id est alia causa, §. vlt. sol. mat. quod introductum fuit propter reuerentiam, quæ maritis debetur, vt ibi dicitur, & latius in l. 1. §. cum autem. C. de rei vxor. actio.

¶ Propter retentionem. ¶ CASVS. clarus est, & Imper. allegat rationē suæ decisionis: quia impensæ in rem dotalē factæ minuunt ipso iure dotem. Not. quod marito concessa est retentio dotis propter impēsas factas in res dotales. Item, quod dos ipso iure minuitur propter expensas necessarias. Item, quod licet allegare librum, absque eo quòd allegetur titulus.

SYL.

concurrat facultates eius, in solidū damnatur: si minus in tantū quantum facere pōt. ¶ Propter retentionē quoq; dotis repetitio minuitur: nā ob impensas a in res dotales factas, marito, quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessarijs sūptibus dos b minuitur: sicut ex latioribus Digest. libe c cognoscere licet. ¶ *In his quatuor casibus reus cōdemnatur in quātum facere potest. Ang.* ¶ Sed & si quis d cum parente suo, patrono ve agat: item si socius cum socio e iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere pōt. f Idem est, si quis ex

fuissent res ua. bene repetuntur l. 3. §. 1. vers. sed si mutua ff. de in rem ver.

in res dotales factarum exceptione adiuuatur si ab eis dos repetatur, l. tei, ff. solut. matrimon.]

** Not. ex hac glo. quod dictio, quasi, Interdum est expressiua veritatis, quod est verum si hoc exposcat subiecta materia, vt in l. Lucius la 2. in fin. ff de adm. tut. & l. de di. in princ. vbi gl. ff. de condi. cau. da. regulariter enim denotat impropietatē l. hoc colore, vbi Bart. ff. de inof. test. l. diuortio §. si fūdū. solut. matr. Itē limita hūc text. vt procedat, quādo impēsa respicit perpetuam rei vtilitatem, secus si temporalem, quia tunc computaretur cum fructibus, sicut & impensa quæ fit ad custodiam rei l. 1. §. 1. & l. pen. & fin. vbi Bart. ff. de impen. in reb. dot fac. Ias. hic.]

† Ista gl. est magistra, & melior de toto iure in sua materia, sm Fab. Pl. Ang. & Ias.

a ¶ *Impensas* † Dic, quòd impensæ aliæ necessariæ sunt, vt quibus nō factis res erat peritura, vel deterior futura. Aliæ vtiles, vt quibus non factis res non erat peritura, sed eis factis res est melior futura. Aliæ voluptariæ, quæ tantum rem exornant, vt ff. de ver. sig. l. impensæ, & ff. de impen. in reb. do. fac. l. r. & l. quod dicitur, 1. § vtiles, & l. voluntariæ. In primis impensis dic, quod minuant dotem ipso iure, si consistat in pecunia, & specie: vt si est fundus, & pecunia in dotem data, quantū in fundum impenditur, tantum, in pecunia ipso iure deberi definit Si verò solus fundus in dotem sit: tunc si tantū expenditur simul, vel ex diuersis vicibus, quanti est fundus, tūc ipso iure definit esse dotalis.

SYL.

¶ Dic secundum Ias. per tex. in d. l. quod dicitur, quod ipso iure non desinit esse dotalis sed bene potest petere expensas, vel retinere fundum, donec sibi restituantur expensæ.

Nisi mulier intra annum spontè marito impensas obtulerit. Si verò non tantum, nō desinit esse dotalis, sed tamdiu totus, vel pro parte retinetur, quamdiu impensæ restituantur, vt ff. de impen. in reb. do. fac. l. quod dicitur, & ff. de iure do. l. si is qui, §. pe. & fi. & hoc in necessarijs impensis. Si autem vtiles sunt, tūc per actionem, neg gest. vel mandati, si mandato mulieris fecit, repetuntur. Voluptariæ non repetuntur, etiam si mandato mulieris factæ sunt, sed abraduntur sine læsione prioris status, vt C. de rei vxor. action. §. sed nec ob impēsas, & ff. de rei vend. l. in fundo † Et secundum hanc distinctionem hunc §. intelligas, & quod dicit in litera, quasi, non denotat impropietatem, si est impensa necessaria, vt dictum est, sed si vtilis, vel voluptaria, nullo modo locum habet hic §.

Impensa voluptaria an possint abradi.

† Et hoc est speciale in vxore: tñ ab alio cuiꝰ voluntate facta

* ¶ Hæredes quoque mariti, impensarum

b ¶ *Dos.* in pecunia consistens.

c ¶ *Libris.* vt ff. de impen. in reb. do. fac. per totum titu.

¶ Sed & si quis. ¶ CASVS. Prosequitur Imper. casus, in quibus quis tantum conuenitur in quantum facere possit, & primo in parentibus ea ratione, quia si egeret, teneretur filius alere. ad tollendum igitur circuitum exigendi, & postea alendi, introductū est, vt nō exigatur à liberis, nisi in quantum facere possint: secundo in patrono ea ratione, vt coerceretur ingratitudo libertorum, & quia similiter tenentur eum alere. tertio, in socijs propter ius fraternitatis, quarto, in donatore propter ingratitudinis vitium. Not. collige ex prædictis.]

SYL.

d ¶ *Sed & si quis.* Scilicet filius, vel libertus, qui agunt venia impetrata: aliàs puniuntur, vt sup. eod. §. pœnales, versic. & in eum.

SYL.

e ¶ *Socio.* Et se confitente socium: aliàs non datur ei hoc beneficium, vt ff. pro socio. l. si vnus § vlt.

ADDITIO. Quod verum intellige, si perseueret in negatione vsque ad lit. contest. & negauit in specie esse socium. aliàs secus: puta si in genere, vt Nego narrata prout narrantur, &c. secundum doct. hic.

f ¶ *Potest.* quod semper accipe detracto tanto, quod possit inde viuere conuentus, vt ff. de reg. iur. l. in condemnatione.

** Intellige cōmodè, & honestè, vt tradit ibi gl. habita ratione qualitatis personæ, vt no. Bal. in l. 2 C. quod cū eo, & aiaduertit Dec. in l. Diuꝰ, per te. ff. de reg. iu. Et no. quod i exigēdo aliquē in quātū facere pōt, inspicitur quātū percipitur

de redditu, non autem proprietas rerum, nec quantum ex venditione rerum redigeretur. l. qui bonis, de ceſſ. bon. & l. Imp. ad Trebel. vbi Bar. Item obſerua, quod hæc except. opponi poteſt etiam executioni ſententiæ l. ex diuerſo. §. fin. ſolut. matr. & le. Neſennius de re iudicat. Neguſ. de pign. 4. membr. 5. part. numer. 10.]

** Adde, quod exceptio compenſationis poteſt opponi etiam executioni ſententiæ, l. et C. de compenſat. Alex. conſ. 61 vol. 3. Neguſ. de pignot. 4. memb. 5. part. nu. 10.

donatione [a] ſua conueniatur. [b]

¶ *Ratione compenſationis ſæpe minuitur intētio actoris. Aret.*

¶ Cōpenſationes quoque oppoſitæ plerūque [c] efficiunt, vt minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono, & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem cauſa [d] præſtare oportet, in reliquum eum, cū quo actum eſt, condemnat, ſicut iam dictum eſt. [e]

¶ *Impedit bonorum ceſſio, ne fiat inſolidū condemnatio. Ang.*

¶ Cum eo quoq;, qui creditoribus [f] ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, qđ idoneum emolumētū habeat, ex integro [g] in id, quod facere

a ¶ *Ex donatione*. Ideſt quando non poteſt ſoluere, cum donare promiſit.

b ¶ *Conueniatur.* ſcilicet cōditione ex lege, vt C. de donat. l. ſi quis argentum, §. fin autem. Et nota quod hic ſolus conuenitur in quantum facere poteſt deducto ære alieno, vt ff. de re iud. l. inter eos, §. 1. & 2. & melius, § fin.

*¶ Illud non prætermittendum, hoc beneficium, ne quis vltra, quam facere poteſt, conueniatur, perſonale eſſe, & cū perſona extingui, nec hæredibus alijs ve ſucceſſoribus, nec fideiuſſoribus præſtari l. verum, §. videndū. ff. pro ſoc. & l. & ſi fideiuſſor. ff. de re iud.]

¶ Cōpenſationes. ¶ *CASVS*. Proſequitur Imper. exēpla eius, ꝙ ſup. proximè propoſuit, & dicit, ꝙ quoties euenit, ꝙ reus, à quo petitur, ſit creditor actoris, compēſatione propoſita ſit, vt minus cōſequatur actor, quàm petierit. In quo aduertas ad duo, quę iudicio meo male poſſunt ſaluari in hoc text. primum eſt, ꝙ hoc exēplum non cadebat inter priora & ſequentia, nam ille, cui compēſatio opponitur, effectualiter conſequitur ſuum creditū, quia re vera compēſatio eſt ſolutio, l. ſi debitor, ff. qui pot. in pig. ha nec eſt verū dicere, quòd conſequitur minus, quā ei debeatur, quia re vera conſequitur totū. nihil enim intereſt, an ſoluat quis, an cōpēſet, d. l. ſi debito, & ideò, neq; hoc exemplum cadebat in hac materia, neque verum eſt, quod dicit Imper. quòd minus, quam ei debeatur, conſequatur, quæ nolicet ſit ponere os in cælum. Not. quòd compenſatione minuitur intentio actoris.

c ¶ *Plerumque*. hoc dicit propter actionem depoſiti, & alias quaſdam, in quibus nō obijcitur compenſatio, vt ſup. eo. §. in bonæ fidei & C. de compen. l. ſi A curſ.

d ¶ *Ex eadem cauſa*. hodie ex quacumq. cauſa, & in quolibet contractu bonæ fidei, vel ſtricti iuris, † vt ſup. eod. §. in bonæ fidei.

e ¶ *Iam dictum eſt*. ſup. eod. §. in bonæ fidei,

¶ Cum eo quoque. ¶ *CASVM*. figurat per tex. Not. quod cedens bonis in poſtea quæſitis habet priuilegium, vt non conueniatur à prioribus creditoribus, niſi in quantum facere poſſit. Item not. inhumanum eſſe afflictis afflictionem addi.

* ¶ Conditionem debitorum bonis cedentium omnium calamitoſiſſimam vocat Imper. in Authen. vt deter. ſit nu. cle. tinpaton. (inquiens) athliotatin hodon: alibi miſerabile ſubſidium. l. vlt. Co. qui bon. ced. poſſ. hodie tamen cautum eſt, ne quis cogatur bonis cedere, nouel. conſtitut. 135. quæ habetur in editione Haloandri.

f ¶ *Creditoribus*, quod fieri non poteſt ante, quam debitum agnoſcat, vel in iure cōfiteatur, vt ff. de ceſ. bon. l. pen.

* ¶ Adde, an valeat pactū, quòd debitor non poſſit cedere bonis, Bar. in l. alia, §. fi. ff. ſolu. matr. Prodeſt autem hæc ceſſio, vt non deducatur debitor in carcerem, vt C. qui bon. ced. poſ. l. 1. & quòd in acquiſitis poſtea conueniatur in quātum facere poſſit, vt ſubijcit.

* ¶ Fallit, niſi ſub ſpe ceſſionis contraxit, vt per Dyn in reg. peccatum in fi. li 6. aut niſi in fraudem creditorū bona alienauit, vel ſi quādo contraxit, ſciebat, ſe non eſſe ſoluedo, vt ait Bart. in l alia. §. eleganter ff. ſolu. matr. & deniq; in quamplurimis alijs caſibus deficit reg. huius §. quos diligēter retulit Soc. in trac. fallent. reg. 46. & ſeq. poſt Iaſ. hic, & in §. itē ſi quis in fraudem nu 91. cum ſeq. ſup. eod.

* ¶ Adde, ꝙ ceſſio bonorū debitoris nō prodeſt eius fideiuſ. §. vlt. verſ. ſanè int. de repl.

g ¶ *Ex integro*. Vr̄ ſibi ipſi cōtraria lr̄a, quod ex integro, & in quātum facere poteſt cōueniatur, vt ſubijcit Sed ſic intelligit, ꝙ inſolidum conueniat, q̄diu pōt ſoluere. hoc tn̄ eſt deducto ſemper, ne egeat, vt ff. de ceſſi. bo. l. q̄ bonis. & ff. de reg iur. l. in condēnatione.

ADDITIO Vel dic, & longe facilius ex integro ideſt denuo, ſiue iterum, vt ſit vna dictio: & ita exponūt doct. periti. Et hic ſcilicet quod qui ceſſit bonis, poteſt iterum cōueniri ſi perueniat ad pinguiorem fortunam: verū eſt

eadem cauſa i. ſi, vterq; ſit debitor quantitatis.

† Hæc gl. peſſimè loquitur ſecundū Iaſ. quē videas plenius, nam voluit dicere tex. ex

† Ceſſio bonorum in duob. prodeſt.

est, nisi pro ea iam sustinuisset pœnas corporales, vel cessionem fecisset culo nudo super lapidem: de hoc gl no. in c. sicut dignum. extra de homi. & in c. peccatum, de reg. iur. in 6.
a ¶ *Inhumanum enim.* Bene dico, quod inquantum facere potest deducto, &c. conueniatur, inhumanum, &c.

Hac gl. non habetur in vetustis exempla Cōtinuatio.

† aliàs, φ cū eo cōtractū est, qui in aliena ē pōtate.

† ¶ *Quod cum eo, &c.* Qualibet conueniatur ex contractibus, vel furtis nobiscum habitis, dictum est, nunc qualiter conueniamur ex habitis cum iis, quos in potestate habemus.

SYL.

* Adde, quod est falsa continuatio. Imperat. enim continuat seipsum & reddit rationem, quare de his actionibus modò proponat. dicendo, quod quia supra habita est mentio de actione, quæ datur in peculio, opus est modo dicere de his actionibus, &c.]

† aliàs sunt.

potest, creditores experiuntur. Inhumanum.n. [a] erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

¶ *Quod cum eo, qui in aliena pōtate est, negotiū gestū esse dicitur.*

¶ *Cognito contractu seruorum ad obligandum dominū, erit cognitum quid de contractu filij ad obligādum patrem.*

Quia† tamē superius [b] mentionē habuimus de actione qua in peculium filiorumfamilias, seruorū que agitur, opus est, vt de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem noīe in parē tes, dominosve dari solent diligentius [c] admoneamus. Et q̄a siue cum seruis negotium gestum sit, siue cum ijs, qui in potestate parentum sunt, ferè [d] eadem iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonē in personā serui, dominiq;, idem intellecturi [e] de liberis quoque, & parentib. quorum in p̄tāte sunt. Nā si quid in his [f] propriè seruetur, separatim ostendemus. [g]

non est conueniens quod paucis exprimi potest, multis exprimere. Item, quod cognito vno de similibus cognoscitur aliud. Item, quod dictio, ferè, est dictio diminutiua: Item, quod quando duo casus sunt, antiqua æquiparati, correctio, vel dispositio facta in vno extenditur ad alium, quod declara, si æquiparatio est facta in illo casu, vt per Iaf. in l. si constante, in 5. colu. ff. solut. matr. de quo vidē da sunt, quæ ponit Decius in c. translato, in 1. & 2. lect. de constitut.

b ¶ *Superius.* vt supr. titul. primo paragr. actiones autē. & §. sunt prætterea.

SYL.

c ¶ *Diligentius.* q̄ supr. dictum sit. Vel dic dili gentius. i. diligenter.

d ¶ *Ferè.* hoc dicit propter Macedonianū quod habet locum in filijs, non in seruis, vt infra eodē §. quæ diximus, & propter alios casus, quos ibi dicemus.

e ¶ *Idem intellecturi.* Nam similium eadem est disciplina, vt hic, & ff. de in rem ver. l. 3. §. proinde, & §. quoties.

Similiū eadē est disciplina.

¶ Dic tamen, q̄d similitudo in vno non arguit similitudinem in alio, vt per Aret. in l. ex facto. in 6. nota, ff. de vulg. & pupil.

SYL.

f ¶ *In his.* s. parente, & filio.

g ¶ *Ostendemus.* Vt inf. eo. §. quæ diximus.

SYL.

* ¶ Naturam omnium actionum, de quibus hoc titulo tractatur, & quādo locum habeat, breuiter & dilucidè explicat Accurs. sup tit. 1. §. actiones autem. in verbo, ipso iure.

Diuisio.

Quia tamen. ¶ Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primò ponit continuationē rubr. Secundò, quod filius & seruus æquiparātur; ideò dictum in vno potest intelligi dictū in alio. Tertiò prosequitur de contractib. seruorū: qualiter & in quātū eorū dñs teneatur. Quartò illud extendit ad filios. Quintò ponit vnum in filio, quod non habet locum in seruo. Sextò redit ad contractum serui. Secūda, ibi, Et quia. Tertia ibi, Si igitur. Quarta ibi, Quia diximus. Quinta ibi. Illud propriè. Sexta, Illud in summa.

SYL.

¶ CASVS in simplici continuatione non est figurandus, quā declara vt sup diximus. Not. ergo continuandos esse titulos. Itē, φ actio, quæ datur in patrē, vel dominū ex contractu serui vel filii, non d̄r de peculio, sed in peculio. Itē, φ actio de peculio, & cæteræ, quæ descendunt ex contractu filij, dātur in patrem nomine filij. Not. etiam, quod filius, & seruus fere in omnibus æquiparantur. Item, quod

¶ Si igitur iussu dñi. ¶ CASVS in terminorū declaratione simplici non est necessarius, nisi sealis in hoc. n. §. declarat Imperatores esse actiones, in q.b. p̄r, & dñs in solidū tenentur pp eorū cōsensum. Siue. n. iusserint, mādauerint, consenserintve alio modo, ei per ratihabitionem, filium, vel seruum certo casu obligari, tenentur naturali rōne, quā allegat Iureconsultus in l. 1. ff eod. quia cum eo contrahi v̄r, qui iubet siue etiā naui, vel negotiationi p̄r, aut dñs filium, vel seruum præposuerint similiter tenentur insolidum, & in exercitoria præsertim, quia æquum visum est, vt qui exercitorē naui imposuit, teneatur, quia plerumque locus, aut tempus non patiuntur dispicere de conditione exercitoris, maior. n.

est necessitas contrahendi cum magistro nauis, quàm cum institore, prout declarat text. in l. i. ff. de exerci. Similiter æquum visum est prætori, vt quemadmodum commoda sentimus ex contractibus institorum, ita etiam ex eorum contractibus obligemur, tacitè enim videmur hoc polliceri præponendo. l. i. ff. de instito. No. secundum Angel. quod de iure ciuili pater aut dñs nõ tenebantur ex contractu filij, vel serui, & hic est, q̃d prætor æquitate motus hæc adinuenit. Item, ꝙ pater & dñs tenentur. Quod iussu in solidũ. Item ꝙ ille, qui cum filio, vel seruo contrahente iussu patris, vel dñi contrahit, vr̃ sequi fidem iubentis. Itẽ q̃d vbi ẽ eadẽ rõ, idẽ ius cõstituitur. Item, quid sit exercitoria & quid institoria. Itẽ, ꝙ exercitoria ab exercitore, institoria ab institore est appellata. Item ꝙ tũc tenetur pater, & dñs, qñ seruus, vel filius negotiatur in eo, in quo sunt pꝑpositi. Itẽ nor. ꝙ huiusmodi actiones non solum dantur contra dominum, vel patrem præponentes seruos & filios, sed etiam contra quemlibet præponentem, etiam liberum hominẽ stante identitate rationis. Item, quòd idẽtitas rationis facit, quod casus non expressus sit comprehensus in casu iam deciso.]

a ¶ *Domini*. scilicet volentis cum seruo contrahi: siue dirigat iussum ad seruum, siue ad contrahentem cum seruo, siue subscripsit, siue quocumque modo, contractum ratum habuit, vt ff. quod iussu l. i. §. i. & §. sed & si serui chirographo, & §. si ratum.

b ¶ *Videtur*. Vt etiam ab ipso domino debitum condici possit, vt infr. eod §. fin.

c ¶ *Eadem ratione*. Quia fidem domini sequi videtur, vt supra prox. §. in fin. Accurs.

d ¶ *Exercitoria*. Quæ perpetuò hæredi, & in hæredem datur, vt ff. de exer. l. si tamen, §. fi. (i) Idem in institoria, vt ff. de insti. l. nouissimè. Idem etiam de in rẽ verso, vt ff. qñ actio. de pecu. est an l. quæsitum in fin.

ADDITIO.

(i) Dic hoc verum, si prima actio datur hæredi, vel cõtra hæredem, quia istæ non sunt propriè actiones, sed adiectiones, vt habetur in d. l. si tamen. §. fi. secundum Ang.

e ¶ *Eius rei gratia*. Benedicit, eius rei gratia, nam si ob aliam rẽ, puta negotij sui, vel cum esset præpositus ad vehendum onus, ipse accepit mutuam pecuniam, non ad vtilitatem nauis, non tenetur dominus, vt ff. de exercito. l. i. §. non autem.

** Quot requirantur ad hoc vt dominus nauis conueniri possit exercitoria pro pecunia mutuata eius magistro nauis in refectionem nauis, vide l. fin. ff. de exerc. actio, vbi Bart & habetur per gl. in l. i. & ibidem per Bald. C. eo.

f ¶ *Quæstus*, idest prouentus, siue lucrũ. Sed magister appellatur, cui totius nauis † anchora, id est gubernatio commendatur, vt ff. de exercito, l. i. § magistrum nauis.

g ¶ *Seruum*. Vel liberum, vt in fi. huius §.

h ¶ *Vocantur*. Not. quod institoria à præpositto, sed exercitoria à præponente vocatur, vt hic, & sup. eo. §. ver. ideò autem exercitoria.

i ¶ *Duas*, per hoc quod dicit, duas, excludit primam. Quod iussu.

¶ *Dominus tenetur ex contractu serui in solidum, si contrahi iusserit, vel ipsum, vel liberum hominem, naui, vel alicui alij negotiationi præposuerit actionibus cognominatis. Quod iussu, & Exercitoria, & Institoria Aretinus.*

¶ Si igitur iussu domini [a] cum seruo negocium gestum erit, in solidũ Prætor aduersus dominum actionẽ pollicetur, scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. [b]

¶ Eadem rõne [c] Pretor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarũ altera Exercitoria, [d] altera Institoria appellatur. Exercitoria tunc hẽt locum, cũ quis seruum suum magistrũ naui præposuerit, & quid cũ eo eius rei gratia, [e] cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideò autẽ Exercitoria vocatur: q͂a exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis, quæstus [f] pertinet.

¶ Institoria tunc locũ habet, cum quis † tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruũ [g] suum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, cõtractũ fuerit. Ideò autẽ Institoria appellatur, q͂a q negotiationib. pręponuntur, † institores vocantur. [h] Istas tamẽ duas [i] actiones Prætor reddit, † & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit, scilicet, quia eadẽ æquitatis ratio etiam

* † *Taberna appellatio q̃d significet, vide l. taberna de ver. sig.*

** † *l. 3. & 4. & 5. ff. eo.*

* † *aliàs cura.*

* † *Ex l. 1. §. cuius de exer. act. & l. sed & si quis, §. 1. de instit. actio.*

eo casu interueniat. ¶ *Si seruus sciẽte domino in merce peculiari negotiatur, & tamẽ dominus aliquid recipere debet, vocatur in tributũ vnà cũ alijs creditorib. Ar.* ¶ Introduxit & aliã actionem Prætor, quæ Tributoria vocatur. Namq. si seruus in peculiari merce,[a] † sciente† domino negotietur,[b] & quid cum eo eius rei causa[c] contractum erit, ita Prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur: & ideò Tributoria vocatur, qa ipsi domino distributionem Prętor p̃mittit. Nam si quis ex creditorib⁹ quęratur, quasi minus[d] ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ Tributoria appellatur. ¶ *Ex contractu inito cum seruo domino ignorante, tenetur dominus de peculio, vel in id, quod in rem suã versum est: & dicitur versum in rem domini, si aliquid in rem domini impenderit necessario: iudex tamẽ debet prius inspicere, vtrum in rem domini sit versum, quam de peculio condemnet. Aret.* ¶ Præterea intro-

¶ Æquitatis. Not. quod vbi eadem est æquitas, idem ius statuendũ est: sic, ff. ad l. aquil. l. illud, & sup. quib. mod. ius pa. po. sol. §. pari ratione.

¶ Introduxit. ¶ *CASVS*. non est figurandus in declaratione simplicis termini tributoriæ, sed potius aduertendum est, quod dominus, qui habet seruum habentẽ peculium, si conueniatur à creditorib. peculiaribus habet priuilegiũ deducẽdi ante omnia, quod sibi, & illis, qui in sua sunt potestate debetur: sed quia aliqñ accidit, qđ seruus in rebus, & mercib. peculiaribus sciente, & non contradicente domino negotiatur, & efficitur debitor alicuius: si à tali creditore conueniatur ex causa prædicta, tunc non habet dominus amplius illud priuilegium, sed vocatur in tributũ cũ cęteris, hac tamẽ inter eos diuisione remanente, qđ dñs vocatur in tributum ex quacũq. causa sit creditor, alij verò creditores peculiares vocantur solum, quatenus causa illarum mercium, in quibus sciẽte dño seruus negotiatur est. se extẽdit. Not. summarium & declarationẽ prædictã.

a ¶ *In peculiari merce*. Hoc cautè dicit, non in dominica, vt ff. de instito. l. sed & si pupillus. §. penult.†

b ¶ *Negotietur*. Ad oẽm quoq. porrigitř negotiationem, † vt ff. de trib. l. illud. & l. 1. §. licet. No ex hac gl. cũ tex. quod verbũ negotiari, & negotiator, latius est, q̃ mercari, & mercator, quod post Angel. hic disertè explicatur à Benuc. Strac. trac. de merc. prima par. nu 5.

c ¶ *Eius rei causa*. No. quod ad hoc vt competat ista actio, oportet, quod sit contractũ illarum mercium causa, aliàs non competeret, vt per Ang. hic.

d ¶ *Minus*. Hanc actionem tributoriam dicunt quidam non dari, nisi dominus primo distribuat: & dicunt, quod cogitur officio iudicis: & hoc colligitur ex hoc §. quia dicit, minus. Sed dico, quod ante & post competit, quia minus tribuit, qui nihil tribuit, vt ff. de tribut. l. illud, § si cuius dolo. & argum. ff. de verb sig. l. minus, & l. verbum amplius, secundu Ioan. ¶ Adde, quòd hæc glo. cõiter approbatur p̃ Docto. hic.

¶ Præterea. ¶ *CASVS*. figuratio non est necessaria, cum persistat in declaratione terminorum de peculio. & de in rem verso. ita enim Imperator accurate examinat & declarat, vt nulla alia casus positione egeamus; exempla enim posita p̃ Imperat. rem omnem manifestã reddunt. Not. igitur, qđ actio de peculio, & actio de in rem verso sunt diuersæ. Item dic, quod necessaria erat actio de in rem verso vltra actionem de peculio ex rationibus positis per text. in l. 1. in princip. ff. de in rem verso. Item, quod actio de in rem verso oritur, quamuis sine voluntate domini negotium sit gestum: quia oritur ex ipsa versione in rem, non ex consensu: & propterea oritur etiam, quamuis gestum sit contra voluntatem domini, quando versum est in eius vtilitatem.

Itẽ, quod actio de peculio datur eatenus, quatenus est in peculio: actio verò de in rẽ verso datur ad omne id, quod versum est in domini vtilitatem.

Item, quid vocatur versum in vtilitatem: pro cuius declaratione vide regulam, quam ponit Iurisconsultus in l. 1. §. & generaliter, ff. de in rem ver. Item no. q̃ [illegible] ẽs expensæ hic enumeratæ dñr necessaria [illegible]

Ius idẽ statuatur vbi est eadẽ æquitas.
S. L.

† *Ad hũc locũ vide ĩfr. eo. §. rursus.*

† *Et non contradicente. leg. 1. §. scientiã. ff. d trib. act.*

† *Ex quo §. apparet institoriam locũ habere in merce dominica, tributoriã ãt in merce peculiari.*

† *Scilicet peculiaris mercis non etiã alia.*

3 Deque

ducta est actio de peculio, deque eo,[a] qđ in rem dñi versū erit, vt quãuis sine voluntate domini negotiū gestum erit, tamē siue quid in rē eius versum fuerit, id totū præstare debeat: siue quid nō sit in rē eius versū, id eaten⁹ ꝑstare debeat, quatenus peculiū patitur.[b] In rē autem domini versum intelligitur, quicquid necessariò† in rē eius impenderit seru⁹: veluti si mutuatus pecuniã, creditorib, eius soluerit, aut ędificia ruētia fulserit, aut familiæ frumentum emerit: vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rē necessariã mercatus erit.[c] Itaque, si ex decem[d] (puta) aureis, quos seruus tu⁹ à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinq. aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit, pro quinque quidem in solidū damnari debes[e] pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit, ex quo. s. apparet, si toti decem aurei in rem tuã versi fuerint, totos decē aureos Titium cōsequi posse. Licet[f] enim vna est actio, qua đ peculio, deque eo, quod in rē dñi, versum sit, agitur, tamē duas habet cōdemnationes. Itaque iudex, apud quē de ea actione[g] agitur ante dispicere solet, an in rem dñi versū sit: nec aliter de peculij æstimationem transit, quam, aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. †

¶ *In peculio dicitur esse id, quod superest deducto eo, quod debetur domino, dummodo non debeatur vicario serui. Aretinus.*

a ¶ *Deque eo*. Caue tibi, quia de duabus actionibus simul dicit, scilicet de peculio, & de in rem verso.

b ¶ *Patitur*. Facit, ff. de pecul. l. si quis seruū, §. etiã & hic adiunge, §. cæterū, qui est infra.

c ¶ *Mercatus erit*. Facit ff. đ in rem verso. l. 3. § proinde.

d ¶ *Ex decem*. Quia quot sūt consumpti, in tot debet teneri, vt supra proxim §.

e ¶ *Damnari debes*, Facit, ff. de in rem verso. l. si pro patre, § idem.

f ¶ *Licet*. Hoc punctū, quod est hic. ita pranè intelligunt quidam, quod quicũque agit de peculio, videtur intētare illam formulã, & agere, scilicet de in rem verso. vt hic, & ff. de in rem verso. l. filiusfamilias. in fin. & ff. de pecul. lege prima, §. est autem. quæ opinio necessaria esse videtur. Nam cum de peculio agitur, debita peculiaria computantur: & ita quod seruus dēt domino, & dominus debet seruo naturaliter: quia quod seruus impendit in rem domini, venit in actione de pecu. vt ff. de pecul. leg. quam Tuberonis, §. sed & id, quod nihil aliud est, quam de in rem verso. agi: & ita qui agit de peculio, & de in rem verso agit. Sed Ioann. dicit, quod diuersæ sunt actiones, & actionum formulæ, nec qui formulam vnius proponit alterius formulam proponere videtur. Nec obstat, d. l. de pecul. l. prima. §. est autem, quia licet ibi videatur sub actione, & edicto de peculio actionē de in rem verso proponere, tamen non demōstratur edictum, quod sit de peculio tantū, sed generale, quod dicit de omni eo, qđ fit cū eo, qui in aliena est potestate, vt in ea l. §. verba autem. Item non obstat dict. l. filius in fi. quia quo ad effectū proponit de in rem verso, qui proponit de peculio: non quo ad formulam. Et eodem modo expone qđ hic dicitur, vna est actio de peculio, & de in rem verso: id est ille: qui ꝓponit actionem de peculio, consequitur effectum actionis de in rem verso. Et quod subijcit, duas habet cōdemnationes, scilicet, actio de peculio: vnam, scilicet pro suo effectu, & aliam pro effectu, scilicet, actionis de in rem verso. Accurs.

ADDITIO. Hæc opin. glo. quòd sint diuersæ actiones verior est, quia habent diuersa nomina, & diuersa media concludendi.

g ¶ *Actione* Scilicet, đ peculio.

¶ Cum autem quæritur.

¶ *CASVS*. positio clara est, declarat enim Imper. quantum sit in peculio, & dicit in peculio dici omne id, quod superest deducto eo, quod debetur domino, eive, qui in eius potestate est: & ponit casum, in quo ex credito domini non diminuitur peculium: de cuius ratione vide in gloss. verbo, si is. Nota quid dicatur esse in peculio. Item, quòd deducitur non tantum creditum domini, sed etiam eius, qui est in ipsius potestate,

*

† Veluti liter, l. si res. § qđ & l. 3 ff. de in rē vers. secus si ad voluptatē vt dicitur in d. l. 3 vbi omnino vide pro declaratione huius loci, & in l. si pro patre, §. in re. eo. tit.

Actio de peculio & de in re verso sunt diuersæ.

Textum exponit.

† Nō de in rē verso dominus tenetur, quatenus in rem eius versum apparet. l. si pro patre, §. in rem ff. eod.

te,

¶ Cũ autem quæritur quantũ in peculio sit, †ante deducitur quicquid seruus domino,[a] eive, qui in potestate eius sit, debet:[b] & quod superest, id solum peculiũ intelligitur: Aliquãdo tamen id, quod ei debet seruus, qui in potestate dñi sit, nõ deducitur ex peculio: veluti si is[c] in ipsius[d] peculio sit: qđ eò pertinet,[e] vt si qđ vicario suo seruus[f] debeat, id ex peculio eius[g] nõ deducatur. ¶ *Cui competit actio Institoria, vel Exercitoria, vel Quod iussu cõpetit etiã de peculio. Et in actione đ peculio totius eius, qđ est in peculio, ratio est habẽda, in Tributoria solum eius, circa quod negotiatur. Quapropter quandoq. expedit agi vna, quandoque alia. Aretin.* ¶ Cæterum[h] dubium non est, quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuiq. Institoria, vel Exercitoria actio competit, de peculio, deq. eo, quod in rẽ domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus,[i] si omissa actione, qua facillimè solidum ex cõtractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem dñi versũ esse, vel habere seruũ peculiũ, et tãtũ habere, vt solidum sibi solui possit.

te. rationem vtriusque ponit iurisconf. in l. sed si damnum, §. peculium., ff. de pecul. ratio enim, quare deducitur id, quod domino debetur est, quia dominus præuenisse videtur, & cum suo seruo egisse. ratio autem quare deducitur id, quod debetur existentib. in potestate dñi, est, quia nemo ambigit hoc quoque domino deberi, cui quæritur omne, quod quæritur existentibus in eius potestate. Itẽ no. casum, in quo non deducitur per dominum illud, quod debet seru[9]: quod nor.]

*** † Peculium est, qđ seruus domini pmissum separatũ a rationib. dominicis habet, de ducto .i. de si qđ domino debetur. l. depositi § si ff. de pecu.*

a ¶ *Domino.* Scilicet debet. Cum enim inspecto iure naturali seruus si bet fit, apparet quod naturaliter potest obligari etiam domino suo, vt ff. de condictione. indebit. l. si id quod. & ff. de pecu. l. nec seruus. & sup. de fideiuss. §. primo. Accursius. ¶ Adde, quod est intelligendum de iure naturali, idest de iure gentium primæuo, idest quatenus ius gentium fundatur ratione naturali, non constitutionibus generalibus gentium, si enim intelligeremus de iure naturali simpliciter communi omnibus animantibus, tunc non potest dici, quod oriatur obligatio naturalis. prout declarat Barto quem communiter seq. Doct. in d. l. si id quod.]

b ¶ *Debet.* Qua si dicat: & ita deducitur, quod đbet dare seruus ijs, qui sunt in potestate. vt cõseruis suis, & filijs domini, & pupillis dñi l. vt ff. de peculio, l. sed si damn. q. §. peculiũ. †

† aliàs incipit l. peculiũ aũt.

c ¶ *Si is.* Scilicet cui debetur: puta habeo seruũ castaldum, qui ordinarius d citur, qui habet sub se alium, qui vicarius dicitur: si ordinarius quid debet vicario, & cõuenior đ peculio ordinarij, non dedu cam quod vicario debetur: & est ratio in prõptu, quia si deduco pro vicario, adhuc remanet peculiũ ordinarij: & ita frustra fieret deductio: cum semper maneret ordinarij peculium.

* ¶ Serui ordinarij sunt, quibus peculiũ dominus cõcessit, negotiatiq. finit: vicarij autem, qui ordinarij vices gerunt, quidam que quasi subinstitores. Alciat. in l. vrbana familia, ff. de verborum significat.

SYL. Seruus ordinarius, Seruus vicarius.

d ¶ *In ipsius,* scilicet ordinarij.

e ¶ *Quod eò pertinet.* idest, quod mõ sub nube dixi, obtinet in hoc casu.

f ¶ *Seruus,* scilicet ordinarius.

g ¶ *Eius,* scilicet ordinarij.

¶ Cæterum.

¶ *CASVS.* non est figurãdus in præsẽti §. vt que ad § illud in sũma secundum quod legit Angel. quia Imper. immoratur tãtum in declarãdo, quo modo & qualiter & in quib. casib. hæ actiones, de quibus sup. proposuit, in iudiciũ proponantur. tex. est clarus, nec alia desuper đclaratione indiget. No. summarium, & cõtinentiam tex. vt scias proponere in iudicio actionem magis vtilem. Itẽ, quod stultissimus, dicitur, qui potest vtiliorem viam ad suum consequendum eligere, & eligit deteriorem. Item, quod habẽs plures actiones debet faciliorẽ proponere. Itẽ, quod negotiator nõ dicitur qui viuit ex redditibus prædiorum. Itẽ, quod fœnerans non dicitur negotiator. Item, quod dicta in seruo habent locum in filio. Itẽ, quod Macedonianum senatusconsultum est lex prohibitiua. Item not. rationem senatusconsulti Macedoniani. Cætera collige per te.

h ¶ *Cæterum.* Diximus supra in illo §. præterea, quod is agit de peculio, qui contrahit cum seruo, inuito, vel ignorante domino: vnde dicitur, quod qui contraxit eo volẽte, puta iussu suo non posset agere de peculio, sed tamen aliud est: ideò dicit, cæterum, pro sed.

Electio debet eẽ de meliori.

¶ i *Sed erit stultissimus.* Nota, quem esse

stultum, si eligat malum, cum, possit eligere bonum, vt in Authent. quib. mod. nat. effic. sui. §. 1. collat. 6.

a ¶ *Is quoque*, Facit, ff. de tribu. l. aliquando.

b ¶ *Modò*, id est aliquando.

c ¶ *In hac actione*, scilicet de peculio.

d ¶ *Negotiatur*. Et quod inde receptũ est, vt ff. de tribu. l. procuratoris, paragr. per hãc, & sup. eodem, §. introduxit.

Elector actionis nõ potest variare.

e ¶ *Eligere*. Et postquàm elegerit, non variauit, vt ff. de tribut. l. quod i herede §. eligere, nisi fuerit deceptus, quãdo primum elegit, vt dig est. quod cùm eo, qui in alie. pot. l. sed si ex parte, §. fin.

f ¶ *Quæ diximus* A princip. titu. vsque huc.

g ¶ *Eadem*. Quantum ad actiones supra dictas, sed in quibusdam non conueniunt: vt in mutua pecunia: quod dic, vt infra proxim. §. Item filius potest subire iudicium, & arbitrium, & patrem obligat quasi ex contractu de peculio, sed seruus non, vt ff. de pecul. l. 3. §. si seruus, & §. idẽ scribit, & Cod. de

† Subaudi. potius quã Tributoria.

Filius & seruus nõ in oĩbus conueniunt.

Is quoque,[a] cui Tributoria actio competit, æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò[b] Tributoria expedit agere, modò d peculio, & de in rem verso. Tributoria ideò expedit agere: quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus, cui[9] & cęteri creditores. At in actione de peculio, ante deducit, qd dño debetur, & in id, qd reliquũ est, creditori dñs cõdẽnatur. Rursus de peculio ideò expedit agere, ꝗ in hac actione[c] toti[9] peculij ratio habetur: at in Tributoria eius tantũ, quo negotiat᷑:[d] & potest quisq. tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiã minima negotiari, maiorẽ autẽ partem in prædijs, vel mãcipijs, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisq. vel hãc actionem, vel illam eligere[e] debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet. †

¶ *Dicta de dominis, & seruis intelligũtur in parentibus, & liberis. Ang.*

¶ Quæ diximus[f] de seruo, & domino, eadem[g] intelligimus, & de filio, & filia, & nepote, & nepte, & patre auove, cuius in potestate sunt.

¶ *Ex cõtractu mutui filius non potest conueniri, nec eius pater, etiã actione de peculio, propter senatusconsultum Macedonianum. Aret.*

¶ Illud propriè seruatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianũ prohibuit, mutuas pecunias dari eis, qui in potestate parentis sunt: & ei, qui crediderit, denegatur actio tã aduersus ipsum filium, filiamve, nepotem, neptemve, (siue adhuc ĩ potestate sit, siue morte parentis, vel emancipatione, suę potestatis eẽ cęperint) quã aduersus patrem,[h] auumve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideò Senatus[i] prospexit, quia sæpè onerati ære alieno

ind. l. seruus. (i) Itẽ filius fideiubere potest, & patrem de peculio obligare, vt ff. de pecul. l. 3. §. si filius, sed seruus nõ, vt ff. de fideiuss. l. seruus, & l. seq. & propter hoc dixit, ferè s. p. eo. §. 1.

ADDITIO. Qualiter autẽ fiat executio filio condemnato, habetur inf. tit. 1. §. fin. Angel. Aret.

h ¶ *Aduersus patrem* Etiam de peculio nõ tenetur pater, vt hic dicit, & C. ad Maced. l. si filius. & cautè colligitur. C. ne filius pro patre, vel pater pro filio, l. 1.

a ¶ Adde, quod nec fideiussor ex hac causa tenetur. l. sed & si. §. non solum, ff. eodem, Immo ne hæres quidem filij, scilicet, si paterfamil. obierit. l. item si. alias est. leg. sed Iul. § quãquam. eodem tit.

i ¶ *Senatus*, s. senatusconsultum Macedonianum, vt ff. ad Maced. l. 1. quod cessat in multis casibus s. 11. Primò, si fuerit miles filiusfam. vt C. ad Maced l. fi. Item si dixerit se patrẽfamil. vt Cod. ad Maced. l. 1. Item si publicè paterfam. videbat, vt ff. ad Macedo. l. si q. pater famil. Item, si fuerit

† Macedonianũ in 11. casib. cessat.

creditarũ pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

¶ *Actione, Quod iussu, vel De in rẽ verso, vel Institoria, vel Exercitoria, potest agi directò cõtra patrem, vel dominum ex contractu filij, vel serui. Aret.*

¶ Illud in summa admonendi sumus, id, quod iussu patris, dominive contractum fuerit, quodque in re eius versum erit, directò [a] quoque posse à patre, dominove condici, tãquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui Exercitoria, vel Institoria actione tenetur directò posse condici[b] placet, quia huius quoque iussu contractum intelligitur.[c]

¶ *De noxalibus actionibus.*

¶ *Ex delicto commisso per seruum, domino ignorante, vel prohibere non valente, dominus tenetnr noxaliter, quod æquitatis ratio introduxit, ne ex delicto rei propriæ, quis in plus grauetur quam sit valor dictæ rei. Aretinus.*

fuerit in scholis, vt ff. ad Macedo l. sed Iulianus, § quod dicitur, & C. eo l. Macedoniani. Item si alij creditori soluit, vt ff. eo. l. sed Iulianus, §. pe. Item, si factus paterfamil. debitum primo contractum quocunque modo agnouit, vt C. eo. l. Zenodorus. Item si vertit in rem patris, vt ff. eo. l. sed Iulianus. §. proinde si acceperit. Itẽ, & si non accepit, vt verteret in rem patris, postea tamen vertit, vt ff. eo. l. sed Iulianus. §. sed & si ab initio. Item cessat, quando pater consensit. vel præsens non contradixit, vt ff. eod. leg. sed Iulianus, § quamquam, & leg. si tamen sciente, & Cod. eo. leg. si permittente. Item, si postea pater ratum habeat, (i) vt Co. eo. leg. si in princip. Item si ra terfam. factus soluere cœpit, vt C. eo. l. sed Iulianus, §. fi. & l. seq. Aliàs autem locum habet, vt non teneatur pater, vel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem senatusc. vt ff. eo. l. si filiusfa. §. ius autem, & l. sed Iulianus, § mutui datione.

ADDITIO. (i) Dic idem si tacitè ratum habuisse dicatur, vt quia receperat literas à filio continentes, quod pecunias mutuo acceptas solueret, & nõ est statim protestatus de contraria sua voluntate, vt est text. sing. in l. si filiusfa. ff. ad Maced. Ang. Are.

* ¶ Suet. scribit, Vespasianum Impe. auctorem fuisse Senatui, hoc S. C. faciendi, verba autem S C extant in l. 1. ff ad S. C. Maced. & no. quod filiusfa. excepta hac causa Maced. senatusc ex quouis contractu in solidũ obligatur, potestque conueniri, ac etiã in carcerem conijci, l. 3. §. sed verum, ff de mino. verum si emancipetur à patre, non nisi in quãtum facere potest, cõdemnabitur, vt est casus no. in l. 2. ff quod cum eo. & in l. si ex alio, C. eo. tit. & ibi hoc no. Bal. & Io. de Pla. in §. sunt præterea ad fi. sup. de act. quod tamẽ fallit in aliquib. casib. quos annotauit Bart. Cœpol. caut. 11. ex delictis quoque filiosfam. posse conueniri, nemo est qui nesciat, §. vlt. infra tit. 1.

¶ Illud in summa. ¶ *CASVS.* clarus est, quod contra iubentem, vel in ponentem agi potest actione directa ea ratione, quia cũ eis videtur negotium gestũ, ex illa regula, quod qui per alium facit, per se facere videtur. Not. illud verbum. in sũma, cuius significatio est tãdem & finaliter. Item quod de in rem verso, quòd iussu, exercitoria, & institoria, agitur etiã directo contra dominum. Item no. casum, in quo mandans tenetur, ac si principaliter negotiũ gessisset.

a ¶ *Directè.* i. certi cõdictione directa, nõ adhibita hac adiectione de peculio, vel de in rem verso. Sed† numquid supradicta sex nomina scilicet quod iussu, exercitoria, institoria, tributoria, de peculio & de in rem verso, sunt nomina actionum? Resp. quidam quod sic. & faciunt pro eis infinitæ leges, quæ dicunt de ac de pecu. & sic de singulis vt patet etiam in rub. cuiuslibet tit. Sed Io. contra. Dixit enim quòd sunt actionum adiectiones, non actiones, facit pro eo, ff. de ne. ge. l. mandasti & de pec. l. 3. §. cui congruit

¶ Adde, quòd hãc gl. dicit no ad hoc las. sup. de actio. §. 1. in 11 col. in fi vbi ponit multas gl. concor & in §. rursus in 15. col. cir. med. pro quo vide tex. cum gl. in l. 5. in gl. 1. C. vbi conue. qui cer. lo. & idem vult Bar. in l fi. in 2 q C. ex quibus cau. maio.

b ¶ *Condici.* s. certi condictione, non adhibita hac adiectione, institoria, Item & de in rem verso, vt ff. de in rem verso. l. 1. in prin.

c ¶ *Intelligitur.* Facit ff. de eden. l. prætor. §. sed & si seruus. & ff. si cer. pet. l. institorem.

† *Simi. lis glos. sup. de acti. §. actiones autem.*

Qd iussu, exer- SYL. *citoria &c. non sunt actiones, sed actionum adiectiones.*

¶ *De noxalibus actionibus.*

¶ Non solum ex contractibus eorum, qui in nostra ptãte sunt, conuenimur, sed ẽt ex delictis,

&

& quia pro eis noxaliter agitur, ideo de noxalibus ponitur. Accur. Ad istam continuationem facit, l. 1. ff. eo.

EX maleficijs. ¶ Totus iste ti. diu. principaliter in duas partes. Primò ponit, qualiter deditio pro noxa habet locum in seruo delinquente Secundò an habeat locum in filiofamilias. Secunda ibi, Sed veteres.

¶ Ex maleficijs.

¶ *CASVS.* in hoc principio literaliter figurādus est, fstat enim Impe. in declarando, vnde oriatur actio noxalis, & ad quid detur declarando hos duos terminos noxa, & noxia, assignando rationem, qua fuerit dispositum, vt esset in facultate dominorum tradere seruum ostenso in locum refectionis damni aut iniuriæ. Litera plana est, solum aduertendum est ad declarationem horum verborum, noxa, & noxia, quia Valla, & Beroaldus rident hanc declarationem Impe. sed noxa apud veteres à nocendo dicta significat etiā nocumentum: Oui, sine noxa luce bibuntur, meritò seruus dicitur noxa, sicut & athi illa Homerica noxa appellatur. Noxia vero ipsa est culpa, seu maleficium. Plau. in Bacchi, sat sic suspectus sum, careo noxia. M. Manilius, Quin etiam infęlix virtus, & noxia felix. vnde meritò Seruius. Virg. noxam pro noxia dixisse scripsit. Vnius ob noxam. notabilia clara sunt.]

SYL. † *Litis æstimatio quid sit, enarrat Alci. lib. 3. Parer. c. 18.*

EX maleficijs[a] seruorū, veluti si furtum fecerint,[b] aut bona rapuerint, aut damnū dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt: quibus domino dānato[c] permittitur, aut litis † æstimationem[d] sufferre, aut ipsū hominem noxæ dedere. Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit, id est, seruus, noxia[e] ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi: namque erat iniquum,[f] nequitiam eorum vltra ipsorū corpora dominis damnosam esse.

¶ *Pro delicto serui dominus liberatur dādo seruum pro noxa, & in damnum passum transfertur dominium, quod auocari potest, si dominus emendet damnum, & velit eum manumittere. Angelus Aretinus.*

a ¶ *Ex maleficijs.* Idem est ex quasi maleficijs, vt ff. nau. cau. sta. l. fi. § seniorum, & de hoc plene diximus, supr. de actio. §. actiones autem.

* ¶ Intellige ex maleficijs priuatis, nam ex publicis accusatio dirigitur contra seruum delinquentem, non aduersus dominum, leg. pen. § vlt. C. de noxa. actio.

b ¶ *Furtum fecerint.* Supple extraneo, & idem in sequentibus articulis, nam cum domino talia committendo agi non potest, vt supra de obl ex delicto. §. ij. qui. & ff. de noxa. l. cum seruus.

c ¶ *Domino damnato.* Nescienti cum delinqueret seruus, vel nesciēti, tamē prohibere non potuit, alioqui in solidum tenetur, vt ff. de noxa. l. 2. & l. in delictis, & C. eo. l. 2.

d ¶ *Æstimationem.* Puta decem, ad quæ sēper est obligatus, sed liberatur dādo animal, scilicet, quo vsque actione iudicati cōueniatur, ff. de re iud. leg. miles, §. decem, & ff. de peti. hæred. l. si ē venimus, §. idem rectè. Hinc no. quod in conclusione libelli huius actionis debet peti emendatio dāni, non autem alternatiuè, vel seruus pro noxa. nam seruus non est in obligatione, sed facultatem dandi seruum pro noxa consequitur dominus condemnatus à lege, quam potestatem habet vsque ad litem contestatam super actione iudicati, d. §. idem rectè. vbi glos. Bartol. & alij.

e ¶ *Noxia.* Vnde versus. Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. sed quandoque vno pro alio vtitur. *Noxia & noxa differunt.*

* ¶ Vnde seruum noxæ dedere, hoc loco, id est maleficio, vel potius pęnæ, nam vtrumque significat noxa, à nocendo, vt elegāter probat Alc. noster lib. 4. de ver. sig. & l. plebs, §. noxæ, eo. tit.]

f ¶ *Iniquum.* f. iniquum esset factum alienū alijs esse damnosum, secundum Ioan. vt ff. de fur. l. si seruus communis, §. quod verò.

¶ Dominus noxali indicio ¶ *CASVS.* figuratio facilis est, continet enim hic text. tria dicta. Primum, quod dominus conuentus actione noxali ob delictum serui liberatur dando seruum noxæ: cuius ratio posita est supra in princ. ibi, namque erat iniquū Ratio autem dubitationis erat, quia seruus ille non erat in obligatione, ideo non videbatur quod eius deditio, & solutio tolleret obligationē, qua dominus astringebatur, cui aliud pro alio non debebat posse solui, qua ratione non obstante, præualuit æquitatis supra dictæ ratio, fuitque a lege potestas hæc cōcessa: ideò licet nō sit seruus in obligatione, est tamen in solutione. l. miles, §. decem, ff. de re iu. Secundum dictum est, quod dominium serui dati noxæ transfertur perpetuò; intellige à domino dante, non autem in dominum SYL.

¶ Dominus noxali iudicio serui sui nomine cõuentus, seruum actori noxę dedendo liberatur, [a] nec minus [b] in perpetuũ eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia, auxilio [c] Prętoris inuito domino manumitteretur.

¶ *Noxalium actionũ quædam sunt ciuiles, & quædam Prætorię. Aretinus.*

¶ Sunt aũt constitutę noxales actiones, aut legib. aut edicto Prætoris. Legib. veluti furti [d] ex lege 12. tabul. damni [e] iniuriæ ex lege Aquilia: edicto prætoris veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

¶ *Omnis, ad quẽ seruus delinquens trãsit, noxaliter cõuenitur. Et noxaliter ẽt quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea serui. Aret.*

¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nã si seruus tuus noxiam commiserit, [f] quamdiu in tua potestate sit, [g] tecum est actio: si autem in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse: at si manumissus fuerit, di-

minum, cui datur, propter subsequẽtem casum, quia reuocabilier fit dominus. si seruus pecuniam inueniat, & damnũ resarciat, quod est summè æquũ ex vtraque parte, s. & quod dominus tradens seruum pro noxa perdat perpetuò dominium, quia iam insolutum dat, & seruus succedit loco æstimationis damni. & sic loco pecuniæ, quæ soluta abdicatur in totum, & perpetuò à domino, eadem ratione seruus, qui in eius locum sufficitur. Item, summa ratione factũ est, vt accepta pecunia dominus cogatur manumittere; quia cum non possit sua interesse; nisi ratione condemnationis damni dati, nimirum si ea soluta per seruum dissoluitur nexus ipse seruitutis, quæ est ratio tertij dicti. Notabilia clara sunt.

a ¶ *Liberatur.* Sed cum seruus non sit in obligatione, sed dãni æstimatio, vt ff de re iud. l. miles, §. decem, quomodo dãdo seruum liberatur, cum aliud pro alio inuito creditore solui non potest, vt ff. si cert. pet. l. 2. §. 1.? Respond. speciale est. quia iniquum est serui nequitiam vltra ipsius corpus extendi, vt sup. eo. in pr. ver. summa.

SYL. ¶ Adde, quod hæc omnia vera sunt, quando agitur ciuiliter ad damnum datum, quia tunc condemnatur ad æstimationem damni, & reus dando seruum liberatur, vt hic dicitur, secus si ageretur criminaliter ad vindictam, ob iniuriam, à seruo illatam, nam tunc aliter pronunciatur scilicet vel ad æstimationem damni, vel ad tradendũ seruũ verberandum, vel dandum seruum pro noxa. vt est text. no. in l. sed si vnius. §. cũ seruus, ff. de iniur. quem vide.

b ¶ *Nec minus.* q.d. licet detur pro alio, scilicet pro delicto, vel æstimatione delicti, tamen dominium transfertur.

c ¶ *Auxilio.* Sed nonne iniquum est auferri quod perpetuò sibi quęsitũ est, vt modò dixerat, & probatur. ff. re. amo. l. nõ enim? Sed certè est spãle fauore libertatis, sic & alias, C. de patr qui. fi. dist. l. 2. & ff. si lib. inge. esse di. l. 2. & sic ff de hær. insti. l. pignor. l. Accurs.

¶ Dic non esse speciale, vel falsẽ, quod ratio specialitatis ẽ ea, quam supra posuimus in figuratione casus. & ad hanc gl. vide Prępo. Sen. in sua dispu. casu. 3. q. 4. in princ.

¶ Sunt autem. ¶ *CASVS.* non est figurandus. quia tantum instat in declarando vnde originẽ traxerint actiones noxales, & dicit, quod alię oriuntur ab edictis prætorum, alię a legibus, & declarat per exẽpla, quę no.

d ¶ *Sũt autem. Furti.* s. nõ manifesti: nam actio furti manifesti est prętoria vt inst. de perpe. & temp. act. §. 1. *Furti nõ manifesti actio est ciuilis, furti verò manifesti prætoria.*

¶ Adde, actione furti manifesti ideò p̃toriã appellari, quia quam pęnam, l. 12. tab. statuerat in furto manifesto, quam refert Au. Gel. li. 11. c vlt. eam Prætores in quadrupli pęnam immutauerunt. arg. l. ius ciuile, ff. de iust. & iur. ac furti nec manifesti pęna, quę in duplum irrogabatur, minimè mutata est, sed eadem est, quæ à Decemuiris in 12 tab. fuerat constituta.

e ¶ *Damni.* s. actio.

¶ Omnis aũt. ¶ *CASVS.* literaliter est figurãdus, qa litera plana ẽ, & iõ manifesta, nã noxalis actio datur contra dñm nõ simpliciter, sed ita demũ si vult iudiciũ suscipere, quo fit vt revera actio noxalis dirigat ĩ seruũ, vñ liberũ ẽ dño seruũ indefensũ relĩqre, & ita noxale iudiciũ euitare l. nõ solũ, ff. d noxa. vñ qñ suscipit, suscipit ex volũtate, iõ caput sequit, nõ dñm, qđ no. s. q actio noxalis caput seqĩt, & qđ datur cõtra possessorẽ tpe, quo agitur. Itẽ, q si seruus manumittat, tenetur ipse directò, & extinguitur noxæ deditio. Itẽ q si liber homo damnum dederit, & seruus sit effectus, põt agi contra dñm noxali iudicio. SYL.

f ¶ *Commiserit.* s. extraneo.

g ¶ *In tua potestate sit.* Vel dolo fecisti, quo

Seruus manumissus an teneatur de gestis in seruitute.

quo minus fit, nam tunc vtilis noxalis locum hēt, vt ff. eo. l. si bonę fidei, & l. eiecto, § filijs.

a ¶ *Directò.* Hic distingue, aut seruus deliquit, aut contraxit. Primò casu, si in dūm. non tenetur postea factus liber, vt supra de oblig. quæ ex d̄ lict. § ij qui, & inst. pro x. §. & ff. de fur. l. seruil. & filij. Si in extraneum, tenetur directò, vt hic. Si autē contrahat, & fuerit cōnexa gestio illa, quā gessit in seruitute, cum ea, quam in libertate facit, tenetur, non aliàs, vt ff. de negot. gest. l. cū actū & C. an seruus ex suo facto. l. 3. & in fin. nisi in casu, vt Cod. de pet. hæ. l. si. §. per. in fin.

ADDITIO. Alios etiā casus habes notatos. in leg. eum actum, ff. de negot. gest.

b ¶ *Primo libro*, vt supr. de iur. pers. §. pe. ¶ Si seruus.

¶ *CASVS.* clarus est, & rationes eius manifestæ, assignatæ in text. Dicit enim primo Imperator, quòd si seruus proprius damnum domino dederit, noxalis actio nulla nascitur, & assignat rationem, quia inter dominum, & seruum nulla potest oriri obligatio efficax, quo fit, vt vbi nulla fit obligatio, nulla fit actio, ex quo infert Impe. quòd quamuis postea alienetur, & in alterius potestatem transeat, vel liber factus fit, agi non potest, neque contra ipsum, neq. contra dominum, quia cum actio nata non fuerit à principio in ipsa datione damni, non potest postea nasci, & ratio est, quia extremum illud, ad quod obligatio ad se radicandū retrotraheretur, esset inhabile. Pari ratione dicit Imp. si alienus seruus noxiā commiserit, & postea effectus fit seruus illius, cui damnum dedit, extinguitur per cōfusionem actionis, ratione assignata in tex. quia iā res deducta est ad casum, à quo incipere non potest, quod si etiā postea alienetur, non reuiuiscit actio, quia semel extīcta actio & obligatio, etiā cessanre causa extinctionis, non reuiuiscit. l. qui res, §. aream, ff. de solutio. quę omnia nota, & maximè regulas in tex. expressas. STL.

rectò [a] ipse tenet, & extinguitur noxæ d̄ditio. Ex diuerso quo q. directa actio, noxalis esse incipit. Nā si liber homo noxiā commiserit, & is seruus tuus esse cæperit, (quod quibusdā casibus effici, primo libro [b] tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

¶ *Ex delicto serui proprij nulla cōpetit domino actio, etiā si postea alienetur, vel manumittatur. Idem in seruo alieno, qui efficitur ipsius damnū passi. Item ex delicto domini non datur actio seruo libero facto. Ar.*

¶ Si seruus dn̄o noxiā cōmiserit, actio nulla nascitur, namque inter dominū, & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio [c] nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem seruus puenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso, [d] neque cum eo, cuius nūc in potestate [e] sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiā tibi commiserit, & is postea in ptāte tua esse cęperit, [f] interdicitur [g] actio, quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. [h] Ideoq. licet exierit de tua potestate, agere non potes: [i] quemadmodū si dn̄s in seruum suum aliquid cōmiserit, nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem contra dominum habere pōt.

¶ *Olim pater pro de-*

c ¶ *Obligatio.* scilicet, ciuilis, sed naturalis sic, vt sup. de fideiussor. § r. Accurs.

* ¶ Adde l. vltimam, Co. an seru ex suo facto.]

d ¶ *Cum ipso.* manumisso, vt hic. & C. eo l. 1. in fi.

e ¶ *In potestate.* Cum alienatus est, & facit, ff de pecul. l. & ancillarū, §. sed & si alieno.

f ¶ *Esse cæperit.* Ante litem contestatam. Nam post litem contestatam non interdicitur, vt ff. eo. si alienus seruus. Est ratio, quia imputatur ei quare alienauerit, vt ff eo. leg. quemadmodum. in princip.

g ¶ *Interdicitur.* facit, ff. de mino. leg. verum in fin. primi respon. & ff. de leg. 1. leg. legatarius, in fin.

h ¶ *Non potuit.* Scilicet noxalis actio, & no. rem impediri, si deducitur in casum, à quo incipere non potest, argum. sup. de leg. §. ex contrario.

¶ Vide circa hoc Brocardum Bart. in l. pluribus, ff. de verb. oblig.

i ¶ *Non potes.* Arg. ff. de cap. & postlim. re. leg. 2. §. 1 aliàs de ca. d l. 2. §. ei qui.

¶ Sed veteres. ¶ *CASVS.* in l corrigente & rationem correctionis assignanre nō est figurandus. nisi literalis. Nota, quod de iure antiquo filius etiā dabatur pro noxa, intellige ante ius ff. Item, quod hodie hoc est correctum. STL.

Item,

Item, quod lex tollitur per abusum vel per vsum contrarium. Item, quod asperitas est euitāda. Itē, q pater magis affligitur ex pena filij, quam ex propria, quod in criminalibus allegatur ad multa, de quib. per Hippolyt. Marsil. in l. 1. in principio, in 16. col. ff. de quaestio. & in §. primo, column. 6. eadem l. Item, quòd fauendum est pudicitiae, & maxime filiarum. Item, quod filij pro suis delictis conueniuntur.]

trem actio in factum de re iud. in peculium vt ff eod. leg. si condemnatus, & ff. de pecu. l. 5. §. idem scribit. † Intellige, quatenus sit factus locupletior pater, alias secus. l. ex penalibus. vbi Dec. de reg. iur. Sed quid si iudiciū accipere noluit immo cōtumaciter non venit, an mitti actor debet in possessionem peculij profectitij? Videtur quòd non, quia ex delicto non debet conueniri pater, vt hic dicitur. E contra videtur, quod sic, quia alias dicit lex, quod potest cedere bonis in peculio tali, vt Cod. de bo. ce. de pos. l. cum & filij. in eo quod dicit. vel quod patre &c. Sed huic verbo respon. Aldricus, quod d. leg. cum & filij, loquitur de castrensi, vel de eo, qd habet à patre sibi eunti in castra donatum. quod etiā castrense dicitur, vt Cod. fam. ercisc. l. si filius.

a ¶ *Admisere.* Iure veteri dabatur filius pro noxa vt seruus vt hic. Item occidebatur licite a patre, sicut seruus à domino, sed hodie non sic, vt supra de ijs, qui sunt sui, vel alieni iuris, § 2. & supra de iure psona. §. 3. & ff. de libe. & posthum. l. in suis. in fin. & C. de pat. potesta. l. fi.

ADDITIO.

(i) Et ideo ga hoc non erat etiam de iure digestorum, necessariò sequitur, quod iste tex. debet intelligi ante iura digestorum.

licto filij, siue filiae noxaliter tenebatur sicut pro seruo, hodie verò nullatenus: sed ipse filiusfamilias ex delicto suo. vt quilibet alius poterit conueniri. Aret.

¶ Sed veteres quidē hoc† & in filijsfamilias masculis, & feminis admisere: [a] noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatē rectè respuendam esse existimauit, [b] & ab vsu communi hoc penit[c] recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dari, vt penè [c] per filij corpus pater † magis, quā filius periclitetur? cum in filiabus etiam pudicitiae † fauor hoc bene excludat. Et ideo placuit, in seruos [d] tantummodo noxales actiones esse proponendas, cum apud veteres legum commentatores inuenerim[e] sæpius dictum, ipsos filiofamilias [e] pro suis delictis posse conueniri. [f]

¶ *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

¶ *Pro damno per quadrupedem mansuetā dato, actio noxalis directa contra dominū datur, cum animal contra naturā sui generis damnum dederit. Angelus.*

ANimalium.

† *alias deest &. Filius olim pro noxa dabatur & à patre licitè occidebatur.*

† *Facit l. cū fecimus, §. vl. C. de agri. & censit. l. isti quidem §. vlti. ff. de eo quod met. ca.*

† *Nihil antē antiquius esse debere parētib. pudicitia filiarū docet me morabile illud facin. Virgi. nij, relatū etiā à Pōponio nostro in l. 2. ver. initium; antē de orig. iu.*

Cotuma. eia filij an faciat q actor a mitti debeat peculiū profectitiū.

Continuatio.

¶ Prout est text in l. in suis. vbi declarant docto. ff. de libe. & posthu.

b ¶ *Existimauit.* Vt hic, & Cod. de fur. & ser. cor. l. apud antiquos. in fi.

c ¶ *Penè.* i. ferè. Vel penae nominaliter scilicet per corpus penae, & tunc diphtongatur. quasi dicat per corpus filij patientis penam.

d ¶ *In seruos.* i. propter seruos.

e ¶ *Filiosfamilias.* non etiam patres, vt si filiusfamilias, iudex litem suam fecerit male iudicando, vt ff. de iudi. l. si filiusfam. Vel si damnum alicui debetur proijciendo, eo separatim habitante a patre, vt su. de oblig. ex quasi deli. §. si filiusf. & ff. de ijs, qui deie. vel. effu. l. j. §. si filiusf & de his legibus dicit hic cum dicit antiquos commentatores.

f ¶ *Conueniri.* i. directò, vt ff. eo. l. noxali. & l. seq. quibus filijs condemnatis datur in pa-

¶ *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

¶ De maleficijs seruorum dictum est, nunc de maleficijs irrationabilium animalium. Nam aut damnum dat homo liber, & tunc locum habet tit. sup. ad l. Aquil. per totum, aut seruus, & tunc locum hēt, sup. tit. j. per totū. Aut aliud animal, & tunc locum hēt hic tit. ¶ Vera continuatio, & non mendicata est, quia actio noxalis non tantum datur propter iniuriam, & damnum datum à seruo, sed etiā ab animali, ideò subnectit eius tractatum, cuius occasione postea ponit etiam casus, in quibus animal pauperiem faciendo facit dominum teneri aedilitio edicto.

ANimalium. ¶ Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primò quando actio de pauperie locum habet, vel non. Secundò loquitur, qn habet locum actio de ędil. edi. vel non. Secūda ibi, Hęc, āt vel ibi, Caeterū. ¶ Animalium nomine &c. ¶ CASVS. positio

cio non est necessaria, quia Imperat. stat in simplici declaratione tituli, tam apertè rem omnem declarãdo, vt nullus restet dubirationi locus. Not. ergo, quomodo noxalis actio detur pro damno à quadrupede dato, & in quibus casibus. Item, quod in his terminis actio noxalis prodita est à leg. 12. tab. Itẽ, quod ratio hęc bona est, qui ita l. disponit. Itẽ, quid sit pauperies. Itẽ quod animal, cum intellectu careat, non potest iniuriã facere. Itẽ, quod sensus accipitur pro intellectu, quia animalia sentiũt, & in animalibus est sensus. Item nota illa verba, sine iniuria facientis, quod iniuria capitur abusiuè respectu ei9 qui infert iniuriam.

si noxam, dato, aut noxæ æstimõnem ferro.
h ¶ *Solitus*. subaudi in vtroque exemplo etiam, nam idem est, & si non sit solitus, vt in princ. huius tit.
ADDITIO. Hoc verum, si fera nocens nõ euasit, quę habebat cõsuetudinẽ redeundi, alias si euasit, nec vtili, nec directa, tenetur domin9 et si postea redeat, arg. leg. qui res, § areã, ff. de sol. Ang.

lium[a] † nomine, quæ ratione carẽt, si quę lasciuia,[b] aut † feruore:[c] aut feritate[d] pauperiẽ fecerint, noxalis actio[e] lege 12. tab. prodita est.[f] Quę animalia, si noxę dedãtur, proficiũt reo ad liberationẽ: quia ita lex 12. tab. scripta est:[g] vt puta si equus calcitrosus calce pcusserit, aut bos cornu † petere solitus,[h] cornu petierit.

¶ Hæc autẽ actio in ijs, quæ contra naturam[i] mouentur, locũ habet. Ceterũ si † genitalis[k] sit feritas,[l] cessat actio.[m] Deniq. si vrsus fugerit à dño, & sic nocuerit, non potest quoadã dominus conueniri, quia desijt dominus esse, vbi[n] fera euasit.[o] Pauperies[p] autẽ est dãnũ siue iniuria facientis datũ. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sẽsu caret.[q] Hæc[r] quidem ad noxalem pertinent actionem.

¶ *Si quadrupes non mansueta iuxa naturã sui generis damnum dederit in liberum corpus non occidẽdo, dominus ex ędilitio edicto arbitrio iudicis cõdemnatur, in alijs reb. in duplũ: vel noxalis actio his duobus casibus cõtra dominũ dirigitur, & penales actiones pro eodem facto concurrentes non perimunt se concursu. Ang.*

a ¶ *Animalium*. scilicet quadrupedũ, vt ff. eo. l. 1. in princi. sed nomine damni dati à bipede vtilis locum habet, vt ff. eod, l. pen.
b ¶ *Lasciuia*. i. luxuria. † Vel dic facilitate, vt facit † pupillus.
¶ Intelligas per lasciuiam. i. per quandã petulantiam, quam habẽt animalia, præsertim quæ nondũ domita sunt lasciuire enim est blãdè saltare, & huiusmodi iuuenilia facere.
c ¶ *Feruore*. id est, amore, vt si equus tuus, vt equam meam adiret, ostium meũ fregerit, & dicitur feruor, quia calefacit amor, vt in Auth. quibus mod. na effi. leg. § illud. col. 6.
† Adde gl in § vlt. supr. de suc. sub.
d ¶ *Feritate*. i. crudelitate. s. suas non sui generis natura, vt inf pro. §.
e ¶ *Actio*, quæ vocatur in factum, vel simpliciter de pauperie.
f ¶ *Prodita est*. i. adinuenta.
g ¶ *Scripta est*. vt supr. tit. 1. §. sunt autem, ff. eo. l. 1. in princ.
* ¶ Verba. l. 12. tab. hęc fuisse traditur. Si quadrupedes pauperiẽ fecerit, animal ꝙ cõmi-

i ¶ *Contra naturã*. i. consuetudinem gñis illius aĩalis, licet sit cõsuetudo, sua, vt calcitret, vt su. proxi. §. Nã maior pars equorum nõ percutiat, & maior pars boum nõ cornu petit. quia equi, & boues dñr mansueti. Et mãsueta dicũtur quæ gregatim pascuntur, vnde secũdum hoc canis non est in numero ferarum nec mansuetorum. Nam maior pars canũ non mordet, & maior pars nõ gregatim pascitur. Sed videtur etiã, quod in his feris locum habeat hæc actio, vt infra eo. § fi. quæ est contra. Sol. vtilis (vt ibi) locum habet, directa non, vt hic, & ff. eo. leg 1. §. in bestijs. Accurs.
K ¶ *Si genitalis*. i. si à genere hẽat, ꝙ sit fera.
l ¶ *Feritas*. i. crudelitas.
m ¶ *Actio*. s. directa.
n ¶ *Vbi*. i. postquam.
o ¶ *Euasit*. vt sup. de rer. diui. § feræ.
p ¶ *Pauperies*. Mirabilis est hæc expositio et legalis, iõ sic fortè dicta, q̃a pauperiẽ aliquã facit, sicut & dãnum diminutio, vel adeptio patrimonij dicitur, vt ff. de dam. infect. l. 4.
q ¶ *Sensu caret*. qñque tñ res inanimata iniuriam facere dicitur impropriè, vt ff. cõm. l. si vt certò, §. planè si sic commodaui.
* ¶ Aliud l Mosaica sancitum est, ea. n. & in bruta quoq. aĩalia aduertebãt si quid morte dignũ admisissent, Gen. 9. Leu. 20. Exod 21.
r ¶ *Hac*. s. supradicta duo, & quod nomine feræ

† Cõcor. cũ hoc toto princ. ca. si cul pa iñcta, gl. super ver. aĩalia tua. ext. de iniur. & da. da.
† gl. vers, bacchata sup. d sue.
** Cõcor. ca. si cul pa. in gl. super. ver. aĩalia ĩme. extra de iniur.*
† alias genialis.
† Et tũc dic, aut pro i. vt ponatur pro eo.
† alias pullus.
***
† De boue cornupeta multa. Exod. c. 21.
Equi & boues sũt mãsueti.
Canes aliq nõ mordẽt.
Damnũ diminutio, vel ademptio patrimonij dicitur.

SYL.

feræ bestiæ non agatur hac actione, & quod nomine mansueræ noxaliter tantũ agatur, vt sup. prox. §. & in prin. tit.

¶Cæterum sciendum est. ¶ *CASVS*. similiter in præsenti §. nō figurabitur, litera. n. plana est, & decisio fundata naturali ratione, vt damnũ datum culpa alicuius puniatur pro modo culpæ. Additur etiam, qđ non solum datur actio ex edicto ædilium: sed etiam de pauperie, ratione assignata in text. quia vbi agitur de pęna imponēda, vna actio aliam non cōsumit. Nota quòd in dam no dato, vel potius in nocumento facto libero homini, æstimatio fit arbitrio iudicis, in cæteris in duplo æstimationis damni. Item, quod illo casu datur actio in factum de pauperie, & actio ædilitia. Item nota regulam, quod in pęnalibus vna actio aliam non consumit.]

¶ Cæterum sciendũ est, ædilitio edicto[a] prohiberi nos canē, verrem, vrsum, aprum, leonē[b] ibi habere, qua vulgò iter fit, & aduersus ea factum erit, & nocitum[c] libero homini esse dicatur, quod bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur.[d] Cæteratum verò rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Pręter has[e] autē ędilitias actiones, & de pauperie locum habebit.[f] Nunquã enim actiones, †præsertim pęnales, de eadem re[g] concurrentes, alia aliam consumit.[h]

¶ *De ijs, per quos agere possumus.*

¶ *Actiones intentantur per nos, & per procuratores nostros, quorum vsus olim prohibitus erat, nisi in certis casibus: sed nunc necessarius est, quando principalis agere, vel defendere impedit. h.d. Angel. Aretin.*

a ¶ *Edicto.* posito, ff. de ædil. edi. l. hi enim, §. deinde, & l. seq.

b ¶ *Leonem.* item lupum, pantheram, & generaliter omne animal, quod debeat nocere, siue solutum, siue legatum, ita tñ q̃ damnum nihilominus facere possit, vt ff de ędil. edi. l. hi enim. & l. generaliter. & l. seq.

c ¶ *Et nocitum.* in corpore, ita quòd non sit mortuus, aliàs ducenti solidi debentur, (1) vt ff. de ædil. edi. l. qua vulgò. 2. respon.

ADDITIO. (1) Ista pęna secundum glo. in l. qua vulgò applicatur pro parte fisco, & pro parte patri, alleg. ff. de ijs, qui deiece. leg. si verò, § pen secundum. Ang.

d ¶ *Condemnetur.* Ratione deformitatis non habita, sed impensarum tantum in curatione factarum, & operarum amissarum, & amittendarum, vt ff. eod. l. ex hac. Item condemnatur in duplum occasione damni dati in alijs rebus ex hoc edicto, vt hic, & ff. de ædil. edi. l. qua vulgò. 2. respon. in fi.

e ¶ *Prater has.* idest prætor hos modos agēdi ædilitio edicto.

f ¶ *Habebit.* scilicet vtilis, aliàs contra, vt supra eo §. hæc autem.

g. ¶ *De eadem re.* idest ex eodem facto, & delicto.

h ¶ *Consumit.* Hoc est intelligendum concursu, perceptione enim vna aliam cō'umit, Et ad euidentiam istorum dic, quod quando competunt plures actiones eidem, & contra eundem, aut omnes pęnales sunt, aut omnes rei persecutoriæ, aut aliæ pęnales, aliæ rei persecutoriæ. Primò casu subdistingue, aut omnes ex vno delicto, & tūc vna tollit aliā perceptione non id, quod excedit, vt ff. vi bon. rapr. l. 1. & ff. de actio. & oblig. leg. qui seruum 1. resp. & leg. cum ex vno delicto, non autem concursu, vt hic dicit. vbi aũt ex diuersis factis vna non tollit alteram etiā perceptione, vt ff. đ priu. delict. l. numquam. in prin. In secundo capite, quādo omnes sunt rei persecutorię, dic, quod aut contra eundem dantur, & tūc tollunrur ad inuicem perceptione, non concursu, vt ff loca. l. si merces, § culpæ. aut contra diuersos, & tunc non tolluntur etiam perceptione, vt ff. de tabu. exhib. l. locum. §. condemnatio. In tertio casu, scilicet, quādo alia est pęnalis, & altera rei persecutoria. Iterum subdistingue, quia aut est pęnalis originaliter, & tūc neutra per alteram tollitur, vt ff. de fur. l. si pignore, §. item furti, & ff. de condict. furti. l. si pro fure, §. furti, hoc tamē fallit in casu. ff. nau. cau. sta. l & ita. (aliàs incip. idem) §. fi. quia ibi cōpetebat altera de iure communi, altera de iure speciali. Aut nō merè, vel originaliter pęnalis, & tunc vna per alteram tollitur, vt ff. quod met. causa. l. merum. §. licet.†

Actiones plures si cōpetant, an vna intētata tollatur alia.

†Similis tex. in l. nūquā, ff. de reg. iur.

* Dictu quan um atrinet ad regulam huius text. quod illa procedit quo ad hoc, vt simul cōcurrant, ita quod vtraque eligi possit, sed bene vna electa. alia tollitur l. & ita in fin. ff. na. cau. stab etiam quod in actione electa succubuerit, secundum Barto. in l. hoc edicto. in 2. quæst ff. de publica. Item hæc vera sunt, quādo ex eodem facto & vnico criminis titulo procedunt, alias secus, l 1 ff. vi bonor. rap. lege nunquam plura. ff. de priuat. delictis.

† Similē SYL. gl habemus ī d. l. & ita. ff. na. ca. stabu. & in l. nūq̃ de re. iu.

¶ *De ijs, per quos agere possumus.*

Quia de actionibus diximus, videamus per quos exerceantur, & in hoc incipit, Nūc, &c.

Nunc

Diuiſio. NVnc. ¶ Totus iſte tit. diuiditur in tres partes. Primò ponit vnum dictum bimembre. Secundò vnum membrum aſſumit, & declarat iam de iure antiquo, quam hodierno. Tertiò declarat quid eſt procurator, & tutor. Secũda ibi, Alieno veluti. Tertia ibi, Procurator.

¶ Nunc admonendi.

SYL. ¶ CASVS. non eſt neceſſarius. tradit enim primo Impera. regulam affirmatiuam. Item refert ius antiquum: quo niſi certis caſibus in tex. expreſſis agere pro alio non licebat. Not. quod quilibet non prohibitus poteſt agere nomine ſuo, & alieno, & ſic quod hoc edictũ eſt prohibitoriũ certarum perſonarum. Item not. in quibus caſibus de iure antiquo agere liceret. Itẽ not. rationẽ, quare adinuentum fuerit, quod quis alieno nomine ager posset, & eſt tex. apertius declarãs in l. 1. §. fin. ff. de procur. vbi non ſolum conſideratur caput impotentiæ, ſcilicet quãdo homines ſuis negotiis non poſſunt ſupereſſe, ſed etiam quando nolunt.

NVnc admonẽdi ſumus,[a] agere[b] poſſe quemlibet[c] hominẽ, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, cum[d] olim vſu fuiſſet alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hoſtilia pmiſſum † erat, furti agere eorũ nomine,[e] qui apud hoſtes eſſent; aut reipublicæ cauſa abeſſent, quiue in eorum cuius[f] tutela eſſent. Sed qa hoc non minimam incommoditatẽ habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionẽ licebat, cœperunt homines per pcuratores litigare. Nã & morbus, & ętas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ ſępe hominib. impedimento[g] ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſunt.

¶ *Procurator conſtituitur verbis habilib. interpoſitis, etiã aduerſario abſente, & ignorante. Ang. Ar.*

¶ Procurator neque certis verbis,[h] neq. pſente † ſẽper aduerſario, immo plerumque eo[i] ignorante, conſtituitur. Cuicũque[k] enim pmiſeris

** † Sim. gl. in. de l. §. noſtra, ver. quibuſcũq. & inf. §. ſeq. verſ. cuicunque.

a ¶ *Admonendi ſumus*. ideſt admonemur.

b ¶ *Agere*, ſcilicet hodie.

* ¶ Intellige ciuiliter, at criminaliter non ſemper licet, quod expeditum eſt, vbi quis perſequi velit crimen publici iudicij, l. penult. de publ. iud.

† Dic, quod ſeruus non poteſt eſſe i iudicio niſi SYL.

c ¶ *Quẽlibet*, ſcilicet idoneum, † propter ſeruum, qui nec ſuo, nec alieno nomine admittitur, vt C. de iudi. l. ſeruus. † Itẽ propter pupillum, vt C. qui leg. perſo. ſtan. habe per totum. Accurſ.

ſi in certis caſib. de quib. in l. vix certis, ff. de iud. Angel.

¶ Facias tu regulã, quod quicunque poteſt eſſe in iudicio proprio nomine, poteſt etiã procuratorem conſtituere, quam facit Inno. in c. edoceri de reſcr. ſed ego addo, proprio nomine, propter perſonas coniunctas, quæ poſſunt eſſe in iudicio, & non poſſunt cõſtituere ſaltem ante conteſta. Item procur. vt concludit Rot. de procur. deciſ. 34. in antiquis.

d ¶ *Cum*, ideſt, quamuis.

e ¶ *Eorum nomine*, ſcilicet ſi quis faceret furtum captiuis, vel repu. cauſa abſentibus.

f ¶ *Cuius*, ideſt alicuius, q. d. procurator poteſt agere nomine eorũ, qui ſunt in tutela captiuorum: & reipublicæ cauſa abſentium.

g ¶ *Impedimẽto*. Sed qui ſi nullum ſit impedimentum? Reſpon. idẽ, vt ff. de procur. l. 1. §. vſus.

¶ Procurator, &c.

SYL. ¶ CASVS. in traditione tã generalis regulæ nõ eſt neceſſarius. nihil enim aliud hic dicit, niſi quod non eſt tradita aliqua certa formula in cõſtitutione procuratorũ, ſed quo modocũq; cõſtet, quod velim res meas agi, & tractari per alium, ille meus procurator cõſtitutus cẽſet. Not. quod procuratoris conſtitutio non exigit aliquam certam formã verborum. Item, quod abſens poteſt conſtitui procurator.

† *aliàs deeſt ſẽper. Mãdatum ſpeciale in multis caſibus exigitur.*

h ¶ *Neque certis verbis*. Imò quibuslibet, aptis tñ ad hoc, ſiue gñaliter, ſiue ſpãliter. In caſibus tñ ſpãle mãdatũ exigitur, vt in interdicto de lib. exhib. vt ff. de procu. l. Pomponius. in princ. Idẽ ſi mãdo alicui, quod inueniat maritũ filiæ meæ, vt ff. de tit. nup. l. generali. in pr. Itẽ in cauſa ſuſpecti tutoris, vt ff. de procu. l. nõ ſolũ § ſi. Itẽ qñ duos generaliter facio procuratores, nam neuter ab altero exiget, niſi habeat ſpeciale mandatum, vt ff. de procur. l. itaque, & l. qui duos. Item in integ. reſtit. perenda, vt ff. de mino. leg. illud, §. ſi talis. ¶ Adde, quod Ang. hic ponit 25. caſus, in quibus ſpeciale mãdatũ requiritur, & ego poſui 20. caſus, in quibus ſpeciale mandatum requiritur, in meo tractatu de regulis, & fallen.]

i ¶ *Eo*, ſcilicet aduerſario.

* ¶ Adde, quod & abſens procurator vtiliter datur, l. 1. ff. de procur.]

K ¶ *Cuicunque*, Scilicet habili, non militi, vt ff.

Procuratoris officiũ quibusdam est interdictum. † et §. pe. infra de except.

vt ff. de procur. l. filiusfam. §. veterani. Item nõ fœminæ, vt ff. de procu. l fœminas. † Item non habent imminens impedimentum, quare non possit cogi, vt ff. de procur. l. neque fœmina. Item non minori 25 ann. vt ff. de procu l. minor. Itẽ non furioso, vel muto, vt ff. de procu. l. 2. §. furiosus, & l. mutus, l respõ. Item nõ accusato de crimine capitali, vt C. de procura. l. reum.

ADDITIO.

Qui omnes prohibentur esse procuratores, nisi fuerit lis contestata. Et est ratio, quia hæc exceptio det opponi ante li. contest. alias habilitatur persona procuratoris, vt hic per doct. & in l. ita demum, & in l. exigendi. Co. de procur.

* ¶ Quod dicit de fœmina, vetum est in iudicio, præterquã in quibusdam casib. anno. per Dec. in l 2. n. 16. de re. iu. Nam ad negotia vtriq; procuratrix dari potest, vt tenet Bart. per l. 3. §. 1. de neg. gest. quẽ sequit Dec. post multos alios per eum allegatos in d. l. 2. de reg. iur.]

rem tuam[a] agere, aut defendere, [b] is tuus procurator intelligitur.

¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro [c] expositum est.

¶ *De satisdationibus.*

¶ *Olim conuentus actione reali satisdabat, siue suo siue alieno nomine cõueniebatur, sed agẽs reali nullam satisdationem præstabat, si suo noĩe agebat, secus si procuratorio nomine, quia satisdabat ratam rem dominum habiturum, agẽs verò personali, ad ea cogebatur, ad quæ agens reali: conuentus verò alieno nomine satisdationem præstabat iudicatum solui, si alieno nomine faciebat: si verò suo, ad nullam satisdationem cogebatur. Angelus Aretinus.*

SAtisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsũ amplexa est. Olim enim si in rẽ agebatur, satisdare possessor [d] compellebatur, vt si victus esset, nec rem ipsã restitueret, nec eius litis æstimationẽ, põas esset petitori, aut cũ eo [e] agendi, aut cum fideiussoribus [f] eius, quæ satisdatio appellat. Iudicatum solui: Vnde autem sic appelletur facile est itelligere. [g] Namq; stipulabatur, quis, vt solueretur sibi quod fuisset iudicatum. Multò magis is, qui in rẽ actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudiciũ accipiebat. Ipse autẽ, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare nõ cogebatur. Procurator, si in rem agebat, satisdare iubebatur, rem ratã dominũ habiturum.

per totum, & de legi. agn. tu. per totum, & per alios seq. tit. vsque ad tit. de satisd. tut. & cur.

¶ *De satisdationibus.*

¶ Facta mẽtione procuratorum, à quibus satisdatio exigitur, competenter de satisdatione subiũgitur. Accur.

Cõtinuatio.

** Adde, quod qui tenetur satisdare, liberatẽ à satisdando, si sit valdè diues, & idoneus, vt no. Bar. in l. q. cunque 2. C. de fund. patri. lib. 11. & tradunt Alexã & Mod. in l. 1. ff. qui satisda. cog.]

SAtisdationum.

Diuisio.

¶ Totus iste ti. diuiditur i tres partes. Primò ponit quid iuris erat olim circa satisdationẽ iudicio, siue qs agebat nomine suo, siue vt procurator. Secundò, qd iuris sit hodie. Tertiò extendit hanc legem ad omnes prouincias. Secunda ibi (Sed hodie.) Tertia ibi, quam formam.

¶ Satisdationũ

¶ *CASVS*. in l. correcta non est figurandus refert enim ius antiquũ, quoad satisdationes. Not. quod modus satisdationũ hodiernus differt ab antiquo. Itẽ, quod l. introducitur aliquando à principio abvsu. Itẽ, qd l tollitur per non vsum. Item not. ordinem antiquum satisdationum. Item, quod nemo defensor in re aliena sine satisdatione idoneus esse creditur.

a ¶ *Rem tuã.* Ergo & vnam & plures, ergo nuncius est procurator, quod verum est, ff. de procu l. 1. §. 1.

b ¶ *Defendere.* scilicet mandato interueniẽte. alias simpliciter positum hoc verbum, defensor, intelligitur sine mãdato, sed procura. cum mandato est, vt ff. de proc. l. si procura. §. per contrarium, & facit ad hunc. §. ff. fam. ercisc. l planè, in fi.

c ¶ *Primo libro.* Vt supr. qui. da. tut. possunt,

d ¶ *Possessor*. scilicet suo nomine conuentus,

e ¶ *Cum eo*, scilicet reo victo.

f ¶ *Cum fideiussoribus.* Ex fideiussione.

g ¶ *Facile est intelligere.* cum nomen sit consequens rei, vt sup. de donat. §. est & aliud.

Periculum [a] enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur.

¶ Tutores verò & curatores eodẽ modo, quo & procuratores, satisdare debere, verba edicti [b] faciebant, sed aliquando his [c] agentibus satisdatio remittebatur. [d] Hæc ita erant, [e] si in rem agebatur. Si verò in personam ab actoris quidem parte eadem obtinebãt, quæ diximus in actione, qua in rem agitur, [f] ab eius verò parte, cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliqs interueniret omnimodò [g] satisdaret, [h] quia nemo [i] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Qd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, iudicatum solui satisdare non cogebatur. [k]

¶ *Hodie cõuentus suo nomine quacumq; actione, non satisdat iudicatũ solui, sed de iudicio sisti, si nõ possidet immobilia, quæ aliquãdo est cum fideiussore, aliquando non. Aret.*

¶ Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rẽ actione conuenitur, siue personali, suo nomine nullam satisdationem [l] pro litis æstimatione [m] dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in iudicio perma-

a ¶ *Periculum.* Facit ff. de procur. l. non solum, §. item ait, & de iureiurando, l. nam postea.

b ¶ *Edicti.* scilicet prætoris. quod edictum non habemus.

c ¶ *His.* s. tutoribus & curatoribus. Sed quando hoc? Respond. forte tunc, quando erant testamẽtarij, vel datiui s. per inquisitionem. Nã tunc non cauebant de rato, vt sup. de satis. tut. in princ.

* ¶ Rectius Theophilus. inica omologimeni est lautõ catastasis. Id est quãdo certa. & legitima est eorũ cõstitutio, vt intelligaous tunc satisdationem remitti solitam, vbi constabat eos tutores, vel curatores esse. l. vulgo. ff. de admi. tuto.

d ¶ *Remittebatur.* scilicet de facto.

e ¶ *Hæc ita erant.* Hic non debet esse, paragraph. secũdum Ioã quia & quod sequitur est de antiquitate.

f ¶ *Agitur.* Vt suo nomine agens nõ caueat. aliàs caueat rem ratam dominũ habiturum, vt supra eo. § vers. ipse autem, & ver. procu.

g ¶ *Omnimodò.* s. siue cum mandato, siue sine mandato.

h ¶ *Satisdaret.* s. iudicatum solui.

i ¶ *Quia nemo.* No. antiquam regulam, quæ etiam hodie bona est, vt hic, & inf. eod. §. si verò reus, & ff de procur. l. non videtur, & l. qui proprio, §. qui alium.

* ¶ Etiam si filius, vel pater fi. l. filiusfam. ff qui satisd cog.

K ¶ *Non cogebatur.* In hoc solo casu differebat ab actione in rem. licet per multa verba hucusque inter eas notaueri. differentiã.

SYL. ¶ Contrarium voluit glos in rubr. ff. iud. sol. videlicet quod olim conuentus actione personali non satisdabat, sed hæc gl. verior est, quam seq. Dy. & Bart. in d rub. & Angel. hic.

¶ Sed hodie. ¶ *CASVS* in l. corrigente non ex ratione, sed ex quodam vsu, qui prævaluit vt paret in illis verbis, sed hodie hæc aliter, obseruantur, non est necessario figurandus, sed tantum notandum est, quod satisdationes, quæ hodie attenduntur, ex vsu & obseruatia processere potius, quã ex l. quod consonat ad id, qđ dixit supra in princip. huius titu. ibi, Aliud antiquitati placuit, aliud nouitas per vsum amplexa est. Item, quod cõuentus hodie suo nomine actione reali, vel personali nõ satisdat nisi de iudicio sisti aliquãdo cum fideiussore; aliquando cum simplici eius cautione iuramento firmata.]

l ¶ *Nullam satisdationem.* id est nullam promissionem per fideiussores facere, nam satisdatio per fideiussores fit, vt ff. qui satis. cogn.

** Adde, quòd quando, quis tenetur satisdare, ille potest pignora vel fideiussores dare glos. Bart & magis communiter Doct in l. 1. qui satisd. cogn. & Neguf. de pign. in 1. memb. 5. part.] nam nec de defendendo nec dolo (qđ absit,) nec iudicatum soluere promittit, quæ tria continentur sub clausula hac. s. iudicatũ solui, vt ff. iudic. sol. l. iudicatum solui, nec vllam aliam, nisi vnam, quam subijcit. Sed econtra numquid actor aliquam facit satisdationem? Dic quod sic, duas. Primam, quod litem contestabitur vsque ad duos, menses connumerandos à die libelli porrecti, vt in Auth. de execu. § 1. coll. 7. quæ est Authent. C. de lit. cont. l. libellum. Aliam qđ persistet vsque ad finem, & si conuictus fuerit iniustè se mouisse litem, decimam partem litis nomine expensarum dabit reo, vt in Authen. de liti. §. ad excludendas coll 8. quæ est in C. de episc. & cler. auth. gñaliter, qñq. tñ hę duę ex consuetudine nõ seruãtur, nec similio vsu.

m ¶ *Pro litis æstĩone,* iudicatum solui. Accu.

Satisdare est promissionẽ per fideiussores facere.

Satisdatio duplex ab actore exigitur.

a ¶ *In*

maneat [a] usque ad terminum [b] litis: vel committitur suę promissioni [c] cum iureiurando: (quam iuratoriam cautionem [d] vocant) vel nudam promissionem, [e] vel satisdationem pro qualitate [f] personæ [g] suæ dare compellitur.

a ¶ *In iudicio permaneat*. Hæc satisdatio appellatur iudic o sisti, vt hic patet, & ff. qui satisda. cogan. l. 2. § prætor ait. in fin. Et caue tibi in notanda diff. horu capitulorũ. Hic. n. primo loquitur, quãdo immobilia non possidet, vt hic, & ff. qui satisd. cogan. l. sciendum.

STL. ¶ Aduerte, quia verum est, quod reus conuentus possidens immobilia excusatur à satisdãdo: sed si agimus de satisdatione præstanda ab actore de prosequenda lite, non releuatur actor ab ea præstanda per possessionem immobilium, secũdum Bart. & Doct. in l. de die, §. quidam, ff. qui satisd. cog. Alex. & alij in l. sciẽdum, eod. titu. quamuis Ias. ibi contrarium teneat, cuius rationes debiles sunt.

Fideiussor iudicio sisti quãdiu tenetur. b ¶ *Ad terminum*. Hoc est tempus diffinitionis sententiæ. Sed numquid fideiussor tãdiu tenetur, scilicet quamdiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certum tempus, & tunc tamdiu tenetur, & non vltra, vt Cod. de fideiuss. l. pen. Aut non, nec in causa publica, nec in scriptis & tunc non tenetur vltra duos menses, vt dicitur d. l. C. de fideiuss. Et est ratio, quia actor videtur sibi remittere, cum permiserit litem se contestatum vsq; ad duos menses, vt in Auth. de execu § 1 coll. 7. Si autem in causa publica, vel in scriptis tunc perpetuò. vel (quod est verius) vsque ad triennium tenetur: cum tantum duret instantia causæ, vt C. de iudi. l. properandum in princ.

Satisdatio iudicio sistia, potest sub pœna fieri. Sed numquid sub pœna fiet hæc satisdatio? Respond. non, nisi conueniat inter partes: sed interesse tantum venit. vt ff. qui satisd. cog. l. 2. §. fi. Sed si est promissũ, & est statutũ tempus, intra quod teneatur fideiussor: siquidẽ sex mensium est, intr. alios sex menses poterit fideiussor moram purgare: si maius, non habet tamen nisi sex menses, inf. quos potest mora pœnæ purgari, si exhibeatur reus, licet primò exhibitus non fuerit: quæ dic, vt Co. de fideiuss. l. antepen. (1) Sed quid si possidet immobilia tantum, quæ valent decẽ, & conuenlatur in centum, numquid satisdabit? Respond. sic ad minus in eo, quod excedit: quia quod iuris est in toto quoad totum, idẽ erit in parte quoad partem, vt ff. de acq hær. l. si seruus eius, & dixi in l. quæ de tota ff. de rei vendicatio.

STL. ¶ Adde, quòd hæc glo. communiter damnatur, vt dicit Alexã. in l. sciendum, col. fin. ff. qui satisd. cog. non enim requiritur, quod satisdatio æquiualeat valori litis, sed satis est, quod possideat tantum, quòd non sit suspicio fugæ, secundum opin. Bart. & Bal. b.

ADDITIO. (1) Intelligas dispositionem huius l. procedere in casu suo, videlicet in stipulatione prætoria, & iudiciali, non tamẽ in stipulatione conuentionali, vt ibi not. Bal. Ange. & Salyc. & not. Bart. in l. 4 circa fin. de cust. reo. quod not. secundum Angel.

c ¶ *Promissioni*. i. vbi possidet immobilia. STL.

¶ Ioan. Fab. hic dicit, quod de consuetudine seruatur contrarium, & de veritate vide Alexand. in leg. sciendum, col. pen. ff. qui satisd. cog.

¶ Item propter priuilegium, vt C. de princ. agend. in reb. lib. 12 & de dig. l. quoties, eod. lib. Item in casu quãdo non possidet immobilia, vt Cod. vt omnes tam ciu. quam cri. l. 1. ibi, iuratoriæ tantum cautioni.

STL. ¶ Regula est, quam ponit hic gl. f. q pp impotentiam satisdandi statur cautioni iuratoriæ. punit tñ Ia. in l. 1. ff. qui satisd. cog. 14. limitationes, in quibus etiam stante impotentia satisdandi non statur cautioni iuratoriæ.

d ¶ *Iuratoriam cautionẽ*. scilicet iudicio sisti.

e ¶ *Nudam promissionem*. Repete, dare cõpellitur, vt œconomus, & alij clerici, vt in Authent. de sanc. episc. §. si quis autem pro pecuniaria causa, coll. 9.

f ¶ *Pro qualitate*. Vt si sit parens, vel patronus rei vel actoris, vt quia vocet patronum vel parentem tunc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur. vt ff. in ius voc. vt eam. l. 1. 2. & 3. & ff. qui satisd. cog l 2. §. 1. & §. qd ait prætor. sed numquid hodie indistinctè satisdandum est, vt in authẽ. de exhi. & intro. re. § sin cepto. collatio. 5. quæ est in C. de lit. contesta. Authent. offeratur? Respond. illa secundum distin. huius l. intelligitur. Nam posteriores per priores intelliguntur, vt ff. de legi & senatu consl. l. sed & posteriores.

g ¶ *Personæ*. scilicet rei.

* ¶ Sic & bonus vir, qui propter paupertatẽ satisdare non potest, promittens eum iureiurando adimittitur, ne eum ad impossibilia obligare lex videatur, vel alias ius sibi iam quæsitum amittat. Iaso l. 1. in fin. qui satisd. cog. Alciat. l. satisdationis de verb. signif.

STL. ¶ Sin autem per procuratorem. ¶ *CASVS*. clarus est, & dicta plura sunt primò enim dicitur, quòd si lis fiat per procuratorem, tunc procurator actoris, aut exhibet in actis mandatum, & tunc non egemus alia satisdatione, quia iam constituendo procuratorem tenetur habere ratum factum per ipsum secundum vires mandati: ut in iudicio confirmauit personam procuratoris, & idem est, ac si mandatum dedisset: quia quo ad ratihabitionem procuratore constitutus censetur, quia vt vidimus supr. tit. præceden. quibuscumque verbis constituitur, aut neutrum istorum factum est, & tunc procurator tenetur satisdare rem dominum ratam habiturum, ratio autem omnium est, ne reus fatigetur expensis, & eludatur postea, si absoluatur. Si verò sit procurator rei, tunc si præsens reus in iudicio

¶ Procurator domini actoris, vel quaſi ſatiſdat de rato, ſi dubium fuerit de mãdato procuratoris rei, etiã ſi de mandato certum extiterit, cauet iudic. ſolui cum omnibus clauſulis opportunis, pro quo reus poteſt exiſtere fideiuſſor, quæ fideiuſſoria obligatio hypothecariã habere debet annexam, quæ ſtipulatio iudicatum ſolui, contra hæredem ſi fideiuſſoris porrigitur tenetur etiam idẽ procurator, ſi reus fuerit litẽ conteſtatus cauere, quod ipſo tp̃e ferẽdæ ſentẽtiæ reus in iudicio paratus erit, alias fideiuſſor pro eo intercedens tenebitur pro eo, quod fuerit mãdatum, niſi prouocatio intercedat. Angel. Aretinus.

¶ Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel ſuſcipitur, in actoris quidem perſona, ſi non mandatum [a] actis inſinuatum [b] eſt, vel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit, [c] ratam rem dominum habiturũ, [d] ſatiſdationem procurator dare compellitur: eadem † obſeruando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, [e] quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdã

† *aliàs eodem.*

Personæ alienarũ rerũ gubernationem habẽtes.

dicio perſonam procuratoris approbet, res de plano procedit, ſi verò non ſit præſens, poteſt extraiudicialiter ſatiſdando ſupplere, quæ omnia nota. Item no. quod contra mandatum factum penes acta non apponitur.

Item, quod ꝙ̃ procurator agit pręsẽte domino, non poteſt de defectu mãdati opponi. Item, quod quando dubitatur de mandato, procurator cogitur cauere de rato. Item, quod dominus poteſt extra iudiciũ reuelare procuratorem ab onere ſatiſdãdi. Item, quod fideiuſſor de iudicato ſoluendo ſimplici ter receptus liberatur lata ſententia ſecundum Ang hic.

a ¶ *Mãdatum*. extraius factũ.

b ¶ *Inſinuatũ*. idest coram iudice demonſtratum.

SYL. Dic actis inſinuatum. i. in actis productũ & regiſtratũ.

c ¶ *Confirmauerit*. Repete, non. nam confirmare poteſt & tunc ſatiſdare non tenetur vt inf. proxi §. aliàs eſt in litera, non.

* ¶ Item ſcribit Vlpia. l. non ſolum, §. qui nomine. de procur.

d ¶ *Habiturum*. id eſt, quod dominus habebit tantum, quæ committitur, quando dominus ſcit, & poteſt habere ratum, & non habet, vt ff rẽ ra. habe. l. quo enim. §. 1. & ff. de ſol. l. ratum, vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus eſt. Hic tamen diſtingue, An ſit certum habere mandatum, & tunc non cauet. vt hic. & C. de ſatiſda. l. 1. Aut certum eſt, quod non habet, & tunc etiam cum ſatiſdatione non admittitur, vt ff de nego. geſt. l. ſi pupilli, §. fi. Aut dubium eſt, & tunc ſecundum P. eſt in electione rei vtrum exigat probationem mãdati a procuratore, an ſatiſdationem recipiat, & eſt pro eo argumen. in Authentic. de col. §. cos. in fin. collat. 9.

¶ Sed ibi non loquitur de procuratore, ſed de exactore tributorum. Sed Io. contra, dicit enim in electione procuratoris eſſe q̃d duorum iſtorũ facere vidit, quia quoties ad duo quis alternatiuè tenetur, eius eſt electio, vt ſupr. de actio. § huic. Bul. autem diſtinguebat vtrum diceret, non habes mandatum, & tunc probet mandatum, an dicat dubito, & tunc ſatiſdat. Sed Ioan. opin. verior. eſt.

SYL. ¶ Tunc autem dicitur dubiũ de mandato, quando aliq̃d probatum eſt, non autem per ſimplicem aſſertionem procuratoris, vt declarã: Doct. in l. 1. Cod. de procur.

** Adde, quod licet regulariter abſq; mandato alius pro alio non audiatur, attamen amicus defenſionis cauſa poterit ſtare in iudicio ſine mãdato, quod intelligendum in eo, qui arctiſſima familiaritate iungatur, & cuius geſta ſoleat abſens rata habere, Bartol. leg. non ſolum. §. qui alieno. de proc. Alciat. libr. 1 de verb. ſignif.]

¶ Præſtat etiam aliam cautionem procurator actoris ſcilicet de defendendo eum, pro quo agit, vt ff. de procur. l. ſeruum, §. ſi. aliàs denegatur ei actio, vt ff. de procur. l. mutus, §. pœna.

SYL. ¶ Intellige de defendendo in cauſa reconuentionis, ſecundum diſt. gl. in l. ſed & hære. §. prætor. verſ. ſatiſdando, ff de procur. quæ communiter approbatur, vt tradit Alex. in l. actionem. C. de procur.

e ¶ *Perſonæ*. Vt ſunt patres in bonis filiorum. vt C. de bon. ma. l. 1. & de bon. quæ lib. l. fina. §. vbi autem. Item orphanotrophi, & brephotrophi, vt Cod. de epiſco. & cleri l. orphanotrophos. Item ęconomi, vel actores, vel ſyndici, vt ff. quod cuiuſque vniuerſi. no. l. 1. §. quibus, & l. nulli, & l. item, §. 1. & Co. de ſacroſan. eccleſ. l. iubemus, ij. circa principium, ibi, nulli ęconomo. & Co. de epiſcop. & cleri. l. omnes, qui vbique. §. hoc nihilominus. Item apocriſarij, vt in Auth. quomodo opor-

opor. epist. § illud collat. 1. Item magistratus nomine municipii, (i) vt C. de iura. calumn. l. 2. § 1. isti enim possunt inferre per alium litem, vt hic subijcit.

** Vide fin. glos. supr. de cura. §. vlt in ver. actorē. vbi declarat, qui sint œconomi, Syndici, apocrisarij. Orphanotrophi verò appellantur orphanorum & pupillorū nutritores. inde orphanotrophium locus, vbi talibus præbentur alimenta. 23 qu. 8. §. quamuis. Brephotrophi autem dicuntur gubernatores infantium pauperum, & orphanorum secundum Azo. in summa. Cod. de episc. & cler. & Brephotrophium locus, vbi huiusmodi infantes publice aluntur. l. illud. Co. de sacr. eccl.]

per alium inferunt.[a] ¶ Si verò aliquis cōuenitur: si quidē præsens[b] procuratorem dare paratus est, potest[c] vel ipse in iudiciū venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem, solēni stipulatione firmare, vel extra iudicium satisdationē exponere,[d] per quā ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus iudicatū solui satisdationis clausulis:[e] vbi & de hypotheca suarū rerum cōuenire cōpellitur,[f] siue in iudicio promiserit, siue extra iudiciū cauerit, vt tam ipse, q̄ heredes ei[g], obligētur. Alia insup cautela vel satisdatione pp psonā ipsius[h] exponēda,[i] q tēpore sētētiæ recitandæ in iudiciū veniet,[k] vel si nō venerit, oīa dabit fideiussor,[l] quæ in cōdēnatione cōtinētur,[m] nisi fuerit ꝓuocatū.

ADDITIO. (i) Not. quòd magistratus municipalis pro sua ciuitate, vel municipio potest agere, vt est text. in l. 3 §. planè, ff. quod vi aut clam. cum ibi no. Ang.

Procuratores satisdāt, non aūt patres, orphanotrophi &c. a ¶ *Per alium inferunt*. Scilicet per procuratorē: qđ est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur, & sic litiū dñi efficiantur, vt C. de procurat. l. neque aliàs tñ: cum non dñi. sed administratores sunt: & procurator à domino debet institui, vt ff. de procur. l. 1. In pr. Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, numquid de rato cauēt, vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Resp. non, vt Cod. de admin. tut. l. tutores debita. & l sancimus. 2. § defensionem *Tutor an teneatur cauere de rato.* Sed tamē in tutore vr̄ dicere lex contra, si sit incertū de officio suo, vt ff. de admin. tut. l. vulgo. Sed certè ibi nō dicit, quòd debeat de rato cauere: sed quod reus damnum non subibit, propterea quòd iste non sit tutor. Sed quæ est ratio: quod ꝓcuratores satisdant, sed supradictæ personæ non? Respond. quia prædictæ personæ quasi domini sunt, vt ff. pro empt. l. qui fundum. §. si tut. & C. de episc. & cler. l. orphanotrophos. sed in procuratoribus secus: quia non sunt domini verè sed ficte, vt ff. de procur. l. 1. in princip.

* ¶ Adde, quòd licet tutor non possit constituere procuratorem ante lit. contest. pōt tamen constituere actorem, vel negotiorū gestorem, vel quocunque alio nomine eum appelles, vt ait, hic Theophilus.]

b ¶ *Præsens*. Præsentē accipere, et si sit in hortis, vel in continentibus ædificijs, vt ff. d procur. l. præsens. & l. qui in foro & l & ideò.

c ¶ *Potest*. Id est, debet. secundū quosdā. Dicūt enim, quòd si dominus est præsens, ipse tantum debet fideiubere pro procur. suo: si autem absens est procur. potest & debet fideiussores solus dare. & facit pro eis, ff. iudi. sol. l. si ad defendendū. & ff. de procurat. leg. qui proprio. in princ p. Vel dici potest, quod etiam si dominus est præsens, tamē potest procurator dare suos fideiussores: cum etiā sine mandato quilibet possit alium defendere, vt C. de satisdatio. l. 1. & Co. de procur. l. exigendi, & etiam inuitum, vt ff. de solu. leg. solutionem, & ita propriè accipitur hoc verbum, potest.* *Defendit quilibet & sine mādato.*

d ¶ *Exponere*, Actori, vel Notario scribenti procurationem: ex cuius stipul. quæritur actori vtilis actio, vt ff rem pu. sal. fo. l. non quasi.

e ¶ *Clausulis*. Quæ clausulæ tres sunt scilicet de defendendo reo, & de dolo qđ absit, & quod sonat ipsum verbum, vt ff iudic. sol. l. iudicatum solui, & hic dicitur. *Iudicatū solui tres clausulas habet.*

f ¶ *Compellitur*. Per iudicem. Accurs.

g ¶ *Hæredes eius*. Nam habet naturam hæc stipul. vt ad hæredes transeat. sicut ista, iudicio sisti, vt ff si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarum.

h ¶ *Ipsius*. Scilicet rei Accur.

i ¶ *Exponenda*. à procuratore.

K ¶ *Veniet*. reus, qui litem prius contestatus est suo nomine.

l ¶ *Fideiussor*. Datus nunc à procuratore.

m ¶ *Continentur*. Ergo debet condemnari procurator præsens.

¶ Si verò reus. ¶ CASVS positio facilis est: dubitari enim poterat, quo posset extraneus sine mandato admitti in cā, cū enim in principio iudicii magis sit fauendū actori, q̄ reo, & nemini alieno noie agere liceat sine mādato, videbatur multo minus admitti d̄s defensor, cuius contrariū dī fauore defensionis SYL.

& ne quis indefensus remaneat, sed debet tunc demum admitti, si cauerit: ratio assignatur in tex per antiquam regulam ex edicto elicitam, quod nemo, etiam si filius esset, admittitur ad aliquem defendendum sine mandato. l. filiusfam. ff qui satisd cog. No. qd nemo admittitur ad aliquem defendendum sine mandato, nisi caueat, siue simus in actione reali, siue personali. Item, quod potest ex hoc text. elici regulam illā vulgata, de qua sup. quod experientia est rerum magistra. Item secundū Angel. quod ciuitates inferiores debent sequi consuetudinē dominantis, quod nō elicitur ex hoc tex. in quo hoc expressè disponit, imò posset elici cōtrarium, ne dispositio esset superflua.]

stantinopolitana. Vel dic de veteri Roman.

f ¶ *Caput*, C. de vet. iur. enucl. l. 1. §. nulla, & § sed & si quæ leges.

g ¶ *Sequi.* immo non videtur inspiciendum, q ibi fiat, sed quod fieri debet, vt ff. de offic. præs. l. sed licet quæ est cōtra. Sed hęc est intelligenda, qñ ex certa sciētia est cōsuetudo vel lex, non p errorem, vt ibi & facit ad hāc ff. de leg. & senatuscon. l. de quibus. Accursius.

ADDITIO. Hoc verū qñ lex tollit consuetudinem, aliàs vnaqueq. ciuitas abūdat in sensu suo, & sic obseruare debet suā consuetudinem. Et ex gñali principis pmissu inducere potest particulares cōsuetudines et cōtra leges, qbus stari dbet, vt habetur in §. ex non scripto sup. d iure nat. gen. & ciu. Quæro tñ, an in fideiussorē d iudicato soluēdo fiat executio sine nouo processu, & cōiter doct. dicunt q sic, vt i l. si. C. de vsu. rei iud. & Bart. in l. 1. ff. de iud. sol. per tex. d. l. fin. vbi dicitur, statim, quia dictio, statim, importat summariam cognitionem, sine ordine iudiciario, vt leg. momentaneæ, Cod. vnde vi, dic, vt in dictis iuribus latius, per doct. Angel.

¶ *Volēs sine mandato quis reū defendere tā in actione reali, quā personali, pōt hoc satisdando facere, & ordo satisdationū ex vsu iudiciorū plenius cognoscitur, & hæc forma vbique seruari debet.*

¶ Si verò reus presto[a] ex quacunque causa nō fuerit, & alius velit defensionē eius subire, (nulla differētia inter actiones in rem, vel personales introducēda) pōt hoc facere, ita tamē, vt satisdationē[b] iudicatum solui, pro litis præstet æstimatione. Nemo[c] enim secūdū veterem regulā (vt iam dictū est[d]) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

¶ Quę omnia apertius† & pfectius quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerū documentis apparent. ¶ Quam formam nō solum in hac regia vrbe,[e] sed etiam in omnibus nostris prouincijs (etsi propter imperitiā fortè aliter celebratur) obtinere censemus, cum necesse sit omnes prouincias, caput[f] omnium nostrarum ciuitatum idest, hanc regiam vrbem, eiusque obseruantiam sequi.[g]

¶ *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt.*

Actiones ciuiles tam reales quam psonales sunt perpetuæ, prætorię vero pęnales regulariter durant anno, quod fallit in actione furti manifesti, quæ perpetua est, sed prętoriæ rei persecutorię perpetuæ sunt.

† *aliàs perfectissime à quotidiano &c.*

a ¶ *Si verò reus presto*, scilicet post litem cōtestatam contra eum.

b ¶ *Satisdationem.* Not. quod siue interueniat procurator ante litem contestatā, vt supra eodem, §. si verò. debet satisdare, siue postea, vt hic, & C. de consor. eius li. l. 2.

¶ Nec obstat, quod dicitur, quod debet fieri ante litem contestatā, vt ff. de procur. l. Pōponius, §. ratihabitionis, quia ibi interuenit procurator ante litem contestatam, vbi añt postea interuenit, & postea satisdat, vt dictū est. Adde quod procurator rei nonnunquam cauet etiam de rato, gl. sup. de diui. stip. §. vl.

Procurator rei siue interueniat ante litem cōtest. siue post, tenetur satisdare.

c ¶ *Nemo*, scilicet procurator, vt ff. de proc. l qui proprio, §. 2.

d ¶ *Dictum est.* sup. in prin. ver. ab eius.

e ¶ *Quam formam, Regia vrbe.* scilicet Con-

¶ *De perpetuis & temporalibus &c.*

¶ Quia de actionibus est dictum, & quedam sunt perpetuæ, & quædam non, ideò de his ponit, vt inf. eo. in princ. Item quia quedam transitoriæ sunt heredibus, & contra heredes, & de his ponit inf. eo §. nō autē. Accur. Sed melius resideret ista rub. īmediatè post titu. de actio. quia continuatur à remotis nimium.

Continuatio.

Additio.

HOc loco admonendi sumus, eas quidē actiones, quæ ex lege, [a] senatusve consulto, [b] siue ex sacris cōstitutionibus [c] proficiscuntur perpetuò† solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones tam in rem, quam in personam actionibus, certos fines dederunt, eas [d] verò, quæ ex propria Prætoris iurisdictione pendent, plerumque [e] in-

mium, cum non simus in princip. libri.

Diuisio. HOc loco. ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò ponit regulam, & exceptione, scilicet, quę actiones sunt perpetuæ. secundò ponit regulam, & exceptionem, scilicet, quæ actiones sunt transitoriæ ad hæredes. Tertiò ponit nouum casum. Secunda ibi, Non autem omnes. Tertia ibi, Superest.

¶ Hoc loco.

SYL. ¶ CASVS. in traditione regulæ, præsertim in his terminationibus actionum, quæ sunt iuris positiui. non est aliter figurandus, quam literaliter, litera autem plana est, nec aliqua declaratione indiget. Not. igitur, quod actiones, quæ ex lege, senatuscon. & principum constitutionibus oriebantur, ac dabantur, olim erant perpetuæ, hodie verò variè terminatæ sunt aliæ longiori, aliæ breuiori spacio. Item quod descendentes ex edictis prætorum sunt annales, quatenus etiam erat annale officiū prætorum. Item, quod dictio, perpetuum, non semper importat sine præfinitione temporis. Item nota actiones, quæ in perpetuum extenduntur, quamuis sint prætoriæ. Item, quod actio furti manifesti datur perpetuò. Item, quod valet argumentum ab absurdo.

a ¶ *Ex lege.* L. 12. tab. vt fam. ercisc. vt ff. fam. ercisc. l. 1. Itē noxalis de pauperie, vt si qua. pau. fe. di. in princip. & ff. si qua. pa. fe. di. l. 1. in princip.

b ¶ *Senatusve consulto.* vt hæreditatis petitio, vt ff. de pe. hæ. l. item veniūt; § pr. die, & C. de pe. hære. l. si in princip. Itē si quis sclauum de naui abstulerit, cuius causa tota nauis perijt, vt ff. de incend. rui. nau. l. 2. §. senatuscons.

c ¶ *Constitutionibus.* vt condictio ex lege, quæ datur ex constitutionibus quibuslibet post l. 12. tab. constitutis, vt ff. de cōd. ex leg. l. vnica. & ff. ad l. Iul. de adulter. l. quod ex his. & C. de don. l. si q. argentū. § fin. & sup. de act. §. tripli. Vel ex quacunq. alia parte iuris, vt plebiscito, vt patet in l. Aqu. l. vt sup. de l. Aqui. §. cæterum, & ff. ad l. Aqui. l. 1. nam quinque sunt partes iuris præter prætorium vt supra de iure natu. §. constat. & totum est ius ciuile, vt ff. de iusti. & iur. l. ius autem ciuile & actiones ex eo descendentes sūt perpetuæ, vt hic dicit, idest sine prænitione tēporis, secundum antiqua tempora, sed sacræ constitutiones in personalibus metas imposuerunt 30. annorum, vt C. de præscript. 30. vel 40. ann. l. sicut, & l. omnes, & Cod. quibus non obijcitur long. temp. præscr. l. neque, &

Actiones ex quinq. partibus iuris descendētes sunt ciuiles, & perpetua.

C. de anna. excep. l. 1. & de cōst. pec. leg. 2. in realibus autē imponitur meta per const. in rebus mobilibus trium ann. In immobilibus 10. ann. inter præsentes 20. inter absentes, & hoc, quādo titulum habet possessor alias 30. ann. vt C. de vsucap. trāsfor. l. 1. & sup. de vsucap. § 1. (1) in hypothecaria etiam, quæ est in rē, certa statuuntur tempora, vel 10. vel 20. vel 30. vel 40. annorum, vt Cod. si aduer. cred. †. l. diuturnum, & Cod. de præscript. 30. ann. leg. cum notissimi, & de anna. except. leg. 1.

Actiones personales 30. annis durant.

Actiones reales, quanto tempore durant.

Lib. 7.

** Quanto tempore præscribatur iuri hypothecæ, vide omninò. Neguf. in tract. de pig. in 2. memb. 6. par. nu. 1. & 2. qui distinguit, & optimè declarat.

¶ Sed quomodo erat perpetua rei vendicatio secundum antiqua tempora, immo temporalissima, vt sup. de vsucap. in princ. Respond. quod hoc dicit, quod erant perpetuę, scilicet personales, sed meta imponitur iam in realibus, quam in personalibus. Itē caue tibi, quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum, vna iniuriarum, quæ descendit ex l. Corn. & Cod. de iniur. l. si non conuicij.

SYL. ¶ Adde, quod de hac fallen. videnda sunt, quæ ponit Ioan. Frā. Balb. in tract. præscrip. col. 11. in princip.

¶ Alia, quæ datur ex l. Iulia repetun. vt ff. ad l. Iul. repe. l. 2.

ADDITIO. (1) Et not. quod vltra titulum requiritur etiam possessio, nam sine possessione non inchoatur vsucapio. l. sine possessione, ff. de vsucap. licet aliquando inchoata trahatur ad finem, vt l. cęptam, ff. de vsucap. coniuncta l. 1. § Scæuola, ff. si quis test. libe. esse iuss. fu. Ang.

d ¶ *Eas*, scilicet pęnales, & tunc non est necesse, plerumque, vel si habes, plerumque, expone, vt infr. Accurs.

e ¶ *Plerumque.* h. d. propter prætorias rei persecutorias, quæ perpetuæ sunt, nisi in rescissoria, quæ annalis est, quia cōtra ius ciuile datur, vt ff. de act. & obl. l. in honorarijs, & sup. de actio. §. rursus, & inf. eo. §. Item nisi in redhibitorijs, quæ dantur ad tempus, licet rei sint persecutoriæ, vt ff. de ædil. edi. l. sciēdum. §. fin. quia dantur contra id, quod cōuenerunt cōtrahētes. Item fallit dicta regula, ff. quod fal. tu. l. huius actionis. § has actiones, & quæ in frau. cred. l. ait prętor. § annus C. de dolo. l. fi. & ff. de eo per quem factum est. l. 1. §. pen. Si autē sunt pęnales prætoriæ, locū habet quod hic dicitur, vt sint annales, siue

Prætoria rei persecutoria sūt, perpetua.

Prætoria pœnales sūt annales.

SYL.

sint pœnales ex vtraque parte, siue ex altera tantū, vt ff. de cal. l. 1. & de in ius voc. l. pen. & ff. de aliu mu. l. vel post ann. Accur.

¶ Vide pro declaratione Bar. in d. l. in honorariis, ff. de act. & oblig.]

actionem ex prætoria iurisdictione proficisci, quod & Aull. Gell. loco citato significat.

** Hincque etiam colligitur ratio, quare detur perpetuò, nempe quia subrogata fuit hæc pœna à prætore in locum eius, quæ imponebatur a l. 12. tabula, ex qua actio competebat perpetuò, vt dictum est, sup. in pr. huius tit. subrogatum enim sapit naturam eius, in cuius locum subrogatur, l. si eum, §. iniuriarum, ff. si quis cau.

ADDITIO.

Sed secundum Ang. illa est pœnalis ex vna parte tantū, & ideò nō videtur bene excipi. Sed Bart. in leg. in honorariis. ff. de actio. & obl. concludit, quòd omnes rei persecutoriæ ex vtraque parte sunt perpetuæ, ex parte autē actoris rei persecutoriæ & ex parte rei pœnales finiuntur anno.

¶ l. magistratus sic l. pen. de iust. & iu. l. pe. de off. pr. praef. & l. vlt. de offic. procon.

tra annum [a] viuere, nam & ipsius Pretoris intra annum erat † imperium. Aliquādo [b] tamen & in perpetuum extēduntur vsque ad finē ex cōstitutionibus [c] introductum, quales sunt eæ, quas bonorum possessori, [d] cæterisq. qui heredis loco sūt, [e] accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius Pretoris iurisdictione proficiscat, [f] tamen perpetuò datur, absurdum enim esse existimauit, [g] anno eam terminari.

¶ *Pœnales actiones Pretoriæ, vel ciuiles contra heredes non dantur, nisi lis contra defunctos fuerit contestata, hæredi verò competunt, excepta actione iniuriarum, & similibus: ex contractu verò competunt contra heredes, præter actionem de dolo, nisi aliquid ad eos peruenerit. Ang. Aretinus.*

¶ Non autem [h] omnes actiones, quæ in aliquem, aut ipso iure [i] competunt,

g ¶ *Existimauit.* s. prætor, & idē in qualibet pœnali in eo, quod peruenit ad delinquētem, vt ff. d. vi. & vi ar. l. 1. in pr. & ff. de dol. l. Sab.

¶ Non autem. omnes.

¶ CASVS. in tā apertis iuris regulis nō esset figurādus primo eis gnaliter regulā ponit, quòd non oēs actiones, quæ dantur contra aliquē, dantur cōtra eius hæredē, & procedit exemplificando. quòd actiones pœnales ex maleficiis dātur hrdib. sed non contra heredē, nisi sit lis cōtestata, rō est quia pœna debet suos tenere auctores. Itē in actione ex cōtractu, vbi dolus interuenit, nā tūc si nihil ad heredes ex eo dolo peruenit, nō tenēt, eadē ratione, qua supra dictū est, & clarius declarabit in notabilib. No. quòd non valet ista cōsequētia, actio datur cōtra aliquē, ergo cōtra eius heredē. Itē quòd appellatione iuris venit ciuile, sed hoc est pcipuē pp aliud mēbrum distinctionis, videlicet, aut à prætore dantur, licet in bonis codicib. addit illud verbū, ipso iu. ciu. Itē quòd actiones pœnales ex maleficiis non dāt contra hrdē. Itē, quòd actio iniuriarū denegat hæredi, rōnē ponit gl. vbi videbimus. Itē, quòd actio de dolo, non dat cōtra hæredē siue actio descendat ex delicto, siue ex cōtractu, nisi aliqd ad heredē peruenit. Itē, quòd actiones pœnales, si fueri cōtestatæ trāseūt ad hrdes. tō ē, quia ab ipsa cōtestatione orit quādā quasi cōtract. iter partes, l. 3. §. idē scribit, ff. de pec. & ibi Doc. adeo quòd actio postea trāsmittitur ad hrdē vigore illius quasi cōtract. nōaūt virtute priotis actionis.

a ¶ *Intra annum,* l. vtilem. Nam de talib. annis prætores loquebātur, vt patet, ff. de vi. & vi ar. l. 1. §. annus, & ff. de ædil. edic. leg. sciendum. §. fi. Nisi in casu vbi est vtilis ad sui principium, sed continuus ad sui processum, vt ff. de calum. l. annus.

b ¶ *Aliquando.* Ecce quare dicit, plerumque.

c ¶ *Constitutionibus.* de quibus dixit, supra, eo. in princ.

d ¶ *Bonorum possessori*, idest cuilibet possessori, qui vult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bo. possessoriam, de qua habes, ff. de bon. posses. l. hæred. peti. per totum. Accurs.

† l. postulante. ff. ad Trebell. & § restitu ta. supr. de fid. hare.

e ¶ *Heredis loco sunt*, vt quibus restituta est hæreditas per fideicommissum, † quibus datur hereditatis petitio fideicommissaria, de qua habes ff de fideicomm. hæred. petit. per totum. Et hæ duæ sunt rei persecutoriæ. Accurs.

f ¶ *Proficiscatur.* No. actionem furti manifesti esse prætoriam, sed non manifesti est ciuilis, vt sup. de noxa. §. sunt autem.

*¶ Adde, quòd ex l. 12. tabularum manifesti fures liberi verberabantur, & iis addicebātur, quib. furtū fecissēnt, si modò luce faciebāt, neq; se telo defendissēt (nocturni. n. fures, aut interdiu se telo, cū prehēderentur, defendētes, occidi poterāt) serui verberibus cæsi de saxo præcipitabātur vt testatū reliquit Aul. Gel. lib. 11. c. vl. quæ pœna postea a prætoribus in quadrupli pœna immutata est, vnde non immeritò hic dicitur, iā furti manifesti

h ¶ *Non aūt*, hic ponit diuisionē, quod aliæ sunt transitoriæ, aliæ nō, sed superior, fuitqē aliæ erāt perpetuæ, aliæ nō, vt sup. eo. in prin.

Actionis duplex diuisio.

i ¶ *Ipso iure*, scilicet ciuili.

a ¶ Da-

aut à prætore dātur, & in hæredem ęque competunt, dari solent[a] Est enim certissima iuris regula, ex maleficijs[b] pænales actiones in hęredē rei non competere:[c] veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ.[d] Sed hęredib.[e] huiusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione,[f] & si qua alia similis inueniatur[g] Aliquādo tamen etiam ex contractu[h] actio[i] contra hæredem nō competit: veluti cū

a ¶ *Dari solent*, scilicet iure prætorio.
b ¶ *Ex maleficijs*, scilicet priuatis, vt subijcit in exemplis, & subaudi, vel quasi maleficijs, vt supr de oblig. ex quasi delict. § fi. (i) Quid in publicis, de quibus trac. inf. d publ. iud. respon. idē & plus: quia etiā lite contes. non transeunt contra hæredes, vt ff. de acc. l. ex iudiciorum: nisi in 5. casib. primus est l. Iuliæ maiestat. in duobus capitulis tantum eius legis, vt ff. ad leg. Iul maiestat. l. fi. Secūdus est crimen hæresis, vt C. de apost. l. 2. & l. apostatarum. in fin. Tertius est crimen repetundarum. Quartus de residuis. Quintus peculatus crimen, vt ff. ad leg. Iul. pecu. l. fina.

SYL.

¶ De hoc dixi late sup. de hæred. quæ ab intesta. defer. §. interdum vers. per cōtrarium. in versic. post mortem.]

ADDITIO. (1) Dic, quòd est verum in quasi delicto omittendo commisso: secus si committendo, vt leg. quarta. paragrapho. fi. Dige. de damn. infect. vel dic vt ibi per Bar. & Ang.

Actiones ex malefitio in duob. casib. trāseunt in hæredes. SYL.

c ¶ *Non competere*. Nisi lis fuerit contest. vt in d. eo. §. pęnales. & ff. de accu. l. ex iudiciorum in fi. Item nisi aliquid ad hęredem peruenerit: tūc. n tenetur, vt ff. de calum. l. in hæredem. & ff quod me. causa l. videamus.

¶ Dic, quòd ratio est, quam ponit tex. in d. l. in hæredem, videlicet, quòd turpia lucra sūt ab hæredibus extorquenda, licet tria extinguātur. lucrari enim nō debet hæres ex delicto defuncti, de quo non tenetur: & quando ipse tenetur eo, quòd aliquid ad eū peruenit, tunc non tenetur actione ex illo delicto, sed actione in factum l. 1. §. fin. ff. de vi, & vi arm. & declarat Dec. in l. pupillum. §. in hæredes ff. de reg. iur. vbi vide pro declaratione huius materiæ.]

¶ In duob. tamen casib. est cōtra, vt in actione vi bo rap. quæ non datur in hæredem, licet ad hæredē aliquid peruenerit, sed furtiua datur condictio, vt ff. vi bo. rap. l. 2. §. fin. † item in interdicto vnde vi, quod non datur in hęredem sed in factum actio, vt ff. de vi & vi ar l. 2. §. fi.

† Supra de obli. quæ ex deli. §. vlt.

d ¶ *Damni iniuriæ.* s. legis Aquiliæ actio.

** Concor. cū hoc tex. § his autem. ver qua ratione sup. de l. Aquilia.]

Iniuriarum actio nō datur hæredi ratione dupli.

e ¶ *Sed hæredibus*. l hæredibus eorum qui passi sunt hæc maleficia.

f ¶ *Iniuriarum actione.* Nam hæc non datur hæredi, nisi lis cō esset: hoc ideo quia nō est in bonis nostris ante lit. cōtesta. vt ff. de iniur. l. iniuriarum 3. & l. iniuriarum. 1. in prin. Et est alia ratio: quia nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest, vt ff. d collat. bo. l. cum emancipat. §. emancipatus.

SYL.

¶ Ratio est, secundum glos. & Bart. ibi, quia nō habetur respectus ad ipsam rem, vel pecuniam, sed ad ipsam contumeliam.]

Iniuriarū actio aliquas hēt simi les cōuenientes.

¶ Sunt & aliæ similes ei, vt subijcit, in quibus nec actori aliquid de patrimonio abest, nec reo aliquid adest: vñ idem iuris est, quod & in ista: vt est actio in factum, quæ datur cōtra libertum vocantem patronum in ius sine venia in quinquaginta aureos, vel filium vocantem patrem, vt inf de pęna teme. lit. §. fi. & ff. de in ius voc. l. pe. Item in popularibus actionib. vt si q. habeat positū vel suspēsū, vt ff. de ijs qui deie. vel effu l. si verò. §. q aūt.

SYL.

¶ Intellige nisi lis fuerit contestata: quia tūc dicitur sibi appropriasse l. licet. in prin. ff. de procur. vt per Ang. hic.]

¶ Quidam dicunt, quòd idem de actione in factum de calumniatorib. vt ff. de cal. l. hæc actio. Sed certè ibi alia est ratione; q habet condictionem ob turpē causam vt ibi dicitur Item, quia abest ibi aliquod actori, & adest aliquod reo, vñ nō est similis supradictis.

SYL.

¶ Dic tu secundum Ang. hic, quòd hæc ratio nihil est, & distingue vt per eum hic.]

g ¶ *Inueniatur*. Hic continuatur ille §. pęnales, qui est inf.

h ¶ *Etiam ex contractu.* Non solum ex delicto. Accur.

Dolus aliq̄do dat cām contractui, aliquādo incidit ī contractū. Actio depositi datur in dupli in quatuor casib. nō tamē in hæredē.

i ¶ *Actio.* s. ex dolo nata pp dolum habitum in contrahendo. Nam si dedit dolus cām cōtractui, non agitur actione ex eo contractu, cum nullus sit, sed de dolo vt hic, & ff. de dol. l. & eleganter. in prin. Si. n. esset incidēs, ageretur actione ex eo cōtractu, vt purgaretur dolus vt ff. de actio. empti. l. Iulianus. §. si vendit. & datetur in hæredes, vt ff. actio. & obligatio. l. ex contractibus, Vel pone casum quòd dolus fuit incidens, vel superueniens: & remanet contractus, & non agitur contra hæredem, nisi peruenerit aliquid ad eum, vt in actione depositi, quæ datur in duplum contra eum, qui dolum commisit in deposito causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij, sed in hæredem non datur in duplum ex dolo defuncti, licet in simplum detur, vt ff. depositi. l. 1. §. 1. Item qualis est actio in factum, quæ datur contra agrimensorem, non autem aduersus hęredem, vt ff. si mensor. fal. mod. dix. leg 3. §. pen. Item in actione ex stipulatu iudicio sisti,

† l. Pænalia de reg. iur.

fisti, in eo, qui erat conuentus iniuriarũ, vt ff. si quis cau. l. si enim, § qui iniuriarũ. Item in actione tributoria, vt ff de tribu. l. illud. §. fin. & de his casibus loquitur hic, § cum dicit, ex contractu in hæredem non dari quandoque: aliàs autem ex cõtractu agitur cõtra hæredem et am de dolo defuncti regulariter, vt ff. de action. & obligat. leg. ex contractibus, & leg. ex depositi, quæ sunt huic contrariæ: & hanc specialitatem, si velis tenere primam opin. denotat hęc litera, cum dicit aliquando tamen &c.

Actiones, ex contractu descẽdẽtes quo dãtur in hæredes.

† l. pænalia de reg. iur.

a ¶ *Dolosè*. Dolo dante causam contractui. Vel dic incidenti vel superuenienti, vt modò diximus. Accur. Flor.

b ¶ *Ad hæredem*. Sed si superuenisset, actio in factum perpetuò contra hęredem & contra defunctum daretur, vt ff. de dolo. l. itaque. Sed de dolo olim, infra annum vtilem, hodie infra biennium continuum datur, vt C de dolo l. fi.

e ¶ *Diximus*, vt sup. eod. §. non autem omnes. Accursius.

d ¶ *Contestatæ*, Immo vt dentur hęredi, sola præparatio sufficit, vt ff. de inoff. testam. l. posthumus, §. fi. Ioan. Vel sine pręparatione datur querela hæredi hodie.

STL. ¶ Hæc glo. reprobatur secundum Angel. hic, quia illud est speciale in querela, nõ in alijs actionibus.

e ¶ *Dantur*. Nisi in duobus casibus. Primus, cum agitur ad operas contra libertum, & moritur patronus extraneo hærede relicto, ad quem non transeunt operæ, etiam lite contesta, vt ff. de ope. liber. l. operarum iudicio, Secundus in patre reperẽte dotem filiæ quæ à viro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contestata, vt Cod. de rei vxo. act. leg. vnica. §. videamus.

Operæ liberto impositæ nõ trãseunt ad hæredẽ extraneum.

ADDITIO. Nam eo ipso quod pater moritur, vel aliter filia efficitur sui iuris, statim actio cõsolidatur in filiam, vt dict. §. videamus, licet pater fuerit lit. contest. & sic propter hoc non facit transitum in suum hæredem, & sic est speciale in dote: quia est proprium patrimonium filiæ. v. l. 3. §. sed verum in fi. ff. de min. facit. l. Pomponius Philadelphus, ff. fam. ercisc. Ang.

f ¶ *Transeunt*. Nisi in duobus casibus. Primus, in actione de dolo. C. de dolo, l. fi. Secũdus, in retractione alicuius in seruitutẽ, vel

testator dolosè[a] versatus sit, & ad hæredem[b] eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus,[c] si ab ipsis principalibus personis fuerint† contestatæ,[d] & hæredibus dantur,[e] & contra hæredes transeunt.[f]

¶ *Condemnandus debet absolui ab obseruatione iudicij, si ante sententiam soluerit, quod debet. Ar.*

¶ Superest,[g] vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori, officio iudicis conuenit eum absoluere:[h] licet in ea causa fuisset † iudicij

† i. litis cõtestationis l. is qui ꝯstinauit. de rei vend.

liberrinitatem, qui per collusionem pronũciatus fuerat ingenuus, vt ff. ne de stat. defun. l. 1. §. sed interdum.

¶ Superest. ¶ *CASVS*. planus est, videlicet, ꝙ debitor conuentus, qui litem est cõtestatus, si ante sententiam difinitiuã soluat quod debet, est absoluendus: ratio dubitationis est, quia videbatur, ꝙ iudicio accepto non esset in potestate alterius ex litigatoribus recedere à iudicio, quia in ipsa contestatione celebratur quidam tacitus quasi contractus, vt sup. dixi, à quo per alteram, ex partibus non videtur, quod in præiudicium alterius possit recedi. l. sicut C. de actio. & obligat. cuius contrarium deciditur, & ratio decisionis est, quia soluendo, quod debetur, & quod petitur, extinguitur actio, qua agebatur, supra quib. modis tol. obl. in princip. ideo non mirum si hoc pariat absolutionem ab obseruatione illius iudicij, vt infra dicitur No. quod omnia iudicia sunt absolutoria. Item quomodo intelligantur ista verba, & quæ sit ratio, quare omnia iudicia sint absolutoria. Item, quod licet quandocunque ante rem iudicatam soluere quod petitur. Item intellige, quod debent solui expensæ legitimæ, vt nota. doc. in l. postquam liti. C. de pact. & tradit Dec. in c interposita. §. ille denique. in 1. no. de appella. Item, quòd soluens qđ petitur, potest petere se absolui, sed hoc est ex abundanti nam talis sententia nõ est necessaria, secũdũ Bal. i c. dudũ, col. 7 đ ele. No. ꝙ soluẽs non cogitur subire iudicium.]

g ¶ *Superest*. Hæc de vita & transitu actionũ, secundum quod in rubrica promisit dicta sunt: nunc de iudicis officio dicit, quod cum exponere debeat, iam pauca, vt modicum respiret, deliberat: nã conceptũ sermonẽ q̃s retinere potest, qa igitur iã concepit in aĩo tractare de officio iudicis, quomodo poterit tacere, quin dicat aliquid hic. Accur. Flor.

h ¶ *Absoluere*. s. ab obseruatione iudicij, nã principalis causa est sublata solutione, vt sup. qui mo. tol. oblig. in princ. Accur.

** Adde, huiusmodi sententiam esse interlocutoriam. Bar. in l. Titia de accus.

* ¶ Quod dicitur omnia iudicia absolutoria esse, prouerbialiter vsurpari posse Alciatus ait, cum s. significare volumus pœnitenti parcendum esse, etiam si res nõ sit omnino integra.]

De

accipiendi tempore, vt damnari deberet: & hoc est, quod vulgò antea dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse. †

¶ *De exceptionibus.*

¶ *Exceptiones sunt arma reorum: & æquitate nituntur ad excludendum actiones, quæ competunt actori ipso iure: quales sunt metus, doli, & in factum exceptiones. Aretinus.*

SEquitur, vt de exceptionibus dispiciamus.

¶ Comparatę[a] autem sũt exceptiones defendendorum eorum[b] gratia, cũ quibus agitur. Sepe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit:[c] tamen iniqua sit aduersus eũ, cũ quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus,[d] aut error † lapsus, stipulãti Titio promisisti[e] quod non debueras promittere, palam est iure ciuili te obligatum esse:[f] & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est,[g] sed iniquum est te condemnari: ideoque datur tibi exceptio. Quod metus causa,[h] aut doli[i]

¶ *De exceptionibus.*

Continuatio. ¶ Quia exceptio tenet vicem actionis, vt ff. de except. l. 1. ideò post actiones ponit de exce. Vel quia de armis actorum vidimus, & de reorum armis videndum est, ideò dicit vt sequitur. Accurs.

* ¶ Exceptio .n. est actoris exclusio l. 2. ff. de except. quę mõ eximit reũ damnatione, *† Vide Alc. li. 7. Parer. c. 12.* modò minuit damnatione l. antepenul. eo. tit. latiorẽ tamen significationem habet verborum defensio, vt tradit. & declarat hic Ang. nu. 3.

Continuat dicta dicendis. SEquitur v. ¶ Totus iste Titu. diuiditur in quinq. partes pricipales. Primò continuat ad præcedentia rubricã. Secũdò ponit cãm, quare fuerunt exceptiones inuentæ. Tertiò id demõstrat per exempla tam in actionibus realibus, quam personalibus. Quartò ponit duplicem, vel potius triplicem diuisionem exceptionum. Quintò id exemplificat, Secunda ibi, Comparatæ autem sunt. Tertia ibi, Verbi gratia. Quarta ibi, in §. Appellantur, vel potius in §. alioquin quam ex multis. Quinta ibi, perpetuæ, & peremptoriæ.

Diuisio. ¶ Sequitur. ¶ *CASVS.* positio in hoc principio non est necessaria: in eo enim originẽ ac causam adinuentarum exceptionum exponit, dicendo quod causa defendendorum reorum, qui conueniebantur, fuerunt adinuentæ, quia quamuis actio meo iure competeret alicui, attamen is qui cõueniebatur, si ea procederet, indebite vexaretur: & declarat per exempla. Not. modum continuandi hunc ti. ad præcedentes. Itẽ quod exceptiones sunt arma reorum. Itẽ, quod fuerunt inuentæ ad defendendũ, non ad offendendũ. Itẽ, quod actio aliquãdo mero iure valet, tñ est iniqua respectu eius, qui conuenitur. Itẽ, quod licet ille, qui dolo, metu, vel errore ductus aliquid promisit, mero iure teneatur, habet tamen exceptionem à Prætore. Item, quod exceptio fundatur præcipue in æquitate: & ad rationem huius text. vide omninò. Fortu. Hispan. in l. iuris gentium, §. prætor ait in 11 colum. versic. 4. Infero, ff. de pact. & singu. declarationẽ ad hunc text. vt per eundem in l. si vnus, §. pactus, ff. de pac. columm. 10. in fin. Quomodo autem fuerit inuenta exceptio, & plura de eo vide per Hiero. Verium in repetitione rubric. ff. de verbor. oblig. in 22. col.]

a ¶ *Comparatæ.* Aliàs, inuentæ.

b ¶ *Forum.* i. reorum nam ipsi sunt cum quibus agitur, vt ff. de iureiuran. l. 3. in princ. & in §. eum.

c ¶ *Iusta sit.* Prima facie.

d ¶ *Dolo inductus* Hoc est in † stricti iuris iudicijs: in bonæ fidei autẽ iudicijs ipso iure non tenet contractus ff. de do. leg. & eleganter. in principio. *ADDITIO.* Hoc verum in odium dolosi: sed in sui præiudicium tenet contractus: & ex eo potest conueniri: nisi lex resistat actui: quia tunc ex neutra parte datur actio, vt est glos. in leg. à Diuo Pio. ff. de re iud. & Bal. in l. 1. C. plus vale. quod agi.

e ¶ *Promisisti.* id est credens te debere, cum non deberes, vt hic, & ff de except. doli. l. 2. §. circa. †

f ¶ *Obligatum esse.* s. inspecto iuris rigore: sed de æquitate obligatus non es, vt ff. de li. causa. l. vel obligatus est, §. obligatum. & ff. de verb. sign. l. creditor. quæ sunt contra.

g ¶ *Efficax est.* s. in sui substantia. Nam ciuiliter & naturaliter est obligatus & purè, sed non est efficax quantum ad opem exactionis. Vel dic efficax est inspecto genere, nam prima facie condemnandus videtur, sed inspecta qualitate, quia sit dolo facta vel metu, vel simili causa impediatur, est inefficax: & ita expone in seq. casibus.

h ¶ *Metus causa.* Hoc quando metu fuit compulsus.

i ¶ *Doli.* hoc qñ inductus fuit per dolum.

* Differunt enim doli mali, & metus exceptio

** † l. Iul. de del. excep.*

† l. dolo. Cod. de inut. stip. & l. si quis cũ aliter. ff. de verbor. obl.

† Sed secundum Ange. ille tex. nõ facit ad propositũ quia loquitur quando stipulatio fit sine causa: hic verò secus.

Periculum [a] enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur.

¶ Tutores verò & curatores eodē modo, quo & procuratores, satisdare debere, verba edicti [b] faciebant, sed aliquando his [c] agentibus satisdatio remittebatur. [d] Hæc ita erant, [e] si in rem agebatur. Si verò in personam ab actoris quidem parte eadem obtinebāt, quæ diximus in actione, qua in rem agitur, [f] ab eius verò parte, cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliqs interueniret omnimodò [g] satisdaret, [h] quia nemo [i] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Qd si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, iudicatum solui satisdare non cogebatur. [k]

¶ *Hodie cōuentus suo nomine quacumq; actione, non satisdat iudicatū solui, sed de iudicio sisti, si nō possidet immobilia, quæ aliquā do est cum fideiussore, aliquando non. Aret.*

¶ Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rē actione conuenitur, siue personali, suo nomine nullam satisdationem [l] pro litis æstimatione [m] dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in iudicio perma-

a ¶ *Periculum.* Facit ff. de procur. l. non solum, §. item ait, & de iureiurando, l. nam postea

b ¶ *Edicti.* scilicet prætoris, quod edictum non habemus.

c ¶ *His.* s. tutoribus & curatoribus. Sed quando hoc? Respond. forte tunc, quando erant testamētarij, vel datiui s. per inquisitionem. Nā tunc non cauebant de rato, vt sup. de satis. tut. in princ.

* ¶ Rectius Theophilus, inica omologimenl est iautō catastasis. Id est quādo certa, & legitima est eorū cōstitutio, vt intelligamus tunc satisdationem remitti solitam, vbi constabat eos tutores, vel curatores esse. l. vulgo. ff. de admi. tuto.

d ¶ *Remittebatur.* scilicet de facto.

e ¶ *Hæc ita erant.* Hic non debet esse, paragraph. secūdum Ioā quia & quod sequitur est de antiquitate.

f ¶ *Agitur.* Vt suo nomine agens nō cautat. aliàs caueat rem ratam dominū habiturum, vt supra eo. § vers. ipse autem, & ver. procu.

g ¶ *Omnimodò.* s. siue cum mandato, siue sine mandato.

h ¶ *Satisdaret.* s. iudicatum solui.

i ¶ *Quia nemo.* No. antiquam regulam, quæ etiam hodie bona est, vt hic, & inf. eod. §. si verò reus, & ff de procur. l. non videtur, & l. qui proprio, §. qui alium.

* ¶ Etiam si filius, vel pater ff. l. filiusfam. ff qui satisd. cog.

K ¶ *Non cogebatur.* In hoc solo casu differebat ab actione in rem, licet per multa verba huculq; inter eas nocaueri. differentiā.

SYL. ¶ Contrarium voluit glos. in rub. ff. iud. sol. videlicet quod olim conuentus actione personali non satisdabat, sed hæc gl. verior est, quam seq. Dy. & Bart. in d. rub. & Angel. hic.

¶ Sed hodie. ¶ *CASVS* in l. corrigente non ex ratione, sed ex quodam vsu, qui præualuit vt patet in illis verbis, sed hodie hæc aliter, obseruantur, non est necessatio figurandus, sed tantum notandum est, quod satisdationes, quæ hodie attenduntur, ex vsu & obseruatia processere potius, quā ex l. quid consonat ad id, quod dixit supra in princip. huius titu. ibi, Aliud antiquitati placuit, aliud nouitas per vsum amplexa est. Item, quod cō uentus hodie suo nomine actione reali, vel personali nō satisdat nisi de iudicio sisti aliquādo cum fideiussore; aliquando cum simplici eius cautione iuramento firmata.]

l ¶ *Nullam satisdationem.* id est nullam pro missionem per fideiussores facere, nam satisdatio per fideiussores fit, vt ff. qui satis. cogn.

Satisdare est promissionē per fideiussores facere.

** Adde, quòd quando, quis tenetur satisdare, ille potest pignora vel fideiussores dare glos. Bart & magis communiter Doct. in l. 1. qui satisd. cogn. & Neguſ. de pign. in 1. memb. 5. part.] nam nec de defendendo nec dolo (quod absit,) nec iudicatum soluere promittit, quæ tria continentur sub clausula hac. s. iudicatū solui, vt ff. iudic. sol. l. iudicatum solui, nec vllam aliam, nisi vnam, quam subijcit. Sed econtra numquid actor aliquam facit satisdationem? Dic quod sic, duas. Primam, quod litem contestabitur vsque ad duos, menses connumerandos à die libelli porrecti, vt in Auth. de execu. § 1. coll. 7. quæ est Authent. C. de lit. cont. l. libellum. Aliam quod persistet vsque ad finem, & si conuictus fuerit iniustè se mouisse litem, decimam partem litis nomine expensarum dabit reo, vt in Authen. de liti. §. ad excludendas coll 8. quæ est in C. de episc. & cler. auth. gnaliter, qnq. tn hę duę ex consuetudine nō seruātur, nec sunt in vsu.

Satisdatio duplex ab actore exigitur.

m ¶ *Pro litis æstimatione,* iudicatum solui. Accu.

a ¶ In

maneat [a] usque ad terminum [b] litis: vel committitur suę promissioni [c] cum iureiurando: (quam iuratoriam cautionem [d] vocant) vel nudam promissionem, [e] vel satisdationem pro qualitate [f] personæ [g] suæ dare compellitur.

a ¶ *In iudicio permaneat*. Hæc satisdatio appellatur iudic o sisti, vt hic patet, & ff. qui satisda. cogan. l. 2. § prætor ait. in fin. Et caue tibi in notanda diff. horu capitulorū. Hic. n. primo loquitur, quādo immobilia non possidet, vt hic, & ff. qui satisd. cogan. l. sciendum.

SYL. ¶ Aduerte, quia verum est, quod reus conuentus possidens immobilia excusatur à satisdādo: sed si agimus de satisdatione præstanda ab actore de prosequenda lite, non releuatur actor ab ea præstanda per possessionem immobilium, secundum Bart. & Doct. in l. de die, §. quidam, ff. qui satisd. cog. Alex. & alij in l. sciēdum, eod. titu. quamuis Ias. ibi contrarium teneat, cuius rationes debiles sunt.

b ¶ *Ad terminum*. Hoc est tempus diffinitionis sententiæ. Sed numquid fideiussor tādiu tenetur, scilicet quamdiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certum tempus, & tunc tamdiu tenetur, & non vltra, vt Cod. de fideiuss. l. pen. Aut non, nec in cauta publica, nec in scriptis & tunc non tenetur vltra duos menses, vt dicitur d. l. C. de fideiuss. Et est ratio, quia actor videtur sibi remittere, cum promiserit litem se contestaturum vsq; ad duos menses, vt in Auth. de execu § 1 coll. 7. Si autem in cauta publica, vel in scriptis tunc perpetuò. vel (quod est verius) vsque ad triennium tenetur: cum tantum duret instantia causæ, vt C. de iudi. l. properandum. in princ. Sed numquid sub pęna fiet hæc satisdatio? Respond. non, nisi conueniat inter partes: sed interesse tantum venit. vt ff. qui satisd. cog. l. 2. §. fi. Sed si est promissa, & est statutū tempus, intra quod teneatur fideiussor: siquidē sex mensium est, infr. alios sex menses poterit fideiussor morari purgare: si maius, non habet tamen nisi sex menses, inf. quos potest mora pęnæ purgari, si exhibeatur reus, licet primò exhibitus non fuerit: quæ dic, vt C. de fideiuss. l. ante pen. (1) Sed quid si possidet immobilia tantum, quæ valent decē, & conuenlatur in centum, numquid satisdabit? Respond. sic ad minus in eo, quod excedit: quia quod iuris est in toto quoad totum, idē erit in parte quoad partem, vt ff. de acq hær. l. si seruus eius, & dixi in l. quæ de tota ff. de rei vendicatio.

Fideiussor iudicio sisti quādiu tenetur.

Satisdatio iudicio sistia, posit sub pæna fieri.

SYL. ¶ Adde, quòd hæc glo. communiter damnatur, vt dicit Alexā. in l. sciendum, col. fin. ff. qui satisd. cog. non enim requiritur, quod satisdatio æquiualeat valori litis, sed satis est, quod possideat tantum, quòd non sit suspicio fugæ, secundum opin. Bart. & Bald. b.

ADDITIO. (1) Intelligas dispositionem huius l. procedere in casu suo, videlicet in stipulatione prætoria, & iudiciali, non tamē in stipulatione conuentionali, vt ibi not. Bal. Ange. & Salyc. & not. Bart. in l. 4 circa fin. de cust. reo. quod not. secundum Angel.

c ¶ *Promissioni*. l. vbi possidet immobilia.

SYL. ¶ Ioan. Fab. hic dicit, quod de consuetudine seruatur contrarium, & de veritate vide Alexand. in leg. sciendum, col. pen. ff qui satisd. cog.

¶ Item propter priuilegium, vt C. de princ. agend. in re. lib. 12 & de dig. l. quoties, eod. lib. Item in casu quādo non possidet immobilia, vt Cod. vt omnes tam ciu. quam crim. l. 1. ibi, iuratoriæ tantum cautioni.

SYL. ¶ Regula est, quam ponit hic gl. q. pp impotentiam satisdandi statur cautioni iuratoriæ. ponit tñ Ias. in l. 1. ff. qui satisd. cog. 14. limitationes, in quibus etiam stante impotentia satisdandi non statur cautioni iuratorię.

d ¶ *Iuratoriam cautionē*. scilicet iudicio sisti.

e ¶ *Nudam promissionem*. Repete, dare cōpellitur, vt œconomus, & alij clerici, vt in Authent. de sanc. episc. §. ff quis autem pro pecuniaria causa, colla. 9.

f ¶ *Pro qualitate*. Vt si sit parens, vel patronus rei vel actoris, vt quia vocet patronum vel parentem tunc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur. vt ff. in ius voc. vt eam. l. 1. & 2. & 3. & ff. qui satisd. cog l 2. §. 2. & §. quod ait prætor. sed numquid hodie indistinctē satisdandum est, vt in Authē. de exhi. & introre. §. suscepcio. collat. 5. quæ est in C. de lit. contesta. Authent. offeratur? Respond. illa secundum distin. huius l. intelligitur. Nam posteriores per priores intelliguntur, vt ff. de legi & sena. consi. l. sed & posteriores.

g ¶ *Persona*. scilicet rei.

* ¶ Sic & bonus vir, qui propter paupertatē satisdare non potest, promittens cum iureiurando admittitur, ne eum ad impossibilia obligare lex videatur, vel alias ius sibi iam quæsitum amittat. Iaso l. 1. in fin. qui satisd. cog. Alciat. l. satisdationis de verb. signif.

SYL. ¶ Sin autem per procuratorem. ¶ *CASVS*. clarus est, & dicta plura sunt primò enim dicitur, quòd si lis fiat per procuratorem, tunc procurator actoris, aut exhibet in actis mandatum, & tunc non egemus alia satisdatione, quia tam constituendo procuratorem tenetur habere ratum factum per ipsum secundum vires mandati: ut in iudicio confirmauit personam procuratoris, & idem est, ac si mandatum dedisset: quia quoad ratihabitionem procuratori constitutus censetur, quia vt vidimus supr. in præceden. quibuscumque verbis constituitur, aut neutrum istorum facum est, & tunc procurator tenetur satisdare rem dominum ratam habiturum. ratio autem omnium est, ne reus fatigetur expensis, & eludatur postea, si absoluatur. Si verò fit procurator rei, tunc si præsens reus in iu-

¶ Procurator domini actoris, vel quasi satisdat de rato, si dubium fuerit de mãdato procuratoris rei, etiã si de mandato certum extiterit, cauet iudic. solui cum omnibus clausulis opportunis, pro quo reus potest existere fideiussor, quæ fideiussoria obligatio hypothecariã habere debet annexam, quæ stipulatio iudicatum solui, contra hæredem fideiussoris porrigitur tenetur etiam idẽ procurator, si reus fuerit litẽ contestatus cauere, quod ipso tpe ferẽdæ sentẽtiæ reus in iudicio paratus erit, alias fideiussor pro eo intercedens tenebitur pro eo, quod fuerit mãdatum, nisi prouocatio intercedat. Angel. Aretinus.

¶ Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non mandatum [a] actis insinuatum [b] est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit, [c] ratam rem dominum habiturũ, [d] satisdationem procurator dare compellitur: eadem † obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, [e] quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdã

dicio personam procuratoris approbet, res de plano procedit, si verò non sit præsens, potest extraiudicialiter satisdando supplere, quæ omnia nota. Item no. quod contra mandatum factum penes acta non apponitur. Item, quod qñ procurator agit pręsẽte domino, non potest de defectu mãdati opponi. Item, quod quando dubitatur de mandato, procurator cogitur cauere de rato. Item, quod dominus potest extra iudiciũ reuelare procuratorem ab onere satisdãdi. Item, quod fideiussor de iudicato soluendo simplici et receptus liberatur lata sententia secundum Ang. hic.

a ¶ *Mãdatum.* extraius factũ.

b ¶ *Insinuatũ.* idest coram iudice demonstratum.

SYL. Dic actis insinuatum. i. in actis productũ & registratũ.

c ¶ *Confirmauerit.* Repete, non. nam confirmare potest & tunc satisdare non tenetur vt inf. proxi §. aliàs est in litera, non.

* ¶ Item scribit Vlpia. l. non solum, §. qui nomine. de procur.

d ¶ *Habiturum.* id est, quod dominus habebit tantum, quæ committitur, quando dominus scit, & potest habere ratum, & non habet, vt ff rẽ ra. habe. l. quo enim. §. 1. & ff. de sol. l. ratum, vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est. Hic tamen distingue, An sit certum habere mandatum, & tunc non cauet. vt hic, & C. de satisda. l. 1. Aut certum est, quod non habet, & tunc etiam cum satisdatione non admittitur, vt ff de nego. gest. l. si pupilli, § fi. Aut dubium est, & tunc secundum P. est in electione rei vtrum exigat probationem mãdati a procuratore, an satisdationem recipiat, & est pro eo argumen. in Authentic. de col. §. eos. in fin. collat. 9.

¶ Sed ibi non loquitur de procuratore, sed de exactore tributorum. Sed Io. contra, dicit enim in electione procuratoris esse qđ duorum istorũ facere vidit, quia quoties ad duo quis alternatiuè tenetur, eius est electio, vt supr. de actio. § huic. Bul. autem distinguebat vtrum diceret, non habes mandatum, & tunc probet mandatum, an dicat dubito, & tunc satisdat. Sed Ioan. opin. verior. est.

¶ Tunc autem dicitur dubiũ de mandato, quando aliqd probatum est, non autem per simplicem assertionem procuratoris, vt declarã: Doct. in l. 1. Cod. de procur. SYL.

** Adde, quod licet regulariter absq; mandato alius pro alio non audiatur, attamen amicus defensionis causa poterit stare in iudicio sine mãdato, quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere, Bartol. leg. non solum, §. qui alieuo. de proc. Alciat. libr. 1 de verb. signif.]

† aliàs eodem.

¶ Præstat etiam aliam cautionem procurator actoris scilicet de defendendo eum, pro quo agit, vt ff. de procur. l. seruum, §. fi. aliàs denegatur ei actio, vt ff. de procur. l. mutus, §. pœna.

SYL. ¶ Intellige de defendendo in causa reconuentionis, secundum dist. gl. in l. sed & hære. §. prætor. vers. satisdando, ff de procur. quæ communiter approbatur, vt tradit Alex. in l. actionem. C. de procur.

e ¶ *Personæ.* Vt sunt patres in bonis filiorum. vt C. de bon. ma. l. 1. & de bon. quæ lib. l. fina. §. vbi autem. Item orphanotrophi, & brephotrophi, vt Cod. de episco. & cleri. l. orphanotrophos. Item ęconomi, vel actores, vel syndici, vt ff. quod cuiusque vniuersi. no. l. 1. §. quibus, & l. nulli, & l. item, §. 1. & Co. de sacrosan. eccles. l. iubemus, ij. circa principium, ibi, nulli ęconomo. & Co. de episcop. & cleri. l. omnes, qui vbique. §. hoc nihilominus. Item apocrisarij, vt in Auth. quomodo opor-

Personæ alienarũ rerũ gubernationem habẽtes.

opor. epis. §. illud collat. 1. Item magistratus nomine municipij, (i) vt C. de iuta. calumn. l. 2. § 1. isti enim possunt inferre per alium litem, vt hic subijcit.
** Vide fin. glos. supr. de cura. §. vlt in ver. actore. vbi declarat, qui sint economi, Syndici, apocrisarij. Orphanotrophi verò appellantur orphanorum & pupillorum nutritores. inde orphanotrophium locus, vbi talibus præbentur alimenta. 23 qu. 8. §. quamuis. Brephotrophi autem dicuntur gubernatores infantium pauperum, & orphanorum secundum Azo. In summa. Cod. de episc. & cler. & Brephotrophium locus, vbi huiusmodi infantes publice aluntur. l. illud. Co. de sacr. eccl.]

gestorem, vel quocunque alio nomine eum appelles, vt ait, hic Theophilus.]
b ¶ *Præsens*. Præsentē accipere, et si sit in hortis, vel in continentibus ędificijs, vt ff. d. procur. l. præsens. & l. qui in foro & l. & ideò.

per alium inferunt.[a] ¶ Si verò aliquis cōuenitur: si quidē pręsens [b] procuratorem dare paratus est, potest[c] vel ipse in iudiciū venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem, solēni stipulatione firmare, vel extra iudicium satisdationē exponere, [d] per quā ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus iudicatū solui satisdationis clausulis: [e] vbi & de hypotheca suarū rerum cōuenire cōpellitur, [f] siue in iudicio promiserit, siue extra iudiciū cauerit, vt tam ipse, q̃ heredes ei[g], obligētur. Alia īsup cautela vel satisdatione pp psonā ipsius[h] exponēda, [i] q̃ tēpore sētētiæ recitandæ in iudiciū veniet, [k] vel si nō venerit, oīa dabit fideiussor, [l] quæ in cōdēnatione cōtinētur, [m] nisi fuerit ꝓuocatū.

c ¶ *Potest*. Id est, debet, secundū quosdā. Dicūt enim, quòd si dominus est præsens, ipse tantum debet fideiubere pro procur. suo: si autem absens est, procur. potest & debet fideiussores suos dare. & facit pro eis, ff. iudi. sol. l. si ad defendendū. & ff. de procurat. leg. qui proprio. in princ p. Vel dici potest, quod etiam si dominus est præsens, tamē potest procurator dare suos fideiussores: cum etiā sine mandato quilibet possit alium defendere, vt C. de satisdatio. l. 1. & Co. de procur. l. exigendi, & etiam inuitum, vt ff. de solut. leg. solutionem, & ita propriè accipitur hoc verbum, potest.*

Defendit quilibet & sine mādato.

ADDITIO. (i) Not. quòd magistratus municipalis pro sua ciuitate, vel municipio potest agere, vt est text. in l. 3. §. planè. ff. quod vi aut clam. cum ibi no. Ang.

Procuratores satisdāt, non autē patres, orphanotrophi, &c.

a ¶ *Per alium inferunt*. Scilicet per procuratorē: qđ est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur, & sic litiū dn̄i efficiantur, vt C. de procurat. l. neque aliàs non: cum non dn̄i, sed administratores sunt: & procurator à domino debet institui, vt ff. de procur. l. 1. in pr. Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, numquid de rato cauēt, vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Resp. non, vt Cod. de admin. tut. l. tutores debita, & l sancimus. 2. § defensionem Sed tamē in tutore vī dicere lex contra, si sit incertū de officio suo, vt ff. de admin. tut. l. vulgo. Sed certè ibi nō dicit, quòd debeat de rato cauere: sed quod reus damnum non subibit, propterea quòd iste non sit tutor. Sed quæ est ratio: quod procuratores satisdant. sed supradictæ personæ non? Respond. quia prædictæ personæ quasi domini sunt, vt ff. pro empt. l. qui fundum. §. si tut. & C. de episc. & cler. l. orphanotrophos. sed in procuratoribus secus: quia non sunt domini verè sed fictè, vt ff. de procur. l. 3. in princip.

Tutor an teneatur cauere de rato.

* ¶ Adde, quòd licet tutor non possit constituere procuratorem ante lit. contest pōt tamen constituere actorem, vel negotiorū

d ¶ *Exponere*. Actori, vel Notario scribenti procurationem: ex cuius stipul. quæritur actori vtilis actio, vt ff rem pu. sal. fo. l. non quasi.
e ¶ *Clausulis*. Quæ clausulæ tres sunt scilicet de defendendo reo, & de dolo qđ absit, & quod sonat ipsum verbum, vt ff iudic. sol. l. iudicatum solui, & hic dicitur.

Indicatū solui tres clausulas habet.

f ¶ *Compellitur*. Per iudicem. Accurs.
g ¶ *Hæredes eius*. Nam habet naturam hæc stipul. vt ad hæredes transeat, sicut ista, iudicio sisti, vt ff si quis cau. l. si eum, §. qui iniuriarum.
h ¶ *Ipsius*. Scilicet rei Accur.
i ¶ *Exponenda*. a procuratore.
K ¶ *Veniet*. reus, qui litem prius contestatus est suo nomine.
l ¶ *Fideiussor* Datus nunc à procuratore.
m ¶ *Continentur*. Ergo debet condemnari procurator præsens.

SYL.

¶ Si verò reus. ¶ CASVS propositio facilis est: dubitari enim poterat, quo posset extraneus sine mandato admitti in cā, cū enim in principio iudicij magis sit fauendū actori, q̃ reo, & nemini alieno noīe agere liceat sine mādato, videbatur multo minus admitti dēf defensor, cuius contrariū dr̃ fauore defensionis

¶ Volēs sine mandato quis reū defendere tā in actione reali, quā personali, pōt hoc satisdando facere, & ordo satisdationū ex vsu iudiciorū plenius cognoscitur, & hac forma vbique seruari debet.

¶Si verò reus presto [a] ex quacunque causa nō fuerit, & alius velit defensionē eius subire, (nulla differētia inter actiones in rem, vel personales introducēda) pōt hoc facere, ita tamē, vt satisdationē[b] iudicatum solui, pro litis praestet aestimatione. Nemo[c] enim secūdū veterem regulā (vt iam dictū est[d]) alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

¶ Quę omnia apertius† & pfectius quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerū documentis apparent. ¶ Quam formam nō solum in hac regia vrbe, [e] sed etiam in omnibus nostris p̄uincijs (etsi propter imperitiā fortè aliter celebratur) obtinere censemus, cum necesse sit omnes prouincias, caput [f] omnium nostrarum ciuitatum idest, hanc regiam vrbem, eiusque obseruantiam sequi.[g]

¶ De perpetuis & temporalibus actionibus, & quę ad hęredes, & in hęredes transeunt.

Actiones ciuiles tam reales quam p̄sonales sunt perpetuae, praetorię verò pęnales regulariter durant anno, quod fallit in actione furti manifesti, quae perpetua est, sed prętoria rei persecutorię perpetuae sunt.

& ne quis indefensus remaneat, sed debet tunc demum admitti, si cauerit: ratio assignatur in tex per antiquam regulam ex edicto elicitam, quod nemo, etiam si filius esset, admittitur ad aliquem defendendum sine mandato. l. filiusfam. ff qui satisd cog. No. q̄d nemo admittitur ad aliquem defendendum sine mandato, nisi caueat, siue simus in actione reali, siue personali. Item, quod potest ex hoc text. elici regula illa vulgata, de qua sup. quod experientia est rerum magistra. Item secundū Angel. quod ciuitates inferiores debent sequi consuetudinē dominantis, quod nō elicitur ex hoc tex. in quo hoc expressè disponit, imò posset elici cōtrarium, ne dispositio esset superflua.]

a¶ *Si verò reus presto*, scilicet post litem cōtestatam contra eum.

b¶ *Satisdationem*. Not. quod siue interueniat procurator ante litem contestatā, vt supra eodem, §. si verò. debet satisdare, siue postea, vt hic, & C. de consor. eius. li. l. 2.

¶Nec obstat, quod dicitur, quod debet fieri ante litem contestatā, vt ff. de procur. l. Pōponius, §. ratihabitionis, quia ibi interuenit procurator ante litem contestatam, vbi aūt postea interuenit, & postea satisdat, vt dictū est. Adde quod procurator rei nonnunquam cauet etiam de rato, gl. sup. de diui. stip. §. vl.

c ¶ *Nemo*, scilicet procurator, vt ff. de proc. l qui proprio, §. 2.

d¶ *Dictum est*. sup. in prin. ver. ab eius.

e¶ *Quam formam, Regia vrbe*. scilicet Constantinopolitana. Vel dic de veteri Roman.

f ¶ *Caput*, C. de vet. iur. enucl. l. 1. §. nulla, & §. sed & si quae leges.

g¶ *Sequi*. immo non videtur inspiciendum, q̄ ibi fiat, sed quod fieri debet, vt ff. de offic. praes. l. sed licet quae est cōtra. Sed hęc est intelligenda, quū ex certa scientia est cōsuetudo vel lex, non p errorem, vt ibi & facit ad hāc ff. de leg. & senatuscons. l. de quibus. Accursius.

ADDITIO. Hoc verū qn̄ lex tollit consuetudinem, alias vnaquęq. ciuitas abūdat in sensu suo, & sic obseruare debet suā consuetudinem. Et ex gn̄ali principis pmissu inducere potest particulares cōsuetudines et cōtra leges, q-bus stari dbet, vt habetur in §. ex non scripto sup. d̄ iure nat. gen. & ciu. Quaero tn̄, an in fideiussorē d̄ iudicato soluēdo fiat executio sine nouo processu, & cōiter doct. dicunt q̄ sic, vt i l. fi. C. de vsu. rei iud. & Bart. in l. 1. ff. de iudi. sol. per tex. d. l. fin. vbi dicitur, statim, quia dictio, statim, importat summariam cognitionem, sine ordine iudiciario, vt leg. momentaneae, Cod. vnde vi, dic, vt in dictis iuribus latius, per doct. Angel.

¶ De perpetuis & temporalibus &c.

¶Quia de actionibus est dictum, & quędam sunt perpetuae, & quaedam non, ideò de his ponit, vt inf. eo. in princ. Item quia quędam transitoriae sunt hęredibus, & contra hęredes, & de h is ponit inf. eo §. nō autē. Accur. Sed melius resideret ista rub. īmediatè post titu. de actio. quia continuatur à remotis nimium.

† aliàs perfectissime à quotidiano &c.

Procurator rei siue interueniat ante litem cōtest. siue post, tenetur satisdare.

Continuatio.

Additio.

mium, cum non simus in princip. libri.

Diuisio. HOc loco. ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò ponit regulam, & exceptione, scilicet, quę actiones sunt perpetuæ, secundò ponit regulam, & exceptionem, scilicet, quæ actiones sunt transitoriæ ad hæredes. Tertiò ponit nouum casum. Secunda ibi, Non autem omnes. Tertia ibi, Superest.

¶ Hoc loco.

SYL. ¶ CASUS. In traditione regulæ, præsertim in his terminationibus actionum, quæ sunt iuris positiui, non est aliter figurandus, quam literaliter, litera autem plana est, nec aliqua declaratione indiget. Not. igitur, quod actiones, quæ ex lege, senatuscon. & principum constitutionibus oriebantur, ac dabantur, olim erant perpetuæ, hodie verò variè terminatæ sunt aliæ longiori, aliæ breuiori spacio. Item quod descendentes ex edictis prætorum sunt annales, quatenus etiam erat annale officiū prætorum. Item, quod dictio, perpetuum, non semper importat fine præfinitione temporis. Item noua actione, quæ in perpetuum extenduntur, quamuis sint prætoriæ. Item, quod actio furti manif. sti datur perpetuò. Item, quod valet argumentum ab absurdo.

HOc loco admonendi sumus, eas quidē actiones, quæ ex lege, [a] senatusve consulto, [b] siue ex sacris cōstitutionibus [c] proficiscuntur perpetuò† solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones tam in rem, quam in personam actionibus, certos fines dederunt, eas [d] verò, quæ ex propria Prætoris iurisdictione pendent, plerumque [e] in-

a ¶ *Ex lege.* L. 12. tab. vt fam. ercisc. vt ff. fam. ercisc. l. 1. Itē noxalis de pauperie, vt si qua. pau fe. di in princip. & ff. si qua. pa. fe. di. l. 1. in princip.

b ¶ *Senatusve consulto.* vt hæreditatis petitio, vt ff. de pe. hæ. l. item veniūt. § pr. die, & C. de pe. hære. l. si in princip. Itē si quis clauum de naui abstulerit, cuius causa tota nauis perijt, vt ff. de incend. rui. nau. l. 2. §. senatuscon'ul.

c ¶ *Constitutionibus.* vt condictio ex lege, quæ datur ex constitutionibus quibuslibet post l. 12. tab. constitutis, vt ff. de cōd. ex leg. l. vnica. & ff. ad l. Iul. de adulter. l. quod ex his. & C. de don. l. si q. argentū. § fin. & sup. de act. §. tripli. Vel ex quacunq. alia parte iuris, vt plebiscito, vt patet in l Aquil. vt sup. de l. Aquil. § cæterum, & ff. ad l Aqui. l. 1. nam quinque sunt partes iuris præter prætorium vt supra de iure natu. §. constat. & totum est ius ciuile, vt ff. de iusti. & iur. l. ius autem ciuile & actiones ex eo descendentes sūt perpetuæ, vt hic dicit, idest fine præfinitione tēporis, secundum antiqua tempora, sed sacræ constitutiones in personalibus metas imposuerunt 30. annorum, vt C. de præscript. 30. vel 40. ann. l. sicut, & l. omnes, & Cod. quibus non obijcitur long. temp. præscr. l. neque, & C. de anna. excep l 1. & de cōst. pec. leg. 2. in realibus autē imponitur meta per const. in rebus mobilibus trium ann. in immobilibus 10. ann. inter præsentes 20. inter absentes, & hoc, quādo titulum habet possessor alias 30. ann. vt C. de vsucap. trāsfor. l. 1. & sup. de vsucap. § 1. (1) in hypothecaria etiam, quæ est in rē, certa statuuntur tempora, vel 10. vel 20. vel 30. vel 40. annorum, vt Cod. si aduer. cred. †. l. diuturnum, & Cod. de præscript. 30. ann. leg. cum notissimi, & de anna. except. leg. 1.

Actiones ex quinq. partibus iuris descendētes sunt ciuiles, & perpetua.

Actiones personales 30. annis durant. Actiones reales, quanto tempore durant.

Lib. 7.

** Quanto tempore præscribatur iuri hypothecæ, vide omninò, Neguſ. in tract. de pig. in 2. memb 6. par. nu 1. & 2. qui distinguit, & optimè declarat.

¶ Sed quomodo erat perpetua rei vendicatio secundum antiqua tempora, immo temporalissima, vt sup. de vsucap. in princ. Respond quod hoc dicit, quod erant perpetuę, scilicet personales, sed meta imponitur tam in realibus, quam in personalibus. Itē caue tibi, quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum, vna iniuriarum, quæ descendit ex l. Corn. & Cod. de iniur. l. si non conuicij.

SYL. ¶ Adde, quod de hac fallen. videnda sunt, quæ ponit Ioan. Frā. Balb. in tract. præscrip. col. 11. in princip.

¶ Alia, quæ datur ex l. Iulia repetun. vt ff. ad l. Iul. repe. l. 2.

ADDITIO. (1) Et not. quod vltra titulum requiritur etiam possessio, nam sine possessione non inchoatur vsucapio. l. sine possessione, ff. de vsucap. licet aliquando inchoata trahatur ad finem, vt l. cęptam, ff. de vsucap. coniuncta. l. 1. § Scæuola, ff. si quis test. libe. esse iuss. fu. Ang.

d ¶ *Eas*, scilicet pęnales, & tunc non est necesse, plerumque, vel si habes, plerumque, expone, vt infr. Accurs.

e ¶ *Plerumque.* h. d. propter prætorias rei persecutorias, quæ perpetuæ sunt, nisi in rescissoria, quæ annalis est, quia cōtra ius ciuile datur, vt ff. de act. & obl. l. in honorarijs, & sup. de actio. §. rursus, & inf. eo. §. Item nisi in redhibitorijs, quæ dantur ad tempus, licet rei sint persecutoriæ, vt ff. de ædil. edi. l. sciēdum. §. fin. quia dantur contra id, quod cōuenerunt cōtrahētes. Item fallit dicta regula, ff. quod fal. tu l. huius actionis. §. has actiones, & quæ in frau. cred. l. ait prætor. § annus C. de dolo. l. fi. & ff. de eo per quem factum est. l. 1. §. pen. Si autē sunt pęnales prætoriæ, locū habet, hic dicitur, vt sint annales, siue sint

Prætoria rei persecutoria sūt, perpetua. Prætoria pænales sūt annales.

sint pęnales ex vtraque parte, siue ex altera tantũ, vt ff. de cal. l. 1. & de in ius voc. l. pen. & ff. de ali. iu mu. l. vel post ann. Accur.

SYL. ¶ [Vide pro declaratione Bar. in d. l. in honorarijs. ff de act. & oblig.]

ADDITIO. Sed secundum Ang. illa est pęnalis ex vna parte tantũ, & ideò nõ videtur bene excipi. Sed Bart. in leg. in honorarijs. ff. de actio. & obl. concludit, quòd omnes rei persecutoriæ ex vtraque parte sunt perpetuæ, ex parte autẽ actoris reipersecutorię & ex parte rei pęnales finiuntur anno.

¶ l. magistratus sic l. pen. de iusti. & iu. l. pe. de offi. præs. & l. vlt. de offic. procon.

...tra annum[a] viuere, nam & ipsius Pretoris intra annum erat † imperium. Aliquãdo[b] tamen & in perpetuum extẽduntur vsque ad finẽ ex cõstitutionibus[c] introductum, quales sunt eæ, quas bonorum possessori,[d] cæterisq. qui heredis loco sũt,[e] accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius Pretoris iurisdictione proficiscat,[f] tamen perpetuò datur, absurdum enim esse existimauit,[g] anno eam terminari.

a ¶ *Intra annum*, i. vtilem. Nam de talib. annis prætores loquebãtur, vt patet, ff. de vi. & vi ar. l. 1. §. annus, & ff. de ædil. edic. leg. sciendum. §. fi. Nisi in casu vbi est vtilis ad sui principium, sed continuus ad sui processum, vt ff de calum. l. annus.

b ¶ *Aliquando*. Ecce quare dicit, plerumque.

c ¶ *Constitutionibus*. de quibus dixit, supra eo. in princ.

d ¶ *Bonorum possessori*, idest cuilibet possessori, qui vult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bo. possessoriam, de qua habes, ff. de bon. posses. hæred. peti. per totum. Accurs.

e ¶ *Hæredis loco sunt*, vt quibus restituta est hæreditas per fideicommissum, † quibus datur hereditatis petitio fideicommissaria, de qua habes ff de fideicomm. hæred. petit. per totum. Et hæ duæ sunt rei persecutoriæ. Accurs.

† l. postulante. ff. ad Trebell. & § restitu ta. supr. de fid. hære.

f ¶ *Proficiscatur*. No. actionem furti manifesti esse prætoriam, sed non manifesti est ciuilis, vt sup. de noxa. §. sunt autem.

*¶ Adde, quòd ex l. 12. tabularum manifesti fures liberi verberabantur, & ijs addicebãtur, quib. furtũ fecissent, si modò luce faciebãt, neq; se telo defendissẽt (nocturni. n. fures, aut interdiu se telo, cũ prehẽderentur, defendẽtes, occidi poterãt) serui verberibus cęsi de saxo pręcipitabãtur vt testatũ reliquit Aul. Gel. lib. 11. c. vl. quæ pęna postea a prætoribus in quadrupli pena immutata est, vnde non immeritò hic dicitur, iã furti manifesti actionem ex prætoria iurisdictione proficisci, quod & Aull. Gell. loco citato significat.

** Hincque etiam colligitur ratio, quare detur perpetuò, nempe quia subrogata fuit hęc pęna à prætore in locum eius, quæ imponebatur a l. 12 tabula. ex qua actio competebat perpetuò, vt dictum est, sup. in pr. huius tit. subrogatum enim sapit naturam eius, in cuius locum subrogatur, l si eum, §. iniuriarum, ff si quis cau.

g ¶ *Existimauit* s. prætor, & idẽ in qualibet pęnali in eo, quod peruenit ad delinquẽtem, vt ff. d vi. & vi ar l. 1. in pr. & ff. de dol. l. Sab.

¶ *Penales actiones Pretoria, vel ciuiles contra heredes non dantur, nisi lis contra defunctos fuerit contestata, heredi verò competunt, excepta actione iniuriarum, & similibus: ex contractu verò competunt contra heredes, præter actionem de dolo, nisi aliquid ad eos peruenerit. Ang. Aretinus.*

¶ Non autem[h] omnes actiones, quæ in aliquem, aut ipso iure[i] competunt,

¶ Non autem. omnes.

¶ *CASVS*. in tã apertis iuris regulis nõ esset figurãdus primo eũ gñaliter regulã ponit, quòd non oẽs actiones, quæ dantur contra aliquẽ, dantur cõtra eius hæredẽ, & procedit exemplificando, quòd actiones pęnales ex maleficijs dãtur hrdib. sed non contra heredẽ, nisi sit lis cõtestata, rõ est quia pęna debet suos tenere auctores. Itẽ in actione ex cõtractu, vbi dolus interuenit. nã tũc si nihil ad heredes ex eo dolo peruenit, nõ tenẽt, eadẽ ratione, qua supra dictũ est, & clarius declarabit in notabilib. No. quòd non valet ista cõsequẽtia, actio datur cõtra aliquẽ, ergo cõtra eius hęredẽ. Itẽ, quòd appellatione iuris venit ciuile, sed hoc est pcipuè pp aliud mẽbrum distinctionis, videlicet, aut à pręrore dantur, licet in bonis codicib. adsit illud verbũ, ipso iu. ciu. Itẽ, quòd actiones pęnales ex maleficijs non dãt contra hrdẽ. Itẽ, quòd actio iniuriarũ denegat hæredi, rõnẽ ponit gl. vbi videbimus. Itẽ, quòd actio de dolo, non dat cõtra hæredẽ siue actio descendat ex dlicto, siue ex cõtractu, nisi aliqd ad here dẽ puenir. Itẽ, quòd actiones pęnales, si fuerit cõtestatę trãseũt ad hrdes. rõ ẽ, quia ab ipsa cõtestatione orit quędã quasi cõtractus inter partes. l. 3. §. idẽ scribit, ff. de pec. & ibi Doc. adeò quòd actio postea trãsmittitur ad hrdẽ vigore illius quasi cõtractus, nõ aũt virtute prioris actionis.

h ¶ *Non aũt*, hic ponit diuisionẽ, quod aliæ sunt transitoriæ, alię nõ, sed superior, fuit quòd aliæ erãt perpetuæ, alię nõ, vt sup. eo. in prin. *Actionis duplex diuisio.*

i ¶ *Ipso iure*, scilicet ciuili,

a ¶ *Da-*

aut à prætore dātur, & in hæredem ęque competunt, dari solent[a] Est enim certissima iuris regula, ex maleficijs[b] pænales actiones in hęredē rei non competere:[c] veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ.[d] Sed hęredib.[e] huiusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione,[f] & si qua alia similis inueniatur[g] Aliquādo tamen etiam ex contractu[h] actio[i] contra hæredem nō competit: veluti cū

a ¶ *Dari solent*, scilicet iure prætorio.

b ¶ *Ex maleficijs*, scilicet priuatis, vt subijcit in exemplis, & subaudi, vel quasi maleficijs, vt supr de oblig. ex quasi delict. § fi. (i) Quid in publicis, de quibus trac. inf. de publ. iud. respon. i dē & plus: quia etiā lite conte. non transeunt contra hæredes, vt ff. de acc. l. ex iudiciorum: nisi in 5. casib. primus est l. Iuliç maiestat. in duobus capitulis tantum eius legis, vt ff. ad leg. Iul maiestat. l. fi. Secūdus est crimen hæresis, vt C. de apost. l. 2. & l. apostatarum. in fin. Tertius est crimen repetundarum. Quartus de residuis. Quintus peculatus crimen, vt ff. ad leg. Iul. pecu. l. fina.

SYL. ¶ De hoc dixi late sup. de hæred. quæ ab intesta. defer. §. interdum vers. per cōtrarium. in versic. post mortem.]

ADDITIO. (1) Dic, quòd est verum in quasi delicto omittendo commisso: secus si committendo, vt leg. quarta. paragrapho. fi. Dige. de damn. in fect. vel dic vt ibi per Bar. & Ang.

Actiones ex maleficio in duob. casib. trāseunt in hæredes.

c ¶ *Non competere*. Nisi lis fuerit contest. vt in t. eo. §. pęnales. & ff. de accu. l. ex iudiciorum in fi. Item nisi aliquid ad hęredem peruenerit: tūc. n tenetur, vt ff. de calum. l. in hæredem. & ff quod me. causa l. videamus.

STL. ¶ Dic, quòd ratio est, quam ponit tex. in d. l. in hæredem, videlicet, quòd turpia lucra sūt ab hæredibus extorquenda, licet tria extinguātur. lucrari enim nō debet hæres ex delicto defuncti, de quo non tenetur: & quando ipse tenetur eo, quòd aliquid ad eu peruenit, tunc non tenetur actione ex illo delicto, sed actione in factum l. 1. §. fin. ff. de vi, & vi arm. & declarat Dec. in l. pupillum. §. in hæredes ff. de reg. iur. vbi vide pro declaratione huius materiæ.]

¶ In duob. tamen casib. est cōtra, vt in actione vi bo rap. quæ non datur in hæredem, licet ad hæredē aliquid peruenerit, sed furtiua datur condictio, vt ff. vi bo. rap. l. 2. §. fin. † item in interdicto vnde vi, quod non datur in hęredem sed in factum actio, vt ff. de vi & vi ar. l. 2. §. fi.

† Supra de obli. qua ex deli. §. vlt.

d ¶ *Damni iniuriæ*. f. legis Aquiliæ actio.

** Concor. cū hoc tex. §. his autem. ver qua ratione sup. de l. Aquilia.]

Iniuriarum actio nō datur hæredi ratione dupli.

e ¶ *Sed hæredibus*. i hæredibus eorum qui passi sunt hæc maleficia.

f ¶ *Iniuriarum actione*. Nam hæc non datur hæredi, nisi lis cō estetur: hoc ideo quia nō erat in bonis nostris ante lit. cōtesta, vt ff. de iniur. l. iniuriarum 3. & l. iniuriarum. 1. in prin. Et est alia ratio: quia nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest, vt ff. de collat. bo. l. cum emancipat. §. emancipatus.

SYL. ¶ Ratio est, secundum glos. & Barr. ibi, quia nō habetur respectus ad ipsam rem, vel pecuniam, sed ad ipsam contumeliam.]

Iniuriarū actio aliquas hēt simi les cōuenientes.

¶ Sunt & aliæ similes ei, vt subijcit, in quibus nec actori aliquid de patrimonio abest, nec reo aliquid adest: vñ idem iuris est, quod & in ista: vt est actio in factum, quæ datur cōtra libertum vocantem patronum in ius sine venia in quinquaginta aureos, vel filium vocantem patrem, vt inf de pęna teme. lit. §. fi. & ff. de in ius voc. l. pe. Item in popularibus actionib. vt si qs habeat positū vel suspēsū, vt ff. de ijs qui deie. vel effu l. si verò. §. q aūt.

SYL. ¶ Intellige nisi lis fuerit contestata: quia tūc dicitur sibi appropriasse l. licet. in prin. ff. de procur. vt per Ang. hic.]

¶ Quidam dicunt, quòd idem de actione in factum de calumniatorib. vt ff. de cal. l. hæc actio. Sed certè ibi alia est ratione; qa habet condictionem ob turpē causam vt ibi dicitur Item, quia abest ibi aliquod actori, & adest aliquod reo, vñ nō est simil s supradictis.

STL. ¶ Dic tu secundum Ang. hic, quòd hæc ratio nihil est, & distingue vt per eum hic.]

g ¶ *Inueniatur*. Hic continuatur ille §. pęnales, qui est inf.

h ¶ *Etiam ex contractu*. Non solum ex delicto. Accur.

i ¶ *Actio*. f. ex dolo nata pp dolum habitum in contrahendo. Nam si dedit dolus cām cōtractui, non agitur actione ex eo contractu, cum nullus sit, sed de dolo vt hic, & ff. de dol. l. & eleganter. in prin. Si. n. esset incidēs, ageretur actione ex eo cōtractu, vt purgaretur dolus vt ff. de actio. empti. l. Iulianus. §. si vendit. & daretur in hæredes, vt ff. actio. & obligatio. l. ex contractibus. Vel pone casum quòd dolus fuit incidens, vel superueniens: & remanet contractus, & non agitur contra hæredem, nisi peruenerit aliquid ad eum, vt in actione depositi, quæ datur in duplum contra eum, qui dolum commisit in deposito causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij, sed in hæredem non datur in duplum ex dolo defuncti, licet in simplum detur, vt ff. depositi. l. 1. §. 1. Item qualis est actio in factum, quæ datur contra agrimensorem, non autem aduersus hęredem, vt ff. si mensor, fal. mod. dix. leg 3. §. pen. Item in actione ex stipulatu iudicio sisti,

Dolus aliquādo dat cām contractui, aliquādo incidit ī contractū. Actio depositi datur in duplum in quatuor casib. non tamē in hæredē.

† l. Pœnalia de reg. iur

fisti, in eo, qui erat conuentus iniuriarũ, vt ff. si quis cau. l. si eum, § qui iniuriatũ. Item in actione tributoria, vt ff de tribu. l. illud. §. fin. & de his casibus loquitur hic, § cum dicit, ex contractu in hæredem non dari quãdoque: aliàs autem ex cõtractu agitur cõtra hæredem et am de dolo defuncti regulariter, vt ff. de action. & obligat. leg. ex contractibus, & leg. ex depositi, quæ sunt huic contrariæ: & hanc specialitatem, si velis tenere primam opinionem, denotat hęc litera, cum dicit aliquando tamen &c.

Actiones, ex contractu descẽdẽtes quo dãtur in hæredes.

† l. pœnalia de reg. iur.

testator dolosè[a] versatus sit, & ad hæredem[b] eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus,[c] si ab ipsis principalibus personis fuerint† contestatæ, [d] & hæredibus dantur,[e] & contra hæredes transeunt.[f]

¶*Condemnandus debet absolui ab obseruatione iudicij, si ante sententiam soluerit, quod debet. Ar.*

¶Superest,[g] vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori, officio iudicis conuenit eum absoluere: [h] licet in ea causa fuisset † iudicij

a ¶ *Dolosè*. Dolo dante causam contractui. Vel dic incidenti vel superuenienti, vt modò diximus. Accur. Flor.

b ¶ *Ad hæredem*. Sed si superuenisset, actio in factum perpetuò contra hæredem & contra defunctum daretur, vt ff. de dolo. l. itaque. Sed de dolo olim, infra annum vtilem, hodie infra biennium continuum datur, vt C de dolo l. fi.

e ¶ *Diximus*, vt sup. eod. §. non autem omnes. Accursius.

d ¶ *Contestatæ*, Immo vt dentur hęredi, sola præparatio sufficit, vt ff. de inoff. testam. l. posthumus, §. fi. Ioan. Vel sine præparatione datur querela hæredi hodie.

STL. ¶Hæc glo. reprobatur secundum Angel. hic, quia illud est speciale in querela, nõ in alijs actionibus.

Opera liberto imposita nõ trãsfeunt ad hæredẽ extraneum.

e ¶ *Dantur*. Nisi in duobus casibus. Primus, cum agitur ad operas contra libertum, & moritur patronus extraneo hærede relicto, ad quem non transeunt operæ, etiam lite contesta, vt ff. de ope. liber. l. operarum iudic. ii. Secundus in patre repetẽte dotem filiæ quæ à viro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contestata, vt Cod. de rei vxo. act. leg. vnica. §. videamus.

ADDITIO. Nam eo ipso quod pater moritur, vel aliter filia efficitur sui iuris, statim actio cõsolidatur in filiam, vt dict. §. videamus, licet pater fuerit lit. contest. & sic propter hoc non facit transitum in suum hæredem, & sic est speciale in dote: quia est proprium patrimonium filiæ. v. l. 3. §. sed vtrum in fi. ff. de min. facit l. Pomponius Philadelphus, ff. fam. ercisc. Ang.

f ¶ *Transeunt*. Nisi in duobus casibus. Primus, in actione de dolo. C. de dolo, l. fi. Secũdus, in retractione alicuius in seruitutẽ, vel libertinitatem, qui per collusionem pronũciatus fuerat ingenuus, vt ff. ne de stat. defun. l. 1. §. sed interdum.

¶Superest. ¶*CASVS*. planus est, videlicet, quod debitor conuentus, qui litem est cõtestatus, si ante sententiam diffinitiuã soluat quod debet, est absoluendus: ratio dubitationis est, quia videbatur, quod iudicio accepto non esset in potestate alterius ex litigatoribus recedere à iudicio, quia in ipsa contestatione celebratur quidam tacitus quasi contractus, vt sup. dixi, à quo per alterum, ex partibus non videtur, quod in præiudicium alterius possit recedi. l. sicut C. de actio. & obligat. cuius contrarium deciditur, & ratio decisionis est, quia soluendo, quod debetur, & quod petitur, extinguitur actio, qua agebatur, supra quib. modis tol. obl. in princip. ideo non mirum si hoc pariat absolutionem ab obseruatione illius iudicij, vt infra dicitur. No. quod omnia iudicia sunt absolutoria. Item quomodo intelligantur ista verba, & quæ sit ratio, quare omnia iudicia sint absolutoria. Item, quod licet quandocunque ante rem iudicatam soluere quod petitur. Item intellige, quod debent solui expensæ legitimæ, vt nota. doc. in l. postquam liti. C. de pact. & tradit Dec. in c interposita. §. ille denique. in 1. no. de appella. Item, quod soluens qd petitur, potest petere se absolui, sed hoc est ex abundanti. nam talis sententia nõ est necessaria, secũdũ Bal. in c. dudũ, col. 7 de ele. No. quod soluẽs non cogitur subire iudicium.]

† i. litis cõtestationis l. is qui destinaut. de rei vend.

g ¶*Superest*. Hæc de vita & transitu actionũ, secundum quod in rubrica promisit dicta. sunt: nunc de iudicis officio dicit, quod cum exponere debeat, iam pauca, vt modicum respiret, deliberat: nã conceptũ sermonẽ quis retinere potest, quia igitur iã concepit in aio tractate de officio iudicis, quomodo poterit tacere, quin dicat aliquid hic. Accur. Flor.

h ¶ *Absoluere*. s. ab obseruatione iudicij, nã principalis causa est sublata solutione, vt sup. qui. mo. tol. oblig. in princ. Accur.

** Adde, huiusmodi sententiam esse interlocutoriam. Bar. In l. Titia de accus.

* ¶ Quod dicitur omnia iudicia absolutoria esse, prouerbialiter vsurpari posse Alciatus ait, cum significare volumus pænitenti parcendum esse, etiam si res nõ sit omnino integra.]

De

accipiendi tempore, vt damnari deberet: & hoc est, quod vulgò antea dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse. †

¶ *De exceptionibus.*

¶ *Exceptiones sunt arma reorum: & æquitate nituntur ad excludendum actiones, quæ competunt actori ipso iure: quales sunt metus, doli, & in factum exceptiones. Aretinus.*

SEquitur, vt de exceptionibus dispiciamus.

¶ Comparatæ[a] autem sũt exceptiones defendendorum eorum [b] gratia, cũ quibus agitur. Sępe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: [c] tamen iniqua sit aduersus eũ, cũ quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, [d] aut error † lapsus, stipulãti Titio promisisti [e] quod non debueras promittere, palam est iure ciuili te obligatum esse: [f] & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est, [g] sed iniquum est te condemnari: ideoque datur tibi exceptio. Quod metus causa, [h] aut doli [i]

¶ *De exceptionibus.*

¶ Quia exceptio tenet vicem actionis, vt ff. de except. l. 1. ideò post actiones ponit de exce. Vel quia de armis actorum vidimus. & de reorum armis videndum est, ideò dicit vt sequitur. Accurs.

* ¶ Exceptio .n. est actoris exclusio l. 2. ff. de except. quę mõ eximit reũ. damnatione. modò minuit damnatione l. antepenul. eo. tit. latiorẽ tamen significationem habet verborum defensio, vt tradit. & declarat hic Ang. nu. 5.

Sequitur v. ¶ Totus iste Titu. diuiditur in quinq. partes prĩcipales. Primò continuat ad præcedentia rubricã. secũdò ponit cãm, quare fuerunt exceptiones inuentæ. Tertiò id demõstrat per exempla tãm in actionibus realibus, quam personalibus. Quartò ponit duplicem, vel potius triplicem diuisionem exceptionum. Quintò id exempilficat, Secunda ibi, Comparatæ autem sunt. Tertia ibi, Verbi gratia. Quarta ibi, in §. Appellantur, vel potius in §. alioquin quam ex multis. Quinta ibi, perpetuæ, & peremptoriæ.

¶ Sequitur. ¶ *CASVS*. positio in hoc principio non est necessaria: in eo enim originẽ ac causam adinuentarum exceptionum exponit, dicendo quod causa defendendorum reorum, qui conueniebantur, fuerunt adinuentæ, quia quamuis actio meo iure competeret alicui, attamen is qui cõueniebatur, si ea procederet, indebite vexaretur: & declarat per exempla. Not. modum continuandi hunc tt. ad præcedentes. Itẽ quod exceptiones sunt arma reorum. Itẽ, quod fuerunt inuentæ ad defendendũ, non ad offendendũ. Itẽ, quod actio aliquãdo mero iure valet, tñ est iniqua respectu eius, qui conuenitur. Itẽ, quod licet ille, qui dolo, metu, vel errore ductus aliquid promisit, mero iure teneatur, habet tamen exceptionem à Prætore. Item, quod exceptio fundatur præcipue in æquitate: & ad rationem huius text. vide omninò. Fortu. Hispan. in l. Iuris gentium, §. prætor ait in 11 colum. versic. 4. infero, ff. de pact. & singu. declarationẽ ad hunc text. vt per eundem in l. si vnus, §. pactus, ff. de pac. column. 10. in fin. Quomodo autem fuerit inuenta exceptio, & plura de ea vide per Hiero. Verium in repetitione rubric. ff. de verbor. oblig. in 22. col.)

a ¶ *Comparatæ.* Alias, inuẽtæ.

b ¶ *Forum.* i. reorum nam ipsi sunt cum quibus agitur, vt ff. de iure iuran. l. 3. in princ. & in §. eum.

c ¶ *Iusta sit.* Prima facie.

d ¶ *Dolo inductus* Hoc est in † stricti iuris iudicijs: in bonæ fidei autẽ iudicijs ipso iure non tenet contractus ff. de do. leg. & eleganter. in principio. *ADDITIO.* Hoc verum in odium dolosi: sed in sui præiudicium tenet contractus: & ex eo potest conueniri: nisi lex resistat actui: quia tunc ex neutra parte datur actio, vt est glos. in leg. à Diuo Pio. ff. de re iud. & Bal. in l. 1. C. plus vale. quod agi.

e ¶ *Promisisti.* id est credens te debere, cum non deberes, vt hic, & ff de except. doli. l. 2. §. circa. †

f ¶ *Obligatum esse.* s. inspecto iuris rigore: sed de æquitate obligatus non es, vt ff. de ii. causa. l. vel obligatus est, §. obligatum. & ff. de verb. signi. l. creditor. quæ sunt contra.

g ¶ *Efficax est.* s. in sui substantia. Nam ciuiliter & naturaliter est obligatus & purè, sed non est efficax quantum ad opem exactionis. Vel dic efficax est inspecto genere, nam prima facie condemnandus videtur, sed inspecta qualitate, quia fit dolo facta vel metu, vel simili causa impediatur, est inefficax: & ita expone in seq. casibus.

h ¶ *Metus causa.* Hoc quando metu fuit compulsus.

i ¶ *Doli.* hoc qñ inductus fuit per dolum.

* Differunt enim doli mali, & metus exceptio

Continuatio.

† Vide Alc. li. 7. Pare. c. 12.

Continuat dicta dicendis.

Diuisio.

† l. Iul. de dol. excep.

† l. dolo. Cod. de inut. stip. & l. si quis cũ aliter. ff. de verbor. obl.

† Sed secundum Ang. ille tex. nõ facit ad propositũ quia loquitur quando stipulatio fit sine causa: hic verò secus.

mali, aut in factum,[a] composita ad impugnandā actionem. ¶ *Exceptio nō numeratæ pecuniæ debitori competit, qui confessus fuit se pecuniā recepisse, quā non receperat, & ipsam per stipulationē restituere ꝓmiserat, & in æquitate fundatur. Ang.* ¶ Idem iuris est † si qs † quasi credēdi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neq. numerauerit: nam eā pecuniā à te petere posse eum, certū est. dare n. te oportet, cū ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condēnari, placet exceptione pecuniæ nō numeratæ te defendi debere. Cuius tēpora nos (secūdum quod iā superiorib. libris scriptū est[b]) constitutione[c] nostra coarctauimus ¶ *Exceptio pacti de non petendo actionē non tollit, sed eā elidit, quæ exceptio nititur æquitate. Ang.* ¶ Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur,[d] nihilominus obligatus manet: quia pacto cōuento obligationes nō omninò[e] dissoluūtur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor itēdit, Si appareret[f] eū dare oportere. Sed quia iniquū est contra pactionē

ceptiones, vt elegāter docet Vlpian. l. apud. §. metus. ff. de doli mali. & me excep.]

a ¶ *In factum*. Redde singula singulis propositis causis secundum Ioan. Sed nōne hoc tertio casu. s. qn per errorem promisi, datur doli exceptio? Certè sic, vt ff. de dol. except. l. 2 §. circa, quare dic, quod hæc actio in factum est ꝓponēda in subsidiū doli exceptionis. s. cōtra patronum & parentem, contra quos, turpes exceptiones non proponuntur, vt ff. de excep. dol. leg. apud Celsum, §. aduersus, & ita hic accipitur. Accurs.

¶ Idem iuris. ¶ CASVS. facilis est in positione tam clari exempli. Siquis enim sub spe futuræ numerationis promiserit per stipulationem centum, quæ postea nō fuerunt numerata, clarum est, quòd ex stipulatione tenetur: sed æquitas illa ꝓpter quā sunt exceptiones introductæ, prodidit exceptionem non numeratæ pecuniæ, quæ tamen non simpliciter habet locum, intr. tempora, de quibus in l. fi. C. de non num. pecun. de quo latè fuit dictum sup. de lite. obl. in princip. ideò nō expedit nunc insistere.

b ¶ *Scriptum est.* Supra de lite oblig.

c ¶ *Constitutione.* Vt C. de non num. pecu. l. in contractibus.

¶ Præterea. ¶ CASVS. clarus est, quia procedit dando aliud exemplum in pacto de non petendo, vt scilicet ille, qui erat creditor, puta ex stipulatione, & sic ille, cui aliquis tenebatur obligatione naturali & ciuili, si per pactum simplex promisit non petere, certum est, quod obligatio ciuilis non dissoluitur: quia cū in pacto nō sit nisi vinculū naturale, nō pōt tollere nisi naturalem obligationē. l. nihil tam naturale, ff. de reg. iur. quo fit, vt creditor cui⁹ actio nō ē sublata possit agere: quia tamen iniquū est fidem fallere, adinuenta est exceptio pacti de non petendo, qua opposita cautum est debitori. vt non molestetur, & elidatur sua illa intentio. Nota, quod simplici pacto obligationes non oīno, vel omnimodo, id est, non omnes dissoluuntur, quia vna tantum, naturalis. s. dissoluuntur. Cætera clara sūt.]

d ¶ *Peteretur.* Not. ꝙ pactum de non petendo tria operatur. Nam tollit naturalem ipso iure, vt ff. de solut. l. Stichum, §. naturalis. Item elidit ciuilem, vt in hoc, §. Item obligat naturaliter paciscentem nō petere. Nam & alias quis est obligatus naturaliter aliquid nō facere: vt nō facere furtum, vt supr. de oblig. quæ ex delict. nasc. §. 1.

e ¶ *Non omninò*. Quia non ciuilis, sed naturalis tantū, vt ff. de solut. Stichum, §. naturalis. In casibus tamen etiam ipso iure vtramque tollit pactum, vt in maleficijs factis, si quis paciscatur re agatur. † Item in pignore remisso per pactū, vt ff de pact. l. si tibi, §. quædam actiones, & §. de pignore.

¶ Adde, quod ratio est, quia in maleficijs agimus de odio, & ideò lex pertulit vt facilius tollerentur: vel quia in maleficiis non est verus consensus, quæ sunt rationes allegatæ per Doct. sed ego aliàs dicebam, quod ratio erat, quia in maleficijs oriebatur tantum obligatio naturalis procedens ab illo tacito consensu: quæ tamē nescio quomodo recipiebatur à l. non per viam obligationis, sed nudi pacti: vnde nimirum si ex simplici & solo pacto & sic ex contrario naturæ vinculo tollebatur.

f ¶ *Si apparet.* oratio posita loco actionis secundum P. Sed secundum Ioann. contra, vt diximus, sup. de actio. §. sic itaque.

¶ Æque

Exceptiones turpes nō opponunt in patronos & parētes.

† *Noue & subtiliter interpretatur hunc §.* SYL. *Per in l. si vnus, §. pactus, col. 21. ff. de pact.*

† *i. quasi creditā mutuatā & numeratā.*

SYL.

SYL.

† *Nota tamē quod qui remittit actiones ex maleficio nō videtur remittere damnū, vel interesse, vt per Dyn. Bartol. & Ang. in § q. dā in gl. alleg. etiā videatur per remissionē iniuriarū factā in foro pœnitentiali tollātur ipsæ actiones ex maleficijs.*

¶ Æque si debitor. ¶ CASUS. planus est in alio exemplo iurisiurandi. Si quis enim agēdo detulerit iuramentum reo, & reus negauerit se aliquid debere. tunc si iterum actor agat, summouebitur exceptione iuramenti, quia æquitas suggerit, vt de periurio nō quæratur, vt dicitur in tex. qui enim ita consentit, re decidit vt per aduersariū eius iuratum fuit: vtique non dēt posse viterius quæri. Notabilia collige vt p Angel. hic. s. φ iurā debet dferri à credito re. Item, quod iurans remanet obligatus, & opus est exceptione. Itē, quòd hęc exceptio, vt aliæ, prouenit ex æquitate.]

eum condēnari, defenditur p exceptionē pacti conuenti. †

¶ *Exceptio iurisiurādi actionē non tollit, sed eam elidit, quæ etiā nititur æquitate: & contra realē actionē exceptio iurisiurandi opponi potest, quæ repellit agentem in rem. Aret.*

¶ Æque, si dbitor creditore deferēte iurauerit nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est[a] de periurio† quæri, defenditur per exceptionem iurisiurandi. In ijs quoq. actionibus, quib. in rē agitur, æque necessarię sūt exceptiones: veluti si petitore deferente possessor iurauerit, eam rem suam esse,[b] & nihilominus petitor eandem rem vendicet, licet enim verum sit, quod intendit. i. rē eius esse, iniquū tamē est possessorem condēnari.

¶ *Absolutoria lata in personali, siue reali eandē actionem non perimit, sed exceptionem rei iudicatæ parit conuento. Angel.*

¶ Itē si in iudicio tecū actū fuerit,[c] siue in rē, siue in psonā, nihilominꝰ obligatio durat:[d] & iō ipso iure de eadē re postea aduersus te agi pōt: sed debes p exceptionē rei iudicatę adiuuari,

† amplius si soluit per ignorantiam, pōt repetere l. creditori, vers. fi. fi. Cod. de pac.

a ¶ *Iniquum est.* Hoc no. sic ff. de in lit iu. l. fin. & ff. de iureiur. l. nā postea. §. iureiur. dato. & ff de dolo. l. nā sufficit. hoc tamē fallit, quoties est contra legem iuratum, quia non seruatur sacramentum, vt in auth. sce. non solum §. 1. col. v. quæ est. C de nup. auth. quod ei. & ff. de iur pat. l. adigere. & C. de legi & constj. l. non dubium, in fi. Item quando veritas aliàs per testimonium pōt inueniri, vt C. de reb cre. l. fi. Itē qn defertur sacramētū à iudice, vt ff. de iureiur. l. admonendi. aliàs autē obtinet, quod hic dicitur.

*¶ Intellige hunc §. vt loquitur. s. creditore deferente, vel etiā eius procuratore in trib. casib. traditis in l. iusiurādum φ §. vlt. ff. de iureiur. alioquin si neutro deferente iurauerit, exceptio ei non datur l. 3. ff. de iureiur.]

b ¶ *Rem suam esse.* Distinguitur tū. vtrum iuret suam rē esse, vel petitoris non esse: quia si iuret suā esse, datur sibi actio & exceptio: sed si iuret petitoris nō esse, nascitur sibi exceptio contra petitorem tantūm, vt ff. de iureiur. l. sed & si possessori. 1. & 2 respon.

*¶ Generaliter sciendum est, quacunque actione quis cōueniatur, si iurauerit, ei proficere exceptionē iurisiurandi, l. 3. §. quacunque, ff. eod. tit.]

*

† *Facit supra d ac. §. itē si quis postulante iuramētum cōtra leges non est seruandum.*

Iuro rē meā esse, & iuro tuam nō esse differunt.

¶ Item si. ¶ CASUS. clarus est: & rō dubitandi & decidendi assiguatur in gloss. in versic. obligatio durat. Nota quod sententia, & res iudicata non tollūt actionem, & obligationem, quia cum sit ciuile tantum vinculum, non potest remouere nisi ciuilem, obligationem, vt declarat gl. Item quòd non opposita exceptione rei iudicatæ iudicium procederet. Itē quòd conuentus reali potest certo modo dici obligatus.]

c ¶ *Actum fuerit.* Subaudi & fueris absolutus, sicut hic innuit.

* ¶ Limita hunc tex. secūdū Ias. in. l. si vnus. §. pactus num. 17. ff. de pactis, nisi pactū de non petēdo pręcessisset sententiā, quia hoc casu actio ipso iure sublata intelligitur.]

d ¶ *Obligatio durat.* l. si primo erat obligatus. vnde si soluat non repetit, cum debitum soluat, vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus, & l. iudex. Et caue tibi, quia per iusiurandum, & per pactū, naturalis tollitur obligatio, & remanet ciuilis, vt ff. de iureiur. l. fi. in princ. & ff de sol. l. Stichum, aut Pamphilum. § naturalis. Sed per sententiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis. † vt ff. de condi. indeb. leg. Iulianus. Sed cum actionē iducat res iudicata, vbi nulla omnino erat, vt C. de re. cred. leg. actori, quare non tollit, vbi est? Respond. res iudicata de iure ciuili est, & ideo tollit, & inducit ea, quæ sunt de iure ciuili, & ita obligationem ciuilem tollit, & actionem, quæ est de iure ciuili, inducit, vt ff. de orig. iur. leg. 2. §. deinde ex his. Ea autem, quæ sunt iuris naturalis, non tollit, vt obligationem naturalem, vt arg. sup. de le. ag. tu. §. fin.

*¶ Breuiter meminisse oportet, ita demum exceptionem rei iudicatæ competere, si q̄stio de eadem re, de qua iam lata est sentētia, inter easdē personas, & ex eadē cā agēdi reuocatur, l. 3. 4. & 5. ff. de except. rei iud.]

SI L.

Obligatio naturalis tollitur per pactū, & iuramētum, & ciuilis p sententiam.

† *gl. supra de oblig. ver. necessitate.*

Sentētia est de iure ciuili

¶ Hæc

¶ *Exceptiones, quarũ vsus est valde necessarius sũt duplices: quia quædam sunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Angelus.*

¶ Hæc exẽpli cã retulisse sufficiat. Alioquin † quã ex multis varijsq. causis exceptiones necessariæ sint, ex latiorib dige storũ, seu Pãdectarũ libris intelligi põt. Quarũ quædã ex legib. [a] vel ex iis, q̃ legis vicem obtinent, [b] vel ex ipsius Pretoris iurisdictione [c] substantiam capiunt.

¶ *Quædam exceptiones sunt perpetuæ, & quædam temporales. Itẽ quædã exceptiones sunt peremptorię, vt doli, metus, pacti, & similes: quędã dilatoriæ, ideo sic vocatæ, quia negotiũ differre dicuntur: quæ olim actorem temerè litigantem faciebant cadere à causa. Ar.*

¶ Appellantur autẽ exceptiones alię perpetuę & peremptorię, aliæ temporales, & dilatoriæ.

¶ Perpetuę & perẽptorię sunt, quę sẽper [d] agentib. obstãt, & semper rẽ, de qua agitur, perimũt, qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omninò pecunia peteretur. Temporales atque dilatorię sũt, quę ad tẽpus nocẽt,

¶ Hæc exempli causa. ¶ *CASVS.* In multis & varijs exemplis iam vidistis naturam exceptionum: & hæc exempli causa sufficiant: alioquin si plenè velis videre naturam omnium exceptionum, poteris videre ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum lib. a ¶ *Ex legibus.* Vt ne quis cõueniatur nisi coram suo iudice, vt Cod. de excep. l. fi. b ¶ *Legis vicem obtinent.* Vt senatusconsultis, vt supra titu. 1. In princ. sicut est exceptio Macedoniani, & Velleiani, vt ff. ad Macedonia. & Velleia. per totum titulum. c ¶ *Prætoris iurisdictione.* Vt de dolo malo, & metus causa. vt ff. de excep. dol per totum. Item pacti, vt ff. de pact. l. iuris gẽtium. §. prætor ait. ¶ Appellantur. ¶ Diuiditur principaliter in tres partes. Primo ponit duplicem distinctionem exceptionum, quia quædam sunt perpetuæ, & quædam temporales. Item quædam sunt peremptorię, & quędam dilatoriæ. Secundò ponit exempla cuiuslibet. Tertiò ponit quam pęnam olim patiebatur, & quam hodie patitur qui pẽdente dilatione legali, vel lata ab homine ante dilationẽ finitã egerit. Secunda ibi, Perpetuę & perẽptoriæ. Tertia ibi, Alioquin. Aret.

¶ Appellantur exceptiones. Casus per se clarus est, & exempla manifestissima & cum simus in declaratione terminorum, non expedit vlterius instare. Notandum est, quòd aliæ exceptiones perpetuæ & peremptoriæ sunt, aliæ temporales, & dilatoriæ. Item quę sint perpetuæ & perẽptoriæ: & quę sint tpales & dilatoriæ. Itẽ quę esset pęna olim plus tpe petentium, & quę sit hodie, & satis fuit sup. dictum in ti. de actio §. plus autem.]

* ¶ Breuiorem & clariorem diffinitionem exceptionũ perpetuarũ, atque peremptoriarum, & temporalium atque dilatoriarum, vide apud Caium. l. 3. ff. eo.

d ¶ *Semper.* Id est, sine præfinitione temporis, vt ff. de doli exception. l. purè. §. si. ita tamen si ante sententiam opponatur, vt Cod. sentẽtiam rescin. non poss. l. perẽptorias. Nisi in septem casib. in quibus etiam opponi possunt post sententiã: vt ratione ętatis, vt C. eodẽ. l. perẽptorias, & ff de minor. l. minor. 25. annis omissam. Item miles, vt Cod. de iur. & fac. ignor. l. 1. Item in Macedoniano, & Velleiano, vt ff. ad Macedo. l. tametsi. Item in donatore, qui opponit vt cõueniatur in quantũ facere potest sẽtentiam, vt ff. de re iud. l. Nesennius, § fin. Item exceptio falsi procuratoris, vt Co. de procur. l. licet. Secus si ratione personę procuratoris opponatur exceptio, vt quia sit miles, vel mulier: quia talis exceptio est dilatoria, vt infra eodem, §. præterea. Item vbicunque dicerem nullum fuisse iudicium, vt quia sit venalis sententia, vel falsis testibus, vel instrumentis iudicata, vt C. quando pro. non est necesse l. venales, vel cum iudex sit non suus, vt Co. si à non compe. iudi. per totum. † Item si inique sub iudice cõmpulsus est eo tempore, quo compelli non debuit, vt ff. de fer. leg 1. Sed dilatoria proponitur ante litem contestatam, sed probatur postquam actor monstrauerit quod † asseruat. vt Cod. de probationi. l. exceptionẽ, & C. eo. l. si quidem. Secus in exceptione fori, quia ante litem contestatam opponi, & probari debet secundum quosdam; vt ff eo. leg. penul. Sed quid de exceptione non numeratæ pecuniæ numquid est perpetua, vel temporalis? Respon. quidam anomalam eã esse. Nos dicimus, quod est temporalis, biennij, s. vel 30. dierum, vt sup. de lite. obl. §. fi. & C.

† aliàs ex quã multis.

Diuisio.

Exceptiones perẽptoriæ in 7. casib. post sñiã opponi possunt.

† Hoc verum itelligere, quòd post sententiam opponitur talis, ex quo apparet dictũ iudicẽ non habuisse iurisdictionem saltẽ in ea, quã iudicauit nec sunt facta prægetita citè, vel expressè tacite. per Ang.

† aliàs asseuerat.

& C. de non numer. pecu.l. in contractibus. §. 1. & §. super cæteris. Sed in hoc potest dici anomala, quod cũ aliis probat, qui excipit, hic tamen non probat, vt C. de non numer. pecun. l. si ex cautione. Item quare in exceptione nõ numeratæ dotis: & eodem modo solue, vt C. de dot. cau nõ nume. l. fin. & auth. ibi posita. Item quid de ea, quę opponitur, vt quis cõueniatur in quantum facere potest? Respon. eam temporalem: quia præsumo, quòd aliqua acquiret: & sic postea poterit soluere, vt Co. atb. tu. l. si defunctus, nã non repetitur, quòd soluitur, licet tacere nõ possit commodè, vt ff de cõdict. ind. l. nam & maritus, ꝙ fieret, si esset perpetua, cum sit fauorabilis, vt ff. de condi. indeb l. qui ex exceptionem. Et circa hoc vide, quod notatur in l. 1. C. de iu. & fa. igno.

** Adde, quòd licet regulariter exceptiones dilatoriæ debeant opponi ante litem contest. vt not. glos. Bal. & alij in d. l. exceptionem, C. de prob. hoc fallit, quando hæc exceptio superuenisset post litem contest. quia in quacunque parte iudicij superueniat exceptio, opponi potest, vt no. Alex. & Doc. in l. si mulier. sol. mat. itẽ quando redderet processum retro nullũ. d. l. licet. & ibi Iason. & Doc. C. de proc. & reliquas fallen. per quas exceptio dilatoria opponitur post litẽ cõtest. vide plenissimè per Fel. in cap. exceptionẽ. col. 9 versic. fallit octauo, de excep. Itẽ singulariter, quòd nõ fuerit opposita ante litẽ contest. exceptio impediens litis ingressũ vel fuerit opposita, sed opponens in probationibus succubuerit, dicta exceptio iterum opponi poterit in vim peremptoriæ, & plenè pbari, vt plenaria sequatur absolutio. Ias. §. actionũ, col. 10. versi. itẽ aduertite. sup. d act.

a ¶ *Pacti conuenti*, scilicet exceptio.

b ¶ *Pacti conuenti*, s. vsque ad quinquenniũ.

& tẽporis dilationẽ tribuũt. qualis est pacti conueti,[a] cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra qnquẽniũ: nã finito eo tẽpore non impeditur actor rẽ exequi. Ergo ij, quibus intra certum tẽpus agere volentibus objicitur exceptio, aut pacti conuenti,[b] aut alia similis[c] differre debẽt actionem, & post tẽpus agere, (ideò em̃ & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur) alioquin si intra tẽpus ẽgerint, obiectaq. sit exceptione q. eo iudicio quicquã cõsequebãt propter exceptionem, neq. post tẽpus olim agere poterãt, cũ temerè rẽ in iudiciũ deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant.[d]

¶ *Hodie si actor plus petat tẽpore siue pendẽte dilatione, reo induci e duplicatur, & eidẽ reo actor in expẽsis factis in causa dãnabitur: ante quarũ refectionẽ super principali negotio audiẽtia denegabitur. Ar.*

¶ Hodie aũt non ita strictè hoc pcedere volumus; sed eũ, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litẽ inferre ausus sit, Zenonianę cõstitutioni[e] subiacere cẽsemus, quam sacratissimus legislator d ijs, qui tẽpore plꝰ petierint, ptulit: vt † & inducias, quas ipse actor spõtè † indulserit, vel quas natura actionis cõtinet[f] † si cõtẽpserit, in duplũ[g] habeant ij, qui talẽ iniuriam[h] passi sunt: & sit, quod tradit Quintil. verba castrensia sę pe non sine maxima venustate in forum transferri.]

c ¶ *Alia similis.* Veluti si qs stipuletur id, quod in vtero est: vel fructus futuros, vel domum certo loco ædificari: vel cum Romæ esset, Ephesi dari stipulatus est, ff. de verb. oblig. l. inter dum, secundũ Azonem.

d ¶ *Rem amittebant.* Facit su. d act. §. si quis agẽn, & ff. de lib. leg. l. nõ solum. §. fi. & C. de iure fisc. l. iu stas. lib. 10. Accur. Floren.

e ¶ *Hodie antem. Zenonianæ constitutioni* Scilicet Grecę, cuius meminit, sup. de actio. §. si quidem.

f ¶ *Continet.* Quod dic, vt modò dixi per l. interdum, ff. de verb. oblig.

* ¶ Induciæ. Potuit pro tẽpore, quo ne agatur, conuenit. Est autem Proprie verbũ castrense, leg. postliminium. §. induciæ, de ca. & postlim. reuer. vt verò

g ¶ *In duplum.* Sed vr, ꝙ nullam patiatur pęnã, vt ff de petit hær. l. quod si in diẽ, i pr. q est huic cõtra. Sed dic illã corrigi. Vel melius, speciale est ibi, qa ad hoc solũ agebatur, vt eo I. iure penes agentem haberetur, quo erat apud defunctum: vnde nõ fuit plus petitum.

* ¶ Intellige duplũ tẽporis, quod superest, non totũ tempus conuentũ, arg. l. aut damnum. §. quisquis de pęn quam interpretatio. nẽ Theophilus quoque amplexus videtur.

h ¶ *Iniuria.* Non tñ talẽ, ppquã agere possit.

STL.

† *aliàs si.*

† *Et hermannus testa pꝰ test contrariam obligationem quod ve ro sequitur, refertur ad tempus, de quo ab initio conuenit, vt hic Theophilus interpretatur.*

† *aliàs deest si.*

a ¶ *Tali*

post eas finitas non aliter litē suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperit: vt actores tali pęna perterriti, [a] tempora litium doceātur obseruare.

¶ *Exceptionum tertium genus est, quia quedā vocatur dilatoria iudicij, personā respicies: vt exceptio incompetentis procuratoris, & similis. Ang. Aretinus.*

SYL. * † Exl.2. §.vlt. & leg.2. de except.

¶ † Præterea etiā ex persona sūt dilatorię exceptiones quales sūt ꝓcuratoriæ: veluti si per militem, aut mulierem [b] agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, [c] vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri †conceditur: suis verò negotijs superesse sine offensa [d] militaris disciplinę possint.

* † l. militē. C. de proc.

¶ *Infamis potest esse procurator, & potest procuratorem constituere. Arct.*

¶ Eas verò exceptiones quæ olim procuratoribꝰ propter infamiam, vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebātur, cum in iudicijs frequentari nullo modo perspeximus cōquiescere [e] sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio ꝓtelletur.

a ¶ *Tali pœna perteriti.* facit C. ad l. Iul. repet. l. 1. & ff. de pęn. l. capitalium, §. pen. & C. de inoffic. test. l. si quis in suo.

** Adde, quod hęc exceptio, male agis, quia ante diē agis, licet sit dilatoria, tamē opponi potest etiā post lit. cōtest. sed in hoc est differētia, quia si opponit ante litē cōtest. reus absoluitur ab obseruatione iud. & inducię duplicātur, sed si post opponatur reus absoluitur diffinitiuè. & pariter duplicantur induciæ; ita declarat Bald. in leg. exceptionem, col. 1. Cod. de probatio.]

¶ Præterea.

¶ *CASVS.* itidē clarissimus est. Declarat enim Imp. ꝙ quandoque exceptio dr̄ dilatoria non tm̄ respectu tēporis, vti pręce. §. sed ꝑsonarum: & exēplificat tam clare, vt nulla ad sit dubitationis materia. Not. aliquas esse exceptiones dilatorias respectu personarū. Item, ꝙ mulier & miles nō possunt exercere officiū ꝓcuratoris: nec interuenire ī iudicio ꝑ alio in milite est ratio, ne distrahatur à militia: in muliere verò ratione publicę cuiusdā honestatis: qđ intellige in iudicio, secus extra iudicium, l. 3. § 1. ff. de neg. gest. Itē in pluribus alijs casibus no. per Dec. in l 2. col. 3 ff. de reg. iur. Item, ꝙ miles potest esse in iudicio, dūmodo à disciplina militari nō distrahatur: & ꝑ cōsequēs, ꝙ iura attendūt in militibus plus publicum fauorem, quā priuatū ipsorū met militum.]

Mulier pro parentibus agit.

b ¶ *Mulierem.* Quæ pro alio agere non potest, nisi pro parentibus, si morbus, aut ætas eos impediat, nec sit qui eorū nomine agat, vt ff de proc. l feminis. Accurs.

c ¶ *Nec pro patre, vel matre,* &c. Nisi pro eorum libertate, vt ff. de lib. ca. l. 3. quæ est cōtra secundum Iason.

ADDITIO. Dic, ꝙ isto casu dicitur defendere, causam propriam pro suo interesse, vt l. 12. 3. & 4. ff. de lib. cau. facit. l. non tantum. ff. de appell. Angel.

* ¶ Nūquid pro filio? & respondendū videtur, non posse, quia disciplina castrensis liberorum charitati anteponenda est l. postliminium, §. filius, ff. de capti. & postli. reu.]

d ¶ *Sine offensa,* idest hoc fit sine offensa disciplinæ: non autem sic intelligitur, vt & hoc nō possit fieri, si disciplina, idest exercitum militare offendatur, sed siue offendatur, siue non præsumitur non offendi, vt hic & C. de procur. l. qui stipendia.

¶ Eas verò

¶ *CASVS.* similiter clarus est. Non enim in hoc tex. aliud dicitur, nisi quòd infamis hodie potest esse procurator. ratio dubitādi erat, quia infamis nō potest pro se esse in iudicio l. quos prohibet. ff. de post. ergo videbatur, qđ nec etiam infamis posset esse ꝓcurator, contrarium deciditur duabus rationib. vna ne prætextu huius exceptionis lis in longum protraheretur. Item, quia officium procuratoris est onus, non dignitas. Collige ex hoc tex. quod infamis potest pro alio esse in iudicio. Item, quòd quædam conceduntur per alium, quæ non conceduntur per seipsum: Itē, quòd non sunt lites protrahendę. Item, quòd non vsus est iusta causa derogandi antiquæ legi.

Aduocatus in crīs, procurator onus hēt

e ¶ *Eas verò. Conquiescere.* Sed contra, ff. de postu. l. 1. §. secundo loco, & in §. hoc edicto. Solut. ibi de maxima infamia, hic de parua. Vel illud de aduocato, qui emolumentum tantum habet: hic in procuratore, qui tantum habet onus.

* ¶ Adde, quod procurator infamis à munere suo summouebitur, si erit coram principe, vel in eius prætorio, secundum Alciat. l. 1. de verb. signific. vbi agit de loco, argu. l. sed & milites, §. scribit. l. si duas, §. Philosophi, de excus. tut. Episcopis quoque interdictum est habere procuratores infames cap. vlt. 5. quæst. 3.

De

¶ *De replicationibus.*

Cötinuatio. Quia exceptio per replicationem eliditur, ideò per consequens de replicatione dicit, vt inf. eo. in princip. & ff. de excep. l. 2 §. replicatio. Accursius.

¶ *De replicationibus.*

¶ *Replicatio exceptionem tollit, quæ ad tollendã eam nititur æquitate, quæ replicatio ad adiuuandum intẽtionem actoris competit: & cõtra replicationem duplicatio est inducta ad summouendam eandem, quæ prima facie æqua videbatur, cõtra quam duplicationẽ actori datur triplicatio. Aret.*

INterdum euenit, vt exceptio, q̃ prima facie iusta videtur † tñ iniquè noceat: [a] quod cũ accidit, alia allegatione opus † est adiuuãdi actoris gratia, quæ replicatio, vocatur, quia per eã replicatur, atque resoluitur ius exceptionis veluti cũ pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde postea in contrarium pacti sunt, idest, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non cõuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. cõuenit [b] enim ita. Nãque nihilominus hoc verũ manet, licet postea in contrariũ pacti sunt. Sed quia iniquum est creditorem excludi, [c] replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. Rursus † interdũ euenit, vt replicatio, quę prima facie iusta est, iniquè noceat: [d] quod cum accedit, alia allegatione opus est adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et si rurs[9] ea [e] prima facie iusta videatur, sed pp aliquam causam actori iniquè noceat, rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Quarum omniũ exceptionum vsum interdum vlterius, q̃ diximus, varietas negotiorum introduxit, quas omnes apertius ex Digestorum [f]

Diuisio. INterdum. ¶ Totus iste titul. diuiditur in 2 part. principaliter. Primò ponitur de replicatione, quę prodest actori, & quæ non. Secundò, quæ exceptiones competentes reo principali prosunt fideiussori, & quæ non prosunt. Secunda ibi, Exceptiones autem.

STL. ¶ Interdum. ¶ *CASVS.* facilis. est declarat enim Imperator quid sit replicatio, & quare inuenta sit, & quod eadem ratione introducta est duplicatio, triplicatio, & cæteræ triplicationes vlteriores, dicendo quod in causa fuit, quia aliquando euenit, qđ quis habet actionem, contra quam militat aliqua exceptio, quæ si non eliderettur alia replicatione, vtique perimeretur actio, & tamen exceptio iniqua esset: ideò fuit necessarium adinuenire replicationes, quibus iniqua exceptio perimeret. sicut & eadem æquitate fuerunt inuentæ exceptiones contra iniquas actiones. Exemplificat autem Impera. si quis creditor fecisset primo loco pactum de non petẽdo debitori, quo parata est exceptio debitori contra actionem creditori competentem. & postea idem debitor fecisse creditori pactum de petendo. nam ex quo secundum pactum elidit primum, danda est contra illam exceptionem replicatio, & sic deinceps, vt latius in libris ff. constat. Nota quæ dicta sunt in positione casus, & quòd replicatio fauore actoris adinuenta est. Item nota ista verba, prima facie quibus in consilijs vti solemus. Item not. qđ per replicationem resoluitur ius exceptionis circa quorum verborum intell. vide Fortur. Hispan. in l. si vnus, §. pactus. col. 28. ff. de pact. Item quod pactum secundum de petendo, non elidit pactum de non petẽdo ipso iure. Item quod obligatio cõtrario pacto elisa potest nouo pacto iuuari. Item, qđ pactum liberatorium nõ tollitur nouo pacto ipso iure, sed replicatione. Item, quod dãtur duplicationes, triplicationes, & vlterius quantum expedit.]

† *aliàs nõ est tamen.*

† *l. 1 §. 2. ff. de exceptio.*

† *Ex l. 2. §. pen. ff. de exce.*

* ¶ Annotat ex hoc tex. Alcia. in l. verbum oportebit. in fin. de verb. signif. quod quĩ obijcit replicationem, procul dubio agere dicitur.]

a ¶ *Noceat*, i. non prosit. Vel dic propriè, s. actori. Accurs.

b ¶ *Conuente*, idest ità fuit conuentum.

c ¶ *Excludi*, scilicet per exceptionem, Accu.

d ¶ *Noceat*, idest non prosit. Accurs.

e ¶ *Ea*. Scilicet duplicatio. Accurs.

f ¶ *Digestorum*, vt ff. de excep. l. 2.

latiore volumine facilè est cognoscere.

¶ *Exceptio reo competens, si est in rem, proderit eius fideiussori propter actionem mandati,[e] qua reus sibi tenetur. Exceptio verò personalis, vt cessionis bonorum, vel similes, ad fideiussorem nullatenus se extendunt. Aret.*

¶ Exceptiones[a] autem, quibus debitor defenditur, plerumque † accommodari solent etiam fideiussoribus[b] eius, & rectè: quia quod ab ijs[c] petitur, id ab eo ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione[d] & si de non petenda pecunia pactus quis[e] cum reo fuerit, placuit perinde succurrẽdum esse per exceptionem pacti cõuẽti illis quoque,[f] qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis pecunia peteretur. Sanè quædã exceptiones nõ solent his accommodari. Ecce.n. debitor, si bonis suis cesserit, & cũ eo creditor experiatur, dẽfeditur per exceptionẽ,[g] † si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur, ideò .s, quia qui alios pro debitore obligat: hoc maximè[h] prospicit, vt cũ facultatibus lapsus fuerit

SYL. ¶ Exceptiones. ¶ *CASVS*, est clarissimus, quod exceptio competens principali competit etiam fideiussori: assignat text. rationem clarissimam, quia alias superuacuum esset dare reo exceptionem, si eius fideiussor conueniri posset, nec gauderet illa exceptione, quia creditor ageret cõtra fideiussorẽ, qui coactus soluere haberet actionem mandati contra principalem & sic creditum, quod ad instãtiam creditoris cogi nõ poterat soluere, cogeretur per circuitum soluere ad instãtiam fideiussoris, quod non habet locum in ijs exceptionibus, quæ principali dantur intuitu eius personæ, vt puta cessionis bonorum: quia illud miserabile præsidium liberat tantum cedentem, non fideiussores liberat (dico) ab executione cõtra eos facienda. Ratio est clara. quia personale beneficium personã non dẽt egredi. Not. quod exceptio competẽs principali, competit regulariter fideiussori, præterquã in exceptione personali. Item, quod exceptio cessionis bonorum nõ prodest fideiussori cedentis. Not. quod nihil frustra debet cõcedi, quod eludi possit. Item, quod fideiubens cẽsetur habere mandatum de soluendo, ab eo pro quo fideiussit. Itẽ, quod datur regressus fideiussori contra principalem, pro quo fideiussit, ita demum si soluerit: qđ intellige regulariter. Item, quòd debitor potest cedere bonis. Item, quod personalia personam non egrediuntur. Item, quòd fideiussores ad hoc accipiuntur, vt ab eis exigatur, quod à debitore exigi non poterit.

a ¶ *Exceptiones*. hic. §. videtur, quod deberet esse in fine superioris tituli. Sed certè cum & replicatio sit exceptio, bene ponitur hic generaliter tam ad exceptiones, quam ad replicationes pertinent. Accurs.

b ¶ *Fideiussoribus*. Appellatione fideiussoris omne accessoriũ accipe, siue sit mandator † siue fideiussor, siue alius: ex eo dictus fideiussor, quod pro alio fidem suam astrinxerit. Et not. quod dicit, plerumque: quia exceptio reo competens gratia suæ personæ, vt quia sit minor. fideiussori non cõpetit, vt ff. de minori. lege in causæ. in princi. & ff. de except. l. exceptiones, 2. in fine. † item si est damnatus in omnibus bonis suis ratione sui delicti. vt C. de fideiussori. le. prima, vel si cessit bonis, vnde personaliter ei subuenitur, ne in plus conueniatur, quam in quantum facere potest, vt supra de action. §. fin. & inf. eodem in fine. Item vbicunq. quis in quantum facere potest cõdemnatur: nam fideiussori non datur exceptio, vt ff. pro socio. l. verum, § 1 & ff. solut. matrimo. l. ai. a. † vbi autẽ exceptiones rei cohærent, vt pacti conuenti & rei iudicatæ, fideiussoribus competunt, vt hic, etiam inuito reo, vt Cod. de except. l. defensiones, & ff. de excep. l. omnes.

ADDITIO. Dic vt in l. penul. & in l. tam mandatori, C. de non nu. pec. Ang.

* ¶ Ex aduerso autem exceptiones competentes fideiussoribus non adiuuant principales, nisi sit exceptio solutionis, vel quæ vice solutionis fungatur, l. fideiussoris. ff. de pact. & ibi gloss.

c ¶ *Ab ijs*. scilicet fideiussoribus.

d ¶ *Qua ratione*. Exemplificat. Accurs.

e ¶ *Quis*, scilicet creditor, Accurs.

f ¶ *Illis quoque*. scilicet fideiussoribus: & similibus.

g ¶ *Per exceptionem*. propter hunc casum dixi supra, in princ. huius §. plerumq; & propter alios, vt diximus.

h ¶ *Maximè*. Facit sup. de fideius. in princ.

De

† Hoc ait propter ver. sanè positũ inferi⁹ hoc eod. §.

Fideiussor est nomen generale, & dicitur à fide

Exceptiones reo cõpetentes gratia personæ fideiussori nõ cõpetunt sed bene si rei cohærent.

*

† l. tam mãdatori. Co de nõ n. pe. & quo differat fideiussor à mãdatore vide gl. in Auth. de fideiu in princip. ĩ vers. fideiussorẽ.

*

† Idẽ in exceptione declinatoria iudicij. l. creditor, ff. mãda. † Vt ff. de re iud. l. & si fideiussor. in prin nisi fideiuss vt defensor cõuematur. tũc n. vt defensori nõ vt fideiussori datur.

¶ De interdictis.

Cõtinuatio. ¶ Quia interdicta vicem sustinent, seu obtinent actionum, ideò post actiones, de interdictis proponitur, vt infr. eod. in princip. Accursius. Sed ista rubrica congruentius posita fuisset ante titul. de exception. vt fecit Iurisc. in Digestis: quia ante titul. de exception. posuit istum titulum, sed de hoc non est vis. *Vel dic, quòd ideò in hunc locum reiecit hunc titulum, quia interdicta non sunt propriè actiones, & post titulum de proprijs, & veris actionibus iure subiungendus erat tractatus de exceptionibus.]

debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.

¶ *De interdictis.*

¶ *Interdicta olim nil aliud erant, nisi certæ conceptiones verborũ, latæ à Prętore interdictum interponente, cũ inter duos de possessione agebatur.* Aret.

SEquitur, vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus,[a] quæ pro his exercẽtur. Erant autem interdicta formæ, atque cõceptiones verborum[b] quibus Prætor aut iubebat[c] aliquid fieri, aut fieri prohibebat,[d] quod tunc maximè[e]

Diuisio. SEquitur. ¶ Totus iste titu. diuiditur in 4. partes. Primò ponit quid olim erant interdicta. Secundò ponit vnam diuisionem interdictorum. Tertiò ponit aliam diuisionem interdictorum. Quartò ponit vnam aliã diuisionem interdictorum. Secũda ibi, Summa autem. Tertia ibi, sequens. Quarta ibi, Tertia diuisio.

* Sequitur. ¶ *CASVS.* In diuisione non est figurandus: dicit enim & declarat quid olim essent interdicta: & dicit, quod interdicta erant formæ, & conceptiones verborum, & decreta, quibus prætor aliquid, aut iubebat fieri, aut iubebat non fieri. Not. quod dictio seu, stat hic ampliatiuè, non expositiuè, secundum Ang. hic Not. quòd interdicta olim erant decreta. Item, quòd consistebant, aut in præcipiendo, aut in prohibendo. Item, quòd interdicta vt plurimum versantur circa possessionem, vel quasi possessionem rerum.]

a ¶ *Actionibus.* scilicet in factum, vt infra eod. §. fin.

b ¶ *Conceptiones verborum.* id est dicere verba concepta, & formatã à prætore proponente interdicta. Sed secundum hoc, quæ erat differẽtia olim inter Interdicta, & actiones cum & actio erat formula, vt ff de orig. iur. l 2, §. deinde ex his? Respond. quidam, vt præceptor meus Azo, quod interdicta formabantur in persona volentium ea inuentare tantum loquendo eis. Vnde interdicta inter duos dicũtur reddi à prætore loquente duobus, vt infr. eod. §. exhibitoria, & hoc etiam colligitur ff. sub multis titul. in tractatu de interdictis: sic enim dicitur, Vnde vi illum deiecisti, &c. vt ff de vi & vi ar. l. 1. in princ. Item, vti ædes de quibus, &c. vt ff vti pos. l. 1. in princi. & sic de alijs. Sed actiones generaliter & in personam omnium formabantur: vt, Quicumque emerit, ex empto agat, & sic de cæteris: quod colligitur. ff. de origi. iur. l. 2. paragraph. omnium, & paragr. deinde ex his. Vel dic breuiter differentiam talem fuisse: quia interdicta à prætoribus, sed actiones à cæteris magistratibus formabantur, vt patet ex eo, quod omnia interdicta sunt prętoria, vt ff. de interdic. per totum librum. Sed hodie nihil aliud est interdictum, quã actio prætoria in factum, vt intra eod. §. fin. *Interdicta, et actiones olim differebant.*

*¶ Communis resolutio est, quòd olim nulla esset realis differentia, sed solum in conceptione verborum. Vel declarat secundum Ioan. Fabr. hic, quem refert Ias. supr. de action. in princ. colum. 5. Quomodo autem differant edictum & interdictum, explicat glos. in leg. prætor ait §. 1 de ope. no. num. Bart. eod. tit. l. 1. in princ. & longe eruditus Alc. lib. Parer. 3. c. 15.] SYL.

ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fabr. Immo est aliud: & potest agi vel interdicto, vel actione in factum ad electionem actoris, vt ff. ne vis fiat ei. l. si quis missus §. cum prætor. ff. vti pos. l. 1. §. restituendæ, nota ff. de vi & vi arma l. 1 §. fin. licet glos notat idem qd hic in rubr. ff. eod sed Dyn. reprehendit glo. & hoc est verum. Ang.

c ¶ *Iubebat*, Quod est in interdictis restitutorijs & exhibitorijs, vt inf eod. §. restitutoria, & §. exhibitoria.

d ¶ *Prohibebat*, Quod facit in prohibitorijs interdictis, vt intra eodem. § prohibitoria.

e ¶ *Maximè.* Hoc ideò dicit, quia quandoque per interdicta non super possessione, sed super iure rei contenditur, vt patet in interdicto de mortuo inferendo, vbi licet inferre, & sepulchro inædificando, vbi licet inędificare, vt ff de mor infe. l. 1. in princ. & §. prætor ait. Item quandoque proprietatis, & possessionis simul, vt ff de aqua quoti. & ęsti. l. 1. §. final. & ff. eod. l. interdictorum. para. quædam. *Interdictis quandoque litigatur super proprietate.* Sed numquid alio modo, quàm per interdicta, de iure ciuili agitur de possessione? Respond. sic, vt per condictionem indebiti, vt ff. de condic. indeb. l. indebiti, §. sed & si nummi. Item per triticariam, vt ff. de condic. trit. l. 1. in fin. & l. 2. Item per conditionem ex lege, vt C. de acquir. pos. l fin. in fin. & ff. de rei vendic. l. fin. & C. loca. l. si quis. Accur. *Possessio potest peti sine interdictis.*

fiebat, cum de possessione,[a] aut quasi possessione [b] inter aliquos cōtendebatur. ¶ *Interdictorum quædam sunt prohibitoria, vt interdictū, ne vis fiat, item de mortuo inferendo: quædam sunt restitutoria. vt interdictum, Quorū bonorum: quædam verò sunt exhibitoria, vt interdictum de libero homine exhibendo, & similia. Aret.*

¶ Summa [c] autem diuisio interdictorum hęc est, quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, [d] aut exhibitoria.

¶ Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio possidenti:[e] vel mortuum inferenti, quò ei ius erat inferendi:[f] vel in sacro loco ædificari, [g] vel in flumine [h] publico, ripaue eius aliquid fieri, quo peius nauigetur.

¶ Restitutoria sunt, quibus restitui aliqd iubet: veluti bonorū possessori [i] possessio-

Res incorporales quasi possidentur.

a ¶ *De possessione.* Siue retinenda, siue recuperanda, siue adipiscenda, vt infr. eod. §. sequens diuisio.

b ¶ *Quasi possessione* Vt cum contenditur de possessione rerum incorporalium, vt viæ, & itineris, & actus, & aquęductus, vbi non est vera possessio, sed quasi, vt diges. de acquirend. rerum dominio lege seruus, paragraph. incorporales, sed tamen est ibi quædam quasi possessio, & de ea retinenda cōpetunt interdicta de itinere, & actu, & via, & aqua, quando contendo me esse in quasi possessione prędicto sum iutium, vt ff. de itiner. actuque priua. per totum, & ff. de aqua quotid. & æstim. per totum, & ff. de seru. leg. penult. & ff. si serui. vend. l. sicuti, paragraph. Aristo.

** Hinc collige, q possessio dicitur de rebus corporalibus, quasi possessio de incorporalibus: iura namque incorporalia non possidentur. l. sequitur. § si viam, de vsuca pion.]

STL. ¶ Summa. ¶ *CASVS.* figuratio in simplici diuisione. ac declaratione terminorum non est necessaria, dicit enim primam, & principalem diuisionem interdictorum esse, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria: & quodlibet caput declarat per particularia exempla, & vltimo loco dicit: quod interdicta propriè dici solent prohibitoria, ab interdicendo. Tamen obtinuit, quęlibet appellari interdicta, quasi quod inter duos dicantur, sumpto nomine ab eo, quod plerumque accidit. Nota, quòd principalis diuisio interdictorū est hæc, de qua hic agitur, intellige de diuisione specierum, & quāuis sint quædam interdicta mixta, de quibus in l. prima, §. interdictorum, ff. de interdictis. tamen illa interdicta mixta non continent diuersam speciem. Item quid sit interdictum prohibitorium, quid restitutorium, quid exhibitorium. Item exempla vniuscuiusque. Item, quod omnia sunt interdicta: licet non interdicant: & quod interdicta dicuntur quasi inter duos dicta: quod est falsum: sed dicuntur interdicta à specie principali interdicendi: quamuis aliqua non interdicant simpliciter, sed cōsidera quia omnia interdicunt, nam in restitutorio interdicitur retentio, in exhibitorio interdicitur occultatio: tamen cogita.]

c ¶ *Summa.* Id est, prima, non minima, quia & de duobus membris aliqua inueniuntur, vt inf. eod. paragrap. tertia.

d ¶ *Restitutoria.* quandoque tamen quædam inueniuntur mixta, tam prohibitoria, quam exhibitoria, vt ff eo. l. 1. paragraph. interdictorum, & ff. de libe. hom. exhi. l. 1. Nam petitur exhiberi, & prohibetur inuitus retineri Vide glo. in d. § interdictorum, quæ plenius loquitur. Angel.

Additio.

e ¶ *Possidenti,* vt si quis missus fuit in possessionem iussu prætoris, vt ff. ne vis fiat ei qui in posses. mis. est l. 1. in princ. Nam iustè possidet, & sine vitio, qui auctore prætore possidet, vt ff. de acquiren. poss. l. iustè.

f ¶ *Inferendi.* Quod interdictum est. ff. de mortuo inferendo, l. 1. in princ. & §. hoc interdictum.

g ¶ *Ædificari.* Quod interdictum habes. ff. ne quid in loco sacro. l. 1. in princip. Accursius.

h ¶ *Vel in flumine.* Et hoc habes, ff. de flu. l. 1. in prin. & ff. ne quid in flu. pu l. 1. in fine.

Bonorū pos. quis dicitur. Interdictū quorū bonorū est duplex. s. directum, & vtile.

i ¶ *Bonorum possessori.* Non rerum, sed iuris, i. succedenti de iure prætorio tantum, vt filio emancipato vel cognato, qui dicuntur bonorum possessores ex bonorum possessione edictali & decretali, nam statim habent hoc interdictum directum. vt consequantur possessionem hæreditatis, quod appellatur. Quorum bonorum, vt inf. eo. §. adipiscendæ. Vtile verò datur illi, q succedit de iure ciuili, vel ex testamēto. vel ab intestatu, vt ff. quorum bono. l. 1. in princ. & Co. quorum bonor. l. 1. Sed contra est in hæreditatis petitione. Nam directa datur hæredi de iure ciuili, vtilis verò ei, q succedit de iure prætorio. vt ff. de bon. poss. hære. pe. l. 1. Est & aliud nouum auxilium per nouam constitutionē inuentū,

Hæreditatis petitio est duplex.

per

per quod petitur possessio hæreditaris, si testamentum apparet non vitiatum, vel vituperatũ, in aliqua sui parte. vt C. de edi. Diu. Adriani toll. l. fi. Sed quare dr̃ hoc restitutorium, cum nunquam hic bonorum possessor habuerit possessionem? Respond. impropriè dicitur restituere pro dare, vt ff. de verbo. significarion. l. verbum reddendi, & ff. de leg. 2 l. cum quidã. Vel dic, quòd inspecta persona defuncti dicitur restitutorium, licet natura sui dicitur adipiscẽdę possessionis, vt ff. quorum bono. l. 1. §. fin.

Restituere q̃doq; sumitur p dare.

ADDITIO. Hęc vltima verior, quia licet vera possessio non transferatur ad hæredẽ vt l. cum hęredes. ff. de acq. poss. in princ. fingitur tamen transferri, pręsertim decreta bonorum possessio & hoc attento dicitur restitutorium, attenta tamen veritate, adipiscendæ, & saluatur iste text. ibid. vbi dicitur adipiscendæ. Ang.

† aliàs sit.

nẽ eorum, quę quis pro herede, aut pro possessore[a] possidet[b] ex ea hæreditate: aut cum iubet ei, qui vi de possessione fundi deiectus sit restitui possessionem.[c]

¶ Exhibitoria sunt, per quæ iuber[d] exhiberi: veluti eũ de cuius libertate[e] agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere[f] velit, aut parenti[g] liberos, qui in potestate eius sunt.

¶ Sunt tamẽ qui putant, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere † est denunciare & prohibere, restitutoria autẽ & exhibitoria propriè decreta vocari. Sed tamẽ obtinuit,[h] omnia interdicta appellari, † quia inter duos dicũtur.[i]

† aliàs quia interim dicuntur.

¶ *Interdictorũ quędam sunt adipiscendę possessionis, quędã retinendæ, quędã recuperãdæ. Adipiscẽdę dicitur interdictum, Quorum bonorum: quod competit hæredi de iure prætorio in possidentem res hæreditarias pro hærede, vel possessore, sic edictum, quia antequam adipiscatur possessionem, cõpetit. Item Saluianum interdictum pro reb. in fundum illius. Aret.*

a ¶ *Pro possessore.* Duæ sunt viæ succedendi, s. iure ciuili, & iure prætorio. Prima subdiuiditur in possessorium per constitutionem Diui Adriani, & petitorium vt per petitionẽ hæreditatis directam. Item secunda similiter subdiuiditur in possessorium, vt per interdictum, Quorum bonorũ, per quos petit successor de iure prætorio se mitti in possessionem bonorum: quæ tenebat defunctus tẽpore mortis, vt hic, item in petitorium, † vt per petitionem hæreditatis possessoriam.

† vni. §. agitur de proprietate.

b ¶ *Possidet.* vel dolo fecit, quo minus possideat, vt ff. quo bon. l. 1. in princ. & expone hæc verba pro hærede, & possessore, vt inf. eo. §. pro hærede & §. pro possessore. Accurs.

c ¶ *Restitui possessionem.* per interdictum vnde vi: quod intra annum locũ habet pro iis, quæ peruenerint ad violentum: pro aliis perpetuò, vt ff. de vi & vi arma. l. 1. in princ. & hoc si ciuiliter & naturaliter possideat deiectus: si aũt naturaliter tãtũ, vtile habet tantum, vt fructuarius, vt ff. de vi & vi arma. l. 3 §. vnde vi.

Violentiã passus quod remediũ hẽt.

d ¶ *Iubet.* scilicet prætor.

*¶ Exhibere est præsentiam corporis præbere, vt videri, tãgi, agnoscíq; possit. l. deinde, de li. exhibend. l. quod & lex, § ait. de libe. ho. exhibẽ. l. plus est. de verb. sign.

e ¶ *Libertate.* Vt quia liber homo detinet inuitus: quod interdictũ habet, ff. de lib. ho. exhi. l. 1.

f ¶ *Indicere velit.* i. iniunctas operas dicere velit, vel conuentas iniungere: quo casu ageret de libero homine exhibendo vt ff. de lib. ho. exhi. leg. fin.

g ¶ *Parenti.* In hoc casu duo sunt interdicta; vnum de liberis deducendis, alterum de liberis exhiben. vt ff. de liber. exhib l. 1 & responsum & l. 3 t. resp. in princip.

h ¶ *Obtinuit.* inter sapientes.

i ¶ *Inter duos dicuntur* i. à prætore formantur, vt nota, sup. circa princ.

*| ¶ Vide Alc. libr. Parer. 3. c 15 qui ostendit ex Paulo lib. 5. sentent. appellari interdicta quasi interim dicta * * quo sensu vsus est etiã verbo interdicere auctor Rhet ad Heren. lib 2. c. 11. SYL.

* Quoties enim prætor non in perpetuum, sed ad tẽpus donec pleniore iudicio de iure petitorij quæratur aliquid edicit, propriè est interdictum, vt latius declarat idẽ Alc. l. 1. de oper. no. nunc.]

¶ Sequẽs ¶ CASVS. clarissimus est: diuidit n. secundo modo interdicta, quòd quædã sunt adipiscendæ, quædã retinendę, quędã recuperãdæ: & procedit ad declarationẽ & exẽplificationẽ terminorũ, in quib. quo ad positionem casus nulla subest difficultas, & si qua erit declarabitur in notabilibus. Not. aliã diuisionem interdictorum. Itẽ, quod interdictum, Quorũ bonorũ, est interdictum adipiscendæ. Itẽ quid opereretur hoc interdictũ, Quorum bonorũ, item, ꝙ datur bonorum SYL.

¶ Seques diuisio interdictorũ hæc est, quòd quædã adipiscendæ possessionis causa cõparatę sunt, quædam retinendæ, q̃dam recuperandæ. ¶ Adipiscẽdę possessionis causa interdictũ accommodatur bonorum possessori, q̃ appellatur. Quorũ bonorum, eiusq. vis & potestas hæc est, vt quod ex ijs[a] bonis quisque, quorũ possessio[b] alicui data est, [c]pro hærede[d] aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorum possessio[e] data est, restituere debeat. ¶Pro hærede[f] autem possidere videtur, q putat se heredẽ esse. ¶ Pro possessore is possidet, qui nullo iure rẽ hereditariã, vel etiam totam hæreditatem sciens[g] ad se nõ pertinere possidet. Ideò antẽ adipiscendæ possessionis vocatur interdictum, quia ei tantũ vtile est, qui nũc primũ conatur adipisci possessionẽ rei. Itaq; si quis adeptus possessionem, [h] amiserit eam, [i] hoc interdictum ei inutile est. [k] ¶Interdictum quoq. quod appellatur Saluianum, adipiscendę possessionis causa cõparatum est, [l] eoque vtitur dominus fundi de rebus coloni, qua is pro mercedibus[m] fundi pignori futuras pepigisset. [n]

possessori contra eum, qui possidet pro hærede aut pro possessore Itẽ, quis dicat possidere pro hærede, Itẽ quis dicat possidere pro possessore. Item, quare dicatur interdictum adipiscendæ. Item quòd non datur interdictum, Quorum bonorũ ei, qui iam possedit, & postea desijt possidere: sed ei, qui primo loco quærit possessionem. Itẽ, quod Saluianum interdictum dicitur interdictũ adipiscendæ. Item ad quid detur Saluianum interdictum. s. pro rebus inuectis, & illatis in fundum per colonum vt declarabitur in glos.

** De interdictis possessorijs vide pulchrã gl. in c. pastoralis, in versic. quod de recuperanda. extra de caus. posses. & proprie.]

a ¶ *Quod ex ijs*. Innuitur hic, quod hoc interdictum etiã pro vna re competat. Sed contra videtur, quod sit vniuersale. vt ff. quor. bon. l. 1. § fin. Sed certè nihilominus est vniuersale, licet ad vnam rem detur; sic enim est in hæreditatis petitione, vt ff. de pet. hær. l. regulariter. & l. licet, quam constat vniuersalem esse, vt ff. de rei vend. l. 1 r. respon.

¶ Adde, quòd merito dicuntur vniuersalia, quia sunt apta comprehendere vniuersitatẽ hæreditatis, quod si vna tantum res occupetur, datur omninò contra illum, qui possidet illam, vnde habitu etiam tunc est vniuersale, quamuis actu, sit particulare illo casu.]

* ¶ Interdictum quorum bonorum hanc sumpsit appellationem ex primis verbis ipsius interdicti, quæ adhuc extant in leg. 1. ff. quo. bo. glos. in §. recuperand. vers. vnde vi infra eodem.]

b ¶ *Possessio*. s. decretalis.

** Quæ dicatur bon. pos. decretalis, & quæ edictans docetur, sup. de bon. poss. §. vlt.]

c ¶ *Data est*, s. a voce prætoris viui; vel hodie coram quolibet iudice, vt C. qui admit. ad bon. poss. l. fin.

ADDITIO. Dic, quòd non est necesse, q̃ iudex, siue prætor, siue alius iudex bonorum possessionem concedat secundum. Ang.

d ¶ *Pro hærede*. Sed numquid hi, tituli sunt? Resp. non vt C. in qui. ca. cess. long. tem. præ. l. hæreditatẽ. ergo vsucapio non potest procedere. Sed contra, ff. quo. bon. l. 1. in resp. Sed illud expone vt ibi.

e ¶ *Bonorum possessio*. s. decretalis.

f ¶ *Pro hærede*. Hæc oratio quandoq. accipitur pro vero tit. vt ff pro her. per totũ quandoq. pro falso, vt quia credebat se hęredem, cum non sit. & ita hic accipitur, & quandocũque agitur petitione hæreditatis, vt ff. de petit. her. l. pro hærede.

g ¶ *Sciens*. Vnde si quæritur ab eo, quare possideat dicit, quia possideo: vel si dicat, pro hærede tamen falsum scelẽter dicit, vt ff. de petit. hæred. leg. qui interrogatus.

h ¶ *Possessionem*. Quæ est facti † Accur.

i ¶ *Eam*. s. possessionem, quæ est facti.

K ¶ *Inutile est*. Sed aget amodo rei vendicatione, cum sit dominus. Accurs.

l ¶ *Comparatum est*. Contra colonum, directum, contra extraneos, vtile, vt C. de sal. interdic. l. 1. & ff. de sal. interd. l 1.

** Adde, quod vtile Saluianum competit non solum locatori, sed cuiliber creditori hypothecario, vt declarat Bartol. in d. leg. 1. ff. & C. eod. & Negusan. de pign. 3. memb. 4. par num 19.

m ¶ *Pro mercedibus*. Item & pro damno si quod contulit in eodem, vt ff. de sal. interd. l. 1. & arg ff. in qui. ca. pign. ta. con. l. † non solum. Accur.

n ¶ *Pepigisset*, Scilicet tacitè, vt C. de locat. l. certi iuris, Sed quid interest inter hoc interdictum

Interdictũ quorũ bonorum, & petitio hæreditatis, ĩ ST L. vna sola re possũt cõpetere.

† l 1. § sed pupillus, et l. possessionẽ, ff. de acqu. poss.

† aliàs incipit Pomponius. & est, l. 2.

Interdicti Saluiani, et actionis Seruianæ differentia.

terdictum & Seruianam actionem? Respon. in Seruiana oportet locatorē probare colonum fuisse dominum tēpore obligationis, vt ff de pig. l. 11 §. cum prædium in fin. & l & quæ nondum sunt, §. quod dicitur.

net in sua possessione. Itē, quod Vtrobi datur pro mobilibus. Vti possidetis pro immobilibus. Itē, quod quicquid esset de iure antiquo, hodie hæc duo interdicta exæquata sunt Item, quod ille vincit in his interdictis

¶ *Interdictū retinendę possessionis dicitur Vti possidetis, & Vtrobi. Nam cum inter aliquos d̄ proprietate quęstio est mouenda, & vterque se possessorem contendit, propter magnum possessionis commodū, non potest aliter super petitorio disceptari, nisi vnus sit petitor, alius possessor: ad quod discernendum cōpetunt hęc ĩterdicta. Et Vti possidetis pro immobilib. Vtrobi pro mobilibus competit: & licet olī esset inter hæc interdicta differētia, hodie sūt exæquata, & is obtinet, qui tempore litis contestatę non vi, non clam, non precario, ab aduersario possidet. hoc dicit.*

¶Retinendę † possessionis causa comparata sunt interdicta, Vti possidetis, [a] & † Vtrobi, cum ab vtraq. parte de proprietate [b] alicuius rei cōtrouersia sit, & ante quæratur, vter ex litigatoribus possidere & vter petere debeat. [c] Namque nisi ante exploratū fuerit, vtrius eorū possessio sit: [d] non potest [e] petitoria † actio institui, quia & ciuilis [f] & naturalis [g] ratio facit, vt ali9 possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est, & potius possidere, quā petere, ideò plerūq. & ferè sēper ingēs [h]

* Quomodo hoc probetur, docet Barto. in l. rem alienam col. 2 versic. ad probandū autem dominiū ff. d pig. actio. & ibidē Salyc. & Alexan. in l. rē quę nobis. in pe. & vi col. d acqu. poss.] Sed in interdicto isto sufficit, si probet ipsū possedisse. vt ff de sal. iterd. l 1.

¶ Adde, quod hęc materia tractata fuit principaliter i §. Itē Seruiana sup. d actio. quia sūt ĩ hoc plures gl. diuersæ. d quibus per Doct. in leg. rem alienam, ff. de pig. actio. & in leg. cum res. Cod. si alie. res pig. da. sit.

** Adde, quòd sufficit agenti interdicto Saluiano ad obtinendam victoriam probare possessionē debitoris tēpore obligationis, vel postea, & possessionē rei couenti de præsenti. Et ideò lōgè cōmodius est agere cōtra tertiū possessorē hoc interdicto, in quo sufficit ꝓbatio possessionis debitoris absq; ꝓbatione dominij, vt admonet Bar. in d. l rē alienā. quē alij sequuntur, & refert Negus. vbi sup.]

¶ Retinendæ possessionis. ¶ CASVS. Ita clarè te ipsum explicat Imp. vt non sit opus noua declaratione declarat enim alterā partē diuisionis. sup. positæ ponendo causā & rationē interdictorū inuentorū, & declarat ad quid dentur duo hæc interdicta retinendæ, Vti possidetis & Vtrobi. Not. igitur, quod vti possidetis, & Vtrobi, sint interdicta retinēdę. Itē, ꝙ dantur, qñ est cōtentio inter aliquos de possessione, quis. s. possideat. Itē, ꝙ vnus possidet: alius petit. Itē, ꝙ maximū est cōmodum possessionis. Itē, ꝙ si quis possidet. & actor non probet concludenter cōtra ipsū, iudicatur contra actorē, & possessor rema-

qui tempore litis contestatæ possidebat non vi, non clam, nec precario ab aduersario.

a ¶ *Vti possidetis.* Quòd de rebus immobilibus dicit, sed Vtrobi de mobilibus, infra eodem. §. sed interdicto.

b ¶ *Proprietate.* Ob hoc quidem comparatum: sed & sine hac cōtrouersia proprietatis dabitur: si de sola possessione contendatur, secundum lo. †

c ¶ *Vter petere debeat*, idest qs sit actor, & quis reus.

d ¶ *Vtrius eorū possessio sit*, idest quis possideat.

e ¶ *Non potest*, vt ff. de iud. l. inter litigātes. Accurs.

f ¶ *Ciuilis*. Vt quæ parit actionem in rem aduersario, vt Cod. de alie. iu. mu. cau. fa. l 1.

g ¶ *Naturalis*. Vt quia nemo à seipso posset petere, secundum naturam, vt ff. de recep. ar. leg. pe. & facit ad hoc bene, ff. vti pos. l. 1. § hoc interdictum, & ff. de acquir. pos. leg. exitus.

h ¶ *Ingens*, idest magna, & hæc eadē contentio & in alijs interdictis retinēdæ possessionis est, vt in illo de superficiebus, vt ff. de super. l. 1. 1. resp. Item in illo de itinere actuq. pri. & via priua. vt ff de iti. actuque priua. l. 1. 1. respons. Item de aqua quotidiana & æsti. Item inter eos, qui dicunt aquam per eundem riuū, qui corriuales dicūtur. Item inter eos, qui ex eodem castello, vt ff. de aqua quotidiana & æsti l. 1. 1. resp. & §. si inter corriuales & §. ait prætor, quo ex castello. In his enim omnib. interdictis, vbi de incorporalium quasi possessione agitur, est idem modus agendi, qui in duob. istis, vnde in ff. nouo continuè post illum tit. vti possid. illi sup.

† Facit ad hūc §. quod dicitur in c. licet in gl. sup ver. titulum ibi, sed hoc non est verū extra de prob. & in gl. super ver. possideatis. ante fin. ibi interdictū. extra de probat.

† alias vtrobi.

† qua agitur de iure proprietatis.

† l. 3. §. 1. ff. vti possid.

Interdicta sunt multiplicia.

dicti ponuntur per ordinem.

a ¶ *Remaneat*. Facit C. de edē. l. qui accusare, in fi. & C. de rei ven. l. res, & ff. si vlus f. pe. l. vii frui. ** Etiā si assumpsisset in se onus ꝓbādi, & nō probauerit. gl. vlt. in l. circa, ff. de prob. quam gl. Bart. ibi valdè commēdat, & refert Ias. in §. ominiū, col. 19. ver. gl. fi. supra de actio.]

*¶ Quo remedio vtendum sit, vbi neutra partiū vult in interdicto vicesactoris sustinere, vide Alc lib. Parer. 6. c. 24.]

*¶ Adde, quod interdicto, Vti possidetis obtinet qui probat de possessione antiquiori, licet aliter, qui habet possessionem iuniorem, probet de dominio, si modò qui habet antiquiorē, fecerit exceptiones & articulos qđ aduersariꝰ possidet clā respectu suę possessionis. Alex. in l. si de eo §. vi de acq. posses. Bar. Cępol. caut. 203. i causa, vbi omninò vide, vt victoriam possis reportare.]

existit contentio de ipsa possessione. Cōmodum autē possidendi † in eo est, qđ etiam si reus res non sit, q possidet, si modò actor non potuerit suā esse probare, remanet: [a] in suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sūt vtriusq. iura, contra petitorem iudicati † solet. ¶ Sed interdicto q. dem, Vti possidetis, de fundi, vel ædium [b] possessione contenditur; Vtrobi [c] verò interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum [d] vis, ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam vti possidetis interdicto is vincebat, q interdicti tēpore [e] possidebat, si modò nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionē: etiam si alium [f] vi expulerat, aut clam arripuerat alienā possessionē, aut precario rogauerat aliquē, vt sibi possidere liceret. Vtrobi verò iterdicto is vīcebat, q maiore [g] parte eiꝰ anni, nec vi, nec clā, nec p̄cario ab aduersario possidebat. [h] Hodie tñ aliter † obseruat: nā vtriusq interdicti potestas (q̄tū ad possessionē [i] pertinet) exæquata est: vt ille vicat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem, nec vi, nec clam, [k] nec precario ad aduersario litiscō testatę tēpore dtinet.

b ¶ *Vel ædium*. ff. vti possi. l. 1, t. re sp. Accurs.

Vtrobi vnde dicatur.

c ¶ *Vtrobi*. Hoc dicitur ab vtrum, & vbi: vtrū, ponatur pro ad, vel apud: vbi ponatur pro quem. q. d. apud quem est, apud eum sit. Non fit autem mentio hic possessionis, cum mobilia propriè non possideantur: sed immobilia tantum: cū dicatur possessio quasi pedū positio, vt ff. de acqu. possess. l. 1. in pr. Abusiuè tamen mobilia dicūtur possideri. Accur.

Possessio non est propriè de mobilibus.

¶ Hæc opin. falsa est, & eam communiter damnant Doct. in l. 1. ff de acquir. possess. vt per Alexan. ibi col. 7. & Ias. col. 7. in 1. lectu. & col. 9. in 2 lectu.]

Possessio vnde dicatur.

* ¶ Cauebatur hoc interdicto, Vtrobi quis maiore parte anni fuisset ibi & maneret, qđ verbum, Vtrobi. Alc. l. maiore. de verb. sign. exponit pro. vtro in loco, eadē ratione, quā dicimus, al, bi, pro alio in loco, & similia.]

d ¶ *Quorum*. scilicet duorum inte dictorū.

e ¶ *Interdicti tempore*, idest tempore: quo proponitur interdictum.

f ¶ *Alium*. Dummodo non aduersarium,

g ¶ *Maiore*, s. quam aduersarius, vt ff. de verborum signif. l. maiore parte.

h ¶ *Possidebat*, & sic citius vincebat in Vti possideris, quā in Vtrobi: & erat fortè ratio, q a citiùs mobilia transferuntur, quam immobilia, vt ff. cōmo. l 1 & ff. de re iud. l. à diuo Pio, §. 1 & ff. de acq possess. l. si rem.

i ¶ *Quantum ad possessionem*. Nota, quantū ad possessionē. Nam quantum ad alia remāsit differentia, vt olim, vt Vti possidetis ī rebus immobilibus, & Vtrobi in mobilib. locum habeat, vt hic dicitur, & sup §. proxim.

k ¶ *Nec clam*. Cum multa sint genera violentiarum, quæ ad præsens omitto. de hac vi, quæ ī quietatiua dicitur, quę parit hoc iterdictū, dic, vt si me arare, vel ædificare, vel aliquid in meo me facere prohibes contendens re possidere, hēt locū hoc interdictum, vt ff. de vi & vi arm. l. vim facit, & ff. quod vi, aut clam, l. 1. §. quid sit vi. Quid si ille non contendat se possidere, sed solum iniuriatur mihi? Respon. adhuc locum habet hoc interdictum, vt ff. vti possi. l. si duo, §. si vicinus. Sed & actione iniuriarum mihi tenetur, vt ff. de actio. empt. l. qui pendentem.

Quæ refert gl. ī l. extat. ff. quod met. ca. Vis inquietatiua, q̄ parit interdictum qđ vi, aut clā qualiter fit.

¶ Adde rex. in l. iniuriarum actio. §. si quis me prohiber, ff. de iniur.

SYL. Clandestina possessio.

¶ Quid si nec possessionis ratione, nec Iniuriæ, sed quia seruitutē se habere cōtēdit? R ñ. si possidet intentabo negotiā: si ego possideo, Intentabo hoc interdictum, vt ff l. si ser. ven l. 2 §. 1. Clam aūt possidet, qui clanculo me absente sibi possidere volēs ingreditur fun-

fundum meum, quem ego possideo, nec tamen suspicor me posse repelli, & ita me absente & inuito sæpissimè facit, vt ff. quod vi aut clam, l. 3. § fi. & de acqui. pos. l. clam.

Possessor clandestinus sibi SYL. naturalē possessionem & detētus ciuilem.

¶ Clam possidere propriè dicitur ille, qui cū sciret, aut scire deberet me possidere, anteq̄ fundum ingrederetur ingreditur fundum, & me turbat antiquiorem possessorem, & dicitur clam possidere a me, quādo est ingressus me absente. d. l. clā, & l. 3. §. fi. cum l. seq. ff. quod vi aut clam.]

¶ Ille enim, q̄ ingreditur, habet naturalē per introitum suum, & ego ciuilem.

¶ *Quis dicitur possidere, etiā si per aliū possidet. Et possessio solo animo retinetur, licet solo animo non acquiratur. Ang.*

¶ Possidere autē videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione,[a] licet is eius iuri subiectus non sit, qualis est colonus,[b] & inquilinus.

¶ Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur.[c] Et hoc est quod dr̄, retinere[d] possessionē posse aliquem per quēlibet, qui eius nīe sit in possessione.

Vel dic quod ego retineo naturalem ciuiliter, ingrediens naturalem naturaliter. Sed nonne etiam naturalem perdit statim, cum de fundo exit, & ad iudicium venit, vel etiā aliās iret? Respon. non, immo animo retinet eam naturalem, vt facit fructuarius, qui solam naturalem habet. Vel dic, quod si amittit eam, non tamen nocet, quia adhuc hoc interdicto tenetur, licet ego possideam tātum, vt diximus per l. si duo. §. si vicinus. ff. vti possi. Precario autem possideat aduersarius à me, vt si precibus suis motus concessit sibi precario. vt ff. de preca leg. 1. in princip & § 3. Et distinguē in precario, quia aut agitur, vt omnis possessio in accipientē transferatur, quod fieri potest, vt ff. de preca. l. in reb. & ff de acq. pos. l. Pomponius, §. si is qui. Aut vt nulla, & hoc valet, vt ff. de precar. leg. certè. §. is qui. Aut vt habeat naturalem tantum qui accipit, & hoc valet, vt ff. de prec. l. & habet. §. eum.† Sed numquid in omni precario vinco habentem à me per hoc interpictum scilicet, Vti possidetis? Resp. non illum, qui habet omnē possessionem, cum hoc interdictū possessorem tueatur, vt ff. vti pos l. 1 §. 1. & §. 2 ergo vinco supradictos, etiam si ego habebā possessionē ab alio vi, vel clam, vel precario, vt hic, & ff. vti poss. l. 1. § fi. & l 2.

† Dic. q̄ in dubio præsumitur naturalis tātū modo possessio translata, vt in glo. Bar. SYL. & Ang in d. leg. eum.

¶ Possidere. ¶ CASVS. non est aliter figurādus in simplici declaratione terminorum supra enim dixerat pluries, quod est magnū commodum possidentis, & quod obtinet qui tēpore litis contestatæ possidet: subdit, quod possidere non solum videtur qui proprio corpore & animo possidet, & sic per se, sed etiam qui per alium, & ponit diuersa exempla & declarat enim qualiter intelligatur retineri possessio, quod non solū retinetur per alium, sed animo etiam, & subdit, quod licet animo possessio retineri possit, animo tamen non acquiritur, & est text. notabilis, & vtilis.

¶ Not. primo, quod non solum dicitur possidere qui per se possidet, sed qui per alium. Item, quod colonus possidet pro alio, & inquilin[9]. Item commodatarius & depositarius. Itē quod possessio iā adepta per alium retinetur. Item quod retinetur solo animo. Item, quod solo animo possessio non adipiscitur.)

a ¶ *In possessione sit.* Cautè dicit, vt ff. de acquiren. possess. leg. si quis ante, nam non possident isti, nec ciuiliter, nec naturaliter, secundum Ioan. scilicet colonus, & inquilinus, & similes, vt hic, & ff. de vsucap. leg. non solum, §. quod vulgo. Sed M. dicit eos naturaliter possidere, vt ff. commu. diui. leg communi diuid. §. neque. Sed illud intellige colonum possidere, scilicet alij.

Colonus & inquilinus, nec ciuiliter nec naturaliter possident.

* ¶ Collige, aliud esse possidere, longè aliud in possessione esse. Sic aliud est seruū esse, aliud in seruitute esse, §. cum autem, sup. de ingen. sicuti differant etiam, esse in studio, (vt barbari loquūtur) & studere. Et ideo priuilegium concessum scholasticis, vel studētibus intelligitur tantum concessum iis qui studēt, Dec. c. consultationibus, colum. 2, in ver. restitutionem. de off. de le.

b ¶ *Colonus.* f. in villa, sed inquilinus in ciuitate, vt ff. de acq. poss l. re pignoris.

¶ Dic, quod non distinguitur inquilinus à colono respectu ruris, aut ciuitatis, sed respectu eius, quod colunt. *SYL.*

¶ Quando enim quis incolit domum, siue in ciuitate, siue ruri, ille dicitur inquilinus, si verò colit fundum principaliter, licet in eo sit dominus ad recondendos fructus, siue fundus sit in ciuitate, siue ruri, dicitur colonus. leg. prædium. Cod. de prædijs mi. leg. vrbana prædia, ff. de verbor. significatio. declarat Alexand. in l. qui pignoris. ff. de acquiren. possessio.

c ¶ *Possidere videtur.* Si ergo pro alio possident, ergo non possident, vt ff. de acquirē. possess. l. quod mee. licet quidā dixerint eos naturaliter possidere, sicut & colonum, vt superiori casu diximus.

d ¶ *Retinere.* Licet animo retineatur, non tñ aīo quæritur, vt ff. de acq. pos. l. quēadmodum.

dum,& C.de acquir. possess. l.licet,& infra proximè.
a ¶ *Exposuimus*, supra, per quas perso. nob. acqui. § ex his.
¶ Recuperandæ possessionis. ¶ *CASVS*. In declaratione terminorum, & in simplici lege corrigente, & correcta non figuratur. No. quod interdictum recuperandę datur vi deiectis, & quod interdictum Vnde vi, est interdictum recuperandæ. Item, quod hodie occupans rem propriam per vim, cadit à dominio. Item quod occupās rem, alienam rē restituit & æstimationem illius. Item, quod si quis de possessione sua aliquem vi deiecit, si cum armis tenetur leg. Iulia de vi publica, si sine armis, tenetur lege Iulia de vi priuata. Item, quid veniat appellatione armorum.]

¶Quin etiam animo quoque solo retineri possessionē placet, id est, vt quamuis neq. ipse sit in possessione, neq. eius nomine alius, tamen si nō relinquendę possessionis animo, sed postea reuersur⁹ inde discesserit, retinere possessionem videatur.

¶ Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus.[a] Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

¶ *Recuperandæ possessionis dicitur interdictum, Vnde vi, cōpetēs spoliato pro possessione, etiam quam à spoliante habet vi, vel clā, vel precario ex interuallo, licet hodie per vim spoliās, si dominus est, à dominio cadat: aliàs, rem spoliatā & eius æstimationē restituit, qui aliàs lege Iulia de vi publi. vel priua. criminaliter punitur, & armorum appellatione lapides, & fustes continentur, hoc dicit secundum Angel.*

¶Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium [b] vi deiectus fuerit, nā ei proponitur[c] interdictum.† Vnde vi,[d] per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem, licet is[e] ab eo, qui vi deiecit, vi, vel clam, vel precario possideat. Sed ex constitutionibus[f] sacris (vt supra diximus[g]) si quis rē per vim occupauerit, si quidē in bonis eius est, dominio eius priuatur, si aliena, post eius restitutionē etiam æstimationē rei [h] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquē de possessione p vim diecerit, tenet l. Iulia đ vi priuata,[i]

Vnde vi cōcernit res ĩ mobiles, vi bonorū raptorū rei mobiles.

b ¶ *Ædium*. Aliud in rebus mobilibus. nā pro his cōpetit. Vi bonorū raptorū actio, vt. ff. de vi & vi ar. l. 1. §. hoc interdictū, & §. illud, & §. plane. Nisi mobilia cū immobilibus petantur hoc interdicto vt ff de vi & vi ar. leg. 1. §. qui autem.
c ¶ *Proponitur*, i. datur.
d ¶ *Vnde vi*. Sed quare dicitur Vnde vi? Respon. quia talia erant verba prætoris, Vnde illū vi deiecisti &c. & ita à principio verborum prætoris sumpsit denominationem sicut & alia, vt Quorum bonorum, & similia, vt ff. de vi & vi arma, l. 1, in princ.

Ponit casum.

e ¶ Is s. deiectus, vt quia hodie spoliaui te, vel quia cępit possidere rem tuam clā, vel vi, in sequenti verò die me expulisti, nam teneris mihi hoc interdicto, secus si in cōtinēti me deijcis, vt ff. de vi & vi arma. l. 3. §. eum igitur, & leg. qui possessionem. quòd in continenti accipe, antequam ad alios actus extraneos diuertas, vt ff. de duob. reis stipuland. l. duos reos.
¶ Adde tu, quod incōtinēti dicitur, quando commodè fieri potest, secūdum Bar. in d. §. cum igitur. Item secundū qualitatē personæ, & rei, adeo quod si dominus de sua ciuitate expellatur, licitū est recuperare, quandocūque facultas se obtulerit etiā post decenniū, vt fuit dictum Vgo. in ca. ius naturale. 1. distin. cum si. vt latè prosequitur Dec. in cōs. 450. col. 4 vers. venio ad secūdum.

** † *De materia huius interdicti vide pulcherrimam glo. in c. cū ad sedē. ver. ĩter ext. 3 resti. spol.*

f ¶ *Sed ex constitutionibus* a. Vt C. vnde vi. l. si quis in tātā.
g ¶ *Supra diximus*. Vt sup. vi bo. rap. §. quia tamen.
h ¶ *Res*. s. proprietatis, sed ĩ interdicto vti possideris possessio æstimatur, vt ff. vti possi. l. pen. §. fin.

Lex Iulia de vi priuata, & vi publ. qualiter pun.

ADDITIO. Dic secundum Io. Fab quod immo Dy. tenet, quod in hoc interdicto fiat æstimatio possessionis, sicut in interdicto Vti possi. sed ipse Io. Fab. dicit, quod ad proprietatem, & ad possessionem potest fieri æstimatio, secundum quod concludit. Ang.
i ¶ *De vi priuata*. Pęna autem huiusmodi legis est tertię partis bonorū publicatio, si
fine

ſine armis, & relegatio etiam, ſi cum armis, vt inſ de pub. iud. §. itẽ lex Iul. a de vi publ. & C. ad l. Iul de vi publ l. quoniam, & l. 2. & ff. de accuſ l. hos accuſare, §. omnibus.

ADDITIO. Vnde verſus. Vis priuata reum deponit ab ordine rerũ. Sed deportatur, ſi vis armata ꝓbatur. Vide c. 2. extra de ordin. cog. in glo.

* ¶ Adde, quod iure canonico inductum eſt, vt non ſolum agi poſſit contra ipſũ deiectorem, vt hic, ſed etiam aduerſus quecũque, licet bonę fidei poſſeſſorẽ rei ei ſæpe, de reſtit. ſpoliat. vbi gl. &c. redintegrãda, 3. q. 1. id quod ſeruatur etiam in foro ciuili hodie, l. ſi coloni vbi Bart. & alij, Cod. de agri. & cẽſ. & traditur latẽ per Soc. in leg. rem quæ nobis. de acq. poſſeſſ.]

aut de vi publica, ſed de vi priuata, ſi ſine armis vim fecerit, ſin autem cum armis eũ de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autẽ appellatione non ſolũ ſcuta, & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides[a] ſignificari intelligimus.

¶ *Interdictorum tertia eſt ſpecies, quia quędam ſunt ſimplicia, in quibus actor, & reus cognoſcitur, vt omnia reſtitutoria, & exhibitoria, & quedã prohibitoria, vt Ne quid in loco ſacro, & ſimilia. Quedã verò duplicia, ſic dicta, quia in eis non poteſt diſcerni actor, à reo, & quedã prohibitoria, vt eſt Vti poſſidetis, & Vtrobi. hoc dicit. Ang.*

¶ †Tertia diuiſio interdictorum hęc eſt, qđ aut ſimplicia ſũt, aut duplicia.[b] Simplicia ſũt, veluti in quibus alter actor, alter reus eſt, qualia ſunt oĩa reſtitutoria, aut exhibitoria, nã actor is eſt, q deſiderat, aut exhiberi, aut reſtitui, reus autẽ is eſt, à quo deſideratur, vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorũ aũt ĩterdictorũ alia ſimplicia ſũt, alia duplicia. Simplicia ſũt veluti cũ Prætor prohibet ĩ loco ſacro,[c] vel ĩ flumine publico[d] ripave eius aliqd fieri. Nã actor eſt, qui deſiderat, ne qđ fiat, re⁹ eſt, qui aliqd facere conat. Duplicia ſunt, veluti Vti poſſidetis ĩterdictũ, & Vtrobi.[e] Ideò autem duplicia vocãtur, quia par vtriuſq. litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipuè reus vel actor intelligitur. ſed vnuſquiſque tam rei, q̃ actoris partes ſuſtinet.

¶ *Interdicta hodie ſine ſolemnitate proponũtur, & pro his actio in factum ſibi locum vendicat. Aret.*

a ¶ *Et lapides.* Facit inſ. de publi. iud §. item lex, & ff. de vi & vi ar. l. 1. in princ. & ff. de verb. ſignific. l. armorũ. Sed nũquid debet aliqs expectare ſe primo ꝑcuti, quã percutiat? Dicunt quidam quòd ſic, vt arg. Co. vnde vi l. 1 & ff. ad l. aquil l. ſi ex plagis, §. tabernarius. Nos contra, ſed ſufficit iuſtus timor, vt ff. ad l. aquil l. ſed & ſi quemcunque, & ff. ad l. Cornel. de ſica l. is qui. & ff. de vi & vi arma. l. 3. §. qui armati. †

†Ex l. 2. ff. eod. † Vide ad hac qõ. glo. 1. in d. l. ſed & ſi quẽcunque & in d. §. qui armati ſup. ver. armorũ.

SYL. ¶ Dic quod iſta opin. communiter approbatur per omnes criminaliſta.

SYL. ¶ Tertia diuiſio ¶ *CASVS.* clariſſimus eſt in hoc text. qui per declaratione omnẽ redderetur obſcurior, ponens tertiã diuiſionẽ, quòd quædam ſunt ſimplicia, in quibus ſcilicet apparet quis reus, quis actor ſit, & vnus petit, alter negat: duplicia, quoties vterq. ſuſtinet partes tam rei, quam actoris. Not. ꝙ interdicta alia ſunt ſimplicia, alia duplicia. Item quæ ſint ſimplicia. Itẽ quæ duplicia. Item, quod in interdictis Vti poſſidetis, & Vtrobi vterq; litigans ſuſtinet partes tam actoris, quam rei, quia vterque contendit ſe poſſidere, & aduerſarium non.]

b ¶ *Duplicia.* Similiter poteſt fieri diuiſio actionum ciuilium. Nã quędam duplices ſunt, vt fam. herc. & cõmuni diuidundo, & finium regund. vt ff. de iud. l. in tribus.

c ¶ *In loco ſacro.* vt ff. ne qđ in loco ſacro. l. 1.

d ¶ *Publico.* vt ff. ne quid in flum. publ. per totum.

e ¶ *Vtrobi.* Itẽ interdictũ de ſuperficiebus, vt ff de ſuperficie. l. 1. §. proponitur & dic vt ſupr. eo. §. retinendæ.

¶ De ordine veteri.

SYL. ¶ *CASVS.* Excuſat ſe Imperat quare non vniuerſum ordinem veterum interdictorum explicauerit, & dicit hoc eſſe ſuperuacuum. Nam (dicit Imper.) quoties hodie agitur extra ordinem, quo ſemper agitur, nõ eſt neceſſe proponere, aut expectare

intre-

SYL.

Interdictum, quia iudicatur, ac si esset data vtilis actio ex causa interdicti, quæ nota.
a ¶ *De ordine*. i. de antiqua solennitate, cum qua proponebantur interdicta sub certis formis, vt diximus su. eo. in prin.
b ¶ *Exitu interdictorum*. scilicet cum antiqua solennitate, sine ea tamen reddi potest & proponi, vt ff. de ope. nun. leg. prætor ait, §. nonnulli. Vel etiam in factum actio loco cuiuslibet interdicti, quæ vtilis vocatur, vt subijcit.
c ¶ *Extraordinem*. i. extra antiquam solennitatem, quod semper fieri videtur vt subijcit, & supr. de succ. sub. in princ. & ff. de nego. gest. l. actio, & Co. de for. & impe. act. singula. l. 1. & 2.
d ¶ *Sine interdictis*. i. solennibus.
e ¶ *Vtilis actio*. i. in factum, quæ datur loco cuiuslibet interdicti. Et nota quatuor esse genera actionis in factum. Vna est, quæ ex omni edicto, vel interdicto prætoris datur, vbi specialis actio non datur, vt hic. Alia est legis Aquiliæ subsidiaria, quando damnum datur de non corpore in non corpus, vt supra ad l. Aquil. §. fi. quæ & ipsa prætoria est, vt ff. de præscrip. verb. l. quia actionum, in fin. Tertium genus est extraordinarium, quod ex varijs figuris causarum est introductum: quoties æquum est actionem dari, vt C. de sacrosanct. eccles. l. sancimus. Quartum genus est, quod æquiparatur actioni præscriptis verbis. quæ actio præscript. verb. vna cum ista in factum ciuilis dicitur, vt ff. de præscript. verb. l. 1. in fin. Et habet locum in tribus generibus negotiorum. Primò in contractibus innominatis tribus, do vt des, & do vt facias, & facio vt facias, vt ff. de præscriptis verb. leg. naturalis, §. 1. 2. & 3. Sed in quarto innominato contractu, scilicet facio vt des, habet locum actio de dolo, vt ff. de præscript. verb. l. naturalis, §. quod si faciã. Item in secundo genere habet locum præscriptis verbis ex omni pacto in continenti ante vel post appositio iuxta aliquem contractum, vt C. de pact. inter emet. & vend. l. 2. & Co. de pact. l. petens.
¶ Item in tertio genere, vbicunque dubitatur de nomine contractus, vt patet in exemplis, vt ff. de æstima. act. leg. 1. & ff. de præscr. verb. l. 1. per totum, & l. 2.
ADDITIO. Quid sit actio in factum, & ad quid competat, tex. cum gloss. est in leg. quoties, ff. de præscript. verb. & in l. in factũ, cum ibi. no. ff. de actio. & obligat.

Actionis in factũ quatuor sũt genera.

Actio præscr. verbis in trib. generib. negotiorũ hẽt locũ.

¶ Hæc glo. sing. est, & ad eã semper recurritur, vt dicit Lud. Rom. & declarat eam Bar. in l. vnica, ff. de cond. ex l. laf. in l. certi cõdictio. col. 5. in prin. ff. si cert. pet.

¶ De ordine,[a] & veteri exitu interdictorum,[b] superuacuũ est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem[c] ius dicit, (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictũ, sed perinde iudicatur sine interdictis,[d] ac si vtilis actio[e] ex causa interdicti reddita[f] fuisset.

** Vide similem gl. sup. de actio. § actionum autem in verbo ex permutatione.
f ¶ *Reddita*. Scilicet ab illo eodem prætore.

¶ *De pœna temerè litigantium.*

¶ *Temere litigantes triplici pena coarctãtur, pecuniaria, periurij, & infamię. Angel. Aret.*

¶ *De pœna temere litigantium.*

NVnc admonẽdi sumus magnũ

¶ Vsque nunc de propositione actionũ dictum est: sed quia contingit eas interdum temerè proponi: nunc de pœna temerè proponentium dicitur. Accurs.

Continuatio.

*¶ Temerè litigare (inquit gl. in l. eum quẽ, ff. de iud.) dicitur is, qui sciens se ius non habere litigat amplius quæ significat temere litigare, quam calumniose, nam libertus qui iniussu prætoris qđ sibi à patrono debeatur petit, temerè vtique petit, non etiã calumniosè, cum verè debitum prosequatur quis autem dicatur habere iustam causã litigandi, tradit Iason. in l. properandum. §. siue autem alterutra, num. 15. vsque ad 30. C. de iudic.

SYL.

NVnc admonendi. ¶ Totus iste titul. diuid. in 3. partes. Primò continuat rubr. ad præcedentia. Secundò ponit tres pœnas, quæ temere litigantem coercent. Tertiò dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi, idque eo maximè. Tertia ibi, Ecce enim.

Diuisio.

¶ Nunc admonendi.
¶ CASVS. positio facilis est in princip. hoc quippe in eo declarant primo, quod maximè curæ fuit principibus, ne homines facilè ad litigandum procederent, sicuti etiã cordi fuit eisdem, vt lites quam celerrimè finirentur l. properandum in princ. C. de iudi. quod sibi summè, atque enixè placere testatur Iustin. qui dicit quod hac de causa tria sunt exorta remedia tam contra actorem, quam contra reum temerè litigantes. modò enim puniuntur mulcta pecuniaria, modò periurio, modo infamia, & procedit ad declarationem vniuscuiusque capitis, & primo dicit, quod quandocunque reus conuenitur, non admittitur aliter ad respondendum, nisi prius iurauerit se putare bona iustitia vti, aduersus verò reos negantes dantur actiones aliquando in duplum vel in triplum, vt in actione legis Aquiliæ, & legatorum, piorũ, de quibus sup. latè ... est in tit. de act. in

SYL.

curam egisse eos, qui iura sustinebant, [a] ne facilè homines ad litigandum procederent, quod & nobis studio est. Idque eo maxime [b] fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modò [c] pecuniaria pęna, [d] modò iurisiurãdi [e] religione, modò infamiæ [f] metu coercetur.

¶ *Reus de calumnia iurare debet, quod putat se vti bona contraditione. Aret.*

¶Ecce. n. iusiurãdum oĩbus, qui conueniũtur, ex constitutione [g] nostra defertur. Nã reus nõ aliter suis allegationibus vtit, nisi prius [h] iurauerit, qd putans se bona †instãtia vti ad contradicendum [i] peruenit.

¶ *Negãs id, quod debet, aliquando in duplo punitur. Aret.*

¶ At † aduersus inficiantes, ex quibusdã causis dupli, vel tripli [k] actio constituitur, veluti si damni iniuriæ, aut legatorum

in §. tripli, & §. quadrupli. in quibus, & multis alijs actio ab initio simpli est: at actio furti etiam ab ipso initio dupli, aut quadrupli reperitur. Similiter actor de calumnia iurat, quemadmodum etiam vtriusque partis aduocati hoc facere tenentur, vt ex diuersis prouisionib. & constitutionibus Imp. constitutum est, de quibus in gl. tacito finalis omnium harum prouisionum fuit, quæ ponitur i prin. vt homines à litibus abstinerent, siue agendo, siue se defendendo. No. ꝙ lites fugiendæ sunt. Itẽ qd maximè principem decet operari, ꝙ in iurisdictione sua homines de facili non procedant ad litigãdum. Itẽ, qd principes dñr sustinere iura. Itẽ, quod temeritas litigantiũ punienda est. Itẽ, quod ad eam puniendam data est triplex pęna pecuniaria, infamiæ, & periurij. Item, qd iureiurando inest religio. Itẽ, ꝙ non aliter pmittitur reo rñdere, nisi prius iuret de calu. Item formam iuramenti rei. Item, qd negantes plectuntur pęna pecuniaria modò dupli mõ tripli. Itẽ not. Actiones, quæ crescunt per inficiationem, vt l. Aqu. & legatorũ piorũ non solutorũ. Itẽ qd actio furti manifesti, & non manifesti ab ipso initio est quadrupli, vel dupli, nec crescit p inficiationẽ. Itẽ, ꝙ actor iurat de cal. & similiter aduocati vtriusque partis.

a ¶ *Sustinebant*. s. magistratus, qui iura reddebant, vt ff. de orig. iu. l. 2. §. post originem.

b ¶ *Maximè*. l. certè.

Periur⁹ in alio sæculo punietur.

c ¶ *Modò*. i. aliquando. Et ita communiter exponitur, quando bis aut ter repetitur, vt supra quod cum eo. §. ceterum. ver. sed lanè.

d ¶ *Pecuniaria pœna*. vt inf. eo. §. fin.

e ¶ *Iusiurandi*. s. calumniæ, vt infr. prox. §. Sed quando? Respon. in futuro sæculo, licet non in isto, vt C. de reb. cred. & iureiurand. leg 2.

ADDITIO. Dic vt habetur in l. 4. & ibi Bar. ff. de cri. stellio: & in d. l. 2. C. de iureiur. Angel.

* ¶ Adde l. 1. C. de iureiur. prop. calum. dan. Ibi sacramenti timore contentiosa litigantium instantia compescitur.

f ¶ *Infamia*, infra eodem, §. ex quibusdam.

g ¶ *Ecce constitutione*, C. de iureiur. propter calum. l. 2. in princ.

* ¶ Excipe tamen parentes & patronos, quibus hoc iusiurandum remittitur, l. si patronus, vbi gl. & l. iusiurandum & ad pecunias, §. hoc iusiurãdum. ff. de iure iur. propter reuerentiam, quæ eis debetur, l. licet. de obseq. lib. nam & liberto & filio semper honesta & sancta persona patris, ac patroni videri debet l. antep. eo. tit.

h ¶ *Nisi prius*, non dicit, qd prius reus, quã actor iuret. sed priusquam audiatur, actor autem prius, quam reus iuret, vt C. de iu. calumn. l. 2 in princ. quæ est contra.

† Legendum est oĩno instãtia nõ iustitia l. 2. C. de iur. cal. lucrum de calũnia præstatur ã ab actore, quã a reo.

i ¶ *Ad contradicendum*. No. diligẽter capitula huius sacramenti. Actor enim iurat, qd bona iustitia venit ad agendum, vt Co de iura calumn. l 2. in princ. Item, quod non dabit vel dedit aliquid iudici, vt proferatur pro se sententia, vt in auth. vt lit. iurent in exordio litis coll. 9. Item, quod nullam exiget vel faciet probationem calumniosam, vt in authen. de ijs qui ingre. ad appella. §. fi. colla. 5. Econtra reus iurat hæc eadem, nisi quod in primo capitulo iurat se vti bona contradictione.

Iuramentũ de calumnia continet plura capitula.

ADDITIO. Quid continere debeat iuramentum calumniæ. not. gl. in c. 1. ext. de iur. calu. vnde versus, illud iuretur, ꝙ lis sibi iusta videtur. Et si quæretur verum, nõ inficietur. Nil promittetur, vt falsa sententia detur. Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur. Ang.

** Iuram. calum. præstatur tam per reum, quam per actorem lite contestata c. penul. in fi. extra eod. & est adeò de substantia iudicij quod non potest expressè remitti per partes. & si omitteretur processus esset nullus l. 2. §. sed quia veremur. vbi Bart. Bal. & alij. C. eo. vnde potest tacitè omitti, & valet processus, si non fuit exactum c. 1. eo. tit. lib. 6. & potest exigi per iudicem quandocunque etiam post conclusum in causa. Bald. in l. prima. in fin. C. eod.

† aliã pecuniaria pœna cum aduersus.

K ¶ *At aduersus. Tripli.* vt sup. de act. §. tripli. † vbi quis per mendacium aut dolũ plus petens, quã debeat, in triplum cõdemnatur. Alij deponũt de libris suis illud, vel tripli, eo

quod

quod subiecta exempla non sunt huic versic. apta.

Mendacium facit quem puniri.

a ¶ *Agatur*. Item alibi, vt C. de non numer. pecu. auth contra qui propriam. Item alibi, vt si creditor negat, sibi debitum solutum, nam postea qd sibi debitum probare cogitur, vt ff. de pba. l. cum de indebito. Item possessor negans se possidere, si probatur, perdit possessionē, vt ff. de rei vend. l. fin. & in Auth. de trien & se. §. illud quoq; in iudicijs, col lar. 3 Itē alias, vt ff. de iud. l. eum.

ADDITIO. Nota pœnas, quas patitur ca lumniose negans, & maximè non, quando aliquis possidet, & negat interrogatus se possidere, qd perdit possessionem, si de mendacio conuincatur, vt l. fi. ff. de rei ven dic Ang.

† C. fin. cal. l. 2.

** Adde idem esse, si emphyteuta negetrē esse emphyteuticam, & vasallus fundū, quia si conuincatur de mendacio, priuatur ille iure suo emphyteutico, hic iure feudi, vt tradit Iaso. in § 1. col. 16. ver. Et per illum text. supr.

† Quaere sequitur in d. l. 2. C. eod.

locis venerabilibus relictorum nomine agatur.[a]

¶ *Reus in certis casibus siue neget, siue fateatur, vltra simplum condemnatur. Aret.*

¶ Statim aūt ab initio pluris quā simpli est actio,[b] veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, nam ex his & alijs quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quam simpli, est actio.

¶ *Actor de calumnia iurare tenetur. A. A.*

¶ Item actoris quoq; calūnia coercetur, nā etiā actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra cōstitutione †

¶ *Aduocati actoris & rei de calumnia iurare debent. Are.*

¶ Vtriusq; etiam partis aduocati iusiurandū subeunt,[c] qd alia nostra constitutione † comprehensum est.

¶ *Olim actor calumniosè litigans in decima parte litis puniebatur, hodie verò pœna periurij & victori cōdemnabitur in expensis. h. d. Aret.*

¶ Hæc autem[d] omnia pro † veteri calūniæ actione[e] introducta sunt, quæ in desuetudinem abijt, quia in partem decimam litis actores mulctabat quod nusquā factum esse inuenimus sed pro his introductū est, & præfatū iusiurandum, & vt improbus litigator, & damnum, & impēsas litis inferre aduersario suo cogatur.

¶ *Condemnatus, vel pactus ex criminibus, quę hic enumerātur, vel cōdemnatus actionibus directis, non cōtrarijs, descēdentibus ex contractibus hic enumeratis, erit infamis. Ange. Are.*

de actio. Et no. quod hæc interrogatio, an reus possideat rem, quæ ab eo petitur, & pro qua parte, facienda est ante litis contest. nec omitti debet, ne iudicium delusorium fiat gl. vi. in c. pr. ext. de iu. cal.]

* ¶ Adde, qd translatio possessionis, quæ fit in casu, d. l. fi. fit officio iudicis summarijssimè, sine nouo libello, sine litis contestatione & interiurando de calumnia, glo. in d. §. illud quoque ij. in gl. magna. in Auth. de trien. & semis, quam gl. plurimum commendat Bart. in d l. fi. Bal in l. vl. C. de execu. rei iud. & Ang. in §. 1. sup. de act. Adeo vt nec audiendus sit eiusmodi reus, si velit statim, pbare de dnio. sed omnimodo ei auocari dēt possessio. Bart. d. l. fi. in 1. & vlt. col. & in auth. itē possessor. post gl C. qui po in pig hab. Ab. c. pen. de iu. cal.]

b ¶ *Statim est actio*. Etiam à principio, non solū inficiatione, vt hic. & su pra de act. §. sed furti.

c ¶ *Vtriusque. Subeunt*. qd iurent & fideliter patrocinium præstent, vt in constitutione, dicitur. Sed tamen in cōsuetudine non iurāt qd iurent, licet lege caueatur, vt C. de iud. l. rem non nouā, §. patroni, & facit in Auth. de test. §. nu. col 9.

Aduocati prout in andeant iurare.

¶ Aude, qd dictū huius glos. cōiter approbatur, licet fortè in se falsū sit, qd patroni causarum de consuetudine hodie iurare non tenētur vt tradit Iaso. in d. L rē nō nouā super gl. ibi. quæ idem dicit.

SI L.

¶ Hæc ā oia.

SI L.

¶ CAVS. in lege referente correctione. l. antiquæ, ac sub rogate nouam pēnā loco antiquę, non est nisi literaliter figurandus eius .n. nō est illa quā posuit, sup in prin. titu. i. vt hoies à litib. abstinerent. Not. qd supra dicta oia disponebantur de iure antiquo, secundū qd temerè litigantes condemnabantur in decima parte litis. Item, qd lex per desuetudinē tollitur. Item, quod temerè litigans hodie condemnatur in damnis & expensis.]

d ¶ *Hæc autem*. s. quę de sacramento calumniæ dicta sunt, supr. eo §. 1. & sup. eod. §. item actoris. & §. prox. mi.

e ¶ *Actione*. Actio enim quædam erat, qua tene-

¶Ex quibusdam iudicijs damnati[a] ignominiosi fiunt, veluti furti, vt bonorum raptorum, iniuriarũ, de dolo, item tutelę, mãdati, depositi,† directis,[b] non contrarijs actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraq; parte directa est, & ob id qlibet ex socijs eo iudicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidẽ, aut vi bonorum raptorũ, aut iniuriarũ, aut de dolo, non solum dãnati notantur ignominia, sed & pacti,[c] & rectè. Plurimum enim interest vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.[d]

¶Citatio prima pars iudicij dicitur, cuius respectu ẽt fit punitio. Nam si filius, & libertus in ius vocauerint parẽtes, vel patronos sine venia, puniuntur in quinquaginta aureis. Ares.

tenebatur actor, qui per calumniã litigabat, in decimam partem litis, quod hodie corrigitur. Sed & hoc hodie iure authenticorum in antiquum redijt statum, licet non iure illius actionis, sed per iudicis officium, vt in Auth de litig. § ad excludendas collat. 8.† Et not. ex hoc §. & ex d. Auth. de liti. & ex l. qui in ius §. ne mo. de reg. iur. ex l. il.ud. ff. de pet. hæt. quòd nisi improbè, & calũniosè litigauerit non debeat condemnari in expensis, vt ff. de iu. l. eum quem. & C. de frau. & l. expen. l. nõ ignoret. licet in C. de iu. l. propera randum. § siue autem, indistinctè dicatur victum condemnari victori in expensis. Sed est intelligendum cum iam dicta determinatione, si calumniosè agit, vt in Auth. de iu. 1. §. oportet coll 6.

† Dic vt ibi p gl. & Ang. & vide tex et gl. Bart. Cy. Bald. & Salyc in Authe. generaliter C. de Episc. & clescaut dicit sup. de satis. §. sed hodie & Bar. & i d Auth. generali ter. hodie huiusmodi satisd. de lite p sequẽda, & decima par. litis, &c. nõ est in vsu Ang.

† Cur nõ idem in damnato ex mutuo, vel cõmodato, vide Alc lib. 2. Pare. c. 36.

¶ Hanç glos. declarare per modum additionis lõgum esset, & quia materia vtilis est, vide Ial in l properandũ. §. siue autem alterutra. C. de iud vbi ponit regulam, & fal.

ADDITIO. Not. ex gl. ꝙ licet vna lex generaliter loquatur, tamen per alias leges patitur limitationes & restrictiones, & sic lex patitur interpretationem passiuam, vt l. 1. §. lex Falcidia, ff ad l. Falc. Aug.

* ¶ Hæc autem omnia dicta sũt de iudicijs ciuilibus. Certè in criminibus, in qbus est statuta certa pena, calumniator eadem pena, & sic similitudine supplicij punitur. l. vlt. Co. de accus. at in ijs, quæ habet pęnam extraordinariam, arbitrio iudicis pęnam sustinebit. l. & in priuatis, ff. ad Turp. Bart l. 1. in princ. in 2. q. eo. tit. ** An autem præstetur iur. calu. in causis criminalibus tangit glos. 2. inf. tit. 2. & declarat Bal. in l 1. C de iur. cal]

¶ Ex quibusdam iudicijs. ¶ *CASVS.* Enumerat Imper. casus, in quibus quis temerè, & iniustè litigans infamatur, primo ponit actiones illas furti vi bonorum raptorum, iniuriarum, & de dolo, & in his ratio est manifesta, quare l. voluerit damnatos huiusmodi criminibus infamari, quia delicta sunt contra liberam hominum societatem, ac contra ius naturæ: Similiter hoc ponit in actione tutelæ, quia cum commissum sit fidei tutoris non tantum persona pupilli, sed res omnes eiusdem, si postulatus reddere rationẽ liberè nõ restituerit, quæ penes illum sunt, cẽsetur dolo gessisse, quod non est in contrarijs, quãdo pupillus ipse condemnatur tutori. eadem ferè est ratio in alijs exemplis. Not. ꝙ damnatus furti, vi bonorum raptorum, iniuriæ, & de dolo infamat. Item, ꝙ requiritur sentẽtia. Item, ꝙ damnatus directa tutelæ, mandati, & depositi, infamatur, nõ contrarijs. Itẽ, quod damnatus actione pro socio tam directa, quam contraria infamatur. itẽ, qđ illi, qui pepigerũt de furto vbi bonorum raptorum. iniuriarum, & de dolo, sunt infames. Item not. ibi debitor, ꝙ debitor dicitur etiam ille, qui debet ex delicto. cõtra Lud. Ro. & Alex. in l. 1. ff. si cert. per. de quo vide Dec. ibi colu. 7. Item, quòd maximè interest, an quis ex delicto an ex contractu sit debitor]

a ¶ *Ex quibusdam damnati*, scilicet suo noĩe, nisi prouocauerint, non si procuratorio, vt ff. de ijs, qui not. infami. l. furti. §. si quis, & hoc si a iudice ordinario, vel delegato sint condemnati, secus si ab arbitrio, vt ff. de ijs, qui nota. infam. l. quid ergo §. ex compromisso.

b ¶ *Directis*, & ob id tutor conuentus à pupillo, & damnatus infamatur. Idem in alijs directis. Secus si cõtra tutor pupillum faciat condemnari, vt hic, & ff de ijs, qui notan infam l. 1. Et not. quod in casu etiam contrario infamatur, vt ff. de ijs, qui notan. infra l. furti. §. mandati. Item not. quod quatuor hic ponuntur exempla de maleficijs, & quatuor de contractibus, vel quasi.

ADDITIO. Et ista continentur his versibus: Iudice damnatos infames reddit vbiq; Quod vi diripitur iniuria, furta, doliq; Actio mandati, tutelæ depositique. Directo si pro socio, communis verique.

Actiones octo sunt quæ infamãt

* Diuersum autẽ seruatur in contrarijs actionibus, quia in illis non quæritur de dolo, aut fide rupta. sed potius de calculo, & vt consulatur eorum indemnitati, si quis in rem eorũ cum quibus agitur impensum est, l. Sabinus, ff de dolo, & l. vlt. ff. depo si.

SYL.

c ¶ *Sed & pacti*, scilicet pretio ætis sine iussu prætoris vt ff. de ijs, qui notan. infa. l. in actionibus, & l. furti, § pactus. Accur.

d ¶ *Debitor sit*, vt ff. de infami. l. furti. §. finali.

¶Om-

¶ Omnium † autem actionum instituendarum principiũ ab ea parte edicti proficiscitur, qua Prætor edicit,[a] De in ius vocando. Vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est, idest, ad eum vocandus, qui ius dicturus sit.[b] Qua parte prętor parentibus, & patronis, item parẽtibus liberisque patronorũ, & patronarum hunc præstat honorem, vt non aliter liceat liberis, libertisque eos in ius vocare, quam si id ab ipso Prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit, in eum pœnam solidorum quinquaginta[c] constituit.

¶ *De officio iudicis.*

¶ *Iudex debet iudicare secundum ius scriptum, vel consuetudinarium, & sentẽtiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre, quod primo ostenditur in noxali actione. Ang.*

S Vper--

SYL. ¶ Omnium autem actionum. ¶ *CASVS.* ciatus est, quia ponit regulam generalem, quod omnia iudicia initium capiunt à citatione. Ratio autem naturalis reuerentiæ, quę debetur parentibus, patronisque & cæteris hic nominatis dictabat ne in ius sine venia vocarentur. Ideò dicit, qđ si quis eos sine venia in ius vocauerit, punitur pęna quinquaginta solidorum. Ideò not. qđ iudicia incipiunt à citatione. Item, quod parentibus, patronis, & parentibus, & liberis patronorum debetur honor, & non sunt vocandi in ius sine venia. Item, qđ debet venia postulari, & impetrari. Item, quod non parens punitur pęna quinquaginta solidorum. Item nota ex hoc text. ibi vtique enim in primis aduersarius dicitur etiam ante litem inchoatam, & ad hoc fin. not. hunc text. Dec. in l.1. in princ. C.de eden.

† Facit ad hunc §. cle. 1. iũcta gl. sup ver. citationes in fi. de iu.

a ¶ *Edicit*, idest edictum proponit de in ius vocando. vt ff. de in ius vocan. l.4. §. prætor, & per totum tit.

b ¶ *Dicturus sit*, vt ff. de in ius vocan. l.1.

c ¶ *Solidorum quinquaginta.* Alias quasi inofficiosus castigatur, si præ inopia pęnam soluere non possit, vt ff de in ius vocan. l. penul. & fin. Et intellige hoc in emancipatis filijs, aliàs non posset esse iudicium inter patrem & filium, vt Cod. de in ius vocan. l. fin. & diximus, supra de actio. in § pænales. Item nota hic, quod aureus pro solido accipitur, cum ff. de in ius vocand. l. si libertus, & l. in eum, dicat, quinquaginta aureorum, & h.d. solidorum. Item nota quod 72. aurei faciunt libram aurei, vt C. de sulce. & ar. l. quotiescunque lib. 10.

Aureus pro solido sumitur libra auri cõtinet 72. aureos.

* ¶ Vide ad hæc, quæ ait gl. de aureis, Bude. in l. qua vulgo, ff. de ædil. edict & Alciat. in l. etiam, & l. hæc enunciatio. de verbo. signific. ** & lib. dispũct. 3 c.9. hincque licet colligere, aureos nostri temporis esse leuioris ponderis & æstimationis, cum nonaginta sex ex eis libra contineat, qua de re Alc. vbi sup. & Ant. Aug lib. emen. 2. c.9.

* ¶ Declara, huic pęnæ locum non esse, si liberi, libertique pęnitẽtia ducti renuncient liti, vel si parentes patronique ius vocati nõ venerint, vel si non inuiti vocati sint l. quamuis de in ius vocan. Idem iuris est, & si alieno, non suo nomine in ius reuocauerint l. quęsitum. eod. tit.

** Item fallit in filio nato ex incestuoso, aut alias damnato, & punibili coitu, quia poterit in ius vocare patrẽ sine venia, sicuti nec illum contra utum in necessitate alere tenetur, vt scribit Ias. post alios ab eo relatos in d. § pęnales, colu. 10. vbi etiam dispositionem huius text. loquentis de parte extendit ad partem spiritualem, q̃ leuauit aliquẽ de sacro fonte vt & hic sit necessaria impetratio veniæ, si in ius vocandus sit.

Pater spiritualis quis sit.

¶ *De officio iudicis.*

¶ Ista rub. continuatur secundum Ioan. Fab. Visum est, supra de action. verum quia officium iudicis loco actionis aliquando habetur, vt l. actionis verb. ff. de actio. & obl. ideo post actiones ponit de officio iudicis, Vel potes continuare, quòd iudicium cõsistit ex tribus personis, videlicet ex persona actoris, rei & iudicis, vt c. forus, de verb. sign. sed sup. dictũ est de actionibus, & sic de persona actoris, de exceptionibus, & sic de reo, sequitur necessariò videre de tertio, & sic de iudice, & de eius officio. Et etiam continuationem infert glo. hic in nigro.

Cõtinuatio rubrica dupl.

SYL. * ¶ Pro intelligentia istius tit. sciendum est duplex esse iudicis officium, vnum quod vocatur nobile, & obtinet locũ actionis. l. quod si minor. § fina. ff de mino. l. alterum mercenarium, idest deseruiens actioni intentatæ, de quo tractatur hoc tit.

S Vperest. ¶ Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primò ponit generaliter qđ spectat ad officium iudicis circa sententiam. Secundò, quid ad ipsum pertinet circa condẽnationem maiorum seruorum. Tertiò, quid in actione in rem, Quartò, quid in actionibus

Diuisio.

bus vniuersalibus. Quintò, quid in personalibus. Sextò, quid in iudicijs diuitorijs. Secunda ibi ideoque Tertia ibi, Et si in re. Quarta ibi, Et si hereditas. Quinta ibi, Si ad exhibendum. Sexta ibi, Si familiæ erciscundæ.

¶ Adde, & dic In primis, idest ante omnia non respectu temporis, sed ante omnia respectu modi pronunciandi.]

c ¶ *Constitutionibus*. Scilicet Imperatorum.

¶ Superest.

est[a] vt de officio iudicis dispiciamus. Et quidem in primis[b] illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, † quam legibus, aut constitutionib.[c] aut moribus,[d] proditum est. Ideoque si noxali[e] iudicio aditus est,[f] obseruare debet, vt, si condénandus videtur dn̄s, ita debeat condemnare: Publium Mæuiū Lucio Titio in decē aureos condéno, aut † noxam dedere.[g]

¶ Iudex in actione reali reum ad restitutionem rei cū fructibus condemnat: in quo statim fiet executio, nisi reus non habeat facultatem rei restituendæ, nam tūc datis fideiussorib. executio differtur. Aret.

¶ Et si in rem actum sit coram iudice, siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem siue contra possessorem, iubere ei[h] debet, vt rem ipsam[i]

¶ *CASVS*. clarus est. primo enim cōtinuat se ad præcentia, secūdo admonet iudicē debet iudicare secundū ll. cōstitutiones, ac consuetudines, demum procedit ad ostēdendū qualiter iudex debeat pronunciare ī caussis. & sumit initium à noxali. verba & sensus clarissima sunt. Ideo nota ex hoc text. primo. quod iudex debet iudicare secundū ll. aut constitutiones, aut cōsuetudines. hoc enim dictum est ad hoc, vt iudex non iudicet secundum suam prudentiam, sed secundum statuta à ll. vel à consuetudine, & sic: à iure scripto, vel non scripto. de quo late ponit Decius in cap. ne innitaris. de constitut. in prima lectu. in primo notabil. & potius debet iudex iudicare secundum consuetudinem, quam secundum ll. de quo vide eundem Decium in capit. primo. in secunda lectu. column. sexta, de constitutio. & in rubrica de rescript. columna prima in principio. Item nota formam sententiæ in iudicio noxali, vt scilicet condemnet in quantitate, vel noxæ dedere.

† al. quā quod.

† aliàs noxa, q̄ lectio ducitur ex l. miles. ff. de re iudic.

† & ita legēdum ee, Theophil. hic significat.

a ¶ *Superest*. Sed vnde superest? Respon. quia de actoribus diximus, & de reis, sequitur vt de iudice, qui sedet in medio, dicamus, & eius officio, circa quæ versatur.

b ¶ *In primis*, idest in principalibus, vel inter principalia. Nam primo libellus dandus est. vt Cod. de lit. contest. auth. offeratur & causæ examinatio præcedere debet hanc obseruantiam. quæ circa sententiam adhibetur. vt Cod. de iud. leg. iudices. Vel dic in primis, scilicet obseruantijs, scilicet circa sententiam adhibendis. Nam & alia sunt obseruanda, scilicet, quòd detur in scriptis, vt Cod. de sent. ex breui. reci. leg. fin. & sedendo, vt in auth. vt ab illust. & qui super §. sancimus. coll. 5. Sed hoc est principale, quòd secundum leges iudicet, vt hic dicitur.

Libellus in cā est dandus. Snīa in scriptis, & sedēdo ferēda est.

d ¶ *Mori*bus. Idest cōsuetudine, quæ pro lege seruatur, vt supra de iure nat. §. ex nō scripto. Sed quid si vnum eorum alteri contradicit? Respond. constitutio legi antiquæ præiudicat, vt ff. de legi. & senatusconsult. l. non est nouum, cōsuetudo præiudicat vtrique siue in generalis, vt ff. de legi. & senatusconsul. l. de quib. in si siue sit specialis in illo loco, scilicet tātum, præiudicat vtrique. vt ff. communia prædiorum l. venditor. §. si constat.

Consti ole gem, & vtrūq. cō suetudo vincit.

Cōsuetu do est duplex.

¶ Melius declarat glo. in ver. imitantur. sup. de iure nat. gen. & ciu. in §. ex non scripto. & ibi diximus.] SYL.

e ¶ *Noxali*, idest super Accurs.

f ¶ *Aditus est*, scilicet iudex. Accur.

g ¶ *Noxam dedere*, scilicet permitto. Nam damni æstimatio tantum est in condemnatione, vt ff. de re iudic. l. miles, §. 1. & 2. aliàs esset incerta sententia, quod esse nō debet, vt sup. de actio. §. curare.

¶ Et si in rem. ¶ *CASVS*. positio nullam prorsus habet difficultatem, quia ponit tantum modum pronunciandi in actione reali, nam si contra actorem erit iudicandum, tunc sententiæ forma est, reus absoluatur, si contra reum possessorem pronunciandum est, condemno ad restituendam rem cum fructibus, & si reus condemnatus neget se tunc posse restituere, tunc si iudici constet, & eidem videbitur; quod sine calumnia petat tempus ad restituendum, tunc iudex debet eidem. dictum terminum assignare datis fideiussoribus de restituendo tempore statuto, rationes in vnoquoque capite sunt manifestæ, ita quod non egeant aliqua disceptatione. quę nota. Item, quòd petens dilationem post sententiam nunquam est audiendus, nisi caueat de parendo sententiæ tempore dilationis. SYL.

h ¶ *Ei*, scilicet possessori.

i ¶ *Vt rem ipsam*, Idem & si in perso-

restituat cum fructibus.ª Sed si possessor neget in præsenti ᵇ se restituere posse, & sine frustratione † videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei, vt tamen de litis ⁺ æstimatione caueat cũ fideiussore, si intra tempus, quod ei datum est, non † restituerit.

¶ In iudicio vniuersali ita fructus veniũt sicut in singulari, & in vtroq; iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur, secus in bonæ fidei possessore, nisi post litem contestatam. Ang.

† s. agatur non solum si in rem.

nam, † vt si res petatur vi possessa per actionem, Quod met. cau. vel ex stipulatu ad rem tradendam. Si autem quantitas, vel in genere aliquid petatur, tunc à petitione actoris absoluitur, vel condemnatur in re petita.

a ¶ *Cum fructibus*. Sed de quibus fructibus loquitur hic, numquid de naturalibus, vt de pomis, & cerasis, & similibus (1) an verò de industrialibus? Respond. de naturalibus, non quia isti, aut extant, & tunc per rei vendicationem petuntur, sicut res ipsa, cum nullus etiam bonæ fidei possessor faciat suos, vt ff. de vsur. l. fructus, Aut non extant, & tunc non tenetur, cum nec habeat, nec dolo fecerit, quo minus haberet, sed condictione sine causa æstimatio debetur, ff. si certum petatur, le. si & me, & vtroque casu cessat officium iudicis, de quo hic agitur, cum iure actionis petantur. Item de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore percepti sunt, quia percipiendo eos, & separando a solo, suos facit, & lucratur, vt supra de rerum diui. §. si quis a nõ domino, siue habeat titulum, siue non, vt ff. quibus mod. vsusfruct. amit. le. si vsufructuarius, & ff. finium regund, l. 2. §. post litem autem, si non separauit adhuc. ipsius fundi sũt, vt ff. de rei vendicat, l. fructus. Sed dic de industrialibus hic loqui, qui sunt præcepti, sed non consumpti à bonæ fidei possessore, nam cum sunt facti possessoris, non rei vendicatione, sed iudicis officio petũtur, vt hic, & C. de rei vendicatio. l. certũ, §. bonæ fidei. Si autem malæ fidei sit, de consumptis tenebitur condictione sine causa, de extantibus rei vendicatione, non dico eadem rei vẽdicatione, qua petitur res, sed alia omninò, licet in petitione hæreditatis sit secus, vt C. de rei vendicatione, l. certum, primo respon. de percipiendis † autem tenetur officio iudicis, vt infra eodem. § 1. versic. illorum, & ff. de rei vendic. l si nauis, §. fina. Si verò malæ fidei possessor titulum habeat, de consumptis tenetur condictione sine causa, de extãtibus rei vendicatione, à percipiendis propter titulum excusatur, vt Cod. de rei vendicatio. l. si fundum, nisi in quatuor casibus, vbi de percipiendis tenetur, qui habet titulum, quos dic, vt supra diximus de rerum diui. §. si quis à non domino.

*** *† i. calũnia, et cauillatione, l. si calũnietur de verb. sign.*

Possessor malæ fidei quo iure tenetur fructus restituere.

† Litem æstimare q. d. sit, exponit Alc. li. 4. Pa. c. 18.

† i. q. percepti non fuerit, sed percipi potuerunt.

¶ Hæc materia amplissima est, & glos. nostra magistralis, & habet aliam similem in l. & ex diuerso, ff. de res vendicat, vbi Barto. larissimè tractat hanc materiam; & latius Abb. in c. grauis de restitu. spo. & qui docent alios videant pro instructione Alexand. in consil. 90. in fin. lib. 2. & Cur. in consil. 71. colum. 3. & text. & gl. & quæ ibi annotauimus, in paragraph. si quis à non domino, supra de rerum diu.

† alias restituisset.

ADDITIO. (1) Quid de oliua, & sylua an dicantur fructus naturales, vel industriales? dic quod dicuntur industriales, sicut seges, l. si serui. §. si oliuam, ff. ad l. Aquil. & ibi Doct. Ang.

b ¶ *In præsẽti*. Not in actione in rem in continenti fieri executionem, secus in personalibus, quia quatuor mensium spacium datur, vt Cod. de vsu. rei iudi. l. 2. & 3. & fin.

ADDITIO. Et in criminali statim sententia est executioni mãdanda, C. de pœnis l cũ reis. Nisi in casibus, qui notãtur 11. quæst. 3. c. cum apud gl. in c. quærenti. extra de offi. deleg. Primus casus est, quando quis est cõfessus de crimine, differtur executio, donec appareat, an velit in cõfessione perseuerare. Secundus est, cum sententia lata est cõtra mulierem prægnantem, differtur executio vsq; ad tempus partus. Tertius casus est, quando princeps ex iracundia tulit sententiam, tunc enim differtur executio vsq; ad triginta dies ad videndum, si princeps illã relaxabit. Quartus est, quando insula est assignanda à principe, ad quam debeat malefactor deportari. Quintus est, si sententia est in seruũ lata differtur executio donec ratiocinia reddiderit domino. Vnde versus. In personali post mẽses, quatuor in re Protinus est omnis sentẽtia perficienda. Sic in criminibus, sed casus excipe quinque. Confessus, prægnans, iratus, & insula, seruus.

Sñia an statim sit executioni mandanda.

Versus.

¶ Et si hereditas ¶ *CASVS*. Prosequitur Imper. eandem doctrinam circa condemnationem fructuum, hoc præmisso, quod siue simus in petitione hereditatis, & sic in iudicio vniuersali, siue in singulari, eadem ratio habetur quoad fructus. Transit post ad aliam fructuum diuisionẽ, quia aliqui sunt fructus percepti, alij non, sed tamen percipi potuerunt, & circa hos dicit, quod possessor malæ fidei, & sic prædo, restituit tam perceptos, quam non, bonæ fidei autẽ possessor restituit tantum perceptos extãtes, ratio est, quia in primo casu mala fides operatur, vt quantum abest ei, cui voluit rem occupare, tantum restituat, siue in eius sit vtilitatem conuer-

SYL.

¶ Et si hæreditas petita sit,[a] eadem circa fructus interueniũt, quæ diximus interuenire de singularũ rerum petitione.[b] Illorũ autem fructuũ, quos culpa sua possessor non perceperit,[c] siue illorũ, quos perceperit, in vtraq. actione,[d] eadẽ ratio penè[e] habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio[f] neque cõsumptorum, neque non perceptorũ. Post inchoatã autem petitionem etiam illorũ fructuum ratio habetur,[g] qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

Petitio hæreditatis est realis, et personalis.

¶ *Reus non exhibens rem, quæ iudicio cœpto existit vsucapta, actori pro eo quod moram in exhibendo commisit, cõdemnabitur: in quo veniũt fructus percepti post litem cõtestatam. Et reo non habente facultatem rei exhibẽdæ, tẽpus, infra quod exhibeat, statuitur, qui si contumax in exhibendo fuerit, cõdemnabitur in quantum actor in litem iurauerit. Ang.*

SYL.

¶ Si ad exhibendum actum fuerit, nõ sufficit, si exhibeat rem is, cũ quo actum est, sed opus est, vt etiã rei causã debeat exhibere, id est, vt eã † causã habeat actor, quã habiturus esset, si cũ primũ ad exhibendũ egisset, exhibita res fuisset. Ideo-

† Hæc n. exigit vis verbi exhibere. l. Iulianus. §. quantũ. ff. ad exh.

persum, siue non. In secundo verò casu bona fides illa facit, vt non teneat restituere nisi quod est apud me, quia cum consũpserim putans probabilibus causis ad me spectare, non debeo teneri ad restituendum, & hac de causa in non perceptis, & consumptis post litem contestatã tenetur possessor.

¶ Nota, quod eadem distinctio fructuum adhibetur iudicio vniuersali, quæ in particulari. Item, quòd possessor malæfidei tenetur ad fructus non solũ perceptos, & consumptos vel extantes, sed etiam ad eos, qui percipi potuerunt. Item, quod bonæ fidei possessor nõ tenetur de non perceptis, vel de perceptis, & consumptis, præterquam à tempore litis contestatæ citra.]

a ¶ *Et si hæreditas petita sit.* id est si hæreditatis petitur, actum sit, & condemnatio secuta, nam & ipsa est in rem, & in personam, vt supra de action. paragrapho quædam.

b ¶ *Petitione.* vt restituantur fructus cum re, vt sup proxi. §.

c ¶ *Non perceperit.* scilicet qui titulum non habebat, aliàs ab istis percipiendis excusatur vt modò diximus.

d ¶ *In vtraque actione.* s. in rem, & petitione hæreditatis.

e ¶ *Penè.* penè dicit, quia in petitione hæreditatis veniunt eadem actione qua res, sed in rei vendicatione alia est pro re, alia pro fructibus. †

† Item veniũt. §. fructus leg. hæres furiosi, ff. de peti. hære.

f ¶ *Non habetur ratio.* hoc est verum per rei vendicationem, vel per iudicis officium, sed per condictionem sine causa sic. cũ bonum & æquum sit, vt ff. si certum petat. l. si & me secundum quosdam.

g ¶ *Ratio habetur.* Nisi infans, vel pupillus fuerit possessor, vt ff. de rei vendicati. leg. quod infans, § 1.

* ¶ Quia post litem contestatam omnes intelliguntur esse malæfidei possessores. l. sed & si leges. § si ante. de petit. hæred.

¶ Si ad exhibendum.

¶ CASVS, facilis est. Dicitur enim quod si actum fuerit actione ad exhibẽdũ, debet conuẽtus rem exhibere in eo statu, in quo erat tempore, quo actum fuit, ita quod si medio tẽpore, id est inter principium iudicij, & tẽpus exhibitionis, res fuerit forsan vsucapta, vel eidẽ sit aliquod factum præiudicium nihilominus condemnabitur, ac si non esset possidenti ius aliquod quæsitum. ratio est, quia hæc mora, & huiusmodi diffugia nõ debent patrocinari negligẽti, vel tergiuersanti facere illud, ad quod tenetur. Qua ratione tenetur iudex habere rationem etiam fructuum perceptorum à die petitæ exhibitionis vsque ad diem sententiæ, quia per ipsius moram non debet effici conditio petentis deterior. Dicit insuper Imperat. quod si tempore exhibitionis conuentus neget se restituere posse, tunc & tempus petat ad exhibendum, nec dolo hoc petat, consulitur petenti per cautionem, illa (vt dixi) ratione, ne sit in potestate conuenti differre tempus exhibitionis in fraudem actoris, quod si vel statim non exhibeat, vel caueat, tunc iuratur in litem contra reum, quanti intersit actoris rem non exhiberi, in odium contumacis inuentum.

¶ Nota, quod res non solum exhibenda est,

sed debet exhiberi in eo statu, in quo erat tẽpore petitionis, & hoc est quod tex. dicit, causam rei exhiberi debere.

¶ Item, quod vsucapio finita post actionem ad exhibendum propositam nõ iuuat possidentem. Item, quod debẽtur fructus medij temporis. Itẽ, quod si cõstat iudici reũ exhibere nõ posse, præstita cautione conceditur dilatio. Item, quod iuratur in litem eo non exhibente, vel non cauente.

† l. sicuti. §. sed si quæ ratur ff. si ser. vẽ. & l. nec bon. C. de prascri. log. tẽp.

a ¶ *Vsucapta sit.* Sed quomodo potest vsucapi, cũ interruptione facta in actione ad exhibendum, videatur facta etiã in rei vendicatione, vt C. de anna. excep. l. fi.

Vsucapio rerũ mobiliũ non interrumpitur p litis cõtestationem.

¶ Respon. secundum Ioan. l. ita intelligitur in tribus casibus ibi in litera positis, non alias, vt ff. ad exhib. l. Iulianus. in fine. Alij dicunt illam generaliter intelligi p l. ff. de iudi. l. solemus.

¶ Et quod hic dicit, circa res mobiles intellige, in quibus non interrumpitur vsucapio per litis contestationem, vt ff. de rei vendic. leg. si post. Prima sententia verior est.

† l. Iul. §. vl. ff. eo. tit. ad exhib.

que si iter moras exhibendi vsucapta sit[a] res à possessore, nihilominus cõdẽnabitur. † Preterea fructuũ medij tẽporis, id est eius, quod post acceptũ ad exhibẽdum iudicium ante rem iudicatã intercesserit, rationẽ debet habere iudex. Quod si neget reus, eum quo ad exhibẽdum actum est,[b] in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idemq. sine frustratione postulare videatur, dari ei dbet, vt tamẽ caueat[c] se restiturũ. Quod si neq. statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat, condemnãdus[d] sit in id, quod actoris interrerat, † si ab initio res exhibita esset.

¶ Iudex in actione familiæ erciscundæ res singulas singulariter adiudicabit, & si vna plus valeat, quã altera, in pecunia condẽnabit, & hæres, qui percepit fructus, vel male versatus fuit in re cõmuni, tenebitur cohæredibus. Aret.

¶ Si familię erciscũdæ iudicio actũ sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare † debet, & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio, debet[e] hunc inuicem cohęredi certa pecunia (sicut iã dictum est[f]) condẽnare. Eo quoq. nomine cohęredi quisq. suo condemnandus est, qd solus fructus hęreditarij fũdi pceperit, aut rẽ hęreditariam corruperit,[g] aut consumpserit.[h] Quæ quidem

† *Adiudicare, & rẽ & qualis extiterit, per sniã adiudicare.*

in litem, vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus.

¶ Si familiæ erciscundæ. ¶ *CASVS*. positio nullam prorsus habet difficultatem, & totius huius §. ratio est æqualitas, quæ seruari debent inter cohæredes quo ad eorum portiones, siue sint æquales, siue nõ, & difficultas, q reperitur in partiẽda hęreditate, quod inueniri possint res hęreditariæ æqualis pretij, vt ergo consulatur & æqualitati & difficultati prædictę, prouisum est. vt facta vnius adiudicatione, supplicatur qd inæqualitatis esset, data certa pecunia. Not. quod in iudicio fam. ercisc. res hæreditariæ, si cõmodè hoc fieri possit, æqualiter diuidantur, quòd si fieri non possit, recõpensantur pecunia, & eadem rõne dẽt alter ex cohæredibus, qui vel rem hæreditariam corrupit, vel cõsumpsit, aut fructus percepit, alios recõpensare. Itẽ, qp quę de duobus hęredibus dicuntur, habent locum in pluribus. Itẽ, qp hæc omnia locum habent in iudicio cõmuni diuidundo. Item, quod indiuidua non diuiduntur per adiudicationem in totum vni, & recompensationem factam alteri.

*¶ Quid si exhibeatur res deterior facta? & certi iuris est, eum ad exhibendum iudicio absoluendum esse, teneri autem actione in factum ex l. Aquilia, l. exhibitionis, C. ad exhib. l. si quis hominem, ff. eo. tit.

b ¶ *Actum est.* Et obtentum.

c ¶ *Et tamen caueat.* Vt supr. eo. §. r. ver. sed si possessor neget. & ff. ad exhib. l. de eo. §. si iusta

d ¶ *Condemnandus*, Delato iureiurando

e ¶ *Debet.* s. iudex.

f ¶ *Dictum est*. Supra de actio. §. quædam actiones.

g ¶ *Corruperit.*

ADDITIO. Not. quòd cohæres, qui corrupit, deuastauit, vel maculauit, vel consumpsit rem communem, tenetur alteri cohæredi isto iudicio. Ang.

h ¶ *Consumpserit*, Vt hic, & ff. famil. ercisc.

l. &

similiter inter plures quoque quam duos cohæredes, subsequuntur.†

¶ *In actione communi diuidūdo, si sint plures res cōmunes, singulas singulariter iudex adiudicabit, & si vna plus valeat: quā altera, in pecunia cōdēnabit. Si verò vna res sit, quæ diuisionem nō recipiat, adiudicabitur vni in solidum, qui condēnabitur cōsocio in pecunia. Ar.*

¶Eadē interueniūt,[a] & si Communi diuidundo de pluribus rebus actū sit. Quod si de vna re, veluti de fundo, si quidem iste fundus commodè regionib. diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet, & si vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est; Quòd si cōmodè diuidi nō possit,[b] veluti si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus vni adiudicādus est, & is inuicē alteri in certa pecunia condemnandus est.

¶ *In iudicio finium regūdorum iudex de fundo vnius alteri ad iudicat, si viderit expedire, cūque, cui de fundo alieno adiudicat, condemnat in pecunia, & si quid maliciose reperit circa cōfinia gestum esse, eo nomine cōdemnat, & adiudicās rei dominium in eū, cui adiudicauit, transfert. Ang. Aret.*

¶ Si † finium regundorum[c] actum fuerit, dispicere[d] debet iudex, an necessaria sit†adiudicatio:[e] quę sanè vno casu necessaria est, si euidētioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nā tunc necesse est, ex alterius agro partē aliquam alterius agri domino adiudicari: quo casu cōue-

l. & puto. §. sed & si dolo.

a ¶ *Eadem interueniunt*. scilicet vt fiat adiudicatio rerum & pecuniæ, vt supr. eod. §. si familiæ, aut circa damna data, in reb. vt sup. eo. § proxi. & ff. commu. diuid. l. 3.

* ¶Adde idem in fructibus, l. 6. § siue, ff. cō. diui]

b ¶ *Non possit*. Nota non posse fieri qđ sine commoditate fit, vt hic, & ff. de verbor. signif. l. nepos Proculo. itē no. corpus aliud diuiduum, vt fundus, qui diuiditur secundum voluntatē patrisfami. vt ff. de leg. j. l. quod in rerū natura. §. secūdo. aliud indiuiduū, vt homo. vt hic, & ff. de vsuca. l. rerū mixtura.

** Adde, quod tunc res dicitur non posse commodè diuidi, quando non potest sine deterioratione, diuidi, vt docet Bald. in leg. sancimus. in vlt. col. C. de don. facit. leg. 1. Cod. commu. diui.

¶Si finium regūdorū. ¶ CASVS. ex eisdē rationibus supradictis pendet in iudicio finium regundo. Nā debent fines poni sine aliqua adiudicatione. preter quam si datur casus, q in partiendo, & ponendo fines, si certis locis ponerētur, essent ita obscuri, vt de facili materia rixarum oriretur. debent enim eo casu poni fines euidētiores, & si quid alteri adiudicatur, pecunia resarciendū est, cętera clara sunt, & ex notabilib. fient euidentiora. Not. quod in iudicio finium regundorum nunquam quis debet priuari à iudice dominio rei suæ nisi ex magna, & necessaria causa. Item, quod ex causa necessaria potest iudex alteri adiudicare partē rei, facta alteri recompensatione in pecunia. Itē, quod qui Lapides ꝑ finibus positos corrupit, amouit, effodit, furatus est, punitur etiam iudicio finium regundorum. Item, quod qui spreto iudicis mandato fines poni, aut agrū metiri nō permisit, eodem iudicio tenetur.

¶ Item, quod ille, cui fuit adiudicata aliqua res in his superiorib. iudicijs, finium regundorum, familiæ ercisc. & communi diuidūdo, nanciscitur statim dominium. ratio est, quia dato ipsius iudicis succedit quodammodo loco dationis partis. Item, quod sententia trāsfert dominium.

c ¶ *Si finium regundorum*. Quo iudicio agitur, vt agris confinib. termini ponātur: sed pro domibus vicinis hoc iudicio non agitur. Si autem sit domus in prædio rustico. agitur vtili fi. regu. nō directa, vt ff. fi. regund. l. 2. in princ. & l. sed & loci. §. fi.

d ¶ *Dispicere*. Hęc scilicet quod sequitur, si euidentioribus.

e ¶ *Adiudicatio*. facit ff. fin. regundo. leg. 2. §. fi. & l. 3. & 4. in princ.

* † *l. 2. §. dubitādū. ff. eo. tit.*

§ r L.

** ¶ *De hoc iud. extat. pulcher tex. in c. ex literis, & ibi gl. ext. de prob.*

** † *Gl. vers. cōfines. in §. q̄dā. sup. de ac*

† *al. abiudicatio.*

a¶ Fu-

Lapides finales surripiens, ad quid puniatur.

a ¶ *Furatus est.* Ad quid damnabitur? Resp. quanti in litem iurauerit actor. Potest etiam criminaliter puniri in quinquaginta aureis ex l. agraria pro qualibet vice, quæ applicatur fisco, vt ff. de ter. mo. l. agraria. Nec ciuilis tollitur per criminalem, cū ad rei persecutionem altera detur, vt C. quādo ciuilis actio preiudi. crim. l. 1 nisi interim donec altera exerceatur, vt ff. de publ. iud. l. is qui.

b ¶ *Condemnatur,* scilicet ad interesse, & lato iureiurando in litem. Accurs.

c ¶ *Metiri.* *ADDITIO.* No. quod ille, qui non patitur metiri fundum suum ad mandatum iudicis, vt cōtumax & inobediēs potest puniri. Ang.

d ¶ *Eius fit.* Nota ex sententia iudicis dominium transferri, sic est in missione, quæ fit ex secundo decreto, vt ff. de acquirenda possessione, leg. tertia, §. finali, ff. si ex noxa. cau. agatur, leg. secunda in fine. & ff. communi diuidundo, leg. sed si res, quæ sic accipe, si fuerit facta missio per ipsum prætorem.

† al. adiudicatū. Sententia & secūdū decretū trāsferūt dominiū.

¶ Adde, quod Imo. in rub. ff. de re iud. dicit, quod hæc glos. est sing. & eam declarat. & vide etiam Dec. in l. traditionibus, in 1. amplia. C. de pact.]

¶ Nam sola sententia non facit dominium, sed traditio, vt C. de pact. l. traditionib. & supra de re. diui. §. per traditionē, & ff. de acquir. poss. l. iuste. Sed quid in rei vendicatio. si res est aliena, & mea pronūcietur, & ex ea causa mihi traditur? Resp. idem, cum enim publiciana mihi detur, quando à non domino mihi adiudicatur & traditur, vt ff. de publi. l. 3 in fin ergo vbi dominus est, debet ex sentētia traditio me dominum facere, vt ff. de publ. l. quęcūque. Preterea lex videtur expressa, vt ff. de procur. l. non solum. aliàs est l. Pōponius, §. sed & is & ff. de excep. rei iudi. l. si inter. in fin. Nec ob. quod ibi fit error, ex quo videatur dominium non transire, quia hic error iam reprobari non potest, iudicis sententia purgatus, à quo non fuit appellatum. Item nec obstat, quod sentētia lata in actione personali reo absoluto remanet debitor, vt ff. de cōdic. indeb. l. Iulianus, quia illud habet locum in obligatione, quæ est res incorporalis: hic autē dicimus de dominio rei corporalis, quod facile & prorsus potest separari ab vno & alijs dari, sed non sic in incorporali, vt ff. pro soc. l. ea verò.

Dominiū rei corporalis facilius pdatur, quā corporalis.

niens est, vt is alteri † certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio; quod fortè circa fines aliquid malitiosè commisit, verbi gratia, quia lapides finales furatus est,[a] vel arbores finales excidit Contumaciȩ quoq. nomine quisque eo iudicio condemnatur,[b] veluti si quis iubente iudice metiri[c] agros passus nō fuerit. Quod autē istis iudicijs alicui † adiudicatum fuerit. id statim eius fit,[d] cui adiudicatum est.

† al. certa pecunia.

¶ *De publicis iudicijs.*

¶ *Iudicia ex edictis publicis descēdentia in multis ab actionibus differunt. Et quia vnicuique permittitur accusatio, ideò dicuntur publica, quorum pœna aliquando est corporalis, aliquādo irrogat infamiam cum pęna pecuniaria. Aret.*

PVblica iudicia neq. per actiones[e]

¶ *De publicis iudicijs.*

Continuatio.

¶ Quia ciuilia iudicia dicta sunt vsque huc, & etiam quædam criminalia, scilicet circa priuata delicta, vt supr. in princip. huius quarti libri vsque ad titul. de actionib. ideo nunc ponit de publicis accusationibus siue iudicijs.

Diuisio.

PVblica iudicia. ¶ Totus iste titulus diuidit in quatuor partes. Primò ponit, quod publica iudicia non habent conformitatem cum priuatis. Secundò, vnde dicta sunt publica iudicia. Tertiò ponit in genere, quæ pœna sit in publicis iudicijs. Quartò sigillatim demonstrat publica iudicias, & pęnas vniuscuiusque. Secunda ibi, Publica autem dicta. Tertia ibi, Publicorum iudiciorum. Quarta ibi, Publica autem iudicia.

SYL.

¶ Publica iudicia. ¶ *CASVS.* in diuisione, & terminorum declaratione non est figurādus nisi literaliter. No. quod iudicia publica nō ordinantur per actiones, & sic nota. quod appellatione actionum nō veniunt accusationes. Item, quod non habent aliquid simile cum iudicijs priuatis. Item, quod licet aliquid aliquam habeat similitudinem cum alio, potest dici nullam habere similitudinem, si inter ea sit magna diuersitas. Item, quæ dicātur publica iudicia. Item, quod cuiuis de populo licet accusare. Item quod quædā sunt capitalia, quædam non. Item, quod capitalia dicuntur non solum ea, quæ imponunt mortem naturalem, sed ciuilem.

¶ Item quod ea, quæ imponunt pęnam pecuniariam, licet publica sint, non tamen dicuntur capitalia.

e ¶ *Neque per actiones*, Immo per accusationes.

A D-

ADDITIO. Not. quod actio significat ad vtilitatem partis priuatæ, & ciuiliter, facit quod notat Barto. in l. agraria, ff. de ter. mo. Angel.

l. qui cum maior. §. si libertus, & idē in notorio crimine, vt dixi, per l. ea quidē quæ. C. de acc. & idem in crimine falsi secundū B. & C. de fals. vbi Sed lo. contra. & dicit q̃ ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

ordinantur, neque omninò quicquam simile[a] habent cum cæteris iudicijs, de quib. locuti sumus, magnaq. diuersitas eorū est, & in † instituendis,[b] & in exercendis. Publica[c] aūt dicta sunt, q̄d cuius ex populo † executio eorū plerūq.[d] datur. ¶ Publicorum[e] iudiciorum quædā capitalia sunt, quædā nō capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio[f] afficiunt homines, † vel aquæ & ignis interdictione,[g] vel deportatione, vel metallo.[h] Cetera, † si quam infamiam[i] irrogant cum damno pecuniario, † hæc publica quidem sunt, non tamē capitalia.

¶ *Crimen læsæ maiestatis est publicum, & in duobus casib. morte non extinguitur, sed memoria defuncti damnatur.*

a ¶ *Ne omninò quicquam simile*. Hoc verbum nimis largè positum sic intelligē, quia in ciuilib. agitur, vt aliquid detur actori, in istis autem nō vt aliquid detur, sed vt puniatur accusatus, & ita cōsiderata petitione conquerentis nihil habēt simile inspecto fine. Nec in principio, cum vnū per actionem, alterum per accusationē instituitur. Nec in exercitio, cum in ciuilibus probet actor tantum, vt C. de eden. l. qui accusare. sed in criminalibus actor, & reus quandoque, vt Co. de abol. l. fallaciter, & C. ad leg. Corneliam de fal. leg. vbi in alijs autem multa sunt similia: nam in vtrisque fit libellus, vt Co. de lit. contest. authen. offeratur. & ff. de accu. leg. libell. item in vtrisque de calumn. iur. vt C. de iureiur. leg. 1. in princ. & C. de fide instr. l. vlt. licet quidam dixerunt contra, vt arg. ff. de bon. eo. l. j.

b ¶ *Et in instituendis*. Sed qualiter formatur libellus? Respon. sicut contineat nomen accusantis, & accusati, & crimen, & mensem, quo commissum fuit crimen & locum (i) vbi fuit commissum. & consules, sub quibus est admissum. Itē dies dati libelli debet inseri, sed dies commissi criminis, vel hora non est necesse, vt ff. de accusa. l. libellorū. in princip. & in Auth. hēt de exhiben. re. § suscepto. collat. vj. & habet hoc locū in publico, & in priuato crimine, quando criminaliter agitur, vt ff. de priua. deli. l. fina. (Et ista possunt haberi his versibus.) Consule mense, die, coram, prætore professus. Te deferre reum, crimen, loca, pone sodalē. Et licet hora, dies, non tempus prætereatur. cap. tuæ. extra de procur.) quandoque tamen solennitas non est necessaria, vt in leui crimine & notorio, vt ff. de accus. l. leuia. & C. de accus. l. ea quidem quæ. Et idem in casibus, in quibus sine accusatore quis dānari potest, qui sc. casus his legibus notātur, ff. ad l. Iul. de adult. l. 1. §. si publico. & C. de test. l. nullum. & Co. de prob. l. pen. & ff. de susp. tut. l. tutor. §. præterea, & de calum. l. 1. & ff. de bon. lib.

ADDITIO. (i) Ad minus cum duobus confinibus, vt l. forma, ff. de censibus, & l. si quis in fundi vocabulo, ff. de legatis 1. nisi locus esset insignis & notorius per se, vt in palatio potestatis, vt l. 1. in fin. ff. de do. præleg. & l. demonstratio. in princip. ff. de condit. & demonstra. Ang.

c ¶ *Publica*. Hęc est ratio, quare dicantur publica, scilicet, quasi populica. sic supra, de suspect. tut. § consequens. Et intellige, quod alias possit esse habilis ad accusandum, non aliàs, vt ff. de accu. l. qui accusare.

d ¶ *Plerunque*. Hoc ideò dicit, quia quandoque est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi, vt in crimine suppositi partus, vbi accusant soli parentes, vt ff. de fal. l. lege Cornel. §. 1 Itē propter accusationem adulterij, quę primo defertur certis personis, vt C. ad l. Iul. de adul. l. quāuis, ij. Accurs.

* ¶ Theophilus putat verbum, plerumque, appositum esse propter eos, qui accusare ꝓhibētur, qui multi sunt. l. qui accusare, & pluribus sequētibus, ff. de accusa. l. sanè si plures existant, qui eundem in publicis iudicijs accusare volunt, iudex eligere debet eum, qui accuset, causa, scilicet cognita, quæ verò in causæ cognitione versari debeant, exponit diligenter Vlpianus. leg. si plures, de accusa.

e ¶ *Publicorum*. Facit ff. eo. l. 2. Accur.

f ¶ *Vltimo supplicio*, quod interpretamur mortem, vt ff. de pęn. l. vltimum.

* ¶ Primum capitis iudicium actum est in Areopago teste Plinio lib. 7. nat. hist.

g ¶ *Interdictione*. Quæ est mors ciuilis, vt ff. de contratab. l. 1. in fi.

h ¶ *Deportatione, vel metallo*. Has pęnas expone, vt diximus supra quibus modis ius pa. pot. solui. §. cum autem.

i ¶ *Infamiam*, vt in l. Iulia de vi priuata, vt inf. eo. §. item l. Iulia de vi publica.

K ¶ *Capitalia*. Et ista appellantur relegationes.

Publica iudicia differūt a ciuilibus.

† *al. instituendo, & exequendo iudicia publica, & ciuilia ī aliquib. conueniunt.*

† *Vide ibi Bal. †. accusatio. l. si tamē iū cta leg. qui accusare, ff. de accusa.*

Libellus in criminalibus, quid cōtinere debet.

Additio.

† *al. vel etiam.*

† *aliàs, si qua.*

† *al. ea.*

Partus suppositi & adulterij accusatio, non oib. conceditur.

tiones, vt ff. eodem, l. secunda. §. fi.

SYL.

¶ Publica autem iudicia, &c. ¶ *CASVS.* clarissimus est, ponit enim vnum exemplum publicorum iudiciorum in lege Iulia maiestatis, qua tenentur qui contra principem, vel rempublicam moliuntur: cuius quidē delicti pęna est mors naturalis: & si mortuus iam sit, fit memorię damnatio. Nota, quòd crimine lęsæ maiestatis tenetur, qui meditatur aliquid contra Imper. vel contra rēpublic. Item quòd pęna est mors naturalis. Item quòd si mortuus iā sit delinquēs, damnatur eius memoria post mortem.

† Vide ad hunc locū optimā gl. ī ver. dānat a sup. de hæred. q̄ ab itest. defer. §. interdū.

¶ Publica autē iudicia hæc sunt, lex Iulia maiestatis, quę in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam [a] aliquid moliti sunt, [b] suum vigorem extendit, cuius pęna animæ [c] amissionem sustinet; [d] & memoria [e] rei etiā post mortem damnatur. †

¶ *Ex l. Iulia de adulter. in omnib. capitulis est crimē publicū: cuius pęna aliter honestiores, aliter humiles puniuntur. Arct.*

¶ Item lex Iulia [f] de adulterijs coercēdis, quæ [g] non solum temeratores alienarū nuptiarū gladio punit, [h] sed & eos, qui cū masculis [i] nefandā libidinem exercere audent.

¶ † Eadem lege Iulia [k] etiā stupri flagitiū punitur, cū quis sine vi [l] vel virginem, vel

† al. sed eadem.

¶ Item Iulia. ¶ *CASVS.* nō est exigitur in declaratione simplicium terminorū istarū ll. Not. quod adulteri puniuntur pęna mortis. Item, quod sodomitę puniūtur eadem pęna mortis. Item, quod stuprum est cū virgine, vel cū vidua. Item, quòd pęna stuprum sine vi committentis, est publicatio dimidiæ partis bonorū in honestis personis id committētibus: in humilioribus est coerctio corporis cum relegatione. Item quod nobiles non sunt puniendi eisdem pęnis, quibus ignobiles. Itē, q̄ mulier inhonestè viuēs, licet patiatur stuprū, vel adulterium, facit quod quis puniatur eadem pęna ordinaria.]

a ¶ *Rempublicam*, scilicet Romanorum. Accursius.

b ¶ *Moliti sunt*. Cum effectu: tamen sola voluntas sufficit, vt C ad l. Iul. maiest. l. quisq;.

*¶ Lata fuit lex hæc Iulia à C. Cęsare in primo, vt fertur, consulatu, aut post victum in Pharsalia Pompeium, nam secundo consulatu vix est, vt potuerit, bello Pompeiano, vel Alexandrino impeditus.]

Anima ē in Dei potestate.

SYL.

c ¶ *Animæ*, idest animati corporis. Nā anima non in hominis, sed in potestate Dei cōsistit. sic, C. de sacros. eccl. l. sancimus, in fi. ¶ Adde, q̄ anima hoc in loco sumitur pro vita: est enim anima, qua viuimus animus, quo sapimus.

d ¶ *Sustinet*, idest, infert. Accursius.

Accusatur q̄s etiā post mortē.

e ¶ *Et memoria*. i. dicere, etiam post mortem potest accusari, vt bona deferantur in fiscū, & auferantur hæredibus tanquā indignis, vt C, ad l. Iul. maiest. l. quisquis, & l. seq. & quod dixi, post mortē accusari, intelligas in duobus capitulis illius legis, hoc est, cum contra principē, vel cōtra rempub. Rom. est machinatus, nisus ad malum: aliàs finitur morte, vt cætera crimina, vt ff. ad leg. Iul. maiest. leg. fin.

e ¶ Persequitur hoc in loco Imper. pęnam solum perduellionis, quod omnium de maiestate criminum atrocissimū existimatur: nam perduellio est, quam coniuratione historici appellant, cū hostili animo quis aduersus rempublicam, vel principem animatus est. l. vlt. ff. eo. Etenim & multis alijs modis læditur maiestas, quos diligēter Iurisconsulti tradidere in tractatu ad l. Iuliā maiest.

** & Tacit. quoque de hac re grauissimè disserit lib. 1. annal.]

f ¶ *Item lex Iulia*, scilicet inter publica iudicia numeratur.

g ¶ *Quæ*, scilicet lex Iulia de adulterijs.

*¶ Hac legem tulit D. Augustus, l. 1, ff. eod. quam fortasse Iuliam appellauit in honorē C. Cæsaris, qui eum adoptauit.

h ¶ *Gladio punit*, Sacrilegos enim nuptiarum gladio feriri oportet, vt C. de adulter. l. quamuis a. in fine.

** Aliud est, si tantum solicitauerint, non etiam effectu flagitij potiri potuerint, l. 1. de extraord. crimin.

ADDITIO. Dic quòd in adulterio pęna mortis fuit hodie inuenta, quæ nō erat olim tempore Digestorum, vt not. gl. in l. qui cum vno. §. adulterij, ff. de re mil. † & dicas, quod in talibus delictis etiam per viā inquisitionis potest procedi, vt l. 2. §. si publico, ff. de adult. Ang.

† l. si quis viduā. ff. eode, & l. Claud. de ijs q̄bus, vt indig.

** Mulier hodie in monasterium detruditur, auth. sed hodie. C. ad l. Iul. de adult.]

i ¶ *Cum masculis*. Nam in hoc casu armantur iura, vt gladio feriantur, vt C. ad legem Iul. de adult. l. cum vir nubit.

*¶ Extat hac de re peculiaris, & sanctissima quidem constitutio, in auth coll. 6.

k ¶ *Lege Iulia*, scilicet de adulterijs. Nam habet hæc lex multa capitula, vt ff. de minoribus, l. auxilium, § sed vt ad legis, & ff. ad l. Iul. de adult. l. capit, 5.

l ¶ *Sine vi*. Quid si vi, habetur infra eod. §. item lex Iulia de vi, vers. sin autem per vim.

** Adde, quod nati ex incestu, vel alio simili coitu punibili, non succedunt patri, auth. ex complexu. C. de incest. nupt. & authen. licet.

C. de

viduam[a] honestè viuentem, stuprauerit. Pœnam autem † eadem lex irrogat † stupratoribus si honestæ sunt, publicationem partis dimidię bonorũ: si humiles,[b] corporis coerctionẽ cum relegatione.[c]

¶ *Hominem telo, idest quocũq. quod manu emittitur, occidẽs, vel cũ telo causa occidendi persequens, l. Cor. de sica. punitur: qua lege castigabitur veneficus, vel arte magica hominẽ occidens, vel malo medicamento publicè occidens. Aretinus.*

¶ Itẽ lex Cornelia,[d] dẽ sicarijs,[e] quę homicidas vltore ferro psequit:[f] vel eos, q † homines occidendi cã cum telo ambulant.[g] Telum autẽ, (vt Caius noster ex interptatione legũ duodecim tabularũ scriptũ reliquit) vulgò qdẽ id appellat, quod ab arcu mittit: † sed † & omne significat, quod manu cuiusq. iacitur. Sequitur ergo vt lignũ & lapis,[h] & ferrum hoc nomine contineantur, dictũ ab eo quod in lõginquũ mittitur, à græca[i] voce † τηλοῦ

C. de natu. lib. idem econuerso, secũdũ Azo. in summa. in tit. C. de leg. hære. quẽ sequitur Barr. in l. fin. col. 2. ff. de ijs quibus vt indig. & Bald. in d. auth. licet. & Ias. in §. pęnales, colum. 10. sup. de actio.

a ¶ *Viduam.* Adijcias, vel puerum, & dic de vidua & de virgine, nisi sint meretrices, vel licitæ (1) concubinæ, vt hic subijcit, honestæ &c. & ff. de adul. l. stuprum. 1. respon & §. 1.

† *In hũc locũ vide. Alc. li. 5 Parer. c. 9.*

† *alias peccatoribus.*

ADDITIO.

(1) Dic ꝙ hoc procedit de iure ciuili: sed de iure canonico non est permissum, vt cle. ad nr̃m, de hæret. igitur &c. Ang.

b ¶ *Humiles.* Qui sunt humiles, vel honesti, dic vt C. de incest. nup. l. humilem.

c ¶ *Cũ relegatione.* Hæc distinctio pęnæ fallit in tribus casib. in quib. cõmittitur stuprum, & tamẽ maior pęna imponitur, primus est, si quis in puerum committit: quia tunc gladio feritur. vt sup. eo. §. Et quando tutor stuprauerit eã, cuius est tutor, vt C. si tutor pup. suam leg. 1. Item si fuerit stuprata aliqua à suo proprio seruo, vt C. de mu. quæ seru. pro. se. iunx. l. 1. Et no. pęnam stupri esse quinquẽnalem, nisi quando per vim committitur: tunc. n. fine præfinitione temporis potest institui, vt ff. ad l. Iul. de adult. l. mariti §. quinquennium, & §. fin.

Stuprũ in trib. casibus grauiter puniuntur.

Stupri pœna est quinquennalis.

**Adde, quòd per ti. de extraord. crim. stuprator pęna capitis punitur. l. 1. d. tit.

SYL.

¶ Item lex Cor. Casus planus est: ponit enim quos puniat lex Cornelia de sicarijs, & vnde dicatur, cum pluribus declarationibus. Ideo not. ꝙ homicidæ puniuntur pęna l. Corn. de sicarijs. Itẽ, ꝙ paria sunt occidere, vel ambulare cũ telo hominis occidẽdi causa. Item, quid sit telum. Itẽ, ꝙ lignũ, lapis, & ferrum appellatione teli veniũt, eo quod manu mittantur. Item, ꝙ pñt etiã epigrãmata allegari & auctoritates poetarum. Item, qui dicatur sicarij. Item ꝙ venefici puniuntur l. Cor. de sicar. Item, quod lex Cornelia habebat caput veneficij. Item, ꝙ magica ars est prohibita.

Item, quòd qui mala medicamenta vendit publicè tenetur eadem lege.

d ¶ *Item lex Cornelia*, s. computatur inter publica iudicia.

* ¶ Quam tulit l. Cornelius Sylla Dictator reipub. temporibus facit l. 2. §. deinde Cornelius Sylla, de orig. iur.

e ¶ *De sicarijs*, quare sic dicãtur, dic, vt infr. eo §. vers. sicarii.

† *alias hominis.*

f ¶ *Persequitur.* l. persequitur eos, qui homicidiũ fecerunt cum ferro: nec enim per hanc legẽ occiditur occidẽs, sed deportatur, & omnia bona sua publicantur. vt ff. ad l. Cor. de sic. l. eiusdem. §. legis, & l. pe. Vel dic quòd persequitur homicidas ferro, quia eos hodie occidimus. vt d. l. eiusdem, §. fina.

† *concor. c. si perso. diẽs. insta gl. s. per ver. telo. extra de homi.*

† *al. sed nũ oẽ &c.*

† *alias τήλοθεν.*

ADDITIO. Dic quod pęna legis Corn. de sicarijs est mors, vt not. in l. j. & l. is qui cum telo. C. de sicar. Ang. Arct.

s. *Lege.*

g ¶ *Cum telo ambulant.* Licet eos non occidant, vt C. ad l. Cornel. de sica. l. is qui. Et no. capitula, ex quib. aliquis hac l. tenetur, vt ff. ad l. Corn. de sic. l. 1.

* ¶ In delictis, an & quando solus affectus puniatur, licet non sequatur delictum, & an eadem pęna, an mitiore, vide Thom. Gram. decis 2.

h ¶ *Lapis.* Facit sup. de interd. §. recuperandæ, in fine.

i ¶ *Græca.* & hoc totum quod sequitur omittas Accur.

SYL.

* ¶ Hic locus sumptus est ex Xenophonte lib. 5. expeditionis Cyri, quem sic Latinitate donauit Alcia. in l. si calumnietur, ff. de verbor. sig. Huiusmodi tela simul ab eis habebantur lanceæ, spicula, fundæ, plurimis autem & sagittæ.

*¶ Hic locus in aliquibus exẽplarib. legitur his verbis, Admonent nos epigrammata in Xerolopho vrbis faustissimæ scripta, quę lectura sanè non improbãda videtur. Xerolophus. n. vt Priscianus Grãmat. lib. 1. & 6. scriptũ reliquit, locus erat Byzantij, in quo exibant

bant epigrāmata vetustissima in tripodib. literis antiquissimis scripta, ex quo etiā facilè intelligitur, per vrbem faustissimam hic accipi Constantinopolim. Meminit Xerolophi. & Suidas ponitq. pro tumulo ex congestis lapidib. facto. Anto. tum August. in archetypo Florētino sic legi scribit: Admonet nos Xenophon, nam ita scribit, Kæ tabele homosi epheredo lonchkæ, toxeumata, sphendonæ, plisti de kkilihi.

a ¶ *Afica.* vnde videbatur, quod tantum qui cū sica occiderent, hac lege tenerentur. Sed tamen generalius hodie accipitur sica & telum per interpretationem: vt supra eo. §. est autem sica (vt subijcit) cultellus vtrinq. scindens, quē portant peregrini quandoque in baculo quodam ita quod non apparet: vnde versus, Mucro latens sica, sicarius inde vocatur.

† al. Xerolopho vrbis † antissimæ scripta. † al. cautissimæ.

figuratū, &†sic hanc significationē inuenire possumus & in Gręco nomine. Nā quod nos telū appellam⁹, & illi βέλος appellāt ἀπὸ τοῦ βάλλειν, Admonētnos epigrāmata in†Xenophōte his verbis † faustissimè scripta. καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λόγχαι τοξεύματα σφενδόναι πλεῖστοι δὲ καὶ οἰσοί. Sicarij aūt appellantur sica,[a] qđ significat a ferreum cultrum.

¶Eadem lege[b] & venefici[c] capite dānantur: qui artib. odiosis,[d] tam venenis, quā susurris[e] magicis homines occiderint,[f] vel mala medicamēta publicè vēdiderit.

¶*Lex Pōpeia de parricidijs, qua cauetur, quod occidens parentes, vel alios, de quibus hic, singulari pęna plectatur, est publici iudicij. E committēs delictum in se plus punitur, quàm committens in alio. Angelus. Aret.*

¶Alia deinde lex asperrimum crimen noua pęna psequit: quæ† Pōpeia đ parricidijs vocat: qua cauet, vt si quis parentis,[g] aut filij, aut omninò affinitatis[h] eius, quæ nūcupatione parētū cōtinetur,[i] fata preparauerit,[k] (siue clā, siue palā id ausus fuerit) necnō is, cuius dolo malo id factū est, vel cōsci⁹†criminis†existit, licet extrane⁹ sit,[l]

quæ clara oīa sūt, & vbi aliquid erit difficultatis, in notabilibus declarabitur. No. q crimen parricidij est aspertimū. Item q in eo puniendo imponitur noua pęna. Itē, q non solum dr committere parricidiū, qui aliquē ex parētib. occidit, sed etiā alios affinitate coniunctos, de quibus in l. i. & seq. ff. eo. Item q eadem pęna punitur apertè & clā faciens. Itē mādans & conscius criminis. Itē no. excogitatā pęnā & rōnē quære. Itē, quod pęna imponitur etiā cum rōne. Itē, quod occidens personas coniūctas extra illum gradum punitur pęna l Cor.]

* ¶ L. Pompeia à Cor Pompeio Magno, qui eam tulit, dicta est.]

g ¶ *Parentis.* Accipe parentes & filios vsque in infinitum, vt ff. de inius vo. l. qnq; §. fi. & l. sed si hac. §. liberos.

** Adde, hac lege teneri, et filium naturalem tantum, secus si sit incestuosus, aut ex alio damnato coitu natus. secundum la f. qui alios refert, in § pęnales, col. 10. supra, de actio.

† Ad hunc locū vide M Tul. in Oratione p Rosc. Amerino, vbi de hac l. elegātissimè, ac sapiētissimè disserit.

† Ex l. vtrū. ff eo titu. † alia existit.

† Et ita legit Theophilus. sic l. 1. C. d ys qui parēt vel lib. occid.

b ¶ *Eadem lege.* Quæ dicitur Corn. de sica. ** Quod dicitur, in hoc text. capite dānantur. intellige, si fuerint serui, in liberos enim huius l. pęna est deportatio, §. item l. Corn. ad fi. infra eod.]

c ¶ *Venefici.* Nam plus est hominem veneno extinguere, quàm gladio occidere, vt C. de ma. hema. l. 1.

d ¶ *Artibus odiosis.* i. artificijs odiosis. Nam omnis ars bona est.

e ¶ *Susurris.* i. incantationibus. Nam hæc scientia reprobanda est, vt Cod. de male. & mathe ma. l. eorum.

f ¶ *Occiderint.* etiam sine dolo, vt ff de pęn. l. si quis aliquid. 2. §. qui abortionis. Secus in Corn. quia dolus est necessarius, nec sufficit etiam lata culpa, vt ff. ad leg. Cornel. de sicarijs, l. in lege.

Aliàs bona est. Dolus in l. Cornelia est necessarius.

¶ Alia deinde. ¶ *CASVS.* Exemplificat vlterius Imp. in pęna l. Pompeiæ de parricidijs:

h ¶ *Affinitatis.* Aliàs affinitatis, & aliàs, † affectionis.

i ¶ *Continetur.* Sed qui sunt ij, qui hac appellatione continentur? Respon. superiores & inferiores, vt diximus. Item collaterales: vt fratres, consobrini, & patrueles, & proximiores eis. Item affines quidā: vt vxor, nurus, gener, vitricus, priuignus, socer, & etiam patronus, vt ff. eo. l. 1. & l. sed sciendum. & l. cum pater.

K ¶ *Præparauerit.* Fortè & si non occiderit, secundum P. & facit pro eo. ff. eo. l. 1. in fin. Vel dic illum specialem casum.

ADDITIO. Primam opi. sequitur hic Io. Fab. propter atrocitatem criminis, facit l. fi. C. de sic. & hāc tenet gl. in l. vnica. C. eo. Ang.

l ¶ *Extraneus sit.* No. extraneum plus puniri,

Parricidiū quas personas concernit.

ri, quam si ipse occidisset, vt hic, & ff. eod. l. vtrum, & l. si sciente.

a ¶ *Vel in amnem*. i. flumen, vel si hæc vicina non sunt, bestijs subijciatur, vt ff. eodẽ l. penultima.

b ¶ *Sustinebit*. Sed nonne & qui superiores personas occidit hac l. Cor. tenetur. Videtur quòd sic, vt ff. eod. leg. 1. Sed contra. C. eo. l. 1. Dic ergo, ꝙ hac lege Cornelia tenetur, sed non accusatur. Vel dic secundum Ioan. ꝙ tenetur eadem pęna. s. capitali; sed maior hic imponitur.

** †*Culeus viginti amphoras continebat;*

*¶ Excipe occisorem parẽtum & liberorum, qui in patriam aliquid molirentur, l. minimè, ff. de relig. & sump. fun. ** Plato etiam alias irrogat pęnas his; qui parentes occidisse pulsassẽue conuicti essẽt li. 10. de l. prope fi. quem videas.]

†*In aliquib. exemplarib. habetur, alias qui.*

¶ Item lex Cor. &c.

STL. ¶ CASVS. Prosequitur Imperat. exempla proposita, & nunc ponit dicta l. Corn. de falsis. Nota quòd l. Corn. de falsis appellatur etiam testamentaria. Item, quod testamentum aut instrũm falsum scribens punitur pęna huius legis. Itẽ, ꝙ eadẽ pęna tenetur q̃ sigillauerit, aut falso mõ recitauerit dolo malo. Itẽ qui adulterinũ signũ fecit vel eo vsus est. Itẽ, ꝙ pena l. Cor. de falsis est in seruis vltimum supplicium, in liberis deportatio.

*¶ Hanc quoque legem tulisse fertur. l. Cor. syl. l. 2. §. deinde Cor. de orig. iur.

c ¶ *Testamentaria*. ideò sic dicta, quia & de testamento falso ibi agitur.

pęna parricidij puniatur, & neq. gladio, neq. ignib. neq. vlli alij soleñi pęnæ subijciantur, sed insutus culeo † cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem[a] proijciatur: vt omniũ elementorũ vsu viuus carere incipiat, & ei cęlũ superstiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autẽ † aliàs cognatione, vel affinitate coniũctas sibi pſonas necauerit, pęnã legis Cornelię de sicarijs sustinebit.[b]

¶ *Publici iudicij crimẽ legis Corneliæ de falsis censetur, qua tenetur quicunque aliquid de ijs, quæ exprimuntur in textu, cõmiserit: & pœna eius in seruo est vltimum supplicium, in libero deportatio. Ang. Ar.*

¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria[c] vocatur; pęnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumẽtum[d] falsum scripserit,[e] signauerit,[f] recitauerit subiecerit, vel signum[g] adulterinũ fecerit, sculpserit, expresserit, sciens, dolo malo. Eiusq. legis pęna in seruos vltimum supplicium[h] est (quod etiam in lege de sicarijs, & veneficis seruatur) in liberos verò deportatio.

¶ *Vim cõmittens cum armis aliter, quã virginẽ rapiendo deportabitur: si sine armis, tertiæ partis bonorũ publicatione dãnabitur. Sed p vim virginẽ, vel monialẽ, rapiẽs, vel præstans opẽ, capite punitur. Aret.*

*¶ Testamentariam vocat Modestinus, leg. lege Corn. ff. eo.

d ¶ *Instrumentum*. s. emptionale, vel alicuius contractus.

e ¶ *Falsum scripserit*. Et ita veritatem, mutauit, vt in auth. de fid. instr. §. 1. in princip. collat. 6.

*¶ Legendum esse ibi, imitatio, nõ, mutatio; admonet verbum Græcum mi missis positum in authent. Græcis, & ita vertit Haloander.

f ¶ *Recitauerit*.

ADDITIO. Not. contra illos, qui habẽt instrumenta & scripturas alienas in custodiam, & tamẽ alijs ostendunt & recitãt, & copiam faciunt, quia incidũt in falsum, vt hic & l. 1. §. is qui ff. ad leg. Cor. de fal. iuncta, leg. qui testamentum. Ang.

†*Singl secundũ Amanellum in sing. suis ad hoc, ꝙ si Notari9 mutauerit signũ punitur pœna falsi.*

g ¶ *Signum*. † Id est sigillum, quod in testamẽtis apponitur, vt sup. de testamen. §. sed prædicta; Item signum, quod chartis imponitur, vt quandoq. facilius fiat comparatio ex instrumentis, vt in auth. de instrumen. caut. §. oportet autem, coll. 6. Accur.

** Facit l. vl. ver. & si non consiliarij signũ, C. de assess. & vide ad hanc glos. Bar. in rub. ff. vete. num. 5. & 6.]

h ¶ *Vltimum supplicium*. Quod interpretamur mortem, vt ff. de pęn. l. vltimum.

i ¶ *Deportatio*, & omnium bonorum publicatio, & sic no. quòd ex eodem commisso plus serui, quam liberi puniuntur vt hic, & ff. ad leg. Corn. de fal. l. 1. §. fin. & ff. si ex noxa. ca. aga. l. pen. & ff. de pęn. leg. seruorum. immo

Pœna diuersificatur ex personarum diuersitate,

&

& inter liberos magis puniuntur minores, q̃ maiores, vt ff de incend. rui. nau. leg. Pędius. *¶ Aliud iuris in pęnis pecuniarijs, in his enim maiores grauius mulctantur, l. propterandum, §. sin autem vtraque. C. de iudi.

Pęna maior maiori delicto debetur.

*¶ Adde, quòd ex l. 12. tab. qui falsum testimoniũ dixisse conuictus erat, è saxo Tarpeio dijciebatur, vt scribit Aul. Gel. lib. 20. c. 1. a ¶ In tertiam partem. Nor. ex maioritate delicti maiorē pęnam imponi, vt hic, & C. ad l. Iul. de vi l. 2. & facit. supr. de interd. §. recuperãdæ, ver. qui autē. Item hic dãnatus fit infamis, vt ff. ad l. Iuliã. d̃ vi pri. l. 1. rñ. Acc. * ¶ Sic dicta hæc lex à C. Iulio Cęsare, qui eã tulisse tradi tur post victũ Põpeium. Qđ ad raptũ virginis attinet, ita l. 12. tabul. cautũ esse accipimus, Vim ingenuæ virgini inferre, aut eã suasione in tuã sententiã trahere caueto. b ¶ Sin aũt. Dixit. supr. quando fine vi aliquis commiserit stuprum vt sup. eod §.

†Concor. c. perue. nit iũcta gl. in fi. extra de adult. & stup.

¶ Item lex Iulia de vi publica, seu priuata aduersus eos † exoritur, qui vim vel armatã, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, d̃portatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur: si verò sine armis, in tertiam partem [a] bonorum suorum publicatio imponitur. ¶ Sin autẽ [b] per vim raptᵘˢ virginis, vel vidue, vel sãctimonialis, vel alteriᵘˢ, fuerit perpetratᵘˢ, tũc & raptores, & ij, qui opẽ huic flagitio d̃derũt, capite puniũtur, † secundũ nostrę cõstitutionis [c] definitionē: ex qua hoc apertius possibile ē scire. ¶ *Publicam, sacram, vel religiosã rē furto subtrahens, & talibus opē præstans, ex lege Iulia peculatᵘˢ, quæ publica est, capite punitur: aliter aũt ex ea delictũ cõmittens deportatur. Ang. Aret.*

¶ Itē lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniã, [d] vel rem sacrã, [e] vel religiosã [f] furati fuerint. [g] Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerit, capitali animaduersione puniũtur: & non solum hi, sed etiã qui ministeriũ [h] eis ad hoc † exhibuerint, vel q̃ sub tractas ab his sciētes susceperint. [i] Alij verò, qui in hanc legē inciderint, pęnæ deportationis [k] † subijcientur.

¶ *Lex Flauia de plagiarijs quandoq. pœ-*

furati fuerint, Item, φ furans pecuniam reipubl. vel principis non tenetur simpliciter furti, sed l. Iul. peculatus Itē, φ administrator, vel præfectus rebus publicis, si publicas pecunias subtrahit, capite punitur. Itē, quòd auxilium furãti pecunias publicas administrans, vel eas scienter receptans, tenetur eadem lege. Item, quòd alij, qui non habēt administrationem, aut iurisdictionem, si publicas pecunias furentur deportantur. *¶ Et hac lex à C. Cęsare lata est. Ante eum autem non capitis, sed pecuniæ pæna fuerat constituta, vt ex Liuij. historia li 38. facile est intelligere. d ¶ *Publicam pecuniam*, s. ciuitatis Romanæ non alterius, vt ff. de fur. leg. ob pecuniam. & ff. ad l. Iul. pe. l. 4. § per. *ADDITIO*. Gl. debuit allegare. §. si lo. f. e ¶ *Rem sacra*. Vt calices, & thuribula, quæ sacra sunt, vt supr. de re. diu. §. nullius. f ¶ *Religiosam*. Vt ornamenta sepulchrorum.

† al. adhibue-runt.

† al. subiungentur vel subiungantur.

ea. l. Iulia, nunc quando vi, Vel continua cũ superiori proxi. §.

*¶ Adde, huic, §. locũ esse etiam ecõuerso, si mulier virum rapiat, glos. in l. 1. Co. de rap. virg. quam sequitur, ac multis ornat simil lib. Marf. ibi nu. 223. & in l. si quis viduam. nn. 6. ff. de quęst. Item intellige istum tex. in raptu libidinis causa patrato, secundum Dec. cõs. 234. nu. 8.

SIL.

c ¶ *Constitutionis*. Vt C. de rapto virg. l. 1.

** Adde quòd nati ex tali coitu nõ succedũt patri, nec econuerso, vt annotaui, sup. eod. §. item l. Iul. & tradit Dec. conf. 103. vol. 2.

¶ Item lex. ¶ *CASVS*. No. ad quid inuenta l. Iul. peculatus, ad puniendos. s. eos, qui publicam pecuniam, rem sacrã, vel religiosam

g ¶ *Furati fuerint*. Vel etiam immiscuerint: ita φ damnificauerint rempublicam, vt ff. ad l. Iul pecu. l. 1.

h ¶ *Ministerium*. i. adiutorium.

i ¶ *Susceperint*. s. ad custodiendum.

K ¶ *Deportationis*. deportantur. n. Et no. quòd quinquennio durat hæc actio, vt ff. ad l. Iul. pec. l. peculatus. (i) Item est speciale in ea, φ contra hæredes inchoetur, vt ff. ad l. Iul. pe. l. fi. Accur.

Pecunia tus actio quinquẽnio durat.

ADDITIO. Dic idem in adulterio, & stupr. vt no. gl. sup. eo. §. 2. regulariter autē durat per ann. 20. vt l. querela, cum ibi no. C. de fal. & c. Ang.

¶ Est & inter pub. ¶ *CASVS*. Quæ sequũtur quia

nam capitis, quandoque leuiorem irrōgat. Aretinus.

¶ Est & inter Publica iudicia Lex Flauia de plagiarijs, [a] quæ interdum capitis pęnam [b] ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

¶ *Lex Iulia de ambitu repetundarum, de annona, & residuis, quæ in diuersis capitulis loquũtur diuersas pęnas (pręterquã mortis) inferunt. Angelus.*

¶ Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, [c] lex Iulia repetundarum, [d] lex Iulia de annona, [e] & lex Iulia de residuis: [f] quæ de certis capitulis, loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrogant, alijs autem pœnis

quia per simplicem relationẽ absque aliqua declaratione ponũtur ab Imp. qui ratus est ea, quæ sup. dicta sunt, satis esse ad iuuenũ cognitionem, nos eadem ratione secuti eius exemplum, relinquemus cognoscẽda in latiorib. ss libris finemq; filioll charissimi imponemus huic labori nostro, vestrũ gratia sumpto cum laude Dei omnipotentis, cui honor sit & gloria in æternum.]

a ¶ *De plagiarijs*. ideo sic dicta, quia orbato patre, filio, vel domino, seruo hæc lex punit orbantem siue talẽ plagã inferentem. habet n. locum, quãdo aliquis distrahit alienũ seruũ, vel filium, Ita quòd pater, vel dominus non potest rehabere, vt ff. ad leg. Flaui. de pla. l. 1. & l. lege & leg. eum & l. pen. §. fin. Item tenetur qui liberum hominem de loco in locum transportat, vt Co. ad leg. Flaui. de pla. l. quoniam, & hoc si dolo facit, non aliter, vt ff. ad l. fla. de pla. l. legis flauiæ. Item hac lege tenetur, si quis seruum in fuga cõstitutum vẽdat, ita vt emptio statim teneat vt C. ad l. Fla. de pla l. in fuga.

* Adde, quòd eadem l. tenetur & qui liberũ hominem sciens emerit d. l. 1. ff. eo.

b ¶ *Capitis pœnam*. s. maiorẽ. aliqñ minorem capitalem, cũ capitalis aliàs sit minor, aliàs maior. Nam ingenuus nobilis in metallum, ignobilis gladio feritur, seruus vel libertus bestijs subijcitur, vt C. ad l. Flaui. de pla l. fi. & ff. ad l. Flaui. l. fin. in fin. Item quædam ciuilis pęna olim imponebatur, quæ cessat hodie, vt ff. eo. l. fi.

*¶ Adde, ꝙ lege quoq. Mosaica plagiarijs capitis pęna irrogabatur, vt legit Deuter. c. 24.

Lex Iulia de ambitu in quatuor casibus hẽt locum.

c ¶ *Sunt præterea. Lex Iulia de ambitu*. quæ hẽt locum in quatuor casibus. Primò, si quis dederit clam pecuniam, vt aliquẽ sortiatur honorem non in ciuitate Romana. nam ibi cessat hæc lex, cum princeps ibi eligat. vt ff. ad l. Iul. de ambitu. l. 1. in princip. Ideo dix. clam, quia palã potest (i) vt ff. de pollic. l. j. §. 1. & ff. de offic. pręto. l. Barbarius. Secundò habet locum, qñ quis stat in magistratu vltra annum, vt Co. ad leg. Iul. de ambitu. l. 1. Tertiò si quis ingreditur domũ iudicis cognoscentis de causa criminali, vt ff. ad l. Iuliam de ambitu, l. 1. Itẽ quarto, si quis iudex nouum vectigal. instituerit: & est pęna centum aureorum, vt ff. ad l. Iuliam de amb. l. 1. Sed in casu deportatur, quando. s. bis idẽ officium cõtinue est assecutus, vt C. ad l. Iulia. de amb. l. 1. Sed fallit in assessore, vt Co. de assess. leg. liceat. item in Proconsule., vt ff. de offic. procons. leg. antepen. Vel dic ibi sex fascibus, id est sex mensibus, quia tantum durabat eius officium.

* ¶ Verissima interpretatio illius leg. est ea, quam ibi facit Bud. nihil enim magis abest à vero sensu, quam fasces pro mẽsibus exponere, quos palam est fuisse virgarũ fasciculos cum securi illigata, quos lictores magistratibus præferebant.

ADDITIO. (i) Dicit Ioan. Fab. quod hoc nõ est verum, vt l. in eos. ff. de tute. & in authẽ. vt iudi. sine quo. suf per totum. & ff de mune. & hon. l. existimationem, tu autem dic pro honore sine administratione consequendo dari, non autem cum administratione secundum Bar. & Ang.

SYL.

Lex Iulia repetundarum.

d ¶ *Lex Iulia repetundarum*. Quæ habet locum, quando iudex per pecuniam facit aliquid vel omittit, vt ff. ad l. Iul. repet. l. 1. 3. 4. 5. 6. & 7. Esculentum tamen potest accipere iure veteri, dummodo non nimis magnum, vt ff. de offic. procons. l. solent. in fin. sed iure nouo non, nisi quando deficeret salarium, vt in authen. vt iud. sine quo. suff. §. scriptum est exemplar huius versi. qua propter, ibi, aut si non est. collat 2. Pęna autem huius legis est ciuilis in quadruplum, vt Co. ad l. Iul. repe. l. 1.

**. Ante illam l. pęna dãnatis de reputandis dupli fuit. vt ex Ascon. Pędia satis liquet.] Criminalis extra ordinem, vt ff. ad l. Iul. repetun. l. lex Iulia. §. hodie.

* ¶ At l. 12. tab. qui iudex arbiterve, ob rem dicendam pecuniam accepisse cõuictus fuisset, capite puniebatur, vt satis liquet ex Gellio lib. 20. c. 1.

Lex Iulia de annona.

e ¶ *Lex Iulia de annona*. Hæc lex locum habet, quoties quis facit, vt annona carior sit. Et est pęna in eo statuta 20. aureorum. vt ff. ad l. Iul. de annona. l. 2.

Lex Iulia de residuis.

f ¶ *Lex Iulia de residuis*. Et hæc lex habet locum, quando aliquid superfuit ex aliqua

admi-

eos subijciunt,[a] qui præcepta earum[b] neglexerint.

¶ *Iustinianus finem facturus, ampliorem publicorum iudiciorũ determinationẽ Digesta continere dicit.*

¶Sed de publicis iudicijs hæc exposuimus, vt vobis possibile sit summo digito,[c] & quasi per indicem[d] ea tetigisse: alioquin diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio aduẽtura est.[e]

administratione publica, & ipse in vsum suũ conuertit, cui erat illa administratio commissa, vt ff. ad l. Iul. pe. l. 2. & 4. ℣. lege. Pęna autem huius legis est tertia parte amplius quã debeat: quod P. sic dixit, vt esset in quadruplum. Vel dic amplius tertia parte, quia punitur in simplum, & in tertia parte simpli, vt ff. de l. Iul pecu. leg. 4. §. sed & qui pecuniam. in fin. maximè quia pęnę restringendæ sunt, vt ff. de pęnis. l. interpretatione.

Pena sunt restringenda.

ADDITIO. Nota. quod in istam legem incidunt officiales siue camerarij, qui habent ex administratione publicas pecunias, & finito officio aliquid retinent, quia tenentur ista lege & pęna supradicta. Et etiam aduertas, quod ista pęna & lege tenentur officiales, qui habent vnam collectam impositam in communi destinatam pro vsu, & necessitate communis, & ipsi conuertunt dictam pecuniam in alium vsum, etiam si esset pro necessitate communis, vt est casus in l. 2. ff. ad l. Iul. pec. secundum Angel.

a ¶ *Subijciunt*. scilicet leges prædictæ quatuor. Vel dic, quod loquitur indefinitè, vt patet in inferioribus.

b ¶ *Earum*. s. legum. Nam in contractibus & alijs, quæ debent de iure sortiri effectum, & non sortiuntur, iudicat lex non valere, vt C. de leg. & cõ. l. non dubium. Itẽ in criminalib. variæ constituũtur pęnæ: quarũ quædam sunt ordinariæ, quæ. s. habent certã pęnam aliqua lege inductã, vt patet per multas rubricas, ff. de publ. iud. & in sequentib. aliæ sunt extraordinariæ, vt ff. ad turp. l. & in priuatis, & ff. de extraordi. cri. l. 1. & in sequentib. ti. vsque ad ti. de publ. iud.

Pœna in criminalibus sunt ordinaria & extraordinaria.

c ¶ *Sed de publicis. Summo digito.* i. longiori digito: cum quo quis tangere potest altius, quam cum alijs, qui dicitur medius. Accur.

¶Tu dic summo digito. i. leuiter, metaphora sumpta à corpore. Quando. n. aliqua res leuiter à nobis tangitur, eam summo digito attingere solemus, & (vt ipse paulo post exponit, per indicem. i. summariè, & breuiter. SYL.

d ¶ *Per indicem*. i per illum digitum, qui dicitur index. Vel dic & melius, quòd hæc dicta sunt vt sint index siue demonstratio aliorum dicendorum: sicut & sub gallina ouum dimittitur, vt sit. index ad hoc, vt ibi alia faciat oua: & idem in ijs qui aucupantur ad columbas.

* ¶ Indicem hic posse etiam pro tabula, seu vt Græci dicunt, elencho accipi, affirmat Alciat. noster lib. 4. de verb. sig.

e ¶ *Adnentura est*. Vt ff. de public. iud. per totum lib. vsque ad tit. de appellatio. qui sequitur. Accursius.

FINIS.

EPITOME INSTITVTIONVM DIONYSIO GOTHOFREDO AVCTORE.

De Iure.

IVSTINIANVS Imperator superatis multis hostibus *Prohæmio Instit. in pr.* §. 1. Priore Codice, qui nõ extat, Digestis seu Pandectis editis §. 2. composuit per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum has Institutiones §. 3. easque libris quatuor partitus est, in quibus totius legitimæ scientiæ prima elementa breuiter explicat § 4. quibus desumptis ex veterum. Institutionibus, maximè Caij § 5. robur legum atque constitutionum tribuit §. 6.

Lib. Tit. I, De Iustitia & iure.

IVstitia est constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Quæ iustitiam docet scientia, Iurisprudentia est §. 1. Ea primò leui ac simplicia via, pòst, dil gentissima interpretatione tradenda est §. 2. Docet autem honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere § 5. Refertur ad publicam vtilitatem vel singulorũ seu priuatam §. 3. 4. Collecta est vel ex naturali, vel gentium, vel ciuili iure *d.* §. 4.

Tit. II De iure naturali gentium & ciuili.

IVs naturale omnium animalium: Ciuile cuiusque ciuitatis proprium est §. 1. Gentium, omni humano generi commune est, eoque omnes pene contractus introducti §. 2. Ciuile, aut scriptum est aut non scriptũ §. 3. Scripti species, Lex quæ ab vniuerso populo: Plebiscitum, quod à plebe §. 4. Senatusconsultum, à quod Senatu §. 5. Principum placita, quæ à principe, vel per epistolam, vel per decretum, vel edictum, personaliter vel generaliter sunt constituta §. 6. Edicta, quæ vel à Prætoribus vel ædilibus curulibus §. 7. Responsa prudentum, sunt opiniones eorum quibus permissum erat de iure respondere §. 8. Non scriptum ius, est quod vsus approbauit §. 9. hoc Lacedæmonij, illo Athenienses vtebantur §. 10. Ciuilia iura tacitè, vel expressè mutari possunt, naturalia non item §. 11. Ciuilis iuris obiecta personæ, res, actiones §. *vlt.*

De personis.

Tit. 3 De iure personarum.

PErsonarum prima diuisio, est in liberas & seruas: Libertas à natura §. 1. Seruitus a iure gentium procedit §. 2. Serui dicuntur quòd captiui seruari, nec occidi solent § 3. Nascuntur ex ancillis, fiunt iure gentium, si capiuntur: ciuili, si liber seipsum vendit §. 4.

Tit. 4 De ingenuis.

LIberi, sunt ingenui aut libertini §. *vlt.* Ingenuus est, qui statim vt natus est liber est, cui non officit in seruitute fuisse, & post ea manumissum esse §. *vlt.*

Tit. 5. De libertinis.

¶ LIbertini, qui ex iusta seruitute manumissi. Manumissio fit aut in Ecclesijs, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut epistola, aut vltima voluntate, aut alijs modis § 1. quocunque tempore & loco §. 2. Manumissi hodie ciues fiunt Romani § *vlt.*

Tit. 6. Qui & ex quibus causis manumittere non possunt.

¶ IN fraudem creditorum non licet manumittere. In fraudem manumittit, qui licet soluendo non sit, seruum suum cum libertate in testamento hæredē instituit §. 1. vel sine libertate §. 2. In fraudem manumittit, qui non tantum cum soluendo non est manumittit, sed qui animo fraudandi §. 3. Non licet quoque minori 25. annis, nisi causa cognita §. 4. 5. 6. qui tamen 17. annum impleuit, & 18. attigit manumittere potest §. *vl.*

Tit. 6. De lege Fusia Caninia tollenda.

¶ POtest & is, vt & quiuis alius, omnes seruos testamento manumittere.

Tit 7. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.

¶ SEcunda personarum diuisio ea est, qua personarum aliæ vel alieni iuris sunt, vel sui alieni vt serui, vt filij. Serui dominis acquirunt, quicquid acquirunt §. 1. Non tamen in eos ius vitæ & necis habent domini, nisi causa cognita: quin, eos durius tractare non licet §. *vlt.*

Tit. 8. De patria potestate.

¶ LIberi verò varijs modis patri adquiruntur. Primò, si ex iustis nuptijs procreati sunt in potestate sunt parentum. Nuptiæ, sunt viri & mulieris coniunctio, cum indiuidua vitæ consuetudine §. 1. Talis potestas Romanorum est propria §. 2. Liberos hic intellige, qui ex te & vxore, filio eiusve vxore, non qui ex filia tua nascuntur §. *vlt.*

Tit. 10. De nuptijs.

¶ IVstæ nuptiæ dicuntur quas ciues, puberes, filijfam. cum consensu parentum, & omnes, intra gradus à lege definitos, cõtraxerunt. huc pertinet quod dicitur ratione consanguinitatis vel honestatis inter parentes & liberos, etiam seruos §. 10. etiam adoptiuos, (quantumuis dissoluta sit adoptio,) §. 1. nuptias non posse contrahi: Item inter fratres & sorores, etiam adoptiuos, (nisi

nisi dissoluta sit adoptio, §. 2.) Non possumus quoque ducere fratris vel sororis filiã vel neptem (neptis non est quæ nata est ex sorore tua adoptiua §.3) amitam materteram, etiam magnam, etiam adoptiuam § 5. Non idem est in duorum fratrum vel sororum liberis §.4. Affinitatis ratione priuignã, nurum § 6. socrum, nouercam §.7. (non idẽ est in compriuignis §.8.) Priuignæ loco habetur, quam vxor tua post diuortium ex alio procreauit. Nurus loco habentur, filij sponsa: socrus, sponsa patris §.9.

Alia impedimenta nuptiarum vide in Digestis §. 11. Si à quoquam aduersus ea præcepta contractæ sunt nuptiæ, vir, vxor, nuptiæ, matrimonium dos, potestas patria, dotis, donationisque exactio nulla est, & aliàs etiam pœnas patitur §. 12. & hoc quidem primo modo liberi parentibus adquiruntur. Secundò, per oblationem Curiæ. Tertiò, legitimatione in parentum suorum liberi potestatem rediguntur §. *vlt.*

Tit. 11. De adoptionibus.

¶ QVartò, adoptione. Quoties adoptamus eos qui sui iuris sunt, principis authoritate, Adrogatio: quoties imperio magistratus eos, easve, qui quæve in potestate parentum sunt, Adoptio dicitur. Hic titulus plura capita continet, sed quia hodie parum est in vsu, omitto.

Tit. 12. Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.

¶ NVnc videndum est, quibus modis iure patriæ potestatis quis soluitur. Soluitur morte patris, deportatione eiusdẽ §. (non relegatione §. 2.) seruitute pœnæ §. 3. (hic tamen casus hodie est abrogatus *nouell. 22. c. 8.*) patriciatus (non tamen militia, non senatoria vel consulari) dignitate § 4 captiuitate patris ius patris suspenditur §. 5. emancipatione patria potestas soluitur, fitque ea recta via apud competentem iudicem §. 6. non inuito patre §. *vlt.* Reliqua non sunt ita magni momenti in hoc titulo §. 7. 8. 9. & hæc de personis alieni iuris.

Tit. 13. De tutelis.

¶ QVæ sui iuris sunt, vel in *tutela*, vel in curatione sunt. Tutela, est potestas in caput liberum ad tuendum eum qui se defendere nequit, iure ciuili data & permissa §. 1. Tutor est, qui eam potestatem habet §. 2. Tutelæ variæ sunt species, Prima Testamentaria: est enim permissum parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, ac non in alterius potestatem recasuris testamento tutores dare §. 3. vt & posthumis §. 4 & emancipatis, sed hoc casu tutor confirmandus est sententia præsidis sine inquisitione §. *vlt.*

Tit. 14 Qui testamento tutores dari possunt.

¶ D*Ari tutor* potest paterfam. filiusfam. seruus proprius, etiam sine libertate: seruus alienus, cum liber erit §. 1. furiosus, cùm compos mentis: minor, cùm maior 25. annis factus fuerit §. 2. ad certum tempus, ex certo tempore, sub conditione, ante hæredis institutionem §. 3. non certæ rei vel causæ §. 4. Filiabus vel filijs tutor datus, posthumo vel posthumæ, non tamen nepotibus: liberis posteris & posthumis & natis §. *vlt.* datus intelligitur.

Tit. 15. De legit. adgnatorum tut.

¶ SEcunda tutelæ species, est *legitima* ab intestato, eaque multiplex, veluti *adgnatorum* proximorum, id est, cognatorũ per virilẽ sexum, (agnatio omnibus modis capitis minutione plerumque perimitur §. 12.) & § *vlt. adde de capitis deminutione & Tit. 16. vbi agitur de speciebus capitis minutionis.*

Tit. 17. De legitima patronorum tutela.

¶ ITem *patronorum*, per quam libertorum & libertarum tutela ad patronos eorumque liberos pertinet.

Tit. 18. De legitima parentum tutela.

¶ ITem *parentum*, per quam parentes filiorum suorum ac deinceps emancipatorum tutelam habent.

Tit. 19. De fiduciaria tutela.

¶ ITem fratrum, quæ & *fiduciaria* dicitur.

Tit. 20. § 1. 2. 3. 4. De Attiliano tutore & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

¶ TErtia species, *Datiua*: quæ deficiente testamentaria, & legitima locum habet. Dantur tutores Romæ à Præfecto vrbi, vel Prætore in prouincijs, à Præside: vel si facultates pupilli quingentos solidos non excedunt, vel à defensoribus ciuitatum vnà cum Antistite ciuitatis, vel à magistratibus, vel iuridico Alexandrino exacta cautione §. 5. ¶ Porrò, post pubertatem, tutelæ iudicio tutores rationem reddere cogũtur §. *vl.*

Tit. 21. § 2 De authoritate tutorum.

COnstante verò tutela, *authoritatem* pupillis interponent præsentes, statim, nõ post tempus, aut per epistolam. Nec enim sine tutore pupilli obligari possunt (quamuis alios possunt obligare) vel mutuo aliquo contractu *d. Tit. 21. in pr.* vel hæreditatem adeundo, vel bonorum possessionem, vel fideicommissum petendo §. 1. Quod si inter tutorem pupillumque iudicium agendum sit, ipse quidem tutor in rem suam auctor esse non potest: ideoque curator pupillo dabitur, ad iudicium peragendum: eoque peracto, curator esse desinet §. *vlt.*

Tit. 21. Quibus modis tutela finitur.

¶ T*Vtela, finitur* pubertate in masculis post 14. annum completum, in fœminis post 12. si pupilli adrogati, vel deportati, vel in seruitutem redacti, vel ab hostibus capti §. 1. conditione sub qua datus erit §. 2. vel tempore ad quod tutor datus erit, existentibus §. 5. morte vel pupillorum vel tutorum §. 3. maxima, & media tutorum capitis minutione, omni verò pupillorum §. 4. si tutores remoti vel excusati § *vlt.*

Tit 23 De curatoribus.

¶ INterea sciendum est, vtcunque tutela finiatur pubertate, puberes tamen vsq. ad 25. annum *curatores* accipere, ab iisdem magistratibus à quibus & tutores accipiũt: testamento non accipiunt, datus tamen cõfirma-

firmatur decreto Prætoris §.1. Non accipiũt etiam inuiti, præterquam in li.em § 2. Nec tantùm eis solis curator datur, sed & furiosis & prodigis, licèt maioribus 25. annis §.3. sed & mente captis, surdis & mutis, & perpetuò morbo laborantibus §.4. Quinetiam ipsi impuberes interdum curatorem non accipiunt si tutore idoneo careant §.5.& vl.

Tit. 24. §. 3. De satisdatione tutorum vel curatorum.

¶ AD tutores & curatores, pertinet tutelæ nomine *satisdare* de indemnitate pupilli, adeo vt nisi caueant, pignoribus captis coerceri possint nisi testamento vel ex inquisitione dati sint *d. Tit. 24. in Prin.* eo tamen casu pluribus datis, potest vnus contutori, vel curatori offerre vel ab eo exigere satisdationem, vt ab vno tantum tutela administretur, quod si nemo eorum satis offerat, is gerat, quem testator adscripterit: si nullus adscriptus sit, quem maior pars elegerit: si dissentio circa eligendum sit; Prætor partes suas interponet §. 1. Quod si indemnes pupilli vel puberes esse non possunt, puta, quia tutores non sunt soluendo, subsidiaria eis dabitur actio in eos eorumve hæredes, (excepe Prætorem, Præsidem prouinciæ, & alios quibus tutores dandi ius est §.4 *(in vlt.)* qui (cùm satisdationem exigere debeant) aut omnino, aut non idoneè a tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerunt § 2.& vlt.

Tit.25. De excusationibus tutorum vel curatorum.

¶ ANtea diximus tutores curatores esse desinere, quoties vel remouentur, vel excusantur, de vtroque videndum est. *Excusantur* ergo Romæ propter tres liberos superstites. (Tales sunt in bello mortui) in Italia propter quatuor, in prouincijs propter quinque Liberos, intellige etiam nepotes ex filio & adoptatos a patre naturali. Excusatur pariter quis quandiu res fisci administrat § 1. quandiu reipublicæ causa abest §.2. qui potestatem aliquam habet §. 3. qui litem de omnibus bonis, vel hæreditate cũ pupillo vel adulto habet §. 4. quandiu quis tria onera tutelæ non affectata, vel curæ habet §.5. propter paupertatem § 6. aduersam admodum valetudinem §. 7. si literas pingere vel legere nesciat §. 8. si propter inimicitias testamento tutor datus fit §.9. (inimicitias intellige capitales non reconciliatas §. 11) si status controuersiam a pupillorum patre passus est §.12. maior 70 annis, minor 25.§.13. miles, adeò vt nec volens ad tutelæ onus admittatur §. 14. qui Grammaticam vel Medicinam vel Rhetoricam Romæ, vel in patria sua exercet §.15. Intra quod tempus tutores dati excusare se debeant vide §. 16. Non iusta excusatio est in eo qui hoc solo vtitur, quòd patri pupilli fuerit ignotus §. 10. datus tutor ad vniuersum patrimonium datus intelligitur §. 17. inuitus curator esse non compellitur §.18. quemadmodum & maritus vxoris §.19. falsa allegatione excusatus non plenè liberatur onere tutelæ §. vlt. Et hæc de excusationibus.

Tit 26 De suspectis tutoribus, vel curatoribus.

¶ REmouentur autem tutores *suspecti* à iudicibus ordinarijs §.1. suspecti, inquam, tutores, siue testamentarij, siue alterius generis, siue patroni, dum tamen eorũ famæ ignoscatur §. 2. Postulantur suspecti etiam à quauis muliere, verecunda tamen, & pietate producta §. 3. ab ipsis puberibus consilio necessariorum §.4. Porrò suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit, vel gerere potest, licet sit soluendo §. 5. qui moribus talis est vt suspectus sit §. vlt. qui sui copiã non facit, & absens non præstat alimenta, tunc enim in bonorum possessionem eius, pupillus mittitur § 9. si præsens mendaciter id dicit, punitur à iudice, quemadmodum & is qui data pecunia ministerium tutelæ adquisiuit vel redemit §.10. vel libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni administrans §. 11. remotus ob dolum famosus est. §.6. quoad cognitio suspecti finiatur interdicitur tutori administratio §.7. suspecti cognitio extinguitur morte tutoris §.8. fraudulenter tutelam administrans, etiam si satis offerat, remouendus est §.vlt.

Lib.II.Tit. I. De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio.

De Rebus & earum adquirendarum modis.

¶ SEquitur vt *de rebus, earum diuisione & adquisitione* videamus. Quarum aliæ in nostro patrimonio, aliæ extra, sunt. Et hæ quidem sunt vel naturali iure communes (vt aer, mare, maris littora §.1.& 3.) vel publicæ (vt flumina, portus §. 2. & ripæ, vsu tamen: nam proprietas riparum illorum est quorũ prædijs hærent §. 4.) vel nullius, vt littora, quæ vsu publica sunt, proprietate nullius §.3.5. vt res sacræ, quæ per Pontifices Deo consecratæ §. 8. religiosæ veluti locus in quem mortuus est illatus §. 7. 8. sanctæ, vt muri, portæ ciuitatis, leges §.10. vel vniuersitatis, vt Theatra, stadia, communia ciuitatum §. 6. Singulorum verò, res fiunt multis modis. Primùm, iure naturali seu gentium §.11. idque multifariam. Siquidem feræ bestiæ, vt volucres, & pisces, & alia fera animalia quoties capiuntur, & nostra custodia coercentur, nostra fiunt §.12. capta non sunt quæ tantùm vulnerata § 13. quæ in arbore nostra tantum nidum fecerunt, quæ ex alueo nostro euolarunt apes § 14. quæ reuertendi animum seu consuetudinem non habent §.15. Aliud est in cicuribus animantibus, putà gallinis & anseribus, licèt enim ea animalia conspectum nostrum effugerint, nostra tamen manent: & qui ea animo lucrandi detinet, furtum committit §. 16. Eodem iure gentium, quæcunque ex hostibus capimus nostra fiunt §.17. vt & ea quæ in littore inuenimus §.18. quæ ex animalibus nostris nascuntur §. 19. quæ per alluuionem, seu incrementum latens, agris nostris flumen adiecit §. 20. quæ vi fluminis prædijs nostris adiecta longiore tempore hæserit, & radices egerunt §. 21. de insula hoc tenendum: in mari natam, fieri occupantis: in

Instit. S I medio

medio fiunt fine, confinium pro modo latitudinis agri sui: citimam, eius qui ab ea parte prædia possidet nasci non dicitur insula, si ager meus in formam insulæ redactus est §. 22. Idem est ius in alueo fluminis derelicto, nisi quòd ager meus, alueus factus sit publicus §. 23. Quòd si meus ager inundatus fuerit, meus manebit: inundatio fundi speciem non commutat § 24. Ad hæc eodem iure gentium, quam ex aliena materia speciem feci, mea est, si ad priorem materiam reduci non potest: multò magis si ex mea & aliena speciem fecero §. 25. Eodem modo, quam purpuram meo vestimento intexui, mea fit §. 27. Res aliena meæ confusa, vel fortuitò, vel mea voluntate, fit communis §. 27. mixta fortuitò, mea manet voluntate, fit communis § 28. Quæ, (etiam alterius) in meo fundo (quamuis a me ædificata fuerit) mea erit §. 29. & è contrà, rem meam, amitto quam in alieno fundo ædificauero §. 30. vel plantauero §. 31. vel seuero §. 32. vel in aliena charta scripsero. Non ideo est in pictura, cui tabula cedit §. 34. Eodem iure gentium, bonæ fidei possessor fructus suos facit, malæ fidei possessor, nullos §. 35. Bonæ fidei possessori ad similis est vsusfructuarius & colonus §. 36. Fœtus pecudum sunt in fructu ancillæ, non sunt §. 37. Vsufructuarij officio incumbit in locum demortuorum animalium alia submittere: demortuarum vinearū vel arborum alias substituere §. 38. Eodem etiam iure gentium quem in meo, etiam scitos, vel sacro, vel religioso (fortuito tamen) thesaurum inueni, fit meus: quē in alieno, etiam Cæsaris, fisci, publico, vel ciuitatis, fortuitò tamen, dimidio eius §. 39. Eodem etiam iure res nostræ fiunt, quoties nobis traduntur à domino §. 40. 41. vel eius procuratore, seu alio eius voluntate §. 42 43. Nuda etiam voluntate, sine traditione, res nostræ fiunt purâ patientia §. 44. clauium traditione §. 45. Nostræ etiam res fiunt quæ cùm in vulgus missæ essent § 46. vel pro derelicto habitæ, à nobis occupatæ sunt §. 47. Derelictæ non censentur, quæ in tempestate, leuandæ nauis causa, eijciuntur: vel quæ de theda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt § *vlt.*

Tit. 2 De rebus corporalibus & incorporalibus.

¶ HIc dicendum erat de modis rerum acquirendarum iure ciuili, sed quia Tribonianus hic interseruit alteram rerum diuisionem, præter eam de qua superius dictum est, ea nobis consideranda est. Sit igitur hæc alia rerum diuisio, *Rerum* alias esse *corporales*, alias *incorporales*. Illæ innumerabiles, tangi possunt §. 1. hæ non possunt, in iure consistunt: sicut hæreditas vsus, vsusfructus, obligationes §. 2. iura seu seruitutes prædiorum vrbanorum & rusticorum §. *vlt.*

Tit. 3. in pr. & § 3 De seruitutibus rusticorum & vrbanorum.

¶ HArum iura sunt, iter, actus, via, aquæductus: & secundum quosdam, aquæ haustus, pecoris ad aquam pulsus, ius calcēdi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ §. 1. illarum iura, ædificijs inhærent, suntque plurima: vt seruitus oneris sustinendi, tigni immittendi, stillicidij vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, luminibus non officiendi §. 1. acquiruntur huiusmodi seruitutes pactionibus, stipulationibus, testamēto §. *vl.*

Tit. 4. §. 1 De vsufructu.

¶ SIc *vsusfructus* adquiritur: eo possumus alienis rebus vti salua earum substantia *d. Tit. 4. in prin.* non tamen in æternum, siquidem, certis modis extinguitur, & ad proprietarium reuertitur *d. §. 1. in fin. §. 3. & vlt.* constituitur verò in omnibus rebus, etiam ijs quæ vsu consumuntur, vt tamen earum nomine caueatur §. 2.

Tit. 5. De vsu & habitatione.

¶ V*Sus* ijsdem modis constituitur & finitur, quibus & vsusfructus minus iuris est in vsu quam in vsufructu §. 1 2. & 3 4. habitatio, neque vsus est, neque vsusfructus, sed proprium aliquod ius §. 5 sup. tit.

Tit. 6. De vsucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

¶ HIc dicendum erat de hæreditatibus & obligationibus: sed tamen Tribonianus transit ad modos rerum acquirendarum iure ciuili §. *vlt.* Eo variè res acquirimus, putà vsucapione, donatione *Tit. 7* & quodam speciali iure adcrescendi, testamēto *Tit. 10. & sequentibus*. ab intestato, iure ciuili *Lib 3. tit. 1 & sequentibus.* vel Prætorio, *Lib. 3 tit. 10.* per adrogationem *Lib. 3. tit. 11.* bonorum addictionem *Lib 3. tit. 12.* & olim per bonorum possessionem, & ex Senatusconsulto Claudiano *Lib. 3. tit. 13.* olim & hodie obligationibus *Lib. 3. Tit. 14 vsque ad tit. de action.* De *Vsucapionibus* primo loco est videndum, de quibus hoc constitutum est: Res mobiles per triennium: immobiles inter præsentes decennio, inter absentes xx. annis vsucapi & nostras fieri, vbicunque sitæ sint *d. tit. 6.* qualescunque sint: libero homine, re sacra, religiosa, seruo fugitiuo §. 1. rebus fisci §. 4. furtiuis, vi possessis, exceptis: quæ neque à fure, neque ab alio (nisi ipso domino, idque quantum ad res furtiuas & vi possessas attinet §. 3. quamuis à bonæ fidei possessore, vsucapi possint §. 2. res tamen alienas mobiles, si bona fide eas nostras existimemus, alienare possumus *vers. sed tamen vers. item finis: & sequentibus*. Fiscus & Imperator in eadem causa sunt quas res enim alienas ignorans vendit, vel donat, vel quocunque titulo transfert, statim facit accipientis: quo casu aduersus fiscum vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipsis vel hypothecarijs cōpetit actio §. *vlt.* Immobiles vacantes propter absentiā aut negligentiam dominij, alij, bona fide accipienti, tradere possimus: etiam in præiudicium fisci (si modo sequatur vsucapio §. 4.) vt eas longinqua possessione adquirere possit. Nec enim earum, vtpote immobiliū, furtum fit: cùm furtum sine affectu furandi non committatur: idque vtilitas eorum, qui longa & indubitata possessione muniti sunt, exposcat *d. §. 2. vers. quod autem & sequentibus.*

bus. Adhæc, vt res à bonæ fidei possessore vsucapi possit, res vitio carere debet *&* §.5. qui vsucapit, errore falsæ causæ carere §.6. Diutina bonæ fidei possessoris vel vsucapio, vel possessio, ad hæredem qualemcumque continuatur §.7. veluti emptorem §.8.

Tit.7. De donationibus.

¶ SEquitur *Donatio*, secundus acquirendi iure ciuili modus, estque vel mortis causa, vel inter viuos: illa, ferè per omnia legatis connumeratur §.1. hæc, non item, perfectaque temerè reuocari non potest: perficitur scripto, vel non scripto: nec requiritur traditio: Quæ 50. solidos excedit, insinuatione non indiget §.2. *in pr.* (quemadmodum & quæ fit vel pro redemptione captiuorum, vel à magistris militum ipsis militibus, vel à quouis ijs quorum domus incendio vel ruina corruptæ sunt *vers. sed & quasdam donationes iuncta l.36.C. de donat.*) Reuocari possunt donationes ob ingratitudinem donatarij & alijs ex causis *vers. sciendum*. Tertium genus donationis olim ante nuptias, hodie propter nuptias, vocatur, dotibus exæquatum. Potest enim ante vel post matrimonium fieri §.3. *Tertius* acquirendi modus olim iure ciuili fuit, serui accrescendi, de quo vide paragraphum vltimum § *vl.*

Tit.8. Quibus alienare licet vel non licet.

¶ HIc dicendum erat de testamentis: sed Tribonianus hic interseruit tractatum de personis alienantibus & acquirentibus. Quod ad priores attinet hoc definitur, Maritum res dotales, etiam consentiente vxore, *alienare non posse* quamuis sit earum dominus, Creditorem pignus ex pactione *alienare posse*. quamuis non sit eius dominus §.1. pupillos nullam rem sine tutoris authoritate alienare, mutuam dare, in solutum (nisi de iudicis mandato) accipere, aut soluere posse §. *vlt.*

Tit. 9. Per quas personas cuique acquiritur.

¶ QVod ad alteras attinet: *Acquiritur* nobis *per nosmetipsos*, per liberos nostros, vtriusque sexus, quos in potestate habemus. Totum, si ex re nostra: vsufructu tenus, si aliunde quæsierint §.1. adquirimus, per emancipatos dimidiam vsusfructus tantum non dominij §.2. Per seruos quos in potestate habemus etiam ignorantes & inuiti (nisi fortè heredes instituti sint. tunc enim, nisi nostro iussu, hæreditatem adire non possunt) adquirimus dominia, possessiones, vsucapiones, præscriptiones: quodcunque denique, traditione, stipulatione, donatione, legato, testamento, vel ex alia causa ab ijs acceptum fuerit §.3. per seruos vsufructuarios & bona fide possessos, quod ex re nostra vel operis suis adquisiuerint §.4. Per alienos seruos, & per liberos homines (excepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur §.5.

Tit.10. De testamentis ordinandis.

¶ NVnc dicendum est *de quarto* adquirendi modo, iure ciuili: Tale est *Testamentum*, quod hic definitur esse mentis testatio; huius olim diuersæ formæ ac genera (quæ nunc desueta sunt) fuerunt. Vnum pacis, quod calatis comitijs: alterum belli, quod procinctum. Tertium per æs & libram vocabatur §.1. *&* 2. hodie in testamentis paganorum & non militum scriptis §. *vlt* hæc quæ sequuntur necessaria sunt, Vno & eodem tempore ac contextu fieri debent. septem testibus adhibitis, subscribere testes oportet, eorum signacula testamento imponenda §.3.4. per manus testatoris vel testium, nomen hæredis exprimendum est *d.* §.4. possunt omnes testes vno etiam alieno annulo signare §.5. testes in testamento esse non possunt mulier, impubes, seruus, furiosus, mutus, surdus, bonis interdictus, infamis, & is cum quo testamenti factio non est §.6. seruus (nisi eo tempore quo testamentum signabatur, omnium consensu, liberi loco habebatur §.7.) Pater, ac eius liberi §.9 (nisi in alieno negotio §.8) hæres defuncti, eiusdemque hæredis pater liberi. & fratres. qui in eiusdem patris potestate sunt testes esse non possunt §.10 Legatarij, & fideicommissarij, & personæ illis coniunctæ testes esse possunt §.11. Et hæc de testibus. Testamentum in quacunque materia fieri potest §.12. & pluribus codicibus §.13. & hæc de forma scripti testamenti dicta sint. In eo quod sine scriptis fit, seu nuncupatiuo: sufficit septē testibus adhibitis nostram voluntatem coram eis nuncupare §. *vlt.* Et hæc testandi forma hodie passim apud omnes gentes vsitata est.

Tit.11. §.3. *De militari testamento.*

¶ SVpra dicta diligens obseruatio testium & solennitatum in ordinandis testamentis paganorum, *in testamento militis* (dū in expeditione occupatus est, quatenus militat & in castris degit, non post missionem: nisi, quod ad veteranos attinet, intra annum testati sint) non obseruatur *d. tit.11. in pr.* Testamentum fecisse dicitur, non si simpliciter dixit, *Te hæredem facio*, sed tunc demum cum id dixerit in præsentia testium ad id conuocatorum §1. E contrario testamentū militis censetur, cui ante expeditionem facto, posteàve constante militia resignato, aliquid detractum vel adiectum est §.4. Singularia & hæc sunt, quòd filiusfamilias miles testari possit *d. tit.11. in prin.* mutus & surdus §.2. quòd milite adrogato, vel emancipato testamentum eius irritum non fiat tanquam capitis minutione §.5. Quod dictum est de militari testamento, ad eos qui quasi militant extenditur, ratione peculij quasi castrensis §. *vlt.*

Tit. 12. *Quibus non est permissum facere testamentum.*

¶ LOngè ab huiusmodi priuilegio absunt filijfamilias, *quibus*, etiam permittente patre, *testari non licet*, (nisi, vt antea diximus, de castrensi vel quasi peculio) vt & impuberibus & furiosis constante furore §.1. sed & interdictis bonis, & prodigijs §.2 surdis & mutis, (nisi beneficio principali §.3.) cæcis (nisi secundùm obseruationem D. Iustini. §.4.) captis ab hoste §. *vlt.*

Tit.13. §.1. 2.6. De exhæredatione liberorum.

¶ EST & hæc obseruatio, præter superiores, in testamento obseruanda, vt pater (aliud est in matre & auo materno, aliud in milite patre quod ad posthumos §. *vlt*) liberos, cuiuscunq. sexus sint, natos & posthumos (de quibus v. paragr. 1 2.6. §.6) tam suos, quàm emancipatos, hæredes instituat, vel nominatim *exhæredes*. Alioquin, si eos silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeò quidem, vt si viuo patre filius ita præteritus mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento possit existere: quia se ab initio non constitit testamentum *d. Tit. 13. in prin. &* §.5. De adoptiuis vide paragraphum quartum & quintum in fine §.4. *& 5. inf. l. penult. Cod. de adopt.* De emancipatis paragraphum tertiũ, & quartum in vers. emancipati §. 3. *& d. vers. emancipati.*

Tit.14 in pr. §.1.2 3. De hæredibus instituendis.

¶ PORRO de extraneis hæredibus instituendis, hoc tenendum est: nobis permissum est instituere tam liberos homines quàm seruos, & tam proprios quàm alienos, & vnum hominem & plures vsque in infinitum §.4. quin etiam eos quos nunquam vidimus § 12. & hæreditatem diuidere in plures vncias quàm duodecim §.5. quin vel in nullas, vel partim in quasdam, partim in nullas. Quod cũ accidit, quid iuris sit vide paragr. 6.7 8. §. 6.7 8. Hæredem purè & sub conditione (non tamen impossibili, talis enim pro non scripta habetur §. 10.) quin & sub diuersis conditionibus (quæ si coniunctæ, omnibus: si separatæ, cuilibet obtemperandum erit §. 11) instituere possumus. Ex certo tẽpore, aut ad certum tempus non possumus: quo casu dies habetur pro superuacuo, & perinde è ac si purè hęres scriptus fuerit §.9.

Tit. 15. De vulgari substitutione.

¶ POSSUMUS quoque in testamento plures gradus hæredum facere, & plures in vnius, vel vnum in plurium, vel singulos in singulorum locum, vel inuicem *substituere* §.1. possumus & ex disparibus partibus hæredes scriptos inuicem substituere, & nullã mentionem in substitutione partiũ facere, quo casu videmur eas in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressimus §. 2. Possumus quoque & instituto hæredi cohæredem substitutum dare, & alium ei substituere: quo casu ad vtramque partem substitutus admittitur §. 3. Item possumus hæredi sub hac conditione, *Si hæres non erit*, scripto, alium substituere, de quo quid iuris sit vide paragraph. vlt. § *vlt.*

Tit.16. §.1 *De pupillari substitutione.*

¶ POSSUMUS præterea liberis impuberibus & furiosis (quo casu *ad exemplum pupillorum eis substituimus*) quos in potestate habemus, non solum ita, *Si hæredes nobis non extiterint alius sit eis hæres*, sed eò amplius, Si (instituti vel exhæredati liberi, etiã posthumi §. 4.) *hæredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, alius*, (puta Seios,) *sit eis hæres d. Tit. 16. in pr.* Talis *substitutio* vocatur *pupillaris*: eaque & sibi & filio, pater testamentum facit §. 2. hocque illius est sequela: illud si non valet, hoc etiam nõ valebit §. 5. Possumus etiam singulis liberis, vel ei qui vltimus impubes morietur substituere § 6. specialiter, i. nomine expresso, vel generaliter § 7. masculo ad decimum quartum, fęminæ ad duodecimum annum §. 8. Ex tamen vel puberi filio, ita non possumus substituere: eos tamen grauare per fideicõmissum possumus, vt hæreditatem alij totum, vel pro parte restituant §. *vlt.* Quomodo parens substitutione pupillari vitæ filij periculum creare non possit, vide paragr. tertium §.3.

Tit 17. Quibus modis testamenta infirmãtur.

¶ VALENT ergo superioribus modis testamẽta, quæ interdum accidit *infirmari* rumpi vel *irrita* fieri. Rumpitur adgnatione sui hæredis §.2. posteriore testamento §. 2. 3. Prius testamentum non validè reuocatur, si simpliciter dixerimus nolle nos id valere. Item, si posterius facere tantùm cępimus §. 7. & ita quidem vt his duobus casibus princeps non capiat § *vlt.* fit irritum capitis minutione §.4 5.6.

Tit. 18. De inofficioso testamento.

VTCUNQUE autem tanta nobis testantibus competat potestas non possumus tamen iniquè liberos vel parentes exhæredare aut iniquè præterire. sed nec fratres & sorores, turpibus personis scriptis hæredibus, postponere § 1. *&* 2. aliàs huiusmodi personæ de inofficioso defuncti testamento agere possunt: vt sc. vel quarta eis detur, vel suppleatur §. 3. Quòd si huiusmodi personæ quartam vel iure legati, vel fideicommissi, vel mortis causa, vel inter viuos, vel alijs modis habuerint, inofficiosi agere non possunt. Quartam ita intellige vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso permittitur, vna quarta eis detur, quæ pro rata eis distribuatur § *vl. adde & casus.* §.4.5.

Tit. 19. in pr. & §. 1. *De hæredum qualitate & differentia.*

¶ ET hic non. ndum est, nostrorum *hæredum esse differentiam, eorumque alios esse nobis necessarios* (vt seruos) alios suos & necessarios. (veluti filios §.2.) *alios extraneos* § 3.4. Extraneis deliberandi de adeunda hæreditate, vel non adeunda: suis & necessarijs, abstinendi potestas datur §.5. Extraneus hæres hæreditatem adit vel nuda voluntate vel pro hærede gerendo, Pro hærede gerit, qui rebus hæreditarijs tanquam hæres vtitur. Vtitur, qui vendit, qui colit, qui locat §. *vlt.*

Tit. 20. De legatis.

¶ ET hæc omnia non tantùm possumus; sed etiam legandi nobis potestas data est §. 1. *Legatum*, est donatio à defuncto relicta, ab hærede præstanda §. 1. Olim varijs generibus legabatur, per vindicationẽ, damnationem, sinendi modũ, & præceptionem. Sed hodie omnium istorum legatorum vna est natura, & quibuslibet verbis legare licet: actione personali, in rem, & hypothecaria legatarijs data §. 2. Olim etiam legata fidei-

fideicommissis strictiora erant, hodie exæquata §. 3. Videndum est de rebus quas legare possumus. Legare possumus res nostras, hæredis, rem alienam (scientes tamen, & in commercio positam, quo vltimo casu cogitur hæres eam rem redimere, vel æstimationem dare §. 4. idque nisi legatarius ex causa nõ onerosa, sed lucratiua, puta donationis, eam rem viuo testatore fuerit consecutus §. 6 & 9.) rem obligatam creditori §. 5. quod futurum esse potest §. 7. rem nostram quasi alienam §. 11. rem nostram eãque postea alienare (totam, scil. vel in parte, ac pignori dare: quo casu non videmur legatum adimere §. 12. aliud erit si res legata sine facto hæredis perierit. tunc enim res legatario decedit §. 16.) debitori nostro liberationem § 13. & § 21. in fi. creditori purè legare possumus quod in diem & sub conditione ei debemus, (aliàs si nihil est plus in legato quàm in debito, legatum erit inutile §. 14) dotem vxori (plenius enim est legatum, quam de dote actio §. 15.) ancillas cũ suis natis, ordinarium seruum cum vicarijs, seruum cum peculio, fundum cum instrumento, sed eo casu mortua ancilla & ordinario, partus & vicarius debetur: mortuo seruo, fundo alienato, peculium & instrumentum non debetur §. 17. Gregem quoque legare possumus, cuius quod superfuerit, etiam minimum, puta vna ouis, à legatario vindicari poterit §. 18. Ædibus legatis, quæque eis post testamentum testator adiecerit ædibus cedunt §. 19. Legare etiam possumus peculia seruorum §. 20. res corporales & incorporales §. 21. *in pr.* optionis facultatem §. 23. Rem legatarij ei legare non possumus §. 10. & hæc de rebus. Illis solùm legare possumus cum quibus testamenti factio est §. 24. Incertis personis §. 25. alieno posthumo (posthumus alienus dicitur, qui natus inter suos hæres testatori futurus non est §. 26. qui & olim & hodie hæres institui potest, nisi in vtero eius sit quæ iure nostro vxor esse non potest §. 28. Non idem est in tutore, qui incertus dari non debet §. 27.) & hæc de personis. Videndum est qua forma legare possumus. Possumus verò legare cõiunctim vel disiunctim §. 8. & generaliter, puta seruum, vt eo casu electio sit legatarij §. 22. Possumus in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij errare, (sufficit si de persona eius constet §. 29) Possumus eundem falsò demonstrare §. 30. eique falsa causa legare §. 31. sub conditione, seruo hæredis §. 32. 33. ante hæredis institutionẽ, & inter medias hæredum institutiones § 34. post mortem hæredis aut legatarij §. 35. pœnæ nomine §. *vlt.*

Tit. 21. *De ademptione legatorum, & translatione.*

¶ POssumus quoque *adimere legata* (siue eodem testamento, siue codicillis, siue contrarijs verbis, siue alijs quibuscunque) transferre ab alio ad alium §. *vlt.*

Tit. 22. *De lege Falcidia.*

¶ POssumus quoque vniuersa bona legatis erogare: sed tamen ea potestas primum per legem Furiam, dein per legẽ Voconiam, tandem *per legem Falcidiam* est restricta, qua cauetur *ne plus legare liceat, quã dodrantem totorum bonorum*, id est, vt siue vnus hæres institutus sit siue plures apud eum eosve pars quarta remaneat. Ea lex in singulis hæredibus locum habet, tam ijs quorum pars legatis onerata est, quàm illis quorum pars non est onerata § 1. Quantitas patrimonij mortis tempore spectatur: ideoq. quæ mortuo testatore hæreditati ante aditam hæreditatem adiunguntur vel adimuntur ad lucrum vel damnum hæredum pertinent §. 2. Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impensa, & pretijs seruorum manumissorum deductis § *vlt.*

Tit. 23. *De fideicommissarijs hæreditatibus & ad senatusconsultum Trebellianum.*

¶ NVnc transeamus *ad fideicommissa, seu fideicommissarias hæreditates*. Ea primum eo fini reperta fuerunt, vt quibus hæreditas vel legatum relinqui non poterat, ij per alium vtramque caperent. Ea diuus Augustus, iustis rationibus motus, confirmauit: confirmata paulatim in assiduam iurisdictionem versa sunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommissarius dicebatur §. 1. Est autem fideicommissum, quoties hæredem institutum rogamus vt hæreditatem alij restituat §. 2. eaque restituta nihilominus est hæres §. 3. quanquam olim ei & in eum darentur omnes actiones, cui ita erat instituta hæreditas §. 4 Postea permissum fuit, Senatusconsulto Pegasiano, hæredi perinde quartam retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur: quo subsecuto, ipse hæres onera hæreditaria pro rata parte sustinebat: alter, legatarij partiarij loco erat, id est, eius cui pars bonorum legata est: eaque species legati partitio vocabatur, quia cum hærede partiarius particebatur hæreditatem §. 5. atque ita in hæredem, iure ciuili: in eum qui recipiebat hæreditatem, ex Sc. Trebelliano actiones pro rata parte dabantur §. 6. Hodie hæres in solidum vel pro parte §. 7. testamentarius vel legitimus vel honorarius §. 8. quin & is cui aliquid restitui mandauimus, & à nobis rogatus vt id, aut totum, aut parte tenus, alij restituat §. 8 9. hæreditatem restituere debet, quartamque, vel quod quartæ deest, retinere & repetere potest: pro rata portione actionibus, tam in eum, quam in fideicommissarios, competentibus: nisi huiusmodi personæ volentes scientes totam restituerint, vel noluerint adire, tunc enim soli fideicommissarij tenentur §. 7. Fideicõmissa coram quinque testibus relinquere possumus, quin coram solo hærede: quo casu fideicommissarius hæredi iusiurandum deferre potest, hæresque cogitur vel iurare se nihil tale à testatore audiuisse, aut, si recusat iurare, fideicommissum præstare §. *vlt.*

Tit. 24. De singulis rebus per fideicommissum relictis.

¶ NEc tantùm vniuersam hæreditatem per fideicommissum relinquere possumus, sed & res singulas, propriam, hæredis, legatarij, fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius §. 1. libertatem §. 2. ijs verbis potissimùm, *peto, rogo, volo, mando fidei tuæ cõmitto*, quæ perinde singula firma sunt, acsi in vnum congesta sint § *vlt.*

Tit. 25. In pr. & §. vlt. De codicillis.

¶ POssumus quoque non tantùm per testamentum solenne, de quo antea diximus, sed & codicillis vno vel pluribus, (qui minorem solennitatem requirunt) relinquere §. 1. fideicõmissum vel quid aliud, non tamen hæreditatem directò, licet per obliquum. Per obliquum relinquimus quoties fideicommittimus §. 2. ante vel post testamentum fieri possunt, adeò vt ex ijs fideicommissum peti possit, si appareat testatorem à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse §. 1.

¶ Et hæc de testamentis. Sequitur quintus acquirendi modus iure ciuili, nempe ab *intestato*.

Lib. III. Tit. I. De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.

INtestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure, cuius testamentum ruptum, irritumve, aut ex quo nemo hæres extitit. Intestati hæreditas primùm ad suos hæredes pertinet §. 1. Sui hæredes sunt iure ciuili liberi qui in potestate positi defuncti, cùm moritur, (cum ijs etiam succedunt filij emãcipati iure Prætorio §. 9. emancipati, inquam, licet ab alijs sint adoptati, idque constitutione Iustiniani §. 14. exploso ea in parte veteri iure §. 10. 11 12. 13.) siue legitimi, siue naturales, siue legitimati, siue adoptiui, siue nati, siue posthumi sint §. 2 7. 8. Ij hæredes fiunt, etiam ignorantes: & in eos, morte parentis, continuatur dominium ipso iure §. 3. Suorum numero continetur & is, qui ab hostibus reuertitur post mortem patris §. 4. Suus est etiam cuius pater perduellionis damnatus, ac memoria damnata suus esse desit, quia bona parentis ad fiscum deferuntur §. 5. Filij & Filiæ æqualiter parentibus succedunt. Cum ijs nepotes ex altero filio mortuo concurrentes succedunt, non in capita, sed in stirpes: nec eo casu qui gradu proximior est, posteriorẽ excludit §. 6. Nepotes verò, & deinceps liberi ex filia concurrentes cum superiusenumeratis personis, minus tertia parte accipiunt, quàm mater eorum vel auia acceptura fuerat § 15. Concurrentes cum agnatis transuersalibus eos excludunt §. *vlt.*

Tit. 2. De legitima agnatorum successione.

¶ VBi verò nulli sui sunt, vel quasi sui, hæreditas ab intestato *ad proximum agnatum* olim pertinebat: sed hodie agnatis cognati, quo ad successiones, sunt exæquati Nouel. 117. c. 4. 5. Agnati, sunt cognati per viriles personas coniuncti §. 12. Succedunt sibi inuicem agnati, etiam si gradu (de gradibus, vide Ti. 6) longissimo sint §. 3. puta decimo Tit. 5. § vlt. Sed hodie, soror cum fratre fratri succedit, veteri iure exploso d. §. 3. hæreditate, non in stirpes, sed in capita diuidenda §. 4. in fin. Olim frater, & soror defuncti, filios & filias alterius defuncti excludebant d. §. 4. in fin. sed hodie non sunt semoti propter concessum eis ius repræsentationis Nouel. 127. eoque casu cum patruo suo succedunt in stirpes, non in capita Auth. cessante Cod. de legit. hæredibus.

Tit. 3. De Senatusconsulto Tertylliano.

¶ OLim cum fratribus defuncti mater non succedebat, sed cum solis sororibus: eo etiam casu pater defuncti matrem eius excludebat Tit. 3. §. 3. sed hodie, etiam cum masculis fratribus, vtroque etiam parente coniunctis defuncti pater ac mater concurrit æqualiter Nouell. 127. in fi. princ. vt tantum percipiat, quantum vnusquisque fratrum defuncti Nouell. 42 c. 47. in f nouel. 117. capit. 2. Cum ijs etiam concurrunt filij fratris defuncti: fratris, inquam, qui defuncto fratri ex vtroque parente iungebatur *nouella* 127. cap. 1. Vbi verò agitur de successione agnati, vel cognati, sine liberis, vel parentibus, vel fratribus, aut sororibus mortui: soli fratrum vel sororum liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo suo ab intestato succedunt, non in stirpes, sed in capita Caius lib. 2. inst. capit. 8. eamque opinionem, vt æquiorem defendit Zasius, 1. Respons. 7. Mysingerus 3 obser. 94. Carolus quoque Imperator idem statuit. Hinc constat, magnum iudicium adhibendum esse in legendo titulo secundo, tertio, quarto, quinto huius libri Tit 2. 3. 4. 5. 6. *vnde agitur de gradibus cognationum.*

Tit. 4. De Senatusconsulto Orficiano, Tit. 5. De successione cognatorum.

ET quidem quarto ostenditur quemadmodum filij, filiæ nepotes, neptes matri & auiæ succedunt ex Senatusconsulto Orficiano: item de iure adcrescendi. Quintò cognatus cognato vt succedat. Sextò, de gradibus cognationum.

¶ *De seruili cognatione*, vide titul. 7. *de successione libertorum*, titulum 8. & 9.

Tit. 10. De bonorum possessionibus.

¶ QVod ad *bonorum possessiones* attinet quæ iure Prætorio conceduntur, notandũ est, eas scilicet dari vel ex testamento, vel ab intestato. Ex testamento dupliciter, contra tabulas liberis præteritis: secundùm tabulas, scriptis hæredibus. Ab intestato, hoc ordine, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor, & ex legibus exploso veteri ordine.

¶ DE sexto acquirendi modo iure ciuili *per adrogationem* vide titulum 11.

¶ DE septimo per *bonorum addictionem* vide titulum. 12.

¶ DE alijs modis, *qui fiebant per bonorũ venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano, sublatis*, vide tit. 13.

Tit. 13. *De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones & ex Senatusconsulto Claudiano.*

Tit. 14. *De obligationibus.*

¶ QVi nunc sequitur modus, vtilissimus est: constat autem *obligatione*. Ea nihil aliud est, quàm iuris vinculum, quo necessitate astringimur, alicuius rei soluendæ causa, secundum ciuitatis Romanę iura d. ti. 14 Obligationum prima diuisio ea est, qua aliæ ciuiles sunt, aliæ Prætoriæ, seu honorariæ. Hæ ex Prætoris iurisdictione: aliæ, aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili cōprobatæ § 1. Altera diuino in quatuor species diducitur. Aliæ enim sunt ex contractu vel quasi, Aliæ ex delicto vel quasi. Quæ sunt ex contractu, aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu contrahuntur §. *vlt.*

Tit. 15. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

¶ RE, veluti mutui, indebiti §. 1. commodati, §. 2. depositi § 3. pignoris acceptione §. vltim. Harum obligationum nomine, competit nobis condictio mutui, indebiti, commodati, depositi pignoris: Toto titulo. In mutuo semper dominium transfertur, in commodato, deposito, & pignore nunquā § 2. in indebito, Interdum. In mutuo ab accipiente casus fortuiti præstantur: in commodato & pignore, exacta diligentia, ac consueta obseruari à bono paterfam. §. 2 & vlt. In deposito solus dolus præstatur §. 3. Hinc colligere poslis, quid iuris sit indebito.

Tit. 16 §. *vltim De verborum obligationibus.*

¶ VErbis contrahitur obligatio ex interrogatione & responsione, quoties quid dari fieri ve (in huiusmodi stipulationibus, quæ factum continent, optimum est pęnam subijcere, ne quantitas stipulationis in incerto sit: ac necesse sit actori probare quid eius intersit) stipulamur: certum, vnde condictio certi: vel incertum, vnde ex stipulatu actio peruenit. Stipulatio à stipulo, id est firmo, vel a stipite dicitur Tit. 16. in pr. Et hęc de definitione, effectu & etymo stipulationis. Olim solennia stipulationum verba hæc fuerunt, *Spondes? promittis? fide promittis? fideiubes? dabis? facies?* Responsionis verò, verba superioribus respondentia. Hodie quibuscunque verbis fit. Fit stipulatio omni lingua, sufficit congruenter ad interrogata respondere §. 1. Fit etiam aut purè, aut in diem, aut sub conditione. Priori modo, confestim peti potest res promissa §. 2. Duobus posteriis, post quam dies venerit, vel conditione impleta §. 2. & §. 4. Qui stipulatur *annua quoad viuet*; hæredem suum non iuuat §. 3. Quoties sub conditione stipulamur, in casum seu factum differtur obligatio: ex ea spes est, debitum iri, eaque ipsam spem: ad hæredem transmittimus, si prius, quā conditio extet, mors nobis contigerit, si ita stipulamur, *dabis si nō fecero*, perinde est ac si stipulati essemus cum moriemur §. 4. Conditiones ad præsens, vel ad præteritum tempus relatæ, aut statim infirmant obligationem, (putà si falsæ sint) aut omninò non differunt, putà si veræ sint. Nā quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint §. 6. Loca interdum inseruntur stipulationibus veluti *Carthagini dabis*, talis stipulatio, reipsa, seu tacitè, habet tempus adiectum, quo promissor Carthaginem ire poterit: ideòque qui Romæ ita stipulatur, *hodie Carthagini dabis*, nil agit, est enim inutilis repromissio §. 5. & hæc de forma stipulationis dicta sint.

Tit. 17. *De duobus reis stipulandi & promittēdi.*

¶ STipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri possunt, Rei simul quoties vel plures stipulantur, vel promittunt d. tit. 17. vtrouis modo solidum debetur, à quouis eorum solidum præstatur & accipitur § 1. Eorū vnus purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest. Nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus est, petatur §. *vlt.*

Tit. 18. §. 1. *De stipulatione seruorum.*

¶ QVod liberi in potestate positi & serui, etiam hæreditarij, quouis modo *stipulantur* domino acquirunt d. Tit. 18. in prin. & d. §. 1. nisi factum in stipulatione cōtineatur §. 2. Communis seruus, vnicuiquē dominorum proportione dominij acquirit, nisi aut vni nominatim, aut vnius iussu stipulatus sit: aut alter dominus adquirendi capax non sit: tunc enim ei soli adquiritur §. vltim. & hec de personis.

Tit. 19. *in pr & §. 1. De diuisione stipulationū.*

¶ STipulationum diuisiones hæ sunt aliæ iudiciales, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur, *Prætoria* & ædilitiæ, quæ à mero Prætoris officio promanant: *Cōmunes*, id est, partim Prætoriæ, partim iudiciales §. 2. in pr. & §. 1. *Conuentionales*, quæ ex conuētione vtriusque partis concipiuntur, §. 3.

Tit. 20. *De inutilibus stipulationibus.*

¶ ALiæ *inutiles* vel vtiles, de quibus hoc primum tenendum est. Res omnes, mobiles, vel soli, dominio nostro subiectas, in stipulationem deduci posse. Contra, non possumus stipulari vtiliter rem quæ in rerū natura non est, aut esse non potest §. 1. rem sacram, religiosam, publicam, liberum hominem, rem nostram §. 2. etiam eo casu quo nostra erit §. 22. factum turpe, vel ob turpē causam § 24. factum alienum seu alium facturum, vel daturum §. 3 alij, cui dari nostra non interest (nisi pęnam stipulemur: quo casu ita factum non erit §. 19. 21. vel citra stipulationem pęnalem, nisi ei cuius iuri subiecti sumus stipulemur, nisi in extraneam personam solutionem conferamus, nisi eis qui iuri nostro subiecti sunt stipulemur. hoc enim vltimo casu nobis acquirimus § 4. nisi pupillo, vel procuratori: tunc enim nostra interest eis dari §. 20.) vel ab eo qui nostro iuri subiectus est, vel ab eo cuius iuri subiecti sumus §. 6. Inutilis est etiam stipulatio, si ad interrogata non fuerit responsum §. 5. Exemplo erit is, qui de vna re interrogatus, de alia repondit §. 23. Mutus §. 7. furiosus neque stipulari, neque promittere possunt §. 8. Pupillus, sine tutore stipulari potest: at

non promittere §. 9. Pupillum intelligimus, qui proximus est infantiæ, non infantem §. 10. Sub cōditione impossibili, (qualis ea est, cui natura impedimento est, quominus existat) si stipulati fuerimus, perinde est ac si purè stipulatio facta esset: ideoque statim peti potest § 11. Inter absentes concepta stipulatio Inutilis est. Absens fuisse non intelligitur, quem præsentem fuisse scriptura seu instrumentum testatur: (hoc enim casu scripturæ creditur, & præsumitur pro instrumento) sed tamen reus potest manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos probare, toto eo die, quo cōficiebatur instrumentum, se, vel aduersariū suum, in alijs locis fuisse § 12. Post mortem, siue pridie quàm moriamur, dari, stipulari, vel promittere prohibemur §. 13. sed & ita, *cum moriar*, vel ita *cùm morieris* §. 15. post mortē alterius § 16. possumus etiam præposterè stipulationem cōcipere, putà hoc modo, *si nauis ex Asia venerit hodie dabis* §. 14. Item plures res vna stipulatione comprehendere: quo casu si ad omnes, promissor respondeat, ad omnes tenebitur §. 16. Præterea sub conditione, cuius spem ad hæredes nostros, & in hæredes promissoris transmittimus, §. 25. Postremò, hoc anno, hoc mense, nunc, nisi omnibus anni vel mensis partibus præteritis, non rectè petitur §. vl. Si fundum dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuò agere, nisi tantum spatium prætereatur, quo traditio fieri possit §. vl. in fine.

Tit. 21. *De fideiussoribus.*

Stipulationum promissionibus solent *fideiussores adijci*, in omni contractu §. 1. si hæredem relinquunt obligatum §. 2. Obligationem præcedere possunt & subsequi §. 3. Quouis idiomate obligari possunt § 7. Si plures sint, epistolæ D. Hadriani, seu diuisionis beneficium habent, de qua vide §. 4. Non possunt obligari, vt plus debeant, quàm principalis: vt minus debeant possunt. §. 5. Si Minus intelligimus res, vel tempore §. 5. Si quid rei principalis nomine soluerint, pro eo recuperando mandati habent iudicium §. 6. Quem fideiussisse constat, eum solenniter & maturo consilio fideiussisse præsumimus §. *vlt*. Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur.

Tit. 22. *De literarum obligationibus.*

Literis, siue scriptura quæ constat, *obligatio* promissiōtem obligat: sed tamen intra biennium exceptionem pecuniæ non numeratæ obijcere possumus. Et hæc de literarum obligationibus.

Tit. 23. *De obligationibus ex consensu.*

Restant quæ fiunt *consensu*: in quibus neque scriptura, neque præsentia, neque rei traditione opus est. Sufficit vt qui contrahunt, consentiant, etiam absentes per epistolam vel nuncium. In quibus etiam alter alteri, ex æquo & bono, obligatur.

Tit. 24. in pr. *De emptione, & venditione.*

Eius generis est *emptio, & venditio*, quæ, simul atque de pretio conuentum est, contrahitur: quamuis nondum pretium numeratum fuerit: ac ne arra quidem data fuerit. Nam quod arræ nomine datur argumentum est emptionis contractæ, non ipsa emptio. Pretium igitur in venditione constitui oportet: nam sine pretio nulla emptio esse potest. Certum pretium esse debet, (certum illud etiam existimamus, quod tertius æstimauerit §. 1.) & in numerata pecunia (qua in re emptio à permutatione differt § 2.) Venditione ita contracta, periculum & commodum rei venditæ statim ad emptorem pertinet: tametsi res emptori tradita nō sit §. 3. Emptio sub conditione, & purè contrahi potest § 4. Rem sacram, religiosam, publicam, frustrà quis sciens emit, ignarus si emerit, habet actionem ex empto aduersus venditorem, vt consequatur quod sua interest, non fuisse deceptum §. *vlt*. Præter superius genus emptionis, aliud est quod scriptura perficitur: quod tunc demum perfectum intelligitur, cùm instrumenta venditionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio scripta & a contrahentibus subscripta, vel à tabellione completa & absoluta. Donec aliquid deest ex his, pœnitentiæ locus est. Potest alteruter contrahentium sine pœna recedere a contractu, nisi arra data sit, tunc enim pœnitens emptor, arram: venditor, duplum arræ restituere cōpellitur *in pr. hoc tit.*

Tit. 25. *De locatione & conductione.*

Et hæc de venditione & emptione, cui proxima est *locatio & conductio*. Vtraque contracta intelligitur si merces constituta est, etiam alieno arbitrio. Merces in pecunia esse debet. Nam si inuicem rem vtendam accipimus, non ex locato & conducto, sed præscriptis verbis agimus §. 2. Aurum meum dedi aurifici, vt annulos conficeret, mera locatio: si is & aurum, & operas præstitit, auri ratione emptio & venditio: operarum verò, locatio & conductio intelligitur §. 4. Locare possumus alteri prædia perpetuò fruenda, ea lege vt quandiu pensio pro his præstabitur, conductor, eiusve hæres, aut qui ab eo causam habet quocunque modo, expelli non possit: quod genus contractus Emphyteusim vocamus. Particularia huiusmodi prædij damna, colonus patitur: vniuersalia, ipse prædij dominus. §. 3. Cæterùm conductor legem conductionis seruare debet: eamque ex æquo & bono supplere, qui, accepta pecunia, rem custodire promisit. Custodiam diligentissimi patrisfamilias debet, de casu fortuito non tenetur §. 5. Mortuo conductore, intra tempus conductionis, hæres eius eodem iure in successione succedit §. *vlt*. Locatori, locati. conductori, conducti actio datur *in prin. hoc tit.*

Tit 26. *De societate.*

Sequitur *societas*, quæ aut totorum bonorum: aut vnius alicuius negotiationis est. Partes lucri & damni expressæ, seruandæ sunt: si non expressæ, æquales erunt §. 1. Coire ita societatem possumus, vt ego lucri duas partes, damni tertiam feram: tu duas damni, lucri tertiam habeas, quia mea

opera

opera ita pretiosa esse potest in societate, vt iustum sit me in societatem conditione meliore admitti. Potest etiam conuenire vt ego pecuniam conferam, tu non conferas, & tamen lucrum sit commune, (si modò opera tua pro pecunia valet) vt lucri partem feras, de damno non tenearis, si modò in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit §. 2. vt compensatione facta, quod superest solum intelligat lucro esse. Si in vna causa (puta lucro) pars expressa est, in altero (putà damno) omissa: in eo, quod omissum est, eadem pars seruabitur §. 3. Soluitur societas dissensu legitimo, non fraudulento §. 4. morte vnius socij, nisi in coeunda societate aliter conuenerit §. 5. finito rei negotio §. 6. publicatione omnium bonorum vnius socij §. 7. vel cessione §. 8. Socius socio culpæ tenentur & diligentiæ, (diligentiam intellige non exactissimam, sed qualem socius in rebus suis adhibere solet §. vlt.)

Tit. 27. De mandato.

¶ SEquitur *mandatum* quod fit vel vt mea tantum § 1. vel vt mea & tua §. 2. vel vt alterius §. 3. vel vt mea & socij §. 4. vel vt tua & alterius §. 5. vel vt tua tantùm geras negotia: cuius generis mãdatum, magis consilium est quam mandatum: ob id non est obligatorium §. 5. vt & illud quod cõtra bonos mores est omni modo §. 7. Qui mandatum accepit non debet excedere fines mandati §. 8. Mandatum reuocari potest, re integra §. 9. Intelligitur reuocatum morte mandantis, si modò mãdatarius mortem eius intellexit §. 10. Mandatum non suscipere liberum est: susceptum, consumandum est, aut renunciandum §. 11. In diem differri & sub conditione fieri potest §. vlt. gratuitum esse debet. Et hæc de obligationibus, quæ ex quasi cõtractu fiunt, dicta sint.

Tit. 28. De obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur.

¶ SEquitur vt videamus *quæ ex quasi contractu nascuntur.* § . 1 Inter negotiorũ gestorem & eius cuius negotia gesta sunt §. 1. inter tutorem & pupillum §. 3 & 4. inter eos qui communem rem habent §. 5. inter hæredem & legatarios §. 6. & vltim. inter eum qui per errorem non debitum soluit, accepit, vltro citròque nascuntur obligationes ex quasi contractu.

Tit. 29. Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

¶ HIc dicendum erat de obligationibus ex delicto vel quasi: sed quia Tribonianus inserit tractatum de personis obligationem acquirentibus, & de contrarijs obligationis, vtrumque caput considerandũ erit. *Acquirimus obligationem* per nos, per seruos, per filios in potestate § 1. per liberos homines, & per alienos seruos quos bona fide possidemus, §. 2. per seruum vsufructuarium & vsurarium §. vlt. & communem.

Tit. 30. Quibus modis tollitur obligatio.

¶ T*Ollitur* verò *obligatio* solutione eius quod debetur §. 1. 2. acceptilatione seu imaginaria solutione §. 3. nouatione seu interuentu nouæ personæ, §. vlt. contraria voluntate.

Lib. IV. Tit. I. De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

¶ SEquuntur *obligationes ex delicto*, vel quasi: illæ nascuntur ex re, id est, ex ipso maleficio, veluti. furto, rapina damno, iniuria. Furtum, est contrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi causa §. 1. Dicitur à furuo, id est, nigro (fit enim clam) vel à ferendo §. 2. Manifestus fur est, qui in ipso furto deprehenditur, vel in eo loco quo furtum fit: quique ibi furtiuam rem tenet. Non manifestus, est ei contrarius §. 3. (de concepti, oblati, prohibiti furti antiquis actionibus, v §. 4. §. 4.) manifestus, quadruplo, non manifestus, duplo puniebatur §. 5. qui pignore, aut deposito vtitur, furtum committit: vt & commodatarius rem vtendam acceptam in alium vsum transferens §. 6. si modo intelligit id se inuito domino facere §. 7. nisi domino volente id faciat. Si seruum meum, à te de furto mihi faciendo sollicitatum, permisi quædam res mihi surripere, vt te in ipso delicto deprehenderem, furti & serui corrupti nomine mihi teneris: vtcunque me volente, eo casu videaris rem meam contrectasse §. 8. Furtum committit, qui liberum hominem surripit §. 9. qui creditori suo pignus datum subtrahit §. 10. sed & is, cuius ope & cõsilio furtum factum est, qualis is est qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet, qui tibi obstitit quominus furem adprehenderes, qui boues tuos fugauit vt alius eos acciperet, qui scalas fenestris supponit, aut sciens commodat, ferramenta ad effringendum, vel qui ostium effringit, vt alius furtum faciat. Qui tantùm consilium dedit, furti non tenetur §. 11. Serui dominis, liberi parentibus furti non tenẽtur §. 12. Furti actio competit ei cuius interest rem saluam esse §. 13. ideoque & creditori, ob pignus subreptum §. 14. & fulloni, ob vestimenta subrepta: & bonæ fidei emptori §. 15. & certis casibus ei, qui rem commodatam accepit §. 16. non idem est in depositario §. 17. Impubes proximus pubertati furti teneri potest §. 18. Rem nobis subreptã à quouis possessore vindicare possumus: eã verò ipsi furi condicimus, & præterea dupli, vel quadrupli pœnam exigimus §. *vlt.* & hæc de furto.

Tit. 2. De vi bonorum raptorum.

RApina, furto deterior: cuius nomine intra annum, quadrupli: post annum, simpli actio nobis competit aduersus eum qui non errore ductus, sed dolo malo rapuit. Sed tamen, qui rem suam ab eius possessore per vim rapit, eius dominio priuatur: qui suã existimans, alienam tamen rapit, eam cogitur restituere: præterea eius æstimationem præstare: quod & in immobilium inuasionibus locum habet §. 12. & hæc de vi & rapina.

Tit. 3. §. 1. De lege Aquilia.

¶ DAmni iniuriæ actio constituitur *per legem Aquiliam*: cuius primo capite de

de seruo & quadrupede (quæ pecudum numero sit, quæque gregatim pasci dicitur,) alterius occisis agebatur *d. Tit. 3. in princip.* Non iniuria occidit, qui insidiatorem §. 2. qui casu occidit. Contra, hic iniuria occidit, qui culpa §. 4. 5. 6. vel imperitia §. 7. 8. Reus eo casu tenetur de occiso, quanti eo anno plurimi fuit §. 9. & in id quod prætera perempto illo corpore, damni illatum fuit §. 10. Idem etiam teneri potest lege Cornelia §. 11. Caput secundum legis Aquiliæ non est in vsu. Fortè in eo agebatur de intercepta nobis vtilitate per iniuriam ab alio §. 12. Tertio capite agebatur de seruo & quadrupede vulneratis, de feris occisis, de damno dato rebus inanimatis: vt si quid in eis vstũ, ruptum, fractum, corruptum scissum, collisum, effusum, mixtum fuerit §. 13. Reus tenebatur eo nomine, non quanti eo anno res plurimi fuisset: sed quanti in diebus triginta proximis § 14. 15 Porrò, ex lege Aquilia directa actio datur in eum, qui corpore suo damnum dedit: Vtilis, in eum qui non corpore, sed tamen in corpus aliquod, damnum dedit: veluti si hominem, vel pecus inclusit, vt fame necarentur: iumentum egit, vt præcipitaretur: seruo persuasit vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, vt læderetur. In factum, si neque corpore, neque in corpus damnum datũ est ab aliquo: qualis is est qui, misericordia ductus, alienũ seruum compeditum soluit, vt fugeret §. *vlt.* Et hæc de damno.

Tit. 4. De iniurijs.

¶ I*Niuria* generaliter dicitur, quod non iure fit: specialiter vt contumelia. Iniuriam facit, qui pugno pulsat, fustibus cedit, aut qui verberat. Conuicium quis facit, vel voce, vel scripto §. 1. item is qui procurat iniuriam fieri § 11. Nihil interest nobis, an liberis, aut vxori fiat iniuria §. 2. Si seruis nostris, in nostri contumeliam iniuria facta est, iniuriæ actio nobis competit: non si eis simpliciter conuicium factum, aut ij pugno sint percussi §. 3. Seruum nostrum intelligimus, & quem cum alio habemus communẽ §. 4. cuius vsufructuarij vel proprietarij §. 5. qui bona fide nobis seruit, (si modò in nostri contumeliam ei iniuria facta sit § 6.) Qui iniuriã intulit, arbitrio iudicis punitur pro circumstantijs personarum §. 7. & rei, & facti atrocitate §. 8. 9. Ciuiliter, quanti iniuriam passus æstimauerit: vel minoris, prout iudici visum erit. Criminaliter, pęna extraordinaria §. 10. Hæc actio dissimulatione aboletur §. *vlt.* & hæc de obligationibus ex delicto.

Tit. 5. De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.

¶ Q*Vasi ex delicto obligatur* iudex, cum litem suam facit, is ex cuius cęnaculo deiectum, effusumve aliquid est, ita vt alicui noceretur §. 1. 2. exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli, de damno, aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit §. *vlt.* & hæc de personis & rebus dicta sint.

Tit. 6. De actionibus.

De Actionibus priuatis & publicis.

¶ S Equuntur actiones, tertium iuris obiectum. Actio nihil aliud est, quàm ius persequendi iudicio quod sibi debetur. Actionum aliæ in personam sunt (quæ & condictiones) aliæ in rem (quæ vindicationes dicuntur) corporales vel incorporales, vt seruitutes §. 1. 2. 14. 15. Et hæ quidem legitimæ suntque & ciuiles. Prætoriæ verò in rẽ & personam, sunt variæ. In rem, veluti Publiciana, qua experitur is, cui ex iusta aliqua causa res tradita fuit, cuiusque possessionem amisit, antequam eam vsucaperet: perinde enim eam rem vendicat, ac si vsucepisset §. 3. 4 Rescissoria datur captiuo, aut absenti Reipublicæ causa, ad vsucapionem suorum bonorum factam rescindendam. §. 5. Pauliana qua creditores rescindunt in sui fraudem alienationem, factam à suis debitoribus §. 6 Seruiana domini aduersus colonum: Quasi Seruiana creditores pignora, & hypothecas persequuntur §. 7. Pręiudiciales, per quas quæritur An aliquis liber, An libertus, vel de partu agnoscendo § 13. In personam, veluti de pecunia constituta §. 8, (constituit, quicunque pro se vel pro alio citra stipulationem se soluturum promittit §. 9.) De peculio aduersus patrem & dominum §. 10. Ex iureiurando § 11. Pęnales, in albi corruptorem & alios §. 12. Secunda actionum diuisio. Actionum aliæ sunt rei persequendæ §. 16. (vt omnes in rem, & ferè omnes in persona § 17.) aliæ pęnæ persequẽdæ seu pęnales (puta ex maleficijs §. 18.) aliæ mixtæ. Mixtæ sunt quibus vel rem & pęnam persequimur §. 19. vel quas in rem & personam dirigimus §. 20. Tertia diuisio. Actionum aliæ in simplum §. 21. (veluti ex stipulatione mutuo, empto, locato, & similibus §. 22.) in duplum §. 23. in triplum § 24. in quadruplum sunt §. 25. 26 27. Quarta diuisio. Actionum alię bonæ fidei sunt: quædam stricti iuris §. 28. 29. 30 quædam arbitrariæ §. 31. 32. Quinta diuisio. Quibusdam actionibus solidum persequimur, quibusdam minus solido §. 36. 37 38. 39. 40. *cum vlt.* De sexta diuisione infra dicemus *tit. 12.* In actionibus danda est opera, ne plus quàm oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis, re, tempore, loco & causa §. 33 34.

Tit. 7. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

¶ N On tantùm actione vtimur in eum qui ipsemet contraxit, vel deliquit: quod ipse vel contraxerit, vel deliquerit: sed quia eius seruus filiusve nobis vel ex contractu, vel delicto obligatus est. Ex contractu, puta si *iussu* patris vel domini cum filio vel seruo contraxero, pater & dominus tenentur etiam directò in § *vlt.* solidum §. 1. Vterque iussisse intelligitur, si naui (hinc exercitoria) vel tabernæ (hinc institoria §. 2.) vel peculio seu peculiari merci (hinc tributoria § 3. 5.) personas sibi subiectas quocunque modo præposuerit §. 6. Interdum etiam huiusmodi personæ tenentur, licet filios

lios vel seruos non præposuerint: putà, si filij vel serui rem, quam nobiscum gesserunt, *in rem* & vtilitatē patris vel domini necessariò, vel vtiliter *verterunt*, tunc enim datur nobis de in rem verso actio §.4. Numquam verò in patrem ignorantem datur actio, ob mutuum filio eius datum, propter *Senatusconsulti Macedoniani* authoritatem §.7.

Tit. 8. in pr. §.1. §.2. §.3. §.4.5.6. De noxalibus actionibus.

¶ EX delicto verò serui datur in dominum *actio noxalis*, per quam ipse dominus seruum dedere tenetur, aut litis æstimationem sufferre. Ex delicto liberorum pater filium filiamve noxæ dedere non potest. Id enim naturalis amor & pudicitia filiarum non admittit. Conueniuntur ergo ipsimet liberi, si deliquerint §.*vlt.*

Tit. 9. Si quadrupes pauperem fecisse dicatur.

¶ EX delicto seu *pauperie animalium*, ipsi domini etiam tenentur, si quid lasciuia, aut pauore, aut feritate damni dederint: sed tamen liberabitur dominus, si ea animalia noxæ dediderit nisi canem, verrem, aprum, leonem, vrsum ibi habeat, quà vulgò iter fit; tunc enim tanti dominus condemnatur, quanti iudex arbitratus fuerit §. 1. Et hæc de dominis & parentibus.

Tit. 10. De ijs per quos agere possumus.

¶ POssumus quoque *per procuratorem, tutorem, curatorem legitimum agere*, quia morbus, ætas, & huiusmodi causæ id requirunt. Procurator dicitur, cui rem nostram agere permisimus §.1 *& vlt.*

Tit. 11 in pr §. 1.2.6. & vlt. De satisdationibus.

¶ REi præsentis onus est, (hìc omittimus obseruationes iuris veteris) vt vel iuret, vel promittat, vel etiam *satisdet* (si id qualitas eius personæ exigat) quod in iudicio permanebit vsque ad terminum litis. Absentis verò, satisdare nomini sui procuratoris, iudicatum solui, & tempore recitandæ sententiæ se in iudicium venturum §. 4. Quòd si absens est omnino, & nesciat litem sibi moueri, quiuis potest eius defensionem subire, satisdatione prius, iudicatum solui præstita §.5. Et hæc de reo. Procurator verò actoris, carens mandato domini, expresso, vel insinuato, cauere debet rem ratam dominum habiturum §.3.

Tit. 12. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.

¶ SEquitur sexta actionum diuisio superioribus adnectenda. *Actionum* aliæ *temporales*, aliæ *perpetuæ* ac in hæredes dantur.

Tit. 13. De exceptionibus.

¶ ET his quidem actionibus actores vtuntur. *Exceptionibus verò* rei. Excipiunt autem de metu, dolo, errore §.1. de pecunia non numerata §.2. de pacto conuento ne petatur §.3. de re iuramento decisa §.4. de iudicata §.5. & similibus §.6. Earum exceptionum quædam ex legibus, quædam ex ijs quę legis vicem obtinent, quędam ex ipsius Pretoris iurisdictione, substantiam capiunt §.7. Aliæ perpetuæ, quæ semper obstant agentibus §.8. 9. Aliæ temporales, quæ ad tempus nocent: & temporis §. 10. vel personæ dilationem tribuunt §.*vlt.*

Tit. 14. De replicationibus.

¶ EXceptionibus opponuntur *replicationes*, quibus replicatur atque resoluitur ius exceptionis. Ipsas replicationes elidit duplicatio §.1. duplicationem, triplicatio §. 2. de quibus latiùs in Digestis tractatur §. 3. Quæ debitoribus principalibus exceptiones prosunt, plerunque accommodari solent etiam fideiussoribus, quia quod ab ijs petitur, id ab ipso debitore peti videtur: vt qui mandati iudicio redditurus est ijs, quod ij pro eo soluerint §.*vlt.*

Tit. 15 De Interdictis.

¶ ACtiones, de quibus suprà diximus, proprietatis causam definiunt *Interdicta* verò proponuntur maximè, quoties de possessione aut quasi agitur. Suntque prohibitoria, restitutoria, exhibitoria §.1. possessionis adipiscendæ §.2.3. retinendæ §. 4 recuperandæ §.6. simplicia (in quibus alter actor, alter reus,) duplicia (in quibus vnusquisque tam rei actoris partes sustinet §.7.) Possidere dicimur, si ipsi possidemus, vel ai ij nostro nomine §. 5. Interdicta hodie non sunt ita in magno vsu §.*vlt.*

Tit. 16. De pœna temerè litigantium.

¶ A*Ctorum temeritas* olim, vel pecuniaria pœna, vel iurisiurandi religione, vel infamiæ metu coercebatur. Siquidem actor iurare solebat se non calumniandi animo actionem intendere: Reus se bona instantia vti, Aduocati, etiam iurabant §.1. Ex quibusdam iudicijs damnati ignominiosi fiūt §.2. Omnium actionum instituendarum principium, ab in ius vocatione sumitur §.*vlt.*

Tit. 17. § 1. De officio iudicis.

¶ IN ijs omnibus, putà in noxalibus, in rē §. 2. in ad exhibendum §. 3. in familiæ erciscundæ §.4. communi diuidundo §.5. finium regundorum § 6 7. iudicijs & actionibus, *iudicis officium*, latet patet *in princip. hoc tit.*

Tit. vlt De publicis iudicijs.

¶ SEquuntur *publica iudicia*, ita dicta, quòd cuiuis ex populo executio eorum plerunque datur §. 1. Horum quædam mortem inferunt, quædam infamiam cum damno pecuniario §.2. Publica iudicia sunt crimen maiestatis §. 3. adulterij §. 4. homicidij §.5. parricidij §. 6. falsi §. 7. de vi publica, priuata, & de raptu §.8. peculatus (quo tenentur ij qui pecuniam publicam, rem sacram, vel religiosam, furati sunt §.9.) plagij (in quo incidunt, qui liberos homines surripiunt §.10.) ambitus, repetundarum, de annona, de residuis §. 11. Et hæc de iure in his Institutionibus comprehenso paucis dicta sint §.vlt.

FINIS.

EX THEATRO
IVRIS CIVILIS VNIVERSI,
Virgilij Caprioli Iurisconf. Histoniensis
SECTIO.

Annotationes ad quatuor libros Institutionum Imper. Iustiniani,

Ex Cuiacio Obseruat. libr. 11. capit. 38.

X libris iuris ciuilis, quibus solis nos vti Iustinianus voluit in respondendo, litigando, iudicando, libello Institutionum, neque comptior, neque facilior vllus est, quivè interpretem desideret minus, vtplanè illorum videatur otium ignobile, qui eum libellum longissimis onerant Commentarijs, quod positum est in vna cognitione in infinita dispartientes, quo, scilicet, plura scire videantur? Nam quæ scientia hæc est, quæ modum non habet vllum? quæ fines suos egreditur? quæ tota deerrat à præceptis suis, & summo illo præsertim, nec à Iustiniano prætermisso, vt incipientibus iura tradantur leui, ac simplici via, ne difficultate institutionis tam numerosæ, atque perplexæ ab hoc studio deterreantur? Quæ me ratio impulit olim potissimum, vt corrigendo Institutionum contextui, qui hiabat locis plerisque, potius quam interpretando, operam darem. Sciebam enim nitidissimum libellum interprete nihil indigere. Rursus. Facilitas verò in Institutionibus, quam prædicto, vt non potest esse magna, conditis ordine, & arte tanta, quantam vix vllus hodie nobis conficere potest, aut poterit vnquam, definitionum, & diuisionum, vel partitionum elegantissimarum plena omnia, iuris veteris à iure nouo separatio perspicua, veteris sermone purissimo veterum, noui sermone Triboniani recenti, & in his singularia innumera, quæ vix in alijs inuenias nostris, alienisve authoribus, vt de lege Hostilia, quod est scriptum furti agere licere eorum nomine, qui apud hostes sunt, aut Reipubl. causa absunt, quivè in eorum, cuius tutela sunt: & inueniendorum codicillorum historia, & quod prima specie iniquum videtur, de noxalibus actionibus. Seruus noxæ deditus, si damnum resarcierit ei, cui deditus est quæsita pecunia, vt auxilio prætoris, inuito domino, manumittatur. Rursus. At non illi tantum singulares loci in Institutionum præclarissimo, & eruditissimo libro, verùm & alij plures, de fiduciariâ tutela: cur liberi parentis manumissoris sint fiduciarij, liberi patroni legitimi: de tribus generibus testamentorum, de oratione Pertinacis in tit. quib. mod. testam. infirm. oculis subiecta graduum descriptio, & enumeratio actionum bonæ fidei perfectissima, & alia de iure antiquo non pauca. Hæc indicasse satis erit, quæ simul etiam totus liber qualis sit, quantique momenti, satis, vt arbitror, indicabunt.

LIBER PRIMVS.

Titul 1. De Iustitia, & Iure.

§. Iustitia. De definitione iustitiæ. Vide Hadr. Turneb. aduers. lib. 8. cap. 20. Iacob. Concennat. in Epitom. Oeconomicæ artis Iur ciu in princ vbi docet hanc definitionem à Simonide Philosopho desumptam, & à Plat. lib. 1. de rep. & à Rodulph. Agricol. de inuention. dialect. li. 1. controuersam, ab ipso Concennat. o tamen defensam Vide Alciat. parerg. lib. 1. c. 31. & quos c tat Petr. Ceneda in Collectan. ad ius cano. p. 2. collectan. 56. nu 1. tex. & quæ notauimus in l. 10. ff. eodem.

Priuatum] ius priuatum tripartitum. Diuus Thom 2. 2. q. 5. art. 3.

§. Iuris præcepta. vide tex. in l. 1 §. 1. ff. eo. vbi p uos plene notat. Loriot d iur. arte, in tract. iur. axio. 9. Concennat. in Oeconom. iur. l 1 c. 4. 10. Robert. senten. li. 3. c 12.

Tit. 2. De iure naturali.

§. 1. Ius naturale. Sumptum ex l. 1. §. 2. ff. de iust. & Iur. Vide vl ra, quæ ibi notauimus, glo. in c. ius naturale, dist. 1. Vacun. declarat. 1. & seq. 9 & declar. 15. n 2. Paul Leon. in repet rub. ff. de verb. oblig nu. 15. & seq. Forcatul. in Autat. c. 2. nu. 1.

§. Ius autem ciuile. vide tex. in l. 9 ff. de iust. & iur. & ibi notata.

Legibus, & moribus] legibus, aut moribus, emendat Franc. Conc. in repet. c. 2. de offic. de leg. n. 50 Ad intell. vide Duar. in tit ff. de iust. & iur. c. 5. Tiber. Decian. rer. crim. lib. 2. tit. 23.

Quod vero.]Ad intel. vide Aluar. Valasc. de iur. emphyt. q. 3. nu 4. allegat Couarru. in regul. peccatum, p. 2. §. 11. nu. 4.

§. Sed ius. vide Vacun. declar. 3. nu. 4 deci. 87. sub. nu. 7. & declar. 91 nu. 1.

§. Sed quoties, Fallit, vt pe Zoanet. rer quotidian. c. 60. n. 3. Ad intel. vide Alex. Raud. in tract de analog. c. 13. nu 16. Hier. Magg. Miscellan. lib. 1 cap. 16. Pennacas. §. r. num. 279 institu. de act. Dec. cons 685. n. 6. 7. Gomes. Instit. de act. in princ. num. 42 Marc. Anton. Blanc in tract. de compromiss. q. 1. n. 19. Dec. in c. licet causam, nu. 26. extra de probat. Aldobr. hic n. 7. Aquil. in l. si is, qui pro emptore, in princ. n. 170. ff. de vsucap.

Virgilius] Vit. an ver. sit legendũ, vide Pierium in Annot. Virgilian. quem reprobat Iosepho Castalion. variar. lib. 1. c. de nomine Virgilij. vide tamẽ Politian. epistolar. lib 5. ad Bart. Scalam, & Miscel. c. 77.

§. Ius autem gentium. Ad intell. vide Card. Bolognet. de lege iur. & æquit. c. 77. n. 17. & quæ notauimus in l. 1. §. & ius gentium, ff. de iustit. & iur.

§. Constat. vide Ber. Pand. in prag. 1. num. 80. tit. de ord. iudicior.

Scriptum.] Vide Alex. Neap. Gen. dier. li. 6. c. 23 Cenedum, in Collect. ad ius canon. in princ nu. 4.

§. Lex est. vide Annib. de Canon. in repet. l. nemo potest. num 511 ff. de leg. 1 Connan. Comment. iur. lib. 1. ca 14. Paul. Manut. in libel. de legib. & quos cumulat Petr. Cened. ad ius cano. collect. 1. & per nos in l. 1. ff. de legibus.

§. Plebiscitum. vide Tiber. Decian. rer. criminalium, lib. 2. cap. 27. Beroald. ad Apul. de Asin lib. 7 Connan. d. lib. 1 c. 14.

Pleb.] Vide Alex. Raud. de analog. c. 26. n. 3.

Hortensia.] Horatia, emendat Connan. Comment. iur. li 1. c. 13. in fine, Gouean. var. lect. lib. 1. c 22 quos damnat, retenta vulgata lectione Contius lect. subsecin. lib. 2. ca. 8. cui assentior, per ea quæ notaui in l. 2. §. deinde cum essent plebiscita. verb. lege Hortensia, ff. de orig. iur.

§. Sc natusconsultum, vide Connan. lib. 1. ca. 14. Commentar. iur. Tiber. Decian rer. crimin. lib. 2 c. 28.

§ Sed quod principi. vide Connan. Cõment. lib. 1. c. 16 Bart. Vacc. Coras. Baron. & alios in l. 1. ff. de constitut. princ. Corat. Misc. lib. 6. c. 8 Duaran Commentar. de constit. princip. c. 1. & disputat. lib. 2. c. 19 Decian. tract. criminal. lib. 2. c. 30. Valq. de success. progress. in præfat. nu. 45. & illustr. quæst. lib. 2. c. 43. & 45. Ioan. Petr. Surd. cons. 43 num. 34 vol. 1. Alex. Turamin. in rubr. ff. de legib lib. 2 c. 4. num. 2. Anto. Burgos. in repet. rub. extra de constit. n. 82. Gouean. var. lect. lib 2. c 20.

§. Prætorum edicta. v de Decian. rer. crimin. lib 2. c. 29. Bellon supputat. lib. 1. c. 9. Rain. Consi. indagat. lib. 3. c. 4. nu. 15. Alex. Turamin. in rub. de legib, lib. 2. c. 3 nu. 48. Connan. Comm. lib. 1. c. 15. & quos citauimus in l. 2. §. eod. tempore, ff. de orig. iur.

Ad intell. vide Fulu. Constant. instit. de interd. in rubr. nu. 2. Hippo. Rimin. in rubr. C. qui admit. nu. 70. & seqq.

Ædiles curules.] vide Petr. Grego. Syntagm. iur. lib 47. c. 21. Franc. Pollet. Histor. fori Rom. lib. 3 c. 6. Valent. Forster histor iur. ciu. mihi fol. 31. Fenest. Magistrat. lib. 2. c. 16. Alexan. Bud & cæteros in l. 2. deinde cum post. ff. de orig. iur.

§. Responsa prudẽtum. vide Cõnan. Com. li. 1. c. 11. nu 3. & seq. Alex. Turam. in rub de legi. c. 3. n. 576. ff. de orig. iur. Federi. Scot. in l. 1. n. 53 ff. si cert. pet. Tiber. Decian. rer. crimin. lib 2. cap. 41. & in apolog. cap. 2.

§. Sine scripto, ius non scriptum appellatur consuetudo. Vide Diaz reg. 141. consuetudo. Ad intel. vide Loriot. de iur. arte. in tract. iur. axio. 63. Connan Commen. lib. 1. cap. ex textr. & dd. in c. diuturni. distin. 12. & quæ notauimus in l. 32. de quib. ff. de legib.

§. Sed naturalia. vide Alex. cons. 75. n. 1. vol. 1. vbi Rouesc. in add. Ferrãd. Aduens. explicat. lib. 2. Lorior. de iur. arte. in tracta. iur. axio. 34. Duar. in tit. ff. de iust. & iur. ca. 5. tex.

tex.& dd. in l.iura sanguinis,ff.de reg. iur. Rain. Corf.indagat. iur.lib.1.c.28.Cagn.in l.frater à fratre.num.172.ff.de condict.indeb.Alex.Turamin.in rub.de legibus,lib. 1.cap.3.num.1.

§.Omne, Desumptum ex l.1.ff.de stat.hom. vide Connan.Commen.lib.2.c.1.in princ. Duar.Disputar.lib 1.c.55.in fin.

Tit.3. De iure personarum.

§.1. Summa. Ex l.3.ff.de stat.hom.Ad intel. Vide Connan. Commen. iur.li.2.c.1.nu.3.

§ Et libertas.] Ex l.4.ff. de stat. homin.vide Connan.vbi sup.Pet.Fab.Semest.li.2.c.3.

§.Seruitus.] vide Pet.Fab.d.c.3.Vacun.declarat.10. Forcatul.in rub.tt. de seruitut.n. 1.& 10.Coral.ibid.n.13.

§.Serui autem ex eo.] Ex l pupillus,§.1.ff.de verb.sig.vbi vide scribentes Alc.& Brech. Isid.etymolog.lib.8.c 4. Alciat. parerg.li. 1.c.14. Ant.Aug.ad Modestin.in leg.sed & si milites ff.de excus. tutor. Pard.Prat.de med.iurisprud.lib.1.c.38. August.de Ciuita.Dei lib.19.c.15.

§.Serui autem.Ex l 5 ff.de stat.ho. vide Cōnan.Comm.li.2.c.1.n.3. Iul.Paciū Enātiophā.cētur.1.c.22.Pet.Fab.Semest.li.2.c.12.

Tit 4. De Ingenuis.

§ 1.Ingenuus.Ex l.5.ff de sta.hom.vide Cōnan.Comment lib.2.c.11.n.5.

Ex his.] Ad intel.vide Gouean.var.lect.li.2. c.11. Ræuard.varior.lib.5.c.13.

§.Cum autem.vide text.& scribentes in l.2. C.de ingen.manumiss.

Tit.5. De Libertinis.

§.1. Libertini.Ex l.6 ff.de stat.ho.vide Lauren. Val. elegant li.4.ca. 82. Ant.Aug.ad Modest.in leg.1.ff.de excus.tut. Cuiac.obser.lib.2. c.37. Ferrand.Aduens.explicat. lib.3.Ioan.Mercer.opi.lib.1.c.10.Ald Manut.de quæst.per epist.lib.1.c.7. Connan. Commen.iur.lib.2.c.6.

Manumissio.] Ex l.4. ff. de iust. & iur. vbi vide Anton.Vacc. & Coras Connan comment.libr.1.c.5. num.7 & li.2. c 4.Vasq.de succes. creat.§.1.nu.35.& de success.progress. in præfat.num.135.& Loriot.de iur. arte.in tracta.iur.axio.34.Guliel. Douiar. in respons.iurisconsf.natur.enarrat.7.Ferrād.Aduens.explicat. li.1. Ant. Rusc.memorab.lib.2.capit.8.Vacun. declar 86.

§.Multis. Ad intel.vide Menoch.de adipisc. possess remed 4.num.424 Ruin.in l.1.num. 25. ff.de leg.1.tex.& ibi notata in l.1.C.de latin.libert.tol.

Libertinorum.] Libertinorum species.vide apud Ferr. Aduens.explicat.lib.3. Connā. comment.Iur.li.2 c.6.Ad intell.vide tex. in l.1.C.de latin.lib.tollen.vbi notata.

Lege Iunia Norbana.] De qua Anton.Aug. de legibus.

Lege Ælia Sentia.] Sexto Ælio Catulo, & C. Sentio Saturnino, Cons. lata. ann. ab vrbe condita. 756. quo anno Tiberius adoptatus est ab Aug. vt ex Anton.August. vide Connan.Comment.li.2.c.5.

Sed dedititiorum.] Qui sint vide per.Politian.Miscel.lib.1.c.84. Connan.Commen. lib.2.c.6.num.2.

Et omnes domini.] l.1. dominij. Anton. Augu. emendat. li.3.c.7. & in l.Iunia Norbana.

Tit.6. Quib.ex caus.manumit.non licet.

§.1. Non tamen.Ad intel vide Pau.Leon.in l.qui Romæ.§. duo fratres,num.41.& seq. Soc.in l.stipulationes non diuiduntur,nu. 440.ff.de verb.oblig.

§. In fraudem. Ex l. infraudem ff. qui,& à quibus manumiss. liber. non fiunt. Ad intell.vide Connan. Comment.lib.2.c.5.nu. 4.Gomes.in §. item si quis in fraudem. Inst.de act.Petr.Fabr.in l.generaliter, ff. de reg.iur.Pinel in l.2. p.1.ca.2.num.32.& seq.C.de rescind.vendit.

§.Eadem.Ex l.si minor.& seqq.ff.de manumiss. vindict. Ad intel. vide Connan. comment. libr.2. c 5. n.2. Quid sit vindicta manumittere, vide Ræuard. varior. lib.4.c.9 Sigon.de iudic. lib.1.13. Briss.de formu.lib.8 f 827. Connan.comment.lib. 2.c.4.num.3.Alex.Neap. Gen. dier. lib.4. c.10.Coral. Miscel.libr.2.ca.10. sub nu.10.

§.Semel.]vide tex.& ibi not.in l.1.C.de vindict.libertat.

§.Cum ergo Sed cum libertas. Ex l.106.libertas ff.de reg.iur.

Et ideo. Vide Connan.Comm.li.2.c.5.nu.3.

Tit.7. De lege Fusia Canin.Tollenda.

Publ.Furio Camillo,& C.Caninio.Cons. lata.an.752 ab vrbe cōdita,de qua vide Cuiac.ad Vlp.tit.1.& Paul.sent. lib.4.tit.vlt.

Tit.8. De his,qui sunt sui, vel alien. iur.

§. Sequitur. Ex l.1.ff.eod.vbi vide dd.Vacc. & Coras. Connan.comment.lib.2.c.2.Cōcennat.Epit.Oeconom,artis iur.ciu.li.1.c. 10.Iul.Pac. enantioph. cent.1.q.23. & seq.

§.In potestate. Ex l.1.ff. eod.vbi vide.

§.Sed & maior.Ex l 2.ff.eod. ad intell.vide Macrob.Saturnal.lib.1.c.11.Connan.Commen.lib.2.c.2.num.6.& 7.Hipp. Rimin.in § 1.num.74.Instit.de donat.Iul.Pac.enantioph.cent 1.q.29.& 30.

Tit. 9. De patria potestate.

§.1.In potestate.Ex l.3.§.item in potestate, ff.de his,qui sunt sui, vel alien.iur.Limita apud Neapolitanos,Longobardos,Hispanos in filijs vxoratis, in filijs Gallorum & Iudæorum, in filijs Episcopi, Monachi,& Canonici,per ea,quæ notauimus in d.l.3. Itē in filijs vxoratis apud Bituriges, Senenses, Blesenses, & Burgundos,vt per Pet.Gregor.Syntagm.iur.lib.11.c.10.n.19.

Ad intell.Vide Aul. Gel.noct.att lib.2. ca.7. Connan.Commentar.lib.2.c.13.Per.Greg. d.lib.11.cap.5 Rauard.ad leg.12. tabul.l.3. Aquil.in l.centurio p.1.num.88.ff.de vulg. Duar.in tit.ff.sol mat c.de nupt.1.Pinel.in rub.C.de bon.mat.p.2.nu.11.

§.Ius autem.Patria potestas est de iure ciuili Rom.secund.Theoph. & Balduin. hic. Sed quod sit de iure naturæ, vide Arist po litt.li 1 c.8.& Ethic.lib.5.cap.6. vide Vacū. declar.8.& declar.50.nu 2. Porcat. in Negiom.dial.15.num.2.

§.Qui igitur.Ex l.4.ff.de his,qui sunt sui,vel alien.iur.Ad intell. vide Connan. Comm. lib.2.

lib.2.c.13.& lib.8.c.2.post num.2.

Tit. 10. De Nuptijs.

§. Iustas,Masculi puberes, Q[u]a ętate matrimonium contrahatur, vide Io. Borcholt. in tract.de gradibus.mihi.f.91.

Consensum parentum.] Fallit de iure can. c.sufficit 27.q.2.Cōcil.Trid.sess.24. de reformat. matr.c.1.Bellon.in antinom.li.2. num. 3. & quæ abunde notauimus in leg. Paulus,ff.de statu.homin.

Ad intell.vide Brisson.de iure connub.mihi f.645.Dec.in l.nuptias.nu.8.ff.de reg.iur.

Nostra decisio.] est tex.in l.si furioli.25 C. de nup Ad intell. Vide Eman. à Costa ad l cum tale.§.si arbi.ratu.ampl.9.nu.4.ff.de condit.& demonstr.

§.Ergo.Vide tex.in l.si.ff de rit. nupt.,Brisson.de iure connub.f.622.& seqq.

Et hæc adeo.]vide in l.qu n etiā.55.ff.de rit. nup.Ant.Cōt.lectio.subseciu.li.5.c.5.nu.4.

§.Inter eas.Vide in l.vlt.ff.de rit.nupt. Brisson.de iure connub.f.626.& seq.

Sed si qua.] Sumptum ex l.17. per adoptionem.ff.de rit,nupt. vbi vide.

§. Fratris,vide tex.in l.17.nemo,C.de nupt. & in l.sororis,ff.de ritu nupt.Cuiac.obser. lib.16.c.37.

Eius verò,vide tex.in l.si qua mihi,§.adoptiuæ,ff.de ritu nup.&ibi gl. Petr.Beloi,varior.lib.4.cap.3.

§.Duorum vide tex.in l.3.§. si neptem,ff.de ritu nup.fallit de iure cano.Turrecrem.in c.cōstitutiones,n.9.1.dist.10. vel intellige de adoptiuis,vt per gl. h.c. Ad intell. vide plene per Cont.lect.subseciu.lib.2.cap.1. Brisson.de iure connub.f.638.

§.Item amitam. Ex l.17.per adoptionem.§. amitam.ff.de ritu nupt.Ad intell. vide lection.subleciua.libr.1. cap.5.Petr.Loriot. de gradibus.axio.67.

§. Affinitatis. Affinitas est diuersarum cognationum non per sanguinē, sed per nuptias copulatio. Loriot.de gradibus affinitatis axio.69.

Causa vna cessante,nō cessat concessio,vbi aliquid cōceditur ex duabus causis.Diaz. regu.70.

Ad intell. vide Alciat.de verb.sig.li.1.num. 12. Raphael. Selsler.] n resus.f.1.voc.un. in leg.moribus,num.106. ff.de vulg.Pirr. Alphan.in l.1.num.117.C.de eden. Tiraq. in reg.cessante causa limitat.22.Galles.de exercitat.iurisper.lib.3.nu.39.

§. Mariti. Ex l.35.generali,§. inter priuignos,ff.de ritu nup.Ad intell.vide Loriot. de gradibus affinit.axio.77.

§.Illud,vide text.in l.libertinus,& in l.adoptiuus.§.seruiles,ff.de ritu nupt.

§. Si aduersus. Ad intell.& vnde spurij sint dicti vide Cont. lection. subseciu. lib.2.c. 1.Concennat.In Oeconom.iur.ciu.libr.2. c.19. Cott. in memorab. verb.spurij. Corras.in l.vulgo.nu.3.ff.de stat.hom. Beroald.ad Apul.de asin. libr.1.Palæot.in tracta.de not.& spur.c.18.n.3.

§. Aliquando,curiæ datus.]vide in l.9.communium. C. de natura.liber.§.qua varie,

Auth. quibus mod. natural. efficiant. sui.

Quod qn procedat vide Ioan.Borcholt.in tract.de gradib.mihi.fol.193.

Nec non is.vide Duenn.reg.35c.filius naturalis,Amplia in matrimonio in mortis articulo,vel à sene decrepito cōtracto.Crass. comm.opi.li.2.c.5.q.6.Amplia inter nobilem,& rusticam.Crass.ibid.q.8.

Ad intell.vide Gomes.in l.12.Taur.nu.56.& seqq. Anton. Ross.in tract. de legitimat. tit.de caus.filia.leg.n.26. & multa ad materiam vide per dict.Palæot. vbi supra.& Dilect.meū in tract.de success. ab intest. lib.1.num.155.

An filij sic legitimati succedant in feudis. vide Andr.Fachin.controuers.li.7.c.51.& Dilect.meum vbi sup.n.162.& seqq.

Tit.11. De Adoptionibus.

§.Non solum,adoptio.Ex l.2.ff.eo.Ad intel. vide Connan.Commentar.li.2.c.15. Aul. Gell.noct.attic.li.5.c.19.Hier. Magg.Miscel.lib.4.c.6.Brisson.de formul.& solennibus verb.popul.Rom.li.8.Franc. Poller. Histor.fori Rom.lib.3.c.2. Sigon. de iud. lib.1.c.12.Gul.Forner.select.li.1.c.19. Alciat. in l.derogatur,nu.3.ff.de verb.sig.& Parerg.li.9.ca.5. ,& quos citamus in d.l.2. ff.eod.

§.Adoptio.Vide in l.cū in adoptiuis. C. eo. Ad intell.vide Valer.Max.lib.6.c.de filio M. Anci Curseolani , quem excitat Petr. Aerod.decret.ad Thrian.lib.2.tit.13.

§.Cum autem.Vide tex.in l.18.non enim.ff. eod.& in l.2.C.eo.Connan.Commen.lib. 2. .15.nu.11.

Personæ publicæ.] Id est Notario.Hipp.Rimin.consi.242.n.122.& seqq.vol.3.Conan. Cōment.li.2.c.2.n.3.Tiraq.de iure cōstit. p.3.limi.30.n.42.Guid.Pancirol.in Notit. dignit.lib.1.cap.14.ab actis, Gouean.var. lect.lib.2.cap.10.qui videntur intelligere de actuario.

§.Minorem. vide text.in l.si paterf.§. in arrogationib.in l. adoptio.In l.arrogato,§. nō tantū.ff.eo.Rainald.Corf.indagat.iur. lib.2.c.15.Alciat.parerg.lib.6.c.1.Cōnā.li. 2.c.15.nu.8.Ioan.Mercer.opin.lib.1. ca.8.

Licet.]ex text.in l.37.adoptare,ff.eo.Ad intell.vide Connan.d.lib.2.c.15. sub nu.14. Cont.lect.subseciu.li.1.c.6.

§.Sed & illud,vide tex.in l.2.§.illud.ff.eod. Quid spadones,& Eunuchi, vide Ferrād. Aduens. Explicat.libr. 2.Connan. d.li.2.c. 15.n.9. qui taxatur a Hier.Magg.Miscel.l. 2.cap.5.Stepha. Forcat. in auiar.c.8.nu.1. & quos citamus in d. §. illud , vbi plura.

§.Feminæ,vide in l.5.mulierem,C.eo.Connan.d.lib.2.c.is,nu.6.vbi de ratione.Fallit in matre tutrice .Cabal. milleloq.532.

§.Illud. Ex tex.in l.2.§.hoc verò,ff.eo.Proprium est , quod alteri non communicatur,Bart.in d.l.2.

§.Apud Catonem.Marci Portij Catonis Cęsorini principis Portiæ familiæ filius. vt in l.2. ff.de orig.iur. plurimos libros in legibus conscripsit,& adhuc superest in lilegum regula Catoniana , vt per Bernard.

Rutil.

Rutil.in vita Catonis.

Vnde constitutione.] est in l.vn.§.similiq. modo, v.C.de latin. libert.tol. Ad intel. vide Pau. Leo.in l.1.si quis ita nu.104. ff. de verbor. obligat.

Tit.12. Quib. mod. Ius pat. potest soluitur.

§.1.Videamus, mortuo, vide tex.in l.5.nepotes,ff.de his, qui sunt sui, vel alien.iur.

§. Cum autē, Deportati, & relegati, qui, vide Menoc.de arbitrar.libr.1.q.90. nu. 89. Ioan. Rober.sent.lib.4.c.11. Cel.Rhodig. lect.antiq.li.15.cap.48. Turneb.aduersar. li.20.ca.16.Bud.in annot.poster.in l.capitalium,§.in exulibus,ff.de pœn.Pet.Fabr. Semest.lib.2.c.5.

Ac si eo mortuo.] Deportati habentur loco demortuorum,l.1.§.fi.ff.de contra tab.vide Vacun.declar.18.nu.5.Connan.Commentar.lib.2.c.3.n.9.Loriot.in trac.mortis,axio.3.Herman. Vultei discepta.ca.12. vbi optimè.

§. Relegati.vide text. in l.4.relegatis,ff. de interdict.Pet.Fabr.Semestr.li.2.c.13.mihi f.357.& f.362. nō procedit in banniris nostri temporis,Corn.in l.qui deportati n.1. 3.& seqq.C.de hære.instit.

§.Pœnę.Hodie non procedit per §. qđ aūt. Auth.de nup.& auth.sed hodie,C.de don. inter vir. & vxor. Item corrigitur apud Hispanos per l.4.Tauri, vbi Gomes.nu.1. & 3.Ad intell.vide Hipp. de Marsil.cons. 131.nu.41.vol.2.Aquilin.in l.Gallus,§. & quid si tantum,vers.quid enim,n.59.ff. de li.& posthu.Io.Fr.de Ponte,cons.73.n.26.

§.Filiusfa.constitutione nostra, vide tex. in l.fin. C. de consulib.lib.12 Ad intell.vide Castald.in tract.de Imper.q.98. n.9. Connan.Comment.iur.lib.2 c.14.nu.1.

§.Si ab hostib.vide tex.in l. in bello §.t.ff. de captiu.dictū.] Postliminiū vnde dicatur,vide Curt Burgens. Icastō ad Colleg. lib.2.c.23 Beroald.ad Apul. de asino,li.t.

§. Præterea. Quo fieret imaginaria vēditio vide Brisson.select. antiq. lib.1.c.11.Ferrand.Aduens.explicar.lib.2. Vacun. deci. 16 nu.10,Ad intel.vide Alciat.paretg.li.4. c.3.Vigil.in § excessit,Instit.de testam.

Nostra prouidentia,]in l.vlt.C.de emancip. Ad intell.Vide Vacun.declar.16.num.12. Connan.Comment.iur.li.2.c.14.nu.6.

§.Admonendi,Ex text.in l.28.liberum,ff.de adopt Ad intell.vide Connan.li.2.cap.15. sub n.14.Ioan.Droseum in metho. iur.ciu. mihi fol.116.

§.Sed & si pater.nostras constitutiones,]in l.penul.& vlt.C. de adopt.[Ad intell. vide Annibal. de Can. in repet.l.nemo potest, num.617.ff.de leg.1.

Tit.13. De Tutelis.

§. Est autem tutela,vis,atque potestas,idest violenta potestas gl. hic,quā sequitur Loriot.de tutel.axio.1.Vinc.Manzin.de tut. in pr.& passim cæteri,quos citamus in l.1. ff.eo.qui maximè se torquent,vnde fit,vt magis credam Harmenop.Epitom. lib.5. tit.11.& Theoph.Instit.li.1.ti.13.§.atque in primis,vbi legūt,Ius,atque potestas;vide tamen Sigon. de antiq. iure ciu.Rom. lib.1.c.13.Petr.Greg.Syntagm.iur.li.12.c. 2.Alciat.paretg.lib.1.c.28.Sebast.Med.de diffinit.p.2.c.86.

§.Permissum,Ex leg.12.tabul.vt in l.1.ff.de testamen.tutel.cuius verba sunt,vti legassit suæ rei,ita ius esto,vt in l.verbis, 120. ff.de verb.sign. An possit pater filio tutorem dare in testamento imperfecto, vide Crass.commun. opin.lib.1.c.9.q.1.

§.Cum autem,Ex l.1.§.item scire,ff. de testam.tut.Ad intel.vide Aquilin. in l.Gal. §.& quid si tantum,in pr.n.30.ff.de lib.& posth.

Tit.14. Qui testamento tutores dari possunt.

§.1.Dari vide tex.in l.9.filiusf.ff.de his,qui sūt sui,vel alie.iur.Loriot.de tutel.axi.14.

§.Sed sciendum,Conciliatur l.& si nō ascripta,C.de fideicommiss.liber.per Connan. comment iur.lib.2 c.24.nu.7.& 8.Bello.in antinom.nu.10.

§.Furiosus.Ex l.furiosus ff.đ tutel.Ad intel. vide Petr.Loriot.de tut.axio.46.Procedit in tutel.testamen.non datiua.Cagno.in l. actus legitimi,nu.17 ff.de reg.iur.

§. Ad certum. Conciliatur cum l.actus legitimi,ff.de reg.iur.per Straitman.seu Bellon.in antinom.nu.22.Ad intel.vide Bart. in l.si is qui ducenta.§.vtrum,nu. 2. ff. de rebus dub.

§.Certè.vide Crass.com.opin.li.1.c.9.q.12.

§.Si quis. Ex l.si quis filiabus,ff.de testamē. tutel.Ad intel.vide Duar.in l.17.qui filiabus.de leg. 1. & quę notauimus in d.l.17. qui filiabus.

Tit.15. De legitim.agnat.tutel.

§.1.Quibus,vide in l.1.ff.de legit.tut.

Leg. 12. tab. Cuius verba sunt, secundum Cuiac.obseruat.li.10.c.11.Agnatus proximus tutelā nācisscitor. Concordat cū iure Saxon.vt per Fach de differ.iur.ciu & Saxon.lib.2.differ.15. corrigitur per Authēt. hēditas,C.đ legit.tutor.quia tutela defert tam agnatis,quā cognatis. Ad intell. vide Alex.Neap.genial.d lib.6.ca.10. mihi fol. 342.Loriot.de tute.axio.10.Sigo.de antiq. iur. ciu. Rom. lib.1.c.13. Pratei,de veter. iurisprud.in l.19.Sol.& in l. 26. duob.tab.

§. Sunt autem Ex text.in l.7.sunt autē,ff.de legit.tut.Ad intel.vide tex.in l.2.§.agnati,ff.de suis,& legit.& in §.t.Instit.de legit.agnat.success.vbi scribentes.

§.Atque,cognati qui,vide tex.in l.Iuriscōs. §.1.ff.de gradibus affinit.vbi Loriot. Iac. Ræuat.varior.lib 5.c.t.

§.Quod autem,vide tex.in l.6. intestato,ff. de legit.tut.

Lex.] idest duodecim tab. vt in princip.& Anton.Aug.in legibus,12. tabu.nume.19. Ad intel.vide Ioan.Petr.Surd. decis. Matuan.272.num.37.

Tit.16. De Capitis diminut.

§ 1.Est autem.vide in l.1.& vlt.ff.eod.

§.Maxima.Ex d.l.vlt.§.consumitur, ff.eod. & l.5.§.fi.ff.de var.& extraordin. cognit. vbi hos citauimus. Ad intel. vide Ræuard. variot.lib.3.capit.5.optimè Herman. Vultei.

tei.discepeat.Iur.cap.12 Io.Robert. Sentē. lib. 3.cap.9.Duar.disputat.lib.1.cap.9

§. Minor.aqua,& igni.vide Alexand.Neap. Gen.dier.lib 4.c.3. Vacun. declar.18. nu.7. & seq Vultel.vbi supra Carond.in Vlp.ti. 11.& quos citauimus in §. cum autem, supra quib.mod.ius patr.pot.

§. Minima.Vide tex.in d.l.fi.ff.eod. Anton. Gouean.var.lec li. c.26. Vulteiū,vbi sup.

§.Seruus,vide in l.3.§ emancipato.in fin.ff. eod. Quomodo manumittebantur serui, vide Brison select antiq.lib.1.c.11. Ad intel.vide Connan.commen lib.2.c 3 in pr.

§. Quibus.Ex tex.in l 3.ff de Senatoribus.

§.Quod autem.Quando procedat de iure canon.vide Turrecrem in c.sequuti.§. quia ergo,nu.7.2 q 7.

§.Quum autem vide text in l 6. si plures,ff. de legit.tut.processisse ex leg 12.tab.autumat Cuiac obser.lib.10 c.11.

Tit.17 De legitim.patron.tutel.

§.1.Ex eadem,vide tex.in l.3.de legit.tut.

Lege 12 tabul.] Cuius verba sunt secund. Prateiū in l.35. Intestato liberto mortuo, primum sui succeduntō,si hi non fuerint, patronus.

Tit.18. De legit.parent.tutel.

§.Exemplo.Sumptum ex l.3.§ fi. ff. de legi. tut.Ad intell.Vide Petr.Lorior. de gradibus axio.81.& de tutel.axio.12.

Tit.19. De fiduciar.tutel.

§ 1. Etsi quod defuncto. Ex l.quo defuncto. ff.de legit.tut. per quā hic,verb.viri 14 sexus emendatur perfectæ ætatis. Ad intel. vide Lorior. de gradib. axio.83.& de tutel axiom 14

Tit.20. *De Attilian tutor.& eo,qui ex l.Iul. & Titia dabatur.*

§.1. Si cui lege Attilia. Lex Attilia iubebat mulieribus,Pupillisve non habentibus tutores dati tuto es à prętore,& maiori parte tribunorū plebis, quos tutores Attilianos vocarunt, sed quia lex Attilia tantum locum habebat Romę:l.Iulia,&Titia prospectum est , vt in prouincijs quoque similiter à Præsidibus eatum darētur tutores,vt auctor est Vlpia.in fragm. tit.11. & recenset Iacob.Ræuar.varior.lib.1. ca.16. Quam legem latam ante Philippum , & Albinum Cons. anno.567. conuicit Sigon. de antiq. iure ciu. Roman. lib. 1. c.3.mihi fol.61. Ab Attilio Calatino, vel à C. Attilio Regulo, qui bello punico primo Consulatum gesserunt.Pet.Greg. Syntagmat. iur.lib 12.c.13.nu 13

Ex lege Iulia,& Titia.] Vide Anto. Aug. in his legibus.

§.Sed & si.Vide in l 11.si quis,ff.de test.tut.

§. Item si purè . Vide in l 10. si hæreditas,ff. de test.tu.

§.Ab hostibus.Vide in l.14. si arrogati,ff.de tutel.

Iure postliminij.] Vide in l.8.quamuis,ff de tut.& rationibus distrah.

§. Sed ex his. Ad intell. Vide Iacob.Ræuar. varior.li.3.c.16,Pet.Gregor,Syntagm, d,li, 12.c.13.nu.15.

§.Sed hoc iure.Vide tex.in l 48.Titius,§.Romæ,ff.de excusa.tuto. Ad intell. Riminal. iun.in l.1.nu.305.ff.de offi.eius. Lorior.de iur.arte.in tract.tutel.axio 21

§.Nos autem.Ex l.30. Sācimus in curationibus.C de episc.aud.quæ non extat in vulgatis, sed Contius ex græco Latinā reposuit in Pandectis. Ad intell.Vide Ioseph. Gonzales, var. q c.24. nu.6.Riminal.iun. in l.1.nu 327.& 333.Palefar. nu.187. & seq. ff.de off.eius.

Quingētos solidos) id est aureos,Vide Couarr.var.resol.lib.1. c.12.nu.3. & de veter. numis mar.colla.c.3.nu.3.& 4.& c. 3. §.2. nu.5.ex Bud.& Alcia, vt ibi.

Iuridicum Alexandriæ]cui datio turoris ex Constitut.D.Marc.est concessa. l. 2. ff.de off iurid.Alex de quo vide Guid. Pācirol. in Notit dignit. lib.1. c.121

§.Impuberes.Vide in l 1.ff.de minoribus.

Tit 21.De Auctorit.tutor.

§.4.Auctoritas.Vide tex.in l 9.obligari.ff.eo. & quæ ibi notauimus, Io. Gutter.in Lnemo potest,nu.146 & seq.ff. de leg.1.

Nāq.placuit.]Vide Duar.de benefic.li.7.c.9

§ Neque.Ex d.l.§.pupillus,ff.eo.

Ne vllum.) nec vllum,emendat Ferran. Aduens.explicat. li.2.Ad intel.Vide Lorior. de iur.arte in tract.adition.axio.22

§.Tutor statim.Ex d.l.9.§.tutor ff.eo.Ad intell. vide Cuiac. obs. lib.13.c.30. Hippol. Rimin. cons.239. nu.80. vol.3.Crass.com. opin.lib.1.c.9.q.21.cum trib.seqq.

§.Si inter. Vide tex.in l.1.C. de in litē dan. tut.Lorior.de iur.arte in tract.tut.axio 66

Tit 22. Quib.mod.tutel.finiutur.

§ 1.Pupilli tanctā constitutione,) in l fina. C.quād.tut. aut cura.esse desi er.in Saxonia pubes dicitur 14.anno.Fach.de differ. iur.ciu.& Saxon.p.v.dist.16.apud Germanos tutela durat vsque ad 25. annum.Andre. Gall.pract.obs.lib.2.c. 96. In hoc Regno Neapolit. tutela non egreditur annum 14.per Const. t. Minorum iura.

Tit.23.De Curator.

§.Dantur.Ad intell.vide Per.Loriot.de iur. arte,in tract,de tutel.axiom.27.

§.Item inuiti Vide Duar.in ti.ff. de minor. ver.quod cum minore.

§.Furiosi.Ex l.1.C.eo. Prodigo an ipso iure interdicatur administratio.Vide Mynsinge.hic,num.6.Crass.commu.opi.lib.1.c.9. q.31.vbi pro negatiua.Boer.decis. 32. nu. 35.& seq. Ad intell.vide quos citamus. in d.l.1.C.eod.

Tit. 24. De satisd.tut.

§.1. Ne tamē tutores testamēto dati.) Vide in l.4.non omniū.C. de tut. qui nō satisd.

Ex inquisitione.]Vide in l.17.in princ.ff.de test.tut.

§.Sed & si.]Vide in d.l.17.testamento,ff.de test.tutel.

§.Sciendum.Vide in l.3.ff.de magistrat.cōuen.& Crass.comm.opin.lib.1.c.9.q.43.

Prudentum responsis .) in d.l.1.& tot.tit.ff. de magistr.conueniendis.

Constitutionibus Imperialibus.]in l.2.C.de Instit, Tt ma-

magistrat.conuen.
§. Quibus. Vide in l.3 C.de suspect.
§. Neque exigere solent.) id est scribæ, vt in l.fi.C.de magistrat.conuen.

Tit 25. De excusat.tut.

§.1.Excusantur. Vide tex.in l.3.C.qui nume. liber. lib. 5. ex lege Papia Poppea.vt per Ant.Aug.in dicta lege,& Iust Lipsi.ad Tacit.anna.lib.3.n.45.mihi fol.78. Ad intell. vide plenè per Durate.disputat.lib.1.c.40.
Publicum munus.) vide Loriot.de iur.arte. in tract.tutel.axio.48.
Viuere intelligatur.) Ad intell vide tex.in l.21.bell.ff.eo.Ferran.Aduers.explicat.li. 2.& Ferdi.Pacz in tract.de excusat.paret. ob nu.filior.lib.1.nu.42.
§.item D.Marcus.vide tex.in l.10.exactores C.eod.
§.Item qui reip.Tex.in l.1.C.si tut.vel cura.
Nã nec anni.) vide tex.in l.2.C.si tu.rei.caus.
§. Itẽ propter litẽ.Ex l.24.propter litẽ,ff.eo.
§.Itẽ tria onera.ex tex.in l.tria onera.ff.eo.
§.Sed & propter paupertatẽ.Ex l.9. paupertas,ff.eod.
§.Item propter aduersam.Vide in l.14. idẽ Vlpia.ff.eo.
§.Similiter.Videtur contrariũ in l.8. athletæ, §. mediocritas,ff.eod.Ad intell.vide Duar.disp.li.1.c.3.Herman. Vultei.d scept.iur.lib.1.c.8.
§. Item propter inimicitias. Vide in d.l.8. athletæ §. dat remissionẽ,ff. eo. Capitalis inimicitia quæ. Vide per Ræuard. variar. lib.5 c.16.Bar.in l.1.§.6.nu.3.ff. de adim. leg. Cott.in memor. ve. inimicitia.
§.Inimicitiæ.Vide in d.§. dat remissionem Couar.pract.q.18.nu.3.quem citat Menoch.de arbi.lib.1.q.28.n.8.
§. Item qui status. Vide in d. l. athletæ.§. amplius.ff.eo.
§.Item maior. Vide in l.2.excusantur.ff.eo.
& in l.1.C.qui ætate se excus.
Nostra cõstitutione,in l.fi.C.de legit.tutor.
§.Item Romæ.Ex tex.in l.6.si duar.§ grammatici,ff.eo.
§.Quod aut.ex l.13.scire oportet,ff.eo.
§.Qui tutelam,Vide tex.in l. curator.C.eo. & in l.cuius,ff.eo.
§. Idem rescripserunt. Vide Loriot.de iur. arte.in tract.tutel.axio.45.

Tit.26.De suspect.tutor.

§.Sciendum.Ex l.1. §. sciẽdum,& §.damus, ff. eo. De legati an possit suspicio tutoris. Vide quos notauimus in d.§.damus.Petr. Fabr.in l.nemo potest ius gladij.ff.de reg. iur.Loriot.de iur.arte in tract. tutel.axio. 24.& 25.& 26. vbi optimè.
Ex lege 12.tab.) cuius verba secũd.Pratei.in lege 30.suspect.tutoris iudicium esto.
§.Consequens ex l.1.§.consequens.ff.eo.
§.Impuberes.Ex l.7. impuberibus,ff.eo.
§.Suspectus.Sed antequã.) Videtur pugnare cũ l.3.§. quod si quid admisit,ff.eo,vt ibi in gl.verb.crimine.in fi. Sed dic vltra gl. hic quod. §. iste innuit tutorẽ esse creatum & antequam incipiat,&c.Sed in d.§. quod si quid antequã tutor esset: & ratio est,quia delictum tutelam præcessit,& hic loquitur in genere,ibi,in specie, & generalis clausula non porrigitur ad ea, quæ specialiter sunt comprehensa,l. doli clausul.a,ff.de verb.oblig.
§. Si quis autem. Vide tex. in l.cum quẽ.C. eo.intellige post litem contestatam.Affl, decis.357.nu.6.Franc.Marc.q.652.
§. Siquis tutor. Vide in l.3. §.tutor,ff.eo.
§.Libertus.Ex l.2.libertus,ff.eo.
§.Nouissimè.Vide in l 5,suspectus.ff.eo. Ad intell. Vide Iust.Bonden. conf. 104. nu.2. inter conf.crimi.Zilet.i vol.2 impres.
Quia ex tex.in l.6.quia.ff eo.
Suspectum.) ex l 8.suspectum,ff.eo.

LIBER SECVNDVS.

Tit.I. De rerum diuisione.

§. Quædam. Ex l.Quædam,ff eo. Ad intell. vide Connan. Cõment.iur.li.3 c.2.n 2 10. Profeum in method.iur.ciuil.mihi f.127.
§.Nemo. Ex l.4.nemo,ff.eo,vbi vide Cora.& Vacc.Connan l b.3 c.2.sub nu.3.
§.Flumina.Vide in l.4.& 5.ff.eo.& in l.3.ff. de flumi.Ad intell.Vide Connan.li.2.c.2. nu.5 Forcatu.in Neclom.dial.86. Scip.Lanuar.reg.220.piscare Hartman. pract.Forens.lib.2.ti.23.obs.3.An habeat locum in molẽdinis. vide Capic. in Inuestit. f.udal. verb.molendinis.
§. Est Littus. Idque Marc.Tulliũ aiunt constituisse cum arbiter esset l.96. Littus,ff.de verb.sign.Procedit & in lacu,nisi is totus sit priuatus l.112.Littus,ff. de verb.signif. Littus est terra aquæ,&mari vicina,& dictum Littus,quia fluctu elidatur. Cicer.in Topic Littus est,quod fluctus allidit Isid. Orig.libr.14.c.8.Ad intel.l.vide Connan. l.3. a.2.n 1.Alciat.D eche & Hector,Forest.supplente Cep.hic.
§. Riparum. Ex l.5. ripa um,ff. eod.Ad intell.vide Afflict.c.1.verb.ripatica.t t. quæ sint regal.in vsib.feud.Connan.lib.3.cap. 2.n.4.Forcatul.in Neclomant.dial.86.n.2. & seqq.Petr.Greg.Syntagm.li.3.c.14.n.8.
§. Littoris Vide in l.4. in Litt.re,ff.ne quid in loco publ.Connan.ll.3.cap.secũdo,n.4.
§.Vniuersitatis. Ex l.6.in tantum §.vniuersitatis,ff, eo. vbi vide quæ notauimus.Ad intell. vide Connan.lib.3.c.2.nu.7.
§.Sacræ.Ex d.l.6,in tantum,§.sacræ,ff.eod. vide Macrob.Saturnal.li.3.c. 3. Fest.Pompei voce Sacer.Alex. Neap.Genial.dier. libr.6,ca.14. Ald. Manut.in.de quæsit per epist.lib.3.c.10,Connan.lib,3.c.2. num.1.
Nostram constitutionem.) in l.sancimus,C. de sacros. eccles.
Papinianus scripsit.) in l.5 de.ff.de cõt.emp.

§.Re-

§. Religiosum. Ex d. l. 6. in tantum, §. religiosum. ff. eo. vide Macrob. Alex. Neap. Connan. & Ald. vbi sup. Aul. Gell. lib. 4. cap. 9. Brisson selec. antiq. lib. 2 c. 15 Non. Marcell. de propriet. Sermon. c. 4. & Ferrand. Aduens. explicat. li. 2. hic.

§. Sanctæ. Vide tex in l. 9. Sacra. §. proprie, ff. eo. Ad intell Vide Connan. li. 3. ca. 1. nu. 5. & 6. Ferrand. Aduens. explicat. li. 1. tex. in l. 8. sanctum, ff. eo. vbi quæ notauimus.

§. Singulorum commodius.) Vide tex. in l. 1. ff. de acq. rer. do. Dominium est de iure naturali. Vide Vacun. declar. 11. nu. 6. Ad intell vide Valasc. de iure emph. num. 3. Fortun. Garz. in tract. de vlr. fi. iur. canon. num. 448. Duaren. in tit. ff. de iustit. & iur. c. 5. Soc. iun. in rubr. n. 18. & in l. 1 nu. 395. ff. de acq. poss. Alber. Bologner. de leg. iure, & æquit. c. 23. num. 19. Pinell. in l. 2. c 1. num. 7 & seq. C. de rescind. vend. Lorior. de iur. atre in tract. iur. axiom. 33. Coras. Miscell. c. fin. Petr. Fabr. Semest. lib. 2. c 1. & c. 4. Connan. lib. 3. c. 3. num. 1.

§. Feræ bestiæ. Sumptum ex l. 1. § vlt ff. de acq. rer. domin. Venatio subditis prohiberi non potest. Vide Kircou. com. opin. centur. 4. conclus. 59. Forcatu. in auiar. ca. 4. Eberar. Spekan. cer. 1. q. 97. & 98. Zuanett. in tract. de dupl. venat. Omphal de ciuil. Politia. li. 1 ca. 93. Sebast. Medic. in tract de venat. p. 1. q 5. Cæpoll. de seruit. rustic præd. c. 1. de aucup. Guid. Pap. q. 218. Hartman. pract. forens. li 2. tit. 23. obser. 6 & quos citat. Petr. Cened. in Collectan. ad ius canon p. 1. collect 56. & seq. & nos notauimus in §. venationis, quę sint regal. in vsib. feud vers. ulta.

§. Plane. Ex l. 3. §. plane. ff. de acq. rer. dom. Ad intell. vide, Curac. obs. li. 4. c. 2. Connan. lib. 3 c. 3. nu 2.

§. Naturalem. Ex tex. in l. 5. naturalem, ff. de acqu. rer. domin. Ad intell. vide Mascard. de prob. concl. 157. Connan. li. 3. c. 3. nu. 2. Forcatul. in auiar. c. 9. & 11.

§. Illud quæsitum. Et tex. in l. 5. naturalem. §. illud quæsitū, ff. de acquiren. rer. domin.

§. Apium. Ex d. l. 5. § apium ff. de acquiren. rer. domin. Ad intell. vide Quintilian. in declamat. de apibus pauper. Forcatul. in auiar. c. 1. nu. 2. & c. 7. per tot. Hier. Magg. Miscellan. li. 1. c 3. Connan. d. li. 3. c. 3. n. 2.

§. Pauonum. Ex d. l 5. § pauones. ff. de acqu. rer. dom. male dictū pauones, & columbas esse ferarum. Ferrand. Aduens. explicat. lib. 1. hic. Vide Forcatu. in auiar. c. 6. per tot.

§. Gallinarum. Ex d. l. 5. § gallinarum ff. de acqu. rer. domin. Furtum committitur in re minima, vt in gallina. Vid in Sylua. cō. opin. 345 & quos citat Petr. Cened. in Collectan. ad ius canon. p. 1. collect. 8. n 1. Ad intell. vide Cæsar. Cost. var. lib. 1. c. 9. Forcatul. in auiar. c. 9 & 11. per tot.

§. Item ea. Ex d. l 5. §. si ff. de acq. rer. dom. Capta in bello fiunt occupantis. Fallit in bello inter Christianos, in reb. immobilibus, & sacris, per ea, quę notauimus in d. l. 5. vbi multa.

§. Item lapilli. Ex l. 3. §. item lapilli, ff. eo. vbi vide Anton. Vacc. & Coras. Lau. Vall. elegant. li. 6. c. 64. & ibi Alciat Connan. li. 3. c. 3. nu. ... Soc. iun. in l 1. n. 41. ff. de acq. poss.

§. Item ea quæ ex animalibus. Ex l. 6. itēq. ff. de acq. rer. dom.

§. Præterea. Ex l. 7. adeò §. pręterea. ff. de acq. rer. domin. Ad intell. vide Ioan. Buteon. in tract. de flumar insul. Connan. lib. 3. ca 9. num. 1. Baptist. Aym. un. in tract. de alluui. lib. 1. c. 6 §. 1 & § quod si totum. & libr. 2. ca. 23. § 2. n. 26. Fulu. Constan. in §. iure ciui. nu. 2. Instit. de vlt. cap.

§ Insula. Ex d. l. 7 § insula, ff. de acq. rer. do. Ad intell. vide Menoch. de arbitr. li. 2. cas. 245. num. 7 Alex. Turamin. in l. 4 nu. 11. ff. de legib. Connan. lib 3. c. 5 6.

§ Quod si naturali. Ex d. l. 7. § insula. Ad intell. vide Soc. iun. cons. 28. n. 25. vol. 4. Connan d. li. 3. c. 5. n. 6.

§. Cum ex aliena. Ex d. l 7. §. cum quis. ff. de acq. rer. dom. Ad intell. vide Connan. li. 3. c. 6. nu. 3.

Proculianorum, & Sabinianorum.] in locis vt per Petr. Beloium. varior. lib 4 c. 6.

Media sententia] vide Ferrand. Aduent. explicat. lib. 2.

§ Si tamen. Vide in l. 7. tigni. §. idē est, ff. ad exhiben. Connan. li. 3. c 7. nu 3.

§. Si duorum. Ex d. l. 7. voluntas, ff. de acq. rer. domin. Vide Connan li. 3 c. 6. n. 3.

Quod si frumentum.] vide Menoch. de arb. li. 2 cas. 252. per tot.

§. Cum in suo. Ex d. l. 7. §. cum in suo, ff. de acq. rer. dom.

§. Nec tamen. vide in l 1. ff de tign. iniūcto.

Lege 12. tabul.] cuius verba vide apud Fest. verb. tignum, & Iacob. Ræuard. de legib. 12. tab. c. 22.

§. Appellatione. Ex d. l 1. de tigno. iniunct. & l. tigni. ff. de verb. sig. Ad intell vide Curac. obser. lib 9 ca. 26. & lib 23. c 19 B. roal. ad Apul. de Asino. lib. 1. & lib. 9 Henric. Salmut. ad Panciroll. memorabil. libr 1. tit de ædific. mihi fol. 124. p. 1.

§. Ex diuerso. Ex l. 7. §. ex diuerso. ff. de acq. rer. domin. Ædificiū solo cedit vide Socin. reg 88 ædificium, Firman. in repert. verb. ædificium. n. 9. Fallit in ædificāte in mari, vel littore maris. Item de pecunia. Ecclesiæ, item quando ædificans, nōn habuisset animum ædificādi in solo alieno. Petr. de Rauen. in Alfab. verb. ædificium. An repetantur expensæ, vide Firm. in Repert. ver. expensæ, nu 85. Caball. Milleloq. 44. Ad intell. vide Franc. Sarmient. Select. Interpret. lib. 1. c. 10. n. 8. Cōnan. li. 3. c. 6. n. 3.

Si Titius. Ex d. l 7 § si alienam, ff. de acq. rer. dom. De fructibus arboris in cōfinio. natæ. Vide Hier. Magg. Miscell. lib. 4. c. 7. Connan. libr. 3. c. 6. num 9. & ex professo. Io. Buteon. in comment. add §. si alienā.

§. Literæ. Ex l 9 qua ratione, §. literæ, ff. de acq. rer. do Conciliatur cum l. in rē. §. sed & quod in charta. ff. de rei ven. p. Stratem. seu Bellon. in antinom. num 17. Ad intell. Vide Mouricul. hic Connan. lib. 3 c. 6. n. 6. Forcatul. in Cupidin. iurisper. c. 12.

§.Si quis in aliena.Ex l.9.§.sed non vt literæ ff.de acq.rer.do. Cur pictura cedat tabulæ.Vide Ferrau.Aduers.explicat.l.2.Sic.
Alijs videtur.] Paulus in l.2.in rē actio. §.3. ff. de rei vendic.ad conciliationem.vide Bellon.d.nu.17.Iulium Pac.enantiophan. cent.3.q 44.& Petr. Beloium var.li.4.c.6.
§.Si quis a nō domino. Vide tex.in l.48.bonæ fidei,ff.de acq.rer.do. Bonę fidei possessor,an,& quādo faciat fructus suos. Vide Firman.in repet.verb.bonę fidei,n.12. Curt.Burgens.lcacton.ad fratr.li.2.c. 44. Lud.Vidal.var.lect.li.1.c.19.Vacun.declarat.lib.2.c.41.num.11.& 15.Ad intel.vide Forcat.de pen.iur.c.18.& in tract. de mora.p.2.num. 13.Harmenop.in prompt.li.2. tit.1.n.14.& seqq.Cuiac.obser.li.24. c.14. Loriot.de iur.arte.in tract. fruct. axio 21. & 47.Bal.in l.pro emptore,§. si a pupillo, nu.2.ff.pro empt. Andr.Fachin.controuer. libr.1.c.57. Herman.Vultei.disceptat.inf. libr.1.c.20.Anton.Fabr.coniect.lib.1.c.17. Lud.Vical.var.lect.li.1.c.19.nu.7.Iul.Pac. enantiophan.centur.5 quæst.45.& in leg. fructus.ff.de vsur.vbi etiā quę notauimus.
§.Is verò. vide in l.13. si vsufructuarius,ff. quib.mod.vsusfruct.amit. Vinc. de Franch. decis.168 num.8.Loriot.de iur.arte in tract.fruct.axio.21
§.In pecudum.Ex l 28.in pecudū,ff de vsur.
Partus.]Ad intell.vide Zoannet.in tract.de duplic. venat.in princ. Loriot.de iur. art. in tract.fruct.axio.2.Menoch.de arbit.l.1. cas.49 num.7.& seq.& cas.210 Hugo. Donel.in tract.de fruct.mihi.fol. 74. Conna. lib.4.c. 2.num.2.Alex.Neap Genial.dier. li.1.c.10.Corasl.miscell.libr.5. c.8. Anton. Gama.decis.Lusitan.135.
§.Sed si gregis.Vide in l.vetus.&in l.77.quid ergo.ff.de vsufr.
§.Thesauros. Vide l.63. si is,qui.ff.de acq. rer.do.Conciliatur cum l.3.§.si in locis,ff. de iure fisci,per Feder.Scot.consl.15. to.1. lib.6.num.3.Conna.li.3.c.4.n.4 & per Iser. in §.thesauros.ti.quæ sint regal.in vsibus feud. Ad intell.vide Conna.vbi sup.Duaren.in tit.ff.de acq.rer.dom.c.4. Ferand. Aduens.explicat.libr.2.Marc.Ant Peregr. in tract.de iu.fisc.lib.4.tit.2.Ioa Percouē. de feud.in c.vn.tit.quæ sint regal. Ariſm. Tepat.var.iur.sent.lib.2.tit.de thesaur. & quæ diximus in l.1.C. de thesau.lib.10.
§.Per traditionem. Ex l.9.qua rōne,§.hęc quoq.res,ff.de acq rer. dom. Conciliatur cū §.1. Inst.de do.per Lud. Vital. var.lec. lib.1.c.15.nu.2.Quomodo traditione quæratur dnium.Vide Conna.li.3.ca.7.per to. & quæ fit traditio.Cuiac.obser.li.11. c.19.
Itaq.)Vide in l.vn.C.de vsucap.translatorū.
Venditæ res.]l.19.quod vendidi.ff. de contrahen.empt. Vide Firman.in repet.verb. venditor rei suæ.nume. 30. & verb.dominium. nu.49. & 124. vbi quod pugnet cum l.si procurator,§. si.ff.de iur.fisc.And.Gal. pract.obseru.li.2.c.15.num.3.Viu.in Sylua cōmu.opin 125.Rom.cōs.86 n.3.& quę notauimus in d.l.si procurator.§.si.ff.d iur.fisc.
Lege 12.Tabul.Cuius verba sunt,vendic,Venditæ,& traditæ res non aliter emptori acquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit,vel alio modo satisfecerit.Pratei. in legib.12 tab.c.16.
§.Nihil aūt.Ex d.l.9.qua ratione.§.nihil ff. de acquir.rer.dom.Ad intell. Vide Hipp. Riminald.in §.1.n.177.Inst.quib.alien.lic. Dominic.Soto de iust.&iur.li.4.q.5.art.1.
§.Interdum.Ex d.l.9.§.interdum.Ad intell. vide Soc.iun.in l.4.n.490.ff.de acq.possef. Connan li.3.c.7.nu.1.
§.Item si quis merces. Ex d.l.9 §.itē si quis merces,ff.de acq.rer.domi.Ad intell.vide tex.& scribentes in l.clauibus. ff. de contrah.empt. vbi quos cumulauimus.
§. Hoc amplius.Ex d.l.9. §.hoc amplius.Ad intell.vide Connan.li.3.cap.3.numer.3.
§.Alia sane.Ex d.l.9.§ alia sane.Vide Connan.vbi supra,& c.4.nu.5.lib.3.Rebuff.de pacli s.poss.nu.171.Menoch.in tract.de recup.poss.rem.13.nu.12 tex.in l.qui leuandæ,ff.ad legem Rhod.de iac.
Nec lōge.]vide tex.in l falsus, §. qui alienū. ff.de furt.vbi quæ notauimus.

Tit.2. De reb.corporalibus, & incorporalibus.

§.1.quædam.Ex l.1.§.quædam,ff.de rer.diuil.Ad intell. Vide Connan.commen.iur. lib.3.c.2.nu.10.& seq. Petr.Greg.Syntag. iur.li.1.c.1.n.3.& c.10.

Tit.3.De seruit.pred.rustic.

§.1.Rusticorum.Ex l.1.ff.eo. Ad intell.vide Io.Robert.sent.li.4.c.5.Alex.Neap. Gen. dier.lib 2. c 20. & quæ notauimus in d.l.1.
§.Prædiorū. Vide tex.in l.198. vrbana ff.de verb.signif.vbi per nos notata,& in l.1.ff. comm.præd.Duaren.in l. item quia, ff.de pact.Connan.lib.4.c.10 nu.5.
§ Inter.Ex l.1.§.in prædijs,ff.de seru.rustic. præd.
§.Ideo.Ex l.1.§. ideo.ff. commu.præd.

Tit.4. De vsufruct.

§.1.vsusfructus. Ex l.1.ff.eod.Ad intell.vide Connan.lib.4.c.3.nu.1. Hugon.Donell.in l.56.qui proprietatem,n.7.ff.de verb.obl. Hostien.in summ. tit. de pignorib.nu.11. Sebast.Medic.de diffinitio.part.2.cap.70.
Est enim.}Ex l.2 §.est enim,ff.eod.Qualitas non est sine subiecto.vide Sebast.Medic. de reg.iur.c.6
§.Sine testamēto. Ex l.3.§. sine testamēto, ff.eod.
§.Constituitur,Ex d.l.3.§.constituitur, ff.eo. Ad intell.vide Sebastia.de Perus.cons 79. nu.2.inter cons.viri in.volunt Feder. Scot. cons.2.nu.12.tom.1 lib.1
Nam hæres.] vide in l.1.2 & 3.ff.de vsufru. ear.rer.quæ vsu consum.Alc.parerg. li.7. c.2.Connan.lib.4.c.4.nu.2
§.Ceteræ.vide in l.7.si vini,ff. de vsufr.ear. rer.Maxil.in Cōsue. Bari.ti.de iu.do.§.mulier licet.n.82.Viu.in Sylua.com.opi.104.§
§.Finitur.nostra constitutio.]in l.16.cortuptione,§.morte,C.eo.Ad intell.vide Pin. in l.1.p.3.nu.38.& seq.C.de bo.mater.Fabian.de Monte,in tracta.de emption.q.4. princ.nu.45.Fed.Scot.cons.2.num.63.to.1. lib.1.

li.1.Caroc.de Locat.verb.vsufr.q.27.nu.12

§.Item finitur.Ad intell.vide tex.in l.13.arboribus.§.vsufructuarius,& ibi glo.verb.vel donat.ff.eo.Sarmient.Selectar. interpre.lib.3.c.9.Iac.Omphal.ciuil. polit.li.1.c.92.nu.22.& seq.

Consolidatio.] vt in l.3.ff.de vsufr accresc. vide Tiraq.de retract li.1.§.1. gl.7 n.60.& Curt.Brugens Icaston ad tract.li.2.c.46

Tit.5. De vsu, & habitatione.

§.Minus.Ex l.10.§.si vsus,ff.eo.

Nihil vlterius.] vide in l.12.ff.eo.

In eo fundo.]vide in l.11.ff eo.

Aut locare.] vide Caroc.de loca.ri.de vsu,& habit.q.1 vbi cum Accur.tenet,quod possit proprietario.

§.Item is.vide in l.2.& 3.ff.eo.

§.Sed si cui nostra decisione.]in l.cum antiquitas,C.de vsufr.

§. Exposuimus vide Hippol. Rim. Insti.de testam.in princ.n.294

Tit.6. De vsucap & long.temp.præscript.

§.1.Iure ciuili,id est duod.tabul. vt in legibus xij. tabul.l. 17. vbi Pratei,& Ræuard. vide text.in l vn C. de vsucap.transform. Callest.de exercit.iurisper.lib.2.nume.40. Iacob. Ræuard. in libell.de veris vsucap. differ.num.10

Res mobiles per trieunium.] Vide Soci.reg. 426.res mobilis.

§.Sed aliquando. Vide tex.in l.9.vsucapionem,ff.eo.Connan.li.3.c.15.nu.1

§.Furtiuę.Vide in l.3.sequtur.§.qđ aūt,ff.eo.

Lex duodec.tabul]Cuius verba sūt Rei furtiuæ æterna authoritas esto. vt per Prat.in l.19.& A.Gel.li.17.c.7

Lex Atinia.]Attilia legit Theophil.§. Idem dicendum. insti.de vsucap. & male,vt per Tiber. Decia.rer.crimin li.2.ca.37.num.7. Ipsa autem,dum Gell.li.14.c.vlt. mentionē facit de Atinio plebiscito, suspicor legendū,Catinia lege,ex Catinio Labeone Tribunopleb apud Liu.decad 4.lib.3. aut ibi legas.C.Atiniū.De hac lege vid. Gel. d.lib.17.c.7.Cicer.in Verr.act.3 & ex professo Hadr. Pulu. in tract. de rei furtiuæ prohib.vsucap.

Lege Iulia,& Plautia.]Vide in l.non solum, §.si dominus.ff.eo.l.ex Plautio,Catulo,& Lepido Consf.lata,Publ. Plautio Tribuno pleb.v:per Carol.Sigon.de iudic.l.2.c.33. anno ab vrbe cōdita 676.ex Panuin.i fan. Ad intell.vide Aquilin.in l.generaliter §. nihil cōe.in præfat.num.3.ff.de acq.poss.

§.Sed tamen.Ex l.36.potest pluribus,ff.eod. Vide Connan.lib.3.c.13.n.1

Furtum enim.] Ex l.37.furtum,ff.eod.Vide Connan.d.li.3.c.13.n.1

§.Quod autem.Vide in l. 37.furtū,§.fundi. ff.eo.Menoch de recup.poss.remed.13.n.15

§.Abolita.Ex l.38. quare §.abolita.ff.eo.Ad intell.vide tex.& scribentes in l.vn. Cod. vnde vi, vbi per nos notata.

§.Aliquando. Vide in l.4.§.quod autē, ff.eo. Cæpol.in l.1.nu.9.C.de vsucap.pro empt.

Res fisci.]Vide tex.in l.2.iam pridem,Cod. commun.de vsucap.

Sed Papinianus.] Concordat. l. 8 quamuis, ff.eo.Ad mater. Vide Franc. Balb.de præscr.p.2.5.p.princ.

§.Nouissime.Vide text.in l.27.Celsus,C.eo. Connan.li.3.c.13.n.1.Franc.Balb in reper. d.l. Celsus post suum tracta. de præscrip. Claud.Seisel. in l. 4. §. hæres num.3.ff ad Trebell.Mascard de probat.conclus. 228. vbi quod bona fides præsumatur ex titul.

§.Diutina possessio.Vide tex.in l.43.hęres, ff.eod.

Nostra constitutio.] in l.vn.C de vsucapio. transform.

§. Edicto.Vide in l.edicto,Co.si aduer.fisc. Duar.in ti.eo.Duen.reg.238.emēs à fisco.

Constitutio Zenonis]est in l.2.omnes.C.de quadrien.præscrip vbi quæ plene notauimus.Bald.de præscriptio.p.2.5.par. principal.quæst.8.Duar.tit.eod.

§.Nostra constitutio.]est l.bene à Zenone, C.de quadrien.præscrip.vbi ad intell.vide quæ notauimus.

Tit.7.De donationibus.

§.1. Mortis causa.] Vide tex.in l.29.mortis causa, ff. mort.cau. donat. Corrigitur per Longobard.l si quis Longobardus.cum l. præceden.& seq.t.t.de vltim. volunt. Cōciliatur cum §.per traditionē. Institut.de rer.diuis.per Ludo.Vital.var.lect.li.1.c.15. num.2. Ad intell.vide Riminal.iun.Instico.in priu.nu.847.Alex.Raudens.in tract. de Analog.c.26.n.33

Ad exemplum legatorū,] Vide in l.15. Marcellus,ff.de donat.caus.mort.

Et in summa.] Ex l.1.ff.de mortis caus.don.

Homer.]Odiss lib.17.in princ.

§.Aliæ autem. Vide Concennat.Oeconom. art.iur.ciu.lib.2.c.21

§.Perficiuntur. vide Petr. Beloium var.iur. ciu.lib.2.c.5

§.Est & aliud genus,Ad intel. Vide Ruin.in rub.ff sol.matr.num 278. Io. Lup.in repe. rub.ext.de don.int.vir & vxor.§.17

§.Sed primus,Vide in l.si constante. Co.de donat.ant.nup.Anton. Cordub. in §.item rescriptum num.55. Fallit in Lusitania,vt per Aluar.Valasc.decis.4.n.2

§.Sed nos.in l.cum multæ, C.de donat.ante nupt.Ad intell.vide Soc.reg.313.maritus.

Tit. 8. Quibus alienar.licet.

§.Nunc admonendi. Vide reg. cum 12. ampliat.& 7.limit.per Sebast.Medic. in tact. de conseruand.possess in prin.nu.76

Tit.9 Per quas person.nob.acquir.

§.1.Acquiritur,Ex l.10 acquiritur. ff.de acq. rer.dom. Ad mater.& intell.Vide Cōcennat.Oeconomie art.iur.ciuil.lib.2.c.2. Menoch.de arbit.li.2.cas.126.nu.2. Vacu.declar.12.num.2.Hug.Donell.in l. stipulatio ista.§.alteri.nu.27.ff.de verb. obli. Hipp. Rimin.in l.1.nu.346.& seq.C. qui admitti. Firman.in repert ver.Filius acquirit.nu.16

§. Igitur exceptis castrensibus.] dic ēt,& in aduētitijs,in quib.filio qrit dominiū,Viu. in Sylua cōmu.opin.386.vsusfruct9 aūt patri.fallit tn̄ vt p Hip.Rim.hic.n.138.& seq.

§.Quod nobis.Vide in l.cum oportet, C. de

bon. quæ libet vbi quæ notauimus.
§. Hoc quoque, Vide in l. 1. & 2 Cod. de bon. matern.
§. Item vobis. Ex d l. 10 §. igitur, ff. de acquil. rer. domin. Ad intell. vide Connan lib. 2. c. 3 nu. & li. 3 c. 7. n. 5. Soci. in l 1 . n. 47 ff. de acq. poss. Soc. iun. in repet. l. 1 . n. . 8. & in l cum filius. vet. deuenio, n. 8. ff. de leg. 1. Rimin. iun in l 1 , n. 169. & 612 C. qui admit. Rui. in l 1 §. item, num. 15. ff. de acq. poss.
§. De ijs. Ex d. l. 10 acquiri u. §. de his, ff. de acquir. rer. dom. vbi vide cri e tes.
§. Idem placet. Vide Conna . li 3. c 7. nu. 5.
§ Fructuarius Qui vsucapere non possint. Vide Iacob. Bomour ænigm. 16.
§. Non solum. Vide Rui. in l. 1. §. item nu. 15. ff. de acq. poss.
§. Ex his. Vide Hippo. Rimin. Inst. eo. in rub. num. 9.
§. Et hoc est. Vide in l. 1. C. per quas person. nob. acq. & in l. 1. C. de acquir. poss. Connan. li 3. c 7 n. 5.

Tit. 10. De Testamen. ordinand.

§. 1. Testamentum. Carpit Iustinianum Gell. lib. 6 c. 12. & Laur. Vall elegant. l. b. 6 c. 36. refert Cott. in memorabil. verb testam & Vigl. h c. Defenditur tamen ab Alciat. ad Vall. vbi sup. Vigl. & Hippol. Rimin. hic. Connan. li. 9. c. 1. nu 1. Crass. de success. §. testamentum q. 2 Loriot. de iur. arte. in tract. de testam. axio 1. Cas. Cont. variar. li. 1 c. 13. Io Robert. Sēnt. li. 2. c 19. & vti notauimus in l. 1. ff eod. Testamentorum genera. Vide per Steph. Forcatul. in Necioma. dial. 14. Alexan. Neapol Gen. diet. li 4. c. 1. Ferrand. Aduent. Explicat. li. 2. Loriot. de testamen. axio 3. Gel. oc. attic. li. 15. c. 27. Vacū. de clar. 18. Brisson. de form. & solennib. verb Roman. li. 7. mihi, f. 652.
§. Accessi. Vide Bolognet. in rub. ff de leg. 1. num. 16.
§. Sed cum. Vide in l. hac consultissima, C. eo vbi quæ notauimus. Fallit de iure can. vt per Bellon. in antinom. lib. 2 num. 107.
§. Testes. Vide Io. Bap. Plot. cō. 50. n. 19 & inter cōs cri. 7. iletriv. l 1. 2. impres. cōs. 132.
Neque mulier.] Vide Duenn. reg. 314 & sequen. Soc reg 511. Viu. in Sylua. commun. opin. 968. & quæ notauimus. in l 20. qui testamento. § mulier. ff. eo.
Intestabiles.] Vide Connan. comment. iur. lib. 9 c. 3 nu. 2. vbi egregiè, quod dicantur à testimonio, non à testamento. Sigon. de iudic. li. 2 c. 15 A. Gell. noct. attic. li. 6 ca. 7. Ræuard ad l. 12 tabul. c. 10. Turneb. aduersar. li. 29 c. 14. Isid Origin. li. 10. lit. I. Quicquid dicat in contrarium glo. in l. ob carmen. ff. de testib. Barto. hic in princ. quem sequitur Hipp. Riminald. in l. 1. nu. 65. Co. qui admitti & communiter Doctores. per l is cui §. ti. ff. de testa quæ est intelligenda cum Connan. vbi supra, & clarè liquet, pœnam, ibi damnato ob carmē famosum esse solummodo remotionem à testimonio, non à testamento. ob carmen, ff. de testib. & l. lex Cornelia, §. fi. ff. de iniur. vt audeam affirmare, verba, ibi, ergo, nec testamentum facere esse appositi̇a, vt fecit Theoph. hanc vocem interpretans, fecus, ac alij vnquam fecerint in §. hi autē. Institut. de testam. ordin. & Vigl. hic.
§. Pater. Vide doctores in l. pater. ff § testib.
§. In testibus. Ad intell. vide in l. 20. qui test. ff. eod.
§. Sed neque. Vide in d l 20. quod testamento, ff. eo. Pinel. in l. 1. p. 1. num. 16. C. de bo. matern Crott. in tracta de testib. num. 16. Amplia. in fideicommisso vniuersali. Sublimita tamē in fideicommisso sub conditione incerta. Crott. vbi supra, n. 17. & 20.
§. Legatarijs. Vide Dilect. de arte test. tit. 2. caut. 9. Viu in Sylua comm. opi. 985. Pett. de Ranen. in Alfab. verb Legatarius. Loriot. de Iur. arte. tit. 1. de testamen. axiom. 14. Duar. ti. eo. c. de testibus, In testamen. idon. Eman. a Costa. in teper. cap. si pater. verb. Superstite matre. num. 24. extra eod. Crott. de testibus. p. 1. num 18. vbi Petr. de Moncada. in add Menoch. de arbit. lib. 2. cas. 106 . num. 14 & tex. in l. dictantibus, C. eod. & quæ notauimus in d. l. quod testamento, vbi quod procedat in substituto, & quod fallat, quando in testamento requiritur minor numerus.
§. Sed & vnum Ex l 24. vnum. ff. eo. Conciliatur cum l 1 § si quis n duob. tt. de bonor. poss secund tab. per Petr. Alphan. in Autn si quis in aliquo, n. 74 Cod. de eden. Exemplum quando probet . vide Caball. mil. l. 59. Ad intell. vide Brisson. d form. li. 7. f 657. & quæ notauimus in d. l vnum.

Tit. 11. De Militar. testam.

§. Planè. Ex l 25. ff eo vbi pro Catilio, legitur Statilio Seuero, & malè, D. Marci proauo materno Capitolin. in Marco. Catilio Seuero scribit Plin. epistolar. li. 1 mihi. fol 36. Ad intell. vide Riminal. iun. Instit. de test. in pr. nu. 364. Corn. cons. 149. & 215. li. 2. Natta in l hac consultissima § ex imperfecto. q. 30. n. 160. C. d testa & Vigl hic.

Tit 12. Quibus non est permiss. facere testam

§. Non tamen. Vide in l qui in potestate, ff. de testamen. Corrigitur, apud Hispanos, per l. 5. Tauri, vbi Gomes. Ad intell. vide Loriot. de iur arte, in tit. de tutel axio. 68. & seq. Soc. reg. 153 filiusf. Alphan in Collectan n. 158. Crass. de success §. testamen. ti 1 caut. 1. Iul Clar. §. testamentum, q. 18. Connan. lib. 9. c. 4. nu 1 & seq. & quæ notauimus in d. l. qui in potestate. vbi vide.
§. Præterea. Vide in l. 5. à qua ætate, ff. eo. Dilectum meum in tract. de success. ab intestat. in protheor. nu. 240. & seqq. Duar. in tit. hoc, c. d his, qui testam. facere possunt, colum 1. Anton. Aug. emendat. lib. 4. c. 13. Connan. lib. 3. cap. 12. Ioan. Rober. sententia libr. 1. c. 2. Eman. a Costa in repet. c. si pater. verb. defunctis ante tempus pubertatis, nu 1. extra de testamen. & quę notauimus in d. l. à qua ætate, An possit per Principē dispēsari. vide Thesau. decis. 87.
§. Item furiosi. vide Valer. Maxim. lib. 7. c. 8. in princio. Diaz. reg. 390. furiosus Duenn. reg. 400, furiosus, Dilectum meum in tracta,

cta.de success.ab intest. in protheor.num. 245.& seqq.vbi vide.

§.Item prodigus. Vide tex.in l. 18.is cui.ff.d testamen.Crassium,de succes.§.testamentum,quæst. 23. Gomes. var.resol.tom.2.c. 14.num.30.& seq Connan. lib 9.c.4.nu.11. Hugon.Donel.in l.is cui,nu. 11.ff. de verbor.obligat. Amplia.& limita,vt per nos in d. l. 18. ff de testamen.& per Dilectum meum in d.tract.in protheo.n.264.& seq.

§.Item Surdus. Vide in l 6.qui in potestate, §. mutus. ff. de testamen. Non corrigitur per l.discretis,C.qui testamen.facer.poss. vt per Aquilin.in l.c.in princip. num.158. & seq.ff.de verb.oblig.Gratian.de Cōciliat.legum lib.2.nu.23.Ad intell.vide Dilectum meum,vbi sup.num. 269. Crass.de success.§.testamentum,q 30.Aquilin. vbi supra,Vasq.quæst.illust.103 nu.12.& seq. Fallit si fuerit surdus, aut mutus tantum, itē ad pias causas,& ex dispensatione Principis,vt per nos in d.l.qui in potest.Harmenop.in Promptuar.li.4.tit.1. Nouel.Cęsa. Leonis,vers.qui aduena,& ibi in scholio.

§.Cæcus. Vide Dilectum meum.vbi sup.nu. 271.& seq.Eman.à Costa in l.Gallus.§.& quid si tantum, p. 3. num.90.ff.de liber.& posthum.& in repet.c.si pater.verb.adiectis,num.10. xtr.de testa.

§.Eius qui.Ex tex.in l.eius qui,ff.de testam. vide Dilectum meum, vbi sup. num. 237. Ferra id. Vasq. quæstio. illustr.103.quem sequitur Crass. de success. §. testamen. quæstio.25.

Tit.13.de exhæred.liber.

§.1.Nō tamen. Ad intell.vide Alcia.Parad, lib.3.c.5.Couar.in c. Raynutius,in princ. extra de testa.Loriot.de iur. arte,in ti.de exhæred.axiom.8.&.46.

§.Sed nos in fine. Dum dicit inter cæteros, intellige,filios,vt nō valeat,si plures sint, quam duo,secus in filiabus. Vasq.de success.creat.§.20.nu.58.

§.Posthumi. An posthumus possit exhęredari. Vide Alc.Parad.l.4.c.10.Crass.d success.§.testamentum. q.41.n.14.Ad intell. vide Vasq.de success.creation.§.19. n.66. Pinell.in rubr.C.de bon.matern.p.2.num. 31.Aquil.in l.Gallus,§. & quid si tantum. In princ.n.10.ff.de liber.& posthu. Alex. Galuan.in d.l.Gallus. n prælud.c.2.n.66. Hippol. Riml. in l.posthumo.num.339.& seq.C.de contra tab.

§.Sed fœminini. Vide Loriot.de iur.arte,ti. de exhæred.axiom.3.

§.Posthumorum. Ex l. posthumorum,ff. de iniust.rup.Corrigitur apud Hispanos.per l.18.Taur.vbi Gomes.

§. Iunia Velleia. Iulia Velleia,legendū docet Anton. Aug. in hac lege . de qua vide scribentes,& tex.in l.Gallus,§.nunc de l. Velleia.ff. de lib.& posthu.Ad intell.vide Anton. Aug. In hac lege , & quæ notauimus,in d. §.nunc de lege Velleia.

§.Emācipato.in casu h.§.an hodie vtamur iure ciuili,vel prætorio, vide per Barto.in Auth.ex causa.sub n.10,vers.si verò,C.de liber.præter.Crass.de success,§.testamētum.q. 36.n.3.

§.Adoptiui.vide Io.Gutter.in §. sui. n.151. inst.de hæt.qual.& diff.

§.Mater.Corrigitur per §.aliud quoq; Capitulum.Auth.vt cum de appellat.cognosc. Dilect.de arte test.ti.3.caut.15.Ad intell. Vide Clar.§.testamentum. q.47. Petr de Rauenna.in sign. 388. Gulielm. de Ludo. sign.67.Ant.Gomes.var.resol.li.1.cap.11. nu.1.Plaza.de edict.c.1.nu.16. in medio. Firman. in repert. verb. præteritio cum causa,nu.4.Hippol.Rimin.in l.posthumo. nu.355.C de contra tab.

Tit.14.De hæred.Instit.

§.1.Hæres.Vide in l.3.ff.eod.

§. Proprios. Secundum plurium sententias. vide Viu.in Sylua.commu.opin.398.text. in l.quidam.C.de necessar.seru.

§.Est tamē.Vide in l.49.his verbis,§.interdum,ff.eod.

§.Seruus. Vide tex. in d.l quidam,C.de necessar.& seru.Conna.lib 2.cap.4 num.... Hippol Rim.inst.de don.in princ.nu. 342. & in l.item nobis,nu.246.& seqq. institu. per quas person.nob.acq.Aquil.in l.naturaliter,§.nihil commune,p.1.nu.158.ff.de acq.poss.

§.Alienus quoque,vide Aquilin.in l.naturaliter,§.nihil commune,p.2.num.55. ff. de acq.Poss.

§. Seruus autem plurium, Corrigitur apud Hispanos,vbi in tota hęreditate seruus,vt sit liber.est instituendus.Ioan.Marin.de Olan.in antinom.iur.ciuil.& Hispan.lit. S.num.16.

§.Et vnum,vide Crass.de success.§.institutio,q.20.& seq.Franc.Sarmient.in tracta. de reddit.eccles,p.1.c.1.nu.20.

§.Hæreditas,Ad intel.Vide Vacun. declar. 77.n.5.Hippol.Rim.in l.1. num.155. Cod. qui.admitt.tex.in l.seruū. §. hęreditas,& in l.interdum,§.paterfam.ff.eod.Alexan. Neap.Genial.dier.li 1.c.1. Loriot.de iur. arte in tit.de hære.inst.axiom.15.Connā. l.10.c.6.n.10.Anto.Aug.Emen. lib.2.c.8.

§. Non autem, vide in l.si ita scriptum,1.& in l.interdum,§.1.ff.eo.vbi scrib.

§.Impossibilis.Conciliatur cum §.impossibi i .instit.de inutil.stipulat. per Stralim. seu potius Bellon.in antinom.num.14.Ad intell.vide Loriot.de iur. apicib.in tract. regul.axio.103.

§.Si plures, vide tex.in l.5. si hæredi ff.de hæredi. inst. Diaz. reg.157.copula.Nicol. Euerard. In Topic. loco,à natura copulæ, post med. & loco . à natura alternatiuæ, mihi fol.247. à tergo,& quæ notauimus in d.l.si hæredi.

§. Hi quos. Peregrinantes,vide Io.Robert. Senten.lib.3.c.9.mihi fol.279.

Tit.15. De vulgar.substitut.

§.1.Potest. Ex l.36.potest,ff.eo.Ad intell.vide Connan.lib.10.c.8.n.9.

§.Si seruum,vide in l.40.si pater,ff.de hære. instit. Vacun. declar. 85. Capr. in trac.de substit.in 3.specie,nu.85.Bologn in l.cum

filiusfam.num.184.ff.de lega.1.Duaren.in tit.ff.eod.c.de effect.substitut.vulg.col.8. Henric.à Suerin.repetit.lect c.37. Claud. Chiflet.de substit c.12.col.5. Trentacinq. de substitut.p 1.c.5 nu.2.c 6 num.2. & c.9. nu.2. Alciat. Dispunct.libro 1.c.2.Vasq.de succeſſ.progreſ.§.5.nu 14. & seqq. Cuiac. obſ.li.17.c.21. Amplia.& limita, vt per nos in d.l.ſi paterfam.

Idque Tiberius Cæſar.] Ex l.41.& hoc.ff.de hæred.inſtit.vide Alciat.dispunct.libro 1. c.2 Cotta, in memorabil.verb.teſtamentū vbi pro. Tiberius Cæſar, legit Titus Cęſa. Vide tamen Vigl.hic, nu.12

Tit.16. *De pupil.ſubſtit.*

§.Qua ratione, vide tex.in l.humanitatis, C. de impub.& alijs ſubſtit. Lancel. Polit.de ſubſtit.nu.20. Vaſq. controuerſ. illuſt.106. nu.8 & 30 Conſtantin. Roger.de exempl. ſubſtit.q.5.nu.2.& ſeqq.& de pupillar.q 8. & ſeq. Loriot.de iur.arte, in tract.ſubſtit. axiom.74. Stephan. Forcat.in Necio.dial. 52. Duar.in tit ff.de vulg.c.de quaſi pupil. ſubſtit.& cap.ſeq.Ioan. Vand. var. quæſt. li.2.c.9. Craſſ.de ſucceſſ.§.ſubſtitut. q.41. Capra.in tracta.de ſubſtit.in 2. ſpecie. n. 105.& in 3.ſpecie, num.33. 119.128. & 128. Bald.de Vbal.de ſubſtitu.num.25.& ibid. partic 2 n.18. Alphan.in Collect.num.489. & quod diximus in d.l.humanitatis.

§.Sin autem, inferioribus partibus.] Caius, inſtit.lib.2 c.4.vocat, imam certam, quem refert Briſſon.de formul.lib.7.fol.661. ſic etiam Suet.in Iul.Cæſ.ca.83. vt per Alex. Neap.Gen.dier.li.1.c.1.fol 4

Non ſolum, vide Eman. à Coſta in repet. c. ſi pater verb poteſt nu.4 extra de teſtam.

§.Vel ſingulis. Ex l.37. vel ſingulis, ff.eo. Ad intell vide, vltra Vigl. hic Couarr.in cap. Rainutius, §.8. per totum. Zanc.in l.hæredes mei, §.cum ita, nu.590 938 & 499. ff.ad Trebel. Paul. de Caſt.conſ.404. nu.2. vol. 1 in nou. Alex. Trentacinq de ſubſtit. p.5. c.2.nu.11, Aquilin.in l.Gallus, § & quid ſi tantum, in præfat.n.78 Rimin.ſenior, cōſ. 189.n.18. Mantic.de coniect.vlt.vol. li.11. tit.2 nu.8. Connan.lib.10.c 8.nu.9. Limita per ea, quæ notauimus in d.l.vel ſing.

§.Maſculo. Ad intell.vide Eman. à Coſta in repet.c.ſi pater, verb.defunctis ante tēpora pubertatis.n.2.ext.de teſtam.

§.Extraneo. Ad intell. Vide Aquilin.in l. centurio, p.4. nu.40. ff.de vulg. Duar.in tit.ff. eod.c.de effect.ſubſtit.vulg.col.8. Eman.à Coſta in repet.c.ſi pater. verb. interdum, n.64 & verb.habēs, n.10.extra de teſtam. Vaſq.de ſucceſſ.progreſſ.§.11.n.30

Tit.17. *Quibus mod.teſtamen.infirmentur.*

§.Teſtamentum. Corrigitur in Francia, vbi adoptiui non rumpunt teſtamentum. Pet. Gregor. Syntagm.iur.lib.44.c.1.num.1. Ad intell.vide Ioan. Gutter.in §.tui, num.153. Inſtit.de hær.qual.& differ.& latè per Dilectum meum in tract.de ſucceſſ.ab inteſ. li.1.n.290.& ſeq.

§.Poſteriore, vide quos citat Alphan.in Collecta.nu.895. Craſ.de ſucceſ. §. teſtamentū.q.86. Sebaſt. Medic. in tract.de nouat. par.2.num.91. Vaſq. de ſucceſſ.creat.§.11. num. 8. Hippol. Rimin.conſ.269. num.70. vol.3. Maſcard.de probatio.concluſ. 1282. Corn.in l.ſi quis autem, nu.2. C.de teſtam. Petr. Peralt.in l ſi quis.in prin.ff.de leg.3. vbi plenè. Menoch.de præſump.li. 4 præſumpt.165.n.28

§. Sed ſi quis. Ex l. 29. ſi quis priore. ff. ad Trebell. Ad intell.vide Duran.de arte teſt. tit.10.caut.1

§.Non tamē. Ad intell vide Vaſq.de ſucceſ. creat.§.11 nu.24. Iaco. Concennat.q.lib.3. c.2.n.22. Duare.in ti.ff.de in.uſt. rup.c.de irrit teſta. Vaſq.controu.illuſt.64.nu.23.& quæ notauimus in d.l.pen. ff. de ſtatu lib.

§.Ex eo. Conciliatur cum l.1.§. ſi tabulæ, ff. ſi tab.teſtamen. null. extab. per Connan. lib.9.c.7.nu.7 Corrigitur apud Hiſpanos, vt per Ioan. Martin.de Oian.in an inom. iur.ciuil.& Hiſpan.lit.T.nu. 14. Ad intel. vide Ann.de Cauon.in repet. l. nemo poteſt, n.672. ff.de lega.1. Durād de arte teſt. tit.10.cau.3 Conſtant. Roger.in l.hæredes palā, §.ſi quid poſt.n.17.ff.d̄ teſt. Menoch. de præſumpt.li.4.præſumptio.173.num.24

Tit 18. *De inoffic.teſtam.*

§.Sed hoc. Vide in l.2.hoc colore, ff.eo. Cōnan.lib.9.c.9.n.1

§. Soror. Vide in l. fratres, C. eod. vbi quę plenè notauimus.

§.Igitur. Ad intell. vide Eman. à Coſta.in repet.c.ſi pater.verb.inſtituit.num.14.de teſtam.tex.& ſcrib.in l.papinian.ff.eod.

Tit.19. *De hæred.qualit. & differ.*

§.1.Hęredes.vide Paul. Leon.in l.qui Romę §.duo fratres, nu.41. & 43. ff. de verb.obl.

§.Sui. Corrigitur de iure feu. cap.1.an agna. vel fil.& c.1 §.filius.de capit.qui cur.vendi.vbi filius poteſt repudiare hęreditatē, & retinere feudum paternum. Requiſita ad inducendum ſuitatem vide per Craſſ. de ſucceſſ.§.ſuitas, q.4.& 5. Ad intell.vide Ioan. Gutier.hic.

§.In extraneis.vide Vaſq.in l.ſi alienū, ff.de hæred.inſt. Craſſ.de ſucceſſ.§. inſtitut.q. 28. vbi ait locum habere in inſtit. puris, ſecus in conditionalibus.

§.Item extraneus.vide Aquilin.in l.1.in pr. nu.16.ff de verb.oblig. Gouean.vari.lect. lib.1.c.25. Petr. Loriot.de iur.arte, in tract. adition.axiom.37

Tit.20. *De legatis.*

§.1.Poſt hæc.vide Marc. Ant. Eugen.cònſil. 26 nu.15.& ſeq.

§.Sed olim vide Ioan. Robert. Sentent.li.2. c.35. Vlpian.in fragm. tit.24. Caium.inſt. lib.2.tit.5. Briſſon.de formul.li.7. fol.698. vbi fuſe.

§.Noſtra in l.1.C.comm. de legat. Ad intel. vide Alciat Parerg.li.3.c.1. Vaſq. de ſucceſſ.crea.§.17.n.116.& ſeqq. Duaren.in l. legato generaliter, ff.de leg.1.& quæ notauimus.in d.l.1

§.Sed non vſque. An hodie ſit aliqua differentia inter legata, & fideicōmiſſa particularia. Vide Vacun.declar.53. Ad intell.

vide

vide Io.Robert.Sentent.li.2 c.23. Ferrer. in l.1.nu.11.ff.de leg.1

Necessarium esse.] vide Soc.iun.in l.1.num. 120.& 127.ff.de leg 1

Omnia legata.] vide tex.in l.1.ff.de lega.1. vbi quæ abundè notauimus, & Prateum. reg.467.legata.

§.Non solum.vide Bened. Capra. regu.105. par.1 .Socin.iun.consf.74.nu.18 vol 1

§.Quod autem.vide Capram reg.106.& 107. Ignorantia regulariter præsumitur.Vide Marant.in l.is potest. ff.de acqu.hæred t. Soc. reg.177. Andr.Gail. pract.obser.lib 2. c.48.num.14.Cumiam.in tract.de Syndic. c.2. num.11. Menoch. de præsumpt.libr.6. præsumpt.23 Gabr.reg.li.6.ti. de reg.cõclu.5. Brunor.à Sole in Compend.resolut. verb.ignorantia præsumitur.

§.Et verius. Ex l.21 verius.ff.de probat. vide Mascar.de prob concl.881

§.Si res aliena.vide Peralt.in l. hęredem.n. 4.ff.de leg.2

§.Nam traditum.vide Soc.reg.72.causę duę tex.& ibi notata.in l.Meuius,§. duorũ, ff. de legat.2 & in l.ex ꝑmissione,ff.de action.

§.Si eadem res.Duaren de iure accresc.li.1. c.18.Ioan.Robert.Senten.li.2.ca 24.& 25. Bolognett.in rubr. C. quand.non petent. par.num.26.Andr.Fachin controuer. iur. lib.4.c.97

§.Si cui.Vide in l.84.non quocunque,§.fundus,ff.de leg.1

§.Si quis rem.Conciliatur cum l. is,qui putat.ff.de acq.hær. per Straitman. seu Bello.in antinom.nu.23. Ad intel vide Aquilin.in l.Gallus,§.& quid si tantum.versic. sed ex sententia.nu.69 ff.de libe.& posth.

Iidem rescripserunt in l.qui post testamentum,C.eo.vide Diaz reg.738. testator pignorando. Ancar.q.75.li.1

§.Ex contrario.Vide in l.legari,§.vlt. ff.de liberat.leg.

Quod si viuo . Conciliatur cum l. debitor. ff.de leg.1.per Straitma.seu.Bellon.in antinom.n.21

Non enim placuit.] Conciliatur cum l.in ambiguis.§ 1.ff.de regul.iur. per Hugon. Donel.in l.140.in pluribus,num.4.ff. de verb.oblig.

§ Si res legata.vide in l.26.non amplius,§.1. ff.de leg.1

Si verò hæredis seruus.] Ad intell.vide Decium in l.quod te.in vlt.lect.num.39. ff. si cert.pet.

§.Si quis ancillas.vide in l.3. ff. de pecul.l. & in l.66.si ancillas,ff.de leg. 1. Conciliatur cum l. siue , ff. de fundo instruct. per Straitman.seu Bellon.in antinom.nu.19

Ordinarij serui.cum Vicarijs.] vide Conna. li.2.c.2.n.3.Iacob.Reuard.varior li 5.c.20

§.Si peculium Iulianus ait.] in l.8. denique, § verum ff.de pecul.leg.

§.Si generaliter.vide Io.Robert.Sent.li.2.c.14

§.Optionis.vide Petr.Fabr.in l.actus legitimi.ff.de reg.iur.

§.Incertis. Hodie est correctũ,vt per Aquilin.in l.Gallus,§.& quid si tantum.in pręfat.num.75.ff.de lib.& posth. Ad intell.vide Duaren.in ti.ff.de hær.instit.c.2.Emanu.a Costa in repet. c. si pater. verb.pauperes,nu.2.14.& 15.extr de test.

§.Posthumo.Hodie est correctus,vt p Aquilin.d.nu.75.Pugnat cum §.posthumus,infra eod.vide Ioan.Basium paradox. lib 4. c.1 Ruin.in d.l.Gallus,numer.3. Ad intell. vide Lancel.Galiaul.in repe.leg. Gallus. num.12.ff.de lib.& post.Duaren.disputa. lib 2.c.30 Carond.verisimil.li.1 c 15. Alciat.parad.li.3 c.2. Vigl.in §. seruum autem.Instit.de hære. instit. Cuiac.obseru. libr.7.c.4.Rui.cons.160,num.9.& 12.vol.2. Alex.Galuan.in l. Gallus. in præiud. c.11. num.351. Loriot.de iur.arte,in tract.natiuit.axiom. 8. Forcatul.in Neciom.dial.9. num.12.& quos citat Alphan. in Collect. num.63

Est autem.vide Alex. Galuan.vbi supra c.3. num.95 & seq.Boet.Epon,in d.l.Gallus.in Princ.nu.35

§.Sed nec huiusmodi . vide Eman. à Costa in repet.c.si pater verb.pauperes,num.16. extr. de testam.

§.Tutor incertus vide Eman. vbi sup.

§.Posthumus. Vide quæ notauimus in §.posthumo.sup.eo. Alci.parerg li.9.c.1.Socin. iun.in l.Gallus in prin.nu.14.& Boet.Epo. nu.19.ff. de lib.& post.

§ Si quis in nomine. Vide tex. in l. in nomine.Co.de testam.Diaz reg.256 Soc. reg. 256.error in nomine. Duaren.in l.Titia §. nihil differt ff.de leg 1. Io.Rob.sentent.li. 1.c.16.Ferrand. Aduens.explicar.li.2

§ Huic proxima.vide in l.17. demonstratio falsa ff de condit.& demonstr. Fallit,quãdo est expressa certa quantitas Io. Petr. Surd.decis.142.n 2. Item quando constat de corpore.idem Surd.decis.241.n.22. Ad mater.vide Firman.in repertor.verb.Falsa demonstratio, vbi sunt concordantes .

§.An seruo vide Aquilin.in l.naturaliter.§. nihil commune,p.1.nu.158. ff.de acq.poss. Vacu.declar.57.nu.9

§. Ante hæredis . vide Vasqu. de success. creat.§.9.nu.13.& seq. Cras.de success.§. institutio.q.1.Aquilin. in leg. Gallus,§.& quid si tantum. vers. quid si. num.31. late Eman. à Costa in repet. c. si pater.verb. adijcitus,numer.4 extra de testam.

§.Post mortem.vide Soc.iun.in l.1. nu.146. ff.de legat.1. Ioan.Rober.Sentent.li.1 c.23

§.Pęnæ. vide Eman.à Costa in l.cum tale §. si arbitratu. ampl. vlt. num.45. ff.de condict. Vigl.in §.impossibilis,nu 3.Instit de hær.instit.Hugon.Donel.in l.si homo,nu. 9.ff.de verb.obl.

Tit.21.De Adempt.legat.

§.1.Ademptio.vide Duar.in tit.ff.de testam. c.de nuncupatiuo testam. &c. de testibus in testam.idon.

Tit.22.De Leg.Falcid.

§.Superest. vide Constantin. Roger. in l.3. n.4.ff.de testam.

§.Quantitas. vide tex.in l.quantitate, ff.eo. vbi Doctores.

Tit.23. De fideicommiſſ.hæred & S C.Trebell.

§. Reſtituta. Ad intell vide Rui. in l.1.nu.11. ff.ad Trebell tex.& quæ ibi notauimus,in l.1.ff.eod.

§. Sed quid hæredes.Ad intell. vide Cephal. conſ.189.n 27 Viu in Sylua com.op.n.15. & ſeq.Duar. in ti ff.ad l.Falcid.c.7.Claud. Chiflet de iure fideicommiſſ. lib.1.ca.2. col 3.Petr.Peral in l.cum autem, n.8.& 9. ff.de leg.2.Franc.Huſman.ad l Falcid paradox. 8. Eman. à Coſta in rep.c ſi pater. verb.treb n.28 de teſta. And.Fachi.cōtrouer.li.5.c.12 Craſ.de ſucceſ.§.Falcid. q.3.

§. Ergo. vide Eman.à Coſta. in d repet.c.ſi. pater.verb.cenſendum,n.5. de teſtamen.

§. Sed quia ſtipulationes Vide Durand. de arte teſt tit.5.caut 31.

§. Præterea. Ad intell latè per Vaſq.de ſucc. crear. §. 17. nu. 130. vbi quod hodie non procedat Soc.iun.in l 1.nu.14. ff. de leg 2.

§. Et quia vide Alphan.in Collect.nom 207. Boer Epon.in c.iudicante num 9.extra de teſtam.tex.& quæ ibi notauimus ,in l fin. C.de fideicom.

Tit. 24. de ſingul. reb per fideicommiſſ.relict.

§. Poreſt. Hodie non procedit. Vaſq.de ſucceſ.creat §.17.nu 130.

Tit.25 De Codicillis.

§. 1. Sed cū ante. vide in l. 5. ante tabulas,ff. de iur codi. Duar.diſp lib.2.c ſi.Auiac.obſer.lib.18 c.7 Connan.lib.9.c.6.nu.6.

§. Directè vide in l.Scæuola,ff de iure codicil.& in l 2.C.eod.Socin.reg 215.hæredit. Diaz.reg.309,hæreditas non poteſt. Craſ. de ſucceſ.§.codicilli.q.1.nu 15. Lud. Molin,de H ſpan. primogen. lib 2 capit 10. numer. 18. vbi, quod non procedat apud Hiſpanos.

INSTITVTIONVM
LIBER TERTIVS.
Tit. I. De hæreditatibus,quæ ab inteſtato deferuntur.

§. Inteſtatus. Vide Aquilin.in l Gallus. §. & quid ſi tantum verſic.quid ſi enim,nu.64. ff. de liber. & poſt Hippol. Riminal.in l. qui ſe patris,num 305.C. vnde liberi.Dilectum meum.in tract. de ſucceſ.ab inteſta.in proth.nu.154. & ſeqq.tex.& ibi notata in l.1.ff.de ſuis,& legit.hæred.

Inteſtatorum,]Lege 12 .Tabul.] Cuius verba ſunt,ex Vlp.tit.26. Si inteſtatus moritur,cui ſuus hæres nec extabit , agnatus , proximus familiam habeto , vti notat Reuard.in legib.12.tabul cap.19. vide tamen Pratei.in l.35,12 tabul.& Vlpia.d.ti.26 §.1.

§. Sui. vide tex. in §.ſui,ſup.de hæred.qualit. & differ. Vacun declar 50.

§ Quibus.Curijs ciuitatum.]vide in §.vl.ſupra de nupt.

§. Necnon. vide Duen.reg.350.filius naturalis,& quæ notauimus in §.Aliquando ſup. de nupt.

§. Ita demum. Corrigitur apud Hiſp.per l. 18 Taur. vbi Gom & in l.1 3.n.2.

Poſthumi quoque.] vide Ioan.Gutter.in §. ſui.nu.19.& ſeqq.Inſtit.de hæred. qualit. & differ.

§. Si autem,& ſtatim.vide Tiraq. in tracta. de morte.

§. Interdum vide Ioan. Robet. ſententiut. lib.2 c.22.

§. Cum filius. Ad Intell.vide Rolan. conſ.68. n.11.& ſeq. vol. 1. Tibe. Decian.conſ.9.nu. 52.vol.2 Gabriel tegu lib.9.ti.de ſucceſſ. ab inteſt.concl.1. Ann. Robert.rer.iudicatar.libr 3.c.15.Alphon. in Collectan.num. 17.Pariſ.conſ.27 n.71.&83.vol.2.Antonin. Theſaur. deciſ. 162 & omnium latiſſimè Dilect. meū in tract. de ſucceſſ.ab inteſt. lib.3.nu.2.& ſeqq.

§. Cum autem. vide Minad.in Conſt. in aliquibus. §.ſecundo nota.n.39.

§. Hac ratione. vide in l. ſcripto,ff. vnde.liberl,vbi quos cumulauimus.

§. Emancipati.vide Aquilin.in l.Gallus,§.& quid ſi tantum,ver.quid ſi nu.75.ff.de lib. & poſthum.

§. Eadē. vide Ioan.Baſ. paradoxor.li.2 c.6. Hippol. Rimin in l.poſthumo. num.339.& ſeq.C.de contra tab.Anch.q 47.lib.2.

§. Item vetuſtas.vide Oliuer. Text.in tract. de ſucceſſ.ab inteſt.in princ.n.12.Hippol. Rimin conſ.402 nu.32.vol.5.

Diui.]in l.ſi defunctus.C.de ſuis,& legit.hær. vbi vide quæ notauimus.

§. Sed nos noſtra conſtitutio.] in l.ſi. Co.de ſuis, & legit.hær.

Tit.2.De legitima agnat.ſucceſſ.

§. 1. Lege 12.Tab Cuius verba ſūt.Agnatus proximus familiā habeto. ex l.195.§ 1.ff. de verb.ſig.vide quæ notauimus. §. inteſtatorum. ſup. tit. prox.Ad intel vide tex. & notata in l 2.ff de ſuis,& legit. hæred,

Sunt autem agnati.]vide in §.1. ſupra de legit.agnat.tui.

§. Cæterū.ideo nos.]Ad intell.vide Hipp.Riminal.in l.q ſe patris,n.304.C.vnde liberi.

Noſtra conſtitutione.]in l.pen.C.de hæred. vbi vide quæ notauimus.

§. Hoc etiā.vide Alphan.in Collectā. n.978.

§. Si plures.vide Marzar.in reſp.pro Triuul. num 7.

§. Placebat, Ad intell.vide Sebaſt.Sap in rep. l.qui ſe patris,nu.13 & 51.Hipp Rimin.n. 273.C.vnde liberi. Vacun. declar 49.num. 24.Aquilin.in l.Gallus, §. & quid ſi tantū, verſ.& quid.n.238.ff.de libe. & poſthum.

§. Ad legitimam,vide Alc.parerg.lib.3 c.26.

Con-

Connan.Comment.iur.lib. 2 c.14 num.5. Hugon.Donel.in l.vlt.n 4.C.de pact.
Nostra constitutione.]in l.fi C.de emãc.vide Caium Inst.lib.1 c.6.§.4.

Tit.3. De S.C.Tertulliano.

§.1.Lex 12.Tab vide Reuard.adl.12.tab.c.19.
§.Sed hæ Diuus Claud.] vide Sueton.in Claud.c.19.
§.Postea S.C.Tertulliano.] Tertullo,& Sacerdote Consulibus anno ab vr.cond.911. sub Diuo Pio.
§.Præferuntur,vide in l.2. liberi.ff. eodem.
§.Pater verò.Corrigitur per § si igitur. Auth.de hær.ab intest.
§.Sed nos.in l.2.C.vnde liberi.
§.Sed cum antea Constant.n.in C Theodos. in l.1.titul.de legi .hær.nobis. visum est.] In l.vl.C.eo.
§.Sed quemadmodum ,vide textum in l 2.
§. si mater ff tod Gabriel.reg.lib.6. tit..de tute conclus 1.& quæ notauimus in d.§. si mater.

Tit.4. De S.C. Orphitiano.

§ Per contrarium.Conciliatur cum l.sacratissimi.ff.ad Tertul.per Nico.Bellon.Supputat.iur.lib 4.c.5.n 5.
Orphitio,& Rufto consul'anno ab vr.cõ.931. sub Marco.vt ex Panuin.Vide quæ notaui mus in rub.ff.eo.Cassio.in Fast.& Capitolin in Marco.
§.Sciendum.Vide in l.1.§. capitis.ff eodem.
§ Si ex pluribus Ex l.si ex pluribus.ff.de suis & legit.hær.vbi quæ notauimus.

Tit.5. De successione cognatorum.

§.2.Post suo .nostra constitutio.]in l.pen.C. de legit.hær.
§.Qua parte,vide in l.u capitis. ff.de suis,& legit.
Lex Anastasiana)in l 4.C. de legitim.tutel.
§.Vulgo quæsitus.Ad intell vide Bened. Capr.consil.108.nu.73.
§.Hoc loco. Non procedit in Saxonia, vbi non excedit septimum gradum. Fach. de differ.iur.ciu.& Saxon p.2. dist.30.Ad Intell vide Dilectum meum, de success.ab in test.lib.3.nu.114.& seq.

Tit 6. De gradibus agnatio.

§.Primo gradu.vide in l.1 & vlt.ff.eo.
§ Agnationis . vide Paul. Manut. in Adag. Pluris est oculatus testis, quam auriti decem.Lambin.in Horat.de Arte poë.Plau. in Trucul.& Mynsing.hic. De ratione,vide Ferrand.Aduens.explication. li.2. hic.

Tit. 7. De seruili cognation.

Hunc titulum esse delendum , & coniungi cum titul. superiori de gradibus sumitur coniectura ex glo.in l.1. §. pertinet.verb. seruilis.ff vnde cognati.
§.Illud.Vide Aquil.in l.Centurio.p.3.nu 71. ff.de vulg Ioan.Rob.animaduer. libr.3 c. 25.vbi Cuia.613.

Tit. 8. De successione libertorum.

§.1.Nunc,vide Connan. Commentar.iur.li. 2 c.9.nu 1
Intestatus decessisset.]Testatus emẽdat Cuiac.obser.libr.3.c.13.& li.17. c13. vide Io. Rob.animaduers.lib.3.ca.25. & receptar. lect.libr 2.c.24. Connan. Comment.lib.2. cap.9 nu.1
§.Sed nostra.centum aurei.]Vide Alcia.parerg libr.12 c.11. quem refert Menoch.de arbit.iud.li.2.cas.65.num.4. Bud.de Asse. lib 1.mihi.fol.147.Connan Comment.lib. 2.c.9.num 2
Ita sine onere . vide Peralt.in l.cum patronus n.2.ff de lega.2.Ad intell.vide Emanue.à Costa.in reper.c.si pater.verb.institut nu.17.ext de test.
§.Sed hæc.dedititis, & latinis.] vide Alciat. parerg lib 1.c.6.Connan Comment.libr. 2 c 6.text.in l.1.C. de deditit. libert.& C de latin.liber toll.
Nostra constitutio.]in l.vlt.C. de latina. libert.
Adiectionibus.] id est,modis ius assequẽdæ Romanæ ciuitatis,familiarumque Romanorum. Alci vbi sup.quem sequitur Strac. in tract.de Adiecto.p.1 nu 12.vide Cuiac. obs.lib.18.c.21

Tit.9. De Assignatione Libertorum.

Vide quæ notauimus in rubrica ,ff. eodem.
§.1. In summa. Sabellio Ruffo , & Asterio Scapula cons.] Velleo Ruffo , & Osterio Scapula cons.emendandũm,vt in leg.1. ff. eod. Suffectis anno ab V. C. 799.per Panuin.ex tabul.capitol.

Tit. 10. De bonorum possess.

§.1.Ius bonorum. vide Aquilin.in l. Gallus, §.& quid si tantum. in præfat.num.227.ff de lib. & posth.
Nec solum.vide Crass.de success.§. bonorũ poss.q.20.
§ Quos autem.vide Andr.Fachin. Controu. iur.lib.5.c.72.vbi cur Prætor hæredem facere non possit.
§ Adhuc . vide Mich.Crass.d.tract.de success §.bonorum poss q 4.
Nam angustissimis.] Lex 12.tabul.gentis,& familiæ , Prætor sanguinis , & naturæ rationem habuit .
§.Sunt autem.vide Theoph.hic.
Quintò.tamquam ex familia.]cum quem ex familia,emendat Cuiac.sed vulgatam lectionem sequitur Theophil.hic,vbi exemplificat,in agnatis patroni . vide Io. Borcholten.hic.
§.Sed eas, Vide Vacun. declar.16.numer.12. Anton.Lescur.de iurisdict.num.50. & seq.
Nostra const.] in l.vlt.C.de Emancip.liber. vbi vide per nos notata.
§.Septima. Vide Bellon.Supput.li 1. cap.15.
§.Cum igitur.Ad intell. vide Cagn.in l.vn. p. 5. num. 30. C. quando non petent.par. Duar.de iure accresc.li.1. cap.20.eman.à Costa in reper.c. si pater,verb.subsequẽter,& filios nu.25.ext.de test.

Tit. 11. De Acquisitione per Arrogationem.

§ 1.Nostra cõst.]in l.corruptionẽ.C.de adop.
§.Mortuo.Ad intell. vide Mathesila. in tracta.de success.ab intest. memb.3.ar.principal.2.n.7.& seq.vbi Bolognin. in addit. & tex.in l.vlt.C.commun. de success.

Tit.12. De eo cui liber.causa bona addicuntur.

§.1.Accessit.Ex text.in l.vl.C.de testament, ma-

manumiss. Ad intell. vide in l.2.& 4. ff.de fideicommiss.libert.

§. Fin.pleniss.const.] in l.vlt.C.de testa.manumiss.

Tit.13. De success.sublat. &c.ex S.C.Claudiano.

Quomodo venderentur bona debitoris. vide Ferrand. Aduent. Explication.lib.2.ex Theoph.que vide, Reuard.,p tribunal.c.3

Senat.consultum Claudianum.] factum anno ab V C.805.de quo multa differit Cornel. Tac.annal.li.12.vbi vide Iust.Lips.n.117.citat Petr.Fabr.Semestr.li.1.c 25

§. Erat. ex l. vn. Co.de Senat. Consul.Claud. toll.Ad intell. vide quos supra citauimus, & Roffred. de Libell. par.6. titu. de S.C. Claudiano.

Tit.14. De obligat.

§.1. Nunc. Obligatio quid. vide Sebast.Medi.de diffinit.p 2.c.44.Concenoat. in Oeconom.iur.ciu.li.2.c.9

§. Prius. vide Alber. Bologn. ad rubr.ff. de verb.obl.c.7.n.22

Tit.15. Quib. mod.re contrahit.obligatio.

§.1.Re contrahitur. Ex l.1.ff.de act. & oblig. vbi vide quæ notauimus. Ad intell. vide Forcatul.in auiar.c.5. num. 4. Vacun.declarat.46.num.13. Hippol.Riminald.in l.1.p.2.num.64.69.& seq.ff.quod quisque iur. vbi de litera. Bellon.in rubr.inst.eo.nu.15. Iacob.Cagnacin.in repet. c. quoniam cōtra.nu.17.ext.de probat.

§ Is quoque. Vide in l.4.ex maleficijs, §. is quoque,ff.de actio.

§ Item is. Ex d.l.1.ff.de action.

§.Creditur. Corrigitur per Lōgobard, l.nulli liceat titu.de debitor.& guadimon.qua creditor deberprestare in pignore exactissimā diligentiā. Ad intell.vide Gom.var. resolut.to.2.c.3.circa fi.vbi Suarez.in addit lit.O.Loriot.de iur. arte in tr. pactor. axiom.62. Duaren.in tit.ff.de pignor.ca.1

Tit.16. De verb.oblig.

§.1. Verbis Sumptum ex l.1.§. verbis,ff.de actio. & obl.Ad intell. vide Gouean.var. lect.lib 1.cap.34.Connan.comment.lib.6.c.1.in prin.Coc..in memorabilib.verb.stipulum. Alciat.parerg.lib.1.cap.39. & quæ notauimus in rub.ff.eo.vbi multa.

§. In hac. Vide Brisson.de formul. & solennibus verb.Rom.li.6.mihi f.628

§. Vtrum Leonana const.] in l.10. omnes, C.de contrah.stipul. Ad intell Paul.Leon. In repet.l 1.§.si quis ita.n.8.ff. de verbor. oblig.Ioseph.Gonzal.var.quæst.iur. c 24.nu 28. Coras.in d.l.1.§. eadem.nu.4.ff. de verbor.oblig.

§.Omnis. Vide Hugon. Donell.in l.eum qui ita stipulatur.§. qui ita stipulatur,numero 5.ff.de verbor.obligat.Brisson.vbi sup. fol.633

§. At si ita.vide Hugon.Donel.in l.qui hoc anno,nu.6.ff.de verb.oblig.

§.Sub conditione,vide in l.54.cōditionales, ff.de verb.sig.Concennat.in Oecono.iur. ciu.lib.2.c.13

§.Si qs ita.vide in l.115.ita stipulatus,§.Sed & si ita, ff. de verbor. oblig. vbi Duaren. adde Cuiac.obseru.li.14.c.32

§. Ex conditionali. Ad intell. vide Duar.in l.Scæuol.nu.14.& seq.Petr.Stell. in repet. l. qui Romæ, §. Augerius.vers.ad intellectum.mihi fol.208.ff.de verb.oblig. Hug. Donell.in l.si quis si Titius,num.2. ff. de verb.obl.Alex.Raud. in tract.de Analog. cap.27.num.12. Connan. in commeot.iur. lib 6.c.3.nu.11

§.Loca.vide in l.2 §. qui ita,ff.de eo,quod cert.loco.Loriot.de iur. apicibus in tract. regu.axio.103.Duare.io l.si mihi,&tibi,§. si quis seruos,ff.de leg.1.Alc.parerg. lib.1. cap.49. Æmil.Ferre.in d.§.si quis seruos. nu.18.vbi hos paragraphos conciliat.

§. Coodictione. vide in l. 100. condictio.ff. de verb.obl.& quæ notauimus ibi.

§. Non solum. vide Aquilin. in l. 2 item si facto.p 3.nu.3.ff de verb.oblig. Coocenn. in Oeconom.iur.li 2.c.14

Itaque,] vide Soc.iun.io l.4.§. Cato.n.14.ff. de verb.oblig.

Tit.17. De duobus reis,stipulandi,& promittendi.

Qui stipulatus, reus stipulandi, qui promittebat, reus promittendi dicebatur. vide Brisson.de formul.li.6.f.629.li.1.ff.eo. vbi quære nostras notas.

§.Duo.vide Connan.commentar. iur. lib.6.c.5.n 1.tex.in l.4.duo rei,ff.eo.

§.Ex huiusmodi.in solidum.]vt in l.2. ff. eo. Hodie fallit per Auth. de duobus reis. In princ.vt in gl.d. l 2

§.Ex duobus. Sumptum ex l.7.ex duobus,ff. eod.Ad intell.vide Alex.cons. 184. nu. 11. vol.2.vbi Ronescal.in add.Coras. in l.1.§. si quis simpliciter.nu.13.ff. de verb.oblig.

Tit.18. De stipulatione seruorum.

§.Sed cum. Ad intell.vide Vacun.declar.73. n.10.tex. in l.38.stipulatio ista,§.hi qui,ff. de verb.obl.vbi quos citamus. Caballi.de diuid.& indiuid.in princ.n.11

§.Seruus communis. vide in leg.5.seruus,ff. eo.vbi per nos notata.

Tit. 19. De diuisione stipulationum.

§.1 Stipulationū. Sūptū ex l.5.ff.de verb.obl. Ad intell.Vide Cuiac.& Duarē ibi,& in ti. ff.de stipul.seruor c.7.Alc.paradox.li.1.c.2

Tit. 20. De inutilibus stipulationibus.

§.1.Omnis. De Hippocentauro.vide latè per Hier.Magg.Miscell.lib.1.c.10. Pet.Greg. Syntagm.iur lib.7.c.3.Alcia.parerg. lib.9. c.13.Coras.Miscel.lib.5.cap.2. Couar.var. resolut.lib.3.cap.2.Ioann.Robert.Sentet. iur.li.3.cap.15.Plin.natural.hist.li.7.c.3

§. Idem iuris, vide tex.in l.83. inter stipulāten,§. sacram,ff.de verb. oblig. vbi quæ notauimus.Cōnan.Cōment.lib.6.c.3.nu.4

§.Si quis alium. vide Maran.disp.7

§.Si quis alij.vide Gabriel.tit.de verb. obl. conclus.1.Alphan.in Collectan.nu.107. & quæ notauimus in l.stipulatio ista.§.alteri,ff.de verb.oblig.

§. Planè.Quæ sit differētia inter hęc verba. Si mihi,& Titio,aut mihi, & Titio. vide Vasq.de success.creat.§.17.n.94.Ad intell. vide Brisson,in tr.de solut.li.1.mihi. f.387

§.Quod

§. Quod si quis. vide text. in l. 38. stipulatio ista, & in l. 110. si mihi, ff. de verbor. oblig. vbi doctores, & quæ ibi notauimus.

§. Si verò. Ad intell. vide Loriot. de iur. arte, in tract. pactor. axio. 152 Hugo, Donel. in l. stipulatio ista §. alteri, nu. 26. Ruin. in l. quicunque, nu. 3. ff. de verb. obl.

§. Præterea. Conciliatur cũ l. 1. §. si stipulanti, ff. de verbor. oblig. per Alber. Bolognet. ad rub. ff. de verb. oblig. c. 31. num. 6. & per Bellon. in Antinom. num. 9. Ad intell. vide Vacun. declar. 71 num. 4. Aquilin. in d. l. 1. §. si quis simpliciter, nu. 47. ff. de verbor. oblig. Soc. iun. ibi d. nu. 17. & seq. Duaren. in d. §. si stipulanti. col. 1. Hugon. Donell. num. 9. Coral. num. 3. Connan. Comment. lib. 6. c. 1. nu. 5. Cuiac. in d. l. 1. §. si quis ita, ff. de verb. oblig.

§. Item inutilis, vide Io. Mercer. in l. frater à fratre, col. 16. ff. de cond. indeb.

§. Multum. Ex tex. in l. 1. §. multũ, ff. de obli. & act. Aquilin. in l. 1. in princ. nu. 161. Pau. Leon. nu. 166. & seq. Ruin. in 2. lect. nu. 17. ff. de verb. oblig.

§. Furiosus. vide tex. in l. 1. ff. de actio, in l. 5. in negotijs, & l 40. furiosi, ff. de reg. iur. & in l. 70. si a reo. §. 3. ff. de fideiussor.

§. Pupillus. vide Bolognett. in l. 1. nu. 184. & seq. Soc. iun. nu. 98. Aquilin. in prin. n. 104. ff. de verborum oblig. Alphan. in Collect. num. 788

§. Nam infans. vide Menoch. de arbitr. iud. lib. 2. cas. 57. nu. 13. Io. Rober. animaduers. iur. li. 3. c. 23

§. Sed in proximis. Pubertati proximus qs, vide Rolan. consl. 57. num. 25. vol. 1. Kircou. commun. opinio. centur. 3. conclu. 100

§. Si impossibilis. Conciliatur cum §. impossibilis. Instit. de heredib. instit. per Straitman. seu potius Bellon. in antino. num. 14. Ad intell. vide Loriot. de iur. apicibus in tract. reg. axiom. 103. Concennar. in Oeconom. iur. ciu. lib. 2. c. 35. tex. & scrib. in l. 1. §. si id quod, & in l. 31. non solum, ff. de act. & oblig. vbi quæ notauimus.

§. Item verborum nostra constitutio.] in l. optimam, Cod. de contrah. stip. vbi vide, quæ fusè notauimus.

§. Post mortem. Vide text. in l. 11. scrupulosam. C. de contrah. stipul. & Socin. iun. in l. 1. nu. 147. ff. de leg. 1

§. Item si quis. vide tex. in l. præposteri. C. de testamen.

§. Scriptum. Sunt verba Pauli senten. lib. 5. tit. 7. de obligat. vbi id notat Cuiac. Ad intel. vide Aquil. in rubr. num. 167. Soc. Iunior. nu. 48. & 50. & Paul. Leon. in l. 1. num. 41. ff. de verb. oblig. Viu. in Sylua comm. opin. 1056. & quos citat Alphan. in Collect. num. 505

§. Quoties. vide tex. in l. 29. Scire debemus. in l. 86. quod dicitur, & in l. 114. Titia. in fi. ff. de verb. oblig. vbi quæ notauimus.

Et ad singulas,] non singulas, quidam emẽdat, quod non probo, ex Theophil. hic.

§. Alteri. vide Alphan. in Collect. n. 107. Gabriel, titu. de verb. oblig. conclus. 1, Firmã, in repert. verb. stipulatio. nu. 82. Fallit in Notario. Viu. in Sylua commun. opin. 511

§. Quod turpi. vide text. in l. generaliter. 76. & l. 27. veluti, ff. de verb. obliga. Connan. Comment. li. 6. cap. 4. n. 1. & li. 5. c. 11. nu. 2

§. Qui hoc anno. Ex l. qui hoc anno. 42. ff. de verbor. oblig. Vide in l. 138. eum qui, ff. de verb. oblig. vbi Cuiac. Conn. commen. lib. 6. c. 4 nu. 8. Donell. in l. eum qui calendis, §. quoties, num. 32. ff. de verb. oblig.

§. Si fundum. Vide tex. in l. 105. quod dicitur, ff. de solu. Menoch. de arbit. iud. lib. 2. casu. 27. Marc. Mant. Dialogism. famular. lit. S. nu. 1

Tit 21. *De fideiussoribus.*

§. 1. Pro eo. Vide text. in l. . §. 3. ff. de action. & oblig. Connan. Comment. li. 6. cap. 6. in princip.

§. In omnibus. Ex l. Græcè ff. eod. Vide Connan. d. c. 6. num. 4. naturalis obligatio,) quæ fit. Vide in l. Stichũ, §. naturalis, ff. de solu. quem citat Vacun. declar. 19. Vide Alciat. paradox. lib. 4. c. 7. Bellon. in ppur. l. 2. c. 1. & quæ diximus. in d. §. naturalis.

§. Fideiussor non tantum, vide in l. 4. §. fideiussor, ff. eod.

§ Fideiussor. & vide in l. stipulatus, ff. eodẽ. Connan. comment. li 6. c. 6. n. 4

§. Si plures. vide tex. in l. 26. inter. ff. eo. Cõnan. d. l 6. c. 7. n. 10

Epistola D. Adria. vide Cuiac. ad Paul. sent. li. 1. c. 20. Huius Epistolæ verba nõ habemus, vt per Speculat. ti. de renunc. & conclusio. §. 1. n. 10, vbi ad intell. & Vital. Cãban. in tract. clausul. tit. an possit renũciari epistolæ Diui Adriani. mihi fol. 642

§. Fideiussores ita. Vide tex. in l. Græce, 8. §. illud. & in l. hi qui. 14. ff. e. Connan. comment. lib. 6. c. 6. num. 6. Couarr. de pact. p. 2. §. 6. num. 3. Caballin. milleloq 250 Ioseph Ludouic. decis. Peru. 57. nu. 6. & quos citamus in d. §. illud.

§. Si quid autem. vide Duen. reg. 337. fideiussor soluens.

§. Græcè. Ex l. Græcè, 8. ff. eod.

§. In stipulationibus, vide in l. 30. sciendum, ff. de verb. oblig. Soc. reg. 465. Solennitas intrinseca. Alciat. de præsump. reg. 3. præsumpt. 10. Mascard. de probatio, conclu. 1314. Soci. iun. in l. 1. in princip. n. 32. & seq. ff. de verb. obligat. Menoch. de præsumpt. li. 3. præsumpt. 132. Alber. Brun. de form. & solennit. titul. de probat. & præsumpt. formæ, col. 3. versi. quo ad primam regulam, & quæ notauimus in d. l. sciendum.

Tit 22. *De literar. oblig.*

Vide Concennat. in Oeconom. iur. ciuil. lib. 2. c. 37. Aritmin. Tepat. in Compend. var. iur. senten. lib. 2. tit. eod.

§. 1. Olim. Quæ obligatio fieri dicatur nominibus, vide doctissimum Ræuard. varior. li. 3. cap. 1. ex Mynsing. hic. Hodie per literas cambij dicimus. Alciat. in leg. qui pecuniam, nu. 9. ff. si cert. petat. & videtur annuere Cuiac. obser. li. 2. c. 4. vide tex. in l. 1. ff. de ann. legat. & Brisson. de formul. lib. 6. mihi fol. 600

§. Pla-

§.Planè, Vide Eman.à Costa in l.si ex cautione,c.secundum hæc,verb.si ex cautione,nu 3.& cap 2.ex eiusdem,num.2. C. de non numer pecu.& quos ci at Alphan. in Collect.nu.788.Andr. Fachin.controuers. iur.lib.2.c.81

Constitutionem nostram,)in l.in contractibus,C.de non num.pecun. Ad intell. vide Diaz regul.249. Excep.io non numeratæ, Viu in Sylua.commu.opin.137.Duen.reg. 26.& quæ notauimus in d.l. in contractibus;vbi late.

Tit.23. De obligat. ex consensu.

§.1.Consensu.Sumptum ex l.2. consensus,ff. de actio.& oblig. vbi vide quos citamus,

Tit. 24. De emptione,& venditione.

§.1.Emptio.vide tex.in l.1 in fin & in l.36. quod sæpe,ff.de contrah. empt.vbi scrib, Andr.Fachin controuers.lib.2.c.28.

Constitutionis,)in l contractus,C. de fide instrument.vbi vide quæ notauimus.

§. Pretium, vide in l.9.empt.& in l.2.ff.de contrahen.empt.

Nostra decisio.)in l.vlt.C.de contrah.emp. Ad intell vide Vinc.de Anna.singul.575. vbi filium in addit.Hugon, Donel. in l.si quis arbitratu,num.19.ff.de verbor.oblig. Guliel.Bened.in repet c.Rainutius,verb. condid.11.nu.16. extra de testam.Decius conf.340.in princ.

Res tradatur.)Andr. Fachin. controuers. iur.lib.2. 30.Fallit in dote, Conat.pract. quæst.c.28.n.7. & q notauimus, in d.l.vlt.

§.Item pretium, Ex l 1.ff.de contrah. empt. vbi vide quæ diximus,adde Vacun.declarat.11.& declarat 27.nu. 3. Pinel.in rubr. C.de rescind.vendit.p 2.c 1.nu.16. Lotior de iur.arte,in tract. pactor. axio.126. Hip. Riminal.Inst de do.in rub.n.189.De Poetarum,& aliorum scriptorum authoritate vide per Ferrand.Aduensem. explicat.li. 2 hic,Cart.&doctores in l.1.ff.si cert.per.

§. Cum autem,vide text. in l 8. id quod,& tot.tit.ff.de peric.& commod.rei vendit. Duen.reg.203.diminutionis.

§. Emptio. vide tex.in l.hæc venditio,ff.de contrah.empt. vbi quæ notauimus, Ioan. Robert.Senten iur.lib.2.ca.12. Donel.in l. si quis arbitratu, nu.12. Bolognet. nu.103. seqq.Ruin,nu.20 ff.de verb oblig.

Tit.25. De Locatione,& Conductione.

§.1.Locatio,ex l.2.ff.eod.vide Cuiac.obseruа.li.4 c 26.Connan. coment.li 7. c 11.n.2.

§.Qua de causa,vide in l 22 si tibi polieda ff.de præscript.verb. Pinel. in rubr. C.de rescind. vend.p.2.c.1.n.23.Donel.in tit.de præscript.verb.c.53

Nulla autem cõstituta mercede,venit actio mandati,vt § si in fine infra mandati.

§.Præterea,vide tex.in l 17. si gratuitam,§. si vnum bouem,ff. de præscript. verb.vbi Doctores.

§.Adeo.Conciliatur cum l 1.§.qui in perpetuum,ff. si ager vectig.l.si domus,in fine. ff.de legat.1.l.3.§.si vis,ff.de reb.cor. l 1.2. & 3.C.de iure emphyt.l.fundi,& l.possessiones, C.de fund.patrimonial. lib.11.per Aquilin.in l.naturaliter,§. nihil commune nu.72.ff.de acquir.poss. Ad intell.vide Sarment. select.a.in erpret.ca.2.num.17. & seq.Aluar.Valasc.de emphyteu. q.3.nu. 9 Alfan.in collect.a.nu.79.

Lex Zenoniana,)in l.1.C de iure emphyt.

Ac si naturalis,] ac si naturalis, legit Cuiac hic.

§.Itẽ quæritur,vide in l.2. §. adeo,ff.de Locat. & in l 20.Sabinus,ff.de contrah.empt. Carol de Locat.tit.de similitud.Locat.allegat Menoch de retinẽd.possess.remed. 4.n 9.& seqq.quos vide.

§.Qui pro vsu.Ad intell,vide Petr Fabr.in l. contractus,ff.de reg.iur.

§. Mortuo,vide Scribentes in l 4.§. Cato,ff. de verb.oblig,vt per Caroc. de Locat.tit. de contrauent.

Tit.26. De Societate.

§ 1. Societatem,Kinonian.] Kinoptazian, Theophil.hic.

§.De illa.Seruius,Sulpicius,)in l.80.Mutius, ff.pro socio.Ad intell.vide Couar.var.resolut.lib.1.c.2.num.3.Hipp.Rim.in consil. 400.n 64.vol.5.Per.de Vbal.de duob.frat. p.4.n.5.I. an.Crotẽ.in repet.ca.nauiganti nu.24 extra de vsur. & quos citaulmus,in l.29 si non fuerint ff.eod. vbi multa.

§. Socius. Vide Pet.Fabr.in l.contractus,ff. de reg.iur.

Tit.27. De Mandato.

Vide Concennat.in Oeconom iur.ciuil.lib. 2.c 27.

§.1. Mandatum. Ex l 2.ff.eo. vbi vide scrib.

§.Tua Ex d.l 2.§.fi.ff.eo. Concordat cum l. consilij.ff.de reg.iur.&c. nullus ex consilio extra de regul.iur. vbi Ad intell.vide scrib.adde Firman. in reper. verb consilium nu. 10.& quos citamus in d.§ fin.

§. Illud.vide in l.6. si remunerãdi,§.res turpis,ff.codem.

§ Is qui.vide in l.5.diligenter,ff.eo.vbi cumulata per Alfan.in Collect,n.706. Socin. reg.309.manda i,Viui. in Sylua commur. opin.648.Gell noct. Atticar.lib.1 c.13.quẽ ci at Stracc.in tract.de mandat,nu.2.

§.Rectè.vide in l.si verò,§. si mãdauero ff. eo. Duar.in tit.ff.de acquir. hæred. cap.de serue col 4.

§.Item si adhuc. Vide in l.mãdatum.C.eo. & in l.& quia. ff. de iurisd. omn.iud.& in l.inter causas,ff.codẽ. vbi per nos notata. Gabriel.li.2.tit.de procurat.concl.2. Brunor.à Sole in compend.resolut.verbo mãdatum.Firma. in repert. verb. mandatum finitur, nu.2.Alfan.in Collect. nu.205.

§.Sed vtilitatis.vide in d.l.26. inter causas, ff.codem.

§. Et huic simile,Argumentum à simili validum, vide Diaz. regul 52 argumentum, Euerard.in Topic.legal. loco,à simili,quẽ vide.

§. Mandatum non suscipere, vide in l.22. si mandauero,§ fin. & in l.27.si quis alicui, §.qui suscipit,ff.eod.

§. Mandatum in diem. Ex l.4.§. item mandatum,ff.eod,

§.In

§.In summa, Ex l.1.§. mandatum, ff.eod.
§.Et ideo. Vide in §. qua de causa, supra de Locato.
Tit. 28. De obligat. quæ ex quasi contract.
Vide Ardmin. Tepat. in Compend. var.iur. sentent.lib.2.tit eod.
§.Ig.tur. Ex l.4 §.si quis absentis, ff.de a[illegible] & oblig.
§.Tutores. Ex l.4 §.tutelæ ff. de act.& oblig.
§.Item si. Vide Valq. de succeff.creat.§.17. num.50.
§.Hæres. Vide in d.l.4.hæres, ff de actio. Petr.Peral .in l.omnia, n.9. ff de leg.2. Eman. à Costa in repe.c. si pater. vero. Trebellianicæ, nu.10. extra de testam.
§. Item is. Vide in leg. 4. is quoque, ff.de actionib.
§.Ex quibusdam. Vide in l.4. C.de condict. indeb.Pet.Fabr.in l. quod à quoquo. ff.de reg.iur.
Nostra constitutio.] Contius in notis marginal intelligit Græcam constitutionem, quæ est l. 45.Co. de Episc.& cler.vt apud Gotofred.
Tit. 29. Per quas personas nobis acquir.
Vide Concennat. in Oeconomia iur.ciuil.libro 2.c 3
§.1. Expositis, nostra constitutio,]in l.cum oportet, C.de bon. quæ liber.vbi vide plene per nos notata.
§.Item per liberos. Vide in l.10. acquiritur C.de acquir.rer.dom.Connan. comment. lib.4.c.5.post num.10.
§. Communè. Vide in l.5.ff.de stipul.seruo. vbi per nos citata.
Nostram decisionem.]in l.fin.C.eod.
Tit.30. Quibus mod tollit. obligatio.
§.1. Tollitur, aliud pro alio.] Vnum pro alio solui non potest inuito creditore. Fallit in ecclesia debitrice. Auth.hoc ius.C de sacrosf eccles. Item in casu Auth. hoc nisi debitor, C.de solut.& l.si domus, §.qui cõfitetur, ff. de leg. 1. Itẽ in noxali actione, l. miles, §.1.& 2.ff.de re iud. & clarius Clauas, in summa, verb. solutio, nu.15
§. Item per acceptilationẽ, vide Aquil. in l. 1.§.si quis ita, nu.13 ff.de verb.oblig.
Græce,]vide in l.an inutilis, ff. de acceptil vbi quæ notamus.
Verba Græca exponuntur, i. quod promisit tibi, habes ne acceptum, habeo.
§.Est autem prodita. Ex l.18.& vno, ff.de acceptil. Bologn. in l.qui Romæ, §. Diui, nu. 142.Pau. Leon.nu.455.ff.de verb.obl.
§.Præterea. Vide Duaren.tit.de reputat. quæ fiunt in iudic.tom.1.
Nostra constitutio.)in l.fi.C.de nouat.
§.Hoc amplius.Vide in l.80.prout.ff. de solu. Petr.Fab.in l.nihil tam naturale, ff.de reg.iur.

LIBER QVARTVS.

Tit. I. De obligat. quæ ex delicto nascuntur.

§.1.Cum sit, vide Duaren.tit.de iudic.ca.de var.iudic.præcept.col.3.
§.Furtum. Ex l.1.ff.de fur.vbi vide quæ notauimus. In quibusdã casibus, addit.rei inuito domino, quod nõ placet Alciat. dispunct. libr.1.c.10. quem reijcit Forcat.in Necrom.dialog.29.n.i. & per totum.
§.Furtorum, ex l. ff.de furt.vide Sigon de iudic.libr.[illegible]5.prope finem Curac.o sermat.li.6.c.2.Paul.senten.lib.2.tit.31. Petr. Greg.Syntagm.lib.[illegible]
§.Manifestus, ex l.[illegible]ff.de furt. De Græca dictione, vide Alc præterimissi.[illegible] Rhodig.lec.antiq.l.16.c.sequitur Ferr. Aduẽ. explicar.lib.1. & Forcatul. in Necromant. dialog.29.n.6.vide Bud.in anno at. ad d. l.3.& Gell.noct.att lib.11.cap.18
§.Imme. Ex l.5.§.siue igitur, ff. de furt. ibi recurre.
§.Nec manifestum Ex l 8. nec manifestum, ff.de fur.vbi vide Bud.in annot. Sigon de iud.d.lib.1.c.5
§.Conceptum, vide Paul.sentent.lib.2 titul. 31.Petr.Greg.vbi sup.
§.Oblatum, vide Paul. vbi supra, ait enim. Oblatis agere põt, penes quem res concepta & inuenta est. Itẽ. Oblati hæredi quidem competit, sed in hæredem non datur rursus. Furti oblati actio aduersus eum, qui obtulit, tripli est pœna, & ipsius rei repetitio. Vide Gel lib.11.c.18. Hodie hęc cessãt, vt inf.eo. quare amplius non insisto.
§.Placuit Ad intell. vide Angel.de Nicolin. conf 23 nu.28.inter consi.crim. Zileti vol. 2 2.impress.
§.Sed si, vide tex.in l. 46. inter omnes, §. recte ff.de fur Honufr.de Perus cons.28. nu. 5.& August.de Ottonib.cons. 23. num.28. inter cons.criminn.Zileti, vol.2 2. impression Alphan in Collectan.nu.343
§.Vnde, nostrã decisionem,]in l.20. si quis. de fur.vbi vide per hos notata.
§ Interdũ etiam vide tex.in l. 14. eum qui. §.si filius ff.de furt.
§. Aliquando, vide in l.19. in actione, §.qui tem ff de furt.
§.Interdum quoque, vide in l.51. in furti, ff. de furt.
§.Et hoc panno rubro,] vide in d.l.furti, §. cum eo ff.de furt
§.Ope vide in l. 56. si pignore, §.q. ferramẽta, ff.de furt. Plat.de delict.lib.1. c.16. vbi allegat. Dec.in c.1.nu.11.de offic.de leg.
§.Certe. vide in l.53.sæpe, §. item dubitatũ, ff de verb.sign.
§.Hi qui. Ex l.1.serul.& filij, 17 ff.de furt. vide Connan.comment.lib.2.c.2.in fi.
§.Si vero, vide in l.36.qui seruo, §.1.ff d fur.
§.Item si fullo. Ex l. 12.itaq fullo, ff. de furt.
§.Quę de fullone, nostris decisionibus.]in l. vlt.

vlt.C.de furt.

§.Sedis apud.vide in l.14.eum qui. §. is autem,ff.de furt.

§. In summa,Ex l.24. impuberem.ff.de fur.

Tit.2. De vi bonor.rapt.

§.Qui res,dictum est,]à Iulian.in l.2.§. cæterum,ff eo.De furum pęna vide per Fer. Aduens.explicat.libr.2.Cæl.Rhodig.lect. antiq.lib.10.c.6

§.Ita tamen. Procedit in rustico. Menoch. de recup.poss.remed.num.29

§.Sanè.Ad verbum ex l.2.§. in hac. ff.eod. Ad intell.vide Connan. comment. iur. li. c.2.num.10.Ruin.in repet.rubr.ff.de nou. oper.nunc.num.18.Bologn. num.104. Syl. Spanocch.lib.2 n.23.& 104

Tit.3.De lege Aquilia.

Vide Vasq.controuers.illustr.48.num.35. & controuers.5 4.n.14

§.1.Damni.Ex l.2.ff.eo.vbi vide.

§.De suibus.Restituitur Græca litera per Alciat.in l.Legatis.ff.de legar.3.& præterm. libr.2.quæ interpretatur. Hunc inuenies suibus assidentem,quæ pascunt prope Coracis saxum,ad fontem Arethusam.

Martianus.]vt in l.65. legatis,§. ornatricib. ff.de leg.3

§.Iniuria,vide Petr.Fabr.semest.li.1.c.23. mihi,fol.250

§.Item si putator,Ex l.31.si putator,ff. eod.

§.Præterea.vide in l.8.idem iuris,ff.eo.

§.Liberum,vide in l.27.si seruus,§.huius legis,ff. eo.secundum caput l. Aquil. cuius hic fit mentio,quid continebat, vide per Claud. Chiflet. in disput.de hac reddita.

Tit.4.De iniurijs.

§.Generaliter. Ex l.1.ff.de Iniur.Iniuria à cōtumelia hoc distat, Iniuria. n. leuior est, Pacuuius Peribea.Patior facile iniuriam, si est vacua à contumelia, Non. Marcell. c.5.num.36.Corn.Front.Contumeliam inferunt iniuriam patiuntur homines,Contrarium asserit Gell.li.9. c.12.eã referens ad vtrumque.

§.Iniuria.vide in l.15.item.ff.eod.

§.Patitur.vide in l.1.§.2.& fi.& in l.2.ff.eo. non habet locum de iure Longobard.tit. de iniur. vbi maritus non agit suo,sed vxoris nomine.

§.Pęna. Ad intel.vide Vigl.in §.plures,n.5. Instit.de hæred.inst.allegat Gell. li.10.c. 1.Adde Anton.Burgos in repet. c. cognoscentes.n.77.de Constit.

Lege 12.tab]cuius verba apud Gell.d.ca.1. sunt,si iniuriam alteri faxit 25.æris pęnæ sunto, si membrum rupit ut cum eo pacis talio esto,vide Ræuard.ad l. 12. tab.c.25.

§.Atrox,vide in l.7.1 fi.ff eo.Ræuar.varior. lib.1.c.9.Menoch.de arbi.iud.l.2.cas.263. Forner selection li.1.c.21

§.In summa.Zenoniana constitut.] in l.vlt. C.eo. Corrigitur in Regno per constitut. varietates pęnarũ ti.de considerat.iniur. vbi agens iniuriarum habet tertiam partẽ,& fiscus duas.Arnou. differ. 62. Ad intell. vide Duaren.disput.anniuers.lib.1.c. 35.Ioan,Robert,sentent,lib.4.ca. Andr.9.

Gail.pract.obser.lib.1.c.65

§.Non solum. Ex l. non solum.21.ff.eo.

§.Hæc actio.vide Vasq.controuer.illust.72. num.10.Plaz.de delict.c.6.nu.41. Kircou. commu.opin.centur.conclus.53

Tit.5 De obligat. quæ ex quasi delict. nascuntur.

Vide Arismin.Tepat.in compend. var. iur. sent.li.2.ti.eod.

§.1.Si Iudex.Ex l.4.ex maleficio,§ si iudex, ff.de act.& obligat.& l.vl.ff.de var. & extraord.cognit.Ad intell.vide Io. Robert. sent.l. .c.5.Bar.q.9

§.Item is,vide in l.1.ff.de his,qui deiecer.& in l.4.Is quoque ex cuius,ff.de act.

§.Si filiusfam.Ex d.l.4 §.ideo,ff.de act.

§.Quod & in filiofam.vide in l. si filiusf. ff. de iud.

§.Item exercitor. Ex d. l. 4. ex maleficio, §. Item exercitor,ff.de action.

§.In his,Vide in l.fi.§.hæc iudicia,ff.naut. caupon.

Tit.6. De Actionibus.

Actio vnde dicatur,vide Curt. Brugen. Icaston ad fratrem lib.5.c.15

§.1.Superest. Ex l.50.nihil,ff.eo.

Ad intel.vide Aquil.in l.naturaliter,§.nihil cōe,p.1.n.181.& 184.ff.de acquir.poss.Loriot,de iur.apic.in tract.actio.axio.1.Petr. Greg.Syntag.iu.li.21.c.8.n.1.Duaren.in l. 1.ff.de pac.& in ti,ff.eo.c.1.& c.8. Bolog. in l.si vnus,§.pactus,nu.27. ff. de pact.Sigon. de iud.lib.1. c.17.Christoph.Ehem. de princ.iur.li.4.c.6.mihi fol.228

§.Omnium,vide Herman.Vultei. Discepta. iur.li.1.c.4.Sigo.vbi sup.Arnol.ab Hetlo. de act.in prologome.nu.8.& seq vbi late.

§.Æque.Ad intel.vide Bellon.sup.puta.l.1. c.19.nu.1.Pet.Loriot.de iur.arr.in tr.consanguin.axio.10.Duar.ti.de Proba.c.13.& in l.si priusquã,prælect.17 ff.de nou.oper. nunc.& tit.C.de prob.c.4.col.3.Forcat. in Neciomãt.dial 19.n 9.Herm.Vult.Discep. iur.li.1.c.5.Menoch.de retin.pos.remed.3. nu.17. Coras Miscel.li.3.ca.23. & in l seruitutis.n.18.& in l.ei qui.nu.9.ff. de seru.

§.Contra.sane vno casu,] Hanc lectionẽ sequitur An.Cont.lect subsecit.lib 1. ca.1. Gouean.var lect.libr.1.c.41. & passim oẽs Hugo Donell.hic,emendat sane non vno casu.Cuiac.aũt.Sane hoc vno casu,quẽ sequitur Lud.Vital.var.lect.li.2.c.12.n.2.De actione negatoria,& cōfessoria vide Arismin.Tepat.in Cōpend.variar.iur. sent.li. 2 ti.de actio.neg.Coras.in l.equi.ff.de ser.

§.Aliæ vide Menoch.de retinẽd.poss.remedijs,nu.16.Stracc.ad Crauet.cons.1. nu.7.

§.Namque publiciana à Publicio Prætore.] Q.Publicius Prætor Vrbanus cum M. Iunio, vt Cic. in Cluentiana ex Cuiac.

§.Rursus,vide Gouean.var.lect. li.1.cap.10. Fusc.sing 65.litt. A.Ludou. Main. de act. lib.2.c.4

§.Item si quis infraudem. Fallit in debitore renunciante hæreditati,vel aliquo lucro, Rolan.in tr.de lucro dot.q.40 n.7.

§.Itẽ Seruiana. Dicta sic ab authore Seruio

Præ-

Prætore. Vir damnatæ memoriæ, & Don. hic, nu. 2. Quid differat cum Saluiano interdicto, vide per Menoch. de adipisc. pos. remed. 3. n. 8. Ad intel. vide Lorior. de iur. arte in tract. pactor. axio. 64. Duaren. in l. item quia, ff. de pact. Connan. Comment. lib 4. c. 13. nu. 1. Forcatul. in Neciom. dialog. 13. nu. 2. Menoch. vbi supra.

§. Inter pignus. Vide in l. 5. res hypot. in fi. ff. de pig. l. 9. §. propriè. ff. de pign. act. & in l. plebis. §. pign. ff. de verb. sig. Ad intell. vide Connan. comm. iur. li. 4. c. 13. in princ. Laurent. Val. elegant. li. 6. c. 57. vbi Alciat. In add. qui dicta reassumit in tract. de verbo. sig. li. 4 sub n. 24. vers. 22. Donel. in tract. de pig. c. 2. Franc. Balduin. in eo. tract. c. 1.

§. In persona, vide in l 2 C de constit. pecu.

§. De cõstituta, vide Hipp. Rim. Instit. de donat in pr. n. 564 & seqq. Alpha. F. in collecta. nu. 996. Lorior. de iur. arte in tract. pactor. axio. 48 Benincas. §. 1 nu 248. sup. eo. Forcatul. in Neciom. dial. 71. n. 2. Aquil. in rub. ff. de verb. oblig. n. 259. Ruin. in 2. lec. nu. 74. Socin. iun. nu. 299 Bologn. num. 40. Vacun. declar. 68. nu. 1

§. Pœnales, vide Rainal. Cors. Indagat. iur. li. 3. c. 4 nu 17

§. Præiudiciales, vide Ræuard var. lib. 1. cap. 18. & de præiud. li. 1. Lorior. de iur. arte, in tract. consanguinit. axiom. 7. Duaren. in ti. ff. de probat c. 13. & in tit. ff. de oblig. c. 7. & Disputat. anniuers. li. 2. c. 2. Ioan. Robert. sent. iur. li. 1. c. 13 Herman. Vultei. Disceptat. iur. lib. 1. c. 3. Alciat. parerg. li 8. c. 4

§. Sic itaque, vide in l. vl. §. vlt. ff. de verbor. oblig. Duaren. in l. scire debemus, §. vlt. ff. de verbor. oblig. Io. Robert. senten. li. 4. c. 15. Benincas. in §. actionum, Institu. eod.

§. Omnes autem. Fallit duplici iei, vt per Sebast. Sap. in l vn. nu. 84. C. de sent. quę pro eo, quod inter. Item fallit de iure can. vt in c. quisquis in fi. 17. q 4. in c. cum deuotissimam, 12. q. 2

§. Tripli. vide Anton. Visil. ad cõstit. de var. præsid. author. c. 3. Sportula quid. vide per Alcia. dispunct. lib. 3. c 17

§. Quadrupli. vide Duar. in t. ff. quod met. caus. c. 3. Arnald. ab Hersolt. de actionibus in prolegomen. nu. 33. & seqq.

§. Sed furti. Ad intel. Vide Caballi, Milleloq. 405

§. Actionum. vide Coras. Miscellan. li. 2. c. 8. Gallef. de iud. bonæ fid. n. 10. Ioã. Rogerai. Troch. de diffe. iudic. bonæ fid. & strict. iur. mihi fol. 8. Concenn. in Oeconom. iur. ciu. lib. 2. c. 16. Strictum ius quid. vide per Iac. Omphal. de ciuil. polit. lib. 1 c. 65

§. Quæuis. Petitio hæreditatis est actio bonę fidei, Diaz. reg. 554. petitio hęreditatis.

Nostra cõstitutio.] in l. vlt C. de pet. hęredit.

§. Fuerat. Amplia in marito, vt dos tradatur. Crast. cõm. opin. li. 1. c. 6. nu. 43. Ad intell. vide Aquil. in l. 1. in prin. nu. 35. ff. de verb. obl. Ioã. Rogerai. Troch. de differ. Iudic. strict. iur. & bonæ fid. mihi. fol. 51. Ruin. in l. 3. nu. 46. & 74. Duaren. ibi. ff. solut. matr. & quæ notauimus in rub. C. de rei vxor. act.

§. In bonæ fidei. vide Diaz. reg. 98. cõpēsatio, Viu. in Sylua comm. opin. 114. Brisson. de cõpēsat. mihi fol. 422. Io. Roger. Troch in dict. tract. de iudic. bonæ fid. & strict. iur. mihi fol. 70. Benincas. in §. actionum, nu. 260 Institu. eodem.

Nostra constitutio.] in l. vlt. C. de cõpensat.

§. Præterea. Ad intell. v de Menoch. de arbi. iud. lib. 1. q. 3. n 20. Coras. Miscellan. lib. 1. c. 12. Gallef. de iudi. bonę fid. n. 50. Lorior. de apicibus iur. in tract. actio. axio. 66 Ludouic. Main. de action. lib. 3. c. 1. Duaren. in paradox. de in lit. iur. 36. & seqq.

§. Curare. Iudex dare det summam certam. Alphan. in Collect. nu. 243. Et incerta nõ valet, Firman. in repet. verb. sententia incerta. Lanfranc. in reper. ca. quoniam contra verb. interlocutus, nu. 40 & s. qq. & in add. lit. R. extra de probat. Ad intell. Vide Mascar. de probat. tom. 1. concl 953. nu 13. Cagnol. in rubr. C. de sent quæ pro eo, quod inter num. 6. & in l. 1. in princ. num. 89. ff. si quis ius dic. non obtemp.

§. Si quis agens, vide Ioan. Rober. Senten. li. 2. c 9. tex. in l. 1. ff. de minor.

Causa cadebat.] vide Ald. Manut. in Adag. Causa cadere.

§. Hinc autem, vide Duaren. in l. si re incertus, ff. de legat. 1

§. Sed hęc. Corrigitur apud Hispanos, vt per Io. Martin. de Olan. in antinom. iur. ciuil. & Hispan. lit. A. nu. 52. vbi ad intell. nu. 33

Lex Zenoniana.] Non extat, sed eius fit mentio, §. hodie inst. de excep. vbi vide quæ notauimus ad intell.

§. Si minus. Est difficillimus, vide Cagno. in l. edita. nu. 77. Hugo. Donel. num. 18. Rimi. Sen. col. 3. & seq. ff. si cert. pet.

§. Si quis aliud. Ad intel. vide Vacun. Declarat. 89. nu. 6

§. Item si.] vide Aquil. in l. naturaliter, §. nihil commune, 1. nu. 181. ff. de acquir. poss.

§. Idem est, vide Diaz reg. 210. donans.

§. Eum quoq. Cedens bonis non tenetur, nisi in quantum facere potest. Socin. regu. 66. cedens. An habeat locum si sit renunciatũ cũ iuramẽto. Et an procedat in milite, vide Thesaur. decis. 36. An procedat in delictis, & sic cõtra fiscũ, & in parte creditricee ex delicto eund. deci. 182. Ad intel. vide Claud. Seisel in l. 1. §. si quis, num. 10. ff. de verb. obl. Scaglion. & Rouit. in prag. de cess. bon. Sebast Medi. in tract. de Cõseru. post gl. 2. p. n. 27. & seqq.

Tit. 7. Quod cum eo, qui in alien. potest. est, neg. gest. esse dicitur.

§. Eadẽ, vide in l. 1. ff. de exercit. & i l. 1. de Institor. Duarẽ. in ti. ff. de exercit. act. c 1. & 2.

§. Introduxit, vide Arnold. ab Hersolt. de action. p. 3. act. 23

§. Præterea, ad intel. vide Ludou. Main. de act. lib. 2. c. 34

Tit. 8. De noxalib. actionib.

§. 1. Ex maleficijs, vide Forcatul. in auiar. c. 10. num. 6

Noxæ dedere,] Inuehit contra Iustinian. Laurent. Valla elegant. lib. 6. c. 3. defendi.

turamen ab Alciat.de verb. ſig.li.4.

Namq e erat,] vide Connan.Commen.iur. lib.2 c.3.num.1.dominus,vide.Cuiac.obſ. lib.13.c 9

§.Sunt autem.vide Ferrãd. Aduenſ. explicat iur.li.2

§.Oïs.Corrigitur per Lõgobard.l.2 de pauper.l.ſi quis alium,& l.ſeq de culpa ſeru. quibus noxa ſequitur caput,ſed actio noxalis ſemper remanet cũ priori domino.

§.Sed veteres.ex l 12.tab.vt per Myntinger. hic.Ad intel.vide Cuiac.d.li.13.c.9

Tit.10.De his per quos agere poſſumus.

§.1 Nunc vide Io.Rober. Senten.iur.li.2.c.1

Lege Hoſtilia]dicta ab A.Hoſtilio conſ.cũ A.Attilio anno ab V. C. 583 Pard.Pratei. in indic.leg.Rom. Sed Anton. Auguſt. in prætermiſſ. hoc reuocat in dubium, ſi ſit regia conſularis aut tribunitia. vide Frãc. Pollet.Hiſtor.fori Rom lib.2 c.1. in fine.

Tit.11. De Satiſdationibus.

§.1.Satiſdationũ. Vide Carol.Sigon. de iudic.li.1.c.27

Iudicatum ſolui.] vide Cuiac.obſeruat.lib. 10.c.2). vbi de formula,& ad ſaturitatem Barnab. Briſſon. de formul. & ſolenn. 6. verb.Rom.li.9.mihi fol.437

§.Sed hodie vide Ioan.Robert.Sentent.iur. lib.3.c.21

§.Sin autem. Per quam ipſe fui,]vide Ioan. Robert.vbi ſup.l..2.c.2

§.Si verò reus,vide in l. vn C.de ſatiſd.

Tit.12.De perpet.& temp.action.

§.1.Hoc loco,eas verò,]vide Connan. comment.iur.lib.1.c.15.nu.2

§.Aliquando.vide Duaren.to 2.tit.de oblig. & act.c.8

§.Nõ au.e,vide Vurnifer. pract. forenſ.li.1. tit.30.in Miſcel.obſeruat.3 mihi fol.155

§.Hęredibus,ex cõtractib.vide Pard.Pratei. reg.410. hæredibus.

§.Aliquando,ad intel.vide Cuiac.obſeru li. 21.c.1.Hugon.Donel in l.ex ea parte,§.ex facto rei.nu.5 ff.de verbor.obliga.

§.Supereſt.Vide Vaſq.de ſucceſſ.creat.§.5. nu.40.Duaren.in Parad. de in lit.iur.num. 42.Alci.parerg.li.7.c.19 Forcatul.in tract. de mora.p.3.nu. 14 Loriot. de iur.arte,in tract.de mora.axio.34

Omnia iudicia abſolutoria, vide Sigon. de iudic.l.1 c.29.Alciat.de eo,quod inter. c. 8.num.17 Bart.& dd. in l. ſi inſulam,ff.de verb.oblig.

Tit.13.De Exceptionibus.

Vide Fran. Pollet. Hiſtor.for.Rom.li.1.c.4. in fi.briſſon. de Formul.li.5.fol.449

§.Idem iuris,vide Eman. a Coſta,in l. ſi ex cautione,c.ſecundum hæc.verb.ſi ex cautione,nu.8.C.de non num.pecun.

Conſtitur.noſtra]in l.14. in contractibus,C. de non num.pecun.

§.Appellantur.Ex l.2.exceptiones.ff.eod.Ad intel. vide Hugon.Donel.in l.eum qui calendis,§.quoties.nu.42. ff. de verb.oblig.

Rem amittebant,] id erat cauſa cadere,§.ſi quis agens,ſup.de action.vbi vide.

§.Hodie.Corrigitur per Longobar.l. ſi quis alium ante conſtitutum tẽpus,ti.de debit. & guadimon.qua creditor pignorans creditorem ante conſtitutum tempus tenetur pignus reddere,& ſoluere pęnam. Ad intel.vide Don.in d.§.quoties,n.42. & Speculat.lib 4.ti.de plus petit.& text. in ca.1. extra de plus petit. & ibi gloſ.

Zenonianæ conſtit.]vide quæ notauimus,in §.ſed hæc,ſup.de action.

§.Eas verò;Infames poſſunt eſſe procuratores ad lites.Turzai.comm.opin.85. Fallit de iure can.vt per Tiber.Decian.in tr.crimin.libr.2.c 2).num 4 vide Viu.in ſylua comm.op.n.647.Boer.ad Din.in cap.infamibus,lit.A,extra de reg.iur.

Quæ olim.] Vide Quintilian. lib.3.cap.6 & lib.7.cap.5

Tit.14.De Replicationibus.

Vide quos citauimus.ſup.in rubr.de except.

§.1.Interdum.Vide Franc.Pollet.Hiſtor.fori Roman.li.4 c.8

§.Sanè quædam, vide Connan. commentar. iur.li.6.c.7.n.6

Tit. 15. De interdictis.

Multa ad hunc tit.pertinentia cõgerit Cuiac. obſeruac.li.5.cap.17 Carol.Sigon.de iudi. lib.5.cap.16.Briſſon.de Formul.li.5. mihi fol.434.Pollet.Hiſt.fori Rom. lib.5.c.4 in fin. vbi ait,hodie interdicta eſſe ſublata, ſed poſſunt dici, hodie eſſe interlocutiones iudicum,quæ dicuntur decreta interlocutoria,vide Alc.parerg.lib.3.c.15

§.1 Sequitur,vide Ioan.Robert.Sentent.iur. lib.3.c.19

§.Summa.vide Ioan.Robert.vbi ſupra.Menoch.de adipiſc.poſſ.in prælud. nu.2. ext. in l.1.§.interdictum autem.ff. eodem vbi quæ notauimus.

§.Sunt tamen,vide Alciat.parerg.lib.3.c.15. vbi litera, (quia inter duos) emendat interdum quẽ refert Silu. Spannoch. ad rub. ff.de noui oper.nunc.lib.6.num.60.vbi ad intell.adde Socin.iun.in l.1.num.165.ff.de acquir.poſſ.

§.Adipiſcendæ,vide Menoch. in tractat.de adipiſc. poſſ.

Saluianum.] dictum à Saluio Iuliano,vt per Menoch.de adipiſc.poſſ.remed.3. num.1. Procedit ſolum in locatione prædiorum ruſticorum, ſecus in vrbanis. Brunor. à Sole in comped. reſolu. verb.interdictum Saluianum.

§.Retinendæ.vide Menoch.in tract.de retinend.poſſ.

§.Commodum autem.Ad Intel.vide Cagn. in rub C.qui admitti,num.62.& ſeq Cę ar Courard.in l.diffamari,cap.4.nu.22.C. de ingen. & manumiſſ. Viu. in Sylua. comm. opin.378

§.Hodie.Vide Alex.conſ.54.n.1.vol.5. Rip. in l.naturaliter,§.nihil commune.nu.180. & ſeq.ff.de acq. poſſ.Bapt.de Conteſt.cõſ. 11.num.8.& 18.inter com.Ziletti,vol.2. 2. impreſſ. Menoch. de retin. poſſ.remed.2. nu.3.& ſeq.

§.Recuperãdę,vide Menoch.de recup.poſ. Seu ex conſtitutionibus, l.ſi quis in tantã,

C.vn-

C. vnde vi. vide Ioan. Robert. sentent. iur. lib 3. c. 12

§. Qui aũ. Cur vis cũ armis dicatur publica, & sine armis priuata? Vide Ioan. Robert. sentent. lib. 3. c. 22 Duaren disputar. anniuer. lib 1. cap. 22 & tit. ff eo. & ff. ad l. Iul de vi, publ. c. 1. Menoch. de arbitr. li 2. cas. 394. vbi late.

§. Tertia. ex l. 2. ff. eo. vbi vide, quæ notauimus.

§. De ordine. Vide Ioan. Vaud. li. 1. q. 10. Benincas, §. 1 nu. 204. Insti. de action.

Tit. 16. De pœna temere litigant.

§. Ecce. Vide in l 2. C. de iutamen. propt. calum. vbi per nos notata.

§. Vtriusque alia nostra constitut.] In l. rem non nouam 12 §. patroni. C. de iudic. vbi gl. ait, quod non obiectatur de consuetudine. Specul. tamen dicit, quod non potest consuetudine tolli, in tit. de aduocat. §. 1. vers. item excipitur, prope fin.

§. Hæc autem, Vide in C. Hermogen. l. iudicium tit. de calumniat. quem citat Pollet. Histor. fori Roman. lib. 5. cap. 1

Improbus litigator.] Vide in l. cum quæ. 79. ff. de iudic. & in l. properandum, § sine autem, Cod. de iudic. quib. in locis vide quæ abunde notauimus.

§. Omniũ. In ius vocare, quid Vide Duaren. disputat. anniuers. li. 1. c. 1 Hugon. Donel. in tit. C. de in ius voc. nu. 8 Ad intell. vide Caroc. decis. 79. num. 18. & quæ notauimus in rubr. ff. de in ius vocand.

§. Qua parte. Vide in toto titu & ibi per nos notata. ff de in ius voc. Plaz. de delict. c 2. nu. 13. Rebuf. in constit Gall in proœm. glos. 5. nu. 4 Cæs. Cost. variar. lib. 1. cap. 31. Roland cons 18. vol m. 2

Tit. 17. De officio Iudicis.

§ 1. Superell. Vide Soc in l. a Diuo Pio. §. in venditione, ff de re iud. rext & ibi per nos notata in l. 1. §. si cum contra. ff. de senté. quæ sine appellat.

§. Et si hæreditas, Vide Loriot. de iur. arte. in tract. fruct. axiom. 50. & seq.

Tit. 18. De Publicis iudiciis.

In hoc Regno Neapolitano hic titu. cessat, cum nemo accusare possit, nisi suam, vel suorum prosequatur iniuriam. Carret. in tracta. de hæret. nu 106. quem refert Tiber. Decian. tract. crim. l. 5. c. 4. nu 19

§. 1. Publica iudicia. Vide Gouean. var. lect. lib 1. c. 27. Duaren. disputar. anniuers. lib. 1. c 37 Ioan. Robert. Sentent. iur. lib. 4 cap. 9. Decian. in tract. crim lib. 5 c. 3. num. 5. & quæ notauimus in rubr. tit. eod.

§. Publicorũ. Ex l. 2. ff. eo. vbi vide scribẽtes.

§. Publica autẽ, cuius pœna,] vide in l. quisquis, C. ad l. Iul. maiest.

§ Item lex in l de adulter. Adulteriũ hodie punitur pœna capitis. Roland. consil. 74. num. 3. vol. 1. Kircou. commun. opin. cent. 1. conclus. 7. Viu. comm. opi. 33. Fallit de iure can. Straitman. seu Bellon. in antinom. lib. 2. dist. 19. Fab. Monteleon. in prax. arbitral. lib. 4. n. 597 Decian. in tract. crim. li. 2. ca 20. nu. 3 Item fallit in muliere, quæ detrudi debet in Monasteriũ. Auth. sed hodie, C. de adulter. Quæ sit ratio diuersitatis, vide per Augu. Pataui. in add. ad Sum. Ang. verb adulterium, §. 3 lit E. Ad intell. vide Menoc. vbi sup. Ioan. Papi. Plot. cõs. 132. nu. 14. inter cons. crim. Ziletti, vol 1. 2. impress. & Foller. cons. 79. num. 2. vol. 2. 2. impress. Duaren. disputat. libro 1. cap. 22. Ioan. Rober. Sentent lib. 3. c. 22. Anto. de Padigl. in l. transigere, n. 64 C. de transact. Anton. Thesaur. decis. 3. Alphan. in collect. nu. 236

Sed eadem lege. Stupratoribus,] pedicatoribus, emendat Cott. in memoral. verb. pedicones, quē sequitur Bapt. Pius, in annotat. recentior, refert Alciat parad lib. 5 c. 10 & Menoc. de arbitr. iud. lib 2. cas. 288. & Decian in tract. crim. li 1. c. 2. num. 5. Cuiac. tamen cum Ioan. Cruc. in annotat. hic. & Co. vbi sup. legit, peccatoribus, vbi ad intell. adde Itern. in Constitut. si quis rapere, vers & pro solo raptu, & Afflict. in c. vn. nu. 2 tit. quæ sint regal. in vlib. feud.

§. Item lex Cornel de Sicar. telum autem.] Ex l. 233. si caluitur, §. telum, ff. de verbor. sign. vbi vide, quæ notauimus.

Xerolopho,] hanc lectionem sequitur Nebrissens. in lex. ex Priscia. de octo partib. orat. lib. 1. quam etiã refert Cœl. Rhodigi. lect. antiq. lib. 8. c. 16. & Bapt. in annotat. poster. c. 176 Erat Monasterium Constãtinopoli, vt per Nicephor. Greg. Histor. li. 6 c. de Athanasij recusatione patriarchat. & lib. 7. c. 1 At Anton. Aug. emendat. lib. 4. ca. 5. legit, Xenophon ex Theophil. hic, ex pandectis Florẽtinis in d. l. si caluitur. Quarum authoritate motus, cum in eiusdem, hic legatur Xerolophon, vtramque lectionem substineo, vt sit, Epigramma Xenophontis in Xerolopho scriptum.

§. Item lex Cornel. de fal. Corrigitur apud Hispan. per l. 83. Taur. vt per Gomes. 161. Nec procedit de generali consuetudine. sed relinquitur iudicis arbitrio. Rebuff. proœm. constit. Gal. glos. 5. nu. 110

§. Alia. Vide Plaz. de delict. ca. 22. nu. 6. Cott. in memoral. verb. Culeus.

§. Item lex Iulia. de vi public. nostræ const.] in l. 1. C. de rapt. Virg.

§. Fin. sed de publicis per iudicem.] Vide Cuiac. obs. li. 5. cap. 25.

F I N I S.

NOVELLÆ

CONSTITVTIONES,

AC DISSOLVTIONES ANTINOMIARVM,

Singularesque intellectus ad principales Institutionum locos.

AVCTORE

FABIO RANVCCIO

IVRISC. MACERATENSE,

In Patrio, & in Firmano olim Gymnasio, ac deinde in Parmensi vespertinis horis, Iuris Ciuilis Interprete Ordinario.

CVPIDÆ LEGVM IVVENTVTI

Fabius Ranuccius Maceratensis.

Æ C prima legum elementa, quæ lacte materno puriora imbibenda sunt à Tyronibus iuris ciuilis, adeò nonnullis in locis, vetustate corrosa, & corrupta inueniuntur; vt putredinem sapiant, ac facilè iuuenum mentes titubare compellant. Quapropter cum primum hoc opus publicè interpretandum assumpsi, loca illa indicare proposui, & quæ emendatione indigent, nouis constitutionibus illustrare: Irnerij glossatoris antiqui vestigijs inhærendo; Compendiosè tamen, ac breuiter, ne diffusus tibi, vel nauseam, vel confusionem parerem, cui breuitatem, & facilitatem melius conuenire edocet huius voluminis auctor in sui principio. Etenim sic fiet, vt qui, vel propter librorum egestatem, vel propter iuuenilem imperitiam, correctum ius non agnoscerent, paucis hisce constitutionibus additis, facillimè interna iuris penetrent: magisque ac magis per hæc quotidiana exercitia, studeant ad meliora se præparare. Quod si fortè locus aliquis emendatione dignus prætermissus fuerit, id iusta ratione factum agnosce: vel quod ne plures inserta eadem met decisio stomachum tibi commoueat: vel quod omnia non possumus omnes: erit enim alijs fortasse addendi locus. Illud tamen à me factum esse velim, verba nouellarum constitutionum fideliter, & paucis fuisse relata. Quamuis autem Irnerius sua illa capita in Codice apposita, Authenticas dixerit: ego Nouellas constitutiones appellandas magis existimaui: quòd nouissimi iuris apices sint. Addidi præterea Antinomiarum, seu contrarietatum dissolutiones, ad principales huius voluminis locos, in quibus quantum insudauerint alij, quantumve & ipsi, & ego profecerim, inspicies. Faxit Deus, vt hæc tibi ita proficiant, vt equidem spero. Quod si intelligam, difficiliores Controuersias ad quatuor, vt aiunt, annuos ordinarios Institutionum harum, distinctè, atque vbertim quam primum emittam.

AD

AD PRIMVM LIBRVM INSTITVTIONVM.

IN §. fi. Quibus ex cauf. man.non licet, t.21.ibi.
¶ Nisi 17. annum impleuerit, & decimũ octauum attigerit.
Ex Authent. vt fponf larg. collat.9. §.1.
Ex Auth.fed hodie, C.qui man. nõ. pof.
1 Licentia fit minoribus in ipso tempore, in quo licet eis testari d'alia fubftãtia, etiam fuos feruos in vltimis voluntatibus manumittere : nullo eis impedimẽto ętatis faciendo, fed vacante lege, quę hoc primitus prohibebat.
In princ. De nupt.fol.26.ibi.¶ Inter fe ciues Romani contrahunt.]
Ex cap.primo, de coniug feru.ex §.fi vero. Auth.de Nupt.coll.4.
2 Hodie inter feruos matrimonia nullatenus debent prohiberi : & fi contradicẽtibus dominis, & inuitis cõtracta fuerint, nulla ratione sũt propter hoc diffoluẽda.
In eodem §. primo, de Nupt. fol.26.ibi. ¶ Confenfum habeant parentum, quorũ in poteftate funt]& Ibi.¶ Et iuffus parentis præcedere debeat.
Ex cap.1. de defp. impub. ex can. fin.32. q.2. Ex Concil.Trid.feffio.24.c 1.
3 Non eft neceffaria patris voluntas quãtum ad hoc, vt teneat matrimonium filij, licet requirendus fit patris confenfus de honeftate in nuptijs filiorũ. Vnde anathemate damnantur illi, qui falfo affirmant, matrimonia à filijsfam. fine confenfu parentum contracta, irrita effe : & parentes ea rata, vel irrita facere poffe.
In §. Duorum de Nupt.fol.28. ibi,¶ Duorum autem fratrum, vel fororum liberi, vel fratris,& fororis, coniungi poffunt.
Ex c.non debet §. prohibitio.de Conf.& affin.ex can.quædam.35.q.3
4 Experimẽto didicimus, ex tali coniugio fobolem nõ poffe fuccrefcere Vnde neceffe eft de cetero, copulæ cõiugalis prohibitionem, quartum confanguinitatis, & affinitatis gradum tenere.
In §.fi.De nuptijs, fol 31
Ibi.¶ Dotalibus inftrumẽtis compofitis.
Ex cap.Tanta, Qui filij fint legit.
5 Tanta eft vis matrimonij, vt qui antea funt geniti, poft contractum matrimonium legitimi habeantur. Vnde hodie talia inftrumenta non requiri, cõpertũ eft.
In §.filiusfam.Quib.mod.ius patriæ poteft.folui.fol 39
Ibi ¶ Militia enim vel confularis dignitas, de patris poteftate filium nõ liberat.
Ex Auth.Conft.quæ de dignit.§.1. & §. generaliter.coll.6
Ex l.fi.C.de decur.lib.10
6 Sola collatione dignitatis Patriciatus, & Confulatus, & gñaliter cuiufuis alterius dignitatis, quæ a Curiali fortuna liberat, filius à nexibus patriæ poteftatis foluitur.
In §. & quidem. Quibus mod. ius patriæ pot.folu.fol.42
Ibi.¶ Neq. naturales liberi, neq; adoptiui. vllo penè modo poffunt cogere parentes.
E Authent. Quibus mod.nat. effic. fui, §. generaliter, coll.7
7 Sic foluere ius patriæ poteftatis, inuitis filijs non eft permiffum parentibus.
In §.vnico, De leg.patron.tut.fol.51
Ibi. ¶ Quia fi à fęmina impubes manumittatur, ipfa ad hęreditatem vocatur, cũ alius eft tutor.
Ex Auth. De hær.ab inteft.venien.§.ex his, coll.9
Ex Auth. Matri & auiæ, & ex Auth. Ad hæc C.quando mulier,&c.
8 Mulieribus etiã nos interdicimus tutelæ fubire officium, nifi mater, & auia fuerit : quibus etiam ante agnatos, tutelam fubire permittimus: folis teftamentarijs tutoribus eas præcedẽtibus. Et fi indebitũ inter ipfas, & filios quoquomodo vertatur, non ideò minus tutela materna admittitur, debito in fua natura durante.
In §.vnico. De legitim.parent.tut.fol.50
Ibi.¶ Exemplo patronorum recepta eft, & alia tutela, quæ & ipfa legitima vocat.
Ex Auth.de hær.ab inteft.venien.§.nullam,& §.ex his collat.9
Ex Anthent. Sicut, C. de legit.tut.
9 Cum tutela deferatur fecundum ordinẽ fucceffionis, & pater vocetur ad legitimã filiorum hæreditatem, fublata differentia emãcipationis, & patriæ poteftatis legitimã tutelã filiorum emancipatorũ ex verbis hodie pater confequitur, non exẽplo.
In §.vnico, de Fiduc.tutela, fol.51
Ibi.¶ Quo defuncto &c. fiduciarij tutores filiorũ fuorum, vel fratris, vel fororis, vel cæterorum efficiuntur.
Ex Auth.de hæred.ab inteft.ven.§.reliquum, collat.9. Ex Authent. Ceffante.&ex l.meminimus, C.de leg.hær.ex l.frater.C. de legit.tutor.
10 Fratres, fiue in p̃tate, fiue emãcipati, hodie ad legitimã fratrum, & fororum, nec non liberorũ alterius fratris in poteftate, vel emancipatis tutelam vocantur: quafi nulla relaxatio patriæ poteftatis per emãcipationem intercefferit: cum ad legitimã eorum hæreditatẽ vocentur, ceffate omni differentia fexus, & emancipationis.
In §. Itẽ propter litem. De excuf.tut.f.65
Ibi ¶ Excufari non poteft, nifi forte de oĩb. bonis, vel hęreditate cõtrouerfia fit.
Ex auth.vt ij qui oblig.fe hab.perhib. §.1.& feq.coll. 6
Ex Auth.minoris, C. qui dare tut.
11 Nullus eorum, qui obligatas perhibent habere res defuncti, ipfumque minorem, & eius res, aut etiam qui apertè obligatus eis exiftit, ad curationem, vel tutelã eiuf-

dem accedat. Quod si quis iam curam, vel tutelã gerens, efficiatur minoris creditor, vel debitor, coniungi tutorem alterum, vel curatorem sancitum est.

Ad secundum librum Instit.

In §. Diutina. De vsucap. fol. 102

Ibi. ¶ Licet iure sciat, pdiũ alienũ esse.

Ex cap. fin. De præscrip.

12 Absq. bona fide, nulla valet præscriptio tam canonica, quam ciuilis: vnde oportet, vt qui præscribit, in nulla temporis parte, rei habeat conscientiam alienæ.

In §. 1. Quibus alien. licet, vel non f. 107

Ibi. ¶ Neque consentientibus mulierib.

Ex c. cum contingat. de iureiuran. ex c. licet, de iureiuran. in 6

13 Mulieres. quæ alienationibus dotium, & donationum propter nuptias consentiũt, & non contrauenire proprio iuramento firmant, seruare iuramentum huiusmodi non vi nec dolo præstitum, de iure Canonico tenentur.

In §. 1. de testamen. ordin. fol. 114

Ibi. ¶ Hoc addictũ, p manus testatoris, vel testium, nomẽ hæredis exprimatur.

Ex Auth. Vt spont. larg. §. qa verò. col 9

Ex Auth. Et nõ obseruato. C. de testam.

14 Firmum testamẽtum esse sancimus, siue per se, siue per alterius personã, nomẽ hæredis inscripserit testator.

In §. 1. Quibus nõ est perm. fac. testam. fol. 120

Ibi. ¶ Ad parentes eorum iure communi pertinebit.

Ex Auth. de hær. ab intest. ven. §. si verò cum ascendentib. coll. 9

Ex Auth. Defuncto. C ad Tert. ex Auth. Itaque. C. commun. de succesl.

15 Si defunctus intestatus decedat, & descendentes non relinquat, vocãtur ad hæreditatem fratres, & sorores cum ascẽdentibus, pro æquali. In eadẽ verò successione præteruntur ex vtroque parente cõiuncti aliis ex altero tantum parente natis.

In § Posthumi. De exhær. lib. fol. 123

Ibi. ¶ Vel hæredes instirui debent, vel exhæredari.)

Ex Authen. Vt cũ de appel. cognosc. §. aliud quoque capitulum. coll. 8

16 Cũ posthumi causas, ex quibus Ingrati liberi debent hodie iudicari, committere nequeant, exhæredatione digni non sunt.

In §. Mater. de exhær. li. fol. 126

Ibi. ¶ Necesse non habent liberos suos hæredes Instituere, aut exhæredare.

Ex d. Auth. Vt cũ de appel. cog § aliud.

Ex Auth. Non licet. C. de liber. præt.

17 Matri hodie, sicuti aliis parentibus, nõ licet aliquem ex liberis præterire, vel exhæredare, nisi probetur ingratus.

In §. Liberis. De pupil. subst. fol. 136

Ibi. ¶ Adeo vt si patris testamentum nõ valeat, nec filij quidem valebit.

Ex Authen. vt cũ de app. cogn. §. Aliud quoque. §. siue igitur, §. ad hæc, collat. 8

18 Si irritum sit testamentũ patris ex causa exhæredationis, vel præteritionis, valebit tamen substitutio, cum cætera firma permaneant.

In §. posteriore. Quibus mod. te stamẽt. infirm. fol. 138

Ibi. ¶ Aut conditione, sub qua heres Institutus est defectus sit.

Ex l. quoniã in prioribus. C. de inoffi. test.

19 Conditio, vel dilatio, vel alia dispositio moram, vel quodcũque onus introducẽs, de legitima tollatur: quasi nihil eorum testamento additum esset.

In §. 1. De inoffi. testam. fol. 140

Ibi. ¶ Non autem liberis tantum, &c. verum etiam liberorum parentibus.

Ex Authen. vt cum de app. cog. §. aliud, & § iustum, coll. 8

Ex Authen. non licet. C. de liber. preter.

20 Cum non liceat hodie parentib. aliquẽ ex libetis præterire, vel exhæredare (nisi probetur ingratus) id et neq. liberis facere erga proprios parentes absq. causa licitum erit. Quod si secus factum fuerit, nullum erit testamentum: neq. ob id inofficiosi q̃rela necessaria. Causæ verò ingratitudinis filiorũ erga parentes sunt quatuordecim: Parentum verò erga filios septem, quæ suis locis enumerantur.

In d. §. 1. De inoffi. testam. fol. 142

Ibi. ¶ Soror autẽ, & frater turpibus personis scriptis hæredibus, ex sacris cõstitutionibus prælati sunt. Non ergo, &c.

Ex auth. de Nupt. §. Ingratitudinẽ. col. 4

21 Ob tres tamen causas frater à fratre, vel sorore exhæredari potest, etiã turpi persona instituta, vt puta, si morte voluit fratri, aut criminalem Inducere contra eum inscriptionem: Aut substantiæ ei preparauit inferre iacturam.

In §. sed hæc. De inoffi. testam f. 141

Ib. ¶ Id quod eis deest vsque ad quartam legitimæ partis repleatur.

Ex auth. De trien. & semisse. in princip. collat. 3

22 Si vnius est filij pater, vel mater, aut duorum, vel trium, vel quatuor, nõ triuncium eis relinqui solum, sed tertiam propriæ substantiæ partem, determinatum est. Si verò quis vltra quatuor habuerit filios, mediam eius totius substantiæ partem relinqui necesse est. ita vt semuncium sit omninò quod debetur: singulis ex æquo diuidendum.

In § igitur. De Inoffic. testam. f. 142

Ibi. ¶ Siue iure hæreditatio, siue iure legati, vel fideicommissi.

Ex authen. vt cũ de appellat. cognosc. §. aliud, collat. 8

Ex authen. Non licet. C. de lib. præt.

23 Parentibus non licet in suo testamento liberos præterire, vel absq. causa exhæredes facere, vel eis legitimam portionem, præterquam iure institutionis relinquere.

In §. & cum quæsitum. De leg. Falcidia. fol. 162. Ibi.

¶ Vt quartam partem suæ partis saluam habeat. placuit posse retinere.

Ex Authen. de hæredib. & Falc. §. si verò

verò expressim, coll. 1

Ex auth. sed cum testator. C. ad legem Falcidiam.

24 Si verò expressim testator designauerit, non velle hæredem retinere Falcidiã, necessarium est, testatoris valere sententiã. Quod si parere noluerit hæres testatori, receditur ab huiusmodi institutione, & locus fit substitutis, & cohæredibus, & fideicommissarijs, & legatarijs, & seruis, & ijs, qui ab intestato sunt.

In §. fin. De singul. rebus per fideicom. rel fol. 170. ibi.

¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur.

Ex l 2. C. comm. de legat.

25 Omne verbum, significans testatoris legitimum sensum, legare, vel fideicõmittere volentis, vtile, atque validum est.

Ad tertium librum Inst.

In §. Ita demum. De hæred. quæ ab intest. def. fol. 173. ibi.

¶ Veluti emancipatione.

Ex authen. De hæred. ab Intestat. veni. §. nullam. col. 9

26 Differẽtia nulla est hodie in quacunq. successione, aut hæreditate inter eos, qui in potestate sunt, & emancipatos.

In §. emancipati. De hæred. quæ ab intest. def. fol. 175. ibi.

¶ Euenit vt suus hæres pro parte hæres fiat.

Ex Auth. de hæred. ab inte. veni. §. 1. vers. hoc. collat. 9

Ex Auth. in successione. C. de suis & leg.

27 In successione defuncti intestati, omnibus alijs præferuntur liberi, non distinguendo sexũ, vel iura potestatis. Ita tamẽ, vt primi gradus æqualiter. Nepotes, & vlteriores, in stirpes succedant.

In §. 1. De legit. agnat. success. f. 179. Ibi. ¶ Nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint.)

Ex auth. de cõs. & vter frat. §. vult aũt. coll. 6. ex auth. de hær ab int. veni §. si igitur. coll 9. Ex auth. Cessante. Co. de l. hær.

28 Vult autem noua lex, ex vtroq; decoratos, & simul quidem consanguineos, simul autem vterinos fratres, ad successionem morientis, meliores esse quam illos, qui solummodo cõsanguinei, aut solummodo vterini sunt. Et quidem fratris ex vtroque parẽte filius præfertur fratribus defuncti, qui ex vno tñ parente coniuncti sunt

In §. Hoc etiam. De legit. agn. success. f. 180. Ibi. ¶ Vt transferatur vnus tantũmodo gradus à iure cognationis in legitimã successionem.

Ex sæpius citata auth. De hær. ab intest. veni. §. nullam verò coll. 9

29 In omnibus intestatorũ successionibus agnatorum, cognatorumque differentia vacat: totusque gradus cognationis in agnationem translatus est.

In eodẽ §. Hoc ẽt. De leg. agn. success. f. 181. Ibi. ¶ His etenim personis præcedẽtibus, & successionem admittẽtibus, cæteri gradus remanent penitus semoti, &c)

Ex Authent. Vt fratrum filij, §. 1 coll. 9.

Ex Auth. Cessante. C. de legit. hæred.

30 Vocentur etiam: præmortui fratris filij cum suis patruis: & tantam accipiant portionem, quantam eorum pater accepturus erat, si vixisset. Hoc vero sancitum est de illis filijs fratris, quorum pater ex vtroq. parente iungebatur defuncto.

In §. si plures. De legit. agn. success. f. 181 Ibi. ¶ Frater potior habetur.

Ex Auth. Vt fratrum filij, §. 1. collat. 9

Ex Auth. Cessante. C. de leg. hæred.

31 Si quis moriens relinquat ascendentiũ aliquem, & fratres qui possunt cum parẽtibus vocari, & alterius præmortui fratris filios, Cum ascendẽtibus, & fratribus vocantur etiam præmortui fratris filij in stirpes.

In §. sed cum ante. De Senat. cons. Tertull. f. 183. in finalibus verbis.

Ex auth. de hæredit. ab intest. venient. §. consequens. coll. 9

Ex authent. vt fratrum filij. §. 1 collat. 9

Ex auth. Defuncto. Co ad Senatusconſ. Tertullian.

32 Nouo iure si defunctus sine descendẽtibus moriatur, parentes illius admittuntur, salua gradus prærogatiua: quod si pari gradu plures sint, omnes pariter succedunt. Si verò cum ascendentibus inueniãtur fratres, aut sorores ex vtrinque parẽtibus, vocantur cum proximis gradu ascẽdẽtibus pro æquali portione, sexus, & patriæ potestatis differẽtia sublata. Simulq. cum ijs admittuntur prædictorum fratrũ defunctorum, sororumve defunctarũ filij in stirpes.

In §. Nouissimè. De Senat. cons. Orph. f. 184. in fine illius textus.

Ex auth. quibus mod. nat. effic. sui. §. fina collat. 7

Et ex c. cum haberet. De eo qui duxit in matr. &c.

33 Omnis, qui ex complexibus, aut nefarijs, aut incestis, aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominatur, neque alendus est à parentibus, neque habebit quoddam ad præsentem legem participium. Ei tamen necessaria fore subministranda (si parẽtum suppetant facultates) æquitas canonica mandauit.

In §. fi. in fine. De success. cogn. fol. 186

Ex Auth. de hær. ab intest. veni. §. nullam. coll. 9

34 Cum agnatorum, cognatorumve differentiã in omnibus successionibus vacare præceptum sit, siue per fœmineam personam, siue per emancipationem, siue per aliũ quemlibet modum, omnes sine qualibet vltima differentia (secundum proprium agnationis, cognationisve gradũ) ad successionem agnatorum, cognatorũve ab intestato venire iussum est.

In §. 1. in fine. De gradibus. f. 186

Ex can. Ad sedem Apostolicam. XXXV. quæstio. 5

35 In Lateranensi Consistorio, diu vẽtilatis legibus, & sacris canonibus distinctè inuenimus, ob aliam, atq. aliam causam, alteram legum fieri, alteram canonum gradum computationem.

Ad quartum Librum Instit.

In §. Item lex Iulia. de adulterijs. De publ. iud. fol 286

Ibi. ¶ Quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit.

Ex authent. Vt nulli iud. §. si quãdo verò, collatio 9. & ex authẽt. sed hodie, C. ad leg. Iul. de adult. & ex cap. gaudemus. de conuers. coniugatorum.

36 Adultera mulier, competentibus vulneribus subacta, in monasterium mitti debet. Daturque viro suo, si voluerit, eam intra biennium recipere, & copulari ei. Biennio transacto, vel viro priusquam recipiat mulierem mortuo, tondi debet. & monasticum habitum accipere, & habitare in ipso monasterio, in omni propriæ vitæ tempore. Eiusque substantiæ tertia pars monasterio, in quod mittitur, datur: Duas verò partes accipient descendentes: quod si descendentes nõ fuerint, sed ascẽdentes inueniantur, non cõsentientes huiusmodi iniquitati, quatuor vncias accipient, octo verò vnciæ monasterio dantur. Si verò neque descendentes, neque ascẽdẽtes habeat mulier, omnẽ eius substantiam accipiet monasterium: Ita vt viro pacta, dotalibus illata instrumentis seruentur.

In d. §. Item lex Iulia. in fine f. 286

Ex cap. 1. & 2. De adult. & stupro.

37 Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritque cum illa, dotabit eam, & habebit vxorem. Si verò pater virginis dare noluerit, reddat pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Si verò stuprator renuat accipere, vltra dotem, corporaliter castigabitur.

Dissolutiones Antinomiarum, singularesque intellectus ad §§. subsequentes.

Index §§. qui in hoc opere enodantur.

Ad §. fi. De Iustit. & iure.

Neququam principales Antinomias, accipiam enodandas, illud animaduertere placuit: Cur hic Imperator edoceat, ius tripartirè collectum esse: nēpe ex præceptis naturalibus, iuris gentium, & iuris ciuilis? Atque in § constat, in tit. subsequen. iterum ius diuidat in scriptum, & non scriptum? Et iterum in §. fi eod. tit. subsequen. dicat, ius omne, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertinere. Etenim, cur hæc triplex iuris diuisio fiat à Iustiniano quærunt plerique, & ignorant. Sed, audi quid in hoc sententiam. Primam iuris diuisionem, originalem esse: Alteram, accidētalem, accidit enim iuri, vt interdum scribatur, interdum non scribatur. Tertiam verò subiectiuam. Habet n. pro subiecto Ius, vel personas, vel res, vel actiones, §. finali de iur. nat. gētium & ciuili.

Ad §. duorum De nupt.

Contra decisionem huius. §. pugnat sanctissima Iuris Canonici constitutio, in c. non debet, §. prohibitio. de consanguin. & affin. can. quædā. 35. q. 3. quam vt tolleret hoc loco glosa, putauit hunc textum loqui de fratribus adoptiuis: quod lanè ex præcedentibus, & subsequentibus satis cōprobari posse videtur. Nam dixerat superius, licet in vxorem ducere filium ex sorore adoptiua: & in §. immediatè sequēt. de Amita adoptiua loquitur Imperator. Verum de fratribus naturalibus loqui à plerisque nō dubitatur, iuxta dispositionem, scilicet l. celebrādis. 19. C. de nup. Ideò ad hunc §. nouellā inserere volui: vt hodie secus esse de iure canonico in filijs duorum fratrum naturalium, sororumve agnoscere: quicquid olim decisum fuerit per Imp. Arcadium, & Honor. in d. l. celebrādis, quibus se subscripsit Iustinianus hoc loco.

Ad § fin. De nupt.

Mendosum esse hunc textum in versiculo. ¶ Quod & alijs liberis, &c.] nemo est, qui nō videat. Etenim, cui, vel imperito dubium est, filios natos post legitimum matrimonium esse legitimos? Quamobrem hunc textum ita restituamus. Quod & si nulli alij liberi ex eodem matrimonio postea fuerint procreati similiter nostra constitutio præuuit,] Vt sit sensus amplificatiuus, non solum illos filios naturales tantum ab initio, legitimari per subsequens matrimonium, si alij postea filij ex eodem matrimonio legitimè celebrato fuerint nati: verum etiam legitimos intelligi, & si post celebratas nuptias, nulli alij liberi ex illo matrimonio fuerint procreati. Exprimit hoc Idem Imper. in f. de hæred. quę ab intest. §. 2. In illis verbis. ¶ Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum cōfectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti.] Idemque colligitur ex l. Nuper. C. de nat. li. ibi. ¶ Non solum fecundos liberos, qui post dotem editi sūt, iustos & in potestate esse patribus, sed etiam anteriores, qui & iis, &c.] Et subdit ibidē Iustin. ¶ Quam legem quidam putauerunt sic interpretari, vt siue nō progeniti fuerint post dotem cōscriptam liberi, siue etiam ab hac luce fuerint subtracti, non anteriores filios iustos haberi, nisi vtroque tempore viuētes, & superstites liberi inueniantur. Quorum superuacuā subtilitatē penitus inhibendam censemus.] Hanc itaque subtilitatē explodit in hoc textu sub his verbis. Imperat. & In d. §. 2. in fin. inf. de hæredit. quæ ab intestat.

Ad §. primum. Qui testamento tut. dari poss.

Decisum hic legitur, Directam libertate accepisse videri seruū illum, qui sine libertate tutor datus est à domino suo. Hoc exprimunt illa verba. ¶ Sed & seruus proprius testamento cum libertate, &c.] sed huic decisioni aduersantur verba l. & si non ascripta. 9. C. de fideic libert. ¶ Receptum est tamen, & libertatis, & pupillorum fauore, vt per fideicommissum manumisisse eū videatur.] In vno itaque loco, huic seruo competere directam libertatem statuitur. In alio verò fideicommissariam. Quid igitur?

Communis interpretum solutio est ista, quam ponit glosa hic in verbo Directam. In hoc §. datum fuisse tutorem in testamēto. At in l. contraria, tutorem datum fuisse in codicillis, vel per epistolam. Verum hęc solutio, tum falsa, tum diuinatiua est. Falsa, quia etiam in codicillis dātur directæ libertates. l. 1. C. de testa. manum. Falsa quoque, quia nullo pacto dici potest, per epistolam datam fuisse libertatem. Et quia diuinatiuum, & quia in d. l. & si non ascripta. fit expressa mentio de testatore.

Altera est solutio quorundam, qui dicunt hic consequi directam libertatem, quia testator sciebat suum esse seruum: At in lege contraria credebat alienum. Hæc solutio pariter falsa videtur. Nam ibi sic legitur testator seruum suum tutorem, &c.

Tertio loco soluebat Glosa in dict. leg. & si non ascripta, quam sequitur ibi Salycet. & sequuntur hoc in loco Claud. Cantium. Mynsi. & Aldobrand. num. 50. Legem illam corrigi per hunc textum. Sed hæc solutio non placet ob tritissimam illam regulam. l. præcipimus. Cod. de appellat. In dubio legem non censeri correctam. Accedat, quod quando aliquid Iustinianus emendat, semper de correctione expresse meminit, vt sexcentis locis apparet in hoc volumine Institutionum.

Ego sic solui posse hactenus existimaui. Diuersas fuisse antiquitus sentētias Iurisconsultorum in hac ambiguitate; & præcipuè Inter Vlpianum, & Papinianum. Si quidem Vlpianus affirmauit, fideicommissariam libertatem competere in l. si hæreditas 10. in fine, ff. de testam. tutel. Papinianus verò, illum directò liberum esse. l. qui tutelam. 28. §. 1. ff. de test. tutela. Cui assentitur Paulus in l. quæro. 32. in fine, eiusdemmet tituli. Vlpiani sententiam sequi voluerunt Impp. Vale. & Gallien. in d. leg. & si non ascripta. Cod. de fideicommiss. libert. Papiniano autem, quem pluries excelsi ingenij appellat, consentire voluit Iustinianus hoc in loco, semper enim Imp. Iustin. multum detulit Papi-

Papiniano, vt non vno in loco colligere est, signanter verò in epistola ad Tribonianū, in proem. Digestorum. in leg. cum acutissimi. 30. C. de fideicom. & quod Valer. & Gallien. sectati fuerint sententiam Vlpiani, innuunt illa verba dict. l. & si non ascripta. ¶ Et libertatis, & pupillorum fauore.] Quæ verba Vlpiani sunt in d. l. si hæreditas.

Sed quia hoc probari sine diuinatione vix potest; accipe aliam solutionem F. Connani. lib. 2. Comment. cap. 4. num. 8. Scriptum, & verba Iustinianum spectasse; vim, & euentum rei Vlpianum, ipsiusque sequaces Valer. & Gallienum. Vel dic melius. Eandem sententiam fuisse Vlp. Papiniani, & Iustiniani, nempè, Vt directa sit libertas, si detur in testamento: Sit autem fideicommissaria, si in codicillis, vel in aliqua alia obliqua voluntate fuerit relicta libertas, & tutela, vel tutela tantum: Ne confundatur ius testamētorū, & codicillorū. Hoc clarè patet ex verbis huius rubricæ, & ea verbis huius parag. ¶ Dari autem tutor potest testamento. Sed & seruus proprius testamēto.] Apparet quoque ea rubrica sub qua posita est d. l. & si nō ascripta; Nempè, De fideic. liber. Et hoc voluit dicere glossator hic, dum sic loquitur. § Sed certè hic testamento hoc fit.] Quamuis autem directæ libertates possint dari in codicillis, vt dictum est supra; hoc tamen procedit, si testamento fuerint codicilli cōfirmati. Sed & sui natura libertas data in codicillis dumtaxat erit obliqua. §. pen. infr. de codicill. l. conficiuntur, & l. ab intestato. ff. de iure codicill.

Ad §. Seruus autem alienus Qui test. tut.

Difficillimam esse cōtrarietatē huius §. cū l. si hrditas. §. si ff. de test. tut. fatētur nōnulli; interpretes alioquin doctissimi, nihil super hoc determinantes. legitur hoc in loco. ¶ Seruus autem alienus purè inutiliter testō datur tutor; sed ita cum liber erit, vtiliter datur.] Contrarium verò statuitur in dicta leg. si hæreditas. sub his verbis. ¶ Seruus alienus ita dari tutor potest. Si liber erit, tutor est. Quinimò & si purè datus sit, videtur inesse hæc conditio, cum liber erit.) Soluit primo loco ibi glossa hoc pacto; Non valere, vt statim administret, vt hic: valere, cum liber erit, vt ibi. Idem sentit glossa hic, exprimens hoc per alia verba. Inutiliter vt statim fit, sed cum liber erit. Sed si rem bene pēsitauerimus, nugas has esse inueniemus: Quia nunquam inutiliter seruus alienus testamento tutor daretur, cum semper illa conditio videatur inesse, cum liber erit; Semperq; esset idem casus: nam ante aduētum libertatis nūquam erit tutor. Quamobrem Sylu. Aldob. hic numero 5. dicebat, non videre quomodo bene soluatur hoc contrarium; cum veniant aduersatiuè illa verba subsequentia in hoc textu. ¶ Sed ita cum liber erit vtiliter datur.] Et concludit super hoc per ista verba. Cogita: quia est difficillimum contrarium propter illam adiectionem, sed cum liber erit, &c. Cōtius in d. l. si hæreditas §. si. soluebat hoc modo. Seruus alienus purè inutiliter datur tutor testamento quo ad verba, & sententiam, Nam illa datio, Stichus tutor esto: non est pura quo ad sententiam: cum subaudiatur conditio. cum liber erit. Sed non placet. Quia cum per hæc verba ¶ Cum liber erit.] Intelligatur data fideicommissaria libertas, d. §. si. vers. pnetl, & l. & si nō ascripta in fin. C de fideic. liber. Vtique quo ad verba, & sententiam vtiliter datur tutor, Ex his enim verbis fideicommissaria libertas sequitur, & tutela. Nouissimi Galli ad hunc locum existimant idem in hac formula iuris esse, quod in proxima Iustinianus dicit de furioso, & de minore: vt tunc minor, & furiosus tutor fit: cum in vno furor cessauerit, in alio maior ætas aduenerit § furiosus. inf. eo. tit. & d. l. hæreditas. § Si furiosus. Sed quemadmodum in illa formula furiosi dissentio extitit inter Iurisc ōsultos. d. §. si furiosos. eodem modo in hac quoque de seruo fuisse arbitrantur. Sed hoc non sine diuinatione dictum puto. vnde alia quærenda est solutio. Illud tamen certissimum est. Cui seruo alieno tutela data est, eidem data libertas intelligitur: Non tamen directo, quia rerum natura hoc non patitur; sed testator iubere intelligitur hęredē suum emere seruum illum, & emptum manumittere. d. l. & si non ascripta.

Melior itaque solutio videtur. Non posse constitui tutorem seruum alienum purè, qñ testator volebat eum purè, & directè liberū, & tutorem esse; vt in hoc textu. Valere tamē constitutionem eius serui in tutorem; quando ambigua esse testatoris voluntas: quia videtur subintellexisse conditionem. quam non expressit. Ita Franc. Connan. dicto libro 2. capit. 4. numero 9 Pro hac sententia faciunt verba finalia dict. l. si hæreditas. ¶ Potest igitur & huic fideicommissaria libertas defendi, si voluntas apertissimè non refragetur.] Est igitur intelligenda dispositio Iustiniani in hoc. §. cum voluntas testatoris conditioni refragatur. Hoc est, cū omnino voluit purè libertatem, & tutelam seruo alieno mādare, qđ facere testator neqt.

Ad § Minima De cap. dimin.

Anton. Goueanus lib 1. cap 26. lectionum iuris variarum, mirum esse ait, qua ratione Imperator dicat hoc in loco, emancipationem capitis diminutionem facere; cum venditiones, per quas olim emancipatio fiebat, sustulerit idem Imper. in §. præterea. supra quibus modis ius par. pot. soluit. Nam ijs venditionibus sublatis, nullo modo emancipationem esse capitis diminutionem, putat: cum eius, qui ex filiofam. fit paterfamilias, caput minui non videatur. Olim minuebatur: quia semel, iterum, tertio vendebatur; vt ex Caio in Instit. & ex Paul. in l. liberos 3. ff de capit. dimin in illis verbis. ¶ Cum emancipari nemo possit, nisi in imaginariam seruilē causam deductus.] Vnde mortalitati comparatur emancipatio. l. Gallus. §. & quid si tantū ff. de lib. & post h. l. si ita. ff. quādo dies leg. cedat. Nō secus ac serui-

situtem comparat mortalitati Iurisconf. in l. seruitutē. 210. ff. de reg. iur. Et propter eam causam accidebat, vt emācipatione amitteretur vsusfructus, teste Iulio Paulo lib. 3. sētent. tit de vsufructu. Cum. n. venderetur is, qui emancipabatur, si penes ipsum remansisset vsusfructus, domino esset acquisitus; & sic transiret de persona vnius, in personam alterius, contra naturam vsusfructus. Quod emendauit Iustinianus. in l. corruptionem. 16. C. de vsuf. statuens, non finiri vsumfructum minima capitis diminutione; sed tantum maxima, vel media. Hæc Goueanus aduersus hunc paragraphum Imperatorem nostrū redarguens; licet inscriptionem constituat sub figmento Intellectus ad §. minima. De capitis dimin. Sed hæc Goueani doctrina (me iudice) aduersatur veritati. Siquidem filius dicitur capite minui per emancipationem, quamuis hodie emancipatio non fiat per imaginariam venditionem, vt olim, glossa cōmuniter recepta in d. §. ptcrea. in verbo per imaginarias. Et ratio est; quia iste ad minus mutat statū. Neque vera venditio olim interueniebat in emancipatione, sed imaginaria: vt aperte demonstrant iura superius deducta. Est autē imaginaria vēditio, quædam similitudo venditionis. Vnde licet hic modus fuerit sublatus, remansit tamen emancipatio ip'a, sub minima capitis diminutione, per quam non tollit vsumfructū. bene potuit cōstitutui per Imp. Iustin. cū per ipsum fuerit etiam sublata differentia emancipationis, & patriæ potestatis, §. nullā verò. Auth. de hęred. ab Intest. venien. col. 9.

Ad §. 1 de fiduc. tut. In verf. Atqui.

Hunc textū esse multum obscurum, & nō declaratū per Doctores; multumq; in ipsius intelligentia laborasse, testatur Iason hoc in loco in addit ad Portium; Qui tandem autumans germanum intellectum adinuenisse, ait: Lauda Deum, quia non inuenies declaratum ab alio. Sed pace Iasonis, alius delitescit intellectus sub hoc sensu verborum. Atq; vt medullam omnium eorum, quæ hic habentur, degustare possis; scias textum hūc tres habere partes; Nam in prima dictum ponitur, in secunda declaratio, in tertia oppositio, cum solutione. Partes parent. Et hoc dicit in summa. Datur alia tutela, quæ appellatur fiduciaria; nam si parens emancipet descēdentes impuberes, dum ipse parens vixerit legitimus tutor erit; eo tamen mortuo, illius emancipati minoris fiunt tutores fiduciarij fratres, & alij hoc loco descripti: Quamuis liberi ipsius patroni fiant tutores legitimi libertinorum, patrono, qui manumisit, mortuo. Difficultas est dum Imperator reddit rationem differentiæ inter filios parentis emancipantis, & inter filios patroni manumittentis seruum: Nam ita deberet remanere tutor legitimus filius proprij sui nati emancipati ab auo, Auo ipso mortuo; Sicut legitimus tutor remanet filius patroni, patrono, mortuo, serui illius emancipati. Neque videtur in hoc bona ratio reddita per Imperatorem. Nota itaque illa verba. ¶ Filiorum suorum.] Intelligenda pro vt stant, in filijs illius, qui tutelam fiduciariam nanciscuntur: Et sic, nepotum defuncti, vt glossa interpretatur. Et illa verba. ¶ Ideoq; nec in tutelam.] Intellige nec in tutelam legitimam parentum; prout in legitimam patronorum tutelam reincidere debuisset seruus manumissus. §. vnic. de legit. pat tut. Et iste est sensus Accursij in glossa in verbo, nec in tutelam, quem non intelligentes moderni in additionibus damnauerunt. Et alia verba, quæ idem Accursius subdit in eadem glossa, nempè. ¶ Sed fiduciariam.] Malè quoque reprehenduntur ab eisdem modernioribus. Quoniam non vult dicere Accursius, futurum illum esse fiduciarium tutorem, si facta non fuisset emancipatio. Nam hoc esset contra. §. fi. supra de capit. dimin. quem Accursius optimè tenebat: sed in fiduciariam, hoc est, in legitimā tutelam fiduciariam recasurus: cum facta fuerit emancipatio. Sed dices tu, rationem positam in versiculo. Atqui patrono, & c. nō esse generalem; & non adaptari tutelę fiduciariæ, quam haberet filius in persona sui nati, & sic in nepote emancipato ab auo. Nam si T. auus non emancipasset N. nepotē ex filio F. vtique filius ille F. potuisset emācipare N. nepotē impuberē; ipsiusque tutelā legitimā parentum fiduciariam cōsequi. Respondeo, hoc in iure nō esse incōueniēs, vt ratio reddita multoties non sit generalis. Et in reddendis rationibus multa desiderari posse in Iureconsultis, latè demonstrat noster Costa. Maceraten. lib. 3. variarū ambig. capit 4. Exemplo. l. cui dens. ff. de ædil. edicto. Et nihilominus puto in illo casu hanc rationem reddi posse. Quia scilicet propter emancipationem factam ab auo, nullum ius habiturus erat filius in persona sui nati, seu nepotis respectu aui §. 1. §. prętetea. supra quib. mod. ius pat. potest. soluit. At non sic in patrono, filioque patroni. Nā patroni filius habiturus erat idē ius in persona serui manumissi, vel non manumissi. Etenim si non fuisset manumissus filius domini erat habiturus dominicam potestatem in seruo illo. Et si manumissus fuisset, habiturus erat iura patronatus, vt toto titulo ff. de iure patron. Fateor tamen, dispositionem huius textus hodie nullius esse momenti præterquam ad cognitionē iuris correcti: Cum fiduciaria hodie facta sit legitima tutela. l 4. C. de leg. tut. l. meminimus. C. de leg. hæred. Vnde vnus hic locus est, qui cum alijs Nouella Cōstitutione à me decoratus fuit. Et si rectè perpendas quæ dixi, fateberis magis hęc conuenire huic literę, quam Haloandri intellectus, quem refert, & sequitur hic Mynsing.

Ad §. Similiter eos. De excusat. tutor.

Qui literas nesciūt, excusantur à tutela & cura, ex D. Pij rescripto. Hoc cauetur in pręsenti textu. Cuius contrarium legitur in l. Athletę 8. §. fin. ff. de exc. tut. Vbi Vlp. ¶ Eius autē, qui se negat literas scire excusatio accipi

aduerſus quoſdam de Inſula Corſicæ conſuluit Ioan. Cephal. conſ. 136 proponitur, vol. 1. Hęc re ſcire volui, ſtudioſè adoleſcẽs, ne caſu euenie te decipiaris.

Ad §. Quod ſi naturali eod. tit.

Contra deciſionem huius §. ſatis apertè pugnare videtur. l. ergo 30. §. pen. ff. de acq. rer. dom. Hic deciditur, quòd ſi flumen, mutato ſecundo alueo, ad primum redierit, ſecundus alueus ſit eorum, qui prędia vicinia poſſident. At contrarium determinat Iuriſconſ. in d. l. ergo. §. pen. ſub his verbis. [Eius eſſe debet cuius antea fuerat.] Aliorum ſolutionibus omiſſis, diſſolui hunc nodum ita poſſe autumo. Si flumẽ ſenſim receſſerit, alueus eorum fiet, qui habent prædia cõfinia, l. ſi ager. 23. ff. quib. mod. vſuſf. amit. Quod ſi vno impetu recedat aqua, reſtituendus erit alueus priori domino. d. l. ergo. § pen.

Ad §. Cum ex aliena. De rerum diuiſ.

Adeo ardua eſt huius paragraphi contrarietas cum l. adeo 7 § cũ quis, ff. de acq rer. dom. vt coactus fuerit vir, alioquin doctiſſimus, F. Balduinus incuſare librariorum incuriam, qui temerè, addiderunt hoc in loco frumenti exemplum, cuius mentionem oportuit expunctam eſſe. In hoc pariter admodum decepti ſunt Moderniſſimi Vltramontani, qui audacter exiſtimauerunt, nimium hoc in loco Tribonianum feſtinaſſe, atque feſtinando illud prætermiſiſſe, quod Caius I C. appoſuit in præcitata l. Adeo.

Sed antequam aliorum ſolutiones referã, meamque ſtatuam ſententiam, audi ſtudioſè adoleſcẽs in quibus poſita ſit difficultas, Legitur in hoc textu, frumentũ cedere ſpecificanti, cum ad ſpicas reuerti non poſſit. At in d. l. Adeo. §. cum quis. contrarium ſub his verbis legitur. [Videtur tamen mihi quidem rectè dixiſſe, non debere dubitari, quin ex alienis ſpicis excuſſum frumentum eius ſit, cuius & ſpicæ fuerunt.]

Primò loco dicebat Azo, quem refert & ſequitur Accurſius in d. l. Adeo in verbo dixiſſe. Et hoc in loco in verbo ſpicas. Legem illam corrigi per hanc Iuſtiniani deciſionẽ. Sed hanc ſolutionem irrident cõiter, conſiderantes ei fidendum non eſſe, ob illam triſtiſſimam regulam, quod legũ correctio euitari debet in quantum poteſt l. vn. C. de inoffic. dot. l. præcipimus. Co. de appell. Bartol. in l. omnes populi. n. 2. ff. de iuſt. & iure. Abbas in c. 1. de reſcript. nu. 14. textus in c. cum expediat de elect. in 6. quod cum ſit, aperriſſimis verbis ſolet Imper. indicare in hoc volumine.

Secundò dicebat Placent. vt eadem gloſſa hic teſtatur. Imper. Iuſtinian. hoc poſuiſſe gratia exempli pro pueris: exempla verò declarant, non reſtringunt regulam. l. fina. ff. de iuris. & facti ignoran. cum ſimilibus. Sed caue ab hoc dicto: Ridiculum enim eſt dicere, propter iuuenes male exemplificari: & maximè in re dubia, & fortaſſe non vera.

Tertiò ſoluebat Syluester Aldobrãd. hic in addit. Aſſeuerando, ſupplendum eſſe hunc textum ex verſiculo.

Videtur tamen, dicta lege Adeo. §. cum quis qui incuria Triboniani hic relatus nõ eſt: Verùm ita dicere, eſt iniectas manus aduerſarijs dare, & fateri Tribonianum aberraſſe, & perperam loquutum fuiſſe; prout Balduinus, & alij conſtituerunt.

Sileo aliorũ dicta, & præcipuè quod notauit ad hunc locum nouiſſimè Virgilius Capriolus Hiſtonienſis, volens ad intellectum huius. §. videndum eſſe Connanum. lib. 3. cap. 6 num. 3. Cum nihil ad hoc locus ille.

Quamobrẽ vt omnem tollas difficultatẽ, à nemine quem viderim, ante hac ſublatã, Scias verba illa poſita in d. l. Adeo verſic. videtur tamen mihi] Relata eſſe vltimo loco à Caio I.C. auctore d. legis, poſt omnium ſententias; vt quid ipſe ſentiret exprimeret, & comprobaret. Rurſus illud adnotandum eſt ex textu hoc noſtro in verſiculo, ¶ Et poſt multam Sabinianorum,] à Iuſtiniano poſt longam, multamq; ambiguitatem inter Sabinum, & Proculum iure conſultos, eorumq; ſectatores, approbari mediam illam ſententiam, exiſtimantium, quod ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poſſit, is videatur eſſe dominus, qui materiæ dominus fuerat, alias ſecus. Vnde opinio illa à Caio I. C. approbata in dic. verſicul. Videtur tamen mihi, &c. dictæ l. Adeo, verbis expreſſis confutatur per eundem Iuſtinianum hoc in loco. Eſt autem hæc media ſententia, de qua in eadem. l. Adeo. ſic legitur. ¶ Eſt tamen etiã media ſententia rectè exiſtimantium, ſi ſpecies ad materiam reuerti poſſit, verius eſſe, &c.] Igitur opinione Caij & aliorum confutata, media illa ſententia comprobatur. Et ſi ita hæc intelligas [prout verè intelligenda ſunt.] Vbi pugnantia? Vbi librariorũ incuria? Vbi Triboniani feſtinatio, & omiſſio? Vbi in ſumma Antinomia, vel contrarietas? Atque hoc dicere voluit Azo, cuius mentem lectatus eſt Accurſius, & patet ex textu ibi. ¶ Placuit media ſententia.] Quaſi dicat, aliorum opinionibus reiectis. Quod ſi cupias ſtudioſè adoleſcens, inquirere rationem; Cur res ſpecificãtis efficiatur quando ad antiquam materiã res nequit reuerti; cum aliàs eiuſdem remaneat cuius erat olim; vt in hoc §. dicitur. Inſpice Cæſ. Coſtam noſtrum Maceraten. lib. 3. variarum ambig. c. 21. qui eam aſſerre conatur ram ex l. quæſitum. 76. §. illud fortaſſis, ff de leg. 3. quam Ex Bald. num. 16. in l. qui ſe patris. C. vnde liberi. Habes itaque ex his verbis huius textus. ¶ Placuit media ſententia exiſtimantium, &c.] Impp. Iuſtinianum confutare in hoc quæſtio omnium opiniones, & mediam illam ſententiam cõprobare duntaxat.

Ad §. Ex diuerſo. De rerum diuiſ.

Difficilis ſanè, ac indiſſolubilis prima facie videtur contrarietas huius §. ex diuerſo. cum leg. 2. C. de rei vend. in qua tollẽda plurimum laborarunt in hanc vſque diem interpretes, & quæ ſit vera ſolutio ignoratur,

Poſi-

Posita est autem Antinomia in illis verbis. ¶ Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit: quia volũtate eius intelligitur esse alienata,&c. Et ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vendicare non potest.] Ex quibus desumitur hoc axioma. Ædificans in alieno solo sciẽter ex sua materia proprietatem materiæ amittit: ita vt nec diruto ædificio materiam vẽdicare possit. Concordat. l. Adeo.7.§. ex diuerso.ff.de acq.rer.dom.

Contrarium tamen habetur in l.2. Co. de rei vend. Vbi id, quod in solo tuo ædificatum est, quo ad in eadem causa manet, iure ad te pertinet, si verò fuerit dissolutum, eius materia ad pristinum dominum redit, siue bona fide, siue mala fide ædificium extructum sit, si non donandi animo ædificia alieno solo imposita sint. Et huic sententiæ consona est decisio.l.Vtiles.42.ff.de pet.hęred.in fine.Vbi etiam prædoni, qui in alienam rem superuacuas impensas fecit, potestas fit tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt. Et tale respõsũ est Caij cuius est.d.l.Adeo.§.ex diuerso. Sed insistamus principaliter in §. hoc nostro,& in d.l.2.C.de rei vend.Atq; enitamur hæc duo iura concordare.

Quamuis autem vir doctissimus And. Fachineus l. 1. c. 55. contro.iuris, adeo in hac difficultate insistat, vt confutatis aliorũ solutionibus, suam cum Iacobo Cuiacio ferre statuat sententiam, ita vt nihil vltra optari posse videatur, dicam tamen paucis, ac sincere quid sentiam, nonnullorum prius solutionibus relatis,& si opus fuerit confutatis.

Sit itaq; prima in ordine solutio Mynsingerij, qui putabat hoc in loco ita distinguẽdum. Dictam l. 2. debere intelligi de ædificio extructo à Colono, vel Inquilino, vel emphyteuta: & idcirco nos vendicare posse materiam ædificio dissoluto: quia ius ædificandi habuisse videntur. Textum autem hunc nostrum loqui in alijs, qui ædificandi nullam à domino soli causam habent, vel possidendi, vel ædificandi.

Verùm hæc solutio admitti non debet; tum quia diuinatiua; nullum etenim verbum est in d.l.2.quod Mynsingerij suadeat interpretationem. Tum pariter quia ibidem legitur, hoc procedere siue bona fide, siue mala fide fuerit ædificium constructũ. Accedat insuper Inquilinum, & alios supra nominatos, non solum posse vendicare materiam diruto ædificio; verum etiam agere cum domino ad recipiendum ea, quæ impendit necessario, vel vtiliter auxerit l. dominus horreorum. 57.§.1. ff. locati.l.in fundo 39 ff.de rei vend.

Altera fuit solutio Eguinatij Baronis hoc in loco. Malæ fidei possessorem ædificando in alieno solo, censeri ædificasse animo donandi: & ob id materiam vendicare non posse, etiam diruto ædificio. d. §. Ex diuerso. Posse tamen ipsũ probare; se non animo donandi impendisse; & tunc poterit materiã vẽdicare, vt in d.l. 2. cauet.

Huic tamen interpretationi repugnant verba.d.l.2. vbi axioma illud ponitur, Malæ fidei possessorem posse materiam vẽdicare, nisi probetur animo donãdi ædificia alieno solo imposuisse. Probandi igitur onus ad dominum soli, non autem ad instruentem ædificia pertinebit, si materiam diruto ædificio restituere noluerit.

Referamus tertio loco Iacobi Cuiacij intelligentiam, quæ talis est. Textum hũc nostrum in §. Ex diuerso. loqui de rigore iuris, de quo vendicari non poterit materia, etiã diruto ædificio. Textum verò in d. l. 2. loqui de benignitate iuris. Benignius enim ẽ, vt eam materiam vendicare possit; ne possessor cum illius iactura locupletetur. argumento. l. plane.41 ff. de pet. hær. & leg Iulianus. 38. ff. de rei vendicat. Et maximè si sciente domino ædificauerint, argumento l. purè. 5. §. si donaui. ff. de dol. mali except. Sed contra hoc pugnare. l. sumptus. 49. ff. de rei vend. adnotauit A. Fachineus post Antonium Fabrum, quem allegat. Siquidem inquit ibi Papinianus; sumptus in prædium alienum factos peti quidem non posse, sed exceptione doli opposita per officium iudicis æquitatis ratione seruari, si a bonę fidei possessore facti sint. Ergo si à malę fidei possessore facti, secus erit.

Prætetea, quis non videt hanc intelligentiam colligi nullo modo posse ex verbis dictorum iurium? Vnde meritò diuinatiuus sensus dici poterit.

Quarto loco. And. Fach. d.lib.1.capit.55. hanc statuit solutionem, vt Imper. Iust. hoc in loco,& Caius in d. l. adeo. §. ex diuerso loquantur de ædificante in alieno solo, nesciente domino. Impe. verò Antoninus in d. l.2. loquatur, cum aliquis ædificat in alieno solo, sciente & patiente domino. Nam talis scientia, & patientia operatur vt materiam vendicari possit. argumento. l. purè. 5. §. si donaui. ff. de doli mali,& met. except. in illis verbis. ¶ Dolo enim feci, quia passus sum eum ædificare, & non reddo impensas.] Non negligendus sane intellectus, nisi diuinatiuus. Vbi enim scientia, & patientia domini illius partis inferioris probabitur in d.l.2. Dices forte cum Fachineo, in illis verbis textus. ¶ Eam, quam vicinus tuus imposuit,&c.] Et sic ex præsumptione, quia vicinus. c. quoddam. de præsumpt. Sed hoc valde remotum: quia adesse,& abesse potuit vicinus iste tempore cõstructi ędificij, vt in casu de quo Alex. cons.82. nume.10. vol.3. latè Mascard. concl.1406. nu. 14. Vnde non probat hoc esse, quod ab hoc contingit abesse l. nõ hoc. C. vnde legit. Pręterea nõ sola sciẽtia & patientia operatur in d.l. purè. vt materia vendicari possit; verum etiam iustus titulus donationis, prout ibi apertè legitur.

Quamobrem perpendamus vltimo loco glossæ in verbo non potest. solutionem, quę communiter ab interpretibus recipitur, & quæ talis est. Iustinianum hic loqui de eo, qui ex propria materia ædificat in alieno solo. Antoninum verò in d.l. 2. Loqui de eo,

qui

qui ex aliena materia ædificat in alieno solo. vnde materiæ dominus, dissoluto ædificio, eam materiam vendicare poterit: quia non præsumitur in hoc casu donatio materiæ, prout in casu priore, quando si quis ædificat ex propria materia. d.§ ex diuerso. quod alias regulariter non præsumatur donatio, extat Pauli responsum. in l. Campanus. ff. de oper. libert. late Mascard. conclus. 555. vol. 1. de probat.

Et si cum Pachineo opponas, nullum esse verbum in d. l. 2. per quod significetur ibi Antoninum Imperatorem loqui in eo casu, in quo quis ædificat ex aliena materia. Respondeo illa verba hoc exprimere. ¶ Si non donandi animo ædificia alieno solo imposita sint.] Nam si quis ex sua materia ædificando in solo alterius scienter eam donare iudicatur. d. §. ex diuerso. Ergo præcitata. l. 2. non potest intelligi in casu, in quo de sua materia quis ædificat, cum diruto ædificio dominus soli nolens restituere materiam, probare teneatur, donandi animo ædificia suo solo imposita fuisse. Et si cum eodem doctissimo Pachineo replicares, illa verba. ¶ Si non donandi animo, &c.] Magis proprie conuenire, ei qui dominus materiæ sit. Respondeo rem potius referenda fore ad dominum soli, qui ne cogatur restituere materiam diruto ædificio, probabit, suo solo donandi animo ædificia imposita fuisse; hoc est ædificantem fuisse dominum materiæ. Præterea esto, quod illa verba referatur ad dominum materiæ, non ne ex hoc pariter comprobabitur intellectus glossæ? siquidē dominus materiæ volens eam vendicare, probabit ædificantem in alieno illo solo, nō animo donandi ædificasse: cum non ex sua ædificantis materia, sed ex aliena, nepe sui repetentis, ædificium dirutum construxerit.

Ad §. Si quis in aliena. De rer. diuis.

Eos, qui Iustiniano credunt nullā in pandectis esse Antino niā relatam, huc remittere solebat Eguinarius Baro; Cū inter Iuliū Paulum, & Caiū extet maxima cōtrarietas, vt mox intelligetis. Itaq; tabula picturæ cedere, apertis verbis legitur in hoc. §. si qs in alien. de rerum diu. Cū quo concordat Caij responsum in l. qua ratione 9. § literæ. ff. de acquir. rer. dom. Sed aduersatur de diametro Iulij Pauli responsum in l. in rem. 23. §. sed & id. ff. de rei vendicat. Picturam, scilicet tabulæ cedere; cum necesse sit ei rei cedere id, quod sine illa esse non potest. Vnde formata est hic glossa in verbo cedere. & in d. l. in rem, glossa in verbo necesse.

Primò Azo dicebat. d. l. in rem. corrigi p d. §. literæ. & per hūc §. si quis in aliena. Sed Azo clarius loqui poterat, licet eius sēsus verissimus sit, vt dicā infra in finalib. verbis.

Secundò soluebat Ioan. dicendo. Ibi formari quæstionem de scriptura, & pictura; sed fieri decisionem dumtaxat de scriptura. Quod sanè falsum est, vt ex inspectione illius. l. in rem. apertè patet.

Tertiò loco Placentinus distinguebat sic; vt pretiosiori rei cedat minus pretiosa. Cōprobari hoc videtur ex d. l. in rē. in illis verbis. ¶ Licet de pictura quidam contra senserint, propter pretium picturæ.] Ex textu nostro ibi.

¶ Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasij in accessionem vilissimę tabulæ cedere.] Vnde fit, vt hodie propter vilissimum pretium chartæ, literis charta cedat. Ita glossa in d. l. in rem. quam sequitur Azo Mynsing. & Ioan. Omot. in §. literæ, supra eod. Licet in hoc contrarium teneat Accur. in glossa ibi, necnon Præpos. Senen. casu 3. q. 1. & Aldob. in addit. ad glossam in textu mox citato. Et hanc opinionem Placentini distinguentis circa picturam, dicit communem Præpos. Senen. in præallegato loco, & sequitur glossa nostra hic.

Hæc opinio Placentini nō debet admitti: quia secundum hoc non debebat fieri differentia inter scripturam, & picturā; & tamen fit; cum literæ licet aureæ sint, chartis, membranisve cedant. d. §. literæ. Indistinctè itaque scriptura cedit chartis; & tabula cedit picturæ propter eius æstimationē, & excellentiam, & artificium. Benè tamen verum est, quod nonnullis modis hoc dictum de pictura restringitur per interpretes. Primò si pictura sit vilis, tabula pretiosior, iuxta opinionem Plateæ, quem Port. & alij. Tunc enim pictura cederet tabulæ. Secundò si pictura sit imposita rei immobili, vt in pariete: Nam tunc quoque pictura cederet muro, vt dicebat Platea, quem Ioan. Omot. hic. Tertiò si pictor tabulæ pretiū non soluerit; secundum distinctionem hic traditam. Erit itaque vtilis hæc indagatio ad dirimendam contentionem, quæ posset oriri. Pictor, qui pinxit in aliena tabula, offert pretium tabulæ. Dominus verò tabulæ, pretium picturæ. Quis eorum præferri debet? Pictor. ita Platea, & alij post glossam hic, & nouissime Omotom. His habitis, reponamus nos in via, atque dubitationem hāc absoluamus. Quarta itaque fuit sententia Aldob. hic post Præpos. Senen. in d. casu 3. q. 1. ex varijs veterum altercationibus. Caij sententiam comprobari à Iustiniano, vt tabula cedat picturæ propter illam rationem hic positam in versic. Ridiculū est enim &c. Et hoc voluit dicere Azo.

Ad §. Thesauros. De rer. diuis.

Thesaurus in sacro, aut religioso loco inuentus fortuito casu, perinde conceditur inuentori, ac si illum inuenisset in proprio suo loco.

Hæc est decisio huius textus. Cui de diametro aduersatur. l. 3. §. si in locis, ff. de iure fisci. sub his verbis. ¶ Si in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisve, aut in monumentis thesauri reperti fuerint. Diui fratres cōstituerūt, vt media pars ex his fisco vēdicetur.] Glossa in verbo Religioso conatur hūc nodum varijs modis soluere, nihil tamen, vel ipsa, vel Port. vel nouissimè Aldobr. in additionibus efficiunt. Sed vera solutio colligitur ex dictis Franc. Connan. lib. 3. comm. iuris. cap. 4. Hunc scilicet textum nostrum loqui

loqui de sacro, & religioso loco, posito in fundo, vel ædibus ipsius Inuentoris. Sunt enim teste Caio in l. 5. ff. de relig. & sumpt. fun. quædam familiaria, & hæreditaria sepulcra. Vnde habes ita concepta verba huius literæ.

¶ Thesauros quos quis in loco suo inuenerit.] Siue puro, dicas tu, siue sacro, siue religioso, iure ciuili, cadaueris illatione. At I.C. Callistratus in d. l. 3. loquitur de thesauris inuentis in locis religiosis monumentisve alienis. Sentit hanc veritatem Balduinus hic; Addens nonnullos aliter legere hūc textum, addita negatiua hoc pacto.

¶ Publicis, non etiam religiosis.

Ad §. Finitur. De vsufructu.

Inuoluta satis videtur à Glossa, & à Doctoribus contrarietas huius §. in quo deciditur, nihil agere vsufructuarium cedendo vsumfructum extraneo. Concordat l. si vsusfructus. 67. ff. de iure dot. vbi sic Pompon.

¶ Quoniam dicimus vsumfructum à fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis: Et si extraneo cedatur, idest ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eū transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum.] Ex quibus habes, fructuarium alienare non posse, & alienando perdere vsumfructū. Vnde glossa hic in verbo cedēdo, aperte velle videtur, quod si fructuarius alienet suum vsumfructum extraneo, nec exprimat se alienare cōmoditatem, seu facultatem percipiendi fructus, alienatio non tenebit: & insuper vsumfructū amittet, & cum proprietate consolidabitur. Atque id voluit Azo originaliter in summa. C. de vsuf. nu. 20. quem Castr. in leg. 4. ff. de nouat. in l. qui Romæ. §. duo fratres. n. 4. ff. de verbor. oblig. Ibique Alex. col. pen. Ias. nu 80. Ripa nu. 88. Et hoc receptissimum, & indubitatum tradit ex Soc. Couarr. & alijs, Arrius Pinell. ad l. 1. C. de bo mat. in 3. part. numero 38. Et hoc sine dubio ab omnibus probatum esse, tradit. Paril. cons. 171. numero 3. lib. 2.

Quamuis alijs patres mitiorem colligentes conclusionem dicant; Fructuarium alienātem vsumfructum intelligi in dubio alienare commoditatem, vt actus sustineatur, & pęna vitetur. Sotin. cons 66. num. 7. lib. 3. Sileo Bald. Aretin. & alios, quos idem Pinel. d. numero 38. vers. Alij autem ex proximis, &c.

Cuius contrarium exprimitur in §. 1. in fi. inf. de vsu & habitat. in illis verbis. ¶ Vsuarius, nec vlli alij ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere pōt; Cum is qui vsumfructum habet possit hęc omnia facere.] Concordat Vlpiani responsum in l. arboribus. 13. §. vsufructuarius. ff. de vsufr.

¶ Vsufructuarius, vel ipse frui ea re, vel locare, vel vendere, vel alij fruendā cōcedere potest] Cōfert Iuliani dictum in l. Cui vsusfructus 74. ff. de vsuf. ¶ Cui vsusfructus legatus est, etiam inuito hærede cū extraneo vendere potest.] Ex quibus quasi indubitatum præsupponendum est, quemlibet vsufructuarium posse iure distrahere suū vsumfructum; atque id quod habet in alium trāsferre, non expectato consensu proprietarij: neque ex tali alienatione vsumfructum ad proprietatē reuerti. Glossa hic in verbo cedendo, communiter recepta, soluit sic: Non posse cedi vsumfructum quo ad ius vtendi: cum sit personale, & à persona regatur; Cedi autem posse commoditatem percipiendi fructus prouenientem ex vsufructu, Vult dicere glossa, Nō potest cedi vsusfructus quo ad effectum constituendi in eo, cui vsusfructus conceditur, nouum vsumfructum, qui ex persona vsufructuarij durare, & cēseri debet. Et hoc ꝑbat textus in glossa allegatus, nempe l necessario. 8. §. fi. ff. de per. & commodo rei vendit. Vbi, si mihi vendideris vsumfructum, idest ius vtendi fruendi, quod tuum solummodo sit, etiam si statim morieris, nihil mihi hæres tuus debebit. Facit ad idem d. l. si vsusfructus. ff. de iure dotiū. in fine. Vbi I. C. vtitur his verbis loquendo de vsufructu vendito à marito vxori. ¶ Ipsum quidem ius remanet penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertinet.]

Aliam solutionem posuit Pinellus. d. num. 38. cum seq. Interpretando illa verba huius paragraphi. ¶ Nam cedendo extraneo nihil agit.] Nempe quo ad consolidationem, cedi autē posse, vt viuente vsufructuario cessionarius vtatur vsufructu. Nam sic legitur hoc in loco. ¶ Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur: Nam cedendo extraneo nihil agitur. ¶ Ex quibus verbis patet hic agi de cōsolidatione, sicuti & in sequentibus verbis. ¶ Vel ex contrario si vsufructuarius proprietatē acquisierit.] Quæ Pinelli conciliatio satis cōfert ad intellectum huius paragraphi. Cęterum quo ad resolutionem huius contrarietatis, arbitror vsufructuarium nihil agere; non solum quo ad consolidationem, de qua stultum esset dubitare; sed etiam quo ad ius vtendi, vt dicebat Accursius, quod cum personale sit, cedi non poterit, nisi quo ad cōmoditatem ex eo resultantem, vt supra dixi.

Et si adhuc contra Accursium quis insisteret dicendo, per eius responsionem non tolli obicem ex d. §. 1. infr. de vsu, & habit. cum ille textus loquatur quo ad ius, non quo ad commoditatem; Nam inquit. ¶ Vsuarius, nec vlli alij ius, &c. cum is qui vsumfructum habet, &c.] Responderem IVS ibi accipi, vel pro seruitute, vt dicebat Accur. in diffinitione vsusfructus. supra, & est textus ad hoc in l. creditori. 9. ff. de oper. nou. nunciat. Vel pro commoditate resultante ex illa seruitute. l. 3. ff. de seruit. rusticorum prædiorum.

Ad §. Nouissimè. De Vsucapionibus.

Non opinionem iusti tituli, sed iustum titulum parere vsucapionem hic deciditur in vers. Error autem falsæ causæ, &c. Quod & in l. Celsus. 27. ff. de vsucap. in l. 1. ff. pro donato in l. nemo potest. 6. ff. pro derel. in l. 2. & 3. ff. pro legato, tem probatur t Vlpia.

Iulian.

Iulian. & Paulus. Sed an hoc ita generaliter, & indiffinitè pronunciatum verum sit, videamus. Et sanè falsum esse videtur, per l. quod vulgo. 11. ff. pro emptore. Vbi iustissima causa erroris in titulo pro emptore, vsucapiendi causam tribuit. Per l. 3. ff. pro soluto. Vbi titulo pro soluto, etiam putatiuo procedit vsucapio. Per l. 3. ff. pro suo. Vbi sola traditio ex causa, quam veram esse existimat accipiens, sufficit ad vsucapionem. Per leg. 4. in fine. ff. pro suo. Vbi Pompon. ¶ Quod legatum non sit, ab hęrede tamen perperam traditum sit, placet à legatario vsucapi: qui pro suo possidet.] Et hoc dictum Pomponij pugnare videtur in specie cum d. l. 2. ff. pro legato. Vbi sic Paulus. ¶ Si possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, cum non esset, pro legato nō vsucapiam.] Distingui igitur rem sic oportet. Nam aut tradita res est, aut non est. Si tradita est, idque bona fide accipienti, iusti tituli opinio parit vsucapionem, sin minus; Quamuis aliquo modo possessio adepta sit, non parit vsucapionem. Sed hæc distinctio traditionis alijs quidem in causis valet, in emptione non valet. l. penult. ff. pro solutio. l. 2. ff. pro empt. Propterea quod in hoc contractu emptionis bona fides non solutionis tantum, sed & contractus tempore requiritur. d. l. penult. & d. l. 2. Et ita intellige, & declara glossam hanc in verbo error, & opinionem Azonis in glossa relatam. Neque vlla est cōtrarietas inter Pomponium & Paulum; cum Pomponius loquatur in vsucapione pro suo. d. l. 4. Paulus verò in vsucapione pro legato, in d. l. 2. Facilior enim est vsucapio pro suo, quam pro legato; cum titulus pro suo procedat cum dominium nobis acquiri putamus. l. 4. ff. pro suo. Et sic ex nostra opinione. At vsucapio pro legato nulli alij quam ei, cui legatum est, competit. d. l. 1. ff. pro legato.

Ad §. primum. De testamentis.

Pugnantia loqui videtur in hocmet textu Imper. Iust. Hic enim potius legitur, Testamentum per æs, & libram solitum fieri coram quinque testibus, & libripende ciuibus Romanis puberibus. Mox subdit, septem testes quodammodo fuisse necessarios ex eodem iure ciuili in hoc testādi genere. Audi verba textus. ¶ Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs, & libram: quia per mancipationem, idest imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur.] Subdit postea, in versiculo, sed cū paulatim. ¶ Vt vno eodemque tēpore, quod ius ciuile quodammodo exigebat, septē testib. adhibitis, &c.] Quæ ab Accursio in verbo libripende, & in verbo quodammodo afferuntur, & ab alijs interpretibus ad huius loci solutionē, confutantur nouissimè à Cæsare Costa nostro, Variarum ambig. lib. 1. cap. 13. qui postmodum, ita soluere conatur. Quinque puberes ciues Romanos requisitos, & duos alios pro illo, qui & Libripens, idest stateram tenens, & Antestatus appellabatur, cuius defectus numero duorum testium supplebatur. Non negligenda sanè interpretatio, quę satis cōprobari videtur ex Caij Institut. lib. 1 cap. 6. in his verbis. ¶ Vbi quinq. testes ciues Romani in præsenti erunt, & pro illo qui Libripens appellatur, idest stateram tenens, & qui Antestatus appellabatur, alij duo; vt septem testium numerus impleatur.] Mihi tamen semper hęc litera satis clara visa est, nullamque continere contrarietatem, altero ex his duobus modis interpretando, & dicendo. Primo de iure ciuili fuisse necessarios quinque testes cum libripende in illo testamēto per æs, & libram. Postea verò ex forma cōposita ex triplici iure, erant adhibendi septem testes. Neque obstabunt illa verba. ¶ Quod ius ciuile quodammodo exigebat. Quia dictio illa Quodammodo, exponi debet pro Quasi, vt hic in §. sanctæ, supra de rerum diuis. in §. sui autem. de hæred. qualit. & differ. Vt sit sensus. In testamēto ex triplici iure cōposito necessarium esse numerum septem testium, quem numerum quasi exigebat ius ciuile, Etenim (connumerato libripende) interueniebāt sex testes in illo testamento de iure ciuili per æs, & libram. Vel dicamus secundo loco, & melius, quod Libripens, & Antestatus differebant. Nam Libripens imaginariæ venditioni præerat. Antestatus verò conuocabat, sistebatque testes illos quinq. Ita Stephan. Budæus ad hunc locum. Vnde bene hic legitur illa dictio, Quodammodo; quia ferè septē testes adhibebantur, habita consideratione Antestati. Et vt inquit Viglius quē Myusing. hic sequitur, si Libripendem, & Antestatum computauerimus, septennarius explebitur numerus. Itaque Libripens, & Antestatus in numero testium quodammodo habebantur, vt pariter ad hunc locum adnotauit Eguin. Baro Sed remanet, vt Caij locum perpēdamus, quem supra retulimus, ne ex eo, vnum & idem fuisse Libripēdem, & Antestatum colligamus cum nostro Costa mox citato. Itaque illud colligi ex dictis commentarijs Caij nullo pacto potest. Nam dum dicit Caius, Et pro illo qui Libripens appellatur, idest stateram tenens, & qui Antestatus appellatur, alij duo. Diuersum officiū, diuersasque personas fuisse satis apertè colligi etiam poterit. Quasi diceret, & pro Libripende, & pro eo qui Antestatus appellatur. Vt differentia nominis, officij differentiam denotet.

Ad §. Sed neque hæres. De testam.

Silentio prætereundum minimè censui hunc locum, quem Accursius imperfectè videtur interpretatus. Posita est difficultas in illis verbis. ¶ Hæredi autem, & ijs, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, cōcedebāt testimonia in testamentis præstare.] Siquidem dubitatur, quodnam fuerit illud testamentum, in quo hæres, & personę eum per potestatem contingentes, ad testimonium admittebantur. Non in testamento per æs,

& libram:quia familiæ emptor,qui hęredis locum obtinebat, & qui per potestatem ei coniuncti fuerant,à testimonio repellebantur,vt hic legitur. Vnde Accursius in verbo hæredi de testamento Procincto,& Calatis Comitijs, intelligit; quem alij sequuntur. At Viglius hoc reprobat & bene; tum quod in desuetudinem illa abierunt; tum quod nulla ratio differentiæ,appareret, vt magis familiæ emptor excluderetur, quam hæres in testamento Calatis Comitijs,vel Procincto. Quamobrem cum Viglio, quem modernissimi sequuntur,de testamento in scriptis intelligi debet,de quo loquitur Imper. in hoc titulo vsque ad §. finalē. Siquidē esse poterat,quod plerumque ipse hęres institutum se ignoraret. Poterant enim ipsum latere,quæ in tabulis signatis scribebantur. Sed cū subinde hoc ipse scire posset,suadebant, vt abstineret à testimonio; ne suspicionem de se præberet. Et hoc veteres pro concilio suadebant, vt patet ex illis verbis. ¶ Licet ij,qui id permittebāt hoc iure minimè abuti eos debere suadebant.]Sed hoc in necessitatem legis, speciali constitutione Iustinianus vertit.

Ad §. Videamus. De hæred. instit.

Triplex exoritur difficultas ex hoc textu, quarum tertia satis obscura,& sub nube singulas quàm breuissimè expediā. Sed literaliter textum hunc prius enodemus.Hic quatuor constituamus partes, in quarū prioribus tria dicta ponuntur.in vltima verò Ampliatio. Secunda,ibi.¶ Et ex diuerso Tertia. Et si plures. Quarta. Idemq. Hoc dicit in sūma,secundum Aretinum. Pars nō distributa alijs accrescit,sicut amplius erogata decrescit. Distributis autē vltra assem partibus fit transitus ad dupondium. Vel sic. Non distributa pars accrescit alijs 2. si pars amplius erogatur,decrescit alijs. 3. si plures vncias,quā duodecim testator distribuerit,& sine parte aliū instituerit,quod dupondio deest is habebit 4. Idemq; erit dupondio expleto;nam ad tripondium deuenitur, & istæ partes ad assem reuocantur. Casum pone literaliter,in qualibet parte. Sed contra illud dictū in vltima parte, quod expleto dupōdio deueniēdum fit ad tripondium. Primò obstat.l.item qđ Sabinus 17.in fine.ff. đ hæred.instit. Vbi ex sententia Labeonis.expleto dupōdio deuenitur ad Trientem. Solutio. Triens ibi importat idem quod tripondium: Nam omnes partes ad assem postea reuocātur,vt expressis verbis legitur in calce huius §. Altera difficultas ex eadē l.itē quod Sabinus. vers.sed si asse. Vbi nullā partē consequitur vltimus heres,si totus as fuerit expletus. Solutio vera est. Hæredem vltimo loco scriptum,aliquā partem hæreditatis non consequi, si sub his verbis instituatur. ¶ Ex reliqua parte H. hæres esto.] Pro vt ibi. At secus si simpliciter hæres scribatur,pro vt hic. Ita Accursius ad hunc §. in s. glossa quē cętera turba Institutariorū sequitur. Sed maior exoritur cōtrarietas ex l.cū quæstio.C.de legatis. Vbi neq; ad dupondium,neq;ad tripondiū fit transitus;sed cauetur ibi,tantū adimi à primo,q̄tum confertur secundo. Summè difficile,ac terribile cōtrariū appellatur istud à Iasone ī d.l.cū quæstio. Sed dices,quæ inde vtilitas in praxi? Maxima,quę desumitur ex casu ꝓposito in l. Interdum 13.§.sed si excesserit.ff. de hæred.instit vt puta Titius me ex duodecim vncijs hæredē instituit,te in sex vncijs. Inquit I C. Vlpia. eo loco,me ex besse,te ex triente hæredē fore. Quod apprime cōgruit cū textu nostro in prima sui parte,vbi pars non distributa accrescit alijs pro rata. Si sic, ergo ego quatuor, tu duas alias vncias habebis,vt dupondium impleatur. Quæ partes si ad assem reuocentur,vt in fine huius § dicitur,verissimum inuenies Vlpiani responsum mox citatum Quod si meis 12.vncijs adimātur sex illæ vnciæ tibi relictę; Ego dimidiā, tu alteram dimidiam partem hæreditatis Titij consequeris.iuxta d.l. cum quæstio.

Plures afferuntur à glossis, & ab Interpretibus solutiones,an audieris, sed vereor ne illud Iasonis dictum in præallegato loco, verum sit. ¶ Quamcumque solutionem teneas vix bonam reperies.]

Priori loco soluebat glossa prima ;hic, versic.sed distingue. Aut testator voluit excedere assem,vel dupondium (quod facere potest) §. hæreditas. versic.non autem,supra eodem, & tunc deuenitur ad dupondiū, & ad tripondium ; vt hic. Aut noluit excedere assem, & tunc tantum detrahitur primo quantum relictum fuit secundo, vt in d.l. cum quæstio. Aut sumus in dubio quid voluerit facere testator. Et tunc idem, quod in d.l.cum quæstio. Hanc solutionem tenent Bartol. & alij Doctores communiter, teste Iasone in d.l. cum quæstio.columna tertia, versic. sed certè licet, sequitur quoque Syluestr. Aldobrand.in addit. ad glossām hanc nostram.

Sed ista solutio non valet, vt vtar verbis Iasonis, Quia neque hic, neque ibi aliquid cōstat de voluntate testatoris. Imò si cōstatet de voluntate testatoris non esset dubia. Præterea,inquit Iason,est contra l. qui non militabat 78. §.pen. incipiente Filijs,ff.de hæred.instit.vbi,&c.

Quamobrē aliter soluebat Accurs. hic in fine huius primæ glossæ,& in d.l.cum quæstio.in verbo migrare. Hunc textum corrigi per illam legem. Et idem tenuit glossa in verbo portionem.in d.l.qui nō militabat.§. pen.ff.de hæred.inst.sequutus est Fulg.in d. l. cum quæstio. Et inquit ibi Iason. Fortè oportet ita dicere: quia non video quo minus male respondeatur.Sed euitemus legum correctionem,si fieri poterit.

Successit tertia solutio Pauli de Castro,q̄ sequitur quoque Cumanus,videlicet Aut in vnamet voluntate,& scriptura testator reliquit vni 12.vncias & alteri sex:Et deuenitur ad dupondium, vt in textu nostro, & in d.l. interdum,§.sed si excesserit,cum simil. Ratio,ne in vna volūtate intelligatur se corrigere cōtra l.nam ad ea.ff.de condict.& demonstr. Aut in diuersis voluntatibus,& scri-

pturis,

pturis, & tunc procedit dispositio. d. l.cum quæstio. Probant hoc ex illo textu vbi ponitur dictio Postea, & dictio, Deinde.

Sed iste intellectus diuinatiuus est, vt ipsemet Cuman. fatetur. Licet dicat ipse ita tenendum, vt iura iuribus concordentur.

Quarto loco soluebat Fulgosius sic. Testator si reliquit, vel legauit vni xij. vncias, & antequam aliud disponeret legauit alteri sex vncias, tunc fiet transitus ad dispondiũ, ne videatur in cõtinenti se corrigere. Et ita loquitur d. l. Interdum, & textus hic noster Iustinit. At si primo reliquerit vni 12. vncias, deinde multa alia disposuerit, & postea legauerit alteri 6. vncias, Tũc intelligitur adimere sex à primo. Et ita procedet d. l. cum quæstio.

Hæc solutio fuit Gugl. teste Iasone in sæpius allegato loco, dicens quoque ita tenere Paul. Castr. in d. l. interdum.

Probari videtur hæc conciliatio ex d. l. cũ quæstio. in illis verbis. ¶ Cum enim manifestum est eum, qui ab initio duodecim vncias rei cuidam reliquit, alij autem postea sex, &c.] Reprobatur ab Alexan quia dictio Postea, nõ semper denotat interuallum iuribus adductis per ipsum.

Replicat tamen Iason tuendo hanc solutionem: satis esse habere regulã pro se. Bartol. in l. 2. ff. si quis in ius vocatus, & quod regulariter dictio. Postea, denotat interuallum. l. fructus. ff. solut. matr. Sed neque hanc solutionem procedere sine diuinatione apparet.

Tollamus itaque hanc contrarietatẽ hoc pacto. Vt d. l. cum quæstio. loquatur in legatis, vel in institutione alicuius rei particularis; puta agri Corneliani, vel similiũ. Tribonianum verò hic, & Iurisconsultum in d. l. interdum. loqui de institutione vniuersali, seu de quota hæreditatis. Cogita: quia ex inspectione vtriusque literæ, videbis satis congruere hanc responsionem, necnon ex titulo, sub quo d. l. cum quæstio reposita est: Sed certè obstant contra hunc intellectum verba illa. d. l. cum quæstio. ¶ Si quis itaque vel agrum, &c. Vtrumque in sex vncias esse. vel dominum rei legatæ, vel hæredem.] Replico, de herede rei particularis semper hũc textum esse intelligendum.

Ad §. Non solum, De pupill. substit.

Tria habes (Iuuenis) ex hoc textu. Primo dictum, nempe, substitutio. Pupillaris potest fieri etiã liberis exhereda is. Secundò liiationem. f. substitutio pupillariter tunc omnia bona quoquomodo exhæredatis acquisita debentur. Tertiò extensionem, videlicet: Hæc omnia sibi locum vendicare etiam in posthumis. Sed an sibi locum vendicabit hodie constitutio primę partis huius textus, ex quo exhęredatio sine causa fieri non potest? §. Aliud quoque. Auth. vt cũ de appell. cognoscitur. Minor verò 14. immunis ab illis caussis esse videtur. Respondeo vẽdicare locum sibi posse. si proximus pubertati fuerit, cum tales impuberes puniri lex permittat. l. excipiuntur 14. ff. ad Sen. cõs. Syllan, Iure tamen nouo exhæredari posthumum non posse cognoscis.

Difficultas huius §. in eo reposita est, vt Antinomiam huius textus in 2. sui parte tollamus cum l. miles ita. 42. §. exhæredato. ff. de mil. test. Habes hic. Omnia bona pupilli exhæredati vndecumq. conuenientia pertinere ad substitutum pupillariter. si infra pupillares annos ipsum mori contigerit. At in d. §. exhæredato, contrarium; nempè substitutum a milite datum filio exhæredato, ea tantũ accipere, quæ à testatore prouenerũt.

Hanc contrarietatem excitauit hic glossa in verbo. Id omne, quæ & hanc tradit solutionem. Triphonium I. C. in d. l. miles ita. loqui in milite, qui substituerat filio emancipato, qđ à pagano fieri nequit. §. extraneo infr. eod. tit. & sic speciale in milite quo ad hoc. Vnde fuit restrictum procedere in ijs dumtaxat, quæ à testatore proueniunt. Sed hęc solutio reijcitur quia. §. exhęredato. d. l. miles, ita loquitur non solum in emancipato, sed etiã in filio exhæredato, in quo idẽ licet pagano quod militi. Soluebat secundo loco Christ. quem sequutus est Silu. Aldobr. in additio. ad glossam hic. Bene loqui glossam, circa filium emancipatum. Sed dum loquitur I. C. in d. l. miles ita. de filio exhæredato, cui datur à patre substitutus pupillaris, esse speciale in milite; vt ea dũtaxat substitutus accipiat, quæ in filium à patre milite obuenerunt. Ratio: quia sicuti miles potest pro parte testatus. pro parte intestatus decedere. l. quætebatur. ff. de mil. testam. ita filius militis. Quod cum secus fit in pagano, mirum videri non debet, si contrarium deciditur in hoc textu nostro.

Tertiò loco soluebat Viglius. Verbum illud (exhæredato) legendum esse in d. l. miles ita, cum superiori. §. Adeo. vt finalis. §. d. l. miles ita, incipiat ibi. ¶. Miles, & emancipato.] Et ita legendo comprobatur solutio glossæ, vt d. lex loquatur in emancipatio dũtaxat in illo. §. fina. Celebris sanè solutio, quam & Mynsin. & alij frequentius amplexi sunt. & videtur ipsa veritas. Hoc tamẽ vnum etiam admonere libet quo ad textum in d. l. miles ita. i fine. illa verba. §. In ijs exercebitur.] Non referri ad personas, sed ad bona: vt iste sit sensus. ¶ Verũ hoc ius in ijs bonis exercebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, peruenerint.

Ad §. Vel singulis. De pupil. substit.

Ex hac litera, quæ descripta est ad verbũ ex responso Florentini in l. vel singulis. 37. ff. de vulg. & pupil. desumitur hoc axioma. Substituens vltimo morienti impuberi non videtur institutos liberos inuicẽ substituere, sed velle inter eos ius legitimarum hereditatum integrum custodiri. In contrarium pugnat de diametro l. Titia. Seio. 89. §. Seia libertis. ff. de leg. 2. Vbi legatarij censentur substituti inter se, si vltimo moriẽti substituatur Multum se torquent Interpretes in hac Antinomia tollenda, ob quam formata est hic glossa prima satis longa. & in d. §. Seia. libertis, in verbo vltimus. Difficilis sane q-

ſtio,cuius vtilitas infra explicabitur. Et vt ab ipſis gloſſis incipiamus. Prima fuit eatũ ſententia. Ex prohibitione facta à teſtatore, ne legatarij venderent fundum legatum, induci ſubſtitutionem inter legatarios in d.§. Seia libertis propter regulam poſitam in l.is qui 92.ff. de leg. 3. Non autem ex eo quod vltimo morienti fuerit ſuſtitutum, vt in tex tu noſtro.

Sed hæc ſolutio reprobatur ab Alexandr. numer.5.in d l. vel ſinguli's,& ab alijs communiter, vt teſtantur Viglius & Ozzer. hic, nec non Couarr. in capit. Raynutius. §.8.in princip.de teſtamen. ex eo, quia I.C. in d. §. Seia. ad eius deciſionem non conſiderauit prohibitionem alienationis: ſed illam ſubſtitutionem vltimo morienti factam.

Altera fuit ſolutio Dini, quam ſequuti sũt Bart.Albert.& Caſtren.in d. §.Seia nec non Alex. in l.penult. C. de imnub. Textum noſtrum loqui in directa ſubſtitutione. At §. Seia.loqui in fideicõmiſſaria. Directa enim ſubſtitutio ex coniecturis non inducitur. l. iubemus.C. de teſtam.Sed reprobatur:quia etiam ex coniecturis directa ſubſtitutio inducitur. l. iam hoc iure.ff.de vulg.ſicuti & fideicommiſſaria ex coniecturis deducitur a teſtatoris intentione. l.fideicommiſſa.§. hæc verba. ff. de leg. 3. l. vnum ex familia. §.ſi ff.de leg.2.

Tertia fuit ſententia Bartoli,diſtintentiam eſſe,An ſubſtitutio fiat in toto,ſeu in omnibus bonis,vt i d.l.Titia,§.Seia. An verò fiat ſimpliciter,vt in caſu huius textus. Nã primo caſu,nempè ſi fiat in tota aliqua re,ſubſtitutio inter primos cẽſetur inducta. In altero caſu,nempè ſi fiat ſimpliciter,ſubſtitutio non cenſetur inter primos inducta. Ratio:quia quando teſtator exprimit rẽ,in qua ſubſtituit,cẽſetur potius facere ſubſtitutionem in rem,quam Perſonæ. Vnde debet res omnimodo ad ſubſtitutũ peruenire,qđ non poſſet fieri,niſi eſſet inducta reciproca ſubſtitutio inter illos legatarios vt in caſu d.§. Seia. Quãdo verò ſubſtituit ſimpliciter vltimo decedenti,ſic ſubſtitutio perſonæ. Neq. eſt neceſſe,vt ad eũ aliorũ partes deueniat. Hanc opinionẽ ſequuntur Alex. in fiue Iaſ. nu.10.dicẽs communem in l.põt.ff.de vulg. Couar.in d. c.Rayn.§.8.Vigil.& Myn.nu.3. hic Ozzer.in fin Bellon n 4.Aldobr.in add. ad hãc gloſſam.Et dicebat Ang.in l.vel ſinguli.ff. de vulg. ſe vidiſſe ſepè ita practicati.Hæc opinio mihi dubia vĩ ,ppter illam vulgarẽ regulam, quod indiffinita æquipollẽt vniuerſali.l ſi pluribus.ff.de leg. 2. Et maximè ſi affirmatiuè ,ſtatũ ſit,vt hic;ex dictis p Ceph.cõl.45.n.8.Vndc idem erit ſubſtituere in tota re,& ſubſtituere ſimpliciter.

Quarta fuit diſtinctio Alex. cõſ.91.Põderatis.n.2.verſ.nec ad hoc lib.1 Aut inſtituũtur plures filij,& ſic ſubſtitutio vltimo moriẽti,vt hic ; & tũc nulla inducit ſubſtitutio inter ſubſtitutos. Aut pdicta ſubſtitutio fit vltimo decedẽti pluribus extraneis hrdib. inſtitutis,vt in d.§.Seia;& tunc cenſetur facta reciproca ſubſtitutio. Rõ drĩ ẽ ex Fulgoſ. quem Ang.Are;.hic,& Card. Mantic. li.12. ti.2.n.8.de coniect.vlt.vol. Quia mẽs teſtatoris videtur eſſe, vt a d ſubſtitutum omnes inſtitutorum partes deueniant per vltimũ morientem, Quod cum fieri poſſit in caſu huius §.per ius legitimarum hæreditatũ,nõ fuit opus inter ipſos inducere tacitã ſubſtitutionẽ.At cũ extranei ſunt,ex quibus ei,qui vltimo morietur,ſubſtitutio facta eſt,vt ſatis fiat dictæ voluntatis teſtatoris, alterum ſubſtitutionis gradum inducere opus fuit; vt in d.§. Seia. Impugnat hanc rationẽ Vigilius.nu.2 Sed bene reſponſum fuit per me in voce. Hanc igitur potes Alexandri ſuſtinere ſententiam. vel illã Dini diſtinctionẽ.

Ad §. Item extraneus. De hæred.qual.& diff.

Antonius Goueanus lib.1.c.25. lectionum iuris variarum, notam intulit Iuſtiniano, quod hoc in loco confuderit Aditionem hæreditatis, & Geſtionem pro hærede, cum tamen hæc duo valde inter ſe differant. Nam in aditione, neceſſaria ſunt verba, quæ tamen in geſtione pro hærede minimè requiruntur. l. mutum, 5.l. pupillus 9 l.ſi quis mihi.25.§.ſed quid.l. eum qui. 52. §.ſi.ff.de acquit.hæred.

Iſta tamen oppoſitio facilè ſubuerti poteſt:quia quamuis apertè Iuſtio,hanc differentiam non declaret,fortè quia nõ erat hic locus, apprime tamen hoc diſcrimen colligi poteſt ex verbis huiuſce literæ.¶Etquoquomodo voluntatem ſuam declaret; vel re,vel verbo,de adeunda hæreditate.]Præterea de adeunda hæreditare loquutus fuerat Imperat.in præcedenti.§.extraneis. Vbi edocuit,extraneis hæredibus ius eſſe adeũdi hæreditatem,licet eis fas non ſit regulariter aditam hæreditatẽ derelinquere. Hic verò loquitur quando extraneus hæres non expreſsè,ſed nuda voluntate adit, gerendo ſe pro hærede.Atque inſiſtit in declarando, quid ſit gerere ſe pro hærede.

Sed maior difficultas eſt. An Mendoſus dici poſſit hic textus in verſiculo.¶Veteres enim hæredes pro dominis appellabant.] Hoc enim ſe nunquam legiſſe,ait idem Goueanus,ſed bene hæres pro domino.Verũm pro Domino capi Hæredem apertè Feſtus. lib.8.ſic dicens.¶ Hæres apud antiquos pro domino ponebatur.] Vtriuſq.authoritatem comprobat. Plaut. in Menechmis ſub his verbis.¶Prãdi,potaui,atq. abſtuli hãc,cuius hæres nunquam erit poſt hunc diem.]Vnde tamen hæres dicatur,late inſiſtit hoc in loco.F.H.ad quem recurrere quilibet poterit.

Ad §. Legatum. De legatis.

Legati diffinitio, quæ hic ponitur, vr̃ pugnare cũ diffinitione tradita per Florentinũ in l.legatum.119.ff.de leg.1. nec nõ cum illa Modeſtini recondita in l. legatum 37. ff.de leg.2 quarum verba hic referre ſuperuacuũ exiſtimaui. Circa iſtud multi multa dixere. Ego ſic Florentini diffinitionẽ eſſe diffinitionẽ legati, prout legati appellatione continentur fideicommiſſa,& donationes cauſa mortis. iuxta l. & fideicommiſſum.85.ff. de

de leg. 3. Modestini diffinitionem esse diffinitionem legati proprij secundum illa tempora, quibus in testamento duntaxat legata fieri poterant. §. praeterea inf. de fideic. haered. quod clarũ sit ex illis verbis ibi insertis. ¶ Testamento relicta.] Diffinitio verò hic tradita, est diffinitio legati, prout hodie legatum potest fieri etiam ab intestato, iuxta communẽ sententiam interpretum in d. §. praeterea. Dixi latius in mea repet. Firmana ad rubr. & l. 1. ff. de leg. 1. in 1. lect. rubricae, ad quam volentes remitto.

Ad §. Sed non vsque. De legatis.

Famosissima est huius §. Antinomia cum inscriptione, & responso Vlpiani in l. 1. ff. de leg. 1. vbi ipse Vlpianus sibi ascribit exaequationẽ legatorum, & fideicommissorum sub illis verbis. ¶ Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis.] E cõtra in verò ascribitur hic Iustinianus, se omnia legata fideicõmissis exaequasse. Quatuordecim principales intellectus ad illud respõsũ enumeraui, & confutaui in mea repet. typis edita ad l. illam in 1. lect. Quibus adde nunc. 15. Mynsing. in §. praeterea. nu 4 De fideic. haered. Vt verba in illa lege posita ab alio adiecta sint. Quod minimè dicendum arbitror. cum fideliter illa omnia verba legantur in Pisanis, & Florentinis Pandectis. Adde insuper, si placet XVI. Ioan. Corasij. lib. 5. Miscellan. cap. 17. quem nouissimè sequitur Andr. Fachin. lib. 5 Controu. iuris cap 30. Credentes ambo, exaequationem factam ab Vlpiano, licet hic dicat Iustinian. se exequasse. Quod ei solenne sit mulca à veteribus Iuriconsultis ordinata, & cõstituta sibi ascribere. Putantes tñ, totã hanc rem Triboniano, ceterisque compilatoribus tribuendam. Sed absit à me tale hoc excogitare, ne dicã asseuerare. Quid plura? Viginti duos intellectus ad illam legẽ primam enumerat Petr. Ricciardus Pistorien. hoc in loco à num. 4. ad num 26. Mihi tamen illa semper visa est genuina solutio, quam edidi super illius legis primae repetitione. Exaequationem Vlpiani fuisse particulatẽ in materia interpretationis edicti. Quorum legatorum, in qua, tpe Vlpiani per omnia exequata erãt legata fideicommissis. Generalem verò fuisse in omni casu exequationem factam per Iustinianum Imper. Apertè hoc demonstrãt verba huius textus. ¶ Necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exaequare, vt nulla sit inter ea differentia.] Hoc ipsum legitur in l. vn. §. nos autẽ. C. de caduc. tollen. ¶ Vnam omnibus legatis naturam, & fideicommissis imponentes.] Omnia itaque legata, & fideicommissa exaequata sunt per Iustinianum. Aliqua verò per Vlpianum facta fuit exaequatio, in materia. s. e dicti quorum legatorũ, vt latius apertũ in supracitata repet. Et hanc intelligentiam posuit Iacob. Cuiac. lib. 8. obseruat. c. 4. tetigitque Iaco. Raeuard. lib. 3. cap. 4. de iuris ambiguit.

Ad §. Non solum. De legat.

Legatum rei alienae valere regulariter, saltem quo ad aestimationem de iure ciuili, expressis verbis legitur in hoc textu, & in alijs similibus. Sed an hoc immmutatum sit de iure Canonico per c. filius noster. de testamen. satis multumque dubitant interpretes. Siquidem non valere legatũ rei alienae de iure Canonico docuere Abbas tam ibi, quam in cap. cum esses. de testam. Glossa, Alex. Ias. & quidam alij in l. cum alienam. C. de legat.

Sed dicamus, nihil immutatum fuisse de iure Canonico circa legatũ rei alienę, praeterquam in ea specie, de qua loquitur Greg. Summus Pont. in d. c. filius, Nempè, quando testator legauit Ecclesiae rẽ alterius Ecclesiae, sepulturae suae gratia, & filios instituit haeredes, quibus non amplium patrimonium reliquerat. Tunc enim nec res legata debetur, neq. eius ęstimatio. Ita post Innocẽtium. Butrium, Anchar. & Imol. in d c. filius, docuerunt Didac. Couar. in comm. de testam. Card. Mant. de coniect. vlt. volunt. lib. 9. tit. 9. nu. 7. quos refert, & sequitur Andr. Fachin. lib. 5. cap. 38. rescribens originale Epistolae Gregorij Papae ad Episcopum Mesaleñ. ex ea hanc veritatem apertissimè comprobans. Hoc ipsum praeterea innuunt verba illius. cap. ¶ Valde mihi videtur iniustum, vt res tibi legatae, quae cuiusdam Ecclesiae esse perhibentur à te teneantur, qui alienã restituere debuisti.] Aliquid quodque de hoc Mich. Crass. in § legatum. q 14. ad finem.

Ad §. Si cui fundus. De legat.

Vsumfructum se tuituris locum obtinere, cauetur in hoc §. cui conformis est decisio Pauli in l. rectè dicimus. 25. ff. de verb sig. in illis verbis. ¶ Quia vsusfructus non dominij pars, sed seruitutis sit.] Sed hoc ipsum abnegat idem Paul. in l. 4. ff. de vsufr. ita dicens. ¶ Vsusfructus in multis casibus pars dñij ẽ. Putauit glo. plures posse accommodari solutiones, vt per ipsum in d. l. 4. Illam tñ cõmuniter amplexi sunt Scribentes, vt ad plenum dñium constituẽdum vsusfructus si pars integralis: vt paries dicitur pars domus. Vnde vsusfructus est pars dominij in genere sumpti Et sic species illius dominij, quod sub se habet nudam proprietatem, & vsumfructũ. Ita Petr. quem refert, & sequitur Bart. in d. l. 4. & Bald. ibidem appellauit partẽ pdicamẽtalem. Declarat hoc latius Aret. in §. alienus seruus. De haered. instit. Ista prima cõciliatio reijcitur per Fulgosium, & post ipsum p Vigliũ in d. §. alienus. Quia si hoc esset verum, semper & indistinctè vsusfructus diceretur pars dominij non autẽ in multis casibus, vt in d. l. 4. cauetur. Insuper dicitur noster esse totus fundus, & si vsusfructus alterius sit d. l. rectè dicimus. In toto autem nulla pars deesse potest. Ergo vsusfructus non est pars integralis dominij.

Altera est solutio, Vt vsufructuarius dicatur dominus vsusfructus, sed non dñs rei. Ita Bart. ad rubr. C. de vsuf. quem Aretin. in d. §. alienus. Ias. nu. 2 in d. l. 1. §. vsufructuarius. ff. de oper. nou. nunc. Alex. num. 6. in famosissimo, §. nihil commune. Haec doctrina licet in se vera sit, non tamen tollit con-

trarietatem. Namque in vno loco dicitur vsusfructus pars dominij, in alio verò pars seruitutis.

Tertiò loco Viglius in d.§. alienus. autumat, vsumfructum esse partem dominij in his rebus tantum, in quibus fructus est in corporum perceptione, vt in fructibus agri, & in fętu animalium. Namque in his vſ vsufructuarius dominus partis vnius esse. Quod non est in vsufructu ędium argumento. l. Vaccæ. 4]. de euictio. Ista solutio non placet. Arrio Pinello, ad l. 1. Cod. de bon. materno. parte 3 num. 3. cum d.l.4. loquatur vniuersaliter in cuiusque rei vsufructu. Neque se magis restringit ad vsumfructum agri, quàm ædium. Imo d.l. rectè dicimus. quæ abnegat vsumfructum esse partē dominij, loquitur de vsufructu fundi, & non de vsufructu ædiū. sic enim ibi legitur. ¶ Rectè dicimus eum fundum totum nostrum esse, &c.]

Quarta fuit conclusio glossæ in d.l.4. quā tenuere Bart. num. 1. Iason. num. 2. & 3. in l. 1. §. vsufructuarius ff. de oper. nou. nun c. Bald. & Fulgo. in d.l.4. Franc. Connan. lib. 4. cap. 3. & 4. Pinell. vbi sup. n. 3. dicens ita concludere Alciat. in d.l. rectè dicimus. nn. 7. Vt in multis casibus vsusfructus dicatur pars dominij. Id est habere similitudinem dominij: Cum multa concedantur vsufructuario, quæ rei domino congruunt, solique dño competere videntur, quos casus enumerat supracitata glossa in d.l.4. versic. Vel verius dic. Nō autē dicatur vsusfructus propriè pars dominij, iuxta nostrū, & iuxta d.l. rectè dicimus.

Sed neque ista conciliatio me iudice, tuta videtur. Mouet me, quia diuinandum est, vt ex verbis. dict. l. quartæ. mens istorum interpretum colligatur. Inquit enim ibi Paulus. ¶ Vsusfructus in multis casibus pars dominij est.] Et non dixit. Vsusfructus in multis casibus similis est dominio.

Quòd tamē exprimere sciuisset illius legis author, si voluisset.

Quamobrē ita solitus sum dicere. Regulariter verum, & formalem vsumfructum non esse partem dominij, sed seruitutis: vt hic & in dict. l. rectè dicimus. Sed hæc regula fallit in multis casibus, in quibus vsusfructus est pars dominij. d.l. 4. Sunt autem illi casus enumerati in d.l.4. & 5. ff. de vsufruc. Quia præsens, vel ex die, vel ad diem dari potest vsusfructus. Quod secus est in cæteris seruitutibus. l.4. ff. de seruit. Insuper quia pro parte diuisa, & indiuidua constitui potest vsusfructus. Quod secus est in seruitute. l. pro parte. xi. ff. de seruit. cum simil. Et quia vsusfructus per legem Falcidiam minui potest. d.l.5. ff. de vsufruct. l. 1. §. si vsusfructus, ff. ad leg. Falcid. quod secus est in alijs seruitutibus. l. viæ itineris. 17. ff. de seruit. Et sic de similibus, de quibus in d.l. 5. Et hanc meam sententiam satis fulciunt verba. dict. l. 4. ¶ Vsusfructus in multis casibus pars dominij est.]

Ad §. Sed si rem. De legatis.

Maximi ponderis est Antinomia, quæ latitare videtur in fine huius §. cum leg. 1. ff. de reg. Caton. Decisum hic legitur; Inutile esse legatum illius rei, quæ tempore testamenti fuerit legatarij, & licet eam legatarius alienauerit, non deberi neque ipsam rem, neque eius æstimationem. Concordat Pauli responsum in l. cætera. 43 §. tractari. ff. de leg. 1. l. proprias. 13. C. de leg.

At contrarium Celsus in d.l. 1. in fine, cuius hæc sunt verba. ¶ Si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum viuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur si testator statim decessisset.] Hunc nodum varijs modis conati sunt tollere Interpretes, vt videre est per glossam hic in verbo. Alienauerit. Et per glossam in dict. l. 1. in verbo. Itē si tibi.

Prima solutio fuit Bulgari, dicentis in dict. l. 1. legatarium alienasse rem sibi legatam, viuo testatore. Hic verò alienasse mortuo testatore.

Ratio: quia post alienationem censetur durare eadem testatoris voluntas. leg. 4. ff. de adim. legat. sequitur Balduin. sed vt diuinatiua à nonnullis reijcitur. Præterea non est hoc fine Triboniani negligētia, qui simpliciter loquutus est in illis verbis. ¶ Et licet alienauerit eam, non debetur.]

Altera fuit solutio Ioannis: Hic factum fuisse legatum purum. At in dicta leg. 1. factum fuisse sub conditione. Siquidem ibi legitur. ¶ Si eam viuo testatore alienaueris.] sequitur Aldobrand. in addit. ad glossam nostram, nec non Balduin. numer. 7. & Donellus. lib. 8. suorum Comment. capit. 13. Dubia tamen hæc solutio videtur: quia illa verba. ¶ Si eam, &c. potius denotant factum, & qualitatem sequutam post conditum testamentum, quàm conditionem sapiant.

Tertia fuit solutio Eguin. Baronis ad hūc locum, cui Mynsing. adhæret. Pauli responsum in d.l. cætera. §. tractari, quod conuenit cum §. nostro, Celsi distinctione, veluti quadam exceptione corrigi. Nempe, si proprium tuum fundum, tibi ab aliquo legatum, viuo testatore alienaueris, vel fundum, vel eius æstimationem consequeris. Quod si mortuo testatore alienatio facta sit, nec fundus: neque eius æstimatio legatario debebitur. Ratio: quia absurdum non est in iure nostro, vt iura iuribus coocordentur. l. sed & posteriores. ff. de legibus. Verum, hac solutione pariter notam inferimus Triboniano, quod loqui nesciuerit, & simpliciter illa verba protulerit. ¶ Et licet alienauerit eam, nō debetur, nec ipsa res, nec ęstimatio eius.] Itaque amplectamur Ioannis sententiam tanquam minus periculosam, quę satis comprobari videtur ex verbis. d.l. cætera. §. tractari. in fine. ff. de leg. 1. ¶ Purū igitur legatum Catoniana Regula impedit: Conditionalia non: quia ad conditionalia legata Catoniana non pertinet.]

Ad §. Si quis ancillas. De legat.

Altercatur summoperè nostri iuris Interpretes, circa intelligentiam huius §. In vltima

ma sui parte,ne aduersetur de diametro . l. si cui. 5. ff. de fundo instr. Qua de re fabricata est tā hic glossa in verbo instructus, quā in d.l. si cui. in verbo. ex cæteris. Paucis veritatem inueniamus. Decisum hic legitur, quod si cui fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit, alienato fundo, ei legatario nihil debebatur: Nullaque constituitur hic differentia inter fundum instructum, & fundum cum instrumento. At non sic Paulus in d.l. si cui. Vbi confutata sententia Labeonis ait, Differre legatum fundi cum instrumento, legatum fundi instructi, seu fundi, & instrumenti. Nam si legetur fundus cum instrumento, fundo alienato nihil debebitur legatario: In alijs duobus casibus, poterit instrumentum esse legatum. Huiusce rei hæc ratio affertur à Donello. li. 8. cap. 17. Quia in illis vltimis casibus apparet testatorem hæc disiuncta esse velle, & tanquam res æquè principales facere.

Hunc nodum primo sic soluebat Roger. Imperatorem simpliciter hic loqui propter iuuenes, nulla prorsus facta distinctione: quia leui, ac simplici via iuuenibus hæc prima legum elementa traduntur § igitur. supra in proœm. At in Pandectis, exactissima Methodo singula traduntur prouectis: Vnde ibi opus erat distinguere, non hic. Reijcit glossa, & cum ea Bar. nu. 3. in d.l. si cui. Quia non debuit Imper. hic malè loqui propter rudes iuuenes.

Secundo dicebat Ioannes. Illud dictum. ¶ Idem est si fundus instructus.] referēdum esse ad illos duos primos casus, scilicet de Ancilla cum natis, & de seruis Ordinarijs cum Vicarijs. At quod subijcit postmodum. ¶ Vel cum instrumento legatus fuerit.] Referendum ad proximum casum, quo ad legatum factum de seruo cum peculio. Sed neque hoc placet glossæ in d.l. si cui. Imò cauendum omnino est ab hac solutione: quia admodum inepta esset hæc contrapositio literæ, in qua distinguuntur clarissimè duo primi casus ad fauorem legatarij contra hæredem; Alij verò duo vltimi contra ipsum legatarium.

Tertio dicebant quidam, teste eadem glossa. Per nunc textum corrigi dispositionem d.l. si cui. Quasi quod Imper. tacitè reprobata Pauli sententia, hoc in loco Labeonis opinionem sectetur, & huic solutioni adhæret glossator noster hic. Sed non placet ex duobus. Primò per regulam. l. præcipimus. C. de appellat. quia legum correctio euitanda. Secundò, quia dum Imper. reprobat alicuius opinionē, expressè hoc admonet. Et præcipuè in hoc libro Instit. vt plures admonui.

Quartò loco soluebat Azo sic: legato fundo instructo, & postea alienato, extinguitur legatum instrumenti, vt hic dicitur, Nempe extinguitur legatum instrumenti illius fundi. At non extinguitur legatum instrumenti patrisfamil. quo instructior paterfam. in eo fundo esset. l. quæsitū. 12. §. sed si fundus. ff. de fundo instr. & hanc solutionem Azonis, Mynsing. num. 9. hic tribuit Balduino, eamque sectatus est, nulla facta mentione Azonis. Ista solutio communiter recepta est, teste Iasone in vlt. add. ad Port. tenuit Bart. in d.l. si cui. num. 3. sequiturque Donel lib. 8. c. 17. suorum comment. iuris. vers. alienatio quoq. Ioan. Oinot. hic ad finem. Et hanc solutionem tenendam esse, omnesque alias esse falsas, inquit Aldobr. in addit. ad glos. Verùm huic solutioni non assentior. Motus primo, quia sciuisset Paulus distinguere talia instrumenta, pro vt sciuit ponere differentiam illorum verborum contra Labeonem in d. l. si cui. Prætetea hic dicitur, legatum instrumenti extingui, si fundus instructus legatus fuerit, alienato fundo per testatorem. At in d.l. si cui. habetur. Legato fundo instructo, fundoque alienato, legatum instrumenti debere. Vnde vterque textus loquitur in instrumentis fundi legati, & sic in instrumentis necessarijs ad illum fundum. Vnde restringere ad propria instrumenta patrisfam. testatoris, quæ ad tutelam fundi, & vsus sui gratia habebat, vt instructior ibi esset, illorumque dumtaxat legatum deberi; est textum admodum restringere, ne dicam violare. Insuper quæram adhuc de ratione diuersitatis, Cur magis extinguatur legatum instrumenti fundi, quam legatum Instrumēti patrisfamilias? Scio F. H. hoc in loco dicere, Quod quis locos istos conciliare studet, Pauli cum Labeone simultatem infestam ignorare videtur.

Quamobrem vt quid sentio ingenuè fatear. Veritus sum hactenus, ne vnus hic sit locus, in quo Tribonianus nimium properans, facilitatique iuuenum studens, Pauli distinctionem sciens, & consulto prætermiserit: vt ex latioribus Digestorum libris perfectius id haberetur, quòd aduersus Labeonem adnotauit Paulus. Et hoc fortassè voluit dicere Roggerius, cuius fortè mentem non bene hucusque intellexerunt Interpretes. Hoc si non placet, alteram accipe solutionem Mendosum hunc fortè textum esse, delendamque ex eo esse dictionem V E L. & legendum hoc pacto. ¶ Idem est si fundus instructus cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, &c.] Vt sit sensus. Idem esse si legatus fuerit fundus, qui instructus est, cum instrumento. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur. Hæc intelligentia clara ex hoc redditur: quia in hoc §. quatuor casus similes deciduntur, sed diuersimodè, scilicet, si legentur ancillæ cum natis, si legentur Ordinarij serui cum Vicarijs, si legetur seruus cū peculio, si legetur fundus Instructus cum Instrumento. In duobus primis casibus ad fauorem legatarij deciditur. In postremis verò ad fauorem hæredis. Cogita quia puto hoc esse verum. Quādo autē per alienationē rei legatæ extinguatur legatū, tradit magistraliter Donel. lib. 8. c. 17. vers. Alienatio.

Ad §. Si generaliter. De legatis.

Legati in genere electionem esse legata-

rlj in dubio, admonet hoc in loco simplici-
ter Imp.Concordat. l. si seruus. rii.'§. cum
homo.ff.de leg. 1.l.2 ff. de opt.leg.l.si do-
mus.74.l.aquæ duos 20.ff.de leg.1. Huic ta-
men decisioni aduersantur plura iura de
diametro,& præcipuè l.3.& 4.ff. de tritico,
vino,& oleo leg.l.Idem Iulian. 41. §. Seio.
ff.de leg.1.& sub eod.titu.l legato generali-
ter.37.Imò , hoc esse obseruandum contra
huius text.decisionem paret: quia etiam in
contractibus datur electio debitori . com-
prehensum. 60.ff. de contr. empt. Vbi dat
venditor emptori dolia,quę vult,nec potest
emptor eligere. Hoc ipsum suadetur ratio-
ne: quia si electio daretur legatario in hoc
legato generali,propemodum infinita esset
auctoritas legatarij , & videretur hæres ni-
mium grauari, quem testator minus graua-
re præsumitur,quam fieri possit l. vnum ex
familia.§.si rem.ff. de l. 2. Finge modò do-
mum, fundum. seruum in genere legatum ,
quem puras eliget legatarius? Hunc nodum
varijs modis conantur soluere interpretes .
Primo quidā dicebāt, tūc legatarij esse ele-
ctionem ,cum legatū sit generaliter per Vē-
dicationem:quia dictum sit legatario:Ven-
dica tibi seruum . Tunc verò esse hæredis
electionem,cum legatum generis per Dam-
narionem fuerit relictum. Quia sic dictum:
Hæres mi damnas esto dare Titio seruum .
Motum per l.si is cui 19.ff.de leg.2.

Hæc prima solutio existimatur friuola :
cum sit sublata hæc differentia legatorum :
§.sed olim.sup.eo. Nec quicquam facit.d.l.
si is cui . In qua illud probatur dumtaxat ,
facta semel electione, non licere illam am-
plius immutare.

Secundo loco Ioan. Oinot num. 15. hic ,
putat tunc dandam electionem legatario ,
cum verba ad ipsum legatarium fuerint di-
recta.Quod si ad hæredem dirigantur.secus
fit.l.qui concubinam 29.§.1.in fi.ff.de leg.3.

Hæc distinctio non satisfacit.quia imper-
fecta . Nam adhuc quæri posset , cuius sit
electio , si verba impersonaliter concipian-
tur,vt hodie in testamentis frequentius fit,
in quibus sic dicitur . Item reliquit iure le-
gati N. &c. Nisi diceres , ad hæredem tunc
spectare electionem. d. l. qui concubinam .
§. 1. Quod esset contra regulam huius li-
teræ .

Tertio itaque loco soluunt hoc pacto.Tūc
demum in dubio competere electionem le-
gatario,cū res legata est in hæreditate. d. l.
si domus.ff.de leg.1.Hæredis verò tunc esse
electionem in hoc legato generali, cum res
legata extra hæreditatē fuerit. d.l.3. & 4 ff.
de tritico vino,&c.Ita gl.tam hic,quā in d.l.
legato generaliter,quæ communiter recep-
ta est ab interpretibus , vt per Donell. libr.
8.cap.19.

Probatur expressè in d. l. si domus, ff. de
leg.1.in d.l.3.& 4.ff.de tritico vino,&c.Cō-
probatur quoq.ratione : Quia rebus alienis
legatis , legatarius habet vnam actionē so-
lummodo , in personam , scilicet aduersus
hæredem,nullam in rem,quia legatarius nō
potest fieri dominus alienæ rei legatæ, an-
te quam illam cōsequatur,latè Donell. mox
citatus . Sed cur sit dicet aliquis? Quia tunc
magis in legandis suis rebus, quā in alienis
comparandis , & in onerandis hæredibus
faciliores voluntates defunctorum . d. leg.
vnum ex familia 69.§.si rem.ff. de legat.2.
Prætèrea electio legatarij infinita esset , si
hæc sibi in rebus alienis concederetur.Vnde
certis finibus legatariorum electio inclusa
est, vt modum interdum faciant electioni ,
d.l.legato generaliter.

Ergo re aliqua generaliter legata . In his
rebus , quas testator habuit eius generis ,
electio erit legatarij . Si nullas habuit,tunc
hæredis erit electio , quas aliunde emat, &
legatario præstet . Sed cur hæc decisio tam
concisè scripta fuit hic per Tribonianum ,
cum adeò diffusa sit huius § materia? Quia
per illud verbum , electio, satis nos admo-
nemur. Tribonianum sensisse superius po-
sitam distinctionem . Est enim eligere ,
vnam ex his rebus sumere,quę potestati tuę
subijciuntur,latè Donel d.cap. 19. quæ verò
possunt subijci potestati ipsius legatarij à
testatore, nisi quæ sunt testatoris propriæ ?
Siquidem in alienis,cum nihil iuris testator
habuerit, nec ipse potuerit ex his vllam su-
mere , multo minus , nec poterit in alium ,
transferre ius istud sumendi, quòd non ha-
buit.l.nemo.ff de reg. iur. Quam igitur po-
terit eligerę speciem ille , cui electio debe-
tur?Castren.nu 5. in d. l. legato generaliter.
dicebat sic , si reperitur species mediocris ,
illa eligenda est.d.l.legato. Si vero medio-
cris non reperitur , quod minimum est cen-
setur legatum,glossa in d.l.legato generali-
ter . Et hæc in speciebus . In quantitatibus
verò , & summis semper eligi debet quod
est minimum,l.nummis.75.ff.de leg.3.Din.
in cap.in obscuris.de reg.iur.in 6 Oinot.hic
in fine .

Ad §. Optionis De legatis.

Si legatarius olim non optasset legatum
optionis,simul cum eo extinguebatur, neq.
ad ipsius hæredes trāsibat.Ita cauetur in l.
par.huius textus , qui sanè pugnat cum l. il-
lud,aut illud 19.ff.de opt. leg. Vbi ad hære-
dem transmittit electionem inquit Paulus .
Ergo legatum optionis olim transmitteba-
tur, vt hodie.Primò Bart in d. l. illud. dice-
bat,quod olim.i.ante Iura Digestorū, lega-
tum optionis habebat in se conditionem &
nisi legatarius vnius optasset , legatum non
transmittebatur ad hæredē : Secus verò de
iure Digestorum,de quo idem erat,quod o-
lim. Sed contra hanc Bartoli sñiam pugnat
litera huius §. In qua profitetur Impe. ex-
pressè , id sua constitutione emendasse ,&
hoc in meliorem statum reformasse;nempe
in leg. fin. C.comm.de leg.Quæ sanè emen-
datio necessaria non fuisset , si per iura Di-
gestorum facta esset . Insuper hæc Bartoli
solutio videtur diuinatiua,& ob id reijcien-
da. Alteram solutionem dabat glossa finalis
in d.l. illud . Negationem ibi à Triboniano
sublatam , & dum legebatur illa litera cum
nega-

negatiua hoc pacto. ¶ Ad hæredem non transmitti placuit.]Hodie fic legitur. ¶ Ad hæredem tranfmitti placuit.] Hunc intellectum fequuti funt nouiffimi Vltramontani hoc loco. Sed vti diuinatiuus non placet. Vnde tertia eft folutio eiufdem gloffæ; Vt olim legatum optionis ex omni famılla non tranfmitteretur, fecus verò fi legatum optionis fuiffet ex certis duobus, vt in d. l. contraria. Hæc folutio fatis confona videtur cum hoc textu, qui declarat, hoc legatum optionis, quod in fe olim conditionem habeat, generale effe. Inquit. n. ¶ Optionis legatum, idest vbi teftator ex feruis fuis, vel alijs rebus optare legatarium iuffèrat.] Legatum verò, de quo in d. l. illud. effe ex certis duobus non ambigitur: fic enim cantat. ¶ Illud aut illud, vtrum elegerit.]

Ad §. Pofthumus. De legatis.

Intelligentia huius §. adeo inuoluta videtur, vt vir doctiff. Alc. lib. 9. par. c. 1. coactus fuerit hanc literam ita legere. ¶ Pofthumus autem non alienus.] Cum frequentius ita legitur. ¶ Pofthumus autem alienus.) Agunt de intellectu huius §. Idem Alci. lib. 3. cap. 1. Parad. Donel. lib. 6. ca. 11. Plaut. ad rubr. C. de bon. poff. lib. 1. c. 4. Cofta. lib. 1. cap. 24. Sed rem hanc totam explicemus. Hic tex. plures patitur difficultates. Prima quando ifte pofthumus alienus potuerit hæres inftitui. Cui quæftion refpondent interpretes. Hunc pofthumum rectè potuiffe hæredem inftitui de iure prætorio, non autem de lege 12. tabul. vel de iure ciuili; vt inf. de bon. poff. in pr. l. Gallus. §. ille cafus ff. de lib. & pofth. Donel. lib. 6. c. 11. Is autem alienus. Pofthumus dicitur, qui fi tẽpore teftamenti natus fuiffet, fuus hæres non fuiffet. §. pofth. fu. e. ti. Sed cur Pofthum. alienus non potuit antiquiffimo iure inftitui hæres? Refpondent communiter: quia hoc lege prohibebatur. Ita dd. in prin. de bon. poffeff. inf. Sed ifta opinio difplicet quibufdam ibidem, putantibus id nulla lege cautum fuiffe. Cofta. li. 1. c. 24. ex eo id factum effe autumat: Quia fiebat teftamentum per æs & libram nam teftam. Calatis Con. & Procinctum, defierunt effe in vfu. §. 1. de teftam. Sed in hoc teftamento per æs, & libram non poterat pofthumus hæres fieri; cum in rerum natura non effet. Hęc opinio mihi femper dubia vifa eft: Nam fequerentur duo abfurda. Primum quod ftatim ac fuit introductum teftamentum. Nuncupatiuum quod ante Iuftiniani tempora fuerat. §. fin. fup. de teftam. alienus pofthumus potuerit hæres inftitui; quod non potuit, vt hic dicitur, & in d. §. 1. de bon. poff. Secundum, quod neque fuus pofthumus eo tempore potuerit inftitui hæres; quod falfum eft. §. pofthumi. fup. de exhær. liber.

Alia itaque ratio reddi poteft ex coniunctione huius textus cum fuperiori verfic. Incertis. Nempe: quia olim: incertis perfonis relinqui non poterat, vt dicitur in d. §. incertis Pofthumus autem alienus fimilis eft incertis perfonis ita Theophil. hic, quẽ Viglius in §. fetuus etiam; num. 3. fupr. de hæred. inftit. Fotcat. In Necyom. dial. 8. refpondendo obiectioni, quod eadem incertitudo verfetur in fuis. Sed quæramus adhuc, Cur pofthumus ifte per bon. poff. confequebatur hæreditatem; ad legata verò nõ admittebatur? §. pofthumo, fup. eod. Refpondeo, quia prætor prouidit quo ad inftitutionem, & non quo ad legata. Sed cur fic? Quia bonorum poffeffio, fecundum tabulas, per quam pofthumus alienus inftitutus hæres efficiebatur fucceffor de iure pretorio, non fe extendebat ad legata. Prætor enim legatorum curam non habuit. Et fortè ratione, quia de minimis non curabat l. 4. ff. de reft. in integ. Vnum fupereft, vt vltima verba huius §. declaremus.

¶ Nifi in vtero eius fit, quæ iure noftro vxor effe non poteft.) De forore, & Nepte iftud interpretati nulla ratio eft: quia cum liceat etiam alieniffimum inftituere fup. de hæred. inft. ad finem. multo magis nafciturum ex forore. nepte, vel ex alia cognata. Quidam ad Veftales, & Afcetrias hoc referebatur, quæ cuiquam nuptæ effe non poterant. Sed non placet, propter illa verba. ¶ In vtero eft.) In talibus enim detineftanda hæc funt vt inquiunt Nouiffimi. Itaque intellige hæc verba iuxta §. fi aduerfus. tu. de nup. Vt exciplat hic Imp. §. pofthumum cõceptum ex prohibita. Ita gloffa finalis hic, quam fequendam puto.

Ad rubr. & §. 1. De lege Falcidia.

Clarum eft, legem Falcidiam latam fuiffe Falcidio Tribuno plebis Interrogante. Can. quædam. diftin. 2. Atque hoc ex plurib. comprobarunt Faber, & Ald. fentit. Bar. in l. 1. ff. de reg. Cat. & eft mera veritas, vt inquit Præpof. Senen. cafu 2. q. 11. Comprobauit alios congerens Fiumag. ad l. in quartam. num. 8. ff. ad leg. Falc. Donel. lib. 8. capit. 22. Card. Mant. lib. 9. tit. 13. in princ. Quamuis à falce, crebrius autument Interpretes dictam effe, poft glof. hic, & inl. 1. ff. eod. fed malè vt per dd. mox relatos. Maxima tamen exoritur dubitatio ex §. plebifcitum. fup. de iur. nat. Cur Falcidia dicatur Lex, & non Plebifcitum: cum iftæ fint duæ fpecies oppofitæ inter fe, & vna fpecies oppofita non poffit fieri altera fpecies oppofita. gloffa in §. litorum. fup. de rer. diu. Omitto hic referre aliorum opiniones, & illa confutare, pro vt alias feci. Dicam tamen duobus modis poffe tolli hanc difficultatem. Primo cum Donel. d. c. 22. Falcidiam effe legem Tribunitiam: quia ita Plebifcita dici cęperunt poft legem Horten. Vel & fecundo, Legem tripliciter fumi poffe. Latè, ftrictè, ftrictiffimè. Latè lex dicitur quicquid naturalis, & diuina æquitas dictitat, atque diffinit. Strictè capitur pro quacumque fcripta conftitutione. Strictiffimè verò pro illa Specie iuris fcripti, quam legem denominarũt. Ita dd. quos Mynf. & Omot. ad § lex eft fup. de iure nat. Vnde accipiendo legem in fecundo fignificatu, dubium nemini videri debet, fi Plebifcitum quoque hoc legis nomine

mine decoratur, vt hic & infra de lege Aquil, Stricto itaque ſumpto vocabulo Plebiſcitum appellatur lex.

Ad §. 1. De fideic. hæreditatibus.

Profitetur Tribonianus hoc in loco, de vniuerſalibus fideicommiſſis prius agere, quàm de ſingularibus; Dum in primis verbis huius §. ſic loquutus eſt. ¶ Sed prius eſt, vt de hereditatibus fideicommiſſarijs videamus.) Quod dubio procul adimpleu t; nam hic de vniuerſalibus, in ſubſequenti verò titulo de ſingularibus fideicom. agitur. At in Pandectis hic ordo poſterior eſſe videtur, & contrarius. l. 1. ff. ad Trebel. vbi ſic legitur.

¶ Explicito tractatu, qui ad fideicommiſſa ſingularum rerum pertinet, transeamus nunc, &c.) Hoc præbuit anſam nouiſſ. Vltramontanis dicendi, Ineptos illos eſſe, qui ordinem in hoc Animali notati, atque obſeruari poſſe exiſtimant (de Triboniano Inſtitu. compilatore intelligẽtes) ſed alius deliteſcit ſenſus in illis verbis. d. l. 1. ff. ad Trebellian. Etenim prima illa verba ibi poſita. ¶ Explicito tractatu, &c.] Sunt Vlpiani authoris illius. l. referentes ſe ad quendam tractatum per ipſum compoſitum, in quo prius de fideicomm. ſingularum rerum pertractauerat. Quod ſanè ex duobus apprimè apparet. Primò, quia illius legis inſcriptio ſic ſonat. ¶ Vlpianus. l. 3 fideicomm.) Habuit itaq. author relationem ad alios ſuos libros de eadem re per ipſum compoſitos: non autem ad titulos ſuperius poſitos in volumine Inforiati per compilatores. Secundò & melius: quia ſi illa verba. ¶ Explicito tractatu, &c.] deberent referri ad titulos præcedentes, alterum de duobus neceſſario ſequeretur, vel non eſſe Vlpiani, ſed Compilatorum; vel Vlpianum fuiſſe vnum ex compilatoribus Pandectarum. Quodcumque verò iſtorum dicatur, abſurdiſſimum erit. Dices tu. Ergo in Pandectis non agitur prius de fideicomm. particularibus, quam de vniuerſalibus (hoc enim vno ore fatentur omnes Interpretes.) Reſpondeo æqualiter, & coniunctim de particularibus, & de vniuerſalibus fideicomm. agi in ff. nō autem de particularibus prius, vt putabat Iaſon. nu. 20 in rubr. ff. de legat. 1. quem tota cohors interpretum ſequitur, excepto Bologn. ibidem. ſub nu. 84. cuius ſententia vera eſt.

Ad §. Finalem. De fideic. hæredit.

In fideicommiſſis numerus quinque teſtium debet neceſſariò interuenire, vt in qualibet vltima voluntate, præterquam in teſtamento. l. fin. C. de codic. Hic verò conſtituitur, valere fideicommiſ. ſi pauciores quam quinque vel ſi nemo penitus teſtis interuenerit. Vnde tollenda eſt hæc Antinomia, & vera huius. §. intelligentia demonſtranda. Quod vt facilius contingat, quærenda ratio eſt, Cur per Inſt. id fuerit conſtitutum hoc in loco, & in l. fin. Cod. de fideic. vnde hic tex. deſumptus eſt. Ioan. vt refert glo. in d. l. fin. putabat in caſu noſtri textus, primò hæredem negaſſe relictum, mox fuiſſe confeſſum; ſeq. tueri velle ex minus ſolenni voluntate. ſequitur Balduin. Sed expreſſis verbis iſtud aperit Imper. in calce huius §. Vnde potius eſt quædam declaratio, quam ratio. Quærimus enim cur valeat hoc fideicomm. ſine debito numero quinque teſtium. Dices tu, forſan in pœnam quia negauit. Addam ego, Si confiteatur relictum hæres, cur fideic. valere debet ſine debito nume. teſtium. Dices fortaſſe cum Bald. quia hæres vſus eſt imperfecto, minuſque ſolenni teſtamento. Replicarem tunc, Textum hunc loqui etiam in caſu ſucceſſionis ab inteſtato, & quando à legatario, vel à fideicommiſſ. ſimiliter aliquid relictum fuerit; vt hic legitur in verſ. Eadem obſeruari, &c. Quamobrem altera eſt intelligentia frequentius recepta, teſte Iaſ. n. 12. in d. l. fin. Hunc eſſe caſum ſpecialem propter duo: Et quia teſtator noluit ſolenniter teſtari: Et quia hoc ponere voluit in fide hæredis. Ita gloſſa. Fab. & alij hoc in loco. Quaſi quod iſta ſit limitatio ad regulam. l. ſi veritas. 23. C. de fideic. Relicta in teſtamento minus ſolenni non debentur. Hæc opinio ſemper mihi dubia viſa eſt. Quia fideicom. poteſt fieri & in teſtamento, & ab inteſtato §. præterea. ſupr. hoc eo. ti. & huius textus deciſio habet locum, & quando factum eſt teſtamentum, & quando veniens ab inteſtato rogatus eſt; & tam ſi rogetur hæres, quam ſi rogetur legatarius, vel fideicommiſſar. Hoc patet ex his verbis. ¶ Siue pater hæredis.] Et ex illis. ¶ Eadem obſeruari cenſuimus, & ſi à legatario, vel fideicommiſs. aliquid ſimiliter relictum ſit.] Tertiò dicebat Port. Id ex eo eſſe: quia teſtator prius fecerat teſtamentum validum, & ſolenne, in quo hæredem inſtituerat; Mox in alia vltima voluntate minus ſolenni, fecerat quibuſdam legata, & fideicommiſſa. Illa enim valere debent: quia hæc vltima voluntas non ſolennis, ſuſtinetur propter teſtamentum ſolenne. Reijcitur à Iaſ. in d. l. fin. nu. 8. Ex eo: quia hic tex. non ſolum ſe fundat in teſtamento, ꝙ præceſſerat, ſed vel ſuper negatione hæredis, vel quia fidem hæredis teſtator ſequutus ſit. Omitto Iaſ. ſententiam. ibi. num. 18. coniungentis primum, & ſecundum intellectum. Quartò igitur loco Barto. in l. nemo poteſt. col. 1. ff. de leg. 1. huius deciſionis hanc eſſe rationem ait. Quia teſtator non poſuit ſimpliciter relictum in fide hæredis. Nam tunc requireretur num. 7. teſtium ſi teſtamentum conderet, vel 5. ſi codicillos: ſed teſtator fecit hæredem ſibi promittere de præſtando legatum, vel fideicom. iuxta l. quidam 46. ff. de hæred. Inſt. & l. ſpadonem. 17. §. 1. ff. de excu. tut. ſequuntur ibid Imo. col. 2. Alex. nu. 9. Ratio autem rationis eſt: quia tale fideicō. tranſit in vim contractus, teſte Bar. vbi ſup. in 2 oppoſ. Vnde hæres, qui hoc promiſit, poteſt conueniri. late Bart. Veronen. cautela 29. Iaſ. nu. 18. in d. l. nemo poteſt. Et hæc eſt ipſa veritas, quæ ex hoc textu limpidè appa-

apparet,non vno in loco.ibi.¶Si hæres perfidia tentus adimplere fideoı recuſar.] Et ibi.¶ Ne depereat vltima voluntas teſtatoris,fidei hæredis commiſſa .] Et ibi. ¶ Siue pater hæredis,ſiue alius quicumque ſit, qui fidem hæredis elegerit.] Illud quoque admonere libet,in vetuſtiſſimis codicibus non legi illa verba. ¶ Poſtquam negauerit.) Ita admonuit hoc loco Ferrer. & H. Atque hic Theophil. nullius negationis meminit.

Ad §. 1. De ſingulis rebus per fideic. relictis.

Prætermittenda non eſt enodatio Antinomiæ, quam autumnant plerique eſſe in hoc textu.cum ſequenti §.& cum l.1.§. pen. C.cōm.de legat. Etenim hic legitur.¶ Quāuis à legatario legari non poſſit.] At in ſequenti §.ſic cauetur.¶ Itaque,& legatarius, & fideic. non ſolum de ea te rogari poteſt,&c.]Et in d l.1.§.pen.habes. ¶ Et hæc diſpoſuimus non tantum ſi ab hærede fuerit legatum derelictum,vel fideicom. ſed & ſi à legatario, vel fideicom.&c. Putant plerique poſt gloſſam. Id quod habetur in hoc §.procedere de iure antiquo.ſ. vt à legatario legati non potuerit: ſed nouo iure poſt generalem exæquationem legatorum,& fideicom. iſtud licere. Et conſequenter,correctiuè loqui,§.ſubſequentem,& d.l 1.§.pe. Vnde inquit Bald,¶ Sed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione in l 2.C.comm.de leg nō notamus has verborum formas.] Hæc ſolutio, non modò dubia, verum etiam falſa videtur. Cum exæquatio intactam reliquerit directionē legatorum, & obliquitatem fideicom. Vt poſt Bal. Ang.& alios demonſtraui in l.1.ff.de leg.1.in 3.lect.ex multis,ſignāter verò ex l.fi.C.de ſacr.eccl. vbi ſancitum eſt ſpecialiter: Dominium rei relictæ per fideicom. recta via tranſire in Eccleſiam, & in alias perſonas ibi enumeratas. Vnde etiam hodie in legatis datur directus tranſitus, & in fideicommiſſis obliquus. l. à Titio.66. ff. de furt. Vnde hic erit (ni fallor) genuinus ſenſus huius §. à legatario non potuiſſe legari directò, neque hodie poſſe, ſed poſſe per fideicommiſſum. Quod ſi directò ab eo legetur, in vim fideicommiſſi valere propter virtutem exæquationis, quæ virtutem vnius tribuit alteri. Bart.in d. l.1. num.1 facit l. 2. C.comm.de leg. Probatur hoc apertè ex verbis ſubſequent.§. ¶ Itaque & legatarius,& fideicom. non ſolum de ea re rogari poteſt, &c.] Et ſic ponitur verbum illud R O G O. quod denotat fideicommiſſum, §. fi.infr.eod.tit. Idem quoque probatur ex d.leg.1.§.pen.C.com.de leg. Et apertiſſime edocet Caius.lib.2.Inſtit tit.7.ſic dicens. Et à legatario, licet legatum dimitti non poſſit, fideicommiſſum poteſt. Concordat. l.ſi fuerit.5.in prin. ff.de leg.3.

Ad §. Ita demum.verſ. Poſthumi. De hæred. quæ ab inteſt.

Pluribus modis interpretamur DD. hunc §.vt euitent contrarietatem, de l. fin.ff. de collat.bon.& de l.fi.ff.de aſſig.li. Rē paucis enodabo, cum ſatis amplam annotationem de hoc habeamus ad gl. fi. Receptiſſimum eſt apud omnes. Poſthumum non dici hæredem antequam naſcatur.d.l.fin. Vnde in poſthumo ſpes tantum, non exiſtentia ſui hæredis tunc conſideratur. l. 1. §. toties.ff. de vent.in poſſ. mitt. Sed huic veritati aduerſatur noſtra litera, in qua poſthumus hæres dicitur antequam naſcatur. Puto illam eſſe veram ſolutionem, quam poſuit Curt.Iun.in l.poſthumus. C.de coll. Gozz. in l.qui ſe patris.C.vnde libr. Pinell.ad rub. C.de bon.mater.in 2.p.nu.37. Nempè, hunc textum loqui in poſthumo iam nato. Etenim frequentius in iure Poſthumus non dicitur ille, qui eſt in vtero, ſed qui natus eſt. Nam ante natiuitatem, vel venter dicitur,vel in vtero eſſe. l. 1. & per totum.ff.de vent.in poſſ.mitten.l.qui in vtero.7. de ſta. hom.l.venter.81. ff de acq. hær. cum ſimil. Conferunt ad hoc verba huius text.¶Qui ſi viuo parente nati eſſent.] Ergo de poſthumis iam natis loquitur text. iſte. Sed dicat aliquis, Qui in rebus humanis eſt, poſthumus nominari non debet l.nomen 164.ff.de verb.ſign. Ergo hæc ſolutio falſa. Reſpondeo. Appellari poſthumum hoc loco, quia non erat natus viuo illo, de cuius hęreditate agebatur. Erat enim hic quæſtio, An nepotes, & alij vlteriores liberi in poteſtate, inter ſuos hęredes connumerari debeant, & inquit Imper. connumerandos, ſi nemo eos præcedat in gradu. Etiam ſi naſcantur poſt mortem eius, de cuius hæreditate agitur.

Ad §. Quos autem. De bonorum poſſeſſ.

Difficilem eſſe hunc §.poſt Roncag. & alios teſtatur Coſta.lib.2.c.22.iatè ſuper hoc inſiſtens. Et nouiſſimè Fachin. lib.5.cap.72. confutatis aliorum opinionibus aliā tradit explanationem,quę licet,me iudice,melior ſit cęteris, latius tamen pro veritate declarabitur. Coſtæ itaq.& Fachinei intelligentias perpendamus. Dicebat Coſta. Ipſo iure fieri,& dici hæredem qui ſine aliquo facto etiam non ſolenni hæres fit, ſola legis opera.l.in ſuis.14.ff.de ſuis,& leg.l.pen.ad fi.ff. de bon.lib. Prętorem verò non poſſe hæredem facere ipſo iure, quia Prætor quandoque prius reſcindit emancipationem, quandoque petita bon.poſſ.ſucceſſorem facit,& ſic non ipſo iure. Verum, hoc crediderim procedere in hæreditatibus,& ſucceſſionib. ab inteſtato, in quibus hæres fit ſola legis opera. In hæreditatibus verò, quæ ex teſtamento obueniunt, non fit quis hæres ſine facto ſolenni, vt apparet ex tit. de teſt. ord. De hær.inſtit.cum ſimil. Vnde hoc dictum non eſt ſine ſcrupulo Fach. ita ſoluit. Prætorem nō poſſe facere hæredem ipſo iure.i. iure ciuili. Sicuti hoc verbum exponitur per gl.in §.non autem.inf.de perp.& temp. Act. Vnde prætor non poterit facere hæredem in hunc modum, vt iure ciuili hæres ſit, quia per legem tantum, vel ſimilem iuris conſtitutionem hæredes fiunt iure ciuili, ſed loco hæredis erit. l. 1. §.Idē Pomp.ff.quod falſo tut.auct. Mihi facilis, ac plana ſemper viſa eſt loci huius explanatio, ſi prius perpenda-

damus intentionem Imper.hoc in loco,quã hanc esse fateamur oportet. Constituere.s. differentiam inter hæredem, & bonorum possessores. Hæres enim de iure ciuili. Bonorum possessor de iure Prætorio successor dicitur. Differunt enim vt spes oppositę, Hęres,& Bon.poss.§.fi. sup.per quas pers.nob. acq. Vbi enumerantur quatuor modi acquirendi dominium per vniuersitatem nempe, per Hæreditatem per Bonorum possessionẽ, per Arrogationem,per Addictionem bonorum causa conseruandarum libertatum. Hæres autem fit à iure ciuili. Bonorũ possessor à iure Prætorio. Vnde impossibile erit. Hæredem fieri posse à Prætore. Sicuti impossibile est. Bonorum possessorem fieri ab alio,quam à Prætore. Et impossibile est, vnam speciem effici alteram speciem oppositam. Quamobrem illi,quos solus vocat prætor ad hæreditatem hæredes quidẽ ipso iure ciuili non fiunt. Nam prætor hæredem de iure ciuili facere non potest. Quia per legem tantum,vel similem iuris ciuilis constitutionem fiunt hæredes. Sed cum Prætor dat bon.possess.alicui, loco hæredis illę cõstituitur, & dicitur bonorum possessor. Vt.s. specie differat hæres, qui fit à iure ciuili, à Bonorum possessore,qui fit à iure Prætorio. Et ex his habes intelligentiam huius tex. de qua latè dd.in rub. C.qui admitti.

Ad §.Is quoque. Quibus mod.re contr oblig.

Obligationẽ indebiti prouenire ex cõtractu,satis superq.constare vr̃ ex §.fi.supr.tit. de oblig.& ex præsẽtis §. situatione,dũ ponitur sub hoc tit.Quib.mod re cont.obl.Sed hanc speciẽ obligationis indebiti nõ ex cõtractu, sed ex quasi contractu prouenire, apertis verbis exprimit hic Imper.& magis apertè in §.pen.infr.de oblig. quæ ex quasi contr.Pluribus modis conantur Doct. tollere hanc contrarietatẽ post gl. hic in verbo ex contractu. Hactenus satis mihi placuit Rayn.Corsi opin.li.1.c.31.Indag.iur.Vtrumque verissimum esse,Et quod indebiti obligatio proueniat ex contractu, & quod pariter proueniat ex quasi contractu,diuerso tamen respectu, factaq. diuersa personarum consideratione. Nam respectu personæ accipientis indebitum,obligatio indebiti prouenit ex cõtractu. Sed respectu personę dãtis,vel soluentis indebitum,dr̃ prouenire ex animo contractu.Cum is qui soluẽdi animo dat,magis velit negotiũ distrahere, q̃ contrahere,vt in fine huius §.legitur.Placebat hæc distinctio ex his verbis positis,in d. §. penult.¶ Nã,qui soluendi animo pecuniam dat, &c.] Et ex verbis primis huius litteræ. ¶ Is quoq.qui non debitum accepit.] Et sic, inspecta persona accipientis indebitum, ex contractu prouenit,vt hic:Inspecta persona soluentis indebitum,ex quasi contractu descendit,vt in d.§.pen. Mouebat me quoque hoc,quod Imp.in fi.huius tex.formari istam contrarietatem. s. speciẽ obligationis indebiti non videri ex contractu consistere. Et nullam affert solutionem. Quasi quod vtrũque verum esse fateatur, diuerso tamen respectu,vt dicebat Corsus. Sed re melius pensa, hic Corsi intellectus non placet. Qm̃ is, qui accepit indebitum, tenetur ex quasi contractu,nõ ex contractu, vt ipse dicebat.d. §.pen.Cuius hæc sunt verba.¶ Irẽ is,cui quis per errorem non debitum solule, quasi ex contractu debere videtur.]Nec dicat aliquis,illud verbum(videtur) denotare improprietatem. Nam respondeo,denotare proprietatem,quando profertur à lege,text. apertissimus in l.4 §.is quoq.ff.d act.& obl. vnde p̃tatus § per .desumptus ẽ, q̃ ita sonat. ¶ Is quoque,qui nõ debitum accepit,nõ põt intelligi ex contractu obligatus esse.] Quid igitur? Dicamus,indebitũ non ex cõtractu, sed ex quasi cõtractu, re vera,prouenire,vt ex citata l.4.apparet,&tenuere Baldu. Mynf. & Oinot.in d.§.pen. Et vltra ipsos suadetur apprimè ex leg.r.ff.de act.& obl. Vbi Caius enumerãdo obligationes prouenietes ex cõtractu.omnes illas connumerat quę hoc titulo à Triboniano recensentur,pręter Indebitum. Et ab eodem Caio ponitur Indebitum in d.l.4.§. is quoque inter obligationes ex quasi contractu descendentes. Dices tu. Quare igitur Indebitum hic ponitur inter reales contractus? Respondeo. Non quod sit verè contractus,vt probaui:sed qm̃ habet indebitum magnam conformitatem cũ mutuo Hinc legitur in d.l.4.¶ Is quoque,q̃ non debitum accepit,obligatur soluentib. quasi ex mutui datione.) Vnde ad eius mutui similitudinem datur pro indebito repetendo Condictio: Nec oritur obligatio, nisi res, id est solutio indebiti, actualiter interueniat.

Ad §.Præterea. De Inutilib.stipul.

Magna est contrarietas præsentis. §. cum l 1.§.si stipulanti.ff.de verb.oblig. Decidit hic,Inutilem esse stipulationem, si stipuletur quis decem aureos,ille verò quinq. promittat. Cuius contrarium asserit Vlp.in d.l. 1.scilicet, contrahi obligationem in decẽ, si stipulanti viginti, quis decem promittat. Recepta est frequẽtius hæc solutio:Stipulationem illam non valere in totum,seu in tota summa petita;valere tamẽ in ea parte,in qua consensere,vt placuit Vlpiano. Et hoc est quod voluit glossa hic,dũ dicit.¶ Si verò in quantitate,in eo quod consonat valet, siue detrahat,siue adijciat,&c.) Ista solutio neque congruit verbis huiusce literę,neque ratione fundatur. Siquidẽ non inest in hac stipulatione consẽsus vtriusq.Nã qui decem petit,non eo semper animo est,vt velit quę tantum accipere, cum ea decẽ, quæ illi opus erant,ab vno, eodemq. solida accipere,non à diuersis velit.Et qui stipulanti 10. offert 15. non vult plerumque minus dare: Vnde,neq. in minori summa consentiunt Accedat,quia vnius summæ vna est stipulatio: Vnde diuersa est omninò illa,qua decẽ petuntur,ab ea qua quinq.promittuntur; licet in rebus aliud sit: cũ tot sint stipulationes,quot res.l.1.§.sed si mihi Pãphilũ.ff.de verb.obl. Conatur hunc nodũ aliter soluere Vacõ.decl.71. qui licet diuersis verbis multa profetat:ipsius tñ solutio in idẽ reincidit cum

cum cõl. Quapropter hanc difficultatem dirimendam puto cum F. Con. lib. 9. c. 1. num. 7. Vt si stipulanti decẽ quinque promittam, fit te ipsa inutilis stipulatio: vt hic edocet Iustin. cum respõsio nõ congruat interrogationi. At in iudicijs sequẽda est Vlpiani sẽtentia: vt in quinque valeat obligatio. Et ratio est: quia petitor non decem solum, sed octo, quinque, aut quamlibet aliam illius summæ partẽ se stipulatum esse affirmabit: cum in maiori summa minor insit d. §. si stipulanti. Et hoc videtur de mente Pauli in l. inter stipulantem. 83. ff. de verbor. obligat. ¶ Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio: nihil actum erit. Quod & in iudicijs Aritto existimauit. Sed hic magis est, vt is petitor videatur, de quo actor sensetit.) Subdit postea. ¶ Alioquin semper negabit reus se consensisse.] Vnde actori potius credendum esse ait, De hoc agunt quoq. Coras. num. 3. Ferrer. num. 4 Alb. Bolog. in rub. ff. de verb. oblig c 31. nu 6. ad quos in d. l. 1. §. si stipulanti. volentes remitto.

Ad §. Item per liberos. Per quas perso. nob. ob. acq.

Multis obducta tenebris videtur huius §. Antinomia, cum l. per seruum. 14. ff. de vsu & habit. Etenim hic legitur, Per seruum, in quo vsumfructum, vel vsum habemus, nobis acquiri ex duabus istis causis: si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirat. Quod sanè verum est in seruo, in quo habemus vsumfructum, sed falsum est quo ad seruum, in quo habemus vsum, quia tantummodo er re nostra nobis acquirit d. l. per seruum. ¶ Per seruum vsuarium si stipulet, vel per traditionẽ accipiam, an acquirã quærititur, si ex re mea, vel ex operis eius, Et si quidem ex operis eius non valebit, quia nec locare eius operas possumus.) Hac de causa facta est glossa hic in verbo vsumfructũ. Et ibi in verbo non valebit. Quidam dicunt Vlpiani dictum corrigi per hunc §. Quod non placet: cum legum correctio in dubio euitanda sit iuribus vulgaribus.

Secundò volebat Ioan. illud verbum (ex duabus) referri ad solum vsumfructum, seu ad seruum, in quo habemus vsumfructum. Sed huic expositioni obstat regula: Vnum verbum respiciens plura determinabilia, &c. l. si legatarius. §. fi. ff. de leg. 3 Tertia solutio est, in emẽdatis Codicibus non legi illud verbum (vel vsum) quod si fateamur, cessabit omnis difficultas. Et cum hac solutione videtur pertransire hic Accur. Sed cũ in omnibus emendatis codicibus verbum illud repetiatur, & præcipuè in Pil. & Florent. Pandectis, nec non in Instit. Thenph. admitti hæc solutio non debet. Quamobrẽ quarta est solutio glossæ in d. l. per seruum, Tribus modis quærere seruũ ex opera. Primò, si locet eas alteri. Et hoc modo nõ quæritur, domino vsuario, sed domino vsufructuatio, d. l. per seruum. Secundò, operando in re vsuari; Et tunc ei acquirit. §. itẽ is. supra de vsu & habit. Tertio operãdo in re alterius, quam vsuarius expediẽdam condu-xit; Et poterit ad hæc vsuarius vti opera serui; in quo fiet vsum. l. plenũ. 12. §. fi. ff. de vsu & habit. Vbi redditur hæc rõ. ¶ sibi enim face te videbitur, qui nõ operas eius locabit, sed opus qđ conduxit expediet.] Igitur vsuarius lucrabitur ex operis serui ex duab. istis causis: si seruus operetur in re vsuarij: vel in re alterius, quam vsuarius expediendam cõduxit: Non autẽ lucrabitur vsuarius ex operis serui eas alteri locando. Cum itaque in hoc duob. casibus, defensari apprime poterit Triboniani loquutio Reddit hoc clarissimum d. l. per seruum, ibi. ¶ Quia nec locate eius operas possumus.] Loquẽs de seruo vsuario.

Ad §. 1. De vi bonorum rapt.

Non bene videtur hic loquutus Tribonian. in his verbis. ¶ Siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non.) Raptor enim semper præsens est; cum rapere sit, vi de manu eripere. l. 4. ff. ne quis eũ. Quomodo igitur raptor non poterit non deprehendi. Non insistam circa solutionem glossæ hic, quæ an bona sit quilibet iudicet. Ego sic soluerẽ. Comprehẽdere, siue Deprehendere, idẽ esse quod testibus præsentibus arguere, cõuincere, testificari; vt ex humanioribus cõprobarunt hic late modetni Vltramontani. Vel dic, ista verba posse exẽplificari in occupante per vim rẽ immobilem; vt in sequenti textu, & in l. si quis in tantam. C. vnde vi. Atque in rapiente de domo, iu qua nemo erat l. si quis ex domo 54. ff. de furt. Vnde non facit vim Tribon. in verbo RAPERE, sed in verbo Comprehendi. Siquidem est etiam raptor, qui de domo rapit, vt dixi. Et circa §. fin. eiusdem tit. Satis obscura videntur illa verba.

¶ Non vt dominium accipiat, sed illud solum, quod ex bonis eius &c.] Quæ rescripta sunt ex l. 2. §. in hac. ff. vi bon. raptor. Id autem sibi volunt: Vt si alicuius intersit tem non fuisse subreptam, hoc casu ille non agat ad quadruplum ipsius rei per vim subtractæ, sed ad quadruplum interesse ipsius. Exemplum Scyphum valoris 100. oppignorauit tibi pro 20. Titius rapuit: Per hanc actionem vi bonorum raptorum non consequeris 400. sed solum 80. Nam 20. aurei hoc casu duplicautur, & non 100.

Ad §. Aeque. De actionibus.

In hoc volumine Instit. nullus difficilior textus est isto, quẽ decreui pro viribus exactè explicare. Ipsius tamen difficultas duobus in locis posita est. Prior circa intelligẽtiam istorum verborũ. ¶ Veluti si quis agat ius sibi esse altius ędes suas tollẽdi.] Altera verò ibi. ¶ Sanè vno casu qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet.]

Circa primum quærunt interpretes, quomodo exemplificari debeant ista verba.

¶ Veluti si quis agat.) Cum nemo qui possidet agat, vt dicitur in hoc textu, & liceat cuique supra suũ imponere vsque ad cælũ. l. altius. C. de seruit. & aqua, etiam si tollendo obscuret vicini ædes, quibus non seruiat.

l. cum

l.cum eo.8.ff.de feruit. vrb. præd. Gloſſa in verbo tollendi. Primo loco putabat hic poni exemplum actionis. Negatoriæ, verbis tamen affirmatiuis. Sed hoc dictum reijcit ex pluribus Præpoſ. Senen.caſu.7. q.1. Nec non Donellus ad hûc § nu.14. Atq;iſtius opinionis confutatio patere videtur ex verſiculo.

¶ Cõtra quoq.] Vbi de Negatoria,& de eius exemplo agitur. Ergo dum hic tractatur de Confeſſoria, eiuſdem actionis Confeſſoriæ ponuntur exempla. Scimus quoque veteres vocare Confeſſoriã, non quæ confeſſoria eſt de libertate, ſed quæ cõfeſſoria eſt de ſerui tute,q̃ debeti ſibi confitetur quis. Sicuti Negatoriã, nõ quæ eſt Negatoria de libertate, ſed quæ Negatoria eſt de ſeruitute, quã negat.l.2.ff.ſi ſeruit.vend. Etenim res ſua nemini ſeruit.l.in re cõi.25.ff.de ſeruit. vrban. præd. Dicebat ſecundò loco eadem gloſſa. Hic poni exemplum in Confeſſoria; nempè ſi talem mihi debeas ſeruitutẽ, vt altius teneas ędificatum. l.ſi deberem.16.§.Interdũ. & l eum debere 32 ff de ſeruit.vrb.præd. Et hanc intelligentiam ſequutus eſt hic Iaſon. Sed hoc repugnat verbis literę huius, quę de ædibus ſuis proprijs loquitur, non autem de vicini ædibus. Et interpretari illud verbum (ſuas)i. vicini, vt fecit Iaſon, & ſequuti ſunt quidam alij, eſt deſtruere tex. & redarguere Tribonianum quod neſcierit loqui.

Tertiò loco Præpoſ.Senen. vbi ſupra confutato exemplo Perticen. & reiecto exẽplo Fabri, ſubdit, Doctores hucuſq. non intellexiſſe hunc textum. Atq. hunc ponit intellectum, Vt procedat quãdo inter meã,& vicini mei domum, erat paries intermedius illius vicini: Et cum non poſſem altius ædes meas tollere, niſi ædificando ſupra parietẽ illius vicini; agam contra vicinum, mihi ius eſſe altius ædes meas tollendi, ædificando ſupra parietem vicini;& ſic erit Confeſſoria. Verùm iſte intellectus repugnat literæ, quæ non de muro, ſeu de vicini ędibus; ſed tantum de ſuis ædibus altius tollendis loquitur, non ſupra murum vicini. Etenim exemplum iſtud Præpoſiti potius verificari poterit in illis alijs verbis huius.§.

¶ Vel immittendi tignum in vicini ædes.] ſuper quibus nulla eſt dubitatio. Quartò Coraſ.lib.3.Miſcell.cap 24.præter omnes alios interpretes, quos omnes in errore,& luto iacere putat, ſic fortè exemplificandam hanc literam ait. Nam cuique licitũ eſt ſupra ſuum imponere vſque ad cęlum. d. l.altius, etiam vicini lumina obſcurando d. l. cum eo. Quatuor caſibus exceptis. Primus in area, in qua frumẽta conteruntur.l.fi.§.fi. C. de ſeruitutibus,& aqua. Alter ſi fiat ad ęmulationem.l.opus nouum.3.ff. de oper.publ. æmulatio autem non præſumitur, ſed in arbitrio iudicis perſiſtit. latè Menoch. de arbit. iud. caſu.156. Tertius caſus in ædibus legatis obſcurandis. l. binas. 9. ff.de ſeruit. vrban. præd. Quartus ſi præſtitutus modus in ædificijs excedatur.leg.1.C.de ædif.priu. Modo inquit Coras. finge aliquem à vicino quæſiuiſſe facultatem, vt ſibi liceat aliquo caſu ad libitum ſuum ædes tollere: ſi iſte, qui ſeruitutem ſibi quæſiuit, tollere velit,& prohibeat alter, intentabit actionẽ Confeſſoriam, qua dicet, ius ſibi eſſe altius ædes ſuas tollere: Non quod res ſua ſibi ſeruiat, ſed vt ſeruitute impoſita vtatur. Et hãc, opinionẽ ſequuti ſunt hoc in loco Mynſ. nu.13. & Oinot.in fine. Sed aduerſus hunc intellectum obſtat vulgaris illa regula. Pacto priuatorum iuri publico non derogatur. l. ius publicum.39.ff.de pac. cap. ſi diligenti. de foro comp. ſed in iſto caſu derogaretur iuri publico per pactum priuatorum. meritò. Donellus hic nu 12 reſtringit iſtum intellectum ad caſum, in quo forma legis municipalis, ita conſtituta eſſet, Vt non liceat altius ædificare inuitis vicinis. Nam ſi ſeruitus vicino conſtituatur, mox prohibeat ædificantẽ, aget ille, ius ſibi eſſe altius ædes ſuas tollẽdi. Neque obſtabit id quod dicebatur de l. ius publicum.ff.de pac. Cum id ſolum vendicet ſibi locum, vbi lege cautum pręciſe eſſet, ne quis ſupra eam altitudinem ædificaret; vel propter incendia, vel propter ruinas ædificiorum; & ſic propter publicam vtilitatem, ob quam conſtituta videtur.d l C. de ædif.priu. Sed cogitaſſe Imperatorẽ de hoc caſu legis municipalis, admirtam ſine rubore? Opinor itaque hanc literam planam reddere ex Aphr. in l.ſi prius 15.ff.de oper.nou. nunc. Vbi deciditur, quod ſi priuſquã vicinus tuus ædificaret, ageres ius ſibi non eſſe, altius ędes ſuas tollere; nec ab eo res ipſa defenderetur; cum facilè poſſet, tutus eſſe iuris pręſũptione, qua quęlibet domus libera pręſumitur.d.l.altius. etiã ſi ille vicinus in poſſeſſione fuerit, non prius ædificabit, quàm vltro agat, ius ſibi eſſe, inulto aduerſario, altius ædes ſuas tollere. Vnde reo exiſtẽte cõtumace, in pęnam contumacię rota conuertitur, & ob id contumax de reo efficitur petitor; adeò vt ſi poſtea eũ, qui antea egerat, repellere velit, actionem contra eum inſtituere, & libertatẽ quam afferit probare teneatur; ſcilicet, quod nulla plus iuris præſũptione adiuuetur. Probabit autem id, quod in hoc §. habetur; Ius ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi. Atq. hæc longè melior eſt interpretatio, quam illa Bernardini Valtherij in Miſcellaneis, quã commendauit Broſſeus in notis ad Accurſium. Alteram explicemus difficultatem huius §.in illis verbis. ¶ Sanè vno caſu, &c.] Etenim, quinam ſit iſte caſus, non ſatis conſtare videtur apud interpretes. Gloſſa in verbo vno caſu. exẽplificat dupliciter. Primò in duplicibus iudicijs, nempe familiæ erciſc. Communi diuidun. Finium regund. In quibus vterque actor,& reus eſt.l.in tribus.13.ff.de iudic. §. quędã. inf eod. impugnatur tamẽ hoc à Petro Perticenſe, Fabro, Angel. & alijs; cum de vno tantum caſu loquatur hic Imperat. iſti verò tres ſint. Aliud exemplum Accurſij eſt, in qualibet exceptione proponenda. Nã in exceptionib. reus fungitur parte actoris.l.1. ff. de except. Sed neq. hoc exemplum quadrare ad pręſentẽ locum putant dd. Quia non

vnus,

vnus, sed supra centum casus essent. Tertiò loco Bellapert. quem Faber, Arct. Iason, & alij gregatim sequuntur, ponebat exēplum in reo, qui sua sponte suscepit onus probādi rem ab actore petitam sumet esse, & non actoris, l. circa. 14. ff. de probatio. Sed re diligenter perpensa, totū hoc dici probabiliter, & in specie magis, quā verè, edocet Donellus numero 31 hic. Demonstrans, eandem in hoc casu probandi necessitatem esse, quę in superioribus, de quibus in hac met litera. cum intendat id, quod est in exceptione. Quarto loco Coras. 3. Miscel. cap. 23. quem Mynsinger. in fine huius §. & Menoch in 3. remedio Retinen. numero 16. Intelligebat hunc casum esse in interdicto. Vti possidetis, in quo sustinet vices actoris ille, qui possidet. l. 1. §. interdictum. ff. vti possid. Sed nō plenè satisfacit: quia idem dicēdum esset in interdicto Vtrobi. Vnde non esset vnus casus, vt hic legitur. Quinto A. Goucan. lib. 1. cap. 41. putat hunc casum esse illū, qui ponitur in l & si fortè. §. sciendum. ff. si seru. vēd. Sed istud torquere fuisset, non docere: cum dicat, in Pandect. libris 50. casum hunc latere. Preterea non ille solus casus est, vt vidimus. Accedat insuper d. §. sciendum. loqui de seruitutibus, & sic de rebus incorporalibus: at Imper. à vers. Quod genus. huc vsque, loquitur de rebus corporalibus. Sextò quidam sic legit. ¶ Sanè illo casu.] Vt superiorem casum significaret Tribon. quo rerū incorporalium nomine, actio negatoria cōceditur. Nam illo sanè casu, is qui possidet actoris partes subire cogitur; probare q. aduersarium, ius aliquod seruitutis nō habere. leg. vti frui. 5. § fi. ff. si vsusf pet. Non placet propter subsequētia verba. ¶ Sicuti in latioribus Digestorum libris.] Ad quos vix necessaria fuisset relatio, si tantum de illo superiore casu Iust. intelligeret. Igitur cū Balduino & Donel. num. 35. dicēdum arbitror, hunc textum mendosum esse, atque ita fore restituendum. ¶ Et sanè non vno casu.] Atque ita legendo cessabunt tot, tantæq. interpretum altercationes: Et quilibet eorū casus veritati consonus erit. Scio Cōelum hāc emēdationem non admittere, sed nihil mihi honorificentius contingere posse existimo, quàm cum grauissimis ijs viris sentire, vt omnis difficultas horum verborum tollatur.

Ad §. Item si quis in fraudem, De Act.

Quod receptum est ab interpretibus vno ore circa sēsum huius §. defendi aliquo pacto non potest; nempe hic cōstitui actionē Paulianam, seu Faulanā: licet istę actiones non nihil commune habeat cum casu actionis eius, quæ hoc in loco declaratur. Sed tenendum est, hic agi de actione in rē de Pretorio pignore; iuxta l. fi. C. de præt. pign. & l. nō est mirum. 26. ff. de pign. act. quamuis totus orbis clamet contrariū. Quod adeò clarè per Donel. huius sententiæ authorē comprobatur, vt superfluum sit, vel eius fundamenta, & rationes recensere; vel aliquid excogitare quod à me illis addi possit, Mouēt me tamē precipuè illa duo per Donellum adducta. Primum, quod cum Pauliana, & Fauiana sit actio personalis Prætoria. l. 1. §. hæc actio. ff si quid in fraud. pat. l. ait prætor. §. fina. ff. quæ in fraud. credit. collocari nequaquam debuiss et ab Imperatore inter reales Prætorias, de quibus agitur à §. sed istæ. vsque ad §. in personam. Alterum est, quia dicendo hic agi de actione in rem de prætorio pignore, inspicimus ordinem, paratumque aditum ad subsequemē. §. Itē Serulana. Siquidem cadens à detentione pignoris Prætorij, eā recuperat per hypothecariam d. l fi. C. de præt. pign. Adde tertiam rationem, quia si Imperator agere de Pauliana, seu Fauiana, vtrique eius nomē expressisset apertis verbis, sicuti factū inuenimus in quolibet §. huius tituli. Opitulantur quoque verba illa posita in hoc §. ¶ Bonis eius à creditoribus possessis.] Ex primo scilicet decreto intelligenda, iuxta l. Millo. 12. ff. pro emptore, l. pignoris. ff. & C. de pignor. Cętera cum Donello.

Ad §. 1. De his per quos agere poss.

Iuuenibus satis inuoluta videtur cōstructio horum verborum. ¶ Quive in eorum, cuius tutela essent.] Sēsus est. Lege Hostilia prouisum fuerat, furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut causa Reipublicæ abessent. Eorum quoque pupillorum nomine, quorum tutores, vel Reipubl cę causa erant absentes, vel apud hostes. Ita glossa in verbo, cuius tutela, quam Balduin. Mynsi. & alij Sed constructio erit ista Lege Hostilia permissum erat, furti agere eorum nomine, qui apud hostes esset, aut Reipublicę causa abessent, quive in tutela alicuius eorū essent. Et si quæris. Cur lege Hostilia de solo furto cautum sit; cum in alijs quoque fauorem mereantur, qui causa Reipublicę absunt, vel qui pro patria capti sunt? Respondeo. Id ex eo factum fuisse: quia absentibus non tam facilè homines cęteras iniurias inferre solent.

Ad §. Hac exempli, De exception.

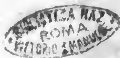
Colligitur ex finalibus verbis huius literæ Exceptionum aliàs ex legibus, iisve, quæ legum vicem obtinent; aliàs ex edicto Pretoris institutas fuisse. Quod satis obscurum est, vt lex vlla exceptionem instituerit. Negotium enim, aut valere omninò, aut pro nihilo haberi lex iubet. Quamobrem vidēdum, vtrum leges dixerit pro constitutionibus, ex quibus non numeratæ pecuniæ nascitur exceptio. An potius exceptiones ex legibus eas appellet, quas Prætor quidem ipse instituit, & quarum formulas concepit; sed ex legum, aut constitutionum, aut Senatusconsultorū vi, ac præscripto delibatas. Omnes enim exceptiones ex prætoris beneficio pendent, vt non obscurè demōstrant hoc in loco Moderni. Ad quod inspice totam l. iuris gentium. 7 ff. de pact. & præcipuè §. Pretor ait. Vel adde, & dic verius; ex legib. quoque, ex Senatusconsultis, & ex Principum placitis, quæ legis vicem obtinent, prouenire exceptiones. Et pone in singulis exēpla.

Ex

Ex legibus; vt exceptio declinatoria fori; vel vt inquit glossa hic; ne quis coueniatur, nisi corã suo iudice. l. fin. C. de except. Ex Senatusconsultis; Cuiusmodi sunt exceptiones Velleiani, & Macedoniani. Ex Principum placitis: qualis est exceptio diuisionis inter plures fideiussores ex Adriani constitutione. §. si plures. sup. de fideiuss. Et inter plures reos debendi ex Nouella Iustiniani in Authent. de duobus reis. collat. 7.

Ad §. Hodie de Exception.

Hodie multiplicandas esse inducias aduersus actorem petentem plus tempore, deciditur in hoc §. Sed quod tempus duplicari debeat, quando agitur post transactam aliquam temporis partem, discuti solet. Exemplum. Per stipulationem promisi dare Titio centum, transacto demum quinquennio. Titius biennio tantum elapso agit aduersus me. Ego ante litis contestationem proposui hanc temporalem exceptionem pacti conuenti. Debet ne Titius condemnari, vt expectet adhuc sexennium, vel Decennium? Magis communis opinio est, totum quinquennium fore duplicandum; vt per Doctores in §. sed hæc quidem, supra de action. Pro qua facit noster text. ibi. ¶ Vt & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, &c.) Non desunt tamen qui putant, tempus quod contempsit dumtaxar fore duplicandum. Cui sententiæ astipulatur hic Theophilus in suis Institut. sequuntur Balduin. & Mynsi. numer. 3. pro qua videtur textus in leg. aut damnum, 8. §. quisquis. ff. de pœn.

FINIS.

